

REFERENCE DEPARTMENT

MAIN LIBRARY ~~DESK~~

Literature Dept.

7th
STACKS

38 N75 ³

172555 ✓

NOT TO BE TAKEN FROM THE LIBRARY

SAN FRANCISCO PUBLIC LIBRARY

3 1223 06899 3832

NORDISK FAMILJEBOK

KONVERSATIONSLEXIKON

OCH

REALENCYKLOPEDI

NY, REVIDERAD OCH RIKT ILLUSTRERAD UPPLAGA

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

LECHE, V.

PROFESSOR VID STOCKHOLMS HÖGSKOLA

MEIJER, B.

FILOS. DOKTOR

NYSTRÖM, J. F.

LEKTOR VID HÖGRE REALLÄROVERKET
I STOCKHOLM

WARBURG, K.

PROFESSOR, BIBLIOTEKARIE I SVENSKA
AKADEMIENS NOBEL-INSTITUT

WESTRIN, J. T.

ARKIVARIE I RIKSARKIVET, KOMMITTÉNS ORDFÖRANDE

HUFVUDREDAKTÖR: **BERNHARD MEIJER**

TREDJE BANDET

BERGSVALAN—BRANSTAD

STOCKHOLM

NORDISK FAMILJEBOKS FÖRLAGS AKTIEBOLAG

x38
N75³

172555

ORDINARIE MEDARBETARE.

- Afzelius, J. F. I.*, f. d. justitieråd, ordf. i Lagberedningen, medlem af Permanenta skiljedomstolen i Haag (I. Afz.).
- Ahlgren, L. A.*, skriftställare.
- Ahnjell, O. N. T.*, professor vid Lunds universitet (O. Åft).
- d'Ailly, A.*, milkontrollör vid Statens järnvägar (A. d'A.).
- Alexanderson, A. M.*, professor vid Lunds universitet (A. M. A.).
- Alfvén, A.*, praktiserande läkare i Stockholm (Avn).
- Almqvist, E. B.*, professor vid Karolinska institutet (E. Åt).
- Anderson, F. A.*, f. d. generaldirektör och chef för Statskontoret (A. A.).
- Andersson, E. T.*, docent vid Uppsala universitet.
- Andersson, H.*, läroverksadjunkt (H. A—n).
- Annerstedt, O.*, f. d. bibliotekarie vid Uppsala universitet (C. A.).
- Apelqvist, O. E.*, filos. licentiat, medlem af Nordisk familjeboks redaktion (E. A—t).
- Arne, T. J.*, e. o. amanuens vid Statens historiska museum (T. J. A.).
- Arrhenius, S. A.*, professor vid Stockholms högskola (S. A—s).
- Beckman, E.*, direktör (E. Bn).
- Berg, F.*, folkskollärare (Frv Brg).
- Berg, G. R. G:son*, filos. doktor, medlem af Nordisk familjeboks redaktion (R—n B.).
- Bergstrand, C. E.*, professor, Landbruksakademiens f. d. agrikulturkemist (C. E. B.).
- Billing, E. M.*, docent vid Uppsala universitet (E. Bg).
- Blomberg, K. H.*, professor vid Uppsala universitet (K. H. B.).
- Boethius, S. J.*, professor vid Uppsala universitet (S. B.).
- Bohlin, K. P. T.*, professor, Vetenskapsakademiens astronom (K. B.).
- Brate, E.*, lektor vid Södermalms högre allmänna läroverk (B—e).
- Bring, J. M. F. T.*, teol. assistent vid Uppsala universitet (J. T. B.).
- Bruhn, J. O. H.*, filos. licentiat (H. B—n).
- Bååth, L. M.*, e. o. amanuens i Riksarkivet (L. M. B.).
- Carpelan, T.*, friherre, sekreterare vid Hålsingfors universitet (T. C.).
- Cederström, C. G. B.*, friherre, ryttmästare vid Kronprinsens husarregemente (B. C—m).
- Clason, I. G.*, første intendent i Överintendentsämbetet (I. G. C.).
- Clason, S.*, professor vid Lunds universitet (S. C.).
- Dahl, C. G.*, filos. kandidat, föreståndare för Adelsnäs trädgårdsskola (C. G. D.).
- Dahlberg, B. H.*, e. o. professor vid Uppsala universitet (B. H. D.).
- Danielson, O. A.*, professor vid Uppsala universitet (O. A. D.).
- Davidson, D.*, professor vid Uppsala universitet (D. D.).
- Dietrichson, L. H. S.*, professor vid Kristiania universitet (L. D.).
- Dillner, G.*, bergsingenjör, föreståndare för Tekniska högskolans materialprofningsanstalt (G. D.).
- Ekholm, N.*, amanuens vid Meteorologiska centralanstalten (N. E—m).
- Elberling, E.*, bibliotekarie i danska riksdagens bibliotek (E. Ebg).
- Enblom, F.*, kapten i Väg- och vattenbyggnadskåren (Fr. E.).
- Enström, A. F.*, filos. licentiat, civilingenjör (A. E—m).
- Erdmann, A.*, professor vid Uppsala universitet (A. E.).
- Erdmann, E.*, statsgeolog, amanuens vid Sveriges Geologiska undersökning (E. E.).
- Eriksson, J.*, professor, Landbruksakademiens växtfysiolog (J. E—n).
- Euler, H. K. A. S. von*, docent vid Stockholms högskola (H. E.).
- Fahlstedt, E.*, medlem af Nordisk familjeboks redaktion (E. F—t).
- Fontell, A. G.*, første aktuarie i Statistiska centralbyrån i Finland (A. G. F.).
- Forssner, G. H.*, docent vid Lunds universitet (G. F—r).
- Freudenthal, A. O.*, f. d. professor vid Hålsingfors universitet (A. O. F.).
- Geete, K. R.*, amanuens i K. biblioteket (R. G.).
- Geijer, P. A.*, professor vid Uppsala universitet (P. A. G.).
- Granberg, O.*, bibliotekarie i Konstakademien (O. G—g).
- Granlund, A. T.*, byråchef i Lotsstyrelsen (A. G.).
- Granqvist, P. M.*, skriftställare (P. M. G.).
- Grönberg, G.*, docent vid Stockholms högskola (G. G.).
- Grönblad, C.*, biblioteksamanuens i Svenska akademiens Nobel-institut.
- Gullstrand, A.*, e. o. professor vid Uppsala universitet (G—d).
- Gyllensvärd, G. V.*, kanslist hos Stockholms stadshallmäktige (G. V. G.).
- Hallendorff, C. J. H.*, lektor vid Högre allmänna läroverket å Östermalm (C. H. H.).
- Hammarskjöld, K. H. L.*, president i Göta hofrätt (Hj. H—d).
- Hammarskjöld, N. E.*, amanuens vid Nordiska museet (N. E. H.).
- Harlock, W. E.*, lektor vid Sjökrigsskolan (biträder vid beteckning af engelska ords uttal).
- Hausen, R.*, statsarkivarie i Finska statsarkivet (R. H.).

- Heckscher, E. E.*, filos. licentiat (E. Hkr).
Hedenius, P. A. I., med. doktor, laborator (I. H.).
Hennig, A. H., docent vid Lunds universitet (A. Hng).
Henning, K. F. S., domprost i Växjö (K. H.).
Hesselman, H., docent vid Stockholms högskola (H. Hn).
Hildebrand, H. O. H., riksantikvarie (Hs Hd).
Hildebrand, H. R. T. E., riksarkivarie (Ehd).
Hillman, A., konsul (Ad. H—n).
Hjärne, H. G., professor vid Uppsala universitet (H—e).
Hoffstedt, A. W., professor, lektor vid Tekniska högskolan (W. H.).
Holmberger, G., civilingenjör (G. H—r; biträder vid redigeringen af hela den tekniska afdelningen).
Holmgren, E., e. o. professor vid Karolinska institutet (E. Hgn).
Holmquist, H. F., docent vid Uppsala universitet (Hj. H—t).
Hubendick, L. A., f. d. kapten i K. flottans reserv (L. H.).
Hultin, A., vice bibliotekarie vid Hälsingfors universitetsbibliotek (A. H.).
Höjer, T., filos. licentiat (T. H—r).
Jensen, A., medlem af Svenska akademimens Nobel-institut (A—d J.).
Johansson, J. E., professor vid Karolinska institutet (J. E. J—n; biträder vid redigeringen af hela den medicinska afdelningen).
Johansson, K. F., e. o. professor vid Uppsala universitet (K. F. J.).
Jolin, S., e. o. professor vid Karolinska institutet (S. J—n).
Juhlin-Dannfelt, H. J. B., professor, Landbruksakademimens sekreterare (H. J. Dft).
Jüderin, E., lektor vid Tekniska högskolan (E. J.).
Karlsson, K. H., amanuens i K. biblioteket (K. H. K.).
Key-Åberg, K. V. V., förste aktuarie i Järnvägsstyrelsen (K. K—Å.).
Kinberg, A. V., revisor i Kammarrätten (Kbg).
Kjellberg, C. J. A., marinläkare (J. K.).
Kjellén, J. R., professor vid Göteborgs högskola (Kj.).
Klein, G., professor, rabbin (G. K—n).
Knös, O. V., lektor vid Uppsala högre allmänna läroverk (V. K.).
Kobb, G., docent vid Stockholms högskola (G. K.).
Koch, N. F. H. von, docent vid Stockholms högskola (H. v. K.).
Kolmodin, J. A., e. o. professor vid Uppsala universitet (A. K.).
Krok, T. O. B. N., f. d. läroverksadjunkt (T. K.).
Lagerheim, N. G., professor vid Stockholms högskola (G. L—m).
Leche, V., professor vid Stockholms högskola (L—e).
Leffler, J. A., filos. doktor (J. Lr).
Lemke, H., major, chef i tredje järnvägsdistriktet (H. L.).
Lervirtin, A. P., docent vid Karolinska institutet (Ln).
Lidén, B. P. E., professor vid Göteborgs högskola (E. L—n).
Lindahl, P. A. L., major i Väg- och vattenbyggnadskåren (P. Ax. L.).
Lindblom, A. F. G., fattigvårdsinspektör (A. L—m).
Lovén, F., filos. doktor, skogschef vid Uddeholmsverken (F. L.).
Lundell, J. A., e. o. professor vid Uppsala universitet (Lll).
Lundgren, R. G. F., aktuarie i Generalpoststyrelsen (R. L—n).
Lundstedt, B. V., bibliotekarie i K. biblioteket (B. L.).
Lundström, K. J. V., docent vid Uppsala universitet (V. Lm).
Lübeck, S. E. J., löjtnant i Väg- och vattenbyggnadskåren (S. L—k).
Lönborg, S. E., docent vid Uppsala universitet (S. L.).
Millqvist, V., skriftställare (V. M.).
Mittag-Leffler, G., professor vid Stockholms högskola (M. L.).
Montelius, G. O. A., professor, förste amanuens vid Statens historiska museum (O. M.).
Mortensen, J. M., docent vid Uppsala universitet (J. M.).
Munthe, C. D. L. V. W:son, öfverste vid Fortifikation (L. W:son M.).
Myhrman, D. V., docent vid Uppsala universitet (D. M.).
Müller, E. G., professor vid Karolinska institutet.
Müller, J., lektor vid Sjökrigsskolan (J. M—r).
Müntzing, A., direktör i Svenska pappersbyrån (M—ng).
Nathorst, A. G., professor, intendent vid Naturhistoriska riksmuseet (A. G. N.).
Neander, A., amanuens vid astronomiska observatoriet i Stockholm (A. N—r).
Nielsen, Y., professor vid Kristiania universitet (Y. N.).
Nordenstreng, R., filos. magister (R. N—g).
Nordensvan, C. O., öfverste vid Värmlands regemente (C. O. N.).
Nordensvan, G., skriftställare (G—g N.).
Nordlund, E., kapten vid kustartilleriet (E. N.).
Nordström, C. F. Th., landshöfding i Örebro län (Th. N—m).
Noreen, A. G., professor vid Uppsala universitet (Ad. N—n).
Nyblom, H., filos. licentiat (H. N.).
Nyström, J. F., lektor vid högre realläroverket i Stockholm (J. F. N.).
Personne, J. V., domprost i Linköping (J. P.).
Raphael, A., filos. doktor, juris kandidat (Rphl).
Reuterskiöld, C. A., e. o. professor vid Uppsala universitet (Rld).
Richert, J. G., professor vid Tekniska högskolan (J. G. R.).
Rinman, E. B., redaktör (E. B. R.).
Roosval, A., redaktör af Fotografisk tidskrift (A. R—al).
Roosval, B., redaktör af Nordiskt idrottslif (B. R.).
Rosenberg, C. M., e. o. hofrättsnotarie (C. M. R.).
Rosenberg, G. O., docent vid Stockholms högskola (G. O. R.).
Rydin, A., juris kandidat (A. R.).
Salin, B., Nordiska museets styresman.
Samzelius, H., e. o. jägmästare (H. Szs).
Sandegren, S. A. M., filos. doktor, läroverksadjunkt (M. Sdn).
Santesson, C. G., e. o. professor vid Karolinska institutet (C. G. S.).
Schéele, F. A. von, tit. professor, docent vid Uppsala universitet (S—e).

Schoug, E. H. T., länsveterinär (S—g).
Schwerin, H. H. von, friherre, professor vid Lunds universitet.
Schybergson, M. G., e. o. professor vid Hålsingfors universitet (M. G. S.).
Schöldström, B., skriftställare (B. S—m).
Sederholm, E., civilingenjör (E. S—m).
Sidenblad, K., öfverdirektör och chef för Statistiska centralbyrån (K. S.).
Sjögren, H., docent vid Uppsala universitet (H. Sgn).
Sjögren, K. J. V., professor vid Uppsala universitet (V. Sgn).
Sondén, K., ingenjör (K. S—n).
Staaff, E. S., docent vid Uppsala universitet (E. S—f).
Stangenberg, A. E., med. doktor.
Stave, E., professor vid Uppsala universitet (E. S—e).
Stavenow, L. V. A., professor vid Göteborgs högskola (L. S.).
Stenberg, G. A. Y., civilingenjör (G. Y. S.).
Stridsberg, G., skriftställare (G. Stg).
Sundbärg, A. G., förste aktuarie i Statistiska centralbyrån (G. S—g).
Svenonius, F. V., filos. doktor, statsgeolog (S—s).
Söderberg, F. F. V., filos. doktor (V. S—g; biträder vid redigeringen af hela den historiska afdelningen).
Söderblom, L. O. J., professor vid Uppsala universitet (N. S.).
Tallberg, A., kopparstickare, lärare vid Konstakademins läroverk (A. T—g).
Thyselius, E., skriftställare (T—s).
Tigerstedt, R. A. A., professor vid Hålsingfors universitet (R. T—dt).
Törneblad, H. R., f. d. lektor, bankofullmäktig (T. Tdh).
Ulmgren, O., med. doktor, hofdentist (Ugn).
Wahlström, Lydia, filos. doktor, studierektor vid Åhlinska skolan (L. W—m).
Wallis, C., e. o. professor vid Karolinska institutet (W—s).
Wallis, E., filos. doktor (E. W.).
Warburg, K. J., professor, bibliotekarie i Svenska akademien Nobel-institutet (K. W—g).
Wennerström, G. A., ingenjör, föreståndare för John Lennings väfskola i Norrköping (G. A. W.).
Westin, O. E., professor vid Tekniska högskolan (O. E. W.).
Westling, G. O. F., rektor vid Västerviks högre allmänna läroverk (Fr. W.).
Westrin, J. T., arkivarie i Riksarkivet (J. Th. W.).
Wetterstedt, C. G. af, kapten vid Kungl. Positionsartilleriregementet (G. af Wdt).
Wieselgren, H., f. d. bibliotekarie i K. biblioteket (H. W.).
Wiklund, K. B., docent vid Uppsala universitet (K. B. W.).
Winroth, A. O., e. o. professor vid Uppsala universitet (A. W.).
Wrangel, H. G. V., kommandörkapten (H. W—l).
Zetterstéen, K. V., professor vid Uppsala universitet.
Akerman, J. H., e. o. professor vid Karolinska institutet (J. A.).
Östergren, P. A., filos. doktor, juris kandidat (P. A. Ö.).
Överland, O. A., skriftställare, Norge (O. A. Ö.).

TILLFÄLLIGA MEDARBETARE I DETTA BAND:

Alrutz, S. G. L. R., docent vid Uppsala universitet (S. Az).
Andersson, T. E., filos. doktor (Th. A.).
Clementz, S., redaktör (Sv. C.).
Forsstrand, C., filos. doktor (C. F.).
Fries, S. A., teol. doktor (S. A. F.).
Hasselquist, A. S. T., kapten vid Kungl. Jönköpings regemente (A. H—t).
Hesselman, B. I., docent vid Uppsala universitet (B. H.).
Höjer, E. B., ingenjör (E. Hjr).
Janson, C. A., kronofogde (C. J—n).
Jungstedt, C. A. H., öfverste vid Kungl. Lifregementets grenadierer (H. J—dt).
Lindgren, G. A. H., hofintendent (G. Ldgn).
Möller, M., öfverläkare vid sjukhuset Sankt Göran (M. M.).
Påhlman, J. M., rektor (J. M. P.).
Romdahl, A. L., filos. licentiat (A. L. R.).
Schauman, G. C. A., äldre amanuens vid Hålsingfors universitetsbibliotek (G. S—n).
Sondén, P. H. S., arkivarie i Riksarkivet (P. S.).
Termeden, C. H., kammarjunkare (C. H. T.).
Trybom, F., filos. doktor, fiskeriinspektör (F. T—m).
Varenius, P. O., docent vid Uppsala universitet (O. V.).
Vedel, V., docent vid Köpenhamns universitet (V. V—l).
Weibull, L. U. A., landsarkivarie i Lund (L. W—l).
Widmark, E. J., e. o. professor vid Karolinska institutet (J. Wk).
Wittrock, V. B., professor och föreståndare för Bergianska trädgården (V. W.).
Akerberg, B. F., filos. doktor (B. F. Å.).
Åstrand, J. O. G., rektor vid Blindinstitutet å Tomtebodan (G. Å.).

I detta band förekomma signerade artiklar af följande bland den första upplagan ej ofvan nämnde samt af denna upplagas genom döden borttryckte medarbetare:

G. Adlers (G. A—z), *H. N. Almkrist* (H. A.), *S. O. I. Almqvist* (S. A.), *G. Andersson* (G. A.), *L. Annerstedt* (L. A.), *J. Arrhenius* (J. A.), *J. O. Backlund* (O. B.), *C. J. Bergman* (C. J. B.), *W. G. Billmanson* (W. G. B.), *C. A. T. Björkman* (C. A. T. B.), *J. H. Björnström* (J. H. B.), *A. B. Blomberg* (A. B. B.), *J. G. Braune* (J. G. B.), *J. V. Broberg* (Bg), *A. V. Bäcklund* (A. V. B.), *R. Castrén* (R. C.), *J. Cederöth* (C—th), *P. T. Cleve* (P. T. C.), *G. R. Dahlander* (G. R. D.), *O. E. L. Dahm* (O. E. L. D.), *C. A. Dellwoik* (C. A. D.), *G. V. J. von Düben* (G. v. D.), *C. Eichhorn* (—rn), *O. Ekgren* (C. E.), *L. Hæffner* (H—r), *J. Hagströmer* (J. H—r), *C. G. Hammarskiöld* (C. G. H.), *S. F. Hammarstrand* (S. F. H.), *G. Hazelius* (G. Hzs), *P. J. Helander* (J. Hdr), *J. H. C. Hellstenius* (J. H.), *F. W. Hullman* (F. W. H.), *J. Hägg* (J. H—g), *C. D. Josephson* (C. D. J.), *A. O. G. Jäderholm* (Jhm), *A. Key* (A. —y), *F. R. Kjellman* (F. R. K.), *E. von Krusenstjerna* (K.), *N. G. W. Lagerstedt* (Ldt), *I. S. Landmanson* (I. L.), *A. Lindgren* (A. L.), *C. A. Lindqvist* (C. A. L.), *J. G. O. Linmarsson* (G. L.), *A. Chr. Lovén* (C. L.), *E. V. Mon-*

tan (E. V. M.), J. R. E. Nissen (R. N.), C. R. Nyblom (C. R. N.), B. F. Olsson (B. F. O.), E. G. Palmén (E. G. P.), R. Pettersen (R. P.), M. G. Retzius (G. R.), J. Rosén (R—n), C. Rosenberg (C. R.), C. J. Rossander (Rsr), R. Rubenson (R. R.), J. A. Runström (J. A. R—m), H. L. Rydén (H. L. R.), O. T. Sandahl (O. T. S.), Chr. Schejer (Chr. Sch.), B. Schlegel (B. S.), F. A. Smitt (F. A. S.), A. J. Sturberg (A. Stg), G. F. O. Uggla (G. U.), G. H. W. Upmark (Upk), V. Vascnius (V.), Ph. Weilbach (Ph. W.), C. C. A. W. Westman (C. W.), P. J. Wising (P. W.), K. Wählin

(K. W—n), L. H. Åberg (L. H. Å.) och E. J. Östrand (E. J. Ö.).

SIGNERING AF ARTIKLARNA.

Signatur utan parentes betecknar artikelns författare.

Signatur inom parentes betecknar artikelns granskare.

Asterisk (*) efter en signatur betecknar att artikeln granskats af annan fackman än signaturens innehafvare, men i det väsentliga bibehållits oförändrad.

UTTALSBETECKNING.

g utläses som g (aldrig som j);
 k » » k (aldrig som tj);
 o » » ett ljud mellan o och u;
 ω » » o-ljudet i svenskt bo;
 j betecknar sje-ljud;
 ŋ » äng-ljud;
 ø » sista ljudet i svenskt gosse;
 th » det engelska t-ljudet i *think*;

ch betecknar det tyska ch-ljudet i *ich*;
 ˈ öfver en konsonant anger, att ljudet är tonande (»lent»);
 ~ » » vokal » » » » nasaleradt;
 ~ » » » » » » » långt;
 ~ » » » » » » » kort;
 ' efter » » » denna stafvelse har hufvudtonvikten
 ^ förenande två vokaler anger, att de bilda diftong.

FÖRTECKNING ÖFVER ILLUSTRATIONER I TREDJE BANDET.

I. Kartor, planscher och andra helsidesillustrationer.

	Spalt
Karta öfver Berlin med förstäder	12
Berlin-kongressen 1878 (helsidesplansch)	28
Bi (helsidesplansch)	212
Biblia pauperum (helsidesillustration).....	255—256
Bildhuggarkonst (8 sidor illustrationer).....	368
Bildskrift (färglagd helsidesplansch)	372
Biskötsel (helsidesillustration).....	493—494
Björk, bot. (helsidesillustration).....	553—554
Bok, bot. (helsidesillustration).....	941—942
Bokbinderi (2 helsidespl.)...	948
Bokbinderimaskiner (2 sidor illustrationer; till art. Bokbinderi) 945—946 o. 947—948	
Faksimile af en sida ur Joh. Balbus de Januas "Catholicon" (till art. Boktryckarkonst)	964
Faksimile af sista sidan i "Vita Katherine", den första i Sverige tryckta bok (till art. Boktryckarkonst) 964	
Boktryckarkonst (2 helsidesillustrationer) 979—980 o. 981—982	
Bokutstyrsel (2 helsidesillustrationer) 987—988 o. 989—990	
Borgare (2 helsidesillustrationer)	1168
Bostad (14 sidor illustrationer)	1264

II. Porträtt

(äfven porträttskulpturer).

	Spalt		Spalt
Bérini, G. L.	55	Bissen, H. V.	515
Bernis, T. J. de P. de...	56	Bitzius, A.	523
Bernoulli, Jacques.....	57	Bixio, G. N.	526
» Jean	57	Bizet, G.	527
» D.	58	Biörenklou, M.	529
Bernstorff, J. H. E.	61	Bjelinskij, V. G.	534
» A. P.	62	Björkén, P. af.....	539
Berry, Caroline Ferdinande Louise	68	Bjerknes, K. A.	540
Berryer, P. A.	69	Bjerregaard, H. A.	541
Bert, P.	71	Björck, A. V.	550
Berthelot, M. P. E.	73	Björklund, J. G.	560
Berthier, A.	74	Björling, E. G.	570
Berthollet, C. L.	75	Björner, E. J.	582
Bertillon, A.	78	Björnram, G.	586
Berwald, T. A.	86	Björnson, B. M.	587
Berwick, J. F.	88	Björnstjerna, M. F. F.	598
Berzelius, J. J.	90	» O. M. F.	600
Besant, sir W.	98	Björnståhl, J. J.	603
» Annie	98	Blackstone, sir W.	610
Besborodko, A. A.	100	Blackwell, Elizabeth	612
Beskow, B. v.	115	Blackwood, F. T. H.-T. ...	613
Bessel, F. W.	128	Blaine, J. G.	634
Bessemer, sir H.	129	Blake, R.	636
Bestusjev-Rjumin, A. P. ...	139	» W.	637
Bethlen, G.	153	Blanc, J. J. Ch. L.	639
Beust, F. F.	185	Blanche af Kastilien	643
Beyle, M. H.	201	Blanche, A.	644
Beylon, J. F.	202	Blanqui, L. A.	654
Boza, T.	204	Blasius, katolskt helgon ...	657
Biberg, N. F.	251	Blavatsky, Helena Petrovna	660
Bielke, Gunilla. Efter målning i porträttsamlingen på Gripsholm	325	Blehr, O. A.	668
Bielke, H.	326	Blicher, S. S.	680
» T.	329	Bloch, K. H.	705
» S., riksskattmästare	330	» J.	706
» N., fältherre	331	Bloemaert, A.	742
» N., romersk senator	333	Blommér, N. J. O.	755
Bildt, D. A. G.	376	Blomstrand, K. V.	762
Billaud-Varenne, J. N.	387	Blumhe, K. A.	773
Billing, A. G. L.	393	Blum, R.	774
Billington, Elisabeth	398	Blumenbach, J. F.	776
Billmark, K. J.	399	Bluntschli, J. K.	778
Billroth, Chr. A. T.	400	Blücher, G. L. v.	784
Billström, L.	401	Boberg, G. F.	838
Bindesböll, M. G. B.	405	Bobrikov, N. I.	840
Biot, J. B.	436	Boccaccio, G.	843
Birch-Pfeiffer, Charlotte	440	Boccherini, L.	847
Birgitta	448	Boeskey, S.	853
Birkedal, V.	464	Bode, W.	855
Biron, E. J. v.	471	Bodenstedt, F. M.	860
Bismarck-Schönhausen, efter målning af Lenbach	504	Bodin, J.	862
Bismarck på Friedrichsruh (till art. Bismarck-Schönhausen)	510	Bodmer, J. J.	865
		Boeck, K. V.	869
		Boeclerus, J. H.	870
		Boerhaave, H.	875
		Boëthius, J.	886
		» D.	887

[illegible]

Spalt	Spalt	Spalt
Björneborg, vapen och situa- tionsplan 578, 579—580	Boerkriget (3 fig.) 877, 878, 881— 882	Palazzo Borghese 1182
Aulestad (till art. Björnson, B. M.) 591—592	Boethos (2 fig.) 890	Sal i Villa Borghese 1183
Borgmästarporten på Björnön 605	Bofink 890	Borgholm, vapen och situa- tionsplan 1184 o. 1185
Blad (7 fig.) 615, 616, 618, 619, 620 o. 621	Vy af Bofors bruk 891	Borgholms slotts ruin 1185—1186
Bladlöss (3 fig.) 625	Bogesund på 1600-talet 895—896	Borgunds stäfkyrka 1195
Bladmossaik 626	Bogesunds slott 896	Borgå, vapen och situations- plan 1196 o. 1197
Bladnossläktet 627	Boggi (3 fig.)... 897—898 o. 899	Sultanens af Koetei palats (till art. Borneo) 1205
Bladställning (2 fig.) ... 629—630	Bogskärens fyr 903	Dajak i krigsdräkt (till art. Borneo)..... 1207
Bladärr 632	Bogspröt 904	Helligdomsklipperne (till art. Bornholm) 1209
Blanches malmgård (till art. Blanche, A.) 647	Bohnenbergers elektrooskop ... 911	Borrar (10 fig.) 1216, 1217 o. 1218
Blasonering 658	Bohus fastning och staden Kungälf på 1600-talet 913—914	Bormaskiner (6 fig.) 1221, 1222, 1223, 1224, 1225 o. 1227
Blastoidea (2 fig.) 659	Bohus slotts ruiner..... 914	Borrplys (2 fig.)..... 1230 o. 1231
Blockslageri (10 fig.) 663, 664, 665, 666 o. 667	Bohus läns vapen 915	Borstigelkottar 1234
Blekinges vapen 671	Boj, <i>sjöo.</i> (2 fig.) 932 o. 933	Borstsvansar 1234
Blindrå 693	Bojert 935	Tillvaratagande af borsyra i Toscana (till art. Borsyra) 1235 —1236
Blinddrätta 694	Bo Jonssons grafsten 936	Borås, vapen och situations- plan..... 1239—1240 o. 1241
Blindundervisning (2 illustr.) 697 —698	Bokhandelsbörsen i Leipzig (till art. Bokhandel) 958	Borås på 1600-talet 1241—1242
Blixtskarf 704	Sätterisal (till art. Boktryckar- konst) 977—978	Vy af sundet vid Konstantino- pel (till art. Bosporos)... 1254
Block, <i>sjöo.</i> (8 fig.) 707	Tryckerisal (till art. Bok- tryckarkonst) 977—978	Ruiner i Bosra 1256
Blockhus (3 fig.) 712	Boktryckarvapen 984	Boss puzzle 1260
Blocksberg i Harz (till art. Blocksberg) 714	Boletus 999	Ruiner af boningshus från järnåldern (till art. Bostad) 1269 —1270
Blocktyg (4 fig.)..... 715 o. 716	Eden i Bollhuset i Versailles (till art. Bollhus)... 1013—1014	Boston, situationsplan 1277—1278
Blod 718	Bollspel (16 fig.) 1015, 1016, 1017, 1018, 1019—1020, 1021, 1022, 1023—1024, 1025, 1026, 1027, 1028 o. 1030	Trinity church (till art. Bos- ton)..... 1277
Blodigel (3 fig.) 722	Universitet i Bologna 1034	Bothrodendron kiltorkense ... 1313
Blockroppsräkningsapparat (3 fig.) 724	Sabinskornas bortröfvande (till art. Bologna, G.) 1035	Kingstons bottenkran (till art. Bottenkran) 1322
Blombotten (5 fig.)..... 747 o. 748	Merkurius (till art. Bologna, G.) 1035	Bottenstock 1324
Blomställning (3 fig.)... 763 o. 764	Panorama af Bomarsund 1043— 1044	Vy af Boulogne-sur-mer ... 1345
Bloomer-dräkt (till art. Bloom- erism) 767	Bombay, situationsplan 1047	Vy af Bourboule 1356
Bly (5 fig.) 779—780, 781—782 o. 783	Vy af Bombayviken... 1047—1048	Bourdons metallmanometer ... 1358
Blüchers och Wellingtons möte efter slaget vid Waterloo, freskomålning i Westmin- sterpalatset i London (till art. Blücher, G. L. v.) ... 786	Balpress för bomull (till art. Bomullsindustri) 1059	Rådhuset i Bourges 1361
Blå, sigill 794	Bomärke (4 fig.) 1063	Katedralen i Bourges 1362
Blå grottan på Capri 798	Bona Dea 1065	Bowie-knif 1382
Blåhaken 799	Bondeståndets plenisal under sista ständsriksdagen (till art. Bonde) 1089—1090	Vy från Boxholm 1384
Blåkråka 800	Bondeska släktvapnen (2 fig.) 1094	Boxning 1386
Smörjhorn från häxväsendets tid (till art. Blåkulla)... 801	Tord Bondes sigill 1095	Braheska släktvapnet 1414
Blåsmaskin (2 fig.)..... 808 o. 809	Bonellia 1109	Per Brahes staty i Åbo 1419
Bläckfisk 815	Rosa Bonheurs ateljé 1111—1112	Brahehus 1425
Blötdjur (9 fig.) 824, 825, 826, 827, 828 o. 829—830	Universitetet i Bonn 1121	Brahestad, vapen och situa- tionsplan 1426 o. 1427
Boaorm 833	Bonnett, <i>sjöo.</i> 1125	Braman med hustru 1428
Bobinet 837	Borassus 1143	Brakteat (3 fig.) 1434
Bock, <i>krigsv.</i> (4 fig.)... 849 o. 850	Bord, <i>her.</i> 1147	Branchiosaurus 1439
Boerkrigare (till art. Boer- folket) 873	Bordeaux, situationsplan 1149— 1150	Brandväsende (55 fig.) 1484, 1485, 1486, 1487, 1488, 1489, 1490, 1491, 1492, 1493, 1494, 1495, 1496, 1497, 1498, 1499, 1500, 1501 o. 1502
Boerfarm (till art. Boerfol- ket) 874	Bordläggning, <i>skpsb.</i> 1155	
	Borgen Karlstein i Bohmen (till art. Borg) 1161	

FÖRKORTNINGAR.

abl. = ablativ.
ack. = ackusativ.
adj. = adjektiv.
admin. = administrativt.
afd. = afdelning(en).
afh. = afhandling.
alban. = albanesiskt.
amerik. = amerikanskt.
anat. = i anatomen.
ang. = angående.
angls. = angelsaxiskt.
anon. = anonym (-t, -a).
arab. = arabiskt.
aritm. = i aritmetiken.
arkeol. = i arkeologien.
armen. = armeniskt.
art. = artikel.
artill. = i artilleriväsendet.
astrol. = i astrologien.
astron. = i astronomien.
atm. = atmosfär(er).

bab. = babyloniskt.
baln. = i balneologien.
bask. = baskiskt.
bd = band.
bearb. = bearbetad.
bergsv. = i bergsväsendet.
bildh. = i bildhuggarkonsten.
biogr. = biografi.
biol. = i biologien.
bl. a. = bland annat.
bokh. = i bokhålleriet.
boktr. = i boktryckarkonsten.
bot. = i botaniken.
br. = bredd.
bras. = brasilianskt.
brit. = brittiskt.
bruksl. = brukligt.
bygnk. = i byggnadskonsten.

C. = Celsius.
cg. = centigram.
cirk. = cirkulär.
civilr. = i civilrätten.
cl. = centiliter.
cm. = centimeter.
ctr = centner.

d. = död; del (*dlr* = delar).
da. = danskt.
dal. kmt = daler kopparmynt.
dal. smt = daler silvermynt.
dansk. = i danskonsten.
dat. = dativ.
dep. och depart. = departement.

dermat. = dermatiskt.
dets. = detsamma.
dg. = decigram.
dim. = diminutiv.
dipl. = i diplomaten.
dl. = deciliter.
dlr = delar.
dm. = decimeter.
d. o. = detta ord.
doll. = dollar(s).
d:r = doktor.
d. v. s. = det vill säga.
d. y. = den yngre.
dyl. = dylik (-a, -t).
däv. = dåvarande.
d. ä. = den äldre; det är.
därst. = därstädes.

e. d. = eller dylikt.
eg. l. egentl. = egentligen.
egypt. = egyptiskt.
ekon. = i ekonomen.
e. Kr. = efter Kristus.
elektrot. = i elektrotekniken.
eng. = engelskt.
enl. = enligt.
e. o. = extra ordinarie.
estet. = i estetiken.
etc. = et cetera.
etnol. = i etnologien.
europ. = europeiskt.

f. = född.
farm. = i farmakologien.
f. d. = för detta.
fda. = forndanskt.
fem. = femininum.
ff. = och följande.
fi. = finskt.
fig. = figurligt; figur(en).
filos. = i filosofien, filosofie.
finansv. = i finansväsendet.
fisk. = fiskeriterm.
f. Kr. = före Kristus.
fla. = flamskt.
f. n. = för närvarande.
fjnr. = fornfranskt.
fjhty. = fornhögtyskt.
fjisl. = fornisländskt.
fñit. = fornitalienskt.
fñity. = fornågtyskt.
fno. = fornnorrskt.
fñod. = fornordiskt.
folkl. = folkloristiskt.
fonet. = i fonetiken.
fornk. = i fornkonstkapen.

fortif. = i fortifikationsväsendet.
for. = fotografiskt.
fr. = franskt.
frcs = frans.

fr. Gr. = från Greenwich.
fr. h. = från höger.
fñih. = friherre.
fr. o. m. = från och med.
fr. v. = från vänster.
fsv. = fornsvenskt.
fullb. = fullbordad(t).
fys. = i fysiken.
fysiol. = i fysiologien.
fåktk. = i fåktkonsten.
fñlj. = följande.
fñreg. = föregående.
fñrf. = författad.
fñrordn. = förordning.
fñrv. = i förvaltningen.

gael. = gaeliskt.
gen., genit. = genitiv.
geogr. = i geografien.
geol. = i geologien.
geom. = i geometrien.
ggr = gånger.
gr. = gram.
grck. = grekiskt.
g. st. = gamla stilen.
G. T. = Gamla Testamentet.
guv. och guvern. = guvernementet.
gymn. = i gymnastiken.

h. = hälften; häfte.
hand. = handelsterm.
handtv. = handtverksterm.
har = hektar.
hebr. = hebreiskt.
hedersl. = hedersledamot.
her. = i heraldiken.
hñtn = häften.
hist. = i historien.
histol. = i histologien.
hkr = hästkrafter.
hl. = hektoliter.
h. o. h. = helt och hållet.
holl. = holländskt.
husdjurssk. = i husdjursskötseln.
hydrogr. = i hydrografen.
hyg. = i hygien.

ibid., ibid. = ibidem (lat.), på samma ställe.
ind. = indiskt.
inv. = invånare.
ir. = iriskt.

- l.* = irländskt.
l. = isländskt.
st. f. = i stället för.
st. = italienskt.
- ikt.* = i jaktväsendet.
jp. = japanskt.
j. = jämför.
jur. = i juridiken.
järnv. = i järnvägsväsendet.
- k.* = kunglig (-t, -a).
am. = i kameralväsendet.
and. = kandidat.
ap. = kapitel.
bcm. = kubikcentimeter.
bdm. = kubikdecimeter.
bm. = kubikmeter.
bmm. = kubikmillimeter.
kelt. = keltiskt.
br. = kungligt bref.
kem. = i kemien.
keram. = i keramiken.
forkl. = kunglig förklaring.
kg. = kilogram.
kin. = kinesiskt.
kir. = i kirurgien.
kirg. = kirgisiskt.
kl. = klass.
km. = kilometer.
k. m. = kunglig majestät.
kokk. = i kokkonsten.
konstind. = i konstindustrien.
konstl. = konstern.
korresp. = korresponderande.
kr. = kronor.
k. regl. = kungligt reglemente.
krigs. = i krigsväsendet.
krist. = kristallografin.
kronol. = kronologiskt.
kung. = kungörelse.
kungl. = kunglig (-t, -a).
krcm. = kvadratcentimeter.
krdm. = kvadratdecimeter.
krkm. = kvadratkilometer.
kem. = kvadratmeter.
kemm. = kvadratmillimeter.
- l.* = eller; liter.
landtbr. = i landtbruket.
lapp. = lapskt.
lat. = latinskt.
led. = ledamot.
lgd. = längd; longitud.
litt. = litteratur.
log. = i logiken.
ly. = lågtyskt.
- m.* = meter.
malaj. = malajiskt.
m. a. o. = med andra ord.
mask. = maskulinum.
maskinb. = i maskinbyggnads-
konsten.
maskint. = i maskintekniken.
mat. = i matematiken.
med. = i medicinen; medicine.
medl. = medlem.
- mek.* = i mekaniken.
metall. = i metallurgien.
meteor. = i meteorologien.
metr. = i metriken.
m. fl. = med flera.
mg. = milligram.
mht. = medelhögtyskt.
milit. = i militärväsendet.
milit. = militärt.
mill. = million(er).
miner. = i mineralogien.
mk. = mark.
mlat. = medeltidslatinskt.
mlt. = medellågtyskt.
mm. = millimeter.
mongol. = mongoliskt.
mrs. = mistress.
Mount. = Mount (eng.), berg.
ntl. = mantal.
mus. = i musiken.
myt. = i mytologien.
målark. = i målarkonsten.
- n.* = norr, nordlig.
nationalök. = i nationalekonomien.
neutr. = neutrum.
nylat. = nylatinskt.
no. = norskt.
nom. = nominativ.
nord. = nordiskt.
n. st. = nya stilen.
N. T. = Nya testamentet.
num. = i numismatiken.
nuo. = nuvarande.
nyhty. = nyhögtyskt.
- o.* = och.
o. a. = och andra.
o. d. = och dylikt.
o. f. = och följande.
oif. = officiellt.
oftalm. = i oftalmologien.
omarb., *omarbet.* = omarbetad.
omkr. = omkring.
ord. = ordinarie.
ordf. = ordförande.
ordn. = ordning.
o. s. v. = och så vidare.
- paleobot.* = i paleobotaniken.
paleont. = i paleontologien.
patol. = i patologien.
på st. = pund sterling.
pedag. = i pedagogiken.
pers. = persiskt; personer.
petr., *petrogr.* = i petrografen.
pl., *plur.* = pluralis.
po. = polskt.
polit. = i politiken.
port. = portugisiskt.
postv. = i postväsendet.
preuss. = preussiskt.
proc. = procent.
prof. = professor.
prov. = provins.
provens. = provensalskt.
psyk. = i psykologien.
- rdr.* = riksdaler; *rdr b:ko* = riksdaler banko; *rdr rgs* = riksdaler riksgälds.
reg.-omr. = regeringsområde.
reg.-ton. = register-ton.
ret. = i retoriken.
ridk. = i ridkonsten.
rom. = romerskt.
rum. = rumänskt.
ry. = ryskt.
rättshist. = i rättshistorien.
rör. = rörande.
- s.* = söder, sydlig.
sag. = i sagor.
sagohist. = i sagohistorien.
sansk. = i sanskrit.
s. d. = samma dag.
serb. = serbiskt.
sing. = singularis.
sistn. = sistnämnda.
sjöv. = i sjöväsendet.
s. k. = så kallad.
skjutk. = i skjutkonsten.
skogsh. = i skogshushållningen.
skogsv. = i skogsväsendet.
skolr. = i skolväsendet.
skpsb. = i skeppsbyggeriet.
skr. = skrifter.
slav. = slaviskt.
s. m. = samma månad.
sp. = spanskt; spalt.
spd. = spicedaler.
spell. = spelterm.
spirit. = i spiritismen.
sporto. = i sportväsendet.
språkr. = i språkvetenskapen.
st. = ställen; stycken; stiftad (-e, -t).
statist. = i statistiken.
statsr. = i statsrätten.
stds. = standards.
straffr. = i straffrätten.
subst. = substantiv.
suppl. = supplement.
sv. = svenskt.
syrr. = syriskt.
s. å. = samma år.
- tandlāk.* = i tandlākarkonsten.
tekn. = tekniskt.
telegr. = i telegrafen.
teol. = i teologien; teologie.
teos. = i teosofien.
t. ex. = till exempel.
text. = i textilindustrien.
t. f. = tillförordnad.
thr. = thaler.
tills. = tillsammans.
tjech. = tjechiskt.
tld. = tunnland.
t. o. m. = till och med.
toxik. = i toxikologien.
tr. = tryckt.
trol. = troligen.
trädg. = i trädgårdskonsten.
träv. = i trävaruindustrien.
turk. = turkiskt.

ty. = tyskt.

u. h. = under hafsytan.

ung. = ungerskt; ungefär.

univ. = universitet.

uppf. = uppförd.

uppl. = upplaga(n), upplagor.

upps. = uppsats.

urspr. = ursprungligen.

utg. = utgifven (-et, -na).

v. = väster, västlig.

vanl. = vanligen.

var. = varietet(en).

vend. = vendiskt.

veter. = i veterinärväsendet.

vol. = volym.

väg- o. vattenb. = i väg- och vatten-
byggnadskonsten.

växtfys. = i växtfysiologien.

växtpat. = i växtpatologien.

zool. = i zoologien.

ångm. = i ångmaskinsläran.

årg. = årgång, årgångar.

årh. = århundrade.

ö. = öster, östlig.

öfv. = öfversatt, öfversättning.

ö. h. = öfver hafvet.

RÄTTELSEB.

Bd	I sp.	167	rad	7	uppifrån	står	numerus	bör vara	numerus och kön
»	»	199	»	32—33	»	»	det nuvarande Abessinien	»	nuvarande italienska kolonien Eritrea
»	»	461	»	21	»	»	[aläläs]	»	[alägläs]
»	»	560	»	14	nedifrån	»	1652	»	1662
»	»	606	»	1	uppifrån	»	Ἀλκυον	»	Ἀλκυον
»	»	702	»	16	»	»	I Syd-alperna	»	I Syd-alperna odlas
»	»	881	»	12	»	»	km.	»	kbn.
»	»	915	»	4	nedifrån	»	fruktmärgen	»	yttre fröskalet
»	»	974	»	7	»	»	Calocasia	»	Colocasia
»	»	1145	»	13	uppifrån	»	hår	»	har
»	»	1503	»	28	nedifrån	»	XIII	»	XI
»	II	32	»	10	uppifrån	»	Episcopus	»	Episcopius
»	»	365	»	10	nedifrån	»	Ἀκλή	»	Ἀκλή
»	»	430	»	14	»	»	C ₁₇ H ₂₄ N ₃ C I O	»	C ₁₇ H ₂₄ N ₃ O Cl
»	»	514	»	13	uppifrån	»	borsyrade	»	klorsyrade
»	»	527	»	23	»	»	hvarf	»	hvalf
»	»	625	»	15	»	»	senares	»	norras
»	»	632	»	13	nedifrån	»	46—67°	»	46—68,6°
»	»	634	»	33—37	uppifrån	»	raderna Vid en resa . . .	»	lustängare. utgå
»	»	700	»	26	nedifrån	»	Βαρχυλίδης	»	bör vara Βαρχυλίδης
»	»	704	»	8	uppifrån	»	cool	»	coal
»	»	»	»	30—31	nedifrån	»	jäsning, d. v. s. genom att låta degmassan genomträngas af kolsyregas.	»	jäsning (se d. o.).
»	»	709	»	2	uppifrån	»	pylomorfa	»	polymorfa
»	»	770	»	18—19	nedifrån	»	Economical	»	Economic
»	»	771	»	1—2	uppifrån	»	philosophie	»	philosophic
»	»	»	»	6	»	»	norska	»	svenska, »Trons grundvalar», 1899
»	»	855	»	17	nedifrån	»	förre	»	senare
»	»	1087	»	24	uppifrån	»	hanbildande	»	lianbildande
»	»	1133	»	19	nedifrån	»	[bakkellöä?], de	»	[bäkalöä?], Le
»	»	1264	»	7	»	»	Bjelij	»	Bjelyj
»	»	1285	»	16	uppifrån	»	Oxenstiernas	»	Creutz'
»	»	1326	»	32—33	nedifrån	»	på Alnarp 3 mars 1903	»	i Malmö 3 mars 1901
»	»	1392	»	33	»	»	tillägges Död i Stockholm 28 apr. 1746	»	»
»	»	1421	»	25	uppifrån	»	står Bergenstjerna.	»	bör vara Se Bergenstjerna.
»	»	1426	»	12	nedifrån	»	slægtskab (1868) och Vor ABC:s historie (1871). E. Ebg.	»	Isabella i Schillers »Die braut von Messina».
»	»	1443	»	26	»	»	söndnordländska	»	söndhordländska
»	»	1466	»	8	uppifrån	»	föreslogs	»	föreslog
»	»	»	»	23	nedifrån	»	1700	»	1701
»	»	1477	»	33	uppifrån	»	(1882) samt Visby (1885; 2:a uppl. 1892).	»	(1882; 2:a uppl. 1901) samt Visby (1885; 4:e uppl. 1901).
»	»	1478	»	13—14	nedifrån	»	»Mimer, populärvetenskaplig tidskrift i alkoholfrågan»	»	»Mimer, svensk tidskrift för studium af alkoholfrågan och nykterhetssträlvandet».
»	III	12	»	26	»	»	8,8°	»	18,8°
»	»	25	»	20	»	»	-tsa'jtung	»	-tsa'jton
»	»	38	»	29	»	»	Ponto	»	P'onte
»	»	57	»	21	»	»	Achimedes	»	Archimedes
»	»	62	»	29	uppifrån	»	en månad	»	två månader
»	»	112	»	22	»	»	1878	»	1871

Bd III sp.	163	rad 23	uppfifrån	står af	bör vara än
» » »	168	» 10	» »	betslet	» bettet
» » »	172	» 7	nedifrån	14—15 proc.	» 14—15 kg.
» » »	192	» 23	uppfifrån	utgiftssida	» inkomstsida
» » »	207	» 30	» »	Zoltán	» Zsolt
» » »	» » 31	» »	» »	Komorn	» Budapest
» » »	250	» 9	nedifrån	1895	» 1903
» » »	255—256	i texten till illustrationen	står	Mikael hjälper David på flykten. 4 Kon. 11:1. bör vara Mikal..., 1 Sam. 19: 12.	
» » »	263	rad 4	nedifrån	står 1850	bör vara 1858
» » »	286	» 6	uppfifrån	3,000	» 30,000
» » »	» » 15	nedifrån	» »	två	» tre
» » »	» » 16	» »	» »	tre	» två
» » »	393	» 29	» »	ledamot	» hedersledamot
» » »	397	» 5	uppfifrån	1641—42	» 1741—42
» » »	429	» 12	» »	1902	» 1891; ny uppl. 1902
» » »	» » 30	nedifrån	» »	74	» 84
» » »	486	» 28	uppfifrån	lektor	» öfverhofspredikanten
» » »	489	» 8	nedifrån	bisköpstungör	» bisköpstunör
» » »	516	» 5	uppfifrån	porträttstatyer	» porträttbyster
» » »	518	» 4—5	» »	skall, enligt Sveriges	» skulle, enligt 1686 års
» » »	548	» 10	» »	Bjärka—Säby	» Bjärka—Säby
» » »	578	» 6—7	» »	1765 till generallöjtnant, blef han sistnämnda år äfven kommandant å Svea- borg.	» 1762 till chef för garnisonsregementet i Hälsingfors samt kommandant å Svea- borg, blef han 1765 generallöjtnant.
» » »	610	» 32	nedifrån	» king	» queen
» » »	614	» 21	uppfifrån	» Claudeboye	» Clandeboye
» » »	673	» 31	nedifrån	» <i>g, d, b</i>	» <i>g, b, d</i>
» » »	695, 741, 805, 812	» »	» »	<i>signaturen</i> (I. Å.)	» (J. Å.)
» » »	771	rad 28	uppfifrån	» Aeropagitica	» Areopagitica
» » »	834	» 14	nedifrån	efter ordet board. tillägges Detta önskemål tillgodosågs genom organiseringen af <i>war office</i> 1904 och särskildt upprättandet af <i>army council</i> . Se vidare Storbritannien (Försvarsväsende).	
» » »	835	» 13	uppfifrån	efter parentesen tillägges , en <i>parliamentary</i> och en <i>permanent secretary</i> jämte åtskilliga andra ämbetsmän	
» » »	862	» 8	» »	står båda'	bör vara båda'
» » »	889	» 2	nedifrån	» ö. s. ö.	» ö s. ö.
» » »	918	» 28	uppfifrån	» B. H—n	» B. H.
» » »	941—942	i texten till illustrationen	står	ett hanhänge (det öfversta) och ett par honhängen bör vara ett honhänge hanhängen	
» » »	945—946	under en illustration till Bokbinderi	står	Liderskärpningsmaskin bör vara Liderskärp- ningsmaskin	
» » »	På planschen Bokband	till art. Bokbinderi under bandet till »Hedvig Eleonoras Drottningholm»	står	Agi Lindegren bör vara Bror Almquist	
» » »	1133	rad 12	uppfifrån	står F. W.	bör vara Fr. W.
» » »	1175	» 14	» »	bürgerschule	» bürgerschule
» » »	1184	» 22	» »	1875	» 1872
» » »	» » 23	» »	då	» »	» 1875

NORDISK FAMILJEBOK

KONVERSATIONSLEXIKON

OCH

REALENCYKLOPEDI

Bergsvalan, zool. Se Klippssvalan.

Bergsvetenskap, sammanfattningen af de rön och iakttagelser, som blifvit gjorda angående nyttiga malmers och minerals förekomst samt angående sätten för deras uppsökande, bearbetning och förädling. Denna vetenskap, hvars studium förutsätter kunskap i kemi, fysik, mekanik, matematik, mineralogi och geologi, indelas i: a) grufvetenskap, b) metallurgi och hyttkonst, c) bergsmekanik. Th. N.—m.*

Bergsvik, ångsåg i Piteå socken af Norrbottens län. Sågverket eges af "Aktiebolaget Storfors" (se Storfors).

Bergsvikt kallades en inom bergslagen fordom bruklig vikt för vägning af malmer och bergsprodukter (utom tackjärn och råkoppar, som vägdes med andra vikter). Bergsvikten delades, liksom den förr brukliga viktualievikten, i skeppund (= 20 lispund), lispund (= 20 skålpund) och skålpund (= 32 lod eller 7,821^{79/125} ass). Ass var den gemensamma enheten i alla de äldre vikterna. — Ett skålpund bergsvikt motsvarade 0,8787 kg. (0,884 skålp. viktualievikt). Ett skeppund viktualievikt var lika med 1,1312 skeppund bergsvikt. Bergsvikten upphörde att brukas med början af år 1863. Th. N.—m.

Bergsvärdie kallades en tjänsteman vid Sala silfververk, hvilken det ålåg att probra malmer och mineralier, föra smältbok och, tillika med bergshauptmannen, till bergsöfverstyrelsen inlämna rapport om smältningen m. m. Han egde äfven säte och stämma i grufrätten, tills denna upphäfdes, 1852. Tjänsten upphörde, då staten från och med 1888 öfverlät sin eganderätt till Sala grufva på bergslaget. Th. N.—m.

Bergsyra, bot. Se Rumex.

Bergssystem. Se Berg, sp. 1416.

Bergsöe [bärgsö]. 1. Adolf Frederik B., dansk statistiker, f. 1806, d. 1854, blef 1845 professor vid Köpenhamns universitet och 1850 chef för statistiska byrån. Hans hufvudarbete är *Den danske stats statistik* (4 dlr, 1844—53).

2. Vilhelm B., dansk naturforskare och skönlitterär författare, f. 8 febr. 1835 i Köpenhamn, där fadern var chef för den kungl. porslins-

fabriken, blef student 1854, tog 1860 magisterkonferensen och blef 1864 filos. doktor. Han egnade sig främst åt entomologien och skref en duktig specialafhandling öfver en parasit hos svärdfisken (*Philichthys xiphiæ*, 1864) samt goda iakttagelser öfver den italienska taranteln och tarantismens historia i medeltiden (1865). Men hans vetenskapliga verksamhet afbröts af en ögonsjukdom, som delvis framkallades genom ett alltför tråget bruk af mikroskopet och för en tid gjorde honom blind. Förgäfvets sökte han bot under resor i Italien. Under sin blindhetstid tog han itu med skönlitterära arbeten och lyckades snart göra sitt namn känt. Hans första bok var romanen eller snarare novelcykeln *Fra Piazza del popolo* (1866, 9:e uppl. 1901; "Från Piazza del popolo", 1871), och därefter följde raskest på hvarandra *Fra den gamle fabriken* (1869, 5:e uppl. 1895; "Den gamla porslinsfabriken", 1872), *I Sabinerbjergene* (1871), *Gjengangerfortellinger* (1871, "Från anderwerlden", 1876), *Bruden fra Rörvig* (1872, 3:e uppl. 1884), *Italienske noveller* (1874, 2:a uppl. 1896; "Italienska noveller", 1875), *Julefortellinger* (1893) och *Falskmøntneren* (1900); vidare flera diktsamlingar, *I ny og næ* (1867; 5:e uppl. 1887), *Hjemvee* (3 uppl. 1893) och *Blomstervignetter* (1873; 3:e uppl. 1897), samt ett satiriskt skådespel, *Sandhedens mænd* (1894), och en stor bok om *Rom under Pius den niende* (2 bd, 1877). Som författare har B. en frodig, mäktigt romantisk fantasi, med böjelse för att uppfinna och skildra sällsamma, delvis ohyggliga tilldragelser, samt en liflig stil. Han har därfor också vunnit en talrik läsekrets, men icke öfvat djupare inflytande på litteraturen. Vid sidan af sin litterära verksamhet har han under en följd af år (sedan 1887) tagit en väsentlig del i de systematiska sträfvandena att utrota ollonborrarna, liksom hans gamla naturvetenskapliga intressen framkallat ett stort populärt arbete *Fra mark og skov. Billeder af insekternes liv* (2 bd, 1881). Slutligen har han drivit numismatiska studier och författat ett par skrifter i detta fack: *Danske medailler og jetons samt militære hæderstegn 1789—1892* (1893) och *Trankebar-mønter 1674—1845 samt mønter og medailler vedrørende den danske handel paa Ostindien 1657—1777* (1895). Sedan

1898 har han gifvit ut sina hågkomster från barndoms- och ungdomstiden (*De forbjrte drengte*, 1898, *Krigen og koleraen*, 1900, *Studenteleven og studieliv* 1903). B:s flesta verk äro översatta till tyska, några till franska. E. Elg.

Bergsöfverstyrelse är efter bergskollegiets upplösning (1857) kommerskollegium (se d. o.).

Bergtagen. Se Bergfolk.

Bergthorsson, Guðmund, isländsk skald. Se Isländska språket och litteraturen.

Bergtora Skarphedinsdóttir (*Bergþóra Skarphedinsdóttir*), Nial Torgeirssons hustru, blef frivilligt innebränd med denne vid mordbranden på Bergtors-hvål år 1011. Hon skildras som en energisk och hängifvet trofast, men hämdlysten person. R. N.-g.

Bergtor Hrafnsson (*Bergþorr Hrafnsson*), lag-sagoman på Island 1117—1122, d. 1123, deltog i omredigeringsarbetet af den isländska lagen, som efter honom ofta kallades Bergþorsleg, men vanligare Hafiðskrá. (se d. o.). R. N.-g.

Bergtorsk, zool. Se Torsken.

Bergtroll, nord. myt. Se Bergfolk.

Bergues [bärg], stad och fästning af andra rang i franska depart. Nord, vid Dunkerque-kanalen. 5,227 inv. (1901). Handel med säd och landtmanna-produkter. Belägrades 1793 förgäves af engels-männen.

Berg-uf, *Bubo maximus*, zool., den största af alla ugglor, med en vinglängd af 430—480 mm., och den enda af våra dagugglor, som på hufvudet är försedd med tydliga fjädertofsar, hvilka kunna appressas och skjuta fram öfver hufvudets fjädrar. Däraf härledes hans andra namn, horn-uf. Han är äfven känd under blotta namnet uf, ett onomatopöetiskt ord, bildadt med anledning af hans låte. Berg-ufvens färgteckning är brokig af mörkrunt och rostgult, på vingarna och hakan blandad med hvitt, och på framsidan af halsen har han en hvit krage. Hans stora ögon, med rödgul iris, och de svarta, öfver två tum långa fjädertofsarna gifva hans ansikte ett hemskt uttryck, helst när han sitter beredd till försvar och i ursinne knäpper högljudna smällar med sitt starka, breda näbb; men färgerna fina fördolning, i synnerhet de dropplika fläckarna på bröstet och de fint vägiga tvärstrimmorna på buk- och slak-sidor, gör att han är långt ifrån ful. Sitt dåliga rykte har berg-ufven fått såsom en af våra största och kraftigaste roffäglar. Han driver sitt blodiga spel och fyller nejden med sitt höga, hemska tjut i kvällens skymning och under de ljusa nätter, som eljest tyckas helgade af frid och ro. I vår nu gällande jaktstadga är han upptagen bland de skadliga rof-djur, som hvar och en må fälla och behålla. För jakten gör han också ofta stor skada: icke allenast största delen af våra matnyttiga fåglar, utan äfven harar ingå i hans vanligaste föda, ja man skyller honom till och med för att angripa lamm samt rådjurs- och ren-kalfvar. Men vid sidan af detta onda gör han också nytta, därigenom att han dödar kråkor och, liksom öfriga ugglor, lever för råttor och möss. I hans lynne ligger en tröghet, kanske feghet, som driver honom att gömma sig om dagarna, oakadt hans ögon kunna väl fördraga ljuset. Sina hviloplåter afvensom sin häckplats väljer han därför vid bergväggar med klyftor eller träd, där hans färgteckning gör honom mindre bemärkt. I april lägger honan 2—3 runda, hvita ägg, och tre veckor

därefter framkomma ungarna, som uppfödas med största omsorg. Man har exempel på att fångade uf-ungar, hvilka insatts i bur utomhus, under flera veckor blifvit matade af föräldrarna, som ditskallats af deras skrik.

Berg-ufven är såsom stannfågel utbredd från Nord-landen, Lappland och Sibirien ända ned till södra Europa. Under vintertiden har man träffat honom strykande äfven i norra Afrika. F. A. S.*

Bergunda, socken i Kronobergs län, Kinnevalds härad, 6,452 har. 1,007 inv. (1903). B. bildar med Öja ett för egaren till Bergkvara patronellt pastorat, Växjö stift, Kinnevalds kontrakt.

Bergvald, Anders Johan, finsk ämbetsman. Se Wasastjerna.

Bergvax, miner. Se Ozokerit.

Bergverkstionde, den staten för tillkommande andelen af tillverkningen inom riket af metaller och mineral. Den efterskänktes 1877. Kbg.

Bergvik, vattensög om sex ramar i Söderala socken af Gäfveborgs län, tillhör Bergvik och Ala nya aktie-bolag (stadfast 1888). Bolaget eger ett inbetaldt aktiekapital af 5,400,000 kr. Tillverkningen belöpte sig 1902 till 10,802 km. plankor och bräder, 8,559 km. sleepers samt 34,668 hl. träkol, med ett sam-manlagdt värde af 392,528 kr. Arbetsstyrkan uppgafs s. å. till 173 personer. Jfr Ala (ängsäg-verk). K. K.-A.

Bergviken, insjö i södra Hälsingland, genomfluten af Ljusnan, vid hvars utlopp anlagts i Söderala socken Bergviks järnvägsstation vid statsbanelinjen Kilafors—Söderhamn och Bergviks sågverk (se Bergvik). Areal 4,154 har.

Bergvättar. Se Vättar.

Bergzabern, stad i bayerska regeringsområdet Pfalz, vid Erlbach och vid foten af Vogeserna. 2,600 inv. (1900). B. grundlades af romarna.

Bergås. Se Berg, geogr.

Bergö, holme i Vasa skärgård, på finska sidan af Kvarnen. 38 kvkm. Oboarna, 752 pers. (1902), bildade ett svensktalade kapell under Malaks konsistoriella pastorat i Vasa län, Finland. A. G. F.

Berhampur [bämpö'e] l. Barhampur. 1. Hufvudstad i distr. Murshidabad, Bengalen, vid västra stranden af Bhagirathi, en arm af Ganges. Omkr. 25,000 inv. Det var till 1879 en större militärstation; nu stå kasernerna tomma.—2. Stad i indiska distr. Nimar. Se Burhanpur.—3. Hufvudstad och militärstation i distriktet Gandjam, Madras, 15 km. från Bengaliska viken. Omkr. 25,000 inv.

Beriberi (singl. beriberi, stor svaghet, af beri, svaghet), patol. Denna sjukdom skall hafva förekommit i Kina redan före vår tidräknings början. Kinesiska författare från 3:e årh. e. Kr. beskrifva sjukdomen under benämningen ka-le-ké, som ännu användes i Japan. Under 17:e årh. omnämnes sjukdomen af holländska lakare i de ostindiska kolonierna. Sedan sjukdomen år 1866 blifvit endemisk i Brasilien, har den tilldragit sig mera allmänt intresse.

De nuvarande härdarna för densamma äro: Japan, Malaka (särskildt omnämnes i litteraturen fängelset i Singapore), Borneo, Sumatra, Java, Celebes, Molukerna, vidare Burma, Siam samt äfven Annam och Tonkin. I Kina skall sjukdomen numera vara jämförelsevis sällsynt. I Främre Indien förekommer den på östkusten, särskildt omgifningen af Calcutta, mindre allmänt på västkusten. En mycket betydande

hård finnes i Brasilien, i omgifningen af Rio de Janeiro. Sjukdomen har äfven blifvit införd till Kongo, tyska Öst-Afrika, Nya Guinea och Väst-Australien. Den har likaledes förekommit i Förenta staterna och i Europa. Särskildt bekanta äro epidemierna inom vårdaanstalten för sinnessjuka i Tuscaloosa i Alabama 1896 samt i Richmond 1894 och 1896. Bland skeppsbesättningar, som besökt de egentliga sjukdomshärdarna, förekommer sjukdomen ej sällan. År 1902 omnämnas 6 sådana fall från Göteborg.

Till sitt väsen anses sjukdomen vara en inflammation i de perifera nerverna. Den företer tvänne former: en *paralytisk*, karakteriserad af förlämnning och atrofi, företrädesvis af nedre extremiteternas muskler, och en *edematös* form med vattensvullnad i olika organ. Någon egentlig temperaturstegring förekommer ej. Förloppet är mycket oberäkneligt, stundom några dagar, i andra fall månader. Dödsorsaken är i regel hjärtförlämnning. Uppgifterna om dödligheten växla mellan 5 % och 30 %. Sjukdomen är af infektiös natur. Pekelhäring och Winkler hafva beskrifvit vissa baciller och kocker hos de angripne. Andra, såsom Glögnér och Fajardo, hafva funnit plasmodier i de röda blodkropparna. Andra åter anses sjukdomsorsaken vara toxiner, som alstras af vissa mikroorganismer utanför människokroppen. Såsom predisponerande orsaker anføres förtärandet af ris och torkad fisk. Sättet för sjukdomens öfverförande känner man ännu ej. Inkubationstiden har man ej heller kunnat säkert bestämma. Beträffande behandlingen gäller såsom regel att man skall söka aflägsna den sjuke från sjukdomshärden. J. E. J.—n.

Bericiska bergen (*Monti Berici*), en 20 km. lång, isolerad berggrupp i den italienska prov. Vicenza. Dess största höjd är 419 m. Där brytes kalksten, som mycket användes till bildhuggeriarbeten.

Bering, Vitus Jonassen, dansk-rysk upptäcktsresande, f. 1681 i Horsens. 1725 fick han af ryska regeringen uppdrag att företaga en upptäcktsresa från Kamtsjatka för att undersöka om Asien och Amerika voro förenade med hvarandra n. om Stilla hafvet. Han lämnade Petersburg vintern 1725 med flera sjöofficerare och ett talrikt manskap, byggde i Ochotsk två sjögående fartyg, med hvilka han seglade till Kamtsjatka, samt nådde våren 1728 expeditionens utgångspunkt, Kamtsjatkafjordens mynning. Där byggde han expeditionsskeppet och anträdde på sommaren sin egentliga upptäcktsresa till polarhafvet. Han kringseglade Asiens nordöstra hörn och framträngde till 67° 15' n. br. samt kartlade asiatiska kusten från Kamtsjatka till Östkap. Men det lyckades honom icke att upptäcka Amerikas västkust, och oakadt han två gånger seglade genom det sund, som bär hans namn, visste han ej att det var ett sund. Återkommen till Petersburg 1730, föreslog han en allmän undersökning och kartläggning af hela norra Asiens och västra Nord-Amerikas kust från Dvina genom Berings sund till Japan och Kalifornien. Dessa stora arbeten, som förenades med fysiska och etnografiska undersökningar i Sibirien, äro kända under namnet "den stora nordiska expeditionen". Våren 1734 lämnade han Petersburg, följde af många sjöofficerare och vetenskapsmän och öfver 500 man. 1735—42 undersöktes den sibiriska ishafskusten samt Kurilerna och Japan af olika vetenskapsmän, och 1741 anträdde B. personligen en upptäcktsresa till

nordvästkusten af Amerika, kartlade en del af Alaska-halvön och Aleuterna samt sökte na Berings sund längs Amerikas kust, men sjukdom och tjocka tillintetgjorde hans plan. I fem månader dref B:s fartyg planlöst omkring på hafvet mellan Alaska och Kamtsjatka, tills man 5 nov. ankrade vid den då obebodda Beringsön, där fartyget sedan blef vrak. Manskapet gräde ned sig i sandgröpar och leide af hval- och sälkött. Skörbjugg borttryckte 31 man, och där dog äfven B. 8 dec. (g. st.) 1741, genom sin energi och sin adla karaktär förtjänt af en framstående plats bland de store upptäckarna. Jfr P. Lauridsen, "Vitus B. og de russiske opdagelsestog" (1885).

Berings haf (fordom *Kamtsjatka-hafvet*) är namnet på den nordöstra delen af Stora oceanen, n. om Aleuterna, mellan Asiens nordöstra och Amerikas nordvästra kust. Det har en areal af 2,25 mill. kvkm., är i nordöstra delen grundt med flera stora öar, men når i s. v. 4.000 meters djup. Kusterna äro rika på stora vikar (Anadyrgolfen, Norton sound, Bristol bay). Bering utforskade hafvet 1728 och 1741. I sydöstra delen af detta haf ligga de Alaska tillhöriga Pribylov-öarna, tillhåll för stora skaror af sälar. Rättigheten att jaga dessa sälar till ett antal af 100.000 st. årligen har af Förenta staternas regering öfverlätit åt ett bolag. Andra säljagare komma från Brittiska Columbia och döda kanske omkr. 25.000 om året. Vissa årstider lämna sälarna öarna och gå söderut, och då idkas säljakt på öppna hafvet. Om rätten till denna säljakt har tvist uppstått mellan Canada (England) och Förenta staterna. Då ryssarna egde Alaska, gjorde de 1821 anspråk på jurisdiktionsrätten i B., men samtyste genom fördrag 1824 med Förenta staterna och 1825 med England att utföra denna uteslutande jurisdiktion endast ett kanonhåll från kusten. Men Förenta staterna, som 1867 blefvo egare af Alaska, ville betrakta B. som ett sitt inhaf och värna fisket mot andra nationer, och deras tullkutrar togo i beslag brittiska och kanadensiska fiskerfartyg. Mot dessa beslag och mot Förenta staternas förklaring 1889 att B. vore ett "mare clausum" afgaf England protester, hvilka ledde till en provisorisk konvention i Washington 29 febr. 1892, hvarigenom jakten och fisket inställdes, tills frågan blifvit afgjord af en internationell skiljedomstol, som skulle bestå af 7 personer: 2 nämnda af Förenta staterna, 2 af England samt 3 andra af Frankrike, Italien och Sverige-Norge (f. d. statsministern Gram). Domstolen sammanträdde våren 1893 i Paris och fällde sitt utslag 15 aug. s. å., i hufvudsak till Storbritanniens förmån. Förenta staterna hafva icke någon skydds- eller eganderätt till sälarna, som besöka Förenta staternas öar i B., när de anträffas utom den vanliga tremilsgränsen. Sedermera hafva Förenta staternas och Storbritanniens regeringar enats om åtskilliga bestämmelser för att skydda och från utrotning bevara sälarna i B.; bl. a. är det förbjudet att jaga och döda sälar från 1 maj till 31 juli, och under den tillåtna tiden får endast segelfartyg användas för sälfångst, hvilken är fullständigt förbjuden inom en zon af 60 geografiska mil från Pribylov-öarna. Dessa bestämmelser kunna efter öfverenskommelse mellan brittiska och nordamerikanska regeringarna revideras hvar femte år. Jfr en framställning af fisketvisten och dess utgång i "Revue d'histoire diplomatique" (1893).

Beringskjöld, Magnus, dansk konspiratör, f. 1721 i Randers, där hans fader Ditlev Bering var köpman, bosatte sig efter en stormig ungdom som köpman i Lybeck och lyckades blifva holsteinskt höfråd samt af romerske kejsaren erhålla adelsbref (1758) med namnet Bering von Beringschiold. Sedermera verkade B. i dansk intresse i Petersburg, där det gällde att motarbeta den ryske tronföljarens, hertigens af Holstein-Gottorp, för Danmark farliga planer. B. blef 1763 generalkrigskommissarie i Danmark, där han efter hand blef egare af betydande jordegendomar. Då den allsmäktige Struensee genomdrifvit, att några af B. gjorda köp af kronogods gått om intet, började B. att med glödande ifver arbeta på Struensees störtande och torde mer än någon annan enskild man ha bidragit till att detta lyckades. Som han ansåg, att hans förtjänster ej nog uppskattades af den nya regeringen (han hade blifvit kammarherre med lön och fått en förmälig revision af nämnda kronogodsköpet), började han knyta förbindelser af misstänkt art med dess fiender. Han anklagades 1781 för högförräderi samt hölls fängslad 1781—85 på kastellet i Köpenhamn och 1785—96 på Bergenhus. Därefter tilläts det honom att under uppsikt bo i Stavanger, där han afled 7 apr. 1804. B. var en man af outtröttlig ihärdighet, obetydlig kraft samt stor intelligen och snarfyndighet, men äfven lögnaktig, samvetslös (han var en stor "bondplågare") och öfver all beskrifning grälsjuk. C. H. T.

Berings sund kallas det sund, som förbinder Norra ishavet och Stora oceanen samt skiljer Asien och Amerika. Det är 92 km. bredt och högst 90 m. djupt. Midt i sundet ligg de tre klippiga Diomedesöarna. Den förste, som seglade genom sundet, var kosacken Simeon Desjnev, kommande från Kolyma (1648), men denna resa blef ej känd förrän på 1730-talet. Sedan passerade Bering detta sund 15 (26) aug. 1728, och sundet har fått hans namn, ehuru han ej visste att det var ett sund. Att det var gränsen mellan Asien och Amerika, bevisades dock äfven sedan, till dess Cook på sin tredje resa (1778) ådagalade, att så var förhållandet. Det har därför också förr ibland kallats Cooks sund. J. F. N.

Berings ö (ry. *Aratsja*), en Ryssland tillhörig klippö vid södra ändan af Berings haf, utanför Kamtsjatkas kust, 55° 17' n. br., 165° 41' ö. lgd. Den är 37—45 km. bred, 111 km. lång och 100 m. hög och har en areal af 1,593 kvkm. Flera sjöar finnas på ön. Temperaturen växlar mellan +17° och —17°. Ingen trädvegetation förekommer. Ön upptäcktes under Berings senare färd 26 okt. (5 nov.) 1741 och var då mycket rik på säldjur, såsom hafsuttern och den nu utrotade sjökon (*Rhytina Stelleri*). Här afled Bering 8 (g. st.) dec. 1741. — I våra dagar har det amerikanska Alaska-kompaniet jakträttighet här och upprättat en handelsstation, som försör invånarna med lifsmiddel och manufakturvaror samt uppköper pälsverk. Tillsammans med den 50 km. aflägsna "Kopparön" hade B. 1895 en befolkning af 670 personer. J. F. N.

Bériot [-iä], Charles Auguste de, belgisk violinist, f. 1802 i Louvain, studerade i Paris för Bailiot, fick efter återkomsten från en konstresa till England af konung Vilhelm i Nederländerna en pension jämte titel af kammarvirtuos — förmåner, som han dock förlorade genom revolutionen 1830. 1835 gifte han sig med den berömda sångerskan Malibran-

Garcia och gjorde med henne och, efter hennes död, med hennes syster konstresor i Tyskland, Italien, Frankrike och England. 1843 blef han professor vid konservatoriet i Paris och fick senare enahanda befattning i Bruxelles. Han blef blind 1858 och dog 1870. — B. var hufvudman för den s. k. belgiska violinskolan, hvilken är en fortsättning af den franska och räknar såsom medlemmar Vieuxtemps, Prume, Léonard m. fl. Hans spel berömmes för en sirlig ton, ledig teknik och pikant föredrag. Hans kompositioner äro såsom konstverk obetydliga, men hafva riktat violinspelets mekanik. Utom en mängd konserter, etyder, variationer, fantasier m. m. utgaf han *Méthode de violon* (1858). — Hans son Charles Wilfried de B., f. 1833, verkar som pianist och kompositör i Paris. A. L.

Be'risslavi, stad i ryska guvernet Cherson, vid Dnjeprs högra strand. 12,081 inv. (1897). Handel med spannmål och trävaror.

Berja, stad i spanska provinsen Almería, vid foten af Sierra de Gádor. 13,224 inv. (1900). Blygruivor, pappers- och bomullsindustri. Vinodling.

Berk., i botaniska beteckningar förkortning för M. J. Berkeley.

Berkån l. Perkån (it. *barraçano*), ett tvåskaftadt tyg af gethår och ull.

Berkeley [bæ'kli l. bæk'li]. 1. Stad i eng. grefsk. Gloucester. 1,200 inv., som kommun 6,277 inv. (1901). Producerar den berömda Gloucester-osten. I B. föddes Jenner 1749, och i dess slott (nu tillhörigt lord Fitzhardinge) mördades Edvard II 1327. — 2. Stad i nordamerikanska staten Kalifornien, nära San Francisco-viken, 8 km. n. om Oakland. 13,214 inv. (1900). Där ligger Kaliforniens universitet, grundadt i Oakland 1868 och 1873 flyttadt till B. Det består af 9 "colleges" i B. (college of letters, of social sciences, of natural sciences, of commerce, of agriculture, of mechanics, of mining, of civil engineering samt of chemistry), det 1875 af James Lick genom donation af 700,000 doll. grundlagda observatorium på Mount Hamilton, med de största instrument något observatorium eger, samt i San Francisco Mark Hopkins Institute of art, Hastings college of the law samt 4 medicinska colleges. Universitetet hade året 1901—02 300 lärare och 4,000 studenter.

Berkeley [bæ'kli l. bæk'li], sir William m. brittisk ämbetsman, f. omkr. 1610, d. 1677, blef efter vidsträckt resor och en tids tjänstgöring vid Karl I:s hof 1641 utsedd till guvernör i Virginien och anlände dit följande år. B. fasthöll envist vid Stuartarnas sak och gaf under inbördeskriget fristad i Virginien åt många flyende royalister. Först 1651 nödgades han upplösa kolonien åt parlamentets trupper, men återfick efter restaurationen sitt ämbete och bibehöll det, trots ständiga, af hans godtycke och skoningslösa hårdhet framkallade klagomål, ända till 1676. B. var typen för en gammaldags despotisk

koloniguvernör; och man har ofta citerat hans svar till en utsänd undersökningskommission: "här finnas, Gud vare tack, inga fria skolor eller tryckpressar, och jag hoppas sådana ej skola komma hit på hundra år, ty lärdom har bragt olydnad, kätteri och sekter i världen, och sedan har boktryckerkonsten spridd dessa och andra skandaler". B. utgaf 1638 en tragedi, *The lost lady*, och 1663 det topografiska arbetet *A description of Virginia*.

V. S.-g.

Berkeley [bɜˈkli 1. bɑˈkli]. 1. George B., engelsk filosof, f. 1685, blef 1721 hofpredikant hos hertigen af Grafton, men lämnade 1728 denna befattning och begaf sig till Amerika för att upp-

rätta en läroanstalt till hedningarnas omvändelse. Efter trenne års bortovaro måste han dock vända tillbaka med oförträttat ärende, efter att ha uppfattat större delen af sin förmögenhet. 1734 blef han biskop i Cloyne på Irland. Död 1753. I sitt första arbete, en af de snillrikaste psykologiska skrifter, som någonsin skrivits, undersöker B. uppkomsten af vår rumsuppfattning och uppställer en teori om denna såsom resultat af förenig mellan synsensationer, muskelsensationer och minnen, hvilken teori väsentligt öfverensstämmer med den nutida psykologiens åskådningsätt. Redan härigenom förberedes hans metafysiska idealism, då denna synteori visar, att rummet icke är en själfständig verklighet. I inledningen till sitt andra arbete kritiserar han antagandet af abstrakta allmänbegrepp och uppställer den moderna nominalistiska åsikt (se Begrepp och Nominalism), som utfövat starkt inflytande på flertalet nutida psykologer. Därmed ansluter han sig till Lockes sensualism, men mera kritiskt och konsekvent genomförd, i det han förnekar dennes åtskilljande mellan tingens primära och sekundära kvaliteter. Alla egenskaper hos tingen äro sekundära, d. v. s. bero på vår uppfattning. Men då blir själfva antagandet af en yttre verklighet, som har dessa egenskaper, grundlöst. Tingen äro då intet annat än våra förmånelser: "deras esse är percipi". Därmed upphäves dock ej skillnaden mellan verklighet och inbillning. Vissa våra förmånelser tränga sig nämligen på oss med en nödvändighet, som visar, att de ej hafva sin grund i oss. Dessa förmånelser är det vi kalla erfarenhet; de äro den för oss gifna verkligheten. Och denna har sin omedelbara grund i Gud, som inlägger dessa förmånelser i vår själ. På det sättet mynnar B:s kunskapsteori ut i en from religiositet, som slutligen hos honom antog en mystisk, halft panteistisk form. Äfven såsom stilist är B. en af den filosofiska litteraturens främste, liksom han är en af alla tiders originellaste och djärfvaste tänkare. Hans förnämsta skrifter äro *Essay towards a new theory of vision* (1709), *A treatise concerning the principles of human knowledge* (1710) och *The dialogues between Hylas and Philonous* (1713). Se A. C. Fraser, "Life and letters of George Berkeley" (1871).

S.-e.

2. Elisabeth B., engelsk författarinna. Se Craven.

3. Miles Joseph B., engelsk botanist, f. 1803, d. 1889. Sedan 1833 kyrkoherde på landet, studerade han med ifver kryptogramerna och har betydligt bidragit till kännedomen om desamma genom åtskilliga arbeten, såsom *British fungi* (1836—43), *Introduction to cryptogamic botany* (1857), *Handbook of british mosses* (1863) m. fl. (T. K.)

Berkhampstead [bɜˈkɒmsted], Great, l. Hampstead, stad i engelska grefskapet Hertford, vid Grand Junction kanalen. 3,600 inv. (1901). Fordom residens för konungarna af Mercia. Skalden Cowper föddes i B. 1731.

Ber'kovets, rysk handelsvikt = 10 pud = 163,5 kg.

Berks [bɜˈks] 1. Berkshire, grefskap i södra England, på högra stranden af mellersta Thames. 1,870 kvkm. 180,366 inv. (1901) eller, med inberäkning af den 1888 såsom ett särskildt grefskap (*county borough*) fränskilda staden Reading, 254,931 inv. Detta grefskap är i s. skogbevuxet (Windsors park); den mellersta delen består af vidsträckt betesmarker med kritkullar, som nå omkr. 267 m. höjd; den norra delen, "Hvita hästens dal", är en af Englands fruktbara nejder. Hufvudstad är Reading.

Berkshire [bɜˈkʃɪə]. Se Berks.

Berkshire-svin, berömd engelsk svinras. De moderna Berkshire-svinen, som äro korsade med kinesisk ras, äro medelstora eller små samt svarta, med hvita fläckar, företrädesvis i pannan och vid fötterna. De lämna ett fint fläsk, med magert och fett i blandning. Rasen är f. n. icke använd i Sverige.

Berlad (Birlad, Bärlad, i forntiden *Palloda*), hufvudstad i rumänska kretsen Tutova, i nedre Moldau, vid floden Berlad, som utmynnar i Sereth. 24,484 inv. (1899). Spannmålshandel och brännvinsproduktion.

Berleburg, baroni ("standesherrschaft") i preussiska regeringsomr. Arnsberg (Westfalen), tillhörigt furst Sayn-Wittgenstein-Berleburg, har en areal af 225 kvkm., däraf nära hälften skog, och öfver 8,000 inv. Det var till 1806 riksomedelbart furstendöme. Staden B., furstens residens, har omkr. 2,200 inv.

Berleburg-bibeln, en i Berleburg i 8 folioband 1726—42 utkommen, under ledning af mag. Haug författad översättning af gamla och nya testamentet med inledningar och förklaringar. Arbetet betecknar intet framsteg i bibelns förståelse; det är ett uttryck för den vid 18:e årh:s början mäktigt framflyttande mystiska strömningen, som förberedde rationalismen, ja kan betecknas som "det afslutande dokumentet på den mystiska radikalismen" (Ritschl). Översättningen är egendomligt nog pedantiskt ordagrant gjord, med hjälp af engelska och franska översättningar, men trivialt posibils. Förklaringarnas grundtanke är den, att människan kan fullkomligt uppfylla Guds vilja, nämligen i mysticismen, sådan denna utformats af Dippel m. fl. För öfrigt erbjuder verket en stor blandning af stridiga meningar utan enhet.

Hj. H.-t.

Berlepsch. 1. Hermann Alexander von B., tysk skriftställare, f. 1814, d. 1883, bodde från 1848 som släfsflyktig hannoveran i Schweiz och skref bl. a. *Die alpen* (1860, flere uppl.; "Alperna, deras natur och folk", 1871 samt resehandböcker. — 2. Hans Eduard von B. (-Valendas), den föregående son, f. 1852 i Sankt Gallen, bosatt i München såsom arkitekt, landskapsmålare, konst-

skriftställare samt utgivare af rese- och konstilliteratur, har alltmär egnat sig åt konstindustriens omgestaltning i modern anda och bl. a. skrifvit de rikt illustrerade arbetena *Motive der deutschen architektur des 16., 17. und 18. Jahrhunderts* (1890—93), *Walter Crane* (1897) och *Decorative anregungen* (1899).

Berlepsch, August von, baron, tysk biodlare, f. 1818 i Thüringen, d. 1877 i München, sysselsatte sig först med juridiska och teologiska studier, men egnade sig efter faderns död åt landbruk, trädgårdsodling och biskötsel. I sina *Appistische brieje* utvecklade han vetenskapligt den dzierzonska biodlingsteorien. Hans hufvudarbete är *Die biene und ihre zucht mit beweglichen waaben in der gegend ohne späsommertracht* (3:e uppl. 1873).

Berlepsch, Hans Hermann von, friherre, preussisk ämbetsman och politiker, f. 1843 i Dresden, tjänade inom den preussiska förvaltningen till 1877, då han varldt statsminister i Schwarzburg-Sondershausen. 1881 blef han vice regeringspresident i Koblenz och 1884 regeringspresident i Düsseldorf. På denna post ådrog han sig stor uppmärksamhet genom sina nitiska bemödanden till arbetarbefolkningens fromma (förordningar om söndagsvila och barns arbete i fabriker, personlig inverkan på de store arbetsgifvarna till arbetarnas bästa m. m.), svarför han, efter att 1889 hafva utnämnts till öfverpresident i Rhenprovinsen, 1890 kallades till minister för handel och industri. Han ledde den i Berlin s. å. samlade internationella arbetarskyddskonferensen samt hade stor förtjänst om tillkomsten af den tyska lagen om arbetarskydd, om inrättande af handelskamrar samt om en ny lag om söndagsvila. Från befattningen som handelsminister afgick B. 1896, enär han genom sin ifver för arbetarskyddslagstiftning kommit i konflikt med ministären. Under hans presidium grundades 1901 i Berlin "Sällskapet för social reform", som verkar för främjandet af arbetarvänlig social lagstiftning.

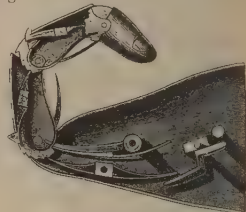
Berlichingen, Götz (Gottfried) von, "med järnhanden", tysk krigare, f. 1480 på Jagsthausen (i nuv. Württemberg), kom 1494 som page till sin faders kusin, Konrad von B., och efter dennes död till markgreven Fredrik IV af Brandenburg-Ansbach. Sin böjelse för krig fick han nu tillfredsställa i de många fejderna mellan tyska furstar och städer. Vid en belägring af Landshut (1504) förlorade han sin högra hand, som ersattes genom en med konstnärlig

mekanism försedd järnhand. Sedan förde han, den allmänna landsfreden till trots, en mängd strider med Nürnberg, Köln, Kur-Mainz m. fl. städer. I schwabiska förbundets krig mot hertig Ulrik af Württemberg 1519 tog B. den senares parti, men blef vid ett utfall tillfångatagen och lössläpptes icke förrän 1522. År 1525 kastade bondekriget honom i nya äfventyr och faror. Tvungen af bönderna, öfvertog han på en månad befälet öfver de sammanräfsade

hoparna; men ehuru han så snart som möjligt drog sig undan till sin borg, begagnade sig hans fiender af tillfället och anklagade honom för delaktighet i kriget. Han hölls två år i fångelse i Augsburg och måste tillbringa de följande elfva åren i en sorts internering på sitt slott Hornberg vid Neckar. Kejseren begagnade sig af B. i kriget mot turkarna 1542 och i kriget mot Frankrike två år senare. B. dog 1562 och efterlämnade en

Järnhanden.

Järnhandens mekanism.

själfbiografi, som utgafs 1731 och flera gånger blifvit omtryckt. Den varldt källan för Goethes skådespel "Götz von B.". — Järnhanden, som ännu såsom en dyrbar släktrelik förvaras på slottet Jagsthausen, har i sitt inre en särdeles invecklad mekanism med hakskifvor och fjädrar (se fig.) samt torde vara ett af de äldsta exemplen på konstgjorda extremiteter.

Berlin, Preussens och Tyska rikets hufvudstad, är beläget i prov. Brandenburg, vid Havels biflod Spree, på 52° 30' 16" n. br. och 13° 23' 43" ö. lgd. Höjden öfver hafvet är mellan 30,13 m. och 31,36 m. Stadsplanen omfattar 63,40 kvkm. med en längd från ö. till v. af något öfver 10 km. och en bredd från n. till s. af vid pass 9,37 km. Omkretsen belöper sig till 47,3 km. Medelårtemperaturen är 9,8°; för januari är medeltemperaturen — 0,0°, för juli + 8,8°. Regnhöjden för året är 589 mm. Sydliga vindar äro förhärskande; vindar från väster och angrensande väderstreck förekomma dubbelt oftare än de östliga.

B:s gamla historiska stadsdelar äro Alt-Kölln, stadens centrum, med det kungliga slottet på den s. k. Spreeinsel, Alt-Berlin på den högra stranden af Spree (till stadsjärnbanan), med rådhuset, som ligger vid stadsdelens hufvudgata, Königstrasse, samt norr därom Friedrichswerder. Väster om Alt-Kölln ligger Neu-Kölln med tyghuset och riksbanken. Dessa fyra stadsdelar utgöra stadens historiska kärna och voro förr omgifna af fästningsverk. Rundtom dem grupperar sig ett andra bälte af stadsdelar, hvilka förr omgäfvos af den 1864—68 nedrifna stadsmuren, af hvilken nu endast "Brandenburger tor" kvarstår. I detta bälte ligga från v. till ö.: på vänstra Spreestranden Dorotheenstadt (till Behrenstrasse), Friedrichstadt (söder om Behrenstrasse) och Luisenstadt; på den högra Spreestranden Friedrich Wilhelmstadt (v. om Friedrichstrasse), Spandauer viertel (ö. om Friedrichstrasse till Prenzlauer tor), Königstadt (från Alexanderplatz till Landsberger tor) och Stralauer viertel (ö. om denna). Omkring dessa ligga de gamla förstäderna, som nu äro inkorporerade i staden, nämligen Tiergarten, Friedrichsvorstadt, Schöneberg

MED FÖRSTÅDER

Skala 1 : 60 000

T e g e l e r F o r s t

CHARLOTTENBURG

Kol
Hertha S.
rnewa I

Schmargendf.

Deutsch-

SCHÖNEBERG

Wilmerado

Dahlem

TECLITZ

Stüden D *Hach*
Frie

och Tempelhofer revier samt yttre Luisenstadt, alla västanter om Spree, samt på högra stranden Moabit, Wedding, Oranienburger och Rosenthaler vorstادت.

B. har väl icke något vackert läge midt på den sandiga lågslätten, men är i andra afseenden en af Europas vackraste städer. Gatorna äro breda och raka, delvis försedda med trädplanteringar. De yngre stadsdelarna, särskildt åt v. och s., fyllas af vackra, i grönska bäddade villor. De offentliga platserna äro rymliga och regelbundna samt prydda med ståtliga minnesvärdar. Husen äro i allmänhet välbyggda och de många offentliga byggnaderna praktfulla. Af dess öfver 700 gator, hvilka sammanlagda längd öfverstiger 464 km., är den berömdaste Unter den Linden, 1,004 m. lång, 66,6 m. bred, i hjärtat af staden, från den innanför Brandenburger tor lig-gande Pariserplatz till Fredrik den stores präktiga ryttarstaty (af Rauch). Den är planterad med tre rader lindar. Vid den ligga kejsar Vilhelm I:s palats, den gamla konstakademien, kultus- och inrikesministerierna, ryska ambassadpalatset, flera hotell och många stora butiker. I öster fortsättes den af Opern-platz, omgifven af universitetet, tyghuset, kungl. biblioteket och operahuset. Därifrån leder Schloss-brücke öfver till den stora öppna platsen framför det kungliga slottet (Lustgarten), med Fredrik Vilhelm III:s ryttarstaty, Altes museum, nationalgalleriet samt den nybyggda domen (*Der dom*). Ett slags vidare fortsättning bildar på norra sidan af Spree Kaiser-Wilhelmstrasse genom de gamla stadsdelarna. Öster om slottet ligger Schlossplatz, från hvilken Kurfürstenbrücke med den store kurfurstens staty leder till Königstrasse, som löper parallellt med Kaiser-Wilhelmstrasse fram till Alexanderplatz. Af de gator, som skära Under den linden, märkas staden längsta gata, den 3 km. långa Friedrichstrasse, från Oranienburger tor i norr till Belle-Allianceplatz i s., samt Wilhelmstrasse, parallell med den för-ra, på sträckan mellan Under den linden och Leipzigerstrasse nästan uteslutande upptagen af minister- och ambassadhotell, bl. a. rikskanslerspalatset. Leipzigerstrasse, som går från öster till väster mellan Dönhofsplatz och Leipzigerplatz, är jämte Friedrich-strasse, som den skär, den viktigaste butikgatan. Vid den ligga riksposthuset, krigsministeriet och det preussiska Herrenhaus. Alldeles invid Leipzigerplatz ligger Postdamerplatz, från hvilken åt s. v. utgår den ståtliga Potsdamerstrasse. De nya stadsdelar, som ligga mellan denna gata, Tiergarten och zoologiska trädgården, uppvisa den största omväxling af moderna byggnadsstilar; bland gatorna här märkas Viktoria-, Bellevue- och Kurfürstenstrasse. — B. har 72 torg, många bland de större prydda med planteringar och springbrunnar; utom de redan nämnda må påpekas Gendarmenmarkt med två kyrkor (Französische kirche och Neue kirche) samt mellan dem Schauspielhaus, framför hvilket Schillers staty är rest; detta mellersta parti af platsen kallas därför Schillerplatz. Gendarmenplatz ligger öster om Friedrichstrasse och söder om Under den linden.

Af B:s allmänna platser är Tiergarten den för-nämsta. Den omfattar en areal af 255 har och är belägen söder om Spree, mellan Brandenburger tor och staden Charlottenburg, samt genomskäres af Char-lottenburgerchausseen, en fortsättning i västlig riktning af Under den linden. Ursprungligen en skog, senare en djurgård, förvandlades den af Fredrik II till en

offentlig park, som under Fredrik Vilhelm III väsent-ligen fick sitt nuvarande utseende. I dess norra del ligga riksdagshuset och nya kungl. operahuset (förr Krolls etablissemang), framför det för-ra står Bismarcks staty (af Begas), framför det senare Moltkes (af Uphues); mellanområdet heter Königsplatz, och i dess centrum står den år 1873 färdiga Siegessäule, som restes till minne af segrarna i 1864, 1866 och 1870—71 års krig och är krönt af en Viktoriabild, hvars hjässa höjer sig 61 m. öfver marken. Från Königsplatz går åt söder Siegesallé, som kejsar Vilhelm II under åren 1898—1901 låtit pryda med 32 marmorgrupper af brandenburgiska och preussiska härskare och deras förnämste samtida. I Tiergarten finnas äfven många andra bildstoder, såsom af Fredrik Vilhelm III (af Drake 1849), af drottning Luise (af Encke 1880), af Goethe (af Schaper 1880) och af Lessing (af Otto Lessing 1891). Sydväst om Tier-garten ligger den stortade zoologiska trädgården, med en mycket stor djursamling och på samma gång berlinarnas mest besökta sommartillflykt, med värdsrhus och lekplatser för barn. I stadens omedelbara närhet hafva under de senare årtiondena anlagts åtskilliga parker: Friedrichshain (53 har), n. ö. om staden, Humboldthain (35 har), n. om staden, Treptower park i s. ö. (14 har, sedan 1876) och Viktoriapark i s., vid Kreuzberg (sedan 1888). På Kreuzberg står sedan 1821 en 20 m. hög vård till minne af de under kriget 1813—15 fallne krigarna.

Utom de redan omnämnda eger B. ett mycket stort antal bildstoder af berömda tyskar. Den väldigaste är det Nationaldenkmal öfver kejsar Vilhelm I, som 22 mars 1897 'aftäcktes på platsen mellan Spree och västra slottsfasaden (Schlossfreiheit). Det är utfördt af Begas, utom den arkitektoniska delen, hvars mästare är G. Halmhuber. Vidare finnas vid Opernplatz statyer af Blücher, Gneisenau, York, Bülow och Scharnhorst samt utanför universitetet af bröderna Alexander och Wilhelm v. Humboldt och på uni-versitetets gård 'Helmholtz' staty, de fem sistnämnda af marmor; på Wilhelmplatz — vid Wilhelmstrasse — stå sex hjältar från Fredrik den stores krig, på Leipzigerplatz grefvarna Brandenburg och Wrangel, framför nationalgalleriet Fredrik Vilhelm IV till häst, kejsarinnan Augusta framför kungliga biblioteket (i marmor, af Schaper 1895). Luthersmonumentet på Neuer markt (af Otto och Toberentz 1895), v. Stein på Dönhofsplatz (1875), "Germania" och "Berolina" på Alexanderplatz (1895), kejsar Fredrik II till häst framför Kaiser-Friedrichs-museum (1904) samt en stor mängd andra.

Af B:s byggnader är det icke många, som här-stamma från medeltiden, knappast flera än några kyrkor. B. har 58 evangeliska kyrkor och kapell (delade på 48 församlingar), 8 katolska kyrkor och 10 kapell samt 15 kyrkor och kapell, som ejas icke tillhöra landskyrkan; slutligen 9 synagogor. Af de evangeliska kyrkorna leda fyra sina anor till medeltiden, bland dem Mariakyrkan (från 13:e årh.) vid Neuer markt och Kaiser-Wilhelmstrasse. Från 18:e årh. datera sig Französische kirche och Neue kirche vid Gendarmenplatz. Mer än 20 kyrkor hafva byggts under Vilhelm II — mest uppförda i gotisk eller romansk stil. Den förnämsta af dessa är domen (vid Lustgarten), som grundlades 1894 och byggts af J. C. Kaschdorff i högrenässansstil. Den är 114 m. lång, 43 m. bred och 100 m. hög; bygg-

nadsmaterialet är sandsten. Den intager första platsen bland B:s kyrkor. Af öfriga under senare tid tillkomna vackra kyrkobyggnader må anföras Zionskirche i förstaden Rosenthal (1866—73) och Dankeskirche på Weddingplatz (1884), båda byggda till minne af kejsar Vilhelm I:s räddning vid de båda mordattentaten 1861 och 1878, Heiligkreuzkirche i närheten af Blücherplatz (1888), kejsar Vilhelms minneskyrka i närheten af Tiergarten (1895) och kejsar Fredriks minneskyrka (s. å.) i nordvästra delen af Tiergarten.

Det 1904 öppnade Kaiser-Friedrichs-museum och kejsar Fredrik II:s staty.

— Bland profanbyggnader märkes i första rummet kungl. slottet, hvars äldsta delar äro från 15:e och 16:e århundradena, men som alldeles ombyggdes från år 1698 af Andreas Schlüter och efter honom af Eosander och Böhme, hvilken sistnämnde afslutade verket 1716. Fredrik Vilhelm IV lät tillbygga slottskapellet och terrassen mot Lustgarten, och Vilhelm II har nyligen låtit ombygga nordvästra flygeln. Slottet bildar en afång fyrkant och omsluter fyra gårdar. Fronten mot Lustgarten är 197 m., fronten mot Schlossplatz 168 m. och sidan mot Schlossfreiheit 117 m. Slottet, hvars höjd är 32 m., har fyra våningar. Af de fem portalerna leder den förnämsta ut till Lustgarten och flankeras af två bronsgrupper hästtämjare, som skänkts af kejsar Nikolaus I. Slottet innehåller omkr. 600 rum, af hvilka riddar- eller tronsalen, hvita salen och taffelgalleriet äro de förnämsta. — Midt emot slottet ligger Altes museum och det genom en båggång därmed förenade Neues museum, det förra byggdt 1824—28 och afsedt för målningar och skulpturer, det senare, uppfördt 1843—55, för gipsaftryck, vaser, terrakottor, kopparstick och andra samlingar. Bredvid Neues museum reser sig nationalgalleriet, öppnadt 1876 och till det yttre liknande ett korintiskt tempel, på en 10,7 m. hög underbyggnad. Det innesluter tafflor och plastiska verk af nyare mästare. Många bland mästerverken särskildt i Altes museum hafva öfverflyttats till det nyligen (okt. 1904) öppnade Kaiser-Friedrichs-museum, på en trekant mellan Spree och stadsbanan. — Tyghuset, fullbordadt 1706, beständes 1877 till en "ruhmeshalle" för brandenburg-preussiska arméns stordåd, ombyggdes för detta ändamål i det inre 1880—83 och innehåller i nedre våningen en samling eldvapen, som visar dessas utveckling sedan 14:e årh., och en samling fästningsmodeller, i den öfre våningen en vapensamling, "herrscherhalle" (statyer af preussiska regenter sedan den store kurfursten samt 4 väggmålningar ur Preussens historia) och "feldherrenhalle" (kolossalbyster af brandenburg-preussiska härfore och 13 väggmålningar). Universitetshuset var förr prins Henriks, Fredrik II:s brors, pa-

lats och byggdes 1754—64. — Andra mera framstående nyare offentliga byggnader äro rådhuset (1861—70), börsen (1859—63), Kunstgewerbemuseum (1877—81), Museum für völkerkunde (öppnadt 1886), tekniska högskolan i Charlottenburg v. om Tiergarten (1878—84), krigsakademien nära Unter den linden (1882), polispresidiet (1885—90) vid Alexanderplatz samt i närheten af Königsplatz i nordöstra delen af Tiergarten generalstabsbyggnaden (1871—77) och det nya riksdagshuset (1884—94, uppfördt i en monumental och något pompös renässansstil af P. Wallot för en kostnad af omkr. 30 mill. mk), riksbanken (1869—76), Abgeordnetenhaus (1893—98) samt bland teaternas Lessing-teatern (1888) och den praktfulla Metropolteatern (1892), för baletter och operetter, och bland bangårdarna de stora Potsdam- (1870—72) och Anhalt-bangårdarna (1875—80), hvarjämte en mängd statliga privatbyggnader, bland hvilka de stora ölpalatsen och hotellen intaga en framstående plats, förläna B. ett storartadt utseende, täflande med Paris' och Wiens.

Befolkning. B:s folkmängd har under det sista seklet och särdeles under dess sista årtionden vuxit på ett nästan enastående sätt. Staden räknade 1816 197,717 inv., 1849 431,566, 1871 826,341, 1880 1,122,330, 1890 1,578,794 och 1 dec. 1900 1,888,848 (däraf omkr. 20,000 man militär). 1903 steg siffran till omkr. 2 mill., med förstäderna 2,740,000. Den årliga tillväxten var åren 1895—1900 2,37 proc. Sistnämnda ut svarade mot 100 män 109,1 kvinnor. S. å: föddes 26,584 gossar och 25,086 flickor (däraf inalles 1,839 dödfödda). Utom äktenskapet voro 7,722 (14,84 proc.) födda. Antalet ingångna äktenskap var 20,756, afidna 19,712 män och 17,537 kvinnor (inklusive de dödfödda). Åren 1891—1900 förekommo i medeltal pr år på 1,000 inv. 10,1 ingångna äktenskap, 29,9 födelser och 20,2 dödsfall. — Af befolkningen voro 1 dec. 1900 1,590,115 (84,2 proc.) evangeliska, 188,440 (9,87 proc.) rom. katoliker, 14,209 andra kristna och 94,206 (4,88 proc.) judar. Jämte tvska talade 14,061 älven ett annat språk, däraf 10,628 polska, och 30,187 talade uteslutande ett främmande språk. Af 1,000 inv. voro 1880 434 födda i Berlin, men 1900 blott 409.

Industri, handel och kommunikation. Af stadens befolkning hade år 1895 icke mindre än 52,88 proc. sin utkomst af industri, handverk eller byggnadsväsen. Man räknade 150,170 själfständiga och 5,898 filialindustriföretag. Af de förra voro 1,006 större industrier (med öfver 20 arbetare hvar); de allra största (341 med öfver 100 arbetare hvar) tillhörde maskin- och byggnadsverksamheten, skräddar- och textilindustrien samt produktion af lismedel. Omfångsrikast var skrädderiörelsen, som mest sysselsätter hemarbetare: till den hör kapp- tillverkningen (120—150 mill. mark i årligt produktionsvärde), tillverkningen af damkläder, garnityrvar, knappar, konstgjorda blommor, hattar, linnevaror etc. Af stor betydelse är vidare maskintillverkningen och järnindustrien, som har sitt hufvudtillhåll i de norra stadsdelarna (Oranienburger vorstadt, Wedding, Moabit), i sydöstra delen af B. samt i förstäderna (Öberschöneweide, Tegel etc.). Afsenlig är tillverkningen af järnvägs- och andra vagnar, symaskiner, stålfrädrar, kassaskåp, elektriska

Domen, vid Lustgarten.

Det nya riksdagshuset.

Altes museum.

Otto von Wittelsbachs staty i Siegesallé.

belysnings-, motor- och telegrafmaskiner, finare metallvaror, kronometrar, bijouterier, guld- och silfverarbeten, kautsjukvaror, kemikalier, asfalt, pianon, porslin, lädervaror, papper, tapeter, handskar, öl m. m. I B. med förstäder producerade 1900 inalles 111 bryggerier öfver 4,2 mill. hl. öl och dricka. Många af B:s industriella etablissemang åtnjuta världsräkte, t. ex. Borsig och Berliner maschinenbauanstalt. Siemens & Halskes elektrotekniska fabriker m. fl. Trädgårdssköteln (blomsterodling och drifhus) är också högst betydande. Slutligen är B. en af hufvudplatserna för den tyska bokmarknaden (man räknar omkr. 700 bok-, konst- och musikhandlare, och det har många stora tryckerier, litografiska anstalter och stiltjuterier). De industriella aktiebolagen hade i slutet af 1899 ett aktiekapital af 622 mill. mk. Vid samma tid funnos 8,704 fabriker, som voro underkastade yrkesinspektion; de sysselsatte c:a 210,000 arbetare, däraf 13,300 under 16 år.

Tack vare sitt centrala läge på den europeiska kontinenten, hvilket gör det till en genomfartsort för järnvägstrafiken, har B. blifvit en af Europas allra viktigaste handelsstäder. Hufvudföremålen för dess varuhandel äro spannmål, sprit, boskap, ull och brännämnen. Äfven dess sjöfart är betydlig (1899 ankomo 57,134 fartyg med 5 mill. ton last och afgingo 55,821 med 626,081 ton last). Dess börs besöks dagligen af 4,000 människor och är i fråga om stats- och värdepapper den viktigaste i Tyskland. Bland banker märkas riksbanken, hvars hufvudkontor i Berlin 1899 hade en omsättning af 60,708 mill. mark; Deutsche bank (150 mill. mk kapital), Diskontogesellschaft, Dresdener bank (hvardera med 130 mill. mk), Bank für handel und industrie (105 mill. mk), Berliner handelsgesellschaft (90 mill. mk), Nationalbank für Deutschland (60 mill. mk) m. fl. — B. är medelpunkt i det nordtyska järnvägsnätet och utgångspunkt för 12 järnvägslinjer. För den lokala järnvägstrafiken i Berlin se art. Berliner stadt- und ringbahn. — Dessutom finnas i användning omkr. 8,200 droskor, 726 omnibusar (1902), 3,386 spårvagnar med uteslutande elektrisk drift, som egas af fem bolag. 1901 befordrades i omnibusar 80,5 mill. personer, i spårvagnar 330 mill. och med stads- och ringbanan 88,6 mill. Ångbåtarna på Spree förde 1899 nära 777,000 personer. — B. hade 1901 112 postkontor, hvaraf 100 tillika äro telegrafstationer, 55 röstpostkontor (för befordring af lokalpost i underjordiska rörledningar) samt 7 telefonstationer. S. å. anlände 427 mill. brefförsändelser, 11,76 mill. paket och 4,3 mill. telegram och inlämnades till befordran resp. 488 mill., 22 mill. och 4,4 mill. Antalet telefonsamtal var 120 mill.

Bildningsanstalter. B:s universitet inrättades först 1810 och är Tysklands största och kanske det mest betydande i världen. Ett stort antal af Tysklands störste vetenskapsmän hafva skänkt och skänka det den höga ställning, som det alltifrån sin början intagit. Det hade vid sommarterminen 1902 430 lärare och 5,676 (inskrifna) studenter (på vinterterminen 1902—03 7,091), nämligen 274 (366) teologer, 1,714 (2,428) jurister, 1,018 (1,219) medicinare och 2,670 (3,078) tillhöriga den filosofiska fakulteten. Dessutom voro 5,460 (6,309) studenter från andra högsolor — däribland 370 (552) kvinnor — berättigade att åhöra föreläsningarna. Dess bibliotek, som grundlades 1831, har omkr. 215,000 band.

Det kungliga biblioteket har öfver 1 mill. band, 30,000 handskrifter, 80,000 blad kartor och 96,000 band och häften musikaler. Dessutom finnas många andra stora bibliotek, bl. a. statistiska byråns på 140,000 band. Af andra undervisningsverk må här anföras bergsakademien (omkr. 200 stud.), landbrukshögskolan (omkr. 580 stud.), veterinärhögskolan, akademiska högskolan för bildande konst, musikhögskolan och det nya seminariet för orientaliska språk. Stadens högre läroanstalter (15 gymnasier, 8 realgymnasier, 2 öfverrealskolor och 13 realskolor) förvaltas under provinsialskollegiets öfveruppsikt direkt af magistraten, folkskolorna stå under uppsikt af stadens skoledeputation: Folkskoleväsendet har gjort ofantliga framsteg från 1870, med hvilket år skolaafgifterna afskaffades. Nu finnas utom 8 offentliga och 45 privata högre flickskolor 255 folkskolor med omkr. 250,000 lärjungar. För stadens skolor är den årliga budgeten öfver 22,2 mill. mk. Slutligen finnas här institut för blinda och döfstumma samt en mängd tekniska och andra fackskolor; en krigsakademi, en artilleri- och ingenjörsskola (Charlottenburg), ett stort observatorium, flera polikliniker och medicinska institut. (1904 har inrättandet af en handelshögskola beslutits.) B. är äfven sätte för en berömd vetenskapsakademi. De viktigaste konst- och andra samlingar äro Altes och Neues museum, det nyligen upprättade Kaiser-Friedrichs-museum, det ofvannämnda nationalgalleriet, Museum für volkerkunde (med förhistoriska och schliemannska samlingarna samt etnografiska och antropologiska samlingar), det 1889 öppnade Museum für naturkunde (med zoologiskt institut samt zoologiska, mineralogiska m. fl. samlingar), landtrucksmuseum jämte museum för bergsbruk och metallurgi, hygieniskt museum, botaniskt museum (i förening med botaniska trädgården), museet för afgjutningar från Olympia, Kunstgewerbemuseum (med en rikhaltig samling alster af alla grenar af konstindustri i förening med undervisningsanstalt), statsinstitution sedan 1885. Det pergameniska museet innehåller dels afbildningar från Pergamon, dels uppräffda saker däriifrån och från Magnesia och Priene; ett annat museum innehåller afgjutningar efter original, funna i Olympia. B. har omkr. 25 större och mindre teatrar (främst operan, Schauspielhaus och nya operateatern, förr Krolls teater), ett större antal konsertsalar, flere panoptikon och panoramor samt en mängd förlustelsetablissemang af mer eller mindre värdefull halt i staden och dess omgifningar. Till B:s största sevärdheter höra de zoologiska och botaniska trädgårdarna, båda bland de förnämsta i sitt slag i Europa, samt akvariet vid Unter den linden. — I B. utkomma omkr. 1.100 tidningar och tidskrifter, däribland 30 politiska tidningar. Den äldsta är Vossische zeitung, större utbredning ha Berliner lokalanzeiger, Berliner tageblatt och Berliner zeitung. Vidare märkas Berliner börsencourier, Berliner börsenzeitung, Freisinnige zeitung, Volkszeitung, Staatsbürger zeitung, Der tag, Vorwärts, Kreuzzeitung, Reichsboten, Die post, Norddeutsche allgemeine zeitung, Nationalzeitung, Berliner neueste nachrichten, Deutsche zeitung m. fl. Bland tidskrifterna märkas Deutsche rundschau, Preussische jahrbücher, Die gegenwart m. fl.

Förvaltning. B. är sedan 1 april 1881 skildt från prov. Brandenburg och bildar ett eget förvaltningsområde (stadtkreis B.); dock äro Brandenburgs

erpresidium, konsistorium, skolkollegium och medicinalkollegium gemensamma äfven för B. Staden utvalts af polispresidiet (som lyder direkt under rikesministeriet) såsom den kungliga och magistraten såsom den kommunala myndigheten. Magistraten består af 1 öfverborgmästare, 1 borgmästare (båda åldra för 12 år), 15 aflönade och 17 icke aflönade rådmän (*stadträte*). Antalet stadsfullmäktige (*stadtråd*) är 144. Inalles omkr. 20,000 personer i kommunens tjänst. Staden är för förvaltningen delad i 326 distrikt, hvart och ett under en stadsfullmäktige vald oaförd *bezirksvorsteher*. Staden sänder (från 4 valkretsar) 9 ombud till landtingsdeputeradekamrarna (öfverborgmästaren är medlem af "das herrenhaus") och (från 6 valkretsar) 9 ombud till tyska riksdagen. Under polispresidiet är, för upprätthållandet af den allmänna säkerheten, en polisstyrka af omkr. 6,000 man. Utgifterna för polisen uppgå till omkr. 7 mill. mk årligen. Landvärdshuset räknar 20 officerare och 873 man (med 12 hästar).

Staden har fyra gasverk — utom ett engelskt gaslagersverk af mindre omfattning; både staden och skilda bolag äga elektricitetsverk för kraftöfverledning och elektrisk belysning. 1874 inköpte staden ett vattenledningsverk, som förut egt af ett engelskt bolag, och sedermera har den ej allenast förtratt detta, utan äfven byggt nya storartade utledningar. 1881 anlades (och hafva sedan tydligt utvidgats) kreatursstallar och slakthus vid stadens östra sida. I ett centralt läge från bander Alexanderplatz ända fram till bangården vid staden sträcka sig centralsaluhallarna, som upptaga en tydlig yta (omkr. 11,000 kvm.); dessutom finnas andra saluhallar. De med järnväg ankommande varorna och lifsmidlen befördas med hissar direkt ned till hallarna, som bl. a. hafva stora bassänger och halsvatten för fisken.

Stadens fattigvårdsväsende står under förmyndelse af en "armendirektion". Utgifterna för tätorten (inräknadt kostnaderna för barn- och sjukvård) stego året 1899—1900 till 14,4 mill. mk. År 1899 understödmottagare utdelades genom offentligkommissionerna 5,1 mill. och i extra-understöd 13,728 mk; 5,637 föräldralösa barn vårdades på stadens bekostnad. I staden finnes en mängd sjukhus (bl. a. Charité med 1,450 sängar, Bethanien med 350, Friedrichshain med 600); för sjuk- och icke svårare upptagas i staten för 1902—03 öfver 8,5 mill. mk. Stadens nattskyl vid Prenzlau tor mottog år 1899 351,778 pers., hvarjämte 1,263 familjer och skilda personer (4,295 pers.) där erhöilo vård en längre tid. Dessutom finnes en mängd anstalter, som underhållas af franska, katolska och judiska förmålningar samt af privatföreningar, bl. a. en stor privatvård för hemlösa och 9 folkök. Viktigast af privata välgörenhetsföreningarna är "Verein gegen Armut und bettel" (1898 8,700 medl.). Staden har vårdanstalter för sinnessjuka i Dalldorf (med 1060 bäddar) och i Herzberg (med 1,070 bäddar); en anstalt för epileptiska vid Biesdorf öppnades 1894. Stadens budget för finansåret 1902—03 steg till 2,5 mill. mk. Af inkomsterna utgjorde 65,5 mill. skatter, 15,4 mill. inkomster af stadens egendom, 1,5 mill. af dess verk. Dess skulder belöpte sig år 1902 i mars till 319 mill. mk, dess tillgångar till 19 mill., däraf fast egendom 444 mill. mk. —

Stadens vapen (sedan 1709) är en klufven sköld, med preussiska örnen i högra och brandenburgska örnen i vänstra fältet, båda fälten i silver; nedtill i en mindre sköld (hvilken äfven föres ensam såsom B:s lilla vapen) i silfverfält en svart björn under en murkrona.

Berlins omgifningar. Rundt omkring B. hafva förstäder uppstått, som nästan vuxit samman med huvudstaden, såsom i v. Charlottenburg och Schöneberg, till hvilka sluta sig Deutsch-Wilmersdorf, Friedenau, Steglitz, Schmargendorf, Gross Lichterfelde och Zehlendorf. Vid Havel ligga Saathwinkel och Tegel samt, nedanför Spandau, Pichelswerder, Schildhorn och Wannsee, med en vacker villastad. Sydväst om Charlottenburg och fram till Havel utbreder sig Spandauskogen och Grunewald, vid hvars östra kant den förnämsta villakolonien Grunewald ligger. Söder om staden träffas Hasenheide med många folkförlustelser och garnisonens exercisplats vid Tempelhof, i s. ö. den folkrika förstaden Rixdorf; vid öfre Spree ligga Treptow, Stralau och Köpenick m. fl.; öster om staden Friedrichsfelde med ett slott; norr därom Lichtenberg, Weissensee och Neu Weissensee, Pankow, Niederschönhausen med kungl. lustslott och park m. m.

Historia. Där B. nu ligger omtalas i början af 1200-talet två små byar: Berlin på högra Spreestranden och Kölln på en ö i Spree. Platsen erbjöd en lätt flodöfvergång för handeln mellan södra Tyskland och nedre Oderlinjen. Befolkningen var i början af slavisk börd, såsom ännu de många slaviska namnen i trakten visa; namnet Berlin är också ett slaviskt ord af omtvistad betydelse (möjligen damnställe), och först senare blef genom missförstånd ordet "bär" (björn) ansedt som dess rot (därför björnen i vapnet). Kölln fick stadsrättigheter 1232, Berlin 1240; år 1307 förenades de båda städernas råd till ett, hvilken nya ordning dock upphäffdes några år senare, men återinfördes 1432. Tvister mellan de båda städernas befolkning förmådde kurfursten Fredrik II att 1442 åter skilja städerna i två kommuner samt att anlägga ett fäste på Spreeön, hvilket blef början till det nuv. slottet; först hans brorson Johan Cicero (d. 1499) förlade sitt residens dit. Från denna tid har B. för sin betydelse i första rummet haft att tacka sina furstar. Befolkningen steg 1600 blott till 14,000 inv., hvilken siffra under trettioåriga kriget sjönk, så att den 1650 knappt utgjorde 8,000. Men vid denna tid började "den store kurfurstens" epokgörande verksamhet för B:s uppsving. Han införde stenläggning och belysning af gatorna, lät bygga nya regerings- och enskilda hus, inkallade franska hugenotter (1685), hvilka satte lif i stadens industri och handel, och staden utvidgades genom förstaden Dorotheenstadt. På detta sätt växte invånarantalet till 20,000 vid kurfurstens död (1688). Han hade också 1658 påbörjat stadens befästningar. Under Fredrik III (I) tillkom förstaden Friedrichstadt, och flera praktbyggnader uppfördes, såsom tyghuset, kurfurstebryggan, akademiens palats, kyrkorna på Gendarmenplatz m. fl., hvarjämte slottet började ombyggas. Det var slutligen under honom, som de förut af särskilda magistrater förvaldade stadsdelarna Berlin, Kölln, Friedrichswerder, Friedrichstadt och Dorotheenstadt år 1709 förenades under en magistrat, hvarest de gamla namnen alltmer kommo ur bruk

a berlinare från 1830, förspänd å la Daumont); ett ägs täckvagn från 1700-talet med i S-formiga fjärrar upphängd vagnskorg, nbragt högt öfver underredet.

Berlinchen, stad i reussiska regeringsområdet Frankfurt, vid Plönes flopp i Berlingensjön, 735 inv. (1900).

Berliner, A b r a h a m, judisk teolog och historiker, f. 1 maj 1833 i Obersitzko Posen, sedan 1873 lärare vid det ortodoxa rabbineminariet i Berlin. Sedan 1874 utgifver B. "Magazin für die wissenschaft des judentums" (sedan 1876 i förning med D. Hoffmann). Bland hans många skrifter qå nämnas: *Aus dem leben der deutschen jüden im nittealter* (1871), *Aus den letzten tagen des römischen helletto* (1886), *Censur und confiscation hebräischer ücher im Kirchenstaate* (1891) samt *Geschichte der üden in Rom* (1893).

Berliner-blått, kem., kallas en vackert mörkblå färgfärg, som upptäcktes 1704 af Diesbach i Berlin. Dess kemiska sammansättning uttröns af Scheele 1782. Berlinerblått, som i renaste tillstånd kallas p a r i s e r b l å t t, beredes genom fällning af järnsalter med en lösning af gult blodutsalt (kaliumjärnsyanur) och utgöres af en förening af trenne slag järnjärn enligt formeln $2\text{Fe}_2(\text{CN})_6 + 3\text{Fe}(\text{CN})_2$. Rent berlinerblått är mörkblått, men antager en metallartad, kopparröd glans, då det utsättes för tryck. Det förändras ej af utspädda syror, men sönderdelas af alkalier. Det användes hufvudsakligen till vattenfärg, mera sällan till oljefärg. Dess viktigaste användning är till färgning af ylle- och bomullstyg samt i trycktryck, i hvilka fall färgen utfalles på själfva väfnaden. Jfr Färg. P. T. C.*

Berliner-brunt. Se Färg.

Berliner börsen-courier [-korir], en 1867 uppsatt tysk tidning, som utkommer i Berlin 2 gånger dagligen. Morgonupplagan innehåller politik i frisinad riktning samt bl. a. en med frikostigt utrymme tillgodosedd teater- och musikafdelning; aftonupplagan utgör handelsblad och uppmärksammar särskildt bankväsendet jämte industrien. Tidningen har omkr. 10,000 prenumeranter. Hufvudredaktör är Isidor Landau.

Berliner börsenzeitung [-tsa'tjung], en 1855 uppsatt tysk tidning, som utkommer i Berlin 2 gånger om dagen (söndagar och måndagar blott 1 gång) och hufvudsakligen företräder handels-, börsens och industriens intressen. Tidningen har i politiskt afseende nationalliberal färg. Redaktörer äro f. n. (1904) Oscar Vollmer och P. Tiedemann.

Berliner evangelische missions-gesellschaft f u r D e u t s c h - O s t a f r i k a, ett i sammanhang med Tysklands kolonialvinningar i Öst-Afrika 1886 i Berlin bildadt sällskap, som upptagit missionsarbetet i landskapen Usaramo och Usambara, med Dar es-Salaam som utgångspunkt. Sällskapet underhåller f. n. (1904) på sistnämnda plats omkr. 20 teologiskt bildade missionärer och räknar omkr. 500 döpta infödingar. Dess organ är "Nachrichten aus der ostafrikanischen mission." A. K.

Berliner-grönt. Se Färg.

Berliner lokalanzeiger [-tsa'jgor], en 1883 uppsatt tysk tidning, som utkommer i Berlin 2 gånger

dagligen, med ett stort morgon- och ett tunnare aftonnummer. Genom sitt låga prenumerationspris och sin amerikanska redaktionstyp, som i vidsträckt mån efterbildats i Tyskland, har "Lokalanzeiger" vunnit större spridning än någon annan Berlin tidning. I politiken intager den en neutral ställning emellan partierna, och tack vare sina försänkningar hos regeringskretsar är den ofta särdeles väl underrättad. Utgifvare är August Scherl. I mycket nära förbindelse med "Lokalanzeiger" står den lilla tidningen "Der tag", med omväxlande och korta uppsatser utan partifärg.

Berliner-rött. Se Färg.

Berliner stadt- och ringbahn, med afseende å såväl anläggning som trafik en af världens märkligaste järnvägar. "Stadtbahn" genomlöper med en längd af något öfver 12 km. Berlin från Charlottenburg till Stralau-Rummelsburg med 10 mellanstationer i stadens mest trafikerade delar. Från Charlottenburg och Stralau utgår "Ringbahn", som med en längd af 39 km. bildar en s. k. "nordring" med nio och en "sydning" med sex stationer, omslutande de väsentligaste delarna af staden, så att Stadtbahn kan sägas utgöra diametern och "ringarna" periferien i detta för Berlins trafik så ytterst betydande bankomplex. Stadtbahn leder sitt ursprung tillbaka till 1872 och då såsom ett privat företag. Småningom, och då tillräckligt kapital icke kunde uppbringas för anläggningen, blef den ett statens företag. Den har kostat mer än 71,600,000 mk. Då den genomgår hjärtat af staden, har jordförvärfvet naturligtvis varit mycket dyrt, men äfven den omständigheten, att banan för gatornas underförande är till största delen byggd i högt plan, har ökat kostnaden. Trafiken, som bedrivs mellan kl. 5 f. m. och kl. 1 på natten, är emellertid ofantlig och omfattar vissa dygn omkr. 600 tåg. Banan är fyrspårig med normal spårvidd; två spår äro för fjärrtrafiken, hvilken äfven ingår till vissa af banans stationer, och två för den lokala trafiken. Genom praktiska anordningar har banan fått användning — kan man säga — som en stor spårväg och långt utöfver hvad som vid anläggningen kunde anas. Genom den utomordentligt lifliga trafiken har Stadtbahn i rent tekniskt hänseende blifvit en sorts profningsanstalt, särskildt med afseende å järnvägarernas öfverbyggnadskonstruktioner, då nyuppfunna sådana där inom kort tid kunnat underkastas afgörande prof. Denna banans stora betydelse med afseende å järnvägsteknikens utveckling erkännes och långt utom Tysklands gränser. Med den trafik banan numera har; torde den äfven ur enbart ekonomisk synpunkt förete ett godt resultat, hvartil i icke oväsentlig mån bidraga de stora intäkterna af uthyrda lokaler, som äro inrymda inom murarna af de viadukter, på hvilka banan till stor del är lagd. H. L.

Berliner tagesblatt ("Berlins dagblad"), en 1872 uppsatt, i Berlin utkommande tidning, organ särskildt för den i borgerliga kretsar rådande liberalismens åskådningssätt. Den utgives 2 gånger dagligen (söndagen 1 gång) i en upplaga af omkr. 93,000 exemplar. Förläggare är Rud. Mosse, redaktör Arthur Leyrsohn. Tidningen har såsom bilagor "Handelszeitung", skämtbladet "Ulk", den illustrerade halveckokronikan "Der weltspiegel", "Technische rundschau", den illustrerade veckoskriften "Haus, hof, garten" och (till måndagsnumren) "Zeitgeist".

Berlin-freden. Se Berlinkongressen.

Berlin-generalakten. Se Kongo-konferensen.

Berlingska boktryckeriet, sedan 1742 den vanliga benämningen på akademiska boktryckeriet i Lund. 1742 förvärfvades nämligen detta boktryckeri af hofkamreraren K. Gustaf Berling (en bror till "Berlingske tidendes" grundläggare, danske boktryckaren Ernst B.), och 1789 gick det i arf till Gustaf B:s son Kristian Fredrik B. Efter dennes död, 1809, öfvertogs det af hans son, akademiräntmästaren K. Fredrik B. (som 1813 äfven anlade tryckeri uti Malmö), och ärfdes 1835 af dennes son filos. d:r J. Fredrik B., hvilken 1837 förenade därmed ett nyinrättadt stilgjuteri, ett af de äldsta i Sverige. 1874, två år före sin död, öfverlämnade Fredrik B. affären till sin måg frih. Adolf Rappe, som 1884 ombildade den till ett aktiebolag, och 1888 öfvertogs den af det nybildade "Berlingska boktryckeri- och stilgjuteriaktiebolaget", med 300,000 kr. aktiekapital. Det berlingska bolaget sysselsätter (1904) en arbetsstyrka af 100 personer och har 10 maskinpressar i gång. Tillverkningsvärdet uppgick 1903 till 250,000 kr. Stilgjuteriet tillverkar pr år omkr. 50,000 kg. stilmateriel och har modernaste utrustning. Med stilgjuteriet äro förenade en mäsingslinjefabrik samt en stereotypi- och galvanoplastisk anstalt. Taxeringsvärdet af bolagets fastigheter utgör 308,000 kr. och i inventariet och lager 450,000 kr. — En brorson till d:r Fredrik B., Edvard B., innehar akademiska boktryckeriet i Uppsala.

Berlingske tidende, Danmarks äldsta tidning, kan anses som en fortsättning af Wielandts "Månedlige relationer" (från 1720), därigenom att dennes änka 1748 öfverflyttade tidsningsprivilegiet på boktryckaren E. H. Berling, hvars efterkommande ännu äro egare af detsamma. Nämnde Berling (hvilken tillhör samma släkt som grundläggaren af Berlingska boktryckeriet i Lund) utgaf 3 jan. 1749 första numret af "Kjöbenhavnske danske post-tidender", hvilka utkommo i 8:o en gång i veckan och från 1751 i 4:o två gånger i veckan. 1749—63 utkom äfven en tysk upplaga och 1750—1802 en månadsupplaga under namn af "Nye statstidender", med underrättelser af mera officiell natur (under de sista åren nästan endast af höjesteriet afkunnade domar). Från 1762 hette tidningen "De til forsendelse med posten allene privilegerede kjøbenhavnske tidender" och från 1806 "Den danske statstidende". Från samma tid utkom den i tvåspaltigt folio, men till 30 juni 1828 endast två gånger i veckan. Därefter utgafs tidningen 4 gånger i veckan, från okt. 1831 nästan hvarje söckendag, 1840—44 hvarje dag och från 1845 två gånger hvarje söckendag, i senare tid med flera tillägsnummer dagligen. Dessutom utvidgades formatet 1836 till trespaltigt, 1840 till fyraspaltigt och 1859 till femspaltigt folio. Med jan. 1833 antogs tidningen namnet "Den berlingske politiske og avertissements-tidende", enär dess förra namn tycktes antyda ett närmare förhållande till regeringen, än som var fallet. Vid åtskilliga tillfällen har regeringen uttalat sin mening i Berlingske tidende, som därför också ansetts såsom ett hallofficiellt blad. Den har också aldrig varit något oppositionsblad, änskönt den under envället stundom visade en passiv själfständighet genom att iakttaga tystnad,

när den icke ville berömma och icke vågade tadla. Bland tidningens redaktörer må nämnas C. N. David (1829), M. L. Nathanson (1838—58 och 1865), H. P. Holst (1859—60), Fr. Krebs (1864—65) och E. Manicus (1873—96). Under dennes redaktion, och särskildt under den häftiga politiska striden efter 1880, uppgaf tidningen sin förra tillbakadragna hållning och t. o. m. öppnade sina spalter för de mest vålösamma angrepp på vänsterpartiet samt de djärvtaste lagtolkningar. Dessa med Z signerade artiklar skrefvos af höjesteretsadvokat A. Hindenburg. I april 1904 upphörde det förutvarande mycket inbringande privilegiet på en mängd rättsliga kungörelser, då en särskild "Statstidende" för framtiden skall innehålla dessa. Sedan 1902 är C. Blangstrup redaktör. E. Ebg.

Berlin-konferensen, en sommaren 1880 i Berlin hållen konferens af fullmäktige för stormakterna för att reglera den turkisk-grekiska gränsen, sedan förhandlingarna mellan Grekland och Turkiet rörande Greklands gränsutvidgning ej ledt till något resultat. Den af Frankrike föreslagna gränsen antogs af fullmäktige, och 1 juli undertecknades slutakten, sedan man kommit öfverens om en kollektivnot till de turkiska och grekiska regeringarna.

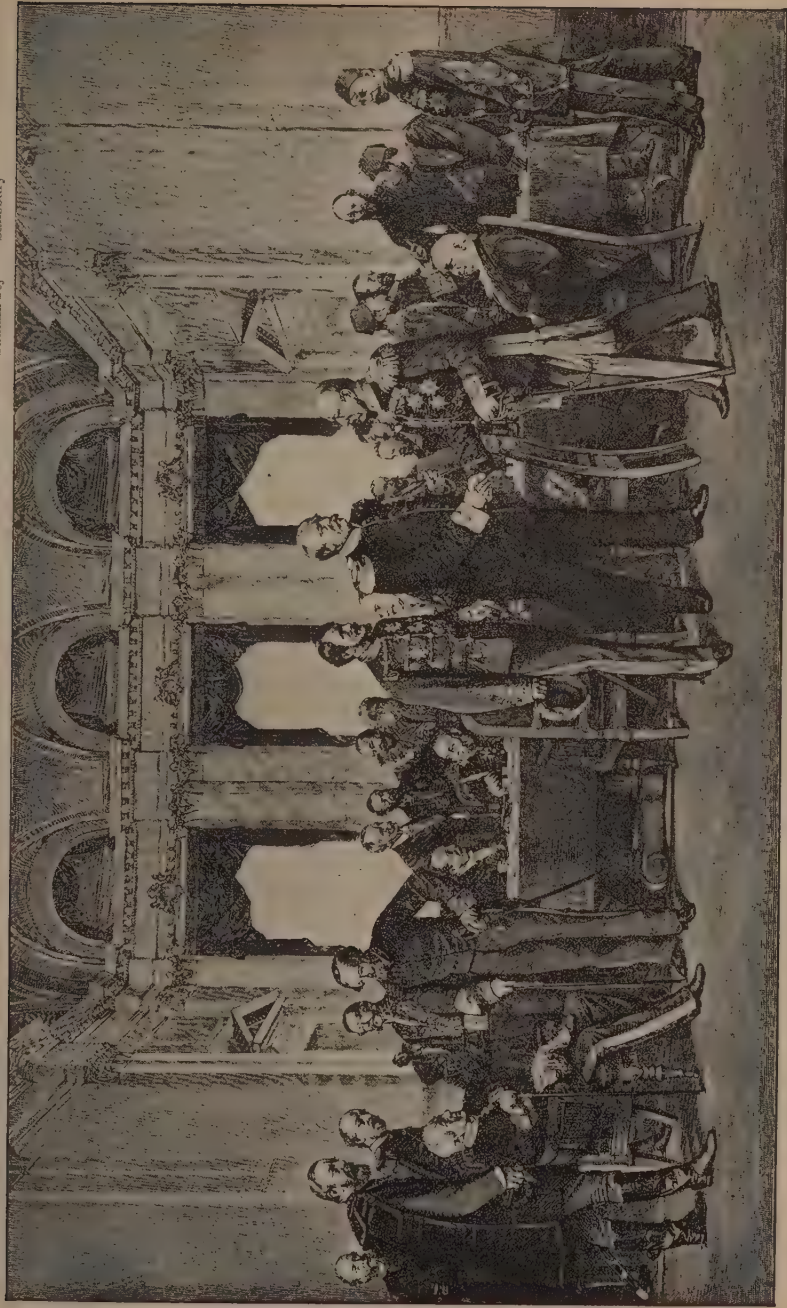
Berlin-kongressen, en på Österrikes förslag och efter tyska regeringens inbjudning i Berlin 13 juni—13 juli 1878 hållen sammankomst af representanter för de sex stormakterna och Turkiet för att ordna förhållandena i Öst-Europa på ett för några makter (särskildt England och Österrike) mera tillfredsställande sätt än hvad som skett i den mellan Ryssland och Turkiet 3 mars s. å. slutna freden i San Stefano. Fullmäktige voro: för Tyska riket furst Bismarck, som valdes till ordförande, statsministern v. Bulow och furst von Hohenlohe-Schillingsfürst, för Österrike-Ungern greve Andrassy, greve Károlyi och baron Haymerle, för Frankrike Waddington och greve de Saint-Vallier, för Storbritannien lord Beaconsfield, markisen af Salisbury och lord Odo Russell, för Italien greve Corti och greve de Launay, för Ryssland furst Gortjakov, greve Sjuvalov och baron Oubril, för Turkiet Karathodori pasja, Muhammed Ali pasja och Sadullah bej. Dessutom infunno sig för Grekland ministern Deljannisi, för Rumänien ministrarna Bratianu och Cogalniceanu, för Serbien ministern Ristić, för Montenegro senatspresidenten Bozo Petrovitj samt armeniska biskopar och persiska sändebudet Malcom kan. Representanterna för dessa mindre stater fingo tillträde endast till de sessioner, som afhandlade deras länders angelägenheter. Resultatet af kongressens förhandlingar blefvo 64 13 juli undertecknade artiklar, den s. k. Berlinfreden, af följande hufvudsakliga innehåll. Bulgarien delades i ett själfständigt, men till Porten tributpliktigt furstendöme Bulgarien och en under sultanens öfverhöghet stående provins Öst-Rumelien. Turkiet afträdde till Ryssland städerna Kars, Ardahan och Batum med områden och till Persien staden Kotur med område samt förpliktade sig att utan dröjsmål vidtaga de reformer, som de lokala behoven i de af armenier bebodda provinserna erfordrade, och garantera armeniernas skydd mot tjerkesser och kurder. Österrike-Ungern erhöi på Englands förslag mandatet att "besätta och förvalta" provinserna Bosnien och Hercegovina. Rumänien, Serbien och Montenegro förklarades oberoende; de båda senare fingo sina områden utvidgade.

Werner
målarer)

Conti Desprez
S:t Vallier

H. Bismarck
Holstein Busch

Russell
Sadulla bej
Salisbury

Haymerle
Károlyi

Waddington

Beaconsfield

Hohenlohe
Radewitz

Oubril

Andrassy
Bücher

O. Bismarck

Sjovabo

Billow

Karathodorí pasja
Mohamed Ali pasja

Berlinkongressen 1878

(efter en af A. v. Werner utförd måning i Berlins rådhus).

tydligaste delen af Bessarabien återgafs åt Ryssland, och Dobruzsja förenades i stället med Rumänien. Grekland hänvisades rörande områdesutvidgning till direkt uppgörelse med Turkiet, med löfte om storknakternas bemedling (se Berlin konferensen). Porten förband sig att i alla delar af riket genomföra religionsfrihet och borgerlig jämlikhet. En af A. A. von Werner utförd målning. föreställande Berlincongressens ledamöter och kansli (se planschen), finns i Berlins rådhus.

Berlioz [barliås]. Hector, fransk kompositör, f. 11e dec. 1803 i Côte Saint André (dep. Isère), var

af sin fader ämnad till läkare och skickades 1822 till Paris, men drogs af sin håg snart till musiken och fördjupade sig i studiet af Gluck, Spontini, Beethoven och Weber, hvilket hade till följd, att fadern för en lång tid undandrog honom allt understöd. För att lifnära sig måste han då söka en koristplats och meddela musikundervisning, men studerade samtidigt för

Lesueur och Reicha samt bragte till uppförande åtskilliga kompositioner, bland hvilka en fantastisk symfoni, *Episode de la vie d'un artiste* (1829, där han skildrade sin kärlek till en irländsk skådespelerska), först uppenbarade hans egendomliga genius och äfven fann väg till utlandet. Sedan han 1830 vunnit akademien stora pris för en kantat, reste han till Rom. Men återvände efter 18 månader samt uppförde under många svårigheter uvertyren *Lear* (1832) samt kantatsymfonien *Le retour à la vie* (s. å., en fortsättning af den ofvannämnda "fantastiska symfonien") och den på Paganinis tillskyndan tillkomna *Harold en Italie* (1834). Dessa vunno lika litet som operan *Benvenuto Cellini* (1838) och den dramatiska symfonien med *Roméo et Juliette* (1839) något allmänare bifall. Mera uppmärksamhet rönt *ett Requiem* (1837) och i synnerhet en symfoni till invigningen af juli-kolonnen (1840). 1838 inträdde B. såsom musikkritiker i redaktionen af "Journal des débats", och 1839 blef han konservator, sedan bibliotekarie vid konservatoriet. På 1840-talet gjorde han några resor till Tyskland — där i synnerhet Liszt hade beredt marken för honom, och där han vann större erkännande än i sitt hemland — äfvensom till Ungern, Ryssland och England. 1846 uppförde han i Paris, utan lycka, sin *Damnation de Faust* ("Faust", introducerad i Stockholm 1856), hvaremot ett tredelat oratorium, *L'enfance du Christ*, hvori han ådagalade en för hans vanliga skriftsätt främmande enkelhet, mottogs med entusiasm (1854). Äfven *ett Te deum* (1855) gjorde stor lycka, mindre däremot operorna *Beatrice et Bénédict* (1862) och *Les troyens* (1863). B:s sista verk var oratoriet *Le temple universel* (1867). Försjunken i djup melankoli, orsakad genom familjesorger, dog han 8 mars 1869 i Paris.

För att den rätta synpunkten för bedömandet af B:s bisarra geni måste man se honom i sammanhang med den romantiska rörelsen i Frankrikes litteratur på 1820-talet. I själfva verket är B. inom musiken Frankrikes ende fullt konsekvente nyroman-

tiker, och man återfinner hos honom samma egenskaper som hos Victor Hugo: sträfvande att ersätta det sköna med det karakteristiska samt böjelse för brännande färger och skäranda kontraster. B. säger om sig själf: "De förhållande egenskaperna i min musik äro det lidelsefulla uttrycket, den inre elden, den rytmiska egendomligheten, det ovanliga, överraskande. Jag vill, att musiken försätter mig i feber, skakar mina nerver. Tron I, att jag hör musik för mitt nöje?" Sin epokgörande betydelse eger B. såsom upphofsman efter Lesueur till "program-musiken" i modern mening, eller bruket att låta en symfoni åtföljas af en berättelse om de yttre omständigheter, som väckt kompositörens ingifvelse och hvilka han i sitt verk vill "måla" — en riktning, som af musiken fordrar något, som denna endast oegentligt kan gifva: yttre, plastiska föreställningar i stället för inre, dunkla känslöstämningar. För öfrigt saknade B. sans och sinne för det hela och afrundade, men egde å andra sidan en viss storhet i ingifvelsen, glödande fantasi, originalitet och äfven teknisk gestaltsförmåga, framför allt i instrumentationen, som han dref till verklig virtuositet. — Mera varaktigt än genom sina tonsättningar har B. verkat genom sitt skriftstalleri. Såsom kritiker visade han insikt, spiritualitet samt skärpa. Särskildt gjorde han mycket för utbredningen i Frankrike af den tyska musiken, enkannerligen Beethoven. Hans *Traité d'instrumentation* (1843) är det yppersta arbetet i sitt slag och har blifvit översatt på italienska, tyska och engelska. Öfriga arbeten äro *Grotesques de la musique* (1859). *A travers chant* (1863), *Mémoires* (1870) m. fl. — B. lyckades ej under sin lifstid slå igenom i Frankrike, men efter sin död blef han föremål för en verklig kult. En till 17 band beräknad samlingsupplaga af hans verk, reviderad af Malherbe och Weingartner, utgives af Breitkopf & Härtel. Bland hans biografier må nämnas Jullien (1882 och 1888), Hippeau (1883—85 och 1892), Tiersot och Louis (1904). Monument öfver honom ha rests i Paris, Grenoble och hans födelseort. A. L.

Berlitz-metoden för inlärande af främmande språk, eng. *The Berlitz school of languages*, en af tysk-amerikanen M. D. Berlitz i New York 1878 upfunnen och sedermera till europeiska länder spridd, naturell metod för inhämtande af praktisk kunskap i moderna språk. Undervisningen vid Berlitz-institutet går ut på att ersätta vistelse i utlandet genom att från första början inöfva det främmande språket medelst hörande och talande. För hvarje särskildt lands språk användas infödda, vetenskapligt bildade lärare, och dessa betjåna sig under lektionerna alltid af sitt modersmål. Sålunda innebär metoden en fullständig brytning med det gamla översättningssystemet. På det tidigare lektionsstadiet åskådliggör läraren dessutom alla ord och uttryck medelst föremål, rörelser och handlingar. Efter hand tillkomma textläsning och skriftliga arbeten. — "Berlitz school" är det största språk-institut, som finnes; det omfattar under enhetlig ledning i trenne världsdelar mer än 200 filialer (däraf 2 i Sverige och 3 i Norge). Vid världsutställningen i Paris 1900 erhöill institutet två guldmedaljer.

Berliock (fr. *breloques*), prydnad, som hänger vid en urkedja.

Berm, fortif. Se **B a r m**.

Bermëo, hamnstad i spanska prov. Vizcaya. 9,061 inv. (1900). Export af fiskkonserver.

Bermoudsey [bɜːmɔːsi], stadsdel i sydvästra delen af London, förr tillhörig grefsk. Surrey. 130,760 inv. (1901). Den är bebodd af en mängd läderhandlare och garfvere och har stora marknader för hudar och läder.

Bermuda [bɜːmɔːdə] 1 Somers-öarna, en liten ögrupp i Atlantiska oceanen, ö. om den nordamerikanska unionstaten Nord-Carolina samt belägen på 31° 55'—32° 20' n. br. och 64° 50' v. lgd. Med skär och holmar, omkr. 360 till antalet, har ögruppen en areal af 50 kvkm. och 17,535 inv. (1901; 351 på 1 kvkm.), af hvilka 6,383 voro hvita, resten negrer eller af blandad ras. Endast de 20 största öarna äro bebodda. De ligga i en förtllöparende halvcirkelförmig kedja, omgifna åt n. af en mängd holmar och skär och vidt utbredda korallref, medan sydskusten begränsas af en smal reiring af något afrikande byggnad och utseende. Ögruppens s. k. fastland utgöres af öarna Ireland, Boaz, Somerset, Bermuda, Long Bird och St Georges, förenade med hvarandra medelt broar och färjor. Längst i n. ligger St Davids island, och mellan denna och Bermudas nordvästra udde begränsa holmarna Cooper's island, Nonsuch, Castle island, Goat island m. fl. Castle harbour, en stor hafs vik, som jämte Harrington sound, Grasse bay och St Georges harbour bildar utmärkta hamnar. Hufvudstaden, Hamilton, belägen i en bukt innanför Grasse bay, är säte för en engelsk guvernör, har rätt liflig handel med New York och står äfven i regelbunden ångbåtsförbindelse med Halifax och St Thomas; på ön St Georges ligger en liten stad med samma namn. Ögruppen, som hvilat på en isolerad underhafsplatå, är uppbyggd af korallkalk, som hopats genom vindarnas kraft (s. k. eolisk korallbildning). Där korallkalken är blottad, är den af mörkgrå färg samt mycket öjunn, men redan några tum under ytan antager den en jämnare struktur, och ännu djupare ned bildar den en slät och homogen, gulvitt eller rent vitt sandsteuslik massa, som fått stor användning som byggnadsmaterial, lätt bearbetad som den är. Korallreven, de nordligaste på jorden, äro en koloni eller utpost af en sydligare regions fauna, bildad genom utvandring med hafsströmmarna och afvikande från sydligare bildningar på grund af förändrade fysiska lifsvillkor. De upptaga ett vidsträckt område på ögruppens norra sida och bilda en fast barriär, i hvilken några få öppningar förmedla inträdet till det inre lugnare hafsområdet. Genom den svåra inseglingen bereda dessa korallref öarna ett kraftigt försvar. Vintertemperaturen är ovanligt hög (jan. 16,0°, sällan under 10°) och klimatet sundt, hvarför ögruppen besökes af nordamerikanerna under vintern och våren såsom kurort. Hvarken källor eller brunnar finnas, utan uppsamlad regnvatten till dricksvatten och andra behov i "tanks" eller murade cisterner. Ögruppen eger i förhållande till sin storlek en ganska rik flora, af hufvudsakligen vattendiskt ursprung, men så många främmande arter haiva genom människens åtgärder inkommit, att det är svårt att afgöra, hvilka sedan gammalt äro öarna egna. Rosenlagern (*Nerium oleander*), i nyare tid införd och ursprungligen planterad som prydnadsväxt och till häckar, men nu spridd öfver hela ögruppen, Bermuda-cedern (*Juniperus bermudiana*) och en liten

iridé (*Sisyrinchium bermudiana*) äro den nutida florans mest karakteristiska växter. De flesta af den tempererade och många af den tropiska zonens kulturväxter gå väl till. Mest odlas liljor, tidig potatis, lök (om vintern och våren), arrowroot och tomater för export till Nord-Amerika. Födoämnen importeras till större delen från Förenta staterna och Canada. Införseln hade 1902 ett värde af 546,141 pd, utförseln af 129,000 pd st. Inkomsterna voro 1902 56,666 pd st. (däraf tullar 46,985 pd st.), utgifterna 52,308 pd. Krigstyrkan består af 2 bataljoner infanteri, 2 batterier artilleri och 2 kompanier genitrupper. Den lilla ön Ireland har pansarbatterier och krigsvarf med stor simmande järndocka, som nyligen utvidgats och förbättrats; den äldre utfördes från England på 1840-talet. Öarna äro genom telegrafkabel förenade med Halifax i Nova Scotia samt med Turksön och Jamaica. Ögruppen förvaltas af en guvernör och ett verkställande råd af 6 af kronan utnämnda medlemmar. Representationen består af ett öfverhus, *legislative council*, med 9 af kronan utsedda medlemmar, och ett underhus, *house of assembly*, hvars 36 medlemmar väljas af befolkningen. Röstberättigade äro alla, som ega jordegendom till ett värde af minst 60 pd st., valbara de, som ega sådan till ett värde af 240 pd st. Omkr. 1/3 af valmännen äro färgade. — Ögruppen upptäcktes i början af 1500-talet (med säkerhet före 1511, ty den finnes angifven på Petrus Martyrs karta af detta år) af en spanjor, Juan de Bermudez, men var länge illa ansedd af sjöfarande och fruktad för sina stormar och undervattensref. En till Virginien destinerad engelsk flottill under befäl af bl. a. sir George Somers (efter hvilken ögruppen äfven benämnas) skingrades af en storm, och amiralskeppet strandade vid B. i juli 1609, och denna händelse blef anledning till öarnas kolonisation ett par år senare. En 1610 skrifven, 1625 utgifven målände beskrifning af denna storm och skeppsbrottets fälor, förlattad af ett ögonvittne, W. Strachey, anses haiva lämnat Shakspeare motivet till den af honom skildrade stormen i lustspelet "Stormen" (1:a akten). Öarna blefvo sedan en koloni af Virginien, förvaltrade af det 1612 bildade Bermudakompaniet. 1824—61 voro de deportationsort för brottslingar (sammanlagdt ditsändes under hela tiden omkr. 9,000). De engelske skalderna Marvell, Waller, Thomas Moore och Montgomery haiva besjungit öarnas härliga klimat och naturförhållanden, och den amerikanske humoristen Mark Twain har skildrat dem i en rolig berättelse. Bland den rätt rika litteraturen öfver ögruppen märkes ett arbete på svenska, C. Forsstrands "Bland oleandrar och liljor" (1895), som innehåller en utförlig skildring af öarnas historia och naturförhållanden äfvensom en ganska fullständig litteraturlörteckning. C. F.

Bermuda-båt, äfven kallad *Mudian* l. *Mugian*, *sjöv.*, på Bermuda-öarna bruklig enmastad båt med egendommil tackling. En sådan båt är kort och bred, vanligtvis däckad, och ligger mycket djupt akter; den har en dräktighet af 2—20 ton och för mycket ballast af järn eller bly. Masten är mycket hög och spetsig samt akterstaga (lutar bakåt). På denna föres ett spetsigt, triangulärt segel, storsegel, hvars höjd stundom är 2—3 gånger båtens längd (i kölen); underkanten är fast till en lång bom. Klyfvarbommen, då sådan finnes, är mycket kort,

och klyfvaren (förseglet) mycket liten. Det påstås, att inga båtar "ligga så nära vinden" eller kryssa så väl i lugnt vatten som Bermuda-båten,

och den är så styf, att den icke kan kantra. På senare tider förekomma ofta i Sverige, såväl på båtar som på isjakter, dylika s. k. "bermudasegel", hvilka stundom få den oriktiga benämningen af "latinsegel". Ett dylikt litet segel föres ibland på en liten mast längst akterut i båten och kallas då bermuda-jack. Jfr Houari. R. N.*

Bermuda-gräs, bot. Se Cynodon.

Bermudas, en äldre, mindre riktig form för Bermuda (se d. o.).

Bermuda-segel. Se Bermuda-båt.

Bermúdez, stat i sydamerikanska republiken Venezuela, bildad 1881 af de forna staterna Barcelona, Cumaná, Maturin och Nueva Esparta, mellan Karibiska och Atlantiska hafvet i n. och Orinoco i s. Areal 83,532 kvkm. 322,518 inv. (1894). Kusten bildar tvänne stora halföar: Pariahalfön, som med ön Trinidad omsluter Pariaviken, och halfön Araya, som bildar Cariacoviken. Produkter: kakao, kaffe, tobak, bomull, indigo, färgträ och boskap. Hufvudstad är Barcelona.

Bern, namnet på Verona i gamla tyska och nordiska sånger. Östgoternas konung Teoderik kallas i dessa sånger "Didrik af Bern". Se Didriksagan.

Bern (fr. Berne). 1. Den folkrikaste och näst Graubünden största kantonen i Schweiz. 6,888 kvkm. 589,433 inv., 85 på 1 kvkm. (1900). B. gränsar i n. till Elsass, Basel och Solothurn; i ö. till Aargau, Luzern, Unterwalden och Uri; i s. till Wallis; i v. till Pays de Vaud (Waadt), Freiburg, Neuchâtel och det franska depart. Doubs. Kantonen delas af floden Aar i två hufvuddelar. Den norra genomskäres af förgreningar från Jura-bergen, men har äfven stora slätter; den södra delen däremot, kallad Berner-Oberland, är i allmänhet ett högländ, som bildas af Bern-alperna. Dock förekomma äfven många natursköna och bördiga dalar, bland hvilka märkas: längst i ö. Haslidalen (se d. o.) kring Aars öfre lopp, med det vackra vattenfallet Handeck; den trånga Lauterbrunnendalen, där en biflod till Aar bildar det berömda vattenfallet vid Staubbach; Interlakendalen vid Brienz-sjön. — Till slättlandet höra Ober-Aargau (omkring Langenthal), Mittelland (omkring Bern) och Seeland (omkring Biel-sjön). — Hufvudfloden är Aar, som upptager en mängd bifloder, de största Zihl från Biel-sjön och Emme, som genomflyter Emmedalen. — Bland sjöarna

äro de betydligaste Brienz- och Thun-sjöarna, som genomflytas af Aar, samt Biel-sjön och, vid nordvästra gränsen, Neuchâtel-sjön. Till följd af landets olika höjd öfver hafvet äro klimatet och jordmänen mycket växlande. På högländet vinnlägga sig invånarna mest om boskapsskötsel och ostberedning (Emmedalen); på slätterna och i dalarna utgöra jordbruk samt lin-, frukt- och vinodling hufvudnäringarna. Af ytan äro 78,18 proc. eller 5,369 kvkm. produktivt land, däraf 1,518 kvkm. skog, 3,845 åker, äng och beten samt 6,3 vinland. Af den öfriga arealen upptagas 288,6 kvkm. af glaciärer. Mest odlas råg, hvete och hafre samt potatis. 1899 var skörden 815,225 deciton spannmål, 4,4 mill. deciton rotfrukter, 2,800 deciton hampa, 299 deciton tobak, 151,000 deciton frukt och 21,966 hl. vin samt 10 mill. deciton foder. 1901 funnos 34,568 hästar, 293,906 nötkreatur, 137,745 svin, 34,393 får, 68,481 getter. Den årliga mjölkproduktionen är öfver 3,55 mill. hl., ostproduktionen 112,000 deciton (Emmedalsost). Bergsbruket lämnar c:a 120,000 ton järnmalm, eljest blott sandsten, skiffer, gips etc. Bland industrigrenar märkas: träsnideri, halmflätning, linne-, siden- och bomulls-manufakturer, järn- och glastillverkning samt, i nordvästra delen, förfärdigandet af ur. — Af befolkningen voro 1900 506,837 protestanter och 81,162 katoliker. Modersmålet var 1888 (senaste uppgift) för 449,668 tyska, för 85,319 franska och för 1,243 italienska. — För upplysningen är sörjdt genom ett synnerligt väl utveckladt folkskolväsen, fackskolor af olika slag samt ett universitet i staden Bern. — Författningen af 4 juni 1893 stadgar obligatoriskt referendum. Tyska och franska äro landets officiella språk. Den högsta myndigheten utöfvar "stora rådet", såsom representationen kallas. Ett regeringsråd af 9 medlemmar utöfvar den verkställande makten.

2. Hufvudstad i kantonen af samma namn och sedan 1848 säte för den schweiziska centralregeringen och förbundsstyrelsen. 114,226 inv. (1902), till största delen protestanter. B., som är beläget på en halfö i floden Aar, 545 m. ö. h., är en af Schweiz' mest välbyggda städer, med raka, breda gator samt en mängd springbrunnar. Många husrader äro försedda med arkader. Märkliga byggnader äro: katedralkyrkan ("münstern"), uppförd i gotisk stil 1421—1502, med ett 100 m. högt torn; Helgeandskyrkan; förbundsparlamentet, fullbordadt 1857; det nya förbundsparlamentet (fullbordadt 1891), till storlek och stil mycket likt det äldre; mellan båda har uppförts en väldig kupolbyggnad, edsförbundets parlament; konstmuseum (1879), naturhistoriskt museum (1881), kantonens nya militäranstalter (tyghus, förvaltningsbyggnad, ridbanor, kaserner, 1874—78) samt därvarðsanstalten Waldau, 3 km. n. ö. om staden. Universitetet, inrättadt 1834 (med 5 fakulteter, däraf 2 teologiska), har omkr. 1,000 studerande och ett bibliotek af omkr. 35,000 bd. Med detsamma är förenad en veterinärskola. Stadsbiblioteket, som till 1885 tillika var universitetsbibliotek, har omkr. 80,000 bd. Dessutom finnes där "nationalsällskapets" bibliotek på närmare 500,000 bd. Rådhuset är en sengotisk byggnad från 15:e årh.; bland andra sevärdheter märkes ett kloster (zeitglockenthurm), med ett märkvärdigt urverk. På platsen framför münstern finnas en minnesvård öfver slaget vid Laupen och en annan öfver stadens grundläggare, hertig

Berthold V af Zähringen. Handeln och industrien äro blomstrande. Betydlig tillverkning af ylle- och siden-tyg, halmhattar, bomullsvaror, maskiner, fysiska och matematiska instrument m. m. — Enligt sagan har B. fått sitt namn efter en björn, som hertig Berthold V af Zähringen dödade på stadens nuvarande plats.

Domkirkoplatzen i Bern.

Med afseende därpå har staden en björn i sitt vapen, och från urninnes tider förvaras i "björngropen" utanför Aarbergporten levande björnar, som underhållas på kommunens bekostnad. 1405 brann en stor del af staden. B. var förut befäst. Det belägrades 1288 af Rudolf af Habsburg och motstod flere gånger de närgränsande furstarnas och riddarnas anfall. Numera hafva vallarna blifvit förändrade till promenader. B. är sedan 1876 säte för en gammalkatolsk biskop. I B. hafva flera internationella byråer sitt säte, hvilka upprättats på grund af internationella fördrag såsom gemensamma officiella organ för de stater, hvilka från början deltagit i fördragen eller sedermera anslutit sig till dem. Sådana byråer äro telegrafförvaltningarnas internationella byrå, upprättad på grund af Parisfördraget 17 maj 1865, öppnad 1 jan. 1869, världspostföreningens internationella byrå, upprättad på grund af den internationella posttraktaten af 9 okt. 1874, den internationella unionens till skydd för industriell eganderätt byrå, upprättad på grund af Parisfördraget 20 mars 1883 och sedan 1 jan. 1888 förenad med den samma dag öppnade, på grund af fördraget i B. 9 sept. 1886 upprättade internationella unionens till skydd för litterär och artistisk eganderätt byrå, den internationella fredsbyrån och den interparlamentariska byrån för mellanfolklig skiljedom (båda upprättade 1892) och slutligen centralbyrån för den internationella transporten, upprättad på grund af fördraget i B. 14 okt. 1890 och öppnad 1 jan. 1893. Dessa byråer samla, offentlig-

liggöra och utdela alla underrättelser, i synnerhet tariffier, hvilka hafva afseende på föremålet för ifrågavarande fördrag, meddela utlåtanden öfver tvistiga frågor afvensom öfriga upplysningar, förbereda öfverläggningsämnen för konferenser mellan staterna, anställa undersökningar af allmänt intresse för unionens ändamål och utgifva periodiska tidskrifter. (J. F. N.)

HISTORIA. Efter upplösningen af romerska riket, som i den nuv. kantonens område kvarlämnat ringa spår, kom detta efter hvartannat under alemannerna, burgunderna, frankerna, transjuranska Burgund och (1032) Tyska riket. Berthold V af Zähringen grundlade 1191 staden B., som uppkallades efter det Zähringarna tillhöriga markgrefskapet Verona (Bern). 1218 blef B. fri riksstad, utvidgade därefter hastigt sitt område genom köp och eröfringar under ständiga strider med habsburgarna och den burgundiska adeln samt ingick 1353 i edsförbundet. Efter eröfringen af Aargau 1415 och Pays de Vaud 1536 omfattade det $\frac{1}{3}$ af Schweiz, omkr. 13,000 kvkm. Sedan genom Zwingli reformationen där fått fast fot efter 1528, stod B. jämte Zürich i spetsen för protestanterna i de schweiziska religionskrigen. Under alla dessa strider hade ur den ursprungliga demokratien framgått en aristokratisk statsförfattning, som öfverlämnade högsta makten åt ett 200-mannaråd, "stora rådet", hvilket rekryterade sig bland adeln och ett fåtal privilegierade släkter. Det missnöjda folket gjorde uppror och tillkallade Frankrikes hjälp, hvarefter detta lands trupper 1798 besegrade kantonens vid Neueneck och Laupen. Vaud, Aargau och Oberland blefvo jämte B. medlemmar af den genom Frankrikes ingripande upprättade Helvetiska republiken. Mediationsakten af 1803 återgaf Oberland åt B., men Vaud och Aargau erkändes på Wien-kongressen 1815 såsom oberoende. Den aristokratiska författningen återinfördes därefter, men störtdres genom juli-revolutionen 1830, och 1831 antogs en ny liberal konstitution, som dock redan 1846 utbyttes mot den nuvarande. Denna hvilas på allmän rösträtt, direkta val (i st. f. indirekta förut) och är mycket liberal. Radikala och konservativa hafva sedan ömseris innehaft makten, men författningen har alltjämt utvecklats i demokratisk riktning. 1869 infördes obligatoriskt referendum för vissa viktigare frågor. Den 1872 utbrutna striden om den påfåga ofelbarhetsdogmen rasade häftigt i B.; biskopen blef afsatt, och den romersk-katolska kyrkan förlorade mycket i makt och inflytande till gammalkatolikerna, hvilka t. o. m. upprättade en gammalkatolsk fakultet vid universitetet. Striden bilades dock i slutet af 1870-talet, då radikalernas maktställning sjönk på grund af deras misshushållning med kantonens finanser. 1882 kommo radikalerna åter till makten, hvarefter deras motståndare organiserade sig såsom det "bernska folkpartiet". 1893 blef genom allmän folkomröstning författningen reviderad och ytterligare demokratiserad. Finanserna hafva också på senaste tiden förbättrats genom god hushållning. Efter införandet af schweiziska förbunds författningen 1848 blef B. s. a. förbundshufvudstad. — Litt.: Tillier, "Geschichte des eidgenössischen freistaates Bern" (6 bd, 1838—40), och Mülinen, "Berns geschichte 1191—1891" (1891).

E. A.-t.

Bern., i naturvetenskapliga beteckningar förkortning för Claude Bernard.

Bernabé, Ercole, italiensk kompositör, f. omkr. 1620, lärjunge af Benevoli, blef kapellmästare vid Peterskyrkan i Rom och senare (1674) i München, hvarest han dog 1687. Han räknas bland det 17:e årh:s störste harmoniker och skref mässor, madrigaler, motetter samt några operor. A. L.

Bernacchi [-akki], Antonio, italiensk kastratsångare, f. 1690, lärjunge af Pistocchi, grundlade 1736 i Bologna en mycket berömd sångskola och dog 1756. Han var ej af naturen begåfvad med någon skön stämma, men förstod att med konst dölja denna brist. Han gäller såsom upphofsman till rulladerna i den italienska sången. A. L.

Bernadotte [-dått], en från det lilla pyreneiska berglandet Béarn (se d. o.) härstammande släkt, som runnit världsrökt genom Jean B. (f. 1763, d. 1844), marskalk af Frankrike, furste af Ponte Corvo och sist under namnet Karl XIV Johan (se d. o.) konung af Sverige och Norge. Släkten fortlevit i två grenar. Den ena, den äldre, stammar från konung Karl Johans farfars äldre bror, André B. (f. 1680), och lefver ännu i borgerliga villkor i släktens gamla hemland. Den yngre grenen har delat sig på 2 linjer: en, som härstammar från Karl Johans äldre bror, baron Jean B. (f. 1754, d. 1813), och hvars hufvudman sedan 1810 bär titeln baron samt såsom fideikommiss innehåller slottet och godset Louvie i dep. Basses-Pyrénées, samt en annan, som nedstammar från Karl XIV Johan och utgör den nuvarande svensko-norska dynastien.

Enligt forskningar af F. U. Wrangel (publicerade i Nya dagl. allén. 1888, i "Från Jean Bernadottes ungdom" 1889 och i "Svenska ättartal", V, s. 8.) skulle släktens förfäder ursprungligen hetat de Poey (bearnesiskt skriftsätt: deu Pouey). Såsom släktens äldste kända stamfader nämnes en Jouandot (= Janne) deu Pouey, som 1615 i Pau åktade Germaine, dotter af Jean Lajuus och Estebène Buleret samt kallad de Bernadotte såsom egarinna till en fastighet i Pau med namnet Bernadotte. — Jean deu Pouey och Germaine de Bernadotte voro föräldrar till Pierre deu Pouey de B. samt "med till visshet gränsande sannolikhet" farföräldrar till Jean B. (gift 1671), konung Karl Johans farfars far. Det är från en af dennes söner, André, som släktens borgerliga, äldre gren (se ofvan) nedstammar, hvaremot den yngre sonen, Jean (gift 1707), blef farfar till konung Karl Johan och dennes syskon. Den af Wrangel uttalade åsikten, att familjen deu Pouey (de Poey) tidigare intagit en högre social ställning, än fallet var under 1600- och 1700-talen, bestyrkes i viss mån af en artikel uti Ny ill. tidn. för 1897: "Karl XIV Johan befrindad med — Henrik IV", hvori påpekas, att 6 sept. 1532 en Bertrande de Poey i närheten af Pau åktade en Jean de Béarn, som tillhörde en sidogren af dynastien i Béarn, Foix och Navarra samt var kusin i 4:e led till Navarras dåv. konung Henrik II (d'Albret), Henrik IV:s af Frankrike morfader. (Se "Dictionnaire de la noblesse", d. II, s. 609, och d. IV, s. 680.)

Karl Johans föräldrar voro prokuratorn (advokaten) Henri B. (f. 1711 i Pau, d. där 1780) och Jeanne Saint Jean (f. 1728 i Boeil, en 10 km. från Pau belägen köping, gift 1754, d. i Pau 1809). Karl Johan hade blott två syskon, båda äldre, som uppnådde mogen ålder: systern Marie B. (f. 1759, d. 1795, ogift) och den ofvannämnde

brodern Jean B. d. ä., f. 1754, som genom sin yngre brors bemödning omkr. 1801 blef utnämnd till ett slags domänintendent ("conservateur des eaux et des forêts") i Béarn, erhöill hederslegionen och 1810 upphöjdes till baron samt afled 1813; änkan, född Saint-Pau, dog först 1858. Dessa makar hade en son och två döttrar. Döttrarna blefvo gifta Jadot (d. 1868 i Pau) och Boux; den förstnämndas barn ha ej lämnat några afkomlingar, och den sistnämnda hade blott en dotter, gift de Beyrie. Ende sonen, baron Oscar B., f. 1807 i Pau, fick vid två års ålder af sin farbror, då ännu fransk marskalk, donationsbref på slottet och egendomen Louvie samt afled 1883. Gift med en dotter af en greve de Navailles-Labatut, hade han blifvit änking 1874 efter ett mer än 30-årigt äktenskap, hvaraf föddes 5 barn, syslingar till konung Oscar II. Den enda dottern, Valérie B. (bland hennes dopnamn finnes äfven det svenska namnet Ebbas), f. 1849, gifte sig 1882 med en baron de Bruel-Ravas. Af hennes fyra bröder äro den näst äldste (Raoul B., f. 1844) och den yngste (René B., f. 1850) militärer; den tredje i ordningen (Henri B., f. 1848) är underprefekt i Montmorillon, och den äldste, baron Oscar Charles Jean B., f. 27 sept. 1842 i Pau (grandonkeln konung Karl Johan var bland faddrarna), innehar f. n. fideikommisset Louvie. Gift 1871 med Marie Clémentine Bardaux, har han med henne tre barn: Oscar, Sophie och Alice Bernadotte.

Karl Johan hade en farbror, prokuratorn Jean B., som med sin hustru (Marie Betheder) stod fadder åt den blifvande konungen. Jean B:s släktgren dog ut på svärdssidan 1887 med sonsonen major Jean Gustave B., mår i Oloron, men en dotter, Jeanne B., gift Loubix, blef mormor till den bl. a. såsom historisk och politisk skriftställare bekante G. B. de Lagrèze (se d. o.). Om medlemmarna af släktens kungliga gren, äfven kallad "dynastien Ponto Corvo", meddelas biografiska upplysningar m. m. i det af J. Almén utgifna praktverket "Ätten Bernadotte" (1893). En medlem af den kungliga grenen har utträtt ur konungahuset och återtagit det gamla släktnamnet (se nedan). P. M. G.

Bernadotte [svenskt uttal: bärnadått], Oskar Karl August, prins, konung Oscar II:s och drottning Sofias andre son, f. 15 nov. 1859 på Drottningholms slott (jfr släktöfversikten ofvan). B., som från födelsen bär titeln hertig af Gottland, åtnjöt undervisning dels i "beskowiska skolan", dels i hemmet under särskildt förordnade lärare och undergick 1879 prof motsvarande de för student- och officersexamen föreskrifna. Han utnämndes s. å. till underlöjtnant i svenska och norska flottorna, vid Svea artilleriregemente, Gottlands nationalbeväring och norska artilleribrigaden. 1881—82 ikade han universitetsstudier i Uppsala. Med särskildt intresse omfattade han sjötjänsten, deltog i 1876 års kadett-

expedition till Nord-Amerika, besökte 1880—81, ombord på fregatten *Vanadis*, Medelhafsländerna samt deltog som löjtnant och kapten i *Vanadis'* världsomsegling (1883—85), som förde honom till Syd-Amerika, Öst-Asien och Indien. 1888 utnämndes prinsen till kommandörkapten af 2:a graden samt till major. Kort därefter, 29 jan. 1888, tillkännagaf konungen på Stockholms slott hans förlöfning med hoffröken *Ebba Henrietta Munck* (f. 24 okt. 1858, dotter af afidne öfversten K. J. Munck till Fulkila). Giftermälet egde rum 15 mars 1888 i engelska staden Bournemouth, där drottning Sofia då vistades för sin hälsas vårdande. I enlighet med grundlagens föreskrift afstod prins Oskar, som han dittills kallats, i och med detta äktenskap, från sin ställning såsom arfsberättigad medlem af konungahuset och de därmed förenade titlarna k. höghet och hertig af Gottland samt erhöi titeln prins *Bernadotte*. Hans morbror storhertig Adolf af (Nassau-)Luxemburg förlänade 1892 honom, hans gemål och lagliga bröstarfvingar luxemburgskt adelsskap med titeln greve (grefinna) af Visborg. De nygifta bosatte sig först i Karlskrona, men flyttade 1892 till Stockholm. B. utnämndes 1890 till kommandörkapten af 1:a graden, 1893 till kommandör och norsk öfverste, 1897 till konteramiral och 1903 till vice amiral, men tog s. å. afsked ur tjänsten. — Från ungdomen fylld af en pietetisk religiositet, har B. vid flere tillfällen uppträdt som lekmannapredikant. I sitt äktenskap har han fem barn.

Bernaerts [-närs], *Nicasius*, flamsk målare, f. 1620 i Antwerpen, besökte i sin ungdom Paris, blef sedermera mästare i sin fädernestads målarskole 1654, men upptogs 1663 som medlem af akademien i Paris, där han dog 1678. I Paris kallades han *Bernard Nicasius*. Hans betydelse ligger däri, att han, själf lärjunge af *Snijders*, blef lärare åt den franske, framstående, i Stockholms nationalmuseum rikt företrädde, djurmålaren *Desportes*. C. R. N. (O. G.-g.)

Berna'lda, stad i italienska prov. Potenza, vid floden Basento och järnvägen Neapel—Brindisi. 6,776 inv. (1901).

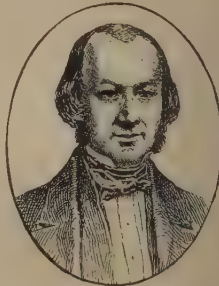
Bern-alperna kallas en stor afdelning af de schweiziska alperna. De tillhöra helt och hållet kantonen Bern och omfatta en såväl på naturskönhet som på geologiskt intressanta punkter särdeles rik trakt, Berner-Oberland. Man torde utan fruktan för misstag kunna påstå, att detta land är den för turister mest lämpliga och af dem äfven mest besökta delen af det schweiziska alpmrådet. Dess majestätiska altoppar, Finsteraarhorn, Jungfrau, Mönch, Schreckhorn, Wetterhorn, Lauteraarhorn m. fl., dess öfverskådliga snöfält och glaciärer erbjuda en på samma gång upplyftande och förintande anblick. På Finsteraarhorn taga Finsteraargletschern, Unteraargletschern och Oberaargletschern sin början, och de sträcka sig österut fram emot trakten af Grimselpasset. Från Jungfrau utlöpa Aletschgletschern åt s. och Kandergletschern åt s. v. Från Wetterhorn, Schreckhorn och Lauteraarhorn "nedflyta" Öfre och Undre Grindelwaldgletscherna, Rosenlaugletschern, Gauligletschern och Lauteraargletschern.

De nämnda höga altopparna utgöra till största delen af kristalliniskt skiffrika bergarter, men i de västra, något lägre delarna af Berner-Oberland be-

står berggrunden af till jura-, krit- och tertiär-formationerna hörande bergarter. Alpernas toppar äro ständigt snötäckt; deras sidoslutningar äro, där icke snö och glaciärer dölja dem, öfvertäckta med stora stenblock samt grus och stenar, hvilka dels äro uppkomna genom de öfre bergspetsarnas vittring- och söndersprängning till följd af köldens och vattnets inverkan, dels utgöra lämningar efter moränmassor, som kringspreds under tidrymder, då glaciärerna hade, äfven inom Alperna, en mycket större utbredning, än hvad nu är händelsen. Äfven i dalarna träffas ofta lämningar af en sådan glaciärernas forna verksamhet, nämligen krossstensgrus (morängrus) och en mängd flyttblock, hvarigenom landskapet ofta (såsom i Haslidalen) får en förvånande likhet med vissa skogbevuxna trakter inom Skandinavien. E. E.

Bernard [bärnär], *Aristide Martin*, fransk politiker, f. 1808, d. 1883, var till en början boktryckare, kastade sig vid julirevolutionens utbrott 1830 in i politiken och deltog flitigt i barrikadstriderna. Han blef under Ludvig Filips regering en af de ifrigaste anhängarna af de hemliga sällskapen och de republikanska idéerna, var jämte Barbès och Blanqui ledare för upprorsförsöket 1829 och hölls därför fängslad till 1848, men blef då regeringskommissarie i flera departement och invald i nationalförsamlingen, där han slöt sig till "berget" (se d. o.). Han tog verksam del i upplöppet 13 juni 1849 och måste därefter fly ur landet. 1859 års amnesti återförde honom till Frankrike, och efter frans-tyska kriget kom han in i nationalförsamlingen, där han hörde till yttersta vänstern, men ej spelade någon framträdande roll. Efter att hafva fallit igenom vid valen 1876, drog han sig tillbaka till privatlivet samt dog fattig och obemärkt på ett sjukhus. Sin fångenskap beskref han i *Dix ans de prison au Mont Saint-Michel et à Doullens* (1852). E. A.-t.

Bernard [bärnär], *Claude*, fransk fysiolog, f. 12 juli 1813 i Villefranche, promoverades 1843 till medicine doktor och blef 1854 professor i experimental-fysiologi vid Sorbonne. 1855 utnämndes han till professor i allmän fysiologi vid Collège de France, hvilken lärostol han 1868 utbytte mot en motsvarande vid "Muséum d'histoire naturelle". Död i Paris 10 febr. 1878. B. var en af alla tiders största fysiologer. Utrustad med en underbar iakttagelseförmåga och en sällsynt färdighet såsom experimentator samt begåfvad med en järnflit, som icke kände några hinder, gjorde han en rad af grundväsentliga upptäckter, hvilka utgöra lika många hörnstenar för fysiologien och medicinen. Bland dessa må exempelvis nämnas upptäckten af glykogenet och sockerbildningen i lefvern, uppvisandet af de kärlförträngande och kärlutvidgande nerverna och af bukspottkörtelns betydelse vid matsmältningen i tarmen. Hufvudsumman af sina vetenskapliga forskningar nedlade han i sina föreläsningar, af hvilka den ena

serien, efter den andra utkom i tryck. Tillsammans utgöra de 16 volymer och bära följande titlar: *Physiologie expérimentale* (2 bd, 1855—56), *Substances loziques et médicamenteuses* (1857), *Système nerveux* (2 bd, 1858), *Liquides de l'organisme* (2 bd, 1859), *Médecine expérimentale* (1865), *Tissus vivants* (1866), *Pathologie expérimentale* (1872), *Anesthésiques et asphyxie* (1875), *Chaleur animale* (1876), *Diabète et glycogénèse animale* (1877), *Phénomènes de la vie communs aux animaux et aux végétaux* (2 bd, 1878—79) och *Physiologie opératoire* (1879), de två sistnämnda postuma. Härtill komma ytterligare hans *Rapport sur la physiologie générale* (1867) och *La science expérimentale*, en samling smärre uppsatser (1878). Till dessa 18 volymer, hvilka omfatta så godt som hela fysiologien, utgafs 1881 ett utförligt registerband. B. var ledamot af Vetenskapsakademien i Stockholm (1868) och Vet. soc. i Uppsala (1876). Jfr nekrolog af Chr. Lovén (i "Hygiea", 1878). Statyer af B. hafva rests i Lyon och Paris. R. T—dt.

Bernard [bärnär], Simon François, fransk politiker, f. 1817, var först läkare och deltog ytterst lifligt i februarirevolutionen 1848, då han på grund af sina många tal i klubbarna kallades "B. le clubiste". För att undgå fängelse flydde han till London och deltog efter 1851 i nästan alla komplotter mot kontinentens regeringar, särskildt i Orsinis bekanta attentat mot Napoleon III 1858. Anklagad i England på franska regeringens begäran, blef han där af juryn frikänd, hvilket vållade hotande komplikationer mellan de båda länderna och var en bidragande orsak till ministären Palmerstons afgång. E. A—t.

Bernard [bärnär], Thales, fransk skald, f. 1821 i Paris, d. där 1873, författade ett par romaner och flera diktsamlingar, såsom *Adorations* (1855), *Poésies nouvelles* (1857), *Poésies mystiques* (1858) och *Mémoires pastorales* (1871) samt en tämligen obekadt *Histoire de la poésie* (1864).

Bernard [bärnär], Tristan, fransk dramatiker och romanförfattare, f. 1866 i Paris, debuterade 1890 som humorist i "Revue blanche", utgaf en kortare tid skämttidningen "Le chasseur de chevelures" och snart en omtyckt krönikör i boulevardbladen. L'Oeuvre-teatern uppförde hans första komedi, tvåaktaren *Les pieds nickelés* (1894), med stor framgång. B. har vidare skrivit lustspelen *Allez, messieurs!* (1897), *L'anglais, tel qu'on le parle* (1899), *La mariée du Touring club* (s. å.) och *L'affaire Mathieu* (1901; "Reskofferten", 1902). En del af B:s tidningsbidrag samlades i *Contes de Pantruche* (= Paris, slangord) och *d'ailleurs* (1897). Djupare anlagda äro romanerna *Mémoires d'un jeune homme rangé* (1899) och *Un mari pacifique* (1901).

Bernarda'kes, Demetrios, nygrekisk skald, f. 1834 på Lesbos, studerade till filosofisk grad i Aten, München och Berlin, var 1861—69 professor i historia och filologi vid universitetet i Aten och bosatte sig därefter på sin fädernesö. B. har utmärkt sig i både allvarliga och skämtsamma berättande dikter. Till det senare slaget höra *Peridromos* och satiren *Graomyomachia* (1856), till det förra legenden *Eikasia* (1858). I sina dramer *Maria Doxapatri* (1858), *Merope* (1866) och *Kyra Frosyne* (1882) m. fl. har han anslagit patriotiska strängar. B. är dessutom författare till lingvistiska och historiska arbeten samt har bidragit till danandet af det ny-

grekiska skriftspråket, hvarvid han uppträdde mot allt öfverdrifvet arkaiserande.

Bernard de Ventadour [bärnär de vätadör], fransk skald. Se Provencalska språket och litteraturen.

Bernard du Grail de la Villette [bärnär dy gräl de la vilä'tt], Pierre Marie Charles de, fransk romanförfattare, f. 1804, d. 1850, var vän och lärjunge till Balzac. Realist och karaktärsanalytiker likt denne, ej utrustad med hans snille, men mera klar och förfädd i sitt skriftsätt, skildrade B. kvickt och ofta ironiskt sedefördärfvet inom de högre klasserna i Paris. Bland hans arbeten må nämnas *Gerfaut* (1838), hvori författar- och artistvärlden liffullt tecknas, *La femme de quarante ans*, *L'arbre de la science*, *Le paravent* (1839) och *Le gentil-homme campagnard* (1846).

Berna'rdes, Diogo, portugisisk skald, f. omkr. 1530, d. 1596, skref en mängd idylliska dikter, särskildt förhålligande landskapet kring floden Lima, hans födelsebygd, vidare canzonier, ottaver, oden och sonetter i italianiserande stil, samlade under titlarna *Varias rimas ao Bom-Jesus* (1594), *O Lyma* (1596) och *Kimias varias: Flores do Lyma* (s. å.).

Bernardin de Saint-Pierre [bärnardä' de sä-piär]. Se Saint-Pierre.

Bernardino, San, alppass. Se Bernhardin, S.t.

Berna'rdo, Teodoro. Se Barentsz.

Bernardska sticket [bärnärskja], med. Se Sockersjuka.

Be'rnau, stad i preussiska regeringsomr. Potsdam (Brandenburg), vid järnvägen Berlin—Stettin. 69 m. ö. h. 8,346 inv. (1900). B. har en stor gotisk protestantisk kyrka (fullbordad 1519) samt textil- och annan industri. Det grundlades 1142.

Be'rnauer, Agnes, enligt sägnen dotter till en badarmästare i Augsburg, väckte genom sin skönhet en så häftig bjölsel hos hertig Albrekt, ende sonen till hertig Ernst af Bajer-München, att han, då hennes dygd motstod alla frestelser, 1432 hemligt förmådde sig med henne, hvarefter de drogo sig undan till slottet Vohburg. Hemligheten uppdagades, då Albrekts fader ville, att hans son skulle förmåla sig med en prinsessa af Braunschweig, och Albrekt förde då Agnes som sin rättmätiga gemål till borgen Straubing, där hon fick egen hofhållning. Förgrymmad, lät hertig Ernst sedan i Albrekts frånvaro häkta henne och skyndsamt döma henne till döden såsom trollpacka. 12 okt. 1435 släpades hon af bödelsknektar bunden till Donaubyggen vid Straubing och kastades i folkets närvaro i strömmen. Vredgad öfver denna ilgärning, grep Albrekt till vapen mot sin fader och ödelade landet vidt och bredt. 1436 bilades oenigheten genom bemedling af konsiliet i Basel. Hertig Albrekt förmådde sig därefter med Anna af Braunschweig, och hans fader lät bygga en bönkyrka öfver den mördares graf för att sålunda återvinna sin sons tillgifvenhet. Albrekts och Agnes' olyckliga kärlek lefde länge i folkvisan samt har i senare tider behandlats i dikt, bl. a. af Hebbel och Greif.

Bernay [bärnä], arrondissementshufvudstad i fransk depart. Eure. 6,789 inv. (1901). Det är en af Frankrikes mest betydande marknadsplatser för hästar samt för ull och säd.

Bernays. 1. Jakob B., tysk filolog af judisk börd, f. 1824 i Hamburg, kallades 1866 till e. o.

professor i klassisk filologi och överbibliotekarie vid universitetet i Bonn, där han dog 1881. B. inlade särskildt förtjänster om grekernas filosofiska litteratur. Han författade bl. a. en lefnadsteckning öfver J. J. Scaliger (1855), *Die dialoge des Aristoteles in ihrem verhältniss zu seinen übrigen werken* (1863), *Die heraklitischen briefe* (1869), *Lucian und die cyniker* (1879), *Zwei abhandlungen über die aristotelische theorie des dramas* (1880) och *Phokion und seine neuern beurtheiler* (1881). Dessutom utgaf B. en edition af Lucretius (1852; flera uppl.) samt översatte de tre första böckerna af Aristoteles' Politik och den Filon tillagda skriften om världsalltets oförstörbarhet. B:s "Gesammelte abhandlungen" utgaf Usener 1885.

2. Michael B., den föregående bror, tysk litteraturhistoriker, f. 1834, d. 1897 i Karlsruhe, professor vid Münchens universitet 1874—90, gjorde sig framför allt känd som Goetheforskare. Bland hans arbeten må främst nämnas *Über kritik und geschichte des goetheschen textes* (1866) och inledningen till Hirzels samling "Der junge Goethe" (1875) samt hans upplaga af Goethes bref till F. A. Wolf (1868). Vidare skref han *Zur entstehungsgeschichte des schlegelschen Shakespeare* (1872) och reviderade den schlegel-tjeckska Shakspeare-översättningen (1871—72). Ur hans kvarlätenskap trycktes *Schriften zur kritik und literaturgeschichte* (1895—99).

Bernburg, stad i hertigdömet Anhalt, vid floden Saale, 55 m. ö. h. 34,431 inv. (1900). Gammalt slott, som intogs af Torstenson 18 sept. 1644. Ansenlig industri: soda och kloralkalium, salt- och kaliverk, järn- och maskin-, socker-, pappers-, cigarr- och spritillverkning m. m. Staden var till 1448 residens för furstarna af den gamla Bernburg-linjen och 1603—1863 för den yngre linjen Bernburg.

Berndes (Berendes), adlig ätt, som härstammade från Brandenburg och år 1554 inkom till Sverige med Johan Berendes, d. 1612, lärare för Gustaf Vasas yngste söner, adlad 1574, sedan ståthållare på Revals slott och landträd i Estland. Hans son Joakim B., d. 1623, var kammarråd och ståthållare i Riga. Dennes söner voro:

1. Johan B., ämbetsman, f. 1603 på Strömsberg i östra Nyland. Vid 18 års ålder sändes han utrikes och valde efter hemkomsten krigaryrket. 1630 indref han, till konungens synnerliga belåtenhet, hos alla Sveriges landshöfdingar och ståthållare rätten till "riksens krigstats provision" och utnämndes 1632 till kammarråd, hvilket ämbete han beklädde i 9 år, under hvilken tid han dock i anseende till sin stora språkkänedom ofta användes i beskickningsvärf. För sina insatser i bergsväsendet utnämndes han 1639 till vice-president i det nyinrättade "bergsamtet", hvarjämte honom anförtröddes styrelsen öfver Kopparberget med Öster- och Västerdalarna 1641. Han flyttade då till Falun, som han af en "bondeby gjorde till en manerlig stad", och vinnlade sig så om bergshandteringsens förkofran därstädes, att koppartillverkningen fördubblades. 1651 återkallades han till Stockholm såsom riksråd, med högsta uppsikten öfver samtliga bergverk i riket, samt utnämndes tillika till president i kommerskollegium. Snart där-efter blef han öfverståthållare, men dog redan 1652.

2. Fabian B., den föres halfbroder, härfofvere, f. 1610, d. 1678, deltog med utmärkelse i trettioåriga

kriget och blef därunder öfverste, men vann sin egentliga ryktbarhet i Karl X:s krig (under striderna vid Warschau, Frederiksodde m. fl. tillfällen), då han vanligen anförde finnarna. 1654 upphöjdes han i friherligt stånd och blef 1657 generalmajor af kavalleriet. B. egde gods i Finland, Estland och Sverige. Åtten utdog med honom. E. G. P.*

Berndes, borgerlig släkt, som härstammar från Tyskland och omkr. 1715 inkom till Sverige.

1. Per Bernhard B., militär, kemist, f. 1750 i Dannemora bergslag, blef 1790 kapten vid arméns flotta och 1812 ledamot af Vetenskapsakademien. Död 1826. Han uppfann åtskilliga militära förstörelseverktyg, såsom "sprängkistor" samt eld- och brandkolor, hvilka ansågos praktiskt användbara. Äfven tillhör honom uppfinningen af en metod för tillverkning af alkali och Glaubersalt ur nya ämnen, och han fick 1800 privilegium på att anlägga en fabrik för tillverkning af soda, Glaubersalt m. m. — ett privilegium, som han till följd af medellöshet icke kunde begagna. (E. N.)

2. Anton Ulrik B., den föregående broder, gravör, miniatyrmålare, konstkritikställare, f. 1757 i Uppland, d. 1844 i Stockholm, arbetade med mycken framgång i mezzotinto (svartkonstmaner), men hans miniatyrer äro af jämförelsevis underordnad värde. Som konstkritikställare uppträdde han med *Försök om konsten att måla porträtter i miniature* (1799) samt med afhandlingen *Om färgernas harmoni, och några grunder för målarekonsten* (1813). Han blef 1803 ledamot af konstakademien. — En framstående mezzotinto-gravör var äfven hans son, protokollsekreteraren Johan Bernhard B., f. 1792 i Stockholm, d. 1834 därstädes.

Berndtson. 1. Fredrik B., skald, litteratör, f. 1820 i Falun, flyttade, sedan han 1839 tagit studentexamen i Uppsala, till Hälsingfors, där han 1847 blef docent i estetik. Sedermera blef han expeditionschef vid generalguvernörens kansli och skref från 1851 litteratur- och konstkritiker i den officiella "Finlands allmänna tidning", för hvilken han 1853—65 var hufvudredaktör. Han afed 1881. — B. verkställde en mängd översättningar och bearbetningar af dramatiska och andra arbeten samt författade noveller, dikter och teaterstycken, bland hvilka sistnämnda det mest bekanta är skådespelet *Ur lifvets strid* (1851) med ämne från 1808 års krig. Hans *Dramatiska studier och kritiker* utkommo 1879, hans *Valda dikter* 1882. V.*

2. Gunnar Fredrik B., den föregående son, målare, f. 24 okt. 1854 i Hälsingfors, blef student därstädes 1872, egnade sig därefter åt målarkonsten, som han studerade dels i hemlandet, dels i Paris, där han var elev af Gérôme i École des beaux-arts (1876—77). Han företog 1882—83 en konstresa till Egypten. B. målade genretafior och porträtt, hvilka utmärka sig genom elegans i utförandet och omsorgsfull finhet i detaljerna. Bland hans tafior märkas *Konstkännare i Louvre* (1879), den glada parisiska genretafian *La chanson de la mariée* (1881), *Almée* (målad i Kairo 1883) samt flera scener ur det finska krigarlivet. Med teckningar bidrog han till "Finland i 19:e seklet". Han afed efter långvarig sjuklighet i Hälsingfors 9 april 1895. M. G. S.*

Bernd von Guseck [bernt få'n], pseudonym för tyske författaren Berneck.

Berne-Bellecour [bärn-bälkör], Étienne Prosper, fransk målare, f. 1838 i Boulogne, egnade sig först åt porträtt och landskap, men gick sedermera öfver till figurframställningar af borgerlig och militär art. Till hans mest bekanta tador höra *Kanonskottet* ("Le coup de canon", 1872, affyrandet af den stora kanonen på Fort Mont Valérien), *Arrendebetälningsdagen* (1873), *Seine-träljörer i jaktningen vid Malmaison, Breschen* (1875) och *I löpgräven* (1877).

Berneck, Karl Gustav von, tysk militärförfattare och novellist (pseud. Bernd von Guseck), f. 1803, d. 1871, blef 1820 kavalleriofficer samt 1856 major och professor vid artilleri- och ingenjörskolan i Berlin. En del af sina noveller samlade han 1837 i *Novellen und erzählungen*. Hans bästa militärvetenskapliga verk äro *Elemente der taktik* (6:e uppl. 1870) och *Geschichte der kriegskunst* (3:e uppl. 1867).

Berner, Albert Friedrich, tysk rättslär, f. 1818 i Uckermark, blef 1848 e. o. och 1861 ord. professor i straffrätt vid universitetet i Berlin, i hvilken befattning han ännu kvarstår (1904). Han har gjort sig mest känd genom sin förtäfliga *Lehrbuch des deutschen strafrechts* (1857, många uppl.). Bland hans öfriga arbeten må framhållas *Absehung der Todesstrafe* (1861), *Lehrbuch des deutschen pressrechts* (1876) och folkrättsliga artiklar i *Bluntschlis "Staatswörterbuch"*.

Berner, en från norra Tyskland till Kristiania efter midten af 1600-talet inflyttad familj, hvars medlemmar efter hand bosatte sig som handverkare i flera af östlandets städer. Under 19:e årh. har den haft många aktade och framstående representanter i ämbetsmannaståndet.

1. Hagbard Emanuel B., norsk ämbetsman, bankman och politiker, f. 12 sept. 1839, blef student 1858 och juris kandidat 1863, öfvertog 1869 redaktionen af det då kort för uppsatta oppositionella "Dagbladet", hufvudorganet för den följande tidens stortingsmajoritet, och fortlor att vara tidningens hufvudredaktör, tills han 1879 valdes till stortingsman för Akershus amt, som han representerade till 1888. I stortinget gjorde sig B. bemärkt genom omfattande kunskaper i statsrättsliga och ekonomiska frågor, hvarför han också valdes till medlem af budgetkommittén och till dess ordförande. Han stiftade 1868 "Det norske samlag" (för utgifvande af skrifter på norskt landsmål), var i tio år ordförande i dess styrelse och har äfven eljest på olika sätt verkat för häfdandet af det norska landsmålet. 1879 framlade han för odelstinget förslag om unionsmärkets borttagande ur Norges flagg, hvilket förslag framkallade den häftiga flaggstriden inom pressen, men förkastades af tinget. Juryreformen hade en varm förkämpe i B., och han var en af dem, som 1882 framlade ett med hans motivering försett förslag till lag om jurs införande, liksom han var medlem af den kommitté, som hade att lägga sista handen vid "Lov om rettergangsmaaden i straffesager" af 1 juli 1887. Likaså har han hyst stort intresse för utvecklingen af landets penning- och bankväsende, och han valdes 1881 af stortinget till direktörs-suppleant i Norges hypoteksbank och år sedan 1884 en af dess direktörer. 1884 blef han medlem af en kungl. kommitté för utarbetande af ny lag för Norges bank, och 1892 deltog han som Norges re-

presentant i den internationella myntkonferensen i Bruxelles. Vidare har han sysselsatt sig med reformer i brännvins- och öllagstiftningen, varit ordförande i en 1889 tillsatt brännvinskommitté, hvars förslag till brännvinslagstiftning i hufvudsak blef lag 1894, deltagit i flera internationella alkoholkongresser och i öfrigt sökt motverka rusdryckernas missbruk. Äfven för skyttesaken har han varit verksam, dels som ordförande i många år i Kristiania "skytterlag", dels som förslagsställare (1881) till de efter schweiziskt mönster organiserade "folkevæbnings-samlag". I kvinnofrågan har han varit en föregångsman, bl. a. genom att verka för reformer i lagstiftningen om förmögenhetsförhållandet mellan makar, för universitetets öppnande för kvinnliga studenter och som stiftare (1884) och ordförande i "Norsk kvindeforsamlag". Sedan 1888 har han icke tagit aktiv del i det politiska lifvet, men i tal och skrift (bl. a. i "Nordisk tidskrift", 1890—92) behandlat frågor, som stått på dagordningen. Från och med 1898 har han varit borgmästare i Kristiania (afdelning II) och i denna vanskliga ställning vunnit allmänna sympatier genom sitt humana uppträdande och sin administrativa duglighet.

2. Karl Kristian B., den föregående kusin, norsk politiker, f. 20 nov. 1841 i Kristiania, blef 1859 student, studerade reala ämnen och blef efter tioårig verksamhet vid de största privatläroverken i Kristiania 1874 direktör för den nyupprättade tekniska skolan i Bergen. Han har varit medlem af nästan alla storting sedan 1886, till 1903 som representant för Bergen, därefter som representant för Sarpsborg. Från 6 maj 1891 till 2 maj 1893 var han medlem af Steens första ministär och kom sålunda icke i fråga till val 1891 för perioden 1892—94. B. har sedan 1896 tillhört stortingets presidentkollegium, största delen af denna tid som stortingspresident, och både vänner och motståndare äro eniga om att ge honom i denna egenskap all erkännande för hans sällsynta takt, klarhet och rashet i ledningen. Rikt begåfvad som talare och debattör samt i besittning af omfattande och mångsidiga kunskaper, i synnerhet på det tekniska området, torde B. tillhöra de främste stortingsmän, som Norges konstitutionella historia har att uppvisa. Som oppositionens ledare under stortingeperioden 1889—91 framlade han 21 febr. 1891 förslaget till den efter honom uppkallade dagordningen, som medförde ministären Stangs afgång. B. har ett par gånger senare haft i uppdrag att bilda eller rekonstruera vänsterministären, utan att detta lyckats honom. Sedan 1900 bekläder B. ställningen som stämpelpappersförvaltare och valdes hösten 1901 till fullmäktig i Nobelstiftelsen.

3. Sören Hjalmar Normann B., de föregående kusin, läkare, f. 1 dec. 1850 på Hadsels prästgård i Nordland, blef 1868 student, 1875 med. kandidat, 1880 stadsläkare i Kristiania, 1887 sekreterare i sundhetskommisionen och 1891 sundhetsinspektör. Han har skrivit en biologisk studie, *Om kjönsdannelsens aarsager* (1883), samt en mängd afhandlingar i "Norsk magazin for lægevidenskab", "Nordiskt medicinskt arkiv" och "Tidskrift for den norske lægeforening". Af synnerlig betydelse för Kristianias hygieniska historia samt belysningen af de olika folkklassernas lifsvillkor äro hans många afhandlingar, redogörelser och rapporter rörande hans

å ämbetets vägnar anställda undersökningar, alla tryckta i "Aktstycker vedkommende Kristiania kommune". Rörande hans författarskap hänvisas för öfrigt till J. B. Halvorsen, "Författerlexikon", F. Kier, "Norges læger", och E. A. Thomle, "Studenterne fra 1868". O. A. Ö.

Berneray [børnəri], en af Barra-öarna.

Berner-Oberland [-äberlant], södra delen af den schweiziska kantonen Bern. Se Bern.

Berner-Oberland-ras (Freiburg-), en af de i Schweiz förekommande nötkreatursraserna, utmärker sig genom sin ovanliga storlek och groflek. Korna lämna en ganska stor mängd fet mjölk.

Berners [børnas], lord, engelsk författare. Se Bouchier.

Berne'sk (it. *poesia bernesca*), humoristisk-burlesk poesi. Jfr Berni.

Bernh. I. Bhrd., i botaniska beteckningar förkortning för J. B. Bernhadi, f. 1774, d. 1850 som professor i Erfurt.

Bernhard, S:t, Stora och Lilla, bekanta alpass. Öfver det förstnämnda, beläget i kantonen Wallis, österut från Mont Blanc, på Penninska alperna, går vägen mellan Rhônes och Dora Balteas floddalar, från Martigny till Aosta. Helt nära passets högsta punkt (2,472 m.), och invid en liten sjö, ligger det berömda, 962 grundlagda S:t Bernhardsklostret (hospitet), hvars munkar hafva till särskild uppgift att hårbärgera och förplåga resande samt under den farliga årstiden, med tillhjälp af sina präktiga hundar, rädda i nöd stadda färdmän. Många gånger, såväl i äldre som i nyare tider, hafva krigshärar förts på denna väg. Mest berömdt är Bonapartes tåg (15—21 maj 1800). — Lilla S:t B. (2,188 m.) är beläget i Savojen, söderut från Mont Blanc, och räknas till de Grajiska alperna. Det bildar öfvergången från Aosta till Bourg S:t Maurice i Tarentaise-dalen. Äfven på Lilla S:t B. finnes ett hospitium, som skötes af munkar från Stora S:t B. J. H.*

Bernhard, konung af Italien, naturlig son till Karl den stores son Fippin, upphöjdes 812 af sin farfader till konung af Italien. När Ludvig den fromme 817 delade riket mellan sina söner, ansåg B. sig förorättad och grep till vapen, men blef tillfångatagen och bländad, till följd hvaraf han dog 818.

Bernhard af Clairvaux [klärvä], kallad "den helige", utan tvifvel den störste och mest betydande bland medeltidens asketer och mystiker, f. 1090 i Fontaines, i Bourgogne. Redan vid sin födelse invigdes han af sin fromma moder till Guds tjänst. Också visade sig hos honom tidigt ett uteslutande åt de himmelska tingen hänvänt sinne, och vid 23 års ålder lät han, jämte några likasinnade, inskrifva sig som medlem af det några år förut stiftade cisterciens-klostret i Cîteaux, där Benediktus regel med skärpa efterleddes. Där gjorde sig B. snart känd för sitt ytterligt stränga iakttagande af alla munk-

lifvets fordringar. Ryktet om hans helighet och fromhet spred sig och vida omkring, i synnerhet sedan han 1115 blifvit utsedd till abbot i det nyanlagda cisterciens-klostret Clara Vallis (Clairvaux). Genom honom blef detta snart ett mönster för alla andra samtida kloster, och redan under B:s lifstid räknades det som moderkloster för 67 omedelbara dotterkloster och talrika från dessa anlagda nya kloster. B:s verksamhet inskränkte sig dock ej inom klostermurarna: han utövade ett utomordentligt inflytande på hela sin tid. Hans viljekraft, hans eldiga vältalighet och hans all världslig vinning och ära försakande fromhet gjorde, att han betraktades som ett himmels sändebud, hvarhelst han uppträdde. Påfvar och furstar sökte ödmjukt hans råd och underordnade sig villigt hans föreskrifter. Detta sitt anseende gjorde han och mången gång med stor kraft gällande. Så t. ex. förnämde han genom sitt bestående och energiska uppträdande en af de mäktigaste furstarna i Frankrike, Vilhelm af Akvitanien, att erkänna Innocentius II som rättmätig påfve i stället för den af hertigen hyllade motpåfven Anaklet, sedan han förut lyckats bringa konung Ludvig VI af Frankrike och hela det franska kleresiet till samma erkännande. Äfven hans forne lärjunge, påfven Eugenius III, hade till icke ringa del B. att tacka för sin påfvevärdighet. Äfven bidrog B. kraftigt till att den på hans tid inrättade Tempelherrarnas orden vann så stor betydelse. Att det andra korståget kom till stånd, var främst hans verk. Försedd med påfelig fullmakt drog han själf predikande omkring i såväl Frankrike som Tyskland och förmådde stora skaror att taga korset mot de otrogne. Genom sin öfvertygande vältalighet och sitt milda, kärleksfulla uppträdande lyckades han äfven återvinna för kyrkan en icke ringa del af de många på hans tid vid Rhen och i södra Frankrike uppdykande antikyrkliga sekterna. Själftillgifven mystikens grundsatsar, följde han dock i detta hänseende en praktisk-kyrklig riktning. Minst tilltalande framstår B. i sin kamp mot Abailard, som han fick dömd öförd på synoden i Sens. B. dog i Clairvaux 20 aug. 1153, upptogs 1174 bland helgonen och tillhör från 1830 den romerska kyrkans "doctores ecclesie". Luther yttrar om honom: "Har det någonsin funnits en from och gudfruktig munk, så är det den helige Bernhard; honom sätter jag långt öfver alla munkar och påfvar på jorden, och hans like har jag hvarken hört eller känt". — B:s efterlämnade skrifter (hufvudsakligen dogmatiska afhandlingar, predikningar samt öfver 500 bref af stort värde) äro bäst utgifna af Mabillon (1667, 1696 och 1719) samt i Mignes "Patrologia" (ser. lat. 182—185). Bland de betydelsefullaste af hans skrifter äro *De consideratione libri* V, tillägnad påfven Eugenius III (utg. i urval af Baltzer 1893), och *Sermones de cantico canticorum* (i urval af Baltzer 1893) samt hans 86 predikningar öfver Hoga visan. Jfr Neander, "Der heilige B. und sein zeitalter" (1813), G. Hüffer, "Vorstudien zu einer darstellung des lebens u. wirkens des heiligen B. von Clairvaux" (1886), E. Vacandard, "Vie de S:t B." I—II (1895), samt L. Janauschek, "Bibliographia bernardina" (1891), upptagande alla upplagor af B:s skrifter, biografiska teckningar om honom m. m. "Helige Bernhards skrifter i svensk öfversättning från medeltiden" utgäfros 1866 af H. Wieselgren (i "Sv. fornskrifts-sällsk:s saml."). J. H. B. (J. Hdr.)

Bernhard, hertig af Sachsen-Weimar, den yngste af hertig Johan III:s elfva söner, härförare, f. 16 aug. 1604 i Weimar. Hans håg förde honom tidigt ut i det stora tyska kriget, däri han 1622—23 på protestanternas sida kämpade under Mansfeld, Georg Fredrik af Baden och Kristian af Braunschweig. Efter vistelse hos Morits af Oranien gick B. 1625 i Kristian IV:s tjänst, men återvände 1627 efter dennes nederlag till Nederländerna och deltog i belägringen af 's Hertogenbosch. Gustaf II Adolfs tyska krig

gaf den landfattige unge fursten nya tillfällen att söka ära och landvinning. I samförstånd med landtgreve Vilhelm af Hessen uppsökte B. den svenske konungen i läget vid Werben sommaren 1631. Samtidigt med Breitenfeldslaget stod B. mot de katolske i Hessen, trädde därefter i Gustaf Adolfs tjänst som öfverste för lifregementet till häst samt följde konungen under det segerrika tåget genom Franken mot Rhen. När konungen i början af 1632 från Mainz bröt upp till Franken, kvarlämnade han vid Rhen trupper under befäl af B. och pfalzgreven Kristian af Birkenfeld, men fann sig snart nödgad att skilja dessa båda furstar på grund af deras oenighet. I stället fick B. befäl i Schwaben, där han under samverkan med Johan Banér i Bavern lyckligt opererade, tills båda fältherrarna återkallades för att bispriska konungen mot Wallenstein vid Nürnberg, aug. 1632. Där förde B. med utmärkelse svenska högra flygeln vid det fruktlösa angreppet på Wallensteins läger. Därefter anförde B. en armé i Franken, med uppgift att försvara Mainpassen; när Wallenstein inföll i Sachsen och drog till sig Pappenheim (från Hildesheim), ville den stridslyste B. skynda efter, men återhölls, till sitt eget stora missnöje, genom konungens bestämda befallning, från detta vågspe. I Arnstadt förenade Gustaf Adolf 23 okt. sin här med hertigens trupper, B. följde med till Sachsen, öfvertog efter konungens död högsta kommandot under slaget vid Lützen och bidrog så kraftigt till segern. — Någon tid efter detta slag delades svenska hären. B. skulle åter kommandera armén i Franken under samverkan med Gustaf Horn i Bavern för att bevara protestanternas öfverlägsenhet i Syd-Tyskland och befordra Axel Oxenstiernas förbundsplaner (förbundet i Heilbronn). I slutet af mars 1633 förenade sig båda fältherrarna vid Donauwörth, men deras operationer förlamades väsentligen genom sammansvärjning mellan deras tyske officerare, som i pockande ton kräde sin resterande sold. B. nyttjade tillfället att af Oxenstierna, såsom Heilbronnförbundets direktor, söka utverka åt sig dels obehärsad öfverbefäl, dels landvinningar. Det förra afböjdes, men däremot erhöll B. i juni s. å. det af biskopsdömena Bamberg och Würzburg upprättade nya hertigdömet Franken för sig och sina efterkommande som län af svenska kronan. Genom ett samtidigt afslutadt evigt förbund mellan Sverige och hertigdömet Franken hoppades Oxenstierna få varaktigt stöd midt bland

de opålitlige tyske furstarna. Sedan B. öfvertagit regeringen i Franken och man lugnat de upproriske officerarna genom gåvor af jordagods, gingo Horn och B. med sina hävar åt skilda håll. B. intog i nov. 1633 det viktiga Regensburg samt förde sin armé mot Böhmens gräns, när Wallenstein i början af 1634 ville afalla från kejsaren och ifrigt önskad samverka med B. Efter mordet på Wallenstein ryckte B. fram för att begagna sig af förvirringen i dennes här, men såg sig snart nödsakad att återvända. För att skona sitt eget hertigdöme förde nu B. sina uttungrade trupper nästan på fienderis jord i Schwaben till de trakter, som voro afsedda till underhåll för Horns folk; häraf följde allvarlig osämja mellan Horn och B. Samtidigt stärkte kejsaren och kurfurst Maximilian af Bavern sin här betydligt, tog i juli 1634 Regensburg, hvilket Horn och B. förgäves sökte rädda, samt drogo ytterligare till sig spanska trupper från Italien. När Horn och B. ryckte att undsätta Nördlingen, som fienden belägrade, invecklade B:s häftighet dem i strid, och de led o så det fruktsamt nederlaget vid Nördlingen, 27 aug. — B. sökte därefter i trakten af Frankfurt a. M. reorganisera armén, erhöi i mars 1635 på konventet i Worms öfverbefälet öfver Heilbronnförbundets här och ville i samverkan med fransmännen drifva bort fienden ur Franken och Schwaben. Sedan detta misslyckats, lyssnade B. på Frankrikes anbud att tråda i dess tjänst. I okt. 1635 ingick B. med detta rike ett fördrag i St Germain. Han skulle få Elsass och Hagenau samt årligen en viss penningssumma, mot det att han hölle minst 18,000 man i fält, hvilka han skulle leda uteslutande enligt den franske konungens befallningar. Då han nu till större delen af heilbronniska förbundets trupper bildade denna nya här åt Frankrike, bröt han på ett mindre hedrande sätt sina förbindelser till detta förbund. — B:s fälttåg 1636 inskränktes hufvudsakligen till Elsass och Lothringen. 1637 öfvergick han Rhen, men måste snart draga sig tillbaka till biskopsdömet Basel. I jan. 1638 förde B. sin här åter öfver Rhen, vann en lysande seger vid Rheinfelden, tog Freiburg och beredde sig att innesluta Breisach. Sedan B. vid Wittenweyer vunnit en ny seger, börjades den viktiga platsens egentliga belägring. B. slog en undsättningshär och nödgade en annan att återtåga. I dec. 1638 måste Breisach gifva sig. Under planer för fortsatt krigföring i samverkan med Johan Banér, öfverraskades B. af döden 8 juli 1639 i Neuenburg vid Rhen. Sedan 1635 hvilat hans stoft i Weimar, i hans faders grafvalf. — Bildad i Gustaf Adolfs skola, var B. en af trettioåriga krigets störste härförare, utmärkt genom djärfhett och valde öfver sin här, men ofta oförsiktig samt — själf munter och njutningslysten — alltför eftergiven mot trupperns utsväfningar. Han var varmt tillgifven den protestantiska saken och en ständaktig fiende till det katolska Österrike. men sökte tillika städe nyttja tidens oro för att åt sig själf grundlägga ett betydande furstendöme. — Litt.: B. Röse, "Herzog Bernhard der grosse von Sachsen-Weimar" (1858), och G. Droysen, "Bernhard von Weimar" (1885), samt B:s bref till rikskanslern Axel Oxenstierna (i Oxenstiernas brefväxling, senare afd., VII:1, 1895). C. H. H.

Bernhard, Carl, pseudonym för den danske novellförfattaren Andreas Saint-Aubin.

Bernhard, A n t o n, katolsk präst, pålig kammar-

herre, f. 14 april 1810 i Gumstedt vid Kolmar, Elsass, studerade i Strassburg, där han blef prästvigd 1837, och var från 1842 kyrkoherde vid katolska församlingen i Stockholm. Död 19 febr. 1893. Bland hans skrifter, mestadels af polemisk art, må nämnas *Om katolska lärens sanning* (3 häften, delvis öfvers., 1858—60), som framkallade några svar och gensvar, *Dr M. Luthers rättfärdiggörande framställt och granskad* (1877), *Om den apostoliska successionen inom den svensk-lutherska kyrkan* (1881) och *"Luthermyten"* och *U. L. Ullmans öfversinneliga sofsmer* (1885). Därjämte utgaf han "Katholska kyrkans requiemsmessa" (1853) och "Missale romanum eller Messordning för årets alla sön- och helgedagar inom katolska kyrkan, med latinsk och svensk text" (1863).

Bernhardi. 1. August Ferdinand B., tysk språkforskare och författare, f. 1769 i Berlin, d. därstädes 1820 såsom konsistorialråd och direktör vid Friedrich Wilhelms-gymnasiet. Han är som filolog mest bekant genom *Vollständige lateinische grammatik* (1795—97), *Vollständige griechische grammatik* (1797), *Sprachlehre* (1801—03) och *Anfangsgründe der sprachwissenschaft* (1805). Till Tieck (med hvars syster Sofie han var gift 1799—1805, då han låt skilja sig från henne), Schleiermacher, Fichte och bröderna Schlegel stod B. i intimt förhållande och deltog med iver i deras estetiska sträfvan, hvarom vittna såväl hans teaterkritiker som hans afhandling *Über den Philoktet des Sophokles* (1811) och i synnerhet de skämtsamma *Bambocciaden* (1797—1800). En frukt af B:s lärarverksamhet är hans *Ansichten über die organisation der gelehrten schulen* (1818). B:s son, Wilhelm B., utgaf 1847 *Reliquien*, innehållande kritiker m. m. af B.

2. Felix Theodor von B., den föregående son, tysk historiker, nationalekonom och politiker, f. 1802 i Berlin, uppfostrades, sedan föräldrarnas äktenskap upplöst genom skilsmässa, af modern, en syster till Ludwig Tieck, och tillbragte större delen af sina uppväxtår i Estland, sedan modern gift om sig med en estländsk godsägare, von Knorring. Styf-fadern önskade adoptera honom och bestämde honom för rysk statstjänst. Efter studier i Heidelberg vistades B. länge på resor, däribland många år i Milano, och måste, då styf Fadern blifvit ruinerad, bryta sig en egen bana. Han erhöll 1834 en plats i kejs. ryska kansliet och arbetade äfven för den officiella tidningen. B. vann snart inträde i Petersburgs lärda kretsar och författade som specimen för medlemskap i vetenskapsakademien det iderika nationalekonomiska arbetet *Versuch einer kritik der gründen, welche für grosses und kleines eigenthum angeführt werden* (1848), hvilket särskildt på senare år vunnit mycket beaktande såsom förebäddande den moderna, af Schmoller och Wagner representerade moderna skolan i Tysklands nationalekonomi. B. vann ej sitt syfte med arbetet och öfverflyttade, nu finansiellt oberode, till Tyskland (1851), där han inköpte godset Kunnersdorf i Schlesien samt egnade sig åt historiskt och politiskt skriftställeri: Han utgaf *Denkwürdigkeiten aus dem leben des russischen generals K. F. v. Toll* (2:a uppl. i 4 bd, 1865—66), som i själfva verket är en historia om fälttågen mot Napoleon 1812—14, och började sin bredt anlagda *Geschichte Russlands und der europäischen politik in den jahren 1814—1831* (3 bd, 1863—77), som han dock aldrig

hann föra fram längre än till år 1822. Särskildt berömd är den inledande öfversikten öfver Rysslands utveckling intill Wienkongressen. B. trädde äfven i nära beröring med Molke och Roon (den förre betecknade honom som samtidens mest betydande militärskriftställare och rådförde sig ofta med honom i militära frågor), och i politiska broschyrer ifråde han för den preussiska arméns reorganisation. Då kriget med Österrike utbröt 1866, sändes han af Bismarck på Molkes förslag — ehuru civil — som representant för Preussens militära intressen till den italienska armén och utförde åren 1867—71 för Preussens räkning åtskilliga diplomatiska uppdrag i Italien, Spanien och Portugal. Efter 1871 drog B. sig tillbaka till sitt vetenskapliga författarskap och afled 1885 på Kunnersdorf. Hans militärkritiska arbete *Friedrich der grosse als feldherr* (2 bd, 1881) framhöll denne konungs förblifvande betydelse för krigskonstens historiska utveckling. B:s dagböcker utgafos efter hans död i 8 bd ("Aus dem leben Th. v. Bernhards", 1893—1901); de innehålla synnerligen värderika bidrag till tysk historia under enhetsstridernas tidsskede. V. S.—g.

3. Friedrich von B., den föregående son, militärskriftställare, f. 1849 i Petersburg, inträdde 1869 i preussiska armén och har sedermera avancerat till generalmajor, var 1891—94 tysk militärattaché i Bern samt är sedan 1897 chef för stora generalstabens 1:a krigshistoriska afdelning. I dennas "Geschichte Friedrich des grossen" har han varit medarbetare. Själständigt har han utgivit bl. a. *Elemente des modernen krieges* (1898) och *Unsere kavallerie im nächsten kriege* (1899), hvarjämte han offentliggjort sin faders dagböcker (se ofvan).

Bernhardin [-dä'], S:t (San Bernardino), bergpass i Graubünden-alpna (i Schweiz), hvilket leder från Mesoccedalen till Rhendalen, d. v. s. från Lago maggiore till Bodensjön. I närheten af dess högsta höjd, 2,063 m., ligger ett härberg. Förr hedde passet Vogelberg, men fick sitt nuv. namn, sedan den helige Bernhardin från Siena i början af 15:e årh. predikat i dessa trakter. Vid södra foten af passet har en badort, San Bernardino, i senare tider uppstått.

Bernhardin-orden, munkorden. Se Cisterciens-orden.

Bernhardshunden. Se Hunden.

Bernhards-kraften, zool. Se Eremitkraftsläktet.

Bernhardt, August, tysk forstman, f. 1831, d. 1879 såsom öfverforstmästare och föreståndare för skogsinstituttet i Münden, författade bl. a. *Geschichte des wald-eigenthums, der wald-wirthschaft und forst-wissenschaft in Deutschland* (3 bd; 1872—75).

Bernhardt [bärnar], Sarah (egentl. Rosine), fransk skådespelerska, f. 23 okt. 1844 på ön Belle-Ile vid Frankrikes västkust, naturlig dotter till en holländsk-judisk musikalärarinna och en fransk adelsman, blef på faderns föranstaltande döpt och uppfostrad i ett kloster. Hon genomgick Paris-konservatoriet 1858—62 och gjorde därefter en föga bemärkt debut på Théâtre français, med den påföljd att hon för några år försvann från tiljan. Från 1867 gjorde hon med sin ungdomliga grace och sin stämmas veka, rena klang lycka på Odéon-teatern såsom *Cordelia* i "Lear", *Zanetto* i Coppées "Le passant" och drottningen i Hugos "Ruy Blas". Sedan hon under det

fransk-tyska kriget egnat sig åt de sårades vård, anställdes hon 1871 vid Théâtre français, gällde där snart som den yppersta tragédienne sedan Rachels dagar och antogs till societär 1875. Hennes glansroller blefvo *Phédre*, *Zaire*, hjältinnan i "La fille de Roland" (af Bornier), *Berthe de Savigny* i Feuillet's "Le sphinx", *Chérubin*, *Dona Sol* i Hugos "Hernani", *Andromaque* och Mrs. Clarkson i "L'étrangère" (af Dumas). Genom sina vidtberömda excentriciteter råkade hon 1879 i miss-hälligheter med teaterns styrelse, men medföljde dock dess trupp på en turné till London s. å. och vann där efter hand fullständig framgång. Våren 1880 bröt hon sitt kontrakt med Théâtre français och dömdes därför till höga böter, men blef till gengäld ännu ryktbarare, uppträdde äfven i England och skördade fabelaktiga inkomster på en konstresa i Nord-Amerika. Hon utsträckte därefter sina triumfärder till södra Frankrike, Italien, Holland, Österrike, Ryssland, Danmark, Sverige (1883) m. fl. länder. 1882 gifte hon sig med en medelmåttig aktör, J. Damala, men efter halfannat år kom det till en uppsensdeväckande brytning (han dog 1889). Fru B. öfvertog 1882 med sin naturlige son Maurice B. Ambigu-teatern i Paris, kreerade s. å. Sardous *Fédora* på Vaudeville-teatern och köpte 1883 Porte-Saint-Martin-teatern, å hvilken hon först bl. a. spelade *Froufrou* och *Marguerite Gautier*. Sardou skref för henne de historiska skådespelen *Théodora* (1884; mer än 300 representationer å rad) och *La Tosca* (1887). Färder till England och Amerika bragte henne nya rikedomar, som hon lika fort slösade bort. Till hennes triumfer lades *Cléopâtre* (af Sardou och Moreau) och *Jeanne d'Arc* (af Barbier), bägge 1890. 1891—93 besökte hon Nord- och Syd-Amerika, Australien och flera af Europas hufvudstäder. Hon blef 1893 direktis för Renaissance-teatern och öppnade 1899 Sarah-Bernhardt-teatern i gamla Théâtre lyrique vid Châtelet-torget, där hon själf gaf gestalt åt de manliga hufvudrollerna i "Hamlet" och Rostands "l'Aiglon". 1902 uppträdde hon äfven i Stockholm och för första gången i Berlin, som hon dittills af tysktalande undvikit. Hon har haft stor ekonomisk framgång med sina teaterföretag. — Sarah B. är på skådebanan en magnetisk personlighet. Hennes spel har en förvånande makt att väcka emotion; i döds-scener utvecklar hon en realism och ett patos af högst raffinerad art. Hennes "gyllene röst kan än kuttra som en turturdufa, än "sasa som en tiger", ansiktet är ganska fint med ett lidande uttryck, figuren mycket smärt och mager. Den fantasirika prakt hon utvecklar i toaletter är utan motstycke. Drifven af åflan att på alla sätt göra sig bemärkt, har hon äfven sysslat ganska flitigt med bildhuggerkonst och utställt byster i brons och marmor samt den verkligt patetiska gruppen *Efter stormen* (i gips) m. m. Hon har äfven sysslat med målning, skrivit ett par teaterpjäser och fantastiskt skildrat en uppstigning i ballon captif (*Dans les*

nuages, 1878). I apr. 1904 började hon i den engelska tidskriften "The Strand magazine" offentliggöra sina memoarer. E. F.-t.

Bernhardy, Gottfried, tysk filolog och litteraturhistoriker, f. 1800 i Landsberg (Mark-Brandenburg), d. 1875 som professor och överbibliotekarie vid universitetet i Halle. Hans viktigaste arbeten äro *Wissenschaftliche syntax der griechischen sprache* (1829), med tillägget *Paralipomena syntaxis græcæ* (1854 och 1862), samt *Grundriss der römischen litteratur* (1830, 5:e uppl. 1872), *Grundriss der griechischen litteratur* (1836—45, flera uppl.) och *Grundlinien zur encyclopädie der philologie* (1832). Genom sin lärdom och sitt skarpsinne var B. en vägbrytare på den klassiska litteraturhistoriens område. Jfr R. Volkmann, "Gottfried Bernhardy" (1887). B. L.*

Bernheim [-hajm], Ernst, tysk historiker, f. 1850 i Hamburg, af judiska föräldrar, öfvergick efter slutade universitetsstudier till kristendomen och blef 1883 e. o. samt 1889 ord. professor i historia vid Greifswalds universitet. Bland hans vetenskapliga produktion, hvilken till stor del rört sig på den historiska metodikens område, märkas följande arbeten: *Zur geschichte des wormser konkordats* (1876), *Geschichtsforschung und geschichtsphilosophie* (1880) samt hans högt skattade *Lehrbuch der historischen methode* (1889, 3:e uppl. 1902). B. har äfven varit verksam som urkundsutgivare (3 bd "Deutsche reichstagsakten"; 1882—88, och jämte W. Altman "Ausgewählte urkunden zur erläuterung der verfassungsgeschichte Deutschlands im mittelalter", 1891, 2:a uppl. 1895) samt lifligt deltagit i den af Lamprechts tyska historia framkallade polemiken om historieskrifningens metod.

Berni, Francesco, italiensk skald, f. 1497 i Toscana, var själen i det muntra romerska sällskapet "Accademia dei vignajuoli" (vingårdsarbetarnas akademi). 1532 blef han kanonikus i Florens och kom i stor ynnest hos medicerna. Han afled 1535. B. odlade framför allt buresken och bragte denna diktart till en sådan fulländning, att den efter honom blef kallad poesia bernesca. Hans största verk är dikten *Orlando innamorato* (1541), i hvilken han omarbetade Bojardos epos med samma namn. B. författade äfven latinska skaldestycken. Ett urval af hans verk utgafs 1885. Biogr. af Virgili (1881).

Bernicia [bēn'isjē]. Se Northumberland.
Bernike. Se Berenike.

Bernina, bergskedja på gränsen mellan Lombardiet och schweiziska kantonen Graubünden, utgör en del af de Rhätiska alperna. Den högsta toppen, Piz B. (Bernina-hornet), uppnår en höjd af 4,052 m. Inn- och Adda-dalarna förbindas genom Berninapasset (2,330 m. ö. h.).

Bernini, Giovanni Lorenzo, italiensk arkitekt, bildhuggare och målare, f. 1598 i Neapel, d. 1680 i Rom, var den rikt begåfvade konstnär, af hvilken den s. k. barockstilen fick sin utbildning. Sedan Michelangelo har ingen mästare behärskat sin egen och följande tids smak så fullständigt och så länge som B. Under sex påfvans pontifikat och i synnerhet under Urban VIII:s, hvilken hans gunstling han var, fyllde han med sina verk Rom, som genom dem fick mycket af sin nuvarande prägel. 1629 efterträdde han Maderna såsom öfverbyggmästare vid Peterskyrkan. Af Ludvig XIV

kallades han 1663 till Paris för Louvre-byggnadens skull och mottogs där med furstliga ärebetygelser, hvilket dock ej hindrade, att hans ritningar sedan utbyttes mot Claude Perraults. Äfven af flera andra kungliga personer, t. ex. drottning Kristina af Sverige, åtnöt han mycken ynnest och efterlämnade vid sin död en för den tiden oerhörd stor förmögenhet. — Hvad som företrädesvis utmärker barocken, sträfvan att åstadkomma en pittoresk verkan äfven inom arkitekturen och plastiken, kännetecknar i

hög grad B:s verk, som förråda ett mäktigt snille och med sin utpräglad dekorativa syftning tillfredsställde en på teatralisk ståt begifven tid, men hvilka slogo öfver genom sin manierism. Huru långt han kunde gå, därom vittna bl. a. Peterskyrkans kolossala *altartabernakel* af förgylld brons med skruformiga kolonner, brutna gafflar och svängda linjer. Och till detta verk, beklagligt kanske mest genom det fördärfliga inflytande det utöfvat, fick Panteons förhall släppa till sin dyrbara antika takbeklädnad. Af B:s arkitektoniska arbeten må här vidare nämnas *Dubbelkolonnaden* rundt om *Petersplatsen*, hans förnämsta verk, *Palazzo Barberinis* fasad och den genom perspektivisk afsmalning och skickligt anordnad belysning effektfulla trappan *Scala regia* i Vatikanen. — Betecknande för den dristighet, som på skulpturens område utmärkte B., är hans ungdomsarbete *Apollo förföljande Dafne*, som håller på att *förvandlas till ett lagerträd* — ett tekniskt beundransvärdt fulländadt arbete, som dock alltför tydligt röjer den smak för raffinerad sinnlighet, hvilken när sin höjdpunkt i B:s affektfulla grupp *Proserpinas bortröfvande* (i Museo nazionale), där man ser Pluto inträcka sina grofva fingrar i den koketta Proserpinas mjuka kött. Samma uppfattning visar äfven den kolossala rytтарstatyn af *Konstantin den store* i Peterskyrkan. — Alla B:s figurer, äfven de allegoriska, befinna sig i en dramatisk situation. I hans pompösa grafmonument måste t. o. m. dödsstillheten gifva vika för ett teatraliskt patos, och döden själf framställas af B. såsom ett benrangelt, men icke i hvila, utan i verksam handling, t. ex. på *Urban VIII:s* och *Alexander VII:s* gravvårdar i Peterskyrkan. Äfven i skildringen af religiös extas täflar denne konstnär med sin tids målare, såsom i gruppen *Den heliga Teresa* i S. Maria della Vittoria. Bäst lyckades han i porträttstatyn. Liksom hela barocken, är B. svagast i draperiet, hvars plastiska betydelse han icke uppskattade. Det är nämligen behandladt så, att gestalterna oftast se ut, som om de plötsligt hade blifvit försteneda midt under ett häftigt blåsväder. B. tillhör slutligen det barocka infallet att behandla nischen öfvanför altaret som ett fritt rum och fylla detta med figurer, som sväfa ned på molntappar af marmor. B. var jämväl målare, men af medelmåttig förtjänst, och hans målningar förekomma sällan utom Italien. — Drottning Kristina egde i Rom af hans hand en taffla, *Munkhufvud*.

Bernis [-ni], François Joachim de

Pierre de, greve af Lyon, kardinal, fransk statsman och skald, f. 1715, d. 1794, ingick tidigt i det andliga ståndet och gjorde sig genom sitt tilldragande utseende, sitt älskvärda väsende och talangen att göra lätta vers omtyckt i societetens salonger. 1744 kom han tack vare dessa egenskaper in i Franska akademien. Genom madame de Pompadour, hvilkens intime vän B. snart nog blef, infördes han hos Ludvig XV och skickades 1751 såsom sändebud till Venezia, på hvilken post han såsom medlare i en tvist mellan påven och den venezianska republiken ingrep med sådan framgång, att han förvärfvade sig påven Benedikt XIV:s ynnest. Efter sin återkomst till Paris slöt han såsom Ludvig XV:s särskilde "förtroendemän" med Österrike det förbund, hvilket inledde Frankrike i det för detta rike så olyckliga sjuåriga kriget, och blef därför 1757 utrikesminister. B. ville upphjälpa ställningen genom snar fred och finansiella reformer, men föll i onåd och fick 1758 sitt afsked. Kort förut utnämnd till kardinal, blef han 1764 ärkebiskop af Albi och 1769 sändebud i Rom, där han mot sin böjelse måste medverka till jesuit-ordens upphäfvande 1773. Genom franska revolutionen, som han innerligt hatade, miste B. alla sina inkomster och lefde sedan af en pension från spanska hovet. Han stannade sina återstående dagar i Rom och sökte lugna Pius VI:s vrede mot revolutionen, men kunde, sedan konungen sanktionerat prästernas civilkonstitution, ej hindra en brytning. Hans *Oeuvres complètes* utgafvos i Paris 1797 och 1825, hans korrespondens med Voltaire 1799. Masson utgaf 1878 i 2 bd *Mémoires et lettres du cardinal de Bernis 1715—58* samt skildrade honom i "Le cardinal de B. depuis son ministère, 1758—94" (1884). (E. A.-t.)

Bernkastel, kretsstad i preussiska regeringsområdet Trier (Rhenprovinsen), på högra stranden af floden Mosel, 104 m. ö. h. 2,294 inv. (1900). I trakten produceras ett berömt moselvin "Bernkasteler doktor". Midtemot B. ligger byn Cues, födelseort för kardinalen Nikolaus af Cusa.

Bernkonventionen, den i Bern 9 sept. 1886 mellan Belgien, Frankrike, Haiti, Italien, Schweiz, Spanien, Storbritannien-Island, Tunisien och Tyskland ingångna öfverenskommelse, som afsåg att genom bildandet af en internationell union skapa en enhetlig rätt på de litterära och artistiska områdena. Vid en konferens i Paris 1896 blef denna öfverenskommelse delvis ändrad och förtydligad genom den s. k. Paris-deklarationen af 4 maj s. å. Till unionen hafva småningom slutit sig nästan alla europeiska stater äfvensom Japan, så att Holland och Ryssland numera äro de enda mera betydande europeiska makter, som befinna sig utanför. Sveriges tillträde skedde först med augusti 1904. Rörande konventionens bestämmelser hänvisas till *Eganderätt* (Artistisk och Litterär).

Berno, abbot. Se Benediktiner.

Bernoulli [-noji], en från Antwerpen härstammande familj, som under hertigens af Alba förföljelser mot protestanterna flyktade till Frankfurt a. M. och därefter nedsatte sig i Basel.

1. **Jacques B.**, matematiker, f. 1654 i Basel, blef 1687 professor i matematik vid universitetet i

nämnda stad och dog 1705. Han sysselsatte sig, i enlighet med faderns vilja, först med teologiska studier och afade 1676 de teologiska examina, hvarefter han genomreste Frankrike, Holland, England, Tyskland och Schweiz. Efter sin återkomst till fäderne-staden (1682) egnade han sig uteslutande åt matematiken och invigde äfven sin broder Jean (se nedan) i denna vetenskap.

— B:s stora rykte som matematiker daterar sig egentligen från 1684, då han och hans nämnde broder upptog till behandling Leibniz' nya teori om differentialkalkylen, hvilken de utbildade till den fulländning, att Leibniz räknade differentialkalkylen lika mycket för deras verk som för sitt. Äfven om integralkalkylen inlade Jacques B. mycket stora förtjänster. De "bernoulliska talen", hvilka uppträda i flera olika serieutvecklingar och ega märkvärdiga talteoretiska egenskaper, upptäcktes och undersöktes först af honom. — Utmärkelser från utlandet tillföll honom i rikt mått såväl honom som hans nedannämnde fränder. När franska vetenskapsakademien 1699 fått tillstånd att välja åtta de utmärktaste utlänningar till ledamöter, fingo Jacques B. och hans broder Jean genast enhälligt kallelse. Hans verk utkommo 1744.

2. **Jean B.**, den föregående broder, matematiker, f. 1667 i Basel, blef 1695 professor i matematik i Groningen och

efterträdde 1705 sin broder i Basel. Död 1748. Af samtida skriftställare kallades han ofta sin tids älders Archimedes. Fadern hade bestämt honom för handeln, men måste snart, för hans orubbliga kärlek till vetenskapliga studier, ändra sin plan; B. skulle då studera medicin. Sitt ifrigaste arbete egnade han dock åt matematiken. Med stor

framgång sökte han, såväl som hans broder Jacques (se oifvan), utbilda Leibniz' nya teorier; särskildt äro hans arbeten i integralkalkyl att anse såsom för denna vetenskap af grundläggande betydelse. Det, som förut var gjort i denna riktning, var jämförelsevis mycket ofullständigt. Den s. k. "bernoulliska serien" är uppkallad efter Jean B., som först framställde densamma. 1730 erhöi B. af franska vetenskapsakademien ett pris på 2,500 livres (1,625 kr.) för lösningen af uppgiften *De caussis physicis ellipticarum figurarum planetarum*,

och 1734 delades af samma akademi mellan honom och hans son Daniel ett pris på 5,000 livres (3,250 kr.) för uppgiften *De inclinatione mutua orbitalum planetarum*. Hans *Opera omnia* utkommo 1742.

3. **Nicolas B.**, de bägge föregående brorson, f. 1687 i Basel, d. 1759, blef 1716 professor i matematik i Padova och 1722 professor i logik i Basel samt fick 1731 en juridisk professur därstädes. Hans matematiska arbeten förskaffade honom 1713 inträde i k. vetenskapsakademien i Berlin, 1714 i vetenskapssocieteten i London, 1724 i Institutet i Bologna. Han utgaf skrifter om sannolikhetsräkning och löste åtskilliga af de uppgifter, som farbrodern Jacques B. hade framställt.

4. **Nicolas B.**, Jeans äldste son, f. 1695 i Basel, blef 1723 professor i juridik i Bern och kallades 1725, jämte sin broder Daniel, till professor i matematik i Petersburg, där han dog 1726.

5. **Daniel B.**, Jeans andre son, matematiker, mekaniker, f. 1700 i Groningen. Äfven han var till en början, liksom fadern, bestämd för handeln och studerade sedan i Basel medicin och matematik. 1725 kallades han till lärare, för 5 år, i högre matematik vid vetenskapsakademien i Petersburg. Efter slutet af denna period anhöi han, för sin halsas skull, om entledigande. Förhöjd lön, utnämning till beständig ledamot af akademien och till professor samt lifstidspension erbjödes honom, för att han måtte stanna kvar. 1733 återvände han dock till Basel, till hvars universitet han erhållit kallelse såsom professor i anatomi och botanik, och 1750 öfverlämnades åt honom professuren i fysik därstädes. Död 1782. B. vann tio gånger pris i franska vetenskapsakademien och var äfven en af de sju utländske lärde, åt hvilka kejsarinnan Katarina i Ryssland förärade den minnespenning af guld, som blifvit slagen i anledning af hennes första fred med turkarna. För mekanikens principer sökte han att gifva en strängare matematisk grundläggning, än som förut skett.

6. **Jean B.**, de föregående yngste broder, f. 1710 i Basel, d. 1790 som professor vid därvarande universitet, erhöi åtskilliga pris af vetenskapsakademien i Paris: 1736 för en uppsats öfver ljusets forplantning, 1746 för en dylik öfver magnetens egenskaper och natur o. s. v. Af hans skrifter må nämnas *Recueil pour les astronomes* (1772—76) och *Lettres sur différents sujets* (1777—79).

7. **Jean B.**, den föregående son, f. 1744 i Basel, blef 1763 af Fredrik II kallad till Berlin som astronom vid akademien därstädes, och 1767 uppdrogs åt honom förvaltandet af det nya observatoriet. Han dog 1807 som direktör för Berlin-akademiens matematiska klass samt var medlem bl. a. af vetenskapsakademien i Stockholm.

8. **Jacques B.**, den föregående yngste broder, f. 1759 i Basel, hade tre gånger förgäfvets sökt an-

ställning vid Basel-universitetet, då han erhöill en matematisk lärarplats i Petersburg. Död 1789. Han var medlem af vetenskapsakademien i Petersburg och korresponderande ledamot af k. vetenskapssocieteten i Turin. Afhandlingar af honom finnas i Nova acta acad. Petrop. A. V. B.*

Berns salonger, förlusteställe vid Berzelii park i Stockholm, hvilket öppnades för allmänheten 1 aug. 1863. Det omfattade då en stor salong, uppförd af konditorn H. R. Berns, men tillökades 1886 med en större och särdeles praktfull af den dåvarande innehafvaren, H. Berns, den nyssnämndes son, hvar- efter namnet på etablissemangen ändrades från Berns salong till Berns salonger. I salongerna idkas schweizerörrelse, hvarjämte altifran början musik uppförts hvarje afton (om sommaren i parken utanför) af tillfälliga orkestrar eller, från hösten 1869, af en fast engagerad orkester (under ledning af A. Meissner 1869—1903). Bland orkestrar, som tillfälligtvis uppträdt, må nämnas Filip von Schantz', som 1863 började konserternas rad, Balduin Dahls och Edvard Strauss'. Äfven en mängd sångartister ha varit engagerade. Lokalerna, byggda af arkitekterna J. Fr. Åbom, M. Iséus och G. Wickman, hafva begagnats vid dramatiska föreställningar och musikaliska matinéer, hvarjämte Meissner i gamla salongen 1872—78 höll mycket omtyckta symfonikonserter. Några år i midten af 1890-talet hade etablissemangen karaktären af "variété".

Bernstein [-stajn], Georg Heinrich, tysk orientalist, f. 1787, d. 1860, blef 1812 e. o. professor i Berlin och erhöill 1821 en ordinarie professur i Breslau. Han uppträdde först som arabist, gjorde sedan betydande samlingar af syrisk litteratur och inlade stora förtjänster om det syriska språkets studium, bl. a. genom att utgifva stycken af Barhebraeus' krönika (1822, 1847) och en edition af Kirschs "Chrestomathia syriaca" (1832—36), till hvilken B. fogade ett förtäffligt lexikon.

Bernstein [-stajn], Aaron, tysk författare, f. 1812 i Danzig, d. 1884 i Berlin, försökte sig på nästan alla litteraturs områden och grundade 1849 i Berlin "Urwählerzeitung", hvilken tidning sedan 1853 utgifvits under titeln "Volkszeitung" och blifvit ett af Tysklands mest spridda politiska blad. I Sverige är B. känd uteslutande genom sina naturvetenskapliga kåserier, hvilka först utkommo under titeln *Aus dem reichen der naturwissenschaft*, senare under benämning *Naturwissenschaftliche volksbücher* (20 bd, 1867—69), delvis översatta på svenska under titlarna "Naturvetenskaplig boksamling för läsare af alla samhällsklasser" (1863—64; 4:e uppl. 1900—01) och "Blickar i naturens lif" (1869).

Bernstein [-stajn], Eduard, tysk socialdemokratisk nationalekonom och politiker, f. 1850 i Berlin. Af politiska skäl var han bosatt i utlandet (först i Zürich, från 1888 i London) intill 1901, men har numera sin bostad i Grosslichterfelde utanför Berlin; sedan 1902 är han medlem af tyska riksdagen. — B. är språkröret och den teoretiske ledaren för de tyske socialisternas liberala flygel, de s. k. revisionisterna, och hans förmåsta arbete, *Die voraussetzungen des sozialismus und die aufgaben der sozialdemokratie* (1899), har föranlett häftiga strider bland de tyske socialdemokraterna. Han riktar däri en mångsidig kritik — hvars betydelse egentligen beror på att den kommer från socialistiskt håll —

mot Marx' och i synnerhet "marxisternas" läror, bekämpar tron på det borgerliga samhällets snara sammanstörtande, förnekar att rikedom samlas på allt färre händer och att storindustrien skall bli allenahärskande; ja, själfva hörnstenarna i Marx' system, "den materialistiska historieuppfattningen" och Marx' värdeteori, modifierar eller bortförklarar han. I praktiskt afseende påyrkar han en allmänt radikal politik, i anslutning till de "borgerliga" radikala partierna. Från marxistiskt håll ha angrepp haglat öfver B., och partimötet i Lybeck 1901 antog en mot honom riktad resolution, utan att han dock sett sig föranlåten att lämna det socialdemokratiska partiet. Utom det nämnda arbetet har B. bl. a. utgifvit en samling uppsatser under titel *Zur geschichte und theorie des sozialismus* (1900). Sedan 1901 offentliggör han "Dokumente des sozialismus", hvarjämte han redigerar revisionisternas organ, den utmärkta tidskriften "Sozialistische monatshefte", samt är flitig medarbetare i en mängd andra vetenskapliga och politiska tidskrifter. E. Hkr.

Bernsten. Se Bärnsten.

Bernstorff, slott nära Köpenhamn, i Gjentofte socken. Det var ursprungligen (sedan 1681) en till Jägersborg hörande fasängård och skänktes 1752 till

J. H. E. Bernstorff, som 1762—64 lät arkitekten Jardin uppföra det nuvarande slottet. Senare skänktes äfven godset till nämnde B., och det var bland dess bönder, som början gjordes (1764) till bondeståndets frigörelse, i det att hoveriet aflöstes och bönderna blefvo innehafvare af årligt arrende. Till 1812 var slottet i ätten Bernstorffs ego, men såldes då och tillhörde flera enskilda personer, tills det 1842 köptes af Kristian VIII. 1848 blef det statsegendom och har sedan 1853 varit numera konung Kristian IX:s sommarresidens. Nära B. ligger ett batteri för beskjutning af järnvägen. E. Ebg.

Bernstorff, tysk-dansk adelsätt, härstammande från Mecklenburg, känd redan i 14:e årh. Andreas Gottlieb von B., 1640, dog 1726 som hannoversk statsminister sedan 1709. Han hade väsentligen bidragit till Hannovers upphöjelse till kurfurstendöme och Georg I:s uppstigande på Englands tron samt blef själf 1715 riksfirerare. Då han afled utan söner, gick släktens fideikommiss i arf på hans måg Joakim von B., f. 1678, d. 1737. Denne efterlämnade två söner, Johan Hartvig Ernst, den berömda

danske ministern (se nedan), och Andreas Gottlieb, f. 1708, d. 1768, hvilka båda 1767 upphöjdes till danska länsgrävar. Den förre dog utan arvingar, den senare efterlämnade två söner, hvilka stiftade två grenar af ätten: den äldre eller Gartowska grenen är hannoversk; den yngre eller Wotersenska grenen härstammar från Andreas Peter, den ryktbare danske ministern (se nedan). Denne hade fem söner: 1) Johan Hartvig Ernst, d. 1791, som 1790 genom gifte erhöi det danska grefskapet Gyldensten (sedan 1828 kallas släkten B.-Gyldensten) och som tillika egde godset Wotersen i Lauenburg; 2) Kristian Günther (se nedan); 3) Joakim Frederik (se nedan); 4) Frederik, d. 1838, hvars son Albrekt var preussisk diplomat (se nedan); 5) Magnus Karl, dansk öfverste, d. 1836.

1. Johan Hartvig Ernst B., greve, dansk statsman, f. 13 maj 1712 i Hannover, trädde 1732 i

Hannover, trädde 1732 i dansk tjänst och blef 1733 sändebud vid det sachsisk-polska hofvet, 1737 vid den tyska riksdagen i Regensburg och slutligen 1744 i Paris, där han trädde i nära förbindelse med hertigarna Belleisle och Choiseul. Han hade sålunda gått igenom en utmärkt diplomatisk skola, då han 1751 kallades till Danmark, inträdde i konseljen och öfvertog ledningen af tyska kansliet och därmed af utrikespolitiken. Det var också närmast som diplomat, som B. utmärkte sig. Han skötte i niton år utrikesangelägenheterna med full själfständighet och mycken smidighet under vanskliga förhållanden. Han förstod att hålla Danmark utanför sjuariga kriget och önskade att likaledes hålla Sverige borta därifrån, för att de gemensamt skulle kunna ingå ett väpnadt neutralitetsförbund till handens skydd. Uppfylld af förkärlek för Frankrike och med fast tro på dess makt, sökte han också att komma i nära samförstånd med dess regering och arbetade på att stifta fred mellan Frankrike och England. Hans förnämsta sträfvande gick likväl ut på att få till stånd ett byte mellan den hertigliga delen af Holstein och Oldenburg, som då tillhörde konungen af Danmark, för att sålunda samla hela Holstein och samtidigt göra Danmark säkert för de gottorpska kraven på Slesvig. Underhandlingarna hade likväl ingen framgång, och 1762, då hertigen hade blifvit kejsare i Ryssland (Peter III), hade det så när blifvit krig. Under dessa farliga förhållanden visade B. stor omtanke och fasthet. Han räddades ur svårigheterna genom Peters mord i maj s. å. B. ansåg det nu nödvändigt att nära förbinda sig med Ryssland för att bana väg för bytet, slöt 1765 ett direkt förbund (som ytterligare stärktes 1769) och aflägsnade sig därigenom icke allena från Frankrike (hans gamle vän Choiseul bröt fullkomligt med honom), utan träffade också aftal om att verka för upprätthållandet af Sveriges dåvarande författning mot konungahusets önskningar om utvidgad makt. För öfrigt önskade han uppehålla ett godt förhål-

lande till Sverige och fick 1766 till stånd äktenskap mellan kronprins Gustaf (Gustaf III) och danska prinsessan Sofia Magdalena. Äfven i inrikesstyrelsen tog B. mycken del som deputerad i general-, ökonomi- och kommercekollegiet sedan 1752 och dess preses sedan 1762. Som anhängare af merkantilsystemet arbetade han ifrigt för att främja handel och fabriksanläggningar genom allsköns konstlade medel, höga tullar, monopol, ja direkta statsutlägg. B. fick också tyska nybyggare inkallade för att uppodla de jylländska heddarna. Äfven många andra utlänningar, i synnerhet tyskar, inkallades, hvaribland visserligen många duktiga människor, och han hyste stor förkärlek för detta utländska väsen, medan han aldrig lärde sig att tala danska. Likväl omfattade han sitt nya fädernesland med mycket intresse och offrade i dess tjänst 250,000 riksdaler af egna medel. Han gaf också de danske godsegrarna ett godt exempel, då han 1764 befriade bönderna på Bernstorffs gods från hofveri och gjorde deras arrenden ärliga. Efter Fredrik V:s död 1766 fick B. många vanskligheter att kämpa emot, framför allt greve Danneskjöld-Samsöes starka angrepp, hvilken förebrädde honom finansernas dåliga tillstånd och hans förkärlek för utlänningar. Han höll sig likväl kvar vid rodet och ledsagade 1768 kung Kristian VII på hans utrikesresa, men undanträngdes sept. 1770 genom Struensees inflytande; han för nu till Hamburg och dog där 18 mars 1772, en månad efter Struensees fall. 1767 hade han till belöning för sina förtjänster om landsbytet blifvit läns greve, jämte sin äldre broder och hans ätt. 1783 reste bönderna af tacksamhet för sin frigörelse en minnessten till B:s ära på Gjentofte backe. Litt.: P. Vedel, "Den äldre grev B:s ministerium" (1882), Aage Friis, "Bernstorfferne og Danmark. I" (1903), samt "Brevveksling mellem J. H. E. Bernstorff og hertugen af Choiseul 1757—66" (1871) och "Correspondance ministerielle du comte J. H. E. Bernstorff 1751—70" (2 bd, utg. af P. Vedel 1882).

2. Andreas Peter B., den föregående brorson, greve, dansk statsman, f. 28 aug. 1735 i Hannover.

Han utbildades efter sin farbroders råd och vägledning vid tyska universitet (studerade nationalekonomi i Göttingen) och sedan på utrikesresor, bl. a. i England, som han lärde sig värdera. 1759 trädde han i dansk tjänst och fick tidigt viktiga platser i generaltullkammaren (1768 till och med som förste deputerad) och räktekammaren. Han upphöjdes 1767 till greve och 1769 till geheimeråd, men afskedades 1770 jämte farbrodern. Efter Struensees fall kom han tillbaka nov. 1772, blef maj 1773 utrikesminister och dec. s. å. tillika president för tyska kansliet. Han avslutade 1773 formellt landbytet med Ryssland, hvarom farbrodern 1767 ingått aftal, och knöt äfven förbund med denna makt emot Sverige, hvars gottorpska konungahus var fientligt mot Danmark. Under nordamerikanska frihetskriget sträfvarde B.

att betrygga de neutrala staternas fria sjöfart, men ville samtidigt vidmakthålla ett godt förhållande till England och föreslog i detta syfte kejsarinnan Katarina II 1778 ett förbund, men utan framgång. Då kejsarinnan 1780 upptog samma tanke, men i en annan form, som ett väpnadt neutralitetsförbund, närmast riktadt mot England, var B. visserligen villig att gå med härpå, men slöt omedelbart dessförinnan (juli 1780) ett särskildt aftal med England för att få löst en af de mest omstridda folkrättsliga tvistefrågorna: om krigskontrahent. Kejsarinnan förbittrades öfver detta skenbart tvekydiga beteende och framtvang i nov. s. å. B:s aflägsnande. Senare trädde B. i hemlig förbindelse med den unge kronprinsen Fredrik (Fredrik VI), och då denne i april 1784 hade ryckt till sig makten, blef B. kallad tillbaka till sina forna ämbeten.

Till sin död utfölvade B. ett ledande inflytande på statens styrelse och följde en gyllene medelväg mellan Struensees öfverilade reformlust och Guldbergs strängt konservativa hållning. Han understödde Reventlow och Colbjørnsen i deras landboreformer och förberedde det motsvarande upphäfvandet af lifegenskapen i Holstein och Syd-Slesvig (fullbordadt 1804); han värnade nitiskt tryckfriheten och genomförde 1797 en tulltariff, hvars frisinne kunde vara en föresyn för hans samtid; tog det första steget till judarnas emancipation och fick 1792 förbud mot slafhandel (från och med 1803) utfärdadt. Största betydelsen hade likväl B. genom sin kloka utrikesstyrelse. Visserligen var han till följd af förbundet 1773 tvungen att 1788 lämna Ryssland hjälp mot Sverige, men han gjorde endast hvad som var absolut nödvändigt och drog sig snart tillbaka för Englands och Preussens hotelser. Efter Gustaf III:s död närmade sig B. Sverige och ingick 1794 ett särskildt neutralitetsförbund med detta land. Med stor bestämdhet häfdade han Danmarks rätt att förbli neutralt under det stora kriget mot den franska republiken, ehuru han ingalunda gillade revolutionens våldsamheter, och han försvarede gentemot England sin stora princip, "fritt skepp gör fri last", i diplomatiska skrivelser, hvilka väckte dåtidens beundran, liksom hans åsikt 60 år senare godkändes af hela Europa. Samtidigt undvek han omsorgsfullt all anledning till strid med England, särskildt i fråga om konvojering. Handeln blomstrade, och folket såg upp till B. med beundran och hängifvenhet. 1795 läto Köpenhamns borgare slå en medalj med B:s bild och en kompass samt inskriften "Uden misvisning". B. närde uppriktig kärlek till Danmark och hade, ehuru hans egen bildning var helt och hållet tysk, likväl aktning för danskt andligt lif; också talade han själf danska. Till karaktären var han ädel och rättssinnig; hans milda humanitet förliktes väl med hans starka gudsfruktan. Medan B. styrde, hade Danmark en lycklig period, och hans död, 21 juni 1797, väckte landsorg i Danmark; med honom bortgick "Danmarks och kronprinsens gode ande", och den lyckliga tiden aflöstes först af många faror, sedan af många olyckor. Vid begravningen ville kronprinsen, som han själf sade, "gå emellan B:s barn". Litt.: R. Nyerup, "Bernstorffs eftermæle" (2 bd, 1799—1800), Eggers, "Denkwürdigkeiten aus dem Leben des grafen A. P. B." (1800), samt E. Holm, "Danmarks politik under den svenskrussiske krig 1788—90" (1868) och "Danmark-Norges udenrigske historie 1791—1807",

I (1875), samt Aage Friis, "A. P. Bernstorff og Ove Hoegh Guldberg" (1892).

3. Kristian Günther B., den föregående son, greve, dansk och sedan preussisk statsman, f. 3 april 1769 i Köpenhamn, d. 18 mars 1835, blef 1791 danskt sändebud i Berlin och 1795 i Stockholm. Därifrån återkallades han redan 1797 för att leda Danmarks utrikespolitik som statssekreterare och blef 1803 själf statsminister. Han saknade likväl faderns stora statsmannaegenskaper och var icke vuxen tidens invecklade politik. Till följd af kejsar Pauls hotelser utfärdades 27 sept. 1799 en förordning, genom hvilken tryckfriheten i Danmark för lång tid klabbands, och under inflytande från samma håll ingick detta land 1800 i den nya väpnade neutraliteten, medan B. kort förut genom särskildt aftal med England afstått från den starkt häfdade konvojeringen. Denna ögonskenligt tvekydiga politik ledde till det blodiga sjöslaget 2 april 1801 och uppgifvandet af det nyss afslutade neutralitetsförbundet. Under de följande åren kunde B. icke tidigt nog besluta sig för att taga öppet parti i striden mellan Napoleon och hans motståndare, ehuru han personligen starkt lutade åt Englands sida. Följden blef Englands djupa misstro mot den danska regeringen och öfverfallet på Köpenhamn 1807. B. drog sig tillbaka från utrikesministeriet 1810 och blef sändebud först i Wien samt 1816 i Berlin. 1818 gick han i preussisk tjänst som utrikesminister (till 1831) och var på denna post en ifrig förkämpe för reaktionen i Tyskland.

4. Joakim Frederik B., den föregående broder, greve, f. 1771, d. 1835, blef 1800 som direktör i utrikesministeriet broderns närmaste hjälpare. Då kronprins Fredrik 1805 uppehöll sig i Kiel jämte Kristian B., fick hans ämbete större betydelse, enär han fick leda förhandlingarna med de främmande sändebuden i Köpenhamn, om också det slutliga afgörandet skedde i Kiel. Detta olämpliga tillvägagångssätt blef icke utan betydelse under det olyckliga året 1807, då han förgäfvat underhandlade med de engelska sändebuden. Han delade sin broders sorg och misräckning öfver händelsernas gång samt erhöll sin del af förebräelserna för beklammerlöshet gentemot den från England hotande faran. 1810 afgick han från sitt ämbete, sändes 1813 till London, där han förgäfvat sökte bevara Norge åt Danmark, och deltog jämte sin broder 1814 i Wienkongressen, ehuru med lika liten lycka. Från 1816 till sin död var han fäst sändebud i Wien.

5. Albrekt B., den föregående brorson, greve, f. 1809 i Mecklenburg, d. 1873, anställdes 1832 i preussisk diplomatisk tjänst, blef 1845 sändebud i München och var 1848—51 sändebud i Wien. Han var ursprungligen anhängare af ett nära förbund mellan Preussen och Österrike, men tillhörde sedermera dettas motståndare. 1854 blef han sändebud i London, hemkallades 1861 och blef utrikesminister — som sådan erkände han konungariket Italien och afslöt handelsfördraget med Frankrike samt verkade för ett närmare förbund mellan Preussen och småstaterna — men återvände redan 1862 till London; han deltog i konferenserna därstädes 1864 rörande dansk-tyska frågan och 1867 rörande Luxemburg samt stannade där till sin död. E. Ebg.

Bernström, John Petter Fredrik, industridare, f. 26 jan. 1848 i Hälsingborg. Efter studier vid högre elementarläroverken där och i Kristianstað

fick han 1867 inträde vid krigsskolan på Karlberg, men tog redan 1868 anställning hos firman Graham brothers, som då hade sin verksamhet på Gottlånd. Åren 1870—71 och 1872 företog B. studieresor till England, där han bl. a. i Newcastle-on-Tyne var anställd vid skeppsvarf såsom ritare och hade rika tillfällen att förskaffa sig erfarenhet i anordning och drift af mekanisk verkstadsindustri. Återkommen till Sverige, erhöi B. ånyo anställning hos Graham brothers och stannade hos denna firma, tills han 1877 etablerade sig självständigt och i Stockholm bildade maskinfirman John Bernström & C:o. 1887 mottog B. uppdraget att inträda som verkställande direktör i det 1883 för exploatering af G. de Laval's mjölkseparator bildade aktiebolaget Separator. I denna egenskap har B. genom energisk, klarsynt administration och affärsledning blifvit en af den svenska industriens märkesmän. B. har kraftigt medverkat till den af arbetarförhållandena föranledda sammanslutningen mellan svenska arbetsgivare för skyddandet af industriens gemensamma intressen. 1898 blef han ledamot af Landtbruksakademien och 1902 af det s. k. järnvägsrådet. G. H.—

Berntsen, Arént (efter sin födelseort äfven kallad Bergen), norsk (dansk) författare, f. 1610, d. 1680, blef 1648 "byskriver" och sedermera rådmän i Köpenhamn. 1656 utgaf han *Danmarks oc Norgis fructbar herlighed*, i hvilket arbete han sökte åstadkomma en geografisk-statistisk beskrifning öfver Danmark och Norge, hvarjämte han gjorde en framställning af åkerbrukslagstiftningen m. m. i dessa länder. Med sitt blandade innehåll är boken ännu delvis af nytta för häfdaforskaren. Y. N.

Bernu. Se **Bornu**.

Bernward, tysk biskop, statsman och konstnär, f. omkr. 960, d. 1022. Han härstammade från en adlig sachsisk släkt. Lika förfaren i statsangelägenheter som i vetenskap och konst, blef han den unge kejsar Otto III:s uppfostrare och lärare. Han var senare rikskansler och från 993 biskop i Hildesheim och inlade som sådan stora förtjänster om sitt stifts förvaltning, hvarjämte han sörjde för dess yttre säkerhet genom Hildesheims befästade. Han främjade klosterns upplomstring och grundlade själv i Hildesheim det stortade Michaeli-klostret, som länge var ett säte för fromhet och vetenskapligt arbete. Äfven i medeltidens konsthistoria har B. efterlämnat ett frejdadt namn som beskyddare af de sköna konsterna. Under hans ledning och troligen efter hans utkast utfördes den efter Trajanus' kolonn bildade s. k. *Kristuskolonnen* (Hildesheim) samt domkyrkans i Hildesheim märkliga, reliefpydda *bronsdörr* (1015).

Enligt traditionen var B. själf, mångsidigt artistiskt begåfvad och tekniskt förfaren, både arkitekt, bronsgjutare och guldsmed. Honom själf tillskrifves ett i Maria-Magdalena-kyrkan i Hildesheim förvaradt *gylene kors*, Bernwards-korset (se vidstående figur). — B. kanoniserades 1192. Som guldsmedernas skyddspatron afbildas

han med en hammare, med hvilken han arbetar på en kalk. R.—n. (O. G.—g.)

Bernwardskorset. Se **Bernward**.

Bero, latiniserad form af namnet Björn.

Berobanga, ö vid Borneo. Se **Balambangan**.

Beroë, zool. Se **Mareld**.

Beroea (lat., grek. *Βέρουα*). 1. Det nuv. Veria, en af de äldsta städerna i Makedonien, turk. vilajetet Saloniki, vid foten af berget Bermios. B. tillföll romarna efter slaget vid Pydna (168 f. Kr.). Aposteln Paulus predikade där kristendomen 49—65 e. Kr. — 2. Det nuv. Aleppo l. Haleb. Se **Aleppo** 2.

Berolina l. **Berolinum** (nlat.), Berlin.

Berönius, Magnus, ärkebiskop, f. 1692 i Uppsala, blef student 1707, magister 1716, e. o. docens 1723, lektor i Gäfve s. å., teologie adjunkt i Uppsala 1727, prästvigd s. å., poësoos professor 1732 och s. s. teologie professor (utan prebende) 1737. År 1745 blef han biskop i Kalmar och 1764 ärkebiskop. Död 1775. B. var en from och stilla man, som nitiskt och samvetsgrant skötte sina ämbetsallganden, men han tyckes icke hafva haft några ovanliga själsåfvor. Hans latinska tal och skaldestycken loföfades dock ganska mycket af hans samtida. Till sina politiska åsikter var han anhängare af mösspartiet, men undvek att taga någon verksam del i partistriderna. 1765—66 var han prästeständens talman. Från honom härstammar släkten Björnstjerna. (J. Hdr.)

Berönius. 1. Jonas B., grufbyggare, f. 1779 i Skärfs socken i Västergötland, tog hofrättsexamen 1799, studerade sedan mekanik under Erik Nordevall och aflade 1802 bergsexamen i Uppsala. 1805 blef han konstmästare vid Dannemora samt fick i uppdrag att länsa grufvorna och genom en dammytgägnad skydda dem mot vidare öfversvämningar. B. fullgjorde detta viktiga uppdrag på ett utmärkt sätt, och kompetent myndighet har tillerkänt honom "en stor del af förtjänsten att hafva räddat Sveriges mest värderade gruffalt från en öfverhängande fara". Han utnämndes 1830 till bergsfogde i Upplands och Roslagens bergsfogderi, erhöi 1818 bergmästares titel, blef 1821 ledamot af Vetenskapsakademien och dog 1847.

2. Jonas Otto B., den föregående son, sångare, f. 11 juni 1820 i Dannemora, blef 1838 student i Uppsala och 1848 filos. doktor. Som medlem af sällskapet Juvenalerna (se d. o.) kallades han "glunten" och blef den, för hvilken Wennerberg skref basstämman i sina "Gluntarne", hvilken duett-samling han fick sig tillägnad. Vänkskapsbandet mellan Wennerberg och honom varade lifvet igenom. B. var 1858—79 kamrerare vid Städnas allmänna brandstodsbolag. Död i Strängnäs 2 febr. 1895.

Berösus (grek. *Βερώσιος* l. *Βερόσσος*), präst vid Bäl-Marduks tempel i Babylon, historieskrifvare och astronom, föddes på Alexander den stores tid och skref på grekiska en babylonisk-kaldeisk historia, sannolikt grundad på forskning i Babylons gamla tempelarkiv och högt skattad i fortiden. Sitt verk, som sedan gått förlorat, tillägnade han Antiochos Soter, Babyloniens dåvarande härskare. Hos Josephus, Eusebios, Lynkellos m. fl. förekomma åtskilliga utdrag ur denna historia. Dessa samlades af Richter 1825, af Müller i hans "Fragmenta historiæ grecæ" (1848) och af Cory-Hodges i "Fragments of ancient authors" (1876). (D. M.)

Berounka (tjech.). Se **Beraun**.

Berquin [bärkä?], Arnaud, fransk författare, f. 1747, d. 1791, blef ryktbar genom sina arbeten för ungdomen. Hans *Ami des enfans* (1784) tillhör den franska litteraturens bästa ungdomsskrifter. B.

författade äfven några romaner i pedagogiskt syfte. Hans *Œuvres complètes* utgäfvo 1803.

Berre [bærr], Étang de, strandsjö i franska depart. Bouches-du-Rhône, n. n. v. om Marseille, uppkallad efter den lilla staden B. vid dess nordöstra strand. Sjön är omkr. 155 kvkm. i omfång och står i förbindelse med Medelhafvet genom den 6 km. långa Canal de Bouc. Stränderna äro betäckta med byar samt vin- och olivplanteringar. Sjön, hvilken i olikhet med andra "étangs" är skild från hafvet icke genom en sandbarr, utan genom en bergsrygg, skulle vara utmärkt lämplig såsom hamn och lätt kunna förändras till en sådan, enär den är 3—10 m. djup, men Canal de Bouc har endast 1 m. djup.

Berri, firdom franskt hertigdöme. Se **Berry**.
Berruguete, Alonso, spansk bildhuggare, målare och arkitekt, f. 1480 i Paredes de Nava, d. 1561 i Alcalá, vistades åren 1503—20 i Italien, där han utbildade sig under Michelangelos ledning. Hans berömdaste skulpturverk finnas i Toledos katedral och i denna stads San Juan Baptista kyrka (relieferna på kardinal Taveras grafvård). (O. G.—G.)

Berry [bærr] l. **Berri**, firdom franskt hertigdöme, omfattade 14,340 kvkm. och delades af floden Cher i öfre B. och nedre B. (Haute-B. och Bas-B.). Det bildar nu depart. Indre och Cher. Hufvudstad: Bourges. Invånarna kallas *berrichons* eller *berruyers*. Landet fick namn efter de galliske biturigerne. Det var aldrig samlat på en enda hand. Under frankernas tid voro grefvarna af Bourges landets mäktigaste herrar, och sedan den siste af dem dött 928, utöfvade vicomten af Bourges ett visst inflytande på hela landet. Filip I af Frankrike köpte det af den siste vicomten, och 1360 gjorde Johan den gode det till hertigdöme åt en af sina söner. B. var sedan ofta apanage åt kungliga prinsar, men förenades slutligen med kronan och blef under Ludvig XIV ett särskildt guvernement. "Hertig af Berry" var sedan blott en titel, som sista gången bars af Karl X:s son Charles Ferdinand. (E. A.—t.)

Berry [bærr], l. **Charles Ferdinand de Bourbon**, hertig af B., andre son till greven af Artois (Karl X), f. 1778, d. 1820, flydde under revolutionen (1789) med sin fader till Turin, begaf sig sedan till Ryssland och 1801 till England, där han morganatiskt förmålde sig med en ung engelska, med hvilken han hade två döttrar. Vid restaurationen återkom han till Frankrike och blef vid Napoleons återkomst från Elba af Ludvig XVIII utnämnd till överbefälhavare för armén, men måste fly till Gent, där han stannade under "de hundra dagarna". 1816 förmålde han sig med prinsessan Marie Caroline Ferdinande Louise (se nedan), och emedan hans äldre broder, hertigen af Angoulême, var barnlös, hvilade förhoppningen om bourbonernas fortlevande ensamt på detta äktenskap. En politisk fanatiker, Louvel, som ville utrota denna dynasti i Frankrike, beslöt därför att mörda hertigen, hvilket skedde 13 febr. 1820.

2. **Caroline Ferdinande Louise**, hertiginna af B., den förras gemål, dotter till konung Frans I af Neapel, f. 1798, d. 1870. Vid sin makes död hade hon endast en dotter (Louise Marie Thérèse, f. 1819, d. 1864, förmäld 1845 med hertig Karl III af Parma), men till legitimisternas stora glädje födde hon 29 sept. 1820 en postum son, som erhöll namnet Henrik, hertig af Bordeaux, greve

af Chambord, af skalderna med Victor Hugo och Lamartine i spetsen hälsad som "L'enfant du miracle". Efter juli-revolutionen (1830) följde hertiginnan med sina barn Karl X till Holyrood. I Frankrike arbetade emellertid ett talrikt parti för hennes son, den rättmätige konungen Henrik V, och på uppmaning af detta parti infann hon sig 29 april 1832 i Marseille, där ett legitimistiskt uppror skulle utbryta. Detta misslyckades dock, och hertiginnan flydde till Vendée. Där utfärdade hon som regentinna proklamationer i sin sons namn, och spridda upplopp utbröto här och där, hvilka dock med lätthet kufrades af regeringens soldater. Förklädd måste hon då fly till Nantes, där hon lefde döld i fem månader, men hon blef förrädd och (8 nov.) häktad. Hon fördes som statsfånge till Blayes citadell; men det allmänna deltagande, som öfverallt visade sig för den fångna furstinnan, satte regeringen i stor förlagenhet, hvilken dock helt och hållet upphörde, då man fick underrättelse om att hertiginnan befann sig i halfvande tillstånd. 10 maj 1833 nedkom hon med en dotter. Därmed var hennes inflytande förstört, och 8 juni sattes hon i frihet. Det offentliggjordes nu, att hon var hemligt förmäld med den neapolitanske greven Lucchesi Palli, furste af Campo Franco. Hon begaf sig till Italien, lefde länge i Venezia samt flyttade efter sin nye gemäls död till slottet Brunnsee vid Graz, där hon afled. (E. A.—t.)

Berry [be'ri], Sir **Graham**, australisk politiker, f. 1822, d. 1904, emigrerade 1852 från England till Victoria och egenade sig där först åt affärsverksamhet, sedan åt journalistik. 1860 inträdde han som avanceradt liberal parlamentsmedlem i Victorias politiska lif. 1875 blef han premiärminister, men led kort därefter nederlag i parlamentet och måste afgå efter en häftig konflikt med provinsens t. f. guvernör, som vägrade medverka till en af B. fordrad parlamentsupplösning. 1877 återfördes B. af en stark majoritet till makten, men en konflikt mellan parlamentets båda hus kom snart lagstiftningsmaskineriet att aistanna, och B:s försök att genom en författningsreform, byggd på referendumpincipen, råda bot på det onda funno gillande hvarken hos valmännen eller hos riksregeringen i London. B. afgick 1880, var sedan Victorias generalagent i London 1886—92, adlades 1886 och deltog 1887 i kolonialkonferensen i London. (E. A.—t.)

Be'rrya, bot. Se *Tiliaceæ*.

Berryer [bærrä], **Pierre Antoine**, fransk advokat och politisk talare, f. 1790, d. 1868, tog såsom ifrig legitimist en verksam del i händelserna under "de hundra dagarna" och tillhörde de rojalistiske frivillige, som grepo till vapen för Ludvig XVIII. Men trots sina bourbonska sympatier protesterade han med värme mot ultraroyalisternas våldsamheter efter restaurationens genomförande. Han uppträdde till och med som rättegångsbiträde åt marskalk Ney och flere andra generaler, anklagade

för att hafva slutit sig till Napoleon under "de hundra dagarna", och åtog sig en mängd pressmål, i hvilka han brännmärkte restaurationen för dess fientlighet mot tryckfriheten. 1830 valdes han till medlem af deputeradekammaren. Han försvarede ifrigt Karl X mot oppositionen, men kunde ej hindra denne konungs fall. Efter julirevolutionen verkade han för användande af jury i pressmål och för utvidgande af de municipala friheterna, men satte sig emot präskapets upphäfvande. När hertiginnan af Berry 1832 kom till Frankrike,

afrådade B., som var "legitimisternas" erkände ledare i Frankrike, henne förgäfvat att organisera ett uppror till förmån för sin son, greven af Chambord. 1833 försvarede han på ett glänsande sätt Chateaubriand, som blifvit åtalad för sina våldsammanfall mot Ludvig Filips regering. Tadlad i deputeradekammaren för det besök han 1843 gjorde i London hos hertigen af Bordeaux, nedlade B. sitt mandat som deputerad, men omvaldes snart. Han förde Louis Napoléons sak, sedan denne blifvit häktad med anledning af sitt upprorsförsök i Boulogne (1840). Efter februarirevolutionen (1848) röstade han, såsom ledamot af nationalförsamlingen, mot den nya författningens antagande och sökte på allt sätt bekämpa republiken och de demokratiska idéerna. Sedan han inlagt en kraftig protest mot statskuppen 1851, afhöll han sig från deltagande i det parlamentariska lifvet till 1863, då han lät invälja sig i lagstiftande kåren. B:s politiska sträfvan under de sista åren af hans lif gingo ut på att åstadkomma en förening ("fusion") mellan de båda linjerna af huset Bourbon. Hans våltalighet, såväl inför domstolskranket som i den parlamentariska talerstolen, utmärkte sig genom en lysande ingivelse, upphöjda idéer och ett ädelt språk. Sedan 1855 var han medlem af Franska akademien. 1875 restes hans bildstod i Marseille och 1879 i Palais de justice i Paris, den senare modellerad af Chapu. Hans tal utgäfvos samlade under titlarna *Discours parlementaires* (5 bd, 1872—74) och *Plaidoyers* (4 bd, 1875—78). Jfr Lacombe, "Vie de Berryer" (1895). E. A.-t.

Berry-kanalen [bærrí-], i mellersta Frankrike, utgår från Loires sidokanal nedanför Nevers och går förbi Bourges och längs Cher till S:t Aignan samt sänder en sidoarm från Fontblisse till S:t Amand vid Cher. Den har en längd af 322,5 km., däraf 59,5 km. kanaliserade vattendrag, och fullbordades 1841. Den förenar stenkolslagen vid Allier med Chers och Loires segelbara vattendrag.

Bersabä, Beerseba, Berseba, i forntiden den sydvästligaste orten i Judeén i Palestina, var urspr. en på brunnar rik lägerplats, där patriarkerna Abraham och Isak ofta hade sin vistelseort. I öknén vid B. uppehöll sig en tid Hagar med Ismael, sedan Abraham drivit dem bort (1 Mos. 21: 14). Under profeten Amos' tid var orten beryktad såsom säte för en oren kult (Am. 5: 5; 8: 14). Då B. låg längst i söder af Israels land och Dan betecknade

rikets gräns i norr, blef uttrycket "från Dan till B." vanlig beteckning för att angifva Israels geografiska utbredning i Palestina (Dom. 20: 1; 1 Sam. 3: 20, m. fl.). B. återfinnes i det närvarande Chirbet Bires-Seba*, 48 km. från Hebron, norr om Vadi es-Seba*, och har än i dag sina brunnar, som användas flitigt af där boende beduin-er. E. S.-e.

Bersaglieri [-saljèri; af it. *bersaglio*, målskjutningsstaf], skarpskyttar eller jägare i italienska armén. De organiserades först af general Lamarmora i sardinska armén efter mönstret af de franske följagarna samt utmärkte sig i Krimkriget och i 1859 års fälttåg. I konungariket Italiens armé ökades deras antal efter hand, så att de 1873 utgjorde 10 regementen, hvilket antal senare blifvit ökad till 12. De hafva mörk uniform med röda lister och en låg hatt med breda brätten samt en stor, på högra skuldran nedhängande mörkgrön fjäderplym. C. O. N.

Bersbo, gruffält i Värna socken, Östergötlands län, vid B. station & Norsholm—Västervik—Hultsfreds järnväg, tillhörde jämte egendomen Bersbo, på hvars egor de bekanta koppargruvorna äro belägna, fordom baroniet Adelswärd, men eges numera af aktiebolaget Ätvidabergs kopparverk. Ur gruvorna bröts 1902 1,920 ton kopparmalm. K. K.-A.

Bersehä. Se Bersaba.

Bersekär, rättare Bäsärkar (se d. o.).

Bersezio, Vittorio, italiensk författare och politiker, f. 1830 i Coni, d. 1900 i Turin, studerade juridik i Turin och grundade 1865 "Gazzetta piemontese", hvars veckobild "Gazzetta letteraria" fick litterär betydelse genom hans kritiker. B. utvecklade en mycket lifvig verksamhet som novellist och dramatiker. Bland hans berättelser må nämnas de realistiska piemontesiska skildringarna *Novelliere contemporaneo*, vidare *La famiglia*, *Il piacere della vendetta*, *Corrutela*, *Palmina* och *Povera Giovanna*. Det på piemontesiska dialekten skrifna lustspelet *Le disgrassie d'monsü Travett* (uppfördt 1893 i Stockholm under titeln "Kronans kaka") är den berömdaste af hans dramer, af hvilka många gjort scenlycka, såsom *Pietro Micca*, *Una bolla di sapone* och *Un pugno incognito*. 1864 invaldes han i parlamentet, där han tillhörde det piemontesiska oppositionspartiet. B. uppträdde som historiker med det värdefulla och välskrifna arbetet *Il regno di Vittorio Emanuele II, trent'anni di vita italiana* (5 bd, 1878—89) m. m.

Bersier [bärsië], Eugène Arthur François, fransk reformert predikant, f. 1831 i Morges i Schweiz af franska föräldrar, fick sin teologiska bildning i Genève, där han tog starka intryck af den genom Alex. Vinet framkallade frikyrkliga rörelsen. Från en tids vistelse i Nord-Amerika hade han ock bevarat intresset för den rikare anglikanska liturgien, hvilket under hans verksamhet i Paris visade sig. Från 1855 till sin död, 1889, var han präst i Paris och samlade kring sig en talrik församling, som 1874 på egen bekostnad byggde den vackra kyrkan Église de l'Étoile. Hans församling växte så, att kyrkan icke kunde rymma de skaror, som strömmade till för att höra honom. Han anses ock för att vara en af nyare tidens störste predikanter. Hans predikningar, som äro öfversatta till flere språk, utmärka sig för psykologisk skarpblick, parad med varm kristlig övertygelse; ofta är deras grundton apologetisk.

1877 slöto sig B. och hans församling till Frankrikes reformerta statskyrka, ehuru de afstodo från statsunderstödet ochingo tillåtelse att behålla en egendomlig liturgi. Tillsammans med Edmond de Pressensé uppsatte han 1854 tidskriften "Revue chrétienne", till hvilken han lämnade viktiga bidrag. I dennas årgång för 1889 äro hans lif och verksamhet tecknade.

Hj. H-t.

Bersodde. Se Fredericia.

Berson, slott i Livland, öfverrumplades af J. Banér i juli 1625, hvarefter Gustaf Adolf där lät anlägga en redutt och i slutet af året där lade sig i läger och hvarifrån han i början af jan. 1626 uppbröt till segern vid Wahlhof. I aug. s. å. intogs B. af polackerna, men kom sedan åter i svenskt våld. Slottsbefästningen förstärktes 1634, men fick efter 1682 förfalla.

L. W. son M.

Bersä (fr. *berceau*), löfsal.

Bert (fr. *berthe*, af namnet på Karl den stores moder), ett slags krage eller garnityr (af spetsar o. d.), som ansluter sig till öfre kanten af ett urringad klänningslif och går rundt omkring axlarna.

Bert [bär], Paul, fransk fysiolog och statsman, f. 17 okt. 1833 i Auxerre, depart. Yonne, studerade först juridik och blef. 1857 "licencié en droit", men egnade sig sedan åt medicinen och naturvetenskaperna. Han vardt 1863 med. doktor och 1865 doktor i naturvetenskaperna ("docteur ès sciences naturelles") samt utnämndes 1867 till professor vid fakulteten i Bordeaux och 1869 i fysiologi vid Sorbonne (Paris). Efter septemberrevolutionen 1870 blef han generalsekreterare vid prefekturen i Yonne och var en del af 1871 prefekt i departementet Nord, nämligen så länge Gambetta, hvilkens politik han följde, utöfvade diktaturen. 1874 ledamot af nationalförsamlingen, slöt han sig till partigruppen "union républicaine" och uppträdde i församlingen särskildt i undervisningsrågor, yrkande på lekmanallärare, obligatorisk skolgång och kostnadsfri undervisning. I Gambettas "stora ministär" (14 nov. 1881—26 jan. 1882) fick han helt naturligt plats såsom undervisningsminister. Därefter uppträdde han i deputeradekamraren såsom en ifrig förkämpare af demokratiska och antiklerikala åsikter. Hans förslag till en sådan organisation af de allmänna läroverken, att undervisningen öfverlämnades endast åt lekmän, antogs 1884 af kamraren. Däremot vann han ej framgång åt sin motion 1885 om försäljning af de staten tillhöriga biskopsgårdarna och andra statens byggnader, som inrymde prästseminarier och andliga ordnar. 1886 utnämndes B. till generalresident i Tonkin och Annam, men dog i Hanoi redan 11 nov. s. å. och begrofs i sin födelsestat. Sedan 1879 var han ledamot af Franska institutet. Ehuru hans tid var i så väsentlig grad upptagen af allmänna värf, fann B. dock tillfälle att utöfva en omfattande och betydelsefull vetenskaplig verksamhet. Bland hans skrifter märkas, utom ett stort antal smärre afhandlingar,

De la greffe animale (1863, med. doktorsdisput.), *Leçons sur la physiologie comparée de la respiration* (1870) och *La pression barométrique* (1878; prisbelönt af Institutet). Även såsom populär författare var B. på ett framstående sätt verksam och skref bl. a. *Leçons de zoologie* (1880; öfversatt af R. Tigerstedt under titeln "Lifvet. Lifsföreteelserna hos människan och de högre djuren", 1881—82). En samling af B:s politiska tal, *Discours parlementaires 1872—1881*, utgafs 1882. Jfr Bérillon, "L'oeuvre scientifique de Paul Bert" (1887).

R. T.-dt.

Bert., i naturvetenskapliga beteckningar förkortning för Ant. Bertoloni.

Berta, äfven Edithberga, "den heliga", dotter af den frankiske konungen Charibert, blef omkr. år 584 gift med konung Ethelbert af Kent, som genom hennes inverkan öfvergick till kristendomen.

Berta, frankiska furstinnor. 1. (Bertrāda) En dotter till greve Charibert af Laon, Pippin den lilles gemål och Karl den stores moder. 770 bemödade hon sig att stifta fred mellan sina söner. I den karolingiska sagokretsen har hon sammansmält med gudinnan Berhta till "B. med stora foten" (jfr Adam le Rois roman "Berthe au grand pied"). Se W. Müller, "Mythologie der deutschen heldensage" (1886).

2. En af Karl den stores döttrar, bekant för sin skönhet och sin kärlek till Angilbert, abbot i klostret Centula (S:t Riquier, i Picardie), med hvilken hon hade sönerna Nithard och Harnid. Detta kärleksförhållande har kanske gifvit anledning till den bekanta sagan om Eginhard och Emma.

Berta, gemål till konung Rudolf II i transjuranska Burgund, öfvertog efter sin makes död (937) regeringen för sin omtynde son Konrad och förmålde sig snart därefter med konung Hugo af Italien. Om hennes dotter Adelheid se d. o.

Bertall (anagram af Albert), konstnärsnamn för den franske karikatyrtecknaren Charles Constantin Albert Nicolas d'Arnoux, f. 1820 i Paris, d. 1882 på sitt gods i depart. Ardèche, debuterade med den komiska reyn *Les omnibus* (1843), illustrerade därefter satiriska arbeten af Balzac, Karr, Souvestre m. m. och lämnade omkr. 4,000 teckningar till "Romans populaires illustrés". Till sina större arbeten skref han själf texten. De förnämsta bland dessa äro *La comédie de notre temps* (1873—74), *La vie hors de chez soi* (1875; en satir på badortslifvet) och *La vigne* (1877).

Bertaut [bärtå], Jean n, fransk skald, f. i Caen 1552, d. 1611 såsom biskop i Séez, imiterade i sin diktning Ronsard, men skref med mera smak och mjukhet än denne. Emellanåt framlyser hos B. ett visst djup i känslan. Hans dikter omfatta psalmer i gammaltestamentlig stil, erotiska verser, elegier, epistlar, visor, sonetter m. m. Hans "Oeuvres" utgafos bl. a. 1620.

Berteaux [bärtå], Hélēna, född Hébert, fransk bildhuggarinna, f. 1825 i Paris, gift med skulptören Léon B., var lärjunge af sin fader, bildhuggaren Pierre Hébert (1804—69) och har gjort sig känd genom en mängd bilder af ideal art. Hon har stiftat och länge varit president i målariinnornas och skulptrisernas förening, som sedan 1881 årligen haft sin särskilda utställning i Paris. Hon är representerad i Luxembourgmuséet genom en Psyche-staty i marmor.

Berteljörn, maskinb. Se Bleckslageri.

Bertelmaskin, maskinb. Se Bleckslageri.

Bertelsen. Se Bartholin 1.

Berth., i zoologiska beteckningar förkortning för
A. A. Berthold, professor i Göttingen, f. 1803, d. 1861.

Berthelot [bärtäl], Marcellin Pierre Eugène, fransk kemist, f. 25 okt. 1827 i Paris, blef

1851 preparatör för de kemiska föreläsningarna vid Collège de France och 1859 professor i kemi vid Ecole de pharmacie. 1864 inrättades för honom en professor i organisk kemi vid den förstnämnda institutionen. Under kriget 1870 utsåg regeringen en vetenskaplig kommitté, hvilken ställdes under B:s ledning och hufvudsakligen hade till uppgift att tillverka ka-

noner, krut och i synnerhet dynamit. B. blef 1876 generalinspektör för den högre undervisningen, valdes 1881 till senator på lifstid och var 11 dec. 1886—18 maj 1887 undervisningsminister i Goblets kabinett. 1888 indrogs anslaget till generalinspektörsbefattningen, hvarefter B. bar titeln "hedersgeneralinspektör". I det af Bourgeois bildade radikala kabinettet var B. utrikesminister 2 nov. 1895—29 mars 1896. Han blef 1889 medlem af Franska institutet och 1889 efter Pasteur den franska vetenskapsakademiens ständige sekreterare. Sedan 1873 är han ledamot af svenska vetenskapsakademien. B. är en af grundläggarna af och ledare för "La grande encyclopédie" (sedan 1885).

Såsom kemisk författare har B. varit alldeles utomordentligt produktiv. Hans tidigare undersökningar hafva afseende på organiska ämnens syntes ur elementen. Genom dessa arbeten, hvilka finnas samlade i hans stora verk *Chimie organique fondée sur la synthèse* (1860), och genom *Leçons sur les méthodes générales de synthèse en chimie organique* (1864) har han utöfvat ett mycket stort inflytande på 1860- och 1870-talens kemiska forskning. Till hans mera framstående arbeten höra dessutom hans undersökningar öfver kolvätens bildning eller kondensering vid hög temperatur, hvilka stå i omedelbart samband med hans ofvannämnda syntetiska arbeten. Bland hans fysikalisk-kemiska arbeten må nämnas undersökningarna öfver esterarternas bildningssätt samt framför allt hans undersökningar öfver värmeförhållandena vid kemiska reaktioner. Ur sitt särdeles rikliga och värdefulla försöksmaterial härledde B. 1875 sin mycket omtalade "principe du travail maximum", eller grundsatsen att i hvarje fall den reaktion inträder bland flera möjliga, hvilken är förenad med den största värmeutvecklingen, en sats som emellertid redan 1854 uttalats af J. Thomsen. Inom den kemiska energitekniken spelade denna sats under en tid en ganska viktig roll, tills det visade sig att den endast under vissa förhållanden är giltig och ingalunda kan uppställas som ledande princip. Af bestående värde äro emellertid de af denne geniale experimentator införda metoderna och apparaterna, särskildt hans bekanta "kalo-

rimetriska bomb" (se Kalorimeter). Hans undersökningar om värmeförhållandena finnas framställda i *Essai de mécanique chimique fondée sur la thermochimie* (2 bd 1879) och *Thermochimie* (1897). Sina många forskningar angående kemiens historia har B. sammanfattat i *Les origines de l'alchimie* (1885) och *La chimie au moyen âge* (3 bd 1893). Af grundläggande betydelse äro äfven B:s många arbeten öfver explosivämnen, hvilka till en del finnas omnämnda i hans bok *Sur la force des matières explosives* (1883). — B:s nyare forskningar falla hufvudsakligen inom växtfysiologien; bland dem må nämnas *Recherches sur la fixation de l'azote atmosphérique* i "Annales de chimie et de physique". — 24 nov. 1901 frade B. under stor anslutning från den vetenskapliga världen sitt 50-års jubileum såsom akademisk lärare. H. E.

Be'rthelsdorf, by i sachsiska kretsen Bautzen, nära Herrnhut, tillhörde greffe Zinzendorf och eges nu af brödräfsamlingen samt är säte för de äldstes konferens, som har öfveruppsikten öfver samtliga brödräfsamlingar i de olika världsdelen. Församlingen (1,869 inv. 1900) underhåller bl. a. ett räddningshem för flickor, och medlemmarna drifva åtskilliga grenar af industri. Vid byn ligger ett af Zinzendorf byggdt slott.

Berthet [bärtä], Élie Bertrand, fransk romanförfattare, f. 1815 i Limoges, d. 1891 i Paris, där han bott sedan 1834 som skriftställare. Hans arbeten höja sig ej öfver medelmåttan, men hafva vunnit en stor spridning, tack vare den spännande intrigen. På svenska äro öfversatta "Den siste ir-ländaren" (1852 och 1882), "Skogsmenniskan" (1867), "Postdirektrisen" (1874), "Den ökända verlden" (1880), "Charlatanen" (1883) m. fl.

Berthier [bärtä], Alexandre, furste af Neufchâtel och Valengin, furste af Wagram, fransk

marssalk och vice-konnetabel, föddes i Versailles 1753 och inträdde i generalstaben 1770. Senare åtföljde han La Fayette till Amerika, hvarifrån han återvände med öfverste-grad. 1791 blef han befälhafvare öfver nationalgardet i Versailles, 1792 stabschef vid västra armén under general Luckner samt 1795 divisionsgeneral och generalstabschef i den italienska armén. 1796, då Bonaparte öfvertog befälet öfver denna armé, uppstod mellan honom och B. ett förtroligt vänskapsförhållande, hvilket fortor till den senares död. Efter freden i Campo Formio fick B. öfverbefälet öfver hären. I febr. 1798 besatte han Rom och proklamerade den romerska republiken. Sedan följde han såsom stabschef Bonaparte till Egypten, återvände därifrån tillsammans med honom och bidrog att framkalla revolutionen af 18 brumaire 1799 samt utnämndes därefter till krigsminister. I tåget öfver Stora St Bernhard och i segern vid Marengo hade han betydlig andel. 1805 var han chef för generalstaben i kriget mot Österrike, undertecknade 17 okt. s. å. kapitulationen i Ulm,

6 dec. vapenstilleståndet vid Austerlitz, beristade 1806 och 1807 fälttågen mot Preussen och Ryssland och slöt i juni s. å. vapenstilleståndet i Tilsit. Redan 1804 hade han blifvit utnämnd till marskalk. När Preussen afträdde Neuchâtel och Valengin, fick han det suveräna herraväldet öfver dessa båda furstendömen, nedlade krigsministerportföljen och utnämndes till vice-konnetabel, senator och kejsarlig prins. Efter fälttåget mot Österrike 1809 fick han titeln furste af Wagram. 1810 sändes han till Wien för att representera Napoleon vid dennes förmälning med prinsessan Marie Louise, kejsar Frans I:s dotter. I fälttågen 1812—14 var han åter chef för generalstab. Efter Napoleons fall hyllade B. Ludvig XVIII. Han förlorade väl suveräniteten öfver Neuchâtel och Valengin, men bibehöll sin värdighet såsom pär och marskalk af Frankrike. Under "de hundra dagarna" åtföljde han först Ludvig XVIII till Gent, men sökte sedan, ehuru förgäfvat, återvända till Frankrike, till sin forne herre. Öfver hufvud visade han under dessa förhållanden stor obeslutsamhet. På våren 1815 föll han i fullständig själsförvirring. 1 juni s. å. störtade han ned från en altan och slog ihjäl sig. B. synes icke ha varit i besittning af någon militärisk begåfning i högre mening, men hans tekniska kunskaper, rediga minne och outtröttliga arbetskraft gjorde honom till ett utmärkt verktyg åt Napoleon, hvars befallningar han förstod att omsätta i klara och bestämda order. Hans *Mémoires* utkommo i Paris 1826. (G. K.)

Berthold. Se Bertold.

Bertholdus Ratisbonensis. Se Bertold.

Berthollet [bärtållä], Claude Louis, greve, fransk kemist, f. 1748 i Talloire, nära Annecy i

Savojen, tillhörde en ursprungligen fransk familj, som utvandrat under religionskrigen. Sedan B. erhållit doktorsgraden i Turin, begaf han sig 1772 till Paris, där han blef lifmedikus hos hertigen af Orléans. Nu egnade han sig åt kemien och utmärkte sig snart däri så, att regeringen åt honom uppdrog inspektionen öfver färgerierna. I denna befattning gjorde han

färgerikonsten viktiga tjänster genom tekniska förbättringar. Under Frankens revolutionen, då Frankrike nödsakades att inom sig producera sådant, som det förut till större delen hämtat från utlandet, upptäckte B. nya hjälpmedel. Under hans ledning utvecklades salpeter- och stålberedningen äfvensom flera andra industrigrenar till en öfverant höjd. 1792 blef han uppsyningsman för myntet, 1794 medlem af kommittén för konster och yrken, hvilken hufvudsakligen skulle förbättra äkerbruket. S. å. blef han professor i kemi vid normal- och polytekniska skolorna i Paris. Sedan fransmännen under Bonaparte 1796 intagit Italien, ditsändes B. af direktorium för att göra ett urval af de vetenskapliga arbeten, som skulle föras till Paris. Vid denna tid blef han bekant med Bonaparte, på hvars uppmaning han medföljde på expeditionen till Egypten; han var

äfven en af de få, som 1799 åtföljde denne fältherre på hans återresa till Europa. Mot slutet af sin lefnad drog sig B. tillbaka till Arcueil (en by nära Paris), och hans hus där var någon tid samlingsplatsen för samtidens utmärktaste lärde, hvilka under hans presidium bildade ett lärdt sällskap, "Société d'Arcueil", som åren 1807—17 utgaf 3 band "Mémoires". 1815 blef han pär af Frankrike. Sin sista lefnadsår tillbragte B. i tillbakadraget, djupt skakad af en sons själfmord. Han dog 1822.

B. var utan gensägelse en af sin samtids mest betydande och inflytelserike vetenskapsmän. Han var en bland de förste, som anslöt sig till den nya riktning i kemien, som utgick från Lavoisier. Bland hans många viktiga arbeten må nämnas hans undersökning öfver ammoniakgasens kvantitativa sammansättning och hans 1785 utförda undersökning öfver den af Scheele kort förut upptäckta "deflogisticerade saltsyran" eller kloren. (Enligt B. skulle kloren vara en förening af saltsyra med syre — en åsikt, som allmänt antogs till 1810, då den segerrikt angreps af Davy.) Under dessa arbeten med klor sökte B. göra detta ämnes blekande egenskap användbar i blekerierna, och från denna tid daterar sig den numera så viktiga klorblekningsmetoden. Han upptäckte äfven kaliumklorat, som nu är af så stor teknisk betydelse. 1787 undersökte och utredde han blåsyrans kemiska sammansättning, och 1788 upptäckte han knallsilfver. Af stor teoretisk betydelse voro hans arbeten öfver den kemiska frändskapen (i 3:e bandet af nationalinstituts memoarer; utgifna på tyska i "Klassiker d. exakten wissenschaften", bd 74, 1896). I dessa framhåller B., i motsats till T. Bergman, *koncentrationens*, den "kemiska massans", viktiga roll vid ämnens kemiska verkan och på grund häraf reaktionernas beroende af produkternas löslighet, flyktighet m. m. B. författade ett stort antal afhandlingar i olika vetenskapliga tidskrifter samt flera särskildt tryckta arbeten, som i öfversättning spriddes i andra länder, t. ex. *Eléments de l'art de la teinture* (1791), *Description du blanchiment des toiles par l'acide muriatique oxygéné* (1795), *Recherches sur les lois de l'affinité* (1801; 2:a uppl. 1806) och *Essai de statique chimique* (1803). P. T. C.*

Berthollétia H. & B., bot., växtsläkte af fam. *Lecythidaceae*. Släktet tillhör södra Amerika. B.

excelsa H. & B. är ett mycket resligt träd med stora ellipsoidiska frukter, hvilka inom sitt vedhårda skal, som öppnar sig med ett rundt kringskuret lock, innesluta 15—20 tresidiga, 4—6 cm. långa frön. Dessa kallas hos oss "brasilianska nötter" eller "paranötter". Deras kärnor hafva, så länge de äro friska, en behaglig mandelsmak, men de härskna snart. O. T. S. (G. L.—m.)

Genomsågad frukt.

Berti, Domenico, italiensk statsman och filosofisk skriftställare, f. 1820 i Piemonte,ardt 1849 professor i praktisk filosofi vid Turins universitet och 1850 medlem af italienska deputeradekammaren, där han bland de moderatliberala framstod såsom en gedigen talare och 1884 valdes till vice talman. Han var 1862—64 generalsekreterare i handels-

ministeriet, 1866—67 undervisningsminister, 1871—77 professor i filosofi vid Roms universitet och 1881—84 minister för åkerbruk och handel, i hvilken egenskap han ifråde för social lagstiftning. Han vann sig äfven om den offentliga undervisningens höjande. 1895 blef han senator. Död i Rom 1897. B. var en iderik skriftställare med själfständigt hållning. Han författade flere arbeten, som bidragit att göra renässansidens store tänkare bättre uppskattade, bl. a. *La vita di Giordano Bruno* (1866, ny uppl. 1889; efter hufvudsakligen nya källor), *Il processo originale di Galileo Galilei* (1876; 2:a uppl. 1879), *Copernico e le vicende del sistema copernicano in Italia* (1876) och *La vita e le opere di Tommaso Campanella* (1878). Af B:s öfriga skrifter må framhållas *La verità* (filosofiska föredrag, 1875), *Di Vincenzo Gioberti* (1881) och *Il conte di Cavour avanti il 1848* (1887).

Bertillon [bärtijä/]. 1. Louis Adolphe B., fransk statistiker, en af de förnämste representanterna för den moderna demografien, f. 2 april 1821 i Paris, d. därst. 28 febr. 1883, var i många år praktiserande läkare i Montmorency i närheten af Paris, innan han uteslutande egnade sig åt sina älskingsvetenskaper, för hvilkas utveckling hans arbete snart fick stor betydelse. Under Paris' belägring var han mår i 5:e arrondissementet, blef 1876 professor i demografi vid den nyupprättade École d'anthropologie och med 1880 års början chef för staden Paris' året förut inrättade statistiska byrå. I sina mycket förtjänstfulla befolkningsstatistiska skrifter betonar han mer än en gång, att en raskare tillväxt af Frankrikes befolkning skulle vara af långt större betydelse för landets framtida väl än nationalvälståndets ytterligare ökning. Han ifråde därför mot det i Frankrike i alla folkets lager utbredda tvåbarnssystemet och mot nymalthusianismens propaganda. Hans själfständigt utgifna skrifter äro få; den viktigaste är *Atlas de démographie figurée de la France* (60 kartor och tabeller, 1871—74). Dess flera äro hans med synnerlig omsorg utarbetade artiklar till tidskrifter och samlingsverk, såsom "Union médicale" och andra medicinska tidskrifter, "Journal de la société de statistique", "Bulletins de la société d'anthropologie", "Annales de démographie" och, företrädesvis, "Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales", för hvilken han skref ett hundratal monografer, bland hvilka såsom de yppersta må nämnas *Acclimatement et acclimation, Autriche, Bâle, Bavière, Belgique, Grande-Bretagne, France, Mariage, Migration, Mortalité, Mort-né, Moyenne et Natalité*. Jfr "Annales de démographie internationale." (VII, 1883).

2. Jacques B., den föregående son, fransk statistiker, f. 1851, studerade först medicin, innan han kastade sig öfver statistiken, särskildt demografien. Han blef 1883 sin faders efterträdare som chef för Paris' statistiska byrå. Bland hans skrifter märkas *Les naissances illégitimes en France et dans quelques pays de l'Europe* (1887) samt afhandlingar i franska tidskrifter och de af honom utgifna publikationerna "Annuaire statistique de la ville de Paris" (sedan 1880), "Bulletin hebdomadaire de statistique municipale" och "Tableaux mensuels de statistique municipale de la ville de Paris" (sedan 1885). Ganska bemärkta äro hans sträfvanden att åstadkomma gemensamma internatio-

nella nomenklaturer för yrkesfördelningen samt i fråga om dödsorsakerna. B. är äfven känd såsom ifrig nykterhetssvän.

3. Alphonse B., den föregående broder, fransk antropolog, upphöfsmän till de antropometriskas signalemangen till identifiering af förut straffade brottslingar, f. 1853, är chef för en afdelning af polisprefekturen i Paris ("service de l'identité judiciaire"). För sitt system, som kommit till användning i nästan alla kulturländer i och utom Europa, har han redogjort i bl. a. *Identification anthropométrique. Instructions signalétiques* (2:a omarb.

uppl. 1893) och i *La photographie judiciaire* (1890). Hans system, bertillonage, innefattar mätning af kroppslängden, famnmåttet (längden mellan de horisontellt sidosträckta armarnas långfingerspetsar), bystens (bälens jämte hufvudets) längd, hufvudskålens längd och bredd, ansiktets bredd (diameter bizygomaticus), högra örats längd, vänstra fotens längd, vänstra långfingers och lillfingers längder samt vänstra underarmens längd. Dessutom utrönes noggrant färgen på ögats iris, alltefter pigmentets förekomst och fördelning däri, hvarjämte ärr och märken på kroppen antecknas. Det antropometriskas signalemangen fullständigas medelst ett enligt bestämda föreskrifter taget profil- och ett en-face-porträtt af personen samt öfverföres (med termförkortning) på ett särskildt kort. På detta anbringas därjämte numera med tillhjälp af boktrycksfärg aftryck af hudytan å yttersta leden af högra handens fyra första fingrar. Genom öfvan angifna metod har man i sin hand ett tillräckligt antal bestämningar och mått för att i underafdelningar klassificera de tusentals fotograferade, som hopas i polisanstalten, och inom några ögonblick taga reda på, om en för brott arresterad varit förut uppmätt och fotograferad, d. v. s. förut anklagad i samma stad eller land. (Jfr Antropometri och illustr. följ. sida.)

Ett annat, kompletterande signalemangssystem, som likaledes är utarbetadt af B. och i detalj noga uppmärksammar personens fysionomi, är det s. k. portrait parlé ("porträtt i ord"), som med stort gagn tillämpas för brottslingars efterspanande. För detsamma antecknas i systematisk ordning och med användande af en noga bestämd terminologi det som för personen i fråga är karakteristiskt beträffande hårets färg, dess form (graden af krusighet), dess plats (hårfästets linjer) och hårväxtens ymnighet, samma egenskaper hos skägget, färgen på ögats iris, ansiktshyn, vidare pannans form, lutning, höjd, bredd och egendomligheter, näsans skapnad, örats, läpparnas, munns och hakans form och dimensioner, hufvudets konturlinje i profil och framsidan, ögonbrynens plats, riktning, form, dimensioner, egendomligheter och färg, ögonlockens, ögonklotsens och ögonhållnans ytre beskaffenhet, afståndet mellan ögonens inre vinkel ("interokuläret"), rynkor i ansiktet, hull, kroppshållning, gång, åtbörder, blick,

vanor, röstklang, språklyten och dialekt, vanliga ansiktsuttrycket, ärr och märken, ungefärliga kropps-längden samt om möjligt åldern. — Tack vare den sinnrika uppställningen och de använda termförkortningarna kan ett sådant portrait parlä, som af den efterspanande polismannen läres utantill, inrymmas på det ofvannämnda signalemangskortet af helt små dimensioner. Jfr och Daktyloskopi.

Bertillonage [bärtijänä]. Se Antropometri och Bertillon 3.

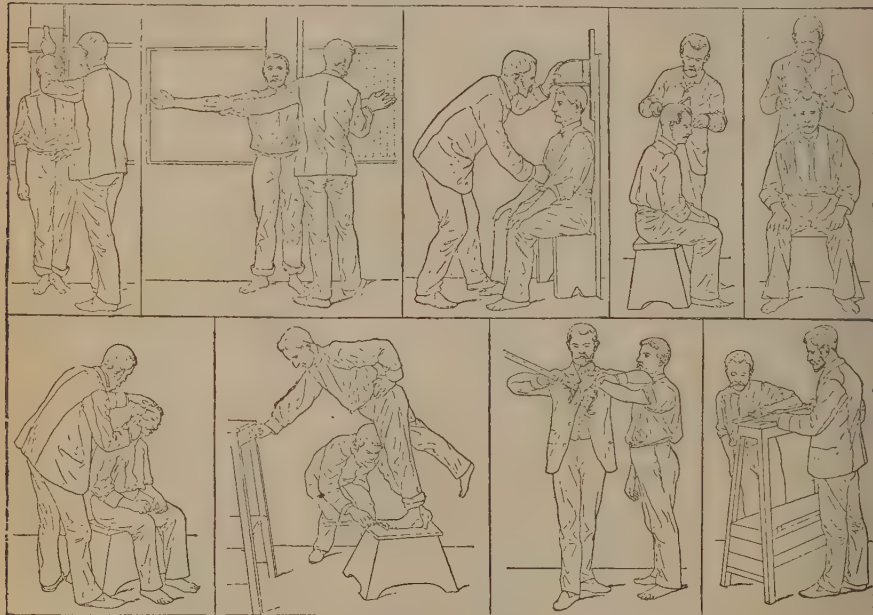
Bertils, Sankt (fr. *Pe'rteili*), socken i Halikko härad och domsaga, Åbo och Björneborgs län, Finland, bildar med Kuusjoki kapell ett imperiellt pastorat af 2:a kl., Bjärno kontrakt, Åbo ärkestift. Landareal 314 kvkm. Befolkningen, finsktalande, 4,527 pers. (1902). A. G. F.

understödde sin broder vid redaktionen af hans tidningar. 1801 grundade han ett bankirhus i Paris och var 1820—27 deputerad för Paris. Under juli-monarkien spelade han en större roll, skickades 1830 som sändebud till Haag och blef 1832 utnämnd till pär.

Bertini, H e n r i, fransk pianist, f. 1798, d. 1876, gjorde redan vid 12 års ålder konstresor i Holland, Belgien och Tyskland, nedsatte sig 1824 i Paris såsom pianolärare och var som sådan mycket eftersökt. Han gjorde sig ett namn genom sina förträffliga etyder, som öfverallt äro i bruk och utgöra en lämplig förskola till Cramers. Hans öfriga kompositioner äro föga betydande, ehuru melodiska. A. L.

Bertla, muskbin. Se Bleckslageri.

Bertola, Aurelio de' Giorgi, italiensk skald, f. 1753, d. 1798, var munk, soldat i den

Mätningar för Bertillons antropometriska signalemang (se art. Bertillon 3).

Bertin [bärtä]. 1. Louis François B., kallad "den äldre" (*Bertin l'ainé*), fransk journalist, f. 1766 i Paris, d. 1841, inköpte 1799, jämte sin broder, eganderätten till den 1789 grundade tidningen "Journal des débats et des décrets", som under hans ledning fick namnet "Journal des débats". På Napoleons befallning måste han emellertid ändra titeln på sin tidning till "Journal de l'empire" samt låta den bli ett eko af den officiella "Moniteur". 1814 återfick tidningen sin gamla titel och rojalistisk färg. När B:s vän Chateaubriand 1824 aflägsnades från ministären, öfvergick B. till oppositionen. Efter revolutionen 1830 ställde han sig på den nya dynastiens sida och lämnade denna troget bistånd, men bevarade dock ett visst oberoende.

2. Louis François B. de Vaux, den förras broder, kallad "le superbe", f. 1771, d. 1842,

österrikiska armén, lärare vid sjukadetskolan i Neapel och slutligen professor i Pavia. 1787 besökte han Schweiz och slöt där vänskap med Gessner, hvars idyller han översatte till italienska. Bland B:s dikter må nämnas *Cente favole* (1785) och *Raccolta di favole ed epigrammi* (1788).

Bertold, Livlands andre apostel, abbot i cisterciens-klostret Loccum, i Nedre Sachsen, sändes efter missionären Meinhards död (1196) som missionsbiskop till Livland. Han sökte först på fredlig väg, genom gåvor och gästbud lika mycket som genom predikan, omvända livländarna, men flydde på grund af upprejade anslag mot hans lif. I Sachsen predikade han nu korståg mot livländarna och återvände i spetsen för en här af korsfarare. Efter fruktlösa underhandlingar segrade dessa i en strid vid Duna, där dock B. fick sin bane, enligt sägen 24

juli 1198. Väg var härmed röjd för kristendomen, och under B:s efterföljare, Albrecht af Apeldern, genomfördes Livlands kristianisering. Se "Origines Livoniae sacrae et civiles, e cod. ms. recensuit Joan. Dan. Gruber" (1740). J. Hdr.

Bertold af Regensburg (*Bertholdus Ratis-bonnensis*), den tyska medeltidens främste folkpredikant, f. omkr. 1220, sannolikt i Regensburg, hvars 1226 grundade minoritikonvent han tillhörde. Under mångårig verksamhet som predikant genomvandrade han Tyskland, Schweiz, Österrike, Mähren, Ungern och sannolikt Böhmen. Hans träfande psykologiska skärpa och hans brinnande nit-ålskan för en sann kristendom, framförd i ett språk af djärva bilder, äfventyrliga etymologier och dra-stiska historier, åstadkommo allstädes skakande verkningar, och hans auditorium lär stundom ha uppgått till 100,000 personer. Af påven Urban IV erhöi han 1263 personligt uppdrag att predika korståg. Han dog 14 dec. 1272 och graflades i francoiskan-kyrkan i Regensburg. Uppteckningar af hans predikningar under namn af *Rusticanus de dominicis* samt *Rusticani de sanctis* och *Rusticani de communi* äro utgifna i flera editioner, de tyska senast i förkortad upplaga med historisk inledning af H. Hering, i "Die predigt der kirche", bd 21 (1893), de latinska af G. Jacob i "Die lat. reden des seligen B. v. Regensburg" (1880). Se A. Linsenmayer, "Gesch. der predigt in Deutschland" (1886). J. Hdr.

Bertold, grefvar och hertigar af Zähringen (se d. o.).

Bertold, greve af Henneberg, kurfurste af Mainz, f. 1442, d. 1504, blef tidigt dekan vid domkapitlet i Mainz och 1484 ärkebiskop därstädes. Skicklig politiker, tog han liflig del i riksstyrelsen och arbetade oförtruttet i synnerhet på landsfredens upprättahållande. Han höll de kyrkliga stormännen i tygeln och sökte äfven värja den tyska kyrkan för påvestolens öfvergrepp. B. genomdref valet af Maximilian I till tysk kejsare och var själen i de reformer i riksstyrelsen, som kommo till stånd 1495. Han kom dock snart på spänd fot med Maximilian och fick före sin död se alla förhoppningar om vidare reformer grusade. Jfr Weiss, "B. von Henneberg, erzbischof von Mainz" (1889).

Bertold, tysk katolsk biskop, f. 1465, d. 1543, biskop af Chiemeesee, angrep med synnerlig skärpa missförhållandena i kyrkan, och i den anonyma flygskriften *Onus ecclesiae* kräde han reformer (1524). Hans mest betydande arbete är *Teutsche theologie* (1528; utg. af Reitheimer 1852; på latin med titeln "Germanica theologia", 1531), hvori han tog tillbaka en del af sina förebräelser mot kyrkan.

Bertold I:s af Zähringen orden. Se *Ord nar* (Baden).

Bertolè-Viale, Ettore, italiensk militär, f. 1827 i Genova, d. 1892 i Turin, deltog i Krimkriget samt i fälttågen 1859 och 1866, under det sistnämnda utnämnd till generalintendent och generalmajor. 1860—80 var han ledamot af deputeradekammaren, där han tillhörde högra centern, och utnämndes 1881 till senator. Han var krigsminister 1867—69 i Menabreas och 1887—91 i Crispis kabinet.

Bertolini, Francesco, italiensk historiker, f. 1836 i Mantova, professor vid universitetet i Bologna, utgaf 1864 en på tyska forskares arbeten grundad *Storia romana*, som i en senare upplaga (af 1866)

prisbelönades af undervisningsministeriet. Förutom skolböcker märkas bland hans arbeten vidare: *Storia antica d'Italia* (1874), *Storia d'Italia sotto le dominazioni barbariche* (1880), *Storia italiana del secolo decimono* (s. å.), *Storia antica universale* (1885, 2:a uppl. 1888), *Pellegrino Rossi* (1885), *La gioventù di Camillo Cavour* (1887) och *Storia del risorgimento italiano* (1888).

Bertoloni, Antonio, italiensk botanik, f. 1775 i Sarzana, var en tid läkare därstädes, blef 1811 lyceellärare i Genova och kallades 1816 till professor vid universitetet i Bologna. Död därstädes 1869. B:s förnämsta arbete är *Flora italica* (10 bd, 1833—54). Vidare må nämnas hans *Flora italica cryptogama* (2 bd, 1858—67), *Miscellanea botanica* (24 bd, 1842—63) och *Piante nuove asiatiche* (1864—65). (T. K.)

Bertolonia, bot. Se *Melastomataceae*.

Bertolo/tti, Antonio, italiensk skriftställare, f. 1836 i prov. Torino, direktör vid arkivet i Mantova, har utfört afitig verksamhet såsom utgivare af källbidrag till kulturhistorien, bl. a. *Passaggiate nel Canavese* (8 bd, 1867—68; anteckningar rörande folkets seder och sägner i Piemonte), *Francesco Cenci e la sua famiglia* (1877; 2:a uppl. 1879; om detta märkliga arbete se Cenci, B.), vidare en hel rad monografier öfver de under tidernas lopp i Rom bosatte konstnärerna från de olika italienska landsdelarna och från Schweiz, Belgien, Holland, Frankrike, Spanien och Tyskland (1879 o. följ.) samt slutligen en samling titdittills otröckta handlingar rörande den ryktbare svensken Olaus Magni (1891).

Berton [bärtå], Henri Montan, fransk operakompositör, f. 1767, studerade under Sacchini, vann redan vid 17 års ålder ryktbarhet, hvilken sedan var i ständigt stigande, blef 1795 lärare i harmoni vid det nyinrättade konservatoriet i Paris, var 1807—09 kapellmästare vid den italienska operan, 1809—15 sångdirektör vid stora operan och därefter ånyo professor vid konservatoriet. Död 1844. Bland hans många operor äro de förnämsta: *Montano et Stéphanie* (hvilken han skref i förening med Grétry och med hvilken han besegrade Méhuls täflingsopera "Ariodant"), *Le délire* samt *Aline, reine de Goiconde*. Utom den sistnämnda äro *Le concert interrompu* ("Afbrutna konserten"), *Les maris garçons* ("Giffa ungkarlarna") och *La romance* ("Romanse") uppförda i Stockholm. B. utmärker sig genom friskhet och scenisk blick. Han uppträdde äfven såsom musikalisk skriftställare. A. L.

Berton [bärtå], Jean Baptiste, fransk militär, f. 1769, utmärkte sig som krigare och steg småningom till brigadgeneral. Efter bourbonernas restauration fick han afsked, emedan han offentliggjort för regeringen misshagliga flygskrifter och till kamrarna inlämnat flera petitioner angående större politisk frihet. Invecklad i en af polisen själf anstiftad komplot, höjde han 24 febr. 1822 i Thouars upprorsfanan, proklamerade en provisorisk regering och marscherade med 100 man folfolk och 25 ryttare på Saumur; men denna obetydliga styrka upplöste sig, innan den nått staden. B. flydde förklädd, men blef häktad, ställd inför rätta, dömd till döden och afrättad 5 okt. s. å.

Betrada. Se *Berta*.

Be'rtram. 1. Theodor B., tysk operasångare, baryton, f. 1869 i Stuttgart, har utmärkt sig i synnerhet som Wagnersångare, hvarjämte han myc-

ket anlitats för oratoriekonserter. Sedan han varit anställd vid operascener i Hamburg, Berlin (Kroll's teater) och München, innehar han ett mellan Wiens och Berlins hofoperor deladt engagemang. B. uppträdde 1904 som gäst på k. teatern i Stockholm. Bland hans roller i Wagners musikdramer må framhållas *Holländaren*, *Wotan*, *Hans Sachs* och *Wolfram*. — 2. Fanny Moran-Olden, den föregående hustru, född Tappenhorn, tysk operasångerska, f. 1855 i Oldenburg, gift 1879 med tenoristen K. Moran och 1897 omgif med den föregående. Mångsidig artist och utrustad med en ovanligt omfångsrik röst, har hon utmärkt sig både i högt gående och i djupa sångpartier af olika kynne, bl. a. *Fidelio*, *Isolde*, *Donna Anna*, *Norma*, *Fru Ström*, *Brünnhilde*, *Ortrud* och *Fides*.

Bertramrot, *farm.*, *Radix Pyrethri (germanici)*, den för hos oss officinella roten af den ettåriga *Anacyclus officinarum* Hayne (se *Anacyclus*). Bertramrot har en länge inhållande, skarp, brännande och saltartad smak, beroende väsentligen på närvaron af ett skarpt harts. Bertramrot nyttjades till beredning af tandtinkturen. O. T. S.*

Bertrand [bärtrå'], Henri Gratien, greve de B., fransk general, Napoleon I:s förtrogne vän, f. 1773, blef ingenjör och ingick under revolutionen i ingenjörkåren, i hvilken han 1795 blef kapten. 1796 kom han till italienska armén, deltog sedan i expeditionen till Egypten och steg därunder till brigadgeneral. Hans tapperhet i slaget vid Austerlitz 1805 förvärfvade honom Napoleons synnerliga gunst, och han blef upptagen bland kejsarens adjutanter. Sedan utmärkte han sig i kriget mot Preussen 1806—07 och i kriget mot Österrike 1809, blef därunder divisionsgeneral och utnämndes efter slaget vid Aspern till greve samt till guvernör öfver Illyrien. 1813 ställdes B. i spetsen för den nybildade 4:e armékåren och skyddade efter nederlaget vid Leipzig franska arméns återtag. Efter återkomsten till Paris utnämndes han till "aide-major-général" vid nationalgardet, men återtog, när faran växte, sin plats i armén. Efter Dueros död hade han blifvit stormarskalk vid hofvet. Napoleon följde han 1814 till Elba och 1815 till S:t Helena, dit han medförde sin familj, och där han gaf ett berömvärdt efterdöme af tillgifvenhet och trohet. Först efter Napoleons död vände han åter till Frankrike, där han af Ludvig XVIII blef återinsatt i alla sina värdigheter. Efter julrevolutionen (1830) valdes han till deputerad och slöt sig till det liberala partiet. Han talade i synnerhet för pressens frihet och påskammarens afskaffande. 1840 var han prinsen af Joinville följaktig, när denne förde Napoleons stoft till Frankrike. Död 1844.

Bertrand [bärtrå']. 1. Alexandre Louis Joseph B., fransk arkeolog, f. 1820 i Paris, fick från 1848 idka studier vid Ecole française i Aten, promoverades till filos. doktor 1859 och blef 1862 föreståndare för det i Saint-Germain-en-Laye inrättade arkeologiska museet, till hvars grundande han kraftigt bidragit, samt förordnades 1882 till professor i fransk fornkunskap vid Ecole du Louvre (som har till uppgift att utbilda museiföreståndare och praktiska fornforskare). 1881 varldt B., efter Littré, ledamot af Académie des inscriptions et belles-lettres och 1894 af Vitt. hist. o. ant. akad. Död 1902. Bland B:s utgifna arbeten må nämnas *Études de mythologie et d'archéologie grecques* (1858), *Les*

voies romaines en Gaule (1863), *Archéologie celtique et gauloise* (1876; ny uppl. 1889), *La Gaule avant les gaulois d'après les monuments et les textes* (1884; 2:a uppl. 1891) och *La religion des gaulois* (1897). Han utgaf från 1860 "Revue archéologique".

2. Joseph Louis François B., den föres broder, fransk matematiker, f. 1822 i Paris, professor i allmän och matematisk fysik vid Collège de France, medlem af franska vetenskapsakademien hvars ständige sekreterare han blef efter Élie de Beaumont 1874. Ledamot af Franska akademien 1884 efter J. B. Dumas. Död 1900. — B:s mest originella arbeten falla inom geometri och mekanik. Ett mycket bekant arbete är äfven det, som handlar "om antalet värden, som en funktion antager vid permutering af de i densamma ingående bokstäfverna". B. utgaf flera handböcker, bl. a. en större, *Traité de calcul différentiel et de calcul intégral* (2 bd, 1864—70), samt dessutom *Thermodynamique* (1887), *Traité du calcul des probabilités* (1888) och *Leçons sur la théorie mathématique de l'électricité* (1890). B. uppträdde stundom som kritiker af andras arbeten, ehuru ej alltid med framgång. Bekanta äro hans strider med Helmholtz dels angående dennes arbeten i teorien för hvirvelrörelser i vätskor, dels inom elektricitetsläran. B. var stor stilist, hvilket framträder särskildt i hans historiska arbeten *Les fondateurs de l'astronomie moderne* (1865) och *L'académie des sciences et les académiciens de 1666—1793* (1868) samt i biografierna öfver d'Alembert (1889) och Blaise Pascal (1890). — En intressant biografi öfver B. har offentliggjorts af hans efterträdare som franska vetenskapsakademien ständige sekreterare, Darboux. 2. G. K. (M. L.)

Bertrand de Born [bärtrå' de bår'n], vicomte d'Hautefort, fransk trubadur, f. omkr. 1140 på slottet Born i Périgord, spelade en betydande roll i striderna mellan konung Henrik II af England och dennes söner. Sedan B. blifvit tillfångatagen af Rikard Lejonhjärta, mot hvilken han uppeggat Rikards yngre broder Henrik, och erhållit dennes tillgift, förenades han i en nära vänskap med sin förre fiende. Städes färdig att med sina lidelsefulla och kvickt satiriska *Sirventes* ("tjänstdikter") väcka och underhålla sin herres stridslustnad, deltog B. äfven personligen i Rikards strider, med undantag af tredje korståget. Efter Rikards död drog sig B. tillbaka till klostret Cîteaux, där han dog omkr. 1210. Hans sirventes och kärleksdikter äro utgifna bl. a. af Ant. Thomas 1888.

Bertrand Damour, ett mineral, kristalliserande enligt rombiska systemet, sönderdelningsprodukt af beryll, med sammansättningen $H_2Be_4Si_2O_{10}$. A.Hng.

Bertrich, by och badort i preussiska Rhenprovinssen. Två värma mineralkällor. B. besöks årligen af öfver 2,000 kurgäster.

Berttula. Se Ypāja.

Bertuch, Friedrich Justin, tysk litteratör och förlagsbokhandlare, f. 1747, d. 1822, grundlade 1791 den storartade bokhandels- och förlags-affären "Landes-industrie-comptoir", där en mängd periodiska och andra skrifter utgafros. 1784 uppgjorde B. tillsammans med Wieland och Schütz planen till den ryktbara "Jenaische allgemeine literaturzeitung", och 1786 började han utgifva den första tyska modetidningen, "Journal des luxus und der moden". B. skref äfven dramer och dikter samt utgaf 1775—76 en bearbetning af "Don Quixote".

Berufjördur, en 22 km. lång fjord på Islands östkust. Vid fjorden ligger handelsplatsen Djúpivogur. Vid den därinvid liggande gården Teigar horn [hoddn] brytes zeolit.

Bérulle [bery'll], Pierre de, fransk kardinal, den franska oratorieordens stiftare, f. 1575, i en högt ansedd familj i Champagne, inträdde i det andliga ståndet och gjorde sig tidigt känd som den katolska trons försvarare vid religionssamtal med hugenoterna. Han införde karmelitorden i Frankrike och stiftade 1611 ett franskt "oratorium" efter mönstret af den italienska oratorieorden. B. lyckades på Ludvig XIII:s uppdrag att i Rom af påven utverka dispens för Karl I:s af England giftermål med konung Ludvigs syster Henrietta. Som fransk ambassadör i Spanien afslöt han 1626 fördraget i Mouçon. 1627 erhöi han kardinalshatten. B. blef kort därefter en af konungens ministrar, men drog sig snart, missnöjd med Richelieus politik, tillbaka till oratorie-fäderna. I kyrkans intresse sträfvade B. för en forening mellan de båda katolska stormakterna Frankrike och Spanien. Därutinnan motarbetades han af Richelieu, och då B. 1629 plötsligt afled, misstänktes den förre för att ha låtit bibringa sin motståndare gift. Se Nourisson, "Le cardinal B." (1857), och Houssaye, "Le cardinal de B. et le cardinal de Richelieu" (1876). Jfr Oratorianer. V. S.—g.

al-Berūni (el-Birūni), Abu Raihan Muhammed ibn Ahmed, islamitisk lär, f. 973 i en förstad till staden Kovaresm, där han i sin första ungdom åtnöjt understöd af den mamunska härskarfamiljen. Han vistades sedermera under flera år vid furst Kabus' hof i Djordjan (det forna Hyrcanien), där han träget egnade sig åt vetenskapliga studier. När detta rike eröfrades af sultan Mahmud af Ghasna, tog segraren B. jämte många andra lärde med sig till Ghasna (1017). Där fick han det bästa tillfälle att utvidga och fördjupa sina lärda studier, i synnerhet till att författa ett stort arbete öfver Indiens historia, dess seder och religioner. B. dog 1048. Hans två mest betydande, på arabiska skrifna arbeten äro utgifna af E. Sachau, det ena under titeln *Chronologie orientlicher völker* (den arabiska texten 1878, öfversatt till engelska med förklarande noter 1879), det andra under titeln *India* (den arabiska texten 1887, öfversatt till engelska 1888).

Berustadt (berustadt infanteri och berustadt kavalleri). Se Rustning.

Berut. Se Beirut.

Berwald. I. Johan Fredrik B., musiker, f. 4 dec. 1787 i Stockholm, uppträdde redan i sitt sjätte år som violinspelare och blef i sitt tionde prisbelönt såsom kompositör af en uvertyr. 1800 företog han med sin far konstresor utomlands, studerade därunder violin för Rode och komposition för Vogler samt var under sju års tid anställd som förste violinist vid kejs. teatern i Petersburg. 1813 ingick han i hofkapellet i Stockholm, blef 1816 konsertmästare, 1823 kapellmästare och 1849 emeritus. Död 26 aug. 1861. — B. var en skicklig orkesteranförare, utmärkt kvartettspelare och aktningsvärd kompositör. Hans kompositioner uppgifvas af honom själf till öfver 60 nummer (de flesta otryckta) och utgöres af sonater, rondon, konserter, stråkkvartetter, romanser (*Dödsoffer åt bröderna Ramsay, Klagan på stranden, Ack du, för heilken jag evigt skall ömma m. fl.*), festmusik till drottning Desiderias och Oskar I:s

kröningar, sorgmusik till Sofia Albertinas och Karl XIV Johans begrafningar, prologer, kantater, operetten *L'héroïne de l'amour filial* (uppförd i Petersburg 1811), musik till en mängd dramer, bl. a. *Odin i Svithiod, Birger jarl, Erik XIV, Turken i Italien, En majdag i Varend m. m.* Dessa tonsättningar röja icke någon djupare egendomlighet.

2. Franz Adolf B., den föregående halv-kusin, tonsättare, f. 23 juli 1796 i Stockholm, d. 3 april 1868 därstädes.

Af fadern (Christian Friedrich Georg B., f. 1740 i Slesvig, d. 1825, hofkapellist i Stockholm 1773) fick han undervisning i violinspel, liksom senare af Du Puy, men ingen vet hur och hur han lärt sig kompositionskonsten. 1812 blef han violinist, 1824 altist i hofkapellet, och redan på denna tid komponerade han flera verk, bl. a. den berömda, sedan af Musikaliska konstföreningen utgifna septetten. 1828 bosatte han sig i Berlin, studerade kontrapunkt under umgänge med Mendelssohn och Zelter samt komponerade operan *Der verräther*, men tyckes plötsligt för en tid ha förlorat hagen för musik och inrättade ett ortopediskt gymnastikinstitut efter egen metod (sannolikt den första mekaniska sjukgymnastik). Institutet öppnades i Berlin 1835 och blef starkt anlitadt, men då besöken begynte aftaga, vaknade åter hans musikaliska böjelse, hvarför han begaf sig till Wien, skref operan *Estrella de Sorio* och uppförde 1842 på en välgörenhetskonsert tre orkesterverk, *Elfen-spiel, Humoristisches capriccio* och *Erinnerung an die norwegischen alpen*, allt mottaget med det ämplaste bifall (det var t. o. m. fråga om att gifva "Estrella" på operan i Wien). B. återvände därefter till Stockholm och gaf 1842—46 flera konserter, hvarvid uppfördes orkesterstycket *Bajadärfesten, En ländlig bröllopsfest, tonmåleri för orgel, Karl XII:s seger vid Narva*, för 4 tenorer med trumpet och basuner, *Gustaf Adolfs seger och död vid Lützen*, kantat med orgel och blåskör, *Nordiska fantasibilder* för solo, kör, orgel och två blåsorkestrar, uppställda på hvar sin sida af kyrkan, m. m. De mera populära af dessa stycken gjorde mycken lycka, men då B. kom fram med mera djupsinniga saker, såsom den efteråt så prisade *g-mollsymfonien*, ville man icke veta af honom, och han fick höra att hans musik var fordringsfull, obegriflig, bisarr o. s. v.

Hans smärre operor *Jag går i kloster* (1843) och *Mode-handlärskan* (1845), båda med text af honom själf, gjorde ingen lycka på scenen. B. reste äno utrikes, vistades 1846 i Paris, gaf de följande åren konserter i Linz, Nürnberg, Graz, Olmütz, Salzburg, där han blef hedersledamot af Mozarteum, och Wien, där han med stort bifall framförde ett dramatiskt tonmåleri, *Ein ländliches verlobungsfest in Schweden*, under medverkan af Jenny Lind. 1849 återvände han till Sverige, sökte förgäves plats som hofkapellmästare och som director musices i Uppsala samt antog därför 1851 en anställning som disponent vid Sandö

glasbruk, senare vid Sandviken, under det han tillika slog sig på tegelslageri. Först 1867 antogs han till lärare i komposition och instrumentation vid konservatoriet, där han ådagalade "stor förmåga att uppmuntra och inspirera eleverna". Akademien uppdrog äfven åt honom att omarbete Hæffners koralbok, men detta hann han knappt mer än påbörja före sin död. "Estrella" uppfördes sent omsider 1862. Bland hans kompositioner märkas för öfrigt flera symfonier, pianokvintetter, pianotrior, stråkkvartetter, violinduo, violoncellsonat, musik till industriutställningens öppnande 1866, den uppförda operan *Drottningen af Golconda* m. m. L. Norman, den ende, som under hans listid gjorde honom full rättvisa, yttrar om hans musik: "I sats och stämföring är B. en man för sig. Han är så polyfon, att allt, som stöter på vanlig ackompanjemangsfigur, är honom förhatligt. Han älskar en fin, spirituell konversation mellan stämmorna, förbunden med djupsinnig kombination. Hans rytmik är omväxlande och pikant, och i harmoniskt hänseende bringar han oss mycket både nytt och vackert. I instrumentation är B. mästare af första rang. Äfven här stöder han sig icke på tradition, och handverksmässigt förfar han aldrig."

3. Julia Matilda B., den förstnämndes dotter, operasångerska, f. 14 okt. 1822 i Stockholm, debuterade 1847 med stor framgång i scener ur "Linda" och "Hugenotterna" samt 1848 såsom *Rosina* i "Barberaren" och som *Isabella* i "Robert". Sistnämnda år anställdes hon vid k. lyriska scenen, hvarifrån hon afgick 1852, då hon blef gift med f. d. löjtnanten, friherre Knut Åkerhjelm. Hennes roller voro, utom de nämnda, *Susanna* i "Tigars bröllop", *Agata* i "Friskyten", *Alce* i "Robert", *Maria* i "Regementets dotter", *Marta* m. fl. — "i hvilka alla hon genom sin vackra röst, sin poetiska uppfattning och sitt fina dramatiska föredrag tillvann sig publikens lifliga sympatier". Död i jan. 1877. A. L.

Bervic [-vi'kk], Charles Clément (urspr. Balvay), fransk kopparstickare, f. 1756, d. 1822, var särskildt mästare i afbildningen af plastiska konstverk. Bland hans arbeten må nämnas *Laokoon*, *Ludrig XVI*, efter Callet, samt *Nessus och Deianeira*, efter G. Reni (i Stockholms nationalmuseum).

Berwick [be'rik]. 1. Grefskap i sydöstra Skottland, 1,202 kvkm. 30,816 inv. (1901). I s. ö. bildar floden Tweed gräns mot England. Kusterna äro klippiga och branta. Omkr. hälften af yttinnehållet är odlad. Boskapsskötseln är anseelig. B. består af landskapen Lammermuir, Landerdale och slätten Merse 1. March. Hufvudstaden, som förut varit Greenlaw, är nu Duns. — 2. B. upon Tweed [öpen tvi'd], stad i engelska grefskapet Northumberland, vid floden Tweeds mynning. 13,437 inv. (1901). Skeppsvarf, järngjutierier m. m. En brygga och en järnvägsviadukt, byggd af Stephenson, 658 m. lång, leder öfver Tweed till Tweedmouth. Staden var för en viktig gränsfästning och utgjorde länge föremål för strid mellan England och Skottland, till dess den 1551 förklarades för fristad. Den införlivades 1885 med England.

Berwick [be'rik], James Fitzjames, hertig af B., marskalk och pär af Frankrike, var naturlig son af den engelske konungen Jakob II och Arabella Churchill, syster till den store hertigen af Marlborough. Han föddes i Frankrike 1670 och upp-

fostrades där samt gjorde sina första lärospän i krigskonsten under hertig Karl af Lothringen i kriget mot turkarna. 1687 blef han i England upphöjd till

hertig af Berwick, och sedermera tjänade han under Jakob II i Irland samt var en kort tid själf öfverbefälhåfvare där, från Tyrconnells afresa till kapitulatioonen i Limerick, då han återvände till Frankrike. Sedan 1691 tjänade han under marskalk Luxembourg i Flandern, tillfångatogs i slaget vid Neerwinden, men blef genast utväxlad. 1702 tjänade han under marskalk Boufflers, och 1703 blef han naturaliserad fransman. 1704 fick han befälet öfver den franska armén i Spanien, ställdes därefter mot kamisarderna i Languedoc och skall då med skoningslös stränghet hafva utfört de order han erhöi från Versailles. 1706 blef han marskalk af Frankrike och sändes därpå tillbaka till Spanien för att upphjälpa den dåliga ställningen därstädes samt vann öfver earlen af Galway den stora segern vid Almanza, 1707. Såsom belöning blef hans son i första gifet upphöjd till grand af Spanien. 1708 ställdes B. i spetsen för arméerna i Spanien, i Flandern, vid Rhen och vid Mosel. 1709—12 vann han nya lagrar under sitt mästerliga försvar af Dauphiné; 1713 återvände han till Spanien och intog Barcelona. Efter freden i Utrecht var B. länge utan användning; han vägrade att deltaga i "pretendensens" försök att år 1715 återvinna Englands tron och föredrog fransk utrikespolitik framför engelsk. Dock underhandlade han före den första resningen i Skottland (1715) med det svenska sändebudet i Paris baron Erik Sparre om en landstigning af svenska trupper i Skottland; planen strandade dock. 1718 fick B. befälet öfver en fransk armé, som skulle bekämpa Filip V i Spanien — den konung, som förnämligast hade hans mod och skicklighet att tacka för sin krona. En af B:s söner, känd under namnet hertig af Liria, var bosatt i Spanien och fick af sin fader det rådet att icke rygga tillbaka för sin skyldighet att strida för sin suverän. 1719 eröfrade B. Guipuzcoa. Många års fred följde nu, och först 1733 — i anledning af det polska successionskrigets utbrott — blef han åter kallad till tjänstgöring. Vid belägringen af Philippsburg stupade han, 1734. Han var högt aktad för sitt mod, sina talanger och sin rättträdighet samt lämnade efter sig ett lysande namn såsom krigare. De irländare, som inträdt i fransk tjänst, hade i honom en varm vän och beskyddare. Från B. härstamma såväl hertigarna af Liria, gränder af Spanien, som de franske hertigarna af Fitzjames. B:s memoarer, som gå till 1705, publicerades första gången 1777. De äro flera gånger omtryckta. Jfr C. Townshend Wilson, "The duke of B." (1883). (H. A.—n.)

Berwick upon Tweed. Se Berwick 2.
Berycidæ, zool., en fiskfamilj, som tillhöra gruppen *Acanthopterygii* (Tagggingen). Typiskt för familjen är släktet *Beryx* (se d. o.).

Beryll (af grek. *béryllos*, sjögrün ädelsten), *miner.*,

ett af aluminium- och berylliumslikat sammansatt mineral. Berylln bildar sexsidiga, prismatiska kristaller af stor hårdhet och 2., egentl. vikt, angripes ej af syror och smälter endast i strängaste hetta. Den är sällan färglös, vanligen grön. Genomskinliga och gräs- eller äpple-gröna varieteter kallas smaragder och räknas till de dyrbaraste ädelstenarna; de blåaktigt gröna kallas akvamariner. De orena, ej genomskinliga varieteterna, som ofta uppnå en kolossal storlek, kallas beryller. Den ädla smaragden träffas i Sibirien och vid Muso i Boyaca (Columbia, ej långt från Santa Fé de Bogotá) m. fl. ställen. Vanlig beryll är mindre sällsynt och träffas i granitgångar. Detta mineral förekommer i närheten af Falun, vid Brodbo, Finbo, Färnebo m. fl. ställen, vid Limoges (Frankrike), i Nord-Amerika o. s. v. P. T. C.*

Beryllium, kem., ett i beryll, smaragd och några andra sällsynta mineral förekommande grundämne. Dess öfver upptäcktes af Vauquelin 1794. Själva metallen framställdes af Wöhler 1828 i form af ett grått pulver, sedermera i kompakt form af Debray. Metallen är mycket lätt (dess egentl. vikt ej mer än 2,1); den är smidig och smälter lättare än silver. Atomvikten, som tecknas Be, är 9,1 (då syre = 16). Berylliums föreningar äro i allmänhet färglösa; de lösliga utmärkas af söt smak — däraf det forna namnet glycium (af grek. *glyky's*, söt), hvilket är synonymt med beryllium. Beryllium-oxiden är ett hvitt, i vatten olösligt pulver. I sina kemiska förhållanden visar beryllium största likheten med magnesium. P. T. C.*

Beryllos, biskop i Bostra i Arabien. Se Antitrinitarier.

Berytos, stad. Se Beirut.

Beryx, zool., typ för den till de taggfenstråliga fiskarna hörande familjen *Beryciæ*, utmärker sig i zoologiskt hänseende genom sina starkt tandade fjäll och gällockens starka tandbävning samt den för benfiskarna eljest ovanliga oregelbundenheten i bukfenornas strålantal. I geologiskt afseende utmärker sig denna familj genom sin höga ålder: släkten, som voro föga olika *Beryx*, lefde redan i kritaerioden, då de taggfenstråliga fiskarna eljest knappt hunnit framträda eller åtminstone voro mycket sällsynta. I nutiden lefva blott få representanter af denna familj, och de flesta tillhöra de tropiska hafven. En art, *B. borealis*, 30—40 cm. lång och däröfver, förekommer inom den skandinaviska faunans hafsområde, men såsom en af våra största sällsyntheter, känd endast i tre exemplar, hvilka anträffats i trakten af Bergen. Liksom öfriga *Beryx*-arter är denna en djupvattensform med stora ögon, som påminna om kungsfiskens, hvilken den också rätt mycket liknar i sin högröda, på buken silfverglänsande färg. Oafsedt andra karaktärer igenkännes den emellertid lätt på byggnaden af sina bukfenor, som hafva 10 mjuka strålar. Svårare är att afgöra om den verkligen är till arten skild från en *Beryx*-form, som leiver i djupet vid Madeira. F. A. S. (L—o.)

Berzëlia Brongn., bot., växtsläkte af fam. *Bruniaceæ*, innefattar *Erica*-liknande buskar, som bära en stor mängd små, tätt sittande blad och obetydliga, i små, rundade hufvud sittande blommor. Till detta släkte höra bl. a. *B. lanuginosa* Brongn. och *B. squarrosa* Sond., som stundom odlas som prydnadsväxter. Släktet är uppkalladt efter J. J. Berzelius. Ldt. (G. L—m.)

Berzelianit Dana, miner. Se Selenkoppar.
Berzëlianska stipendiet. Se Vetenskapsakademien.

Berzëlii park, en liten vacker parkanläggning i Stockholm, belägen mellan Nybron, Hamngatan och Berns salonger samt uppkallad efter den store kemisten Berzelius, hvars af Qvarnström modellerade, 1858 resta bronsstaty behärskar parkens midt. Anläggningens mark har liksom Nybrohamnen vunnits genom utfyllning. Ännu på 1700-talet gick nämligen Ladugårdsländsvikens (Nybrovikens) inre del ända fram till Packartorget (nu Normalmstorg) och nuv. Kungsträdgårdsgatan, men hamnen igenfylldes alltmåra från midten af 1700-talet till början af 1800-talet, så att den bildade en stinkande pöl, benämnd "Kattahavet", tills denna i början af 1850-talet igenfylldes och af trädgårdsskitekten Knut Forsberg (f. i Stockholm 1827, d. i Brooklyn, Nord-Amerika, 1895) omskapades till en park (1852—53).

Berzëlius, Jöns Jakob, kemist, en af förra århundradets förnämste vetenskapsmän, f. 20 aug.

1779 i Väfersunda socken i Östergötland. (Namnet, urspr. skrifvet Bergselius, togs af hans farfars far efter frälsesäteriet Bergsäter i Motala socken.) Efter sina föräldrars död upptogs han af en morbroder, i hvars hus hans håg väcktes för entomologiens studium. 1793 intogs han på Linköpings gymnasium. Där ansåg han sig så mycket mer kunna få tillfredsställa sin böjelse för naturvetenskaperna, som han redan vid inträdet egde kunskaper, hvilka voro fullt tillräckliga för studentexamen. För denna sin böjelses skull blef han emellertid (liksom det förut är enahanda anledning hänt Linné) misskänd af lärarna, och i afgångsbetyget betecknades han såsom "en yngling af tvetydigt hopp". Vid universitetet i Uppsala, där han blef inskrifven 1796 och där han till en början måste uppehålla sig genom att undervisa andra, egnade han sig genast med iver åt läkarkonsten. 1799 tjänstgjorde han vid Medevi såsom biträde åt brunns-läkaren. Äfven tillbragte han någon tid på Vadstena apotek, och denna vistelse var af stor betydelse för de förbättringar han sedermera åvägabragte i metoden för läkemedlens beredning — förbättringar, som vunno intag icke endast i den svenska, utan äfven i utländska farmakopéer. Samtidigt lärde B. af en kringresande italienare, Vaccano, hvilken sålde termometrar och barometrar, de för glasblåsning erforderliga handgreppen. Under anställningen i Medevi började han studera de verkningar, som Voltas stapel utöfvade på sjuka och lama, hvarvid han nyttjade en af honom själf förfärdigad stapel af kopparslantor och gjutna zinkbrickor. Äfven anställde han analyser af Medevi-vattnet och utgaf 1800 såsom resultat därpå sin disputation pro exercitio, *Nova analysis aquarum medeviensium*. 1801 aflade han medicine-kandidatexamen och året därpå licentiat-examen, för hvilken han författat och ventilerat en afhandling *De electricitatis galvanicæ cel. Volta excitæ in corpora organica effectu*. Därefter flyttade han till Stockholm och

utnämndes af Collegium medicum till medicine och pharmacie adjunkt. 1803 verkställde han i förening med Hisinger sina epokgörande undersökningar öfver den galvaniska strömmens inverkan på metall-salter, hvilka undersökningar offentliggjordes 1803 i Gehlens "Journal der chemie". S. å. höll han populära föreläsningar i kemi för hufvudstadens bildade publik; men dessa rönt så liten uppmuntran, att föreläsaren så när hade måst pantsätta sin dyrbara instrumenssamling för att kunna betäcka de till dessa föredrag erforderliga omkostnaderna. Han var vid denna tid äfven anställd vid wernerska brunns-inrättningen, hvilken han högeligen gagnade genom afhandlingen *Några underrättelser om nyttan af artificiella mineralvatten* (1803). Efter att 1804 haiva blifvit promoverad till med. doktor, förordnades B. att upprätthålla farmacie professors tjänst i Stockholm. Zoologen Qvensel blef emellertid (1805) utnämnd till professor i farmaci, och B., som för sitt förordnande godtgjordes endast med assessors titel, nödgades då mottaga fattigläkartjänsten i Adolf Fredrika församling, med en lön af 66 rdr 32 sk. b:ko (100 kr.). "Det var litet", säger han själf, "men med inskränkta behov är litet ofta nog". Året därefter blef han jämväl lärare i kemi vid Karlbergs krigsakademi. Efter Qvensel utnämndes han 1807 till professor i medicin och farmaci vid den i Stockholm då bestående medicinska skolan, hvilken sedermera blef Karolinska mediko-kirurgiska institutet. Nitaländande för läkarbildningens höjande, åvägabrachte han s. å. stiftandet af Svenska läkarsällskapet och sträfvade ifrigt för att det nämnda institutet måtte blifva utvidgadt och få större rättigheter. Så t. ex. utverkade han tillstånd att få inreda ett laboratorium i ett hus på Riddarholmen. Vid samma tid, 1808, började han utgifvandet af sin stora *Lärobok i kemien* (I—VI., 1808—30). Detta verk, hvars två första delar utkommo i ny upplaga (1817—22), öfversattes på de flesta europeiska språk. Tillsammans med Hisinger hade B. 1806 börjat utgifva en samling vetenskapliga rön under titeln *Afhandlingar i fysik, kemi och mineralogi* (1806—18). I detta arbetes sex volymer (de tre sista utgaf han med biträde af flere andra kemister och mineraloger) framlade B. under tolf års tid de ymniga resultaten af en nästan otalig mängd experiment. I denna samling finner man hans och Hisingers undersökningar öfver den galvaniska strömmens inverkan på salter, redogörelser för deras upptäckt af elementet cerium, B:s arbeten i fysiologisk kemi (om benen, mårgen, exkrementen, djurvätskorna m. m.), redogörelse för hans upptäckt af elementet selen och för hans långvariga, omfattande och ytterst noggranna undersökningar öfver de kemiska proportionerna samt en mängd mineral-analytiska arbeten, bland hvilka särskildt må framhållas de glänsande undersökningarna öfver de vid Falun funna sällsynta mineralen. En sådan samling undersökningar torde vara utan like i något lands litteratur, och likväl röra de endast en del af hvad B. producerade.

1808 kallades B. till ledamot af Vetenskapsakademien, och 1810 valdes han till preses i densamma. Han stod nu på höjden af anseende. 1812 besökte han England. 1817 fick han, vid den berömda Klaproths fränfälle, anbud att blifva dennes efterträdare såsom professor i Berlin, med rättighet att själf bestämma villkoren, och då han afslog anbudet, blef han af den preussiska regeringen anmodad att bland

sina landsmän utse en lämplig person till platsen. Men B. föreslog i stället en ung preussare, Mitscherlich, upptäckaren af isomorfien, och denne afsändes då till Stockholm för att under B:s ledning förkofra sig i sin vetenskap. Vid Karl Johans kröning, 1818, upphöjdes B. i adligt stånd, med rätt att oförändradt behålla det namn hans forskningar gjort så äradt. S. å. utsågs han af Vetenskapsakademien till dess ständige sekreterare, med nära dubbelt så stor lön som de föregående sekreterarna haft. Under den tiden han skötte denna befattning åvägabrachte han stora och viktiga förändringar inom akademien. Nya grundregler antogos, och 1828 inköptes det stora hus, där riksmuseet nu är inrymdt. Dettas samlingar tillväxte i rikhaltighet, på samma gång värden af dem anförtröddes åt förtjänstfulla vetenskapsmän. Dess nymmer så ytterst dyrbara mineralkabinett grundades af B. och hans vän Hisinger. Viktigast af hvad B. åstadkom voro dock de *årsberättelser* om vetenskapernas framsteg under det förlutna året, hvilka på akademien högtidsdagar afgåvos af riksmuseets intendent. 1821—47 aflämnade B. punktligt en fullständig, stundom ganska utförlig redogörelse för alla under året utgifna kemiska arbeten — ett verk på 26 volymer, innehållande icke allenast referat, utan äfven kritiska granskningar. Genom detta högst viktiga och fullständiga arbete, som under ett par år fortsattes af L. F. Svanberg, blef den vidlyftiga kemiska litteraturen så väl ordnad, att man med lätthet kan finna den historiska utvecklingen af hvarje del af vetenskapen. Dylika årsberättelser utgafvos sedermera och utgifvas ännu i Tyskland. B. till kommer hedern att först haiva satt i verket dessa gagnande företag. — 1820 fick B. af brucksocieteten en guldmedalj och ett årligt anslag af 500 rdr b:ko (750 kr.) såsom erkänsla för det gagn hans undersökningar och undervisning tillskyndat bergshandteringen.

De män, hvilka af B. invigdes eller utbildades i hans vetenskap, utgjorde en talrik krets, och många bland dem haiva efterlämnat lysande namn såsom forskare eller lärare. Bland hans svenske lärjungar märkas H. G. Trolle-Wachtmeister, J. A. Arfwedson, B. G. Bredberg, Mosander, L. F. Svanberg, Ullgren, N. J. Berlin m. fl.; bland utlänningar bör i första hand nämnas Wöhler, vidare den förut omtalade Mitscherlich, H. Rose, G. Rose, Gmelin, v. Bonsdorff, N. Nordenskiöld, Magnus m. fl. — Med samtiden förnämte kemister och naturforskare stod B. i lifliga förbindelser. I England, hvilket land han besökte 1812, blef han personligen bekant med Humphry Davy, Wollaston m. fl. För att återställa sin hälsa, hvilken tagit skada vid hans undersökningar öfver den af honom upptäckta selenen, företog han 1818 en resa bl. a. till Frankrike, sammanträffade där med Humboldt, Arago, Ampère m. fl., emottogs på Arcueil af den gamle Berthollet, gjorde exkursioner med Cuvier och Brongniart samt åhörde föreläsningar af Thénard, Gay-Lussac, Vauquelin, Biot och Brongniart. 1822 besökte B. för hälsans vårdande Karlsbad, hvilket besök gaf anledning till hans förtäfliga analys af Karlsbadvattnet, hvari han fann fluor, strontian, fosforsyra jämte flere i mineralvattnen förut ej iaktagna ämnen. Vid detta tillfälle sammanträffade han i Eger med Goethe. På ett naturforskar-möte i Berlin 1828 intog B. hedersplatsen, och vid samma tillfälle öfverlämnades till honom ett exemplar

af hans på spanska öfversatta och i Mexico tryckta skrifter. 1830 deltog han i naturforskarnas möte i Hamburg. Efter hemkomsten därifrån uppgjorde han i förening med M. M. af Pontin planen till en trädgårdsförening i hufvudstaden.

B:s verksamhet togs nu i anspråk för flera allmänna värf, och han såg sig till följd däraf 1831 nödsakad att afgå från sin professur vid Karolinska institutet. Under koleraåret 1834 var han ordförande i Adolf Fredriks församlings sundhetsnämnd. En kall morgon, då han hade tillsyn öfver koleralikens jordfästning, insjuknade han i gikt, hvilken för alltid bröt hans krafter. 1835 gifte han sig med en dotter till statsrådet Poppius, och på bröllopsdagen (19 dec.) fick han friherrediplom. 1847 öfverfölls B. af en sjuklighet, som 7 aug. 1848 ändade hans årofulla lif, och med honom slocknade äfven hans ätt. Hela den bildade världen sörjde hans bortgång. Farmaceutiska sällskapet i Leipzig sände till Vetenskapsakademien en väldig eklöfskrans af silfver, med inskriften "Dem andenken des meisters in der wissenschaft J. J. von Berzelius". Solna kyrkogård gömmer hans stoft under en enkel vård. Hans af Qvarnström

modellerade staty i Stockholm affäcktes 16 juli 1858 på den plats, som efter den store mannen fått namnet "Berzelii park". Få dödliga hafva fått så många utmärkelser som B. Han var medlem af de flesta svenska och 81 utländska vetenskapliga samfund. 1829 blef han hedersledamot af Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien, och 1837 intog han ett rum i Svenska akademien. 1898 högtidlighöll Vetenskapsakademien årsdagen af hans död med en stor minnesfest (skildrad af L. F. Nilsson och S. Jolin 1901),

och s. å. hade akademien öppnat ett Berzelius-museum i bottenvåningen af sitt vid Drottninggatan belägna hus.

H. Kopp säger i sitt klassiska verk öfver kemiens historia: "För att kunna lämna en fullständig öfversikt af B:s arbeten fordras, att man öfverlar hela kemiens omfång. Det finnes i denna vetenskap ej någon lära, till hvars utbildning han ej bidragit; det finnes intet grundämne, om hvars förening man ej genom B. erhållit bättre kännedom". Några af hans vetenskapliga arbeten äro nämnda i det föregående. Antalet af hans afhandlingar och uppsatser uti in- och utländska tidskrifter uppgår till 213. Därtill komma de förut omtalade läroböckerna och årsberättelserna. B:s tidiga undersökningar öfver galvanismens inverkan på salter lade grunden till hans elektrokemiska, dualistiska teori, som under första hälften af förra århundradet enväldigt härskade i vetenskapen. Också var denna teori med sällspord konsekvens tillämpad i alla vetenskapens detaljer, och i öfverensstämmelse med densamma står den af B. utbildade nomenklaturen och beteckningssättet, enligt hvilket hvarje grundämnes atomvikt betecknas med begynnelsebokstafven eller begynnelsebokstäfverna till ämnets latinska namn och föreningarna genom de bredvid hvarandra ställda tecknen för grundämnena. Detta senare beteckningssätt förtjänar särskildt framhållas. Genom sin enkelhet och uttrycksfullhet har det nämligen på kemien utöfvat ett ofantligt stort inflytande och skall utan tvifvel i alla tider bibehållas. (Jfr A t o m v i k t.)

Såsom enhet för atomvikterna valde B. syrets atomvikt, hvilken antogs vara 100. Såsom de öfriga ämnenas atomvikter antogs, ehuru med flera undantag, de viktsmängder af andra element, som kunde förenas med 100 delar syre för att bilda den lägsta syrsättningsgraden. Stödd på Gay-Lussacs undersökningar öfver volymförhållandena hos gaser, som förenas, antog B., att i många fall begreppen atomvikt och ekvivalentvikt ej äro identiska — såsom de kort efter B:s död allmänt antogs vara, tills den moderna kemien ånyo infört den af B. förut gjorda distinktionen. Så ansåg B., att en molekyl vatten verkligen, i enlighet med nu gällande åsikter, utgjordes af 2 atomer väte och 1 atom syre. Men enligt B. kunde vätet, och på samma sätt saltbildarna, kvävet, fosforn o. s. v., aldrig ingå i föreningar annat än såsom tvenne förenade atomer, s. k. dubbelatomer — en åsikt, i hvilken de nu härskande teorierna ej öfverensstämma med B. — B:s forskningar öfver de bestämda proportionerna äro förut omnämnda. I sammanhang därmed stå hans atomviktsbestämningar, hvilka äro frukten af många års mödor samt de tillförlitligaste och noggrannaste, som dittills utförts. Att B. på mineralogiens område (1814) tillämpade de nyupptäckta lagarna för kemiska föreningar, gjorde honom till en reformator af nämnda vetenskap, på samma gång som hans många utomordentligt noggranna mineral-analyser bragte reda och klarhet i kännedomen om mineralens kemiska natur. För dessa undersökningar måste B. utarbета nya analytiska metoder, bland hvilka flera ännu i dag äro allmänt använda. Så t. ex. lärde B. att med fluorvätesyra sönderdela silikat, att använda klor för att skilja metaller, hvilkas åtskiljande eljest är ofullkomligt. För att med minsta uppoffring af material och tid finna ett minerals eller ett ämnes beståndsdelar ut-

bildade B. blåsörskemien (jfr *Analys, kemisk*). Hans 1820 utgifna afhandling *Om blåsörrets användande i kemien och mineralogien* utgafs på tyska (3 uppl.) samt på franska, engelska, italienska och ryska. Äfven hans mineralundersökningar hade viktiga följder för kemien. Under dem upptäckte han grundämnena cerium (i förening med Hisinger), selen och torium, och på samma gång gaf han en fullständig utredning af dessa elements egenskaper. Äfven på den organiska kemiens område utförde han ett utomordentligt inflytande. Redan tidigt utforskade han djurkroppens väfnader och vätskor, och hans *Föreläsningar i djurkemien* (1806—08) voro grundläggande för den fysiologiska kemien. Sin elektrokemiska teori tillämpade B. äfven på de organiska ämnena — ett stort arbete, då han för dess utförande måste analytiskt undersöka en mängd organiska föreningar och bestämma deras molekylarvikt. Därtill erfordrades förbättring af elementar-analysen samt den af B. först använda metoden att bestämma molekylarvikten genom kroppars förening med syror eller baser äfvensom analysen af dessa föreningar. De organiska kropparna voro enligt B. bildade efter den organiska kemiens mönster, men innehöllo ej enkla, utan sammansatta, kohaltiga radikaler. Undersökningarna på detta kemiens område framkallade i Frankrike de första protesterna mot B:s system, och en ny riktning inom den organiska kemien uppstod. Hans motståndare vunno alltmer terräng och styrka genom de många upptäckter, som nu med otrolig hastighet gjordes. Ett årtionde efter B:s död hade de nya åsikterna, ehuru i mycket modifierade, fullständigt segrat och kemiens historia inträdt i ett nytt skede. Ehuru den elektro-kemiska teorien numera är öfvergifven, skall säkert ingen därför någonsin vilja förringa B:s förtjänster, misskänna det utomordentliga inflytande han så länge utförde eller förneka de många sanningar, som lågo till grund för hans åsikter, hvilka blott genom vetenskapens oafbrutna utveckling blifvit tvungna att ändra dräkt och form. — Öfverblickar man B:s vetenskapliga verksamhet, förvånas man öfver hans till det otroliga gränsande arbetskraft, hans sällsporda ihärdighet, som ej kunde afskräckas af några svårigheter, den klarhet och skärpa, hvarmed han alltid lät de faktiska upptäckterna tala sitt eget språk, och slutligen öfver hans betecknande konservatism, som ej tillät, att något nytt antogs, med mindre det visat sig sant eller bättre än det gamla.

Bland skrifter om Berzelius må nämnas: en biografi öfver honom i M. M. af Pontins skrifter (del. I), Rydqvists inträdestal i Svenska akademien (25:e del. af Akad. handl.), minnestal af P. A. Siljeström (tr. i broschyren "Minnesfest öfver J. J. Berzelius, frad af Litteratursällskapet i Stockholm, d. 20 jan. 1849") samt framför allt H. G. Söderbaums utmärkta skrift "Berzelius' verden och wachen" (i "Monographieen zur geschichte der chemie", Leipzig 1899). Söderbaum, som dessutom utgivit flera mindre bidrag till B:s biografi, har äfven redigerat B:s på Vetenskapsakademiens bekostnad utgifna *Själ/biografiska anteckningar* (1901), af hvilka bl. a. framgår att B. som jurymän i tryckfrihetsåtalet mot Crusenstolpe 1838 bidrog att fälla denne. Ur B:s brevväxling har publicerats: "Bref från Jac. Berzelius till Gustaf Magnus" (utg. af Edv. Hjelt, Hålsingfors 1899) samt "Berzelius und Liebig. Ihre briefe 1831—1845" (utg. af J. Carrière, 1893), "Briefwechsel zwischen

J. Berzelius und I. Wöhler" (utg. af O. Wallach, 1901) och "Aus J. Berzelius' und Gustav Magnus' briefwechsel 1828—1847" (utg. af Edv. Hjelt, 1900). P. T. C.*

Berzelius-lampa, *kem.*, en för dubbel luftdrag af Berzelius konstruerad spritlampa, som för, innan lysgas allmänt användes på laboratorier, mycket begagnades af kemister. P. T. C.*

Berzsenyi [bär'sjenji], Daniel, ungersk skald f. 1776, d. 1836, bidrog verksamt till att grunda en nationell lyrik i sitt land. Hans första dikter utkommo 1813 under titeln *Versci* och mottogos med allmän hänförelse. I synnerhet hans politiska sånger öfver Ungerns förfall gjorde gripande verkan. B:s samlade verk utkommo 1842 (ny uppl. 1862).

Berättelse, *jur.* Enligt 1734 års lag skulle i de till hofrätterna väjade och omedelbart instämda tvistemål och i till k. m:t inkomna revisionsaker af fördraganden, innan målet företogs till behandling, uppsättas en skriftlig framställning, som upptog i korthet de särskilda tvistepunkterna och domstolarnas beslut. Denna skriftliga framställning — berättelse — utlämnades till parterna, hvilka egde att granska densamma. Hufvudsakliga ändamålet med berättelsen var således, att parterna, innan deras tvist slutligen afgjordes, skulle komma i tillfälle att tillse, huruvida deras yrkanden blifvit riktigt upptagna. Genom lagen 14 juni 1901 upphäffdes föreskrifterna om berättelsens utfärdande såväl i hofrätten som i revisionsaker. Berättelserna uppfyllede nämligen icke längre det ändamål, som föranlett stadgandena om desamma, då granskning från partens eller dess ombuds sida knappast någonsin i senare tider egt rum, utan berättelsens underskrifvande alltmer blifvit betraktad som en tom formalitet. K.*

Berörings-elektricitet (Kontakts-elektricitet, Galvanisk elektricitet, Galvanism), *fys.* Se Galvanism.

Bes I. Be'ssis, lat. (urspr. *des*, af *duæ asis*, två delar af ett *as*), fornmersk vikt, = $\frac{2}{3}$ ($\frac{2}{12}$) *as*.

Bes, fornegyptisk gud af dvärgaktig och grotesk skepnad, alltid afbildad framifrån, vanligen naken, med djurbrönn, bredt skägg nedhängande öfver skulderna och en hög fjäderkrona på hufvudet. B. var en gud för musik och dans; hans bild förekom dessutom ofta på sminkburkar och andra toalett-föremål, och han ansågs beskydda barnsbröden. B. omnämnes icke i den äldsta tidens inskrifter, men sedermera ofta; han var i några trakter den förnämsta lokalguden. Bilder af honom funnos äfven i Fenicien och på Cypern samt under kejsartiden i Rom.

Bes., i zoologiska beteckningar förkortning för J. M. Beseke, tysk ornitolog, f. 1746, d. 1802.

Besan och **Bes an m ast**, gamla benämningar på mesan och mesan m ast (se d. o.). R. N.*

Besançon [besäsän'], hufvudstad i franska depart. Doubs, vid floden Doubs. 251 m. ö. h., på en af

floden kringfluten platå, som endast genom ett smalt näs, 120 m. högt öfver flodens yta, hänger fast med stranden. 48,329 inv., som kommun 55,362 (1901). B. har stor industri, däribland järnverk, maskinfabriker och en mycket anseelig urfabrikation (i departementet produceras årligen 400,000 ur af 13,000 arbetare). Handel med vin, järn, trä. Säte för generalkommandot öfver 7:e armékåren, för en ärkebiskop (sedan 3:e årh.) och för en appellations- och en handelsdomstol. Det har två fakulteter (*faculté des sciences* och *faculté des lettres*), en *école préparatoire de médecine et de pharmacie*, ett lyceum, ett prästseminarium, ett seminarium för lärare och ett för lärarinnor, ett *collège*, en artilleriskola, ett bibliotek (på 130,000 band), ett konstmuseum, ett naturalekabinett, ett hospital och ett döstumstitut. — B. är mycket välbyggt och har vackra promenader. Det eger en gotisk domkyrka (S:t Jean) delvis från 11:e årh. Redan förut befäst, fick B. efter kriget 1870—71 en mängd nya fort, bland hvilka de förnämsta äro Montfaucon i ö., Est och Ouest des Buis samt Fontain och Rolland i s., Planoise och Rosemont i v., Monts Boucons, Justices och Benoît i n., hvarjämte den höjdsträcka, som följer vänstra stranden af Ognon, kommer att belastas från Pouilly till Chailuz, så att den yttre förtgården får en omkrets af 42 km. längd. — B., som i forntiden hette *Vesontio* och var af galliske sequanernas huvudstad, besattes 58 f. Kr. af Cäsar, hvilken i närheten besegrade den germanske konungen Ariovist och gjorde orten till en betydande vapenplats. Det var sedermera huvudstad för frigeiskapet Burgund (Franche-Comté), kom under 1100-talet till Tyskland och gjordes af kejsar Fredrik Barbarossa, som där höll flera riksdagar, till fri riksstad. Genom westfaliska freden (1648) afträdde B. till Spanien, som 1679 öfverlämnade det till Frankrike. 1814 belägrades det förgäves af österrikarna. Staden har ännu många fornlämningar från den romerska tiden, såsom kejsar Aurelianus' triumfbåge och en i nyare tid upptäckt storartad romersk teater. Från 1691 hade staden ett universitet, hvars juridiska fakultet 1722 flyttades till Dijon, hvaremot den teologiska och medicinska egde bestånd i B. till revolutionen. B. är födelseorten för många berömda fransmän, såsom kardinal Granvella, V. Hugo, Noudier, Rémusat och Proudhon. J. F. N. L. W. son M.

Besanmast. Se Besan.

Besant [be'sont l. best'nt]. 1. Sir Walter B., engelsk romanförfattare, f. 14 aug. 1836 i Portsmouth, d. 9 juni 1901, var sex år lärare vid Royal college på Mauritius, men egnade sig från 1868 åt den litterära banan och bosatte sig i Hampstead invid London. Han uppträdde i början som litteraturhistoriker och författade *Studies in early french poetry* (1868), *The french humorists from 12:th to 19:th century* (1873) samt *Rabelais* (1877) m. fl. biografiska karaktärsbilder, lämnade bidrag till en mängd tidskrifter och var medutgivare af "New Plutarch". B. blef 1868 sekreterare i stiftelsen för Palestinas utforskande och ombesörjde dess 21-års-berättelse (1886), skref tillsammans med E. H. Palmer *Jerusalem, the city of Herod and Saladin* (1871; ny uppl. 1888) och utgaf från 1881 "The survey of western Palestine". — B. hade tidigt förvärfvat sig mångsidig kännedom om olika folkklassers och i synnerhet de fattigares lif, något som kom hans romanskritstalleri till godo. Han in-

gick 1871 författarbolag med James Rice (död 1882), men större anparten af deras samskrifna berättelser härrör dock från B. Här må nämnas *The golden butterfly* (1876; "Guldfjärilin", 1883), *Ready money Mortiboy* (1872; "Rike Mortiboy", 1884) och *This son of Vulcan* (1876). Genom humor, klipsk iakttagelseförmåga och sundt förstånd höra dessa romaner till de bättre engelska. B. och Rice skrefvo äfven teaterpjäser gemensamt. Ensam fortsatte B. med mycken framgång att författa romaner, hvartendens ej sällan framträder för starkt, bl. a. den fantastisk-humoristiska *The revolt of man* (1882; om kvinnoemancipationen), *All sorts and conditions of men* (s. å.; "Folkets palats", 1886, i Aftonbladets följetong), hvilken bok gaf idén och impulsen till byggande af Folkets palats (se d. o.) i London och annanstädes, vidare *Dorothy Forster* (1884; med ämne från jakobiternas restaurationsförsök), *The children of Gibeon* (1886; "De fattigaste i London", 1888), en af hans bästa romaner, *For faith and freedom* (1888), *Armored of Lyonesse* (1890; "Armored. En nutidsroman", 1891), *The demoniac* (1890; "Dämonen", 1892) och *Beyond the dreams of avarice* (1895; "En förmögenhet", 1896). En lefvande kärlek till nästan var drifkraften i B:s verksamhet. Han var 1884—92 ordförande i engelska författarföreningens verkställande utskott och utgaf tidskriften "The author", ett organ för skriftställarnas intressen, hvilka han med all kraft främjade. Han medhann äfven att egna årslånga studier åt staden Londons historia, som han behandlade i flera arbeten. B. upphöjdes 1895 i adligt stånd. Hans självbiografi utgafs 1902 och den postuma samlingen *As we are and as we may be* 1903.

2. Annie B., född Wood, den föregående svägerska, engelsk kvinnlig agitator på det socialpolitiska och det religiösa området, f. 1 okt. 1847 i London, afirländska föräldrar, tillbragte sin ungdom i Harrow. Djupt religiöst anlagd och uppfostrad i anglikansk ortodoxi, deltog hon ifrigt i de väckelsegudstjänster, som kommo i bruk i England vid midten af 1860-talet. Hon trädde 1867 i äktenskap med en ung präst, Frank B., men makarnas sympatier drogo åt olika håll, i det att mannen var konservativ och höll strängt på det konventionella, medan hon svärnade för liberalism och "home rule". Växande religiösa tvifvel förde henne efter en våldsam själskris öfver till rationalismen; hon utträdde ur statskyrkan och blef 1873 lagligen skild från sin man. 1874 inträdde hon som medarbetarska i den ateistiska fri-

tänkaren Ch. Bradlaughs veckoskrift "The national reforms" och höll föredrag i det frireligiösa "National secular society". Hon rycktes äfven med i den nymalthusianska rörelsen, och drifven af medkänsla för de fattigaste klassernas elände tvekade hon ej att i grund pejla det för hela hennes väsen motbjudande ämnet samt förordade preventiva medel i *The law of population* (1877, ny uppl. 1882; "Lagen för folkkökningen", 1881) och den hufvudsakligen af en läkare författade skriften "Fruits of philosophy", för hvilken hon 1877 jämte Bradlaugh domfällades, men frikändes i högre rätt. På en senare ståndpunkt har hon återkallat dessa teorier. Fru B. utvecklade under flera år en förvånande litterär verksamhet i mycket olikartade ämnen, men sysslade helst med nationalekonomi och fördes därpå i armarna på socialismen (1883), hvilket steg medförde en brytning med de liberala vännerna samt en ny storm af förkättring. Hon valdes emellertid till medlem af öfverstyrelsen för ett stort folkskole-distrikt i östra London och förde i det offentliga oförtrutet de vanlottade folkklassernas talan. I längden otillfredsställd af den materialistiska världs-åskådningen, omfattade hon 1889 i stället med entusiasm teosofiens läror, som vida bättre motsvarade hennes själskraft. Hon ställde sin stora energi och uppväddade vältalighet i den nya lärans tjänst och vardt efter fru Blavatsky 1891 ledarinna för denna rörelse i västerlandet. Under en rastlös verksamhet som föreläsarska har hon i Storbritannien värfvat en mängd anhängare åt densamma. 1892 utsträckt fru B. färdan till Nord-Amerika, där hon rönt en lysande framgång, och 1893 uppträdde hon å det stora allmänna religionsmötet i sammanhang med Chicago-utställningen. Därefter företog hon en förkunnessfärd genom Indien, hvars hinduiska och buddistiska befolkning öfverallt hyllade henne med stora hedersbetygelser; hennes föredrag gäfvö där en kraftig impuls åt den gryende nationella rörelsen samt intresset för den gamla inhemska filosofien och religionen. 1894, 1898 och 1904 besökte fru B. Skandinavien och höll föredrag i flera större städer. Under sina mellan ytterligheter svängande utvecklingskeden har fru B. städse ådagalagt en modig sanningshåg, själfuppoftning och varm medkänsla för de förtryckte. 1893 utgaf hon sin självbiografi under titeln *Through storm to peace* ("Utkast till en självbiografi", 1894). I svensk öfversättning ha flera teosofiska arbeten af henne utgivits, bl. a. "I förgården" (1897), "Fyra världsreligioner" (1898), "Den uråldriga visdomen" (1900) och många föredrag.

Besaräbien, ryskt guvernem. Se Bessarabia.

Besborodko, Aleksander Andrejevitj, furste, rysk statsman, f. 1747, d. 1799, tillhörde en fattig adelsfamilj och uppfostrades hos greve Peter Razumovskij, hvarefter han såsom privatsekreterare åt fältmarskalken A. Rumjantsev deltog i ett par fälttåg mot Turkiet och därunder visade stor dughet. 1774 anställdes han i rikskansliet, blef kabinettsekreterare och fick på grund af Katarina II:s stora förtroende för honom ledningen af hela den inre förvaltningen. 1780 statssekreterare i utrikesministeriet, motarbetade han Potemkin och vann, i synnerhet efter Panins död (1783), stort inflytande hos kejsarinnan, som för hans tjänster gjorde honom

till rik godsegare och 1784 genom kejsar Josef II fick honom utnämnd till tysk riksgreve. B. bidrog kraftigt till den ryska våldspolitiken i Polen, men hans största framgång var afslutandet af de af Potemkin afbrutna fredsunderhandlingarna med Turkiet genom freden i Jassy 1792. Utträngd ur Katarinas ynnest af gunstlingen Platon Zubov, tog han emellertid afsked 1793, slöt sig sedan till storfurst Paul och blef efter dennes tronbestigning upphöjd till furste och rikskansler. 1798 afslöt han förbundet mellan England och Ryssland mot Frankrike. Furstegunst och ökad rikedom kommo honom fortfarande till del, så att han vid sin död efterlämnade 49,000 lifegna på sina gods och en enorm förmögenhet. — B. var en lidelsefull konstnärskare och samlade ett storartadt tafvelgalleri, som nu införlivats med det kejserliga eremitaget i Petersburg. Jfr Grigorovitj, "Kanslern furst Besborodko" (på ryska, 2 bd, 1879 —81). E. A.-t.

Besche, de, nederländska, till Sverige öfverflyttade arkitekter. Se De Besche.

Bescheij. 1. Balthasar B., flamsk landskaps- och figurmålare, f. 1708 i Antwerpen, d. där 1776, imiterade först Jan Brueghels landskap och H. van Balens mytologiska scener, men slog sig senare på porträttmåleriet (arbeten i Louvre, Antwerpen och tyska muséer). — 2. Carel B., den förras broder (födelse- och dödsår okända), imiterade liksom brodern Jan Brueghels landskap. Hans taflor äro ytterligt sällsynta, men två signerade *Landskap med figurer* finnas i Stockholms högskolas samling. O. G.-g.

Beschereille [bä'räl], Louis Nicolas, fransk språkforskare, f. 1802 i Paris, d. 1883, var 1828—56 bibliotekarie vid biblioteket i Louvre. Såsom författare var B. mycket verksam i olika riktningar. Sin största betydelse har han såsom grammatiker och lexikograf; som sådan utöfvade han ett reformerande inflytande. I ett mindre arbete, *Réputation complète de la grammaire de MM. Noël et Chapsal* (1838), framhöll han lifigt den inom franska språket ständigt fortgående striden mellan den i de minsta detaljer utförda grammatikans regler å ena sidan samt det allmänna bruket och stora författares exempel å den andra. B. sökte sedan i sina stora och ansedda arbeten *Grammaire nationale* (1834—38; flera uppl.) och *Dictionnaire national, ou grand dictionnaire critique de la langue française* (1843—46; 10:e uppl. 1871), genom att anförä en mängd exempel ur godkända skriftställares arbeten, bereda den skrivande allmänheten större själfständighet gentemot de stundom alltför småaktiga regler, hvilka i en del grammatikor uppställts för det franska språket. Jämte Devars utgaf han *Grand dictionnaire de géographie universelle* (4 bd, 1856—58; ny uppl. 1865). P. A. G.

Beslik, turkiskt mynt. Se Beslik.
Beschnitt, Johannes, tysk tonsättare, f. 1825 i Schlesien, d. 1880 i Stettin, där han från 1848

var kantor och lärare vid katolska skolan samt sångföreningsdirigent. Han komponerade ett stort antal låtar och melodiosa manskörer. A. L.

Bescht, Israel, polsk sektstiftare, f. 1698 i Tlust, Valakiet, d. 1760 i Medsiboze, Podolien. Se Chasidéer. Namnet Bescht l. B. Sch. T. anses = "Baal Schem tob", egare af det förborgade gudsnamnet "Sjem hammephorasj".

Beschtänar, Israel Beschts anhängare. Se Chasidéer.

Beschtar (ry. *Pjatigora*?, "fembergen"), en skogslös bergsgrupp på norra sluttningen af Kaukasus, nära staden Pjatigorsk. I bergen finnas varma svafvelkällor.

Besëbleck, boktr., en stålskifva med hårskarp kant, som af stilgutare användes för inriktning af linjen på typer.

Besegling, en för den iringianska sekten egenomlig religiös akt. Se Irving.

Beseki/rskij, Vasilij, rysk violinist, f. 1836 i Moskva, elev af Léonard, gjorde lycka i Paris, återvände 1860 till Moskva som medlem af kejs. operakerkestern samt har sedan gjort konsertresor till Madrid, Prag, Köpenhamn m. fl. st. Han har komponerat solosaker för violin. A. L.

Besëkloss, boktr., en på ena sidan absolut plan järnkloss, som af stilgutare förr nyttjades för att undersöka tjocklek och parallellhet på typer. Numera användes allmänt för samma ändamål mikrometer (se d. o.).

Be'seler. 1. Wilhelm Hartwig B., tysk politiker, f. 1806 i grefskapet Jever i Oldenburg, kom som barn till Husum och blef 1829 advokat i staden Slesvig. Såsom ifrig slesvig-holsteinar tog han tidigt del i det politiska lifvet, invaldes 1841 i den slesvigska ständerförsamlingen och föreslog där 1842, att Haderslevs amt (nordligaste delen af Slesvig) skulle förenas med Danmark, men hela den öfriga delen af hertigdömet med Holstein. 1846 blef han förman i ständerförsamlingen och tog verksam del i dennas opposition mot regeringen, som på grund där af förbjöd honom att mottaga återval. Han begärde då afsked från sitt advokatämbete, hvarefter man i Tyskland samlade penningar till hans underhåll. Han var också ledare af de stora agitationsmötena i Holstein 1847 och uttalade sig i febr. 1848 mot att välja "erfarna män" för att rådslå om en "fällesförfattning" för den danska monarkien. B. förde ordet vid det revolutionära mötet af ständerdeputerade i Rendsborg 18 mars och blef strax efteråt medlem af den provisoriska upprorsregeringen, till okt. s. å. Han tog nu plats i tyska nationalförsamlingen i Frankfurt och valdes genast till vice president. I mars 1849 blef han medlem af ståtthållarskapet och kvarstannade i detsamma till dess upplösning (jan. 1851) och upprorets kväfvande. Därefter begaf han sig till Braunschweig, enär han blivit utesluten från amnestien. Sedermera flyttade han till Preussen och utsågs 1861 till kurator för universitetet i Bonn. 1867 sökte han blifva invald i den nordtyska riksdagen, men föll igenom i Väst-Slesvig till följd af sina preussiska sympatier. B. författade 1856—60 flera flygskrifter till förmån för den slesvig-holsteinska saken samt uttalade sig bl. a. för en delning af Slesvig och för en förening af de tre nordiska rikena. Han afled i Bonn 1884. E. Ebg.

2. Karl Georg Christoph B., den föregående broder, tysk rättslärare, f. 1809 i Rödemis vid Husum i Schleswig, d. 1888 i Harzburg. Efter att 1831 haft tagit juridisk examen i Kiel, ville han där slå sig ned som advokat; men då han ej kunde förmås att åfäga hyllningsed till den danske konungen, vägrades honom advokatpatent, och han förbjöds också att verka som privatdocent i Kiel. Han begaf sig därför 1833 till Tyskland, blef 1835 docent i Heidelberg och s. å. professor i Basel. 1837 flyttade han i samma egenskap till Rostock och 1842 till Greifswald. 1848 invaldes han i den tyska nationalförsamlingen, där han vardt en af ledarna för högra centern och författade det koalitionsprogram, om hvilket det s. k. kasinopartiet enade sig. Sedan han 1859 kallats till professor i Berlin, valdes han 1860 till en af denna stads representanter i riksdagen och var från och med 1875 medlem af det preussiska herrehuset. Hans förnämsta arbeten äro *Die lehre von den erbverträgen* (1835—40), *Volksrecht und juristenrecht* (1843), *System des gemeinen deutschen privatrechts* (1847—55, 4:e uppl. 1885) och memoarerna *Erlebtes und erstrebtes 1809—1859* (1884). B. utgaf ock Lornsens efterlämnade arbete "Die unionsverfassung Dänemarks und Schleswig-Holsteins" (1841).

Besëmschen (af holl. *bezemschoon*, "kvast-ron"), hand., den del af en vara (i synnerhet råsocker), som vid tömmandet ur emballeringen kan bli fastsittande vid fatet; det därför beräknade prisafdraget.

Besenval [besäva/ll]. 1. Jean Victor de B., baron, fransk diplomat, f. 1671 i Solothurn (Schweiz), inträdde 1688 i fransk brigadjäst, deltog i de följande krigen och blef 1704 brigadjär. Han sändes 1707 som envoyé till Karl XII under dennes vistelse i Altranstädt för att under erbjuda af medlarskapet i spanska successionskriget söka inblanda Sverige i de västerländska förvecklingarna, men hvarken hans sträfvan att i detta syfte begagna slitningarna mellan Karl och kejsaren eller försöket att mäkla fred mellan Sverige och Ryssland ledde till något resultat. B. verkade sedermera som fransk agent, först i Danzig, sedan (1713—21) som envoyé i Warschau, hemkallades 1721 och blef 1722 öfverste vid schweizergardet. Död 1736. Jfr Syveton, "Au camp d'Altranstädt" (1900). H. B.—n.

2. Pierre Victor de B., den föregående son, baron, fransk militär och hofman, f. 1722 i Solothurn (Schweiz), deltog i österrikiska tronföljdskriget (1741—48) och sjuåriga kriget (1756—63) samt utnämndes 1763 till generallöjtnant. Genom sitt behagliga umgängessätt kom han i stor gunst vid hofvet och blef medlem i den frivola umgängeskrets, i hvilken hertiginnan af Polignac förde spiran och inom hvilken Marie Antoinette sökte sina vänner. När Ludvig XVI 1789 försökte den statskupe emot nationalförsamlingen, som ledde till anfall på Bastiljen, förde B. befälet öfver de kungliga trupperna i Paris. Emedan dessa aföllo till folket, måste han emellertid blifva överksam åskådare af upprorets framgång och fann därefter lämpligast att försöka fly till Schweiz, men greps och ställdes till rätta inför en domstol, som skulle bestraffa stämplingar mot folkets frihet. Han lyckades emellertid blifva frikad. Död i Paris 1791. De 1805—07 i 4 bd (ny uppl. 1946) utgifna *Mémoires de Besenval*, rika på skandalösa hofhistorier, hafva af familjen ej

erkänts för äkta, men äro det utan tvifvel. B. ger i dem en ganska ofördelaktig teckning af Maria Antoinette, hvilket anses haiva berott därpå, att hon tillbakavist hans alltför stora närghägnaden.

Besett. Se *Chrozophora*.

Besiffring (Generalbas-skrift), *mus.*, en öfver basnoten anbragt sifferbeteckning, som antyder hvilka intervall till densamma skola spelas. Om t. ex. basnoten är *d* och öfver den står $\frac{4}{3}$, så skall jämte *d* spelas dess terts och kvart, d. v. s. *f* / *g* (an-taget att tonarten är *c* dur). Går ackordet utom tonarten, så användes hvarje intervalls höjning eller sänkning genom $\sharp$, $\flat$ eller $\natural$ framför motsvarande siffra (i st. f. $\frac{4}{3}$ användes äfven ett streck tvärs igenom siffran). Alltså betyder t. ex. $\frac{9}{8}$, anbragt öfvanför noten *c*, att ackordet *cgb* skall anslås. Många förkortningar användas: så betecknas treklängen genom ingen besiffring; sextackordet, $\frac{6}{5}$, endast genom siffran 6; septim-ackordet, $\frac{7}{5}$, genom 7; non-ackordet, $\frac{9}{4}$, genom 9 o. s. v. För allt detta äfvensom för de invecklade beteckningarna för förhållningar, växel-noter m. m. kan här icke närmare redogöras. Generalbasskriften, som uppgifvits vara införd af Viadana (omkr. 1600), men fanns redan förut, nyttjades (till besparing af tid och rum) allmänt i äldre kyrkocompositioner äfvensom i recitativens till operor och oratorier. För mera invecklade ackordförbindelser blir den lätt otillräcklig och otydlig samt har därför i nyare tid kommit ur bruk.

Besigheim [-hajm], stad i konungariket Württemberg, Neckarkretsen, på en bergsrygg mellan Neckar och Enz, som mötas nedanför staden. 3,065 inv. (1900). Triå- och oljefabrikation, sågverk, vinodling. — Kejsar Probus skall hafva byggt *Castrum Valerianum*, där B. nu ligger. B. kom 1595 till Württemberg. Dess borg förstördes af fransmännen 1693.

Besigue 1. *Bézigue* [-si'g], fr., ett kortspel, som från Poitou kom till Paris och på 1700-talet var mycket omtyckt vid franska hofvet, men föll i glömska, tills det återigen sedan 1870 har vunnit spridning i flere länder. Det spelas lämpligast af 2 personer, med två hopbundade piket-lekar, upp till 1,000 poäng. Hvardera spelaren får i gifningen 8 kort, därefter uppläggas trumf, återstoden bildar talongen, och af denna taga de spelande ett kort efter hvarje stick. 4 äss gälla 100, fyra kungar 80 o. s. v., spaderdam och ruternekt tillsammans utgöra "bé-sigue" (40 poäng), bägge spaderdamerna jämte bägge ruternektarna "dubbel besigue" (500 poäng). Trumfärgens äss och "målare" ihop gälla 250. Vinsten markeras med tre visare på urtalleformade register, af hvilkas bakside finnes angifven poängberäkningen. Jfr Wilson, "Illustrerad spelbok" (1888).

Besika-viken, vik på nordvästra kusten af Mindre Asien, midt emot ön Tenedos, s. om ingången till Dardanellundet, station för engelska observationsflottan vid kriserna i den orientaliska frågan 1853—54 och 1877—78.

Besiktning, metodisk och legal undersökning af någots eller någons materiella beskaffenhet. Om besiktning af hus, egor och boställen (laga syn, af- och tillrädssyn) se *Byggnadsskyldighet*, *Ekonomisk besiktning* och *Husesyn*. — Inom handelsvärlden måste ofta företagas besiktning af varor, antingen för att utröna deras kvalitet eller för att bedöma, om de tagit skada af eldsvåda,

strandning o. s. v. eller till följd af vårdslöshet vid försändelse och lossning. För att afgifva utlåtande om kvalitet, skadeersättning o. d. anlitas sakkunniga och opartiska personer, s. k. besiktningsmän eller värderingsmän; i orter med lifligare handel plåga sådana vara tillsatta med allmänt uppdrag. I Norge verkställer sjörätten (bestående af en lagkunnig och två sakkunniga ledamöter) besiktning af både fartyg och varor. — Vid inmönstring af soldater och värnpliktiga företages kroppslig besiktning å dem. Om föreskrifven besiktning af prostituerade kvinnor se *Prostitution*. — Om medicolegala besiktningar se *Likbesiktning* och *Rättsmedicinsk undersökning*.

Besiktningsinstrument, skriftlig affattning af en besiktningsresultat.

Besiktningsrustmästare. Se *Rustmästare*.

Besittning, *jur.*, faktisk rådgighet öfver ting eller rättighet, grundlägger i denna sin egenskap rättigheter och förty utom villkor, att den själf har sin grund i särskild rättighet. Af besittningen följer sålunda rättsskydd mot egenmäktigt häfvande eller störande af besittningsförhållandet. Besittningshafvaren ej nämligen dels att med egen makt värja sig däremot, dels att under vissa förutsättningar likaledes med egen makt återtaga det honom afhända, dels att till besittningsförhållandets återställande erhålla handräkning af myndighet och dels att, då besittningen tillfälligtvis störts, men fara är att sådant ånyo skall ske, få häremot nedlagt myndighets förbud. I mån som besittningshafvaren behörfen tager saken i sin egen hand, är, så snart han ej öfverskrider lagstadgade gränser, hans åtgärd straffri. Vänder han sig åter till laga myndighet, har denna ej att fästa afseende vid andra motpartens invändningar än påståenden, att sökanden saknat besittning eller själf kommit därtill genom egenmäktigt förfarande mot svaranden eller någon dennes fångesman. Det förekommer alltså särskild besittningstvist, skild från tvist på rättslig grund, men också besittning, hvilken såsom olaga ej åtnjuter rättsskydd. Besittningstvist är för öfrigt ej hinder för samtidigt anställande af tvist på rättslig grund; och om i denna senare tvist det förr kommit till afgörande än i den förra och domen utfallit till förmån för svaranden i besittningstvisten, är den däri förda talan också att afvisa. — För den svenska rättsens del äro i ämnet att beakta strafflagens kap. 5 § 7 mom. 2 och §§ 9—11 samt kap. 10 § 20, promulgationslagen till strafflagen § 16, mom. 6—8, utskönningslagen §§ 145—147, 157 och 161, handelsbalken kap. 12 § 11, byggningsbalken kap. 10 § 6 och jordabalken kap. 18 § 1. Lagrummen återgifva i det stora hela förestående, från den romerska rätten hämtade och för den moderna rätten gemensamma hufvudregler. Delvis ålderdomliga, stå dock lagrummen ej i full öfverensstämmelse med hvarandra samt gifva både mera och mindre, än som i allmänhet anses böra följa af laga besittningsskydd. Detsamma kan sägas om rättspraxis, som på flera väsentliga punkter afviker från lagen, men i sin sträfvän att anpassa sig efter gängse rättsåskådning dels stannat under målet och dels skjutit däröfver. Särskildt för svensk rätt gäller sålunda följande. Äfven med våld å person må besittningshafvare värja sig i sin besittning, så ock i omedelbart sammanhang med dess beröfvande åter försätta sig däri ("å bar gärning åter-

taga"). Han må endast tillse, att han ej gör "större våld än nöden kräde", och, så framt det ej kommit längre än till "ett påbörjat eller omedelbart förestående orättmätigt angrepp", att nödvärnshandlingen ej står "i uppenbart missförhållande till den skada, som af angreppet var att befara". Härutöver må, till den del som det kan ske utan våld å person, besittningshafvare, utan att äfventyra straff för egenmäktigt själfhjäl, själf återtaga stulet eller tappadt lösöre från den, som är "misstänkt att vilja rymma" eller "löske man", d. v. s. (i betraktande af vidtagna förändringar inom den afsedda politilagstiftningen) sådan person, som i sig uppfyller förutsättningarna för att behandlas såsom lösdriifvare. Själfhjäl är i nyssnämnda omfång än vidare tillåten, om "stulet gods å färsk gärning finnes" eller med andra ord omedelbart efter stölden föranstaltade spänningar leda till det stulnas upptäckande, vare sig vid utverkad husrannsakan eller därifrån. I rättspraxis göres vid dylik omedelbar själfhjäl för öfrigt ej åtskillnad mellan stöld och afhändelse genom annat egenmäktigt förfarande. Vill man anlita myndighet för att få egenmäktigt häfd besittning återställd eller anstalter, som innebära ett egenmäktigt störande däri, aflägsnade, må man söka öfverexekutor på platsen, dock att, då det ej kommit till ett dylikt hänvändande och tvist på rättslig grund anhängiggjorts vid domstol, denna kan förberedelsevis afgöra besittningsfrågan i afkraktan på sagda tvists utgång. Äro förutvarande besittningsförhållanden oklara, har öfverexekutor att afslå ansökan samt ega såväl öfverexekutor som äfven domstol att på begäran förordna om det omvittnades sättande under tredje mans förvar eller förvaltning. Längre dröjsmål med vidtagande af åtgärd för att få besittningsförhållande återställt kan för öfrigt ej allenast försvåra dess styrkande, utan äfven föranleda talans eller invändnings ogillande på den grund, att vederbörande måste anses hafva godkänt hvad honom till skada inträffat af ändring i besittningsförhållandet. Äro omständigheterna sådana, att det egenmäktiga besittningstagandet kan hafva ledt till ett rättsligt förvärf, kan det alldeles icke åberopas i besittningstrist, exempelvis icke i fråga om lös egendom mot sådan gärningsmannens singulärsuccessor, som för sin person är i tillfälle att påstå god tros förvärf. Emellertid kan sålunda en person jämväl återinsättas i utövandet af en förut begagnad rättighet, såsom vägs tagande öfver annans mark. Men däriänte ger svensk rättspraxis exempel därpå, att afbrott i terminlig prestations fullgörande betraktats såsom kränkning i besittningsförhållande och i sådan egenskap föranlett exekutiv uttagande utan föregående beslut af domstol. Särskilda föreskrifter om förbud till hindrande af störande inträngs förnyande hafva i svensk rätt givits allenast för specialfall; se rörande byggande i vattendrag k. förordn. af 30 dec. 1880 § 21 mom. 2 och § 24 mom. 2. Det finnes emellertid talrika exempel därpå, att vid behof dylikt förordnande meddelas utan stöd af lag. Skall äfventyr stadgas, anses detta dock ej kunna sträcka sig längre, än att i brist på åtydnad utmättningsman har att sörja för inställelse af ytterligare åtgärder. För att skaffa sig hörsamhet eger ej öfverexekutor att i denna sin egenskap förelägga vite, och fallet anses ej vara sådant, att konungens befallningshafvande må jämlikt kungl. instr. af 10 nov. 1855 § 10 såsom länets högsta polismyndighet begagna sin rätt

att, "där ansvar icke är i lag bestämdt, stadga erforderliga viten". — Sammanfalla i sina hufvuddrag romersk och modern besittningslära, skilja de sig dock från hvarandra i en väsentlig punkt. Den romerska rätten kräde nämligen för besittningsskydd ej blott innehaf i mening af faktisk rådhighet, utan äfven vilja att besitta såsom egare, medan, efter mönster af germansk och närmast af kanonisk rätt, modern rätt i allmänhet och bland annat svensk nöja sig med innehaf allena. Visserligen kan ej något skyddas såsom rätt, utan att vara föremål för en därpå riktad vilja. Men viljan att innehafta antages vara för handen, hvadan också en person åtnjuter besittningsskydd för hvad, honom övetande, annan inlagt i hans burea kläder eller i hans hafda hemvist eller ock eljes bragt under hans rådhighet. Likaledes tillkommer rättsskydd besittningshafvare, som saknar rättscapacitet. — Det är icke uteslutet, att man kan åtnjuta besittningsskydd i korporell del af sak, fastän delen icke egnar sig till föremål för särskild eganderätt. Besittningsskydd kan göras gällande äfven sambesittare emellan, nämligen i mån som det endast rör sig om deras rätt att hvar för sig hafva tillgång till föremålet och ej om den större eller mindre befogenhet, som härutinnan de må ega i förhållande till hvarandra. Medelbar besittning föreligger för den, som har vilja att besitta, men för hvilken annan utöfvar rådhigheten. Den förre kan hos myndighet beifra kränkning af besittningen i den senares person, men har, då besittningen från-händts denne, att i första hand yrka på hans återinsättande däri och eger, allenast om hinder därför möter, att få föremålet ulämnadt till sig själf. Den omedelbare besittningshafvaren må dessutom också göra besittningsskydd gällande — för öfrigt äfven mot den medelbare besittningshafvaren. Mot denne har han dock härutinnan ingen rätt, om den omedelbare besittningshafvaren bibehållit sig i sådant förhållande till föremålet, att han alltjämt är i tillfälle att gifva innehafvaren anvisningar rörande det samma. Såsom exempel må tjäna, att resande öfverlämnar gods åt en honom beledsagande bärare och att husbonde eller arbetsgifvare anförtror åt sina underordnade ett eller annat i deras tjänsteställningar. De senares osjälständiga besittning framträder för svensk rätt i strafflagens föreskrift (kap. 20 § 3 mom. 1), att deras tilliggande af hvad sålunda mottagits skall räknas såsom stöld och ej allenast såsom oreddighet. — I mån som utöfver omhandlade rättsskydd besittning har särskilda rättsverkningar, har den till förutsättning, att besittningshafvaren gifvit uttryck åt någon sin vilja, och att denna går ut på något mera än innehaf. Vanligen är det viljan att vara egare, hvarför ock besittning plägar angifvas såsom förverkligandet af ett eganderätten motsvarande förhållande. Men för sin besittning kan dess innehafvare göra gällande annan rättsgrund än eganderätt: nyttjande-, pant- eller retentionsrätt m. m. d. En på nämnda sätt kvalificerad besittning har bland annat sin stora betydelse såsom bevispresumption, i det att, i brist på motbevis eller motverkande presumptioner, besittningshafvarens uppgifter om åtkomst tagas för goda. Detta sker beträffande omfånget af ostridigt rätt, beträffande rättsgrunden för en ostridigt i laga ordning verkställd öfverlättelse af besittningen och beträffande själva besittningsförvärfvets rättsenliga tillkomst. Äfven i öfrigt åt-

njuter besittningshafvare i en på rättslig grund utförd rättstvist ställning af svarande och de därmed förbundna förmanerna. Vid öfverlåtelse af rätt spelar åter besittning en roll på det sätt, att den ene kontrahentens utgiftande af rättshandelns föremål till den andre (*tradition*) än, såsom i svensk rätt vid gåfva, lån, försträckning, handpant och inlag, utgör ett nödvändigt moment i själfva rättshandeln och än bereder trygghet mot täfande anspråk af tredje man, ledande rätt från fångsmannen. Hänför man sig ej såsom i förenämnda händelse till någon sin fångsmans rätt (*derivativt fång*), utan påstår förvärf af det, som är herrelöst (*originärt fång*), eller förvärf med häifvande af förutvarande egares rätt (*extinktiivt fång*), hör härtill i åtskilliga fall, såsom vid okkupation, häfd, god tros förvärf och hittande, också besittningstagande, dock att mestadels det visserligen allenast i förening med andra rättsfakta bringar fånet till stånd. Slutligen grundlägger besittning i någons person laga anledning att, då ej annat blifvit upplyst, betrakta honom såsom egare äfven så till vida, att med utgående därifrån tredje man kan inlåta sig med honom i rättshandel och, då fråga är om ansvar för eller afgift af egendomen, talan kan vändas mot besittningshafvaren. Allt detta gäller dock företrädesvis om lös egendom. Handlar det om fast, har besittningshafvare att gentemot förutvarande egare och dem, som från honom härleda sin rätt, styrka laga fång, och äro i öfrigt de skildrade rättsverkningarna af den kvalificerade besittningen numera i allmänhet förbundna med registrering i fastighetsbok. Besittningshafvare njuter dock till godo ställning af svarandepart, hvarförutom, då tvist om eganderätten registrerats, tredje man har att vid utsköande af rätt ur egendomen vända sig mot den af parterna, hvilken har densamma i besittning; jfr utsköningslagen § 13 mom. 1 p. 3. — Huru besittning förvärfas, vidmakthålles och upphör, äro frågor, som endast kunna afgöras med tagen hänsyn till föremålet, de särskilda sakförhållandena och, då det rör sig om besittning enligt visst rättsförhållande, dettas natur. Man kan blott säga, att åtskillnad är att göra ej allenast mellan fastigheter och lösören, utan äfven mellan olika slag af lösören alltefter deras större eller mindre flyttbarhet, att besittning, engång förvärfvad, antages fortåra, att besittningshafvares fränfalle eller förlust af rättskapacitet icke i och för sig häfver besittning, att, då tillfälle till rådhighet öfver tinget eller rättigheten ej längre finnes, besittningen dock upphör, att så särskildt sker, då annan vinner sådan rådhighet utan att vilja utöfva den för den förutvarande besittningshafvarens räkning, att besittning kan uppgifvas genom viljöförklaring allena, ej mindre då den omedelbara besittningen finnes hos annan, än äfven så, att upplåtaren på grund af särskildt rättsförhållande fortsätter att innehafva i egen person, att för vissa fall uppgifvandet i det förra fallet kräver något mera än den ifrågavarande viljöförklaringen och i det senare är överskam och att överskamheten stundom är fullständig och stundom allenast i hvad rör tredje mans rätt. Se Fynd, Häfd, Laga fång, Nödvärn och Vindikationsrätt. Litt.: Landmansson, "Om commodum possessionis och besittningsskydd", s. 1—44 (i Upps. univ. årsskr. 1863), och Eschelsson, "Bidrag till läran om besittning enligt svensk rätt: besittningsbegreppet", s. 1—254 (1904). A. W.

Besittningshemman, kam., kronohemman, till hvilket åborätt en gång tillförsäkrats en åbo för honom och hans efterkommande till evärdlig tid. 1789 medgafs en dylik utsträckt åborätt att alla åboar å kronohemman, och besittningshemman slag afvörde med detsamma att vara ett särskildt slag af kronohemman. Kbg.

Besittningsmynt, en af myntsamlare stundom använd term för beteckna mynt, hvilka äro slagna inom någon af Sveriges förutvarande besittningar (t. ex. Riga, Reval, Stettin o. s. v.). En redogörelse för dessa mynt har lämnats af A. V. Stiernstedt i "Numismatiska meddelanden", V. (Hs Hd.)

Besjarmak ("femfingerberget"), berg i kaukasisk-ryska guver. Baku, på västra kusten af Kaspiska hafvet. 563 m. ö. h.

Besjiktas, vackert belägen förstad till Konstantinopel, nordöst om detta. Säte för en armenisk ärkebiskop. I B. ligga de praktfulla palatsen Tsjiraghan, där Abd ul-asis mördades 1876, och Jildis-kjösjk (stjärnkiöskan), residens för den nu regerande sultanen, med stor park och den 1885—86 byggda Hamidie-mosken.

Besjlik (af turk. *besj*, "fem"), turkiskt silfvermynt om 5 piaster (se d. o.); i "metalik" (koppar- och silfverblandning) har en besjlik betydligt lägre, ofta med 50 proc. nedsat kursvärde. H. A.

Beska droppar, *farm.*, i dagligt tal brukligt namn på "malörtsdroppar" (förr kallade "dubbla malörtsdroppar"), *tinctura Absinthii composita* (se Malört), vid hvilkas beredning användas utom malört äfven kardbenediktblad, pomeransknopp och galgorot. C. G. S.

Beskatning. Se Skatt.

Beskattningsrätt, *statsr.* Härmed förstås rätten att besluta, huru de för statsbehovens täckande nödiga statsinkomsterna skola åvägbringas. Statsbehövet är således det primära, hvaraf följer, att statshushållningens hufvuduppgift blir icke att nedbringa medborgarnas skattebidrag till det minsta möjliga, utan i stället att på bästa sätt tillgodose statsändamålet. Medan i den enskildes ekonomi utgifterna måste rätta sig efter inkomsterna, är i fråga om statens förhållande det omvända. Därför är det, som man i Sverige i regel behandlar riksstatsens utgiftsida först. Däremot tager man vid skattebördornas fördelning i allt större utsträckning hänsyn till den enskildes olika ekonomiska bärkraft. Skattefritt existensminimum, skattefria afdrag, progressiv skala äro alla uttryck för denna sträfvän.

Beskattningsrätten innefattar icke rätten att bestämma om de beviljade medlens användning, utan förutsätter den som sitt komplement, som en annan sida af statens finansmakt. Subjektet för beskattningsrätten är principielt staten själf, men denna kan åt underordnade myndigheter delegera en sådan rättighetsutöfning. Så har t. ex. i Sverige skett genom § 57: 2 o R. F., som ger särskilda menigheter (landsting och kommuner) rätt att för sina ändamål sig beskatta. I en absolutistiskt styrd stat är beskattningsrätten liksom andra statliga befogenheter lagd i den enväldige regentens hand; i den konstitutionella monarkien åter är större eller mindre andel däri tillerkänd folkrepresentationen. Beskattningsrätten har därför och spelat en stor roll i såväl konstitutionalismens som det representativa statskicket utvecklingshistoria, och själf har den under-

gätt skiftningar till sin karaktär och betydelse allt efter den historiska miljö, i hvilken den kommit till utveckling.

Tydligast åspeglar sig allt detta i *Englands* historia. I äldre tider, då kronans ekonomi i öfvervägande grad bar prägeln af en naturhushållning, där afkastningen af domäner och regalien i regel räckte till för statsutgifternas bestridande och kostnaderna för försvaret till god del täcktes genom personlig krigstjänst, vare sig denna utgick i form af allmänt häruppbåd eller grundades på länsplikt, var det endast i jämförelsevis sällan återkommande undantagsfall, som särskilda skattebidrag behöfde krävas af undersåtarna, och en pröfning äfven af det statsbehof, som åberopades till stöd för framställningen, låg nära till hands. Skillnaden mellan medelbevillnings- och medelanvändningsrätt var på den tiden icke så skarpt uppdragen som nu. Vidare var konungens ställning i beskattningsfrågor olikartad i förhållande till olika samhällselement. Af vasallerna egde han utöfver de sedvanliga afgifterna vid länsväxling, understöden vid vissa s. k. äres- och nödfall m. m. icke kräva några bidrag utan deras samtycke, och i magna charta af år 1215 gjordes ett — för öfrigt snart åter uppgifvet — försök att i en församling af läntagare, kallad "magnus consilium regni", skapa ett organ för utöfningen af denna medelbevillningsrätt. Konungens rätt att af utanför länsplikten stående folklager, såsom städerna och bönderna på kronogods, kräva skattebidrag, de s. k. tallagia, berördes däremot icke af kartan, utan egde han full frihet att härom öfverenskomma och förhandla med de enskilda skattebetalande kommunerna. Med tiden, i samma mån som skattekraven mångfaldigades och de feodala klasskillnaderna förklarade i betydelse, skedde härutinnan en förändring, och under Edvard I lades grunden till en nationell beskattningsform, då denne konung genom sin karta af år 1297 förpliktade sig att icke kräva några nya skatter utan hela rikets, d. v. s. parlamentets, samtycke. Under Edvard III befestes den sålunda vunna positionen ytterligare genom en rad af statuter — de viktigaste äro af åren 1340, 1362 och 1373 —, hvilka binda konungen i såväl direkt som indirekt beskattning vid parlamentets samtycke, och år 1407 tillerkändes underhuset såtilvida en företrädesrätt i dessa frågor, som det stadgades, att deras behandling där skulle taga sin början. Med det maktuppsving, som det engelska konungadömet fick under Tudorerna, kändes emellertid dessa gränser för tränga, och allehanda utvägar påfunnos att kringgå de rättigheter, som parlamentet på detta område lyckats tillkämpa sig, och det är först genom den stora engelska revolutionen, som alla vidare försök i den riktningen blifvit omöjliga. Från och med restaurationen af 1660 kan således parlamentets medbeslutanderätt öfver beskattningen anses säkerställd. I känslan häraf och för att gifva stadga åt kronans finanser har parlamentet alltmör öfvergått till att grunda statsinkomsterna på stående skattelagar, och i. n. är sålunda blott en ringa bråkdel af kronans samlade inkomst beroende af parlamentets årliga bevilning. Parlamentets verksamhet i beskattningsväg blir sålunda — fränsett eventuella ändringar i dessa stående skattelagar — hufvudsakligen inskränkt till att stödja finanslagens utgiftssida genom att dels gifva dessa få årliga bevilningar, dels ställa till kronans disposi-

tion det öfverskott, som beräknas uppstå på de fasta inkomsterna, sedan de fasta utgifterna därpå blifvit bestridna. Det är nämligen blott de rörliga utgifterna, som regelmässigt är för år af parlamentet behandlas. I det europeiska fastlandets feodalstater var beskattningsväsendet i det stora hela ordnad i former likartade med dem i England rådande. Men dessa medeltida ständer förlorade, i motsats till de engelska, efter hand sina rättigheter till det i allt större maktfullkomlighet sig utvecklande konungal- eller furstendömet, och det är först genom den franska revolutionen och dess efterverkningar, som folket åter vinner andel i beskattningsrätten. Banbrytande härvidlag är den fransk-belgiska konstitutionalismen, och denna har från den engelska upptagit finanslagssprinciper, d. v. s. systemet att i en lag sammanfatta de bestämmelser, som reglera statens inkomster och utgifter för en viss finansperiod. Den har dock icke tillgodogjort sig den skillnad mellan fasta och rörliga inkomster, som är så karakteristisk för den engelska budgetbehandlingen, och följden häraf blir den, att därest genom motsånd från någon af de faktorer, hvilka samverkan kräves för en lags tillkomst — på de flesta håll konungen och tvenne kamrar —, en finanslag eller däremot svarande öfverenskommelse icke före budgetperiodens början åvägabringas, står regeringen utan rättslig hemul för förvaltningens förande. Och detta gäller vare sig det är själva skattebestämmelserna, som förlora sin giltighet, i och med det att finanslagen bortfaller utan att ersättas af en ny, eller att, såsom förhållandet är i Danmark, skattelagarna visserligen behålla sin rättskraft, men regeringen betages rätten att uppbära de medel, som eljest med stöd af desamma skulle utkräfts. Mot en sådan tillämpning af finanslagsteorien ha emellertid på senare tider starka gensagor gjorts, särskildt från den tyska vetenskapens sida.

I en sammansatt stat sådan som *Tyska riket* får beskattningsproblemet såtilvida en såregen karaktär, som riket förfogar endast öfver vissa detsamma särskildt tillerkända inkomstkällor, såsom tullar, vissa konsumtionsafgifter (å salt, socker, tobak, brännvin och öl), nettoafkastningen af den rörelse, som riket inom vissa grenar (post, telegraf, järnvägar) bedriver etc. Ett eventuellt deficit fylls genom tillskott af staterna, de s. k. matrikularbidragen, hvilka utgå i en proportion, som rättar sig efter folk mängden inom hvar särskild stat. Af det sagda framgår äfven, att den direkta beskattningen är delstaternas ensak, med hvilken riket icke tager befattning.

I *Sverige* har beskattningsrätten genomgått en utveckling, som i åtskilliga stycken erinrar om den, som egt rum i England. Landslagen skilde sålunda mellan Uppsala öd, kronogods och årliga laga utskylder, d. v. s. kronans ordinarie, konungen regelmässigt till buds stående inkomster å ena sidan, nya bördor å den andra, hvilka skulle beslutas af särskilda skattebevillningsnämnder, bestående af biskopen, lagmannen, sex frälsemän och sex bönder för hvar lagsaga. Denna skillnad har sedermera alljämt bibehållits, erkänd i såväl frihetstidens regeringsform af 1720 (§ 6) som i 1772 (§ 45) och 1809 (§ 59) års regeringsformer, om än de statsinkomster, som fallit på hvar sin sida om skiljelinjen, ha växlats åtskilligt i betydelse och omfattning. Särskildt under 1600-talet antogo några ursprungligen

för gången åtagna pålagor karaktären af stående skatter. Under 19:e årh. gick utvecklingen däremot i motsatt riktning, och tyngdpunkten har alltmer förlagts till de extra ordinarie inkomsterna eller bevilningarna (se *Bevilling*), som de med ett på regeringsformens terminologi grundadt uttrycksätt numera pläga kallas. Större förändringar har emellertid *formen* för beskattningsrättens utöfning undergått. De i landslagen stadgade skattebevillningsnämnderna lära icke i någon större utsträckning ha blivit anlitade. Det vanliga torde i stället hafva varit att nya skatter, där de icke rent godtyckligt pålades af regeringen, öfverenskommas i rådet och sedan gjordes till föremål för förhandlingar med allmogen i landsorterna. Denna hänskjutningsmetod användes äfven, sedan man i rikens ständer på riksmöte fått ett på bredare basis ställt organ för den preliminära öfverläggningen. Det dröjde sålunda länge, innan riksdagen kunde göra sig gällande som definitivt beslutande beskattningsmyndighet. Att detta senare dock efter hand blef förhållandet, därtill bidrogo de försök, som på 1600-talet gjordes att låta dels det af de tre högre ständens fullmäktige bestående utskottsmötet, dels provinsialmötet i landsorterna fungera som beskattningsorgan. Det förra skedde emellertid blott undantagsvis, det senare däremot oftare, och i sådana fall ställdes invånarna i de olika landskapen isolerade mot den kungliga påtryckningen, som därigenom blef svårare att motstå. I 1660 års additament till 1634 års regeringsform blefvo och provinsialmöten förbjuda, ehuru de under Karl XI:s regering åter kommo till användning. Ännu så sent som i 1789 års förenings- och säkerhetsakt framträdde spår af denna osäkerhet i fråga om riksdagens myndighet i beskattningsfrågor. Där talas nämligen om "svenska folkets" ostridiga rätt att i sådana frågor "med konungen" rådslå och öfverenskomma. Organet för rättens utöfning lämnas därhän. Genom 1809 års regeringsform blef däremot riksdagens ställning i detta hänseende fullt klar och bestämd. Denna regeringsforms 57 § stadgade nämligen i sin ursprungliga lydelse, att svenska folkets urgamla rätt att sig beskatta utöfvas "af rikens ständer allena vid allmän riksdag". Denna paragrafens egentliga innebörd framträder emellertid icke lika tydligt i dess nuvarande, år 1866 i samband med representationsförändringen gifna formulering, enligt hvilken sagda rätt såges utöfvas af riksdagen allena. På den tiden, då ett mäktigt riksdagsparti satt bl. a. äfven grundskatternas afskrifvande som mål och hoppades vinna det genom riksdagens ensamma på den gemensamma voteringens väg framdrifna beslut, sökte man, churu föräfvad, tyda dessa ord därhän, att konungen skulle anses beröfvad all medbeslutanderätt i beskattningsfrågor. Om konungens ställning till bevilningsfrågor och om formen för besluts fattande därvidlag se *Bevilling*. Därjämte är att märka, att konungen har en ganska väsentlig andel i beskattningsmyndigheten genom sin befogenhet att med begagnande af den honom i § 89 R. F. tillerkända ekonomiska lagstiftningsrätten bestämma afgifterna för begagnandet af statens inrättningar. Järnvägsstrafik-, telegraf-, fyr- och båkmedlen utgåro exemplen härpå. Däremot ha postmedlen alltsedan 1809 karaktär af bevilning. Jfr *Bevilling*, *Budget* och *Statsreglering*. O. V.

Besked, krigs., uppgift på en truppsstyrkas stor-

lek och sammansättning vid vissa tillfällen, t. ex. samlingsbesked, styrkebesked, dagbesked, vecko- och månadsbesked m. fl.

Beskickning, dipl., en suverän stats representation hos en annan suverän stat, bestående af ett sändebud (fr. *chef de mission*, beskickningens chef), eller stundom flera, samt hos sändebudet i denna hans egenkap anställda biträden; den lokal, där sändebudet har sin ämbetsverksamhet. Andra ofta använda benämningar äro *legation*, *mission* och *ambassad*, hvaremot *gesantskap* är en föråldrad benämning på samma sak. Beskickningarnas hufvudsakliga ändamål är att handhafva de mellanfolkliga spörsmålen. Rätt att sända och mottaga beskickningar tillkommer endast suveräna stater, sålunda i förbundsstater centralregeringen, i statsförbund de särskilda staterna och i realunioner den gemensamma statsmakten. Ett undantag härifrån är Tyska riket, hvarest jämte centralregeringen äfven de enskilda staterna hafva beskickningsrätt. Äfven den heliga stolen har denna rätt, försäkrad genom den s. k. garantilagen af 13 maj 1878. Öfverallt utöfvas beskickningsrätten genom statsöverhufvudet.

I enlighet med de på Wienkongressen 1815 antagna och genom kongressen i Aachen 1818 ytterligare utvidgade bestämmelserna räknas de europeiska, amerikanska och några asiatiska stater (Japan, Kina, Persien och Siam) fyra beskickningsklasser, nämligen: 1) ambassadörer, 2) *envoyés* (fr. *envoyés extraordinaires et ministres plénipotentiaires*, "utomordentliga sändebud och befullmäktigade ministrar"), de vanligast förekommande beskickningarna, samt 3) ministerresidenter och 4) *chargés d'affaires*, af hvilka de tre förstnämnda klasserna äro ackrediterade hos statsöverhufvudet personligen, den fjärde hos vederbörande utrikesminister. Påfvens beskickning hos de katolska makterna kallas *nuntie* (fr. *nonce apostolique*). Ett särskildt slags beskickningar äro general-konsuler med diplomatisk karaktär (se *Konsul*), hvilka stundom förekomma hos halvciviliserade stater. Till en beskickning hör dessutom en alltefter dess betydelse mer eller mindre vidlyftigt personal, bestående af legationsråd, legationssekreterare, militärattachéer, marinattachéer och attachéer. Ibland finnas också legationspredikanter, auditörer och dragomaner (hos Porten). Förutom dessa ordinarie förekomma särskilda beskickningar vid utomordentliga tillfällen, såsom för att lyckönska med anledning af en suveräns tronbestigning, deltaga i en hofsfest af mer ovanligt slag o. s. v. Dylika beskickningar äro dock i allmänhet endast af ceremoniell natur.

Suveräna stater kunna uppdraga sin beskickning i ett land åt en annan, vänskaplig makt beskickning. Nederländernas beskickning i Japan t. ex. representerar äfven Sverige-Norge och Danmark och har för Sverige-Norges vidkommande karaktären af ministerresident; Sverige-Norges beskickning i Turkiet representerar äfven Danmark o. s. v. Å andra sidan kan en beskickning representera sin stat vid flera hof; så är t. ex. Portugals beskickning hos Sverige-Norge äfven ackrediterad hos Danmark, Persiens beskickning hos Ryssland äfven hos Sverige-Norge, Siam's beskickning hos Tyska riket äfven hos Sverige-Norge och Danmark o. s. v.

Sändebudet får vid afresan från sin stat ett kreditiv (fr. *lettres de créance*), d. v. s. ett rekommendationsbref, som han öfverlämnar till den stats utrikesminis-

Jacob B. (f. 1753, d. 1795), stadskirurg i Arboga, var farfar till ståldekoratören Bernhard August B. (se nedan). Den yngre, Bernhard B. (f. 1762, d. 1820), grosshandlare i Stockholm och bruksegare, var far till skalden Bernhard von B. (se nedan), som erhöi adlig och friherrlig värdighet.

1. Bernhard von B., skald, historisk och politisk skriftställare, Svenska akademis sekreterare, f. 22 april 1796 i Stockholm, i ett förmodet köpmanshem, var son af ofvannämnde

Bernhard B. Hans första handling var lämnad åt den glade skalden Stjernstolpe, hvarigenom han redan tidigt fick hågen riktad, utom åt bokliga studier, äfven åt vittherhet, musik och teckning. Efter att, enligt tidens sed, redan vid elfva års ålder hafva inskrifvits såsom

student i Uppsala, aflade han kansliexamen 1814, blef s. å. tjänsteman i handels- och finansexpeditionen och 1815 kopist därstädes samt följande år kanslist och 1818 protokollsekreterare. Redan 1816 hade B. debuterat med poem i Wallmarks "Journal". Valet af organ är betecknande, ty B:s ursprungliga läggning och uppostran voro närmast akademiska. Hans sinne för det retoriska, formellt imponerande drog honom först till den äldre skolan och därefter till den tegnérskas riktningen. Han tillhörde de skaldelynnen, som ega mera mottaglighet än originalitet, visade sig kunna beundra skaldar af vidt skilda skaplynnen, egde eklektikerns hänförelse för allt skönt och hyllade sin mästares tanke att "skönt är allt, som snillrikt är". Afjordt kände han sig dragen till den fosterländska strömming, som då pulserade i svensk diktning, och han såg i poesien ett medel att förhårliga fäderneslandets stora minnen. Sådan framträder han i sina 1818—19 utgifna *Vitterhetsförsök*, i hvilka uppenbara sig en vacker och smidig formtalang, en poetisk upfattning, likväl utan någon mera utpräglad egendomlighet, och en fosterländsk anda.

1819—20 företog B. en resa till Danmark, Tyskland, Schweiz och Frankrike samt gjorde därunder bekantskap med en rad utmärkta författare, bl. a. Öhlenschläger, med hvilken han knöt ett vänskapsband för lifvet, Goethe, Tieck, Friedrich Schlegel, Grillparzer, Bonstetten m. fl. Redogörelsen för denna resa inböt i olika tidskrifter och ingick i hans *Vandringsminnen* (1833—34). Efter hemkomsten inträdde B., som under resan förlorat sin fader och blifvit rik arftagare, åter i tjänstgöring, men fortsatte tillika sin poetiska verksamhet och eröfrade Svenska akademis stora pris för det retoriska praktstycket *Sveriges anor*, i hvilket han i ståtliga, men alltför bildtyngda strofer uppradar en följd af svenska storhetsminnen. Dikten, som söker närma sig Tegnér's antitetiska och bildrika maner, men härvid går till öfverdrift, blef åtskilliga år senare (1833) föremål för Runebergs nedgörande kritik. B. rönt emellertid en rad af framgångar. 1822 ingick han gifte med sin länge efterträdde

"Laura", Malin Wahlberg; han blef 1825 förste expeditionsekreterare i kansliet och handsekreterare hos kronprinsen Oskar, upphöjdes 1826 i adligt stånd och blef 1827 kammarherre. Under sin andra stora utländska resa, 1827—28, kallades han till ledamot af Svenska akademien efter statsrådet greve Wirsén. Vid denna tid vänder sig B. åt ett nytt diktområde, dramatiken, och blir den schillerska riktningens främste representant i vår dramatik. Hans förslingsarbete, *Erik XIV* (1827—28), utgör två särskilda stycken, af hvilka det ena skildrar Eriks fall, det andra hans försoning. Man saknar här framför allt enhetlighet i hufvudkaraktären; i det senare dramat är Erik en ren martyr, och i det hela uppfattas han från en alltför ljus sida; styckets "bof" är det påfliga sändebudet Possevinus, hvars hitkomst för detta systemål antedaterats, och som helt och hållet leder den svage Johan. Närmast följde *Hildegard* (1836), ett något svagt stycke med ämne från brytningstiden mellan hedendom och kristendom. S. å. utkom *Torkel Knutsson* (uppfördt 1862), B:s bästa skådespel, med ett förträffligt gripet ämne, skildrande Torkels öde, då han faller offer såsom medlare mellan stridande partier. Torkels skepnad är dock ganska ohistorisk, han är en reformator före reformationen, och hans åskådningssätt företer släktskap med den schillerska typen för 1700-talets trosfrihet, markis Posa, af hvilken han är en litterär ättling. Såsom fortsättning på "Torkel Knutsson" skref B. det andra folkungadramat: *Kung Birger och hans ätt* (1837), med ett i hög grad tragiskt ämne, men i utarbetningen ej i jämnhöjd med sitt ämne. I *Gustaf Adolf i Tyskland* (1838) lämnade B. en dramatiserad tidsmålning af konungens uppträdande i trettioåriga kriget. B. skref och libretton till en opera, *Ryno eller den vandrande riddaren* (1834), med musik af Brendler och dåv. kronprinsen Oskar. Spelåret 1831—32 var B. chef för hofkapellet och kungl. teatern, ett uppdrag, som han skötte insiktsfullt och oegennyttigt, men hvars många förtretligheter verkade uppslitande på hans nerver, så att han måste nedlägga ämbetet efter endast ett spelår. Efter att hafva frånträtt denna befattning blef B. 1832 hofmarskalk, lämnade därefter tjänstemannabanan och utsågs 1834 till Svenska akademis ständige sekreterare efter Franzén.

B. utöfvade under dessa år en omfattande publicistisk verksamhet. Redan 1823 författade han en stridsskrift mot "Argus"; åren 1828—30 var han en flitig medarbetare i den af Rydqvist utgifna tidningen "Heimdall", och han lämnade äfven bidrag till andra tidningar och tidskrifter. Efter frånträdandet af chefskapet för teatern råkade han i strid med Anders Lindeberg, som skarpt angripit hans direktörskap, och utgaf den gäckande och hänsynslösa pamfletten *Flugsmällan* (1833), som dels på prosa, dels i bitande kvicka xenier gisslade Lindebergs litterära verksamhet samt offentliga och enskilda personlighet. Då Lindeberg åtalade skriften, lät B., som försmäddade att uppträda med öppet visir, oakadt han ju icke hade att befara ingrepp från indragningsmakten, inlämna namnsedel, som angaf sifflören Wessling såsom skriftens författare, och han fortsatte i dennes namn under rättgängen sin grymma polemik mot Lindeberg. B. utvecklade under denna strid mycken kvickhet och skärpa, men knappast ridderlighet. Hans senare publicistiska verk-

samhet var mera rent politisk i de konservativa och monarkiska idéernas tjänst, och han författade flera af denna sidas yppersta stridskrifter. Sålunda utgaf han efter de crusenstolpeska oroligheterna *Dagens händelser bedömda af en landman* (1838), hvilken följdes af *Upplösning är icke upplysning* (1839), *Har Sverige publicitet och publicister?* (2 häften, s. å.), *Den irrande publicisten* (1840) samt det dramatiserade tidningsäventyret *Papperskräkorna* (s. å.). Samtidigt härmed blef B., som förut stått Askelöfs "Svenska Minerva" nära, en af det nya konservativa organet "Svenska biets" främjare och medarbetare samt torde till detsamma hafva lämnat många, alltid anonyma bidrag, då det gällde att försvara Karl Johans regim och angripa den dåtida liberalismen. Genom denna hållning kom B. i stor nåd hos den gamle konungen, som vid sin jubelfest 1843 tilldelade honom friherretiteln, men däremot i ett mera främmande förhållande till den liberala kronprinsen, Oskar. Efter dennes tronbestigning drog sig B. tillbaka från det politiska lifvet och egnade sig alltmera uteslutande åt sin akademiska verksamhet. Under den första tiden af sitt sekretariat hade han visserligen ett utkämpa strider med bisittare (såsom Lagerbjelke o. a.), men allt som tiden gick, blef hans ledarskap i akademien alltmera erkändt. Hans verksamhet såsom sekreterare var präglad af det varmaste intresse för alla akademiens olika angelägenheter (minnesteckningar, ordboksarbete, prisutdelningar, inval), och han ådagalade tillika en anmärkningsvärd fördomsfrihet och fördragsamhet mot skilda vittra riktningar (mindre kanske mot politiska motståndare).

En särskild uppgift fann B. i författandet af *minnesteckningar* och utfödade på detta område en rik och omfattande verksamhet. Han författade inledande lefnadsteckningar och litterära karakteristiker till Stjernstolpes, Wallins, Valerius' och Lings samlade arbeten samt höll minnestal och grafit af öfver Skjöldebrand, A. A. Raab, Brinkman, M. Rosenblad, Berzelius m. fl. Märkligast äro dock de minnesteckningar han offentliggjort i Svenska akademiens handlingar öfver G. F. von Rosen (1850), Åkerhielm (1851), Lars Kagg (1853), Fabian Wrede (1854), Fogelberg (1855), Urban Hjärne (1856), Johan Gyllenstierna (1857), Swedenborg (1858), Torbern Bergman (1859), Wadström (1860), Leopold (1861), Gjörwell (1862), Tessin (1864) och Sven Lagerberg (1865), hvartill kommer minnesteckningen öfver Görtz (1867) samt hans i Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens handlingar offentliggjorda litteraturhistoriska utkast öfver Karl August Ehrensvärd (prisbelönt 1834, tryckt 1842), med ganska rika konsthistoriska meddelanden. Ett antal af sina lefnadsteckningar samlade B. under titeln *Minnesbilder* (2 dlr, 1860—66).

B. är i viss mån den siste äreminnesförfattaren i gammal mening; han gjorde yverna vidare än hans gustavianske föregångare och grundade sina minnesteckningar ofta nog på en omfattande forskning; men såväl det konstfullt utarbetade, vältaliga språket som framför allt den starkt panegyriska anläggningen göra honom till en äreminnesförfattare enligt äldre tiders uppfattning; Rydqvist anmärkar, att "bilden blef honom under målningen alltmera kär, så att han liksom Pygmalion slutligen förälskade sig i sin egen skapelse af marmor". Detta målände i ljusa

färger och denna benägenhet att blunda för eller urskulda föremålens svaga sidor framträdde och i hans historiska skildringar öfver *Gustaf III såsom konung och människa* (påbörjad 1859; sista delen ofäslutad och tryckt 1869 efter hans död) och *Karl XII i Alt-Ramstadt* (1865), hvilken närmast var framkallad af Fryxells skildring. Han framdrog emellertid såsom sina hjältars försvarsadvokat månet inlägg till deras frände inför historiens domstol. Samma förtjänster och brister utmärka hans litteraturhistoriska skildringar, såsom den utförliga äreräddningen af *Leopold* och den postumt utgifna skriften *Om den estetiska betydelsen af Thorilds strid emot Kellgren och Leopold*, i hvilka han med entusiasm, men också med ensidighet häfdar den akademiska sidans rätt mot nyhetssmakarna. I Svenska akademiens handlingar offentliggjorde han också sin populärfilosofiska skrift *Om själens hellsa* (1857). Han påbörjade dessutom sin egen självbiografi, *Lefnadssminnen* (tr. 1870). B. utfödade ett i många afseenden stortadt mecenatskap mot skriftställare och konstnärer, och han visade sig själf behärta de ord han en gång uttalat: "När skola en gång nordens store, såsom deras likar i andra länder, anse det hedrande att vårda och uppmuntra unga snillen?"

Hedersbevisningar af mångfaldiga slag kommo honom till del, däribland hedersdoktorat i Uppsala (1842), öfverstekammarjunkartitlen och serafimerbandet (1861), ledamotskap af åtskilliga utländska akademier och lärda samfund samt af Musikaliska akademien 1829 och af Vetenskapsakademien 1836 äfvensom hedersledamotskap af Vitt. hist. och ant.-akad. 1834 och af Konstakademien 1837. År 1868, natten mellan 17 och 18 okt., afled han stilla. Af sina egodelar skänkte han betydande summor till de samfund och institutioner, som vårdade de litterära, vetenskapliga och konstnärliga idrotter, för hvilka han i lifvet intresserat sig; särskildt har Svenska akademien ett räknat honom såsom sin välgörare. — Jfr C. G. Strandberg, "Inträdastal i Sv. akad." (i Sv. akad:s handl. från 1796, XLV), J. E. Rydqvists biografi öfver B. i "Lefnadt. öfver K. Sv. Vetenskapsakad:s efter 1854 aflidne ledamöter", I, E. v. Qvanten, "B. v. Beskow" (i "Framtiden" 1868—69), och C. D. af Wirsén, "Minne af friherre Bernhard von Beskow", I—II (i Sv. akad:s handl. från 1886, XI—XII). K. W.—g.

2. *Gustaf Emanuel B.*, den föregående brorson, predikant, pedagog, f. 25 febr. 1834 på säteriet Örby, Brännkyrka socken. 1850 intogs han vid krigsakademien å Karlberg, men afbröt sin kurs där och tog 1852 studentexamen i Uppsala samt 1857 på en termin såväl teoretisk- och praktisk-teologisk examen som prästexamen. Af betänkligheter rörande prästedens innehåll dröjde han dock med att låta prästviga sig ända till 1859. Därefter tjänstgjorde han som pastorsadjunkt i flera af Stockholms församlingar till 1868, då Blasieholmskyrkan (se d. o.) invigdes och Stockholms konsistorium, på k. m:ts befallning, förordnade B. att upprätthålla högmässogudstjänsterna därstädes. Nämnda kyrka kan med skäl kallas B:s verk. Det var han, som inköpte tomten (1864), samlade frivilliga bidrag och anskaffade behöfliga lån. Också gick hela arbetet (1865—67) i hans namn, och när kyrkan var färdig, öfverlämnade han den genom gåfvobref till "Blasieholmskyrko-stiftelsens styrelse". 1867 öppnade B.

en privatskola för gossar, den s. k. beskowska skolan (se d. o.), som vann mycket anseende; den leddes af honom till 1882. Han aflade 1862 pastoral-examen och deltog s. å. i en andlig kongress i London, där en mängd präster, och bland dem B., höllo andliga föredrag, hvar och en på sitt modersmål. 1879 utnämndes han till tjänstgörande e. o. hofpredikant. Från 1866 var han ledamot af "Evangeliska fosterlandssällskapet" styrelse, från 1876 dess vice ordförande och från 1892 dess ordförande. 1888—90 var han för Stockholms stads ledamot af andra kammaren och tillhörde där det protektionistiska partiet. Han dog i Stockholm 11 apr. 1899.

B:s predikningar kännetecknades af stor personlig värme samt ett färdifritt och vinnande framförande. Det gärna återkommande huvudämnet var Kristi försoning. Såsom konfirmationslärare var han mycket anlitad af ungdom ur alla samhällsklasser. Särvid denna undervisning som i skolan förmodade han genom sitt vänliga och friska, rättframma väsen i hög grad vinna sina lärjungars tillgifvenhet. — Bland B:s skrifter må nämnas: *Reseminnen från Egypten, Sinai och Palestina* (1861; 10:e uppl. 1891), *Den korsfäste. Passionspredikningar* (1875; 2:a uppl. 1903), *Evangeliiuppläsningar* (2 bd, 1880—82), *Den svenska missionen i Ost-Afrika* (1884—87), *Kristi återkomst* (1888; 2:a uppl. 1889), *Betraktelser för hvar dag i året* (1890; 2:a uppl. 1900), *Några minnesord till mina nattvardsbarn* (1892; 2:a uppl. 1899) och *Lefnadsminnen* (1899; 2:a uppl. 1900). Åren 1865—68 var B. redaktör af tiden "Stadsmissionären", och 1876—78 utgaf han "Fridsbudet. Kvartalsskrift för uppbyggelse i hemmet". — B:s dotter Elisabet Maria B., f. 1870, har under signaturen Runa utgivit flera berättelser af blid karaktär, bl. a. *Hvardagslif* (1898, ny uppl. 1899) och *På Elghyttan* (2 uppl. 1902).

3. Bernhard August B., den föregående's sysling, ståldekoratör, f. 4 april 1837 på Lundby, Munktorps socken, Västmanland, tog 1857 inträdes-examen till Teknologiska institutet. 1860—70 arbetade han såsom elev vid åtskilliga mekaniska verkstäder, järnbruk o. s. v. och var 1871—77 ritare och materialbokhållare vid Karl Gustafs stads gevärs-fabriks. Där lärde han känna konsten att etsa i metall och inbränna förgyllning å densamma, en konst, som infördes i Sverige från Solingen på 1770-talet af Sven Rinman och sedermera utövades i Eskilstuna af Kristian Johannesén. Småningom hade denna industri förfallit i fråga om det konstnärliga utförandet, medan däremot den tekniska traditionen fortlefvat bland arbetarna. B. öfvade sig 1878—80 på egen hand i stäletsning och har sedan tillverkat dekorativa sköldar med vapen och emblem, lampetter, solfjädrar, svärd, hillebarder, sablar, värjor, vaser, prydnadsfat och skålar, dryckeshorn, kannor och pokaler, juvelskrin, skriftportföljer och album-pärmar, beslag å kistor, skåp och andra möbler, fotografiramar, skrifbordstillbehör o. s. v. Hans arbeten äro djupetsade på svartprickad oxiderad, blå-anlöp, grätsad eller förgylld botten; ornamenten äro mattsade, blå-anlöpta eller blankpolerade i metallens egen färg eller i förgyllning. Den ornamentala verkan förhöjes genom anbringande af flera färger på stålet vid framställningen af vapensköldar m. m. Arbeten af B. finnas i Nationalmuseum, Nordiska museet, Tekniska skolans museum, Göteborgs museum,

Slöjdföreningens museum i Göteborg, Columbia-museet i Chicago och Lybecks museum. K. W.—n.*

4. Fredrik Natanael B., brorson till B. 2, predikant, skolman, f. 9 mars 1865 i Hallingeborgs socken, Kalmar län, tog 1883 studentexamen i Stockholm och idkade teologiska studier vid Uppsala universitet, men afbröt dessa 1888 och utbildade sig under fyra år i figurmåling vid konstakademien i Stockholm. Han återvände dock till Uppsala, där han 1895 absolverade teoretisk- och praktisk-teologisk examen. B. har ej låtit prästvigas sig, men är sedan 1896 predikant i villastaden Djursholm. Sedan 1897 är han därejämte rektor vid Djursholms samskola. I tidskriften "Läsning för hemmet" (grundad af Elisabet Kjellberg) inträdde han 1895 som medutgivare. B:s predikningar hafva vunnit anseende för sina gedigna egenskaper. B. har dessutom utgivit föredrag och uppsatser i etiska och sociala frågor, som vittna bl. a. om en levande känsla för de lyckligare lottade klassernas ansvar inför det sociala nödtillståndet, samt i olika publikationer offentliggjort flera andliga dikter och psalmer. Skr.: *Predikningar på kyrkoärens sönd- och helgdagar* (1900—01; 2:a uppl. 1902), *Till de unga, tankar och råd* (1904) m. m. B. har utfört altartavgmålningen i Djursholms kapell (Herdarnas och vise människens tillbedjan). N. S.

Hans hustru, Elsa B., född Maartman, tecknarinna, f. 11 febr. 1874 i Stockholm, elev vid Tekniska skolan därstädes 1889—95, en tid ritlärarinna, gift sedan 1897, har utgivit bl. a. 14 häften koncurrirningar för barn under titeln *Vill du måla?* (1897 ff.) och flera bilderböcker: *Sagan om den lilla, lilla gumman* (1897), *Barnen på Solbacka* (1898), *Pultes äfventyr i Blåbärrskogen* (1901, med versifierad text; 3:e uppl. 1904; Äfven i två tyska, en engelsk, en holländsk, en rysk och en böhmisk upplaga samt *Mors lilla Olle* (1903; akvareller till visor af fru A. Tegné).

Beskowska skolan, ett läroverk för gossar (sedan 1886 äfven för flickor) i Stockholm, grundades 1867 af G. E. Beskow, hvilken vid sin sida hade såsom rektorer: t. o. m. läsåret 1870—71 lektor H. F. Hult (1871—99 rektor i Halmstad) och därefter doktor C. G. Bergman (numera folkskoleinspektör i Stockholm). Skolan inköptes 1882 af doktorerna Bergman och L. Lindroth (hvilken varit anställd såsom lärare därstädes sedan 1871) och har sedermera kallats f. d. Beskowska skolan. Bergman fortfor att vara skolans rektor till 1 nov. 1888, då denna befattning öfvertogs af Lindroth. Båda fortforo att vara skolans egare till 1 jan. 1894, då eganderätten öfvergick till ett bolag, bestående af de förre egarna jämte några af skolans lärare och ett antal af lärjungarnas föräldrar.

Skolan, som började med 2 afdelningar och 38 lärjungar, har småningom utvidgat sig så, att den f. n. (1904) har 3 förberedande klasser och 10 ettåriga, med mogenhetsexamen afslutade klasser. Höstterminen 1887 inflyttade den under eget tak i huset n:r 9 Engelbrektsgratan, där ett efter tidens förändring lämpadt skolhus uppbyggts af ett aktiebolag, bildadt af skolans egare jämte flere af lärjungarnas föräldrar. Läroverket, som från och med 1891 åtnjuter statsunderstöd, erhöll 1877 dimissionsrätt. Konung Oskar II:s fyra söner hafva åtnjutit undervisning där. Höstterminen 1883 infördes

slöjdundervisning i skolans nedre klasser i hufvudsaklig anslutning till Näässystemet. Långa utjordade latinet vid denna skola grundvalen för språkbildningen. Höstterminen 1886 infördes för de båda sista årsklasserna en reallinje, och från och med hösten 1896 hafva skilda bildningslinjer varit anordnade från och med 5:e klassen. 1891 infördes för undervisningen i moderna språk den s. k. imitativa metoden, särskildt för tyska språket, hvilket intagit latinets ställning såsom begynnelse-språk.

Beskrifvande geometri l. **Deskriptiv geometri**. Se Geometri.

Besksöta l. **Kvesved**, *bot. farm.*, är namnet på en klättrande, spenslig buske, *Solanum dulcamara*

L. (fam. *Solanaceæ*), som växer i hela Europa, företrädesvis i fuktiga och något skuggiga ställen. Blommorna, som sitta i glesa knippen, äro hjulformiga, med mörkt violetta kronflikar. Ståndarknapparna bilda en gul pelare, som bjärt afsticker mot kronflikarnas färg. Frukten är ett rött, ovalt, hängande, saftigt bär med många frön. — De på eftervintern eller tidigt på våren insamlade unga grenarna från föregående år utgöra (torkade) den förr officinella

drog, som i de nordiska ländernas farmakopéer kallas *kvesveds-stänglar* (*stipites dulcamaræ*). De färskaste stänglarna ha en vidrig lukt, som saknas hos den torkade drogen. Smaken är först besk, synnerligast hos barken, och efteråt söt, hvaraf namnet "besksöta". Drogen innehåller förnämligast i det gröna barklaget alkaloiden solanin, som, då drogen gifves i stora doser, medför en narkotisk verkan. Enligt gammalt bruk ingå kvesveds-stänglar i åtskilliga numera obrukliga dekokter eller liknande beredningar, som gifvos såsom svettdrifvande och urindrifvande medel mot kronisk reumatism och gikt. Jfr Solanin. O. T. S. (G. L.-m.)

Beskt te. Se Te.

Besksällare (ty. *beschäler*, af fhty. *scelo*, afvelsingst), benämning på hingst, som användes till betäckning, i motsats till hingst, som nyttjas endast såsom dragare eller till ridt. Jfr Stuteri.

Besksällarsjuka, *veter.* Elakartad besksällarsjuka är en hos hingstar och ston förekommande sjukdomsprocess, som — såvidt känt är — aldrig förekommit i Sverige och som i våra dagar uppträder i Ungern, södra Ryssland och Turkiet till ringa utbredning samt i Algeriet mera allmänt. Sjukdomen yttrar sig genom ansvällning af de yttre könsdelarna jämte blödningar och sår i dessa delar, hvarefter inställa sig stark känslighet i njurtraken, smärre knölar i huden, afmaging af korsets och ländrens muskler samt lamhet i bakdelen. Lidandet kan fortgå i flera månader och slutar alltid med döden. Orsa-

ken till sjukdomen är en i de röda blodkropparna förekommande art af infusionsdjur, *Trypanosoma equiperdum*, som genom något slag af mygg införts i blodet.

En annan sjukdom i de yttre könsdelarna hos hingstar och ston samt hos tjurar och kor har man kallat godartad besksällarsjuka. Den förekommer sällan, och den uppträder med blåtslag å hanlemmen och i skidan, hvarefter smärre sår uppkomma å dessa ställen. Sjukdomen förloper mycket lindrigt, och djuren återställas efter en kort tid. Orsaken till utslaget är ett smittämne, hvars natur icke är närmare bestämd. Till förekommande af sjukdomens utbredning afskilljas de sjuka djuren från de friska, och de förra må hafva egen skötare, som ej får hafva beröring med friska kreatur af samma slag eller med redskap, som skola användas för dem. Till behandling af de angripna kroppsdelarna kan användas något lindrigt desinficerande medel, t. ex. kresolsåpa upplöst i vatten 1:50. C. A. L.

Beskränning, *trädg.* Se Trädgård.

Beslag. 1. *Fys. och kem.* Ett tunt lager af något ämne, som utfallt sig ur det omgifvande mediet på ytan af en kropp.

Jfr Beslä sig. R. B.*

2. *Jur.* Den åtgärd, hvarigenom en tjänsteman sätter sig i besittning af gods, som anses vara genom brott förverkadt. Jfr Konfiskera och Kvarstad.

3. *Veter.* Se Hofbeslag.

4. *Tekn.* Inom byggnads- och möbelsnickriet gemensam benämning på de metalldelar, som anbringas å inredning och möbler i konstruktivt och dekorativt syfte (se vidstående illustr.). I inskränkt mening begagnas ordet om sådana metall-delar, som fordras för att en dörr, ett fönster eller en kakelugn skall kunna funktionera, alltså för dörrar gångjärn, lås och regler; för fönster gångjärn, vinkeljärn, hakar, spanjolett eller regelstänger; för kakelugnar luckor, ventiler och spjäll. Snickaren säges "beslä" en dörr, då han förser den med ofvannämnda tillbehör.

Beslagarandel. Se Beslagare.

Beslagare, tjänsteman, som verkställer beslag (se Beslag, *jur.*). — Beslagarandel kallas en för beslagare genom tullverkets tjänstgöringsreglemente fastställd belöning för upptäckten af olodigt infördt gods. Denna belöning utgår f. n. med $\frac{3}{4}$ af det förbrutna godsets och förslingsredskapens värde

samt $\frac{3}{4}$ af böterna. — Beslagarandel kallas äfven den belöning, som enl. k. förordn. af 1888 åklagare åtnjuter för beslag vid afverkning å ungskog inom Västerbottens och Norrbottens län. Den utgör $\frac{3}{4}$ af influtna försäljningsmedel. Kbg.

Beslagsband, *sjöv.*, af garn hopflätadt, platt, mot ändan afsmalnande tåg, som liknar ett bredt band. Man fastsätter ett antal sådana band vid rår, bommar, gafflar o. d., för att till dessa beslä (fastbinda) seglen, då de äro bürgerade. — Beslagssejsing kallas en vanlig kort tågända, som begagnas till nämnda ändamål. — Beslagslina, en lina, så lång, att hela seglet kan besläs med densamma. Begagnas mest till båtsegel. R. N.*

Beslagskarl. Städerna fingo 1719 tillstånd att hålla beslagskarlar (och utridare), för att olaglig handel, i synnerhet s. k. landsköp, skulle kunna förekommas. Kbg.

Beslagslina, *sjöv.* Se Beslagsband.

Beslagslära, *veter.*, detsamma som hofbeslagskonst (se d. o.).

Beslagssejsing, *sjöv.* Se Beslagsband.

Besler, Basilius, tysk apotekare och botanist, f. 1561 i Nürnberg, d. därstädes 1629, har blifvit bekant genom det stora praktverket *Hortus Eystettensis* (4 bd fol., 1613), hvilket han utgaf såsom föreståndare för biskopens af Eichstedt, Konrad von Gemmingen, trädgård i S:t Willibald. "Hortus Eystettensis" var det första arbete af detta slag, som utgafs i Tyskland, och blef under 1600-talet typ för en hel rad dylika arbeten. B:s broder, Hieronymus B. (f. 1566, d. 1632), bearbetade synonymiken och skref företalet, medan de vetenskapliga beskrifningarna härröra från Ludwig Jüngermann, professor i botanik i Giessen. G. A. (T. K.)

Beslut, *psyk.*, viljans bestämda upptagande af en viss bestämningsgrund eller, objektivt sedt, dess definitiva riktning på ett visst mål. Beslutet föregås af överläggning, vid hvilken viljan ställer olika motiv gentemot hvarandra och bedömer det goda hvarderas upptagande kan medföra ur olika synpunkter. Beslutet kan vara mer eller mindre *principiellt*, allteftersom valet sker mellan jämförelsevis högre eller lägre motiv, allteftersom det bestämmer själfva den innersta riktningen hos viljan eller företrädesvis afser medlen att vinna ett redan föresatt mål. Dock är skillnaden alltid mer eller mindre relativ. Ett medel kan nämligen väl prövas godt för vinnandet af ett visst ändamål, men likväl förkastas, enär man ifrågasätter, om målet är värdt, att man därför använder ett ur andra synpunkter motbjudande, förkastligt eller rent afskyvärdt medel. Detta, som i lifvet så ofta förekommer, måste då leda till förnyad pröfning af själfva målets värde. L. H. A.*

Beslutets natt. Se Muhammed.

Beslutsmässig, behörig att fatta beslut. Uttrycket användes om en kollegial myndighet eller annan beslutande församling, hvarom det finnes stadgadt att ett visst antal medlemmar skall vid sammanträdena vara närvarande, för att ärendena skola kunna afgöras genom fattande af samfälliga beslut.

Beslä. 1. *Sjöv.* Rulla ihop och fastbinda någonting: segel, flaggor m. m. Råregel besläs (fastbindas), därigenom att man rullar seglet upp på rån och med beslagsband eller beslagssejsingar "rundar om" både rån och segel. Andra segel besläs till sina respektive bommar, gafflar, master eller sprin. Den

del af seglet, som kommer ytterst, bör vara slät och jämn, utan rynkor, och kallas därför slätduk. För att under storm försäkra seglen, så att de ej blåsa loss, toges dessutom ett särskildt tåg rundt seglet och dess rundhult hela vägen längs åt. Seglet såges då vara sjöbeslaget. R. N.*

2. *Tekn.* Se Beslag 4.

Beslä sig, *fys.*, öfverdragas med ett beslag (se d. o.), säges företrädesvis om utfällning af imma (mikroskopiskt små vattenpartiklar) på ett kallt föremål. Glasfönster beslä sig lättare, ju kallare de äro i förhållande till rummets temperatur och ju fuktigare luften inuti rummet är. Jfr Imma och Ånga. R. B.*

Besman (Betsman; fsv. *bismari*, *bisman*, ett tidigt lån från ett slaviskt språk, jfr ry. *bezmén*, po. *bezmian*), namn på en snällvåg med flyttbar egg. Att denna våg sedan lång tid tillbaka varit

använd i Skandinavien, kan man sluta däraf, att sådana redskap äro funna i forngripter. Besmanet utgöres af en stång, vanligen af järn, vid hvars ena ände en motvikt är fäst, under det att föremålet, som skall vägas (Q), upphänges på en hake (A) vid stångens andra ände. Handtaget jämte dess egg (C) eller ring, med hvilken vägen uppbäres, kan förskjutas utmed stången samt fram och tillbaka, tills jämvikt uppkommer. På det man må kunna omedelbart afläsa den sökta vikten, anbringas en gradering på stången. Detta sker lämpligast genom att efter hvarandra upphänga vikter af 1, 2, 3 ... kg. på haken och göra märken på de ställen af stången, där eggen måste hållas vid jämvikt. Jfr Pyndare. G. R. D.*

Besnard [bänär], Paul Albert, fransk målare, f. 1849 i Paris, studerade vid École des beaux-arts, vann Rompriset och vistades flera år i Rom samt blef efter återkomsten till Paris en af det moderna valmålariets genombrottsmän och mest lysande företrädare. I sina porträtt och genrebilder sysselsätter han sig med förkläre med invecklade belysningsproblem, brytning mellan skymning och gas eller kulörta lyktor, mänsken och elektriskt ljus, reflexer af blommor och bladväxter eller af spiseldens verkan på den nakna människokroppen. Det på sin tid mycket uppskattade porträttet af *madame Roger Jourdain* (1886), framställt, då hon kommer ut på en balkong, där den kalla, blå skymningen brytes mot det utströmmande gasluset inifrån salongen, blef typiskt för hans modernism. Ett annat damporträtt — en i hvitt siden klädd dam mellan stora bladväxter — förekom på Stockholmsutställningen 1897. Från 1898 är det ytterst djärft målade helfigursporträttet af skådespelerskan *Réjane*, i skär dräkt i rampljus. Bland hans senare porträtt äro fru *Besnard* (1903), prinsessan *Mathilde* (1904) och amiral *E. Commer Well* (helfigur i båt vid styret,

s. Å.). Bland hans många studier af det nakna märkes *Féerie intime* (1901). *Spansk dans, Hästmärken och Ponnyer i solsken* (världsutställningen 1900) gifva prof på hans liffulla skisseringskonst och på hans mångsidighet.

Äfven på det dekorativa området har B. visat en glänsande begåfning. I *École de pharmacie* har han målat *Fantasier öfver världsrymden* med djärfva upp-
slag, ljus och glad färgskala och förträfflig dekorativ
hållning. I *Hôtel de Ville* finns hans originella
Allegori öfver Paris och i första arrondissementets
mairie de vackra allegorierna *öfver lifvets morgon,
middag och afton*. B. har med rätta blifvit kallad
”den störste färgvirtuos, som den moderna konsten
alstrat”. Representerad i Luxembourgmuseet. I
Göteborgs museum (Fürstenbergs samling) finns af
honom en akvarell, kallad *Vid stranden* (1889). —
Hans hustru, Charlotte Gabrielle B., är
bildhuggarinna. G—g N.

Besoar, vanligare Bezoar (se d. o.).

Besoeki [besöki], nederländskt residentskap i
östligaste Java, har med det forna residentskapet
Banjowangi en areal af 9,656 kvkm., med 743,352
inv. (1895), däraf 1,382 européer; för öfrigt här-
stamma de mest från invandrade madureser. Landet
är mestadels bergigt (högsta toppen är Raeng,
3,330 m.). Hufvudprodukter äro ris, kaffe och
socker. Hufvudstaden Bondowoso ligger vid Ma-
doera-sundet.

Besoldning. Se Sold.

Besoldningsryttare kallades på Gustaf I:s och
hans söners tid värfvad, med årlösn, foderpenningar
och borgläger (inkvartering) afståndt rytteri. Be-
väpning, utrustning och hästar höllo dessa ryttare
sig, med nedannämnda undantag, själfva. För
tjänstehästarna, hvilkas antal för en ryttare växlade
från 1 till 6, erhöilo ryttarna foderpenningar, visst
för hvarje häst. Den egentliga skillnaden mellan
besoldningsryttarna och det öfriga inhemska rytteriet
bestod i rekryteringsättet samt däri, att de förre
ständigt underhöllos af staten, då däremot det senare
endast erhöil årlösn och för öfrigt måste ”försörja sig
själf, så länge det låg hemma i landet och icke var
uppbådadt till någon tjänstgöring”. — ”Bland be-
soldningsryttarna märkas lifvakten till häst, eller
hoffarna (gårdstjanan), hingstridare och
drabantier” samt möjligen en under Karl IX:s
sista regeringsår uppsatt fana dragoner. Hingst-
ridarna, till en början ett slags lifvakt, förlades
senare i borgläger å slotten och kungsgårdarna, där
de redo de hästar, som till betydligt antal under-
höllos på konungens stall. Efter sin beväpning in-
delades hingstridarna i blanka och svarta,
fördelade i hvar sin fana. Ur konungens rustkamrars
lämnades dem till fritt nyttjande ”harnesk, sadlar,
hindertyg och rör”, hvarjämte de voro beridna på
konungens hästar. Genom Johan III:s bestämme-
lser samt ordnandet af det inhemska rytteriets aföfning
under Karl IX förvandlades småningom besoldnings-
ryttarna till indelt rytteri enligt det äldre in-
delningsverket. G. U.*

Besparingar å hufvudtitlarna kallas sådana be-
hållningar å de beräknade statsutgifterna, som upp-
stå t. ex. vid vakanser, då endast en del af lönen
utgår till den tjänstförrättande. Dylika besparingar
sammanföras efter hufvudtitlarna och disponeras olika
efter anslagens olika natur. De å ett reservations-

anslag möjligen uppkomna behållningarna få dispo-
neras endast för sådana ändamål, som afsågos med detta
särskilda anslag, och ej för andra afdelningar af
hufvudtiteln. Besparingar å de s. k. förslagsanslagen
skola ställas nästkommande års statsreglering till godo.
Öfver besparingarna å de fasta anslagen får konungen
förfoga till statsbehof, som falla inom den hufvud-
titel, till hvilken det anslag hör, å hvilket bespa-
ringen gjorts. Genom en skrivelse af 12 maj 1841,
hvars grundlagsenlighet dock icke är höjd öfver allt
tvifvel, har riksdagen emellertid såtillvida gjort en
inskränkning i denna k. m:ts rätt, att dylika be-
sparingar finge användas endast till sådana af riks-
dagen ej pröfvade behof, som vore på en gång af
nödvändigheten påkallade och af tillfällig karaktär,
däremot ej till bestridande af årliga löner och arv-
oden. O. V.

Besparingsbrännare. Se Gas.

Besparingsskog, *skogsh.*, en benämning på de
vid storskitte afsatta sockenallmänningarna inom
Kopparbergs, Gäfneborgs, Västerbottens och Norr-
bottens län. Se Allmänning. F. L.

Besprutning, *trädg.* Med vissa vätskor företagas
numera rätt allmänt i trädgårdar besprutning för att
skydda växter antingen mot svampsjukdomar eller
mot angrepp af skadliga insekter. Till skydd mot
parasitvampar användes bordeaux-vätska (se d. o.)
eller andra kopparhaltiga besprutningsmedel, i vårt
land hufvudsakligen för att bekämpa fruktskorf (se
Fusicladium) på äpple- och päronträd. Mot
insekter med bitande mundelar, som angripa träd-
gårdsväxternas blad, blommor eller frukter, begagnas
besprutning med arsenikhaltiga vätskor (vanligen en
blandning af kejsargrönt och kalk i vatten). Genom
besprutningen öfverdragas bladen med en tunn be-
läggnings af giftet, hvaraf insekterna, t. ex. larver
af frostjättil och krusbärstekel, dödas. Mot insekter
med sugande mundelar, såsom bladlöss, hvilka ej
skadas af arsenikgiftet, användes besprutning med
andra medel, t. ex. kvassiadekokt, fotogenemulsion,
tobaksvatten, såplut o. s. v. Insekter, som träffas af
dessa vätskor, dö på kort tid. C. G. D.

Bess., i botaniska beteckningar förkortning för
S. I. G. W. Besser, tysk-österrikisk botanist, f.
1784, d. 1842.

Bessarabien (Besarabien), ryskt guverne-
ment, begränsas i n. och ö. af Dnjestr och Svarta
hafvet och i v. af Prut. 45,632 kvkm. Den norra
delen är skogbeväxt och lågberg (Karpaterna), den
södra utgöres af trädlösa stäpper (Budsjakstappen).
Somrarna äro heta och vintrarna kalla; årets medel-
temperatur är 9,°. I norra delen är åkerbruket väl
utveckladt, längst i söder finnas hufvudsakligen betes-
marker, den mellersta delen är täckt af anse-
liga skogar. Åkerbruk — mest hvete och majs — samt
boskapsskötsel äro hufvudnäringarna. Utom svin,
getter och bufflar finnas omkr. 312,000 hästar,
800,000 nötkreatur och 2 mill. får. Af mineral fås
salt, salpeter och marmor. Industrien är afse-
dd blott för lokala behof. Handeln är mest i judars
och armeniers händer. Invånarnas antal var 1897
1,933,436 (42 på 1 kvkm.), däraf omkring hälften
består af moldauer, för öfrigt ryssar (mest rutener
och lillryssar), bulgarer, greker, armenier, judar,
tatarer, zigenare och tyska kolonister, som lefa i 27
kolonier i kretsen Akerman. B. styres af en civil-
guvernör och är deladt i 8 kretsar. Hufvudstad

Kisjinev. — Landet beboddes först af skyterna och hörde sedan 106 e. Kr. till den romerska provinsen Dacien. I 3:e årh. besattes det af goterna och genomströfvades under de följande århundradena af ett stort antal olika folkstammar. Efter en bland dessa, besserna (i 7:e årh.), fick landet sitt namn. B. tillhörde ifrån 1367 Moldau samt egdes ibland af tatarer, ibland af turkarna, hvilka afstodo landet till Ryssland genom freden i Bukarest 1812. I freden i Paris måste dock Ryssland till Moldau återlämna omkr. 11,000 kvkm., men återfick mesta delen (9,274 kvkm.) genom Berlinfördraget 1878. J. F. N.

Bessarion, en af den grekiska medeltidskyrkans kunskapsrikaste teologer, f. 1395 i Trabezona, hette egentl. Johannes eller Basilios. Namnet B. tog han sig själf efter en egyptisk anakoret, hvars lif han tecknade. Efter grundliga filosofiska och teologiska studier, bl. a. för den berömda Gemistos Pletho, utsågs han 1437 till ärkebiskop i Nicæa samt bevästade i denna egenskap kyrkomötena i Ferrara och Florens 1438—39. Där utvecklade han en liflig verksamhet för ävägbringandet af en förenig emellan den grekiska och den romerska kyrkan och lyckades äfven på kompromissens väg ävägbringa en union, som dock kom att stanna på papperet. Det motstånd hans medlingspolitik mötte inom den grekiska kyrkan tillsammans med de osäkra förhållandena inom det östromerska riket förmådde honom att öfvergå till Rom, hvarför han 1439 belönades med kardinalshatten. Sitt återstående lif tillbragte han mest i Rom, där han omkring sig samlade en krets af utmärkta italienska lärda, hvilka han sökte införa i kändedomen om grekernas vetenskapliga skatter, särskildt i kändedomen om Platons filosofi. B. var äfven påfelig legat, först i Bologna, sedan i Venezia, samt tvettvå gånger nära att blifva påfve. Han afled 1472 i Ravenna, på återvägen från en beskickning till Frankrike. Litt.: Vacherot, "Histoire critique de l'école d'Alexandrie" (1846—51), och Vast, "Le cardinal Bessarion" (1879). T. H.—r.

Bessastad, gård på halfön Alptanes nära Reykjavik. Gården tillhörde Snorre Sturlasson, men efter hans dröp tillagnade sig Håkon Håkonsson densamma. Den blef med tiden den kunglige höfvidsmannens öfver Island residens, när han besökte landet, och hans fogde hade sin vistelseort där. Då amtmans-ämbetet 1688 inrättades, blef B. säte för amtmannen. 1805—46 var Islands enda latinskola föräldragård. 1867 kom gården i skalden och diplomaten Grímur Thomsens ägo.

Bességes [bæssé], stad i franska depart. Gard, vid Rhônes biflod Cèze. 8,418 inv. (1901). Stenkol- och järngrufvor, järnverk och glasbruk.

Bességen, i Jotunfjällen i Kristiansands amt, är en utomordentligt smal bergkam, som från Veslefjäll (1,757 m.) sträcker sig, till en längd af åtminstone 300 m., mellan de båda högt liggande sjöarna Gjenden (994 m.) och Bessvand (1,380 m.). I Ibsens "Peer Gynt" omtalas den under det oriktiga namnet "Gjenden-eggen". Öfver Bességen reser sig Besshö (2,312 m.) upp ur Bessvand. Y. N.

Bessel, Friedrich Wilhelm, tysk astronom, f. 1784, kom vid 15 års ålder i handelslära i Bremen, där hans intresse för astronomi och geografi ädrog honom H. W. M. Olbers' uppmärksamhet. På dennes förord fick han anställning vid

Schröters privat-observatorium i Lilienthal och kallades 1810 till Königsberg, där han 1811—13 byggde ett nytt observatorium, som försägs med de bästa instrument, bland hvilka i synnerhet heliometern är berömd. Med dessa gjorde han de finaste iakttagelser och banade öfver hufvud nya vägar för den astronomiska iakttagelsekonsten. Men han var också djupt invigd i astronomiens matematiska teorier och skapade fullkomligt nya metoder. Död 1846. — Till hans tidigaste skrifter höra *Ueber die wahre Bahn des im Jahre 1807 erschienenen kometen* (1810) och *Fundamenta astronomiæ deducta ex observationibus J. Bradley* (1818). De båda verken *Untersuchungen über die Länge des einfachen Sekundenpendels für Königsberg* (1828) och *Bestimmung der Länge des einfachen Sekundenpendels in Berlin* (1837) äro af klassiskt värde. Dessutom må nämnas *Astronomische Beobachtungen auf der Sternwarte zu Königsberg* (1815—44; omfattat tiden från 1815—35) och *Tabulae regionum montanæ* o. s. v. (1830). Ett bland hans intressantaste mindre arbeten är *Messung der Entfernung des 61. sten Sterns im Sternbilde des Schwans* (i Schumachers "Jahrbuch", 1839). B. kommer i denna afhandling till det resultat, att parallaxen för stjärnan 61 Cygni är 0",₅₅, som motsvarar ett afstånd af nära 9 billioner nymil (100 nymil = 93,6 gamla mil) från solen. Senare undersökningar hafva emellertid visat, att den af B. funna parallaxen är för liten (det nya värdet är = 0",₅₁) och att stjärnans afstånd således är mindre, än B. uppgaf. 1824—33 verkställde han en serie iakttagelser öfver alla fixstjärnor t. o. m. 9:e storleken, hvilka befinna sig mellan 15° nordlig och 15° sydlig deklination. Genom iakttagelser på stjärnorna Sirius och Procyon trodde sig B. finna, att de röra sig omkring ett mörkt centrum. Han tillkännagaf, att en planet måste finnas bortom Uranus, hvilket sedermera bekräftades.

Bessels, Emil, tysk polarfarare, f. 1847, d. 1888, egnade sig först åt läkaryrket, men kom 1869 på Petermanns föranstaltande att deltaga i ångaren "Alberts" polarfärd, hvarunder han undersökte östra Ishavet och påvisade tillvaron af Golfströmmen ö. om Spetsbergen. 1871 kallades han till Förenta staterna för att öfvertaga den vetenskapliga ledningen af en polarexpedition under Ch. F. Hall. Man framträngde 1871—73 i den norra fortsättningen af Smith sund till den af intet annat fartyg nådda höjden af 82° 26', men fartyget, "Polaris", sönderpressades af isen, och alla samlingarna gingo förlorade. En etnologisk resa till nordvästkusten af Amerika 1876 omintetgjordes strax i början genom skeppsbrott. B. vardt därefter generalsekreterare vid Smithsonian institution i Washington, men återvände 1886 till hemlandet. Jämte uppsatser i tyska, franska och amerikanska tidskrifter författade B. första delen (*Physical observations*) af *Polaris-expeditionens resekter*: "Scientific results of the United States' arctic expedition" (1876), *Einige Worte über die Inuit des eskimosundes* (1875) och *Die amerikanische nordpol-expedition* (1878). Se

Davis, "Narrative of the north polar expedition in the U. S. S. Polaris" (Wash. 1876).

Bessemer [be'sime], sir Henry, engelsk mekaniker och metallurg, världsberömd som uppfinnare af den försäkningsmetod för stål, som fått namnet bessemerprocessen. Han föddes 19 jan. 1813 i Charlton, Hertfordshire, arbetade först i sin faders metallgjuteri, kom 1830 till London och egnade sig snart helt åt uppfinnarverksamhet inom vidt skilda delar af ingenjörsvetenskapen. Bland de 120 olika patent, hvilka han uttog, finner man anordningar för ångbåtar, teleskop, bronspulver, maskiner för diamanthuslipning m. m.; det berättas, att han endast i patentafigifter utgivit 10,000 pd st. Den uppfinning, som skänkt B:s namn dess världsrykte, eller metoden att genom inblåsning af luft i smält tackjärn försäkra detta till stål, patentskyddades 17 okt. 1855, hvarjämte ett tilläggsopatent af 7 dec. s. å. å en stjälpugn för processens utförande offentliggjordes. Emellertid var det först genom ett föredrag, hållet 13 aug. 1856 i Cheltenham inför "British association for the advancement of science", som B. för en större allmänhet framlade sin uppfinning. I detta föredrag, hvilket dagen efter dess hållande trycktes i "Times", angiver B. först konstruktionen af den använda, vridbara ugnen (konverttern) samt uppgifver, att chargens storlek bör hållas mellan 1—5 ton samt trycket mellan 0,5—0,7 atm. Sedan tackjärnet i smält tillstånd itappats, förbränner blästern, enligt B:s uppgift, först det kol, som finnes mekaniskt inblandadt i tackjärnet, och sedan hettan i ugnen därigenom stigit, angripes under bubbling det kemiskt bundna kolet. B. synes sålunda icke vid sin upptäckt iakttagit, att värmegraden hos chargen vid processens första skede är beroende på förbränning af tackjärnets kisel- och manganhalt; tvärtom säger han, "att kisel och andra jordartsbeständsdelar uttvättas ur järnet och gå i slaggen, under det att svafvel och andra flyktiga ämnen bortdrivas, hvarvid svafvel bortgår i gasform såsom svafvelsyrlighet". Afbränningen uppgifves till 12,5 proc. I slutet af sitt föredrag påvisar B. såsom fördelar hos processen, att den genomföres utan bränsleförbrukning och utan att de skadliga beständsdelar, som ingå i kolet, såsom svafvel, ingå i stålet. Han hänvisar ock på möjligheten att framställa på oanadt kort tid större stålblock än den dåtida metallurgien ännu var van att tillverka samt framhåller tätheten och homogeniteten hos sitt stål.

Naturligt är att en så epokgörande uppfinning, spridd genom världstidningen Times, skulle väcka det största uppeende. Redan sexton dagar efter sitt föredrag öfverenskom B. med egarna af Dowlais järnverk att för dem tillverka 20,000 ton stål årligen, och inom en månad hade han för licenser inkasserat 72,000 pd st. Emellertid mötte exploaterandet af uppfinningen stora svårigheter. Sålunda var det ofta icke möjligt att hålla nog hög värmegrad i ugnen, hvilket i sin tur resulterade i erhål-

landet af tjockflytande och efter stelmandet otätt stål. B:s förlagsmän började uppgifva hoppet om framgång, då genom ett uppslag från Sverige de svårtydda gåtorna vid processens utförande vunno sin lösning. Förtjänsten att till praktisk användbarhet halva utarbetat B:s geniala uppfinning tillkommer konsul G. F. Göransson, hvilken redan hösten 1857 vid Edscons masugn efter en studieresa i England började arbeta med den nya bessemerprocessen. Han mötte vid dessa arbeten samma svårigheter som uppfinnaren själf. Genom ihärdiga försök, hvilka pekuniärt understöddes af Järnkontoret, fann Göransson slutligen, att han genom ökandet af blästermängden erhöill en betydligt varmare produkt än förut, hvarigenom dels en lättare uttappbar, dels jämnhård produkt erhöills. Sedan de svenska rönen blifvit kända i England, vann bessemerprocessen raskt spridning, så att den ända till de senaste åren var den försäkningsprocess, hvarmed hufvudmassan af världens stålbehof tillverkades. B. var 1868 en bland grundläggarna af "Iron and steel institute" samt dess president 1871—73, i hvilken egenskap han instiftade Bessemermedaljen, som årligen af detta samfund utdelas för nya uppfinningar och rön inom järnhandteringen. År 1877 blef B. medlem af "Institution of civil engineers", 1879 medlem af Royal society och s. å. adlad. B. afled i London 15 mars 1898. Vid denna tidpunkt hade Englands stålproduktion genom hans uppfinning stigit från 50,000 ton till 1,845,000 ton per år, och världsproduktionen per år af bessemerstål uppgick till öfver 11 mill. ton. G. D.

Bessemerprocessen är en af sir Henry Bessemer (se d. o.) uppfunnen försäkningsprocess, hvars hufvudprincip är, att smält tackjärn försäkas till stål eller smidesjärn utan bränsleförbrukning, därigenom att en luftström (blästern) pressas genom det smälta tackjärnsbadet. Processens genomförbarhet hvilat på det faktum, att kisel och mangan vid sin syrsättning (förbränning) af blästern utveckla afsevärda värmemängder; vid lägre temperaturer är dessa ämnens syrsättningsbegär högre än kolets. Då luften pressas genom det smälta tackjärnsbadet, angriper den till en början i tackjärnet ingående kisel- och manganmängder, hvilka till större delen syrsättas. Den härvid utvecklade värmen är icke blott tillräcklig att uppväga blästerns afkylande verkan på det smälta tackjärnet, utan detta upphetas t. o. m. så högt öfver sin ursprungliga temperatur, att den värmegrad uppnås, vid hvilken kolet har större syrsättningsbegär än kisel och mangan. Nu börjar blästern att angripa det i tackjärnet ingående kolet, hvilket förbrännes till koloxid och bortgår. Tackjärnets kolhalt sjunker alltmer — det försäkas —, och processen afbrytes i det ögonblick, då den kolhalt uppnåtts, som man önskar i det färdiga stålet.

Allteftersom bessemerprocessen utvecklats, har den för försäkningsgenomförande använda ugnstypen förändrats. Sina första experiment utförde Bessemer i en degel (fig. 1), försedd med ett blästerlär af lera, hvilket genom degelns lock nedsköts till dess botten. I denna degel förarbetades endast 5—6

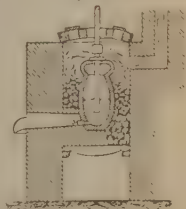

Fig. 1.

kg. tackjärn, och chargens litenhet gjorde att yttre elding med koks på planrost rundt degeln måste tillgripas. Degeln var vid sin botten försedd med utslaghål, hvarigenom det färdiga stålet uttappades. Efter att på försök hafva använt än fasta, än stjälpbara ugnar af olika modeller konstruerade Bessemer slutligen den i fig. 2 framställda ugnstypen, hvilken med mycket små förändringar ännu i dag användes.

Bessemerugnen, konvertern (se fig. 2 A), är en päronliknande, kring tvenne tappar stjälpbar ugn, förfärdigad af 8—10 mm. järnplåt samt inmurad med eldfast material. Den består af fyra hufvud-delar: en öfre kåpa — skorstenen — (a); ett cylindriskt midparti (b), omgifvet af en stark ring, i hvilken tapparna, kring hvilka stjälpningen sker, äro fasta; ett undre något koniskt parti (c), fast vid midpartiet med bultar; slutligen botten (d) med blästerlådan. Konvertern infodras vid sur bessemer (se nedan) med silikategel eller eldfast kvartsmassa, vid basisk bessemer med tegel, tillverkade af bränd dolomit, med tjära som bindeämne. Ugnsens stjälpande åstadkommes genom ett å dess ena tapp (f) fast kuggjul, i hvilket ingriper en med vattenkraft rörlig kuggstång. Den för processens genomförande nödvändiga luften införes genom den andra axeltappningen (g), hvilken i detta syfte är ihålig, till ett utesfter ugnsens sida löpande rör (h) och vidare in i en under ugnen benämnt blästerlåda (e, se även fig. 2 B). Från blästerlådan kommer blästern genom hål i ugnsbotten in i konvertern. Botten är murad på en med hål försedd tackjärnshåll (fig. 2 C), hvilken utgör blästerlådans tak. I några fall muras botten af eldfasta formtegel, hvilka försetts med hål (formor), svarande mot hålen i bottenhållen. Dylika bottnar benämnas *silbottnar*. Vid andra bessemerverk muras botten (s. k. *formbotten*) af eldfasta massiva tegel, försedda med stora koniska hål, i hvilka sedan in-skjutas hela formstenar, hvar och en innehållande 7—8 formhål. Fördelen med det sista slaget bottnar är, att om anfrätningar uppstå omkring en eller annan forma, motsvarande formsten kan utbytas, utan att botten därför behöfver uttagas.

Arbetsförfarandet vid den sura bessemermetoden. Från masugnen intappas det smälta tackjärnet, hvilket i vårt land vanligen håller 1 % kisel och 2—2,5 % mangan, till en mängd af 3—5 tons, å en på räls skjutbar och med eldfast material inmurad plåtbehållare, kallad skänk, samt föres till bessemerugnen. Denna stjälpes nu kring sina tappar, så att dess längdaxel kommer att vara horisontell, hvarpå tackjärnet inhålles genom skorstensöppningen (i) förmedelst en plåtränna. Därvid skall ugnsens lutning vara sådan, att det itappade tackjärnet icke stiger så högt i ugnen, att det kommer upp mot bottenens formor. Sedan tackjärnet är itappadt, pådrages blästern, och först därefter reses ugnen åter i vertikal ställning. Skedde ej bläster-pådragningen i denna ordning, skulle naturligtvis det smälta tackjärnet genom formhålen rinna ned i blästerlådan. Blästerns tryck måste vara afpassadt så, att det, när ugnen står vertikal, förmår motväga trycket från det 30—40 cm. djupa tackjärnsbadet; vanligen användes ett blästertryck af 800—1,000 mm. kvicksilfver.

Då ugnen rests, pressas blästern med ett kraftigt dån genom tackjärnet, och en kvasst af månggreniga

gnistor kastas ut genom skorstensöppningen. Gnistor-nas form och mängd ändras föga under den tid — raffineringsperioden —, då hufvudsakligen kisel och mangan syrsättas. Men då blästerns syre börjar angripa tackjärnets kol, ökas plösligt dånets i ugnen, beroende på att den bildade koloxiden bubblar upp genom badet, och en blå låga börjar skjuta ut genom skorstensöppningen. På intensiteten hos denna låga samt på utseendet af de utkastade gnistorna bedömer den person, som leder bläsningen, färskningsgången, och af dessa tecken kan han i hvarje ögonblick ungefärligen känna kolhalten hos badet i ugnen. Antager han nu, att den önskade kolhalten är uppnådd, stjälpes ugnen till horisontellt läge, och genom skorstensöppningen uttages medels en skopa ett prof på stålet. Genom lämpligen afpassade smidesprof kan blåsaren bedöma kolhalten på 0,1 % när. Har rätt kolhalt uppnåtts, uttappas stålet ur ugnen genom skorstensöppningen ned i en skänk och från denna ned i tackjärnsformar, s. k. *kokiller*. (Angående förfaringsättet härvid se *Göt och Tappning*.)

Basisk bessemerprocess. Vid den sura bessemerprocessen, så benämnd, emedan sur, d. v. s. kiselsyrerik, inmurning användes i ugnen, aflägsnas icke något af den fosfor, som förefinns i tackjärnet. Då nu fosfor redan i ringa kvantiteter (mer än 0,07—0,1 %) utöfvar ett synnerligen skadligt inflytande på det framställda stålets hållfasthet, är det naturligt, att sträfvandena skulle särskildt i England, hvilket land saknar fosforrena malmer, koncentrera sig på försök att förändra bessemerprocessen därhän, att man blefve i stånd att af ett fosforhaltigt tackjärn framställa ett fosforrent stål. Äran af denna upptäckt tillkommer engelsmännen S. G. Thomas och P. C. Gilchrist, hvilka år 1878 funno, att om konvertern infodrades med dolomit och man till tackjärnsbadet satte bränd kalk till en mängd af 20 % af tackjärnets vikt, förenade sig fosfor med denna till fosforsyrad kalk och bildade slagg, som flöt på järnet.

Förloppet vid de olika, i tackjärnet ingående ämnenas syrsättning är till en början lika för den basiska och för den sura bessemerprocessen. Sålunda urskiljer man först en raffineringsperiod, då hufvudmängden af kisel och mangan syrsättes, och därpå koket, då kolet förbrännes. Under hela denna tid har fosfor praktiskt taget fullständigt kvarstannat i järnet. Först när koket fortskridit så långt, att endast 0,1 % kol återstår i järnbadet, börjar fosfor syrsättas och ingå i slaggen, hvarvid den vid sin förbränning utvecklar mycket stark värme. Denna stora värmeutveckling gör, att man i det tackjärn, som skall användas till framställning af basiskt bessemerjärn, icke behöfver införa så mycket kisel och mangan, som vid den sura processen var nödvändigt, utan kan nöja sig med låga halter af dessa ämnen, om blott fosforhalten hos tackjärnet är 1,5—2,0 %. Denna fosformängd ger vid sin förbränning nog värme för att en tunnflytande och lätt uttappbar slutprodukt skall erhållas. Det faktum, att fosfor förbrännes och bortgår ur järnet först då kolet syrsatts så långt, att endast 0,1 % återstår, förhindrar att ett fosforrent stål kan medels denna process direkt framställas (stål innehåller nämligen 0,5—1,5 % kol). Skulle nämligen processen afbrytas vid en så hög kolhalt, har ännu ej fosfor ingått i slaggen, utan finnes kvar i badet. Om man vill framställa stål enligt den basiska bessemerprocessen, måste man

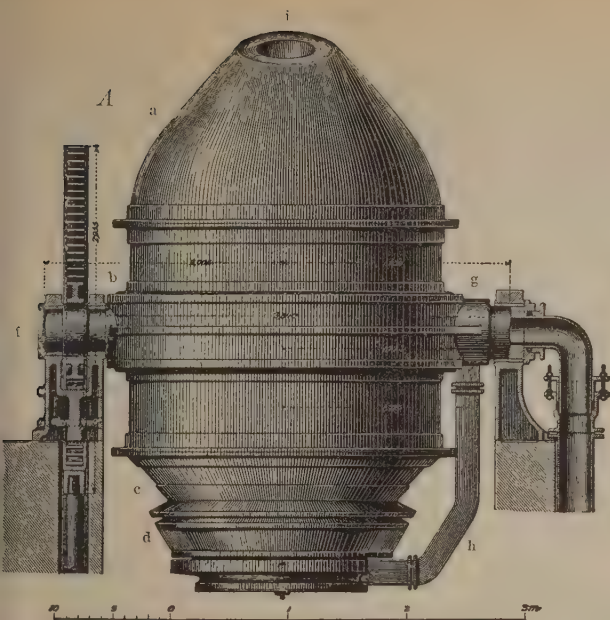
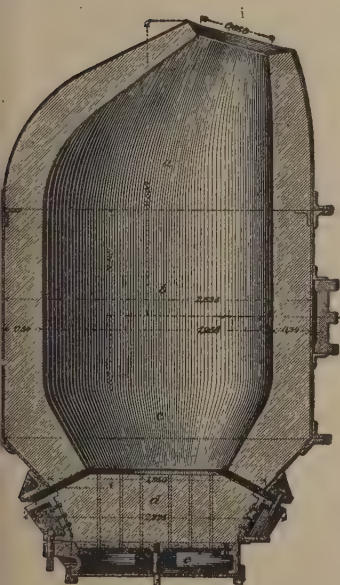

Fig. 2 A. Yttervy af konverter, sedt bakifrån.

Fig. 2 C. Bild af botnen till konvertern.

2 E. Vertikalgenomskärning af konvertern.

Vy af bessemerværket ved Høgfors.

göra detta indirekt sålunda att man först låter färs-
ningen fortskrida så långt, att man öfverfört all
fosfor i slagen, hvarpå ugnen stäljes omkull och
all slagg noga uttappas ur ugnen. Därefter tillsättes
till det smälta järnet i konvertern jämt så mycket
smält tackjärn eller spegeljärn, som erfordras för att
höja kolhalten till den önskade. Man kan ock vid
järnets tappning ur ugnen i skänken tillsätta kol-
pulver till detsamma, hvarvid man enligt uppgift af
uppfinnaren, Darby, kan antaga att 80 % af det
tillsatta kolet upptagas af järnet och 20 % gå för-
lorade. Det synes dock osannolikt, att medelst åter-
kolning ett lika jämnt stål kan erhållas som medelst
direkt sur process. — Den vid basisk bessemer-
process erhållna slagen benämnas tomasslagg och
innehåller afsevärda mängder af i humussyror lös-
lig fosforsyra. Den har därför inom landtbruket fått en
vidsträckt användning som gödningsmedel (se A pa-
tit).

Under de senaste åren hafva flera uppfinningar
gjorts med afseende på modifikation af bessemer-
processen i den riktning,
att smärre charger om 500
—2,000 kg. stål kunna
fabriceras så varma, att de

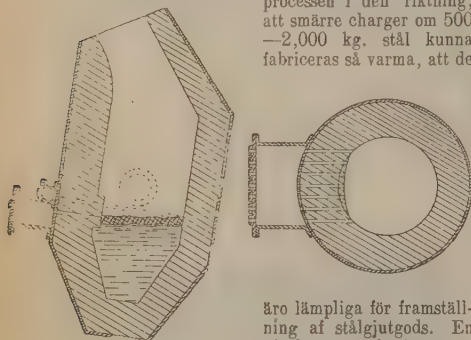

Fig. 3.

äro lämpliga för framställ-
ning af stålgiutgods. En
af dessa uppfinningar är
gjord af Walrand-Legéni-
sel, hvilken löst spörsmålet angående erhållandet af till-
räcklig värme hos små stålcharger, så att han, sedan
koket i ugnen är nära nog afslutadt, tillsätter smält
kiseljärn samt blåser ytterligare 1—2 minuter. Den
tillsatta kisel förbrännes och ökar värmen hos stål-
badet så, att stålet blir tunnflutet och lätt giutbart.
— En väsentligen annan väg för uppnåendet af
samma ändamål har användts af Roberts och seder-
mera äfven af Tropenas, hvilken senares process är
mest förordad. Såsom af fig. 3 framgår, har Tropen-
as' konverter två rader formor för blåstens in-
släppande, båda placerade å ugnens ena sida och
den ena raden tätt ofvanför den andra. Tackjärnet,
som plägar innehålla 0,5 % mangan och 2—3 %
kisel, intappas till sådan mängd, att det står i
jämhöjd med nedre raden formor. Färsningen
påbörjas med blåster från den nedre formraden och
sker därigenom, att luften bstryker badets yta utan
att nedtränga i detsamma. Som formorna äro rik-
tade snedt nedåt, uppstår en rörelse i badet, så att
detta under hela färsknings tiden omblandas. Först
då koket börjar, öppnas den öfre raden formor;
luften från dessa förbränner den vid syrsättningen
af tackjärnets kol bildade koloxiden, och härvid bildas
en intensiv hetta, som uppvärmer badet till den
önskade giutningstemperaturen. Såsom ett företräde

för processen återopas, att ingen luft pressas genom
stålet, som sålunda icke blir i tillfälle att absorbera
skadliga gaser; denna syrsättning från ytan vållar
emellertid att 20 % af det i ugnen intappade tack-
järnet bortbrännas och gå i slagen, under det att
vid den vanliga bessemerprocessen afbränningen är
omkr. 12 %.

År 1902 framställdes i Sverige 84,000 tons besse-
merstål, utgörande 30 % af hela vårt lands stål-
tillverkning. Bessemerprocessen har under det se-
naste årtiondet flerstädes vid svenska järnverk utbytts
mot martinprocessen. G. D.

Bessenyei [bã/jänjã], György, ungersk för-
fattare. (Se Ungerska litteraturen.)

Besser (l. Bessi), ett vildt och krigiskt folk i
nordvästra Tracien, vid Haimos, blef efter långvariga
strider kufvadt af romarna år 11 f. Kr. Landet
(Bessica) blef längre fram ett distrikt i prov.
Tracien. Hufvudort Uskudama. — Efter besserna
fick Bessarabien sitt namn. H. Sgn.

Besshö, fjällspets vid Besseggen (se d. o.).

Bessi. Se Besser.

Bessica. Se Besser.

Bessières [bãsiãr]. 1. Jean Baptiste B.,
hertig af Istrien, marskalk af Frankrike, f. 1768 i
närheten af Cahors i dep. Lot, tjänade 1790—92
i Ludvig XVI:s "konstitutionella garde" och ingick
1 nov. 1792 såsom simpel soldat i den "pyreneiska
legionen". 1793 kom han till Mosellearmén, blef
underlöjtnant och kapten där och flyttades 1796 till
den italienska hären, hvarest han förvärfvade Bonapartes
gunst och fick befälet öfver den s. å. upp-
rättade guidekåren, stommen till det blifvande kejsar-
gardet. Han utmärkte sig synnerligen i slaget vid
Rivoli 1797 och hemförde därefter till direktorium
i Paris de från österrikarna eröfrade fanorna. 1798
brigadchef, deltog han i tåget till Egypten och
kämpade med utmärkelse vid St Jean d'Acre och
Abukir, hvarefter han återvände med Bonaparte till
Frankrike och bistod honom vid statskuppen 18
brumaire. B. organiserade nu den italienska armén,
fick näst högsta befälet öfver det beridna konsuls-
gardet, i spetsen för hvilket han vid Marengo (14
juni 1800) genom ett lysande anfall hemförde segern
åt fransmännen, och blef högste befälhavare för konsuls-
gardet 1800 samt 1802 divisionsgeneral. Napoleo-
gjorde honom vid sin kröning till marskalk af Frank-
rike (1804). Som kommandant för gardets kavalleri
deltog därefter B. i nästan alla Napoleons fälttåg. Han
var med "hären i Boulogne" mot Österrike (1805),
hvarvid han genom ett djärft kavallerianfall på det
golenistsjeo-kutusovska arriärgardet sprängde fiendens
center och eröfrade 27 kanoner och genom sitt oför-
vågna mod betydligt bidrog till segern vid Austerlitz.
Vid Jena, Eylau och Friedland skar han nya lagrar
och sändes 1807 till Stuttgart för att underhandla om
Jérômes giftermål med Katarina af Württemberg.
1808 var han med i Spanien, där han i grund
krossade Cuesta vid Medina del Rio Secco (14 juli),
en seger, som Napoleon skattade mycket högt. Föl-
jande år blef han hertig af Istrien och ledde kavalleri-
reserven i kriget mot Österrike, hvarunder han seger-
rikt kämpade vid Landslut och Eggmühl (21 och
22 april). Hans oerhörd våldsamma kavalleri-
chock vid Aspern (21 maj) hade ringa framgång, och vid
Wagram (6 juli) blef han tillbakakastad af öster-
rikarna. Efter freden befälhavare öfver nordarmén

st. f. Bernadotte, återtog han Vlissingen från engelsk-
 lännen, blef 1811 generalguvernör öfver Gamla
 kastilien och Leon och kommanderade 1812 gardes-
 avalleriet i ryska fälttåget. På återtåget lade han
 dagen stor kallblodighet och energi, människo-
 ärlek och mildhet. 1813 blef han överbefälhaf-
 are för hela franska kavalleriet, men sårades
 ödligt af en kanonkula utanför Rippach (vid Lüt-
 en) 1 maj s. å. under en rekognoscering mot Wint-
 ingerode. B. var en af Napoleons öfvervägnaste och
 mest tillgifne marskalkar och tillika en mild och ädel
 personlighet. Kejsaren sörjde honom mycket och
 estamenterade på S:t Helena 100,000 frs åt hans
 en. B:s namn är ristadt på Napoleons triumfbåge
 och på en af bronstatuerna i Versailles. 1847 restes
 en minnesvärd öfver honom i Cahors. Se D. Lacroix,
 "Les maréchaux de Napoléon" (1896).

2. Bertrand B., den förras broder, baron,
 . 1773 i Cahors, d. 1855 i Chantilly, deltog i fält-
 åget till Egypten och blef brigadgeneral 1805,
 hvarefter han fick afsked och drog sig tillbaka till
 privatlivet. E. A.—t.

Bessin [bessä'], franskt landskap i nedre Nor-
 mandie, emellan floderna Seules och Vire, med
 hufvudstaden Bayeux. B. utgör nu en del af dep.
 Calvados. B. är romarnas *Pagus Bajocassinus*.

Bessis (lat.). Se Bes.

Bessonov, rysk språkforskare. Se Bezsonov.

Bessus (lat. *Bessus*), persisk satrap i Baktrien,
 portförde sin frände Dareios Kodomannos till persiska
 rikets östra provinser, när denne efter slaget vid
 Arbela förberedde ett nytt fälttåg mot Alexander,
 och dödade honom (juli 330 f. Kr.). Han antog
 läroter själf konungatiteln och namnet Artaxerxes
 IV. Men när Alexander 329 med sin här inträdde
 i Baktrien, flydde B. undan till Sogdiana. Af sina
 följare utlämnad till Alexander, ställdes han inför
 en domstol af persiska stormän, dömdes till döden
 och blef 328 korsfäst i Ekbatana, sedan man förut
 efter persisk sed afskurit hans näsa och öron.

Be'ssus (lat.). Se Bessus.

Best (af lat. *bestia*, oskäligt djur; *fig.*, rå, elak
 människa. — *Bestialisera*, göra djuriskt. —
Bestialisk, djuriskt, rå. — *Bestialitet*,
 rått, djuriskt beteende. — *Bestiarii* kallades i
 det gamla Rom de leghojn eller brottslingar, som
 på skådebanan kämpade med vilda djur. Jfr Bête.

Best, William Thomas, engelsk orgel-
 virtuos och musikskriftställare, f. 1826 i Carlisle,
 d. 1897, hade diverse anställningar i London och
 kom 1854 till Liverpool, där han fick åtskilliga
 organistbefattningar. Förutom en mängd kyrkokom-
 positioner m. m. har han skrivit *The modern school*
for the organ (1853) och *The art of organ playing*
 (1870). A. L.

Bestialisera. Se Best.

Bestialisk. Se Best.

Bestialitet. Se Best.

Bestiarii (lat.). Se Best.

Bestick, låda eller fodral för matematiska eller
 kirurgiska redskaps förvaring (ritbestick, cir-
 skalbestick o. s. v.).

Bestick, *sjöv.*, den operation, hvarigenom man
 med ledning af kompassen, som angiver kursen (rikt-
 ningen), och loggen, som angiver farten, bestämmer
 på hvad ställe ett fartyg för tillfället befinner sig.
 Hit räknas äfven bestämmandet af den kurs och den

distans, som ett fartyg bör segla. Nämnade uppgifter
 lösas antingen genom konstruktion och mätning i sjö-
 kortet, hvilket får namn af bestickföring i
 kortet, eller genom räkning, s. k. bestickräk-
 ning. Vid konstruktion i sjökortet begagnar man
 sig af parallell-linjal eller transportör samt passare.
 Vid bestickräkning användas de s. k. bestick-
 tabellerna. Fartygets på ofvannämnda sätt, eller
 genom den s. k. "döda räkningen", funna ställe
 kallas dess ställe enligt besticket eller
 dess räknade ställe, till skillnad från dess
 observerade ställe, som bestämmes antingen
 astronomiskt eller genom pejling af kända föremål.
 Det sistnämnda stället anses alltid mera tillförlitligt
 och tages till utgångspunkt för det följande dygnet.
 Minst en gång på dygnet, kl. 12 middagen, afsättes
 besticket i sjökortet. Den därtill erforderliga be-
 räkningen kallas middags-arbete. På örlogs-
 fartyg uppföras resultaten af beräkningarna på en s. k.
 middags-rapport, som öfverlämnas till chefen.
 R. N.*

Bestillingsmand [-man], da. och no., tjänsteman
 utan kunglig utnämning och utan pensionsrätt.

Bestia, *nord. myt.*, Burs maka, jätten Boltorns
 dotter, moder till Oden, Vile (Vilje) och Ve.

Bestockning (ty. *bestockung*), *landtbr.*, användes
 som beteckning för utvecklingen af sidoskott hos strå-
 sädeslagen och öfriga grässlåg. Vid riklig bestock-
 ning bildar plantan en tuva. En riklig bestockning
 är fördelaktig så till vida som flera strån och således
 åtminstone större hö- eller halm mängd erhålles, men
 medför hos sädeslagen den olägenheten, att säden
 blir ojämn till storlek och mognad, enär sidosträna
 vanligen utvecklas senare och svagare än hufvud-
 strået. H. J. Dfr.

Bestrykande. Ett gevärs kulbana säges vara be-
 strykande, om den är så obetydligt krökt, att man
 kan träffa föremålet utan att vid siktningen behöfva
 taga i betraktande kulans höjning eller sänk-
 ning. H. Szs.

Bestrålning l. *Insolation*, *fys.* och *meteor.*,
 de direkta solstrålarnas inverkan på det föremål, som
 de träffa. Se *Insolation*.

Bestu'sjev, Alexander Alexandrovitj,
 rysk författare, pseudonymen A. Marlinskij,
 f. 1797. För deltagande i dekabristerernas samman-
 svärning förvisades B. 1825 till Sibirien och sedan
 till Kaukasien, där han stupade 1837. Han med-
 verkade i sin vän Rylejevs vittra kalender "Poljar-
 naja zvezdoz" (Polstjärnan) både såsom romanför-
 fattare och kritiker i afgjordt romantisk riktning.
 Redan 1832 utkom en samlad upplaga af hans ro-
 maner och noveller, dock utan författarnamn. A—d J.

Bestu'sjev-Rju'min. 1. Michail B., greve,
 rysk diplomat, f. 1688, d. 1760, var minister i
 England, men befalldes 1720 med anledning af
 ett skarpt memorial att lämna landet och kom efter
 freden i Nystad (1721) som rysk minister till Stock-
 holm, där han blef en verksam deltagare i tidens
 politiska ränspel. Hans ställning var i början
 ganska inflytelserik, men efter en tid råkade han
 i oenighet med Bassewitz och andra hertig Karl
 Fredriks anhängare, och efter tsar Peters död blef
 han 1725 återkallad samt ersatt af Golovin. 1732
 återkom han i sin förra egenskap till Stockholm,
 visade sig vid ett par tillfällen ej rätt kunna bedöma
 den politiska situationen och stannade där till finska

krigets utbrott 1741. Under Elisabet blef han stormarkalk och beklädde sändebudsposter i Preussen, Polen, Österrike och (1756—60) Frankrike.

2. Aleksej Petrovitj B., den föres bror, greve, f. 1692, d. 1767, uppfostrades i Tyskland och var en tid i tjänst hos kurfurst Georg af Hannover, som efter sitt uppstigande på Englands tron (1714) sände honom som ambassadör till Petersburg, hvarefrån han snart återvände. Men 1718 trädde han i rysk tjänst och fick diplomatiska uppdrag till Köpenhamn, Nedersachsiska kretsen m. fl. ställen samt utnämndes 1740 af kejsarinnan Anna till ledamot

af senaten, geheimeråd och statsminister. Efter hennes död s. å. delade han sin gynnare Biron's fall och fängslades af dem, som regerade i Ivan VI:s namn, men sedan Elisabet 1741 reytt till sig kronan, befriades han och utnämndes till riks-vicekansler 1741 och rikskansler 1744. I sin diplomati leddes han af hat till Preussen. Det var han, som åstadkom Rysslands deltagande i sjuåriga kriget. När 1757 en opasslighet hos kejsarinnan kom honom att frukta hennes död, lät han kalla tillbaka general Apraksin (vilken nyss segert vid Grossjägerndorf) för att haiva honom till hands vid det väntade dödsfallet, då man tänkte utestänga stormursten Peter och i stället sätta Paul på tronen (se Apraksin). Men kejsarinnan tillfrisknade, planen blef upptäckt, och B. miste 1758 sina ämbeten och förvisades 1759 till Goretovo. 1762 återkallades han af Katarina II, som återgaf honom en plats i senaten och en pension på 20,000 rubel.

3. Michail B., konspiratör, f. 1803, löjtnant vid infanteriregementet Poltava, ledde i förening med Muravjev utbrottet af 1825 års militärrevolution i Syd-Ryssland, blef efter dennas kufvande förd till Petersburg och där 1826 hängd i sällskap med Pestel, Rylejev och Muravjev.

4. Konstantin Nikolajevitj B., rysk historieskrifvare, f. 1829, d. 1897, var 1865—82, professor i rysk historia vid universitetet i Petersburg och därefter 1872—82 ordförande i slaviska välgörenhetssällskapet. B. invaldes 1872 i ryska vetenskapsakademien. Han inrättade 1878 i Petersburg ett slags universitetskursur för kvinnor. Hans mest betydande arbete är en Rysslands historia (3 bd, 1872—82; rysk öfvers. af Th. Schiemann, 1874 o. f.), som når fram till slutet af 1500-talet och egnar särskild hänsyn åt folkets lif; inledningen lämnar en noggrann öfversikt af källorna till ryska historien.

Bestu'sjevs nervdroppar motsvara till sammansättningen ungefär svenska farmakopéns eterhaltiga järnkloriddroppar (*Solutio chloreti ferri spirituosio-atherea*). S. J—n.

Bestyckning. 1. *Krigsv.* Det gemensamma namnet på de eldvapen, som tillhör en befäst plats. — *Bestyckningsplan* kallas den plan, enligt hvilken man bestämmer såväl pjäsernas kaliber som

det erforderliga antalet af olika kalibrar på platsens olika linjer. — Rörlik *bestyckning* innefattar de artilleripjäser tillhörande en befäst plats, hvilka med lätthet kunna förflyttas och hvilkas uppställningsplats vid ett eventuellt krigstillfälle icke är i gällande *bestyckningsplan* för platsen bestämmd. E. N.

2. *Sjöv.* Gemensamt namn på alla kanoner och kulsprutor, som äro uppställda på ett örlogsfartyg. H. W—l.

Bestyckningsplan. Se *Bestyckning* 1.

Bestånd, skogsh. Se *Skogsbestånd*.

Beställning, krigsv. betecknar i den svenska militärförvaltningen en tjänst, som medför viss militär grad eller däremot svarande rang, vare sig till sådan tjänst finnes i stat anslagen afönning, *beställning å stat*, eller icke, *beställning öfter stat*, allt i motsats till befattning, hvarmed menas den särskilda tjänsteanställning, hvori beställningsinnehafvare eller annan placeras, vare sig han därefter åtnjuter endast de aföningsförmåner, som åtfölja viss beställning, eller därutöver arvode eller annan förmån. C. O. N.

Beställningshemman, kam., hemman, af hvilka räntorna förr voro anslagna till löner åt den indelta arméns befäl. De kallades äfven *fördels-, lönings- eller fri-hemman*. Kbg.

Beställningsmän, krigsv. kallas i svenska armén det manskap, som är afsedt för vissa tjänstegrenar, hvilka fordra särskild yrkesskicklighet, såsom sjukvårdssoldater, gevärshandverkarsoldater, hofbeslags-soldater och handverkssoldater (de sistnämnde vid artilleriet, ingenjörtrupperna och trängen). Beställningsmännen utbildas vid särskilda kurser, och en del af dem innehaiva korprals eller vicekorprals grad och afönning. C. O. N.

Bestämning, filos., det, genom hvilket något är hvad det är. Bestämningar kunna vara af olika slag. De kunna vara *abstrakta* (logiska predikat, egenskaper), hvilka äro alldeles detsamma som det bestämnda själf, blott att man, då man tänker på bestämningen eller, om det bestämnda predicerar denna, fäster sig uteslutande vid en sida hos det och för tillfället bortser från hvad det kan vara för öfrigt. För en världsåsiikt, som vill vindicera individualitetens betydelse såsom substantiell, är det af stor vikt att särskildt fasthålla och genomföra denna bestämningens betydelse, att sålunda någons makt ej är annat än den makttagande själf, sedd från den sidan att han är makttagande, vilja ingenting annat än det viljande väsendet, sedt från den sidan att det är viljande o. s. v. Förbiser man detta, blir följden, att man skattar åt människans vanliga benägenhet att gifva själfständig tillvaro åt ("hypostasera") abstraktioner, hvilken tendens gör sig gällande inom alla områden af det mänskliga kulturlivet. Inom de mer sensualistiska riktningarna har denna sanning väl i allmänhet erkänts (särskildt har den med mycken skärpa och talang framhållits af Hobbes), men den idealistiska riktningen har ofta varit benägen för ett motsatt åskådningssätt, hvilket i all synnerhet gäller om den schelling-hegelska spekulationen. Det är Boströms obestridliga förtjänst att just i motsats till denna riktning från idealistisk ståndpunkt hafva framhållit den. — Vidare kan en bestämning äfven vara *konkret*. Den utgöres då antingen af en relation, i hvilken det bestämda väsendet står till något för detsamma mer eller mindre yttre, eller ock af ett

inre, organiskt moment i detta, som däri ingår, utan att förlora sin själfständiga individualitet. Huru ett sådant ingående är möjligt är väl en fråga, beträffande hvilken vetenskapen ej ännu kan anses hafva sagt sitt sista ord. Men fasthåller man individualitetens substantiella betydelse, på samma gång man måste fatta tillvaron som ett helt i sträng bemärkelse, så är fordran på antagandet af en sådan bestämdhet obestriddligen gifven. L. H. A.*

Bestötlåda (ty. *bestosslade*, af *bestossen*, afstötta), vanligen "stöttlåda", boktr., ett verktyg för att hyfva träsnittsstockar rätvinkliga; ett liknande verktyg för hyfning l. "fasettering" af stereotypplattor. Jfr Färdiggöringsbord.

Besüki, tysk namnform af Besoecki (se d. o.).

Besutenhet, *förö.* Besuten ansågs, enligt k. förordn. 6 aug. 1864, envar, som med eganderätt eller stadgad åborätt innehade minst så stor hemmandel, att han af dess afkastning i vanliga år kunde påräkna bärning för ett hushåll af tre arbetsföra personer och erlägga de utskylder, som äro förenade med hemmandelen. Genom k. förordn. 6 aug. 1881 upphäffdes detta minimum och medgafs klyfning till hvad hemmantal som helst äfvensom afsondring till och med en femtedel af ett hemmans egovidd. Kbg.

Besvär (ty. *beschwerde*, af *schwer*, tung), eg. tyngd, olägenhet, möda; klagomål. 1. *Kam.* De bidrag i form af tjänstgöring eller sammanskott, som utkrävas för att fylla ett direkt allmänt behof — statens eller kommunens — kallas allmänna besvär (*onera publica*). En del, de s. k. personella besvaren, äro lagda på hvarje manlig individ, som uppnått viss ålder, andra utgå efter matlag (hushåll), återstoden efter mantal och innehafvande fast egendom. Fullständiga upplysningar om desamma erhållas i författningskommissionens finansverk, tr. 1868. Kbg.

2. *Statsr.* I Sverige hade under ståndstiden riksstånden, hvar för sig eller i förening med de andra, rätt att inför regeringen framställa klagomål och önskingar, och härigenom erhöi riksdagen ett slags motionsrätt, redan innan en sådan under frihetstiden formligt tillerkänts stånderna. Dessa framställningar, som kallades besvär, innehöllo vanligen klagomål öfver tyngden af vissa skatter eller utlagor, öfver alltför stor stränghet vid utskrifningarna, öfver intrång i gifna privilegier eller (från de ofrälse ståndens sida) öfver alltför stor utsträckning eller missbruk af frälseståndets privilegier. I allmänhet gäfvos svaren i form af kungl. resolutioner, af hvilka många ännu äro gällande. En erinran om dessa besvär återfinnes i namnet på det genom 1866 års riksdagsordning upphäfda Allmänna besvär- och ekonomiskt skottet. Till detta hänvisades nämligen de önskingar, som riksdagen enligt § 89 i 1809 års R. F. ännu eger att framställa med afseende på den konungen uteslutande tillhörande ekonomiska lagstiftningen. — I Frankrike före revolutionen uppsatte valkorporationerna, när de utsågo ombud till riksdagens tre stånd, dylika besvär (*cahiers de doléances*), som af riksdagsmännen skulle öfverlämnas till regeringen. Synnerligt märkliga voro besvaren till 1789 års riksmöte, hvilka utgjorde liksom en profkarta på revolutionens idéer. Jfr *Petition*. C. W. (S. B.)

3. *Förö.* Försök att erhålla rättelse i en förvaltade myndighets åtgärder eller beslut. Besvär i

denna bemärkelse kunna behandlas på tvänne olika sätt. Det ena, det engelsk-amerikanska, består däri, att den förvaltande myndighetens åtgöranden prövas af vanlig domstol, med ledning af allmän lag. Enligt det andra, som i synnerhet utvecklats i Frankrike, få klagomålen endast framställas inför en öfverordnad förvaltande myndighet, som har att följa ej allmän lag, utan särskilda förvaltningen gällande regler. Till grund för båda systemen ligger teorien om statsmaktens fördelning, tillämpad på de dömande och de förvaltande myndigheterna, men man har dragit alldeles motsatta konsekvenser däraf. I England och Amerika anses teorien innebära, att domstolarna skola intaga en så själfständig ställning, att de i alla förhållanden kunna bereda lagligt skydd, i Frankrike åter alltifrån revolutionen att förvaltningen skall vara fullkomligt oberoende af den egentliga rättsskipningen. På senare tider hafva dock de båda systemen i någon mån modifierats. I England kan man nu i vissa fall söka rättelse i en underordnad förvaltande myndighets beslut hos en öfverordnad sådan, och särskildt kan detta ske med afseende på den lokala förvaltningen, sedan denna 1871 underordnats ett särskildt regeringsdepartement (*the local government board*). Mot öfvergrepp af ämbetsmän ega emellertid enskilda ovillkorlig rätt att söka skydd hos domstolarna. Enligt en i konsularförfattningen af år 1799 stadgad regel fick man i Frankrike ej beifra ämbetsmannaförtryck utan tillåtelse af statsrådet (*conseil d'état*), som är en administrativ, af regeringen beroende myndighet. Detta stadgande upphäffdes dock 1870, och 1872 inrättades en särskild domstol (*Tribunal des conflits*), som afgör tvister huruvida dylika mål skola gå till vanlig domstol eller till administrativ myndighet. Den är dock själf mera en sådan än en verklig domstol. Det vanliga är för öfrigt fortfarande, att administrativa besvärsmål afgöras af i förhållande till regeringen osjälfständiga administrativa myndigheter. De flesta europeiska länder hafva mera följt det franska än det engelska systemet, ehuru man därvid på många håll sökt gifva de dömande administrativa myndigheterna en domstolsliknande och själfständig karaktär. Nu gäller emellertid i Tyska riket såsom regel, att domstolarna själfva ega pröva, om ordentlig rättegång skall ega rum eller icke. De olika tyska staterna kunna likväl få uppdraga tvister härom mellan vanliga domstolar och förvaltande verk åt särskilda på ett betygande sätt organiserade myndigheter. I Sverige är regeln, att besvär öfver lägre förvaltande myndigheters beslut gå till öfverordnade sådana och i allmänhet i sista hand till k. m:t i statsrådet. Fråga har dock uppstått att öfverflytta denna regerings pröfningsrätt till en administrativ högsta domstol. Öfvergrepp af ämbetsmän kunna emellertid beifras vid vanliga domstolar, och härvid är justitieombudsmaninstitutionen (se *Justitieombudsman*) af stor betydelse. Ett särskildt slags besvär äro klagomål öfver riksdagsmannaval, för hvilka (liksom för kyrkomötesval) k. m:t i högsta domstolen hos oss är enda eller högsta forum, men som i åtskilliga länder prövas af riksförsamlingarna själfva. S. B.

4. *Processr.* a) I *tristemål* är besvär ett rättssmedel, hvarigenom klagan föres från underrätt hos höfrätt dels öfver sådana beslut af underrätt meddelade under rättegången, som enligt lag få särskildt

öfverklagas, dels öfver slutligt beslut i ansöknings- ärenden, dels med vissa undantag öfver underrättens slutliga utslag i tvistemål, som ej anhängiggöras genom stämning. Dömes i underrätt någon ohörd eller fälles där sådant utslag att någon, som ej är part i målet, däraf lider förlång, sökes ändring däri hos hofrätten genom besvär. Från hofrätt är besvär likaledes rättsmedlet, hvarigenom klagan föres hos konungen. (högsta domstolen) öfver hofrättens slutliga utslag i mål, som genom besvär inkommit till hofrätten. — *b) I brottmål* — i hvilka vad och revisions- ansökning icke äro tillåtna — utgör besvär rätts- medlet jämväl i fråga om underrätts eller hofrätts hufvudsakliga utslag. — Från det förförande, som eger rum vid vad och revisionsansökning, skiljer sig besvärslöförförandet hufvudsakligen däri, att enligt regeln något tillkännagifvande hos den rätt, öfver hvars beslut klagan föres, icke är af nöden, samt att den, som besvärar sig, skall, därest vederparten bör höras öfver den förda klagan, inom viss föreskrifven tid ombesörja besvärans delgivning åt denne. Se lagen af 14 juni 1901 om ändring i vissa delar af rättegångsbalken. Jfr Rättsmedel och V. d. L. A.

Besvärjelse, vissa ord eller satser (formler), som anses besitta en underbar kraft att behärska natur- makterna. Den, hvilken innehar det rätta ordet, den rätta formeln för det eller det förhållandet, står därigenom i korrespondens med den makt (kraft, väsen, ande), som därvid är verksam, och eger härigenom möjlighet att befalla denne. Senare, i den mån denna uppfattning utbildar sig genom sjamanism till magi, anses besvärjaren förmå framkalla andar såväl af naturföreteelser (demoner) som af afidna samt genom dem afvända eller påföra sjukdom och olycka eller åstadkomma annan öfvernaturlig verkan. Besvärjel- sen är ett konsekvent uttryck för den animistiska världsåskådningen (se Animism) och utgör så att säga animismens liturgi. I all sin ofullkomlighet anses den såsom ett det ursprungligaste uttryck för mäns- kans religiösa känsla. Enligt C. P. Tiele ("In- ledning till religionsvetenskapen", 1903) är be- svärjelsen en urartad bön. Från bönen skiljer sig emellertid besvärjelsen väsentligt genom att vara ett maktspråk: den talande ställer sig öfver, ej under den tilltalade. En öfvergång till bön bilda de formler, i hvilka besvärjaren gentemot en lägre makt åberopar en högre. Besvärjelseformler tillhöra alla, äfven de lägst stående folkslag och hafva, fort- plantade från de aflägsnaste tider, jämte andra ani- mistiska lämnningar, bibehållit sig till våra dagar också hos kulturiöken. Till och med inom kristen- domen möter besvärjelsen, nämligen såsom exor- cism (se d. o.). Hvad nordborna beträffar, om- talas besvärjelser i våra fornurkunder under benäm- ningen galdrar. Den äldsta antecknade ger- manska besvärjelseformeln är den från 900-talet be- varade s. k. Merseburgformeln. Under senare tids folkloristiska forskningar hafva inom Sverige ett flertal besvärjelseformler upptecknats, bl. a. af P. G. Vistrand, "Signalser från Småland" (i "Modellanden från Nordiska museet 1897"). Se för öfrigt V. E. Lidforss, "Ur vidskepselns historia" (i "Nu" 1875), samt E. Tegnér, "En österländsk besvärjelse" (i "Ord och bild" 1894). Jfr Sig- neri.

N. E. H.

Besvärsbok, en å hvarje järnvägsstation befintlig bok, hvilken skall på begäran tillhandahållas resande

för införande däri af de klagomål eller anmärkningar öfver oriktiga eller bristfälliga anordningar, persona- lens olämpliga beteende eller andra felaktigheter, som den resande anser sig hafva skäl befrä. Besvärs- boken insändes till vederbörande trafikbefäl, åtföljd af de förklaringar eller erinringar, som stationsföre- ståndaren finner saken påfordra.

H. L.

Besvärshänvisning, jur., kallas den anvisning, som i vissa fall domstol eller administrativ myndighet är skyldig att meddela angående hvad som bör iakt- tagas af den, som vill besvara sig öfver domstolens eller myndighetens beslut. Jfr Besvär.

Besvärskammaren. Se Kammarrevisionen.

Besvärmål, jur., benämning på de mål, som genom besvär blifvit dragna under högre rätts eller en högre administrativ myndighets pröfning.

Besvärs- och ekonomi-utskottet. Se All- männa besvärs- och ekonomi-utskot- tet.

Besvärsskrift, jur., skrift, som en klagande in- gifvor till en högre rätt eller myndighet, och hvari han yrkar ändring af ett beslut eller en åtgärd. Enligt k. förordn. 12 juni 1885 medgifves rätt för parter i kommunala mål och fattigvärdsmål att med posten insända besvärsskrifter och handlingar.

Besvärsskrift, jur., den tid, inom hvilken en be- svärsskrift skall hafva blifvit ingifven till en högre rätt eller myndighet. I tvistemål eller brottmål är besvärstiden för klagan till hofrätt öfver underrätts utslag eller beslut i allmänhet 20 dagar. För Got- lands, Jämtlands och Västernorrlands län samt för kustlandet inom Vasterbottens och Norrbottens län är denna tid 30 dagar och för Vasterbottens och Norrbottens läns lappmark 45 dagar. Besvärstiden för klagan öfver hofrättens utslag till konungen är 30 dagar. I administrativa mål äro 30 dagar den vanliga besvärstiden.

Besze, Th. de. Se Beza.

Besztercze [bă'startsă], ungerska namnet på sta- den Bistritz. B. är äfven namn på en biflod till Sajó.

Besztercze-bánya [bă'startsă-bă'nja], det ungerska namnet på staden Neusohl.

Besztercze-Naszód [bă'startsă-na'săd], ungerskt komitat. Se Bistritz-Naszód.

Besättningshygge, skogsh., en afverkad skogstrakt, å hvilken naturlig återväxt beräknas uppkomma antingen af kvarlämnade fröträd eller från tillgrän- sande skog. F. L.

Besättning. 1. Krigsv. *a)* De trupper, som äro afsedda till en fästnings eller fältforsknings ome- delbara försvar. Besättningens storlek beror såväl af fästningens eller skansens storlek som af dess form och byggnadssätt. — *b)* De trupper (af växlande styrka, som under krig förläggas i en fientlig fäst- ning, stad, by eller viss del af fiendelandet, för att segervinnaren genom den väpnade maktens närvaro må kunna dels försäkra sig om ortens eller lands- delens besittning eller hindra fientligheters utbry- tandet därstädes, dels påskynda samt påverka full- görandet af vissa öfverenskommelser m. m. — Be- sättning kan, äfven utan fientlig afsikt, inläggas i en ort eller landsdel till skydd mot andra maktens angrepp. Såsom exempel må nämnas, att Napoleon I efter freden i Tilsit 1807 kvarlämnade besättnings- trupper i de preussiska fästningarna för att trygga

fredsvillkorens uppfyllande, att för liknande ändamål tyska trupper efter freden i Frankfurt 1871 höllo franska områden besatta, samt att svenska och preussiska trupper 1849 besatte Slesvig. G. U.*

2. *Sjöv.* Det gemensamma namnet på de personer, som äro inmonstrerade på ett fartyg och skyldiga till tjänstgöring därstädes. På ett örlogsfartyg är besättningsgen storlek beroende dels af fartygets storlek, dels af bestyckningen, dels af maskineriet (riggen, rodden). Enär örlogsfartygen i vår tid hafva färre kanoner än förr, äro besättningarna relativt mindre. Sålunda uppgick besättningsstyrkan på ett af våra linjeskepp förr, på Chapmans tid, till omkr. 650 man, under det att en af våra nuvarande 1:a kl. pansarbåtar har endast vid pass 260. Ännu större är skillnaden å små fartyg: en kanoslupe förordade 50—60 man, en torpedbåt har däremot ej fler än 18. Nutidens största slagskepp och kryssare hafva mindre besättning än de gamla 4-däckslinjeskeppen, ehuru deras deplacemang är 3—4 gånger större. — Å handelsfartyg beror besättningsgen storlek på fartygets tackling, maskineriet, ankarets tyngd o. s. v. Så t. ex. är besättningen mindre på ett barkskepp än på ett fullriggadt skepp, mindre på en skonare än på en brigg, om dessa fartyg hafva samma dräktighet, och för så vidt besättningen förmår hemvinda ankaret. Till svenskt handelsfartyg hörande besättning (hvilken befälhavaren själf eger att antaga eller afskeda) är skyldig att, där hyscisalet ej annorlunda bestämmer, kvarstanna i tjänst, tills fartyget ankommit till förhyrningsorten eller, om förhyrningen skett i Sverige, till annan svensk hamn, där resan slutar; dock är hvar och en af manskapet berättigad att erhålla entledigande, när han efter den sista påmönstringen varit i tjänst i två år, eller, på resa bortom Kap Hoorn eller Godahoppssudden, tre år. Äfven en del andra undantagsbestämmelser finnas i sjölagen. Jfr Mönstring. R. N. (H. W.—1.)

3. *Landtbr.* Sammanfattningen af de å en lantgård befintliga hushjuren af ett visst slag (t. ex. nötkreatursbesättning).

Besättningslista (Bemanningslista), *sjöv.*, tabellarisk förteckning öfver hela besättningen å ett eller flera fartyg, upptagande befälets antal och tjänstegrader, underbefälets antal inom olika stater, uppdragsmännens antal, manskapets antal inom olika tjänstbarhetsklasser och yrkesafdelningar m. m.

Besättningsgrupper, *krigsv.*, de trupper, som äro afsedda att vid ett krigs utbrott utgåra besättning i fästningar eller andra orter af vikt eller betydhet i hemlandet. I fästningarna eller åtminstone i de fästningar, som äro belägna intill en hotad gräns, måste redan i fred befintliga trupper afses till besättningsgrupper, men för öfrigt tagas sådana vanligen af trupper, vid mobilisering uppsatta ur äldre uppbåd och följaktligen mindre brukbara i fältkriget. I Sverige afses numera vissa infanteriregementen jämte fästningsartilleri och ingenjörtrupper till besättning i gränsfästningarna, men rörande öfriga orförderliga besättningsgrupper är intet bekant. C. O. N.

Besökare (Tullbesökare), titeln på vissa fordom vid tullbevakningen anställda lägre tjänstemän, som ginga ombord på ankommande fartyg, innan de lade till. Äfven städerna hade (från 1724) sina besökare för att kontrollera accis och andra liknande afgifter af varor och fartyg. Kbg.

Besökelsedag. Se Jungfru Marie besökelsedag.

Besökelsenunor. Se Visitantinnor.

Bet (hebr., hus) förekommer såsom första sammansättningsdel i en mängd bibliska ortnamn: *B. Aven* (beläget ej långt från Betel), *B. Arbel*, *B. Baal Meon*, *B. Dagon* (i Juda stams lämland), *B. Hogla* (i Benjamin), *B. Semes* (i Juda stam, nära Filisteen) m. fl. Jfr namnen Bet-el, Bet-lehem, Bet-Horon m. fl. E. S.—e.

Bet (fr. *bête*, oskäligt djur), *spelt.*, straffinsats i kortspel.

Beta (*B*, *β*), namn på andra bokstafven i grekiska alfabetet.

Beta L., *bot.*, ett växtsläkte af fam. *Chenopodiaceae*, hvars varieteter under de senare årtiondena kommit att intaga plats bland de viktigaste kulturväxterna. Alla de hundratals nu odlade "sorterna" kunna, särskildt efter de af Schindler utförda försöken, med säkerhet anses härstamma från den till fam. *Chenopodiaceae* hörande *Beta vulgaris* L. Denna art lever än i dag vild på sandiga ställen, i synnerhet vid hafsstränder, på Kanarie-öarna, kring Medelhavet, Kaspiska havet och måhända ända bort till västra indiska halön. Som vild har den en tunn pålrot, knappast tjockare än stjälken (var. *maritima* Koch; *joliota* Ehrh.). Sannolikt omkr. 500 år före vår tidräkning togs denna växt i odling af greker och romare, hvilka redan kände former med såväl röd som hvit rot. I Italien odlades den under medeltiden, men synes först under nyare tidens första del hafva förts öfver Alperna till Frankrike (1595 enligt Ol. de Serres) och ungefär samtidigt till England. Den användes då liksom hos antikens folk uteslutande till människoföda. Under förra århundradet har emellertid odlingen af betor oafbrutet varit i tilltagande, och de resultat, som genom densamma vunnits, äro ett af de vackraste bevis man eger på hur människan genom planmässig förädling kan förändra växtarterna i olika riktningar. Något strängt vetenskapligt studium och någon systematisering af de många formerna efter deras ursprung och inbördes släktskap hafva ännu ej skett, hvarför sorternas gruppering i hög grad växlar hos olika författare. Två huvudtyper af de odlade formerna torde emellertid böra urskiljas:

1. **Mangold** l. romersk kål (*B. vulgaris* L. var. *cicla* L.) har en tunn pålrot med stora blad och bladstjälkar, hvilka åtas antingen stufvade såsom spenat och grönkål eller blekta såsom sallat. Enär denna växt är en af de mest gifvande bland alla grönsaker, odlas den i stor utsträckning, i synnerhet i mellersta Europa, och har genom sitt billiga pris stor betydelse särskildt för de fattigare klasserna. En stor mängd sorter finnes, varierande till bladens utseende och färg m. m.

2. **Betor** (*B. vulgaris* L. var. *rapacea* Koch) utmärka sig alla därigenom att pålroten är starkt uppsprållad och rik på näringsämnen. Dithörande former ha redan tidigt utveckelts i tvenne riktningar, nämligen röda och hvita betor. a) **Rödbetor** (var. *cruenta* eller var. *rubra* m. fl. namn) karakteriseras genom rotens och delvis äfven bladens röda färg, hvilken å sin sida har sin orsak i röd cellsaft. I sydöstra Europa och Ungern odlas rödbetan i stor utsträckning och ingår som en viktig del i den dagliga födan. Hos oss har den, som bekant, an-

vändning hufvudsakligen som sallat. Dess odling är lätt och kan ske så långt mot norr, som jordbruk öfver hufvud är möjligt, i Norge t. ex. till Varangerfjorden och i Finland till Inari. b) Hvitbetor (var. *crassa*) odlas i två hufvudslag: foderbetor (*B. vulgaris campestris*) och sockerbetor (*B. vulgaris saccharifera*). Om dessa se Betodling.

Alla de nu afhandlade till släktet hörande formerna äro i blomningsstadiet omkr. 1 m. höga, glatta och saftiga örter med upprätt stjälk, glänsande, ägg-rundt aflånga blad samt mycket oansenliga, till s. k. blomnystan gytrade blommor, samlade i långa greniga ax. Frukten är en nöt. — Dithörande former äro alla tvååriga; men skördas alltid (utom för fröodling) under sommaren och hösten samma år de sä.

Angående själva metoden för sockerbetans förädling må följande tilläggas. Förtjänsten att hafva uppdragit stammarna till de nya sorterna med hög sockerhalt af 10—14 proc., i enstaka fall t. o. m. 20 proc., tillhör förnämligast en bekant fransk trädgårdssodlare, Vilmorin. Han gick tillväga så, att sedan alla svaga eller i andra afseenden underhålliga exemplar borttagits från förädlingsfåten, utskars från hvarje af de kvarlämnade betorna ett litet pröstycke. Dessa undersöktes på sockerhalten, och endast de exemplar, som voro rikast på socker, fingo sätta frukt. Är efter år fortsattes på detta sätt urvalet med ofvannämnda resultat. På senare tider ha emellertid de franske betförproducenterna öfverflyglats af de tyske, bland hvilka må nämnas världens kanske största firma på detta område, Gebrüder Dippe i Quedlinburg. Som exempel på den utomordentliga omsorg, som numera nedlages på betförädling, må anföras, att hos nämnda firma nådde 1889—90 bland 185,000 sockerbetor endast 76,694 till den nämnda undersökningen på sockerhalt, och af dessa ansågos återigen endast 5,647 dugliga till stambeter för fröodlingen. De utpressade sockerbetorna användas till kreatursfoder. Rostade och malda betor användas till inblandning i cikoria. G. A.*

Beta, *sjöv.* Man säges "beta en ankarkätting" e. d., när den lägges omkring en beting, spelnock eller dylikt fast stöd, så att kättingen ej af sig själf kan utlöpa. Se Beting. R. N.*

Beta, *kem. tekn.* Se Betning.

Betabärä, en ort vid Jordan, där Johannes döparen döpte (Joh. 1: 28), förmodligen det nuv. Ma ch ä d a t 'A b ä r a norr om Nahr Dsälüd's mynning; det är sannolikt samma ort, som omtalas i Dom. 7: 24 såsom *Bet Bärä*. Enligt Origines läste nästan alla handskrifter på hans tid i Joh. 1: 28 *Betania* (i st. f. *Betabara*). E. S.-e.

Betalningsafgift. Se Upphandlingsafgift.

Betalningsbalans. Se Handelsbalans.

Betänia, en Helgelseförbundets missionsstation i brittiska kolonien Natal i Syd-Afrika.

Betänien. 1. En by omkr. 4 km. s. ö. om Jerusalem, på Oljebergets östra sluttning. Där bodde de tre syskonen Lazarus, Maria och Marta, hvilka Jesus ofta besökte. Enligt Joh. evang. 11 kap. uppväcktes i B. Lazarus ifrån de döde, och enligt Luk. 24: 50 skedde Jesu himmelfärd därifrån. Man visar ännu såväl de platser, där enligt traditionen detta tilldrog sig, som ock det ställe, på vägen mellan B. och Jerusalem, där Jesus förbannade fikontträdet (Matt. 21: 12—19). Byn kallas nu *El-'azarije* ('Lazarus'

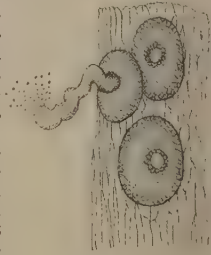
ort?'). Den har ett vackert läge, men gör intryck af fattigdom och förfall. Dess till ett 40-tal uppgående hus (se illustr.) bebos uteslutande af muhammedaner.

2. En ort vid Jordan, enligt några handskrifter till Joh. 1: 28. Se Betabärä. E. S.-e.

Betanzos, stad i spanska prov. Coruña (Galicien), nära hafvet och vid järnvägen Palencia—La Coruña. 8,948 inv. (1900). Spannmåls- och vinhandel. Romarna *Flaviom brigantium*.

Betbrand, *växtpat.*, ödeläggande sjukdom å betor (foder- och sockerbetor), sedan ett tiotal år tillbaka mycket omtalad från Tyskland (*herzjaule, wurzelbrand, schwarze beine*), Frankrike (*pourriture du coeur, maladie des pétioles des feuilles*) och Danmark (*rodbrand*). Sjukdomen, som härjat svårast under mycket torra år, angriper dels bladen, särskild de allra första (hjärtbladen), hvilka svartna och dö, dels roten, hvarå uppstå djupa, döda rötfläckar. Den kan döda betorna redan på fältet, eller och nedsätter den deras sockerhalt och föranleder deras nedrutnande i högarna. Orsaken anses i allmänhet vara en svampart (*Phoma betæ*), som utvecklar sporgömmen (pyknider), i form af små svarta prickar under huden. Dessa brista slutligen och utsprida sina spormassor. Sporgömmen hafva äfven iakttagits å frön. Sporerne uppgifvas kunna bibehålla sin grobarhet i jorden under årtal. Såsom medel mot sjukdomen tillrådes betning af utsådet med karbolsyrelösning (0,5—1 proc. under 15—20 timmar) eller med kopparvitriollösning (1—4 proc. under 10—20 timmar) äfvensom desinfektion af jorden genom inblandning af kalk. — Åtskilliga nyare forskaro omtala emellertid fall af betbrand utan närvaro af nyssnämnda svamp och betrakta sjukdomen såsom ett svaghetstillstånd i följd af forcerad odling och olämplig jordmån. J. E.-n.

Phoma betæ.

Bet din haggadol. Se Sanhedrin.

Bet-Dijbrin, det nuv. namnet på Eleutheropolis. **Bête** [bät], fr. (af lat. *bestia*), oskäligt djur; figt. dum människa. — *Bête-noire* [nwär], eg. svart

djur; *fig.*, syndabock. — Bêtise [betiʃ], dumhet. Jfr Best.

Bete. Se Betesfodring, Betesmarker och Mulbete.

Bêtegeuze [betäʒüs] l. Batageuze, fr., *α Orionis*, *astron.*, fixstjärna af första storleken i stjärnbilden Orions högra (östra) skuldra, en af Bessels 47 fundamentalt-stjärnor. Den glänser med ett vackert, rött ljus och flyttar sig på hundra år 5 sekunder mot öster. (A. N.—r.)

Betel, *bot.* Se Areca, Kateku och Piper.

Betel (hebr. *Els*, d. ä. Guds "hus"), en i gamla testamentet ofta omtalad berömd ort, bekant redan före Israels uppträdande i Kanaan. Ursprungligen skall staden ha hetat *Lus* (Dom. 1: 23), men detta namn har med tiden fått vika för Betel, som egentligen torde ha varit namn på kultstället öster om staden (1 Mos. 28, 11 ff.). B. omtalas flera gånger redan under patriarkernas tid (1 Mos. 12: 8; 28; 35). I berättelsen om Jakobs dröm och byggnadet af altaret i B. (1 Mos. 28: 17; 35: 7) gifves förklaringen till namnets uppkomst. När Israel under Josua kom för att eröfra landet, var B. säte för en af de småkonungar, som regerade öfver Kanaan (Jos. 12: 16). Under domartiden nämnes det som en betydelsefull samlingsplats med en viktig helgedom (1 Sam. 7: 16, Dom. 20: 18, 26). Efter rikets delning blef staden genom konung Jerobeam I en rikshelgedom i Efraims rike (1 Kon. 12: 28 ff.). På Elisas tid fanns där en profetförening (2 Kon. 2: 3). Den där öfvade kulturen, som blef oberörd af Jehus religiösa reform efter den omridiska dynastiens störtande, var under Jerobeam II:s tid föremål för profeterna Amos' och Hoseas stränga anklagelser (Am. 3: 14; 4: 4; 5: 5, Hos. 4: 15; 5: 8; 10: 5). I B. uppträdde Amos och förkunnade till stor bestörtning, särskildt för prästen Amasja, Efraims rikets undergång (Am. 7: 10 ff.). Efter Samarias fall kom B. för en kort tid under Juda rike genom dess konung Josia, som lät utrota den där öfvade orena kulturen (2 Kon. 23: 15 ff.). Sedan judarna återkommit från Babel, omtalas B. mera sällan, i nya testamentet icke alls. Josephus omnämner det såsom en liten stad. B. motsvarar det nuv. *Betin*, beläget några timmars väg i nordlig riktning från Jerusalem. Det har ett fritt läge, flera källor samt ruiner efter en gammal och efter några kyrkliga byggnader. E. S.—e.

Betel, en Helgelseförbundets missionsstation i Zululanden i Syd-Afrika.

Bet el-Fakih ("de lärdes hus"), stad i arabiska landskapet Jemen, n. ö. om Mokka. Omkr. 8,000 inv. Fordom landets största marknadsplats för kaffe.

Betelflagg. Se Betelkapten.

Betelkapten, *sjöv.*, befälhåfvare å handelsfartyg, hvilken har rättighet att föra betelflagg och som det åligger att i utrikes hamnar, där flera svenska (norska och danska) fartyg sammanträffa, hvarje söndag, när omständigheterna det medgifva, hålla offentlig gudstjänst ombord på sitt fartyg. Då sjömannasällskapet bildades i Sverige (1831), beslöt de, att ett visst antal betelkapten skulle finnas inom hvarje sällskap. Till betelkapten borde utses sådana bland sällskapens seglande ledamöter, som gjort sig synnerligen förtjänta af medborgerligt förtroende och som förde fartyg på aflägsna farvatten. Numera (1904) finnes icke någon betelkapten, dels emedan svenska segelflottan på aflägsna farvatten

betydligt minskats, dels emedan skandinaviska kyrkor eller kapell finnas i de flesta mera betydande sjöstäder. Betelflaggen hade hvitt fält, på tre sidor omgivet af en gul kant och utanför denna af en blå kant, samt i mitten en strålände sol med bilden af det allseende ögat, hvaröfver stod ordet "Bethel". Den första svenska betelflaggen invigdes af J. O. Wallin 7 mars 1838. Det fartyg, som fördes af en betelkapten, kallades betelskepp. Så benämnas äfven en del gamla, aftacklade fartyg. I vissa amerikanska m. fl. hamnar användas såsom sjömanskapell. R. N. (H. W.—l.)

Betelnöt, *bot.* Se Areca och Arekanöt.

Betelpalm, *bot.* Se Areca.

Betelpeppar, *bot.* Se Areca.

Betelseminariet, en läroanstalt för utbildande af pastor och missionärer inom baptistsamfundet i Sverige. Det grundlades år 1866. Läroverket öfvervakas af en särskild styrelse, ärligen vald af föreningen Betelseminariet. Det har eget hus (Engelbrektsgratan 18, Stockholm), inköpt för 80,000 kr. Utom något understöd från det amerikanska baptistmissions-sällskapet i Boston åtnjuter det bidrag från baptistförsamlingarna i landet. Inkomsterna ha de senare åren uppgått till omkr. 16,000 kr. Seminariet omfattar 4 årsklasser (numera omkr. 40 elever ärligen) och har 4 ordinarie och 2 extra lärare. Nära 400 elever ha sedan läroanstaltens början deltagit i undervisningen. Läroverket eger ett jämförelsevis rikhaltigt bibliotek af mestadels engelsk teologisk litteratur. C—th.

Betelskepp. Se Betelkapten.

Bête-noire [bät-nwår], fr., Se Bête.

Bete/ræ (Bæterræ), romarnas namn på staden Béziers.

Bete/sda var namnet på en damm i Jerusalem, vid "Färporten", n. om templet (Joh. 5). Dess vatten, som ansågs tidvis vara satt i rörelse af en ängel (Joh. 5: 4), torde ha stått i förbindelse med en underjordisk intermittent källa och har förmodligen, såsom vattnet i den nuvarande Mariakällan i Kidrondalen, sålunda under vissa tider stigit, under andra aftagit. Hvar Betesdadammen legat i Jerusalem är ännu ovisst. Några söka den i *Birket Isra'în*, en förfallen damm, norr om den gamla tempelplatsen, andra i en damm under Sionssystrarnas kloster, andra åter norr om den nuvarande S:t Annakyrkan. Det senare antagandet kan stödja sig på en tradition, som ända från 6:e årh. utpekar detta ställe såsom Betesda. E. S.—e.

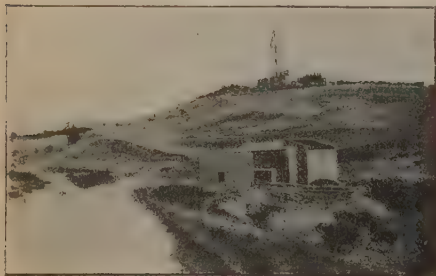
Betesfodring, *husdjurssk.*, är af stort värde vid husdjurens underhåll, icke endast därför att landtmannen dymedelst kan tillgodogöra sig växtligheten på en del marker, som i annat fall skulle lämna ringa inkomst, utan äfven därför att husdjurens välbefinnande ökas genom de lättsmälta, spåda växterna, den rena luften och den omständigheten att de kunna röra sig fritt. För hästar, får och getter väljas helst höglända betesmarker och för nötkreatur lågländer. På odlade betesmarker kan man antingen låta kreaturen söfva fritt omkring — såsom vanligt är på naturliga beten — eller och tjudra eller valla dem. Vid tjudring måste de flyttas en eller ett par gånger om dygnet, alltefter växtligheten på marken. och desutom måste man föra vatten till dem. Vid vallning af större hjordar böra vallhjonerna hafva hjälp af dresserade hundar, i hvilket fall kreaturen kunna

hållas till att noggrant afbeta fälten samt ej ströfva vidt omkring och nedtrampa mer gräs än nödvändigt. Emedan får och getter med framtänderna afskåra gräset nära intill marken, kunna dessa djur släppas på bete tidigast på sommaren; därefter släpper man hästarna och sist nötkreaturen. Det är dock ej skäl att låta djuren komma på bete, innan växtligheten framskridit så pass långt, att de ej behöfva ströfva för vidt omkring för att få sitt behof af föda tillfredsställt. Därunder kan, ofta nog, mera af kroppsdelarna förbrukas, än som ersättes genom den upptagna födan. Nötkreaturen böra ej heller släppas fastande på frodigt klöfverbete, emedan de då genom att hastigt förtära en mängd klöfver lätt kunna ådraga sig trumfsjuka (se d. o.). På trädesgården och stubbåkrar släppas svin och får. Svin blifva lätt feta, om de på hösten släppas i bokskogar för att taga sin näring af bokållonen. Vid betesfodring är det ock af vikt, att man ej är efter år låter samma djurslag afbeta ängsmarkerna, emedan det ena djurslaget ratar en del växter, som ett annat förtär. — Huruvida sommarstallfodring eller betesfodring skall anordnas på en egendom, beror af så många lokala förhållanden, att några allmänna regler därför icke kunna lämnas. C. A. L.

Betesgröe. Se Gröe.

Betesmarker, landtbr. Höglända, mer eller mindre stenbundna fält, som icke äro utlagda till skogsmark och icke kunna odlas till åker eller äng, användas förmånligast till betesmarker (inhägnade plåga de benämnas hagar). De böra vara måttligt bevuxna med löf- eller barrträd, så att kreaturen finna skugga under de varma somrardagarna samt skydd emot blåst och regn. Löfträden i beteshagarna behandlas förmånligast såsom medelskog och lämna, såsom sådan, nyttigt gagnvirke till både slöjd och ved. Hagarna böra dock ej få växa igen, utan böra buskar, snår och träd tid efter annan gallras, så att de aftrödda fälten blifva öppna för solens tillträde, hvilket är ett villkor för vinnande af godt och för husedjuren hälsosamt bete. J. A.*

Bethagē (aram. *bēt jaggē*, "fikonort"), en by på Oljeborget (jfr Matt. 21: 1) nära Betanien, på östra sidan af bergsryggen (jfr Luk. 19: 29, 37). 1877 har man funnit en märklig sten med inskriften

och intressanta freskomålningar på en plats mellan Betanien och Oljeborgets spets; den utmärker sannolikt läget för den plats, som under medeltiden ansågs beteckna det gamla B. E. S.-e.

Bethany college [be'thəni kə'lidʒ], en i Lindsborg (Kansas) inrättad, stor svensk-amerikansk högre läro-

anstalt, som tillhör Kansaskonferensen af Augustanasynoden. Pastor C. A. Swenson grundade läroverket i blygsam skala 1881, med 44 elever. 1902 hade lärjungeantalet stigit till närmare 900, med 56 lärare och lärarinnor. Anstalten, som med stor energi leddes af Swenson ända till hans död, 1902, inflyttade 1887 i egen stor nybyggnad, som äfven inrymmer ett hundratal boningsrum för manliga studerande; de kvinnliga bo i egen byggnad. Förutom collegeafdelning (för allmän bildning) innehåller anstalten ett lärare- och lärarinneseminarium samt ett musikonservatorium. Undervisningen i språk är betydligt utvecklad, och i slöjdundervisning anses läroverket stå synnerligen högt. Den svensk-amerikanske sågverkseigaren C. A. Smith, som förut till läroverket donerat timmer till ett värde af öfver 90,000 kronor, skänkte 1904 ytterligare ett skog till ett fyra gånger högre värde, under villkor att läroverket själf till 1906 insamlar 100,000 doll., hvarefter sammanlagda fonden skall bära d:r C. A. Swensons namn.

Bet-Haran l. **Bet-Haram**, amoritisk stad i öst-jordanlandet, tilldelad stammen Gad (Jos. 13: 27, 4 Mos. 32: 36). Herodes Antipas, som ombyggde och förskönade den, kallade den *Livias* efter Augustus' gemål (enl. Hieronymus), senare *Julias* (enl. Josephus). Af syrerorna (och likaså i Talmud) kallades den *Bet Ramla*. Det är nu en ruinhög, *Tell er-Rāme*, ungefär en timmes väg ö. om Jordan, midt emot Jeriko. E. S.-e.

Bethell [be'thəl], Richard, från 1861 baron Westbury, engelsk jurist, f. 1800, d. 1873, blef 1823 praktiserande advokat och var som sådan på 1840-talet oerhördt anlitad. 1851 invaldes han i parlamentet, slöt sig där till det liberala partiet och innehade i flera liberala ministärer höga juridiska förtroendeposter. 1856–58 och 1859–61 var han generaladvokat (attorney general) och blef sistnämnda år upphöjd till peer och utsedd till lordkansler. Från denna post afgick han 1865 till följd af beskyllningar för att i sin ämbetsutöfning ha gynnat några släktingar. Han deltog dock till sin död i öfverhusets rättskipningsarbete. Lord Westbury sträfvade under hela sin parlamentariska bana att åvägbringa en kodifikation af hela den engelska lagen. Detta visade sig ogörligt, men genom de på hans initiativ tillkomna "Statute law revision acts" af 1861 och 1863 upphäddes formligen en stor mängd föråldrade och onödiga lagar, hvarigenom den engelska rättskipningens förenkling i hög grad främjades. Som debattör, advokat och domare gjorde han sig känd för en obarmhärtigt sarkastisk skärpa, hvarom otaliga anekdoter bära vittne. Biografi af T. A. Nash (1888). V. S.-g.

Béthencourt [betäkör], Jean, seigneur de B., fransk sjöfarande, från Normandie, seglade 1402 jämte flera andra äfventyrare till Kanarie-öarna och cröfrade innan 1405 öarna Lanzarote, Fuertaventura, Gomera och Ferro, hvilka han tog i besittning såsom vasall under Henrik III af Kastilien. Han dötfordre spanska nybyggare och handverkare, sökte till kristendomen omvända de infödde, utnämndes af påven till ärkebiskop öfver nämnda öar och gaf sig slutligen titel af konung. Död 1425 i Granvilla i Spanien. Hans lefnad skildrades i ett samtida verk, hvars bästa upplaga är utgiven på engelska af Hakluyt society: "The Canarian or book of the conquest and conversion of the Canarians by Pierre Bontier and

Jean Le Verrier" (1872). — Hans brorson Maciot de B. måste redan 1424 afträda ärna till infanten dom Henrik af Portugal.

Bethesda [bethe'sde], stad i engelska grefsk. Carnarvon (Wales), i Ogwen dal, 8 km. från Bangor och tätt vid Penrhyn-skiiferbrotten. 5,28½ inv. (1901).

Bethlehem [be'thli-em], stad i Pennsylvania, Nord-Amerikas förenta stater, vid Delaware's biflod Lehigh. 7,293 inv. (1900). Den förnämsta industrigrenen är tillverkning af koppar-, zink- och järnarbeten. Det är hufvudort för herrnhutarna och anslades af greve Zinzendorf 1741. Många af herrnhutarnas gamla skolor och anstalter (teologiskt seminarium, goss- och flickskola m. m.) finnas ännu kvar; nyare undervisningsanstalter äro Lehigh university ofvanför staden (grundadt 1866) och Bishopsthorpe flickskola. Helt nära ligger South B. (se d. o.).

Bethlen, gammal ungersk adelssläkt, som räknar sina anor tillbaka till Stefan den heliges tid och enligt traditionen är af fransk ursprung. Den är historiskt påvisbar först i 12:e årh. och delade sig i 13:e årh. i 3 grenar. B. af Iktár, B. af B. och B. af Apafi. Den förnämnda grenen fick småningom stora besittningar i södra Ungern, de två andra slog sig ned i Siebenbürgen, där de förvärfvade anseliga familjegöds. Släkten har inom sig räknat 4 furstar, 2 vojevoder och en mängd såväl i krigets som i fredens värf framstående män.

1. Gábor (Gabriel) B. af Iktár, vanligen kallad B. Gábor, furste i Siebenbürgen, ungersk konung, f. 1580, d. 1629 i Weissenburg. Den ungerska naturen och umgänge med folket bidrogo mera till hans uppostran än omsorgsfull tillsyn. Vid unga år kom han till Sigismund Báthorys hof och utmärkte sig i dennes och Andreas Báthorys strider, men måste 1602 fly till turkiske pasjan i Temesvár undan österrikarna. Efter åtskilliga fåfånga och äfventyrliga försök lyckades B. och några andra patrioter fördrifva dessa, och hufvudsakligen genom B:s ansträngningar blef Gábor Báthory efter någon tids inbördes krig vald till furste i Siebenbürgen. Dennes grymhet och despotism tvang B. att än en gång fly till turkarna. Han vann sultanens ynness, blef af honom utnämnd till furste af Siebenbürgen och inryckte i landet i spetsen för en turkisk-tatarisk här, förjagade Báthory och blef okt. 1613 af ständerna vald till furste.

Sönderslitet af inre tvister och hotadt af yttre fiender, Turkiet och habsburgarna, fick Siebenbürgen i B. just den härskare det behöfde. Sultanen tillfredsställes genom B:s erkännande af hans suveränitet. Genom kloket och hofsamhet lyckades denne därpå vinna Báthorys många mäktiga anhängare samt tillfredsställa de i landet bosatte sachsarna, hvilka voro missnöjda med den föregående styrelsens många intrång på deras privilegier. Kejsarens betraktade länge B. som Turkiets skyddsling, hvilken sträfvade att lösgöra Siebenbürgen från den ungerska kronan,

och understödde därför den inhemska oppositionen mot honom, men slöt 1615 med B. försoningsfördraget i Tinnau, hvars hemliga artiklar helt enkelt fastslogo Siebenbürgen såsom ett vasall-land under ungerska kronan. Detta fördrag satte B. i stånd att med kraft uppträda mot de inhemske orostifarna, hvilka dittills förlitat sig på kejsarens bistånd. Samtidigt sökte han på allt sätt arbeta på den andliga och materiella odlingens höjande i landet.

Utbrottet af trettioåriga kriget erbjöd B. ett utmärkt tillfälle att afskudda sig beroendet af kejsaren. Säker om Turkiets gillande, lät han 1619 sina trupper inrycka i Ungern, såsom krigsorsak förebärande Österrikes ständigt föntliga sinnelag och dess hot att i det stambefryndade landet utrota den protestantiska läran. B. framryckte ända till Wien, som han dock ej kunde belägra på grund af brist på proviant och ammunition och sin underbefälhafvare Georg Rákócys nederlag i Ungern. Han var emellertid herre öfver detta land, där hans anhängare öfverallt bragtes till makten, och konung Ferdinand afsattes. Efter att först ha regerat såsom "furste af Ungern med kunglig myndighet", blef han 1620 på en allmän landtdag i Neusohl vald till konung. Under ständiga framgångar fortsatte B. i förbund med Böhmens olycklige protestanter kampen mot kejsaren till 1622. Genom freden i Nikolsburg afsade han sig då Ungerns krona mot erhållande af riksfurstlig värdighet, två mindre tyska hertigdömen och en del af Ungern. Ett nytt krig med kejsaren slutades genom freden i Wien 1624 på liknande villkor. B:s sträfvan att vinna en österrikisk prinsessas hand misslyckades och föranledde hans förnämling med Katarina af Brandenburg, hvarigenom han blef sväger till Gustaf II Adolf. Han slöt sig nu ännu mer till kejsarens fiender och ingick förbund med England, Nederländerna och Danmark (1625), men Kristian IV:s nederlag vid Lutter am Barenberge grusade hans planer och förmädde honom att än en gång sluta fred med Österrike (1626). Snart därefter uppgjorde han emellertid en vidlyftig anfallskombination mot Österrike, enligt hvilken bl. a. Gustaf Adolf skulle försonas med Polen för att få fria händer mot kejsaren, som äfven skulle få turkarna i ryggen. Samtidigt hyllade han själf planer på polska kronan, då döden gjorde slut på hans oroliga bana.

B. har blifvit mycket olika bedömd af sina landsmän, hvilka i honom se än den fosterlandsälskande föregångsmannen, än den listige intrigmakaren. Han var i alla fall en af de märkligaste personerna i 1600-talets början. Skarpsinnig och listig, förenade han med glödande patriotism en okunfig ärelystnad och var i sitt enskilda lif en trofast vän och angenäm sällskapsmänniska. Hans bildning var god, och hans mottaglighet för upphöjda idéer vittsades af hans bevarade bref. Han var dock föga samvetslös, när det gällde politiska fördelar. 1902 lät kejsar Frans Josef resa en staty af honom i Budapest.

Litt.: "Acta et documenta Gabr. Bethlen" (utg. af Gindely 1890) och Gindely, "Bethlen Gábor und sein hof" (1890).

2. Stefan B. af Iktár, den förras broder, var en kort tid furste i Siebenbürgen efter Gábor B:s gemål, men måste 1630 öfverlämna regeringen åt Georg I Rákóczy, hvarefter han drog sig tillbaka till privatlivet.

3. Johan B. af B., siebenbürgisk kansler, f.

1613, d. 1680, är författare till det betydande historiska arbetet *Rerum transsylvanicarum libri IV, continentes res gestas principum ejusdem ab anno 1629 ad annum 1663* (1663; fortsatt efter B:s handskrift till 1674 af Horányi, 1783).

4. Wolfgang B. af B., siebenbürgisk kansler, f. 1640, d. 1679, skref en tillförlitlig framställning af Siebenbürgens historia 1526—1609 på latin, *Historia de rebus transsylvanicis* (utg. af Benkö 1782—95).

5. Nikolaus B. af B., son till Johan B., siebenbürgisk kansler, f. 1642, d. 1716, var en för sin tid synnerligen bildad man och ledde underhandlingarna med kejsaren vid Siebenbürgens övergång under österrikiskt valde 1687. Härvid ådrog han sig åtskilliga siebenbürgiska magnaters hat. På grund af utopiska statsläror blef han 1704 af den kejserlige ståthållaren dömd till fästning, hvarefrån han utsläpptes först 1713. Han ledde sedan under statsuppsikt i Wien. Han författade *Mémoires historiques contenant l'histoire des derniers troubles de Transylvanie* (utg. 1736).

6. Andreas B. af B., greve, ungersk statsman, f. 1849, d. 1898, studerade nationalekonomi vid universitetet i Budapest. Efter vidlyftiga utrikesresor valdes han 1873 till ungersk deputerad och blef 1882 utnämnd till övergespan (ung. *főispán*) i komitatet Brassó. 1886 tillförordnad övergespan i komitatet Szeben, inlade han stor förtjänst på de därstädes talrike sachsarnas försoning med ungerska kronan. 1890 inträdde han som åkerbruksminister i kabinettet Szapary och behöll sin post äfven under Vekerles ministär, men afgick 1894 och tog sedan ingen större andel i politiken. B. A.-t.

Bethmann, en ansead, urspr. judisk bankfamilj i Frankfurt a. M. Under 18:e årh. öfvertog denna familj flera stora statslån, och åtskilliga bland dess medlemmar blefvo därför adlade i Österrike, Bavern och Baden. Utanför Frankfurt eger familjen en villa, som innehåller en mängd konstskatter, bl. a. Dannecks världsbekanta "Ariadne på Naxos". Jfr Bethmann—Hollweg.

Bethmann, Friederike Auguste Konradine, född Flittner, tysk skådespelerska, f. 1766 i Gotha, d. 1815, gjorde lycka med sin behagliga sångröst, men egnade sig sedermera åt talscenen, där hon ovanligt mångsidigt utvecklade sin talang. I lustspelet var hon frisk och graciös, tragiska roller återgaf hon med sjäfull storslagenhet, och icke minst beundrade man den fina rytmiska känslan i hennes deklamation. Bland hennos roller må nämnas *Maria Stuart*, *Lady Macbeth* och *Eboli* i "Don Carlos". 1785 gifte hon sig med komikern Unzelmann och fick jämte honom 1788 anställning vid kungl. teatern i Berlin. 1803 skilde hon sig från Unzelmann och gifte sig 1805 med skådespelaren Bethmann.

Bethmann-Hollweg, Moritz August von, tysk rättslärd och statsman, f. 1795 i Frankfurt a. M., härstammade på mödernet från den berömda bankfamiljen Bethmann. Han studerade rättsvetenskap i Göttingen under Hugo och i Berlin under Savigny samt blef juris doktor 1818. År 1823 blef han professor i civilrätt och civilprocess i Berlin samt förflyttades senare till Bonn såsom professor i samma ämnen. 1858—62 var han preussisk minister för kyrko- och undervisningsärenden. Han har författat flera vetenskapliga arbeten, huf-

vudsakligen i processrätt. Det förnämsta är *Der civilprocess des gemeinen rechts in geschichtlicher entwicklung* (1864—74), som innehåller "Der römische civilprocess" och "Der germanisch-romantische civilprocess im mittelalter". Detta verk, som utmärker sig för grundlig forskning och klart framställningssätt, afbröts dock under framställningen af civilprocessens utveckling under perioden från 12:e till 15:e årh. B. afled 1877 på sitt slott Rheineck vid Andernach. I. L.*

Bethnal Green [be'thnal gri'n], stadsdel i östra London, i grefskapet Middlesex. 129,680 inv. (1901). Säte för Londons sidenindustri. Bethnal Green-museum är en afdelning af South Kensington-museum (se Kensington).

Bet-Hörön ("hålvägens hus"), det öfre och nedre (Jos. 16: 3, 5), trenne på västra randen af Palestina bergland nära hvarandra liggande byar, som utgjorde Josefstammens gränsorter mot Benjamin och behärskade den förordnadt viktigaste vägen från kustslätten förbi B. och Gibeon till Jerusalem. Därför var det af gammalt en i strategiskt hänsende ytterst viktig ort, som flera gånger befästes (1 Kon. 9: 17; 2 Krön. 8: 5; 1 Krön. 7: 24; 1 Makk. 9: 50; Judit 4: 4) och var skådeplats för många strider i israeliternas krig mot kanaaniter (Jos. 10: 10 ff.) och filistéer (1 Sam. 13: 18), senare mot syrer (1 Makk. 3: 15 ff.; 7: 39 ff.) och romare (Josephus, Jud. krig. II, 19, 8). Senare användes en bekvämare, sydligare väg öfver Ramle och Nikopolis från kusten till Jerusalem, och då denna under medeltiden och nyare tiden nästan uteslutande begagnades, återfanns B. först 1801. Det motsvaras nu af de omkr. 5 timmars väg n. v. om Jerusalem belägna byarna *Bet 'ir el-tachta* och *Bet 'ur el-jökä*, skilda åt af en besvärlig hålväg, som bl. a. blef ödesdiger för den romerske fältherren Cestius. Från B. härstammade horoniten Sanballat (Neh. 2: 10, 19; 13: 28).

Bethulie. Se Betulia 2.

Béthune [bet'y'n], arrondissementshufvudstad i franska depart. Pas-de-Calais, n. v. om Arras. 12,404 inv. (1901). Oljefabrikation, saltraffinaderier, garfverier, spannmålshandel. I närheten ligger det förordnadt befästa slottet Ancein. B. hörde sedan medeltiden till Flandern, men kom till Frankrike genom freden i Utrecht (1713).

Bethune [beth-ō'n], David, kardinal. Se Beaton.

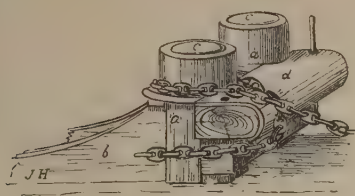
Béthune [bet'y'n]. 1. Maximilien de B. Se Sully. — 2. A. J. de B. Se Charost.

Bethusy-Huc, Valeska von, grefvinna, tysk romanförfattarinna under pseudonymen Moritz von Reichenbach, f. 1849, dotter af friherre v. Reischwitz-Kaderzin och gift 1869 med greve Eugen von B. i Schlesien, har skriftit en massa prosaberättelser med ämnen från det halft tyska, halft slaviska livet vid gränsen till Polen, bl. a. *Der sohn des flüchlings* (2 bd; "Flyktens son", 1880), *Durch!* (2 bd, 1884), *Eva in allerlei gestalten* (noveller, 1890), *Die kinder Klingströms* (2 bd, 1892), *Frauen* (3 bd, 1894), *Sühnopfer* (1897) och *Oberschlesische geschichten* (1903).

Beti'ng. Se Arbetsbeting.

Beting, *skbps*, kallas en, för ankarkätets eller ankarkättingens beläggning, på däck uppförd timmersammansättning, som företrädesvis användes på större träfartyg. Vanligast består betingen af en betings-

knäkt (a) och en betingstryckare (b) med erforderlig klädsel af järn. En dylik beting finnes på hvardera sidan om fartygets midtlinje. Betingsknekten är en upprättstående träpås, hvilken med sin öfversta ända räcker något upp öfver det

däck, hvarpå betingen är uppförd, samt med sin understa ända ned till närmast underliggande däck. Betingsknektens öfre del är fogad till akterkant af någon däcksbalk i det öfre däck; dess understa ända kläremot till förkant af närmaste däcksbalk i det undre däck. Till stöd för betingsknekten lägges på förkant af densamma en betingstryckare, hvilken sträcker sig utåt det öfre däck, öfver hvars balkar tryckarens underkant "bröstas". Betingsknektens öfversta ända, eller hufvud (c), är försedd med en klädsel af gjutet järn. Genom denna klädsel och betingsknekten sitta i tvärskeppsriktning två bultar, hvilka på betingens bordvartsida utskjutande ända haiva en tillplattad och något uppåtböjd form. Dessa, som kallas horn, tjäna att uppbära kättingen. Ibland förekomma betingsknektar helt af gjutjärn, som fästas till däck medelst en rundt betingens underkant uppgjuten fläns. — Ett annat slags beting är så anordnad, att tvenne på öfvan beskrifna sätt och på ömse sidor om fartygets midtlinje midtför hvarandra stående betingsknektar med tillhörande tryckare äro förenade med en tvärbeting (d) af sådan längd, att dess ändar räcka något bordvarts om betingsknektarna. Såväl betingsknektarnas hufvud som tvärbetingen äro försedda med erforderlig järnklädsel. Figuren visar, huru ankarkättingen i detta fall "lägges till betings" eller "betas". Jfr Bräspel. R. N.*

Betingsarbete. Se Arbetsbeting.
Betingsknekt. Se Beting, skpsb.
Beting-stoppare, sjö. Se Stoppare.
Betingstryckare. Se Beting, skpsb.
Bëtise [betiš], fr. Se Bête.
Betjante, betjäningen vid ett allmänt verk. — Kronobetjante, länsmän och fjärdingsmän. Fordom hade ordet betjante en mera vidsträckt bemärkelse. Så t. ex. omfattade benämningen kongl. m:ts betjante samtliga tjänstemännen i ett kollegium, med undantag af president och ledamöter. Ännu i 1686 års kyrkolag och i äldre skolordningar kallas präster, organister och klockare kyrkobetjante samt akademiernas, gymnasier och skolornas lärare akademie-, gymnasie- och skole-betjante. — Stadsbetjante, personalen vid rådstufvan. — Revisionsbetjante, tjänstemän i ett revisionskontor. — Adelsbetjante, gårdsfogdar o. d. ä adelsfogdar. Kbg.

Betlehem (hebr., "brödhus"). 1. Stad i Palestina, 7 km. s. om Jerusalem. Därifrån härstam-

made Juda stams förnämste män, Isai (I Sam. 16: 1, 18), Joab, Abisai, Asahel m. fl. I B. föddes konung David (hvarför det också kallas "Davids stad") och Jesus Kristus. I närheten hade patri-

Utsikt till Betlehem.

Den fästningslika klosterbyggnaden i Betlehem.

arken Jakobs hustru Rakel dött. Öfver en grotta, där enligt sägner Jesus föddes, står nu en kyrka, invigd åt jungfru Maria och ursprungligen byggd af kejsar Konstantin den store år 330. I en annan grotta skall den helige Hieronymus haiva författat bibelöversättningen *Vulgata*. Äfven förmåles, att både han och kyrkofadern Eusebius äro där begravna. Staden kallas nu *Bët Lachem* och bebos af omkr. 8,000 inv., mest grekiska, armeniska och latinska kristna. Där finns en fästningslik klosterbyggnad, omfattande tre kloster. Trakten är ganska fruktbar.
2. Ort i Sebulons stamområde (Jos. 19: 15), det nuv. *Bët Lachm* mellan Nasaret och Haifa. E. S.—
3. Stad i Pennsylvania. Se *Bethlehem*.
Betlehemiter, namn på flera katolska ordnar.
1. I 13:e århs: midt funnos i Cambridge engelska betlehemiter, klädda i dominikansk dräkt och med en röd fömuddig stjärna på bröstet, till erinran om den stjärna, som efter Jesu födelse stannade öfver Betlehem.
2. I 15:e årh. stiftade Pius II (1459) till skydd mot turkarnas anfall Heliga Marias af Bet-

lehem riddar- och hospitalitorden, som utgjorde en efterbildning af johannitorden. De nye riddarna fingo ön Lemnos till hufvudsäte och buro en hvit dräkt med rött kors. Orden var af mycket kortvarig existens.

3. I 17:e—19:e årh. utförde Betlehemitorden af Guatemala l. Betlehemsbröderna en vidtgående kärleksverksamhet på västindiska öarna och i Syd-Amerika. Ursprungligen ett sällskap för sjukvård och kristendomsundervis-

Betlehemitmunk.

Betlehemitnunna.

ning, stiftadt omkr. 1650 af den fromme Peter af Béhencourt, ombildades det efter tilltagande utbredning 1687 till munkorden med kapucinsk dräkt och augustinsk regel samt erhöi 1703 mendikantprivilegier. Utom iakttagande af munklöftena förbünde sig medlemmarna till största gästfrihet och vårdande af patienter med äfven de smittosammaste sjukdomar. Orden utvidgades 1668 genom ett af Maria Anna del Galdo stiftadt sällskap betlehemit-systrar. I början af 19:e årh. var orden vida spridd öfver Spaniens amerikanska besittningar samt egde talrikt besökta hospital och skolor från Mexico till Peru, men genom de spanska cortes' sekularisationsedikt 1820 upphädes orden, och vid midten af århundradet var den fullkomligt upplöst. Grundläggarens lif är skildrad i en utförlig monografi af Dom. Franc. Ant. de Montalva (omkr. 1670). Jfr P. Hélot, "Histoire des ordres monastiques, religieux et militaires et des congrégations séculières de l'un et de l'autre sexe", del. III o. VIII (1714 ff.). J. Hdr.

Betlehemitiska barnamordet, det i Matt. evang. 2: 16 omtalade massmordet på alla späda gossebarn intill två års ålder i Betlehem och dess omnejd, verkställt på befallning af konung Herodes den store, som därmed åsyftade att röja ur vägen den nyfödde judakonungen (Jesus). Ämnet har ofta behandlats af konstnärer. Jfr *Massacre of the innocents* och *Menlösa barns dag*.

Betlehemitiska orden, andlig riddarorden. Se Korsorden.

Betlehemsbröderna. Se Betlehemiter 3.

Betlen Gábor, furste af Siebenbürgen. Se Bethlen.

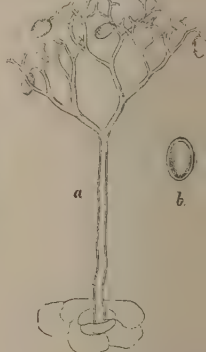
Bettylfare, *landtbl.*, maskin för betors upptagande ur jorden. Har ännu blott ringa användning.

Betmar, markisde. Se Saint-Germain.

Betmögel, sjukdom å betor (foder- och sockerbetor), särskildt känd från Danmark (*bedeskimme*), Tyskland (*falscher mellau*, *kräuselkrankheit*) och Frankrike (*mildiou de la betterave*), stundom, såsom i provinsen Sachsen år 1894, mycket förhärjande. Såsom unga äro de sjuka bladen bleka och krusiga, med tillbakarullade kanter; såsom äldre äro de köttigt uppsvållda, å undersidan täckta af ett askgrått eller gulaktigt mögelöfverdrag. De angripna bladen dö i förtid. Stundom visa äfven rötterna rötäckar. Det grå bladmöglet består af svamptrådar, som utvuxit från en inuti bladet lefvande svamptrådsväfnad (*mycelium*) och som i sina grenspetsar afsnöra knoppceller (*konidier*). Svampen, som är nära besläktad med potatissvampen, benämnes *Peronospora*.

Angripna blad.

a Svamptrådar, b Knoppceller.

spora Schachtlii. I de äldre vissnande bladen utvecklas stundom äggsporer (*oosporer*), som öfvervintra och kunna gifva upphof åt ny sjukdom ett följande år. Man uppgifver, att svampen äfven kan fortleva såsom en steril trådväfnad i toppen af öfvervintrade fröbeter. Såsom medel mot sjukdomen har med framgång användts tidig besprutning af de sjuka betfälten med en lösning af 3 proc. kopparvitriol och 3 proc. kalk. Äfven tillrådes att taga de till fröafvel bestämde betorna från åkrar, som icke varit angripna af sjukdomen. J. E-n.

Betning, kem. tekn. 1. I färgier och tygtryckerier förstår man med beta en substans, medelst hvilken ett färgämne kan fästas vid trådfiber på sådant sätt, att det ej kan aflägnas genom tvättning. Somliga färgämnen (de s. k. substantiva färgerna) behöfva intet bindemedel för att ingå fast förening med det ämne, som skall färgas; andra däremot (de s. k. adjektiva färgerna) behöfva såsom bindemedel ett ämne, som eger kemisk frändskap med både trådfiberna och färgämnet själf. Denna frändskap eger betan. Som betmedel användas såväl oorganiska som organiska ämnen. De förra utgöres hufvudsakligen af salter af aluminium, järn, krom, tenn, koppar och vismut samt benämnas basiska betor l. metallbetor. Bland de organiska äro garlsyra, oljesyra och kasein. S. k. hjälpbetor, som förbereda fibern för betans upptagande, äro vinsten, salpetersyra och

natronlut. — Betning af ylle sker i surt, kokande bad. För rött användes alunbeta (se Alisarin och Aluminium), för svart, grått m. fl. nyanser järnbeta (af järnvitriol, vinsten och något kopparvitriol). För svartfärgning af ylle användes äfven krombeta, hvarvid före färgningen med blauholz materialet behandlas i kokande bad med kaliumdikromat och så mycket svafvelsyra eller vinsyrepreparat, att kromsyran fullständigt frigöres. Tennsalt (tennklorur) och salpetersyrad tennoxidul användas vid kosjenill- och gulsfärgning af ylle. Vid betning af siden och vegetabiliska fibrer (bomull m. m.) öfverföras de som betmedel använda salterna till basiska föreningar genom tillsats af soda, hvarvid metalloxiderna utfällas å fibern. Garfsyra (tannin) och oljesyra användas mest som förbetor vid färgning af bomull, som därmed behandlas före den egentliga betningen i metallbetor. Se vidare Färgning och Tygtryckning.

2. Vid bearbetning af trä — om man ämnar af mjukt trä genom pressning forma mindre föremål, t. ex. brädspelsbrickor, konsoler o. d. — genomdränkes (betas) stundom råmnet med saltsyra för att blifva ännu mjukare; vanligen åstadkommes dock detta genom mättning med vatten eller ånga.

3. *Metaller* och metallföremål betas genom behandling med utspädda syror (salpetersyra, svafvelsyra), för att befrias från oxidhinnor, glödspån o. d. samt erhålla en jämn, ren yta. Så måste vid lödning beröringsytorna mellan metallerna väl betas med syra. Jfr Afbränning.

4. I garfverier betas hudar med sura bad, beredda af fria syror, sura salter eller jästa lösningar (af kli, hundgödsel m. m.). Genom denna betning bringas hudarna att svälla, kalken aflägsnas, och huden blir mottaglig för garfämnet. Äfven vid läderfärgning användas betor, bl. a. för fixering af färgämnen i de olika färgträdsextrakten.

5. *Landbr.* Utsäde betas i åtskilliga lösningar, t. ex. formalin, kopparvitriol och Ceresbetning, för att i detsamma vidfästa parasitsvampars sporer må dödas.

Betodling. Sedan äldre tider haifa betor af såväl den röda som den hvitköttiga varieteten odlats, mest för bordets behof, och sedan midten af 1700-talet, då Marggraf påvisade betans sockerhalt, har man utbildat en särskild, sockerrik ras, *sockerbetan*. Mellan denna och den sockerfattiga, egentliga foderbetan stå i afseende på sockerhalt s. k. fodersocker- och bränneribetor (de senare odlade hufvudsakligen i Frankrike). Sockerbetan, hvaraf den tyska sorten från Klein-Vanzleben i prov. Sachsen mest odlas, har alltmest förädlats till högre sockerhalt, så att denna nu anses böra uppgå till 14 å 16 proc. Foderbetor, hvaraf åtskilliga sorter odlas, såsom den långsträckt, röda Mammoth, den ovala Golden Tankard, den cylindriska, röda eller gula Eckendorfer och den klotrunda, gula Globe, haifa en torrämnehalt växlande mellan 8 och 15 proc., hvaraf 4—10 proc. socker. Betan fordrar för full utbildning en växttid af 5—6 månader och utvecklas bäst i ett medelvarmt klimat. Mest fordrande är sockerbetan, som i Sverige knappt kan med fördel odlas annat än i landets sydligaste läns slättygder samt å Gottland och Öland. Foderbetan lämnar under gynnsamma år rätt tillfredsställande skörd ända upp i Mälardalen. Lämpligaste jord är en bördig, kalkhaltig lättlera; äfven på god myr- och mulljord går betan bra till, men

sockerhalten blir lägre. Äfven i afseende på jordens dikning, bearbetning och gödsling har betan stora anspråk. Den bör ej återkomma för ofta i växt-

Sockerbeta.

följden, emedan jorden eljest förlorar sin bördighet för denna växt. Vanligen odlas betan efter höstsäd efter gödslad träda, och för densamma gifves ofta på hösten half gödsling med kreatursgödsel samt på våren före sädten superfosfat och chilesalpeter, det sistnämnda ofta delvis såsom öfvergödsling. Kali-

a Långsträckt foderbeta. b Klotrund foderbeta.

gödsling har den största inverkan på betans tillväxt och sockerhalt samt användes i stor skala i utlandet, men i Sverige hufvudsakligen vid betodling på myr- och mulljord. Riklig gödsling med animala, kväfvehaltiga gödselmedel, särskildt latrin och pudrett,

kan lätt nedsätta sockerhalten, men med fördel användas för att öka skörden af foderbetor.

Fröet (egentl. fruktsamlingarna) rädsås alltid; utsädesmängden är vanligen 20—25 kg. per hektar. Afståndet mellan raderna, tages vanligen för sockerbeter 45 och för foderbeter 45—60 cm.; mellan plantorna i raden brukas ungefär hälften så stort afstånd. Beterna skötas under växttiden liksom andra rotfrukter. Vanligen, och i synnerhet då utvecklingen hämmats genom köld eller torka, skjuter en del plantor ut blomstjälk redan första året (fröbeter, stocklöpare), hvarigenom roten blir tråg och förlorar i värde. Skörden, som bör ske så sent som möjligt, på det att beterna må hinna utväxa och afsätta mycket socker, sker vanligen för hand, sällan med maskin (s. k. betlyftare), och utföres såsom af andra rotfrukter. Skördemängden pågår uppgå för sockerbeter till 25 å 40 ton, för foderbeter ända upp till 80 å 100 ton per hektar. Sockerbetsodling är i än högre grad än odling af andra rotfrukter en mäktig häfstång för jordbrukets höjande. Den uppföstrar jordbrukaren till flit, noggrannhet och omsorg, medför en rikare afkastning af sädesgrödor och befordrar en mera intensiv ladugårdsskötsel, väsentligen därigenom att i den från fabriken återförda s. k. "betmassan" lämnas tillgång på ett utmärkt, saftigt och billigt kreatursfoder. Äfven en annan biprodukt, "melassen", har man börjat använda till utfodring af husdjur. Efter några års betodling i en trakt har åkerbruket liksom med ett slag höjt sig i betydlig grad. Fälten bära nästan ogräs rena, rika skörden. Betodlingen ger rik arbetsförtjänst ej endast åt arbetsfolket i orten, utan äfven åt den fattiga befolkningen i närliggande magra skogstrakter. I Sverige kommer årligen omkr. $\frac{1}{4}$ mill. kr. arbetare till godo å hvarje sockerfabriksområde, dels vid betodlingen, dels vid fabriken. Därjämte må framhållas, att sockerbetsindustrin skaffar betydliga frakter åt järnvägarna och arbete åt mekaniska verkstäder samt i öfrigt gifver lyftning och väckelse i många händelser. Jfr Beta och Betsockertillverkning. H. J. Dft.

Betogabra, fordom namn på Eleutheropolis.

Betöl, kem. farm., en eterartad förening af β -naftol och salicylsyra, är ett hvitt, neutralt, i vatten nästan olösligt kristallpulver, hvilket användes såsom läkemedel på samma sätt som salol (se d. o.). Äfven motsvarande bensoesyre-förening, *benso-n-a-t-o-l*, har liknande antireumatiska och tarmkanalen desinficerande verkningar. Både betol och benso-naftol anses vara mindre giftiga än salol. S. J.—n.

Beton [bet'ɔ̃], fr. se Betong.

Betong l. Beton (fr. *béton*, eng. *concrete*), tekn., ett slags konstgjord stenmassa, som är beredd af smärre sten af granit eller annan hård bergart och ett murbruk af någon sorts cement och sand som bindemedel. Småstenen kan bestå antingen af sönderkrossad sten, s. k. makadam, eller af groft utsalladt grus — singel — eller en blandning af bådadera. Om betongmassan beredes ofvan vatten med en ringa fuktighetsgrad, kallas den *stampbetong*, hvaremot, om den tillblandade massan stöpes i vatten, produkten benämnes *gjutbetong*. Styrkan och beskaffenheten äro beroende af de ingående ingrediensernas egenskaper och proportioner. Af vikt för ett godt resultat är att materialerna äro rena och fria från främmande inblandningar, att massan

blir möjligast homogent omblandad samt med en lämplig fuktighetsgrad inlagd och på ett kraftigt sätt stampad och packad. Vid beredning af betong utgår man från proportionen mellan småstenen och bruket och har därvid funnit, att makadam af intill 5 cm. diameter håller 40—50 proc. mellanrum samt att hålrummen för singel af 1—4 cm. diameter uppgå till 30 å 40 proc. För att man skall få en tät och kompakt betong, bör murbruket utfylla småstenens mellanrum och således utgöra 40—50 proc. af stenmassans volym. Styrkan hos betongen är vidare beroende af murbrukets sammansättning och beskaffenhet, och man begagnar härvid blandningar af 1 del cement på 1—5 delar sand. De vanligaste betongblandningarna äga följande sammansättning:

af singel

1 cem.	+ 2 sand	+ 4 singel
1 "	+ 3 "	+ 6 "
1 "	+ 4 "	+ 8 "
1 "	+ 5 "	+ 10 "

och af makadam

1 cem.	+ 2 sand	+ 3 mak.
1 "	+ 3 "	+ 5 "
1 "	+ 4 "	+ 6 "
1 "	+ 5 "	+ 8 "

Större halt af bruk är oekonomisk, och mindre mängd däraf gör betongen otät.

Stampbetong af ofvannämnda sammansättning med prima portlandcement i bruket anses i allmänhet vid 6 månaders ålder äga en tryckhållfasthet af resp. 140, 120, 100 och 80 kg. per kvem., gällande för de olika betongslagen af singel eller makadam med samma brukssammansättning. Den tillåtna ansträngningen för murverk eller pelare af större utsträckning antages då få uppgå för betong af:

1+2+ 4 singel eller 1+2+3 makadam till 15 à 20 kg. per kvem.	
1+3+ 6	1+3+5 12 à 15
1+4+ 8	1+4+6 10 à 12
1+5+10	1+5+8 8 à 10

På grund af de ingående materialiernas relativt höga pris, den rätt dryga kostnaden för massans beredning samt den ganska ringa påkänning å murverk af betong, som kan tillåtas, hvarigenom dimensionerna blifva jämförelsevis stora, ställer sig betong för en del ändamål rätt dyrbar i jämförelse med andra slag af murverk, åtminstone på de platser, där naturlig sten finnes att tillgå. Vid dessa konstruktioner bör man därför söka ekonomisera genom den bästa fördelning af massan samt användande af lämpliga blandningar. Ett fördelaktigt sätt är att i gröfre murverk och pelare af betong i massan inbädda större sten af 10—20 kbdm. storlek, hvarvid man enligt erfarenhet kan gå till 10 å 15 proc. af betongens volym.

Betong har framför andra murverk fördelen af att lätt kunna få hvilken form som helst samt att kunna tillverkas på relativt kort tid, hvilket särskildt för arbeten i vattensjuk mark eller under vatten kan vara af den största betydelse.

Ofrån angifna siffror å sammansättningen af olika slag af betong och densamma styrka gälla stampbetong, som tillverkas ofvan vatten. För betong, som stöpes direkt i vatten, s. k. *gjutbetong*, användes mindre mängd sten i blandningen, såsom:

1 cem.	+ 2 sand	+ 2 sten
1 "	+ 3 "	+ 3 "

o. s. v.

och styrkan hos dylik betong anses utgöra 25—30 proc. af styrkan hos stampbetong med motsvarande bruksblandning.

Tillverkningen af betong, d. v. s. blandningen af densamma, kan ske för hand eller med maskin, hvilken senare metod börjar att få allt större användning, särskildt vid mera omfattande arbeten. Under den första tidsperioden efter sin tillverkning har betongen den olägenheten att vara känslig för påverkan af låg temperatur och rinnande vatten samt att menligt påverkas af frätande syror o. d. Äro dessa påverkningar undanröjda, har den däremot visat sig med tiden blifva en allt hårdare och starkare stenmassa. Den har sin förnämsta användning till grundläggningar, bassänger och dylika arbeten, som icke äro direkt utsatta för fria luften och dess temperaturvariationer, hvilka inverka ogynnsamt på dess bestånd. Arbeten af betong hafva äfven blifvit användna som fasadbeklädnad å husbyggnader m. m., men hafva där icke visat sig ega något varaktighet på grund af betongens volymsförändring med temperaturen. Se vidare "Der portlandement und seine anwendungen im bauwesen" (1899) och "Om betong och dess användning" (i Väg- och vattenbyggnadskårens minneskrift, 1904). Jfr Armerad betong och Betongfundament. P. Ax. L.

Om betongens stora betydelse för den moderna fästningsbyggnadskonsten se Fästning.

Beto/ngbro. Se Bro.

Beto/ngfundame/nt, tekn., grundläggningen för en byggnad, bropelare e. d., utförd af betong på undervarande grundval. Härvid kunna tvenne metoder komma till användning. Antingen kan 1) undamentet utbredas å en undervarande mark af grus o. d. eller pålning i lera och liknande, hvarvid belastningen uppbäres af den naturliga eller på konstgjord väg förstärkta grundvalen, genom en betongbädd af erforderlig utsträckning utlagd öfver det hela; 2) eller också kan fundamentet bestå af ett system af pelare, uppbärande hvalf under ofvanvarande byggnad. Pelarna neddragas då till berg eller mark af erforderlig bärighet.

Dylika grundläggningsarbeten hafva fått rätt stor användning äfven i vårt land. Sålunda är det nya centralposthuset i Stockholm uppfördt å betonghvalf på betongpelare, neddragna till det fasta berget, hvaremot för den nya Dramatiska teaterns byggnad vid Nybroplan en stor del af grunden uppföres å betongbäddar på pålning. För den nya operabyggnaden i Stockholm äro båda metoderna tillämpade, så att systemet med pelare och hvalf använts, där berget träffats på relativt mindre djup, men systemet med betongbädd å pålning begagnats för de större djupen vid byggnadens västra parti. P. Ax. L.

Beto/ngpåle, tekn. Vid grundläggningsarbeten har man på senare tiden börjat använda pålar, gjorda af betong med järninlägg, för att ersätta vanliga träpålar, särskildt på sådana ställen, där marken ej är tillräckligt vattendränkt och träpålar således icke med fördel kunna användas. P. Ax. L.

Betonica L., bot. farm., ett släkte bland labiaterna. Blommornas kranzar äro gytttrade till ett ax med åggrunda skärmar. *B. officinalis* L., humlesuga, förekommer i hela Europa, upp till Skåne. Rot, blad och blommor voro förr officiella och nyttjades mot hvarjehanda krämpor. De ansågos af vidskepelsen äfven ega makt mot

trollmod. Ett par andra arter hade liknande användning. *B. grandiflora* Willd. (*Stachys grandiflora*), från Sibirien, med långa röda blommor, odlas i trädgårdarna. O. T. S. (G. L—m.)

Betoning. Se Accent.

Betri/acum. Se *Bedriacum*.

Bet-Rima. Se *Arimatia*.

Betrost, en sjukdom å betor (foder- och sockerbetor), framkallad af en svamp, betrostsvampen (*Uromyces betæ*). Sjukdomen visar sig först tidigt på våren å spåda groddplanter såsom skarpt begränsade, lifligt gula fläckar (skälrost, *æcidium*, a), stundom äfven å de blad, som på våren framskjuta från utplanterade fröbetor. Mest iögonenfallande är emellertid sjukdomen på högsommaren, då den bildar en mängd små bruna fläckar (sommarröst, *uredo*, b), strödda öfver hela bladet, båda bladslidorna. Dessa fläckar innehålla svampens sommarsporer, hvilka äro

Betonica officinalis.

a

b

Uromyces betæ.

genast grobara och kunna sprida sjukdomen öfver betfältet. På hösten aflöses de ljusbruna fläckarna af mörkbruna (höstrost, *Uromyces*), som innehålla svampens vintersporer. Sjukdomen nedsätter bladens assimilerande förmåga och åstadkommer deras nedvissnande i förtid. Såsom medel mot densamma tillrådes att hålla kulturen för fröafvel väl skild från de egentliga betfälten samt att i tid och med omsorg aflägsna och förgöra alla de från fröbetorna utskjutande blad, som bära skälrost. Af vikt å ock, att det betfrö, som användes till utsäde, kommer från en trakt, där sjukdomen ej uppträdd. J. E—n.

Bets, kem. tekn., benämning på vissa vätskor, som tjäna att genom anfrätning eller på annat sätt gifva trä en mörkare färg än den naturliga (t. ex. valnötsbets?). K. S—n

Betsa, behandla trä med bets (se d. o.).
Betsaida (aram. *Bêt sajedâ*, "fiskångstens hus"), ort i Galiléen, vid stranden af sjön Genesaret. Därifrån härstammade apostlarna Petrus, Andreas och Filippus. B., som låg ej långt från Kapernaum,

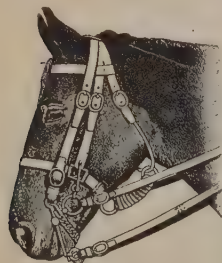
utvidgades till stad och förskönades af tetrarken Filippus, som därvid uppkallade det efter kejsar Augustus' dotter med namnet *Julias*. Enligt Josephus låg det nära Jordans utflöde i Genesaret och enligt Plinius på östra sidan, om denna flod (jfr äfven Mark. 8: 13, 22, 27; Luk. 9: 10). I Mark. 6: 45 betyder "tvärtöfver" ej "på andra sidan af sjön", utan "öfver viken". Tillägget "i Galiléen" i Joh. 12: 21 kan förvaras, då gränsen mellan Galiléen och östra Jordanlandet icke alltid ansågs vara bildad af Jordan. Det gamla antagandet, att det funnits ett B. i öster och ett i väster om Genesarets norra ände, saknar därför stöd. B. *Julias*' läge torde betecknas af det närvarande ruinstället *Et-Tell*, ett stycke norr om Genesarets norra strand och öster om Jordan, men möjligen låg den ursprungliga byn B. vid det närmare sjön belägna ruinstället *El-Aradsj*. E. S.-e.

Bet-San. Se Bet-Seän.

Betschwa, biflod fr. v. till March i Mähren, mynnar ut vid Kremsier. Längd 144 km.

Bet-Seän l. **Bet-Sän**, en gammal kanaaneisk stad, som icke kunde intagas af israeliterna (Jos. 17: 16; Dom. 1: 27), utan synes ha eröfrats först på Salomos tid (1 Kon. 4: 12). B. omtalas i sammanhang med Israels nederlag på Jisreels-slätten, då filisteerna upphängde konung Sauls och hans söners lik på dess mur (1 Sam. 31: 8 ff.; 2 Sam. 21: 12). På den grekiska tiden uppträder staden under namnet *Skytopolis*, hvilket gifvit anledning till det af många gjorda antagandet, att skyterna gjort ett infall i landet och bemäktigt sig staden. Det räknades i senare tid till *Dekapolis* och var den enda stad i detta förbund, som låg väster om Jordan. Stadens ursprungliga namn går igen i den närvarande byn *Bešan* l. *Beisän*, belägen i en dal klyfta nära Jordan-dalen, öster om Jisreels-slätten, 120 m. under Medelhafvets yta. Där finnas ruiner af tempel och af en amfiteater. E. S.-e.

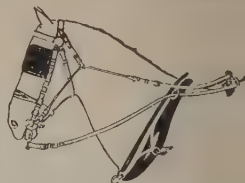
Betsel. 1. Gemensam benämning för de remtyg och bettel, som användas för hästens styrande och behärskande. Betslet förekommer af olika modell för kör- och ridbruk samt benämnas, alltefter den olika sammansättningen, *träns* eller *kandar*. Kandar består af *släng* och *bridong*.

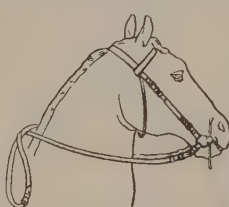
Betsel med grimma.
(Svenska arméns modell.)

Hufvudlag och tyglar (tömmar). Hufvudlaget sammansättes vanligen af *nackstycke*, *pannrem*, *sidostycken*, *käkrem* och *nosrem*, hvarjämte körbetslet oftast har s. k. *skygg-lappar* samt stundom äfven s. k. *stup*- eller *uppbinds-tyglar*. Ridbetslet för militärbruk är vanligen kombineradt med *grimma* för hästens bindande i stallet. — **Bettel**, som lägges i hästens mun, består af ett *munstycke*, hvilket i hvardera ändan är försedt med antingen en ring, *bridongbett*, eller en ring med parerstång, *tränsbett*, eller ock en sidstäng med ringar, *stångbett*. Dessa olika bittel förekomma i många växlande former. Till stångbittet hör *kind-kedja* med *kindkedjekrokar*.

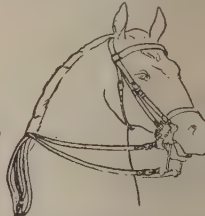
Betsling, d. v. s. tillpassning och påläggning af betslet, bör ske med stor sakkännedom, för att hästen skall besparas onödig smärta och fullständigt kunna behärskas. Särskildt utöfvar god och insiktsfull betsling ett utomordentligt inflytande på hästens dressyr. Rätta läget för betslet är omkr. $\frac{1}{3}$ cm. nedom hästens mungipor. Tränsens och bridongens inverkan på hästen är helt enkel, hvaremot en häf-

Körbetsel med skygg-lappar och stuptygel.

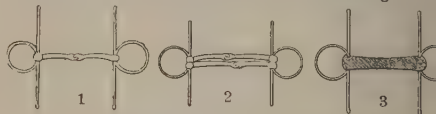

Tränsbetsel.

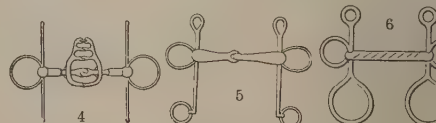
Kandarbetsel.

stängsverkan inträder vid stängens användande. Stängens sidostycken benämnas *öferskänkel* och *underskänkel*. Öferskänkeln kvarhållas genom

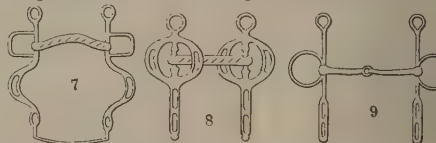
1. Träns af vanlig modell. 2. Träns med dubbla bittel.
3. Träns med gummibittel.

kindkedjan, hvarigenom stångbittet blir en häfstång med *kraften* A (tygelns inverkan) anbragt i underskänkels ring, *lasten* B (hästens motstånd) på mun-

4. Träns med tungstickarsked. 5. Polhamstäng.
6. Körstäng af dansk modell.

stycket och *stödet* C (kindkedjan) i öfre skänkels öga (se sista fig.). Längre underskänkel ger längre häfstängsarm och ökar således stängens verkan. Denna ökas

7. Körstäng af parad-modell. 8. Körstäng af Liverpool-modell. 9. Körstäng af Körpelham-modell.

äfven i mån som munstyckets tryckpunkter göras smälare, utöfvande ett skarpere tryck på lanerna. En

större tungfrihet, d. v. s. böjning af munstycket, skärper likaledes stångens verkan. I motsats härtill blir stångens verkan lindrigare, ju kortare underskänk-

10. Ridstång af Ehregranats modell. 11. Ridstång af jakmodell. 12. Ridstång af vanlig modell (Hinné).

larna äro, ju tjockare tryckpunkterna och ju mindre tungfriheten. Stångbettet bör icke ligga så högt i hästens mun, att det drages upp i mungipan, ej

1. Bridong af vanlig modell. 2. Bridong med dubbla ringar.

heller så lågt, att det berör betar eller framtänder. Stångens bredd bör likaledes passas efter hästens mun. Kindkedjan bör vara så afpassad, att sido-

3. Bridong med gummibott. 4. Bridong af ungersk modell för körtning.

skänklarna vid dragning i tyglarna stanna i ungefär 45° vinkel mot hästens käke och hvarken falla igenom

Kindkedja med kindkedjekrokar.

Schematisk framställning af stångbetslets verkan.

till rätt vinkel eller stanna i sidostyckenas förlängning. B. C—m.

2. Den del af en plog, harf eller dylikt redskap, vid hvilken anspänningen sker.

Betseta, fordom förstod till Jerusalem (se d. o.).

Betsiboka, en af Madagaskars största foder, upptrinner jämte sin biflod Ikopa i öns högsta trakter n. och s. om Antananarivo och faller ut i Bombetokaviken på nordvästkusten. Den är omkr. 480 km. lång och farbar för grundgående ångbåtar omkr. 145 km. från mynningen.

Betsileo, en med hova närbesläktad folkstam i den bergiga centrala delen af Madagaskar, s. om 20° 4. br. Mullens uppskattade stammens storlek till 300,000 pers., andra vida högre. Fordom under egna konungar, underkastade den sig i början af 19:e årh. hovaerna.

Betsimaraka, den smala kustremsan på Madagaskars östkust från floden Andempona i n. till Mananara i s. Ötaliga vattendrag från berglandströmma ned till kusten, där de bilda stora träsk och laguner. Invånarna, betsimisaraka, af malajiskt ursprung, äro i fysiskt hänseende skilda från hova. De viktigaste hamnplatserna äro Tamatave

(Toamasina), Foulpointe (Mahavelona) och Fenoarivo (Fénérive).

Betsimisarakaka, "de förenade", en af de tre hufvudstammarna af malajiskt ursprung på Madagaskar. De bebo hela östkusten, medan hova, den egentliga härskande stammen, innehar det inre och sakalava västkusten. De delas i flere stammar, af hvilka betanimena äro de viktigaste. H. S.

Betsje-mesj ("solens hus"), präststad i Palestina, inom Dans stam, på gränsen mot filisteernas område och vid vägen från Eleutheropolis till Nikopolis. Här segrade den israelitiska konungen Joas öfver Amasja, konung af Juda. Under Ahas eröfrades staden af filisteerna. Dess ruiner, som nu kallas Ain Sjems, ligga 24 km. v. om Jerusalem.

Betsjuanaland (Bechuanaland), område i Syd-Afrika, hvilket innefattar den mellersta delen af den stora inlandsplåten och sträcker sig från Oranjerfloden i s. till Sambesi i n., i ö. gränslar till Oranjerflodskolonien, Transvaal och Rhodesia samt i v. smänigom öfvergår i öken Kalahari. Dess areal beräknas till 500,000 kvd. Endast några lägre höjdsträckningar genomskära det ständigt jämna, delvis skogbevuxna landet. Molopo (Hygap), som flyter genom B. till Oranje, har liksom sina tillflöden (Kuruman, Nosob, Ouob) vatten endast om vintern. Stora grupper af s. k. saltpannor och sötvattenssamlingar (vys) finnas vid västra och norra gränsen. Större delen i n. och n. v. tillhör Kalahariöknen. Där bevattning kan åstadkommas, lämnar jorden rika skördar af majs och kafferkorn; indigo och bomull växa i vildt tillstånd. Guld har man funnit på flere ställen; äfven bly, tenn, silver, järn och stenkol förekomma. Befolkningen utgöres af skilda stammar, tillhörande den betsjuaniska folkgruppen (se Betsjuaner). Nära östgränsen genomlöpes hela området af järnvägen från Kimberley till Rhodesia.

I politiskt afseende är B. deladt i två områden, Syd-B. eller Brittiska B., som sedan 1895 är inkorporerad i Kapkolonien, och Nord-B. eller Protektoratet B. (Bechuanaland Protectorate), hvilket sedan 1885 står under brittiskt skyddsvärd. B:s politiska historia kan sägas börja med Livingstones bosättning i landet på 1840-talet. Hans missionsverksamhet rönt mycken framgång, men stördes snart genom boerskarors infall i landet och deras inblandning i höfdingarnas tvister. Öfvergrepp från boernas sida ledde till upprejade uppmärksamhet från betsjuaniska höfdingar till brittiska kronans representant i Kapkolonien att taga landet under brittiskt skydd. 1878 besattes Syd-B. af brittiska trupper under öfverste Warren, men efter boerkriget 1880—81 lämnades landet åt sitt öde, och boerna fingo tillägen opåtaladt än i förbund, än i strid med betsjuaniska höfdingar slå under sig allt större landområden. Så bildades 1882—83 boerfristaterna Stellaland och Goshen, hvilka Sydafrikanska republiken 1884 i strid mot Pretoria-konventionens bestämmelser tog under sitt protektorat. Missionären John Mackenzie och Cecil Rhodes sökte efter hvarandra som brittiska kommissarier utan framgång här åstadkomma en för alla parter antaglig uppgörelse. Då utsändes en brittisk militär expedition under sir Charles Warren (okt. 1884), de båda fristaterna upplöstes med vapennakt, och B. ånda upp till 22° n. br. togs under brittiskt beskydd. Landet s. om Molopo blef en kronkoloni

(British Bechuanaland), hvars guvernör sedan 1890 äfven öfvade kontroll öfver förvaltningen af protektoratet i n. Dä kronkolonien B. (bl. a. i syfte att underlätta järnvägens fortsättning från Kimberley norrut) i nov. 1895 på föranstaltande af Cecil Rhodes, Kapkoloniens dåvarande premiärminister, införlivades med denna koloni, var det dennes mening att protektoratets förvaltning provisoriskt skulle öfvertagas af Brittisk-sydafrikanska kompaniet. Föreställningar i England häremot gjordes personligen af de tre förnämsta höfdingarna i protektoratet, bland dem den ryktbare Khama, hvilken sedan 1875 härskat öfver bamangvatostammen, förmått sitt folk att öfvergå till kristendomen och bli fredliga jordbrukare samt strängt förbjudt bruket af alkohol inom sitt område. Höfdingarnas motstånd gjorde, att kompaniet fick nöja sig med förvaltningen af en liten landremsa längs järnvägen. Då d:r Jameson därifrån (dec. 1895) företog sin misslyckade "raid" in i Transvaal, korsades därigenom alla kompaniets planer på förvaltningen af protektoratet. Detta står fortfarande under direkt brittisk kontroll, utöfvad af en residerande kommissarie, som omedelbart subordinerar under Syd-Afrikas high commissioner. Dess areal beräknas till 320,000 kvkm., invånarnas antal till 130,000. Höfdingarna styra som fordom, ehuru under brittisk kontroll, sina stammar. De förnämsta af dessa äro bamangvato under Khama, bakvena under Sebele, bangvateke under Bathoen och bakatla under Linchwe. Inkomsterna för finansåret 1902—03 uppgingo till 19,100 pd st., utgifterna till 88,866 pd st.; bristen täcktes genom ett anslag af brittiska parlamentet på 68,000 pd st. Förvaltningens säte är S e r o w e, dit Khama och hans folk nyligen flyttat från landets förra hufvudort Palapye i P a l a c h w e. Öfriga hufvudorter för europeerna i protektoratet äro Gaberones och Francistown. — I det med Kapkolonierna införlivade Syd-B. äro de förnämsta städerna Vrijburg och Mafeking. Litt.: J. Mackenzie, "Austral Africa" (2 bd, 1887), Hepburn, "Twenty years in Khama's country" (1895), och Lucas, "Historical geography of the british colonies", IV (1899).

Betsjuaner (Bechuaner), kanske riktigare T s j u a n e r, namn på en grupp bland de sydafrikanska bantufolket, som bebor området mellan 16 och 28° s. br. samt 20 och 30° ö. lgd. v. och n. v. om kafferna. Deras område sträckte sig förr mycket längre mot s., men de hafva undanträngts af hottentotter och kustkaffrer; särskildt hafva sulukafferna under de sista årtiondena tvungit många stammar att taga sin tillflykt till svårtillgängliga bergstrakter och äfven fullständigt sprängt flere stammar. Därjämte grundade boerfolket sina smårepubliker inom betsjuanernas gamla område, och en stor del af detta har numera öfvergått till brittisk besittning. Till denna folkgrupp höra bl. a. *ballapi-, barolong-, bakvena- och bamangvato-stammarna*, af hvilka den sistnämnda under den döpte och för upplysning nitälskande höfdingen Khama gjort ganska stora framsteg i civilisation, vidare *basuto-folket, makololo-stammarna* och de i Kalahariöknen boende, stundom med buskmännen förblandade *bakalahari*. Betsjuanerna äro till färgen ljusare eller mörkare kaffebruna; deras kroppskrafter äro i allmänhet mindre än kaffrernas, och de äro ej så krigiska som dessa. Deras hufvudnäringar äro åkerbruk och boskapsskötsel; vissa stammar söka äfven

sin utkomst genom grufvarbete. De flesta betsjuaner äro ännu hedningar, men kristendomen har på sista tiden bland dem gjort stora framsteg, och missionsstationernas skolor äro flitigt besökta. Betsjuanerna bo spridda öfver en mycket stor yta (omkr. 275,000 kvkm.), och det är därför svårt att beräkna deras antal; det pågår uppges till omkr. $\frac{1}{2}$ mill. Jir Bantu och Betsjuanaland.

Betskij (Betskij), Ivan Ivanovitj, rysk konstkännare, härtrap, uppgives vara frukten af en förbindelse emellan generalen furst Ivan Jurjevitch Trubetskoj, då denne lefde som krigsfånge i Sverige, och en svensk fröken Sparre. B. föddes i Stockholm (?) 3 febr. 1704, tillbragte en stor del af sin ungdomstid i utlandet, anställdes 1729 i ryska utrikesministeriet och spelade längre fram en roll såsom konstkännare vid Katarina II:s hof. B. grundlade hittebarnshus i Moskva (1764) och Petersburg (1770). Enligt en ännu i vida kretsar i Ryssland gängse tradition skall B. hafva varit Katarina II:s fader (med hennes moder, hertiginnan Johanna Elisabet af Anhalt-Zerbst, knöt B. bekantskap i Paris), och äfven i litteraturen (först 1802, i en tysk översättning af Massons memoarer) hafva uppgifter i samma riktning förekommit, men de sakna grund. B. afled 31 aug. 1795.

Betskij. Se Betskij.

Betsman. Se Besman.

Betsockertillverkning. Redan år 1747 visade den tyske apotekaren S. Marggraf, att kristalliserbart socker kan framställas ur hvitbetans rötter, och i slutet af samma århundrade gjorde man såväl i Tyskland som i Frankrike praktiska försök att ersätta det dyra rörsockeret med betsocker. De uppträdde fabriker, som gynnats af "kontinentalssystemet", gingo till större delen under med dess fall, men i Frankrike lyckades dock ett antal betsockerfabriker, delvis med statsunderstöd, bibehålla sig, och under ständig förbättring af råmaterial och tillverkningsmetoder gick betsockerindustrin i Frankrike sakta framåt och togs i Tyskland åter upp i början af 1830-talet. Från denna tid har ifrågakvarande industri varit stadd i starkt framåtskridande och spridd sig till de flesta europeiska länder, så att vid det senaste sekelskiftet hela betsockertillverkningen lämnade omkr. 6,5 mill. ton socker, under det att rörsocker tillverkades ej fullt 3 mill. ton. Främs står Tyskland med omkr. 2 mill. ton, under det att Frankrike, Österrike-Ungern och Ryssland lämna hvardera omkr. 1, Belgien 0,5, Holland nära 0,2 och öfriga länder omkr. 0,4 mill. ton raffineradt socker. I de nämnda länderna öfverstiger tillverkningen betydligt den inhemska förbrukningen; och öfverskottet har exporterats, hufvudsakligen till England och Nord-Amerikas förenta stater.

Denna betsockerindustrins storartade framgång beror väsentligen däraf, att odlarna lyckats förädla betorna till högre sockerhalt, samtidigt med att tillverkningsmetoderna förbättrats, så att "rendementet" under åren 1830—1900 stigit från omkr. 5 till 14 å 15 procent, d. v. s. 100 kg. betor lämna numera 14—15 proc. socker. Härtill bidrager särskildt, att man numera genom i senare tid upfunna "utsockringsmetoder" kan ur melassen, eller råsirapen, mycket fullständigt uttaga sockret, under det att förr en anseelig del socker stannade i melassen, hvilken till följd af dålig smak och stor halt af salter ej kunde användas till matsirap, utan fick tillgodo-

göras som kreatursfoder eller till brännvinsbränning (jfr Melass). Betsockerindustriens framgång beror också på det tullskydd den åtnjutit, hvartill, i den mån svårighet uppstått för sockrets afsättning, i åtskilliga länder kommit direkta eller indirekta exportpremier. Då emellertid den internationella konkurrensen på detta sätt blef alltmer osund, ingingo de förnämsta sockerproducerande länderna, med undantag af Ryssland, år 1902 i Bruxelles en konvention, hvarigenom makterna förbundo sig att icke betala exportpremier och icke ålägga införsel af sockertull till högre belopp än för 100 kg. 6 frcs för raffiad och 5,5 frcs för råsocker öfver den inhemska sockerskatten. Denna konventions genomförande väntas i de sockerexporterande länderna komma att medföra betydliga förändringar i betsockerindustriens utveckling och sockrets afsättning samt motes med stor oro af betodlarna, för hvilka odlingen af sockerbetor har en djupt ingripande ekonomisk betydelse.

I Sverige började betsockertillverkning i slutet af 1830-talet, men upphörde snart. Detta gäller såväl ett af hofmarskalken greve N. C. Barck 1836 bildadt bolag i Malmö som det dylikt i Lund år 1839 bildadt bolag och Landskrona sockerbruksbolag, som tillverkade betsocker 1839—45, då tillverkningen nedlades såsom icke lönande, enär betorna lämnade blott omkr. 3 proc. råsocker och 2—4 proc. sirap. Sistnämnda bolag upptog emellertid, på initiativ af bolagets direktör J. Tranchell, åter betsockertillverkningen år 1854 och inköpte samtidigt den närbelägna egendomen Säbyholm för betodling. Under det första året gick företaget dåligt, dels därför att jorden ej ännu var i det skick, att den kunde lämna lönande betskördar, dels emedan betornas sockerhalt var låg och fabrikationsmetoden ofullkomlig; men från och med slutet af 1850-talet började resultatet att år för år blifva bättre, och detta framkallade i slutet af 1860-talet en liflig agitation för sockerbetsodlingens allmänare införande i Sverige ända upp till Mälardalen. Under de närmast följande åren anlades 5 nya fabriker: vid Stockholm, vid Ljung, i Vadstena, i Halmstad och vid Arlöf, men det visade sig snart, att om än betor af tillräckligt hög sockerhalt kunde erhållas ända uppe vid Stockholm, så var dock odlingen ganska osäker och skörden äfventyrades lätt till följd af regnigt väder eller tidig köld, hvarför fabrikererna ej kunde säkert påräkna erforderlig mängd betor. Af de nyanlagda fabrikererna nedlades fyra inom få år, och endast Arlöf-fabriken blef bestående. I Skåne vann emellertid betodlingen för sockertillverkningen allt större omfång, så att f. n. (1904) 18 fabriker där finnas i verksamhet, jämte en fabrik i Karls-hamn och en vid Roma på Gottland. Af de skånska fabrikererna äro 3 s. k. saftstationer, vid hvilka betsaften uttages ur betorna, för att sedan vidare förarbetas vid fullständig fabrik. Året 1896—97 afverkades i 19 fabriker 890,240 ton betor, hvaraf erhöles 105,556 ton socker och 25,178 ton melass. Då denna tillverkning betydligt öfversteg sockerförbrukningen i landet, hafva fabrikererna sedan i samråd för hvarje år bestämt den areal, från hvilken betor komme att mottagas. Därigenom har det lyckats att hålla sockerproduktionens stigning inom de gränser, som betingas af den inhemska förbrukningen, och 1901—02 afverkades 903,792 ton betor, som lämnade

125,379 ton socker och 16,214 ton melass. Äfven i Sverige har betsockertillverkningen varit underkastad en beskattning, hvilken småningom vuxit till en för statens ekonomi ganska viktig inkomstpост, utgörande numera öfver 12 mill. kr. 1869 års riksdag beslöt att pålägga den inhemska betsockertillverkningen en skatt, som skulle utgå med $\frac{1}{5}$ af gällande tullsats å utländskt socker af mörkare färg än n:o 18 af den i världshandeln gällande holländska standard, och denna beskattning skulle ökas med $\frac{1}{5}$ hvar tredje år, tills den uppginge till $\frac{4}{5}$ af sockertullen. Denna norm frångicks snart, och sedan 1891 beräknas tillverkningsskatten till hälften af införseltullen. Beskattningen har sålunda under lång tid nominellt bibehållits oförändrad, men i själva verket småningom höjts rätt betydligt, i det att skatten, som hittills beräknats på grund af mängd råmaterial, till en början utgick efter ett beräknadt utbytte af $6\frac{1}{4}$ proc. råsocker, men sedan småningom höjts, så att den sedan 1902 utgår efter ett beräknadt sockerutbytte af 12 proc. H. J. Dtt.

Bet-Sur, stad i Palestina, på Juda berg, vid vägen från Jerusalem till Hebron, det nuv. *Bet Sür*, med ruiner, gravar och rester af ett torn från medeltiden. Staden, som behärskade vägen till Jerusalem, befästes redan af Rehabeam (2 Krön. 11: 7). Mycket viktigare blef den i den efterexiliska tiden såsom gränsgästad mot Iduméen. Sedan Judas Makkabeus där 164 f. Kr. slagit den syriske fältherren Lysias (1 Makk. 4: 29), befäste han staden, men den öfverföres åter af Antiochos Eupator (1 Makk. 6: 31, 50) och tillhörde tytyrerna, tills Simon efter en längre belägring återtog den 140 f. Kr., hvarpå han på nytt befäste den (1 Makk. 11: 65; 14: 7, 33). E. S.-e.

Bettāni (el-Bettāni, al-Battāni, mindre riktigt al-Batani; latiniseradt *Albategnius*), egentl. Muhammed Ibn-Djābir el B., född i Harran i Mesopotamien, d. 929, anses som arabernas störste astronom och är huvudsakligen känd för sina iakttagelser af solens apogeum, genom hvilka han väsentligen bidrog till upptäckten af denna punkts rörlighet, och för sina bestämningar af dagjämningpunkternas tillbakaskridande. B. beräknade solarets längd till 365 dagar, 5 timmar, 46 minuter, således blott några minuter för kort. Han inlade därjämte stor förtjänst om trigonometriens utveckling. Så införde han bland annat bruket af sinus i stället för halfta kordan. O. B.*

Beitelheim [-hajm], Anton, tysk skriftställare, f. 1851 i Wien, studerade först juridik och öfvergick sedan till litteraturhistorien. Bland B:s arbeten äro särskildt att nämna biografier öfver Beaumarchais (1886) och Anzengruber (1891, 2:a uppl. 1897), den sistnämnda ingående i en af B. 1894—97 utgifven biografisk samling, "Geisteshelden". B. utgaf också den sistnämndes "Briefe, mit neuen beiträgen zu seiner biographie" (1902). Äfven verksam som kritiker, har B. samlat en del af sina uppsatser i *Die zukunfft unsers volksteaters* (1892), *Deutsche und franzosen* (1895) och *Acta diurna* (1899).

Bettolini, Pietro, italiensk kopparstickare, f. 1763, d. 1828, lärunge af Bartolozzi och Raf. Morghen. Hans förnämsta arbeten äro *Grafsläggningen* (efter A. del Sarto), *Madonna col divoto* (Correggio), *Marias himmelsfärd* (Reni) samt *Alexander-täget* och andra reliefer efter Thorvaldsen.

Betterton [be'tɔtn], Thomas, berömd engelsk skådespelare, f. 1635(?), d. 1710, var i sin tidiga ungdom biträde i en bokhandel och torde omkr. år 1659 ha börjat sin sceniska bana. B. blef snart restaurationstidens ryktbaraste skådespelare och vann framför allt stora framgångar vid framställningar af Shaksperes hjältar (*Macbeth*, *Othello* och i all synnerhet *Hamlet*). Han tillhörde sedan 1661 sir John Davenants trupp ("the duke's company") och verkade efter dennes död, 1668, med växlande framgång som teaterledare, än ensam, än associerad med andra trupper eller med dramatiska författare som Congreve och Vanbrugh. Ännu så sent som 1710, några få dagar före sin död, uppträdde han, ehuru en gikt-bruten gubbe, på scenen. B. skref äfven själf dramer, men de äro blott litterärt värdelösa bearbetningar af äldre stycken. I Shakspereforskningens historia är B. känd som förmedlare af den anekdotiska teater-tradition om Shakspeare, hvilken upptecknades i Rowes biografi öfver skalden. V. S.-g.

Betti, Enrico, italiensk matematiker, f. 1823, d. 1892, professor i matematisk fysik vid universitetet i Pisa. Han har utgivit arbeten hufvudsakligen inom den högre algebran och verkat som läroboksförfattare. H. v. K.

Bettia [be'tia], stad i distriktet Champaran, britisk-indiska prov. Behar, Bengalen, vid järnvägen till Muzaffarpur, med maharajans palats, romersk-katolsk kyrka och missionshus samt stor, af 30,000 människor besökt marknad. Omkr. 23,000 inv.

Bettina, tysk författarinna. Se Arnim 3.

Bettine/li, Saverio, italiensk skriftställare, f. 1718 i Mantova, d. 1808, ingick i jesuitorden och undervisade länge i litteratur vid högre läroanstalter. På en resa till Frankrike 1755 gjorde han Voltaires bekantskap och vardt därefter en talangfull utbredare af upplysningstidshvarfvets idéer. B:s arbete *Risorgimento d'Italia negli studj* etc. (2 bd, 1775) skildrar efter källorna den italienska kulturutvecklingen under 11:e—15:e århundradena. Som kritiker med franska synsätt uppträdde han i arbetena *Dell' entusiasmo nelle belle arti* (1769) och *Lettere dicci di Virgilio agli arcadi*, det senare ett mot den växande Dante-kulten riktadt angrepp, som kom mycket buller åstad. Bland hans samlade *Opere* (24 bd, 1799—1801) finnas äfven obetydande dramer och sirliga smådikter.

Bettleri. Se Tiggeri.

Bettina, socken i Södermanlands län, Oppunda härad, 8,323 har. 1,929 inv. (1903). B. utgör ett konsistoriellt pastorat i Strängnäs stift, Oppunda östra kontrakt.

Betto, Bernardino di, italiensk målare. Se Pinturicchio.

Betto Ba'rdi, Donato di, italiensk bildhuggare. Se Donatello.

Betul, en Evangeliska fosterlandsstiftelsens missionsstation i brittisk-indiska Centralprovinserna. Upprättad 1880.

Betula, bot. Se Björk.

Betulaceæ, *Betulacæer*, bot., naturlig växtfamilj af hängeträdens (*Amentaceæ*) grupp. Familjen innefattar träd och buskar, hvilka alla äro sambyggare och haifa både han- och honblommor samlade i hängen samt nötkrutt. *Betulacæerna* äro kalazogama (se d. o.). Ett utmärkande drag är rikedom på balsamiska och

hartsartade ämnen. Familjen innefattar tvänne grupper, *Coryleæ*, med släktena *Carpinus*, *Corylus* och *Ostrya*, och *Betuleæ*, med *Alnus* och *Betula*. Arterna äro ej många och förekomma till största delen inom den norra tempererade zonen. Men oak-tadt arternas fåtalighet intager familjen genom individernas mängd en högst framstående plats i de nordliga ländernas vegetation, i det vissa arter äro lika bestämmande för landskapens karaktär som viktiga i människans hushållning. S. A. (G. L.-m.)

Betulacæer. Se *Betulacææ*.

Betulia. 1. (*Betylua*) En fästning, omtalad i Judits bok såsom belägrad af Holofernes. B. låg söder om Jisreels-slätten, i närheten af det gamla *Dotan*. E. S.-e.

2. (*Bethulie*) Stor by i södra delen af brittiska Oranjerflodskolonien i Syd-Afrika, nära Oranjerflodens sammanflöde med dess biflod Caledon. 4,000 inv. Station för franska missionärer.

Betulin (af lat. *betula*, björk), farm. kem., ett i björkens bark (inom korlagret) förekommande, indifferent ämne, som i rent tillstånd bildar lätta, hvita kristaller utan lukt och smak, olösliga i vatten, svår-lösliga i alkohol, lättlösliga i eter. Betulin uppgifves haifa formeln $C_{56}H_{60}O_4$, smältpunkt 258° C. samt är måhända till sin kemiska byggnad en alkohol. C. G. S.

Betuwe (det forna *Bataworum insula*), landskap i nederländska provinsen Gelderland, alldeles omflutet af de båda Rhenarmarna Waal och Lek (Neder-Rijn), 90 km. långt, 5—10 km. bredt. Areal 270 kvkm. Består af marskland och är genom Nieuwe Dijk deladt i öfre och nedre B. B. anses vara de gamle batavernas hemland.

Betydelselära, språk., den del af grammatiken, som redogör för språkets psykiska innehåll, d. v. s. de idéer, som genom språkljuden meddelas och på så sätt utgöra deras betydelse. I nyare grammatiska system utgör betydelseläran en af de tre hufvuddelarna jämte ljudlära och formlära. Denna betydelselärans ställning häfdades först af A. d. Noreen i Nordisk tidskrift 1879. Tysken K. Riesig var den förste, som yrkade på införandet af betydelselära i grammatiken. Betydelseläran indelas i deskriptiv och etymologisk, af hvilka den förre delen omfattar kategoriära och funktionslära. Se A. Noreen, "Vårt språk", V: 4 ff. (1904 ff.). Jfr vidare A. Darmesteter, "La vie des mots" (4:e uppl. 1893), och Bréal, "Essai de sémantique" (2:a uppl. 1899). Se Sema-siologi. R.-n B.

Betyg, skriftligt intyg l. vitsord rörande en persons beskaffenhet eller förhållande i visst afseende. På flera områden af det borgerliga lifvet är utfärdandet liksom innehållandet af betyg en angelägenhet af ej ringa vikt.

Vid undervisningsanstalter, såväl högre som lägre, åsättas betyg öfver lärjungarnas insikter (och färdigheter), fiit och uppförande. Mesta betydelse ega examensbetygen, som gälla de vid en examen ådagalagda kunskaperna. De i Sverige brukliga hufvudgraderna af kunskapsbetyg äro, om man nyttjar de gamla latinska benämningarna, *Laudatur*, *Cum laude approbatur* (förkortadt *Cum laude*) och *Approbatur*, hvilka motsvaras af de nu företrädesvis använda svenska uttrycken *Berömlig* (= A), *Med beröm godkänd* (= AB) och *Godkänd* (= B). Om dessa betyg uppskattas i s. k. betygsheter, erhålla de

värdena 3, 2 och 1. En lägre betygsgrad (räknad som 0) utgöres af *Admittitur* (Försvärlig; = C; egentl. "han framläppes") och en ännu lägre af *Improbatur* (Underkänd l. Otillräcklig; = D). Utom nämnda hufvudgrader kunna mellangrader förekomma. Värdet $2\frac{1}{2}$ motsvaras af *Cum insigniore laude approbatur* (Med utmärkt beröm godkänd; = a) och värdet $1\frac{1}{2}$ af *Non sine laude approbatur* (Icke utan beröm [l. Med nöje] godkänd; = Ba). Betyget "Admittitur" kan förbättras (till Bc) genom ett föregående *Facile* (Ganska försvärlig; egentl. "lätteligen") eller *Facillime* (superlativ af facile) eller *Cum approbatione* (Icke fullt godkänd; egentl. "han framläppes med godkännande") samt förämnas genom *Non sine dubio* (Knappt försvärlig; egentl. "icke utan tvekan"). Vidare ha förekommit stegringar af *Laudatur* (se d. o.). — Lärjunges uppförande bedömes med vitsorden *Mycket godt* (A), *Godt* (B), *Mindre godt* (C) och *Klanderwürdt l. Dåligt* (D), hans flit med motsvarande grader (D där = *Ringa*). — Vid de militära undervisningsanstalterna af alla slag betecknas de olika graderna af kunskapsbetyg med *siffror* från och med 0 till och med 10, hvaraf 0—4 motsvara "icke godkänd", 5—7 "godkänd", 8—9 "med beröm godkänd" och 10 "berömlig".

Terminsbetyg, undertecknad af klassföreståndare eller rektor, meddelas vid hvarje termins slut de allmänna läroverkens lärjungar öfver deras uppförande och flit samt insikter i hvarje läro- och öfningsämne. Vid folkskolan är terminsbetyg icke lagstadgad, men brukas dock inom flera skoldistrikt såsom ett medel att sätta skolan i förbindelse med vederbörande målsmän. Terminsbetyg vid folkskollärarseminarierna äro i lag föreskrifna. — Vid olika läroanstalter förekommer och, att i midten af terminerna *admonitionsbetyg* tillställas mera försumliga, tröga eller okunniga lärjungar.

Afgångsbetyg utfärdas vid allmänna läroverken antingen efter fullbordad lärokurs eller, innan lärjunge fullständigt genomgått läroverket, efter anmälan hos rektor; det utfärdas af rektor och påtecknas af eforus, inspektör eller (vid Nya elementarskolan) ordföranden i skolans direktion. Samma vitsord som i terminsbetygen användas. För fullständiga, dimissionsberättigade läroverks elever, som aflägga mogenhetsexamen, blir afgångsbetyget "studentbetyg". — Afgångsbetyg från folkskola erhålles af de lärjungar, som efter att ha genomgått (den egentliga) folkskolans lärokurs vilja från skolan afgå och som godkänts i den särskilda pröfning, som med dem anställas i närvaro af skolradsledamot. Sådant afgångsbetyg skall innehålla vitsord såväl öfver kunskaper och färdigheter som öfver flit och uppförande. Afgångsbetyg från folkskolans högre afdelning (skolåren 7—9) utfärdas äfven, hvarvid vitsord öfver kunskaper tilläggas för sådana lärjungar, som genomgått någon af årskurserna. — Afgångsbetyg från ett statens folkskollärarseminarium utfärdas angående den utexaminerades kunskaper, färdigheter, undervisningsskicklighet, flit och uppförande. Ett sådant afgångsbetyg utgår i Sverige villkor för sökande af folkskollärbefattning.

Enskilda gossläroverk, flickskolor och samskolor följa merendels i betygsbruket de allmänna läroverkens norm. Vid tekniska och militära undervisningsverk samt statens öfriga institut och fackläroverk

spelar examensbetyget naturligen en framträdande roll.

Vid universiteten i Sverige utfärdas, förutom examensbetyg, dessutom betyg öfver offentlig försvarede afhandlingar (särskilda betyg för afhandling och försvaret) äfvensom nationsbetyg, som skall företes af examinand (numera dock ej inom filosofiska fakulteten) och afgifves af en inom hans nationsförening utsedd betygsnämnd med kurator i spetsen samt ger vitsord om examinandens flit och uppförande. Om s. k. *tentamensbetyg*, intyg öfver undergången tentamen i något läroämne, finnes ingenting föreskrifvet, och sådant intyg lämnas blott för stipendiesökande o. s. v., men väl brukar tentatorn muntligen meddela tentanden, att denne blifvit godkänd på den mer eller mindre omfattande ämneskurs han valt att prövas i. Särskildt för juridiska och medicinska examina eger godkänd tentamen giltighet ("betyget står") under viss utstakad tid.

Profärsbetyg utfärdas åt lärarkandidat, som genomgått profär (se d. o.). Betyget afgifves af de två föreståndarna för den teoretiska och den praktiska profärskursen och innehåller graderade vitsord om insikter i pedagogikens teori och historia, öfver aflagda prof i de tre eller fyra valda läroämnena samt om kandidatens flit, fallenhet och undervisningsskicklighet.

Tjänstgöringsbetyg utfärdas åt tjänstemän och meddelar intyg om innehafda befattningar samt om nit och skicklighet i tjänsten. Sålunda utfärdas det vid allmänna läroverk af rektor åt hvarje ordinarie eller extra lärare, som därom för någon sin angelägenhets skull anhåller. Vid ansökningar om tjänster samt om uppflyttning i högre lönegrad skall sådant betyg bifogas. Liknande gäller inom folkskolan, där betyget afgifves af skolrådet och skall innehålla dels uppgift om senaste tjänstgörings art och tidsomfattning, dels vitsord öfver lärarens ådagalagda undervisningsskicklighet, disciplinäriska och uppfostrarförmåga, nit och ("hedrande" eller "mindre hedrande")andel. — Sådant tjänstgöringsbetyg, som å en domstols eller ett ämbetsverks vägnar utfärdas på begäran af där anställd tjänsteman, plägar meddela intyg om dennes befattningar och förordnanden därstädes samt hans därvid ådagalagda skicklighet, flit och ordentlighet.

Orlofsedel kallas det i legostadgan föreskrifna betyg, som en tjänare (ett s. k. "tjänstehjon") vid uppsägning af tjänst erhåller af sin husbonde, och hvari nämnes huru lång tid tjänsten omfattat och vitsordas tjänarens förhållande i tjänsten jämte hans "frehj" (hvarvid om hans nykterhet särskildt yttrande bör afgifvas) samt intygas hans (hennes) ledighet att antaga ny tjänst. Vid afflyttningen erhåller sedan tjänaren (numera hufvudsakligen på landsbygden) ett *afskedsbetyg*, som intyggar hans förhållande i tjänsten från orlofsedelns affattande till flyttningssdagen. För förläskning af orlofsedel dömes fängelse eller straffarbete.

Arbetsbetyg förekommer i två olika bemärkelser. Den ena gäller de betyg, som industri- och handverksarbetare i regeln erhålla vid afflyttning. Om sådant betyg finnes ingenting föreskrifvet, då någon lag om arbetsaftal ännu icke kommit till stånd; men vanligen är formuläret så uppställt, att i betyget dels uppgifvas orsaken till afflyttningen (dock icke om denna sker af missnöje med arbetaren)

och tiden för arbetarens anställning vid fabriken samt arten af hans sysselsättning där, dels vitsord gifvas (med användande af vanliga betygsgrader) om hans uppförande och arbetsskicklighet (arbetskunnighet), i några yrken äfven om fliten. Inom arbets-gifvarkretsar ha framställts önskemål om införande af paginerade betygsböcker, för att arbetarens betyg skulle finnas samlade på ett ställe, men saken har ej väckt anklag bland arbetarna, hvilka för öfrigt helst skulle vilja ha allt slags ömdöme och värdesättning aflägsnade ur betygen. — Af annan beskaffenhet är det "arbetsbetyg", som på begäran utfärdas af vederbörande präst och endast intygar, från hvilken ort personen är, hans födelseår samt om han är gift och åtnjuter medborgerligt förtroende. Sådant intyg har det gagnat, att eventuell arbets-gifvare däri kan få försäkra upplysning om arbets-sökanden, än dennes prästbetyg lämnar, och att den senare slipper bära med sig prästbetyget.

Prästbetyg (Prästbevis) kallas hvarje af präst å ämbetets vägnar utfärdad attest, såsom lysnings-, vigsel-, dop- och dödsattester och en mängd andra för olika syftemål. Vanligen menar man dock med prästbetyg företrädesvis det s. k. flyttningsbetyget, hvartill senaste formuläret fastställt genom k. förordn. 6 aug. 1894. Det utfärdas vid afflyttning från en församling till en annan och innehåller, jämte uppgift härom, hufvudsakligen den flyttandes namn och yrke, födelseort, -år, -månad och -dag, anteckningar om dop, konfirmation inom svenska kyrkan, kristendoms-kunskap och nattvards-gång, medborgerligt förtroende och äktenskap (ledighet därtill eller hinder däremot), vaccination samt värnpliktsanteckningar. Flyttningsbetyget skall utfärdas till bestämd ort. Genom den nämnda förordningen hafva formulär blivit fastställda äfven för frejd-, arbets- och hinderslöshetsbetyg, lysningsattest, gemensamt prästbetyg för inskrifningsskyldige värnpliktige (inom viss församling) samt utdrag af födelse- och dop-, konfirmations-, lysnings- och vigsel-äfven-som död- och begrafningsböckerna. Vid utfärdande af prästbetyg, för hvilket formulär ej finnes fastställt, skall alltid angifvas det ändamål, för hvilket betyget utfärdas. Likaledes skall prästbetyg alltid förseas med pastorsämbetets sigill eller stämpel.

Frejdbetyg är ett af vederbörande präst utgifvet intyg angående en persons frejd. Sådant intyg efterdras vid sökning af tjänstefattningar och stipendier, vid ansökan om burskap och handels-rättigheter, vid legitimering inför domstol såsom vittne o. s. v. Frejdbetyget skall angifva, huruvida personen vid tidpunkten för betygets utfärdande är välfredad, d. v. s. i besittning af medborgerligt förtroende, eller icke. Åtnjuter han icke medborgerligt förtroende, meddelas uppgift om huru lång tid han saknar det. I frejdbetyg, som utgifves vid en persons flyttning från en församling till en annan, skola dessutom meddelas åtskilliga upplysningar med afseende på kyrkotukten. Jfr k. förordn. 20 jan. 1865 och 28 nov. 1873. En tilläggsförordning af 19 aug. 1890 stadgar, att i frejdbetyg för person, som dömts på viss tid förlostig medborgerligt förtroende, skall meddelas uppgift om dagen för frigifvandet, därest han utstått det ädömda straffet. Formulär för frejdbetyg fastställdes genom k. förordn. ang. kyrko-böckers förande 6 aug. 1894. Förfalskning af frejdbetyg medför påföljd af fängelse eller straffarbete.

Hinderslöshetsbetyg benämnas ett af vederbörande pastorsämbete utfärdadt intyg om att en person är ledig till äktenskaps ingående i annan församling. Sådant betyg medhafves, då lysning uttages. För utländska undersåtar, som här vilja ingå äktenskap, är särskildt stadgad i lagen af 8 juli 1904, liksom och för svensk undersåte, som vill ingå äktenskap i utlandet. Det intyg, som i sådant fall erfordras, benämnas äktenskaps-certifikat.

Läkarebetyg (sjukbetyg, friskbetyg o. s. v.). Se Läkaringtyg.

Betylier (grek. *baityloi* l. *baitylia*, lat. *baetuli* l. *baetili*) var hos de gamle grekerna namnet på stenar, som dels åtnjöto gudomlig dyrkan, dels buros såsom amuletter. De voro antagligen meteorstenar. Namnet skall vara af feniciskt ursprung; man har jämfört det med Betel (1 Mos. 28: 19). V. K.

Betylua. Se Betulia.

Betz, Franz, tysk sångare, f. 1835, d. 1900 i Berlin, debuterade 1855 i Hannover i operan Lohengrin och var 1859—97 engagerad vid k. operan i Berlin. Många gästspel hafva gjort honom bekant öfver hela Tyskland. Förtrogen med alla stilar, utvecklade B. sin egentliga individualitet i Wagners musikdramer och hörde till de främste Wagner-sångarna. 1876 sjöng han på den nyinrättade teatern i Baireuth Wotans parti i Wagners "Ring des nibelungen". 1880 gasterade han i Stockholm. A. L.

Betzonich. 1. Georg Emil B., dansk författare, f. 1829, d. 1901, af tysk börd, var underofficer i danska hären 1848—85. Han utgaf *Dansk soldat-liv* (1860, 2:a uppl. 1881), en vacker skildring af lif och stämningar i underofficerarnas krets, *En kärleghistorie* (1862), *Soldaterhistorier* (1871) och flera andra berättelser samt slutligen krigsdramat *Landsoldaten* (1887), som gjorde storartad lycka på grund af sin patriotiska stämning. E. Ebg.

2. Axel Emil B., den föregående son, dansk teaterförfattare, f. 1852, d. 1899, till yrket publicist och järnvägstjänsteman, författade utom en del mindre betydande berättelser och skådespel enaktsdramen *Guldakaren* ("Guldakrossen", 1898), som gjort stor lycka å Köpenhamns k. teater och å dramatiska teatern i Stockholm, tack vare den poesifylda skildringen af en gammal moders aldrig slucknande förhoppningar om en förlorad sons framtid. Äfven en annan enaktare af B., *Stor i skrobethed* ("Stor i skrobethed", 1899) har givits med framgång. K. W.-g.

Betäckning. 1. Krigsv. a) Trupper (betäcknings-trupper), som afdelas för det särskilda ändamålet att skydda andra trupper, hvilka utföra belägringar eller dylikt, eller för att åtfölja och skydda vare sig transporter af fångar, krigsmateriel, förnödenheter, tross (trossbetäckning) o. s. v. eller trupper af annat slag, såsom artilleri- (kanonbetäckning) och ingenjörstrupper, hvilka i fält måste utföra sina uppgifter utan att själva kunna sörga för sin säkerhet. — b) Naturföremål eller konstgjorda föremål: diken, höjder, häckar, hus o. s. v., af hvilka hela truppafdelningar eller enskilda soldater kunna begagna sig för att under strid vinna skydd mot fiendens eldvapen. I betraktande af de nutida eldvapens stora verkan har det blifvit nödvändigt att mera än förr använda betäckning under striden. G. U.*

2. Astron. Betäckning i astronomisk mening inträffar, då två himlakroppar befinna sig i rät linje

med åskådaren, så att de för honom skenbart intaga samma läge på himmelen. Om den närmare af de båda himlakropparna har en skenbart större yta, kan betäckningen blifva fullständig (total). De betäckningar, som mest uppmärksammas, äro sol- och månerörkelserna. Fixstjärnors betäckningar genom månen lämna ett godt medel att bestämma longituden för observations-orten. Då nämligen en fixstjärnas skenbara diameter kan sägas vara lika med noll, så är det tydligt, att månen under sitt framskridande på himmelen i ett enda ögonblick (ej småningom, såsom vid betäckandet af en planet) fullständigt betäcker stjärnan, hvilken således i det ena ögonblicket lyser med full glans, i det nästa fullständigt försvinner, hvarför dessa fenomen kunna skarpt iakttagas. E. J.

3. *Landtbr.* Handjurets parning med hondjuret. 4. *Skogsh.* Se Fröbetäckning, Markbetäckning och Sådd.

Betäckta vägen, fortj., kallas en första gången af Tartaglia 1554 föreslagen 7—9 m. bred gång, anlagd mellan fästningens yttersta vall, *fältvallen*, och den där bakom varande grafven. Dess ändamål är: att utgöra skyddad förbindelse mellan fästningen och fältet, att tjäna till skyddad samlingsplats för trupper före och efter utfall — hvarför den ock i ut- och ingående vinklar vidgas till *vapenplatser* — och slutligen att förekomma fästningens överrumpling, för hvilket ändamål den förses med skyttebank och pjäsplatser samt besättes med infanteri och stormpjäser. Betäckta vägens bibehållande är af vikt vid en fästnings försvar, emedan den anfallande därigenom hindras att utföra de arbeten, som äro nödiga för graföfvergången. För att skydda betäckta vägen vid en besättning längs efter, anbringas tvärvallar öfver densamma. Dessa kunna äfven tjäna till försvarbarhetens höjande — något som ännu mer sker därigenom, att man i vapenplatserna anlägger murade reträttverk, förr jordreduiter, nu murade blockhus. — Stundom anlägges en yttre betäckt väg (föreslagen redan 1630 af Floriani) utanför och vid foten af den egentliga fältvallen. Med en yttre betäckt väg följer ock en, där utanför varande, yttre fältvall.

Vid en modern fästning har värdet af betäckt väg minskats, emedan förtogrdeln här gynnar offensivrörelser. Man har därför, synnerligast vid fortet, minskat den till en smal patrullgång eller t. o. m. alldeles uteslutit den. Med den alltmer framträdande fordran på att den försvarende envist utkräpa närstriden torde emellertid betäckta vägen, här för lämpligt inrättad, snart åter komma till heders. L. W. son M.

Betänkande, förberedande skriftligt utlåtande öfver någon af ett utskott, en kommitté o. s. v. till pröfning förbehåll fråga. — Utskotts- betänkande. Öfver hvarje till ett bland riksdagens utskott "remitteradt" ärende skall utskottet afgifva betänkande, till hvilket utskottsledamot kan skriftligen afgifva sin skiljaktiga mening, "reservation". Betänkande från ett för båda kamrarna gemensamt utskott skall, såvidt ske kan, föredragas samtidigt i båda. Efter första föredragningen "bordlägges" det, och detta "hvilande på bordet" kan äfven nästa gång, på flera (minst två) ledamöters begäran, förnyas; men när frågan förekommer för tredje gången, skall den företagas till afgörande.

I allmänhet är dessförinnan betänkandet i tryck utdeladt bland kamrarnas ledamöter. Om kammaren anser frågan kräva ytterligare utredning, äger den "återremittera" ärendet till ny behandling. Vid öfverläggning öfver utskotts betänkande är det kammaren obetaget att, utan afseende på hvad utskottet föreslagit och äfven utan återremiss, omedelbart besluta modifikationer, dock endast inom den föreliggande frågans gränser. J. H. (S. B.)

Beuckelaer [bō'kelar], Joachim, flamsk figurmålare. Se Bueckelaer.

Beud., i naturvetenskapliga beteckningar förkortning för Fr. S. Beudant.

Beudantit [bō-] A. Levy, *miner.*, ett af järn- och blyoxid, svafvelsyra, vatten och arseniksyra bestående rombiskt mineral från Horhausen; beudantit från Cork håller fosforsyra i st. f. arseniksyra. A. Hög.

Beukelsz l. Beukelszoon [bōkelson], Willem, äfven kallad Bōkel och Buckelings, fiskare i Bievlert i holländska prov. Flandern, d. 1397, förbättrade metoden att insalta sill och gjorde sig därmed förtjänt om sitt fädernesland. Enligt det vanliga antagandet är ordet "böckling" bildadt af hans namn.

Beulé [bōlē], Charles Ernest, fransk arkeolog och politiker, f. i Saumur 1826, d. 1874 (genom själfmord) i Paris, vistades 1849—53 i Aten, där han gjorde viktiga upptäckter genom gräfningar på Akropolis (se d. o., sp. 434), blef 1854 professor i arkeologi vid nationalbiblioteket i Paris, anställd 1858—59 på egen bekostnad gräfningar på platsen för det forna Kartago och blef 1860 medlem af "Académie des inscriptions" samt 1862 ständigt sekreterare i "Académie des beaux-arts". Under sina sista år gjorde han sig äfven bemärkt såsom politiker (ifrig orléanist). Invald i nationalförsamlingen 1871, tog han plats i högra centern, och 1873 (maj—nov.) var han inrikesminister i Broglies reaktionära ministär. — Bland B:s skrifter må nämnas *L'Acropole d'Athènes* (2 bd, 1854; 2:a uppl. 1863), *Études sur le Péloponèse* (1855), *Fouilles à Carthage* (1860), *Histoire de la sculpture avant Phidias* (1864), *Histoire de l'art grec avant Périclès* (1868; 2:a uppl. 1870) samt *Fouilles et découvertes etc.* (2 bd, 1873), hvilket innehåller en fullständig historia om européernas sedan 1848 utförda gräfningar i klassisk jord (Italien, Grekland, Egypten och Mesopotamien).

Beuningen [bōjn-], Koenraad van, holländsk statsman, f. 1622 i Amsterdam, blef juris doktor i Leiden 1643 och s. å. sekreterare hos staden Amsterdam samt utsågs 1651 till dess pensionaris. 1652 afgick han som ambassadör till Sverige. Genom sina stora kunskaper, särskildt i den kartesianska filosofien, ansågs han lämplig att göra intryck på drottning Kristina och att sålunda återknyta det vänskapförhållande emellan Sverige och Holland, som störts genom Hollands närmande till Danmark, hvilket gaf sig ett starkt uttryck i synnerhet i 1649 års s. k. redemptionstraktat. Det gällde nu för B. att få hjälp emot England och, om möjligt, förmä Sverige och Danmark till allians. Men han mottogs kyligt i Stockholm, medan den största allskärhet visades den 1653 anlände engelske ambassadören Whitelocke. I maj 1654 lämnade B. Sverige "med hat i hjärtat till en regering, som så föga gått

hans önskingar till mötes". Han infann sig senare på året jämte van Bootsma och R. W. von Kniphausen på kongressen i Stade för att medla emellan Sverige och staden Bremen. Medlingsanbudet afslögs, men de holländska sändebudeningo såsom "vänner" deltaga i förhandlingarna. 1656 sändes B. jämte van Amerongen och Vieren till Danmark för att försäkra detta land om Hollands vänskap. Han eggade Danmark till det olycksaliga fredsbrottet med Sverige 1657. Då Karl Gustaf öfver freden i Roskilde på sommaren 1658 ånyo landsteg på Själland, arbetade B. af all sin kraft i Haag, dit han anlände i sept., för att förmå Generalstaterna att skicka Danmark hjälp. Med ovanlig hast utrustades den flotta, som 29 okt. bröt sig igenom den svenska flottan i Sundet, undsatte Köpenhamn och sålunda räddade Danmark samt korsade Karl Gustafs planer. Det har sagts, att näppeligen någon främmande diplomat vållat Sverige så stor skada som B. gjort. 1660 var B. jämte van Gent ambassadör i Paris, och 1664—68 var han envoyé därstädes, sökte och lyckades upprätthålla godt förstånd emellan Holland och Ludvig XIV, som ofta rådförde sig med honom öfver det allmänna politiska läget. Men efter Ludvigs infall i Belgien 1667 och ännu mera sedan denne genom trippellalliansen tvungits till freden i Aachen, sände B. sin regering varningar för den fara, som hotade från fransk sida. Han skickades sedermera öfver till England för att tillförsäkra Holland Karl II:s hjälp, men denne var redan vunnin af Ludvig. Sedan De Witt 1672 fallit för mördarhänder, var B. en af dem, som drefvo till kraftigt försvär emot fransmännen. Vilhelm III, den nye ståtthållaren, skänkte B. i början sitt förtroende och utnämnde honom till borgmästare i Amsterdam. Men efter en tid uppstod misshälligheter emellan dem. B. afled, srag-sint, 1693. Han var under sin krafts dagar utrustad med snabb uppfattning, skarpt omdöme och stor lätthet att uttrycka sig. Den franske ambassadören d'Estrades ansåg, att B., bröderna De Witt och van Beverningk voro de ende holländske statsmän på hans tid, hvilka ej voro fala. J. Th. W.

Beureus. Se Beurreus.

Beurmann [bø'jr-], Karl Moritz von, tysk upptäcksresande, f. 1835 i Potsdam, blef 1857 sapperöficer, men tog afsked 1859. Året därpå företog han en vetenskaplig resa till Nubien, öfre Egypten och Bogosländerna. I febr. 1862 började han en färd till Vadai, bröt upp från Tripolis och kom i jan. 1863 till Mao, på gränsen af Vadai, men blef där mördad i febr. s. å. B. författade en *Glossar der tigré-sprache*, hvilken samtidigt (1868) utkom på tyska och engelska.

Beurnonville [børnåvi'll], Pierre de Ruel, markis de B., fransk marskalk och statsman, f. 1752, d. 1821, gjorde som major fälttågen i Ostindien 1779—81. För sina revolutionära sympatier fick han 1792 uppdrag att organisera nordarmén. Han deltog s. å. i kanonaden vid Valmy och förvarade sedan lyckligt Lille samt blef därför utnämnd till generalöfverste. Mindre lycklig var han mot Trier och i slaget vid Jemappes. Genom girondisternas understöd blef han krigsminister i febr. 1793, men ådrog sig jakobinernas hat och trädde snart tillbaka. När Dumouriez ville vinna honom för Österrike, angaf B. dennes planer för nationalkonventet

och afsändes för att häkta honom, men blef själf fasttagen och utlämnad åt österrikanerna. Efter nära tre års fängelse i Olmütz utväxlades han 1795. Efter sin återkomst till Paris utnämndes han till befälhafvare öfver nordarmén, men nedlade 1798 sitt kommando och anställdes af direktoriet såsom generalinspektör öfver infanteriet. 1800 verkade han såsom utomordentligt sändebud i Berlin och 1802 i Madrid. 1805 utnämndes han till senator och 1809 till greve, men röstade icke dess mindre 1814 för Napoleons afsättning och, såsom medlem af provisoriska styrelsen, mot Napoleon II:s upphöjelse på tronen. Ludvig XVIII utnämnde honom därför till pär och statsminister. Under "de hundra dagarna" följde han konungen till Gent och blef 1816 utnämnd till marskalk af Frankrike.

Beuron [bø'jrån], by och vallfärdsort i preussiska regeringsområdet Sigmaringen, vid Donau och järnvägen Ulm—Tuttlingen. 260 inv. (1900). Det i 11:e årh. grundade augustinkloster upphäfdes 1803 och inrättades 1862 som benediktinkloster, men upphäfdes åter 1875 för att 1887 ånyo öppnas för benediktinerna. — I närheten ett intressant kapell, S:t Maurus im felde. I B. finnes en berömd målarskolas skolaskola. Se vidare Joh. Jørgensen, "Beuron" (1897).

Beurré [bø're', af fr. *beurre*, smör], smörpärön. **Beurreus** [børræus], Dionysius (äfven Beureus, Beuræus, Burreus, Burrey och Bouré), Erik XIV:s lärare, teolog, läkare, diplomat, geograf och latinsk skald, föddes, enligt en uppgift, redan före 1507, enligt en annan 1511, i staden Beurrey i det forna franska landskapet Autun, studerade omkr. 1537 vid Sorbonne i Paris och förfäktade där ifrigt katolicismen. Snart slöt han sig likväl till den kalvinska läran och blef till följd däraf utsatt för många förföljelser. År 1542 tyckes han hafva trädt i tjänst hos kansleren Konrad von Pyhy, under dennes beskickning till Frankrike, och redan 1543 var han anställd i Sverige såsom konungens matematiker (i nämnda års räktekammarbok är nämligen "Dionysius mathematicus" uppförd på stat). Hans anseende hos konungen ökades, och 1547 mottog han anbudet att blifva lärare för Gustaf Vasas söner. Han vann genast hertig Eriks förtroende, hvilket han bibehöll under hela sitt lif, och ingaf denne furste smak för astrologiska grubberier. B. anses äfven hafva varit den egentlige upphöfsmannen till de underhandlingar, som fördes rörande giftermål mellan Erik och drottning Elisabeth i England, dit han ock i denna angelägenhet skickades såsom utomordentligt sändebud (1557—61), först bland svenska sändebud bärande titeln "ständig legat" (*legatus perpetuus*). Som bekant misslyckades dessa underhandlingar. På sin resa till England hade B. medfört det patent, som inbjöd engelska protestanter att nedsätta sig i Sverige — ett anbud, som hörsammades af många. Efter återkomsten spelade han en betydande roll i Sverige. Redan 1559 lär han hafva blifvit adlad; 1562 blef han riksråd. Därefter sändes han i beskickningar till Danmark och Skottland. I sistnämnda land lär han, emot gifna instruktioner, hafva friat för konung Erik till drottning Maria Stuart och därigenom ytterligare försvagat utsikterna till en förbindelse med Elisabeth. 1566 blef han riksråntmästare och skref sig då herre till Vellinge och Fituna. B.,

som för sin tid egde en ganska grundlig lärdom, var en gärna sedd gäst hos Erik XIV, hvilken han i grund kände, och ansågs af honom för ett lämpligt sällskap åt Karin Mänsdotter. Till karaktären var han inställsam och smickrande. Hans samtida beskylldes honom äfven för att gemensamt med Göran Persson hafva "med våld" till- och afsatt präster. Det våldsammas slutet på hans lif har ådragit honom ett särskildt intresse. Då han efter de hemska Sturemorden (1567) skyndade att följa den flyende Erik, fick han med sitt lif plikta för sin djärfhett att nalikas den ursinnige konungen. Drabanterna fingo nämligen befallning att nedstötta honom såsom en förrädare. Sägna att han blifvit mördad vid Alsike, där en källa ännu bär hans namn, är jämförelsevis ung; enligt en nästan samtidig berättelse skedde mordet närmare Uppsala slott.

B. har äfven vunnit en viss ryktbarhet för sin polemik med Laur. Petri rörande nattvarden, den s. k. liquorist-striden, i hvilken konung Erik själf deltog. Äfven har han efterlämnat flere teologiska skrifter på latin, hvilka förvaras i manuskript i åtskilliga bibliotek. Bref och handlingar rörande B:s engelska beskickning finnas i riksarkivet. R. G.

Beurten [bœ'rten], holl., "sällskap", "gillen"; föreningar af skeppsegare (beurtemannen) i Holland och Tyskland, hvilka ha till uppgift att åstadkomma en viss regelbundenhet i segelsjöfarten och hindra en ödesdiger konkurrens mellan skeppsegare.

Beust [bœjst], Friedrich Ferdinand, greve von B., först sachsisk och sedan österrikisk statsman, f. 1809 i Dresden, upfostrades som protestant. Sedan han 1826—30 idkat statsvetenskapliga studier i Göttingen och Leipzig, inträdde B. i sachsiska utrikesministeriet, tjänstgjorde i Berlin och Paris samt blef 1841 sändebud i München, där han å sin regerings vägnar afslöt ett viktigt järnvägsfördrag. 1846 öfvertog han sändebudsposten i

London. Då han var känd som moderat konservativ och intresserad för reformer, hemkallades han under marsdagarna 1848 för att träda i spetsen för sachsiska utrikesministeriet. Emellertid segrade under hans hemfärd en liberalare riktning, hvarför B. ej inträdde i ministären, utan erhöi sändebudsposten i Berlin. Denna innehade han till 24 febr. 1849, då han blef sachsisk utrikesminister. Såsom sådan afrådde B. konungen från att godkänna den af förbundsparlamentet i Frankfurt a. M. utarbetade tyska riksforfattningen, hvars gillande folket och landtdagen energiskt fordrade. Då rådet följdes, utbröt ett uppror i hufvudstaden (Dresdens majdagar). B. tillkallade preussiska trupper och förmanade konungen att söka skydd i Königstein. — Sedan revolutionsrörelsen besegrats, deltog B. lifligt i förhandlingarna om tyska författningens ordnande. Han ifråde för att bevara de smärre staternas självständighet mot Preussens växande inflytande, och

då han å Sachsens vägnar undertecknade "trekonungaförbundet" med Preussen och Hannover, skedde detta under uttrycklig reservation af Sachsens rätt att lämna förbundet, därest ej öfriga mellanstater anslöt sig. Då Bavern o. a. vägrade anslutning, strändade detta preussiska försök att skapa en unionsförfattning. B. vände sig i stället till Österrike och medverkade vid dess sida till det gamla tyska förbundets återupprättande. Gärna hade B. hösten 1850 sett öppen brytning mellan det krigsrustade Österrike och det oförberedda Preussen, hvarigenom det senares farliga makt i tid kunnat stäckas. Under de följande åren ledde B. såsom Sachsens främste minister en ganska skarp inre reaktion (sålunda inskränktes press- och församlingsfriheten), men i synnerhet framträdde han som ifrig målsman för de tyska mellanstaternas intressen. Sålunda genomdref han under Krimkriget, att dessa stater bildade ett sjäflständigt neutralitetsförbund, välviligare mot Ryssland än Österrikes och Preussens väpnade neutralitet; hans hopp att i följd häraf få som mellanstaternas representant deltaga i Pariskongressen besvicks dock. Likaså arbetade han på Würzburgkonferenserna 1859—60 mot Preussens planer. Då motsatsen mellan Preussen och Österrike blef mera skärpt, framlade B. i samråd med konung Johan af Sachsen 1861 ett projekt till den tyska förbundsforfattningens revision (Österrike och Preussen skulle alternerna som tyska presidialmakter); den välmäta medlingen förkastades dock af båda hufvudmakterna. B:s sympatier förde honom alltmer på Österrikes sida, men då Österrike 1862 begärde inträde i tyska tullföreningen samt tillika kräfde, att den frihandelsvänliga handelstraktaten med Frankrike skulle af föreningen förkastas, vände sig B. af omtanke för Sachsens näringslif mot Österrikes anspråk, genomdref deras afvisande samt lyckades så förekomma, att tullföreningen sprängdes. I mellanstaternas intresse ville B. 1863—64 lösa den slesvig-holsteinska konflikten så, att Augustenborgarna insattes som regerande hertighus och framgent förstärkte de smärre tyska staterna mot Österrike och Preussen. Bismarck tillintetgjorde hans plan, men unnade hans fåfänga den upprättelsen, att B. som tyska förbundets representant fick deltaga i de fruktlösa Londonkonferenserna 1864.

När 1866 brytningen mellan Preussen och Österrike inträffade, slöt sig B., trogen sina gamla sympatier, till sistnämnda land samt drog med sin konung och hären till Böhmen, där sachsarna delade österrikarnas nederlag. I aug. 1866 måste B. träda ut ur den sachsiska regeringen, emedan Bismarck vägrade att låta honom deltaga i fredsunderhandlingarna. Detta hade till följd, att B. i stället 30 okt. nämnda år blef utnämnd till österrikisk utrikesminister — en utnämning, som genast uppfattades såsom en hotelse mot Preussen. B. grep med kraftig hand in i regeringsärendena för att rädda det af undergång hotade Österrike. Hans förnämsta ögonmärke blef att göra slut på Ungerns missnöje. Efter ett par månaders underhandling med den ungerska riksdagens chefer genomdref han försoningen, hvilken bekräftades genom kejsar Frans Josefs kröning såsom ungersk konung i Pest, 8 juni 1867. I följd häraf kunde nu också Österrikes konstitutionella författning träda i kraft. Samtidigt utnämndes B. till rikskansler, och 1868 fick han grefflig värdighet.

Sedan föreningen mellan de båda rikshälfterna kommit till stånd, genomdref eller understödde B. inom Österrike en mängd reformer i liberal anda. Judarnaingo medborgerliga rättigheter, konkordatet med Rom uppsades, alla konfessioners likhet inför lagen erkändes, civiläktenskap infördes, en ny militärorganisation åvägbragtes, hvarigenom krigsstyrkan betydligt ökades, och åtgärder vidtoges för att afhjälpa den österrikiska statens finansiella nöd.

När konflikten mellan Tyskland och Frankrike 1870 nalkades, var B. ej främmande för österrikkarnas önsknin gar att taga hämnd för nederlaget 1866. Kriget utbröt emellertid, innan Österrike var rustadt, och den tyska härens snabba segrar nödgade det att bevara sträng neutralitet. Efter krigets slut sökte B. närma sig sin forne motståndare Bismarck och förberedde därigenom försoningen mellan Österrike och det nya Tyska riket. Han fick ej fullborda denna, ty 6 nov. 1871 uppfordrades han af kejsar Frans Josef att afgå. B., som ifrigt förfäktade den tyska befolkningens intressen gentemot tjechernas själfständighetssträfvanden, hade ännu några dagar förut störtat det medlande kabinettet Hohenwart; möjligen betraktades han själf såsom alltför utmanande, för att den inre freden i Österrikes kronländer skulle kunna bevaras; motiven för hans störtande äro emellertid ännu dunkla.

1871—82 verkade B. som Österrike-Ungerns sändebud först i London, sedan i Paris, utan att öfva något politiskt inflytande. Sina sista år tillbragte han å slottet Altenberg vid Wien, sysselsatt med att i vidlyftiga memoarer försvara och förhärliga sin lifsgärning. Innan dessa memoarer, som under titeln *Åu drei vierteljahrhunderten* 1887 publicerades, blifvit fullt afslutade, dog han 24 okt. 1886.

B. egde onekligen en betydande begåfning, omfattande kunskaper och diplomatisk talang, men hans ställning inom den lilla sachsiska staten hindrade honom länge att göra sig gällande, och han gjorde sig därför stundom beledad genom sin beskäftiga fåfånga, sina intriger och sin ordrika talarkonst. Inom Österrike fick han tillfälle att visa sig som en verklig praktisk förmåga; han saknade visserligen själf banbrytande idéer, men förstod med stor smidighet anpassa sig efter tidens kraf. — Se vidare B. Erdmannsdörfflers uppsats om B. i "Allgem. deutsche biographie", bd 46. C. H. H.

Beuth [bøjt], Peter Christian Wilhelm, preussisk ämbetsman, ifrare för näringsfriheten, f. 1781, blef 1814 öfverfinansråd i finansdepartementets afdelning för handel och näringar samt hade en väsentlig andel i 1817 års skattelag. 1821 utnämndes han till statsråd och 1828 till chef för ofvannämnda afdelning i finansministeriet. Preussen har till stor del B. att tacka för sitt industriella framåtskridande efter 1815. I enlighet med Hardenbergs grundsats att handeln och näringarna måste vara fria, för att välmågan skall kunna likformigt sprida sig bland folket, bekämpade B. med kraft alla privilegier, som inskränkte dessa verksamhetsgrenar. Till industriens höjande grundade han "das Gewerbeinstitut" i Berlin, upprättade slöjdskolor i provinserna samt stiftade 1821 en förening för främjande af näringslif. Därjämte befordrade han införandet af utländska fabriksmetoder, inrättade resestipendier och lät anordna industriutställningar. Han

utträdde ur finansministeriet 1845 och dog 1853. Hans staty (af Kiss) restes i Berlin 1861.

Beuthen [bø'jten], Ober-Beuthen, kretsstad i preussiska prov. Schlesien, regeringsområdet Oppeln, nära polska gränsen. 51,404 inv. (1900), däraf 5,622 protestanter och 2,594 judar. B. är en af hufvudorterna för Schlesiens järnindustri och stenkolsbrytning. Viktiga zink-, bly- och galmegrufvor finnas i nejden. Området B. eges till stor del af den furstliga och grefliga släkten Henckel von Donnersmarck.

Beuvray [bøvrå], berg i franska depart. Saône-et-Loire, v. om staden Autun. 820 m. högt. Under gräfnin gar 1864—68 träffades på dess plåtaartade spets lämningar efter en gammal keltisk stad, sannolikt ædruens hufvudstad Bibracte.

Bevakning. 1. *Krigsv.* (Bevakningstjänst) Sammanfattningen af de åtgärder, genom hvilka en i rörelse eller hvila stadd truppafdelning tryggas för öfverfall eller beredes tillfälle att ordna sig för upptagande af strid. I första hand vinnes detta därigenom, att man eger kunskap om fienden och dennes förehåfvanden, hvartill den s. k. spaningen tjänar. Den egentliga bevakningstjänsten utfores af särskilda truppafdelningar, bevakningstrupper, utsända från hufvudkrafterna. Under rörelse uppehålla de för marschbevakningen afsedda trupperna sig på den af fienden vända sidan af marschkolonnen. Ytterst befinner sig kavalleri, om trakten lämpar sig för användande af sådant, för att fullfölja spaningen eller hålla samband med de egentligen spanande afdelningarna. Infanteriet delar sig af fienden till i allt mindre afdelningar, af hvilka hvarje mindre svarar för den närmast störres säkerhet (se *Arrirgarde* och *Avantgarde*). Under stillastående besörjes bevakningstjänsten af särskilda förposter (se *Förpost*). Bevakningstjänsten ställer, särskildt i fiendens närhet, stora fordringar på därtill använda befälhafvare och trupper samt måste handhafvas med omdöme och skicklighet. C. O. N.

2. *Sjöv.* Bevakning, d. v. s. åtgärder till förkommande af öfverrumpning, är vid flottan ej mindre än vid hären af stor vikt. Bevakningen utgöres först och främst af poster (utvikar), på hvarje fartyg, samt vidare af olika farkoster, från ångslupar ända till stora kryssare, äfvensom i hamn af poster i land. En sjöstyrkas bevakning anordnas på väsentligt olika sätt, då styrkan ligger till ankars och då den är under gång i öppen sjö eller i s. k. ofritt farvatten, samt är äfven olika under dager och under mörker. De närmare bestämmelserna för bevakningen äro olika inom olika mariner samt hållas i regel hemliga. Man talar emellertid allmänt om för-, akter- och sidobevakning samt om bevakningsreserv. I öppen sjö kan bevakningen under dager och god sikt utsträckas på mycket stort afstånd från hufvudstyrkan, i synnerhet sedan gnistsignalering (telegrafering utan tråd) kommit till användning. Bevakning af fienden hänföres vanligen till spanings- eller blockadtjänsten. H. W.-I.

3. *Jur.* Anmälan af förment rätt hos domstol med den verkan att, om ej i stadgad tid och ordning de, som genom rätten skulle lida intrång, öppna tvist i saken, densamma vinner laga bestånd. Det är således fråga om en undantagsvis medgifven befo genhet att i annan ordning än genom stämning anhängiggöra sak. Anmälan ställer nämligen mot-

parterna i valet mellan att påtaga sig rollen af käreande eller att låta sin underlätenhet härutinnan få gälla såsom låga erkännande af anspråkets rättmätighet. Af dylik art äro i svensk rätt dels bevakning i konkurs och dels testamentsbevakning. Därjämte talas dock om bevakning ej allenast vid årsstämmning, utan äfven till förhindrande af fordrans preskription. I båda dessa fall går dock bevakningen ej ut på att ställa rättighet utom tvist och består dessutom i den senare händelsen regelrätt ej i anmälan hos domstol, utan i enskildt meddelande till gäldenären. Man förknippar härvid i föreställningen med bevakning skyldigheten att anmäla sin rätt vid äfventry af viss rättsförlust. Jfr Konkurs och Testamente. A. W.

Bevakningsblockad, *sjöb.* Se Blockad.

Bevakningstjänst. Se Bevakning 1.

Bevakningstrakt, *skogsh.*, tjänstgöringsområdet för en kronojägare eller skogvaktare.

Bevakningstrupp. Se Bevakning 1.

Bevattning, en sedan århundraden känd metod att under regnfattiga perioder på konstgjord väg förse odlade områden med den vattenmängd, som för vegetationen erfordras. Vattnet tillföres från naturliga foder och sjöar eller från genom dammbyggnader bildade reservoarar och fördelas antingen genom "vild" översilning af den naturliga marken eller i för ändamålet upptagna kanaler. Bevattningen är ett livsvillkor för de varma ländernas åkerbruk och de stortade reservoarbyggnaderna i Spanien, Frankrike och Italien hafva uppförts mindre för vattenkraftens tillgodogörande än för vegetationens befrämjande. Den märkligaste vattenbyggnad i detta syfte är den nyligen fullbordade Assuandammen (se d. o.) i Egypten. En sårenge tillämpning af bevattningssmetoden är den mycket använda reningen af kloakvatten, som infiltreras i sandjord och därvid gifver upphof till en yppig vegetation. Vattnets kväfvæhaltiga föroreningar sönderdelas då under bakteriers inverkan i enkla och oskadliga föreningar, hvilka absorberas af jorden och växterna. Sådana översilningsfält äro anordnade för Berlin, Paris m. fl. storstäder, och det hygieniska resultatet har i allmänhet varit tillfredsställande. Under den senaste tiden har översilningsmetoden alltmer börjat utträngas af den s. k. "biologiska" reningen i "septic tanks" och oxidationsbassänger, hvilken emellertid är grundad på samma hygieniska princip, näml. föroreningarnas sönderdelning och oskadliggörande genom bakterier. Se vidare Vattenanledning. J. G. B.

Beveland [be'f-], Noord-B. och Zuid-B., två fruktbara öar i Scheldedeltans delta, hvilka räknas till nederländska prov. Zeeland. Tillsammans 442 kvkm. Dessa öar äro ofta utsatta för öfversvämningar. 1530—32 var öfversvämningen så förstörande, att B. först efter 100 år änyo kunde bebyggas.

Beveren [be'f-], köping i belgiska prov. Öst-Flandern, vid järnvägen Antwerpen—Gent. 9,252 inv. (1900). Betydliga fabriker för tillverkning af spetsar, linne- och bomullsväfnader samt träskor.

Beverley [be'veli], stad i engelska grefskapet York, 11 km. norr om Hull. 13,185 inv. (1901). Fabrikation af färger och åkerbruksredskap. Lifig handel med hästar, säd och stenkol. Säte för en katolsk biskop.

Beverloo [-lo], by i belgiska prov. Limburg, i

Campine. 1,224 inv. (1900). Sedan 1835 ständigt öfningsläger för den belgiska hären.

Beverly [be'veli], stad i nordamerikanska staten Massachusetts, midt emot Salem. 13,884 inv. (1900). Skofabriker.

Bevern [be'f-], köping i braunschweigska kretsen Holzminden, nära Weser. 2,185 inv. (1900). Efter denna ort är linjen Braunschweig-B. uppkallad, en sidolinje till huset Braunschweig-Wolfenbüttel, stiftad 1666 af hertig Augusts yngste son, Ferdinand Albrekt I (d. 1687). En sonson till denne var den bekante fältherren August Wilhelm af Braunschweig-B. (se nedan). Grenen utdog med dennes yngre broder, hertig Karl Fredrik Ferdinand, f. 1729, d. 1809, dansk fältmarskalk och en tid guvernör i Köpenhamn.

Bevern [be'f-], August Wilhelm, hertig af Braunschweig-B., preussisk general, f. 1715 i Braunschweig, gick i preussisk krigstjänst, deltog i polska och österrikiska tronföljdskrigen samt förde under sjuåriga kriget själfständigt befäl och utmärkte sig vid flera tillfällen. Vid Losowitz (1 okt. 1756) förde han vänstra flygeln, segrade vid Reichenberg (21 apr. 1757) öfver en österrikisk härafdelning, stormade i slaget vid Prag (6 maj) höjderna vid Kayge, räddade vid Kolin genom det kraftfulla sätt, på hvilket han förde högra flygeln, arméns återtag, men förlorade 12 nov. slaget vid Breslau och blef fången. Efter att 1758 hafva blifvit frigifven, deltog B. i försvaret af Schweidnitz och vann därvid segern vid Reichenbach 7 aug. 1762. Efter fredsslutet lefde han mest i Stettin och dog där 1781. C. O. N.

Beverningk [be'f-], Hieronymus van, holländsk statsman, f. i Gouda 1614, d. 1690, grundade sitt stora rykte som diplomat genom underhandlingarna med Cromwell 1653—54, som ledde till fred med England och huset Oraniens uteslutning från generalkaptens- och ståthållarämbetena i Holland. Han var sedermera (till 1665) generalkattmästare. Som en af republikens fullmäktige deltog han i fredsunderhandlingarna i Breda (1667), Aachen (1668) och Nijmegen (1678) samt i afslutandet af 1679 års freds- och handelstraktat på sistnämnda ställe med Sverige. Därefter lämnade han det politiska lifvet och kastade sig med ifver på blomsterodling. Sedan 1673 var han kurator för Leidens universitet.

Beverwijk [be'vervejk], köping i nederländska prov. Noord-Holland. 5,348 inv. (1900). Trädgårdsskötsel. Väster om B. ligger hafsbadet Wijk aan Zee, genom ångspårvagnsbana förbundet därmed.

Bewick [bjö'ik], Thomas, engelsk träsnidare, f. 1753, d. 1828, införde i träsnidarkonstens teknik en epokgörande förändring, därigenom att han började arbeta på ändträ (stock) och därvid nyttjade instrument, som likna kopparstickarnas grafstichel. Förut hade man arbetat på träskifva och med knif. B:s förnämsta arbeten äro illustrationerna till *A general history of quadrupeds* (1790) och *History of british birds* (1809).

Bevilling, *statsr.*, i Sverige ett gemensamt namn på statsverkets extra ordinarie inkomster. Under det att de ordinarie inkomsterna utgå på obestämd tid, d. v. s. till dess de af vederbörlig myndighet (konung eller konung och riksdag) ändras eller upphävas, gifvas bevillingarna af riksdagen för viss tid, en bestämd statsreglerings- eller finansperiod, efter

hvars utgång de i regel (om ett undantag se 109 § 3 mom. R. F.) bortfalla, om deras förnyande icke dessförinnan beslutes. Under perioden 1809—66, då riksdagarna i regel återkommo hvar femte och efter 1845 hvar tredje år, räknades finansperioden från riksdag till riksdag. Den bevilling, som en given riksdag åtagit sig, skulle således utgå till slutet af det år, under hvars lopp den nya bevillingen af nästa riksdag fastställdes (61 § R. F.). Sedan 1866 års riksdagsordning infört årliga riksdagar, sammanfaller den finansperiod, för hvilken bevillingarna gifvas, med kalenderåret. 59 § R. F. föreskrifver, att konungens skall, i sammanhang med uppvisandet af statsverkets tillstånd och behof, för riksdagens framställa förslag rörande sättet att genom bevillningar fylla hvad staten kan erfordra utöfver de ordinarie inkomsterna. Bevillingarna gifvas således för att fylla den brist, som uppstår, då statens ordinarie inkomster visa sig icke räcka till för dess utgifter. Denna brist är numera mycket stor. Under det den vid senaste riksdagen (1904) beslutade riksstaten för år 1905 upptagit de ordinarie inkomsterna till 31,280,000 kr., hafva bevillingarna därsammanställes beräknats till 138,695,000 kr. Att, sedan statsutgifterna bestäms, genom de ordinarie inkomsternas beräkning utreda, huru mycket genom bevillningar bör utgöras och med förslag därom till riksdagen inkomma, är statsutskottets uppgift, och det är denna uppgift 69 § R. F. åsyftar, då den talar om "statsutskottets förslag rörande antingen statens reglerande eller bevillingens därefter lämpade hela belopp". Att däremot genom beräkning af hvad de särskilda bevillingarna kunna inbringa och huru högt hvar och en af dem bör sättas anvisa utvägar, huru detta totalbelopp skall åstadkommas, tillhör bevillningsutskottet, som sålunda (enligt 71 § R. F.) har att förslagsvis bestämma grunderna för bevillingarna, "sättet för deras tillämpning eller bevillingens fördelning till utgörande". Ursprungligen hade bevillningsutskottet skyldighet att vid hvarje riksdag inkomma med förslag till dessa grunder och rikens ständer likaså skyldighet att om dem fatta formligt beslut. Men vid 1853—54 års riksdag antogs en grundlagsändring, som medförde, att sådant förslag blott då behöfde afgifvas, när kungl. proposition, motion eller bevillningsutskottet själf på yrkade ändring i dessa grunder. Formligt beslut om desamma fattar riksdagen således hädanefter, endast i fall sådant ändringsförslag vinner dess bifall. Annars anses de stillatigande godtagna och tillerkända giltighet för den nya finansperioden däri genom, att bevillingarnas beräkning på dem baseras. Den motsättning, som sålunda eger rum mellan 69 och 71 §§ R. F., sammanhänger med den skillnad i behandlingssätt, som under perioden 1809—66 kom dessa frågor till del. Under det vid frågor rörande statens reglerande (d. v. s. anslagsfrågor) och bevillingens därefter lämpade hela belopp 3 ständs sammanställande beslut var riksdagens, erfordrades i de fall, som 71 § R. F. afser, samstämmighet mellan alla fyra stånden. Vanns icke sådan enighet, tillsattes ett förstärkt utskott att med rikens ständers rätt besluta. Frågor hörande under 69 § R. F. gingo i sådant fall till förstärkt statsutskott, frågor hörande under 71 § R. F. intill 1853—54 års riksdag till förstärkt statsutskott, därefter till förstärkt bevillningsutskott i öfverensstäm-

melse med regeln i 73 § 1810 R. O. Anledningen till att 1809 ett annat behandlingssätt stadgades för frågor rörande bevillingarnas grunder än för frågor rörande deras samlade belopp var den, att förut beslut hvar stånd för sig sin bevilling. Då detta ändrades 1809, ville man åtminstone hindra att tre stånd bestämde bevillingen för det fjärde. Efter 1866 gå nyssnämnda frågor af såväl det ena som det andra slaget i fall af skiljaktighet kamrarna emellan till gemensam votering.

60 § R. F. omtalar sex olika slag af bevillningar: tullmedlen, accismedlen, "husbehofsbrännerimedlen" l. brännvinstillverkningss afgiften, postmedlen, "chartæ-sigillatæ-afgiften" l. stämpelmedlen samt "hvad hvarje riksdag dessutom särskildt såsom bevilling sig åtager", hvilken sammanfattningsrubrik länge motsvarats endast af den s. k. allmänna bevillingen. På 1902 års riksdag antogs emellertid vid sidan häraf en inkomstskatt, som sedan dess kvarstått, och på 1903 års riksdag beslöt en punsch- och en maltskatt, hvilka upptaga särskilda poster å riksstatsens utgiftssida, ehuru de båda äro af accis' natur. Punschskatten (för 1905 beräknad till 1,300,000 kr.) skulle dessutom med hänsyn till sättet för uppbörden kunna föras under stämpelmedlen. Maltskatten är för 1905 beräknad till 3,000,000 kr.

Bevillningsförordning kallas den kungörelse, som konungen på riksdagens begäran utfärdar om den allmänna bevilling, som riksdagen åtagit sig. Uttrycket "allmän bevilling" är emellertid numera icke fullt tillämpligt. Intill 1883 användes det såsom sammanfattande benämning på de tre olika slags bevillningsavgifter, som i då gällande bevillningsförordningar sammanfattades: bevilling enligt art. I (personlig skyddsavgift), enligt art. II (för fastighet och för inkomst af kapital eller arbete), enligt art. III (för särskildt angifna förmåner och rättigheter, t. ex. af bankbolag med sedelutgifningsrätt, utländska handlande och konsertgivare m. m.). Men sagda år beslöt riksdagen, att personliga skyddsavgiften skulle upphöra och att bevillingen för särskilda förmåner och rättigheter skulle urskiljas ur bevillningsstadgan och utgöra en särskild förordning. Sedan dess är bevillningsförordningen ej längre uppdelad i artiklar, utan behandlar endast den afgift, som motsvarar den gamla "bevillingen efter II artikeln". Sedan dess har och i riksdagskrifvelserna uttrycket "allmänna bevillingen" i regel utbytts mot "bevilling af fast egendom och af inkomst", hvarjämte riksstaten undergått en motsvarande förändring, i det att dess inkomstsida under bevillingarna icke längre upptager någon "allmän bevilling", utan i stället dels "bevillningsavgifter för särskilda förmåner och rättigheter" (för 1905 beräknade till 250,000 kr.; denna siffra betecknar en väsentlig minskning i förhållande till förutvarande belopp, orsakad genom indragningen af de enskilda bankernas sedelutgifningsrätt och bortfallet af den därmed förenade afgiften), dels "bevilling af fast egendom samt af inkomst" (för 1904 beräknad till 8,600,000 kr.). Till 1873 anvisades allmänna bevillingen på riksgäldskontoret, men därefter öfverflyttades den till statskontoret för att i likhet med öfriga statsmedel stå till konungens disposition. Bevillningsförordningen innehåller, förutom de af

riksdagen fastställda grunderna för berörda afgifternas utgående (om dessa grunder se Allmän bevilning), äfven föreskrifter angående taxering, debitering, uppbörd, afkortning och redovisning. I fråga om flertalet af dessa senare bestämmelser eger konungen, i kraft af sin legislativa myndighet, medbeslutande- och pröfningsrätt. Till bevilningsförordningen brukar från och med 1861 såsom bilaga fogas en instruktion för taxeringsmyndigheterna.

Understundom har det visat sig af behovet påkalladt att höja denna bevilning. En rubbning af de grunder, efter hvilka den utgår, skulle emellertid medföra olägenhet, särskildt med hänsyn till det samband, som numera råder mellan nämnda bevilning och kommunernas uttaxeringar för egna behov, hvilka beräknas utgå med så eller så många kronor per bevilningskrona eller per fyrk (se d. o.). Man har därför valt formen af tilläggsbevilning. En sådan gafs för första gången 1871, då riksdagen beviljade "en särskild tilläggsbevilning" att "utan sammanblandning med den allmänna bevilningen på grund af innevarande (1871) års bevilningstaxering utgå sålunda, att å enhvar enligt II art. bevilningsstadgan skattskyldigs debetsedel särskildt utföres ett belopp motsvarande hälften af den honom i debetsedeln påförda bevilning efter II art." Därefter gäfvo trenne tilläggsbevilningar 1879, båda af samma omfattning som den af 1871, den ena på grundvalen af det löpande (1879) årets taxering, för att fylla en på 1878 års statsreglering uppstånden brist, den andra däremot på grundvalen af "nästkommande (1880) års bevilningstaxering". Den senare formen, som afser det följande finansåret, blir därefter den regelmässiga, och i den gäfvo 1880 och 1881 års riksdagar hvar sin tilläggsbevilning, båda för öfrigt enligt samma grunder som 1871. Sedermera förekommer ingen tilläggsbevilning förrän på 1892 års ertima riksdag, då kostnaderna för den vid detta tillfälle beslutna försvarsorganisationen och den därpå betingade skatteregleringen föranledde en stegring af den direkta beskattningen. Då gaf riksdagen en tilläggsbevilning att utgå med 30 öre för bevilningskrona å bevilning af fast egendom och af inkomst, "dock så, att de, hvilka för inkomst äro taxerade till belopp understigande 800 kr., skola från tilläggsbevilningens utgörande vara befriade". 1893 och 1894 års riksdagar höjde tilläggsbevilningen till 1 kr. pr bevilningskrona med bibehållande af nyssnämnda lindring. Båda åren hade k. m:t föreslagit en annan form för densamma, nämligen frihet från tilläggsbevilningens utgörande ända upp till 1,200 kr. upptaxerad inkomst och 50 proc. nedsättning för taxeringsbelopp från 1,200—1,800 kr. Först vid 1895 års riksdag vunno dessa principer bifall, i det tilläggsbevilningen då sattes till 30 öre för bevilningskrona å taxeringsbelopp af 1,800 kr. och därefter, dito 15 öre för taxeringsbelopp från 1,200—1,800 kr., taxeringsbelopp därunder fria. 1896—1900 förekom ingen tilläggsbevilning, men den på 1901 års riksdag genomdrifna nya försvarsorganisationen föranledde åtagandet af en tilläggsbevilning till 1 kr. för bevilningskrona med skattefrihet och nedsättning till 50 proc. för samma belopp som 1895. Redan följande år fick tilläggsbevilningen emellertid rymma fältet för en på den progressiva skalan byggd inkomst-

skatt, för 1905 beräknad till 11,000,000 kr. Om grunderna för densamma se Inkomstskatt.

Postmedlen voro före 1809 ett regale. Nu utgöra de ett undantag från den regeln, att det är konungen, som har att bestämma afgifterna för begagnandet af statens inrättningar. Postmedlen äro för 1905 beräknade till 16,245,000 kr.

Stämpelmedlen (förr kallade Chartæ sigillatæafgiften) tillhöra de inkomstitlar, som särskildt togos i anspråk vid den bördornas öfverflyttning, som den 1892 beslutna nya försvarsorganisationen medförde. Förut varande stämpelafgifter hafva höjts, t. ex. å bouppteckning, och antalet af de föremål, som skola stämpelbeläggas, har väsentligt ökats. Exempelvis må anföras depositionsbevis och obligationer. För 1905 äro stämpelmedlen beräknade till 6,600,000 kr.

Med acciser förstås afgifter å sådana varor, som tillverkas inom landet och inom densamma försäljas. De statsinkomster, som 60 § R. F. med detta ord ursprungligen afsåg, voro de afgifter, som förbundits med den s. k. "lilla tullen" i. "landtullen", hvilken första gången 1622 af ständerna såsom bevilning åtogos och bibehöll denna egenskap, tills den 1810 afskaffades. Därefter kvarstod endast den s. k. "saluaccisen" för städerna, hvilken alltmer smälte ihop till en obetydlighet, så att den slutligen vid 1862—63 års riksdag affördes ur statsräkenskaperna. Från och med 1869 har emellertid en ny accis tillkommit, hvitbetsockertillverkningsafgiften (för 1905 beräknad till 12 mill. kr.). Om man så vill, kan spelkortsafgiften räknas som en accis. Före 1883 upptogs den emellertid under bevilningsförordningens III art., sedermera har den förts under stämpelmedlen. Som accis måste ock brännvinstillverkningsafgiften betraktas, ehuru den eller rättare dess forna motsvarighet, "husbehofsbrännerimedlen", särskildt nämnes i 60 § R. F. Sedan husbehofsbränningen 1855 afskaffades, har det förra uttrycket det korrekta och det, som i riksstaten användes för att beteckna denna statsinkomst (för 1905 beräknad till 25,700,000 kr.). Brännvinsförsäljningsafgiften är däremot en accis, som icke ingår till statsverket, utan fördelas mellan kommunerna, landstingen och länens hushållningssällskap. Den har icke bevilnings natur, utan grundar sig på en näringslagstiftningsakt. Om punch- och maltskatt se ofvan.

Med tullar förstås afgifter å varor, som föras in i, ut ur eller igenom landet. Fränsedt frihetstiden var stora sjötullen intill 1809 — som det hette — regale, d. v. s. konungen bestämde själfständigt tullsatserna. 1809 års regeringsform bröt med detta system. I dess 60 § förbjödes nämligen konungen att utan riksdagens samtycke förhöja allmänna afgifter, tullen å in- och utgående spannmål allena undantagen. Rätt att nedsätta bevilningsafgifterna har konungen således. Denna rätt har ock blifvit utöfvad både i fråga om tullar, stämpelmedel och afgifter hörande under den allmänna bevilningen. Den måste ock erkännas såsom förefintlig med hänsyn till alla bevillingarna utan åtskillnad. Den faktiska utöfningen af denna rätt begränsas emellertid af de svårigheter att få de till statsbehovens bestridande disponibla medlen att räcka till, som en nedsättning af en eller annan bevilningsafgift kan medföra. Tullmedlen äro i den på 1904 års beslutade riks-

staten upptagna till 54,000,000 kr. Se vidare Hj. Rettig, "Samling af k. resolutioner och bref rörande tillämpning af bevillningsförordningen" (9 h. 1885—1904).

I Norge och Danmark förstås med bevilling (*bevilling*) äfven beviljandet af medel till en utgift, d. v. s. hvad i Sverige kallas anslag. O. V.

Bevillningsberedning, förr., en af de tre kommittéer, som årligen tillsätts för att ombesörja bevillningstaxeringen och granska själfdeklarationerna. Den förbereder taxeringskommitténs arbete genom att ordna alla de inkomna uppgifterna och föreslå de på taxering beroende bevillningsafgifter, som de skattskyldige anses böra utgöra. Denna kommitté består af en genom länsstyrelsen (i Stockholm öfverståthållarämbetet) utsedd ordförande samt två eller tre på kommunalstämma, allmän rådstuga eller af stadsfullmäktige valda och inom distriktet boende personer, af hvilka bevilling efter 2:a art. därstädes blifvit utgjord under det sistförflutna året. Hvarje församling bildar i allmänhet ett särskildt beredningsdistrikt. Dock kunna större församlingar delas i flere sådana distrikt, liksom flere små bruka sammanslås till ett. Kbg.

Bevillningsdeputation. Se Bevillningsutskottet.

Bevillningsförordning. Se Bevilling, sp. 192.

Bevillningskrona. Enligt bevillningsförordningen skall för all inkomst, vare sig af kapital eller arbete, med undantag af det s. k. "bevillningsfria afdraget", bevilling erläggas till staten med 1 för 100 af inkomstbeloppet. Denna procent kallas vanligen bevillningskrona. Jfr Bevilling, sp. 193.

Bevillningsrätt. Se Beskattningsrätt.

Bevillingstaxering, förr. 1. Den åtgärd, hvarigenom taxeringsvärde åsättes fastigheter och skattskyldigas inkomster värderas, för att en bestämd grund må erhållas för debiteringen. Värdebeloppen föreslås af bevillningsberedningen, beslutas af taxeringsnämnden och fastställas af pröfningsnämnden. Besvär öfver taxeringsnämndens beslut anföras hos pröfningsnämnden, fullföljas hos kammarrätten och afgöras i sista hand af k. m. t. — 2. Det i bestämda fastighetsvärden och inkomstbelopp uttryckta resultatet af taxeringsarbetet. Kbg.

Bevillningsutskottet, ett af den lagtima svenska riksdagens fem ständiga utskott, skall enligt § 37 R. O. bestå af 20 ledamöter, "hvilka hvaradera kammarerna till halfta antalet inom sig väljer antingen omedelbart eller, om kammarerna så beslutar, genom elektorer". Därjämte väljas suppleanter, i första kammarerna 5, i andra kammarerna vanligen 10, hvilka bruka infinna sig vid utskottets sammanträden, dock utan att deltaga i diskussionen. Enligt 40 § R. O. åligger bevillningsutskottet "att bereda alla dit från kamrarna hänvisade frågor, som angå förändring uti föreskrifterna om bevillnings utgörande, att förslagsvis beräkna inkomsterna af de särskilda bevillningarna och att, sedan statsverkets behof blifvit utredda och bestämda, opåmint föreslå sättet för bevillingens ökande, om det erfordras, eller dess minskande, om sådant kan ega rum, och i sammanhang därmed till riksdagen afgifva förslag till bevillningsstadgar. Utskottet må därjämte uti bevillningsfrågor föreslå hvad det anser billigt och nyttigt". Bevillningsutskottet, hvilket liksom riksdagens

öfriga utskott själfv väljer ordförande och vice ordförande inom sig samt sekreterare bland icke-riksdagsmän, plågar arbeta på två afdelningar, af hvilka den första företrädesvis behandlar tull- och postfrågor och den andra ärenden, som tillhöra brännvinslagstiftningen, de öfriga speciella bevillningarna samt allmänna bevillningen; en del ärenden handläggas dock i plenum. Dess inkomstberäkningar läggas till grund för statsutskottets "finansbetänkande". "Förslag till bevillningsstadgar" afgifver utskottet, endast om det tillstyrker ändring i de förut gällande.

Under frihetstiden fanns en bevillningsdeputation, där alla fyra stånden voro representerade och omröstningen skedde ständsvis. 1778 tillsattes ett riksdagsutskott för fadderäfvans reglerande, hvars verksamhet ungefärligen sammanfall med bevillningsutskottets, och 1776 ett utskott för brännvinsbevillningsfrågens beredning. Riksdagen 1800 tillsatte för första gången ett bevillningsutskott, och sedan återfinnas både namnet och idén i Håkanssons grundlagsförslag, hvari det heter, att bevillningsutskottet skall "författa förslag till den nödig funna bevillningens fördelande och utgörande, med grunderna därtill, samt deras tillämpande". Enligt 1810 års R. O. egde bevillningsutskottet samma befogenhet som det nuvarande, men bestod af 12 ledamöter från hvarje stånd, "valda från särskilda och, så vidt möjligt, från alla rikets provinser". Sedan den nu gällande riksdagsordningens antagande hafva vid olika tillfällen förslag väckts om fördelning af bevillningsutskottets arbete på två ständiga utskott för att påskynda arbetets afslutning, men hittills (1904) ej föranlett någon förändring. E. A.-t.

Bevingade ord, i tal och skrift allmänt använda uttryck och talesätt, som kunna föras tillbaka till bestämd skrift eller bestämd person. Denna användning af ett hos Homeros ofta förekommande uttryck (*e'pea ptero'enta*) har blifvit vanlig, sedan Georg Büchmann (d. 1884) 1864 utgaf sina "Geflügelte worte" (21:a uppl. 1903). Äfven i andra länder hafva utgifts samlingar af "bevingade ord", såsom i Danmark af Oscar Alread: "Bevingede ord" (1878, tillägg 1881), i Sverige af Arv. Ahnfelt: "Bevingade ord" (1879), i Frankrike af Éd. Fournier: "L'esprit des autres" (6:e uppl. 1881), i Italien af Fumagalli: "Chi l'ha detto" (3:e uppl. 1899), i England af Harbottle: "Dictionary of quotations" (1902), och af Bartlett: "Familiar quotations" (9:e uppl. 1902).

Bevis. 1. *Log.* Ett klart och tydligt ådagaläggande af ett omöjles sanning eller sannolikhet. Detta ådagaläggande sker därigenom att den sats, hvars riktighet skall inses, uppvisas vara den nödvändiga följden af en eller flere andra satser, hvilkas giltighet redan förut är inseed. Dessa satser kallas bevisningsgrunder (*fundamenta demonstrationis*). Ytterst föres man naturligtvis tillbaka till sådana bevisningsgrunder, hvilkas sanning själf ej kan bevisas, utan inses omedelbart. Sådana satser kallas själfklara. Bevisen indelas uti: induktiva l. analytiska, vid hvilka man från det mer speciella sluter till det mer allmänna, och deduktiva l. syntetiska, vid hvilka man från det mer allmänna sluter till det mer speciella. De indelas äfven i direkta, hvilka ådagalägga sanningen af en sats omedelbart ur bevisningsgrunderna,

och indirekta, hvilka ådagalägga sanningen af en sats medelbart eller genom att ur bevisningsgrunderna uppvisa orimligheten af den kontradiktorska motsatsen till den sats, som skulle bevisas. De vid bevis allmännast förekommande felen äro: att stödja sig på icke fullt vissa grunder (*petitio principii*), att göra sig skyldig till språng i bevisningens fortgång (*saltus in demonstrando*), att bevisa något annat än det, som skall bevisas, och sedan af förbiseende förväxla det sålunda vunna resultatet med det åsyftade (*mutatio elenchii*). Ett specialfall af "petitio principii" är cirkelbevis, i hvilket man antager såsom bevisningsgrund det, som skulle bevisas, eller något, som för sin giltighet förutsätter detta. Ett annat specialfall därpå är bevisningsfelet att "bevisa för mycket", hvarom gäller regeln: det, som bevisar för mycket, bevisar intet. Detta bevisningsfel består däri, att man utgår från en bevisningsgrund, som därigenom visar sig falsk, att därur ett falskt påstående följdriktigt kan härledas. Jfr Analogi 1, Hypotetiskt bevis, Induktionsbevis och Sannolikhetsbevis. L. II. A. (S—e.)

2. Jur. Med bevis i juridisk bemärkelse betecknas grunder för den juridiska vissheten (sanningen) af ett faktum, som anföres i en rättegång. Begreppet bevis i denna bemärkelse måste naturligtvis vara öfverensstämmande med det allmänna begreppet bevis. Men då det förre afser tilldragelser, som förekommit i tid och rum, kan någon absolut (matematisk eller logisk) visshet angående bevisets föremål ej ävågbringas. Det juridiska beviset (beviset i en rättegång) åstadkommer sålunda endast historisk visshet, hvaran genom detsamma uteslutes — icke möjligheten, men väl sannolikheten af ett motsatt förhållande än det bevisade. Enär med bevis i en rättegång åsyftas, att domaren skall blifva övertygad om sanningen af det anförda faktum, pågår man äfven säga, att bevis är sammanfattningen af de för domaren tillräckliga grunderna för antagande af ett faktums visshet eller sanning. Med afseende på beskaffenheten af de grunder, hvilka skola betraktas såsom bevis i processuellt hänseende, hafva inom de särskilda rättssystemen tvänne olika principer gjort sig gällande. Enligt den ena är domaren vid bedömandet af den bevisning, som förebringas, bunden af i lagen mer eller mindre fullständigt uttalade föreskrifter angående den formella beskaffenheten af de grunder, som böra förefinnas, såvida ett faktum skall kunna antagas såsom visst. Ett dylikt system kallas legala bevisningsregler, och den visshet, som åstadkommes i öfverensstämmelse med de nämnda föreskrifterna, kallas formell sanning. Enligt den andra principen åter är det i allmänhet öfverlämnadt åt domarens fria pröfning att afgöra, huruvida de för vissheten af ett faktum anförda grunderna äro sådana, att sanningen af faktum kan antagas, eller m. a. o. huruvida dessa grunder ådagalägga den materiella sanningen af faktum, utan att lagstiftningen uppställer i detta afseende några för domaren ovillkorligen förbindande regler. Därvid bör dock märkas, att det ej heller enligt sistnämnda princip är öfverlämnadt åt domarens subjektiva godtycke att afgöra, huruvida de anförda grunderna äro tillräckliga för antagande af vissheten utaf faktum (subjektiv visshet), utan att för ett dylikt antagande kräfvos, att dessa grunder enligt domarens

öfvertygelse äro af den beskaffenhet, att de äro tillräckliga att i allmänhet hos människor åstadkomma öfvertygelse om vissheten utaf faktum (objektiv visshet). Af dessa principer har den sistnämnda inom såväl civil- som kriminalprocessen i våra dagar alltmer gjort sig gällande, såsom säkrare ledande till förverkligandet af det materiellt rätta genom processen. I den svenska processen finnas, i 17 kap. rättegångsbalken, åtskilliga legala bevisningsregler upptagna, t. ex.: "Två vittnen äro fullt bevis, däri de sammanstämma", "Ett vittne om själfva målet gälle ej mer än för halft bevis; och då bör den, som kares till, med ed sig värja" o. s. v. — Bevisa är sålunda att anföra grunder för sanningen af ett faktum. (Bevisandet af en rättsatts pågår inom processen benämnas deduktion.) Taget i denna, vidsträcktare, bemärkelse innefattar bevis äfven åberopandet af vederpartens erkännande, af ett faktums notorietet o. s. v. Ofta tages dock bevisa i en inskräntare betydelse, nämligen den att anföra grunder till domarens öfvertygande om vissheten af ett bestridt faktum, hvarvid åberopande af erkännande, af notorietet o. d. från bevisningen uteslutes. L. A.

Bevisningsgrund. Se Bevis.

Bevisningsmedel, jur., kallas i vidsträcktare mening allt, som tjänar att bevisa riktigheten af ett i en rättegång framställt faktiskt påstående; i inskräntare mening: hvad som af en part framställes för att tjäna till bevisande af ett faktiskt påstående, som bestrides af vederparten. Bevisningsmedel äro vittnen, syn, skriftliga handlingar o. s. v. Jfr Ed.

Bevisningsteori, jur. Legal bevisningsteori kallas sammanfattningen af de så kallade legala bevisningsreglerna. Jfr Bevis 2.

Bevära, sjöv., utrusta ett örlogsfartygs båt (ångslupar och roddbåtar) för strid eller för landstigning. — Bevära båtarna användes såsom kommandoord.

Beväring. 1. Krigsv. och sjöv. Dels numera icke bruklig benämning på bevärpningen, dels benämning på det i Sverige genom allmän värplik till användande vid armén eller flottan uttagna manskapet. Den af ålder bestående, men genom det ständiga knektehållets införande alltmera undanskjutna förpliktelser för hvarje vapenför man att deltaga i rikets försvar upplifvades genom den af 1812 års riksdag påbjudna beväringsinrättningen, för hvilken nya bestämmelser gäfvos 1860. Hvarje vapenför man mellan 20 och 25 års ålder förklarades härmed skyldig tillhöra "bevärigen" eller det "allmänna beväringsmanskapet" från fyllda 20 till fyllda 25 års ålder. Bevärings uppgift förklarades vara att i krigstid utgöra arméns och flottans förstärknings- och ersättningstrupper. Bevärigen vid armén tilldelades regementena efter viss fördelning, bekladdes, utrustades och öfvades vid regementena. Öfvingarna ("beväringsmötena"), som räckte först 12, sedan 14 dagar, utsträcktes 1858 till 30, lika fördelade mellan de två första åren. Den från början bestående rättigheten för beväringskyldig att sätta man i sitt ställe utbyttes 1860 mot rätt till friköpning från öfvingarna, hvilken rätt bortogs 1872. Genom 1885 års värplikslag utsträcktes beväringsplikten till 6 år med en öfningstid af 42 dagar, genom 1892 års till 12 år, i två uppbåd, med en öfningstid af 90 dagar,

för de flesta trupper delad på två år. Genom 1901 års härordning kommer beväringen att utgöra själva kärnan af armén. Se vidare Sverige (försvarsväsen). C. O. N.

2. Her. Se Vapen.

Beväringselit, enligt 1860 års bevärförordning benämning på bevärfsyngling, som mot vissa förmåner förband sig till längre tjänstgöring än öfriga och kunde befordras till bevärfskorpral eller underofficer. Endast i ringa omfattning kom denna bestämmelse till utförande och upphörde genom 1885 års värnpliktslag. C. O. N.

Beväringsfonden, Allmänna. Se Allmänna beväringsfonden.

Beväringsman, stundom benämning på person, som tillhörde den s. k. beväringen (se d. o.):

Beväringsmanskaps invalid- eller pensionsfond grundades 1860 i ändamål att försörja dem af bevärfsmanskabet, som under tjänstgöringen genom skada urständattes att sig försörja. Då bevärfsinstitutionen upphäddes, indrogs fonden och dess tillgångar användes för diverse militära ändamål. Kbg.

Beväringsmönstring kallades enligt bevärfsförordningen pröfningen af de bevärfsskyldiges duglighet till krigstjänst. Motsvarar den nuv. inskrifningsförrättningen. C. O. N.

Beväringsmöte kallades intill 1902 de särskilda öfningar, som afsågo bevärfsmanskabets utbildning. Se **Beväring**.

Bex [bæ], ort i schweiziska kantonen Pays de Vaud, ej långt från Rhône. 4,563 inv. (1900). I B. finnas svafvelkällor och saltkällor, bekanta sedan 1554 under namn af *Pontana Salaye* och använda till bad. Platsen, belägen 430 m. ö. h., är mest bekant som klimatisk kurort, med säsong från april till slutet af oktober. B. är äfven drukurort (från 15 sept.). Klimatet är mildt och stärkande. Årliga frekvensen af kurbesökande är omkr. 2,000. Ln.

Bexell. 1. Sven Petter B., historieforskare, f. 1775 i Villstads församling af Växjö stift, blef 1793 underofficer vid Jönköpings regemente och 1795 lifdrabant hos Gustaf IV Adolf. 1800 tog han som löjtnant afsked ur krigstjänsten och egnade sig åt prästerliga studier. Utnämnd till hofpredikant 1801, kom han i beröring med däv. öfverhofpredikanten M. Lehnberg och utbildade sig efter dennes mönster till en mycket omtyckt andlig talare. Han blef 1812 kyrkoherde i Grimeton och Rolfstorp af Göteborgs stift och dog 1864. B. var under tre riksdagar fullmäktig i prästeståndet. Bland hans skrifter må nämnas *Hallands historia och beskrifning* (1817—19), *Bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnas historia ur prästeståndets arkiv* (tillsammans med Ahlqvist och Lignell), af hvilket B. 1835 utgaf 2:a h., omfattande riksdagarna 1650—1835, *Göteborgs stifts historia och herdaminne* (1835) samt *Riksdagshistoriska anteckningar* (1839).

2. Karl Emanuel B., den föregående broder, teologisk skriftställare, nykterhetsiffrare, f. 1784 i Villstads församling af Växjö stift, blef 1811 filos. magister och prästvigdes s. å., hvarefter han kallades till pastorsadjunkt i Jönköping, där han 1816—18 redigerade ”Jönköpings tidning”. 1818 fick han komministraturen i Källevad och utnämndes 1825 till kyrkoherde i Rydaholm, där han dog 1873. B. ansågs för en begåfvad predikant och gjorde sig

känd som en varm vän af nykterhetssaken, hvilken han främjade bl. a. genom att stifta en nykterhetsförening i Rydaholm, en af de första i riket. Bland hans många skrifter må nämnas: *Psalmbokskatekes* (1829), *Ansøgarius eller kristna religionens införande i Sverige* (1830), *Bibelhistorisk lillkatekes* (1849) och *Bibelförklaringar för olärda o. s. v.* (1862—63). (J. Hdr.)

Bexheda, socken. Se **Bäckse**da.

Bexhill [be'ks-hil'], stad och badort i engelska grefsk. East Sussex, 8 km. s. v. om Hastings, med järnhaltiga källor. 12,210 inv. (1901).

Bexley [be'ksli], stad i engelska grefsk. Kent, förstad till London, 16 km. öster därom. 12,917 inv. (1901).

Bey (arab.). Se **Bej**.

Bej., i paleontologiska beteckningar förkortning för H. E. Beyrich.

Beyer, Absalon Pederssøn, norsk författare, f. i Sogn, sannolikt omkr. 1528, studerade i Danmark och Tyskland samt blef 1552 lektor i teologi vid Bergens skola och 1566 slottspastor på Bergenhus. Död mellan 1573 och 1575. Han efterlämnade flera skrifter, som dock länge förblevo ottryckta. Märkligast är den s. k. *Bergens kapitels-bog* (utg. af N. Nicolaysen i ”Norske magasin”), en dagbok öfver samtida händelser i Bergen, hvilken gifver en äskädig och liflig bild af lifvet i denna stad. B:s *Norges beskrivelse* (utg. af G. Storm i ”Monumenta historica Norvegiæ”) visar, att författaren led djupt af den förödmjukande ställning, som Norge på hans tid intog. Y. N.

Beyer. 1. Johan von B., posttjänsteman. Se **Beijer**. — 2. Johan Gustaf von B., vitterlekre. Se **Beijer**.

Beyer, Gustav Friedrich von, tysk general, f. 1812, ingick 1829 i preussiska armén och tjänstgjorde 1850—60 i krigsministeriet. Det var han, som 1866 besatte Kur-Hessen och tog kurfursten till fånga på Wilhelmshöhe. I det följande fälttåget förde B. en division af Mainarmén. Efter freden utnämndes B. till generallöjtnant och blef 1867 militärfullmäktig i Karlsruhe samt öfvergift året därpå i badensisk tjänst såsom krigsminister, hvarjämte han fick uppdrag att omorganisera den badensiska divisionen efter preussiskt mönster. 1870 öfvertog han befälet öfver nämnda division, inneslöt Strassburg och intog Dijon. 1871 inträdde han åter i preussisk tjänst och blef guvernör i Koblenz. 1873 blef han general af infanteriet. Afsked 1880. Död 1889.

Beyer, Konrad, tysk skriftställare, f. 1834 i Pommersfelden vid Bamberg, hofråd, f. n. bosatt i Wiesbaden, har utfövat en mycket omfattande skriftställarverksamhet. Hans litteraturhistoriska verk gälla nästan alla Friedrich Rückert: *Friedrich Rückerts leben und dichten* (3:e uppl. 1870), *Friedrich Rückert. Ein biographisches denkmal* (1868, 2:a uppl. 1890) m. fl., hvarjämte han skrifvit en *Poetik* (1881—83, 3:e uppl. 1899), dikt, biografer, historiska arbeten m. m.

Beyerlein [-lajn], Franz A. d. a. m., tysk författare, f. 1871 i Meissen, var ursprungligen jurist, men är numera som författare bosatt i Leipzig. B:s sorgespel *Dämon Othello* (1895) och roman *Das graue leben* (1902, 2:a uppl. 1903) väckte föga uppmärksamhet, men den aktuella militärskildringen *Jena*

oder Sedan (1903; "Jena eller Sedan", 1904) hade en storartad framgång: 15 upplagor på ett år samt en folkupplaga på 70,000 ex. Äfven skådespelet *Zapfenreich* (1903, 3:e uppl. 1904; under namnet "Taptö" uppförd i Stockholm 1904) upplefde t. o. m. jan. 1904 80 föreställningar på Lessingsteatern i Berlin.

Beyla [bø'jla, senare bā'jla], nord. myt., enligt Lokasenna guden Frejs tjänarinna och "bagerska". Namnet betyder troligen "fru baka" och syftar väl på den gamla julseden att i bröd eller gröt inlägga en böna. Jfr Byggver.

Ad. N—n.

Beyle [bäl], Marie Henri, fransk författare, känd under pseudonymen *Stendhal* (namnet på den af B. beundrade Winckelmanns födelseort), f. 1783 i Grenoble, deltog i fälttåget i Italien 1800—02, anställdes sedan i härens administration och följde Napoleons här till Ryssland 1812. Efter kejsarens fall återvände han till Italien och bodde 1814—21 i Milano, där han deltog i de karbonariska stämplingarna. Efter juli-revolutionen 1830 blef han fransk generalkonsul först i Triest, sedan i Civitavecchia och dog under ett besök i Paris 1842. — B. började sin skriftställarverksamhet med estetiska arbeten: *Lettres... sur Haydn* (1815), *Vie de Haydn*, *Mozart et Métaïse* (1817) och *Vie de Rossini* (1823), hvilket sistnämnda anses stå högst af dessa. Hans studio öfver *Racine* och *Shakspeare* (1823) väckte stor förtjusning hos nyromantikerna. Beundrade blefvo äfven hans originella skildringar af Italiens konst och natur: *Histoire de la peinture en Italie* (1817), *Rome, Naples et Florence* (s. å.), *Promenades dans Rome* (1829). Genom romanerna *Le rouge et le noir* (1831; senaste upplagan, 1898—99, är ett noggrant aftryck af den första) och *La chartreuse de Parme* (1839; "Kartusianerklostret i Parma", 1902) framstår B. som en af 1800-talets skarpaste psykologer, hvars inflytande vuxit alltmär. Mérimée samt Zola och Bourget bland författarna och Taine bland psykologerna hafva påverkat af B., som i sin motvilja för disciplin och konventionalism var romantiker, men i sin kalla och skarpsinniga analys af själstillstånd förebådade realismen. Han var filosof och iakttagare, sökte klargöra alla känslor och upplösa hvarje själslig företeelse i dess urbeståndsdelar. Hans stil är hvass och analytisk, förmär både bildprakt och väljud, men är koncis samt har djupsinniga och slående enskildheter. — Af B:s autobiografiska verk utgaf Mérimée *Correspondance inédite* (2 bd, 1855), Stryienski och de Nion *Journal de Stendhal 1801—1814* (1888), Stryienski *Vie de Henri Brulard* (1890); vidare märkas *Souvenirs d'égoïsme* (1892) och *Lettres à sa sœur* (s. å.). Hans *Oeuvres*, hvari bl. a. äfven ingå *Physiologie de l'amour* (1822) och den postuma romanen *Lamiel* (1849), utkommo i 18 bd 1855—56. Dessutom hafva särskildt offentliggjorts *Lucien Leuwen. Oeuvre posthume, reconstituée sur*

les manuscrits originaux (1894, ny uppl. 1901), utgifvet och kommenterat af J. de Mitty, och det af samme man utgifna *Oeuvres posthumes* (1897), som bl. a. innehåller "De l'Angleterre", "Commentaires sur Molière" och "Voyage à Brunswick". Monografier och essayer öfver B. äro författade af Paton (1874), Bourget (1883), Rod (1892), Brun (1900), Stryienski (s. å.) och Chuquet (1902).

Beyl [bäl], Jean François, f. i Lausanne antagligen 1723, inkallades 1760 till Sverige i egenskap af "lecteur" hos drottning Lovisa Ulrika.

Den aktning, som han genom sina grundliga kunskaper och sin fina smak inom kort förvärfvade sig inom den trängre hofkretsen, blef allmänare, i samma mån som man lärde känna och pröfva hans pålitliga och tystlåtna, redbara, flädfria och vänfästa väsende. Af den kungliga familjens medlemmar betraktades han till slut nära nog såsom en förtrogen vän. Han användes också för hofvets räkning i flera viktiga och grannliga uppdrag, såsom vid hemliga underhandlingar med hattpartiet, hvars främste man, Axel v. Fersen, äfven var hans vän, eller med franska hofvet. Men sin vackraste roll utförde han såsom medlare i de trister, hvilka söndrade den kungliga familjen. Efter revolutionen 1772 drog sig B. undan det offentliga lifvet. Sina sista år tillbragte han i ro på den lilla villa i närheten af Ulriksdal, hvilken Gustaf III skänkt honom, och hvilken ännu bär hans namn. Dit samlade han gärna kring sitt yppiga bord — hans enda svaghet — Stockholms främste vetenskapsmän, vitterhetsidkare och konstnärer. Han dog i Stockholm 1779.

Beypur [bøpø'a], Baipur l. Bepur, stad i brittiska Indien, distr. Malabar, presidentskapet Madras, 9 km. s. om Calicut. Omkr. 7,000 inv. B. är viktigt för sin handel och sitt skeppsbyggeri.

Beyrich, Heinrich Ernst, tysk paleontolog, f. 1815 i Berlin, blef 1865 professor vid universitetet och bergsakademien i Berlin och dog 1896. B. gjorde utmärkte undersökningar angående provinsen Schlesiens geologiska natur, inlade stor förtjänst särskildt om Preussens nya geologiska kartverk samt var en bland stiftarna af "Deutsche geologische gesellschaft", som bildades 1848. (A. Hng.)

B:s hustru, f. 1825, d. 1896, var författarinna för ungdom under pseudonymen *Clementine Helmi*; af hennes arbeten öfversattes till svenska "Pensionskamraterna" (1885) och "Sin egen lyckas smed" (1890).

Beyri'chia M'Coy, paleont., fossilt släkte af ostrakoderna (namnet till minne af tyske paleontologen H. E. Beyrich). Beyrichians båda skal sluta tillsammans i en rak låsrand och bära på ytan ett större eller mindre antal runda eller aflånga knölar, som, sträckande sig vinkelrätt från låsranden, på ventralsidan sammansmälta eller förenas medelst en paral-

Jellt med ventralranden förlöpande knöl. Representer för släktet finnas i kambrium-karbon. Dess egentliga blomstringsperiod infaller under den översiluriska tiden; arternas storlek går sällan öfver ett par, tre millimeter. Flera förekomma massvis i vissa till yngsta översiluren hörande kalkstenar i Skåne (Klintagruppen), på Gotland och Ösel, men anfördes

En Beyrichia-art, 15 gånger förstörad.

ursprungligen ej från fast anstående lager, utan från lösa block ur moränen i norra Tyskland, dit de förts af den skandinaviska landisen. Först beskrefvos de såsom trilobiter under namnet *Battus tuberculatus*, tills Beyrich och M'Coy visade, att de ej voro trilobiter, utan ostrakoder, och att *Battus tuberculatus* omfattade många skilda arter. Namnet *beyrichiakalk*, som förr använts om undersiluriska kalkstensbildningar, som föra *Beyrichia costata*, är numera utbytt mot namnet *chasmops-kalk*. A. Hng.

Beyrichiakalk. Se Beyrichia.

Beyrichit Liebe, miner., ett slags nickelkis med något större svafvelhalt än den normala nickelkisen. A. Hng.

Beyrschlag, Johann Heinrich Christoph Willibald, tysk teolog, f. 1823 i Frankfurt a. M., vardt hofpredikant i Karlsruhe 1857 och professor i praktisk teologi samt nytestamentlig exeges vid Halles universitet 1860. Död 1900. B. var en af den tyska förmedlingsteologiens främste män och utgivare af tidskriften "Deutsch-evangelische blätter". B. gaf dessutom 1886 uppslag till stiftandet af Evangeliska förbundet för skyddande af de tysk-protestantiska intressena. Förutom predikosamlingar samt en mängd föredrag och kyrkopolitiska flygskrifter har han utgivit en mycket spridd skrift om sin tidigt döde broder: *Aus dem Leben eines frühvollendeten* (2 bd, 1859; 6:e uppl. 1889), samt flera betydande och af stor framställningskonst utmärkta vetenskapliga arbeten. De främsta torde vara: *Die christologie des neuen testaments* (1866); "Nya testamentets lära om Kristus", 1866—67), *Das Leben Jesu* (2 bd, 1885; 3:e uppl. 1893), *Neutestamentliche theologie* (2 bd, 1891—92), *Biblische theologie* (1897) och kommentaren till "Jakobs bref" i Meyers bibelverk, där brefvets äkthet kraftigt försvaras. — B. är en vid de teologiska universitetsstudierna äfven i Sverige ännu (1904) ofta läst författare. H. J. H.-t.

Beza, Théodore (egentl. de Besze), reformert teolog, f. 1519 i Vézelay (franska depart. Yonne), d. 1605 i Genève, studerade i Orléans under den tyske filologen Melchior Volmar, som gjorde honom bekant med protestantismen, samt blef där juris licentiat 1539. Sedermera egnade han sig i Paris hufvudsakligen åt humanistiska studier samt utgaf en samling kvicka och eleganta latinska verser, *Poëmata juvenalia* (1548). Inre kriser, bl. a. i förening med ett hemligt giftermål och en svår sjukdom, förde honom emellertid till en allvarlig reformert lifsupplattning, och efter ett besök hos Calvin 1548 slöt han sig för lifvet till denne. 1549 blef han professor i grekiska i Lausanne och tjänade där sin protestantiska öfver-

tygelse genom flitig litterär verksamhet. Utom den satiriska skriften *Passavantius* författade han ett flertal dramer öfver gammaltestamentliga motiv, af hvilka *Sacrifice d'Abraham* är mest berömd. Betydelsefullare än dessa voro dock hans rimmade parafraser öfver psaltaren, hvilka utgjort grundvalen för den reformerta kyrkosången och i många upplagor spridts öfver hela den protestantiska kristenheten. 1558 sändes B., som i hög grad egde

sina trosbröders förtroende, till de tyske protestantiske furstarna för att utverka deras förord hos den franske konungen Henrik II till förmån för i Paris fängslade kalvinister. 1559 blef han professor i teologi i Genève. På religionsmötet i Poissy 1561 försvarade han den reformerta läran med en grundlighet och en oförskräckthet, som tillvunno honom äfven motståndarnas aktning. 1562—63 följde han såsom fältpräst de reformertes härar, men återinträdde 1563 i sina ämbeten i Genève, där han efter Calvins död, 1564, valdes till president i konsistoriet. I 40 år stod han i spetsen för den reformerta kyrkan, vid hvars synoder han presiderade, och hvars läror han nitiskt försvarade mot alla angrepp. Bland hans skrifter märkas jämte förutnämnda en kritisk edition af nya testamentet och hans *Vita Calvini* (1575). B:s teologiska verk äro samlade under titeln *Tractationes theologicae* I—III (1582). Jfr Baum, "Theodor B.", I—II (1843—51), och Baird, "Théodore B." (1900). J. Hdr.

Bezdan [bã'sdã], köping i ungerska komitatet Bács Bodrog. Omkr. 9,000 inv., ungrare och tyskar.

Beziaker, en serbisk-kroatisk folkstam i trakten af Pisisno i Istrien.

Béziers [bë'sië], arrondissementshufvudstad i franska depart. Hérault, vid floden Orbe och Canal du Midi, där sydbanan och Lyonbanan skära hvarandra. 49,186 inv. (1901). Handel med röda och hvita muskatviner (Frontignan, Lunel, Rivesaltes m. fl.), brännvin, säd och boskap. B. är romarnas *Beterra* (*Civitas biterrensis*) och eger betydande fornlämningar från den romerska tiden, bl. a. en nyrekonstruerad antik teater. I 5:e årh. eröfrades det af vestgoterna, i det 8:e årh. af frankerna. Såsom en af albigensernas hufvudorter stormades B. 1209 under albigenens-krigen, hvarvid ett förfärligt blodbad egde rum.

Bézigue. Se Bésigue.

Bezi/rk (ty.), "område", i de flesta tyska stater benämning på mellanleden i förvaltningen. I Preussen är *regierungsbezirk* (regeringsområde) en afdelning af provinsen och omfattar flera kretsar ("kreise", se Preussen), i Bayern är det benämning på landets provinser (se Bajern, sp. 692). I storkurfürstendömet Baden förekommer *amtsbezirk* som en afdelning af kretsen (se Baden, sp. 628). — I militäriskt afseende är hela Tyska riket indelat i 22 *arméekorpsbezirke*, dessa i 4—6 *brigadebezirke* och dessa åter i 1—6 *landwehrbezirke* under en

bezirkskommandeur (en stabsofficer), som verkställer rekryteringen och utförvar kontrollen öfver det hemförlofvade manskapet.

Bezoär (Besoar), *farm.* I magen hos åtskilliga idisslare förekomma emellanåt egendomliga konkrement, hvilka fått namnet "bezoär" (*bezoard, lapis bezoardicus*) och fardom ansågos vara viktiga läkemedel. Högst värderades *Bezoar orientalis*, den österländska bezoaren ur löpmagen hos den vilda geten och ur samma magafdelning hos gasellen. Denna bezoar varierar mellan en ärts och en knytnäves storlek, har vanligen rundad eller oval form, med glänsande, glatt yta, skiftande i grått, svart, brunt eller grönt. Den är bildad af flera utom hvarandra liggande lager med en kärna af ett sandkorn, någon växt-del eller någon annan främmande kropp. Den kemiska sammansättningen är mycket omväxlande. Från Syd-Amerika fås den västerländska bezoaren, *B. occidentalis*, ur magen hos *Auchenia Llama* Illig. och *Auchenia Vicunna* Illig. Denna bezoar har ofta oregelbunden form med den ena sidan afplattad, och ytans färg växlar betydligt; för öfrigt är den bildad på samma sätt som den österländska. — Med tysk bezoar menas liknande konkrement ur löpmagen och tarmarna hos stengeten. Dessa konkrement (*ægagropilæ*) innehålla, inom det yttre hårda skalet, sammanfåttade hår och växtfibrer. Det finnes äfven bezoar från Koromandel, ur buffel-oxens mage, och afrikansk bezoar, ur *Antilope oryx* L. — Så länge bezoaren värderades högt såsom läkemedel, eftergjordes den icke sällan med tillhjälp af kräftstenar, lera och dragant samt parfymerades med ambra och mysk. Bezoar från Goa var en sådan falsk bezoar. O. T. S.*

Bezoar-antilopen, *zool.* Se Antiloper, sp. 1145.

Bezoar-bocken 1. Pasengen, *Capra capras*, *zool.*, en i Persiens, Mindre Asiens och Kaukasiens bergstrakter lefvande bock-art, hvilken så nära öfverensstämmer med den allmänna tama boken, att man med skäl kan anse denne härstamma från den förstnämnde. Sitt namn har bezoar-bocken fått i anledning af de fasta, runda kulor (se föreg. art.), som förekomma i magen på honom, liksom på många andra idisslare och på hästar. Bezoar-bockarna lefva i flockar och äro ingalunda sällsynta i nämnda bergstrakter på en höjd af mer än 1,160 m. öfver hafvet; men den jakt, som man (i synnerhet för bezoarens skull) i långa tider anställt efter dem, har gjort dem ytterst skugga och svåråtkomliga. Om bezoar-bocken fångas ung, låter han dock lätt tämja sig. Hvad storleken vidkommer, står han ungefär midt emellan vår tama bock och stenbocken. Hans färg är på ryggen rödgrå, med ett svart streck öfver ryggraden, på buken hvit. Bockens horn är en längd af 0,56 m.; getens äro mindre, när de icke alldeles saknas, hvilket stundom inträffar. F. A. S.*

Bezoar-rot, *bot.* Se Dorstenia.

Bezold [be'tsält]. 1. Albert von B., tysk fysiolog, f. 7 jan. 1836 i Ansbach, blef student 1853, studerade fysiologi hos Du Bois-Reymond i Berlin, blef med. doktor i Würzburg 1859 och kallades redan s. å. till e. o. professor i fysiologi i Jena, hvarifrån han dock redan 1865 mottog kallelse till professuren i fysiologi i Würzburg. Död därstädes 2 mars 1868. I sitt första större arbete, *Unter-*

suchungen über die elektrische erregung der nerven und muskeln (1861), meddelade B. viktiga rön angående den elektriska strömmens inverkan på nerverna och musklerna. Sedan följde *Untersuchungen über die innervation des herzens* (1863), som bl. a. innehåller de första antydningarna om upptäckten af hjärtats påskyndande nerver. Efter sin flyttning till Würzburg utgaf B. under titeln *Untersuchungen aus dem physiologischen laboratorium in Würzburg* en serie dels af honom själf, dels af hans lärjungar utförda undersökningar, i hvilka det afgörande beviset för tillvaron af påskyndande hjärtnerver lämnas. R. T.-dt.

2. Friedrich von B., den föregående bronson, tysk historiker, f. 1848 i München, blef docent därstädes 1875 samt professor i historia i Erlangen 1884 och i Bonn 1896. Han kallades 1883 till medlem af historiska kommissionen i München. Bland hans skrifter märkas *König Siegmund und die reichskriege gegen die hussiten* (3 bd, 1872—77), *Zur geschichte des hussitentums* (1874) och *Geschichte der deutschen reformation* (1890); i Onckens samlingsverk), hvarjämte han utgivit "Briefe des pfalzgrafen Johann Kasimir" (2 bd, 1882—84).

3. Karl B., tysk assyriolog, f. 1859, professor vid universitetet i Heidelberg, uppsatte 1884 tillsammans med F. Hommel "Zeitschrift für keilschriftforschung" och utgaf sedan 1886 kvartalskriften "Zeitschrift für assyriologie". Bland B:s arbeten och editioner märkas: "Die achämeniden-inschriften" (1882), "Die schatzhöhle" (på syriska och tyska, 2 bd, 1883—88; efter handskrifter i Berlin, Rom, Paris, London och Oxford), *Kurzgefasstes überblick über die babylonisch-assyrische litteratur* (1886), "Catalogue of the cuneiform tablets in the Kouyounjik collection of the British museum" (5 bd, 1889—99), *Oriental diplomacy* (1883), *Ninive und Babylon* (1903) m. fl. Jfr Kilskrift. (D. M.)

Bézout [be'öz], Étienne, fransk matematiker, f. 1730, d. 1783, blef 1763 utnämnd till examinator vid franska maringardet och 1768 vid artilleriet. B. framställde i sitt arbete *Théorie générale des équations algébriques* (1779) den eliminationsmetod, som ännu bär hans namn; han var äfven verksam som läroboksförfattare. H. v. K.

Bezpopo'vsjstjini, rysk sekt. Se Raskolnik-ker.

Bezonov [bessa'näv] 1. Bessonov, Petr Aleksejevitj, rysk språkforskare, f. 1828 i Moskva, var 1867—79 bibliotekarie vid därvarande universitet och vardt därefter professor i slavisk filologi vid universitetet i Charkov. Han har inlagt förtjänst genom sina studier öfver bulgarernas, serbernas och ryssarnas språk och litteratur. Bl. a. har han utgivit den första större samlingen af bulgariska folkvisor ("Bolgarskija pjesni", 1855), en samling serbiska folkvisor och traditioner under titeln "Lazarica" (1857) samt Kirjejskij's stora samling af ryska folkvisor (10 dlr, 1860—74), hvit-ryska folkvisor (1871) och andliga poem ("Kaliki perechozjnye", 1861—64), hvarjämte han skrivit lefnadsteckningar öfver slaviska lärde m. m.

Bezenberger, Adalbert, tysk språkvetenskapsman, f. 14 april 1851 i Kassel, studerade 1869—72 i Göttingen, 1873 i München, blef 1872

filos. doktor och 1874 docent i Göttingen samt 1879 e. o. professor därstädes. 1880 blef B. professor i sanskrit och indoeuropeisk språkvetenskap i Königsberg, där han därjämte innehar plats såsom arkivarie vid provinsarkivet. 1879—80 var B. redaktör för "Göttingische gelehrte anzeigen" och utger sedan 1876 "Beiträge zur kunde der indogermanischen sprachen" (28:e bandet under utgifning 1904). Han utger också, sedan 1890, "Sitzungsberichte der altertumsgesellschaft Prussia". Utom många uppsatser i nämnda och andra tidskrifter, i hvilka han behandlar dels språkvetenskapliga ämnen, dels Ostpreussens urhistoria och etnografi, har B. författat *Die a-reihe des gotischen* (1872), *Die gotischen partikeln und adverbien* (1874), *Beiträge zur geschichte der litauischen sprache* (1877), *Litauische forschungen* (1882), *Lettische dialektstudien* (1885), *Die sprache der preussischen letten* (1888), *Die Kurische nehrung und ihre bewohner* (1889), *Über das lange i einiger ableitungselemente i* ("Abh. z. indogerm. sprachwiss. August Fick gewidm." 1903) m. m. B. har också utgivit Th. Benfey's "Kleine schriften" (1890—92), Stokes' "Urkeltscher sprachschatz" (1894), "Urkunden betreffend die erhebung Ostpreussens im jahre 1813" (1894). Framstående representant för den indoeuropeiska språkvetenskapen i allmänhet, hör B. speciellt till de förnämste kännarna af den lettiska folkfamiliens språk och urhistoria. K. F. J.

Beöthy [bötti], Zoltán, ungersk novellist och litteraturhistoriker, f. 1848 i Komorn (som till den såsom vitter författare bemärkte Zsigmond B., f. 1819, d. 1896), är sedan 1882 professor i estetik och poetik vid universitetet i Budapest. 1896 inrättade han det första gymnasium för flickor i Ungern och utnämndes till ministerialråd. B. är ledamot af ungerska vetenskapsakademien och vice president i Kisfaludy-sällskapet. Hans prosaberättelser utmärka sig för psykologisk skärpa samt realism i skildringen. Samlingar af dem äro *Beszélyek* (Noveller, 1871), *A névelenek* (De namnlösa, 1875), *Rajzok* (Skisser, 1879) m. m. Sina teaterkritiker utgaf B. samlade i *Színműrok és színeszek* (Teaterförfattare och skådespelare, 1882). B. belönades med nämnda akademis pris för ett större verk öfver det tragiska (*A tragikum*, 1885) och med Kisfaludy-sällskapets pris för en historik öfver den ungerska prosadiktningen, *A szép prózái elbeszélés* (2 bd, 1886). Han har äfven författat en utförlig, värdefull ungersk litteraturhistoria (med illustrationer; nyaste uppl. 1900). (B. S.-m.)

Bge, i botaniska beteckningar förkortning för A. von Bunge.

Bgh, i zoologiska beteckningar förkortning för R. S. Bergh.

Bhachtris. Se Balch 2.

Bhagalkand [bägel-kā'nd] l. Bagalkhand, riktigare Baghelkhand (se d. o.).

Bhagalpur [bägelpō'e], Bagalpur, Bhagulpore. 1. Division i brittisk-indiska prov. Behar, mellan 23° 45' och 26° 35' n. br. samt 85° 40' och 88° 35' ö. lgd. 53,121 kvkm. 8,721,484 inv. (1901), hvaraf 800,000 urinvånare. Omkr. 6 mill. äro hinduer, 1¾ mill. muhammedaner och 8,000 kristna. 1897 funnos i B. 5,432 skolor, som besöktes af 113,240 lärjungar, af hvilka 7,418 voro flickor. B. genomflytes af Ganges med flera bifloder både från norr och söder och är n. om denna flod öfver-

vägende slättland, sträckande sig till de sumpiga, osunda terai (se d. o.) på gränsen till Nepal i norr. Den södra delen är bergig, till stor del betäckt med ogenomträngliga snår och skogsdungar, tillhåll för tigrar och elefanter. I dalarna bo santaler, kolh m. fl. urinvånare. Klimatet är hett och osundt, malaria och kolera härskar i synnerhet i norra hälften. Hungersnöd inträffar ofta. Af mineral finnes riklig tillgång på blyglans, antimon, koppar och järn, men de brytas endast i ringa mängd. Hufvudprodukt är ris, därnäst hvete, majs, hirs och indigo, som i stor mängd exporteras. För den inre samfärdseln tjänar, utom de många floderna, ett vidt utgrenadt järnvägsnät. B. omfattar fem distrikt: Purniah, Monghyr, Maldak, Bhagalpur och Santal Parganas.

2. Distrikt i den liknämnda divisionen, på båda sidorna om Ganges, 11,054 kvkm. 2,088,565 inv. (1901), öfvervägande hinduer. Där finnas 17 indigofaktorer, som sysselsätta omkr. 7,000 personer. Andra industrigrenar af betydelse äro väfning af tussahsilke och fabrikation af groft glas. Handelns är mycket liflig.

3. Hufvudstad i distriktet och divisionen af samma namn, på högra stranden af Ganges, vid järnvägen Calcutta—Delhi. 75,273 inv. (1901). Utanför staden finnas två minnesvårdar öfver den om landets civilisation förtjände domaren Cleveland, den ena uppförd af de infödde (i form af en pagod), den andra af ostindiska kompaniet. (J. F. N.)

Bhagavad-gītā ("den heliga sången" eller snarare "den höges, Krishnas, sång"), en lärodiikt af betydande längd, inväfd som episod i den stora hjälte-dikten Mahabarat. Den har i Indien nästan lika högt anseende som veda-skrifterna och är en af hufvudurkunderna för kännedomen om de gamle indiernas religionsfilosofi. Texten är utgifven bl. a. af A. W. v. Schlegel (1823; 2:a uppl. af Lassen 1846) och Thomson (1855). Flera öfversättningar finnas på europeiska språk; den första, af Wilkins (1785), är öfver hufvud taget det första verk ur hela den indiska litteraturen, som blef bekant i Europa. En svensk öfversättning af M. F. Nyström, efter Judges engelska tolkning, utkom 1898. (K. F. J.)

Bhagirathi, en af Ganges' källfloder. Se G a n g e s.

Bhamo [bāmāu' l. bā'māu] l. B a n m o (kin. *Sing-haitsin*). 1. Distrikt i brittisk-indiska prov. Upper Burma. 25,381 kvkm. Omkr. 54,000 inv., hufvudsakligen shan-burmaner och katsjineser. De förre bebo dalarna och de alluviala slätterna på båda sidor om Irawadi. De senare, som sannolikt kommit från Himalayas sluttningar, lefva i distriktets bergstrakter. Fiske och skogsbruk äro hufvudnäringar. Klimatet är osundt. — 2. Hufvudstad i det liknämnda distriktet, 24° 16' n. br., 96° 54' ö. lgd, vid Ta-pings inflöde i Irawadi. Omkr. 6,000 inv., till stor del kineser och shan-kineser. En mängd af södra Kinas alster, såsom siden, te, mysk, rabarber, guld, silfver, koppar, järn och bly, exporteras öfver B., dit engelska ångbåtar gå från Rangoon. — I B. grundades ett portugisiskt faktori redan 1550; sedan 1868 residerade där en engelsk politisk agent, och 1886 tillföll det England med det öfriga Upper Burma. J. F. N.

Bhandara [ba'ndarə l. bāndārā']. 1. Distrikt i div. Nagpur i brittisk-indiska Centralprovinserna. 10,158 kvkm. 663,578 inv. (1901). — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, vid floden Wainganga, har anse- nlig

fabrikation af metall och bomullsvaror. Omkr. 13,000 inv.

Bhar, handelsvikt. Se *Bahar*.

Bharatpur [bārop'ə]. Se *Bhartpur*.

Bhāravi, indisk epiker, lefde sannolikt i 6:e årh. e. Kr. Han är författare till den stora epöpen *Kirātārjunīya*, hvori den ungdomlige hjälten Ardsjuna strid med guden Civa besjunges. Originalt, försedt med en indisk kommentar, utkom fört i Khidirpur (1814), senare i Calcutta 1875 och 1879. C. Schütz utgaf 1845 i tysk översättning den första och den andra sången. (K. F. J.)

Bhartpur [bārop'ə] l. *Bharatpur*, *Bhurtpore*. 1. Skyddsstat i brittisk-indiska lyndlandet Rajputana, mellan 26° 42' och 27° 49' n. br. samt 76° 54' och 77° 48' ö. lgd. 5,113 kvkm. 626,665 inv. (1901). B. är ett lågt, kuperadt land, som ofta lider af vattenbrist, men som genom sina invånare flit är fruktbart. — 2. Hufvudstad därstädes, vid Rajputana-järnvägen. 42,997 inv. (1891).

Bhartrihari, en indisk skald, om hvilken sagan berättar, att han var broder till konung Vikramas ditja, som lefde i 6:e, resp. 7:e årh. af den kristna tidräkningen, samt att han efter en vild ungdom blef eremit och hängaf sig åt de strängaste bötföringar. B. är Indiens störste sentenslyriker med ovanligt stark och äkta poetisk känsla. Under hans namn går en samling af 300 sentenser och ordspråk, hvilka delvis härröra från olika författare. Samlingen är äfven märkvärdig såsom det första stycke indisk poesi, som omedelbart från indiska språket översatts till europeiskt språk (af missionären Abraham Roger 1651 till holländska, därifrån 1663 till tyska). Kritiskt utgåfvos dessa gnomiska dikter med latinsk översättning af v. Bohlen 1833, som äfven 1835 lämnade en tysk översättning. Bäst äro de utgifna och översatta i Böhlingks *"Indische sprüche"* (2:a uppl. 1870 — 73). (K. F. J.)

Bharutsj [bāra'tj]. Se *Broach*.

Bhaskara, indisk astronom, f. 1114 e. Kr. I den stortäta lärodikten *Siddhāntaciromani* ("astronomi-stjärnprydnad") systematiserade han hinduernas matematiska vetande. I B:s arbeten förekomma här och där grekiska och arabiska ord, som antyda, att han hämtat sitt vetande ur utländska källor, medelbart ur grekiska.

Bhat, ostindisk sångar- och krönikeskrifvarkast, ansedd för en af de bättre hindukasterna. Omkr. 300,000 pers.

Bhatgaon [bāt-gā'en l. bāt-gā'āun] l. *Bhatgong*, äfven *Dharmaputra* och *Dharmapatan* ("lagstaden"), stad i indiska konugariket Nepal, 1,200 m. ö. h., med många palats, bramanska och buddhistiska skolor. Omkr. 30,000 inv. B. har sitt namn af den hinduiska kasten Bhat, som där haft ett tillhåll.

Bhatgong. Se *Bhatgaon*.

Bhatti [batti] förutsattes som författare till det i 6:e eller 7:e årh. författade konsteposet *Bhattikāvya*, som behandlar Ramas historia, men egentligen afser att vara en grammatisk lärodikt och företrädesvis exemplifiera de oregelbundna flexionsformerna. Som författare gäller Bhartihari. Arbetet utgafs i Calcutta 1828 samt jämte tysk översättning af fem sånger och orienterande inledning af C. Schütz 1837. (K. F. J.)

Bhaugulpore [bāgəlp'ə l. bāugəlp'ə]. Se *Bahalgapur*.

Bhaunagar [bāu'nagə l. bāu'nagə'a] l. *Bhavanagar*, tributstat i brittisk-indiska presidentskapet Bombay, divisionen Gujarat, på östra kusten af halfön Kathiawar. 7,407 kvkm. 464,671 inv. (1891). Hufvudstaden B., vid Cambayviken, hade 57,653 inv. 1891. Bomullsexport och bomullsindustri. Hamnen är tillgänglig endast för mindre fartyg, men likväl den viktigaste i Kathiawar.

Bhavabhūti, häst Kalidasa och "Lervagnens" författare Indiens mest betydande dramatiska författare, lefde i början af 8:e årh. Ännu finnas i behåll tre skådespel, som obestriddt äro författade af honom. Ett af dem, *Mālatīmādhava* ("Mālati och Mādhava"), ett borgerligt drama i 10 akter, hvars handling är hämtad från det indiska sällskapslivet, är utmärkt genom figurernas ypperliga karaktär (öfvers. af Wilson i "Hindu theatre", till tyska af Fritze 1884, till franska af Strehly 1885). Innehållet i de båda andra dramerna är hämtadt från hjälteidiken Ramajana. Deras titlar äro *Mahāvīracarita* ("den store hjälstens lif"; utgafs 1848 af Trithen, af Borooah 1877; öfvers. till eng. af Pickford) och *Uttarāmacarita* ("Ramas vidare öden"; utgafs 1831). Jfr Klein, "Geschichte des dramas" (1866), och S. Lévi, "Théâtre indien" (1870). (K. F. J.)

Bhawalpur. Se *Bahawalpur*.

Bhavnagar. Se *Bhavanagar*.

Bhawulpore. Se *Bahawalpur*.

Bhera [bi'rə], stad i brittisk-indiska prov. Punjab, distriktet Shahpur, på 32° 29' n. br. och 72° 57' ö. lgd, vid floden Jhelam. Omkr. 19,000 inv. B. har liflig handel och många fabriker för bomullsvor, metallarbeten m. m.

Bhikshu [biksju], Biksju, "tiggare", i Indien namnet på en braman i hans sista lefnadsskede, då han lämnat hus och hem samt lever af almosor. Hos buddisterna betecknar samma ord en person, som afgifvit fattigdoms- och kyskhetslöfte samt blifvit förklarad helig.

Bhil (Bil, Bhilla), ostindisk folkstam, som bebod största delen af bergstrakterna vid floderna Tapti och Narbada, mellan Malwa och Gujarat (Guzerat). 1,665,474 pers. (1891). Bhilerna, som utgöra återstoden af Indiens icke-ariska urbefolkning, utmärka sig genom mod och trofasthet. De äro mörkbruna till färgen och mycket småväxta (endast 1,6 m.). De bilda en mängd smärre stammar, af hvilka de flesta dyrka bramanernas förskräckliga gudomligheter. Endast några få stammar hafva öfvergått till islam. Kvinnorna behandlas väl och ega rättighet att gifva om sig. En engelsk tjänsteman med titel af *bhil-agent* öfvervakar bhilerna. De bland dessa, som bo på engelskt område, äro laglydiga undersåter och röja mottaglighet för civilisationen. Engelsmännen använda dem till polissoldater. Jfr Kolh. (H. S.)

Bhilla. Se *Bhil*.

Bhilsa l. *Bilsa* [bilsā; sanskr. *Vidicā*], stad i brittisk-indiska vasallstaten Gwalior, på högra stranden af floden Betwa och under vändkretsen. 9,670 inv. (1891). Förträfflig tobak odlas. Märkliga ruiner af buddistiska minnesvårdar. — B. var i 2:a årh. e. Kr. hufvudstad för riket Malwa.

Bhima [bi'mə], biflod till Kistna, i mellersta delen af brittiska Indien, 594 km. lång, upptrinner i östra delen af västra Ghats, 59 km. från staden Poonä i presidentskapet Bombay, och utmynnar norr om staden Raichur i Haidarabad.

Bhim-Gorá, hinduisk wallfärdsort i distriktet Saharapur i brittisk-indiska Nordvästprovinserna, med en helig damm, som får sitt vatten från Ganges, i en trång klippdal och med ett litet klipptempel.

Bhingar [bingā's], engelska namnet på Bhim-Gorá.

Bhiwani [bīwā'nī], stad i distr. Hissar i brittisk-indiska prov. Punjab, vid en bibana till Rajputana-järnvägen. 35,487 inv. (1891). Handel med socker, peppar och andra kryddor, metaller och salt.

Bhopal l. Bopaul [bōpāl. bāupa'l], vasallstat i brittiska agentskapet Central-Indien, mellan 22° 32' och 23° 46' n. br. samt 76° 25' och 78° 50' ö. lgd. 17,745 kvkm. 1,267,526 inv. (1901). Landet genomdrages af Vindhyabergen och bildar en till 800 m. hög plåtå. Södra gränsen bildar floden Narbada. Regeringen har sedan 1818 förts af en kvinna, först (1818—68) af Sikander Begum, nu af hennes dotter. Hon erlägger en tribut af 20,000 pd st. och underhåller en här af omkr. 3,200 man, som är stationerad i staden Sihor, hvilken är säte för den brittiske politiske agenten för agentskapet B. Hufvudstaden B. hade 70,338 inv. 1891. Utanför den ligger Fort Patchgarh, regentinnans residens.

Bhot l. Bhotā (af tibetanska *phod*, kunna), namn på en tibetansk folkstam, som bebor höglandet på Himalayas norra sida och en del af de högsta sträckningarna åt söder. Denna folkstam är mycket uppblandad med hinduiska element. Namnen *bhotija* och *bhuthja* äro indiska förändringar eller korruptioner af formen *bhot*.

Bhota. Se *Bhot*.

Bhotan, stat i Indien. Se *Bhutan*.

Bhotija. Se *Bhot*.

Bhownaggee [bāwnāgrī], sir Mancherjee Merwanjee, brittisk politiker af indisk börd, f. 1851 i Bombay, son till en där boende rik parsisk köpman, studerade vid Bombays universitet och utbildade sig till tidningsman, blef sedan statsagent i tributstaten Bhaunagar och verkade ifrigt för höjande af den kvinnliga undervisningen i Indien. Efter juridiska studier i England blef B. 1885 praktiserande advokat, tjänstgjorde 1886 som kommissarie för Indien vid den stora koloniala och indiska utställningen i London samt blef då adlad. Efter att ha biträdd maharajan af Bhaunagar vid denna stats omdaning i konstitutionell riktning återvände B. till England och invaldes 1895 för Bethnall Green i parlamentet, den förste indier, som fått säte i denna församling. B. tillhör det konservativa partiet och är ifrig imperialist, men har i många frågor intagit en själfständig ställning. Särskildt har han uppträtt som oberoende kritiker af båda partiernas indiska politik. Han har bl. a. på gujaratispråket utgivit en översättning af drottning Viktorias dagbok (1877). V. S.—g.

Bhrd., vid naturvetenskapliga namn förkortning för J. J. Bernhardt.

Bhrigu, ind. myt., urspr. benämning på mystiska väsenden, som uppfunnit elden och gifvit den åt människorna, är i den senare hindu-litteraturen namn på en högt prisad mytologisk personlighet, en af de sju vise och Brahmas son.

Bhudsj. Se *Bhu.*

Bhuj l. Bhudsj [bō'dj], hufvudstad i vasallstaten Cutch, i brittisk-indiska presidentskapet Bombay, 256

m. ö. h., på en befäst kulle, med rajans palats, en moské, konstskola, högre skola och bibliotek. 25,421 inv. (1891).

Bhumidj, indisk folkstam. Se *Kolh*.

Bhurtapore [bōtpō'ā]. Se *Bhartpur*.

Bhūta, ind. myt., en ond ande, ett spöke, som inblåser lif i döda och mördar lefvande, sedan han lockat dem i sina snaror. B. spelar en stor roll i den ännu återstående indiska udbefolkningens gudsdyrkan, hvilken därför af missionärerna kallas *bhuta*-tjänst.

Bhutan (*Bhotan*, *Butan*), oberoende stat i Främre Indien, på södra slutningen af Himalaya, gränsar i n. och ö. till Tibet, i s. till Assam och Bengalen och i v. till Sikkim. Ung. 34,000 kvkm., med omkr. 250,000 inv., 7 på 1 kvkm. Norra delen upptages af Himalayas högsta kedjor, den södra af dess förberg. B. genomflytes af en mängd bifloder från h. till Brahmaputra, af hvilka Manas l. Tawang-Chhu är den största. I dessas dalar odlas säd, ris och socker. Handeln går så godt som uteslutande på Bengalen. De förnämsta exportvarorna äro vax, mysk, ull, ponnyer, boskap, frukt och grönsaker, och importen utgöres hufvudsakligen af bomullsvaror, betelnötter, tobak, ris och metaller. Importen från Indien steg 1902—03 till 176,300 rupier och exporten dit under samma tid till 464,900 rupier. Klimatet är tropiskt i dalarna, men kallt i de högre bergstrakterna. Djurvärlden är mycket rik: elefanter, leoparder, flera hjortarter, vildsvin; mer sällsynta äro tigrar, björnar och noshörningar.

B:s ursprungliga invånare, *tephus*, underkuvades för ungefär 200 år sedan af tibetanska krigarhorder, *bhot* (tibetanska *bhod-pa*, indiska *bhutja*), hvilket namn egentligen betyder Tibet (därför landets namn: *Bhot* = Tibet, *tan* = utkant), och dessas afkomlingar äro nu landets härskande klass. Språket är tibetanska och religionen buddism. 1774 ingingo B:s härskare ett fördrag med brittiska ostindiska kompaniet, men sedermera hafva brittiska undersåtar varit utsatta för mångfaldiga öfvergrepp i B., hvilket ledt till att engelsmännen annekterat det ena gränsområdet efter det andra. 1865 sände de en expedition in i landet, hvarefter fred slöts (nov. s. å.), hvarigenom den indiska regeringen fick effektiv kontroll öfver landet och två fasta platser såsom garanti mot framtida angrepp. B:s härskare skulle erhålla en årlig subvention af 50,000 rupier för att förhindra infall på engelskt område.

B:s styrelse liknar Tibets, i det högsta makten nominellt är delad mellan Deb-rajā, den världslige härskaren, och Dharm-rajā, det andliga öfverhuvudet. Den förre är dock faktiskt endast ett verktyg i händerna på höfdingarna (*penlos* och *jongpens*), hvilka teoretiskt hafva rätt att välja honom, ehuru han vanligen tillsättes af den för tillfället mäktigaste bland dem. Dharm-rajā betraktas såsom en inkarnation af sin företrädare och väljes i barndomen.

Landets största stad är Punakha (1,381 m. ö. h.), båda härskarna vinterresidens. Om somrarna bo de i Tashichhu-Jong (2,225 m. ö. h.). s. v. om Punakha. Andra viktiga orter äro Paro, Angdaphorang, Togsa, Taka samt de under engelskt skydd stående Baxa och Diwangiri. Jfr G. Sandberg, "Bhotan, the unknown state" (i "Calcutta review", 1898). J. F. N.

Bhuthja. Se *Bhot*.

Bi, kemiskt tecken för metallen vismuts (lat. *bismuthum*) atomvikt.

Bi, sjö. Ligga bi, under storm — då sjö-
gången är så hög och brytande, att fartyget ej
kan gå fram i den bestämda riktningen — hålla
fartyget med förskeppet upp mot vinden (d. v. s.
i omkr. 70 graders vinkel) och låta det drifva. För
detta ändamål föres ett eller några få "stormsegel",
alltefter fartygets förmåga att "ligga väl bi". Far-
tyget, som alltså går högst obetydlig fart, pressas
ej af seglen, lider mindre af sjögången och arbetar
makligare. — Lägga bi, dreja bi, brassa
på stång, med seglens tillhjälp minska eller
upphäva fartygets framfart, t. ex. då lots ankom-
mer och afgår eller då fartyget "prejar" (talar
vid ett annat o. s. v.). Därvid lägges fartyget upp
bidevind, hvarefter en del segel "brassas back", så
att de motverka de öfriga. Man säges då hafva
lagt bi eller drejat bi eller och ligga upp-
brassad. En båt lägges bi, därigenom att efter
upplöfningen ett eller flera skot, vanligtvis fock-
skot, halas an på motsatta sidan (i loifart). Jfr
Back. R. N.*

Bi, Honungsbi, *Apis*, zool., ett insektsläkte
tillhörande ordn. steklar (*Hymenoptera*), underordn.
gaddsteklar (*Aculenta*) och fam. bin (*Apidae*). Den
enda inom Europa förekommande arten af släktet
är vanliga honungsbiet (*Apis mellifica*). Honungsbiet
hålles som bekant af människan som husdjur. Det
lever i samhällen om ända upp till 40,000 indi-
vider. Ett fullständigt bisamhälle utgöres af en
hona, visen (drottningen), 200—300 drönare och
10,000—40,000 arbetsbin, hvilka senare icke äro
annat än utvecklade, sterila honor. Det allmänna
utseendet af dessa olika slag af individer framgår
bäst af figurerna 3—5 å planschen. Visen igen-
kännes, förutom genom sin storlek, på sin mot spe-
sens afsmalande bakropp. I likhet med arbetsbin
har hon brutna (i vinkel böjda) antenner och ögonen
ej sammanstöta i pannan. Drönarna däremot ha
klumpigare kroppsform, med i bakre ändan trub-
big abdomen, raka antenner och stora fasettögon,
som stöta samman i pannan. Visen och arbetsbin
äro i bakre kroppsändan försedda med en gadd,
som i vanliga fall ligger indragen och dold. Den
är försedd med hullingar och står i förbindelse med
en giftkörtel. Drönarna sakna gadd. Under det
visen och drönarna hafva förkrympta mundelar,
äro dessa hos arbetsbin väl utbildade (jfr fig. 16)
och bestå af en kort överläpp (h), ett par korta,
men starka överkäkar, *mandibler* (Md), ett par
långa, smala underkäkar, *maxiller* (Mx), och en
underläpp, som bildar en lång, tät hårig tunga (b).
I och för insamlande af frömjöl är bakersta ben-
parets första fotled stor och tät hårig, bildande den
s. k. *borsten* (fig. 17, b, och fig. 17 a), och skenbenet
har å sin ytre sida en af hår omgiven fördjupning,
i hvilken frömjölet transporteras och som erhållit
namnet *korgen* (fig. 17, c). Visens uppgift är att
lägga ägg och dymedelst fortplanta släktet, drönarnas
att befrukta visen. Allt arbete inom bisamhället ut-
rättas af arbetsbin.

I vildt tillstånd bebo bin vanligen något ihåligt
träd, och de först använda bikuporna torde ha ut-
gjorts af urholkade trädstammar. Numera användas
som bekant kupor af olika konstruktion. Om bibe-
ningar, bisvärming och biadäggning se Biskötsel.

Det arbetsbin alligande arbetet utgöres af in-
samlande och beredande af föda och byggnads-
material, bostadens inredande, vården af ynglet och
samhällets försvarande mot otillbörliga inkräktare.
De insamlade materialen utgöres af honung, vatten,
frömjöl och harts (kåda). Honungen uppslickas me-
delst tungan ur blommorna och upptages i en ut-
vidgad del af matstrupen, den s. k. honungsmagen.
Efter hemkomsten utsprutas större delen af honungen
i för densamma förvaring afsedda celler i vax-
kakorna. En del af honungen använder dock biet
för eget behof, i det densamma från honungsmagen
öfvergår till nästa afdelning af tarmkanalen, chylus-
magen, där den absorberas. Vatten insamlas på
samma sätt och användes efter hemkomsten dels vid
födans beredande, dels vid byggandet, men därpå
samlas intet förråd, utan det anskaffas utifrån i
män af behof. Vid biets inträngande i blommorna
fastnar frömjöl å alla håriga kroppsdelar, hvar-
ifrån det sedan afborstas och fastklibbas å bakkenens
"korg". Ännu mera frömjöl insamlas afsiktligt, i
det biet med sina starka öfverkäkar öppnar de
ståndarknappar, som ännu ej spruckit upp, tager
frömjölet med de främsta fötterna, flyttar det först
till de mellersta och sedan till de bakersta extre-
miteterna, i hvilkas "korg" det samlas till bildande
af stora linsformiga klumpar, hvilka alltid lika för-
delas å bägge benen, för att ej en ojämn belastning
må vid hemfärden försvåra flykten. De hartsartade
ämnen samlas från poppelns, björkens och andra
löfträds knoppar och från de på kåda städe rika
barrträden samt hemtransporteras likaledes i "kor-
gen".

Då biet samlat så mycket det orkar föra med sig,
flyger det genaste vägen hem, ledt af ett under-
bart lokalsinne, om hvars rätta natur vi ha endast
en mycket ofullständig kännedom. Vid framkomsten
till kupan hvilat sig biet vanligen en stund på flyg-
brädet, men beger sig sedan utan dröjsmål in i
bostaden, och alltefter de medförda förrådens be-
skaffenhet befriar det sig från dem på olika sätt.
Honungen kan dels genast tagas i anspråk som föda
åt hemmavarande samhällsmedlemmar, dels tömmas
i förrådscellerna. En del celler innehålla honung
för de närmaste dagarna, andra, vanligen de öf-
versta i hvarje kaka, innehålla förråd för framtiden
och tillslutas med ett lock af vax. Honungen skyd-
as för jänsning genom tillsats af en ringa mängd
myrsyra. Det frömjöl, som ej genast användes till
föda, nedpackas i särskilda celler; ofta öfvergjutes
det med honung, och cellen täckes med ett vaxlock.
De kådiga ämnena bilda det s. k. "stoppvaxet",
som användes till att fästa vaxkakorna, tillstänga
öppningar och springor, minska flyghålet, om detta
är för stort, o. s. v.

En för bisamhället ytterst viktig produkt är
vaxet. Under det de förut omtalade ämnena varit
inom växtriket färdigbildade produkter, hvilka bin
hemföra och använda i mer eller mindre oförändrad
skick, beredes vaxet inom biets kropp och bildas
som en utvettningssprodukt å buksidan mellan bak-
kroppens segment. Det framkommer i form af blad-
lika skivor, som lossas medelst "tången" — bildad
af ledgången mellan skenbenet och första fotleden
å bakre extremiteterna (fig. 17, a) — och föras till
munnen, där de med käkarna knådas och förarbetas,
tills de bli tjänliga att foga till vaxbygget. Vax-

hakorna stå lodrätt, med mellanrum af omkr. 10 mm. De byggas uppifrån och nedåt. Deras celler bilda regelbundna sexsidiga prismor, med tresidiga bottnar. Cellerna ligga i hvarje kaka i två lager med bottnarna mot hvarandra på så sätt, att en cells trenne bottenväggar ingå i bildande af botten åt tre motstående celler. Genom detta byggnads-sätt erhålla cellerna en för sitt ändamål lämplig form, på samma gång största sparsamhet med material iakttagas. — En del celler användes, som nämndt, till förvaringsrum för förråden, i andra utvecklas larverna. Dessa sexsidiga celler äro af trenne storlekar, mindre för arbetsbiens larver, större för drönarnas. Arbetsbiellerna bilda det öfvervägande antalet, de äro vanligen 12 mm. djupa och omkr. 5 mm. i diameter, så att 19 stycken gå på en decimeter, och alltså ungefär 360 celler per kvadratdecimeter på hvardera af kakans sidor. Drönarcellerna åter äro 13 mm. djupa och något öfver 6 mm. i diameter, så att 15 i rad mäta en decimeter, hvarför på en kvadratdecimeter gå omkr. 225 stycken. Då bägge slagen af celler förekomma på samma kaka, förenas de medelst s. k. öfvergångsceller af oregelbunden form. I honungs-kakorna, hvilkas celler användas till förvaring af honung, förlängas stundom cellerna i tider med god tillgång på honung. De kunna då stundom bli ända till 37 mm. djupa. Utom de nu omtalade sexsidiga cellerna finnas äfven större celler af oregelbunden, mer eller mindre rundad form för uppfödande af visar. Sådana celler finnas endast till ett fåtal i hvarje bisamhälle och äro vanligen belägna i kanten af vaxkakorna. Som bevis på den hastighet, hvarmed kakorna tillväxa, kan nämnas att ända till 4.000 celler kunna byggas på ett dygn.

Under den kalla årstiden sitta bien samlade på och mellan kakorna, bildande en klunga eller klase, vanligen i midten af bostaden. De falla dock ej i dvala, såsom förhållandet vanligen är med öfvervintrande insekter, utan lyckas genom att sitta tät sammanpackade samt intaga föda ur de insamlade förråden hålla kroppstemperaturen öfver 8° C., äfven under de kallaste vintermånaderna. I mars, stundom redan i februari, börjar visen, churu mycket sparsamt, lägga ägg i midten af klungan, där temperaturen är högst. Alltefter värmens tilltagande på våren ökas äggläggningen och når sitt maximum i juni och juli, för att sedan aftaga och alldeles upphöra i oktober och november. Dock pågår ej äggläggningen oafbrutet, utan man har ansett sig kunna under sommaren urskilja sju ägglägningsperioder om 16—17 dygn, skilda af hviloperioder om 5—7 dygn. Under årets lopp kan en vise på detta sätt lägga ända till 50.000 ägg. Parningen försiggår endast en gång under visens lif och sker under en utflykt, som den unga visen företar i sällskap med drönarna. Därvid upptages hannens sädesvätska (sperma) i en särskild blåsformig afdelning af honans könsorgan (receptaculum seminis). Denna sädes-behållare står i förbindelse med äggledaren på ett sådant sätt, att visen vid äggläggningen efter behag kan låta ägget befruktas eller icke. Ur obefrukta ägg utvecklas drönare, arbetsbin och visar däremot ur befruktade. Under sitt ägglägnings-arbete ledsagas visen af arbetsbin, som gifva henne föda. I hvarje för yngel afsedd cell lägges ett ägg. Härvid sticker visen först i hufvudet, liksom för

att efterse att allt är i ordning; därefter kryper hon åter ut, sticker in bakkroppen och lägger ett ägg i cellens botten. Ägget är hvitt, genomskinligt, 2 mm. långt, svagt böjdt och något spetsigare i ena ändan än i den andra. Under det visen vandrar vidare utefter vaxkakan, skynda de beskäftiga arbetsbin att förse cellen med en liten hög af hvitt mos, framställt af honung, frömjöl och vatten. Efter tre dygn, d. v. s. på fjärde dagen, framkommer larven, förtär moset, sträcker fram hufvudet och erhåller mera mat i form af s. k. bibröd, beredt af frömjöl och honung. Larven växer nu så hastigt, att den på nionde dagen från äggets läggning fyller nästan hela cellen. Denna förses nu med ett vaxlock. Dessa med lock försedda celler betäckas städse af bin, som så att säga rufta ynglet. Inuti cellen spinner larven kring sig en hylsa af silke (kokong) och förpuppas. 21 dygn efter äggläggningen kläcks det fullbildade arbetsbiet. Drönarnas utveckling tar 24—25 dygn, hvaremot visen framkommer redan 15—17 dygn efter äggets läggning.

På försommaren har i ett normalt bisamhälle, förutom arbetsbi- och drönarceller, äfven ett antal drottningceller äggbelagts. Så snart en ny vise är färdig att kläckas, börjar en viss oro förmärkas i kupan, och den gamla visen, som genom den af arbetsbin tillbakahållna, i regel ännu i sin cell instängda nykläckta tutande låte upplyses om närvaron af en medtäflare, bereder sig att med ett folje af några tusen arbetsbin lämna kupan, för att grunda ett nytt samhälle. Denna s. k. svärming företages alltid i soligt och vackert väder och vanligen vid middagstiden. Svärmen med den gamla visen — *försvärmen* — flyger vanligen ej långt, emedan den befruktade och äggfyllda visen är för tung att flyga längre sträckor. Den slår därför snart till på en gren eller annat lämpligt föremål, bildande en hängande klase eller klunga (fig. 1). Intages denna i en tom kupa, bosätter sig svärmen i densamma.

I den lämnade kupan har åtminstone en ny hona framkommit och af arbetsbin blivit hälsad som drottning. Men som i regel flera honor utkläckas ungefär samtidigt eller med kortare mellantid, så måste en eller flera af dem rymma fältet, åtföljd af sina trogna, ty mer än en vise kan ej existera i ett samhälle, utan att strid på lif och död uppstår dem emellan. Genom sådan utvandrung uppkomma *eftersvärmar*. En eftersvärm flyger vanligen längre bort, i följd af att den obefrukta honan är lättare och rörligare. Eftersvärmarna fordra också större påpasslighet från biodlarens sida. Blir ej svärmen intagen, uppsöker den något ihåligt träd, en murspricka eller någon annan passende lokal och grundar där det nya samhället. Ett sådant förvildadt samhälle dörf oftast ut redan under den kommande hösten eller vintern. Dock har man exempel på, att äfven i vårt kalla klimat vilda bisamhällen hållit sig i åratel. Som regel uppgifves att första eftersvärmen, den s. k. andresvärmen, kommer på 9:e dagen efter försvärmen, tredjevärmen på 3:e dagen efter andresvärmen, hvar-efter eftersvärmar kunna följa nästan dag för dag. Ofta händer emellertid att bien hafva tillfredsställt sin svärmlustnad, när de afgifvit andresvärmen och döda förhandenvarande drottningyngel. Tre veckor

efter försvärmens afgång säges moderkupan haiva afsvärvat, i det någon vidare svärm under sommaren ej är att förvänta. Utgår från ett af en försvärm grundlagt samhälle redan samma sommar en svärm, kallas denna *jungfrusvärm*.

Mot hösten, då drönarna icke längre äro behöfliga, verkställes den s. k. *drönarslakt*. Arbētarna öfverfalla då drönarna, drifva dem till ett hörn af bostaden, där de afstångas från föda, så att de svälta ihjäl eller ock nedstickas af arbetsbien. Deras lik finnas sedan utkastade utanför kupan. Ett bisamhälle, som ej i rätt tid slaktar sina drönare, är vanligen utan vise. Drönarnas listid uppgår i allmänhet ej till mer än 3—4 månader, arbetsbien kunna lefva 9 månader, men under den bräddaste arbetstiden på sommaren nå de endast en ålder af 6 veckor. Visen kan lefva 4—5 år.

Om ett bisamhälle af en eller annan anledning blifvit utan vise, kan denna brist ersättas, under förutsättning att arbetsbiynel finnas, hvilkas celler ännu ej äro täckta med lock. I så fall ombygges i största hast en cell innehållande ägg eller larv af arbetsbi, väggar rivas ned och en rymlig visecell inrättas. Rikligt med näring tillföres larven, och bien rufta med yttersta omsorg. Också krönas deras bemödanden vanligen med framgång, i det ur cellen i sinom tid framkommer en fullt utbildad vise. Häråfr framgår tydligt att de ägg, ur hvilka visar och arbetsbin utvecklas, äro af samma slag och att den olika utvecklingen betingas af olikhet i föda och bostad. Finnes ej denna utväg att rädda situationen, händes ofta att bien som vise hylla ett stort och kraftigt arbetsbi, som också verkligen börjar lägga ägg. Men dessa ägg äro obefruktade och lämna endast drönare. Detta visar sig redan därpå, att larverna ej rymmas i de vanliga arbetsbi-cellerna, hvarför dessa få byggas på. Häråfr uppkomma s. k. *puckelceller*, som emellertid äfven uppstå, om visen af någon anledning ej blifvit befruktad.

Af biet förekomma flera raser, fördelade på följande underarter: 1) Det mörka europeiska eller nordiska biet (*Apis mellifica* i inskränkta bemärkelse), enfärgadt, mörkt, med olika raser, såsom vårt vanliga bi, Lüneburg-bin, Krain-bin, österrikiska bin m. fl. 2) Det italienska biet (*Apis ligustica*), med de bägge första bakkroppsegmenten rödaktiga, förekommer med en del raser i södra Europa. 3) Det egyptiska biet (*Apis fasciata*), mindre än föregående, de bägge första bakkroppspringarna gula, i Egypten, Arabien och Syrien. 4) Det afrikanska biet (*Apis Adansonii*), likaledes mindre än de europeiska, med grågul hårbeklädnad å mellankropp och bakkropp, i hela Afrika, utom Algeriet och Egypten. 5) Det svarta afrikanska biet (*Apis unicolor*), litet, med svart hårbeklädnad, å Madagaskar och Mauritius.

Tack vare sin gadd är biet tämligen skyddadt mot angrepp från de högre djuren. Däremot finnas inom insekternas klass flera bifender. Dessa äro dels rofinsekter, som öfverfalla och döda bien under deras utflykter, dels parasiterande former, som innästla sig i bikuporna. Till de förra höra *getingarna*, *bivargen* m. fl.; till de senare *majbaggen*, *puckelflugan*, *vaxmalen* och *bilusen*. De finnas afbildade nederst å planschen.

Biabanak, en först 1875, af engelske öfversten C. M. Mac Gregor, besökt oasgrupp i den stora

persiska öknen. 200 km. n. om Jesd, ungefär under 34° n. br. och 55° ö. lgd, omfattar åtta byar, hvilka ligga spridda i en fruktsamvärd ödemark af sand och sten, och hör i administrativt hänseende till Semnan på södra sidan af Elbursbergen. Hufvudorten är Chur, med 400 af perser och araber bebodda hus och en tät palmskog, men med dåligt vatten. Platsen har någon vikt, emedan ett större antal vägar sammanlöper där.

Bia'fra-bukten, den östligaste och djupaste delen af Guinea-viken, mellan Kap Formoso i n. v. och Kap Lopez i s. ö.

Bi-afsked. Se Afsked 1.

Biala. 1. Liten gränslod mellan Galizien och österrikiska Schlesien, upprinner på Beskiderna och utfaller i Weichsel. 35 km. lång. — 2. Biflod fr. h. till Dunajec, som flyter till Weichsel. B. uppflyter på Karpaterna och utmynnar vid Tarnów i Galizien. 115 km. lång. — 3. Stad i det forna hertigdömet Auschwitz i österrikiska Galizien, vid floden Biala, på gränsen till Schlesien. Betydlig ylleindustri. 8,257 inv. (1900). — 4. (Ry. Bjela) Kretsstad i rysk-polska guvern. Siedloe, vid floden Krzna. Omkr. 15,000 inv. Stor spannmålshandel.

Białowież-skogen (po. *Białowieża puszcza*, ry. *Bjelorjeskaja puszysja*), ett stort skogsområde (1,276 kvkm.) i ryska guvernementet Grodno. Den betäcker en högslätt, som i norr har många träsk och som genomströmmas af floderna Narew, Narewka och Ljesna. I denna skog finnas ännu bisonoxar (*Bos bison*), hvilka 1803 fridylstes. 1886 räknades 361 vuxna och 72 unga djur. Dessutom förekomma här björnar, vargar, lodjur, vildsvin och algar. De förhärskande träden äro barrträd, hvilka utgöra två tredjedelar af skogen. Skogen vaktas dels af 80 där boende skogvaktarfamiljer, dels af 103 rundt omkring densamma boende familjer, hvilka skola lämna hö för bisonoxarna. Midt i skogen ligger kronbyn Białowieża vid Narewka, med ett kejsarligt jaktstätt, byggt af konung August III af Polen.

Bi-alperna. Se Alperna, sp. 702.

Białystok (ry. *Bjelostok*), befäst kretsstad i västryska guvern. Grodno, vid floden Biala. 63,927 inv. (1897), däribland många judar. Betydande klädes- och sidenindustri samt liflig handel. Praktiskt slott, tillhörigt grefvarna Branicki. B. är en af 2:a linjens fästningar på ryska västgränsen, och dess försvarsverk haiva på senare tid betydligt förstärktes.

J. F. N. L. W. son M.

Bia'nc'a Cape'lio. Se Capello.

Biancavilla [-vi'lja], stad i italienska prov. Catania (Sicilien), på södra slutningen af Etna, vid järnbanan Catania—Riposto. 13,409 inv. (1901). Odling af säd, bomull och frukt. B. grundlades 1480 som en albanesisk koloni på en plats, där det forntida Inessa låg.

Biancheri [-kəri], Giuseppe, italiensk politiker, f. 1822 i Ventimiglia, studerade juridik och blef advokat. 1853—61 var han medlem af sardinska deputeradekammaren, och från 1861 har han oafbrutet varit medlem af italienska deputeradekammaren, där han tillhört högern. 1867 var han några månader marinminister under Ricasoli. 1869—76, 1884—92, 1894—95 och sedan oafbrutet från 1897 har han varit deputeradekammarens president, ehuru majoriteten i denna kammare tillhört vänstern.

Bia'ncbi [-ki], Francesco, italiensk kompositör, f. 1752, blef 1775 cembalist vid den italienska operan i Paris, 1785 organist vid Markuskyrkan i Venezia och 1792 kapellmästare vid King's theatre i London. Död 1811. Han skref två oratorier, *Joas* och *Agar*, samt mer än 30 operor, bland hvilka märkes *La villanella rapita* ("Den bortförda fåstmön", gifven i Stockholm 1802, dock endast delvis med B:s musik). A. L.

Bia'ncbi [-ki], Friedrich von, friherre, hertig af Casalanza, österrikisk militär, f. 1768, d. 1855, deltog 1788 i fälttåget emot turkarna samt sedan 1792 i revolutionskrigen, hvarunder han avancerade till fältmarskalklöjtnant och förde vid invasionen i Frankrike 1814 befäl öfver österrikiska sydarméns högra flygel. 1815 skickades han till Italien mot Murat och slog denne vid Tolentino i grund (2—3 maj), afslöt 20 maj i Casalanza en konvention om bourbonernas återinsättande på Neapels tron och inryckte därpå i Neapel, men fick i juni order att återvända till Frankrike. Konung Ferdinand af Neapel upphöjde honom till hertig af Casalanza. B. tillhörde sedan 1815 hofkrigsrådet och pensionerades 1824.

Bia'ncbi [-ki], Nicomede, italiensk historiker, f. 1818 i Reggio, d. 1886 i Turin, var 1848 medlem af den provisoriska regeringen i Modena och Reggio, men flyttade 1849 efter reaktionen öfver till Sardinien, där han en tid var lärare i historia i Nizza och Turin. 1864 utnämndes B. till sekreterare vid undervisningsministeriet och 1871 till chef för det piemontesiska statsarkivet. 1881 blef han senator. Hans förnämsta verk äro *Storia documentata della diplomazia europea in Italia dal 1814 al 1861* (8 bd, 1865—72) och det ofullbordade *Storia della monarchia piemontese dal 1773 al 1861* (4 bd, 1877—84).

Bia'ncbi [-ki], Luigi, italiensk matematiker, f. 1856, professor i Pisa och sedan 1900 redaktör för tidskriften "Annali di matematica". Han är mest känd för sina arbeten i differentialgeometri samt har äfven utgifvit framstående läroböcker. År 1900 blef han ledamot af Fysiografiska sällskapet i Lund. H. v. K.

Bia'ncbi [-ki], Bianca, egentl. Schwarz, tysk sångerska, f. 1858, elev af Viardot-Garcia i Paris, sjöng först i London samt engagerades i Mannheim 1876 och vid hofoperan i Wien 1880. Hon gifte sig 1897 med B. Pollini och är sedan 1902 lärarinna vid musikakademien i München. A. L.

Bia'ncbi-Giovini [-ki djävini], Aurelio, italiensk häfdatecknare och journalist, f. 1799 i Como, d. 1862 i Neapel, lemnade 1830 Italien för att undgå den österrikiska polisens förföljelser och bosatte sig i den schweiziska kantonen Ticino. Där uppsatte han 1835 tidningen "Il repubblicano della Svizzera italiana" och började 1837 sin stort anlagda *Storia dei papi*, hvilket arbete likväl aldrig fullbordades (12 bd utkommo). Den historiska monografien *Vita di fra Paolo Sarpi* (1836), som upplefvat flera upplagor, utgör en förstudie därtill. 1842 begagnade sig B. af den amnesti, som den österrikiska regeringen utfärdade 1838, och slog sig ned i Milano, där han utöfvade en omfattande litterär verksamhet. 1848 begaf han sig till Turin och öfvertog redaktionen af tidningen "Opinione", i hvilken han på det skarpaste bekämpade österrikarna

och påfvens världsliga makt. 1853 uppsatte han tidningen "L'unione", som han redigerade till sin död.

Bianchini [-kini], Francesco, italiensk astronom och arkeolog, f. 1662 i Verona, tillhörde det andliga ståndet samt åtnjöt mycken ynnest af påfvarna Alexander VIII och Klemens XI. Den sistnämnde anförtrorde honom högsta uppsikten öfver alla Roms offentliga konstskatter och minnesmärken. B. gjorde ganska märkliga iakttagelser rörande planeten Venus, hvarjämte han drog en middagslinje genom kyrkan "Santa Maria degli angeli" i Rom och uppsatte en solvisare därstädes. Han dog i Rom 1729 och efterlämnade flere arbeten i astronomiska och arkeologiska ämnen.

Bia'ncio, Andrea, veneziansk geograf i 15:e årh., ryktbar för sin 1456 i koppar stuckna världskarta, på hvilken tvenne stora öar, kallade Antilla förlagts till Atlantiska oceanen. Efter dem blef sedan Antillernas ögrupp uppkallad. Af kartan utgafs ett faksimile i Venezia 1870.

Bia'ncio, Baccio del Bartolomeo, italiensk arkitekt från förra hälften af 1600-talet, f. i Como, d. omkr. 1656, lefde i Genova och tillhörde med sin verksamhet barocktiden. Men i det han följde det af Galeazzo Alessi under senrenässansen gifna uppslaget att på Genovas ojämna och tränga byggnadstomter i stället för palatsgårdar anordna förhallar och trappuppgångar till perspektiviskt arkitektoniska konstverk, lyfte han detta lyckligt funna motiv till en ännu högre och ädlare form i sitt mästerverk, jesuitkollegiet, numera *universitetspalatset* (börjad 1623). C. B. N. (O. G—g.)

Bia'ncio e nero antica (it.), marmor, hvit med svarta ådror, från ön Marmara i Marmarasjön. E. E.

Biandräta, G., italiensk läkare. Se *Blandrata*.

Biandri (af lat. *bis*, två gånger, och grek. *anēr*, man), äktenskap med två män, tvåmansäktenskap.

Biard [biär]. Auguste François, fransk målare, f. 1798 i Lyon, började 1827 vidsträckt resor, under hvilka han samlade en otrolig mängd naturstudier och skisser. 1835 bosatte han sig i Paris. 1839 besökte han Grönland och Spetsbergen samt gjorde 1858—59 resor i Brasilien, hvilka han skildrat i sin med illustrationer rikt försedda berättelse *Deux années au Brésil* (1862). Såväl hans allvarliga som hans humoristiska arbeten utmärka sig för dramatiskt lif och träffande karakteristik. Bäst lyckas han med komiska och burleska situationer, gripna direkt ur lifvet. Död 1882 vid Fontainebleau.

Biarki (af lat. *bis*, två gånger, och grek. *archē*, herradöme, regering) 1. *Diarki*, dubbelvalde, samregering, tvenne regenters samtidiga styrelse.

Bi'arrits 1. *Biarritz*, stad och badort på kusten af franska dep. Basses-Pyrénées, vid Vizcayaviken, 8 km. s. om Bayonne. 11,495 inv. (1901). Det besöktes nästan årligen af Napoleon III, som där hade två historiskt ryktbara möten med Bismarck 1862 och 1865, och har alltsedan varit en särdeles omtyckt rekreatiionsort för den högre franska, engelska och spanska aristokratien samt åtskilliga suveräner. B. är dessutom en mycket besökt klimatisk kurort, som är öppen hela året och genom sin belägenhet erbjuder såväl strand med kraftigt vågslag som, nere vid den gamla hamnen, tillfälle till simning. Det uppsökes af skrofulösa patienter, men

bör undvikas af lungsiktiga. I det stora, präktigt inrättade varmbadetablissemangt serveras i stor

mängd soolbad och moderlutbad. B. besökes årligen af omkr. 40,000 personer. Ln.

Biart [biär], Lucien, fransk författare, f. 1829, d. 1897, kom helt ung till Amerika, sysslade med zoologiska samlingar, blef med. doktor i Puebla och insattes i mexikanska kommissionen under kejsar Maximilians regering. Efter tjugo år återvände B. till hemlandet och offentliggjorde i "Revue des deux mondes" m. fl. tidskrifter intressanta reseskildringar och romaner med ämnen från Syd-Amerika och Mexico. Han tecknade med mycken åskådlighet och stämning en yppigt vild urskogsnatur och främmande seder. Bland hans många arbeten må nämnas *Les mexicaines* (dikter, 1853), *La terre chaude* (1862), *La terre tempérée* (1866), *Benito Vasquez* (1868; svensk öfv. s. åå, *Aventures d'un jeune naturaliste* (1869; illustr.), *Les clients du docteur Bernagius* (1873; "Doktor Bernagius' skyddslingar", 1882), *À travers l'Amérique* (1876; prisbelönt af Franska akademien), *Les explorations inconnues* (3 bd, 1882—84) och *Les aztèques* (1885).

Bias, en af Greklands sju vise, från Priene i Karien, lejde omkr. 570 f. Kr. Valtigt och adelsinnat, försvarade han gärna inför domstolen de förtryckte. Enligt honom eger människan blott en egen-dom, som ej kan afhändas henne, nämligen visheten. Från B. härrör ordspråket "Jag bär med mig allt hvad jag eger" (lat. *Omnia mea mecum porto*). Honom tillskrifna gnomer i. vishetsspråk återfinnas i Orelli, "Opuscula veterum graecorum sententiosa et moralia" (1819), och Mullach, "Fragmenta philosophorum graecorum" (1860). Jfr Bohren, "De septem sapientibus" (1867).

Bias, pseudonym för P. E. Bergstrand.

Biawar [bi-āwā'e], stad i brittisk-indiska prov. Ajmere-Merwara, vid floden Lunj, på 26° 9' n. br. och 74° 23' ö. lgd. Omkr. 20,000 inv. B. är ett centrum för bomullshandeln och har flera fabriker.

Bi-axel. Se Axel, sp. 527.

Bibamus (lat.), låtom oss dricka!

Biban (arab. "portar"). 1. Berömd kalkflyta i Algeriet, dep. Constantine, vid vägen från Alger till Setif, med två trånga pass, ett större, 483 m. ö. h., mellan 700 m. höga klippväggar, genom hvilket Vadi Amahrir flyter och järnvägen går fram, samt ett mindre, östligare. — 2. **Biban el-muluk** ("konungarnas portar"), dal i Egypten, vid Tebe, med 25 klippgravar för konungar ur 19:e och 20:e dynastierna.

Bibana, en till en större järnväg sig anslutande mindre sådan, af relativt underordnad betydelse med afseende å trafikens omfattning och liflighet. (Enligt gängse svenskt språkbruk benämnas ock ofta, ehuru icke alltid med rätt, alla privatbanor — i motsats till statsbanorna — bibanor.) I tekniskt hänseende är i regel en bibana svagare konstruerad än motsvarande hufvudbana, äfven om spårvidden är densamma och banläget lika gynnsamt. H. L.

Biban el-muluk. Se Biban.

Bibars (Baibars, Beibars) I, mamluksultan i Egypten, grundläggare af bachriternas (se d. o.) dynasti, besteg tronen 1260, gaf i Kairo en fristad åt de därvid till rent andliga världighets-innehafvare förvandlade abbasidiske kaliferna samt slog under sig resterna af konungariket Jerusalem. Antiokia eröfrades 1268, och assasinernas våld i Syrien bragtes till underkastelse 1273. B. afled 1277.

Bibbiena, stad i italienska prov. Arezzo, på en höjd vid Arno, 7,445 inv. (1901). Ö. därom reser sig på en höjd af 1,116 m. ö. h. klostret la Verna med klosterkyrka, grundadt 1213 af den helige Franciscus.

Bibbiena, Bernardo Dovizi da, italiensk skald, f. 1470, upphöjdes af Leo X till kardinal och dog 1520. Han var på sin tid mycket berömd som författare till komedien *Calandria*, en efterbildning af Plautus' "Menechi".

Bibel (af grek. *biblia*, böcker, eg. små böcker), kristenhetens religiösa urkund, är enligt dogmatiken "samlingen af de heliga skrifter, som utgöra kunskapskällan för den uppenbarade religionen". Benämningen bibel förekommer i denna betydelse redan hos kyrkofadern Chrysostomos, och på ett sätt, som visar, att den på hans tid var bruklig jämte benämningen "skriften", "skrifterna", "de heliga skrifterna" o. s. v. — Bibeln består af ett antal skrifter, som äro författade på olika tider under en tidrymd af århundraden och under olika förhållanden, men som dock alla bilda ett helt i den meningen, att de i det hufvudsakliga genomträngas af samma anda och hafva ett och samma sedligt religiösa mål för ögonen: människosläktets upprättelse och frälsning. Guds till detta mål syftande verk och uppenbarelser utgöra bibelns innehåll. Men då detta Guds frälsningsverk har sin medelpunkt i Kristus, såsom försönaren och medlaren mellan Gud och människor, så kallas Kristus med rätta för "skriftens kärna".

De bibliska böckerna sönnerfalla i två delar: "gamla testamentet" och "nya testamentet". Dessa benämningar härstamma från munken Hieronymus under 4:e årh., som i sin latinska Vulgataöversättning satte öfver den äldre bibeldelen öferskriften *Vetus testamentum* och öfver den yngre *Novum testamentum*. I 2 Kor. 3: 14 begagnar nämligen aposteln Paulus uttrycket *he palala diaheke* om judarnas heliga skrifter. Detta uttryck öfersatte Hieronymus mindre lämpligt med "vetus testamentum". Det grekiska *dialheke* kan visserligen betyda "testament", men det betyder egentligen "anordning" och kan äfven betyda "fördrag", "förbund", i hvilken mening Paulus på anförda ställe tydligen använder ordet. Benämningarna på de båda bibeldelarna borde därför egentligen efter Paulus vara: "Gamla förbundet" och "Nya förbundet", förkortade uttryck för "Gamla förbundets skrifter" och

"Nya förbundets skrifter". — Gamla testamentet innehåller de skrifter, som äro ett uttryck af det judiska folkets religiösa lif och skildra i förebilder och profetier dess väntan och ljusa förhoppningar på den messianska framtiden. En stor del af deras innehåll utgör detta folks historia, som framställs från den synpunkten, att detta folk är Jehovas (Jahves) utkorade egendomsfolk, åt hvilket han anförtrött sin uppenbarelse och bland hvilket han vill bereda en tjänlig jordmän för frälsningens emottagande. Gamla testamentets böcker äro författade på det hebreiska — till någon liten del (vissa stycken af Daniels bok och af Esra bok) på det arameiska (kaldeiska) — språket, ungefär 1400—150 f. Kr. Nya testamentets skrifter äro författade på grekiska, troligen i 1:a årh. e. Kr., af män, som lefde under det ännu oförsvagade intrycket af Kristi person, hans ord och verk, hvartill de flesta af dem varit äsna vittnen. Dessa skrifter framställa således i ursprunglig renhet den anda, som lefde i Kristus och utgick från honom. De skildra det sanna, andliga Gudsrikets grundläggning och upprättande genom Kristus, dess utvidgning och befastande genom apostlarnas verksamhet samt i allmänna drag dess seger öfver ondskans makter och dess framtida ända intill dagarnas ände. Det nya testamentet är det gamlas fullbordan. Det senares förutsägelser anföras ofta i det förra såsom de där erhållit sin uppfyllelse. (Om de bibliska böckernas samlande och indelning se Bibelkanon.)

Judarna tillskrefvo af ålder sina heliga skrifter gudomligt ursprung. På samma sätt betraktade kyrkofäderna under de första århundradena e. Kr. hela bibeln, ehuru, enligt deras åskådning, bibeln också hade en mänsklig sida. Under medeltiden trängde den kyrkliga traditionen undan bibeln såsom religiös auktoritet. Reformationen drog bibeln åter fram i ljuset och förfäktade grundsatsen om dess högsta giltighet i religiösa frågor. Men så småningom gick man nu till en motsatt öfverdrift och ställde bibeln på en sådan höjd, att man förbisåg dess mänskliga sida, dess historiska karaktär ("bokstafsinspiration"). En reaktion mot denna riktning inleddes genom Herder och Lessing, hvilka fäste uppmärksamheten på den mänskliga mångfald, som i bibeln alltid finnes vid sidan af den gudomliga enheten. Denna åskådning är utgångspunkten för den nyare kritiska bibelvetenskapens forskningar. J. P.

Bibelforskaren, en i Uppsala, med 4 häften årligen utkommande tidskrift för skrifttolkning och praktisk kristendom, redigerad af O. F. Myrberg 1884—99, J. A. Ekman 1900 och E. Stave sedan 1901.

Bibelförbud. Den katolska kyrkan har i hierarkiskt intresse vidtagit många åtgärder för att hindra eller inskränka bibelns läsning af den stora mängden. Gregorius VII kallade det en vis, gudomlig anordning, att bibelns grundspråk ej förstods af lekmän. Emedan kättare (såsom valdenser, albigenser och katarer) äberopade bibeln till försvar för sina mot kyrkoläran stridande satser, förbjöds på kyrkomötet i Toulouse (1229) läsningen och t. o. m. egandet af bibeln på landets språk; och kyrkomötet i Tarragona 1234 påbjöd, att bibelöversättningar på landets språk skulld öfverlämnas åt biskopen för att brännas. Den husitiska rörelsen ökade strängheten i bibelförbudet; men dettas förnyande bevisar, att bibelöver-

sättningar funnos och voro i bruk. Mot reformatörernas yrkande på allmän bibelläsning vågade man icke mera sätta något bestämt förbud; dock medgaf det tridentinska mötet lekmännen att läsa bibeln endast med vederbörande biktfadars tillstånd och i översättningar, som voro godkända af kyrkan. Fordran på större frihet i fråga om bibelläsning har emellertid ej sällan försports inom den katolska kyrkan, i synnerhet från det jansenistiska partiet. E. J. Ö.*

Bibelhandskrifter. Autograferna eller originalskrifterna af bibelns böcker gingo troligen tidigt förlorade. De handskrifter, som vi ega, äro endast afskrifter, gjorda i en långt senare tid. Den äldsta gammaltestamentliga handskriften, en afskrift af profetiska böckerna, är från 916 e. Kr., och den äldsta handskriften af hela gamla testamentet från 1010 e. Kr. De äldsta handskrifterna af nya testamentet äro afskrifter från 300-talet. Orsaken till att de gammaltestamentliga handskrifterna äro af så ung datum är judarnas pietet för sina heliga skrifter, som föranledde dem att sorgfälligt begräva de exemplar, som till följd af en längre tids begagnande blifvit mindre brukbara. I. *Handskrifterna af gamla testamentet* utgöras dels af 1. Synagogrullar, som användas vid läsningen i synagogan, innehållande vanligen "torah", d. v. s. "lagen" (Moseböckerna) eller de fem "megillot" (Höga visan, Rut, Klagovisorna, Predikaren, Ester) i opunkterad skrift på pergament eller läder, 2. *Privathandskrifter*, vanligen i bokform och försedda med massoreternas anteckningar äfvensom med vokal- och accenttecken samt ofta beledsagade af en öfversättning. — II. *Handskrifterna af nya testamentet* äro likaledes af två slag: 1. *Uncial-* eller majuskel-handskrifter, till ett antal af omkr. 100, hvilka äro skrifna på pergament med s. k. uncialskrift (stora bokstäver med

ΤΟ ΔΕ ΕΤΙ ΑΠΑΙΤΑΝΗ
ΤΗΝ ΤΩΝ ΧΑΛΕΥ
ΟΜΕΝΩΝ ΜΕΤΑΘ.
CINΩC ΠΕΠΟΙΗ
ΜΕΝΩΝΙΝ ΑΜΙΝΗ
ΤΑΜΗCΑΛΕΥΟΜΕΝΑ
ΔΙΟΒΑCΙΛΕΙΑΝ ΑCΑ
ΛΕΥΤΟΝ ΠΑΡΑ ΑΛΛ
ΒΑΝΟΝ ΤΕCΕΧΟΜΕ
ΧΑΡΙΝ ΔΙΗCΛΑΤΕΥ
ΟΜΕΝΕΥΑΡΕCΤΩ.

Utdrag i faksimile ur Codex sinaiticus.

skarpa hörn) och härröra från tiden mellan det 4:e och det 10:e årh. De äldsta och viktigaste af dem äro: a) *Codex sinaiticus* (vanligen betecknad *cod. S.*), hvilken sannolikt skrefs i midten af 4:e årh. Den upptäcktes af Tischendorf i S:t Katarinas kloster vid Sinai — delvis 1844, fullständigt 4

febr. 1859 — och förvaras nu i kejsarl. biblioteket i Petersburg. Den innehåller större delen af gamla testamentet (i grekisk öfversättning, liksom de nedannämnda handskrifterna), hela nya testamentet, Barnabas' bref samt en del af Hermas' "Herden". b) *Codex alexandrinus* (cod. A), från 5:e årh.; i British museum. Den innehåller (på några luckor när) gamla och nya testamentet samt de klemensinska breffen. c) *Codex vaticanus* (cod. B), från 4:e årh., i vatikanska biblioteket i Rom. Den omfattar gamla testamentet, med undantag af ett par stycken, och nya testamentet, utom slutet. d) *Codex Ephraemi Syri rescriptus* (cod. C, äfven kallad *codex regio-parisinus*), från Egypten,

lan 10:e och 16:e årh. Omkr. 2,000 sådana äro kända. J.P.
Bibelkanon. Ordet kanon (grek. *kanōn*) betyder regel, rättesnöre. Emedan de böcker i bibeln, hvilka fått sig tillerkändt fullt anseende såsom af Gud ingifna, anses innehålla regeln eller rättesnöret för människans tro och leverne, kallas de kanoniska och samlingen af dem kanon, bibelkanon.
I. *Gamla testamentets kanon.* Redan tidigt funnos bland judarna samlingar af heliga berättelser och sånger, som återopas på åtskilliga ställen i gamla testamentet och delvis utgöra källor för gamla testamentets böcker. Sådana källskrifter äro "Boken om Herrens krig" (4 Mos. 21: 13), "Den redliges

ΚΑΙ ΔΙΕΣΤΕΙΡΕΝ ΑΥΤΟΥΣ ΚΙΣΚΕΙΘΕ
ΕΤΙ ΠΡΟΣΩΤΤΟΝ ΤΤΑΧΗCΤΗCΓΗC
ΚΑΙ ΕΤΤΑΥCΑΝΤΟ ΟΙΚΟΔΟΜΟΥΝΤΕC
ΤΗΝ ΤΤΟΛΙΝ· ΚΑΙ ΤΟΝ ΤΤΥΡΓΟΝ ΔΙΑ ΤΟΥ
ΤΟΕΚΛΗΘΗ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΑΥΤΟΥCΥΓ
ΧΥCΙC· ΟΤΙ ΕΚΕΙCΥΝ ΕΧΕΕΝ ΚΙC
ΤΑ ΧΕΙΛΑΝ ΤΤΑΧΗCΤΗCΓΗC· ΚΑΙ ΕΚΕΙ
ΘΕΝ ΔΙΕCΤΕΙΡΕΝ ΑΥΤΟΥC ΚΙCΘΗC
ΕΤΙ ΠΡΟΣΩΤΤΟΝ ΤΤΑΧΗCΤΗCΓΗC·

Utdrag i faksimilo af Codex alexandrinus.

5:e årh.; en palimpsest, hvars öfre (yngre) skrift är en i 12:e årh. gjord öfversättning af asketiska uppsatser af kyrkofadern Elfraem Syrus; i Paris. Den innehåller stycken af gamla och större delen af nya testamentet. e) *Codex cantabrigiensis*

ΠΟΛΙΝ ΕΙC ΤΗΝ ΡΑΜΕCΗΝ
ΖΕΥCΑC ΔΕ ΙΩCΗΦΤΑ·
ΑΡΜΑΤΑ ΑΥΤΟΥ ΑΝΕΒΗ
ΕΙC CΥΝΑΝΤΗΣΙΝ ΙCΡΑ
ΗΛΩ ΠΑΤΡΙ ΑΥΤΟΥ ΚΑΙ
ΘΗΡΩΩΝ ΠΟΛΙΝ· ΚΑΙ Ο
ΦΘΕΙC ΑΥΤΩ ΕΠΕΠΕCΕΝ
ΕΠΙ ΤΟΝ ΤΡΑΧΗΛΟΝ ΑΥ
ΤΟΥ ΚΑΙ ΕΚΑΔΥCΕΝ ΚΑΛΥ
ΘΜΩ ΠΙΟΝΙ· ΚΑΙ ΕΙΠΕΝ
ΙCΡΑΗΛ ΠΡΟC ΙΩCΗΦΑΝ·

Utdrag i faksimilo af Codex vaticanus.

(cod. D, äfven kallad "Bezas kodex"), skrefs sannolikt i midten af 6:e årh. och finnes nu i universitetsbiblioteket i Cambridge. Den innehåller (dock med flera luckor) evangelierna och Apostlagärningarna på grekiska med latinsk öfversättning. — 2. Kursiv- eller minuskel-hand-skrifter, med små bokstäfver, från tiden mel-

bok" (Jos. 10: 13), "Salomos krönika" (1 Kon. 11: 41), "Juda konungars krönika" (1 Kon. 14: 29 m. fl.), "Israels konungars krönika" (1 Kon. 16: 5 m. fl.), "Profeten Natans krönika" och "Siaren Gads krönika" (1 Krön. 29: 29), "Siloniten Ahias profetia" och "Siaren Jedais syner" (2 Krön. 9: 29). Dessa hafva alla gått förlorade. De egentliga gammaltestamentliga skrifterna förekommo hvar och en för sig, och hopsamlandet af dem till en bok (gamla testamentet) skedde ej förrän efter den babyloniska fångenskapen. Judarnas behof att vinna en fast, med gudomlig myndighet gällande grundval för deras efter landsflykten återställda religiösa och borgerliga författning föranledde samlandet och fastställandet af gamla testamentets kanon. Detta behof var nu så mycket större, som vid denna tid den äldre hebreiskan började undanträngas af den arameiska munarten. En judisk sägen, som likväl saknar historiskt stöd, berättar, att Esra, i spetsen för den s. k. stora synagogan, jämte Nehemia (således omkr. 450 f. Kr.) verkställde och fullbordade samlingen. Det äldsta omnämnandet af en hela gamla testamentet omfattande samling finnes i företelet till Jesu Syraks bok, författadt omkr. 130 f. Kr. Möjligen blef den alexandriniska öfversättningen, som förut-sätter samlingens fullbordande, ej afslutad förrän vid denna tid. I slutet af 1:a årh. e. Kr. stadfästes af en stor församling lärda judar i staden Jabne såsom "kanoniska" de skrifter, som då voro upptagna i den hebreiska bibeln. Några rabbiner arbetade dock på att utesluta Predikarboken, Höga visan, Ordspråksboken, Ester och Hesekiel. De i den

alexandrina översättningen upptagna apokryfiska böckerna åtnjöt i den äldsta kristna tiden, då denna översättning nästan uteslutande nyttjades, samma anseende som de kanoniska böckerna. Somliga kyrkolärare, såsom biskop Melito från Sardes (omkr. 172 e. Kr.), Origenes och Hieronymus, gäfvö visserligen dessa "apokryfer" en underordnad rang, men andra stora kyrkolärare gjorde ingen skillnad mellan dem och de "kanoniska" böckerna, och kyrkomötena uttalade sig i denna fråga olika. Den gamla kristna kyrkan och medeltidens kyrka afgjorde icke frågan genom något beslut. I den nyare tiden likställde katolska kyrkan på tridentinska mötet de kanoniska och apokryfiska böckerna, under det att den lutherska och reformerta kyrkan fasthöllo åtskillnaden dem emellan. — Judarna indelade sin kanon (jfr Luk. 24: 44) i 1) lagen (*thorah*): de 5 Moseböckerna; 2) profeterna (*nebiim*): a) de förre: Josua, Domarboken, Samuels böcker och Konungaböckerna; b) de senare: de egentliga profeterna utom Daniel; 3) skrifterna (*ketubim*), äfven kallade *hagiografa* (de heliga skrifterna) eller (efter den första bland dem) "psalmerna": Psaltaren, Ordspråksboken, Jobs bok, Höga visan, Ruts bok, Jeremias' klagvisor, Predikaren, Esters, Daniels, Esra, Nehemia och Krönikeböckerna. I vår bibel äro de kanoniska böckerna ordnade på ett sätt, som mera öfverensstämmer med deras innehåll, och indelas sålunda: 1) lagen; 2) de historiska böckerna (från och med Josua till och med Esters bok); 3) de didaktiska eller läroböckerna (från och med Jobs bok till och med Höga visan); 4) profeterna (4 större, hvarvid Jeremias' klagvisor upptagas såsom ett bihang till hans profetior, och 12 mindre).

II. *Nya testamentets kanon.* Tecken till en begynnande samling af nya testamentets skrifter finnas redan i den apostoliska tiden (jfr 2 Petr. 3: 16 samt yttranden af Clemens Romanus, Ignatios och Polykarpos). Men först i midten af 2:a årh. påträffas en mera omfattande samling, gnostikern Marcions kanon, som innehöll ett evangelium (mest liknande Lukas' med åtskilliga ändringar) och 10 af Paulus' bref (alla utom pastoralbrevet). Mot slutet af samma århundrade nämnas af Irenaios, Tertullianus och Clemens Alexandrinus tvenne samlingar: Evangelium, innehållande de 4 evangelierna, samt Apostolus, innehållande Apostlagärningarna, 13 Paulus' bref, 1 Petrus' bref, 1 Joh. bref och Uppenbarelseboken. I den syriska översättningen "Pespito" (antagligen från slutet af 2:a eller början af 3:e årh.) tillkomma hebreerbrevet och Jakobs bref, hvaremot Uppenbarelseboken saknas. Den s. k. muratoriska kanon — upptäckt af L. A. Muratori i början af 1700-talet i ambrosianska biblioteket i Milano och sannolikt härstammande från tiden 160 — 180 e. Kr. — upptager ännu ett bref af Johannes samt Judas' bref, men utesluter 1 Petrus' och Jakobs bref. Under Origenes' tidevarf (3:e årh.) fortsattes det kritiska sårskiljandet, men utan att leda till något bestämdt resultat. Under dessa första århundraden åtnjöt dock flera skrifter än de, som sedan upptogs i nya testamentet, apostoliskt anseende, såsom "Barnabas' bref", Hermas' "Herden", "Clemens' två bref". Och först småningom trädde dessa tillbaka. Eusebios (d. 340) upptager två slag af böcker: *homologumena* (allmänt erkända) och *antilego'mena* (motsagda). Till de sistnämnda räknar

han 2 Petr., 2 och 3 Joh. samt Jakobs och Judas' bref. Hvad Uppenbarelseboken beträffar, tvekar han, huruvida den bör hänföras till den förra eller den senare klassen. Om hebreerbrevet yttrar han sig olika på olika ställen; dock synes han hafva antagit Paulus såsom dess författare och därmed erkänt brevet såsom kanoniskt. Dessutom nämner han såsom "öakta" jämte ofvannämnda skrifter af Barnabas o. s. v. äfven några andra, som åtnjutit apostoliskt anseende. Ändtligen blef genom Athanasios 367 inom österländska kyrkan och genom Augustinus på synoderna i Hippo 393 och Kartago 397 och 419 inom västerländska kyrkan nya testamentets kanon, sådan vi ännu ega den, kyrkligt fastställd. De af Eusebios såsom "motsagda" betecknade böckerna hafva stigit alltmer i anseende. — Nya testamentets böcker indelas i: 1) historiska; 2) didaktiska eller läroböcker (brevet) och 3) en profetisk bok (Johannes' uppenbarelse). J. P.

Bibelkommission, ett antal personer, som fått i uppdrag att gemensamt granska och förbättra en för handen varande bibelöversättning eller utarbета en ny. Sådana kommissioner hafva funnits i många länder. Sedan under Adolf Fredriks regering flera yrkanden (af G. Bonde och J. Serenius m. fl.) blifvit gjorda om förbättring af den svenska bibelöversättningen och fråga därom jämväl förevarit vid riksdagen, men till följd af ständens olika åsikter icke ledt till något resultat, tillsatte Gustaf III 18 maj 1773 en bibelkommission, bestående af 21 medlemmar, bland hvilka Karl Aurivillius blef den verksamaste. Af de öfrige ledamöterna märkas, utom flera teologer, G. Lilliestråle, Joh. Ihre, Linné m. fl. I den för de kommitterade utfärdade instruktionen anbefalles dem, att de skola "för sig stadga grundtextens rätta läsning", "följa textens innehåll och rätta ordaförstånd och det genom svenska ordalag af lika betydelse uti en ren och otvungen mening uttrycka", "låta trons och skriftens anda (*analogia fidei et scripturæ*) vara sin ledstjärna, till undvikande af alla ord och meningar, som vore tvetydiga eller kunde dragas till någon inbillad gensaga mot vår rena läras i Guds ord grundade hufvudsanningar eller andra rum i den heliga skrift"; vidare att "hafva en noga och grannlaga aktning på svenska språkets renhet, på dess naturliga lyne, manlighet och värdighet i stilen"; att "på hvarje sida utsätta årtal för de där omnämnda händelser" m. m. (Jfr A. E. Knös, "Om revision af svenska bibelöversättningen", och C. Olbers, "I bibelöversättningsfrågan", h. 1, där instruktionen finnes aftryckt.) Denna kommissions första översättning utkom 1774—92, men blef förkastad vid jubelfesten 1793, därför att "hon var gjord efter en parafraserande metod och tillika röjde, genom språkets modernisering och en viss riktning till förståndsmässighet, stort inflytande af tidehvarfets neologi". Denna dom var dock ej fullt rättvis, ty översättningen hade stora förtjänster, åt hvilka en senare tid gifvit sitt erkännande. En ny kommission bildades emellertid och började sitt arbete omkr. 1805. Dennas verksamaste medlemmar voro Samuel Ödmann och J. A. Tingstadus. Men de meningsskiljaktigheter, som förefunnos dem emellan, i det den förre var anhängare af den parafraserande översättningsmetoden, hvaremot den senare ville göra den estetiska synpunkten företrädesvis

gällande, förlamade kommissionens verksamhet, så att först 1816 en ny proföfversättning af nya testamentet utkom, "väl icke i lika mån parafrastisk som den förra, dock icke sådan, att den ansågs motsvara kyrkans behof och det religiösa sinnets fordringar". J. O. Wallin uppträdde mot den moderniserade stilen och försvarade det gamla bibelspråket såsom "kyrkans modersmål". Sedan Samuel Ödmann och Tingstadius afidit och en ny väckelse uppstått på det religiösa lifvets område, gjorde sig småningom nya grundsatser gällande för bibelns öfversättning. Man började nämligen — först i Tyskland, sedan i Sverige och andra protestantiska länder — hysa den meningen, att i återgifvande af originalets anda och kraft Luthers öfversättning hade stort företräde framför alla de nyare, hvarför man nu hufvudsakligen riktade sina bemödanden på denna öfversättnings förbättrande. I denna riktning utgafvo P. Sjöbring och J. Thorsander, såsom medlemmar af kommissionen, från 1834 öfversättningar öfver flera af gamla testamentets skrifter. Emellertid väcktes vid 1847 års riksdag af H. G. Lindgren förslag om kommissionens upplösning, hvilket dock af adeln och prästeståndet förkastades. Af den 1841 omorganiserade kommissionen — A. E. Knös var denna kommissions verksamaste medlem — utgafs 1853 en till den lutherska sig nära anslutande proföfversättning af nya testamentet, hvilken blef ganska gynnsamt mottagen och 1861 utkom i en reviderad upplaga. Denna öfversättnings antagande afstyrktes likväl af de teologiska fakulteterna och alla domkapitlen i riket utom Härnösands; den blef värdig äfven inom pressen föremål för en genomgående kritik (af bl. a. A. Hazelius, i Sv. litteraturlidskr. 1868), och när den jämte en af kommissionens 1868 utgifven öfversättning af gamla testamentet framlades för kyrkomötet sistnämnda år, var domen så godt som på förhand gifven: mötet anhöll om en förnyad bearbetning. Kommissionen, som nu utgjordes af C. A. Torén, H. G. Lindgren och H. M. Melin, utgaf 1873 en ny öfversättning af nya testamentet, utmärkt af en noggrannare textkritik och ett i hög grad moderniseradt språk, men icke utan benägenhet för "parafrasering". Äfven denna blef från flera håll tadlad (Olbers, i öfran anförda arbete; V. Rydberg i Svensk tidskrift 1873). 1873 års kyrkomöte förklarade visserligen, att kommissionen i allmänhet hade på ett tillfredsställande sätt tillämpat de i 1773 års instruktion uppställda grundsatserna, men ansåg dock öfversättningen böra undergå en allvarlig granskning och förnyad revision. Vederbörande fingo inlämna sina anmärkningar, och en ny proföfversättning af nya test. utgafs 1877. I motsats mot 1873 års öfversättning slöt sig denna i hög grad till den gamla kyrkobibeln, t. o. m. genom återinförande af gammalsvenska ord och ordformer, såsom "omak", "gack", "hvi", "ho" o. s. v. Året därpå utkom en ny proföfversättning af gamla test. Kyrkomötet 1878 hade dock åtskilligt att anmärka mot de båda öfversättningarna och begärde en revision af dem. Hösten 1879 nedsattes därför af k. m:t för revision af nya test. en kommission, bestående af A. N. Sundberg, C. A. Torén och M. Johansson, hvarjämte en granskningsnämnd tillsattes, bestående af biskoparna G. D. Björck och P.

Sjöbring samt professor Kr. Cavallin i Lund. 1882 utgaf kommissionen en proföfversättning af nya test., som af 1883 års kyrkomöte förordades till antagande, dock med vissa ändringar, och af k. m:t förklarades, med iakttagande af dessa ändringar, "antagen till bruk vid undervisningen i skola och kyrka"; dock skulle, i enlighet med kyrkomötets hemställan, de i handboken och evangeliaboken förekommande nytestamentliga skriftställena vid de liturgiska handlingarna föreläsa oförändrade, till dess revisionen af gamla test. blefve fullbordad. Följande år utgaf kommissionen på grund häraf en s. k. "normalupplaga" af nya testamentet. Från olika håll framställdes likväl anmärkningar mot denna öfversättning, nämligen dels mot den däri följda grundtextprincipen, i det att "textus receptus" hufvudsakligen lagts till grund för densamma, dels mot ett alltför slafviskt återgifvande af det grekiska språkidiomets uttrycksätt o. s. v. Detta föranledde biskop Rodhe m. fl. att vid följande kyrkomöte (1888) väcka en motion (som dock afslögs) om att den dåvarande bibelkommissionen måtte bemyndigas "att i den år 1883 af kyrkomötet godkända öfversättningen af nya testamentet föreslå vissa ändringar". Hösten 1884 hade nämligen för revisionen af gamla test. nedsatts en ny bibelkommission, bestående af M. Johansson, W. Rudin och Es. Tegnér under ärkebiskopens ordförandeskap. Samtidigt tillsattes en ny granskningsnämnd, bestående af biskoparna P. Sjöbring och L. Landgren samt pastor primarius F. Fehr. Redan följande vår (1885) begärde M. Johansson entledigande från uppdraget att vara ledamot i kommissionen, hvarefter i hans ställe insattes J. Personne. Samma år begärde också biskop Landgren entledigande från ledamotskapet i granskningsnämnden, hvarefter biskop C. H. Rundgren blef i hans ställe förordnad. 1887 utgaf kommissionen en öfversättning af psaltaren i 2 upplagor, nämligen en med och en annan utan fristående versled. Denna öfversättning framlades af k. m:t för kyrkomötet 1888, med begäran att kyrkomötet däröfver skulle afgifva yttrande. Kyrkomötet förklarade "sin tillfredsställelse såväl med de grundsatser, efter hvilka öfversättningen blifvit utförd, som ock med sättet, hvarpå dessa grundsatser blifvit i all hufvudsak tillämpade, samt anhöll, att kommissionen måtte bemyndigas att utgifva denna öfversättning med de ändringar, till hvilka kommissionen kunde finna anledning . . . för att densamma måtte i församlingen blifva använd och pröfvad". Sedan ett sådant bemyndigande blifvit kommissionen gifvet, utgaf den 1890 en "normalupplaga" af psaltaren, likaledes i två upplagor. 1893 utgaf kommissionen en öfversättning af de fem Moseböckerna, 1896 af de öfriga historiska böckerna i gamla test., 1897 af de poetiska och 1898 af de profetiska böckerna. Kyrkomötet 1898 förklarade sig "med synnerlig tillfredsställelse godkänna de grundsatser, efter hvilka öfversättningen blifvit utförd, likasom det sätt, hvarpå dessa grundsatser blifvit i hufvudsak tillämpade" och anhöll, att k. m:t måtte uppdraga åt kommissionen att i enlighet med dess egen önskan och med ledning af framskälda anmärkningar ytterligare öfverse proföfversättningen och utgifva den till att "användas vid den offentliga undervisningen i kyrka och skola för att sålunda blifva i församlingen känd och prof-

vad". Jämte detta uppdrag fick kommissionen, likaledes på kyrkomötets framställning, af k. m:t bemyndigande "att i den 1883 af kyrkomötet godkända översättningen af nya test. vidtagna ändringar den pröfvade nödiga, på det att, om möjligt, för nästinstundande kyrkomöte, bibelöversättningen i sin helhet måtte kunna till slutligt godkännande såsom kyrkobilabel framläggas". Tillika anhöll kyrkomötet, "att åtgärder för en översättning af gamla testamentets apokryfiska böcker skulle vidtagas", hvarför äfven detta uppdrag lämnades kommissionen af k. m:t. Vid kyrkomötet 1903 framlades kommissionens reviderade proföversättning af gamla testamentets kanoniska böcker, och rönt ännu mera bifall än översättningen 1898. Men man ansåg olämpligt att förorda dess definitiva antagande till kyrkobilabel, då den påbudna revisionen af 1883 års översättning af nya test. ej ännu medhunnits. Kyrkomötet stannade därför vid att hos k. m:t "vitsorda förträffligheten af översättningen" samt anhålla, att den "måtte få användas vid den offentliga undervisningen i kyrka och skola". Sedan k. m:t härtill gifvit sitt bifall, utgaf bibelkommissionen 1904 en "normalupplaga" af gamla testamentets kanoniska böcker. Då ärkebiskop Sundberg 1900 allidit, utgjordes kommissionen nu endast af Es. Tegnér, W. Rudin och J. Personne, den sistnämnde sekreterare. Dock hade kommissionen begärt och i dec. 1899 erhållit k. m:ts tillstånd att för revisionen af nya testamentet få med sig adjungera lektorn i grekiska O. V. Knös. Efter 1898 hade ingen granskningsnämnd blifvit tillsatt. J. P.

Bibelkommunister. Se Perfektionister.

Bibelkritik, den teologiska vetenskapsgren, som har till uppgift att undersöka dels själva bibeltexten: textkritik, "den lägre bibelkritiken", dels de olika bibliska böckernas ålder och historiska värde: historisk kritik, "den högre (inre) bibelkritiken". Bibelkritiken utgår från den uppfattningen, att bibeln är icke endast en gudomlig uppenbarelseurkund, utan också ett människoverk, som uppfordrar till samma slags vetenskapliga undersökningar, för hvilka andra gamla skriftverk af värde blifva föremål. Därför har det dröjt länge, innan denna vetenskap mera allmänt vunnit burask inom teologien. Detta kan knappast sägas ha skett förrän på 1880-talet. Och länge kommer nog bibelkritiken ännu att betraktas såsom en "otrosvetenskap" af många icke blott den katolska, utan också den protestantiska kyrkans representanter.

I. Textkritik. a) Gamla testamentet. Detta erbjuder betydligt större svårigheter för textkritiken än nya test., emedan den äldsta kända gammaltestamentliga handskriften (den innehåller profetiska böckerna) icke är äldre än från 916 e. Kr., och den äldsta fullständiga handskrift af hela gamla test. icke är äldre än från 1010 e. Kr. Under de närmast föregående 400 åren (600—1000 e. Kr.) arbetade visserligen de s. k. massoreterna (se d. o.) med den yttersta noggrannhet på framställandet af en tillförlitlig bibeltext. Men när man betänker, att under alla de föregående århundradena handskriftarna af de olika bibelböckerna delat judafolkets växlande öden och att afskrifning af dessa skett utan betryggande kontroll — hvarförutom en omskrifning af de äldre skriftarna skett från det äldre alfabetet till det i våra hebreiska

biblar förekommande, som började användas omkr. 300 f. Kr. —, då förstår man, att tillförlitligheten af massoreternas arbete icke kunde blifva annat än relativ. Den ännu officiellt gällande, i de hebreiska biblarna befintliga s. k. massoretiska texten kan således icke på långt när till alla delar anses vara den ursprungliga. Erinnas bör också därom, att de nu brukliga tecknen för vokalljuden och kommatering uppfunnos af massoreterna på 700-talet e. Kr. Förut funnos inga sådana tecken i den hebreiska skriften. Som stundom olika former af ett hebreiskt ord uttryckas endast med olika vokalljud och meningen i hvilket språk som helst kan bero af kommatering, inses, att härvidlag nya vanskligheter inställa sig. Massoreterna hafva själfva gifvit upplag till textkritik genom att här och där vid sidan af huvudtexten (*ketib*), "det som är skrifvet" anteckna förbättringsförslag (*keri* l. *keri*, "det som bör läsas"), hvilka inalles i hela gamla test. uppgå till 1,314, men till största delen antingen alls icke eller blott obetydligt förändra textens innehåll. Dock kan någon gång det massoretiska förbättringsförslaget innehålla en mening, som är raka motsatsen till textens. I vår julepistel förekommer t. ex. följande uttryck: "Du gör folket mycket, därmed gör du icke glädjen mycken" (Es. 9: 3). Enligt det massoretiska ändringsförslaget skulle stället lyda: "Du skall göra folket mycket (l. talrikt), du skall göra dess glädje mycken (l. stor)". Det senare är utan tvifvel meningen, och med utbyte af en enda oriktig bokstaf är felet afhjälpt. Den bästa editionen af den massoretiska texten jämte de massoretiska ändringsförslagen är under utgivning af S. Baer. — Redan på 1600-talet blef emellertid den massoretiska texten föremål för kritik af den genialiske fransmannen Louis Cappel (d. 1658), reformert teolog, som i tvenne lärda arbeten förnekade, att denna text kunde vara den ursprungliga, såsom man dittills allmänt ansett, och uppvisade, att den var långt ifrån felfri. Hans landsman, oratoriepatern Jean Morin (d. 1659) sökte visa, att denna text t. o. m. var af judarnas förfalskad och att den ursprungliga texten var den, som låg till grund för Septuaginta- och Vulgataöversättningarna. Därmed var väg banad för den nyare textkritiken. Denna betjänar sig af de äldsta bibelöversättningarna (se d. o.), företrädesvis af den på 200-talet f. Kr. utgifna grekiska översättningen ("Septuaginta", LXX) af gamla test., hvilken i mycket afviker från den massoretiska texten. Vore denna översättning dels från början ordagrann, dels ännu i sitt ursprungliga skick, skulle den genom sin ålder ha ett synnerligen högt värde för textkritiken. Men som texten i denna översättning, sådan den nu är, på ett stort antal ställen icke kan vara den ursprungliga, är dess betydelse af endast relativt värde. Där den föreliggande massoretiska texten tydligen eller antagligen är oriktig, måste därför kritiken gissningsvis söka återställa den, hvarför den gammaltestamentliga textkritiken i de flesta fall blir *konjekturealkritik*. Mest fördärfvad synes texten vara i Samuelsböckerna och Hesekiel. Professorerna J. Wellhausen och A. Klostermann äro vår tids förnämsta textkritiska bearbetare af de förstnämnda böckerna, och prof. C. A. Cornill har på ett förtjänstfullt sätt sökt återställa texten i Hesekiel. Betydande text-

kritiska svårigheter erbjuda också t. ex. vissa af de s. k. mindre profeterna.

b) *Nya testamentet*. Icke heller af nya test. finns någon originalhandskrift i behåll. Men svårigheten att komma till klarhet om den ursprungliga texten är här oförmågligt mycket mindre än i gamla test. Dels finnas nämligen två så gamla handskrifter som "Codex sinaiticus" och "Codex vaticanus", båda från 300-talet, af hvilka den förra är fullständig och den senare innehåller större delen af nya test., och tillika värdefulla handskrifter från 400-talet o. s. v. (se art. Bibelhandskrifter), dels förekomma ganska många citat ur nya test. hos de äldre kyrkofäderna från 200- och 300-talen. Därför har den kritiske forskaren mera besvär än verklig svårighet af de tusentals, till största delen dock obetydliga, olika läsarterna, som finnas, om man sammanräknar dem alla ur de öfver 100 "uncialhandskrifterna" från 4:e till 10:e årh. och de till öfver 2,000 uppgående "minuskelhandskrifterna" från 9:e till 16:e årh., hvilka olika läsarter bero på missförstånd, slarf vid afskrifningen, uppsåtliga "förbättringar" o. s. v. Den okritiska upplaga af nya test. på grundspråket, som fått namn af "Textus receptus" och som utgafs 1633 af bröderna Elzevier i Leiden, begagnades ända långt in i 19:e årh. såsom normalupplaga, och så stor är konservatismens makt, att den ännu ej (1904) alldeles förlorat sin betydelse, trots de många ytterst förtjänstfulla kritiska textupplagorna af Tischendorf, Westcott & Hort m. fl. (se Bibeltext).

II. Historisk kritik. a) *Gamla testamentet*. Redan Luther uttalade sig emot medeltidskyrkans hufvudsakligen från judarna hämtade uppfattning af gamla test., d. v. s. den uppfattning, som ännu gäller såsom den strängt ortodoxa, nämligen att Moseböckerna äro författade af Mose, att Josuaboken är författad af Josua, Daniels bok af Daniel under babyloniska fångenskapen, och i allmänhet hvar och en af de bibliska böckerna är författad af den, hvilkens namn boken bär, att den gammaltestamentliga kanon afslutades vid Esras tid kort efter återkomsten från den babyloniska fångenskapen samt att alla gamla testamentets böcker äro af Gud inspirerade uppenbarelseurkunder o. s. v. Luther förklarade, att det ingenting betydde, om 1:a Mosebok var skriven af Mose eller af någon annan; att "Konungaböckerna i historisk trovärdighet äro hundra tusen steg framom Krönikeböckerna"; att han är "fientligt stämd mot Esters bok därför att den judaiserar för mycket och är behäftad med mycken hednisk oart" m. m. Främmande för bibelkritik var icke heller Calvin. Men den, som först med mera vetenskaplig kritik behandlade gamla test., var den engelske filosofen T. H. Hobbes (d. 1679), som i sin "Leviathan" (1651) förfäktade den meningen, att af inre skäl Moseböckerna omöjliga kunde vara författade af Mose och att Josuaboken lika litet kunde vara författad af Josua, att 79:e psalmen var författad under Makkabeertiden och att för öfrigt en stor del af de gammaltestamentliga skrifterna var författad under och efter "exilen" (den babyloniska fångenskapen). Kort därefter (1655) underkastade Isaac la Peyrere (d. 1676) i sitt "Systema theologicum ex prædimitarum hypothesi" Pentateuken (Moseböckerna) en kritisk undersökning, hvari han kom till det resul-

tat, att detta verk hvarken kunde hafva Mose till författare eller ens kunde hafva blott en man till författare, utan vore af flera författare ifrån flera urkunder sammanskrifvet. Därtill uttalade han den tanken, att de flesta bibliska böcker, sådana de nu föreligga, icke äro originalarbeten. Några år senare (1670) framträdde den judiske filosofen B. Spinoza (d. 1677) i sin "Tractatus theologicopoliticus" med en kritisk framställning af den hel. skrifts tillkomst. Pentateuken i sin nuvarande gestalt samt de rent historiska böckerna anser han vara författade efter exilens hufvudsakligen af Esra, som därvid på ett tendentiöst sätt, för att få till stånd en pragmatisk judisk nationalhistoria, delvis begagnat äldre, stundom hvarandra motsägande urkunder. Äfven de profetiska och poetiska böckerna underkastade han en liknande kritik. Året efter Spinozas död (1678) utkom den franske oratorien Richard Simons (d. 1712) "Histoire critique du vieux testament", hvari den åsikten förtafats, att många af de gammaltestamentliga skrifterna, framför allt Pentateuken och de öfriga historiska böckerna, icke föreligga i sin ursprungliga gestalt, utan äro öfverarbetningar och omredigeringar af äldre urkunder. Simon tänkte sig saken så, att, likasom bland andra österländska folk funnos officiella häfdatecknare, bland Israels folk profeterna representerade ett sådant ämbete alltifrån Moses dagar. Genom dem hade under tidernas lopp uppstått urkunder af olika slag, som efter exilens samlades och omredigerades af Esra och andra skriftlärde på hans tid. Så hade den gammaltestamentliga kanon uppstått. I England uppträdde 1739 en teolog, Parvish, med påståendet, att 5:e Mosebok är en produkt från 600-talet f. Kr. Alla nu nämnda kritiker blevo föremål för mycken, delvis våldsam opposition. Så blef t. ex. Simons "Histoire critique" konfiskerad. Den lärdeste och talangfullaste motståndaren till denna bibelkritik var den lutherske teologen Johann Gottlob Carpzov i Leipzig (d. 1767), som företrädde i "Critica sacra" af 1728 skarpt polemiserade mot kritiken till försvar för den gamla ortodoxa uppfattningen. Efter en tids stillastående i bibelkritikens historia framträdde 1753 den franske läkaren Jean Astruc (se d. o.), af judisk börd, med sina epokgörande undersökningar af de olika källorna till 1:a Mosebok (se Pentateuken). Kort därefter (1773) uppträdde "den nyare teologiens fader", tysken J. S. Semler (d. 1791), med sitt arbete "Apparatus ad liberalem veteris testamenti interpretationem", där han söker förklara de gammaltestamentliga böckernas tillkomst på vanlig historisk väg och söker uppvisa, huruledes de gammaltestamentliga åskådningarna dels äro nationella egendomligheter, dels "barn af sin tid", och att de för oss kristna icke längre äro bindande. En plats i bibelkritikens historia bör tillerkännas äfven den tyske skalden J. G. Herder (d. 1803), som i flera af sina skrifter med fin och spirituell uppfattning behandlat den gammaltestamentliga diktningen ur litteraturhistorisk synpunkt, särskildt i "Vom geist der ebräischen poesie" (1782) de poetiska böckerna i gamla test., hvilka han kallar "vårt släktes barndomspoesi". J. G. Eichhorn (d. 1827) tillgodogjorde sig i "Einleitung in das alte testament" (1780—83) de föregående kritiska

undersökningarna och åsikterna, på samma gång han gaf nya uppslag. Hans arbete behöll länge en dominerande ställning inom den bibelkritiska teologien, och den bekante teologen J. D. Michaelis (d. 1791) sökte förgäves göra honom rangen stridig genom sin polemik mot honom i "Einleitung in die göttlichen Schriften des alten Bundes" (1787). Men en ännu mer framskjuten plats kom W. M. L. De Wette (d. 1849) att intaga. Hans första arbete, "Beiträge zur Einleitung in das alte Testament", utkom 1806—07. Han var i sin kritik mera rationalistisk än Eichhorn. Full af tro på suveräniteten hos det historiska framåtskridandets lag, ansåg han, att den israelitiska religionen börjat i lägre former och sedermera höjt sig till monoteism, icke, såsom bibeln lärde, börjat med en gudomlig uppenbarelse, som genast försatte folket på denna högre religiösa ståndpunkt, från hvilken folket sedermera afföll. Det senare betraktade han såsom myt och omkritiserade därför efter sin utvecklingsprincip den bibliska framställningen. Det har betecknats såsom det nya hos De Wette, att hans kritik var icke blott litteraturhistorisk, utan ock religionshistorisk. I senare skrifter modifierade han sin ståndpunkt. Men De Wettes ungdomsständpunkt intogs och utveckledes af W. Vatke (d. 1882) i hans år 1835 utgifna "Die biblische theologie", en ståndpunkt, som likaledes Vatke under sina senare år dock betydligt modifierade. Samtidigt började den framstående orientalist G. H. A. von Ewald (d. 1875) framträda med sina historisk-kritiska arbeten öfver gamla testamentet. Han intog en mera positiv ståndpunkt än De Wette och Vatke. Därefter inträdde en ortodox reaktion i Carpzo's anda. De förnämste målsmännen för denna reaktion voro E. W. Hengstenberg (d. 1869), H. A. C. Hævernick (d. 1845), K. F. Keil (d. 1888) och F. Delitzsch (d. 1890). Den sistnämnde öfvergaf dock på äldre dagar den reaktionära ståndpunkten och anslöt sig principiellt till den bibelkritiska, som tagit ny fart genom J. Wellhausens år 1878 utkomna epokgörande "Geschichte Israels" (bd 1; 2:a uppl. 1883 under titel "Prolegomena zur Geschichte Israels", 3:e uppl. 1886). Detta arbete var väsentligen grundadt på Vates ofvannämnda "Biblische theologie" och på K. H. Grafs (d. 1869) banbrytande verk "Die geschichtlichen Bücher des alten Testaments" (1866; om "Grafiska hypotesen" se art. Pentateuken). Grafs idéer hade redan 1869 och 1870 blifvit upptagna af holländaren A. Kuenen (d. 1891) i hans framstående religionshistoriska arbete "Der godsdienst van Israel". Graf åter (liksom möjligen äfven Vatke) hade hufvudsakligen fått sina kritiska åsikter af sin gamle lärare E. Reuss (d. 1891), som redan 1833 i föreläsningar och skrifter uttalat dem. Allmänt kända och uppmärksammade bland teologerna blefvo dessa kritiska idéer dock först genom Wellhausens nämnda publikation af 1878, upphöfvet till "wellhausenianismen". Enligt denna kritiska skola äro Israel och judendomen två olika företeelser, mellan hvilka den babyloniska fångenskapen utgör gränsen. Judendomen är den strängt hierarkisk-rituella skapelse, i hvilken det gamla Israel framträdde ur denna fångenskap, som på ett genomgripande sätt förändrade det gamla Israels skaplynn. Den gam-

maltestamentliga kanon är judendomens skapelse, hvori den tendentiöst framställer Israels historia och låter denna börja med mosaiska lagstiftningen samt sluta med profetdömet. Men i själva verket har den mosaiska lagstiftningen ej existerat. Pentateuken är till alla sina delar mycket yngre än Mose. Dess äldsta beståndsdel är 5:e Mosebok, författad omkr. 622 f. Kr., men större delen af den öfriga lagsamlingen, framför allt hela 3:e Mosebok, är författad först efter babyloniska fångenskapen. Hela berättelsen om tabernaklet under ökenvandringen, om öfversteprästen och hans ämbetsdräkt, om lagens tafor m. m. är ren dikt. För de historiska böckerna ligga flera olika urkunder till grund. De äldsta och mest autentiska skrifterna i gamla test. äro de äldre profetiska skrifterna, som dock ej undgått redaktionsförändringar och interpolationer. Patriarkernas historia i 1:a Mosebok är sammansatt af gamla myter utan historiskt värde. Såsom alla andra religioner har den judiska börjat med månggudi och myt o. s. v. Den egentlige upphöfsmannen till "wellhausenianismen", veteranen på bibelkritikens område E. Reuss, utgaf några år därefter (1881) "Geschichte der heiligen Schriften" med väsentligen samma uppfattning. Snart slamlade sig en hel här af teologer omkring Wellhausens namn. Främst torde härvid böra nämnas B. Stade, som i vissa afseenden gått längre än Wellhausen i negativ riktning, C. H. Cornill, R. Smend, B. Duhm, H. Schultz, F. Giesebrecht m. fl. Påverkad af denna kritik äro mer och mindre alla nu levande tyska exegeter; den gammalortodoxa uppfattningen har bland dem numera ingen representant af vetenskaplig betydelse. Alla vetenskapliga exegeter äro t. ex. ense om, att ingen af de s. k. Moseböckerna kan vara författad af Mose och att en mängd af de lagar, som där finnas, måste vara vida yngre än Mose. Den förnämsta kritiska stridsfrågan är f. n. den, om i de s. k. Moseböckerna finnas några äkta Mose-lagar eller icke. En mer eller mindre moderat kritisk ståndpunkt intaga exempelvis, utom den 1888 aflidne E. Riehm och den 1894 aflidne A. Dillmann, F. Buhl, O. Zöckler, H. Strack, E. O. A. Merx, W. G. H. Nowack, E. F. Kautzsch, F. Baethgen, E. König, S. Oettli samt C. von Örelli. Stracks och Zöcklers bibelverk kan betraktas såsom exponent för den moderata ståndpunkten. Kautzsch söker i sin värdefulla översättning af gamla testamentet kritiskt angifva de olika källorna i de böcker, som ansos vara utarbetade efter flera källskrifter. — I England hade samtidigt med Eichhorn och påverkad af honom en katolsk präst, Alexander Geddes (f. i Skottland 1737, d. 1802), i en bibelkommentar (1792—97) samt i "Critical remarks" (1800) förfäktat den bibelkritiska åsikten, att Pentateuken i sin nuvarande form icke vore författad af Mose, utan sammanskrifven under Salomos regering efter gamla urkunder, af hvilka en del var från Moses tid. Geddes, som 1779 blef afsatt från sin prästerliga befattning, kan räknas såsom grundläggare till den nyare bibelkritiska forskningen i England. Den mera avancerade moderna kritiken representeras där för närvarande af T. K. Cheyne och W. Robertson Smith (d. 1894), den mera moderata af S. Driver och

H. E. Ryle. — I Sverige har teol. d:r S. Fries uppträdt såsom representant för wellhausenianismen i arbetet "Israels historia" (1894). Lektor L. Bergström företrädde i litteraturhistoriskt afseende väsentligen samma ståndpunkt i flera skrifter, såsom "Om Moseböckernas uppkomst" (1892), "Moseböckernas värde" (1893) och "Om judafolkets profeter" (1895), utgörande nr:is 5, 8 och 24 af "Svenska spösmål".

b) *Nya testamentet.* Af de äldste kyrkofädernas skrifter synes, att redan före år 200 nytestamentliga skrifter gruppvis voro samlade och i denna form beagnades af församlingen. Så bildade evangelierne en grupp, Apostlagärningarna och Paulus' bref m. m. en annan o. s. v. (se vidare Bibelkanon). Men redan vid den tiden var det apostoliska författarskapet till hebreerbrevet, 2:a Petrus', 2:a och 3:e Johannes', Jakobs och Judas' bref samt Uppenbarelseboken starkt ifrågasatt eller rent af förnekadt, under det att andra skrifter, t. ex. Barnabas' bref och Hermas' "Herden", på vissa håll åtnjoto nära nog apostoliskt anseende. Detta förhållande förtfö, äfven sedan nya testamentets kanon, sådan vi nu hafva den, blifvit fastställd i österlandet genom Athanasios år 367 (då Uppenbarelseboken för första gången i österländska kyrkan blef förklarad för apostolisk) och i västerlandet genom synoderna i Hippo 393 samt i Kartago 397 och 419. Men småningom tystnade under medeltiden gensägelserna mot dessa "antilegomena". Vid reformationstidehvarfrets början vaknade dock tvifeln på dessa skrifers äkthet ånyo till lif. Erasmus Roterodamus var den förste, som uttalade dem. Flera katolska teologer instämde, såsom kardinal Cajetan i sin kommentar till nya test. äfvensom längre fram Bellarmin i "De verbo Dei". Tridentinska mötet befallde dock 1546, att denna kritik skulle vara slut för alla tider, hvilket vaticankonsiliet 1870 stadfäste. Bland reformationens män förklarade Carlstadt i "Libellus de canonicis scripturis" (1520) de ofvannämnda "antilegomena" vara af en lägre, "en 3:e rang", under det att evangelierna innehade "1:a rangen" och Paulus' bref "2:a rangen". Uppenbarelseboken stod, enligt Carlstadts mening, t. o. m. på gränsen af att vara en apokryfisk bok. Luther själf behandlade nya test. kritiskt. Uppenbarelseboken fränkande han både apostolisk och profetisk anda, och Jakobs bref ansåg han vara skrifvet af en from man, som "ej varit vuxen" sin uppgift. Hebreerbrevet ansåg han ej heller för apostoliskt. "Kärnan i Skriften" voro för honom Johannes' evangelium, Paulus' bref och 1:a Petrus' bref. Zwingli ansåg, att Uppenbarelseboken "ej var någon biblisk bok". Oecolampadius och Butzer ställde de 5 s. k. katolska breven jämte Uppenbarelseboken på ett lägre trappsteg än de öfriga nytestamentliga skrifterna. Själfve Calvin förbigick i sin kommentar såväl Joh. 2:a och 3:e bref som Uppenbarelseboken. På den reformerta sidan är Beza den, som omsider fastslår de omstridda böckernas apostoliska anseende, en åskådning, som på den lutherska sidan omfattas af Melancthon och den s. k. filippistiska riktningen. Lutheranerna Brenz och Martin Chemnitz, en af konkordieformeln författare, fasthålla däremot den ursprungliga luthersk-kritiska uppfattningen, särskildt i opposition mot tridentinska mötets beslut;

ja, Chemnitz kallar de ofta nämnda tvifvelaktiga böckerna rent af för "apokryfer". I de lutherska bibelöversättningarnaingo dessa böcker sin plats i slutet af nya testamentet, och de fleste lutherske teologer under reformationstidehvarvet (Urbanus, Rhegius, Hutter m. fl.) gjorde en bestämd skillnad mellan dessa böcker och de öfriga, om också ej så stor skillnad som Chemnitz. Under följande århundrade vidhålla t. o. m. Johann Gerhard, Quenstedt och Calovius skillnaden, ehuru blott till namnet. Men Pfeiffer (d. 1698) och Hollazius (d. 1713) söka alldeles utplåna den. Snart visar sig dock åter en begynnande kritisk rörelse. Arminianerna med Hugo Grotius i spetsen begynna i midten af 1600-talet kritiskt skärskåda de s. k. antilegomena. Ej långt därefter fordrar Spinoza kritikens frigörelse. Deisterna och de s. k. "fritänkarna" på 1700-talet sätta denna fordran i verket. Äfven katolska lärde, såsom Richard Simon (se sp. 234) och Du Pin (d. 1719), syssla med nytestamentlig kritik i opposition mot den protestantiska verbalinspirationsläran. Bland protestanterna betonade Georg Calixtus nödvändigheten att inskränka inspirationsläran till det rent teologiska innehållet af skriften. Genom J. D. Michaelis' epokgörande arbete "Die göttlichen schriften des neuen bundes" (som utkom i 4 uppl. mellan 1750 och 1788) blef denna uppfattning vetenskapligt kritiskt bestyrkt såsom den enda rätta, på samma gång Michaelis yrkade på, att endast sådana böcker, som kunde kritiskt uppvisas hafva apostlar till författare, borde anses innehålla inspirerade ställen. Af ej ringa betydelse i kritiskt afseende var äfven Lessings framhållande af den protestantiska ortodoxiens cirkel: mot den romerska kyrkans tradition sätter den protestantiska kyrkan en bibelkanon, som den har traditionen att tacka för. J. S. Semler (se sp. 234) kämpade, i synnerhet i "Abhandlung von freier untersuchung des kanon", för bibelkritikens rätt, därvid åberopande sig, hvad särskildt den nytestamentliga kritiken beträffade, på den gamla kyrkan, som vid upprättandet af nya testamentets kanon utöfvat sådan kritik, och på Luther, som intagit en fri, kritisk ställning till bibeln. Det för Semlers kritik utmärkande, att han söker påvisa allt "tillfälligt" i bibeln och bortrensa "det lokala, det temporära och det nationella slagg", framträder också vid hans nytestamentliga kritik. De Wette (se sp. 235) är en betydande kritiker äfven på det nytestamentliga gebitet. Men hans åsikter växlade och modifierades, allteftersom nya upplagor af hans skrifter kommo ut. Omsider stannade han vid det resultat, att Uppenbarelseboken ej är af aposteln Johannes, att de s. k. pastoralbrefven ej äro af Paulus, att 2:a Petrus' bref är öfka och att 1:a Petrus' och Jakobs bref äro "misstänkta". Den bekante F. E. D. Schleiermacher (d. 1834) hade i hufvudsak samma kritiska åsikter som De Wette. Uppslag till den radikala nytestamentliga kritiken blef D. F. Strauss' uppenbaredäckande "Das leben Jesu", som utkom 1835. Där fränkades de fyra evangelierna på det hela taget allt historiskt värde, i det de förklaras innehålla till största delen sagor om en viss rabbin, Jesus af Nasaret, i analogi med fortidens sed att efter stora mäns död utsmycka deras lefnad med underbara tilldragelser och gärningar. Strauss hade fått stoff

till sina idéer genom sin lärare Ferdinand Christian Baur, den s. k. Tübingenskolas upphofsman och egentlige målsman, som dock aldrig delade Strauss' "mytiska" uppfattning. Baur hade i den äldre, icke-kanoniska litteraturen fått ämne till hvad han kallade en "positiv" kritik. I denna litteratur fann han en motsats mellan judaistisk (petrinsk) och paulinsk kristendom, en motsats, som han sedan spårade i de flesta nytestamentliga skrifter, dock med där rådande tendens att utplåna denna motsats. "Men tendensskrifter kunna icke vara historiskt tillförlitliga och äkta apostoliska". Efter denna regel såsom norm för äkthetens bedömande menar Baur sig finna, att endast Romarbrevet, Galaterebrevet, Korinterbrevet och Uppenbarelseboken äro äkta apostoliska. I Bours fotspår gick E. Zeller, som först ensam och sedan 1848 i förbindelse med Baur 1842—57 utgaf Tübingenskolas organ "Theologische jahrbücher", sedan 1858 utgivet af A. Hilgenfeldt under titel "Zeitschrift für wissenschaftliche theologie". Såsom öfriga representanter för Tübingenskolan må nämnas C. Planck, L. Georgii, A. Schweigler, K. R. Köstlin, G. Volkmar, H. Lang. (Jfr Baur, Strauss och Tübingenskolan.) I Frankrike representerades Tübingenskolan af E. Renan, i Holland af S. Hoeckstra, F. W. B. van Bell och S. H. Scholten. Längre än Tübingenskolan i radikal riktning gick tysken Bruno Bauer, som i flera skrifter från och med 1840 drastiskt utvecklade Strauss' och Bours idéer och förklarade samtliga nya testamentets skrifter vara författade i midten och slutet af 2:a årh. Holländaren A. Pierson nekadde Jesu persons historiskhet och de paulinska brevens äkthet. Holländaren A. D. Loman och schweizaren R. Steck gingo tillbaka till Bruno Bours ståndpunkt, men sökte dock själfständigt genomföra denna. Längst gick den anonyme författaren till det 1887 utkomna engelska arbetet "Antiqua mater, a study of christian origins", där kristendomen framställles såsom ett resultat af en judisk reformrörelse i förening med Simon Magus' och Marcions grekisk-romerska gnosis; Jesus, Petrus och Paulus voro uppåttäckte personer. Mot Tübingenskolan uppstod icke blott från ortodox, utan också från kritisk sida en stark opposition, som sedan förblifvit härskande. På den kritiska sidan må nämnas E. Reuss, F. Bleek, D. Schenkel (förf. till "Charakterbild Jesu"), H. von Ewald, A. Ritschl, C. Weizsäcker, J. Holtzmann, W. Mangold, O. Pfleiderer, E. Schröder, A. Harnack, hvilka delvis i sinsemellan olika, men alla i väsentliga punkter bestrida denna skolas påståenden, under det att de i åtskilligt gifva den rätt. Alla hafva de sökt visa, af flera olika skäl, att motsatsen mellan judaistisk och paulinsk kristendom inom den första kristna församlingen icke hade den betydelse, som Baur ansåg. Vidare må här framhållas hurusom den bekante handskriftforskaren Konst. Tischendorf i sin skrift "Wann wurden unsre evangelien verfasst?" (4:e uppl. 1866) sökte bevisa alla fyra evangeliernas äkthet och hurusom textkritikern Berlinprofessorn B. Weiss anser de flesta nytestamentliga skrifterna författade före Jerusalems förstöring år 70, Markus' evangelium kort förut, Matteus' evangelium kort efter, Lukas' evangelium och Apostlagärningarna omkr. år

80 och att Johannes skrifvit Uppenbarelseboken före och sitt evangelium efter Jerusalems förstöring o. s. v. Den vanliga kritiska åsikten är eljest, att Johannes' evangelium och Uppenbarelseboken icke kunna hafva samme författare. Främst på dagordningen inom den nytestamentliga kritiken står för närvarande (1904) evangeliekritiken, i all synnerhet frågan om "det 4:e evangeliet". Bland de första evangelierna ("synoptikerna") anses numera Markus' evangelium allmänt för att vara äldst och ursprungligast. Matteus' evangelium anses icke, åtminstone icke i sin nuvarande gestalt, vara skrifvet af aposteln Matteus. För öfrigt kunna vissa delar af ett evangelium af kritiken angräpas såsom ohistoriska, fastän evangeliet till största delen anses vara äkta. Så anser t. ex. H. A. W. Meyer i sin kommentar berättelsen om Jesu bebådelse och afelse i Lukas' 1 kap. för öfka o. s. v. Det första allvarsamma angreppet på Johannesevangeliets apostoliska ursprung och äkthet gjordes af K. G. Bretschneider 1820. Efter en tjugooårig "förlägenhetspaus" förnyades detta angrepp af Strauss, Bruno Bauer, Schweigler, Baur m. fl. samt slutligen af O. Pfleiderer 1887, hvilka allesammans anse det 4:e evangeliet författadt tidigast i midten af 2:a årh. Hvad beträffar tiden för detta evangelioms tillkomst, visar kritiken dock en bestämd tillbakagång. Så föreslog Baur såsom tiden för författandet något af åren 160—170, men redan Renan och Schenkel stannade vid åren 110—115, och yngre kritiker gå tillbaka till år 100. Bland mera kritiska teologer hafva Johannesevangeliets apostoliska ursprung och äkthet försvarats först och främst af Schleiermacher och sedan med olika uppfattningar och olika styrka af Bleek, Bunsen, Ewald, de Wette, A. Ritschl, P. Lobstein, J. Kaftan, H. Wendt m. fl. Anmärkas må Ritschls yttrande att "öktheten erbjöd mycket större svårigheter än äktheten". Renan, C. Hase, den bekante kyrkohistorikern, Reuss och Weizsäcker tillerkänna detta evangelium ett indirekt johanneiskt ursprung, i det att de antaga, att evangeliet efter apostlens död blifvit författadt af hans lärjungar i Efesos, "den efesinska skolan", hvarvid enligt Weizsäcker vissa idéer och partier, t. ex. logosläran, dock icke härleda sig från aposteln. En annan åsikt är, att icke aposteln Johannes, utan en efesinsk presbyter med detta namn skulle vara Johannesevangeliets författare eller också Uppenbarelsebokens. Jfr H. K. H. Delf, "Das vierte evangelium" (1890) och S. A. Fries, "Det fjärde evangeliet och hebrearevangeliet" (1898). — Den nytestamentliga kritiken är på de flesta punkter ännu vacklande. Särskildt väntar frågan om Johannesevangeliet ännu på ett ur kritisk-vetenskaplig synpunkt fullt tillfredsställande svar — om ett sådant svar någonsin kan gifvas. Den nyaste utförliga redogörelsen för den nytestamentliga kritikkens historia och närvarande ståndpunkt har lämnats af Strassburgprofessorn H. J. Holtzmann i "Lehrbuch der historisch-kritischen einleitung in das neue testament" (1885; 3:e uppl. 1892).

Biblot [biblā], fr., litet prydnadsföremål.

Bibelsällskap, förening för bibelns spridning. Under medeltiden blef bibeln, såsom naturligt var, mycket sällsynt och fanns nästan endast i kyrkorna och klostren. Reformatorerna vinnlade sig mycket om densammes spridning, och till 1559 upplades Luthers

öfversättning af hela bibeln 38 gånger och öfversättningen af nya testamentet 72 gånger. Den första bibelanstalten grundades 1710 af friherre von Canstein och ställdes i förbindelse med franceska barnhuset i Halle. I England funnos flera välgörande föreningar, som verkade för bibelspridning ("Society for promoting christian knowledge", från 1698, "Society for the propagation of the gospel in foreign parts", 1701, m. fl.), om de också icke hade denna till sitt uteslutande ändamål. Under senare delen af 18:e årh. — rationalismens tidevarf — kom bibeln åter i stor förgätnhet. Under denna tid stiftades dock i England 1797 "Franska bibelsällskapet" för bibelns spridning i Frankrike — kanske det alla första bibelsällskap. Dess verksamhet upphörde likväl snart genom revolutionen. 1804 stiftades, på uppmaning af prästen Thomas Charles i Wales samt under nitisk medverkan af baptistpredikanten Joseph Hughes, den tyske predikanten Steinkopf och den engelske John Owen "Brittiska och utländska bibelsällskapet". Dess syfte är att öfver hela jorden och på alla språk utbreda bibeln eller delar därpå, utan noter, förklaringar eller anmärkningar. Styrelsen består af 36 ledamöter (15 anglikaner, 15 dissenters och 6 utlänningar). Sällskapet har utfört en utomordentligt vidsträckt verksamhet. Vid början af 1904 hade det spridit omkr. 180 millioner exemplar af bibeln eller delar därpå på 370 språk eller dialekter; på många af dessa språk hade förut ingen bok varit tryckt. Sällskapet har dels trädt i förbindelse med förut befintliga föreningar med likartadt syfte, dels upprättat flera tusen filialer och agenturer i och utom England, dels ändligen gifvit anledning till grundläggandet af bibelsällskap utom England: i Nürnberg och Basel (stiftade 1804; sammanslagna 1806), Berlin (1806; 1814 omdanadt till "det preussiska"), Württemberg (1812), Holland (1815), Petersburg (1812; 1826 upphäadt; dock fick den protestantiska afdelningen fortfara), Finska bibelsällskapet (1812), Danska (1814), Svenska (1815), Norska (1816), Amerikanska i New York (1816) m. fl. I Sverige finnas äfven mindre bibelsällskap i de särskilda stiften: i Göteborg, Västerås och Visby (stiftade redan 1813), Lund (1815), Uppsala, Skara, Växjö, Karlstad, Närke (Askersund) och Härnösand (stiftade 1816 eller kort förut), Kalmar, Linköping och Karlskrona (1818). — Till och med ett romersk-katolskt bibelsällskap stiftades i Regensburg 1805 (men det upphäddes 1817), i Frankrike 1812 (det öfvergick 1818 till "Société biblique protestante de Paris") och i Heilighstätt 1815 (öfvergick 1864 i protestantiska händer). I Österrike äro sedan 1817 alla bibelsällskap förbjuda. — Brittiska bibelsällskapets verksamhet har stundom mött gensägelse. Så har man ogillat föreningen med dissenters och det förmenta inkräktandet på äldre sällskaps verksamhet. Den s. k. apokryfstriden 1825—27 hotade till och med sällskapets bestånd. Den afgjordes genom det beslutet, att sällskapet hvarken själf skulle utgifva bibeln med apokryferna eller understödja något annat sällskap, som gjorde så. Detta hade till följd, att många sällskap skilde sig från det brittiska och att nya, själfständiga, upprättades. Se särskilda artiklar om danska, fnska, norska och svenska bibelsällskapen. (J. P.)

Bibelteologi. Se Biblisk teologi.

Bibeltex. I. *Gamla testamentets text.* Originalhandskrifterna till gamla testamentet, som för århundraden och årtusenden tillbaka gått förlorade, voro icke affattade med samma skriftecken, som nu förekomma i de hebreiska biblarna. Hebreernas äldre skriftecken liknade de samaritanska och gammalmeniciska och hafva blifvit bevarade till vår tid på hebreiska mynt från Makkabertiden samt i den s. k. siloa-inskriften från 8:e årh. f. Kr. Då den gamla hebreiskan efter den babyloniska fångenskapen upphörde att vara "levande språk" och arameiskan kom i dess ställe, samlades och omskrefvos så småningom de heliga skrifterna med arameisk "kvadratskrift", d. v. s. den skrift, som förekommer i de handskrifter, hvilka blifvit bevarade till vår tid, samt i våra tryckta hebreiska biblar. Denna omskrifning af texten verkställdes med mycken noggrannhet af skriftlära rabbiner under det s. k. "talmudiska" tidevarfet (100 f. Kr.—500 e. Kr.). I dessa nya handskrifter med kvadratskrift skrefvos orden åtskilda, hvilket ej varit förhållandet i de gamla handskrifterna, och stöfvelindelning infördes i de poetiska delarna. För läsningen i synagogan indelades därjämte "lagen" i särskilda stycken, parasjer, och likaså "profeterna", i haftarer. Men liksom den gammalhebreiska skriften var konsonantskrift, så var också kvadratskriften konsonantskrift utan vokalbeteckning och skiljetecken. Under det talmudiska tidevarfet läste man in i texten vokalerne efter en gammal tradition. Under det följande tidevarfet, det "massoretiska" (500—1000 e. Kr.), uppfunno de skriftlära "massoreterna" vokalbeteckning och skiljetecken l. "accenter", insatte dessa tecken i texten och fixerade sålunda skriftligen den traditionella läsningen och uppfattningen af texten. Den nuvarande kapitelindelningen är införd i "Versio vulgata" på 1200-talet af kardinalen och ärkebiskopen af Canterbury Stephen Langton och ådrifran af rabbinen Isak Natan upptagen i hans hebreiska konkordans 1437—38 samt öfverflyttad till hebreiska bibeln först 1521. Versindelningen förekommer första gången i en upplaga af Moseböckerna 1557 och i hela hebreiska bibeln först i Athias upplaga af 1661. Med boktryckerikonstens uppfinnning fick texten naturligtvis större fasthet. Och erkännas måste, såväl att judarna användt den största omsorg i bevarande af bibeltextens oförärfvade skick, som att senare afskrifvare förfarit med stor noggrannhet, hvarför i bibelhandskrifterna och de tryckta upplagorna, särdeles af gamla testamentet, mycket färre misstag finnas än i andra böcker från forntiden. Enskilda delar af gamla testamentet trycktes första gången på hebreiska 1477—87, det hela 1488 i Soncino; därpå följde en upplaga i Brescia 1494. Bärge dessa upplagor voro ombesörjade af judar. 1513—17 utkom den s. k. komplementenski polyglott-bibeln i Alcalá (*Complutum*) i Spanien under inseeende af kardinal Ximenes. Dess text visar stort beroende af "Versio vulgata". Bland dem, som i nyare tider kritiskt bearbetat gamla testamentets text, må nämnas Buxtorf, Athia, van der Hoogth, Kennicot, A. Hahn och W. Theile samt senast S. Baer i förening med Fr. Delitzsch. — II. *Nya testamentets text.* 1) Den skriftliga texten. Originalskrifterna till nya testamentet, som ofta skriftvis efter författarnas dikta men, synas hafva tidigt gått förlorade, måhända redan i början af

100-talet. De voro skrifna med uncialskrift, d. v. s. med stora bokstäver, på papyrus eller tunt pergament, utan interpunktion eller skillnad mellan orden. Diakonen Eutalios i Alexandria gjorde (omkr. 462) en indelning af texten i rader, hvar och en innehållande så många ord, som borde uttallas utan uppehåll (stiker, stikommetri). I st. f. ny rad begagnades sedan punkter, och så skedde en öfvergång till den nu brukliga interpunktionen. Redan förut fanns, dock olika på olika trakter, en indelning i kapitel och en annan i perikoper, hvilken senare utvecklades af Eutalios. Den nuvarande kapitelindelningen har antagligen äfven, hvad nya testamentet vidkommer, kardinalen Stephen Langton (se oifvan) till upphoifsmän; versindelningen tillskrives den lärde boktryckaren Robert Estienne (Stephanus) i Paris, hvilken införde den i sin upplaga af 1551. Redan tidigt insmogo sig olika läsarter, som härledde sig dels från grammatiska, stilistiska eller dogmatiska bevekelsegrunder, dels från missförstånd eller fel af afskrifvarna. I 3:e årh. lär en egyptisk biskop, Hesychios, och en antiokens presbyter, Lukianos, hafva verkställt granskningar af nya testamentets text. Man kan i det hela urskilja två huvudriktningar af läsarter: den orientaliska och den occidentalska. — 2) Den tryckta texten. De äldsta tryckta upplagorna af nya testamentets grundtext (kallade *editions principes*, d. ä. huvudupplagor) voro komputensbibeln (se oifvan) och den af Erasmus Roterodamus 1516 i Basel utgifna upplagan, stödd på tvenne handskrifter af föga värde. Erasmus utgaf nya, något förbättrade upplagor 1519, 1522, 1527 och 1535. Efter upplagan 1519 gjorde Luther sin översättning. Erasmus' upplagor aftrycktes i olika länder flera gånger. Den ofvannämnde Robert Estienne gaf ut två upplagor 1546 och 1549 samt 1550 en folioupplaga, "editio regia", alla byggda på Erasmus' 5:e upplaga. Hans mest betydande upplaga är den ofvannämnda af 1551 med versindelning. Efter denna upplaga utgaf Theodore Beza från 1565 flera editioner. 1624 utgäfvos boktryckarna Bonaventura och Abraham Elzevier i Leiden en upplaga, huvudsakligen grundad på Estiennes af 1550. Före detta till andra upplagan 1633 förklarade denna vara "den af alla antagna texten" (textus ab omnibus receptus) och denna elzevierska "textus receptus" har ända till våra dagar (1904) varit dominerande, trots sitt ringa kritiska värde. Sedan hafva dels betydande textkritiska arbeten, dels värdefulla textkritiska upplagor af nya test. utgivits af engelsmännen Mill (d. 1707) och Bentley (d. 1742) och tyskarna Bengel (d. 1752), Wettstein (d. 1754), Semler (d. 1791), Griesbach (d. 1812), Matthæi (d. 1811), dansken Birch (d. 1829), tysken Lachmann (d. 1851). Den mest kände nytestamentliga textkritikern i nyare tid torde dock vara tysken Konstantin Tischendorf (d. 1874). Från 1841 utgaf han 8 olika upplagor af det grekiska nya testamentet. Till grund för de sista af dessa upplagor ligger till stor del den af honom i Katarinaklostret på Sinaihalvön upptäckta berömda "Codex sinaiticus" från 4:e årh. Efter Tischendorfs död utgäfvs nya editioner af O. Gebhardt, byggda på den förres efterlämnade textkritiska material. En med Tischendorf samtida framstående forskare var engelsmannen Tregelles (d. 1875). Jämte honom intar hans landsman Scrivener (d. 1891) en värdig

plats inom den nytestamentliga textkritiska forskningen. Höjdpunkten af denna forskning betecknas likväl af de båda Cambridge-professorerna B. F. Westcott (d. 1901 som biskop af Durham) och F. J. A. Hort (d. 1892), genom deras epokgörande arbete "The new testament in the original greek", som efter mångåriga förarbeten utkom i två delar 1881. En framstående textkritisk forskare är äfven Berlinprofessorn B. Weiss. Tysken E. Nestle har utgivit förtjänstfulla fickupplagor af det grekiska nya testamentet (4:e uppl. 1903), baserade på den föregående forsknings resultat. J. P.

Bibeltryckstunnan, kamer., var en s. k. afkortning af tionden och kallades så, emedan den enl. ett k. bref af 1601 användes till bekostande af bibelns översättning till svenska och tryckning. 1691 indrogs större delen till kronan, och resten utgick som aflöning till elementarlärare, tills på 1870-talet dessa indelningar ersattes med statsmedel och den gamla skatten upphörde. Kbg.

Bibelverk kallas större exegetisk-populära arbeten, som innehålla de bibliska skrifterna i översättning, med förklaring, inledning, historiska och geografiska upplysningar m. m. Bland sådana verk må nämnas: den mystiska "Berleburg-bibeln" (tysk 1726—42), "Engelska bibelverket" (öfvers. på tyska 1749—70, Starks "Synopsis" (1733—44; nya testamentet, öfvers. på svenska 1872—77), Michaelis' bibelverk (1769—92), J. P. Lange, "Theologisch-homiletisches bibelwerk" (1856—77), K. K. J. Bunsen, "Vollständiges bibelwerk für die gemeinde" (1858—65), Gerlachskas bibelverket i flera upplagor (öfvers. på svenska af T. Wensjoe samtidigt med 1:a tyska uppl. 1842—56). Det största svenska bibelverket är Gezelienas (af Johan Gezelius d. ä. och d. y., fader och son). Det börjades 1674; nya testamentet utkom 1711, gamla testamentet 1728; ny uppl. 1863—66. Mycket spridd är Fjellstedts "Bibel med förklaringar" (1849—55; sedan nya upplagor). I vetenskapligt hänseende mera pålitlig är Melins "Den heliga skrift i beriktad översättning med förklarande anmärkningar" (1858—65); nya upplagor hafva utgivits. — För vetenskapligt studium afsedda bibelverk äro de i mitten af 1800-talet utgifna "Biblicher commentar über das alte testament" af C. F. Keil och F. Delitzsch och "Kritisch exegetischer commentar über das neue testament" af H. A. W. Meyer m. fl. ("Meyerska kommentaren") samt den på 1890-talet utgifna kritiska "Handkommentar zum alten testament" af D. W. Nowack m. fl. ("Nowackska kommentaren"). De två förstnämnda ha upplefvat flera upplagor. J. P.

Bibelöversättningar. I. Gamla testamentet.

1) *Grekiska*: a) Den alexandrianska översättningen, äfven kallad "Septuaginta" (d. ä. sjuttio), ofta betecknad LXX. Enligt sagan kallade den egyptiske konungen Ptolemaios Filadelfos (284—246 f. Kr.) 72 judiska lärde från Jerusalem till Alexandria, 6 från hvarje stam, för att översätta gamla testamentet på grekiska. Dessa påstås hafva, utan att meddela sig med hvarandra, utfört hvar sin översättning i hvar sin cell under 72 dagar och sedan jämfört arbetena, hvarvid alla översättningarna befunnits ordagrant lika. Det verkliga förhållandet torde hafva varit, att denna översättning börjades under nämnde konungs regering, men

afslutades förrän omkr. midten af 2:a årh. f. Kr. En antydning om densamma finnes i företalet till den syrakiska bok, troligen författadt omkr. 130 f. Kr. De upptaginta innehåller hela gamla testamentet jämte apokryferna. Översättningens olika beskaffenhet i olika böcker visar, att den gjorts af flera. Pentateuken är bäst översatt, Psaltaren och Predikarboken slafviskt ordagrant, stundom till obegriplighet; de öfriga böckerna ofta mycket felaktigt. Emellertid åtnöjt ifrågakarande översättning det största öfversättande bland de grekisktalande judarna, och taten i nya testamentet äro ofta tagna från denna. I schenbergs edition af LXX har utgått i flera uppgifter. b) Aquilas översättning (100—50 e. Kr.), slafviskt ordagrann. c) Theodotions mkr. 150 e. Kr.), en förbättring af LXX. d) Symmachos' (150—200 e. Kr.), mera fri och på god renska. Af dessa tre äfvensom af tre andra Quinta, Sexta och Septima) finnas endast fragment Origenes' "Hexapla". e) Versio veneta Venezia, troligen från 14:e årh.). Den omfattar endast vissa delar af gamla testamentet. — 2) *Syrisk översättning från Origenes' "Hexapla"* af biskop Iulius af Tella i Mesopotamien (617 e. Kr.). — 3) *Samaritansk översättning* af Pentateuken, ovist från hvilken tid. — 4) *Kaldeiska översättningar* af skilliga böcker, de s. k. *Targumim*.

II. *Hela bibeln eller blott nya testamentet.*
a) *Latinska.* a) Versio italica (italiensk), sannolikt ett verk af flera översättare, uppkom i den latinska kyrkan i 2:a årh. Däraf finnas i beakt: nya testamentet och apokryferna, några af gamla testamentets böcker samt fragment af de öfriga. Den är slafviskt ordagrann samt utan tvivel flera gånger ändrad och interpolerad. Textens därigenom fördärfvade skick gaf anledning till en översättningsarbetena af Hieronymus. På uppmaning af den romerske biskopen Damasus I utgaf sig denne lärde kyrkofader 382 i Rom en kritisk granskning och bearbetning af Itala. Sålunda förbättrade han först nya testamentet, därnäst psaltaren i trenne omgångar (först efter Septuaginta: *Psalterium romanum*, sedan efter Origenes' text: *Psalterium gallicanum*). Det är obekant i vad mån detta arbete utsträcktes öfver hela gamla testamentet; i behåll finnes, utom de nämnda, endast en bok. Under arbetets fortgång lärde sig Hieronymus inse behöfvidheten af en helt och hållet ny översättning samt började en sådan 392 i Betlehem och fullbordade densamma 405. Ehuru denna översättning i noggrannhet och trohet öfverträffar alla föregångare, betraktades den i början med misstroende, men blef sedan alltmör erkänd och uttagen i hela västerlandet, i synnerhet från det 7:e årh. Från det 13:e har den kallats "Versio vulgata" (den allmänna översättningen). Enär texten blifvit betydligt korrumpad, lät Karl den store utkun verkställa en revision. Tridentinska mötet beslöt 1546, att inom den romersk-katolska kyrkan vulgata skulle såsom autentisk trosnorm gälla lika väl grundtexten. Då sålunda en kyrkligt godkänd upplaga var af nöden, lät Sixtus V 1589 utgifva en sådan, hvilken genom en bulla förklarades för helbar. Men redan efter utgifvandet af första utgåfvan, som vamlade af grofva fel, måste hela uppgifvan indragas. En ny bearbetning utfördes under ledning af kardinal Bellarmin; denna utkom 1592

under Klemens VIII (*editio clementina*), förbättrade 1593 och 1598 och har alltsedan dess varit katolikernas kyrkobilbel. c) Erasmus' översättning af nya test., utgifven 1516 tillsammans med hans "editio princeps" af grundtexten, är skriven på ett flytande språk. d) Bland öfriga latinska översättningar må nämnas de, som gjordes af Pagninus (1528), Leo Judæ m. fl. (1543; Zurich-bibeln), Castellio (1551), Beza (1556), Tremellius (1575—79), Malvenda (1650, ofullb.), le Clerc (1693—1731), Schmid (1696) samt Schott och Winzer (1805—16, ofullb.). — 2) *Syriska.* a) Pesjito (d. ä. den allmänna l. den trogna, sannolikt från 2:a eller 3:e årh. och gjord från grundspråket, utmärker sig i det stora hela för noggrannhet, trohet och själfständighet. Den saknar apokryferna, 2 Petrus' bref, 2 och 3 Joh. bref samt Uppenbarelseboken. b) Den filoxenianska översättningen, gjord 508 af en kor-biskop, Polykarpos, på föranstaltande af den monofysitiska biskopen Filoxenos i Hierapolis (Membid) vid Eufrat. Den omfattar i sitt nuvarande skick Psaltaren och nya testamentet, utom Uppenbarelseboken. — 3) En etiopisk översättning, från 4:e eller 5:e årh., skriven på det heliga geespråket, möjligen af Frumentius. — 4) Tre egyptiska översättningar på olika dialekter (koptiska, sahidska och basmurska), från 3:e eller 4:e årh. — 5) Flera arabiska översättningar, från 10:e —13:e årh. och af senare datum. — 6) En armenisk, af Mesrop och Sahak, 5:e årh. — 7) En gotisk (mesogotisk) översättning af Wulfila (d. 383). Af denna finnas i behåll större delen af nya testamentet och en ringa del af Nehemias bok. Ett exemplar af evangelierna (dock med luckor, i synnerhet hvad Matteus vidkommer), känt under namn af *codex argenteus* (se d. o.), "silfverboken", förvaras i Uppsala universitetsbibliotek. Bokstäfverna däraf äro gjorda af guld- och silverlameller, intryckta på purpurfärgadt pergament. Andra delar af samma översättning hafva upptäckts i Wolfenbüttel och Milano. — 8) En slavisk översättning af Cyrillus och Methodius, från 9:e årh. — 9) *Tyska bibelöversättningar.* a) Före Luther funnos 18 sådana, af hvilka 5 utkommo före 1477, de öfriga 1477—1522. b) Den lutherska. Luther började 1521 på Wartburg översätta nya testamentet, hvilket utkom 1522. Sedan översatte han — med tillhjälp af Melancthon, Bugenhagen, Justus Jonas, Amsdorf m. fl. — gamla testamentet, som utkom 1534. Hans översättning utmärker sig genom sin flärdfrihet och höga enkelhet, genom den divination, som ofta hos honom ersätter bristande sakkännedom, och genom uppfattningens däraf beroende djup. För tyska språkets utveckling var den epokgörande. Både såsom kyrkobilbel och allmänt begagnad folkbibel har den alljämt bibehållit sitt anseende och icke kunnat utträngas af några senare översättningar. Luther fick upplefva 10 originalupplagor. c) Bland sådana må nämnas: Berleburg-bibeln af Haug och Edelmann, med uppbygglig utläggning (1726), Zinzendorfska bibeln (1739), Wertheim-bibeln (1734) och översättningen af Bahrdt (1773) — de bägge sistnämnda i upplysningsteologiens anda. Nya testamentet översattes af Böckel (1832), Alt (1837), von der Heydt (1852), Weissäcker (1875); hela bibeln af De Wette och Augusti (1809—14). Bland nyare vetenskapliga må nämnas: Kamphausens och Holtzmanns översätt-

XXII. Capitel.

1

Setta är tungen offuer Synedalen / Swadth är idher / at isa
alle löpen på taken / Tu war full medh gny / en stad full
medh folk / en gladh stad / Tine slagbne äro icke medh
sward slagbne / och icke dödh blesne i stridh / Dhan alle
tine söffuigmän äro bortwetine för bogha och fågnes
Alle ehe som man vthi tigh funnet-haffuer / äro fågne och
longt bortflydde / Thetföre sågher iagh / Går istå migh /
låter migh bitterliga gråta / Saker icke efter at hughswala migh offuer mins
folcks doeters förstöring / Ty thet är en bullers / förtryckelses och bekymmers
dagh aff Israels Erranom / Zebaoth i Synedalenom för mus
ranars vndergraffning skul / och för ropet skul på bergghet. Ty Elam dragher
medh kogher / wagner / folk och resenärer / och Kir glemmar aff sköbat.

(Synedalen)
Jerusalem kallar hā
Synedal / theföre
at thet hadhe monga
Snyare / ths är / pro-
phetar och sātare i
Guds ord.

(Elam) Ths äro the
perster medh the Cal
deer

3

1 Capitlet.

Johannes predlar och döper. Jesås dö-
pas, Jesås, predlar, sätter lärjungar och
baptisat. bolar sjudonar.

1 Begynnelsen af Jesu Kristi,
2 Guds Söns, evangelium,
3 såsom det är skrifwet hos pro-
pheterna: "Se, jag sänder min
ängel före ditt ansigte, hvil-
ken skall bereda din väg fram-
4 för dig; en ropandes röst i
öknen: beredes herrns väg,
5 gören hans stigår rāta!" So-
6 marnes uppkände döpdande i

1. Ur Gustaf I:s bibel: Esaias 22: 1-6.
2. Ur Karl XII:s bibel: Uppenbarelseboken 10: 1.
3. Ur normalupplagan 1884 af Nya testamentet: Markus' evang. 1: 1-4.

Utdrag i faksimile ur svenska bibelöfversättningar från olika tider.

2

10. Capitel.

10. Vad som än widare skedd: nemliga / at en stark ängel kom under
af himmel / kladd medh en sky / och een regnboge öfwer hus-
der / ic. Huswandis een öpen boof i handene / ic. v. 1. Och Johanni blef
besatt taga then boken af honom / äta henne vp / och än propheeta fol-
kom och Hedningom / ic. v. 8.

10. Och jagh såg en annan stark ängel ne-
derkomma af himmel / han war kladd
medh en sky / och en regnboge öfwer
hans hufuud / och hans ansichte såsom
solen / och hans fötter såsom eldapelare.*

1. En stark äng-
gel medh een
boof i hande
ne.

* Uppenb. 1:14-15

ingar i Bunsens bibelverk (1858—69) och Kautzschs i förbindelse med flera exegeter utgifna "Textbibel" 1:a uppl. af gamla test. 1894, af nya test. 1900, öfvers. af Weizsäcker). 1896 utgaf Curt Stage en översättning af nya testamentet. — 10) Den *valdensiska* översättningen, på det romanska folkspråket, från slutet af 12:e årh. — 11) *Franska*: Antwerpen-översättningen af Faber Stapulensis (1523—28); Genève-bibeln af Olivetanus (1535); bearbetning lära af Osterwald (1744); gamla testamentet af L. Segond (1874); och nya testamentet af Oltramare (1872). — 12) *Engelska*: en af Wyclif (d. 1384) efter *Vulgata*; en översättning af Tyndal (nya testamentet 1526) och Coverdale (gamla testamentet 1535) samt bearbetningar däraf: Stora bibeln (1539) och Biskopsbibeln (1568). En granskad upplaga af den sistnämnda (1611), utmärkt genom riktighet och vackert utpräg, har sedan brukats ända till dess den af en engelsk och en amerikansk kommitté utarbetade reviderade bibeln utkom, nya test. 1881 och gamla test. 1885. De nyaste engelska översättningarna af nya testamentet äro en översättning af Ferrar Fenon, "The twentieth century new testament" (1898—1901), af ett tjugotal anonyma personer, och en översättning af R. F. Weymouth (1903). — 13) Översättningen till *holländska* (Statsbibeln) af 1637 förkastades af synoden i Dordrecht. — 14) *Italienska*: af Bruciolini (1530) och Teofilo (1551); den nu brukliga af Diodati (1607). — 15) *Spanska*: af Enzinas (1543), Perez (1556), Cassiodoro de Reyna (1569), Felipe Scio de S. Miguels (1790). — 16) *Portugisiska*: af d'Almeida (1712—19), de Figueiredo (1784). — 17) *Rysk* (fullb. 1873, på ny-ryska), af Nyvsohn, Chvolson och Savaitov. — 18) *Nygrekiska*: gamla test. 1547, ny öfv. 1833, nya test. 1630, ny öfv. 1835. — 19) *Svenska*. Redan tidigt översatte man i kloster delar af bibeln (utg. i Sv. fornskriftss. saml.). Den hel. Birgittas biktflader Mattias (kanik i Linnköping, d. 1350) översatte en del däraf, sannolikt endast de 5 Moseböckerna. Delar af bibeln öfversattes af Jöns Budde (se d. o.) i slutet på 1400-talet. 1526 utkom den första svenska översättningen af nya testamentet (änyo utg. i bokstafstrogen upplaga 1893 af A. Andersson) och 1540—41 af hela bibeln, den s. k. Gustaf I:s bibel. Båda dessa översättningar stödjä sig på Erasmus' grekiska editioner af nya testamentet, på Luthers översättningar och på *Vulgata*. Olaus Petri och Laurentius Andreæ, synnerhet den förstnämnde, hafva troligen den förnämsta andelen i dessa översättningar. Till tryckningen däraf måste hvarje kyrka i landet bidraga med en tunna korn (bibeltryckstunna). Under den följande tiden, särdeles under Karl IX:s, Gustaf II Adolfs och Karl XI:s regeringar, vidtoges åtskilliga åtgärder till översättningens förbättrande, men utan att leda till synnerligen betydande resultat. De upplagor — såväl af hela bibeln som af enskilda bibelböcker — hvilka tid efter annan utgäfvos, var texten från Gustaf I:s bibel i det närmaste oförändrad. Synnerligen betydande äro icke heller förändringarna i den s. k. Karl XII:s bibel af 1703, den ännu gällande kyrkobibeln. J. H. Thander (d. 1865) utgaf 1835 en ny översättning af nya test. (2:a uppl. 1860). En annan, af P. M. Elmblad, A. Falk och G. S. Löwenhielm, utkom 1863 sedan i flera nya uppl.). P. Waldenström har utg. nya test. i översättning med anmärkningar

1883—94, änyo 1904, O. F. Myrberg nya test. 1890 (2:a uppl. 1894) jämte delar af gamla test., katolske prästen Benelius nya test. efter *Vulgata* 1895 och A. Edman nya test. 1900. Jfr *Bibelverk* och *Bibelkommission*. — 20) *Norska*. Före 1814 begagnades i Norge de danska bibelöversättningarna. 1819 trycktes nya testamentet (den vanliga danska översättningen) för första gången i Norge, och 1830 omtrycktes det i en af Hersleb reviderad upplaga. 1842—73 utgafs en af flera personer verkställd ny översättning af gamla testamentet och 1873 en dylik — eller snarare en varsamt granskad upplaga af den förut befintliga — af det nya. Det norske bibelselskab började 1876 utgifva en ny bibelöversättning, hvaraf gamla testamentet fullbordades 1887. C. P. Caspari var den förnämsta kraften i detta översättningsarbete. Af nya testamentet utkom en ny översättning 1904, verkställd af biskoparna Bang och Bugge samt professorerna Dietrichson, Odland och J. Storm. Nya testamentet utgafs på s. k. landsmål 1890 af E. Blix. — 21) *Danska*. Nya testamentet utgafs 1524, översatt af Hans Mikelsen, och 1529, översatt af Kristen Pedersen; hela bibeln 1550, översatt af den sistnämnde och granskad af åtskilliga teologer (Kristian III:s bibel). Den första översättningen från grundtexten utkom 1607, gjord af H. P. Resen. Bägge de nämnda översättningarna äro spridda i flera till en del förbättrade upplagor (t. ex. Vaisenhus-bibeln). J. K. Lindberg utgaf en översättning 1837—56, K. A. H. Kalkar m. fl. 1845—47 en dylik med anmärkningar. Ny översättning, af Kalkar, Martensen m. fl., blef färdig 1872. Den kyrkligt antagna översättningen af nya testamentet är af 1819, af gamla test. af 1871. A. Sørensen utgaf 1881 "Den nye pagts historiske bøger" och 1892 "Den nye pagts breve". På uppdrag af ministeriet för kyrko- och undervisningsväsendet 1892 utgäfro A. S. Poulsen och J. L. Ussing en reviderad översättning af nya test. 1895, f. n. under omarbetning af en översättningsnämnd. Skat Rördam utgaf 1887—92 en översättning af nya testamentet med förklaringar. — 22) *Finska*. På finska utkom nya testamentet första gången 1548 i en översättning af Mikael Agricola, hvilken jämväl öfverflyttade åtskilliga mindre delar af gamla testamentet till finska språket. I sin helhet utkom bibeln 1642 (i Stockholm), översatt af E. Peträus, M. Stodius, H. Hoffman och G. Favorin. Den utgafs sedan i reviderade upplagor: 1683—85 (af H. Florinus), 1758 (af A. Lizelius m. fl.) och 1776. År 1859 utgafs en ny översättning af A. V. Ingman. — 23) *Isländska*. Nya testamentet utgafs 1540 af Odd Gottskalksson efter Luther, hela bibeln 1584 af Gudbrand Thorlaksson. — 24) *Lapska*. Den första lapska översättningen af nya testamentet utgafs af svensken Fjellström 1755, en ny af normmannen Stockfleth 1840. En översättning af hela bibeln ombesörjdes af biskop K. G. Nordin 1812. En ny översättning af hela bibeln utkom 1895, utarbetad af O. Bergqvist, P. G. Calleberg, T. H. Svartengren och K. B. Wiklund. E. J. Ö. (J. P.)

Biber, Heinrich, böhmisk violinvirtuos, f. 1644, d. 1704, väckte uppmärksamhet på konstresor, adlades af kejsar Leopold I och vistades senare i Bavern. Han skref bl. a. några af de första sonater för violin, dessutom åtskillig kyrkomusik m. m. A. L.

Biberach, stad i württembergiska Donau-kretsen,

vid Donaus biflod Riss. 8.390 inv. (1900), till största delen katoliker. B. var stad redan 1180, blef 1312 fri riksstad, intogs 1634 af svenskarna, som också höllo det besatt 1646—48, samt kom 1802 under Baden och 1806 under Württemberg. 2 okt. 1796 stod vid B. ett slag, i hvilket fransmännen under Moreau besegrade österrikarna under Latour, och 9 maj 1800 blefvo österrikarna och bajrarna under Kray besegrade därstädes af fransmännen under Saint-Cyr. — I den till staden hörande byn Oberholzheim föddes 1733 skalden Wieland.

Biberg, Nils Fredrik, filosof, f. 20 jan. 1776 i Härnösand, blef 1793 student i Uppsala, där

han 1797 promoverades till filosofie magister (primus). 1799 utnämndes han till docent i estetik och 1805 till adjunkt i litteraturhistoria. 1806 kallades han till lärare för Sveriges dåvarande kronprins och erhöll 1808 professors fullmakt. 1810 utnämndes han till professor i praktisk filosofi. S. å. invaldes han i Vitt. hist. och ant. akad. Död 25 mars 1827.

Hos B. var mångsidig lärdom förenad med ett ovanligt skarpsinne. Hans skrifter utmärka sig för stor klarhet och åskådlighet, hvilka egenskaper jämväl tillhörde hans muntliga framställning. Också utövade han ett ej ringa inflytande på sina lärjungar, bland hvilka i främsta rummet bör nämnas Boström, som tog djupt intryck både af hans filosofi och hans personlighet.

I sin filosofi sökte B. — mot det s. k. konstruktiva förfaringsätt, som på hans tid var förhärskande inom den filosofiska forskningen i Tyskland — göra gällande den åsikten, att människoförståndets uppgift icke kan vara någon annan än att bringa till klarhet och medvetenhet ett gifvet innehåll, alltså ej att frambringa eller ur sig själf hämta ett sådant. Förnuftet däremot, lärde han, är en från förståndet artschild förmåga, i och genom hvilken människan har hos sig närvarande ett öfversinnligt och absolut innehåll, hvilket likväl, såvidt det skall verkliga (actu) fattas af henne, måste ikläda sig hennes förståndverksamhets ändliga former. Mot den samtida filosofiens panteistiska tendens framhöll B., att Gud är en konkret personlighet samt absolut själfständig och oberoende af det ändliga. Därigenom sökte han lägga grunden till en teistisk världsåskådning. Endast genom en sådan kunde enligt hans mening människans praktisk-religiösa behof tillfredsställas. För den praktiska filosofien eger B. stor betydelse, först och främst därigenom att han baserar all förpliktelse och all rättighet ytterst på en religiös grundval. Inom etiken framhöll han vidare, att det sedliga lifvet är individuellt och konkret samt att till följd däraf den moraliska lagen måste fullständigt bestämma hvarje medveten och fri yttring af människans verk samma lif — en synpunkt, som blifvit skjuten något åt sidan i den fichteska och i synner-

het i den kantska etiken. I nämnda afseende kan B. ställas vid sidan af Schleiermacher, till hvilken han i sina etiska undersökningar anslöt sig i mer än en punkt, och hvars lära om de s. k. etiska formbegreppen han sökte än vidare utföra och bearbeta. Hvad rätts- och samhällsläran vidkommer, påpekade B. de svårigheter, som måste vara förenade med det af Fichte gjorda försöket att omedelbart ur människans väsende förklara rättslag såsom en från sedelagen artschild förnuftig praktisk lag. Emellertid stannade han själf vid att ur den mänskliga individen förklara de rättsliga bestämmingarna. Det ursprungliga i all rätt, lärde han, är människans befogethet att fritt besluta och i sinnevärlden utföra sin viljas beslut, och denna befogethet har sin grund i hennes naturliga själfbestämhet, hvilken, såsom medel och villkor för sedligheten, auktoriseras och får sin helgd af förnuftet. Långt ifrån således att, såsom Fichte hållit före, hafva sin grund i den mänskliga sammanlefnaden, är rätten fastmer en ursprunglig bestämning hos hvarje människa. Men då nu människorna faktiskt lefva tillsammans, bjuder förnuftet att de ordna sitt samlif i öfverensstämmelse med rättens fordringar, hvilket åter är möjligt endast därigenom, att de inskränka sin i begreppet gränslösa rätt och upprätta staten. Endast i och genom staten kan människan sägas hafva verkliga (aktuella) rättigheter i sitt förhållande till andra. Då staten icke kan eller bör komma till stånd utan genom den sammanstående viljan hos sina blifvande medlemmar, kan den med rätta sägas vara konstituerad genom ett samhällsfördrag; man bör emellertid ej föreställa sig afslutandet af detta fördrag såsom en historisk tilldragelse. Det bör fastmer fattas såsom ideellt, d. v. s. såsom en fiktion, som är nödvändig för rättsförhållandenas förklaring. För öfrigt skildras staten af B. såsom en lefvande organism, hvars lemmar äro de mänskliga individerna och som gifver en rättslig bestämhet åt hela det mänskliga lifvet — således äfven åt den mänskliga kulturen. — Ehuru B. i hufvudsak, hvad straffteorin vidkommer, kvarstår på den kant-fichteska vederläggningsteoriens ståndpunkt, om än med en viss lutning åt Hegels uppfattning, har han dock, genom att skarpare betona vissa högre tendenser hos denna teori, i viss mån gått utöfver densamma. Utgör staten ett organiskt helt, så måste straffet fattas såsom en verksamhet från statens sida, hvarigenom denna ställer en af sina lemmar i ett rätt förhållande till sig; och detta sker därigenom, att de partiella upphäfvande af rättsordningen, som brottet innebär, i och genom straffet återfaller på den brottslige själf. Men den rättsförlost, som straffet innebär, får likväl aldrig tänkas såsom gränslös. Fastmer är brottslingen, efter utståndet straff, åter försonad med samhället.

Bland B:s skrifter må nämnas: *Grekernas episka och tragiska skaldekonst*, sedd ur dess religiösa synpunkt (inträdastal i Vitt. hist. o. ant. akad.; in. fördt i del X af dess handl., 1816), *Om falsk och sann liberalism* (Svea 1823), *Om falsk och sann liberalism*. Ytterligare upplysningar af tidskr. *Sveas redaktion* (1824). För öfrigt utgif han några disputationer (på latin). *Samlade skrifter* (3 dlr. utg. af C. O. Dellén 1828—30) innehålla bl. a. föreläsningar, hufvudsakligen i filosofisk rätts- och

amhällslära, samt *Lärobok i den filosofiska kriminalrätten* (3:e delen), säkerligen det i sitt slag fullständigaste arbete den svenska litteraturen eger. Dessutom efterlämnade han en stor mängd ännu tryckta manuskript, som nu förvaras i Lunds universitets bibliotek. Äfven till dessa outgifna skrifter har A. Nyblæus tagit omsorgsfull hänsyn i den omfattande redogörelse för B:s åsikter, som han ämnat i 3:e delen af "Den filosofiska forskningen i Sverige". L. H. A.*

Bibesco. 1. Barbo B., genom adoption furst i Tiribey, hospodar af Valakiet, f. 1799, studerade i Paris, återkom till hemlandet omkr. 1826 och inträdde i dess förvaltning, där han från 1830 efter hvarjantant beklädde flera olika ministerposter, både under den ryska provisoriska förvaltningen och under furst Alexander Ghika. Under sin broders regering (se nedan), som han kraftigt understödde, var han inrikesminister 1843—46. 1849 utnämndes han af sultanen till hospodar af Valakiet för sju år. Hans styrelse medförde åtskilliga reformer, han ordnade finanserna, reorganiserade armén, reglerade gränsförhållandena, förbättrade undervisningsväsendet och fullföljde zigenarnas emancipation. När ryssarna 1853 marscherade in i Valakiet, lämnade han Bukarest och begaf sig till Wien, men återvände efter deras aftåg, 1854. Efter nedläggandet af sitt hospodarskap (1856) invaldes han 1857 i divanen i Bukarest, hvilken skulle rådslå om de två rumänska furstendömenas ställning, och förklarade sig för bådas förening under en utländsk prins. Död i Nizza 1869.

2. Georg B., den förras broder, hospodar af Valakiet, f. 1804, gjorde sina studier i Paris, återvände till Valakiet omkr. 1825 och medverkade i förvaltningen under general Kisselevs provisoriska regering. Efter furst Alexander Ghikas utnämning till hospodar 1834 tog han afsked. Han valdes 1841 till medlem af landtdagen och trädde i afgjord opposition mot furst Ghikas regering, efter hvars störande (1842) han själf blef vald till hospodar (1843), hvilket val gillades af Ryssland och fick Portens bekräftelse. Med representationen råkade han snart i konflikt, och han suspenderade den 1844 ända till 1846. Landet gjorde under B:s styrelse betydliga framsteg. Klostrens slafvar (zigenare) frigåfvos, gränslinjen mellan Valakiet och Moldau upphäfdes, vägar byggdes, och andra offentliga arbeten företogs. Den af fransk bildning starkt påverkade utvecklingen af undervisningsväsendet fortgick. För den radikala rörelse, som kräfde frigörelse från det ryska protektoratet samt en liberal konstitution, stod B. främmande, och då den efter februarirevolutionen tog öfverhand, fann han sig nödsakad att abdikera (26 juni 1848) och lämna landet. Han återvände emellertid senare, invaldes 1857 i divanen i Bukarest och röstade för Donaufurstendömenas förening under en utländsk prins. Hans kandidatur egde goda utsikter vid hospodarvalet i Valakiet 1859, men trängdes undan, då furst Kusas val innebar unionens förverkligande. Död i Paris 1873.

— Hans son, furst Georg B., f. 1834, uppföstrad i Frankrike, numera bosatt i Bukarest, deltog i Frankrikes mexikanska och tyska krig samt har om aderns och farbroderns regeringar utgivit: *Régne de Bibesco, correspondance et documents 1843—56* (2 bd, 1893—94).

(H. B.—n.)

Bibi (fr.), en hatt (för såväl damer som herrar) med synnerligt smalt brätte.

Bibiëna, da, italiensk konstnärsfamilj. Se Galli.

Bi'blia paū'perum (lat.), "de fattiges bibel" eller "munkbibeln", namn på en samling bilder, hvilka framställa de viktigaste af de tilldragelser, som omtalas i gamla och nya testamentet, samt äro försedda med korta förklaringar och bibelspråk, mest på latin. Den leder sitt ursprung från 13:e årh. och fick sitt namn af munkarna, hvilka älskade att kalla sig själva "pauperes" (de fattige). En utvidgning af dessa bibeltaflor i afseende på såväl bilder som text var det med utförliga rimmade berättelser försedda s. k. *Speculum humane salvationis* (frälsningsspegele). Båge dessa voro före reformationen — i synnerhet bland predikarbröder och franciskaner — den hufvudsakliga ledtråden vid predikningars författande. De ifrågavarande bilderna upprepades tidigt i skulpturer samt vägg- och glasmålerier, äfven i Sverige (jfr O. Sylwan, "En svensk medeltidskonstnär och hans verk", i Nord. tidskr. 1900), och de blefvo därigenom af stor betydelse för medeltidens konsthistoria. Af dessa bilder eger man, utom handteckningar (med eller utan handskrifven text), äfven tafveltryck från träsnideriets äldsta tid, sådeles i Tyskland och Holland, äfvensom typografiska tryck på latin och tyska. De äldsta bland dessa utgingo från Bamberg. En faksimile-upplaga af det enda med 50 bilder försedda exemplaret (förr i Wolfenbüttel, nu i Bibliothéque nationale) utgafs 1903 af P. Heitz, med en inledning af W. L. Schreiber (sp. 255—256 visa en sida därur i faksimile). Jfr Boktryckarkonst. (R. G.)

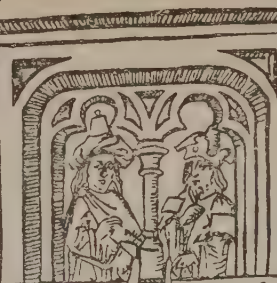
Biblicität, öfverensstämmelse med bibeln; skrift-enlighet.

Bibliofil (af grek. *bibli'on*, bok, och *fil'os*, vän), bokvän, bokälskare, boksamlare. I sistnämnda bemärkelse förväxlas ordet ofta med biblioman (se d. o.). Både bibliofilen och bibliomanen samla böcker, men den förre fäster sig därvid i synnerhet vid deras innehåll och samlar hufvudsakligen i vetenskapligt syfte, hvar emot bibliomanen mera fäster sig vid vissa yttre egenskaper, såsom deras sällsynthet o. d. Af största betydelse i vetenskapligt hänseende äro de i åtskilliga länder af bibliofiler bildade sällskapen för utgifning i tryck af sällsynta böcker, värdefulla handskrifter samt bibliografer o. d. Dit höra i England de bekanta "printing clubs", såsom "Camden society" (stiftad 1838), "Shakespeare society" (1840), "Early english text society" (1864) m. fl.; i Frankrike "Société des bibliophiles français" (1820), "Académie des bibliophiles" (1866—70) och "Société des bibliophiles contemporains" (1887); i Tyskland "Gesellschaft der bibliophilen" (1899), Gutenberg-gesellschaft (1901) m. fl. I Sverige arbeta i samma syfte "Svenska fornskrift-sällskapet" i Stockholm (stiftadt 1843), "Svenska litteratursällskapet" i Uppsala (1880) samt "Föreningen för bokhandverk" i Stockholm (1900). Jfr Le Petit, "L'art d'aimer les livres" (1884), Mühlbrecht, "Die bücherliebhaberei am ende des 19:en jahrhunderts" (1898), och Rouveyre, "Connaissances nécessaires à un bibliophile" (10 bd, ny uppl. 1899).

B. L.

Bibliofobi (af grek. *bibli'on*, bok, och *fo'bos*,

In rebecca matre claret iacob
 audisti ip aliq' tpe euenire pot
 Et q' iacob m' f' c' t' h' i' p' a' f' i' u' i' n'
 f' i' u' i' n' i' a' c' o' b' d' e' h' i' c' r' a' f' i' c' a' n' u' i' .
 Et ad t' e' i' a' c' h' o' u' s' u' k' n' e' c' e' m'
 f' u' b' t' i' g' e' t' e' a' d' b' a' f' i' g' u' r' a' b' a' t'
 f' i' n' g' a' c' r' u' c' i' f' i' x' i' u' i' n' t' e' r' r' a' p' e' g' y' p' t' i' u' i'
 h' e' r' o' d' e' s' i' p' s' u' i' n' a' u' a' t' i' o' n' e' s' h' u' i' u' t'
 p' r' e' t' e' n' d' u' i'

l' e' r' e' i' n' p' m' o' b' b' u' r' e' g' a' f' i' c' a' n' u' i' .
 q' u' i' r' e' s' a' u' l' i' n' i' s' t' a' p' r' o' p' r' i' e' t' a' t' e' s' u' e'
 q' u' i' r' e' r' e' d' a' u' i' d' a' d' m' e' t' h' o' d' o' s' u' e'
 u' i' r' o' r' e' a' t' d' a' u' i' d' d' o' t' e' m' y' c' o' l' l' a' b' o' r'
 m' i' l' i' t' e' i' p' s' u' m' p' u' n' a' f' e' n' e' l' e' t' a' t' i' o' n' e'
 f' i' a' u' e' t' h' i' c' e' u' a' l' i' t' q' u' i' r' e' s' e' o' m' m' u' n' i' t' a' t' e'
 h' i' c' a' t' s' a' u' l' h' e' r' o' d' i' n' f' i' g' u' r' a' t' q' u' i' d' a' m'
 e' p' i' s' t' o' l' a' s' a' d' p' e' r' u' d' i' u' m' q' u' i' d' a' m'
 i' o' s' e' p' h' e' i' u' c' a' m' m' a' r' i' a' i' e' g' y' p' t' i' u' i'
 d' u' x' i' t' e' t' l' i' s' t' u' a' n' q' u' i' r' e' r' e' t' u' a' t' i' o' n' e'
 c' u' e' u' a' l' i' t'

plage. f. 15.

David

f' i' c' t' i' o' n' e' s' i' g' n' i' f' i' c' a' n' t' e' s' p' e' r' i' e' n' t' i' a' s' m' o' n' d' i' b' u' s' h' u' m' i' l' i' t' a' t' i' a' s'
 f' i' c' t' i' o' n' e' s' i' g' n' i' f' i' c' a' n' t' e' s' p' e' r' i' e' n' t' i' a' s' m' o' n' d' i' b' u' s' h' u' m' i' l' i' t' a' t' i' a' s'

99 Inquit recta patris
 Jacob fundit f'ris

99 Per mycol dauid
 Sauli ludios libavit

h' e' r' o' d' e' s' d' o' m' i' n' u' s' a' u' t' d' a' u' i' d' i'
 h' e' r' o' d' e' s' d' o' m' i' n' u' s' a' u' t' d' a' u' i' d' i'

f' i' c' t' i' o' n' e' s' i' g' n' i' f' i' c' a' n' t' e' s' p' e' r' i' e' n' t' i' a' s' m' o' n' d' i' b' u' s' h' u' m' i' l' i' t' a' t' i' a' s'

99 Herodis dira: xpc puer effugit terram

fruktan), bokskygghet, bokhat. Jfr Bibliomani.

Bibliognosi (af grek. *bibliōn*, bok, och *gnōsis*, kunskap, kännedom), bokkännedom. — Bibliognost, bokkännare.

Bibliograf (af grek. *bibliōn*, bok, och *grafein*, skriva) betydde i forntiden en afskrifvare af böcker. Efter boktryckarkonstens uppfinning fingo boktryckare detta namn, men sedermera blef det benämning på personer, som förstodo att uttolka och läsa gamla handskrifter. I midten af 1700-talet fick ordet i Frankrike bemärkelsen af bokkännare och sedermera sin nuvarande bemärkelse, författare af bibliografer. Se Bibliografi. B. L.

Bibliografi (af grek. *bibliōn*, bok, och *grafein*, skriva), egentl. bokbeskrifning, bokkännedom, nyttjas såsom benämning såväl på den vetenskap, som har till uppgift att förteckna samt beskriva alla eller särskilda länders, folks och tiders litterära alster, som ock på en efter denna vetenskaps regler upprättad bokförteckning. I den förra bemärkelsen sammanfaller ordet till en viss grad med bibliologi och bibliognosi. — Såsom bibliografiens grundläggare kan Konrad Gesner med skäl nämnas, hvilken i sin "Bibliotheca universalis" (1545—55) sökte sammanställa alla då kända arbeten på latin, grekiska och hebreiska, ehuru benämningen bibliografi först infördes af L. Jacob de St. Charles i hans "Bibliographia parisiensia" (1645).

En bibliografi uppställs olika alltefter de olika behof, den är afsedd att fylla: vetenskaplig-systematisk, kronologiskt eller alfabetiskt efter författarnas namn eller de anonyma boks titlarnas hufvudord. Den meddelar antingen endast boks titlarna ("ren bibliografi") eller ock därjämte uppgifter om böckernas innehåll, värde, yttre beskaffenhet, pris och öden ("använd bibliografi") och stundom äfven biografiska uppgifter öfver författarna ("författar-lexikon", "biobibliografi"). Nedan meddelas de viktigaste af de olikartade bibliografierna, ordnade gruppvis efter de ämnens de behandla, hvarvid dock de nordiska ländernas blifvit särskildt i slutet sammanförda.

a) **Bibliografisk litteratur.** Bibliografer häröfver meddelas i Petzholdt, "Bibliotheca bibliographica" (1866), hvari äfven finnes en redogörelse för de bibliografiska systemen; Stein, "Manuel de bibliographie générale" (1897), Langlois, "Manuel de bibliographie historique" (2 h., 1901—04), Josephson, "Bibliographies of bibliographies" (1901) med tillägg af Grundtvig i "Gedanken über bibliographie" (i "Centralblatt für bibliothekswesen", 1903: s. 405—44); "List of bibliographical works in the reading room of the British museum compiled by G. W. Porter, 2:d ed. revised by G. K. Fortescue" (1889) samt "List of bibliographies of special subjects in the John Crerar's library, Chicago" (1902).

b) **Världslitteraturen** (Universalbibliografer). En allmän bibliografi omfattande alla länders och tiders litteratur, sådan som t. ex. Gesners ofvan nämnda "Bibliotheca universalis" (1545—55) och Georgi, "Allgemeines europäisches bücher-lexicon" (1742—58), synes — med den ofantliga utsträckning litteraturen numera vunnit — vara omöjlig. Tanken härpå har dock i senare tider åter upptagits af det i Bruxelles 1895 grundlagda "Institut international de bibliographie", som bl. a. har till uppgift att utarbete en "Répertoire bibliographique universel",

samt äfven delvis af Royal society (se d. o.) i London, på hvars föranstaltande en "International catalogue of scientific literature" (1903) börjat utgifvas, upptagande förteckningar öfver den årligen fr. o. m. 1901 i alla världens länder utkommande naturvetenskapliga och matematisk-astronomiska litteraturen, utarbetade efter en gemensam plan af ombud i de särskilda länderna.

Bland allmänna bibliografer kunna ock de s. k. författar- och litteraturrexika räknas, bland hvilka här endast några större och mera omfattande må nämnas, såsom Jöcher, "Allgemeines gelehrten-lexicon" (1750—51) med fortsättningar af Adelung (1784—87), Rotermund (1810—19) och Günther (1897); Dantes, "Dictionnaire biographique et bibliographique" (1875—77), Vapereau, "Dictionnaire universel des littératures" (1876) och "Dictionnaire des contemporains" (6:e uppl. 1893, med suppl. 1895), Bornmüller, "Biographisches schriftstellerlexikon der gegenwart" (1882), och De Gubernatis, "Dictionnaire international des écrivains du jour" (1888—91), härjämte de i olika länder utgifna biografiska lexika och konversationslexika äfven meddela i sina biografier öfver författarna uppgifter om deras skrifter.

c) **Sällsynta, dyrbara och värdefulla arbeten.** Bibliografer af detta slag hafva åstadkommit af t. ex. Brunet, "Manuel du libraire et de l'amateur des livres" (1810, 5:e uppl. 1860—65) med supplement af G. Brunet och Deschamps (1878—80); Ebert, "Allgemeines bibliographisches lexicon" (1821—30), och Graesse, "Trésor des livres rares et précieux" (1849—69). I England och Amerika hafva sedan 1880-talet till ledning för den stora allmänheten utgivits åtskilliga förteckningar öfver de bästa och mest omtyckta arbetena inom hufvudsakligen den på engelska utgifna litteraturen, bland hvilka här må nämnas endast Swan Sonnenschein, "The best books. A reader's guide to the choice of the best available books (about 50,000) in every department of science, art and literature" (1887, 2:d ed. 1891, omtyckt flera gånger, senast 1903).

d) **Förbjudna och indragna arbeten.** Förteckningar öfver samlingar af detta slag finnas i Peignot, "Dictionnaire critique des livres condamnés au feu, supprimés ou censurés" (1806; jämte tillägg af Brunet 1848—49), och Mendham, "The literary policy of the church of Rome" (1830), Reusch, "Der index der verbotenen bücher" (1883—85), "Index librorum prohibitorum Leonis XIII jussu recognitus et editus" (1900) samt "Catalogue des ouvrages condamnés comme contraires à la morale publique 1814—73" (Paris, 1874) m. fl.

e) **Anonyma och pseudonyma arbeten.** Bland detta slags bibliografer må nämnas Placcius, "Theatrum anonymorum et pseudonymorum" (1708) med forts. af Mylius, "Bibliotheca anonymorum et pseudonymorum" (1740), Franklin, "Dictionnaire des noms, surnoms et pseudonymes latins de l'histoire littéraire du moyen-âge 1100—1530" (1875), Barbier, "Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes publiés en français et latin" (1806—08, 3:e tillökade uppl. 1872—79) med suppl. af G. Brunet (1889); Weller, "Lexicon pseudonymorum" (1856, 2:a uppl. 1886) och densammes "Die falschen und fingierten druckorte" (1858, 2:a uppl. 1864); De Manne, "Nouveau dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes" (1862, 3:e uppl. 1868);

Quérarä, "Les supercheries littéraires dévoilées de la littérature française" (1847—53, 2:a tillökade uppl. 1869—71); D'Heylli [pseud. för Poinot], "Dictionnaire des pseudonymes" (1869, ny uppl. 1887); Joliet, "Les pseudonymes du jour" (1867, ny uppl. 1884); Sommervogel, "Dictionnaire des ouvrages anonymes publiés par des religieux de la Compagnie de Jésus" (1884); Melzi, "Dizionario di opere anonime e pseudonime di scrittori italiani" (1848—59), med suppl. af Passano (1887) och Rocco (1888); Olphar Hamst [pseud. för Ralph Thomas], "Handbook of fictitious names" (1868); Halkett o. Laing, "A dictionary of the anonymous and pseudonymous literature of Great Britain" (1882—88); Cushing, "Initials and pseudonyms" (1886—88) och densamma "Anonyms" (1890); Van Doorninck, "Bibliotheek van nederlandse anonymen en pseudonymen" (1867—70) och "Vermomde en naamlooze schrijvers" (1883—85); Belecourt, "Essai d'un dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes publiés en Belgique depuis 1830" (1863); Schmidt, "Galerie deutscher pseudonymen schriftsteller" (1840); Holzmann och Bohatta, "Deutsches anonymlexikon 1501—1850" (1902—03, forts.); Collin, "Anonymy og pseudonymy i den danske, norske og islandske litteratur" (1869); Hj. Pettersen, "Anonymy og pseudonymy i den norske litteratur 1678—1890" (1890), och Bygdén, "Svenskt anonym- och pseudonymlexikon" (1898—1904, forts.).

f) *Alla arbeten utgifna af och om en viss samhällsklass eller person.* Sådana finnas upptagna i t. ex. Backer, "Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus" (1853—61), ny uppl. utg. af Sommervogel (1890—1900); Renouard, "Annales de l'imprimerie des Alde" (3:e uppl. 1834) och "Annales de l'imprimerie des Estienne" (1837—38); Willems, "Les Elzevier" (1880) med "supplément" af G. Berghman (1897); Blades, "The biography and typography of W. Caxton" (1887, 2:a uppl. 1892); De Bafines, "Bibliografia dantesca" (1845—48, fortsatt af Carpellini, 1866, och Ferazzi, 1873); Bongesco, "Bibliographie des oeuvres de Voltaire" (1882—92), Van der Haeghen m. fl., "Bibliographie lipsienne" (1886—88) och "Bibliotheca erasmiana" (1887—1900); Lacombe, "Bibliographie des ouvrages de Léopold Delisle" (1902).

g) *Alla under en viss tidrymd utgifna arbeten.* Bibliografier af detta slag äro bl. a. Panzer, "Annales typographici ab artis inventæ origine ad 1536" (1793—1803); Hain, "Repertorium bibliographicum, in quo libri omnes ab arte typographica inventa ad 1500 typis expressi enumerantur" (1826—38) med "Indices" af Burger (1891) och "Supplément" af Copinger (1895—1902); Proctor, "Index to early printed books in the British museum from the invention of printing to 1500" (1898) med suppl. för "1501—25" (1903); Pellechet, "Catalogue général des incunables des bibliothèques de France, I" (1897).

h) *Alla till en viss vetenskap hörande arbeten* (vetenskapliga fackbibliografier). Bibliografier af detta slag äro bl. a., för teologi: Winer, "Handbuch der theologischen litteratur" (3:e uppl. 1838—42, med tillägg); Zuchold, "Bibliotheca theologica 1830—62" (1864); Baldamus, "Die erscheinungen der deutschen litteratur auf dem gebiete der katholischen und protestantischen theologie 1865—79" (1870—85); Hurst

"Literature of theology" (1895); Pérennès, Brunet et Migne, "Dictionnaire de bibliographie et bibliologie catholique" (1859—60), och Gla, "Systematisches repertorium der katholisch-theologischen litteratur, welche in Deutschland, Österreich und der Schweiz 1700—1900 erschienen ist" (1903—04, forts.); för rätts- och statsvetenskap: Lipenius, "Bibliotheca juridica" (1757, forts. till 1830); Schletter, "Handbuch der juristischen litteratur" (1843), och Enslin, "Bibliotheca juridica", med forts. af Engelmann (1840—49), Wuttig (1868) och Rossberg (1877); Mühlbrecht, "Wegweiser durch die neuere litteratur der rechts- und staatswissenschaften 1868—1900" (2:a uppl. 1893—1901); Stammhammer, "Bibliographie des socialismus und communismus ... bis 1898" (1893—1900), "Bibliographie der socialpolitik" (1896) o. "Bibliographie der finanzwissenschaft" (1903); för medicin: Hahn, "Essai de bibliographie medicale" (1897); Choulant, "Handbuch der bücherkunde für die ältere medicin" (1841) med tillägg af Rosenbaum (1847); Engelmann, "Bibliotheca med.-chirurgica et anat.-physiologica 1750—1847" (8:e uppl. 1848) med tillägg 1848—67 (1868); Billings, "Index catalogue of the library of Surgeon generals office in Washington" (16 dlr, 1880—95) o. "New series" (8 dlr, 1896—1903, forts.); Billings o. Fletcher, "Index medicus. A monthly classified catalogue of the current medical literature" (21 dlr, 1879—99); "Bibliographia medica 1900—1902", Callisen, "Medicinisches schriftsteller-lexicon" (1830—45); "Biographisches lexikon hervorragender ärzte aller zeiten und völker" (1884—88) och Pagel, "Biographisches lexikon hervorragender ärzte des 19:n jahrhunderts" (1900—01); för naturvetenskaperna: Engelmann, "Bibliotheca historico-naturalis 1740—1846" (1849), Engelmann o. Carus, "Bibliotheca zoologica 1846—60" (1861), forts. för 1861—80 af Taschenberg (1887—1902); Bosgoed, "Bibliotheca ichthyologica et piscatoria" (1874); Hagen, "Bibliotheca entomologica" (1863); Pritzel, "Thesaurus litteraturae botanicae" (1851, 2:a uppl. 1877); Jackson, "Guide to the literature of botany" (1881); Margerie, "Catalogue de bibliographies géologiques" (1896); Groth m. fl., "Repertorium der mineralogischen und kristallographischen litteratur" (1886—1900); Fuchs, "Repertorium der chemischen litteratur" (1806—12); Zuchhold och Ruprecht, "Bibliotheca chemica" (1859 o. 1872); Bolton, "A select bibliography of chemistry 1492—1892" (1893) med 2 supplement (1899—1901); Fassig, "Bibliography of meteorology" (1889—91); May och Salle, "Bibliography of electricity and magnetism" (1884—86); för teknologi: Schubarth, "Repertorium der technischen litteratur" 1823—53, med forts. för 1854—73 af Kerl och därefter årligen af Kais. patentamt i Berlin (1874 och följ.); Haferkorn och Heise, "Handy-lists of technical literature" (1889—91); Bolton, "A catalogue of scientific and technical periodicals 1665—1895" (1897); för de matematiska vetenskaperna: Rogg, "Bibliotheca mathematica" (1830; forts. af Sohncke, 1854, och Erlecke, 1872); Eneström, "Bibliotheca mathematica 1884—1904" (forts.), och Pogendorff, "Biographisch-literarisches handwörterbuch zur geschichte der exacten wissenschaften" (1863—1904, forts.); Houzeau och Lancaster, "Bibliographie générale de l'astronomie" (1887—89); Boersch, "Geodetische litteratur" (1889) äfvensom

den på Royal societys i London initiativ årligen utkommande "International catalogue of scientific literature", som redan (sp. 257) blifvit omnämnd; för *filologi*: Vater, "Litteratur der grammatiken, lexica etc. aller sprachen der erde" (2:a uppl. 1847); Engelmann, "Bibliothek der neueren sprachen, 1800—68" (1842—69); Trübner, "Catalogue of dictionaries and grammars of the principal languages and dialects of the world" (2:a uppl. 1882); Pott, "Zur litteratur der sprachkunde Europas" (1887); Engelmann, "Bibliotheca philologica 1750—1852" (1853) och densamma "Bibliotheca scriptorum classicorum 1700—1878" (8:e uppl. af Preuss 1880—82); Hübner, "Bibliographie der klassischen alterthumswissenschaft" (2:a uppl. 1889); för *filosofi och pedagogik*: Ersch af Geissler omarbetade "Bibliographisches handbuch der philosophischen litteratur der deutschen" (1850) och Büchting, "Bibliotheca philosophica" (1867, med forts. 1872); Scott, "Handbuch der pädagogischen literatur der gegenwart" (1869—72); Monroe, "Bibliography of education" (1897); för *de historiska vetenskaperna*: Pott-hast, "Bibliotheca historica medii ævi" (1862, 2:a uppl. 1896); Chevalier, "Répertoire des sources historiques du moyen âge" (1877—1904, forts.); Oesterley, "Wegweiser durch die literatur der urkundensammlungen" (1885—86); Meusel, "Struvii bibliotheca historica" (1782—1804); Koner, "Repertorium über die auf dem gebiete der geschichte mit ihrer hilfswissenschaften 1800—50 erschienenen bücher" (1852—56); Pohler, "Bibliotheca historico-militaris" (1886—99); Engelmann, "Bibliotheca geographica" (1858); Schmidt, "Bibliotheca historico-geographica" (1853—61); fortsatt af Müldener, men delad i "Bibliotheca historica" (1862—82) och "Bibliotheca geographico-statistica" (1862—69); Petherick, "Index to the literature of geography" (1887); "Bibliotheca geographica herausgegeben von der gesellschaft für erkunde in Berlin", bearb. von Baschin 1891—1900 (1895—1904); Chavanne, Karpf och Le Monnier, "Die litteratur über die polarregionen der erde" (1878); Oettinger, "Bibliographie biographique universelle" (2:a uppl. 1854); Ungherini, "Manuel de bibliographie biographique et d'icographie des femmes célèbres" (1892, med suppl. 1900); för *skön konst*: "Universal catalogue of books on art" (1870, med suppl. 1877); Vinet, "Bibliographie des beaux-arts" (1874—77), samt Jelinek, "Internationale bibliographie der kunstwissenschaft 1902" (o. följ. år); Whistlings af Hofmeister omarbetade och fortsatta "Handbuch der musikalischen litteratur 1845—91" (10 bd, 1846—93); Eitner, "Bibliographie der gedruckten musik-sammelwerke des XVI und XVII jahrhunderts" (1877) och "Biographisch-bibliographisches quellen-lexikon der musiker und musikgelehrten der christlichen zeitrechnung bis zur mitte des 19:n jahrhunderts" (10 bd, 1900—04). I de flesta vetenskaper utgifvas numera årliga öfversikter öfver däri under föregående år utkommen facklitteratur, i synnerhet i Tyskland, där f. n. ett femtiotal "Jahresberichte" utkomma, bland hvilka här må nämnas endast några af de äldsta, såsom "Pädagogischer jahresbericht" fr. 1846, "Jahresbericht der klassischen alterthumswissenschaft" fr. 1873, "Jahresberichte der geschichtswissenschaft" fr. 1878, "Jahresbericht der germanischen philologie" fr. 1879, "Theologischer jahresbericht" fr. 1881 och

"Jahresbericht der romanischen philologie" fr. 1890.

i) *Lärda samfunds, universitets och läroverks publikationer*. Af bibliografier häröfver må nämnas: Reuss, "Repertorium commentationum a societatibus litterariis editarum" (16 dlr, 1801—21); Scudder, "Catalogue of scientific serials of all countries, including transactions of learned societies in the natural, physical and mathematical sciences 1633—1876" (1879), "Catalogue of scientific papers compiled by the Royal society of London 1800—83" (12 dlr, 1867—1902); "Yearbook of the scientific and learned societies of Great-Britain and Ireland" (ett bd årl. fr. 1884); Lasteyrie, Lefèvre-Pontalis och Bougenot, "Bibliographie générale des travaux historiques et archéologiques publiés par les sociétés savantes de la France" (1888—1902, forts.); Deniker, "Bibliographie des travaux scientifiques publiés par les sociétés savantes de la France" (1895—97, forts.); Müller, "Die wissenschaftlichen vereine und gesellschaften Deutschlands im 19:n jahrhundert. Bibliographie ihrer veröfentlichungen bis auf die gegenwart" (1883—87); Maire, "Catalogue des thèses de sciences soutenues en France 1810—90" (1892) och densamma "Répertoire alphabétique des thèses de doctorat-ès-lettres des universités françaises 1810—1900" (1903) samt den årligen, fr. o. m. 1884 utkommande "Catalogue des thèses et écrits académiques"; "Jahresverzeichniss der an den deutschen universitäten erschienenen schriften", årligen fr. o. m. 1885; "Jahresverzeichniss der schweizerischen universitätsschriften", årligen fr. o. m. 1897; Klusmann, "Systematisches verzeichniss der abhandlungen welche in den schulschriften sämtlicher an dem programtausche teilnehmenden lehranstalten erschienen sind 1876—1900" (1889—1903) och "Jahresverzeichniss der an den deutschen schulanstalten erschienenen abhandlungen" (årl. fr. o. m. 1889).

j) *Alla inom eller om ett visst land utgifna arbeten* ("nationalbibliografier"). Med förbigående af de nästan i alla länder utkommande årskatologerna och bokhandelstidningarna anföras här nedan de förnämsta arbetena öfver de särskilda ländernas litteratur:

Belgien: Van der Haeghen m. fl., "Bibliotheca belgica. Bibliographie générale des Pays-Bas" (1880—1904, forts.); "Bibliographie nationale. Dictionnaire des écrivains belges et catalogue de leurs publications 1830—80" (1884—1901, med suppl. 1901, forts.); Pirenne, "Bibliographie de l'histoire de Belgique" (1893—1901, 2:a uppl. 1902); De Potter, "Vlaamsche bibliographie 1830—90" (1902).

Bulgarien: Jireček, "Bibliographie de la littérature bulgare moderne 1860—70" (1872).

Böhmen: Hanus, "Quellenkunde und bibliographie der böhmisch-slovenischen literaturgeschichte 1348—1868" (1868); Doucha, "Bibliographisches wörterbuch der czechisch-slowakischen literatur 1774—1865" (1865).

England: Watt, "Bibliotheca britannica or a general index to british and foreign literature" (4 dlr, 1824); "Catalogue of books in the library of British museum printed in England, Scotland and Ireland and of books in english printed abroad to 1640" (3 dlr, 1884); Lowndes, "The bibliographer's

manual of english literature" (1857—64; ny uppl. af Bohn 1869); Allibone, "A critical dictionary of english literature" (1858—71) med "Supplement" af Kirk (1891, ny uppl. 1902); Sampson Low, "English catalogue of books" (1835—89) och därefter årligen, jämte "Index" (1858—93); Poole, "Index to periodical literature" utg. i England och Amerika 1802—96 (2 dlr, 3:e uppl. 1882, o. 3 suppl. 1888—97); Cotgreave, "Contents-subject index to general and periodical literature" (1900); "Index to periodicals" för 1890 och följ. år, utg. årligen af redaktionen för "Review of reviews".

Frankrike: Brunet, "La France littéraire au XV:e siècle" (1865); Quérard, "La France littéraire" (1827—39) med "Supplément" (1854—64) och "La littérature française contemporaine" (1827—49); Lorenz, "Catalogue générale de la librairie française 1840—85" (1866—88), fortsatt för 1886—99 af svensken D. Jordell (1892—1904, forts.); Jordell, "Répertoire bibliographique des principales revues françaises 1897—99" (3 årg., 1898—1901); Vicaire, "Manuel de l'amateur de livres du XIX:e siècle" (1894—1904, forts.); Monod, "Bibliographie de l'histoire de France" (1888).

Grekland: Legrand, "Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs aux XV:e, XVI:e [et XVII:e] siècles" (1885, 1894—96); Papadopouto-Vreto, "Katalog öfver böcker tryckta på nygrekiska ... 1453—1821" (på nygrekiska 1845); Coromilas, "Catalogue des livres publiés en Grèce 1868—77" (1878).

Holland: Campbell, "Annales de la typographie néerlandaise au XV:e siècle" (1874, med 4 suppl. 1878—90); Van Abkoude, "Naamregister van nederduitsche boeken 1600—1787, vermeerder door Arrenberg" (1788), fortsatt i "Naamlijst" för 1790—1832 af De Jong och för 1833—49 af Brinkman (1835, 1858); "Brinkmans Catalogus der boeken ... en kaartwerken ... die 1850—82, 1882—91 en 1891—1900 in Nederland zijn uitgegeven ... door R. van Meulen" (1885—1903, forts.).

Italien: Ottino och Fumagalli, "Bibliotheca bibliographica italica. Catalogo degli scritti di bibliologia, bibliografia e biblioteconomia pubblicati in Italia e di quelli risguardanti l'Italia pubblicati all'estero" (2 dlr, 1889, 1895) med 4 suppl. för 1895—1900 samt "Indici" till hela arbetet (1896—1902); Haym, "Biblioteca italiana ossia notizia de' libri rari italiani" (4 dlr, 1771—73, 6:e uppl. 1803); Bernardini, "Guida della stampa periodica italiana" (1890); Turri, "Dizionario manuale della letteratura italiana 1000—1900" (2:a ed. 1900); Paggiaini, "Catalogo generale della libreria italiana 1847—99" (23 h., 1900—03, forts.).

Polen: Jocher, "Obraz bibliogr.-historyczny literatury i nauk w polsce" (3 dlr, 1840—57); Systematisk öfversikt af polska litteraturen till 1830, med alfabetiskt register utg. af Estreicher (1873); Wierzbowski, "Bibliographia polonica XV ac XVI sæculorum" (2 dlr, 1889—91); Estreicher, "Bibliographia polska" för 15:e och 16:e århundradena (1875) och 19:e årh. (18 bd, 1870—1900).

Portugal och Brasilien: Da Silva, "Diccionario bibliografico portuguez" (7 dlr, 1850—65) med "Suplemento" af B. Aranha (9 dlr, 1867—93).

Rumänien: Jarcu, "Bibliografia chronologica româna 1550—1870" (1873); Bianu och Hodos,

"Bibliografia romanésca veche 1508—1830" (1898—1903, forts.).

Ryssland: Gennadi, "Förteckning öfver rysk bibliografisk litteratur" (1858); Bokachev, "Förteckning öfver ryska bibliotekskataloger och bibliografisk litteratur" (1890); Sopikov, "Försök till en rysk bibliografi till 1820" (5 dlr, 1813—21, med "Register" 1899); Mejov, "Systematisk katalog öfver ryska böcker 1825—69" (1869) med 5 supplement (1870—89) och densammes "Rysk historisk bibliografi för 1800—54" (3 dlr, 1892—93), 1855—64 (1866) och 1865—76 (8 dlr, 1882—90) samt Vengerov, "Kritiskt biografiskt lexikon öfver ryska skriftställare och lärde" (5 dlr, 1888—97) — alla på ryska.

Schweiz: "Bibliographie und literarischer chronik der Schweiz" (1871—1900); "Bibliographisches bulletin der Schweiz" (1901—04, forts.) och "Bibliographie der schweizerischen länderkunde" (1892—1904, forts.).

Serbien: Novakovitch, "Serbisk bibliografi 1741—1867" (på serbiska, 1869); Petrowitch, "Essai de bibliographie française sur les serbes et les croates 1544—1900" (1900).

Spanien: Gallardo, "Ensayo de una bibliotheca española de libros raros y curiosos" (4 dlr, 1863—89); Hidalgo, "Diccionario general de bibliografía española" (7 dlr, 1862—81); Serrano y Sanz, "Apuntas para un biblioteca de escritoras españolas desde el año 1401 al 1833" (bd 1, 1903).

Tyskland och Österrike: Panzer, "Annalen der älteren deutschen litteratur von erfundung der buchdruckerkunst bis 1526" (1788—1805) jämte tillägg i Weller, "Repertorium typographicum" (1864, med suppl. 1874 o. 1885); von Maltzahn, "Deutscher bücherschatz des 16:en, 17:en und 18:en jahrhunderts" (1875); Heinsius, "Allgemeines bücherlexikon der in Deutschland von 1700(—1892) erschienenen bücher" (19 bd, 1812—94); Kayser, "Vollständiges bücherlexikon aller von 1750—1832 in Deutschland gedruckten bücher" (1833—38) med fortsättningar 1833—1902 (1834—1904); Kirchhoff, "Bücher-katalog 1851—60" (1856—61), fortsatt af "Hinrichs' fünf-jährskatalog der im deutschen buchhandel erschienenen bücher ... 1861—1900" (1866—1901); Georg och Ost, "Schlagwort-katalog. Verzeichniss der bücher und landkarten in sachlicher anordnung ... 1883—1902" (4 dlr, 1889—1904); Dietrich, "Bibliographie der deutschen zeitschrift-litteratur 1896—1903" (1897—1904). I såväl Goedeke, "Grundriss zur geschichte der deutschen dichtung" (7 bd, 2:a uppl. 1884—1900), Brümmer, "Lexikon der deutschen dichter und prosaischen ..." (bis 1895; 5 bd, 1884—95), som Kürschner, "Deutscher literatur-kalender" (årligen fr. 1879), finnas många uppgifter om tyska författaress skrifter.

Ungern: Szabó, "Fornungersk bibliografi 1473—1711" (2 dlr, 1884—85); Petrik, "Bibliographia Hungariae 1712—1860" (3 bd, 1888—97) och densammes "Ungersk bibliografi 1860—75" (1885), fortsatt af Kiszlingstein för 1876—85 (2 dlr, 1890) — alla på ungerska.

Amerika: Evans, "American bibliography. A chronological dictionary of all books ... printed in the United states from 1639 down to and including 1820, vol. 1: 1639—1729" (1903, forts.); Roorbach, "Bibliotheca americana. Catalogue of american

publications 1820—61" (4 bd, 1852—61); Kelly, "The american catalogue of books 1861—71" (1866—71); Leyboldt, "The american catalogue founded by F. Leyboldt ..., compiled under the editorial supervision of R. Bowker" (11 dlr, 1880—1900); Foley, "American authors 1795—1895" (1897).

Österländsk och judisk litteratur: Aufrecht, "Catalogus catalogorum. An alphabetical register of sansecrit works and authors" (3 dlr, 1891—1903); Zenker, "Bibliotheca orientalis" (2 bd, 1846 med suppl. 1861); Andreæ och Geiger, "Bibliotheca sinologica" (1864); Courant, "Bibliographie coréenne" (3 dlr, 1895—96); Chauvin, "Bibliographie des ouvrages arabes publiés dans l'Europe chrétienne 1810—85" (1892—1903, forts.); Fürst, "Bibliotheca judaica" (3 dlr, 1849—63); Benjaob, "Bibliographie der gesammten hebräischen litteratur mit einschluss der handschriften" (bis 1863, 1880), och Zeitlin, "Bibliotheca hebraica post-mendelsohniana. Bibliographisches handbuch der neuhebräischen litteratur seit beginn der mendelsohnischen epoche bis 1890" (2:a uppl. 1891—95).

Nordiska länderna. Af dessa eger Danmark de bästa bibliografiska arbetena öfver sin litteratur, bland hvilka här må nämnas: Bruun, "Den danske litteratur 1482—1550" (i St. kongel. biblioteks årsberetninger 1864—74, 2 bd); Bruun, "Bibliotheca danica, systematisk fortegnelse over den danske litteratur fra 1482 til 1830" (3 dlr, 1872—96 och 4:e del utg. af Ruschke 1902); "Danske bogfortegnelser" utg. för 1841—58 af Fabricius, 1859—92 af Vahl och 1893—1900 af Ehrencron-Müller; Collins ofvan (sp. 259) nämnda "Anonymer och pseudonymer i den danske, norske och islandiske litteratur" (1869) samt författarlexika; Bartholin, "De scriptis danorum" (1666), Møller, "Cimbria litterata" (3 bd, 1744), Worm, "Forsøg til et lexicon over danske, norske og islandiske lærde mænd" (3 bd, 1771—84); Nyerup och Kraft, "Almindeligt litteraturlæxikon for Danmark, Norge og Island" (1820), med supplement af Øst (1826—27 o. 1835—38), samt Erslew, "Almindeligt forfatterlexikon for Danmark med bilande 1814—40" (1843—53) med supplement för 1841—53 (1858—68), och Rørdam, "Brudstykker af et dansk-norsk forfatterlexikon for tiden för 1660" (i Personalhist. tidsskr. 1885). Därför finnes en mängd uplysningar om danska författares arbeten uti "Dansk biografisk lexikon tillige omfattande Norge 1537—1814", utgivet af C. F. Bricka samt efter hans död (i aug. 1903) af J. Steenstrup och L. Laursen (17 dlr, 1887—1904, forts.), äfven som i de litteraturhistoriska arbetena: N. M. Petersen, "Bidrag til den danske litteraturs historie", 2:den udg. ved Secher (5 bd, 1867—71); P. Hansen, "Illustreret dansk litteraturhistorie" (2 bd, 1886); Stolpe, "Dagspressen i Danmark indtil midten af 18 aarhundrede" (4 bd, 1878—82); Jørgensen, "Den danske dagspresse" (1901), och Andersen, "Danske forfatterinder i det 19 hundreaar" (1896). Bland specialbibliografier märkas: Allen, "Udvalg af de vigtigste kildekrifter og bearbejdelser af Danmarks historie" (i "Haandbog i fædrelandets historie", 8:e uppl. 1880 samt äfvenledes i den franska öfversättningen af detta arbete 1878); årliga historiska bibliografier, utgifna i dansk "Historisk tidsskrift" fr. 1870; Rist, "Hærens og flaadens historie 1660—1800 den danske litteratur med en fortegnelse over danske

skrifter, som vedrøre hærens og flaadens historie i dette tidsrum" (1889); Aagesen, "Fortegnelse over retssamlinger, retslitteratur m. m. i Danmark, Norge, Sverig och til dels Finland" (1876), fortsatt i Secher, "Fortegnelse over den danske retslitteratur 1876—83, 1884—88, 1889—93 och 1894—1901" (i "Ugeskrift for retsvæsen", 1884—1903); Thaarup, "Fortegnelse paa danske oversættelser af græske og latinske skribenter" (1836); Thomassen, "Fortegnelse over dansk pedagogisk litteratur" (1896, årligen fortsatt i "Aarbog for folkskolen"); Warming, "Den danske botaniske litteratur 1880" (i Botanisk tidsskrift 1880, hvori årliga fortsättningar äfven finnas utgifna); Gosch, "Udsigt over Danmarks zoologiske litteratur 1597—1875" (3 afd. 1870—78); Borgen, "Fortegnelse over dansk lægevidenskabelig litteratur 1859—1902" (1903); Hansen, "Fortegnelser over danske landbrugsskrifter" (1900); Grundtvig, "Danmarks forst- och jagtlitteratur" (1901); [Andersen], "Fortegnelse over de af det kongel. danske videnskabernes selskab udgivne arbejder" (1892); Philipson, "Den holbergske litteraturs historie och bibliographie" (1847); Bruun, "Holbergs Peder Paars. Et afsnit af en Holbergsbibliografi" (1862); Liebenberg, "Bidrag til den oehlenschlägerske litteraturs historie" (1868). Öfver Danmarks biländer *Grönland och Island* finnas bl. a. följ. specialbibliografier: Lauridsen, "Bibliographia groenlandica" (1890); Borgfirðingur, "Stutt rithöfundatal á Íslandi 1400—1882" (1884); Lidderdale, "Catalogue of books printed in Iceland 1578—1880 in the British museum" (1885), med supplement utg. af Fiske (3 h., 1886—90). Årliga islandiska bokförteckningar finnas intagna i "Nordisk boghandlertidende" sedan 1866 samt för 1878—83 af P. Melsted i "Nordisk tidsskrift, utg. af Letterstedtska föreningen 1883—85". Öfver den fornisländska och fornorska litteraturen har Möbius, "Catalogue librorum islandicorum et norvegicorum" (1856) blifvit fortsatt i dennes "Verzeichniss der auf dem gebiete der altnordischen (altisländischen und altnorwegischen) sprache und literatur erschienenen schriften" (1880).

Norge: Hj. Petersen, "Bibliotheca norvegica. Norsk boglexikon 1643—1813" (1899—1901); "Norsk bogfortegnelse", 1814—47 utg. af M. Nissen, 1848—65 af Botten-Hansen och Siegwart Petersen, 1866—72 af Boeck, 1873—90 af Feilberg samt 1891—1900 af Haffner (1902). Af universitetsbiblioteket i Kristiania utgifvas fr. o. m. 1883 i dess "Aarbog" fullständiga årskataloger öfver den nyutkomna norska litteraturen (äfven kartor, musiknoter, tidningar och tidskrifter). Kraft, "Norsk forfatterleksikon 1814—56", utg. af Lange (1863), har till sitt innehåll uppgått i Halvorsen, "Norsk forfatterleksikon 1814—80", efter dennes död (1900) fortsatt af H. Koht (1881—1904, forts.). Botten-Hansen, "La Norvège littéraire au XIX:e siècle" (1868).

Bland specialbibliografier märkas utom Hj. Petersens redan nämnda (sp. 259) "Anonymer och pseudonymer i den norske litteratur 1678—1890" (1890) densammes "Udlændingers rejser i Norge" (1897); Th. Boeck, "Fortegnelse over skrifter og avhandlingar over Norges fiskerier" (1880) och densammes "Fortegnelse over Norges officielle statistik 1828—89" (1891); "Norsk botanisk litteratur för 1859—70", förtecknad af Blytt, och för 1871—1900 af Wille, i "Botaniska notiser" (jfr Bot. notiser 1902,

s. 49 ff.); Halvorsen, "Bibliografiske oplysninger om H. Ibsens samlede værker" (1901), E. Schönberg, "Översigt over den norske medicinske literatur i det nittende aarhundrede" (1897), och Warmuth, "Katalog over norsk musikforlag og norske komponisters værker udkomne i udlandet" (1887).

Finland: Elmgren, "Öfversigt af Finlands literatur 1542—1863" (1861, 1865); Lilja, "Bibliographia hodierna Fenniae" (1846, 1848, 1859); "Finsk bokkatalog 1878—85" (bilagor till Finsk tidskrift); "Katalog öfver den svenska literaturen i Finland samt arbeten på främmande språk af finländska författare eller utgifna i Finland" 1886—90 af Bergroth (1892), 1891—95 af Hirn (1897) och 1896—1900 af Bergroth (1902); Pipping, "Förteckning öfver böcker utg. på finska" (1856—57); Vassenius, "La littérature finnoise. Catalogue alphabétique et systématique 1544—1877" (1878) med suppl. för 1878—79 (1880), 1880—85 (1887), 1886—91 (1892) och 1892—95 (1897); "Årskatalog för finska bokhandeln 1895—1903" (forts.). Bland finska specialbibliografier må nämnas: Rancken, "De litteris historicis et geographicis fenorum usque ad 1722" (1851); Pipping, "Historiska bidrag till Finlands calendariografi" (1858—62); Renvall, "Finlands periodiska litteratur 1771—1871" (1871); von Plajer, "Förteckning öfver skrifter i rätts- och statsvetenskapliga ämnen m. m., utgifna i Finland åren 1809—78" (1879); Hultin, "Den svenska skönlitteraturen i Finland t. o. m. 1885" (1888); Lagerborg, "Finland i utländsk historisk literatur. Bibliografiska meddelanden" (1897), Quigstad och Wiklund, "Bibliographie der lappischen literatur" (1899), Leinberg, "Dissertationes academicæ fenorum extra patriam" (1900) och densammes "Orationes academicæ fenorum extra patriam habitæ" (1901); Hjelt, "Öfversikt af Finlands naturalhistoriska litteratur 1640—1827, systematiskt ordnad" (1896); "Bibliotheca zoologica Fenniae, herausgegeben von zoologen Finlands. T. 1: A—L." (1902); Borodkin, "Finland i rysk litteratur. Materialier till en bibliografi" (på ryska, 1902). Därförjämte finnas uppgifter om af finska män författade skrifter i deras biografier uti Carpelan, "Finsk biografisk handbok" (2 dlr, 1895—1903).

Hvad slutligen *Sverige* vidkommer, finnes ännu hvarken någon allmän bibliografi öfver den svenska litteraturen eller något annat svenskt författarlexikon än B. Meijer, "Svenskt litteratörlexikon" (1886), som är mycket knapphändigt. Bristen härpå ersättes — ehuru blott till en del och ofullständigt — af det under Palmblads och P. Wieselgrens ledning utgifna "Biografiskt lexikon öfver svenska män" (23 dlr, 1835—57; del. 1—8 i ny reviderad uppl. 1874—77; ny följd, 10 dlr, 1857—92), H. Hofberg, "Svenskt biografiskt handlexikon" (1876, ny uppl. 1900—04), "Svenskt porträttgalleri", utg. af Hasse W. Tullberg, afd. 15: "Författare" af S. Leijonhufvud (1900), och afd. 16: "Tidningsmän" af B. Lundstedt (1897) samt i synnerhet af "Nordisk familjebok" (18 bd 1876—94 och 2 suppl.-band 1896—99, hvaraf ny uppl. började utgifvas 1903). För bibliografiska upplysningar rörande den svenska litteraturens alster är man därför nödsakad att hänvända sig till de skrifter, som behandla enskilda perioder af den svenska litteraturhistorien eller speciella vetenskaper, öfver hvilka en kortfattad öfversikt meddelas

i Lundstedt, "Aperçu de la principale littérature bibliographique de la Suède. Rapport fait au congrès international de bibliographie à Paris" (1900). Af svenska bibliografier må här nämnas blott: Geete, "Fornsvensk bibliografi. Förteckning öfver Sveriges medeltida bokskatt på modersmålet samt därtill hörande litterära hjälpmedel" (1903), Schröder, "Incunabula artis typographice in Suecia" (1842) Klemming, "Sveriges bibliografi 1481—1600", red. af Aksel Andersson, h. 1—4: 1481—1530 (1889—92), E. M. Fant, "Annales typographici seculi decimi sexti in Suecia" (1793—94 och 4 suppl. 1796—1800), Stiernman, "Bibliotheca sviogothica" för 1600—32 (1731), Schefferus, "Suecia litterata" (1680, ny uppl. 1698 och i Mollerus' "Bibliotheca septentrionis erudita" 1699), Von der Hardt, "Holmia literata" (ny uppl. 1707), Stiernman, "Abœa literata" (1719), och Lücke, "Allgemeines schwedisches gelehrsamkeits-archiv" för 1772—92 (1781—96) samt de mot slutet af 1700-talet allt oftare förekommande förteckningarna öfver de särskilda tryckeriernas årstryck äfvensom Boktryckeri-societetens kataloger och de periodiskt utkommande bokhandelskatalogerna, såsom "Svensk bibliographie" (1828—65), "Årskatalog för svenska bokhandeln" (1855—59 o. 1861—1903, forts.); i "Svensk bokhandelstidning" (1863—1904, forts.) och "Nya bokhandelstidningen" (1888—1904, forts.) är i hvar nummer intagen en förteckning öfver den under föregående veckor i Sverige, liksom öck Danmark och Norge, nyutkomna litteraturen. Dessutom har C. F. Lindström utgifvit "Svensk bokhandelskatalog, år 1845", forts. t. o. m. 1851, jämte tillägg (1847—52), Hjalmar Linnströms "Svenskt boklexikon för 1830—65" (2 bd, 1867—84) fortsättes i "Svensk bokkatalog" för 1866—75 (1878) och 1876—85 (1890) utg. af Broberg samt för 1886—95 (1898—1900) utg. af Thelin och A. Victorin, hvilka tre sistnämnda äfven äro försedda med systematiska register.

Såsom vetenskapliga specialbibliografier må här bl. a. nämnas för *teologi*: Alnander, "Anvisning till et utvaldt theologiskt bibliothek" (1762—72), Häggman, "Förteckning öfver alla svenska bibelupplagor till 1812" (1815, ny uppl. 1882); Stricker, "Försök til et svenskt homiletiskt bibliotek" (1767), Fant, "Historia librorum catecheticonum in Suecia" (1794—95) och densammes "Historia librorum symboliconum in Suecia" (1782), Klemming, "Sveriges äldre liturgiska litteratur" (1879), Kleberg, "Den svenska högmässan..." innehållande förteckning på svenska kyrkohandböcker 1531—1810 (1882), Klemming, "Birgitta-litteratur" (1883), "Svensk kyrkohistorisk bibliografi" för 1898—99 af Grönblad och 1900—03 af Setterwall (i Kyrkohistorisk årsskrift), Carlsson, "Förteckning öfver litteratur angående spiritism och spiritualism samt några föregångare" (1902); för *rätts- och statsvetenskaper*: Aagesen, redan nämnda (sp. 265) "Fortegnelse over retslitteratur i Danmark, Norge, Sverig og til dels Finland" (1876) med forts. af Secher; Thyselius, "Förteckning öfver komitébetänkanden" 1809—94 (1896) och "1895—1903" (1904), Schulthess, "Svensk nykterhetslitteratur 1577—1877" (1900); för *farmaci och medicin*: Hamberg, "Svensk pharmaceutisk bibliografi" (1862), fortsatt af Nordin för 1862—92 (1893), Dahlgren, "Förteckning öfver svenska skrifter om smittkoppor, inokulation och vaccination" (i Hygiea 1896), Ben-

sow, "Förteckning öfver nordisk tandläkarelitteratur intill 1900" (1901); för *naturovetenskaperna*: Linné, "Bibliotheca botanica" (1736, ny uppl. 1747), Wikström, "Conspectus litteraturæ botanicæ" (1831), Krok, "Svensk botanisk litteratur 1859—1900" (i Botaniska notiser 1865—1901), Cnattingius, "Öfversigt af svenska skogslitteraturen" (1877), O. von Friesen, "Sveriges ornithologiska litteratur" (1860), Hulth, "Öfversikt af litteratur rörande Nordens fåglar" (i "Nordens fåglar" af Kolthoff och Jägerskiöld, 1899), Lundberg, "Sveriges ichtyologiska litteratur" (1872), Modéer, "Bibliotheca helminthologica" (1786), och Aurivillius, "Öfversigt af Skandinavien och Finlands fjärrlitteratur" (i "Nordens fjärrlar", 1890); för *historia*: Warmholtz, "Bibliotheca historica svio-gothica", upptagande äfven skrifter öfver Sveriges topografi, naturalhistoria, svenska språket m. m. (1781—1817) med register af Aksel Andersson (1889), Klemming, "Förteckning öfver samtida berättelser öfver Sveriges krig" (1867, ny uppl. 1888—91, med suppl. af Snoilsky, 1892, och Almquist, 1902—03), Klemming, "Samtida skrifter om Sveriges förhållanden till fremande magter" (1881—83, med suppl. af Snoilsky, 1892, och Almquist 1901), Snoilsky, "Sveriges historiska plancher" (1893—96), "Historisk bibliografi för Sverige 1875—79" (i "Hist. bibliotek") och för 1880—89 af Silfverstolpe samt för 1890—1903 af Setterwall (i "Hist. tidskrift"), Montelius, "Bibliographie de l'archéologie préhistorique de la Suède pendant le XIXe siècle" (1875), m. fl.; för *svensk lärdoms- och litteraturhistoria* samt *språkvetenskap* m. m.: Lénström, "Sveriges litteratur- och konsthistoria" (1841), Lidén, "Catalogus disputationum in academiis et scholis Sueciæ" 1—4 (1778—79), forts. af Marklin t. o. m. 1855, 1—2 (1820, 1856), Wahlberg t. o. m. 1877 (1877) och Josephson, "Avhandlingar och program utg. vid svenska och finska akademier och skolor 1855—90" (1892—94); Aksel Andersson, "Catalogue de l'exposition suédoise de l'enseignement supérieur à Paris 1900" (innehåller en bibliografi öfver skrifter utgifna om och af universitet, högre undervisningsanstalter, vetenskapliga institutioner och samfund m. m.); Fant, "Historiola litteraturæ græcæ in Suecia" (1775—86); Floderus, "De poetis in Svio-Gothia græcis" (1785—89); Wahlberg, "De poetis in Svio-Gothia latinis" (1739—40); Hammarsköld, "Förteckning på de i Sverige från äldre till närvarande tider utkomna schole- och undervisningsböcker" (1817); "Förteckning på böcker, som varit begagnade vid undervisningen i de svenska elementarläroverken" 1876—77 af Lundstedt (1881), 1889—90 af Eneström (1891) och 1899—1900 af Karlsson (1902) i Bidrag till Sv. off. statistik P: undervisningsväsendet; Noreen, "Svenska riksspråkets källor och svenska språkforskningens historia" (i Noreen, "Vårt språk", I, s. 135—336); "Förteckning öfver skrifter rörande de nordiska språken" för 1881—82 af Sternström, 1883—96 af Lind, 1895—1901 af Jensen och 1902 af Erichsen (i Arkiv för nordisk filologi); Gödel, "Svenska ortnamn. Bibliografi" (1904, i Antiquar. tidskrift); H. Schück, "Skrifter i svensk litteraturhistoria" (i Samlaren 1887); "Svensk litteraturhistorisk bibliografi" 1880—82 af G. Sternström, 1883—99 af E. H. Lind och 1900—02 af Isak Collijn (i Samlaren 1881—1903); Lundstedt,

"Sveriges periodiska litteratur 1645—1899" (3 dlr, 1896—1902) o. "Svenska tidningar och tidskrifter utg. i Nord-Amerikas förenta stater" (1886); Klemming, "Sveriges dramatiska litteratur till 1875" (1863—76); Sigrid Leijonhufvud och Sigrid Bri-thelli, "Kvinnan inom svenska litteraturen intill 1893" (1893); Sundel, "Historisk afhandling om de böcker och skrifter, som blifvit utgifna af kongl. personer" (Vitt. hist. och ant. akad. handl., del 9); H. Wieselgren, "En kunglig familjs bibliografi" (1867); C. M. Carlander, "H. maj:t Oscar II:s bibliografi 1849—87" (1888); F. U. Wrangel, "Jubileumpublikationer" (i Redogörelse för kon. Oscar II:s 25-åriga regeringsjubileum 1898); Aksel Andersson, "Bibliographia klemmingiana 1814—S9" (1891); Hulth, "Bibliographia liljeborgiana" (1896) och "Nordenskiöld's bibliografi" (1902); Junck, "Bibliographia linnaeana" (1902); J. A. Almquist, "Almqvistiana" (1892); Molér, "Bidrag till en gotländsk bibliografi" (1890). Öfver i Sverige förbjudna böcker finnas den af Alnander utgifna "Historia librorum prohibitorum in Suecia" (1764) jämte Aurivillius' "Hypomnemata" till nämnda afhandling (3 h., 1809—15) samt Bygdén och Lewenhaupt, "G. Benzelstier-nas censoratsignatur 1737—44" (1884). Öfver svenska anonyma har Stiernman utgivit "Centuria anonymorum" I. (1724) och Eichhorn "Upptäckta svenska pseudonymen och homonymen" (1859) samt Bygdén (se oöfvan sp. 259) "Svenskt anonymlexikon" (1898—1904, forts.) och Braune "Anteckningar om abbreviationsignaturer i svensk litteratur" (1893).

En mängd bibliografiska upplysningar meddelas för öfrigt äfven i de af Atterbom, G. Claesson, Hammarsköld, Lénström, G. Ljunggren, B. E. Malmström, H. Schück, K. Warburg och P. Wieselgren utgifna arbetena öfver svenska litteraturen. B. L.

Bibliographisches institut, en stor, med många tekniska grenanstalter utrustad bokförlagsaffär, som 1826 grundades i Gotha af Joseph Meyer samt 1828 flyttades till Hildburghausen och 1874, sedan den länge innehafts af sonen Hermann Julius Meyer, till Leipzig. Se vidare Meyer.

Bibliotatri (af grek. *bibliōn*, bok, och *latrā'a*, dyrkan), vidskeplig dyrkan af det bibliska ordet, hvarvid anden glömmes för bokstaiven.

Bibliolit (af grek. *bibliōn*, bok, och *lit'hos*, sten), "bokförstening", papyrus-handskrift, som genom vulkaniska utbrott blifvit förkolad och förstenad.

Bibliologi (af grek. *bibliōn*, bok, och *logos*, lära), läran om bokväsendet.

Bibliomän, bokvurm, ifrig boksamlare utan urskillning. Jfr Bibliofil och Bibliomani.

Bibliomani (af grek. *bibliōn*, bok, och *man'ia*, galenskap), bokvrumeri, passionerad äflan att samla böcker, icke så mycket för deras inre värde som för deras sällsynthet eller andra mera tillfälliga egenskaper (tryckta på pergament, siden eller skrif-papper, försedda med dyrbara band, breda marger o. s. v.). Bibliomanien uppstod först i Holland, men har sedermera utbredt sig öfver alla kulturländer. Böcker, som i sig själfva ej äro mycket värda, hafva ofta försålts till otroligt höga pris. Så t. ex. såldes i London 1812, på en auktion efter hertigen af Roxburgh, den äldsta upplagan af Boccaccios "Decamerone" (tryckt 1471) för 2,260 pd st. (40,680 kr.). Till minne af denna händelse stiftades "Bibliomanio-Roxburgh-club", hvilken årligen sammanträ-

der 13 juli (årsdagen af den roxburgshiska bokauktionen) och som trycker sina publikationer i upplagor af 30 å 60 exemplar, på det de må blifva stora rariteter. Såsom ytterligare exempel på huru höga priser sällsynta böcker kunna betinga i England må nämnas, att vid auktionen af det berömda Systonbiblioteket i London 1884 en s. k. Mazarinbibel (den första från Gutenberg's tryckeri utgångna boken, tr. 1455) betalades med 3,900 pd st. (70,863 kr.) och ett på pergament tryckt exemplar af "Psalmorum codex" (tryckt hos Fust och Schöffer 1459) med 4,950 pd st. (89,941 kr.). Jfr Dibdin, "Bibliomania or book-madness" (1811, ny uppl. 1875), Merryweather, "Bibliomania in the middleages" (1849), W. Roberts, "Rare books and their prices" (1895) och "The bookhunter in London" (s. å.). B. L.

Bibliomanti (af grek. *bibli'on*, bok, och *mantē'a*, spådom), spådom ur på slump uppslagna ställen i böcker, i synnerhet bibeln.

Bibliophile Jacob [-fil jakä'bb], pseudonym för J. P. Lacroix (se d. o.).

Bibliotäf (af grek. *bibli'on*, bok, och *ta'ptein*, begrava), bokgömmare, en, som högst ogärna låter andra begagna eller låna de böcker, hvilka äro i hans ego eller vård.

Bibliotēk (af grek. *bibli'on*, bok, och *thēke*, förvaringsrum) betecknar såväl en förvaringsort för böcker (boksal, bokrum) som själva boksamlingen. Ordet nyttjas äfven såsom gemensam titel på en serie eller samling af skrifter med likartadt innehåll ("Historiskt bibliotek", "Bibliotek i populär naturkunighet", "Romanbibliotek" o. s. v.). Under medeltiden kallades understundom bibeln för "biblioteket", såsom innehållande hela samlingen af de heliga skrifterna. — Det äldsta bibliotek, hvarom vi hafva någon underrättelse, är det, som konung Osymandyas i Egypten såges hafva anlagt i Memfis och öfver hvars ingång han hade låtit sätta orden: "Lägedom för själen". De många papyrusrullar, som blifvit funna i de egyptiska grafkamrarna, vittna om tillvaron af flera egyptiska bibliotek. Bland dessa blef det alexandriniska biblioteket (se d. o.) mest fejadt och egde längst bestånd (till 47 f. Kr.). Till Alexandria fördes sedermera äfven biblioteket i Pergamon (anlagt omkr. 190 f. Kr.), hvilket, innehållande omkr. 200,000 vol., af Antonius skänktes (36 f. Kr.) till drottning Kleopatra, men blef lägnas rof 389 e. Kr. (jfr Löfdberg, "Über die alexandrinischen bibliotheken", i *Eranos*, bd 3, 1899). Hos *hebreerna* funnos handskriftsamlingar vid templen. Ursprungligen omfattade dessa samlingar endast de heliga skrifterna; men därmed förbundos sedermera äfven böcker af annat innehåll, såsom förhållandet torde hafva varit både med det af Nehemia anlagda och det af Judas Maccabæus återupprättade biblioteket i Jerusalems tempel. I *Persien* omtalas af forntida författare akemenidernas bibliotek i Susa. Tillvaron af ett eget slags bibliotek i *Assyrien* och *Babylonien* tyckes vara ådagalagd genom den stora mängd af med kilskrift fullristade lertafvor och cylindrar, hvilka anträffats i Ninives ruiner och af hvilka 30,000 blifvit förda till British museum. I *Grekland* lär Peisistratos (d. 527 f. Kr.) i Aten hafva anlagt den första offentliga boksamlingen, hvilken berättas hafva blifvit bortford af Xerxes, men af Seleukos Nikator (d. 280 f. Kr.) återgifven åt atenarna. Af enskilda boksamlingar sägas Euklides', Euripides' och i synnerhet Aristoteles' hafva varit ganska betydliga. Den sistnämndes lär, efter åtskilliga öden, hafva hamnat hos Sulla i Rom. I denna stad anlade Æmilius Paullus, efter Macedoniens eröfring (168 f. Kr.), af det där vunna bytet ett bibliotek, och sedermera blef det en modesak för Roms stormän att ega ett sådant. Cicero, Atticus och Varro hade stora boksamlingar. Bland det byte, som Lucullus bemäktigade sig under fälttåget i Asien, var äfven en stor mängd böcker, hvilka han förenade till ett bibliotek. Detta såges hafva varit tillgängligt för allmänheten. Cæsar hade för afsikt att anlägga ett offentligt bibliotek i Rom, men hindrades af döden. Först under Augustus' tid kom ett sådant till stånd, när Asinius Pollio 36 f. Kr. anlade ett bibliotek, hvartill allmänheten hade tillträde vissa tider på dagen. Augustus anlade dessutom två bibliotek i Rom: det ena (Octavianum) brann upp under Titus, men återupprättades under Domitianus; det andra (Palatinum), som omfattade både grekiska och latinska författare samt fick sin plats i Apollons tempel på palatinska kullen (28 f. Kr.), egde bestånd, tills Gregorius den store (d. 604) lät förstöra alla hedniska författares skrifter. Af de bibliotek, som anlades under de följande kejsarna, förstördes många vid den eldsvåda, som under Nero år 64 hemsökte Rom. Enligt Publius Victors uppgift funnos i 4:e årh. 29 offentliga bibliotek i nämnda stad; men både dessa och de boksamlingar, som tillhörde enskilda personer, skingrades och förstördes under folkvandringarna. Om ett romerskt biblioteks inredning meddela Vitruvius och Plinius upplysningar, liksom ock de i Herculaneum gjorda utgräfningarna. Efter 3:e årh. började äfven de kristne att anlägga boksamlingar. De ansenligaste bland dessa voro: i *Asien* det af Julius Africanus grundade och af Eusebios till 30,000 band ökade biblioteket i Cæsarea, i *Afrika* biblioteket i Hippo samt i *Europa* det af Konstantin den store anlagda och af såväl Julianos Apostata som Theodosios d. y. ökade biblioteket i Konstantinopel, hvilket lär hafva uppgått till 100,000 band, när det under kejsar Zenos tid (d. 491) ödelades genom eldsvåda. Under medeltiden voro klostren nästan de enda ställen, där böcker samlades och förvarades. I synnerhet förvärfvade sig vissa munkordnar (benediktinerna, cistercienserna m. fl.) stor förtjänst om litteraturen, i det de gjorde till sin plikt att afskrifva, samla och bevara de krigspridda böckerna. Sålunda uppstodo småningom bibliotek i de flesta klostren, bland hvilka särskildt må nämnas Monte Cassino och det för sin tillverkning af palimpsester (se d. o.) sorgligt ryktbara klostret i Bobbio, vidare klostren i S:t Germain des Prés, Fleury, Clugny, S:t Gallen, York, Cambridge, Durham m. fl. Under Karl den stores tid anlades bibliotek i Corvey, Hersfeld, Fulda m. fl. st. Påfven Sylvester II (d. 1003) använde hela sitt inflytande för att från alla länder samla böcker i Rom. I *Bysantinska riket* stiftade såväl Basileios macedoniern (d. 886) som kommenerna (i slutet af 1000-talet) flera bibliotek, bland hvilka det på Athos befintliga var det märkligaste. Hos *araberna* lära i de flesta hufvudstäderna, såsom Bagdad (där flera bibliotek grundades af Al-Mamun, 813—833), Buchara, Alexandria, Kairo m. fl., bibliotek hafva funnits, bland hvilka det, som tillhörde den siste fatimidiske kalifen i Kairo, Aladid, torde hafva varit det ansenligaste, med, såsom det berättas, mer än 2,000,000 bd. I Spanien funnos

under 12:e årh. 70 offentliga bibliotek, bland dem ett i Córdoba, som lär hafva egt 250,000 bd. Efter de klassiska studierna återupplifvande i Italien började man med ifver anlägga boksamlingar, hvilka hufvudsakligen bestodo af de klassiske författarnas arbeten. Petrarca, Boccaccio m. fl. voro ifriga boksamlare; furstarna satte en ära i att hafva bibliotek, och deras exempel följdes sedermera af andra. När universiteten uppstodo, bildades äfven vid dem bibliotek, hvilka snart kunde i rikeedom mäta sig med dem, som grundats af furstar, såsom af Karl V i Paris (Louvre), medicéerna i Florens, påfven Nikolaus V i Rom (vaticanbiblioteket) och konung Mattias Corvinus i Buda (Ofen). Det sistnämnda biblioteket skingrades, när turkarna 1526 intogo denna stad.

Med boktryckarkonstens upppinnig, hvarigenom samlandet af böcker betydligt underlättades, började ett nytt tidsskede för biblioteken, och när genom reformationen klostren upphäfdes, kom en mängd af deras boksamlingar att sammanslås med de stora biblioteken vid universiteten och i de större städerna. De flesta bland Europas nuvarande större bibliotek blefvo grundlagda under 16:e och 17:e årh. Rörande de särskilda bibliotekens uppkomst och historia må hänvisas till Birt, "Das antike buchwesen in seinem verhältniss zur literatur" (1882), Gottlieb, "Über mittelalterlichen bibliotheken" (1890), och Petit Radel, "Recherches sur les bibliothèques anciennes et modernes" (1819).

Af de utom de nordiska länderna befintliga biblioteken må endast några märkligare inom de särskilda länderna nämnas: I *Belgien*: "Bibliothèque royale" i Bruxelles (500,000 bd och 27,000 handskr.) samt "Bibliothèque de la ville et de l'université" i Gent (357,000 bd); i *Frankrike*: "Bibliothèque nationale" (se d. o.), världens största bibliotek (2,600,000 bd och 101,972 handskr.), "Bibliothèque de l'université" (Sorbonne, 477,590 bd), "Bibliothèque de l'arsenal" (454,000 bd och 9,654 handskr.), "Bibliothèque mazarine" (300,000 bd och 5,800 handskr.) och "Bibliothèque Sainte-Geneviève" (200,000 bd, med en särskild afdelning för de nordiska ländernas litteratur), alla dessa i Paris; i *Grekland*: nationalbiblioteket i Aten (212,000 bd och 2,160 handskr.); i *Holland*: Koninkl. bibliotek i Haag (500,000 bd) och universitetsbiblioteket i Leiden (190,000 bd och 6,000 handskr.); i *Italien*: "Biblioteca nazionale centrale" i Florens, bildadt 1862 genom sammanslagning af det magliabechiska och det palatinska biblioteket (496,000 bd och 18,552 handskr.), "Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele" i Rom (337,000 bd och 6,000 handskr.), "Biblioteca marciana" i Venezia (405,000 bd och 12,000 handskr.), "Biblioteca nazionale" (f. d. Borbonica) i Neapel (375,000 bd och 7,800 handskr.), "Biblioteca ambrosiana" i Milano (228,690 bd och 8,450 handskr.), "Biblioteca apostolica vaticana" (jfr V a t i k a n e n), Europas äldsta bibliotek (250,000 bd och 26,000 handskr.), samt "Biblioteca Mediceo-laurenziana" i Florens (10,700 bd, berömdt för sin dyrbara manuskriptsamling, 9,676 nummer). Genom indragningen af 1,700 klosterbibliotek 1875 hafva icke blott de äldre italienska statsbiblioteken, utan och åtskilliga kommunalbibliotek vunnit en stor tillväxt. I *Portugal* är "Biblioteca nacional" i Lissabon (400,000 bd och 30,000 handskr.) det förnämsta samt i *Spanien* "Biblioteca nacional" i Madrid

(600,000 bd och 30,000 handskr.); i *Ryssland*: kejserliga biblioteket i Petersburg (1,386,000 bd och 32,200 handskr.) samt universitetsbiblioteket i Moskva (282,000 bd); i *Schweiz*: "Schweizerische landesbibliothek" i Bern (120,000 bd), universitetsbiblioteket i Basel (250,000 bd och 4,000 handskr.) och Genève (150,000 bd och 1,500 handskr.) samt stadsbiblioteket i Zürich (150,000 arbeten); *Storbritannien*: "Library of the British museum" (se d. o.) i London (2,000,000 bd och 55,000 handskr.), "Bodleian library" i Oxford (600,000 bd och 31,000 handskr.), "University-library" i Cambridge (576,000 bd och 8,000 handskr.), "Advocate's library" i Edinburgh (494,000 bd och 3,130 handskr.) och "Public free library" i Manchester (305,364 bd). I England har till följd af ett af W. Ewarts 1856 genomdrifvet parlamentsbeslut, hvarigenom städer med öfver 10,000 invånare berättigades att för bildande af bibliotek pålägga en särskild skatt af $\frac{1}{2}$ penny (senare ökad till 1 penny och utsträckt äfven till landskommuner) för hvarje pund sterling af skatten till kommunen, en mängd s. k. "free people libraries" (folkbibliotek) blifvit bildade. I *Storbritannien* funnos 1902 ej mindre än 1,341 offentliga bibliotek (med tillsammans 18,470,000 bd), hvaraf öfver hälften utgjordes af dylika folkbibliotek. I *Serbien*: serbiska vetenskapsakademiens bibliotek i Belgrad, som tillika är Serbiens nationalbibliotek (100,000 bd och 625 handskr.); i *Tyskland*: de kungl. biblioteken i Berlin (1,200,000 bd och 30,000 handskr.), München (1,000,000 bd och 40,000 handskr.), Stuttgart (490,000 bd och 5,000 handskr.), Dresden (460,000 bd och 6,000 handskr.) och Bamberg (326,000 bd och 4,300 handskr.), universitetsbiblioteken i Strassburg (829,000 bd och 5,000 handskr.), Göttingen (512,000 bd och 6,130 handskr.), Leipzig (500,000 bd och 6,000 handskr.), Tübingen (420,000 bd och 3,800 handskr.), Heidelberg (400,000 bd och 3,900 handskr.), Würzburg (370,000 bd och 1,500 handskr.), Bonn (318,000 bd och 1,300 handskr.) och Breslau (310,000 bd och 3,700 handskr.), storhertiglga biblioteket i Darmstadt (460,000 bd och 3,500 handskr.), stadsbiblioteket i Hamburg (340,000 bd och 7,000 handskr.) och hertiglga biblioteket i Wolfenbüttel (300,000 bd och 8,000 handskr.), hvilka äro de största, men därjämte funnos 1903 15 bibliotek med 200,000 bd och däröfver, 28 bibliotek med 100,000 bd samt 80 med 30,000 bd och däröfver. I *Österrike-Ungern*: kejs. hofbiblioteket i Wien (900,000 bd och 24,000 handskr.), universitetsbiblioteken i Wien (613,000 bd och 820 handskr.), Krakau (358,000 bd och 6,100 handskr.), Prag (289,000 bd och 3,896 handskr.), konungariket Böhmens musei-bibliotek ("Museum království českého") i Prag (200,000 bd och 4,427 handskr.), ungerska nationalmusei-biblioteket ("Magyar nemzeti muzeum") i Budapest (467,000 bd och 16,000 handskr.) samt universitetsbiblioteket i Budapest (236,881 bd och 2,048 handskr.).

I *Nord-Amerikas förenta stater* har under de sista årtiondena biblioteksväsendet oerhört utvecklat sig, i det att såväl offentliga myndigheter som enskilda täflat att med rika donationer utvidga äldre bibliotek och anlägga nya. I synnerhet hafva de s. k. "free public libraries" (jfr Folkbibliotek) där vunnit en stor utbredning, och af de 5,383 bibliotek, som 1900 funnos i Förenta staterna, utgjordes större delen af dylika. Där funnos s. å. fem bibliotek med en

half million bd hvardera, 6 med öfver 300,000 bd, 11 med 200,000 bd och 45 med 100,000 bd och däröfver. Dess förnämsta bibliotek äro: "Library of congress" i Washington, grundlagt 1800 (1,114,111 bd och småskrifter samt 99,352 handskr.), "New York public library" (= Astors, Lenox' och Tildens förnämsta bibliotek) med 911,705 bd, "Public library of the city of Boston" (835,904 bd), "Harvard university library" i Cambridge (Massachusetts) med 607,000 bd, "Library of the university of Chicago" (367,000 bd och 150,000 småskrifter), "Yale university library" i New Haven (Connecticut) med 350,000 bd och 100,000 småskrifter samt "New York state library" i Albany (Washington) med 346,186 bd.

I *Canada*, där 1902 funnos 518 bibliotek med tillsammans 2,443,000 bd, äro "Public library" i Toronto (125,000 bd) och "Bibliothèque de l'université Laval" i Quebec (120,000 bd) de förnämsta.

I *Syd-Amerika*: "Biblioteca nacional do Brazil" i Rio de Janeiro (262,720 bd), "Biblioteca nacional dela Republica Argentina" i Buenos Aires (105,000 bd) samt "Biblioteca nacional de Santiago de Chile" (111,644 bd); i *Afrika*: "Kediv-biblioteket" i Kairo (39,000 bd) och "Library of Capetown" (66,733 bd); i *Asien*: "Imperial library" i Calcutta (100,000 bd); i *Australien*: "Public library" i Melbourne (Victoria) med 195,000 bd, samt i *Japan*: universitetsbiblioteket i Tokio (330,985 bd, däraf 195,287 japanska och kinesiska böcker).

Ängående nämnda bibliotek jfr: Hellstenius, "Anteckningar om utländska bibliotek" (1877), "Minerva. Jahrbuch der gelehrten welt", årg. 1—13 (1891—1904), Edwards, "Memoirs of libraries" (2 bd, 1859), "Libraries and founders of libraries" (1865) samt "Free town libraries" (1869), Greenwood, "Public libraries" (4:o uppl. 1891) och "British library yearbook 1900—01", "Annuaire des bibliothèques et des archives" 1 (1886)—18 (1903), Petzhöldt, "Adressbuch der deutschen bibliotheken mit einschluss von Oesterreich und der Schweiz" (1875), Schwenke, "Adressbuch der deutschen bibliotheken" (1903) och "Jahrbuch der deutschen bibliotheken", 1 (1902) o. 2 (1903), Bohatta och Holzmann, "Adressbuch der bibliotheken der Oesterreich-ungarischen monarchie" (1900), Schultze, "Freie öffentliche bibliotheken, volksbibliotheken und lesehallen" (1900), "Public libraries of the United states and Canada. Special reports by the bureau of education" (1876, 1886, 1891 och 1896), Fletcher, "Public libraries in America" (2:a uppl. 1899) samt art. "Libraries" i "Encyclopædia Britannica" 9:th ed., vol. 14 (1882) och 10:th ed., vol. 30 (1902).

Af de *norðiska länderna* eger *Danmark* det största biblioteket, "Det store kongelige bibliotek" i Köpenhamn, till hvilket stammen lades af Kristian III, men hvars egentlige grundläggare var Fredrik III, som lät under 1665—73 åt detsamma uppföra en särskild byggnad, hvilken det ännu (1904) innehar, men ehuru betydligt under tidernas lopp förökad dock slutligen befunnits otillräcklig, så att en ny biblioteksbyggnad börjat uppföras, som beräknas 1906 blifva färdig. Bland större enskilda boksamlingar, som därmed införlifvats, må nämnas den thottska (1785—92, omkr. 72,000 bd) och P. F. Suhms (1796, omkr. 100,000 bd). Det kongel. biblioteket blef 1793 tillgängligt för allmänheten. Sedan 1697 har det haft rättighet att bekomma ett visst antal

friexemplar af allt, som tryckes i Danmark och biländerna, först 5, som 1732 minskades till 3 och 1783 till 2, hvilket antal i lagen af 2 maj 1902 bibehölls, samtidigt med att däri ett friexemplar tillerkändes universitetsbiblioteket i Köpenhamn och provinsarkiven (gemensamt) samt ett exemplar statsbiblioteket i Aarhus. Det eger 1904 omkr. 600,000 bd tryckta skrifter och omkr. 20,000 handskrifter, bland hvilka finnas den enda kända pergament-handskriften af Sæmunds Edda ("codex regius") och en samling skrifter på pali- och singalesiska språken, en af de största i Europa, hemförd af R. K. Rask (se d. o.) 1823. Dess personal består af en öfverbibliotekarie, 2 underbibliotekarier samt 9 assistenter. Till afönningar och expenser utbetalades 1903—04 ett belopp af 43,802 kr. samt till inköp och bindning af böcker 40,000 kr. Under 1903—04 var antalet besökande 10,364 personer, i läsesalen begagnade böcker 26,404 bd och hemlånenas antal 15,006 bd. Dess publikationer utgöras af: "Aarsberetninger og meddelelser fra det store kongel. bibliotek". Bd 1, 2 (1864—74), "Den danske literatur fra bogtrykkerkunstens indførelse i Danmark (1482) til 1550" af Chr. Bruun, bd 3 (1874—89), "De illuminerede haandskrifter i det store kongelige bibliotek" af Chr. Bruun, och bd 4 (1889—97); "Index librorum sæculo XV:o impressorum, quorum exempla possidet Bibliotheca regia Havnensis ed. J. Andersen Bölling", "Katalog over erhvervelser af nyere udenlandsk litteratur ved statens (27) offentlige biblioteker" 1 (1901) och 2 (1902) ved E. Gigas och 3 (1903) ved A. A. Bjørnbo (1902—04) samt "Katalog over det store kongel. biblioteks haandskrifter vedrørende Norden, særlig Danmark ... ved E. Gigas", 1 (1903). Öfver detsamma och dess samlingar äro följande arbeten utgifna: Werlauff, "Historiske efterretninger om det store kongel. bibliotek" (1825); Chr. Bruun, "Det store kongel. bibliotek og universitetsbiblioteket" (1860), "Det store kongel. biblioteks stiftelse ... (1873)", "Det danske katalog i det store kongel. bibliotek" (1875) och "Paa hundredaarsdagen efter det at det store kongel. bibliotek blev erklæret for at være offentligt" (1893); Erichsen, "Udsigt over den gamle manuscript samling" (1786); Abrahams, "Description des manuscrits français du moyen âge" (1844); "Codices orientales" (3 bd, 1846—47); Graux, "Notices sommaires des manuscrits grecs" (1879), hvarjämte en systematisk förteckning öfver dess danska litteratur finnes utgifven i Bruuns ofvan (sp. 265) nämnda "Bibliotheca danica", d. 1—4 (1872—1902).

Danmarks andra stora bibliotek är universitetsbiblioteket i Köpenhamn, hvartill grunden lades genom de böcker och handskrifter, som dess vicekansler Peder Andersen dit skänkte 1482. Det var under 200 år den största boksamling i Norden. 1623 stadgades att universitetets och senare också andra boktryckare i Köpenhamn skulle dit aflämnat ett exemplar af hvarje bok de tryckte. Det ökades om genom åtskilliga donationer, bl. a. af Kristian IV, prof. Peder Resens (d. 1688) samling af danskt tryck och isländska handskrifter, så att det utgjorde 35,000 bd, när det 20 okt. 1728 förstördes genom en eldsvåda. Genom gåfvor af Kristian VI, Rantzau, Arne Magnusson m. fl. upprättades 1732 änyo ett universitetsbibliotek, hvilket sedermera betydligt ökat genom inköp, gåfvor och genom friexemplar från

1753 af alla i Köpenhamn och, från 1821, af alla i hela landet tryckta skrifter. 1860 inrymdes det i en enkom för detsamma uppförd lokal, som 1892 utvidgades. 1867 förändrades därmed större delen af det på naturvetenskapliga och geografiska arbeten rika classenska biblioteket (8,000 bd), och 1904 eger det 300,000 bd samt 6,500 handskrifter, bland hvilka särskildt böra nämnas de af Rask hemförda zend- och pelvi-handskrifterna samt den arnemagnæanska samlingen af islandska handskrifter, den största dylika i hela världen, hvilken Arne Magnusson (d. 1730, se d. o.) vid sin död ditskänkte jämte ett kapital för utgifvande af fornskrifter m. m., och som har sin egen budget och bibliotekarie. Universitetsbibliotekets personal består af en bibliotekarie, 2 underbibliotekarier och 5 assistenter. Till bokinköp och inbindning m. m. har universitetsbiblioteket ett anslag af 19,500 kr. samt till personalens aföning 25,400 kr., förutom 3,000 kr. till bibliotekarien vid arnemagnæanska samlingen. 1903 var antalet besökande 18,953 och framtagna bd 59,718, däraf 23,364 hemlånta. Jfr Levin, "Om universitetsbiblioteket" (1860); Birket Smith, "Om Kjöbenhavns universitetsbibliothek för 1728, især dets haandskriftsamlinger" (1882) och "Beretninger om universitetsbibliothekets virksomhed" (ärligen fr. o. m. 1880); Westergaard, "Codices indicii et iranici bibl. univ. havniensis" (1846); Kälund, "Katalog over den Arnemagnæanske haandskriftsamling" (2 bd, 1888—94) samt "Katalog over de oldnorske-islandske haandskrifter i det Store kongel. bibliothek og i universitetsbibliotheket ... samt den arnamagnæanske samplings tillvæxt 1894—99" (1900).

I Köpenhamn må vidare nämnas: "Den kongel. veteriner- og landbohøjskoles bibliothek" (32,000 bd), hvaröfver utgifvits en "Katalog indtil udgangen af 1894" (1898) med tillägg (1901); garnisonsbiblioteket (18,000 bd), marinens bibliotek (20,000 bd), f. d. läsesällskapet Athenæums, som nu tillhör Handels- och kontoristföreningen, samt "kommunens folkebiblioteker" (7 bibliotek och 3 läsestugor), afsedda för den mindre bemedlade befolkningens läsebehof; 1902 utlånades därför 387,180 bd.

Det förnämsta danska landsortsbiblioteket är Statsbiblioteket i Aarhus, som upprättats i följd af lagen af 22 mars 1897 och hvarför en särskild byggnad blifvit uppförd, som öppnades 17 juni 1902. Till detsamma hafva öfverlämnats dupletter från Store kongel. bibliothek, det af staten inköpta Bibliotheca wegeneriana, rikt på historiska urkundssamlingar (50,000 bd), och Vahls missionsbibliothek (14,000 bd), innehållande skrifter om den yttre missionens historia, samt den af stiftsamtmannen J. Regensburg dit skänkta samlingen af skrifter angående Slesvigs och Holsteins historia (30,000 bd), så att det (1903) beräknas hafva 200,000 bd. Enligt lagen af 2 maj 1902 erhåller det ett arkivexemplar af alla danska tryckalster. Dess personal består af en öfverbibliotekarie, en underbibliotekarie, 3 assistenter och en kustos. Antalet besökande i läsesalen 1902—03 utgjorde 27,000 personer och utlämnade boklån 9,000 bd. För öfrigt må nämnas endast Själlands stiftsbibliotek i Roskilde (30,000 bd), Lolland-Falsters i Maribo (15,000 bd), Aalborg stifts och amts bibliotek (förenadt med katedralskolans) i Aalborg (37,000 bd) samt Fyns stiftsbibliotek i Odense (30,000 bd), hvarest äfven finnes Karen Brahes bibliotek med många sällsyntheter (omkr. 2,200 bd).

I Norge är universitetsbiblioteket i Kristiania det förnämsta. Det stiftades 1811, samtidigt med universitetet, af Fredrik VI och erhöll 30,000 bd dupletter ur det store kongel. bibliotek i Köpenhamn, den af konungen inköpta colbjørnsenska boksamlingen (3,000 bd), rumohrska samlingen (2,100 bd) och en boksamling på 15,000 bd, hvilken Halvor Andersen 1807 hade testamenterat till ett blifvande universitet i sitt fädernesland. Därjämte införlifvades med universitetsbiblioteket bergssemiariets i Kongsberg boksamling (1,000 bd). Genom lag af 10 juni 1882 ålades norska boktryckare att lämna arkivexemplar till universitetsbiblioteket, som nu räknar öfver 380,000 bd och 1,500 manuskript. Det flyttades 1850—51 till sin nuvarande lokal i universitetshuset, som sedermera förökats med läsesal, öppen både för- och eftermiddag (11—3 och 5—8) och på helgdagar 4—7 e. m. Dess personal består af en öfverbibliotekarie, 2 bibliotekarier, 7 amanuenser och 3 vetenskapligt bildade assistenter. 1902 utgjorde dess anslag till personalens aföning 30,300, bokinköp och inbindning m. m. 40,800 samt för upprättande af en systematisk realkatalog 3,000 kr. Under läsåret 1901—02 var antalet i läsesalen framtagna böcker 13,306 bd och hemlånta böcker 24,522. Därför har utgifvits: "Fortegnelser over ... universitetsbibliothekets tilvæxt 1838—82" (1839—83) och "Universitetsbibliothekets aarbog 1884—99" (1885—1903), hvari "Norsk bogfortegnelse" för föregående år ärligen intages. I Kristiania märkas dessutom Storthingets bibliotek (35,000 bd) samt Kristiania katedralskoles bibliotek (30,000 bd) och det "Deichmanske bibliothek" (70,650 bd), som testamenterades till Kristiania stad af Carl Deichman (d. 1780) och öppnades 1785; 1882 erhöll det af en okänd vän till framlidne öfverlärarens Siegwart Petersen hela dennes samling af böcker i nordisk historia och språkvetenskap (9,000 bd); det reorganiserades 1898; dess personal bestod 1903 af en bibliotekarie, en inspektör i läsesalen samt 15 assistenter och hade s. å. 7 utlåningslokaler i olika stadsdelar; antalet nya låntagare 1903 var 5,592 (3,120 män och 2,472 kvinnor), de utlånade böckernas antal 441,175 bd; i läsesalen begagnades 26,406 bd och i ungdomens läsrum 19,690 bd. Till inköp och inbindning af böcker hade det 1903 ett anslag af 15,000 kr. och utbetalades s. å. till personalens aföning 20,980 kr., till lokalernas uppvärmning och belysning 3,355 kr., till skriftmaterialier, katalogers tryckning, inventarier m. f. expenser 8,623 kr. Därför har utgifvits: "Aarsberetninger 1899—1903" (1900—04) och "Bogfortegnelser n:r 1—13" (1898—1903). Af landsortsbiblioteken märkas Kongel. norske videnskabs selskabs i Trondhjem bibliotek (110,000 bd och flera handskrifter); Bergens offentlige bibliotek (86,000 bd), grundlagt 1872, hufvudsakligen genom inköp af P. Botten-Hansens (d. 1869, se d. o.) efterlämnade bibliotek, öppnadt 1874, och till hvars förökande staden anvisat ett årsanslag af 3,500 kronor; Bergens museibibliotek (25,000 bd). I flera af Norges städer hafva efter engelskt och amerikanskt mönster upprättats s. k. bybibliotek (stadsbibliotek), bland hvilka särskildt må nämnas de i Arendal, Fredrikshald, Kristiansand, Skien, Stavanger och Tromsø.

I Finland är universitetsbiblioteket i Helsingfors det förnämsta; det gamla universitetsbiblioteket i Åbo, grundlagt 1640, som 1827 bestod af 40,000

bd, förstördes till största delen under den brand, som då öfvergick staden. De 830 band, som räddades, utgjorde, jämte den till Hålsingfors stad förut skänkt Calenius' boksamling, grundstommen till det bibliotek, som efter det finska universitetets flyttning till Hålsingfors där bildades, och för hvilket 1836—45 en särskild byggnad uppfördes till en kostnad af 228,000 mark. F. n. (1904) uppföres en större tillbyggnad, afsedd hufvudsakligen till bokmagasin. Genom inköp af större boksamlingar, såsom bl. a. (1837) den ryske ministern Suchtelens samling af disputationer från de svenska universiteten, och genom betydande gåfvor, bl. a. från ryska regeringen den rika alexandrovska boksamlingen (24,000 bd) och bonden Matti Pohto's (d. 1857) dit testamenterade dyrbara samling af äldre finska tryck, växte biblioteket hastigt och eger f. n. omkr. 200,000 bd och 2,000 handskrifter. Det får ett exemplar af alla i Finland tryckta böcker och ett exemplar af allt, som tryckes i Ryssland på andra språk än ryska och polska, hvaraf ett exemplar i stället tillfaller det ryska biblioteket i Hålsingfors, som f. n. har omkr. 85,000 bd. Universitetsbiblioteket har ett årsanslag af 36,000 finska mark till bokens inköp och inbindning. Dess personal består af en bibliotekarie, en vice bibliotekarie, två äldre och en yngre ordinarie amanuens; det har utgitvit "Accessions-katalog", H. 1—12 (1866—1901). Af öfriga bibliotek i Hålsingfors märkas Studentbiblioteket (omkr. 60,000 bd), hvilket leder sitt ursprung från de 1852 upplösta studentafdelningarnas boksamlingar, samt, förutom handbiblioteken vid museer, observatorier och läroverk, Finska vetenskapssocietets (15,000 bd), Finska litteratursällskapets, Societas' pro fauna et flora fennica, Läkarsällskapets, Lagberedningens, Polytekniska institutets bibliotek, Ständerbiblioteket äfvensom Finlands största folkbibliotek (omkr. 30,000 bd); i Åbo Stadsbiblioteket (22,000 bd), Finska hushållningssällskapets bibliotek, Historiska museets bibliotek och Åbo lycei boksamling (23,600 bd); i Borgå Lyceibiblioteket (17,700 bd). Antalet folkbibliotek (stads-, socken- och bybibliotek) uppgick 1902 till 1,864, däraf 1,615 finska, 236 svenska och 13 svensk-finska.

Sveriges äldsta bibliotek är utan tvifvel det, som tillhörde Lunds domkyrka, hvilken redan 1124 af en diaconus, Ulf Björn, fick såsom gåfva bl. a. åtskilliga böcker. Denna boksamling ökades under de följande århundradena genom flera gåfvor, bland hvilka i synnerhet ärkebiskop Andreas Sunessons (d. 1228) var stor och dyrbar. Numera finnes dock af allt detta högst litet, kanske intet, i behåll. Såsom det därnäst äldsta torde kunna nämnas Sigtuna klosterbibliotek, dit biskop Tomas i Finland (d. 1248) och Israel Erlandsson (d. 1332) m. fl. skänkte flera dyrbara skrifter. Det enda man vet om denna samling senare öden är, att Uppsala universitetsbibliotek nu eger flera böcker, som tillhört densamma. I Stockholm omtalas kort efter grundandet af ett franciskan-kloster på Gråmunkeholmen (nuv. Riddarholmen), omkr. 1270, ett dit hörande bibliotek, som 1348 af klosterbrodern Jacobus Magnus erhöll flera böcker och 1489 hade till "custos et gardianus" teologie doktorn Canutus Johannis, hvilken iständsatte biblioteket och äfven skänkte dit flera böcker. Det ökades sedermera genom gåfvor under hela medeltiden och tyckes hafva fått förblifva orub-

badt äfven efter Västerås recess (1527), då det indrogs till kronan. Då nämligen Johan III 1576 upprättade det under jesuiternas ledning ställda Gymnasium regium, skänkte han dit det gamla klosterbiblioteket, som sedermera ökades med böcker, hopsamlade från alla håll, bl. a. från Uppsala universitetsbibliotek, hvaröfver prästerskapet var Uppsala möte 1593 frambar sina klagomål. När jesuiterna, 1585, måste lämna Sverige, medtog de till Riga och Braunsberg en stor del af detta bibliotek (af dem först kalladt "Bibl. societatis Jesu in Suecia", sedermera ändradt till "Bibl. soc. Jesu in Braunsberga"). Större delen af det bortröfvade återtogts likväl af Gustaf II Adolf, som, efter eröfringen af Riga och Braunsberg, öfverlämnade det, jämte en mängd andra där tagna böcker, till Uppsala universitets bibliotek.

I Vadstena kloster bildades kort efter dess anläggning (omkr. 1384) ett bibliotek, som under följande tider betydligt ökades genom afskrifter och inköp utomlands. Äfven efter reformationens införande fick det blifva kvar i klostret, tills Gustaf I 1543 lät bortföra det, man vet icke hvarthän. Handskrifter, som tillhört detsamma, finnas ännu i behåll såväl i kungl. biblioteket i Stockholm som i Uppsala universitetsbibliotek. — I Uppsala fanns fordom i ärkebiskopshuset ett särskildt bibliotek, hvilket 1369 bestod af omkr. 100 arbeten. Det införlifvades sedermera med domkyrkans boksamling, hvilken troligen grundats kort efter denna kyrkas grundläggning, ty redan 1278 skänktes dit, såsom det berättas, af domprosten Bero och 1292 af kaniken Hemming flera skrifter. 1695 fanns biblioteket ännu kvar, men bestod då endast af 211 böcker och 4 handskrifter. Sedermera blef det införlifvad med Uppsala universitetsbibliotek. Af öfriga boksamlingar, som under medeltiden funnos vid klostren och domkyrkorna, torde här böra nämnas den, som tillhörde franciscan-klostret i Visby, hvilken skall hafva varit ganska rik (omkr. 2,000 arbeten) och hvars lokal 1442 måste utvidgas; alla spår af densamma äro dock numera försvunna.

Sveriges nationalbibliotek är kungliga biblioteket i Stockholm. Redan på Gustaf I:s tid fanns ett sådant, troligen grundadt af konungen själf, och detta ökades af den bokälskande Erik XIV, öfver hvars bibliotek en af "doctor Benct" och Rasmus Ludvigsson 1568 upprättad katalog ännu finnes i behåll (aftryckt i "Handlingar rör. Skandinaviens historia", del. 27). Johan III skänkte hela detta bibliotek, jämte många bland de af honom själf inköpta böckerna, 1576 till Gymnasium regium. Genom en fransman, La Porte, lär han dock sedermera hafva samlat ett nytt bibliotek, hvilket troligen utgjorde grunden till det, som 1611 anförtröddes af Johannes Bureaus vård. Gustaf II Adolf lär 1621 hafva skänkt en del af kungl. biblioteket till Uppsala universitet. 1634 utnämndes mästare Lars Fornelius till bibliotekarie "öfver våre och kronans bibliotek, såväl det gamla som det nya", med hvilket sistnämnda ord torde åsyftas den del af det i Würzburg 1631 tagna biskopliga biblioteket, som behölls i Stockholm för drottning Kristinas räkning. Därmed förenades de 1642 i Olmütz, 1645 i Nikolsburg och 1649 i Prag tagna biblioteken. Af det sålunda betydligt ökade kungl. biblioteket medtog drottning Kristina större delen, då hon 1654 lämnade Sverige, till Rom,

där en del hamnat i vatikanska biblioteket under namn af "Bibliotheca Alexandræ reginæ". Genom krigsbyten förstörde Karl Gustaf betydligt bibliotekets samlingar, hvilka genom kyp ytterligare tillväxte. Vid den stora slottsbranden 1697 gingo de dock till största delen förlorade (17,386 bd och 1,103 handskr.), så att endast omkr. 6,700 bd och 283 handskr. återstod. Därefter inrymdes kungl. biblioteket i greve Lillies hus vid däv. Normalmalmstorg 1697—1702, Bondeska huset (nuv. rådhuset) 1702—30 och i greve Per Brahes hus på Helgeandsholmen 1730—68, då det erhöi den därför afsedda lokalen i nordöstra slottsbyggnaden, som dock först 1796 blef färdiginredd, och i hvilken det förblet till nov. 1877, då det öfverflyttades till den för detsamma efter ritning af prof. F. G. A. Dahl för en kostnad af 923,258 kr. 1871—77 i Humlegården uppförda byggnaden (jfr Biblioteksbyggnader). Genom 1661 års kansliordning och k. förordn. 5 juli 1684 stadgades, att kungl. biblioteket skulle få ett exemplar af allt, som trycktes i Sverige. Detta stadgande inrycktes i nu gällande tryckfrihetsförordning af 16 juli 1812 (se Arkivexemplar).

Det årliga anslaget till inköp och bindning af böcker, hvilket i 1713 års stat för kungl. kansliet bestäms till 600 daler silfvermynt och från 1788 utgjorde 155 rdr 26 sk. 8 rst b:ko, höjdes 1799 till 500 rdr b:ko, 1805 till 1,000 rdr b:ko, 1823 till 3,000 rdr b:ko, 1841 till 5,000 rdr b:ko, 1845 till 8,000 rdr b:ko (= 12,000 kr.), 1877 till 18,000 kr., 1883 till 25,000 kr. och 1895 till 34,000 kr.

Efter antikvitets-arkivets upphörande (1780) erhöi kungl. biblioteket större delen af dess samlingar, 1792 fick det Gustaf III:s enskilda bibliotek (14,500 bd) och 1796 Gustaf IV Adolfs (7,500 bd). Genom årliga inköp äfvensom genom åtskilliga större gåvor — bl. a. rosenadlerska boksamlingen (1856, 2,000 bd), engeströmska boksamlingen (1864, 14,000 bd), biblioteken å Drottningholm (1863, 3,000 bd) och Gripsholm (1866, 1,600 bd), netzelska donationen (1,000 bd), den af staten 1873 inköpta Karl XV:s enskilda boksamling och Rosersbergs bibliotek (30,000 bd, hvaraf delar äfven tillfallit biblioteken i Uppsala och Lund), rålambska donationen (1878 af 1,630 n:r i 3,268 bd svensk litteratur före 1750 och 1886 rålambska handskriftsamlingen 437 n:r), J. S. Gieseckes boksamling (1880, 2,500 bd), Vegaexpeditionens af Nordenskiöld öfverlämnade samling af japanska böcker (1881, 6,500 häften), möhlmanska samlingen, inköpt och skänkt af John Ericson (1886, 8,000 bd), samt Fr. Fehrs efterlämnade, af hans vänner inköpta och 1897 hitsänkta boksamling (omkr. 5,000 n:r) i teologi och kyrkohistoria — har kungl. biblioteket, som vid 1800-talets början egde omkr. 30,000 bd, efter hand så ökat, att det hade 1844 omkr. 70,000 bd, 1863 omkr. 132,000 bd samt enligt företagna räkningar 1888 (i maj) 232,598 bd och 1903 (i dec.) 314,902 bd, däribland 10,435 handskrifter samt 9,202 portföljer, innehållande inemot en million häften (under 100 sid.), flygblad, kartor, plancher och porträtt. Den däraf upptagna sammanlagda hyll-längden uppgick till 10,069 meter förutom 698 kvadratmeter, upptagna af tidningar, kart- och planschportföljer i liggande folioformat. Härvid bör dock märkas, att de ofvan meddelade siffrorna om bandantal icke kunna utan vidare läggas till grund för jämförelser med liknande uppgifter från utländska

bibliotek, enär i kungl. biblioteket, liksom och universitetsbiblioteken i Uppsala och Lund, en stor mängd obundna småskrifter förvaras uti portföljer, hvilka i andra bibliotek äro uppställda på hyllorna och räknas som vanliga bokband. Enligt uppgifter från utländska bibliotek befinnes det på hyllorna uppställda antalet bokband växla mellan högst 50 och lägst 39 band på en meters hyll-längd. Sålunda skulle, om sistnämnda siffror lägges till grund för en uppskattning af kungl. biblioteket, detsamma innehålla 397,000 bd.

I 1713 års kansliordning bestämdes att det skulle höra till kansliet och dagligen på vissa tider stå öppet för dem, som erhöiit kanslikollegiets (efter 1801 hofkanslerns) tillstånd, men att det vore ingen tillåtet bära några böcker ur biblioteket, hvilket stadgande upprepades i alla följande kansliordningar. Först i det 13 dec. 1863 utfärdade "Reglementet för kungl. bibliotekets vård", bestämdes, att boklån, mot vederbörlig borgen, därur kunde erhållas. Genom det nu gällande "Reglementet för kungl. biblioteket af 9 nov. 1877" blef detta, som dittills hört till konungens kansli, ett själfständigt ämbetsverk under öfverbibliotekarien såsom chef. Dess hufvuduppgift är att bilda en såvidt möjligt fullständig samling af svensk eller Sverige rörande litteratur. Inköp för bibliotekets samtliga afdelningar bestämmas af öfverbibliotekarien i samråd med bibliotekarierna. Af utländsk litteratur böra dock icke inköpas specialarbeten i de vetenskapsgrenar, för hvilka särskilda bibliotek finnas i Stockholm (såsom naturvetenskap, matematik, medicin, teknisk och landbrukslitteratur, krigsvetenskap, numismatik och officiell statistik).

Biblioteket är deladt i tre hufvudafdelningar: den svenska, den utländska och handskriftsafdelningen. Inom dessa äro böckerna systematiskt ordnade efter innehåll samt inom de särskilda underafdelningarna uppställda på hyllorna i alfabetisk ordning efter författarnamn eller titlarnas hufvudord, hvarigenom ingen numrering behöfver användas, då en bok lätt på facket kan framtagas, när man känner dess författare eller titel. Öfver samlingarna finnas åtskilliga kataloger. År 1862 påbörjades en för all framtid beräknad katalog, skriven på lösa oktavappar, hvar och en upptagande titeln på blott en bok. Den omfattar alla fr. o. m. 1864 inkomna utländska arbeten äfvensom allt svenskt tryck fr. o. m. 1890; en stor del af det äldre bokförrådet är ock numera förtecknad i den nya lappkatalogen. Boktitlarna afskrifvas i två exemplar, den ena för nominalkatalogen, den andra för realkatalogen, samtliga förvaras i kartonger.

Kungl. biblioteket är hela året om tillgängligt för allmänheten alla söckendagar kl. 10 f. m.—3 e. m. samt dess läsesal sedan 1892 års början, då den elektriska belysningen infördes därstädes, äfven kl. 5—7 e. m. Utom biblioteket utlånas böcker till de personer, som kunna lämna godkänd borgen för deras behöriga återställande, ja äfven till offentliga institutioner i utlandet (handskrifter och rariteter endast med k. m:ts tillstånd på diplomatisk väg). Antalet besökande i läne- och läsesalarna 1903 var 34,492 personer, antalet ur samlingarna för deras räkning framtagna volymer var 73,622 och hemlåna volymer 11,949 (mot resp. 9,880, 18,400 och 5,000 år 1878, första året efter bibliotekets flyttning till den nya lokalen). Under 1903 vann kungl. biblioteket en tillväxt af 28,113 tryckalster, hvaraf 23,609

tillhörde dess svenska afdelning (motsvarande siffror 1878 voro 12,540 och 7,070). I kungl. bibliotekets visningssal äro uti 10 montrar till beskådande framlagda autofrafer af märkliga personer, svenska kartor, serier af böcker, utvisande boktryckarkonstens och bokbinderiets utveckling, samt åtskilliga märkliga handskrifter, bland hvilka särskildt må nämnas "Gigas librorum" (den s. k. djäfvulsbibeln) och "codex aureus" (se dessa).

Kungl. bibliotekets personal består af en öfverbibliotekarie, två bibliotekarier, fem amanuenser och (1904) sex e. o. amanuenser samt fem vaktmästare, däraf en tjänstgör såsom maskinist för värmeledningen. 1903 utbetalades till löner och tjänstgöringspenningar 34,333 kr., ålders- och dyrtidstillägg 4,310 kr., till vikariatsersättningar och arivoden 10,000 kr., till bokinköp 25,528 kr., till bindning 8,471 kr. och till expenser (skrifmaterialier, eldning, belysning, tryckning af accessionskataloger m. m.) 10,500 kr.

Kungl. biblioteket utgifver årligen sedan 1879 ett häfte af "Kongl. bibliotekets handlingar" 1 (1878)—25 (1902) samt fr. o. m. 1887 "Sveriges offentliga bibliotek. Accessionskatalog" 1 (1886)—10 (1896) jämte "Tioårsregister 1886—96", utg. af E. V. Dahlgren, samt 11 (1897)—17 (1902), utg. af Emil Haverman, hvori de årligen till Sveriges offentliga bibliotek i början 7 st., efter hand ökade till 30 st., (1902) inkomna utländska arbetena äro förtecknade. I "Årskatalog för svenska bokhandeln" äro de viktigaste årligen utgifna svenska skrifterna förtecknade.

Om kungl. biblioteket och dess samlingar jfr Celsius, "Historia bibliothecæ regie holmiensis" (1751); B. Lundstedt, "Om kungl. biblioteket i Stockholm" (1879); H. Wieselgren, "Drottning Kristinas bibliotek och bibliotekarier före hennes bosättning i Rom" (i Vitt. hist. o. ant. akad.s handl., ny följd, 13: 2, 1901); E. V. Dahlgren, "Stockholm, Sveriges huvudstad" d. 1: s. 454—67; om bibliotek (1897); G. Stephens, "Förteckning öfver de brittiska och fransyska handskrifterna i Kongl. biblioteket" (1847); A. I. Arwidsson, "Förteckning öfver Kongl. bibliotekets isländska handskrifter" (1848); Gödel, "Katalog öfver kongl. bibliotekets fornisländska och fornorska handskrifter" (1897—99); Elof Tegnér, "Kongl. bibliotekets samling af svenska brevväxlingar" (1880); L. de Rosny, "Catalogue de la bibliothéque japonaise de Nordenskiöld" (1883); Fausbøll, "Förteckning öfver de af frih. A. Norden-skiöld från Ceylon hemförda påli-manuskript" (i Ymer 1883); Chr. Eichhorn, "Öfversigt af utställningen i visningssalen" (1885); Wieselgren, "Rälamb-ska handskriftsamlingen på kongl. biblioteket" (i Hist. tidskrift 1887) samt "Reconditi labores. Ötryckta böcker af svenska författare från 15- och 1600-talen i Kongl. biblioteket" (i Samlaren 1888); Eichhorn, "Kongl. bibliotekets samling af utländska porträtt" (i Meddel. af fören. f. grafisk konst 1893) samt de (sp. 267—269) nämnda bibliografierna af Klemming, Lundstedt, Snoilsky, Almquist och Geete, hvaraf de flesta äro tryckta i "Kungl. bibliotekets handlingar", m. fl. skrifter förtecknade af Almquist i "Tryckta skrifter om kungl. biblioteket i Stockholm" (1904).

I Stockholm finnes en mängd specialbibliotek, bland hvilka främst må nämnas Kungl. vetenskapsakademiens bibliotek för naturvetenskap, matematik och astronomi, som leder sitt ursprung

från akademiens stiftelse 1739. Det ökades sedermera efter hand. Det har ett årligt anslag för bokinköp af 10,000 kr. samt står i utbyte af skrifter med 700 vetenskapliga samfund och institutioner och eger omkring 90,000 bd, 30,000 småskrifter samt en handskriftsamling, som hufvudsakligen består af svenska naturforskarens brefsamlingar och skrifter, bland hvilka särskildt märkas Swedenborgs och Berzelius' manuskript. Det har en bibliotekarie samt en amanuens och är sedan 1893 öppet 3 timmar dagligen, med vissa inskränkningar på sommarmånaderna.

Karolinska mediko-kirurgiska institutets bibliotek innehåller landets största samling af medicinsk litteratur (35,000 bd och 15,000 småskrifter); fr. o. m. 1900 har det ett årsanslag af 7,000 kr. till bokinköp, bindning m. m. Svenska läkarsällskapet's bibliotek omfattar medicinsk litteratur, hufvudsakligen tidskrifter, som erhållas i utbyte mot "Hygiea" eller särskildt inköpas (20,000 bd), Veterinärinstitutets bibliotek för veterinär medicin (10,000 bd), Farmaceutiska institutets bibliotek för farmaci och kemi (2,500 bd), Gymnastiska centralinstitutets bibliotek för gymnastik, fysisk uppfostran, anatomi och fysiologi (5,500 bd), Tekniska högskolans bibliotek för teknisk litteratur m. m. (26,000 bd), Landbruksakademiens bibliotek för landbrukslitteratur och husdjurskötsel (10,000 bd), Vitterhetsakademiens bibliotek för arkeologi, numismatik och historia (16,000 bd), Nordiska museets bibliotek för kulturhistoria och etnografi (8,000 bd), Svenska akademien's Nobelbibliotek för utländsk vitterhet, litteraturhistoria och encyklopediska arbeten (30,000 bd), Akademiens för de fria konsterna bibliotek för arbeten om skön konst (4,000 bd och 11,000 gravyrer), Musikaliska akademien's bibliotek för musiklitteratur och musikalien (10,000 bd), Riksdagens bibliotek för rätts- och statsvetenskaper samt främmande länders parlamentsförhandlingar (33,000 bd och 1,165 handskr.), Statistiska centralbyråns bibliotek för officiell statistik och statsvetenskap (35,000 bd), Patent- och registreringsverkets bibliotek för teknisk litteratur (6,000 bd) och patentbeskrifningar (700,000 st.), Krigsvetenskapsakademiens bibliotek (8,000 bd) och Generalstabens bibliotek för krigsvetenskap och topografi (22,500 bd), Flottans stabs bibliotek för sjökrigsvetenskap (5,400 bd) samt Pedagogiska biblioteket för pedagogik, skol- och läroböcker (15,000 bd).

Af landsortens bibliotek är Uppsala universitets det förnämsta. Öfvan nämndes, att från äldre tider vid Uppsala akademien fanns ett bibliotek, hvarur jesuiterna 1576 låto till Stockholm föra åtskilliga böcker. Gustaf II Adolf lade 1621 grunden till ett nytt universitetsbibliotek, då han dit skänkte den del af det gamla klosterbiblioteket, som ännu fanns kvar på Riddarholmen, samt sedermera äfven de i Riga och Braunsberg tagna boksamlingarna. Af samme konung skänktes dit större delen af det 1631 tagna biskopliga biblioteket i Würzburg. Karl X Gustaf skänkte detsamma de under polska kriget tagna

boksamlingarna och Karl XI de genom reduktionen indragna delagardieska och rålabska biblioteken. Genom dessa gåfvor vann biblioteket sådan tillväxt, att dess dittills begagnade lokal i ett sedermera nedrifvet hus (väster om domkyrkan) bredvid gamla "Consistorium academicum" blef otillräcklig, hvarför Karl XI på egen bekostnad 1687 lät till boksalar inreda den öfre våningen af "Gustavianum", dit det inflyttades 1691. Här förblef biblioteket till 1841, då det flyttades till "Carolina rediviva", som redan 1817 börjat uppföras, men först nämnda år blef så pass färdigt, att i dess båda nedre våningar bibliotekets samlingar kunde inrymmas. (Jfr Biblioteksbyggnader.)

Uppsala universitetsbibliotek har tid efter annan erhållit storartade gåfvor af handskrifter, bl. a. af Magnus Gabriel De la Gardie 1669 "Codex argenteus", Wulfilas mesogötiska översättning af nya testamentet, universitetsbibliotekets främsta prydnad, samt Snorre Sturlassons Edda (den s. k. Uppsala-Eddan) m. fl. dyrbara handskrifter (64 st.), J. G. Sparvenfeldt (1722), J. J. Björnsthål (d. 1779), J. H. Lidén (1788), Gustaf III, som 1792 dit testamenterade sina efterlämnade papper att öppnas efter 50 år, O. Celsius d. y., hans egna och svärfaderns, A. A. von Stiernmans samlingar (1794), U. Celsing (1804, 55 orientaliska handskr.), nordiska samlingen (2,450 n:r, rörande fäderneslandets historia), dit skänkt af Karl Johan (1814), J. Hallenbergs (1834), rosenhaneska samlingen, skänkt af C. G. d'Albedyhll (1837), G. L. Cederhielm (1841), oxenstiernska arkivet på Eka (en del 1846 och återstoden 1893), F. S. Silfverstolpes papper (deponerade 1852, öppnade 1900), C. D. A. Gyllenbergs manuskript (1869), H. Reuterdaahl (1871), Jakob Westin (1880, 1,800 handskr.), P. A. och K. Sæves efterlämnade anteckningar (1887), Adam Afzelius' papper (1892 och 1896), Elias Fries' brefsamling (1893), L. P. Walmstedts brefsamling (1893), Hans Järtas papper (1895), Kr. Stenhammars brefsamling (1898), E. V. Nordlings originalmanuskript till juridiska föreläsningar (1901). Genom köp hafva dessutom förvärfvats Johannes Schefferus' samling af grekiska och Henrik Benzelius' af orientaliska handskrifter, Elias Palmskölds (1724) och Sigfrid Gahn Perssons (1804) samlingar i historia, juridik m. m., E. M. Fants handskrifter i historia (1819), aurivillius'ska släktens papper (1885) och 387 arabiska och persiska handskrifter, samlade af F. R. Martin i Transkaukasien och Turkستان. Af större bokdonationer kunna bl. a. nämnas Gustaf III:s gåfva (1767) utaf det af ständerna ätt honom såsom kronprins inköpta cronstedtska biblioteket, innehållande en samling af den äldsta i Sverige tryckta litteraturen, samt donationer af Lidén (1788), D. Melanderhjelm (1793), K. A. Rosenadler (1795), Klas Fleming (1823), K. G. v. Brinkman (1848, omkr. 20,000 bd), G. Wahlenberg (1851), K. F. Wingård (1852), J. H. Schröder (1858), A. L. Stierneld (1858), K. G. Oxenstierna (1859), B. von Beskow (1869), svenska staten (en del af Karl XV:s samling, 1875), L. F. Svanberg (1877), Jakob Westin (1880, 20,000 n:r), A. F. D. Wackerbarths efterlämnade boksamling (1885, inköpt af brukspatron C. Burén och skänkt jämte 6,000 kr. till samplingskomplettering), kon. Oskar II, större delen af de böcker samt handskrifter, som vid orientalistkongressen 1889

till honom öfverlämnats, och 1891 en stor samling grekiska och österländska böcker samt vid flera andra tillfällen många dyrbara böcker, urval ur P. E. Bergfalks efterlämnade boksamling (1890), C. Wahlund (1892, 340 bd provensalsk litteratur, jämte 3,000 kr., hvaraf räntan skall användas till inköp af fornfransk litteratur), delar af E. Walmstedts efterlämnade boksamling (1893), O. Glas' efterlämnade medicinska bibliotek (1895), ärkebiskop Sundbergs bibliotek (1901, 719 bd) och prof. I. S. Landtmansons bibliotek (1901, 363 bd). Redan 1682 erhöU Uppsala universitets bibliotek rätt att erhålla ett exemplar af allt, som trycktes på boktryckerierna kring Mälaren, hvilket 1707 utsträcktes till alla tryckerier. Genom tryckfrihetsförordningen af 1812 eger det fortfarande rätt till "arkivexemplar" (se d. o.) af allt svenskt tryck. Sedan långt tillbaka står det äfven i skriftutbyte med in- och utländska universitet och lärda samfund, hvilkas antal 1903 uppgick till öfver 1,300 st., hvarigenom dess samlingar efter hand betydligt vuxit, i synnerhet under de sista årtiondena. Universitetsbiblioteket hade 1700 omkr. 30,000 bd, 1794 omkr. 40,000 bd, 1813 omkr. 74,000 bd, 1871 omkr. 174,000 bd, 1886 omkr. 230,000 bd och 11,486 handskr. samt befanns vid en i dec. 1903 företagen räkning ega 341,911 bd och portföljer, däraf 13,637 handskrifter, som tillsammans upptogo en hyll-längd af 13,741 meter, hvilket motsvarar enligt ofvan (sp. 282) anförda, i utlandet brukliga beräkningsgrunder minst 470,000 bokband.

För bokinköp hade biblioteket intill 1692 blott 200 daler silfvermynt årligen; Karl XI:s nämnda år utgifna förordning, att nyutnämnda lärare och tjänstemän, promoti och nyinskafna studenter skulle erlägga en, ännu bestående, afgift till biblioteket, tredubblade denna summa. Anslaget ökades sedermera och var vid myntrealisationen 1776 1667/s rdr specie (= 667 kr.), 1831 voro bibliotekets inkomster 2,068 rdr b:ko (= 3,102 kr.), 1834 erhöU det sitt första statsanslag, som varierade till dess det 1837 bestämdes till 2,100 rdr b:ko (= 3,150 kr.), som 1851 höjdes till 8,593 rdr rgs, 1881 till 15,000 kr. och 1895 till 24,000 kr.

För Uppsala universitets biblioteks vård utfärdades en "instruktion" 30 juli 1795, och nu gällande reglemente är af 5 nov. 1849, hvari dock åtskilliga ändringar blifvit, bl. a. genom kanslersbrevet 4 april 1865, sedermera gjorda. Det är under terminerna öppet alla söckendagar kl. 10—2 och på mellanterminerna samma tider tisdagar och fredagar. Tjänstemännens antal utgöres af en bibliotekarie, tre vicebibliotekarier och fyra amanuenser samt två vaktmästare, hvarjämte i. n. sex e. o. amanuenser där äro anställda. At personalen utbetalades 1903 till löner och tjänstgöringspenningar 29,400 kr., dyrtidstillägg 1,090, arfvoden at e. o. amanuenser 5,300 kr., till bokinköp 12,891 kr., till binding 3,500 kr., till expenser 5,455 kr. Under samma år utgjorde antalet besökande i biblioteket 10,299 personer, för hvilas behof 41,721 bd framtogos ur samlingarna, samt hemlänens antal 12,656 bd.

Uppsala universitets bibliotek utgaf en "Accessions-katalog 1850—83" (1853—86), som fortsattes i "Accessionskatalog för Sveriges offentliga bibliotek", utg. af k. biblioteket fr. o. m. 1886. Årsredogörelser för biblioteket äro intagna i "Redogörelse för kungl.

universitetet i Uppsala, utg. af dess rektor", fr. o. m. 1876. Om Uppsala universitetsbibliotek och dess samlingar jfr Celsius, "Historia bibliothecae upsaliensis" (1745), Benzlius, "Catalogus centuriæ librorum ... qua 1705 auxit bibl. acad. Ups. J. G. Sparvenfeldt" (1706), Aurivillius, "Notitia codicum latino-rum in bibliotheca acad. Ups." (1—3, 1806—13), "Notitia codicum græcorum ..." (1—2, 1806) och "Catalogus librorum impressorum bibl. acad. Ups." (1, 2; 1814), Tornberg, "Codices arabici, persici et turcici bibl. acad. Ups." (1849), Förster, "De Libanii libris manuscriptis upsaliensibus et lincopensis commentatio" (1877), Macray, "Manuscripts bearing upon english history in the university of Upsala. Appendix 2: Report on libraries in Sweden" (1881), Lewenhaupt, "Några anteckningar om den westinska handskriftsamlingen i Uppsala universitetsbibliotek" (i Samlaren 1882), Lind, "Förteckning öfver Uppsala universitetsbiblioteks handskrifter rörande svenska språket" (i Samlaren 1882), Graux, "Notices sommaires des manuscrits grecs de Suède mises en ordre et complétées par A. Martin" (Archives des missions scientifiques et littéraires ser. 3: tome 15), Paludan, "Gammel dansk literatur i Uppsala universitetsbibliotek" (i Blandinger, udg. af Univ:s jubileets danske samfund bd 2: h. 1, Kbhvn 1890), Wittmann, "Würzburger-bücher in der k. schwedischen universitätsbibliothek zu Upsala" (i "Archiv des histor. verein von Unterfranken und Aschaffenburg", bd 34, 1891), Gödel, "Katalog öfver Uppsala universitets biblioteks fornisländska och fornorska handskrifter" (i Skr. utg. af Humanistiska vet.-samfundet i Uppsala 2: 1, 1892), Wahlund, "Livres provençaux rassemblés pendant quelques années d'études et offerts à la Bibl. de l'université d'Upsala" (1892), Annerstedt, "Upsala universitetsbiblioteks historia intill år 1702" (i Vitt. hist. o. ant:s akad:s handlingar, N. F: 12: 2, 1892), Annerstedt, "Universitetsbiblioteket" (s. 41—66 i "Upsala universitet 1872—97. Festskrift med anledning af Oscar II:s 25-års jubileum d. 18 sept. 1897 ... utg. af R. Geijer", 1897); Zettersteen, "Die abessinischen handschriften der königl. universitätsbibliothek zu Upsala, verzeichnet und beschrieben" (i Zeitschrift der deutschen morgenländ. gesellsch., bd 53, 1899) samt "Verzeichniss der hebräischen handschriften der königl. univ:s bibliothek zu Upsala" (1900).

Utom universitetsbiblioteket finnas i Uppsala flera mindre boksamlingar, såsom observatoriets fackbibliotek, vetenskaps-societetens, det med skytteanska professorens förenade "gyllenhjelmka biblioteket", hvilket i senare tid blifvit ökad med Hans och Thomas Järta samt prof. O. Alins efterlämnade boksamlingar, studentkårens (10,000 bd), nationernas, de vetenskapliga fackföreningarnas samt Uppsala katedralskolas, af hvilka ett par äga ända till omkr. 10,000 bd.

I Lund fick universitetet, när det 1668 grundlades, domkyrkbiblioteket, hvilket till större delen hade blifvit bildadt under 16:e årh., i synnerhet genom den nitiske kaniken "mäster Bentes" gåfvor. I universitetsbiblioteket finnas ännu 371 tryckta böcker och 14 handskrifter, som tillhört domkyrkan. 1669 sände Karl XI:s förmyndare 500 dal. smt till inköp af böcker, hvilken penningssumma professorerna funno för godt att dela sinsemellan. Karl XI skänkte 1684 "till ungdomens förkofring och nytta" den efter

hans forne lärare Gripenhjelms inköpta boksamlingen, 5,857 bd. Redan 1698 erhöi det rätt till arkivexemplar (se d. o.), som enligt 1812 års tryckfrihetsförordning fortfarande tillkommer detsamma. Genom gåfvor och testamenten — bl. a. af medicinen professor Rost (d. 1687), generalmajor L. C. Stobée (d. 1756), akademikansern Melker Falkenberg (1790, 1,372 bd), prof. J. H. Lidén (1787, 739 bd), assessor G. Lund (1795, 758 bd o. 200 läkarporträtter), akad.-adj. S. Hylander (1825, 500 bd), prof. A. H. Florman (1825), prof. M. E. Ahlman (d. 1844), envoyén A. C. D'Ohsson (1850), justitierådet C. C. Schmidt (1861 o. 1866), öfverfrimästaren J. J. Sjöcrona (1874, 60 paleotyper), en del af Karl XV:s boksamling (1875, 2,700 bd), "Friherre H. von Schwerins Horatii-samling" af prof. H. J. von Schwerin (1880), prof. Svante Ödman (1901, 2,992 bd, medicinsk och psykiatrisk litteratur) samt delar af prof. J. B. Pramberg (1875), P. E. Gellerstedts (1880), biskop V. Flensburgs (1898), ärkebiskop A. N. Sundbergs (1901) och prof. N. Ohlsson-Gaddes (1904) m. fl:s efterlämnade bibliotek — har efter hand boksamlingen ökat. Under samma tid har handskriftsamlingen erhöiit åtskilliga gåfvor, bl. a. prof. Sven Lagerbrings (1829) och excellensen J. C. Tolls (d. 1817) efterlämnade papper, delagardieska arkivet på Löberöd (1848 större delen, 900 bd, och 1892 återstoden, 142 bd), språkforskaren, prosten J. E. Rietz' papper (d. 1868), prof. J. W. Zetterstedts brevfaxling (1875), K. A. Agardhs brevfaxling (1881), Esaia Tegnér's efterlämnade papper och brevfaxling (vid Tegnér-jubileet 1882), frih. Jacob Cederströms efterlämnade papper (1885), prof. Axel Nyblæus' (1899) och Sven Nilssons (1901) efterlämnade papper samt entomologen, adj. K. G. Thomsons brevfaxling (1902).

Biblioteket, som 1729 räknade omkr. 10,000 bd, 1829 omkr. 30,000 bd, befanns äga vid företagna räkningar 1887 142,430 bd samt 1897 173,657 bd; f. n. (1904) anses det innehålla omkr. 200,000 bd, däribland omkr. 5,000 handskrifter. Biblioteket har städse varit inrymdt i det gamla universitetshuset; då under årens lopp utrymmet däri blifvit alldeles otillräckligt, anvisades vid 1897 års riksdag 168,000 kr. för bibliotekshusets tillbyggnad, hvilken dock aldrig kom till utförande, utan medaf riksdagen 1900, att de till tillbyggnaden 1897 beviljade medlen finge användas jämte ytterligare anvisade 127,000 kr. till uppförande af en ny biblioteksbyggnad på Helgonbacken, ännu (1904) under uppförande (jfr Biblioteksbyggnader).

Det för Lunds universitetsbibliotek gällande reglementet utfärdades 1870. Biblioteket är tillgängligt under terminerna alla söckendagar 10—2 samt under mellanterminerna samma tider tisdagar och fredagar. Bibliotekets personal består (sedan 1844) af en bibliotekarie, en vicebibliotekarie, två (fr. 1905 tre) amanuenser och (sedan 1901) två vaktmästare samt f. n. åtta e. o. amanuenser. Till personalens aföning utgår årligen (utom ålderstillägg) 16,200 kr. (fr. 1905: 18,700 kr.) samt 2,500 kr. till arvoden åt extra biträden. Till bokinköp användes årligen på 1840-talet omkr. 6,400 kr., och 1881 höjdes statsanslaget till 14,475 kr. För böckers inköp och bindning, uppvärmning m. fl. expenser åtnjuter biblioteket fr. o. m. 1902 ett statsanslag af 24,675 kr. År 1903 användes till bokinköp 20,260 kr., till bind-

ning 4,361 kr. och till expenser 2,336 kr. Samma år uppgick antalet besökande till 11,630, för hvilkas räkning framtogos ur samlingarna 37,846 bd, af hvilka 14,902 hemlänades.

Om Lunds univ:s bibliotek se A. Lidbeck, "De initiis et præcipuis incrementis bibl. Lundensis usque ad 1769" (1, 2; 1801—02) och "Series prælectorum bibl. Lundensis" (1805), A. Lidbeck och N. Lovén, "Memorabilia bibl. Lundensis" T. 1—2: p. 1—4 (1813—19), P. Wieselgren, "Catalogus manuscriptorum bibl. acad. Lundensis" (1830) och "De la gardieska archivet" (d. 1—20, 1831—43), C. J. Tornberg, "Codices orientales bibl. univ. Lundensis" 1850—53), H. J. Edgren, "De codicibus nonnullis indicis ... bibl. Lundensis" (1883), E. J. Tegnér, "De la gardieska samlingen i Lund och på Löberöd" (i Vitt. hist. o. ant. akad:s "Handlingar", bd 12, 1894), samt Weibull och Tegnér, "Lunds universitets historia" (2:a bandet, af "Tjenstemän vid biblioteket"), och Tegnér, "Lunds universitet, 1872—97" (1897, s. 147—168). 1853—85 utgafs årligen ett häfte af "Lunds universitetsbiblioteks accessions-katalog", som fr. o. m. 1886 uppgått i den af k. biblioteket utgifna accessionskatalogen.

Bland öfriga boksamlingar i Lund märkas Botaniska institutionens bibliotek (omkr. 4,500 n:r), hufvudsakligen tillkommen genom testamente af prof. J. G. Agardh (d. 1901); Astronomiska observatoriets bibliotek; Akademiska föreningens bibliotek och studentnationernas boksamlingar, af hvilka den, som gemensamt tillhör Skånska, Bleking-ska och Kalmar nation, är den betydligaste.

Af öfriga landsortsbibliotek må särskildt nämnas Göteborgs stadsbibliotek, som bildats genom sammanslagning af Göteborgs museibibliotek, Göteborgs 1887 grundlagda högskolas och Vet. o. vitt. samhällets boksamlingar. Det blef 1900 öfverflyttadt i en för detsamma uppförd byggnad (jfr Biblioteksbyggnader). Dess personal består af en bibliotekarie, två ordinarie och en e. o. amanuens. Det eger omkr. 100,000 bd; år 1903 utbetalades till bokinköp och inbindning 12,451 kr., till expenser 6,963 kr. samt till personalens aflöning 13,020 kr.; s. å. utgjorde de besökandes antal 19,497 personer, för hvilkas behof 12,478 bd uttogos ur samlingarna, och hemlänans antal 6,932 bd.

Norrköpings stadsfullmäktige hafva till grundval för ett blifvande stadsbibliotek i okt. 1904 inköpt Finsons stora bibliotek, som tillhört brukspatron C. E. Ekman och hvaröfver en tryckt katalog, upprättad af bibliotekarien B. Lundstedt, 1883 utgifvits.

Äfven vid alla Sveriges 82 läroverk finnas bibliotek, af hvilka de förmåsta äro dei i Linköping (omkr. 100,000 bd och 1,600 handskr.), Skara (32,000 bd, utom ströskrifter), Strängnäs (30,000 bd och 50,000 småskrifter), Växjö (30,000 bd och 600 handskr.), Norrköping (26,000 bd), Göteborg (20,000 bd), Västerås (20,000 bd utom småtryck), Karlstad (18,000 bd) och Kalmar (17,000 bd). Äfven de 30 folkhögskolorna hafva egna boksamlingar.

Sedan 1600-talet hafva inom åtskilliga socknar i Sverige funnits för själfva folkets läsbehof afsedda s. k. sockenbibliotek; 1842 års folkskolestadga framkallade äfven åtgärder för allmänt in-

rättande af dylika bibliotek, men intresset därför har sedermera afsvannat, och deras antal uppgår i. n. till omkr. 1,800 st. Däremot har under de sista årtiondena intresset vaknat för bildande, efter engelskt och amerikanskt mönster, af s. k. folkbibliotek och vandringsbibliotek (se d. o.) för den stora allmänhetens behof; åtskilliga dylika hafva redan blifvit upprättade, och en särskild "Förening för folkbibliotek och läsestugor" bildades 1900.

På åtskilliga landtegendomar finnas dessutom stora enskilda bibliotek, såsom på Eriksberg, Främmedast, Koberg, Leufsta, Sko, Säfsta-holm och Trolleholm m. fl. Om såväl dessa som de allra flesta offentliga och enskilda bibliotek, som funnits i Sverige, meddelas utförliga upplysningar i C. M. Carlanders "Svenska bibliotek och ex-libris", d. 1—3 (1889—94), tillökad upplaga 1902—03 (4 dlr i 6 bd).

Bibliotekarie (jfr Bibliotek), bokvårdare, "bokvård", person, som har tillsyn öfver ett bibliotek. I flera skandinaviska bibliotek kallas chefen "öfverbibliotekarie", hans närmaste män för "bibliotekarier" eller "vicebibliotekarier" och de öfrige tjänstemännen "amanuenser" eller "assistenter". Samtidigt med litteraturens oerhörda tillväxt i nyare tid har och biblioteksväsendet i hög grad utvecklats samt anspråken stegrats på bibliotekspersonalens personliga egenskaper och biblioteksvetenskapliga fackbildning. Efter det att bibliotekarien vid Jenas universitetsbibliotek Anton Klette 1871 utgivit sin epokgörande skrift "Über die selbständigkeit des bibliothekarischen berufes" (hvaraf en jubileumsupplaga 1897 utkom), har en förbättring i bibliotekstjänstemännens ställning inträdt i nästan alla kulturländer, i det att vid biblioteksplatser tillsättande numera hufvudsakligt afseende fästes vid den biblioteksvetenskapliga fackbildningen. Förut hände det esomoftast, i synnerhet vid chefsplatser tillsättande, att dessa tilldelades såsom bissyssor eller hedersposter åt universitetsprofessorer eller andra utom biblioteken stående personer, som voro alldeles främmande för biblioteksgörömlen.

För anställning vid bibliotek äro i åtskilliga länder särskilda fackpröfningar föreskrifna, såsom i Frankrike (1879 och 1893), Italien (1885), Belgien (1897) och Preussen (1893), där man 1886 vid universitetet i Göttingen upprättat en särskild professur för "bibliotekshjälpevetenskaper". I England äro af "Library association" sedan 1884 särskilda utbildningskurser med afslutningspröfningar anordnade för de män eller kvinnor, som önska vinna anställning vid de många i detta land befintliga "free public libraries" (folkbibliotek). I Nord-Amerika hafva och för samma ändamål sedan 1887 flera "library-schools" blifvit inrättade.

Bibliotekarie-föreningar, -möten och -kon-gresser. Det första bibliotekariemötet egde veterligen rum i New York 1853, där åtskilliga amerikanska bibliotekarier samlades för att öfverlägga om frågor af gemensamt intresse. Under utställningen i Filadelfia 1876 hade de ett nytt möte, vid hvilket man beslöt bildandet af "American library association" (A. L. A.), för att dels väcka och sprida intresset för biblioteksväsendet, dels och stärka samhörighetskänslan hos de olika bibliotekernas personal och främja de vänskapliga förbindelserna emellan både dem och alla för bibliotek och bibliografi intresserade personer i landet. Af utomordentlig betydelse har denna association varit för biblioteksväsendets

lika snabba som storartade utveckling i Amerika. I sept. 1876 började associationen utgifva ett eget fackorgan, "The library journal", hvori under årens lopp en mängd värdefulla biblioteksvetenskapliga och bibliografiska uppsatser inlufvit, och hvori äfven redogörelser meddelats för dess sedan 1885 å olika platser hållna årsmöten. Ett särskildt utskott har fått sig anförtrord utgifvandet af bibliografiska och biblioteksvetenskapliga arbeten. På associationens initiativ hafva äfven bibliotekarietkongresser hållits under utställningarna i Chicago 1893 och St Louis 1904, hvori efter erhållen officiell inbjudning flera biblioteksmän från åtskilliga länder utom Amerika jämväl deltagit.

I London hölls 1877 den första europeiska internationella kongressen, vid hvars slutsammantråde de engelske bibliotekarierna beslöt bilda "The library association of the United kingdom" (L. A. U. K.), som sedan 1878 haft reguljära årsmöten, öfver hvilka redogörelse meddelas i dess "Transactions and proceedings of the annual meetings" 1878—85; den har därjämte utgivit "Monthly notes" 1880—83. Dess fackorgan hafva varit "The library chronicle" 1884—88, "The library" 1889—98 och "The library association record" fr. o. m. 1899. Den utgifver dessutom "The library association year-book" fr. o. m. 1892. — Efter förebilden i moderlandet bildades i Australien 1896 "The australasian library association", som haft årliga sammanträden sedan 1896 och äfven tryckt sina "Transactions and proceedings" samt fr. o. m. 1901 utgifver ett officiellt organ, "The library record of Australasia". — I Wien grundades 1895 "Österreichischer verein für bibliothekswesen", som fr. o. m. 1896 haft årliga sammanträden och fr. o. m. 1897 utgifver "Mittheilungen des Österreichischen vereins für bibliothekswesen". En schweizisk bibliotekarietförening bildades 1897 i Basel, hvilken äfven har sina årliga möten. Vid allmänna filolog- och skol-lärarmötet i Dresden 1897 bildade de där tillstädesvarande biblioteksmännen en särskild sektion för biblioteksväsen, hvilken sammanträdde äfven vid följande mötet i Bremen 1899. Där beslöt man dock att bilda en särskild "Verein deutscher bibliothekare", hvilken hade sitt första möte i Marburg 1900 och sedan årligen sammankommit i olika tyska städer; för de därvid förda förhandlingarna redogöres i "Zentralblatt für bibliothekswesen". Föreningen utgifver äfven en "Jahrbuch der deutschen bibliotheken", hvaraf två årgångar (1902 o. 1903) utkommit.

Internationella bibliotekarietkongresser hafva ytterligare hållits i London 1897 och Paris 1900, öfver hvilkas förhandlingar tryckta berättelser utgifvits, liksom och öfver den i Antwerpen 1891 hållna "Conférence du livre", vid hvilken äfven biblioteksfrågor afhandlades.

B. L.

Bibliotekografi (af *bibliotek*, se d. o., och *gräfin*, beskriiva), biblioteksbeskrifning.

Biblioteksbyggnader. Det är först under sist förflutna århundrade, som i följd af litteraturens oerhörda tillväxt behöfvat gjort sig gällande att erhålla för sitt särskilda ändamål uppförda, bekvämt inredda samt för eldåra skyddade biblioteksbyggnader, hvilka vid framtida behof med lätthet äfven kunna tillbyggas. I äldre tider, då man icke hade en aning om hur bokproduktionen skulle stiga, nöjde man sig med att i palatsen inreda särskilda salar för boksamlingarna eller inrymma dem i för andra ändamål ursprung-

ligen uppförda byggnader. Därvid fäste man dock största afseendet vid en praktfull utstyrrel, hvilket i synnerhet är förhållandet i åtskilliga äldre italienska bibliotek. Härom vittnar bl. a. en ännu i oförändradt skick bevarad sal i det efter Michelangelos ritningar 1524—71 uppförda laurenzianska biblioteket i Florens, hvarest de dyrbara mediciska handskrifterna ligga fästade ("libri catenati") på 88 rikt skulpterade pulpeter ("plutei"), försedda med bänkar, där de, som vilja studera en handskrift, få taga plats (fig. 1). I andra bibliotek förvarades handskrifter och böcker, mer eller mindre synliga, i höga prackfulla skåp eller bokhyllor, till hvilkas öfversta hyllrader man kunde nå endast med tillhjälp af höga stegar, hvilka voro både obehämba och t. o. m. hisfärliga. Den berömda bibliotekarien vid kungl. biblioteket i Dresden F. A. Ebert miste 1834 sitt lif i följd af ett fall från en dylik stega. För att undvika stegar försåg man boksälarna med längs efter väggarna löpande gallerier, som äfven voro försedda med bokhyllor. I de stora salarnas tomma midtparti funnos vanligen höga plansch- och karthyllor eller stora bord, vid hvilka forskarna fingo taga plats. Efter detta system voro en mängd under 1600- och 1700-talen samt 1800-talets förra hälft uppförda bibliotek inredda, bl. a. Store kongl. biblioteket i Köpenhamn, kungl. biblioteket i Stockholm (i k. stölets nordöstra flygel) samt Uppsala universitets bibliotek. Det efter Labroustes ritningar 1843—50 uppförda Bibliothèque S:te Geneviève är ett typiskt exempel på ett modernt s. k. salsbibliotek (fig. 2). Det består af två våningar, hvaraf den nedre upptages af förtugun, magasin för handskrifter, kopparstick, kartor m. m. samt den öfre af en stor (11 m. hög), genom höga sidofönster belyst sal, som delas i två afdelningar genom järnpelare i salens midt, hvilka uppbära det hvalfda taket och mellan hvilka 2,5 m. höga bokhyllor äro uppställda, försedda med stängsel för att hindra de besökande att därifrån uttaga böcker. Rundt härom stå långa bord med platser för 420 personer. Väggarna äro till 5 m. höjd försedda med bokhyllor, längs hvilka på 2,5 m. höjd löper ett galleri, hvartil trappor leda i salens hörn. Inspektörerna hafva sin plats på en upphöjning å ena långväggen midtemot salens ingång.

I England och Nord-Amerika äro de s. k. alkover eller galleribiblioteken ganska talrika. De bestå vanligen af stora salar, som erhålla sin belysning genom lanterniner i taket. Kring väggarna löpa genom trappor sinsemellan förbundna gallerier, som inrymma öfvanpå hvarandra byggda alkover med till taket näende hyllor, hvilka stundom erhålla belysning äfven genom sidofönster. Såsom exempel på dylika "galleribibliotek" må nämnas Boston athenæum, Astor library i New York och Peabody institute i Baltimore. Trots sitt vackra utseende äro dock galleribiblioteken, liksom och salsbiblioteken, opraktiska, i det mycket utrymme där bortslösas, samt äfven obehämba. Man har i senare tid sökt undvika de öfverklagade olägenheterna genom att vid sidan af de för allmänheten afsedda läsesalarna inrätta bokmagasin, hvilka genom mellanbottnar (af järn eller betong) äro afdelade i flera låga etager (af 2,2 å 2,5 m. höjd), hvori bokhyllorna äro ställda vinkelrätt mot långväggen samt erhålla sin belysning antingen genom sidofönster eller öfvanifrån genom lanterniner, i hvilket fall mellanbottnarna måste

Fig. 1. Laurenzianska biblioteket i Florens.

bestå af jerngaller eller glasplattor inlagda i järnramar för att släppa ned ljuset. Detta system kom först till användning vid den efter A. Panizzis (se d. o.) planritningar 1854—57 utförda om- och tillbyggnaden af British museum. Epokgörande var hans geniala idé att använda den stora, inom detta museum befintliga gården till uppförande af en rund läsesal (42,6 m. i genomskärning), täckt af en (32,3 m. hög) kupol, genom hvars lanterniner och 20 sidofönster den erhåller rik belysning ovanifrån. Om kvällarna upplyses salen med elektriskt ljus; under den kallare årstiden uppvärms den, liksom museets öfriga lokaler, genom varmluftsapparater. På en upphöjning mitt i salen har läsesalsföreståndaren med sina biträden sin plats, hvilken — liksom den där-

ifrån till boksallarna förande gången — är omgiven af en balustrad. I två koncentriskt cirklar stå kring densamma dubbla hyllrader med de för allmänheten afsedda, inbundna katalogerna. Utanför dessa äro i strålförm 19 större och 18 mindre bord uppställda, med numrerade platser för öfver 360 personer. Längs salens yttervägg stå (2,14 m. höga) hyllor, hvar på det till omkr. 20,000 bd uppgående referensbiblioteket är uppställt. Däröfver löpa två gallerier med bokhyllor, rymmande omkr. 40,000 bd, till hvilka man ej kan komma från läsesalen, utan endast från bokmagasinen (fig. 3 och 4). Läsesalen i British museum har tjänat till förebild för såväl den nya (1868 uppförda) läsesalen i Bibliothèque nationale i Paris som ock för den praktfulla läsesalen

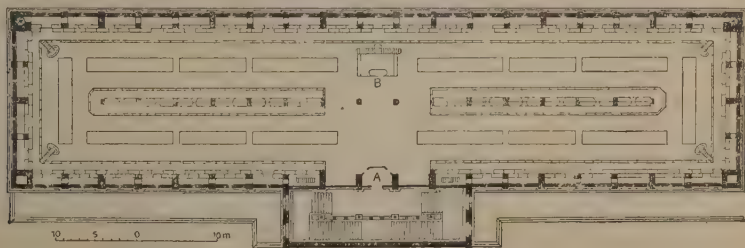

Fig. 2. Plan af öfre våningen i Bibliothèque de la Ville de Genève i Paris. A. Ingång. B. Läsesals-inspektörens plats.

i Congress-library i Washington. Sistnämnda biblioteksbyggnad, som efter prisbelönta ritningar af Smithmeyer och Pelz uppfördes 1886—97 af hvit granit och marmor för en kostnad af inemot 23 mill. kr., är utan tvifvel världens största och dyrbaraste biblioteksbyggnad (fig. 5—8). Den består af en fyrsidig byggnad (af 103 m. längd, 102 m. bredd och 21,5 m. höjd) inneslutande 4 ljusgårdar kring den i deras midt befäntliga läsesalen och tre inre bokmagasinsflyglar (i 9 etager å 2 m. höjd). Den synnerligen praktfulla läsesalen, som har formen af en oktagon (30 m. i diameter och 37,8 m. hög), får sitt ljus ovanifrån genom såväl en lanternin som höga sidofönster (fig. 6). Midt i salen finnes en rund (1,5 m. hög) plattform, på hvilket tjänstemännen hafva sin plats och hvarifrån man genom telefoner och rörpost står i förbindelse med bibliotekets olika lokaler; i ett skåp utmynnar äfven ett "paternosterverk", som befördrar böcker från och till magasinerna. Genom en tunnel kunna från plattformen böcker sändas äfven till och från det på 400 m. afstånd snedt emot belägna kapitolium, hvarest såväl senaten som representanternas hus håller sina sammanträden. I ett halfcirkelformigt skåp, som omsluter plattformens ena hälft förvaras "dictionary catalogue", skriven på lösa kataloglappar, i en mängd lådor. Där omkring stå, i koncentriska rader, läseborden med plats för 250

i de närliggande inre magasinssflyglarna (fig. 7 a) för 1,895,400 bd samt i de yttre magasinssflyglarna (fig. 7 b), som framdeles komma att inredas, för ytterligare 2,000,000 bd, sålunda tills. 4,025,400 bd. I bokmagasinen bestå mellanbottarna af 6 cm. tjocka marmorskifvor, och intet trä finnes; såsom hyllbräden användas tunna, genombrutna gjutstålsskifvor.

Fig. 4. Bokmagasin bredvid läsesalen i British museum.

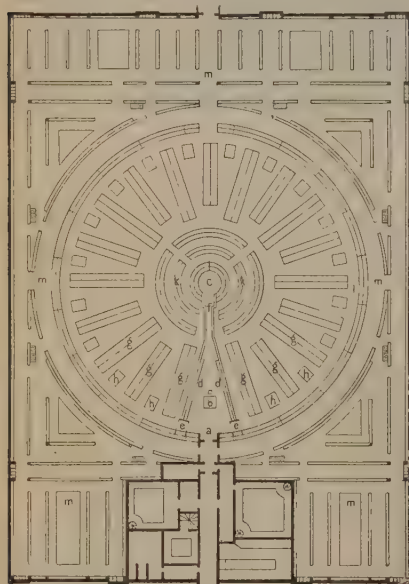

Fig. 8. Grundplan af läsesalen i British museum. *a* Ingång. *b* Uppsyningsmannens plats. *c* Läsesalsföreståndarens plats. *d* Hyllor för beställda böcker. *e* Vindfång. *f* Gång till bokmagasinen. *g* Läsebord. *h* Läsebord för tidningar. *i, k* Kataloghyllor. *l* Lexika. *m* Bokmagasin.

personer. För senatorer, deputerade och blinda finnas dessutom särskilda läsesaler. I "nischerna" rundtom läsesalen och de däröfver befäntliga två gallerierna beräknas plats finnas för 130,000 bd,

I alla bibliotek, som under de senare årtiondena hafva blifvit uppförda, har man ock i ett eller annat afseende följt British museums förebild. Med förbigående af de många i England och Amerika uppförda biblioteken må här nämnas de i Halle (1878—80), Kiel (1878—83), Göttingen (1878—83), Greifswald (1882, tillbyggt 1892), Stuttgart (1878—83), Wolfenbüttel (1882—86), Leipzig (1888—91), Strassburg (1889—94), Graz (1893—94), Augsburg (1892—93, fig. 9), Basel (1894—96), Bremen (1894—96), Köln (1894—98), Marburg (1887—1900), Königsberg (1899—1901) och Posen (1900—02) uppförda biblioteken, de under byggnad varande universitetsbiblioteken i Giessen, Danzig, Kassel och Heidelberg samt k. biblioteken i Berlin och Köpenhamn.

I Sverige har *kungl. biblioteket* i Stockholm 1877 erhållit en ny byggnad i Humlegården, hvilken såväl genom sitt läge i en park som genom det material (järn och sten), hvaraf den är uppförd, är skyddad för eldfara samt motsvarar nutidens alla fordringar på en biblioteksbyggnad. Den är uppförd 1871—77, efter ritningar af F. G. A. Dahl, för en kostnad af 923,258 kr. (fig. 10—12). Den består af två våningar, den nedre delad i tre afdelningar. Af dessa innehåller den mellersta, som är entresolerad, förestuga, tambur, läneexpedition och 9 arbetsrum. Det östra

Fig. 5. Kongressbiblioteket i Washington.

Fig. 6. Läsosalen i kongressbiblioteket i Washington.

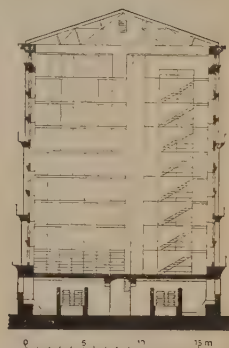

Fig. 7 a. Genomskärning af inre bokmagasinen i kongressbiblioteket i Washington.

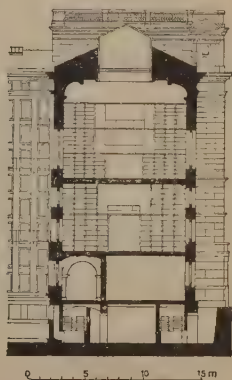

Fig. 7 b. Genomskärning af yttre bokmagasinsflyglarna i kongressbiblioteket i Washington.

sidopartiet innehåller visnings- och läsesalar, försedda den förra med två och den senare med ett galleri och båda lika stora (28 m. långa, 10,3 m. breda och 8 m. höga). I visningssalen finnas 10 montrar med till beskådande framlagda handskrifter och böcker samt i skåp längs väggarna större delen af handskriftsamlingen. I läsesalen, som erhåller sin

värme af varmt vatten, cirkulerande i järnrör (uti golven), samt kaminer. Värmeapparaten är inrymd i källarvåningen, som äfven har bostäder för maskinist och en vaktmästare samt (från 1904) ett arbetsrum för en bokbindare.

Uppsala universitetsbibliotek inflyttades 1841 i de två undre våningarna af det för en kostnad af 473,000

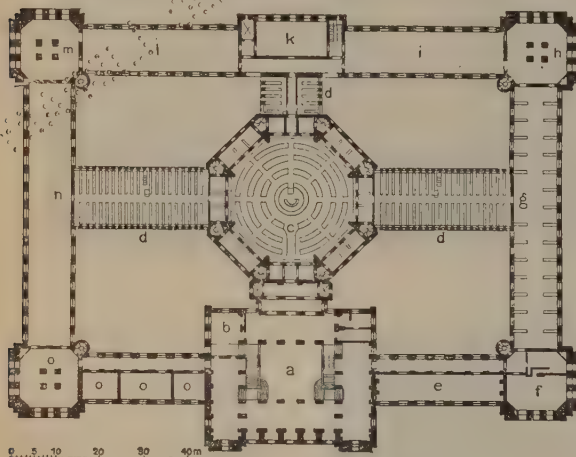

Fig. 8. Grundplan af kongressbiblioteket i Washington. *a* Förstuga. *b* Vakt-rum. *c* Stora läsesalen. *d* Magasinsflygel. *e* Läsesal för deputerade. *f* Läsesal för senatorer. *g* Nyare tidskrifter. *h* Rum för afdelningschefer. *i* Äldre tidskrifter. *k, l* Rum för särskilda studier. *m* Handskrifter. *n* Katalogiseringsrum. *o* Arbetsrum för bibliotekstjänstemännen.

belysning genom 8 mot norr vettande fönster, finnas 43 bord med hvar sin däröfver hängande elektriska lampa, som efter behag kan höjas och sänkas, äfvensom (fr. o. m. 1902) i östra delen en disk, vid hvilken inspektören i läsesalen har sin plats och där de böcker aflämnas, som man önskar få behålla för vidare begagnande. På hyllor längs väggväggen är referensbiblioteket uppställt till de besökandes fria begagnande och i hyllfack på västra kortväggen den löpande årgången af en mängd tidskrifter. Den under läsesalen befintliga delen af källaren är (sedan 1891) inredd till förvaring af svenska tidningar och försedd med elektrisk belysning samt en hiss med rullbord för tidningarnas upphämtande och förflyttning inom lokalerna. Bredvid läsesalen är låneexpeditionen belägen, hvilken genom hissar står i förbindelse med öfre våningen. Det västra sidopartiet, äfven deladt i två lika stora salar (28 m. långa, 10,3 m. breda och 8 m. höga), inrymmer den svenska afdelningen. De äro, i likhet med hela öfre våningen, som är afsedd för den utländska litteraturen, genom järnbottnar afdelade i tre etager ("bottnar"), som äro endast 2,25 m. höga, genom hvilken anordning alla böcker lätt kunna framtas. Hvarje botten har en fri gång i midten (fig. 14) samt på båda sidor dubbla tvärhyllor, hvarigenom små rum ("celler") bildas, hvilka antal i byggnadens sex bottnar uppgår till 222. Hyllständer och haklistar äro af järn och endast de flyttbara hyllbräderna af trä. Hela byggnaden upp-

kr. för universitetets behof (1817–41) uppförda "Carolina rediviva" (fig. 15). Biblioteket hade i bot-tenvåningen, på båda sidor om den stora vestibulen, som i midt-partiet upptog en femtedel af byggnadens hela längd (76,3 m.), två parallella boksalar (af 23,7 m. längd, 6,4 m. bredd och 6,8 m. höjd), längs hvilka vägar löpte till taket näende bokhyllor. Öfre våningen upptogs af två parallella salar (af 59,3 m. längd, 6,4 m. bredd och 6,8 m. höjd) med rundtom, på 4,5 m. höjd, löpande gallerier, äfven försedda med bokhyllor längs väggarna. På båda gafflarna funnos genom inlagda golf tem rum öfver hvarandra, jämte en smal trappa, af hvilka ett (1 tr. upp på södra sidan) tjänade till både utlänings-expedition och arbetsrum för bibliotekarien. Endast i dessa rum funnos eldstäder, och först sedan riksdagen 1876 därtill anvisat 50,000 kr., blef värme- och vattenledning inlagd i biblioteket. Under 1888–92 verkställdes en ombyggnad af bibliotekets inre för en kostnad af 260,000 kr., hvaraf riksdagen 1887 anvisat 200,000 kr. Därvid inreddes bl. a. i det forna trapphuset och vestibulen en läsesal, med referensbibliotek och 25 arbetsbord, samt bredvid liggande låneexpedition, arbetsrum och några bokmagasin; de i nedre våningens boksalar befintliga höga hyllorna försågos med rundtom löpande trågallerier. Emellertid har det utrymme, som biblioteket härigenom vann, redan blifvit så upptaget, att det i närmaste framtid blir nödvändigt att till bokmagasin inreda äfven den öfversta våningen,

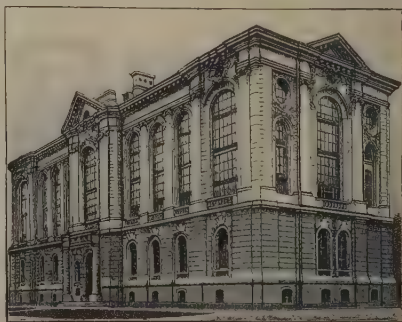

Fig. 9. Stadsbiblioteket i Augsburg.

Fig. 10. Kungl. biblioteket i Stockholm.

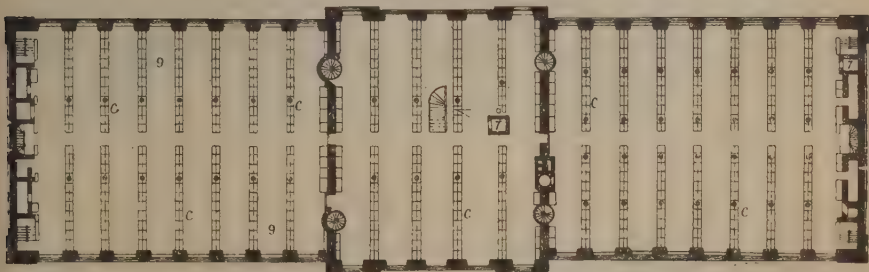

Fig. 11. Grundplan af öfre våningen i kungl. biblioteket.

0 10 20 30 M

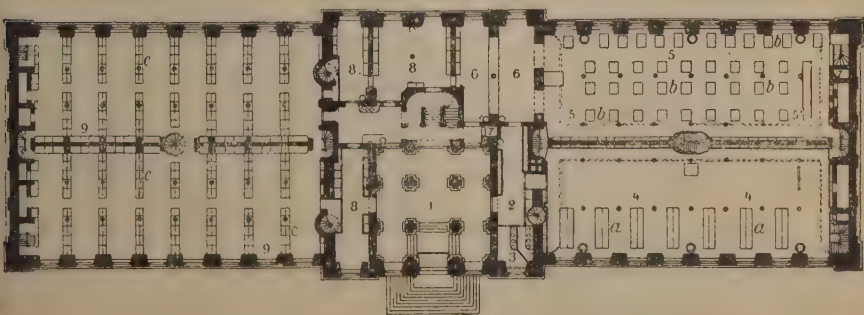

Fig. 12. Grundplan af bottenvåningen i kungl. biblioteket.

1. Förestuga. 2. Tambur. 3. Toalett. 4. Visningssal. 5. Läsesal. 6. Låneexpedition. 7. Hissar. 8. Arbetsrum för bibliotekstjänstemännen. 9. Bokmagasin. *a* Montrer. *b* Läsebord. *c* Bokhyllor.

Fig. 13. Läsalen i kungl. biblioteket.

där festsalen förut fanns, hvarigenom plats för omkring 260,000 band kommer att beredas.

Lunds universitetsbibliotek har ända sedan slutet af 1600-talet haft sin lokal i det vid Lundagård belägna gamla universitetshuset, hvars öfre våning efter en 1806 afslutad reparation helt och hållet af detsamma upptogs. 1838—40 påbyggdes en ny våning, och äfven vindsvåningen blef småningom tagen i besittning af biblioteket. Sedan det nya universitetshuset 1882 blifvit invigdt, ställdes äfven bottenvåningen i den äldre byggnaden till bibliotekets förfogande; 1885 års riksdag anvisade 30,000 kr. till dess inredande och till värmelednings införande. Universitetets i densamma belägna gamla festsal ("Karolinasalen") blef nu inredd till bokmagasin, hvarjämte särskild läsesal, något som förut saknats, inrättades. Snart visade sig emellertid det vunna utrymmet otillräckligt, hvarför vissa delar af boksamlingen 1886 öfverflyttades till en närbelägen byggnad. Af 1897 års riksdag beviljades ett anslag å 168,000 kr. för bibliotekshusets tillbyggande; men denna byggnadsplan kom ej till utförande, utan medgif riksdagen 1900 att därtill beviljade anslaget fick användas, jämte ytterligare anvisade 127,000 kr., för uppförande af en ny biblioteksbyggnad å den s. k. Helgonabacken, hvarjämte Lunds stad förklarade sig villig att härtill bidraga med 50,000 kr., under villkor att den för det äldre bibliotekshusets tillbyggnad afsedda platsen i all framtid lämnades obebyggd. Den nya bygg-

naden, som efter ritningar af arkitekten A. Hellerström uppförts af byggmästaren A. P. Månsson och hvars inredning nu (1904) pågår, antages blifva färdig till inflyttning under loppet af 1905 (fig. 16). Den är på hög granitfot uppförd af rött tegel med listverk och orneringar af kalksten. Den 2,88 m. höga parterrvåningen inrymmer flera för tidningssamlingens förvarande afsedda boksalar, packrum, lokal för bokbinderi, vaktmästarbostad samt rum för värmeledningsapparaten (efter varmvattensystem). Den därpå följande, 5,98 m. höga bottenvåningen upptages till större delen af läsesalar (en större och två mindre) samt förvaltningslokaler; delvis är densamma entre-solerad, hvarigenom några 2,2 m. höga boksalar vunnits. Däröfver upptagas fyra 2,3 å 2,5 m. höga våningar, skilda från hvarandra genom tunna betong-halv, helt och hållet af bokmagasin. Fullständigt inredd beräknas byggnaden kunna rymma bortemot 600,000 band. En del af det utrymme, som för de närmaste årtiondena är för biblioteket obehöfligt, kommer att mot årlig hyra upplåtas åt Svenska akademien för dess ordboksarbete.

At Göteborgs stadsbibliotek har under 1898—1900 en ny byggnad uppförts efter ritningar af arkitekten H. Hedlund (fig. 17 och 18). Byggnaden består af, förutom källarvåningen, fyra våningar, mellan hvilka s. k. monnier-halv äro slagna. Bottenvåningen inrymmer vestibul, expeditjonsrum (med bokhissar), läsesal med 41 bord, ett mindre lärum för särskilda forskare, som äfven upplåtes till vetenskap-

liga föreningars sammanträden, bibliotekariens rum (bredvid hvilket ett brandfritt kassahalf är inredd), 2 arbetsrum för amanuenserna och ett packrum jämte toaletter. I de tre öfre våningarna, af hvilka den öfversta ännu är oinredd, finnas bokmagasinen (2,4 m. höga). Källarvåningen inrymmer värmeledningsapparat, afsedd för lokalernas uppvärmning med varmt vatten,

bokmagasinen utgå dubbelsidiga hyllfack vinkelrätt mot fängväggarna, med en fri gång i salens midt

Fig. 14. Del af ett bokmagasin i kungl. biblioteket.

vaktmästarbostad, ett arbetsrum, för bokbinderi-arbete, ekonomikällare samt en större lokal för bevarande af tidningar. I alla lokaler i såväl källaren som bottenvåningen är elektrisk belysning inredd. I läsesalen äro anordnade 41 sittplatser med ett

Fig. 15. Uppsala universitetsbibliotek.

särskildt bord för hvarje person, vid hvilket äfven en elektrisk lampä med golfkontakt är fästad. Längs salens innervägg finnes referensbiblioteket uppställt äfvensom hyllfack för löpande tidskriftsargångar. I

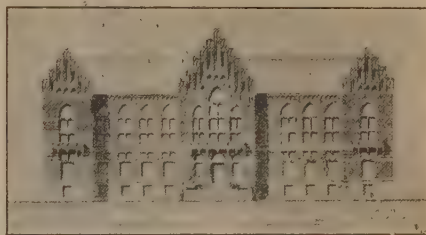

Fig. 16. Nya universitetsbiblioteket i Lund.

samt så anordnade att ett fönster finnes mellan hvarje par hyllfack. Hyllorna äro utförda af trä och flytt-

Fig. 17. Stadsbiblioteket i Göteborg.

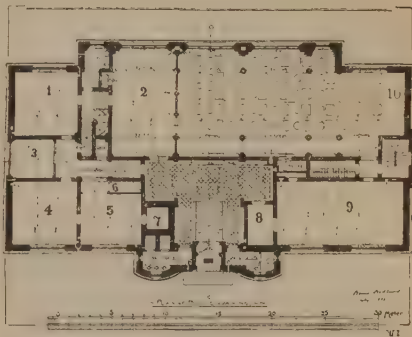

Fig. 18. Plan af bottenvåningen i Göteborgs stadsbibliotek.
1. Amanuensernas arbetsrum. 2. Låneexpedition.
3. Packrum. 5. Bibliotekariens rum. 6. Garderob.
7. Brandfritt half. 8. Tambur. 9. Lilla läsesalen. 10. Stora läsesalen.

bara, i det att ståndarna äro försedda med dubbla rader borrhål, hvari hyllstöd af mässing efter British museums modell ("shelf-pins", "stellstifte") kunna

inpassas för hyllbrädenas uppbärande. I hylsäckens midt äro galvaniserade järntrådsnät spända för att hindra böcker att glida öfver från den öpa sidan i den motsatta. (Jfr "Göteborgs stadsbibliotek", festskrift af L. Wählin, 1900.)

Om folkbiblioteksbyggnader, se Folkbibliotek. Om biblioteksbyggnader och deras inredning, se vidare Gräsel, "Handbuch der bibliothekshehre" (2 uppl. 1902, s. 49—152), hvarest äfven meddelas afbildningar af åtskilliga utländska bibliotek samt litteraturförteckningar. B. L.

Biblioteksvetenskap är en systematisk framställning af allt, som i teoretiskt eller praktiskt hänseende hör till biblioteksväsendet. Vanligen plågar den indela sig i två afdelningar: den ena historisk-statistisk, handlande om bibliotekens historia, beskrifning och statistik, den andra praktisk-teknisk, handlande om biblioteks anläggande och förvaltning, biblioteksbyggnadernas inredning, katalogers upprättande m. m. dylikt. I de sp. 290 omtalade "library schools" och "utbildningskurser för blifvande bibliotekstjänstemän" meddelas ock undervisning häri. — Schretting var den förste, som lämnade en systematisk framställning af biblioteksvetenskapen, i "Versuch eines vollständigen lehrbuchs der bibliothekswissenschaft" (2 dlr, 1808—29) och "Handbuch der bibliothekswissenschaft" (1834). Efter honom väckte F. A. Ebert stort uppmärksamhet med sitt arbete "Über öffentliche bibliotheken, besonders deutsche universitätsbibliotheken" (1811), hvilket han utgaf vid blott tjugo års ålder. Densammes "Die bildung des bibliothekars" (1820) är af bestående värde, liksom ock Molbechs "Om offentlige bibliotheker" (1829, tysk öfvers. af Ratjen 1833). Zöllers "Die bibliothekswissenschaft in umrisse" (1846) är i förhållande till sitt ringa omfång mycket innehållsrik, men undanträngdes af J. Petzholdts lilla förträffliga "Katechismus der bibliothekenlehre. Anleitung zur einrichtung und verwaltung von bibliotheken" (1856, 3:e uppl. 1877; af italienska af Biagi och Fumagalli, 1894). Gräsel utgaf denna bok i omarbetad form under titel "Grundzüge der bibliothekenlehre" (1890; fransk öfvers. af Laude, 1897, och italiensk af Capra, 1893). En fullständig omarbetning här af Gräsels "Handbuch der bibliothekshehre" (1902), hvilken är det innehållsrikaste och bästa på tyska utgifna arbetet om biblioteksvetenskapen. På danska har A. S. Steenberg utgivit "Folkebogsamlinger, deres historie og indretning" (1900), som 1902 utkom på svenska. "Om folkbibliotek", öfversättning med ett tillägg af R. F. (= Ragnar Fehr).

Med hänvisning till de i art. Bibliotek anförda arbetena må vidare nämnas, af engelsk-amerikansk biblioteksvetenskaplig litteratur: Green, "Library aids" (1883), Poole, "The public library in our time" (1887), Wheatley, "How to form a library" (1886) och "How to catalogue a library" (1889), Greenwood, "Public libraries" (1890), Mac Alister, "The library association series" (6 dlr, 1892—96), R. Garnett, "The library series" (5 dlr, 1897—99), Clark, "The care of books" (1902), samt Duff Brown, "Manual of library economy" (1903); bland franska arbeten: Cousin, "De l'organisation et de l'administration des bibliothèques" (1882), Maire, "Manuel pratique du bibliothécaire" (1896), och Daruty du Grandpré, "Vademecum du bibliothécaire" (1897).

De viktigaste på detta område utgifna tidskrifterna äro i Tyskland: "Serapeum, zeitschrift für bibliothekswissenschaft, handschriftenkunde und ältere litteratur" (af R. Naumann, 1840—70), "Anzeiger für literatur der bibliothekswissenschaft" (1840—44, för bibliotekswissenschaft 1845—49, för bibliographie und bibliotekswissenschaft 1850—55) och "Neuer anzeiger für bibliographie und bibliotekswissenschaft" (1856—84), utg. 1840—84 af J. Petzholdt och 1885—86 af J. Kürschner, samt "Zentralblatt für bibliotekswesen" (1884—1903 af O. Hartwig samt fr. o. m. 1904 af P. Schwenke), som utgifves med understöd af preussiska staten och åtföljts af en värdefull "Sammlung bibliotekswissenschaftlicher abhandlungen" (28 h., 1888—1904) äfvensom af en bilaga, "Blätter für volksbibliotheken und lesehallen" (1—4, 1900—03), utg. af A. Gräsel och (fr. o. m. 1904) såsom själfständig tidskrift af E. Liesegang; i England: "The library chronicle, a journal of librarianship and bibliography" (1884—88, utg. af E. C. Thomas), "The library, a magazine of bibliography and literature" (1889—98, af J. Y. W. Mac Alister) och "The library association record" (fr. o. m. 1899, af H. Guppy); i Amerika: "The library journal, official of the american library association" (fr. o. m. 1876) och "Public libraries" (fr. o. m. 1896, af M. E. Ahern); i Frankrike: "Le cabinet historique" (1855—83), "Bulletin des bibliothèques et des archives" (1884—89), "Revue des bibliothèques" (fr. o. m. 1891), "Revue internationale des archives, des bibliothèques et des musées" (1895—96) samt dennas fortsättning, "Le bibliographe moderne, courrier international des archives et des bibliothèques" (fr. o. m. 1897, af H. Stein); i Holland: "Tijdschrift voor boek- en bibliothekwezen" (fr. o. m. 1893); i Italien: "Giornale delle biblioteche" (1867—73) och "Rivista delle biblioteche e degli archivi. Periodico di biblioteconomia e di bibliografia" (fr. o. m. 1888, af G. Biagi); i Spanien: "Revista de archivos, bibliotecas y museos" (1871—78, 1883 samt fr. o. m. 1897); i Ungern: "Magyar könyvzemle" (fr. o. m. 1876) samt i Sverige: "Folkbiblioteksbladet" (fr. o. m. juni 1903 utg. af föreningen för folkbibliotek och läsestugor genom G. H. von Koch). B. L.

Bibliotheca ambrosiana (lat.). Se Ambrosianska biblioteket.

Bibliotheca mathematica, internationell tidskrift för matematikens historia, sedan 1887 utgifven af G. Eneström i Stockholm. Tidskriften upptager matematisk-historiska artiklar, författade på tyska, franska, engelska, italienska och, undantagsvis, latin, samt innehåller dessutom recensioner af och förteckningar öfver nyutkommen matematisk-historisk litteratur. 1887—99 var tidskriftens utgifningsort Stockholm; en ny följd, efter väsentligt utvidgad plan, utges fr. o. m. 1900 på Teubners förlag i Leipzig. 1884—86 utkom med samma huvudtitel och utgivare såsom bilaga till tidskriften "Acta mathematica" en äldre följd, väsentligen egnad åt matematisk bibliografi.

Bibliothèque mazarine [-ätä/k ma'zari'n], ett bibliotek i Paris. Se Mazarin.

Bibliothèque nationale [-ätä/k nasiäna'l], det franska riksbiblioteket i Paris, är det största bibliotek på jorden. Det består af fyra afdelningar: 1) böcker (öfver 2,600,000 bd) och geografiska kartor (250,000);

2) handskrifter (101,972); 3) mynt och medaljer (omkr. 150,000) samt kaméer och andra smärre antika konstföremål; 4) kopparstick (öfver 250,000). Bibliotekets utgiftsstat uppgick 1903 till 819,150 fr., däraf 182,000 fr. till bokinköp, 445,000 till afönningar åt dess personal, 100,000 fr. ensamt till katalogiseringsarbeten. I spesten för hvarje afdelning står en "konservator". — Samlingens ursprungliga stommar voro ett af Karl V i Louvre 1367 inrättadt kungligt bibliotek och det huset Orléans tillhöriga bibliotek, som tillföll staten, sedan en medlem af detsamma 1498 bestigit tronen såsom Ludvig XII. Denne förlade biblioteket till Blois och införlivade därmed ytterligare hertigarnas af Visconti och Sforza (i Pavia) bibliotek. Dessa samlingar, tillökade med ätten Bourbons konfiskerade bibliotek, flyttades af Frans I (1515—47) till Fontainebleau och utvidgades af honom betydligt genom inköp af i synnerhet grekiska manuskript i Italien, hvaremot denne konung hyste motvilja och förakt för tryckta böcker. Emellertid stadgade han 1536 genom den välbetänkta lagen om *dépôt légal*, att till detta kungl. bibliotek skulle aflämnas ett exemplar af hvarje i Frankrike tryckt skrift (1689 skärptes påbudet till 2 exemplar). Denna föreskrift har ej iakttagits noggrant, men dock mer än något annat bidragit till bibliotekets ofantligt rika förråd af tryckalster. Karl IX (1560—74) lät flytta biblioteket till Paris. Den store ministern Colbert tillökade metodiskt samlingarna och höll ombud i flera länder för att uppköpa allt af värde för biblioteket; också växte under Ludvig XIV dettas boknumera från 5,000 till 70,000. Under 1600-talet ombytte samlingen flera gånger förvaringsställe. På 1720-talet inrymdes den i Mazarins gamla palats vid Rue Richelieu i Paris, hvarest den ännu finnes, om och byggnaden alldeles ändrat gestalt och förskönats (1854—82) samt med utvidgningar numera upptager ett helt kvarter. Vid franska revolutionens utbrott 1789 hade antalet böcker stigit till 150,000 bd. Rikedom på handskrifter härrör ej oväsentligen från klostrens och stiftens indragning 1789—92, då 18,000 manuskript (och mer än 100,000 böcker) vunnos. Samtidigt fick allmänheten fritt tillträde till biblioteket; dittills hade det varit tillgängligt endast för privilegierade personer. Läs salen hålles öppen äfven om söndagarna. Intet hemlån af böcker medgifves. Afdelningarna för böcker och handskrifter hafva dessutom hvar sin *salle de travail*, som hålles öppen alla söckendagar, men är tillgänglig endast för särskilda forskare. Alltefter landets rådande regeringsform har biblioteket omväxlande burit namnet *Bibliothèque royale*, *b. impériale* och *b. nationale*.

Jfr Delisle, "Le cabinet des manuscrits de la Bibliothèque impériale" (3 bd, 1868—81); Mortreuil, "La bibliothèque nationale, notice historique" (1878); Pierret, "Essai d'une bibliographie historique de la Bibliothèque nationale" (1892), och Vallée, "La bibliothèque nationale, choix de documents pour servir à l'histoire de l'établissement et de ses collections" (1894).

Bibliska kommunister. Se Perfektionister.

Biblisk arkeologi (jfr Arkeologi) l. Biblisk fornkunskap kallas vetenskapen om de naturförhållanden, seder samt borgerliga och religiösa förhållanden, hvilka på de tider, som de

bibliska skrifterna omfatta, voro rådande hos de i bibeln omtalade folken, i första rummet hos judarna. De förnämsta källorna för denna vetenskap äro de bibliska skrifterna själfva och därnäst Josephus' arbeten, vidare Talmud och rabbinerna — hvilkas uppgifter dock ofta äro opålitliga —, grekiska, romerska och arabiska författare, konsthistoriska minnesmärken, makkabeiska mynt, resebeskrifningar m. m. Af synnerligt stor vikt äro nyare tiders forskningar i egyptiska och assyriska ruiner. — Den förste bearbetaren af den hebreiska arkeologien var Thomas Goodwin (1616). Bland nyare författare på detta område märkas de Wette, Rosenmüller, Winer, Ewald, Saalschütz, Roskoff, Keil, Schenkel, Hilgenfeld, Haneberg, Scholz och Riehm. Bland bibelarkeologiska arbeten må äfven nämnas "Kalwer bibellexicon", Cassells "Bible dictionary illustrated" samt på svenska J. E. Nyströms "Biblisk ordbok" och "Bibliotek för biblisk fornkunskap", båda bearbetningar af utländska arbeten. E. J. Ö.*

Biblisk filologi (*philologia sacra*), det vetenskapliga studiet af de språk, på hvilka bibelns böcker äro skrifna, samt af de med dem besläktade, således af de semitiska språken samt af det grekiska och dess s. k. hellenistiska dialekt. Bland kyrkofäderna sysselsatte sig åtminstone Origenes och Hieronymus med studiet af det hebreiska språket, hvilket studium eljest hufvudsakligen bedrefs af judarna själfva, t. ex. af den lärda skolan i Tiberias och i medeltiden af spanska och franska rabbiner (Ibn-Esra, David Kimchi). Epokgörande är Reuchlins uppträdande. Han skref den första hebreiska grammatikan ("De rudimentis hebraicis", 1506). Berömda namn på detta område äro för öfrigt Buxtorf, Glassius, Vorstius m. fl. Sträng vetenskaplighet i detta studium infördes på 1800-talet af Gesenius och Ewald, hvilka skrifvit åtskilliga hebreiska språkläror och ordböcker, samt af Fürst, Maurer, Siegfried, Stade, Buhl (ordböcker). — Ehuru det nya testamentets grundspråk redan i 16:e och 17:e årh. blef föremål för vetenskaplig behandling af flera lärde (Glassius, Pasor, Wyss, Danz, Altung m. fl.), är det dock först i senare tid, som det nytestamentliga språkidomet blifvit fastställt, af G. B. Winer, Buttmann, Wilke, Grimm m. fl. E. J. Ö. (J. P.)

Biblisk fornkunskap. Se Biblisk arkeologi.

Biblisk historia. Därmed menas numera vanligen en lärobok, som innehåller de viktigaste af bibelns berättelser. Utgifvare af sådana läroböcker äro tyskarna Hübner, Kurtz m. fl., och efter dem såsom förebilder hafva många svenska skolmän utgifvit liknande arbeten. — Med biblisk historia kan också menas en mera vetenskaplig bearbetning och framställning af bibelns berättande innehåll. Det äldsta arbete af detta slag är Flavius Josephus' judiska arkeologi ("Antiquitates judaicæ") i 20 böcker. Men någon dylik bearbetning af nya testamentet förekommer ej förrän långt fram i nyare tiden, såvida man ej dit vill räkna de s. k. evangelieharmonierna (se d. o.) under äldre tiden och medeltiden. Nyare sådana arbeten öfver gamla och nya testamentet äro utgifna af Ewald, Holtzmann, Wellhausen, Buhl m. fl. samt på svenska af S. A. Fries ("Israels historia", 1894). Hit

få räknas också de många framställningarna af Jesu lif. — En enhetlig framställning, mindre af de bibliska tilldragelserna än af Guds i bibeln uppenbarade frälsningsplan och dess utförande, kallas helig historia. Ett mycket bekant, på svenska öfversatt arbete af detta slag är utgifvet af Kurtz. J. P.

Biblisk inledning 1. Isagogik, kallas i vidsträckt mening sammanställningen af vissa för vetenskapligt bibelstudium nödiga förkunskaper, såsom biblisk filologi, hermeneutik, kritik och litteraturhistoria, biblisk historia, kronologi, geografi och arkeologi (de s. k. bibliska hjälpvetenskaperna). I mera inskränkt och vanlig mening förstås med isagogik en kritisk framställning af de bibliska böckernas tillkomst och historia. Spår af egentlig isagogik finnas först i Cassiodorus' "Institutiones divinarum literarum". Emellertid var det förnämligast genom reformationen och genom den stora betydelse bibeln fick genom denna, som den isagogiska vetenskapen började studeras med ifver. Katolikerna togo därvid försteget. Det första isagogiska verket från denna tid är nämligen romersk-katolskt: "Isagoge ad sacras literas" af Sanctus Pagninus Lucensis (1540). Andra katolska isagoger äro Richard Simon, Jahn, Kaulen, Scholz, Reusch, Trenkle, von Schäfer m. fl. — På den protestantiska sidan behandlades isagogiken mera kritiskt af Michaëlis, Semler, Eichhorn (hvilken egentligen utbildade den såsom vetenskap), Berthold, de Wette, Reuss, Bleek, Riehm, Cornill, Kuenen, Wright, Holtzmann, Driver m. fl.; i en mera konservativ och apologetisk riktning af Carpzov, Hengstenberg, Hävernick, Keil, Guericke, Olshausen m. fl. På en förmedlande ståndpunkt stå Schott, Neudecker och Credner, König, Strack, Zahn. Bland svenska arbeten i denna vetenskap må nämnas "Grunddragen till den bibliska isagogiken" af A. E. Knös (1863) samt "Inledningsvetenskapen till den heliga skrift" af M. G. Rosenius (1872). E. J. Ö. (J. P.)

Biblisk teologi kallas den vetenskap, som historiskt utforskar läroinnehållet i de bibliska böckerna och har till uppgift att, utan förutfattad dogmatiskt intresse, framställa de religiösa idéerna i dessa böcker. I detta hänseende har den beträffande gamla testamentet skilt mellan trenne utvecklingsformer: patriarkalismen, mosaismen eller hebreismen (till exilen) och judaismen; beträffande nya testamentet mellan tvänne: Kristi och apostlarnas lärosätt. — Den bibliska teologien uppkom i senare delen af 18:e årh., då de framsteg, som de gamla språkens studium gjort, och den kritik, för hvilken kyrkoläran utsattes, nödgade till en noggrannare undersökning af dess öfverensstämmelse med de bibliska urkunderna. Om under 16:e och 17:e årh. bibelforskningen hufvudsakligen stod i den kyrkliga dogmatikens tjänst, sökte däremot en del af 18:e århundradets teologer, såsom Turretin, Ernesti, Semler, skilja bibelforskningen och dogmatiken, under det andra, såsom Zachariä och Storr, sökte förena dem, med bibelhållan själfständighet åt bibelforskningen. I 19:e årh. tillspetsades motsatsen mellan biblisk teologi och kyrklig dogmatik af Baur och Tübingenskolan och mer eller mindre af andra teologer, såsom de Wette, von Cölln, Ewald, Schultz, Smend m. fl. — Såsom målsman för en biblisk teologi eller "bibelteologi" af mera konservativ art,

präglad af gammaldags fromhet, må räknas Württembergteologerna Bengel (d. 1752), Oetinger, Oehler och framför allt Beck (d. 1878) samt hos oss O. F. Myrberg (d. 1892). E. J. Ö. (J. P.)

Bibli/st, en under medeltiden vanlig benämning på bibelkännare, bibelförklarare.

Biblistik (af mlat. *bibli/sticus*, hörande till bibeln), bibelkunskap; kännedomen om allt, som rör bibeln (öfversättningar, upplagor o. d. af bibeln).

Bi-blommor kallas ofta sådana blommor, hvilka befruktning förmedlas af bin.

Biboras na'tricus, *farm.*, borax (se d. o.).

Bibracte. Se Beuvray.

Bi-bröd, den produkt, som åtskilliga insekter, särskildt bin, förmå att framställa genom att arbeta in frömjöl i den nektar, som de samla ur blommorna. Särskildt genom frömjölens rikedom på kväfvehaltiga näringsämnen har denna blandning stor betydelse för såväl den utvuxna insekten som för dennas afkomma under dess utveckling. Det är under insamlandet af material till detta bi-bröd, som åtskilliga insekter komma att spela den allmänt kända viktiga rollen af en af de betydelsefullaste förmedlarna af korsbefruktning inom växtriket. G. A."

Biby, fideikommiss i Södermanlands län, med hufvudgården B., 2 mtl frälsesäteri, belägen i Gillberga socken vid Östra Hjälmaren (Hyndevedsström), ej långt från Eskilstuna. Fideikommisset omfattar: 10 $\frac{1}{2}$ mtl i Gillberga socken, taxerade (1904) till 332,700 kr., däraf 6,000 kr. för B. säg och kvarn, B. kalkugn, Vittjevikens äske samt lägenheten Löfön; 4 $\frac{3}{4}$ mtl i Husby-Rekarne socken, taxerade till 142,000 kr.; samt 5 mtl i Öja socken, taxerade till 144,500 kr.; tillsammans 20 $\frac{1}{2}$ mtl, taxerade till 619,200 kr. Den nuvarande fideikommissarien, löjtnant E. F. von Celsing, innehar med detta fideikommiss äfven $\frac{2}{3}$ i Hällefors bruk i Lilla Mälars socken af samma län. På B. finnes en mängd taflor och arkivalier (särskildt rörande Turkiet), hvilka liksom öfriga lösören äro af fideikommissnatur.

Bicarbornas na'tricus, *farm.*, natriumbikarbonat (tvåfaldt kolsyradt natron). Se Soda.

Bicefälik l. Bikefälik (af lat. *bis*, två gånger, och grek. *kefalē*, hufvud), tvåhöfdad.

Biceps (af lat. *bis*, två gånger, och *caput*, hufvud), "tvåhöfdad". — 1. *Rom. myt.* Binamn på Janus.

2. *Anat.* Benämning på en af öfverarmens och en af lätets muskler.

Bicester [bi'stə], stad i engelska grefskapet Oxfordshire, berömdt för sitt ä. Kreatursmarknad. B. har en gotisk kyrka, S:t Edburg, grundlagd 1162. I närheten, vid den gamla romarvägen (*Akeman street*), ligga ruinerna af *Ælia Castra*, nu Alcester.

Bicêtre [bi'sät], by i franska dep. Seine, 1 km. s. om Paris. Omkr. 5,500 inv. 1285 uppfördes där ett slott af biskopen af Winchester, efter hvilket byn sedan uppkallades. B. kom 1346 under kronan, och slottet blef 1665 apterad till asyl för äldringar och dårar. I B. äro dessutom förlagda skolor för idioter och andra abnorma personer. Där finnes också ett fort, som utgör ett led i den stora befästningsgördeln kring Paris. 3—5 sept. 1792 var B. skådeplats för en mängd blodscener, som stodo i samband med "septembermorden".

Bichat [bi'ʃa], Marie François Xavier,

fransk naturvetenskapsman, f. 1771, d. 1802, började 1797 i Paris hålla anatomiska och kirurgiska föreläsningar, hvilka genast väckte stort uppteend. 1800 offentliggjorde han bl. a. *Traité des membranes* och *Recherches sur la vie et la mort* samt 1801 *Anatomie générale, appliquée à la physiologie et à la médecine*. Af hans *Traité d'anatomie descriptive* utgaf han själf de två första banden (1801—02) och hade det tredje (som utkom 1803) färdigt vid sin död. — B. studerade naturen noggrannare än de flesta af hans föregångare. Han visade, att djurkroppen är sammansatt af väfnader, som hvar för sig hafva speciella egenskaper, hvilka delvis tillhöra dessa materia, delvis utmärka den såsom lefvande. B:s storhet ligger framför allt i sättet för hans undersökningar: sträng naturforskningsmetod, noggrannhet och kritik vid observationerna, allsidig granskning af hvarje fråga. Själf knappast histolog i modern mening, gaf han dock åt histologien, denna den nyare tidens vetenskap, en väldig impuls genom sin allmänna uppfattning af djurkroppens sammansättning och väfnadernas funktioner — ett aningsfullt Varde ljus! öfver de gamla kaos af "partes similes et dissimiles". G. v. D.*

Bichir, *Polypterus bichir*, zool., en fisk, tillhörande ganoiderna och bland dem typen för en särskild familj, *Polypteridae*. Den är märkvärdig i synnerhet därför, att dess zoologiska karaktärer ställa den vid sidan af de i jordens äldsta historia förekommande fisktyperna, af hvilka de allra flesta för längesedan utdött. Denna fisk, af hvilken man numera urskiljer flera arter, förekommer i hela den tropiska delen af Afrika. F. A. S.*

Bichon [bi'š], fr., liten knähund.

Bickell, Gustav Wilhelm Hugo, tysk syriolog och katolsk teolog, f. 1838 i Kassel af protestantiska föräldrar, blef docent i Marburg 1862, öfvergift till katolicismen 1865, prästvigdes 1867, kallades s. å. till e. o. professor i orientaliska språk vid Münsters akademi samt blef ord. professor i semitiska språk och kristen arkeologi vid teologiska fakulteten i Innsbruck 1874 och i semitisk filologi vid filosofiska fakulteten i Wien 1891. Af hans många arbeten äro de förmästa S. *Ephraemi carmina nisibena* (1866), *Conspectus rei Syrorum litterarie* (1871), *Ausgewählte gedichte der kirchenväter Cyrillinos. Balæus . . . aus dem syrischen übersetzt* (1872), S. *Isaaci Antiocheni opera omnia* (1873), *Ausgewählte schriften der kirchenväter Aphraates . . . aus dem syrischen übersetzt* (1874), *Kalilag und Damag* (1876; syrisk text och öfvers.), *Kritische bearbeitung der Proverbien, des Jobialdags, der Klagelieder* (hufvudsakligen från metrisk synpunkt, i "Wien. zeitschr. f. die kunde des morgenlandes", 1891—94) och *Das buch Job auf seine ursprüngliche form zurückgeführt und im versmaasse des urtextes übersetzt* (1894). H. A.

Bico'cca, by i italienska prov. Milano, 7 km. n. ö. om Milano, är bekant genom det nederlag, som fransmännen under fältmarskalken Lautrec ledo där 27 april 1922 mot österrikanerna under Prospero Colonna, markisen af Pescara och Georg Frundsberg.

Bi'color (lat., af *bis*, två gånger, och *co'lor*, färg), tvåfärgad.

Bico'rnes, bot. Se *Ericaceæ*.

Bico'rnicer (af lat. *bis*, två gånger, *co'rnu*, horn,

och *ge'rere*, föra) l. *Bico'rnis* (grek. *Dí'keros*), lat., "tvåhornad", binamn på *Dionysos*.

Bico'rnis. Se *Bicorniger*.

Bicuhya-fett, bot. Se *Virola*.

Bicy'kel (fr. och eng. *bicycle*, af lat. *bis*, två gånger, och grek. *ky'klos*, ring), "tvåhjulning". Se *Velociped*. — *Bicykli'st*, person, som färdas på bicykel.

Bida', *Alexandre*, fransk tecknare, f. 1823 i Toulouse, d. 1895, lärjunge af Delacroix, gjorde sitt namn kändt genom sina illustrationer till nya testamentet, till hvilka han gjorde studier under resor i orienten 1844—46. Bland hans öfriga arbeten må nämnas *Slafmarknaden* och *De sjörjande judarna vid tempelmuren*.

Bi-dal, geogr. Se *Dal*.

Bidar [bi'da], *Bider* l. *Bidery* [bā'da l. bā'dori], stad i en provins af samma namn i brittisk-indiska vasallstaten Haidarabad. Fordom furstestäte. Numera är staden förfallen. Den är ryktbar genom sina "Bidery-varor" eller s. k. bidriarbeten (se *Inkrustera*).

Bidassöa (*Vidassoa*), flod, som rinner upp på södra sidan af Pyreneerna, i spanska prov. Navarra, genomflyter Baztan-dalen (53 km.) och faller ut i Vizcaya-viken. På en sträcka af 20 km. bildar den gränsen mellan Frankrike och Spanien. Nära sin mynning bildar floden Fasan-l. Konferens-ön, där den pyreneiska freden slöts, 1659. Öfver den breda mynningen (*Ria*) går en stenbro, som förenar det spanska och det franska järnvägsnätet. Flodens längd är 72 km.

Biddeford [bi'difad], stad i nordamerikanska staten Maine, vid floden Saco, midt emot staden Saco, 10 km. från hafvet. 16,145 inv. (1900). Bomullsfabriker och sågverk, som drifvas af det 15 m. höga Saco-fallet.

Bidder. *Heinrich Friedrich*, rysk fysiolog, f. 1810 i Livland, blef 1834 e. o. professor i Dorpat, 1842 professor i anatomi samt 1843 i fysiologi och patologi. 1857—64 var han universitetets rektor. 1869 fick han afsked som emeritus och lefde sedan dess såsom privatman i Dorpat, där han dog 1894. B. utöfvade såsom vetenskaplig forskare, lärare och universitetets rektor en mycket betydelsefull verksamhet. På hans initiativ och under hans omedelbara ledning utgafvos icke mindre än 77 doktorsdisputationer. Själf offentliggjorde han en mängd afhandlingar i tidskrifter samt dessutom följande större arbeten: *Neurologische beobachtungen* (1836), *Die selbständigkeit des sympathischen nervensystems* (1842, med A. W. Volkman), *Untersuchungen über den harn und die geschlechtswerkzeuge der nackten amphibien* (1846), *Über die textur des rückenmarkes* (1857) samt, tillsammans med Karl Schmidt, det betydande verket *Die verdauungssäfte und der stoffwechsel* (1852). R. T.—dt.

Biddle [bi'dl], *John*, engelsk sektstiftare, kallad "unitarismens fader och martyr", f. 1615, uppträdde i tal och skrift emot treenighetsläran samt blef därför kastad i fängelse 1645 och sedermera landsförvisad. Under Cromwell fick han tillstånd att återvända 1658 och tjänstgjorde därefter i London som präst för en församling af licksinnade, tills han efter en ny fängelsestid afled, 1662. B. författade bl. a. en trosbekännelse rörande treenigheten (1648) samt en större och en mindre katekes (1654). Hans

anhängare, biddlianerna, som voro för löst organiserade för att fortleva som ett samfund för sig, sammansmälte efter hand med socinianer och unitarier. Se J. Toulmin, "Review of the life, character and writings of John Biddle" (1789). J. Hdr.

Biddle [bi'dl], Nicholas, nordamerikansk finansman, f. 1786 i Filadelfia, d. 1844. Redan vid 18 års ålder användes han i ett viktigt finansiell-diplomatiskt uppdrag hos Napoleon och egnade sig efter återkomsten från resor i Europa (1807) åt verksamhet som advokat, författare och politiker. Då Förenta staternas andra unionsbank (United States bank) 1819, efter endast tre års tillvaro, stod vid bankruttnens rand, blef B. af sin förra chef, presidenten Monroe, insatt i den reorganiserade bankstyrelsen och valdes 1822 till verkställande direktör. Banken var nu bragt på fötter, men då Jackson 1829 blef Förenta staternas president, började han en förbittrad strid mot densamma ("the bank war"), som slutade med presidentens seger och upphörande af bankens privilegium 1836. Banken fortsatte som enskildt företag med B. som ledare, men gjorde efter några år konkurs. B. bedömes olika af olika partier, men var otvivelaktigt en framstående finansman. B. Hkr.

Biddliäner, unitaristisk sekt. Se Biddle (John).

Bideford [bi'difəd], stad i engelska grefskapet Devon, vid floden Torridge. 8,754 inv. (1901). Skeppsbyggeri och stenkolshandel. 3½ km. v. om B. vid öppna hafvet ligger det besökta hafsbadet Westward Ho.

Bidenkap, Johan Lauritz, norsk läkare, f. 6 nov. 1828 i Drammen, var, efter att hafva tagit medicinsk ämbetsexamen (1853), först koleraläkare, sedermera ett par år underläkare vid Gaustads asyl för sinnessjuka och sändes 1857 af det medicinska sällskapet i Kristiania med stipendium till västra Norges kustrakter för att undersöka de hygieniska förhållandena, särskildt med hänsyn till spetälskans orsaker. Sedan den tiden voro hudsjukdomar och hygien hans speciella fack. Sedan 1859 var han bosatt i Kristiania såsom stads- och militärläkare, blef 1867 stadsfysikus och höll sedan 1866 tillika föreläsningar vid universitetet öfver hudsjukdomar. 1876—86 var han öfverläkare och klinisk lärare vid rikshospitalets afdelning för hudsjukdomar. Död i Kristiania 20 okt. 1892. Bland hans skrifter må nämnas: *Om spedalskhet som endemisk sygdom i Norge* (1860), *Om det syphilitiske virus* (1863), *Aperçu des différentes méthodes de traitement employées contre la syphilis* (s. å.), däri han redogör för rikshospitalets olika behandlingssätt af konstitutionell syfilis, *An abstract of lectures on lepra* (1886) samt afhandlingar i "Norsk magasin for lægevidenskab" och några utländska tidskrifter. Han ställde sig tidigt på sin landsman V. Boecks sida som försvarare af syfilisationen. B. var under senare delen af sitt lif mycket intresserad för politik, och i synnerhet egde han stort inflytande inom de då för tiden rösträttslösa arbetarkretsarna. I slutet af 1870-talet agiterades det för hans inval i storttinget, men utan resultat.

Bi'dens L., bot., växtsläkte af fam. *Compositae*. Dess mest i ögonen fallande karaktär ligger därunder att frukterna ega 2—4 starka borst i toppen, hvilka borst äro väpnade med en mängd små, bakåtriktade

hullinglika utskott. Dessa borst äro organ för frukternas spridning. (Jfr Spridningsanordning.) Släktet representeras i Skandinavien af tre arter, bland hvilka två äro allmänna på våta ställen. De innehålla en skarp, eterisk olja och hafva användts som läkemedel (*Herba verbenae* och *Cannabis aqualica*). I sin största formrikedom uppträder släktet i Amerika, synnerligast i Mexico. En sydamerikansk art, *B. grandiflora* Balb., odlas ej sällan som prydnadsväxt. V. W. (G. L. m.)

Bider [bā'de]. Se Bidar.

Bidery [bā'deri]. Se Bidar.

Bidet [bidä], fr., liten häst, klippare; tvättbord, ett slags tvättfat; sittbad.

Bidevind, sjöov. Ett fartyg säges segla bidevind eller ligga bidevind, då det seglar så nära vinden som möjligt, utan att seglen "lefva" (fladdra). Rårna skola då vara brassade bidevind, d. v. s. svängda långskepps så mycket som låå vant och barduner medgifva (hvarvid de nedre rårna alltid brassas skarpare än de öfre), skoten skola vara anhalade och bolinerna uthalade. Då ett fartyg styr så nära vinden, att lofvartsdelarna af seglen börja "lefva", säges det ligga dikt bidevind; om däremot seglen vid bidevindsegling "stå väl fulla", säges fartyget ligga eller styra lätt bidevind. I förra fallet blir farten mindre, men adriften större. Konsten att segla bidevind väl består uti att så afpassa både seglens ställning och styrningen, att fartyget med största möjliga hastighet förflyttar sig åt lofvart. Ett råttackladt fartyg anses kunna ligga 6 streck nära vinden, d. v. s. så, att kölen bildar omkr. 67 graders vinkel med vindens riktning. Slåtriggade fartyg (utan rår) ligga närmare och vissa båtar ända till 4 streck nära vinden. Man kan icke föra så mycket segel, då fartyget seglar bidevind, som när det seglar fördevind, hvarför man, när det blåser friskt, alltid måste bärga en del segel, innan man lägger upp bidevind. Jfr Afdrift och Brassa. — Bidevindare l. Bidevindseglare kallas ett fartyg, som seglar bidevind. B. N. (H. W. l.)

Bidevindare, sjöov. Se Bidevind.

Bidevindseglare, zool., ett vanligt namn på kolonier af Hydra-artade individer (*Physalia pelagica* och andra arter af samma släkte), tillhörande rörmanneternas ordning. Sådana kolonier träffas mest i de tropiska delarna af Atlanten, i synnerhet utanför portugisiska kusten, hvarför sjömännen gifvit detta djur benämningen "portugisiska örlogsmän". "En hvit simblåsa, i den uppresta kanten färgad af blått och rött och i solljuset skimrande med regnbågsfärgernas skiftning, bär hela kolonien på haf-

Bidens tripartita.

vets yta. Men när stormen eller regnet för mycket oroar, drar blåsan ihop sig, blir specifikt tyngre, och kolonien sänker sig ned i det lugnare djupet. Denna hydrostatiska apparat är den ena formen af individer. Vid nedre långsidan af blåsan sitter en mängd trådformiga eller tjockare, enkla eller

vinklaslika organ. Äfven dessa äro egentligen, hvart och ett, ett djur för sig. De hafva alla uppkommit på samma sätt och endast utvecklats olika, hvart för sitt särskilda ändamål. Där slingrar sig i krumbukter en hop långa trådar, blåa till färgen, svaga och spensliga, tjockare blott när de samman draga sig i krusiga veck, vackra att skåda, — men farliga att röra vid, ty tusentals nässelorgan väpna hvar och en af dem". F. A. S.*

Bidevindslinje, sjöv., den linje, på hvilken ett fartyg framgår, då det seglar bidevind, d. v. s. 6 streck (67 grader) nära vinden. Den kallas styrbords eller babords bidevindslinje, allteftersom fartyget seglar för styrbords eller babords halsar, m. a. o. allteftersom vinden kommer från högra eller vänstra sidan. Förr kallade man den segelordning, i hvilken fartygen segla bidevind i hvarandras kölvatten (det ena rätt bakom det andra), för slaglinje (*ligne de bataille*), senare däremot endast bidevindslinje. Fyra olika slagformer eller ordningar på bidevindslinje funnos i den äldre sjötaktiken, nämligen styrbords bidevindslinje, naturlig ordning (fartyget med lägsta numret främst), styrbords bidevindslinje, omvänd ordning (fartyget med högsta numret främst), babords bidevindslinje, naturlig ordning, och babords bidevindslinje, omvänd ordning. Om alla fartygen på en gång vände från någon af dessa ordningar och seglade bidevind på andra bogen (med vinden in från motsatta sidan), kallades segelordningen *échiquier*. Man erhöåll alltså *échiquier* på styrbords bidevindslinje, naturlig ordning, *échiquier* på babords bidevindslinje, omvänd ordning o. s. v. (H. W.—I.)

Bi-dominant, mus. Se Dominant.

Bidpai, den diktade författaren till de stundom s. k. Bidpais fabler, ett gammalt österländskt sagoverk. Se Kalila va-Dimna.

Bidrag till Sveriges officiella statistik, det från 1859 använda gemensamma namnet å den serie statistiska redogörelser, som under hvar sin littera afgifvas af nedanstående förvaltande verk m. fl. Dessa publikationer, till format (4:o) och anordning

lika hvarandra, utgöras f. n. af: A) Befolkningsstatistik; B) Rättsväsendet; C) Bergshandteringen; D) Fabriker och handverk; E) Sjöfart; F) Handel; G) Fångvården; H) K. m. ts befallningshafvandes femårsberättelser jämte sammandrag; I) Telegrafväsendet; K) I och II. Hälso- och sjukvården (K. II Sinnessjukvården i riket); L) Statens järnvägs- trafik; M) Postverket; N) Jordbruk och boskaps- skötsel (dels hushållningssällskapens berättelser jämte sammandrag, dels Sammandrag af k. m. ts befallningshafvandes årsväxerberättelser); O) Landtmä- teriet; P) Undervisningsväsendet (dels folkskolorna, dels statens allmänna läroverk för gossar); Q) Sta- tens domärer; R) Valstatistik (dels riksdagsmanna- val, dels kommunala rösträtten, dels valrätt till riksdagens andra kammare); S) Allmänna arbeten; T) Lots- och fyrinrättningen samt lifräddnings- anstalterna å rikets kuster; U) Kommunernas fat- tigvård och finanser; V) Brännvins tillverkning och försäljning samt hvitbetsockertillverken; X) Afönings- och pensionsstatistik; Y: I) Sparbanker och folkbanks; Y: II) Postsparbanken. — Litt.: A, H, N, R, U, X, Y: I utgifvas af statistiska centralbyrån; B af chefen för justitiedepartementet; C, D, E och F af kommerskollegium; P af ecklesia- stikdepartementet; V af finansdepartementets kontroll- och justeringsbyrå; de öfriga af vederbörande styrelser. — Samtliga redogörelser utkomma numera årligen, utom H, R och X.

Bidriarbeten (eng. *bideriy*). Se Inkrustera.

Bidsjapur. Se Bijapur.

Biduum (lat., af *bis*, två gånger, och *dies*, dag), tid af två dagar.

Bidz, Konrad, biskop i Åbo 1460—89, var en om kyrkans, prästerskapets och skolornas för- delar nitälskande man. Han gjorde sig känd för sin outtröttliga iver att i Finland låta uppföra kyrkor af sten. Under hans tid grundlades ett fran- ciskan-kloster i Viborg och ett annat dylikt i Kökar på Åland.

Bie, by (ungefär 20 km. från Katrineholms järn- vägsstation) i Floda socken i Södermanland. Omkr. 200 inv. B. är bekant för den därstädes belägna badanstalten Augustenbad. Denna anstalt, som anlades 1843 af ett aktiebolag, köptes 1853 af doktor P. A. Levin och öfvergick 1888 till dennes son, doktor Astley Levin. Anstalten har under de sistnämndes ledning varit så talrikt besökt, som ut- rymmet medgifvit: 200 å 300 badgäster. 1866 öpp- nades ett badlasarett för obemedlade sjuka, på hvil- ket intagas årligen 80 fripatienter från Söderman- lands län. Badinrättningen är en s. k. kallvatten- kuranstalt, vattnet rikligt och ypperligt, omgifnin- garna vackra och sunda. En järnhaltig källa ökar anstaltens kurmedel. — I B. upprättades 1872 jäm- väl en folkhögskola, som likväl 1892 flyttades till Åsa, Skyllinge socken.

Bieb. [bib], Bieberst., M. B. och M. v. B., i botaniska beteckningar förkortning för en tysk botanist, frih. F. A. Marschall von Bieberstein.

Bieberst. [bib-]. Se Bie b.

Biebrich [bib-], B. - Mosbach, vackert belägen stad i preussiska regeringsområdet Wiesbaden (Nas- sau), vid Rhen. 15,048 inv. (1900), däråf 5,409 katoliker. Kemisk industri. Praktfullt lustslott, full- bordadt i 18:e årh., 1741—1810 residens för her- tignarna af Nassau. I B. föddes 9 juli 1836 prin-

sessan Sofia af Nassau, och där förmäldes hon 6 juni 1837 med prins Oscar (sedermera konung Oscar II).

Biebrich.

Biebrichs skarlakan [bib-], tekn. Se Azo-färgämnen och Färg.

Biecz [bjätsj], stad i Galizien (Österrike), vid floden Ropa. 3,461 inv. (1900), mest polacker. B. var fordom betydande och kallades Parva Cracovia (Lilla Krakau), emedan det, utom Krakau, var den enda fristaden i Polen. 1588 vann den polske fältherren Zamoisky där en seger öfver Maximilian af Österrike.

Biedermann [bid-], Friedrich Karl, tysk författare, f. i Leipzig 1812, d. därstädes 1901, blef 1838 e. o. professor i filosofi vid Leipzigs universitet och ledde under marsdagarna 1848 till en del den revolutionära rörelsen i nämnda stad. Utom af Vorparlamentet i Frankfurt och den tyska nationalförsamlingen, i hvilken han öfvergick till högra centern, var han medlem af sachsiska landtdagens andra kammare (1849—50), där han på det ifrigaste förfäktade Preussens tyska enhetspolitik. B., som alltsedan 1840-talets början varit ifrigt verksam som politisk publicist, afskedades 1853 till följd af en för regeringen missaglig tidskriftsartikel, men återfick professuren 1865. Under mellantiden redigerade han 1855—63 den halffofficiella "Weimarer zeitung" och blef sistnämnda år hufvudredaktör för den i Leipzig utkommande "Deutsche allgemeine zeitung", hvilken han ledde till 1879. B. tillhörde 1871—74 tyska riksdagen, där han var en framstående medlem af det national-liberala partiet. Af hans många skrifter märkas de föga betydande filosofiska arbetena *Fundamentalphilosophie* (1837) och *Die deutsche philosophie von Kant bis auf unsere tage* (1842—43). Värdefullare är hans kulturhistoriska verk *Deutschland im 18:ten jahrh.* (1854—67, delvis ny uppl. 1880), *1840—1870. Dreissig jahre deutscher geschichte* (2 bd, 1881—82; 2:a uppl. 1883), *1815—40. Fünf und zwanzig jahre deutscher geschichte* (2 bd, 1890; jämte det föregående i ny uppl. 1891 under titeln *Geschichte Deutschlands 1815—71*, 4 bd) samt *Deutsche volks- und kulturgeschichte für schule und haus* (3 bd, 1885; 4:e uppl. 1901). B. utgaf äfven H. v. Kleists "Briefe an seine braut" (1884), ett par fosterländska dramer och självbiografien *Mein leben und ein stück zeitgeschichte 1812—1886* (2 bd, 1886).

Biedermann [bid-], Aloys Emanuel, schweizisk teolog, f. 1819 i kantonen Zürich, d. 1885 såsom professor i dogmatik vid Zürichs universitet, var den mest framstående dogmatikern inom den yngre hegelska skolan och den vetenskaplige ledaren af den kyrkliga reformriktningen i Schweiz. Närmast slöt han sig till Strauss och dennes rationalism. Stark fosterlandskärlek, orädd sanningskärlek och stor kroppslig spänstighet hänvisade honom till främsta ledet i Schweiz' kyrkliga strider. Hans mest betydande arbete, *Christliche dogmatik* (1869; 2:a uppl., i 2 bd, 1884—85), gäller som det klassiska uttrycket för kristlig spekulation ut från hegelsk filosofi. Bland B:s öfriga skrifter märkas *Die freie theologie* (1844), en biografi öfver hans meningsfrände Heinrich Lang (1876) och *Ausgewählte vorträge und aufsätze* (med B:s lefnadsteckning, 1885) samt tidskriftsbidrag. Hj. H.-t.

Biefve [biäf], Édouard de, belgisk målare, f. 1809, d. 1882, studerade först under Paelinck i Bruxelles (1828—30) och därefter i tio års tid i Paris. Hans förnämsta verk är den stora, 1841 fullbordade oljemålningen *Undertecknandet af de burgundiske ädlingarnas kompromiss 16 febr. 1566* (i belgiska nationalmuseet, ett mindre exemplar från 1840 i Berlins nationaleagleri). Bland hans öfriga arbeten må nämnas från paris-tiden *Masaniello*, *Ugolino* och *hans söner* (1836, hans första mera uppmärksammade arbete) och *Anna Boleyns sista stunder*, från senare år *Rubens* och *Karl I* (slottet i Berlin), *Grundläggandet af belgiska kungadömet* (i senaten i Bruxelles) och *Hertigens af Parma krigsråd* (1862). B. var efter Wappens och jämte de Keyser, Gallait, Slingener representant för den belgiska s. k. realistiska skolan, som snart slöt sig till Delaroches riktning och öfverträffade förebilden i de historiska motivens måleriska behandling. "Kompromissen" sändes 1843 på rundresa i Tyskland, blef mycket beundrad och fick ett afgjordt inflytande på det tyska historiemåleriet under det närmast följande skedet. G.-g N.

Biegga-galles l. **Biegga-olmai**. Se Lapsk mytologi.

Biehl [bil], Charlotte Dorotea, dansk författarinna, f. 1731, d. 1788, är mest känd för sin ypperliga översättning af Cervantes' "Don Quijote" (1776—77, ånyo utg. 1869). Hennes borgerliga moraliserande skådespel gjorde lycka på sin tid, men äro nu lika glömda som hennes *Moraliserende fortællinger* (1781—82, 4 bd). Stort historiskt värde ega däremot hennes bref till geheimerådet Joh. Bülow om livet vid det danska hofvet 1700—73 (skrifna 1784—85 och utgifna i "Historisk tidskrift" III række, bd 4) och hennes skildringar af regeringsskiftet 1784 (skrifna 1787, utg. ibid. bd 5). Brevet om Kristian VII utgäfvos ånyo af L. Bobé 1901. E. Ebg.

Biel [bil], fr. *Bienne*, stad i schweiziska kantonen Bern, vid nordöstra ändan af Bielsjön, 442 m. ö. h. 22,111 inv. (1900), till två tredjedelar tyskar och protestanter. Ur-industri.

Biel [bil], Gabriel, en af medeltids-skolastikens siste mera betydande representanter, f. omkr. 1425 i Speier, d. 1495, idkade filosofiska och teologiska studier i Heidelberg och Erfurt, tjänstgjorde sedan som predikant i Mainz, blef därefter prost i Urach i Württemberg och slutligen professor i filosofi

och teologi vid det 1477 stiftade universitetet i Tübingen. Af B:s skrifter, som i nominalistisk riktning ansluta sig till Occam och Duns Scotus, är *Epitome et collectarium ex Occamo super libros sententiarum* (1495) mest berömd. I praktisk folklig predikan stod B. framom sina fleste samtida. Se uppsats af F. X. Linsenmann i Tüb. teol. quartals-skrift, bd 47 (1865) och G. L. Plitt, "Gabr. B. als prediger" (1879). J. Hdr.

Biela [bila]. 1. Biflod fr. v. till Elbe, upprinner i Erzgebirge och utmynnar efter 78 km. lopp i Elbe, vid Aussig i norra Böhmen. — 2. Biflod fr. v. till Elbe, upprinner i Erzgebirge och utmynnar i Elbe, vid Königstein i Sachsen. Dess dal, som kallas Bielagrund, är en af de vackraste delarna af det s. k. sachsiska Schweiz. J. F. N.

Biela, Wilhelm von, baron, österrikisk astronom, f. 1782, d. 1856 i Venezia som pensionerad major. Han är bekant såsom astronom bl. a. genom den af honom i Josefstadt 27 febr. 1826 gjorda upptäckten af en komet, som blef uppkallad efter honom. B. ådagalade, att denna komet var densamma, som hade visat sig åren 1772, 1779 och 1805, och därmed äfven att den har en sluten (elliptisk, ej parabolisk eller hyperbolisk) bana. Vid senare apparitioner har denna komet ådragit sig mer än vanlig uppmärksamhet genom den egendomliga omständigheten, att den delat sig i två kometer, som vid sidan af hvarandra gjort sitt lopp kring solen, samt att den sedermera förgäves blifvit efterspanad och, som det synes, upplöst sig i en stjärnfällssvärm. Jfr Hepperger, "Bahnbestimmung des Biela'schen kometen" (1898—1900). E. J.

Biela [bil-], by i preussiska prov. Schlesien. Se *Langenbiela* u.

Biele [bile], namn på två bifloder till Glatzer Neisse, den ena kallad Glatzer B., den andra Neisser B.

Bielefeld [bilefelt], kretsstad i preussiska prov. Westfalen, regeringsomr. Minden, vid floden Lutter, invid Teutoburgerskogen. 63,046 inv. (1900), däraf 7,400 katoliker. Hufvudplats för Westfalens linne- och damasttillverkning. B. har äfven stora siden- och plyschfabriker, linspinnerier, symaskins- och velpedfabriker, tillverkning af verktyg och maskiner, vagnar, papper, pianon, möbler samt glas, brännvin, likörer och kemiska fabrikat m. m. I förstaden Gadderbaum ligga pastor v. Bodelschwings storartade välgörenhetsinrättningar. I stadens närhet ligger den gamla fästningen Sparenberg, förr fängelse, nu museum. — B. omtalas först 1015, blef stad 1233 och kom till Brandenburg 1614 i arf efter det utslucknade huset Jülich. J. F. N.

Bielefeldt [bil-], Viggo Emil, dansk musiker, f. 1851 i Köpenhamn, sedan 1872 den danska hufvudstadens och landsortens mest eftersökte konsert-sångare, blef 1880 kantor vid Trinitatiskyrkan i Köpenhamn, 1879 lärare vid Hornemans musik-institut därstädes och 1883 vid konservatoriet. A. L.

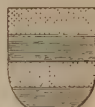
Bielenstein [bilenstajn], August Johann Gottfried, lettisk språkforskare, f. 1826 i Mitau, studerade vid Dorpats universitet och blef 1852 kyrkoherde i Neu-Autz, hvarifrån han 1867 förflyttades till Doblen nära Mitau. Synnerligen framstående är B:s grammatiska arbete *Die lettische sprache nach ihren lauten und formen* (1863). Såsom medlem af "Lettiska litterära sällskapet" (hvars president han

varit sedan 1864) har han verkat för utarbetandet af en lettisk ordbok och för undersökningar rörande den lettiska och baltiska forntiden samt med revisionen af den lettiska bibeltexten, hvilken i sitt nya skick utkom 1877. Han utgaf en stor samling lettiska folkvisor 1876, *Tausend lettische rütsel* (1881) m. m. Vetenskapsakademien i Petersburg har på sin bekostnad låtit trycka hans verk *Die grenzen des lettischen volkstammes und der lettischen sprache in der gegenwart und im 13. jahrhundert* (med en atlas, 1892).

Bielier-see [bilerse]. Se *Bielsjön*.

Bielitz [bil-], stad i österrikiska prov. Schlesien, vid floden Biela, som skiljer staden från den galiziska staden Biela. 16,597 inv. (1900), mest tyskar. Stor yllefabrikation, inom hvilken industri Bielitz (med det närliggande Biela) näst Brünn och Reichenberg intager första platsen inom Österrike. B. har äfven maskin-, pappers-, möbel- och annan industri.

Bielke (Bjelke), en af Sveriges äldsta och förnämligaste adliga ätter. Den är känd från slutet af 1200-talet och spelade under flera århundraden en synnerligen framstående roll i Sveriges historia. Släktnamnet, som upptogs först i senare hälften af 1500-talet, härleder sig från vapenbilden: två gyllene bjälkar i blått fält. De förste, om hvilka man med säkerhet vet, att de förde detta vapen, voro bröderna Nils och Ture Kettilsson, den förre omtalad redan 1279, den senare några år därefter. Bröderna voro riddare, Ture tillika riksråd. Ättens ursprungliga hemort var Småland, där den egde godset Kråkerum och flera af dess medlemmar innehade lagmansämbetet. Redan under medeltiden delade den sig i flera grenar och spred sig till andra landskap. Sålunda innehade under 1400-talet en gren Räfvelsta i Uppland tillika med lagmansämbetet där och i Västmanland. I senare tider har ätten innehaft Herrsäter i Östergötland, Vik och Salsta i Uppland samt Åkerö i Södermanland m. fl. gårdar och innehar nu såsom fideikommiss Sturefors i Östergötland. Vid konung Johan III:s kröning (1569) erhöll ätten genom Hogenskild B., som skref sig friherre till Läckö, första gången friherrlig värdighet. Den å riddarhuset introducerade friherrliga ätten härstammar dock från en annan gren, som erhöll denna värdighet 1608. Från denna härstammar äfven den greliga grenen, som utgår från fältmarskalken Nils B. (se B. 15). Denna kvarlefvit ännu och innehar äfven romersk riksgreflig värdighet. Jfr om släktens första framträdande K. H. Karlsson, "Svenska Bjelkesläkten under medeltiden" (i "Svenska ättartal", V, 1889, s. 147—155). K. H. K.

Bielkeska
släktvapnet.

1. Erik Turesson B. d. å., till Benhammar, riksråd, son af riddaren och riksrådet Ture Kettilsson, omtalas såsom vapnare 1310 och såsom riddare och riksråd 1315. Sistnämnda är var han i Lödöse med om uppgörandet af "häfaskiftet" emellan hertigarna Erik och Valdemar, och han var en af de ju svenske herrar, som 26—28 juni 1319 underhandlade i Oslo och slöto unionsakten med anledning af den norske konungen Magnus Erikssons utkorande till äfven svensk konung. Sedermera under Magnus Erikssons minderårighet var han en af de mera betydande medlemmarna af rådet. Vid

de viktiga fredsunderhandlingarna med ryssarna i Nöteborg 1323 var han den främste svenske legaten. Han var och en af de tolf herrar, som biträde Laurens Ulfsson vid redigeringen af Södermanlandslagen. Död omkr. 1328.

2. Nils Turesson B., den föregående broder, Ölands, Tiohärads och Finlands lagman, drots, förekommer såsom lagman på Öland 1339, blef riddare 1342, konungens rådsherre 1344 och innehade drotsämbetet första gången s. å. När konung Magnus Eriksson 1348 återkommit från sin första ryska härferd, utnämndes B. åter till drots och förde i denna egenskap styrelsen i Sverige under konungens andra hårtåg mot ryssarna, 1350—51. År 1353, när Bengt Algotsson blifvit konungens förnämste förtröendeman, måste B. afstå från drotsvärdigheten och var därefter endast lagman i Tiohärad (i Småland), hvilken lagsaga var så godt som ärtlig i hans släkt. I striden mellan Magnus och dennes son Erik ställde sig B. på den senares sida. Han var och ett bland de svenska sändebud, som 1361 i Lybeck afslöt fred med hansestäderna och kort därpå i Greifswald å Sveriges vägnar med dem ingingo ett mot den danske konungen Valdemar III riktadt förbund, hvarvid de lofvade vissa slott och län i Skåne och Halland såsom ersättning för hjälpen. Sedermera var B. en af de främste i den liga af stormän, som stämplade mot konungen. Ännu 1362 var han emellertid lagman i Finland, men 1363 landsförvisades han med de andre förrädiske herrarna. Han återkom med Albrekt af Mecklenburg, hvilken dessa utsett till konung, och öfvertog då för tredje gången drotsämbetet samt fick, för sina tjänster åt tyskarna, bl. a. Viborgs slott och län. När Albrekt hösten 1364 öfvergick till Finland för att sätta sig i besittning af detta land, åtföljdes han af B., som under belägringen af Åbo slott s. å. slöt sin oroliga bana.

3. Sten Bengtsson B. till Ridö, de föregående broder, riksmarsk, var riddare 1365, lagman i Västmanland och Dalarna 1368, riksråd 1371 och marsk 1376—88. Han blef 1386 en af Bo Jonssons testamentsexekutorer och tog en mycket verksam del i drottning Margaretas inkallande 1388 samt ledde efter Falköpingslaget krigsrörelserna, från 1390 såsom höfvisman på Stockholms slott. Han var med om att besegla unionsdokumentet i Kalmar 1397. 1406 nämnes han som lagman på Öland. Död på Marieberg vid Enköping 1408. Herr Sten var en stor gynnare och vän af Vadstena kloster, där han äfven blef begravnen.

4. Ture Turesson B., marsk, den föregående sonen och son af Ölands-lagmannen Ture StenSSon, var född 1425 och hörde till de svenske stormän, som voro tillgifna unionen. Ehuru B. var nära besläktad med konung Karl Knutsson (dennes första hustru, Birgitta, var B:s halfsyster), förefunnos dock flera anledningar till missämja dem emellan. Han tyckes hafva blifvit riddare vid Karl Knutssons kröning, och 1451 fick han befälet på Axevalls slott. Under konung Karls härjningståg i Skåne 1452 sändes han att sköfva i Halland, men han förbjöd i stället sitt folk att göra fienden någon skada. På Axevall stod han i hemlig brevväxling med danskarna, hvilka han meddelade konung Karls planer och annat, som kunde lända dem till nytta. När Tord Bonde 1452 öfverrumplade danskarna på

Lödöse, föll denna brevväxling i hans händer. Förrädaren togs genast af Tord till fånga, men fick tillåtelse att uppehålla sig i Varnhems kloster, med villkor att han ej skulle afägsna sig därifrån utan Tords eller konungens tillstånd. Men vid underrättelsen om Karl Knutssons annkande flydde B. till Danmark och vistades där till 1457. I Sverige dömdes han, äfvensom de andre förrädiske herrarna, 1453 att mista lif, ära och gods. När Kristian 1457 uppsteg på Sveriges tron, erhöi B. Kalmar län i förläning, hvarjämte han utnämndes till marsk och befälhafvare på Stockholms slott, hvilken senare beställning han innehade under största delen af Kristians regering. Sedan ärkebiskop Jöns Bengtsson 1463 blifvit af konungen fängslad, och när Upplands bönder, som rest sig till hans försvar, tågade mot Stockholm, blefvo de af B. på Helgeandsholmen öfverfallna och skoningSlöst nedgjorda. Också fick han därför öknamnet "slaktaren". Under de följande omhvalfningarna stod han fortfarande på Kristians sida och försvarade 1464 med tapphet Stockholms slott mot Karl Knutsson, men 1465 måste han uppgifva det åt ärkebiskopen. Därefter uppehöi han sig mest på Kalmar slott, uppträdde emellanåt såsom fredsmäklare i öfre Sverige samt deltog både i landt-kriget och i kaperierna till sjöss, hvilka han fortsatte, äfven sedan Kristian utlofvat stillestånd. I slaget på Brunkeberg (10 okt. 1471) stred han på danska sidan. I slutet af mars 1472 uppgaf han Kalmar slott åt Sten Sture, med förbehåll att han skulle återfå sina gods och värdigheter, samt lefde sedan på sitt stamgods, Kråkerum (nära Kalmar). Som svensk fullmäktig bevestade han åskilliga möten, där unionella frågor behandlades. Död 1489.

5. Erik Turesson B. d. y., till Benhammar, Häradssäter och Råvelsta, den föregående son, riksråd, var fogde 1489 på Stockholms och 1495 på Stegeborgs slott, slogs af konung Hans till riddare och erhöi 1499 såsom förläning Viborgs slott och län. Han öfvergaf likväl konungens sak, då Sten Sture 1502 kom öfver till Finland, och han förordnades af Svante Sture 1504 till "fullmyndig och mäktig höfding öfver Finland och Åland", men råkade mot slutet af sin lefnad i spändt förhållande till riksföreståndaren. Herr Erik Turesson skaffade stillestånd 1504 och 1510 med Ryssland, knöt vänskaps- och handelsförbindelser med Estland, gjorde det första försöket att medelst en kanal förbinda Saima med hafvet och förde i det hela styrelsen "med kraftig hand och klok omsorg". Död i april 1511. "Honom sörjer hela landet", heter det i ett bref, skrifvet kort därefter. — I sitt äktenskap med Gunilla Bese hade B. sönerna Ture Eriksson (riksråd, djupt invecklad i Västgötaherrarnas uppror 1529, dödsdömd, men mot dryga böter benådad) och Axel Eriksson (sedan 1540 riksråd, lagman i Östergötland, sedan 1554 lagman i Småland, död 1559), en af Gustaf Vasas förtrögnaste män och befryddad med konungen, hvensken gemål Margareta var syster till B:s första hustru, Anna Leijonhufvud. Af herr Erik Turessons dottrar var Karin gift med den bekante Arvid Västgöte och Anna (se nedan), den modiga försvararinnan af Kalmar 1520, med riksrådet Johan Månsson (Natt och Dag).

6. Anna B., den föregående dotter, bibehöll, sedan hennes make, riksrådet Johan Månsson (Natt och Dag) till Göksholm 1520 dött, någon tid hans

örslänningar, Kalmar slott och län med Öland, samt försvarade manligen slottet mot danskarna under Sören Norrby. När Gustaf Vasa 1520 hemkom från sin fångenskap i Danmark, vände han sig först till Anna B., som mottog honom med välvilja och lofvade all den hjälp hon kunde lämna. Denna blef dock icke stor, ty Gustaf bemöttes af Kalmar stads borgare med köld och hotades t. o. m. till lifvet af slottets tyska besättning, hvidan han skyndsamt måste lämna staden, som kort därefter uppgafs åt fienden. Anna B. dog 1520.

7. Svante Turesson B., friherre, rikskansler, sonsöns son till B. 4 och son till riksrådet Ture Pedersson, f. 1567, var liksom brodern Nils (se nedan) en nitisk anhängare af hertig Karl i dennes förvecklingar med Sigismund. Han blef 1599 lagman i Småland och stathållare öfver Kronobergs län, var 1602 en af kommissarierna vid fredsmötet i Knäred, blef s. & riks- och kansliråd samt 1602 rikskansler. 1608 var han legat till Wismar. Sistnämnda år erhöll han jämte brodern Nils friherrlig värdighet (men intet friherreskap). Död 1609.

8. Gunilla B., drottning, f. 1568, dotter af riksrådet och stathållaren öfver Östergötland Johan

hvilkens dägelighet han själf sett (hon hade varit drottning Katarinas hofjungfru) och tarfvide i den staden icke tro några målare, som under tiden icke alltid så kunna eller vilja afmåla alla lineamenter". Den sköna sextonåriga jungfrun, som fast sitt hjärta vid sedermera riksstallmästaren Per Jonsson (Liljesparre), gaf konungen först korgen, hvarpå den häftige friaren såges ha kastat sin handske i ansiktet på henne. Men med lock och pock förmäddes hon af sina släktingar att gifva sitt ja, och bröllopet firades i Västerås i febr. 1585. Johans syskon voro högeligen emot detta giftermål; hertig Karl nekade att komma till bröllopet, och systern, grefvinnan af Ost-Friesland, som enligt Johans ord "mest nyttjade sin mun och bjåbbade härom", påstod till och med, att "djäfulven slitit många par skor sönder, innan svenska drottningen kommit till sin slutliga höghet". Giftermålet blef icke utan inflytande på konungen. Gunilla vände hans sinne från jesuiterna och katolicismen, och hennes förböner förmådde honom att åter lösgifva de år 1590 fängslade råds-herrarna. Hon hade en son, Johan, hertig af Östergötland. Efter konungens död drog hon sig undan till sonens hertigdöme och dog på Bråborg i Östergötland 25 juni 1597 samt begrofs i Uppsala 21 jan. 1598. A. B. B.*

9. Nils Turesson B., friherre, riksråd, broder till Svante B. (se ofvan), f. 1569, studerade i Rostock 1587 och 1588, blef, såsom det uppgifves, 1594 hertig Karls råd och var sedan en ifrig anhängare af honom. B. utnämndes 1602 till hofråd och synes utan ny utnämning inom kort upptagits bland riksråden, utförde under Karl IX en mängd uppdrag af olika art och erhöll 1608 friherrlig värdighet (men intet friherreskap). 1612—13 var han svensk fullmäktig vid underhandlingarna i Ulfsbäck, som ledde till freden i Knäred. 1614 utnämndes han till ledamot af Svea hofrätt, men intog, såvidt känt är, aldrig sin plats därstädes. Kammarråd åren 1615—23, förordnades B. sistnämnda år till president i Åbo nyinrättade hofrätt och därjämte till "gubernator" öfver de 3 sydliga länen i Finland, hvartil 1628 lades uppdraget, att han skulle hafva inseende öfver krigsmakten i landet. Han erhöll sålunda en generalguvernörs myndighet. Några märkligare spår af sin verksamhet har han emellertid icke efterlämnat. På egen begäran fick han 1630 afsked från presidentämbetet och 1631 från sina öfriga tjänster. 1634 vardt han öfverlandshöfding i Västergötland, men tillträdde icke befattningen. Han dog 1639. Fr. W.

10. Hogenskild B., statsman, f. 1538, son af riksrådet Nils Pedersson till Åkerö, som var sonson till B. 4, blef slagen till riddare vid Erik XIV:s kröning och några år därefter riksråd. På hösten 1567 sändes han såsom krigsofverste att mota danskarna, som under Daniel Rantzau framträngt öfver Holaveden, men blef af dem öfverraskad vid Norrby och Flishult samt på senare stället 1568 tagen till fånga jämte Sten Banér. B. visste

Gunilla Bielke. Efter målning i porträttsamlingen på Gripsholm.

Axelsson, hvilken var sonson till B. 5. När Johan III om hösten 1584 beslöt ingå nytt äktenskap — "för många orsakers skull", såsom hans egna ord lyda, och "besynnerligen till att undfly tillstundande sjukdomar och ohälsa, så ock många melan-koliska affekter, stora djupa tankar och annat mycket bekymmer, som af ensörjenhet följa och förorsakas kunde" — valde han, enär ingen utländsk furstinna anstod honom, den "ädla välborna och högdygdesamma jungfrun Gunnel Bielke, som han kände både till dygd, seder, later och sinne och

alltid att ställa sig väl med den regerande konungen. Ehuru gift med greffe Svante Stures dotter Anna, lät han dock efter Sturemorden använda sig till att mäkla försoning mellan konung Erik och de mördades fränder, men uppträdde samtidigt såsom Göran Perssons åklagare. Af Johan III upphöjdes han 1569 till friherre, med Läckö till friherreskap, och deltog i den beskickning, som skulle verka för Johans planer vid det polska konungavalet 1573 (jfr Banér, Gustaf). Äfven under Johans tvister med hertig Karl användes B. såsom underhandlare, och han ställde sig därvid på konungens sida mot hertigen, med hvilken han — liksom flera af högadelns medlemmar — äfven för egen del var invecklad i häftiga stridigheter. I den religiösa frågan visade sig rådherrarna i allmänhet eftergifna mot Johans önskingar, och detta var i synnerhet fallet med B., som ej allenast gillade liturgien, hvilken han med trug och goda ord sökte förmå präster och bönder att antaga, utan äfven, då konungen började närma sig den rena katolicismen, på sådant sätt umgicks med de i landet inkomne jesuiterna, att dessa ansågo sig hafva vunnit honom för sin tro. Den sträfvän att på konungamaktens och de öfriga samhällsklassernas bekostnad utvidga adelns rättigheter, hvilken gjorde sig gällande hos denna tids aristokrati, egde i B. en af sina förnämste målsmän. Af hans hand äro åtskilliga af de framställningar rörande förbättrade adelsprivilegier, som vid Johans tillträde till regeringen gjordes af rådet. De på grundvalen här af 1569 utfärdade adelsprivilegierna bildade i själfva verket utgångspunkten för det följande aristokratiska tidehvarvet i Sveriges historia, men voro dock långt ifrån att motsvara aristokratiens anspråk. B. samverkade äfven med Erik Sparre vid författandet af "Kalmare stadgar om bägge rikenas styrelse", hvilka gingo ut på att återupplifva Kalmarunionens råde- och stormannavälde. Dessa sträfvanden afbröts emellertid genom den ovilja, som Johan efter mötet i Reval fattade till aristokratiens förnämste män (jfr Banér, Sten). Ehuru B. ej deltagit i detta möte, under hvilket han varit förordnad till ståthållare i Stockholm, fick han vid konungens återkomst dela sina ämbetsbröders öde. Under de förhandlingar, som efter Johans död egde rum mellan de anklagade herrarna och hertig Karl och som ledde till de förras återinträde i rådet, vistades B. på en af sina egendomar; men han synes dock genom sina skriftligt meddelade råd hafva i ej ringa grad inverkat på underhandlingen. Vid denna tid torde han hafva kommit till insikt om det farliga i den katolska reaktionens sträfvanden, ty han medverkade till försöket att genom Uppsala möte betrygga Sveriges protestantiska religion och uttalade sig därvid t. o. m. mot liturgien. Nu återupptogs af B. och hans meningsvänner med förnyad iver planerna att ytterligare öka adelns makt. När Ture Bielke 1593 såsom sändebud afgick till Polen, sände honom B. afskrifter af en mängd medeltidsurkunder, på grund af hvilka han skulle söka förmå Sigismund att återgifva adeln dess gamla frihet, som gått förlorad, "sedan konung Gustaf degraderade det adliga stånd och frälse". Vid kröningen 1594 förnyades detta försök, i det adeln till Sigismund framlämnade en af Erik Sparre under medverkan af de andra riksråden

författad skrift, "postulata nobilium", samt ett därpå grundadt, af B. uppsatt förslag till nya adelsprivilegier. Dessa vunno dock ej Sigismunds bekräftelse, och lika litet kunde konungen förmås att stadfästa en regeringsordning, som blifvit uppsatt af Erik Sparre samt granskad af B., och enligt hvilken riksstyrelsen vid Sigismunds återresa till Polen till stor del skulle hafva öfverlämnats åt stormännen. För rådet återstod nu ej något annat än att med hertig Karl ingå en förening om rikets styrelse under konungens frånvaro, och i denna förening deltog äfven B. Under rådets brytning med hertig Karl efter Söderköpings riksdag var han otvivelaktigt ense med sina medbröder, men fann i sin svåra gikt en förevändning att ej deltaga i de ömtåliga förhandlingarna och medföljde ej heller på flykten till Polen. Också kunde han, till följd af den försiktighet han hade iakttagit, vid rättegången på Linköpings riksdag (1600) icke öfverbevisas om att hafva rådt Sigismund till det inbördes kriget, ehuru hertigen svor vid himmel och jord, "att den gamle råfven vore rätta orsaken till allt". Han dömdes dock att vid nästa allmänna möte fria sig med ed eller anses skyldig till samma brott som de lifdömda herrarna och hölls allt framgent i fängsligt förvar. Uppbragt öfver de blodiga tilldragen 1600 och öfver sin egen behandling, glömd B. nu sin vanliga kloket. Till sin dotter och åtskilliga andra personer skref han nämligen en mängd bref, uppfyllda af smädelser mot Karl och dennes familj. En del af dessa bref uppsnappades, hvarjämte säkra bevis erhöles på att han 1598 ställt i förbindelse med Sigismund. B. anklagades där- efter ånyo på riksdagen i Stockholm 1605, öfverbevisades, dömdes och afrättades där 3 juni s. å. Två öfverlevande söner dogo utomlands. — B. var en lärd, skicklig och genomslug man, hvars öfverlägsna egenskaper gjorde honom passande till partiledare, men tillika egenlyttig och hård mot underhafvande. Utom andra ämbeten innehade han en tid äfven lagmansvärdigheten i Östergötland och senare i Uppland.

11. Klas B., den föregående broder, statsman, f. 1544, studerade 1564 i Rostock, bortfördes 1565 i fångenskap till Holstein och utvåxlades först 1569, var 1571 hofjunkare och 1572 kammarherre, utnämndes 1576 till ståthållare på Kronoberg och i Tiohärads lagsaga, omtalas såsom hofråd ännu 1583, men var 1584 riksråd. B. användes mycket af Johan III, bland annat vid åtskilliga beskickningar. 1571—72 var han med Pontus De la Gardie på en politisk färd till spanska Nederländerna, Frankrike m. fl. länder, 1573 åtföljde han Gustaf Banér och sin broder Hogenskild, då dessa sändes till Polen för att utverka Johans val till konung därstädes, 1579 afgick han med G. Banér till kejsaren för att rådpågå med denne om Livland m. m., en del af 1585—86 uppehöll han sig såsom kommissarie i Estland för att underhandla med ryssarna, och så var äfven förhållandet 1589—90. Han var under Johan III genom sin duglighet, sin rikedom och sitt gittermål med drottning Gunillas syster Elsa en mycket betydande person. Måhända räddades han genom denna släktskap från att dela den onåd, som under konungens sista år drabbade de förnämste rådherrarna. Under striden mellan Sigismund och hertig Karl stod han på den förras sida. Efter Arboga riksdag 1597 flydde han väl ej till Polen

(jfr Banér, Sten), men vid Sigismunds ankomst till Sverige 1598 var han en af de förste, som öppet togo dennes parti. Af Sigismund utnämndes han till ståthållare på Stockholms slott. Sedan kastades han i fängelse, ställdes inför rätta i Linköping, men förordnades sig inför hertig Karl och fick nåd. Efter Hogenskild B:s affrättning blef han 1606 drifven i landsflykt. 1615 fick han tillstånd att återkomma. Död 1623.

12. Ture B., den föregående broder, statsman, f. 1548. erhöi en mycket vårdad uppfostran,

studerade flera år på 1560- och 1570-talen vid tyska universitet (såsom Greifswald, Rostock, Frankfurt an der Oder), begaf sig 1573 för fortsättande af sina studier till Padova och vistades sedan länge i Italien. Jämte nederländerne Petrus Rosinus deltog han 1574—76 såsom Johan III:s sändebud i en beskickning till åtskilliga italienska hof. Efter sin

hemkomst till Sverige erfor han många bevis på konungens ynnest och förtroende. 1582 blef han drottning Katarina Jagellonikas hofmästare, 1583 utnämndes han såsom hofråd, 1586 såsom öfverste skattmästare och kammarråd. 1585—86 var han en af legaterna vid underhandlingarna med Ryssland, 1587 åtföljde han Sigismund till Polen och upphöjdes sannolikt i september s. å. till riksråd. B. var emellertid ett af de riksråd, som 1589 råkade ut för konung Johans onåd, och delade dessas öde. (Jfr Banér, Sten.) Efter Johans död blef äfven han af hertig Karl ånyo insatt i sitt rådsämbete och sin förre ställning. Kallad af Sigismund till Polen fick han 1593 af svenska regeringen i uppdrag att där utverka konungens bekräftelse såväl på Uppsala mötes beslut som på Sveriges lag och ständarnas fri- och rättigheter. Han lyckades dock ingenting uträtta. Under brytningen mellan konungen och hertigen höll han stadigt fast vid den förre och flydde slutligen (1598) jämte Gustaf Banér till Polen (jfr Banér, Gustaf). Efter slaget vid Stångebro utnämndes han till hertig Karl, ställdes inför rätta i Linköping, dömdes till döden och afrättades 20 mars 1600. B. hade ett fördelaktigt utseende, var vältalig och stod på höjden af sin tids bildning.

13. Sten B., son till B. 7, friherre, statsman, tillhörde den gren af Bielke-ätten (Salsta-grenen), hvars medlemmar ställt sig på hertig Karls sida under krisen i slutet af 1500-talet. Han gjorde i sin ungdom vidsträckt resor och besökte ej blott de bästa europeiska länder, däribland Turkiet, utan äfven Syrien, Palestina och Egypten. Efter hemkomsten blef han 1625 kammarherre i konungens hof, men snart använd såsom diplomat. 1628 sändes han såsom ombud till fredskongressen i Lybeck, där dock freden mellan Danmark och kejsaren afslöts före hans ankomst, och blef 1629 förordnad till svensk resident i Stralsund samt i juli 1631 beordrad att i Stettin antaga guvernementet och legatskapet, som han därpå med stor skicklighet förval-

tade till sin död, trots det att han af omätlig fetma och stor sjuklighet ofta var bunden vid bädden. Han utnämndes i januari 1633 till riksråd, hvartill redan Gustaf II Adolf bestämde honom, och hemkallades s. å. för att deltaga i förmyndarregeringen, men fick resan uppskjuten och kom sedan att såsom oersättlig på sin plats kvarstanna. Vid Axel Oxenstiernas hemresa 1636 uppdrogs åt B. och Adler Salvius att såsom Sveriges fullmäktige leda dess diplomatiska förhandlingar i Tyskland. B. fick för sin sjuklighet 1638 löfte att återvända hem, men dog dessförinnan i Stettin i april s. å. Han skildras af samtida såsom en fin, lärd och mycket förståndig herre, ehuru något häftig; Gustaf Adolf skall hafva ansett honom såsom den lämpligaste att fylla Axel Oxenstiernas plats, om denne ginge bort, och rikskansleren själf ansåg honom ega stor förmåga, vara lifvad af nit att tjäna fäderneslandet och veta hvad han gjorde.

14. Sten B., den föregående kusin, riksskattemästare, som till riksrådet Nils B., f. 1624 på Åbo slott, ingick först i sötjänst och befordrades 1654 till vice-amiral och amiralitetsråd. 1657 blef han amiral och s. å. riksråd. Han användes sedan i flera beskickningar, bl. a. såsom kommissarie vid fredsunderhandlingarna i Roskilde 1658 och vid de därefter pågående underhandlingarna om bi-recessen och om en allians med Danmark, hvarvid han genom obehagad eftergifvenhet väckte konungens missnöje. I detta ärende uppehöll sig B. i Köpenhamn, när Karl X Gustaf i aug. 1658 plötsligen bröt freden. B. blef då förklarad för dansk statsfånge; 1659 utlöstes han dock mot tre danska riksråd och utsågs jämte Schering Rosenhane till ombud vid de fredsunderhandlingar med Danmark, som 1660 efter Karl Gustafs död ledde till freden i Köpenhamn. 1663 blef B. president i reduktionskollegium, som han emellertid lämnade 1671; 1670 mottog han härads-höfdingsysslan i två härad i Ångermanland samt blef 1673 lagman i Södra Finland och 1680 i Västmanland och Dalarna. 1675 blef han president i bergskollegium och 1680 i statskontoret. I rådet stod han, jämte M. Biörenklou, efter Gustaf Bondes död i spetsen för M. G. De la Gardies stundom segrande motparti — han var i kansliet De la Gardies närmaste man —, visade sig i allmänhet sparsam och utvecklade stor arbetsamhet och duglighet. Han tillhörde emellertid dem af rådet, som ej afböjde att mottaga pensioner från utlandet. 1668 var han medlem af den kommission, som utarbetade den s. k. blå boken, och besegrades vid valet till riksskattemästare blott med ett par röster af Seved Bååt, till hvars efterträdare i ämbetet han emellertid 1672, trots rikskanslerens ihärdiga motstånd, valdes af rådet. I utrikespolitiken arbetade han för förbund med Österrike, England och Holland, tillhörde dem, som 1668 genomdrefvo Sveriges accession till den s. k. trippellalliansen, och motsatte sig 1672 ifrigt, ehuru förgäves,

rådets beslut att ingå förbund med Frankrike. Vid 1680 års riksdag frambar han å rådets vägnar till Karl XI ett slags opposition mot reduktionsbeslutet, men föll till föga vid en tillrättavising af konungen. Då 1682 flertalet riksråd från förmyndartiden erhöi afsked, behölls han emellertid kvar i rådet, dock med titeln "konungens skattmästare", och var ganska verksam. B. dog 1684. Förmyndarråfsten drabbade honom endast lindrigt, reduktionen däremot honom och hans stårhus hårdt; själf måste han t. o. m. sälja sin dyrbara boksamling, som inlöfrivades med kungliga biblioteket. Med all sin duglighet synes B. dock ej egt någon överlägsnare statsmannaförmåga att i kritiska lägen taga ledningen. S. C.

15. Nils B., den föregående brorson, fältherre, generalguvernör, f. 7 febr. 1644 i Stockholm, fick

1649 för sina förfäders förtjänster det betydande friherreskapet Korpo (se d. o.), medföljde Klas Tott på ambassaden till Frankrike (1661—62), blef vid hemkomsten kapten-löjtnant vid artilleriet och därpå kammarherre hos den unge konungen, en syssla, hvori han fann föga behag. 1666—68 reste han därför efter vunnin ledighet från hofstjänsten ånyo

utomlands. Politiska förhållanden hindrade honom emellertid att, såsom han önskat, ingå i franska armén. Hemkommen utnämndes han 1668 till öfverkammarherre och öfverhofstallmästare hos änkedrottningen. 1673 utnämndes han först till öfverstelöjtnant och senare på året till öfverste för konungens lifregemente, om hvars reorganisation (styrkan ökades från 1,000 till 1,500 man) han inlade synnerlig förtjänst. 1675—76 vistades han i Frankrike för anskaffande af galanterivaror åt konungens blivande brud. Under denna tid var han Ludvig XIV följaktig till kriget i Belgien och bevittnade Condés och Bouchains eröfring. Efter återkomsten deltog B. 1676 i slagen vid Halmstad och Lund såsom chef för lifregementet. Sistnämnda slag afgjordes genom hans och hans regementes tapperhet, så att Karl XI hade skäl till det yttrandet, att hans krona den dagen "dansade på Bielkens värjpets". I slaget vid Landskrona 1677 förde han i egenskap af generalmajor, hvartil han i början af året utnämns, andra linjen. Detta och följande år var B. jämte J. L. Wittenberg ledare af det inhemska svenska kavalleriets rekrytering. 1678 utnämndes han till generallöjtnant och utförde ensam rekryteringen af hela den inhemska krigsmakten både till häst och fot (se P. Söndén: "Nils B. och det svenska kavalleriet", 1883). 1679 lämnade B. chefskapet för lifregementet och sändes såsom svenskt sändebud till Paris, där han stannade till 1682. Missnöjd med ärendenas gång i hemmet och i synnerhet med reduktionen, som ökat konungens personliga välvilja icke skönade honom mer än andra, begärde och erhöi han 1684 tillstånd att delta i kampen mot de otrogne. B. deltog i den bayerske kurfurstens armékongent i kriget i Ungern, hvar-

under han utmärkte sig vid intagandet af Pest (juni 1686) och Ofen (2 sept. s. å.) samt i det vidt-bekanta slaget vid Mohacs (12 aug. 1687) med stormande hand tog storvessrens läger. (Se därom O. Malmström: "Nils Bielke och kriget mot turkarna 1684—1687", 1895.) För sin tapperhet mot turkarna utnämndes han 1685 till både bayersk och kejsarlig general-fältmarskalk-löjtnant samt 1686 till kejsarlig general af kavalleriet och romersk riksgrefve. Hemkallad i slutet af sistnämnda år, blef han 1687 på en gång kungligt råd, generalguvernör i Estland (sedan äfven i Pommern), general öfver allt kavalleri och infanteri samt grefve. 1690 blef han fältmarskalk. Såsom generalguvernör i Pommern skulle han öfvervaka reduktionsverket därstädes, men hans ovilja däremot och hans fienders stämplingar höllo på att ådraga honom konungens onåd. Ehuru genom börd, samhällsställning och utmärkte egenskaper Sveriges mest framstående man, uteslöts han ur förmyndarstyrelsen efter Karl XI:s död. Karl XII:s missnöje väckte han genom att visa stolthet och treska vid en militärutnämning, och hans motståndare underlät icke att underblåsa den unge konungens ovilja. En rättgång inleddes mot honom i början af 1698, och han sattes under bevakning i sitt eget hus. Målet uppsköts å åter år; Svea hofrätts dom föll icke förrän 1705. B. dömdes då för förräderi och för undansnillande af slagsskatt m. m. från lif, ära och gods. Alla de kungliga personerna bado om nåd för honom. Han fick förskoning till lifvet, men ej mera. Af familjegodsen tilläts det honom att behålla Salsta och Gäddeholm såsom ersättning för hans hustrus hemgift. Vid Karl XII:s hemkomst från Turkiet (1715) återfick han äran. Sedan blef han äfven befriad från fängelset. Död 1716 på Salsta. Se O. Malmström, "Nils Bielke såsom generalguvernör i Pommern 1687—1697" (1896) och "Högmålsprocessen mot Nils Bielke" (1899). A. B. B. (P. S.)

16. Ture Gabriel B., den föregående son, grefve, krigare, statsman, f. 3 dec. 1684 i Stockholm, gjorde i sin ungdom vidsträckt resor och studerade vid universiteten i Leiden och Oxford samt ingick därefter 1704 i svensk krigstjänst, deltog i fälttagen i Polen, Sachsen och Ryssland, blef sårad vid belägringen af Poltava och följde sedan Karl XII till Turkiet, där han var med om kalabaliken vid Bender. 1714 återkom han till Stralsund och följande år till Sverige samt deltog i Karl XII:s fälttag mot Norge. Vid konungens död hade han avancerat till öfverste för Bohus läns dragoner och ansågs redan såsom en af arméns mest inflytelserika chefer. Den följande regeringen skyndade att utnämna honom till generalmajor af kavalleriet 1719 och sände honom äfven s. å. på beskickning till Wien. 1727 inkallades B. i rådet och slöt sig där i regel till Arvid Horns anhängare, hvarför han också delade deras öde och i mars 1739 af det segrande hattpartiet "licentierades" från sitt rådsambete, d. v. s. afsattes med bibehållande af rådsvärdigheten och en del af lönen i pension. B., som var en stridbar man i sin bästa kraft, lät sig icke häraf förmås att afstå från kampen mot hattarna och deras lättsinniga krigspolitik. För att hindra krigsförklaringen mot Ryssland trädde han i nära förbindelse med det ryska sändebudet i Stockholm och medverkade ifrigt till bildandet af det äldre mösspar-

tiet, som vid riksdagen 1740—41 med kraft bestred hattpartiet makten. Också blef han efter Gyllenstiernas arresterande af de segrande hattarna 1741 instämnd för förräderikommisjonen och, ehuru intet bevis mot honom kunde förebringas, dömd förslustig sin pension samt förvisad till sina gods. Följande riksdag med sin starka reaktion mot hattpolitiken upphäfde domen. Under den följande ytterst häftiga partikampen mellan hattar och mössor var B. en af mössornas främste ledare med plats i deras hemliga partikonselj, ehuru han såsom riksråd icke kunde själf uppträda på riddarhuset. Fordran på B:s och hans medbroder Bondes återinsättande i rådet var ett af mösspartiets populäraste yrkanden, som vid riksdagarna 1742—43 och 1746—47 föranledde häftiga strider. Efter mössornas afgörande nederlag 1747 drog sig B. tillbaka från politiken. 1751 års ständer hugnade honom med en förtroendeförklaring, dock utan att anmoda honom att återinträda i rådet. Först 1761, då hattpartiets våld var i nedgående för det uppåträfvande yngre mösspartiet, återinsattes Bielke och Bonde, de ende öfverlevande af 1739 års licentierade riksråd, ånyo i rådet. B. var då en gammal, bruten man, hvars upprättelse egentligen blott var ett yttre, för alla synligt tecken till att de grundsatser, som förfäktats af Arvid Horn, ånyo kommit till heder. B. dog i Stockholm 11 maj 1763. — B. skildras af sina samtida såsom en ovanligt ståtlig man med ett vackert och förnämt utseende. Såsom krigare berömmes han för mandom och duglighet. Såsom statsman saknade han ingalunda ett sundt och klart omdöme, äfven om han ej framstod såsom någon betydande förmåga, men förbittringen öfver hattpartiets lättsinne och tyranni dref honom i likhet med mössornas öfrige chefer till att för nära liera sig med Ryssland och bruka dess stöd och dess guld i den svenska partikampen. Hans egen omulighet och fosterlandskärlek har ingen sagt i fråga. På Lovisa Ulrikas begäran nedskref B. "Mémoires pour servir à l'histoire de Charles XII", utgifna af C. Hallendorff under titeln *T. G. B:s hägkomster af Karl XII* (1901).

17. Nils B., sonson till B. 15, greve, romersk senator, f. 1706, följde 1719 sin fader, dåvarande envoyén Karl Gustaf B., till Frankrike och uppfostrades där i en skola i Faubourg St Germain, hvarunder han blef utsatt för katolskt proselytmakeri. Vid 16 års ålder blef han kammarherre och kapten vid regementet Royal suédois. B. återvände hem 1722, tillbragte några år i Ryssland för en godsprocess, gifte sig 1727 med Hedvig Sack och

utreste följande år till Paris, kvarlämnande hustrun i hemlandet för att ordna affärerna och sedan komma efter. Sedan B. 1731 i Rom öfvergått till katolska läran, bröt hans familj med honom, och rådet hindrade hustruns utresa. B. hade 1733 blifvit fransk medborgare och utnämndes, sedan han blifvit bofast i Rom, 1735 af påven till kammar-

herre och 1737 till romersk senator (en hög rang-plats med några domarälligganden och stor representationsskyldighet). B. innehade denna befattning i 28 år och vann därunder allmän aktning. Resande svenskar, framför allt artister, bemötte han med stor välvilja. Ekonomiska svårigheter nödgade honom att länge lefva indraget, till dess en fransk pension 1754 satte honom i stånd att åter börja representera. Med hustrun, som afled 1760, och svågern K. G. Tessin underhöll B. en intressant brevväxling, i hvilken hans impulsiva, nervöst känsliga lynnesart klart framträder. Med åren blef han alltmer mjält-sjuk och nyckfull. Han afled i Rom 1765 och ligger begravnen i S:t Birgittas kyrka. Jfr lefnads-teckning öfver Nils B. af Sigrid Leijonhufvud i "Ur svenska herrgårdsarkiv" (1902).

18. Sten Karl B., son till landshöfdingen Ture B. och sonson till B. 14, friherre, vetenskaps-idkare, f. 1709, d. 1753, fick genom en släktings försorg (han förlorade nämligen tidigt sin fader) en omsorgsfull uppfostran, som gjorde honom hemmastadd ej allenast med de klassiska, utan äfven med de flesta nyare europeiska språken. Sedan han genom en utländsk resa fulländat sin utbildning, inträdde han på tjänstemannabanan, där han 1740 avancerade till hofrättsråd och 1746 till vice-president i Åbo hofrätt. En viss namnkunnighet förvärfvade han sig genom sina studier i naturvetenskaperna, i synnerhet botaniken, för hvilken han visade sitt intresse äfven genom att understöjda andras (t. ex. Kalms) arbeten i denna vetenskap. Likaledes var han en ovanligt insiktsfull jordbrukare och förvandlade sina gods till verkliga mönster-egendomar. På en af dessa (Löfstad i Funbo socken) anlade han en botanisk trädgård, hvilken ansågs såsom den rikaste någon enskild person i Sverige dittills egt.

19. Nils Adam B., son af B. 16, greve, hofman och ämbetsman, f. 31 jan. 1724 i Göteborg, tjänstgjorde först i kansliet, anställdes sedan vid hofvet såsom kavaler och slutligen underguvernör för kronprins Gustaf. Denna befattning skötte han till konungaparets fulla nöje, desto mer som han äfven i politiken slöt sig till hofvets parti, till hvars mest anseende medlemmar han från början räknades. Från ständernas sida åter ansågs B. hos tronföljaren inplanta hat mot landets grundlagar, hvarjämte han misstänktes för att egga konungen i dennes motstånd mot ständerna. Sekretä utskottet beslöt därför i början af år 1756 att indraga underguvernörssysslan såsom obehöfvig, men lät dock B. behålla lönen såsom pension. 1761 utnämndes han till landshöfding i Nyköpings län och utvecklade på denna plats en kraftfull och gagnande verksamhet särskildt till jordbrukets främjande. När 1769 möss-regeringen störtats af de förenade hof- och hatt-partierna, kallades B. till medlem af rådet. Redan i maj 1772 blef han afsatt från sitt rådsämbete af de segrande mössorna. Efter revolutionen inkallades B. ånyo i rådet och förordnades 1782 att tillika vara president i bergskollegiet. På denna sist-nämnda post utvecklade B. en icke obetydlig verksamhet. Sedan 1774 var han ledamot af Vetenskapsakademien, hvars mineralsamling af honom ordnades och kompletterades. Det var också genom hans föranstaltande och frikostighet, som Älfdalens porfyrverk anlades och upparbetades. Han nedlade

sina ämbeten 1789 och afled på sin egendom Sturefors 20 juni 1792. — B. var en allmänt aktad, nobel och fint bildad man. Hofman ända ut i fingerspetsarna — han var en lång tid öfverstemarskalk vid drottningens hof — ansågs han såsom en auktoritet i allt, som rörde hofetikett och fint vett. Han var dessutom en stor konstkännare och gjorde sitt vackra Sturefors till en prydnad för landet. Såsom ämbetsman var B. duglig och samvetsgrann, men ansågs såsom riksråd vara alltför undfallande för konungens vilja. L. S.

20. Ture Johan B., son af B. 18, friherre, delaktig i Gustaf III:s mord, f. 1742, ingick i konungens kansli, men lämnade snart statens tjänst. På riksdagen i Gäfle 1792 var han medlem af bankoutskottet och valdes till fullmäktig och ordförande i riksgäldskontoret, men kom likväl aldrig att öfvertaga denna befattning. Invecklad i sammansvärjningen mot Gustaf III, intog han gift för att undgå det straff, som drabbade hans medbrotslingar. På dödsbädden tillkallade han däv. hofpredikanten M. Lehnberg, för hvilken han gjorde en fullständig bikt rörande sin egen delaktighet i mordet och berekelsegrunderna därför. När han, oaktadt de allvarigaste föreställningar, envist nekade att uppgifva namnen på de sammansvurne, anmälde Lehnberg förhållandet i polisen. Men icke heller för polismästaren bekände B. något. Han afled 22 mars, några timmar efter giftets intagande. Svea hofrätt, på hvars befallning Lehnberg sedermera meddelade hvad som blifvit honom anförtrodt under biktens inseqel, dömdo B. förslutlig adligt namn och värdighet, hvarjämte hans döda kropp skulle af skarprättaren utföras och nedgrävas i galbacken. Domen verkställdes. Med B. utgick på svärdssidan den friherrliga ätten Bielke. (L. W.—m.)

21. Axel Gabriel B., sonson till B. 19, greffe, f. 28 mars 1800, d. 17 jan. 1877 i Stockholm. I sin ungdom tjänstgjorde han en tid i k. m. ts kansli, men tog snart afsked. 1828 blef han kammarherre. B. var den egentlige stiftaren af Svenska konstföreningen, hvars verksamhet började 1832. Han var och en af de mest nitiske bland anordnarna af denna förenings äldre utställningar, genom hvilka man sökte ersätta bristen på ett konstmuseum. Från 1867 var han ledamot af Nationalmuseums nämnd och från 1871 till sin död vice preses i Fria konsternas akademi, af hvilken han 1852 blef hedersledamot. En betydande enskild förmögenhet satte honom i stånd att fritt följa sin böjelse och odla sin smak. Såsom konstslutare och konstvän intog han och en af de mest framstående platserna i Sverige. Sina dyrbara och rikhaltiga samlingar testamenterade han till staten. De utgjordes främst af omkr. 2,600 n:r konstsöldalster (glas och porslin), 10,000 n:r gravyrer, bland hvilka i synnerhet 1500- och 1600-talens mästare (speciellt nederländarna) äro rikt företrädade, samt Jordaens' mästerverk, den utsökta målningen "Konung Kandaules och hans gemål", en gång i tiden tillhörig M. G. De la Gardie, men sedan länge förvarad å Bielkegodset Tureholm. A. B. B. (O. G.—g.)

Bielke, norsk-dansk ätt. Se Bjelke.

Biel'la, kretsstad i italienska prov. Novara (Piemonte), vid floden Cervo. 412 m. ö. h. 19,267 inv. (1901). Ylle-, bomulls-, läder- och maskin-industri samt tillverkning af hattar. Biskopssäte.

7 km. n. v. om staden ligger i byn Oropa vid berget Mucrone, 1,250 m. ö. h., kyrkan Madonna d'Oropa, en af de berömdaste vallfärdsorterna i Italien.

Bielowski [bje-], August, polsk lär, f. 1806, d. 1876, började sin litterära verksamhet med översättningar af serbiska folkvisor (1830), utgaf där- efter själf några dikter, men egenade sig under sina senaste år uteslutande åt historiska studier. Hans hufvudarbete är *Monumenta Poloniae vetustissima* (2 bd, 1864—72; fortsatt i 3 bd af vetenskapsakademien i Krakau 1878—88).

Bielschowitz [bil-], by i regeringsområdet Oppeln, preussiska prov. Schlesien. 7,394 inv. (1900). Stora stenkolgrufvor.

Biel-sjön [bil-], ty. *Bieler-see*, sjö i Schweiz, nästan helt och hållet omsluten af kantonen Bern, har en areal af 42,16 kvkm., är 16 km. lång och ända till 75 m. djup samt ligger nu 432,1 (föret 434) m. öfver hafvet. Vid öfre änden upptager den Zihl (Thièle) från Neuchâtel-sjön, vid nedre ändan Suze från Jura. Till följd af den på 1870-talet verkställda korrektionen af Jura-sjöarna flyter genom Hagneekkanalen en del af Aar ut i sjön, på östra sidan, och lämnar den vid Nidau genom Aarakanalen, i hvilken 2 km. längre ned sjöns forna aflopp, "gamla Zihl", mynnar in. Som bevis på att trakten omkring sjön varit bebodd från urminnes tid tjäna de många lämningar af påbyggnader, som finnas vid stränderna; många af fynden förvaras i Schwab-museet i Biel. I sjön ligger Petersön (St Pierre), där J. J. Rousseau vistades 1765.

Bielski [bjälski], Marcin (Martin), polsk historieskrifvare, f. omkr. 1495, deltog i sin ungdom i många krig, men lefde sedermera på sitt gods Biała, där han dog 1575. Hans litterära rykte grundar sig förnämligast på *Kronika świata* (1550), en allmän historia, som sträcker sig från skapelsen till B:s tid, och *Kronika polska* (1597), Polens historia (som afslutades och utgafs af hans son Joakim). Dessa arbeten äro de första historiska verk på polska språket och blefvo af största betydelse för utvecklingen af den polska prosan. B. författade äfven bl. a. ett par satiriska dikter: *Sen majowy* (Majdröm) och *Seym niewiesci* (Kvinnoförsamling) samt *Sprawo rycerska* (1569), ett viktigt verk öfver krigskonsten. (A—d J.)

Bien [hiä], fr. (af lat. *be'ne*), väl, godt, bra. — Träs [trä] bien, mycket bra.

Bienewitz [bine-]. Se Apianus.

Bien-ho, äfven kallad Tonlessap och Soi-rama, en stor grund sjö i Kambodja, som afvattnas till Mekong. Det är sannolikt en reliktisjö, som fordom varit en del af Siamviken. Under de torra månaderna, mars, april och maj, är den knappt 1,5 m. djup och lämnar då den kringboende befolkningen mycket fisk, men under regntiden blir dess yta 5 å 6 m. högre, och sjön översvämmar då vidt omkring det låga strandområdet. J. F. N.

Bien-Hoa. 1. Arrondissemang i franska kolonien Kochinkina, förvaltningsdistriktet Saigon. 8,856 kvkm. Omkr. 100,000 inv., till allra största delen annamiter. B. delas af floden Donnai i ett slättland i norr och ett bergland i söder. Skogsbruk är hufvudnäring, men äfven odlingen af vattenpalmer, sockerrör och ris är betydande. — 2. Hufvudstad i nämnda arrondissemang, 23 km. n. ö.

om Saigon, på 10° 39' n. br. och 104° 30' ö. lgd. Omkr. 20,000 inv. Stor möbelfabrikverknig.

Bienn l. Biennäl (af lat. *bis*, två gånger, och *a'nnus*, år), som varar två år. Jfr Lifslängd.

Biennäl. Se Bienn.

Bienne [biä'nn], stad i Schweiz. Se Biel.

Biennium (lat., af *bis*, två gånger, och *a'nnus*, år), tidrymd af två år.

Bien public [biä' pybli'kk], fr., allmänt väl, det allmänna bästa. Om *La ligue du bien public* se Liga och Ludvig (XI).

Bier [bir], ty., öl (se d. o.).

Bierbaum [bir-], Otto Julius, tysk författare, f. 1865 på Grünberg, Schlesien, studerade i Zürich, Leipzig, München och Berlin, men egnade sig snart utslutande åt litterär sysselsättning. 1892 öfvertog han utgifvandet af berlintidskriften "Freie bühne", hvars namn han ändrade till "Neue deutsche rundschau". Äfven deltog han i grundandet af konstitidskriften "Pan" (hvars redaktör han var till 1895) och redaktionen af "Insel" samt har vidare utgivit och redigerat "Moderne musenalmanach" (1891, 1893, 1894) och "Deutsche chansons" (1901). B: s eget flitiga förläggarskap omfattar dels monografier öfver moderna tyska författare och konstnärer, såsom *Dehlen von Liliencron* (1892), *Fritz von Uhde* (1893), *F. Stuck* (s. å. och 1899, 2:a uppl. 1901) och *H. Thoma* (1903), dels dikter, noveller och skådespel. *Irrgarten der liebe* (1901) innehåller det mesta af hans versproduktion under åren 1885—1900. Bland hans berättelser ha *Studentenbeichten* (1:a saml. 1893, 5:e uppl. 1901; 2:a saml. 1897, 4:e uppl. 1899), *Die schlangendame* (1893; 4:e uppl. 1902), *Die freiersfahrten und freiersmeinungen des weiberfeindlichen herrn Pankrazius Graunzer* (1896; 6:e uppl. 1901) och *Stilpe* (1897; 5:e uppl. 1902) gått ut i stora upplagor. De senaste äro *Annenmargreth und die drei junggesellen* (1902, 2:a uppl. 1903), *Eine empfindsame reise im automobil* (1903) och *Das seidene buch* (1903, 2:a uppl. 1904). Af skådespelen må nämnas *Lobeltanz* (1895), *Gugeline* (1899), *Pan im busch* (1900; med musik af F. Mottl) och *Stella und Antonie* (1903). B. har tagit starka intryck af Liliencron och modern fransk litteratur. Hans noveller äro flotta, gärna chockerande historier ur nutida tyskt storstadslif, i hans dikter blandas friskhet och en något högröstad kraft med raffinemang och frivolitet.

R—n B.

Bierfreund [birfröjnt], Lorentz Kristian Theodor, dansk författare, f. 17 maj 1855 i Odense, var först maskinarbetare, blef 1880 student, tog 1890 magisterkonferensen i engelska efter att i fem år ha fördrojt i sin examen på grund af ögonsjukdom och blef s. å. filos. doktor på *Palemon och Arcite*. B. utgaf 1892 *Kulturbærere*, studier i medeltidsdiktning, skref sedan romanerna *En sommerdröm* (1893), *Ude paa landet* (1894), *Ira* (1896) och *Forgangen nat* (1898), utgaf s. å. *Shakspeare og hans kunst*, vidare studien *Rembrandt* (1900), *Florens, monumenter og mennesker* (1901), *Florens, billedkunst* (1903, 2:a delen väntas 1904). Personlig iakttagelse, mycken slagfärdighet och en särdeles liflig stil utmärka hans litterära och konsthistoriska studier. B. har äfven varit verksam som essayist och polemiker i tidskrifter och tidningar.

Bierhalle [bir-], ty., ölstuga.

Bierley [bi'oli], stundom benämning på det engel-

ska fabriksamhället North B., sedan 1899 införlivadt med staden Bradford. 16,266 inv. (1901).

Biermann [bir-], Karl Eduard, tysk landskapsmålare. f. 1803, d. 1892, professor vid konstakademien i Berlin, vann ett ansett namn genom poetiskt romantiska landskap i olja eller akvarell från Italien, Tyskland och Dalmatien. Representerad i Berlins nationalgalleri. Utförde äfven väggmålningar i Neues museum i Berlin.

Bierna'tzki [bir-], Johann Christoph, dansk-tysk författare, f. 1795, d. 1840 som pastor i Friedrichstadt i Schleswig, var en nitisk själasörjare, men blef mest bekant genom sin novell *Die Hallig oder die schiffbrüchigen auf dem eilande in der Nordsee* (1826, 2:a uppl. 1840). B. skref äfven en religiös lärodikt, *Der glaube* (1825), och några smärre skrifter, som äro genomträngda af samma religiösa värme, som utmärkte hans lif. *Gesammelte schriften* utkom i 8 bd 1844 (2:a uppl. 1850).

Biesbosch [bis-], äfven kalladt het Bergsche Veld, ett omkr. 200 kvkm. stort moras, beläget mellan de nederländska provinserna Zuid-Holland och Noord-Brabant, s. ö. om staden Dordrecht. — Det bildades natten mellan 18 och 19 nov. 1421 genom en öfversvämning af floden Maas, hvarvid 72 blomstrande byar förstördes och 100,000 människor omkommo. På senare tider har en del af detta moras blifvit utdikad och 34 af de förstörda byarna åter blifvit uppbyggda.

Bieskiderna. Se Beskiderna.

Bietigheim [bitichhajm], stad i Neckarkretsen. Württemberg, vid Metters inflöde i Ens, 218 m. ö. h. Omkr. 5,000 inv.

Bife'rna, forntidens *Tife'rnus*, flod i italienska prov. Campobasso, börjar i Mateseberget och utmynnar efter ett lopp af 105 km. s. om Termoli i Adriatiska hafvet. B. förorsakar ofta stora öfversvämningar.

Biff (eng. beef, fr. *bœuf*), kött af oxens länd: stekt sådant kött.

Bifilar (af lat. *bis*, två gånger, och *filum*, tråd) l. Bifilar-magnetometer, *fys.*, ett af Gauss angifvet magnetiskt instrument, bestående af en magnetstäng, upphängd i midten på tvänne från en vid taket eller instrumentets öfre del fäst skifva nedhängande metalltrådar (se Bifilar-upphängning). Magnetstängens strälfvar att inställa sig i den magnetiska meridianens riktning. Genom vridning af den skifva, vid hvilken trådarna äro fästa, kring en vertikal axel aflägsnas magnetstängens från den magnetiska meridianen i samma led som vridningen sker. Slutligen kommer man så långt, att magnetstängens står vinkelrätt mot den magnetiska meridianen, hvilket vid ifrågakvarande instrument är magnetstängens normala läge. Varierar nu jordmagnetismen i styrka li horisontell led eller med andra ord jordmagnetismens horisontella komponent (jfr Jordmagnetism och Krafternas parallelogram), så ändrar sig stängens jämviktsläge. Med hjälp af ändringarna i bifilarens läge kan man således beräkna ändringarna i jordmagnetismens horisontalintensitet. Bifilarens läge bestämmas med hjälp af spegel och skala eller genom fotografisk registrering (jfr Spegelafläsning). S. A.—s.

Bifilar-elektroskóp, *fys.* Se Torsions-elektroskóp.

Bifilar-magnetometer. Se Bifilar.

Bifilar-upphängning, *fys.*, en kropps upphängning på tvenne lika långa trådar, hvilas öfre ändar äro fästa i en och samma horisontala skiva och på kort afstånd från hvarandra. Detta slag af upphängning nyttjas vid vissa fysikaliska instrument för att uppmäta små variationer i de verkande krafterna. Jfr Bifilar och Elektro-dynamometer. B. R. *

Bifilar lindning. Se Bifilar veckling.

Bifilar veckling 1. Bifilar lindning, *fys.*, en vid framställande af motståndsrullar, som icke böra ega någon stor självinduktion (se d. o.), använd veckling, som åstadkommes därigenom, att ledningstrådens båda ändar läggas bredvid hvarandra. I den så uppkomna dubbeltråden blir den enkla trådens mitt den ena änden, den andra utgöres af den enkla trådens två ändstycken. Dubbeltråden vecklas på vanligt sätt upp på en trådrule. Induceras genom yttre strömmar elektromotoriska krafter uti den bifilart vecklade tråden, så äro dessa lika stora i dubbeltrådens båda hälfter, men riktade så, att de verka i motsatt led, d. v. s. taga ut hvarandra. En afart af den bifilära vecklingen har införts af fransmannen Gouy. Vid denna veckling, som är ännu effektivare än den vanliga bifilära, vänder man om upplindningsriktningen, så snart hvarje helt hvarf blifvit upplindadt på trådruhlen. S. A.—s.

Bi-fjäril, *zool.* Se Vaxmal.

Bifidi. Se Biflindi.

Biflidi 1. Biflidi (isl. *Biflindi* 1. *Biflidi*), *nord. myt.*, "spjutskakaren" eller "den som jagar hären på flykten", ett af Odens tillnamn.

Biflod. Se Flod.

Biflorisk (af lat. *bis*, två gånger, och *flos*, blomma), tvåblommig.

Bifolisk (af lat. *bis*, två gånger, och *folium*, blad), tvåbladig.

Bifora Hoffm., växtsläkte af fam. *Umbellatae*, nära släkt med *Coriandrum*. Fruktarna af *B. testiculata* DC. och *B. radicans* Bieb. (Medelhafstrakterna) användas som krydda. G. L.—m.

Bifo/rm (af lat. *bis*, två gånger, och *fo/rma*, form), dubbelformig. — Biformitét, dubbelformighet.

Bifrost (isl. *Bifrost* 1. *bi/rpst*, af *bifa*, skälva, 1. *bila*, gifva efter, och *rpst*, väg), *nord. myt.*, benämning på regnbågen, en bro från jorden till himmelen, af tre färger. Den är mycket stark och konstfärdig, men skall brista, när Muspells söner rida öfver den. Asarna rida öfver den hvar dag till sitt domställe, utom Tor, som går och vadar öfver åar. Det röda i bågen är brinnande eld. Där Bifrost når till himmelen, är Himinbjörg; där bor Heimdal, som vaktar bron mot bergesarna. Bifrost är den förnämsta af broar samt kallas ock *Asbro*.

Bifurkation (af lat. *bis*, två gånger, och *fu/rca*, tjufva, gaffel), tudekning, klyfning. Denna term nyttjas dels i naturvetenskapen (t. ex. om en åder, en trädstam, en trädrot), dels i geografin (om floders tvärgrening, se härom nedan), dels om den anordning inom det högre skolväsendet, enligt hvilken lärjungarna, efter att på ett lägre stadium hafva undervisats gemensamt, på ett högre fördelas i två hufvudafdelningar eller s. k. linjer (den klassiska och reala), hvilka, utom i vissa för den dom bägge gemensamma ämnen, hafva hvardera sin särskilda undervisning. Detta undervisningssystem kallas bifurkations-systemet.

Bifurkationer i geografisk mening förekomma antingen i mycket jämna trakter utan utprägladt fall i bestämd riktning, således där vattendelare saknas, eller ock där en flod löper nära vattenskillnadslinjen och det i denna finnes en fördjupning, hvarigenom en del af flodens vatten kan lämna den ursprungliga dalen och gå öfver i den nägränsande. Bifurkationer äro inga vanliga företeelser, dock torde de vara flere än man i allmänhet föreställer sig. Sjöbifurkationer, d. v. s. där en sjö har aflopp genom tvenne själfständiga floddalar, förekomma såväl i bergland, t. ex. flerstädes i Norge (den mest bekanta är Lesjeskogsvand på Dovrefjeld, som sänder Laagen mot s. till Glommen och Rauma mot n. till Romsdalsfjord), som i slättland, t. ex. bland de masuriska sjöarna i Nord-Tyskland och i norra Ryssland, där Segosero (Sees järvi) genom Kumsa står i förbindelse med Onega och under våren genom Segesja med Vyg-sjön och Hvita hafvet. På visst sätt en förenig af flod- och sjöbifurkation lämnar Manytsj-området. Genom delning af Kaukasusfloden Kalaus' vatten till västra och östra Manytsj strömmar detta åtminstone under snösmältningen till både Svarta och Kaspiska hafvet. Bland mera bekanta flodbifurkationer må nämnas Torne älf, som genom Täreänd älf sänder en stor del af sin vattenmassa till Kalix älf, Faxälfven, som sänder Vengälfven öfver till Fjällsjöälfven, Haase, som sätter Ems i förbindelse med Weser, och Orinoco, som genom Casiquiare står i förbindelse med Amasonflodens biflod Rio Negro. Genom det 1891 af B. W. Evermann närmare undersökta Two ocean pass i staten Wyoming, Nord-Amerika, s. om Yellowstone park, under 110° 10' v. lgd och 44° 3' n. br., eger en flodförbindelse rum mellan Snake river och Öfre Yellowstone, hvarigenom fisk kan gå öfver från Columbias till Mississippis vattensystem. — Man använder dock stundom ordet bifurkation äfven i annan betydelse, nämligen om en flods delning i två eller flera armar, antingen dessa åter mötas efter att hafva kringflutit en flodö eller icke återförenas, såsom i deltabildningar.

Biga (lat., af *bis*, två gånger, och *gum*, ok, spann), vagn med två dragare, tvåspann.

Bigami (af lat. *bis*, två gånger, och grek. *ga/mos*, äktenskap), tvegifte (se d. o.).

Bigarädier, *bot.* Se Citrus.

Bigarädolja, *bot.* Se Citrus.

Bigarrå (fr. *bigarreau*), *trädg.* Se Körsbär.

Bigatús (lat., af *biga*, tvespann), *num.* benämning på sådana fornromerska mynt, som på fransidan visa bilderna af två hstar och en vagn med den bevingade segergudinnan (eller annan gudom) uti. De voro i bruk från puniska krigen till borgerliga krigen.

Big black river [bi'g blä'k ri'və], biflod fr. v. till Mississipi, i staten Arkansas. 640 km. lång, däraf segelbar under 210 km. Utmynnar med två armar nedanför Vicksburg.

Big blue river [bi'g blö' ri'və], biflod fr. v. till Kansas, 440 km. lång, uppstår i sydöstra Nebraska af tre källfloder och indyter i Kansas vid Manhattan.

Bigelow [bi'goläu], *kir.*, ett instrument, som användes vid stenkrossning och som konstruerats af den särskildt såsom operatör af blåsesten bekante

lökaren i Boston Henry Jacob Bigelow. Sin operationsmetod har han framställt i arbetet *Litholapazi* or *rapid lithotrity with evacuation* (1878).

Bigelow [bi'gelâu], Erastus Brigham, nordamerikansk uppfinnare och nationalekonomisk författare, f. 1814, d. i Boston 1879. Han egnade sig från sin ungdom åt textilindustrien och gjorde en mängd viktiga uppfinningar inom densamma samt grundade flera stora fabriker i staden Worcester (Massachusetts). Sin utprägladt protektionistiska ståndpunkt framlade han bl. a. i arbetet *The tariff question considered in regard to the policy of England and the interests of the United States* (1863). (E. Hkr.)

Bigelow [bi'gelâu]. 1. John B., nordamerikansk diplomat och publicist, f. 1817 i Malden, staten New York, blef 1839 advokat, men egnade sig snart åt journalistisk verksamhet och blef 1850 delegare och (till 1861) medredaktör af W. C. Bryants "Evening post" i New York. 1844—47 var han en af inspektörerna för Sing-Sing-fängelset därstädes. 1861 utnämndes B. af Lincoln till Förenata staternas konsul i Paris samt blef 1864 chargé d'affaires och 1865 minister därstädes. Denna post, som då var särdeles kinkig på grund af Napoleons ställning till de upproriska sydstaterna och det mexikanska kejsardömet, skötte han till slutet af 1866, då han på begäran entledigades. Bl. a. lyckades B. omintetgöra en plan att i Frankrike med regeringens goda minne skaffa sydstaterna fyra pansarfartyg, hvilken episod han sedan skildrat i *France and the confederate navy 1862—1868* (1888). Efter återkomsten till Amerika var B. en tid (1869) hufvudredaktör för "New York Times" och 1875—77 statssekreterare i staten New York. B. har skrivit bl. a. *Jamaica in 1850 or the effects of sixteen years of freedom on a slave colony* (1852), *The life and public services of G. Ch. Fremont* (1856), det statistiska arbetet *Les États-Unis d'Amérique en 1863* (1868), *Molinos the quietist* (1882), W. C. Bryant (1886; ny uppl. 1890). Dessutom har han utgifvit "The writings and speeches of Samuel J. Tilden" (1885), Benj. Franklins självbiografi (1868, flera uppl.), efter en originalhandskrift, som han fann i Frankrike, och Franklins skrifter (1887 ff.).

2. Poultney B., den föregående son, nordamerikansk skriftställare, f. 1855 i New York, uppfostrades i Tyskland 1870—73 och trädde därunder i nära vänskapförhållande till prins Vilhelm, sedermera kejsar Vilhelm II, samt graderades 1875 vid Yale-universitetet, hvarefter han i segelbåt anträdde en äfventyrlig världsomsegling, hvilken afbröts genom en sjöolycka vid Japans kust. Sedermera har B. gjort vidsträckt resor, bl. a. kanotfärder på en mängd större europeiska floder och en till hälften på officiellt uppdrag företagen resa i Ryssland (1892, som tvärt afbröts genom hans utvisning), färder till Kina, Syd-Afrika o. s. v. 1898 var han krigskorrespondent på Cuba åt "Times" och "New York herald" samt gjorde sig genom sin skarpa kritik af den amerikanska krigsledningen så misshaglig för denna, att han måste lämna ön. B. har skrivit bl. a. *Paddles and politics down the Danube* (1892), *The borderland of Czar and Kaiser* (1894), *History of the german struggle for liberty* (2 bd, 1896), *White man's Africa* (1897) och *The children of the nations, study of colonization* (1901). V. S.—g.

Bigenärisk (af lat. *bis*, två gånger, och *genus*, kön), tvåkönad.

Bigerrones. Se Bigorre.

Bi'ggah, indiskt ytmått, i Bombay = 20 pands = 32,577 ar, i Bengalen = 20 kottahs = 13,578 ar.

Biggar [bi'gø], Joseph Gillis, irländsk politiker, f. 1828, d. 1890, var till yrket viktualiehandlande i sin födelsestad, Belfast, men egnade sig sedan 1880 uteslutande åt politiken. 1874 valdes han till medlem af underhuset för grefskapet Cavan och representerade sedan denna valkrets till sin död. B. tillhörde 1875—77 feniernas brödraskap, men uteslöts därifrån, då han ej ville afstå från att använda parlamentariska metoder i kampen för Irlands själfstyrelse. I underhuset gaf han 1875 upphof till den sedan af irländarna med förkärlek använda obstruktionstaktiken och gjorde sig särskildt beryktad genom att "se främlingar" och med stöd af ett gammalt stadgande tvinga talmannen att låta utrymma åhörarläktarna vid ett tillfälle, då prinsen af Wales befann sig där som åhörare. B:s taktik upptogs af Parnell och ledde 1877 till Butts' afgång från home-rule-partiets ledning. I landligan var B. från dess stiftande 1879 en af de ledande männen, och han organiserade sina partivänners obstruktion mot Gladstones irländska politik 1880—81. Småningom blef B., som var rätt obildad, men i besittning af en viss grofkorrig humor, ganska populär i underhuset. Som fyndig obstruktionsledare anses han ännu oöfverträffad. V. S.—g.

Biggleswade [bi'gls̥wæd], stad i engelska grefsk. Bedford, vid floden Ivel. 5,120 inv. (1901). I närheten Arlesey, med en vacker gotisk kyrka.

Bigha, stad i den asiatiska delen af vilajetet Konstantinopel, vid Bigha-su (fortidens *Granikos*). Omkr. 10,000 inv. Staden är historiskt märklig genom Alexander den stores seger öfver perserna vid Granikos, hvilken utkämpades 7 km. n. om B. 334 f. Kr., och genom sultan Ala ed-din III:s seger öfver tatarerna 1288.

Big Horn mountains [bi'g hã'n mau'ntins], ett högt parti af Klippbergen (Rocky mountains) i Nord-Amerika. De ligga mellan 43° och 45° n. br. i nordöstra Wyoming, kulminera i Cloud peak (4,100 m.) och äro tämligen isolerade, enär de både i v. och ö. omgifvas af vidsträckt "plains". De äro genomdragna af vilda cañons och täckta af tät barrskogar. I deras sydöstra del finnas petroleumfält.

Big Horn river [bi'g hã'n ri've], största tillflödet till floden Yellowstone, Nord-Amerika, upptrinner under namnet Wind river på Wind river range i staten Wyoming, genomflyter Big Horn mountains vid gränsen mot staten Montana och förenar sig med Yellowstone vid Big Horn city. Längd omkr. 800 km.

Bigift. Den vätska, som det vanliga honungsbiet vid sitt styng ingjuter i huden (se Bi), bildas i tvenne körtlar och samlas i en giftblåsa. Vätskan är, nyss uttömd, vattenklar, af sur beskaffenhet (beroende på myrsyra), bitter smak och sin aromatisk lukt. Dess betydande giftighet härrör från ett ännu ej närmare känt organiskt ämne af basisk natur. Detta är så giftigt, att 1 droppe vätska, innehållande mindre än $\frac{1}{100}$ milligram af nämnda bas, om den drypes innanför ögonlocken på en kanin, framkallar en ganska stark inflammation i ögats

bindhinna (konjunktivit). Insprutas en liten mängd sådan giftvätska i huden, ungefär så, som bien göra, när de sticka, och skär man därefter på lämplig tid (efter några timmar) ut hudstycket samt undersöker det mikroskopiskt, finner man, att på det ställe, där giftet utgjutits, hudväfaden är dödad (nekrotisk), medan i omgifningen stark inflammation är för handen. En sådan insprutning af litet bigift alstrar äfven ett visst allmänt illamående. Ingjutes en tillräcklig mängd sådant gift direkt i blodet på ett djur (en hund), får detta snart häftig kramp och dör. Stark blodöfverfyllnad och blödningar i inälvorna samt förstöring af de röda blodkropparna med förändring af blodfärgämnet (bl. a. bildning af s. k. methemoglobin) utmärka en dylik förgiftning. Till försvärande af bistynget bidrager i någon mån myrsyra samt äfven den omständigheten, att biets giftapparat i regel stannar kvar i säret. Bakterier behöfva ej alls medverka för att framkalla effekten. C. G. S.

Bigio [bi'djå], italiensk målare. Se *Franciabigio*.

Bignon [binjå], Jérôme, fransk författare, f. 1589, d. 1656, lär redan vid elva års ålder hafva utgivit *Chorographie, ou description de la Terre sainte* (1600) — en bok, som väckte mycken uppmärksamhet och förskaffade honom anställning vid hofvet. Sedan han under åren 1604 och 1605 ytterligare författat ett par vetenskapliga arbeten, började han studera lagarenhet och utgaf 1613 *Marculphi monachi formule*, hvilket arbete är af stor betydelse för Frankrikes äldre kyrko- och regenthistoria. B. blef 1626 generaladvokat hos parlamentet och 1642 föreståndare för k. biblioteket i Paris.

Bignon [binjå], Louis Pierre Édouard, baron de B., fransk diplomat, publicist och historiker, f. 1771, d. 1841, tjånade först som soldat, var sedan legationssekreterare och gesant på flera ställen, hvarunder han lade i dagen så stor duglighet, att Bonaparte 1802 gjorde honom till chef för franska beskickningen i Berlin. 1804—06 minister i Kassel, bidrog han kraftigt till Rhenförbundets upprättande. 1806—08 ledde han förvaltningen af domänerna och finanserna i de af fransmännen besatta preussiska länderna, blef 1809 sändebud i Karlsruhe och utnämndes snart därpå till fransk generaladministratör i Österrike. Därefter sändes han i en svår mission med hemliga uppdrag till Warschau, där han stannade nära tre år. Vid öppnandet af 1812 års fälttåg blef han den franska regeringens kommissarie i Vilna. Efter fransmännens återtåg begaf han sig till Dresden, deltog i kongressen i Prag och blef fången efter slaget vid Leipzig. Under "de hundra dagarna" utnämnde Napoleon honom till understatssekreterare i utrikesdepartementet, och efter slaget vid Waterloo blef B. utrikesminister samt undertecknade i denna egenskap Paris' andra kapitulation. Såsom deputerad (sedan 1817) uttalade han sig med stor auktoritet mot den heliga alliansens politik, mot undantagslagarna och för de förvisades återkallande samt försvarade med ifver vallagen. Napoleon utnämnde honom till sin testamentsexekutor och testamenterade honom 100,000 francs samt gaf honom uppdrag att skrifa franska diplomatisks historia 1792—1815. Under juli-dagarna 1830 utnämndes B. af den provisoriska regeringen till utrikesminister, och under Ludvig Filip var han en kort

tid undervisningsminister. Senare öfvergick han till oppositionen, i synnerhet missnöjd med Ludvig Filips utrikespolitik. 1839 blef han pår, men drog sig från politiken, sysslande med historiskt författarskap. Han utgaf bl. a. *Exposé comparatif de l'état financier, militaire, politique et moral de la France et des principales puissances de l'Europe* (1815) samt *Histoire de France, depuis le 18 brumaire jusqu'à la paix de Tilsit* (1827—30) och dess fortsättning *Histoire de France, depuis la paix de Tilsit jusqu'en 1812* (1838). Efter B:s död utgaf Mignet hans *Souvenirs d'un diplomate* (1864). (E. A.—t.)

Bignonia L., bot., växtsläkte af fam. *Bignoniaceæ*. Den saft, som innehålles i barken och bladen af *B. leucoxylon* L., ett i Västindien förekommande träd, anses vara det säkraste motgiftet mot giftet i det fruktade västindiska mancenilträdet. Veden, som förekommer i handeln under namnet grön, brun eller gul ebenholts, nyttjas för sin vackra mörka färg, sin hårdhet och sin varaktighet till fina snickeriarbeten samt till skeppsbeklädnad, emedan den icke angripes af maskar eller insekter. — Om *B. chica* se *Arrabidaæ*. Några klättrande arter med synnerligen praktfulla blommor odlas i växthus. Ldt. (G. L.—m.)

Bignoniaceæ, *Bignoniaceæ*, bot., naturlig växtfamilj, hvars arter vanligen äro träd eller buskar, ofta lianer, och hafva motsatta, ofta sammansatta blad och tvåkånade, stora, prydliga blommor med oregelbunden, oftast tvåläppig krona och fyra ståndare, af hvilka två äro längre än de öfriga, samt en pistill. Frukten är vanligen kapsel, som öppnar sig med tvenne skal och innesluter platta, oftast vingade frön. Veden är ofta egendomligt klyftad. Många äro giftiga. Se *Arrabidaæ*, *Bignonia*, *Catalpa*, *Crescentia*, *Eccremocarpus*, *Incarvillea* och *Jacaranda*. — Familjen innefattar 100 släkten med omkr. 450 arter, af hvilka de flesta tillhöra de tropiska länderna. Ldt. (G. L.—m.)

Tvårsnitt af *bignoniaceæ*stam. m mår, a barkkilar, c modifierad ved mellan mårgen och barkkilar.

Bignoniaceæ. Se *Bignoniaceæ*.
Bigorrdi, italiensk målare. Se *Ghirlandajo*.
Bigorre [gårr], fordom en del af det franska landskapet Gascogne, utgör nu största delen af dep. Hautes-Pyrénées. B. producerar ett berömt vin och har flera hälsobad. Det har sitt namn efter de akvitaniske *biggerones*, hvilka i forntiden bebodde landet. Under de romerske kejsarna räknades det till *Noëmpopolana* (*Aquitania tertia*), kom därefter under västgoterna och sedan under frankerna, då det blef ett eget grefskap. 1284 förenades det med Navarra, eröfrades på 1300-talet af engelsmännen, men återtog af Karl V samt skänktes 1425 till greven af Foix. 1484 kom B. jämte Béarn till familjen Albrekt

samt hemföll genom Henrik IV 1589 för alltid till franska kronan. Hufvudstad var Tarbes (romarnas *Turba*).

Bigott (fr. *bigot*, af norm. *by Got*, ty. *bei Gott*, vid Gud), tillgjordt eller öfverdrifvet andäktigt; skenhellig.

Bigotteri (jfr *Bigott*), fromleri, öfverdrifven eller tillgjord andakt.

Biguèche [-gäʃ], fr., en med långa, veckade skört, tofsar och snören försedd uniformsrock, som tillhör svenska kavalleriofficerarens och underofficerarens uniform och får begagnas i mindre tjänstgöring. Den kan förses med pälsfoder, krage och kantning. C. O. N.

Bihac l. **Bihatsj** (turk. *Bihke*), befäst stad i landskapet Bosnien, nära gränsen af Kroatien, vid floden Una. 4,330 inv. (1895). Har ett slott och en stor moské. B. var de gamle kroatiska konungarnas residens och har utstätt flera belägringar. 18 sept. 1878 togs det i besittning af österrikarna.

Bihar, österländsk vikt. Se *Bahar*.

Bihar, komitat i Ungern, vid Siebenbürgens gräns. 10,962 kvkm. 573,813 inv. (1900), 53 proc. ungrare, 45 proc. rumäner. I v. är B. ett fruktbart slättland, delvisumpigt, i ö. ett mineralrikt bergland. Jordbruk, utmärkt viner, asfalt, petroleum. Hufvudstad är Grosswardein. K. B. W.

Biharbergen, bergskedja mellan Hvita och Snabba Körös' öfversta dalar, i de ungerska komitaten Bihar, Klausenburg och Torda-Aranyos, rik på groteska klippborgar, hålor, isgrottor och vattenfall samt tränga dalar af romantisk skönhet, bebodda af en rumänisk stam, de s. k. *móczerna*. Bergen äro rika på malmer och marmor. De högsta topparna äro Kukurbeta (1,849 m.), Bihar (1,659 m.), Karli-át (1,693 m.), Botyásza (1,792 m.) och Vlegyásza (1,845 m.). (K. B. W.)

Bihatsj. Se *Bihac*.

Bihé, fruktbart landskap i portugisiska kolonien Angola (distriktet Benguela) mellan 12° och 13° s. br. samt 16° 30' och 17° 30' ö. lgd. Ungefär 6,500 kvkm. 95,000 inv. B. ligger i Koanzas, Kunenes och Okavangos källområden och är bebodt af en blandning af bantunegrer af olika stammar, hvilken blandningsras visat sig mycket intelligent och i handelsaffärer portugiserna öfverlägsen. Hufvudorterna Belmonte och Kamombe (Kabongo) hafva amerikanska missionsstationer.

Bihk, arabisk vikt, = 10 mitskal = 46,54 gr.

Biisk, stad i rysk-sibiriska guvern. Tomsk, vid Bija, nära dess förening med Katun. 17,206 inv. (1897). B. är hufvudstad i en krets med samma namn (125,730 kvkm. 334,042 inv. 1897).

Bija, en af Obs källfloder. Se *O*.

Bijapur [bidʒapʊʁ], B e e j a p u r, B i d s j a p u r. 1. Distrikt, fardom kalladt Kaladgi, i brittisk-indiska presidentskapet Bombay, Southern division. 14,680 kvkm. 735,041 inv. (1901). — 2. Fardom hufvudstad i ett rike B., som grundades 1488 och eröfrades af stormogul Aurangzib 1686, numera hufvudstad i distriktet B. 16,759 inv. (1891). Under sin blomstringstid skall B. hafva haft 1 mill. inv. och 1,600 moskéer. B. är sannolikt en af de mest pittoreska ruinsamlingarna i hela Indien. Af dess många praktbyggnader, hvilka man nu, såvidt möjligt är, söker bevara från ytterligare förfall, må nämnas det af rikets grundläggare anlagda stora, ovanligt starka citadellet, omgiivet af en 100 m.

bred graf, det omkr. 1566 fullbordade fortet, innehållande kungliga palatset, adelns hus, stora magasin och vidsträckt trädgårdar, allt omslutt af en omkr. 10 km. lång vall med en mängd torn och en i klippan huggen graf, vidare Ibrahim Adil sjahs omkr. 1620 fullbordade moské och mausolé, som uppgiifvas hafva kostat omkr. 30 mill. kr. och varit

under byggnad 36 år, samt den stortade mausolén öfver den förras efterträdare Muhammed Adil sjah, genom sin kupol, 36 m. i diameter, påminnande om Peterskyrkan i Rom, samt många moskéer. Omkring staden gick en mur af ofantlig tjocklek och omkr. 6 m. höjd, vid 100 m. mellanrum försedd med starka torn af huggen sten, nu jämte muren till stor del nedrasade. Nästan alla byggnaderna, palatsen i fortet undantagna, äro byggda af stora, huggna stenblock och mycket massiva, men ytterst minutiöst utförda i detaljerna och försedda med den österländska arkitekturens alla prydnader.

Bijerre. Se *Aruvimi*.

Bijou [-jō], fr. (af lat. *bis*, två gånger, och *jocus*, lek, glänsande föremål), ädelsten, smycke, dyrbarhet. — *Mon bijou*, "min ädelsten", namn på lustslott och sommarbostäder.

Bijouterier [-jut-], Bijouterivaror (fr. *bijouterie*, af *bijou*, juvel, dyrbarhet), smycken, smärre prydnadsföremål, förfärdigade af guld, silfver, platina, aluminium, järn, stål, brons, aluminiumbrons m. fl. metall-legeringar samt ofta försedda med infattade ädelstenar och pärlor (äkta eller oäkta), emaljer, koraller m. m. Inom bijouterifacket nyttjas äfven berästen, agat och andra halfädelstenar, kopal, härdad kautsjuk (ebonit), gagat, svart glasmassa, sköldpaddskal, snäckor, elfenben, celluloid, pärlemor, glasfluss m. m. En stor roll spela numera de massvis tillverkade oäkta bijouterierna af oädla metaller, som förgyllas, försilfras eller förnicklas, och färgadt glas m. m. Guldplaterade varor (talmi-*jewelry*, "or double") äro nästan hållbarare än billiga äkta af tunt guldbleck. En egendomlig art af bijouterier äro de på scenen (numera dock sällan) använda tennsmyckena, hvilkas nedsänkta fasetter vid det artificiella ljuset skimra som verkliga briljanter.

Bijuga, negerfolk. Se *Bissagos-öarna*.

Bika (klyfta, dal), dalsänkan mellan Libanon och Antilibanon, forntidens Calesyrien.

Bikaner [bikaʃna]. 1. Ljydstat i brittisk-indiska landskapet Rajputana, mellan 27° 12' och 30° 12' n. br. samt 72° 15' och 75° 30' ö. lgd. 57,859 kvkm. 584,712 inv. (1901). Befolkningen har min-

skats med omkr. 30 proc. från 1891, då den utgjorde 831,955 inv., beroende på hungersnödens härjningar. Landet består till stor del af öde sandsträckor utan floder och sjöar (regnvattnet uppsamlas i stora cisterner), men är i n. ö. ganska fruktbart. B. producerar utmärkta hästar, nötkreatur, får och kameler. Landets furste kallas maharaja. De årliga statsinkomsterna stiga till omkr. 2,000,000 rupier. — 2. Hufvudstad i nämnda lydrike, ligger på en torr slätt, är omgiven af en stark mur och har ett högt fort samt furstens palats, 13 hindutempel och 14 moskéer. I B. tillverkas berömda sockervaror och ulltåcken. 53,075 inv. (1901). J. F. N.

Bikarbonat (af lat. *bis*, två gånger, och *carbo*, kol), kem., kallas kolsyrans sura salter, hvilka på samma mängd metall innehålla dubbelt så mycket kolsyra som de neutrala. P. T. C.*

Bikefalisk. Se Bicefalisk.

Bike'las, Dimitrios, nygrekisk författare, f. 1835 på ön Syra, vistades efter fullbordade studier flera år i London, hvarest hans fader var köpman, och bosatte sig 1874 i Paris. B. har skrivit dikter (*Sti'choi*, 1862; ny uppl. 1885), den främsta prosaberättelsen *Lukis Laras* (1879; 7:e uppl. 1891), hvilken översatts till tretton språk (på svenska 1893), novellsamlingen *Diegemäta* (1887; 2 uppl. i fransk öfvers.), den behagliga reseskildringen *Apo' Nikopo'leos eis Olympi'an* (1886), den fina historiska essayen *Peri byzantinön* (1874) samt på franska bl. a. den politiska skriften *Le rôle et les aspirations de la Grèce dans la question d'orient* (1885) och det historiska arbetet *La Grèce byzantine et moderne* (1893). Han har med framgång sökt göra Shakspere känd i Grekland genom öfersättningar af sex bland den store brittens yppersta dramer (1876—87; ny uppl. 1885—90), hvilka uppförts i Aten, Smyrna, Alexandria och Konstantinopel. B. har äfven öfersatt Andersen's sagor (1873; 2:a uppl. 1887). 1903 besökte han Sverige för att taga kännedom om dess folkundervisning.

Biketëra (fr. *biqueter*, af *biquet*, guldväg), hand., väga mynt på guldväg.

Biklöfvar, zool. Se Nagelbildningar.

Bikol, en till tagalerna hörande malajisk folkstam på Luzon bland Filippinerna, där den till ett antal af omkr. 800,000 bebor den stora sydöstra halfön samt närliggande öar. De äro ett fredligt, halfciviliseradt, åkerbruksidkande folk, hvars språk afviker från såväl tagalernas som visayernas. I fysiskt och andligt hänseende stå de mellan dessa båda folk.

Bikollateral (af lat. *bis*, två gånger, samt *con*, med, vid, och *lat'us*, sida), bot. Se Karlsträng.

Bikonkäv (af lat. *bis*, två gånger, och *co'ncavus*, hålig), på bägge sidor skålformigt urholkad. Se Lins.

Bikonve'x (af lat. *bis*, två gånger, och *conve'xus*, hväld), på bägge sidor kupig. Se Lins.

Bikrona, bot., utskott eller fjäll på kronbladens insida, på gränsen mellan klo och skiiva, resp. pip och bräm. De utgöra för befruktningsdelarna i blomman ofta ett godt skydd mot regn, insekter m. m., i det de genom sin plats i kronsvalet mer eller mindre komma att täcka de innanför liggande ömtåliga blomdelarna. Bikronan spelar äfven en viktig roll hos många växter vid pollinationen. Jfr Pollination. G. O. R.

Biksju, indisk tiggarmunk. Se Bhikshu.

Bikt (egentl. bejakande, bekännelse) förekommer inom den katolska kyrkan i en tvåfaldig bemärkelse: stundom liktydigt med bot (se d. o.), som anses för ett sakrament; men vanligen betecknande den syndabekännelse, som afläggas inför prästen och som utgör en del af detta sakrament. — Bruket af offentlig syndabekännelse uppstod redan i den äldsta kristna kyrkan. Den aflades antingen inför hela församlingen eller inför dennas styresmän, dock endast när fråga var om offentligt begångna eller allmänt bekanta synder, som kräde en försoning med kyrkan. Redan i 3:e årh. började man tillsätta särskilda kyrkliga ämbetsmän, "biktpresbyterer", inför hvilka fördolda synder skulle bekännas. Detta bruk afskaffades emellertid snart, och frihet lämnades hvar och en att välja sin biktfaeder. Den enskilda bikten fortfor alltjämt, dock såsom något frivilligt. Men på det fjärde lateranska mötet (1215) blef privatbikten uttryckligen föreskrifven: hvarje till mogen ålder kommen katolsk kristen förpliktades, vid äfventyr af bannlysning och förlust af kyrklig begravning, att åtminstone en gång hvarje år, helst under fastlagen eller vid påsktiden, för prästen bekänna alla sina synder. Bikten skedde personligen och muntligt "i prästens öra" (därför kallad öronbikt), endast undantagsvis genom ombud eller skriftligt. Den biktande skulle uppräknat alla synder, som han påminde sig hafva gjort; för de hemlighållna fick han ingen förlåtelse. Prästen fick också rättighet att ställa frågor till den biktande, efter utgifna biktformulär, in i de minsta detaljer. Bikten blef därigenom ett af de kraftigaste medlen att göra prästerna till herrar öfver lekunnens samveten och betydligt öka deras inflytande, emedan försoning med Gud ansågs omöjlig utan deras be-medling. I nödfall, t. ex. sjukdom, kunde emellertid ett allmänt erkännande af syndighet vara nog. Dessa förordningar hafva alltsedan varit upprätthållna inom den katolska kyrkan och bekräftades på det tridentinska mötet (1545—63). — Då man med begreppet ånger (*poenitentia*) förenade tanken på straff (*poena*), började man från kyrkans sida föreskrifva åtskilliga bötgöringar såsom godtgörelser eller satisfaktioner, motsvarande de särskilda slagen af synder. När dessa blifvit fullgjorda, meddelade prästen aflösning. Iakttagandet af alla dessa föreskrifter räknas af romersk-katolska kyrkan till botens sakrament och anses äga sin grund i gudomlig anordning samt vara nödvändigt till saligheten. — Den grekiska kyrkan öfverensstämmer i det väsentliga med den romerska, men fordrar icke med så stor stränghet, att öronbikt skall ske. — Protestantismen erkänner ingen annan syndabekännelse såsom nödvändig än den, som en kristen dagligen och stundligen frambrår inför Gud. Syndernas bekännande inför nästan kan ofta vara nyttigt och stundom nödvändigt, då det fordras af den kristliga kärleken. Hvad särskildt vidkommer bikten inför prästen, är den öfverlämnad åt hvars och ens frihet och anses ej kunna bestå i ett uppräknande af alla synder, emedan ett sådant vore omöjligt; den lutherska kyrkans symboliska böcker är den likväl kraftigt förordad såsom ett medel att trösta bekymrade samveten. I de flesta länder, som tillhöra denna kyrka, blef också privatbikten i början allmänt bibehållen, medan man i den reformerta

kyrkan föredrog den allmänna syndabekännelsen. Men sedan midten af 18:e årh. har (med anledning af predikanten Schades uppträdande i Berlin i slutet af det 17:e årh.) äfven på de flesta ställen inom den lutherska kyrkan den senare utträngt den förra, hvars återinförande dock af många blifvit yrkadt och på några ställen äfven verkställt. Jfr Skriftermål och Syndabekännelse. E. J. O.*

Biktbarn. Se Biktfader.

Biktbok (Biktspiegel, Botbok), en bok, som innehåller förteckning på de olika slagen af synder och mot dem svarande straff. Sådana böcker afse att för den biktande underlätta själfkännedomen och att för biktfadern vara en handledning i botöfningarnas bestämmande. Till grund för dessa förteckningar (*poenitentialia romanum*) ligger ett register, upprättadt af eller uppgjordt efter anvisning af Teodor af Canterbury (d. 690) och kalladt *Poenitentialia Theodori*. E. J. O.*

Biktbud. Redan i kristendomens äldsta tider var det sed, att man biktade sig före nattvardens begående; på det 4:e lateranska mötet blef den årliga bikten påbjuden (se Bikt). Katolska präster, nunnor och i allmänhet äfven munkar äro förpliktade till ett flitigare biktande. E. J. O.*

Biktens insegel (lat. *sigillum confessionis*), förpliktelsen att hålla hemligt det, som under bikt uppenbaras. Emedan — enligt Luthers ord — bikten afläggas icke inför en människa, utan inför Gud, är biktfadern ovillkorligen förpliktadt att icke utsprida hvad som någon i afsikt att biktta (*animo confitendi*) för honom yppar. Brott emot detta straffas med afstättning och inom den katolska kyrkan med förvisning till kloster. Åtskilliga borgerliga lagar (ex. den preussiska landslagen) stadga visserligen, att undantag skola göras, då det gäller att afvärja en staten hotande fara och förekomma eller förebygga de skadliga följderna af en förbrytelse; men kyrkan har aldrig erkänt det berättigade i dessa undantag. Dock har det ryska episkopatet 1875 i ett cirkulär, som särskildt synes afse nihilisterna, medgifvit yppande af notoriska statsförbrytars bikt. Se Bikt. E. J. O.*

Biktfader, Biktbarn. Den föreställningen om själasörjaren, att han är en andlig fader i förhållande till dem, som blifvit öfverlämnade åt hans vård såsom hans andliga barn, är icke främmande för den heliga skrift (1 Kor. 4: 15, Gal. 4: 19) och i öfverensstämmelse med detta betraktelsesätt nyttjas ordet biktbarn om den, som aflägger bikt, och ordet biktfader om den, som emottager sådan. I den äldre kristna tiden var meddelandet af afönsning en biskopens rättighet, som endast i nödfall fick utöfas af en underordnad. Sedan ångo jämväl presbyterer, ofta äfven munkar, denna rättighet. Hvarje katolik, äfven påfven själf, har sin biktfader, och i regeln är församlingsprästen sina församlingsbors biktfader; endast i öfverhängande dödsfara (*in articulo mortis*) kan hvem som helst meddela afönsning. — I den protestantiska kyrkan eger den offentliga syndabekännelsen och afönsningens rum såsom en förberedelse till den heliga nattvarden. De därtill hörande kult-handlingarna skola förrättas af en ordnensad präst. E. J. O.*

Biktoffer l. Biktpenningar kallas en ursprungligen frivillig, sedermera genom bruket fastställd afgift, som den biktande erlägger åt bikt-

fadern. Inom den katolska kyrkan, där denna afgift äfven kallas påskpenningar, har ofta yrkats, att den skulle borttagas; men den förekommer dock stundom ännu. I den reformerta kyrkan är den förbjuden. I den lutherska däremot har bruket af sådana offer vid nattvardsgång, trots det anstötliga däri, icke kunnat helt och hållet utrotas, utan förekommer på vissa ställen i Tyskland. Ett skäl till dess bibehållande har varit prästernas små inkomster. E. J. O.*

Biktpenningar. Se Biktoffer.

Biktregister, förteckning på dem, som biktat sig, och dem, som uraktlåtit det. De katolske prästerna föra en sådan förteckning, på det att nödiga åtgärder må kunna vidtagas mot de försumliga. E. J. O.*

Biktseedel, ett af prästen gifvet intyg om att man biktat. Detta intyg är behöfligt, i synnerhet om man biktat för någon annan än sin egen församlings präst och vill inför denne ådagalägga sin rätt att begå den heliga nattvarden. E. J. O.*

Biktspiegel. Se Biktbok.

Biktstol, en för biktens hållande särskildt inrättad plats i kyrkan. En sådan består af två afdelningar, den ena afsedd för den biktande, den andra för prästen. Dessa afdelningar äro åtskilda genom en vägg, hvar på befinner sig ett galler, så att biktfader och biktbarn väl kunna höra, men ej se hvarandra. Sådana biktstolar tillkommo sannolikt först efter tridentinska mötet 1545—63. Bikten skall, utom i nödfall, ske i kyrkan och bör enligt de äldre kyrkolagarnas föreskrift ega rum på en plats, som ligger fritt och kan ses af alla. E. J. O.*

Biktvesper. Se Vesper.

Bikupa. 1. Se Bi och Biskötsel. — 2. Namn på åtskilliga filantropiska anstalter. Särskildt må nämnas den i Stockholm (n:o 21 Klarabergsgatan) befintliga försäljningslokalen för svenska fruntimmersarbeten ("Bikupan"), som inrättades 1870 af fru R. Olivecrona och sedan 1887 är förenad med det 1839 af drottning Desideria stiftade Sällskapet till arbetsflitens befrämjande, som afvenledes har till syfte att bistå omedelade, men välfrejdade fruntimmer genom att uppköpa af dem förfärdigade arbeten. Detta sällskap har alltsedan 1875 lämnat "Bikupan" årligt hyresbidrag af 300 kr. För öfrigt har anstalten sitt underhåll genom en bestämd provision (först 6, sedermera 10 proc.) af försäljningssumman. Denna uppgick 1903 till 84,127 kr. 62 öre. — Den 1857 inrättade anstalten "Bikuben" i Köpenhamn är en stor sparkassa samt förening för barns och åldersstignas försörjning.

Bikuspid l. Bikuspidäl (af lat. *bis*, två gånger, och *cu/spis*, spets), *anat.* "tvåspetsad", nyttjas dels om de två tänder, hvilka hos människan sitta närmast bakom hörntanden i hvarje käkhälfva och hvilka äfven kallas premolarer eller falska kindtänder, dels om den klaff (valvel) i hjärtat, hvilken sitter på öfvergången mellan vänstra förmaket och kammaren och som för sin form äfven kallas mitral- eller biskopsmösevalveln. G. v. D.*

Bikvadrat (af lat. *bis*, två gånger, och *quadratum*, fyrkant), *mat.*, dubbelkvadrat, den 4:e potensen af en storhet, t. ex. 16 af 2 ($2 \times 2 \times 2 \times 2 = 16$), 81 af 3, o. s. v.

Bil, nord. myt. Se Asar och Hjuke.

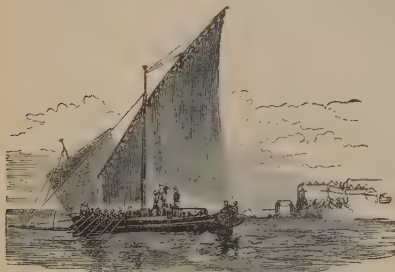
Bil, ostindisk folktam. Se Bhil.

Bi-labiäler. Se Kontaktsläge och Labialer.

Bilād (arab.), land. — B. el-berabra. Se Nuba. — B. el-bisjarijje. Se Nubien. — B. es-Sudan. Se Sudan.

Bilād el-dsjerid (Biled ul-dsjerid), d. v. s. "dadellandet", landskap i södra Tunisien, mellan sjöarna (sjotts) Gharsa och El-dsjerid, med 1 mill. dadelpalmer i sina oaser, som inalles upptaga 2,000 har. Såväl på romarnas som på de arabiske kalifernas tid stod landet i hög blomstring, såsom de många ruinerna och minnesmärkena visa. På senare tider har franska regeringen genom anläggande af artesiska brunnar åter höjt landets kultur.

Bilālo 1. Guilāla, *sjöv.*, en tvåmastad, omkr. 18 m. lång och 3 m. bred båt, som begagnas i Manila. Den har europeisk form, men är tacklad och inredd enligt bruket på platsen. Enär båten

är afsedd att föra passagerare, finnes bakom stormasten en rymlig kajuta. Båten är äfven försedd med utriggare, d. v. s. en bom, som vid stark bläst skjutes tvärs ut, för att genom sin tyngd motverka båtens krängning åt sidan. R. N.*

Biländer 1. Bille'nder (fr. *beldandre*, holl. *bylander*, *sjöv.*, ett tvåmastadt fartyg, som förr begagnades till fraktfart på Nordsjökusterna. Dess tackling liknade en briggs, men i st. f. vanligt

storsegel och briggsegel förde det ett trapetsförmigt segel, som upptill var fäst till ett groft spri, hvilket medelst en rack (ring), på ungefär en tredjedel af spriets längd nedifrån, löpte på masten. När detta segel, som kallades storsegel, var upphissadt, hade spriet ungefär 45 graders lutning mot masten. Far-

tygets dräktighet var i allmänhet omkr. 80 ton. — På de holländska floderna och kanalerna förekom, redan på 1600-talet, ett annat slags fartyg, som likaledes kallades bylander eller måhända rättare binnenlander. Detta fartyg var mycket flatbottadt och hade på sidorna s. k. "svärd" eller "afdriftsvingar", hvilka vid bidevinssegling nedsläpptes för att hindra afdriften. Midt emellan fartygets längsidor fanns ifrån aktern till fören en öfverbyggnad eller ett slags däck, som låg ett par decimeter högre än skarndäcket; emellan denna öfverbyggnad och fartygssidan fanns en gång (s. k. gångbord). För öfrigt liknade fartyget till tackling och segel en hoj, hade vanligtvis 3 mans besättning och en dräktighet af omkr. 24 ton. — På franska kusten funnos "belandres", som voro slup-tacklade. Jfr Brigg och Hoj. R. N.*

Bilāns (fr. *bilan*, af lat. *bi'lanx*, "med två vågskålar"), *hand.*, skillnaden mellan debet och kredit. Kallas äfven balans l. saldo.

Bilaräs, J. Se Nygrekiska litteraturen.

Bilateräl (af lat. *bis*, två gånger, och *la'tus*, sida), tvåsidig; som sträcker sig åt två sidor. — **Bilateräl-kontrakt**, ett till ömsesidiga förpliktelser bindande fördrag.

Bil-attest (af holl. *bijl*, yxa), *sjöv.*, ett af två trovärdiga personer utfärdadt intyg angående här i riket byggdt fartyg, utvisande när, hvar och af hvem fartyget är byggdt ävensom fartygets längd, bredd och djup. Bilattesten skall föreses vid anmälan till registrering af fartyget. Se vidare k. förordn. 18 okt. 1901 § 5. I. Atz.

Bilbao (baskiska *Ibaizabel*). 1. Förutvarande spansk provins, omfattande de nuv. provinserna Vizcaya och Alava samt en del af landskapet Gamla Kastilien. — 2. Hufvudstad i spanska provinsen Vizcaya, nära utloppet af den segelbara Nervion i Vizcaya-viken. Genom floden delas staden i "B. la vieja" (gamla B.), på vänstra, och det egentliga B., på högra stranden. Öfver floden gå fyra broar. Nedanför "B. la vieja" håller en vidsträckt förstad på att uppstå. B. är regelmässigt byggdt, har tre kyrkor från 14:e årh., teater, botanisk trädgård och 83,306 inv. (1900) — år 1870 blott 20,000. Dess betydelse som handels- och industristad hvilat på de mycket rika järnmalmslager, som brytas i grannskapet, och som delvis smältas och vidare bearbetas i B., men till större delen skeppas till utlandet. Hamnen har sedan 1878 väsentligen förbättrats genom reglering af floden, på hvilken 3 m. djupgående fartyg kunna gå upp till B., genom elektrisk belysning utmed flodens hela längd (12 km.) mellan viken (Ria de B.) och staden, genom omfattrika dammbyggnader o. s. v. Dessutom har man vid den af flera batterier försvarade Nervion-mynningen i det närmaste färdigbyggt en uthamn, som skyddas af tvenne väldiga dammar. Af järnvägsförbindelser eger B. — utom de båda i spanska nordbanan utmynnande linjerna till Miranda och Zumarraya — de längs Nervions båda stränder till B:s förhamnar Portugalet och Las Arenas gående linjerna samt fem banor till grufdistrikten. Under byggnad är en bana till Asturien. Las Arenas är tillika villaförstad och badort. 1900 utlöpste 2,415 fartyg om 2,342,239 ton. De viktigaste exportvarorna äro järnmalm (1900: 4,6 mill.

ton, värde 55 mill. pesetas), tackjärn och fårull. Inførseln omfattar stenkol (1900: 20,7 mill. pesetas), koks (1900: 4,7 mill. pesetas), trä (1900: 1,9 mill. pesetas) och stockfisk (1900: 8,1 mill. pesetas) m. m. Stadens industri omfattar järnverk och metallfabriker, skeppsvarf, papper, läder, segeldukstillverkning m. m. B. är säte för en guvernör och många utländska konsulater (bl. a. en aflönad svensk-norsk), ett universitet, ett museum, en marinskola. — Staden hette egentligen *Belva-o* ("godt vadställe") och anlades 1300. Många strider hafva utkampats vid B. De märkligaste voro de, som föreföllo 1873 och 1874 under karlistupproren. Vid båda tillfällena belägrades det länge, men afjängt af karlisterna. (J. F. N.)

Bilba'sov, Vasilij Aleksejevitch, rysk historieforskare, f. 1838. Efter studier vid Petersburs universitet och flerårig vistelse i utlandet blef han 1867 professor i historia vid Kijevs universitet, men lämnade 1871 den akademiska lärarbefattningen och egnade sig odeladt åt litteratur och historisk forskning, särskild af medeltidens historia under krostäng. Såsom grundlig kännare af Katarina II och hennes regeringstid har B. inlagt stora, tyvärr ofrivilligt afbrutna förtjänster om den ryska historieforskningen. Dessutom var han faktiskt en tid tidningen "Golos" redaktör. Död 1904. A—d J.

Bilberg. 1. Johan B. (skref sig först Billberg), biskop, f. 17 nov. 1646 i Mariestad, d. 11 mars 1717, kom vid 13 års ålder till Uppsala, där han 1672 aflade filosofie kandidat-examen och försvarade en afhandling. Kort därefter besökte han under en fyra-årig resa med en ung ädling Europas förnämsta hof och akademier samt förvärfvade därunder ovanligt stora kunskaper. 1679 blef han utnämnd till professor i matematik i Uppsala. Såsom universitetslärare utvecklade han under tio års tid en vidsträckt verksamhet såsom matematiker, astronom och fysiker och efterlämnade ett stort antal dissertationer. Småningom började dock filosofien locka hans häg. Sedan han 1689 blifvit teologie professor, egnade han hufvudsakligen sin verksamhet åt denna vetenskap och fick därigenom ett väsentligt inflytande på sin tids bildning. I den häftiga striden mellan anhängarna af Cartesius' filosofi och de ortodoxe teologerna, hvilka utgingo från Aristoteles, var han en af de ifrigaste kämparna på de förras sida och blef därför häftigt angripen af teologerna, framför allt den trågräta H. Schütz. Striden upphörde ej em sedan regeringen tillsatt en kommission för att granska och afgöra stridsfrågan, hvilken granskning utföll till B:s och cartesiansernas förmån. 1692 blef han af konungen utnämnd till pastor i Örebro, där han fortfarande under stort tillopp af åhörare höll offentliga föreläsningar. 1701 blef han efter Erik Benzelius d. ä. biskop i Strängnäs, hvilket ämbete han skötte med allvar och nit till sin död. B. var en af sin tids namnkunnigaste män, en verklig polyhistor, i synnerhet framstående såsom reformator af de filosofiska och teologiska studierna. Han är äfven berömd såsom matematiker, grekisk filolog och latinsk skald. Han sysselsatte sig ifrigt med förslag till förbättringar i tidräkningen, hvilka dock först efter hans död buro frukt. Sin största betydelse förvärfvade B. såsom universitetslärare, genom det sätt, hvarpå han förstod att leda ungdomen. Bland hans skrifter märkas *Diatriba de cometis* (1682), *Ele-*

menta geometricæ planæ et solidæ (1687 och 1691) och *Computatio cyclica* (1688 och 1692), hvilka varit flitigt använda som läroböcker, vidare *Refractio solis inoccidui in septentrionalibus eller midnattssolens rätta och synliga rum uti Nordlanden* (1695) samt *Consultatio de reformatione utriusque calendarii juliani et gregoriani circa finem hujus et initium venturi seculi ad theologos et mathematicos orbis christiani* (1699). Se vidare Ol. Andreæ Knös, "Historiola literaria poetarum Westrogothiæ latinorum", tertia partio. (1780—83) samt "Svenskt biografiskt lexikon", ny följd, bd II, med där angifven litteratur. — B:s barn adlades 1712. (J. Hdr.)

2. Fredrik Otto B., den föregående sonson, militär, politiker, f. 3 aug. 1722, ingick tidigt vid amiralitetet, där han 1754 avancerade till löjtnant, 1760 till kaptenlöjtnant och 1761 till major. Vid flera tillfällen utmärkande sig för tapperhet, gjorde sig dock B. mest bemärkt genom sin politiska verksamhet. Under frihetstidens senaste riksdagar en af mössornas stridbaraste kämpar bland adeln, fann sig B. ej utan vidare till rätta med den sakernas nya ordning, som åvägabragts genom Gustaf III:s revolution, utan framträdde vid 1778 års riksdag som en af de få målsmännen för det oppositionella landpartiet. Hans motion om en instruktion för bankoutskottet gaf ock anledning till mycken oro inom det royalistiska läget, ehuru den ej ledde till praktisk påföljd. Vid 1786 års riksdag ansågs ock B. som en af oppositionens "operatörer", var en af riddarhusets elektoror och erhöi själf plats i statsutskottet. Såväl genom sitt upprådande därstädes som i ståndets plena torde B. hafva kraftigt bidragit till att ständerna åtog sig den af konungen föreslagna beivringen endast för fyra år. Ett af B. ingifvet memorial om tryckfrihetens återställande till de gränser, som utstakats i 1774 års förordning, bidrog ytterligare att stärka B:s anseende inom oppositionens leder. Af Gustaf III betraktades han åter som en farlig hende, och när konungen 1789 beredde sig att genomdriva förenings- och säkerhetsakten, blef B., som tillhörde bankoutskottet, förbjuden att lämna sina rum. Han erhöi dock snart fullständig frihet, mot löfte att icke vidare deltaga i den pågående riksdagens förhandlingar. Vid riksdagen i Gäfve 1792 var han åter medlem af bankoutskottet och lät äfven, trots sin höga ålder, stundom höra af sig vid 1800 års riksdag. Död å sin egendom Näsbyholm i Södermanland 29 okt. 1806, den siste af sin ätt. V. M.

Bi'ibilis, romersk stad i Hispania Tarraconensis. Af dess ruiner byggde araberna Calat Ajub, det nuv. Calatayud (se d. o.).

Bilboquet [-båke], fr. (af *bille*, kula, boll), lek-sak, bestående af en skål med tillhörande skaft och en därvid med ett snöre fast kula. Leken består däri, att den i luften uppkastade kulan uppfångas i skålen eller på spetsen af skaftet.

Bilbref (af holl. *biel*, *bila*, *yx*), en skriftlig handling, som enligt k. förordn. 1868 ang. pass- och nationalitetshandlingar skulle utfärdas för hvarje till utrikes sjöfart afsedt nybyggdt eller förbyggt fartyg, hvars dräkthet uppginge till 6 nylåster eller dräutöfver. Numera medföra fartygen inga bilbref. Jfr Bilattest.

Bild, den föreställning om ett föremål, hvilken framkallas genom synintryck; äfven föreställning,

som hämtas från andra sinnesintryck; afbildning af föremål, framställning, som liknar eller påminner om något o. s. v.

1. (Bildligt uttryck.) *Språko*. Den användning af ett ord, som framkallats af en liknelse eller jämförelse och hvarigenom ordet kommer att beteckna något utanför sin s. k. usuella betydelsefär. I poetisk stil är antalet bilder vanligen större än i vanlig normalprosa, likaså i talspråket. Vid utvecklingen af ordens betydelse ha bilderna spelat en hufvudroll. Jfr Liknelse, Metafor och Trop. R—n B.

2. *Fot*. Inom den fotografiska tekniken användes bild i betydelsen af den medelst kameran använde afbildningen. Man talar där om *negativa* bilder (på glasplåtar, films o. s. v.) och de efter dessa framställda *positiva* (på papper, glas o. s. v.). Jfr Fotografi. — Bildformat, de fotografiska afbildningarnas format. Vanligast äro visitkort omkr. 60×90 mm., på kartong af 65×105 mm., kabinettsskort omkr. 100×150 mm., på kartong af 105×165 mm., och budoarformat omkr. 135×195 mm., på kartong af 140×220 mm. — Bildfält, den af objektivet på kamerans visirskifva alstrade bildens utsträckning, hvilken beror på objektivets bildvinkel. A. R.—al.

Bildande konst. Se Konst.

Bibeldel (Bilderbibel) kallas dels en med illustrationer försedd bibel, dels en följd bildliga framställningar af händelserna i gamla och nya testamentet, försedda med korta upplysande bibelcitater. I synnerhet efter uppfinnningen af träsnittet blefvo bibelillustrationer mycket älskade. Berömda äro bl. a. "Historiarum veteris instrumenti icones" af H. Holbein (1538), bildbiblar af de Bry (1609), Piscator (1650), Weigel (1695), Hoët (1706) och Sacy (1789—1804) samt, i nyaste tid, af Doré (1864).

Bilddyrkan. Med undantag för Zoroasters lära, den stränga mosaismen (2 Mos. 20: 4 ff.; 5 Mos. 4: 15—18; Jer. 10; Jes. 40, 41, 46 m. fl.) och islam är den i färg eller plastisk försinnligade bildframställningen af gudomen och de religiösa idéerna ett gemensamt drag inom världens olika religioner, och i regel hafva dessa bilder under förväxling med gudomen själf åtnjutit gudomlig dyrkan. Tillbakastötta af omgifvande hedniska förvillelser, togo de äldste kristne med tveksamhet konsten i sin tjänst och begagnade sig hufvudsakligen af symboliska, icke individualiserade bilder, hvilka delvis ännu finnas bevarade i de kristna katakomberna. Kärleken till bildens åskådliga form var emellertid i ständigt växande, och trots den betänksamhet, som uttalades af flera kyrkofäder liksom af synoden i Elvira 306, blef kyrkornas smyckande med alltmer realistiska bilder ur den heliga historien och från de helgons lif, till hvilka kyrkorna vigdes, allt djupare införlivad med kyrklig uppfattning och religiösa folkbehof. I bild uttryckte kyrkan sin övertygelse rörande de stora dogmatiska stridsfrågorna, och för det icke läskunniga folket utgjorde bilderna en åskådlig kristendomsundervisning eller, som de plägade kallas, de fattiges bibel. Dyrkan af helgon och relikier utvecklade ytterligare behovet att ega det gudomliga i sinnligt konkret gestalt, och från 6:e årh. blef det, framför allt inom orienten, kyrkligt vedertagen sed att visa sin vördnad för bilderna genom att falla på knä eller helt kasta sig till jor-

den, tända ljus och rökelse eller sjunga hymner till deras ära samt förse bilderna med kostbara kläder och smycken.

Först i 8:e årh. begynte med den s. k. bildstriden 726—842 en allvarig reaktion mot bilddyrkan. I tvenne edikt, af 726 och 730, förbjöd kejsar Leo III Isauriern (716—741) den s. k. "proskynesis", bruket att falla ned och kyssa bilderna, och förvisade dem ur kyrkorna. Men denna bildstorm ("ikonoklasmos") och all de s. k. bildstormarnas ("ikonoklasternas") iver åstadkommo föga djupgående verkningar gentemot den af bilddyrkarna ("ikonodulerna"), företrädesvis munkarna, ledda samt af påfvarna Gregorius II och Gregorius III understödda folkopinionen till bildernas förmån. Kejsar Konstantin Kopronymos (741—775) höll 754 i sin hufvudstad en talrik besökt rikssynod, där bilddyrkan förklarades för afguder och ett satans påfund i strid mot bibel och förnuft. Men under det kejsaren skoningsslöst for fram med de österländska kyrkornas bilder, uttalade en romersk synod anatemata öfver dessa reformförsök. Kejsar Leo IV Chazaras (775—780) fortsatte bildstormandet, och först efter hans död återställades lugnet genom den af kejsarinnan Eirenes tillskyndelse hållna ekumeniska synoden i Nicæa 787, där det stadgades, att man finge ära bilderna med kyss och knäfall, "proskynesis", men ej ega dem den tillbedjan, som ensamt tillkommer det gudomliga, "latreia", samt att bildernas dyrkan var "relativ", d. v. s. afsåg det framställda föremålet. Bildstriden återupptogs i följande århundrade af kejsarna Leo V armeniern (813—820) och Theofilos (829—842), men genom den bildvänliga kejsarinnan Theodoras ingripande förnyade en konstantinopoltansk synod 842 de nicenska besluten och uttalade anatemata öfver alla ikonoklaster. Denna bildvännernas bestående seger firas ännu i dag genom en årlig s. k. ortodoxiens fest. Grekiska kyrkan tillåter likväl endast målningar, icke bildstoder, och såsom bärare af den kyrkliga traditionen hållas dessa målningar strängt bundna inom häfdvunna former.

I den västerländska, särskildt den franska, kyrkan hade relikerna företrädesrätt i folkets intresse, och bilddyrkan fattades som relativ. Med anledning af de nicenska besluten 787 förkastade de från Karl den stores krets utgående "Libri carolini" (omkr. 790) och ett par därpå följande synoder (i Frankfurt a. M. 794 och Paris 825) både bildstormarnas häftighet och bildvännernas vidskepliga dyrkan samt angäfvu bildernas uppgift vara kyrkornas försökning, folkets undervisning och de heligas minne. Under en efter hand tilltagande, särskildt till krucifixet ansluten bildkult har emellertid romerska kyrkan fasthållit den nicenska ståndpunkten och bl. a. i de tridentinska besluten häfdat denna, utan att likväl öfva den österländska kyrkans tvång på bildkonstnärernas fantasi.

Protestantismens återvändande till det inre och andligt centrala i kristendomen medförde jämte förkastandet af bilddyrkan äfven en ny bildstorm, som inom reformert område ledde till en rå ödeläggelse af dyrbara historiska minnesmärken och aflägsnandet af alla kyrkliga prydnader. Äfven inom lutherskt område trängde bildstormandet med den carlstadtska fanatismen, men bekämpades ihållande af Luther, hvars kyrka efter honom fattade bilderna som adiafora och i det hela ställt sig på de karolinska böc-

kernas ståndpunkt. Litt.: Hefele, "Concilien-geschichte", bd III, H. Alt, "Die heiligenbilder" (1845), J. E. Wessely, "Iconographie Gottes u. der heiligen" (1874), Th. Trede, "Das heidentum in der römischen kirche", 4 bd (1889—91), och K. Schwarzlose, "Der bildstreit" (1890). J. Hdr.

Bilde [b'le], dansk adlig att. Se Bille.

Bilderbibel. Se Bildbibel.

Bilderdijk [-dajk], Wille m, nederländsk skald, f. 1756 i Amstordam, d. 1831 i Haarlem, verkade först som advokat i Haag, men flydde 1795 vid fransmännens infall till London. 1806 återvände han och blef då konungens bibliotekarie. B. utvecklade en oerhörd produktivitet och försökte sig på skaldekonsstens alla områden. Hans dikter ega formell korrekthet och rikedom på tankar, men sakna innerlighet och friskhet. Boileaus regler voro normgivande för honom, Pope hans vittra ideal. Svuren vän till konungamakt och kyrka, hatade B. ursinnigt revolutionens frihetsidéer. Hans bästa dikter äro af didaktiskt innehåll, såsom *De ziekte der geleerden*. B., som genom självstudier vunnit omfattande kunskaper, författade en värdefull historia, *Geschiedenis des vaderlands* (1832—53), hvilken länder hans framställningskonst och forskningsinnehåll till heder. Hans grammatikaliska och litteraturhistoriska arbeten äro icke af någon större betydelse. B:s *Dichtwerke* utgafvos 1856—59 af da Costa. — B:s andra hustru, Katharina Wilhelmine B., född Schweickhardt, f. 1777, d. 1830, vann likaledes anseende som författarinna. Hennes *Dichtwerke* utkommo 1859.

Bildformat. Se Bild 2.

Bildfält. Se Bild 2.

Bildgjuteri. Se Bildhuggarkonst och Gjutning.

Bildhuggarkonst (Plastik, Skulptur) är, betraktad ur teknisk synpunkt, den af bildkonstens grenar, hvilken i ett fast ämne (lera, gips, trä, sten, ben, metall) efterbildar den organiska naturens former i deras fulla kroppslighet (jfr Konst). Konstnären går därvid vanligen till väga på följande sätt. Först modellerar han i något lätt bildbart ämne, t. ex. våt lera eller vax, en skiss (ett utkast) i liten skala. Med ledning af detta utkast utför han sedan den s. k. lermodellen i samma storlek, som det blifvande konstverket skall få, och med dettas minsta detaljer omsorgsfullt utarbetade. Som emellertid denna modell är af alltför ringa varaktighet, tager bildhuggaren en afgjutning i gips, gipsmodellen, som därefter blir det original, efter hvilket verket skall utföras i ett annat ämne. För detta utförande erbjuda sig tvenne olika vägar: det egentliga bildhuggeriet, då konstverket utgugges (skulpteras) i sten, och bildgjuteriet, då det gjutes i metall.

Gäller det att hugga t. ex. en bildstod i sten (marmor), skaffar man sig ett tillräckligt stort block, börjar med att efter gipsmodellen punktera detta, d. v. s. att på blocket, medelst ett därtill inrättadt instrument, afsätta de mest framstående punkterna af modellens yta, går sedan löst på stenen med mejseln och hammaren och tvingar på detta sätt gestalten att så småningom liksom krypa ut ur det råa blocket. Det mesta af detta arbete är rent mekaniskt och överlämnas vanligen af konstnären åt medhjälpare af underordnad rang (stenhuggare).

Först när verket nalkas sin fulländning, lägger han själf hand vid detsamma (retuscherar). Därvid är den största varsamhet af nöden, ty om han på orätt ställe bortslår den allra tunnaste flisa, kan det hela lätt fördärfvas. (Bildhuggaren kan därför icke gärna undvara en gipsmodell att punktera efter. Själfr Michelangelo "förhögg" sig ofta, då han försmådde att nyttja modellen.) Den skimrande hvita marmorn skänker åt den framställda gestalten någonting rent och nästan förklaradt, då däremot gipsens hvit-het verkar kyligt och liföst. Också lär Thorvaldsen ha yttrat, att en bildstod lever i leran, dör i gipsen och står upp i marmorn. — Till det egentliga bildhuggeriet räknas äfven kryselefantintekniken, som blomstrade i det gamla Grekland, och konsten att snida bilder i trä, träskulpturen, hvars teknik är vida lättare än marmortekniken, enär snidaren är i tillfälle att genom infällning af nya trästycken rätta de fel han råkat göra. Till skulpturen ansluta sig vidare ornamentsbildhuggeriet, glyptiken, eller konsten att skära i sten (gemmer, kaméer), och stämpelsnidarkonsten. På övergång till bildgjuteriet står konsten att drifva i metall, toreutiken, som består däri, att metallplattor starkt upphettas och sedan från baksidan behandlas med hammaren, tills den önskade formen framträder. Det drifna arbetet kan utföras betydligt tunnare än det gjutna, hvarför drifning gärna nyttjas vid utförande af konstverk i mycket stor skala. Gjutningen är emellertid vanligare, emedan dennas teknik kräver mindre arbete och lämnar ett i alla afseenden säkrare resultat. Den utföres vanligen i brons (en blandning af koppar och tenn), som är ett ämne af stor varaktighet och som, till följd af sin större kohesion, medgifver större frihet i bearbetningen än marmorn. Den möjliggör utförandet af de djärfvaste ställningar, som icke skulle kunna utföras i marmor utan med hjälp af stödjepelare. I början guldglänsande, överdrages konstverket snart af en svartgrön ärg (patina), som gifver det en karaktär af allvar och höghet. Därför lämpar gjutningen sig väl till sådana minnesmärken, som skola hafva sin plats i det fria. Den oomvändigheten, att bronzen medgifver en trognare efterbildning af verkligheten och, till följd af sin mörka färgton, fordrar en kraftigare utbildning af detaljerna, än fallet är med marmorn, gör den särdeles lämplig för realistisk framställning. Den passar också bäst för framställningen af hårda, manliga former, då däremot marmorn är öfverträfflig i återgifvandet af den vekare, kvinnliga skönheten.

Människogestalten är det förnämsta föremålet för bildhuggarens framställning. Denne skapade och skapar ännu (i synnerhet i idealskulptur) sina gestalter helst nakna, emedan kroppens fulla skönhet då framträder renast. Men ett väl anbragt draperi fick förr bidra till att höja formens skönhet, och konstnären framställde därför också gärna halft klädda gestalter. Till och med den fullständiga beklädnaden erkändes fordom såsom estetiskt berättigad, så snart den blott icke för mycket dolde kroppens form och rörelse. I den nutida, moderna skulpturen erkänns, trots vår tids för skulpturen otacksamma dräkter, ej längre några godtyckliga estetiska ramar, utan bildhuggaren skapar — alltefter sin eller beställarens smak — nakna, halfnakna eller fullt

klädda figurer, det senare gäller framför allt statybildhuggarkonsten. I alla händelser är emellertid en noggrann kännedom om kroppens byggnad nödvändig för bildhuggaren. Men det är icke den medicinska anatomen han studerar, utan den s. k. konstnärns-anatomen, hvilken lär hafva blifvit satt i system af Polykleitos och sedan vidare utbildad af de öfrige store grekiske mästarna samt af Michelangelo, Lionardo da Vinci m. fl. Slutligen må påminnas därom, att bildhuggaren framställer sina verk dels som friskulptur (bildstod, byst, herm, grupp) — då arbetet är fristående, så att det kan ses från alla sidor, eller beräknadt på en bestämd bakgrund (t. ex. gävelgruppen) — dels som relief (haute relief, basrelief), då det, i större eller mindre upphöjningar, utarbetas på en plan yta. — Utom framställningar af ännu en mytologien och sagan (gudar, heroer) och ur den heliga historien (den korsfäste, apostlarna o. s. v.) samt af allegorier eller personifikationer af etiska idéer (tron, hoppet, kärleken, religionen o. s. v.) gifver oss bildhuggaren äfven mer eller mindre idealt uppfattade porträtt af verkliga, historiska individer. Äfven genren och djurframställningen (i synnerhet hästen och lejonet) erbjuda tacksamma motiv, men utgöra likväl en underordnad gren af denna konst. Växtriket, med sina godtyckliga och obestämda former, är i allmänhet tillslut för den europeiska plastiken (däremot har den i alla tider varit ett tacksamt motiv inom den östasiatiska, särskildt den japanska bronsskulpturen), som likväl i den på gränsen till måleriet och teckningen stående reliefen samt då den tjänar arkitekturen till prydnad kan afbildas former ur det vegetativa och oorganiska lifvet, dock helst stiliserade, utan naturefterhärming.

Bildhuggarkonsten, som vanligen får hjälpa sig utan färgens realistiska framställningsmedel och verka endast genom formen — såväl den antika bildhuggarkonsten i marmor (den grekiska) som det medeltida bildsnideriet använde dock i mycket hög grad bemålning (polykromi) —, är mera abstrakt (idealistisk) än måleriet. För att beteckna den framställande gestaltens betydelse, dess situation, eller den handling, hvari den tänktes inbegripen, ansågs bildhuggaren förr böra nöja sig med symboliska antydningar. En flod vågade han icke efterbilda; men han antydde den, t. ex. genom att anbringa en flodgud eller genom ett vatten, som framställdes flytande ur en kullstälpt urna. De viktigaste bland dessa symboliska hjälpmedel voro (och äro än i dag) attributen, till hvilka myt och troslära lämna förklaringen. Treuddens, hafsfiskarnas verktyg, gaf åt hafsguden, Juno hade bredvid sig påfågeln, Athene ugglan eller egiden; örnen och blixten hänvisade på Zeus, korset på Kristus, nyckeln på Petrus, svärdet på Paulus o. s. v. Ett harmoniskt lugn ansågs också förr bäst öfverensstämmande med plastikens väsen, men såväl barockens skulpturkonst som vår tids har oförskräckt öfverskridit forna, alltför snävt uttryckade estetiska gränslinjer. Rörelser och affekter, äfven häftiga sådana, äro sålunda icke uteslagna från dess verk, allra minst från reliefen, i hvilken ju den statiska bundenheten hos friskulpturen bortfaller. — Till byggnadskonsten ansluter sig plastiken ofta nog, i det den antingen själf behöfver en arkitektonisk omgifning eller underordnar sig arkitekturen och tjänar den med utsmyckningar; bildhuggarkonsten i

och för sig tjänar dock aldrig — såsom byggnadskonsten — materiella, utan endast rent estetiska ändamål.

Bildhuggarkonstens historia, som öfver hufvud går lika långt tillbaka som den mänskliga kulturens, kan indelas i flera stora hufvudperioder. Den första kan — ehuru gränserna äro svåra att uppdraga — t. ex. anses omfatta ur-, natur- och halfkulturfolkens konst, den andra den fornorientalska (d. v. s. den egyptiska, kaldeiska, babyloniska, assyriska och gammalpersiska); den tredje den indiska, kinesiska och japanska; den fjärde den mykeniska och den förhelleniska i Mindre Asien; den femte den grekiska (hit kan hänföras den foritaliska och den med den grekiska nära befryndade romerska); den sjätte den kristna bildhuggarkonsten med sina olika epoker och nationella särmerken.

A) De äldsta kända skulpturarbetena förskriiva sig från a) den äldre stenåldern och utgöras af i horn, ben eller mammuttand snidade djur- och människobilder af ofta slående natursanning, men redan under b) den yngre stenåldern väljer man för sina mänskliga figurer andra material, såsom lera, bärsten o. s. v. Under c) bronsåldern utformar man bronsknifskäften till människo- eller djurgestalter i brons (de bästa funna exemplar af skandinavisk härkomst) eller tillverkar i lera s. k. ansiktsurnor, af hvilka skilda typer funnits i Troja, Central-Asien och nordöstra Tyskland. För vidlyftigt är kapitlet om d) naturfolkens och de halfciviliserade folkens skulpturala historia för att här kunna utförligare relateras, från de på jägarens och fiskarens ståndpunkt stående eskimåerna med sina hvalrosshufvudsdiadem och tsjuktsjernas i hvalrosstand snidade små människofigurer, från de högre stående, men ännu den yngre stenåldern tillhörande vildarnas i Nya Guinea, på Nya Zeeland och indianernas i nordvästra Amerika dels i ben eller trä snidade, dels i sten huggna bilder, till de med metallernas bruk förtrogna natur- och halfkulturfolken, såsom bongonegrerna med sina träsniderier och beninnegrernas mäterliga, antingen af portugiserna påverkade eller från de gamle egyptierna härstammande bronsgjutningar, malajernas skickligt utförda träsniderier samt slutligen den fornamerikanska bildhuggarkonsten, som, koncentrerad i Syd-Amerika och Mexico — i hvilket land blomstringstiden inföll ungefär mellan 7:e och 12:e årh. e. Kr. —, var stadd i förfall, redan när Amerika upptäcktes af Columbus (1492). I figurframställningen härskar där det fantastiska och vidunderliga; man träffar likväl icke där sammansättningen af olika organismer eller mängdubblingen af samma organ. Minnesmärkena utgöras hufvudsakligen af gudabilder och reliefer af religiöst innehåll.

B) Den fornorientalska plastiken stod ännu vanligen i arkitekturens tjänst, och åtskilliga af dess kolossala skapelser, med sina strängt symmetriska och stela former, kunna ofta lika väl betraktas som produkt af byggnads- som af bildhuggarkonsten. A) Egypterna s bildstoder delas i två skarp skilda grupper: 1) hofkonsten, d. v. s. de efter fastslagna, traditionella regler utförda kolossalstoderna af konungarna och deras närmaste, kalla och stela som de klippor, ur hvilka de utthuggits, stående eller sittande med intill kroppen tätt slutna

armar och stela, uttryckslösa ansikten, schematiska figurer, i hvilka konstnärerna dock oftast eftersträfvade en om än stiliserad porträttlikhet, samt 2) den folkliga, af hofetiketten obundna, mer realistiska bildhuggarkonsten, sådan den framstår i de slående, natursanna bilderna af t. ex. den i Louvre befinnliga s. k. Skrifvaren (stensulptur) och Kairo-museets öfverådigt skickligt i trä skurna staty af den s. k. Byfogden. Märkliga äro relieferna, vanligen s. k. *reliefs en creux* (koilanaglyfer, i hvilka figurernas yta ligger i väggytans plan, under det grunden rundt om dem är urholkad), oftast färgade och framställande historiska tilldragelser eller scener ur afbildade personers enskilda lif. I dessa finnes verkliga en viss grad af lif och uttryck, fastän konstnärlig uppfattning saknas. Egyptierna hade ingen aning om perspektivet, utan lade figurerna i rader öfver hvarandra i st. f. bakom hvarandra. Hufvud, ben och fötter äro ställda i profil, bröstet däremot framträder i hela sin bredd. Af den egyptiska bildhuggarkonsten finnas minnesmärken från en tid, som ligger nära tre årtusenden före vår tidräkning. Till de egendomligaste af dess skapelser höra sfinxerna. — b) Högst stod den forn-kaldeiska bildhuggarkonsten, som går tillbaka till minst 3 000 år f. Kr., såväl i sina reliefer och plastiska småsaker som i sina storslagna stenoder, som öfverträffa allt hvad vi från en så tidig period kunna utanför Egypten. Senare tidens utgräfningsar ha lagt i dagen utomordentligt intressanta fornkaldeiska och fornbabyloniska minnesmärken, såsom den uråldrige konung Sargons inskriftscynder, de märkliga skulpturerna från Tello och de gröna doloristoder, strängt symmetriska, med händerna lagda öfver bröstet — tillhörande ett ännu tidigare skede än det, som präglades af den af Jul. Lange upptäckta s. k. frontalitetslagen. Andra utgräfningsar (i Aššur, Nimrud, o. s. v.) ha gjort oss noga bekanta med c) assyriernas i palatsruinerna så länge begräfvade skulpturalster. Relieferna framställa krigs- och jaktscener, i hvilka härskaren städe spelar hufvudrollen. Kroppsförhållanden äro mera runda och fetlagda än i den egyptiska plastiken. Ansiktstypen är den semitiska; håret och skägget äro omsorgsfullt och konventionellt utarbetade. Uppfattningen är i allmänhet realistisk, på samma gång som afbildningarna af fabelaktiga djur och tillsatsen af vingar på de manliga figurerna göra ett mäktigt intryck på fantasien. Ännu i dag öfverträffade äro assyriernas jaktbilder, i synnerhet det världsberömda döende lejonet (relief) i British museum. — d) Den fornpersiska plastiken ansluter sig till den assyriska, men är så att säga mera ceremoniös än denna. Innehållet är vanligen processioner till förhållande af härskarens makt, i det han framställas såsom segrare öfver fantastiska odjur (t. ex. enhörningar o. d.). Krigsscener förekomma däremot icke. De viktigaste minnesmärkena äro reliefer från Pasargada och Persepolis. (Israeliterna saknade helt och hållet bildhuggarkonst.)

C) a) Indiens bildhuggarkonst afspeglar troget dess religion och vittnar om en tygellös fantasi. De äldsta kvarvarande minnesmärkena förskriiva sig från tiden omkr. 250 f. Kr. Den indiska plastiken framställer bramanismens och buddaismens gudagestalter, antingen i fri-skulptur eller i reliefer,

hvilkas innehåll nästan uteslutande är hämtadt ur gudahistorien. Gudafigurerna skiljas från människofigurerna, därigenom att de äro kolossalt stora eller sammansatta af människo- och djurformer. Genom mångdubbling af hufvud, armar och ben uttryckas tillika deras höghet och kraft. Kvinnofigurerna äro veka och mjuka samt slapp och vållustigt framställda, som om de saknade bensystem. Ceylon, Elefanta, Salsette m. fl. orter kunna framvisa betydande indiska skulpturverk. b) På den kinesiska plastikens religiösa framställningar utöfvade den indiska märkbart inflytande. Kineserna sakna sinne för monumental skulptur. Deras kolossalbilder af gudar äro stereotypa, intetsägande. I deras plastiska framställningar ur det dagliga lifvet råder däremot ofta en realistisk, ibland humoristisk, uppfattning — mest bekant från keramiska arbeten. c) Den japanska bildhuggarkonsten har aldrig nått samma höga ståndpunkt som det numera öfver hela den bildade världen så högt skattade japanska måleriet. I det längsta härskade starkt buddaistiskt inflytande i japanernas stela gudabilder. Endast på porträttskulpturens område förmådde de japanska bildhuggarna tränga naturen närmare in på lifvet. Mästerskap ha de dock nått i snidade statyetter, fulla af lif och karakteristik.

D) De äldsta spåren af grekisk konst — de gå tillbaka till slutet af 3:e och till 2:a årtusendet f. Kr. — ha i våra dagar blifvit bekanta genom Schliemanns och andra tyska vetenskapsmäns utgräfningsar i Hissarlik (Troja), Mykenai o. s. v. Skulpturen spelar under denna förhistoriska period ännu en mycket underordnad roll och uppträder egentligen blott i form af guldsmycken, drifna ansiktsmasker af guldblock och grafstenar med bilder i låg relief — den berömda, men ännu af slapp stillöshet präglade högreleiefen Lejonporten i Mykenai är ett lysande undantag. Den grekiska plastiken befinner sig ännu på trefvandets stadium. Mest odlades, såsom sagdt, under denna tid metallplastiken. (Homeros sånger tala om kärl, husgerådssaker, vapen och rustningar, försedda med plastiska prydnader.) Äfven förekom träskulptur. Sagan har bevarat namnet på en konstnär, Daidalos, som skall ha varit den förste, som öppnade gudabildernas dittills slutna ögon och satte deras armar och ben i fri rörelse. — Det är ungefär här som den grekiska skulpturens historia begynner. De förut nämnda folkens konst saknar en historia i egentlig mening. En verklig konstens utveckling från en rå början till den högsta fulländning visar sig först hos grekerna, och särskildt gäller detta om plastiken, som var deras egentliga och förnämsta konst. Grekernas fantasi var öfvervägande plastisk; det plastiska var förhärskande äfven i hans arkitektur och måleri, ja t. o. m. i hans poesi. Den grekiska bildhuggarkonsten utgick från gudagestalterna, som redan genom Homeros blifvit färdigbildade för den nationella åskådningen, och upphöjde dem till ideala typer, i hvilka bestämde sidor af den mänskliga karaktären skildrades. Där skapade människan gudarna efter sitt beläte: allt blir mänskligt klart och rent, allt ohyggligt och monströst försvinner. — Den klassisk-antika bildhuggarkonsten omfattar, om man bortser från sagotiden, tre stora utvecklingsperioder: den arkaiska, den hellenisk-klassiska och den grekisk-romerska.

Den äldsta historiska perioden i den grekiska bildhuggarkonsten, a) den arkaiska (900—470 f. Kr.), begynner på Medelhavets öar och i kolonierna i Mindre Asien samt visar inflytande från Asien och Egypten. En anmärkningsvärd stelhets och enformighet äro ännu rådande, och de i sten huggna bildstoderna vittna tydligt om att de utvecklats ur träskulpturen. De äldsta statyerna från denna periods början äro en i Athens museum befinnlig, från 7:e årh. f. Kr. härstammande kvinnlig staty, gåfva till den deliska Artemis af en viss Nikander från Naxos, och en annan kvinnostaty från Samos i Louvre, genom sin form påminnande om en ur en trädstam utskuren figur — skulpturen härstammar från förra hälften af 6:e årh. f. Kr. Till denna period förlägga de antike författarna åtskilliga konstekniska uppfinningar. Det är då, som konstnärerna Rhoikos och Theodoros anses haiva upfunnit bronsgjutningen. På 500-talet kommer äfven marmorn till användning, i synnerhet genom Dipoinos och Skyllis, båda från Kreta och verkamma på Peloponnesos; hvarst, liksom på andra ställen i Grekland, åtskilliga skolor snart uppstodo, såsom i Sparta, Sikyon, Argos, på Egina och i Aten. Hvad den grekiska bildhuggarkonsten på denna tid förmådde, därom vittna åtskilliga ännu bibehållna verk, bl. a. reliefer från templet i Assos, metopreliefer från Selinos, Apollon-statyer från Orkomenos i Beotien (centralmuseet i Aten) och från Tenea (i Münchens glyptotek) och attiska reliefer, de tio kolossala sittande marmorbilderna från Miletos, reliefer från Xanthos och Thasos, den på 1880-talet på Akropolis i Aten utgrädda, intressanta, af persiska soldater 480 f. Kr. förstörda gavelgruppen "Den trehöfvide Tyfon såsom Zeus' motståndare", samt framför allt de om betydande framsteg vittnande eginetiska gavelgrupperna (se Eginetisk konst). Bland konstnärer från denna tid må, utom de redan omtalade, nämnas Aristokles och Kanachos (Sikyon), Ageladas (Argos), Hegias och Kritios (Aten), Kallon och Onatas (Egina). På öfvergången till nästa period stå Kalamis och Myron (Aten), i hvilken senares verk en fin, förädlad naturalism framträdde. — b) Den hellenisk-klassiska perioden, i hvilken den plastiska konsten når sin fulländning, omfattar tiden från de första segrarna öfver perserna till Greklands eröfning af romarna (490—146 f. Kr.). Den kan delas i trenne blomstringsepok. 1) Den första (490—404) inledes med nationalandans höjande genom persernas besegrande och slutar med det peloponnesiska kriget. Tyskarnas utgräfningar i Olympia (1875—81) ha gjort oss bekanta med de från denna epok härstammande, storartade, rätt väl bibehållna gavelgrupperna af okänd mästare (se art. Olympia) från Zeustemplet därstädes och den store Paionios' berömda Nike. Hufvudsätet för konsten var emellertid under Perikles' tid Aten. Två skolor blomstrade: den attiska (ideal uppfattning), i Aten, och den argiviska (realistisk uppfattning; bronsplastik), i Argos. Den attiska skolans berömdaste mästare var Feidias (f. 500, d. 432 f. Kr.). Af hans verk må nämnas Athene-statyn i brons, på Akropolis, Athene parthenos (kryselefantin), i Parthenon, Zeus i Olympia (kryselefantin) och Parthenons skulpturer. Alkamenes och Agorakritos voro lärjungar till Feidias. Bland andra attiska konstnärer må näm-

nas Kresilas och Kallimachos. I spetsen för den argiviska skolan stod Polykleitos, Feidias' samtida, en öfverfräfflig mästare i framställningen af människo-kroppens skönhet. Bland hans verk berömdes i synnerhet en Diadumenes, yngling, som knyter segerbindeln om pannan, en Apoxyomenos, en Amason och den kolossala kryselefantinbilden af Hera i Argos. Betydande minnesmärken af den peloponnesiska konsten under denna period äro skulpturerna från Apollontemplet i Bassai. — 2) Under den andra epoken, från peloponnesiska kriget till Alexander den stores död (404—323 f. Kr.), voro Skopas och Praxiteles den ny-attiska skolans hufvudmän. Skopas framställde helst passionerade, upprörda gestalter: Apollon kitharodos, Rasande backantinnan m. m. Praxiteles var utmärkt i framställningen af det ungdomliga, särskildt det veka och kvinnliga: Knidiska Afrodite, Eros, Apollon sauroktonos, Apollino (kända genom efterbildningar) och hans i Olympia uppgrädda originalverk Hermes. Till denna epok höra Niobe-gruppen, frisrelieferna på Lysikrates-monumentet och reliefer från mausolen i Halikarnassos. Hufvudman för den argiviska skolan var Lysippos, som i brons framställde kraftiga manliga gestalter: Herakles-bilder, porträttbilder af Alexander, en Apoxyomenos m. m. I denna skola börjar porträttskulpturen intaga ett framstående rum. Af en från denna tid härstammande Sofoklesstaty finnes en efterbildning i Lateranen. — 3) Den tredje epoken, från Alexanders död till Greklands eröfning (323—146 f. Kr.), var egentligen en efterblomstringens tid, under hvilken den grekiska konsten kom i furstarnas tjänst och utmärktes af sträfvän efter yttre effekt och kärlek till det kolossala. Tvenne nya skolor uppstodo: en på Rhodos och en i Pergamon (Mindre Asien). I spetsen för den rhodiska, som anslöt sig till Lysippos' skola, stod Chares, som göt i brons den kolossala Apollonstatyn på Rhodos ("Kolossen på R."). Dit hörde Agesandros, Athenodoros och Polydoros, hvilka skapade Laokoongrupper (se Agesandros), samt Apollonios och Tauriskos, hvilka efterlämnade den kolossala grupp, som är känd under namnet Den farnesiska tjuren. Från samma period (omkr. 200 f. Kr.) härrör en af de härligaste — ja, den mest populära — af de få originalbilder af värde från den grekiska antikens dagar, som det förunnats vår tid att skåda, den på ön Melos 1820 funna Meliska Afrodite, som till sitt motiv är lånad från den s. k. Afrodite från Capua, äfvensom den af Agasias signerade Borghesiske faktaren, marmorefterbildning af ett försvunnet grekiskt bronsoriginal. Från den pergameniska skolan, som helst framställde galliska typer, utgingo sådana konstverk som de grupper, hvilka skildrade Attalos' och Eumenes' segrar öfver gallerna. Den döende gallern, Gallern som dödar sig och sin hustru, m. fl. — c) Under den grekisk-romerska perioden, från 146 f. Kr. till det romerska rikets fall, flyttar bildhuggarkonsten från Grekland till Rom, där en nyattisk skola uppstod, som, med fin uppfattning och fulländad teknik, hufvudsakligen reproducerade (kopierade) den grekiska blomstringstidens arbeten. Den förra grekiska plastikens naivitet och renhet ersattes emellertid af reflexion och beräkning på effekt. Reliefen behandlades måleriskt (reliefer på triumfbågar och sarkofager). Själfstän-

dig var den romerska bildhuggarkonsten endast i den historiska framställningen och i porträttskulpturen. Bland konstverk, dels från Rom och dels från Grekland, må nämnas Torso di Belvedere, kopia af Apollonios efter ett original ur Lysippos' skola, Farnesiske Herkules af Glykon (likaledes kopia efter Lysippos), Mediceiska Venus af Kleomenes (fri efterbildning efter Praxiteles' Knidiska Afrodite), o. s. v. Af rent romerskt ursprung äro däremot den Belvedereiske Apollon, Diana i Versailles (kopior efter grekiska original från 4:e årh. f. Kr.), Den sofvande Ariadne, sittande statyer af Agrippina d. ä. och d. y., marmorstaty af Augustus, ryttarstaty af Marcus Aurelius m. fl. — Hadrianus' tid (117—138 e. Kr.), hvilken sammanhänge med skapandet af Antinousgestalten, antikens sista idealfigur, utmärkte sig för en eklektisk renässans, som likväl var själlös och ofruktbar. Därefter inträdde konstens djupa förfall.

Den etruskiska bildhuggarkonsten (i Italien) blomstrade ungefär 750—450 f. Kr. och visade under denna tid ett starkt inflytande från Grekland. Då detta upphörde, började den så småningom förfalla, tills den slutligen helt och hållet uppgick i romarnas konst. Etruskerna voro mest framstående på konsthandverkets område, hvarom deras förträffliga metallarbeten (vapen, rustningar smycken, kandelabrar m. m.) och arbeten i bränd lera (vaser, askurnor o. d.) bära vittne. Med förkärlek idkade de bronsgjutning. När romarna 265 f. Kr. eröfrade Volsinii, funno de ensamt i denna stad inemot två tusen bronsstatyer. Bland bibehållna bronsverk må nämnas Aulus Metellus' staty (Florens), Gossen med gåsen (Leiden), den s. k. Mars från Todi (Vatikanen) samt de båda naturalistiska djurframställningarna Chimæra (Florens) och Varginnan (kapitolinska museet). Af deras stensulptur finnes likaledes åtskilligt i behåll (altaren, graf-steler, ask-lådor och sarkofagreliefer). Äfven i stensnideri voro de väl bevandrade. En specialitet äro de graverade teckningarna på baksidan af de etruskiska speglarna och på nipperskrinens sidor.

E) De kristna idealen, med sin passivitet och innerlighet, äro i jämförelse med antikens gudar och heroer föga lämpade för den på kroppslig skönhet och kraft hänvisade bildhuggarkonsten. Den strid, hvilken således till följd af kristendomen nödvändigt måste uppstå mellan det nya, kristna innehåll och den ännu kvarlevande antika formen, samt öfver hufvud en viss skygghet för ett kroppsligt framställande af öfversinnliga ämnen vållade, att den konst, som var antikens förnämsta, blef den minst framstående under den nya tiden, hvilken i stället med förkärlek vände sig först till arkitekturen (Tyskland, Frankrike) och sedan till måleriet (Italien).

a) Under den gammalkristna tiden, som kan räknas till år 1000 och som stod förmedlande mellan antiken och den egentliga medeltiden, ombildade man, så godt sig göra lät, de antika formerna; nya former och typer förmådde man icke skapa. Man framställde t. o. m. antika ämnen (t. ex. Orfeus-myten), i hvilka då en kristen betydelse inlades. Minnesmärken af den gammalkristna plastiken äro åtskilliga i Roms, Neapels och andra orters katakomber funna sarkofager, prydda med reliefer, som följa den senromerska konstens stillagar (figurerna äro helst ställda en face och ordnade symmetriskt)

samt behandla tilldragelser ur det gamla och nya testamentet eller utgöras af symboliska framställningar (korset, alfa och omega, lammet, duifvan, vinstocken o. s. v.). De märkligaste af dessa arbeten äro Konstantias porfyrsarkofag (Vatikanen) och Junius Bassus' sarkofag (359, Peterskyrkan). Äfven idkades elfenbensnideri, för diptyker (smärre altaren) samt för band till biblar och mässböcker. Friskulptur däremot förekom sällan. I behåll finnes knappt mera än en sittande marmorstaty af S:t Hippolytus (Lateranen), af hvilken likväl endast den undre hälften är gammal, samt några små statyer af den gode herden. — Med 500-talet började den antika kulturen dö ut i Italien. I Bysans däremot hade ett nytt kulturlif uppblossat, hvilket nådde sin höjdpunkt under Justinianus (527—565). Det bestod af en blandning af antika och orientaliska element och fick sin prägel af ett utbildadt höfceremoniell, som blef orsaken till den stränga bysantiska formalismen och inom konsten skapade en särskild stil, hvilken snart utbreddes sig öfver Italien och sedan i flera århundraden behärskade nästan hela västerlandet, i synnerhet på måleriets område. Den bysantiska bildhuggarkonsten nådde en viss teknisk färdighet (särskildt i elfenbensnideriet) och visade en liflig sträfvan att skapa kristna ideal. Men formens adel fick gifva vika för materialets dyrbarhet, och dess saning gick under till följd af förakt för naturens studium. I kroppsbildningen sträfvade man efter yttre värdighet; ansiktet fick ett allvarligt och gubbaktigt utseende, hållningen blef stel och styf, och gestalternas proportioner gjordes onaturligt långa, liksom de gammalkristna italienska figurerna slutligen blefvo för korta och hopkrympa.

(Till följd af ett ställe i koranen, hvilket varnar för afbildning af människo- och djurgestalter, blef islams konst hänvisad uteslutande till arkitekturen. Det enda exemplet på arabisk figurskulptur utgöres af de oformliga lejonerna på den s. k. Lejongården i Alhambra.)

Den egentliga medeltidens konst börjar med 1000-talet, med hvars ingång den kristna mänsklig-heten väcktes till nytt lif, då det "tusenåriga riket" mot förmodan fortor att ega bestånd. Medeltidens konsthistoria delas i tvänne perioder: den romanska, från 1000 till 1250 — med undantag för Frankrike, där gotiken börjar redan före 1200 — och den gotiska, från 1250 till 1500, utom för Italien, där renässansen framträder redan 1420. — b) Den romanska bildhuggarkonsten. Tecken till ett nytt skede i bildhuggarkonstens utveckling möta vi i Tyskland redan på 900-talet (Tuttilos elfenbensrelief, Otto II:s diptykon m. m.), men i synnerhet på 1000-talet, då den romanska arkitekturen tager plastiken i sin tjänst. Innehållet blef de traditionella ämnena med symbolisk och kyrklig betydelse; formen var antikiserande med spår af bysantiskt inflytande, men med sträfvan efter djupare uttryck och dramatiskt lif. Elfenbensnideriet, hvars teknik kom från Bysans och hvilket nyttjades till diptyker, bokband, jakt- och dryckeshorn m. m., utföades mycket, i synnerhet i Bamberg, där den första tyska bildhuggarskolan uppstod (omkr. 1000). Samtidigt idkades bronsgjutning i Hildesheim, där biskop Bernward (d. 1022) lät gjuta den s. k. Kristuskolonnen och den märkliga, reliefprydda dör-

ren till domkyrkan. Bronsverk från denna tid finnas äfven i Magdeburg, Erfurt, Essen, Augsburg m. fl. städer. En ort, som blef af den största betydelse för bronsgjutningen, var Dinant (i Belgien). Bland de s. k. dinandiererna märkes Lambert Patras, hvilken omkr. 1112 göt den på tolf bronsstjärn hvilande dopfunten i S:t Barthélemy i Liège. Det äldsta minnesmärket af stensulptur är den råa, kolossala reliefen (korsnedtagningen, från 1115) på Externstenarna i Westfalen. En för denna period högst sällsynt fulländning ega de stensulpturer, som finnas i Hecklingens kyrka, och de, som pryda predikstolen och altaret i Wechselburgs klosterkyrka; sin höjdpunkt när den tyska romanska bildhuggarkonsten i statyerna och relieferna på den s. k. gyllene porten i Freiberg (omkr. 1250). — Mot slutet af 1000-talet blomstrade i Frankrike, i synnerhet i Limoges, det på gränsen mellan plastik och måleri stående emalj arbetet, härstammande från Bysans. Minnen af fransk stensulptur från den romanska perioden finnas i kyrkor i S:t Gilles, Poitiers, Vézelay, Bourges, Chartres, Paris och på flera andra orter. Man anbragte gärna fantastiska reliefer på pelarkapitälerna. Bildstödnerna blefvo stela och kolonnlika. — I Italien är bildhuggarkonsten under denna periods början mera rå och barbarisk än i andra länder. Först mot slutet af 1100-talet visar den någon lyftning (i Verona, Milano, Parma, Pisa), och därefter bringas den plötsligt till en oväntad blomstring af Niccolò Pisano (f. mellan 1205 och 1207, d. omkr. 1280), hvilken, om och endast för en kort tid, väcker antiken till lif. Hans förnämsta verk äro predikstolarna i Pisas baptisterium och i Sienas domkyrka. Af okänd antikiserande mästare (omkr. 1250) är den sittande bronsstatyn af S:t Peter i Peterskyrkan.

c) I spetsen för den gotiska periodens konstnärliga sträfvanden går Frankrike. Den nya, i detta land födda arkitekturs behof af plastisk utsmyckning (statyer och reliefer för kyrkornas fasader och portaler) skapade en bildhuggarskola snart sagdt vid hvarje större kyrka. De förnämsta af dessa skolor funnos i Paris, Amiens, Bourges, Chartres och Rheims, och skulpturens blomstringstid inföll under Ludvig den heliges tid (1226—70). Då hade framställningen kommit att omfatta icke endast bibliska händelser och personligheter, utan äfven franska konungar och nationalheltar, hvarjämte man gärna dekorerade med burleska, halft humoristiska framställningar af djäflar, drakar o. d. Figurerna, i början ännu långsträckt,ingo snart naturligare proportioner och friare rörelser; draperiet behandlades mera efter antikens sätt. Karakteristiska för hela den gotiska skulpturen äro slutligen ett omiskännligt drag af sentimentalitet samt en vekhet och mjukhet, som framträdde i synnerhet i de kvinnliga gestalterna. Af stor vikt voro skolorna i Tournai (Belgien) — som fortsatte ”dinandierernas” verksamhet (bronsgjutning och stensulptur; gravvårdar) och kan uppvisa mästaren Guillaume du Gardin (omkr. 1350) — och Dijon, hvars förnämste representant var nederländaren Claus Sluter, skaparen af den berömda Mosesbrunnen i sistnämnda stad (1399). Till hans efterföljare hörde Michel Colomb (gravvården öfver Frans II af Bourgogne i Nantes, 1507), under det att Jean Juste, till börden italienare, i sina verk sammansmälte italiensk renäs-

sans med nordisk realism (Ludvig XII:s sarkofag i S:t Denis). — Den gotiska bildhuggarkonsten i England utvecklade sig under inflytande från kontinenten. En mängd reliefprydda grafstenar och åtskilliga bronsverk från denna tid vittna emellertid om betydande inhemska krafter. — I Tyskland visar sig den nya stilen först i de verk af stensulptur, med hvilka Bambergs domkyrka smyckades (omkr. 1250). Till denna riktning höra äfven skulpturer i Naumburgs domkyrka samt i Strassburgs och Freiburgs münster. Af högt konstvärde äro de mångfärgade stora statyerna af Kristus, Maria och apostlarna i koret i Kölns domkyrka (fullbordad efter 1350). Skolan i Nürnberg utövade en särdeles inflytelserik verksamhet. Bland dess förnämsta arbeten må nämnas de af Sebald Schonhofer (omkr. 1350) utförda skulpturer på Vårfrukyrkans i Nürnberg hufvudportal samt utsmyckningen af den s. k. Schöne brunnen (1385—96). Äfven i Schwaben blomstrade i början af 1400-talet en bildhuggarskola, som med rika och betydande skulpturverk smyckade bl. a. Korskyrkan i Gmünd och Vårfrukyrkan i Esslingen. — Bronsgjutningen nyttjades mest till dopfuntar och andra kyrkkärl, men äfven någon gång till grafmonument (t. ex. ärkebiskop Konrads i Kölns domkyrka). Elfenbensnideriet hade ungefär samma användning som under föregående period. Slutligen må påminnas om träskulpturen, hvilken med 1300-talet började allt mer och mer odlas i Tyskland, och som, i förening med polykromi, fick sin hufvudsakliga användning vid altarskäpens utsirande. Mästare på detta område voro de i början af 1500-talet verkssamma Veit Stoss och H. Bruggemann. — Gotiken blef aldrig fullt hemmastadd i Italien, som hängde fast vid de antika traditionerna. Inom skulpturen, som här gör sig mer och mer oberoende af arkitekturen, fortsattes till en början Niccolò Pisanos renässans, bl. a. af Cosmaterna (familjen Cosma) i Rom. Men den store Niccolòs antikiserande former sprängdes snart af den nya stilen, som gjorde sig gällande genom hans son, Giovanni Pisano (f. omkr. 1250, d. efter 1320), hos hvilken den pittoreska principen är förhärskande (passionerade, dramatiskt lefvande gestalter). Hans förnämsta verk äro skulpturerna på fasaden till Orvieto domkyrka, en madonnastaty (Florens), högaltaret i Arezzos domkyrka och predikstolen i S. Andrea i Pistoja. Bland hans efterföljare märkas Agostino och Angelo från Siena, Giotto (mest betydande som målare) och framför allt Andrea Pisano (1270—1349), hvars reliefstil vanligen är enkel och riktig (södra dörren till baptisteriet i Florens, 1330), samt dennes son, Nino Pisano. Mot periodens slut lefde Orcagna, en af de mest betydande toskanske mästarna (altartabernaklet i Or S. Michele i Florens, 1359). Bland den italienska gotikens märkligaste skulpturverk må nämnas Scaligernas (familjen della Scalas) gravvårdar i Verona, hvilka äro märkvärdiga äfven ur kulturhistorisk synpunkt, såsom de första utom kyrkans murar ställda monument, som den moderna despotismen reste till sitt förhärlikande.

d) Renässansen gör inom konsten slut på den symboliserande idealismen och föder i stället en sund och kraftig realism, grundad på ett djupare studium af naturen och af (den romerska) antiken. De sarskilda konsterna göra sig nu fullständigt oberoende

Dioritstaty öfver (hefren (Egypten).

Skrifvaren (Egypten).

Byfogden (Egypten).

Sfinx (Egypten).

Den döde och hans hustru (egyptisk relief).

Assur-nasir-apal (Assyrien).

Marduks strid med draken (Assyrien).

Skönhetsgudinnan
Laksjni (Indien).

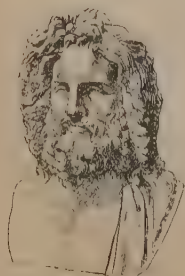
Gefvelgrupp från Athene-templet i Egina.

Gefvelgrupp från Parthenon, formodligen af Phidias.

Reliefer från Parthenon, ur panateneiska festläget.

Zeus-hyst från Otricoli.

Från frisen på Apollon-templet vid Figalia.

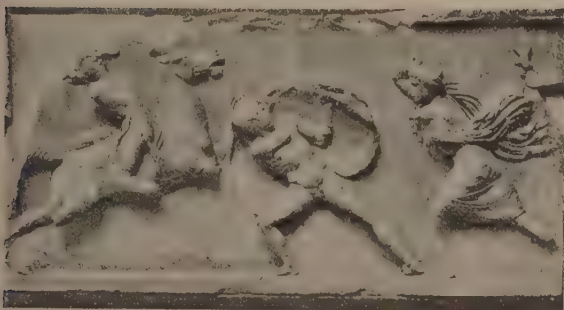
Nike, af Paionios (restaur.).

Diadumenos,
af Polykleitos.

Apollon Sauroktonos,
af Praxiteles.

Från amasonfrisen på mausolén i Halikarnassos.

Niobe (midtfiguren i Niobegruppen).

Zeus och giganterna, från Pergamon (restaur.).

Perikles.

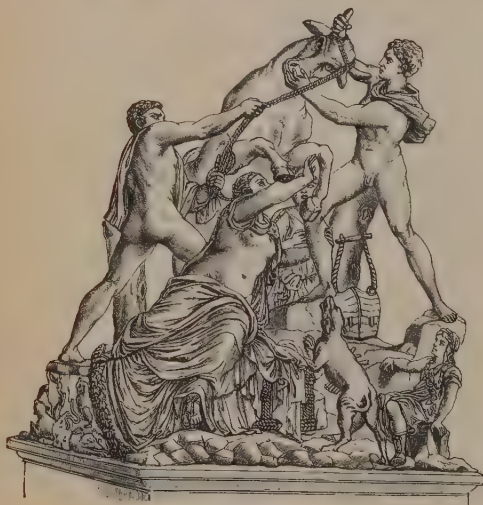
Apoxyomenos, efter Lysippos.

Meliska Afrodite.

Sofokles.

Farnesiske tjuren.

Galler-grupp (pergameniska skolan)

Relief från Titusbågen i Rom. (Byte från Jerusalems tempel.)

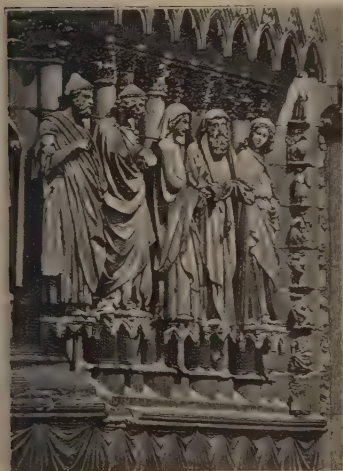
Diana (romersk).

Marcus Aurelius.

Junius Bassus' sarkofag. (Gammalkristen.)

En portalen till katedralen i Rouen (omkr. 1200).

Mosebarnen i Dijon (1290).

Från Gyllene porten i Freiberg (omkr. 1250).

Från Ghibertis bronsportar till baptisteriet i Florens.

Från Lorenzo de' Medici's gravvård, af Michelangelo.

Apollon och Dafne, af Bernini.

Sabinskornas bortröfvande, af G. da Bologna.

Två prinsessor, af Schadow.

Mars och Venus, af Sergel.

Hebe, af Canova.

Fredrik d. stores monument, af Rauch.

Rafaël, af Hübner.

Homeros kvæder för folket, relief af Thorvaldsen.

Luther, af Rietschel.

Egmont och Hoorn, af Fraikin.

Sabinskornas bortröfvande, af Begas.

Sista signalen, af Birch.

Kärleksvisan, af Barbella.

Fången moder, af Sinding.

Grufarbetaren, af Meunier.

Kyssten, af Rodin.

Dansen, af Carpeaux.

Charité, af Dubois.

af hvarandra. Måleriet blir den härskande, och detta till den grad, att det slutligen (under barocktiden) på ett fördärflikt sätt verkade tillbaka både på skulpturen och på arkitekturen. Den italienska renässansen innefattar ung-renässansen (sökandets tid 1420—1500) och hög-renässansen (blomstringens tid 1500—40, med sin efterblomstringsperiod 1540—80): 1) Den äldsta italienska renässanskolan för skulptur var den toskanska, med hufvudsäte i Florens, och den förste renässansmästaren var Jacopo della Quercia (d. 1438). Af ojämförligt större betydelse var emellertid den florentinske bronskulptören L. Ghiberti (d. 1455), en epokgörande banbrytare och en af alla tiders störste bildhuggare (östra porten till baptisteriet i Florens). Betydelsefull var äfven Luca della Robbia (d. 1482), som skapade en ny gren af bildhuggarkonsten, näml. arbeten i bränd och glaserad lera (terrakotta), ofta i stora kompositioner. Gentemot dessa konstnärer, hvilkas riktning var idealistisk, står en annan florentinare, Donatello (d. 1466), med öfvervägande naturalistisk uppfattning. Till honom öfverto sig D. da Settignano, Verrocchio, B. da Majano, M. da Fiesole, Fr. Laurana, B. Rossellino, M. Civitale (d. 1501) m. fl. I norra Italien är Venezia hufvudplatsen, och öfvergången till den nyare stilen göres där af mästare Bartolommeo. Efter honom följa medlemmarna af familjen Lombardi samt Alessandro Leopardi (Vendramins graf) m. fl. Skolor af vikt uppstodo äfven i Milano, Pavia (Amadeo, d. 1522), Padova och Modena (Mazzoni, skarp realist; terrakotta-bilder i stora grupper). Södra Italiens bildhuggarskolor vid denna tid voro mindre betydande. — 2) Under hög-renässansen vinner plastiken, fastän redan påverkad af måleriet, en beundransvärd fulländning. Blomstringstiden blef emellertid mycket kort, ty redan efter 1540 inbryter en manierism, som efter 1580 är utbildad barock. Äfven nu går Florens i spetsen med sådana mästare som Lionardo da Vinci, Rustici och framför alla den ädle Andrea Sansovino. "plastikens Rafael" (1460—1529), hvilken företrädesvis verkade i Loreto. Kommer så den väldige Michelangelo (1475—1564), med hvilken renässanskulturen når sin största höjd. Han utgick från studiet af antikens mästerverk och skapade sig en själfständig idealistisk stil. Hans ideal var stormande och våldsamt. Han bröt med alla traditioner. Med honom börjar subjektivitetens herravälde inom konsten, och de religiösa idealen gifva vika för de humanistiska (en Pietà i S:t Peter, Moses, David, Medicernas grafvar i Florens m. fl.). Men efter honom inträder också hastigt skulpturens förfall, hvilket blef djupare, i samma mån som hans efterhärmar sagnade inre storhet. Bland hans bättre och själfständiga efterföljare märkas Tribolo, della Porta, Benvenuto Cellini (d. 1571), hvars storhet likväl egentligen röjer sig i hans prydliga drifna guldsmedsarbeten, samt Giov. de Bologna (d. 1608) och Leone Leoni (verksam i Spanien). Bland Michelangelos mest maniererade och misslyckade efterhärmar märkes Bandinelli.

Äfven norr om Alperna framträder i bildhuggarkonsten en realistisk uppfattning, grundad på naturstudium och begär att förse grafmonumenten med porträttskulptur. Att den nordiska plastiken emellertid icke nådde samma höjd som den italienska, berodde dels på saknad af antika konstverk, dels

på en stark böjelse för det fantastiska. Efter 1550 begynner manierismen, och det nordiska sinnets djupa innerlighet lämnar plats för ett kyligt allegoriserande. I Tyskland bragtes träskulpturen till en hög grad af utveckling dels af de redan nämnde mästarna V. Stoss och Brüggemann, dels af de båda Jörg Syrilin (far och son) i Ulm och Wohlgemuth i Nürnberg. Stensulpturen, som mest nyttjades för gravvårdar, odlades af den franska skolan med Adam Kraft (d. 1507) i Nürnberg (reliefer på Sebaldus-kyrkan m. m.) samt af T. Riemenschneider (d. 1531) i Würzburg. Ett af denna epoks mest betydande konstverk är Fredrik III:s marmormonument i S:t Stephan (Wien), påbörjad af Lerch från Leiden (d. 1493). Mindre än trä- och stensulpturen idkades bronsgjutningen, som nästan endast i Nürnberg fick en mera omfattande användning och där bragtes till den högsta fulländning af P. Vischer och hans söner. Peter Vischer (d. 1529) är en af tyska konstens störste mästare, med ren och ädel stil. Hans berömda mästerverk är Sebaldus-monumentet i Nürnberg. — Spanien är rikt på härliga grafmonument, hvilkas stil röjer inflytande från Michelangelo. Den mest betydande spanske renässansbildhuggaren var Berruguete (d. 1561). — Bildhuggarkonsten i England och Frankrike var under denna period mindre själfständig än i Tyskland. I Frankrike gjordes slottet Fontainebleau af Frans I till medelpunkten för landets konstnärliga verksamhet. För detta slotts byggande och plastiska utstyrelse uppstod den s. k. Fontainebleauskolan, hvilken nästan uteslutande bildade sig efter italienskt mönster. Bland dennas mest framstående skulptörer märkas Goujon, J. Cousin, Prieur och Pilon (d. 1590).

e) Renässansskulpturens förfall börjar, såsom ofvan är nämnt, redan med Michelangelos död, och med 1600-talet uppstår en ny stil, barocken, som utgick från Italien och i nära två århundraden behärskade världen. Bernini (1598—1680) är representanten för denna stil, som karakteriseras af sin sträfvän efter pittoresk verkan samt af sin smak för raffinerad sinnlighet och teatraliskt patos. Till honom ansluta sig den i tekniskt afseende förträfflige Algardi och den affekterade Mocchi m. fl. — I Frankrike märka vi Puget (d. 1694), Girardon, Frémin, de båda Coustou, Pigalle (d. 1785) och den i Rom verksamme Legros (d. 1719). — I Nederländerna, som visserligen följde den gifna tidsriktningen, men där plastiken visar ett kraftigare natursinne samt en ädlare och måttfullare stil, märkas Duquesnoy (d. 1644), Quellinus och framför allt Giov. da Bologna elev, Adr. de Vries, genom krigsrofigt rikt representerad i Sverige, verksam i Österrike och Tyskland, hvilkas konstnärliga lif förlamades af det trettioåriga kriget, och som därför icke räkna många framstående bildhuggare under denna långa period. Den bästa var under 1600-talets senare del den af nederländskt inflytande påverkade Andreas Schlüter (d. 1714), hvars förnämsta verk är den store kurfurstens ryttarstaty (brons) i Berlin. I Wien arbetade något senare R. Donner. — I svenska kyrkor och slott finnes en mängd barockskulpturer, mestadels härörande från utländska konstnärer. Vid slottsbyggnaden på Drottningholm arbetade Nicolas Millich från Brabant, som diktallades 1669 (de nio musabilderna i slottstrappan), och bremaren B. Precht (d. 1738; åtskilliga dekorativa arbeten på Drott-

ningholm, det forna altarverket i Uppsala domkyrka, nu i Nordiska museet). Viktigare blef den konstnärsskola, som uppstod vid Stockholms slottsbyggnad, och inom hvilken skulpturens främste idkare voro fransmännen J. Ph. Bouchardon (d. 1753) och Larchevêque (d. 1778; Gustaf Vasas och Gustaf II Adolfs stoder i Stockholm). Den svenska medaljgravörskonsten stod under denna period mycket högt, representerad af svensken Karlsteep (d. 1718), schweizaren Hedlinger och svenskarna Fehrman, Ljungberger (d. 1787) m. fl. R—n. (O. G—g.)

f) Under senare delen af 1700-talet medför det återupplifvade studiet af antiken en ny strömning inom skulpturen liksom inom öfriga konstarter. Det för rokokon-konsten utmärkande sträfvandet efter behag och rörlighet börjar aflösas af sökandet efter en till sitt väsende mera plastisk stil, bildad efter klassiskt m ö n s t e r. Fransmannen Caylus och tysken Winckelmann hänvisa i konsthistoriska verk tillbaka till den grekiska skulpturen som det enda värdiga mönster att följa. Rom blir rörelsens högkvarter, och den får sina förste målsmän bland där vistande konstnärer från olika länder. De mest betydande äro svensken Sergel, fransmannen Chaudet, engelsmannen Flaxman, schweizaren Trippel, württembergaren Dannecker, dansken Wiedewelt. En mera själfständig ställning till antiksträfvandet intog fransmannen Houdon, som framför allt var en utmärkt porträttskulptör, och berlinaren G. Schadow, som i moderna statyer var långt före sin tid som realist och karakteristiker. Italienaren Canova förmedlade rokokon och klassicism, men hos dansken Thorvaldsen — den mest ansedde skulptören i Rom på sin tid — triumferade ”den rena grekiska stilen,” såväl i friskulptur som i relief. Thorvaldsen påverkade för en lång tid framåt skulpturen både i Tyskland och Danmark, delvis också i England, Amerika, Italien, Sverige, medan däremot Frankrike höll sig oberörd af hans konst, fastän visserligen ej af klassicismen.

g) Skulpturens utveckling under 1800-talet afspelar sig allra bäst och rikast i Frankrikes konst, hvilken på detta område liksom inom måleriet är den vägbrytande och ledande. Vägen går från den idealiserade och abstrakta klassiskt sköna formen till det reella, det karakteristiska och monumentala med inträngande och personligt naturstudium som grundval. Den franska skulpturens mest representativa namn under 1800-talets första hälft äro Duret (klassicist), David d'Angers, Barye (den moderna djurskulpturens förste man). Rude blir banbrytare för den moderna skulpturen i modern anda; han följes närmast af sina lärjungar Carpeaux och Frémiet. Till de senast förlutna årtiondena höra Dubois, Chapu, den typiskt parisiske Falguière, Barrias, Dalou, Mercié, Aizelin, F. M. Charpentier, Rodin, Boucher, Verlet, Bartholomé, djurskulptören Cain och andra. Inom reliefen och medaljgravryten tillkomma de allt fortfarande verksamme mästarna Chaplain, D. Dupuis, Roty, Alex. Charpentier. — Inom den samtida skulpturen har jämte Frankrike Belgien varit genombrottets land. Här äro att nämna Fraikin, de Groot, Lambeaux, Constantin Meunier (den främste bland de moderna arbetartypernas införare i den plastiska konsten, nyskapare som stilist ej minst på relieffens område), Lagae, van der Stappen, Braecke. Englands skulptur representeras efter Flaxman främst af Gibson (Canovas skola) och bland

moderna konstnärer af Thornycroft, Onslow Ford, Alfred Gilbert, Frampton. Amerika har följt de i Europa härskande riktningarna (Powers, Crawford, Ward, Saint Gaudens, Mac Monnies). I Spanien har skulpturen haft föga att säga, i Italien har den visat en stor alsterrikedom och mycken teknisk skicklighet i framställningen af realiteter, men på samma gång mycken ytlighet och tomhet. Efter Canova märkas Tenerari, Bartolini, Giovanni Dupré, Fedi, Vela, Monteverde, Barzaghi, Ximenes, Biondi m. fl. I Tyskland voro de klassiska traditionerna länge härskande. Öfvergången till moderna riktningar betecknas af namnen Schwanthaler, Rauch, L. Wagner, Rietschel, Drake, Wolff, Hähnel, Schilling, Schaper, Kalide, Kiss, Siemering, R. Begas, Adolf Hildebrand, Rueman, R. Diez, Tuailon och i Österrike Zauner (klassicist), Hellmer, Weyr, Tilgner, Zumbusch, Böhm, Strasser, medaljgravörerna Scharff och Schwartz. Ryssland hade sina klassicister (Orlovskij m. fl.), skolade i Italien, fick sin monumentalskulptör i Mikesjin och sin moderna karakteristiker i Antokolskij. Bland samtida äro att nämna Trubetskoi, porträttören Bernstamm, djurskulptören P. N. Turgenjev. Bland finska skulptörer märkas Valter Runeberg, Takanen, Stigell, Vikström, Vallengren. I Danmark följde efter Thorvaldsen Freund (som bl. a. behandlade nordiskt mytologiska ämnen), H. V. Bissen (som i sin ”landsodot” var realist), Jerichau, Stein, Saaby, V. Bissen, O. Evens, Hasselriis, Brandstrup, Bonnesen. I Norge betecknas vägen från Thorvaldsen till den mest moderna ståndpunkt af namnen Michelsen, Middelthun, Bergsjön, Skeibrok, St. Sinding, Ender, Svor, Vigeland. I Sverige äro Göthe och Byström att räkna till den klassiska skolan, Fogelberg behandlade äfven nordiskt mytiskt motiv och sökte i sina historiska porträttstatyer en modern hållning. Qvarnström, Molin, Kjellberg, Alex. Carlsson beteckna öfvergången till den moderna svenska skulpturen, hvilken representativa namn äro Björjeson, Hasselberg, Fallstedt, Brambeck, T. Lundberg, G. Lindberg, Kr. Eriksson, Jerndahl, Milles, medaljgravörerna A. och E. Lindberg m. fl.

Polykrom skulptur — som åstadkommes antingen genom att bilderna målas eller genom att de hop-sättas af olika material, exempelvis af marmorsorter i olika ton, af marmor och brons, brons och elfenben, onyx, emalj eller andra sammansättningar — har på senare tid blifvit ganska omtyckt och har blifvit öfverd med framgång, i synnerhet af franska konstnärer: Cordier, Gérôme, Ferrary, Th. Rivière, Jean Carriès. I Tyskland har skulptur i färger blifvit idkad af Maisson, Max Klinger, R. Diez m. fl. G—g N.

Litt.: Bernoulli, ”Römische ikonographie” (1882—94), Bode, ”Geschichte der deutschen plastik” (1885) och ”Ital. bildhauer der renaissance” (1887), Brunn-Bruckmann, ”Denkmäler griech. und röm. skulptur” (1888—90), Cicognara, ”Storia della scultura in Italia” (1813—18), Collignon, ”Geschichte der griech. plastik” (1895—98), Gonse, ”La sculpture française” (1895), R. Grail, ”Beiträge zur geschichte der dekorativen skulptur in den Niederlanden” (1889), Grünwedel, ”Buddhistische kunst in Indien” (2:a uppl. 1900), Heilungen, ”Über deutsche plastik” (1901), Händke, ”Studien zur geschichte der span. plastik” (1900), Stan. Lami, ”Dictionnaire des sculpteurs” (1898),

En indiansk bildskrift, innehållande en trolldång. (Se art. Bildskrift.)

Lange, "Billedkunst" (1884, på tyska 1904), Lübke, "Geschichte der plastik" (3:e uppl. 1880), Iaspéro, "Archéologie égyptienne" (1887, på tyska 1890), Oppert, "Grundzüge der assyr. kunst" (1872), Overbeck, "Geschichte der griech. plastik" (4:e uppl. 1892—94), Perrot och Chipiez, "Histoire de l'art dans l'antiquité" (1882), Reber och Bayersorfer, "Klassischer skulpturenschatz" (1896—1900), K. E. Schmidt, "Französische skulptur und architektur", Schreiber, "Alexandrinische toreutik". 1894, A. Schultz, "Deutsche skulpturen der neuzeit" (1900 ff.), Scott, "British school of sculpture" (1872), Zimmermann, "Oberital. plastik im mittelalter" (1897), samt allmänna konsthistorier, såsom Nybel, "Weltgeschichte der kunst" (2:a uppl. 1903), Maurin, "Konsthistoria" (2:a uppl. 1901), och Norrensvan, "Bildkonsten" (1903).

De till art. Bildhuggarkonst hörande planschererna sammanställas till jämförelse åtskilliga för de olika perioderna karakteristiska skulpturarbeten. Dessutom finnes i Nordisk familjebok en mängd afbildningar af berömda bildhuggariarbeten, i samband dels med översikter af särskilda länders konsthistoriska utveckling, dels med special-artiklar.

Bildligt uttryck, språkv. Se Bild.

Bildmikroskop. Se Mikroskop.

Bildnings-cirkel, namn på föreningar, hvilka vid midten af 1800-talet bildades i syfte att hos medlemmarna väcka och underhålla intresset för bildande sysselsättningar samt bringa arbetaren i beröring med senare personer ur andra samhällsklasser. Den första bildningscirkeln i Sverige upprättades 1845 i Stockholm. Med denna till mönster upprättades under senare hälften af 1840-talet dylika föreningar åtskilliga landsortsstäder. Den sista, bildningscirkeln i Karlskrona, upphörde 1877.

Bildningsläge, språkv. Se Kontaktsläge.

Bildningslära, språkv. Se Kompositum.

Bildningsväfnad, bot. Se Meristem.

Bildningsvärme, kem. Se Termokemi.

Bildpunkt, fys. Se Lins.

Bildrim. Se Bildverser.

Bildskrift är den form af skrift (se d. o.), i hvilken genom bilder betecknas föreställningar, begrepp och deras kombinationer, hela händelseförlopp o. d. Bilden eller bilderna i denna skrift ses således icke att vara afbildningar, tafflor, illustrationer i och för sig, att framkalla en konstverkan af något slag, utan tjäna till att beteckna och därmed förmedla föreställningarna o. s. v. Bilderna kunna till vilja vara ett troget uttryck för det afbildade föremålet o. s. v., men behöva det icke. De äro därför oftast mera konventionella och uppräda i lika grad af schematisering, särskildt om de äro ursäktligt använda. Konventionella äro de oftast och den grad, att endast en öfverenskommen betydelse hos ett tecken är det bestämmande för hvad som med skriften afses, ej bilden själf. Endast i undantagsfall är bildskriften en taffla, så anordnad att den på samma gång är sin egen text. För att t. ex. uttrycka abstrakta begrepp är det alltid nödvändigt att bilden fattas i tropisk eller metaforisk betydelse. Den egyptiska hieroglyfskriften betecknar t. ex. bilden "gam" icke gam, utan "moder", på grund af en konvention, hvars ursprung man icke känner; det säges, emedan gamen lär vara öm emot sina ungar och följaktligen är en passande sinnebild för

moderskärleken. Bildskriften förekommer faktiskt i en mängd olika arter, som kunna sammanfattas under följande två grupper.

1. Begreppsskrift, den bildskrift, som utan förmedling af ett bestämt taladt språk uttrycker föreställningar och begrepp samt dessas förbindelser. En sådan bildskrift är hvad vi kalla ideografisk, mer eller mindre symbolisk. I denna form förekommer bildskriften rikt utvecklad särskildt i Amerika (s. k. piktografi). På trädens bark, på afskalade trädstammar eller släta klippväggar ristade indianen till underrättelse för andra, huru många skalpar han vunnit, hvart han ämnar sig, huru många dagar förflutit, sedan han lämnade sin vigväm o. s. v. Därvid använder han i rikt mått symboliska tecken; så betecknar t. ex. pil och bäge i kors "krig", eller att krig utbrutit, sol "ljus", öga "syn", eld "läger" o. s. v. Bland Nord-Amerikas indianstammar har man också funnit omfångsrika, på klippor inristade inskrifter i mer eller mindre symboliska bildtecken, mer eller mindre stiliserade och schematiserade. En särskild art af bildskrift äro de med ett slags hemliga tecken försedda bilder, som af medicinmän och besvärjare användas i sammanhang med reciterande af trollsånger och besvärjelser, så att till hvarje strof hör en (vanligen målad) bild, *kekinovin* (se den färglagda planschen). — Även i Mexico och Central-Amerika, liksom i Syd-Amerika, förekommo liknande bildskriftssystem. På djurhudar, siden och aloepapper äfvensom på klippväggar nedskrefvo mexikanerna heliga texter, historiska berättelser o. s. v. Bilderna äro ofta — liksom i de egentliga hieroglyfiska systemen — åtföljda af tecken med bestämda ljudvärden, således ansatser till skrift i egentlig mening. Om den amerikanska bildskriften se vidare G. Mallory, "Sign language among north american indians", och E. S. Holden, "Studies in central american picture writing" (båda i "Annual report of the bureau of ethnology", utg. af Smithsonian institution, 1879—80), samt Kingsborough, "Antiquities of Mexico". bd I, och de senare årgångarna t. ex. af tidskriften "Globus". — En bildskrift af förevarande art äro sannolikt de svenska hållristningarna (se d. o.). Moderna rester eller nybildningar af hithörande slag äro t. ex. ett kors, ett ankare och ett hjärta för beteckning af "tron, hoppet och kärleken", eller en hand med utsträckt pekfinger, som säger så mycket som "där går vägen till —".

2. Äfven såsom talskrift, d. v. s. skrift i vanlig användning, användas bilder. I detta fall beteckna bilderna ej närmast begrepp o. s. v., utan ord, ljudkomplexer och ljud i ett visst bestämt språk, alldes som hvarje annan talskrift, t. ex. kilskriften (se d. o.). Hit hör i främsta rummet den, egyptiska och hittitiska hieroglyfskriften (se d. o.), om denna också till en del är bildskrift i egentlig mening. Hieroglyftecknet, d. v. s. bilden, var i regeln så beteckning för ett bestämt ord, en bestämd ljudförbindelse eller ett bestämt ljud. Liksom ur den egyptiska hieroglyfskriften småningom den kursiva hieratiska och slutligen den demotiska skriften utvecklade sig, så torde i allmänhet talskriftssystemen uppkommit genom en alltmär kursiv användning af ursprunglig bildskrift. — En särskild art af bildskrift är t. ex. det för vetenskapligt ändamål (för att åskådliggöra ljudens bild-

ningssätt af talverktygen) af Bell uppgjorda "Visible speech"-alfabetet. — Jfr Bensen, "Hieroglyphen und buchstaben" (1860), Wuttke, "Geschichte der schrift und des schrifttums" (1872), och Is. Taylor, "The alphabet" (1882). K. F. J.

Bildsnideri, den gren af bildhuggarkonsten, som till material bejånar sig af elfenben, trä och dylika mindre hårda ämnen och såsom verktyg nyttjar kniven i st. f. mejslen och hammaren. Denna konst, i synnerhet elfenbenssnideriet, räknar mycket höga anor och fick särskildt inom den grekiska plastiken en storartad användning (jfr Kryselefantinen). Konsten att skära figurer i trä blomstrade under senare delen af medeltiden, särdeles i Tyskland och Nederländerna. I dessa länders gamla kyrkor och byggnader påträffar man ännu arbeten af denna art, hvilka ega högt konstvärde — äfven våra gamla kyrkor och statens historiska museum ha att uppvisa utmärkta sådana, till stor del utförda i Nederländerna. Bland mästarna i bildsnideri må nämnas Giov. Barile (som lefde i Florens under förra hälften af 1500-talet), B. Beham, Brüggemann, Dürer, A. Kraft, Riemenschneider och Veit Stoss. — Numera tjänar bildsnideriet hufvudsakligen dekorativa ändamål. Bergsborna i Norge samt i åtskilliga trakter af Schweiz och Tyrolen ega en högst ovanlig färdighet i denna konstart. (O. G.—g.)

Bildstod l. **Stod**, **Staty**, en fristående plastisk framställning af människogestalten i hel figur, stående (fr. *statue pédestre*), liggande, till häst (ryttarstod, fr. *statue équestre*) o. s. v. En bildstod, som mycket öfverstiger den naturliga storleken, kallas kolossal eller monumental; en, som i betydlig mån understiger densamma, kallas statyett. Bildstoden är att skilja från bysten (brösthilden), som framställer endast personens hufvud, hals, skuldror och en del af bröstet, samt från hermen, som framställer endast hufvudet, hvilket medelst en till hals utbildad öfvergångslem är satt på en nedåt afsmalnande pelare. — Såsom ett slags bildstod kan man betrakta äfven atlanten och karyatiden, hvilka likväl uteslutande förekomma i förbindelse med arkitektur. (O. G.—g.)

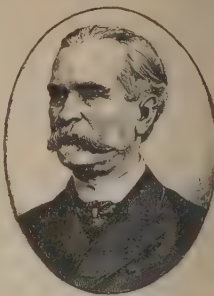
Bildstomare. Se Bilddyrkan.

Bildstrider. Se Bilddyrkan.

Bildt, svensk adlig och friherrlig ätt, som härstammar från Danmark. Ätten var under flera generationer bosatt i Bohus län, där Morlanda var dess sätesgård. En Knut B. blef 1664, efter Bohus läns öfverlåtelse till Sverige, naturaliserad som svensk adelsman. En gren af ätten fick 1864 friherrlig värdighet (se nedan).

1. Didrik Anders Gillis B., militär, ämbetsman, politiker, f. 16 okt. 1820 i Göteborg, intogs 1833 å krigsakademien på Karlberg samt blef 1837 underlöjtnant och — sedan han 1842 slutat sin kurs på Marieberg — 1846 löjtnant vid Göta artilleri-regemente. 1848 blef han artilleristabsofficer, 1851 adjutant hos konung Oskar I och 1854 chef för artilleri-staben äfvensom major i artilleriet, i hvilket han 1856 befordrades till öfverstelöjtnant. Vid denna tid var dåv. kronprinsen Karl chef för artilleriet. Mellan honom och B., hans närmaste underordnade, uppstod en vänskap, som efter 1857, då kronprinsen öfvertog regeringen, gaf sig uttryck i snabbt på hvarandra följande befordringar. B. blef sålunda 1857 major på stat vid

Svea artilleri-regemente, 1858 öfverste i artilleriet samt landshöfding och militärbefälhafvare på Gottland, 1859 generalmajor och konungens förste adjutant samt 1862 öfverståthållare i Stockholm. 1864 upphöjdes han i friherrligt stånd. 1874 utnämndes han till envoyé i Berlin samt ackrediterades i samma egenskap jämväl vid hofven i Dresden 1875 och Karlsruhe 1881. Under tiden avancerade han 1875 till generallöjtnant. Utnämnd till riksmarskalk 1886, lämnade B. sina envoyéposter.

Redan 1847 började B. sin riksdagsmannabana och gjorde sig snart känd som en af riddarhusets mera betydande talare. Under den gamla representationen omfattade hans riksdagsarbete hufvudsakligen anslagsfrågor, och han var en framstående ledamot af statsutskottet. 1865 yttrade han sig till förmån för representationsreformen, och hans ord torde, i följd af den ställning han intog till konungen, haiva utöfvat ett icke obetydligt inflytande på de trehågsne. 1867—74 representerade han Stockholm i första kammaren och deltog därunder bl. a. i diskussionerna om åtskilliga järnvägsfrågor. Därjämte egnade han sig med iver åt försvarsfrågans behandling samt yttrade sig varmt till försvar för den gifta kvinnans eganderätt och främmande trosbekännarens rättighet att användas i rikets tjänst och väljas till riksdagsmän. B. var 1861 ordförande i landtförsvarskommittén och 1865 ledamot af den s. k. unionskommittén.

När efter valen till andra kammaren 1887 protektionisternaingo majoritet inom riksdagen, förmodades B., som dock under sin tidigare riksdagsmannabana förklarar sig emot lifsmedelstullar, att, efter O. R. Themptanders afgång, åtaga sig bildandet af ett kabinet, och 6 febr. 1888 trädde han såsom statsminister i spetsen för en ministär, som delvis bestod af frihandelsvänliga element (Ehrensward, Bergström, Krusenstierna, Lovén) och sålunda kunde anses utgöra ett bevis för uppriktigheten af B:s försäkran, att hans mål såsom statsminister var "försoning och samhällsfrid". Men redan på hösten s. å. afgick Bergström, och 12 okt. 1889 lämnade B. sin post, följd af Krusenstierna och Lovén. Sedermera inskränkte sig hans politiska verksamhet till första kammaren, där han 1887—93 ånyo var representant för Stockholms stad. 1887, en del af 1888 samt 1890—93 var han ledamot af talmanskonferensen. Han afled i Stockholm 22 okt. 1894.

2. Karl Nils Daniel B., den föregående son, friherre, diplomat, historisk författare, f. 15 mars 1850 i Stockholm, blef student i Uppsala 1866 och juris kandidat 1870 samt inträdde s. å. på den diplomatiska banan. Han var legationssekreterare 1877—83 i Washington och 1884 i Wien, blef sistnämnda år kansliråd i utrikesdepartementet och 1886 kabinettssekreterare därstädes samt utnämndes till envoyé 1889 i Rom och 1902 i London. B., som åtnjuter ett synnerligen stort anseende som diplomat, var de förenade rikenas representant vid fredskonferensen

Haag 1899 samt ledamot af och ordförande i 1902 års unionella konsulatkommitté. Vistelsen i Italien nyttjade B. till forskningar i arkiven, särskildt rörande Sverige, och frukter af dessa föregångna i bl. a. S. *Birgittas relikier i Rom* (i Vitt. akad:s månadsblad 1893), S. *Birgittas hospital och den svenska kolonien i Rom under 1600-talet* (i "Hist. idskr.", XV, 1895), *Drottning Kristinas sista dagar* (1898), *Christine de Suède et le cardinal Azzolino. Lettres inédites 1666—1668* (Paris 1899); hans mest betydande arbete, en viktig källa till Kristinas historia genom den där för första gången offentliggjorda brevväxlingen mellan henne och hennes förtrogne, Azzolino, och betydelsefullt äfven genom B:s framställning af Kristinas person och lif efter tronafsälgelsen till år 1668, samt *Svenska rinnen och märken i Rom* (1902). B. har dessutom utgäffat *Anteckningar från Italien af en svensk diplomat* (1896) och *The conclave of Clement X* i "Proceedings of the British academy", 1904). B. skarp iakttagelseförmåga, ett spirituellt framställningssätt och en elegant språkförmåga, vare sig han egagnar sig af modersmålet eller friskan, skaffade B. snart en rangplats bland våra prosaöfversättare, och 1901 invaldes han (efter H. Forssell) i Svenska akademien, där han s. å. höll sitt *Inträdestal* (Sv. akad:s handl. efter 1886, del XVI, 1902). B. blef 1899 lön. hedersdoktor i Uppsala och 1900 hedersledamot af Vitt. hist. o. ant. akad. J. Th. W.

B. Knut Gillis B., den föregående broder, militär, f. 13 juli 1854, blef från kadett vid rigsskolan 1871 underlöjtnant vid lifregementets dragoner och steg där 1875 till löjtnant. Efter att ha haft genomgått krigsakademien i Berlin förutades han 1880 till generalstab, där han 1883 blef kapten och 1891 major. Från 1883 till 1892 har han lärare vid krigshögskolan och utgaf 1885 en öfversikt af *Härordningslärans grunddrag*. 1893 befriadtades B. såsom öfverstelöjtnant till Smålands ussurregemente, där han 1896 blef öfverste och chef, och 1902 blef han öfverste och sekundchef vid lifregementets dragoner. 1904 utnämndes han till generalmajor och generalintendent. Sedan 1883 har han tillhört kronprinsens stab, och sedan 1899 är han ledamot af riksdagens första kammare, vald för Norrbottens län. 1891 blef han ledamot af Krigsv. akad.

Bildu-dalur, handelsplats vid Arnarfjord på Islands nordvästra halvö.

Bildverser 1. Bildrim (fr. *vers figurés*, ty. *Bilderreime*), verser, som vid nedskrifning eller tryckning återgifva formen af något föremål, t. ex. en aska, ett klot o. s. v. Detta slags verskonst uppkom af Simmias från Rhodos (omkr. 324 f. Kr.) och utövades af både grekerna och romarna under en period af poesiens förfall. Vi ega från denna tid poem i form af bilar, vingar, altaren, Pans flöjtspel o. d. I Frankrike skrefvos sådana verser af L. a. Rabelais (i "Pantagruel"), i Tyskland af Egnitzorden. I svensk litteratur finnas bildverser t. bl. a. Lucidor, Runius och Fröding.

Bildögon. Se Öga.

Bileam (i nya testamentet Balaam), Beors son, en Petor vid Eufkrat, var en profet, som af moabernas konung Balak uppmanades att förbanna de Palestina inträngande israeliterna. B., som tvenne gånger nekade att följa uppmaningen, åtydde slutligen sin konungs uppfördran och begaf sig på väg

till Balak. Därunder uppenbarade sig Herrens ängel för honom, hvilket han likväl icke varseblef, förrän den åsna ("Bileams åsna"), på hvilken han red, talat till honom. Ängeln befälde honom då att icke tala något annat, än hvad Herren sade honom. När B. därefter kommit till Balak och denne anställde offer, välsignade han trenne gånger Israels barn i stället för att förbanna dem. Berättelserna om B. äro i alla fall äldre än de två äldsta källorna i Pentateuken, ty båda synas ha förefunnit och upptagit de profetior, som ansågos härröra från B. 4 Mos. 23 synes tillhöra Elohisten, kap. 24 däremot Jehovisten. Enligt Präst-kodex var B. en midjanit, som förförde Israel till afguder och därför blef dödad (4 Mos. 31: 8, 16). I nya testamentet (2 Petri 2: 15, Judas' bref v. 11, Uppb. 2: 14), där en ännu mer utvecklad tradition om B. synes vara förutsatt, är han en typisk representant för villolärarnas förföringskonster och vinstbegär. — B. var äfven namnet på en levitstad i Manasse (1 Krön. 6: 70). E. S.-e.

Biledjik, ort i Mindre Asien, vid Kara-su, en biflod till Sakaria, med 800 hus och omkr. 10,500 inv., hälften turkar och hälften armenier. Silkesodling och silkespinnerier samt vinodling. Station på järnbanan Skutari-Eskisjer. Det gamla slottet eröfrades af turkarna 1299 och var deras första eröfring i det grekiska kejsarriket.

Biled ul-dsjerid. Se Bilad el-dsjerid.

Bilek, befäst stad i Hercegovina, vid gränsen till Montenegro. Omkr. 500 inv. Försvarverket hafva på senare tid förstärkts. L. W. son M.

Bilguer [bi'lger], Paul Rudolf von, tysk schackspeltare, f. 1815, d. 1840, trädde först i preussisk krigstjänst, men tog afsked, lefde sedan uteslutande för schackspelet och skönlitteraturen. Han utvecklade mycken styrka i beräkningen, och efter hans utkast fullbordades den viktiga *Handbuch des schachspiels* (7:e uppl. 1891).

Biliär (af lat. *bilis*, galla), som har afseende på gallan.

Bilicyanin. Se Gallfärgämnen.

Bilifulvin. Se Gallfärgämnen.

Bilifuscin. Se Gallfärgämnen.

Bilin, stad i Böhmen, kretsen Dux, 7 km. från Teplitz, vid floden Bieła. 7,871 inv. (1900). Tillhör sedan 1464 furstarna af Lobkowitz. Mest bekant är B. för sitt mineralvatten (se Bilin-vatten).

Bilinervatten. Se Bilin-vatten.

Bilingval, Bilingvial 1. Bilingvialtisk (af lat. *bis*, två gånger, och *lingua*, tunga, språk), dubbeltungad; som talar två språk.

Bi-linjer 1. Hjälp-linjer, *mus.*, de korta streck, som dragas tvärs igenom de noter, hvilka skrida öfver eller under femlinje-systemets tonområde.

Bil'nski, Leon, ritter von, österrikisk national-ekonom och politiker, f. 1846 i Galizien, blef 1868 docent och 1874 ordinarie professor i national-ekonomi vid Lembergs universitet. 1875 invaldes han i galiziska hushållningssällskapets centralkommitté; 1878 blef han ledamot af Galiziens landtdag och invaldes 1883 i österrikiska "riksrådet" (riksdagen). Efter att sedan 1892 ha varit president i generaldirektionen öfver statens järnvägar, satt han i två år (1895—97) såsom finansminister i greve Badenis kabinett och blef 1900 guvernör för österrikisk-

ungerska nationalbanken samt 1901 medlem af herrehuset. B. har författat flera betydande arbeten, särskildt i finansvetenskap, dels på polska och dels på tyska. (E. Hkr.)

Bilin-språket. Se Hamitiska språk.

Bilin-vatten (Biliner-vatten), *farm.*, ett alkaliskt mineralvatten ur Josefskällan vid staden Bilin i Böhmen. Detta vatten har samma hufvudbeståndsdelar, kolsyradt och svavelsyradt natron samt koksalt, som karlsbad- och marienbadvatten, fastän i mindre mängder och i andra proportioner samt innehåller dessutom salter af kali, lithion, kalk, magnesia, lerjord och järn. I fråga om hufvudbeståndsdelarnas verkan se under Karlsbad. Denna är hos bilinvattnet svagare än hos de båda andra källornas vatten, hvarjämte hos det förstnämnda det kolsyrade saltets verkan är mest framträdande, det svavelsyradas af mindre betydelse. För medicinskt ändamål användes bilinvattnet numera sällan; däremot nyttjas det, i synnerhet det konstgjorda, såsom läskedryck. S. J.—n.

Biliprasin. Se Gallfärgämnen.

Bilirubin. Se Gallfärgämnen.

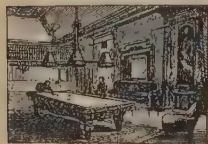
Bilis (lat.), galla.

Biliton. Se Billiton.

Biliverdin. Se Gallfärgämnen.

Biliös (af lat. *bilis*, galla), gallsjuk, gallsprängd.

Biljard (fr. *billard*, af *bille*, stenkula, billjardboll), dels ett spel med elastiska elfenbenskuler ("bollar") på ett särskildt därtill inrättadt massivt bord; dels själfva detta bord med eller utan tillbehör; dels lokalen, hvori spelet idkas. Spelbordet ("biljardbadden") består af en på stadiga fötter hvilande rektangulär skifva (taffeln), som ligger fullständigt vågrätt och är försedd med en elastiskt stoppad karm, vallen, samt öfverdragen med stramt sittande (grönt) kläde. Underlaget är ofta en tunn skifva af marmor eller, ännu bättre, af skiffer. Tre punkter, som dela biljardens längdmittlinje i fyra lika delar, äro belagda med småplattor ("prickar"); den öfre och nedre af dessa kallas carambole-platser. Biljardbordet delas i fyra lika stora "kvarter" af tre linjer, som tänkas dragna genom prickarna vinke rätt mot vallens långsidor. De i Sverige och England

Fransk biljard.

mest brukliga biljarderna äro försedda med sex hål vid vallen (i de fyra hörnen och vid långsidornas midtpunkt), och hålen föra ned till påsar (buser) eller till en under biljardens befintliga låda, hvori de "gjorda" bollarna falla ned. I andra länder däremot, såsom Frankrike och

numera äfven Tyskland, begagnas nästan blott carambolage-biljarder, hvilka äro utan hål. Biljardens elfenbensbollar äro $5\frac{1}{2}$ —7 cm. i genomskärning och svarfvade af bästa homodena material. Till att sätta dem i rörelse medelst stöt begagnar hvarje spelare en kö, en lång, afsmalnande, på spetsytan läderbeklädd och kridat käpp, som i tjockändan är tung. Spelaren för med den slutna högra handen sin kö, hvars smälände under siktningen får stöd i en "bock" (rännan mellan den fritt hållna vänstra tummen och flata handen, medan handlofven och fingerspetsarna hvilat på biljardduken). Ligger

bollen långt borta, kan man få stödjä kön i den s. k. "fiolen", en på änden af en lång käpp fast klots med urholkningar. Eller ock stöter man i dylika fall med köns tjockände, glidande på klädet (*turné-stöt*), eller ock med fri hand så som vid spjutkastning, utan stöd för kön (*pistolet*).

Bollarnas rörelse sker enligt lagarna för fasta elastiska kroppars stöt. I hvarje enskildt fall betingas bollens rörelse dels af stötens beskaffenhet, dels af den inverkan bollen rörer af de elastiska vallarna och af andra bollar, som den kommer i beröring med. I dessa afseenden kunna modifikationerna vara oändligt många. Det får här vara nog med att antyda det mer elementära. Bollarna rulla gemmenligen i den riktning, hvori kön förts vid stöten. Under siktnandet afmäter spelaren med ögat den punkt, som han vill med sin boll (spelbollen, "egen boll") träffa å en annan boll. (Om kön vid stöten råkär halka af bollen, säges man "kixa". Den lindrigaste ofrivilliga beröring af spelbollen med kön, s. k. *touche*, räknas som stöt.) Om kön träffar bollen på dess midtlinje uppträffar räknadt, är stöten antingen central (hvilket är det normala fallet) eller öfverstöt (använd då bollen skall efter sitt sammanträffande med en annan fortsätta att rulla i samma riktning, s. k. "etterlöpare") eller understöt ("tillbakaryckare"), hvilken ger bollen en bakåt roterande rörelse, oftast yppande sig först sedan bollen glidit framåt ett stycke. Skef stöt i sidostöt, snedstöt (på endera sidan om midtlinjen) förlänar åt bollen, förutom den framtrullande rörelsen, en egendomlig rotation kring dess egen lodräta axel. — Om en boll, som fått central stöt, träffar rakt på en annan, öfverför den sin rörelse på denna; träffar den skeft på (tacherar, "tachar", eller "kuperar", "skär") den andra, så rör sig denna vidare i riktning af den linje, som tänkes förena bägge bollarnas medelpunkter, medan den egna bollen studsar sidvart från beröringspunkten med den andra. Om den centralstötta bollen träffar vallen, studsar den därifrån under samma vinkel, som den törnat emot vallen ("afslags"-vinkeln blir lika stor som anslagsvinkeln). Snedstöt kommer däremot spelbollen att vika af från den riktning, i hvilken den skulle återstudsas efter stöt på vertikala midtlinjen; afvikningen sker åt den sida, på hvilken kön berört bollen, och kan blifva så stark, att denna återstudsas åt samma sida som den kommit ifrån (*kontraeffekt*). Genom lämplig kombinerad af hög- eller lågstöt med snedstöt kan en drivfen spelare nästan fullständigt bestämma den riktning, som spelbollen skall få efter sammanträffandet med vallen eller med en annan boll, och den riktning, som denna senare skall erhålla, äfven som vid hvilken ungefärliga punkt på biljarden bollarna skola stanna, vare sig de sammanstötta (eller motspelarens boll "göres") direkt eller efter det bollen berört vallen en gång (*dubbel*) eller två, tre gånger (*triplé*, *kvar*) o. s. v. Sådant kallas att spela "med dessein", en hufvudbetingelse för allt finare biljardspel.

På de med hål försedda, större biljarderna afses med stöten hufvudsakligen att medelst egen boll "göra" andra bollar, d. v. s. träffa dem så, att de drivas ned i något af hålen. (Undantagsvis "spränges" bollen, d. v. s. den slungas genom en kraftig stöt upp på vallen eller öfver den. Löper

gen boll själf ned i ett hål, kallas detta "förlöpare" och räknas motspelaren till godo, liksom och öfverprängning af egen boll.) Gjorda bollar antingen upptagas och användas under samma parti eller uppläggas efter spelets slut till nytt parti. Att med en stötta spelboll icke träffa någon annan kallas "miss" (att missa). Ifrågakarande spel börjar med ett en af de spelande lägger *acquit*, d. v. s. för näste mans räkning låter sin spelboll rulla till nästot ställe på biljarden eller och lägger den på bortre ricken. I vanliga fall anses partiet afslutadt, när någon af de spelande uppnått ett visst antal poäng. Bollarne i samma parti skola alltid hafva samma färg och massa. Vid stöt direkt "från hand" utspjeltning) måste spelaren "hålla biljard", d. v. s. an får ej med kropp, armar eller kö komma utanför biljardens hörn, liksom man ock alltid vid stöt måste med åtminstone ena fotspetsen stödja på golfet ("hålla golf"). *Blanche* spelas af två personer med två bollar, *karolina* (eg. *caramboline*) af två spelare med fem bollar, af hvilka två hvita ro spelbollar, två röda utläggas på carambole-platserna och en gul (karolinabollen) på midtpricken. Såde gjorda bollar och carambolage räknas som poäng i detta spel. *Guerre* (à la guerre) spelas med en röd och en vit boll af tre till nio eller än flera personer, med insats och appeller, à la bataille med sex hvita och sex röda bollar, af vilka hvardera spelaren utlägger sina sex inom var sin "kammare" eller hälft af biljarden, och i pyramid med tjuguen (eller femton) smärre, vita bollar, som utläggas tätt i pyramidform vid bortre pricken medelst en triangelformig träram, samt en röd boll, med hvilken de förra göras af plattarna, som kunna vara flera. I *asparto* (af *à se perdre*, förlöpa sig), där likaledes tjuguen vita bollar utläggas längs biljardens mittdinje i ena kammaren, räknas förlöpare den spelande själf till ock; liksom i skurremurre, hvilket spel eljest öfverensstämmer med karolina.

Carambolagespelet (fr. *carambole*), hvilket helst spelas på mindre (s. k. franska) biljardertan hål, anses förnämre. Däri begagnas två spelbollar, som utläggas på carambole-prickarna, samt en röd (caramboline) på midtpricken, och det gäller till carambolera, d. v. s. att med spelbollen vid varje stöt träffa bägge de andra, med eller utan öfvermellan inbragt dubblé o. s. v. I olikhet med fransk carambole spelas tysk och italiensk på biljardertan med hål, och äfven gjord boll räknas däri till ock. Träffar man första bollen indirekt, d. v. s. efter att först ha låtit spelbollen ta vallen, kallas detta brikollstöt. Carambolagespelet påkallar till det yttersta förmågan af konstlöshet och dessein, till spelaren vill göra större resor. En mera borgerlig art af carambolage är kägelpartiet, vari (vanligen) fem tunna käglor uppställas midt på biljarden och skola träffas af påspelad boll, dock endast "par bricole".

Biljardspelet torde ha utvecklats sig ur kulspelet och uppfunnits i Italien under 1500-talet. Det utredde sig från Frankrike på 1600- och 1700-talen samt kom på modet genom Ludvig XIV. Ända till 1789 voro köerna böjda i änden och tjockast där. I Sverige förbjöds biljardspelet på kallare och kaffe-utrymme genom k. förordning 6 okt. 1731, vid vite af 100 dal. smt för värden och 100 af hvarje spelare.

I k. m:ts ytterligare förbud emot spel och dobbel 2 aug. 1792 nämnes biljardspelet såsom "särskildt tillåtet", hvilket medgifvande dock ej lämnats i någon k. förordning.

Högst står spelet alltjämt i Frankrike. Staten har där (1871) lagt en skatt på biljarder. Allmänt finnas i de flesta europeiska länder biljarder på restauranger och kaféer samt ganska ofta i förmögnare hem. Också erbjuder spelet hälsosam kroppsrörelse, det öfvar hand och öga samt kan i viss mån verka utvecklande på det estetiska sinnet.

Litt.: Crawley, "The billiard book" (1866—75), Bennett, "Billiards" (1873), "Billardspelet" (öfr. fr. tyskan, 1888), Bogumil, "Das billardbuch. Vollständige theorie und praxis" (2:a uppl. 1895) och "Der meister im billardspiel" (8:e uppl. 1904), German, "Billardstudien" (med mer än 500 afbildningar; 2:a uppl. 1896), Achard, "Die kunst des billardspiels" (för carambolage; 8:e uppl. 1898), v. Kübel, "Das billardspiel" (1901) och den under medverkan af "biljardvärldsmästaren" H. Kerkau skrifna godköpshandledningen "Das billardspiel" (1903).

Biljardera, i biljardspel med egen boll samtidigt träffa två bredvid hvarandra liggande bollar; kasta framfötterna utåt (om hästar).

Biljett (fr. *billet*), litet bref, breffapp; inträdeskort (till teatrar, konserter, föreläsningar, föreläsningar o. s. v.); kort, som berättigar innehafvaren till resa på någon samfärdslinje (med järnvägståg, ångbåt m. m.). A bonnemangsbiljett kallas inträdeskort, som gäller för en hel serie föreställningar, konserter o. s. v. — Antikens greker och romare nyttjade som teaterbiljetter smakfulla metallpolletter med åsatt numrering eller små konstnärligt utskurna djurfremställningar o. d. Jfr Pollett.

Järnvägsbiljetter. Vid personbefordran på de svenska järnvägarna komma följande slag af biljetter till användning. 1) Enkla biljetter (se illustr. fig. 1) för färd i endast en riktning mellan tvänne stationer. 2) Tur- och returbiljetter (fig. 2) för färd fram och åter mellan samma stationer. 3) Söndags tur- och returbiljetter för färder mellan vissa stationer och med bestämda tåg på sön- och helgdagar samt vissa helgdagsaftnar. Ordet "Söndag" är påtryckt på dem. 4) Rabattbiljetter, hufvudsakligen afsedda för resor till och från möten, för hvilka nedläggning af biljettprisen blifvit resp. mötesdeltagare beviljad. 5) Månadsbiljetter för resor mellan å biljetten angifna stationer under ett visst antal hela månader. 6) Familjebiljetter (fig. 3), hvilka i allmänhet finnas inrättade endast för resor mellan mera betydande platser eller mellan dylika och å ömse sidor om dem belägna stationer, utgöras af ett häfte, innehållande 30 kuponger, och äro afsedda för familjer, hvilkas medlemmar göra jämförelsevis täta resor mellan tvänne stationer. 7) Sofvagnsbiljetter äro ett slags tilläggsbiljetter, som innehafvare af vanlig biljett till ett sofvagnar medförande tåg har att lösa, om han önskar plats i dylik vagn. 8) Prisskillnadsbiljetter äro tilläggsbiljetter, som användas, då innehafvare af biljett till blandadt tåg önskar färdas med snäll- eller persontåg, eller då resande önskar plats i högre vagnsklass än den, hvartill förut köpt biljett berätt-

Statens Jernvägar.
1:a Klass
MALMÖ
till
FLEN.
Kr. 48,10.
Alla utgifter reserörans svarstas
af järnvägsbiljetten enligt lag.

Malmö
Flen

056

Statens Jernvägar.
2:a Klass
Tur- o. Retur
STOCKHOLM Ö.-
JÖNKÖPING
Ö. Falköping till Näsby.
Gäller till kl. 12 midnatt
1446 dagen efter anslut-
dagen inberäknad.

Stockholm, Ö.
Jönköping
Falköping till Näsby.

311

Statens Jernvägar.
Familjebiljett.
Från **Östersund**
till **Brunflo**
eller tvärlin om — 30 resor.
Familjebiljetten gäller för alla i familjen
med undantag för barn under 10 år.
III. klass. Pris: 9 kr. 50 öre.

311

Skandinavisk Fribiljet
Nr. 11
Mr.
Gäller till alla järnvägar i Skandinavien
12 dagar efter utgåendet

Nr 13
Hundresbiljett
(Tur II.)
STOCKHOLM — DALARNE —
— STOCKHOLM
Gällande 45 dagar,
afslutande 14. 11. 1903.
Gäller till alla järnvägar i Skandinavien
12 dagar efter utgåendet

311

Kombinerad-biljett.
Nr. 78 Utlemningsställe
Gällande dagar (t. o. m. midnatt den
till alla ordinarie bantåg*), som medföra den vagnklass: hvar
resp. kuponger lyda
Pris: Kr. öre.
Innehafvarens
namnteckning:
Datumstämpel:
Får icke överlämnas
(se bestämmelserna)
ingen frivigt
för resgodis.

STATENS JERNVÄGAR
Nr. **FRIBILJETT**
Gäller
fr. o. m. den 1. 10. 1903.
den 19.

Sveriges Statsbanor.
Månadsbiljett
Nr 19
2:a klass å jernväg
1:a plats å ångbåt
och
Stockholm
och
Södertelge
under två månader
t. o. m. den 19.
t. o. m. den 19.
Nr. 67, 68.

Sveriges Statsbanor.
Månadsbiljett Nr 19
gällande
i 2:a klass å jernväg
eller
i 1:a plats å någon af Nya ångbåtsbota-
get Mälarens ångare "Ragnhild", "Nya
Södertelge", "Nya Mälarens" och
"Trosa".
och
Stockholm
och
Södertelge
under två månader
t. o. m. den 19.
t. o. m. den 19.
Pris: 67 kr. 50 öre
Se omständiga villkor

Samtredt.
Får icke överlämnas
SÖNDAG.
2:a klass
Tur- o. Retur
STOCKHOLM Ö.-
ESKILSTUNA, Ö.
Gäller ej i söndags
samt i resor till och
från 11 och 12 a. s. f.
11 och 12 a. s. f.
Kr. 7,20.
Söndag.
Stockholm, Ö.
Eskilstuna, Ö.
Ö. Söndag.
341

Nr 97
RETUR
Från
Till
Gäller nr 13

Statens Jernvägar.
Nr 97
Fribiljett
Klass.
Tur
Från
Till
Gäller nr 13

Olika slag af järnvägsbiljetter, 4—8 i förminskad skala, 10 mycket förminskad.

tigar. 9) Extratågsbiljetter gälla för färd med extratåg. 10) Truppbiljetter kallas biljetter, som mot de i den s. k. trupptaxan fastställda afgifterna utlämnas för befördran af armén eller flottan tillhörig personal eller af arbetare vid statens järnvägsbyggnader, äfvensom — enligt särskilda bestämmelser — af vissa andra personer. 11) Kombinerade biljetter (fig. 4) utgöras af hufven, innehållande fränkijbara kuponger för de sträckor, för resa öfver hvilka biljetten gäller. 12) Fasta rundresebiljetter (fig. 7) beämnas biljetter i bokform, gällande för vissa ländrurer. 13) Turistbiljetter äro biljetthäften, som med järnvägsstyrelsens medgifvande utfärdas af ett antal in- och utländska resebyråer. 14) Fri-biljetter, hvilka utställas åt personer, som äro berättigade till afgiftsfria resor, äro af följande slag: a) *skandinaviska fribiljetter* (fig. 6), som äro tillkomna på grund af öfverenskommelse mellan statsbanorna i Sverige, Norge och Danmark äfvensom de flesta enskilda järnvägar i dessa länder samt berättiga de personer, å hvilkas namn de lyda, till fri resa på hvilken plats som helst med alla bantåg och ångbåtar på de linjer, hvilka lyda under i öfverenskommelsen deltagande förvaltningar; b) *fribiljetter för resa å statens järnvägar*, hvilka äro stående (fig. 8), för resor å större eller mindre del af statsbanorna under hela året eller del däraf, *tillfälliga* (fig. 10), för allenast en resa, och s. k. *hushållsbiljetter*, älsedda att användas för ordinarie personalsens familjemedlemmar och tjänare eller vid transport af vissa förnödenheter för denna personals eget behof; c) *fribiljetter för resa i samtrafik* å statens och enskilda svenska järnvägar. Priset på de under 3—6 och 10—12 omnämnda biljetterna är i mer eller mindre äsentlig mån lägre än priset enligt allmänna taxan. (Rörande biljettpreis i öfrigt hänvisas till artikeln om järnvägar.) Vid ett eventuellt införande vid de svenska statsbanorna af en s. k. zontaxa för beräkning af afgifterna för personbefordran skulle säkerligen de under 2—4, 6, 11 och 12 angifna biljettslagen icke längre komma att användas vid dessa banor. Förutom öfvan anförda biljettyper, hvilka vanligen äfsytas med benämningen "järnvägsbiljetter", begagnas vid de svenska järnvägarerna ännu några andra biljettslag, såsom biljetter för resgods-öfvervikt, för befordran af levande djur, åkdon, båtar och lik, för tillträde till plattformen på vissa stationer samt för rätt att till fots tillryggelägga en större eller mindre sträcka af järnvägslinjen (s. k. gångbiljetter). Hvad järnvägsbiljetters yttre beträffar, äro de antingen af papp (pappbiljetter, efter den engelske uppfinnaren kallade Edmondsonska biljetter), af kartong eller vanligt papper och till färgen i regel för resa i I klass gula, i II klass gröna och i III klass bruna. Biljett, som berättigar till resa med snäll- eller persontåg, är påtryckt ett rött streck + densammas längdriktning. Den genom ett snedt, svart streck å vissa biljetter betecknade delen är afsedd att fränkijlas, då biljetten säljes såsom barnbiljett. Af konduktörerna å tåget viseras biljetterna och göras (med undantag dock för månadsbiljetter och stående fribiljetter) genom klipp med biljettängen odugliga till förnyadt användande samt insamlas för att sedermera insändas till vederbörande kontrollkontor.

A. d' A.

Biljettera, hand., förse handelsvaror med små lap-

par, där i hemliga tecken finnes angifvet pris m. m.

Biljettör, biljettförsäljare.

Bill (af lat. *bulia*, mlat. äfven *bulia*, sigill, sigill-behängd skrift), en i laga form uppsatt skrift (handling). Inom engelska och amerikanska parlaments- och rättsväsendet har detta ord en vidsträckt användning. Särskildt märkas 1) *Bill in parliament*, ett i skrift affattadt lagförslag, som framläggas i ettdera af det engelska parlamentets båda "hus" och hvilket, sedan det antagits i dem båda och fått kunglig bekräftelse, blir lag (*act of parliament*). En bill kallas *public*, om därmed äises stiftandet af en lag, som intresserar samhället i dess helhet; i så fall framläggas den vanligen af ministären och motsvarar det svenska "proposition". *Private bills* äro sådana, som medföra ingrepp i den enskildes rättssfär, såsom tillätselse till expropriationer till att bygga järnvägar, till skilsmässa i äktenskapet o. s. v., och kunna väckas af hvilken ledamot som helst af hvardera huset; de motsvara mera det svenska "motion". En bill undergår vanligen tre s. k. "läsningar". Den första möter sällan några invändningar; vid den andra komma hufvudpunkterna under behandling, hvarpå billen antingen genast förkastas eller remitteras till en "kommitté". Denna är vanligen intet utskott, utan består af hela huset (huset "förvandlar sig till kommitté"), talmannens (*speaker*) plats intages af en särskildt utsedd *chairman* (ordförande), och diskussionen, som nu rör sig kring billens detaljer, är mera otvungen, i det att ledamöterna få begära ordet, så ofta de vilja. När diskussionen är slut, upplöses "kommittén", talmannen sätter sig åter i sin stol, och *chairman* föredrager nu billen, som vore huset okunnigt om diskussionens utgång. Huset kan, om det så vill, flera gånger remittera billen till utskott eller allmän kommitté. Ett särskildt utskott tillsättes ofta, om saken är af särskild teknisk natur, men dess betänkande behandlas dock alltid i en kommitté af hela huset före tredje läsningen. Har en bill genomgått tredje läsningen, antages den i de flesta fall utan opposition, hvarefter den öfversändes till det andra huset för att undergå en likadan behandling. Biller, som gått igenom bägge husen, få alltid sanktion af regenten. — 2) *Bill of rights*, egentl. sammanfatningen af de fri- och rättigheter, på hvilka ett folk yrkar, är namnet företrädesvis på den urkund, som uppsattes af den utomordentliga riksförsamling (*the convention*), som hölls under engelska revolutionen 1688—89. Urkunden innehåller en förklaring öfver anledningarna till revolutionen och Jakob II:s upphörande med regeringen; den uppräknar i 13 artiklar de fri- och rättigheter, på hvilka den kullkastade styrelsen väldfört sig och på hvilka det engelska folket gjorde anspråk, samt framhåller i synnerhet konungens oförmåga att upphäva eller gifva dispens från lagarna; vidare är den en successions-ordning för det till tronen kallade oranska huset (Wilhelm III och Maria), och slutligen stadgar den lydelsen af vissa edor. — I Amerika inledas de särskilda staternas grundlagar mestadels med en "bill of rights". J. Th. W. (H. A.—n.)

Bill, landtr., den flata, skärade spetsen på en plog (se d. o.) samt den utplattade spetsen på tunga harfvars pinnar.

Billardiära, bot. Se *Pittosporaceae*.

Billaud-Varenne [bijå-varä'n'n], Jean Nico-

las, fransk revolutionsman, f. 1756 i La Rochelle, blef vid unga år munk och lärare vid oratorianernas skola i Juilly. Han utträdde 1785 ur oratorianernas munkorden och begaf sig till Paris, där han egenade sig åt advokatyrket. Vid revolutionens utbrott utgaf han några häftiga partiskrifter och slöt sig till jakobinerna. Såsom medlem af den nya kommunalstyrelsen för Paris var han en bland dem, som anordnade september-morden 1792. Strax därefter valdes han af staden Paris till ledamot af konventet, där han blef en af jakobinska partiets ledare. I konventet yrkade han, att konungen skulle afträttas inom tjugufyra timmar, samt bidrog väsentligen till girondisternas störtande och införandet af skräckregeringen. På hans förslag blefvo hertigen af Orléans, drottningen och en mängd andra offer förda inför revolutionstribunalet. Han valdes 6 september 1793 till medlem af välfärdsutskottet. Såsom sådan utförde han en feberaktig verksamhet, bekämpade energiskt hebertisterna och dantonisterna samt bidrog kraftigt till Robespierres störtande. Kort efter den sistnämndes afrättning måste emellertid B. utträda ur välfärdsutskottet (augusti 1794). Senare ställdes han till rätta inför konventet och dömdes 1 april 1795 till deportation till Guyana. Där fick han stanna till 1816, då han begaf sig till New York; men illa mottagen där, slog han sig ned på Haiti, hvarest han dog 1819. Han har i flere smärre skrifter försvarat sina jakobinska grundsatser, som han förblef orubbligt trogen ända till slutet af sitt lif.

E. W.

Billault [bijå], Auguste Adolphe Marie, fransk statsman, f. 1805, d. 1863, var en i Nantes mycket anlitad advokat, då han 1837 invaldes i deputeradekammaren. Där slöt han sig i början till Thiers, i hvars ministär han 1840 inträdde såsom understatssekreterare. Sedan denna ministär några månader därefter blifvit störtad, blef B. advokat i Paris och uppträdde sedermera som oppositionsman i deputeradekammaren. Efter revolutionen 1848 slöt han sig i nationalförsamlingen till de moderata demokraterna, men röstade likväl för orleanska husets förvisning och emot tvåkammarsystemet. Genom sin lutning åt vänstern kom han i ogunst hos de makttagande, men utnämndes efter statskuppen 2 dec. 1851 till president i lagstiftande kåren och blef såsom sådan ett af hufvud-verktygen för kejsardömets befastande. 1854 blef han senator, och 1854—60 var han med ett kort afbrott inrikesminister. 1860 blef han minister utan portfölj och försvarade som sådan med stor skicklighet inom lagstiftande kåren kejsar Napoleons politik. 1863 blef han statsminister (*ministre d'état*). Han efterlämnade några litterära arbeten, hvilka utgäfvos efter hans död.

Bilberg, Johan, biskop. Se **Bilberg**.

Bilberg. 1. Gustaf Johan B., ämbetsman, naturhistoriker, f. 1772, afade 1790 juridisk examen i Lund, utnämndes 1798 till landskamrerare i Visby

och begaf sig 1808 till Stockholm, där han 1812 blef kammarrättsråd, från hvilken befattning han tog afsked 1837. Död 1844. En stor del af sin tid använde B. till naturvetenskapliga forskningar, men hann dock ej öfver diletantens ståndpunkt. Han inlade emellertid stor förtjänst genom utgifvandet af några delar af det dyrbara planschverket *Svensk botanik* (bd 7—9: 1—3, 1812—22), som han inköpt af Palmstruchs arvingar och hvars fortsättning ombesörjdes af Vetenskapsakademien. Han utgaf därjämte bl. a. *Ekonomisk botanik* (1815—16; endast två häften utkommo) och *Svensk zoologie* (1806—09, sluth. 1825). B. var äfven stiftare af det "Linnéska samfundet" i Stockholm, hvilket likväl, emedan dess upphofsman var föga uppburen af de egentliga vetenskapsmännen, upplöstes efter några års tillvaro. Han var medlem af flera lärda sällskap, bl. a. af Vet. akad. (från 1817). (T. K.)

2. Johan Peter af B., den föregående broder, ämbetsman, f. 1776, blef student i Lund 1788, anställdes i krigskollegium 1794 samt blef 1808 kammarråd och öfverkrigskommissarie. Såsom svensk general-intendent 1813 och 1814, under kriget i Tyskland, tillskyndade han staten en stor vinst, i det han förmedlade de allierade att med omkr. 2,250,000 kr. nedsätta sina anspråk på ersättning för de rekvisitioner, som svenskarna gjort under kriget. Därför erhöll han af rikets ständer 15,000 kr. i belöning. B. blef 1817 vice president och 1836 president i kammarrätten; 1826 erhöll han adlig värdighet. Från sina ämbeten tog han afsked 1841 och bodde därefter på Hinderstorp i Västergötland, där han afled 1850. B. var en i högsta grad duglig och nitisk ämbetsman. Han var anhängare af Swedenborgs lära, och hans hem var länge en samlingsplats för denna läras beännare. Hans *Lefnadsminnen* utgäfvos 1903 af hans son advokatfiskal B. (se B. 3).

3. Ture Arvid B., den föregående son, ämbetsman, f. i Stockholm 5 aug. 1815, blef juris utriusque kandidat i Uppsala 1839, tjänstgjorde i två år såsom biträde hos den berömda rättslärde häradshöfding J. G. Richert och egenade sig därefter åt rättegångsverken i Stockholm, förmåligast Svea hofrätt, där han 1845 befordrades till fiskal och 1850—80 innehade tjänst såsom advokatfiskal. B. antogs 1862 till sekreterare och ombudsman hos serafimerordensgillet och tjänstgjorde från 1877 flera år i (sundhetskollegium och) medicinalstyrelsen såsom sekreterare i hospitalsärenden. 1875—83 var B. utsedd till justitieombudsmannens efterträdare. Han var 1868—82 ledamot af direktionen för civilstatens pensionsinrättning och fyllde 1880—97 motsvarande uppdrag vid allmänna änke- och pupillkassan. På grund af sin duglighet och sitt personliga anseende har B. vidare bekläddt med flera kommunala förtroendevärf och utsetts af regeringen till ledamot af åtskilliga kommittéer.

Bilbergia Thunb., bot., växtsläkte af fam. *Bromeliaceæ*. De flesta arterna härstamma från Brasilien och äro ananas-likvä växter med i ax sittande blommor, hvilkas skärblad ofta äro präktigt färgade. Flera bland dem odlas ofta i växthus eller boningsrum, t. ex. *B. pyramidalis* Lindl., *B. nutans* Weendl. och *B. zebrina* Lindl., med strimmiga blad. — Släktet är uppkalladt efter den svenske botanisten G. J. Billberg. Ldt. (G. L.—m.)

Bille [bill], fr., kula, boll (t. ex. till biljardspel).
Bille, en liten biflod till Elbe. Den skiljer Holstein från Lauenburg samt utmynnar ofvånför Hamburg i Elbe och bildar där tillsammans med denna ön Billwärder. Hela längden är 63 km.

Bille (förr skrifvet Bilde), dansk adlig ätt, som var känd redan på 1200-talet och i synnerhet under reformationstiden spelade en framstående roll (1533 hade 8 af ätten och 6 svågrar säte i riksrådet).

1. Ove B., f. omkr. 1475, d. 10 april 1555, var 1506—20 kansler hos konungarna Hans och Kristian II, tills den sistnämnde fick honom vald till biskop i Aarhus. Han sökte också 1523 att hålla den jylländska adeln tillbaka från dess resning mot konungen, men slöt sig senare till Fredrik I. Efter dennes död, 1533, arbetade han som ledare för det katolska partiet ("hoved for all papisteriet") på att få hans yngre son hertig Hans vald till konung, men måste nästa år "med gråtandes tårar" sluta sig till hans äldre broder, den lutherske Kristian III, och var honom trogen de två följande åren. 1536 blef han fängslad liksom de öfrige biskoparna och afsattes, men lösgafs redan nästa år samt erhöi i förklaring Skovkloster (nu Herlufsholm) och andra län. Han ledde sedan ärad af alla för sin rättvisa och lärdom (han hade också på sin tid visat intresse för utgivandet af Saxos krönika). 1553 tyckes han ha blifvit lutheran.

2. Eske B., den föregående broder, f. omkr. 1480, d. 1552, var redan 1510—12 lensmand i Köpenhamn (han öfvervakade särskildt flottans utrustning) och 1514—22 på Hagenskov på Fyn, fick 1529 Bergenhus och verkade 1535—36 med stor öfver för Kristian III:s val, men sökte på samma gång häfda Norges ställning som själfständigt rike och hålla dess riksråd vid makt. Ehuru han fortfor att vara katolik, användes han af Kristian III i viktiga beskickningar och blef 1547 rikshofmästare.

3. Klaus B., d. 1558, var genom sin rikedom och sina stora gods en af den skånska adelns viktigaste medlemmar. Han deltog 1520 i tåget mot Sverige, var i mars s. å. med om att ingå förlikningen i Uppsala, men fängslade (jämte S. Norrby) i nov. de svenske adelsmännen före blodbadet i Stockholm. Däremot understödde han 1523 Fredrik I vid Köpenhamns belägring och senare i striden mot skåningarna och Sören Norrby. 1528 blef han lensmand på Bohus, värjde sig 1532 mot Kristian II:s angrepp och åstadkom de stora penningssummor, hvarmed Viken återköptes af Gustaf Vasa. Liksom Eske B. vardt han både norskt och danskt riksråd och arbetade 1534 för att få Kristian III vald till konung i Danmark och 1535 tillika i Norge, det senare utan att lyckas. 1539 var han med om att affatta "den norske reces". Som lensmand på Bohus var han rikets gränsvakt mot Sverige och hade upprepade sammanstötningar med Gustaf Vasa, som också var honom synnerligen gram.

4. Torben B., den förras broder, 1510 kanik i Lund, senare dekan, valdes 1532 till ärkebiskop, men måste förplikta sig till att icke förhindra de evangeliske predikanterna att predika eller prästerna att gifva sig. Efter Fredrik I:s död, 1533, bröt han likväl sitt löfte och började allsköns undertryckningsåtgärder mot reformationens anhängare. I aug. 1536 blef han fängslad och afsatt från sin värdighet samt hölls i fängelse ett år, tills han afstod från all

biskoplig myndighet. Därefter och till sin död, 1552, var han föreståndare för Bosie kloster.

5. Anders B., f. 1600, d. 1657, blef 1642 riksmarsk, men förmådde hvarken 1643—44 hålla stånd mot Torstensons infall eller 1657 motstå K. G. Wrangel, när denne angrep Frederiksdode. Vid stormningen af denna fästning stred han personligen tappert och blef svårt sårad samt dog ett par veckor senare.

Från en okäta son till en annan Anders B., Steen Andersen B. (f. 1624, d. 1698), som likväl blef erkänd af släkten och 1679 adlad, härstammar ättens yngre gren. Af dess medlemmar kunna nämnas följande.

6. Steen Andersen B., f. 1751, utmärkte sig 1797, som chef å fregatten "Najaden", genom sin djärfva insegling i Tripolis' hamn och genom sin strid där med en två-till-tredubbel större turkisk styrka. 2 april 1801 kommanderade han reserveskadern på Köpenhamns redd, men kom icke i elden. 1807 var han chef för sjöförsvaret i Köpenhamn, ledde flera kanonbåtsträffningar och ville icke underteckna stadens kapitulation eller flottans uppgifvande till England. 1803 hade han blifvit deputerad i amiralitetet (1825 blef han förste deputerad) och var såsom sådan själen i flottans styrelse och den, hvilken flottans nyskapning förnämligast tillskrifves. 1831 blef han statsminister och dog 1833.

7. Steen Andersen B., den förras son, f. 1797, d. 1883, blef löjtnant 1816 och var därefter ända till 1828 nästan ständigt på resor i olika farvatten, 1820—25 i fransk tjänst (hvarunder han bl. a. deltog i tåget till Spanien 1823). 1845—47 förde han som kapten korvetten "Galatea" på dess världsomsegling (hvilken resa han beskref 1849—51), tjänade 1848—50 med utmärkelse i kriget mot Tyskland och var i jan. 1852—dec. 1854 marinminister. Senare ställdes han jämte de öfrige ministrarna inför riksrätt, men frikändes. 1856 utnämndes han till chef för flottans officerskår och inspektör för flottan. 1860—63 var han ånyo marinminister. 1864 blef han vice-amiral och skickad till Kina för att ratificera handelsfördraget (utgaf 1865 "Min rejse til China"). 1868 lämnade han sina ämbeten med rang som geheime-statsminister. — Hans son Frants B., f. 1832, var först ingenjöröficer, men användes sedan 1861 i diplomatiska värf. 1872—90 var han sändebud i Stockholm och därefter i London.

8. Kristian Höyer B., f. 1799, d. 1853, var 1827—33 legationssekreterare i Stockholm, 1836—47 ministerresident i hansestäderna och därpå sändebud i Stockholm. Här verkade han kraftigt för att främja ett verksammare uppträdande från Sverige-Norges sida till fromma för Danmark 1848 och deltog i de underhandlingar, som ledde till vapenstillståndet i Malmö, men kallades sept. 1849 till Köpenhamn för att sköta utrikesministeriets direktör under V. Moltke. I juli 1850 återvände han till Stockholm, men skickades dec. 1851 i ett särskildt uppdrag till Wien, där han deltog i de förhandlingar, som slutade med helstatens återupprättande, jan. 1852. Därefter blef han sändebud i London, där han deltog i afslutandet af Londontraktaten om prins Kristians af Glücksburg (Kristian IX) arfvaldsrätt till Danmark.

9. Torben B., f. 1819, d. 1883, blef 1854 chargé d'affaires i Washington, där han 1857 afslöt

en traktat om Öresundstillens borttagande, och 1860 sändebud i London, där han 1863 afslöt äktenskapskontraktet för prinsessan Alexandra och traktaten om prins Georgs val till hellenernas konung. 1864 deltog han i Londonkonferensen, men togs s. å. afsked.

10. Karl Steen Andersen B., af en sidogren till den ursprungliga släkten B., f. 1 juli 1828, d. 11 nov. 1898, blef 1846 student och valde det juridiska studiet, men började 1851 redigera "Middagsposten" och grundlade s. å. "Dagbladet", som under hans ledning snart blef en af Danmarks förnämsta tidningar. Han slöt sig till den ejderdanska politiken och tillhörde 1852—54 den häftigaste oppositionen, men blef därefter anhängare af den konstitutionella helstaden och understödde af ifver den halliska ministären äfven vid sådana åtgärder, som minst väckte sympati hos folket. Efter fredsslutet 1864 påstod han, att Kristian IX från legitimitistisk synpunkt saknade behörig rätt till kronan, enär hans släktingars nedläggande af sina anspråk (1851—52) förutsatte Slesvigs bevarande åt Danmark. Han blef därför anklagad för högförräderi, men frikändes. B. har gjort sig synnerligen förtjänt om tidningsväsendets utveckling i Danmark och om det kommunala framåtskridandet (t. ex. angående ombildningen af Köpenhamns polis- och brandväsende). Hans lifliga stil gjorde "Dagbladet" till den egentliga bourgeois-tidningen, medan hans ihållande och hänfylla polemik mot bondevännerna väsentligen bidrog till att göra den politiska striden bittrare än önskligt. 1872 sålde han "Dagbladet" och blef direktör för det köpenhamnska "byggeselskabet", som utförde flera omfattande byggnadsföretag, men 1876 lämnade han äfven denna plats. 1872—80 var han stadsfullmäktig och 1861—80 medlem af folkettinget; som sådan fortsatte han kampen mot vänstern. 1880—84 var han ministerresident i Washington samt blef därefter kammarherre och utnämndes 1886 till amtman i Holbæk amt, men spelade icke vidare någon politisk roll. Han utgaf *Tyve aars journalistik* (3 bd, 1873—77), utgörande en samling utvalda artiklar ur "Dagbladet", och skref *Erindringer fra rejser i Italien* (2 bd, 1878), *Skole drenge* (1886), en liflig skildring af hans skoltid vid Sorø akademi, samt flera ypperliga afhandlingar i Nordisk tidskrift (*Folkeligt selvstyre i de forenede stater*, 1885, *Engelsk parlamentarisme*, 1895).

Litt.: W. Møllerup och F. Meidell, "Bille-ættens historie" (2 bd 1893) och "Danmarks adelsaarbog", VII, 1890 (art. Bille). E. Bög.

Billeberga, socken i Malmöhus län, Rönnebergs härad. 2,038 har. 1,440 inv. (1903). B. bildar med Tirup ett regalt pastorat i Lunds stift, Rönnebergs kontrakt.

Billeöder, *sjö*. Se Blander.

Billerud, sulfätfabrik i By socken, af Värmlands län, tillhörde det 1883 bildade "Billeruds aktiebolag", hvars aktiekapital urspr. utgjorde 60,000 kr., men ökat till 800,000 kr. Fabriken uppfördes 1883 af ingenjören V. Falén och igångsattes 1884. Under 1899 öfvergick eldsolycka fabriken, som emellertid hastigt återuppyddes. 1902 utgjorde tillverkningen 9,167 ton (torr beräkning). I slutet af 1899 inköpte Billeruds aktiebolag aktierna i Stönnebruks aktiebolag, genom hvilket köp omkr. 6,500 har skog kommo under bolagets disposition. K. K.-A.

Billesholm, kungsgård, f. d. militieboställe i

Södra Vrams socken, Malmöhus län, vid Söderåsens västra sida, nära Billesholms grufvas järnvägsstation å Landskrona—Ängelholms järnväg. På egorna ligger Billesholms stenkolsgruftva, där de första schakten sänktes på 1860-talet. Gruvanläggningen öfvertogs 1866 af Vallåkra stenkolsaktiebolag (se Vallåkra), hvilket 1895 förenades med det vid Bjufs stenkolsfält opererande Kropps aktiebolag till ett nytt bolag, Billesholms-Bjufs aktiebolag, hvilket åter i sin tur 1903 sammanslogs med Höganäs stenkolsbolag till Höganäs-Billesholms aktiebolag (se Höganäs). Vid Billesholm uppförades 1902 ur 5 schakt 91,075 ton stenkol och 30,315 ton eldfast lera, med ett angifvet sammanlagt värde af 993,252 kr. Vid grufvan sysselsattes s. å. 737 arbetare. Den eldfasta leran bearbetas å stället till tegel. Tegelindustrien vid B. började 1888 såsom en särskild affär för sig, men öfvertogs 1890 af Vallåkra stenkolsaktiebolag, hvarefter genom tillbyggnader och nyanläggningar denna industri så utvidgats, att produktionen 1902 belöpte sig till 7,127 ton eldfast tegel samt 1,4 mill. st. mur- och klinkertegel, med ett värde af 150,000 kr. Vid tegelfabriken voro s. å. omkr. 90 arbetare sysselsatta. K. K.-A.

Billesholms grufvas järnvägar utgöras af diverse bredspåriga, sammanlagdt 4,5 km. långa, Höganäs-Billesholms aktiebolag tillhöriga och endast för enskild trafik upplåtna järnvägsspår, hvilka sätta en del af bolagets grufschakt i förbindelse med stationen Billesholms grufva vid statsbanelinjen Malmö—Ängelholm. A. d. A.

Billet [bi'jå], fr., biljett. — Billet å ordre [bi'jåt-a-årdr], endosseerbar "egen" växel (i Frankrike). — Billet d'amour [bi'jå damör] l. doux [bi'jå dō], kärleksbref.

Bi'lieter, Agathon, schweizisk tonsättare, f. 1834 vid Zürichsjön, d. 1881 som organist och dirigent i Burgdorf (kantonen Bern), var lärjunge af Leipzig-konservatoriet och skref omtyckta manskörer.

Billetts [bi'lets], eng., metall., benämning på ämnesvalsadt järn och stål med kvadratisk genomskärning, hvarvid kvadratens sida varierar mellan 1¼ och 6 eng. tum (30—150 mm.). G. D.

Billia'rd (af lat. bis, två gånger, och milliard, tusen millioner), en million milliarder.

Billing, nord. myt., fadern till Odens i Havamal omtalade älskarinna; äfven dvärgnamn.

Billing, Lars Teodor, landskapsmålare, f. 6 okt. 1817 i Källna socken i Skåne, blef 1832 student i Lund, men egnade sig från 1839 uteslutande åt måleriet. Sistnämnda år begaf han sig till Stockholm, där han studerade vid konstakademien. Reste 1856—59 i Danmark, Tyskland, Schweiz, Belgien och Frankrike. Död 30 dec. 1892 i Stockholm. Bland hans tador må nämnas: *Landskap i Norrland* (1867, Harnölands museum), *Öfvergifven kearn i Värmland* (1869), *I parken vid Drottningholm* (1875, Nationalmuseum). — B. var sedan 1846 gift med Elma Charlotta Ström, f. 3 apr. 1822 i Bro i Uppland, d. 1899. Hon blef 1836 elev vid kungl. teatern och var 1843—51 sångerska därstädes samt sjöng med framgång *Agatha* (i "Friskytten"), *Alice* (i "Robert"), *Lucie*, *Jenny* (i "Hvita frun") och *Valentine* (i "Hugenotterna"). — Deras dotter Anna Svenborg B., f. 1849, är landskaps- och blomstermålarinna.

Billing. 1. Axel Gottfrid Leonard B.,

teolog, politiker, f. 29 apr. 1841 i Önnestad, Kristianstads län, blef student i Lund 1859, filos. kand. 1864 och filos. doktor 1865. Efter att ha varit

vikarierande lektor i teologi vid Lunds katedralskola 1864—66 utnämndes han 1867 till lektor i teologi och hebreiska språket därstädes och blef s. å. tillika docent i praktisk teologi vid Lunds universitet samt var sedermera under flera år förordnad att leda de praktisk-teologiska öfningarna äfvensom att examinera i kateketik och liturgik. 1872 utnämndes han till teol. adjunkt vid universitetet, med Husie och Västra Skreflinge till prebendepastorat, och prästvigdes i sammanhang därmed. Läsåren 1872—73 samt 1873—74 förestod B. professuren i exegetik och under kortare tider dels professuren i kyrkohistoria och symbolik, dels professuren i dogmatik och moralteologi, examinerade några år i symbolik och förestod professuren i praktisk teologi från början af läsåret 1878, till dess platsen tillträdades. 1881 blef B. professor i praktisk teologi och kyrkoherde i Hällestad, Dalby och Bonderups prebendepastorat. 1883 utnämndes han till kontraktsprost, och s. å. blef han rektor vid Lunds fullständiga läroverk för flickor. 1884 utnämndes B. till biskop öfver Västerås stift och 1885 därjämte till kungl. öfverhofpredikant. S. å. blef han uppförd å förslag till biskop öfver Linköpings stift i 1:a rummet och 1893 i 3:e rummet. Vid Uppsala universitets jubelfest 1877 utnämndes B. till teol. doktor. 1898 blef han biskop öfver Lunds stift. 1899 valdes han till ledamot af Fysio-grafiska sällskapet i Lund och 1900 till ledamot af Svenska akademien.

B:s ovanligt dugande förmåga har blifvit tagen i anspråk genom flera förtroendeuppdrag. Så har han varit stadsfullmäktig i Lund och i Västerås samt ledamot af Västmanlands läns landsting. 1888 valdes han första gången af nämnda landsting till ledamot af första kammaren, som insatt honom i lagutskottet (som suppleant 1890), konstitutionsutskottet (ledamot 1892—93) och statsutskottet (ledamot sedan 1894). B. var prästerligt ombud för Lunds stift vid kyrkomötena 1878 och 1883 och har såsom själskrifven ledamot bevisat kyrkomötena 1888, 1893, 1898, då han i sin egenskap af vice ordförande större delen af kyrkomötet under ärkebiskop Sundbergs sjukdom ledde förhandlingarna, och 1903, då han likaledes var vice ordförande. I den af k. m:t 1890 tillsatta kommittén för utarbetande af förslag till ändringar i kyrkolagen m. m. insattes B. såsom ledamot. Han har hållit prästmöten i Västerås 1886 och 1892 samt i Lund 1900.

Under det senaste decenniet har B. spelat en allt mera betydande roll såsom politiker och inom första kammaren blifvit en ledande personlighet, hvilken intellektuella öfverlägsenhet, snabba blick för politiska situationer och framstående egenskaper i debatten gjort sig starkt gällande såväl uti hufvudet af en utpräglad konservativ politisk och kyrkopoliti-

tisk grundåskådning som uti afgörandet af en mångfald praktiska och ekonomiska angelägenheter, med hvilka B. i synnerhet såsom ledamot af statsutskottet tagit befattning. Den konservatism han företräder ser ej sin uppgift i att tillbakavisa reformkraven, utan vill genom att i lämpligt ögonblick tillmötesgå och upptaga dem, bereda dem en ur samhällsbevarande synpunkt såvidt möjligt tillfredsställande praktisk-politisk konjunktur. I synnerhet har denna tendens visat sig i B:s ställning till frågan om utsträckt valrätt till riksdagens andra kammare, hvarom han i en motion redan 1893 bl. a. uttalade, att den måste regleras af opportunitetshänsyn, att det vore en fördel att åt representationen gifva en så bred basis som möjligt samt att, om garantier mot majoritetsförtryck kunde utfinnas, företräde borde gifvas åt införande af s. k. allmän rösträtt framför en större eller mindre sänkning af det politiska strecket. Han förordade därför en utredning, som bl. a. skulle omfatta det proportionella valsättet. Det är ock i väsentlig grad en följd af B:s inflytande, att första kammarens rösträttspolitik från 1902 följt just här angifna linje. I unionsfrågan har B. förklarat sig anse utgångspunkten ej böra tagas i gamla historiska bestämmelser, utan i den närvarande tidens föreliggande behof, och då han 1903 med anledning af den då offentliggjorda s. k. kommunikéen angående förhandlingarna i konsulatfrågan förordade det af första kammaren gjorda uttalandet med hänvisning till riksdagsskrifvelsen 14 april 1893, betonade han uttryckligen, att syftet härmed icke vore förhandlingarnas afbrytande eller försärande, utan blott att riksdagen borde ställa sig ansvarsfri i förhållande till dem. Såsom kyrkopolitiker har B. utfövat stort inflytande såväl inom riksdagen som inom kyrkomötet, och den konservativt högkyrkliga riktningen kan sägas vara rådande inom svenska statskyrkan ej minst därför att biskop B. är en bland denna riktningens många framstående representanter. Så är t. ex. allmänna meningen den att det vid 1893 års kyrkomöte hufvudsakligen var biskop B., som genom sin auktoritet afgjorde den s. k. "bekännelsefrågan", hela konkordiebokens bibehållande såsom symbolisk bok för svenska kyrkan, hvilket beslut fattades med endast två röstors öfvervikt. I denna riktning har hans inflytande gjort sig gällande uti åtskilliga af riksdagens och kyrkomötets eller enderas beslut beordrande kyrkliga frågor, men han har härvid också mer än en gång sökt bryta udden af liberalare fordringar, på samma sätt som uti politiken. Det förslag om en modifiering af prästlöftet, hvarmed B. öfverraskade 1903 års kyrkomöte, och som han därvid också lyckades genomdriva, utgör härpå ett exempel. I öfrigt har han uttalat allvarsamma betänkligheter bl. a. mot Härnösandsstiftets delning under villkor af stiftssammanslagning på annat håll, mot upphäfvandet af en särskild form för själsspillingars jordfästning, mot indigenaträttens upphäfvande och mot införandet af fakultativt civiläktenskap, hvilket han endast vill medge i sammanhang med en mera omfattande revision af äktenskapsrätten, särskildt med afseende på skilsmässa. B. har ock utfövat en flitig skriftställarverksamhet af kyrkligt och teologiskt innehåll. Bland hans skrifter må nämnas *Försök till utläggning af Habakuks profetia* (gradualafh. 1865), *Några ord såsom inledning till den heliga skrift* (1865; 4:e uppl. 1880),

Om sacramentum och sacrificium i den lutherska culten (akad. afh. 1869), *Kateketikens begrepp* (2:a uppl. 1873), *Om den sköna Herrens gudstjänst* (1874; 5:e uppl. 1894), *Ölikheten bland Jesu vänner* (I. 2:a uppl. 1875, öfvers. till danskan; II. 1875), *P. Waldenströms uppsats: Om församlingens betydelse* (1874), *Lutherska kyrkans bekännelse* (1876—78), *P. Waldenström contra svenska kyrkan* (1877), *Katekesulläggning* (1883—84; öfvers. till tamilskan), *En ärdig högmässopredikningar* (1887). Dessutom har han skrivit en mängd uppsatser i tidskrifter, strödda predikningar och tal m. m. J. P.

2. Herman B., den föregående broder, jurist, f. 16 sept. 1849 i Önnestads socken, Kristianstads län, blef student i Lund 1868, filos. kandidat 1872 och juris kandidat 1875 samt vice häradshöfding 1877. Han tjänstgjorde därefter i ämbetsverk i Stockholm och som utskottssekreterare hos kyrkomötet och riksdagen samt förordnades 1885 att biträda nya lagberedningen vid revisionen af strafflagen. 1891 valdes han till rådman i Stockholm, men kallades s. a. till ledamot i nya lagberedningen och 1894 i lagbyrån samt utnämndes 1897 till justitieråd. 1900 blef han juris hedersdoktor i Lund. B. har skött sekreterarvärfvet i flera kommittéer och var ledamot af skandinaviska checklagkommittén 1896. Han var 1889—97 ledamot af Stockholms enskilda banks styrelse och 1899—1900 ledamot af Stockholms högskolas styrelse. Han har skrivit uppsatser i Naumanns "Tidskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning".

Billinge, socken i Malmöhus län, Onsjö härad. 4,088 har. 1,130 inv. (1903). B. bildar med Röstänga ett regalt pastorat i Lunds stift, Onsjö kontrakt.

Billingen. 1. Ett skogklädt, delvis odladt berg, det största af de s. k. Västgötaberget, beläget inom Skaraborgs län och sträckande sig inom Vadsbo, Valle, Gudhems och Kåkindes härad. Vid den norra, jämförelsevis branta änden är berget högst — omkr. 300 m. ö. h. —, och där reser sig en särskild bergkulle uppför den för öfrigt, åtminstone i stort sedt, tämligen jämna bergsplatån, å hvilken många ganska betydliga mossmarker äfvensom flera sjöar äro belägna. I allmänhet uppgår höjden hos denna bergsplatå till 267 å 296 m. ö. h. Bergets längd, i n. och s. eller n. ö. och s. s. v., är — om dess södra fortsättning, Brunhemsberget, medräknas — omkr. 24,6 km., största bredden, mellan Sköfde och Varnhems kloster, är ungefär 10,7 km. Tvårs öfver Billingsens hela bredd sträcker sig, från ö. till v., en ganska tydligt markerad dalgång, i hvilken landsvägen mellan Sköfde och Skara framgår.

Bergets stomme utgöres af sedimentära berglager, nämligen sandsten, kalkstenar och lerskifferar, tillhörande de geologiska systemen kambrium och silur. De liggå nästan vågrätt utbredda, endast svagt lutande åt n. eller n. v., nederst kambrisk sandsten, som med omkr. 30 m. mäktighet sträcker sig under hela B. samt ett stycke åt sidorna därutanför. Sandstenen är afsatt omedelbart på urberget, här gnejs. Detta framträder blottadt i enstaka, mindre berg och hållar på den berget omgifvande lägre marken. Öfvanpå sandstenen ligger en omkr. 25 m. mäktig bädd af *alunskiffer* (olenidskiffer), inneslutande lager och körtlar af bituminös kalksten, s. k. *orsten* eller *orstenskalk*. På alunskiffern, men därifrån vanligen skild af ett ungefär 0,8 m. mäktigt

lager glaukonitförande, konglomeratartad kalksten, komma olika lager gråa och röda kalkstenar, hufvudsakligen *ortocerkalk*, tillsammans ungefär 60 m. mäktiga. Däröfvanpå följer en mäktig aflagring *ler- och margskifferar*, näml. *triuclouskiffer* med kalksten, *brachiopodskiffer* och öfre *graptolitskiffer*, af hvilka de två senare äro af öfversilurisk ålder.

Bergets öfversta, plattformade del (7—10 km. bred och mera än 17 km. lång) utgöres af den nästan svarta, hårda, eruptiva bergarten *diabas*, äfven kallad *trapp*, hvilken (möjligen under yngsta silurtiden) i smältflytande tillstånd likt en lava pressats upp från jordens inre och flutit ut öfver de då afsatta öfversiluriska lagren, samt nu bildar en omkr. 30 m. mäktig bädd däröfver. Diabasen är blottad dels på åtskilliga ställen uppe på själfva bergsplatån, dels i de nästan lodräta branter, som begränsa densamma mot bergets jämförelsevis svagt affallande sidoslutningar, inom hvilka de olika siluriska och kambriska skiffer-, kalkstens- och sandstenslagren här och där tråda i dagen. Berget i sin helhet är näml. till stor del betäckt af moränbildningar, som nästan öfverallt dölja berggrunden, hvarjämte en mängd torfmossar, däraf flera ganska stora, fylla fördjupningarna i den nämnda moränbetäckningen.

Flerstädes äro stenbrott anlagda dels på ortocerkalken, hvilken bearbetas till trappsteg, plansten m. m., t. ex. vid Mölltorp, Käpplunda, Persberg och Skultorp på bergets östra samt Ulunda och Bjällum på dess västra sida, dels på alunskiffer med orstenskalk, hvarvid den förre användes som bränsle vid kalkens bränning. — Alunskiffern i B. har på några ställen befunnits innesluta körtlar och kakformade partier af ett tätt, svart, vxagglänsande kol, s. k. *kol m.*

I de öfriga s. k. Västgötaberget (Kinnekulle, Plantaberget, Hvarfberget, Gerumsberget, Mösseberg, Ålleberg m. fl.) finnas samma slags lager som i B. mer eller mindre fullständigt utvecklade, och man anser, att dessa lager ursprungligen i ett sammanhang utbredd sig äfven emellan dem alla samt långt därutomkring, men att de blifvit förstörda under senare geologiska perioder, utom just inom de områden, där den hårda diabasen såsom ett skyddande täcke utbredd sig öfver desamma. E. E.

2. En klippa nedanför Göteborg, på Göta älfs västra strand och strax v. om Nya varfets hamn. Sedan generalkvartermästare Örnehufwudh redan 1640 påyrkat B:s befastande, befallde k. m:t 1644, att ett blockhus skulle byggas på denna klippa. Efter ingenjör Lenæus' ritning började man följande år arbeta dels på en träskans på klippans topp, dels på ett lägre liggande batteri mellan "Lilla klippan och Billingsberget" och dels på två kofrer (täckta gångvägar) på "den gröna platsen" mellan B. och det s. därom liggande högre berget. Efter krigets slut byggdes skansen å B. fastare samt bestyckades och fick garnison. Men å den längre ut liggande Kyrkogårdsholmen hade år 1653 påbörjats en ny befestning, som sedan kallades Nya Älfsborg (se d. o.), och då denna 4 år senare ansågs försvarbar, blefvo befestningarna på B. "afbrutne och ödelagde". Dahlbergh, som ej hade stort förtroende för Nya Älfsborg, önskade emellertid 1679 att "begge Billingarne" vore iståndsatta, men detta blef ej verklighet förrän i början af 1700-talet och särskildt 1719, strax innan B. natten till 8

okt. fick en öfverrumplande påhållning af Torden-skjold. Sedermera föreslog 1733 års lästningskommision, att på B. skulle läggas ett fast kasematteradt verk samt ett lågt batteri, men blott detta senare utfördes, 1641—42, och bestyckades med 14 kanoner. År 1766 ämnade man sluta batteriet och bygga en kaponier, men 1770 beslöts att härmed skulle anstå. År 1788 istandsattes och förstärktes de befämliga befästningarna på B., och detta gjordes äfven 1808. Men 1819, 1839 och 1865 års försvarskommittéers förslag, att på B. skulle uppföras ett batteri med en murad redukt, ledde endast till att en ritning 1868 uppgjordes. 1878 års kommitté för utredning af frågan om Göteborgs försvar mot sjön påpekade önskvärdheten af att på B. byggdes ett pansarskyddadt batteri med pansarbrytande kanoner, men af kostnadshänsyn föresloges endast minlinjer mellan B. och Rya nabbe samt flankeringsbatteri, och ej heller detta kom till utförande. Å B. synas emellertid ännu rätt betydande lämningar af trenne olika verk. L. W. son M.

Billings kontrakt, i Skara stift, omfattar följande 7 pastorat: Sköfde stads- och landsförsamlingar samt Ryd, Hagelberg, Norra Kyrketorp och Våmb (Vårfruhem); Sventorp och Forsby; Skarpe (Varnhem), Istrum, Eggby, Öglunda och Norra Lundby; Berg, Lerda, Timmersdala och Böja; Sjogerstad och Rådene; Häggum; Broddetorp, Hornborga, Sätuna och Bolom. 51,754 har. 19,365 inv. (1903).

Billings [bi'liŋs], John Shaw, amerikansk läkare, f. 1838 i Switzerland, Ind., anställdes 1861 såsom militärläkare i Förenta staternas armé och är f. n. "surgeon general" och överbibliotekarie vid Surgeon general offices bibliotek i Washington, det största medicinska bibliotek i världen. Jämte R. Fletcher utgaf B. 1879—95 *Index medicus*, en utomordentligt fullständig, efter olika ämnen ordnad katalog öfver hela den nyutkomna medicinska litteraturen, upptagande äfven alla i tidskrifter o. d. ingående afhandlingar. En ny serie af denna började utkomma 1903. I ett stort samlingsverk, *Index-catalogue of the library of the Surgeon general's office* (sedan 1880), har B. lämnat en alfabetisk och systematisk förteckning öfver de rika boksatser, som förvaras i nämnda bibliotek. Bägge publikationerna äro oundgängliga hjälpmedel för hvarje medicinsk författare. R. T.—dt.

Billingsborg, fordom skans å Käringsberget s. v. om Göteborg, midt emot Nya Älfsborg, anlades af Tord Bonde efter förlusten af Älfsborg 1455. År 1700 uppfördes där en ny skans.

Billingsfors, bruksegendom i Steneby socken, Vedbo härad, Älfsborgs län, vid Dalslands kanal och Uddevalla—Lelångens järnväg, hvarifrån en bi-bana leder ned till bruket. År 1738 erhöilo bruksförvaltaren N. Kock och medintressenter privilegier att vid Billingsströmmen på säteriet Högens egor i Steneby socken uppföra en ämnesshammare samt manufakturmedjor. Utom dessa verk anlades där äfven färgeri, kvarnar, tegel- och pappersbruk. Kock gjorde konkurs år 1752, och hans andel (hälften) i bruksegendomen inköptes af brukspatron L. M. Ugglä, som sedermera förvärfvade äfven återstoden af egendomen. Ugglä uppförde Billingsfors brukskapell och inrättade en folkskola vid bruket, den första i Dalsland. 1814 kom bruket under Upperuds bruksbolag. Detta upplöstes 1854, och 1860 inköptes egendomen af Baldernäs bolag (bruksegaren K. F.

Wærns dödsbo). Detta bolag ombildades 1897 till Billingsfors aktiebolag, hvars inbetalda aktiekapital uppgår till 1,000,000 kr.

Vid B. järnverk drefs fordom en ganska betydande rörelse. Stång- och ämnesjärntillverkningen nådde sålunda småningom upp till inemot 40,000 centner om året. En masugn anlades 1832. År 1882 nedlades emellertid järnverket, och en natroncellulosa-fabrik uppfördes i stället. 1889 igångsattes äfven ett träsliperi. Tillverkningen utgör f. n. (1904) omkr. 4,000 ton blekt sulfatcellulosa och 1,200 ton (torr beräkning) våt, fäslipad hvit massa om året. Den vid blekningen använda vätskan framställes genom sönderdelning af koksalt medelst elektricitet, en metod, som ännu icke funnit användning på något annat ställe i Sverige. Vid fabriken finnas husbehöfssåg, träslufabrik och reparationsverkstad. De underlydande hemmanen utgöra omkr. 2,000 har. Drifkraften utgöres af vatten.

Billingsfors bruksförsamling, som bildades 1761, upplöstes 1872 genom dithörande hemmans återföröning med Steneby och Laxarby socknar. K. K.-A.

Billington [bi'liŋtŋ], Elisabeth, född Weichsel, engelsk operasångerska, f. omkr. 1768, uppträdde med glänsande framgång på operan i Dublin och anställdes vid Covent-garden i London mot ett på den tiden oerhördt honorar, 1,000 pd st. (18,160 kr.) för säsongen. Sin musikaliska utbildning fullbordade hon sedermera i Paris under Sacchini och uppträdde där på med största bifall i Neapel, Rom och Venezia. Sedan hennes förste make dött (1794), föröade hon sig (1799) med en fransman, Felissent, och återvände 1801 till London, där hon skiftevis uppträdde på Covent-garden och Drurylane. 1811 lämnade hon teatern, och 1818 dog hon på sin villa nära Venezia. Såsom kvinna var hon allt annat än exemplarisk, men såsom sängerska ansågs hon på sin tid oupphunden i stämmans utbildning och omfång (a — a²). Hennes porträtt (som Seta Cecilia) målades af sir Joshua Reynolds.

Billion (fr. *billion*, bildad i analogi med *million*, af lat. *bis*, två gånger), tusen gånger tusen millioner, en million millioner; i Frankrike är en billion = tusen millioner (en milliard).

Billiton [bi'lita'n] l. Biliton, en Nederländerna tillhörig ö i Ostindiska arkipelagen, mellan Bangka och Borneo, skild från den förra genom Gaspar-sundet och från den senare genom Karimata-sundet. Ön, som bildar ett "assistentresidentskap", har en areal af 4,594 kvkm. och 43,386 inv. (1900), däraf omkr. 100 européer och bortåt 12,000 kineser. Den af klippor, sand och korallbankar omgifna ön är bergig (till 600 m.) samt utomordentligt rik på järnmalm och framför allt på tennmalm. Brytningen af malmen var åren 1860—92 öfverläten åt ett bolag, "B.-Maatschappij", som ur närmare 100 gruivor plögade bryta omkr. 5 mil. kg. om året. Sedan har brytningen ökat. — Utom tenn exporteras sago, kokos, gummi, peppar, väluktande trä (kaju garu),

skuld padd och tre pang. Hufvudort är hamnen Tandjong-Pandang. — Ön tillhörde engelsmännen till 1822, då den afträdde till Nederländerna. J. F. N.

Billmark, Karl Johan, tecknare, litograf, f. 28 jan. 1804 i Stockholm, blef — efter att hafva tillbragt några år såsom handelsbiträde — 1822 lärjunge hos kopparstickaren K. D. Forssell, i hvilkens bekanta verk "Ett år i Sverige" han utförde två tredjedelar af planscherne. 1827 lämnade han Forssells ateljé, öfvergaf gravyren för litografin, och sedan han i *Etyder för landskapstecknare* (1828—30) och *Skolska vyer* gifvit lofvande prof på sin

förmåga i den nyvalda konstgrenen, lämnade han Sverige 1833 och var därefter bosatt i Paris till sin död, i nov. 1870. Därifrån företog han flera resor till Tyskland, Schweiz, Italien och hemlandet. I Paris utgaf han sina arbeten, bl. a. *Stockholms pittoreska omgifningar: Djurgården; Piltöres resetur från Stockholm till Neapel* (1841—51); *Sverige. Akvarell-litografi och tontryck* (1853—66, vyer och interiörer från Stockholm, Uppsala, Sigtuna, Grips-holm och Skokloster); *Panorama öfver Stockholm från Skeppsholmskyrkans kupol*; och det för konung Karl XV:s räkning utförda praktverket *Le château royal d'Ulriksdal* (1871). — Det är mycken finhet och smak i B:s litografier. Hans tecknade landskap äro raska och stämningsfulla, och hans studier af arkitekturmotiv äro skickligt och insiktsfullt gjorda. Nationalmuseum eger många af hans teckningar och utkast. (G—g N.)

Billnäs, järnbruk (och järnvägsstation) i Pojo socken, Nylands län, Finland. Det grundlades 1641 af Karl Billsten d. ä. och var länge i hisingerska familjens ego samt tillhör nu ett aktiebolag (kapital 1,100,000 mark). Bruket förärbetar svenskt tackjärn. Tillverkningen utgöres af manufaktursmide, spadar, yxor, bilar m. m., som hafva godt anseende. 1902 uppgick värdet till 935,000 mark. A. G. F.

Bill of attainder [bi'l ov etä'ndə], eng. Se *Attainder*.

Bill of exchange [bi'l ov iks-tjē'nd], eng., växel (se d. o.).

Bill of rights [bi'l ov rā'ts], eng. Se *Bill*.

Billom [bijå'], stad i franska dep. Puy-de-Dôme. 3,857 inv. (1901). Fajans- och textillfabriker.

Billon [bijå'], fr., underhaltigt silvermynt (som innehåller mer koppar än silver); litet skiljemynt, bronsmynt; nött mynt. — *Billonage* [bijānə], utprägling af eller handel med underhaltigt mynt.

Billonage. Se *Billon*.

Billot [bijå']. 1. Jean Baptiste B., fransk general och krigsminister, f. 1828 i Chaumeil, depart. Corrèze, genomgick krigsskolan i St Cyr 1847—49 och blef därefter officer. Han tjänstgjorde först i Algeriet, deltog i fälttåget i Mexico och blef vid utbrottet af 1870 års krig stabschef vid en infanteridivision, som tillhörde Rhenarméns 2:a kår, samt var med vid Spichenen (6 aug.) och vid försvaret af Metz. I nov. 1870 blef han öfverste och

fick snart därpå befälet öfver den nybildade 18:e armékåren, med hvilken han på ett utmärkt sätt deltog i drabbningarna vid Lisaine 15—18 jan. 1871, samt lyckades sedermera undkomma längs den schweiziska gränsen. 1871 valdes B. till ledamot af nationalförsamlingen, där han slöt sig till republikanska vänstern, hvars president han blef, och 1873 kraftigt motsatte sig planerna på en monarkisk restauration. B., som 1871 blifvit brigadgeneral, utnämndes 1878 till divisionsgeneral och 1879 till öfverbefälhafvare öfver 15:e armékåren (i Marseille). I synnerhet genom hans ingripande blef den franska generalstaben 1878 ombildad efter preussiskt mönster. I jan. 1882 öfvertog B. i Freycinet's kabinett krigsministerposten, som han nedlade jan. 1883, emedan han vägrade att beröfva de orleanske prinsarna deras grad inom armén. Han blef 1885 kommanderande general öfver 1:a armékåren (Lille) och 1888 arméinspektör. I Mélines af moderater bildade ministär (29 april 1896—14 juni 1898) var han för andra gången krigsminister och uppträdde därunder på det skarpaste mot en revision af Dreyfus-processen. B. är medlem af öfverkrigsrådet ("conseil supérieur de la guerre") samt sedan 1875 senator för lifstiden.

2. Albert B., fransk diplomat, f. 1841, blef 1865 tjänsteman och 1880 afdelningschef i utrikesministeriet, utnämndes 1885 till envoyé i Lissabon och var 1890—97 ambassadör i Rom. Han har skriftvit flere broschyrer i utlämningsfrågan.

Billotte [bijå'tt], René, fransk målare, f. 1846 i Tarbes, dep. Hautes-Pyrénées, är en framstående representant för modernt stämningsmåleri. I sina stämningar från Paris' gator och utkanter och från landsbygden skildrar han med förkärlek samt med mild lyrik och raffinerad naturkänsla skymningen och solnedgångens tonskalor. Representerad i Luxembourgsmuseet. G—g N.

Billroth [-råt], Christian Albert Theodor, tysk läkare, f. 26 april 1829 på Rügen, blef 1852 medicine doktor i Berlin och 1860 kirurgie professor i Zürich samt kallades 1867 till kirurgie professor i Wien. Död i Abbazia 6 febr. 1894. B. var en af sin tids förnämste kirurger, genialisk operatör, skarp-sinnig fysiolog och framstående statistiker. Klart inseende nödvändigheten af att med den kliniska forskningen kombinera den patologisk-anatomiska och fysiologiska, för att sålunda erhålla en fast grundval för den praktiska utförfningen af kirurgien, utförde han själf betydelsefulla experimentella undersökningar bl. a. öfver sårskjukdomarna (*Beobachtungsstudien ueber wundfieber und accidentelle wundkrankheiten*, 1862). Inom den praktiska kirurgien vann B. framför allt genom sina inlägg rörande bukorganens operativa behandling en stor och berättigad berömmelse. Genom sina sällsynt välskrifna, rent af klassiska *Vorlesungen über die allgemeine chirurgische pathologie und therapie* (1863, en mängd upplagor samt översättningar på många språk) sträckte B. sin lärarverksamhet vida utöfver

den i och för sig talrika krets af lärjungar, som samlades kring hans lärostol. Bland hans skrifter må vidare nämnas *Chirurgische klinik* (1869—79). I förening med Pitha redigerade han "Handbuch der allgemeinen und speziellen chirurgie" (4 bd, 1865—86). Efter hans död utgafvos samlade hans *Briefe* (6:e uppl. 1902), hvilka bära ett vackert vittnesbörd om sin författares ädla karaktär och djupa bildning. Jfr nekrolog af J. Berg i *Hygica* 1894. B. T.—dt.

Billsjö, masugn i sydligaste delen af Söderbärke socken af Kopparbergs län, vid den lilla Billsjön. Masugnen eges af Skinnskattebergs bruksegare (se Skinnskatteberg). 1902 producerades 3.408 ton smidestackjärn samt direkt ur masugn framställt gjutgods. K. K.—A.

Billström, L. a. s., politiker, f. på Tjörn i Bohus län 26 febr. 1801, blef 1820 student i Lund och tog 1826 juridisk examen. Sedan han under ett par år haft åtskilliga domarförordnanden, utnämndes han 1828 till akademkanslist i Lund och förordnades s. å. att bestrida akademintarietjänsten, hvarmed han fortfor till 1841, jämte det att han flera särskilda gånger (sammanslagd under sju år) förrättade sekreterarbefattningen. 1837 valdes han

till rådman i Lund och utnämndes 1855 till borgmästare därstädes. Vid riksdagen 1834—35 var han anställd som kanslist i bondeståndet och sekreterare i detta stånds enskilda besvärsutskott. Under de sex riksdagarna 1844—60 var han medlem af borgarståndet, inom hvilket han utöfvarde ett stort inflytande såsom den liberala oppositionens faktiske, om också ej synbare, ledare. Han tillhörde under fem riksdagar konstitutionsutskottet och var 1853 ledamot af det då tillsatta hemliga utskottet. Dessutom representerade han 1848—63 borgarståndet såsom direktör i rikets ständers länkontor i Malmö. Under riksdagarna 1867—71 var han ledamot af första kammaren för Malmöhus län, men hindrades därunder ofta af sjuklighet att deltaga i ärendenas behandling. 1878 tog han afsked från borgmästarssysslan och afed i Lund 7 aug. s. å. — Bohus läns på Tjörn belägna, 1876 invigda folkhögskola har för sin tillkomst att tacka B. ensam, som jämväl genom rikliga anslag tryggt dess fortvarande bestånd, med föreskrift om meddelande af undervisning äfven i trädgårdsskötsel, jordbruk m. m.

Billungarna, en ansedd sachsisk släkt, hvars medlemmar, som efter far, 961—1106 innehade den hertigligna värdigheten i östra Sachsen. Den förste af dessa hertigar var Hermann Billung, kejsar Otto I:s vapenbroder i krigen mot slaverna, d. 973; den siste var Magnus, som var invecklad i strid med kejsar Henrik IV och dog 1106 utan att efterlämna söner. Sachsen lämnades åt Lothar af Supplinburg; de billungska arfgoedens tillförlö hertig Magnus' båda döttrar och öfvergingo genom deras giftermål dels till welferna, dels till den askaniska ätten. S. F. H.*

Billwiller, Robert, schweizisk meteorolog, f.

1849 i S:t Gallen, blef 1871 assistent vid observatoriet i Zürich och 1881 föreståndare för därvarande meteorologiska centralanstalt. Han inrättade 1882 en meteorologisk station på bergtoppen Sentis (2,500 m. ö. h.). B. har gjort framstående undersökningar öfver Schweiz' nederbördsförhållanden, föhn, åtskilliga stora dalars lokalvindar m. m. Bland hans skrifter märkes dessutom det prisbelönade arbetet *Kepler, der reformator der astronomie* (1877).

Billwårder-Ausschlag, sedan 1894 en stadsdel i Hamburg, på ön Billwårder, med järngjuteri, cementfabrik och skeppsbyggeri. Jfr Bille.

Bilma, bergig oas i Sahara, nästan midt emellan Fessan och Bornu, bebos af tibbuerna. 330 m. ö. h. Marken är rik på salt, och från sjöarna därstädes afundsta inom få dagar tumstjocka saltskorpor. B. är en sydlig fortsättning af oasen Kauar (se d. o.).

Bilmärk, Johan, finsk lärd och donator, f. i Skara 1728, d. 1801, blef student i Åbo 1746 samt professor i historia och praktisk filosofi därstädes 1763. Han författade eller presiderade för ej mindre än 232 akademiska disputationer, bland hvilka en stor del berör Finlands historia. Mest värd att ihågkommas är *Historia regiae academiae aboensis* (1770—76). B:s arbeten, hvilka gäfvor Porthan, "den finska häfdateckningens fader", väckelsen att rikta sina forskningar åt samma håll, ega numera värde nästan endast som materialsamlingar. B. testamenterade till universitetet största delen af sin ganska anseliga förmögenhet, hvilken han samlat genom den yttersta sparsamhet. V.

Bil- och bolfärdigt (fordom "bil- och borfärdigt", af *bila*, yxa, och *bor*, bord, plankgång i ett fartygs yttre beklädnad, *sjö*). Ett nybyggd fartyg säges vara "bil- och bolfärdigt", när det egentliga timmermansarbetet är afslutadt. Äldre sjölagar innehöllo detaljerade bestämmelser om hvad som borde förstås med ett bil- och bolfärdigt fartyg; men i den nya sjölagen (af 12 juni 1891) förekommer icke längre ifrågakarande uttryck. K. förordningen 18 okt. 1901 ang. registrering af svenska fartyg omtalar däremot bilattest (se d. o.). (H. W.—l.)

Bilsa [bi'l̥s̥ä]. Se Bihlsä.

Bilse, Benjamin, tysk musiker, f. 1816 i Liegnitz, blef 1843 stadsmusikus i sin födelsestad och bragte orkestern därstädes till en sådan höjd, att han med den kunde gifva konserter på världsutställningen i Paris 1867. År 1868 bosatte han sig i Berlin, där hans konserter med samma orkester snartingo stort rykte. 1894 drog han sig tillbaka till privatlivet med titeln hofmusikdirektör och dog 1902. A. L.

En Fritz Oswald B., löjtnant i en tysk garnisonsstad, offentliggjorde 1903 under pseudonymen Fritz von der Kyrburg en militärskildring, som ej hade något vidare litterärt värde, men väckte det största uppeendet genom sina afslöjanden af den tyska officerskårens förfall. B. ströks ur armén och dömdes af krigsrätt till fängelsestraff. Efter frigifningen har han egnat sig åt litteraturen.

Bilskirner (isl. *Bilskirner*, "den som undgår att gifva efter, den starke"), nord. myt., Tors sal med 540 golf (rum) i Trudvang, Tors rike, det största af hus. B.—e.

Bilston [bi'l̥stn]. stad i engelska grefskapet Stafford, alldeles invid Wolverhampton. 24,034 inv. (1901). Järnhyttor och storartad järnindustri samt

fabrikation, i synnerhet af emaljerade och lackerade bleckvaror.

Biltog (sv. *biltugher*), *jur.*, urspr. detsamma som fridlös, senare liktydigt med landsflyktig.

Biltong (fr. *biltongue*, eng. *bultong*), soltorkadt, i remsor skuret kött (vanligen fårkött), som af boerna medföres under deras färder och i fält, i senare fall såsom ett slags, af hästen buren, reservportion. I Nord-Amerika kallas det pammikan. H. J.-dt.

Bi-lus, *Braula coeca*, *zool.*, en till fam. *Braulidae*, underordn. lusflugor (*Pupipara*), ordn. tvåvingar (*Diptera*) hörande, på tambien parasiterande insekt. Den är blind och vinglös, till färgen glänsande rödbrun, 1,5 mm. lång. De korta antennerna sitta nästan helt insänkta i gropar af hufvudet. I stället för klor bära fötternas sista led en kam, bildad af omkr. 30 borstlika tänder. Bi-lusen förekommer vanligen enstaka i arbetsbin och drönare, men i visen finner man ofta flera individer samlade. Bi-lusen anses skadlig, endast då den utpträder i större antal inom ett bisamhälle. — Med namnet bilöss betecknas stundom äfven larverna af majbaggen och andra till fam. *Cantharidae* hörande skalbaggar. Jfr *Pupipara* och *Majbagge*. G. G.

Biläger (ty. *beilager*), furstliga personers bröllop. **Bilägningskarta**, en annan benämning af belägningsstämpel. Se *Stämpelpapper*.

Bima, stad på nordöstra kusten af nederländska ön Soembava i ostindiska arkipelagen. Omkr. 10,000 inv. Utförsel af kryddor och färgträ.

Bi-mal, *zool.* Se *Vaxmal*.

Bimana (af lat. *bis*, två gånger, och *ma'nus*, hand), *zool.* Se *Människan*.

Bimanue'll undersökning (af lat. *bis*, två gånger, och *ma'nus*, hand), *med.*, ett kännande med bägge händerna samtidigt och så ställda, att det parti (den kroppsdelen), som skall undersökas, befinner sig emellan dem. Uttrycket användes merendels beträffande undersökning af de kvinnliga underlifsorganen, men gäller äfven undersökning af mun och svalg, blåsa, njurar, ändtarm o. s. v. J. Å.

Bim-basji l. *Bin-basji* (turk.), major. Jfr *Basj*.

Bimbja, en i Biafra-viken på södra slutningen af Kamerun framspringande halfö, vid norra stranden af floden B., snedt emot Fernando Po, tillhör tyska protektoratet Kamerun. På södra spetsen af halfön ligger byn B. med 400 inv. Utlöpare från Kamerunberget äro B.-bergen, som gå genom landet. Befolkningen utgöres af isubunegrer. J. F. N.

Bime'mbrisk (lat. *bime'mbris*, af *bis*, två gånger, och *me'mbrum*, lem), tvålemmad, dubbellemmad.

Bime'ster (lat. *bime'stre*, af *bis*, två gånger, och *me'nsis*, månad), en tid af två månader.

Bimeta'llisk (jfr *Bimetallism*), dubbelmetallisk. I Sverige begagnades en tid för elektriska ledningar en s. k. bimetallisk ledningstråd, bestående af förkopprad ståltråd.

Bimetalli'sm (af lat. *bis*, två gånger, och *metall*), *nationalek.*, dubbel myntfot, d. v. s. både silver och guld såsom grund för ett lands myntväsen, i motsats till monometallism eller enkel myntfot. Se *Myntfot*.

Bi-myra, *Mutilla europæa*, *zool.*, insektsart af ordn. *Hymenoptera* (steklar), lever ensligt, bildar inga samhällen (såsom förhållandet är med de närstående, till "byggare-steklarna" hörande släktena

Vespa, *Bombus*, *Apis*, *Formica*). Endast hannar och honor förekomma, af hvilka de förre äro bevingade, de senare vinglösa. Äggen läggas i hålor, grädda i marken, och larverna lefva såsom parasiter i humlebon, där de anställa stor skada bland humloras larver. A. Sg.*

Bimånar l. *Vådernaånar*, *meteor.*, ett optiskt fenomen på natthimmelen, framkalladt af månhuset på samma sätt och under samma förhållanden som bisolarna af solhuset (se *Bisolar*), från hvilka de skilja sig endast genom mindre ljusstyrka och mestadels genom frånvaro af alla tydliga färger. B. R.*

Bin-basji. Se *Bim-basji*.

Binbogha-dag, en bergskedja i det inre Mindre Asien, hörande till Antitaurus, men skild från hufvudkedjan genom en dal, som genomflytes af Gök-su, en af kallfoderna till Seihun.

Binche [bäſj], stad i belgiska prov. Hainaut, arrond. Thuin, vid järnväg till Bruxelles. 11,350 inv. (1900). Tillverkning af spetsar och glas.

Binchois [bäſaa'], Gilles, flamländsk tonsättare, f. omkr. 1400 i Hainaut, var 1452 anställd hos Filip den gode af Burgund och dog 1460. B. var en af de förste komponisterna af den första nederländska skolan, men af hans kompositioner är endast fåga utgivne, det mesta finnes i manuskript i Bologna och Wien. A. L.

Binck, Jakob, tysk porträttmålare och kopparstickare, enligt traditionen lärjunge af A. Dürer och Marc Antonio, troligen född i Köln mellan 1490 och 1504, uppehöll sig omväxlande i Nederländerna och Köpenhamn, dit Kristian III kallade honom såsom "kongelig contratejer", och gick 1551 i tjänst hos hertig Albrekt af Preussen. Död i Königsberg omkr. 1560. (O. G.-g.)

Bind. Se *Bokbinderi*.

Binda, *anat.* Se *Aponeuros*.

Binda, *kir.* Inom kirurgien nyttjas olika slag af bindor. Den yttersta delen af ett förband utgöres i regel af en binda af gastyg, gasbinda, medelst hvilken förbandet fasthålls i sitt läge. Vid behandling af benbrott och i allmänhet, då det gäller att gifva en kroppsdelen ett stöd, som sluter sig efter kroppens formen, nyttjas gipsbinda, vanligen en gasbinda beströdd med gips. Jfr *Es-marchs binda* och *T-binda*. J. E. J.-n.

Binda (Åkerbinda, Lofbinda), *bot.* Se *Polygonum*.

Bindalen, sydligaste häradet i Nordlands amt, Norge, består af socknarna Vassaas och Solstad, 1,699 kvkm., med 2,553 inv. (1900). — **Bindalsfjord**, en från hafvet inträngande fjord, som till en del bildar gräns mellan Trondhjem och Tromsø stift. Längre in delar den sig i flera armar, af hvilka Urijord och Tosenfjord äro de viktigaste.

Bindalsfjord. Se *Bindalen*.

Bindebäge, *mus.* Se *Bäge*.

Bindehinna l. *Bindhinna*, *oftalm.* Se *Öga*.

Bindemedel, *tekn.*, ämnen af mer och mindre flytande eller degformig konsistens, som med stor kohesion förena så stor adhesion till vissa kroppar, att de anbragta mellan delar af sådana fast förbinda dessa. Ett bindemedels sammanhållande verkan ökas vanligen därigenom att det hårdnar till en fast massa på grund af småningom fortlöpande fysikalisk-

kemisk omsättning eller yttre inverkan (värme o. d.). Som bindemedel för olika tekniska ändamål användas lim, kitt, dextrin, gummi, harts, tjära m. m. Inom byggnadskonsten begagnas kalk, cement, gips m. m., hvilka antingen enbart eller tillsammans andra ämnen, såsom sand och grus, bilda ett murbruk. Inom målarkonsten ger man färgerna en tillsättning af ägghvita, gummi, harts eller olja, för att bringa dem i lämplig, på duken eller kartongen väl fästande form.

Bindemönster, text. Se Bindning.

Bindenckel, teol. Se Löse- och bindenckel.

Bindeord, språkv. Se Konjunktion.

Binderi, trädg., sammanställning af afskurna blommor, blad eller kvistar i form af buketter, kransar, bordsdekorationer m. m.

Binder-Kriegstein [-kristajn], Karl von, friherre, österrikisk och preussisk officer och militärförfattare, f. 1869 i Graz i Österrike, studerade två år juridik, men inträdde 1889 i tjänst vid 3:e kårartilleriregementet, där han 1891 blef officer och 1895 premiärlöjtnant. Året därefter öfvergick han till reserven, men trädde 1898 i tjänst vid preussiska armén såsom premiärlöjtnant vid 18:e fältartilleriregementet. Kommenderad vid generalstabens 1900, användes han till krigshistoriska arbeten. År 1903 öfvergick han emellertid såsom kapten till reserven, och 1904 begaf han sig som krigskorrespondent till den rysk-japanska krigsskådeplatsen i Mandsjuriet. — B. förvärfvade tidigt ovanliga historiska kunskaper, och redan hans första, 1893 utgifna arbeten *Arcole* och *Ein krieg ohne chance* (kriget 1806) vittnade om ett djup och ett omdöme, som icke ofta påträffas. Ännu mera var detta fallet i hans *Geist und stoff im kriege* (1:a d. 1896, egnad åt 18:e århundradet). Han har sedan deltagit i utarbetandet af österrikiska och preussiska generalstabernas arbeten om krigen under 18:e århundradet, men här och medhunnit andra arbeten, såsom *Statistik und Psyche* (1897), *Moltke als feldherr* (1901) och *Regensburg 1809* (1892). C. O. N.

Bindesböll. 1. Mikael Gottlieb Birkner B., dansk arkitekt, f. 5 sept. 1800 i Ledöje prästgård på Själland, blef först kvarnbyggare, men utbildade sig sedermera till arkitekt, dels genom studier vid konstakademien i Köpenhamn och dels under en längre utländsk resa (1835—38). Tanken på uppförandet af ett museum för Thorvaldens arbeten följde honom på färden, och efter hemkomsten fick han i uppdrag att utföra ett sådant arbete, hvilket

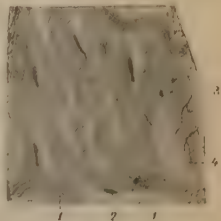
sysselsatte honom åren 1839—47. Denna högst originella byggnad blef på en gång en härlig förvaringsplats för konstverken och en imponerande gravård öfver mastaren. Bland B:s öfriga arbeten må nämnas hospitalen vid Aarhus och Vordingborg, "landbohöjskolan" vid Köpenhamn, rådhus i Thisted och Næstved, en gotikkyrka i Hobro samt Klampenborgs badanstalt i engelsk cottage-stil, med en karak-

teristisk konsertsal. B. utförde äfven konstindustriella föremål, möbler o. a., i antika former. Han blef professor vid konstakademien 1856. Död 14 juli sistnämnda år. Ph. W.*

2. Thorvald B., den föregående son, dansk konstnär, f. 22 juli 1846 i Köpenhamn, studerade i konstakademiens arkitekturskola och vann dess mindre guldmedalj 1882. Han har utfört restaurationer och privatbyggnader, bland de senare sin egen villa i Köpenhamn med rik färgprydnad. Hans verksamhet faller hufvudsakligen inom de dekorativa konstarterna. Hans möbler, vaser och andra föremål i keramik eller stengods, ritningar till arbeten i silver, till textila alster, bokband och bokornament visa stark och egenartad fantasi och ett högeligen personligt formspråk, som han smidigt varierar för olika material och för olika ändamål. Han är en af de konstnärer, som ledt den danska dekorande konsten in på nya banor och fört den fram till det höga anseende den nu innehar. Bland hans olikartade arbeten bör ej glömmas det högst originella praktverket *Troldtøj* (1889—90), hvars fantastiska illustrationer liksom utstyrseln i dess helhet äro ett verk af B., Jerndorff och Joakim Skovgaard. Originalteckningarna finnas i Nationalgalleriet i Kristiania. Till världsutställningen i Paris 1900 utförde B. den högst verkningfulla portalen i Danmarks konstindustriella afdelning. G-g N.

Bindesubstansväfnad, histol. Med detta namn betecknas flertalet af djur- och människokroppens till sin fysiologiska uppgift stödjande och sammanhållande väfnader. Den för dessa väfnader gemen-

Fig. 1. Formlös bindväf. 1 kollagena (limgifvande) fibrillbuntar; 2 kärnor tillhörande bindväfscellerna; 3 elastiska trådar, omspinande de kollagena fibrillbuntarna; 4 saftluckor mellan fibrillbuntarna.

samma grundkaraktären är, att de celler, ur hvilka de uppstå, afskilja mellan sig en mellansubstans, en "intercellularsubstans", som alltefter sina olika egenskaper bestämmer den olika morfologiska och fysiologiska karaktären hos de skilda slagen af bindesubstansväfnader. Till dessa väfnader höra bindväf, brosk och ben. För dessa trenne hufvudslag af bindesubstansväfnader är med afseende på den dominerande mellansubstansen gemensamt, att cellerna producera formade beståndsdelar, som hafva karaktären af ytterligt fina trådar, "fibriller", och som på grund af sin kemiska egenskap att vid kokning med vatten gifva lim, benämnas limgifvande eller "kollagena". Därjämte är för de nämnda slagen af bindesubstansväfnader i allmänhet karakteristiskt, att cellerna äfven producera en annan, till sina kemiska och fysikaliska egenskaper såregen form af trådar, nämligen s. k. elastiska trådar. Dessa ur bindesubstansväfnadernas celler bildade trådiga strukturer ligga inom mellansubstansen inbäddade i en homogen, formlös "grundsustans". Genom den olika natur denna grundsustans under ifråga-

varande väfnaders utveckling antager bestämmas närmast den olika arten af bindesubstansväfnader. Det är således närmast genom grundsubstansens olika beskaffenhet, som bindväf, brosk och ben både morfologiskt och fysiologiskt skilja sig från hvarandra.

Vid de kollagena eller limgifvande trådarnas utveckling inom bindväf pågå dessa i allmänhet sluta sig tillsammans till gröfre eller finare buntar, som antingen löpa sinsemellan parallellt (vid 1 å fig. 1).

Fig. 2. Senväfnad. 1 kollagena fibrillbuntar; 2 kärnor tillhörande sencellerna.

2) eller också korsa hvarandra i olika riktningar (vid 1 å fig. 1). Om det ena eller andra arrangementet af dessa kollagena buntar skall vid utvecklingen komma till stånd, beror på spänningen å det område af kroppen, där bindväfen utvecklar sig. Är spänningen mera ensidigt riktad, såsom t. ex. på ställen af skelettet, där muskler förmedelst bindväf fästa sig och där dessa muskler utföra sin dragande verkan, komma fibrillbuntarna att löpa sinsemellan parallellt och i spänningens eller dragningens riktning. Är spänningen åter mera likformigt fördelad åt olika håll, såsom på de ställen af kroppen, där bindväf utfyller mellanrummet mellan intill hvarandra liggande organ eller organdelar, blir fördelningen af trådbuntarna oregelbunden. Ett exempel på det förra slaget af bindväf bilda senorna (fig. 2), ett exempel på det senare slaget den bindväf, som uppträder mellan de olika buntarna i en muskel (fig. 1). — Bindväfvens celler ligga såsom tunna, oftast förgrenade hinnor på ytan af fibrillbuntarna (vid 2 å fig. 1 o. 2). Äfven de elastiska trådarna uppträda på dessa buntars yta, nätformigt omspinnande

Fig. 3. Broskväfnad. 1 broskceller, 2 limgifvande, kollagena fibriller.

dem (vid 3 å fig. 1). — Den grundsubstans, uti hvilken de enskilda trådbuntarnas fibriller ligga inbäddade, har en slemartad beskaffenhet. Den grundsubstans åter, som uppträder mellan trådbuntarna, växlar betydligt till sin kemiska sammansättning, i det att den antingen innehåller för trådbuntarna närande beståndsdelar, som tillförts bindväfen från blodkärlen, eller också produkter, som vid bindväfscellernas ämnesomsättning uppstått och som afledas till lymfkärlen. Man benämmer denna vätskeartade och till sin kemiska sammansättning så växlande substans, som utfyller mellanrummen mellan trådbuntarna, "väfnadssaft" och mel-

lanrummen själva "saftluckor" (vid 4 å fig. 1). — Hos broskväfnaden åter (och särskildt hos den vanligast förekommande formen af brosk, som benämnes "hyalint brosk", se Brosk) äro de limgifvande fibrillerna och äfven de elastiska trådarna mera likformigt och diffust utbredda inom "intercellularsubstansen", och den formlösa grundsubstans, uti hvilken fibrillerna ligga inbäddade, består hufvudsakligen af ämnena kondromukoid och kondroitinsvafvelsyra. Broskcellerna hafva ett mera klotformigt, i regel ej förgrenadt utseende (vid 1 å fig. 3). Då hos det ifrågakvarande brosket de limgifvande trådarna ej anhopa sig till buntar, utan äro diffust fördelade

Fig. 4. Benväfnad. 1 lameller af kollagena, limgifvande fibriller. 2 blodkärl förande kanaler i benväfnaden (s. k. haversianska kanaler), omgifna af koncentriskt anordnade fibrill-lameller.

i mellansubstansen, bildas ej några saftluckor. De närande safterna, väfnadssaften, passera därför diffust genom mellansubstansen. — Benväfnaden slutligen öfverensstämmer i det afseendet med bindväfen, att de kollagena eller limgifvande fibrillerna ansamlas sig till buntar, som antingen arrangera sig på ett typiskt och regelbundet sätt, nämligen till tätt intill hvarandra liggande lameller (benväfnaden hos den fullvuxna individen, vid 1 å fig. 4) eller också på ett oregelbundet sätt (benväfnaden hos foster). Grundsubstansen åter, uti hvilken dels de limgifvande trådbuntarnas enskilda fibriller, dels dessa buntar i sin helhet ligga inbäddade, är diffust genomdränkt med amorra kalksalter (kalk och fosforsyra samt kolsyra), hvarigenom väfnaden erhåller sin karakteristiska fasthet. De förgrenade bencellerna (vid 1 å fig. 5) ligga inneslutna i hålrum i den genom kalksalterna hårda och fasta "intercellularsubstansen", hvilka till sin

form troget afspegla bencellernas egen allmänna gestaltning, — alldeles så, som om man föreställer sig en hand med åtskilda fingrar, inbäddad i en gipsklump. Då de förgrenade bencellerna genom sina utskott äro direkt förbundna med hvarandra, upp-

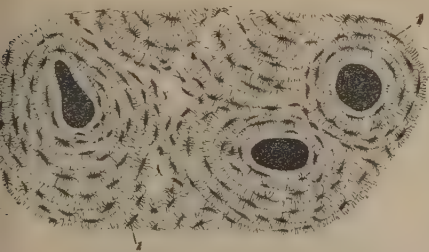

Fig. 5. Benväfnad. Endast bencellerna med sina trådlänkande utskott (vid 1) synliga. De stora svarta fläckarna tvärskurna blodkärlförande haversianska benkanaler.

står således i benväfnaden ett kanalsystem, som genomsätter hela väfnaden. Detta kanalsystem, hvori bencellerna med sina utlöpare ligga inneslutna, bildar benväfnadens saftkanaler och lämnar således passage för väfnadssaften. E. Hgn.

Bindesäck, *sacculus conjunctivæ*. Se Öga.

Bindhinna, *oculm*. Se Öga.

Bindhinne-inflammation (lat. *conjunctivitis*), *patol.* Se Ögoninflammation.

Bindhinne-katarr. Se Ögoninflammation.

Binding, Karl, tysk rättslärare, f. 1841 i Frankfurt a. M., 1873 professor i straffrätt, kriminalprocess och statsrätt vid Leipzigs universitet, har i sin författar- och lärarverksamhet sökt bidra till att fylla klyftan mellan juridisk teori och praxis. Hans förnämsta arbete är *Die normen und ihre übertretung* (2 bd, 1872—77; 2:a uppl., I, 1890), i hvilket han företog en revision af de allmänna kriminalrättsliga läroren. Vidare märkas hans historiska arbete *Das burgundisch-romanische königreich* (I, 1868) samt det genom skarpsinne och omfattande lagkännedom utmärkte verket *Handbuch des strafrechts* (I, 1885). *Grundriss des gemeinen deutschen strafrechts* (I, 6:e uppl. 1902; II, 1896—1901, ny uppl. 1902 ff.) och *Grundriss des deutschen strafprocessrechts* (4:e uppl. 1900).

Bindning I. Bindemönster, *text.*, det mönster, som anger huru varptrådarna till en väfnad skola höjas öfver och sänkas under inslagen. Bindningar tecknas på rutpapper, hvars vertikala rader föreställa varptrådar, medan de horisontala motsvara väfvens inslag. En med färg fylld ruta betecknar (i regel), att varptråden skall höjas öfver det i samma korsning gående inslaget. Den upptecknade bindningen kallas *mönsterpatron* och själva teckningsarbetet *patronering*. Bindningar förekomma af många slag och kunna klassificeras på följande sätt: I. Bindningar för släta och småfasonerade väfnader.

A. Enkla bindningar.

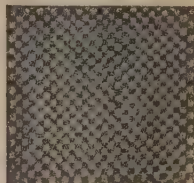
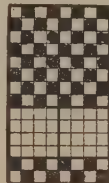
- Grundbindningar (lärt eller tvåskaft, kypert, satin eller atlas).
- Härledda bindningar (rips-, panama-, diagonal- och kräppartade).

- Genomvärfande bindningar (ett mellanting mellan enkla och förstärkta bindningar).
- Förstärkta bindningar (med afvigvarp, med afvigskott, dubbelbindningar, med fyllnads-trådar, flierdubbla bindningar).
- Sammetsartade bindningar (varpsammet, inslagssammet, floconné).
- Gasbindningar.

II. Bindningar med större utpräglade mönster.

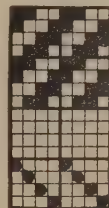
- Konstruktionsmönster (motsats-, tillsats- och fyrsatsbindningar, omkastningsmönster m. fl.).
- Kompositions-mönster (sammansättningar af olika bindningar, hohlstoff, snittbindningar, piké, matelassé m. fl.).

Några allmänna enkla bindningar visas af följande mönsterpatroner med tillhörande (ur N. von Engeströms "Praktisk väfbok" hämtade) fotografiska bilder af motsvarande väfnader.

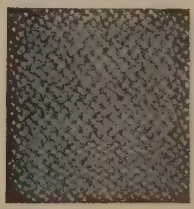
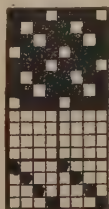
Lärfthandling.

Lärfthandling (tvåskaft) förekommer i linne-lärfthandling, domestik, kläde, orlin, sidentaft m. m.

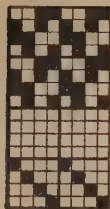
Fyrskaftad batavia.

Fyrskaftad batavia (förekommer i twills, tibet, många slag af korderoj m. m.).

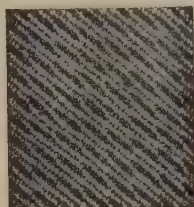
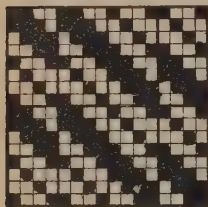
Fyrskaftad atlas (korskaft).

Fyrskaftad atlas eller korskaft (förekommer i dräll, doffel m. m.).

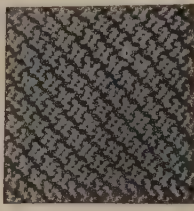
Drapbindning.

Drapbindning (begagnas till kostymtyg m. m.).

Fasonerad kyptert.

Fasonerad kyptert (begagnas till klänningstyg m. m.).

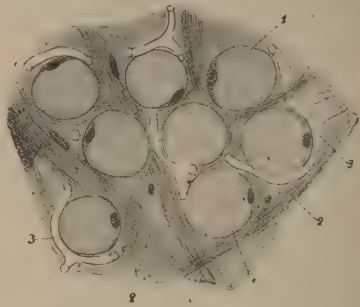

Kräppartad bindning.

Kräppartad bindning (till klänningstyg m. m.).
G. A. W.**Bindsallat.** Se Sallat.**Bindsten, bygnk.,** sten, som i murförband ligger längs med muren och således hopbinder denna.

Bindväf, histol., kallas en stor, viktig grupp af bindesubstansväfnader, hvilken i betydlig grad ingår i den normala djur- och människokroppens sammansättning äfvensom i många sjukliga nybildningar. Den består alltid af celler i olika former samt af en i större eller mindre mängd förekommande, lim-gifvande mellansubstans (intercellular-substans). Såväl genom cellernas som i synnerhet genom mellansubstansens olika beskaffenhet antager bindväfen olika utseende och karaktär. Då mellansubstansen är homogen och gelatinös, såsom hos lägre djur och i vissa delar af de högre, synnerligen i utvecklade tillstånd, är bindväfen vanligen lös och sladdrig; då åter mellansubstansen, såsom mest är fallet i det fullvuxna tillståndet hos människan och de högre djuren, antagit en fintrådig beskaffenhet, blifvit "fibrillär", är bindväfen mer eller mindre fast, såsom i senor, band, fascier, benhinnor, underhud-

väfnad, blodkärlens väggar m. m. De oräkneliga, ytterst fina och långa trådar, af hvilka en sådan fibrillär mellansubstans består, löpa än parallellt med hvarandra (såsom i senorna, se Bindesubstansväfnad, fig. 2,1), än i olika, korsande riktningar (underhudväfnaden m. m., se Bindesubstansväfnad, fig. 1,1). De kunna vara anordnade på mångahanda sätt, än bildande större eller mindre buntar, som ofta nätformigt förbinda sig med hvarandra till greniga balkverk (se Bindesubstansväfnad, fig. 1,1), än utbredande sig till platta hinnor, lameller o. s. v. Cellerna, "bindväfscellerna" (se Bindesubstansväfnad, fig. 1,2

Fettväfnad. 1 fettceller; 2 kollagena fibrillbuntar; 3 blodkapillarer, hvilka i fettväfnad äro betydligt talrikare än i bindväf, omspinnande fettcellerna.

och 2,2), hvilka bestå af en kärna, omgiven af större eller mindre mängd af en vanligen tillplattad, oftast grenig kornmassa, protoplasma, ligga i växlande anordning på ytan af fibrillbuntarna och lamellerna. På ytan af buntarna finnes därjämte ofta en annan bindesubstans, den "elastiska" väfnaden under form af trådar, nät och lameller (se Bindesubstansväfnad, fig. 1,2); vidare inlagras sig i cellerna af vissa slag af bindväf (t. ex. i underhudens) fett i form af små droppar, som sedermera sammansmälta med hvarandra till en enda stor droppe, som uppfyller hela cellen. En sådan bindväf kallas fettväf (se vidst. figur). I bindväfen finnas vanligen jämförelsevis ej många blodkärl, men ofta riklig väfnadssaft i saftluckor (se Bindesubstansväfnad, fig. 1,4) af växlande anordning. Bindväfen bildar i sina skilda former, utom de redan nämnda väfnadsdelarna (senor m. m.), äfven en skid- och stödjewäfnad kring och uti nästan alla organdelar, såsom i muskler, nerver, hjärna, ryggmärg, körtlar, mjälte, lymfkörtlar o. s. v. G. R. (E. Hgn.)

Bi-nerf (nervus accessorius), anat. Se Hjärn-nerver.

Binet [binä]. 1. Jacques Philippe Marie B., fransk matematiker, f. 1786, d. 1856, professor i astronomi vid Collège de France, utgaf arbeten såväl inom den rena matematiken som inom dess användning på celest mekanik och fysik. H. v. K.

2. Victor Jean Baptiste Barthélemy B., fransk landskapsmålare, f. 1849 i Rouen, var först dekorationsmålare, utbildade sig på egen hand och uppträdde första gången på Salongen 1878 med taflan *Djurparken*. Bland hans senare arbeten — i hvilka terrängstudiet är af stor förtjänst — må fram-

hållas *En gata i Arcueil, En gammal väg nära Bicêtre, Sommarmorgon, Eftermiddag i september*. B. är representerad i Luxembourgmuseet af tre målningar. — Hans broder Adolphe Gustave B., f. 1854, d. 1897, gjorde sig bemärkt såsom häst- och genremålare.

Binet [bi'nä], Alfred, fransk psykolog, f. 1857 i Nizza, blef med. doktor och medarbetare åt Charcot samt 1894 föreståndare för laboratoriet för fysiologisk psykologi vid Sorbonne. B. är den främste representanten i Frankrike för den experimentella psykologien, hvars metoder han utsträckt till det högre sjäslifvets område, under det att de förut öfvervägande användts blott inom sinnepspsykologien. Bland hans många och värdefulla arbeten må nämnas: *La psychologie du raisonnement* (1886), *Etude de psychologie expérimentale* (1889), *Les altérations de la personnalité* (1892), *Introduction à la psychologie expérimentale* (1894), *Psychologie des grands calculateurs et joueurs d'échecs* (s. å.), *La fatigue intellectuelle* (med V. Henri, 1898), *La suggestibilité* (1900) och *L'étude expérimentale de l'intelligence* (1903). B. utger med Beaunis "L'année psychologique" (sedan 1895), hvori han skrivit många uppsatser och öfersikter. S—e.

Bing, Bing-bing. Se Te.

Bing, Just Johan, norsk litteraturhistoriker, f. 24 april 1866 i Eidsberg, Smaalenene, blef student 1883 och tog 1889—90 filologisk-historisk lärarexamen. Han besökte sedan flera tyska universitet och förvärfvade doktorsgraden 1894 med sin på tyska skrifna afhandling *Novalis* (Kristiania 1893). 1895—1901 var han universitetsstipendiat och blef 1903 stiftsarkivarie i Bergen. Utom en mängd afhandlingar och artiklar i tidskrifter och tidningar har han utgivit *Tider og idealer. Studier i fransk poesi og malerkunst* (1896) och *Norske digte og digtere* (1898) samt *Norsk litteraturhistorie* (1904). O. A. Ö.

Bingel, bot. Se Mercurialis.

Bingen, stad i hessiska prov. Rhenhessen, med ett utmärkt vackert läge vid Nahes inflöde i Rhen. 80 m. ö. h. 9,600 inv. (1901), mest katoliker. Betydlig vinodling (Scharlachberger), tobaksfabrikation, skeppsfart och handel. — Öfvanför staden, på Rochusbergets sluttning, ligger kastellet Klopp, hvilket sannolikt är 13 f. Kr. anlades af Drusus och i hvilket kejsar Henrik IV satt fången 1105. På samma berg förekommer Rochus-kapellet, en berömd vallfärdsort, 1889 förstörd af åskan, men 1895 återuppbyggd. Nedanför staden bildar Rhen strömvirveln Bingerloch, hvars undervattensklippor fordom ororo ganska farliga för seglingen, men 1834 bortspångades. Där står, på en klippa midt i floden, det s. k. "Rätt-tornet" (*Mäuseturm*), i hvilket enligt sagan ärkebiskop Hatto II af Mainz 969 skall hafva blifvit upptäpn af råttor. Denna saga beror på att man orätt tolkat *Mäuseturm* såsom *Mausturm* ("rätt-corn"), under det att ordet kommer af *Muserie* (kanoner). — B. (lat. *Vincum l. Bingham*) har uppstått vid det af Drusus byggda kastellet (se ofvan) och som i 10:e årh. i ärkebiskopens af Mainz ego. 1639 föröfrades det af Bernhard af Weimar, 1640 af de kejserlige och 1644 af fransmännen, som åter intogo staden 1689 och lade den i aska samt sprängde borgen. 1797—1814 tillhörde B. Frankrike och tillföll 1815 storhertigdömet Hessen. (J. F. N.)

Bi'nger, Louis Gustave, fransk Afrika-resande, f. 1856 i Strassburg, företog som ung officer flera resor till Senegambien och Sudan, under hvilka han utförde topografiska arbeten och studerade språk. 1887 anträdde han från Bammako vid öfre Niger en resa till Grand Bassam på Elfenbenskusten, dit han ankom 1889. På denna resa kom B. genom alldes obeakanta trakter, bl. a. till staden Kong, och afslutade traktater med hödingar, hvarigenom Frankrikes öfverhöghet vidgades öfver betydliga sträckor. Resans väsentligaste och viktigaste resultat var att Kongbergen, som länge framställts på kartorna, icke existera och att Volta och Comoë äro betydliga floder, som hafva sina källor långt inne i landet. Hans resebeskrifning *Du Niger au Golfe de Guinée par le pays de Kong et le Mossi 1887—89* (2 bd, 1891) är rik på meddelanden om de besökta trakterna och deras invånare. Geografiska sällskapet i Paris belönade honom med sin stora guldmedalj. I början af 1892 ställdes B., som blifvit utnämnd till guvernör på Elfenbenskusten, i spetsen för den franska afdelningen af en engelsk-fransk gränsregeringskommision i dessa trakter och besökte åter Kong. S. å. tilldelades honom Vega-medaljen. B. har, utom ofvannämnda skrift, utgivit bl. a. *Esclavage, islamisme et christianisme* (1891).

Bingerbrück, stor järnvägsstation i preussiska Rhenprovinen, midt emot Bingen, vid Nahes inflöde i Rhen. 2,481 inv. (1900).

Bingerloch. Se Bingen.

Bingham [bi'nəm], Hiram, nordamerikansk missionär, f. 1789 i Bennington, graderades vid Middlebury college 1816 och utsändes 1819 som missionär till Sandwichöarna, där han, stationerad i Honolulu, utförde ett betydelsefullt arbete till 1841, då han på grund af sin hustrus ohälsa återvände till Nord-Amerika. Död 1869. Hans *History of the mission* (1847), omfattande utvecklingen till 1845, är ett arbete af icke ringa historiskt värde. A. K.

Bingham [bi'nəm], George Charles, sedan 1839 earl af Lucan, engelsk militär, f. 1800, d. 1888, inträdde i armén 1816 och befordrades 1851 till generalmajor samt utnämndes vid Krimkriget utbrott 1854 till befälhavare för kavalleridivisionen. I slaget vid Balaklava (25 okt. s. å.) tvang han först med sin ena brigad ("den tunga") det ryska kavaleriets hufvudstyrka att draga sig tillbaka, men sände sedan, alltför bokstafligt lydande en order af överbefälhavaren lord Raglan, den andra brigaden ("den lätta") under lord Cardigan mot en öfvermåktig rysk position, hvarvid nästan hela brigaden upprejs ("dödsriden vid Balaklava"). Själf sökte han med ett par regementen tillbakå brigadens reträtt och blef därunder allvarligt sårad. Lord Raglan, som ansåg sin order missförstådd, lät (1855) återkalla B., och denne deltog ej sedermera i aktiv krigstjänst. Han befordrades emellertid 1865 till general och 1887 till fältmarskalk. I parlamentet blef B. 1858 upphöfsmän till den ändring i edsformuläret, som möjliggjorde för judar att blifva parlamentsmedlemmar. V. S—g.

Binghamton [bi'nəmtən], stad i nordamerikanska staten New York, vid floderna Susquehannas och Chenangos sammanflöde. 39,647 inv. (1900). I närheten kol- och järngrufvor. B. har många fabriker samt en statsasyl för drinkare.

Bingium (lat.). Se **Bingen**.

Bingley [bi'ŋli], fabriksstad i engelska grefsk. York, vid Aire, 8 km. n. v. om Bradford. 18,448 inv. (1901). Tillverkning af kamgarn och ylleveror.

Bing og **Gröndahls porcellänfabrik** i Köpenhamn grundades 1853 af bröderna Meyer H. Bing (f. 1807, d. 1883) och Jakob H. Bing (f. 1811, d. 1896) samt Frederik Gröndahl (f. 1819, d. 1856). De två förstnämnde voro af judisk släkt (deras fader hade invandrat från Holland omkr. 1800) och drevfvo 1844—62 en stor konst- och galanteri-handel, sedermera äfven andra affärer; den sistnämnde hade förut arbetat på den kungl. porslins-fabriken. Fabriken tillverkade först endast hushålls-porslin samt biskviffigurer efter Thorvaldsens statyer och stod i lång tid konstnärligt i andra ledet, men har efter hand arbetat sig upp. Det var i synnerhet vid den stora nordiska utställningen i Köpenhamn och vid världsutställningen i Paris 1889, som den vann sitt rykte, och den räknas nu bland Europas förnämsta porslinsfabriker. Den ledes sedan 1885 af Harald Bing, f. 1848 (son till Jakob H. Bing), som 1895 lät fabriken öfvertagas af ett aktiebolag, hvars direktör han nu är. E. Ebg.

Bingsjö, kapell. Se **Rättvik**.

Bingö-dag ("De tusen sjöarnas berg"), utslöcknad vulkan i Armenien, s. om Erzerum, med Aras källor. Af de tre spetsarna på den instörtade kratern är Demir-Kala 3,310 m. hög.

Binh-Dinh, provins i franska lydriket Annam, mellan 13° 40' och 14° 35' n. br. samt 106° och 107° ö. lgd. Omkr. 500,000 inv. Hufvudnäringen är risodling, men äfven odlingen af sockerrör är mycket betydande. Handeln är liflig och industrien i rask tillväxt.

Bini, den härskande folkstammen i riket Benin, vid norra kusten af Guinea-viken. Kallar sig äfven ado.

Bi-njüre. 1. *Anat.* Ett organ, som utgöres af tvänne små platta kroppar, af hvilka hvar och en (se fig. 1, 2) omedelbart är fäst vid motsvarande njüre (se fig. 1, 1), på dennas öfre och inre omfång. Binjuren omslutes af en bindväfs-kapsel (se fig. 2, 1) samt består till sin finare sammansättning af ett fastare, gulaktigt bark-skikt (se fig. 2, 2) och ett mjukare, brunaktigt margskikt (se fig. 2, 3). Genom blodkärlförande bindväfsflameller, som från binjurens kapsel inskjuta i det inre af organet, blifva de celler, som uppbygga barkskiktet, arrangerade i cylindriska pelare, som sträcka sig från ytan mot margskiktet (se fig. 2).

Fig. 1. 1 njüre; 2 binjüre;
3 ureteren; 4 blodkärl.

Margskiktets celler äro eller långsträckt ovala strängar, hvilka nätför-migt förbinda sig med hvarandra. De pulsådor (artärer), som referera sig till binjuren, dela sig i organets kapsel i en mängd små grenar, hvilka in-

tränga i barkskiktet och där bilda långmaskiga nät-verk af härrörskärl (kapillarer), som omspinna bark-skiktets celler. Ur detta kapillarnät samlas sig i margskiktet blodådror (vener), hvilka ännu inom detta skikt öfvergå i vida hufvudvener (se fig. 2, 4). En stor mängd sympatiska nervtrådar tränga genom kapseln och barkskiktet in i margskiktet. Ur dessa inträngande nerver afgå fina grenar, som omspinna cellerna i barkskiktet. I margskiktet bildas

Fig. 2. Snitt genom binjüre. 1 kapsel; 2 barkskikt;
3 margskikt; 4 vener.

ett utomordentligt tätt nätverk af likartade nerv-trådar, som omspinna detta skiktets celler. I samma skikt finnas dessutom större eller mindre grupper af sympatiska nervceller. — Margskiktets celler ut-göras egentligen af celler, som utvecklats på basen af det sympatiska nervsystemet, men i stället för att differentiera sig till nervceller hafva antagit karak-tären af egendomliga körtelceller. Liknade säregna omgestaltningar af vissa grupper af celler inom det sympatiska nervsystemets område till körtelartade element återfinner man flerstädes i kroppen, framför allt inom bröst- och bukhålan. Man benämner dylika områden af det sympatiska nervsystemet "para-ganglier". Dessa stå i den s. k. inre sekretionens tjänst. — Accessoriska binjuror finnas af och till såsom runda, små bildningar i den bind-väf, som omgifver njurarna, stundom äfven inom dessa organ eller i närheten af könskörtlarna. E. Hgn.

2. *Fysiol.* Binjurens betydelse, länge omtvistad, torde väl ännu ej vara fullt utredd, ehuru de senaste 50 årens forskningar därom lämnat mycket viktiga upplysningar. Af den engelske läkaren Thomas Addisons undersökningar (1855) framgick, att om binjurarna förstörts genom svulstbildning e. d., en egendomlig sjukdom, den s. k. addisoniska sjuk-an, karakteriserad af bronsfärgning af huden, stor svag-het och rubbningar i magens och tarmens förrätt-ningar, utvecklar sig. Om på djur (katt, kanin, hund) båda binjurarna aflägsnas på en gång eller med kort mellantid, dö djuren ofelbart inom några dagar eller timmar. De förlora aptiten, blifva under sista dygnet slöa och svaga med osäkra, vacklande rörelser samt tröttna lätt; kroppstemperaturen, kroppsvikten samt blodtrycket sjunka betydligt; slutligen få djuren andnöd, långsam och oregelbunden puls och dö. Binjurarna äro alltså för lifvet viktiga organ, hvilkas aflägsnande medför döden, och hvilkas sjukliga omvandling leder till en svår, dödande sjukdom. — Vidare har kunskap om

binjurarnas betydelse erhållits dels genom mikroskopiska undersökningar, dels genom insprutande af binjurextrakt på djur samt iakttagande af de därvid uppträdande symtomen. Af båda slagen undersökningar göres sannolikt, att binjurarna, som utgöra ett slags körtelartade organ, men utan utförsång för det i dem bildade sekretet (sådan som t. ex. spottkörtlarna ega för utflödet af saliv, lefvern för utflödet af galla m. m.), i stället afgifva något slags sekret in uti blodkärnen (s. k. "inre sekretion"; se Afisöndring), där det upptages af det genomströmmade blodet. Den mikroskopiska undersökningen visar bl. a., att de för binjurens märke karakteristiska cellerna i sig utveckla egendomliga "sekretkorn", hvilka från dessa celler öfvergå direkt eller genom härrörskärlens beklädnadsceller, in i blodet. Dessa korn stå troligen i nära förhållande till den verkan på blodkärnen i kroppen, som binjurarna sannolikt utöfva genom sin "inre sekretion" (se nedan). — Bereder man med vatten eller utspädd glycerin ett extrakt på binjure, särskildt på dennas märke, och insprutar därpå en helt liten mängd i ett blodkärn på ett försöksdjur, uppträder hastigt en betydlig ökning af blodets spänning (blodtrycket) inom pulsåderna. Denna verkan beror väsentligen därpå, att ett ämne i det insprutade binjurextraktet bringar muskelfänsningen i pulsådernas väggar att draga sig samman, hvarjämte äfven hjärtslagen förstärkas och i viss mån göras långsammare. De vanliga musklernas sammandragningar blifva kraftigare och långvarigare. Binjurextraktets förmåga att sammansnöra blodkärnen, särskildt de minsta pulsådergrenarna, är mycket stor och har gifvit anledning till användande af binjurepreparat för att förekomma blödnin vid vissa operationer: om lämpligt sådant preparat, t. ex. *adrenalin* (se d. o.), i liten mängd insprutas i den kroppsdelen, där en operation skall företagas, blifvafänsningen genom blodkärnens sammandragning så blodtom, att nästan intet blod flyter, äfven om kroppsdelen är blodrik och utan adrenalin skulle blöda starkt. Härpå underlättas operationen i hög grad och patienten sparas blodförlust — ett färskt exempel på gagn för "den lidande mänskligheten" af vivisektioner, utan hvilka hela binjurfysiologien och därmed äfven nyss nämnda behandlingsmetod fortfarande skulle vara oss fullkomligt okända. — Insprutas binjurextrakt på ett djur, som blifvit sjukt genom aflägsnande af dess egna binjuror, förbättras för en stund dess tillstånd; krafterna och kroppstemperaturen stiga. Men äfven upprepade insprutningar kunna ej förlänga lifvet mer än omkr. 1 dygn. Större mängder extrakt framkalla hos djur med bibehållna binjuror ett slags förgiftning (ofta stark upphetsning, diarré, utmattning, andnöd och hjärtsvagheter), ledande till döden. — Af det sagda synes framgå, att binjurarna hafva till uppgift att genom "inre sekretion" till blodet afgifva något ämne, som hindrar blodkärnen från att slappna och som äfven bidrager att hålla kroppsmuskulaturen och hjärtat vid vigör. (Dessa ämnen afgifvas normalt blott i små mängder; införas de på en gång i större myckenhet, alstra de nyssnämnda förgiftning.) Men därjämte synas binjurarna hafva till ändamål att förstöra skadliga ämnen, som bildas vid omsättningsprocesser i kroppen och som, i fall de ej på något sätt motverkas af binjurarna, alstra en annan form af förgiftning. Detta

framgår särskildt däraf, att blodet från djur, som beröfvats sina binjuror, visat giftiga egenskaper. Särskildt om sådant blod insprutas på ett annat djur, från hvilket binjurarna nyss aflägsnats, inträda *hastigt* de symtom af binjurarnas borttagande, som annars skulle följt först flera timmar eller hela dygn senare. — Beträffande den kemiska beskaffenheten af det märkvärdiga ämne i binjurarnas märke, som framkallar den starka sammandragningen af blodkärnen, föreligga många undersökningar. Under namn af adrenalin (syfylogenin, suparenin, epinefrin m. m. — allt troligen ytterst samma sak) har framställts ett ämne af alkaloidartad natur (formel $C_9H_{13}NO_3$?), hvilket vid insprutning i blodet på försöksdjur, i ytterst ringa mängd (några tusendels milligram), framkallar sammandragning af blodkärnen och stegring af blodtrycket. — En tvåfaldig uppgift, inre sekretion af något eller några ämnen, som äro nödvändiga för kroppens normala förrättningar, samt förstöring eller neutralisering af vissa skadliga produkter från ämnesomsättningen i kroppen, synes alltså tillkomma binjurarna. C. G. S.

Binka, bot. Se *Erigeron*.

Binna. Se *Binne*.

Binne l. **Binna**, biflod från v. till Rhône, rinner upp i schweiziska kantonen Le Valais (Wallis) och genomflyter Binnental, hvars hufvudort Binn ligger 1,425 m. ö. h. Tre passvägar leda öfver till Toce och Lago Maggiore.

Binneberg. 1. Socken i Skaraborgs län, Vadsbo härad. 470 har. 139 inv. (1903). Annex till Odensåker, Skara stift, Mariestads kontrakt. — 2. Tingslag i Skaraborgs län. Se under *Vadsbo härad*.

Binnenalster, liten sjö vid Hamburg. Jfr *Alster*.

Binnenlander, sjö. Se *Bilander*.

Binney [bi'ni], *Horace*, nordamerikansk jurist, f. 1780 i Filadelfia, blef 1800 praktiserande advokat och vann som sådan stort anseende för juridisk lärdom, skarpsinne och värtalighet. För det politiska lifvet hyste han motvilja, men indrogs för en tid däri under presidenten Jacksons "krig" mot Förenta staternas bank i Filadelfia. Han hade 1808 blifvit en af bankens direktörer, och då Jackson satte sitt veto mot lagen om nytt charters beviljande, blef B. af staten Pennsylvania sänd till kongressen såsom bankens försvarare. Han kvarstannade där blott en valperiod och drog sig på grund af sjuklighet snart tillbaka äfven från advokatverksamheten, men afgaf dock till 1850 esomoftast skriftliga uttalanden i rättsfrågor. Dessa uttalanden åtnjöto enastående auktoritet och plägade, enligt en lefnadstecknarens utsago, nästan jämställas med formliga prejudikat. B. uppträdde inför offentligheten ännu 1862—63, då han i tre broschyrer (*Suspension and the writ*) försvarade presidentens (Lincolns) rätt att kongressen öfverstyre under krigstid suspendera habeas corpus-bestämmelserna i författningen. B. afed, vid 95 års ålder, 1875 i sin födelsestad. V. S.—g.

Binney [bi'ni], *Amos*, amerikansk naturforskare, f. 1803, d. 1847, var grundläggaren af naturhistoriska sällskapet i Boston och utrustade flera expeditioner till Florida, Texas och andra trakter för att samla material till kännedom om Nord-Amerikas blötdjur. Som författare är han känd genom *Monograph of the terrestrial air-breathing mollusks of the United States* (1851—57). (L.—e.)

Bi'nnikemask, Äfven Benickemask, *zool.*, kallas de hos människor och många djur förekommande arterna af släktena *Tænia*, *Dibothriocephalus*, *Hymenolepis* m. fl., hörande till afd. *Cestodes* bland plattmaskarna (jfr Bandmaskar). Den hos inbyggarna i Sverige vanligaste binnikemasken är *Dibothriocephalus latus*, hvilkens tvenne sugskålar äro smala, i hufvudet djupt inskärande; den saknar hakar. Könsöppningarna ligga å buksidans midt å hvarje led; ledernas antal kan blifva 4,200 och därutöver; hvarje led är vanligen mera bred än lång (fig. 1 visar leder i naturlig storlek från olika partier af kroppen). Hela längden kan uppgå till öfver 9 m. De i människans tarmkanal lagda och med

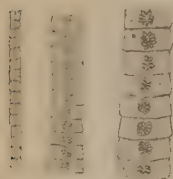

Fig. 1.

Fig. 2.

ekrementerna utförda äggen utvecklas i vattnet, efter flera veckors förlopp, till en med flimmerhår och sex hakar försedd larvform (*Oncosphæra*, förstörd, fig. 2). På hvad sätt denna kommer in i "mellanvärdet" är ej känt, dock har man i tarmväggen, levern, muskulaturen o. s. v. af åtskilliga fiskar (lax, sik, gädda, lake, abborre) funnit en 30 mm. lång "plereceroid", som öfverensstämmer med binnikemaskens hufvud (fig. 3). Inkommer denna i tarmkanalen af hund, katt eller människa, utbildas efter 2—3 veckors förlopp den könsmogna masken. Förutom i Sverige är ifrågavarande art mycket allmän i franska Schweiz, ryska Östersjöprovinserna och Östpreussen; dessutom anträffas den i Finland, Polen, på spridda punkter i Ryssland, Tyskland, Rumänien, Frankrike, Italien och Danmark. I Japan och Turkestan är den den allmänaste inälismasken. I England är den mycket sällsynt, från Nord-Amerika är blott ett fall känt. I Sverige är den utmed norrländska kusten och nedre loppet af floderna därstädes mycket allmän, men tyckes upphöra redan 80—90 km. från kusten. I Ångermanland antages åtminstone 10 proc. af befolkningen vara behäftad med ifrågavarande binnikemask. I Väster- och Norrbotten lider flertalet invånare af densamma, och i Haparanda lär knappt finnas något hushåll, där ej en eller flera personer hysa denna snyltgäst. Äfven i Stockholm och flerstädes vid Mälaren är den ingalunda sällsynt. I Sveriges västra provinser och i hela Götaland uppträder den däremot endast sporadiskt. Det har blifvit påvisadt af Lönnberg, att infektionen med denna binnikemask sker genom förtärande af mer eller mindre rått kött af sik eller af denna fisk beredd kaviar. (Se Lönnberg, "Über das vorkommen des breiten bandwurmes in Schweden", i "Centralblatt für bakteriologie und parasitenkunde", 1892.) Närvaron af denna mask kan framkalla dels gastriska, dels nervösa åkommor, i ett antal fall svår anemi.

En annan af människan sedan äldsta tider känd binnikemask är *Tænia solium*: de mogna lederna äro mycket längre än breda; hufvudet har 22—32 hakar och fyra djupa, runda sugskålar (fig. 4 förstörd

Fig. 3.

Fig. 4.

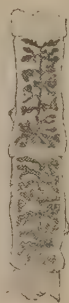

Fig. 5.

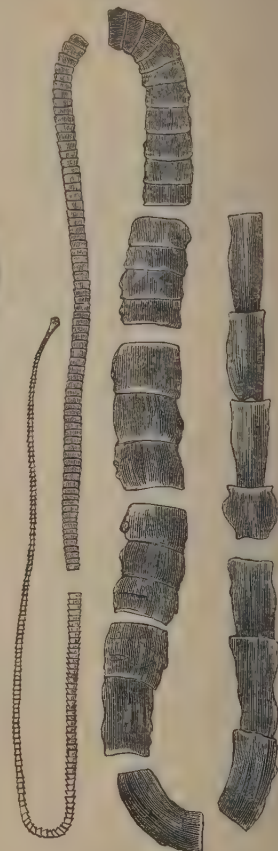

Fig. 6.

hufvud); könsorganen utmytna å ledernas sidoränder, alternerande (fig. 5, två leder i två gånger naturlig storlek); lederna äro 800—900, och maskens vauliga längd är 2—3 m. Kretsloppet af utvecklingen hos *Tænia solium* är fullständigt känt och försiggår på följande sätt. Hvar och en af de könsmogna lederna (*proglottides*) är försedd med han- och honorgan, och två sådana leder kunna befrukta hvarandra. Medan äggen ännu finnas kvar i lederna, utvecklas i dem embryoner, som fortfarande skyddas af äggets hinnor. De med embryonhaltiga ägg uppfyllda lederna lösöras därefter från den koloni af leder, hvaraf hela masken består. De afskilda lederna

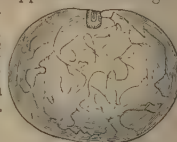

Fig. 7.

utföras ur tarmkanalen, där masken är inkvarterad, och kunna föras omkring till allehanda ställen, t. ex. med gödseln ut på åkerfälten o. s. v. De nyss afskilda mask-lederna uppgifvas äga under någon tid förmåga att röra sig och förflytta sig; men till följd af embryonernas stora tillväxt inom äggen brista snart deras väggar. Äggen blifva nu fria och kunna blifva spolade genom kloaker eller med regnvatten flyta ned i diken och vidare till floder och sjöar; andra åter kunna spridas från fälten genom insekter, med vinden o. s. v. i alla riktningar. Svin-kreatur kunna således lätt komma att, jämte födan nedvälja dylika ägg, som innehålla embryoner af binnikemask. I svinens tarmkanal brista genast skalen å dessa ägg, och embryonerna blifva fria. Hvarje sådant embryo är försedt med en särskild borrarapparat, som å den främre, snabelformiga spetsen eller sprötet är väpnad med sex hakar. Medelst denna borra sig embryonerna väg genom organens väfnader hos svinet och lägga sig slutligen till hvilat i olika delar hos djuret, oftast i muskler och späck. Därunder bortfalla hakarna och hela borrarapparat. Embryonerna omformas nu till s. k. b i n n i k e m a s k a r, eller den mellanform, som beskrifvits under namnet *Cysticercus cellulosus* och af allmänheten i Sverige kallas dynt (fig. 7). Om ett stycke svinkött, som innehåller dynt, i rätt eller ofullständigt kokt eller stekt tillstånd förtäres af en människa, så öfverflyttas denna mellanform, blåsmasken, till människans tarmkanal, vid hvars vägg den genast fäster sig med sina sugskålar och hakar. Från huvudets bakre del utvecklas därefter den ena leden efter den andra. Den geografiska utbredningen af *Tænia solium* torde i allmänhet sammanfalla med svinets och med vanan att förtära svinkött i otillräckligt kokt tillstånd. Det finns, resp. fanns enstaka distrikt i Tyskland, Frankrike, Italien och England, där denna inälsmask var mycket allmän; under de senaste årtiondena har dess förekomst hos människan blifvit sällsyntare på grund af särskildt med anledning af trikinosen införda köttbesiktningar. Som muhammedaner, judar m. fl. afhålla sig från förtärande af svinkött, är dess uppträdande i orienten, Asien och Afrika föga utbredt. I Sverige förekommer den ganska sällsynt. Blåsmasken (dynten) förekommer i flera af människans organ: oftast i hjärnan, men ock i muskulaturen, ögat, lefvern, lungorna etc. Människans infektion med dynt kan ske blott därigenom, att embryoner af *Tænia solium* införas i magsäcken, antingen med föda (grönsaker), å hvilken dessa embryoner fastnat, eller ock möjligen genom drickandet af förorenadt vatten; vanligare inficiera sig emellertid personer, som äro behäftade med denna binnikemask, genom osynghet, i det de små embryonerna kunna fastna vid fingrarna och dymedelst föras in i munnen.

Den människans binnikemask, som har den största utbredning, är *Tænia saginata* (= *Tænia medio-canellata*). Den skiljer sig från *Tænia solium* förnämligast därigenom, att den saknar hakar och snabelformigt spröt å huvudet (fig. 6); ledernas antal kan uppgå till öfver 1,000, och hela binnikemasken kan bli ända till 36 (vanligen dock blott 6—10) m. lång. I könsuget tillstånd förekommer denna inälsmask uteslutande i människans tarmkanal; den till densamma hörande blåsmasken (*Cysticercus bovis*) finnes så godt som uteslutande hos nötkreatur, är

helt liten (7—9 mm. lång och 5,5 mm. bred). Denna binnikemask torde vara utbredd öfver hela jorden och tyckes under de sista årtiondena hafva blifvit allmännare. I Sverige torde den vara allmännare än *Tænia solium*.

Ytterligare tolf arter bandmaskar hafva en eller annan gång träffats hos människor (jfr Hydatid-sjukdom). Se M. Braun, "Die tierischen parasiten des menschen" (1903). L—e.

De binnike- eller bandmaskar, som förekomma i tarmkanalen hos husdjur, höra till släkten *Tænia* och *Bothriocephalus*. Hos hästar träffar man, ehuru sällan, tre arter: *Tænia plicata*, *Tænia mamillana* och *Tænia perfoliata*. De äro endast af några centimeters längd hvardera och anses ej föranleda hästarna någon märkbar skada. Hos nötkreatur, får och getter förekommer *Tænia expansa*, som kan uppnå en längd af ända till 60 m. Stundom uppträder denna bandmask hos får i flera exemplar och ger då upphof till diarré samt allmän svaghet, som leder till djurens död. Hos hundar träffar man *Tænia marginata*, som har en längd af 1—5 m. Embryo eller blåsmasken till densamma, *Cysticercus tenuicollis*, uppehåller sig i bröst- och bukhålans serösa hinna hos antingen nötkreatur, får, getter eller hos svin. *Tænia serrata* är af $\frac{1}{2}$ —2 m. längd, och dess blåsmask finnes hos årtstor blåsa i lungan, kröset eller nätet hos hare eller kanin. *Tænia caninus* är $\frac{1}{2}$ —1 m. lång, och blåsmasken till densamma, *Cysticercus cerebralis*, förekommer vanligen i hjärna eller ryggmärg hos nötkreatur eller får samt föranleder hos något af dessa djur s. k. kringsjuka (se d. o.). *Tænia cucumerina* har en längd af 15—40 cm., och embryo till densamma uppehåller sig i hundens löss (*Trichodectes canis*). *Tænia echinococcus* är 3 mm. lång och har endast 3—4 leder; dess embryo, *Echinococcus polymorphus*, förekommer hos nötkreatur, får eller svin. Hos kattor träffar man *Tænia crassicollis*, som har en längd af 30 cm., och blåsmasken, *Cysticercus fasciolaris*, finnes hos råtta eller mus. Hos husfåglar förekommer ett stort antal arter af släktet *Tænia*. — *Bothriocephalus latus* finnes hos hundar och kattor. Om blåsmasken till *Tænia solium* se sp. 421. C. A. L.

Binns, sir Henry, natalsk politiker, f. 1837 i

Sunderland, grefskapet Durham, emigrerade 1858 från England till Natal, där han egnade sig åt åkerbruk och sockerodling. I det politiska lifvet inträdde B. först 1879, då han blef regeringsvald medlem af Natals lagstiftande råd. Från 1883 till sin död tillhörde han detsamma som folkvald medlem. B. blef 1897 Natals premiär- och inrikesminister ("colonial secretary") samt gjorde sig som sådan bemärkt genom sin 1898 med framgång krönta sträfvan att ävägbringa Natals anslutning till den sydafrikanska tullunionen. Han adlades s. å. B. afed i Pietermaritzburg 1899. Hans verksamhet för sockerindustriens utveckling i Natal har för denna koloni varit af stor ekonomisk betydelse. V. S—g.

Bino'kel (fr. *binocle*, af lat. *bis*, två gånger, och *oculus*, öga), ögonglas utan bågar, dubbel-lornjett, fasthållen öfver näsan genom en fjäder, som förenar de båda glasens infattningar.

Binokulär (af lat. *bis*, två gånger, och *oculus*, öga). I fysiken kallas sådana optiska instrument binokulära, hvilka äro afsedda för seende med båda ögonen, t. ex. den vanliga teaterkikaren. I fysiologien betecknar man såsom binokulärt seende

seendet med bägge ögonen, såsom binokulärt synfält den del af det oss omgifvande rummet, som vid stilla stående ögon afbildar sig på bägge näthinnorna, och såsom binokulärt blickfält de delar af rummet omkring oss, hvilka vi samtidigt kunna fixera med bägge ögonen, då vi röra blicken från den ena punkten till den andra. R.T.—dt.

Binöm (af lat. *bis* två gånger, och grek. *no/mos*, lag), *mat.*, ett algebraiskt uttryck, som består af två termer eller delar, förenade med tecknet + eller —, t. ex. $a+b$ och $a-b$. I öfverensstämmelse därmed kallas ett tretermigt uttryck, såsom $a+b+c$, $a-b-c$, $a+b-c$ o. d., ett *trinom*.

Binomial-koefficienter, *mat.*, koefficienter till de särskilda termerna i de efter Newtons binomialteorem utvecklade serierna. Enligt detta teorem äro t. ex.

$$(a+b)^2 = a^2 + 2ab + b^2$$

$$(a+b)^3 = a^3 + 3a^2b + 3ab^2 + b^3$$

o. s. v.

Här äro 1, 2, 1 de särskilda binomialkoefficienterna för utvecklingen af kvadraten eller 2:a digniteten af ett binom; 1, 3, 3, 1 binomialkoefficienterna för 3:e digniteten o. s. v.

Binomial-serien, *mat.*, namnet på den inom den högre analysen förekommande, fundamentalt viktiga serien

$$1 + \frac{m}{1}x + \frac{m(m-1)}{1 \cdot 2}x^2 + \dots$$

som under vissa förutsättningar rörande m och x framställer värdet på potensen $(1+x)^m$ (jfr Binomialteorem). N. H. Abel var den förste, som underkastade denna serie en fullständig, strängt genomförd undersökning med afseende på dess konvergens och dess värde för godtyckliga (reella eller komplexa) värden på m och x , nämligen i den berömda afhandlingen "Untersuchungen über die reihe etc." (Crelles Journal, bd 1), hvilken alltsedan framstått som mönster för undersökningar af liknande slag. H. v. K.

Binomial-teorēmet, *mat.*, den viktiga algebraiska sats, medelst hvilken en potens, hvilken som helst, af ett binom omedelbart kan uppskrifvas i en följd eller serie af termer, t. ex. $(a+b)^4 = a^4 + 4a^3b + 6a^2b^2 + 4ab^3 + b^4$. Detta teorem, före Newton känt såsom gällande endast för det fall att exponenten är något helt tal, generaliserades af honom till äfven de fall, då exponenten utgöres af ett negativt tal eller ett bråk. Bland dess många användningar må omtalas, att man medelst detsamma kan med tillräcklig noggrannhet erhålla värdet på en rot, hvilken som helst, till ett uppgifvet tal. Såsom en af Newtons allmännast bekanta upptäckter är detta teorem inrättadt på hans gravvård. Se Binomialkoefficienter och Binomialserien.

Bintang-öarna l. Riou-arkipelagen, bergig, men icke vulkanisk ögrupp i nederländska Indien, s. om halfön Malakka, med hvilken de äro förenade genom en underhafsås. Hufvudöarna äro Bintang l. Riou (Riouw, Rijau), 1,178 kvkm., Batam, Boelang, Rempang, Tjombol, Soegi och Galang. Ögruppen hör i administrativt hänseende till nederländska residentskapet Riou, till hvilket dessutom räknas Lingga, Timbalan-, Anambas- och Natuna-öarna samt Indragiri och Kwantan på Sumatras östkust, tillsammans 42,420 kvkm., med 86,186 inv. (1900), af hvilka 238 äro européer, resten

malajer och kineser. Residentens säte är Tandjoeng Pinang l. Riou, på ön Bintang. Öarna bildade förr ett sultanat, men befolkningens sjöförtöyer tvingade 1830 holländarna att bemäktiga sig ögruppen. Nu äro jordbruk (kineserna) samt sjöfart och fiske (malajerna) befolkningens hufvudnärningar. Den viktiga färgväxten *Naucllea* (*Uncaria*) *Gambir* är särskildt föremål för odling. Pinang är liksom Singapore frihamn, men af långt mindre betydelse än detta.

Binue l. Benue (genom missförstånd äfven kallad Tsjadda), Nigers största biflod och den största floden i mellersta Sudan, bildas af tre källfloder n. om elfenbensmarknaden Ngaundere i Adamaua, af hvilka den största och mellersta, Jerno, upptrinner 1,297 m. ö. h. under 7° 33' n. br. och 13° 45' ö. lgd. Den flyter först i en stor bäge mot n. ö., därefter mot v. och förenar sig vid Ribago (278 m. ö. h.) med Majo Kebbi, hvilken åtminstone under regntiden tyckes stå i förbindelse med Sjari (Tsadsjön). Den förenade floden, som har en bredd af 160—180 m., mottager nedanför Garua fr. v. Faro, som under regntiden blir öfver 550 m. bred, medan den liksom B. själf under den torra årstiden kan öfvervadas. Redan vid Faros mynning är B. 800 m. bred och under regntiden öfver 3 m. djup. Som en ståtlig flod flyter den mot s. v. i en längddal, begränsad af Adamaus höga platå, och förstärkes därunder af Gongola (Gadsjem, Gabi), Kaddera, Sungo och Okwa fr. h. samt Mao Guiné, Tarabba, Donga-Vukari och Koguin-Katsena-Allah fr. v. Efter ett lopp af omkr. 1,400 km. når den mellan Lokodsja och Gbebe (81 m. ö. h.) Niger, som den tillför en vattenmassa af 12—15 tusen kbm. i sekunden, lika eller nästan lika stor som Nigers egen vid föreningen. Segelbar af floden från mynningen till Ribago, en sträcka af omkr. 1,100 km., dock endast från maj till början af jan., ty djupet, som vid högvatten uppgår till 3—9, stundom 15 m., är under den torra årstiden knappt 1 m. Högst är vattenståndet i aug. och sept., lägst i mars—april. — Bröderna Lander, hvilka 1831 på sin färd utför Niger passerade B:s mynning, ansågo, att denna ström var Sjari, som flöt ur Tsadsjön. En 1833 af en Liverpoolfirma utrustad expedition under Laird, Allen och Oldfield för uppför B. nära 120 km. Barth upptäckte 1851 dess öfre lopp, och detta gaf Petermann anledning att bringa till stånd en expedition för flodens närmare undersökning. Denna expedition under Baikie kom 1854 med ångbåt upp till Gurowa, Muris hamn, och med båt 66 km. längre, 630 km. från mynningen. I nedersta sträckan stötte man på åtskilliga grunda ställen, men längre upp var färdens bekväm, och endast brist på bränsle för ångmaskinen nödgade expeditionen att vända. Flodens öfversta lopp har blifvit känt genom Rob. Fliegel. Denne för 1879 på en engelsk missionsångare uppför den, så långt den var farbar, och på en andra expedition, 1882, fann han flodens källor. Han gjorde därefter till sin uppgift att söka vinna denna Afrikas längsta, af inga väsentliga hinder afbrutna vattenväg för det tyska storkapitalet och var på väg att lyckas. I dec. 1884 bildades i Hamburg det tyska Binuesällskapet med ett kapital af 500,000 mk för att praktiskt tillgodogöra sig resultatet af Fliegels upptäckter. Men engelsmännen skyndade sig att af sultanen af Sokoto skaffa sig monopol på handeln på en sträcka af 48 km. (30

eng. mil) från dess och dess biflodens stränder, och genom den 1886 träffade öfverenskommelsen mellan Tyska riket och Storbritannien kom flodens lopp ända till Jola att tillhöra den engelska intressesfären och öfverläts åt National african company (numera den brittiska kolonien Nigeria). (J. F. N.)

Binz, Karl, tysk farmakolog, f. 1832 i Berncastel a. d. Mosel, blef 1862 docent i Bonn samt 1868 e. o. och 1873 ord. professor i farmakologi i Bonn, där han 1869 grundlade en farmakologisk institution. Dels själf, dels genom sina många lärjungar har B. bearbetat en mängd frågor inom sin vetenskap, bl. a. dem om kininets, alkoholens, fosfor- och arsenikens verkningsätt. Hans sträfvan har gått ut på att enkelt fysikaliskt och kemiskt förklara läkemedlens och gifternas verkningar, och han har härvid utvecklat mycken fyndighet. Såsom lärare har han utöfvat stort inflytande, dels såsom ledare af de vetenskapliga arbetena på sin institution, dels genom sina läroböcker, som utkommit i en mängd upplagor, t. ex. hans *Grundzüge der Arzneimittellehre* (1886). I sina skrifter visar B. sig såsom en genialisk forskare och en väldig polemiker med en synnerligen intresseväckande framställningsförmåga. C. G. S.

Binär (af lat. *bis*, två gånger), som förekommer i två delar, dubbel, t. ex. binär form, binär nomenklatur, binär stjärna.

Binär form, *mat.* Med *form* betecknas i allmänhet inom matematiken ett homogent polynom i ett visst antal variabler, i hvilket således de uppträdande termerna alla äro af samma grad. *Binär* (af lat. *bis*, två gånger) form betecknar ett dylikt polynom i två variabler. — Teorien för binära former, särskildt sådana af andra graden, spelar alltså Gauss' dagar en hufvudroll inom den högre aritmetiken. Ur rent algebraisk synpunkt har teorien bearbetats af Cayley, Sylvester, Hermite, Clebsch, Gordan m. fl. På grund af att studiet af vissa invarianter (se d. o.) utgör hufvudföremålet för denna teori, kallas den ofta, ehuru oegentligt, teorien för invarianter. H. v. K.

Binäring, näringsfång, som drifves vid sidan af det egentliga och hufvudsakliga. Särskildt brukar man tala om jordbrukets binäringar, till hvilka räknas sådana handteringar, genom hvilka jordbrukets alster förädlas och som skötas af jordbrukarna själfva, såsom malning, brygd, brännvinsbränning, stärkelseberedning m. m.

Biometrik (af grek. *bi'os*, lif, och *arithmo's*, tal), sannolikhetsberäkning angående människornas lifslängd. Jfr *Biometri*.

Biobio (Bio-Bio). 1. Den förnämsta floden i republiken Chile, rinner upp på vulkanen Llaima i Kordillererna under 38° 40' s. br. och faller ut i Stilla oceanen, 18 km. s. om Concepcion. Längd 370 km. Ehuru dess flodområde är 20,000 kvkm., lämpar den sig föga för sjöfart, då den är mycket grund ända till 30 km. från mynningen. Dess förnämsta tillflöden äro Rio Duquenco, Rio de la Laja, Rio Vergara och Rio Taboleo. — 2. Provins i Chile, på båda sidor om den liknämnda floden. 13,587 kvkm. 102,006 inv. (1901), 8 på 1 kvkm. Anderna, som bilda östra gränsen, hafva sina högsta toppar i vulkanerna Antuco (2,762 m.) och Collaqui (2,972 m.). Skogarna lämna godt virke; på höjderna odlas vin. J. F. N.

Biodling. Se *Biskütsel*.

Biodynamik (af grek. *bi'os*, lif, och *dy'namis*, kraft), läran om den allmänna lifsverksamheten.

Biocfenomenologi (af grek. *bi'os*, lif, *phainomenon*, företeelse, och *logos*, lära), läran om lifsföreteelserna.

Biöför (af grek. *bi'os*, lif, och *phor's*, bärande), *fysiol.*, enligt pangenesis-teorien de bägge könens fortplantningselement. Jfr *Ärftlighet*.

Biögen (af grek. *bi'os*, lif, och *ge'nos*, släkt, afkomma), *fysiol.*, en hypotetisk, i växt- och djurcellernas protoplasma befintlig ämnesförening, af hvars kemiska förändringar cellernas lifsverksamhet skulle vara beroende.

Biögenesis (af grek. *bi'os*, lif, och *ge'nesis*, ursprung), lifvets ursprung, lifsverksamhetens uppkomst.

Biögenetisk (jfr *Biogenesis*), hvad som har afseende på lifvets ursprung. — Om den biogenetiska lagen se *Descendens teorien*.

Biögräf (af grek. *bi'os*, lif, och *graf'ien*, skrifva), lefnadstecknare.

Biögräfera (jfr *Biografi*), teckna (en persons) lefnad.

Biografi (jfr *Biografi*), lefnadsteckning, skriftlig framställning af en persons lefnadsomständigheter, öden, själsutveckling och gärningar. Den enklaste formen af biografi är *curriculum vitæ* (lefnadslopp), ett schematiskt uppräknande af individens yttre lefnadsdata, ungefär sammanfallande med det personalhistoriska behandlingssättet. Biografien i högre mening är däremot en med historisk konst utförd skildring af någon framstående persons lefnadshändelser och karaktärsutveckling, hans verksamhet, hans handlingars motiv och följder. Hos lefnadstecknaren kräves det, liksom hos historikern, förtrogenhet med ämnets detaljer, förmåga af sofrande kritik, sträng sanningskärlek, modnad och objektivitet i omdömet, noggrann kännedom om de tidsförhållanden, som bilda skildringens bakgrund, och dessutom litterär förtalung. Mera anspråkslös är den korta och skisserande dödsrunan, nekrologen. Kortfattad blir jämväl oftast karakteristiken, som söker att i några hufvudsakliga drag skildra en människas inre väsen och verksamhet. Till panegyrisk ensidighet hemfaller vanligen mer eller mindre det akademiska äreminnet (se d. o.). En särskild art af lefnadsteckning är själfbiografien (autobiografien), hvori en person lämnar en skildring af sin egen utvecklingsgång, och som erfordrar en sällsynt grad af själfkännedom och uppriktighet. Till denna art höra delvis memoarerna.

Den klassiska forntiden egde många lefnadsteckningar öfver ryktbara män, af Plutarchos, Diogenes Laertios, Curtius (om Alexander), Tacitus (om Agricola), Cornelius Nepos, Suetonius m. fl., och greken Plutarchos' namn har blifvit typiskt för biografin, hvarför och moderna samlingar af lefnadsteckningar ofta bära titeln "Plutark". Under medeltiden var det i synnerhet helgonen (jfr *Acta sanctorum*) samt andliga och världsliga furstar, som gjordes till föremål för biografiska framställningar. Den nyare tiden har att uppvisa en rik skatt af utmärkte biografiska skildringar, framför allt i England, Frankrike och Tyskland. Bland verk samma biografiska skriftställare må endast erinras om fransmännen Fontenelle (äreminnen), Villemain,

Sainte-Beuve och F. Arago, engelsmännen Birch, Macaulay, Froude, Morley, Leslie Stephen, Sidney Lee, Church, Edm. Gosse, A. W. Ward, lord Rosebery, Saintsbury, Hunter, Masson, Jebb och Goldwin Smith, tysken Varnhagen v. Ense, svenskarna Stierman, Gahn Persson, Braad, O. Celsius d. y., Lidén, K. G. Nordin, Franzén, Hammarskjöld, Atterbom, Palmblad, P. Wieselgren, Söndén, J. G. Wahlström, Cronholm, Beskow, A. Fryxell, K. A. Adlersparre, Böttiger, Svedelius, H. Wieselgren (mästare i kortare lefnadsteckningar), H. Forsell, C. D. af Wirsén, Elof Tegnér, Ö. Annerstedt, K. F. Werner, B. Schöldström, T. Fries, K. Warburg, Schück, O. Levertin, Ellen Fries, N. Erdmann. Mest gifvande i afseende på litterärt eller personligt intresse äro naturligtvis utförligare monografiska arbeten öfver märkliga personer, äfven där ämnet icke är en Bacon, en Rembrandt, en Goethe, en Napoleon, en Beethoven eller dylika genier, som framför andra alltför lätt locka till ny biografisk behandling. *Samlingsverken* däremot, af lätt insedda utrymmesskal den enda afdelning, vid hvilken här kan dröjas, ega ett hufvudsakligen encyklopediskt värde såsom uppslagsböcker.

Bland *allmänna* biografiska samlingsverk böra nämnas Bayle, "Dictionnaire historique et critique" (2 bd, 1697; senaste tillök. uppl. i 16 bd, 1820—24), som gaf uppslag till upplysningstidehvarfets framtänkare, Aikin, "General biography" (10 bd, 1799—1815), Michaud, "Biographie universelle" (med suppl. 85 bd, 1811—57; ny uppl. 1842—65), som reagerar mot 1700-talets frihetsrörelser, Chalmers, "General biographical dictionary" (32 bd, 1812—17), Weiss, "Biographie universelle ou dictionnaire historique" (9 bd, 1848—56; en tidigare uppl. i 6 bd, 1841), Hoefler, "Nouvelle biographie générale" (46 bd, 1852—66), "Chambers's biographical dictionary" (i 1 bd; 1897), Jal, "Dictionnaire critique de biographie et d'histoire" (1864; ny uppl. 1871), Öttinger, "Bibliographie biographique" (1850; 2:a uppl. 1854) och "Moniteur des dates" (på tyska; 6 bd, 1866—68, forts. af Schramm 1871—82), Edwards, "Handbook to the literature of collective biography" (1885), och Phillips, "Dictionary of biographical reference" (1871; ny uppl. 1889). — Bland sådana allmänna, som inskränka sig till *bestämda tidehvarf*, märkas Gottschall, "Der neue Plutarch" (12 bd, 1874—88; från reformationen till nutiden), Vapereau, "Dictionnaire universelle des contemporains" (1858; 6:e uppl. 1891—95), Bitard, "Dictionnaire général de biographie contemporaine" (1878), "Men (and women) of the time" (15:e uppl. 1899; fortsatt med årsboken "Who's who" och för Nord-Amerika "Who's who in America", 1899 ff.), Sanders, "Celebrities of the century" (1887—90), samt en serie under redaktion af Carnoy sedan 1902 utgifna, internationella "Dictionnaires biographiques", som hittills behandlat 1800-talets författare, konstnärer, lärde, politiker o. s. v. (alla i ett arbete, 1902—03), stora köpmän och industridkare (1902), naturvetenskapsmän och läkare (1903), folklorister, upptäcktsresande och geografer (1903 ff.) m. fl. grupper.

Bland samlingsverk öfver *särskilda länders* framstående personer från alla tidehvarf kan det yppersta sägas vara engelsmannens "Dictionary of national biography" (red. af L. Stephen och S. Lee; 63 bd

jämte 3 suppl.-bd, 1885—1900, samt kort sammandrag af det hela i 1 bd, 1903). Vidare märkas "Allgemeine deutsche biographie" (utg. af bayerska vetenskapsakademien samt red. af Liliencron och Wegele; 45 bd, 1875—1900, jämte flera suppl.-bd), Wurzbach, "Biographisches lexikon des kaiserthums Österreich" (60 bd, 1856—92), Secrétan, "Galerie suisse" (1873—80), den belgiska "Biographie nationale" (15 bd, 1866—99), "Biographisch woordenboek der Nederlanden" (red. af van der Aa m. fl.; 21 bd, 1852—78), den stora "Vitegrafia universale italiana" (77 bd, 1822—51), Cantù, "Italiani illustri" (3 bd, 1873—74), Quintana, "Vidas de los españoles celebres" (3 bd, 1807—33), Rob. Chambers, "Biographical dictionary of eminent scotsmen" (1835; ny uppl. utg. af T. Thomsen, 1868—72, i 3 bd), Irving, "The book of eminent scotsmen" (1881), Webb, "Compendium of irish biography" (1878), den på Appletons förlag utgifna "Cyclopedia of american biography" (red. af Wilson och Fiske, 6 bd, 1887—89, samt 1 suppl.-bd 1900), "The national cyclopedia of american biography" (11 bd, 1891—1901), Drake, "Dictionary of american biography" (1872), Beale, "Oriental biographical dictionary" (Calcutta 1881), Heaton, "Australian dictionary of dates and men of the time" (1879), Mennell, "Dictionary of australasian biography" (1892), och för de nordeuropeiska länderna "Russkij biografitsjeskij slovar" (Ryskt biografiskt lexikon; utg. under öfverinseende af ryska historiska sällskapets president Polovtsov, 7 bd utkomna 1896—1904), "Finlands minnesvärda män" (2 bd, 1853—57), "Biografinen nimikirja" (fänskt "biografisk namnbok", 1879—89), Carpelan, "Finsk biografisk handbok" (1895—1903), "Dansk biografisk lexikon, tillige omfattande Norge for tidsrummet 1537—1814" (utg. af Bricksa; 1887 ff.), G. Gezelius, "Försök til et biographiskt lexicon öfver namnkunnige och lärde svenske män" (4 bd, 1778—87), det af Palmblad och P. Wieselgren m. fl. utgifna "Biographiskt lexikon öfver namnkunnige svenske män" (23 bd, 1835—57; ny uppl. af de 8 första banden 1874—76) med fortsättningen "Svenskt biografiskt lexikon. Ny följd" (10 bd, 1857—92, red. af H. Wieselgren, Kr. Eichhorn, Elof Tegnér, O. Sjögren och K. F. Werner) samt Hofbergs "Svenskt biografiskt handlexikon" (2 bd, 1873—76; ny, illustrerad uppl. 1900 ff., red. af O. Rubenson och V. Millqvist). — Särskilda länders framstående personer under *risa* tidsskeden biograferas exempelvis i Gläser, "Biographie nationale des contemporains" (1878), "Revue biographique des notabilités françaises contemporaines" (3 bd, 1895 ff.), "Dictionnaire national des contemporains" (red. af Curinier, 4 bd, 1900—03), Boase, "Modern english biography" (1892 ff.), Bettelheim, "Biographische blätter" (2 bd, 1895 ff.) och "Biographisches jahrbuch und deutscher nekrolog" (sedan 1897), samt "Almanach russchik djeiatelej" (1897; om Rysslands framstående män i 19:e årh.). — En annan och blygsammare, men ej mindre mödosam uppgift än biograferandet af framstående personer har släktforsknigen. I fråga om ättartaflor och släktböcker, gifvetvis rika på biografiskt material, se Genealogi.

På biografiska specialområden framstå i synnerhet *författarlexikon* och *konstnärlexikon*. Till förra

slaget höra sådana verk af olika slags omfattning som Vapereaus gedigna "Dictionnaire universel des littératures" (1876; 2:a uppl. 1884), Bornhak, "Lexikon der allgemeinen litteraturgeschichte" (1882), Bornmüller, "Biographisches schriftstellerlexikon der gegenwart" (1882), det delvis världslost hopkomna "Dictionnaire international des écrivains du jour" (utg. i Florens och red. af A. De Gubernatis, 1888—91), Allibone, "Critical dictionary of english literature and british and american authors" (3 bd, 1858—71), med supplement af Kirk (2 bd, 1902), "Chambers's cyclopædia of english literature" (ny omarb. uppl. af D. Patrick, 3 bd, 1901—03), Bröderna Duyckinck, "Cyclopædia of american literature" (1856), bägge dessa verk rikligen försedda med diktprof. Brümmer, "Lexikon der deutschen dichter und prosaisten" (I, 1884; II—IV 1885, 5:e uppl. 1901), Hinrichsen, "Das literarische Deutschland" (öfver samtiden; 1887, ny uppl. 1891—92), Kürschner, "Deutscher literaturkalender" (26:e årg. 1904), Eisenberg, "Das geistige Wien" (1889—93), Turri, "Dizionario storico manuale della letteratura italiana, 1000—1900" (1899—1900), Serano y Sanz, "Apuntes para una biblioteca de escritoras españolas" (författarinnelexikon, I, 1903), Da Silva, "Diccionario bibliographico portuguez" (17 bd, 1858—94), Van den Branden m. fl., "Biographisch woordenboek der noord- en zuidnederlandsche letterkunde" (1875—78; 2:a uppl. 1888—91), Vengerov, Kritisk-biografiskt lexikon öfver ryska författare och lärde (5 bd, blott omfattande A—B, 1886—97), densamma värderika skrift med angifna källor till dessa biografier (1900), Dobryv, "Biografi russkich pisatelej" (ryskt skriftställarlexikon öfver äldre och nyare tid; 1900), Ignatov, "Gallereja russkich pisatelej" (likaledes öfver nyare och äldre; 1901), Worm, "Försög til et lexicon over danske, norske og islandske lærde mænd" (1771—74), fortsatt af Nyerup och Kraft med "Almindeligt litteraturlæxicon for Danmark, Norge og Island" (1820), Erslew, "Almindeligt forfatterlexicon for kongeriget Danmark" (3 bd, 1843—53, jämte 3 suppl.-bd 1858—68; det hela omfattande tidsrymden 1814—53), Kraft och Lange, "Norsk forfatterlexikon" (1857—63), Halvorsen, "Norsk forfatterlexikon 1814—80" (59 h., 1881—1904), och Meijer, "Svenskt litteraturlæxikon" (1884—86). Ett lexikon öfver i Stockholm boende författare var von der Hardts "Holmia literata" (1701, 2:a uppl. 1707). — Bland samlingar af konstnärsbiografier framstä Vasari, "Vite de' più eccellenti pittori, scultori ed architetti" (1550; nyaste uppl., i 9 bd, 1878—85), Weyerman, "De levens-beschrijvingen der nederlandschen kunst-schilders" (4 bd, 1729—71), Fussli, "Allgemeines künstlerlexikon, mit zusätzen" (1763—1824), Nagler, "Neues allgemeines künstlerlexikon" (22 bd, 1835—52) och "Die monogrammatisten" (5 bd, 1857—79), Singer, "Allgemeines künstlerlexikon" (5 bd, 1894—1901), Brunn, "Geschichte der griechischen künstler" (2 bd, 1853—59; 2:a uppl. 1888—89), Weibach, "Dansk kunstnerlexikon" (1877—78; ny uppl. 1896—97), "Das geistige Deutschland am ende des XIX. jahrhunderts. I. Die bildenden künstler" (1898), Rheinhardt, "Biographien der Wiener künstler und schriftsteller" (1902), Boije, "Målarelexikon" (1833), Hafström, "De bildande konsternas utöfvere i Sverige 1600—1884" (1885),

Carlander, "Miniaturmålare i Sverige" (1897), samt öfver tonsättare Fétis, "Biographie universelle des musiciens" (8 bd, 1835—44; ny uppl. 1860—81), Grove, "Dictionary of music and musicians" (4 bd, 1878—90), Riemann, "Musiklexikon" (5:e uppl. 1900), "Spemanns goldenes buch der musik" (2:a uppl. 1900), Schytte, "Nordisk musiklexikon" (2 bd, 1888—92), Höijer, "Musiklexikon" (1864), och Lindgren, "Svenska kapellmästare 1782—1882" (1882). Den af A. Ahnfelt redigerade handboken "Europas konstnärer" (1883—89) omfattar bildande konstnärer samt musikalska och sceniska artister under 1800-talet. Skådespelare behandlas särskildt i Lemazurier, "Galerie historique des acteurs du Théâtre-français de 1600 jusqu'à nos jours" (1810), "Spemanns goldenes buch des theaters" (1902), Eisenberg, "Grosses biographisches lexikon der deutschen bühne im XIX. jahrhundert" (1903), F. Hedberg, "Svenska skådespelare" (1884) och "Svenska operasångare" (1885). — Som mönster för samlingsverk af utförligare biografier kunna nämnas serierna "English men of letters" (utg. af J. Morley, 1879 ff.), "English men of action", "Rulers of India", "Foreign statesmen", "Twelve english statesmen", "English philosophers", "Great musicians", "American statesmen", "Les grands écrivains français" (1887 ff.), "Künstlermonographie" (utg. af Knackfuss, 1894 ff.) samt de af Bettelheim utgifna "Führende geister" (1890—94) och "Geisteshelden" (1894—97). En samling af värde bilda de biografier öfver svenska vetenskapsakademiens afidna ledamöter, som återfinnas i akademiens handlingar eller i särskildt utgifna häften. Mera utförliga äro inträdestal och minnen i Svenska akademiens handlingar, hvarest många gedigna undersökningsresultat gestaltats, om än biografien där alltför lätt antager bismak af äreminne. — Slutligen kan nämnas, att i Frankrike biografiska kalendrar öfver senatens och deputeradekamarens ledamöter utgifvas för hvarje valperiod, samt att i Haydns "Book of dignities" (3:e uppl. 1894) äro upptagna Englands ämbetsmän alltifrån äldsta tider.

I Sverige har äfven utgifvits en mängd *personal-historiska* samlingsverk, inom hvilket område också väsentligen falla flera slags matriklar, till följd af det biografiska behandlingssättet. Här må nämnas Stiernman, "Svea och Götha höfdinga-minne" 2 bd, 1745—1835, forts. af Lästbom, 1842—43), Rosenhane, "Afhandling om de fem höga riksbetenden uti Sverige" (1799), Ugglia och Rosenhane, "Svea-rikes råds-längd" (1791—93, forts. af Lästbom, 1841), Enehjelm, "Svea rikets rådslängd" (1859), Reh binder, "Biographisk — — — beskrifning öfver svenske rikscanzlerer, rikscanzliråd, hof- och justitiæcanzlerer" (1786), herdaminnen för olika stift (se Her d a m i n n e), stiftsmatriklar, ecklesiastikmatriklar för hela riket (nyast Ohlsson, "Biografisk matrikel öfver svenska kyrkans prästerskap", 1902; se för öfrigt Stifts m a t r i k e l), Rhyzelius, "Episcoposopia sviogothica" (1752), Hollander, "Biskopar och superintendenter i Sverige och Finland efter reformationen" (1874), Silfverstolpe, "Klosterfolket i Vadstena" (1898—99), Weibull och Tegnér, "Lunds universitets historia" (1868; äldre arbeten därom af J. v. Döbeln, 1740—42, Stenström, 1803, A. O. Lindfors, 1809—21, och P. G. Ahnfelt, I, 1859), Annerstedt, "Upsala universitets

historia" (I, 1877; äldre fragment om ämnet af Arrhenius, 1752, och Knös, 1795), Aksel Andersson, "Uppsala universitets matrikel 1595—" (1900 ff.), och nutida universitetsmatriklar för Uppsala af Bygden (1883), af von Bahr och Brandberg (1896) samt för Lunds universitet 1879 och (af C. af Petersens och A. Malm) 1899; Lewenhaupt, "Anteckningar om Uplands nation i Upsala före 1830" (1877), v. Schéele, "Anteckningar om Gestrike och Helsing nationer i Upsala" (s. å.), Eneström och Swederus, "Vestmanlands-Dala i Upsala studerande nation 1595—1800" (1877), Palmberg, "Smålands i Upsala studerande nations historia" (1877), Warburg, "Historiska anteckningar om Göteborgs nation i Upsala" (s. å.), Lind, Noreen m. fl., "Värmlands nations historia" (s. å.), Gustafson, "Anteckningar om Gotlands nation i Upsala" (1878), Blackstadius, "Stockholms i Upsala studerande nations medlemmar 1800—1881" (1882), Falk, "Östgöta i Upsala studerande nations historia" (1885), Modin och Söderberg, "Matrikel öfver i Upsala studerande norrlänningar 1595—1889" (1890), Palmgren, "Gestrike-Helsing nation i Upsala 1811—91" (1892), Vistrand och Seth, "Smålands nation i Upsala, 1. 1637—1841" (1894—98), Sillén, "Gotländske studenter 1865—1894" (1896), Odén, "Östgötars minne. Biografiska anteckningar om studerande östgötar i Upsala 1595—1900" (1901—02), Lundin, "Smålandska nationen i Lund" (1882), Sjöström, "Skånska nationen vid Lunds universitet 1833—83" (1885), "Skånska nationen före afdelningarnes tid. 1682—1832" (1897), "Skånska nationen 1833—89" (1904) samt "Blekingiska nationen 1697—1900" (1901) och "Norrländska nation i Lund" (1902); Sommelius, "Lexicon eruditorum scanensium" (1776—97), Bruzelius, "Filosofie doktorer, 1823 promoverade i Lund" (1874) och "Filosofie doktorer, 1824 promoverade i Upsala" (1875); Swalin, "Konungens svenska och norska statsråd 1809—1814—1881" (1881), densamme, "Konungens högsta domstol 1789—1879" (1879), dens., "Det danske statsraad 1800—81" (1882), dens., "Bidrag till Kongl. Maj:ts hofs personalhistoria under det senaste århundradet" (1888), dens., "Bidrag till Kongl. Maj:ts kanslis personalhistoria efter 1809" (1892); N. v. Dardel, "Stockholms öfverståthållare" (i flera årg. af "Personhistorisk tidskrift"), Anjou, "Kongl. Svea hofrätts presidenter samt embets- och tjänstemän 1614—1898" (1899), Borgström, "Kongl. hofrätten öfver Skåne och Blekinge 1821—1900" (1901), "Matrikel öfver civila embets- och tjänstemän i riket 1856" (1857, utg. af justitiestatsexpeditionen; ny uppl. 1859), Arvidsson, "Civil och militär ämbetsmannamatrikel för 1841—90" (1891), Gullberg och Köersner, "Svensk justitiematrikel" (1887), Gullberg, "Justitiematrikel" (1902), Gullberg och Uggla, "Matrikel öfver extra ordinarie tjänstemän inom justitiestaten" (1903), Ulff, "Biografiska anteckningar om juris kandidater och till rättegångsverken examinerade vid Upsala universitet 1839—81" (1883); Gullberg och Uggla, "Landsstatsmatrikel" (1903); Scheutz och Björkman, "Matrikel öfver lärarne vid Sveriges elementarläroverk, pedagogier och seminarier" (1868), Dahl, "Läroverksmatrikel" (1874, senaste uppl. 1900); Sacklén, "Sveriges läkarehistoria" (3 bd, 1822—24; suppl. 1835 och nytt suppl. af Wistrand 1853), Bruzelius

m. fl., "Sveriges läkarehistoria. Ny följd" (1872—76), fortsatt af densamme med "Svensk läkare-matrikel" (1886—1902); Marcks von Würtemberg, "Matrikel öfver officerare vid kongl. Väg- och vattenbyggnadskåren 1851—89" (1889), Ennes, "Biografiska minnen af konung Carl XII:s krigare" (1818—19), Stille, "Karolinska officerares tjänsteförteckningar" (1901), Collin, "Lefnadsteckningar öfver de utmärkte personerna under kriget mot Ryssland åren 1808 och 1809" (1861—62), Essen, "Anteckningar om Kronprinsens husarregemente" (1858), O. Bergström, "Bidrag till kongl. Uplands regementes historia" (1882), Mannerfelt, "Anteckningar om kongl. Elfsborgs regemente 1680—1815" (1888), Hyltén-Cavallius, "Kongl. Kronobergs regementes officerskår. — — — 1623—1896" (1897), "Anteckningar om kongl. Svea artilleriregemente 1794—1894" (anon., 1898), Platen, "Kongl. skånska dragonregementets historia" (illustr. praktverk, 1901), Ridderstad, "Gula gardet 1526—1903. Bidrag till kongl. Svea ligardes personalhistoria" (1903), Nordensvan, "Värmlands regementes historia" (1903—04), Hulthander, "Biografiska anteckningar från Carlberg 1792—1892" (1892), vidare "Svenska arméns rulla" och "Rulla öfver svenska flottan" (för äfven samfälda "Rullor öfver svenska krigsmakten till lands och sjös") samt "Tjenste- och meritrulla öfver svenska flottans officerskår" (1892); adelsmatriklar (äldst Stiernmans; se *A d e l s m a t r i k e l*); Rystedt, "Matrikel öfver Teknologiska institutets och Tekniska högskolans utexaminerade elever för tiden 1850—1880" (1881); Millqvist, "Publicistklubbens matrikel" (1901); Almroth, "Matrikel öfver tullverkets embets- och tjänstemän samt betjente" (1865; 3:e uppl. 1882), Kugelberg, "Postmästare i Sverige och Finland från äldre tider till närvarande tid" (1894—98), "Postmatrikel" (olika år utg. af Samsioe och Pamp, af Lagergren o. a.), "Järnvägs-matrikel" (utg. af Beskow, flere årg., senast af Welin), Lundqvist, "Matrikel öfver fängvårdsstaten" (1897); Ekstrand, "Svenske landtmätare 1628—1900" (1900—02) och "Biografisk matrikel öfver Dalarnes landtmätare 1640—1895" (1896), Schütz, "Biografiska anteckningar om — — — landtmätare i Sverige åren 1630—1895" (1896), Ivarsson, "Matrikel öfver landtmäteristaten" (1895; ny, af Grubbström, 1903), Ekstrand, "Samlingar i landtmäteri III. Bilder ur landtmätarens lif" (1902), Samzelius, "Kongl. skogs- och jägeristaten, biografiska studier 1539—1900" (2 bd, 1898—1902), "Kalender, utgifven af kongl. landtbruksstyrelsen" (1894; flera årg.), "Matrikel öfver Alnarps landbruksinstituts styrelse, lärare och elever åren 1862—1892" (1892), Juhlin-Dannfelt, "Matrikel öfver styrelsemedlemmar, lärare och elever vid Ultuna landbruksinstitut 1849—99" (1899), Borgh, "Matrikel öfver Sveriges folkskollärare, organister, kantorer och klockare samt seminarie-lärare, folkskoleinspektörer" etc. (1889; en tidigare af Sundberg och Björkman, 1869), Lidell, "Sveriges folkskollärarematrikel" (1896; äldre af Beskow och Schönmeier 1876, af Beskow 1882 och 1885); Wessler, "Sveriges affidne tandläkare 1700—1900" (1901), Rol. Martin, "Matrikel jämte biografiska uppgifter öfver Sveriges tandläkare från äldre till nuvarande tid" (1890), Eneström, "Matrikel öfver Sveriges barnmorskor" (1894), Sacklén, "Sveriges apotekare-

historia" (1835), Bruzelius, "Sveriges apotekarehistoria. Ny följd" (1878—81), Nordin och Tengberg, "Svensk farmaceutisk matrikel" (1877; en nyare utg. af Schimmelpennig, 1903); Lidell, "Sveriges bankmatrikel" (1886, flere årg.; en ny af Sjöstedt, 1900), Fahlroth, "Matrikel öfver tjänstemän vid Sveriges jernverk och jerngrufvor 1890" (1890; nyaste uppl. 1903), Sköld, "Svensk bokhandelsmatrikel" (1888; en ny af Söderbaum, 1896), I. Bonnier, "Alfabetisk förteckning öfver ledamöter i Svenska bokförläggareföreningen 1843—93", och "Förteckning öfver Svenska bokförläggareföreningens kommissionärer 1843—93" (i föreningens festskrift, 1893), Fredberg, "Från vår merkantila och industriella värld, I. Göteborg" (1897); P. von Möller, "1867 års Första kammare. Biografiska skizzen" (1875), Swalin, "Kyrkomötets kalender, 1868—78" (1879); Sjöström, "S:t Knuts gillet i Lund matrikel, 1856—86" (1886), Gullberg, "Matrikel öfver Sällskapets ledamöter 1800—1900" (1900), Anjou, "Riddare af konung Carl XIII:s orden 1811—1900" (1900); W. Berg, "Sällskapet Gnistan, 1878—1903" (1903), Kinberg, "Par Bricole från dess uppkomst intill slutet af år 1808" (1903); H. Wieselgren, "Ur vår samtid" (1880), densamme, "Bilder och minnen" (1889). Här må också nämnas "Personhistorisk tidskrift", utgifven af Svenska autografsällskapet (Wrangel 1898—1903, Rosman fr. 1904). — Bland nordiska porträttgallerier med kort biografisk text må framhållas "Billeder af berömt danske mænd og kvinder" (1867—69, text af Trap), "Norsk portrætgaleri" (1874—77, utg. af Tönsberg), "Svenskt pantheon" (1832—36, utg. af G. H. Mellin, Jak. Eke-lund m. fl.), "Porträtter af namnkunniga svenske män och fruntimmer" (14 h., 1840—47), P. G. Berg, "Anteckningar om svenska qvinnor" (1864), Wrangel, "Svenskt pantheon" (1900 ff.), åtskilliga på P. B. Eklunds förlag åren 1879—84 utgifna svenska "porträttgallerier" (af industrimän, högre militärer, vetenskapsmän, konstnärer o. s. v.) samt beträffande nutida personer det på H. Tullbergs förlag utgifna "Svenskt porträttgalleri" (sedan 1895 många olika, fullständiga serier af ståndsklasser och intellektuella yrkens män). E. F.—t.

Biografik (jfr Biograf), konsten att författa lefnadsteckningar.

Biografisk (jfr Biograf), lefnadstecknings-, som har afseende på biografier.

Biographica (jfr Biograf), nlat., uppgifter till kändedom om någons lefnad; samling af material till lefnadsteckningar.

Biokemi (af grek. *bi'os*, lif, och *kemi*), den del af kemien, som behandlar de i de lefvande varelserna föregående kemiska processerna och de vid dessa bildade ämnena. R. T.—dt.

Biologi (af grek. *bi'os*, lif, och *lo'gos*, lära) är i vidsträckt mening "läran om lifvet", d. v. s. omfattar de vetenskaper, som på ett mera direkt sätt lämna oss upplysningar om det organiska lifvets (djurets eller växtens) utveckling och beskaffenhet, d. v. s. zoologi och botanik. Ordet användes emellertid äfven i en inskränktare bemärkelse. Biologien anses då vara liktydig med ekologi, eller läran om organismernas förhållande till den yttre världen. G. O. R.

Biologiska föreningen i Stockholm, stiftad 15 april 1888 på inbjudning af professorerna V. Leche,

G. Retzius och R. Tigerstedt, har till uppgift att utgöra en föreningslänk mellan den biologiska vetenskapens idkare i hufvudstaden. Föreningen sammanträder under tiden 1 okt.—1 juni efter kallelse af sekreteraren minst en gång i månaden. 1888—92 utgaf föreningen "Biologiska föreningens förhandlingar" — "Verhandlungen des biologischen vereins in Stockholm" (4 bd, de tre första redigerade af R. Tigerstedt, det fjärde af V. Leche).

Biologiska museet. Se Zoologiska institutioner och samlingar.

Biologisk rening af kloakvatten kallas en under det senaste årtiondet hufvudsakligen i England använd metod att på konstgjord väg genomföra samma biologiska, fysikaliska och kemiska processer, som försiggå vid bevattning (se d. o.), där vattnet medföljande organiska föroreningar oskadliggöras genom inverkan af bakterier, absorption och oxidation. En fullständig reningsanordning omfattar två olika system af bassänger, "septic tanks" och "oxidationsfilter". I de förstnämnda, där vattnet så mycket som möjligt skyddas mot luftens tillträde, sker med tillhjälp af anaeroba (luftfientliga) bakterier den process, som i dagligt tal benämnas förruttelse; i den senare verka däremot under lifligt lufttillträde aeroba bakterier, hvarjämte en del lösta organiska ämnen absorberas af filterbädden. Vid de första anläggningarna användes öfvertäckta "tankar", men senare utförda undersökningar hafva ådagalagt, att äfven i en öppen bassäng luftens tillträde i tillfredsställande grad hindras genom det tjocka skumtäckte, som snart bildas på vattnets yta. Tankens storlek brukar bestämmas så, att den passeras af vattnet på omkring 24 timmar. Filterna, som vanligen äro fyllda med koks eller slagg, arbeta antingen intermittent, då bassängerna med några timmars mellantid omväxlande fyllas och tömmas, eller kontinuerligt, då vattnet nedsippar genom filterbädden från en sil eller fördelas genom en porös kropp (ty. *tropfkörper*); de äro antingen enkla eller dubbla, t. o. m. tredubbla, då vattnet från den ena bassängen insläpps i den andra o. s. v. — Den allmänt rådande uppfattningen, att en biologisk reningsanläggning egentligen består af "septic tanks", är icke riktig, ty i jämförelse med filterna äro dessa af underordnad betydelse. Erfarenheten har för öfrigt redan visat, att lagarna för den biologiska reningsmetoden i dess helhet ännu icke äro tillräckligt kända och att resultatet från en utförd anläggning icke utan vidare kunna tillämpas på en projekterad, utan måste prövas genom nya experiment. Under det att i många fall en "septic tank" har visat sig ega en nästan öfverraskande förmåga att upplösa och förörta det i vattnet förekommande slammet, har den i andra befunnits vara nästan utan gagn. Ehuru således denna reningsmetod ännu icke kan anses fullt utvecklad, har den dock redan lämnat så vackra resultat, särskildt hvad beträffar slammets upplösning, att den med fog kan anses såsom den bästa hittills kända. J. G. R.

Biometri (af grek. *bi'os*, lif, och *metrē'n*, måta), sannolikhetsberäkning angående människans medellifslängd. Sådana beräkningar äro af vikt särskildt i försäkringsväsendet.

Bion. 1. Forngrekisk filosof från Borysthenes i Skytien. Han lefde i Aten, i 3:e årh. f. Kr., och hörde till den cyrenaiska skolan. Med bitande satir bekämpade han mångguderiet, hvilket ådrog honom

namnet "ateisten". — 2. Forngrekisk idylldiktare, i 3:e årh. f. Kr., bördig från Smyrna. Han kom till Sicilien och dog där förgiftad af afundsmän. B. efterbildade Theokritos, men var mera reflekterande och förfina. Af hans dikter är *Epita flos Adonidos* (sorgkväde öfver Adonis, utg. med tysk öfv. af v. Wilamowitz, 1900) den mest framstående. Hans bevarade dikter träffas merendels utgifna tillsammans med Theokritos' eller Moschos'. Svensk öfv. af G. v. Pajkull (1787) och J. Tranér (1823—24).

Bionde/lli, B e r n a r d i n o, italiensk språkforskare och numismatiker, f. 1804 i Verona, verkade många år såsom lärare i norditalienska städer, utnämndes 1849 till föreståndare för myntkabinetet i Milano samt blef 1860 professor i arkeologi och numismatik vid därvarande k. vetenskapsakademi, som utgöres af en filosofisk-humanistisk fakultet. Död i Milano 1881. B. gjorde sig ett namn genom språkvetenskapliga och numismatiska arbeten af värde. Till de förra höra hans *Atlante linguistico d'Europa* (1841), *Saggio sui dialetti gallo-italici* (1855), *Studi linguistici* (1856) och åtskilliga arbeten öfver aztekernas språk: *Sull' antica lingua azteca* (1860), *Glossarium azteco-latinum et latino-aztecum* (1869) m. m. Bland hans skrifter i myntkunskap må nämnas *Sulle monete auree dei goti in Italia* (1861) och *La zecca e la moneta di Milano* (1869).

Bio/ndi, E r n e s t o, italiensk skulptör, födelseår obekant, väckte stort intresse uppseende med sin bronsgrupp *Romerska saturnalier* (10 figurer i mer än kroppsstorlek), utställd i Rom våren 1900 och inköpt för nationalgalleriet — ett i sin art märkligt utslag af modern verism, brutal, men full af karaktär och virtuosmässigt genomförd.

Biondini. Se Eneqvist.

Bionomi (af grek. *bi'os*, lif, och *no'mos*, lag), vetenskapen om djurens och växternas lefnadssätt. Se Ekologi.

Bi-ord, *språk*., enligt somliga grammatici en ordklass, adverb, enligt andra hvarje ord, som står i syntaktisk bestämning af ett annat (hufvudord). R—n B.

Bi-orgän, *bot.* Se Accessoriska organ.

Bioser (af lat. *bis*, två gånger, *kem.*, benämnas de sockerarter, som kunna spjälkas under vattenupptagande (hydrolyseras) till *tvänne* enklare sockerartmolekyler. Dessa senare kallas hexoser (af grek. *hex*, sex), emedan de innehålla sex kolatomer. Till bioserna höra rörsocker l. sackaros, som spjälkas eller "inverteras" till en molekyldrusocker (glykos) och en molekyldruksöcker (fruktos), vidare maltsocker l. maltos, som ger två molekyler drusöcker, samt mjölksöcker l. laktos, hvares spjälkningsprodukter äro glykos och galaktos. H. E.

Bioskopi (af grek. *bi'os*, lif, och *skopei'n*, undersöka), undersökning huruvida under vissa förhållanden lif och lifsförmåga varit för handen, genom hvilka inflytelser lifvet upphört o. s. v.

Biostatik (af grek. *bi'os*, lif, och *statikē*, jämvikt), läran om medellifslängden; äfven läran om befolkningsmedeltalet. Jfr Befolkningsstatistik.

Biot [biä]. 1. Jean Baptiste B., fransk fysiker, f. 1774, d. 1862, fick sin utbildning i polytekniska skolan i Paris och inträdde därefter i artilleriet, men lämnade detta för att egna sig åt

studiet af matematik och naturvetenskaper. 1800 blef han professor i fysik vid Collège de France samt 1803 medlem och sedermera ständig sekreterare i franska vetenskapsakademien. 1804 anställdes han vid observatoriet i Paris, och 1806 blef han tjänsteman vid byrån för jordens uppmätning samt åtföljde i denna egenskap D. F. Arago till Spanien och Formentera. Äfven ledsagade han Gay-Lussac på dennes första luftseglingsfärd. B. representerar inom sin vetenskap den rent empiriska ståndpunkten. Han

sysselsatte sig företrädesvis med undersökningar om ljuset, t. ex. om olika gasers förmåga att bryta ljustrålarna, om färgade ringar och diffraktion, om färgföreteelser, som uppstå, när polariseradt ljus faller genom dubbelbrytande kristallskivor, och framför allt om ljusets cirkular-polarisation, som af honom upptäcktes. För vetenskapsakademien framlade han värdefulla berättelser om uppfinnningen af dagerrotypien och de förbättringar, som den undergick i tidernas lopp. 1854 och 1855 förde han en lärd debatt med Faye och Leverrier angående de astronomiska ljusbrytningssnomenen. B:s uppsatser och afhandlingar återfinnas i den franska vetenskapsakademins redogörelser, i "Mémoires d'Arcueil" och i en mängd tidskrifter, särskildt "Journal des savants", hvares matematiska afdelning han många år redigerade. Bland B:s särskildt utgifna verk må nämnas *Recherches expérimentales et mathématiques sur les mouvements des molécules de la lumière autour de leur centre de gravité* (1814). Hans *Mélanges scientifiques et littéraires* (1858) innehålla biografiska skildringar af framstående matematiker och fysiker. Dessutom sysselsatte sig B. med egypternas, indernas och kinesernas astronomi. Se vidare Biot-Savarts lag.

2. Édouard Constantin B., den förras son, fransk lärd, f. 1803, d. 1850, fick 1825 i uppdrag att bygga den första järnvägen i Frankrike, nämligen mellan S:t Étienne och Lyon. En alltmör tilltagande sjuklighet tvang honom dock snart att draga sig tillbaka från statens tjänst, och därefter egnade han sig åt studiet af det kinesiska språket och kinesiska förhållanden. Frukterna af dessa studier offentliggjorde han i "Journal des savants", "Journal asiatique" m. fl. tidskrifter samt i några större arbeten, bl. a. *Dictionnaire des noms anciens et modernes des villes et arrondissemens de l'empire chinois* (1842). Dessutom översatte han några arbeten från kinesiska till franska.

Biöta Don., *bot.* Se Thuja.

Biotaxi (af grek. *bi'os*, lif, och *ta'xis*, uppställning, ordning), klassifikation af organismerna efter deras anatomiska egenskaper.

Biotit Hausm., *miner.*, ett efter den franske fysikern Biot uppkalladt mineral, i vidsträckt mening omfattande såväl förstå som andra artens magnesiaglimmer, anomit resp. meroxen, i inskränkt bemärkelse däremot endast den sistnämnda varieteten. (Jfr Magnesiaglimmer.)

Biotomi (af grek. *bi'os*, lif, och *te'mnein*, skära), djuranatomi (= *zootomi*); äfven läran om lifsperioderna. Jfr *Anatomi* och *Antropotomi*.

Biot-Savarts lag [biå-savår's, fys. Sedan Ørsted funnit, att en magnetnål påverkas af en elektrisk ström, gjorde Biot och Savart försök att mäta storleken af denna inverkan. De spände en lång tråd, genom hvilken de kunde leda en elektrisk ström, vertikalt och upphängde vid sidan af trådens midt en liten horisontal magnetnål, som skyddades mot luftströmmar af ett glasshölje. För att så mycket som möjligt undgå jordmagnetismens inverkan "astatiserade" de den lilla magnetnålen medelst en stor magnetstaf upplagd i närheten. Den på den lilla magnetnålen verkande kraften är proportionell mot kvadraten på det antal svängningar nålen gör i sekunden under kraftens inflytande. De funno, att den kraft, som utövas af den vertikala strömmen, är direkt proportionell mot strömstyrkan och omvänt proportionell mot afståndet mellan strömledaran och nålen.

Denna lag kläddes af Laplace i matematisk form. Han visade, att ett kort stycke (element) *s* af en ledare, genomlupen af en ström af styrkan *i*, inverkar på en magnetisk massa *m*, som befinner sig på afståndet *r*, med kraften *f*, där

$$f = k \cdot \frac{m i s}{r^2} \sin. \alpha$$

och α är vinkeln mellan strömelementets *s* riktning och förbindningslinjen mellan *s* och *m*. *k* är en konstant.

Denna lag har vidsträckt tillämpning inom elektrodynamiken. Med hjälp af densamma kan man bestämma den absoluta elektromagnetiska enheten för strömstyrkan *i*, hvarvid *k* sättes lika med 1. En tiondedel af denna enhet utgör den praktiska enheten för strömstyrka, ampère. S. A.-s.

Bipartition (af lat. *bis*, två gånger, och *partitio*, delning), tudelning.

Bipéd (af lat. *bis*, två gånger, och *pes*, fot), tvåfoting. — Adj. bipedisk.

Bi-pest. Se Bi.

Bi-planét (Drabant, Måne, Satellit), sådan himlakropp inom vårt solsystem, hvilken ej kretsar direkt kring solen, utan kring någon af de s. k. hufvudplaneterne. Se Satellit.

Bipolär (af lat. *bis*, två gånger, och grek. *po'los*, pol), tvåpolig.

Bipolaritet (af lat. *bis*, två gånger, och grek. *po'los*, pol), *biol.*, beteckning för det sakförhållande, att i de båda polarhalven, det arktiska och det antarktiska, förekomma djurformer, som antingen äro identiska eller hvarandra mycket lika, medan de på samma gång äro vidt skilda från de djurarter, som bebo de stora mellanliggande tropiska och subtropiska hafsregionerna. Sålunda uppträda arktiska djurformer, som tillhöra den pelagiska eller s. k. planktonfaunan (se *Plankton*), i mycket närbesläktade eller vikarierande former inom det antarktiska området. De små kräftdjuren *Calanus finmarchicus* och *hyperboreus*, som i ofantliga svärmar befolka de arktiska halven, företrädas i den antarktiska oceanen af den mycket närstående och likaledes oerhördt allmänna *Calanus propinquus*. Äfven identiska planktonarter (af släktena *Sagitta* och *Fritillaria*) uppgifvas förekomma i båda polar-

halven. Betydelsefullare äro de iakttagelser, som gjorts rörande de djur, som bebo botten af de grunda vattnen och stränderna. Redan sedan längre tid tillbaka har man vetat, att likheten mellan de arktiska och de antarktiska grundhafsfaunorna är synnerligen stor och att det gifves ett stort antal arter, tillhörande skilda grupper, hvilka äro mycket nära besläktade, ehuru de äro skilda från hvarandra genom jordens hela längd. Fullt identiska arter tillhörande denna äro väl ännu ej påvisade med säkerhet. Man har sökt förklara denna öfverensstämmelse på följande sätt. Före tertiärtiden härskade ett likformigt, varmt klimat öfver hela jorden, och det är sålunda och antagligt, att djurlifvet i hafvet varit likformigt öfverallt, i det allra närmaste detsamma vid ekvatorn som vid polerna. Vid tertiärtidens början sjönk temperaturen, och därmed följde en olikartad fördelning af organismerna: de former, som ej förmådde anpassa sig till den tilltagande temperatursänkningen vid polerna, dogo ut eller utvandrade mot ekvatorn. Vid båda polerna, där likartade lefnadsvillkor förefunnos, kvarstannade en likartad fauna; de likartade villkoren verkade parallellt på utdanandet af de djurformer, som kvarstannat vid polerna. Mot detta försök att förklara bipolaritetsfenomenet har anmärkts, att ej blott ett utbyte af planktondjur, utan äfven en förflyttning af grundhafsformernas larver mycket väl ännu i våra dagar kan försiggå mellan de båda polarhalven, och att förbindelsevägarna gå i de tempererade och kalla vattenlagren, som finnas under det jämförelsevis obetydliga varma ytlagret i de tropiska och subtropiska regionerna. Eller åtminstone kunna, då största delen af de nämnda, djupa, kalla vattenlagren antagas utgå från det antarktiska hafvet, dessa vattenflöden föra plankton och larver från den antarktiska till den arktiska regionen. Jfr uppsats af Hj. Thélér i "Ymer" (1900). L.-c.

Bipontinerna (lat. *Editiões bipontinæ*), ett antal förträffliga, i Zweibrücken (lat. *Bipontium*) från 1779 tryckta upplagor af grekiska och romerska klassiker.

Bipo'ntium, det nylatinska namnet på staden Zweibrücken.

Biquetära [bike-], *Biketära* (af fr. *biquet*, guldväg), väga mynt på guldväg.

Bir (arab.), källa, brunn, förekommer i en mängd sammansättningar såsom namn på karavanstationer, t. ex. Bir Ali, Bir Temad o. s. v.

Bir 1. Biredsjik (romarnas *Zeugma*), stad i turkisk-asiatiska vilajetet Aleppo, vid floden Eufrat, 125 km. n. ö. om Aleppo. Omkr. 10,000 inv., däribland (till 1895) omkr. 1,500 kristna (armenier). Viktigt öfvergångsställe öfver Eufrat, som där börjar blifva segelbar, hvarför där också i forntiden fanns en båtbygga. Under massakrerna 1895 blefvo de flesta armenierna dödade eller tvingade att öfvergå till islam.

Birågo, Karl, friherre von B., österrikisk militäringenjör, f. 1792 nära Milano, blef 1813 officer och anställd därefter med framgång åtskilliga försök på krigsbyggeväsendets område. 1830 blef han kapten och användes därefter vid byggandet af det befästa lägret vid Linz m. fl. fortifikatoriska arbeten. Krigsbygge-ekipage efter hans system antogs för den österrikiska armén 1841. S. å. utnämndes han till öfverste. 1844 fick han befälet öfver de enligt hans förslag till en pionärbrigad förenade pionär- och

pontonjär-kärerna och erhöi s. å. friherrlig värdighet. Död 1845. — Den af B. förbättrade och mera än förut för fältbruk lämpade broslagningsmaterielen har i flera af Europas länder i viss mån tjänat som föresyn vid anskaffning af dylik materiel, och särskildt har den af honom konstruerade tråbenta hängselbocken, *Biragos bock*, vunnit efterföljd. (L. W. son M.)

Biran [bir'ɑ̃]. Se *Maine de Biran*.

Birara. Se *Bismarck-arkipelagen*.

Birbe, tempelbyggnad. Se *Charge*.

Birbhan, indisk sektstiftare. Se *Sadh*.

Birbhūm [biəb'ɦuːm] l. *Beerbhoom*, distrikt i brittisk-indiska prov. Bengalen, divisionen Bardwan, s. v. om Ganges. 4,548 kvkm. 901,223 inv. (1901). Landet har heta källor, järngruvor, stenkol, kalkbrott samt stor risodling, silkesodling och sidenindustri. B. var öfver 2,000 år skådeplats för strider mellan arierna, som anryckte från Hindostan, och Indiens ur-inwånare. Här om enrinrar namnet (egentl. *Virabhūmi* = "hjärtelandet"). B. kom 1755 under engelsmännen. (J. F. N.)

Birch [bɜːtʃ], *Thomas*, engelsk biograf och historiker, f. 1705, d. 1766, till yrket prästman, är bekant som sekreterare i *Royal society* 1752—65 och författare till en mängd torra och långtråda arbeten, i hvilka emellertid mycket värdefullt historiskt och biografiskt material finnes sammanfördt. Bland dessa arbeten märkes hans *History of Royal society of London* (4 bd, 1756—57). B. utgaf äfven "State papers of John Thurlow" (7 bd, 1742) samt lämnade de flesta engelska biografierna till den på sin tid högt skattade encyklopedien "General dictionary, historical and critical" (10 folioband, 1734—41). Sitt bibliotek och sin rikhaltiga manuskriptsamling testamenterade han till *British museum*. Däraf utgafvos 4 band historiska bref 1849 under titeln "The court and times of James the first" och "The court and times of Charles the first". V. 8—g.

Birch [bɜːtʃ], *Samuel*, engelsk språkforskare och arkeolog, f. 1813 i London, anställdes 1836 vid *British museum* och blef 1861 konservator därstädes. 1846 och 1856 företog han på offentlig uppdrag resor till Italien i arkeologiskt syfte. Hans vetenskapliga verksamhet sträckte sig ej allenast till grekiska, romerska och brittiska antikviteter, numismatik och etnografi, utan han utgaf äfven kilinskrifter och öfversättningar från kinesiska samt studerade grundligt och skarpsinnigt de egyptiska hieroglyferna. Bland hans skrifter må nämnas: *Gallery of antiquities* (1842), *Introduction to the study of the hieroglyphics* (1857), *History of ancient pottery* (1858, 2:a uppl. 1873), *Description of the collection of ancient marbles in the British museum* (1861) och *Inscriptions in the hieratic and demotic character from the collections of the British museum* (1868), hvarjämte märkes en massa i faktidskrifter införda uppsatser i egyptologiska ämnen. Vidare utgaf han en ny upplaga af *Wilkinsons "Manners and customs of ancient Egyptians"* (3 bd, 1878) och "The records of the past of egypt and assyrian monuments" (12 bd öfversatta texter, 1875—80). Han afled i London 1885.

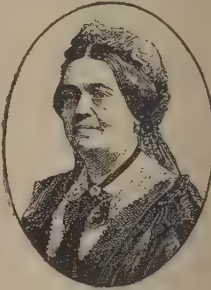
Bircherod, *Jens Jacobsen*, dansk biskop, f. 1658, d. 1708, blef 1684 professor vid universitetet i Köpenhamn och 1693 biskop i Aalborg. Han efterlämnade en under många år förd dagbok (i 50

kvartband), som är en viktig historisk källa och hvarur Kr. Molbech 1846 utgaf utdrag. E. Ebg.

Birch-Hirschfeld [-felt]. I. *Felix Viktor B.*, tysk patolog, f. 1842 i Klvensiek i Holstein, d. 1899 i Leipzig, professor därstädes samt direktör vid patologiska institutet.

2. *Adolf B.*, den föregående broder, tysk romanist, f. 1849 i Kiel, studerade först naturvetenskap, därpå filologi och blef efter ett längre uppehåll i Paris professor i Giessen 1883, men flyttade 1891 till Leipzig. Skr.: *Die sage vom Gral* (1877), *Über die den provenzalischen troubadours bekannten epischen stoffe* (1878), *Geschichte der französischen literatur seit beginn des 16. jahrhunderts* (I, 1889) m. fl.

Birch-Pfeiffer, *Charlotte*, född Pfeiffer, tysk skådespelerska och dramatisk författarinna, f. i Stuttgart 1800, debuterade redan vid tretton års ålder på hofteatern i München, där hon, hufvudsakligen i tragiska roller, verkade till 1826. Året förut ingick hon äktenskap med skriftställaren d:r Chr. Birch. Sedan företog hon vidsträckt konstresor inom och utom Tyskland samt öfvertog 1838 ledningen af Zürich-teatern, som hon gjorde till ett verkligt konstinstitut. 1844

fick hon anställning vid kungliga teatern i Berlin, där hon kvarstannade till sin död, 1868. Trots de framgångar hon skördade som skådespelerska, var hon icke någon stor konstnärinna; hennes spel var kraftigt och lidelsefullt, men saknade kvinnligt behag. 1828 försökte hon sig för första gången som dramatisk författarinna och skref sedan inemot 100 pjäser, af hvilka många äro bearbetningar af romaner och noveller. Atskilliga af hennes stycken blefvo riktiga kassapiäser, och några hålla sig ännu på repertoaren. Ör estetisk synpunkt hafva fru B:s dramer ej något högre värde, allraminst i fråga om karaktärsteckning, men hon förstod att bygga sina stycken bra, skickligt begagna de rent teatraliska effekterna och förse skådespelarna med "tacksamma roller". Hennes stycken af egen uppnäring röja liflig inbillningskraft och energi, men äfven brist på smak. De alltför stora framgångar, som hennes arbeten rönt, utsatte dem för ett ofta öfverdrifvet tadel. Omkr. 30 af hennes pjäser hafva blifvit uppförda på svensk skåde-bana, bl. a. *Die günstlinge* ("Gunstlingen", 1840), *Der glöckner von Notre-dame* (efter V. Hugos roman; "Ringaren i Notre dame", 1844), *Mutter und sohn* (efter Fredrika Bremers "Grannarna"; "Mor och son", 1846), *Nacht und morgen* (efter Bulwers roman; "Natt och morgon", 1844), *Mazarin* (öfv. 1850), *Die marquise von Villette* (1845; "Markisinnan de Villette", 1847; "Ludvig XIV och markisinnan Maintenon", 1862), *Die waixe aus Lowood* (efter Currier Bells "Jane Eyre"; "Jane Eyre", 1854), *Die lady von — Worsley hall* (efter mrs. Gores "The courtier of the days of Charles II"; "Lady af Worsley-hall", 1856) och *Die grille* (efter

George Sands "La petite fadette"; "Syrsan", 1858). Fru B:s samlade dramer utgäfvos i 23 bd 1863—80, hennes noveller i 3 bd 1863—65. — En dotter till fru B. är romanförfattarinnan W. von Hillern.

Birch-Reichenwald. 1. Kristian B., norsk statsman, föddes 4 jan. 1814, aflade 1834 juridisk examen och var sedan anställd i justitiedepartementet, tills han 1841 öfvergick till kyrkodepartementet såsom expeditionsskreterare. 1847 blef han amman i Smaalenenes och 1855 i Akershus amt. 1858 utnämndes han till statsråd, men utträdde 1861 ur regeringen och lefde därefter utan offentlig anställning, tills han 1869 blef sorenskriver i Aker. I storminget representerade han 1848 och 1854 Moss, 1865 Kristiania. Han dog i Kristiania 8 juli 1891. B. var en talangfull jurist och hade både som ämbetsman och ledamot af storminget ådagalagt en sällspord duglighet. Som medlem af regeringen utövade han mycket stort inflytande, hvarför han också, under de få år han innehade denna plats, betraktades som dess själ. I den unionella striden om ståtthållarskapets upphäfvande och om en revision af riksakten spelade han och hans svägers Ketil Motzfeldt de mest framstående rollerna på norska sidan, och de förvecklingar, som framgingo ur denna strid, gäfvö anledning till att begge — jämte det gamla statsrådet Petersen — utträdde ur regeringen, till hvars chef Fr. Stang utnämndes. Dessa händelser, som väckte mycket stort uppseende, framkallade en splittring, som väl i sin mån bidrog att försvaga de konservativa elementen.

2. Peter B., den föregående son, norsk politiker, f. i Kristiania 29 nov. 1843, juris kand. 1865, praktiserade en tid som höjesteretsadvokat i Kristiania och utnämndes 1881 till expeditionsschef för fängelseväsendet inom justitiedepartementet. 1889—91 var han medlem af E. Stangs ministär som chef för arbetsdepartementet, blef 1893 kammär i Kristiania och kallades 3 mars 1894 att såsom inrikesminister ingå i Stangs andra ministär, i hvilken han kvarstod till dennes afgång 14 okt. 1895, hvar efter han utnämndes till borgmästare i Kristiania. Han dog 2 juli 1898 därstädes. Y. N.

Birckholtz (Bergholz), Melker, jägerijästeman, jägare, död 18 aug. 1750. B., som härstammade från Mecklenburg, var öfverjägarmästare i Kalmar län och förflyttades till enahanda beställning inom Uppsala och Stockholms län; han synes ha varit öfverjägarmästare vid höfjägeristaten redan 1725. B. var synnerligen verksam såsom rofdjursjägare, hvarvid han begagnade sig af från Tyskland införskrifna jakttyg, hvilka förmodligen utgjordes af nät och jaktklappar. De flesta län i södra och mellersta Sverige träffade ackord med honom om jakttygs anskaffande och rofdjurs utrotande. Troligen var det på grund af hans framgångsrika åtgöranden, som allmogen 1727 kunde befrias från den urgamla skyldigheten att anskaffa och hålla jakttyg. H. Szs.

Birckner, Michael Gottlieb, dansk författare, f. 1756, d. 1798 som präst i Korsör, tillhörde som filosof Kants skola och var en ifrig författare af tryckfriheten. Hans skrift *Tryckefriheten och dens love* (1797—98) orsakade en häftig litterär fejd, och redan 1790 hade han framhållit riktigheten af att afskaffa adeln. B:s *Samlede skrifter* utkommo 1798—1800 i 4 bd. Se vidare J. Clausen, "En frihedens

mand fra forrige aarhundrede" (i Nord. tidskr. 1897). E. Ebg.

Bird [bɜːd], William, engelsk tonsättare, f. 1543, lärjunge af Tallis, blef 1563 organist vid katedralen i Lincoln samt 1569 medlem af och 1575 organist vid drottning Elisabeths kapell. Död 1623. Af sina landsmän kallas han "musikens fader". Ehuru han som tonsättare ingalunda är jämförlig med sina samtida Orlando Lasso och Palestrina, har han dock ungefär samma betydelse för den engelska tonkonsten som den förstnämnde för den tyska och den senare för den italienska. Han egde i hög grad konsten att kanoniskt sammanfläta 4—8 stämmor till ett sinnrikt kontrapunktiskt helt. Hans kompositioner utgöras af *cantiones sacrae* (1575), psalmer, mässor samt instrumentalmusik dels för orgel, dels för virginal eller spinett. A. L.

Bird [bɜːd], Isaac, nordamerikansk missionär, f. 1793 i Salisbury, Connecticut, graderades vid Yale college, var 1823—36 missionär i Beirut och Smyrna, därefter professor vid teologiska seminariet i Gilmanston och slutligen under många år föreståndare för en af honom upprättad skola i Hartford, där han dog 1873. A. K.

Bird [bɜːd], Robert Montgomery, nordamerikansk författare, f. 1805 i Newcastle, d. 1854 i Filadelfia, där han sedan 1847 var bosatt som tidsningsredaktör. Jämte Cooper är B. den förnämste företrädaren för indianberättelsen, genom sina kraftiga och pittoreska skildringar från Mexicos och Nord-Amerikas eröfring af de hvite. Största populariteten tillvann sig bland B:s romaner *The nick of the woods* (1837) och bland hans tragedier *The gladiator*. Vidare må nämnas romanerna *Calaver or the knight of the conquest* (1834) och *The infidel or the fall of Mexico* (1835).

Bird [bɜːd], Isabella. Se Bishop.

Birdjan (Birdsjan), stad i persiska prov. Chorrassan. Omkr. 18,000 inv. Tillverkning af mattor.

Birdsjan. Se Birdjan.

Biredsjik. Se Bir.

Birēm (lat. *birēmīs*, af *bis*, två gånger, och *remus*, åra), skpsb., tvåroddig medelhafsgalär. Se Galär. R. N.

Biren, hertig af Kurland. Se Biron.

Birfilare (ty. *bierfiedler*), "krogspelman", dälåg fiolspelare.

Birger, jarlar. — 1. Birger I Brosa, en son af Bengt Folkesson och medlem af folkungarnas mäktiga ätt. I urkunder kallas han än svears och götars, än blott svears jarl. Hela landet tyckes hafva utgjort område för hans förvaltning. Han upphöjdes till jarl under konung Knut Erikssons tid och bibehöll ämbetet under dennes efterträdare, Sverker II, ända till sin död, 1202. B. var gift med Birgitta, dotter af den norske konungen Harald Gille och förut gift först med den svenske jarlen Karl Sunesson och sedan med den danske inkräktaren Magnus Henriksson, hvilken regerade i Uppsala 1160—61. Jarl Birger synes hafva i väsentlig mån bidragit till lugnets upprätthållande i Sverige, under det Danmark och Norge sönderleto af inbördes strider. Många bland tronpretendenterna i dessa riken sökte skydd och stöd hos den svenske jarlen, bl. a. birkebeinarnas höfdingar Eysteinn Meyla och Sverre, hvilka voro fränder till fru Birgitta. Denna öfverlefde mannen och lär hafva tillbragt sina sista år i Riseberga

kloster. Deras son Filip jarl (d. 1200) var en af Sverres trognaste anhängare. En annan son, Knut jarl, var gift med Knut Erikssons dotter Sigrid. Dottern Ingegerd var gift med Sverker II och moder till konung Johan Sverkersson. Det uppror mot konung Valdemar, som 1251 fick ett blodigt slut, var till en väsentlig del anställt af Birger Brosas ätt-

lingar. — Birgers sigill visar en på en springande häst sittande krigare med svärd i handen.

2. Birger II ("Birger jarl"), son af folkungen Magnus och Ingrid, blef 1248 jarl hos sin sväger konung Erik Eriksson. Han var den egentlige regenten i Sverige såväl under Eriks regeringstid (denne dog 1250) som efter det att hans egen son Valdemar hade blifvit Sveriges konung, och har Birger jarls styrelse i flera afseenden varit af synnerligen stor vikt för Sverige. B. upptog Erik den heliges plan att göra Finland till ett svenskt land och grundade ett värn för det svenska väldet på andra sidan Östersjön genom anläggningen af Tavastehus (1250). At

Birger jarls kronfödräl.

upphjälpancket af Sveriges handel egnade han mycken uppmärksamhet. Handelsfördraget med Lybeck stad-fästes, och hamburgarna fingo sedermera samma privilegier som lybeckarna, hvarjämte B. inledde underhandlingar med Henrik III i England om afslutande af ett vänskaps- och handelsfördrag. Den goda tanken att vid Mälarens mynning anlägga staden Stockholm äfvensom ett kungligt fäste tillskrifves än konung Knut Eriksson, än B. Under B:s tid stiftades äfven flera nyttiga lagar. Seden att gifva sig till

träl under en annan man förbjöds. I öfverensstämmelse med de kyrkliga myndigheternas önskan afskaffades bruket att bevisa sin oskuld medelst järnbörd eller s. k. gudsdom. Genom lag bestämdes, att dotter skulle, vid fördelning af arf efter föräldrarna, erhålla hälften mot son. Genom de sedermera s. k. edsörelagarna sökte B. gifva ökad helgd åt äldre lagstadganden om frid och säkerhet i landet. Död 21 okt. 1266. — Han var gift först med Ingeborg, dotter af konung Erik Knutsson, och sedan med Mechtild af Holstein, änka efter den danske konungen Abel (d. 1252). Hans barn i första giftet voro: sönerna Valdemar och Magnus, som blefvo konungar i Sverige, Erik och Bengt, af hvilka den senare blef

Birger jarls staty i Stockholm.

biskop i Linköping, samt dottrarna Rikissa (gift först med norske tronföljaren Håkon Håkonsson, d. 1257, och sedan med en slavisk furste) och Kristina (gift med Sigge Guttormsson till Ljunom). — Birger jarl förde i sin sköld folkungarnas vapenmärke: ett stående lejon öfver tre barrer (snebjälkar). På Riddarholmen står hans staty, gjuten efter modell af B. E. Fogelberg och rest 1854 af Stockholms borgerskap. Hs Hd.

Birger, konung i Sverige 1290—1318, son af Magnus Ladulås och drottning Helvig, föddes 1280 och valdes 1284, redan under faderns lifstid, till dennes efterträdare. Vid tio års ålder uppsteg han på faderns tron. Tyrgils Knutsson förstod regeringen under hans minderårighet. Birger kröntes 1302, och Tyrgils utöfrade äfven sedermera såsom marsk ett stort inflytande på styrelsen. Ganska snart uppstod ett spådvett förhållande mellan konungen och hans bröder Erik och Valdemar. Af konungen misstänkt för att hysa förrädiska planer, vände sig bröderna 1304 till den norske konungen, men måste redan året därpå underkasta sig och ingingo en förlikning

med B., hvars förstfödde son, Magnus, de erkände som faderns efterträdare. Konungen, därad af deras låtsade vänskap, lät hösten 1305 fängsla och i början af 1306 afliwa marsk Tyrgils, men skördade lönen för sin trolöshet mot en hängifven tjänare, när han i slutet af sept. s. å. på Håtuna gård i Uppland öfverfölls af sina bröder, hvilka sedan intill början af 1308 höllo honom i fängelse på Nyköpings slott. För att återvinna friheten måste han med bröderna ingå en förödmjukande förlikning, genom hvilken dessa blefvo herrar i landet, men ovillig att hålla de aftvungna löfena, flydde han kort därefter till Danmark, med hvars konung, Erik Menved, gift med hans syster Ingeborg, han 1309 företog ett krigståg i Sverige ända upp till Nyköping, hvars slott han förfäfvade belägrade. 1310 ingicks åter förlikning mellan bröderna; riket delades, och på Birgers lott föllo Hälsingland, en mindre del af Uppland äfven som en liten del af Västmanland, hela Södermanland, Närke och Östergötland, Småland (utom Kalmar län), Gottland och en del af Finland. Öfver detta område regerade han, under svåra ekonomiska förhållanden, hvilka icke förbättrades genom härtaget till Gottland 1313. År 1317 fick han på Nyköpings slott besök af bröderna, hvilka han — på inrådan af drottn Johan Brunkov — lät fängsla, natten mellan 10 och 11 dec. Sedan hertigarna afidit eller bragts om lifvet, reste sig nästan allt folket emot konungen, som nu måste fly (1318) och sedan tillbragte sin återstående tid i Danmark. Han dog 1321 och begravs i Ringsteds kyrka. B. var förmynd med Märta (Margareta), en dotter af den danske konungen Erik Glipping, med hvilken han hade tre söner och en dotter. Drottning Märta afled 1341 och är begravnen vid mannens sida. Konung Birger präglade såväl brakteater med en bokstaf (E, M) som mynt, med å ena sidan en bokstaf (B, E, I, L, M, S), å den andra en krona. Konungens sigill visar honom sittande, med spira och riksapplå i händerna, på en utsidar tron. Kontrasigillet visar folkungarnas släktvapen. Hs Hd.

Birger, Hugo (egentl. Hugo Birger Petersson), målare, f. 12 jan. 1854 i Stockholm, studerade vid konstakademien 1870—77, vann sistnämnda år kungl. medaljen för *Syndajället*, som väckte uppseende för färgens styrka och glans, vistades från 1877 i Paris, målade där friluftstudien *Rue Gabrielle* (1879, Göteborgs museum) och den flott genomförda paris-interiören *Toaletten* (1880). 1881—82 besökte han Spanien och norra Afrika, målade färgrikt uteliv under brännande sol, yppig kvattlighet, negrer i solgass, vinförsäljare och åsnor, kvinnor vid brunnen. Hans största målning från Spanien var *La feria* (frukost i Granada, 1882), i Göteborgs museum, som af B:s arbeten från denna tid eger äfven *Marokkansars harskyytar* (1884) och *De landsflyktige* (s. å.). Efter 1882 vistades B. dels i Paris, dels i Göteborg eller annorstädes på svenska västkusten, där han gjorde naturstudier af klippor och fjordmotiv och studier af interiörer i elektriskt ljus. I Paris målade han på nyåret 1886 den stora tafflan *Frukosten hos Ledoyen*, en bild från salongens fernissnissdag med flera porträtt af skandinaviska konstnärer (Göteborgs museum). B. var då bruten till hälsan och afled, på hemresan, i Hälsingborg 17 juni 1887. Han hade en betydande koloristisk begåfning. Lifvets glada utsida hade i honom en lefnadsfrisk, oreflekterad iakttagare. Per-

sonligen var han originell, sorglös och spirituell, i mångt och mycket typisk för 1870-talets stockholmska konstnärsskild. De flesta af hans arbeten finnas i Göteborg, i stadens museum (tillsammans 11 nummer, af hvilka 8 tillhört den furstenbergska samlingen) och i enskild ego. Äfven i Nationalmuseum teckningsafdelning är B. representerad. G—g N.

Birger Gregersson (af den s. k. lämasläkten), ärkebiskop i Uppsala, d. 1383, var en tid kyrkoherde i Österhaninge och blef sedan domprost i Uppsala. Han anslöt sig tidigt till konung Albrekt, som kallade honom till sin kansler. I slutet af 1366 valdes han af Uppsala domkapitel till ärkebiskop och var som sådan mycket verksam. Birger var en ifrig vän af den heliga Birgitta och skref på latin dels hennes lefnads-teckning, dels kyrkliga sånger till hennes och den helige Botvids ära. I den svenska medeltidslitteraturens historia intager han ett framstående rum. Hans språk är rikt, hans framställningssätt ädelt och varmt, hans poetiska begåfning ganska stor. Hs Hd.

Birger Gunnarsson (Gunnarssen), ärkebiskop i Lund, var son af en halländsk klockare, gick 5 år i skola i Skara, studerade sedermera i Greifswald, där han vann filosofisk grad, och blef sedan föreståndare vid domskolan i Lund. Han anställdes 1474 i Kristian I:s kansli, blef 1477 kansler hos drottning Dorotea och efter hennes död, 1495, hos drottning Kristina. Under tiden hade han äfven blifvit kanik i Lund och ärkedjåkne i Roskilde samt utnämndes 1497 till ärkebiskop i Lund, den siste, som fick påtlig bekräftelse. Han dog 10 dec. 1519. B. låg i heta strider med den skånska aristokratien, som förgrep sig på kyrkans egendom. Hans främste motståndare voro riksrådet Niels Hack till Hilkkeberg, gift med en brorsdotter till B:s företrädare Jens Brostrup, samt rikshofmästaren Poul Laxmand. B. understödde efter förmåga de danske konungarnas sträfvan att blifva herrar i Sverige och häftrade för sista gången i Nordens historia Lunda-ärkebiskopens ställning såsom Sveriges primas genom att 1517 och 1519 slunga bannstrålen mot Sten Sture och prelaternas öfrige fiender i Sverige. För öfrigt ifrade B. för kyrkans och skolväsendets upphjälpande inom sitt stift och visade sitt intresse för vetenskapen bl. a. genom att understödja Chr. Pedersens upplaga af Saxo. (T. H—r.)

Birger jarl. Se Birger (jarlar 2).

Birger Magnusson. Se Birgerus Magni.

Birger Persson. Se Birger Petersson.

Birger Petersson (B. Persson till Finstad), lagman, den heliga Birgittas fader, tillhörde en släkt, som utmärkt sig lika mycket genom sina medlemmars myndighet och anseende som genom deras frikostighet mot kyrkan. Hans fader, Peter Israelsson, var riksråd och lagman i Tiundaland, och själf nådde han samma värdigheter. Som lagman i Tiundaland samlade han, med biträde af tolf förfarna män, och lämpade efter tidens behof de inom Folklanden (Tiundaland, Attundaland, Fjärdhundraland) gällande rättssedvänjorna, hvilka förut endast delvis voro i skrift affattade. Kodifikationen tinglystes och bekräftades 1296 i den omyndige konung Birgers namn. I sammanhang med den gemensamma lagens införande sammanslogos de tre folklanden till en lagsaga — Upplands —, och Birger blef dennas förste lagman. 1316—18 innehade han likväl icke sysslan, ovissat af hvad skäl. I striden mellan konung

Birger och hertigarna Erik och Valdemar stod han alltså på de senares sida. Han deltog vidare i uppgörandet af det s. k. häfaskiftet, eller den provins- och egendomsfördelning hertigarna emellan, hvilken stadfästes i Lödöse 1315. Äfven insattes han, jämte Matts Kettlimundsson och andra, till exekutor af de fångne hertigarnas i jan. 1318 upprättade testamente, och s. å. väpnade han Upplandsallmogen till

Birger Peterssons grafsten i Uppsala.

deras befrielse. Efter deras död förenade han sig med de andre stormännen kring hertig Eriks unga änka, Ingeborg, såsom hvars rådsheer han nämnes, och återinträdde i sitt lagmansämbete. "För sin trogna tjänst och förluster under kriget" belönades han med Algö gård och underlydande i Södermanland. Då Magnus Eriksson 1319 valdes till konung, ingingo B. och flere andra herrar en förbindelse till framtida skydd mot sådana öfvergrepp — i synnerhet i beskattningsväg —, till hvilka konung Birger och hertigarna gjort sig skyldiga, och han var en af de 35 herrar, som 1322 i Skara ingingo den högtidliga föreningen mot den tilltagnas änkehertiginnan Ingeborg och hennes gunstling, främlingen Knut Porse. B. var en rik man. Han var, efter den tidens kraf,

äfven en from man. Så testamenterade han mycket gods och penningar till kyrkan och vallfärdade, 1321, till Rom. Ett minne af denna resa är den skrifvelse, som från Avignon nämnda år utfärdades af (titulär-)patriarken Egidius af Alexandria, två ärkebiskopar och elfva biskopar, och i hvilken 40 dagars aflat lofvades dem, som både eller öfvade barmhärtighetsverk för B:s hälsa, medan han lefde, och för hans själ, när han gått hadan, andaktigt åhörde predikan i hans närvaro eller mottogo allmosor af hans hand. Säkert utverkades icke denna kyrkliga nåd utan stora summors vältaliga mellankomst. B. dog 1327 och ligger — jämte sin andra hustru, Ingeborg (d. 1314), dotter af lagmannen Bengt Magnusson och hans andra maka Sigrid — begravnen i Uppsala domkyrka. I vapnet förde han två nedvända vingar. J. Th. W.

Birgerus Magni (latinisering af Birger Magnusson), prelat, f. i Stockholm, blef kanik i Uppsala, vann omkr. 1448 i Perugia juris doktorsgrad och blef samtidigt kanik i Roskilde. 1450 var han domprost i Uppsala och sändes af konung Karl Knutsson till Rom för att utverka, att påfven Nikolaus V skulle erkänna Karl såsom rättmätig innehafvare af den svenska tronen. Detta uppdrag synes hafva lyckats bättre än danske konungen Kristian I:s samtida sträfvan att erhålla ett stöd af påfven i sitt fikande efter Sveriges konungakrona. B. själf utnämndes till påfving kammarherre samt fick förtroendet att uppsamla den heliga stolens inkomster i de tre nordiska rikena, en befattning, som innehaft af konung Kristians kansler, biskop Marcellus. På hemvägen fängslades B. af Kristians broder, greve Gerdt, men frigafs slutligen på bemedling af domkapitlet i Bremen och Hamburg. Efter att 1455 ha erhållit kanoniktit i Magdeburg och Lybeck valdes han 1462 till biskop i Västerås (utn. 1463), men afled redan 1464. (T. H.-r.)

Birgitta, kallad den heliga, Nordens berömdaste dotter, föddes på gården Finstad nära Norrtälje, efter all sannolikhet 1303.

Hennes föräldrar voro Upplandslagmannen Birger Petersson (se d. o.), en af landets rikaste jordrottrar och mest betydande stormän, och hans hustru Ingeborg Bengtsdotter, en dotter till östgötalagmannen Bengt och dennes andra hustru, Sigrid. B:s släkt var af gammalt utmärkt för sin religiositet; hon räknade bland sina förfäder både andliga och korfarsare. På fädernet var hon befryddad med Upplandsläkten Ängel, som gaf det medeltida Sverige flera af dess främste andliga och ett af dess helgon, den heliga Ingrid. B. erhöi en efter tidens förhållanden ovanligt vårdad uppfostran. Hon var redan som barn af en svärmiskt religiös läggning; de legender och helgonberättelser hon hörde föreläsa gifvo hennes fantasi ett exklusivt religiöst innehåll och hennes spåda ärelystnadsdrömmar en bestämd riktning. Redan vid 7 års ålder hade hon sin första drömsyn, som af hennes omgifning uppfattades såsom ett varsel, att hon i

framtiden skulle vara något stort. I faderns hus erhöi hon och redan från barnsben ett intresse för tidens politiska händelser så lifligt, att hon på äldre dagar uppfattade det såsom en frestelse att bekämpa. Vid 12 eller 13 års ålder förlorade B. sin moder och lämnades då för att uppfostras till sin moster, fru Ingrid, gift med drotsen Knut Jonsson, en sträng och myndig fru, som vid hennes uppfostran ej synes ha sparat på agan. 1316 bortgiftes B. och hennes syster af politiska skäl med Närkeslagmannen Gudmars båda söner. B:s make, Ulf Gudmarsson, sedermera lagman i Östergötland, var vid bröllopet endast 18 år gammal; han synes ha varit en vek natur, i både begåfning och viljekraft sin maka vida underlägsen. På hennes utveckling har han därför knappast haft något inflytande. Det unga paret bodde på mannens fädernegård Ulfåsa och blef snart vida omkring bekant för sin gifmildhet och fromhet. I deras äktenskap föddes fyra söner: Karl, Birger, Bengt och Gudmar, samt fyra döttrar: Märta, Katarina (se Katarina Ulfsdotter), Cecilia och Ingeborg. Sonen Birger och alla döttrarna öfverleefde modern.

Till sin bikt-fader och lärare i religiösa ting hade B. valt kaniken i Linköping magister Mattias (se d. o.), det dåtida Sveriges erkändt främste teolog, hvars arbeten äfven i utlandet tillvunnit sig uppmärksamhet. Mattias hyste ett särskildt intresse för Uppenbarelseboken, öfver hvilken han författade en på den tiden mycket uppmärksamman kommentar; genom honom leddes B. in på studiet af tidens apokalyptiska litteratur, som jämte den helige Bernhards skrifter på hennes utveckling utöfvade ett genomgripande inflytande. Till den krets af lärda och fromma män, som hon samlade kring sig, hörde vidare sedermera Linköpingsbiskopen Nicolaus Hermann (se d. o.), en tid lärare för hennes barn, underpriorn Petrus i Alvastra samt dennes namne, föreståndaren för helgeandshuset i Skeninge, hvilka båda sistnämnde nedskriftit hennes uppenbarelser och författat den första lefnadsteckningen öfver henne. Petrus från Skeninge blef ock den förste styresmannen i det kloster hon grundade.

Efter konung Magnus' förmälning med Blanka af Namur 1335 kallades B. till hofmästarinna vid det unga hofvet och utöfvade såsom sådan ett ingalunda obetydligt inflytande öfver sin kunglige frände. Hon kom ock under denna tid på ett helt annat sätt än förut i beröring med motsättningarna i det dåtida Sveriges politiska lif och slöt sig till den aristokratiska oppositionen; i ljungande ord gisslade hon konungens och hans omgifnings politiska missgrepp och moraliska skröpligheter. Sedan B. lämnat sin plats vid hofvet, beslöt hon och hennes man att liksom sina förfäder företaga en vallfärd till Santiago de Compostela. Resan företogs under åren 1341—43; färdan gick genom Tyskland och Frankrike, och B. kom därunder i beröring med tidens stora frågor: kampen mellan påfvedöme och kejsardöme, kriget mellan Frankrike och England samt påfvarnas babyloniska fångenskap i Avignon. Det synes ej heller otänkbart, att hon i Frankrike gjort bekantskap med en klosterstiftelse, som med hennes egen företeer mycken frändskap, fonteveraldensernas (se d. o.). På hemvägen inträffade en händelse, som bildar vändpunkten i hennes lif. I Arras insjuknade Ulf så svårt, att man tviflade på

hans vederfående. B. tyckte sig då se Frankrikes skyddshelgon, S:t Dionysius, som utlofvade hans tillfrisknande — hvilket verkligen ock inträffade. Efter återkomsten hem beslöt makarna att fly världen och gå i kloster; Ulf drog sig tillbaka till Alvastra, där han 1344 afled utan att ännu ha aflagt munklöftena.

Mannens död utöfvade på B. ett förkrossande inflytande; "det är", säger Schück, "en sörjande änkas sjuka fantasi, som skänkt Norden dess främsta helgon". Hon tog sin boning nära Alvastra kloster, och där mottog hon en tid efter mannens död den första af sina egentliga uppenbarelser, genom hvilken Gud kallade henne till sin brud och till en förbindelselänk mellan sig och människorna. Sedan

Birgitta mottager en uppenbarelse.
Efter målning från medeltiden.

blefvo uppenbarelserna allt tätare; vid deras mottagande försökte hon i ett extatisk tillstånd, hvarunder hennes förbindelser med yttverlden afbröts; efter uppvaknandet nedskref hon själf sina uppenbarelser på svenska eller diktade dem för sin bikt-fader, som sedan — ofta mycket fritt — öfversatte dem till latin, hvarefter hon själf granskade öfversättningen. Under denna första tid underställdes uppenbarelserna — utom några biskopars — magister Mattias' granskning, till afskiljande af allt hvad till äfventyrs ej fullt öfverensstämde med kyrkolärans; hans stora teologiska anseende blef då en borgen för deras rättroghet. Efter hans död synas blott få uppenbarelser ha utsläppts i rörelsen, till B. i biskop Alfons af Jaén funnit en ny rådgifvare med tillräcklig teologisk lärdom och nog stadgad anseende för att blifva en garant för deras renlighet och gudomliga ursprung. B. kände sig nu alltmär kallad att förbättra en syndig värld; hon vände sig med sina ofta lidelsefullt skarpa utfall ej blott mot förhållandena i hemlandet, mot konung Magnus och hans lättsinniga hof, utan sökte äfven återföra påfven från fångenskapen i Avignon till den eviga staden liksom ock att mäkla fred mellan Frankrike och England.

Under något af åren närmast efter mannens död trodde hon sig och mottaga Guds bud att stifta en ny klosterorden, hvars första kloster skulle anläggas i Vadstena, och hon undfick i en uppenbarelse på Vadstena slott Frälsarens ordensregel, som hon diktade för underpriori Petrus. Landets store skänkte företaget sitt villiga understöd; i sitt testamente 1 maj 1346 gävo konung Magnus och hans drottning till det nya klostrets grundande Vadstena kungsgård och en mängd andra gods äfvensom en osedvanligt rik kyrkoskrud — en donation, som emellertid endast delvis kom till utförande. För att erhålla påfvens stadfästelse på den nya ordensregeln ej mindre än för att på närmare håll kunna ingripa i de stora världshändelserna beslöt B. att begifva sig till Rom. Åtföljd af sonen Birger, skriftefadern Petrus från Alvastra och Petrus från Skeninge, riddaren Magnus Petersson och flera andra, lämnade hon Sverige 1349 och ankom under jubelåret 1350 till Rom. Återstoden af sitt lif tillbragte hon i Italien under andaktsöfningar, kristlig kärlekstjänst eller på vallfärder. Mot slutet af sitt lif hade hon glädjen att se påfven, Urban V, återvända till Italien, och af honom lyckades hon 1370 i Montefiascone utverka en bulla, daterad 5 aug., hvari genom han visserligen ej stadfäste hennes ordensregel, men gaf henne tillstånd att i Vadstena grunda ett munk- och ett nunnekloster af Augustinus' orden och tillät hennes ordensregels subsidiära användande inom detsamma vid sidan af Augustinus'. Sedan B. sålunda nått ett af sitt lifs stora mål, beslöt hon att anträda den länge efterlängtda vallfarten till det heliga landet. Hon anträdde den i början af 1372 och hade därunder glädjen att se sin son Birger bli slagen till riddare af den heliga grafven (den andre sonen, Karl, afled under färden, i Neapel); hon återkom följande år med bruten hälsa till Rom och afled där 23 juli 1373. Redan följande år öfverflyttades hennes kvarlevor till klostret i Vadstena. 7 okt. 1391 upptog Bonifacius IX henne bland kyrkans helgon.

B. är otvifvelaktigt den skandinaviska medeltidens största poetiska snille; hennes verk utgöra det intressantaste, mest personliga minnesmärket inom vår medeltidslitteratur. Hennes efterlämnade arbeten utgöras af sju böcker *Revelationes*, ordnade af hennes bägge ofvannämnde skriftefäder, hvartill kommer en åttonde bok, redigerad af Alfons af Jaén, samt de s. k. *Revelationes extravagantes*, som härröra från de af Petrus af Alvastra gjorda samlingarna och innehålla dels ur de föregående böckerna utslutna uppenbarelser, dels Petrus' anteckningar om B. Från henne härröra också hennes ordensregel (*Regula S. Salvatoris*), *Sermo angelicus* samt de s. k. *Quatuor orationes*. På Vadstenaklostrets föranstaltande och efter de därstädes förvarade handskrifterna utgafs 1492 i Lybeck en upplaga af hennes skrifter. Sedan ha många upplagor utkommit, af hvilka Rom-upplagan af 1628 anses vara den bästa. Helt eller delvis äro hennes uppenbarelser öfversatta till de flesta europeiska språk äfvensom till arabiska; en mot slutet af 1300-talet verkställd öfversättning till svenska är af Klemming utgifven i Svenska fornskriftsällskapets samlingar (1857—84).

B:s kyrkliga betydelse är äfvenledes omfattande. Bredvid Joachim af Floris är hon medeltidens mest

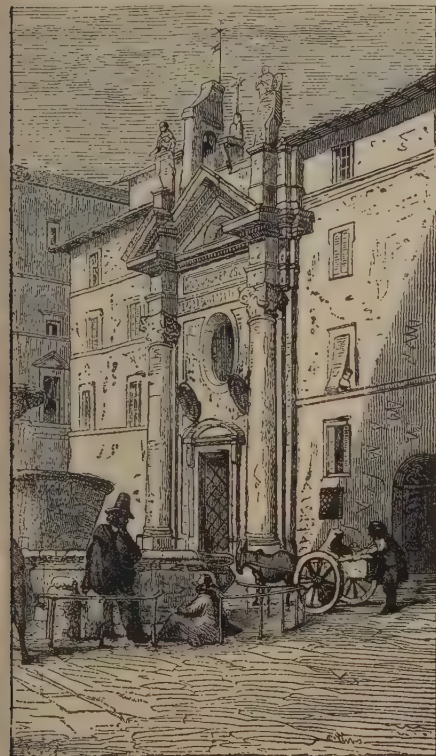
beaktade profet; kyrkliga stiftelser och liturgiska verk i alla västeuropeiska länder vittna liksom öfversättningarna af hennes skrifter om hennes namnkunnighet; ända fram i våra dagar ha i kyrkliga strider hennes ord återopats. Och den orden hon grundat har för den skandinaviska medeltidskulturen haft en betydelse, som knappast kan öfverskattas. Se vidare Birgittinorden och Vadstena kloster.

Den äldsta lefnadsteckningen öfver B., författad 1373 af hennes båda skriftefäder (tryckt i "Scriptores rerum sueicarum" III), utgör jämte några af vittnesmålen i hennes helgonprocess (i utdrag tryckta darsammastädes) den viktigaste källan för kunskapen om hennes lif. En måhända af Linköpingskaniken Ragvald Anundsson författad versifierad lefnadsteckning, "Vita metrica S. Birgittæ", har efter den enda kända handskriften (i Uppsala universitets bibliotek) utgivits och kommenterats af J. Kruse (i "Meddel. fr. det litteraturhist. seminariet i Lund", 1892). Af moderna arbeten märkas: Hammerich, "Den hellige Birgitte og kirken i Norden" (1863), Ringseis, "Leben der heiligen Birgitta von Schweden, nebst einigen nachrichten über die birgittinen-kloster" (1890), Binder, "Die heil. Birgitta von Schweden und ihr klosterorden" (1891), Flavigny, "Sainte Brigitte de Suède" (1892), Silverstolpe, "Om kyrkans angrepp mot Revelationes Sanctæ Birgittæ" (i Vitt. akad:s handl. XII. 1895), Schück, "Svensk litteraturhistoria" I, "Illustrerad svensk litteraturhistoria" I, och "Några anmärkningar om Birgittas revelationer" (i Vitt. akad:s handlingar, ny följd, XIII: 1), samt L. Wahlström, "Den heliga Birgitta" (1904). Se för öfrigt Klemmings "Birgitta-litteratur" i k. bibliotekets handl. 1884 (äfven i 5:e bandet af den förutnämnda svenska upplagan af hennes uppenbarelser) samt Geete, "Fornsvensk bibliografi" (1903). — De i Vadstena kloster förvarade Birgitta-relikerna synas vid hertig Karls besök i Vadstena 1595 ha blifvit uttagna ur sitt silverskrin samt i hemlighet nedgräfvda och hafva sedan, ehuru på föranstaltande af konung Sigismund undersökningar företogs, icke kunnat återfinnas; om de i St Laurentius-klostret i Panispärna kvarlämnade relikerna se C. Bildt, "Sankt Birgittas relik i Rom" (i Vitt. akad:s månadsblad 1893). — Om Birgittas porträtt se [E. Hildebrand], "S. Birgittas porträtt samt några upplysningar om hennes hospital i Rom" (Hist. tidskr. 1883) samt Klemmings ofvan anförda "Birgitta-litteratur". I anledning af 500-årsdagen af B:s helgonkröning utgafs 1892 af H. Wieselgren "Lilla Birgitta-boken", hvars innehåll (bref, böner, uppenbarelser, berättelser om hennes kanonisation m. m.) med sin i ljustryck utförda textning och ornering är valdt ur arbeten från 1300-, 1400- och 1500-talen. — B:s lif har romantiskt behandlats af bl. a. V. von Heidenstam, i "Den hel. Birgittas pilgrimsfärd" (1901). Svenska akademien har 1904 låtit prägla en medalj till hennes ära. T. H.-r.

Birgittas hospital. Se Birgittas hus.

Birgittas hus l. **Birgittas hospital** kallas en byggnad i Rom, där Birgitta själf under senare delen af sitt lif, liksom sedermera hennes dotter Katarina, bodde och som af egarinnan, Francisca de Papazuri, skänktes till den förra samt 1383, tio år efter hennes död, formligen öfverläts till

Vadstena kloster. Det ligger i stadens västra del vid en den tiden öppen plats, kallad Campo di fiore, men vetter numera till följd af gaturegleringar och nybyggnader mot Piazza Farnese, midt emot palatset af samma namn. Klostret erbjöd sig i början af 1400-talet att med bibehållande af eganderätt upplåta byggnaden till ett härberge (hospitium) åt

Birgittas hus i Rom.

svenskar, mot det att svenska kyrkan lämnade bidrag till dess underhåll; insamlingar lära och tid efter annan gjorts för detta ändamål. Förslag till stadgar uppgjordes 1431 för detta "hospitium", som skulle styras af tvenne klosterbröder, på vissa villkor härbergjera svenska resande och kallas "S. Birgittas svenska hospital" (Hospitale S. Birgittæ de regno Sveciæ). Förhållandena gjorde det emellertid länge omöjligt för klostret att på afsejt sätt taga vård om sin besittning. Föreståndarskapet utföades 1400-talet igenom icke af Vadstenamunkar, utan af klerker, vanligen från Linköpings stift. Först i början af 1500-talet, sedan klostret varit nära att alldeles förlora sin besittning, utskickades klosterbröder såsom föreståndare, hvilka satte den förfallna byggnaden i stånd igen och nyinredde en kyrkosal i densamma.

Ryktbarast bland dessa föreståndare blef den lärde Peder Månsson, som i 16 år, ensam eller jämte en medbroder, förestod hospitalet, tills han 1524 såsom biskop i Västerås lämnade Rom. Äfven efter hans afresa, ända fram mot midten af 1500-talet, hade klostret en förvaltare i Birgittas hus, men förbindelserna blefvo efter hand omöjliga att upprätthålla, och klostret i Vadstena kunde snart ingenting göra för sin romerska besittning. Påfven anförtrorde dess förvaltning åt den landsflyktige Olaus Magni, som sedan 1549 där hade sin bostad. Han satte ekonomin i godt stånd igen, anlade i Birgittas hus ett tryckeri och utgaf därifrån bl. a. sin broders och sina egna stora historiska arbeten. Men efter Olaus Magnis död (1557) gick hospitalet åter ur svenska händer. Johan III:s försök att komma i besittning af detsamma lyckades ej; men Sigismund hade bättre framgång och fick verkligen 1589 öfverstyrelsen sig tillerkänd. Hospitalet skulle då blifva en plantskola i den katolska propagandans tjänst för underhåll af unga svenskar, längre fram äfven för polska katoliker. Den närmaste ledningen utföades af någon kardinal under titeln "protector regni Sveciæ". Ett litet antal svenskar eller polacker fick också pensioner af hospitalets räntor, men i öfrigt vanvårdade kardinalerna dess ekonomi. Sedan den polska Vasaätten utslocknat, öfverlämnades hospitalet 1673 åt drottning Kristina, som till sin död utförde styrelsen för detsamma. Den förnämste pensionstagarer var under 1600-talets senare hälft en annan Vasaättling, konung Vladislavs öakta son Vladislav Konstantin, greve af Vasanhof, vanligen känd under namnet Vasenau, som dog 1698. Bland svenskarna var den förnämste pensionären drottning Kristinas handsekreterare Andreas Galdenblad. Äfven friherre Karl Horn, den äfventyrlige sonen till fältmarskalken frih. Gustaf Horn af Marienborg, åtnjöt något understöd därifrån; han slutade dock sina dagar i Sverige, åter vorden lutheran. Efter Kristinas död (1689) tillsattes en kongregation för att utreda hospitalets affärer; det hade efter hand kommit i besittning af icke mindre än nio hus i Rom. Nu uppträdde den reorganiserade birgittinorden genom generalpriorn för klostret Altomünster i Bavern med anspråk på Birgittas hus. Saken ordnades omsider 1692 på sådant sätt, att birgittinerna skulle för framtiden få nyttjanderätten till kyrkan och ett par rum, bl. a. Birgittas och Katarinas kammare, samt bostad för tvenne munkar mot skyldighet att uppehålla gudstjänsten, men den "svenska katolska nationens" rätt till hospitalet blef uttryckligen reserverad, och ännu en gång var afsikten, att det skulle träda i den katolska propagandans tjänst. På den österrikiske ministern i Stockholm Franz v. Stahrembergs förslag 1697 skulle näckhorn i dess lägenheter inredas rum för ett svenskt seminarium, och fem ynglingar utsändes verkligen 1698 från Sverige för att få sin bostad i Birgittas hus. Dess historia under 1700-talet är ej närmare känd. De bayerske munkarna fördrefvos emellertid under revolutionstiden af fransmännen, och sedan påfven åter kommit i besittning af Kyrkostaten, behandlade han egendomen som herrelöst gods. Den disponerades än af italienska, än af franska klostersamfund, tills den 1892 förvärfvades af en gren utaf karmelitorden. Dess föreståndarinna, syster Maria Edwige (i världen känd under namnet grefvinna Wielhorska), har sökt återställa Birgittas hus

i ett värdigt skick. De af Birgitta och Katarina bebodda rummen hafva inredts till kapell. Kyrkan, sidokapellen och gårdarna hafva likaledes återställt och smyckats. Äfven ifrån Sverige hafva bidrag därtill lämnats. Det hela invigdes högtidligt 8 okt. 1895. Jfr E. Hildebrand. "Den svenska kolonien i Rom under medeltiden" (i Hist. tidskr., 1882) och "S. Birgittas porträtt och några upplysningar om hennes hospital i Rom" (där sammast., 1883), samt C. Bildt, "S. Birgittas hospital och den svenska kolonien i Rom under 1600-talet" (där sammast., 1895). Ehd.

Birgittinorden l. Sankt Salvatorsorden, officiellt *Ordo sancti Augustini sancti Salvatoris nuncupatus*, en efter sin stiftarinna, den heliga Birgitta, uppkallad klosterorden. Sedan Birgitta någon tid efter sin mans död i en uppenbarelse mottagit Guds befallning att grunda en ny klosterorden, undfick hon likaledes i en uppenbarelse ur Frälsarens

rade afdelningar, ett munk- och ett nunnekonvent. Det senare bestod af 60 systrar, det förra af 13 prästmunkar, 4 mässdjäknar samt 8 lekbröder. Munkarna hade närmast att leda och upprätthålla andaktsöfningarna inom "klostret; för den systrarna särskildt föreskrifna gudstjänsten hade Birgittas biktfrader, Petrus Olavi, redigerat en särskild ritual, den s. k. "cantus sororum" (se Birgittinritualen). Bröderna hade ock att tillhandagå systrarna vid deras enskilda religiösa behof äfvensom att sköta de förvaltningsbestyr — särskildt dem, som krädes af ordens internationella och ekonomiska organisation —, hvilka på grund af klausurföreskrifterna eller af andra grunder ej kunde skötas af nunnorna. Prästmunkarna hade äfven att predika för folket och bland detta utföra självvård. Utom dessa egentliga munkar och nunnor funnos för de gröfre sysslornas utförande bröder och systrar utanför konventen ("fratres et sorores ab extra"), hvilka

Birgittin-nunna.

Birgittin-munk (präst).
Ur Hélyot, "Histoire des ordres monastiques".

Birgittin-munk (diakon).

mun denna nya ordens regel, som hon dikterade för underpriorn i Alvastra Petrus Olavi, från hvilken alltså redigeringen härrör. Efter påfven Urban V:s återkomst till Italien 1367 sökte hon vinna dennes stadfastelse på den nya stiftelsen, men lyckades blott utverka en bulla af 5 aug. 1370, innehållande dels tillstånd att i Vadstena grunda ett munk- och ett nunnekloster af Augustinus' orden, dels en föreskrift om att hennes klosterstadgar subsidiärt skulle regelbinda lifvet inom de nya klostren. Urban VI gaf genom en bulla af 3 dec. 1378 sin bekräftelse på Birgittas regel i form af konstitutioner, medan den regel, som bar Augustinus' namn, fortfarande skulle utgöra själfva grundvalen för den nya organisationen, hvilken alltså till augustinerna skulle intaga samma ställning som dominikanerna eller som cistercienserna till benediktinerna. — Enligt Birgittas afsikt skulle orden vara en nunneorden, men redan i dess ursprungliga organisation fanns fröet till dess förnämsta egendomlighet, dess dubbelklosterförfattning, hvori birgittinerna förete likheter med äldre ordnar, t. ex. fontevraldenser och gilbertiner. Hvarje kloster utgjorde en komplex af tvenne själiständigt organise-

genom en stadga af 1451 fingo sin definitiva organisation.

Till sin allmänna organisation stå birgittinerna cistercienserna närmast. Inträdesåldern var för nunnorna 18 år, för munkarna 25 år. Askesföreskrifterna voro i allmänhet — sålunda hvad angick fastor, tystnad, klädedräkt och bäddar m. m. — jämförelsevis milda. Klosterfolkets tid skulle — utom af andaktsöfningar — upptagas af trädgårds- och handarbete, afskrifning, översättningsarbete o. d. Nunnornas dräkt utgjordes af en hvit och en grå kjortel af vadmal, en s. k. "kuvel", samt en grå mantel af samma tyg, utan veck eller rynkor, hvilken öfver bröstet sammanhölls med en träknapp och slutade $\frac{1}{8}$ aln öfver marken. På hufvudet buro de ett kring panna och kinder gående hvitt hvif, däröfver ett vil af svart lärft samt ofvanpå detta en krona af hvitt lärft med fem små stycken rödt kläde till erinran om Kristi sår. Bröderna nyttjade underklädnad af hvitt vadmal, en kjortel af grått vadmal, "kuvel", samt en grå mantel och på hufvudet en grå mössa af vadmal, sömmad vid kuveln. Klausurföreskrifterna voro ytterligt stränga; endast på vissa

tider bakom galler och i vittnens närvaro egde klosterfolket meddela sig med yttervärlden, endast i yttersta nödfall (för nya stiftelsers grundande e. d.) utgå ur kloster. Afspärningen mellan munk- och nunnekonvent var så godt som fullständig; endast i tvenne fall och äfven då blott under stränga försiktighetsmått tillåtos munkarna beträda nunneklostret, nämligen för att bringa sakramenten till en döende nunna och för att bära ut den aflidnas lik. — Nunnekonventet förstods af en abbedissa, som tillika i världsliga ting var hela klostrets öfverhufvud; munkkonventets föreståndare kallades i 1370 års bulla prior, skulle utses för en tid af tre år och i andliga ting vara klostrets ledare samt intog i det hela en i förhållande till abbedissan tämligen fristående och jämbördig ställning. I 1378 års och följande bullor ändrades detta, säkerligen till noggrannare öfverensstämmelse med Birgittas afsikter; priorn kallades numera generalkonfessor, valdes för obeständ tid och ställdes gentemot abbedissan i en underordnad ställning. Under utvecklingens gång kommo emellertid — visserligen ej utan gensagor från nunnekonventens sida — brödrakonventen och deras generalkonfessorer att intaga en dominerande ställning inom orden.

Inom den kyrkliga förvaltningen tillerkändes orden ungefär samma undantagsställning som äldre ordnar, dock att birgittinklostren i vederbörande stiftsbiskop hade sin uppsyningsman och visitator. Birgittinerna erhöello tidigt rika afatsprivilegier (Vincula-afiaten, Assisi-afiaten och augustin-eremiternas afiat), hvilka i hög grad främjade ordens ställning som religiös och ekonomisk institution. I sammanhang med dess utbredning utom Sveriges gränser framträdde de första försöken att — närmast efter tiggardordnarnas mönster — skapa en ordensförfattning, visitatorsinstitutionen infördes, försök gjordes att gifva Vadstena kloster ställning af ordens hufvudkloster och dess generalkonfessor af ett slags ordensgeneral liksom ock att garantera sammanhållningen mellan de olika klostren genom införande af generalkapitelsinstitutionen. Fem generalkapitel höllos under medeltiden: i Marienwold 1426, i Vadstena 1429, i Marienkron 1436, i Marienwold 1456 och i Gnadenberg 1487; i nyare tid omtalas ett generalkapitel i Köln 1675. I det hela bleivo — hufvudsakligen på grund af den öfvervinneliga motsättningen mellan munk- och nunnekonvent — dessa sträfvan att skapa en ordensförfattning utan frukt.

Birgittinordens historia är nämligen en historia om inbördes strider, brist på sammanhållning och tidigt förfall. På Konstanz-konsiliet genomdrefs visserligen en bekräftelse på Birgittas kanonisation, men genom det af påven med den germanska nationen ingångna konkordatet hotades birgittinernas rika afatsprivilegier. År 1422 lyckades några italienska birgittinbröder af påven utverka förbud mot anläggandet af nya dubbelkloster och befallning om de redan anlagdas omdaning till enkelkloster. Efter långvariga strider och genom konung Eriks och den nordiska hierarkiens ingripande förväddes kurian 1435 att definitivt återkalla sitt edikt och — i sväfvande ordalag visserligen — bekräfta dubbelklosterförfattningen. På Basel-konsiliet höjdes gensagor mot ordens indulgens- och biktprivilegier (de senare voro desamma som tiggardordnarnas), hvarjämte angrepp riktades mot Birgittas uppenbarelseers gudomliga ur-

sprung och auktoritet. I konsiliets 1436 afgifna dom fränkandes orden sina gamla bikt- och afatsprivilegier; uppenbarelserna förklarades hvarken till titel eller innehåll kunna gillas; de behöfde lärda mäns förklaringar och rättelser, hvarför konsiliet förbjöd deras spridande och predikande i deras dåvarande skick och dömde för ogiltiga birgittinmunkarnas påstående, att de förtjänade samma tilltro som evangelierna. Genom senare påfiga resolutioner synes orden visserligen i det hela ha återfått sina gamla privilegier, men Basel-konsiliets dom utgjorde dock ett slag, hvarefter den aldrig fullt repade sig, innan under 1500-talet reformationen i de skandinaviska länderna, England och delar af Tyskland förstörde de birgittinkloster, som där funnos. Under den nyare tiden framträdde inom orden nya, afvikande riktningar. Inom den belgiska grenen upstodo de s. k. *fratres novissimi birgittini*, som erhöello Gregorius XV:s stadfästelse, men på generalkapitel 1675 såsom schismatiker uteslötos ur orden. Marina de Escobar (d. 1633) införde i Spanien en af Urban VIII godkänd reformerad orden af nunnor (*la recolección de N. M. Sancta Birgida*). I början af 1800-talet utslocknade fullständigt ordens manliga gren, och de ännu återstående birgittinklostren äro enbart nunnekloster.

Under 1400-talet skola 27 birgittinkloster ha anlagts; i sin helhet skola birgittinklostren under ordens utveckling ha uppgått till ett 70-tal. De förnämsta bland dem voro — utom de båda svenska, Vadstena och Nådendal — Maribo (på Lolland), Mariager (i Jylland), Munkaliv (i Bergen), Mariendal ("Vallis Mariæ", vid Reval), Marienquelle ("Fons Mariæ", i Danzig), Marienkron (vid Stralsund), Marienwold (vid Lybeck), Marienforst (vid Köln), Marienbaum (mellan Xanten och Kalkar), Gnadenberg ("Mons gratiæ", vid Nürnberg), Maria-Mayingen (nära Ottingen), Marienmönster (nu Altomünster, ö. om Augsburg, vid Dachau i Bayern), Marienthron ("Thronus Mariæ", i Dendermonde), Marienwater ("Aquæ Mariæ", nära s'Hertogenbosch, Nederländerna), Marienkamp ("Campus Mariæ", i Kampen, Nederländerna), Marienborgh (nära Amersfoort, Nederländerna), "Vinea Mariæ" (nära Utrecht, Nederländerna), Östvoorne (i Brielle, Nederländerna), Marienstern ("Stella Mariæ", i Gouda, Nederländerna), "Triumphus Mariæ" (i Lublin, Galizien), Paradisus (nära Florens), Sion (nära London) samt klostren i Genova och Valencia. De flesta af dessa ha nu försvunnit; af de kvarlevande märkas Victoria Mariæ i Valladolid, Aquæ Mariæ i Uden, Mariehaart i Weert samt Altomünster och Maria-Sion vid Chugleigh i Devonshire.

Litt.: Nettelbladt, "Nachricht von einigen klöstern der heil. schwedischen Birgitta ausserhalb Schweden" (1764), Augnier, "History and antiquities of Syon monastery" (1840), "Gesammelte nachrichten über die einst bestanden klöster von orden der hl. Birgitta" (1888), Binder, "Geschichte der bayerischen birgittin-klöster" (1896), Hildebrand, "Sve-riges medeltid", III, Silfverstolpe, "Om kyrkans angrepp mot Revelationes Sanctæ Birgittæ" (Vitt. akad:s handl., ny följd, XII: 4) samt "Klosterfolket i Vadstena" (1898—99), och T. Höjer, "Bidrag till birgittinerordens historia" (i Kyrkoh. Årsskr. 1901). Se vidare den under art. Birgitta nämnda litteraturen. T. H.—r.

Birgittin-ritualen. Ritualen för nunnornas dagliga gudstjänst i Vadstena och öfriga birgittinkloster, d. v. s. officierna under dygnets sju olika "tider" (se *Horæ canonicæ*) hela veckan igenom, är känd under benämningen *Cantus sororum* ("systrar-nas sång") eller någon gång *Viridarum beata virginis* ("den heliga jungfruns lustgård"). Den utgjordes hufvudsakligen af Davids psalmer, i det hela psaltaren, bestående af 150 psalmer, sjöngs igenom under loppet af hvarje vecka. Därtill kommo dagligen fem hymner samt en mängd antifoner, responsorier, versikler, collectæ ("böner") och absoluciones ("välsignelser"). Endast i matutinas första del, den s. k. nokturnen, förekom därjämte uppläsning af en längre prosatext (*legenda*) af uppbyggligt innehåll. Denna text utgjordes dagligen af tre stycken *lectiones* ("lektier") ur *Sermo angelicus* (den svenska översättningen, kallad "Ängelens dik-tamen", är utgifven af G. E. Klemming i "Hel. Birgittas uppenbarelser", bd 4). Hela "Sermo ange-licus", fördelad i 21 "lectiones", genomgicks under hvarje veckas lopp. I de öfriga "tiderna" (*horæ*) utom nokturnen hölls endast en kort uppläsning, ett s. k. *capitulum*, som hade sin bestämda lydelse för hvarje "tid", men kom igen under samma "tid" alla dagar i veckan.

De delar af officiet, som utfördes sångvis (s. k. *cantus*), d. v. s. psalmer, hymner, responsorier, anti-foner o. s. v., hade sina en gång för alla bestämda melodier, hvilka öfverallt iakttoges med den strängaste pietet, äfven i de utländska birgittinklostren. Lek-tierna och "capitula" utfördes medelst s. k. *accen-tus*, ett slags recitativ på 3—4 toner, äfven dessa i detalj bestämda ("nota quod hoc modo et non alio modo cantentur lectiones sororum... de verbo ad verbum"), såsom det heter i en handskrift från Paradisusklostret).

Officianterna för gudstjänstens utförande utsågos för hvarje vecka och utgjordes af en *horista*, som ledde det hela och dessutom själf utförde vissa solopartier, vidare af två försångerskor, *rectrices chori*, kallade *cantrix* och *succentrix*, hvar-dera i spetsen för en halfkör (till utförande af antifoner och — samfållt — responsorier) samt tvenne *versiculariæ* (till utförande af versikler m. m.). Därtill kom slutligen en *lectrix*, som hade att uppläsa (recitera) de nämnda "lektierna" och "capitula".

Ritualen i sin helhet är ett verk af Birgittas skriftefader, magister Petrus (d. 1378), hvilken delvis själf författat den, delvis sammansatt den med anlitande af på hans tid i bruk varande ritualböcker (breviarier, gradualer, hymnarier m. fl.). Verket fullbordades dock af några äldre Vadstena-bröder, bland dem prior Petrus (d. 1390), hans mång-åriga vän och medarbetare. Till enskild tjänst och uppbyggelse för nunnorna, hvilka i allmänhet ej för-stodo latin, öfversattes ritualen år 1510 till svenska under titeln "Jomfru Marie yrtegardher" af konfes-sorn i Vadstena Nicolaus Ragvaldi (d. 1514). Denna översättning jämte dess latinska original, "Cantus sororum", med inledning utafs 1895 af R. Geete under titeln "Jungfru Marie örtagård", i Sv. folkskriftsällskapets samlingar.

Birgittinsvenska, den språkform, som var gemen-sam för skrifvarna i de många birgittinklostren i Nor-den under medeltiden och som tenderade till sam-

mansmåltning af de nordiska språken med öfvervikt för svenskan.

Birgus, Pung-l. Rofvarkräfta, zool., ett till fam. eremitkräftor, *Paguridæ*, hörande kräft-släkte, som skiljer sig från de egentliga eremitkräftorna därigenom att bak-kroppen är liksom hos flertalet öfriga kräftor försedd med förkalkad hud på ryggsidan och symmetrisk, hvilka afvikelser bero därpå, att *Birgus* ej, liksom öfriga eremitkräftor, sticker in bak-kroppen i snäckskal. Hithörande arter, hvilka kunna uppnå en ganska anseelig storlek (till 24 cm.), lefva å korallöarna i Indiska och Stilla oceanen. De tillbringa större delen af året på land, där de gräva åt sig djupa hålor och gångar, hvilka bekladas med trädar af kokosnötter. De klättra förträffligt; onligt infödingars utsago lära de kunna klättra upp i palmträden. Födan utgöres af kokosnötter, hvilka de uppsöka på marken och öppna på mycket skickligt sätt med fötterna. Som de tillbringa större delen af sitt lif på det torra, tjänstgör den med rikt förgrenade blodkäril utrustade väggen af gälhålig-heten som andedrätsorgan. Endast under lektiden lefva de i vattnet; de andas då med de små gäl-larna. L.-e.

Biribi, fr. (it. *biribisso*), ett hasardspel med kulor. **Biriusser** l. *Birju'sser*, en till Abakan-tata-erna hörande folkstam i södra Sibirien. *Biriusserna* föra ett nomadiserande lif. Sjamanismen är deras religion. De bo i kojor, uppförda af stänger och öfverklädda med mattor. Hästkötsel och jakt utgöra deras älsklingssysselsättningar; några bland dem idka obetydligt åkerbruk. Den skatt, som de erlagga till Ryssland, består i pälsverk.

Birju'sser. Se *Biriusser*.

Birjutj, stad i ryska guvernemetet Voronezj, vid Tichaja Sosna, en biflod till Don. 13,194 inv. (1897). Boskaphandel.

Birk, jur., urspr. ett från häradsjurisdiktionen af-söndradt lagskipningsområde i allmänhet. I Sverige och Norge hade under medeltiden ordet "birk" afseende närmast på städerna. I Danmark var för-hållandet ursprungligen detsamma, men senare upp-kommo dels andliga birk (till reformationen), dels adliga och kungliga birk som särskilda gods-jurisdiktioner. Inom det adliga birket utnämndes domaren, *birkedomeren*, och skrifvaren, *birkeskrifver*, af godsegaren, *birkepatronen*, inom det kungliga birket af konungen. Den adliga patronatsrätten inskränktes 1809 till förslagsrätt och upphäfdes helt och hållet genom grundlagen af 5 juni 1849, hvärför det numera ej är skillnad mellan "birkedommer" och "herredsof-ged" (såsom domare på landet allmänt kallas). O. R. *

Birka, en forntida stad i Sverige, i hvilken Ansga-rius predikade kristendomen och i hvilken den bre-menske ärkebiskopen Unne dog. Om denna stads läge hafva många olika meningar blifvit uttalade. Under medeltiden och ganska länge därefter antog man som gifvet, att med B. menades Björkö i Mälaren. Namnolikheten är allenast skenbar. Under 1700- och 1800-talen har man velat förlägga B. till andra stäl-len, t. ex. Stockholm, Sigtuna, Björksta socken i Västmanland, Birkenäs (Björkenäs) strax norr om Kalmar, Visby och, nu senast, till Söderköping. — Det är allenast i ärkebiskop Rimberts (Ansgarius' efterträdare) och mästare Adams af Bremen skrifter, särskildt i Adams, som vi kunna få några upplys-

ningar om stadens läge; men hvad i dem förekommer står i en viss motsägelset mot hvarannat, hvarigenom de olika meningarna blifvit möjliga. Det visar sig uppenbarligen, att Adam visste rätt mycket om Sverige, men ock att hans vetande ej var fullt korrekt — han trodde t. ex., att den skandinaviska halföns sträckning gick i öster och väster —, och man måste därför, vid försöken att bestämma B:s läge, noga skilja mellan de uppgifter, som äro beroende af hans felaktiga uppfattning, och dem, som äro fullkomligt oberoende därpå. Till det senare slaget, hvilket naturligtvis bör vara det bestämmande, höra uppgifterna, att Birka ligger "midt i Sverige", "icke långt från Uppsala", emellan (Söder-) Tälje och Sigtuna; och till dessa uppgifter kunna vi lägga en, som förekommer i ett af tilläggen till Adams bok, nämligen att biskop Adalvard d. y., när han för till Sigtuna, gjorde en liten afkrok för att kunna besöka B. Beroende på Adams oriktiga föreställningar om de svenska förhållandena äro hans med de förut nämnda oförenliga uppgifterna, att B. var en götisk stad, samt att det låg midt för Jomsborg och lika långt från alla Östersjöns stränder. Den förra uppgiften beror på hans föreställning, att Götaland sträckte sig ända upp till Mälaren, den senare på hans tro, att Sverige låg i öster och väster. Frågan är nu definitivt afgjord, då de mot slutet af 1800-talet företagna arkeologiska undersökningarna visat, att på Björkö funnits mot slutet af den hedna tiden ett mycket betydande samhälle, hvilket var ödelagdt vid den tid, då Sverige började öfversvämmas af angelsaxiska och tyska mynt. Jfr Björkö (i Mälaren). Hs Hd.

Birkarlaboar. Se Birkarlar.

Birkarlar (eg. Birk-karlar) l. Birkarlaboar är ett namn, som man ofta möter i äldre handlingar, som röra förhållandena i vårt lands nordliga delar. Ordet birk (jfr Birka och Björkö) betyder handeln samt forndans *biærk*, *birk*) betyder handel och birkarlar sålunda handelsmän. Såsom sådana omtalas de i en handling från år 1328, som omnämner, att hälsingarna och birkarlarna ("bircharlaboar") öfverenskommit, att i norra delarna af Hålsingland — detta namn hade då en vidsträcktare omfattning än nu — skulle i enlighet med äldre bestämmelser nybyggare och birkarlar få slå sig ned ända upp till Ule älf och Ule träsk. Och det tillägges, att ingen må hindra lapparna i deras jakt eller birkarlarna vid deras handelsresor till eller ifrån lapparna eller vid deras uppehåll hos dem.

Birkarlarna hade sålunda redan före denna tid fått privilegierade handelsrättigheter med lapparna, och flerstädes återopas som stöd för dessa ett bref från Magnus Ladulås' tid. Men tvifvelsutan är birkarlarnas handel här af långt äldre upprinnelse. Den bildar en tydlig motsvarighet till den af de norske konungarna privilegierade handel, som norske köpmän sedan äldsta tid idkat i Finnmarken, och som tidigt öfvergått till rätt att upptaga skatt af lapparna. Redan i slutet af 800-talet är detta förhållandet. Ottar berättar sålunda, att de förmögaste lapparna i skatt erlade ej mindre än 15 mårds-skin, 5 renhudar, 1 björnhud, 10 korgar sjöfågel-fjäder, 1 björnskinns- och 1 utterskinnsströja samt 2 skeppståg, ett af hvalross- och ett af sälskin. På den svenska sidan gick det till ungefär på samma sätt. Ur birkarlarnas privilegierade handel med lap-

parna utvecklade sig efter hand en rättighet att af dem upptaga skatt, hvilken rättighet också tidigt erkändes af kronan, som för densamma erhöi en bestämd afgift. På 1400-talet omtalas birkarlarna som "kristna karla lappafara", hvilka "egde" lappar. På ett lagmansting i Torne 1429 klagades sålunda öfver att män från Tavastland, som ganska litet egde af Lappmarken och lapparna, foro upp till lapplandsmarknaderna, och förbjödos nu alla, som ej egde rätt att uppbära minst ett gräskinn af lapparna, att resa upp till Lappmarken. Från samma tid har man också en bestämmelse, att om någon lappfarare räddade en lapp, hans hustru eller hjon genom att lämna honom renar, mat eller redskap, skulle han i tre år få uppbära skatt af lappen, hvarefter denne skulle återgå till rätt egare. Lappen egdes och skiftades som annan egendom, så att birkarlarnas rättigheter ej voro territorielt begränsade. I en dom år 1454 omtalas sålunda, att några birkarlar i Pite anlagats för att de skulle slagit under sig några lappar, som kommit från Tavastland och som skulle varit konungslappar. Det befanns emellertid, att de med rätta tillhörde birkarlarna, hvilka erhållit dem "i rätt skifte af sina skiftes-bröder i Tavastland". Såsom af detta framgår, tillhörde ej alla lappar birkarlarna. En del, särskildt i Finland och i Ume lappmark, voro "konungslappar" och skattade direkt till kronans fogde.

Gränsen mellan birkarlar och andra nybyggare torde åtminstone längre fram i tiden hafva varit tillämpligen flytande. Genom gifte och på annat sätt hade en del af de egentlige bönderna fått "lotter" i lapparna, liksom å andra sidan birkarlarna anlagt nybyggen, egde renhjordar och fisken och idkade fiske till och med ute i öppna Västerhavet. Men man ser dock, att de strängt höllo på sina rättigheter och till och med lade hinder i vägen för nybyggare, som ville slå sig ned vid denna kust. Birkarlarna drev för öfrigt handel ej blott med lapparna. Gustaf Vasa klagar sålunda öfver att "de rike birkarlar" uppköpte all spannmål, som såldes till Norrland, och sedan utprånglade den bland bönderna till det dyraste. Konungen höll emellertid efter dem. 1528 fördubblades den skatt, som de hade att erlägga till kronan, och under den följande tiden gjordes allt flera inskränkningar i deras förträdesrättigheter. I synnerhet blef detta fallet under Karl IX. Till sist afskaffades, i början af 1600-talet, fullständigt deras gamla ensamrätt till lappskatten och lappmarkshandeln, som förut gått i arf och kunnat säljas, och det bestämdes, att endast så många finge idka handel med lapparna, som fogden bestämde. Birkarlarna fingo ej längre bo på landet, utan blott i städerna och fingo ej handla med lapparna annat än på bestämda marknadsdagar och marknadsplatser (Lycksele, Arvidsjaur, Jockmock och Tenoteki). På marknadsdagarna skulle emellertid fogden först upptaga skatten af lapparna och för kronans räkning uppköpa så mycket skinn han önskade. Birkarlarna fingo därefter handla, men blott på dagen och i öppna bodar på själva marknadsplatsen, detta för att förhindra deras "vederstyggliga leverne" med lapparna samt för att kontrollera att ej något undansnillades af den tiondel af alla inköpta varor, som måste erläggas till kronan. — Genom dessa bestämmelser var birkarle-institutionen såsom sådan upphäfd, men birkarlarnas handel fort-

för ännu en tid framåt. Så berättar i slutet af 1600-talet Petter Dass i sin beskrifning öfver Nordland ("Nordlands trompet"), att svenska handelsmän, som kallades *bark-karle*, brukat hvarje vinter komma från Torne, Lule, Pite och Ume till Ranen och tillhandla sig fisk mot yxor, filar och andra järnvaror, som de sålde för mycket billigare pris än de norske köpmännen. — Ännu i dag lever birkarlarnas namn kvar i det lapska *borgal*, handelsman.

Birkarlarnas antal synes ej ha varit synnerligen stort. Vid en undersökning, som Karl IX lät anställa år 1606, funnos i Torne lappmark 22, i Lule 17, i Pite 16 och i Ume 11 birkarlar. Äfven på den finska sidan funnos birkarlar, ehuru färre till antalet, och det torde vara sannolikt, att Birkkala socken efter dem uppkallats. En äldre åsikt, som leder sitt ursprung från Johannes Bureus och sedan framställts af Porthan ("De bircaulis"), ansåg, att birkarlarna till största delen härstammade från denna socken och efter den fått sitt namn. Litt.: Düben, "Lappland och lapparna", Hildebrand, "Sveriges medeltid" I, Styffe, "Skandinavien under unionstiden", O. Rydberg, "Sveriges traktater" I, "Skand. handl.", XXIX, "Svenskt diplomatarium". I. Arwidsson, "Handlingar till upplysning af Finlands häfder", och Waaranen, "Handlingar upplysande Finlands historia under Karl IX:s tid". S. L.

Birkdale [bɜrkdæl]. Se Southport.

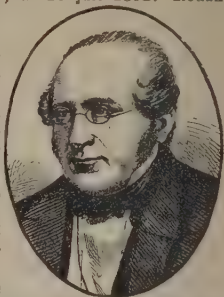
Birkebeinar (fno.), "björkbenar", politiskt parti under de inbördes krigen i Norge under medeltiden. Birkebeinarnaingo sitt namn därpå att de — som en längre tid måste uppehålla sig i ödemarkerna — i brist på kläder lindade (björk-)nåfver om sina ben. Partiet stiftades 1174 af Eysteinn Meyla, som emellertid dödades 1177 i en strid på Re vid Tönsberg. Därefter begåfvo sig birkebeinarna till Värmland, där de togo Sverre Sigurdsson till konung. Under hans ledning tillväxte partiet hastigt; det visade sig snart i Uplanden, var 1178 i Trøndelagen och vann 1179 på Kalvskindet vid Nidaros (Trondhjem) en stor seger öfver jarlen Erling Skakke, beklungarnas begåfvade anförare. Året därpå vunno birkebeinarna öfver dennes son, konung Magnus, en seger på Ilevolden vid Nidaros. Under de följande åren växlade krigslyckan. Ehuru birkebeinarna 1181 segrade i det blodiga sjöslaget vid Nordnes, invid Bergen, måste de likväl kort därefter uppgiiva nämnda stad och draga sig till Trøndelagen. 1183 lyckades det emellertid Sverre att i Bergen öfverraska Magnus, hvilken därefter flydde till Danmark och, sedan han 1184 kommit tillbaka, fann sin död i sjöslaget vid Fimreite (i Sogn). Under de följande åren uppstod alltjämt nya partier, som — fastän utan framgång — gjorde birkebeinarna segern stridig: k u f l u n g a r n a, som tillintetgjordes i Bergen 1188, varbålgarna, med hvilka det gick på samma sätt 1190, och öskåggerna, som besegrades i närheten af Bergen 1194. Efter denna sista seger lät Sverre kröna sig. Men redan 1195 uppstod det farligaste parti, som dittills bildat sig mot honom, nämligen baglerna (se d. o.). Den oafbrutna striden mellan dessa och birkebeinarna fortsattes under den följande tiden (hvarunder Sverre dog, 1202), tills en förlikning ingicks 1208 och baglerna 1218 hyllade birkebeinarnas konung, Håkon Håkonsson. Denne besegrade 1240 den siste motkonungen,

Skule Bårdsson, och gjorde därmed slut på inbördes krigen. Y. N.

Birkebeinar, dets. som birkebeinar (se d. o.).

Birkedal, Vilhelm, dansk präst och författare, f. 7 dec. 1809 på Möen, d. 26 juli 1892. Redan

1824 ville han ge sig till Grekland som filhellen, och som student tillhörde han en krets af unga män, för hvilka "diktning, fädernesland och frihet voro lysande stjärnor" och som bland sig hade fyra blifvande ministrar, Knuth, Monrad, Hall och E. Fenger. 1834 blef han teologisk kandidat, 1840 kyrkoherde i västra Jylland och 1849 i Ryslinge på

Fyn, blef på båda ställena ryktbar som en ypperlig predikant af utpräglat grundtvigsk riktning och samlade kring sig en stor menighet genom sitt föredrags smältande värme och fulländade form. 1864—66 var han medlem af riksrådets folketing, där han kämpade emot både fredsslutet och grundlagens ändring i konservativ anda samt väckte uppmärksamhet genom sina djärva uttalanden emot ministären, ja till och med om konungen. Redan på sommaren 1864 hade han en söndag slutat kyrkobönen med en önskan om att "Gud måtte ge konungen ett danskt hjärta, om det var möjligt". Hans opposition medförde, att han sept. 1865 blef afskedad; men då hans församling icke ville mista honom, upprättades i Ryslinge den första "valmenigheten" med B. som präst. Vid sidan häraf verkade han utmärkt för folkupplysning och för Sönderjylland (vigde 1874 den förste friprästen, C. Appel) samt för försvarets utveckling och var företrädare för de grundtvigianer, som bekämpade den förenade västern. Då han därvid kom i ett skeft förhållande till sin församling, som till stor del slutit sig till detta parti, tog han afsked 1885. Tre stora predikosamlingar af B. ha utkommit: *Synd og naade* (1848—49, 6:e uppl. 1882), *Naadens sorg og sorgens naade* (1855—57) samt *Livets ord og ordets liv* (1894); vidare skref han *Daglig husandagt* (1860, 5:e uppl. 1900) och *De syo folkemenigheder* (1877). 1839—87 utsände han en mängd kyrkliga och politiska småskrifter och 1872—80 nio årgångar *Folketlig julegave*. Vidare utgaf han en större dikt, *Kirkeklokkeklangen i den norske dal* (1869, 9:e uppl. 1900), den versifierade skildringen *En Høsførelse* (1863—64) och *Personlige oplevelser i et langt liv* (3 bd, 1890—91).

E. Ebg.

Birkeodmmer. Se Birk.

Birkeland [-lann], Mikael, norsk historiker, f. 16 dec. 1830 i Ekersund, blef student 1848, tog juridisk examen 1855 och inträdde 1856 i kyrkodepartementet. 1852—56 var han anställd i riksarkivet och blef 1863 byråchef i detta verk, hvilket på den tiden officiellt betraktades som ett kontor under nyssnämnda departement. 1874 blef han expeditionsskreterare i kyrkodepartementet; men sedan riksarkivet afsöndrats därifrån, gick han 1875 tillbaka till detta ämbetsverk och utnämndes då till riksarkivarie. Hvad B. skrifvit utmärker sig lika myc-

ket för ovanlig klarhet och lätthet i stilen som för en djupgående insikt. Hans betydligaste arbeten äro *Selskabet for Norges vel 1809—1829* (1861) och *Norges politiske historie 1815—1816* (tryckt i "Morgenbladet" 1866—67). En intressant historisk afhandling af honom från de senare åren, tryckt 1887 i "Smaaskrifter tilegnede A. F. Krieger", är *Det norske postvesen i dets oprindelse og første begyndelse*. Som direktör i den s. k. "källskriftsfonden" — en befattning, som till 1886 var förenad med riksarkivarieämbetet — utöfvade B. högsta ledningen vid utgifvandet af en större samling historiska arbeten. 1869 tog han initiativ till och en betydande del i stiftandet af "Den norske historiske forening". 1868—72 var B. medlem af Kristianias formandskap, hvars vice ordförande han var, och sedermera var han medlem af hufvudstadens representantskap och 1880—85 en af Kristianias representanter i stortinget. Han dog 24 maj 1896. Y. N.

Birkeland [-lann], Olaf Kristian Bernhard, norsk fysiker och tekniker, f. 13 dec. 1867 i Kristiania, blef student 1885 och realkandidat 1890 samt utnämndes 1898 till professor i fysik vid Kristiania universitet. 1896 kallades han till ledamot af videnskabselskabet i Kristiania. B:s första vetenskapliga undersökningar handla om de af Hertz upptäckta elektriska vågorna, hvilka han bearbetade från såväl teoretisk som experimentell synpunkt. Nära dessa arbeten falla hans försök angående katodstrålar och deras särskiljande med magnetismens tillhjälp. På senare tider har B. hufvudsakligen utfört arbeten angående kosmiska fenomen, särskildt solfläckarna och polarskenen, för hvilkas observation han äfven anordnat flera vetenskapliga expeditioner till arktiska trakter. Angående polarskenens natur har B. uttalat den åsikt, att de härörra från s. k. katodstrålar, utgående från solen och insugna mot jordens magnetiska poler. S. A.—s.

B. har äfven varit verksam på det tekniska området och knutit sitt namn till två bekanta uppfinningar, nämligen en s. k. elektrisk kanon och en metod att på elektrisk väg framställa kväfvesyreföreningar ur luften. Hans *elektriska kanon* (jfr sv. pat. n:r 16,331 å utslungningsanordning för projektiler medelst magnetisk kraft äfvensom därför afsedd projektil) grundar sig på det af honom gjorda rönnet att solenoider vid mycket kortvarig öfverbelastning kunna framkalla betydande kraftutveckling utan att utsättas för skadlig upphettning. B. anser kanonen lämplig särskildt till utslungning af projektiler, som innehålla stora dynamitladdningar, då projektilen utan stöt öfvergår från hvila till rörelse. Från artilleriteknisk synpunkt är dock konstruktionen ännu ofullkomnad, hvarför den ej fått praktisk betydelse.

Framställning af *kväfve-syreföreningar ur luften* är ett problem af största intresse, i det att man på denna väg hoppas kunna tillförsäkra jorden den för dess odling nödiga kväfetillförseln. Den elektriska ljusbågens kemiska inverkan å gaser har härvid blifvit af flera uppfinnare använd för oxidation af luftens kväfve. B:s metod består däri, att han i ett kraftigt magnetiskt fält låter en elektrisk ström passera mellan två ledare, hvilka försättas i vibrerande rörelse. Därvid bildas en flat ljusbågsrifva, hvilken kan upptaga afsevärda belopp elektrisk energi. En luftström ledes öfver en hel serie sådana ljusbågsrifvor, och de därvid bildade kväfveoxiderna bearbetas vi-

dare till gödningsämnen i form af kalksalpeter. Metoden utföres (1904) vid en fabrikmässig anläggning i Telemarken, och utbytet uppgafs vid elektriska kongressen i St: Louis s. å. till 900 kg. salpetersyra pr kilowatt och år. G. H.—r.

Birke-länga, *Molva byrkelange*, zool., ett slags länga, som egentligen synes tillhöra de större haisdjupen och de yttre fiskbankarna vid nordvästra Skandinavien, men någon gång träffas äfven utanför Bohus län och öster om Nordkap. Namnet, som betyder "köpmans-länga", har den fått med afseende på sitt företräde i smak framför den vanliga längan, hvars storlek den dock icke uppnår. Riksmuseets exemplar från Bohus län är ungefär 85 cm. långt. Från den vanliga längan skiljes birke-längan lättast genom sina stora ögon, hvilas diameter alltid är betydligt (vanligen två gånger) bredare än pannans bredd emellan dem. Dess färg är ofvantill och på ryggen rödbrun, nedantill och på analen hvit. Bröstfenorna äro blågråa, liksom bakflikarna af andra ryggen och analen samt yttre delen af stjärtfenan. Den sistnämnda är upptill och nedtill på midten rödgl, hvilken färg äfven utmärker iris i ögat. F. A. S.

Birken, Sigmund von, tysk skald, f. 1626, d. 1681, lärare för åtskilliga furstliga personer, slöt sig till Harsdörfers och Klajs poetiska skola och blef efter den förres död 1662 "oberhirt" för skaldesällskapet "Die schäfer an der Pegnitz". B. skref *Festspiele* och lyriska dikter i nämnda skolas pedantiska och fadda smak.

Birkenfeld [-felt]. 1. Furstendöme, tillhörande storhertigdömet Oldenburg. Det utgör en enklav i sydvästra delen af preussiska Rhenprovinsen. 503 kvkm. Landet är bergigt, begränsas i n. af Hunsrück samt genomstrykes af Hochwald och Idarwald. Floden Nahe bildar gräns i s. Det består af "herrschaft" Oberstein och grefskapet Spanheim. Akerbruk och boskapskötsel äro hufvudnäringarna. Af industri märkas särskildt agatslipperier i Oberstein och fabrikation af ölkäa bijouterier. Järnmalm och skiffer brytas. Befolkningen, som 1900 uppgick till 43,409 personer, mest protestanter (34,523), är af fransk härkomst. Styrelsen utövas af ett särskildt regeringskollegium. — Sedan 1569 förde en gren af den wittelsbachska ättelinjen Pfalz-Zweibrücken namnet B. och residerade i staden B. till 1733; 1776 kom landet till Baden, 1801 till Frankrike och 1817 till Oldenburg. — Släkten Pfalz-B. härstammar från greve Karl (en farbroder till Johan Kasimir, Karl X Gustafs fader), som 1584 fick Hinter-Spanheim (Birkenfeld). Efter den svensk-pfalziska grenens utsluckande 1731 kom släkten 1734 i besittning af Zweibrücken samt erhöi 1799, såsom den enda kvarlevande grenen af det wittelsbachska huset, Bajern med Pfalz, där den ännu regerar (se Bajer). Om den svenske tronkandidaten hertig Kristian af Birkenfeld-Bischweiler, sonsons sonson till greve Karl, se Kristian (af Birkenfeld). — 2. Hufvudstad i nämnda furstendöme, vid floden Nahe. 2,230 inv. (1900). Omkr. 1 km. från B. ligger på ett berg den gamla borgen B., en gång residens för hertigarna af Pfalz-B. (J. F. N. V. 8—g.).

Birkenhead [b'køn-hed], stad och sedan 1888 eget grefskap (15, s kvkm.) i nordvästra England, på vänstra stranden af Mersey, midt emot Liverpool och sedan 1886 förbundet därmed genom en l. s km.

lång järnvägstunnel under Mersey. 110,926 inv. (1901; 1841 knappt 8,000). B. har de 1844 öppnade stora dockorna att tacka för sitt uppsving. Dessa dockor upptaga nu en areal af 201 har med 68 har vattenyta och omgifna af 16 km. långa kajbyggnader. De viktigaste industrierna äro fartygsbyggande och maskintillverkning. Före 1888 hörde B. till greiskapet Chester. J. F. N.

Birkenäs (Björkenäs), näs norr om Kalmar, i Kläckeberga socken. Jfr Birka.

Birkepatron. Se Birk.

Birkeret (da., jfr Birk). 1. Den inom ett birk gällande lagen och olika samlingar af dithörande, företrädesvis äldre lagbestämmelser. Särskildt märkes den af Kristian IV 1623 utgifna förordningen rörande rättgångsväsendet inom städerna och birken, vanligen kallad "landbirkeretten".

2. Rättigheten att förse ett birk med domare och andra tjänstemän. C. R.*

3. Den under medeltiden för städer i Skåne och Blekinge samt på Bornholm gällande stadsrätten, hvilken ursprungligen synes hafva utfärdats för Lund. Den härrör från senare hälften eller slutet af 13:e årh. Tryckt föreligger den hos Schlyter, i hans upplaga af Skånelagen. L. W.-I.

Birkeskriver. Se Birk.

Birket el-kerun. Se Birket Karun.

Birket el-Marjüt (riktigare Behöret Marjüt), forntidens *Maréotis*, anseelig sjö i Nedre Egypten, 2,5 m. under Medelhafvets yta, sträckte sig fordom ända fram till Alexandria och stod, genom kanaler, i förbindelse med Nilen och Medelhafvet. Sjön uttorrade under medeltiden och var länge en öken, tills vid Alexandrias belägring 1801 den engelsk-turkiska hären genom en kanal dit införde Medelhafvets vatten, hvilket därvid förstörde 150 byar och mindre orter och än i dag (1904) betäcker en yta af omkr. 40,000 har. Muhammed Ali tilltåppte denna kanal, men gaf i stället sjön ånyo aflopp åt Nilen.

Birket Karün (af arab. *birket*, sjö, "Karuns sjö"; Karun: det judiska Korah i 4 Mos. 16), oriktigt kallad Birket el-kerun ("sjön med horn"), på grund af dess halfmåneform, naturlig sjö i västra delen af landskapet el-Fajum, omkr. 60 km. s. v. om Gise. Längden, i ö. och v., är 54 km., största bredden 11 km., djupet omkr. 4 m. Vattenspeglenn ligger 40,71 m. under Medelhafvets nivå, vid högvatten 39 m. Vattnet är salthaltigt, icke obehagligt att dricka. Sjön är tämligen fiskrik, och vattenfåglar, i synnerhet pelikaner och vildänder, förekomma i stort antal. Stränderna äro ödsliga, i synnerhet den norra, som är mycket brant. Ruiner från forntiden finnas på åtskilliga ställen; den märkligaste är Kasr Karun, nära sydvästra stranden, med ett tempel från romartiden. Enligt de senaste forskarnas åsikter är B. den af forntidens grekiske författare (i synnerhet Herodotos och Strabon) beskrifna sjön *Moiris* (lat. *Moeris*). Jfr Fajum och *Moiris*.

Birket-Smith. Se Smith, S. B.

Birrkala (fi. *Pirrkala*). 1. Domsaga i Finland, lyder under Åbo hofrätt och är fördelad på 3 tingslag samt omfattar Kangasala, Messuby, Lempäala, Vesilaks, Birrkala och Ylöjärvi socknar samt Tottijärvi kapell. Areal 1,787 kvkm. Folkmängd 33,453 pers. (1902). — 2. Härad i Tavastehus län, Finland, är fördeladt på 4 länsmansdistrikt och

omfattar Birrkala, Ylöjärvi, Vesilaks, Lempäala, Kangasala, Messuby, Pälkäne och Sahalaks socknar samt Tottijärvi kapellförsamlingar. Areal 2,197 kvkm. Folkmängd 40,147 pers. (1902). — 3. Socken i ofvannämnda härad och domsaga, utgör ett imperiellt pastorat af 2:a kl., Tammerfors kontrakt, Borgå stift. Landareal 234 kvkm. Befolkningen, finsktalande, 6,629 pers. (1902). A. G. F.

Birk-karlar. Se Birkarlar.

Birlad. Se Berlad.

Birlinger, Anton, tysk filolog, f. 1834 i Würtemberg, blef 1859 katolsk präst och 1872 e. o. professor i tyska språket och litteraturen vid universitetet i Bonn. Död 1891 i Bonn. B., som hufvudsakligen egnat sig åt studiet af sydtyiska dialekter och folkseder, utgaf bl. a. *Schwäbisch-augsburgisches Wörterbuch* (1864) och *Rechts-rheinisches Alamannien* (1890). Från 1871 utgaf han "Alemannia, zeitschrift für sprache, litteratur und volkskunde des Elsasses, Oberrheins und Schwabens".

Birma. Se Burma.

Birmingham [bæ'miŋəm]. 1. Stad i England, vid de små floderna Tame och Rea, sedan 1888 såsom eget greiskap (51,4 kvkm.) skildt från Warwickshire. 528,181 inv. (1902); dessutom hade den norra förstaden Aston Manor 78,481 inv. B. ligger nära mycket rika kol- och järngrufvor och har härigenom blifvit Englands viktigaste fabriksstad näst Manchester. Det är ock medelpunkten för ett storartadt kanal- och järnvägsnät. Den gamla stadsdelen är mörk och trång, men de nya kvarteren hafva breda gator och praktfulla hus. Förstaden Edgbaston har en mängd villor, omgifna af trädgårdar. B. är säte för en anglikansk och en katolsk biskop. Den enda äldre byggnaden i B. är den gotiska Martinskyrkan (från 13:e årh.), restaurerad 1873—75. Bland stadens byggnader må för öfrigt nämnas stadshuset (*Town hall*), byggdt (1832—35) efter mönstret af Jupiter Stators tempel i Rom, med en stor sal, rådhuset (*Council house*), i grekisk stil, färdigt 1878, torg-hallen (*Bingley hall*), en jättebyggnad för boskapsutställningar och folkmöten, *New street-bangården* (320 m. lång, 65 m. bred), *Midland institute*, byggdt 1855—66, justitiepalatset (1887—91), universitetet, spannmålsbörsen och börsen (byggd 1865 i gotisk stil). B. har 10 offentliga parker, den största *Aston park*, i hvars midt ligger *Aston hall* (byggd 1635), nu museum. I staden finnas bildstoder af Nelson, drottning Viktoria, Priestley, Rob. Peel, Watt, Dawson och Mason samt en monumental brunn till Chamberlains ära. Bland läroanstalter må nämnas: universitetet, med 4 fakulteter och 85 lärare (grundadt 1900 med ett kapital af 600,000 pd st.), *Queen's college* (grundadt 1828, för medicin), *en school of art*, en teknisk skola, *Midland institute*, med musikskola och aftonklasser i främmande språk och handelsvetenskap, ett af metodister underhållet teologiskt *college* i förstaden Springhill, och ett sådant för independenter i förstaden Handsworth, tre katolska *colleges* i förstäderna Edgbaston, Olton och Oscott, *King Edward's school*, stiftad 1552, reorganiserad 1878, bestående af 3 latinskolor för gossar, 4 latinskolor för flickor samt en högre skola för gossar och en annan för flickor, med tillsammans 2,000 lärjungar; dessutom flera realskolor och flickskolor. Stadens folkskolor äro konfessionslösa. B. har flera

vetenskapliga samfund och 4 teatrar. Det är rikt på välgörenhetsanstalter och har bl. a. nio sjukhus. — B:s industri, som i många fall drifves äfven som husslöd, omfattar i första rummet metallvaror (*hardware*); alla slags metaller bearbetas här. I största skala fabriceras ångmaskiner, gevär, verktyg, velocipeder, fjädrar, spik, skruvar, symaskiner, nålar, stålpenor, pläterade artiklar, järnvägsagnar o. s. v., äfven glas och kristallvaror, reseffekter, guld-, silver- och bronsarbeten, imiterade juveler, papper-maché-varor och kemiska artiklar. Värdet af den årliga produktionen stiger till omkr. 140 mill. kr. pr år, och antalet arbetare utgör omkr. 100,000. — Sitt dricksvatten får B. genom en vattenledning från Wyes källfoder Elan och Claerwen i de walesiska grefskapen Cardigan, Radnor och Brecknock, där jättelika dammar och reservoarer anlagts, hvarifrån vattnet i kanal öfver och under jord föres till B., som därigenom kan få öfver 1,2 mill. hl. vatten om dagen under den torraste årstiden. — B. omtalas väl redan i Domesdaybook, men det är först sedan Cromwells tid det haft någon betydelse. Dock var det med ångans införande som drifkraft (1780), som dess storhetstid började. Det har flera gånger varit skådeplatsen för våldsamma upplopp, särskildt 1791 och 1839. Dess folkmängd steg i slutet af 1600-talet till knappt 5,000, men 1801 redan till 70,670 inv.

2. Stad i nordamerikanska staten Alabama, anlagd 1871. Staden hade 1880 endast 3,086, men 1900 38,415 inv., af hvilka 40 proc. färgade. För den snabba tillväxt, som förskaffat den namnet "the magic city" (trollstaden), har staden att tacka den stora utvecklingen af norra Alabamas stenkols- och järnindustri. Det närlägnade Red mountain innehåller jämte kol och kalksten ofantliga tillgångar på järnlagren. Mer än 20 masugnar lämna dagligen öfver 2,000 ton järn, och många stora stenkols-, förädlings- och landbolag hafva sitt säte i staden. Flera viktiga järnvägslinjer mötas där, bl. a. Louisville—Nashville-, Alabama—Great Southern- och Georgia—Pacific-järnvägen. J. F. N.

Birmingham wire gauge [bɑˈmɪŋəm waɪə ɡeɪdʒ], eng., "Birminghams trådmätare", i staden Birmingham uppställda tabeller, på hvilka medelst nummer åro betecknade dimensionerna af tråd m. m., hvarvid hvarje nummer motsvaras af vissa delar af engelsk tum.

Birnam [bɪˈnəm], kulle vid Dunkeld, Skottland, 410 m. hög, med vacker utsikt öfver Taydalen, är bekant från Shaksperes "Macbeth" genom sin fördom praktiska skog.

Birnbaum, Karl Josef Eugen, agronom, f. 1829 i Louvain i Belgien, var 1860—66 föreståndare för en landbruksskola vid Frankfurt a. M. och 1869—86 professor vid universitetet i Leipzig. 1871—73 var han medlem af tyska riksdagen. B. inlade stora förtjänster vid grundandet af "de nordtyske (numera tyske) landbrukarnas kongress". Utom uppsatser i sin tidskrift, "Deutsche monatschrift für landwirtschaft und einschlagende wissenschaften" (som fortgått ifrån 1869), har han bl. a. skrivit *Ueber die landwirtschaftssysteme* (1857), *Lehrbuch der landwirtschaft* (1858—63), *Die universitäten und die isolierten landwirtschaftlichen lehranstalten* (1862) och *Die kalidung in ihren vorteilen und gefahren* (1868). Jämte Werner redige-

rade B. Thiels "Landwirthschaftliches konversationslexikon" (7 bd, 1876—81; suppl. 1884 och 1888).

Birney [bɪˈni], James Gillespie, nordamerikansk politiker, abolitionist, f. i Danville, Kentucky, 1792, d. i Perth Amboy, New York, 1857, tillhörde en från Ulster utvandrad skotsk-irlandsk protestantisk familj, blef 1814 advokat, 1816 medlem af Kentucky's legislatur och flyttade 1818 till Alabama, där han inköpte en bomullsplantage och liksom förut i Kentucky ifråde för negerslafvarnas gradvis skeende frigörelse mot ersättning till egaren, en politik, för hvilken han förfäres sökte vinna sin vän Henry Clay. B. anslöt sig äfven för en tid till "amerikanska kolonisationssällskapets" sträfvan att i unionens sydvästra områden få till stånd odlingsverksamhet af frigjorda negrer. 1834 afbröt han sin förbindelse med sällskapet och öfvergaf äfven sina forna åsikter om att emancipationen borde ske gradvis. Han frigaf sina egne slafvar, bildade i Kentucky ett anti-slafverisällskap och slöt sig allt närmare till nordstaternas abolitionister. B. kallades 1837 till amerikanska antislafverisällskapets sekreterare och ledde som sådan från New York dess organiserade agitation genom utsändning af talare, skrifters utgifande o. s. v. I motsats mot abolitionisternas fanatiker höll han orubbligt på unionens bestånd och iakttog nästan alltid lugn moderation i sitt uppträdande. Vid presidentvalen 1840 och 1844 uppträdde abolitionisterna som eget parti, det s. k. "liberty party", båda gångerna med B. som presidentkandidat, men han samlade ej något större röstetal. Efter ett svårt olycksfall 1845 måste B. draga sig ifrån aktivt deltagande i det politiska lifvet, men fortsatte sin skriftställarverksamhet. Han har utgivit en mängd skrifter i slaffrågan och redigerade 1836—37 veckotidningen "The philanthropist". Jfr lefnadsteckning ("James G. Birney and his times", 1890) af sonen W. Birney. V. S.—g.

Biron [bɪˈrɑ̃], fransk adlig ätt från Périgord, med anor från den äldre medeltiden. 1. Armande Gontaut, baron de B., f. omkr. 1524, d. 1592, kämpade först under Brissac i Italien och sedermera på hofvets sida i de franska religionskrigen, där han med stor utmärkelse deltog i de flesta drabningarna, vid Dreux (1562), Jarnac (1569) och Montcontour (s. å.). Han blef kungligt statsråd 1569 och marskalk af Frankrike 1576. B. var (1589) en bland de förste, som slöto sig till Henrik IV, i hvars tjänst han stupade vid belägringen af Eprenay. Jfr "Correspondance inédite d'Armand de Gontaut-Biron, maréchal de France" (utg. af Barthélemy 1874).

2. Charles de Gontaut, den föregående son, baron, sedermera hertig de B., f. 1562, d. 1602, utmärkte sig i faderns strider mot hugenotterna och slöt sig jämte honom tidigt till Henrik IV, som han gjorde väsentliga tjänster. Efter att hafva beklädt flera höga poster inom hären, blef B., som på grund af sin stora personliga tapperhet kallades "fulmen Galliae" ("Frankrikes ljungeld"), 1592 "amiral af Frankrike och Bretagne" och 1594 marskalk af Frankrike. Han ansåg sig emellertid tillidsosatt af Henrik IV och inledde hemliga underhandlingar med spanjorerna, men fortsatte dock att med framgång bekämpa dem i Bourgogne och Flandern, hvarför han 1598 blef hertig och på samt efter freden i Vervins s. å. ståthållare i Bourgogne.

Där ingick han med Spanien och Savojen en sammanväringning mot Henrik IV, gående ut på att afhända Frankrike Bourgogne, som jämte det spanska Franche-Comté med full suveränitet skulle tillfalla B. Ett krig mellan Frankrike och Savojen, där B. var fransk överbefälhavare, hindrade planens utförande, men den återupptogs och kom till konungens kännedom. Sedan denne förgäves erbjudit honom sin förlåtelse, blef B., som ej ville erkänna sitt brott, af parlamentet i Paris dömd till döden och afrättad i Bastiljen.

3. Armand Louis de Gontaut, hertig de B., förut hertig de Lauzun, f. 1747, d. 1793, ledde 1779 med framgång en fransk expedition mot den engelska kolonien vid Senegal och deltog under La Fayette i nordamerikanska frihetskriget. 1789 invald i riksförsamlingen ("les états généraux"), slöt han sig till hertigen af Orleans. 1792 blef han befälhavare för Rhen-armén och följande år för republikens trupper i Vendée, där han vann åtskilliga framgångar. Efter att förgäves ha begärt sitt afsked, blef han af de härskande jakobinerna anklagad för alltför stor efterlåtenhet mot de upproriske och giljotinerad. E. A.—t.

4. Anne Armand Elie, vicomte de Gontaut-B., fransk diplomat. Se Gontaut-Biron. Biron (Biren), furstlig tysk släkt, hvaraf två medlemmar regerade i Kurland. Enligt en uppgift härstammar den från Mecklenburg, där den skall ha lefvat under namnet Bühren. En medlem, Mathias Bühren, skall ha varit vapnare hos hertigen af Kurland och 1638 blifvit polsk adelsman.

1. Ernst Johann von B., riksgrefve, hertig af Kurland, f. 1690, d. 1772, studerade teologi i Königsberg och fick, tack

vare sitt förnåma uppträdande, genom den kurländske kansleren Kaiserlings inflytande 1714 anställning hos Anna Ivanovna, Peter den stores brorsdotter och änka efter hertig Fredrik Vilhelm af Kurland. B. blef snart till den kurländska adelns harm hennes allsmäktige gunstling. När Anna 1730 blef kejsarinna af Ryssland, tillkallade hon

B. tvärtemot sitt i valkapitulationen gifna löfte, gjorde honom till öfverkammarherre och öfverhopade honom med gods och penningar. 1730 af tyske kejsaren upphöjd till riksgrefve, ledde han därefter allsmäktigt Ryssland under Annas regering, biträdd af Osterman, som skötte utrikespolitiken, och Münich, som ledde försvarsväsendet. Dessa tre män bidro kraftigt att stadfästa europeisk kultur i Ryssland samt verkade reformerande och nydanande i Peter den stores anda, särskildt inom den högre administrationen och armén. Deras ofta brutala tillvägagångssätt väckte emellertid det gammalryska partiets hat, som utsträcktes till allt tyskt. Detta åter föranledde B. till en äfven i Ryssland ovanlig grymhet. Kejsarinnan, hvars gunst han till det sista bibehöll, förmådde det kurländska ridderskapet att under trycket af ryska bajonetter välja honom till hertig af Kurland (1737), efter kettelerska åttens

utslocknande, och utnämnde honom 1740, strax före sin död, till regent under sin efterträdare Ivans omynighet. Hans många fiender, bland hvilka den ofvannämnde Münich var den farligaste, ställde emellertid till en palatsrevolution, hvarvid B. blef fängslad. Dömd till döden, fick han dock straffet förvandladt i förvisning till staden Pelynsk i Sibirien, och där lefde han under Anna Leopoldovnas regering. Kejsarinnan Elisabeth förmildrade hans straff till internering under gynnsamma förhållanden i Jaroslavl och förvisade hans fiende Münich till Pelymsk, hvarefter Peter III aldeles upphäfde hans förvisning och Katarina II 1762 återgaf honom Kurland, där han förde en mild och god regering till 1769, då han öfverlämnade den åt sin son Peter.

2. Peter von B., den föregåendes son, riksgrefve, hertig af Kurland och Sagan, f. 1724, d. 1800. Som hans moder uppgifves kejsarinnan Anna Ivanovna. Han delade sin faders växlande öden, blef 1762 rysk generalmajor och 1769 hertig af Kurland, men lefde i ständigt konflikt med dess ridderskap, som anklagade honom inför Katarina II. B. måste därför 1795 afträda sitt hertigdöme till Ryssland, hvarvid han erhöll ett stort årligt penningunderhåll i ersättning för sina förlorade domäner i Kurland. 1786 hade han köpt furstendömet Sagan och blef sålunda stiftare för linjen Biron-Sagan. — Peter von B. var tre gånger gift, tredje gången med den för sin skönhet och snillrikhet bekanta riksgrefvinnan Dorothea von Medem, f. 1761, d. 1821, hvars salonger voro en samlingsplats för många af tidens lärde och konstnärer. Se vidare Seraphim, "Kurland under den herzogén" (1896). Jfr äfven Tiedge, "Anna Charlotte Dorothea, letzte herzogin von Kurland" (1823). E. A.—t.

Bi-rot, *bot.*, hvarje rot, som, med undantag för hufvudroten och dess förgreningar, uppstår från stamdelar af olika slag eller, ehuru mera sällan, från blad. I synnerhet hos kärlkryptogamer och monokotyledoner blifva dylika birötter de i växtens lif viktigaste rötterna, alldestund hufvudroten endast obetydligt utvecklas. Äfven hos många af de tvåhjärtbladiga växterna utvecklas birötter ofta i riklig mängd. Detta är fallet i synnerhet hos sådana arter, som ega öfver- eller underjordiska utlöpare, t. ex. smultron, nässlor, potatis m. fl. Ofta utbildas, såsom hos *Orchis*, *Ficaria* o. a., en eller flera af dessa rötter till am m rötter (se d. o.). Då sticklingar slå rötter, äro dessa alltid birötter, som oftast uppstå ur en i särlytan nydanad väfnad ("kallus"). — Från blad utvecklas ibland birötter, särskildt hos ormbunkarna; hos dikotyledonerna är detta fallet nästan endast då, när blad eller delar af sådana (*Begonia*-arter) användas till förökning. — Birötterna hafva i biologiskt afseende en utomordentligt stor betydelse för växtindividens lifslängd. Hos arter, hvilka skott kunna dana birötter, t. ex. smultronplantans, och därigenom alltjämt gifva upphof till nya sjalfständiga plantor, får ju nämligen samma individ en, åtminstone teoretiskt sedt, nästan obegränsad lifslängd. G. A. (G. O. R.)

Birr [bɜːr]. Se Parsonstown.

Birrell [biˈrɛl]. Augustine, engelsk skriftställare och politiker, f. 1850, graduades i Cambridge 1872, blef praktiserande advokat 1875 och representerade 1889—1900 som liberal parlamentsledamot West Fife. 1895—99 var han juris professor

vid University college i London. Bland hans skrifter märkas *Obiter dicta* (2 serier, 1884 och 1887), *Life of Charlotte Brontë* (1885), *Collected essays* (1900), *Miscellanies* (1901) och *William Hazlitt* (1902).

Birs. 1. Biflod fr. v. till Rhen, rinner upp i schweiziska kantonen Bern, på Jura-bergen, genomflyter Münster-dalen (Val Moutier), bildar ett märkligt fall vid Laufen och faller ut i Rhen vid Birsfelden, något ovanför Basel. Längd 71 km. — Nära mynningen ligger kapellet St Jakob an der Birs, där ett ryktbart slag stod 1444 mellan schweizarna och österrikisk sold stående armagnacska skaror. — 2. Kretsstad i ryska guvernementet Ufa, vid Bjelaja. 8,603 inv. (1897), hvilka lefva af åkerbruk, jakt och fiske.

Birsen (ry. *Birsji*, po. *Birze*), köping i ryska guvern. Kovno, vid än Oposjka, en af kurländska Aas källfloder, och vid sjön Sjirven. Omkr. 3,000 inv. B. tillhör grefve Tyszkiewicz. I närheten ligger furst Radziwiłłs stamslott. Det i slutet af 16:e årh. uppförda fasta slottet i B., som då tillhörde furst Radziwiłł, intogs 26 aug. 1625 efter 5 dagars belägring af Gustaf II Adolf ("uthan något skott aff stycken, allenast medh skyfflar och spadher"). Och därvid föll 70 större och mindre kanoner jämte annat byte i segrarens händer. Såsom en viktig förborg för Livland blef B. sedan ytterligare förstärkt, men i det 1627 ingångna stillståndet afstodts det till Radziwiłł. 1655 intogs det åter af svenskarna. På ett möte i B. emellan tsar Peter och konung August afslöts 26 febr. 1701 ett fördrag, genom hvilket tsaren förband sig att låta 15—20 tusen man väl öfvadt fotfolk förena sig med sacharna vid Düna samt att försträcka konungen 200,000 rdr på två år. Han afstod från alla anspråk på Livland och Estland, själf ville han föra kriget i Ingermanland. Tsaren skulle äfven söka genom rikliga vängåfvor vinna de inflytelserikaste männen på polska riksdagen för att förmå denna till krigsförklaring mot Sverige. I juli 1701 intogs B. af svenskarna under J. A. Meijerfeldt, men förlorades 1703 till ryssarna. 15 sept. (g. st.) 1704 togs det åter af svenskarna under A. Lewenhaupt, som därpå sprängde slottet i luften. J. Th. W. L. W.-son M.

Birsji. Se Birsen.

Birs-Nimrud. Se Borsippa.

Birstal [bɔ'stäl], stad i engelska grefsk. York, 8 km. s. om Bradford. 6,559 inv. (1901). Stenkolsgruvor, shoddyfabrikation.

Birt, Theodor, tysk språkvetenskapsman, f. 1852 i Wandsbeck, studerade i Leipzig och Bonn, vardt 1878 docent, 1882 e. o. och 1886 ord. professor i Marburg. Hans förnämsta arbeten äro *Das antike buchwesen in seinem verhältnis zur literatur* (1882), *Zwei politische satiren des alten Rom* (1888), *Die erste kritische ausgabe des Claudian* (1892), *Eine römische literaturgeschichte in fünf stunden* (1894), *Sprach man avrum oder aurum?* (1897), *Der hiat bei Plautus und die lateinische aspiration bis zum 10. jahrh. n. Chr.* (1901) och *Griechische erinnerungen eines reisenden* (1902). B. har äfven författat ett antal skönlitterära arbeten, utgifna under märket *Beatus rhenanus*, såsom *Meister Martin und seine gesellen* (1894), *König Agis* (1895), *Das idyll von Capri* (1898), *Die silbesternacht* (1900) och *Gedichte* (1904).

Birting. Se Ottar Birting.

el-Birüni, arabisk geograf. Se (al-) Beruni.

Biryssa, flod i sibiriska guvernementen Irkutsk och Jenisseisk, 400 km. lång, upptrinner i Sajanska bergen och utfaller i Tasjava, en biflod till Öfre Tunguska (Angara). I dess källtrakter finnas gifvande guldfyndigheter. J. F. N.

Bis [biss], lat., "två gånger", mus., står i noter öfver sådana ställen, som omedelbart skola tagas om. — **Bissëra** (fr. *bisser*, eng. *to encore*), medelt utrop af "bis", "da capo" eller "encore" begära ett musikstyckes omtagande. I den svenska musikkritiken användes ordet "bisseras" stundom i betydelsen af att (ett stycke) "gifves" da capo. A. L.

Bisaccia [bisa'ttja], stad i italienska prov. Avelino, i Apenninerna, vid Carapellas källor. 7,439 inv. (1901). Fornlämningar. Svaflvad. Huset Pignatelli bär hertigtitel efter denna ort.

Bisacquino [-kinä], stad i italienska provinsen Palermo (Sicilien). 10,330 inv. (1901). Agat- och jaspisbrott. Handel med säd, hampa och olja.

Bisahir. Se Bashahr.

Bisam-and, dets. som myskand. Se Anka. sp. 1047.

Bisam-frö, bot. Se Abelmoschus.

Bisam-näbbmöss, zool. Se Desman-näbbmöss.

Bisam-oxe, zool. Se Myskoxsläktet.

Bisam-rättan, zool. Se Sibeträttan.

Bisam-svin, zool. Se Nafvelsvin.

Bisa'nthe, det grekiska namnet på Rodosto.

Bisarr (fr. *bizarre*), besynnerlig, sällsam.

Bisarrerier (fr. *bizarrie*), besynnerlighet.

Bi-sats, språk. Se Sats.

Bisaya. Se Tagaliska språk.

Bisayas (Tontados-öarna), ögrupp i Filippinernas arkipelag. Se Visayas.

Biscara, stad i Algeriet. Se Biskra.

Biscaya, den nordligaste af de s. k. Baskiska provinserna i Spanien. Se Vizcaya.

Biscaya-hvalen, zool. Se Nordkaparen.

Biscaya-viken (fr. *Golfe de Gascogne*). Se Vizcaya-viken.

Biscayne bay. Se Cay Biscayne bay.

Bisceglie [bisje'lje], hamnstad i syditalienska provinsen Bari, på en klippa vid Adriatiska hafvet. 30,885 inv. (1901). Biskopssäte, med en katedral från 12:e årh. och den vackra kyrkan Santa Margherita, grundlagd 1197. — B. motsvarar fortidens *Vigilia*, som skall hafva funnits förr än Rom. Där lod biskop Maurus martyrdöden 181 e. Kr.

Bisch., i botaniska beteckningar förkortning för G. W. Bischoff.

Bischarin, dets. som bisjarin. Se Bisjari.

Bischof, Karl Gustav, tysk geolog och kemist, f. 1792 i Nürnberg, d. 1870, kallades 1819 till Bonn som professor i kemi och teknologi. Där offentliggjorde han en serie af geologiska arbeten, hvilka öppnade nya vyer i afseende på bergarternas bildningshistoria. Han kom efter hand till den öfvertygelsen, att vattnet, på det hela taget, har haft en större betydelse vid de kristalliniska bergarternas daning, än man förut antagit. B:s undersökningar af Tysklands och Frankrikes mineralkällor äfvensom hans rön i fråga om smälta massors afkylningshastighet hafva blifvit i viss mån bestämmande för efterföljande forskare. Hans hufvudarbeten äro *Die wärmelehre des innern unseres erd-*

körpers (1837) och *Lehrbuch der chemischen und physikalischen geologie* (1847—54). B. är i dessa arbeten en af den s. k. neptunistiska riktningens kraftigaste försvarare och bemötte med framgång sådana kämpar för vulkanismen som Leopold v. Buch, Alex. v. Humboldt m. fl. Han var en stor ifråre för naturvetenskapliga kunskapers spridning bland folket och utgaf (1848—49) *Populäre briefe an eine gebildete dame über die gesammten gebiete der naturwissenschaften*. Hans sista skrift var *Die gestalt der erde und der meeresfläche und die erosion des meeresbodens* (1867), som går ut på att konstatöra, det hela den ursprungliga jordkroppen är klotrund, men omgifven af ett ellipsoidiskt vattenhölje.

Bischof, Marie, sängerska. Se Brandt (Marianne).

Bischoff ("biskopsvin"), en dryck, bestående af rödvin, vatten, socker och pomerans.

Bischoff, Georg Friedrich, tysk musiker, f. 1780, d. 1841 som musikdirektör i Hildesheim, är skaparen af de tyska musikfesterna, hvilka sedan 1810 — då B. med mycket besvär och stora ekonomiska uppoffringar började föranstalta sådana i Frankenhausen och på flera andra ställen — tid efter annan ega rum vid Rhen samt i Schweiz, Thüringen och Sachsen.

Bischoff, Gottlieb Wilhelm, tysk botanist, f. 1797, d. 1854, egnade sig tidigt åt botanikens studium, men öfvade sig därjämte flitigt i frihandsteckning. 1819 besökte han München i akt och mening att utbilda sig till målare, men uppgaf denna plan till följd af en ögonsjukdom och slog sig ned i Erlangen, där han studerade kemi och botanik. 1822 utgaf han *Die botanische kunstsprache* och deltog sedan i utförandet af ett planscherverk öfver Brasiliens flora. 1824 begaf han sig till Heidelberg, där han flere år undervisade såsom privatdocent och där han 1839 anställdes såsom professor och direktör för botaniska trädgården. Bland hans öfriga arbeten må nämnas: *Handbuch der botanischen terminologie und systemkunde* (1830—44), *Lehrbuch der allgemeinen botanik* (1834—39), *Medicinish-pharmaceutische botanik* (2:a uppl. 1847) och *Wörterbuch der beschreibenden botanik* (2:a uppl. 1857).

Bischoff, Theodor Ludwig Wilhelm, tysk anatom och fysiolog, f. 1807, kallades 1836 till e. o. professor vid universitetet i Heidelberg, förflyttades 1843 till Giessen, där han först blef professor i fysiologi och 1844 därjämte i anatomi, samt fick 1855 samma professur i München, tog afsked 1878 och dog 1882. I Giessen grundade han ett fysiologiskt institut och en anatomisk teater jämte dithörande samlingar. Bland hans många skrifter må nämnas *Entwicklungsgeschichte des kaninchenes* (1843), *Beweis der von der begattung unabhängigen periodischen reifung und loslösung der eier der säugethiere und der menschen* (1844, ett för teorierna om dagdjurens fortplantning grundläggande arbete), *Anleitung zum seciren* (1857), *Ueber die verschiedenheit in der schädelbildung des gorilla, schimpansen und orang-utang, nebst einer bemerkung über die darwinsche theorie* (1867), *Studium und ausübung der medicin durch frauen* (1872) och *Das hirngewicht des menschen* (1880).

Bischoff, Joseph Eduard Konrad, tysk romanförfattare under pseudonymen Konrad von

Bolanden, f. 1828 i Rhen-Pfalz, påfåg kammarherre och f. d. kyrkoherde, bosatt i Speier, har väckt uppteend inom katolska kretsar i hela Europa genom sina historiska romaner med etttrigt ultramontan tendens. Åtskilliga af dem hafva utgått i flera upplagor. I *Luthers brautjahr* (1857) och *Franz von Sickingen* (1859) sökte han skymfigen nedsätta reformationen och dess upphöfsmän. I *Historische novellen über Friedrich II. von Preussen und seine zeit* (4 bd, 1865—66) skildrade han den preussiske konungen såsom ett slags politisk röfvarhöfding, i *Angela* (1866) angrep han naturvetenskapen, i *Die freidenker* (s. å.) och *Fortschrittlich* (1870) liberalismen. Vidare märkas *Gustav Adolf* (4 bd, 1867—70) och *Die Bartholomäusnacht* (2 bd, 1879). I sina senare berättelser behandlar han det tyska centrumpartiets strid för kyrkans anspråk. Illustrerade folklupplagor af hans arbeten ha utgifvits.

Bischoffswerder (Bischoffwerder), Johann Rudolf von, preussisk general, f. 1741, blef 1760 korsett, kom omkr. 1780 i förbindelse med däv. prinsen af Preussen och vann snart stort värde öfver honom genom att inviga honom i Rosenkreutzarnas mysterier. När prinsen såsom Fredrik Vilhelm II 1786 bestigit tronen, vann B. snabb befördran och blef redan 1791 generalmajor. Han fick ett afgjordt inflytande på riktningen af Preussens utrikespolitik särskildt efter Hertzbergs död (1791), åstadkom närmandet till Österrike och avslutandet af förbundet med denna makt, hvarefter 1792 följde kriget med Frankrike. Men han var ock en af de ifrigaste att tillstyrka freden med Frankrike 1795. Kort efter Fredrik Vilhelms död tog han (1798) afsked. Död på godset Marquard vid Potsdam 1803.

Biscoe [bi'skäu], engelsk sjöfarande, upptäckte under en två-årig färd (1830—32) till Södra ishavet Enderby-öarna, Grahams land och de framför det senare liggande Biscoe-öarna, hvilka han tog i besittning för Englands räkning.

Biscoe-öarna [bi'skäu-], en rad öar i Södra ishavet, 66° 30' s. br., 66°—80° v. lgd, utanför Grahams land, nära polcirkeln. De hade redan 1599 blifvit funna af holländaren Dirk Gheritsz, hvilken af vind och storm förts dit, men upptäcktes ånyo af kapten Biscoe 16 mars 1831.

Biscuit [biskui], fr. Se Biskvi.

Bis dat, qui cito dat (lat.), "den ger två gånger som ger snar", snar hjälp, dubbel hjälp.

Bise [bis], schweizisk benämning på nordöstvinden.

Bisektion (af lat. bis, två gånger, och secäre, dela, skära), tudelning.

Bisektris (af lat. bis, två gånger, och secäre, skära), mat., en rät linje, som skär en vinkel midt i tu. En triangels tre bisektriser skära hvarandra i en punkt, som tillika är medelpunkten för den i triangeln inskrifna cirkeln.

Bisentina, ö i sjön Bolsena.

Biserta (fr. Bizerte, romans Hippo zarytus), stad och fransk krigshamn vid kusten af Tunisien, där en smal kanal förenar Biserta-sjön med Medelhavet. Omkr. 5,000 inv. Staden har en fransk-arabisk skola samt lever på fiske (350,000 kg. årligen) och handel. B. var ännu på 1700-talet en betydande handelsstad, men småningom upprundades den förut utmärkte hamnen, och därmed gick staden tillbaka. Sedan Sueskanalen

öppnats och Tunisien blifvit ett franskt protektorat, öfrjade man emellertid göra Bisertakanalen bredare och djupare, bygga tre hamndammar och uppmuddra Bisertasjön, som genom mellanliggande höjder är undrandragen all insyn från hafvet. Samtidigt förstärktes och utvidgades äfven de gamla befästningarna, citadell och fyra fort utanför den tornspridda ringmuren, så att de yttersta försvarsverken nu ligga 7—8 km. på ömse sidor om den på kanals norra sida liggande staden; såsom stödpoint för befästningsgruppen i n. ligger fort Djebel Kebir på en 274 m. hög kulle. Längst in vid Bisertasjön, på dess södra strand, har vid Sidi Abdallah anlagts arsenal och marinetablissemang, till hvars skydd landbefästningar skola byggas. Äfven kustbefästningarna skola ytterligare förstärkas. — I B. har "Svenska kvinnors mission bland Nord-Afrikas kvinnor" upprättat en missionsstation. L. W. son M.

Bisexitil (lat. *bissextilis* [dies], egentl. "den två gånger sätte dagen", skottdagen, så kallad, emedan i den julianska tideräkningen skottdagen, eller den dubbla 24 febr., enligt romersk datering var 6:e dagen före 1 mars), hvad som angår en skottdag. — *Annus bissextilis*, skottdår.

Bisexuell (af lat. *bis*, två gånger, och *sexus*, kön), tråknonad, hermafroditisk (i synnerhet om växter).

Bishop [bi'šop]. 1. Henry Rowley B., engelsk tonsättare, f. 1786, d. 1855 som professor i musik vid universitetet i Oxford. Elev af Bianchi, uppträdde han 1809 med operan *The circassian bride*, hvarefter följde en rad af operor, som alla med framgång uppfördes på Drury-lane-teatern, men nu äro tämligen glömda. Mera varaktigt rykte fick han genom sina flerstämmiga sånger (*Mynheer van Dunk* m. fl.) och sina ballader, hvilka senare blefvo mycket populära och förskäffade honom hederstiteln "Englands moderne bard". I B:s opera *Clari or the maid of Milan* (1823) förekommer sången *Home, sweet home* ("Hem, ljufva hem"). som blifvit en verklig nationalsång för engelsmän och för ättlingar af dem öfver hela världen.

2. Anna B., den föregående hustru, född Rivière, engelsk sångerska, f. 1812 i London, där hon 1837 med stor framgång uppträdde på de filharmoniska konserterna. Efter att hafva sjungit (mest klassisk musik) på flera musikfester i England, genomreste hon — till en början i sällskap med harpvirtuosen Bochs — Europa (i Stockholm var hon 1840), Amerika och Australien samt väckte därvid upseende öfverallt. Död 1884 i New York. A. L.

Bishop [bi'šop], Artemus, nordamerikansk missionär, f. 1795 i Pompeji, staten New York, graduerades vid Union college 1819, utsändes som missionär till Sandwichöarna 1822 samt verkade där med stor framgång i femtio år. Han öfversatte på infödingarnas språk, dels bibeln, dels Bunyans "En pilgrims resa" och många andra skrifter. Död i Honolulu 18 dec. 1872. A. K.

Bishop [bi'šop], Isabella, född Bird, engelsk författarinna, f. 1832 i Edinburgh, d. 1904, uppträdde 1855 med en bok om *The english woman in America* (anonymt) och därefter med en rad lifliga skildringar af resor, som hon gjorde i de mest afåfägsna länder, såsom *A lady's life in the Rocky mountains* (1879, 4:e uppl. 1881) och *Unbeaten-*

tracks in Japan (1880, 5:e uppl. 1900). 1881 gifte hon sig med en läkare, J. Bishop, men blef änka 1886.

Bishop Auckland [bi'šop æ'klænd], stad i engelska grefskapet Durham, vid Wear. 11,966 inv. (1901). I B. ligger biskoparnas af Durham gamla palats mitt i en stor park.

Bishophill [bi'šop-hil], svenskt nybygge i nordamerikanska staten Illinois, vid järnvägen mellan Chicago och Burlington, 196 km. från sistnämnda plats, anlades 1846 af den beryktade Erik Jansson och uppkallades efter hans födelsesocken, Biskopskulla. Det utgjorde först ett rent kommunistiskt samhälle (med egendomsgemenskap o. s. v.); men mot slutet af 1850-talet upplöstes den kommunistiska samhällsordningen, hvarvid vissa inflytelserika män slog under sig det mesta af egendomen. På en del af området byggdes en liten stad, Galva (en rådbräkning af Gålle).

Bishops ring [bi'šops-], *meteor.*, en af missionären Bishop i Honolulu första gången i sept. 1883 observerad brunröd ring af omkr. 45° diameter, som under hela dagen beständigt omgaf solen och var synlig vid alla breddgrader. Den iaktogs sista gången 3 juni 1886 af professor Forel i Schweiz. Jfr Röda skenet.

Bishop Stortford [bi'šop stō'tfōd], stad i engelska grefskapet Hertford, vid Stort. 7,143 inv. (1901). Bryggerier.

Bisilikat, *kem.*, benämnas metasilikat, hvilka till sin sammansättning motsvara de neutrala karbonaten. Enligt den gamla formuleringen innehålla bisilikaten dubbelt så mycket syre i kiselsyran som i oxiden. Formeln för ett bisilikat är därför, om med R betecknas en envärdig metall, $R_2O \cdot SiO_2 = R_2SiO_3$. H. E.

Bisittare, *jur.*, ledamot af en underdomstol eller af ett handtverkskrå.

Bisjari (Bisjarin, Bisjarib), en af bedsja-folkets stammar, i nordöstra Afrika, ö. om Nilen. Bisjari, som idka betydlig kamel- och getskötsel, lefva i ständiga fejder med sina grannar och fruktas för sin vildhet, roflustnad och tröloshet. Se Bedsja. — Bisjarispråket. Se Bedsjaspråket.

Bisjarib. Se Bisjarin.

Bisjbalik. Se Urumtsji.

Biska'ja, försvenskning af Vizcaya (se d. o.).

Bi'skara, stad i Algeriet. Se Biskra.

Biskop (grek. *episkopos*, tillsyningsman). *teol.*, titel för vissa högre ämbetsmän inom den kristna kyrkan. Biskopsämbetets (episkopatets) ursprung brukar, väl med orätt, hänföras till en direkt anordning af apostlarna. Sannolikast synes utvecklingen ha varit följande. I de första hednakristna församlingarna hvilade hela församlingslivet på Andens omedelbara nådegåvor (grek. *karismata*), ej på något fixerat ämbete. Då behöfvat af en yttre organisation emellertid omedelbart gjorde sig gällande, tillföll ledningen sjelfallet de män, som från början tillhört församlingarna och mest verkat för deras bästa, "förstöringarna". Bland dessa framträdde redan i nytestamentlig tid två olika sorts funktionärer: *presbyteroi* och *episkopoi*, af hvilka de förre hufvudsakligen hade församlingens andliga vård om händer, under det att de senare hufvudsakligen sörjde för fattigvården och församlingens ekonomiska angelägenheter. Af praktiska skäl och under

påverkan af tendensen inom den samtida romerska förvaltningen inskränktes snart antalet episkopat till ett i hvar församling, "biskopen"; och samtidigt utbildade sig praxis att taga honom ur presbyterernas led. Genom denna dubbelställning, som gaf honom äfven gudstjänstliga uppgifter, och genom det inflytande, som alltid måste komma ekonomiens och de många fattiges vårdare till del, blef han småningom församlingens erkända hufvud. Kort efter år 100 (i de ignatianska breven) möter oss väl för första gången ett kyrkligt, tredeladt ämbete: biskopen, presbytererna och diakonerna (biskopens hjälpare vid fattigvård o. d.). Ännu egde biskopen blott underordnad betydelse i jämförelse med de karismatiska gåfvornas bärare, apostlar, profeter och lärare; men genom kristendomens hårda kamp mot gnosticism och heresi, omkr. år 140—200, förändrades hans ställning helt och hållet. Såsom auktoritet för den hotade sanningen (sammansatt i "symbolum apostolicum") och för den äkta evangeliska traditionen (nya testamentet) blef episkopatet kyrkans fasta värn, och teorien om *successio ab apostolis* med åtföljande apostolisk myndighet trängde segrande igenom (främst genom Ireneus omkr. år 190). Nu först uppstodo ock de biskopslistor, som förde biskoparna på de viktigaste platserna (t. ex. Rom) tillbaka ända till apostlarna. Den katolska uppfattningen af episkopatet som ett väsensmoment i kyrkan fullbordades af biskop Cyprianus (omkr. 250): *ecclesia in episcopo est et habere non potest Deum patrem, qui ecclesiam non habet matrem*. Cyprianus genomdref ock i striden mot Novatianus (se d. o.), att biskopen ensam fick i sin hand binde- och lösenyckeln för alla synder. Därmed utplånades sista resten af de urkristna karismatiska personernas makt i kyrkan, och biskopen stod som hennes egentligaste centrum, som villkoret för hela hennes existens. (Om episkopatets uppkomst se främst Hatch-Harnack, "Die gesellschaftsverfassung der christlichen kirchen im altertum" (1883), J. Réville, "Les origines de l'épiscopat" (1894), och v. Dobschütz, "Probleme des apostolischen zeitalters" (1904). — Under hela den ofvan behandlade tiden utgjorde hvar församling ett själfständigt helt med sin biskop (utom i Egypten). Först med början af 300-talet utbildades verkliga biskopsstift (se d. o.) öfver hela kyrkan; i orienten tillkommo dessutom större sammanslutningar, ärkebiskopsstift och patriarkat (se d. o.). — Jfr A. Harnack, "Mission und ausbreitung des christentums" (1902).

Den gammalkatolska uppfattningen af biskopsämbetet har i den romersk-katolska kyrkan bibehållits och ytterligare utvecklats. Biskopen är apostlarnas efterträdare och har genom äkta succession medels handpåläggning samme helige ande, som utgöts öfver dem. Han innehar högsta platsen inom den vigda hierarkien, måste vara af äkta börd, vid sitt tillträde minst 30 år gammal samt utmärkt för lärdom och sedlighet. Han utöfvar inom sitt stift: a) *jura ordinis*, d. v. s. han har alla de rättigheter, som medfölja prästvigning, men hvilas utöfning han i regeln överlämnar åt det lägre prästerskapet, samt dessutom de rättigheter, som medfölja konsekration och sålunda uteslutande tillhöra honom: 1) ordination, 2) konfirmation, 3) tillagandet af smörjelsen (chrisma), 4) konsekration af res sacre (välsignandet af första stenen i en kyrkobyggnad och af den färdiga

kyrkan m. m.), vidare 5) invigning af abboter och abbedissor, samt 6) kongurs smörjande; b) *jura jurisdictionis*, d. v. s. hela regeringsmakten öfver stiftet och dess kyrkogods, disciplinärmyndigheten öfver clerici samt doms- och dispensationsrätt i kyrkliga mål; c) *jura status et dignitatis*, d. v. s. rätten att på grund af sin höga värdighet följa omedelbart efter den romerska kurians kardinaler och bära en däremot svarande titel: reverendissimus etc. — Rättigheterna motsvaras af bestämda plikter, framförallt självård, residens inom stiftet och resor på bestämda tider till Rom med rapport öfver stiftsförhållandena. Biskopen har vid sin sida åtskilliga medhjälpare: dekan, generalvikarie m. fl. och stundom koadjutor. Se härom vidare Friedberg, "Lehrbuch des kath. und evang. kirchenrechts" (4:e uppl. 1895).

Frågan om biskops tillsättning inom den romersk-katolska kyrkan har egt en stor historisk betydelse. Den gamla kyrkliga formen — val genom lekmän och präster i förening — blef i de genom folkvandringarna nybildade europeiska staterna undanträngd af en germansk rättsåskädning, enligt hvilken konungen egde att tillsätta äfven sitt rikets biskopar; särskildt blef så förhållandet i det franska riket och de därur framgångna konungadömena, trots kyrkans sega motstånd. Framför allt blef denna tillsättningsrätt viktig för de tyske kejsarna, då de, från Otto den store, börjat förse biskopssätena med stora världsliga län ("de andliga furstendömena"), hvilka förr utgjort kejsardömet egentliga maktkälla. Beträffande formen för furstarnas (kejsarens) utnämningsrätt bildade sig under 900-talet seden att medelst öfverlämnande af ring och staf insätta biskopen i hans världsliga förläningar ("investitur"); innan han erhållit denna, kunde han ej tillträda sitt ämbete. Men när den gamla kanoniska åskädningen med dess reaktion mot kyrkans germanisering växte sig stark på 1000-talet under stöd af de pseudo-isidoriska förläskningarna och den s. k. Cluny-reformen, blef ett af dess förnämsta mål att befria biskopssvalen från hvarje världsligt inflytande, i synnerhet som detta ofta missbrukades till verkligt säljande eller köpande af ämbeten ("simoni"). Den världsliga investituren proklamerades af Cluny-männen (kardinal Humbert) vara redan i och för sig ren simoni; och påfvedömet under Hildebrands ledning öppnade helt naturligt den sekellånga striden om världsherraväldet just på denna punkt angående biskops tillsättning. Konkordatet i Worms år 1122 löste frågan så, att biskoparna skulle väljas af domkapitlen, hvar på skulle följa både andlig och världslig investitur, så ordnade, att i Tyskland den världsliga gick före och alltså blef den bestämmande, i Italien och Lothringen däremot den andliga gick före. Ungefär samtidigt rycktes biskopssvalen i England och Frankrike till en del lös från furstarna och lades under domkapitlen. Innocentius III bekräftade på Lateransynoden 1215 ytterligare dessas valrätt. (Om investiturstriden se A. Hauck, "Kirchengeschichte Deutschlands", III o. IV, 1897, 1903, och för England H. O. Wakeman, "History of the church of England", 6:e uppl. 1899.) Men domkapitlen fingo snart själfva hårda strider att utkämpa för sin valrätt gentemot påfvarna, som framförallt af finansiella skäl sträfvade att tillvälla sig ensamma utnämningssrätten till flertalet biskopsdömen;

reservationer, expectanser etc. beröfvade och under 14:e årh. till stor del domkapitelsvalen deras betydelse. Äfven furstarna ingrepo alltjämt i valen, när deras intressen kräfde det; särskildt Frankrikes katolska kyrka kom att ställas i större beroende af konungen och få mera frihet från påfvens ingripande äfven beträffande biskopstillsättning (gallikanska kyrkofriheten intill Napoleons konkordat 1801). Tridentinska konsoliet häftrade åter kapitlens valrätt. Den i allmänhet, om och med åtskilliga variationer, ur dessa strider utbildade normativa formen för biskops tillsättning i katolska kyrkan är följande: fursten (konungen) presenterar en kandidat (*nominatio*), kapitlet välja (*electio*), påfvens pröfvar och stadfäster valet, hvarefter den valde af metropoliten eller annan påfvens fullmäktige inviges (*consecratio*) och aflägger trohetsed till landsherren och påfvén. (Se Friedbergs ofvannämnda "Lehrbuch", 1895.) I Tyskland, Österrike (med ett par undantag), Frankrike, Spanien, Portugal och Syd-Amerika är härvid regeringen den afgörande, i Italien, England och

arkimandrit och bekräftas af den patriark, under hvilken stiftet hör, hvarjämte i de flesta fall sultanens stadfästelse är nödig i de land, som ligga inom hans rike. — Inom ryska kyrkan skall, enligt lagen, kejsaren till biskop utnämna en af de två, som den heliga synoden föreslagit; men oftast pågår han själf utse en person, hvilken nämnda synod sedermera för formens skull väljer. (För det grekisk-katolska biskopsämbetet se Loofs, "Symbolik", I, 1902, och T. Xanthopoulos, "L'épiscopat de la grande église", i "Echos d'Orient" IV.)

Inom de protestantiska kyrkorna är biskopsämbetet antingen alldeles afskaffadt eller har det väsentligen förändrat ställning. I Tyskland afsåg reformationen icke ursprungligen afskaffandet af själva biskopsinstitutionen, utan blott af dess missbruk; från 1545 försvunno emellertid biskoparna allt mera, deras regeringsmakt öfverflyttades på landsfurstén (det s. k. *summ-episkopatet* är blott ett namn på furstens kyrkoregemente, se d. o.), deras domsrätt öfverflyttades på konsistorierna, och deras rent andliga rättigheter, ehuru i inskränkt mån, till superintendenterna. De flesta stift sekulariserades vid reformationen, men några bibehöllo sig tämligen länge: först genom westfaliska freden blef Magdeburgs stift ett världsligt furstendöme; Osnabrück och Lybeck fortforo ända till 1803 att hafva furstbiskopar, hvilka likväl icke förrättade en biskops prästerliga åligganden. Preussiska konungar hafva några gånger gifvit biskopstiteln som utmärkelse åt framstående andliga. I våra dagars protestantiska Tyskland bäres biskopsnamnet endast af en person (superintendenten öfver det forna hertigdömet Nassau, från 1818). — Inom engelska kyrkan bibehölls efter reformationens införande icke allenast biskopsnamnet, utan nästan hela den forna biskopliga myndigheten (däraf namnet *episkopal kyrkan*). Först i senare tid (1857) har biskopens domsrätt i äktenskaps- och testamentärsål inskränkts och öfverflyttats till statens domstolar; han utöfvar ännu en viss jurisdiktion öfver klerkerna och eger att förkasta en person, som föreslagits till prästerlig beställning inom hans stift. Förr hade alla biskoparna — med undantag af den yngste samt af biskopen öfver Sodor and Man — säte och stämma i öfverhuset och försteg framför alla baronerna (de till rangen lägste bland peererna); genom en lag af 1847 är nu antalet biskopar i öfverhuset fixeradt till ett bestämdt tal, och de inkallas vid ledighet efter utnämningssår. Ärkebiskopen af Canterbury, hela Englands primas, har rang näst efter prinsarna af blodet. Ärkebiskopen af York har förträdde framför hertigarna och rätt att kröna drottningen, liksom Canterbury kröner konungen. Biskopens titel är "right reverend father in God" (högvördig fader i Gud), och han skriver sig "by divine permission bishop" (biskop med Guds tillståndelse). Med undantag af biskoparna i de 6 yngsta stiftén, hvilka erhålla sin värdighet blott genom en enkel kunglig utnämning, väljes hvarje biskop formellt af dekan och kapitel; men i själva verket utnämnes han af konungen, hvilken i den skrifvelse, som gifver kapitlet tillåtelse att välja ("congé d'élire", uppgifver den person han vill hafva vald. Antalet af Englands biskopar var år 1904 trettiofem, fördelade med 25 på kyrkoprovinssen Canterbury och 10 på York. Äfven titulärbiskopar förekomma; dock får ej mer än

Biskop ordinerande en präst.
(Ur ett engelskt manuskript från senare delen af 1100-talet.)

Nord-Amerika påfvén. Detaljerna äro fixerade genom särskilda fördrag mellan påfvén och respektive stater. — Titulärbiskopar utnämner påfvén efter godfönnande. De bära namn efter ett stift i någon af "otrogna" (*infideles*) bebodda landsdel (*pars*) och kallas därför biskopar *in partibus infidelium* (det sista ordet utsatt eller underförstådt). Inom tre månader efter valets bekräftelse inviges den valde i sitt ämbete. Han aflägger därvid eder till suveränen och till påfvén, mottager insignierna och iklädes skrudén. Oftast få dessa biskopar aldrig se de platser, för hvilka de vigts, utan tjänstgöra som hjälpbiskopar i stora stift (*vigbiskopar*) och ha sin förnämsta betydelse som ultramontana hjälptrupper vid konsilier etc.

Inom den grekisk-katolska kyrkan hafva biskoparna aldrig vunnit en sådan makt och myndighet som inom den romersk-katolska. Valet varierar något i de 16 olika själfständiga kyrkoområden, hvori den orientaliska kyrkan nu (1904) är splittrad; merendels stannar det dock på någon

en sådan finnas inom hvarje stift. Konungen utnämner en af två kandidater, som vederbrände biskop eller ärkebiskop föreslagit. Äfven för dessa biskopar finnas i lag bestämda biskopsäten; de hafva biskops namn, heder och värdighet, men endast så stor makt och myndighet, som stiftsbiskopen åt dem öfverlåter. (För Englands kyrkliga statistik se "Year-Book of the church of England" 1897, för anglikanska kyrkans historia Wakemans ofvannämnda "History" etc.) — I Danmark af-sattes alla katolska biskopar 1536; deras kyrkogods indrogos till kronan och superintendenter förordnades i deras ställe. Biskopsnamnet upptogs likväl på nytt. Biskoparna utöfva ordination och visitation, äro regeringens kyrkliga rådgifvare och ha plats i det 1883 upprättade kyrkliga rådet samt ha disciplinär rätt öfver prästerna (böter). De tillsättas uteslutande af konungen. Stiftet äro till antalet 8: Själlands, Fyns, Lolland-Falsters, Aalborgs, Viborgs, Aarhus', Ribe och Reykjaviks, det sistnämnda omfattande Island. Till rangen främst är Själlands biskop, under hvilken lyder äfven prästerskapet på Färöarna, Grönland och de dansk-västindiska öarna. Se Matzen och Timm, "Haandbog i den danske kirkeret" (1891). — I Norge hafva förhållandena tagit enahanda utveckling som i Danmark. Dock medverka där församlingarna vid biskopval, så att alla prostar i riket, teol. fak:s medlemmar och prästerna i stiftet välja, hvarefter konungen utnämner. Biskopsstiftens antal är f. n. 6: Kristiania, Hamar, Kristiansands, Bergens, Trondhjems och Tromsö. — I Finland (om hvars äldre kyrkliga förhållanden se nedan) förtföro stiftet efter skilsmässan från Sverige (1809) att vara två, Åbo och Borgå, intill 1850, då ett tredje upprättades i Kuopio. 1897 inrättades ett fjärde biskopsstift, Nyslotts, i Finland. Redan 1817 hade Åbo stift förklarats för ärkestift och dess biskop för ånska prästerskaps öfverhufud.

I Sverige omtalas redan från Ansgars tid en biskop verksam, Gautbert, omkr. 832—845. Här betecknar benämningen biskop emellertid blott en äretitel, som gafs framstående missionärer, "missionsbiskopar"; dessa utgjorde icke något led i den organiserade katolska hierarkien och egde sålunda icke någon bestämd diocesis att förvalta. Detsamma gäller om "biskoparna" i Sverige under de närmast följande århundradena, Sigfrid, Turgot, de bägge Adalvard m. fl. Först under den period af allmän politisk upplösning (omkr. 1130—1160), som afslutade den 100-åriga striden mellan landskapsdömen och furstättar i Sverige, synes den katolska kyrkan här ha lyckats grunda ordnade biskopsstift i samband med klosterväsendets införande. Såsom det äldsta stiftet möter oss Skara, kort därefter Linköpings, Uppsala, Strängnäs' och Västerås' i nu nämnd ordning. Den katolska biskopsinstitutionen i Sverige fullbordades därmed, att Uppsala år 1164 blef ärkebiskopssäte och Sverige sålunda en egen kyrkoprovinc, om och primatet länge kom att stanna hos Lunds ärkebiskop. Något senare (första gången år 1183) omtalas Växjö stift, och 1229 nämnes Finland som eget biskopsdöme med hufvudsäte i Rääntämäki (1300 flyttadt till Åbo). Därmed var de svenska biskoparnas antal under medeltiden fullt. Ärkebiskops-sätet flyttades 1270 genom ett synodbeslut från gamla Uppsala till nuvarande Uppsala. Slutligen lyckades det svenska episkopatet under ärkebiskop

Olof Björnsons ledning omkr. 1320 frigöra sig från allt beroende af det lundensiska primatet. Därmed var den svenska katolska kyrkoprovincens yttre utgestaltning färdig. — Biskoparna hade härunder äfven inåt vunnit den borgerliga särställning, som utmärkte den medeltida hierarkien. Genom ett kungabref af 1200 befriades prästerna i Uppsala stift från skyldigheten att besöka tinget, och skulle de i stället svara "för biskopar och prelater". Härmed lade grunden till biskoparnas *andliga domsrätt*. Ekonomisk undantagsställning erhöles de genom Johan Sverkerssons och Erik Erikssons privilegier; och slutligen fullbordades det s. k. andliga frälset genom Magnus Ladulås' handfästning 1276 och konsiliet i Tälje 1277 (bekräftade genom privilegiebrevet 1281). Biskoparnas inkomster utgjordes därefter främst af sköten, uppburna för alla brott af klerker och kyrkohjon samt för andras brott, då de begåts på kyrkans mark, äfvensom af $\frac{1}{8}$ af sädes- och i vissa stift hufvudtionen. (Om de svenska biskoparnas äldre historia se Hildebrand, "Sveriges medeltid", 1903, uppsats af H. Lundström i Kyrkoh. årsskrift 1901 och K. G. Westman, "Svenska rådets historia till år 1300", 1904.)

Under den katolska kyrkans organisationstid i Sverige, som finner en naturlig afslutning vid 14:e århs början, hade ock biskoparna i alla stift lyckats kring sig färdigbilda domkapitlen (se d. o.). Därmed var förutsättningen gifven för den kanoniska rätts-åskådningens fulla tillämpning äfven på de svenska biskopspalen. Om förut enligt landskapslagarnas gamla germanska rättshäfd biskopen valts af "alla i landskapet boende" och insatts af konungen, så påbjöds nu en påfälg förordning af 1250, att biskoparna skulle väljas af domkapitlen, oberoende af allt lekmannainflytande; och småningom trängde denna grundsats igenom. Men äfven i Sverige fingo domkapitlen strider att utstå om sin valrätt gentemot påfälg eller kungligt ingripande; särskildt under förra hälften af 15:e årh. blef ärkebiskopspstolen i Uppsala upprepade gånger besatt genom Erik af Pommeren, hvarvid dock till sist Baselkonsiliet och det nationella upproret räddade kapitlets valrätt. Man känner äfven några fall, då biskop i Sverige tillsattes genom påfälg provision utan kapitelval; mest bekant är Jakob Arborensis i Linköping 1501, liksom det mest bekanta exemplet på svensk biskop, vald utan påfälg godkännande, torde vara Hemming Gad i Linköping 1506—1512. (Se vidare K. A. Fryxell, "Om svenska biskopval under medeltiden", 1900, samt uppsats af N. Edén i Kyrkoh. årsskrift 1901.)

Med reformationen föll det ena stycket efter det andra bort af den hierarkiska byggnaden. Genom de beslut, som fattades på Västerås riksdag 1527, kringskuros biskoparnas inkomster; deras slott indrogos till kronan, och deras domsrätt öfver klerker i brottmål upphäfdes. Deras själfägna rätt att utnämna sockenpräster inskränktes: konungen kunde nämligen ogilla deras utnämningar. Svenska kyrkan lösslets från Rom, hvarvid dock dess biskopar genom en intressant tillfällighet kommo att bibehålla "successio apostolica" i katolsk mening; detta är anledningen, hvarför anglikanska kyrkan erkänner en samt den svenska som jämställd och äkta (jfr H. Lundström, "Skisser och kritiker", 1903). De säregna revolutionärt nationella principer, ur hvilka den svenska reformationen växte fram, medförde

ock, att kyrkan i Sverige ej kom att så hemfalla under statsmakten som i Tyskland; om ett summ-episkopat för svenske konungen kan ej med rätt talas, åtminstone före 1686. Gustaf Vasas inrättningar 1539 med särskild kyrklig öfverstyrelse, som skulle undantränga den biskopliga makten, och med namnet biskops utbytande mot *ordinarie* beteckna blott en kort period af frammande karaktär; med Gustafs död inträdde åter de ursprungliga reformationsprinciperna. (Jfr H. Hjärne, "Reformationsriksdagen i Vesterås", 1894, N. Edén, "Den svenska centralregeringen", 1899, och K. Nordlund, "Den svenska biskops statsrättsliga principer", 1900.) — Enligt 1571 års kyrkkoordning skulle biskop väljas af några förordnade af klerikeriet äfvensom af "andra, som i saken något förtjänat äro". Detta innebar icke nödvändigheten af val genom stiftets präster, och den vanligaste formen blef småningom, att det vid riksdagen församlade prästerskapet (*consistorium regni*) förrättade valet, hvar efter regeringen utnämnde. Konung Sigismunds "försäkran om religionen" 1594 nådde aldrig öfver förslags karaktär. 1686 års kyrkolag gaf ännu ej fullt klara föreskrifter om biskopsval; kapitlet och klerikeriet" skulle föreslå jämlika personer, hvar efter konungen egde att utse en af de föreslagna "eller och någon annan"; vid ärkebiskopsval skulle "alla domkapitel i riket hafva sina röster". — Under hela denna tid var biskoparnas myndighet ganska omfattande: de egde att i förening med konsistoriet döma i äktenskapssaker, de utförde i kyrkliga mål såväl vidsträckt straffrätt öfver lekmännen och i disciplinära öfver prästerskapet samt tillsatte, trots den församlingarna förbehållna valrätten, i många delar sockenpräster. Genom 1686 års kyrkolag drogos ytterligare en mängd mål af världslig art, i synnerhet rörande äktenskap, undan biskoparnas domsrätt, och 1731 städfades dessas godtycklighet vid kyrkoherdars tillsättande, i det att de blott skulle få upprätta förslag, men församlingen själf välja. — Biskoparnas antal i Sverige ökades efter reformationen. Genom krigiska eröfringar tillkommo Visby superintendentur 1645 och Lunds stift 1658. Kalmar län jämte Öland blef 1603 superintendentur och 1678 biskopsdöme. Karlstad och Härnösand fingo superintendentur 1647; biskopsdömen blefvo de liksom Visby 1772. Göteborgs superintendentur från Gustaf Adolfs dagar förvandlades 1665 till biskopsdöme. Redan 1554 delades Åbo stift, och östra Finland fick egen biskop i Viborg, hvars säte 1726 flyttades till Borgå; dessa stift förklarades 1809. 1 jan. 1904 slutligen erhöill norra Norrland ett eget ur Härnösands utbrutet stift med biskopsäte i Luleå, dock enl. riksdags och kyrkomötes beslut med det villkor, att vid blifvande ledighet i Kalmar eller Växjö stift dessa sammanslås till ett stift med hufvudsäte i Växjö. — Biskopen är i våra dagar i allmänhet snarare att anse som ordförande i konsistoriet än som en själfbeslutande myndighet. Honom tillkommer att ordnara till predikömbetet, att hafva uppsikt öfver prästerna i afseende på lära och leverne, att årligen visitera "så många församlingar möjligt är", att öfvervaka det de öfliga ceremonierna tagas i akt, att hafva uppsikt öfver folkundervisningsskolorna. Hans gamla uppsiktsrätt öfver statens läroverk är inskränkt genom den 1904 inrättade läroverksstyrelsen. Han eger utse prostrar (sedan kontraktets präster inkommit med

förslag) och har rätt att konfirmera ungdom af främmande trosbekännelse (den engelska episkopalkyrkans). Är biskopssäte ledigt, underrättar kapitlet konungen därom, och denne gifver sedan befallning om val. I valet deltaga jämte domkapitlet de flesta af stiftets (kontraktswis sammankallade) präster, nämligen prostrar, kyrkoherdar, regementspastorer, en kaplan från hvar pastorat och vice pastorer, som förestå någon församling. De tre, som fått de flesta rösterna, uppföras af konsistoriet på förslag, och konungen utnämner en af de sålunda föreslagna. För ärkebiskopsval gäller särskild förordning. Biskopen inviges i sitt ämbete af ärkebiskopen eller af honom förordnad biskop, assisterad af präster i skrudar. Biskop kan afsättas för försumlighet i ämbetet, på grund af förargelseväckande leverne eller för utspridande af villoläror. Biskoparnas själskrifvenhet vid riksdagen upphäfdes genom representationsförändringen 1866, men de äro själskrifna ledamöter af kyrkomötet. — Utom stiftsbiskoparna, och i värdighet deras jämlika, finnes sedan 1783 en ordensbiskop, som utnämnes af konungen utan något förslag. Honom åligger att förrätta gudstjänst och predikan i Stockholms slotts kapell på särfamerordens stora högtidsdag och att hålla åminnelseföreläsning öfver de riddare, som begravas i Riddarholmskyrkan. Till ordensbiskop utsågs vanligen någon af stiftsbiskoparna; ett undantag var den senaste, lektor Grafrön, öfver hvars död detta ämbete ej tillsatts. Se Cornelius, "Svenska kyrkans historia efter reformationen" (1886), och Rosenberg, "Handbok i Sveriges kyrkorätt" (1889). Hj. H-t.

Biskops-Arnö. Se Arnö 2.

Biskopsdöme, sällan förekommande benämning på biskopsstift (se d. o.).

Biskopsskrönika. Se Krönika.

Biskopsskulla, socken i Uppsala län, Lagunda härad. 2,342 har. 625 inv. (1903). B. bildar med Frölunda ett regalt pastorat i Uppsala stift, Lagunda kontrakt.

Biskopslöneregleringsfonden, förr., en kapitalfond afsedd till biskoparnas aflönning. 1859—60 års riksdag beslöt för sin del reglering af biskopslönerna, och regleringsfonden förekom första gången i statsräkenskaperna 1869. Dess tillgångar, som vid 1903 års ingång vuxit till 614,160 kr., förvaltas jämlikt k. br. 29 sept. 1876 af statskontoret. Kbg.

Biskopsmossa. Se Biskopsskrud.

Biskopsmösse-valvet (lat. *valvula mitralis*), anat., en klaff i hjärtat. Se Hjärtat.

Biskopsskrud (lat. *pontificalia*) bäres endast vid kyrkliga fester och andra högtidliga tillfällen. Till den fullständiga *katolska* biskopsskruden höra: mössa, staf, guldring, guld kors, dalmatika, tunika, rochetus, pallium samt handskar och skor (sandaler) af särskildt slag. Mössan (*mitra* l. *infula*), som symboliserar biskopens öfversteprästerliga värdighet, består af två platta, höga, upptill i en spets slutande delar af något styft ämne, t. ex. papp, öfverdraget med rikt stickadt identyt, hvilket ofta är besatt med guld och ädla stenar, hvarjämte framsidan och de tvenne bakifrån nedhängande banden äro korsprydda. Stafven eller kräklän (*baculus pastoralis*, sinnebilden af biskopens herdekall och ämbetsmyndighet), hvilken likaledes är rikt prydd och består af något dyrbart ämne, var i början rak, men fick sedermera öfvertill

en krökt form (därför krumstaf); den bäres efter biskopen, som endast vid utdelandet af välsignelsen håller densamma i handen. Guldringen (*annulus cum gemma*), symbolen af innehafvarens "äktenskap"

Engelsk ärkebiskop från tiden omkr. 1400.

Svensk biskop från slutet af 1400-talet.

med eller trohet mot kyrkan, bäres på högra pek-fingret. Guldkorset (*pectorale*) hänger på bröstet såsom tecken på bekännelse af den kristna tron. Dalmatikan, det understa plagget, förfärdigades ursprungligen af linne, men tillverkas nu af tjockt siden. Tunikan, som är af siden, sättes utanpå

Linköpings biskopsmitra, nu i statens historiska museum.

Del af en krumstaf, i Köln.

dalmatikan och är tätt tillslutande. Rochetus är af spetsprydt linne med snäva ärmor. Pallium, som bäres endast af ärkebiskopar, är ett omkring skul-

drorna gående, ungefär tre tum bredt korsprydt band af hvitt ylle, från hvilket nedfalla två band, det ena öfver bröstet, det andra öfver ryggen. Nunnorna i S:t Agnes' kloster i Rom tillverka sådana af ullén från för detta ändamål särskildt invigda lamm. Hvarje nytt pallium skall under natten till Peters- och Paulsfesten ligga på altaret öfver nämnda apostlars graf i Peterskyrkan. Pallium får icke öfvergå från en ärkebiskop till en annan, utan begrafves med den, som mottagit det af påven. — De svenske biskoparnas ornat består af mässkjorta, korkåpa, mössa, guldkors och kräkla. Kräklan bäres icke såsom hos katolikerna, efter biskopen, utan af honom själf. Korset bäres äfven

En mässshake från Uppsala domkyrka.

utanpå den vanliga svarta prästräkten; ärkebiskopens kors skiljer sig från de andre biskoparnas genom en gloria eller strålar. Till ordensbiskopens skrud höra: kåpa af drap d'argent, kantad med svart sammet, mössa af samma tyg och med lika broderi, mässkjorta af hvitt lärft, serafimerordens band och tecken kring halsen och samma ordens i silver broderade stjärna på bröstet. (J. Hdr.)

Biskopsstift, det område, öfver hvilket en biskop eger utöfva sin myndighet. Stiftens ursprung sammanhänger med biskopsämbetets utveckling till att blifva det ledande i kristna kyrkan (2:a årh.). Under 3:e årh. utgjorde ännu i allmänhet hvarje kristen församling ett biskopligt område (med undantag af Egypten). Efter denna tid började landtbiskoparna underordnas biskopen i närmaste stad och försvinna efter hand, ersatta af presbyterer (kyrkoherdar). Så uppstod det gamla biskopsstiftet, diecen (namnet mest brukligt i västerlandet), som mestadels ännu består. I Gallien sammanföll biskopsstiftet med municipalstadens område, hvilket sedan, i frankiska tiden, motsvarades af grefvens ämbetsområde. I missions-länderna (England, Tyskland, Skandinavien m. fl.)

blefvo biskopsstiften i allmänhet större och formades efter mera tillfälliga och växlande förhållanden. I Sverige utbildades de äldsta från de viktigaste centra för missionsarbetet under en tid af allmän politisk anarki och kommo sålunda ej att sammanfalla med de politiska sårbildningarna. Ej heller de förändringar och nya stiftsbildningar, som efter reformationen egde rum, förmådde helt anpassa stiften till de gamla landskapen. I katolska länder blef påven den bestämmande vid nybildning eller förändring af stift, dock så, att äfven statens medverkan fordras (*causæ mixtæ*). Reformationen har mångenstädes upplöst biskopsstiften samt öfverallt eljest minskat deras kyrkliga och sociala betydelse. Jfr Biskop.

Hj. H.-t.

Biskopstorp. Se Bistrup.

Biskopsvisitation. Se Visitation.

Biskra (Biscara, Biskara), stad i algeriska dep. Constantine, på en oas i Sahara, 111 m. ö. h. 7,554 inv. (1901), däraf 707 fransmän, 102 judar och 6,745 berber, araber och negrer i sju byar (*ksurs*). Det är byggt i terrasser kring det af fransmännen 1849 uppförda fortet S:t Germain. Oasen vattnas på vintern genom Vadi B., på sommaren genom källor och artesiska brunnar och har 50,000 dadelpalmer och 5,000 oljeträd. Till följd af sitt läge vid ökens kant användes B. som vinterkurort. 7 km. från staden finnas svaifelkällor af 47° C. B. står nu i järnvägsförbindelse med Constantine. Det kallades af romarna *Zaba*, var under den kristna tiden säte för en biskop och blef på modernas tid en betydande stad, som dock 1663 genom pesten förlorade 71,000 invånare. J. F. N.

Biskraböld, en under olika namn (fr. *bouton d'Alep* l. *bouton d'Orient*, ty. *orientbeule*, lat. *furunculus orientalis*, eng. *Aleppo boil*, *Delhi boil* l. *Natal sore* o. s. v.) beskrifven (första gången af Volney 1787) form af kroniska, inokulabla och autoinokulabla hudulerationer, som är endemisk i vissa tropiska trakter samt i länderna söder och öster om Medelhafvet. Sjukdomen börjar med en röd, moskitobettliknande knotta, som efter några veckor eller månader öfvergår i ett litet, tämligen djupt, rökantadt, skorptäckt sår. I dettas omgivning uppstå oftast nya dylika, hvarigenom bildas mycket karakteristiska sårgrupper. Sjukdomen uppträder mest å blottade delar, ansiktet och händerna, angriper både infödda och hvita och kan uppstå flera gånger hos samma person. Dess mikrob är ej med säkerhet känd. Sjukdomen har spontan benägenhet till läkning, hvilken befordras genom allmän renlighet och sårens förbindning med antiseptiska vätskor eller salfvor. M. M.

Biskui l. Biskvi. Se Biskvi.

Biskupitz, kommun i preussiska regeringsomr. Oppeln, Schlesien, s. v. om staden Beuthen, med 9,396 inv. (1900). Stenkolbrytning. Dit hör det stora järnverket Borsigwerk, vid järnvägslinjerna Gleiwitz—Schwientchowitz och B.—Oppeln af preussiska statsbanan, med omkr. 4,000 inv.

Biskupstungur [biskupstungör], trakten mellan floderna Brúará, Tungufliót och Hvítá på Island. Den är lågländ, något sumpig och rik på goda betesmarker. I B. ligger det forna biskopsätet Skálholt, under hvilket alla traktens bönder i forna dagar lydde. I norra delen ligger den fruktbara Haukadal, där Are frode föddes och där Geysir med omgivande heta källor befinna sig. R. N.-g.

Biskvi (fr. *biscuit*, af lat. *bis coctum*, två gånger upphettad). 1. Bakverk af mjöl eller stärkelse, vatten eller mjölk och socker med eller utan ägg och kryddor; en sorts skeppsbröd. — 2. Oglaseradt porslin, som i synnerhet användes till figurer.

Biskötarföreningar. Se Biskötsel.

Biskötsel (se Bi) idkas i alla Sveriges landskap söder om Dalälven, men torde knappast kunna med framgång bedrivas nordligare, ehuru en prost vid namn Tideman 1749 lät föra bikupor 60 mil på slädföre ända upp till Rödön i Jämtland, där bien triftes väl i flera år och lämnade både svärmar och honing. Ännu under de senare åren hafva bin funnits i trakten af Sundsvall, ja vida längre upp, och de hafva, där värden varit omsorgsfull (det vill där till i dubbelt mått), gått väl till.

Det tyckes, som om biskötseln varit folknäring i äldre tider vida mer än nu. Honing var också då mera behöflig, nämligen dels till beredning af det fordom så allmänt begagnade mjödet, dels vid matlagning, före sockrets allmänna spridning. Vaxet hade stor åtgång vid det katolska Sveriges högtidliga gudstjänster. Adam från Bremen, som i 11:e årh. besökte vårt land, omtalar, att det var rikt på honing (*ager melle opimus*), och i landskapslagarna var denna näring hägnad med särdeles stor omsorg. Konung Valdemars jordebok (från 13:e årh.) nämner honing som en räntepersedel i Skåne och Halland, och honingsrätten stod ända till 1869 kvar i Älfsborgs och Kalmar län. Något bestämt om biskötsels omfång i äldre tider torde dock ej vara känt. Man vet likväl, att 1¼ tunna skattehoning 1539 ingick till fogden på Kalmar slott, och sedan Gustaf I, som "sport, att der skulle vara flux med honing nere i Småland", genom bref af år 1543 tillätit allmogen att betala sina räntor med honing, utgjorde behållningen af skattehoning på nyssnämnda slott 1560 ej mindre än 59 tunnor, och 1561 inföto ytterligare 56 tunnor; 10 år tidigare utskeddades från Kalmar 658 kg. (3 skepp. 12½ lisp.) vax. I Småland var således biskötseln vid denna tid icke obetydlig. Äfven Skåne och Värmland berömmas för god honingstillgång. Om dess tillstånd i andra landskap torde föga vara offentliggjordt. Antagligt är, att biskötseln, såsom mindre lönande, småningom aftog under 17:e årh., när mjödet undanträngdes af andra drycker och sockret infördes i större mängd. Också klaga senare författare öfver biskötsels förfall, och Mårten Triewald omtalar i sin bibok såsom betänkligt, att 1726 ej mindre än 15,134 kg. (35,610 skålp.) vax infördes. Också flödade det i 18:e årh. i tidningar och böcker af goda råd och varma uppmaningar till idkande af biskötsel. Själva Vetenskapsakademien utfäste 1766 ett pris af 10 dukater för flit i nämnda yrke, fördubblade detta pris 1768 och utlofvade något senare 20 premier för samma sak. Patriotiska sällskapet erbjöd sig att betala 50 dukater till den, som kunde visa, att han vårdade 50 bikupor på samma ställe. Den bekante Johan Fischeerström mente tro på, att man borde bestämma, att en del af grundskatterna skulle utgå i honing och vax och att, om detta ej hjälpte, folket skulle vid ansvar åläggas att hålla bin, samt föreslog inrättande af "biläger", d. v. s. mönsterskolor för biskötsel. Allt detta synes dock hafva föga uträttat. Några stora biskötare uppstodo dock under denna

tid. Samuel Linnæus, pastor i Stenbrohult i Småland och broder till Karl v. Linné, skördade ett år vid midten af 1700-talet 705 kg. (1,660 skålp.) honing och 42,5 kg. (100 skålp.) vax, och en stadskommister Wieselgren i Växjö egde 1777 ej mindre än 464 kupor, ur hvilka han skattade 20,54 hl. (785 knr) honing och 148,5 kg. (350 skålp.) vax.

Direkta statistiska uppgifter om biskötselns nuvarande ställning finnas väl, men de äro högst bristfälliga. Af de officiella berättelserna om Sveriges in- och utrikes handel kan man dock se, att honingsproduktionen ungefär motsvarar landets behof och att utförseln af vax under de senare åren öfverstigit införseln med i medeltal omkr. 6,400 kg. Med stöd af denna siffra har man trots sig ega skäl att antaga som sannolikt, att Sverige vid svärnings-tidens slut hvarje år eger 80 till 100 tusen bikupor, men antagligen finnas vida flera.

Till biboningar använde man i äldre tider ihåliga trästockar, antingen afsågade i skogen, med bien i, eller särskildt tillverkade och försedda med bottnar i ändarna. De användes dels liggande, dels stående och voro stundom mycket klumpiga. Ännu för få år sedan funnos sådana i Sverige och äfven i Tyskland. Det tyckes, som om vår äldste författare i biskötseln, Isacus Erics, pastor på Vikbolandet under trettiåriga kriget, icke känt andra biboningar.

Hundra år senare (1728) förordar Mårten Triewald fyrkantiga delbara kupor af lindeträ, alldeles lika med den kupa, som Christie 100 år senare uppfann i Tyskland. Halmkupor omtalas först 1753 af Nils Koch, men han säger icke uttryckligen, att han var uppfinnare af desamma. Han påfann emellertid att göra halmkuporna fyrkantiga och delbara. Kochs kupa var således lika med de nyaste bömska halmkuporna.

De nu vanliga klockformiga kuporna förordades, vid ungefär samma tid, af Sam. Linnæus, "den småländske bikungen"; hans kupa gjordes dock af halmkransar, som sattes ofvanpå hvarandra, och var således delbar.

I England och i synnerhet i Tyskland samt Amerika har man gjort försök med många olika slags biboningar af bräder, af tunna dubbla bräddvägar (under vintern fylles mellanrummet med hackelse e. d.), rörliga ramar för kakbyggnaden, lägre sådana för honingsrum eller och skattellådor, som placeras ofvantill i boningen. I allmänhet har hvart samhälle numera sitt eget hus.

Till ökande af bisamhällets antal följer man dels svärningsmetoden (som är den naturligaste), dels aflägningsmetoden. Svärning består däri, att en samling bin, ånda till 20,000, någon dag från slutet af maj till midten af juli flyga ut ur kupan för att bilda en koloni. De största sig därvid ut genom flustret med en våldsamt, som vore de utblåsta af en orkan, flyga sedan under högljudt surrande några minuter häftigt fram och åter i luften och sätta sig därefter i en tät klunga på någon plats i närheten, där de, om visen är med, hålla sig stilla en god stund. Denna stund måste biskötaren vara tillstädes och i verksamhet. Först bör han med rent vatten bestänka svärmen, som därvid sammandrager sig till en mycket tät drufva. Sitter den på en mindre kvist; afklippes denna varsamt och inlägges, med bien på, i en

tom kupa. Sitta bien så, att detta ej kan ske, inöas de med en slef i kupan. Sitta de högt eller så illa, att kupan svårigen kan ställas bredvid, inöas de i en s. k. svärmlåda af tunt trä. När svärmen samlat sig där — hvilket sker raskt, om man vid de första sleigrepnen lyckats införa visen —, utbreder man på marken bredvid kupan en tunn näsduk, helst af siden, öfver hvilken svärmen med en hastig knyck, utstöttes ur svärmlådan, hvar efter dukens fyra hörn skyndsamt hopsamlas och hela knytet instoppas i kupan. Därmed är stockningen verkställd, och därefter inreda, "befolka" och proviantera bien sin boning utan skötarens hjälp. Är den nya kupan försedd med tomma vaxkakor, går samhällets utveckling så mycket fortare. Detta är nödvändigt i alla samboningar.

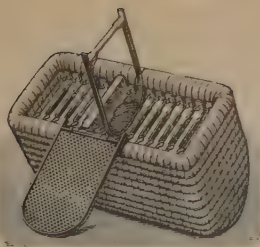
Bien svärma dock ej alltid, när kuporna synas bistarka. För att öka sina bisamhällets antal använder man därför afläggning. Denna metod lär hafva varit känd redan af de gamle egyptierna och länge af flera andra folk omkring Medelhavet. I Tyskland omtalas den i början af 1700-talet, och vid samma tid tyckes Sam. Linnæus hafva förstått att fånga öfverflödiga visar och genom dem göra artificiella svärmar. Af de anspråklösa underättelser, som han lämnat därom, kan man ej utforska huruvida han påfunnit detta själf eller lärt det af andra. Det sista synes ej sannolikt, emedan hans bibok röjer föga spår af någon författarens beaktenskap med främmande bilitteratur. Vare därmed huru som helst, så har metoden i ett par hundra år varit använd, men ej godkänd i Tyskland, samt först i senare tid genom Dzierzon och Berlepsch blifvit erkänd såsom god. Med säker framgång kan den begagnas, endast om man har biboningar med ramar. Metoden består däri, att man ur en bistark kupa uttager och i en tom insätter några vaxkakor, som innehålla ägg eller högst tre dagar gamla larver, och därvid låter de bin, som sitta på kakorna, följa med, om de vilja. De unga bien, som ännu ej varit ute på flykt, stanna kvar i den nya kupan; de äldre bien flyga vanligen åter till den gamla, och man får därigenom tvenne samhället, af hvilka det ena redan har en vise och det andra snart bereder sig en sådan af det föga utvecklade ynglet. Detta är det enklaste sättet. Enligt andra fångar man visar, samlar bin från flera kupor och bildar därpå ett nytt samhälle o. s. v.

Vid såväl stockning som allt annat arbete med bien fordras ett orubbligt lugn samt saker och lätt hand. Sting uteblifva sällan alldeles, men deras antal minskas betydligt, i samma mån som lugnet och säkerheten utvecklas hos bimannen.

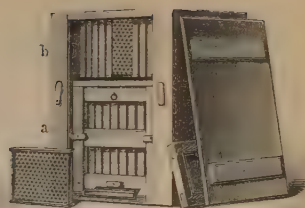
Vanligen har man hos oss kuporna stående i det fria. Somliga hafva dock fasta hus eller paviljonger; några inflytta kuporna mot vintern inom hus eller i källare, och andra t. o. m. nedgräva dem i jorden. På somliga ställen, där bibetet icke är jämnt, idkar man s. k. "vandrigsbiskötsel". Så t. ex. i Egypten sätter man kuporna på en båt, hvilken småningom flyttas från plats till plats på Nilen, hvarvid bien uppsöka blommorna på stranden och återvända med sina bördor till kuporna. På stora hedar köras kuporna ut på ljungfälten, där bien på sensommaren finna riklig näring. I bergstrakter föras de uppåt bergen, när betet aftager i dalarna. Vandrigsbiskötsel praktiseras tyvärr icke i. n. i vårt land.

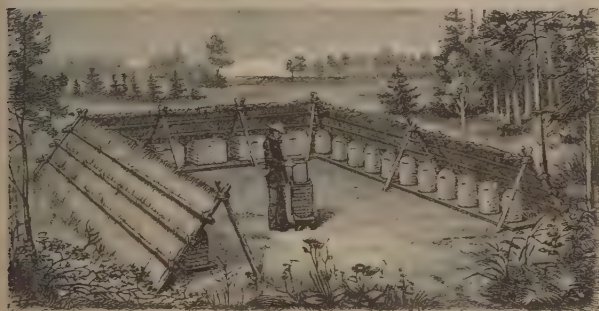
Honungskastare.

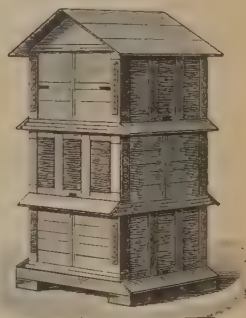
Gravenhorns bagramkupa.

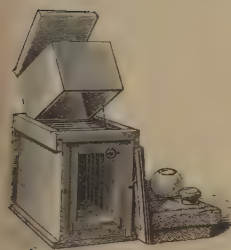
Albertis bladkupa.

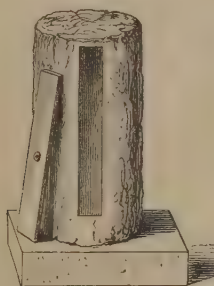
Bigård i norra Tysklands beehive yard.

Stapel af Dzierzons tvillingkupa.

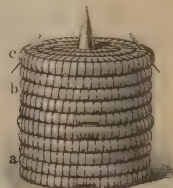
Gerstungs enkelkupa.

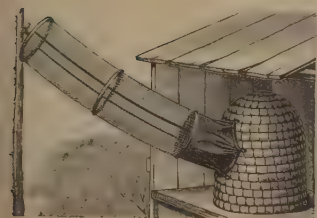
Stående bistock; numera alldeles ur bruk.

Vanlig halmkupa.

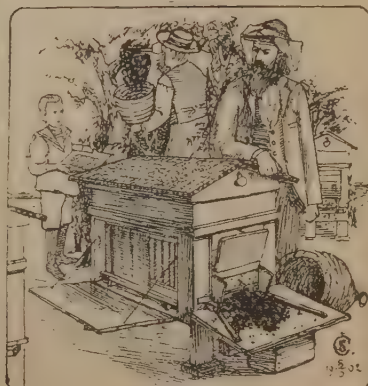
Kanitz' kupa eller delbar halmkupa.

Svärmfångare till halmkupa.

Halmkupa med skattelåda.

Från en modern svensk bigård. Svärmar stockas.

Bisköttseln fordrar därjämte, utom en noggrann kännedom om biens natur och hushållning, en flitig uppmärksamhet på alla tillfälligheter, som kunna vara menliga för dem, och bekantskap med de åtgärder, som erfarenheten lärt vara gagnande vid olycksfall.

Frukterna af biens arbete gör man sig till godo dels genom slaktning, dels genom skattning. Vid slaktning dödar man alla bien med svafvelrök och tillägnar sig därefter hela deras förråd (hvarvid man handlar föga klokare än en landbrukare, som slaktar sin ko för att komma åt mjölken!); vid skattning borttager man endast en del af de fyllda vaxkakorna, då inga bin behöfva dödas, och lämnar kvar så mycket, som är nödvändigt för biens underhåll. Nyssnämnda slakt-framtingas af svårigheten att få fatt det söta innehållet i en sådan biboning. Numera är den saken afhjälpt, därigenom att man sätter en liten låda, hvaruti bien samla sitt öfverflöd, ofvanpå kupan. På senare tiden har man allmänt inrättat biboningarna sålunda, att bien lagra sin honing i särskildt "honingsrum" eller hellre lös "skattellåda", hvilken placerats öfverst i bostaden. På allra sista tiden har man försett dem med låga, breda ramar, så att bien måste bygga mycket tjocka kakor, hvarigenom arbete sparas, men behållningen ökas. Därvid böra kakorna tömmas genom centrifugalmaskin (honingskastare), hvarefter de tömda kakorna åter insätts i kupan. Gammaldags kokad honing värderas nu icke. Den bästa må vara klar, ljus, kanderad under vintern.

En ny metod i bisköttsel upptäcks 1890 af d:r G. Wells, Aylesford, England. Den består däri att man delar en kupa i midten medelst en tunn, af små bitåta hål perforerad träskifva och insätter ett bisamhälle med sin drottning på hvar sin sida af denna skiljevägg. Genom de små hålen i skiljeväggen få båda samhälleerna samma lukt, hvarigenom arbets-bien, sedan ett drottningsspärrgaller lagts öfver båda samhälleernas yngelrum, fredligt arbeta och samla honing i det gemensamma öfver yngelrummen liggande honingsrummet. Genom detta förfarande erhålles en mycket rik honingsskörd. Så berättar Wells, att han från elfva bikupor under 1891 hade en bruttoinkomst af 1,135 kronor och en nettovinst af 982, so kr.

Bien hafva hittills "odlats rationellt", som det heter, men utan att man det minsta bekymrat sig om deras egen mening om behandlingen, d. v. s. utan närmare hänsyn till deras vanor och behov. Följderna spåras icke blott i misslyckade försök, utan jämväl däruti — att bisamhälleerna försvinna på ett oroväckande sätt. För att råda bot på detta missförhållande startade redaktionen af "Bivänner" efter mångåriga observationer och försök i början af 1900-talet sin "naturenligt rationella" boddling, hvars art tillräckligt tydligt framgår af benämningen.

Äfven bien hafva sina sjukdomar. Särskildt må här påpekas den smittsamma bipesten, som, äfven om den angriper fullt utbildade bin, likväl dödar endast larverna och därför äfven kallas yngelröta. Sjukdomens grundorsak, en bakterie (*Bacillus aloe*), upptäcktes 1884 af den engelske biforskaren professor Frank Cheshire. Tecken till sjukdomen äro att larverna ändra lög samt att de blifva bruna eller svarta, medan hos de föruppade larverna cell-locken äro insjunkna och i midten ge-

nomborrade af ett fint håll samt innehålla en seg, slemmig vätska, luktande såsom ruttet lim. Enligt de amerikanske bikkännarna W. R. Howards och Mc Eveys kurmetod bör det af sjukdomen angripna bisamhället betraktas såsom en svärm och bien från de gamla kakorna afborstas i en ny kupa, hvarefter det gamla kakbygget nedsmältes och den gamla kupan desinficieras. De flesta andra sjukdomar, hvaraf bien lida, komma i allmänhet som följd af oförständig behandling på olämplig tid. Om hösten bör man aldrig försumma att gifva bien erforderliga, goda vinterförråd, men därefter kan man lämna dem i ostörd ro under vintermånaderna, då för öfrigt all "sköttsel" bör inskränka sig till att skydda för solstrålar och andra fiender. I syfte "att sprida kunskap om och färdighet i bästa sättet att sköta bin och fördelaktigaste sättet att tillgodogöra därigenom vunna produkter" hafva på flera ställen under senaste tid i vårt land uppstått biskötar-föreningar. Sådana föreningar bildades under 1880-talet i Östergötlands, Jönköpings, Hallands, Göteborgs och Bohus samt Gäfveborgs län, 1891 i Västmanlands och 1894 i Skaraborgs län etc. Föreningarna åtnjuta årligt understöd (100—500 kr.) af länens hushållningssällskap. 1894 bildades "Sveriges allmänna biodlareförening", i hvilken de mindre föreningarna ingingo.

Den svenska bilitteraturen har ej varit särdeles rik. Utom af I. Erici i 17:e årh. ega vi från 18:e årh. arbeten af Triewald, Lundgreen, Koch, Sam. Linnæus, Fischerström m. fl. De båda sistnämnde voro för sin tid utmärkte författare, den förre genom rikedom af egna grundliga iakttagelser, den senare genom sin noggranna kännedom om samtidens vetande i ämnet. Mot slutet af 19:e årh. började man genom öfersättningar göra den svenska allmänheten bekant med de nyaste upptäckterna och uppfinnningarna. Bland svenska originalarbeten från senare tid märkas främst O. E. L. Dahms "Biet, dess natur och vård" (1878) och O. M. Reuters "De lägre djurens själsli" (n:o 34—36 af "Ur vår tids forskning", 1886—88), vidare Ljungströms och Leverins biböcker samt Sv. Clementz' samlingsverk "En bok om bien" m. fl. Samtidigt har den skandinaviska bilitteraturen vunnit en afsevärd tillväxt genom månatligen utkommande titidningar, nämligen i Sverige "Svensk titidning" (sedan 1880, under redaktion af H. Stålhammar och senare I. Wieslander), "Bigården" (1888—98, under redaktion af J. Michal), "Bivänner" (sedan 1901, under redaktion af Sv. Clementz i Lund) och "Titidning" (af N. Nilsson, Gäseback); i Norge "Tidsskrift för bisköttsel" (sedan 1884; redaktör H. Hovind) och "Tidende for fjærkræ og biavl samt havebrug" (sedan 1889; utg. af Bratsbergs amts forening til fræmme af bæringer under landbruget); och i Danmark "Den danske titidende" (sedan 1866; redaktör H. Erslev, senare N. S. Kristensen), hvilken utkommer med 18 nummer årligen, och "Bien" (sedan 1885; redaktör A. C. Andersen). Bland utländsk bilitteratur må nämnas Berlepschs "Die biene und ihre zucht" (3:e uppl. 1873) och "Die biene nach ihrem jetzigen nationellen standpunkt" (4:e uppl. 1899). — En poetisk, men på naturstudier grundad skildring af biens lif och bisamhället har lämnats af M. Maeterlinck, i "La vie des abeilles" (1901; "Bikupan", 1902). O. E. L. D. (Sv. C.)

Bislag, förstukvist, utbyggnad framför ingångsdörren till ett hus.

Bismarck. Se Bismarck-Schönhausen.

Bismarck-arkipelagen, förr kallad Nya Britannien, är en till Melanesien hörande grupp af öar, n. ö. om Nya Guinea, mellan 0° 40' och 6° 30' s. br. samt 142° och 155° ö. lgd. Hela arealen utgör 47,100 kvkm. Gruppen omfattar öarna Nya Pommern (förr Nya Britannien) eller Birara (24,900 kvkm.), genom det 90 km. breda Dampiersundet skildt från Nya Guinea, Nya Mecklenburg (förr Nya Irland) eller Tombara (12,950 kvkm.), skildt från den förra ön genom S:t Georgskanalen, Nya Hannover (1,476 kvkm.), Admiralitets- (förr Taui-öarna (2,276 kvkm.), af hvilka Manus (Taui) är hufvudön, Hiberniska öarna (eng. *Hibernian range*), n. om Nya Mecklenburg, bland hvilka den största är S:t Matthias (660 kvkm.), Franska öarna (820 kvkm.), n. om Birara, Nya Lauenburg (58 kvkm.), en liten ögrupp i S:t Georgskanalen, samt dessutom flera små, mest korallöar. Nästan alla äro långa och smala samt ganska höga, på Nya Mecklenburg nå bergen ända till 2,000 m. Öarna bestå af äldre sedimentära berg samt äldre och yngre eruptiva berg; på Nya Pommern förekomma ännu verkamma vulkaner; korallkalk finnes utefter kusterna. Klimatet är ett fuktigt, tropiskt hafsklimat. Temperaturen är tämligen lika året om, 25—26°. Nederbörden uppgår i nordöstra delen af Nya Pommern till 1,795 mm. pr år och sannolikt till mer på andra ställen. Den regnrikaste månaden är december, de torraste maj—oktober. — Floran liknar mycket Nya Guineas. En tät skog täcker största delen af landet; där den saknas, förekomma savanner med along-alang-gräs, buskar och trädgrupper. Öarna producera mycket kopra, och försök att odla kaffe, bomull och cinchona hafva lyckats väl. — Infödningarna tillhöra den papuanska (melanesiska) rasen. De äro långa, med långa extremiteter, och hafva groft skurna ansikten och klumpiga näsor samt äro betydligt ljusare än sina släktingar på Nya Guinea. Kläder använda de ej, däremot hafva de stor lust att pryda sig, särskildt att måla sig. Den främmande befolkningen var 332 personer år 1900, däraf 96 tyskar. Af dem bodde 259 (79 tyskar) på Nya Pommern. Den viktigaste förvärfskällan är handel med kopra, bomull, trepang, musslor och pärlemor. Importen steg 1900—01 till 1,35 mill. mk, exporten till nära 800,000 mk. Regelmässig ångbåtsförbindelse finnes med Sidney, Hong-kong och Singapore. Engelsk-evangelisk mission driver framgångsrik verksamhet på alla de stora öarna, där äfven katolska missionärer arbeta. — Ögruppen var kanske sedd af spanjorer på 1500-talet, men som dess egentlige upptäckare räknas Le Maire och Schouten (1616). Den besöktes sedan af Tasman 1643. Dampier för 1700 genom Dampiersundet, och Carteret seglade 1767 genom S:t Georgskanalen. Därmed voro hufvudkonturerna af de större öarna fastställda. — Tyska affärsföretag hade börjats på dessa öar på 1870-talet, och stora sträckor land köptes från infödningarna af tyska handelskompanier och köpmän. 1878 tog Tyska riket några hamnar och 1884 hela ögruppen i besittning, hvar-efter styrelserättigheterna 1885 öfverlämnades till Nya Guinea-kompaniet. 1899 öfvergick dock regeringsmakten åter till Tyska riket, och då blefvo öarna förenade med Kejsar Wilhelms land, Karoli-

nerna och Marianerna under en guvernör, som har sitt säte i Herberthöhe på Nya Pommern. — Efter öarnas ockuperande af Tyskland blefvo namnen Bismarck-arkipelagen, Nya Pommern och Nya Mecklenburg satta i stället för de äldre Nya Britannien och Nya Irland. Namnförvirring har på senare tider ökat därigenom att de inhemska namnen Birara och Tombara (i Kirviri) alltmör börjat användas. Litt.: H. Blum, "Neue Guinea und der Bismarck-archipel" (1900), J. Pfeil, "Studien und beobachtungten aus der Südsee" (1899), G. Thilenius, "Ethnographische ergebnisse aus Melanesien" (1903), och G. Wegener, "Deutschland im Stillen ocean" (s. å.). J. F. N.

Bismarck-bergen, i Kejsar Wilhelms land, Nya Guinea, synas höra till den centrala kedjan på ön. De äro i regeln fullständigt insvepta i moln och endast på klara morgnar synliga från Astrolabeviken. Frya af de största, sannolikt snöbetäckta, topparna hafva af Hugo Zoller ("Deutsch Neuguinea", 1891) fått namnen Herberts-, Wilhelms-, Otto- och Marie-berget. Enligt Lauterbach nå bergen en höjd af 4,300 m., Ottoberget sannolikt af mer.

Bismarck-Schönhausen. 1. Otto Eduard Leopold, furst von B., tysk statsman, det moderna tyska rikets skapare, f. 1 april 1815 å godset Schönhausen i Altmark (kretsen Jerichow), tredje son till ryttmästaren Ferdinand von B. och hans maka Luise Wilhelmine Mecklen. Hans uppväxtår förlöfades å familjegods i Hinter-Pommern, dels under skolarbete i Berlin. 1832 inskrefs B. vid universitetet i Göttingen, där han gjorde sig känd som en munter och slagfärdig kårstudent samt knöt varaktiga förbindelser med en krets unga amerikaner (särskildt den berömda häfdatecknaren Motley). Efter att ha tagit juridisk examen i Berlin 1835 inträdde han i den preussiska förvaltningen med afsikt att bli diplomat. Hans i fadernehemmet insupna och genom umgänget med amerikanerna stärkta liberala och rationalistiska åskådningar passade dock ej väl samman med tidens reaktionära strömning; än mer reste sig hans trotsiga oafhängighetskänsla mot den preussiska byråkratiens strama disciplin: därför lämnade B. snart statstjänsten för att egna sig åt familjegodsets vård och slog sig 1839 ned på Kniephof (Hinter-Pommern, kretsen Naugard). Efter faderns död öfvertog han 1845 Schönhausen. Landtmannalifvets praktiska sysselsättningar ökade den unge adelsjunkerns obändiga lifslust, som under de första åren ofta nog tog sig uttryck i galna upptåg, och gjorde tillika hans behof af själfständighet alltmera utpräglat. Umgänget med grannar och ståndsbroder (Blankenburg, Thadden, Gerlach) förde honom bort från ungdomsårens liberala svärmerier; hans förlöfning och giftermål 1847 med Johanna v. Puttkamer bragte honom öfver till en pietetistisk färglagd religiositet. Som ombud i Preussens första förenade landtdag s. å. gjorde B. också gemensam sak med sina konservativa umgänges-vänner mot de liberales anspråk på konstitutionellt regeringssystem; under marsdagarna 1848 ville han bland landtbefolkningen i Altmark organisera en motrevolution för att befria konung Fredrik Vilhelm IV från Berlin-demagogernas valde; i Preussens andra förenade landtdag, april s. å., talade han mot den adress, som tackade konungen för hans liberala eftergifter. I Preussens konstituerande nationalförsamling, som sammanträdde i maj s. å., vann B. ingen plats; däremot hjälpte han ifrigt sin vän general

Leopold von Gerlach i de hofintriger, som medförde, att den konservativa ministären Brandenburg bildades, att nationalförsamlingen sprängdes (5 dec.) och att samma dag konungen — till ersättning för församlingens konstitutionella experiment — oktrojerade en preussisk författning. I den nya nationalförsamling, som i febr. 1849 sammanträdde för att slutligt revidera den oktrojerade författningen, tog han liflig del och förfäktade skarpt de konservativa intressena.

B:s konungsska tänkesätt ej mindre än hans trotsiga mod och fyndiga slagfärdighet i kampen mot de liberala tillvunno honom konung Fredrik Vilhelms sympatier. Emellertid delade ej B. sina partikamraters teoretiska afsky för revolutionen som folk-rörelse: han bekämpade den framför allt af farhåga för att Preussens starka kungamak, som af ålder utgjorde statens kärna, skulle försvagas, och att därigenom det preussiska fäderneslandet själf skulle förlora sin ställning inom Tyskland och i Europa. Hans preussiska patriotism gjorde honom därför fientlig såväl mot Frankfurt-parlamentets försök att på demokratisk grund uppbygga ett enadt tyskt kejsarrike, som mot Fredrik Vilhelms vid Erfurt-parlamentet, mars 1850, bedrifna unionsplan, ty båda

Schönhausen (slottet och kyrkan).

syntes honom i längden leda till Preussens försvagande. Hellre såg han den nödtvungna eftergiften i Olmütz, nov. s. å., då det tyska förbundet rekonstruerades under Österrikes ledning: först sedan revolutionen allestädes kufvats, kunde — enligt hans mening — Preussen handla fritt och efter sina speciella intressen inverka på Tysklands öden. Men dessa specialintressen kräfde, att Preussen inom det tyska förbundet alltmer måste tränga Österrikes inflytande tillbaka för att själf taga ledningen. Ett starkt, hela Tyskland dominerande Preussen var B:s mål: om det enhetliga tyska riket på sådan väg kunde upprättas, ville han, som han senare skulle visa, medverka därtill; för revolutionärernas enhetsplaner, som icke stöddes af verklig statsmakt, hade han endast skarpa sarkasmer. Efter Olmütz yttrade han i den preussiska landtdagen: "Jag sätter vär åra däri, att Preussen icke tillåter något ske inom Tyskland utan sitt samtycke, och att det, som Preussen och Österrike efter gemensam, fri överläggning funnit klokt och politiskt riktigt, gemensamt sättes i verket af dessa båda Tysklands likaberättigade skyddsmakter". Han var fullt besluten att söka realisera detta program, när han några månader senare, maj 1851, afreste till Frankfurt a. M. såsom Preussens sändebud vid den tyska förbundsdagen.

Att det så förr eller senare måste leda till afgjord konflikt med Österrikes anspråk att behärska Tyskland och så äfven Preussen (jfr den österrikiske ministern Schwarzenbergs ord: "man måste förnedra Preussen och sedan krossa det"), dolde B. ej för sig.

B:s verksamhet i Frankfurt a. M. blef också en under vänskapliga yttre former förd kamp mot Österrikes överlägsna inflytande. Visserligen voro småstaterna i allmänhet bekymrade för maktlystna preussiska planer mot deras säkerhet, men genom den tyska tullföreningen höllos de ekonomiskt samman med Preussen, och B. förstod att till sin stats fördel skickligt spela ut dessa materiella intressen. Preussens strängt neutrala hållning under Krimkriget kom äfven småstaterna till godo, enär Österrike därigenom tvangs afstå från att anfalla Ryssland, och Tyskland sålunda fick behålla freden. Denna neutralitet var väsentligen ett verk af B. och hans vän, von Gerlach, nu Fredrik Vilhelm IV:s förtrogne. Efter krigets afslutning ifråde B. för allians mellan Ryssland, Frankrike och Preussen. När han i aug. 1857 besökte Paris, mottog Napoleon III honom med utsökt artighet och antydde bestämt sin önskan om samförstånd med den preussiska regeringen: denna borde öka sitt inflytande i norra Tyskland, medan Medelhafsländerna (Italien) vore det naturliga fältet för Frankrike. Dessa hänsyftningar, som förebådade Napoleons italienska politik, funno ingen genklang vare sig hos Fredrik Vilhelm IV eller senare hos prinsen-regenten Vilhelm. När denne efter sin broders obotliga sinnessjukdom öfvertog regeringen, fann han B:s verksamhet vid förbundsdagen mindre väl stämma med hans egna något liberalt färgade sympatier; som han emellertid hade respekt för B:s politiska skarpsblick och diplomatiska talanger, gjorde han B. i jan. 1859 till preussisk minister i Petersburg.

Vistelsen i Ryssland gaf B. tillfälle att knyta personliga förbindelser, som skulle bli af betydelse för hans senare vänskapliga ställning till denna makt. I själfva verket befann han sig dock där i en hederlig förvisning, fjärran från direkt inflytande på de tyska affärerna. Så måste han till sin harm passivt åse, hur Preussen år 1859 höll på att blanda sig i italienska frihetskriget för att understödja Österrike — enligt hans mening dess hufvudfiende — mot det jämförelsevis vänskapliga Frankrike.

Emellertid började år 1860 landtdagens representanthus sina angrepp mot prinsen-regentens stöfva arméreform. Vilhelm, som 1861 blef Preussens konung, sökte ihärdigt upprätthålla sitt verk, hvarpå han ansåg statens styrka och framtidsförhoppningar hvilat; representanthusets liberala majoritet åter fruktade, att det strama militärtvånget skulle beröfva Preussen alla frisinade sympatier och sålunda hindra det att träda i spetsen för den nationella enhetsrörelse, som åter börjat visa sig inom Tyskland. När konflikten skärptes, riktade krigsministern Roon gång efter annan konung Vilhelms uppmärksamhet på B. såsom den lämpligaste att med energi bekämpa oppositionen. Upprepade gånger begärde och konungen B:s råd i viktigare frågor eller mottog framsättningar från honom. Under konungens vistelse i Baden-Baden juli 1861 ingaf B. sålunda ett märkligt memorial, hvori han med syfte att föra konungen bort från de liberala enhetsvärmarna utvecklade sitt program för en tysk förbundsreform under Preussens ledning. I febr. 1862 hemkallades B. plötsligen från

Petersburg, efter hvad man allmänt antog för att inträda i regeringen, men vid hans hemkomst till Berlin ansåg sig konungen ej behöfva honom där, utan förflyttade honom till Paris som sändebud. Emellertid blefvo de liberala angrepp allt häftigare och nådde i september s. å. sin höjdpunkt; konungen, som ej ville vika en tum från härreformen, men icke heller såg någon utväg att bryta oppositionen, var beredd att abdikera. Då inträffade B. i Berlin, telegrafiskt tillkallad af Roon; på hans löfte att upprätthålla militärorganisationen och förs regeringen äfven trots representanthuset, afstod Vilhelm från abdikationen. 23 sept., samma dag som representanthuset med förkrossande majoritet strök det stora militäranslaget ur budgeten, inträdde B. i ministären, 8 okt. utnämndes han till ministerpresident och utrikesminister.

"Bismarck är statskuppen", med dessa ord hälsades den nye ministerpresidenten af dem, som erinrade sig hans kända junkerhållning under revolutionsåren. Någon omstörtning af konstitutionen äsyftade B. emellertid icke, men han var besluten att med alla medel häfda härreformen, och han vann därvid stöd hos det konservativa herrehuset. När de liberala, för att framtvinga eftergift, förkastade hela budgetförslaget, förklarade B., att man nu gått utom författningen, hvarför han ämnade föra styrelsen och utkräva nödiga skatter trots frånvaron af antagen budget (finanslag). Hans försök att bryta oppositionens kraft genom att upplösa representanthuset, genom påtryckningar vid valen samt genom ingrepp i pressfriheten misslyckades. Han måste därför åren 1863—66 regera utan lagligen uppgjord budget. Genom hänsynslöst och föraktfullt uppträdande mot oppositionen skärpte B. själf uppsättligt konflikten, ty ju häftigare denna rasade, desto mera blef konung Vilhelm hänvisad till honom ensam, och desto friare händer fick B. att leda Preussens yttre politik enligt sina åsikter.

"Tidens stora frågor lösas icke med debatter och voteringar, utan med blod och järn", yttrade B. några dagar efter sitt inträde i regeringen. Därmed angaf han den principiella olikheten mellan sin och de liberala uppfattning af den tyska enhetsfrågan. Ett genom demokratiska rörelser enadt Tyskland skulle enligt hans mening sakna alla betingelser för ostörd yttre tillvaro och lugn inre utveckling; detta liberala ideal hade sålunda alljämt i honom en bitter vedersakare. Däremot ville han att Preussen förvärfa det öfverlägsna inflytande på Tysklands affärer, hvar till det syntes berättigadt genom sin starka och nationellt homogena befolkning samt genom sina militära resurser. Han fortsatte därför sina bemödanden från förbundsdagen att beröfva Österrike ledningen. När Österrike genom furstedagen i Frankfurt i aug. 1863 sökte förbereda en tysk förbundsreform, som skulle öka dess eget inflytande, förmådde B. konung Vilhelm att afhålla sig från deltagande, hvaran försöket strandade. Omedelbart därefter, i september, framlade B. offentligen såsom Preussens fordringar vid förbundsreformen samma program, som han två år tidigare i Baden-Baden delgivit konung Vilhelm; i motsats till revolutionärerna från 1848 och deras liberala epigoner kräfde han, att Tyskland skulle samlas kring en stark centralmyndighet, som utginge från de särskilda statsregeringarna, men vid dennas sida ville han, för

att kväsa småfurstarnas partikularism och dynastiska intressen, sätta ett allmänt tyskt parlament med direkta val. Genom detta program hade Preussen betydligt öfverbjudit Österrike och i själfva verket utestängt detta från att vidare syssla med förbundsreformen, ty till ett allmänt parlament kunde Österrike ej samtycka. Den holsteinska tvistens fortsättning skulle gifva B. orsak att återupptaga frågan.

Efter tronskiftet i Danmark i nov. 1863 samt publicerandet af "novemberförfattningen" s. å. för de danska besittningarna norr om Eider kräfte Tysklands liberala opinion på ett stormande sätt, att de "tyske bröderna" i Holstein och Slesvig skulle befrias från Danmark och att hertigen af Augustenborg skulle insättas som deras legitime härskare. B. åter ansåg upprättandet af en ny tysk småstat på intet vis gagneligt, utan ville i stället vinna de båda hertigdömena för Preussen. Han lämnade därför arföföljäfrågan åsido, då den var afgjord genom makternas Londontraktat af år 1852, i hvilken äfven Österrike och Preussen deltagit, men fordrade jämte Österrikes regering, som han förmått till samverkan, att novemberförfattningen skulle upphävas såsom stridande mot Londontraktaten. Då danska regeringen åslog, började båda makterna i januari 1864 det krig, som medförde, att Danmark genom freden i Wien 30 oktober 1864 afträdde Slesvig, Holstein och Lauenburg till Preussen och Österrike. De vunna områdena voro för Österrike utan någon praktisk betydelse, hvarför denna makt ville antingen ayttra sin rätt i dem till Preussen mot ländersättning å annat håll (t. ex. i Schlesien) eller överlåta dem till Augustenborgarna; bägge förslagen afvisades af Preussen. Skarp spänning inträdde mellan de båda allierade, men den hotande tvisten bilades för tillfället genom fördraget i Gastein 14 aug. 1865; Preussen förvärfvade Lauenburg mot en lösosumma; Holstein och Schleswig skulle vara under båda makternas gemensamma våld (*condominium*), men det förra tills vidare förvaltas af Österrike, det senare af Preussen; Kiels hamn och den kanal, man ämnade bygga mellan Nordsjön och Östersjön, skulle stå under Preussens uppsikt.

Konung Vilhelm glädde sig lifligt, att krigsfaran besvurits, och upphöjde nu B. i greflig värdighet. B. var emellertid redan besluten att framkalla full brytning med Österrike, hvars inre svaghet han väl kände, men han behöfde ännu tid för att stärka Preussens position. Rysslands välvilja kunde han påräkna som gengäld för de tjänster, han gjort tsarriket under polackernas uppror 1863. Napoleon III var i följd af Frankrikes politiska traditioner, men speciellt genom det italienska frihetskriget så brouillerad med Österrike, att äfven hans sympatier borde vara för Preussen. Vid en politisk badresa till Biarritz, sept.—okt. 1865, sammanträdde B. med kejsar Napoleon, förstod öfvertygta honom, att ett inom Nord-Tyskland mäktigt Preussen endast kunde vara till Frankrikes gagn gentemot Österrike samt förespeglade honom äfven möjligheten af franska landförvärf vid Rhen; utan att själf formligen binda sig vann B. alltså Frankrikes välvilliga neutralitet. Tack vare denna kunde han vinna direkt understöd af det nyskapade kungariket Italien, som ville rycka till sig Venezia: 8 april 1866 afslöts mellan Preussen och Italien en mot Österrike riktad offensivallians, gällande för tre månader. Samtidigt sökte B. också vända Tysklands nationella opinion till Preussens

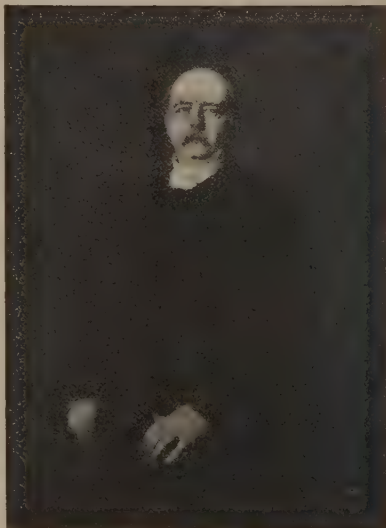
förmän genom att åter bringa den tyska förbundsreformen på dagordningen. 9 april yrkade det preussiska sändebudet vid förbundsdagen i Frankfurt, att ett allmänt tyskt parlament, utgåendet ur direkta val efter allmän rösträtt, skulle sammankallas och att de tyska regeringarna skulle underställa detta sina förslag om förbundets reformerande. Österrike svarade på detta direkta hot mot dess ställning inom Tyskland genom att 1 juni inbjuda förbundsdagen att fatta beslut om Holstein och Schleswig. Konung Vilhelm, som dittills önskat undvika krig, särades djupt genom denna kränkning af Gasteinfördraget och blef nu fullt ense med B. i hans närmaste resoluta åtgärder. 6 juni började preussiska trupper ockupera Holstein; 10 s. m. framställde B. ett utförligt tyskt reformprogram, som alldeles skulle utesluta Österrike ur Tyskland; då förbundsdagen 14 s. m. biföll Österrikes begäran om väpnadt inskridande mot den preussiska invasionen i Holstein, förklarade Preussen det tyska förbundet sprängd; då Hannover, Sachsen och Kur-Hessen 15 s. m. vägrade skilja sig från Österrike genom att ställa sina trupper på fredsfoot och deltaga i ett allmänt tyskt parlaments inkallande, inryckte 16 s. m. preussiska trupper i dessa stater; 21 s. m. förklarade Preussen krig mot Österrike.

Efter den snabbt vunna afgörande segern vid Königgrätz (Sadowa) 3 juli måste B. göra front åt två sidor, dels mot konung Vilhelms och de segerglade generalernas eröfringsplaner, dels mot Napoleon III:s lust att blanda sig i förvecklingen för att själf göra landvinst väster om Rhen. Ett fullständigt nederlag med åtföljande stora territoriella förluster för Österrike skulle nämligen hota denna nationellt splittrade stat med inre upplösning, till betydande svårighet för hela Europas politik. Och drogs kriget ut på tiden, hunne Napoleon hämta sig från öfverraskningen vid de preussiska vapnets snabba segerlopp, kunde genom rustningar understödja de medlingsförsök, hvartill Österrike genom Venezias afträdande inviterat honom, samt så med framgång häfda sina egna anspråk. Medelst sväfvande utlätelser höll B. Napoleon i ovisshet om sina verkliga afsikter och afvann honom samtycke till Preussens förstorande i Nord-Tyskland. Samtidigt satte han, sekunderad af preussiske kronprinsen Fredrik Vilhelm, under energiska sammanstötningar sin vilja igenom gentemot generalernas krigshåg, så att konung Vilhelm samtyckte till de villkor, som betingades genom preliminärfreden i Nikolsburg 26 juli. Den definitiva freden i Prag 23 aug. bekräftade dessa: Österrike erkände det tyska förbundet upplöst, afstod från hvarje statsrättslig förbindelse med Tyskland och gaf sålunda Preussen fria händer vid det nordtyska reorganiseringsarbetet, samtyckte till Preussens nordtyska landförvärf samt afträdde sina rättigheter inom Schleswig och Holstein (dock skulle Nord-Schleswig genom fri folkomröstning kunna besluta och ernå sin återförening med Danmark — en klausul, som de båda traktatmakterna vid sitt förbund år 1879 enades om att upphäfva). Med de krigförande sydtyiska staterna slötos samtidigt freden i Berlin. När nu Napoleon formligen begärde Preussens medverkan till Luxemburgs införlifvande med Frankrike, var det för sent, och han blef kallt afvisad.

Ännu innan den yttre freden var fullt trygghad, förmådde B. konung Vilhelm att söka afveckla kon-

flikten med landtdagens representanthus. De lysande segrarna hade till stor del förändrat folkets dom öfver konungens och B:s politik, hvars mål man nu började skymta; konungens försonliga frontal 5 aug. beredde väg, och med stor majoritet beviljade representant huset i september medel för krigsutgifterna samt ansvarsfrihet (indemnitet) för konfliktärens statshushållning. Som likväl de mest avancerade liberala kvardröjde i opposition mot B., inträdde nu en sprängning inom partiet: den högra flygeln bildade under ledning af R. von Bennigsen ett nationalliberalt parti, hvilket kraftigt bistod B. i hans arbete för den tyska nationella reformen.

Denna reform begränsades, jämlikt Pragfredens bestämmelser, för tillfället till norra Tyskland (landet norr om Main). En allmän nordtysk riksdag sammanträdde i febr. 1867, och denna antog det förslag till förbundsforfattning, som B. skisserat och hans

Bismarck (efter målning af Lenbach).

medhjälpare Lothar Bucher utarbetat, väsentligen efter programmen från 1863 och 1866. 1 juli 1867 kunde det nordtyska förbundet träda i kraft. Såsom förbundskansler ledde B. den nya förbundsstatens yttre och inre politik, samtidigt med att han kvarstod som Preussens ministerpresident. Hans skickliga ledning var högeligen nödvändig, ty betydande svårigheter återstodo. De ifrigaste enhetsvännerna voro ej rätt till freds, så länge ej hela Tyskland enats. B. måste dämpa deras nitalskan, men förberedde samtidigt de sydtyiska staternas anslutning genom att upprätta ett allmänt tyskt tullparlament för behandling af tullföreningens angelägenheter samt genom militära aftal med Syd-Tysklands stater, hvilka stridskrafter vid krig skulle samverka med det Nordtyska förbundets.

Äfven förbundets yttre politik var ömtålig nog. Österrike behöfde väl närmast samla krafter efter sitt nederlag, men under Beusts habila ledning syntes

dess inre konsolidering göra så raska framsteg, att ett hämndkrig kunde befaras. Frankrike var nu Preussens bitte fiende, sedan Napoleon så grundligt öfverlistats 1866 och följande år återigen fåfängt sökt genom separataftal med den nederländske konungen vinna Luxemburg. För att hos fransmännen höja sin skakade prestige sökte Napoleon tillfälle att förödmjuka Preussen; vid hans möte med kejsar Frans Josef i Salzburg, sommaren 1867, torde också anfallsplaner ha diskuterats och en trippellallians (med Italien) planerats, men hvarken nu eller vid ärkehertig Albrekts af Österrike underhandling i Paris vintern 1870 kom man längre än till svärfvande löften, då ingendera makten var nog militäristiskt stark att vederväga första steget. Man befann sig ännu på förberedelsernas stadium, då det fransk-tyska kriget utbröt.

Spaniens regering erbjöd hemligen den spanska kronan åt prins Leopold af Hohenzollern. Prinsen liksom hans närmaste tvekade, och han gaf tvennen gånger afböjande svar, hösten 1869 och vintern 1870;

Bismarck och Favre (se d. o.) under fredsunderhandlingarna i Paris.

hans hållning gillades af konung Vilhelm, hvilken — ej som Preussens härskarer, utan som huset Hohenzollerns hufvudman — tog del af familjerådslagen. B. stod skenbart utanför underhandlingen, men följde den med lifligt intresse, öfvertygad att förbindelse mellan Tyskland och Spanien skulle något hålla Frankrike i schack. Genom hemliga agenter förmedlade B. den spanska regeringen att återupptaga förhandlingen, och sedan han vunnit kronprins Fredrik Vilhelm för sin mening, bragtes prins Leopold i maj 1870 att ändra beslut och acceptera anbudet. Innan kungavalet kunde ske i Spanien, blef planen bekant i Paris. Den franska regeringen (särskildt utrikesministern hertigen af Gramont), som nu hoppades tillfoga Preussen ett diplomatiskt nederlag, begärde i utmanande ton, att prinsens kandidatur skulle formligen återtagas af regeringen i Berlin, och lät sin

ambassadör Benedetti uppsöka konung Vilhelm vid baden i Ems för att till honom framställa sådana fordringar. Konungen, som ville sluta sina dagar i ro, svarade undvikande, att saken ej anginge Preussen, utan blott prinsen personligen, samt skyndade att 13 juli delgifva Benedetti prinsens definitiva afsägelse samt sitt eget gillande af densamma. Det telegram (”die Emser-depesche”), hvarigenom konungen lät underrätta B. i Berlin om denna underhandling med Benedetti, publicerades af B. samma afton genom tidningarna i sådan något förkortad form, att konungen syntes tämligen snålt ha afvisat ambassadörens fordran. Denna framställning väckte en storm af chauvinistisk ovilja i Paris, som skärptes genom af B. inspirerade artiklar i den tyska pressen (jfr Busch). Kejsar Napoleon önskade personligen freden, men ryckte med af den franska nationalstämningen, och 19 juli bekantgjordes Frankrikes krigsförklaring.

B. hade nyttjat den franska regeringens diplomatiska otymplighet till att framkalla det sedan länge hotade kriget vid en tidpunkt, då Frankrike såväl militäristiskt som politiskt var ofullständigt förberedt. De första snabba framgångarna för Tyskland aflydde dem (Österrike), som gärna velat inblanda sig till Frankrikes fördel; därjämte hade B:s politik ett säkert stöd i vänskapen med Ryssland. Så kunde kriget fullföljas till ett ärofyllt och för Tysklands framtid betryggande resultat (freden i Frankfurt a. M. 10 maj 1871). B. började emellertid efter de lysande tyska segrarna räkna på, att dessa skulle väcka en nationell hänförelse, som snabbt kunde bringa enhetsverket till afslutning. Dessa hans förväntningar motsvarades till fullo af verkligheten, och under hösten 1870 fördes lifiga underhandlingar om de sydtyska staternas anslutning till de redan förenade nordtyska. B. ledde från det tyska högkvarteret dessa förhandlingar under bemödande att å ena sidan häfva konungens af Bayern betänkligheter, å den andra tygla de radikala enhetsplaner, som förfäktades särskildt af den preussiske kronprinsen. Genom att utverka ömsesidiga eftergifter bragte B. i november 1870 till stånd de nödiga fördragen med Syd-Tysklands stater om deras förening med Nord-Tyskland, och genom konung Vilhelms högtidliga proklamerande som tysk kejsare i Versailles 18 jan. 1871 blef det nya tyska riket formligen utropadt. När den första tyska riksdagen öppnades, 22 mars s. å., förslände kejsar Vilhelm furstlig värdighet åt rikets skapare samt utnämnde honom till tysk rikskansler med bibehållande af hans förra ämbeten såsom preussisk ministerpresident och utrikesminister.

Det nya tyska rikets författning blef väsentligen densamma som det nordtyska förbundets, kunde därför hvarken rätt tillfredsställa partikularister eller ifrigare enhetssvärmare. B. själf betraktade den som en nödfallsutväg, med hvilken man för tillfället kunde nöja sig; det blef framtidens sak att i inre och ytre måtto konsolidera riket. Åren 1871—90, då B. verkade som tysk rikskansler, voro och ständigt egnade åt dessa omsorger. Inom den europeiska konserten intog Tyska riket under denna tid en synnerligen inflytelserik ställning, tack vare dess militära styrka och rikskanslerns diplomatiska öfverlägsenhet. Från väster hotade emellertid ständigt de franska revanschplanerna. Mot dessa sökte B. först trygga Mellan-Europas fred genom att omedelbart efter fransk-

tyiska kriget med Ryssland och Österrike etablera ett trekejsarförbund. Den ryske utrikesministern Gortjakov, af gammalt B. personligen gramse, började emellertid 1875 öppet fjäsa för Frankrike, och samtidigt växte inom Ryssland allt starkare den panslavistiska agitationen, som förhöll sig fientligt mot allt tyskt. Sedan B. på Berlinkongressen 1878 ej uteslutande gått den ryska politikens ärenden, blef förhållandet mellan Ryssland och Tyska riket skälgien spändt. B. sökte då skydd genom ett nära defensivförbund med Österrike och öppnade i Gastein augusti 1879 underhandlingar härom med den österrikiske utrikesministern Andrassy. Inom båda rikena voro dessa förbundsplaner ytterst populära — så blef B. under sitt besök i Wien, september s. å., föremål för stormande ovationer —, blott kejsar Vilhelm såg här i ett svek mot sin personlige vän kejsar Alexander II och gjorde ett segt motstånd, hvilket B. endast genom hot om afgång från sina ämbeten lyckades besegra. 7 och 15 okt. s. å. undertecknades den tysk-österrikiska alliansen, hvilken några år senare (1883) genom Italiens anslutning utvecklades till en defensiv trippellians. Stödd på detta förbund, kunde B. föra en politik, som på en gång var oafhängig af Ryssland och tillika bibehöll en viss vänskaplig känning med det ryska kabinettet. Han ävägäbragte sålunda en hemlig tysk-rysks öfvenskommelse, hvilken lika mycket afsåg att skydda Ryssland mot eventuellt anfall från Österrike som omvänt Österrike mot Ryssland. Sedan det tyska riket efter Kongokonferensen (okt. 1884) inledt en omfattande afrikansk kolonialpolitik, ryckte faran för brytning med England närmare, och i samma mån blefvo förbindelserna mellan Berlin och Petersburg i det hela allt vänskapligare.

Under denna konstfulla diplomati till "den beväpnade fredens" skydd begagnade B. skickligt sin djupa kännedom af de olika makternas inre tillstånd och behöf för tillfället, men ytterst litade han på Tysklands egna militära och ekonomiska resurser, hvilket han märkerade med de ofta citerade orden: "vi tyskar frukta Gud, men eljest ingen i världen" (fällda i tyska riksdagen 6 febr. 1888). Därför var han oafäktlig verksam för det tyska rikets inre stärkande. Detta hans arbete stötte emellertid på betydande svårigheter, dels från vissa politiska partier, dels genom hofintriger, som spunnos mot honom af kejsarinnan Augusta — sedan gammalt fiende till B:s brutala realpolitik — och af maktlystna hofherrar och yngre ämbetsmän (bl. a. greve Harry v. Arnim, se d. o.). Mot dessa ränker skyddades B. genom kejsar Vilhelms lojala ridderlighet, ehuru han ett par gånger för att stäcka sidoindytelserna måste hofa med sin afgång. Den politiska oppositionen kom framför allt från det katolska centerpartiet samt från socialdemokraterna. Den romerska propagandan hade haft gynnsam vind under den politiska reaktionen sedan 1850-talets början och kulminerade 1870 genom ofelbarhetsdogmens proklamerande. I det nya tyska riket under det protestantiska Preussens ledning såg den romerska kurian en naturlig fiende, och denna mening delades fullt af de rättrogne tyske katolikerna, hvilka mest funnos i de af Preussen eröfrade eller förtryckta länderna (sålunda i Bayern och Elsass, Hannovers s. k. welfer, polackerna i Schlesien och Posen). Hur skiljaktiga dessa element voro i språk och politiska syften, enades de genom

sin katolska tro och genom hatet mot Preussen. Jesuiterna främjade iirigt deras samverkan, vid valen till den första tyska riksdagen vunno katolikerna redan omkr. 60 platser, de bildade inom riksdagen det s. k. centerpartiet och funno i Windthorst en synnerligt skicklig ledare. B. genomskådade katolikernas riksfientliga tendenser och beslöt att tillintetgöra deras politiska inflytande. Understödd af de nationalliberala, med juristen Falk som kultusminister, började han 1872 den lagstiftning (de preussiska "majlagarna"), som inledde "kulturkampen" (se d. o.). Han ville skilja kyrka och stat, ställa all religiös undervisning under statens kontroll samt sålunda försvaga Roms inflytande inom Tyskland. Men i sitt förakt för ideella värden hade han underskattat fiendens styrka, en svaghet för B. var ock, att hans starka inflytande i kyrkliga frågor genom riksförfattningen var begränsadt till Preussen. Ju tyngre statens hand föll på den romerska kyrkan och dess representanter, dess starkare flammade de rättrognas fanatism. Vid hvarje ny allmän valkampanj tillkämpade sig centern allt flere riksdagsmandat, den blef tyska riksdagens starkaste och bäst sammanhållna parti och kunde vid omröstningarna tillfoga B. flera svåra nederlag. Vårdspolitiken var förfelad; B. började jämväl behöfva centerns välvilja för kamp mot den med hvarje år starkare socialdemokratien, nyttjade därför kurians försönligare hållning efter Leo XIII:s påfveval (1878) för en uppgörelse, lät Falk afgå (1879) och började successivt mildra eller upphäfva majlagarna. Från 1885 (påfvens skiljedom mellan tyska riket och Spanien beträffande Karolinerna) var freden med Rom återställd; kulturkampens återstående lagar hafva därefter nästan samtliga blifvit upphädda.

B:s "vandring till Canossa", d. v. s. kulturkampens afvecklande, sammanföll med en betydelsefull vändning i hans inre politik. För att stärka rikets finanser och tillika upphjälpa dess näringslif, som trycktes af ogynnsamma konjunkturer, planerade B. från år 1877 en öfvergång från frihandelsystemet till tullskydd samt tillika riksmonopol på de stora konsumtionsartiklarna tobak och öl: denna indirekta beskattnings inntäkter skulle frigöra riket från finansiellt beroende af de enskilda staterna. De nationalliberala bekände sig emellertid till frihandelsprincipen, deras främste man, Bennigsen, vägrade att ny inträda i regeringen och stöjda dess afsikter; B. aflägsnade därför 1878–80 samtliga dem närliggande ministrar och bildade ett homogent protektionistiskt och konservativt kabinett. Efter nyvalen till riksdagen 1878 (jfr nedan) genomfördes ock småningom Tyska rikets öfvergång till fullständig protektionism. I samma drag upptog äfven B. kampen mot socialdemokraterna, sedan tvenne farliga attentat mot kejsar Vilhelms lif, maj och juni 1878 (af Hödel och Nobiling — ingendera socialdemokrat), väckt en allmän opinionsstorm mot "omstörtningmännen". B. nyttjade denna för att upplösa riksdagen och ernådde vid valen en majoritet, som i okt. s. å. antog den s. k. "socialistlagen", en undantagslag med syfte att alldeles krossa socialdemokraternas partiorganisation: deras sammankomster förbjödos, deras tidningar konfiskerades, de förmåste ledarna (Bebel, Liebknecht, Vollmar) häktades eller utvisades, i Berlin och andra större städer proklamerades lilla belägringstillståndet. Samtidigt ville B. genom posi-

tiva reformer till kroppsarbetarnas förmån vrida de bästa agitationsmedlen ur de socialistiske ledarnas händer: år 1883 började och hans statssocialistiska lagstiftning, då han genomförde lagen om sjukförsäkring, senare följde af lagar om olycksfalls- och invaliditetsförsäkring (1884 och 1889). Men hvarken reformer eller förtryck verkade enligt beräkning: partiorganisationen bevarades och stärktes, ehuru den ej

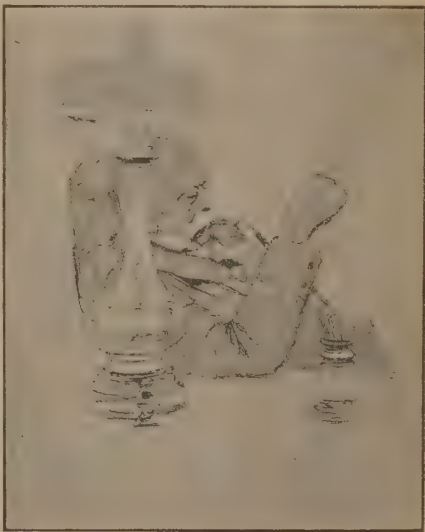
Friedrichsruh.

fick öppet framträda inom riket; allt häftigare ljöd de socialistiske ledarnas predikan om klasskamp och social omstörtning, allt vildare flammade proletärernas hat mot de maktägande, allt starkare väljar-skoror följde vid hvarje ny valkampanj till riksdagen de socialdemokratiska fanorna.

Sedan början af 1880-talet hade B. mer än någonsin varit ensambestämmande öfver den tyska politikens riktning: dess framgångar och dess nederlag kommo därför i än högre grad än förr på hans ansvar. Kejsar Vilhelms död, 9 mars 1888, gjorde härvid ingen förändring, ty om också kejsar Fredrik III som kronprins — och kanske än mer hans gemål, Viktoria af England —, ofta nog hört till B:s motståndare, var den nye kejsaren nu alltför bruten af sjukdom för att under sin 3 månaders regering kunna ingripa. Efter kejsar Vilhelm II:s tronbestigning, 18 juni 1888, syntes till en tid B:s valde mer befästadt än någonsin. Men den unge, äregirige och själfmedvetne härskaren fann sig snart illa till freds med B:s allt dominerande indflytande. Tvistigheter om kejsarens och rikskanslerns respektive maktsfärer uppstodo; skarpare blef meningsskiljaktigheten under vintern 1890, då kejsar Vilhelm bebådade en försonligare socialpolitisk era genom att inkalla en internationell konferens rörande arbetarskydd samt genom benägenhet för lindringar i socialistlagen. B., nu ömtåligare än någonsin om sin ställning, ville däremot upprätthålla denna lag i dess fulla stränghet. Då riksdagsvalen i febr. 1890 visade en fördubbling af socialiströsterna från valen 1887, medan B:s gamla majoritet, kartellpartierna (konservativa och nationalliberala, mellan hvilka en s. k. valkartell bragts till stånd 1887) lidit svårt afbräck, sköt B. skulden på kejsarens vänliga hållning mot socialdemokratien och begynte underhandlingar med Windthorst om en kartell mellan de konservativa och centern. Kejsarens och rikskanslerens syften gingo tydligen alltför skarpt insår, 15 mars kom det till ett häftigt samtal dem emellan, och kort efteråt infordrades B:s afskedsansökan, hvilken han 18 mars ingaf. 20 mars erhöi B. formligen afsked från sina ämbeten, under yttre

hedersbetygelser — han upphöjdes sålunda till hertig af Lauenburg och utnämndes till "generalöfverste", —, några dagar senare lämnade han Berlin och begaf sig till sitt gods Friedrichsruh (nära Hamburg), stormande hyllad af allmänheten.

Sina sista år tillbragte B. vanligen på Friedrichsruh. Därifrån följde han med skarpt markerad ovilja den tyska politikens nya ledning. Han ansåg sig själf ha blifvit med upprörande otacksamhet drifven från styrelsen, och han misströdde de nye maktägarnas förmåga och omdöme. Genom tidningspressen gaf han ofta nog luft åt sin bittra opposition mot "den nya kursen" samt dikterade för förtrogna (särskildt sin mångårige medhjälpare Lothar Bucher) sina memoarer, hvilka han ville efterlämna åt tyskarna som sitt själf försvar och tillika som ett politiskt testamente. Den senare karaktären blef så förhåskande, att dessa memoarer fingo mindre värde som historisk källskrift; deras innehåll, flitigt revideradt af medhjälparna, blef, t. o. m. Fredrik III:s död, publicerad år 1898 under titeln *Gedanken und erinnerungen von Otto Fürst von Bismarck* ("Tankar och minnen", 1899). Spänningen mellan B. och Vilhelm II var t. o. m. så stark, att den förre ej blef mottagen på tyska legationen, när han 1892 besökte Wien i anledning af sonen Herberts bröllop. 1891 invaldes B. i riksdagen, men deltog aldrig i dess förhandlingar och afsade sig återval 1893. En yttre försoning mellan B. och kejsar Vilhelm kom till

Bismarck på Friedrichsruh.

stånd år 1894, men trots denna bevarade B. sin ingrodna harm till slutet. 30 juli 1898 afled B. å Friedrichsruh; hans stoft hvilat i en mausolö i Sachsenwald, nära hans sista uppehållsort.

Bismarcks bana vittnar fyllest om hans sällsynta statsmannatalanger, men ock om hans begränsning.

Hans styrka låg i kallt och klart omdöme, praktisk blick och okufelig, snaradig beslutsamhet. Obunden af partidoktriner, dref han städse en realpolitik, som han själf plågade karakterisera med mottot *du ut des* ("gåfvor och gengäfvor"); sina motståndare förstod han att förbrylla och öfverlista genom att skickligt para en skenbart oförbehållsam uppriktighet och slug, tyst beräkning. Med åren och de stora framgångarna vållade hans härsklystna temperament, att han ej gärna tålde opposition, utan snabbt tillgrep våld för att bräcka besvärligt motstånd. När han så gaf sig i strid med starka, af ideella motiv genomträngda rörelser, hvilkas innebörd han ej rätt förstod sig på, sveko honom de bepröfvade maktmedlen, och han slutade med svåra nederlag. Den tradition, han efterlämnat, att sätta förtryck mot besvärlig kritik, kan bli farlig nog för det nya tyska riket, som emellertid alltid i B. skall hedra den store "riksbyggmästaren".

Bland de många Bismarckspublikationerna märkas först och främst de, som stamma direkt från B. själf. De viktigaste bland dessa äro, förutom hans ofvannämnda memoarer: *Politische briefe Bismarcks 1849—89* (1889), *Die politischen reden des fürsten Bismarck* (12 bd, 1892—94), *Bismarcks briefe an den general Leopold von Gerlach* (1896), *Fürst Bismarcks briefe an seine braut und gattin* (utg. 1900 af sonen Herbert B.), *Anhang zu den gedanken und erinnerungen von Otto Fürst von Bismarck* (1901) och *Bismarcks briefe an seine gattin aus dem kriege 1870—71* (1903). Bland den likaledes mycket rikhaltiga litteraturen öfver B:s lif och lifsgärning må nämnas: H. v. Sybel, "Die begründung des deutschen reichs durch Wilhelm I" (7 bd, 1889—94), E. Denis, "L'Allemagne de 1871 à nos jours" (i Lavis et Rambaud, "Histoire générale" XII, 1901), H. Kohl, "Wegweiser durch Bismarcks gedanken und erinnerungen" (1899), M. Busch, "Tagebuchblätter" (3 bd, 1899), H. Kohl, "Bismarck jahrbuch" (6 bd, 1894—99), E. Marcks, "Kaiser Wilhelm I" (1900), och M. Lenz, "Geschichte Bismarcks" (1902), dessutom åtskilliga arbeten af H. v. Poschinger, H. Blum m. fl. C. H. H.

Bland de många hyllningar, som tacksamma landsmän egnat B., må nämnas den s. k. "Bismarckspende" på hans 71:a födelsedag, en hopsamlad summa af 2,750,000 mark, hvaraf 1 $\frac{1}{2}$ mill. användes till inköp åt familjen af dess förlorade stamgods Schönhausen, medan resten under namnet "Die Schönhausen-stiftung" af B. anslögs till en stipendiestiftelse för lärarkandidater. Till B:s ära ha en mängd monument rests, i allt uppgående till öfver 300. Bland statyerna öfver honom äro åtskilliga modellerade af R. Begas, bl. a. det 1901 framför riksdagshuset i Berlin påfäktade monumentet. En egenartad hedersbevisning är den, som satts i gång från tyska studentvärlden: efter det af W. Kreis i Dresden uppförda mönstret skola nämligen på 150 orter resas Bismarck-pelare eller Bismarck-torn, från hvilkas öfre plattform festeldar skola afbrännas på äminnelse dagar o. s. v. Öfver 100 sådana pelare äro redan färdiga. Ett Bismarck-arkiv af frivilliga bidrag till kännedomen om hans person och verksamhet har inrättats i Stendal. — Efter B. ha uppkallats Bismarck-arkipelagen och Bismarck-bergen samt åtskilliga smärre städer och orter.

2. Nikolaus Heinrich Ferdinand Herbert von B., den föregående son, efter faderns död furst von B., tysk statsman, f. 28 dec. 1849 i Berlin, d. 18 sept. 1904 på Friedrichsruh, studerade i Bonn och Berlin och deltog i fransktyska kriget, där han blef svårt sårad vid Mars-la-Tour (16 aug. 1870), och utnämnd till officer (2 sept. s. å.). 1873 egnade han sig åt diplomati, hade någon tid anställning vid Preussens beskickningar i Dresden och München samt var ofta sin faders privatsekreterare. 1882 blef han legationsråd i London, 1884 i Petersburg och s. å. envoyé i Haag. Redan året därpå utnämndes han till understatsekreterare i utrikesdepartementet och 1886 till statsekreterare. Kejsar Fredrik kallade honom 1888 till statsminister i preussiska statsministeriet. När fadern 1890 lämnade sina ämbeten, afgick likaledes Herbert B. och öfvertog följande år förvaltningen af godset Schönhausen. 1893, 1898 och 1903 valdes han till medlem af tyska riksdagen, där han äfven 1881—86 haft plats och där han tillhörde det tysk-konservativa partiet. Hans roll som politiker har blifvit mycket olika bedömd. Han lade i dagen outtröttlig energi och samvetsgrannhet som diplomat, men var rätt klen som riksdagsdebattör och fick egentligen aldrig något tillfälle att visa, hvad han dugde till. Han var sedan 1892 gift med den ungerska grevinnan Margareta Hoyos, f. 20 sept. 1871, och äldsta sonen ärfe fursttiteln.

3. Wilhelm von B., den föregående broder greffe, f. 1852 i Frankfurt a. M., d. 1901 i Värzin, deltog som Manteuffels adjutant i fransk-tyska kriget 1870—71, men öfvergick sedan till den civila banan samt utnämndes 1889 till regeringspresident i Hannover och 1895 till öfverpresident i Östpreussen. Ehuru några år medlem af tyska riksdagen och preussiska andra kammaren, spelade han ingen politisk roll.

Bismark, stad i preussiska regeringsområdet Magdeburg (Sachsen). 2,384 inv. (1900). Efter denna stad har släkten von Bismarck sitt namn.

Bismerpund (af *bismar*, bismar), äldre dansk och norsk vikt, = 12 pund, = 6 kg. i Danmark och = 5,977 kg. i Norge.

Bismillah (arab.), i Guds namn.

Bismuthum, kem., latinska namnet på metallen vismut.

Bisnagar [bissnäg'ə], fordom praktfull, numera nästan alldeles öde stad i brittisk-indiska distriktet Bellary, 58 km. n. v. om staden Bellary, vid floden Tungabhadra. Stortärade ruiner af granittempel i den renaste indiska stil. B., som var rajputdynastien Belasas hufvudstad, uppbyggdes mellan 1336 och 1343.

Bisogno [-sə'njə], it., nödfallsadress på växlar.

Bisolar l. Vädarsolar, meteor., prismatiskt färgade fläckar på ömse sidor om solen och mestadels på omkring 22° afstånd från den. På solsidan äro de mer eller mindre starkt färgade i rött och sluta vanligen på den från solen vända sidan med en starkt glänsande, nästan ofärgad, svans. De tillhöra de s. k. halo-fenomenen (se d. o.), hvilka visa sig, när himlen är öfverdragen med en mycket tunn slöja af fjädermoln (*cirri*), och bero på

solljusets brytning i de små iskristaller, af hvilka dessa moln utgöras. Bisonerna uppträda oftast i sällskap med andra till samma grupp hörande optiska företeelser, t. ex. solgårdar. R. R.*

Bison, *Bos bison*, zool., en art nötdjur, som i den förhistoriska tiden var utbredd öfver nästan hela Europa, mellersta och norra delarna af Asien samt norra Amerika, men som blifvit utrotad i den gamla världen, utom i Białowiez-skogen i Litauen och på norra sidan af Kaukasus. I Sverige lefde detta djur i Skåne, där man stundom i torfmossarna träffar kvarlevor af detsamma. I Pommern sköts den sista bison i midten af 1700-talet. Genom anläggningen af den första pacifik-järnvägen 1869 blef den oerhörda bisonhjord, som utbredd sig öfver hela den centrala delen af Nord-Amerika, delad i två, en nordlig, som anslogs till 4 mill. st., och en sydlig på omkr. 1,5 mill. st., och därmed inträdde den afgörande vändpunkten i den amerikanska bisons historia. 1880 hade den stora södra hjorden faktiskt upphört att existera, och 1883 var det slut med den norra. 1889 funnos omkr. 20 kringströfvande bison-djur i Texas, några få andra i Colorado, Wyoming, Montana och Dakota. En hjord på några hundra fre-

das af myndigheterna i Yellowstone-parken, och på brittiskt område torde finnas ett eller annat hundratal. (Se Hornaday, "The extirpation of the american bison", 1889.)

Bison är ett kraftigt djur, ett bland de största af nu levande landtdjur, med en längd af ända till 3 m. och en höjd af 1,5 m. öfver bogarna. Från våra tama nötkreatur och deras egentliga stamart (*Bos primigenius*, den egentlige uroxen) skiljer den sig genom sin starkt kullriga panna, sina längre fram sittande horn, sin större frampart (dess bakpart däremot är jämförelsevis lägre) och sin yvigare, bruna hårbeklädnad, som på frampart och frambenen bildar man och på hufvudet lugg och skägg. Nutidens bison har jämförelsevis små horn, vid basen riktade utåt, men svängda i båge uppåt och inåt, med spetsen bakåtriktad. Skeletten af forntidens bison visa emellertid, att den äfven i detta hänseende varit starkare utvecklad.

Europas ännu levande bison skiljer sig visserligen från den amerikanska genom en något längre svans och mindre yvig päl samt därigenom att den är mindre — det uppgifves nämligen, att den sist-

nämnde kan nå en vikt af ända till 850 kg., då den förstnämndes däremot aldrig torde öfverstiga 510 kg. —, men dessa olikheter, som troligen äro utvecklade under de olika förhållanden, i hvilka bison sedan länge lefvat i gamla och nya världen, kunna ej grunda någon artskillnad. Bisons lefnadssätt och lynne äro sig också lika öfverallt. Yster i sin ungdom, blir han trög, när⁶ han vuxit upp (ehuru snabb i sitt lopp, då han är skrämd), fredlig och feg, utom i sin brunstid eller när han blifvit särad. Om sommaren söker han den öppna slätten, om vintern tager han sitt tillhåll i skogen. Som bevis på bisonhjordars forna storlek kan nämnas, att, när en gång en bisonhjord simmade öfver Missouri, där denna flod är en engelsk mil (1,6 km.) bred, de siste i flocken ännu ej hade kommit i vattnet, när de främste redan stigit i land på den motsatta stranden, och detta ehuru djuren simmade tätt intill hvarandra.

Så länge bison i Amerika hade endast indianer och vargar till sina egentliga fiender, var han utbredd ända till Atlantiska hafvets kust. Efter europeernas ankomst har hans utbredningsgräns blifvit trängd allt längre mot väster. Millioner af dessa djuringo slappa till lifvet endast för sin tunga och sin pucker, hvilka ansågos för läckerheter. I Ryssland får ingen bison fällas utan kejsarens särskilda tillstånd. De förföljelser, för hvilka dessa djur varit utsatta, hafva dess lättare kunnat undantränga dem från deras gamla tillhåll, som de ingalunda äro starka i att föröka sig. I Europa, där bison dock snart sagdt intager en undantagsställning, föder kon en kalf endast hvar tredje år; i Amerika lär hon dock föda årligen. Brunsttiden inträffar i augusti.

Fångad i sin späda ungdom, blir den europeiska bison tämligen foglig, utom i brunsttiden, och har till och med fortplantat sig i fångenskapen; den amerikanska låter tämja sig, men ännu har man icke någonstädes lyckats göra honom till egentligt husdjur. F. A. S. (L.-e.)

Bisori, en Evangeliska fosterlandsstiftelsens missionsstation i brittisk-indiska Centralprovinserna. Upprättad 1901.

Bisberg, Stora B. och Västra B., järngrufv i Sätters socken, Kopparbergs län. De bearbetades redan i drottning Margaretas tid, öfvergåfvos sedermera, men blefvo längre fram med stor framgång åter upptagna. Malmen, s. k. svartmalm, är synnerligen rik och godartad samt särdeles fosforfri. Brytningen utgjorde i slutet af 1830-talet omkr. 170,000 ctr, i slutet af 1850-talet omkr. 230,000, åren 1861—65 i medeltal 305,766, 1866—70 i medeltal 321,856 och 1871—74 i medeltal 361,000 ctr (1 ctr = 42,5 kg.). År 1902 uppgick brytningen till 13,094 ton. Från bergets spets, den s. k. Bisbergssklacken, har man en härlig utsikt öfver den vackra Sättersdalen och omgifvande nejd. (K. K.-A.)

Bisbergssklacken. Se Bisberg.

Bissagos-öarna (Bissão-öarna), en samling af 30, Portugal tillhöriga, vulkaniska småöar utanför portugisiska Guinea, på Afrikas västkust, mellan 11° och 12° n. br. Areal 69 kvkm. Omkr. 6,000 inv. — 16 äro delvis tätt befolkade, mest af negrer (bissago eller bijuga). För europeer är klimatet osundt. Öarna äro fruktbara och producera bomull, indigo, ris, vax och hudar. Den största ön är

Orango l. Harang. På Bulama utanför Rio Grandes mynning bor guvernören öfver portugisiska Guinea, som utom B. omfattar en sträcka på fastlandet från Kap Roxo i n. till floden Cogan i s. På östra redden af ön Bissão ligger fort Bissão med en god hamn. (J. F. N.)

Bissão-öarna. Se Bissagos-öarna.

Bissen. 1. Hermán Vilhelm B., dansk bildhuggare, f. 13 okt. 1798 i Slesvig, kom till

Köpenhamn 1816 för att utbilda sig till målare — ett par bevarade porträtt från hans elevtid vid konstakademien vittna om hans anlag för denna konstart — men öfvergick sedan till skulpturen och vann 1823 akademiens stora guldmedalj för reliefen *Jairus' dotter*. 1824—34 vistades han i Rom, tog intryck af Thorvaldsen och utförde åt honom den för

staden Mainz beställda *Gutenbergs-statyn*. Äfven den i Thorvaldsens museum befintliga *skissen* till nämnda staty är utförd af B. — det tyckes sålunda, som om Thorvaldsens andel i konstverket, hvilket plägar gå under hans namn, vore ganska ringa. B. blef 1840 professor vid akademien i Köpenhamn och verkade som sådan till sin död, 10 mars 1868. — Hans första större arbete hemma var den 44,5 m. långa frisen till riddarsalen på Kristiansborgs slott, framställande *Bacchus' och Ceres' tåg genom världen för att utbreda kulturen*. Detta arbete sysselsatte honom i 5 år. Därefter fick han, 1840, beställning på aderton kvinnliga bildstoder ur den nordiska och grekiska mytologien och historien till drottningens trappa på Kristiansborg. Alla dessa arbeten utfördes endast i gips. Ett stycke af frisen och 16 af kvinno-statyerne finnas nu i glyptoteket. Thorvaldsen gaf B. genom testamente i uppdrag att hafva tillsyn öfver hans museum och utföra hans ofullbordade arbeten (bl. a. "Segergudinnans" fyrspann på takbandet af nämnda museum). Kriget i Slesvig och frihetsrörelsen i Danmark öppnade den redan femtioårige konstnärens ögon för framställningar af en helt annan art. I *Landsoldaten* (Fredericia), *Grafmonumentet i Fredericia*, *Lejonet på Flensborgs kyrkogård* (1864 fördt till Berlin af preussarna), *Fredrik VI i Frederiksborgs park*, *Öhlenschläger* (först uppställd på S:t Annæ plads, sedan flyttad till stora ingången till k. teatern) och *Fredrik VII:s rytthäst* (framför Kristiansborgs slott) visade han en märklig förmåga att plastiskt återgifva gestalter från sin egen tid och i denna tids dräkt. Han glömde likväl icke sin kärlek till den klassiska forntiden, utan gaf i flera bildstoder — bl. a. *Orestes*, *Filoktet*, *Akilles*, *Apollon* och *Minerva* — vackra vittnesbörd om sin äkta och klara uppfattning af antikens anda. *Herdgossen*, *Fiskargossen* m. fl. nakna statyer vunno mycken popularitet. B. var tillika utmärkt som porträttskulptör. Utom hans redan nämnda monumentala arbeten på detta område må framhållas *skissen* till staty af *A. S. Ørsted*, den mycket karakteristiska och vackra sittande statyn af konstnärens 1850 aflidna hustru och en staty af *fru Heiberg* samt en

mängd byster. Slutligen må nämnas den allvarliga och manliga *Mosesstatyn*, hörande till Frue-kirkens yttre dekoration, *Tyge Brahe* och *Tordenskjöld*. B. är godt representerad i konstmuseet (med ej färre än 118 af hans porträttstatyer) samt i glyptoteket i Köpenhamn. — Då B. så godt som uteslutande egnade Danmark sin verksamhet, utfödade han ett större inflytande på den danska bildhuggerkonsten än Thorvaldsen, och hans skola hade också att uppvisa flera goda krafter. Hans djupa innerliga känsla, förenad med en äkta nordisk ärlighet och djärfhed, har gifvit hans verk en prägel, som står i den renaste samklang med den danska folkkaraktären. Nationalmuseum i Stockholm eger af B. *Hylas-statyn*. Se E. Plon, "Le sculpteur danois V. Bissen" (2:a uppl., Paris 1872), och Ph. Weilbach, "H. V. Bissen, et mindeskrift" (1898).

2. Vilhelm Kristian Gottlieb B. den föregående son, dansk bildhuggare, f. 5 aug. 1836 i Köpenhamn, var faderns lärjunge och uppehöll sig i ungdomen än i Italien, än i Danmark. Han medverkade vid flera af faderns arbeten, modellerade bl. a. hästen på Fredrik VII:s staty, utförde *A. S. Ørsteds staty* (i Ørstedsparken, aftäckt 1902) och högg sin moders staty i marmor för konstmuseet. Bland hans öfriga arbeten äro statyerna *Ægeus*, *Noach med duftan på handen*, *Hermes som gosse* med ormbast, *En naken gosse*, som tyglar en häst, *Jägarinnan* (brons), *En dam*, som skall öfver gatan i dåligt väglag (marmorstaty af en dam i modern dräkt, båda de sistnämnda i konstmuseet, där man och finner *Vasmdalarinna* m. fl.). Porträttbyster har han utfört af *Garibaldi* (1866) m. fl. 1872 utförde han en kolossalstod af ärkebiskop *Abсалon* för rådhusets försal, 1901 pryddes det nya rådhusets fasad med en staty i drifven koppar framställande samme prelat, och 1902 aftäcktes *Abсалons rytthäststaty* i Köpenhamn. Vid ingången till Marmorkyrkan står hans kolossala bronsstaty af *Grundtvig*. B. har upprättat ett stort bronsgjuteri vid Frederiksberg. Han blef professor vid konstakademien 1890. Ph. W. G—g N.

Bisser. Se Bashahr.

Bissära. Se Bis.

Bissextil. Se Bisextil.

Bisson [bissā], Alexandre Charles Auguste, fransk teaterförfattare, f. 1848, har haft framgång med vådeviller, bl. a. *Un lycée de jeunes filles* (1881; "En flickpension", 1891), *Le cupidon* (1884) och *Le roi Koko* (1887; "Negerkungen", 1898), några operetter samt ett antal uppspillet muntla lustspel, bland hvilka märkas *Un voyage d'agrément* (i samarbete med Gondinet, 1881; "Lustresan", s. å.), *Rue Pigalle*, 115 (1882; "En misstänkt mäg", 1883), *Le député de Bombignac* (1884), den högst roande farsen *Les surprises du divorce* (1888; "Duvals skilsmässa", 1889) och *Feu Toupinel* (1890; "Salig Toupinel", 1891), de bägge sistnämnda i samarbete med Antony Mars, *L'héroïque Lecardunois* (1893; "Le Cardunois' hjälte-dater", 1894), *La veglione* (tills. med Arm. Carré; "Maskeraden", 1895), *Monsieur le directeur* (1895; "Generaldirektören", 1896), *Disparu* (tills. med A. Sylvan; "Försvunnen", 1898), *Jalouse* (tills. med Leclercq, 1897; "Svartsjuk", 1898), *Le contrôleur des wagons-lits* (1898; "Sofvagnskontrollören", s. å.) och *Château historique* (tills. med Berr

de Turique, 1900; "Historiska slottet", 1902). B:s farser utmärka sig för god iakttagelse och särdeles följdriktig utveckling. Kunnig musikskriftställare, har B. varit medarbetare åt Th. de Lajarte i dennes arbeten "Grammaire de la musique" (1879), "Petit traité de composition musicale" (1881) och "Petite encyclopédie musicale" (2 bd, 1881—83).

Bi-staf. Se Allitteration.

Bister (fr. *bistre*), en brun vattenfärg, som beredes ur det glänsande sotet af bokved. — **Mineralbister**, manganbrunt, är naturlig eller konstgjord mangansuperoxid använd som färg. Se Färg.

Bistonider. Se Menader.

Bistouri (fr.), kirurgiskt instrument. Se Bisturi.

Bistrica [bistri'tsa], liten biflod fr. v. till March, upprinner på Sudeterna.

Bistrița [bistri'tsa], rumänska namnet på floden Bistritz (se d. o.).

Bi'stritz. 1. (Ung. *Besztercze-vidék* [be'stertzse]) Fordom distrikt i nordöstra Siebenbürgen, grundadt af tyska bergsmän, på 1200-talet fullständigt förstörd af tatarerna, men uppbloomstrade snart åter. Räknade 1870 72 kvkm. med 26,357 inv. och uppgick 1876 i komitatet Bistritz-Naszód. — 2. (Ung. *Besztercze*) Hufvudstad i nyssnämnda komitat, med vackert läge vid floden Bistritz. 10,873 tyska, rumänska och ungerska inv. (1900). Fordom viktig handelsstad. — 3. B. a m Hostein, stad i märiska kretsen Holleschau, vid floden Bistritz. 3,857 inv. (1900). Slott. Stor möbelfabrik. I närheten ligger berget Hostein. — 4. Biflod till Elbe, i Böhmen. Bakom denna flod, vid byn Sadowa, uppstälde Benedek sin här i slaget vid Königgrätz. — 5. B. l. Gyllene B. (rum. *Bistrița*), biflod fr. h. till Sereh, upprinner i Skogs-Karpaterna, flyter först genom Bukovinas vackraste dal och sedan genom Moldau. 280 km. lång.

Bistritz-Naszód, ung. *Besztercze-Naszód* [be'stertzse-nasád], komitat i Ungern (Siebenbürgen), bildadt 1876 af de forna distrikten Bistritz och Naszód, vid Bukovinas och Rumäniens gräns, har en areal af 4,014 kvkm., med 117,649 inv. (1900), 69 proc. rumäner, 22 proc. tyskar och 7 proc. ungrare. Det är ett bergland, vattnadt af Szamos och dess bifloder. Hufvudstad är Bistritz (se vidare Bistritz 2). (K. B. W.)

Bistrup (Biskopstorp), urspr. en by nära Roskilde, hvilken tillhörde biskopsstolen. Den in-drogs 1537 till kronan och skänktes 1661 till Köpenhamns kommun, som 1816 förlade stadens där-hus, "St Hans hospital", dit. Sedan 1860 äro bondgårdarna till största delen sålda till själfegande brukare. E. Ebg.

Bisturi (fr. *bislouri*), kir., ett skärande instrument, ett slags fallknif, som skiljer sig från en vanlig knif eller skalpell endast därigenom att bladet och skaftet äro förenade med hvarandra rörligt och så att bladet kan fallas in i skaftet, hvilket därför också består af två skifvor (af horn, sköldpadd, elfenben e. d.). Rsr.*

Bistyg. Se Bi och Bigift.

Bisu'la, zool. Se Idisslare.

Bisutün. Se Behistan.

Bisvärm. Se Biskötsel.

Bisyllabisk (af lat. *bis*, två gånger, och *sy'llaba*, stafvelse), tvåstafvig.

Bisättning, ett liks afförande från likhuset och insättande i bårhuset eller nedsättande i själva grafven, när den egentliga begravningsakten ej skall försiggå omedelbart därefter. Bisättning skall, enligt Sveriges kyrkolag (kap. 18), "ske i stillhet, utan all process och bekostnad", utan närvaro af andra än bärare och de allra närmaste anhöriga. (J. Hdr.)

Bi't (eng.), "ett litet stycke", ett litet silfvermynt i Västindien och västra Nord-Amerika, = 15 cents ("long bit") eller 10 cents ("short bit"). Vid indiangränsen är ett silfvermynt på två bit ("two bits") = $\frac{1}{4}$ dollar.

Bitar'tras ka'licus, farm., kaliumbitartrat. Se Vin-sten.

Bitburg, kretsstad i preussiska regeringsområdet Trier (Rhenprovinsen). 335 m. ö. h. 2,795 inv. (1900). B., som har ett gammalt slott, var ursprungligen ett romerskt kastell (*Beda vicus*, senare *Bedense castrum*), af hvilket ännu rester återstå.

Bitche [bitʃ], stad i Lothringen. Se Bitsch.

Bi-tecken kallas vissa märken, som insätts i ett stamvapa för att utmärka olika grenar af en släkt. De vanligaste bitecknen äro: a) torner-

Fig. 1.

Fig. 2.

kragen (fig. 1), en i skölden, öfver vapenbilden, anbragt bjälke med nedhängande tinnar, hvilken betecknar, att detta vapen föres af en yngre släktgren, och b) en sträng eller kaffe, hvilken, om den är lagd balkvis (från det i heraldisk bemärkelse högra öfre hörnet af skölden till det vänstra nedre) öfver vapenbilden, utmärker, att vapnet föres af en yngre släktgren, och dragen ginbalksvis (från det vänstra öfre hörnet till det högra nedre) utmärker oäkta börd; i senare fallet kallas den *bastardsträng* (fig. 2). Dessa strängar förkortas ofta (fig. 3) och hafva efter sin ställning i skölden samma betydelse. B. S.*

Fig. 3.

Biterolf, gammalhögtysk episk dikt från 13:e århundradets början. Författaren är okänd.

Bi-testikel, anat. Se Testikel.

Bite'tto, stad i italienska provinsen Bari. 6,647 inv. (1901). B., som har en år 1325 påbörjad katedral, var förr äfven ett biskopsdöme, men sekulariserades 1818.

Bitihorn, fjäll i Norge, vid östra ändan af Bygdin-vand, 1,610 m. ö. h. Vidsträckt och vacker utsikt. Y. N.

Bitju'g, biflod från v. till Don, i ryska guvern. Voronezj och Tambov. 276 km. Vid dess stränder förekommer stor hästafvel.

Bitlis. 1. Vilajet i turkiska Armenien, s. och

s. v. om sjön Van. 27,100 kvkm. 398,700 inv., 15 på 1 kvkm. Landet är bördigt, har väl vattnade fält och praktiga betesmarker, hvarför också åkerbruk och boskapsskötsel äro hufvudnäringar, men saknar alldeles skog. Klimatet är hälsosamt, men vintern, som räcker 6—7 månader, är mycket sträng. Hälsokällor finnas, och mineralrikedomerna är stora, men ej utnyttjade. Industrien är obetydlig. Af befolkningen är mer än $\frac{1}{3}$ kristen. — 2. (Armen. *Paghesh*) Hufvudstad i vilajetet B. och den största handelsstaden i Armenien, vid floden B., en biflod till Tigris, vid vägen från Trabazon och Erserum till Mosul, 1,550 m. ö. h. Omkr. 25,000 inv., däraf $\frac{2}{3}$ muhammedaner och $\frac{1}{3}$ armeniska kristna. B. har stor fruktodling, en basar, 32 moskéer, 12 kloster och flera armeniska kyrkor. Bomullsfäverier och garfverier. — B., som enligt sagan skall vara grundlagt af Alexander den store, intogs 648 e. Kr. af en bland kalifen Omars fältherrar och fick sedan egen kan. Sedan sultan Murad IV 1638 eröfrat Erivan, underkastade kanen af B. sig honom. B. är den osmanske historieskrifvaren Edris och skal-den Sjukris födelseort. B., som alltid varit en orolig stad, bebodd af kurder och armenier, var 25 okt. 1895 skådeplatsen för en våldsam massaker på de armeniske kristna, hvilken började och slutade med jaktsignaler. J. F. N.

Bitolia, stad i Macedonien. Se *Monastir*.

Biton. Se *Kleobis*.

Bit-on. 1. *Språke*. Se *Accent*. — 2. *Fys*. Se *Alikvot-toner*.

Bito'nto, stad i italienska prov. Bari (Apulien), 9 km. från havet. Biskopsäte. 30,652 inv. (1901). B. har en gammal, rikt ornerad katedral, ett kastell och ett gotiskt palats, ett teologiskt seminarium och ett stort barnhus samt betydlig handel och vinodling (*zagarese*). — B. är romarnas *Butuntum*. Under medeltiden blomstrade där "Accademia degli infiammati". Österrikarna besegrades 25 maj 1734 vid B. af spanjorerna under Montemar (sedan Duca di B.), genom hvilket slag Neapel åter kom under Spanien. (J. F. N.)

Bitsch (Bitsche, fordom Kaltenhausen), befast stad i tyska riksländet Lothringen, vid floden Horn. 3,640 inv. (1900). Tillverkning af skor. På en brant klippa 79 m. öfver staden står en medeltida bergfästning, som höll sig under hela kriget 1870—71 och efter 1887 t. o. m. något förstärkt.

Bitsjurin (Bitschurin, som munk Jakint, d. v. s. Hyacinthus), rysk geograf och kännare af Kina, f. 1778, d. 1853, förvärfvade under sin mångåriga vistelse i Kina, såsom chef för den ryska andliga missionen därstädes, en grundlig insikt i kinesiska språket och lämnade (sedan 1828) en följd af lärorika och viktiga arbeten öfver Kina, Mongoliet, Tibet och Turkestan, mestadels ur kinesiska källor. Bland hans utgifna verk förtjäna framhållas en kinesisk grammatik för ryssar (1838), ett arbete om Kina, dess inbyggare, seder, bruk och upplysning (1840) och en kinesisk-rysk ordbok.

Bitter, likör med tillsats af bitterämnen, såsom angostura, aloe, gentiana, kinabark, pomerans m. m.; i Danmark och Tyskland detsamma som sup, "besk".

Bitter, Karl Hermann, preussisk statsman och musikhistoriker, f. 1813 i Schwedt, d. 1885 i Berlin, var 1856—60 preussiskt ombud i den euro-

peiska Donaukommissionen i Galacz och innehade därefter olika befattningar inom den preussiska provinsförvaltningen. Under det fransk-tyska kriget var han bl. a. en tid prefekt i departementet Vosges och sedermera civilkommisarie i Nancy. Efter freden utnämndes han till regeringspresident 1872 i Schleswig och 1876 i Düsseldorf, blef 1877 understatssekreterare i inrikesministeriet samt i juli 1879 preussisk finansminister och medlem af förbundsrådet. I denna ställning medverkade han under tre år som Bismarcks villiga verktyg till det protektionistiska systemets införande i Tyskland och sökte öka de indirekta skatterna genom tobaksmonopol, höjda brännvins- och maltskatter samt borskatt. Han genomdref Hamburgs inträde i tyska tullområdet och bidrog till att staten öfvertog de större preussiska privatbanorna samt lyckades återställa jämvikten i Preussens budget. Oenighet med Bismarck förmådde honom att afgå 1882 efter tobaksmonopolets strandande. B. gjorde sig och ett namn genom flera märkliga musikhistoriska arbeten: *J. S. Bach* (2 bd, 1865; 2:a uppl. 1881), *K. Ph. E. Bach* och *W. Friedemann Bach* och deren bröder (2 bd, 1868) och *Beiträge zur geschichte des oratoriums* (1872) m. fl. Hans mindre arbeten utgäfvos 1885 som *Gesammelte schriften*.

Bitter, Johann Friedrich Albert, katolsk biskop, f. 15 aug. 1848 i Melle i Hannover, där hans fader, geheimerådet Heinrich Bruno B., var kungl. lifmedikus. Efter att hafva studerat filosofi i Münster och teologi i Würzburg inträdde han 1873 i prästseminariet i Osnabrück, prästvigdes 1874, anställdes s. å. vid Sankt Eugenia-kyrkan i Stockholm samt utnämndes 1875 till kyrkoherde vid Sankt Josefs-församlingen i Göteborg. Sedan han 1885—86 beklädt kyrkoherdeplatsen vid den katolska höfforsamlingen i Ludwigslust i Mecklenburg, återvände han till Sverige som apostolisk vikarie i Stockholm. 1892 vigdes han (med bibelhållande af sin plats i Stockholm) till biskop af Doliche (in partibus infidelium, nära Mosul). Sedan 1886 är B. teol. doktor vid Würzburgs universitet samt påfåg protonotarie och huskaplan.

Bitterambrosia, bot. Se *Ambrosia artemisiæfolia*.

Bit'terfeld [-felt], kretsstad i preussiska regeringsområdet Merseburg (prov. Sachsen), vid floden Mulde, 11,839 inv. (1900). Brunkolsgrufvor i grannskapet. Mångsidig industri. Staden anlades af holländare i 12:e årh.

Bitterjod, kem., dets. som magnesiumoxid.

Bitterkalk, miner. Se *Dolomit*.

Bittermandel, bot. Se *Prunus* och *Mandel*.

Bittermandelolja, kem., en flyktig olja, som förekommer färdigbildad i bladen af *Prunus padus* (hägg) och *Amygdalus persica* (därför också förr kallad *Aetheroleum amygdalarum*) och som kan erhållas ur det i bittermandel förekommande amygdalinet, därigenom att mandeln sönderstötes och pressas, uttröres med vatten och destilleras med vattenångan. Därvid öfvergå amygdalinet flyktiga sönderdelningsprodukter, blåsyras och bensaldehyd, och man får en tung olja, som luktar af dessa båda ämnen. Nyss framställd är denna olja vattenklar, men blir med tiden gul; till följd af blåsyrhalten är den råa oljan högst giftig. Ren bittermandelolja utgöres af bensaldehyd $C_6H_5 \cdot CHO$ och är en starkt ljusbrytande vätska af angenäm lukt, med kokpunkten 179° . Den stelnar

småningom i luften, emedan den syrsättes till fast bensoesyra, $C_6H_5 \cdot COOH$. — Med konstgjord bittermandelolja betecknas ibland nitrobensol (mirbanolja), hvilken är ett helt annat ämne, ehuru den har bittermandeloljans lukt. P. T. C. (H. E.)

Bittermandeloljegrönt, kem., malakitgrönt, klorzinkdubbelsaltet af en färgbas $C_6H_5 \cdot C(OH) = [C_6H_4N(CH_3)_2]$. Det beredes af dimetylanilin, bensaldehyd (bittermandelolja, därpå namnet) och zinkklorid. Se Anilinfärger 3. H. E.

Bittermandel-vatten, *Aqua amygdalæ amaræ*, farm., beredes enligt svenska farmakopén på det sätt, att en viss mängd bittermandlar krossas och deras feta olja aflägnas genom pressning vid lindrig värme, hvarefter mandlarna pulveriseras, utrörs med vatten och efter 12 timmar underkastas destillation med het vattenånga, hvarvid utvecklad blåsyra och bittermandelolja öfverdestillera jämte vatten och uppsamlas i ett förlag, som innehåller koncentrerad sprit. Vätskan i förlaget spädes därefter med en blandning af sprit och vatten så, att 1,000 delar af det färdiga preparatet innehålla 1 del cyanväte. Bittermandelvattnen är färglöst, klart eller helt svagt opaliserande samt luktar starkt af bittermandelolja och cyanväte. Det begagnas in- värtas för att hämma kräkningar och magplågor, utvärtas till tvättning vid vissa hud- och ögonåkommor samt såsom lukt- och smakförbättrande tillsats till andra läkemedel. C. G. S.

Bittermedel (lat. *amara*, af *amarus*, bitter), farm., bittra (beska) medel. Så kallas en stor mängd droger ur växtvärlden på grund af sin bittra (beska) smak. Denna beror på närvaron af ett eller stundom flera egendomliga, bittra ämnen, hvilka i många fall blifvit framställda i kristalliniskt tillstånd. Några få af dessa bitterämnen äro alkaloider (såsom stryk- nin i råfäsk-extrakt), men de flesta äro kemiskt indifferent, ej sällan glykosider. — Amara beteck- nas i fråga om sin verkan ofta såsom tonica, st ä r k a n d e medel, och delas vanligen, efter olika biegenskaper, i rena (t. ex. baggsöta, *Gentiana*, kvassia, vattenklöfver), lösande (t. ex. maskros- rot), slemmiga (t. ex. kalumba-rot) och a r o m a t i s k a (kryddartade) bittermedel (t. ex. malört, pomeransskal, kaskarillbark). Sådana medel an- vändas ofta till att lifva och förbättra aptiten och matsmältningen, hvarigenom de medelbart komma att förbättra näringsstillstånd och krafter. Huru dessa medel verka inom organismen är väl ännu ej fullt utredt. Dock torde deras verkan väsentligen bero på, att de dels på reflexväg genom sin bittra smak, dels genom direkt retning af sensibla nervapparater (och möjligen äfven af andra bildningar) i magens och tarmens slemhinna pigga upp dessa till en lifdigare verksamhet, särskildt då denna förut är sjukligt försvagad. — Till amara räknas äfven den bittert smakande gallan. Om s. k. beskt te se T. e. C. G. S.

Bitterna, socken i Skaraborgs län, Laske härad. 4,783 har. 1,187 inv. (1903). B. bildar med Laske-Vedum och Eling ett konsistorielt pastorat i Skara stift, Vänga kontrakt. Socken omfattar två kommuner, Öster-B. och Väster-B., som förr äfven varit egna socknar.

Bittersalt 1. Engelskt salt, kem., dets. som magnesium-sulfat.

Bitterspat, miner., ett af en isomorf bland-

ning af magnesium-karbonat och kalcium-karbonat ($MgCaC_2O_4$) bestående mineral; kristalliserar i rom- boedrår, som likna kalkspatens. Bitterspaten skiljes dock från kalkspaten därigenom att den dels icke, eller obetydligt, fräser, om den i helt stycke öfver- gjutes med kall saltsyra, dels har större hårdhet än denna. Kristalliserad bitterspat är ett tämligen all- mänt mineral och träffas hos oss vid Taberg i Småland, i Värmland, vid Sala, Falun m. fl. ställen. Såsom bergart bildar den dolomit. P. T. C.*

Bittervatten, *Solutio sulfatis magnesiæ carbonica*, farm., en färglös, klar vätska, utgöres af en med kolsyra mättad vattenlösning af svavelsyrad magnesia (engelskt salt, magnesiumsulfat), innehåll- ande 16—17 procent af det nämnda saltet. In- tagandet af ett till två glas af detta bitter- vatten, som är ett bland de allmänast begagnade laxermedlen, framkallar vanligen riklig aflöfning. — Mindre bitter i smaken är lösningen af citronsyrad magnesia i kolsyradt vatten. Det gifves några slag af naturligt bittervatten, såsom "friedrichshaller bitterwasser", hvilket fås från salinerna vid Hild- burghausen, och "ungerskt bittervatten" (Ofen, Hu- nyadi Janos) samt Pullna, hvilka utmärka sig genom en riklig halt af svavelsyrdt natron, de båda senare äfven af svavelsyrd magnesia. O. T. S. (C. G. S.)

Bitterwood [bi'to-wood], eng., bot. Se Pi- crasma.

Bitó, István, ungersk statsman, född 1822, deltog i revolutionen 1848 och flydde efter kapi- tulationen i Világos 1849 till utlandet, men återkom 1851. Ifrån 1861 var han oafbrutet ledamot i ungerska deputeradekammaren, till hvars vice presi- dent han valdes 1869—72. I juni 1871 inträdde han såsom justitieminister i Andrásys kabinett, men när Andrassy s. å. öfvertog ledningen af Österrike- Ungerns utrikespolitik och Lónyay blef ungersk mi- nisterpresident, drog sig B. tillbaka och utvecklade i de därpå följande stormiga parlamentsstriderna en inflytelserik verksamhet. 25 mars 1874 blef han ministerpresident, men afgick redan 11 febr. 1875, hvarefter han stått utom partierna i riks- dagarna. J. F. N.

Bit-tång (äfven Afbitare), maskinb. Se Tång.

Bitumen (trol. af grek. *bi'os*, lif, en kropp, hvil- ken innehåller något, som skyddar mot förgängelse), miner., kallas i mineralriket förekommande kol- eller hartshaltiga, mer eller mindre starkt luk- tande, flytande, mjuka eller fasta kolväten. Så- dana ämnen äro bergolja, jordvax, bergbeck m. fl. De brinna lätt med sotande låga. Mineral eller berg- arter, som äro mer eller mindre impregnerade med bitumen, kallas bituminösa, t. ex. bitu- minös kalksten (orsten), skiffer (alunskiffer), stenkol o. s. v. P. T. C.*

Bituminit (jfr Bitumen), dets. som Boghead- kol.

Bituminös. Se Bitumen.

Bituricæ, det latinska namnet på Bourges.

Bituriger (lat. *bituriges*), ett stort keltiskt folk i akvitanska Gallien, där det härskade före sin ut- vandring till Italien under Bellovesus omkr. 500 f. Kr. De i Gallien kvarvarande delades i *bituriges gubi*, som bodde på Loires västra strand och hvilkas hufvudstad var Avaricum (nu Bourges), samt *bituri- ges vibisci*, som bodde på ömse sidor om Garonne och hade Burdigala (Bordeaux) till hufvudort.

Bivack. Efter målning af Ed. Dettalle.

Bitynien, forntida landskap i Mindre Asien, mellan Svarta hafvet, Paflagonien, Galatien, Frygien och Mysien. Landets inre var uppfyllt af skogrika berg (Olympos m. fl.). Sangarios var namnet på den största floden. På kusten anlades tidigt grekiska kolonier, såsom Chalkedon och Heraklea. Landet beboddes ursprungligen af bebyrker, sedan af de traciska stammarna tyner och bitynier. B. var någon tid kuivadt af lyderna, sedan af perserna. Under striderna efter Alexander den stores död blef det omkr. 297 ett oberoende konungarike, hvars regenter vanligen hette Nikomedes eller Prusias. Dessa utvidgade ej obetydligt sitt rike, gynnade konster och vetenskaper samt anlade blomstrande städer, Nikomedia (residens), Prusa m. fl. Mest bekant är Prusias I, hos hvilken Hannibal sökte tillflykt undan romarna. Den siste konungen var Nikomedes III Filopator, som vid sin död (75 f. Kr.) testamenterade landet åt romarna. Pompejus gjorde sedan B. och den besegrade Mithridates' pontiska rike till en romersk provins (*Pontus et Bithynia*). 1074—97 var det i seldsjukernas våld, men återtog under det första korståget. I slutet af 15:e årh. eröfrades det af turkarna. (H. Sgn.)

Bitzlius. 1. Albert B., pseudonym Jeremias Gotthelf, schweizisk författare, f. 1797 i kantonen Freiburg, d. 1854 som präst i Lützelfluh i Bern, ut-

och sträfvande att höja den andliga och materiella kulturen. B. började sin skriftställarverksamhet vid 40 års ålder, och hans syfte var icke estetiskt, utan moraliserande. Hans första skrift var *Bauernspiegel oder Lebensgeschichte des Jeremias Gotthelf von ihm selbst berichtet* (1837), hvilken hade storartad framgång. Mest berömdt af hans verk är *Wie Uli, der knecht, glücklich ward* (1841). Därjämte utöfvade B. ett icke obetydligt inflytande på det schweiziska folkets politiska lif. B:s samlade skrifter utkommo 1855—58 i 24 band och ha sedan utgivits i nya upplagor; senast 1898—1900 i 10 bd, utg. af Fr. Vetter och Kronauer. *Ausgewählte erzählungen* trycktes 1888. Biografi af A. Bartels (1902).

2. Albert Bernhard B., den föregående son, schweizisk teolog, f. 1835, d. 1882, innehade från 1863 kyrkoherdebefattningar i kantonen Bern och utvecklade därunder en liflig socialreformatorisk verksamhet. Han stod jämte Heinrich Lang (se d. o.) i spetsen för de frisinnade sträfvandena inom den schweiziska protestantismen samt redigerade tillsammans med honom "Reform". 1878 utnämndes B. till regeringsråd i Bern, betrodde med ledningen af uppfostrings- och fängelseväsendet samt invaldes i schweiziska ständerrådet, hvarest han uppträdde såsom afgjord demokrat och öfvade ej ringa inflytande. B. skref bl. a. *Die Todesstrafe vom Standpunkt der religion und der theologischen wissenschaft* (1870). Hans originella predikningar utgafvos efter hans död (7 bd, 1884—1902). Jfr Balmer, "Albert Bitzlius" (1888).

Biur (fsv.), bäfver.

Biva, sjö på japanska ön Nippon. Se Japan.

Bivack l. Bivua'k (fr. *bivouac*, af ty. *biwacht* l. *beiwacht*), krigsv., kallas trupps förläggning under hvilu under bar himmel, hvarvid skydd ställt (se d. o.) äfven kunna begagnas. Detta förläggnings-

gaf en mängd på dialekt skriina "berättelser för folket", utmärkta genom en kraftig humor

sätt användes, då tillgång icke finnes till byggnader, då tid eller omständigheter icke medgifva uppförandet af hyttor eller andra skydd eller då trupperna måste hållas så tätt tillsammans, att annat förläggningssätt icke medgives, såsom före eller efter ett slag. Enär bivackeringen verkar skadligt på manskapets hälsa och persedlar, bör den användas endast i nödfall och för korta tider i sänder, hvarjämte bivackplatser böra väljas med omtanke, så att de erbjuda skydd för blåst, hafva sundt och torrt läge jämte tillgång på vatten, bränsle och halm. Under kall årstid är det nödvändigt att anordna bivackeldar. Bättre än att anordna en stor bivack är att dela trupperna i flera mindre, tillräckligt nära hvarandra belägna bivacker, hvilka förläggas intill bebyggda orter, i hvilka staber eller en del af trupperna kunna förläggas (kvarter-bivack). Inom bivack, som omfattar mera än ett regemente, kan en särskild officer förordnas att såsom bivackkommendant hafva uppsikt öfver bevakningsanordningar, ordningsföreskrifternas iakttagande m. m. I hvarje bivack eller del af sådan utsettes en bivackvakt eller inre vakt. C. O. N.

Bivackkommendant. Se Bivack.

Bivackvakt. Se Bivack.

Bi-valvler, zool. Se Musslor

Bi-vargen, zool. Se Bi, sp. 217, och plansch till art. Bi, fig. 9.

Bi-vräken, zool. Se Vesphöksläktet.

Bivua'k, krigsv. Se Bivack.

Bixa, bot. Se Bixaceæ.

Bixaceæ, bot., en med *Cistaceæ* besläktad, till ordn. *Cistifloræ* räknad familj af tropiska träd eller buskar (omkr. 20, till största delen amerikanska

arter) med spiralställda enkla blad, 5-taliga regelbundna, undersittande blommor samt enrummigt fruktämne med väggställda frösten. Släktet *Bixa* L. med en art, *Bixa orellana* L., är ett litet vackert träd, inhemskt i Amerikas varmaste delar samt odladt i tropikerna. De äggrunda, med styfva borst

tätt besatta frukterna innehålla många frön, hvilkas yttre skal innehåller ett rött färgämne. Om detta utdrages genom fröens omröring med vatten samt därefter torkas mer eller mindre fullständigt, får man den drog, som kallas *orellana* l. *anatto* (i hemlandet *achiote*). På somliga ställen får drogen under beredningen genomgå en viss grad af jäsning, och stundom lär, för att hindra dess intorkning, urin tillsättas, hvarigenom den viollukt, som tillhör den färska fruktmassan, förvandlas till en vidrig stank. God vara bör ha angenäm (eller ingen) lukt och högröd färg samt vara fri från främmande inblandningar. *Orellana* innehåller två färgämnen, det röda *bixinet* och det gula *orellinet*, samt blir därigenom användbar till färgning af plåster, ost, smör, vax m. m.; förr användes det mycket till färgning af ull. *Bixinet* är föga lösligt, *orellinet* däremot lättare lösligt i vatten. G. A. O. T. S. (G. L.—m.)

Bixin, tekn. Se Bixaceæ.

Bi'xio. 1. Jacques Alexandre B., fransk publicist, f. i Italien 1808, d. 1865 i Paris, studerade först medicin, grundade 1831 tillsammans med Buloz "Revue des deux mondes" och ingick sedan som medarbetare i tidningen "National". Fastän motståndare till 1848 års republik, blef han medlem af konstituerande församlingen och vice-president i nationalförsamlingen. I prins Louis Napoléons första kabinett var han under några dagar handels- och jordbruksminister. Såsom medlem af lagstiftande församlingen förfäktade han liberala idéer och ansågs därför så farlig, att han vid slutskuppen 2 dec. 1851 för någon tid sattes i fängsligt förvar. Därefter drog han sig tillbaka från det offentliga lifvet, grundade en bokhandelsaffär, särskildt för litteratur rörande landtbruk, och deltog i flera af tidens stora finansföretag. Han är författare till *Maison rustique du XIX:e siècle* (1844).

2. Girolamo Nino B., den föregående

broder, italiensk frihetskämpe, f. 1821 i Genova, slöt sig 1848, efter att förut ha tjänat i den sardinska flottan och handelsmarinen, till friskarorna, medverkade vid Venezias försvar och kämpade såsom generalstabsofficer vid Garibaldi's sida 1849 vid försvaret af Rom, då han blef svårt sårad. Sedan staden fallit i fransmännens händer, återvände B. till Genova och ingick åter i handelsflottan. Vid början af kriget 1859 förde han en bataljon alpjägare. Efter freden i Villafranca fick han befälet öfver ett nybildadt toscansk regemente, men begärde samtidigt med Garibaldi sitt entledigande (nov. 1859). 1860 deltog han i expeditionen till Sicilien. Efter landstigningen vid Marsala erhöi han befälet öfver en bataljon frivilliga och deltog i striderna vid Calatafimi och Palermo. Af den sicilianska direktorialregeringen utnämndes han till brigadgeneral, befordrades vid krigets slut till

generallöjtnant och öfver gick efter sydarméns upplösning till den italienska hären. 1865 blef han medlem af parlamentet och tillhörde oppositionen utan att egentligen sluta sig till något visst parti. 1870 blef han af konungen utnämnd till senator. Under 1866 års krig förde han befälet öfver en division och skyddade, efter nederlaget vid Custoza, den italienska arméns återtåg. 1870 deltog han i stormningen af Rom. Redan 1869 hade han blifvit direktör för ett sällskap till ikande af handel på Söderhafvet; nu egenade han sig åter åt denna lefnadsuppgift. Död i kolera på Atsjins redd 1873. Se vidare biografier öfver B. af Guerzoni (2 bd, 1875) och Delvecchio (1887).

Biza'rr. Se Bisarr.

Bize [biš], köping i franska depart. Aude, vid floden Cesse, 23 km. n. v. om Narbonne. 1,306 inv. (1901). Nära B., i dalen Las-Fons, finnas några märkvärdiga grottor, som äro uppfyllda af människoben, samt lämningar af den heta zonen djurvärld.

Bizerte [bišä'rt], franska namnet på staden Biseria.

Bizet [bišä], Georges (egentl. Alexandre César Léopold), fransk tonsättare, f. 25 okt.

1838 i Paris, d. 3 juni 1875 i Bougival, studerade från sitt nionde till sitt nittonde år vid konservatoriet, med Marmontel som lärare i piano, Benoist i orgel, Zimmermann i harmoni och Halévy (hans blifvande svärfader) i komposition. 1857 erhöi han det stora romerska priset, sedan han kort förut vid en af Offenbach utlyst täflan för komposition af operetten *Le docteur Miracle* blifvit segrare jämte Lecocq. Från Italien hemskände B. två operor, *Don Procopio* och *La guzla de l'émir*, två symfonisatser och uvertyren *La chasse d'Ossian*. Efter hemkomsten fick han upp på Théâtre lyrique operan *Les pêcheurs de perles* (1863), hvilken lika litet som *La jolie fille de Perth* (1867) gjorde någon lycka, på grund af sin "wagnerism", såsom det hette, ehuru ingendera röjer något spår af Wagner, utan snarare af David, Gounod och Verdi. Mera sjäflständig än dessa mycket lofvande, ehuru något omogna produkter visade sig *Djamileh* (Opéra comique 1872, Stockholm 1889), en liten enaktig pärla af brännande orientalistisk stämning och lokal-färg, som emellertid till följd af sin sällsamhet och dramatiske stil hade ännu mindre framgång. Musiken till Daudets drama *L'arlésienne* (Vaudeville 1872, "Flickan från Arles", Stockholm 1891), hvilken är den yppersta och mest genialiska B. någonsin skapat och hvarom Bellaigue med rätta säger, att i denna genre ingenting skrifvits lika kort och gripande sedan Beethovens "Egmont", väckte först uppmärksamhet, då den i form af orkestersvit gjorde sin rund i konsertsalarna. Äfven i öfrigt hade B. under sin listlid lycka endast med sin konsertmusik, såsom uvertyren *Patrie*, sviten *Souvenirs de Rome* m. m. Själfva *Carmen* (Opéra comique 1875, Stock-

holm 1878), B:s i flere hänseenden märkligaste opera, hvilken han endast några månader öfverleide, motogs i början i Paris med blandade omdömen och fick ej fast fot därstädes, förrän dess rykte åter-skallade från utlandet, hvarst den öfverallt hälsades med entusiasm. "*Carmen*" är i Frankrike det längst gående försöket att sammansmälta komisk och tragisk opera, hvilket alltid legat i tendensen hos den franska komiska operan, som aldrig varit så rent komisk som den italienska buffan. Ej mindre betydelse har "*Carmen*" såsom en föregångare till den italienska "verismen" i våra dagar både i stoffet, hämtadt från de lägre folkklassernas lif och passioner, och i dess realistiska behandling, och styckets allmänna popularitet utgör ett talande bevis på naturnödvändigheten af en reaktion mot ej mindre Meyerbeers historiska än Wagners mytologiska opera, om det ock i någon mån rönt inflytande af båda. De betänkligheter i fråga om ånnets sensationella natur, som riktats mot veristernas produkter, drabba visserligen i någon mån äfven "*Carmen*", som ej heller är alldeles fri från banaliteter; dock står B., rent musikaliskt taget, ofantligt mycket högre än veristerna i både smak och konstbildning. — En byst af B. uppställdes 1900 i Opéra comique i Paris. Biografier öfver honom hafva skrifvits af Pigot (1886) och Bellaigue (1891). A. L.

Bizzaria, bot. Se Citrus.

Bizzoze'ro, Giulio, italiensk anatom, f. 1846 i Varese, sedan 1872 professor i allmän patologi vid Turins universitet, utmärkte sig tidigt genom rön på fysiologiens område. Det var han, som först uppställde teorien om benmärgen såsom väsentligt medverkande organ vid nybildningen af de röda blodcellerna, i *Sul midollo delle ossa* (1868—69). Bland hans öfriga skrifter märkas: *Sui corpuscoli semoventi* (1865; upptäckten af benmärgscellernas förmåga att sammandraga sig), *Di alcuni alterazioni dei limitici del cervello e della pia madre* (1869), *Sul parenchima della ghiandola pineale* (1868—71), *Sui rapporti della tubercolosi con altre malattie* (1874; med den första beskrifningen på den verkliga hudtuberkulosen eller lupus) och *Di un nuovo elemento morfologico del sangue* (1882) m. fl. Därför har B. utöfvat en betydande verksamhet som lärare. (R. T.—dt.)

Bi-ätare, *Merops apiaster*, zool., en vacker fågel, typ för en särskild familj (*Meropidae*) bland de samtåga spitarna. Den är ungefär så stor som en taltrast, men med längre och starkare, något bågbojdt, spetsigt näbb. Bröst och buk äro grönblåa, strupen och halsens sidor gula med svart infattning. På nacken och ned till vingarnas täckfjädrar härskar en rödbrun färg, som på ryggen, ned till öfvergumpen, blandar sig med rödgult. Vingpennorna äro blågröna, spetsade med svart. Stjartens pennor äro ofvan gröna, i spetsen hjärtlikt urnupna, liksom vingpennorna; och liksom dessa äro de båda mellersta stjartpennorna, som på de fullvuxna fåglarna äro förlängda en fjärdedel utöfver de öfriga pennornas längd, spetsade med svart. Ögonen äro rubinröda. Till följd af denna färgteckning göra sig bi-ätarna lätt bemärkta, då de sitta i små flockar uppe i träden eller då de i flykten, som liknar svalornas, gripa de insekter, efter hvilka de fått sitt namn. Biätarens läte är endast ett omelodiskt pip. På marken rör den sig blott med svårighet med

sina korta ben; dock gräver den sig gångar till bo (vanligen kolonivis) i strandbranter, sandbackar o. d. Den är en söderns fågel, egentligen tillhörande Afrika, men häckande äfven i södra och sydöstra Europa. När vi ha vinter, är den allmän vid Kap. I Sverige visar den sig endast tillfälligtvis; den är skjutten i södra Sverige och i Lappland (vid Muoniovaara). F. A. S.*

Biörenklou (Biörnklou, Biörneklou, Björnklou). **Mattias**, diplomat, lard, f. 26

dec. 1607 i Västmanland, hetteurspr. Matthias Erici Arosiander, men tog sig efterfadernsyrke—denna var mjölnare på Nykvarn—namnet Mylonius (af lat. *myla*, kvarn). Han blef student i Uppsala 1627 och studerade till en början teologi, men kom sedermera, såsom lärare åt Magnus Gabriel De la Gardie (1632—37), att hufvudsakligen egna sig åt statskunskapen och den offentliga rätten. 1637

fästes han vid universitetet såsom eloquentiæ professor. 1640 kallades han af Oxenstierna att intaga en plats i kansliet, och tre år senare förordnades han till sekreterare åt de bägge svenske fullmäktige vid fredsmäklingarna i Osnabrück, Johan Oxenstierna och Adler Salvius. Till följd af de båda legaternas olika lynnen och ömsesidiga afund var denna befattning särdeles kinkig. 1647 utnämndes Mylonius, som 1646 adlats under namnet Biörenklou, till resident i Münster, där han vistades till 1649. B. skickades efter att 1650 hafva utnämnts till regeringsråd i Bremen 1651 att af kejsaren mottaga investituren för Sveriges tyska besittningar, och 1653—54 representerade han jämte Fr. Bohle Sverige på riksdagen i Regensburg. Sedan Karl X Gustaf, hos hvilken B. stod i särdeles stor ynnest, uppstigit på Sveriges tron, nämndes B. 1654 till statssekreterare och var i sådan egenskap konungen följaktigt under hans polska fälttåg och utnämndes därunder (1656) till president i brenenska regeringen, men användes fortfarande för diplomati. 1657—59 var han plénipotentiare vid kejsarvaldagen i Frankfurt a. M., där han skulle arbeta för att ingen habsburgare blefve vald och söka skaffa fred med Österrike; men till följd af Frankrikes vacklande hållning vunnos ej dessa mål. 1659 afsändes han såsom legat, för att begära hjälp, till franska hofvet och vistades, då detta för fredssunderhandlingarna med Spanien uppehöll sig i Syd-Frankrike, under hösten 1659 och förra hälften af 1660 i Aix, Avignon, Béziers, Andaye, Bayonne m. fl. orter samt återvände därpå till Paris, hvarifrån han i dec. vände hem. Efter hemkomsten blef han 1661 hofkansler och sedan (1664) riksråd. I rådet blef han snart en ledande man. Så var det i mars 1665 med England afslutade vänskaps- och handelsfördrag, hvarigenom ett nytt uppslag inträdde i utrikespolitiken, hufvudsakligen ett verk af B., som på grund af rik och bitter erfarenhet fattat en afgjord motvilja för hvarje förbindelse med fransmännen. Markisens af Pomponne försök att draga Sverige öfver på Ludvig XIV:s sida vid

det tilltänkta angreppet på spanska Nederländerna misslyckades helt och hållet genom B:s mellankomst, ehuru rikskanslern De la Gardie nitiskt arbetade för saken. Det kom också till de skarpare sammanstötningar mellan den forne läraren och den yfverborne lärjungen, som i hettan öfver det obehagliga motståndet anklagade ”den, som han lyft upp ur mjöldammet”, för otacksamhet samt beskyllde honom och hans medhållare för falhet. Dylika skandalösa uppträden bidro endast att minska De la Gardies indflytande och att stärka det mot honom arbetande parti inom rådet, som redan samtida författare kallade ”factio björncloviana”. Sverige icke allenast förkastade det franska förbundet, utan hörsammade tvärtom Englands och Hollands inbjudning att deltaga i den ryktbara trippel-alliansen (1668), som var riktad just mot Ludvig XIV. Det nya förbund, som Frankrike 1671 åter sände Pomponne att knyta, motarbetades likaledes energiskt af B., men ej långt efter hans död, i aug. 1671, gick det, i april 1672, till Sveriges olycka i fullbord. Som diplomat mera ihärdig och omständlig än smidig och snabb, vann B. vid sina förhandlingar sällan några lysande fördelar åt sitt land, men däremot för egen del alltid erkännande. Fransmännen ansågo honom t. o. m. för en lika farlig fiende som en Jan de Witt eller en sir William Temple. Utom vidlyftiga diplomatiska skrivelser och berättelser författade B. på latin åtskilliga afhandlingar i juridiska och historiska ämnen. Hans diplomatiska korrespondens förvaras i riksarkivet. J. Th. W.

Biörk, **Matthias Andreæ**, f. 1604, d. 1651, blef lärare i matematik vid Västerås gymnasium 1639 och kapellan vid domkyrkan därstädes 1642. Han utgaf 1643 en förtjänstfull lärobok i aritmetik, hvilken bl. a. upptager räkning med decimaler samt, för första gången i svenskt tryck, algebra.

Biörneklou. Se **Biörenklou**.

Björnklou. Se **Biörenklou**.

Bjarkamål, ett fornkräde, diktadt på 900-talet till firande af Rolf Krakes död (omkr. 600). Det skildrar, huru Bjarke samt Rolfs öfrige kämpar af Hjalte väcktes till att bistå sin herre i dennes sista strid, då han nattetid öfverfölls af sin sväger Hjorvard och jämte alla sina män måste bita i gräset. Tormod Kolbrunarskald kvad detta kväde för Olof den heliges krigare morgonen före slaget vid Stiklastad (1030), och det kallades sedan *Huskarla-hvot* (”krigarmaning”).

Bjarkan, namn på B-runan. Se **B**.

Bjarke, **Bodvar**, en af Rolf Krakes kämpar. Se **Bodvar Bjarke**.

Bjarkö, socken och härad i Tromsö amt i Norge. 130,88 kvkm. 1,765 inv. (1900). Häradet består uteslutande af öar och holmar, till antalet 444: till detsamma höra betydande sträckor af Senjen (31,8 kvkm.) och af Grytö (61,8 kvkm.). Det har sitt namn efter den 15,8 kvkm. stora, från forntiden kända ön Bjarkö (Bjarkøy), där socknens nya kyrka står sedan 1886. Förut stod sockenkyrkan på Sandö, som sedan 1888 är kapellsocken. Sockenens kallades tidigare Sand, men var fordom oftare lagd under Trondenes. Jfr **Bjarkö-ätten**. O. A. Ö.

Bjarkö-ret, det norska namnet på **Bjarkö-arätt** (se d. o.).

Bjarkö-ätten, den vanliga benämningen på två af

de mest ansedda aristokratiska släktarna i Norge under medeltiden. De hade detta namn af ön Bjarkö (se d. o.), som under förra hälften af 11:e årh. tillhörde lendermannen Tore Hund. Därigenom att dennes dotter gifte sig med Jon Arnesson, kom Bjarkö till Arnmödlingarna (se d. o.) och stannade i deras ego till 1183. Jon Arnessons manliga ättlingar förekomma i historien under namnet den äldre Bjarkö-ätten, hvilken med Vidkun Erlings-son utdog på manssidan, hvarefter Bjarkö gick öfver till dennes syster Ragna Erlingsdotter. Från hennes äktenskap med lagmannen Bjarne Mårdsson härstammade den s. k. yngre Bjarkö-ätten. Bjarnes sonsöns son var baronen Bjarne Erlingsson, som genom sitt gifte med Margareta Nikolaus-dotter blef egare äfven af Giske, så att han sannolikt var Norges rikaste man på den tiden. Äfven i andra afseenden in- tog han ett framstående rum. Han var t. ex. medlem af konung Erik Magnussons förmyndarregering, och i denna ställning ädrog han sig, genom sitt uppträ- dande mot hierarkien, en bannlysning. Sedermera var han mycket använd som sändebud och diplomat: han var tre gånger i allmänna värf i Skottland och deltog flera gånger i förhandlingar med Danmark och de vendiska städerna. Vid hans död, 1313, splittrades hans stora egendomar, men genom arf för- enades de snart ånyo hos Erling Vidkunsson, hvilken dessutom ärfde de betydliga jordagods, som hörde under det gamla herresätet Stovrejm i Nord- fjord. På hirdmötet i Oslo 1323 utsågs han att såsom "drottsete" (drots) vara riksföreståndare un- der Magnus Erikssons minderårighet. Denna plats beklädde han till 1332, hvarefter han slöt sig till det missnöjda aristokratiska partiet; men 1334 för- likte han sig åter med konungen. Vid sin död, 1355, efterlämnade han flera gifta döttrar. Från en af dessa tyckes släkten Reymar härstamma. En annan dotter, Ingeborg, var gift med Sigurd Håftors- son, Håkon V:s dotterson; Bjarkö och Giske öfver-ingo i hennes ego. Från henne härstammade åter en ny ätt, som under 1400-talet var den för- nämsta i Norge och utbredde sig i flera grenar. (Se Alf Knutsson.) Y. N.

Bjarmaland (lat. *Bia'rmia*, *Biarmonia*) och **Bja'r-mer** är i den äldre nordiska litteraturen ofta före- kommande namn på trakten och folket vid Hvita havet, kring floden Vina (Dvina), där en köpstad var belägen ett stycke ofrånför mynnigen. Den första underrättelsen om bjarmerna finnes i norrman- nen Ottars berättelse till den angelsaxiske konung Alfred om en resa, som han omkr. 890 företagit förbi Nordkap till Hvita havet. Ottar omtalar där, att han efter åtskilliga dagars segling utefter Finn- markens kust kommit till en stor flod (Dvina?), där det bodde bjärmer (*beormas*). Dessa voro i olikhet med lapparna bofasta, och deras land var rikt och väl bebyggd. Deras språk förstod ej Ottar, men han tyckte, att det liknade lapparnas. På något sätt måste de emellertid hafva gjort sig förstådda af hvarandra, ty det omtalas, att bjarmerna berättat mycket såväl om sitt eget som om kringliggande länder. Det är af reseberättelsen tydligt, att man i Norge redan före Ottars färd hade kännedom om bjarnernas land. Ty Ottar omtalar, att han före- tagit sin resa dels för att lära känna landet, dels för att få hvalrosständer, som där funnos i stor mängd. Ett par sådana medförde Ottar till konung

Alfred. Sedermera skedde ofta handels- och krigs- tåg dit från Norge. Så gjorde Erik Blodyx år 920 en färd till B., likasom senare Harald Gråfäll och Håkon Magnusson (1090). Mest beryktadt är det tåg, som Tore Hund med några kamrater företog år 1026 till bjarnernas hufvudort vid Dvina. De bör- jade där först handel och uppköpte en mängd skinn, men afslgade därpå. Sedan landstego de åter i hemlighet och plundrade begravningsplatsen, där bjarmerna uppställt en bild af sin gud Jomali (Imel, Jumala) med en silfverbägar fylld af silfvermynt i knät och en dyrbar kedja om halsen. De lyckades också med sitt rika byte undkomma de förföljande bjarmerna. — Bjarnernas i sagorna omtalade rike- dom härledde sig till stor del från deras handel. Från deras land gick en handelsväg söderut längs Dvina, Kama och Volga till det gamla Bolgar och andra handelsplatser i söder, och på denna väg kommo österländska mynt och varor upp till Hvita havet i utbyte mot pälsverk och dylikt, på hvilket bjarmerna hade god tillgång i sitt eget land och som de också erhöå af lapparna, hvilka till en del torde hafva till dem erlagt skatt. Såväl de i Ryssland gjorda fynden som också sagornas berättelser göra tydligt, att äfven skandinaverna begagnat sig af denna handelsväg. Så reste år 1217 ett par norska skeppare till B. för att köpa pälsverk. Den ene fortsatte därpå sin färd söderut öfver Ryssland för att gå i korståg, och den andre stannade kvar, men blef sedermera dräpt af bjarmerna. Ett par norska sysselmän företogo då ett hämndtåg till B., där de härjade och vunno rikt byte (1222). Vid denna tid är bjarnernas betydelse redan i nedgående. Mongolernas infall hade därtill i någon mån bidra- git. Det hade till och med i dessa aflägsna trakter väckt så stor förskräckelse, att många bjärmer flydde från sitt land till Norge, där de af konung Håkon Håkonsson fingo sig boplatser upplåtna vid Malangen (1240). Men viktigare var, att handelsvägarna genom Ryssland nu taga en västligare riktning, och den nordiska handeln kommer alltmer uteslutande i händerna på Novgorod. I Velikij Ustjug, som i bör- jan af 1200-talet anlades vid Dvinas biflod Suchona, fingo bjarmerna en direkt medtäflare i pälshandeln, och under 1300- och 1400-talens vinna ryssarna (novgoroderna) alltmer insteg i dessa nordliga trak- ter, tills slutligen under 15:e årh. bjarnernas land fullständigt kom under deras valde.

Namnet Bjarmaland och bjärmer (finnska *Perma*, *permalaiset*), som efter denna tid alldeles försvin- ner, är sannolikt samma ord som återfinnes i nam- net på en liten finsk folkstam vid Kama, *per- merna*, af hvilka staden Perm har sitt namn. De bjärmer, som sagorna omtala, voro emellertid efter all sannolikhet karelar, och ännu i dag är befolkningen i dessa trakter till största delen karelsk. Af sina gamle förfäder har denna befolk- ning också arft sin böjelse för handel, och ryska karelar äro sedan långa tider tillbaka i Finland bekanta som kringvandrande handelsmän. Litt.: Porthan, "Samlade skrifter", Munch, "Det norske folks historie", Storm, "Monumenta histor. nor- veg." och "Om opdagelsen af Nordkap og veien til det Hvide hav" ("Norsk geogr. selsk. årbog" V), samt Schybergson, "Finlands historia". S. L.

Bjarmar. Se Bjarmaland.

Bjarnason [bja'dnasån], Thorkell, isländsk

historiker, f. 1839, präst på Reynivellir på sydvästra Island, har författat flera populära historiska afhandlingar, bl. a. en om reformationen på Island samt den ännu enda läroboken i Islands historia från landets upptäckande till nuvarande tid (1880). R. N.-g.

Bjarne Erlingsson. Se Bjarkä-ätten.

Bjarne Herjulfsson, en för öfrigt okänd isländare, omtalas i Flatøboken "Groenlædingapattr" såsom Vinlands förste upptäckare. På en resa omkr. år 985 från sin faderne till Grönland blef B., berättas det där, efter tre dagars segling driven ur sin kosa af nordvindar, som åtföljdes af dimma. Sedan B. och hans följesmän under flera dagar förts söderut af vind och våg, fingo de slutligen land i sikte till höger om sig. De seglade så nära intill, att de kunde se, att landet var utan fjäll, men backigt och skogbevuxet. De landstego dock icke, utan seglade vidare, tills de efter ytterligare två dygns färd varnade ett annat land, som var slätt och skogbevuxet. Icke heller där stego de i land, utan vände nu om och framkommo efter sex dagars segling med förlig sydvästvind, som till slut växt upp till storm, till Grönland. B. upphörde nu med sina sjöresor och stannade hos sin fader i Herjulfnes, så länge Herjulf lefde, och bodde där också efter sin faders död. Flera år senare, efter år 1000, reste han till Norge, där Erik jarl då var herre, och först nu omtalar han sina upptäckter. Han får då förebräelser för att han ej undersökt det land han funnit, och då han återkommer till Grönland, blir det här mycket tal om att man borde göra upptäcktsresor för att återfinna de länder B. sett. Leif Eriksson köper Bjarnes skepp och beger sig ut på den resa, under hvilken Markland, Helluland och Vinland upptäckas. — Flatøbokens berättelse lider emellertid af stora osannolikheter, och den står också i bestämd strid med öfriga äldre berättelser om Vinlands upptäckt. Genom Storms undersökningar har det gjorts i hög grad sannolikt, att berättelsen om Bjarne är helt och hållet uppdiaktad, och att sålunda icke han, utan Leif Eriksson (se d. o.) var den förste, som såg nya världens kust. Jfr Storm, "Studier over Vinlandsrejserne" (i "Arbøger f. nord. oldk. og historie", 1887). S. L.

Bjarne Kolbeinsson, isländsk skald, född på Orkneyöarna, där han omkr. 1190 blef biskop, är författare till den historiskt viktiga, omfångsrika och förmodligen nästan fullständigt bevarade *Lömsvikingadråpa* (se d. o.), hvars ämne är Jömsvikingarnas krigståg till Norge och slaget i Hjörungavåg, samt troligen äfven till *Málshättakvæði*, d. v. s. ordspråksdikten, en samling ordspråk, satta i rim, och liksom den förra dikten affattad i form af en drapa. Möjligen förskriver sig från B. äfven en del af de versifierade förteckningar å mytiska namn och poetiska eller arkaiska ord, som utgöra senare tillägg i några handskrifter af Snorres Edda och numera vanligen kallas "nafnapulur". B. dog 1222. Ad. N.-n.

Bjela. Se Biała 4.

Bje/laja (ry.), hvit. Se Bjelo.

Bje/laja l. Belaja, flod i ryska guvern. Orenburg och Ufa. Den rinner upp på Ural och faller ut i Kama efter att från höger ha mottagit Sim, den mycket betydande Ufa och Tanyam samt från vänster Ursjak och Dema. Längd 1,067 km. B. är segelbar från Sterlitamak (53° 30' n. br.). Vid sitt utlopp är den 650 m. bred och 5 m. djup,

men stiger här på våren med 9 m. Fraktfarten är betydlig (spannmål, trä, järn). J. F. N.

Bje/laja Zerkov, by i ryska guvern. Kijev, vid Ross, en biflod till Dnjepr. 20,705 inv. (1897). Spannmålshandel, ölbruggerier och maskintillverkning.

Bje/lbog l. Belbog (eg. *Bjelij bog*, "den hvite guden"), *slav. myt.* (enligt en osäker arfsägen), ljusets gud hos vönderna, i motsats till mörkets och ondskans gud (se *Tjernobog*). Traditionen om en sådan dualism i nordslavernas religiösa föreställningar synes bero på kristet inflytande. Namnet B. förekommer hvarken i vöndernas folkvisor eller i äldre historiska uppteckningar.

Bje/lev l. Belev, kretsstad i ryska guvern. Tula, vid floden Oka. 9,567 inv. (1897). B. har 19 kyrkor och 2 kloster samt betydlig handel med spannmål, hampa, talg och boskap.

Bje/lgorod l. Belgorod (ry.), "hvita staden".

1. Kretsstad i ryska guvern. Kursk, vid floden Donets. B. har med sina 3 förstäder en omkrets af mer än 9 km. 21,850 inv. (1897). Där finnas 17 kyrkor, 2 gymnasier, ett seminarium och 2 kretsskolor. Läderfabrikation, tillverkning af ljus, tegel och kalk, handel med dessa varor samt med ull, honing, vax och talg. B. är säte för en ärkebiskop och har 3 viktiga marknader. — 2. Det slaviska namnet på Akerman. — 3. Stadsdel af Moskva. J. F. N.

Bjelina, stad i nordöstra Bosnien, vid Drina. 9,732 inv. (1895), mest muhammedaner. Liflig handel med spannmål och boskap.

Bjelj/nskij, Vissarion Grigorjevitj, rysk skriftställare, f. 1810 på Sveaborg, där fadern tillfälligtvis var militärarkivar, gjorde sig vid universitetet i Moskva, där han studerade tillsammans med A. Herzen, förtrogen med Schellings och Hegels filosofi samt verkade 1834—40 inom pressen i nämnda stad. 1840 flyttade han till Petersburg, blef medarbetare i det mycket spridda bladet "Fosterländska annaler" och kämpade med iver för att ådagalägga de ryska samfundsförhållandenas olämplighet för humana och liberala regeringsprinciper. Han understöddes därvid kraftigt af Herzen och Dostojevskij, hvilka arbetade i samma tidning. 1847 blef han medarbetare i tidningen "Sovremennik" ("Samtiden"), där hans verksamhet dock ej blef långvarig. Rörelserna 1848 öppnade regeringens ögon för den inhemska pressens verksamhet, och midt under de därefter härflytande förföljelserna mot hans vänner dog B. själf, 1848, af öfveranstängning och bröstlidande, hvarför han fåfängt sökt bot vid tyska kurorter. Han var en ypperlig stilist och har haft ett ofantligt inflytande på den moderna ryska skönlitteraturen (Gogolj och dennes efterföljare), särskildt genom sin ihärdiga, entusiastiska frihetskamp för den demokratiska realismens berättigande i skönlitteraturen och för de estetiska intressena i den sociala kulturens tjänst. Ehuru hans personliga bildning ej var syn-

nerligt stor och saknade skoling, blef han den vittre handledaren för det "unga Ryssland" på 1840-talet (Dostojevskij, Turgenjev, Tolstoj m. fl.), och hans årsöversikter af den ryska skönlitteraturen räknas allt fortärande till den ryska prosans mästerverk. Hans samlade skrifter utkommo i 12 bd 1859. Den senaste upplagan, red. af Vengerov, utkom 1900—03. Se A. Jensen, "Bjelinski. En literaturhistorisk studie" (i Finsk tidskr. 1893). A—d J.

Bjeljaev, Ivan Dimitrijevitch, rysk rätts-historiker och arkeolog, f. 1810, d. 1883. Hans lärda skrifter — mer än 100 till antalet — behandla nästan uteslutande Rysslands äldsta historia. Hans *Krestiane na Rusi* (Bönderna i Ryssland, 1860) betraktas såsom ett i sitt slag klassiskt arbete, som sprider åtskilligt ljus öfver Rysslands äldsta samhällsskick. Bekanta äro äfven hans "Berättelser ur ryska historien" (1:a delen 1861), hållna i strängt slavofil anda och behandlande småfurstendömenas historia under medeltiden (Novgorod, Pskov och Polotsk). Arbetet afbröts dock genom författarens död. A—d J.

Bjelke, svensk ätt. Se Bielke.

Bjelke, en gammal dansk-norsk, ursprungligen skånsk adelsläkt, kanske densamma som Little. Den förste med säkerhet kände stamfadern var en Josef Andersen i Gyllarp, levande på 1450-talet. Ätten, hvars norska förbindelser upphörde efter 1686, då stamgodset Östråt såldes, utslocknade 1688 på manssidan och 1900 på spinssidan.

1. Jens Tilluise B., d. 1559, för vid midten af 1500-talet till Norge och äktade där Lucie Gyldenlöve, dotter till den namnkunniga fru Ingerd till Östråt; Lucie och hennes moder drunknade 1555 på en segeltur, och B. ärfde därefter nämnda gods.

2. Jens B., den föregående sonen, f. 1580, d. 1659. Denne var ända till mot slutet af sin lefnad Norges störste godsegare. Hans största gårdar voro, utom Östråt och de icke långt därifrån liggande Storfosen och Tøndel, Hovinsholm och Skrids-hol i Hedemarken, Tøjen vid Kristiania, Veden, Herrebrøden, Erje, Sande, Kjølborg och Ellinggaard i Smaalene, Hatteberg och Mel i Søndhordland samt Holden och Kanestrøm på Nordmøre, af hvilka de flesta ännu äro bland Norges betydligaste egendomar. Från 1614 till sin död stod B. som rikskansler i spetsen för lagskipningen. 1633—41 var han befälningssman öfver Bergenhus län och 1641—46 öfver Stavangers. Han hade omfattande juridiska kunskaper och gjorde stora förarbeten till en revision af det norska lagverket, hvilka dock ej äro af någon nämnvärd betydelse. Detsamma gäller om hans verksamhet som författare. Se Yngvar Nielsen, "Jens Bjelke til Østråt" (1872).

3. Ove B., den föregående sonen, f. 1604, d. 1674, blef fäderns efterträdare som kansler. Han var 1648—63 befälningssman på Bergenhus, hvarifrån han som stiftamtman flyttades till Trondhjem. Y. N.

4. Henrik B., den föregående broder, f. 1615, d. 1683, gjorde 1644—45 tjänst som öfverste i Norge under Hannibal Sehested och var icke, såsom ofta påstås, chef på "Trefoldigheden", när Kristian IV sårades på detta skepp i slaget vid Femern (Kolbergheide). Han blef 1648 lensmand på Island, men stannade där endast kort tid. 1653 blef han sjö-officer och förde då liksom 1658—59 i kriget mot

Sverige "Trefoldigheden", utmärkte sig vid Falsterbo och vid Rødsand samt öfverförde de danska trupperna till Fyn. 1657 hade han blifvit vice-amiral, och 1660 fick han sätte i danska riksrådet (den ende normann, som har haft detta ämbete). Han understödde hofpartiet vid statshvalfningen 1660, blef därefter preses i amiralitetet och 1662 riksamiral. B. var en trofast vän till Korfütz Ulfeld och Leonora Kristina äfven i motgångens dagar (han var själf ingift i den ulfeldska släkten), likväl utan att svika troheten till sin konung. Två af hans söner stupade i spanska successionskriget, den ene vid Höchstädt 1704, den andre vid Malplaquet 1709. Hans öfriga barn bosatte sig i Danmark.

5. Jørgen B., den föregående broder, f. 1621, d. 1697, deltog som kapten i kriget i Norge 1644—45 och blef 1657 generalkrigskommissarie. Han gjorde utmärkt tjänst under de följande åren, bl. a. genom sitt infall i Bohus län och sitt försvar af Fredrikshald, samt ansåg sig genom sina åtgärder ha räddat Norge åt konungahuset. 1660 blef han riksråd och 1661 vicepresident i krigskollegiet samt geheimeråd. 1664 lämnades Kalundborg amt åt honom, 1675 blef han ståthållare på Själland och öfverkommendant i Köpenhamn. B. var nära förbunden med K. Ulfeld och sedermera med Griffenfeld, som hans hustru, Magdalena Sybilla Gersdorf (f. 1643, d. 1685), omfattade med svärmisk beundran och kärlek. Efter Griffenfelds fall (mars 1676) förvisades den sistnämnda genast från Köpenhamn, och B. själf miste efter hand sitt inflytande samt fick 1679 befällning att bosätta sig i Kalundborg. B:s *Selvbiografi* (utg. 1890 af J. A. Fridericia) omfattar tiden t. o. m. 1670 och är af stort intresse för de nordiska rikenas historia, i synnerhet för kriget 1644—60.

6. Holger Rudolff B., f. 1810, d. 1855, blef 1841 legationssekreterare i London, 1850 chargé d'affaires och senare sändebud i Berlin. Han tog viktig del i underhandlingarna 1850—52 och ansågs som en mycket duktig och nitisk diplomat. E. Ebg.

Bjelkenstjerna. 1. Hans Klasson B., amiral, tog sig namnet B. efter sitt adliga vapen. Han tillhörde en släkt (den s. k. Årstadsläkten), af hvilken flera medlemmar påstås hafva beklädt höga befäl inom flottan, och äfven han egenade sig åt sjö-tjänst. Efter att 1598 hafva varit skeppschef, blef B. 1600 amiral öfver stora flottan i Östersjön. 1603—11 var han fast underamiral. 1612 blef han riksråd och riksviceamiral. B. dog 1620. B. utmärkte sig företrädesvis 1599, då han låg i fejd med de kapare, som vid den tiden oroadе seglatsen i Östersjön, och 1611, under det s. k. Kalmarkriget, då han förfred danskarna från deras befästa läger vid Grimskär.

2. Klas Hansson B., den föregående son, friherre, amiral, f. 1615, upptog sina fäders yrke och blef sjöman samt lär därjämte hafva varit öfverhålmästare hos Karl X Gustaf, medan denne var arfurste. Kapten 1638, major 1641 och amiral-löjtnant 1644, förde B. s. å. befäl öfver 3:e eskadern af Klas Flemings flotta och deltog med heder såväl i slaget vid Kolbergheide som i den lyckliga utbrytningen från Kielfjorden, där danska flottan blockerat den svenska. 1644—54 var B. bisittare i

amiralitetskollegiet. 1652 upphöjdes han i friherrligt stånd, med några byar i Pyhäjoki till friherreskap, och utnämndes 1654 till amiral af rikets råd. 1654—59 var B. hvarje år till sjöss, merendels såsom högste befälhafvare, i hvilken egenskap han 1657 anförde flottan i slaget vid Möen. I det ryktbara slaget i Öresund 1658 stod den andra eskadern under B:s befäl, hvarvid han visserligen lyckades tvinga den holländske amiralen de Witt att stryka flagg, men själf led svåra förluster. Under 1659 års sjökampanj blef han sårad och måste sedan alltid begagna krycka. B. dog 1662.

Bje'lo, **Bje'lyi**, **Bje'laja**, **Bje'loje** (ry.), hvit (i geografiska sammansättningar).

Bje'loi, kretsstad i ryska guvern. Smolensk, vid Obsja, som utfaller i Dünas biflod Mezja. 6,965 inv. (1897), hvilka idka liflig handel med spannmål, ull och läder på Östersjöprovinserna.

Bje'loje. Se **Bje'lo**.

Bje'loje mo're, ryska namnet på Hvita hafvet (se d. o.).

Bje'loje o'zero, "Hvita sjön", fiskrik insjö i ryska guvern. Novgorod. Areal 1,125 kvkm. Sjön, som har hvit mangelbotten, får efter stormar en ljus färg, däraf namnet. Den upptager Kovzja och Kema samt har genom Sjeksna aflöpp till Volga. Sjön bildar ett led i Mariinska kanalsystemet. För att kringgå grunden vid Sjeksnas utlopp har man vid sydöstra sidan af sjön anlagt Bjeloserskiska kanalen (66 km.).

Bjelopa'sjter, ättlingar efter den ryske bonden **Susanin**, som vid ett öfverfall af polackerna med uppoffring af sitt eget lif räddade från döden det romanovska husets stamfader, Michael Fedorovitj. Bjelopasjterna bo i byn Korobova i guvern. Kostroma och äro genom kejserlig nåd för alltid befriade från alla personliga bördor, afgifter och förpliktelser. En kejsrerlig ukas af 1836 gaf dem rätt att bibehålla dessa friheter, så länge de kvarblifva i bondeståndet. Om de slä sig ned i städerna som borgare eller köpmän, få de väl hafva kvar sina personliga företrädesrättigheter, men äro underkastade gille- och stadsafgifter. Namnet användes äfven i allmänhet såsom benämning på själfsegande, skattefria bönder i motsats till s. k. tjernososjniker. A—d J.

Bjelop'lje, stad i ryska guvern. Charkov, vid de små floderna Vyra och Kryga. 15,223 inv. (1897). Tillverkning af tegel, läder och brännvin.

Bjelose'rsk, kretsstad i ryska guvern. Novgorod, nära Sjeksnas utlopp ur sjön Bjeloje ozero. 6,012 inv. (1897), hvilka idka fiske, tjärbränning samt tillverkning af helgonbilder och ljus. I närheten af staden finnas stenkolsgruvor och en fabrik för tillverkning af svafvel ur svafvelkis. B., som grundlades 862, var i flera århundraden hufvudort i ett särskildt furstendöme, tills detta 1486 förenades med Moskva.

Bjelostok, stad i Ryssland. Se Białystok.
Bjelovje'sjskaja pu'sjtsja. Se Białowieżskogen.

Bje'lovodsk, stad i ryska guvern. Charkov. Omkr. 14,000 inv. Stora tinsjuderier.

Bjelsk, stad i ryska guvern. Grodno, i en sådesproducerande trakt vid Narevs biflod Bjeljanka. 7,461 inv. (1897). Liflig handel med åkerbruksprodukter. B. var fordom hufvudstad i polska landskapet Podlachien och vojevodskapet B. Vid Polens

tredje delning tillföll B. Preussen, men afträdde 1807 till Ryssland.

Bjeluga (**Bjelucha**). Se **Hvaldjur**.

Bje'luka-gora, högsta toppen i Altaibergen. Se **Altai**.

Bje'lyi. Se **Bje'lo**.

Bje'lyj o'strov, **Belio'strov** (ry.), "Hvitön", en i Norra ishafvet mellan 73° och 73° 25' n. br. samt 70° 15' och 72° ö. lgd fr. Gr. belägen ö, hvilken skiljes från halvön Jalmal genom Malyginsundet, uppkalladt efter en deltagare, Malygin, i den stora nordiska expeditionen, hvilken första gången (1737) seglade genom detsamma. Areal önl. Strelbitsky 1,585 (enl. Trognitz 1,835) har. Ön höjer sig knappt 3 m. öfver hafsytan och består af idel fin sand. De högre växterna representerades blott af 17 arter, alla små och förkrympta. Af lafvar anträffades omkr. 80 arter, af mossor insamlades omkr. 20 arter. Äfven faunan är ytterst fattig. Vegaexpeditionens medlemmar sågo renar och, på andra sidan sundet, samojedtält. (J. F. N.)

Bjelzj, kretsstad i ryska prov. Bessarabien, vid floden Reut, en biflod till Dnjestr. 18,526 inv. (1897). Stor boskapsmarknad.

Bjeresjö. 1. Socken i Malmöhus län, Herrestads härad, 1,855 har. 791 inv. (1903). B. bildar med Hedeskoga ett regalt pastorat i Lunds stift, Ljunits och Herrestads kontrakt. Inom B. socken ligger godset **Bjeresjöholm**. — 2. Socken i Malmöhus län, Bara härad. Se **Bjärshög**.

Bjeresjöholm (**Bergsjöholm**), gods i Bjeresjö socken, Malmöhus län, med hufvudgården belägen 4½ km. från Östersjön, på en höjd, synlig vida omkring och nära en vacker bokskog. Manbyggnaden, uppförd af T. L. Sylvan, är ett ståtligt trevåningshus, å södra sidan, som är hufvudfasaden, flankerad af trenne torn i fem våningar. En gammal borg, uppförd af Björn Kaas 1576 mellan en höjd och en liten, numera uttappad sjö, hvars vatten leddes in i de djupa gravar, som omgäfvat gården, står delvis ännu kvar, men begagnas endast till magasin. Godset består af B., 4 mtl frälsäteri, Bjeresjö by, 37½ mtl, och Stora Tvären 31½ mtl insockne frälse samt 26½/64 mtl i Hedeskoga socken, alltsammans med tegelbruk och kvarn taxerad till 832,600 kr. (1903). Äldste kände egaren är Peter Munk, som 1386 bebodde "Bierghusaholm". I början af 1400-talet och till midten af 1500-talet egdes gården af släkten Rotfeldt och tillhörde sedermera genom arf och gifte släkterna Kaas, Ugerup och Thott till 1668, då B. genom köp gick öfver till Ebba Brahe. Det tillhörde sedan dennas yngste son, greve Axel De la Gardie, men reducerades 1690. Från början af 1700-talet innehades det en längre tid af släkten Palmcreutz, såldes 1847 till lagman T. L. Sylvan och af denne till grosshandlaren i Landskrona C. F. Neess, hvars stärbhus det nu tillhör.

Bjerkander, **Klas**, naturforskare, präst, f. 1735 i Bjärka socken vid Skara, prästvigdes 1761 och befordrades 1785 till kyrkoherde i Grefvåck, där han dog 1795. Redan såsom gymnasist började han, på uppmaning af professor Hof, att föra dagböcker öfver allt märkligt, som mötte honom i naturens rike, och han fortsatte dessa anteckningar ända till sin död. En otroligt stor mängd dylika anteckningar och uppsatser (S. Ödmann uppger omkr. 100,000) inlämn-

nade han till åtskilliga tidningar och tidskrifter, framför allt till Vetenskapsakademiens handlingar. I dessa finnas 49 afhandlingar af hans hand. Redan såsom komminister invaldes han till medlem af nämnda akademi. Insektarten *Pyrallis bjerkandriana* (J. Hdr.) är uppkallad efter honom.

Bjerkén, Pehr af, kirurg, f. 2 jan. 1765 i Stockholm, afade i Uppsala mediko-filosofisk examen, inskrefs 1788 som kirurgie studiosus vid kirurgiska societeten i Stockholm, förordnades s. å. till sjukhusläkare vid arméns sjukhus i Göteborg och ådagalade i denna egenskap så stor skicklighet, att han beordrades till armén i Finland, där man var i största förlägenhet om dugliga fältläkare. Sedan han efter krigets slut tagit sina medicinska examina

i Uppsala och under Olof af Acrel tjänstgjort på serafimerlasarettet i Stockholm, reste han 1793 till London. Där lefde och verkade då de öfver hela Europa kände kirurgerna John Hunter och Henry Cline, och inom kort tillvann sig den svenske läkaren båda dessa mäns uppmärksamhet. Cline antog honom till sin medhjälpare såväl i sin kliniska som i sin privata praktik. 1796 återvände B. till fäderneslandet, där han snart blef den högsta auktoriteten i kirurgiska frågor. Den på beröm så njugge Acrel förordade hans kunskaper, och ryktet om hans skickliga hand och stora erfarenhet kallade honom ofta till vidt från huvudstaden aflägsna orter. Det var och B., som den i Finland sammandragna armén begärde att få till läkare. 1808 utnämndes han till förste fältmedikus. Vid bataljerna var han tillstädes på själva slagfältet, förband de sårade och verkställde midt under kanonelden de nödvändiga kirurgiska operationerna. Samma ömhet, som han egnade sina sårade landsmän, egnade han och åt sårade fångar af den fientliga armén. 1809 lämnade B. Finland för att öfvertaga den genom Schulzenheims död ledigblifna öfverkirurgbefattningen vid serafimerlasarettet. Vetenskapsakademien kallade honom s. å. till sin ledamot, och flera andra hedersbevisningar och förtroendeuppdrag följde därefter tätt på hvarandra. Stadd på resa till Göteborg, för att där förrätta en operation, afled han i Jönköping 24 febr. 1818. Bg.

Bjerknes. 1. Karl Anton B., norsk matematiker och fysiker, f. 24 okt. 1825 i Kristiania, d. 20 mars 1903 därstädes, blef 1844 student vid Kristiania universitet, där han aflade mineralogisk ämbetsexamen 1848, var sedermera någon tid anställd vid silfververket i Kongsberg och företog såsom stipendiat under åren 1855—57 en vetenskaplig utrikesresa, på hvilken till professor i använd matematik vid Kristiania universitet, hvarest han 1869 erhöll en professur i ren matematik. Vid Uppsala universitets jubelfest 1877 kreerades han till filos. hedersdoktor. B. har med hjälp af matematisk ana-

lys behandlat problemet om kroppars rörelser i vätskor och därvid kommit till högst märkvärdiga slutsatser, hvilka han efteråt lyckats att i detalj bekräfta genom försök.

Teorien och försöken visa samstämmande, att två kroppar, som utföra vibrerande rörelser i en vätska, drivas mot eller från hvarandra enligt lagar, som ega en påtaglig likhet med dem, som gälla för attraktionen och repulsionen mellan magnetiska eller elektriska kroppar. Härigenom synes en möjlighet öppna sig till förklaring af de elektriska och magnetiska företeelserna och i allmänhet af naturföreteelserna (exempelvis tyngden) utan antagande af krafter, som verka på afstånd. Hypotesen om krafter, som verka på afstånd, har, oaktadt mången funnit den oantaglig, utgjort den ledande tanken inom den teoretiska fysiken från Newtons tid ända till den allra sista tiden, då man allmänt sträfvat att frigöra sig från densamma hufvudsakligen till följd af Faradays och hans efterföljares arbeten. B:s undersökningar hafva af denna anledning väckt den största uppmärksamhet inom fysikens värld, särskildt sedan hans experiment utförts vid den elektriska utställningen i Paris 1881 och därigenom blifvit allmänt bekanta. B:s undersökningar äro i hufvudsak bekanta endast genom föreläsandet af dylika experiment. De af honom i denna fråga offentliggjorda afhandlingar, som finnas i "Videnskabselskabets forhandlinger" (Kristiania) och i "Göttinger nachrichten", tillhöra undersökningarnas första skede. Fullständiga redogörelser för den matematiska teorien äfvensom för experimenten äro utarbetade och utgifna af hans son (se B. 2) under titeln "Vorlesungen über hydrodynamische fernkräfte nach C. A. Bjerknes' theorie" (2 bd, 1900—02). B. var ledamot af Vet. soc. i Uppsala (sedan 1879) och Fysiogr. sällsk. i Lund (1880). En biografi öfver B., författad af hans son Vilh. B., finnes tryckt i Videnskabselskabets i Kristiania förhandlingar (1903) och på Ambr. Bosths i Leipzig förlag (s. å.).

2. Vilhelm Friman Koren B., den förres son, fysiker, f. 1862 i Kristiania, blef 1880 student samt 1892 filos. doktor och amanuens i fysik därstädes. 1893 blef han tillförordnad lärare och 1895 professor i mekanik och matematisk fysik vid Stockholms högskola. 1889—91 företog B. utrikes studieresor och åtnjöt undervisning hufvudsakligen i Paris hos Poincaré och Appell samt i Bonn hos Hertz. Af den sistnämnde fördes han in i studiet af elektriska vågor, på hvilket område han utfört mycket värdefulla mätningar. En del af dessa har han sammanfattat i sin doktorsafhandling, *Elektriske bevægelser i Hertz' primære leder* (i "Arkiv for matematik og naturvidenskab", 1892). De efter denna tid offentliggjorda återfinnas hufvudsakligen i Wiedemanns "Annalen" och i "Archives des sciences physiques et naturelles" (Genève) samt i Videnskabselskabets i Kristiania och Vetenskapsakademiens i Stockholm publikationer. B. har dess-

utom nedlagt mycket och förtjänstfullt arbete såsom sin faders medhjälpare vid dennes hydrodynamiska undersökningar äfvensom utarbetat dennes hydrodynamiska teori. Stor betydelse för den dynamiska meteorologiens utveckling oga hans arbeten angående den s. k. cirkulationsteorin (första afhandlingen: *Über einen hydrodynamischen fundamentalsatz und seine anwendung auf atmosphäre und weltraum*, i Vet. akadem. handl., 1899), hvilken delvis utarbetats i praktisk riktning af B:s lärjunge J. V. Sandström.

Bjærnede, by nära Sorø på Själland. Därvarande kyrka är en af de sju rundkyrkorna i Danmark (de öfriga sex på Bornholm), byggd i två våningar, i det att hvalvet bäres af fyra tunga, murade pelare med

kägelformigt tak och ett litet åttkantigt torn med spira. Den byggdes af Sune Ebbesen omkr. 1170 och restaurerades 1890—92. Illustrationen visar dess utseende före restaureringen, då kyrkan var försedd med ett litet s. k. sadeltorn. — Herrgården Bjærnede gård tillföll 1414 Sorø kloster och tillhör nu Sorø akademis gods. E. Ebg.

Bjærnede. Se Bjærnå.

Bjærregaard [-gård], Henrik Anker, norsk skald, f. 1792, tillhörde den krets af diktare, som efter 1814 blefvo de förste bärarna af den norska

poesien. Måhända hade han under gymnasarens tidsförhållanden kunnat nå en mycket hög ståndpunkt; nu blef han (till följd af tryckande ämbetsgöröml m. m.) endast en skald af lägre rang. Hans sångspel *Fjeldcentyret*, med musik af Valdemar Thrane ("Ett äfventyr i norska fjällen", uppförd å Djurgårdsteatern 1861), är dock ett af de norska teaternas mest omtyckta repertoarstycken, och när 1820 en enskild man utsatt ett täfingspris för en nationalsång, vann B. detta genom sin s. k. "krönte"-sång: *Sønner af Norge, det äldgamle rige*, hvilken länge höll sig uppe, tills den från 1864 utträngts

af Bjørnsens "Ja, vi elsker dette landet!". B. utvecklade också en betydlig verksamhet som författare inom den periodiska pressen. Han dog 1812 som assessor i höjsteret. Y. N.

Bjersgård (Bjærsgård), fideikommiss i Gråmanstorps socken, Kristianstads län, bestående af B. säteri jämte underlydande inom socknen, 24^{1/4} mtl, med kvarn och såg taxerade till 804,000 kr. (1903), hvarjämte till fideikommisset höra 10^{11/16} mtl i Ö. Ljungby, Kellna, Rya, Vedby, Høja och Starby socknar, tax. till 540,900 kr. (1903). Hufvudgården har ett ovanligt naturskönt läge på en holme i en liten insjö på gränsen mellan skogstrakten och den skoglösa åkerbygden, ej långt från Klippans järnvägsstation å Helsingborg—Hessleholms järnväg. Efter att länge hafva tillhört släkten Gyllenstierna gjordes B. af Margareta Sofia Gyllenstierna, gift med öfverste Nils Hastesko, 1725 till fideikommiss för frih. Axel Erik Gyllenstierna af Lundholm och innehafves sedan 1868 af fideikommissarien till Krappert, frih. Nils Gyllenstierna.

Bjersjölagård (Bjærslølagård), gammalt herresäte i Kärrstorps socken, Malmöhus län, vid Bjersjölagårds station å Ystad—Eslöfs järnväg. Egendomen består af B. med underlydande Bjerröd, 1^{1000/3072} mtl, samt ^{1/16} mtl Östraby i Östraby socken, taxerade till 290,000 kr. (1903). Gården har en hufvudbyggnad samt tvänne flyglar (byggda 1766, 1777 och 1812), förenade med den förra genom halfcirkelformiga korridorer, åt trädgårdssidan försedda med utsprång. I B. ligga trädgård och park och inom den senare ett betydande kalkbrott med kalkbruk, det största i Skåne (taxerad till 10,000 kr., tillverkning omkr. 16,000 hl. kalk årligen). Några hundra meter s. v. från hufvudgården, vid en numera uttappad sjö, låg under medeltiden ett starkt befäst slott, *Beritzholm*, omgivet af vallar och gravar. Det tillhörde sedan Valdemar Atterdags tid kronan och har sin historia under ett par hundra år gemensam med Färs härad, hvars höfdingar ofta bebodde B. Bredvid slottet uppfördes en ladugård, som gifvit den nuv. egendomen dess namn och hvars inkomster gingo till landsdomaren. Mot slutet af 1600-talet blef B. enskild egendom, förminskades genom jord- och hemmansafbördring under tidens lopp och tillhör nu (1904) kammarherren A. A. B. v. Bulows änka, fru Amalia v. Bulow.

Bjezjez, kretsstad i ryska guver. Tver, vid Mologa, en biflod till Volga. 9,090 inv. (1897). Stort invalidhospital, 13 kyrkor. Fabrikation af i Ryssland berömda liar, skärur, yxor o. d. Handel med åkerbruksalster.

Bjoreia-älfven. Se Vöringsfölen.

Bjovulf, oriktig form för Beowulf (se d. o.).

Bjuf, socken i Skåne, Malmöhus län, Luggude härad. 1,727 har. 3,437 inv. (1903). Annex till Norra Vram, Lunds stift, Luggude kontrakt. — I socknen ligger Bjufs stenkolssält. Detta började bearbetas af det 1870 bildade Kropps aktiebolag, hvilket 1895 med det i närheten, vid Billesholms stenkolsgruva, arbetande Vallåkra stenkolssälts aktiebolag, sammanslogs till Billesholms-Bjufs aktiebolag. Sista nämnda bolag uppgick 1903 i Högånds-Billesholms aktiebolag. 1902 uppförades vid B. ur 2 schakt 41,432 ton stenkol, 43,572 ton eldfäst lera samt 2,426 ton klinkerlera, med ett sammanlagt värde af 431,580 kr. Arbetet i kyrkan vid den

kolsgrufvan uppgick s. å. till 417 personer. Från och med 1876 tillverkas af den uppfordrade leran eldfast tegel med mycket hög eldfasthetsgrad och andra framstående egenskaper. Årsproduktionen belöpte sig 1902 till 22,927 ton eldfast tegel med ett angifvet värde af 340,421 kr. Med tegelfabrikationen voro s. å. i medeltal sysselsatta 183 arbetare. K. K.-Å.

Bjugg, gammalt namn på korn.

Bjugg, Mattias, rimmare, f. 1750, d. 1807, tullförvaltare i Enköping, blef rikskunnig genom Stockholmspostens gäckel med hans rimmerier. Han var en af de misslyckade rimmare, som svärnade kring Thorild och sökte efterlikna denne. Atterhom, som lämnat en kvick karakteristik af "den förryckte, men i sin förryckthet till en viss grad genialiske tullnären i Enköping", säger om honom: "Bjugg uppnådde, genom en blandning af naturell och åt det sublima riktad sträfvan, det yttersta af svulst". Han berättar vidare, att B., när han ville författa något skaldekvad, plågade i brännhetaste sommarmiddagsstunden vandra ut ur staden och sätta sig på det i dess grannskap belägna Husberget, taga af sig mössan, låta solens lodrätt fallande strålar genombadda den kala hufvudskålen och dikta under en slik omedelbar Phoebus' inflytelse. — B:s af Rudbecks "Atlantica" inspirerade kväden *Skalddigt öfver Sverige och Saga i Åtland* utkommo, det förra 1789 och det senare 1792.

Bjurbäck, socken i Skaraborgs län, Vartofta härad, 4,935 har. 635 inv. (1903). Annex till Bottnaryd, Skara stift, Redvägs kontrakt.

Bjurbäck, Olof, författare, öfversättare, f. 26 okt. 1750 på Bjurbäcks bruk i Värmland, upplefde i sin ungdom åtskilliga märkliga händelser. Genom understöd af gynnare kom han i tillfälle att idka studier samt blef 1770 student i Uppsala, 1774 filos. kandidat samt 1775 prästvigd. 1787 utnämndes han till lektor i Karlstad, 1801 till kyrkoherde i Filipstad och 1803 till biskop i Karlstads stift. B. anses såsom en af sin tids förnämste representanter af den rena lockianismen. Redan under sin studenttid i Uppsala vinnlade han sig om filosofien, hvarvid han åtnjöt Christiernins personliga ledning. Äfven under sin lärartid utmärkte sig B. för ett mångfrestande vetenskapligt intresse. Såsom präst värdade han sina församlingar med stort nit och arbetade oafbrutet för en ordnad fattigförsörjning samt de arbetande klassernas höjande. Samma människovärliga anda genomgår äfven hans riksdagsmannaverksamhet (1809—15). Under en långvarig sjuklighet plågades han ofta af den föreställningen, att han ej fyllde sin plats nog värdigt. Död 1829. En del af sin ovanligt rika boksamling skänkte B. till Uppsala bibliotek. B. var en synnerligen flitig vetenskaps- och vitterhetssidare samt utgaf ett stort antal tillfällighetskrifter rörande kyrkliga och politiska ämnen äfvensom öfversättningar bl. a. af Shakspere's "Hamlet" (1820) och Schillers "Cabal och kärlek" (1821), hvarjämte i handskrift efter honom förvaras öfversättningen af "Kung Lear", Klopstocks "Messias", Ossians sånger m. fl. J. Hdr.

Bjurholm, socken i Västerbottens län, Nordmalings och Bjurholms tingslag, 1,335 kvkm, 4,234 inv. (1903). B. utgör ett konsistorielt pastorat i Luleå stift, Västerbottens första kontrakt.

Bjurkärn, socken i Värmland. Se **Bjurtjärn**.

Bjursten, Anders Herman, läroboksförfattare, skald, f. 24 mars 1825 i Borås, blef 1844 student i Uppsala och 1851 filos. kandidat samt egnade sig därefter åt författarskap af olika art och åt lärarkälet. Han blef bl. a. medarbetare i flera tidningar (sålunda under en följd af år i Dagligt Allehanda under pseudonymen Ernst Ludvig). 1858 blef han kollega vid Katarina elementarläroverk och 1860 lektor i svenska och latin vid Stockholms gymnasium. Såsom lärare förstod han särskildt att meddela ungdomen sitt eget intresse för vitterheten, och han vann äfven lärjungarnas tillgifvenhet. Han blef — har det sagts — inom läroverket "det poetiska elementet, som ger lif och behag åt undervisningen, den krydda, som gjorde de torra glosorna mottagliga och lifufla". Han utgaf läroböcker i modersmålet och dess litteratur, och särskildt blef hans *Öfersigt af svenska språket och litteraturens historia* (1859) jämte en därmed sammanhängande *Läsebok* (1861; 3:e upplagan omarb. af C. von Friesen 1890) använd vid läroverken. B. egnade sig äfven med mycken iver åt vittret skriftstalleri. Hans romaner — *Ödets lek* (1850, 6:e uppl. 1899), *Egoismen* (1852, 2:a uppl. 1884), *Gyllta grotta*, romantiserad skildring från medeltiden (1853, 5:e uppl. 1899), och *Öfverste Stobbe* (1854, 2:a uppl. 1883) —, hvilka vunnit ganska vidsträckt spridning, tillhöra tidens spännande sensationsromaner, sakna all objektivitet i skildringen och äro högeligen ohistoriska. Såsom lyriker var B. en epigon, som trädde i Tegnér's och Beskow's fotspår. Hans skaldestycken lägga an på praktfull retorik och bildrikedom; bäst äro tvifvelsutän vissa tillfällighetsdikter. *Minnen från Gripsholm* (1856), *Gefion* (1858) och *Napoleon-Prometheus* (1864) äro hans mest kända lyriska arbeten. Dessutom har han öfversatt smärre dikter af Schiller (1863), icke utan talang, men stundom med missförstående af originalet. Flera af hans skrifter belönades med Svenska akademien's andra pris. I ett anfall af djupt svårmod beröfvade sig B. lifvet 12 nov. 1866. K. W.-g.

Bjursås, socken i Kopparbergs län, Leksands tingslag, 9,154 har, 3,013 inv. (1903). B. utgör ett konsistorielt pastorat i Västerås stift, Leksands kontrakt.

Bjurtjärn (Bjurkärn), socken i Örebro län, Karlsgöta bergslag, 18,205 har, 1,800 inv. (1903). B. utgör ett konsistorielt pastorat i Karlstads stift, Visnums kontrakt.

Bjurm, socken i Skaraborgs län, Gudhems härad, 3,069 har. 612 inv. (1903). Annex till Vilske-Klefvä, Skara stift, Vånga kontrakt. I socknen ligger det urgamla herresätet Stora Bjurm.

Bjuråker, socken i Gäfleborgs län, Delsbo tingslag, 74,426 har. 3,830 inv. (1903). Annex till Norrbo, Uppsala stift, Hälsinglands Norra nedre kontrakt.

Bjurålfven (af fsv. *biur*, bäfver), en från den norska sjön Fisklausen, i södra delen af Norsvels fjälltrakt, kommande obetydlig ålf, som utfaller i sydvästra ändan af Lejpikevattnet (Geptiva-sjön) i Jämtland, nära riksgränsen och gränsen till Västerbottens län. Älfven var ännu på 1850-talet ett tillhåll för bäfvern, och ännu finnes i närheten en mängd "bäfverkanaler". Efter omkr. 4 km. lopp störtar sig älfven i en dal, som i geologiskt hänseende är af stort intresse, på grund af därvarande karstfenomen, hvilka beskrifvits af F. Svenonius.

De kalkbäddar, som där förekomma, hafva nämligen i hög grad blifvit påverkade af kolsyrehaltigt vatten, så att älven under långa sträckor tager sin väg under jorden, hvarjämte många jordtrattar (doliner) angifva tillvaron af underjordiska hålör. Älven kitteldalar, grottbildningar m. m. äro där för handen, så att det hela erinrar om ett verkligt karstlandskap. Älven på norska sidan finnas, vid Rendse eller Jordbro-älven, liknande fenomen. Jfr F. Svenonius, "En egendomlig dalgång i nordligaste Jämtland" (i Geol. fören. i Stockholm förh., bd 5, n:o 3).

Bjälbo, socken i Östergötlands län, Göstrings härad. 2,231 har. 749 inv. (1903). Annex till Skejninge stad, Linköpings stift, Göstrings kontrakt.

Bjälk, zool. Se Björknan.

Bjälkankare, byggn. Se Förankring.

Bjälkbro. Se Bro.

Bjälke. 1. Träv. En i fyrkant uppbildad trädstam med kvadratisk eller rektangulär genomskärning. Af byggnadsbjälkar — hvilka merendels äro af tall, sällan af gran — särskiljas efter dimensionerna tre slag: grofva, ordinära och handbjälkar. — I trävaruhandeln räknas till bjälkar fyrhugget virke af nästan uteslutande furu, som på midten håller minst 9 eng. tum; det klenare kallas sparre. Bjälkarnas längd varierar mellan 18' och 50', kortare längder få ej förekomma. De apteras vid halva fot, t. ex. 18', 18½', 19' o. s. v., och mätas på midten i ¼ tum, d. v. s. 9", 9½", 9¾" o. s. v. Sorteringen är i 1:a och 2:a kvalitet. Den senare röner ringa efterfrågan och betingar hälften lägre pris. Prima bjälkar skola vara väl bilade, skarpkantiga, rätvinkliga och helst kvadratiska, fria från röta, rötkrivisar, blåta och större mårspår. Större krökar få ej finnas. Någon vankant får finnas till högst ¼ af längden och ¾ af bjälkens tjocklek i toppen. Vid försäljningen garanteras vanligen ett visst medelkubikinnehåll per styck. Se vidare Balk och Sparre.

2. Byggn. Se Bjälklag.

3. Her. Se Vapen.

Bjälklag, byggn., kallas den anordning, genom hvilken de olika rummen i en husbyggnad afskiljas från andra öfvan eller under varande lokaler, bildande golf och tak i dessa. Ett fullgodt bjälklag bör uppfylla följande fordringar: ega tillräcklig styrka och styfhet, d. v. s. icke fjädra sig under förekommande belastningar; vara isolerande för ljud och värme; ega varaktighet, så att det ej med tiden förstöres; vara eldfast; samt med uppfyllande af dessa fordringar farfa en ringa konstruktionshöjd och betinga en måttlig kostnad. — Inom ett bjälklag kan man skilja mellan: dess bärande hufvuddelar, bjälkarna; dess utfyllande, sekundära delar, bestående af hvalf, mellanlag o. d.; samt golf- och taklagen. Bjälkarna kunna vara af trä, järn eller armeradt stenmaterial. Till öfriga delar användas snart sagdt alla möjliga materialier.

Ett träbjälklag, sådant det vanligen förekommer i våra svenska husbyggnader, är anordnad på följande sätt. Träbjälkar af 20×25 cm. eller annan sektion inläggas på 0,5—0,8 m. afstand från midt till midt för spännvidder upp till 6 m. Mellan bjälkarna inlägges en s. k. blindbotten af 2,5 cm. bräder, hvilande å läkt, som infästas längs träbjälkarnas sidor. Öfvan blindbotten och mellan bjäl-

karna inlägges s. k. trossfyllning af brändt kalkgrus eller annat torrt och lätt fyllnadsämne. Öfvanpå bjälkarna lägges golflaget af 4—5 cm. furuplank, och på deras undersida insättes en klen brädpanel, hvarpå taklaget af kalkputs å vassrör e. d. appliceras. Ett dylikt bjälklag kan ges tillräcklig styrka och styfhet för vanliga lokaler och upp till 6 m.

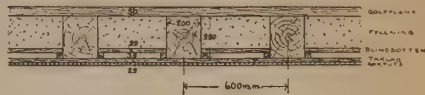

Fig. 1. Vanligt träbjälklag.

spännvidd, men det besitter icke särdeles stor isolerande förmåga eller varaktighet och motstånd mot eldens åverkan. Detsamma har dock för sitt billiga pris fått en stor användning inom vanliga bostadshus.

För erhållande af större isoleringsförmåga och eldfasthet utföras bjälklagen öfver källarlokal, lagerrum o. d. af hvalf å järnbalkar med fyllning,

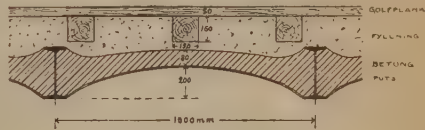

Fig. 2. Källarbjälklag.

och golfslag enligt den i fig. 2 framställda vanliga typen. Å bjälklagen mellan öfversta våningen i ett bostadshus och vindsvåningen inlägges en s. k. brandbotten, som för ett vanligt träbjälklag består af på flatan utlagdt tegel eller ett lag af betong, applicerad å bjälklagsfyllningen, i stället för trägolflaget.

De ofullkomligheter, som i ofvannämnda afseenden vidlåda de vanliga träbjälklagen, hafva under senare år gifvit anledning till en mängd nya konstruktioner. Sålunda hafva inom olika länder olika system kommit till en mera allmän användning. I Amerika användas plana ihåliga tegelhvalf af pressad och bränd terrakotta, inlagda mellan vanliga järnbalkar såsom bärare. På undersidan af balkarna äro tegelplattor inlagda till skydd mot eldens åverkan å järnet. I Österrike begagnas mycket ofta plana

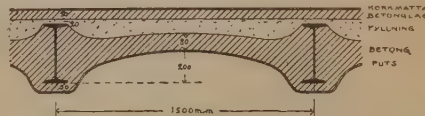

Fig. 3. Eldfast bjälklag med kupig undersida.

tegelhvalf af särskildt fasonerad sten, inslagna mellan järnbalkar. I Tyskland hafva några system med namn efter sina uppfinnare, såsom Kleine, Stolte, Koenen m. fl., kommit mycket i bruk. De bestå af mellan järnbalkar inlagda plana tegel- eller betonghvalf, i hvilka horisontaltrycket upptagits genom inbyggda järnstänger. I England förekommer ofta bjälklag af järnbalkar med mellanlag af vågig

plåt, uppbärande en betongfyllning m. m. Utom dessa bjälklagskonstruktioner har en mängd andra utarbetats, med användande af tegel, betong eller gipsmassa som mellanlag mellan järnbalkar, eller och har man försett massan med olika slag af järninlägg för åstadkommande af den erforderliga styrkan. I Stockholm hafva vid en del på senare åren uppförda monumentalt byggnader, såsom operabyggnaden, riksbbyggnaderna på Helgeandsholmen, centralpalatset vid Rödbodtorget, Rosenbads nybyggnad vid Ström-gatan, nya centralposthuset vid Vasagatan m. fl., eldfasta bjälklag af modern typ kommit till användning. Ett exempel visar fig. 3, den bjälklagstyp, som användts öfver källarlokalen i centralposthuset, Rosenbadshuset m. fl. Mellan järnbalkar, inlagda på 1,2 å 1,5 m. afstånd, äro betonghvalf af 8—9 cm. tjocklek i hjässan slagna, hvarvid betongen neddrä-

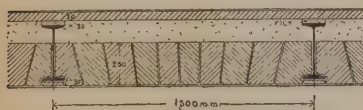

Fig. 4. Eldfast bjälklag med plan undersida.

gits under balkarnas bottenflänsar. Öfvan hvalfen är en fyllning af torr sand inlagd, och på denna ett golvlag af 5 cm. betong, för uppbärande af korkmatta. Mellan de olika våningarna och öfver lokaler med förnämligare utstyrel, där man velat ha plana tak, har inom nämnda byggnader kommit till användning den typ, som är framställd i fig. 4. Järnbalkar in-läggas på 1,2 å 1,5 m. afstånd, och mellan dessa insläs plana hvalf af poröst fakontegel. Under balkarna insätts tegelplattor. Öfvan hvalfen appliceras en fyllning af sand, därpå lägges ett lag af 5 cm. betong och därpå korkmatta. Se vidare "Bau-kunde des architecten" (1903) och "Tekn. tidskrift" (årg. 1903 m. fl.). P. Ax. L.

Bjälksätt, väg- o. vattenb., en afstängnings- eller dämninganordning för kanaler, dammar o. d., bestående af öfver hvarandra lagda bjälkar, som inpassas i vertikala falsar på pelare eller sidomurar. S. L.-k.

Bjälkträd, skogsh., träd (vanligast tall) af den storlek och beskaffenhet, att därur en bjälke kan erhållas. Enligt 1874 års utsyningsförordning skall ett bjälkträd hålla 14 dec.-tum vid 24 fot från roten. F. L.

Bjällerup, socken i Malmöhus län. Torna härad. 984 har. 422 inv. (1903). B. och Stora Råby, af hvilka B. torde vara moderförsamling, bilda ett konsistorielt pastorat i Lunds stift, Torna kontrakt.

Bjärby, socken i Skaraborgs län, Viste härad. 1,149 har. 343 inv. (1903). Annex till Särestad, Skara stift, Väne kontrakt.

Bjäre. 1. Härad i Kristianstads län, ingår i Södra Asbo och Bjäre domsaga samt i Norra och Södra Asbo samt Bjäre härads fögderi och omfattar sockarna Barkåkra, Rebbelberga, Förslöf, Grefvie, Hjärnarp, Västra Karup, Torekov, Båstad (med Båstads köping) och Houf. 27,985 har. 13,838 inv. (1903). — 2. Kontrakt i Lunds stift, omfattar de fem pastoraten Västra Karup och Torekov; Förslöf och Grefvie; Barkåkra och Rebbelberga; Hjärnarp och Tostarp; Houf och Båstad. 30,188 har. 14,538

inv. (1903).

Bjäreshög, socken. Se Bjärshög.

Bjåresjö, socken. Se Bjåresjö.

Bjårka, socken i Skaraborgs län, Gudhems härad. 3,267 har. 395 inv. (1903). Annex till Skara stad, domprosteriets kontrakt. Bjårka och Hårlunda, skilda socknar och kommuner, liggande i olika härad, haifa gemensam kyrka och förekomma tillsammans äfven under namnet Bjårklunda.

Bjårka—Såby, egendom i Östergötlands län Hanekinds härad, Vists socken. 20½ mtl, däraf 13⅞ mtl under eget bruk. 3,584,87 har, hvaraf 914,06 har åker. Taxeringsvärde 751,300 kr. (1903), däraf 624,800 kr. för jordbruk och 126,500 kr. för annan fastighet. Hufvudgården, förr kallad Såby, frälsesäteri vid Stångåns utflöde ur Stora Rängen, är präktigt bebyggd. Jämte det närbelägna Bro i Vårdnäs socken egdes det af drotsen Bo Jonsson Grip, från hvars tid ruiner finnas och efter hvilken Bosholmen har namn. B. tillhörde under 16:e och 17:e årh. släkten Natt och Dag, kom sedan genom gifte till ätten Cederhjelm, i hvars ego det förblef till 1841, då släkten dog ut, och tillhör i. n. (1904) konsul O. Ekman. Med B. är äfven förenadt säteriet Stafsäter med underlydande, 3⅞ mtl, taxeringsvärde 110,900 kr. (1903).

Bjårke, härad i Älfsborgs län, ingår i Flundre, Väne och Bjårke domsaga och Väne fögderi samt omfattar socknarna Stora Mellby, Magra, Erska, Lagmansered. 22,324 har. 5,199 inv. (1903).

Bjårklunda. Se Bjårka.

Bjarköa-rätten (äsv. *biarköa rætter*, där ordet *biark* anses betyda handelsvara, handel; jfr *Birk* karlar) är den äldsta lag, som gällt för någon svensk stad. Den kan icke vara afäddat förrän i slutet af 1200-talet eller början af 1300-talet, och dess framträdande anses, med all sannolikhet, haifa förordats af revisionen af upplandslagen, efter hvilken den lämpades för stadssamhällets behof. Bjarköarätten utarbetades endast för Stockholm och med afseende på de sedvänjor, som gjort sig gällande inom denna stad, men begagnades äfven i Liodhus (Lödöse) och antagligen i några få andra städer. Ingen stad fick antaga bjarköarätten utan konungens särskilda tillåtelse. Den skulle törhända haifa fått en vidsträcktare användning, om den icke så snart undanträngts af Magnus Erikssons stadslag, hvilken utfärdades på 1350-talet; orden bjarkörätt och bjarkölög användes dock på sina ställen länge nog för att beteckna denna nya stadslag. — Äldre svenska forskare tillerkänna bjarköarätten en betydligt hög ålder; Hadorph uppger, att den stiftades redan 832 af konung Björn och var afsedd för Bjarkö (Birkå), hvaraf lagen skulle fått sitt namn. — Den enda nu befintliga fullständiga handskriften af bjarköarätten är från omkr. 1345. Denna lag har i tryck utgifvits tvänne gånger, nämligen 1687 af J. Hadorph och 1844 (tills. med hälsingelagen och en del af smålandslagen) af K. J. Schlyter. J. Th. W.

Bjarköa-rätt (Bjarkö-rät) var jämväl i Norge namnet på en för köpstäderna gällande lag, som i allmänhet gällde äfven för hvarje annan ort med varuomsättning, såsom fisklägen och marknadsplatser. Man har en äldre och en yngre norsk bjarköarätt. Af den äldre finnas endast fragment i behåll, nämligen af den redaktion, som gällde för Frostatingslagen, således närmast för den där lig-

gande köpstaden Nidaros (Trondhjem). Äfven björckarätten följde med vid Magnus Lagabötes stora lagrevision. Af den yngre björckarätten finner man, att förhållandena i Bergen, såsom Norges viktigaste handelsstad, lagts till grund och att endast de allra nödvändigaste förändringar företogs för de öfriga köpstäderna. De handskrifter, som ännu finnas i behåll, äro därför i det väsentligaste öfverensstämmande, t. o. m. om de uttryckligen uppgifvas hafva varit bestämde endast för en särskild stad. Hvad Bergen vidkommer, antogs denna lag på ett därstädes 1276 hållet ting. Den yngre björckarätten afdelades i nio balkar, af hvilka den sista, *farmannalög*, innehåller ett slags sjörätt.

Björnå l. Bjerno (f. *Pe'nriö*). 1. Kustsocken i Åbo och Björneborgs län, Halikko domsaga och härad, Finland, bildar med Finby kapell ett konsistorielt pastorat af 2: a kl., Björnå kontrakt, Åbo ärkestift. Landareal 448 kvkm. Befolkningen, till åttendedelen svensktalande, 9,096 personer (1903). — 2. Kontrakt i Åbo ärkestift, Åbo och Björneborgs län, Finland, omfattar Kimito, Hiitis, Bjerno, Kisko, Suomusjärvi, Kiikala, Uskela, S:t Bertils, Halikko och S:t Märtenes socknar samt Dragsfjärds, Västanfjärds, Finby, Muurla, Kuusjoki, Angelniemi, Koskis och Eura kapellförsamlingar. Areal 3,131 kvkm. Folkmängd 56,590 pers. (1903). A. G. F.

Bjarsgård. Se Bjersgård.

Bjärshög l. Bjärreshög (förr äfven Bjerssjö), socken i Malmöhus län, Bara härad. 348 har. 120 inv. (1903). B. bildar med Oxie ett regalt pastorat i Lunds stift, Bara kontrakt.

Bjarsjölagård. Se Bjersjölagård.

Bjärträ, socken i Västernorrlands län, Nora tingslag. 15,762 har. 4,613 inv. (1903). B. utgör ett regalt pastorat i Härnösands stift, Ångermanlands östra kontrakt.

Bjärvik. Se Björviken.

Björasens skans [-äsens]. Se Bagaasens skans.

Björck, Jakob, porträttmålare, f. 1726, d. 1793 i Stockholm, med titeln höfvmålare, bildade sig först efter Scheffel, men började sedan kopiera G. Lundbergs pastellmålningar och lyckades i ganska hög grad att i olja återgifva pastellkritornas egenomliga teknik. Han efterlämnade en stor mängd kopior efter nyssnämnde mästare äfvensom åtskilliga originalporträtt af högt stående personer. Arbeten af B., ofta igenkännliga på den grågröna färgen, finnas på Gripsholm och i Vetenskapsakademiens samlingar. —rn. (O. G.-g.)

Björck. 1. Gustaf Daniel B., biskop, f. 30 maj 1806 i Göteborg. Efter att hafva åtnjutit undervisning först af sin fader, den såsom framstående gymnasiellärare bekante lektorn och professorn Elias Daniel B., och sedan vid stadens gymnasium, aflade han 1822 studentexamen och promoverades 1833 till filosofie doktor. Året förut hade han blifvit anställd som kollega vid Göteborgs lärdomsskola och tjänstgjorde efter 1834, då han prästvigdes, därjämte som pastorsadjunkt vid domkyrkan och från 1840 som stadskateket. 1842 blef han kyrkoherde i Uddevalla, 1847 titulärprost och 1849 kontraktsprost, 1853 utnämndes han till adjunkt i pastoralteologi i Uppsala. 1854—55 uppehöll han den professuren i detta ämne ållgämda föreläsningsskyldigheten. 1856 utnämndes han till biskop i Göteborg och 1860 till teologie doktor. Såsom själskriifven ledamot af prästeståndet bevistade han de sista ständsriksdagarna (1856—66), valdes 1866 till representant för Göteborgs och Bohus län i första kammaren, men bevistade endast 1867 års riksmöte. Han deltog såsom själskriifven ledamot verksamt i kyrkomötena 1868, 1873, 1878 och 1883 och höll i Göteborg fyra prästmöten (1859, 1865, 1872 och 1878). B., som i sin religiösa uppfattning var en varm anhängare af den s. k. schartauismen och såsom sådan en starkt utpräglad kyrklig personlighet, verkade ifrigt för att lekmän skulle få större inflytande vid kyrkliga frågor behandling genom rättighet till deltagande i prästmötena. Som författare är B. känd företrädesvis genom sin 1854—56 utgifna "Pastoral-tidning, månadsblad" och genom "Bibliskt-lutherskt veckoblad" (1861). Af hans predikningar och tal äro flera (bl. a. *Om folkskolans syftning och mål samt hvad som till detta mål bör anses ledande*, 1859) till trycket befordrade. I *Öfversikt af lilla katekesens innehåll* (1855) möter på hvarje rad den schartauanska schematismens klara skärpa. Död i Göteborg 3 jan. 1888.

2. Albert Vilhelm B., den föregående halfbroder, ämbetsman, politiker, f. 17 aug. 1812 i Göteborg, blef student i Uppsala 1829, undergick 1830 examen för inträde i rättgångsverken och fick 1835 en underordnad plats vid rådhusrätten i sin födelsestad. Med denna tjänst förenade han en vidsträckt verksamhet som advokat. 1843 befordrades han till civilnotarie vid däv. kämnärsrätten i Göteborg, 1844 valdes han till rådmän i denna stad, och 1871 tillträdde han justitieborgmästar-ämbetet därstädes, från hvilken befattning han 1883 tog afsked. Efter att hafva varit ledamot i statsrevisionen 1847 utsågs han till en af sin födelsestads representanter i borgarståndet vid riksdagen 1850—51 och bibehöll detta uppdrag under alla de följande ständsriksdagarna. Efter representationsförändringen var han Göteborgs representant i andra kammaren under den första valperioden. 1850—51 var han suppleant i konstitutions-, banko- och bevilningsutskottet; 1853—54 var han ledamot i konstitutionsutskottet och författade då den reservation, som ledamöterna af borgar- och bondestånden afgävo mot utskottets utlåtande i decharge-frågan. Vid alla de följande riksdagarna var han medlem af statsutskottet. 1860—68 var han bankofullmäktig och 1868 ledamot af det första lagtima kyrkomötet. Dessutom satt B. i tvonne af konungen förordnade kommittéer, den ena för sjöförsvaret (1863), den andra för unions-angelägenheter (1865). — B. var en af dem, som verksamast arbetade för den gamla fyrstånds-representationens ombildning. Under riksdagen 1853—54 framlade han ett förslag till ändring i grunderna för borgarståndets representation, vann väl icke gehör för alla däri förekommande nyheter, men bragte dock saken därhän, att inträde i ståndet

bereddes husegarna i städerna — en genomgripande förändring, som bröt ståndsprincipen och röjde väg för det nya representationssättet. Med ett sådant mål som representationens ombildning för ögonen och lifligt berörd af styrelsens fasthållande vid sitt system, kom han att sluta sig till oppositionen, hvilken inom borgarståndet, när han inträdde där, räknade T. Petré och L. Billström bland sina mest framstående medlemmar. Snart steg B. fram i de styrande männens led, och vid de sista ständsriksdagarna hade hans ord mycket ofta en afgörande betydelse. — Vid kyrkomötet föreslog han flera åtgärder i syfte att skilja staten och kyrkan samt att upphäva skolans beroende af kyrkan, genom religionsundervisningens fullständiga överflyttande från skolan till prästerskapet. Han dog i Göteborg 23 juli 1885.

3. A. dolf Leopold B., den föregåendes bror, publicist, f. 13 okt. 1816 i Göteborg, blef 1832 student i Uppsala och egnade sig därefter åt studiet af landbruksfrågor. 1846 ingick han som medarbetare i "Post- och inrikes tidningar", och 1856—65 var han denna tidsnings utgivare, i hvilken egenskap han ådagalade mycken publicistisk takt. B. afled, sinnessjuk, genom drunkning i Åtran, nära Sexdåra, 23 juni 1893.

4. Ernst Daniel B., den förstnämndes son, skald, f. 25 sept. 1838 i Göteborg. Redan vid unga år visade han fallenhet för författarskap och egnade sig, sedan han 1858 blifvit student i Uppsala, med växande framgång därtill. Han var 1860 en bland stiftarna af det vittna ynglingasamfundet "N. S." (Namnlösa sällskapet), i hvars båda kalendrar han skref under signaturen "Daniel". 1861 vann han Svenska akademis heders-accessit för *Naturbilder*, en samling dikter. Han prästvigdes 1866 och blef 1868 komminister i Kristine församling i Göteborg, där han afled 28 sept. s. å. B. framträder i sina sånger som en varm, om än ej synnerligen djup, lyriker. Efter hans död utgafos: *Femton predikningar och tvenne skriftetal* (1868) samt *Valda dikter*, med inledning af C. D. af Wirsén (1869, 4:e uppl. 1893).

Björck, Gustaf Oskar, målare, f. 15 jan. 1860 i Stockholm, blef elev i konstakademis principskola 1873, målade för Perséus från 1876, genomgick antik- och modellskolan vid akademien 1877—82, målade prisämnen *Loke fångslas af asarne* (1880), *Gustaf Vasa inför kung Hans* (1881) och *Den förlorade sonens återkomst* (1882, belönad med kungliga medaljen). 1883 utställde han ett porträtt af sin fader och två genrebilder, *Skål* och *Skepparhistorier*, erhöi s. å. akademiskt resestipendium och vistades vintern 1883—84 i Paris. Målningen *Nödskott höres* inköptes 1884 af danska staten (Köpenhamns konstmuseum). Vintern 1884—85 vistades B. i München, målade några porträtt, bl. a. ett i helfigur af sin hustru, begaf sig våren 1885 till Venezia, där *Grönsakstorg* och *Skomakare* m. fl. folkskildrer målades, och på hösten till Rom. Där målade han den stora modelltafeln *Susanna* (Göteborgs museum) och *Romerska smeder* (galleriet i Washington, en skiss till samma tafla finns i Göteborgs museum). 1887 målades i Venezia *Veneziansk saluhall* (nationalmuseum), *Lördagsmessa i Markuskyrkan* m. fl. Efter en sommarvistelse på Skagen, där han förut tillbragt två somrar, 1882 och 1884, bosatte sig B. 1888 i Stockholm. Han har sedan hufvudsakligast

målat porträtt. Bland dessa må nämnas flera af konung Oscar (bland dem ett i knästycke på Skokloster, ett i helfigur på Drottningholm, ett med krona och mantel, på Stockholms slott, ett i tyske kejsarens ego), prins Eugen vid staffett (nationalmuseum, 1895), kronprins Gustaf (Stockholms slott, 1900), Konstnärens hustru (helfigur, 1891, Göteborgs museum), friherre Nordenfalk (konstakademien, 1892), fabrikör Akerlund (1893), professor Agardh (s. å.), fru Charlotte Clason, fru Olga von Heidenstam (1900, Köpenhamns konstmuseum), Verner von Heidenstam, framställd stående på sin veranda med utsikt öfver insjö och stränder (s. å., Göteborgs museum), fru Dagmar Möller (1903), *Själporträtt* (s. å., för Ludvigsgårds galleri). Bland hans öfriga målningar äro *Middagsfodring i ladugården* (1890, nationalmuseum), *Ladugårdsinterior* (1893, eges af prins Luitpold af Bayern), några landskap (ett par i prins Eugens ego), ett par genrebilder och af dekorativa målningar *Venus och amoriner*, plafond på Trollenäs, 1893, tio målningar — *nympf, satyrer, bacchuståg* — i operakällarens matsal, 1895, och *Vadstena slott* (1904, på beställning af prins Eugen för högre reallärverket i Stockholm, en kartong i färg var utställd 1903 i Köpenhamn).

B. har vunnit flera utmärkelser vid utställningar i utlandet. Han var svensk kommissarie vid utställningen i München 1892 och kommissarie för konstafdelningen vid utställningen i Stockholm 1897. Vid konstakademien i Stockholm blef han ledamot och extra lärare 1889 och professor 1898.

Hans tidigt vunna skicklighet i de konstnärliga förfaringssätten åtföljdes ej genast af full själfständighet i sättet att se och i ämnesvalet. Hans tidigaste porträtt voro tydligen målade under intryck af G. v. Rosen, och i hans bilder från Skagen spårar man inflytandet af danska konstnärer, speciellt af Kröyer. Denna senare påverkan i förenig med B:s anlag och lynne ledde honom emellertid snart till det realistiska genre- och porträttmåleri, åt hvilket han företrädesvis egnat sina krafter, och på dessa områden vann han, genom tråget naturstudium, efter hand full själfständighet. Han älskar varma, mustiga, mättade färger, som han ofta driver upp till starka effekter, men som han äfven tyglar till lugn harmoni. Han målar bredt, men seriöst; med grundlighet och energi genomför han sina målningar från den en gång fattade synpunkten. Han har i många karakteristiska bilder skildrat den svenska medelklassen i våra dagar. I flera af hans senare porträtt har ett rent måleriskt problem blifvit löst med stor skicklighet och med koloristisk känsla. K. W.—n. (G—g N.)

Björck Svensson, Sven, skald och grosshandlare, f. 1777 i Stockholm, d. 1815, utbildade sig till vältalare under Lehnbergs omedelbara ledning. 1802 vann han Svenska akademis mindre pris i vältalighet. Sedermera egnade han sig åt diktkonsten med en sådan flit och ihärdighet, att "han fyllde flera af den tidens dagblad med verser". En del af dessa finnes intagen i den af honom utgifna "Polymnia eller samling af skaldestycken af åtskilliga författare" (1807).

Björgrvin, den fornorska benämningen på staden Bergen.

Björk, *Betula*. 1. Bot. Växtsläkte hörande till fam. *Betulaceae*, skildt från sin enda samsläktning,

1. Årsskott med *a* han- och *b* hon-hängen. 2. löfklädt skott med frukthänge (*c*). 3, 4, 5, 6. Hanliga blomsamlingar framifrån, från sidan, ofvan- och underifrån. *6. Ståndare. 7. Honhänge. 8, 9. Honliga blomsamlingar med 3 blommor, hvardera med 2 märken, ofvan- och underifrån. 10. Samma blomsamlings stödjeblad. 11, 12. Stödjebladen i blommans fruktstadium, ofvan- och underifrån. 13. Vingfrukt. 14. Årsskott med hanblom- och bladknoppar. 15. Tvärsnitt af ett 3-årigt skott. 16. Dvärgbjörk (*Betula nana*). (1, 2, 14 naturlig storlek.)

alsläktet, därigenom att honhängenas fjäll falla af vid fruktmognaden och ej, som hos alarna, sitta kvar, bildande kottar. En mängd arter finnas i den norra tempererade zonen. Den svenska floran räknar åtminstone fyra "goda" arter, två trädartade och två buskartade. De förstnämnda, *B. verrucosa* (masurbjörk) och *B. odorata* (glasbjörk), skiljas lättast på årsskotten, som hos den förra äro kådprickiga, hos den senare småludna. *B. odorata* är dessutom vanligen mindre storräxt, mera nordlig och älskar fuktig mark. För öfrigt äro de till karaktärer såväl som till utseende så öfverensstämmande, att de af många författare förenas till en kollektivart, *B. alba*, liksom de äfven båda gå under det gemensamma namnet "björk" i folkspråket, hvilket annars är ganska frikostigt på benämningar äfven för obetydliga varieteter (masurbjörk, glasbjörk, hängbjörk o. s. v.). I den följande beskrifningen sammanfattas därför båda arterna.

Björken är Nordens mest karakteristiska löfträd och öfver hufvud kanske det mest egendomliga af alla i vårt land förekommande. Dess mest i ögonen fallande drag äro den spådhets och spenslighet, som visa sig i alla dess delar: den smärta stammen, den spetsiga kronan, de fina kvistarna, som ofta, i synnerhet hos gamla träd, hänga slakt ner (var. *pendula*, häng- eller slokbjörken), de smala bladskäften, de små lättroliga bladen. Egendomlig är äfven barkbildningen. Korkväfnaden, af hvars beskaffenhet barkbildningen hos alla träd i första hand beror, bildar hos björken, liksom hos några få andra träd (boken, hasseln, körsbärsträdet), ett sammanhängande elastiskt lager, periderm, utanpå barkens öfriga delar, hvilka i sådan händelse kunna fortvara att tillväxa, i samma mån som stammen blir tjockare. Följden därpå blir, att dessa träd länge behålla barken slät. Först vid hög ålder får björken en vanlig, sprickfull bark (jfr Periderm och Fallbark). Vidare består peridermet, "nävern", af omväxlande hvita och brunaktiga lager (de förra få sin färg genom cellernas luftthaltighet), hvilka småningom aflasas, men så, att ett hvitt lager alltid ligger ytterst; därpå stammens färg. Dessa båda egendomligheter — den smärta växten och den släta, hvita stammen — gifva trädet en synnerlig lätthet och finhet, hvilka egenskaper framträda i synnerhet på våren, då de i förening med de nyutslagna bladens ljusa grönska och aromatiska doft bilda ett helt af utsökt behag. — I motsats mot de flesta andra löfträd, som älska ett sydligare luftstreck och bördig jord, är björken på intet vis nogräknad i afseende på klimat och jordmån. Det är därför i synnerhet våra nordliga landskap eller de ofruktbarare trakterna i södra Sverige (t. ex. vissa delar af Småland och Västergötland), till hvilkas egendomlighet björken i någon väsentlig mån bidrager. I hårdighet öfverträffar den t. o. m. barrträden. Vid den höjd på fjällen, där barrskogen upphör, vidtager därför en zon, hvars enda träd björken är, den s. k. björk- eller subalpinregionen, utmärkt som den region, där fjällfloran uppträder i sin största prakt och yppighet. På sådana platser blir björken mera lågväxt samt får ett groft och vresigt utseende, hvilket gifvit anledning till att uppställa denna form som en egen art, *B. subalpina*. — Björken är ett lika nyttigt som vackert träd. Den lämnar helt säkert

största delen af allt slöjdvirke, som nyttjas i vårt land. Veden är också både hård, segt och vacker. Detta sista gäller i synnerhet om "masurn" — virket af björk, som växt på torr, stenbunden mark. Lika förträfflig är veden som bränsle; i detta hänseende öfverträffas björken endast af boken. Till följd af sin rikedom på pottaska ger björkaskan den förträffligaste lut. Nävern nyttjas till hvarjehanda ändamål, såsom till dosor, skåpor, skosulor, vid takläggning o. s. v. Dess användbarhet beror dels af dess seghet och böjlighet, dels af dess hartsrikedom, som gör den ogenomtränglig för vatten och nästan oförruttnelig. I Ryssland beredes därpå, genom en mycket enkel torrdestilleringsprocess, den s. k. "ryssoljan", nyttjad till beredning af det bekanta rysslädet, som därpå får sin egendomliga lukt. Nävern af en ostindisk björkart, *B. Bhojpatru*, begagnas till beredande af ett slags papper. — Kvistarna äro till följd af sin seghet mycket använda till kvastar, vispar, vidjor o. d. Lövet är ett förträffligt foder för boskapen. — Liksom alla andra öfvervintrande växter måste björken för knopparnas utveckling på våren samla ett reservförråd af näringsämnen. När nu vid källossningen roten börjar uppsuga vatten, blir stammen så fylld af sockerhaltig saft, att denna vid borning utrinner i riklig mängd (ända till 21 liter om dygnet). Af denna söta s. k. "björklag" eller "björklake" kan genom jäsnings beredas ett slags dricka eller musserande vin, s. k. "björkvin". Lagen af ett par nordamerikanska arter, *B. nigra* och *B. lenta*, användes till sockerberedning.

Af *B. verrucosa* finnes en märkvärdig varietet (*B. dalecarlica*, Ornäs björken), utmärkt genom sina djupt fligika blad. Den upptäcktes på 1700-talet vid Ornäs i Dalarna, men odlas numera tämligen allmänt. Af *B. odorata* odlas en form med mörkröda blad.

Af de båda buskartade björkarna är den ena, *B. humilis*, funnen endast på ett ställe i Småland och i Härjedalen. Så mycket ynnigare förekommer den andra, dvärgbjörken, *B. nana*, en lågväxt (sällan anslögh), risig buske med nästan cirkelrunda, nagelstora blad. Den är ytterst allmän i våra nordliga provinser, men finnes äfven i de sydligares höglända trakter ända nere i Skåne och Halland. Dess egentliga hemvist är skogskärr, som den alldeles fyller. På fjällen, där den uppstiger mycket högt i den egentliga fjällregionen, växer den äfven på mera torr och stenbunden mark. Den är af så godt som ingen nytta för människan, utom i fjällen, där den för lappen får ersätta både ved och halm. Frukterna och knopparna äro, särdeles under vintern, en hufvudsaklig näring för riporna; därpå benämningen "ripris". I Småland och i några andra delar af vårt land bär dvärgbjörken namnet "fredagsbjörk" eller "fredagsris". En sägen förtäljer nämligen, att Frälarsen blifvit gisslad med ris af denna björk samt att den därför blifvit af Gud förbannad och dömd att evigt krypa utefter jorden. Mellan dvärgbjörken och de trädartade björkarna finnas hybrider. Dvärgbjörken var en af de första växter, som invandrade till Skandinavien. Den följdes af glasbjörken, som bildade de första skogarna på den isfria marken i vårt land. — Björkarna ha ej sällan mykorrhiza (se d. o.). S. A. (G. L.-m.)

2. *Skogh.* Ehuru björken ej kan sägas vara bunden vid viss bestämd jordmån, synes en ler-

blandad, ej för mager jordmån (hagmark) vara särdeles fördelaktig för densamma. De båda väl skilda formerna, masurbjörken och glasbjörken, visa dock härutinnan olika egenskaper. Den förra uppsöker i allmänhet torrare marker, inom södra och mellersta delen af Sverige, men finnes också tillsammans med glasbjörken i Norrlands södra och östra delar. Redan i medelåldern blir dess bark sprickig och trädet mera grofgrönt, hvarigenom dess ved blir mera svårklufven än glasbjörkens. Denna senare björkform, som däremot ända till högre ålder bibehåller sin hvita, glatta näfverbark, trives bättre på mera fuktig jordmån. Den finnes sålunda i södra och mellersta provinsernas kärrmarker och utdikade mossar, men har sin största utbredning i de norra provinsernas foddalar och fuktiga skogsmarker och bildar ensam björkregionen ofvan barrskogsgränsen å våra fjäll. Björken infinnes sig ofta först å de s. k. skogsbrännorna eller annan hårdt afbränd mark, där barrträden småningom komma efter och förtränga densamma. I blandning uti barrskogarna anses den göra nytta, och en stor del af våra vackraste skogar hafva uppkommit på detta sätt. Båda björkarterna äro ljusbehöfvande trädslag och ställa sig därför i rena bestånd glest och tillåta gräs och andra högre växter uppspira mellan sig och i den svaga skuggan. Planter kunna däremot ej uppväxa i tätare skogar. Under de första 10—20 åren växer björken ganska snabbt och sätter tidigt frö. Dess ekonomiska mögenhetsålder inträffar vid 60—80 år. Björken uppträdes vanligen genom själsådd från äldre träd eller genom rotskott därifrån, men äfven medelt sådd af frö, som insamlas på eftersommaren och utsås helst samma höst efter risbränning, emedan de lätt blifva odugliga och taga hetta till sig, om de en längre tid och i större myckenhet förvaras. Plantering af björktelningar bör ske, innan de bildat sin hvita näfver. Virket är hvitt och ganska vackert samt segt och hållbart och därför lämpligt till slöjdarbeten. Dess bränslevärde är stort och närmar sig bokens. Björkens blad skadas företrädesvis af björkspinnaren (*Bombyx lanestris*), hvars larver lefva uti en stor, gemensam inspinning, samt af nunnan (*Liparis monacha*), björkmätaren (*Geometra betularia*), ollonborren (*Melolontha vulgaris*) och några smärre arter af skalbaggar. Bastväfnaden och stammen skadas bl. a. af björksplintborren (*Eccoptogaster destructor*), som gör vackra gångar i bastet och lämnar aftryck i splinten och hvars närvaro tillkännagifves genom en mängd hagelstora, i rad ställda hål i näfvern, samt af vedborrarna (*Xyloterus lineatus* och *Xyloterus domesticus*), som göra gångar i veden såväl i lefvande träd som helst i slöjdvirke, möbler o. d. F. L.

3. *Paleont.* Björksläktet synes uppträda mot slutet af kritperioden eller början af den tertiära. Lämningar af dvärgbjörken har man funnit uti istidens aflageringar i Sverige, Ryssland, Danmark, Tyskland, Schweiz och södra England, ofta i sällskap med lämningar af polarvidet, fjällsippan och andra arktiska eller alpina former. Dessa lämningar bevisa således riktigheten af den åsikt, enligt hvilken den arktisk-alpina vegetationen under istiden och efter inlandsisens afsmältning förekommit på det europeiska lälandet. A. G. N.

Björk, Isak, författare. Se Börk.

Björka, socken i Malmöhus län, Färs härad. 961

har. 242 inv. (1903). Annex till Ilstorp, Lunds stift, Färs kontrakt.

Björkboda, järnbruk i Dragsfjärds kapellförsamling af Kimito socken i Abo och Björneborgs län. Det anlades 1734. Tillverkningen (manufaktursmide och gjutgods) är nu obetydlig (176,000 mark 1902).

Björkborn, järnbruk. Se Bofors.

Björke. 1. Socken i Gottlands län, Norra häradet. 1,199 har. 337 inv. (1903). Annex till Roma, Visby stift, Medelkontraktet. Kyrkan, uppförd af huggen och tuktad kalksten, består af långhus och kor, det förra från omkr. år 1200, det senare något yngre (möjligen 1260). — I denna socken fanns ett S:ta Katarinas gille, stiftadt 1443, hvars stadgar ännu äro i behåll (utg. af G. E. Klemming 1877). Hs Hd.

2. Socken i Älfsborgs län, Gäsene härad. Se Södra Björke.

3. Socken i Älfsborgs län, Väne härad. Se Norra Björke.

Björkeberg, socken i Östergötlands län, Gullbergs härad. 955 har. 367 inv. (1903). B. bildar med Ledeberg ett konsistorielt pastorat i Linköpings stift, Gullbergs och Bobergs kontrakt.

Björkegren, Jakob b., biblioteksman, skriftställare, f. 1752 i Halna socken i Västergötland, blef 1772 student i Uppsala, ingick 1778 i kommerskollegium och k. biblioteket samt fick 1807 fullmakt som k. bibliotekarie. Jämte sin samvetsgranna och ytterligt knappt lönade biblioteksverksamhet utöfvade han ett flitigt skriftställer. Så utgaf han flera årgångar af "Uppfostringssällskapets allmänna tidningar", omarbetade och utgaf 7:e uppl. af "Tunelds geografi öfver konungariket Sverige" (1793—94) äfvensom 4:e till och med 8:e upplagan af "Regnérns första begrepp af de nödvändigaste vetenskaper". Bland hans egna arbeten intager *Franskt-svenskt lexikon* (1784—86, 2:a uppl. 1795) ett framstående rum. Dessutom skref B., merendels anonymt, en stor mängd uppsatser i tidskrifter och tidningar. Död 1825. B:s egendomliga personlighet ("människohataren") och pessimistiska lifsåskådning skildras af K. J. L. Almqvist i "Jagtslottet".

Björkegren, Olga, skådespelerska. Se Fåhræus.

Björkekinds härad, i Östergötlands län, ingår i Björkekinds, Östkinds m. fl. härads domsaga och fogderi samt omfattar socknarna Kudby, Östra Ny, Rönö, Å, Täby, Konungund. 22,445 har. 4,572 inv. (1903).

Björkekinds kontrakt. Se Vikbolands kontrakt.

Björkekinds, Östkinds, Lösings, Bråbo och Memmings härads domsaga, i Östergötlands län, omfattar dessa fem härad, förenade till ett tingslag. 1,362 kvkm. 37,145 inv. (1903).

Björkenäs, en udde, som skjuter ut i Kalmar sund, i Kläckeberga sockens skärgård, norr om Kalmar. Udden namn skall förr hafva varit Birkenäs eller Birkanäs (jfr Birka). Under Erik XIV:s tid fanns vid B. ett kronans skeppsvarf.

Björketorp, socken i Älfsborgs län, Bollebygds härad. 7,830 har. 1,931 inv. (1903). Annex till Bollebygd, Göteborgs stift, Marks och Bollebygds kontrakt.

Björkfisk, zool. Se Björknan.

Björkfjärden, Norra och Södra, tvenne fjär-

dar i östra delen af Mälaren, hvilka förenas genom Svinundet, som skiljer Adelsö och Munsö från hvarandra.

Björklag. Se Björk, bot.

Björklake. Se Björk, bot.

Björklara, hvit, ofta starkt lerhaltig, mager mejord, som mest förekommer på höjder bestående af krossgrus.

Björklinge, socken i Uppsala län, Norunda härad. 11,577 har. 1,493 inv. (1903). B. utgör ett konsistorielt pastorat i Uppsala stift, Norunda kontrakt.

Björklund, Johan Abraham, tidningsman, f. 28 juni 1844 i Uppsala, blef efter studier där och vid Norrköpings lyceum student 1863 och var en tid kurator för Östgöta nation vid Uppsala universitet. 1872 fick han anställning (på utrikesafdelningen) i "Stockholms dagblad", men öfvergick redan s. å. till "Nya dagligt allehanda", för hvilken tidning han vardt redaktionssekreterare 1878. B. gjorde sig först under signaturen J a n u s känd såsom en med fin penna utrustad teater- och litteratur-anmälare, men egnade sig från 1883 öfvervägande åt den politiska afdelningen och blef i febr. 1891 tidningens hufvudredaktör, i hvilken egenskap han fortfarande kvarstår. Bland den mängd frågor, rörande hvilka B. verksamt ingripit i den offentliga diskussionen, må särskildt nämnas tullfrågorna. I den i början af 1890-talet brännande frågan om den rätta proportionen mellan tullen å malen och omalen spannmål, en af det protektionistiska systemets ömtåligaste punkter, understödde B., så godt som ensam inom hela pressen, regeringens förslag, hvilket och efter häftiga strider med en mycket obetydlig modifikation afgick med segern. I unionsfrågan har B. konsekvent bekämpat de norska anspråken på att Norge utan vederlag skulle få sin konstitutionella maktställning inom unionen utvidgad, men har icke ställt sig principiellt afvisande mot en ökning af Norges inflytande, under förutsättning af konstitutionella garantier och en effektivare medverkan till unionens försvar. Till afskaffandet af den s. k. mellanrikslagen bidrog B. verksamt (han ansåg detta beslut skola tjäna till att åtminstone på det ekonomiska området skapa fred inom unionen). Däremot understödde hans tidning lifligt förslaget att på statens bekostnad förbinda Luleå och den isfria norska hamnen Ofoten med en järnväg, liksom han i allmänhet arbetat för kommunikationernas utveckling såväl till lands som till sjöss. I försvarsfrågan påyrkade han med värme bifall till de 1892 och 1901 antagna härordningsförslagen. Personligen har B. äfven gjort inlägg i läroverksfrågan, genom att förorda en förbättring af lärarnas ekonomiska ställning, på samma gång som han arbetat för den kostnadsfria undervisningens bibehållande på grund af dess egenskap att främja intelligenscirkulationen uppåt de olika samhällsklasserna emellan. Slutligen må nämnas, att B. var en bland dem, som 1874 stiftade publicistklubben, hvars ordförande han varit flere gånger än någon annan af dess medlemmar.

Björklund, Johan Gustaf, skriftställare, vetenskapsman, f. 10 nov. 1846 i Björkstå socken i Västmanland. Efter att 1870 ha blifvit student i Uppsala, aflade han 1878 filosofisk kandidatexamen (den s. k. nya) därstädes, men fortsatte 1879—80

sina filosofiska studier vid Lunds universitet och 1885—90 naturvetenskapliga vid Stockholms högskola. Hans verksamhet var sedermera helt och hållet förlagd till hufvudstaden, där han genom

vänners understöd och inkomsten af en liten annons- och agenturaffär erhöill sin utkomst. 1901 tilldelades honom ett litet understöd af Svenska akademien. I öfrigt leide den fridsälskande, enkle och anspråkslöse tänkaren helt och hållet för sina idéer och sitt skriftstalleri. Han afled 2 juli 1903 och blef begravnen på Stockholms norra kyrkogård. Vänner till hans person och författarskap föranstaltade följande år en insamling till en monumental minnesvård på hans graf. Stenen aftäcktes 6 nov. 1904.

B. gjorde till en början samhällsläran till föremål för ingående studier. I boken *Om nationernas sammanväxning* (1887) visar B. med stöd af såväl historiska iakttagelser som en ingående undersökning af det mänskliga samhällets inre struktur och väsen. Att Europas nationer med nödvändighet drifvas till upprättandet af ett enda stort, gemensamt rike, hvari de nu självständiga staterna skola ingå som provinser. Ytterst går utvecklingen hän mot ett enda universalvalde, i hvilket hela mänskligheten är inorganiserad. Redan i detta arbete framträda på ett afgörande sätt de impulser B. mottagit för sitt tänkande af den moderna naturvetenskapen, i synnerhet biologien. Dennes betydelse för ästadkommandet af ett analogi-slut angående de mänskliga samhällenas utveckling påvisades ytterligare i skriften *Om segmenteringens betydelse inom den organiska världen* (1890). — I den 1892 utgifna skriften *Om utvecklings-anarki* ville B. uppvisa, att de svåraste hindren för "nationernas sammanväxning" ligga i militarismens väpnade fred och i tillämpningen af protektionismens nationalekonomiska idéer. På grund af denna sin uppfattning om "den eviga freden" som idealet för samhällsutvecklingen och nödvändigheten att införa densamma så fort som möjligt i Europa var B. en för fredssträfvandena både ideellt och praktiskt varmt intresserad man, ehuru han icke godkände hvilken agitation som helst i den goda sakens tjänst. På hans initiativ utlyste "Svenska freds- och skiljedomsföreningen" 1893 en allmän pristafian om "Huru en kraftig internationell opinion, som vederbörligen reagerar mot det rådande rustningsraseriet, lämpligen skall kunna framkallas". Af de inkomna 112 svaren från Europas alla länder och Amerika gaf B. själf en kritisk sammanfattning i skriften *Freds- och öppningsfrågan* (1895), hvilken utkom på svenska, tyska, polska, franska, engelska och holländska språken och tilldrog sig stor uppmärksamhet.

Redan innan denna sista skrift utgifvits, hade B. vändt sina filosofisk-naturvetenskapliga forskningar åt annat håll, den mänskliga själsläran. I den 1894 utgifna första afdelningen af skriften *Om förhållandet mellan själ och kropp från cell-lärans synpunkt* sökte han uppvisa, att människan

var en samhällsorganism, en enhet af och för de väsenden, cellerna, hvilka uppbygga hennes lekamlighet. Undersökningarna fortsattes i en ny afdelning af samma skrift, hvilken utkom 1898, men omarbetades och inarbetades i hans sista, kanske yppersta arbete, *Om döden och uppståndelsen från cell-läras synpunkt* (1900), i hvilken bok man tydligen kan skönja de storslaget tänkta och delvis utförda hufvuddragen af en idealistisk världsåskikt, i hvilken den bostromska filosofiens hufvudtankar blifvit på ett underbart sätt sammanväfda med den moderna naturvetenskapens resultat. Till dessa räknade dock ej B. den i sagda vetenskap ofta framträdande åsikten, att lifsenergien är en form af den i materien inneboende ukräften af rent mekanisk natur; tvärtom underkastade B. densamma en skarp kritik, med utgångspunkt från naturvetenskapens egna data och fakta. I föreningen af den bostromska idealismen och den naturvetenskapliga forskningsmetoden ligger säkerligen hufvudbetydelsen af B:s filosofiska skriftställarskap. Han har därigenom visat, att de väl kunna trifvas tillsammans. — Den björklundska filosofien var emellertid icke afslutad. Det sista arbetet ställde honom inför nya och stora problem. Hans efterlämnade papper, bland hvilka äfven finnes en äldre afhandling om *Guds försyn*, visa, att han ända in i det sista var sysselsatt med utarbetandet af en världsförklaring, hvilken ju längre den växte fram, desto tydligare ådagalade sin fasta grund och den storslagenhet, som endast en religiöst orienterad lifsyn kunde beskära densamma. — B:s arbeten, i saknad af hvarje retorisk effekt, utmärkas af en sällsynt klarhet och genomskinlighet och verka med den öfvertygande makt, som ligger i det tänktas storslagenhet, men framför allt genom en omutlig logisk konsekvens. S. A. F.

Björkman, Hans, operasångare, f. 1730, d. 1805, var till en början musikdirektör och organist vid Kalmars domkyrka, debuterade såsom *öfversteprästen* i "Thetis och Pelée", när k. operan i Stockholm öppnades (18 jan. 1773), och stannade vid denna scen till 1803. 1773 blef han inspektör för spinnhuset. Bland de partier, i hvilka B. utmärkte sig, nämnes *Polyfem* i "Acis och Galathea", men framför allt *Herkules* i "Alceste", hvari han ansågs icke ega sin like. A. L.

Björkman, Fredrik Adolf, bibeltolkare, ämbetsman, f. i Sigtuna 1753, sysselsatte sig till en början hufvudsakligen med filologiska studier, men ändrade sedermera lefnadsplan och ingick såsom tjänsteman i Svea hofrätt. 1789 blef han borgmästare i Vasa. Därefter egnade han sig åter med brinnande iver åt filologien och gjorde framför allt den heliga skrift till föremål för sina studier. Med tillhjälp af sin tids bästa exegetiska hjälpmedel utarbetade han en bibelöversättning, som omfattade största delen af bibeln och hvaraf han utgaf *Profeten Mika, Sex kapitel af Daniels bok* och flera af *Paulus' epistlar*. 1803 afgick B. från sin befattning i Vasa och begaf sig tillbaka till Sverige, där han dog i Uppsala 1807. (J. Hdr.)

Björkman, 1. Jakob Alf Gustaf B., skolföreståndare, främjare af den svenska industrien, f. 11 okt. 1819 i Stockholm, blef 1841 underlöjtnant och 1859 kapten vid ingenjörkåren samt användes vid åtskilliga fortifikatoriska arbeten och konstruerade bl. a. Sveriges första broslagningsmateriel.

1856 hade han därjämte antagits till lärare i konstruktions- och arbetsritning vid Svenska slöjdföreningens söndags- och aftonskola, och 1859 utsågs han till föreståndare för denna. I 27 år kvarstod B. såsom föreståndare för den därur 1860 utbildade Slöjdskolan i Stockholm, som vid omorganisationen 1879 erhöll namnet Tekniska skolan. Med en för honom utmärkande förening af varm öfvertygelse och minuttös noggrannhet hängaf han sig genast åt sitt nya, ansträngande kall, och läroverkets storartade uppblomstring kan i väsentlig mån tillskrifvas hans energi. Så utarbetade han förslagen till dess nya organisations- och undervisningsplan liksom och program till dess nya byggnad och undervisningsmateriel, inrättade en särskild afdelning för kvinnliga lärjungar och efter hand särskilda fackskolor inom läroverket samt företog utrikes resor för att studera andra länders tekniska undervisningsväsende. B:s ögonmärke var att af detta läroverk dana en skola för samlad fackundervisning i de viktigaste handverksgrenar och att "stämpla arbetet med konstens eller vetenskapens prägel"; han egde en sund, praktisk blick för handtverkeriernas och industriens behof, och tusentals relativt utbildade yrkesidkare vunno en fruktbärande utbildning vid Tekniska skolan under hans omvårdnad. Vid skogsinstitutet skötte B. samtidigt, 1857—75, en lärarsyssla i de matematiska ämnena (med lektors titel från 1871); han införde där ett nytt, af skogsstyrelsen sedermera antaget förslag till skogskartors uppgörande.

B:s inom skolan fallande arbete för svenska näringslivets höjande suppleras af hans nitarskan för utvecklingen af Svenska slöjdföreningen, i hvilken han blef styrelseledamot 1859 och i hvars redaktionskommitté han var vice ordförande 1863—93 samt ordförande från 1877. Bl. a. höll han vid lif tanken på bildandet af ett konstindustriellt museum och var ordförande i en af föreningen tillsatt "husslöjdomitté" (1865—67). Han ifråde äfven för inrättande af praktiska skolverkstäder och medverkade till utvecklingen af Stockholms borgarskola. Åfvenledes vid en mängd utställningar togos B:s sakkunskap och intresse i anspråk; han var bl. a. juryman vid världs-expositionen i Paris 1878. Han utnämndes 1872 till major i armén och förflyttades 1883 till fortifikationsreserv. Död 5 juni 1900.

2. Karl Adolf Teodor B., den föregående broder, ämbetsman, f. i Stockholm 22 febr. 1831, blef student i Uppsala 1848, tog afgångsexamen från skogsinstitutet 1850 och anställdes s. å. vid skogs- och jägeristaten i Stockholms län samt såsom t. f. lärare vid skogsinstitutet. Han utnämndes till jägmästare i Västmanlands län 1854, men förflyttades redan 1856 åter till Stockholms län för att jämte jägmästarijänst ånyo öfvertaga lärarbefattningen vid skogsinstitutet, där B. efter en 1857 företagen, med statsmedel understödd skogsvetenskaplig resa genomförde omfattande reformer samt ökad undervisning. 1864 förordnades han till sekreterare i skogsstyrelsen och var 1875—82 t. f. generaldirektör och chef för nämnda styrelse. B. införde den i hufvudsak ännu begagnade uppställningen af den officiella skogsstatistiken och nya, till väsentlig del ännu tillämpade metoder för de allmänna skogarnas indelning till ordnad hushållning samt deltog verksamt i utarbetandet af de många

skogsförfattningar, som utfärdades under hans tjänstetid i skogsstyrelsen, då därjämte en högst betydlig utvidgning af kronoskogarna och förstärkning af skogspersonalen egde rum. Sedan inseendet öfver skogsväsendet öfvergått till den 1883 inrättade domänstyrelsen, utnämndes B. till landshöfding i Gäfveborgs län, från hvilket ämbete han afgick med pension 1899. Från 1862 till 1883 var han föredragande i Landbruksakademiens skogs- och trädgårdsafdelning samt åren 1880—83 ledamot af allmänna kartverkskommissionen. Han valdes 1889 till hedersledamot af Landbruksakademien. Inom Gäfveborgs län verkade B. i synnerhet för kommunikationer, kartarbeten och undervisningsanstalter samt var ordförande i länets hushållningssällskap, i hvilken egenkap han gaf impulsen till de sedan förstades införda landbruksföreläsningarna på landsbygden. Af trycket har B. utgifvit *Handbok i skogsskötsel* (1868; 2:a uppl. 1877), *Jaktförfattningar* (1869; 7:e uppl. 1902), *Handledning i skogsskötsel för allmog* (1870, prisbelönt af Patriotiska sällskapet) m. m. samt uppsatser i tidskrifter och dagliga tidningar äfvensom i "Nordisk familjebok", från hvilken ett par af hans artiklar intagits i folkskolans läsebok (1890). Han återupplifvade 1889 Gästriklands forminnesförening och åstadkom utgifvandet af dess årliga "Meddelanden", i hvilka han ock författat åtskilliga uppsatser.

Björkman, Karl Jakob Göran Linus, öfversättare, f. 14 aug. 1860 i Hargs socken, Roslagen, blef student i Uppsala 1879 och filos. doktor 1894. Sedan 1895 tjänstgör han å kommerskollegiets näringsstatistiska afdelning, och sedan 1901 är han medlem af Svenska akademien Nobelinstitut. I öfvertygelse om nyttan af "intellektuell raskeoring" har B. gjort till hufvuduppgift för sin vittra verksamhet att med vår litteratur införliifa samtida romansk litteratur, särskildt poesi. Med förkärlek har han egnat sig åt den *portugisiska* och därifrån talangfullt öfversatt en större samling "Dikter" af A. de Quental (1892), samlingarna "Ur Portugals samtida diktning" (2 serier, 1894—95) och "Ekon från Portugals parnass" (1899) m. m. Från *spaniskan* har han öfversatt bl. a. "Genljud från Hesperien" (dikter af samtida skaldar, 1892 ff.; 3:e samlingen, utg. 1897, belönades med Svenska akademien andra pris 1896) och "Raimundo Lulio", dikt i 3 sånger af Núñez de Arce (1903), från *italienskan* bl. a. versdramat "Ett parti schack" af G. Giacosa (1891) och "Kvinnoåra" (tre skådespel af Cavallotti m. fl., 1897), från *franskan* "Dikter" af Sully Prudhomme (1889; ny uppl. 1901) m. m. Dessutom har han från tyskan öfverflyttat "Mirza-Schaffys sånger" af F. Bodenstedt (1884). Som originalförfattare har B. uppträdt med prosaidyllerna *Flickor* (1887), monografin *Anthero de Quental* (1894) m. m. Våren 1904 företog B. med understöd af Svenska akademien en studieresa till pyreneiska halfön. B. har valts till ledamot eller hedersledamot af åtskilliga vittra samfund i Spanien, Portugal, Italien och Brasilien.

Björkman, Hedvig Maria Johanna, textil konstnärinna, f. 16 dec. 1867 i Mönsterås, Småland, har gjort sig känd genom mönsterritningar samt genom målade och sömmade bonader, en konst, hvars första utöfvare i Sverige hon varit. Bland dem märkas *Kung Erik och drottning Filipa* (utst.

1897), *Drottningar i Kungahälla, Heliga tre konungar* m. fl.

Björknan, *Abramis blicca*, zool., en i södra och mellersta Sverige, liksom i största delen af det öfriga Europa norr om Alperna, ganska allmän braxenfisk, som till utseendet kommer mycket nära den egentliga braxen, men lätt kan skiljas från denna, dels därigenom att hos björknan ögonen vanligen äro större än nosens längd och dels genom den röda färgen på bröst- och bukenorna. Dessutom är björknan mindre: den blir på sin höjd 25—30 cm. och nyttjas helst endast till agn. Äfven analfenan är hos björknan kortare än hos braxen och har 22—27 strålar. Den viktigaste skillnaden ligger dock i svalgtänderna, af hvilka björknan har två rader på hvar sida, braxen en. Lika omtyckt som den sistnämnda är till föda, lika föraktad är björknan, som är mager och benig. Om vintern samla björknorna sig på de djupare ställena i sjöar med ler- eller sandbotten eller ock i jämnt flytande strömmar; om våren stiga de upp i grundare vatten, och i juni leka de (de äldsta först, de yngre senare) bland gräset och vassen vid stränderna. Vid denna tid och under sommaren äro de ganska föregripa för metaren, hvilken ofta, när han väntat sig något bättre, får endast en björkna. För öfrigt är denna fisk känd under många namn: i mellersta Sverige björkna och pank, i södra delen af landet blicka, bjälk eller björkfisk. F. A. S.*

Björknäs, ängsäg med 3 ramar i Gudmundrå socken, Västernorrlands län. Tillhör Björknäs aktiebolag, hvars inbetalda aktiekapital uppgår till 300,000 kr. År 1902 producerades 19,287 km. sågade och hyflade varor jämte 22,000 hl. träkol, med ett uppgifvet värde af sammanlagdt 364,564 kr. S. å. sysselsattes i medeltal 87 arbetare vid verket. K. K. A.

Björkolja, Björktjär, Ryssolja, beredes af björknäver på det sätt, att en järnrytta, öfvertäckt med ett durkslag af järnbleck, nedgräfvets, så att brädden står jäms med jordytan, hvarefter en annan med björknäverstycken fylld järnrytta omvänd ställes öfvanpå den förra, således med botten uppåt. Genom värme från en omkring den omvända grytan uppgjord eld utdrives oljan ur näfvern och samlas i den undre grytan. Ryssläder, som garfvas medelst pilbark, insmörjes med dylik olja och får därigenom sin lätt igenkännliga, ej oangene lukt. C. A. T. B.*

Björkqvist, Anders, finsk predikant, f. 1741, d. 1809, bondson från Nousis (Egentliga Finland), blef sockenadjunkt i Sagu 1767 och kapellan i Vemo 1781. B. var en framstående predikant och har genom sin 1801 på finska utgifna postilla, *Uskon harjoitus autuuteen* (Trosöfning till saligheten), utöfvat stort inflytande på den senare finska pietismen, såsom hvars föregångare han betraktas. I sin postilla, som utkommit i flera upplagor och äfven på svenska, visar han påverkan af de tyske pietisterna Rambach, Fresenius m. fl. T. C.

Björk-regionen. Se Björk, bot.

Björkskata, zool. Se Snöskata.

Björkska, socken i Västmanlands län, Ytter-Tjurbo härad, 5,950 har. 1,151 inv. (1903). B. utgör ett konsistoriellt pastorat i Väterås stift, Sala kontrakt.

Björksten, Josef Teodor Richard,

sångare, f. 23 maj 1858 i Stockholm, studerade under I. A. Berg i Stockholm och Delle Sedie i Paris, konserterade i hemorten 1880, 1881, 1885 och 1902, en tid jämte Kristina Nilsson, som ifrigt protegerade honom, och med hvilken han gjorde en tur till Amerika 1882—83. För öfrigt har han sjungit i Paris, Wien och Tyskland samt är numera såsom sånglärare bosatt i New York.

Björksund, gammalt gods i Tystberga socken, Rönö härad, Södermanlands län, vid Sibofjärden af Östersjön, omfattar inom socknen 31 $\frac{1}{4}$ mtl, med Björndals kvarn och frälseräntor tax. till 605,400 kr. för jordbruksfastighet och 8,500 kr. för annan fastighet (1903), samt 5 mtl i Bälunge socken, tax. till 51,200 kr. för jordbruksfastighet och 300 kr. för annan fastighet (s. å.). B. har tillhört släkten Grip, men kom i slutet af medeltiden genom gifte till riksrådet Göran Eriksson Gyllenstierna till Fägelvik, inom hvilken ett egendomen förblef till 1776, då den delvis genom köp öfvergick till greve K. G. Mörner, arvinge till riksrådet och riksmarskalken greve Göran Nilsson Gyllenstierna. Den eges nu (1904) af greve A. E. Mörner. För det till godset hörande Helgö har egaren af B., alternerande med egaren af Nynäs, patronatsrätt i Bälunge och Tystberga pastorat.

Björkticka, *bot.* Se *Polyporus*.

Björktjärä. Se *Björkolja*.

Björktrast, *zool.* Se *Snöskata*.

Björkvik, socken i Södermanlands län, Jönköpings härad. 22,959 har. 3,654 inv. (1903). B. utgör ett konsistorielt pastorat i Strängnäs stift, Nyköpings västra kontrakt.

Björkvik, gods i Östra Ryds socken, Östergötlands län, vid östra stranden af sjön Höfvern, 10 $\frac{5}{24}$ mtl, med tvenne kvarnar, såg och tegelbruk *taxeradt* till 348,500 kr. (1903). B., ursprungligen *Birkeröd*, är en gammal sätesgård, bildad under senare hälften af 1300-talet af väpnaren Peter Tomasson (tre rosor på en snedbjälke), häradsbörding i orten och lagmansdomhafvande i Östergötland 1373—1401. Det gick i arf till släktarna Gera, Oxenstierna, Yxkull, Gyllenstierna och Rålamb. 1783 såldes egendomen till frih. J. G. Banér, hvilken fick tillstånd att utbyta B. till fideikommiss mot Lidingön vid Stockholm (som hörde till det banérska fideikommisset Djursholm). Hans son, öfverstelöjtnanten frih. J. G. Banér, fick 1814 tillåtelse att utbyta B:s och Djursholms fideikommiss mot Sjö i Uppland, hvilket han tillbytt sig af frih. J. K. Adelswärd, som i stället fick B. Egendomen har sedermera tillhört adelswärdsska släkten samt eges sedan 1899 af friherre J. Beck-Friis, greve Fr. v. Rosen och hofstallmästare G. Tamm. Patronatsrätten inom socknen tillhörde sedan 1712 egaren af B. Till stället märkvärdigheter hör en på en bergkulle belägen äldre byggnad, en s. k. fatbur, hvars ålder torde vara omkr. 300 år. Den har efterbildats på Skansen vid Stockholm.

Björkvin. Se *Björk*, *bot.*

Björkä, bruksegendom i Över-Lännäs socken, Västernorrlands län, vid Björkans utlopp i Angermanälven. B. anlades år 1771 af revisionssekreteraren J. Nordentalk, hvilken uppförde ett järnbruk med 600 skeppunds smidesrätt för en hammare och två hårdar, sedermera utvidgad till en hammare och tre hårdar med 1,350 skeppunds stångjärnssmide. 1859

anlades B. sågverk med trä dubbla ramar. Äfven kvarnrörelse ingick tidigt i bruksrörelsen. Numera är järnbruket fullständigt nedlagdt, och sågen användes endast för s. k. husbehöfvsågning. Däremot upprätthålles kvarnrörelsen fortfarande, hvarjämte sedan 1889 tillkommit ett träsliperi med en årsproduktion af omkr. 1,200 ton mekanisk torr trämassa. Bruket eges numera af det 1897 bildade Björkä aktiebolag, hvars aktiekapital utgör 1,000,000 kr. Redan förut hade det öfvertagits af ett aktiebolag, men detta äldre bolag försålde sin egendom 1877 till det af Ole Gjörud 1874 grundade Lugnviks nya ångsågs aktiebolag, hvilket jämte "Offers aktiebolag" och det äldre "Björkä aktiebolag" uppgick i det 1897 bildade nya bolaget. Förutom B. bruk eger sistnämnda bolag Lugnviks ångsåg med 5 ramar, Hallsta ångsåg med 2 ramar, båda vid Lugnviksfjärden i Angermanälven, samt Högforsens träsliperi i Boteå socken, anlagdt år 1897. Sammanlagda årstillverkningsvärdet vid bolagets verk utgjorde 1903 1,387,801 kr. K. K.-A.

Björkäng, socken i Skaraborgs län, Vadsbo härad. 3,626 har. 2,141 inv. (1903). Annex till Fredsberg, Skara stift, Norra Vadsbo kontrakt.

Björkö, ö i Mälaren, i norra delen af Björkfjärden. Den tillhör Adelsö socken, Färentuna härad och Stockholms län (Uppland). Öns längd är omkr. 4 km., bredden 1,5 km. Genom en från västra sidan inskjutande större vik, Kats-viken, är den delad i två genom ett lågt näs förenade hälfter, af hvilka den södra, kallad Grönsö, är bergig och skogbevuxen, den norra till större delen slät och odlad. Ön eges nu af bönder, boende i Björkö by vid Katsvikens norra strand. Omkr. 50 inv. (1904).

Norra hälften af ön är öfversälad med grafhögar, bland hvilka några (t. ex. "Ormnösen") äro af tämligen betydlig storlek. Vid västra stranden ligger ett högt berg, mot sjösidan nästan otillgängligt och mot landsidan befäst genom en nästan halfoirkeformig, med 3 öppningar försedd vall af kullersten och grus, den s. k. "borgen". Norr om denna utbreder sig ett åkerfält af ungefär 6 hektars vidd, hvilket i anledning af den starkt kolhaltiga jordmånen kallas "svarta jorden", eljest "bystan" eller "bystads-gårde", samt mot öster begränsas af en af 6 öppningar genomskuren hög jordvall. Hela detta fält, den forna stadstomten, är till ett djup af 1 å 2 $\frac{1}{2}$ m. betäckt af en blandning af kol, aska och sand, med däri inbäddade massor af djurben, tydligen afskräden från de forne invånarnas måltider. Kolet och askan härröra, enligt hugg nagra undersökningar ådagalagt, till större delen från spiseldarna och endast till ringa del från eldsvådor, som öfvergått de byggnader, af hvilka en stor mängd lämningar anträffats. Dessa lämningar bestå af brända lerstycken, dels tydligen fogstrykningar till timrade hus, dels stycken af rappingen till s. k. "klinhus". Djurbenen tillhöra öfver 50 djurarter, bland hvilka alla våra nu vanliga husdjur. Bland de vilda djuren må särskildt framhållas bäfvern (nu utdöd hos oss), svarta rätten (förut ej känd i Europa före slutet af 1200-talet) och storken. För öfrigt träffas bland afskrädet en stor mängd dels hela, dels stympade fornsaker, såsom prydnader af guld, silver och brons, silvermynt, pärlor, bearbetad och rå bärnsten, vapen, verktyg och husgerådssaker samt fragment af lerkärl m. m. Stundom träffas större

samlingar af dyrbarheter, som påtagligen blifvit af forna egare nedgrädda för att gömmas. 1872 träffades ett större, af armingar, ringspännan och österländska mynt m. m. bestående silfverfynd, vägande omkr. 2,2 kg. Det yngsta myntet var prägladt 967. Alla fornsakerna i svarta jorden tillhöra den yngre järnåldern, eller slutet af vår hednatid, och den forna stadens tillvaro torde få räknas från omkr. 700 till midten af 1000-talet.

Längs stranden utanför svarta jorden synes vid lågt vatten en mängd ekpålar, troligen utmärkande den forna landningsplatsen. På samma kuststräcka uppskjölja höststormarna större och mindre stycken af bärnsten, antagligen tappade i sjön vid lossningen af bärnstenslasterna från Östpreussen.

Hela trakten öster om svarta jorden och söder om borgen ned mot Kats-viken är betäckt af ättehögar samt tresidiga, fyrsidiga och "båtformiga" stensättning. Antalet af grafhögar går till öfver två tusen — den största samling man känner af ofvan jord synliga gravar från denna tid. De flesta gravarna innehålla brända lik; de brända benen äro oftast nedlagda i ett eller flera lerkärl. Fynden äro de för vår yngre järnålder karakteristiska. Stundom förekomma äfven gravar med obrändt lik, dels i slät mark, dels i hög. Liken hafva varit nedlagda dels i en med lock försedd, spikad kista, dels i timrad kammare (krigargravar), vanligen ledsagade af en eller två hästar. Af största intresse är ett på hösten 1876 mellan borgen och svarta jorden upptäckt graffält, med omkr. 150 gravar för obrändt lik, hvilka icke äro på jordytan utmärkta genom vare sig hög eller annat märke. Fynden i dessa gravar äro för öfrigt de rikaste af alla. På södra hälften af ön finnas inga ättehögar, endast fyra stenkummel, af hvilka det största, beläget mitt inne i skogen på det högsta berget, är i hela nejden känt under namnet "Ingas graf". Alla kumlen äro skadade, och om deras forna innehåll är ingenting med visshet känt. På ön finnas numera inga runstenar, men man känner fragment af åtminstone två sådana.

Af hvad ofvan anförts synes, att ön under slutet af vår hednatid var en betydande ort, som länge hade en talrik, bofast befolkning och vidsträckt handelsförbindelser. Också har man sedan lång tid tillbaka antagit, att det genom Ansgars mission kända Birka var där beläget, och då de äldsta uppgifterna om denna stads läge oförtydligt hänvisa på Mälartrakten, har man all anledning antaga, att de betydande fornlämningarna på B. äro minnen af den stad, i hvilken kristendomen först predikades för uppväarna. Såsom ett uttryck af denna upfattning restes 1834 inuti borgen på öns högsta punkt, hvarifrån man har den mest storartade utsikt öfver Mälaren, ett monument till minne af Ansgar och hans verk (se illustr. bd I, sp. 1101).

Af äldre lokalundersökningar på B. må nämnas de af Hadorph och Peringskiöld 1686 utförda gräfningarna, hvilka tillika äro den första kända arkeologiska undersökningen i Sverige. Resultaten af denna undersökning, liksom af några följande, voro dock obetydliga. Grundligare bedrefs arbetet 1826 — 27 af Alexander Seton (d. 1828), som till statens samlingar inlämnade flera viktiga fynd. Nya undersökningar börjades 1871 af Hj. Stolpe och fortsattes med anslag af allmänna medel till och med 1881. Därunder hafva omkr. 25 hektar af svarta jorden

och öfver 1,150 gravar undersökts. Redogörelser för dessa undersökningar finnas i "Naturhistoriska och arkeologiska undersökningar på Björkö i Mälaren" af Hj. Stolpe (öfvers. af Vet. akad:s förhandl. 1872 och 1873) samt i "Björköfyndet" I, 1. (1874), "Gräfningsökningar på Björkö" (Tidskrift f. antropologi o. kulturhist. 1876), "Meddelanden från Björkö" (Vitt. akad:s månadsblad 1878 och 1880) och "Björkö i Mälaren, en vägledning för besökande" (1888), alla af samme författare. H. S.

Björkö, större ö i Roslagsskärgården, mellan Björköfjärden och Ålands haf. Dess större, södra del tillhör Vätö socken, dess norra del Vaddö.

Björkö, socken i Jönköpings län, Östra härad. 9,961 har. 1,356 inv. (1903). B. bildar med Näfvelsjö ett konsistoriellt pastorat i Växjö stift, Östra härads kontrakt.

Björkö (fi. *Koivisto*), imperiellt pastorat af 3:e kl., Viborgs kontrakt, Nyslotts stift, Finland, Viborgs län, Stranda härad och dogsaga. Till pastoratet höra äfven Seitskärs och Lavansaari utöar i Finska viken. Areal omkr. 330 kvkm. Befolkningen, finsktalande, 10,245 pers. (1903). A. G. F.

Björkö, ett s. k. titulärt friherreskap. Då Hans Wachtmeister 8 april 1651 upphöjdes i friherrligt stånd, erhöi han rätt att titulera sig friherre till Björkö socken i Viborgs län, där han 12 dec. 1649 erhöi en donation på 129 hemman å 45½ mtl med omkr. 1,200 dal. smt vitt och oviss ränta under Norrköpings besluts villkor. Ehuru sålunda ej verkligt friherreskap, fick besittningen dock efter hand namn af sådant och blef och såsom friherreskap enligt 1680 års riksdagsbeslut reduceradt 1681. Den uppskattades då till 78½ mtl och beräknades i vissa och ovissa samt extraordinarie räntor gifva 1,825 dal. smt. S. C.

Björköfjärden, fjärd af Ålands haf, mellan Vaddö, Björkö och fasta landet af Stockholms län. Den sammanhängar i n. genom Vaddö kanal med Örtalaviken.

Björlanda, socken i Göteborgs och Bohus län, Västra Hisingens härad. 4,113 har. 1,100 inv. (1903). Annex till Säfve, Göteborgs stift, Älfsyssels södra kontrakt.

Björln, Gustaf, militär, författare, riksdagsman, f. 14 okt. 1845 i Amål, blef 1865 underlöjtnant vid Västgöta-Dals regemente, genomgick 1867 — 70 krigshögskolan å Marieberg, hade därefter några år anställning vid krigsskolan på Karlberg, blef 1873 löjtnant i armén och generalstabsofficer, avancerade till generalstabens till kapten (1879), major (1888) och öfverstelöjtnant (1892), var där under 1882 — 95 afdelningschef för krigshistoriska afdelningen samt redigerade de 2 första banden (1890 och 1894) af det af denna utgifna verket "Sveriges krig åren 1808 och 1809". Han utnämndes 1895 till öfverste och militärbefälhavare på Gottland, i hvilken egenskap han utvecklat en synnerligt nitisk verksamhet, samt befordrades 1903 till generalmajor i armén. B. har därjämte haft åtskilliga andra befattningar. Så var han sekreterare vid riksdagens särskilda (försvars-)utskott 1875, 1877, 1878 och 1892 (urtima riksdag), då den förbättrade härordning antogs, hvar till B. såsom tillkallad sakkunnig till statsutskottet vid samma års lagtima riksdag uppgjort grunderna) och vid Allmänna försvarsföreningen 1890 — 97, hvars tidskrift han redigerade. 1895 valdes han (omvaldes 1904) för Gott-

lands län till ledamot af riksdagens första kammare, som insatt honom i lagutskottet (1900—02), i de särskilda utskotten för försvars- och läroverksfrågornas behandling (1901 och 1904) samt i ett par tillfälliga utskott (1896 och 1903). B. var ledamot af 1900 års kommitté för härordningsförslagets uppgörande samt ordförande i kommittéerna för omorganisation af regementsmusiken (1902), af frivilliga skytteväsendet (s. å.) och af arméns reservbefäl m. m. (1904). 1901—03 var han ordförande i centralstyrelsen för Sveriges frivilliga skytteföreningar och utsågs sistn. år till ordförande i öfverstyrelsen för desamma.

B. har utgifvit en rad, delvis mycket förtjänstfulla arbeten af krigsvetenskapligt, historiskt eller vittert innehåll: *Redogörelse för tyska rikets arméorganisation* (1871), *Värneplik och krigsbildning* (1872; belönad med Krigsvet. akad:s silfvermedalj), *Bilder ur Sveriges krigshistoria* (1876), romanerna *En framtidssaga* (s. å.), *Carl Svenske* (s. å.); illustr. uppl. 1900), *Elsa* (1879) och *Prokuratorn* (1886, under pseudonymen Dr W. Lemnius, behandlande Göran Persson; illustr. uppl. under titeln *Junker Sven*, 1899), teaterstycket *Hertigen* (1879), de historiska skildringarna *Finska kriget 1808 och 1809* (1882; 2:a uppl. 1883), *Sveriges krig i Tyskland 1805—1807* (1882), *Kriget mot Danmark 1675—1679* (1885), *Karl XII* (1888), *Karl X Gustaf* (1889), *Gustaf II Adolf* (1890) och *Kriget i Norge 1814 efter samtidas vittnesbörd framställt* (1893) samt "kulturhistoriska utkast och berättelser" under titeln *Fordomdags* (I, 1895, II, 1896). Sedan 1879 utgifver han den för läsning bland arméns manskap afsedda publikationen "Svenske soldaten". — B. blef 1881 ledamot af Krigsvetenskapsakademien. 1889 tilldelade Svenska akademien honom Karl Johans pris.

Björling. 1. Karl Olof B., biskop, f. 16 sept. 1804 i Västerås. Efter erhållen undervisning vid Gäfve trivialskola och gymnasium tog han 1822 studentexamen i Uppsala, där han 1830 blef filosof. doktor och 1833 teol. kand. Sistnämnda är gymnasieadjunkt i Gäfve, tog han 1839 teologie licentiatexamen, blef 1840 präst och utnämndes s. å. till lektor i historia vid Gäfve läroverk, där han i tre år (1843—46) var rektor. 1844 blef han teol. doktor. 1846 blef han kyrkoherde i Arboga, 1847 kontraktsprost, 1852 domprost i Västerås och 1866 biskop i Västerås stift, i hvilken egenskap han höll prästmötena 1871 och 1878. — Åren 1850—65 var han fullmäktig i prästeståndet och hade under de flesta af dessa riksdagar plats i lag- och ekonomie-utskotten. 1852 blef han ledamot af handboks- och katekeskommittén. Kyrkomötena 1868, 1873 och 1878 bevestade han såsom själfskrifven ledamot. Död i Västerås 20 jan. 1884.

I kyrkliga och politiska frågor var B. konservativ. Främsta rummet bland hans tryckta skrifter intager *Den kristliga dogmatiken enligt lutherska kyrkans beaktelseskrifter*. I (1866), II. 1. (1869), II. 2. (1872), II. 3. (1875), ett strängt konfessionellt arbete, som vittnar om mycken beläsenhet och tillika om en viss själfständighet. Närmast i betydendet komma *Förslag till omarbetning af nu gällande katekes, förordadt af prästeståndet riksdagen 1850* (1851) och *Lindblomska katekesförklaringen i förkortad form* (1871, 2:a uppl. 1876). För öfrigt har B. utgifvit synodaluppsatser, såsom *Den praktiska teologiens begrepp* (1856), *Om den nuvarande predi-*

kande lekmanaverksamheten (1873), predikningar m. m. J. P.

2. Emanuel Gabriel B., skolman, matematiker, f. 2 dec. 1808 i Västerås, blef student i Uppsala 1826 och filosof. magister 1830. Året därpå blef han lärare vid Hilliska skolan å Barnängen, där han kvarstannade till 1840, ehuru han 1836 blifvit utnämnd till docent i mekanik vid Uppsala universitet. Under sin femåriga lärartid vid universitetet utvecklade han en liflig vetenskaplig verksamhet. 1845 utnämndes han till lektor i matematik vid Västerås gymnasium. Där verkade han i 27 år som lärare, under en längre tid därjämte äfven som rektor,

och ansågs med skäl såsom en af vårt lands mest framstående pedagoger. Död i Västerås 3 nov. 1872. B. började sin författarverksamhet med en *Geometri* (1831, 2:a uppl. 1833), utgörande tillägg till och förändringar uti Euklides bekanta geometriska verk. 1840 utgaf han *Allmän proportionslära med tillämpning på geometrien in plano* (2:a uppl. 1845). Äfven hans sista matematiska uppsats, *Om de reguliera polyedrar* (i "Matematisk tidskrift" 1870), rörde sig inom geometrien. På aritmetikens område utgaf han elementära afhandlingar om aritmetiska bråk (1832, 2:a uppl. 1837) och 1850 *Förändringar och tillägg vid v. Zweigbergks lärobok i räknekonsten* (3:e uppl. 1861). Men det är egentligen genom sin *Algebra* (1832, 9:e uppl. 1872—75), som B. verkat reformerande. Denna läroboks förtjänster ligga däri, att Björling i den införde de af den franska matematikern Cauchy i "Cours d'analyse" (1823) antagna beteckningarna och definitionerna samt i öfrigt sökte iakttaga matematisk stränghet. I hela Europa var B. lång tid en af de få, som inom elementär algebra tillämpade och utvecklade Cauchys åsikter. Hans i Vetenskapsakademiens handlingar intagna 5 afhandlingar (1845—47 o. 1852) om betydelsen af tecknen x^y , $\log x$, $\sin x$ m. fl. äro en sådan tillämpning af Cauchys idéer, hvilken af denne gillades i hans berömda "Exercices d'analyse". B:s afhandling *Om de algebraiska kvantiteterna och rätta sättet för deras framställning* (i ett skolprogram 1858) äfvensom afhandlingar *Om principalpotenser och principallogaritmer* (i Öfversigt af Vet. akad:s förhandl. 1852) stå i nära sammanhang med nyssnämnda afhandlingar. Inom ekvationsteorien finnas tre afhandlingar af B. (om rötterna till tredje och fjärde gradens ekvationer samt ett sätt att genom rotutdragingar upplösa vissa arter af ekvationer af hvilken grad som helst, 1850 och 1852). I läran om serier skref han, utom den elementära i algebra, 8 afhandlingar, intagna i Uppsala vetenskaps-societets "acta" samt i Vet. akad:s handl. äfvensom i Grunerts "Archiv" (1846—56). Likaledes finnas inom differential- och integral-räkningen (inklusive differentialekvationer och elliptiska funktioner) flera af honom utgifna afhandlingar (1842

—68). I mekanik utgaf han två afhandlingar, om rörelsen af ett revolutionssolidum kring en punkt på dess axel i följd af en hastig stöt (akad. afh. 1834) och om en kulas rörelse på en rät cylinder, då man fäster afseende vid friktionen och luftens motstånd (1840). Han var i sin vetenskapliga författarverksamhet grundlig och noggrann samt en af de förste svenske matematiker i nittonde seklet, hvars arbeten äro värda en plats inom den mellanfolkliga matematiska litteraturen. Utom förr nämnda skrifter utgaf B. 1833 broschyren *Om uppfostrings-skolan å Barnängen*, i hvilken han framhöll denna skolas ställning i förhållande till dess engelska förebilder och bemötte det från flera håll uttalade klandret i afseende på dess lärometod, samt 1851 (3:e uppl. 1854) *Några underrättelser om ränte- och kapitalförsäkringsanstalten i Stockholm* — en anstalt, till hvars utveckling han mycket bidragit. Ledamot af Vet. akad. 1850. F. W. H.*

3. Karl Fabian Emanuel B., den föregående son, matematiker, meteorolog, f. 30 nov. 1839 i Västerås, blef 1857 student, 1863 filos. doktor (primus) och s. å. docent i matematik vid Uppsala universitet. 1867 utnämndes han till lektor i matematik och fysik vid Halmstads läroverk och 1873 till professor i matematik vid Lunds universitet. B. har utöfvat en omfattande skriftställarverksamhet. Han har offentliggjort vetenskapliga arbeten i lärda samfunds handlingar och tidskrifter, men äfven publicerat populära arbeten. Af dessa äro mycket spridda: *Meteoriter och kometer* (1874), *Om vindarnas lagar och försöken till väderleksförsägelser* (2:a uppl. 1875) och *Solen* (3:e uppl. 1874). B. har vidare utgivit *Lärobok i integralkalkyl* (1877), *Klangfärger och språkljud* (1880), *Lärobok i differentialkalkyl och algebraisk analys* (2:a uppl. 1893), *Lärobok i nyare geometri* (1896) m. m. B. har varit censor vid mogenhetsexamina alltsedan 1880 och hade plats i 1882—84 års läroverkskommitté. Han blef ledamot af Vetenskapsakademien 1886 och af Vetenskapssocieteten i Uppsala 1888. Från professuren afgick han med pension i sept. 1904.

4. Johan Alfred B., den föregående kusin, polarfarare, f. 19 okt. 1871 i Stockholm, aflade där studentexamen 1891. Han företog redan under sin skoltid resor i vetenskapligt syfte: 1887 en fötresor uppåt Norrland och 1889 till Lappland (då han med en af sina kamrater lyckades komma upp till toppen af Kebnekaisse, hvilket icke förr bestigits af någon svensk), deltog i 1890 års expedition till Spetsbergen och medföljde 1891 ett af den grönländska handelsfartyg till de danska kolonierna på Grönlands västkust. Från den nordligaste af dessa, Upernivik, framträngde han i en af eskimärs rodd båt norr ut ända till trakten af Devils thumb (74° 30' n. br.). Våren 1892 begaf han sig tillsammans med studiekamraten E. G. G. Kallstenius till nordvästra Grönland för att söka utforska den förut ej undersökta delen af polarbassängen norr om Nord-Amerika. På försommaren inköpte de på Newfoundland en 37 tons skonare, "Ripple", och hissade segel med tre mans besättning och för en öfvervintring knapp proviant. 14 nov. 1893 meddelade ett telegram, att hvalfångstskippet "Aurora" 17 juni 1893 funnit "Ripple" fastfruset i isen som vrak vid Carey-öarna i mynningen af Smith sund. Af anteckningar, som

därvid funnos, framgick, att fartyget 2 aug. lämnat Godhavn, seglat längs isen i Baffins bay, sedan öfver Melville bay till Kap York, hvarefter B. styrt till Carey-öarna för att försöka sig med lifsmedel från den engelska proviantdepåen. På södra sidan af nämnda öar strandade "Ripple" redan före 17 aug. och måste öfvergifvas. I stället för att försöka med skeppsbåten nå Grönlands västkust, i hvilket fall expeditionen utan tvifvel blifvit räddad, begaf han sig först norrut till Northumberland-ön, återvände därifrån till Carey-öarna och sökte, sedan en man där dött, 12 okt. komma till Clarence head, en udde på Ellesmere-landet. Lifsmedel funnos då endast till årets slut. De expeditioner, som utgått såväl från Sverige som från utlandet för att bringa expeditionen undsättning, ifall den lyckats framkomma till eskimäerna på Ellesmere-land, hafva icke funnit något ytterligare spår af densamma. Från svensk sida utgingo filos. licentiaten Axel Ohlin med den för polarforskaren afsedda hjälpepeditionen 1894 och jägmästaren Elis Nilsson med hvalfångstfartyget "Eclipse" från Dundee. Se Ohlin, "På forskningsfärd efter Björning och Kallstenius" (1895).

Björn, Ursus, zool., typ för en särskild familj, *Ursidae*, bland de s. k. allätande rofdjuren, hvilkas tandbeväpning, i öfverensstämmelse med deras lefnadssätt, utmärker sig genom frånvaron af någon egentlig roftand. Också lefva björnarna till stor del — långa tider uteslutande — af växtämnen. Detta gäller i synnerhet de yngre björnarna; hos de äldre framträder rofdjursnaturen starkare. En art, isbjörnen, är nästan helt och hållet hänvisad till animalisk föda, ehuru äfven han i nödfall förtär allt möjligt, som låter tugga sig. Från de närmast stående

Fig. 1. Isbjörnen.

familjerna skilja sig björnarna därigenom att de i allmänhet hafva stor och klumpig kropp, kort svans och raka tår med långa, trubbiga klor, som ej kunna indragas. De uppträde jämförelsevis sent i jordens historia; de äldste, äkta björnarna lefde under den senaste delen af tertiärperioden. Deras utrustning och lefnadssätt göra dem ej heller i nutiden synnerligen kraftiga att uthärda kampen för tillvaron. (Rofdjur, som gifvit sig till att söka sin föda äfven bland vegetabiliska ämnen, ha också i betydlig mån förlorat den egentliga rofdjurstypens energi.) Därför är björnfamiljen tämligen liten, och arternas former hafva ej hunnit skarpt utpräglä sig.

Till det yttre kan man visserligen utan stor svårighet urskilja arter och konstanta varieteter; men öfverensstämmelserna i dessas inre byggnad binda dem nära samman med hvarandra. Mest olik de öfriga är isbjörnen (*U. maritimus*; se fig. 1) med sina hårbeklädda fotsulor. Äfven jönglörbjörnen (*U. labiatus*), från Indien, kan betraktas såsom typ för en från den egentliga björntypen skarpt skild utvecklingsform och utmärker sig särskildt genom sin långa nos och långa, hängande, särdeles rörliga läppar och förlusten af de mellersta öfre framtänderna. Nära besläktad med vår vanliga landtbjörn är den nordamerikanska, i synnerhet på Klippbergen lefvande, griselbjörnen

Fig. 2. Landtbjörnen.

(*U. horribilis*; jfr eng. *grisly*, gräslig), hvilken utmärker sig både genom sin storlek (hans längd uppgår ibland till 2,5 m.) och särskildt genom sina ända till 15 cm. långa klor, dubbelt så långa på framfötterna som på bakfötterna. Den skildring man gjort af griselbjörnens blodtörstighet och styrka har i mycket visat sig öfverdrifven, och indianerna jaga honom ofta utan fara. Till arten väl skilda från de förra äro den mindre, svarta nordamerikanska björnen (baribalen, *U. americanus*) och malajbjörnen (*U. malayanus*), hvilken senare utmärker sig genom sitt breda, korta hufvud, sin korta hårbeklädnad och sina långa klor; hans hem är Nepal. Bortre Indien och flera af malajiska arkipelagens öar. Han anses uteslutande lefva af vegetabilier. Europas och Asiens landtbjörn (*U. arctos*) varierar både till storlek och färg (från svart eller mörkbrunt till gulbrunt eller, någon gång, hvitt), utan att dessa olikheter alltid utmärka skillnad i ålder eller kön. Bland dessa varieteter är den isabellfärgade Libanons-björnen (*U. syriacus*) bekant från den heliga skrift, där det berättas (2 Kon. 2: 23—24) huru han en gång sönderstöt 24 piltar, som hånade profeten Elisa. Från England är björnen längesedan försvunnen, och från de mera bebyggda trakterna på Europas fastland är han numera undanträngd; men i skogiga bergstrakter finnes han ännu, t. o. m. i Grekland. Hans utbredning sträcker sig för öfrigt öfver mellersta och norra Asien till Japan och, såsom ofvan blifvit nämnt, till norra Amerika. I Sverige förekommer han numera endast i Värmland, Dalarna och de

nordligare landskapen. Norges fjäll däremot gifva honom äfven sydligare belägna tillflyktsorter och fasta tillhåll. Från sätterlivet berättas mången historia om björnens besök, hvilka vanligen äro fredliga, om han också ej alltid låter bortskrämma sig af barn. Hans lynne är trögt, men han går och lurkar fort; i träd klättrar han säkert, churu långsamt och försiktigt och alltid med bakklen nedåt. Att hans rörelser hafva en viss likhet med människans, har gjort, att man anser honom ega förstånd. Däraf det bekanta yttrandet, att han har en mans vett och *tolf* mans styrka. Men i vanliga fall, och åtminstone då rofdjursnaturen icke vaknat hos honom, visar han ej något tecken till list. Långe utsatt för förföljelser, har han till slut lärt sig att undfly dessa. Äfven om han funnit smak i animalisk föda, saknar han de egentliga rofdjurens förmåga att smyga eller lura sig till sitt rof, churu hans yttre sinnen äro skarpa nog. Han litat då hellre på sin styrka. De största kreatur falla för ett slag af hans ram, och behändigt bär han, äfven i oländig mark, en ko på sina framfötter. Därvid begagnar han sig af samma förmåga att gå på bakbenen, hvilken gjort honom beryktad i djurtämjarens hand, vid den numera sällsynta björndansen. Endast om han såras eller retas, trotsar han människans angrepp. När vintern inbryter, söker han i ensligheten sitt ide. Han väljer det vanligen i klippspringor eller hålor under nedfallna träd, eller bygger han det själf utaf kvistar, under hvilka han reder en bädd af mossor. Så ligger han (åtminstone här i Norden) i sin vintersömn, utan annan näring än det hull han samlat på hösten. I södern lär han, åtminstone i vanliga fall, ej lägga sig i någon vintersömn (hibernera), utan lefver i stället, liksom annars, sitt tröga och enstöriga lif i skogarna. Denna tröghet i sinnet kommer honom väl till pass, när han tvingas att lefva i fångenskap, där han mindre än andra, mera lifliga, rofdjur lider af frihetens förlust. Man har exempel på att björnar öfver fyrtio år uthärdat lifvet i en björngrop. I sådana kan man också med lätthet få björnarna att fortpanta sig. Karleken gör för öfrigt ett sällskapsdjur äfven af den frie, eljest enstörige björnen. Björnhannen visar en liflig tillgifvenhet för honan, så länge brunsttiden varar. Honan är ett mönster för moderlig ömhet. I augusti eller september sker parningen. I januari eller februari, medan honan ligger i sitt ide, föder hon 1—3 (sällan 4) små ungar, knappt större än råttor. I fyra veckor äro ungarna blinda, i fyra månader dia de. Ofta lära de följa sin moder, äfven i sällskap med yngre kullar, ända tills de blifva tre eller fyra år. När de blifvit fem år, äro de själfta fortpantningsskickliga. Hos oss när björnens kroppslängd knappt öfver 1,7 m., och i södern synes kan blifva något mindre; men i Sibirien lär han anträffas med en storlek, som föga understiger griselbjörnens. Både fäll och kött ega värde. — Den stora, numera fullständigt utdöda grottbjörnen (*U. spelaeus*) lefde i Europa samtidigt med människorna af den s. k. Neanderthalrasen.

F. A. S. (L—e.)

Björnjakten har af gammalt varit föremål för den nordiska idrottsmannens lifligaste intresse. Med den kläna beväpningen fordomtima var också nedläggandet af den fruktade skogsdroten en verklig bragd. Björnen fångades förr i "bås" eller "lämu-

gilder'') (björnläm, uppgillradt slagvirke), hvarjämte han togs i trampsax, där han råkat slå ett djur, eller med hjälp af björnsput, då han skulle lämna vintervistet, idet. Båda de sistnämnda metoderna användas stundom ännu i Norrland. Att utlagga s. k. själskjut (uppgillradt skjutgevär) förekommer nu endast, enligt särskildt medgivande, på vissa håll i Norge, och användningen af s. k. arf (uppgillradt spjut) förekommer ej numera. Medan björnen ännu fanns i större antal i vårt land, anordnades under sommaren stora skall för att döda honom. Bland ledare af dylika skall märkas två af vårt lands mest framgångsrike björnjägare, hofjägmästarna Andreas Schönberg och Herman Falk. Bland öfriga berömda björnjägare i Sverige märkes engelsmannen Llewellyn Lloyd. Den under senare tid ryktbaraste björnjägaren i Norden var finske ingenjörkaptenen Bernt Höök (d. 1901), som uppgifves hafva fällt 234 björnar. Björnjakten tillgär vanligen så att man "ringar" eller "holmar" björnen på första snön, utforskar platsen för idet och på eftervintern skjuter honom i hans lega. Skulle han undslippa, förföljes han med hjälp af skidor, och medhafda björnhundar (af speshundras) söka att "ställa" (hejda) honom, så att jägaren kan hinna tillstädes och skjuta. I Norge och Finland betalas ännu skottpenningar för björn, men i Sverige, där tillgången numera är högst obetydlig, borttogs 1893 premien, som utgjorde 50 kr. H. Sz.

Björn, astron. Stora och Lilla björnen äro två stjärnbilder på norra himmelen, för våra trakter belägna inom cirkumpolar-stjärnornas område, d. v. s. befinnande sig ständigt öfver vår horisont. Stora björnen (*Ursa major*), som äfven sedan gammalt burit namnet *Vagnen*, benämnes i Sverige ofta *Karlavagnen*. Bland stjärnorna i denna konstellation bildar 7 en lätt igenkännlig grupp, i hvilken 4 stjärnor utgöra ett parallelltrapets, beläget inom björnens kropp, och de öfriga 3, som — då Stora björnen är under polen — stå till vänster om dessa, bilda svansen. Genom att med en rät linje sammanbinda de 2 längst från svansen belägna stjärnorna i nyssnämnda fyrhörning och åt ena sidan utdraga denna linje med ungefär 5 gånger dess egen längd, påträffar man Polstjärnan (*Polaris*), den ljusstarkaste stjärnan i Lilla björnen (*Ursa minor*), hvilken i formen nära liknar Stora björnen, men intager ett mycket mindre område på himmelen och utgöres af stjärnor med långt mindre glans. — Om dessa namns mytologiska ursprung se Kallisto. E. J.

Björn, sjövä. Att skjuta björn ("gira back under länsging") är att under segling med vind och hög sjö på leringen (m. a. o. nära fördevind) genom ouppmärksam styrning låta fartyget falla af (afsläpa sig från vinden) så mycket, att det får sjön på andra sidan och därigenom tvingas med förskeppet upp i vinden, så att alla seglen "slå back". Som fartyget i detta läge löper stor fara för stört-sjör, söker man, genom noggrann styrning och fartygets rätta balanserande medelst seglen, förekomma en dylik händelse. — Stundom kan inträffa, att ett fartyg, som styr illa, lofar upp (med förskeppet närmar sig vinden) så häftigt, att seglen "slå back", hvilket af samma orsak är lika farligt. Jir Back och U g l a, sjövä. R. N.*

Björn, byggnk., en stark, låg vagn, försedd med

rullar i st. f. hjul och afsedd för framförsling af tunga stenblock, hvaraf äfven benämningen rull-björn och stenbjörn. Benämningen "björn" framhåller med en viss humor detta redskaps styrka, och härtill sluter sig mycket väl benämningen råf å en mindre, lättare byggd tvåhjulig vagn för samma ändamål, med hvilken man lätt kan "lista" sig fram. Fr. E.

Björn, Erik Emundssons son och Erik Seger-salls fader, regerade, enligt isländska berättelser, i Sverige i femtio vintrar, ungefär 882—932. Lagman Torgny yttrade på Uppsalatinget, att under denne Björns tid riket stod väldeligen och utan minskning samt att det för hans vänner var lätt att umgås med honom.

Björn, isländska kämpar. 1. B. Breidvikinga k a p p e (kämpen från Breidavik), som omtalas i Eyrbyggja saga, är bekant för sitt kärleksförhållande till Snorre godes syster Turid, med hvilken han hade en son vid namn Kjartan. Till följd af ett dråp måste B. omkr. 986 lämna Island, inträdde bland jomsvikingarna och kämpade omkr. 990 för Styrbjörn starke på Fyrisvall. På Island återknöt han förbindelsen med Turid, men lämnade för alltid landet 998 och skall emot 1030 hafva träffats som höfding i ett okänt land af en islänning, vindrdrifven västerut från Irland. Han var en god skald.

2. B. Hitdölakappe (kämpen från Hitar-dal), omtalas i en saga med hans namn, föddes 989 och är känd som skald och genom sin kärlek till Oddny Eykyndill ('öfackla'). Under det B. 1008—19 vistades i Ryssland, Norge och England, blef Oddny hösten 1010 gift med skalden Tord Kolbeinsson. Då B. återkommit, kämpade rivalerna många strider både med vapen och nidvisor. B. hade för det mesta öfverhanden, men öfverfölls slutligen ensam af Tord med en stor flock och dödades 1024. B-e.

Björn, son till Sven Estridsson, styrde de delar af Holstein, som Henrik IV afstätt till hans fader. Omkr. 1095 blef han ihjälslagen af en holsteinsk bonde. B-e.

Björn, Didrik Gabriel, skådespelare, författare och översättare för teatern, f. i Kristinehamn 10 aug. 1757, blef 1777 student i Uppsala och anställdes efter slutade studier såsom e. o. tjänsteman i Stockholm. Han ingick dock snart såsom aktör vid därvarande Stenborgska (Nysvenska) teatern, där han 1785 debuterade såsom *Almaiva* i "Barberaren i Sevilla". B. tillhörde Dramatiska teatern 1788—92 och var sysselman därstädes 1790—91, men återgick sedermera såsom regissör till Stenborgs teater. 1794 flyttade han till Linköping och blef gymnasie-boktryckare därstädes, men måste redan 1800, såsom invecklad i upploppet mot arrendatorerna af kronobernerierna, åtmästone till namnet lämna sitt tryckeri. Han dog 17 mars 1810 i Stigtomta socken i Södermanland. — Vår teaterhistoria har att uppvisa få så verksamma översättare och bearbetare som B. 57 pjäser, till stor del helaftonstycken, vittna om hans arbetslust och handlag. De allra flesta äro från franska författare (äribland Beaumarchais' mästerverk), men B. introducerade äfven Kotzebue ("Världsförakt och änger") och Lessings "Minna von Barnhelm". B:s originalarbeten inskränka sig till några efterspel och divertissemang utan synnerlig förtjänst; i öfrigt har

han endast lokaliserat och gjort ändringar i de originalpjäser, som han lånade. Han inlade i dem gärna en löslig och känslfull moral i Kotzebues anda. En utomordentligt uppståndelse åstadkom på sin tid B:s bearbetade pjäs *Den förförde ynglingen* (1792), hvars innehåll t. o. m. dryftades från predikstolarna.

Björn, Nils Andreas, norsk präst, författare, f. 1807, var 1835—40 kapellan på Moss, men flyttade sedan till Kristiania, där han uppehöll sig i tio år. Under denna tid verkade han med stor iver för upprättande af barnasyster samt räddningsanstalter och nykterhetsföreningar. Därjämte utvecklade han en omfattande verksamhet som författare; han utgaf åtskilliga tidskrifter, såsom "Asyltidende" (1842—43) och "Børnevennen" (1843—50), af hvilka i synnerhet den senare vann betydlig utbredning. 1850 anställdes han som sognepräst i Lexviken vid Trodshjem och 1863 i Nordre Aurdal i Valders. Han var i sitt andra gifte förenad med Henrik Wergelands änka. B. afled 14 aug. 1887. Y. N.

Björna, socken i Västerbottens län, Själevads tingslag. 93,969 har. 2,808 inv. (1903). B. utgör ett regalt pastorat i Härnösands stift. Ångermanlands nordvästra kontrakt.

Björnbak, Lars, dansk skolman och politiker, f. 1824 i Vendsyssel, d. 1878, blef 1844 skollärare i närheten af Hjørring och 1855 i Viby vid Aarhus, där han tillika 1857 grundlade en icke-grundtvigiansk folkhögskola med huvudvikten lagd på att ge positiva kunskaper och icke bara folklig upplysning. Redan 1854 hade han i en flygskrift, *Frem, bonde-mand, frem*, betonat nödvändigheten af kunskaper för bondeståndet, ty "kunskap är makt". 1862 var han medstiftare af den "jyske folkeforening" i Tschernings anda, och 1866 grundlade han "Aarhus amtsidende", som han ledde i afgjordt radikal riktning med framhållande af den materiella utvecklingen och med stark motvilja mot all "krigs-galenskap" och allt nationalhat. Han slöt sig 1872 till och med till "internationalen". B. var också upphofsman till vänsterns församlingsbyggnad i Aarhus (den första i Danmark). E. Ebg.

Björneberg, Karl, friherre, militär, politiker, f. 29 nov. 1696 i Gästrikland, blef fänrik 1713 och löjtnant 1718 samt deltog i sistnämnda års norska fälttåg och Fredrikshalds belägring. Den dåliga beföringsturen under den följande fredstiden hade låtit B. stanna vid löjtnantsgraden, när vid 1738—39 års riksdag utsikt öppnades honom att genom politiska meriter påskynda sin karriär. Han uppträdde nu som en af de krigslystne hattarnas ifrigaste och hänsynslösa förkämpar, och när dessa fått till stånd kriget mot Ryssland, nådde B. ock sin kaptnsgrad. I likhet med flera af sina militära partivänner ålskade B. dock mera politiken än stridsfältet och uppträdde på ett trotsigt och öfvermodigt sätt mot överbefälhavaren, hvars verksamhet mer än en gång korsades genom hans intriger. Vid 1746—47 års riksdag framträder han åter som exponent för hattarnas hätska partiyra, genom yrkandet, att blotta angifvelsen för förrådiska stämplingar skulle vara tillräcklig för att för-
 apleda en persons häktning. Det segrande partiet belönade ock hans nit med utnämning 1747 till öfverstelöjtnant vid garnisonsregementet i Göte-

borg och kort därefter till öfverste. Efter Adolf Fredriks tronbestigning var B. en af de hattar, som närmade sig hovet och vunnos för dess planer å ökad konungamak. Han blef ock vid Adolf Fredriks kröning 1751 upphöjd i friherrligt stånd. 1759 utnämnd till generalmajor och 1765 till generallöjtnant, blef han sistnämnda år äfven kommandant å Sveaborg. Då B., såsom numera lika ifrig mössa som förut hatt, icke ansågs kunna påräknas för Gustaf III:s revolutionsplaner, arresterades han kort före 1772 års statshöfning, efter hvars lyckliga genomförande han entledigades från sin post. Död i Stockholm 17 okt. 1775. Den friherrliga ätten B. utslocknade 1790 med sonen, majoren Karl B. V. M.

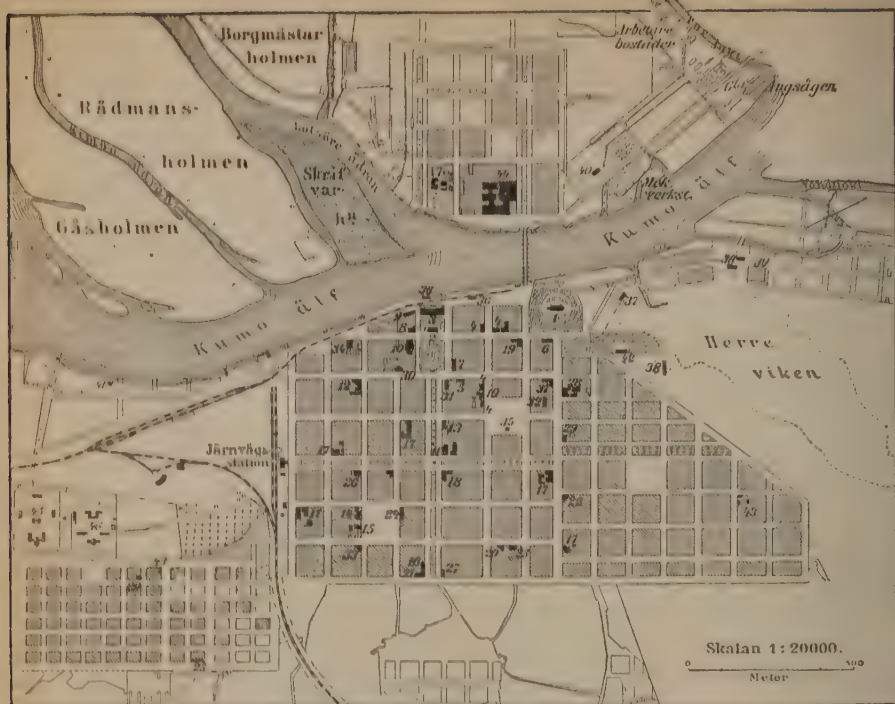
Björnbär l. Björnhallon, *trädg*. I synnerhet på senare år odlas i trädgårdarna under detta namn flera arter af släktet *Rubus* (se d. o.) dels för bärens skull, dels äfven såsom prydnadsbuskar på grund af den rika blomningen och det vackra, på hösten ofta grant färgade bladverket. Stundom inflyttas en eller annan art af de i Sverige vildväxande björnbären i trädgårdarna för detta ändamål, men viktigare äro några utländska arter. Bland de förnämsta af dessa märkas den flikbladiga björnbärsbusken (*Rubus laciniatus*), Ontario-björnbär (*R. occidentalis*), armenskiska björnbär (*R. armeniacus*) samt flera kulturformer af den amerikanska *R. villosus*. Medan endast de två förstnämnda äro mera hårdiga i Svealand, kunna äfven de senare med fördel odlas på gynnsamma platser i södra Sverige. Bären äro värdefulla, då de dels gifva ett smakligt sylt, dels bättre än några andra i Sverige odlade bär lämpa sig för vinberedning. C. G. D.

Björneborg (fi. *Porä*), en af Finlands äldsta städer, belägen i Satakunda, 12 km. uppför Kumo älf. 15,886 inv. (1903).

Sjöfart och handel utgöra de förnämsta näringskällorna. Den egentliga hamnen, Räsö, ligger 25 km. ifrån staden. Antalet af stadens fartyg med öfver 19 reg-ton dräktighet uppgick 1901 till 54, hvaraf 42 segelfartyg om tillsammans 2,446 reg-ton samt 12 ångfartyg, hvilka tillsammans hade 2,909 reg-ton dräktighet. 1901 inklerades 487 fartyg om sammanlagt 199,237 reg-ton, hvaraf 37 segelfartyg om 5,315 reg-ton och 41 ångfartyg om 16,039 reg-ton ankommo med last samt 112 segelfartyg om 25,776 reg-ton och 85 ångfartyg om 64,161 reg-ton ankoumo i barlast direkt från utrikes ort. Utklarerades blefvo 515 fartyg om sammanlagt 200,689 reg-ton, hvaraf med direkt destination till utländsk ort afgingo: med last 179 segelfartyg om 37,845 reg-ton och 189 ångfartyg om 117,355 reg-ton samt i barlast 7 segelfartyg om 264 reg-ton och 9 ångfartyg om 2,174 reg-ton. För åren 1892—1901 steg uppbörden i tullkammaren i medeltal till 878,600 mark. 1902 funnos i staden en asfaltfabrik, ett bomullsmanufakturverk (aktiekap. 2,000,000 mark; till-

Björneborgs vapen.

Situationsplan af Björneborg.

1. Kyrka.	17. Folkskola.	31. Kaff.
2. Rådhus.	18. Hushålls- och viftskola samt läsesal.	32. Rum för resande.
3. Tull- och packhus.	19. Apotek.	33. Gästgiveri.
4. Bankkontor.	20. Bönehus.	34. Elektricitetsverk.
5. Sparbank.	21. Metodisternas bönehus.	35. Våghus.
6. Telefocentral.	22. Frärläsningsarméns bönehus.	36. Varuskjul.
7. Postkontor.	23. Arbetshus för fattiga barn.	37. Stadens upplagsplats.
8. Telegrafstation.	24. De gamla hem.	38. Kronomagasinet.
9. Sakkunda museum.	25. Gubbhemmet.	39. Träindustrifabrik.
10. Teater.	26. Arbetarförbundets hus.	40. Träförädlingsfabrik.
11. Privilliga brandkårens hus.	27. Nykterhetsföreningen Alpha räddningsdistrys.	41. Slakthus.
12. Finska lyceet.	28. Länssjukhus.	42. Johanneslund.
13. Svenska samskolan.	29. Polisvaktkontor.	43. Barnhem.
14. Finska fruntimmersskolan.	30. Hotell Otava.	44. Bomullsspinneri.
15. Handelsskola.		45. Kommunala sjukhuset.
16. Industriskola.		46. Fattiggård.

verkn. 800,000 mark), en större mek. verkstad (tillverkn. 800,000 mark), en tändsticksfabrik, trenne såg- och träförädlingsverk, 3 brännvins- och 2 spritfabriker, 4 ölbruggerier samt diverse mindre industriella inrättningar. Sammanlagda tillverkningsvärdet vid fabrikkerna i staden steg år 1900 till 9,456,801 mark. De förnämsta utförselvarorna äro skogsprodukter och hafre. 1901 utskeddades 407,841 km. trävaror, hvaraf 337,310 km. voro sågadt virke. Utförseln af beck och tjära har varit i nedgående. 1901 utfördes endast 1,764 hl. tjära. Utförseln af ladugårdsprodukter har äfven nedgått, be- roende af att smörexporten numera går förnämligast öfver Hangö. Hafreexporten uppgick år 1901 till 700,000 kg.

Beloppet af invånarnas till taxering upptagna inkomster uppgick år 1900 till 9,084,000 mark, hvaraf 800,000 upptogs för hus och tomt, 5,368,000 för näring och öfrig rörelse och 2,916,000 för löneför- måner, pensioner o. dyl. Stadens utgifter utgjorde 1899—1901 resp. 708,515, 790,022 och 822,071 mark samt stadens skulder 1901 2,863,370 mark. Stadens lösa och fasta egendom uppskattades sam- tidigt till omkr. 3,370,000 mark. Stadens under- lydande jordareal omfattade 1900 3,245 har, hvaraf 237 har upptogs af den egentliga stadsplanen med trädgårdar och promenader. Gårdarnas antal var 706. Genom 4 nov. 1895 öppnad statsjärnväg från Tammerfors till B. är staden indragen i Finlands järnvägsnät. Med hamnen är staden numera för-

enad genom en fortsättning af statsjärnvägen, hvilken fortsättning dragits till Mäntyluoto. I staden finnas ett finskt klassiskt statslyceum, ett svenskt privatlyceum för gossar och flickor, en finsk privat flickskola och ett handelsinstitut.

Traditionen förmåter, att en stad, benämnd Toljån kaupunki eller Telje, fordom legat vid älven, omkr. 37 km. ofrån nuv. B. samt varit medelpunkten för en betydande handel (jfr Birkarlar). 6 km. från B. ligger resterna af det gamla Ulfsvy, eller Ulvila, hvars borgare 1361 och 1365 ängo stadfästelse på sin rättighet att handla i Norrbotten. 1558 flyttades staden, på hertig Johans tillskyndelse, närmare älvens mynnin, till dåv. kungsgården Björneborg. Stiernman har i sin "Samling af riksdagars och mötens beslut" upptagit ett Björneborgs riksdags beslut, under datum af 9 febr. 1602: men nyare forskningar hafva ådagalagt, att detta beror på missförstånd samt att akten egentligen är en till fogdarna i Finland utfärdad förordning. 1852 nedbrann B. helt och hållet, men blef snart återuppyggt efter en bättre plan. Se J. V. Ruuth, "Björneborgs stads historia" (1897). Jfr nästa artikel. A. G. F.

Björneborg, grefskap, som 26 mars 1651 gafs åt fältmarskalken Gustaf Karlsson Horn. Det omfattade Björneborgs stad och kungsgård, Koivisto ladugård samt 127 hemman, om 90 $\frac{1}{2}$ mtl, i Ulfsvy, 191 hemman, om 113 $\frac{1}{2}$ mtl, i Hvittis, samt 39 hemman, om 27 $\frac{1}{2}$ mtl, i Kumo socknar i Nedre Satakunda härad, Finland. Utom sedvanliga räntor (lagmans- och härads höfdingerräntorna samt tienden dock blott från Hvittis och Ulfsvy) egde greven uppbära inkomsterna från kronans lax-, sill- och sik-fisken i Ulfsvy och Kumo. Inkomsterna, boskaps- och skjutsfärdspenningarna inräknade, stego till omkr. 8,600 dalt. smt. Efter Horns död (1657) utan manliga arvingar lämnade Karl Gustaf 13 april 1659 grefskapet åt änkan att besittas under hennes änkestånd, och äfven dess fjärdeparänta fick hon 1661 och 1672 tillpanta sig. Icke heller efter hennes död (1679) återföll grefskapet till kronan, ty mågen Nils Bieleke hade 28 juli 1677 och 10 juni 1678 erhållit hvad som återstod, sedan fjärdeparten klarerats, dels såsom Norrköpings besluts gods, dels under förpantningsvillkor. Donationsdelen indrogs 1681, men ej pantegoden (enl. k. br. 4 juni 1681). S. C.

Björneborg, järnbruk i Visnums socken, Värmlands län, vid Vismans utlopp ur sjön Vismen och stationen B. å nordvästra stambanan. Vid bruket finnas bessemerverk med 2 masugnar, 2 konvertrar, 2 rostugnar m. m., ånghammarsmedja med 9 ånghammare, guteri med 2 kupolugnar och mekanisk verkstad samt ångsåg, hvarjämte dit hafva hört jordegendomar inom socknen med tills. 4,600 har åker, ång och skogsmark, alltsammans saluvärderadt till 842,500 kr. Aktiebolaget Björneborgs bruksegare hafva djärjämte i Varnums socken egt 4,400 har jordbruksfastighet med ett saluvärde af omkr. 375,000 kr. och i Karlskoga socken 587 har, saluvärderade till 40,000 kr., samt frälseräntor af $\frac{3}{4}$ mtl i Rudskoga och Varnums socknar. B. och det längre i s. vid samma vattendrag belägna Jonsbo anlades på 1600-talet för tillverkning af stångjärn. Från grundläggaren, borgmästaren i Kristinehamn O. P. Jernfelt, öfvergick B., dels genom arf, dels genom köp, till hans frände Nils Nordensvärd, hvar-

efter det tillhörde släkten Nordenfeldt, hvars medlemmar slutligen bildade ett aktiebolag. Hela egendomen försåldes på exekutiv auktion 1895 för 640,000 kr. till Värmlands enskilda bank, som i april s. å. för 150,000 kr. sålde Björneborgs bruk med tillhörande för bruksdriften nödigt jordområde till aktiebolaget Bofors-Gullspång. Numera tillhör bruket det 1898 grundade Björneborgs järnverks aktiebolag, hvars styrelse har sitt säte i Stockholm och hvars inbetalda aktiekapital uppgår till 600,000 kr. 1902 producerades 4,377 ton tackjärn och direkt ur masugn framställt gjutgods, 1,093 ton bessemergöt, 988 ton gröfre smiden och 264 ton gjutgods. Arbetsstyrkan utgjorde 210 personer. K. K.-A.

Björneborgarnas marsch, en melodi, som troligen har sitt ursprung från Frankrike och som under de napoleonska krigen var känd af ryssarna samt en tid var Svea lifregementes festmarsch. Den fick dock sin ryktbarhet och sitt namn af Björneborgs regemente. Denna melodi sjöngs i Finland allmänt i början af 1800-talet med ord af Z. Topelius ("Skuggor från de flydda dör, stå upp ur tidens natt och skyldren än med rostiga musköter" o. s. v.), tills Runebergs ord blefvo bekanta. Första reprisen är med någon modifikation använd af Bellman till Fredmans epistel 51 och återfinnes såsom "contradance" såväl i visböcker från 1700-talet som i den heroiska baletton "Acis och Galatea". E. G. F.*

Björneborgs regemente, förhäriligt af Runeborg i "Fänrik Ståls sägner", deltog i många fältslag under Gustaf II Adolfs och Karlarnas krig, men vann sin egentliga ryktbarhet under kriget 1808—09. Regimentet bestod vid denna tid af två infanteribataljoner och en rusthållsbataljon samt utgjorde, jämte vargering (reserv), 2,287 man. Den utmärkta anda, som rädde i regimentet, torde till betydlig del hafva skapats redan af tvänno tidigare chefer, J. Grönvall (känd från 1788—90 års krig) och K. J. Stjernvall. Åren 1808 och 1809 gjorde minnet af björneborgarna oupplösligt förenadt med minnet af Döbeln, deras dåv. chef. De hörde under nämnda krig till hufvudbrigaden och kommanderades en tid af Adlercreutz. E. G. F.*

Björnefjord, fjärd i Norge, Södra Bergenhus amt, intränger mellan Nord- och Söndhordelands. Dess innersta arm, Samnanger-fjorden, fortsattes långt in i fjällmassan. Y. N.

Björnekulla, socken i Kristianstads län, Södra Asbo härad. 1,692 har. 1,956 inv. (1903). B. bildar med Västra Broby ett regalt pastorat i Lunds stift, Södra Asbo kontrakt.

Björnepiken. Se Löfverås fjället.

Björner, Erik Julius, fornforskare, f. 1696 i Timrå socken i Medelpad, d. 1750, gjorde sig redan såsom student i Uppsala, där han flitigt bevistade de föreläsningar i nordiska antikviteter, som då höllos, bemärkt genom en akademisk afhandling, *De Svedia boreali* (1717), hvilken förskaffade honom Joh. Peringskiölds ynnest

och en kallelse att inträda i antikvitetskollegiets kansli, där han 1725 befordrades till sekreterare. Sedan han under en resa i Norrland samlat en mängd anteckningar om därvarande runstenar, grafhögar och andra fornminnen samt med ovanlig flit arbetat såsom arkeologisk skriftställare, utnämndes han 1738 till assessor i nämnda collegium. Hans skrifter förvärfvade honom mycket anseende hos samtidens lärde både inom och utom landet. Den förmåsta orsaken därtill, att Björners namn ej längre har samma klang som fordom, torde böra sökas i den stora olikheten mellan hans och vår tids forskningssätt och grundåsikter. Bland hans många skrifter märkas *Nordiska kämpadater* (1737), *Nordisk hjältapyrdnad* (1739), *Sees rikas hävda-ålder* (1748). År 1739 utgaf han *Allvarsamma frågö-tankar om en publik satyrist* — ett slags svar på Dalins förlöjligande af fornforskarnas sätt att hjälpa sig fram genom gissningar, gifva vikt åt obetydliga saker o. s. v. O. M.

Björnerödspiken. Se Löfveråsfjället.

Björn Farmand. Se Björn Haraldsson.

Björnfesten. Se Lapsk mytologi.

Björnfloden l. Björnsjöfloden, flod i nordvästra delen af Nord-Amerika. Se Björnsjön.

Björnfloka, bot. Se *Heracleum*.

Björnhallen, bot. Se Björnbär.

Björn Haraldsson, vanligtvis kallad Björn Farmand (köpmän), son af Harald Hårfäger och af honom insatt till underkonung på Vestfold (landet väster om Kristianiafjorden), var en fredsälskande man, som företrädesvis idkade köpenskap. När han var hemma, vistades han vanligtvis på kungsgården Sæheim (Säm, nu Jarlsberg), vid Tönsberg. 927 öfverfölls och dräptes han af sin broder Erik Blodvix. Enligt sägnen begrofs han i den stora Farmandshougen vid Jarlsberg. Y. N.

Björnhofda (fordom Björnhufvud), by i Torslunda socken på Öland, 2 km. ö. om Färjestaden. Vid B. lät H. Wrangel 1617 bygga en skans, som iståndsattes 1643 och 1677, men intogs af danskarna sistnämnda år samt därefter lämnades att förfalla. L. W. son M.

Björnhufvud. Se Björnhofda.

Björn-hunden, zool. Se Hunden.

Björnhål, sjöe., kallas de på sidorna af masten å seglande örlogsfartyg befintliga, fyrkantiga öppningarna i mårsen (det lilla, horisontella plan, som omgifver masten, strax nedom toppen). Genom dessa öppningar kan man komma upp i mårsen, utan att behöfva gå den yttre vägen i puttingsvanten, hvilka från masten gå snedt upp till mårsens ytterkant. När flera man skola åntra upp (såsom ofta på örlogsfartyg), kan björnhålets storlek ökas, därigenom att man uppslår en lucka, som finnes i mårsen. Björnhålet kallades förr äfven soldatgatt (engelsmännen benämna det *lubber's-hole*, landtkrabbehålet), emedan de, som voro mindre vana att åntra, föredro denna väg framför den yttre. Jfr Mårse. R. N.*

Björn Järnsida. 1. Ryktbar viking i midten af 800-talet, en af Lodbrokssönerna, för 855—862 härjande uppför Seine, medan hans bröder Ingvar (Ivar), Ubbe och Halfdan deltog som ledare i det stora vikingatåg till England, hvarvid Northumberland fränrycktes konung Ella (867), Ostangelns konung Edmund mördades (870) och slutligen halva

England eröfrades. Kring denna historiska kärna grupperade sig efter hand sagor, i hvilka B. nämnes som son af Ragnar Lodbrok och skall efter dennes i England timade död, hvilken han med sina bröder hämnades, af faderns vidsträckt valde hafva fått på sin lott den östra delen, eller Svitjod. B.-e.

2. Son till Erik Ejegods öakta son Harald Kesja, tillhörde under inbördeskriget efter mordet på Knut Lavard sin farbroder Erik Emunes parti, räddade i drabbningen vid Onsil bro i Jylland dennes lif, men blef likväl sedermera, enligt Eriks föranstaltande, på lös misstanke mördad (1134) som farlig medtäfare om tronen. Tillnamnet Järnsida hade han fått till följd af sin oförvågna tapperhet. B:s gemål, Katarina, var dotter till Svea-konungen Inge d. y., och hans dotter Kristina blef gift med Erik den helige. C. E.*

Björnkluu, Mattias. Se Biörenklou.

Björnkört, bot. Se *Acanthaceae*.

Björnkrafta, *Scyllarus arctus*, zool., en kräftart af tiototingarnas (dekapodernas) ordning. Den utmärker sig genom sin breda, starkt tillplattade, fyrkantiga *cephalocorpus* och genom de yttre antennernas likaledes nedplattade, egendomliga, bladlika form. Björnkraften blir 1,38—1,48 dm. lång och lever vid Medelhafvets stränder, där den utgör en eftersökt och dyrbar läckerhet. Nästående arter från tropiska haf blifva öfver 3½ decimeter långa. A. Sg.*

Björnlöka, bot. Se *Heracleum*.

Björnlund, Bengt, läkare, f. 1732 i Östergötland, d. 1815 i Björneborg i Finland, där han 1760 blef provinsialläkare. Hans grundliga studier i medicin gjorde honom till en banbrytare för den rationella läkekonsten i Finland. Af hans skrifter må nämnas *Materia medica selecta* (1797). Fr. W.*

Björnlunda, socken i Södermanlands län, Daga härad. 11,724 har. 1,930 inv. (1903). B. utgör ett konsistorielt pastorat i Strängnäs stift, Daga kontrakt.

Björnmossa, *Polytrichum commune*, skogsh., en ända till fotslång i skogskärr eller sylrigare skogsmark förekommande mossart. Den anträffas därför mera sällan i tall- än i granskogarna. Björnmossan tillkännagifver en börjande försumpning och ses därför ej gärna af skogsmän som marktäckning i skogarna. Den begagnas till flätning af mattor, stoppning af sämre madrasser, möbler m. m. F. L.

Björn på Håga, konung i Svealand. När Ansgar omkr. 830 först predikade kristendomen i Sverige, regerade i Uppsala en konung vid namn Björn. Möjligen är denne den Björn *at haugi*, såsom hvilkens höfskald de isländska sagorna omtala Brage den gamle. Det är kanske förhastadt att sätta det isländska *haugi* i förbindelse med Håga (en gård i Trefaldighets socken vid Uppsala), där en väldig åttehöög ännu kallas Björns hög. Enligt undersökning 1902—03 tillhör högen bronsålderns fjärde period.

Björnram, svensk adlig ätt, som redan under medeltiden hade några bemärkta medlemmar. Riksrådet Otte Ulfsson, som förde tre björnramar i vapnet, var på 1450-talet herre till Erstavik i Södertörn. Hans son Erik Ottesson, riddare och riksråd, bodde på Smedeby i Roslagen och dog omkr. 1494. En annan son, Nils Ottesson, deltog på Erik Axelssons sida i resningen år 1467. Ätten fick på 1500-talet flera gånger förnyelse på gammalt adelskap, men introducerades ej på riddarhuset förrän 1643.

1. **Lars Olofsson B.**, till Isnäs och Domaregården, krigshöfvitsman, tjänade först Sten Sture d. y. samt var sedan en af Gustaf Vasas förste och dugligaste anhängare. Han utmärkte sig i slaget vid Västerås 1521, där danskarna blefvo besegrade. Sedan han därefter blifvit skickad till Uppland, lyckades det honom och stridskamraten Lars Eriksson att i Uppsala öfverrumpla ärkebiskopens fogde Bengt Bjugg och att uppbärna biskopsgården. När Gustaf Trolle sedermera själf tågade tillbaka från nämnda stad, dit han efter Bjuggs missöde begifvit sig för att tukta upprorsmännen, angreps han ur ett bakhöll af B., som vållade honom stor manspillan och så när hade bragt honom själf om lifvet. B. användes sedermera af konung Gustaf alltjämt inom förvaltningen. Han var bland annat fogde och ståthållare i Norrland.

2. **Hans Larsson B.**, den föregående son, skickades 1561 jämte Klas Kristersson Horn till Reval, där dessa båda män genom en under brydsamma omständigheter med skicklighet ledd underhandling lyckades att utan våld förmå staden att gifva sig under svenskt välde. Samma år erhöi B. af Erik XIV frälse för sig och sina arfvingar. 1562 blef han amiral för en eskader, hvilken skulle i Finska viken uppsnappa alla fartyg, som seglade på Narva, Revals handelsrival. Äfven 1563 kryssade han i Finska viken, hvarjämte han under fejden mellan Erik XIV och hertig Johan från sjösidan inneslöt Åbo, där den senare försvarade sig. Hösten 1563 kallat han sig slottsherre på Åbo slott och 1564 tillförordnad slottslofen därstädes. Sistnämnda år ryssat han såsom sändebud i underhandlingar med ryssarna i Dorpat och afgick 1566 på en beskickning till Ryssland. Han befinnes hafva under tecknat Göran Perssons dödsdom (1567). I juni 1568 sattes han emellertid till gubernator öfver hela Finland och öfverste befallningsman på Viborgs slott. Han tyckes icke hafva deltagit i resningen mot Erik, men villigt fogat sig i de nya förhållandena, ty i dec. 1568 utnämndes han till öfverbefälhafvare öfver krigsfolket i Viborgs m. fl. län. Han afled 1571 och bekyldes efter sin död af Johan III för egen nytta.

Fr. W.

3. **Andreas Laurentii B.**, den föregående broder, ärkebiskop, skref sig omväxlande Björnram och Bothniensis Bureau, det senare emedan modern var af den gamla Buresläkten. Efter att ha studerat vid utländska universitet blef han kyrkoherde i Gäfle 1570. Omfattad med ynnest af Johan III på grund af sin sympati för dennes liturgiska planer — han lär ha varit den förste präst, som mässade efter "röda boken" —, blef han biskop i Växjö 1577. Där synes han dock ej ha varit verksam för den nya ordningen; det var först genom Knut Lillies och Henrik Mattssons försorg, som Växjö domkapitel, år 1580, antog liturgien. B. räknades under denna tid t. o. m. af antiliturgisterna till deras parti. Emellertid upphöjdes han af konungen år 1583 på den sedan 1579 vakanta ärkebiskopsstolen. Kort därefter utfärdade han, till antiliturgisternas öfverraskning och harm, en deklaration beträffande liturgien, om hvilken han förklarade, att han med godt samvete kunde antaga den, då intet i den stred mot "den rena apostoliska tron". Angripen med stor hänsynslöshet af Abraham Angermannus i tvenne anonyma skrifter, svarade

han med ett i värdig ton hållet genmäle. I striden för "Nova ordinantia" af 1575 och liturgien var han konungens fastaste stöd. Men tillika anbefallde han, såsom man ser af ett i flera hänseenden märkligt visitationsprotokoll af år 1585, "catechismus och then Lutheri uttydning, som står i psalmeboken", att läsas och förklaras på de bönedagar, som skulle hållas hvarje vecka, äfvensom, om man så ville, på några återfördrä katolska helgdagar (Kristi lekamens fest m. fl.). B. dog nyårsdagen 1591 och begrofs i Uppsala domkyrka. O. Ått.

Björnram, Gustaf, mystiker, f. i Savolaks 1743 l. 1746, blef tidigt sergeant vid hertig Fredrik

Adolfs regemente och tjänade sig där upp till löjtnant, men tog afsked ur krigstjänsten och blef hertig Karls (Karl XIII:s) handsekreterare. Han var äfven anställd som translator för finska språket i Stockholm, där han mest vistades. Slutligen fick han titel af kungl. sekreterare samt en pension af 400 kr. årligen. Död i Stockholm 1801. B. var ryktbar såsom frimurare, andeskådare och spåman. Själfrö Gustaf III och många bland dennes höfmän läto förläsa sig att vara tillstädes vid och tro på hans andebesvärjelser och profetior. V.*

Björnrot, bot. Se Meum.

Björnson, Louise Elisabeth, dansk författarinna under pseudonymen *Elisabet Martens*, f. 1824, d. 1899, skref alltifrån 1855 en rad berättelser, som företredesvis skildra kvinnans ställning i lifvet och samhället. De viktigaste äro *Head er livet?* (1855, 3:e uppl. 1881), *En kvinde* (1860, 2:a uppl. 1894), *Sangerinden* (1876), *To søstre* (1890) och samlingen *Fra fortid og nutid* (1878). E. Ehb.

Björnsholm, herrgård vid Limfjorden i Jylland, v. om Løgstør, är det forna namnkunniga Vitskøl kloster, som upprättades 1158 af Valdemar I, hvilken lät dit hämta cistersiensmunkar från Varnhems kloster i Västergötland. Efter reformationen indrogs klostret till kronan, men såldes 1573 till Björn Andersen till Stenalt, som gaf gården dess nuvarande namn.

Björnsholmen, ängsäg i Skellefteå socken, Västerbottens län, tillhör firman A. Markstedt & söner. Jfr Lejonström och Sävenäs.

Björnsjöfloden. Se Björniloden.

Björnsjön, Stora (eng. *Bear lake*), sjö i nordvästra delen af Canada, mellan 65° och 67° n. br. samt 117° och 123° v. lgd. Areal 29,000 kvkm. (= Dalarna). Sjön, hvars yta ligger 119 m. ö. h., har många stora vikar (Mac Tavish bay, Mac Vicar bay, Keith bay, Smith bay och Dease bay), som åtskiljas genom långt framskjutande halvöar. Den upptager flera mindre tillflöden och afflyter (vid Fort Franklin) genom Björniloden till Mackenzie.

Björnskansen. Se Wismar.

Björnskin. Se Pälswerk.

Björnson. 1. **Björnstjerne Martinus B.**, norsk skald och politiker, föddes 8 dec. 1832 i Kvikne, Österdalen, i prästgården Björgan, belägen

i ett pass å Dovre. Genom sin fars farmor härstammar han från Brattarnas stolta storbondesläkt ("Vor slægt en gang den første var i landet"). Hans fader, Peder Björnson, var präst, men hade ursprungligen varit bonde. Liksom hela fädernesläkten var fadern berömd för ovanlig kroppslig styrka, och B:s resliga skepnad är fädernearf; det lätta, fantasifulla i hans skaplynne var en arslott från modern, Inger Elise Nordraak (död vid 89 års ålder, 1897), en faster till tonsättaren. Son af en kärf, innesluten, fåmöld fader (förebilden för Sämund i "Synnöve") och en ljus, gladlynt

moder (hustrun på Solbakken), växte han upp i hemmet ej utan kamp och strid, då den allvarstunge fadern knappt förstod hvad som bodde inom sonen.

Från den öde fjällbygden flyttade familjen, då B. var sex år, till Næssets prästgård i Romsdalen, en fjordbygd med liflig och vaken befolkning. Där utvecklade han sig under ständigt umgänge med bygdens folk och med gårdens tjänare, hvilka historier befruktade hans fantasiliif. Efter i hemmet åtnjuten enskild information kom han, 11 år gammal, in i Molde skola. Han utmärkte sig där just icke i skolfacken, men desto mera läste han de gamla konungasagorna, Asbjørnsens äfventyr, Scotts, Marryats och Ingemanns romaner o. s. v. Under de sista skolåren tog han dessutom starkt intryck af tidens (revolutionsåret 1848) politiska rörelser, var republikan och demokrat, "orostiftare" redan vid 15 år, grundläggare af en pojkförening och en handskriven tidning o. s. v. Vistelsen i Molde, "blomsternes by", som han så fagert besjungit, har för öfrigt starkt märke i hans produktion. Framställningen af lifvet i en liten småstad med "orostiftare" och kalkborgare, sådant han skildrade det i "Fiskerjenten", är byggd på barndomsminnen från Molde.

Vid 17 års ålder, 1850, kom B. till Kristiania för att göras till student på Heltbergs studentfabrik, där då äfven Ibsen, Vinje och senare Lie voro lärjungar. Med examenslärdomen var det väl äfven nu ringa bevändt. Sommaren 1852 tog han studentexamen med betyget "non contentendus" och fick nästa år komplettera ett underbetyg i matematik. Men desto lifligare intryck hade han tagit af den honom omgifvande världen, af Kristiania och de begåfvade ungdomar, med hvilka han sammanträffade. Sedan vistades han ett år i hemmet af ekonomiska skäl — hvarunder han mottog rika intryck, som gingo igen i hans bondeberättelser — återvändt till Kristiania hösten 1853, men afbröt snart studierna, då tanken på ämbetsexamen afskräckte honom (fadern önskade han skulle studera till präst), afsade sig understöd från hemmet och beslöt söka försörja sig med sin penna. Han blef nu journalist och gjorde sig framför allt gällande som teaterkritiker i "Krydsen" (senare Aftenbladet). Särskildt anmärkningsvärd är här hans strid för den då af danskar ledda Kristiania teaters rekryterande med norska krafter, i det han gjorde

gällande, att alla *nya* platser borde intagas af dessa och på detta sätt teatern till slut blifva rent nationell; då direktionen engagerade en ny dansk skådespelare, ledde B. ett s. k. "teaterslag" (maj 1856), som blef af stor betydelse för den norska teaterns framtid. Samma vår deltog B. i studenttåget till Uppsala, hvarunder han kände sina poetiska krafter frambräta och blef öfvertygad om att han som skald egde ett framtidskall, ehuru han under hela färdens var stum både som talare och skald och blott beundrade andra. Själf har han senare berättat, att han omedelbart efter hemkomsten på fjorton dagar uttänkte och skref "Mellem slagene" och reste till Köpenhamn i den fasta föresatsen att blifva skald. I Köpenhamn kom han in i en vittor och lärd umgängeskluhb och stod särskildt under påverkan af den då mycket kände kritikern Klemens Petersen. Äfven grundtvigianismen, som senare fick stor makt öfver honom, gjorde nu intryck på B. Tvenne olika trådar ringla sig igenom hans produktion under dessa år. Den ena går tillbaka till de norska sagorna ("Mellem slagene", "Halte Hulda"); den andra ledde till samtidens norska bondelif ("Thron", "En munter man" ["Arne"], "Synnöve Solbakken"), men uppenbart är, såsom Collin påvisat, att liksom han för sina sagofigurer hade modeller i sin bondeomgivning, så skref han sina bondeberättelser med sagostilen i tankarna. "Han hade skådat bonden i sagans ljus och sagan i ljus af bonden". Försöket att få något af sina stycken antaget å Köpenhamns kungliga teater lyckades honom icke. J. L. Heiberg, som då var denna teaters estetiske härskare, förkastade samtidigt både "Halte Hulda" och Ibsens "Hærmændene paa Helgeland" med det öfverlägsna och föga framsynta uttalandet: "En norsk teater torde knappast komma att framgå ur laboratoriet för dessa experiment. Den danska behöfver dem lyckligtvis icke". Samtidigt visade sig den danska teatern "behöfva" furnera sig med Scribes stycken i stor mängd.

B. hade sommaren 1857 återvärdt till Kristiania och i "Illustreret folkeblad" börjat trycka "Synnöve Solbakken". Hösten s. å. uppfördes *Mellem slagene* med framgång å Kristiania teater (under titeln "Mellan drabningarna" uppförd i Stockholm 1867), och samtidigt utkom *Synnöve Solbakken* ("Synnöve på Solbakken" 1858) i bokform samt mottogs välvilligt, ehuru utan djupare insikt af dess epokgörande betydelse såsom poetisk produkt och för den norska bonde demokratiens uppvaknande. "Synnöve Solbakken" och de bondehistorier, som senare följde, tillhåra trivselutän världslitteraturens yppersta alster i sitt slag. Många äro de, som minnas dessa bondeberättelser bland de varmaste och bästa intryck, som de mottagit. En och annan år måhända benägen att betrakta dessa nu halfsekelgamla, idealiserade skildringar af norskt allmogelif såsom föråldrade i samma mening, som man anser Tidemandens samtida målningar vara detta. Men mycket i dem eger poesien eviga lifskraft, och de ha befruktat närsläktade andars konst (t. ex. Selma Lagerlöfs). Betecknande är och ett uttalande af den framstående tyske litteraturhistorikern O. Harnack, som 1901 skrifver: "Hans byhistorier äro i sitt slag mästerverk, vida öfverlägsna den rika alstring, som vår egen litteratur i denna riktning frambragt. En berättelse som "Synnöve Solbakken" räcker upp till

den ensamma höjden af Immermanns Oberhof". Från december 1857 till augusti 1859 var B. anställd såsom konstnärslig ledare af den norska nationalteatern i Bergen, Ole Bulls teater, där han efterträdde Henrik Ibsen. Där uppfördes bl. a. *Halte Hulda*. Samtidigt tog han liflig del i politiken och var någon tid redaktör af "Bergensposten". 1858 skref han *Arne* på grundvalen af ett förut författadt utkast. "En munter man" (öfversatt till svenska af K. R. Nyblom 1860). Efter att s. å. ha ingått äktenskap med Karoline Reimers, återvände han hösten 1859 till Kristiania, där han ingick såsom medredaktör af Aftenbladet och med mycken iver och våldsamhet kastade sig in i "ståthållarstriden", som då upprörde unionsfolken. Men icke blott ljungande politiska artiklar föddes ur denna stämning, den framkallade äfven sådana tidsdiktter som *Ja, vi elsker dette landet* (1859), hvilken till musik af R. Nordraak blifvit Norges nationalsång, samt *Har du hørt hvad svensken siger?* (en replik till riddarhustalarna 1860), båda först tryckta i Aftenbladet. Där skref han ock som följoteng den präktiga, ljusa *En glad gut* ("En glad gosse" 1862, "En glad själ" 1874), med dess vackra inlagda dikter. I poesien fann för öfrigt B. tröst och hälsa, då han på grund af sin alltför stora nitälskan och sina starka ord måste lämna Aftenbladets redaktion.

1860 utgaf B. under titeln *Smaaestykker* en följd af smärre berättelser ur folklivet, äldre och nyare. Samtidigt afreste han till utlandet, först till Danmark och sedan, med understöd af ett resestipendium, till Italien, där han vistades 1861—62, och där bl. a. dramerna *Kong Sverre* och *Sigurd Slembe* samt lyriska dikter som *Bergljot* och *Olav Trygvason* tillkommo. Han återvände öfver Paris, där han med särskild hänsyn till sitt historiska skådespel *Maria Stuart i Skottland* studerade fransk scenkonst; han stannade där till våren 1863. Vid denna tid beviljade honom stortinget på regeringens förslag ett "digtergæ" på 400 specier (1,600 kr.). Det danska kriget 1863—64 uppfyllde i hög grad hans sinne. Varm skandinav och vän af Danmark, led han af att bevittna dess strid mot öfvermakten. Ur denna stämning föddes en rad dikter. Han ifråde varmt för de öfriga nordiska ländernas deltagande vid stamfrändernas sida, bl. a. vädjade han till Sverige och dess ärofulla minnen ("Löft du det gamle guleblå, ti det må bæres foran!"). Efter nederlaget arbetade han för en politisk skandinavism på basis af Danmarks anslutning till unionen och skilde sig härutinnan (vid sidan af advokat Dunker) från de öfriga skandinaverna, hvilka i allmänhet arbetade för en närmare sammanslutning mellan Sverige och Norge på grundval af en revision af riksakten; till dessa "amalgamationsförslag" var B. utpräglad motståndare. I slutet af 1864 utkom "Maria Stuart i Skottland" (som dock uppfördes först 1867; öfversatt till svenska 1865, uppf. af Dramatiska teatern 1868). 1865 utgafs B:s första nutidsskådespel, *De nygifte* (öfversatt till svenska 1866 och uppf. s. å. såväl af Dramatiska teatern som af Humlegårdsteatern), hvartil ämnet redan tio år tidigare föresväfvat honom, ehuru det fått vika för sagonativet i "Mellem slagene". "Maria Stuart" är ett i hög grad verkningsfullt drama, icke utan påverkan från renässansen, särskildt Shakspere; man har anmärkt, att slutet är svagt, och i den samlade upplagan af sina skrifter

har författaren själf bortskurit hela sista akten (Bothwellsakten), som blott meddelas som bihang. I sin ursprungliga skepnad har stycket emellertid vunnit riktigt bifall å många scener i Danmark, Norge, Sverige och Tyskland. Likaledes "De nygifte", som skildrar behovet af det unga hemmets frigörelse från det gamlas än så välvilliga förmynderskap; hufvudpersonen är här onekligen den äkta mannen, under det att den unga kvinnans öfvergång från barn till hustru skildras varsamt och något i bakgrunden (G. Brandes anmärkte ock, att härigenom frågan blef oklar, personerna voro gifna snarare som byster än som helfigurer). Dessa stycken uppfördes i Kristiania under B:s verksamhet såsom artistisk ledare vid teatern, en uppgift, som han skötte med utomordentlig duglighet, i synnerhet var han en öfverlägsen instruktör. Konflikter uppstodo dock med direktionen, som bl. a. klagade öfver att B. splitttrade sin verksamhet (han var tillika redaktör af "Norsk folkeblad" från mars 1866 till och med 1871), och han måste i juni 1867 lämna teatern. I sitt blad utvecklade han en ifrig politisk verksamhet såsom målsman för liberala och nationella åskådningssätt och särskildt som motkämp mot den aschehögskas unionspolitiken. På det skönlitterära området utgaf B. 1868 sin första nutidsroman, *Fiskerjenten* ("Fiskardickan" 1869), af hvilken tre upplagor följde tätt på hvarandra; i hufvudpersonen har han skildrat en stark konstnärsnatur, som har att utkämpa en hård strid å två sidor, mot sina egna oroliga anlag och mot omgifningens öfverstående, dess fördomar och rådhåga. Det är utan tvifvel rätt mycket själfupplefvadt i denna roman, och förhånda är det den bok, i hvilken B. nedlagt mest af sitt eget lif och sin egen personlighet. Liksom i hans äldre berättelser är äfven denna genomsprängd med lyrik (t. ex. "Tag imod kransen", "Dagen er oppe", "Jeg vil væge mit land" o. s. v.).

År 1870 utgaf B. sina samlade *Digte og sange*. Denna samling rymmer något af det yppersta inom samtidens lyriska diktning, och stycken finnas, som äro i sitt slag oupphunnna. Erinras må om den nämnda fosterlandssången, "Ja, vi elsker", om den käckt förhoppningsfulla "Löft ditt hoved, du raske gut", om den stolta Olav Trygvasons-dikten, om den folkvikartade "Prinsessen sad i sin jomfrubur" och "Lyt nu du ludende sanger", om de sprittade humoreskerna med rot i norska låtar: "Dans ropte felen", "Og ræven lå under birkerod", "Killebukken, lammet mit", om de känsliga minnessångerna öfver gamle Heltberg och Schiødt, om den stora politiska dikten till Johan Sverdrup o. a. Många af hans lyriska dikter hafva utöfvat lockelse för tonsättare, att särskildt nämna Kjerulf, Nordraak, Grieg, Reissiger, Söderman, Rubenson, Sjögren, Rung. Samma är som de lyriska dikterna — 1870 — utkom äfven den dramatiserade *Arnljot Gelline*, en skepnad från sagotiden, i hvilken B. skildrar glädjen öfver att helt kämpa för en egen nyttig sak och hurusom man då känner krafterna liksom växa i striden. Och i strid stod skalden nu som alltid. Det smärtade honom djupt, då man uppfattade hans förre intima vän Ibsens "De unges förbund" såsom en satir mot honom och hans vänner, och han skref en dikt med anledning häraf (Ibsen har f. ö. sedan tagit B. och Lie till modeller för

den kække doktor Stockman i "En folkefiende"). Vid denna tid (1869) blef B. vald till studentsamfundets ordförande och utöfvade som sådan ett egande inflytande på anhängare och motståndare. År 1871 anträdde han sin första stora föredragsresa, som han fortsatte 1872. Han besökte därvid äfven Sverige och knöt i Göteborg, Stockholm och Uppsala vänskapsförbindelser, af hvilka särskildt de i Göteborg med S. A. Hedlund och Viktor Rydberg blefvo af mycket stor ömsesidig betydelse.

Ett nytt genombrott i hans lif stundade. Politiskt tog det sig uttryck i hans uppträdande (1872) till förmån för en pangermansk sammanslutning, man borde "förändra signalerna" och snarare söka närmande till Tyskland än till Frankrike eller Ryssland (här spåras afgjordt inflytande från den hedlund-rydbergska kretsen); detta uttalande väckte en storm af förbittring från forna vänner. Religiöst framträdde — något senare — för öfrigt hans ändrade ståndpunkt i ett frärvändande från grundtvigianismens religiösa åskådning och ett närmande till friare tänkande, till en början framkalladt af Rydberg, senare (1877) genom studier i samtidens religionsfilosofi,

sedt från sista aktens nödtak utgör detta drama ett mästerverk af modern samhällsskildring och betecknar ett nytt uppslag i nordisk dramatik.

Efter hemkomsten 1875 bosatte sig B. på sin nu inköpta gård Aulestad i Gausdalen, delande sin verksamhet mellan poetisk produktion, lifligt deltagande i det politiska lifvet, såsom skribent och folktalare, och jordbruk. De senare åren af 1870-talet tillkommo dramerna *Kongen* (1877), där B. tar sikte på det ärtliga konungadömet såsom en institution, i hvilken äfven den bästa människa — och just den bästa människa — måste finna sig illa till rätta; *Leonarda* (1879, öfv. s. å.), ett i dramatiskt afseende något ojämnt och oklart, men i rent poetiskt afseende storslaget arbete, hvori bl. a. märkes det vackra greppet att låta den nittoåriga "oldemodern" gentemot tidens trängsynthet och ofördragsamhet representera en vidsynare uppfattning och traditionerna från upplysningstiden ("de store fölelsers tid" var kommen åter); *Det ny system* (1879, "Det nya systemet", tr. 1880 i Hålsingfors, uppf. 1887 i Sverige), i hvilket B. skildrar huru utsikten till befördran och utkomst förvärfvar person-

ligheten och huru egennyttiga hänsyn ställa personer i kamp för ett falskt system. Styckets ämne, ett nytt falskt järnbane-systems upprätthållande af egoistiska motiv, är skildradt realistiskt, men det har en symbolisk innebörd och lär åsyfta de nya teologiska system, hvilka B. nu ansåg vilseledande (Grundtvig, Rasmus Nielsen, Gisle Johnson). Jäm-

Aulestad, Björnsons hem.

religionshistoria och bibelkritik, och i skönlitterärt afseende märkes det i hans mera realistiska framställningar med utpräglad samhällstendens. År 1872 hade B. utgifvit sitt sista forntida sagodrama, *Sigurd Jorsalfar*, ett "folkstycke", som han trodde skulle inleda en populär serie af sagodramer, men som blott fick en enda efterföljare, "Olav Trygvason", och det ett fragment. S. å. skref han sin sista bondeberättelse, *Brudeslaatten*, till motiv af några bland Tidemands taflor. Nya ämnen lockade honom och mognade under en tvåårig vistelse i Italien (1873—75). För sin vän Edvard Stjernströms teater skref han de båda samhällsskådespelen *Redaktören* (1875), som syftade på sjukdomar i det politiska lifvet, å ena sidan bitterhet och förföljelselustan, å andra sidan den fega likgiltigheten, — detta stycke gjorde föga lycka och betraktades dessutom delvis såsom ett personligt angrepp på en motståndare, något som B. bestämt bestred — och *En fallit* (s. å.), som vann desto mera framgång och under namnet "Ett handelshus" spelades å Stockholms Nya teater ("Svenska teatern"), som därmed invigdes. Dess blottande af affärlifvets omoral och brister var ett ord, som träffade, och stycket gick en segergång öfver nordiska och tyska scener; särskildt ypperlig var den kloke advokaten Berends karaktär genomförd (för hvilken Dunker stätt modell). Bort-

sides med dessa dramer författade B. berättelsen *Kaptejn Mansana* (offentliggjord 1875 under titeln "En skiss från Italien", som bok 1879, öfvers. s. å.), hvilken skildrade äregirighet och maktlystnad, samt den fint psykologiska äktenskapshistorien *Magnhild* (1877; öfv. 1878). Från hösten 1880 till våren 1881 vistades B. i Amerika, där han företog en större föredragsturné.

I den politiska striden för genomförande af Norges parlamentarism allt från slutet af 1870-talet och till 1884 deltog B. lifligt och hade sin stora lott och del i upparbetandet af stämningen för nionde juni-beslutet och riksriksåtalet. Åren 1882—87 var han mestadels bosatt i Paris, men deltog med sin penna i hemlandets strider. Då en opposition — den rena vänstern — uppstod mot Johan Sverdrups regering, särskildt mot Jakob Sverdrup, sällade sig B. till denna opposition. Af skönlitterära produkter, tillkomna under 1880-talet, märkas bl. a. tre dramer och två större romaner. I dramat *En hanske* (1883; "En hanske", spelad i Sverige 1887, tr. s. å.) upptager han könssedlighetskrävet såsom gällande lika väl för män som kvinnor och låter hufvudpersonen Svava kräva samma renhet hos mannen före äktenskapet som denne kräver af kvinnan; likartade synpunkter framhöll han några år senare i sina föredrag "om engitte och månggitte". Detta stycke

lider ur estetisk synpunkt af det nog rigoristiska framhåfvaandet af tendensen. Desto högre stod hans andra dram från samma år: *Over ævne, første stykke* (1883; "Öfver förmåga", uppl. i Stockholm 1886). Där har B. framställt den ädla, men alltför öfverspända religiositeten, det människosprängande i förhållandet till det öfvernaturliga, när detta förhållande drives öfver förmåga; förhållandet är där skildradt med innerlig förstelse af en, som själf känt med de troende. Stycket har betecknats såsom B:s mest geniala skapelse (G. Brandes yttrar, att hvarken B. själf eller Ibsen någonsin gjort något bättre, så helt igenom nytt och genialt är det i anläggning och utförande), och det har på sista tiden, särskildt i Tyskland, rönt det varmaste motagande. I komedien *Geografi og kjærlighed* (1885; "Geografi och kärlek", på Dramatiska teatern 1886; senare förändradt, i det sista akten omskrifvits) har B. velat skildra hurusom arbets-egoismen stör hemfriden; för öfrigt är komedien i mycket en humoristisk själfkarriktur, utförd med ypperligt lynne. I romanen *Det flager i byn og på havnen* (1884; öfv. 1904) skildras en släkts urartning och framhålles renhetskrafvet med sträng etisk hållning; de uppfostringsteorier, för hvilka B. här har tagit till orda, äro de herbert-spencerska. Kvinnan kämpar att göra sonen till sin mot fäderne-arfvet. I *På Guds vej* (1889) gör sig B. till tolk för en human uppfattning af religiösa motsatser gentemot fanatism och trosthat ("Der bra folk går, der er Guds vej"). Nämnas må ock den vackra lilla novellen *Støv* (1882; "Dam", 1889), som framhåller det religiösa känslolifvets inverkan på barns och vuxnas själstillstånd; damm från långsamt förvitrande världsåskådningar lägrar sig på karaktärerna. 1887—88 företog B. föredragsresor i de nordiska länderna, bl. a. talande öfver ämnet engifte och månggifte.

På 1890-talet författade B. en del små berättelser, samlade i *Nye fortællinger* (1893), däribland *Absalons hår, Mors hænder, En dag*. Vidare skref han *Fredsløstori* (1891), till musik af Grieg, och den stora universitetskantaten *Lyset* (1895), liksom äfven hans lyrik firade nya triumfer i några förtjusande kärleksdikter, som finnas inlagda i de nya berättelserna. Men hufvudvikten af alstring under denna tid ligger inom dramat. *Over ævne, andet stykke* (1895) söker visa faran af att skrida öfver gränsen på det sociala området; i det att den troende prästen Sangs son, den ädle anarkisten Elias Sang, bringar ofrid öfver sig och alla. De olika sociala krafvens målsmän äro skildrade med skarp blick, och skalden har lyckats lyfta samtidens mäktiga samhällsströmningar upp i poesiens värld. Äfven här är, som ofta hos B., sista akten den svagaste, men den ger dock med åkta björnsonsk optimism uttryck för den tro och det hopp ("Credo" och "Spero"), som skola öfvervinna all folkförtvifan. Gentemot Elias' förintande radikalism uttalar systern författarens hjärtetanke, den positiva idealismens ord: "När godheten kastar dynamit, hvad är då ondt och hvad är godt? Det största hos godheten är att den är skapande." — Å kraftigare framträdde B:s dramatiska egenskaper i den politiska tragedien *Paul Lange og Tor Parsberg* (1898; spelad i Stockholm 1902), i hvilken hans skaparkraft ännu står på sin fulla höjd. Stycket behandlar

en tilldragelse i senare tidens nordiska politik, hvori B. själf hade sin sorgliga andel; desto märkligare är den öfverlägsenhet och den själfkritik, hvarmed han behandlat detta vanskliga ämne: en den moderna partipolitikens tragedi, som på en gång utgör ett äreminne, en afbön och ett försoningsoffer till Ole Richters minne. Den visar hurusom den noblare, men veka och obeslutsamma naturen i politiken dukar under i strid mot mera brutala och mindre hänsynsfulla. — I två därpå följande dramatiska alster, *Laboremus* (1901) och *Paa Størhøve* (1902), har författaren skildrat den njutningslystna kvinnliga bohemnatures farliga inflytanden och bragt en hyllning åt hemmets vårdande makter. Tendensen är ock riktad i det förra stycket mot Nietzsches teorier om det starkas rätt mot det svaga, det sundas rätt att krossa det sjuka — rofjdurets rätt; och B. inlägger gensaga mot att konsten, lifvets ädlaste blomma, missbrukas till att dräpa det i etisk mening högre. I sitt senast utgifna skådespel, *Dagbladet* (1904), har B. med öfvermånskad, dramatiskt kraft gifvit en skildring af brytningen mellan tvenne släkted, hvilkas representanter äro framställda med mäktigt karakteristisk.

B:s politiska verksamhet under senare tiden har bl. a. varit egnad den allmänna rösträtten (talet 17 maj 1888), fredssaken (talet å Himmelberget 1892) och Norges ställning i unionen. I den senare frågan har B. alltid tillhört de långt gående själfständighetsfräna, och särskildt under valstriden 1891 uppträdde han på mer än 50 folkmöten såsom målsman för programmet: "egen norsk utrikesminister", som då medförde den rena vänsterns seger. Hans uttalanden i unionspolitiken hafva, äfven om detta icke varit åsyftadt, inneburit mycket, som måst kränka svenskarna. Bittrast sårades man i Sverige af de bref, i ett ryskt blad, i hvilka han väjade till Ryssland i fråga om Norges ställning till utlandet (1898 lät han utgifva dessa bref i svensk öfversättning med ett förklarande förord). Men det har tydligen senare gått upp för honom att det ryska själfhärskardömet minst var den makt, till hvilken man borde vädja i afseende å rätt och billighet. Finlands olycksöde har knappast haft ett mera medkännande hjärta än hans. På senaste tiden har B. i unionspolitiken intagit en unionsvänlig hållning och härvid skilt sig från sina meningsfränder i vänstern. I motsats till dessa har han understödt programmet "förhandling og bare forhandling" i fråga om konsultatsakens genomförande, och han bidrog väsentligen till att vid valstriden 1903 koalitionen mellan högern, moderata och förhandlingsvilliga vänstermän vann seger. Han blef nu utsatt för skarpa angrepp från forna meningsfränder, och man drog sig icke ens för att ställa hans uppträdande i samband med att han 10 dec. 1903, två dagar efter det han fyllt 71 år, erhöi Nobelpriset i litteratur, det första litterära Nobelpris, som någon nordbo erhållit. Vid detta tillfälle höll han ett tal, hvori han bekämpade teorien om konsten för dess egen skull och betonade betydelsen af att konsten och litteraturen icke frigöra sig från medvetandet på godt och ondt, ty konstnären och skalden hade ansvar. Och på samma gång framhöll han sin optimistiska åsikt om konstens uppgift att stärka lifsmodet, i hvilket afseende han uppställde Victor Hugo såsom "sin man" i modern diktning.

Man har försökt särskilja Björnson-skalden och Björnson-politikern. De höra dock innerligt samman. De, som beklagat, att B. deltagit i det politiska lifvet — aldeles bortsett från tendensen i hans politik — och trots, att detta framkallat brister äfven i hans diktning, hafva bortsett från det viktiga underlag, som det intima samlifvet med dagshändelserna och allt hvad som var uppe i tiden haft för honom liksom för hans föregångare Wergeland; att vara med där "hvor det netop gjaldt" har för honom utgjort en lifssak, och sambandet mellan poesien och det levande lifvets stridsämnen, som han i sitt Nobel-tal betonade, har varit för honom en nödvändighet. Såsom politiker har han ej ringa förtjänster, en viss förmåga att se saker i stort, att rikta allt på ett bestämdt mål, som han med en viss framsynthet skådar, en öfverlägsen våltalighet — B. är en af nutidens störste våltalare både då han hunnit förbereda sig och som improvisatör — samt en underbar agitatorisk förmåga; men han har både varit en mycket hänsynslös motståndare och en mycket ömkväms partivän; han har mer än en gång brutit partidisciplinen och indiskret yppat förhållanden, som man önskat förtegade. Hans ombytthet och inkomsekvens — mera i detaljer än i det stora hela, därvid alltid Norges frihet och självständighet utgjort ledtråden — synas måhända större än de äro. J. E. Sars har i sin karakteristik af honom såsom politiker framhållit, hurusom omslagen ofta förklarats af att, sedan B. med stor häftighet bekämpat en öfverdrift, en ensidighet, han med sitt liffulla temperament fått ögat öppet för den motsatta öfverdriftens faror och då lika ifrigt angripit denna, icke bekymrande sig om huruvida han härvid råkar i motsägelse mot sig själf. Ty i hvarje särskild situation uttalar han ögonblickets öfvertygelse. Han är tidvis fylld af ett visst patos, en viss tendens — så i politik som litteratur — och då bär han liksom skyggelappar för allt annat. Men därigenom blir intensiteten desto starkare i det, som han för tillfället verkar, lever och arbetar för. Olikartade intressen fylla och å skilda tider så helt och hållet hans skriftställarskap, att de, när man sedan historiskt betraktar hans utveckling, tyckas laga sig öfvanpå hvarandra som skilda geologiska skeden, ehuru vissa bestämda drag såsom röda vertikallrådar löpa genom det hela. När en sak upptager honom, vare sig i dikt eller politik, sker det så helt och fullt, att han saknar tanke för allt annat, äfven för det, som intensivt sysselsatte honom i går; inga hinder tagås i betraktande, ej heller hvem han sårar eller hvem han trampar. Men i morgon är fannem öppen för fienden från i går.

B. är i hög grad en stridens man. Han vill vara ute där det gäller, och då han skulle skriva devis till någon månad, valde han april:

"Jeg vælger mig april —
I den det gamle falder,
I den det nye får fæste;
Den volder lidt rabalder,
Dog fred er ei det bedste,
Men at man noget vil."

Såsom stridsman bär han och ärr efter många strider. Hans biograf Collin yttrar om honom, att han — lik det djur han bär som en upprepade utmaning två gånger i sitt namn — "erbjuder sitt lands

högsta skottpremie"; äfven där han ej kunde fallas, blottade han gärna svaga punkter, där han kunde såras. Och den till synes så hänsynslösa och föga sammetslena "hårdhandsken" tillhör en man med ett mycket sårbart inre och med en egendomlig, vidtfamnande känsla af försoning med alla. Ty det är det, att denne dundrande Auka-Tor liksom med ett slag kan förvandlas till en Balder. Också har fredssaken i B. haft en af sina varmaste förkämpar, och han har alltifrån början varit ledamot af norska stortingets Nobel-kommitté. Det mest betecknande draget i B:s uppträdande är hans optimism, som äfven i så hög grad präglar hans diktning. Denna optimism sammanhänger med hans omedelbarhet, som stundom slår öfver i naivitet, och med det starkt positiva draget i hans natur. Detta drag framträdde redan i ungdomen, i motsats till de af Heines och Goldschmidts skepticism påverkade litterära personligheter, skalden Vinje och kritikern Botten-Hansen; det har ock framträtt i motsatsen till hans store medbroder och ungdomsvän Ibsen, gentemot hvars tillbakadragna, skarpt reflekterande, ej så litet satiriskt negativa Nureddin-natur B:s vågsamma, omedelbart naiva, positiva gåpåargestalt eger rätt mycket af den djärfve Aladdin, på hvars läppar ligger förtröstansången:

"Løft dit hoved, du raske gut,
Hvis et håb eller to blev brudt,
Glindser et nyt i dit øje,
Strax får det glands af det høje!"

Jämsides med Ibsen har han brutit bygd för norsk diktning i världslitteraturen, men främst har han varit en väckande kraft i Norges andliga lif, hvilken, för att begagna hans egen bild i sången öfver Sverdrup, kommit som en salt hafsström i de stilla fjordarna, som den friska brisen in i kvalmet. Hans *Samlede værker* utkommo 1900—02 i en billig folupplaga. På svenska utgafvs hans "Berättelser" 1874 (3:e uppl. 1904). På tyska hafva ej allenast hans samlade berättelser (senast 1904), utan äfven de flesta af hans öfriga arbeten utkommit. Ett stort antal af hans verk är tolkad på engelska, franska och holländska, en del äfven på finska, isländska, italienska, kroatiska, ryska, spanska m. m.

Litt.: L. B. (= Cecilia Bååth-Holmberg), "B. B. som författare, politiker och personlighet" (1885), Georg Brandes, "Björnstjerne Björnson", i "Det moderne gennembruds mænd" (1891) och "Samlede skrifter" (III), J. E. Sars, "Björnson som politiker" (inledning till B:s "Udvalgte artikler og taler", 1902 ff.), "Björnstjerne Björnson. Festskrift i anledning af hans 70 års fødselsdag" (1902), och Chr. Collin, "Bj. Björnson" (1902 ff.): Bibliografisk öfversikt af B:s skriftställarskap förekommer i J. B. Halvorsens "Norsk forfatterlexikon" samt i B:s "Samlede værker". K. W.-g.

2. Björn B., den förres son, norsk skådespelare och teaterchef, f. 15 nov. 1859 i Kristiania, studerade musik vid Sterns konservatorium i Berlin och vid kejs. konservatoriet i Wien samt komponerade flera stycken för stråkorkester. Han genomgick sedan skådespelarskolan i Wien och slöt sig 1880 till Meiningarnas berömda trupp, med hvilken han for vida omkring. Ett par säsonger var han anställd vid scenerna i St. Gallen och Hamburg, och en kortare tid studerade han fransk skådespelarkonst i Paris.

1885—93 hade han anställning som skådespelare och sceninstruktör vid Kristiania teater, där han strax slog igenom med sin iscensättning af Shaksperes "Richard III" och sedan på ett utmärkt sätt uppsatte Ibsens nyaste dramer samt åtskilliga af sin faders och Shaksperes stycken. Som skådespelare uppträdde han där i många olikartade roller, bl. a. som *Richard III*, *Sigurd Slembe*, *Peer Gynt*, *Svein Urædd*, *Professor Tygesen* i "Geografi och kjerlighet", *Ris* i "En handske", *skalden* i "Galeotto", *Scarl* i "Stulen lycka", *Don Salluste* i "Ruy Blas", *Octave* i "Lilla mor". Senare uppträdde han på folkteatern och kungliga teatern i Köpenhamn, där han 1895 blef instruktör vid Dagmar-teatern. Efter att ha återvänt till Kristiania valdes han 1898 till chef för nationalteatern, för hvars tillkomst man väsentligen har att tacka hans rastlösa arbete, och sedan denna 1 sept. 1899 öppnade sina portar för allmänheten, har han med kraft och framgång skött dess konstnärliga ledning. Af de tre roller, hvori han här med glans har uppträdt — *Petruccio* i "Så tuktas en argbigga", *Napoleon* i "Madame Sans-Gêne" och *Paul Lange* i hans faders skådespel — har särskildt den sista vunnit anseende som något af det haltfullaste norsk skådespelarkonst frambragt. Ett af honom skrifvet originaldrama, *Johanne* (1898), gjorde mycken lycka. O. A. O.

3. Ingeborg B., född Aas, den föregående hustru, norsk operasångerska under det antagna konstnärnamnet Gina Oselio, f. 19 nov. 1858 i Kristiania, elev af fru Stenhammar (1877—81) och Marchesi, debuterade på operan i Stockholm i dec. 1879 och i Padova 1883, var 1886—87 engagerad vid kejs. operan i Buda-Pest samt har för öfrigt varit engagerad eller gasterat flerstädes i Italien, England, Skandinavien o. s. v. År 1893 ingick hon äktenskap med Björn B. och har därefter mera sällan uppträdt, oftast i Kristiania. Till hennes mest framstående roller torde kunna räknas *Margareta* i "Meisistofeles", *Elisabeth* i "Tannhäuser", *Desdemona* i "Otello", *Carmen*, *Leonora* och *Valkyrian*. A. L.

Björnstjerna, svensk adlig ätt, härstammande från Hälsingland. Dess förste kände stamfader hette Olof Björn, var officer vid Hälsinge regementet och deltog bl. a. i slaget vid Lützen 1632. Dennes sonsons son var ärkebiskop M. Beronius (d. 1775), hvars hustru och barn adlades 1760 och togo introduktion 1775. Ärkebiskopens sonson, general M. F. F. Björnstjerna (se B. 1.), fick 1815 friherrlig och 1826 grefflig värdighet. En adopterad ättegen härstammar från öfverste M. J. Wahlbom, som 1799 adlades under sin moders (Elisabet Kristina Beronia, adlad B.) namn och släktnummer. Denna gren utgick på svärdssidan 1898 med general J. M. Björnstjerna (se B. 2.).

1. Magnus Fredrik Ferdinand B., greve, krigare, statsman, författare, sonson af Magnus Beronius, f. 10 okt. 1779 i Sachsen, där fadern då var svensk minister, kom 1793 till Sverige, där han s. å. blef fänrik och 1796 löjtnant vid lifregementets värfvade infanteri. Åren 1800 och 1801 tillbragte han på resor i utlandet, kommanderades 1803 till garnisonstjänst på Sveaborg och i Borgå samt blef kapten 1805. Under fälttåget 1808 var han öfveradjutant vid finska arméns generalstab och deltog som sådan på ett

ärofullt sätt i striderna vid Pyhäjoki, Siikajoki, Lappo, Kimitto och Oravais. S. å. i nov. lyckades han avsluta konventionen i Olkijoki, hvilken gaf armén tid att samla sig och åter hämta krafter. Strax därefter blef han major vid Västmanlands regemente, som han kommanderade under 1809 års revolution, hvilken han ifrigt sökte främja. Efter dennas genomförande sändes han i april i en hemlig beskickning till Napoleon. 1810 blef han öfverstelöjtnant och 1812 öfverste vid Kalmar regemente. Sistnämnda år var han chef för v. Essens generalstab vid kustarmén, och i okt. s. å. sändes han till England för att underhandla angående Norge och om Guadeloupes afträdande.

I april 1813 kommanderades han till Hamburgs undsättning och försvaret af öarna Vierlande, gjorde därefter fälttåget med nord-armén 1813 och utmärkte sig vid Grossbeeren och Dennewitz, vid öfvergången af Elbe (hvarvid han var den förste, som med ett detachemang gick öfver floden), vid stormningen af Dessau (där hans lif flera gånger sväfvade i den största fara) samt i slaget vid Leipzigs 18 och 19 okt. Sedermera var han med på tåget genom Hannover till Holstein, afgjorde med general Lallemand om Lybecks kapitulation och med prinsen af Hessen om vapenstillståndet för danska kåren i Rendsborg. 1814 blef han generalmajor och deltog i tåget från Holstein till Brabant samt i fälttåget på andra sidan Rhen. Efter intagandet af Paris återvände han till fäderneslandet, men afsändes inom kort såsom generaladjutant till armén i Norge, där han förde befälet i affären vid Glemminge och 14 aug. med norrmännen afslöt konventionen i Moss. Han blef 1815 friherre samt generaladjutant för armén, 1820 generallöjtnant, 1826 greve, 1841 en af rikets herrar och 1843 general. 1828 afgick han såsom Sveriges minister till London och stannade där till 1846, då han återvände till Stockholm. Ett slaganfall slutade därstädes hans verksamma lif 6 okt. 1847. B. var utmärkt ej allenast som krigare, utan äfven som statsman och skriftställare. Bland hans skrifter må nämnas *System för Sveriges hästkultur* (1828; B. blef 1826 förordnad till chef i öfverstyrelsen för stuterierna i riket), *Om tillämpning af fond- eller stocksystemet på Sverige* (1829), *Engelska statsskuldens, dess inflytande och förvaltning* (1831 på engelska; först 1833 på svenska), *Om beskattningens grunder i Sverige* (1832), *Förslag till jury i tryckfrihetsmål* (1835), *Grunder för representationens möjliga ombyggnad och förenkling* (1835; 2:a uppl. 1839), *Det brittiska riket i Ostindien* (1839; öfvers. till flera språk), *Om det sedliga tillståndet i Sverige och Norrige och dessa båda länders politiska förening* (1840 på engelska, s. å. på svenska), *Om hinduernas teogoni, filosofi och kosmogoni* (1843; öfvers. till tyska och engelska), *Förslag till en förändrad nationalrepresentation* (1844) samt *Anteckningar af greve Magnus Björnstjerna. Utgifne efter hans död* (af

K. M. L. Björnstjerna, 1851—52). B. blef 1834 ledamot af Vetenskapsakademien.

2. Johan Magnus B., militär, f. 28 jan. 1805 på Kristinelund i Arby socken nära Kalmars. Hans fader var generalmajoren Magnus Johan B., som urspr. hette Wahlbom, men 1799 adlades och adopterades på sin moders adliga ätt. 1818 blef han student i Uppsala och 1822 fänrik vid konungens andra lifgarde, vid hvilket han 1851 utnämndes till öfverstelöjtnant. 1854 blef han öfverste och chef för första lifgrenadierregementet och 1858 statsråd och chef för landförsvarsdepartementet, från hvilken befattning han afgick 1862, då han utnämndes till generalbefälhafvare i fjärde militär-districtet. 1864 förordnades han till ordförande i krigshofrätten, blef 1867 generallöjtnant och tog 1871 afsked från sina militära befattningar. 1874 utnämndes han till general. 1858 blef han ledamot af Krigsvetenskapsakademien. 1865—78 var han ordförande i direktionen öfver arméns pensionskassa. 1878 och 1881 var han ordförande vid adelsmötet. Han afled i Stockholm 20 mars 1898.

Såväl under ständsriksdagarna, på riddarhuset, som i riksdagens första kammare 1867—75 deltog B. flera gånger i statsutskottets och särskilda utskottets arbeten. I politiskt hänseende visade han sig alltid strängt konservativ. Han var mycket använd i offentliga uppdrag för utredandet af militära frågor och städse en af de ifrigaste kämparna för indelningsverkets behållande. Såsom krigsminister satte han sig därför bestämt emot alla ändringar i de s. k. knektekontrakten och det indelta aföningsättets upphörande. Detta oaktadt var han ingalunda blind för indelningsverkets brister eller för behövet af ett större antal trupper, än som genom detsamma kunde åstadkommas. Det var på hans förslag, som den s. k. landförsvarskommittén nedsattes för att utreda dithörande frågor, och när k. m:t 1873 uppdrog åt en kommitté att granska ett på allmän värnplikt byggdt förslag till ny härordning, i hvilken kommitté B. förordnades till ordförande, tvekade han ej att biträda detta förslag och gaf därmed ett ytterligare prof på sin för tidshändelserna vakna blick. Till hans militära verksamhet hör vidare, att han 1865 var ordförande för det då till öfverläggningar samlade krigsbefälet, 1867 ledamot i den kommitté, som hade att granska planerna för befästningarna vid Karlskrona, Vaxholm och Karlsborg, samt 1874 ordförande i kommittén för uppgörande af förslag till öfvergång från dåvarande härordning till en ny sådan. Inom armén åtnjöt han ovanligt stort förtroende och mycket tillgifvenhet.

3. Karl (Carl) Magnus Ludvig B., den förstnämndes son, greve, militär, f. 20 nov. 1817 i Stockholm, blef 1836 underlöjtnant vid lifgardet till häst, tog 1838 kansliexamen i Uppsala, blef 1839 ordonnansofficer hos Karl XIV Johan, 1849 adjutant hos konung Oskar I, 1847 vid faderns död) greve, 1853 kabinetskammarherre, 1858 öfverste och chef för däv. kronprinsens husarregemente. Under vistelsen i Malmö var han 1861—64 inspektör vid högre elementarlärverket och 1862—64 befälhafvare för den af honom ordnade Malmö frivilliga skarpskyttekår. 1864 transporterades han till sekundchef för lifgardet till häst, utnämndes s. å. till generalmajor, 1872 till inspektör för kavalleriet, hvilken befattning han lämnade 1885, och ord-

förande i direktionen för veterinärinstitutet, 1876 till generallöjtnant och 1886 till öfverhofstallmästare. Han afled på Almars Ståke 19 juni 1888. — B. deltog lifligt i ständsriksdagarnas förhandlingar 1844—66 och ansågs en tid såsom en af ledarna för den yngre del af adeln, som, i politik konservativ, i andra frågor däremot — synnerligast i handels- och näringslagstiftning — hyste mycket frisinnade åsikter. Vid den sista ständsriksdagen (1865—66) var B. ordförande i ekonomisk-utskottet och beklädde samma plats inom 1867 års statsrevision. 1872—84 var han en af Stockholms stads representanter i andra kammaren, hvars center han tillhörde. Af ärkestiftet utsågs han till ombud vid 1868 års kyrkomöte och tillhörde där det mindretal, som förordade större fördragsamhet och frihet i kyrkliga förhållanden. Bland andra förtroendeuppdrag, som lämnades B., må nämnas ledamotskap i den kommitté, som 1873—74 granskade det 1877 framlagda härordningsförslaget (B. var vän af allmän värnplikt), samt ordförandeskap 1874 i den kommitté, som utarbetade förslaget till veterinärväsendets nuvarande organisation, och i 1877—78 års svensk-norska kavallerikommitté för utarbetande af nytt exercisreglemente och i nya elementarskolans direktion (från 1892). Han var ock sedan 1870 i många år stadsfullmäktig och sedan 1874 vice ordf. i drätsel-nämnden. 1858 blef han ledamot af Krigsvetenskapsakademien och 1884 hedersledamot af Landtbruksakademien. B. ordnade och utgaf sin faders "Anteckningar" samt författade *Britterna i Indien* (1858), *Anteckningar om konungens lifgarde till häst* (1873) äfvensom ett antal uppsatser om rytteriet, intagna i Krigsv. akad:s handlingar och tidskrift.

4. Oskar Magnus Fredrik B., den förstnämndes broder, statsman, f. 6 mars 1819 i Stockholm, blef 1838 underlöjtnant vid lifregementets dragonkår och avancerade där till ryttmästare 1858. Under tiden hade han blifvit utnämnd 1840 till ordonnansofficer hos kronprins Oskar, 1846 till kammarherre hos änkedrottning Desideria och 1854 till adjutant hos Oskar I. Efter att hafva beklädt åtskilliga diplomatiska befattningar, bl. a. sedan 1858 som militärattaché ett par år i Petersburg, blef han 1862 chargé d'affaires och 1863 ministerresident i Konstantinopel samt 1864 minister ad interim i Köpenhamn. 1865—72 var han envoyé i Petersburg och uppar denna ställning på ett för Sverige särdeles hedrande och gagneligt sätt. Emellertid hade han i armén avancerat till öfverstelöjtnant (1862), öfverste (1865) och generalmajor (1871). 17 dec. 1872 utnämndes han till statsminister för utrikes ärendena (behöll för sin tjänstetid statsministers namn, äfven sedan genom grundlagsändring 1876 chefen för utrikesdepartementet ej längre blef statsminister, utan endast minister) och lämnade ämbetet 19 april 1880, då han efterträddes af Hochschild. Han stod sedermera, till 1884, såsom envoyé i disponibilitet. Ett erbjudande att 1883 efterträda greve

A. Posse såsom statsminister afböjde han. På andra områden utvecklade B. dock en ganska omfattande offentlig verksamhet. Han var 1881—99 ordförande i riddarhusdirektionen och 1888—98 i direktionen för veterinärinstitutet samt förordnades 1884 till ordf. i serafimerlasarettets direktion, en post, som han ännu beklädd. Därjämte var han 1874—1901 en af Stockholms stads representanter i första kammaren och valdes af denna till ledamot af bevillningsutskottet 1882—87 (A-riksdagen), särskilda utskott 1883, 1890 och 1891, statsutskottet 1894—95 och "hemliga" utskottet i mars 1895. Vid riksdagen väckte han åtskilliga motioner, såsom ang. nya byggnader för riksdagen och banken (1883), om afskrifning af en del af rustnings- och roteringsbeskrifning samt bildande af en rekryteringskassa och om aflösning af grundskatterna (s. å.), om skrivelse ang. vissa grunder för en blifvande ålderdomsförsäkring (1890) samt de på en uppseendeväckande motivering, hvori framhölls faran af den romersk-katolska propagandas verksamhet i Sverige, stödda motionerna (1891 och 1892) om sådan ändring i lagstiftningen ang. främmande trosbekännare och deras religionsöfning, att vid äktenskap emellan makar af olika trossamfund från själasörjarens sida något slags tvång ej måtte utövas i fråga om den lära, i hvilken barnen skulle uppfostras. På 1890-talet deltog B. lifligt i debatten endast i den unionella frågan, där han, stödd på ett långt diplomatiskt lifs erfarenheter, afstyrkte alla sådana medgifvanden för de norska anspråken, som kunde leda till ett försvagande af de förenade rikenas gemensamhet i förhållande till utlandet. B. är ledamot af Krigsvetenskapsakademien (sedan 1851) samt hedersledamot af Vitt. hist. o. ant. akademien (1876) och Landtbruksakademien (1878; led. 1872). Vid den 5:e internationella fångvårdskongressen (i Stockholm 1878) fungerade han som president. — B:s yngre broder Roger Magnus Eugen Knut B., f. 10 febr. 1827 i Stockholm, var 1873—88 öfverste och sekundchef för Svea lifgarde och 1888—94 generalbefälhavare i femte (från 1 jan. 1889 kalladt sjätte) militärdistriktet. J. Th. W.

Björnstorp, gods i Göddelöfs socken af Torna härad, Malmöhus län. Den ståtliga manbyggnaden är belägen på slutningen af Romeleklint. Med underlydande i Veberöds och Bonderups socknar omfattar egendomen 25^{41/48} mtl, taxerade till 1,189,500 kr. (1903). Äldste kände egaren till B. var Mikael Persson Göding, som 1568 fick förläningsbref på "kronans torp Björnstrup" och för sitt välförhållande i kriget mot Sverige, där han utmärkt sig som djärft partigångare, 1571 upphöjdes i adligt stånd. I senare hälften af 1600-talet tillhörde B., liksom Svens-torp, fru Mätta Krabbe, genom hvars dotter gårdarna kommo till danska etatsrådet Johan Monrad, hvilken nämnes som egare år 1700. Men snart satte sig grefvinnan Kristina Piper, som egde stora fordringar i monradska boet, i besittning af B. och fick 1725 behålla det för in-tecknad skuld. Hon började om-skapa B. till en verklig herrgård och uppförde huf-vudbyggnaden. Hennes dotter Hedvig Maria Sture sålde B. 1754 till frih. Fr. G. Gyllenkrook på Svens-torp, hvilken genom gifte med en dotterdotter till grefvinnan Piper äfven erhållit Hesselbyholms fidei-kommiss i Södermanland. 1779 öfverflyttades dess fideikommissnatur på B., som från den tiden i likhet

med Svenstorp varit i gyllenkrookska ättens ego. Efter frih. Fr. G. Gyllenkrooks död tillföll B., enligt högsta domstolens utslag 1895, hans kusins son frih. Axel Ture Gustaf Gyllenkrook (i st. f. hans dotter Eva Kristina, gift med kommandören frih. Edv. Barnekow), hvaremot Svenstorp tillföll den sistnämndes farbroder, frih. Ture Gyllenkrook. Efter den sistnämndes död öfvergick äfven Svenstorp som fideikommiss till den föregående.

Björnström. 1. Fredrik Johan B., läkare, f. 28 april 1833 i Stockholm, blef student i Uppsala 1851, företag 1852 och 1856 i botaniskt syfte resor till svenska lappmarkerna samt aflade teoretisk teologisk examen 1856. Han förvärfvade filosofisk doktorsgrad 1857 och egnade sig därefter till läkarstudier, blef med. kandidat 1859 och med. licentiat 1862 samt 1864 med. doktor. Utnämnd till adjunkt i kirurgi och obstetrik vid Uppsala universitet 1863, erhöll B. 1865 transport till adjunktens i teoretisk och praktisk medicin därstädes. Han utövade i universitetsstaden en betydande praktik och var 1868 — 78 tillika intendent vid Sättra hälsobrunn, hvarest han införde flera nya kurmetoder. 1878 utnämndes B. till medicinalråd samt 1884 till öfverläkare vid Stockholms hospital för sinnessjuka å Konradsberg och till e. o. professor i psykiatri vid Karolinska institutet, efter att under tvenne år hafva såsom tillförordnad förestått dessa två befattningar. Han afled på Konradsberg 23 sept. 1889. — Såsom hospitalsöfverläkare intog B. en framstående plats. Så drog han bl. a. försorg om att å Konradsberg inrättades (1883) ett boktryckeri, det första vid svenskt hospital anlagda. Hans människovänliga och förbindliga väsende gjorde honom omtyckt i vida kretsar. Bland alstren af hans penna må nämnas *Studier i elektroterapi* (i Uppsala univ.-s ärsskrift, 1863), en mängd bidrag till Uppsala läkareförenings förhandlingar och till "Hygiea", *De psychiatriska systemerna* (1877), *Respirations- och cirkulationsorganernas auskultation* (1878), *Sinnessjukdomar och abnorma sinnesstillstånd, betraktade hufvudsakligen från rättsmedicinsk synpunkt* (1883) och en stor mängd uppsatser i medicin för "Nordisk familjebok" åren 1881—89.

2. Johan Herman B., den föregåendes broder, teolog, f. 23 sept. 1839 i Stockholm, blef student i Uppsala 1857, filos. kandidat 1860, filos. doktor 1863 och teol. kandidat 1866, hvarefter docentur erbjöds honom i alla de teologiska ämnena. Sedan han 1867 utgivit och försvarat en med teologiska fakultetens högsta betyg vitsordad afhandling, utnämndes han s. å. till docent i kyrkohistoria. Han tjänstgjorde 1868—75 såsom ledamot i den teologisk-praktiska examenskommissionen, var 1870—71 teologiska fakultetens notarie samt uppehöll vårterminen 1875 professuren i exegetik. Tillika bestridde B. under denna tid flera prästerliga befattningar; bl. a. var han regementspastor vid Upplands regemente 1870—75 och samtidigt vicepastor vid domkyrkan. 1873 utnämndes han till e. o. kungl. hofpredikant och 1875 till kyrkoherde i Katarina församling i Stockholm. 1880 öfvertog B. domprostbefattningen i Västerås, hvartill han redan 1878 blifvit utnämnd. Han uppfördes 1884 i första rummet på biskopsförslaget i Västerås stift. B. bevestade kyrkomötena 1883, 1888 och 1893 såsom ombud för Västerås stift. Vid jubelfesten i Uppsala 1877 utnämndes han till

teol. doktor. Utom sin gradualafhandling: *Om den mosaiska skapelsehistorien och dess förhållande till naturforskningens resultat* (1863) och sin docentafhandling: *Om John Wiclif och hans betydelse som en reformationens förelöpare* (I, 1868) har B. af trycket utgivit en med förord och anmärkningar försedd översättning af Hagenbachs kyrkohistoria, "Den kristna kyrkans historia från äldsta tider till 19:e årh." (7 dr, 1870—74, 2:a uppl. 1883—88), och prästmötesafhandlingen *Pentateukens messiasidé jämte aförismor om de kristnas allmänna prestadöme etc.* (1886) samt flera liktal och strödda predikningar m. m. Dessutom har han skrifvit en mängd artiklar i "Nordisk familjebok". J. P.

Björnståhl, Jakob Jonas, orientalist, rese- skildrare, f. 1731 i Västergötland, blef 1753 student i Uppsala, sedan han

under den största nöd och brist genomgått Strängnäs skola. 1761 blef han filos. magister och kallades af Johan Ihre till docent i gotiska. 1763 utgaf han första delen af sin afhandling *Decalogus hebraicus ex arabica dialecto illustratus* och blef därefter docent i arabiska. Som handledare för två unga adelsmän begaf han sig

1767 till Paris, där han under två års tid studerade orientaliska språk och gjorde bekantskap med många berömda män. Sedan för han till Italien, och efter ett par års studier där utnämndes han till adjunkt i orientaliska språk vid Uppsala universitet. 1776 befunn han sig i Oxford, där han mottog Gustaf III:s befallning att för vetenskapliga ändamål begifva sig till Turkiet. 1779 dog han i Saloniki. B. hade 1776 blifvit utnämnd till e. o. professor i Uppsala och några månader före sin död till professor i orientaliska och grekiska språken vid Lunds universitet. Hans skrifter, som översatts på flera europeiska språk, utgöras af den ofvannämnda afhandlingen samt *Lettre touchant la version arabe des V livres de Moïse* (1772) och *Resa till Frankrike, Italien, Sweitz, Tyskland, Holland, Ängland, Turkiet och Grekland* (1780—84; efter författarens död utgifven af K. K. Gjörwell).

Björntrampare, veter., häst, hyars kotled till följd af svaghet sänks mot marken för hvarje steg.

Björnö, landtogs i Stockholms län, beläget på Norrtäljevikens södra strand, 6 km. landsväg från Norrtälje. I samband med B. finner man de äldsta, genom urkunder betygade säkra spåren af Vasasläkten. Niclis Kettillsson Vase (farfars farfar till konung Gustaf) hade efter sina föräldrar fått i arf en del i den dåvarande byn B. Genom köp och byten förvärfvade han från de öfrige jordinnehafvorna — bland hvilka märkes en Elin Ingemundsdotter af Vasasläkten — hela byn, byggde där sin sätesgård och skrifer sig år 1363 till Björnö. Hans son Krister Nilsson Vase, den sluge riksdrotsen, ärfde gården vid hans död, och från änkan efter dennes son Johan Kristersson Vase, Birgitta Bonde, gick gården i arf till hennes dotterson, Ture Jönssons son domprostén Göran Turesson Tre Rosor. Ture

Jönssons båda öfrige söner egde sedermera gården, den ene efter den andre, och slutligen sonsonen Gustaf Johansson Tre Rosor. När denne år 1566 afled, fick änkan Cecilia Stenbock B. såsom morgongåfva, och hon innehade gården till sin död. I slutet af 1620-talet finner man Katarina Fleming (systerdotter till Cecilia Stenbock och gift med en Bielke) såsom egare, och från början af 1630-talet egde dennas syster Hebla Fleming med sin man Per Banér gården. Deras son förpantade gården i början af 1600-talet till Anders Torstenson, löste den snart tillbaka, men förpantade den snart återigen, år 1668, denna gång till riksskattmästaren Gustaf Bondes änka, friherrinnan Anna Kristina Bonde, hvilken förpantning öfvergick till köp fyra år därefter. Friherrinnan Bonde gjorde 1683 gården till fideikommiss för sin son Karl Bonde, och när denne dog, öfvergick B. till hans äldste son, det lärda riksrådet greve Gustaf Bonde, hvilken innehade detsamma i 65 år, till sin död, 1764. Från sistnämnda år till 1791 innehades gården af två söner och en sonson till riksrådet, den ene efter den andre, men nämnda år öfvergick B. till sonsonen Gustaf Bonde (sedermera Gustaf Trolle-Bonde, kallad "den blinde excellensen"), som egde detsamma till sin död, 1855. Enligt hans föranstaltande hade fideikommisssegenheten år 1833 öfverflyttats "från hans fädernegård Björnö till hans modernegård Säfsta-holm". Hans arfvingar sålde gården 1855 till K. F. Theél och F. V. Åkerberg, och sedan 1896 är den senares änka, Regina Åkerberg, ensam egare till B.

Egendomens areal är 3,161 har, däraf 630 har åker och äng. Dess taxeringsvärde var år 1903 397,400 kr. Köpeskillingen var år 1872 32,000 specier l. 189,000 dal. kmt, och i bouppteckningen 1764 efter "riksrådet" upptages värdet till 150,000 dal. smt. År 1855 betalades egendomen (jämte en obetydlig del inventarier) med 265,000 rdr rgs, och år 1896 beräknades köpepriset för gården (jämte fullständiga inventarier) till 360,000 kr. B. F. A.

Björnöarna (ry. *Medoje'zji ostrova*), en af 6 öar bestående ögrupp i Norra ishafvet under 71° n. br. och 162° ö. lgd, utanför Kolymys mynning vid Sibiriens norra kust. Öarna, hvilka äro obebodda och bestå af plutoniska bergmassor, äro märkliga för sina jättestora, fristående pelare, hvilka uppstått genom de lösa lagrens förvittring. Fyra dylika pelare hafva åt den östligaste bland öarna gifvit namnet Fyrepelårn. Likartade bildningar träffas ej allena på det midt emot liggande Kap Baranov, utan äfven på en mängd andra ställen å den längre österut belägna delen af Sibiriens nordkust. Oftast äro de hopade tillsammans öfver betydande områden i grupper och regelbundna rader, hvarigenom de, sedda från hafvet, få en förvillande likhet med stadsruiner. Öarna, som uppgifvas vara omkr. 1,100 kvkm., undersöktes 1763—71 och besöktes äfven af Vega-expeditionen.

Björn-ön, Beeren-eiland l. Cherryön, obebodd ö i Norra ishafvet, under 74° 30' n. br. och 19° 15' ö. lgd, 225 km. s. om Sydkap på Spetsbergen. Areal 173 kvkm. Ön kan sägas bestå af tre olika partier, den södra, högre delen, Mount Misery vid östkusten och nordvästra lägländet. Den södra delen utgöres af äldre bergarter, kalkstenar eller dolomiter, skiffar o. s. v., hvilka varit utsatta för pressning. Denna del stupar, ofta med

nästan lodräta väggar, från ganska betydlig höjd (200—400 m.) i hafvet och omgifves af små öar och isolerade klippor, ofta af fantastiska former. På östra sidan, ej långt från sydspetsen, ligger Sydhamnen, som är väl skyddad för västliga och nordliga vindar, men ej har god ankargrund. — Mount Misery, som dominerar öns östra del, är ett plåtbjerg med tre pyramidformiga toppar, Tre kronor, af hvilka den högsta når 536 m. (enl. Mohn 544 m.). Dessa bestå af mjuka skiffer, hörande till triassystemet, medan Mount Miserys lodräta sidor bestå af permokarbonsystemets horisontala kalklager. Den låga marken norr och nordväst om detta berg består af sandsten, som genom frostsprängning sönderfallit i stora skarpkantiga block och är så steril, som gärna kan tänkas. Vid kusten stupar äfven denna låga, 40 å 50 m. öfver hafsytan belägna mark på de flesta ställen lodrätt och bildar en mängd små vikar och uddar. Den låga, vågformade ytan hyser en ofantlig mängd grunda småsjöar. En större sådan är Ellas sjö i sydvästra delen, en klar och djup fjällsjö, som innehåller fisk. Emedan ön ligger i Atlantens varma ström, är klimatet i förhållande till det nordliga läget mildt; medelårstemperaturen uppgifves till

Från Björnsjö. Den s. k. borgmästarporten.

— 4,9°, de varmaste månaderna äro juni—augusti med + 3,9° medeltemperatur. Glaciärer förekomma icke, men glacialräfflor visa, att ön förr varit nedisad. Vegetationen är mycket fattig och omfattar blott 45 arter kärlväxter. Äfven faunan är formfattig. Af däggdjur förekomma fjällräfven samt på vintern isbjörnen; hvalrossen, som förr förekom i mängd, är nu utrotad där. Ofantliga fågelskaror häcka på ön. — På öns norra del träda stenkolslager fram i dagen, hvilka möjligen en gång kunna få betydelse; kolförande sandsten upptager 86 kvkm. af öns tyttnehall.

B. upptäcktes af W. Barents 1596 och erhöi sitt namn efter en där dödad isbjörn. 1603 togs den i besittning för engelsk räkning under namn af Cherryön. On har under senare tider varit föremål för många svenska forskares undersökningar. Särskildt må påminnas om expeditionen 1868 under A. E. Nordenskiöld, Antarctic-expeditionen 1898 under A. G. Nathorst och expeditionen under J. G. Andersson 1899. Se härom Ymer 1898, 1900, 1901. J. F. N.

Björnsjö, bruksegendom med masugn i Norrbärke socken, Kopparbergs län, fordom tillhörig Klotens aktiebolag, eges numera af staten, som uttarenaderat densamma till enskild person. År 1903 framställdes vid bruket 2,540 ton smidestackjärn och direkt ur

masugn framställt gjutgods jämte 149,736 hl. träkol. K. K.-A.

Björskog, socken i Västmanlands län, Akerbo härad. 5,089 har. 1,666 inv. (1903). B. utgör ett konsistorielt pastorat, Västerås stift, Köpings kontrakt.

Björnsäter. 1. Socken i Skaraborgs län, Vadsbo härad. 3,740 har. 1,260 inv. (1903). B. bildar med Lugnås och Bredsäter ett konsistorielt pastorat i Skara stift, Kinna kontrakt. — 2. Socken i Östergötlands län, Bankeinds härad. 11,882 har. 1,425 inv. (1903). B. bildar med Yxnerum ett konsistorielt pastorat i Linköpings stift, Skärkinds kontrakt.

Björviken (eg. Bøjarvik, Bjärvik, Byviken), en arm af Kristianiafjorden, bildar den inre del af Kristianias hamn, som går förbi Akershus in till Oslo.

Bks., i naturvetenskapliga beteckningar förkortning för Jos. Banks.

B. L., förkortning för eng. *Bachelor of laws*. Se *Bachelor*.

B. L., förkortning för lat. *benevole lector!*, benägne läsare!

Bl., i botaniska beteckningar förkortning för Karl Ludvig Blume, holländsk botanist, f. 1796, d. 1862, professor i Leiden.

Blaas [blas]. 1. Karl von B., österrikisk målare, f. 1815, d. 1894, blef 1850 professor vid konstakademien i Wien och fick 1856 samma anställning i Venezia. Han behandlade företrädesvis historiska, religiösa och mytologiska ämnen. Såsom hans bästa verk anses *Karl den store på besök i en goss-skola* (1855) samt freskerna i Wiens arsenal (med ämnen ur Österrikes historia) och åtskilliga kyrkfresker. Hans självbiografi utkom 1876 i Wien. — 2. Eugen von B., den förras son, österrikisk målare, f. 1843, bosatt i Venezia. Af hans arbeten må nämnas *Rheternas omvändelse genom S. Valentin*, *Dogaressans kyrkogång*, *Brudfölje i Markuskyrkan* samt många folklifscener, men främst *Decamerone*, mötet mellan de unga flickorna och männen, som enligt Boccaccio drogo sig undan från pesten 1348, en bild, utmärkt genom naivitet och behag. — 3. Julius von B., den förras broder, österrikisk djurmålare, f. 1846, målar hästar, marknadsscener, bilder från romerska kampanjan o. d. (G—g N.)

Blaaskavien [blås-], en 1,773 m. hög bergstopp i landskapet Sogn, Norge.

Blaavandshuk [-vanns-], västligaste punkten af Jylland, i Ribe amts norra del, Väster Horne härad, 55° 33' n. br. Liksom de närliggande Hornsbergen höjer det sig endast omkr. 16 m. ö. h. Därutanför sträcker sig Hornsref, Danmarks och ett af världens farligaste ref.

Blacas d'Aulps [blaka' då]. Pierre Louis Jean Casimir, hertig de B., fransk diplomat, f. 1771, d. 1839, emigrerade vid utbrottet af 1789 års revolution samt tjänade i Condés armé och i Vendée mot republiken, begaf sig sedermera till Verona till Ludvig XVIII, blef af honom skickad såsom sändebud till Petersburg och följde honom 1814 till Paris samt blef statsminister och minister för det kungliga huset. Han uppträdde nu såsom en af de ifrigaste reaktionärerna, hvarför han blef allmänt hatad. Frukande, att hans impopularitet skulle återfalla på konungen, ville han efter Waterloo icke återvända till Frankrike, utan skickades såsom

sändebud till Neapel, där han bemedlade hertigens af Berry giftermål med prinsessan af Neapel. Sedan han 1820 återvänt till Paris, blef han förste kammarherre hos konungen och beklädde 1821—22 omväxlande sändebudsposterna i Rom och Neapel. B. följde efter revolutionen Karl X i landsflykt och lefde efter dennes död tillsammans med hertigen af Angoulême på slottet Kirchberg i nedre Österrike. Han egde utmärkta konstsamlingar, i synnerhet orientaliska medaljer.

Blache [bla'ke], Kristian Vigilius, dansk målare, f. 1 febr. 1838 i Aarhus, student 1857, elev af C. F. Sørensen, har vunnit ett namn som marinmålare. Med god kännedom om fartyg och frisk uppfattning af hafvet förenar han en korrekt behandling af luften och icke sällan ett liffullt, karaktäristiskt staffage. Ph. W.*

Blachos, Angelos. Se Vlachos.

Black [blā'k], Joseph, engelsk kemist, f. 1728, d. 1799, studerade vid högskolorna i Glasgow och Edinburgh samt utnämndes 1756 till professor i medicin vid den förstnämnda och öfvertog 1766 professuren i kemi vid den senare. Han upptäckte 1755 kolsyran (af honom kallad *fixed air*, "fix luft"). B:s teori om det bundna värmet ledde Watt till de stora förbättringar, som denne vidtog i konstruktionen af ångmaskinerna. Efter B:s död utkommo *Lectures on the elements of chemistry* (1803).

Black [blā'k], William, engelsk romanförfattare, f. 1841 i Glasgow, d. 1898, medarbetade i och redigerade flera tidningar i London, var bl. a. krigskorrespondent till "Morning star" under prussisk-österrikiska kriget 1866 och medredaktör af "Daily news" 1869—75. Bland hans romaner märkas *In silk attire* (1868); "I silkeskrud", 1876), *A daughter of Heth* (1871), som anses för hans förnämsta verk, och *A princess of Thule* (1873, "Prinsessan af Thule"; 1878), *Sunrise* (1881; "Soluppgång", s. å.), en romantiserad skildring af de hemliga revolutionära sällskapen i Europa, *The beautiful wretch* (1882; "Den vackra hexan", s. å.).

Black boy's gum [blā'k-bōis' gā'm], eng., ett slags harts. Se *Xanthorrhoea*.

Blackburn [blā'kbōn], fabriksstad, som sedan 1888 bildar eget grefskap (28,4 kvkm.) i nordvästra England (förr en del af grefsk. Lancaster). 127,527 inv. (1901). B. har flera ståtliga byggnader, såsom stadshus, börs, varuhall, bibliotek, museum samt två vackra parker och en teknisk skola. Den viktigaste industrien är bomullsspinnerier och tillverkning af gröfre bomullstyg; dessutom maskin- och strumpfabrikation. Den äldre sir Rob. Peel samt J. Hargraves, spinnmaskinens uppfinnare, voro födda här. I trakten finnas rika kolgrufvor.

Blackburne [blā'kbōn], James Harry, engelsk schackspelare, f. 1842, har deltagit i de flesta internationella turneringar under de sista 30 åren och merendels vunnit pris samt står som blindspelare jämbördig med L. Paulsen och Zukertort. Hans spelsätt är fint och snällrikt med djupt ligande, ofta äfven briljanta kombinationer, men han offrar stundom åt slumpen och är endast i slutspel seg och fast.

Black dome [blā'k dāu'm]. Se *Black mountains*.

Blacken, fjärd i västra delen af Mälaren, genom

Kvicksund skild från denna sjös västligaste fjärd, Galtén. B. sammanhänger i n. med Västerås-fjärden, i ö. med Granfjärden.

Blackfeet [blā'kfīt], eng., "svartfötter", namn på en indianstam i västra Nord-Amerika. Svartfötterna, som tillhöra Algonkin-indianerna, bebo trakter af territoriet Dakota vid öfre Missouri, Montana och de kanadensiska provinserna Manitoba och Assiniboia. Deras antal uppgår till omkr. 11,000.

Blackheath [blā'k-hī'th], en högt belägen hed och lekplats s. ö. om London, stötande i n. till Greenwich-parken, 108 har, omgifven af en mängd landtställen.

Black hills [blā'k hī'ls], "svarta kullarna", bergskedja på gränsen mellan Syd-Dakota och Wyoming i Förenta staterna, mellan 43° 30' och 45° n. br. samt 103° och 105° v. lgd, af omkr. 160 km. längd och 96 km. bredd. Kullarna bas ligger 760—900 m. öfver hafvet; deras högsta punkt är Harney peak (2,350 m.). Upptäckten af guld i B. 1874 drog dit en mängd guldräfvare, så att i östra delen hastigt bebyggdes flera orter (Deadwood, Whitewood, Hayward, Hermosa, Buffalo gap, Rapid city, Hot springs), hvilka nu genom järnväg äro förenade med pacifikbanan. Äfven på bly, järn, kol, salt och petroleum är berget rikt.

Blackie [blā'ki], John Stuart, brittisk filolog och politisk skriftställare, f. 1809 i Glasgow, d. 1895 i Edinburgh, idkade studier vid skotska och tyska universitet samt i Rom och vann beröm af Carlyle för sitt litterära förstlingsverk, en metrisk öfersättning af Goethes "Faust" (1834, ny uppl. 1880). 1841—52 verkade han som professor i latin vid Marischal college i Aberdeen och 1852—82 som professor i grekiska vid Edinburghs universitet. 1853 företog han en resa till Grekland, hvilken gaf anledning till skriften *On the living language of the greeks*, med dess varma förordande af den moderna grekiskans studium. Äfven efter sin afgång från professuren fortfor B. att utöfva en liflig verksamhet som populär föreläsare. B. var som lärare entusiastisk och originell. Hans varma känsla för skotsk nationalitet tog sig många uttryck, och skotska ännu intogo vid sidan af de klassiska en förhärskande plats i hans litterära alstring. Bland hans många filologiska arbeten märkas en öfersättning af Aischylos (2 bd, 1850), *The pronunciation of greek, accent and quantity* (1852), *Homer and the Iliad* (en öfersättning i balladform af Iliaden, med kritisk inledning, 4 bd, 1866) samt *Horæ hellenicæ* (afhandlingar i grekisk filologi, 1874). Den skotska litteraturen behandlade B. bl. a. i *Lays of the highlands and islands* (1872), *The language and literature of the highlands of Scotland* (1875), *Life of Robert Burns* (1888) och *Scottish song* (1889). B. utgaf äfven flera populärfilosofiska arbeten, bl. a. *Self-culture, intellectual, physical and moral* (1874, ny uppl. 1880; "Sjelfuppföstran", 1884), *Essays on subjects of moral and social interest* (1890) och *Christianity and the ideal of humanity* (1893), samt åtskilliga lyriska diktsamlingar. Ett urval af hans dikter utgafs 1896 af A. Stoddart-Walker. Jfr biografier öfver B. af Anna M. Stoddart (2 bd, 1895, ny uppl. 1899) och Kennedy (1895).

Blackmore [blā'kmāe], Richard Doddridge, engelsk romanförfattare, f. 1825 i Longworth (Berkshire), d. 1900 i London, blef 1852

advokat, men var endast kort tid verksam som sådan. Bland hans historiska romaner, som ega glänsande skildringar samt vittna om historisk trohet och en stor förmåga att karakterisera, märkas *Lorna Doone* (1869), *The maid of Sker* (1872), *Alice Lorraine* (1875), *Christowell* (1882) och *Kit and Kitty* (1890).

Black mountains [blā'k māu'ntins], ett parti inom Alleghany-bergen, beläget i Nord-Carolina. Högsta toppen såväl inom denna berggrupp som inom Alleghany-bergen är *Black dome* l. *Mitchell peak*, 2,045 m. ö. h.

Black-oak [blā'k-āu'k], *bot.*, svart-ek. Se *E. k.*
Blackpool [blā'kpōl], stad i engelska grefsk. Lancaster. 47,346 inv. (1901). Besökta hafsbad, vinterträdgård, akvarium, ett eiffeltorn (152 m. högt) och tre teatrar.

Black river [blā'k ri'və], "svarta floden", namn på flera floder i Nord-Amerika.

1. Flod i staden New York, faller efter ett 200 km. långt lopp (af hvilka 60 äro segelbara) i öfvervägande nordvästlig riktning ut i *Black river bay* vid östra spetsen af Ontariosjön.

2. Flod i Missouri och Arkansas, uppflyter på Ozarkbergen, är segelbar från Pine bluff 540 km. och utmynnar vid den lilla staden Newport i White river.

Black rock [blā'k rā'k], stad på Irlands östkust. grefsk. Dublin, mellan Dublin och Kingstown. 8,719 inv. (1901). Mycket besökta hafsbad. Ehuru B. ligger 5 km. s. ö. om Dublin och icke står i sammanhang med denna stad, räknas det dock som en af dess förstäder.

Black rod [blā'k rā'd], stad i engelska grefsk. Lancaster, 6 km. n. ö. om Wigan. 3,871 inv. (1901). Kolgruvar.

Black rot [blā'k rā't], eng., "svart röta", *bot.*, en af de farligaste sjukdomarna hos vinrankan. Den har särskildt i hemlandet, Amerika, visat sig mera ödeläggande än någon annan. Den infördes i midten af 1880-talet till Europa och har äfven här gjort betydlig skada. Sjukdomen, som förorsakas af en till pyrenomyceterna hörande parasitsvamp, *Leotia didyma*, angriper såväl blad och unga skott som själva druifvorna, som bli bruna och rynkiga och alldeles förstöras. G. L.-m.

Blacksta, socken i Södermanlands län, Öppunda härad, 2,686 har. 594 inv. (1903). B. bildar med Vadsbro ett alternativt konsistoriellt och för egaren af Lagmansö patronellt pastorat i Strängnäs stift, Öppunda östra kontrakt.

Blackstad, socken i Kalmar län, Södra Tjusträsk härad, 8,349 har. 1,294 inv. (1903). Annex till Locknevi, Linköpings stift, Södra Tjusträsk kontrakt.

Blackstad, J o h a n, norsk jurist, f. 16 nov. 1832 i Bergen, tog 1857 juridisk ämbetsexamen och anställdes 1860 i justitiedepartementet, där han kvarstod till 1870, då han utnämndes till sorenskriver i Varanger. 1874 valdt han amtman i Finnmarken, valdes af högern till stortingsman för åren 1880—85, men spelade såsom sådan icke någon mer framträdande roll, och efter sin förflyttning 1883 som sorenskriver till Eker, Modum och Sigdal drogs han ifrån det politiska lifvet. Vid införandet 1889 af det nya kriminella rättsväsendet utnämndes han till lagman i Eidsivating och 1891 till samma ämbete i Oslo lagdöme. Då riks-

advokaten B. Getz snart blef tjänstledig för att helt egna sig åt den pågående reformeringen af lagstiftningen och rättsväsendet, fungerade B. som hans vikarie och utnämndes 1901 efter hans död till hans efterträdare. B. gjorde sig bemärkt genom sin värdiga, taktfulla och humana utöfning af detta betydelsefulla ämbete. Han dog 8 nov. 1904.

Blackstadius, J o h a n Z a c h a r i a s, målare, f. 1816 i Falkenberg, började sin konstnärsbana som litograf och utgaf ett galleri riksdagsporträtt, vistades 1844—50 i Finland, målade porträtt och ett par altartafor, studerade i Paris och Italien 1850—54, var sedan bosatt i Stockholm samt var 1860—81 lärare i teckning och målning vid Tekniska skolan. Död 1898 i Stockholm. B. målade italienska och svenska genrer, altartafor och äfven fornordiska ämnen (bl. a. *Sankt Sigrid döper allmogen i Småland*, 1866). Hans *Strömkarlen*, som eges af staten, är f. n. deponerad i kanslihuset, Stockholm. G.-g. N.

Blackstone [blā'kstäun], sir William, engelsk jurist, f. 1723, d. 1780. Han egenade sig från

1746 åt advokatverksamhet, men fick ej stor praktik och började därför i stället föreläsa engelsk rätt i Oxford, hvilket väckte en sådan uppmärksamhet, att en professor upprättades genom donation och B. 1758 utsågs till dess förste innehafvare. Lärarverksamheten ökade hans anseende som advokat, och B. blef 1763 kronjurist ("solicitor general to the king") samt utnämndes 1770 till domare vid "court of common pleas", i hvilken ställning han stannade till sin död, dock utan att fullt tillfredsställa de stora fordringarna på en engelsk domare. Dessutom hade han 1761—66 och 1768—70 säte i underhuset. — På 1750-talet utgaf B. flera juridiska arbeten, men det var hans föreläsningar, som skaffade honom världsrykte, då de 1765—69 utgifvits under titeln *Commentaries on the laws of England*; åtta upplagor utkommo under hans lifstid, och under de följande sextio åren aflöste upplagorna (utgifna af landets främste jurister) hvarandra nästan lika tätt. Ehuru B. knappast hade någon djupare juridisk bildning och mera tänkte på formens behag än på innehållet, har inflytandet af hans verk varit ofantligt, såsom den första populära sammanfattningen af Englands hela "skrifna" och "oskrifna" lag. Hans mening återopas ofta i engelska domar; och sedan rättsutvecklingen gjort hans verk alltför föråldradt att vidare kunna omarbetas, ha de nya arbetena af samma slag i både England och Amerika (t. ex. Stephens och Kents "Commentaries") haft sin utgångspunkt hos honom, så att hans arbete indirekt fortfarande ligger till grund för de engelske och amerikanske juristernas utbildning. — På författningshistoriens område har hans betydelse varit ännu större. I sin allmänna åskådning står han obetingadt på naturrättsens ståndpunkt och ger Lockes och Montesquieus uppfattning en juridisk formulering: men samtidigt är han till ytterlighet konservativ i sin framställning af själva författningen och behandlar de mest föråldrade for-

mer såsom gällande rätt, medan de faktiska nybildningarna ej beröras med ett ord. Hans framställning af det engelska statskicket togs emellertid såsom verklighet inom stora kretsar äfven i själfva England; och än mer var detta förhållandet i utlandet, särskildt i Frankrike och Amerika. Det var i B:s formulering, som Englands statskick påverkade den utländska politiska utvecklingen liksom det politiska tankandet under den följande tiden, och framför allt har detta satt sitt spår i Förenta staternas författning (1787—89). Samtidigt framkallade emellertid hans tillbedjan af den engelska författningen, hans framställning af det kungliga prerogativet såsom nära nog obegränsadt och framför allt hans allmänna liberalitet en mängd häftiga angrepp, hvaribland Bentham's (i hans "Fragment on government", 1776) är ryktbarast. E. Hkr.

Black town [blā'k tau'n], eng., "svarta staden". Se Madras.

Blackw., i naturvetenskapliga beteckningar förkortning för John Blackwell, en engelsk spindelkännare, f. 1790, d. 1881.

Blackwall [blā'kwāl], stadsdel i London, vid "Ostindia docks", med en kaj, vid hvilken de på kontinenten gående ångarna ofta lägga till.

Black warrior [blā'k wā'rjā], segelbar biflod till Tombigbee i staten Alabama, i Nord-Amerika.

Blackwater [blā'k-wā'te], "svarta vattnet". 1. Flod i sydöstra England, grefsk. Essex, upprinner s. v. om Saffron Walden under namnet Pant och faller ut i den för sina ostron berömda Blackwater bay af Nordsjön. Längd omkr. 65 km. — 2. Flod i södra Irland, upprinner på Mount Eagle i grefsk. Kerry, strömmar genom grefsk. Cork och Waterford och faller vid Youghal ut i Atlantiska hafvet. B. är Irlands näst största flod (170 km. lång) och är bekant för sina öfversvämningar.

Blackwell [blā'kwel], Alexander, politisk intrigör, f. i Aberdeen 1700 (enl. 1747 års kansli-rätts protokoll 1709), studerade några år vid Edinburghs universitet (där han senare lär ha promoverats till medicine doktor) och försökte därefter sin lycka på olika vägar, allteftersom nyck eller nöd dref honom: en tid uppehåller han sig med korrekturläsning i London, sedan uppsätter han ett eget tryckeri, men gör cession och försämrar under tvenne år i bysättningshåkte; längre fram finna vi honom uppträda som ifrig målsman för ett förbättradt landbruk och som författare i naturvetenskapliga och ekonomiska ämnen. Detta skriftställer i gaf honom ett namn, som trängde äfven till Sverige och föranledde hans inkallande hit, 1742. Han fick här titel af kungl. limesdikus, och sedan han efter en lyckad kur kommit i stort rop, fick han 1745 arrendera Allestads kungsgård i Västergötland, mot villkor bl. a. att genom resor och undervisning sprida kunskap om ett förbättradt jordbruk. Hans åtgärder vunno likväl ej obetänkt godkännande och klandrades af bl. a. Linné. Men B:s oroliga ande sökte snart nya sysselsättningar, och han kastade sig därför på politik. I afsikt att åstadkomma ett närmande mellan Sverige, Danmark och England inledde han förbindelser med Titley, engelska sändebudet i Danmark, där en engelsk prinsessa var drottning. I ett bref, som B. först trodde vara från Titley, men sedan förmodade härleda sig från någon fiende — B. hade många sådana — uppmanades han att

lofva konung Fredrik I hundra tusen pund sterling (som danska drottningen skulle skaffa från sin fader) för att han skulle medverka. I mars 1747 begaf han sig med detta andub upp till konungen, bad honom vara Danmarks vän och gaf vinkar om åtskilliga förändringar, hvilka skulle kunna åstadkommas i sammanhang med denna vänskap och med hvilka han, såsom konung Fredrik sedermera sade, "tycktes mena successionsordningen, fast han den icke så tydligen utnämnde", och "påsyfta suveränitetens införande". Konungen medgaf, att han icke allt förstätt, "för B:s otydliga uttals skull"; men, fruktande en snara, yppade han allt för tronföljaren Adolf Fredrik och hattpartiets och kansliets chef Tessin. B., som äfven för Tessin upprepat andubudet om de 100,000 pund st., men under uppgift, att de skulle användas till att störta det franska partiet, häktades, ställdes inför en af kansliämbetsmän sammansatt rätt och dömdes 10 juni till döden, ehuru hans bekännelser, frampressade genom en tre gånger, förnyad tortyr, ingalunda äro af den art, att ett så hårdt straff bör följa. Han afträdades 29 juli 1747. Målet insveptes i det djupaste mörker och nyttjades med fördel till partimanövrer. Handlingarna förseglades; de hafva i senare tider blifvit granskade, men icke lämnat några upplysningar af vikt. Jfr N. Arfwidsson: "Blackwells rättegången" (i tidskr. "Frey", 1846), och Malmström, "Sveriges pol. hist.", 2:a uppl., III, 325—330. — J. Th. W.

Blackwell [blā'kwel], Elizabeth, engelsk-amerikansk läkare och filantrop, f. 1821 i Bristol (England), flyttade 1832 med sina föräldrar till Nord-Amerika, och sedan fadern dött, 1838, hidrog hon genom undervisning till moderns och syskonens utkomst. Hon egnade sig åt medicinska studier och blef banbryterska på detta område, i det att hon, ehuru afvisad vid de flesta högsolor, lyckades slå sig igenom och 1849 eröfrade det första medicinska doktorsdiplom, som i Förenta staterna tilldelats en kvinna. Efter tvenne års studier vid sjukhus i Paris och London, etablerade hon sig 1851 såsom kvinnok- och barnläkare i New York, hvarest hon bl. a. inrättade ett fattigsjukhus för kvinnor och barn. 1859 höll miss B. medicinska föreläsningar i England, och 1868 bosatte hon sig i London, där hon sedermera undervisade vid "Women's medical college" och verksam deltog i sammanslutningar för främjande af sedlighet och folkets väl. Miss B. har författat *The laws of life* (1852), *Counsel to parents on the moral education of their children* (1879); "Ungdomens sedliga uppfostran med hänsyn till könens inbördes förhållande", 1883) m. m.

Blackwood [blā'kwud], bot. Se Dalbergia. **Blackwood** [blā'kwud]. 1. William B., skotsk bokförläggare, f. 1776, d. 1834, var först bokhandelsbiträde, uppsatte 1804 egen bokhandel, mest med äldre, sällsynta böcker, och egnade sig sedermera åt förlagsverksamhet. Han var den egentlige grundläggaren af "Edinburgh encyclopedia", som

utgafs 1810—30. År 1817 började han utgifva "Edinburgh monthly magazine", som i konservativt intresse skulle bekämpa whigorganet "Edinburgh review". Den blef snart under namnet "Blackwood's (Edinburgh) magazine" en af de ledande politisk-litterära tidskrifterna.

2. John B., den föregående sons, skotsk bokförläggare, f. 1818, d. 1879, inträdde 1840 i faderns affär, var några år dess ombud i London, öfvertog 1845 utgifningen af "Blackwood's magazine" och blef 1852 firmans chef. Det var B., som "upptäckte" George Eliot, i det han i sin tidskrift intog hennes anonymt insända "Scenes of clerical life". Alla hennes böcker utkommo sedan först på B:s förlag.

3. William B., den föregående brorson, bokförläggare, f. 1836 i Lucknow, inträdde, efter studier i Edinburgh, vid Sorbonne och i Heidelberg, 1857 i förlagsfirman "W. Blackwood and sons" och är f. n. utgivare af "Blackwood's magazine". V. S.-g.

Blackwood [blä'kəʊd], Frederick Temple Hamilton-Temple-B., markis af Dufferin och Ava, vanligen kallad "lord Dufferin", brittisk statsman, f. 21 juni 1826 i Florens. På fädernet tillhörde han en skotsk släkt, som sedan 1600-talet varit bofast på Irland; hans moder, den för sin skönhet och litterära begåfning frade Helen Selina Sheridan (f. 1807, d. 1867), var sondotter till dramaturnen R. B. Sheridan. Efter slutade studier i Oxford egnade sig B. en tid åt värden

der i Oxford egnade sig B. en tid åt värden af sina irländska gods och publicerade 1848 en skildring af sina erfarenheter under det stora hungersnödsåret. 1855 gjorde han sina diplomatiska lärospån som lord J. Russells ledsagare på dennes utomordentliga besökning till Wien, och 1860 sände Palmerston honom som brittisk kommissarie till Syrien för att pådrifva undersökningarna rörande massakern på de kristne. Förtjänsten af den reformplan, hvars genomförande medförde stadigvarande lugn i Libanonområdet, tillkommer i främsta rummet B., som påyrkade och genomdref rättvis representation i förvaltningen och rättskipningen för kristna och muhammedaner under en faktiskt af regeringen i Konstantinopel oberoende generalguvernör. B., som tillhörde det liberala partiet, var 1864—66 i Palmerstons ministär understatssekreterare för Indien, därefter under Russell 1866—68 understatssekreterare i krigsministeriet samt 1868—72 kansler för hertigdömet Lancaster i Gladstones första ministär. 1872—78 var han generalguvernör öfver Canada och bidrog i denna befattning genom sin politiska takt och i sällspord grad vinnande personlighet väsentligt till stärkande af bandet mellan denna koloni och moderlandet, liksom till konsolidering af de nyligen federerade provinsernas enhet. Efter återkomsten hem kallades han till svåra diplomatiska värf: han var 1879—81 brittisk ambassadör i Petersburg med uppgift att öfverraka uppfyllandet af Berlintraktatens inskränkande bestämmelser angående fredsfördraget

i San Stefano, och 1881—84 hade han att som ambassadör i Konstantinopel utverka handlingsfrihet för England i Egypten under den kris Arabi pasjas uppror framkallat. Under sex månader (okt. 1882—april 1883) vistades han i Kairo som utomordentlig brittisk kommissarie och förelade sedan parlamentet ett betänkande om hela den egyptiska frågan, hvilket emellertid knappast motsvarade förväntningarna och ej kom att utöfva något större inflytande på frågans lösning. 1884 utnämndes B. till vicekonung af Indien, och under hans ämbetsstid som sådan genomfördes annekteringen af Burma. Vid sin afgång 1888 upphöjdes han till markis af Dufferin och Ava (den senare titeln efter Burmas ena hufvudstad; han hade 1850 blifvit engelsk peer och 1871 earl). Han återvände nu till diplomatisk tjänstgöring, som ambassadör först i Rom (1888—91), sedan i Paris (1891—96). Han afböjde 1895 den af Salisbury erbjudna utrikesministerbefattningen och drog sig året därpå tillbaka till landtlifvets lugn på fädernegodset Claudeboye nära Belfast. Där afled han 12 febr. 1902. Hans sista år förstrades af finansiella bekymmer och den vanheder, som bragtes öfver hans aktade namn genom svindlaren Wrights bedrägerier som direktör i "London and Globe finance corporation", hvars ordförande B. låtit förmå sig att blifva. — En 1856 företagen resa till Island skildrade B. i *Letters from high latitudes* (8:e uppl. 1887). Af hans tal ha utkommit två samlingar: *Speeches and addresses* (1882) och *Speeches delivered in India 1884—1888* (1890). Jfr Black, "The marquess of Dufferin and Ava" (1903). — Hans hustru, lady Harriot Dufferin (af släkten Hamilton), gjorde sig under sin makes ämbetsstid i Indien högt förtjänt om införandet af rationella läkemetoder vid kvinno- och barnsjukdomar bland den infödda befolkningen. Hon har utgivit *Our vice-regal life in India* (2:a uppl., 2 bd, 1890) och *My canadian journal 1872—1878* (1891). V. S.-g.

Blackwood river [blä'kəʊd ri've], flod i Väst-Australien, utfaller i grefsk. Sussex, nära Kap Leeuwin därstädes.

Blad, bot., växtorgan, som utgå från stammens sidor och som hafva en begränsad och hufvudsakligen basal tillväxt. Från fysiologisk synpunkt har bladet en mängd olika funktioner att fylla; dock kan man säga, att det i sin vanligast förekommande form, som örtblad, utgör ett af växtens viktigaste näringsorgan. Blad kunna aldrig utvecklas från roten hos växterna. De blad, som i våra florer olämpligt nog ofta benämnas rotblad, utgå ej från växternas rötter, utan från den i jorden dold och af jorden skyddade delen af fleråriga örter stam. Att skilja mellan hvad som är blad och stam hos en växt förefaller vid ett ytligt betraktande ingalunda svårt. Bladen tyckas ju så väl karakteriserade genom sin skifliga form, i motsats mot stammen, som har en kägellik eller cylindrisk form. Men det gifves äfven fall, i hvilka det nyss anförda särskiljande kännetecknet ej blir tillräckligt. Så t. ex. hafva bladen hos våra barrträd (de välbekanta barren) ej skiflik form, utan likna snarare små grenar, och hos en del af våra allmänast odlade *Cactus*-växter är den blombarande stammen ej trind, utan af samma skifliga form som bladen vanligen äro. Vetenskapen har emellertid funnit andra och säkrare särskiljande karaktärer än de ofvan angifna. Då

stammen har en jämförelsevis obegränsad tillväxt och dess storlek sålunda är mera obestämd, har däremot bladet en begränsad tillväxt och är till följd därpå också hos hvarje särskild art af en mera bestämd storlek. Då stammens förlängning vanligen sker genom tillväxt i toppen, sker däremot bladets hufvudsakligen genom tillväxt vid basen. Bladen anläggas på stammens yta, exogent, som sidobildningar och i form af vårtor eller utskott; i en del fall och särskildt hos monokotyledonernas embryo är hjärtbladet ej en sidobildning på stammen, utan står terminalt, d. v. s. utgår från skottaxelns spets. Blad förekomma allmänt hos s. k. högre växter, ned till mossor; hos alger och svampar (bålväxter) saknas de, utom hos några högre utvecklade alger, där bålen utdifferenterats i stam och blad, t. ex. *Caulerpa*, *Sargassum*.

Fig. 1.

vara skifligt utvidgad, mer eller mindre omfattande stammen, och har då benämnts *bladslida*, t. ex. hos gräs och umbelliferer (fig. 1). Hos gräsen tjänstgör den som stödjande organ för stammen. *Stipler* äro mer eller mindre bladlika utbildningar af bladfoten, t. ex. hos *Rosaceæ* och *Leguminosæ* (fig. 2). Saknas skaftet (oskaftade blad), utgå bladen vanligen med bred bas från stammen. Ofta omfattar bladbasen stam-

Fig. 2. Blommande gren af ärt (*Pisum*), a blomskaff, b småblad, n stipuler, r klänge, s stam.

men helt och hållet (omfattande blad), t. ex. vallmo; därvid kunna bladets omfattande flikar sammanväxa med hvarandra (genomvuxna blad) eller, om bladen äro motsatta, med motsättande blads flikar, t. ex. kaprifol, *Lonicera caprifolium*. Blad, bildade endast

af skaff (s. k. *fyllodier*) eller endast af slida, förekomma äfven, ehuru mera sällan. Exempel på det förra slaget lämna oss bland inhemska växter *Sagittaria sagittifolia*, i sina nedre, under vattnet nedsänkta blad, och bland utländska en mängd nyholländska akacior; till det senare slaget höra åtskilliga *Umbellifera* i sina öfversta örtblad. Vanligen är bladskifvan genomdragen af s. k. nerver, hvilka på bladets undersida framträda som fastare åsar eller ribbor. De bestå hufvudsakligen af ledningsväfnad, som tillför bladets olika delar vatten med däri lösta ämnen samt

därjämte bortleder de i bladet beredda näringsämnena. Emellertid ha nerverna äfven en rent mekanisk funktion, såsom bladets fasta stomme (skelett), hvilken håller bladets mjukare delar utspända. Bladets nervatur, liksom i öfrigt dess form och utbildning, har stor betydelse för växternas bestämning. Man skiljer på enkelnerviga, handnerviga och fjädernerviga blad. Hos enkelnerviga (parallelnerviga; fig. 3) blad utgår från bladbasen en mängd jämnstarka nerver och löper parallellt

Fig. 3.

med hvarandra, med blott svaga sidogrenar ut i bladets spets, t. ex. hos de flesta monokotyledoner. Hos handnerviga blad utstrålar ett mindre antal, 3—9, jämnstarka nerver från basen, utan att sedermera förenas i spetsen; därunder förgrena de sig ytterligare i mindre sidogrenar, t. ex. hästkastanjens blad. I de fjädernerviga bladen löper en större nerv genom bladet från bas till spets, medel-nerv, och utsåder därunder fjäderformigt sidonerver, som ytterligare kunna förgrena sig; detta är den hos dikotyledonerna vanligast förekommande nervaturen. I afseende på omkrets o. d. är bladskifvans form i högsta grad växlande. Endast det kan sägas om de allra flesta bladskifvor, att de äro väsentligen tvåsidigt symmetriska. Blad, som äro på ett i ögonen fallande sätt osymmetriska, äro mera sällsynta. Exempel på dylika finna vi uti örtbladen hos de allmänt odlade *begoniorna* samt i de tvenne sidoställda kronbladen hos ärtväxternas blommor. — Bladskifvan kan för öfrigt, på samma sätt som stam och rot, vara grenig eller ogrenad. Greniga

blad (i den beskrifvande botaniken oftast kallade inskurna) äro allmänna hos dikotyledoner och ormbunkar; ogrenade däremot hos monokotyledoner, barrträd och mossor. Sådana greniga blad, hos hvilka bladgrenarna äro så skarpt utpräglade, att de synas bilda särskilda små bladskifvor, af hvilka flera uppbäras af ett enda bladskäft, har man kallat sammansatta till skillnad från öfriga, som kallas enkla. Sammansatta blad äro allmänna inom flera växtfamiljer, t. ex. ärtväxternas, *Leguminosæ*, och rosväxternas, *Rosaceæ*. De särskilda, själfständiga delarna af det sammansatta bladet kallas småblad (fig. 2 b); dessa småblad kunna å sin sida vara sammansatta, och man får då dubbelt sammansatta blad, t. ex. *Acacia*-arter. De enkla bladen kallas hela, om inskärningar saknas (helbräddade) eller äro grunda (sågade, naggade, tandade), flikiga om de äro djupare. Alltefter bladets nervatur kan man urskilja hos flikiga blad: handflikiga (handnerviga) och parflikiga (tjådernerviga) blad; hos sammansatta blad: fingrade, resp. parbladiga. De enkelnerviga bladen äro vanligen hela; de fingrade, resp. parbladiga bladen hos palmer ha uppstått ur hela blad genom skifvans upprisning efter nerverna.

Följande hufvudslag af blad kunna från morfologisk synpunkt urskiljas: 1:o hjärtblad, 2:o lågblad, 3:o örtblad, 4:o högblad, 5:o foderblad, 6:o kronblad, 7:o ståndarblad, 8:o pistillblad. Hjärtblad kallas de blad, som utvecklas allra först hos växten och som finnas redan hos det i fröet inneslutna växtämnet. Dessa blad äro i allmänhet tjocka och köttiga samt nästan alltid ogrenade (helbräddade). — Lågblad benämnas fjäll- eller slid-like blad, som ofta uppträda på ärrskottet före örtbladen. De äro oskaftade, ogrenade samt ej, eller endast svagt, gröna. Exempel på sådana finnas i de små, nedre bladen hos liljekonvaljen, dagdkåpan m. fl. En del växter, t. ex. tallörten, *Monotropa hypopitys*, äga inga andra näringsblad än lågblad. — Örtbladen (blad i vanlig betydelse, "löfblad", mellanblad) äro i regel starkt gröna, oftast försedda med både skäft och skifva samt i öfrigt af de mest växlande former. — Högblad benämnas sådana i regel svagt utvecklade blad, som uppträda senare än örtbladen, i närheten af blommorna, oftast vid blomskaffens bas. De äro oskaftade och ogrenade samt oftast mycket små. Någon gång kunna de vara ganska stora (t. ex. hos hönsbär, *Cornus suecica*, och hos den odlade "kallan", *Lantedeschia æthiopica*, hölster) samt äga då oftast en annan färg än den vanliga gröna. Andra benämningar för högblad äro blomskärm, holkblad, skärmblad, stödjblad, svepe. — De fyra följande bladtyperna sammanfattas vanligen under benämningen fortplantningsblad (se Blomma).

Då bladen under växtens lif ha att fylla många olika behof, kan man från fysiologisk synpunkt urskilja flera slag af blad. De utan jämförelse viktigaste äro näringsbladen och fortplantningsbladen. Såsom näringsblad kunna vi i främsta rummet nämna örtbladen. Dessa hafva såsom organ för näringen flerfaldiga och högst viktiga uppgifter. De upptaga utifrån ett af växtens viktigaste näringsämnen, näml. kolsyra, som jämte vatten användes till bildande af organisk substans; de assimilera (om dagen) den utifrån upptagna och den från roten genom stammen

tillförda, oberoende födan; de afsöndra (genom transpirationen) öfverflödigt vatten i gasform; de upptaga den för växtlivet lika väl som för djurlivet nödvändiga syrgasen, och de förvara (då de äro fleråriga) en del af växtens reservnärning öfver vintern. (Jfr Andning, Assimilation och Näring.) I förbigående må nämnas, att örtblad finnas, som hafva förmåga att upptaga äfven andra ämnen än kolsyra, näml. örtbladen hos de "insektätande växterna" (se d. o.). — Ett annat slag af näringsblad äro hjärtbladen, som kunna tjänstgöra på olika sätt. Hos vissa växter, t. ex. ärtväxterna, äro de afsedda att i sig förvara den näring, som den unga plantan behöfver vid groningen. Hos andra växter, t. ex. dadelpalmen, hafva de till ändamål att vid groningen uppsuga den näring, som finnes i den dem omgivande fröhvitan. Hos andra åter, t. ex. barrträden, hafva hjärtbladen dels — och till en början — samma uppgift som i näst förut nämnda fall, och dels — sedan de vuxit ut ur fröet och blifvit gröna — den uppgiften att tjänstgöra som vanliga örtblad. (Jfr Groning.) — Ännu ett slag af näringsblad hafva vi uti en del lågblad. Sådana tjänstgöra nämligen hos lökar såsom förvaringsrum för den reservnärning, hvilken af moderplantan blifvit nedlagd i löken för att användas vid dess groning. — Såsom för vissa bestämda uppgifter särskildt tillpassade slag af blad, med från det vanliga afvikande utbildning, kunna följande anföras. Med försvarsblad menas sådana blad, som antingen helt och hållet eller åtminstone delvis ombildats till stickande organ, blad-tornar, hvilka bereda växterna

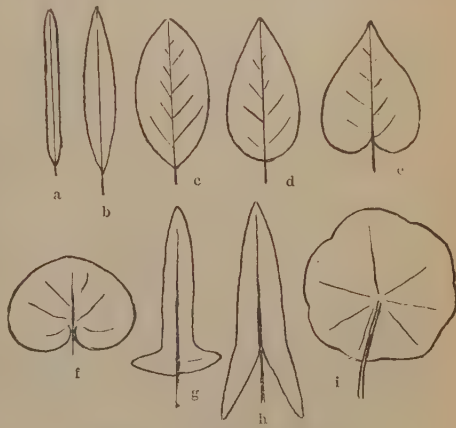

Fig. 4. Bladformer I. a jämbred, b lansettlikt, c ovalt, d äggbundet, e hjärtlikt, f njurlikt, g spjutlikt, h pillikt, i sköldformigt.

ett försvar emot djurens angrepp. Det bästa exemplet på dylika blad äga vi i *Berberis*-buskens tornar. Dessa hafva så fullständigt förvandlats till försvarsorgan, att de endast med svårighet kunna igenkännas som blad. Andra exempel äga vi i tistlarnas blad, hos hvilka dock endast en del af bladgrenarna ombildats till tornar, under det att större delen af bladskifvan tjänstgör som näringsblad. (Med blad-

tornarna må ej förblandas s t a m-tornarna, sådana de förekomma t. ex. hos hagtors- och slån-buskarna.) — Klättringsblad äro sådana blad, som förekomma hos en del växter med svag stam och hjälpa dessa växter att klättra uppför och klänga sig intill fastare föremål, som kunna tjäna dem till stöd. Klättringsbladen äro oftast försedda med (och stundom helt och hållet förvandlade till) trådlika, vindlande organ, s. k. klängen (fig. 2 r). Exempel därpå äga vi hos en stor mängd ärtväxter. Understundom hafva klättringsbladen inga klängen, utan gripa fast i andra

Fig. 5. Bladformer II. a parbladigt, med klänge, b parbladigt, med uddblad, c handflikigt, d parladelt, e fingradt, f handdeladt, g parflikigt.

föremål medelst böjningar af sina då tämligen starkt utvecklade bladskäft; så hos en mängd *Clematis*- och *Smilax*-arter (jfr Klätterorgan). — Med simblad förstär vi sådana hos en del vattenväxter förekommande blad, som tjäna till att hålla växterna flytande i vattnet. De utmärka sig därigenom att de i sig innesluta tämligen stora, luftförande rum, hvilka göra tjänst som ett slags simblåsar. Ofta blifva hos dylika växter de i vattnet ned-sänkta bladen trådfint delade, hvarigenom en större bladytta kommer i beröring med vattnet (jfr Gälar); sådana blad kallas vattenblad (se *Heterofylli*). Andra exempel på egendomliga blad äro de insektätande växternas (se d. o.).

Bladets storlek erbjuder en högst betydlig växling (från det mikroskopiskt lilla till det jättelikt stora). Bland våra svenska växter finna vi de största bladen hos näckrosorna och en del ormbunkar. Bladen hos den hvita näckrosen, *Nymphaea alba*, och hos den vanliga örnbärken, *Pteris aquilina*, nå understundom en längd af 1,75 m. De mest storbladiga af

alla växter tillhöra näckros-, banan- och palm-familjerna. Den cirkelrunda bladskifvan hos den sydamerikanska jättenäckrosen, *Victoria regia*, når en diameter af 1,48—1,75 m. En abessinisk banan-art, *Musa Ensete*, har blad af 5,9 m. längd — bladskifvan ensam är 3,67 m. lång —, och vissa palmer, t. ex. den ostindiska sockerpalmen, *Arenga saccharijera*, ha blad af ända till 7,5 m. längd. Om läderartade blad se Hudväfnad.

Om bladets inre byggnad är följande att nämna. Liksom i rot och stam, kan man urskilja en hudväfnad, omgifvande grundväfnaden, bladkottet, mesofyllet (se d. o.) med däri löpande ledningssträngar, nerverna. Hudväfnaden (se d. o.) har till uppgift att skydda bladet mot för stark vattenafundunstning; den består af ett skikt celler, hvars yttrevägg vanligen äro starkt förtjockade och försedda med kutikula (se d. o.). I hudväfnaden förekomma klyföppningar (se d. o.), dock vanligen i vida större antal i huden på bladets undersida. Grundväfnaden, mesofyllet, utgöres af tunnväggiga, klorofyllförande parenkymceller. Man kan vanligen urskilja tvenne slag af celler, dels långsträckt, cylindriska, som ligga närmast öfversidans hud och stå vinkelrätt mot denna, palissadväfnaden (denna kan vara en till flera cellskikt mäktig), dels mer eller mindre rundade eller greniga celler närmast bladets undersida, svampparenkymet. Klorofyllkorn förekomma i båda väfnaderna, dock mest i palissadväfnaden, hvarför denna utgör den egentliga assimilationsväfnaden. Mellan svampparenkymets celler finnas stora lufttrum, hvilka kommunicera med den yttre luften genom klyföppningarna; ofta äro lufttrummen i svampparenkymet omedelbart innanför en klyföppning betydligt större än i öfriga delar däraf, s. k. andhåla; svampparenkymet kallas också transpirations- eller andningsväfnad. Blad med svampparenkym äro på grund af dess mindre klorofyllhalt och större luftrikedom vanligen blekare färgade på undersidan. Ledningsväfnaden utgöres vanligen af ett kollateralt kärlknippe (se Kärlsträng) med veddelen uppåt, då det är en direkt fortsättning af stammens kärlknippen, med veddelen inåt. Oftast åtföljes ledningsväfnaden af grupper af förtjockade celler, som bidraga till nervernas fasthet.

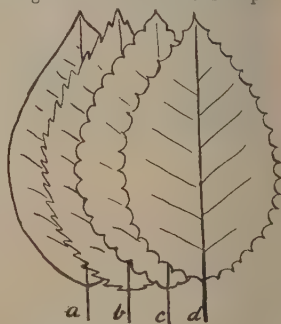

Fig. 6. Bladformer III. a helbräddadt, b sågadt, c naggadt, d tandadt.

Denna bladets byggnad står i intimt samband med bladet såsom ett kolsyreassimilerande organ. Då ljuset är en nödvändig betingelse för processen, förstär hvarför palissadcellerna ligga på bladets öfversida; de fasta nerverna bidraga dessutom att breda ut en så stor assimilander yta som möjligt. Luftens kolsyra tillföres palissaderna hufvudsakligen underifrån genom undersidans klyföppningar, som här äro mindre utsatta för alltför stark afundunstning. Palissadcellen

är också den mest lämpliga assimilationscellen, då ljuset kan tränga fram till klorofyllkropparna utan att passera genom tvärvägg, som skulle minska ljusstyrkan. I palissadcellerna bildas organisk substans (se Assimilation), som genom svampparenkymet ledes in i nerverna och därigenom ut till växtens olika delar (se vidare Mesofyll). Ej alla blad visa en dylik olikhet mellan öfver- och undersida (dorsiventralitet). Hos en mängd växter, utsatta för starkt ljus och torka, äro bladen s. k. isolateral, d. v. s. öfver- och undersidan är lika byggd, såväl hvad beträffar hudväfnaden som mesofyllet; palissadceller förekomma här äfven på bladets undersida. En del växter, barrträd och ranunculacéer, sakna egentliga palissader.

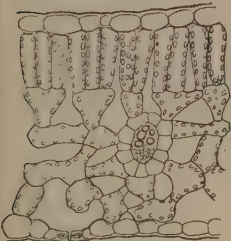

Fig. 7. Tvärsnitt genom ett blad.

Assimilationscellerna äro här mer eller mindre isodiametriska, men genom veck på väggen afdelade i mindre kammar, som hvar för sig motsvara en palissadcell. Mesofyllcellerna i bladkanten äro oftast starkt förtjockade, för att hindra bladets sönderrifning. Ljuset har ett bestämmande inflytande på assimilationsväfnadens utbildning; blad utsatta för starkt ljus (solblad) visa ett väl utveckladt palissadsystem, under det skuggblad ha svagt utbildade eller alldeles sakna palissader.

I afseende på bladens utveckling må nämnas, att de anläggas omedelbart nedanför den tillväxande stamspetsen och att de leda sitt ursprung från stammens yttre del, d. v. s. från dess barklager (periblemet). Bladspetsens utvecklas först, och tillväxten af bladet eger till en början rum där; snart afslutas dock tillväxten i spetsen och försiggår därefter förnålligast vid bladets bas, men också till en viss grad i bladets kanter. (Om bladens ställning i förhållande till hvarandra och till stammen se Bladställning.)

Det återstår att nämna några ord om den lifslängd växternas blad uppnå. I jämförelse med stam och rot nå bladen i allmänhet endast en ringa ålder. En särdeles kort listid ha blommornas blad, i synnerhet kronbladen och ståndarbladen. Men äfven de blad, som nå den högsta åldern, näml. örtbladen, blifva i allmänhet ej särdeles gamla. Hos de flesta växter, åtminstone i de kallare klimat, dö och af falla örtbladen samma år som de bildats. Endast ett ringa antal af de svenska växterna har fleråriga blad. Bland de hithörande påminna vi endast om våra barrträd, som genom sin visserligen något dunkla grönska äfven om vintern gifva lif och färg åt våra nordiska landskap. I varmare klimat är antalet växter med fleråriga blad (s. k. ständigt grönskande växter) mycket större än hos oss. Hos en del af dessa nå bladen en ej obetydlig ålder. Äldst blifva de, såvidt hittills är känt, hos *Welwitschia mirabilis*, hos hvilken de kunna hinna till mer än 100 år. De blad, som hos denna växt nå en så förnåddsvärd ålder, äro de eljest tämligen förgängliga hjärtbladen (jfr Skott). V. W.* G. O. R.

Bladaluminium. Se Bladmetall.

Bladantimon. Se Bladmetall.

Bladbaggar, *Chrysomelidae*, zool., detsamma som guldbaggar (se d. o.).

Bladcykel, bot. Se Bladställning.

Bladegna kärlsträngar, bot. Se Kärlsträng.

Bladet, Vandrande, zool. Se Vandrande blad.

Bladfjäder, maskint. Se Fjäder.

Bladformer, bot. Se Blad, fig. 4—6.

Bladlot, bot. Se Blad.

Bladfotingar, *Phyllo-poda*, zool., en föga artrik ordning bland de lägre kräftdjuren, hufvudsakligen utmärkt därigenom att kroppen är tydligt segmenterad, oftast omgiven af ett ofvanifrån eller från sidorna sammantryckt skal (som i senare fallet i förvillande grad påminner om ett tvåskalligt blötdjur, en mussla) samt försedd med 10—60 par bladformiga, flikiga, i kanterna med cilierade borst väpnade simfötter, som äfven bära väl utvecklade galbihang. Några äro små, 15—30 mm. långa; andra nå en längd af ända till 6 cm. Bladfotingarna lefva i sött, sällan i bräckt eller salt vatten; de framkomma redan tidigt på våren och lefva icke öfver sommaren. Af en del arter äro hannar alldeles okända eller ytterst sällsynta; dessa arter ega förmågan att, under flera generationer å rad, förplantera sig genom *parthenogenesis* ("jungfrulig alstring"). Genom sin förmodade nära släktskap med de numera alldeles utdöda, men under de paleozoiska formationernas bildningstid i stor mängd förekommande trilobiterna äro bladfotingarna förtjänta af en särskild uppmärksamhet. De kunna lämpligast indelas i tre familjer: *Branchiopoda*, som haifa naken, skallös kropp och alltid skaffade ögon (släktena *Branchipus*, *Artemia*, *Polyartemia* o. a.); *Apodidae* (l. *Aspidiphora*, släktena *Apus* och *Lepidurus*), som ha kroppen täckt af ett sköldformigt skal; och *Limnadiidae* (släktena *Limnadia* och *Estheria*), som ha hela kroppen omgiven af ett muscellikt skal. Skandinavien fauna omfattar af denna märkvärdiga djurgrupp 8 arter, alla mycket enstaka förekommande. En af dem, *Apus glacialis*, är funnen bland våra högsta fjäll, men tillhör egentligen de nordligaste trakterna, där den träffas i Grönlands, Spetsbergens och Novaja Semljas fjällsjöar. Jfr *Apus*. A. Sg. (I—e.)

Bladfällning, bot., det regelbundet hvarje år återkommande affallandet af alla eller en del af växternas blad. Hos våra löfträd affaller årligen hela bladskruden, medan hos barrträden och många andra i sydligare klimat förekommande endast de blad, som uppnått en viss ålder, varierande hos olika arter, fallas. De med bladfällningen förenade fysiologiska och anatomiska förändringarna bestå väsentligen i att bladen först tömmas på näringsämnen, att klorofyllet desorganiseras, hvarefter vid bladets eller bladskaffets nedre del tvärtigenom alla väfnader en liflig celldelning inträder. De nybildade cellerna äro tunnväggiga och tämligen löst förenade med hvarandra, hvarigenom bladets afkastande lätt försiggår. Samtidigt eller ofta först efter bladfällningen uppstår innanför de nyssnämnda cellerna ett korkskikt, som bildar en öfverhud på bladärrets yta till skydd för på dettas insida liggande väfnader. — Tiden för bladfällningen varierar i hög grad, äfven hos samma art, hufvudsakligen beroende på de klimatiska för-

hållandena. Den årliga fullständiga bladfällningen kan också i själva verket anses hafva sin orsak i en tillpassning till klimat med utpräglad skillnad mellan en årligen återkommande kall och en varm eller en torr och en regnrik period. Under den för växtlivet ogynnsamma af dessa går växtvärlden i dvala och reducerar därvid på olika sätt i möjligast högsta grad sin transpirerande yta; ett af dessa sätt är bladens fallande. I tropikernas fuktigare trakter, där året om betingelserna för växternas utveckling äro tillfinnandes, är också en årlig fullständig bladfällning så godt som okänd. En bladfällning kan äfven orsakas af andra än klimatiska förhållanden. Så kan en förändring i belysning, temperatur eller transpirationsbetingelser ha till följd ett mer eller mindre fullständigt afkastande af bladen. G. A. (G. O. R.)

Bladgrupp, trädg. Se Bladväxter.

Bladgrönt (Bladgröna), *bot.* Se Klorofyll.

Bladguld. Se Bladmetall.

Bladgult, kem. 1. (Xantofyll) Ett gult, klorofyllet åtföljande färgämne i växterna. Löses i kolsyra med röd färg, däremot mycket svårt i alkohol. — 2. Ett annat i alkohol och eter lösligare ämne, som förekommer i gula blad om hösten. Båda ämnena kemiska natur är så godt som alldeles obekant. H. E.

Bladh, Peter Johan, finsk affärsman och kommunaln, f. 1746, var student i Åbo, men idkade sedermera studier äfven i Uppsala, hvarefter han ingick i svensk-ostindiska kompaniets tjänst, där han omsider avancerade till förste superkargör. Efter omkring 18 års vistelse utom Europa återvände han 1784 till hemlandet. Det honom gjorda anbudet att blifva direktör vid nämnda kompani afslög han, då man ej ville godkänna hans förslag till kompaniets ombildning, och nedsatte sig i sin hemort, nära Kaskö, till hvars anläggning han synnerligen verksamt bidrog. Han arbetade därefter med sällspord framgång för höjande af ortens landbruk och näringar, på samma gång som han utvecklade en omfattande välgörenhet. Genom sjöolyckor och kapare förlorade B. det mesta af sin förmögenhet, och under kriget 1808 brändes hans gård af ryssarna, som misstänkte honom för att hafva lockat allmogen till väpnadt motstånd. Han själf blef fångslad och svårt misshandlad samt jämte sonen Karl Edvard fördd till Åbo, där de dock frigåvos och erhöilo löfte om ersättning för sina lidanden. (Jfr den sistnämndes ”Minnen från finska kriget åren 1808—09”). Vid några svenska riksdagar var B. representant i borgarståndet. Vid Borgå landtdag 1809, där han var representant för Kaskö, Jakobstad och Vasa, lyckades det honom att afstyra ett åt Alexander I tilltänkt opassande smicker. Under samma landtdag var han en synnerligen verksam medlem af ekonomiskottet. — B. skref åtskilliga ganska märkliga arbeten, hvaraf dock endast en del blifvit utgifven i tryck. Af Finska hushållningssällskapet erhöil han högsta priset för svar på en prisfråga, ”Om finska landthushållningen och medlen till dess upphjelpande”. För öfrigt framställde B. i några afhandlingar och uttalanden om statsekonomiska ämnen frisinnaade grundsatser i samma riktning som tidigare Chydenius och (i England) Adam Smith, Cobden m. fl. Äfven i fysikaliska frågor skref han några afhandlingar. Han invaldes i Vetenskapsakademien 1779. Död 1816. E. G. P.*

Bladhorningar, zool. Se Lamellicornia.

Bladkactus, bot. Se Cactaceæ.

Bladklänge, bot. Se Klänge.

Bladkol (ty. *blätterkohle*), *geol.*, en föga använd benämning på ett slags brunkol, som är så tunnskiffrigt, att det låter dela sig i papperstunna blad, hvarför det äfven kallas papperskol (ty. *papierkohle*). Det är, enligt Lasaulx, en på diatomaceer rik, kol- och bitumenhaltig skiffer, Ehrenbergs dysodil, samt förekommer inom tertiarformationen vid Rott nära Bonn, i Auvergne och på Sicilien. E. E.

Bladkoppar. Se Bladmetall.

Bladkål, bot. Se Brassica.

Bladlopper, Psyllidæ, zool., en föga artrik insektfamilj af skinnbaggnars ordning, nära besläktad med bladlössen. Bladlopperna lefva bl. a. på alar, aplar och päronträd samt orsaka ofta missbildningar i dessas blommor och blad. A. Sg.*

Bladluslejon l. Pärslända, *Chrysopa vulgaris, zool.*, en till ordn. *Neuroptera* (nätvingar) hörande, ytterst vanlig insekt, som är utbredd öfver hela Europa och Kaplandet samt utmärkt genom kroppens gräsgröna och de grönådriga vingarnas glasklara färg. Denna insekt lägger sina skaftade ägg på blad eller trädstammar, helst bland kolonier af bladlöss, hvilkas farligaste fiender och förstörare hans larver äro. A. Sg.*

Bladläge (lat. *vernatio*), *bot.*, den ställning, som det enskilda bladets delar i knoppen intaga till hvarandra. Bladläget är alltid enahanda hos samma art och utgör ofta äfven ett karakteristiskt kännemärke för hela familjer, ja t. o. m. för hela ordningar. Så t. ex. äro alla ormbunkars blad i sitt tidigaste stadium alltid inrullade i en spiral. — De viktigaste formerna för bladläget äro följande. Det kallas flatt, då det, såsom hos mullbärsträdet, intager samma ställning som i utvuxet tillstånd, s a m m a n v i k e t, då det är hopviket eller medelnerven (såsom hos en stor mängd af våra träd, t. ex. ek, hassel, alm, lind), v e c k a d t, då det är hopviket i flera veck längs sidonerverna (såsom hos bok, äkta kastanj m. fl.), och h o p s k r y n k l a d t, då denna veckning blir mycket oregelbunden (såsom hos vallmons kronblad). Ibland, såsom hos gula näckrosen, äro de unga bladhalvorna inrullade, ibland tillbakarullade (säl), under det att hos andra (pisang, *Canna*) den ena halvan är s a m m a n r u l l a d kring den andra. Spiralarullade blad finnas, utom hos ormbunkarna, endast sållynt, såsom hos *Drosera*. Hos sammansatta blad talar man om underliggande eller öfverliggande t ä c k n i n g, allteftersom småbladens nedre kant täcker eller täckes af det nedanför sittande småbladets öfre kant. Det senare, d. v. s. att småbladen ligga såsom skifferplattformarna på ett med sådana täckt tak, är mera sällan fallet. Samma ställning som i knoppläget behålla de sammansatta bladens småblad, äfven sedan de utvuxit, och denna ställning eger möjligen biologisk betydelse för bortledande af vatten etc. G. A.*

Bladlöss, Aphidæ, zool., en i Europa af inemot 350 artar representerad familj af ordn. *Hemiptera* (skinnbaggar) och insekternas klass. Bladlössen äro närmast besläktade med sköldlössen, lefva liksom dessa parasitiskt på vissa växters rötter, blad och knoppar eller i gallapplelika uppsvallningar, som de själfrå åstadkommit genom sina styng. Många af-

söndra genom trä på bakkroppens rygg sida belägna honungsrör en söt, af myror mycket eftersökt saft. Högst egendomlig är dessa djurs fortplantning.

a bevingad hona, b vinglös hona,
o vinglös hanne.

Under sommarens lopp följa flera generationer af honor efter hvarandra, hvilka utan föregående befruktning frambringa levande ungar; några af dessa honor äro bevingade, de flesta vinglösa. Om hösten uppstår en generation af både honor (vanligen obevingade) och hannar (vanligen bevingade); sedan de parat sig, lägga honorna befruktade ägg och dö liksom hannarna. Ur dessa ägg framkomma följande vår den första generationen honor.

A. Sg. (L—e.)

Bladlöss-ätare, zool., gemensam benämning på insektlarver af skilda grupper (ikneumonider, syrider, koccinellor och hemerobider m. fl.). De anställa svåra, men för naturens hushållning viktiga härjningar bland bladlössens kolonier.

A. Sg.*

Bladmage, zool. Se Idisslare.

Bladmetall (Metallfolie), valsad och till skriftpapperstunna blad utslagen metall eller metalllegering. Särskildt märkas följande slag:

1. *Bladaluminium* användes som ersättning för bladsilfver (se nedan). Består af särdeles ren metall, då äfven ringa halt af föroreningar så nedsätter aluminiums tänjbarhet, att det endast i rent tillstånd kan uthamras i tunna blad.

2. *Bladguld* förekommer i olika nyanser: rött, gult, grönt och hvitt. Det röda är kopparhaltigt, de gula, gröna och hvita slagen åstadkommas genom silfvertillsats. Formatet är kvadratisk (omkr. 40 kvcm.), och bladen häftas till en liten bok med mellanlägg af silkespapper, inrifvet med rött bolus. Guld låter uthamras sig till en tjocklek af 0,0001 mm.; ett sådant guldblad genomsläpper ljuset med grön färg. *Fabriksguld* kallas det tjockaste slaget, som användes inom guldslageriet till förgyllning af metalltråd. *Mellanguld* är bladguld, hvars ena sida består af silfver. *Oäkta bladguld* (tombakblad) består af koppar-zinklegeringar, stundom med tillsats af antimon. Med bladguld förgyllas metaller, trä, bokband m. m. Oäkta bladguld användes, då ej så stor varaktighet erfordras; t. ex. vid förgyllning af skriften å blyertspennor och till billigare bokband.

3. *Bladsilfver* förekommer i samma handelsformer som bladguld. Silfver kan uthamras till 0,002 mm. tjocklek, hvarvid ljuset genomsläppes med grön eller gulgrå nyans. Metallen är i folieform vanligen mycket ren (af samma skäl som blad aluminium, se ofvan). Bladsilfver användes bl. a. till mellanguld (se ofvan), såsom oäkta förgyllning å guldhlister till speglar och ramar, hvarvid guldfärgen ernås med en genomskinlig gul lackfernissa. I luften svärtas det lätt af svaf-

velväte och ersättes därför ofta med det oföränderliga aluminiumfoliet. *Oäkta bladsilfver* utgöres af tenn-zinklegeringar.

4. *Bladlenn* (stanniol, tennfolie) användes af olika tjocklek, från s. k. spegelfolie, som användes till foliering af speglar, ned till de tunnare omslagen (stanniol) för diverse artiklar. Stanniol förekommer i handeln i mycket rent tillstånd. För emballering af närings- och njutningsmedel bör endast sådan ren vara användas, enär föroreningar af blott några procent (särskildt af bly) kunna verka skadligt.

Af öfriga bladmetaller må nämnas *bladantimon* (som är ett billigt surrogat för bladsilfver samt ej anlöper svart), *bladkoppar*, kopparfolie (för beläggning å dekorationer m. m.) samt *platinafolie*. — Fabrikation af bladmetall är i nyaste tid utvecklad till hög fullkomning. Det förr allmänt använda handarbetet ersättes af maskinvalsning och maskinhamring. Hufvudproduktionsorter äro Nürnberg, Augsburg, Dresden, Wien, Paris och Birmingham. G. H.—r.

Bladmosaik, bot., den företeelsen, att de olika bladen på ett skott så anpassas mellan hvarandra, att de alla blifva direkt belysta och sålunda bilda en

mer eller mindre sammanhängande assimilerande yta. Detta kan uppnås på olika sätt; särskildt hos horisontalt riktade grenar kan bladens olika storlek eller olika utbildning på den ena och andra sidan om medelnerven bidra hertill. Hos boken ser man hur genom utbildning af kort- och långskott rummet utnyttjas af bladen på bästa möjliga vis. G. O. R.

Bladmossor, bot. Se Löffmossor.

Bladmögel, gemensam benämning för vissa hos olika slag af växter uppträdande sjukdomar, hvilka äro framkallade af svamparter, tillhörande gruppen *Peronosporaceæ*. Dessa sjukdomar framträda såsom ett smutsgrått fint ludd, helst å bladens undersida, och vålla plantornas undertryckande. Bladmögel

förekommer å betor (se Betmögél), å guldregn (se Guidregnsmögél), å klöfver och lucern (se Lucernmögél), å lök (se Lök mögél), å potatis (se Potatissjuka), å spenat (se Spennatmögél), å vicker och ärter (se Vicker mögél), å vinranka (se Vinmögél) och å många andra växter, odlade såväl som vilda. J. E.-N.

Bladnerv, bot. Se Blad.

Bladnossläktet, *Rhinolophus*, zool., daggdjursläkte af flädermössens ordning, utmärkt genom bladlika, sadelformade, öfver näsan tvärgående hudflikar. Till detta släkte höra de högst utbildade af alla insektätande flädermöss: både skelettet, vingarna och de i ett särskildt sinnes tjänst utbildade näsbihängen ha nätt en mycket hög grad af fulländning. Hithörande arter bebo

gamla världens tempererade och tropiska delar; äfven i mellersta och södra Europa förekomma några arter. De lifnära sig af insekter; enligt å europeiska arter gjorda iakttagelser suga de ock blod å andra flädermöss och fåglar. L.-e.

Bladpersilja, bot. Se Persilja.

Bladrand, en af gravyr- och kopparstickssamlare använd term, som betecknar aftryckets pappersmarginal från "plåtmärket" till bladets kant. Uttrycket bör icke förväxlas med plåtrand, den del af bladmarginalen, som ligger mellan plåtmärket och själfva gravyrns begränsning. A. T.-G.

Bladrött, *Erytrofyll*, kem., det röda, i kloroform, kolsvafva och bensol lösliga färgämne, som om hösten färgar blad af buskar och träd röda. Kännedomen om detta färgämne är ytterst obetydlig; man vet ej ens om det uppstår genom någon förändring af växternas gröna färgämne eller icke. P. T. C.*

Bladsallat, bot. Se Sallat.

Bladsilfver. Se Bladmetail.

Bladskäft, bot. Se Blad.

Bladskelett. 1. Bot. Sammanfattningen af bladets ledningssträngar, "nerverna". Se vidare Blad.

2. **Paleobot.** Vid studium af de fossila växterna är kännedom om bladskelettet särdeles viktig, emedan bladen oftast äro de enda organ, som blifvit bevarade, och emedan nerveringen (bladskelettet) hos olika grupper och släkten är mera utmärkande än bladens yttre form, hvilken kan vara nästan densamma hos olika växter. Dock gifvas äfven i hänseende till nerveringen undantag, hvarför det också är nödvändigt att aktgifva på bladens konsistens och på förekomsten af öfriga organ, som för bestämningen kunna lämna upplysning. Med afseende därpå hafva tvenne skolor sökt göra sig gällande. Den ena, representerad af Göppert och Ettingshausen, ville grunda bestämningar af de fossila bladen ensamt på nerveringen och bragtes därigenom t. o. m. att hänföra de flesta af stenkolperiodens ormbunkar till än i dag lefvande släkten — en åtgärd, hvars orimlighet bort kunna inses a priori och hvars oriktighet numera blifvit till fullö ådagalagd. Enligt den andra skolan, hilkens åsikter numera äro allmänt gällande och som grundlades af A. d. Brongniart, äro de bestämningar, som

uteslutande grundas på nerveringen, till stor del att betrakta som artificiella och därför endast provisoiska, hvilket i synnerhet gäller om de äldre formationernas fossila blad. A. G. N.

Bladskifva, bot. Se Blad.

Bladskott (af "bogsblad") i. Bogs kott, *jaktv.*, ett skott i bogbladet. Att "göra ett bogs kott" eller "gifva en bladkula" är det mest verksamma under jakt på hjortdjur och dylikt villebråd. H. Szs.

Bladskärande myror, Atta Fabr., ett till underfam. *Myrmicinae* Lep. hörande myrsläkte, hvars arter äro utbredda öfver Amerikas varmare delar norrut ända till Florida. Hvad som framför allt utmärker arbetarna af hithörande arter är hufvudets oproportionerliga storlek och hjärtlika form, egenomligheter, som stå i samband med en kolossal utveckling af muskulaturen för de kraftiga käkarna. Starka tornar på hufvud och thorax bidraga också att gifva hithörande myror ett egendomligt utseende. Namnet "bladskärande" syftar på ifrågavarande arters vana att med sina starka käkar skära större eller mindre stycken ur trädens blad, till dess blott de gröfre bladnerverna återstå. De afskurna styckena hembaras af myrorna till boet. Genom sitt ofantliga antal blifva de bladskärande myrorna mycket förödande, och i synnerhet äro åtskilliga från andra trakter införda växter, såsom kaffebuschen och orangerträden, nästan hjälplöst hemfallna åt deras härjningar. Däremot har en del i Brasilien inhemska träd, genom att erbjuda bekväma bostäder eller näring eller bägge dessa fördelar, lyckats förvärfa sig en skyddsvakt mot bladskärarna i andra myrarter, som för träden äro oskadliga. Mest bekant är det symbiotiska förhållande, som utbildat sig mellan ett af Brasiliens mest karakteristiska träd, imbauba-trädet, *Cecropia adenopus*, och en liten myra, *Azteca instabilis* Fr. Müll., hvilken alltid tager sin bostad i de öfre, genom tvärväggar åtskilda delarna af den ihåliga stammen. Ifrågavarande *Cecropia*-art (men ej de öfriga) afsöndrar på undre sidan af bladskäften ett slags egendomliga, insektagg liknande små kroppar, "mullerska kroppar" (efter deras upptäckare Fritz Müller), hvilka äro rika på fett och ägghviteämnen och af azteca-myror användas till föda. I de ytterst sällsynta fall, då inga azteca-myror tagit sin bostad i imbauba-trädet, sköfvas detta regelbundet af bladskärande myror. Försöka dessa däremot bestiga ett af azteca-myror bebodt träd, bortagas de genast af de senare.

Rörande användningen af de afskurna bladbitarna hafva flera gissningar framställts, bland hvilka särskildt märkes den af Belt (1874) framkastade förmodan, att de kring boots ingångar hopade bladmassorna vid sin dekomposition skulle gynna utvecklingen af en liten svamp, som af myrorna skulle användas till föda. Denna förmodan har också (1893) fått en fullständig bekräftelse genom den tyske botanisten Alfred Möllers i Brasilien anställda undersökningar. Möller fann, att de hemförda bladstyckena af myrorna med käkar och fötter bearbetas till små mjuka bollar, hvilka sammanfogas, så att därigenom i boots inre uppstår en lucker massa, till utseendet erinrande om en grofporig badsvamp. Denna massa genomväfves tätt af hvita svamptrådar, hvilka på ytan visa kollika ansvallningar, här och där sammanhopade till kälrabbiiliknande gyttringar. Dessa senare utgöra myrornas förnämsta, om ej enda

föda. Vid hvarje återkan på boet tillvarataga de omsorgsfullt hvarje fragment af sin "svampträdgård" för att återställa den i dess förra skick, och vid sina flyttningar medföra de den till den nya bostaden. De gamla redan utsugna delarna af svampträdgården aflägsnas ur boet för att ersättas af nya bladmassor, i hvilka svampträdarna redan efter några timmars förlopp inträngt. Det tyckes, som om de kälrabblilkande bildningarna skulle vara konstprodukter, framkallade därigenom att myrorna ständigt hindra svampmyceliets vidare utveckling, ty aflägsnas myrorna, utvecklar det sig till ett mögelliknande luftmycelium, af hvilket till sist såsom slutstadium framgår en skifsvamp, *Rozites gon-gylophora*. G. A.-z.

Bladslida, bot. Se Blad.

Bladsnärp, ligula, bot., är en för gräsfamiljen karakteristisk, hinnartad utväxt på öfre sidan af örtbladen, belägen på gränsen mellan slidan och skifvan. Analoga med bladsnärpen äro de s. k. bikronbladen (jfr Bikrona). V. W.

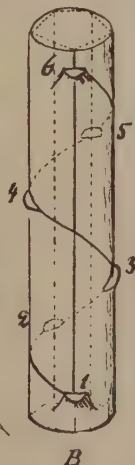
Bladspår l. **Bladspårsträngar, bot.** Se Karlsträng.

Bladsteklar, zool. Se Tenthredinidæ.

Bladstickling, bot. Se Stickling.

Bladställning, bot. Vid en närmare undersökning af det sätt, på hvilket bladen äro anordnade på stammen, finner man, att en sträng regelbundenhet i de allra flesta fall därvid är rådande. Hos de

att denna linje nästan alltid beskriver en mer eller mindre utdragen spiral omkring stammen, grundspiral (fig. B). På grund däraf har man också kallat de strödda bladen spiralställda. Läger man vidare märke till hvilken riktning de olika bladen hafva till hvarandra eller åt huru många olika håll bladen på en viss stamdel vetta, så finner man ofta nog utan synnerlig svårighet, att de äro riktade än endast åt 2 håll, än åter åt 3, än åt 5, än åt 8 o. s. v., eller m. a. o. att bladen bilda än 2, än 3, än 5 o. s. v. raka rader (orthostiker) utefter stammen. Exempel på tvåradiga blad gifva oss alla våra äkta gräs, på treradiga våra starrgräs, på femradiga de flesta af våra pilar o. s. v. Vidare finner man, att de tvåradiga bladen äro aflägsnade från hvarandra med hälften af stammens periferi, de treradiga med $\frac{1}{3}$, de femradiga med $\frac{2}{5}$, de åtta-radiga med $\frac{3}{8}$ o. s. v. Dessa bråk: $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{2}{5}$, $\frac{3}{8}$ o. s. v., angifva alltså bladens s. k. divergens. Men täljarna och nämnarna äro hvar för sig äfven uttryck för andra förhållanden med afseende på bladställningen. För att det följande må kunna förstås, måste vi först förklara betydelsen af termen **bladcycl**. Därmed menas den sträcka af grundspiralen, som måste tillryggeläggas för att från ett blad komma till nästa ofvanför detsamma sittande blad. Upptager man ofvannämnda spirallinje, finner man, 1:o att den vid de olika slagen af divergens, under passagen genom en cykel, i sig upptager fästepunkterna för jämt så många blad, som siffran i nämnaren angifver, och 2:o att spirallinjen i hvarje enskildt fall tillryggelägger lika många hela hvarf omkring stammen, som siffran i täljaren uttrycker. Så upptager vid t. ex. $\frac{1}{3}$ divergens spirallinjen vid passagen genom bladcykeln i sig 3 blad (d. v. s. att bladcykeln innehåller 3 blad), och spirallinjen tillryggelägger jämt ett hvarf för att genomlöpa cykeln. Vid $\frac{2}{5}$ divergens upptager spirallinjen i sig 5 blad och beskriver två hela hvarf omkring stammen (fig. A); vid $\frac{3}{8}$ divergens upptager nämnda linje 8 blad och beskriver tre hela hvarf omkring stammen; o. s. v. — De allmännast förekommande bladdivergenserna äro $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{2}{5}$, $\frac{3}{8}$, $\frac{5}{13}$, $\frac{8}{21}$, $\frac{13}{34}$ Denna rad af bråk är mycket lätt att behålla i minnet. Hvarje bråks täljare är nämligen just summan af de bägge föregående bråkens täljare; och på samma sätt förhåller det sig med nämnarna. Dessa divergenser äro dock ej de enda, som förekomma i naturen. Man träffar hos en del växter regelmässigt sådana af $\frac{1}{4}$, $\frac{2}{7}$, $\frac{2}{9}$ och äfven af andra slag. — Jämföra vi, när bladen äro kransvis sittande eller motsatta, den inbördes ställningen mellan de blad, som tillhöra olika bladkransar, finna vi lätt såsom allmän regel, att bladen i en ofvanför sittande krans ej äro ställda midt öfver bladen i den närmast nedanför sittande, utan midt öfver mellanrummen mellan bladen i denna. Undantag från denna regel träffar man sällan och i sådana fall endast hos blombladen. Det ofvan sagda har sin egentliga tillämpning på upprätt växande, radiärt byggda skott, medan det alldeles icke, eller med

växtarter och hos de växtorgan (t. ex. blommorna), där 2 eller flera blad utgå från samma höjd på stammen — eller äro hvad man kallar motsatta, resp. kranssittande — faller regelbundenheten lättare i ögonen. I de fall åter, då bladen sitta på olika höjd — eller äro hvad man plägar benämna strödda (bättre skulle de kunna kallas ensamma) —, är regelbundenheten i anordningen ej så lätt att iakttaga. En sådan eger dock verkligen rum. Om man med en linje sammanbinder bladens vidfästningspunkter, därvid gående nedifrån uppåt, kortaste vägen från ett blad till det närmast intill sittande, skall man finna,

sigt sådana af $\frac{1}{4}$, $\frac{2}{7}$, $\frac{2}{9}$ och äfven af andra slag. — Jämföra vi, när bladen äro kransvis sittande eller motsatta, den inbördes ställningen mellan de blad, som tillhöra olika bladkransar, finna vi lätt såsom allmän regel, att bladen i en ofvanför sittande krans ej äro ställda midt öfver bladen i den närmast nedanför sittande, utan midt öfver mellanrummen mellan bladen i denna. Undantag från denna regel träffar man sällan och i sådana fall endast hos blombladen. Det ofvan sagda har sin egentliga tillämpning på upprätt växande, radiärt byggda skott, medan det alldeles icke, eller med

mycket stora modifikationer, gäller för dorsiventralt byggda växtdelar, d. v. s. sådana, som ega en utpräglad öfver- och undersida, t. ex. ormbunkarnas krypande stammar, vissa blomställningar (*Borraginaceæ*).

Orsaken till spiralställningen har under olika tider uppfattats på väsentligen olika sätt. Bladställningsläran grundlades 1834 af K. F. Schimper och utvecklades i sina detaljer närmare af Al. von Braun och bröderna Bravais under 1830-talet. Den matematiskt uttryckbara, oväntade lagbundenheten i bladens ställning på stammen trodde man vara en naturlag; man ansåg i öfverensstämmelse med tidens idealistiska naturbetraktelse, att stammens tillväxt öfver hufvud försiggick efter en spirallinje och att "spiraltendensen" i naturen var ett uttryck för eviga idéer. Denna åskådning, som i sin konsekvens förnekade möjligheten att finna de naturliga orsakerna till växternas yttre gestalt, stod i bestämdaste motsats till den af Darwin framkallade utvecklingshistoriska riktningen. Äfven i förevarande fall kom man också snart nog de yttre orsakerna på spåren. Först genom Hofmeister (1868), men främst genom Schwendener (1874 och 1878, i "Mechanische theorie der blattstellung") visades det nämligen, att bladställningen är en följd af tryckförhållandena mellan de unga bladanlagen, och att man efter behag kan förändra bladspiralen genom ett med konst anbragt tryck. Detta gäller för alla radiärt byggda, upprädda skott. Att bladställningen dock icke alltid låter sig förklaras ur tryckförhållandena visa nyare undersökningar och äfven de dorsiventrala skotten; här tillkommer emellertid tyngdkraftens inflytande m. fl. orsaker, hvilka ännu ej äro fullt kända.

V. W. G. A. (G. O. R.)

Bladsuckulenter (af lat. *succus*, saft), *bot.*, xerofytiska växter med köttiga blad. Kallas äfven *kylofyller*.

G. L.-m.

Bladsåg. Se Sågning.

Bladtapp, maskinb. Se Axeltapp.

Bladtenn. Se Bladmetall.

Bladtornar, bot. Se Blad.

Bladvass, bot. och landtbl. Se Vass.

Bladveck, bot., den öfre vinkeln mellan ett blad och den stam, från hvilken det utgår. Hos fanerogamerna bildas i örtbladens bladveck regelmässigt de knoppar, som utveckla sig till grenar. Hos *Gymnospermæ* (barträden m. fl.) bildas sådana knoppar endast i vissa bladveck. Hos *dikotyledonerna* och *monokotyledonerna* däremot anläggas en knopp i hvarje bladveck, ehuru visserligen ej alla dessa knoppar komma till utveckling. Jfr *Förgrening*.

V. W.

Bladväxter, trädg., prydnadsväxter, som hufvudsakligen odlas för sina dekorativa blads skull. Sådana kultiveras såväl i växthus och boningsrum, t. ex. palmer, ormbunkar, *Philodendron*, *Aspidistra*, *Musa* och en del begonior, som på kalljord, t. ex. majs, hampa, *Canna*-, *Solanum*- och *Ricinus*-arter. Grupper i det fria, planterade med dylika växter, användas ofta i trädgårdsanläggningar och betecknas såsom *bladgrupper*.

C. G. D.

Bladzeolit, miner. Se Stilbit.

Bladåker, socken i Stockholms län, Närke och Östergötland. Härad. 10,166 har. 881 inv. (1903). Annex till Ekeby, Uppsala stift, Olands och Frösåkers kontrakt.

Bladårr, bot. När de trädartade växterna falla sina blad, efterlämna de på stammen mer eller mindre tydliga årr (*b*), med märken efter afslitna

kärlnippen (*k*), t. ex. hos yngre grenar af hästkastanje.

G. O. R.

Bladenavon [blen@vn], stad i engelska greisk Monmouth. 10,869 inv. (1901). Medelpunkt i ett kol- och järndistrikt.

Blau [bløj], Blau i. Blauw (lat. *Cæsius*), holländsk boktryckarfamilj, hvars medlemmar voro lärda män. — 1. Willem Janszoon B., f. 1571 i Alkmaar, d. 1638, var en dugande astronom, personlig lärjunge till Tyge Brahe. B. förfärdigade från 1602 jord- och himmelsgloben, som voro för sin tid öfverlägsna; han graverade och utgaf en mängd omsorgsfullt utarbetade kartor, verkställde en gradmätning och förbättrade 1620 boktryckpressen, så att digeln kunde hastigt aflägsnas från formen. Han utnämndes 1633 till statskartograf. Bland hans verk må nämnas: *Tweevoudigh onderwijs van de hemelsche en aerdsche globen* (1620; 3:e uppl. 1669), *Groote zeespiegel* (1624; 3:e uppl. 1655) och *Novus atlas* (1634—62). Jfr Baudet, "Leven en werken van W. J. B." (1871—72).

2. Joan B., den föregående son, blef juris doktor, fortsatte faderns affär och utgaf *Atlas major* (1662; en väsentligt tillökad upplaga af faderns stora kartverk) samt praktfulla topografiska kopparstickverk med stadsvyer (under titeln *Theatrum* o. s. v.) öfver Belgien (2 bd, 1649), Italien (2 bd, 1662) m. m. Svenske konungen Gustaf Adolf ut-

nämnde honom till sin hofboktryckare. En eldsvåda förstörde 1672 boktryckeriet jämte nästan hela lagret (till ett värde af 382,000 gulden). Död 1673. — B:s två söner fortsatte rörelsen 1682—1700 och utgäfvö i synnerhet klassiska författare.

Blaggarn. Se **Blånor**.

Blaggarnslärf (eg. blångarnslärf), grof tvåskafad linneväfnad af handspunnet blångarn.

Blaggarnsrockan, *zool.* Se **Hvitrockan**.

Blagodat l. **Gora Blagodat**, ett för sin rikedom på magnetisk järnmalm bekant, 212 m. högt berg i östra Ural, 58° 17' n. br., ö. om Kusjvinsk.

Blagoslav, Jan, en af de "böhmiske brödernas" lärdeste och märkligaste präster i 16:e årh., f. 1523 i Přerov. Vid 17 års ålder studerade han för Luther i Wittenberg, besökte därefter Königsberg och Basel och återvände 1550 till Böhmen. Död 1571 i Mähren. B. öfversatte nya testamentet på tjechiska 1565. Förutom flera historiska och religionspolemiska arbeten skref han omedelbart före sin död en tjechisk grammatika, som dock ej blef utgifven förrän år 1857.

A—d J.

Blagosvjeto, Grigorij Evlampievitj, rysk publicist, f. 1824 i Stavropol (Kavkas), blef lärare i ryska språket vid en kadetskola, men af-sattes 1856 och begaf sig till England, där han gjorde personlig bekantskap med Herzen. I förening med greve G. A. Kusjelev-Besborodko utgaf han efter 1859 tidskriften "Russkoe slovo", som dock indrogs 1866. Han redigerade därpå tidskriften "Djelo" ända till sin död, 20 nov. 1880. B. var i bildning och tänkesätt fullkomligt "västerländsk", d. v. s. hämtade från England och Frankrike sina litterära och politiska förebilder. Jämte Pisarev kan han anses typisk för 1860-talets publicitet i Ryssland. B. har äfven författat arbeten om den ryska romanen och liknande litterära studier.

A—d J.

Blagovještensk, hufvudstad i ryska general-guvernemet Amur, vid Sejas sammanflöde med Amur. 32,834 inv. (1897). I B. finnas många skolor, bibliotek och järnguterier. Handel med te och spannmål (omsättning 6 mill. rubel per år). Ängbåtsfart. Staden anlades som militärpost 1856 under namnet Ust-Seisk och blef 1858 gjord till hufvudstad i Amurområdet, hvarpå kosackerna öfver-gäfvö staden och 7 km. ofvanför grundade Verchne-B.

Blague [blagg], fr. (af gael. *blagh*, blåsa ut), tomt prat, skrävel, lögn. — **Blagueur** [-gör], stor-pratare, skräfläre.

Blahetka, Marie Leopoldine, österrikisk pianist, f. 1811, d. 1887, elev af Kalkbrenner, Czerny och Moscheles, i teori af Sechter, lefde från 1840 i Boulogne och gjorde sig känd såsom virtuos på piano och fysharmonika, äfven såsom aktningssvärd kompositris. Hon fick flera pianosaker tryckta och en liten opera (*Die räuber und die sänger*) uppförd i Wien.

A. L.

Blain, och **Blain v.**, i naturvetenskapliga beteckningar förkortningar för H. M. Ducrotay de Blainville.

Blaine [blæ'n], James Gillespie, nord-amerikansk statsman, f. 1830 i West Brownsville, Pennsylvania, d. 1893 i New York, blef 1847 matematiklärare vid krigsskolan i Blue Lick Springs, Kentucky, var 1852—54 lärare vid ett blindinstitut i Pennsylvania och slog sig sistnämnda år ned som tidningsutgivare i Augusta, Maine, där han snart

kom att intaga en rätt framträdande politisk ställning och redan vid 29 års ålder blef ledare för det republikanska partiet inom staten. 1859—62 satt B. som medlem af Maines legislatur, tillhörde 1862 —76 unionskongressens representanthus och var 1876

—80 senator för Maine.

1869—75 fungerade han som talman i representanternas hus. B:s tidigare verksamhet i kongressen egnades mest åt den s. k. "rekonstruktionen", d. v. s. bestämmandet af formerna för de forna konfedererade staternas förvaltning och villkoren för deras återupptagande som fullmyndiga medlemmar af unionen. Det 14:e amendemanget till

författningen var till god del hans verk, och han genomdref den ändring i den ursprungliga rekonstruktionsplanen, att folkmängden och ej antalet röstberättigade skulle läggas till grund för beräkningen af de återupptagna staternas representationsrätt. B. uppträdde 1867 kraftigt mot det betänkliga projektet att betala statsskulden i sedlar ("greenbacks") i stället för i guld, som vid lånets upptagande utlofvats. Såväl 1876 som 1880 var B. vid presidentvalet sitt partis mest populära kandidat, men besegrades vid parti-konventet. 1876 fattades honom blott 28 röster i $\frac{2}{3}$ majoritet, men då enades alla hans motståndare om Hayes och genomdrefvö därigenom dennes kandidatur. 1880 voro B:s och Grants vänner ungefär jämstarka; den senares nominering hindrades genom att B:s och Shermans anhängare enades om Garfield. Vid sitt ämbetsinträde (mars 1881) utnämnde denne B. till statssekreterare. Mordet på Garfield gjorde emellertid, att B. blott några få månader (till dec.) fick inneha denna viktiga post. Därunder vidtog han emellertid åtskilliga viktiga åtgärder för realiserande af sin älsklingstanke, närmare kommersiell och politisk förbindelse med de central- och sydamerikanska republikerna. Inbjudning utfärdades till en pan-amerikansk kongress i Washington (B:s efterträdare inhiherade sedan kongressen, ehuru inbjudningen accepterats af alla stater utom två), och i den interoceanska kanal-frågan öppnade B. en liflig notväxling med brittiska regeringen i syfte att få Clayton-Bulwer-fördraget modifieradt och garantier för att den blifvande kanalen skulle ställas under uteslutande amerikansk kontroll. Vid presidentvalet 1884 nominerade det republikanska nationalkonventet B. till partiets kandidat, men demokraternas seger, med ringa röstöfvervikt, i staten New York afgjorde valets utgång till förmån för Cleveland. Under Harrisons presidentskap var B. (1889—92) statssekreterare och förde därunder en kraftig utrikspolitik samt lyckades få till stånd sin pan-amerikanska kongress, hvars förnämsta betydelse var, att den förberedde en serie för den nordamerikanska handeln gynnsamma ömsesidighets-fördrag. B. var i tariff-frågor protektionist och uppträdde i fråga om myntfoten konsekvent emot den osunda silverutmyntning, som befordrats af Bland-billen (se d. o.). Vid flera tillfällen beskyldes B. af politiska motståndare för att öfverse med om ej

rent af befordera inom förvaltningen rådande korruption; angreppen mot sin personliga heder lyckades han emellertid tillbakaslä. B:s politiska memoarer, *Twenty years in congress*, utgafvs i 2 bd, 1884—86. Jfr äfven en biografi öfver B. af J. E. Crawford (1893). V. S.—g.

Blainv. Se **Blain.**

Blainville [blävi'l], **Henri Marie Ducro-**
taye de, fransk zoolog och anatom, f. 1777, d. 1850 som professor i komparativ anatomi vid Muséum i Paris. I *Prodrome d'une nouvelle systématique du règne animal* (1816) äro flera viktigare förbättringar af djursystematiseringen vidtagna. Hans största verk är *Ostéographie ou description iconographique, comparée du squelette et du système dentaire*, som på ett ypperligt sätt redogör för såväl de fossila som de nu lefvande djurens ben- och tandbyggnad.

Blair [bläa'], **Hugh**, skotsk författare, f. 1718, d. 1800, prästman, blef 1762 förste innehafvare af den nyupprättade professuren i retorik och skönlitteratur vid Edinburghs universitet och tillhörde den krets af skotska lärde, som samlades kring Hume och Adam Smith. B. uppmuntrade Macpherson att publicera sina gaeliska sånger samt skref sedan en öfver höfvan löfande afhandling om dem, *A critical dissertation on the poems of Ossian* (1763), hvori han med stor ifver försvarade dessa dikters äkthet. B:s estetiska föreläsningar, *Lectures on rhetoric and belles-lettres*, utgafvos 1783, uppleide en mängd upplagor (den senaste 1879), öfversattes till franska och tyska samt vunno för en tid stor auktoritet som litterär smakregel. Homeros' storhet som diktare upphöjdes där, och mot pseudoklassiciteten yrkas på större kraft och individuellt lif. B:s moraliserande predikningar utgafvos i 5 bd, 1777—1801, och vunno för sin tid oerhörd spridning. V. S.—g.

Blair [bläa']. 1. **Francis Preston B.**, nordamerikansk politiker, f. 1791 i Abingdon, Virginia, d. 1876 i Silver Spring, Maryland, kallades af presidenten Jackson 1830 till Washington att öfvertaga redaktörskapet för det demokratiska partiets officiella organ, "Globe", hvilken befattning han skötte till 1845, då han aflägsnades af presidenten Polk, det yttre tecknet till att Calhoun och söderns idéer inom partiet segrat öfver Jacksons nationellt demokratiska politik. Sedan "Kansas-Nebraska act" 1854 upphäft Missouri-kompromissen, lämnade B. alldeles demokraterna och tog liflig del i det nya republikanska partiets bildande. Han använde vid nationalskonventionen i Chicago 1860 sitt stora inflytande till förmån för Lincolns nominering till presidentkandidat och gjorde sig inemot inbördeskrigets slut bekant genom privata förhandlingar i Richmond och Hampton roads med sydstaternas ledande män om en uppgörelse. De republikanske ytterlighetsmännens våldsamma "rekonstruktionspolitik" gentemot de forna sydstaterna efter Lincolns död förmädde B. att ånyo öfvergå till det demokratiska partiet.

2. **Francis Preston B.**, den föregående son, nordamerikansk militär och politiker, f. 1821 i Lexington, Kentucky, d. 1875 i S:t Louis, blef 1843 praktiserande advokat i S:t Louis, deltog som frivillig i kriget mot Mexico och tillhörde 1852—56 som "free-soil-demokrat" Missouris lagstatur. B. ingick 1856 i det nyorganiserade republikanska partiet, valdes 1860 och 1862 till kongressledamot för

Missouri samt bidrog vid inbördeskrigets utbrott genom organiserandet af en frivillig skyddsvakt vid arsenalen i S:t Louis kraftigt att trygga Missouris och Kentuckys unionstrohet. I kriget deltog han som öfverste för en kår frivilliga och blef 1862 generalmajor. I likhet med sin fader ogillade B. "rekonstruktionspolitikens" öfverdrifter och återgick till demokraterna; vid valet 1868 var han deras kandidat till vice-presidentbefattningen. 1871—73 var han senator för Missouri. B. har utgifvit *Life and public services of William O. Butler* (1848). V. S.—g.

Blair [bläa'], **Henry William**, nordamerikansk politiker, f. 1834 i Campton, New Hampshire, blef 1859 praktiserande advokat och deltog som frivillig i inbördeskriget, hvarunder han nådde öfverste-löjtnants grad. 1875—79 och 1893—95 tillhörde han kongressens representanthus och var 1885—91 senator för New Hampshire. B. utsågs 1891 till Förenta staternas minister i Kina, men hans föregående häftiga opposition i senaten mot kinesisk immigration föranledde regeringen i Peking till så bestämde protester, att B. nödgades afstå från denna post. Som kongressmedlem och senator gjorde sig B. känd genom täta inlägg i sociala frågor och uppfostringsfrågor. Han har genomdrifvit stora anslag till det lägre skolväsendet. B. har äfven uppträdt som ifrig förkämpare af kvinnans rösträtt. Stort upseende väckte hans förslag i senaten om allmänt rusdrycksförbud i Förenta staterna efter år 1890. Till nykterhetsagitationen har han vidare bidragit bl. a. med sin skrift *The temperance movement or the conflict of man with alcohol*. V. S.—g.

Blaisois [bläsöa] 1. **Blésois** (lat. *Blesensis pagus*), gammalt franskt grefskap, som bildades under karolingernas tid och motsvarade nuv. departementet Loir-et-Cher. Det förenades 1498 med franska kronan. Jfr **Blois**.

Blake [bläk'], **Robert**, engelsk amiral, en bland grundläggarna af Englands valde på hafvet, f. 1599 i Bridgewater, lämnade Oxford 1625 efter en 10-årig vistelse vid universitetet därstädes, utan att hafva aflagt någon högre examen, samt slog sig på köpmansyrket. Efter att 1640 en kort tid ha varit parlamentsledamot, blef B. 1645 medlem af det s. k. "långa parlamentet". Från 1642 hade B. såsom independent och republikan tagit liflig del i inbördeskriget och utmärkte sig särskildt genom sitt ihärdiga och lyckliga försvar af Lyme (i Dorsetshire) och Taunton (i Somersetshire). 1649 utnämndes B. af Cromwell till "admiral and general of the sea". Fastän han förut hade tjänat endast till lands, utkämpade han 1652—54 med heder, om än med växlande framgång, flera ryktbara sjödrabbningar med Hollands utmärktaste amiraler. Efter freden med sistnämnda land skickades han till Medelhafvet, där han skaffade den engelska flaggan högt anseende genom den allvarliga näpsten han tillfogade Barbaresk-staterna. 1657 vann han öfver spanska

flottan en lysande seger vid S:ta Cruz på Tenerife. Han dog s. å. ombord på sitt fartyg och begravdes i Westminster abbey. B. är mest känd och värderad för sitt ridderliga sinne och för sin egenlyttiga patriotism. H. W.—I.

Blake [blæ'k], William, engelsk skald, målare och kopparstickare, f. 1757 i London, d. därstädes 1827, var redan i barndomen andeskådare och blef

framedes en af sin tids mest originella och excentriska personligheter. Wordsworth fällde det omdömet om B., att han tvifvelsutan var förryckt, men att denna förryckthet intresserade mera än andras hälsa. Hans dikter, hvilka han själf illustrerade med gravyrer, innehålla många poetiska skönheter, men därjämte en sjuklig fantastik och öfverflöda af

obegriplig mysticism. Bland B:s verk må nämnas *Songs of innocence* (1787), *The marriage of heaven and hell* (1790), *Songs of experience* (1794) samt "the prophetic books": *The gates of paradise*, *Visions of the daughters of Albion*, *Jerusalem*, Milton m. fl. För öfrigt må bland hans gravyrer framhållas illustrationerna till Youngs *Night thoughts*, Blairs *The grave*, *Jobs bok* och *Divina commedia*.

I sina motiv var B. ofta en föregångsman till senare tiders fantasikonst. Man spårar intryck af honom hos de engelske preraphaeliterna. Ämnen af samma art, som han behandlade, ha upptagits af Klinger, Stuck, Rops m. fl., och äfven hans strängt stiliserade teckningssätt återkommer inom den moderna illustrationskonsten. I de böcker han utgaf skönjes samma sträfvän som senare hos Morris, att göra boken till ett enhetligt dekorativt konstverk. Illustrationerna, stilarna — dem han själf komponerade — och randteckningarna skulle bilda ett harmoniskt helt. Likväl äro i B:s arbeten slitningarna mellan hans konstnärliga vilja och hans förmåga att uttrycka den uppenbara. Af dem, som i ett konstverk först och sist se *idén*, beundras hans kompositioner, medan de, som huvudsakligen fästa sig vid *uttrycket*, affärda honom med ordet dilettant. Han studeras bäst i British museums afdelning för teckningar. Jfr A. Gilchrist, "Life of W. Blake" (1863), Swinburne, "W. Blake" (1868), samt Ellis och Yeats' stora verk om B:s världsåskådning (1893). Hans teckningar utgafvs i faksimileafbildningar i London 1876, hans dikter sammastädes 1874 af W. M. Rossetti. Nyare lefnadsteckningar utgafvs af Story (1893) och Garnett (1897). (G—g N.)

Blake [blæ'k], Joaquín, spansk general af irländsk börd, f. 1759 i Malaga, d. 1827 i Valladolid, fick vid spanjorernas resning mot det franska väldet 1808 af "juntan" i Galicien befälet öfver denna provins uppbåd och blef sedermera "centraljuntans" general i Aragonien och Valencia. Ehuru han ej vann några framgångar, utnämndes han i okt. 1810 jämte Agar och Ciscar af cortes till regent. B. var en oförskräckt och hederlig soldat samt god organisator af folkuppbångar, men saknade all politisk begåfning och föredrog därför att taga öfverbefälet

öfver hären, ehuru en förening af detta med regentskapet stred emot författningen. Jämte Beresford och Castaños besegrade han vid Albuera 16 maj 1811 Soult, skickades sedermera att försvara Valencia mot Suchet, men nödgades efter hårdnackadt motstånd kapitulera (jan. 1812). B. hölls därefter till 1814 i strängt fängelse i Vincennes.

Blake [blæ'k], Edward, brittisk politiker, f. 1833 i Adelaide, prov. Ontario, i en kort förut till Canada utflyttad irländsk familj. Hans fader, William Hume B. (f. 1809, d. 1870), vann i Canada särdeles stort anseende som jurist, var en tid generaladvokat i ministären Baldwin-Lafontaine och 1849 —60 kansler i Öfre Canada. Sonen blef efter studier i Toronto advokat 1859, invaldes 1867 i Ontarios lagstiftande församling och tog där genast ledningen inom oppositionen. Han var en kort tid premiärminister i Ontario, öfvergick till Dominion of Canadas politiska lif och inträdde 1873 i Alexander Mackenzies liberala kabinett. 1878 föll han igenom vid valen, men återkom efter en session och var sedan i 8 år ledare för det liberala partiet i dominionparlamentet. Missnöje med den inom partiet omhuldade planen på en handelspolitisk union med Förenta staterna förändrade honom att lämna Canadas politiska lif. Han hade förut afböjt befattningen som Canadas öfverdomare. I stället lät han för en irländsk valkrets välja sig till medlem af brittiska parlamentet 1892 och har sedan dess tillhört det nationalistiska partiets mest ansedda medlemmar samt på den liberala sidan flitigt anlitats som juridisk och kolonialpolitisk auktoritet. V. S.—g.

Blakjer skans (först kallad Næs skans) lär anlagts 1675 på Glommens östra strand i Urskogs prästgåll, Akershus amt, vid vägen från Skillingemark i Värmland. 1718 inneslöts B. af en svensk styrka under generalen baron Karl v. Leutrum, hvilken dock vid underrättelsen om Karl XII:s död gick tillbaka öfver gränsen. B. slopades 1764, men sattes åter i stånd 1789. Sedan skansen 1801 slopats för andra gången, besattes den af en svensk afdelning under öfverstelöjtnanten greve A. O. Mörner 17 april 1808, men utrymdes redan efter ett par dagar. 1811 började man bygga batterier äfven v. om Glommen, men dessa raserades 1815, och 5 år senare slopades B. för tredje gången samt såldes slutligen 1893 till enskild person för 13,000 kr. L. W. son M.

Blamag [-aʃ], fläck, klander. Länord från tyskan, där det bildats af fr. *blâme* (se d. o.).

Blåme [blam], fr. (af grek. *blasphemōn*), tadel, klander; dåligt rykte, fläck. — Blamäbel (fr. *blamable*), klandervärd. — Blamöra, tadla, klandra. — Blamera sig, utsätta sig för klander, blottställa sig.

Blåmont [-mä], ty. *Blankenberg*, stad i franska dep. Meurthe-et-Moselle, vid Vezouze, 270 m. ö. h. 1,649 inv. (1901). Bomulls- och garveriindustri. — Dess fästningsverk slopades af hertig Bernhard af Weimar 1639. B. var förr residens för fursten af Salm-Salm.

Blanc [blā], fr. ("hvit"), franskt silfvermynt från mitten af 1300-talet till slutet af 1700-talet. Värdet växlade mellan 5 och 12 deniers (= 1½—3½ öre).

Blanc [blā], fr., "hvit", vit färg, förekommer i sammansättningar, som i handeln användas som beteckningar å en del hvita substanser, mest färger:

blanc de baleine [də balän], hvalraf; *blanc d'Espagne* [despa'nj] l. *blanc de fard* [də fär], vismuthvitt (till smink m. m.); *blanc de Meudon* [də mödä'] l. *d'Orléans* [därleä'] l. *de Troyes* [də trwä'], slammad krita som målarfärg; *blanc de neige* [də näj], zinkhvitt; *blanc fixe* [fiks], barythvitt m. fl. G. H.-r.

Blanc, Kap B. ("Hvita udden"), udde på norra kusten af Tunisien på 37° 19' 40" n. br. och 9° 43' ö. lgd, forntidens *Promontorium ca'ndidum*, arabernas *Ras el-abjad*. B. räknas ofta som Afrikas nordligaste udde, men med orätt, enär Ras Engela, 11 km. västligare, går något längre mot norr.

Blanc, Le [lə blä], arrondissemangshufvudstad i franska dep. Indre, vid Creuse. 5,368 inv. (1901). Håstafvel och linnetillverkning. Slottsrin.

Blanc [blän], Ludvig Gottfried, tysk språkforskare, f. 1781 i Berlin, d. 1866 som professor i romanska språk vid universitetet i Halle. Hans språkstudier voro omfattande och grundliga i synnerhet i fråga om Dantes verk. B:s förnämsta arbeten äro *Grammatik der italienischen sprache* (1844), första försöket till en historisk italiensk språklära, *Vocabolario dantesco* (1852), kommentarier till "Divina commedia", och *Handbuch des wissenschaftlichen der natur und geschichte der erde und ihrer bewohner* (1824; 8:e uppl. 1867—69; "Verldshyggnaden, en illustrerad handbok för alla samhällsklasser", 1865).

Blanc [blä']. 1. Jean Joseph Charles Louis B., kallad Louis B., fransk politiker och skriftställare, f. 1811 i Madrid. Fadern, som var

gift med en systerdotter till den bekante diplomaten och Napoleonsfienden Pozzo di Borgo, var under Joseph Bonapartes korta regering generalintendent för finanserna i Spanien. Familjens fattigdom tvang B. att under restaurationen tjäna sitt uppehälle genom privatlektioner, samtidigt som han i Paris studerade juridik. 1832 privatlärare i Arras, började han egna sig åt journalistik. Vid sin återkomst till Paris blef han medarbetare i flera radikala tidningar och 1837 för en kort tid redaktör för en af dem, "Bon sens". Följande år började han utgifva tidskriften "Revue du progrès politique, social et littéraire", där han framlade socialistiska idéer och bl. a. skarpt kritiserade Louis Napoléons (sedan Napoleon III) då nyligen utkomna arbete "Idées napoléoniennes". Där publicerade han först sitt 1839 i bokform utgifna ryktbaraste verk, *Organisation du travail* (9:e uppl. 1850), som förskaffade honom stor popularitet och som jämte hans 1841—44 utgifna *Histoire de dix ans* (14:e uppl. 1879—81) bidrog att framkalla februarirevolutionen 1848 och gifva denna dess karaktär och att därunder skaffa honom plats i den provisoriska regeringen, ehuru endast såsom sekreterare. Mistro mot B. på grund af hans stora anseende bland massorna och hans misstänkta uppförande hindrade honom från att i praktiken få sina socialistiska idéer tillämpade. Det

enda, han lyckades vinna, var tillsättandet af en "regeringskommission för arbetarna", hvars president han blef och hvilken skulle undersöka och förbättra arbetarnas ställning. Den ledde emellertid ej till något resultat. De beryktade nationalverkstäderna (se d. o.), som nu upprättades för att skaffa sysselsättning åt massan af de på grund af revolutionen arbetslöse, hade för sin tillkomst att tacka ett förslag af B. och några andra radikala regeringsmedlemmar, hvori allas "rätt till arbete" häfdades. Arbetarna gjorde det vid en demonstration 25 febr. 1848 till sitt och tvungna regeringen att antaga det. Nationalverkstädernas olyckliga resultat har med orätt tillskrifvits B., som intet hade att skaffa med planens utförande. Det framkallades i stället med afsikt af hans fiender Marie och Mallast för att misskreditera hans socialistiska läror. Invald i nationalförsamlingen, blef han där snart anklagad för sin hållning under upplöppen i Paris — han misstänktes fika efter en honom erbjuden arbetardiktatur — och för att genom sitt förvällande hafva åstadkommit inrättandet af nationalverkstäderna. Han flydde först till Belgien och 1854 till London samt blef "in contumaciam" dömd till deportation. Till försvar utgaf han *Appel aux honnêtes gens* (1849), *Catéchisme des socialistes* (s. å.) och *Pages d'histoire de la révolution de février* (1850). För öfrigt idkade han i London historiskt författarskap, afslutade med stöd af det rikliga källmaterialet i British museum 1862 sin 15 år tidigare påbörjade *Histoire de la révolution française* och utarbetade *Histoire de la révolution de 1848* (utg. först 1870). Han protesterade mot den af Napoleon III 1859 utfärdade amnestien och återvände till Paris först efter kejsardömet störtande, hvarefter han under belägringen tjänade som simpel soldat. I nationalförsamlingen, där han 1871 invaldes, protesterade han mot afträdandet af Elsass och yrkade på krigets fortsättning. Han klandrade skarpt "kommunen", hvars anarkistiska karaktär stötte honom, och sökte förgäves genom upprop till folket åstadkomma endrätt och försoning. Som medlem af yttersta vänstern kämpade han för alla åtgärder i demokratisk anda och protesterade mot statskuppen af 16 maj 1877. Hvarken hans läror eller hans vältalighet voro emellertid nu längre på modet, hvarför hans inflytande var ringa. B. afled i Cannes 1882; hans lik bisattes i Paris på statens bekostnad under oerhörd anslutning af befolkningen.

B:s socialistiska läror, som hufvudsakligen återfinnas i hans "Organisation du travail", gå i synnerhet ut på att staten genom att öfvertaga alla produktionsmedel skall göra slut på det allas krig mot alla, som framkallas af den fria konkurrensen. Alla hafva rätt till arbete och till lika stor lön för samma arbetstid; hvar och en bör hafva, hvad han behöver, och gifva, hvad han kan ("à chacun selon ses besoins, de chacun selon ses facultés"). Äfven landbruket, hvartill den individuella egendomsrätten bör bortfalla, skall bedrivas gemensamt i stor skala. B. var dessutom en af de få socialister, som hyllat malthusianismen. Hans förnämsta historiska arbete, "Histoire de dix ans", behandlar Frankrikes historia 1830—40 med stöd af egna hågkomster och muntliga utsagor af många bland tidens ledande män. Skildringen af det sociala tillståndet är synnerligen viktig, emedan den innebär förklaringen till de

många upplöppen i Paris 1848. Bland hans öfriga arbeten märkas: *L'état et la commune* (1865), *Questions d'aujourd'hui et de demain* (5 bd, 1873—84), *Dix ans de l'histoire d'Angleterre* (10 bd, 1879—81), *Discours politiques, 1847 à 1881* (1882), *Histoire de la constitution du 24 février 1875* (1883). Litt.: Fiaux, "Louis Blanc" (i "Portraits politiques contemporains", II, 1883), och O. Warschauer, "Louis Blanc" (i "Geschichte des sozialismus und kommunismus", III, 1896). E. A.—t.

2. Auguste Alexandre Philippe Charles B., den föregående broder, fransk konstkraftställare och kopparstickare, f. 1813, var 1848—52 direktör för inrikesministeriets afdelning för de sköna konsterna, grundade 1859 "La gazette des beaux-arts" samt blef 1878 professor vid Collège de France. Död 1882. Bland hans många högst värdefulla arbeten äro *Histoire des peintres français au XIX siècle* (1845), *Histoire des peintres de toutes les écoles* (1849—75, häft. 1—602), *Grammaire des arts du dessin* (1867) och *L'oeuvre complet de Rembrandt* (1873).

Blanc, Alberto, baron, italiensk diplomat, f. 1835, d. 1904, studerade juridik i Turin och inträdde 1860 i sardinska utrikesministeriet. 1867—68 var han italiensk sändebud i Wien samt kom 1871 i samma egenskap till Bruxelles, 1875 till Washington och 1880 till München. 1881—83 var han generalsekreterare i italienska utrikesministeriet, 1884—86 sändebud i Madrid och 1886—91 i Konstantinopel. Senator 1892, öfvertog han i slutet af 1893 utrikesministerportföljen, men trädde tillbaka jämte Crispi i mars 1896 efter katastrofen i Eritrea. B. utgaf "Correspondance diplomatique du comte Joseph de Maistre" (2 bd, 1860).

Blanc, Tharald Höyerup, norsk teaterhistoriker, f. 6 dec. 1838 i Bergen, student 1858, jur. kandidat 1864, praktiserade några år som öfverrättsadvokat i Valdres, innehade därefter en plats hos justitiesekreteraren i Kristiania stadsrätt och blef 1889 protokollsekreterare i höjesteret. Han har utgivit noggranna skildringar af teaternas i Bergen och Kristiania historia (1884 och 1898). O. A. Ö.

Blanc [blā], Marie Thérèse, född de Solms, fransk författarinna, känd under pseudonymen Thérèse Bentzon (hennes mors familjenamn), f. 1840 i depart. Seine-et-Marne, blef gift och har skriftvit en hel följd romaner och novellsamlingar, hufvudsakligen behandlande kvinnofrågan, bl. a. *Un divorce* (1871), *Une vie manquée* (1874), *Le violon de Job* (1875). *Un remords* (prisbelönt af franska akademien 1878; "Ett samvetsqual", s. å.), *Georgette* (1880; svensk övers. s. å.), *Tête folle* (1883), *Tony* (prish. af franska akad., 1884), *Émanicipée* (1887) och *Tchelovek* (1900). Hon har öfversatt bl. a. "Contes de tous les pays" (1888) och Bret Hartes kaliforniska berättelser samt i "Revue politique et littéraire" och i "Revue des deux mondes" skriftvit litterära uppsatser, samlade i *Littérature et moeurs étrangères* (3 bd. 1887) m. m. Fru B. är en allmänt aktad författarinna, utmärkt af känsla och ljusst förstånd. I hennes skildringar finnas både passion och sedligt allvar, men färggifningen är diskret.

Blanca, katolskt helgon, var slafvinna i Lyon och led martyrdöden under Marcus Aurelius.

Blanca, svensk drottning. Se *Blanche*.

Blanca af Kastilien. Se *Blanche*.

Blancards piller [bläkårs], *farm.* Se *Järnpiller*.

Blanceflor. Se *Eufemia-visorna*.

Blanch., i zoologiska beteckningar förkortning för Em. Blanchard, fransk zoolog, f. 1819, d. 1900.

Blanch [blāŋ], Teodor Julius, konstutställare, f. 1835 i Berlin, kom 1855 till Sverige, förestod 1859—65 med utmärkelse Jönköpings nya hotell och innehade 1866—67 operakällaren i Stockholm. 1868 öppnade han det stora och praktfullt inredda etablissemanget *Blanchs kafé* vid Kungsträdgården. Denna förlustelselokal, som B. 1881 öfverlämnade i andra händer, medverkade på sin tid till en reform i god riktning af utelivet i Stockholm, icke minst genom sina aftonkonserter året om. Vid världsutställningen i Wien 1873 skötte B. den svenska restaurangen. Å en tomt invid *Blanchs kafé* öppnade B. 1879 en liten smakfullt utstyrd teater, *Blanchs teater*, där danska och franska teatersällskap längre tider uppträdde, populärvetenskapliga föreläsningar och kammarmusiksoaréer hölls, men äfven varieté- och magiväsende tidtals fick hemvist. 1883 förvandlade B. denna teater till en "salong" för internationell tafvelutställning, *Blanchs konstsalong*, där åtskilliga berömda taflor af såväl utländska som inhemska samtida utställdes. Denna salong uppläts äfven för "opponenternas" utställningar 1885 och 1886, konstakademiens utställning 1887 och konstnärsförbundets 1890. Lokalen öfvertogs definitivt 1889 af konstföreningen i Stockholm. 1883 öppnade B. en särskild konsthandel (i förening med permanent utställning) i Stockholm, och s. å. erhöill han titeln hofkonsthandlare. Nämnas må äfven, att B. var den, som i Sverige införde elektrisk belysning (1878).

Blanchard [blājār], François, fransk luftseglare, f. 1753 (1738?), gjorde 1784 sin första uppstigning i luftballong. Året därpå väckte han uppseende genom en ballongfärd, som han i sällskap med amerikanen Jefferies företog från Dover till Calais. I allt lär B. hafva företagit 66 luftresor; på den sista förolyckades han, 1809. Hans änka fortsatte ballongfärderna, men omkom i Paris 1819, då hon en gång ville visa publiken ett fyrverkeri i luften. Ballongen antändes nämligen och störtade ned.

Blanchard [blājār], Pierre, fransk författare, f. 1772, d. 1836, var en lång tid bokhandlare och grundade sedan uppfostringsanstalten "Elysée des enfans". Af hans arbeten för barn må nämnas *Bibliothèque des enfans* (1795), *Le Buffon de la jeunesse* (1801) och *Le trésor des enfans* (1802; öfversatt på svenska 1827 under titeln "Barns skattkammare" och 1851 under titeln "En dygdig barn-dom").

Blanchard [blājār], Henri Louis, fransk musikkraftställare och kompositör, f. 1778, d. 1858, var musikdirigent vid "Variétés" (Paris) och andra teatrar, skref en mängd populära vådevillsånger, operetten *Diane de Vernon* samt gedigna kritiska uppsatser för flera musiktidningar. A. L.

Blanchard [blāntjød], Edward Laman, engelsk teaterförfattare, f. 1820, d. 1899, son af den som skådespelare berömd William B., redigerade Chambers' "London journal" och utgaf en del handböcker, berättelser m. m., såsom *Bradshaw's*

descriptive railway guides o. a. B. skref äfven omkr. 100 teaterstycken, af hvilka de flesta tillhöra de i England så omtyckta "julfarserna". B. utgaf under 21 år *Drury-lane christmas annals* och var från och med 1863 medarbetare i "Daily telegraph".

Blanche [blāj], fr., ett biljardspel. Se Biljard.

Blanche [blāj], Blanka af Kastilien, fransk drottning, f. 1188. d. 1252. var dotter af Alfons IX af Kastilien och gift med den franske

(Efter en gammal bild i S:t Chapelle i Paris.)

var hon åter Frankrikes regent till sin död, och hon skydde då inga svårigheter för att kunna skicka sin son hjälp i penningar och folk. Med ett klart förstånd och praktisk duglighet förenade B. en varm gudsfruktan, men förlorade sig aldrig i sådant lågande svärmeri som sonen, på hvilken hon inympade sin regentförmåga och sin religiositet.

Blanche [blāj] l. Blanka (Blanca), svensk drottning, dotter af greve Johan af Namur, förmäldes 1335 med konung Magnus Eriksson och kröntes i juli 1336 i Stockholm. Berättelserna från hennes egen tid veta intet om den beskynning, som först stora rimkrönikan och därefter äldre och nyare historieskrifvare riktat mot henne, nämligen att hon skulle hafva förgifvit sin son Erik (XII). Det är visserligen sant, att ett synnerligen spändt förhållande varit rådande mellan Erik och hans föräldrar, hvilka t. o. m. nödgades rymma ur riket för honom; men när Erik dog, sommaren 1359, hade en försoning redan inträdd. Säklerligen föll konung Erik offer för den farsot, hvilken vid denna tid strök härjande fram öfver Skandinavien. Drottning B., hvilken omtalas som en skön och vis kvinna, lefde med sin make i ett lyckligt äktenskap. I april 1363 bevistade hon i Köpenhamn sin son Håkans bröllop med Margareta, Valdemar Atterdags dotter, men insjuknade strax efter högtidligheterna och dog i den främmande staden. (T. H.-r.)

Blanche [blāj], August, dramatiker, roman- och novellförfattare, politiker, publicist, f. 17 sept. 1811 i Stockholm, son af däv. skvadronspredikanten, sedermera kyrkoherden Mårten Bergvall och tjänsteflickan Katarina Hedberg, som några år senare blef gift med hofslagaren Blanch, hvars namn B., som under skoltiden lär burit sin verkliga fars namn, antog. B. genomgick Klara skola, där bl. a. J. Ekelund var honom en kär lärare, och Stockholms gymnasium samt blef 1829 student i Uppsala. Där vistades han till 1832, då han, efter att ha tagit examina till ämbetsverken, bosatte sig i Stockholm,

hvarast han inskref sig i ett antal verk och förtjänade sitt uppehälle såsom renskrifvare och lärare; bl. a. tjänstgjorde han en kort tid i riksbanken, där Bergvall var fullmäktig. Emellertid fick han 1836 tillfälle att återvända till universitetet, där han 1838 aflade juris utriusque kandidatexamen, hvarefter han blef e. o. kanslist i justitierevisionen och vice auditor vid Svea artilleriregemente.

Tjänstemannabanan blef emellertid icke den väg där B. skulle vinna framgång. Varmt intresserad för tidens händelser och lifligt påverkad af 1830-talets frihetsrörelser, kastade han sig snart in i journalistiken. Efter att ha utgivit ett par flygskrifter, *Publiken och tidningarna* eller *den rystiga tuppfuktningen* samt *Rabulisterna* (båda 1838), i hvilka han behandlade dagens händelser på skämtsamt sätt, inträdde han i redaktionen af "Freja", ett blad, i hvilket då ett antal begåfvade litteratörer, såsom G. H. Mellin, Karl af Kullberg, Ingelman, Kiellman-Göransson och Teodor Sandström, samverkade, under det att Johan Johansson ("Hvalfsken") försåg bladet med mera allvarlig politisk kost och finnen Snellman, som då vistades i Sverige, riktade bladet med värdefulla filosofiska och estetiska bidrag. 1839 blef B. tidningens hufvudredaktör. "Freja" intog visserligen i det stora hela en liberal ställning, i vissa punkter "rabulistisk", men B. var angelägen att betona dess själfständighet. "Man kan alltför väl tillhöra oppositionens leder utan att därför försvära sig åt den blinda radikalismen; man kan alltför väl ogilla en regeringens handling, på samma gång man gillar en annan". Anmärkningsvärdt var särskildt tidningens förmenta afslöjande (genom Johansson) af den s. k. "koalition", som föregick 1840 års riksdag. I tullpolitiska frågor stod Freja på prohibitistisk ståndpunkt (Johansson); i afseende å religionsöfning för metodister och andra "läsare" hade den, lika litet som öfriga liberala blad, känsla för full religionsfrihet; däremot innehöll den kraftiga artiklar mot Strauss-ätalet. I öfrigt var B:s läggning afgjordt anti-aristokratisk, adeln angreps häftigt. Mot Aftonbladet och öfriga tidningar fördes en bitter polemik. Från de stora tidningarnas sida antydes t. o. m. att Freja stod i beroende af vissa vederbörande. Polemiken med Aftonbladet utmynnade i en strid med Almqvist, hvilken strid blef ödesdig för B:s verksamhet som dagbladspublicist. B. hade redan genom sitt deltagande i Det-går-an-striden (med den parodiska förtätsningen *Sara Widebeck*, hvilken hänsynslöst gäckades med Almqvist och hans skriftställer) råkat i delo med den snillrike Törnrosförfattaren. Då denne under Hiertas bortresa 1842 var Aftonbladets tillfällige chef, råkade de i en häftig polemik, som hade sitt ursprung i att Almqvist var misnöjd med Frejas (Snellmans) kritiker af Gabriële Mimanso. Då polemiken blef närgående mot Almqvist, hotade denne att inblanda B:s far, kyrkoherde Bergvall, i densamma, ehuru denne stod alldeles utanför saken, och verkställde detta hot på

ett ovanligt lägsinnadt sätt, bl. a. med anspelning på B:s oäkta börd ("Almquistas dädet"). Genom Crusenstolpe som försöningsmedlare hotade Almquist B. med ytterligare förföljelse, om han ej upphörde angripa honom. B. utmanade då Almquist på duell, hvar till denne emellertid ej lyssnade; vid ett möte i Strömparteren verkställde då B. sin förut tillkännagifna afsikt att uttrycka sitt förakt för Almquist genom att spotta honom i ansiktet, hvilket begrippligtvis väckte enorm skandal. Då Hierta efter hemkomsten icke ville desavuera Almquist, lämnade Sturzen-Becker och A. Lindeberg Aftonbladets redaktion. B., som fått nog af dagbladspublicistik, lämnade vid årets utgång Frejas redaktion i andra händer och beklagade sedan djupt, att han kastat bort fyra år i tidningsstrider.

Sedan hans far lätit honom flytta in i den sedermera så bekanta "Malmgården", började B. utslutande egna sig åt skönlitterärt skriftstalleri, till en början dramatiskt. Här vann han stor framgång med en rad af teaterpjäser, de flesta efter främmande förebilder. Svenska scenen, som alltsedan Gustaf III:s tid varit i saknad af repertoarstycken på lustspelets område, erhöll nu sådana. 1843 uppfördes å Nya teatern B:s första stycke, *Positivhataren*, i fyra akter, med musik af J. N. Ahlström. Det mottogs med mycket bifall af publik och kritik och gjorde ett slags epok. Publiken skrattade åt de Stockholms-typer, som där framfördes: källarmästaren, den fattige löjtnanten, kunglig sektern, källarkunderna och tjänstfolket. Närmast hade väl B. påverkats att skrifa "lustspel med sång" af de danska vädeviller, med hvilka han gjort bekantskap under besök i Danmark 1838 och 1840. "Positivhataren" följdes s. å. af ett tillfällighetsdivertissementang, *Silfverbröllopet*, af den otryckta *En oktobernatt på Kolmorden*, som föll igenom, och monologen *En skådespelares gång genom lifvet* (sedan *Den gamle skådespelaren*); senare följde *En trappa upp och på nedra botten* (1843, öfversatt från franskan, men ursprungligen af Nestroy), *Magister Bläckstadius* (1844, med fritt begagnande af ett par motiv från Heiberg, likväl fullt själfständigt bearbetade), *Stockholm, Vesterås, Upsala* (1845, öfv. från franskan). Åren 1845 och 1846 bragte några originalstycken, nämligen det allvarliga skådespelet *Läkaren* (gifvet å k. teatern 1845), ett student- och folkskådespel, som har flera gripande och verkningsfulla scener och äfven en rätt rolig scen ur studentlifvet, men hvars karaktärs-teckning är nog sjablonmässig; *Rika morbror* (1845), en originalfars, byggd på ett rätt vanligt motiv, en fattiglapp, som antages vara en rik släkting; det historiska skådespelet *Engelbrekt och hans dalkarlar* (1846), som genom vissa anslående enskildheter (exempelvis dalkarlen Sven Ulsons rättframma repliker) blifvit ett mycket populärt folkstycke, men som minst af allt är historiskt (Engelbrekt talar som en Stockholmsliberal från 1840-talet, slutet af t. o. m. "skandinaviskt"); *Jernbåraren* (1846), ett sensationsskådespel med social innebörd, bearbetadt efter hans likanämnda berättelse, samt monologen *Den gamla aktrisen* (1846). Af hans öfriga dramatiska arbeten, som alla äro översättningar eller bearbetningar, hafva i synnerhet två vunnit mycken popularitet. Det ena är *Hillebarnet*, som, enligt hvad Nordensvan påvisat, utgör en tämligen trogen översättning af de två första akterna ur ett franskt

treaktstycke, "Bouquillon à la recherche d'un père", af Bayard och Dumanoir, och själfva hufvudfiguren, Konjander, som genom Fredrik Delands framställning fick en så stockholmsk färgläggning, är helt och hållet omflyttad från det franska originalet. Vida mera fritt begagnade B. tre franska författare dramatiserande af ett motiv ur Scarrons gamla "Le roman comique" för sitt berömda lustspel *Ett resande teatersällskap* (urspr. "En tragedi i Vimmerby", 1848), som ovedersägligen är svenska litteraturens roligaste fars; här har B. visserligen lånat intrigen och många af de roliga replikerna, men de präktiga typerna — Sjövall, Ölander, hvilken senare ej finnes i det franska stycket — äro tydligen tecknade efter lefvande svenska modeller, och många af de till ordspråk vordna replikerna liksom de utmärkte kupletterna bära vittnesbörd om B:s kvickhet; stycket blef först utwhissladt, då det gafs å k. teatern, men firade senare en lysande återuppsändelse.

Bland öfriga ofta gifna bearbetningar märkas *Herr Dardanell* (1846; efter Nestroys bekanta Eulenspiegel) och *Döden fadder* (1850; efter Haffners "Der tod und der wunderdoctor"), i hvilken B. kryddat en honom förelagd översättning med en mängd roliga och tyndiga uttryck och lyckade kupletter. I det hela gör sig B:s humor gällande i dialog och kupletter. Han eger dessutom utmärkt blick för scenens kraf och förstår förtäfligt låpa originalen för teatern; i detta afseende erinrar hans bearbetningskonst om Gustaf III:s.

B. var äfven verksam såsom romanförfattare och var härutinnan lärjunge af den franska romandikten; särskildt var Sue både såsom sensationsskriftställare och såsom folklik tendensförfattare hans mönster. Hans arbeten äro skrifna med stor liflighet, men äfven med ett visst effektsökeri. Efter den kortare sociala berättelsen *Jernbåraren* (1845) följde *Flickan i Stadsgården* (1847), som framställer en ung kvinnas kamp och seger mot frestelserna, *Valnåden* (s. å.), *Banditen* (1848), *Första älskarinnan* (s. å.) och *Kräknästet* (1849). Under en vistelse i Frankrike 1850 fann B. motiv och eggelse till att skrifa sin bästa roman, den trots alla brister mycket verkningsfulla *Sonen af söder och nord* (1851), hvilken lämnar en liflig och fängslande bild af de rörelser, som pågingo i Paris under februari-hvåfningen, och ger ett varmt uttryck för författarens folkliga frihets-sympatier.

Men ett tacksammare fält för sin berättargåfva än inom den större romandikten fann B. i smärre skildringar, mestadels från Stockholmslifvet; här utvecklade B. sitt författarskaps bästa sidor. De tidigaste bland dessa utkommo redan 1845 under namnet *Tafel och berättelser ur Stockholmslifvet*; 1856 lästes i Aftonbladet *Berättelser efter klockaren i Danderyd*, och när B. 1857 började redigera "Illustrerad tidning", bjöd denna i sin följetong esomottast en eller annan af dessa ypperliga *Bilder ur verkligheten*, i hvilka han med fin och lätt hand, varm känsla och skarpt uppfattande blick omdiktade minnen från ett innehållsrikt lif. Äfven sedan han med år 1863 lämnat redaktionen af sistnämnda tidning, fortsatte han med dessa skildringar, hvilka sedermera samlades under rubriken *Hyrskuens berättelser, En prestmans anteckningar, En skådespelares öden och Strödda anteckningar*. I denna

art af författarskap, ett slags mellanting mellan anekdot och novell, "förenande med anekdotens kort-het karaktärsstudiens djup", står B. som den främste i vår litteratur, och dessa i viss mån klassiska teckningar skola tviwelsutan längst bevara hans namn, på samma gång de skola gömma minnet af det stockholmska kulturlif, som i dem skildras. Närsläktade med dessa berättelser äro och hans förträffliga små *Minnesbilder*. B. försökte sig äfven såsom diktare i bunden form och utgaf 1850 *Några lyriska stycken samt sceniska monologer och dialoger*.

Under slutet af sin lefnad, då en efter fadern ärfd förmögenhet satte honom i stånd att välja sin sysselsättning utan hänsyn till inkomsterna, egnade B. mycken tid åt det politiska lifvet. Till 1859 års riksdag utsågs han med högsta röstetalet till representant för Stockholms fjärde valkrets (Ladugårdslandet). Under de fem riksmöten — tre under den gamla, två under den nya ordningen — hvilka han bevisade, förde han med värme och talang de utprägladt frisinnade åsikternas talan. Han egde visserligen ej alltid nödiga detaljkunskaper, men där-

Blanches malmgård.

emot ett varmt nit för saken och en ideell uppfattning samt en lysande talargåfva. Särskildt de stora humanitetsfrågorna funno i honom en ifrig förespråkare. Så arbetade han för främmande trosbekännares rätt att söka och erhålla ämbeten i staten, för oäkta barns arfsrätt, för kvinnans giftemannarätt, emot dödsstraff och prygelstraff, emot teatercensuren o. s. v. Rätt märkligt var hans uppträdande i den unionella frågan 1859—60, då han gentemot Anekarvsårds och Dalmans motioner om revision af unionsakten och om svenskt veto i ståthållarfrågan häftrade åsikten om Norges själfständighet; då han kort därefter deltog såsom representant för borgarståndet i kröningsdeputationen till Norge, blef han föremål för lifliga hyllningsgärder. Det behöfver knappt sägas, att representationsreformen i honom hade en varm vän. På hans initiativ var det, som borgarståndet 1859 beslöt hos regeringen anhänga om ett förslag till representationsreform, och han var en af ledamöterna i den centralkommitté, som skulle verka för reformens främjande. För skarpskyttesaken var han nitiskt verksam både i riksdagen, då det gällde att skaffa den offentlig understöd, och i det enskilda lifvet, där han entusiasmerade landets unge söner för denna frivilliga

folkvåpning. Med de förtryckta folkens frihetsrörelser (Italiens, Polens) sympatiserade han lifligt och gynnade de politiske flyktingar, som hitkommo. B. var jämväl en utmärkt och ofta anlitad tillfällighets-talare samt egde såsom sådan den hänförelsens eld, som kännetecknar den verkliga improvisatören. Sista gången han uppträdde såsom talare var på sin dödsdag, 30 nov. 1868, samma dag, som Karl XII:s bildstod attacktes, då han hälsade de Uppsalasångare, som kommit till Stockholm för att medverka vid af-täckningsfesten. — B:s stora hjälpsamhet, hans kärleksfulla sinne och förbindliga sätt att vara hade gjort honom älskad i vida kretsar; omkring tre tusen människor följde honom till grafven, på hvilken hans vänner år 1870 reste en vacker vård. B:s skrifter ha vunnit en popularitet, som endast kommit få svenska författare till del. Kort efter hans död utgafos de i samlad upplaga (med en af Ad. Hedin författad minnesteckning; år 1889—92 utgafs en rikt illustrerad upplaga, till hvilken fogades såsom ett särskildt band Nils Erdmanns arbete "August Blanche och hans samtid" (1892). Bland öfriga skrifter om B. märkas Georg Nordensvans "Aug. Blanche som lustspelsförfattare" (intagen uti samlingen "I rampljus", 1900), Marcellus' karakteristik i "Politiska silhuetter" och kapitlet om B. i O. Sylwans "Sveriges litteratur vid 1800-talets midt". K. W.-g.

Blanche [bläj], Jacques Emile, fransk målare, f. 1861 i Paris, började som friluftsmålare och har i sitt sökande efter förebilder hittills gått från Manet till Gainsborough. Han målar hufvudsakligen porträtt och grupper i ett pikant skisserande behandlingssätt. Porträttgruppen *Frits Thaulow med familj* har varit utställd i Stockholm och inköptes sedan för Luxembourggalleriet. I *Uppvaknandet*, *Mozarts cherubin* (1904) m. fl. af hans nyaste målningar har han närmast sig ett om Reynolds påminnande, saftigt och lugnt målningsätt. Bland hans alltid med smidig uppfattning målade porträtt märkas spirituella bilder af författaren *Willy*, af affischmålaren *Cheret*, målad i dennes egen stil, m. fl. G.-g. N.

Blanchëra (fr. *blanchir*, af *blanche*, hvit), göra hvit, bleka, tvätta. — **Blanchissör**, tvättare. — **Blanchissös**, tvätterska.

Blanchet [blänjet], Francis Norbert, "Oregons apostel", f. 1795 nära Quebec, d. 1883 i Portland, Oregon, prästvigdes 1819, efter att ha genomgått romersk-katolska seminariet i Quebec, och sändes 1838 som missionär till Oregon, dit en mängd kanadensiska katoliker utvandrat efter Astorias grundläggande. Pater B. slog sig ned i Vancouver och hade under fyra år blott en enda ämbetsbroder i Oregon, som då ännu innefattade jämväl British Columbia och söderut sträckte sig till Kalifornien. Han blef 1843 apostolisk vikarie och vigdes till biskop. B. omvände indianstammarna vid nedre Oregon till kristendomen och grundade en mängd kyrkor och missionsstationer. Då det väldiga området 1845 af påfven uppdelades i tre stift, blef B. biskop af Oregon city. Från sin missionsverksamhet drog han sig tillbaka först 1881. V. S.-g.

Blanchissör och **Blanchissös**. Se **Blanchëra**.

Blanchs kafé. Se **Blanch**.

Blanchs konstsalong. Se **Blanch**.

Blanchs teater. Se *Blanch*.

Blancmangé [blāmājē; svensk uttal oftast: blamājē], fr. (eg. "vit mat"), kall efterrätt af gelatin, grädde, socker och vanilj m. m.

Blanco. Se *Blanko*.

Blanco, Kap B. ("Hvita udden"), namn på många uddar. — 1. Udde på Saharas västkust, under 20° 46' n. br., upptäcktes 1441 af portugiserna. Sydlig gräns för spanska Saharakusten. — 2. Udde på Marokkos västkust, 33° 15' n. br.

Blanco, Antonio Guzman, venezuelansk statsman. Se *Guzman Blanco*.

Blanco Garcia, Padre Francisco, spansk litteraturhistoriker, f. 1864, ingick vid 17 års ålder i augustinorden och är f. n. professor i "El real colegio" i Escorial. Sedan B:s bostad blef en cell i Escorial-klostret, har han egnat en stor del af sitt lif åt litteraturstudier, som han framlagt i sitt stora arbete *La literatura española en el siglo XIX* i tre volymer (1891—94), af hvilka de två första delarna omfatta 19:e århundradets kastiljanska litteratur och den tredje den s. k. regionala (d. v. s. på katalanska och galiciska skrifta) samt spansk-amerikanska litteraturen. Arbetet bär spår af att författaren är en munk, som måste underordna sig ordensreglerna och ej tillåter spridande af känedom om några vilsefärande läror, men tills dato är det den enda sammanfattningen af förra århundradets spanska litteratur och en ovärderlig källa för studiet af moderna spanska författares arbeten, af bibliografiska och biografiska data. Ad. H.—n.

Blancos (sp.), "de hvite", partinamn. Se *Negros*.

Blanco White [-wāt], José Maria, spansk skald och skriftställare, f. 1775 i Sevilla, d. 1841 i Liverpool, öfverflyttade 1810 till England, tillbragte längre tid vid universitetet i Oxford, öfvergick till anglikanska kyrkan och 1835 till unitarismen samt grundade i London tidningen "El Español", som en tid erhöll understöd af Canning och var organ för den amerikanska oppositionen mot Spaniens kolonialstyrelse. B. var en lärd, framstående journalist och fin lyriker med elegant stil. Af hans många arbeten äro i Rivadeneyras "Biblioteca de autores españoles" intagna 10 odel, 2 idyller, *Epistola à Don Juan Pablo Forner*, *Canción de la alborada* o. a. Ad. H.—n.

Blancs et bleus [blā e blō], fr. ("hvita och blå"), partibenämningar, af hvilka den förra under franska revolutionen tillades de rojalistiske insurgen-terna i Vendée, på grund af deras fanas hvita färg, och den senare betecknade republikens soldater, som buro blå uniform. Under andra republiken (1848—49) kallades de moderate republikanerna "blå", till skillnad från de "röde" eller socialistiske, och med "hvita" menades fortfarande legitimisterna.

Bland [blā'nd], Nathanael, engelsk orientalist, f. 1803, d. 1865 genom själfmord, graduerad 1825 i Oxford, var en framstående forskare i österländska, särskildt persiska, språk och litteraturer. Bland hans arbeten må nämnas: *Account on the Atesh Kedeh, a biographical work on the persian poets by Hâfi Lutf' Ali beg, On the earliest persian biography of poets by Muhammed Aufi and on some other works of the class called tasakiratulshu'arâ, On the persian game of chess and The muhammedan science of Tabir or*

interpretation of dreams (alla i "Journal of the royal asiatic society").

Bland [blā'nd], Richard Parks, nordamerikansk politiker, f. 1835, d. 1899, började sin bana som daglärare och använde somrarnas besparingar till bekostande af skolgång under vintrarna samt lyckades på detta sätt arbeta sig upp till advokat. 1855 flyttade B. från Missouri västerut och förvärfvade snart andel i silfvergruivor inom staterna Kalifornien och Nevada. Han återvände 1865 till Missouri, blef 1872 vald till kongressledamot och 1875 ordförande i utskottet för grufangelägenheter samt uppträdde energiskt för fri och obegränsad silfverutmyntning. Mest bekant är han som upphofsman till den s. k. Bland-billen (se d. o.). B. tillhörde det demokratiska partiet, besegrades vid valen 1894 till följd af sina åsikter om myntfoten, men invaldes 1896 för en annan valkrets i kongressen, som han sedan tillhörde till sin död. B. erhöll vid demokratiska nationalkonventet 1896 ett stort antal röster till presidentkandidat, men fick vika för Bryan och understödde sedan under kampanjen dennes kandidatur. V. S.—g.

Blandade bestånd, skogsh. Se *Skogsbestånd*.

Blandade domstolar. Se *Internationella domstolar*.

Blandade vokaler. Se *Mediopalatala språkljud*.

Blandadt manör (eng. *mixed engraving*), en gravörterm, som betecknar, att en gravur utförts med två eller flera teknikmetoder. De vanligast förekommande blandningarna äro mezzotinto och linje-gravur (ofta nog med en större eller mindre tillsats af stippelmaneret), akvatinta och linjeetsning samt en del sammansättningar af fotografvur och rent konstnärliga tekniskt.

A. T.—g.

Blandadt tåg. Se *Järnvägar*.

Blandadt äktenskap, äktenskap mellan personer af olika trosbekännelse.

Blandad vers, metr., rimmad vers, där versfötter af omväxlande byggnad användas vid sidan af hvarandra. I svensk poesi förekommer blandad vers mycket ofta och är inhemsk där. Versschemata med absolut likartade versfötter voro emellertid härskande hos oss från och med karolinska tidevarvet till och med det gustavianska, om än den blandade versen aldrig fullt förkvädes. Vid nyromantikens genombrott kom den blandade versen åter till sin rätt. Jfr A. Åkerblom, "Bidrag till den blandade versens historia i Sverige" (i "Samlaren" 1901). R.—n. B.

Bland bill [blā'nd bi'l] kallas efter förslagsställaren en 1878 antagen lag om Förenata staternas myntväsen. Medan ännu blott oinlösligt sedelmynt fanns i cirkulation, hade unionen 1873 beslutit öfvergång till guldmyntfot. Men innan något hunnit göras, framkallade den hastiga ökningen af Amerikas silfverproduktion ett starkt intresse till förmån för den gamla dubbla myntfotens återställande, och genom Bland-billen vunno bimetallisterna eller "silfvermännen" nästan sitt mål. Lagen ålade regeringen att köpa silfver för minst 2 och högst 4 mill. dollars i månaden samt att mynta ut silfret till dollars (med laglig betalningskraft) enligt ett en gång för alla fastställt värdeförhållande (1: 16 mot guld), som redan från början var alltför högt för silfret; dessutom fick finansdepartementet rätt att utfärda

sedlar (s. k. *silver certificates*) mot aflämnande af silfver, ehuru äfven detta deponerade silfver icke desto mindre skulle myntas ut. Då nu silfvervärdet efter lagens antagande oafbrutet fortfor att sjunka, blefvo silfverdollars alltmer underhålliga och ingen ville mottaga dem, utan den stora massan af dem (355 mill. dollars af 418 mill.) hopade sig i myntverkets källare; blott "certifikaten" blefvo eftersökta, emedan plats bereds för dem genom begränsning i utgifningen af andra sedlar. På denna situation skulle man 1890 råda bot; men tack vare silfvergrufvegarnas inflytande blef tillståndet snarare förvärradt genom den då antagna Sherman-billen, och först den stora reformen 1900 bragte reda i det amerikanska myntväsendet. Litt.: Laughlin, "History of bimetalism in the United states" (4:e uppl. 1897). E. Hkr.

Blandfolk (Bländingar), afkomlingar af föräder, som tillhöra olika människoraser (mulatter, mestiser o. s. v.). Se Människoraser.

Blandfärg, den färg, som uppstår vid blandning af två eller flera andra färger, t. ex. grönt, när det framkallas genom förening af gult och blått. Jfr Färg.

Bländina, en kristen kvinna, som led martyrdöden i Lyon under kejsar Marcus Aurelius.

Blandning, kem., kallas, till skillnad från förening, ett sammansatt ämne, i hvilket beståndsdelarna kunna till sin mängd vara växlande eller föränderliga. Blandningar äro af två slag: heterogena, i hvilka beståndsdelarna äro åtskilda genom gränssytor, och homogena, hvilka äro likartade genom hela sin massa. Murbruk är en blandning af det förre slaget; luft, blandningar af gaser, lösningar af salter i vatten o. s. v. äro exempel på homogena blandningar. S. o. isomorfa blandningar förekomma mellan kristalliserande salter och innehålla i motsats till dubbelsalterna komponenterna i alla möjliga växlande, endast genom moderlutens sammansättning bestämda proportioner. P. T. C. (H. E.)

Blandningskondensor. Se Kondensor.

Blandningskran, maskinb., ventilkran för blandning af kallt och varmt vatten vid badinrättningar m. m.

Blandningsministär, liktydigt med koalitionsministär. Se Koalition.

Blandningspyrometer, fys. Se Pyrometer.

Blandningsräkning. Se Alligationsräkning.

Blandräta (Biandrata), Giorgio, italiensk läkare, f. omkr. 1515 i Piemonte, blef af inkvisitionen förföljd för sina religiösa åsikter och måste lämna sitt fädernesland. 1556 kom han till Genève, där han slöt sig till den reformerta kyrkan och blef vän med Calvin. Men när denne lärde känna hans antitrinitariska uppfattning, upphörde vänskapen dem emellan, och B. för 1558 till Polen. Fördrifven därifrån till följd af Calvins stämplingar, begaf han sig 1563 till Siebenbürgen, där han utbedde unitarismen och förskaffade unitarierna religionsfrihet. B. utgaf åtskilliga antitrinitariska skrifter. Han mördades 1590 af sin brorson, en fanatisk katolik. Se Treschel, "Die prot. antitrinitarier vor F. Socin" (1839). (J. Hdr.)

Blandsten, metall. Se Järnmalm.

Blandsäd, landbr., två eller flera till mognad afsedda sädeslag, odlade i blandning med hvarandra.

I de mellersta delarna af Sverige odlas vanligen på jord, som ej fullt passar för korn, detta sädeslag i blandning med hafre. Det är denna blandning, som här allmänt benämnas blandsäd. Äfven inblandas allmänt arter, vicker eller bådadera. Skörden förbrukas mestadels till boskapsfoder. På mager jord i de södra och västra landskapen odlas värråg och hafre, i Öster- och Västergötland höstråg och hösthvete, i öfre Norrland värråg och korn o. s. v. — Två olika säden, blandade med hvarandra, kallas två bland, tre, fyra och fem tre bland, fyrbland och fembland. — I blandning afsedd för mogen skörd böra odlas endast sorter, som mogna samtidigt. Fördelen af blandsädesodling består däri, att åtskilliga växter hafva i någon mån olika näringsbehof, utbreda sina rötter i olika jordlager, ej angripas af samma slags parasiter och däri att om väderleken blir missgynnande för det ena sädet, kan den vara det mindre för det andra o. s. v., hvadan blandsädeskördarna i allmänhet anses säkrare än de enbart odlade sädena. Till grönfoder odlas ofta olika säden blandade, stundom 4—5 särskilda slag, och däraf erhållas å kraftig jord de rikaste och mest givande foderskördar; men sådana skördar benämnas i allmänhet icke blandsäd. J. A. (H. J. Dft.)

Blanford [bla'nfd], William Thomas, engelsk zoolog, f. 1832 i London, var från 1855 anställd vid geologiska undersökningen i Indien och är numera bosatt i London. B. har utmärkt sig särskildt som kännare af daggdjuren och fåglarna samt författat en mängd mest zoografiska arbeten om dessa djur: *Fauna of british India* (1892) m. fl. För sina arbeten rörande djurens geografiska utbredning (särskildt må framhållas hans "Anniversary address" i Geological society i London 1890) erhöll han 1901 Royal societys guldmedalj.

Blangini [blandini], Felice, italiensk kompositör, f. 1781, d. 1841, blef 1805 kapellmästare i München, 1809 i Kassel och 1814 i Paris. Hans sånger blefvo mycket omtyckta och förskaffade honom tillnamnet "den musikalske Anakreon". A. L.

Blågstrup [-strupp], Johan Kristian, dansk historiker, f. 29 okt. 1857 i Nykjöbing på Falster, blef student 1875, inträdde strax därefter vid armén samt befordrades 1881 till premiärlöjtnant vid infanteriet och 1895 till kapten. Han idkade därjämte historiska studier, särskildt med hänsyn till Danmark under 1700-talet. B. översatte 1887 tysken K. Wittichs arbete om "Struensee" och fogade därtill åtskilliga tillägg. Själf författade B. 1889 *Begebenhederne i Norden 1788 och 1890 Christian VII och Caroline Mathilde* (3:e uppl. 1894), i hvilket arbete han förmåligast sökte skildra de två personernas karaktär och psykologiska förhållande. Han är sedan 1890 hufvudredaktör för "Salmonsens store illustrerede konversationsleksikon", hvaraf 15 bd hittills ha utkommit, och sedan juli 1902 af "Berlingske tidende". Sistnämnda år tog han afsked från kristjansen. E. Ebg.

Blanka, grafult i Ramsbergs socken, Lindes bergslag. Se Stråssa.

Blanka, svensk drottning. Se Blanche.

Blanka af Kastilien, fransk drottning. Se Blanche.

Blankaholm, ångsåg (med 3 ramar) i Hjorteds socken, Kalmar län, tillhör Blankaholms sågverks aktiebolag, hvars inbetalta aktiekapital uppgår till

280,000 kr. 1903 producerades 21,000 kbm. sågade varor samt 72,700 hl. träkol med ett uppgifvet sammanlagt värde af 630,715 kr. S. å. sysselsattes i medeltal 239 arbetare vid verket. K. K. A.

Blanka vapen, *krigsv.*, de anfallsvapen, som användas för att utdela hugg och stötar.

Blankenberg. Se Blankenburg 3.

Blankenberghe, fiskarby i belgiska prov. Västflandern, vid Nordsjön, 13 km. n. ö. om Ostende. 5,048 inv. (1900). Sedan 1840 är B. en flitigt besökt badort med omkr. 25,000 badgäster om året. Det är billigare och lugnare än Ostende. Ln.

Blankenburg. 1. Krets i hertigdömet Braunschweig. 475 kvkm. 34,112 inv. (1900). Fordom själfständigt greiskap. — 2. Hufvudstad i nämnda krets, vackert belägen vid Harz. 10,187 inv. (1900). — 3. (Blankenberg) Stad i Schwarzburg-Rudolstadt, vid floden Rinne. 2,808 inv. (1900). Kallvattenkuranstalt.

Blankenhain, stad och luftkurort i Sachsen-Weimar. 347 m. ö. h. 3,217 inv. (1900). Har ett gammalt slott, som nu är därhus. Porslinsfabrikation. — B. var förr hufvudort i ett greiskap B., som 1803 kom till Preussen och 1815 afträdades till Sachsen-Weimar.

Blankenheime [-hajm-]. Se Galeopsis.

Blankett (af fr. *blanc*, hvit), papper, som innehåller endast en del af sitt tillämnade innehåll, med tomrum för det öfriga, hvilket ifylles, då papperet skall begagnas; ounderskrifvet formulär till dokument.

Blanklaxen, *zool.* Se Laxsläktet.

Blankläder. Se Läder.

Blanko (sp. *blanco*, hvit), icke ifyllt ställe på växlar, fullmakter m. m.

Blankoaccept. Se Blankoväxel.

Blankoacceptsemang. Se Blankoväxel.

Blanko-fullmakt (jfr Blanko), en fullmakt, i hvilken antingen den befullmäktigades namn finnes utsatt eller och uppdragets föremål och omfattning icke äro angifna i formuläret. I senare fallet är blankofullmakten en oinskränkt fullmakt att å någons vägnar göra och låta efter godtyckande.

Blanko-kredit (jfr Blanko), *hand.*, öppen, på personligt förtroende grundad kredit, till följd af hvilken en person eger rättighet att till ett visst belopp draga växlar på en annan, utan att hafva något att fordra af denne eller ha lämnat honom någon säkerhet.

Blankoväxel (Blankoacceptsemang, Blankoaccept), *hand.*, växelformulär, som utställaren, endossenten eller acceptanten på grund af personligt förtroende påtecknat med sitt namn, innan t. ex. växlens datum, belopp, förfallodag eller öfriga namn kunnat ifyllas, oftast därför att ingenting är i ena eller andra afseendet på förhand bestämt eller afslutat.

Blank-sejen, *zool.* Se Torsksläktet.

Blanksmörja 1. Blanksvärta, *tekn.*, ett till blankning af läder afsedt ämne, som vanligen framställes af melass eller stärkelse, svafvelsyra, benkol samt fett eller fet olja, ofta äfven glycerin, järnvitriol m. m. Blanksmörja bedömes i allmänhet efter huru fort glansen erhålles, men i själva verket torde den något trögblankade varan böra föredragas, emedan denna i regel innehåller mindre fri syra. Flytande vara, s. k. själfblankande svärta,

är en med tjärfärger färgad spritlösning eller alkalisk vattenlösning af hartser (sjellack o. d.), ofta med tillsats af terpentinjola. G. H.-r.

Blanksvärta. Se Blanksmörja.

Blankvers (eng. *blank verses*), *metr.*, versslag, bestående af fem jamber, alltid orimadt. Det infördes i den engelska poesien af Surrey, som nyttjade det i episk diktning, och utbildades vidare framför allt af Milton. I dramat vann det insteg 1562 genom Nortons och Sackvilles tragedi "Gorboduc", erhöill genom Marlowe och Shakspeare en stor rikedom på variationer och har alltsedan varit den härskande versformen på den engelska skådebanan, med undantag för en kort period i slutet af 1600-talet (under Dryden). Som utbildare af blankversen må vidare nämnas Byron, Shelley, makarna Browning, Tennyson och Swinburne. — I Tyskland har blankversen likaledes användts i stor utsträckning, framför allt i skådespelet, särskildt af Lessing, Schiller och Goethe. I svensk poesi förekommer blankversen mindre ofta och är, i allmänhet taget, icke så väl rytmiskt som i England. R.-n. B.

Blanqui [bläki]. 1. Jérôme Adolphe B., fransk nationalekonom, f. 1798 i Nizza, d. 1854 i Paris, blef 1825 lärare vid handelsskolan i Paris och öppnade s. å. talrikt besökta föreläsningar i Athenéum. 1830 blef han direktör för nämnda handelsskola och 1833 professor i industriell ekonomi vid "Conservatoire des arts et métiers". Utom andra vetenskapliga resor företog han på uppdrag af "Académie des sciences et politiques" en undersökning af franska arbetares ställning (*Les classes ouvrières en France pendant l'année 1848*, 1849). En tid stod han socialismen (saint-simonismen) nära och var medarbetare i dess tidning "Le producteur"; sedermera blef frihandelen det främsta föremålet för hans sympatier, men han bevarade sin opartiskhet. Särskildt framgår detta af hans förnämsta arbete, *Histoire de l'économie politique en Europe depuis les anciens jusqu'à nos jours* (2 delar, 1837), ett af de första i sitt slag. (E. Hkr.)

2. Louis Auguste B., den föregående broder, fransk revolutionsman, f. 7 febr. 1805 i Puget-Théniers (departementet Alpes-maritimes).

Han studerade juridik och medicin, men kastade sig snart in på politiken och slöt sig till karbonarismen. I resningarna 1827 blef han tre gånger sårad, anställdes 1829 som medredaktör i tidningen "Le globe" och var en af de tappreste kämparna i juli-revolutionen 1830, hvarför han erhöill juli-korset. Missnöjd med borgarkungadömet, anföll han det så häftigt, att han 1832 dömdes till ett års fängelse. Han var medlem af nästan alla i Frankrike vid mitten af 1800-talet befintliga hemliga sällskap, som afsågo styrelsens och samhällets omgestaltning, och blef 1836 ånyo fängslad för upprorsförsök och hemlig krutstillverkning. 1837 frigafs han på grund af en allmän amnestiförklaring, men organiserade

jämte Barbès två år senare åter ett upplopp i Paris, hufvudsakligen bland ledamöterna i den af honom bildade och ledde revolutionära klubben "La société des saisons" ("årstidernas klubb"). När detta totalt misslyckades, sökte han fly till Schweiz, men blef gripen och 1840 af pårskammaren, inför hvilken han vägrade att försvara sig, dömd till döden. Benådd med lifstidsfängelse, inspärades han på Mont-Saint-Michel. Misslyckade försök till flykt gjorde hans fängelse hårdare, tills han på grund af sjukdom kom in på ett hospital och genom en läkares förklaring, att han var obotlig, 1844 återfick friheten. Han protesterade häremot och måste, ånyo anklagad för konspirationförsök, kvarstanna på hospitalet, tills februarirevolutionen 1848 befriade honom. Nu begaf han sig till Paris, där han bildade klubben "La société républicaine centrale" och kämpade i den "röda fanans" namn mot den provisoriska regeringen, som han beskyllde för att gynna kapitalisternas intressen. Han ledde massorna vid demonstrationerna 17 mars och 16 april samt vid "attentatet af 15 maj" mot nationalförsamlingen, som då genom det skrydsamt tillkallade nationalgardet räddades från att helt råka i pöbelns våld. B. blef nu häktad och följande år dömd till 10 års fästning. Efter ett misslyckadt rymningsförsök frigaas han genom amnestien 1859. 1861 dömdes han ånyo för organisation af hemliga politiska sällskap till 4 års fängelse. Sedan vistades B. i Bruxelles, under ständiga försök att väcka upprorets låga i Paris. 1869 fick han återvända dit. Efter kejsardömet fall stiftade han klubben "La patrie en danger" ("Fäderneslandet i fara") och en tidning af samma namn, hvilka båda afsågo att verka för den socialistiska republiken. Efter de fruktlösa resningarna mot nationalförsvarsregeringen 31 okt. 1870 och 22 jan. 1871, i hvilka B. var en af hufvudpersonerna, begaf han sig till landsorten för att uppvigla arbetarna, men arresterades. I Paris hade han 26 mars 1871 valts till medlem af kommunen, som förgäves sökte få honom utväxlad, och 29 april 1872 blef han för sitt deltagande i kommunupproret dömd till deportation, ett straff, som på grund af hans svaga hälsa förvandlades till lifstidsfängelse. 1878 börjades af radikala tidningar en kampanj för hans försättande i frihet, hvilket utverkades 1879. Förgäves sökte han sedan vinna inträde i deputeradekammaren och fortsatte i tal och skrift sin agitatoriska verksamhet, tills ett slaganfall ändade hans lif, 2 jan. 1881. Under ofantligt tillslutning af den parisiska befolkningen blef han begrafven på Père-Lachaise, där en märklig bronsstaty, utförd af J. Dalou, 1885 restes öfver honom. S. å. utgaf en af hans lärjungar, Granger, en samling af hans nationalekonomiska skrifter under titeln *Critique sociale* (2 bd). B. var en genomgående fanatiker, hvars yttersta mål var ett kommunistiskt samhällsskick, som han ville införa på våldsam väg genom en ytterligt tillspetsad kamp mellan bourgeoisien och proletariatet. Litt.: G. Geoffroy, "L'enfermé" (1897). E. A.-t.

Blanquister [-ki-], namn på anhängare af socialisten L. A. Blanqui.

Blantyre [blánta'ø]. 1. Low B. [láu], by i skotska grefsk. Lanark, 12 km. s. ö. om Glasgow. Omkr. 2,000 inv. Livingstones födelseort. — 2. Hufvudort i Brittiska Central-Afrika (se d. o.).

Blanzeflor. Se Eufemia-visorna.

Blaps (lat.), *zool.*, insektsläkte af skalbaggnas ordning och omfattande 36 europeiska arter. Dessa insekter äro mörkfärgade och ljusskygga samt afsondra en egendomligt luktande, skarp-vätska. En art, *B. mortisaga*, dödsbudet (3 cm. lång), ansågs förmodligen förebåda något dödsfall, då den visade sig i husen. Egyptierna använde flera arter såsom födoämnen, och en, *B. sulcata*, brukas af dem, fastän utan påföljd, såsom ett medel mot skorpiöns bett. A. Sg.-

Blaraberg, Paul Ivanovitj, rysk tonsättare, f. 1841, trädde först i civil tjänst, men blef senare politisk redaktör af "Moskovskija vje-domosti" och därefter professor vid filharmoniska skolan i Moskva. -B., som hör till de ungryske kompositörerna, är autodidakt och var blott en kort tid pianolev hos Balakirev. Bland hans kompositioner nämnas en ballad (till Lermontovs *Demon*), symfoni, symfonisk dikt, flera sånger och körverk samt operorna *Nixe*, *Tuschinyz* m. fl. A. L.

Blarer l. **Blaurer**, Ambrosius, tysk reformator i södra Schwaben och i Schweiz, f. 1492 i Konstanz, var munk, men lärde genom Luthers skrifter inse behövet af en kyrklig omdaning och kom 1525 som predikant till sin födelsestad. Af hertig Ulrik af Württemberg kallades han 1534 att ordna den evangeliska kyrkan i dennes hertigdöme, men råkade genom sin förmedlande ställning till zwinglianismen i strid med de stränge lutheranerna och drog sig 1538 tillbaka till Konstanz. B. dog 1564 som präst i Winterthur i Schweiz. Jfr Pressel, "Ambrosius B." (1861, innehåller äfven urval af hans skrifter). J. Hdr.

Blas., vid naturvetenskapliga namn förkortning för J. H. Blasius.

Blasco, Eusebio, spansk skald, dramatiker och journalist, f. 1844 i Zaragoza, har beklädt åtskilliga civila ämbeten, men egnar sig numera uteslutande åt litteraturen. B. har länge vistats i Paris, dels som medredaktör för "Le Figaro", dels som korrespondent till "La Epoca". Af hans arbeten för teatern, uppgående till ett sextiotal, öfvervägande komedier, utmärkas för skärpa och rikhet, må nämnas: *La mujer de Ulises*, *Un joven audaz*, *El vecino de enfrente*, *El joven Telemaco* (1865), *Jugar el escondite* (1874), *La rosa Amarilla* (s. å.), *El Bastón y el Sombrero*, *Juan Garcia*, *Las niñas del entresuelo*, *Soledad* (1878), *Buena, Bonita y Barata*, *Moros en la costa* (1879), *Si yo tuviera dinero* (s. å.). *Flaquezas humanas*, *Malas costumbres* och *Mis devociones* äro samlingar af korta berättelser, *Mis contemporaneos*, *Recuerdos* och *Bocetos biograficos* uppsatser i litteratur och konst. I *Poemas festivos* och *Corazonadas* äro hans lyriska stycken samlade. Ad. H.-n.

Blasco Ibañez [iva'njes], Vicente, spansk romanförfattare, f. 1867 i Valencia, skildrar företrädesvis nutidslifvet i sin födelsebygd och gör det med liflig fantasi, konstnärligt temperament, med en intensitet, som gör allt levande och med en stil, som kommer en att tänka mera på etsnålen än på pennan. Den färgprakt och glans, som utmärka hans målningar, ha föranlett en spansk kritiker att säga, att B. skriver med solstrålar. Trots det tydliga bemödandet att förbli trogen sitt lands litterära traditioner, har B. i högre grad än någon annan samtida spansk författare rönt påverkan af

franskt inflytande, hvilket icke hindrar hans självständighet i tankar och stil. Af utgifna arbeten må nämnas: *Cuentos valencianos* (1896). *Entre narranjos* (4:e uppl. 1901). *Arroz y tartana* (3:e uppl. 1902). *Sónnica la cortesana* (1901). *Flor de Mayo* (1896). *La Barraca* (1898) och *Cañas y barro* (1902), som ställde författaren i första ledet af nutidens spanske prosadiktare, samt *La catedral* (1903) och *El intruso* (1904). Dessutom har B. publicerat en intressant reseskildring, *En el país del arte*, frukten af några månaders vistelse i Italien. Ad. H.—n.

Blasendorf. Se Balázsfalva.

Blasërad (fr. *blasé*, förslöad), försvagad, slö, öfvermått, likgiltig.

Blasewitz, förstad till Dresden, vid Elbe. 7,344 inv. (1900). Många vackra landställen.

Blasfemi (grek. *blasfemos*, smådande), smädelse, hädelse. — Blasfemisk, hädande (adj.). — Blasfemi'st, smädare, hädare.

Blasieholmen, en af de holmar, på hvilka Stockholm anlades, var i äldre tider genom Näckströmmen skild från Norrmalm, med hvilken stadsdelen nu, sedan strömmen blifvit igenfylld, är förenad. B. kallades fordom Käpplingen och är i historien ryktbar genom det mord, som de s. k. hättebröderna där begingo 1389 på ett större antal svenska borgare. Jfr F. U. Wrangel, "Blasieholmen och dess innobyggare" (1894).

Blasieholms-kyrkan, en på Blasieholmen belägen luthersk kyrka utan territorialförsamling. Den byggdes 1865—67 efter ritning af arkitekten G. Sjöberg för medel (200,000 kr.), som till största delen insamlats genom pastor G. E. Beskow. Tillstånd till kyrkans uppförande erhöles af k. m:t 1865, och den första gudstjänsten därstädes hölls 12 jan. 1868. Församlingen är fullkomligt fri. Hvem som vill får i kyrkan hålla sig bänkrum och kommunicera, men inga civila längder föras. Kyrkan rymmer 3,000 personer. Dess egare representeras af en styrelse, "Blasieholmskyrkostiftelsens styrelse", som kompletterar sig själf och eger patronatsrätt.

Bläsus, katolskt helgon, biskop i Kappadocien, led martyrdöden trol. 316 under Licinius. Legenden berättar, att han genom sin bön räddade en gosse, som fått ett fiskben i halsen, från en ögonskenlig dödsfara. Han anropas därför om hjälp vid hals-sjukdomar. B. anses äfven vara en god tillflykt i svåra själskriser. Detta mycket firade helgons äminnelse dag angivits i olika martyrologier till olika dagar i februari. J. Hdr.

Under det slaviska namnet *Vlaho* (it. *Biaggio*) firades B. såsom republikens Ragusas skyddshelgon, enär han enligt legenden skulle ha räddat staden från öfverrumpling och fall. Hans bild står i flera nischer på Ragusas stadsmurar. Hans namnsdag firas ännu 2 febr. med stortadt, traditionella ceremonier. A—d J.

Bläsus, Johann Heinrich, tysk naturforskare, f. 1809, d. 1870, blef 1836 professor i naturhistoria vid Carolinum i Braunschweig samt direktör för de naturvetenskapliga samlingarna och den botaniska trädgården därstädes. Han författade en högt värderad *Fauna der wirbelthiere Deutschlands* (I, "Säugethiere", 1857) och började tillsammans med Keyserling ett stort anlagd verk, *Die wirbelthiere Europas* (1:a del. 1840; fortsättning uteblef).

Blasnavatz, Milivoje Petrovitj, serbisk statsman och militär, f. 1826, deltog med de serbiska hjälptrupperna vid bekämpandet af 1848 års ungerska revolution, bedref därpå omfattande studier i Österrike och Frankrike (sedemera också i Belgien) och ledde efter sin återkomst till Serbien på 1850-talet upprättandet af militärakademien i Belgrad och åtskilliga vapenfabriker. Af furst Mikael Obrenovitj utnämnd till krigsminister 1865, genomförde han en reorganisation af den serbiska hären. Efter Mikaeles död 1868 trädde han i spetsen för regeringen och inkallade furst Milan samt blef af skupsjtinan utsedd till medlem af regentskapet under dennes minderårighet. Sedan Milan 1872 blifvit myndig, utnämndes B. till ministerpresident och krigsminister, men dog redan i april 1872. (H. B.—n.)

Blason [-sål], fr., *her.*, sammanfattningen af allt, som hör till ett vapen.

Blasonering, *her.*, en efter heraldiska regler gjord beskrifning öfver ett vapen; äfven en genom

tätt invid hvarandra och i bestämd riktning anbragta streck eller punkter gjord beteckning för ett vapens färger. Detta beteckningssätt, som äfven kallas *skraffering*, begagnades för första gången omkr. 1500, men blef ej allmänt förrän långt senare. Ännu 1650 nyttjades stundom beteckningssätt med bokstäver (s för svart, g för gult o. s. v.); i sigill var det på den tiden ovanligt att utmärka färgerna. Blasonering nyttjas efter nedanstående schema: *a* betecknar rött, *b* blått, *c* grönt, *d* svart, *e* guld i gult, *f* silver, *g* purpur, *h* damaskering. *Naturfärger* betecknas vanligen ej, men för att skilja dem från silver antyder man dem vanligen med en skuggning. Förr användes ej denna färgbeteckning på plastiskt framställda vapen (såsom på mynt, sigill m. m.), hvilket dock nu är vanligt, i synnerhet för att beteckna fältets färg. Om skölden är lutad, får man taga detta i betraktande och beräkna streckens riktning från sköldens öfre rand. B. S.*

Blass, Friedrich, tysk filolog, f. 1843 i Osnabrück, professor i klassisk filologi vid universitetet i Halle, har förnämligast sysselsatt sig med de grekiske talarna och grekisk grammatik. Hans viktigaste arbete är *Die attische Beredsamkeit* (3 bd, 1868—80; ny uppl. 1887—98). Han har vidare författat bl. a. *Über die aussprache des griechischen* (1870; 3:e uppl. 1888), *Grammatik des neutestamentlichen griechisch* (2:a uppl. 1902) och afdelningarna om hermeneutik och kritik samt paleografi, bokväsande och manuskriptkänedom i den af Iwan v. Müller redigerade "Handbuch der klassischen Alterthums-

wissenschaft". B. har utgivit editioner af åtskilliga attiska talare, delar af Plutarchos' lefnadsteckningar samt Aristoteles' nyupptäckta skrift "Politeia athenaion" (1892; 3:e uppl. 1903). Äfven har han i ny bearbetning utgivit R. Kühners *Ausführliche grammatik der griechischen sprache I* (1890—92). (A. M. A.)

Bläst (af grek. *blasto's*, blad), rotfrukters blad. Blästen är ett lättsmält foder, men då den utfodrad fårsk och i större mängd verkar utsot och då den är besvärlig att torka för förvaring, användes den blott till en ringa del till foder. H. J. Dtt.

Blastēm (af grek. *blasto's*, blad) 1. Cytoblastēm, anat., kallades förr af anatomerna, då man ännu hyllade läran om den fria cellbildningen, den organiska, men, efter hvad man till en början trodde, formlösa, halfflytande substans, i och ur hvilken cellerna och väfnaderna ansågos uppstå, vare sig att man afsåg deras första bildning hos fostret eller deras nybildning hos fullvuxna. G. R.*

Blastoder/m (af grek. *blasto's*, blad, och *derma*, hud), anat. Se Groddskifva.

Blastoidea (af grek. *blasto's*, knopp, och *ēidos*, utseende), paleont., en afdelning fossila echinoderm, närmast besläktade med krinoiderna och cystiderna. Blastoiderna bestå af en cylindrisk stjälk och en blomknoppslik "kalk". Den senare är omsluten af med hvarandra sammanväxta plåtar, ordnade i tre kretsar. Nederst sitta 3 "basalplåtar", på dem följa 5 radialia, "gaffelplåtar", och med dessa alternera slutligen 5 mindre "deltoïdplåtar", interradialia. Från kalkens midt utgå till gaffelplåtarnas förgreningspunkter 5 "pseud-ambulakrer" med tvärstrimor och en långsgående fåra. Blastoiderna tillhöra uteslutande de paleozoiska systemen. De uppträdde först under den översiluriska tiden och nådde sitt maximum under stenkolstiden, men synas icke hafva överlevat denna. Det viktigaste släktet är *Pentremites* (*Pentatrematites*). G. L.*

Blastomani, bot., abnorm tendens hos en växt att utveckla ett ovanligt stort antal axillära eller adventiva bladskott. G. L.—m.

Blastomyceter, bot. Med detta namn betecknas, särskildt i den medicinska litteraturen, utom de verkliga jästsvamparna (*Saccharomycetes*), äfven andra svampar, som i hög grad likna jästsvamparna, men i själfva verket utgöra utvecklingsstadier af mycelsvampar eller möjligen delvis äro själfständiga svampformer. De sammanfattas äfven ofta till ett släkte, *Torula* (se d. o.). Blastomyceter äro funna i kräftliknande svulster och anses vara orsaken till dessa. Andra blastomyceter lefva i symbios med insekter. G. L.—m.

Blatta, zool. Se Kackerlackor.

Blå/tidæ, zool. Se Kackerlackor.

Blau, biflod fr. v. till Donau, inom Württemberg, genomflyter den vackra Blautal och utmynnar vid Ulm.

Blau, Ernst Otto Friedrich Hermann, tysk orientalist, f. i Nordhausen 1828, blef 1852 attaché och 1855 vice chancelier vid preussiska beskickningen i Konstantinopel. Då Tyska förbundet afslöt en handelstraktat med Persien, sändes B.

1857 till detta land och blef 1858 preussisk konsul i Trabazon. Han blef 1864 konsul och 1870 generalkonsul i Sarajevo samt 1873 generalkonsul i Odessa, där han dog (genom själfmord) 1879. B. utgaf flera skrifter såväl af handelspolitiskt som af strängare vetenskapligt innehåll, bl. a. *De nummis achemenidarum aramæo-persicis* (1855) och *Bosnisch-türkische sprachdenkmäler* (1868), och skref dessutom många artiklar och afhandlingar i vetenskapliga tidskrifter, bl. a. i "Zeitschr. der deutsch. morgenl. ges." (Om tolkning af lykiska inskrifter, 1863, Om de sabeiska stammarnas vandringar i 2:a årh., 1869, Om Arabien i 6:e årh., 1870, Fornarabiska språkstudier, 1872—73).

Blauds piller [blås], *pilulæ ferratæ Blaudii*, farm., äro ett af de mest använda järnpreparaten mot blodbrist och bleksot. 100 piller innehålla enligt svenska farmakopén kolsyradt kali 7 gr., torkad svafvelsyrad järnoxidul 6,5 gr., socker 4 gr., lakritsrot 3 gr. samt glycerin så mycket som erfordras för pillernas beredning. Namnet hafva de efter en fransk läkare, P. Blaud (f. 1774, d. 1858).

Blauen, topp i Schwarzwald, vid Badenweiler. 1,167 m.

Blauer montag (ty.), blå måndag. Se M å n d a g.

Blaumüller, Edward, dansk författare, f. 12 apr. 1851 i Köpenhamn, blef student 1870 och tog teologisk ämbetsexamen samt har sedan varit präst i Asminderød och Köpenhamn. Som skald debuterade han 1886 med *Saul* (omarb. uppl. 1899), hvars lyriska kraft väckte uppmärksamhet. Ännu större framgång hade den stora episka dikten *Agnete og havmanden* (1894; 4:e uppl. 1902), där en folkvisa gifvit motivet till en stämningsfull nutidsskildring. B. erhöi det anckerska resestipendiet, för hvilket han bl. a. besökte Palestina, en resa, som berättas i *Hellig jord* (1898). Senare arbeten af B. äro *Dronning Hjerteles* (1900), en medeltidshistoria, och *Manddom* (s. å.), en samling reflekterande lyriska dikter, samt *Sibylle* (1901) och *Skilderier* (1903), som till största delen innehåller biografiska skisser. R.—n B.

Blaurer, Ambrosius, tysk präst. Se Blarer.

Blauw. Se Blaeu.

Blavatsky [blava'tskij], Helena Petrovna, f. Hahn, rysk teosof, f. 1831 i Jekaterinoslav, Sibirien, d. 1891 i London. Gift vid sjutton års ålder, flydde hon från sin make tre månader efter bröllopet och tillbragte många år under resor i Europa, Asien, Afrika och Amerika. I Indien blef hon, efter hvad hon påstod, invigd i vissa esoteriska religionsläror, hvilka hon sedermera förkunnade. 1875 stiftade hon "Theosophical society" i New York och utgaf 1877 *Isis unveiled*, hvari hon utlägger historien symbolistiskt. 1879 förlade hon sin verksamhet till Indien och flyttade 1885 till England; å båda ställena sköt den teosofiska rörelsen under hennes ledning rask fart. 1888 utgaf hon sitt hufvudverk, *The secret doctrine* (1888 ff., "Den hemliga

lärar", 1893 ff.), som är teosofernas förnämsta kodex. Omdömena om fru B. skifta i hög grad; hennes anhängare betrakta henne som en sierska, under det att motståndarna räkna henne till bedragarna. Jfr K. af Geijerstam, "Den afslöjade Isis" (1897).

Blavet [-vå], en 145 km. lång flod i Bretagne, Frankrike, upprinner i depart. Côtes-du-nord, rinner i sydlig riktning genom depart. Morbihan och faller ut i Lorientbukten, där den fr. h. upptager den förbi Lorient rinnande Scorff. Under en del af sitt öfre lopp, från Gouarec till Pontivy, deltagar den i bildandet af Brest—Nanteskanalen, och från Pontivy till Hennebont, 60 km., har den gjorts segelbar med konst (Canal de B.); de sista 15 km. från Hennebont är den trafikabel utan konstens tillhjälp.

Blavia. Se **Blaye**.

Blaydon [blé'dn], stad i engelska grefsk. Durham, vid Tyne, genom hängbro förenad med Newcastle. 19,628 inv. (1901). Kolgrufvor, gödsel- och flaskfabrikation.

Blaye [blaj l. blä], befäst arrondissemangshuvudstad i franska depart. Gironde, på högra stranden af floden Gironde. 3,952 inv. (1901). Ofanför staden ligger det af Vauban 1688 rekonstruerade citadellet, som tillsammans med det midt i floden liggande Fort Pâté och Fort Médoc på vänstra stranden skyddar Bordeaux från sjösidan. Liflig handel med vin ("blaye", hvitt franskt vin). B. är det forna **Blavia**. Hertiginnan af Berry hölls 1832—33 fången i därvarande slott.

Blaze [bläs]. 1. François B., kallad Castil-Blaze, fransk musikskriftställare, f. 1784, d. 1857, lämnade 1820 den juridiska banan för att leva såsom musikalsk författare. Han skref, förutom tidningsartiklar, *L'opéra en France* (1820), *Dictionnaire de musique moderne* (1821), *Molière musicien* (1852), *Théâtres lyriques de Paris* (1847—56) m. m. samt översatte tyska och italienska operatexter.

A. L.

2. Ange Henry B., baron de Bury, den föregående son, fransk skriftställare, f. 1813 i Avignon, d. 1888, offentliggjorde i "Revue des deux mondes" en mängd dikter, kritiker och studier öfver Tyskland och dess litteratur. 1840 översatte han Goethes "Faust", och 1846, efter en längre vistelse i Tyskland, utgaf han *Ecrivains et poètes d'Allemagne*. Bland hans öfriga historiska arbeten märkas *Les Koenigsmark, épisode de l'histoire du Hanovre* (1855) och *Le comte de Chambord* (1850). B. författade äfven musikestetiska skisser och *Musiciens contemporains* (1856), där han ännu intager en föråldrad ståndpunkt, men sökte sedermera göra mera rättvis åt samtiden, särskildt Wagner.

Blbch, i naturvetenskapliga beteckningar förkortning för J. F. Blumenbach.

Blech, Leo, tysk tonsättare, f. 1871, studerade under Bargiel, Rudorff och Humperdinck samt blef kapellmästare först i Aachen, sedan (1899) i Prag. Han har komponerat sånger, pianostycken, symfoniska dikter och körer, men vunnit sin egentliga berömmelse genom sina operor (*Das war ich*, *Alpenkönig und menschenfeind*), hvori han sökt förbinda folklig melodi med modern polyfoni.

A. L.

Blechen, Karl Eduard Ferdinand, tysk landskapsmålare, f. 1798, d. 1840, professor vid Berlins konstakademi. Han var "en trotsig autodi-

dakt", som först vid 25 år vände sig till måleriet och, trots ett förelärdt lif, hvilket i förtid slutade med själsförmögenheternas omtöcknande och själfmord, blef en af Tysklands originellaste landskapsmålare. Men det var därför icke heller den fridfulla naturen han framställde, utan det var gräsliga och förfärande bilder med några få figurer, samstämmade med omgifningen. Och dock tog han mest sina motiv från Italien, som han var den förste att skildra. Af hans egendomliga taflor, som utmärka sig för skarp natursanning, men på samma gång djupt gripande stämning, må nämnas *Trakten vid Narni*, *La Spezia golf*, *Romerska herdar*, *Klostergård vid Viterbo*, åtskilliga bilder från den romerska kampanjen och sist hans allmänt beundrade bild af *S. Francesco i Assisi*. B. är rikligt representerad i Berlins nationalgalleri medelst målningar och teckningar.

C. R. N.*

Blechnum L., bot., ett ormbunkssläkte tillhörande fam. *Polypodiaceae*, som har långsträckta, parvis sittande spörgummessamlingar på särskilda blad, högre och med smalare segment än de vegetativa. Det innefattar omkr. 50 arter, de flesta tropiska, bland hvilka en, *B. brasiliense* Desv., odlas i boningsrum. I Sverige förekommer en art, *B. Spicant* With., en af våra prydligaste ormbunkar, med många, vackra, 15—30 cm. långa blad, delade i jämbreda, spetsade segment. Den växer i fuktig skogsmark, vid foten af berg och liknande lokaliteter öfver hela landet upp i Härjedalen och Jämtland, dock ej i mellersta Sveriges östra kustprovinser.

G. A.*

Bleck, metall., tunn plåt, framställd af olika metaller: guld-, silver-, nysilver-, koppar-, mäsing-, zink-, järnbleck o. s. v. Järnbleck utan något öfverdrag kallas vanligen *svarbleck*, hvaremot det förtunnadt heter *hvitbleck*, förzinkadt *galvaniseradt bleck* o. s. v. Mycket tunt bleck får äfven benämningen *folium l. blad*, t. ex. tennfolium, bladguld (se *Blad* m. e. t. a. l.), hvaremot tjockare bleck kallas *plåt*, såsom järnplåt, stålplåt o. s. v. (se *Plåt*). Jfr **Bleckslageri**.

W. H.

Blecktert. Se **Bleichart**.

Bleckinstrument. Se **Mässingsinstrument**.

Blecksax, mek. tekn. Se **Bleckslageri**.

Bleckslageri, mek. tekn., förfaringssätt att af metall-bleck eller plåt (se **Bleck**) tillverka allehanda slags kärl och andra varor, vare sig för hand (af bleckslagare) eller vid maskstillverkning i fabriker med särskilda, för ändamålet konstruerade maskiner. Hithörande arbeten kunna sammanfattas i trenne huvudgrupper: materialets sönderdelning, dess formgivning och dess sammanfogning.

Sönderdelningen af blecket sker för hand med starkt utförda *bleck-* eller *plåtsaxar* (fig. 1 och 2), vanligen försedda med ett vinkelstycke för saxens fastande i ett skrufstycke eller insättande i en stock eller bock, då skänklarna också pläga göras längre. För långa skär och större stycken begagnas *bänk-saxen* (fig. 3), hvars skärblad a kan medelst handtaget b föras mot det på bordet c liggande blecket, som genom tvenne ställbara anslagslister d och f styres och fasthålls. Ännu fullständigare är *rund-saxen* (fig. 4), som begagnas för utklippning af långa bleckremor samt cirkelrunda bleckskifvor och bleckringar. Två koniska skärskifvor, a och b, af stål, hvilka sitta helt litet förskjutna i förhållande till

hvarandra på trenne axlar *ac* och *bd*, som medelst vefven *f* och de koniska kugghjulen *d* och *k* kunna vridas, verkställa bleckets utklippning. För axlarnas riktiga inställande är öfverstycket *C* justerbart omkring bulten *e* genom skruvens *m* ansättning. I öppningen *o* finnes en linjal för de raka bleckremssornas styrning. Vid runda skifvors eller ringars utklippning centreras blecket med den i bygeln *B* anbragta spetsen *s*, som med handhjulet *h* pressas mot blecket och fasthåller detta under utklipp-

tjänna att fasthålla blecket *d*, medan den tredje, *c*, då den med handtaget *h* vrides uppåt, bockar den utskjutande delen af blecket antingen i skarp vinkel af önskad storlek eller också i bäge, om blecket framskjutes ett litet stycke för hvarje omvridning af backen *c*. Vefven vid maskinens ena ände tjänar att klämma backarna *a* och *b* mera eller mindre tillsammans; och ställskruvarna *s* bestämma bredden å den uppvikta kanten eller falsen af blecket. *Rundböjning* af bleck till form af rännen, rör etc. verk-

Fig. 1.

Fig. 2.

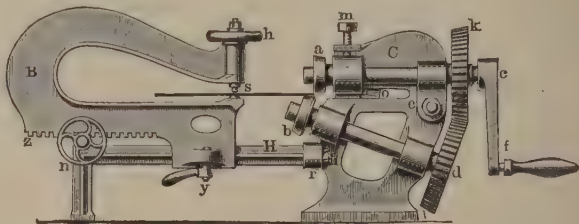

Fig. 4.

ningen. Bygeln *B* är vidare skjutbar på prisma *H* medelst handhjulet *n*, kuggdref och kuggstäng *z*, hvarigenom olika diametrar å de utklippta skifvorna erhållas. Efter vederbörlig inställning fasthållas

ställes med *rundningsmaskinen* i fig. 6, hvars tvenne valsar, 1 och 2, frammata blecket *d* mot en tredje vals, 3, som böjer eller bockar blecket efter en cirkelbåge med större eller mindre radie, för hvilket ändamål valsens 3 tappar hvilat på excentrar, 4, eller kilar, medelst hvilka denna vals höjes eller sänkes. Valsen 1 kan uttagas ur maskinen eller vridas upp för att möjliggöra ett färdigböjdt rörs utdragande. Äfven ett annat slags maskin, *bertelmaskin* kallad och visad i fig. 7, tjänar att omböja, uppvika (bertla) och profilera bleckkanter till kärl etc., att inlägga metalltrådar i dessa kanter för deras uppstyfning m. m. Den utgöres af tvenne fristående skiiformade stålroller, *a*, med vederbörlig

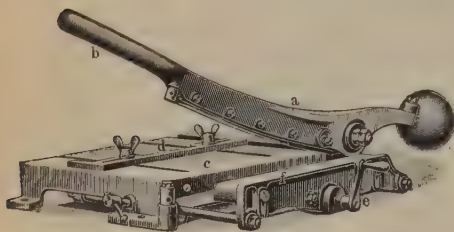

Fig. 3.

bygeln med klämskrufven *y*. För åstadkommande af rent snitt är slutligen prisma *H* vridbar i sidoriktningen omkring lagret *r*. Runda, mindre plattor eller hål utaf en eller annan form utföras med pressar (se nedan) och *bormaskiner* (se *Bormaskiner*) af samma konstruktion som för gröfre plåtarbeten, ehuru naturligtvis med smärre dimensioner.

Formgifningen af de till lämplig storlek utarbetade bleckstyckena sker genom *böjning*, *dragning*, *drifning*, *upptäckning* eller *pressning*.

Vid mindre föremåls tillverkning utföres *böjningen* eller *bockningen* för hand med *flacktänger*, som halva i sidoriktningen utbredda käftar af lämplig form, eller ock genom hamring med *järn-* eller *tråhammare* öfver kanterna af ett smidesstäd eller öfver särskildt formade *omslags-* eller *bertel-järn*. Större eller kraftigare bleckstycken böjas eller bockas med maskin. En dylik för formning af raka kanter är den i fig. 5 visade *falsmaskinen*, som består af tre backar *a*, *b* och *c*, af hvilka de tvenne förstnämnda

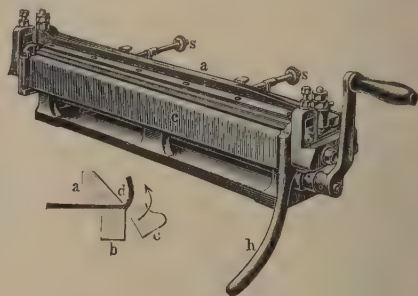

Fig. 5.

profilform, mellan hvilka, när de sättas i rotation, bleckstycket frammatas och formas.

Raka profilerade blecklister åstadkommas också genom *dragning* i vanliga *dragbänkar* (se *Tråddragning*), åt hvilka backar gifves erforderlig form.

Drifning af bleck sker genom upprepade täta slag med lämpligt formade hammarpenar, hvilket arbete har till följd materialets utvidgning på de ställen,

där slagen träffa, hvarigenom på olika sätt buktade ytor framställas, såsom skålform, bugarform etc. Detta arbete kräver stor vana och skicklighet hos

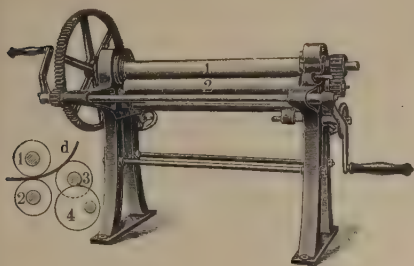

Fig. 6.

arbetaren och tillämpas endast för framställande af sådana former, hvilka ej kunna utföras genom upptryckning i svarf (se nedan), eller då föremålets antal icke är tillräckligt stort, för att tillverkning af särskilda press-stansar skulle löna sig.

Upptryckning i svarfsten användes för tillverkning af runda eller ovala bleckvaror i större mängd och tillgår så, att en dyna, *A* (fig. 8), af hårdt trä

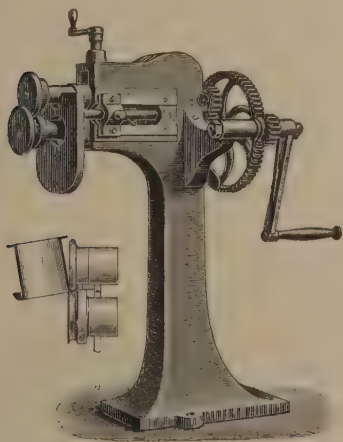

Fig. 7.

och af den form det blifvande föremålet skall erhålla uppsättes på en svarfsten, mot hvilken dyna det med densamma roterande bleckstycket pressas med den afrundade och väl polerade änden af ett tryckstål, som sakta föres utåt från *a* till *b* och därvid tvingar blecket att smyga sig efter dynans yta, hvars form det sålunda antager. Till förminskande af friktionen bestrykes tryckstålet med fett eller spolas med såpatten. Såväl upphöjda som fördjupade partier kunna på detta sätt framställas.

Skola ovala föremål upptryckas, förses svarfstenen med ett vanligt ovalverk (se d. o.).

Pressning är den arbetsmetod, som alltid tillgripes, när det är fråga om masstillverkning af bleckkärl eller andra bleckföremål, såsom patronhylsor, knappar m. m. Med samma operation kunna äfven utslås små plana eller buktade pjäser och hål af olika form (se ovan). De härtill använda maskinerna äro vanligen fallverk eller fallhammare (se d. o.) samt pressar, oftast kraftiga excenterpressar. Såsom exempel på dessa senare visas i fig. 9 Kneusels excenterpress. I maskinstolen *G* är det vridbara pressbordet *T* upphängdt å axeln *a* på sådant sätt, att det kan inställas och fasthållas snedt eller vertikalt med en ställskruf, *s*, på hvardera sidan. Vid bordets ramstycken äro anbragta styrlinjaler för presshufvudet *i*, som är inrättadt för fasthållande af olika formade pressverktyg, stansar, och med ett länkstykke sluter sig till vettappen å axeln *a*. Denna sättes medelst trampa *f* och friktionskopplingen *c* (jfr A x e i koppling) hastigt i eller ur förbindelse med den samtidigt såsom svänghjul verkande remskifvan. När pressbordet står i sned ställning, utkastas de färdigpressade föremålen medelst en i fjäderhuset *h* anbragt fjäder uppåt samt glida sedan ned från bordet i en behållare till följd af sin egen tyngd. Vid bordets vertikala ställning borttages fjäderhuset *h*, då föremålen nedfalla genom den så uppkommande öppningen i bordet. Begagnas pressen för utstansning af hål etc., t. ex. vid sikt-

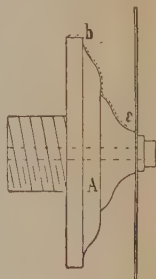

Fig. 8.

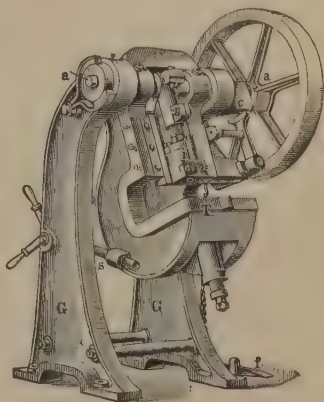

Fig. 9.

duk, lampdelar m. m., förses den med självverkande matarinträttning. En annan konstruktion af excenterpressar visas i fig. 10 och är afsedd för utstansning af plattformiga arbetsstycken, t. ex. för knappar, kedjor, bijouterivaror m. m. Det af en excenter

förda presshufvudet *s* uppbar den lämpligt formade stansen och det fasta bordet den motsvarande pressdynam. Bredvid denna senare äro anbragta tvenne par valsar, *e*, med matarskifvor, *i*, i hvilka spår matarklinkor ingripa, som på vanligt sätt medelst den på drifaxeln sittande excenterkuffan *a* och excenterstången *b* sättas i rörelse och därigenom vrida valsarna en bestämd båge. Det i form af ett band, *m*, mellan valsarna löpande blecket frammatas

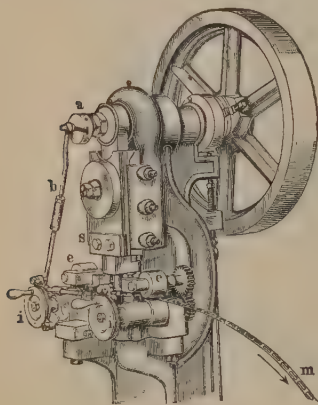

Fig. 10.

sålunda under stansens uppgående rörelse automatiskt ett bestämt stycke på pressdynam, medan samtidigt de färdigpressade delarna nedfalla genom denna i en behållare.

Sammanfogningen af de på något sätt förarbetade bleckstyckena sker medelst *falsning*, *nitning* eller *lödning* (se dessa ord). Fordras att fogarna eller skarvarna skola vara fullkomligt täta mot vatten- eller gastyck, måste — hvilket förbindnings sätt i öfrigt anlitas — fogarna alltid äfven lödas.

Slutligen bruka oftast de färdiga bleckvarorna för ses med något skyddande eller prydnad öfverdrag genom *målning*, *lackering*, *galvanisering*, *emaljer* etc. W. H.

Bleda, broder och medregent till hunnernas konung Attila (se d. o.).

Bledow, Ludwig, tysk schackspelar, f. 1795, d. 1846 som lärare i matematik i Berlin, upprättade sistnämnda år "Schachzeitung", Tysklands första schackorgan. B. offentliggjorde äfven samlingar af spelade partier.

Bleek [blék]. 1. Friedrich B., tysk teolog, f. 1793 i Holstein, d. 1859 såsom teol. professor vid Bonns universitet. Han var lärjunge till Schleiermacher, de Wette och Neander samt utvecklade sig till en af den evangeliska kyrkans gedignaste bibel-exegeter. B. författade bl. a. ett större arbete öfver hebréerbrevet (3 bd, 1828—40) och sökte försvara äktheten af Johannes' evangelium. Efter hans död utgafos ur hans föreläsningssanteckningar en omfattande *Einleitung in das alte testament* (1860; 6:e uppl. 1893) och *Einleitung in das neue testament* (1862; 4:e uppl. 1886) m. fl. arbeten.

2. Wilhelm Heinrich Immanuel B., den förres son, tysk språkforskare, f. 1827 i Berlin, d. 1875 i Kapstaden. Efter studier i Bonn och Berlin för han 1855 till Natal, hvarifrån han företog färder till kringliggande kaferland för att studera infödingarnas språk och seder. Han anställdes därpå som bibliotekarie i Kapstaden. Resultaten af sina forskningar har B. nedlagt i en mängd skrifter, t. ex. *The languages of Mozambique* (1856), *Hand-book of african, australian and polynesian philology* (1858—63), *A comparative grammar of south african languages* (1862—69), hans hufvudverk, där han behandlar såväl alla hottentottdialekter som den stora bantu-stammens språk, och *Reynard the fox in south Africa, or Hottentott fables and tales* (1864).

Blefarit (lat. *blepharitis*, af grek. *ble'faron*, ögonlock). Se Ögonsjukdomar.

Blefarofimosis (lat. *blepharophimosis*), patol. Se Blepharophimosis.

Blefaroplast (af grek. *blefari's*, cilie, ögonhår, och *pla'stes*, bildare), bot., ciliebildande organ, som särskildt hos gymnospermer, mossor och ormbunkar uppträder i spermatozoid-modercellerna i form af starkt färgbara plasmakorn. Vid de nämnda cellernas delning, hvarur sädescellen, spermatozoiden, framgår, uppträda blefaroplasterna vid kärnspolens ändar, en vid hvarje pol. I själva sädescellen antager blefaroplasten ofta form af en mer eller mindre långt utdragen tråd, hvarifrån cilierna utgå. Blefaroplasterna anses numera i allmänhet för ombildade centrosomer. Jfr Centrosom, Cilie och Spermatozoid. G. O. R.

Blefaroplastik (af grek. *ble'faron*, ögonlock, och *plastikē*, konsten att bilda), en kirurgisk operation, hvarigenom defekter på ögonlocken ersättas med hud från ögats granskap.

Blefaroptosis (af grek. *ble'faron*, ögonlock, och *ptōsis*, fall), oftalm. Se Ptoxis.

Blefarospasm (af grek. *ble'faron*, ögonlock, och *spasmo's*, kramp), kramp i ögonlocken.

Blefarostät (af grek. *ble'faron*, ögonlock, och *stato's*, ställ, stående), oftalm., instrument, hvarmed ögonlocken hållas öppna, t. ex. under ögonoperationer.

Blehr, Otto Albert, norsk jurist, politiker, f. 17 febr. 1847 i Hedemarken, aflade juridisk ämbetsexamen 1870, hvar- efter han några år egenade sig åt journalistisk verksamhet. 1873—77 var han edsvuren fullmäktig hos dåv. sorenskriver, sedermera statsminister Ole Richter, bosatte sig 1878 som sakförare i Lærdal i Sogn och vann där stort inflytande. I den starka politiska rörelse, som från 1880-talets början utmärkte Norge, deltog han med iver som slagfärdig talare för det demokratiska partiet på folkmöten. Han representerade sitt amt på stortinget under perioderna 1883—85 och 1886—88. Under det första af dessa storting fick han sätta i den protokollskommitté, som skulle granska ministären

Selmers politiska handlingar, och deltog i utarbetandet af kommitténs förslag att åtala ministären Selmer inför riks rätt, och under den följande stora riksrätten var han jämte V. S. Dahl åklagare. B. var en ifrig förkämpe för införande af jurydomstolar och hade som medlem af den parlamentariska jurykommittén (1884), af den departementala jurykommittén (1886) och af den förstärkta justiekommittén (1886) ett bestämmande inflytande på jurylagförslaget. I några år var han och medlem af den 1885 tillsatta kommittén för utarbetande af förslag till ny strafflag. 1889 utnämndes han till lagman i Haalogalands lagsaga. Då Steen bildade sin ministär 6 mars 1891, blef B. statsminister i Stockholm. Han kvarstod till ministärens afgång, 2 maj 1893, utnämndes s. å. till lagman i Oslo lagsaga och var 1894—98 stortingsvald medlem af hypoteksbankens direktion. Perioden 1895—97 representerade B. Nordlands amt i stortinget. Återvald 1897, inträdde han strax efter tingets sammanträdande 1898 i Steens andra ministär, där han öfvertog samma post som i det förra. B. blef 1895 medlem af unionskommittén. I denna tillhörde han den norska fraktionen, hvars betänkande gick ut på att kräva särskild utrikesstyrelse, diplomati och konsulatväsen för hvardera riket. Den vansklige representativa ställning, som B. intog i Stockholm, skötte han på ett sätt, som vann erkännande i vida kretsar, och man antog, att han med framgång hade verkat för bilagandet af de unionella tvistefrågorna och konsulatväsendets ordnande, då han 21 april 1902 afläste Steen som regeringschef. Hans ministär, som väsentligen var en förnyelse af den steenska, samlade vid valen 1903 icke parlamentarisk majoritet, på grund särskildt af slitningar inom ministären själf, och 22 okt. s. å. aflöstes den af en samlingsministär med G. F. Hagerup som chef. O. A. Ö.

Bleiberg (Deutsch-Bleiberg), stor by i österrikiska hertigdömet Kärnten, v. om Villach. 3,435 inv. (1900). Betydliga zink- och blygrufvor, som 1901 gävo 30,200 ton bly och 37,400 ton zinkmalm.

Bleibtreu [blajbtröj]. 1. Georg B., tysk bataljmfälare, f. 1828, d. 1892, fick sin utbildning i Düsseldorf och bosatte sig slutligen i Berlin. Hans första arbeten äro scener från tysk-danska kriget 1848—49. Därefter målade han *Slaget vid Grossbeeren*, *Slaget vid Waterloo* m. fl. skildringar från Tysklands frihetskrig. Från tysk-danska kriget 1864 framställde han bl. a. *Öfvergången till Als*, och af hans målningar från kriget 1866 är *Slaget vid Königgrätz* den förnämsta. De stora krigshändelserna 1870—71 inspirerade honom till flera arbeten, bl. a. *General Hartmann med bajrarna framför Paris* och *Kapitulationen vid Sedan*. Representerad i nationalgalleriet och i Ruhmeshalle i Berlin. (G—g N.)

2. Karl August B., den föregåendes son, tysk författare, f. 1859 i Berlin, har utvecklat en förvånande produktivitet inom olika diktarter. Han är en mycket framskjuten märkesman för den på 1880-talet framträdande realistiska och naturalistiska riktningen inom tyska litteraturen, för öfrigt en jäsande, disharmonisk diktarnatur, hvars abstrakt-metafysiska och romantiserande anläggning oftast förkvärfat all levande och naiv uppfattning af verkligheten. B:s

radikala program finnes med bärsärkalygne utvecklad i *Revolution der literatur* (1886; 3:e uppl. 1887) och *Der Kampf ums dasein der literatur* (1888; 2:a uppl. 1890). Jämförelsevis helgjutna äro hans många liffulla krigsskildringar, bl. a. *Dies iræ* (om Sedan-slaget, 1882; 5:e uppl. 1902) och *Friedrich der grosse bei Collin* (1888); B:s förkärlek för dylika ämnen är troligen att hänföra till barndomsinttryck af faderns taflor. Ett lidelsefullt innehåll företer hans diktsamling *Lyrisches tagebuch* (1884; ny uppl. 1885), som efterföljts af *Lieder aus Tirol* (1885), *Welt und wille* (1886) och *Kosmische lieder* (1890). Hans dramer äro än öfverretadt kraftgenialiska, än matta, men i skådespelet *Schicksal* (2:a uppl. 1888), som behandlar Napoleon I:s hela bana, har han lyckats åstadkomma en gripande och träffsäker karakteristik. Andra dramer af B. äro *Lord Byron* (1886), *Vaterland* (en trilogi, 1887), *Weltgericht* (1888), *Die weltbefreier* (1895), *Karma* (1901) m. fl. B. ledde 1890—91 med några meningsfränder en realistisk teater, "Deutsche bühne", i Berlin. Såsom prosaberättare seglar B. i naturalistiskt farvatten, bl. a. med novellsamlingarna *Kraftkuren* (1885) och *Schlechte gesellschaft* (s. å.) samt den patologiska romanen *Grössenwahn* (1888), den sociala *Die propaganda der that* (1890) och *Freie liebe* (1897). Vidare märkas hans arbeten *Der imperator* (1891), om Napoleon 1814, *Zur psychologie der zukunft* (1891), *Geschichte der englischen literatur im 19. jahrhundert* (1887; 2:a uppl. 1888), *Geschichte und geist der europäischen kriege unter Friedrich dem grossen und Napoleon* (4 bd, 1892), *Byron, der übermensch* (1897), *Von Robespierre zu Buddha* (1899) och *Waterloo, eine schlachtdichtung* (1902).

Bleichart l. **Bleichert** (ty.), Bleckert, ett slags ljusrött vin, särskildt vin från Ahrdalen.

Bleichröder, S., bankirhus i Berlin, som grundades 1803 af Samuel B. (d. 1855) och under dennes son Gerson B. (f. 1822) blef ett af Europas förnämsta bankirhus. Detta berodde dels på nära förbindelse med huset Rothschild i Berlin (1828), dels på det förtroende Bismarck hyste till B. På 1850-talet började huset spela en roll i Preussens finanshistoria. År 1865 beredde Gerson B. genom sina råd den preussiska regeringen medel till krigföringen mot Österrike. 1871 kallades han till Versailles, där han deltog i underhandlingarna om den franska krigsskadeersättningen. 1872 upphöjdes han i adligt stånd och afled 19 febr. 1893. Firman fortsattes af hans kusin, J. L. Schwabach, som sedan 1866 var delegare i densamma och som afled 1898, samt af sönerna Georg B. (från 1885, död 1902) och Hans B. (från 1881). J. F. N.

Bleiweis, Janez, slovensk skriftställare, f. 1808, d. 1881, var från 1841 bosatt i Laibach såsom distriktsveterinär. Han uppsatte 1842 sin för den nationella bildningen betydelsefulla tidning "Novice" och verkade särskildt för reformering af den slovenska rättskrifningen genom att modernisera det alltifrån den protestantiska rörelsen använda alfabetet (bohoričica). Som ledamot af landtdagen var B. äfven en af slovenernas politiske föregångsmän, nitiskt verksam för den allmänna odlingen. A—d J.

Bleja, en 1,694 m. hög bergstopp på halfön mellan Aurlandsfjorden och Lårdalsfjorden i Sogn, Norge.

Bleka, skogsv. Se **Bläck a**.

Bleka kärrhöken, zool. Se Kärrhökarna.

Bleke l. Kalkbleke, *geol.*, ett hvitt, löst och affärgande jordartadt ämne, som hufvudsakligen består af på kemisk väg utfälld, kolsyrad kalk. Det träffas endast undantagsvis i dagen, men desto oftare som underlag för torf å botten af dälder, kärr och andra sankta ställen i trakter, där kalkstensberg eller i allmänhet kalkrika bergarter förekomma. Bleket är egentligen en jordformig varietet af kalktuff och innesluter i regeln skallämningar af sötvattensmolusker, såsom limnæor, Bythia tentaculata, pisidier samt af ostrakoder och andra lägre djurformer. Ännu i dag pågår bildning af bleke. Inom Sverige träffas det bl. a. i Jämtland, Västergötland och Skåne. På Gotland och Öland, hvarest berggrunden nästan enbart utgöres af siluriska kalkstenar och mörglar, är ifrågakommande jordart mycket allmän. Torfven i de gottländska myrarna, af hvilka flera omfatta tusentals hektar, hvilat nästan utan undantag på bleke af 0,5—2 meters mäktighet. — Bleke nyttjas stundom af allmoget till hvitlimning af spisar, tak och väggar i boningshus m. m. E. E.

Bleke användes med fördel som förbättringsmedel på ler-, sand- och torfjord.

Blekemyr, myr, där bottenlagret af bleke icke täckes af dy eller torf.

Blekinge (Bleking), landskap i Götaland, gränsar i v. till Skåne, i n. till Småland, i ö. och s. till Östersjön. Dess område sammanfaller med

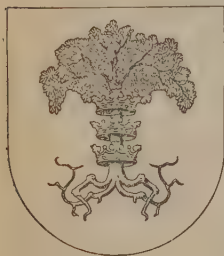
Blekinge-län (se d. o.). Från det småländska höglandet vid en höjd af 130—170 m. ö. h. sänker sig landskapet mot såväl s. som ö. ner mot hafvet. Norra delen, "skogsbygden", är karg och mager med många berg och kärr, och skogarna där bestå hufvudsakligen af barrträd. Den därefter följande "mellanbygden" med sina många små sjöar och vattendrag och ännu mera

"strandbygden" har bördig jord, bär vackra och ståtliga löfträd, bland hvilka boken gör sig gällande, och en rik undervegetation. Det är i synnerhet dalgångarna i de sistnämnda bygderna, som åt landskapet förvärfvat ryktet om dess leende natur och idylliska skönhet. Vattendragens hufvudsakliga riktning är sydlig; särskildt äro att nämna, från v. räknadt, Mörrums, Bräkne, Ronneby, Nätraby och Lyckeby åar. Höjdstreckningarna mellan vattendragen äro nästan öfverallt genombrotta af tvärdalar, och landskapet är sålunda mycket kuperadt; dock är såväl östra kustlandet som den sydvästra delen, Listerlandet, att räkna till slättland. De högsta bergtopparna finnas söder om midten af gränsen mot Skåne och nå en höjd af omkr. 180 m. ö. h. Den södra kusten är mycket sönderskuren och omgifven af en bred skärgård, i synnerhet vid den östra delen, utanför hvilken finnas äfven större öar, Hasslö, Aspö, Tjurkö, Sturkö (den största, omkr. 16 kvkm.) och Senoren. K. S.

B. synes i äldsta tider hafva stått i en om också lös förbindelse med Sverige, men var, redan då biskopen af Lund, Egino, på 1060-talet förde kristendomen till bygderna öster om Skåne, att räkna till Danmark. Dess omfång var under medeltiden något mindre än i våra dagar, i det att Listers härad räknades såsom ett helt för sig. Landskapet hade eget landsting, hvilket troligen hölls vid Hjortsberga i Medelstads härad, och egen landsdomare, men följde Skänelagen. I kyrkligt afseende lydde det, såsom allt fortfarande, under Lunds stift.

Sedan B. år 1242 blifvit hertigdöme, knöföll det redan 1260 efter förste innehafvarens, Knut Valdemarssons, död ånyo till kronan. År 1329 lämnades det som pantlän till greve Johan af Holstein, men på grund af det förtryck, som denne och hans fogdar utförde, gaf sig landskapet i likhet med Skåne och ön Hven genom öfverenskommelsen i Kalmar 19 juni 1332 under den svenske konungen Magnus Eriksson, hvilken senare på året genom köp förvärfvade sig det till greve Johan utfärdade pantbrevet. Magnus Eriksson förmådde emellertid icke i längden hålla den kraftfulle danske konungen Valdemar Atterdag stängin, och sedan denne 1360 lyckats få den skånska hufvudfästningen Helsingborg i sitt våld, återtog han inom kort hela B. Såsom gränsland hemsöktes detta under den följande tidens krig ofta af svenskarna, som plundrade och brände. År 1436 drog Engelbrekt dit; Karl Knutssons befälhafvare foro svårt fram därstädes 1452 och intogo bl. a. Lyckeby; Svante Sture inföll i landet 1509, och genom Berent von Mehlen intogs det 1523 af Gustaf Vasa, som behöll det in på följande året. Under det nordiska sjökriget (1563—70), då bl. a. Ronneby inför Erik XIV:s ögon togs med storm och förstördes (4 sept. 1564), och under Kalmarkriget, då den nyanlagda staden Kristianopol 1611 öfverraskades af Gustaf Adolf och stackes i brand, härjades B. vidt och bredt. Genom freden i Roskilde (28 febr. 1658) afträdde Danmark det till Sverige. Landskapet hade under den danska tiden varit deladt i två hufvudlän: Sölvesborgs och Lyckås (efter 1601 Kristianopels); nu lades det till det skånska generalguvernementet och kom att lyda närmast under landshöfdingen i Kristianstad, tills det 1680 förenades med Kalmar län och 1683 erhöll egen landshöfding med residens i Karlskrona. — Under början af den svenska tiden finner man i B. liksom i Skåne på de flesta områden ett märkbart stillastående i utvecklingen. Hårtill bidrogo i sin mån Karl XI:s och Karl XII:s äfven för detta landskap förhärjande krig och den svåra pest, som 1710—11 bortryckte stora delar af befolkningen.

Blekingsborna buro i äldre tid namnet Blekingsfarare och hafva sedan gammalt haft rykte om sig att vara trotsiga, häftiga och våldsamma. Detta lynne får åtminstone delvis sin förklaring i den mellanställning de såsom gränsbefolkning tvungits intaga under det förlutna fejd. — Knappast någonstades i B. får man numera se den gamla pittoreska landskapsdräkten: för mannen knäbyxor af björtskinn, grant broderad väst samt jacka med blanka knappar; för kvinnan rynkad kjol och dubbla lifytcken. Det inre lifytcket var stundom helt och hållet af siden, prydt med guld- och silfversnören, och öfver bröstet sammanfäst med silfverhåktor. Det yttre utbyttes

Blekinges vapen.

om sommaren mot ett lif med långa, hvita lentygs-
ärmar. Till dräkten hörde slutligen ett bredt för-
kläde och ett vackert knutet hufvudkläde.

B. var, såvidt man vet, det enda af landskapen
i Skåneland, hvilket under medeltiden förde ett
för de olika häraderna gemensamt sigill. Det visade
i rött fält en med bladverk smyckad kulle, hvilken
höjande sig ur växelvis blåa och hvita böljor öfverst
var krönt med en gyllne krona. Efter det svenska
besittningstagandet ändrades landskapets vapen, så
att det numera framställer ett gyllne träd, med
stammen omsluten af tre kronor i blått; fältet är hvitt
och skölden krönt med hertiglig krona. Af de
blekingska häradernas och städernas vapen är en-
dast tvenne från medeltiden kända: Medelstads och
Elleholms, båda visande St Laurentius' halster. —
Litt.: Sv. Lagerbring, "De Blekingia" (1746—48),
N. H. Sjöberg, "Blekings historia och beskrifning",
I—II (1792—93), och S. V. Gynther, "Blekings
historia och beskrifning" I (1847). L. W-1.

Allmogemålet i B. är ännu obetydligt undersökt.
De bästa upplysningarna stå att finna i K. Nilssons
"Ord och talesätt från sydöstra Blekings strand-
bygd och skärgård" (1900) samt i densammes tre
samlingar af texter på mål från Karlskronatrakten
(1879, 1886 och 1888). Af dessa arbeten och andra
torftigare notiser att döma öfverensstämmer målet i
B. nära med de öfriga sydsvenska (urspr. danska)
målen i Skåne, södra Halland och södra Småland.
Det har sålunda (alltid?) skorrande r-ljud, saknar
s. k. "tjockt" l och supradentaler (d. v. s. hög-
stenskans ljud för *rn, rt, rd, rs*) samt bibehåller
i vissa ställningar det gamla uttalet af *v* såsom *w*
(=eng. *was*), t. ex. *kwarn*. Målet i västligaste delen
(Listers härad) liknar mera angränsande skånska mål
och kan närmast räknas som Göingemål: *k, p, t*
öfvergå här till *g, d, b* efter vokaler, *g* efter hårda
vokaler till *v* (ex. *mave, mage*); preteritum af *kalla*
heter *kallade*. I den öfriga delen af landskapet
(liksom i sydspetsen af Kalmar län) talas det egent-
liga Blekingemålet, som bibehåller *g* i t. ex. *mage*
och där det heter *kallate*. Karakteristisk för bleking-
skan är vidare en i synnerhet på vissa håll långt
genomförd diftongisering af vokaler: *ad l. ao* står
för *ä, äi, oi, öi* för *e, äi, ai* för *ä* och stundom för
a (ex. *skäink, skank*), *öu* för *u* o. s. v. Diftong
förekommer också motsvarande högv. *korta* ljud
(ex. *haälla, hålla*). *S* blir ofta *sje*-ljud framför *v* (*vo*)
och *t* blir *ts*. Svaga feminina substantiv ha i flertal
-er (*gater, gator*); adjektiv ha i maskulinets obe-
stämda form oftast *-er* (*kätier, sträng, morsk*). B. H.

Blekinge bataljon (n:r 30) uppsattes år 1886 för
att tjäna såsom stam för Blekinge läns beväring.
Dess befäl togs hufvudsakligen från marinregemen-
tet (se d. o.), och stammanskapets styrka bestämdes
till 300 man, hvilken till förmån för Hallands batal-
jon något minskades enligt 1892 års uttima riksdags
beslut. Bataljonen, hvars cheftation var Ronneby
och mötesplats Bredåkra, nära Ronneby, ingick 1902
i det då nybildade Karlskrona grenadjär-
regementet (se d. o.). C. O. N.

Blekinge län omfattar landskapet Blekinge (se
d. o.) och är, hvad fastlandet beträffar, beläget
mellan 56° och 56° 30' n. br. samt 2° och 3° 40'
x. lgd från Stockholms observatorium. Med en
största längd, i ö.—v., af fullt 100 km. och en
största bredd, i n.—s., af 52 km. omfattar länet en

ytvidd af 3,015 kvkm., hvaraf 2,896 land och
119 vatten. Folkmängden vid 1903 års slut. ut-
gjorde 147,811 personer (73,225 man och 74,586
kvinnor), hvaraf 109,316 på landsbygden och 38,495
i städerna. Folkmängdstätheten var sålunda 51 per-
soner på 1 kvkm. land. I förhållande till rikets
folk-mängd hade länet 2,33 procent däraf och var med
hänsyn till folk-mängden det 20:e i ordningen och
till folk-mängdstätheten det 4:e. Folkökningen, som
under 1800-talets första hälft var årligen fullt 1
procent, nedgick sedermera och har nu på de sista
tio åren tillsammanlagdt varit blott 4,1 procent, och
är å landsbygden folk-mängden mindre nu än 20 år
föret. — I judiciellt hänseende är landsbygden för-
delad i 4 domsagor, en hvar omfattande ett härad
och ett tingslag, under hofrätten öfver Skåne och
Blekinge, och i administrativt hänseende i 2 fögde-
rier: Östra härads domsaga, Medelsta härads dom-
saga, Bräkne härads domsaga samt Listers härads
domsaga, och bilda de två förstnämnda häraderna
Östra fögderiet, omfattande 5 länsmansdistrikt, och
de två andra häraderna Västra fögderiet, omfattande
4 länsmansdistrikt. Länets städer, Karlskrona, Ron-
neby, Karlshamn och Sölvesborg, hafva hvar sin råd-
stufvurätt. Landskommunerna äro till antalet 35;
köpingen Kristianopel utgör ej egen kommun. —
I ecklesiastikt hänseende hör länet till Lunds stift
samt omfattar 3 kontrakt. Församlingarnas antal å
landsbygden är 36 och i städerna 5 (oberäknadt en
mosaisk församling i Karlskrona). — Vidare ingår
länet i södra bergmästardistriktet, södra väg- och
vattenbyggnadsdistriktet, södra skogsdistriktet, syd-
östra tulldistriktet, södra postinspektions- och tele-
grafinspektionsdistrikten samt bildar 2 justerings-
distrikt, n:r 17 och 18. — För hälso- och
sjukvården är länet deladt i 3 provinsialläkar-
distrikt. Länsläsarett ännas i Karlskrona och
Karlshamn, och i alla städerna äro stadsläkare an-
ställda. I länet finnes en länsveterinär. — Länets
landbruksskola är förlagd till Elleholm och en
manlig och kvinnlig folkhögskola samt landtmanna-
skola till Ronneby. — Till riksdagens första kam-
mare utser länet 4 ledamöter; till andra kammaren
väljer landsbygden 4 och städerna 2. — Af länets
egovidd upptaga åker och annan odlad jord 22
procent, naturlig äng 6 och skogbärande mark 40
procent. En medelmåttig skörd kan beräknas till
30,000 hl. hvete, 270,000 hl. råg, 60,000 hl. korn,
400,000 hl. hafre, 30,000 hl. blandsäd, 1,000,000
hl. potatis och 200,000 hl. rofvor och rötter samt
75,000 deciton skorkebetor. Vid 1903 års slut upp-
gafs kreatursstocken till 9,416 hästar, 54,329 nöt-
kreatur, hvaraf 33,116 kor och 6,035 oxar, samt
18,719 får och 10,548 svin. Afkastningen af såväl
åkerbruket som boskapsskötseln är tillräcklig för det
egna behovet och lämnar dessutom öferskott till
afsalu. Skogstillgången är med undantag för några
socknar ej blott tillräcklig, utan anlitas äfven för
utförelse. Såsom de viktigaste binäringsarna äro att
anföra mejerirörelse, sprit- och stärkestillverkning,
stenhuggeri, fiske och trädgårdsskötsel. Vid 1900
års slut räknades den egentliga fiskarbefolkningen
till 2,961 personer och öfriga med annan näring
därjämte till 1,420; värdet af deras båtar uppskat-
tades till 234,000 kr. och af redskap till 858,750
kr. samt af fångsten under året till 702,900 kr.
— Brännvinstillverkningen 1902—03 uppgick vid 12

brännerier till 2,74 mill. liter (50 proc.), utgörande 7,3 proc. af hela rikets. — Grufdrift förekommer ej, men väl någon brytning af fältspat, och vid järnhandterings sysselsattes 1903 omkr. 100 arbetare. Fabrikssverksamhet uppgifves hafva 1902 bedrivits vid 323 fabriker med 8,707 arbetare. Af tillverkningsvärdet, 24,75 mill. kr., kommo 4,1 mill. på brännvinsbrännerier och destilleringsverk, 4,1 på järn- m. f. metallvarufabriker och gjuterier, 2,5 på stenhuggerier, som sysselsatte 2,848 arbetare, 1,88 på skepps- och båtbyggerier, 1,75 på ett råsockerbruk. Hela handteringspersonalen angafs s. å. till 2,749 personer och den för beviljning uppskattade inkomsten af handteringsdriften till 0,82 mill. kr. Antalet af handlande var s. å. 667 och deras betjning 861, och uppskattades inkomsten af handelsrörelsen till nära 1½ mill. kr. Den i länet hemmahörande handelsflottan bestod 1902 af följande fartyg öfver 20 ton: 79 segelfartyg om 6,980 ton samt 20 ångfartyg om 8,066 ton och 5,656 hästkrafter; å sjömanshusen vor inskrifna 1,234 sjömän. Järnvägar inom länet äro endast enskilda och hafva en sammanlagd längd af inemot 300 km., gående dels efter södra och östra kusten, dels från Sölvesborg och Karlshamn mot statsbanan samt från södra kustbanan till Växjö och från Karlskrona mot Växjö—Kalmarslinjen äfvensom från Närtaby uppåt länet. Hemmantalet å landsbygden utgör 1,083 mantal och beräknas till 14 för städerna. Taxeringsvärdet 1903 var för jordbruksfastigheter 51,075,500 kr. å landsbygden och 726,100 kr. i städerna samt för annan fastighet 13,380,100 kr. å den förra och 39,021,100 kr. i de senare, hvartill kommer värdet af statens och menigheters fasta egendom, taxerad å landsbygden till 10,603,400 kr. och i städerna till 6,056,600 kr. Fideikommissiegendomar med ett sammanlagt taxeringsvärde af fullt 1½ mill. kr. innehadess 1900 af 3 personer. Vid samma tid var den fasta egendom, som innehades af inhemska aktiebolag, taxerad till nära 7½ mill. kr. Endast en utländsk undersäte egde en (mindre) fastighet. — 1658—80 hade Blekinge län gemensam landshöfding med Kristianstads län och 1680—83 med Kalmar län. Sedan sistnämnda år har Karlskrona varit landshöfdingens residens. K. S.

Blekningsbåt. Se Eka, *skpsb.*

Blekningsseka. Se Eka, *skpsb.*

Blekkalk, kem. Se Klorkalk.

Blekning. 1. *Kem. tekn.* Fibrer och där af tillverkade garn, väfnader, papper m. m. innehålla oftast ett smutsigt gult eller brunt färgämne, som dock genom kemiska medel kan förstöras, utan att fibrern själf därvid tager större skada. Likaså innehålla hartser, stearin, fett, vax, oljor, ben m. f. varor färgade substanser, genom hvilkas förstöring en vackrare produkt erhålles. De processer, hvarigenom dylik affärgning eger rum, benämnas med ett gemensamt namn *blekning*, hvilket uttryck likväl i inskränkt bemärkelse afser endast affärgning af fibrer och produkter där af. De kemiska förändringar, som resultera i en blekningsprocess, kunna framkallas på olika sätt:

a) Inverkan af ljus och luft (små portioner ozon eller vätesuperoxid, som finnas i luften). Förloppet är härvid relativt långsamt; men risken af en för stark inverkan, hvarigenom ej blott färgämnet, utan också varan själf angripes, är obetydlig. Till denna art af blekning hör s. k. *ångsblekning*, som användes

för att affärga vegetabiliska fibrer, garn och väfnader, och som verkställes på det sätt, att varorna utbreddas på marken, utsatta för sol och fuktighet. — Blekning medelst ljusets inverkan användes äfven i fråga om ben, stearin m. f. varor.

b) Inverkan af kemikalier. Den sönderdelning af färgämnet, hvartill enligt ångsblekningsmetoden åtgå veckor, kan utföras på en kort stund, om man tillgripes vissa kemikalier, därvid dock stor varsamhet är af nöden, om ej äfven själfva varan skall angripas. För vegetabiliska fibrer är det hufvudsakligen *klor* och preparat där af, som begagnas vid blekningen. Klören användes i regeln i lösning (klorkalklösning, natriumhypokloritlösning) och antages verka sålunda, att den frigör syre, som i sin ordning angriper färgämnet. Af synnerlig vikt vid blekning med klör eller klörpreparat är, att ingen klör kvarstannar i varan efter blekningen. Att förhindra detta användes ofta lösning af s. k. antiklor (natriumhyposulfit). — Animaliska fibrer äfvensom vissa vegetabiliska (halm m. m.) kunna ej blekas med klör, som färgar dem gula. I stället användes svafvelsyrlighet ("röken" af brinnande svafvel), vanligen i gasform, i vissa fall (i fråga om silke) i lösning.

Den under senare åren införda s. k. elektrolytiska blekningen, eller "blekning med elektricitet", skiljer sig från den kemiska endast i afseende på sättet för blekvätskans framställning, hvilken eger rum medelst inverkan af elektrisk ström på utspädda lösningar af alkalimetallers eller alkaliska jordmetallers klorider (koksalt, klormagnesum o. d.). K. S.—h.

2. *Trädg.* Blekning kallas också ett förfarande, som användes med vissa grönsaksväxter. Därigenom att ljuset på ett eller annat sätt uteslänges från växterna, blifva framskjutande blad och skott hvita eller gulhvita i st. f. gröna, och dessa sålunda bleka växtdelar hafva en mildare smak och sprödare byggnad än sådana, som utbildats i ljus. Blekning utföres vanligast på det sätt, att jord eller sand upplägges öfver växterna, hvarigenom de efter hand uppskjutande bladen och skotten eller åtminstone deras undre delar blekas. Blekning företages bl. a. med sparris, selleri och sallat. C. G. D.

Bleksot, Klorōs (Chloros), patol., en sjukdom eller konstitutionsrubbing, som angriper yngre kvinnor och vanligen begynner redan under pubertetsperioden. Den pågår räknas till blodsjukdomarna och kännetecknas, hvad blodet beträffar, hufvudsakligen af en minskning af de röda blodkropparnas halt af färgämne (hemoglobin) till inemot 30 proc. och af antalet röda blodkroppar per kubikmillimeter blod till inemot 3,000,000, hvilken minskning äfven i svårare fall är förenad med en förändring af de röda blodkropparnas form (s. k. poikilocytos) samt uppträdandet af kärnhaltiga röda blodkroppar. Samtidigt med denna blodförändring uppträda också hos den sjuke flera, dock ingalunda för denna sjukdom ensam karakteristiska symtom, såsom en blek, gulaktigt genomskinlig ansikttsfärg (här af namnet kloros, af grek. *chloros*, blek, gulgrön), utan att rodnaden å kinderna behöfver vara borta, bleka slemhinnor (å läppar m. m.); benägenhet för hufvudvärk, svindel, flimmer för ögonen; hjärklappning; digestionsrubbingar, såsom minskad matlust, äckelkänsla och tyngd i maggropen samt förstoppning; rubbningar i menstruationsblödningarna samt en allmän känsla af olust och såväl psykisk som fysisk

trötthetskänsla i förening med känsla af tyngd eller dof värk i extremiteterna, särskildt de nedre.

Sjukdomens verkliga orsak är ännu okänd. Såsom framkallande moment spela dåliga hygieniska förhållanden, t. ex. mörk, kall bostad, dålig eller otillräcklig föda, fysiska och psykiska öfveranstängningar vid fabriksarbete, skolarbete m. m., under uppväxtåren en viss roll, ehuru väl sjukdomen äfven ofta träffas bland de bäst situerade samhällsklasserna särskildt efter forceradt skolarbete, ifrigt deltagande i det moderna sällskapslivet (baler etc.). Sjukdomens prognos är god, ehuru recidiv gärna förekomma. Bland botemedlen märkas först och främst järnpreparat, men behandlingen bör och understöddas af en för den sjuke förbättrad allmän hygien, såsom vistelse i ren, solig luft, riklig och ägghviterik föda samt hvilat till kropp och själ. Äfven hydroterapi (vattenbehandling) och mekanoterapi (massage, sjukgymnastik) samt kurortsvistelse i lämplig trakt (medelhögt skogs- eller skyddadt kustklimat) kunna påskynda tillfrisknandet. I. H.

Äfven hos växter förekommer ett slags bleksot, hos dem orsakad af bristande tillgång på järn. Jfr Assimilation.

Blenck, Emil, tysk statistiker, f. 1832 i Magdeburg, har 1864—67 och från 1869 tjänstgjort i Preussens statistiska byrå samt blef 1882, efter Engel, dess chef. B. har utgivit en mängd arbeten, bl. a. den preussiska statistiska byråns alla publikationer sedan 1882. Beaktansvärd är den 1885 utgifna "Das kgl. preuss. statist. bureau beim eintritt in sein neuntes jahrzehnt" med fortsättning 1897: "Das kgl. statist. bureau während der jahre 1885—1896". Th. A.

Blenda. Se Blända.

Blende, *miner*. Se Blände.

Blenheim l. **Blindheim** [-hajm], by i Bajern, hos Höchstädt. Fransmännen besegrades där 13 aug. 1704 af Marlborough. Om Blenheim house se Woodstock.

Blénio l. **Brenno**, biflod fr. v. till Ticino, utmynnar vid Biasca. Längd 20 km. B:s dal, *Val Blénio*, är öfversälad af byar och alphyddor. Bland dessa märkas Malvaglia (375 m. ö. h.) med 1,598 inv., mineralbadet Acquarossa, Olivone (892 m. ö. h.) och Ghirone (1,247 m. ö. h.). Inalles har dalen 18 kommuner och bildar en krets i kantonen Ticino med 6,333 inv. (1900), hvilka äro katoliker och tala italienska.

Blenker, Ludwig, tysk revolutionsman och sedermera nordamerikansk general, f. 1812 i Worms, inträdde vid 20 års ålder i den bayerska legion, som följde konung Otto till Grekland, tog 1837 afsked som löjtnant och slog sig kort därpå ned som vinhandlare i sin födelsestad. Efter tilldragelserna i febr. 1848 blef B. öfverste för borgarbeväpnningen i Worms, kastade sig 1849 in i den pfalzisk-badensiska revolutionsrörelsen och fick befälet öfver de upproriske i Pfalz. Efter att hafva misslyckats i sitt anfall på det befästa Landau måste han undan de anryckande preussarna draga sig öfver till Baden, stred där mot regeringstrupperna, men nödgades inom kort fly till Schweiz. I sept. 1849 utvisades han därifrån och emigrerade då till Nordamerika. Vid det nordamerikanska krigets utbrott, 1861, blef han öfverste i nordstaternas armé, hvars återtag han betäckte efter slaget vid Bull Run. Han befordrades

till brigadgeneral och kommanderade en division af Potomac-armén, beordrades sedan till västra Virginien och deltog där i striden vid Cross keys (1862). 1863 afskedades han från sin tjänst och dog s. å.

Blennerhassett [blenöh'sit], lady Charlotte B., född grefinna Leyden, tysk skriftställarinna, f. 1843 i München, gift 1870 med irländaren sir Rowland B., är bosatt i München och blef där filos. hedersdoktor 1898. Hon har skrivit värdefulla biografier öfver fru Staël (3 bd, 1887—89) och Talleyrand (1894) samt flera litterära essayer.

Blenni'dæ, *zool*. Se Slemfiskar.

Ble'nniops, *zool*. Se Slemfiskar.

Ble'nnius, *zool*. Se Slemfiskar.

Blenno- (af grek. *ble'нна*, var) betecknar i sammansättning med sjukdomsnamn en af riklig varbildning kännetecknad form af sjukdomen i fråga, t. ex. blennoecystitis, blennometritis.

Blennoftalmi (af grek. *ble'нна*, var, och *ophthalmo's*, öga), *med.*, inflammation med riklig varafsköndring från ögats bindehinna; varig bindehinneinflammation. Se vidare Ögonsjukdomar. J. E. J.—n.

Blennoptysis (af grek. *ble'нна*, var, och *ptysis*, spottning), upphostning af ett mycket varigt sekret från lufttrören. J. E. J.—n.

Blenorre. Se Blennorrhagi.

Blennorrhagi l. **Blennoré** (af grek. *ble'нна*, var, och *rhagē*, ränna, springa), *patol.*, en katarr med riklig varafsköndring från en slemhinna, t. ex. urinrörets slemhinna. J. E. J.—n.

Blennorrhæa neonatorum (af grek. *ble'нна*, var, och *rho's*, flöde, samt lat. *neonatus*, nyfödd), *patol.*, ögonvarfytning hos nyfödda. Se Ögonsjukdomar och Blindhetsstatistik.

Blentarp, socken i Malmöhus län, Torna härad. 4,910 har. 1,493 inv. (1903). Annex till Söde, Lunds stift, Färs kontrakt.

Blepharitis l. **Blefarit** (af grek. *ble'faron*, ögonlock), *patol.* Se Ögonsjukdomar.

Blepharophimosis (lat., af grek. *ble'faron*, ögonlock, och *phimosis*, tillspärning), *patol.*, förkortning af ögonspringan. Detta tillstånd uppkommer därigenom att vid vissa sjukliga förändringar i ögonlocksränna dessa sammanväxa i yttre ögonvinkeln. Tillståndet söker man häfva genom en operation, *kantoplastik*. Därvid tillgår så, att ögonspringan uppklippes i lagom stor utsträckning och kanterna af den yttre huden sammansys med motsvarande ränder af bindehinnan. J. E. J.—n.

Bles, **Hendrik** (kallad "Hendrik met de Bles" = "Henrik med den hvita pannlocken"), nederländsk målare, f. omkr. 1480 i Bouvignes, d. efter 1521, trol. i Liège. Han bildade sig troget efter Joach. Patenier, men utvecklade sig mer själfständigt under sin vistelse i Italien, där han efter sitt målarmärke, en uggle, erhöi binamnet *Civetta*. Sina små, i kylig, ofta konventionellt blå ton hållna landskap utsmyckade han med fint utarbetade byggnader i gotik eller renässans och med vanligen bibliskt stafage, ibland dock äfven med scener ur sin samtids lif. En mängd taffor i museerna Europa rundt och i synnerhet i Italien ha på senare tider tillskrifvits honom. De B. med full visshet tillerkända målningarna äro dock nu sällsynta. Bland dessa må nämnas *Krämare*, *plundrade af apor* (Dresden), *Konungarnas tillbedjan* (München, Antwerpen, Ma-

dröd) och *Korsbärningen* (konstakademien i Wien), i hvilket sistnämnda arbete han särskildt framstår som en P. Brueghel d. ä:s omedelbare föregångare. — I kejsar Rudolf II:s konstkammare i Prag var B. rikt företräd, och flera af hans där befintliga taflor, såsom *Loth och hans dötrrar*, *Petrus, gående på vattnet*, *Den hel. Hieronymus och Sofoande hjört i en skog*, fördes af svenskarna 1648 till Stockholm, kvarlämnades af drottning Kristina i Sverige, men synas ha gått förlorade. — B:s figurer igenkänns på sin långsträcktighet, kantighet och sina fantastiska, fladdrande dräkter. O. G.—g.

Blésois [blésoa]. Se Blaisois.

Blessberg. 1. Berg i sydöstra Thüringerwald. 864 m. — 2. Berg i Vorderrhön. 645 m.

Blessëra (fr. *blessé*), sår. Jfr *Blessyr*.

Blessington [blé'sintn], Margaret, född Power, grefinna af B., engelsk romanförfattarinna, f. 1789 på Irland, d. 1849 i Paris, gjorde flera resor på kontinenten och blef i Genova bekant med lord Byron, hvars ifriga försvararinna hon var alltsedan. Bland hennes arbeten märkas *Conversations with lord Byron* (1834; ny uppl. 1894), hvori hon öppet uppträdde till hans försvar, *Mazims, thoughts and reflections* (1839) samt en stor mängd noveller och berättelser, hvilka i en något bred, men liflig och smakfull stil för det mesta skildra de högre samhällsklassernas lif. Bland dessa berättelser märkas *The victims of society* (1837), *The governess* (1839; "Guvernanten", 1842), *Memoirs of a femme de chambre* (1846; "En kammarjungfrus memoirer", 1851) och *Country quarters* (1850, "En inqvartering i landsorten", 1853). Lady B:s lif är skildrad af Madden (1855) och Molloy (1896).

Blesson, Lud wig, tysk militärskriftställare, f. 1790 i Berlin, deltog 1814 och 1815 i tågen till Frankrike och utnämndes 1818 till lärare vid krigsskolan i Berlin. Från 1839 till sin död, 1861, var han en af direktörerna för den af honom grundade preussiska rante- och kapital-försäkringsanstalten. Hans flesta litterära arbeten afhandla befästningsfrågor. Under de sista fyrtio åren af sitt lif var B. redaktör för den ännu utkommande "Militär-literatur-zeitung".

Blessyr (fr. *blessure*), sår, åstadkommet genom vapen. Jfr *Blessëra*.

Bleu [blø], fr., blått, användes i sammansättningar som beteckning för åtskilliga blåa färger och färgämnen. — B. de France [de fräs], berlinerblått å silke. — B. de Paris [de pari], B. Raymond [rämä], B. soluble [sälybl], B. de Lyon [de lÿå] m. fl. äro blåa tjärfärgämnen, de flesta tillhörande rosanilingroupen (se Anilin-färger).

Blialt 1. Bliant (mlat. *blialdum*, *bliaudum*), ett slags dyrbart identyg med invirkade mönster; brukades i Norden under medeltiden. (G. A. W.)

Bliant. Se Blialt.

Blicher, Steen Steensen, dansk novellist och skald, f. 11 okt. 1782 i byn Vium nära Viborg, där hans fader var präst. Ehuru i sin ungdom mycket sjuklig, tog han 1799 studentexamen med utmärkelse, och sedan han under två års vistelse på Falster, där han 1801—03 innehade en informatorsplats, genom flitig motion återvunnit sin hälsa, tog han 1809 teologisk ämbetsexamen. Vid sidan af

teologien dref han studier i främmande litteraturer, särskildt engelsk, och utgaf redan 1807—09 en god prosaöfversättning af Macphersons "Ossians sånger", hvilkas dystra naturskildringar och vemodfulla lyrik tilltalade hans eget skaldelypne. 1810 blef han adjunkt vid Randers lärda skola och gifte sig strax därpå med sin farbroders vackra 17-åriga änka, Juliane Berg (f. 1793, d. 1875). Han lämnade emellertid snart sin lärarplats och öfvertog arrendet af sin faders prästgårdsjord i Randlev. Men ehuru han var en ifrig och förständig landbrukare, fattades honom både praktisk duglighet och sparsamhet för att kunna sköta detta företag. Hans hustrus rätt betydliga förmögenhet gick förlorad under de för landet och särskildt för jordbruket olyckliga åren, och under hela sitt lif tyngdes B. sedan af skuld och penningbekymmer. 1819 blef han kyrkoherde i det lilla pastoratet Torning, beläget på heden och grannsocken till Vium, och äfven sedan han 1826 blifvit förflyttad till det långt förmånligare Spentrup, kunde han icke arbeta sig upp ur sin fattigdom. Dessutom blef hans äktenskap olyckligt; hans hustru saknade intresse och förståelse för hans diktarkall och blef honom slutligen otrogen. 1827 skickade han henne från hemmet, och ehuru han visserligen efter några månader 1828 lät henne komma tillbaka och förnyade samlivet, var under de sista 15 åren af hans lif all innerlig förbindelse mellan makarna bruten. Dessa husliga sorger nedtryckte honom djupt, men han sökte tröst i ett kringflackande jägarlif, hvartil han redan tidigt fattat lust, och tyvärr äfven i starka drycker, i synnerhet under de sista åren. Emellertid synes ryktet hafva starkt öfverdrifvit detta begär, då det betecknade honom som förfallen. Han var ingalunda någon dålig präst, utan i flera hänsenden till och med en duktig sådan, framför allt i yngre år, men han var tämligen likgiltig för sina ämbetsgöröml och hade flera sammanstötningar med sina förmän på grund af sitt stridbara och halsstarriga sinne. Till de mångfaldiga andra sorgerna kom slutligen äfven, att han hos den läsande allmänheten och hos dåtidens litterära kritik fann ringa förståelse och ännu mindre erkännande, något som gjorde honom nedstämd och bitter.

Redan 1814—17 utgaf B. två band *Digte*, men de vunno långt ifrån det bifall, som de hade för tjänat, och det gick icke bättre med den tredje samlingen, *Bautastene* (1823), ehuru den innehöll en cykel ypperliga minnesvers om berömda eller förtjänta män. 1819—21 skref han några rätt obetydliga lustspel, och sorgspelet *Johanne Gray* uppfördes visserligen 1825 på kungliga teatern, men gjorde ingen lycka. Året förut hade B. första gången använt den form för diktning, som skulle bli den för honom mest egendomliga och tillika den, som grundlade hans rykte och gaf honom hans ställning i den danska litteraturen, nämligen novellen. Han började med *En landsbydegns*

dagbog, en fri behandling af Marie Grubbes lfsöde, men ehuru den nu räknas bland hans yppersta arbeten, väckte den icke synnerlig uppmärksamhet då. 1827—29 följde en rad andra i den af honom själf utgifna månadsskriften "Nordlyset", likaledes utan att riktigt slå igenom. Hvad som mycket låg honom i vägen, var hans försyndelser mot samtidens romantiska ideal och mot den af J. L. Heiberg förfäktade formen som det väsentliga i ett diktverk. B. var nämligen ej allenast Jyllands skald, utan äfven den förste realisten i Danmarks nyare litteratur. 1833—36 utgafvos berättelserna samlade i fem band, och han rönt då erkännande genom sina mästerliga skildringar af jylländsk natur och jylländskt folkliif. Hans noveller voro dock ingalunda lika haltfulla eller lika genomarbetade, och det var icke få, som han skrifvit utan skaldisk inspiration, endast för att förtjäna pengar. B. fortfor intill sina sista år att skrifa noveller, delvis till och med af verkligt värde, och äfven att sända nya vackra lyriska dikter ut i världen, såsom samlingarna *Scythiod* (1837), minnen från en resa i Sverige, och *Trækfluglene*, en *naturskildring* (1838), bilder ur fåglarnas lif. Hans egendomligaste verk är *E bindstouw*, en samling berättelser och dikter, än skämtsamma, än sorgsna, på jylländskt allmogel; de skrefvos 1827—42 och sammanbundos slutligen genom en ram, som låter dem vara föredragna vid ett aftonsamkväm i en spinstuga på heden. Men inte heller denna bok erhöill riktigt bifall. Det var egentligen först genom P. L. Möller, i dennes 1845 utgifna "Kritiske skitser", II, som allmänhetens ögon öppnades för B:s betydelse som författare.

Liksom B. i sin diktning tolkade sin innerliga fosterlandskärlek och sin stolthet öfver Danmarks minnen samt med värme hälsade "det gjenfödde Grækenland" och full af harm klagade öfver allt våld och all orätt, var han äfven som prosaförfattare verksam för att främja folkets väl och frihet. Redan 1813 skref han ett duktigt inlägg för judarnas likställighet, och senare var han en djärf och ifrig förkämpe för allmän värnplikt såväl som för sönderjydernas sak och Nordens enhet. Ett egendomligt uttryck för hans kärlek till land och folk visade sig i hans ifver att framkalla stora folkmöten med tal och sång på Himmelhjerget (1839—44); han hyste till och med den fantastiska planen att utvidga dem till ett slags olympiska spel med allsköns idrottstävlingar. Häri var han i själfva verket långt före sin tid, liksom i sitt intresse för skogsplantering och odling af mossar, hvaremot han önskade heden orörd. I andra frågor var han däremot underligt gammaldags, såsom i sin ultralöjala hängifvenhet för enväldskonungen och i sin sträfvan att åstadkomma en nationaldräkt af hemgjordt tyg.

Mer och mer tyngd af näringsomsorger och af husliga olycker (en blifvande svårson, som blifvit hans kaplan, tog sig af daga i melankoli), kände sig B. under sina sista år äfven åsidosatt och övergifven af forna vänner och gynnare. Mot sin önskan fick han afsked sommaren 1847, men stannade likväl kvar i prästgården till sin död, 26 mars 1848, just som det folkliif började vakna, som han själf hade längtat efter och verkat för. Äfven hans död blef nästan obeaktad. Hans samlade noveller (7 bd) och dikter hade 1846—47 utgifvits af P. L. Möller.

P. Hansen utgaf 1870 hans dikter i 2 bd och 1871 hans noveller i urval (3 bd); senare ha utkommit flera upplagor, både samlade och valda; af enstaka arbeten "E bindstouw" 1882 och "Trækfluglene" 1895, båda rikt illustrerade; och slutligen 1899 första bandet af en samling skisser och teckningsartiklar. Minnesmärken öfver B. äro resta i Viborg 1866, på Himmelhjerget 1882 och i Randers 1891, utom minnesstenarna i hans födelseby Vium och på Lyshøj, midt på heden. — B:s tunga öde tycks ha gått i, arf till barnen, som nästan alla ha fött i fattigdom eller annat elände. — Litt.: N. J. Ternesens, "St. St. Blicher" (1879), E. Kristensen och E. M. A. Lund, "St. St. Blicher's liv og gjerning" (1882), H. Hansen, "Studier over St. St. Blicher" (1898) och "Blicher's barndom og ungdom" (1902), samt J. Aakjær, "St. St. Blicher's livstragedie", 3 bd (1903—04). E. Ebg.

Blicher-Clausen, Jenny, född Blicher, dansk författarinna, f. 29 juli 1865 i Jylland, prästdotter, växte upp på Fyn och började dikta redan som barn. 1883 inlämnade hon till kungl. teatern i Köpenhamn ett skådespel, hvilket likväl ej antogs. 1885 utgaf hon under märket John Bentsen en samling *Digte* och 1887 dramat *Olaf Trygvason*. 1888 följde, likaledes pseudonyma, *Leve romantiken!* samt *Ebba Brahe och andre digte*, 1889 under utsatt verkligt namn skådespelet *Christian den anden*, 1890 diktsamlingen *Fra markvejen* och 1891 *Excelsior*. Sistnämnda år företog hon en resa till Italien och gifte sig 1892 med kaplanen, sedermera kyrkoherden H. N. Clausen (f. 1858, d. 1901). Fru B:s skildringar ur nutidslivet hafva vunnit en mycket stor kvinnopublik såväl i Sverige som i Danmark, så att hon tillhörde de mest lästa skandinaviska författarna. Hennes senare arbeten äro dikten *En bryllupsreise* (1894, 4:e uppl. 1903; "En bröllopsresa", 1902), *Fugleviser og andre vers* (1895), novellen *Inga Heine* (1898, 6:e uppl. 1903; öfv. 1899, 3:e uppl. 1902), den på vers skrifna berättelsen *Violin* (1898, 8:e uppl. 1903; öfv. 1899, 3:e uppl. 1903) med sin fortsättning *Den sidste Hauge* (3 uppl. 1903; öfv. 1904), diktsamlingen *Gyldenregn* (1901, 5:e uppl. 1903) samt novellerna *Farbror Frans* (1902, 7:e uppl. 1903; öfv. 1902, 3:e uppl. 1903) och *Kjeld* (1903, 2:a uppl. 1904; öfv. 1903). E-n B.

Blickan, zool. Se Björknän.

Blickfält, *oftalm.*, det område, inom hvilket ögat, under det att huvudet hålles orörligt, medelst sina egna rörelser kan fixera föremål. Blickfältet anger således gränsen åt sidorna för det tydliga seendet och utgör måttet på ögats rörlighet genom dess egna muskler. Uppmätningen af blickfältet eger betydelse särskildt vid svaghet eller förlamning af ögats rörelsemuskler. Uppmätningen göres medelst perimetern, i det stora hela på samma sätt som bestämningen af synfältet, med undantag däraf att undersökningsobjektet föres från nollpunkten mot periferien och blicken följer dess rörelser, hvarvid den undersökte anger, då detsamma ej längre tydligt urskiljes. Blickfältets storlek åskådliggöres på samma sätt som synfältets genom uttryckning på s. k. perimetertor. Det normala blickfältet sträcker sig minst 45° i alla riktningar med undantag af inåt nedåt, där det inskränkes af näsan, samt uppåt, där det någon gång inskränkes genom ögonbrynen. Man skilljer mellan det *monokulära* (d. v. s. ena ögats) och det

binokulära (d. v. s. för båda ögonen gemensamma) blickfältet. J. Wk.*

Blickning, bergsv. Se Drifning.

Blida, ett slags belägringsmaskin, af det närmaste samma konstruktion som ballisten. (L. W. son M.)

Blidah, arrondissemangshufvudstad i Algeriet, depart. Alger, 58 km. s. ö. om staden Alger, vid kanten af slätten La Métidja och vid foten af det 1,629 m. höga Djebel Sidé Abd el-kader, 259 m. ö. h. 29,037 inv. (1901), däraf 5,568 fransmän. B. är omgivet af en mur med torn samt har på en klippspets fästet Mimia. Det har breda gator, vackra promenader och offentliga trädgårdar, flera kyrkor, moskéer, synagogor och skolor samt 2 kaserner. Tillverkning af essenser samt handel med sydfrukt, vin, kork och koppar. I närheten ligger den "heliga skogen" med 100-åriga olivträd och cypresser och med helgonet Muhammed el-Kebirs och hans söners grafvar. B. har flera gånger härjats genom jordbäfningar. Det afträdades 1837 af Abd el-kader till Frankrike.

Blidberg, Per Fredrik, musiker, f. 1785, inträdde 1806 på ämbetsmannabanan, blef 1817 protokollssekreterare i krigsexpeditionen och dog 1866. B., som värderades ej mindre såsom fin och grundlig musikkännare och kritiker än såsom melodisk viskompositör, utgaf *Skaldestycken ur Poetiska kalendern, satta i musik med ackompanjement af piano-forte*. Under Dalmans redaktion skötte han musikafdelningen i Dagligt allehanda. A. L.

Blidemaaned [-måned], da. Se **Blidemånad**.

Blidemånad, gammalt svenskt namn på senare delen af mars och början af april. Namnet har uppkommit däraf, att vinterkolden under denna tid börjar vika för blidare väderlek. Det motsvarande danska ordet *blidemaaned* är ett gammalt danskt namn på februari månad.

Blidsberg, socken i Älfsborgs län, Redvägs härad, 2,751 har. 666 inv. (1903). B. bildar med Dalum och Humla ett konsistorielt pastorat i Skara stift, Redvägs kontrakt.

Blidö, socken i Stockholms län, Frötuna och Länna skeppslag, 5,319 har. 1,705 inv. (1903). Annex till Länna, Uppsala stift, Sjuhundra kontrakt.

Blies [blis], biflod fr. h. till Saar (se d. o.).

Bligh [blai], William, engelsk militär och ämbetsman, f. 1754, d. 1817, deltog i Cooks andra världsomsegling 1772—74, stred under Howe vid Gibraltar 1782 och utsändes 1787 med ett fartyg till Otaheiti för att insamla brödfruktpantlor, afsedda för odlingsförsök på västindiska öarna. Till följd af hans hårdhet och hetsiga lynne gjorde besättningen myteri och utsatte honom med 18 man i en liten båt, som efter tre månaders irrfärder lyckades uppnå ön Timor. Med 12 öfverlevande återkom B. till London 1790; de rebelliske matroserna slog sig ned på den obeddada ön Pitcairn, som af dem koloniserades. B. deltog som befälhafvare för ett stort linjeskepp i slaget vid Köpenhamn 1801. Han utnämndes 1805 till guvernör öfver deportationskolonien Nya Syd-Wales, där han med ytterlig stränghet sökte undertrycka det bland bevakningssoldaterna florerande lönnkröeriet och därigenom 1808 framkallade ett upplopp, som slöt med att han af de upproriske förklarades afsatt och hölls fången i två år. Efter hemkomsten befordrades han till konteramiral 1811 och viceamiral 1814. V. S-g.

Blighia Kön., bot., växtsläkte af fam. *Sapindaceæ*, innefattar endast en art, *B. sapida* Kön., som odlas i Västindien för sina ätliga frön (*akee* l. *vegetable marrow*). G. L-m.

Blind. 1. Karl B., tysk revolutionsman och publicist, f. 1826 i Mannheim, hade redan som student i Heidelberg sitt finger med i åtskilliga oppositionsmanövrer och häktades 1847, men lösgafs efter några månader. 1848 deltog han lifligt i de revolutionära uppträden, för hvilka hans fädernesland, Baden, var skådeplatsen. Han var med i den deputation, som i febr. skulle förmå storhertigdömet andra kammaren att gå det demokratiska partiets fordringar till mötes, och han ledde i sept. jämte G. v. Struve den andra republikanska revolutionen i Schwarzwald. kämpade förtvifladt vid stormningen af Stauten, men blef fången och i mars 1849 dömd till 8 års tukthus. När revolutionen kort därpå utbröt med förnyad styrka, befriades han af de upproriske, sökte med en i hast bildad frikår taga Rastatt och begaf sig sedan till Karlsruhe, där han uppträdde som ifrig motståndare till den nya regeringens chef, Brentano, hvilken han anklagade för hemliga förbindelser med det förjagade furstehuset. Jämte F. Schütz sändes B. i en diplomatisk mission till Paris för att åt revolutionsregeringarna i Baden och Pfalz utverka franska republikens officiella erkännande. Där invecklades han emellertid i Ledru Rollins resning till förmån för den romerska republiken, fängslades och hotades med utlämning till prussiska myndigheter, om han ej uppgaf sina kraf att behandlas som diplomatiskt ombud. Lösgifven efter några månaders fängelse, utvisades han af Louis Napoléon, slog sig ned i Bruxelles, men måste 1852 undan nya förföljelser söka sig en fristad i England, där han sedermera alltjämt vistats och utöfvat en liflig verksamhet som mytologisk och historisk skriftställare, publicist och demokratisk agitator. Han trädde i nära förbindelse med Garibaldi, Mazzini och andra revolutionsledare. verkade bl. a. för Ungerns och Polens sak och utgaf under 1870—71 års krig en flygskrift till försvaret för Tyskland. Med radikala organisationer i England har B. äfven underhållit liflig förbindelse, särskildt i utrikespolitiska angelägenheter. — Hans styfson, Ferdinand Cohen B. (son till en bankir Cohen, men upptog efter moderns andra giftermål namnet Blind), gjorde 7 maj 1866 ett mordförsök mot Bismarck samt begick samma dag själfmord i fängelset. V. S-g.

2. Mathilde B., den föregående styfdotter, engelsk författarinna, f. 1841 i Mannheim, d. 1896, blef redan som barn naturaliserad i England, idkade lärda studier vid universitetet i Zürich och blef i London bekant med Mazzini, hvilken utöfvade mycken inverkan på hennes åsikter. Hon skref bl. a. kritiker i tidskrifter, större studier öfver Shelley och Byron, den första biografien öfver George Eliot (1883) och ett arbete om m:mme Roland (1886). Miss B. odlade äfver diktkonsten; hennes förnämsta arbete, *The ascent of man* (1889), sätter i scen den moderna evolutionsläran och skildrar mänsklighetens utveckling alltifrån vildens tillstånd. 1893 utgaf hon den lyriska samlingen *Songs and sonnets*, 1896 *Birds of passage*. Hon deltog ifrigt i kvinnorrörelsen.

Blinda, **Blindöra**, **Blindning**, **fortif.**, en åtgärd, hvarigenom kanoner, som skola skjutas genom

embrasyr (öppning i vallen), döljas för fienden, till dess deras eld börjar. Blindningen sker vanligen genom att embrasyrens främre öppning igen-sättes med torfvor, flätverk e. d. eller ock därigenom att man ej fullständigt utgräver embrasyren mot den fientliga sidan; den kvarlämnade masken aflägsnas då af första kanonskottet. Vid byggnaders inre-dande till försvar blindas dörr- och fönsteröpp-ningar, balkonger o. s. d. Jfr Mask. L. Wison M.

Blinda l. Blindesegel, *sjön*, ett fyrkantigt segel under bogsprötet. Se Blindrå.

Blinda fläcken i ögat, *fysiol.* I näthinnan — det organ i ögat, som uppfångar bilderna af de yttre föremålen — finnes ett ställe (det som motsvarar synnervens inträde), hvilket saknar den för förnim-melsen nödvändiga strukturen och därför är blindt. Detta ställe är beläget 4 mm. innanför ögats bakre pol, och den lucka, efter upptäckaren äfven kallad mariotteska fläcken, som till följd däraf måste uppstå i synfältet, finnes också därstädes på utsidan om synaxeln. Under vanliga förhållanden iakttagar man ej denna fläck, dels emedan man lärt sig att öfverse den, dels emedan den, då man ser med båda ögonen på en gång, naturligtvis faller på olika ställen i synfältet och bristen hos det ena ögat fyller genom det andra. Det är likväl ej svårt att uppsöka luckan. Om man på ett papper tecknar ett par svarta punkter af 5 mm. diameter och på 6 cm. afstand från hvarandra och med t. ex. det högra ögat, sedan det vänstra blifvit tillslutet, sta-digt fixerar den till vänster belägna svarta punkten, så försvinner den till höger belägna, då papperet föres ut i ett afstand af omkr. 20 cm. Då blinda fläckens vinkeldiameter är omkr. 6°, skulle man kunna genom att utvälja lämplig fixationspunkt på himlahalvket få solskivan att försvinna, äfven om dennas diameter vore 11 gånger större, än den är. Rsr.*

Blindage [blādä], fr., *krigsv.*, förskansning med s. k. blindverk (se d. o.).

Blindanstalter. Den äldsta anstalten med syfte att taga särskild vård om blinda är "Hôpital des Quinze-Vingts" i Paris, grundladt 1260 af Ludvig den helige för soldater, som blifvit blinda på hans första korståg. Den hade emellertid uteslutande karaktären af en försörjningsinrättning, och det var först sedan i slutet af 1700-talet särskilda metoder för blindundervisning (se d. o.) utarbetats, som blindanstalterna kunde bli uppfostringsanstalter. Flera personer, som af medlidande sökte bibringa en eller annan blind kunskaper och färdigheter, vunno framgång i sitt arbete och vidgade sitt arbetsfält ge-nom att inrätta blindskolor. Främst bland dessa personer står V. Haüy, som 1785 med understöd af "société philanthropique" grundade den äldsta undervisningsanstalten för blinda, det ännu bestående "l'institut national des jeunes aveugles" i Paris. Emellertid hade han på grund af de växlande poli-tiska förhållandena stora svårigheter att bekämpa och entledigades 1802 af Bonaparte. Han kallades då af Alexander I till Petersburg för att inrätta en blindskola där. Denna blef visserligen af kort varaktighet, men på resan till Ryssland hade Haüy hos Henriette Herz gjort bekantskap med en ung lärare vid universitetet i Berlin, Zeune, och intresserat honom för blindundervisning. Zeune grundade 1806 en blindskola i Berlin, numera flyttad till förstaden

Steglitz, och den blef moderskolan till en mängd institut. I Liverpool grundade Dawson 1791 "School for the indigent blind", hufvudsakligen för utbildande af organister, och en handverksskola, "Royal blind asylum and school", upprättades af Johnstone i Edinburgh 1793. J. W. Klein, som på grund af sin anställning vid Wiens fattigvård kommit i beröring med många blinda, gjorde 1804 sina första försök att undervisa sådana, hvilket 1808 ledde till upprättande af det kejserliga "blindenerziehungsinstitut". Till de äldsta inrättningarna af detta slag höra också blindanstalterna i Amsterdam (1808), Dresden, Zü-rich (1809), Bruxelles (1819) och Barcelona (1820). Det första amerikanska institutet ordnades 1832 i Boston af doktor Howe, som studerat i Paris och Ber-lin. I alla civiliserade länder finnas numera anstalter för uppfostrande af blinda barn, ehuru i allmänhet ej i tillräckligt antal. I Englands större städer utfylles bristen därigenom att undervisning åt blinda lämnas äfven i särskilda parallellklasser af folkskolan. In-stituten äro nästan alltid internat, med lärjunge-antal växlande mellan ett tiotal och några hundra. Den förening med döfstuminstitut, som till en början var mycket vanlig och blott ur ekonomisk synpunkt kunde försvaras, hör nu till ovanligheterna, utom i Belgien.

Då det visat sig otjänligt att i samma anstalt sammanföra mycket olika åldersklasser, ha förskolor inrättats för yngre barn, den första 1862 i Hubertus-burg, Sachsen, samt fortsättningskolor (äfven af-sedda för dem, som blifvit blinda efter skolåldern), i hvilka senare hufvudvikten vid utbildningen läg-ges vid musik, såsom i "Royal normal college and academy of music for the blind", grundad 1872 i London af Armitage (se d. o.), eller vid handverk, såsom i de skolor, som anlades i Preussen efter 1813 — 14 års krig för de hundraåtta soldater, som där-under förlorat synen, och efter 1877 — 78 års krig af liknande anledning af den stora Mariaföreningen i Ryssland. Då det ofta händer att föräldrar af okun-nighet eller brist på tid försumma att under de första lefnadsåren utveckla sina blinda barn, hvilket medför bedröfliga följder för deras hela framtid, har man särskildt i Tyskland och Nord-Amerika — fler-städes i förening med förskolor och institut — an-lagt barnträdgårdar, där lekar och Fröbel-arbeten äro hufvudsaken. Mycket svagt begäfrade barn bilda stundom vid instituten egna klasser, men idio-tiska blinda — en talrik grupp, då hjärnlidanden ofta förorsaka blindhet — böra helst afsondras till särskilda anstalter. De blinda döfstumma äro lyck-ligtvis så få, att egna skolor för dem ej behövas.

För mången blind börja emellertid svårigheterna på allvar, först när han skall på egen hand draga sig fram med hjälp af de färdigheter han vunnit vid institutet. Redan Klein hade fått ögonen öppna här för och inrättade 1825 en "versorgungs- und beschäftigungsanstalt für erwachsene blinde". Hem, i hvilka blinda män eller kvinnor mot billig betäl-ning få bostad, kost, verkstadsplats m. m., äro upp-rättade än af någon institutsstyrelse, än af särskilda föreningar. Männan ha emellertid ofta svårt att underkasta sig de ordningsregler, som ett dylikt hem kräver, hvarför man stundom föredrar att låta dem själva skaffa sig bostad, men lämnar dem till-träde till öppna verkstäder, hvilas vanligen seende föreståndare anskaffa materialier, leda arbetet och

skjuta affärsverksamheten. I Sachsen har man med mycken framgång bildat smärre kolonier af blinda arbetare.

Sällsynt torde vara, att en blind handverkare eller musiker kan lägga af en tillräckligt stor sparad penning till sin ålderdom. Därför kommer ålderdomshemmet, där han kan tillbringa sina gamla dagar i kretsen af likar, som den naturliga stutstenen i en god organisation, men antalet af sådana ålderdomshem är ännu ganska ringa. Ett mycket praktiskt hem för arbetsodugliga och gamla blinda är Francisco-Josefinum utanför Prag (från 1888).

Den äldsta blindskolan i Sverige och hela Norden var P. A. Borgs "Blindes och döfstummets institut", som 1808 öppnades i Stockholm och 1810 fick understöd af riksdagen. Det flyttades 1812 till Manila (se d. o.), men upphörde redan 1816 att mottaga blinda elever. Inalles blott 8 hade då varit intagna i anstalten. År 1846 öppnades emellertid ånyo, på initiativ af O. E. Borg, Manila-institutet för blinda gossar och året därpå för flickor. Utrymmet tillät dock ej att taga ett tillräckligt antal lärjungar, och föreningen med döfstumskolan var skadlig, hvarför blindafdelningen 1879 utbröts och Institutet för blinda (se d. o.) bildades. Förskolor finnas tvenne: i Växjö (sedan 1884) och vid Tomtebodan utanför Stockholm (sedan 1899), hvardera för närvarande (1905) med 34 lärjungar. För äldre blinda, hufvudsakligen manliga, är handverksskolan i Kristinehamn (från 1884) afsedd. Den har innevarande läsår 36 lärjungar, af hvilka 6 äro blindinstitutets elever, som på grund af bristande utrymme undervisas där. Vid skolan finnes en materialdepå för blinda. Samtliga dessa anstalter äro statens. Flera privata finnas äfven. Fröken A. Wikström — själf blind — har en handverksskola för blinda kvinnor i Uppsala (sedan 1884), som nu räknar 16 lärjungar. Drottning Sofias stiftelse Vänersborg (från 1886) mottager såväl döfstumma blinda som blinda idioter och har f. n. 25 lärjungar. Arbetshemmet för blinda i Stockholm (1870) är numera en öppen verkstad för blinda män, f. n. 20. Ett ålderdomshem för kvinnor finnes på Norrbacka utanför Stockholm (1888) med plats för högst 15 skyddslingar. Föreningen för blindas väl (1885) och De blindas förening (1889) söka underlätta blindas självverksamhet dels genom att tillhandahålla godt arbetsmaterial för billigt pris och ombesörja försäljningen af dugliga arbeten, dels genom tillfällig penninghjälp. — Danmarks blindinstitut grundades 1811 i Köpenhamn af Brorson med understöd af sällskapet "Kæden" och kompletterades 1825 med en arbets- och försörjningsanstalt. Under ledning af J. Moldenhawer undergick institutet en väsentlig förändring 1858, då det blef statsinstitution. Det räknar omkr. 100 lärjungar. Utom smärre anstalter finnes en förskola vid Kalundborg, öppna verkstäder för män och ett mönstergillt arbetshem för blinda kvinnor i Köpenhamn. — Norge fick först 1861 genom B. Roggen ett blindinstitut i Kristiania. När obligatorisk blindundervisning 1886 genomfördes, öppnades ett andra institut i trakten af Trondhjem. Båda äro statsanstalter och ha sammanlagt omkr. 140 lärjungar. — I Finland anlades den första blindskolan af Cygnæus i Helsingfors 1865, och den följdes 1871 af en annan i Kuopio, afsedd uteslutande för finsktalande. Båda äro statsanstalter. Jfr

M. Pablasek, "Die fürsorge für die blinden von der wiege bis zum grabe" (Wien 1867), P. Kerstedt, "Översigt af blindundervisningens utveckling i Sverige" (1889), A. Mell, "Encyclopädisches handbuch des blindenwesens" (Wien 1900), A. Lundberg m. fl., "Svenska anstalter för abnorma barns uppfostran" (1903), och J. Matthies, "Das blinden-unterrichtswesen im Deutschen reich" (i W. Lexis, "Das deutsche unterrichtswesen", III, 1904). G. A.

Blind-arkad, byggn. Se Arkad.

Blindbotten, byggn., kallas i ett bjälklag mellan tvänne våningar det underlag af bräder, som uppbär fyllnadsämnet, hvars uppgift är att gifva stadga åt bjälklaget, hålla rummen varmare och förhindra ljudets forplantning. S. L.-k.

Blindbromssläktet l. Blindknaggsläktet, *Chrysops*, zool., ett till familjen bromsar hörande släkte, som äfven benämnas ögonbromsar. En af de vanligaste arterna, blindbromsen, *C. cæcutiens*, svart med guldfärgade, vackert glänsande ögon, blif 0,8—1,2 cm. lång, framkommer i juni månad, träffas allmänt i skogar, på ängar och betesmarker, mest på öppet belägna ställen och under solklara, varma dagar, då den eftersätter boskap, hästar och äfven människor för att suga deras blod. Dess styng är plågende. Namnet härleder sig däraf att blindbromsen, när den en gång slagit sig ned för att suga sitt offers blod, ej låter skrämma sig af någonting. A. Sg. (L.-e.)

Blindebrass, sjööv. Se Blindrä.

Blindöra, fortif. Se Blinda.

Blindering, krigsv., kallas dels täckta rum, från hvilka eld kan afgifvas och som sålunda äro försvarbara (jfr Täckta rum och Blockhus); dels det skydd för markörerna, som anordnas strax framför svängtafarna å skjutbanorna. Detta senare slag af blindering utgöres af en 1,66 m. djup skyddsgräfi, i hvilken äfven tafvelstolparna uppsättas; vid främre grafkanten bygges en stödmur af sten eller betong, och på marken framför denna anordnas den 1,1 m. höga blinderingsvallen antingen enbart af jord eller också, att en lång trälåda fylls med sten och jord under och därofvän med sand, hvarjämte en mindre jordvall upplägges bakom lådan. Det 1 m. utanför muren framskjutande blinderingsstaket bildas af plåt- eller papptäckta furuplank på ofvanpå muren, men under vallen lagda järnvägsskenor. På grafbottnen invid muren ställas bänkar för markörerna. Jfr Blinda. L. W. son M.

Blindesegel (Blinda), sjööv. Se Blindrä.

Blindetopplanta, sjööv. Se Blindrä.

Blindetrissa, sjööv. Se Blindrä.

Blindfläns, maskinb., ett i rörledningar insatt löst flänslock för åstadkommande af provisorisk afstängning af dessa ledningar vid reparationer etc. Se Rörförbindning.

Blindheim [-hajm], by i Bajern. Se Blendheim.

Blindhejms-ätten, en af Norges mera kända aristokratiska släkter under medeltiden, hade sitt namn efter ettdera af de båda godsen med namnet Blindheim på Söndmøre. Denna ätt samt Arnsmödingarna voro en tid de mest ansedda släkterna i denna landsdel. Ättens blomstringstid inföll under 12:e årh. Flera af dess medlemmar togo ifrig del i inbördeskrigen. Ländermannen Hallkel Huk, som förde Harald Gille till Norge, var en af blindhej-

marna. En sonson till honom, Nikolaus Simonsson, stupade i slaget vid Sekken 1162. Y. N.

Blindhet, med., oförmåga att se eller uppfatta ljus. I strängt vetenskaplig mening är den blind, som ej längre är mäktig af någon objektiv ljusförnimmelse. Men i det praktiska lifvet plägar man kalla den blind, som ej längre har led- eller gångsyn. Gränsen mellan blindhet i denna mening och svag-synthet motsvaras af fingerräkning på en meter. Den, som icke är i stånd att räkna finger på en meters afstånd, kan i regel ej längre vägleda sig. Se vidare Blindhetsstatistik och Ögonsjukdomar. J. Wk.

Enligt lagen af 29 maj 1896 ang. blindundervisning äro i Sverige ur uppfostringssynpunkt de barn att betrakta som blinda, hvilkas synförmåga är till den grad försvagad, att de icke med någon egentlig fördel kunna deltaga i vanlig skolundervisning. G. A.

Blindhetsstatistik. Den statistik vi ega öfver blindhetens geografiska utbredning är hufvudsakligen grundad på folkräkningar. Följande tabell utvisar förekomsten af dubbelsidig blindhet i 10,000 pers. i en del af Europas och Amerikas stater.

Stater	år	blinda
Bulgarien	1888	31.5.
Portugal	1878	20.
Ryssland	1886	19.9.
Spanien	1877	14.8.
Finland	1900	11.8.
Serbien	1895	10.22.
Ungern	1900	10.
Argentina	1895	10.
Amerikas förenta stater	1880	9.7.
Norge	1900	8.7.
Tyskland med undantag af Preussen	1871	8.5.
Frankrike	1872	8.4.
Belgien	1858	8.1.
Österrike	1890	8.06.
Italien	1881	7.6.
England	1900	7.5.
Schweiz	1888	7.2.
Skottland	1890	6.95.
Preussen	1895	6.7.
Sverige	1900	6.7.
Brittiska Nord-Amerika	1871	6.2.
Danmark	1900	4.4.
Holland	1890	4.4.

Blindhet är sällan medfödd, utan i de alla flesta fall förvärfvad. Den är sällsynt i barnåldern och ökas från åldersklass till åldersklass. Tillväxten sker långsamt i åldersklasserna under 50 år, men därefter inträder en med hvarje åldersklass allt hastigare tillökning. Enligt 1890 års folkräkning förekom i Sverige, Norge, Danmark och Finland följande antal blinda i 10,000 pers. i de skilda åldersklasserna.

Åldersår	Danmark	Sverige	Norge	Finland
0—10	1.0.	0.9.	2.1.	1.0.
10—20	2.8.	2.97.	3.8.	4.6.
20—30	2.8.	4.8.	4.6.	7.6.
30—40	3.4.	6.6.	6.5.	8.7.
40—50	5.4.	7.9.	9.5.	17.1.
50—60	6.8.	10.8.	15.1.	35.4.
60—70	15.5.	20.8.	29.0.	72.8.
öfver 70	45.5.	61.6.	138.0.	137.8.

I Europa i allmänhet är blindhet något vanligare hos män än hos kvinnor. I Finland är förhållandet

omvänt: blinda män 11.5, blinda kvinnor 19.8 på 10,000 (1890). Orsaken därtill torde i främsta rummet vara det därstädes gängse trakomet, en sjukdom, som oftare angriper kvinnan än mannen.

Magnus, hvilken gjort en sammanställning af 2,528 dubbelsidigt, obotligt blinda, fann blindhet medfödd i knappt 4 proc. af fallen. I 67 proc. voro primära ögonsjukdomar, uppkomna efter födelsen, orsaken till blindhet, i 11 proc. yttre våld, i 18 proc. konstitutionella sjukdomar. Den vanligaste orsaken till blindhet är *blennorrhæa neonatorum*, d. v. s. ögonvarlfytning hos nyfödda (10.87 proc.). Vanliga blindhetsorsaker äro dessutom trakom (9.49 proc.), idiopatiska sjukdomar i hornhinnan (8.06 proc.), irido-koroidit och cyklit (8.88 proc.), glaukom l. grön starr (8.97 proc.), atrofi l. försvinnande af synnerven, dels primär (7.78 proc.), dels sekundär efter hjärnsjukdomar (6.88 proc.), direkt våld å båda ögonen (4.8 proc.) samt våld å ena ögat ledande till äfven det andra ögats förstöring genom sympatisk oftalmi (4.5 proc.). En afsevärd blindhetsorsak är äfven högradig närsynthet, så mycket mer som närsynthet ofta utvecklas hos ungdomen i våra högre skolor. I Stockholms allmänna läroverk t. ex. voro 1884 omkr. 50 proc. af lärjungarna i den högsta klassen behäftade med närsynthet. På senare åren har dock närsyntheten därstädes minskats, så att den hösten 1902 uppgick endast till omkr. 30 proc. i högsta klassen.

En egendomlig företeelse är den stora skillnaden i förekomsten af blindhet i de 4 nordiska länderna (jfr tabellen). Danmark har en mycket låg blindsiffra (4.4), Sverige en ej obetydligt lägre än flertalet af Europas stater (6.7). Däremot hafva Norge och Finland jämförelsevis höga blindsiffror (resp. 8.7 och 11.8). Den vanligaste orsaken till blindhet i Norge har ända intill senaste tiden varit grön starr, hvilken till följd af befolkningens gleshet i det vidsträckt landet ofta ej kommit under operation. Enligt 1862 års blindkommitté var i Norge grön starr orsak till blindhet i 40 proc. af fallen, enligt 1873 års blindkommitté till och med i 50 proc. Tager man i betraktande endast obotlig blindhet, är grön starr l. glaukom den vanligaste blindhetsorsaken (26.48 proc.). I Norge är för öfrigt medfödd blindhet vanligare än i de flesta andra länder, beroende på de talrika konsangvina äktenskapen (6.88 proc.). Finlands höga blindsiffra beror förträdvis på den därstädes mycket utbredda smittsamma ögonåkomman trakom, som är blindhetsorsak i omkr. 30 proc. Hela antalet trakomsjuka i Finland beräknas till 100,000. Sjukdomen angriper i hög grad Finlands finska, men sällan dess svenska befolkning. Detta torde vara den hufvudsakliga orsaken till den stora skillnaden i blindhetens förekomst bland de två olika folkraserna i detta land. Enligt 1873 års folkräkning förekommo 23 blinda i 10,000 bland de finsktalande, men endast 10.8 bland de svensktalande.

En i Sverige jämförelsevis ofta förekommande blindhetsorsak är våld å ögat. Bland 245 dubbelsidigt blinda, hvilka sökte vård å Serafimerlasarettets ögonpoliklinik under åren 1889—98, hade 9.8 proc. förlorat synen genom direkt våld å båda ögonen och ytterligare 9.8 proc. genom våld å ena ögat, medelbart ledande till äfven det andra ögats förstöring genom sympatisk oftalmi. Bland eleverna å blind-institutet i Stockholm har under åren 1879—94

blindprocenten af sympatisk oftalmi i medeltal uppgått till 10,6 proc., under det att medelsiffran för Europas blindinstitut enligt Magnus är endast 4,86 proc.

En framträdande blindhetsorsak är för öfrigt äfven i Norden ögonvarfytning hos nyfödda. Bland eleverna vid blindinstitutionen har under de senaste åren procenten blinda af denna sjukdom uppgått i Stockholm till 24,6, i Köpenhamn till 23, i Kristiania till 20,25, i Helsingfors till 25,7, i Kuopio till 34 mot 23,6, hvilket är medelsiffran för Europas blindinstitut (enligt Magnus).

Blindhet har i nyare tider visat stark tendens att aftaga. I Preussen var blindsiffran 1871 9,8, 1895 6,7. Danmark hade 1870 7,6, 1880 6,8, 1890 5,8, och 1900 4,4 blinda på 10,000. I Norge förekommo 1845 20,7, 1855 18,5, 1865 13,8, 1875 13,8, 1890 12,8, och 1900 8,7; i Finland 1864 28,7, 1873 21,4, 1880 21,1, 1890 15,6 och 1900 11,6 blinda på 10,000. I Sverige har visserligen den totala blindsiffran hållit sig nästan lika: 1860 8,2, 1870 8,1, 1880 8,2, 1890 8,8, 1900 6,7. Men äfven hos oss spårar man en tydlig minskning, om man jämför blindfrekvensen i de skilda åldersklasserna. I åldern öfver 60 år, hvilken lämnar den största kontingenten blindhet, förekommo nämligen 1860 47,6, 1870 42,7, 1890 36,8, och 1900 26,6 blinda på 10,000. Att trots denna betydliga minskning den totala blindsiffran hållit sig nästan lika, beror därpå, att vi för närvarande hafva så många flere gamla personer i Sverige än för 30 år sedan. Och grunden därtill åter är i främsta rummet den kolossala utvandringen, hvilken decimerat de yngre åldersklasserna, men lämnat de äldsta jämförelsevis oberörda. Om förekomsten af blindhet i hvarje ålder varit densamma 1860 som 1890, hade blindsiffran för förstnämnda år uppgått till endast 6,86 i stället för 8,8 (Stat. centr.-byrån). I Sverige spårar man denna utvandrings inverkan äfven å de skilda länen. För Småland, hvilket lämnat en relativt stor kontingent till utvandringen, är blindsiffran jämförelsevis hög (för Kronobergs län 11,6 och för Kalmar län 11,7), under det att Norrbotten, hvars folkmånad varit i stark tillväxt och endast obetydligt bidragit till emigrationen, har en, från andra synpunkter sedd, förvånande liten blindsifra (5,8).

Blindhet kan i regel förekommas eller botas, och dess betydliga aftagande i nyare tider har därför sannolikt sin grund dels i en lättare åtkomlig vård och behandling af de ögonsjuka, dels i läkekonstens egen utveckling. Därpå tyda flera förhållanden. Ett sådant är den stora olikheten i antalet blinda i städerna och på landsbygden. I Norge förekommo 1876 i städerna 8,8, å landsbygden 14,5; i Sverige 1890 resp. 5,8 och 8,8; i Finland 7,8 och 16,4 blinda på 10,000 inbyggare. Äfven den olika förekomsten af blindhet i skilda delar af samma land talar till en viss grad för samma sak. Blindsiffran är i de nordiska länderna lägst i de trakter, där ögonläkare sedan längre tid verkat. För Finland är blindsiffran lägst i Nylands län (9,2), för Norge i Akershus amt (6,8), för Sverige i Stockholms (5,8), Uppsala (4,7) och Göteborgs län (5,1) samt i Skåne, särskildt Malmöhus län (4,0). I det egentliga Danmark förekommo 1890 endast 5,8, men på Färöarna 28,8 och på det adälsna Island 38 blinda på 10,000 inv. Bland läkekonstens storartade framsteg i olika riktningar hafva i syn-

nerhet följande fem utöfvat det största inflytande på blindhetens aftagande: 1) Starrextaktionens införande såsom allmän metod af Daviel 1748. Den förut nyttjade metoden, rektion, gaf enligt Sichel endast i 40 proc. godt resultat, och af dessa gick likväl synen längre fram förlorad hos omkr. 20 proc. Men genom Daviels metod återfick det stora flertalet starrsjuka synen. 2) Vaccinationens upptäckt af Jenner. I Frankrike t. ex. förekommo före vaccinationens införande 35 proc. kopplinda, men efteråt 7 proc., i Preussen före den obligatoriska koppypningen likaledes 35 proc., men efter dess införande 2 proc. I de skandinaviska länderna, där koppypningen sedan länge varit obligatorisk, har procenten blinda i koppor under de senaste åren varit för Köpenhamns blindinstitut 2,8, för blindinstitutet i Kristiania 0. Vid Stockholms blindinstitut, där den åren 1879—94 i medeltal hållit sig vid 2,54, hade den 1897 likaledes nedgått till 0. Men i Finland, där koppypningen blef obligatorisk först 1883, var procenten för Kuopio blindskola 1887 37,5. 1894 hade denna siffra nedgått till 18. Samma år var den i Helsingfors 10,1. 3) Ögonspegeln uppfinning af Helmholtz (1851). Ögonspegeln gjorde det möjligt att se in i ögat och särskilja de många olika ögonsjukdomar, hvilka förr med ett gemensamt namn kallades svart starr. Därmed var ett uppslag gifvet till en framgångsrik behandling af många bland dessa sjukdomar. 4) Albrecht v. Græfes upptäckt (1856), att iridektomien (d. v. s. utskärning af ett stycke iris) utgör ett kraftigt medel mot glaukom. 5) Uppdagandet af bakteriernas betydelse som sjukdomsalstrare. Den med anledning därpå framkallade behandlingen har bl. a. ledt till ett betydligt aftagande af ögonvarfytning hos nyfödda. Sedan Neisser upptäckt, att denna sjukdom beror på en bakterie (*gonokocken*), lyckades det snart Credé att i 2 proc. lapiöslösning finna ett kraftigt medel att förekomma sjukdomen. Åkomman var förr genom sin smittsamhet ett verkligt plågoris för barnbördshusen, men på senare tider har den genom Credés metod blifvit nästan utrotad från dessa inrättningar. I Stockholm, där Credés metod nyttjats i stor utsträckning äfven vid den enskilda förlösningen, har den likaledes verkat ett starkt aftagande af sjukdomen. 1884 angreps ej mindre än 2,27 proc. bland de nyfödda af åkomman, och 99 fall af densamma vårdades å poliklinikerna. Men 1890 hade antalet å poliklinikerna nedsjunkit till endast 25 och har sedan dess ytterligare betydligt minskats. Vid blindinstitutet i Stockholm har antalet genom ögonvarfytning blinda lärjungar sjunkit från 29,8 proc. (1881) till 19 proc. (1904). Äfven i ett annat afseende har bakteriologien haft ett utomordentligt inflytande på blindhetens aftagande, nämligen genom att leda till en förbättrad sårbehandling. I 19:e årh:s början förstördes efter starrextaktion ögat i omkr. 10 proc. fullständigt genom suppuration. Men på senaste tiden har under antiseptikens skydd förlusten genom varbildning sjunkit ner under 1 proc. En viktig orsak till blindhetens aftagande är äfven den allmänna välmågens stigande samt de hygieniska förbättringar, som därpå medelbarligen blifvit en följd. J. Wk.

Blindinstitut. Se Blindanstalter och Institutet för blinda.

Blindknaggsläktet, zool. Se Blindbromssläktet.

Blind laths [blā'nd lā'ths], eng., träv., persienlister.

Blindning, fortif. Se Blinda och Blindverk.

Blindnässla, bot. Se Lamium.

Blind rollers [blā'nd rāu'los], eng., träv., rullgardinsklappar.

Blindrote, krigsv., rote, i hvilken andre man saknas. Se Rote.

Blindrå, sjöv., en rå (rundhult, *a*), som medelst den s. k. sadeln (en tågströpp) fordom hängdes horisontalt under bogsprötet, strax utanför fockstaget (*b*). Till denna rå var fäst ett fyrkantigt segel (*h*), kalladt *blinda*, stundom *waterblinda*, *underblinda* eller *storeblinda*. Blindans ref gingo i kryss från de öfre hörnen och snedt öfver seglet. När blindan skulle föras bidevind, intogs det ref, som gick från lä hörn, hvarefter vid lofvarts skothorn fästes en tyngd och lä brass (triss) halades, till dess seglets underkant blef ungefär horisontal. Därigenom fick seglet utseende af ett gaffelsegel eller mellanstagesgel, men var det oakadt ganska svårt att föra bidevind. För att rås ställning skulle kunna förändras, nyttjades tåg, som kallades *blindebrassar* eller *blinde-trissor* (*c*) och *blinde-toppläntor* (*d*). De förra leddes vanligtvis genom block å fockstaget, därefter genom block å mårsens underkant och ned i däck. Bruket af ett dylikt segel under bogsprötet var mycket gammalt och upphörde ej förrän på 1830-talet. Efter denna tid nyttjade man blindrån uteslutande för att därmed sprida klyfvar- och jagarbomsgajarna, hvarigenom dessa tåg bättre stöttade klyfvarbommen sidovägen.

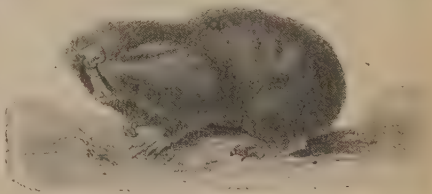

Blindrån utbyttes dock snart dels mot de s. k. "klyfvarboms-däverterna" (äfvén kallade "visker-tar"), tvenne bommar, hvilka med sina inre, klyf-formade ändar stödjå mot bogsprötet, strax innanför eselhufvudet, dels mot de på krankbalkarna sittande "gajdäverterna", järnarmar med klykor. Stundom begagnas för detta ändamål backspir (se Back).

Under tiden från slutet af 1500-talet till fram på 1700-talet brukades på större fartyg (skepp) den s. k. bofvenblinde-masten (*e*), hvilken stod lodrätt på bogsprötets yttersta ända, där en mastkorg hade sin plats. På denna mast löpte bofvenblinde-rån (*f*) med sitt segel (*g*), kalladt bofvenblindan eller skufblindan, hvilket äfvén var fyrkantigt och skotades (utspriddes) till blindrås ändar. Masten stöttades sidovägen genom vant en (*i*) och bakifrån genom bakstaget (*k*). På masttoppen hissades en flagg, som kallades

gäckengösen (*l*). När i början af 1700-talet bogsprötet delades i tvenne delar, därigenom att det försågs med en särskild bom, kallad utfliggar eller klyfvarbom, borttogs bofvenblindmasten, och dess rå flyttades i stället ned under klyfvarbommen, strax utanför bogsprötets eselhufvud. När seglet nu tillsattes, halades det medelst s. k. uthalare ut till klyfvarbommens ända, hvarvid racken (en omkring bommen sittande tågtring, i hvilken rån hängde) löpte på bommen; seglet skotades liksom förut till blindrån. Skufblindan upphörde att begagnas i början af 1800-talet, eller något före blindan. Då bofvenblindmasten borttogs, ditsattes i stället en liten flaggstång, kallad gös-stake, på hvilken man hissar gösen, en flagg, som numera i Sverige utgöres af unionstecknet. R. N.*

Blindrätta, *Spalax typhlus*, zool., kallas en gnagare, som närmast liknar mullsorkarna och utgör

typen för en särskild familj, *Spalacidae*. Denna rätta har endast rudimentära ögon, som täckas af huden, och den saknar yttre öron och svans. Liksom mullvaden gräver den sina gångar i jorden, där den föder sig af växternas rötter. Blindrättan eller mycket närstående arter förekomma i östra Europa, norra Afrika och västra Asien, ända bortåt Sibirien. F. A. S.*

Blindskrift. Se Blindundervisning.

Blindtarm (cæcum), anat., den första delen af groftarmen (tjocktarmen), i hvilken tunnarmen ingår. Blindtarmen, som hos människan är belägen i bukhålans högra nedre del (höftgropen), har fått sitt namn däraf att den bildar en nedåt (bakåt) gående, blindt slutande säck. Hos människan samt hos en del högre djur finnes ett bihang till densamma, kalladt *appendix vermicularis* eller *processus vermiformis*, hos människan 5 å 10 cm. långt och med afrundad spets hängande ned öfver bäckenkanten. Detta bihang, hvars betydelse är okänd, kan blifva sätet för ganska vådliga sjukdomar. Se Blindtarmsinflammation. G. v. D.*

Blindtarmsinflammation, Tyfilit, Typhlitis (af grek. *typhlo's*, blind), en sjukdomsprocess, som ofta orsakas af en anhopning af fekalmassor i blindtarmen (*cæcum*). Symtomen äro förstoppning, feber och allmänt illamående samt smärter och ömhet i högra sidan af buken, där äfvén de i tarmen hopade massorna gifva sig till känna som en ansvallning. Förloppet är i regeln gynnsamt. Fekalmassorna afgå, och hälsa inträder, men patienten är lätt utsatt för återfall. Behandlingen går ut på att aflägsna sjukdomsorsaken, de stagnerande fekalmassorna, och därefter hålla tarmen i stillhet, tills retningsymtomen gått öfver. — Från denna sjukdomsform skiljer man en annan, lokaliserad i samma trakt, men af mycket

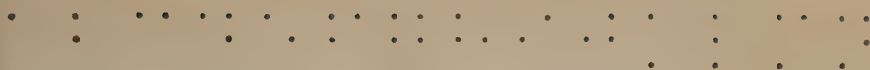
allvarsammare art, näml. perityphlitis. Denna sjukdom anses hafva sin utgångspunkt i *processus vermiformis* (se Blindtarm), där den börjar i form af ansvällning och sår. Bland orsakerna till dessa sårbildningar anføres tryck på tarmväggen af en främmande kropp, t. ex. en fruktkärna e. d., eller af ett konkretum (se Tarmsten). Den ifrågavarande sårbildningen gifver anledning till en retning å *peritoneum* (bukhinnan) med smärta och högrgradig ömhet i högra sidan af buken. Ett dylikt sår kan bryta igenom tarmväggen, hvarvid symtom af allmän peritonit (maginflammation) inställa sig: upprifning af buken, fekala kräkningar, feber och högrgradig nedsättning af krafterna. I de fall, där allmän peritonit ej inställer sig, inskränker sig sjukdomsprocessen till omgifningen af den ursprungliga härden. Ett varigt exsudat bildas i tarmväggen och de omgifvande delarna, förorsakande en ansvällning, hvilken kännes som en resistens (förhårdning) i högra sidan af buken. I gynnsamma fall går processen tillbaka, och exsudatet resorberas (uppsuges). Vanligen återkomma dylika anfall tid efter annan. I svårare fall uppstår en abscess (varsamling), som kan bana sig väg åt olika håll. Den kan bryta igenom huden, men den kan också bryta in i bukhålan (peritoneal-kaviteten) samt förorsaka patientens död genom allmän peritonit. Behandlingen går i de lindrigare fallen ut på att hindra sjukdomsprocessens spridning. Patienten iakttagas stillhet och får morfin, och en isblåsa anbringas på det ömmande partiet af buken. — På senare tid har man, som det synes, med god framgång börjat behandla fall af perityphit genom operativt kirurgiskt ingrepp. Genom att uppsöka varhården och uttömma varet i tid räddar man patienten från faran af att detta bryter in i bukhålan, och genom aflägsnandet af *processus vermiformis*, sjukdomens utgångspunkt, undanröjes orsaken till upprepade återfall af sjukdomen. J.E.J.—n. (I.A.).

Blindundervisning skiljer sig från seende barns undervisning väsentligt därigenom att den vid bibringande af kunskaper och färdigheter ej kan vända sig till synsinnet, utan framför allt måste lita till känseln och hörseln. Som grundläggare af speciell blindmetodik räknas Kristian Niesen, kammarråd i Mannheim, hvilken 1773 utgaf en "räknekonst för seende och blindas" samt konstruerade nu ej närmare bekanta apparater för blindundervisning. Dessa apparater användes af en österrikiska, M. T. von Paradis, och gäfvu impulser åt såväl Haüy som Klein (se Blindanstalter). Undervisningen i läsning och skrifning kom naturligt nog att först bli föremål för blindmetodik. Man sökte till en början lära blinda att skrifa vanlig handstil, hvilket lyckades med sådana som, medan de ännu sågo, varit skrifkunniga, men gaf mycket dåliga resultat för de öfrige. För meddelanden med seende begagna de blinde än i dag en plan, färgad skrift, vanligen framställd medelst blyertsenna, som föres i en slid. Vid meddelanden till blinda användes numera ojämförligt mest ett alfabet af upphöjda punkter, uppgjort af Louis Braille (se d. o.). Det är emellertid mycket skrymmande — nya testamentet på svenska fyller 11 stora band —, hvarför man i senare tider börjat använda förkortningar. En mängd olika apparater äro konstruerade för blindskrift. I Sverige användes såväl för planskrift som för brailleskrift en sådan (se illustration sp. 697), som är konstrue-

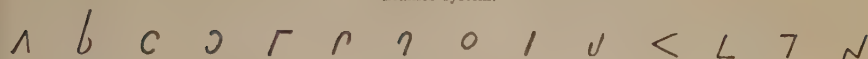
rad af O. Åstrand. Haüy var den förste, som tryckte böcker för blinda. Han använde vanliga bokstäver i relief. Då dessa voro mycket svårslåta, konstruerades enklare alfabet, bland hvilka det af Moon (f. 1818, blind 1839, d. 1894, juris doktor, blindlärare i Brighton) länge hade stor spridning. Numera har det brailleska systemet äfven för boktryck den största användningen, helst sedan den farhågan visat sig oggrundad, att äldre blinda med efter handarbete förtjockad hud på fingertopparna skulle ha svårt att läsa den. Vid en mängd institut finnas nu tryckerier för blindskrift, hvarjämte många enskilda för hand trycka böcker åt lämbibliotek för blinda. Ett sådant finnes i Stockholm sedan 1892 och omfattar omkr. 2,000 band. — Äfven i andra skolämnen än skrifning och läsning skilja sig metoderna mer eller mindre väsentligt från dem, som användas för normala barn, men syftet för undervisningen är dock att göra den blinde så lik den seende som möjligt. Massor af begrepp, som vanliga barn i det dagliga lifvet med sina ögons hjälp tillägna sig, måste det blinda barnet lära i lektioner, hvarför den s. k. åskådningsundervisningen får sig stort utrymme tillmätt. Det kunskapsmätt man söker bibringa är i allmänhet folkskolans; särskildt i det franska blindinstitutet går man dock längre, beroende därpå att i Frankrike blinda lärare i större antal än annorstädes användas i blindskolorna.

De ojämförligt fleste blinde komma från fattiga hem, enligt en i Tyskland gjord beräkning 97 proc. Redan därför måste handarbete, som bäst kan förskaffa dem utkomst, bli en hufvudsak vid undervisningen. Som små böra barnen öfvas med Fröbelarbeten, modellering i lera och andra handöfningar, som afse att uppföva känseln och stärka de ej sällan på grund af bristande öfning svampiga och otympliga händerna. Flätning och knytning tjäna samma ändamål och kunna därjämte skaffa arbetsförtjänst. Korgmakeri och borstbinderi ha visat sig som de lämpligaste yrkena och i några länder äfven replageri, maskintekning och madrastoppning. Många blinda vinna — särskildt i Japan — sitt uppehälle som massörer. Mindre goda resultat ha svarfning och bokbinderi gifvit. De s. k. kvinnliga handarbetena lämpa sig väl ur uppfostringssynpunkt, men ge mycket ringa inkomst. Resultatet af handarbetsundervisningen blir ej sällan det, att den blinde kan försörja sig själf, men äfven om han ej kommer så långt, skänker honom handarbetet en sysselsättning, och han kan genom detsamma bidraga till sitt uppehälle. Musiken har stor betydelse för blinda som bildningsmedel och äfven för deras själf försörjning, hvarför den vid alla institut förekommer som undervisningsämne. Brailles system användes till nottryck. Fiolen och flöjten locka emellertid ofta till gatmusikantens demoraliserande lif, och därför är undervisningen på dessa instrument i modernare institut afskaffad. Som orgelnister och pianostämmare finna många blinda god utkomst. Lämnad åt sig själf, rör sig den blinde föga. Utmarscher, gymnastik och dans äro därför viktiga moment i hans uppfostran.

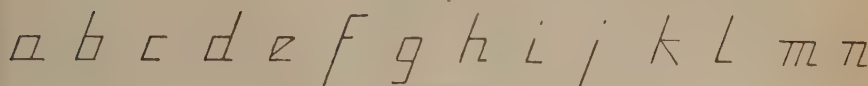
Obligatorisk undervisning för blinda barn är föreskrifven endast i ett fåtal länder, nämligen Sachsen-Weimar (1874) och några andra smärre stater i Tyskland, Norge (1886), Skottland (1892), England (1893) och Sverige (1896). I Sverige skall enligt

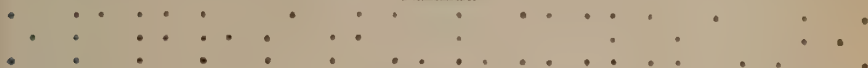
Brailles system.

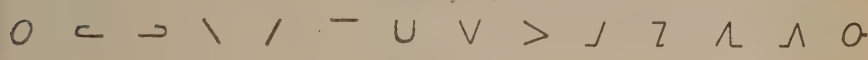
Moons system.

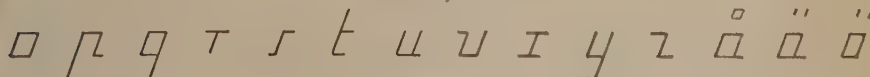
Planskrift.

Brailles system.

Moons system.

Planskrift.

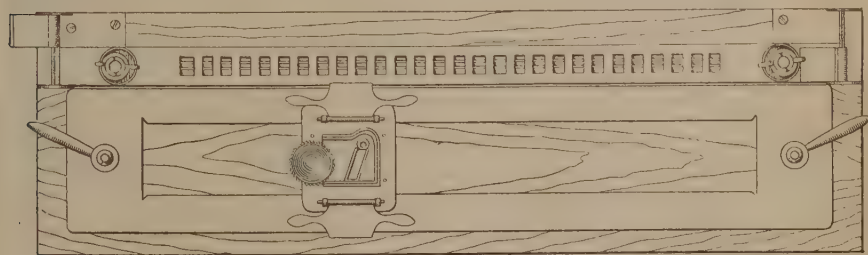
låg hvarje barn, hvars synförmåga är till den grad försvagad, att det ej med någon egentlig fördel kan deltaga i vanlig skolundervisning, vid 7—9 års ålder anmälas vid förskola, där undervisningskursen beräknas till fyra år. Flertalet går sedan till institutet, där kursen räcker 4—6 år. För barn

Blink, Carl, pseudonym för Louise Elisabet Stjernström. Se Granberg 3.

Blinkfy. Se Blänkiyr.

Blinkning. Se Öga.

Bliss, Isaac Grout, nordamerikansk missionär, f. 1822 i Springfield, Massachusetts, graduera-

Den af O. Åstrand konstruerade apparaten för blindskrift.

från 10—14 år, som af någon anledning, t. ex. emedan deras blindhet inträdt senare, ej kommit till förskola, kvarstår plikten att anmäla sig vid institutet. Skolråden skola tillse, att dessa bestämmelser efterlevas. Jfr A. Mell, "Encyklopädisches handbuch des blindenwesens" (Wien, 1900), och T. Heller, "Studien zur blindenpsychologie" (Leipzig, 1904).

Blindverk, **Blindning**, *fortif.*, kallades skärmar af flätadt ris e. d., hvilka stundom uppsattes vid belägringsarbeten, i ändamål att för fienden dölja hvad som förehades bakom dem. Jfr Mask.

Bl'i'ni (ry. *bliny*), i Ryssland (äfvén i Finland) mycket vanligt bröd af bohvetemjöl.

Blink, *sjöv.* Se Lanterna.

des vid Amherst college 1844 och sändes 1847 af "American board" som missionär till östra Turkiet, med station i Erserum. På grund af sjukdom nödgades han redan 1852 återvända till Amerika, men begaf sig 1857 åter till österlandet såsom agent för det amerikanska bibelsällskapet och med hufvudstation i Konstantinopel. Agenturen därstädes blef af honom genom en god organisation ryckt upp ur sitt lägervall. Hans betydelse för bibelspridningen i hela Turkiet, Persien och Grekland var mycket stor. Honom har man och väsentligen att tacka för att en ny bibelöversättning på turkiska blef en verklighet. 1871 blef han tool. doktor. Död 16 febr. 1889 i Assiut i öfre Egypten, i det sista sysselsatt med planer att föra bibelspridningen in i hjärtat af det mörkaste Afrika.

A. K.

Blistersteel [bli'stə stī'l, eng., blåsstål. Se Brännstål.

Blittersdorff, Friedrich Landolin Karl, friherre, badensk politiker, f. 1792, d. 1861, utmärkte sig såsom Badens ombud i Frankfurt vid tyska förbundsöfversamlingen 1821—35 och 1843—48 för den strängaste konservatism och iver att hålla alla frihetsrörelser nere i de stater, som tillhörde tyska förbundet. Som badensk hus- och utrikesminister verkade han i samma anda och kom i den häftigaste konflikt med landtdagen, hvars andra kammar han 1841 upplöste. Efter 1848 lefde han i tillbakadragenhet, harmsen öfver de af honom bekämpade nya idéernas framgångar. I arbetet *Einiges aus der mappe des freiherrn von Blittersdorff* (1849) framlade han sin politiska åskådning.

Blitum L., Sminkbär, bot., växtsläkte tillhörande fam. *Chenopodiaceæ*. Skiljes från *C'enopodium* genom bärlik, röd skenfrukt. Endast 2 arter, *B. capitatum* och *B. virgatum*, tillhöra Skandinavien flora. — Om *B. bonus Henricus* se *Spenatväxter*. G. L.—m.

Blix, Elias, norsk teolog och orientalist, f. 24 febr. 1836 i Gildeskaal (Nordland), genomgick Tromsø skollärarseminarium (1853—55) och var där efter lärare vid stadens skolor. 1860 blef han student och 1866 teol. kandidat. För att studera semitiska språk och gammaltestamentlig teologi uppehöll han sig 1871—72 med statsunderstöd i utlandet (särskildt Leipzig), hvarefter han 1873 blef stipendiat i nämnda ämnen vid universitetet i Kristiania. 1876 tog han filosofiska graden med en afhandling om *De viktigste udtryk for begreberne herre og fyrste i de semitiske sprog*, egentligen en afdelning af ett större verk, hvarmed han de sista åren varit selselsatt, en jämförande etymologisk ordbok öfver arabiska och syrisk. 1879 blef han e. o. professor i hebreiska. Vid bildandet af den sverdrupska ministären 26 juni 1884 utnämndes han till chef för kyrko- och undervisningsdepartementet, men utträdde åter i febr. 1888 och återtog 1889 sin professur. Mera än genom sina vetenskapliga verk har B. gjort sitt namn känt i Norge genom sitt arbete för folkspråkets användning i kyrka och skola. Utgången från allmogen, var han från ungdomen en varm anhängare af "maalsträvet" och författade på folkspråket *Nokre salmar, gamle og nye* (3 h. 1869—75), hvilka, utmärkte för trosvärme och innerlighet, utkommit i nya upplagor och auktoriserats 1892 till offentlig bruk af de församlingar, som besluta därom (hittills öfver 100). Senare besöjde B. med biträde af Aasen en öfversättning till folkspråket af Romarbrevet, utgifvet 1882 som prof på den med statsmedel understödd öfversättningen af hela nya testamentet, hvilken utkom 1890, och hvilken äfven till största delen är verkställd af B., som likväl på skilda ställen haft värdfull hjälp af prästen Belsheim och skoldirektör Matthias Skard. Under sina sista år arbetade B. på en öfversättning af gamla testamentet, hvaraf han hann få färdig en stor del af Psaltaren. Han dog i Kristiania 17 jan. 1902.

Blix, Magnus Gustaf, fysiolog, f. 25 dec. 1849 i Säbrå socken, Västernorrlands län, blef student 1869, med. kandidat 1875 och licentiat 1879 samt med. doktor 1880, allt i Uppsala. Han förordnades 1880 till docent i experimentell fysiologi och medicinsk fysik i Uppsala, utnämndes 1882 till

ordinarie laborator vid fysiologiska institutionen därstädes, efter att ända sedan 1876 på förordnande hafva förestått densamma, samt 1885 till professor i fysiologi och embryologi vid Lunds universitet. Sedan 1899 var han universitetets rektor. Död 14 febr. 1904. Med särskild förkärlek egnade sig B. åt muskelfysiologien och sinnesfysiologien och vann inom dessa grenar af sin vetenskap mycket viktiga resultat, bland hvilka i främsta rummet bör anföras hans upptäckt af att våra förnimmelser af köld och värme förmedlas genom olika slags nerver (*Experimentalta bidrag till lösningen af frågan om hudnervernas specifika energi* [1883, i Upps. läkarf. förh.], för hvilken afhandling han 1889 erhöi Svenska läkarsällskapets halfssekelsmedalj). I sin gradualafhandling, *Oftalmometrisk studier* (1880; af Vetenskapsakademien belönt med halva wallmarska belöningen), beskriver han en efter en ny princip konstruerad oftalmometer och meddelar med densamma gjorda mätningar. I flera afhandlingar, *Bidrag till läran om muskelelasticiteten* (1874, i Upps. läkarf. förh.), *Till belysning af frågan huruvida värme omsättes till mekaniskt arbete vid muskelkontraktionen* (ibid. 1881), *Ett bidrag till kännedomen om muskelns spänning och det mekaniska arbetet vid kontraktionen* (ibid. 1884), *Die länge und spannung des muskels* (Skand. arch. f. physiol., 1891—95), *Studien über muskelwärme* (ibid. 1901), har han med nya metoder behandlat många af de svåraste frågorna beträffande muskelns allmänna fysiologi. Därjämte konstruerade B. en mängd utmärkte fysiologiska instrument, hvilka till en del äro beskrifna i nyss-anförda arbeten, dels och i andra afhandlingar, bl. a. i *Neue registrirapparate* (i Pflügers arch., 1902). Hans vetenskapliga alstring utmärkte sig genom en utomordentligt sträng experimental kritik och en mycket stor originalitet och själfständighet. Jfr nekrolog af J. E. Johansson, i Hygiea 1904. R. T.—dt.

Blixen-Fi'necke, svensk och dansk friherrlig ätt, som härstammar från Pommern. Under namnet Blixen blef den naturaliserad i Sverige 1723 och 1786 samt friherrlig 1772. Ätten kallar sig sedan 1801 Blixen-Finecke efter en kammarjunkare von Finecke, hvilken för släkten stiftade stamgodset Dallund på Fyn och 1802 baroniserades i Danmark.

Karl Frederik Axel Bror von B., friherre, dansk politiker, f. 15 aug. 1822 på Dallund, d. 6 jan. 1873 i Baden-Baden. Han ärde 1829 stamgodset Dallund på Fyn och Näsbyholm i Skåne äfvensom familjegods i Pommern, men sålde de sistnämnda 1847, så snart han blef myndig. I kriget 1848 anförde han en skvadron frivilliga herrgårdsskyttar och var 1850 en af "grundejerforeningens" stiftare samt en tid dess ordförande. Denna förening ville hafda godsegarnas politiska inflytande och bekämpade planen om tvångsaflösning af "faste"-förhållandet, men tillrådde kraftigt frivillig försäljning af "fastegodsen". Själf sålde B. alla sina till billiga priser. 1851—52 var han folketingsman och tog då till orda för helstaten, men 1856 tog han säte på svenska riddarhuset efter en tillfällig brytning med konung Fredrik VII. 1857 väckte han uppestand genom sin flygskrift *Skandinavismen praktisk*, hvari han föreslog en ömsesidig adoption af de två nordiska konungahusen, så att det längst lefvande skulle ärfva alla tre kronorna. 1858 in-

valdes han änyo i folketinget och uppträdde nu afgjordt liberalt, var dec. 1859—febr. 1860 utrikesminister och minister för Slesvig samt uppförde i denna ställning prins Kristian (Kristian IX) — med hvars svägerska, prinsessan Augusta af Hessen, f. 1823, d. 1889, han 1854 hade ingått äktenskap — att öfvertaga ett stathållarskap i Holstein, som då skulle komma att intaga en friare ställning till Danmark. På grund af tyska klagomål öfver reskripten rörande språkförhållandena i mellersta Slesvig gjorde han ett kort besök därstädes och häfdade i en redogörelse till konungen rättfärdigheten af dessa reskript. I öfverensstämmelse härmed stiftade han i jan. 1861 "Dannevirkeforeningen", som önskade ställa Sønderjylland i närmare förbindelse med kongeriket, samt fortsatte i folketinget och (efter 1860) i riksrådet oppositionen mot ministären Hall. På hösten 1863 sökte B., som bättre än regeringen såg de hotande farorna och orimligheten i att vänta ett försvarsförbund med Sverige, begagna sin ungdomsvänskap med Bismarck till att åstadkomma en försoning mellan Danmark och Preussen, ett steg, som blef mycket missförstådt och klandradt. Från och med 1864 tog han ingen del i det politiska lifvet och var i flera år obotligt sjuk. E. Ebg.

Blixt. 1. Meteor. Det ljusenomen, som uppkommer i atmosfären vid en plötslig urladdning af molnens elektricitet, kallas blixt. Urladdningen sker antingen mellan tvänne moln eller mellan ett moln och jorden; i det senare fallet plägar man säga, att "åskan slår ned". Att blixten är af samma natur som den elektriska gnista, hvilken hoppar öfver från konduktorn af en elektricitetsmaskin till en ledare, som närmast därtill — en åsikt, som vann bekräftelse förnämligast genom Franklins experiment i midten af 1700-talet — framgår däraf, att dess verkningar, ehuru mycket mera intensiva, dock äro fullkomligt likartade med dem, hvilka den elektriska gnistan åstadkommer. Så t. ex. träffar blixten i synnerhet föremål, som mycket höja sig öfver jordytan, såsom kyrktorn, träd, skeppsmaster, liksom ock gnistans vanliga öfverspringer till den närmaste ledaren i granskapet. Den lätthet, hvarmed elektriciteten passerar genom metaller, gör, att dessa tyckas utöfva en dragningskraft på blixten, hvilken för att komma öfver från den ena ledningen till den andra ofta genombryter mellanliggande oledande ämne, sönderspränger detsamma och antänder det, om det är brännbart. Vi påminna härvid om det vid fysikaliska föreläsningar vanliga experimentet att låta den elektriska gnistan slå hål i ett papper eller en glas-skiffva. På samma sätt som fina metalltrådar kunna smältas i den elektriska gnistan, bringar icke sällan blixten tunnare metallbleck eller metallspetsar i smältning. Blixstens förmåga att göra järn magnetiskt, att förändra eller upphäffa magnetismen i en kompass eller t. o. m. byta om dess poler förklaras lätt af dess elektriska natur. Icke alltid tänder blixten, när den går genom lättantändliga ämnen: ofta endast söndersplittrar den dessa och utkastar spillrorna på långt afstånd (s. k. kalla åkslag). Man har exempel på att blixtslag träffat krutunnor utan annan påföljd än den, att krutkornen blifvit bortslungade åt alla håll. Sammaledes kan man få en stark elektrisk gnista att slå igenom krut utan att orsaka antändning. Äfven därutinnan finnes likhet mellan blixten och den elektriska gnistan, att

de vid sin gång genom atmosfären förändra en del af luftens syre till ozon, hvilket ger sin närvaro till känna genom en egendomlig lukt, som påminner om lukten af brinnande svafvel. — I de flesta fall dödar blixten, när den träffar en människa. Döden är sannolikt en följd däraf att nervsystemets funktioner tillintetgöras. Att den kan sägas inträffa i samma ögonblick, som slaget drabbar, bekräftas däraf att man ofta funnit af åskan dödade personer, som bibehållit oförändrad den ställning de i lifvet intogo, och däraf att de yttre skadorna icke sällan äro högst obetydliga eller åtminstone icke stå i någon proportion till urladdningsslagets styrka, ehuru visserligen äfven större skador, såsom förbränning eller förkolning af kroppsdelar, stundom blifvit iaktagna. En icke ovanlig företeelse är den, att kläderna slitas af kroppen och delvis förkolas. Blixten dödar dock ej alltid. Man har exempel på att den smält armingar, klockor och andra metallpjäser, utan att den person, som burit dem, satt lifvet till. Likaså består verkan af åkslaget i ett träd ofta endast i en splittring af trämassan eller en afriining af barken längs uteder stammen, utan att någon antändning eger rum. — Arago indelade blixtarna i tre klasser: lineära l. sicksackormiga blixtar, ytblixtar och kulblixtar. Lineära blixtar äro sådana, som bestå af en sammanhängande smal linje eller stråle, hvilken ofta på ett eller flera ställen är skarpt bruten, så att det hela bildar en i sicksack gående linje. Blixtfotografierna visa dock att detta är endast en synvilla. Stundom delar sig en sådan blixt i två eller flera grenar (greniga blixtar). Ljuset är vanligen blandande hvitt, men man har observerat äfven purpurroda, violetta och blåaktiga blixtar af detta slag. Ytblixtarna utgöras af till formen obestämda ljussken eller flammningar, som plötsligt upplysa en större eller mindre del af himmelen. Deras ljus är icke så rent hvitt som de lineära blixtarnas, utan stöter ofta i rött, mera sällan i blått och violett. Man torde kunna antaga för säkert, att många ytblixtar äro lineära blixtar, som slå öfver mellan de högre molnen och upplysa de tjockare nedre molnlagren, hvilka dölja själva strålen för våra blickar. Emellertid synes detta ej gälla om alla blixtar af den andra klassen; Kundt har nämligen funnit väsentliga olikheter mellan spektra (se d. o.) hos dem och spektra hos blixtarna af första klassen. Hos de senare består nämligen spektrum af smala, ljusa linjer, företrädesvis i de röda och gröna fälten, då däremot ytblixtarna i spektroskopet förete jämnt fördelade breda band. Till ytblixtarnas klass räknar man ock de s. k. kornblixtarna, d. ä. ljudlösa blixtar, som om sommar- och höstkvällarna upplysa horisonten. I de flesta händelser torde kornblixtarna böra tillskrifvas ett åskväder, som är så afåget, att dundret ej höres på observationsplatsen. Att så alltid är förhållandet, kan dock ej anses vara afgjort. — Den tredje klassens blixtar, de s. k. kulblixtarna eller klotblixtarna, äro mycket sällsynta. De skilja sig från de föregående slagen icke endast genom sin form, utan äfven genom den jämförelsevis långa tid de fortära och den långsamhet, med hvilken de röra sig. I motsats mot de öfriga blixtarna, som räcka endast ett ögonblick, fortära dessa under en tid af flera sekunder eller kanske minuter, hvarvid de långsamt röra sig ett stycke framåt, ibland stanna

en stund på samma ställe och därpå fortsätta sin rörelse i samma eller i en annan bana och slutligen försvinna med en häftig explosion. Någon tillfredsställande förklaring öfver detta fenomen är ännu icke gifven. På sista tiden har en fransk fysiker, Planté, genom användning af mycket starka galvaniska staplar lyckats eftergöra kulblixtar, ehuru naturligtvis i förminskad skala. Huruvida de i naturen förekommande kulblixtarna bildas på samma sätt som de små elektriska kulorna i Plantés experiment är emellertid ännu icke afgjort. Jfr Åska och Åskledare. R. R. (N. E.-m.)

2. *Fys.* Ordet blixt förekommer såsom den första sammansättningsleden i namnen på en mängd äldre fysikaliska apparater, hvilka haiva till ändamål att på ett för åskådaren roande sätt mångfaldiga den elektriska gnista, som uppkommer vid urladdning af konduktorn till en elektricitetsmaskin. Alla dessa apparater äro konstruerade efter en och samma princip. På ett oledande ämne, vanligen glas, fästas med gummi små bitar af metall, t. ex. lappar af stanniol, af regelbunden (cirkulär, rombisk) form och på korta afstand från hvarandra, så att mellanrummen formara linjer, bokstäver eller andra bestämda figurer. Sättes nu den första stanniol-lappen i metallisk förbindelse med konduktorn, medan den sista sammanbindes med jorden, så hoppa elektriska gnistor samtidigt öfver på alla afbrottsställena, och åskådaren ser i detta ögonblick ett blixtlikt sken, som har formen af en linje, bokstaf eller annan figur, alltefter stannioldbladens anordning. Effekten beror ock af underlagets skapnad. Med blixtskifvan l. blixttaflan, på hvilken underlaget utgöres af en plan glasskiva, kan man icke framställa samma figurer, som man kan med blixttröret, där lapparna äro fästa i spiral omkring ett glasrör eller en glasstaf, eller med blixtflaskan, hvilken utgöres af en laddflaska, hvars yttre beläggning blifvit ersatt af ett lager metallfilspån. Till denna kategori af apparater hör ock blixtkedjan, hvars länkar bestå af omväxlande stycken af metall och något oledande ämne. R. R. *

Blixtflaska, fys. Se Blixt.

Blixtfotografi. 1. Fotografi, tagen vid belysning af magnesiumblixt (jfr Blixtpulver). — 2. Fotografisk afbildning af blixten (i betydelsen urladdningsgnista af atmosfärisk elektricitet). Man lyckas understundom erhålla en fotografi af den s. k. blixtstrålen genom att under en mörk natt, då åskan går, rikta en öppen kamera mot åskmolnet. Med hjälp af sålunda erhållna fotografier har man varit i tillfälle att iakttaga vissa förut ej kända egendomar vid dessa urladdningar. K. S.-n.

Blixtjul, fys., har man kallat det äldsta slaget af "strömafbrytare" eller reotom, d. v. s. den apparat, som har till ändamål att på mycket korta mellantider växelsvis sluta och öppna en elektrisk ström. Blixtjulet utgöres af en i periferien med tänder försedd kopparskiva, på hvilken mellanrummen mellan tänderna vanligen äro fyllda med något isolerande ämne (elfenben e. d.). På blixtjulets periferi släpar en metallfjäder, hvilken vid skifvans kringvidning träffar än tänderna, än de isolerande mellanrummen. Strömmen, som är ledd genom kopparskivan och metallfjädern, är följaktligen sluten, så ofta fjädern träffar en tand, men afbruten, när den träffar ett mellanrum. Reotomer användas huf-

vudsakligen vid induktionsapparater, där den elektriska hufvudströmmen bör underkastas täta afbrott, på det att den därpå uppväckta induktionsströmmen må blifva intensiv och kunna utöfva kraftiga verkningar. R. R. *

Blixtkatarr (ty. *blitzkatarrh*). Se Grippe.

Blixtkedja, fys. Se Blixt.

Blixtljus, magnesiumblixtljus, den blixtlikt uppfammande, med mycket starkt aktinisk kraft lysande låga, som erhålles vid antändning af magnesiumpulver, antingen ensamt eller blandadt med klorhydrat kali eller svafvelantimon. Blixtljuset användes vid fotografering under den mörka delen af dygnet eller eljest i svagt upplysta lokaler. Därigenom att ljuset är mycket kraftigt och förbränningen sker momentant, har blixtljuset fått särskild användning vid fotografering af ett större antal personer i en för fotografiskt ändamål mindre gynnsamt upplyst lokal, såsom teaterscener, festsalar o. d. A. R.-al.

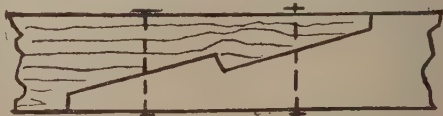
Blixtpatrön, en med tändtråd försedd hylsa, innehållande en afmätt kvantitet blixtpulver.

Blixtpulver, en blandning af magnesium- eller aluminiumpulver med kaliumklorat eller annan syrefigivande förening, användes vid fotografering af sådana platser eller föremål, som icke träffas af nog mycket dagsljus för att fotografering vid detta skall kunna ega rum. K. S.-n.

Blixtregistreringsapparat. Se Åskvädersregistreringsapparat.

Blixttrör l. Fulgurit, *meteor*, en af blixten bildad rörformig kropp af kvartssand, hvilken i det inre har en glaserad yta, men utvändigt är ojämn, till följd däraf att sandkorn sammansintrats därpå. Sådana kroppar anträffas vid eller något under ytan af kvartssandlager och hafva uppkommit därigenom att blixten på sin väg till det underliggande vatten-dränkta jordlagret genomträngt och smält sanden. Blixttrören kunna uppnå en längd af 10 m.; deras inre diameter varierar från 1 till 50 mm. Stundom hafva, genom inverkan af den omgivande fuktiga och kalla sanden, delar af ett blixttrör blifvit platttryckta samt äro fullkomligt massiva. De äro ofta greniga, tillspetsade nedåt och mestadels mycket sköra. Om deras uppkomstsätt framställdes de mest olikartade åsikter, innan man i början af förra århundradet lyckades finna den rätta. Till bevis för att de bildas af åskslag kan anföras, att man vid åtskilliga tillfällen upptäckt fulguriter i sand, som ännu var varm efter den blixt man såg träffa stället. Man har äfven lyckats på artificiell väg eftergöra korta blixttrör, därigenom att man låtit en stark elektrisk gnista slå igenom sönderstött glas, blandadt med koksalt. — Om blixttrör såsom fysikalisk apparat se Blixt, fys. R. R. *

Blixtskarf, byggn., en vid skarfnag af träbjälkar använd enkel skarf, där fogen går i en lut-

ning af ungefär 1 på 3 mot styckenas längdriktning samt är försedd med tvåra afskarningar vid ändarna

och ett hak å midten af den snedgående fogytan. De skarfvade styckena sammanhållas af ett par genom träet dragna järnbultar. Benämningen blixtskarf torde hafva kommit af skarfvens form eller möjligen af lättheten att tillverka en dylik skarf, som dock ur hållfasthetssynpunkt måste anses särdeles otillfredsställande.

P. Ax. L.

Blixtskifva, *fys.* Se Blixt 2.

Blixttafla, *fys.* Se Blixt 2.

Blixttåg. Se Järnvägar.

Blizzard [bli'vød], eng., snöstorm med stark köld, som blåser v. om Mississippi norr ifrån och är högst farlig för personer, som färdas ute. Denna vind, som åtföljer västsidan af ett barometerminimum, utmärker sig, liksom dess fortsättning, den texanska norther, genom plötsligt utbrott, kort varaktighet och ett ytterst hastigt temperaturfall.

Bloaters [blåu'tes], eng. Se Sillrökning.

Bloch, Moritz, Se Ballagi.

Bloch [blåkk]. 1. Karl Henrik B., dansk målare, f. 23 maj 1834 i Köpenhamn. genomgick konstakademien därstädes och begaf sig 1859 till Italien, där han med några kortare afbrott vistades till 1865. Han hade redan före sin resa väckt mycken uppmärksamhet genom sina än idylliska, än allvarliga, än skåmska och humoristiska skildringar af danskt folkli. Bland dessa må nämnas *Söndageftermiddag på Refsnäs*, *Fiskare på Jyllands västkust* (två taflor, 1857 och 1858).

Far skall sojva (1858) och *En måltid* (1859). Under de första åren af sin vistelse i Rom valde han ännu ur det italienska folklivet (*En fiskare från Sorrento*, 1861, i Köpenhamns konstmuseum, och *Två munkar*, 1862). Med *Samson i kvarnen* (1863, konstmuseet) fördes B. in på historiemålningens område, där han sedermera skapade *Jairus' dotter* (1864; konstmuseet), *Prome-teus' befrivelse* (1865, eges af konungen af Grekland), *Niels Ebbesen* och *greffe Geert* (1868), *Kristian II i fångelse* (1871; konstmuseet) och flera historiemålningar i universitetets festsal. Äfven i hans historiska och mytologiska målningar gör sig gärna en genreartad uppfattning gällande. Detta är fallet jämväl i hans religiösa arbeten, t. ex. i de 23 taflorna i Frederiksborgs slottskyrka samt i flera altartafor (*Christus consolator*, 1875, i Löberöd i Skåne). Historiemålningen trängde honom likväl icke bort från skildringarna af italienskt och danskt folkli, och särskildt fortsatte han att väcka muntherhet och löje genom romerska pojkar och munkar i tragiska situationer: *En romersk gat-barberare* (1864), *Munken, som plockar fjäderfä* (1870), *En tjänsteflicka* (s. å.), *En fiskargumma* (1876) m. fl. Han har ock målat porträtt och utfört goda raderingar. B. är svagt representerad i Stockholms nationalmuseum med en på beställning 1882 utförd liten tafla, *Herdarnas tillbedjan*. Han blef 1883 professor och snart därefter ledare af akademien målarskola. Död 22 febr. 1890. Ph. W.*

2. William Edvard B., den föregående broder, dansk dramatisk författare, f. 30 mars 1845 i Köpenhamn, död 1871 juris kandidatexamen och var 1881—93 sceninstruktör vid k. teatern i Köpenhamn. Han har dels ensam, dels i samarbete med andra (N. Bøgh och R. Kauffmann) skrivit åtskilliga större och mindre skådespel, bl. a. *De hvide roser* (1871), *Lygtemænd* (1875) och *Konsekvensen* (1881). B. gifte sig 1887 med skådespelerskan Anna Kristine Lindemann (f. 2 febr. 1868), hvilken sedan 1885 å k. teatern utmärkt sig ganska mycket i en mängd unga flickroller af olika beskaffenhet.

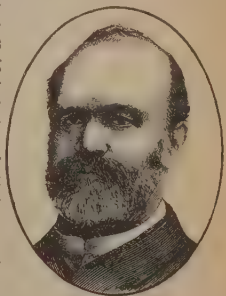
3. Oskar Thorvald B., den föregående broder, dansk läkare, f. 15 nov. 1847, död 1872 medicinsk examen och erhöll 1879 doktorsgraden. Han valde kirurgien som sitt fack och var 1886—1904 öfverkirurg vid Frederiks hospital samt blef 1893 lifmedikus hos kronprinsen. B. har i synnerhet vinnlagt sig om att förbättra sårbehandlingen och genomföra bruket af "aseptiska" förbandsämnen i st. f. de hittills nyttjade antiseptiska. Utom många afhandlingar i tidskrifter har B. utgivit en utförlig bok, *Om döden* (1903; "Döden", 1904 fl.), där han genom att skildra hur döden under olika förhållanden inträder sökte motarbeta dödsfruktan. Boken väckte mycket uppeende och fick hastigt stor af-sättning.

B. Ebg.

Bloch, Jan, rysk-polsk finanspolitiker, f. 1836 i Radom, d. 6 jan. 1902 i Warschau. Efter skolstudier i Warschau eg-nade sig B. åt affärs-verksamhet och lyckades genom järnvägsföretag och kvarnindustri förvärva en stor förmögenhet, hvarjämte han deltog i flera bank- och försäkringsföretag. För ett nationalekonomiskt arbete om ryska järnvägarna fick B. 1875 stora guldmédaljen på geografiska kongressen i Paris. S. å. utkom på ryska, polska och franska i 5 delar hans bok om "Järnvägarnas inflytande på Rysslands ekonomiska läge". Hans betydelsefullaste arbete var dock "Framtidens krig" (tysk öfv. "Der krieg", 1899; svensk öfv. i utdrag, "Framtidens krig", s. å.), hvari han ur ekonomisk synpunkt sökte påvisa oöhlbarheten i stabila rustningar, så att han blifvit en af de märkligaste måls-männen för fredsrörelsen, äfvensom de hinder särskildt förstörelseverksamhetens fulländning lade i vägen för framtida krigsoperationer. Hans fredsvänliga författarskap utövade stort inflytande på kejsar Nikolaus II, som delvis påverkad däraf utfärdade sin inbjudning till fredskongressen i Haag 1899, där B., fastän ej som officiellt ombud, var närvarande. B. författade dessutom flera skrifter om agrariska och finansiella förhållanden i Ryssland och Polen.

A—d J.

Bloch [blåkk], Andre a s, norsk målare och tecknare, f. 29 juli 1860 i Skedsmo, blef vid sjutton års ålder elev i Knut Bergslisens teckningsskola och fick ungefär samtidigt anställning som tecknare i en

skämttidning. I början af 1880-talet studerade han ett par vintrar i Düsseldorf under professor Jansen. Under de senaste tjugio åren har B. illustrerat en mängd norska arbeten, framför allt historiska och krigshistoriska, samt utfört teckningar till skämttidningen "Korsaren". Som tecknare vid nationalteatern i Kristiania har han förtjänat af att ett betydligt antal historiska skådespel framförts i stilfull och korrekt utstyrelse. O. A. Ö.

Block, ej bearbetadt stycke af trä, sten eller metall (sågblock, marmorblock, tennblock o. s. v.).

1. *Geol.* Se Erratiskt block.

2. *Skpsh.* Kortare stycken af balkar eller timmer. Sådana nyttjas till aflöpningsblock (jfr Aflöpfung) och kölblock (stapelblock). De senare äro placerade under kölen, på omkr. 1,4 m. afstånd från hvarandra och uppbära hela fartyget, när detta står på stapel eller i docka. Ett köl- eller stapelblock utgöres af två eller flera ofvanpå hvarandra liggande block. Af dessa kallas de understa fasta block, det öfversta där- emot klyfblock, emedan man förr sönderklöf och borttog detsamma strax innan fartyget gick af stapeln. Ibland brukar man i stället kila upp fartyget så mycket, att de öfre blocken och sidostötterna kunna borttagas. Vid dockningar och slipningar krossas vanligen klyfblocken af fartygets tyngd och måste ofta förnyas, ibland för hvarje ny dockning. Kantringsblock kallas de på kant mellan kölen och badden ställda plankstycken, hvilka, sedan man borttagit så många af kölblocken, att de återstående ej hafva nog kraft att uppbära fartyget, tjäna att hindra detsamma nedsjunkning i släden. Vid fartygets rörelse böra de stjälpas omkull (kantra) och äro för detta ändamål afrundade på de kanter, som glida emot både upptill och nedtill. Jfr Bådd. R. N.*

3. *Sjöv.* En mekanisk inrättning, bestående af en eller flera trissor, som äro rörliga omkring en

flera olika delar. Blockhuset, den yttre, omgifvande delen, är vanligtvis af trä (ask eller alm), men kan äfven vara af järn eller annan metall. Det är af oval eller rund form och har för skifvan en urskärning, kallad skifgattsöppning. Rundt omkring blocket går blockstroppen, som är enkel (b) eller dubbel (c) och kan vara af tågvirke, järn eller järntross. På det stroppen ej skall krängas af, finnas i blockhuset, vid kanterna, urskölpningar, kallade kipar, i hvilka den har sin plats; omkring båda stropp-parterna lägges därjämte en s. k. bändsel (d). I stroppens ena ända sitter en hake (e), stjärt (f) e. d., tjänande att fästa blocket där det skall begagnas. På järnblock är denna hake vanligtvis rörlig och kan vridas rundt omkring, hvarför ett sådant block kallas lekar-block. I andra ändan af stroppen sitter vanligtvis en liten stropp, kallad hundsvott (g), hvaruti den fasta parten af löparen (a) fästes. I skifgattsöppningen emellan blockhusets sidostycken insätts blockskifvorna (af pockenholts, järn eller annan metall), hvilka, då de äro flera, icke sitta omedelbart intill hvarandra, utan skiljas genom mellanväggar. I skifvorna och blockhusets sidostycken finnas hål, genom hvilka nageln (h, af pockenholts, hagtorn eller järn) går. Då skifvorna äro af trä, förses hålen vanligtvis med bussningar af järn, metall eller läder. Blocken kunna vara: enkla (i), dubbla (k), treskifteblock (l), kastblock eller kipblock (m), fiolblock (n), syskonblock eller gårdingsblock (o) m. fl. Jfr Blocktyg, Bussning, Gina och Talja.

Block om block äfvensom två block säges om en talja, då man halat så mycket, att blocken hafva kommit intill hvarandra och taljan måste "för-faras" (ena blocket flyttas). — Skägg i block säges inträffa, då något annat tåg e. d. kommit i beknip inuti blocket, så att man ej kan hala. R. N.*

4. *Skogsf.* En skog, för hvilken särskild hushållningsplan blifvit upprättad, kallas block eller skogsblock. Större skogar skiljas genom naturliga gränser eller medelst upphuggna skiljelinjer (efter omständigheterna) i två eller flera block. C. A. T. B.*

Block, Magnus Gabriel von, läkare, f. 25 april 1669 i Stockholm, blef student i Uppsala 1679, studerade där i 12 år och reste sedermera utrikes. I Rom tillvann han sig en kardinals synnerliga bevägenhet, och denne rekommenderade honom hos storhertigen af Toscana, Cosimo III, som 1696 utnämnde B. till sin kabinetssekreterare. B. kvarstod $3\frac{1}{2}$ år i denna befattning och begaf sig sedan till hemlandet, där han 1700 antogs till kanslist i kanslikollegiet. Följande år reste han åter utrikes och blef 1702 i Harderwijk med. doktor, sedan han utgitvit disputationen *Scrutinium arsenici physico-chemicum-medicum*. 1704 utnämndes B. till provinsialläkare i Östergötland samt var tillika brunns-läkare vid Medevi. Med stor framgång bidrog han till hämmandet af 1710 års pest i Norrköping och förrättade där för första gången i Sverige obduktion på en i pesten afiden person. 1711 inträdde B. som assessor i Collegium medicum med bibehållande af sin förra befattning, adlades 1719 (hette förut endast Block) och förordnades 1720 till rikstranslator. Död 16 april 1722 i Söderköping. Hans samtida skattade honom högt som läkare, kemist och mineralog, men i lika hög grad som teolog, jurist

axel, hvars ändar hvilat i tvenne sidostycken. Två sådana block utgöra i förening med sin löpare (a, tåg) en hissinrättning (s. k. talja, gina), genom hvilken kraften att lyfta eller flytta tyngder o. d. mångfaldigas, alltefter antalet af de skifvor (trissor), på hvilka tåget löper. Ett block består af

och statsman samt äfven som poet. Han skref *Anmärkningar öfver thessa tidens falske astrologiska, phantastiska och entuseastiska prognostiker, spådomar och prophetier* (1708), *Anmärkningar öfver närvarande pestilentialas beskaftenhet etc.* (1711), *Kort afhandling om fält-siukor* (1717). Biogr. af Edholm i "Tidskrift för militär helsevård" (1893). R. T.—dt.

Block, Maurice, fransk statistiker af tysk börd, f. 1816 i Berlin, hade en tid anställning i statistiska byrån i Paris, men lämnade statens tjänst 1861 för att uteslutande egna sig åt författarverksamhet. 1880 blef B. ledamot af Institutet. Bland hans många arbeten må nämnas *Dictionnaire de l'administration française* (1856; 3:e uppl. 1862), hvilket sedan 1858 kompletterades med *Annuaire de l'administration française*, den af franska institutet prisbelönta skriften *Statistique de la France* (1860) samt den förtäfliga *Dictionnaire général de la politique* (1862—64; 9:e uppl. 1874); vidare *Traité théorique et pratique de statistique* (1878; 2:a uppl. 1886), *Entretiens familiers sur l'administration de notre pays* (12 bd, 1880—82), *Les suites d'une grève* (1891; "En strejk och dess följder", 1892). Hans *Petit manuel d'économie politique* (1873; 9:e uppl. 1890) har öfversatts på elfva språk (på svenska med titel "Kort inledning till den politiska ekonomin" 1881). Åtskilliga af B:s arbeten äro utgifna äfven på tyska. B. afled i Paris 1901.

Blockad (fr. *blocus*, af *bloc*, block), *sjöo.*, ett af sjökrigets förnämsta medel att vinna herravälde på hafvet samt utnyttja detta herravälde till motståndarens skada. Blockad utgöres af örlogsfartygs förläggning utanför en hamn eller en kuststräcka, vanligen med uppgift att afskära hamnens eller kuststräckans sjöförbindelser. Blockad är antingen handelsblockad eller örlogsblockad. Den förra, som uteslutande afser hämmande af den fredliga sjöhandeln, stöder sig på erkända, folkrättsliga lagar, emedan den berör icke blott fiendens, utan jämväl neutrala staters sjöfart. Örlogsblockaden åter är en krigets våldshandling, riktad emot en viss fientlig sjöstyrka. På grund af sin natur måste den dock oftast i sig innesluta äfven handelsblockad. Nyssnämnda lagar, de s. k. blockadlagarna, fastställdes genom Pariskongressens sjörättsförklaring 16 april 1856 och bestämma i hufvudsak, att en (handels-)blockad för att vara giltig måste vara *effektiv, notorisk och permanent*. En blockad är effektiv, då in- och utlöpanDET ur den blockerade hamnen är förenadt med uppenbar fara. ("Med blockerad hamn förstås", enligt k. kungörelsen ang. hvad till svenska handelsn och sjöfartens betryggande under krig mellan främmande sjömakter bör iakttagas af 30 april 1904, "en sådan, som är spärrad genom en styrka, tillräcklig för att verkamt kunna förhindra tillträdet till hamnen.") Blockaden är notorisk, först då den blifvit vederbörligen tillkännagifven. Härded förfares olika inom olika nationer; men de vanligaste blockadförklaringarna äro dels den lokala till den blockerade ortens myndigheter, dels den officiellt diplomatiska till de neutrala regeringarna, dels den speciella till ankommande fartyg, som icke äro kändmed om blockaden. En blockad är permanent eller oafbruten, intill dess att blockadfartygen vare sig frivilligt eller på grund af fientligt anfall lämna sina stationer. Sker detta, så är

blockaden "häfd", d. v. s. den har upphört; och om fartygen återkomma för att blockera, står man inför en ny blockad, som i sin ordning måste tillkännagifvas. Om däremot blockadfartygen till följd af storm eller annan liknande orsak tillfälligtvis nödgas lämna sina poster, är blockaden väl "störd", men den har ej upphört, utan anses fortfarande äga bestånd. Likaledes gäller blockaden fortfarande, äfven om ett eller annat fientligt eller neutralt fartyg lyckas löpa in i eller ut ur den blockerade hamnen, äfvensom ifall blockadfartyg lämna sina stationer för att jaga dylika blockadbrytare. Dessa göra sig saker till blockadbrott och äro utsatta för att uppbibras äfven ute på öppna hafvet.

Genom nämnda blockadlagar har man förklarat forna tiders s. k. *sen blockader* för oberättigade. Dessa kunde vara af olika slag, såsom pappers- eller kabinetsblockader, d. v. s. enkla tillkännagifvanden, att en fientlig kust eller någon del därpå blifvit spärrad, utan att någon tillräcklig sjöstyrka för ändamålet användes, eller kryssningsblockad, hvilken bestod däri att örlogsfartyg kryssade på öppna hafvet eller å handelsvägarna till sjöss från det i blockadtillstånd förklarade området, med uppgift att uppbibras fartyg på blotta misstanken, att de voro bestämda till eller kommo ifrån detta område. Däremot kunna sådana kryssare ännu i verkligheten högst väsentligt öka en blockads effektivitet, då ett antal örlogsfartyg upprätthålla den omedelbara blockaden.

Den inverkan, som en handelsblockad kan utöfva på fiendens motståndsförmåga, växer med det fientliga landets beroende af sina sjöförbindelser och med den tid blockaden varar samt kan, om blockaden utöfvas under åratat emot ett helt och hållet eller till större delen hafomflutet land, vara det allra kraftigaste medlet till dess betvängande, emedan blockaden verkar alldeles ruinerande och samhällsupplösande. Så var förhållandet med blockaden af sydstaternas kuster under nordamerikanska inbördeskriget, om hvilken blockad det heter, att den bidrog mera till sydstaternas underkastelse än alla öfriga krigsoperationer tillsammansagna.

För att en handelsblockad skall kunna utöfvas i stor omfattning, är det nödvändigt, att motståndarens örlogsfloatta blifvit oskadliggjord, ty en sådan handelsblockad förutsätter en mycket stor spridning af sjöstridskrafterna. För att åter oskadliggöra motståndarens örlogsfloatta måste man, om denna icke genom strid kunnat tillintetgöras, begagna sig af örlogsblockad. Sådan blockad har under gångna tider utöfvats i mycket stor skala och under långa tidsperioder, i synnerhet af engelsmännen emot franska, spanska och holländska flottorna. Örlogsblockaden har emellertid i regeln icke haft till uppgift att absolut hindra den fientliga flottans utlöpanDE, utan att strängt bevaka denna för att kunna slå densamma, så snart den vågade sig ut till sjöss. Än mindre ofta torde örlogsblockaden hädanefter blifva en s. k. spärrningsblockad, särskildt på grund af vanskligheten för stora fartyg att natte-tid uppehålla sig i närheten af en hamn, som innesluter många torped- och undervattensbåtar. Endast för den händelse att man kan försänka eller minera hamnens inlopp och flankera stängslan genom eld från örlogsfartyg eller landbatterier, torde det vara möjligt att åvägabringa en verklig spärrningsblockad.

0,50, alltefter skifvornas antal, men oberoende af kättingjärnets groflek.

En annan anordning är potens-blocktyget (fig. 2), som består af ett antal lösa block (a, a', a'' o. s. v.), kring hvilka särskilda linor eller kättingar för hvarje blockskifva äro lagda, med den ena änden fäst vid kroken å närmast ovanför varande block och med den andra vid fasta stöd (b, b', b'' o. s. v.). Lasten (Q) anbringas å det nedersta blockets krok och kraften (P) vid det öfversta blockets fria lin- eller kättingpart, hvilken dock vanligen ledes öfver ett fast block. För hvarje löst block nedsättes spänningen i lin- eller kättingparterna — om ej heller här hänsyn toges till skifvornas vikt, tappfriktion och linstyfhed eller kättingfriktion — till hälften af

spären. Vid lastens lyftande löper den ändlösa kättingen upp på den ena sidan af den större, fasta blockskifvan samt afvecklas från den andra sidan af den mindre, fasta blockskifvan, hvarigenom en skillnad (differens) mellan kraft- och lasthäftstångs-armarna uppstår, som betingar kraftomsättningen vid detta block. Med de å fig. 3 angifna beteckningarna blir — om friktionsmotståndet vid axeltappar och kättinglänkar försummas — jämviktsvillkoret $PR + \frac{Q}{2}r = \frac{Q}{2}R$ eller $P = \frac{Q}{2} \cdot \frac{R-r}{R}$ och relationen mellan hastigheterna c och v , hvarmed lasten och kraften röra sig, $\frac{c}{v} = \frac{1}{2} \cdot \frac{R-r}{R}$. En fördelaktig

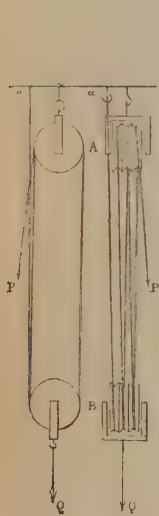

Fig. 1.

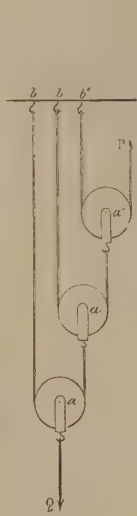

Fig. 2.

Fig. 3.

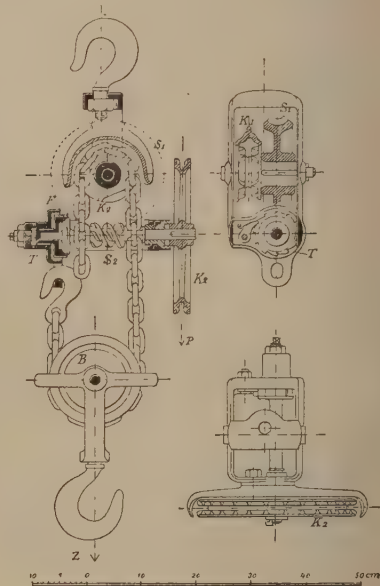

Fig. 4.

den i det närmast under varande blockets, så att med tre lösa block spänningen i det öfversta blockets parter och alltså äfven dragkraften P blir $= \frac{1}{8} Q$

$= \frac{1}{2^n} Q$ eller i allmänhet $P = \frac{1}{2^n} Q$, då n betecknar de lösa skifvornas antal. Lyfthastigheten hos lasten Q blir då också $\frac{1}{2^n}$ utaf hastigheten, hvarmed kraften P verkar. Verkningsgraden ställer sig något fördelaktigare vid dessa blocktyg än vid taljorna, men de äro mera skrymmande.

Differential-blocktyget (fig. 3) utgöres af tvenne med hvarandra förbundna fasta blockskifvor på en och samma axel samt ett löst block, vid hvars krok lasten Q hänger. Skifvornas omkretsar äro försedda med urtagningar, afpassade efter kättinglänkarnas form, för att hindra dessas glidning i

egenskap hos differentialblocket är, att, om skillnaden mellan skifradierna R och r toges tillräckligt liten, lasten hindras af friktionen att gå tillbaka af sig själf, när man släpper dragkättingparten, d. v. s. blocket blir *själfhämmande*, och det fordras en ringa dragkraft i kättingparten S för att fira lasten. Denna egenskap af självhämning vinnes dock på bekostnad af blockets verkningsgrad, som blir mycket låg, under 0,50. Vanligen är förhållandet $\frac{r}{R} = \frac{11}{12}$.

Skruif-blocktyget är det kraftigaste af förevarande maskiner för lasters uppföring samt lämnar väsentligen bättre verkningsgrad, äfven när de göras självhämmande. Fig. 4 föreställer Beckers konstruktion af dylika block. Lasten (Z) anbringas å kroken till det lösa blocket (B), hvars ena kättingpart är fastgjord vid blockhuset, medan den

andra löper öfver en kättingskifva (K_1) och sedan hänger löst ned. På samma axel som sistnämnda skifva sitter ett snäckhjul (S_1), i hvilket en skruf (S_2) med brant stigning ingriper och drifves med en å en större kättingskifva (K_2) fritt nedhängande smacker kätting, som åverkas af dragkraften (P). Hämmandet eller, rättare sagt, bromsandet af lasten sker här medelst en konisk bromsskifva (F), hvilken af trycket mellan skruvgången och snäckhjulets kuglar pressas mot den inre omkretsen af spärrehjulet (T), som medelst spärnhake och friktionen vid bromsskifvan hindrar lasten att glida ned. Firandet af lasten verkställles genom en lindrig dragning i kraftkättingen åt motsatt håll mot när lasten hissas, genom hvilken manöver tryckriktningen vid bromsskifvan kastas om, så att denna blir fri från inverkan af spärrehjulet och således medgifver lastens sänkning. Försummas äfven här alla friktionsmotstånd, fås jämviktstillståndet: vid snäckhjulsaxeln (med kuglstrycket k , snäckhjulsdiametern D_1 och kättingskifvans (K_1) diameter d) $\frac{Q}{2} \cdot \frac{d}{2} = k \cdot \frac{D_1}{2}$ samt vid

skruvfen (med skrufradial r , stigningsvinkeln $\alpha = 20^\circ$ till 22° och kättingskifvans (K_2) diameter D_2)

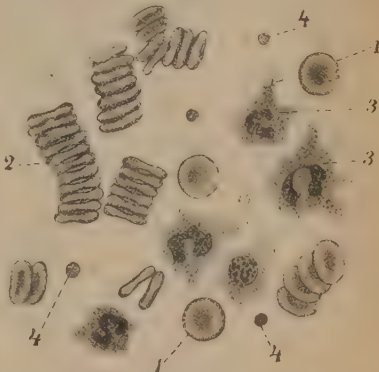
$$kr \cdot \tan \alpha = P \cdot \frac{D_2}{2}, \text{ alltså } P = Q \cdot \frac{d \cdot r \cdot \tan \alpha}{D_1 \cdot D_2}.$$

Verkningsgraden uppgår vid dessa block ända till 0,65. W. H.

Blockx, Jan, belgisk tonsättare, f. 1851, elev af Benoit och Brassin, blef 1886 lärare och 1901 direktör vid konservatoriet i Antwerpen. Jämte åtskilliga körverk har han skrivit operor, af hvilka *Herbergprinses* (1896) och *De bruid der zee* (1901) görde lycka. A. L.

Blod. 1. *Anat.* En klabbig, rödt färgad saft, som cirkulerar i djur- och människokroppens blodkärl och som är sammansatt af en vätska, blodvätska l. blodplasma, samt af formade beståndsdelar, bland hvilka kunna urskiljas blodceller och blodplättar. Blodcellerna äro af två slag, nämligen de färgade blodcellerna eller de röda blodkropparna och de färglösa blodcellerna eller de hvita blodkropparna. — De röda blodkropparna äro synnerligen små (ungefär sju tusendels millimeter i tvärgenomskärning), mjuka och mycket elastiska samt af en rund, bikonkav skifform (se 1 å fig.). De sakna hos människan och de högre djuren under utvecklad tillstånd cellkärnor samt hafva sin färg betingad af en diffus genomdränkning med blodfärgämne, *hemoglobin*. På preparat, som förfärdigats för studiet af blodets formade beståndsdelar, finner man ofta de röda blodkropparna med sina platta ytor i rader tryckta intill hvarandra (se 2 å fig.). Dessa radvis ordnade ansamlingar af röda blodkroppar likna därvid dukatullar. — De hvita blodkropparna åter förekomma icke blott i blodet, utan äfven i lymfkärlsystemet, hvarest de benämnas lymfkroppar, samt här och hvar och till mycket växlande mängd äfven i kroppens olika väfnader och organ, dit de till följd af sin själfständiga förmåga af ställförflyttning invandrat. Här kallas dessa celler vandringceller. Denna förmåga af vandring är närmast betingad af dessa cellers egenskap att oafättligt kunna förändra sin form, och de förete därför vid undersökning ett mer eller mindre oregelbundet eller förgrenadt ut-

seende (se 3 å fig.). De äro alltid utrustade med kärnor, hvilka äfvenledes ofta på mångfaldigt sätt kunna förändra sin allmänna form, och äro för öfrigt med afseende på sin byggnad underkastade stora variationer. — Hos människan plägar man under normala förhållanden kunna räkna ungefär fem millioner röda blodkroppar på en kubikmillimeter blod, under det att de hvita blodkropparna äro betydligt fåtaligare, nämligen till ett antal af ungefär tio tusen på kubikmillimetern. — Förutom röda och hvita blodkroppar uppträda i blodet äfven s. k. blodplättar, som bilda ytterligt små (betydligt mindre än de röda blodkropparna), runda eller ovala färglösa kroppar, om hvilkas härkomst och natur man ännu är

i tvifvel (se 4 å fig.). Man har tillskrifvit dessa små kroppar en viss betydelse vid blodets koagulation, eller stelning. — Efter döden eller ännu i den levande kroppen, om blodkärlens väggar undergått sjukliga förändringar, koagulerar blodet, därigenom att tvenne i blodplasma i löst tillstånd förefintliga substanser förena sig med hvarandra. Produkten af denna förbindelse kallas *fibrin*. Blodet klyfver sig härvid i två skilda delar, nämligen i blodkaka och blodvatten. Blodkakan är röd och består af alla röda och flertalet hvita blodkroppar samt af fibrinet, hvilket mikroskopiskt ter sig som en filt af fina trådar. Blodvattnet eller blodserum är färglöst och innehåller en del hvita blodkroppar. — De kärnlösa röda blodkropparna utveckla sig ur ursprungligen kärnförande celler, hvilka kärnor upplösas (se Benmarg). — En del sjukdomar äro betingade af abnorma förhållanden i blodets sammansättning (se Bloksot). E. Hgn.

2. *Fysiol.* Blodplasmats specifika vikt är 1,028 och dess osmotiska tryck motsvarar en 0,9-procentig koksaltlösning. Blodets sammansättning växlar hos olika djurarter samt äfven hos samma individ under olika förhållanden. Följande tabell lämnar en föreställning om förhållandet mellan blodkroppar och plasma (egentligen blodserum) samt om de viktigaste beståndsdelarnas fördelning. 1,000 delar defibrineradt hästblod innehålla:

	397,7 delar	602,3 delar
	blodkroppar	serum
vatten	243,87	551,14
fasta ämnen.....	153,84	51,16

hemoglobin	125. ₈₀	—
ägghvita	20. ₀₅	42. ₆₅
socker	—	0. ₉₀
kolosterin	0. ₂₆	0. ₃₁
lecitin	1. ₉₃	1. ₀₅
fett	—	0. ₅₀
natron	—	2. ₆₂
kali	1. ₃₂	0. ₁₅
järnoxid	0. ₆₉	—
kalk	—	0. ₀₇
magnesia	0. ₀₄	0. ₀₃
klor	0. ₁₈	2. ₂₀
försyrsyra	0. ₉₈	0. ₁₆

I blodet förekomma vidare en del produkter af ämnesomsättningen i de olika väfnaderna, såsom urinämne, urinsyra, kreatinin m. m. Man har i blodet påvisat äfven en del enzym samt antienzym. Man måste äfven antaga att blodet innehåller en del kroppar, som ega förmågan att döda bakterier, äfvensom främmande celler. Angående uppkomsten af dylika kroppar har man funnit, att om för kroppen främmande substanser, såsom af bakterier bildade toxiner, blod af andra djurarter, olika ägg-hvitekroppar, fint söndermalna organ o. s. v., insprutas under huden, i en ven eller i bukhålan på ett djur, blodet hos detta djur får förmågan att på visst sätt förändra de ifrågakommande substanserna, så att deras verkan upphäfves. Alltefter beskaffenheten hos de injicerade ämnena utpräda i blodet specifika s. k. antikroppar (se d. o.). Om blodets cirkulation i kroppen se Blodomlopp.

3. *Zool.* Hos lägre ryggradsdjur (med undantag af rundmunnarna) skilja sig de röda blodkropparna från människans och de flesta däggdjurs därgenom, att de äro ovala och försedda med en kärna; ofta — så hos groddjuren — uppnå de betydligare dimensioner och äro större än de hvita. — Hos de ryggradslösa djuren är blodets färgämne vanligen bundet vid blodvätskan. Stundom saknas i dessa djurs blod formade beståndsdelar alldeles; vanligtvis förekomma dock sådana, som motsvara de hvita blodkropparna hos ryggradsdjuren. L-o.

4. *Folkl.* Hos de flesta folk, som befinna sig på en lägre kulturståndpunkt, anses blodet som den egentliga lifsprincipen; i det tros kraft, hälsa och personlighet ha sitt säte, en åskådning, hvarur naturligtvis en mängd vidskepliga föreställningar och magiska bruk utvecklat sig. Äfven bland de civiliserade folken finnas många rester af samma uppfattning. På ungefär likartadt sätt har man öfver nästan hela jorden sökt begagna sig af blodets underbara kraft i läkedom- och trolldomssyfte. I nordiska sagor berättas någon gång, att man kunde förvärfa de för ett djur utmärkande egenskaperna genom att döda det och dricka dess blod; en människa, som förbytts till djur, återfick sin rätta gestalt, om hennes blod utgöts; några blodsdroppar användes som medel att uppväcka kärlek o. s. v. Trollformler skrefvos gärna med blod, likaså förskrifningar till djäfrulen. Blodsförbund och fostbrödrslag (se d. o.) ingingos genom blodsblandning. Mot många sjukdomar, i synnerhet gikt och epilepsi, användes blod som läkemedel. Särskildt verksamt ansågs blod af afträttade brottslingar (hos romarna gladiatorsblod) samt menstruationsblod. Om blodets betydelse vid offer se d. o. Litt.: H. F. Feil-

berg, "Totenfetische" (i "Om Urguell", III). H. L. Strack, "Das blut im glauben und aberglauben der menschheit" (8:e uppl. 1900), och H. Schück, "Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria", I: 38 ff. (1904).

5. Blod användes i vissa uttryck liktydigt med härkomst: vara af adligt blod (jfr Blått blod), vara af kungligt blod, prins af blodet (se Prins) m. fl. I samma betydelse förekommer blod om kreaturs och i synnerhet hästars härstamning från vissa raser. Fullblod brukar framför allt användas om den engelska kapplöpningshästen och den arabiska hästen. Om djur är af annan blandad ras, säges det vara af ren ras. Halvblod betecknar blandad härstamning, och särskildt brukar man som halvblod beteckna de hästar, i hvilka blandade härstamning fullblod ingår. Som varmblodiga betecknas fullblodshästar och andra lätt byggda hästar, vanligen utmärkta af lifiga rörelser och energi. Kallblodiga kallas tunga, grofva hästar. H. J. Dtt.

Blod-albumin (vanligare Serum-albumin), ägghvitaämne i blodet.

Blodapelsin, bot. Se Apelsin.

Blodberberis, bot. Se Berberis.

Blodbok, trädg., en icke sällan som parkträd odlad form af bok, med mer eller mindre utprägladt röda blad.

Blodbrist l. *Anemi*, patol. S. k. *allmän blodbrist* betyder icke en brist på mängden blod, utan brist på röda blodkroppar inom den cirkulerande blodmassan. En dylik anemi kan vara antingen primär eller sekundär. De *primära anemierna* äro spontant uppkommande blodsjukdomar, som kännetecknas af ett ökadtt sonderfall af de röda blodkropparna, hvilket organismen söker motväga genom en ökad nybildning af dylika. Härvid utsändas dock äfven från bildningshårdarna inom benmärgen uti den cirkulerande blodmassan ännu omogna och därför lätt förstörbara röda blodkroppar. Vid den svåraste formen af primär anemi, som benämnes pernicios, emedan den vanligen medför döden, kan de röda blodkropparnas antal sjunka under en million, ja, ända ned till omkr. 300,000 per kubikmillimeter blod. Orsaken till dylik pernicios anemi är ännu okänd och säkerligen mångskiftande; stundom har den observerats hos personer, som äro hemsökta af ett visst slags binnikemask (*Botriocephalus latus*), och kan då efter maskens afdrifvande öfvervinna. — Den *sekundära anemien* åter uppträder ofta efter blodförlust genom blödnig af hvad slag som helst samt efter många sjukdomar, såsom efter akuta och kroniska infektionssjukdomar och en del andra kroniska sjukdomar, såsom svulstbildningar (kräfta o. s. v.), mag- och tarmkatarrer m. fl. — Behandlingen af en allmän anemi dels riktar sig mot orsaken, grundlidandet; dels söker den att genom en god nutrition och en allmän hygienisk vård af den sjuke (se Bleksot) och genom medikament, bland hvilka de viktigaste äro arsenik- och järnpreparat, underlätta blodnybildningen för att ersätta förlusten af röda blodkroppar.

Man kan och tala om en *lokal blodbrist* och menar därmed en tillfällig bristande blodluxion till ett visst organ af kroppen, t. ex. vid s. k. hjärnanemi (se Hjärnsjukdomar). I. H.

Blodbräck, patol. Se Hematocele.

Blodcell, fysiol. Se Blod.

Blodcirkulation. Se Blodomlopp.

Bloddroppe, bot. Se Fuchsia.

Blod-Egil, öknamn, som den danske konungen Knut den heliges (1080—86) styresman för 9 kungsgårdar på Bornholm, Egil Ragnarsson, fick, därför att han under en het sjöstrid med venderna hade, för att svalka sig, druckit det med de fallnes blod starkt blandade vattnet på botten af sitt skepp. Egil låg i ständig fejd med vendiska sjörofvare, men tvekade icke att själf plundra köpmansskepp. Konung Knut framtog honom därför hans län, och då han likväl fortsatte med sitt sjörofveri, lät Knut hänga honom efter att hafva afslagit hans släktingars tillbud att med böter sona hans brott.

Blodek, bot. Se Ek.

Blodek, Wilhelm, bömsk tonsättare, f. 1834, d. 1874, blef 1860 professor vid konservatoriet i Prag. Hans tjetchiska opera *I brunnen* hade stor framgång; i öfrigt skref han manskvartetter, pianostycken m. m. A. L.

Blodfinkar, zool. Se Lagonosticta.

Blodfläck. I rättsmedicinskt hänseende ligger det mycken vikt på att säkert kunna igenkänna fläckar af blod på vapen, kläder, möbler o. s. v. samt på själfva den plats, där blodsutjutelse försiggått. Lyckligtvis äro metoderna för detta igenkännande mycket fina och säkra. Med mikroskop kan man, om blodet ej är intorkadt (eljest är det osäkert), lätt urskilja de röda blodkropparna. Äfven en mycket ringa mängd blodfärgämne låter sig lätt igenkännas med spektroskop, emedan det sätt, hvarpå lösningar af blodfärgämnet eller dess sönderdelningsprodukter absorbera genomfallande ljus, är så karakteristiskt, att dessa absorptionsspektra ej kunna förväxlas med andra. En tredje lätt och säker metod är att ut blodfärgämnet framställa till färg och form karakteristiska kristaller, s. k. *heminkristaller*. Med koncentrerad ättiksyra och ett minimum koksalt, vanligen efter uppvärmning och afsvälning, bildas mikroskopiskt små, bruna, rombiska kristalltaflor, som äro lätta att igenkänna. Äfven andra prof äro föreslagna och använda, hvilka gå ut på att uppvisa dels blodfärgämnet, dels andra blodets beståndsdelar, men de kunna ej i säkerhet och finhet mätas sig med de här nämnda. Att skilja mellan fläckar af människo- och djurblod låter sig däremot endast med svårighet göra. För den kemiska och spektroskopiska undersökningen förhålla de sig lika. På de röda blodkropparnas storlek och form kan, medelst mikroskopet, människans blod skiljas från vissa djurs, men från andras däremot icke, och ytterst sällan kommer en blodfläck till undersökning under sådana förhållanden, att blodkropparnas storlek kan noggrant bestämmas. På senaste tid har man iakttagit, att om djur af en art (A) behandlas med upprepade insprutningar af blod från djur af en annan art (B), så erhåller blodet från djuret A egenskapen att under vissa förhållanden gifva fällning vid blandning med blod från djuret B. Härpå grundar sig den s. k. *biologiska* metoden att särskilja fläckar af människo- och djurblod. Hittills vunnit erfarenhet synes dock gifva vid handen, att äfven de med denna metod erhållna resultaten ofta äro osäkra och alltid måste bedömas med stor försiktighet. S. J.-n.

Blodflöde. Se Blödning.

Blodfullhet, patol. Se Plethora.

Blodförgiftning, med. Se Bakteriologi.

Blodgaser, fysiol. Se Gasutbyte.

Blodgång, med., benämning på det slags blödnings, som uttränga ur underlivsorganens utförs-öppningar: ändtarmen, urinröret och kvinnans könsdelar, synnerligast de sistnämnda. Orsakerna kunna vara af mångahanda slag, ifrån endast en stegring af den normala, månatligen återkommande, blödnings hos den fullvuxna kvinnan, till sådana, som orsakas af de svåraste sjukdomar i dessa organ. I hvarje fall är en omsorgsfull undersökning och ofta en genomgripande behandling af nöden. Rsr."

Blodhejen. Se Agvaldsnäas.

Blodhostning l. **Blodspottning, patol.,** ett sjukdomssymtom, som vanligen beror på en blödning i lungorna, oftast framkallad af lungsot, men ibland äfven af hjärtlidande. Det upphostade blodet är i allmänhet ljusrött och luftblandadt. Stundom kommer dock blodet från bakre delen af näshålan eller svalget. Är en blödning från lungorna mycket häftig och betydlig, kallas den *blodstörtning*, hvilket ord äfven betecknar andra häftiga blödnings (t. ex. från de kvinnliga könsorganen). — Det är sällsynt, att en lungblödning omedelbart för till döden. Den sjuke har att i första rummet iakttaga den fullkomligaste stillhet, tills läkare hinner öfvertaga behandlingen. Jhm. (I. H.)

Blodhunden, zool. Se Hunden.

Blodigel, Hirudo L. eller Sanguisuga Sav., zool. och med., ett i vatten lefvande släkte, hörande till afdelningen *Annulata* bland maskarna. Den medi-

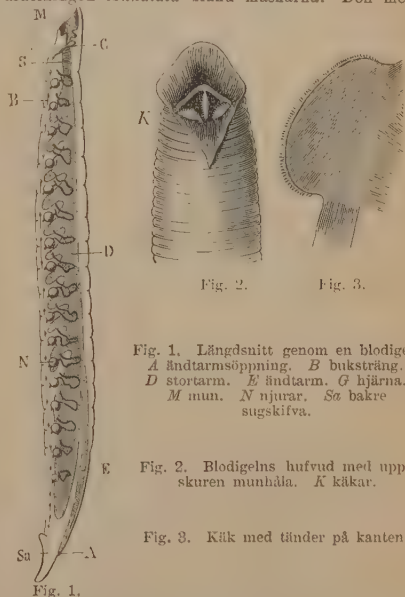

Fig. 1.

Fig. 2. Längdsnitt genom en blodigel. A ändtarmsöppning. B buksträng. D stortarm. E ändtarm. G hjärna. M mun. N njurar. Sa bakre sugskifva.

Fig. 2. Blodigelns hufvud med uppskuren munhåla. K käkar.

Fig. 3. Käk med tänder på kanten.

cinska blodigeln, hvars längd växlar betydligt, allteftersom djuret drager sig samman eller sträcker ut sig (medellängd omkr. 8—12 cm.), har en långsträckt, plattad samt åt ändarna, synnerligast åt hufvudändan, afsmalnande kropp, som består af 90—100 segment. I hvardera ändan finnas skifvor,

med hvilka igeln kan suga sig fast vid andra föremål och flytta sig. I vatten simmar den med slingrande rörelser. I munändan finnas tre broskartade käkar (fig. 2 K), så sammanställda, att de bilda en trestrålig, likvinklig figur. Hvarje käk (fig. 3) har den starkt konvexa fria randen besatt med 70—90 skarpa tänder. Då nu käkarna kunna sättas i rörelse på samma sätt som segment af en cirkelsåg, kan igeln med sina tänder snabbt skära igenom huden, och det sår, som bildas, har en trestrålig form. Igel lever endast af blod och tager, i sitt vilda tillstånd, sin föda vanligen endast 2 gånger om året af i vattnet befintliga kallblodiga djur. Om tillfälle erbjudes, suger den dock dessemellan gärna blod af människor eller boskap. En mättad igel behöver 6 månader att smälta det intagna blodet, och den kan utan ny föda leva $1\frac{1}{2}$ år, så möjligen öfver 2 år. Blodigeln är hermafrodit; de genom två individers ömsesidiga beröring befruktade äggen läggas i kokonger af ungefär ett ekollons storlek och form. Dessa kokonger bildas af en slemartad massa, som igeln själf afsondrar kring en del af sin kropp och hvari den lägger sina ägg. När detta skett, kryper igeln ut ur kokongen, som därefter sluter sig kring äggen. Efter 6—8 veckor utkrypa de små, rödaktiga ungarna ur kokongerna. En blodigel är fullvuxen först efter 5—6 år och kan nå en ålder af 18—20 år. Då de vilda igelarnas antal minskats, har man i senare tid, synnerligen i Tyskland, Ungern och Frankrike, åstadkommit stora konstgjorda igeldammar, där iglar uppdagas och hvarifrån våra apotek numera vanligen förses med sitt behof af sådana. Igel är under förvaring ömtålig för mångahanda indytelser, såsom förorenadt vatten, samt därjämte utsatt för vissa sjukdomar. Begagnade iglar böra helst alls icke — eller åtminstone först efter lång tid — ånyo användas, emedan de kunna öfverföra smittämnen från en person till en annan. Det blod, som en igel suger från en människa eller ett djur, lefrar sig ej, utan förblir länge flytande såväl i igelns tarmkanal som i fall det uttømmes därur. Äfven är det vida svårare att stilla blödnigen från ett igelbett, sedan igeln aflägsnats, än från ett annat litet sår, emedan det ur bettet flytande blodet förlorat förmågan att lefra sig. Att blodet sålunda förlorar denna förmåga beror därpå att igeln, när den suger blod, äger till detta ett egendomligt ämne (*hirudin*), måhända en ägghvitartad kropp, som på något ännu okänt sätt hindrar det s. k. fibrinfermentet (trombinet) från att inleda blodets lefrande (jfr Koagulation). Detta ämne bildas antagligen i vissa körtelartade celler uti den slemhinna, som bekläder igelns mundelar och svalg. När det utgutes, blandar det sig med det blod, som igeln sväljer, och tränger äfven in i såret, hvarur igeln suger. Hirudinet kan ur afskurna igelhufvud utdragas med vatten eller svag koksaltlösning, hvar efter sådan vätska (s. k. "blodigelextrakt"), om den insprutas direkt i ett blodkär på ett lefvande djur, för en längre stund hindrar djurets blod från att koagulera. Här af göres bruk vid djurexperiment i sådana fall, då man önskar undvika blodets lefrande. I stället för ofvannämnda blodigelextrakt kan äfven blod, som en igel sugit, användas för samma ändamål. — I hufvud och kropp af såväl den medicinska igeln som hästigeln har anträffats ett ämne, som, infördt i blodet hos åtskilliga andra

djur, betydligt ökar lymfbildningen (genom utträde af en stor mängd blodvätska i väfnadsmaskorna och därifrån i lymfbanorna). Detta egendomliga ämnes kemiska natur och dess möjliga förhållande till hirudinet äro ännu obekanta. I svenska farmakopén äro två igelarter upptagna: *Sanguisuga medicinalis* Sav., den grå l. tyska igeln, som förekommer nästan öfverallt i Europa, och *Sanguisuga officinalis* Sav., den gröna l. ungerska igeln, som tillhör södra Europa. Genom sina sex långsgående rostfärgade ränder å rygg och sidor skiljas dessa arter lätt från den allmänna hästigeln, som vanligen är enfärgad på ryggen. Många andra arter gifvas, bl. a. en, som är upptäckt i Sverige, näml. *Sanguisuga albipuncta* Wahlb. — Jfr *Bdellatomia* och *Hæstigel*. — Om Heurteleups igel, den s. k. artificiella igeln, se *Kopp's näppare*. O. T. S.* C. G. S.

Blodigelextrakt. Se *Blodigel*.

Blodig örn. Se *Blodörn*.

Blodkaka. *fysiol.* Se *Blod*.

Blodklippingar. Se *Klipping*.

Blodklöfver. *bot.* Se *Klöfver*.

Blodkol erhålles genom förkolning af blod, som indunstats till torrhet. Det har i ännu högre grad än benkol förmåga att affärga lösningar från organiska ämnen och användes därför t. ex. till små portativa vattenfilter. G. H.-r.

Blodkropp, fysiol. Se *Blod*.

Blodkroppsräkningsapparat, Hemocytometer. Under normala förhållanden kan man räkna ett visst bestämt antal röda och hvita blodkroppar på hvarje kubikmillimeter af människans blod (se *Blod*). Det gifves emellertid en del sjukdomar hos människan, som hafva sin orsak i abnorma mängdförhållanden af dessa blodets formade beståndsdelar; och läkaren är därför ofta hänvisad till direkta undersökningar af de sjukes blod, för att kunna bestämma den rätta arten af deras lidanden. De apparater, hvaraf han härvid betjänar sig, äro följande: 1. En *blandningsapparat* i och för blodets förtunning

Fig. 4.

Fig. 1.

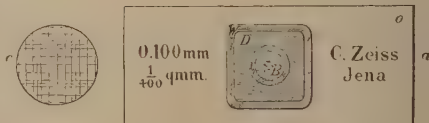

Fig. 3.

Fig. 2.

(se fig. 1) utgöres af ett noggrant kalibrerat pipettartadt glasinstrument, hvars spets (S) nedföres i blodet. Genom sugning (vid M) uppdrivs blodet till märket 0,5 eller till märket 1. Därpå nedföres den aftorkade spetsen (S) i 3 proc. koksaltlösning, som uppsuges till märket 101. I en bukid uppdrifning (E) af glasröret är en liten glaskula innesluten. Genom skakning af röret slungas denna omkring, hvarvid glasrörets innehåll likformigt blandas. Var blodet

uppsuget till märket 0,5, är blandningen 1:200; var det uppsuget till märket 1, är blandningen 1:100. — 2. I och för räkningen af blodkropparna öfverföres därefter det förtunnade blodet i en af Abbe och Zeiss konstruerad *räknekammare*. Denna begränsas af en på en glasskifva, s. k. objektglas (se fig. 2; fig. 4 visar detsamma i tvärsnitt) fastkittad glasram (W), har ett djup af 0,1 mm. och kan täckas af en synnerligen tunn glasskifva, s. k. täckglas (D). Kammarens botten är indelad i kvadratiske fält (fig. 3 visar dessa fält förstörade). Rummet öfver hvarje kvadrat är = $\frac{1}{4000}$ kubmm. Man lägger nu objektglaset, som i sin räknekammare innesluter det förtunnade blodet, under mikroskopet och räknar det antal blodkroppar, som visa sig inom ett kvadratisk fält. Detta antal, multiplicerat med 4,000, gifver antalet blodkroppar i 1 kubikmillimeter. Detta antal skall vidare multipliceras med 100 eller 200, allteftersom blodet vid förtunnningen blifvit utspädd 100 eller 200 gånger. För större säkerhets skull räknar man antalet blodkroppar inom flera fält och tager medelvärdet af de olika beräkningarna. Detta förfaringssätt använder man för att utröna mängden af de *röda* blodkropparna. — Vill man uteslutande lära känna antalet *hvita* blodkroppar, kan man äfvenledes begagna sig af räknekammaren, men blandar härvid blodet med 10 delar af $\frac{1}{5}$ proc. ättiksyreblandning, hvarigenom alla röda blodkroppar upplösas och endast de hvita förbli iakttagbara.

För att kliniskt bestämma mängden af *blodfärgämne* l. *hemoglobi*n i blodet betjånar man sig bl. a. af v. Fleischls s. k. hemometer (se Hemoglobi-n). E. Hgn.

Blodkräkning, patol., är vanligen ett symptom af sjukdom i magsäcken, oftast af magsår (se d. o.); stundom är det dock från näshålan, svalget eller efter lungblödning nedsväljdt blod, som uppträdes. Har det uppträdd blodet fått ligga någon tid i magen och påverkat af den sura magsaften, har det en mörk, ofta kaffesumplikande färg. Stillingen är af nöden, och is må användas invärtes och utvärtes i maggropen medelst isblåsa, tills läkare hinner utröna orsaken och taga värden om hand. Jhm. (I. H.)

Blodkärl, anat., benämning på de rör, i hvilka blodet kringströmmar hos människan och vissa djur. Med afseende på deras olika beskaffenhet och förrättningar indelar man dem i tre slag: 1) artärer (pulsådor), i hvilka blodet drives från hjärtat till lungorna och de öfriga kroppsdelarna; 2) vener (blodådror), i hvilka blodet flyter till hjärtat från lungorna och de öfriga kroppsdelarna; och 3) kapillärkärl (hårörkärl), i hvilka artärerna kommunicera med venerna. Det sistnämnda slaget bildar övergångskärl mellan de två förstnämnda, hvilka äro endast ledningsrör för blodet; kapillärkärlen äro därför platsen för ämnesutbytet mellan blod och väfnadssaft samt för afsöndringarna. Tillsammans med hjärtat och lymfkärlen utgöra blodkärlen ett slutet rörsystem (cirkulationsorganen, cirkulationsapparaten), i hvilket kroppens näringsvätskor röra sig. G. v. D.*

Blodkörtlar, anat., några hos djuren beäntliga körtlar eller körtellika bildningar, hvilka stå eller ansetts stå i samband med blodets beredning. Dessa äro hos människan: lever, mjälte, bräss,

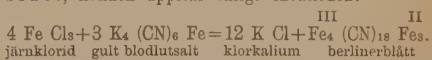
sköldkörtel, binjurar och hjärnbihanget. G. v. D.*

Blodledare, anat., de trekantiga eller trinda, mellan den hårda hjärnhinnans lager befäntliga endotelklädda rum, i hvilka det venösa blodet från hjärnan samt från vissa sinnesorgan och delar af huvudskålen ledes till de inre halsvenerna. Deras styfva, hvarken elastiska eller kontraktila, väggar stå spända, och de kunna endast obetydligt utspännas eller sammanfalla. Till följd däraf är hjärnan en skyddad mot inflyttandet af växlande vidd och tryck i denna del af sitt kärlsystem. G. v. D.*

Blodlever, fysiol., dets. som blodkaka. Se Blod.

Blodlutrul, dets. som blodkol (se d. o.).

Blodlutsalt, kem., det vanliga namnet på ferrocyanokali-um och ferricyanokali-um. Det förra kallas gult, det senare rött blodlutsalt. Det gula beredes af blod, som inkokats och kolats; eller af andra kväfvehaltiga ämnen ur djurriket (hår, horn, affall från slakterier m. m.), hvilka kolats. Det sålunda erhållna kväfvehaltiga kolet blandas med pottaska (kaliumkarbonat) och järn samt upphettas till smältning. Genom inverkan af kaliumkarbonat på det kväfvehaltiga kolet bildas cyanokali-um. Järnet tjänar att binda i smältan förekommande svafvel, som har sitt ursprung från orenligheter i råämnena. Om ej svaflet aflägsnades, skulle en stor del af cyanokali-um förenas med svafvel till rodankali-um, hvarigenom förlust skulle uppstå. Den smälta massan utkokas, då cyanokali-um med svafveljärnet och i massan inblandadt järn ger upphof till ferrocyanvätesyran kaliumsalt, gult blodlutsalt. Lösningen afundstas till kristallisering, då orent blodlutsalt erhålles, hvilket renas genom omkristallisering. Det gula saltet är sammansatt efter formeln $K_4(CN)_6Fe + 3H_2O$ och bildar vackert gula kristaller (kvadratoctaedrar), som visa en hög grad af klyfbarhet, så att de kunna delas i tunna skivor. Saltet löses lätt i vatten och är, oaktadt sin cyanhalt, ej giftigt, emedan cyanet ej förekommer i form af fria ioner, utan bundet vid järn till den komplexa ferrocyanionen $(CN)_6Fe$. Af samma anledning kan järnet ej här påvisas medelst vanliga järnreaktioner. Upphettas saltet, bortgår först dess kristallvattenhalt, och den vattenfria återstoden sönderdelas, vid starkare upphettning, i kväfgas, koljärn och cyanokali-um. Blandas en lösning af detta gula salt med ett järnoxidsalt, eller järnchlorid, fås en mörklå fällning af berlinerblått, hvilken uppstår enligt ekvationen:

Blandas det gula saltet med en stark syra, uppstår en i vatten löslig syra, kallad ferrocyanvätesyra, $H_4(CN)_6Fe$, som med baser ger vatten och en hel serie af salter, kallade ferrocyanmetaller, i hvilka ferrocyanvätesyran väte är utbytt mot metaller. Många af dessa hafva karakteristiska färger, såsom den nyss nämnda järnföreningen berlinerblått samt koppar-, uran- och molybdenföreningarna, hvilka äro bruna. Det gula saltet har stor teknisk användning för tillverkning af berlinerblått och cyanokali-um samt i färgerierna för blåfärgning. Om klor eller oxiderande ämnen få inverka på det gula blodlutsaltet, bildas det röda saltet eller ferricyanokali-um, $K_3(CN)_6Fe$, som

kristalliserar i stora, vackra, mörkt rödbruna prismor. Detta liknar i sina kemiska förhållanden det gula, och dess järnhalt kan ej heller uppvisas med vanliga reaktionsmedel. Mot detta salt svarar en vätesyra, kallad ferricyanvätesyra, $\text{H}_3(\text{CN})_6\text{Fe}$. Om en lösning af det röda saltet blandas med en lösning af järnvitriol, uppstår ferricyanjärn, vanligen kalladt Turnbulls blått, en vacker blå målarfärg. På grund af detta förhållande finner det röda saltet teknisk användning. P. T. C. (H. E.)

Blodmjöl, intorkadt kreatursblod, är på grund af sin kväfvehalt användbart såsom gödselmedel och brukas mest såsom blandningsdel af åtskilliga blandade gödselmedel. H. J. Dft.

Blodmjölkning, blödnung från spenarna. Blödnung från alla spenarna i ett juver förekommer endast vid blodstallning och mjöltbrand.

Blodomlopp, *fysiol.* Alldenstund blodets väsentliga uppgift är att hålla den vätska, i hvilken kroppens olika väfnadselement (celler) leva, vid en för deras lif och verksamhetsförmåga passande sammansättning, måste det vara i ständigt strömning för att dels tillföra dessa element de näringsämnen de behöfva, dels bortföra förbrukadt och onyttigt affall till de organ (njurar, lever, hud, lungor), genom hvilka det afsöndras från kroppen. Nästan alla kroppens väfnader äro genomdragna af på olika ställen olika täta nätverk af mycket fina och tunnväggiga rör, hårrörskärl (kapillärer), i hvilka blodet strömmar samt genom transudation och osmos står i ämnesutbyte med den vätska (väfnads-saften), som genomdränker den omgifvande väfnaden. Till dessa nätverk kommer blodet genom pulsådor (artärer), och det bortgår från dem genom blodådror (vener). Hårrörskärlens nätverk bilda två från hvarandra i det närmaste fullständigt skilda grupper eller system, nämligen å ena sidan lungornas kapillarnät och å andra sidan kapillarnäten i den öfriga delen af kroppen. De senares alla artärer taga sitt ursprung ur en gemensam stam, den stora kroppspulsådern (aorta), som utgår från vänstra sidan af hjärtat, och deras vener förena sig slutligen till två stora stammar, den öfre och den nedre hälvenen, hvilka inmytna i hjärtats högra sida. De artärer, som mata lungornas kapillarnät, utgå alla från samma stam, lungpulsådern, hvilken utspringer från hjärtats högra sida; och de vener, som bortleda blodet från lungorna, förena sig slutligen till fyra stammar, lungvenerna, som inmytna i vänstra sidan af hjärtat. För att blodet skall kunna strömma genom hvardera systemets pulsådor, kapillärer och vener, fordras att i pulsådrorna ständigt underhålles ett betydligt tryck. Detta åstadkommes genom hjärtat, som i grunden icke är annat än två med hvarandra till ett helt sammanvuxna, självverkande tryckpumpar, försedda med ventilinrättningar, som icke tillåta blodet att strömma annat än i en viss riktning. Den vänstra af dessa tryckpumpar (vänstra hjärtförmaket och vänstra hjärtkammaren) inpressar det från lungvenerna kommande blodet i aorta, och den högra (högra förmaket och högra kammaren) det från hälvenerna inströmande blodet in i lungpulsådern. På detta sätt kommer blodet att vid sin rörelse utföra ett fullständigt kretslopp (cirkulation), näml.: från högra hjärthalfvan genom lungornas pulsådor,

kapillärer och vener till vänstra hjärthalfvan samt från denna genom den öfriga kroppens pulsådor, kapillärer och vener tillbaka till högra hjärthalfvan igen. Blodets strömning från högra hjärtat genom lungorna till vänstra hjärtat kallar man ofta det lilla kretsloppet, och den öfriga delen af strömbanan benämnes det stora kretsloppet; men tydligt är af det ofvanstående, att hvardera af dessa endast är ett halft kretslopp.

En afvikelse från det nu angifna sättet för blodets rörelse gör det blod, som genomströmmar magsäcken, tarmarna, mjälten och bukspottkörteln, i så måtto nämligen, att den stora ven, portådern, som bortför blodet från dessa organ, icke direkt tömmer sig i hälvenerna, utan inom levern, alldeles såsom en artär först upplöses sig i kapillarnät, från hvilka blodet genom andra vener (lefvervenerna) föres till den nedre hälvenen och genom denna till hjärtat. Man talar därför stundom om "portal-cirkulationen" ("portal-cirkulationen"). C. L.

För studiet af blodomloppet från mekanisk synpunkt har man utarbetat metoder att bestämma blodets tryck och hastighet i olika delar af kärlsystemet. Trycket inuti ett blodkärl bestämmes därigenom att man sätter kärlets inre i förbindelse med en manometer. Hos människan har man uppmätt trycket i armens artärer genom att medels en bred manschett, anbringad kring överarmen, åstadkomma sammantryckning af armartärerna och bestämma trycket i manschetten, då pulsen vid handleden försvinner. Trycket i aorta — det allmänna blodtrycket eller helt enkelt "blodtrycket" — representerar drifkraften för blodströmmen. Kroppstorleken har jämförelsevis ringa inflytande på storleken af detta tryck. Hos kaninen är trycket i aorta 80—120 mm. kvicksilver, hos hunden 130—180 mm., hos hästen 150—200 mm., och hos människan uppskattas detsamma till 150 mm. i medeltal. Blodtrycket aftager inom kärlsystemet, från hjärtat räknadt, i samma mån som drifkraften förbrukas vid öfvervinnet af det motstånd blodströmmen rönner. Hastigast sker detta aftagande i de finare artärerna samt i kapillärerna. I de senare uppgår trycket till omkr. 30 mm. kvicksilver. I levern är trycket 5 mm. (hos hund) och i undre hälvenen, vid dess mynning i högra förmaket — 3 mm., d. v. s. en sugning eger rum. Denna sugning gör sig gällande äfven i venerna på halsen, hvilket kan hafva till följd att luft insuges, om en dylik ven skadas, t. ex. vid en operation. Inkommer luft på detta sätt i blodbanan, inträder hastig död, emedan blodet blir skummande och de små luftblåsorna betinga ett öfvervinnet hinder för blodströmmen i lungkapillärerna. Den ofvannämnda sugningen härrör från lungorna. Dessa kunna betraktas som elastiska säckar, som sträfvat att sammandraga sig och därigenom åstadkomma en minskning af innehåll i bröst-hålan. Sugningen i fråga är af stor betydelse för blodets återströmning till hjärtat, och densamma ingår som ett led i växelverkan mellan andningen och blodomloppet.

Blodströmmens hastighet i ett större kärl kan man mäta medelst s. k. ström-u-r (se d. o.), som anger den blodmängd, som på viss tid strömmar genom kärlet. Känner man kärlets genomskärningsarea, kan man beräkna medelhastigheten i tvärsnittet. I midten af tvärsnittet är hastigheten större än i periferien. Om

man med mikroskop iakttagit blodströmmen i kapillärerna, ser man därför de röda blodkropparna, som äro tyngre än blodplasmata, hålla sig i midten. Hastigheten i kapillärerna uppgår till 0,5—0,8 mm. i sekunden. I artärerna och venerna är densamma betydligt större, beroende därpå att det sammanlagda tvärsnittet af samtliga kapillärerna är betydligt större än tvärsnittet af motsvarande artär eller ven. Kapillärerna bilda nämligen en betydande utvidgning af kärlbanan. I aorta hos människan uppskattas hastigheten till 0,5 m. i sekunden, d. v. s. omkr. 1,000 ggr större än hastigheten i kapillärerna. — Såväl trycket som hastigheten hos blodströmmen i ett kärlområde kan undergå betydande växlingar. Dessa växlingar stå dels i sammanhang med olika verksamhetstillstånd hos det organ, till hvilket kärlen i fråga höra, dels kunna de bero på regulationen af cirkulationsförhållandena inom andra kärlområden. De medelstora äfvensom fina artärernas väggar innehålla glatta muskeltrådar, till största delen anordnade i ett cirkulärt lager. Äfven venernas väggar innehålla dylika muskler. Kärlets tvärsnitt är beroende af kontraktionsgraden i dessa muskler. Kontraktionen regleras från centrala nervsystemet genom vissa nerver, de s. k. kärlnerverna, hvilka äro af tvenne slag: kärlförträngande och kärlutvidgande. De förra intaga samma ställning till kärlmuskulaturen som rörelsenerverna till kroppens muskler, de senare åter förmedla en hämning af kontraktionen i kärlmuskulaturen. Vid denna hämning ggr kärlväggen efter för blodtrycket och kärlt vidgas. Blodströmmen inom det tillhörande kärlområdet kan på detta sätt blifva 5 å 6 ggr starkare. Kärlmuskulaturen reglerar på detta sätt blodtillförseln till de olika organen. Men de hafva äfven en annan uppgift, nämligen att reglera det allmänna blodtrycket (se ofvan). Sammandraga sig kärlmuskulaturen inom ett större område, t. ex. bukhålans kärl, minskas aflödet från aorta, och blodtrycket kommer att stiga. Denna stegring ökas ytterligare därigenom att vid sammandragningen i fråga kärlens innehåll drifves genom kapillärerna och venerna till hjärtat och en större blodmängd sålunda blir disponibel att af hjärtat utdrivas i aorta. Kroppens blodmängd kan variera inom vida gränser, utan att blodtrycket i högre grad påverkas. En förlust af $\frac{1}{5}$ af blodmängden åstadkommer ingen större sänkning af blodtrycket. Likaså kan man genom transfusion öka blodmängden, utan att blodtrycket stiger utöfver det normala. Till stor del beror detta förhållande på kärlens anpassning efter blodmängden. Men äfven andra faktorer medverka. Lefvern kan härbergära växlande blodmängder, genom kapillärernas väggar afbarnas eller upptages vätska till, resp. från, väfnaderna; sekretionen i njurarna och andra körtlar bidrager att reglera vätskemängden i kärlsystemet. — Blodtrycket i aorta utgör den belastning hjärtat har att uppbära vid sitt arbete. Produkten af den utdrifna blodmängden — "hjärtats pulsvolym" — och blodtrycket i aorta resp. lungartären utgör måttet på det arbete vänstra, resp. högra, kammaren utöfver vid hvarje systole. Härtill kommer visserligen det arbete, som motsvarar den hastighet den utdrifna blodmassan erhåller, men denna energimängd är jämförelsevis obetydlig. Hos människan uppskattas hjärtats pulsvolym till 50—100 kcm. Antager man blodtrycket i aorta till

150 mm. kvicksilfver (se ofvan); så uppgår vänstra kammarens arbete till 102—204 gramm-meter för hvarje systole. Högra kammarens arbete utgör omkr. $\frac{1}{3}$ af detta värde, enär trycket i lungartären är omkr. 3 ggr mindre än i aorta. Hjärtats arbete per minut räknadt är naturligtvis beroende af pulsfrekvensen. Emellertid står pulsvolumen i allmänhet i omvändt förhållande till pulsfrekvensen, hvaran arbetet pr tidsenhet blir oförändradt, äfven om pulsfrekvensen skulle variera. Detta gäller emellertid endast under den förutsättning, att blodtillströmningen till hjärtat ej undergår någon förändring. Ökas blodtillströmningen, tilltaga både pulsvolym och pulsfrekvens — dock endast inom vissa gränser —, och hjärtats arbete pr tidsenhet blir större. Vi hafva härvid antagit att blodtrycket i aorta varit konstant. En ökning af hjärtats arbete pr tidsenhet måste emellertid medföra en stegring af blodtrycket i aorta, om ej en kompensande kärlutvidgning samtidigt eger rum, och en ökning i blodtrycket medför i sin ordning en ytterligare stegring af hjärtats arbete. Hjärtat synes emellertid ega en skyddsmekanism mot en sådan stegring af anspråken på dess arbetsförmåga. Från hjärtat — eller möjligen från den närmast hjärtat belägna delen af aorta — leder en nerv, *nervus depressor*, impulser till kärlnervernas och hjärtnervernas centra i förlängda märgen, och denna nerv förmedlar på reflektorsk väg en minskning särskildt i bukkärlens kontraktionsgrad äfvensom en minskning af pulsfrekvensen. — Regleringen af blodtrycket är en mycket viktig funktion. Flera af kroppens organ äro nämligen synnerligen känsliga för sänkning i blodtrycket. Särskildt är detta fallet med centrala nervsystemet. Sjunker blodtrycket under en viss gräns, t. ex. i följd af hjärtsvaghet, genom retning af de hämmande hjärtnerverna, genom en hastig utvidgning inom bukens stora kärlområde eller genom stark blodförlust, inträder omedelbart medvetslöshet, svimning. Sjunker trycket i någon af njuratärerna under 40 å 50 mm. kvicksilfver, upphör njursekretionen genast, och äfven om sänkningen varit hastigt öfvergående, dröjer det ända till $\frac{3}{4}$ timme, innan sekretionen kommer åter i gång. Ökad verksamhet i ett organ, exempelvis muskelarbete eller körtelsekretion, erfordrar en mångdubbelt större blodtillförsel än hvilotillståndet. Denna ökning af blodströmmen förutsätter en ökning både af blodtrycket i aorta och af den blodmängd, som på tidsenhet utdrivas af hjärtat. Den erforderliga stegringen af hjärtats arbete utlöses genom särskilda mekanismer (se Hjärtanerver och Hjärtat). Hjärtat kan emellertid ej utan att taga skada utsättas för alltför stora ansträngningar (se Hjärtssjukdomar). Särskildt har man funnit att inflytanden, som medföra en stegring af blodtrycket, i längden verka skadligt (se Arterioskleros). — En utförligare framställning af blodomloppet och redogörelse för tillhörande litteratur innehålls i "Physiologie des Kreislaufes" af R. Tigerstedt. Angående upptäckten af blodomloppet se Harvey. J. E. J.-n.

Blodpinkning, Hematuri. 1. *Patol.* Blodafgång med urinen, beror på lidande i njurarna, urinvägarna eller urinblåsan och är ofta orsakad af sten eller grus. Jfr Blåsten och Njursjukdomar. Jhm.*

2. *Veter.* Se Blodstallning.

Blodplasma, anat. Se Blod.

Blodplätt, anat. Se Blod.

Blodpropp, med. Under flera sinsemellan ganska olikartade förhållanden inträffar det ej sällan, att en liten eller i vissa fall t. o. m. en ganska anseelig mängd blod redan under lifvet koagulerar (stelnar) inuti ett blodkärl, en artär, en ven eller en kapillär eller inuti något af hjärtats rum. Den stelnade blodmassan, som ju måste fullständigt eller delvis tilltäppa den del af kärlsystemet, i hvilken den bildats, kallas *blodpropp*. Det vetenskapliga namnet för en sådan genom blodets koagulation på ort och ställe bildad blodpropp är *tromb* (grek. *thrombos*, lat. *thrombus*), och förloppet vid propens bildning samt resultatet därpå benämnes *trombos* (*thrombosis*). Den fysiologisk-kemiska processen vid trombos är ej till fullo utredd (se härom *Koagulation*). Blodproppsbildning förekommer dels vid allehanda mekaniska skador på blodkärlen — det är genom trombos i de afskurna kärlen, som blödnigen ur ett sår kan stanna af sig själf —, dels vid vissa sjukdomar, företrädesvis arterioskleros (förhårdnad af kärlväggarna, ofta betingad af förkalkning), klaff-fel och andra hjärtsjukdomar samt allehanda kroniska eller akuta inflammationer i själva kärlväggarna, inflammationen må vara förtäld från omgifningen eller uppträda mer som en själfständig sjukdom (vanligen i anslutning till någon infektionssjukdom, t. ex. tyfoidfeber). Orsaken till tromb-bildningen vid dessa sjukdomar kan vara antingen att blodströmmens hastighet öfver hufvud eller i enskilda delar af kärlsystemet är minskad eller att hjärtats eller kärlens väggar äro sate för sjukliga förändringar; vanligen samverka bägge dessa moment. Allteftersom en blodpropp fullständigt eller endast delvis utfyller det blodkärl, i hvilket den sitter, kallas den obturerande eller väggstående.

Den närmaste följden af en obturerande blodpropp är, att blodströmmen genom det afficerade kärlat afstånges. Gäller detta en ven, kan blodet från motsvarande kroppsdel ej eller åtminstone ej så obehindradt som normalt strömma tillbaka till hjärtat; i många fall inträder kronisk blodstockning, blodvatten uttränger i väfnaden, och kroppsdelens svullnar, och därmed kunna djupgående, med väfnadens bestånd oförenliga rubbningar följa. Sitter proppen i en artär, blir motsvarande kroppsdel blodfattig eller t. o. m. blodtom och hemfaller ej sällan på grund af bristande näringstillförsel till nekros, d. v. s. lokal död, stundom i form af brand. Naturligtvis är den fara, som blodproppar härigenom kunna medföra, olika alltefter lifsviktigheten hos det organ, inom hvilket de bildats. Blodstockning l. nekros i vissa delar af hjärnan eller hjärtat förorsakar ovillkorligt och hastigt döden, samma förändringar i ett stycke njure eller mjälte, i en fot eller ett ben innebär däremot icke i och för sig fara för lifvet. — Om sålunda blodproppar i många fall förorsaka hälso- eller t. o. m. lifsfarliga förändringar i organismen, utgöra de emellertid i vissa andra fall ett direkt skydd för densamma, nämligen ett skydd mot blödnings, såväl yttre som inre. Blödnigen ur ett sår upphör, som nämnt, därigenom att de afskurna kärlen fyllas af blodproppar, och lifsfarliga blödnings från inre organ skulle vid allehanda sjukdomar och framför allt vid tuberkulos uppträda vida

oftare än de i själfva verket göra, om icke blodproppar i regel bildades i kärlen, redan innan den sjukliga processen hunnit genombräta dessas väggar.

Från början består en blodpropp, som nämnt, endast af stelnad blodmassa, men utom i jämförelsevis sällsynta fall (där döden omedelbart eller hastigt följer eller proppen lossnar) undergår den snart nog på ort och ställe förändringar. Vanligen inträder *organisation*, d. v. s. från kärlväggen växa på fina blodkapillärer rik bindväf in i proppen, blodmassan resorberas och ersättes af bindväf, som småningom skrumpnar och blir hårdare. Därvid ombildas det tromboserade stycket af blodkärl till en bindväfssträng, som i vissa fall förblir solid, men i andra småningom genomsättes af kanaler, som ånyo öppna vägen för det afstångda blodet; på detta sätt kunna de cirkulationsrubbingar och därpå följande sjukliga förändringar, som blodproppen förorsakat, småningom åter upphävas, äfven om proppen från början varit obturerande. Stundom undergå emellertid blodpropparna mindre gynnsamma förändringar; genom s. k. *enkel uppmjukning* flyter trombmassan sönder, eller bakterier, vanligen varkbakterier, äro från början tillstädes i proppen eller växa från omgifningen in i densamma och omvandla den till flytande, bakterierik, vanligen varig vätska (*purulent uppmjukning*). När uppmjukningen blifvit fullständig, följer den smälta trombmassan med blodströmmen och sprides sålunda i organismen.

Emellertid kan det äfven inträffa, att blodproppen i sin helhet lossnar från det ställe i kärlsystemet, där den bildats, innan den hunnit förändras på något af ofvannämnda sätt. Detta kan ske af olika anledningar, blodtrycksstegringar, häftiga rörelser, stötter o. s. v. (häraf nödvändigheten, att den sjuke, som lider af blodpropp, en tämligen lång tid framåt, tills proppen hunnit blifva organiserad, iakttaga största möjliga stillhet). En blodpropp, som på detta sätt lossnat och förts vidare med blodströmmen, kallas *embolus*. Utgår en sådan från en ven, föres den på ett ögonblick till högra hälften af hjärtat och därifrån in i lungartären, där den förr eller senare måste fastna, då ju artären uppdelar sig i allt finare grenar. Är den lossnade blodproppen tillräckligt stor, tilltäpper den en så stor del af lungkretsloppet, att döden nästan ögonblickligen följer. Utgår en embolus från vänstra hälften af hjärtat eller från stora kroppspulsådern, fastnar den i någon af de perifer artärerna och kan därvid mer eller mindre fullständigt afstånga blodtillflödet till en viss kroppsdel. Följden här af blir i stort sett densamma som af en i artären i fråga på stället bildad blodpropp (se ofvan); dock förefinnes en viss skillnad så till vida, som en embolus åstadkommer ett ögonblickligt, en blodpropp (tromb), som för sin bildning kräfer en viss tid, ett småningom inträdande hinder för blodströmmen.

Emellertid användes benämningen embolus ej endast om lossnade blodproppar, utan om hvarje i det cirkulerande blodet inkommen främmande kropp. Till embolusbildning kunna sålunda flera olika sjukliga processer (och mekaniska ingrepp) leda. Förlöppet vid embolusbildningen och resultatet där af kallas *emboli*. Vanligast förekommer emellertid emboli i anslutning till trombos (blodproppsbildning) och således vid samma sjukdomar som denna. Därvid är det ej alltid blodproppen i sin helhet, som

lossnar, utan embolien kan komma till stånd äfven på annat sätt. I de fall, då blodproppar flyta sönder, måste det flytande innehållet förr eller senare tömmas ut i det cirkulerande blodet och där fördelas i fina droppar, som hvar för sig sålunda kommer att utgöra en embolus. Då nu blodproppens sönderfall ofta förorsakas af bakterier, innebär denna form af emboli ofta en mycket stor fara, i det den medför utsädd af bakterier till allehanda organ (härigenom uppkommer särskildt den form af blodförgiftning, som kallas pyemi).

Utom vid trombos förekommer, som nämnt, emboli äfven vid flera andra sjukliga processer. Vid hjärtfel lösryckas stundom bitar af klaffarna och vid arterioskleros bitar af den innersta hinnan (intima) i kärlen. Vid benbrott kunna från den söndertrasade, fettrika benmärgen fettdroppar (fett-emboli), vid elakartade svulster, kräfta och sarkom m. fl. smärre svulstpartiklar inkomma i blodet. Bakterier kunna på många olika vägar vandra in i blodet och förorsaka emboli, och i vissa fall kunna äfven animala parasiter (*Cysticercus*, *Echinococcus*) ge upphof till embolusbildning. Vid skador på större vener, särskildt halsvenerna, insugas stundom luftblåsar i blodet. G. F.—r.

Blodregn l. Röd t e g n, *meteor.*, omtalas icke sällan af de gamle klassiske författarna. Enligt nyare undersökningar, förnämligast af Ehrenberg i Berlin, innehåller det röda regnet fin kvartssand och ett ännu finare gul- eller rödaktigt stoft af oorganiskt ursprung jämte en mängd lämningar af mikroskopiska organismer, af hvilka Ehrenberg kunnat urskilja mer än 140 arter. Detta stoft, som nämnde naturforskare benämner "passad-damm" eller "meteor-damm", förekommer nästan ständigt på nordvästkusten af Afrika, mellan Kap Bojador och Kap Blanco, där luften fördunklas däråf såsom af en rök eller ett töcken, hvarför denna kuststräcka blifvit kallad "dimkusten". Mera sporadiskt (dock alltid en eller flera gånger om året) faller passad-dammets uti Italien och på Medelhafvet, ännu mera sällan i nordligare delar af Europa. Ehuru det äfven i torrt tillstånd, om ock i allmänhet långsamt, sätter sig till marken, finner man likväl den största myckenheten däråf efter ett starkare regn, hvilket rycker med sig stoftpartiklarna samt afsätter dem på fönsterrutor och andra föremål i det fria. Sjöfarande berättar om en "röd dimma", hvilken de stundom träffa i grannskapet af Kap Verde-öarna. Den är tegelröd eller kanelfärgad och någon gång så intensiv, att den förörklar solen, skymmer horisonten och betäcker fartyget med ett tjockt lager af stoft. Meteor-dammets ensartade sammansättning och den omständigheten, att speciellt sydamerikanska växt- och djurformer förekomma därå, gör det (enligt Ehrenberg) sannolikt, att Orinocos och Amasonflodens områden äro dess egentliga hemland. Under den torra Årstiden förbränna nämligen solens lodräta strålar all vegetation i dessa trakter, marken uttorkas fullkomligt, hvirvelvinden uppriver den finaste sanden och upplyfter den i de högre luftlagren, där den af antipassaden föres ut öfver oceanen. R. R.*

Blodrenande medel, *farm.*, den populära benämningen på en stor mängd såväl organiska som oorganiska läkemedel, hvilka man tillskrifvit förmåga att befria blodet från förmodade föroreningar eller sjuk-

domsåmnena. De åstadkomma vanligen en förökning af hudens, njurarnas eller tarmarnas afsöndringar. Dekokter på sassaparill, guajak-ved, enrötter, sassafra m. fl. hafva åtnjutit stort rykte såsom synnerligen "blodrenande". Deras anseende har dock lidit svårt afbräck genom nyare fysiologiska undersökningar, och de hafva därför numera ringa eller ingen användning. O. T. S.*

Blodrot, *böt. farm.*, den ganska grofva, knöliga, mörkbruna rotstocken af *Potentilla Tormentilla* Schrank, hvilken på grund af sin garfsyrehalt har användts som adstringerande medel (se d. o.). Drogen har såsom öfverflödig uteslutits ur svenska farmakopén. C. G. S.

Blodsband, på födelse grundad nära släktskap, alltså släktskapen mellan föräldrar och barn samt mellan syskon inbördes; någon gång utsträcket begreppet äfven till förhållandet mellan syskonbarn. Jfr **Blodsförvanskap**.

Blodsbröllopet, Parisiska. Se **Bartolomeinatten**.

Blodserum. Se **Bakteriologi**, sp. 734.

Blodsförbund, en på den allmänt spridda uppfattningen af blodet såsom den egentliga lifsubstansen (se t. ex. 3 Mos. 17: 11 o. 14) grundad ceremoni, ämnad att förena ej besläktade personer i blodsfrändskap. Ceremonien, hvilken förekommit eller förekommer hos åtskilliga såväl europeiska som asiatiska, melanesiska och afrikanska folk, tillgår så, att de bägge kontrahenterna lindrigt säras med något hvasst redskap, hvarefter antingen såren gnidas mot hvarandra, på det att en ömsesidig blodöverföring må ega rum, eller ock den ena partens blod förtäres på ett eller annat sätt af den andra och tvärtom, eller också blandas bådas blod i en grop i marken eller å något heligt föremål. Blodsförbundet medför ofta en fastare och innerligare förening än de närmaste släktband. Jfr **Fostbrödralag**. N. E. H.

Blodsförvanskap, **Konsangvinitet** (lat. *consanguinitas*, af *con*, med, och *sa'nquis*, blod). Mycket olika åsikter hafva gjort sig gällande rörande inflytelsen af konsangvina ätterskap, d. v. s. ätterskap mellan nära anförvanter. I människosläktets tidigare åldrar ansågs nästan intet blodsband utgöra hinder för ingående af ätterskap. Perser, tatarer, skyter, meder, fenicier och egyptier gifte sig icke blott med systrar, utan äfven med döttrar och mödrar. Till och med de äldre germanska lagarna tillåto konsangvina ätterskap; så äfven arabernas ända till Muhammed. Nutidens civiliserade nationer tillåta giftermål mellan släktingar endast inom vissa gränser; vanligen får släktskapen icke vara närmare än den mellan kusiner (jfr **Ätterskap**).

Erfarenheten har visat att bland barn, som födas inom ätterskap mellan kusiner eller som härröra från förbindelser inom "förbudna led", förekomsten af idioti, döfstumhet, blindhet (i följd af *retinitis pigmentosa*) samt en del nervsjukdomar och missbildningar äro jämförelsevis vanliga. Frågan om orsaken till detta förhållande är ännu ej afgjord. Man är emellertid böjd att antaga, att blodsförvanskapsens ensamt ej är orsaken till degenerationsföreteelserna hos afkomman. Erfarenheten från djurvärlden ger ej stöd åt antagandet att inafvel i och för sig skulle medföra rasens degeneration. Där-

emot har man många exempel på degeneration genom överföring af sjukdomsanlag från föräldrar till afkomma.

Det torde gifvas endast få familjer, inom hvilka alkohol, syfilis, tuberkulos och andra i organismen djupt ingripande sjukdomar ej lämnat något spår. Det är härvid icke fråga om ett direkt överförande af en sjukdom från föräldrar till barn. Det är tillräckligt att sjukdomsgifvet åstadkommit en skada å de celler eller rättare celldelar hos en individ, som gifva upphof åt afkomman från denna individ. Det är möjligt att skadan begränsats till det materiella substrat, som bestämmer t. ex. utvecklingen af en viss del af centrala nervsystemet. En individ leder sitt ursprung från en befruktad äggcell, i hvars kärna lika många element ingått från fädernet som från modernet. Tillhöra fader och moder samma familj, är sannolikheten för att en och samma skada beträffande nyssnämnda könssubstans skall förefinnas hos båda större än i det fall de tillhöra olika familjer. I senare fallet är större möjlighet för en utjämning af eventuella ärftliga anlag för missbildningar eller defekter, och detta anses vara den sannolikaste förklaringen att tecken till degeneration äro mindre vanliga hos barn af ej besläktade föräldrar än hos barn af blodsförvanter.

J. E. J.-n.

Blodshämnd, hämnd, som släktingar till en dräpt person egenmäktigt utföra genom att döda banemannen eller någon af hans släkt. — Det har funnits tider, då hämnaden, liksom många andra slag af egenmäktigt förfarande, räknades såsom ett fullgodt sätt att förverkliga rätten. En sådan uppfattning möter man i den äldsta nordiska rätten. När en rättskränkning egt rum, kunde den kränkte visserligen söka sig rätt hos den samlade menigheten — och om rätten var tvifvelaktig eller den egna styrkan för svag, var det rådligast att anlita denna utväg —; men man kunde ock på egen hand och under eget ansvar kräva ut (om så behöfdes, medelst våld) hvad man ansåg som sin obestridliga rätt. Därför egde man ock rätt att själf skaffa sig upprättelse för lidna oförrätter genom att hämnas. Blodshämnden var en särskild art af denna laggilla hämnd. Den hade sin rot i det starka släktmedvetande, som utmärkte våra förfäders rättslif. Blodshämnden tillkom i första hand den dräptes närmaste skyldeman; men denne egde, om behöfvat så kräfd, att påräkna biträde af den dräptes öfrige fränder. Liksom blodshämnden sålunda var hela släktens sak, hvilade också blodskulden icke på banemannen allena, utan äfven på hans släkt. Kunde banemannen själf ej åtkommas, gick hämnaden ut öfver någon af hans fränder; och kom det till försoning medelst böter, skulle jämväl dräparens släkt erlägga sådana till den dräptes släkt. Ovisst är väl dock, huruvida en blodig hämnd å en dräparens ättman, hvilken icke på något sätt haft andel i dräpet, någonsin fullt gillades af det allmänna rättsmedvetandet. Redan tidigt stämpla lagarna det såsom ett groft brott "att hämnas å annan än den, som gjorde gärningen". Blodshämnden var icke endast en rätt, den var också en plikt, hvilken ingen kunde svika utan att vanära sig. Dock gafs det äfven fall, i hvilka det gällde för ädlare att afstå från blodig hämnd och låta blodskulden försonas på annat sätt. Öfver hufvud bragte försonligheten ingen skam annat än i de fall, då den kunde anses härröra från

feghet eller vanmakt eller då gärningen varit så svår, att enligt de gängse föreställningarna en försoning medelst böter icke gjorde till fyllest. — Redan de äldsta nordiska lagarna bemödade sig att inskränka blodshämnden. Därför stadgades, att dräparen med sina närmaste fränder skulle fly till skogs och därifrån erbjuda försoningsböter, och blodshämnnaren förklarades vara "oskämder man", om han än toge böterna första gången de erbjödes. Dräparen egde ock enligt lagarna "frid" att infinna sig på tinget för att förhandla saken med måls-eganden; och om den ej där kunde uppgöras i godo, utan dräparen dömdes hemfallen under hämnaden, erhöi han dock i många fall tid att fly undan och därigenom tillfälle att öppna nya fridsunderhandlingar. Emot blodshämndens första utbrott erbjöd kyrkan fristäder inom kyrko- och klostermurarna, och underhandlingar om förlikning kunde därifrån inledas. På dessa sätt sökte man främja en fredlig uppgörelse, men hämnadens rättmätighet var icke därmed förnekad. I vissa lindrigare fall kunde dock, redan enligt de äldsta lagarna, dräparen genom att erbjuda böter göra hämnaden olaglig. Dessutom förekommer tidigt den viktiga satsen, att om hämnaden icke följde alldeles omedelbart å gärningen, man icke egde hämnas, förrän man å tinget bevisat sin rätt därtill och rättssamfundet förklarat hämnaden behörig och rättvis. Af ålder hade ock gällt, att den, som på eget ansvar utfövat blodig hämnd, efteråt skulle rättfärdiga densamma å tinget. Enligt vissa lagar skulle därvid tillgå så, att blodshämnnaren stämde den döde för att få tingets dom därå, att denne fallit ogill på sin gärning. — I den mån ett mer ordnad samhällsskick utbildade sig, inskränktes blodshämnden inom allt trängre gränser, och slutligen kom den tid, då den offentliga makten helt och hållet öfvertog den straffande verksamheten och då blodshämnden, liksom all annan själfhämnd, under alla förhållanden blef en otillåten gärning. Af rätten att kräva hämnd för en frändes dråp återstod då endast en rätt att lagligen beifra gärningen. — Blodshämnden är ingalunda egendomlig för de nordiska eller ens för de germanska folken. Den träffas äfven hos greker och romare samt öfver hufvud, å tidigare kulturstadier, hos nästan alla folk. För icke länge sedan fortlefdes den på Corsica, och än i dag förekommer den hos vissa folkslag utom Europa, t. ex. araberna. J. H.-r.*

Blodskam, Incest, *jur.*, otukt mellan personer, hvilka äro så besläktade eller besvägrade, att de ej få med hvarandra ingå äktenskap. Detta brott är belagdt med dödsstraff i nästan alla de äldre lagstiftningar, som utgå från den åsikten, att lagersmål inom de släktled, i hvilka äktenskap är förbjudet i den mosaiska lagen, bör anses såsom brott mot Guds egen lag, och på denna ståndpunkt stod äfven 1734 års svenska lag. Nyare lagstiftningar, bl. a. den svenska strafflagen af 1864, stadga såsom regel straffarbete. Föröfvas brottet mellan personer, som äro besläktade eller besvägrade i rätt upp- och nedstigande led (fader och dotter, fader och sonhustru), bestraffas den, som är i uppstigande led, strängare än den, som är i nedstigande led, enär den förre måste anses såsom förförare. Sålunda är, enligt den svenska strafflagen, för fadern straffarbete på listid eller i minst 8, högst 10 år; för dottern straffarbete i minst 2 månader, högst 4 år. K.*

Blodskuld, den moraliska skuld, som någon ådragit sig genom att begå mord eller dråp. Jfr Blodshämnd.

Blodslag, *patol.*, en i hjärnan inträffad blödning, hvars symtom hastigt uppträda; den sjuke störtar stundom tillsammans "såsom träffad af ett slag". Blodslag har ofta döden eller mer eller mindre långvariga förlamningar till följd. Se Slag och Hjärnsjukdomar. Jhm.*

Blodsnö, en företeelse af samma art som blodregn (se d. o.).

Blodspatt, *veter.* Se Spatt.

Blodspenningar kallades under medeltiden den penningssumma, hvarmed en mördare, för att undgå blodshämnd, försonade den mördades fränder. Så benämndes också de i England, enligt lagar af 1692—1742, utfästa belöningarna för angivelser af stråtröfvere, tjuvar och falskmyntare. På grund af de många falska angivelserna, för hvilka ofta oskyldiga föllo offer, afskaffades likväl blodspenningarna genom en parlamentsakt af 1812 och kvarstå numera endast såsom belöning för upptäckande af falskmyntare. Ordet nyttjas äfven om vinst, förvärfvad genom mord, obarmhärtig girighet o. s. v.

Blodspottning, *patol.* Se Blodhostning.

Blodsrådet, en i Nederländernas historia sorgligt ryktbar utomordentlig domstol, hvilken hertigen af Alba nedsatte 1567. Se Alba och Nederländerna.

Blodstalling l. *Blodpinkning*, *veter.*, en hos nötkreatur och hästar förekommande sjukdom, som fått sitt namn därpå att de sjuka djurens urin afgår blodfärgad. Hos nötkreatur uppträder sjukdomen vanligast, då de beta å låglända eller skuggiga betesmarker, och lättast angripas de djur, som flyttats från höglända till låglända trakter. Under sjukdomens början visa sig nötkreaturen matta; foderlusten upphör och diarré inställer sig, hvarjämte urinen ofta afgår — i början blodröd, sedermera svartröd. Efter kort tid inträder förstoppning. Många djur dö antingen därpå eller till följd af upplösningsstillståndet i blodet. Orsaken till sjukdomen är en art af urdjur eller protozoer (*Piroplasma bigeminum*), som af fästingar (*Ixodes reduvius*) genom stick införes i blodkärnen hos nötkreatur. Protozoerna föröka sig i blodet och föranleda sönderfall af blodkroppar. Till förekommande af denna sjukdom böra betesmarker, såvida möjligt är, afdikas och hagbetena rödjas. I trakter, där sjukdomen årligen brukar förekomma, böra inköpta nötkreatur under första delen af sommaren erhålla bete å högländ eller odlad mark.

Blodstalling hos hästar uppkommer hos väl-födda djur, som, efter att ha stått stilla under en eller ett par dagar, uttagas i arbete och köras fort under en kort stund. Djuren börja då svettas och vackla samt blifva snart lama i bakdeln; musklerna å länden äro ansvallda och kännas hårda. Urinen är svartröd. Om djuren ej inom 6—7 dagar kunna resas upp och förblifva stående, ådraga de sig vanligen stora liggsår, hvilket nödgår att döda dem. Orsaken till sjukdomen anses vara ett genom sönderdelning af muskelsubstans bildadt gift. Till förekommande af sjukdomen bör till väl-födda hästar utfodringen minskas under de dagar, då hästarna icke användas i arbete eller motioneras, t. ex. under helger eller vid lindrigare åkomor hos djuren. C. A. L.

Blodstensmalm, **Blodsten**, **Järnglans**, *geol.*, en af Nordens förnämsta järnmalmer, som äfven i utlandet är ganska allmän, bestående af järnoxid (70 proc. järn och 30 proc. syre). Den har stålgrå till blåaktigt stålgrå färg och vanligen stark metallglans. Stundom anlöper den brokigt. Till texturen är den dels kornig, dels fjällig (s. k. järnglimmer), stundom grofkristallinisk (s. k. spatig järnglans). Den är trögsmält och trögt löslig i syror. Eg. vikt 5,1—5,3. Namnet häntyder på denna malms egenskap att gifva blodrött streck och pulver, när den repas med en knif eller stålspets eller om två malmsstycken gnidas mot hvarandra, i synnerhet om dessa äro fuktade med litet vatten. — I motsats till den magnetiska järnmalmen (svartmalmen) drages blodstensmalmen icke af magneten och inverkar icke heller på bergkompassens magnetnål, såvida den är ren och oblandad och ej, såsom ofta är händelsen, inmängd med magnetisk järnalm. Genom upphettning i reducerande låga blir den magnetisk. Den förekommer som lager, stundom äfven som gångar, företrädesvis inom de kristalliniska bergarternas områden, antingen ensam eller jämte magnetisk järnalm. Bland svenska blodstensgrufvor märkas Norberg, Striberg, Grängesberg, Långban, Gellivare m. fl. Vackra järnglanskristaller träffas vid Calamita på Elba. E. E.

Röd blodstensmalm l. Hematit kallas på gångar och lager vanligast i sedimentära yngre bildningar förekommande järnoxid (Fe_2O_3), då den ej är kristalliserad. Den röda blodstensmalmen är till färgen brunröd, men för öfrigt af ganska olika beskaffenhet och bildar än njurformiga massor af trädig textur, än täta och skumlika eller jordartade stycken, i hvilket fall den kallas röd järnockra. Utomlands utgör den röda blodstensmalmen på flera ställen en rätt viktig järnalm; i Sverige är den sällsynt. P. T. C.*

Blodstillande medel, *med. farm.* För stillande af blödning användes numera i större utsträckning än förord kirurgisk behandling, hvarvid de blödande kärlen "underbindas" (ombindas). Tryck och kyla (isblåsa), stundom äfven stark hetta (glödgadt järn, s. k. *termokauter*, se d. o.) brukas i lämpliga fall. Mot svåra blödningar vid förlösningar nyttjas mekanisk retning (massage) af lifmodern samt heta sköljningar mer än egentliga läkemedel. Bland blodstillningsmedel af mekanisk art må erinras om inösket (se d. o.) och om s. k. penghawar djambi, de hopfåltade, härlika fjällen af vissa ostindiska ormbunkar (*Cibotium*-arter); när dessa medel tryckas mot en blödande sårta, dränker blodet in i maskorna mellan de fina trådarna, och härigenom befördas dess lefrande (koagulation) i rätt hög grad. — Bland egentliga blodstillande medel märkas sådana, som framkalla blodstillning på kemisk väg, nämligen genom att utfälla äggvitekroppar i blodet och därigenom framkalla ett tilltappande af blödande kärl medelst härvid bildade blodproppar; sådana medel äro järnklorid, järnvitriol, alun, garfsyra, s. k. ferropyrin (se d. o.) o. d. Äfven försökas *fysiologiska* blodstillningsmedel, såsom preparat på mjöldryga (se d. o.) och hydrastis (se d. o.), hvilka genom inverkan på den nervapparaten, som reglerar blodkärlens muskulatur ("kärilcentra"), framkalla en stark sammandragning af blodkärlen, sär-

skildt de små pulsådergrenarna, hvarigenom blodtillflödet till det blödande stället minskas och ett afstannande af blödnigen gynnas. Lifmoderblödnig vid förlösning stillas af mjöldröga förnämligast därigenom, att lifmodern därpå bringas till kraftig sammandragning. Ett stillande af blödnig från inre organ kan stundom befordras äfven af lugnande och blodtrycket något nedsättande medel. Ett nytt, synnerligen kraftigt blodstillande medel är det ur binjurar framställda adrenalin (se *Binjure*). C. G. S.

Blodstockning, *Stas*, *Stagnation*, *Passiv hyperemi*, är ett tillstånd af blodfyllnad i ett organ på grund af hinder för blodets aflöde, i motsats till kongestion l. aktiv hyperemi, ökad blodfyllnad på grund af ökad blodtillflöde. Hindret kan vara en tillklämning af venerna, som leda blodet från organet. Vidare kan ett hjärtfel förorsaka blodstockning i flera organ, särskildt bukorganen, såsom levern, tarmslimhinnan, njurarna. Om hjärtat ej förmår drifva ut det blod, som strömmar till detsamma, anhopas blodet i venerna, först i dem, som ligga närmast hjärtat, därefter i de mera aflägsna. Minskas i ett organ blodets hastighet, så minskas äfven tillförseln till organet af de ämnen, särskildt syrgas, som organet behöfver, och likaledes minskas bortskaffandet af de ämnen, som i organet bildats. Till följd därpå inträda sjukliga förändringar först i kärlväggarna, sedermera i organets öfriga väfnader, och dess förrättningar lida. Detta är orsaken till minskningen i urinafsöndringen vid stas i njurarna. Genom de sjukligt förändrade kärlväggarna utträder vätska i de omgifvande väfnaderna, och på detta sätt uppstå vattensvullnader (ödem). I vissa fall har en blodstockning sin grund i skador, som direkt träffat kärlväggarna i någon del af kroppen, såsom vid inverkan af höga eller låga temperaturgrader, etsande ämnen såsom syror och alkalier, vissa saltlösningar eller giftiga produkter af mikroorganismer o. s. v. Genom dessa inflytanden förändras väggarna i de finare kärlen på något sätt, så att de erbjuda ett större motstånd för blodströmmen. J. E. J.—n.

Blodstörtning, *patol.* Se *Blodhostning*.

Blodsvamp, *med.* Se *Kräfta*.

Blodsvettning. Se *Extravasat*.

Blodsvittne. Se *Martyr*.

Blodsåker. Se *Hakeldama*.

Blodtopp, *bot.* Se *Sanguisorba*.

Blodtryck, *fysiol.* Se *Blodmållopp*.

Blodträngning, **Blodvallning**, **Kongestion** (lat. *congestio*, af *congere*, sammanföra), *med.*, en lokal aktiv hyperemi, d. v. s. blodöfverfyllnad. Benämningen *aktiv* anger, att denna form af hyperemi kommer till stånd genom ökad blodtillförsel, till skillnad från *passiv* hyperemi, som förorsakas af minskadt blodaflöde. Blodträngningen framkallas af förändringar i kärlapparaten inom själfva det kongestionerade området (idiopatisk kongestion) eller beror på hinder för blodtillströmningen till närgränsande delar (kollateral kongestion). Förändringarna i kärlapparaten kunna vara af nervös karaktär, förlamning af kärlförträngande, eller retning af kärlutvidgande nerver (neuroparalytisk resp. neurotisk eller neurotonisk kongestion) eller bestå i förlamning eller försvagning af muskelträderna i kärlväggarna (genom värme, mekaniska ska-

dor, giftverkan m. m.). Alla dessa orsaker verka utvidgning af blodkärlen och därmed vanligen ökad hastighet hos blodströmmen. Det kongestionerade området är därför blodrikt, sväller mer eller mindre, har en högröd färg (det arteriella blodets) och kännes, om det ligger på kroppsytan, vanligen varmare än omgifningen, som är blodfattigare och därför lättare afkyles. — Kongestion kan uppträda i hvarje kärlförmig kroppsdels och förekommer vid allehanda lokala retningar, kemiska, termiska och mekaniska, under inflytande af sinnesrörelser och vid en stor mängd sjukdomar, hvaribland särskildt böra nämnas de olika formerna af inflammation — all inflammation börjar med kongestion — och vissa nervsjukdomar. — I organ, hvilkas byggnad eller läge (exempelvis hjärnan) ej tillåta nämnvärd utvidgning, åstadkommer kongestionen ökad tryck och därigenom allehanda retningsymtom; hos personer med sköra blodkärl kan den förorsaka inre blödnigar. G. F.—r.

Blodughofi (isl. *Blóðughófi*, "den, hvars hof är blodig"), *nord. myt.*, namn på guden Frejs häst.

Bloduppskriskning, den åtgärd, hvarigenom en kreatursstam, som genom för mycken inavel blifvit öfverföräddad eller eljest försämrats, upphjälpes genom parning med handjur från god stam af samma ras. Ordet användes stundom äfven om växter.

Bloduttömning, *med.*, enligt läkekonstens regler verkställd aftappning eller uttömning af en viss mängd blod (till skillnad från den blodförlust, som uppkommit genom på annat sätt tillfogade eller påkomna sår och skador, bristningar af blodkärl o. s. v.). Bloduttömning för kurativt ändamål kan verkställas antingen därigenom att man öppnar en blodåder (eller, i sällsynta fall, en pulsåder) eller ock genom s. k. koppling. Redan Hippokrates använde bloduttömningar under febrar och andra sjukdomar; dock förbjöd han att åderlåta barn och åldersstigna personer. Celsus och efter honom de arabiske läkarna tillåto bloduttömning å personer af hvilken ålder som helst, och Galenus framhöll nyttan af bloduttömningar samt gaf en mängd föreskrifter med afseende på deras användning. Sedermera fortforo genom århundraden bloduttömningar (vanlig åderlätning och koppling) att inom läkekonsten betraktas såsom ett oundgängligt medel vid alla sjukdomar af inflammatorisk natur, och under inflytande af den franske läkaren Broussais' läror drefvos de ofta till en nästan vanvetligt öfverdrift, i synnerhet i Frankrike och Italien. Mot denna öfverdrift inträdde mot midten af 1800-talet en reaktion, som, med stöd af den nyare fysiologiens läror, ledt därhän att åderlätningar numera endast högst sällan nyttjas (t. ex. ibland vid häftigt uppträdande lung-ödem eller mycket svåra blodträngningar till hjärnan). Bloduttömning medelst koppling anlitas något oftare, mest å kontusioner och mot reumatiska muskelsmärter. Allmogens i vårt land har högeligen missbrukat åderlätningar, under antagande att man behöfde minst en gång om året "tappa bort dålig blod". Detta missbruk fortlever ännu i många trakter. Jfr *Åderlätning*. O. T. S.*

Blodutädring kallar man en samling af blod, som från något brutet eller skadadt blodkärl inträngt i samt i större eller mindre utsträckning genomdränkt väfnaderna i kärlets omgifning. Det vanligaste exem-

plet därpå är den blånad (det s. k. blåmärke), som uppkommer, då ett slag eller en stöt träffar huden utan att sönderslita den. Brustna kärl i underhuden välfven gifva då anledning till en blodutådring, som med en blåaktig färgton skimrar igenom huden. Blånadens bekanta färgskiftningar bero på kemiska förändringar i det utgjutna blodfärgämnet. I rättsmedicinskt hänseende är sådana blodutådringar af stor vikt. Om t. ex. medelst ett slag hufvudskålen krossas på en levande eller på en död, blifva de företeelser, som bero på blodkärlens bristning, i bägge fallen helt olika. Jhm.*

Blodvallning. Se Blodträngning.

Blodvatten, fysiol. Se Blod och Serum.

Blodvite, sår, hvarigenom blod kommer i dagen och som tillfogas i brottslig afsikt, men ej dödar.

Blodväska, anat. Se Blod.

Blodåderbräck, patol., ett mindre godt uttryck för blodådrors (veners) utvidgning. Svullna blodkärl (*varices*) förekomma mest på de undre extremiteterna och i bäckenets yttre organ. Blodåderbräcken äro mycket vanliga hos personer, som gå eller stå mycket, och hos äldre personer höra de snarare till regeln än till undantagen. Man ser de förstörade kärlen såsom blåa, mer eller mindre slingrade, tjocka strängar förlöpa på underbenen, mest vadorna, insidan af låren o. s. v. I allmänhet äro åderbräcken tämligen oskadliga. De kunna borttagas genom operationer, men återkomma lätt på samma eller andra ställen. Det bästa medlet, om ej att bota, så åtminstone att oskadliggöra åderbräcken är ett metodiskt, lagom starkt tryck, utfördt med bindor eller elastiska strumpor. Bsr. (I. A.)

Blodådror borde egentligen vara namnet på alla blodförande rör i människo- eller djurkroppar, men brukas i samma betydelse som vener (se d. o.). Denna inskränkning i betydelsen härleder sig från den tiden, då man ansåg artärerna icke föra blod, utan luft, emedan man hos döda människor och djur funnit blod endast i venerna, hvaremot artärerna voro tomma och gapande. G. v. D.*

Blodöfverföring l. Transfusiön (lat. *transfusio*), en kirurgisk operation, som består däri att blod från en individ öfverføres till en annan. Den företages i syfte att ersätta blodförluster samt då blodet blifvit otjänligt till lifvets underhåll, såsom vid förgiftningar. Operationen daterar sig från midten af 1600-talet. Den visade sig dock mycket otillförlitlig och rent af farlig, hvarför den snart nog kom ur bruk. I 19:e årh. upptogs den åter, och i sammanhang därmed har frågan om blodöfverföring blifvit experimentellt behandlad. Det har härvid visat sig, att blod från ett species ej kan ersätta blodet hos ett annat, och att det i många fall t. o. m. verkar som ett gift hos det species, i hvars blodmassa det blifvit öfverfördt. Den förr använda transfusionen af lammblod på människa måste därför anses alldeles otillåten. Direkt öfverförande af blod medför lätt koagulation med åtföljande tromb-bildning och emboli. Desfibrineradt blod är därför att föredraga. Efter uttappandet och vid koagulationen undergår blodet en del förändringar, och transfusion af dylikt blod har i flera fall medfört mycket svåra följder. För att undvika dessa olägenheter har man på senare tider föreslagit att använda $\frac{1}{2}$ procents koksaltlösning i st. f. blod eller också att inspruta blodet ej direkt i kärl-

systemet, utan endast under huden. Se vidare Hemolys. J. E. J.-n.

Blodörn (Blodig örn). Att rista blod-örn omtalas i flera isländska sagor och bestod däri, att man genom delinkventens rygg bröt ut hans reifen, hvarigenom dessa fingor likhet med blodiga vingar, strödde salt i såren och utslät de inre delarna. Denna grymhet kan dock icke bevisas hafva verkligen blifvit utförd. Lodbrocksåsönerna sägas hafva ristat blodörn på kung Ella, men denne föll i slaget vid York 867, och Tor-Einar berättas i sagan sålunda hafva dödat Halfdan Hafot, Harald Hårfagres son, men Einars egna visor förklara att Halfdan stupade i striden. B.-e.

Bloemaert [blömart]. 1. Abraham B., holländsk målare och kopparstickare, f. 1564 i Gorkum, där fadern var bildhuggare och arkitekt, d. 1651 i Utrecht, elev af Gerit

Splinter och Joos de Beer i Utrecht samt af Jean Bassot och Jeronimus Francken i Paris, var verksam i Amsterdam och Utrecht. B., som var mycket produktiv och mångsidig (historiemålning, genre, landskap, djur o. s. v.), grundlade den inflytelserika målarskolan i Utrecht, ur hvilken, förutom hans söner, utgingo G. van Honthorst, H. Terbrugghen, J. van Bijlert, J. G. Cuyp och C. van Poelenborch, af hvilka ett par sedan, i Italien, mottogo starkt inflytande af naturalisten Caravaggio, bestämmande intryck, som återverkade af B:s konst, hvilken, ehuru den sålunda befruktades af en friskare konstriktning, fortfor att vara hvad den varit: "akademiskt" nykter i upfattningen, kall i färgen och hård i teckningen — ännu halft manieristisk och helst behandlande mytologiska ämnen. B:s taflor förekomma talrikt i offentliga och privata samlingar. Nationalmuseum har af honom tre taflor, *Neptuns triumf*, *Gubbe* (1635) och *Gumma* (1636).

2. Hendrik B., den föregående son, holländsk målare, f. 1601 i Utrecht, d. där 1672, var troligen elev af sin far, hvars spår han följde såsom historiemålare. Nationalmuseum eger af honom en signerad genretafla, *Karl, som bär en hönä*.

3. Cornelis B., den föregående broder, holländsk kopparstickare, f. 1603 i Utrecht, d. efter 1680 i Rom, elev af Crispin de Passe. O. G.-g.

Bloemen [blömen] l. Blommen. 1. Peeter van B., kallad *Standaert*, flamsk målare, f. 1657 i Antwerpen, d. där 1720, var lärjunge af Simon van Douw och vardt redan 1674 mästare i Antwerpens S. Lukasgille. Han begaf sig sedermera till Rom, där han lefde i flera år och ännu befann sig kvar 1688. Han målade framför allt hästtaflor af alla slag, fältläger, ryttarfäktningar, hästmarknader, ridskolor och dylikt, med italiensk lokalfärg. Taflor af honom finnas i de flesta gallerier, bl. a. i nationalmuseum, där af sex bilder fem äro signerade, och i Stockholms högskolas samling.

2. Jan Frans van B., kallad *Orizzonte*,

den förres bröder, f. 1662 i Antwerpen, d. 1748 i Rom, var lärjunge af Anton Goubau, men begaf sig snart till Rom, där han blef en af Gaspar Dughets efterföljare. Han utmärkte sig för mycken klarhet i luftperspektivet och fick däraf sitt tillnamn. Hans landskap, mycket lika hvarandra, finnas i de flesta romerska samlingar (i Villa Borghese t. ex. finnas en hel Orizzonte-sal med omkr. 50 tafflor). Dessutom träffas han i många såväl offentliga som privata samlingar Europa rundt. Ett signeradt *Italienskt landskap* eges af bankdirektör K. Wallenberg. C. R. N. (O. G—g.)

Blomfontein [blō'mfāntēn], hufvudstad i den forna Oranje-fristaten i Syd-Afrika, nära floden Modder, 1,370 m. ö. h., på en vidsträckt slätt. Omkr. 12,000 inv. (1899). B. är genom järnväg förenadt med Port Elizabeth och med Kapstaden. Staden, som uppstod omkr. 1836, har flera kyrkor, två colleges och ett teologiskt seminarium. Utmärkt kurort för lungsiktiga.

Blois [blō'a], hufvudstad i franska depart. Loiret-Cher, på högra stranden af Loire, öfver hvilken en 305 m. lång stenbro för till förstaden Vienne. 21,407 inv. (1901). B. består af en modern stadsdel vid floden och en gammal stadsdel på sluttningen af en höjd, på hvars ena ände ligger ett gammalt slott, byggdt och ändradt under olika tider (hufvudsakligen under Ludvig XII och Frans I) samt i våra dagar restaurerad. På en annan del af nämnda höjd ligger katedralen (från 1600-talet). För öfrigt märkas romerska vattenledningar, det biskopliga slottet med terrasträdgårdar, kyrkan S:t Nicolaus, från 12:e och 13:e årh., samt en mängd enskilda byggnader från 15:e och 16:e årh. B. är säte för prefekt och biskop, har ett collège, ett teologiskt seminarium, ett lärar- och ett lärarinneseminarium, ett bibliotek (50,000 bd), ett museum, ett därhus och ett stuteri. Tillverkning af trä- och lervaror, maskiner samt ättika; handel med vin och brännvin, boskap och spannmål. — B. var en betydlig ort redan på romartiden, såsom romerska minnesmärken visa; dock omtalas det först af Gregorius af Tours under namnet *Blesæ*. Under medeltiden var det hufvudstad i grefskapet Blaisois. Sedan var det ända till Henrik IV ofta konungaresidens och ständernas samlingsplats. 1513 slöts där fred mellan Ludvig XII och Ferdinand den katolske; 1588 hölls där en riksdag, under hvilken Henrik af Guise och hans bröder, kardinalen Ludvig, mördades. I B. föddes Ludvig XII, fysikern Papin och historikerna Augustin Thierry och Amédée Thierry. J. F. N.

Blok, Petrus Johannes, nederländsk historiker, f. 1855, studerade vid universitetet i Leiden samt blef 1884 professor i Groningen och 1894 professor i Leiden. Bland hans företrädesvis socialpolitiska arbeten öfver Nederländernas historia må framhållas: *Eene hollandsche stad in de middel-eeuwen* (1883), *Eene hollandsche stad onder de bourgondisch-oostenrijksche heerschappij* (1884) och *Geschiedenis van het nederlandsche volk* (ett stort anlagdt arbete, hvaraf 5 bd utkommo 1892—1901; öfvers. till engelska 1898, till tyska 1901). B. är en af utgifvarna af tidskriften "Museum".

Blokomannaland. Se **Blokomenn**.

Blokomenn, de gamle skandinavernas benämning på invånarna i Valakiet. — **Blokomannaland**, Valakiet.

Blom, Karl Magnus, läkare, naturforskare, f. 1737 i Kalfsviks socken i Småland, blef 1755 student i Uppsala samt egnade sig där först åt teologien och sedan, på Linnés inrådan, åt de medicinska vetenskaperna. Efter en utrikes resa (1760—61) promoverades han 1763 i Uppsala till med. doktor (primus). 1764 utnämndes han till läkare i Östra Bergslagen, och 1774 blef han därjämte provinsialläkare i Hedemora, hvilken tjänst han innehade till 1808. Ledamot af Vetenskapsakademien 1778. Död 1815 såsom titulär assessor. B. var en mycket framstående och anlitad läkare samt riktade sin tids medicinska och naturvetenskapliga tidskrifter med ett stort antal uppsatser af mycket växlande innehåll. En insekt, *Tortrix blomiana*, har sitt namn efter honom.

Blom, Isak Reinhold, författare, f. 1762 i Nikolai socken (nära Nyköping) i Södermanland, blef 1793 sekreterare i öfverståthållarämbetet, 1797 rådman i Stockholm och 1809 justitieråd. Sistnämnda år deltog han som medlem af riksdagens konstitutionsutskott i utarbetandet af Sveriges nya regeringsform. 1818 fick han af Uppsala universitet hedersdiplom som juris doktor. Död 1826. — 1790 skref B. sin första offentliggjorda dikt, *Sång till författaren af Oden* (Leopold). 1792 vann han Svenska akademiens dubbla stora pris för *Skaldebrej till dem, som söka ett öddligt namn* och 1794 hedersaccessit för en skrift *Om religionens nödvändighet för samhällens bestånd*. Dessa bägge dikter förfäddade honom 1797 inträde i nämnda samfund. B. var Leopolds efterföljare och vapendragare. Hans *Utkast till en historisk och kritisk afhandling om svenska vitterheten före v. Dalins tid* är ett af de första försöken att teckna vitterhetsperioden från Stiernhielm till Dalin. *Samlade skrifter* 1827.

Blom, Fredrik, arkitekt, mekaniker, f. 1781 i Karlskrona, blef 1801 konduktör, 1805 löjtnant-mekanikus och 1808 kapten-mekanikus vid flottan. 1811 blef han direktör för mekaniska skolan, vid hvilken han 1803 hade blifvit ord. lärare, och 1812 major vid örlogsfloattans mekaniska kår samt arkitekt vid kronans allmänna byggnader i hufvudstaden. 1817 förordnades han till departementschef vid arméns flottas eskader i Stockholm och utnämndes till professor i högre byggnadskonst vid konstakademien, i hvilken han (ledamot 1812) var vice preses från 1836 till sin död. Han utnämndes 1822 till öfverstelöjtnant, gjorde 1829—30 en vetenskaplig resa i utlandet, blef 1836intendent vid öfverintendentsämbetet och 1840 öfverste vid flottans mekaniska kår. Död i Stockholm 1853. Om hans rastlösa verksamhet vittna en mängd maskinkonstruktioner, reparationer af kyrkor och slott, byggnader för militära behof (bl. a. *kasern för lifgardet till häst*, färdig 1811), bro- och kajbyggnader, förslag till Kungsträdgårdens förändring (1816) m. m. 1820 väckte han uppmärksamhet genom uppfinningen af ett sätt att bygga flyttbara trähus. Bland hans öfriga arbeten må nämnas *ullmagasinet* i Norrköping (1832) samt, i Stockholm och dess omgifningar, ombyggnaden af det gamla *posthuset* (1821), *Rosendals lustslott* (började byggas 1823), *Skeppsholmskyrkan* (1824—42) och ombyggnaden af *konstakademiens hus* (1840-talet). — B. var den siste representanten för den torftiga och nyktra stil, som i synnerhet under 1820-talet utmärkte Sveriges byggnadskonst. R—n. (G—g N.)

Blom, Kristian, norsk tonsättare, f. 1782, d. 1861, var till yrket skeppskapten, sedan redare, men studerade därjämte musik och komponerade en uvertyr, en symfoni samt en del sånger. Mest bekant blef han genom sin tonsättning af Bjerregaards *Sønner af Norge*, som allmänt användes som nationalsång före tillkomsten af Bjørnsons och Nordraaks "Ja, vi elsker dette landet". — Hans broder, violinisten **Fredrik B.**, f. 1769, d. 1806, var bland de förste norske artister, som uppträdde offentligt (jfr J. G. Conradi: "Musikens udvikling og nuværende standpunkt i Norge", 1878). A. L.

Blom. 1. **Gustav Peter B.**, norsk ämbetsman, författare och politiker, f. 1785 i Hurums socken, blef 1810 sorenbirkeskriver i Nordre Jarlsberg, 1826 byfoged i Drammen och var 1831—57 amtman i Buskeruds amt. Död i Drammen 1869. Han var under sin långa tjänstemannabana ledamot af åtskilliga kungliga kommittéer, bl. a. "hovedmatrikuleringskommissionen" 1823—38 (om hvars arbeten intill 1826 han utgaf en broschyr), ett par kommittéer för bergverksförhållandenas ordnande, fattigvårdskommittén (1843), skogskommittén (1849—50) och sågverkskommittén (1852). För att studera fattigvårdsorganisationen företog han 1843 en resa genom Danmark, Tyskland, Holland, Belgien, Frankrike och England samt utgaf 1844 en utförlig reseberättelse. I riksförsamlingen på Eidsvold 1814 var B. representant för Jarlsbergs grefskap och slöt sig då till greffe Vedels parti. På alla storting 1830—48 representerade han Drammen. Utom förut nämnda skrifter författade han bl. a. en *Geschichte der staatsveränderung Norwegens* (1858), som 1860 utkom i norsk bearbetning och såsom källskrift ej är utan värde, samt *Bemærkninger paa en reise i Nordlandene og igjennem Lapland etc.* (1827—30) och *Das königreich Norwegen statistisch beschrieben* (1843). Y. N.

2. **Hans Örn B.**, den föregående son, norsk skald, f. 22 dec. 1817 på Ræggestad vid Holmestrand, blef student 1835 och juris kandidat 1843, deltog 1848 som frivillig i dansk-tyska kriget och bodde sedermera i Kristiania. Han dog i Sande 11 maj 1885. B. debuterade 1839 med komedien *Den hjemkomne søn eller en nutidens Jean de France* och författade senare en rad mindre, dramatiska arbeten, utgifna i samlingarna *Digtninger, Nyere digtninger och Lystspil og polemiker* (alla 1864). Flera af dem ha uppförts på norska teatrar, och särskildt gjorde vädevillen *Tordenskjold* lycka. I den wergeland-welhavenska fejden deltog B. med ett antiwelhavenskt inlägg, *Upartisk betragning af vor literatur* (1840). Han var en begåfvad skaldenatur, men förlösade sina anlag och åstadkom intet verk af varaktigt betydelse. Hans sista arbeten, såsom diktsamlingen *Bjroyst* (1872) m. fl., kunna närmast betraktas som foster af det olyckliga själsstillstånd, hvaraf författaren flera år led.

Blom. 1. **Hans Jörgen B.**, dansk officer och militärförfattare, f. 1792, d. 1864, deltog 1813—14 som löjtnant i fälttåget i Holstein och 1848—50 som bataljonschef i det slesvigska kriget samt tog afsked 1852. Bland hans skrifter må nämnas *Unionskrigene og borgerkrigene* (1826), *Katechismus for den danske krigsmand* (1829) och *Krigstildragelserne i Sjælland 1807* (1845). Dessutom författade han flera skarpa och snillrika flygskrifter om landets

försvarsväsen, framhöll (1831—32) med styrka härens betydelse härför i motsättning mot sjöförsvaret och uttalade sig (1854) för flankställningarna vid Dybböl och Fredericia, men mot Dannevirke.

2. **Otto Emanuel B.**, den föregående son, dansk artilleriofficer, f. 1830, d. 1903, blef 1864 kapten och var 1889—95 öfverste. Som undertygmästare vid flottan 1861—68 ledde han inköpet af pansarbrytande artilleri till denna och var en auktoritet i dithörande spörsmål. Han skref flera lärda afhandlingar om vapnens historiska utveckling och 1877 ett större arbete om Kristian IV:s artilleri. 1879—90 var han medlem af landstinget. E. Ebg.

Blom, Peter, norsk präst och författare, f. 27 maj 1828 i Drammen, blef 1854 teol. kandidat och studerade 1855—57 kyrkomusik, harmonilära och instrumentation vid konservatoriet i Bruxelles samt uppträdde äfven som kompositör, bl. a. med orkesterfantasier *En dröm på höjfellet*. Efter ett par års lärarverksamhet vid dahliska skolan i Grimstad blef han 1859 präst vid den svensk-norska legationen i Konstantinopel och utvecklade i denna egenskap en högst beaktansvärd verksamhet. Senare har han varit pastor i Valle 1864—80 och i Vardal från 1880. Han har utgivit flera andliga diktsamlingar, predikosamlingen *Lov og evangelium* (1867), *Reiseskildringer fra Orienten* (1870 och 1875) samt värdefulla topografiska arbeten öfver Valle (1895) och Vardal (1899). O. A. Ö.

Blomaxel, bot., dets. som blombotten (se d. o.).

Blombacka, järnmanufakturverk i Nyeds socken, Värmlands län, i närheten af Lindfors järnvägsstation. Verket tillhör det år 1882 bildade Blombacka aktiebolag, och dess tillverkningar utgöras af transportlinor, trädspik, stål- och järntråd m. m. till ett sammanlagt värde (1903) af 250,000 kr. S. å. sysselsattes i medeltal 60 arbetare. K. K.-Å.

Blomberg, Karl Albert, geolog, f. 16 juli 1844 i Hardemo socken af Örebro län, blef student i Uppsala 1863, filos. kandidat 1870 och filos. doktor 1872 på afhandlingen *Om hybridbildning hos de fanerogama växterna*. B. tjänstgjorde 1870—74 som extra lärare vid elementarlärarverk i Stockholm och 1872—75 såsom rekognosör vid Sveriges geologiska undersökning, blef 1875 vid denna institution biträdande geolog och 1877 ordinarie geolog. I sist-nämnda egenskap hafva af honom bl. a. utgivits 15 geologiska kartblad i olika skalor samt praktisk-geologiska beskrifningar öfver Blekinge och Gäfvelborgs län samt Närke. B. har på egen bekostnad gjort flera utländska resor inom Europa, delvis för geologiska studier. E. E.

Blomberg, Knut Hugo, statsrättslärare, kommunalman, politiker, f. 9 febr. 1850 å Axmars bruk i Gäfvelborgs län, blef 1869 student i Uppsala, 1873 filos. kandidat samt 1875 filos. doktor på afhandlingen *Studier öfver det nuvarande svenska landstinget*. Han öfvergick sedermera till juridiska studier, afade 1879 juris kandidatexamen och kallades 1880 till docent i svensk statsrätt och rätts-historia efter att hafva speciminerat med afhandlingen *Om Sveriges högsta domstols statsrättsliga ställning och betydelse* (i Upps. univ.-s ärsskr., 1880). Efter att sedan 1880 årligen hafva förestått professur inom juridiska fakulteten, hvars notarie han var 1882—91, utnämndes han 1891 till e. o. professor i statsrätt, förvaltningsrätt och folkrätt och 1894 till

ord, professor i samma ämnen. Vid jubileet 1893 kreerades han till juris hedersdoktor. För national-ekonomiska och statsrättsliga studier har B. besökt Köpenhamn (1877, 1880—81), Kristiania (1880—81) och Strassburg (1884). År 1880 meddelade han kronprins Gustaf undervisning i statsrätt. Sedan 1884 har B. varit stadsfullmäktig i Uppsala samt därunder 1888—92 ordförande i drätselkammaren och sedan 1903 bland stadsfullmäktige. Sedan 1889 har han varit ledamot af Uppsala läns lands-ting och sedan 1893, för Kopparbergs län, af riksdagens första kammare, som från och med 1897 valt honom till ledamot af konstitutionsutskottet, hvars ordförande han varit fr. o. m. 1902. B. är anhängare af tullskydd och har varit en af förkämparna för kammarmajoritetens uppfattning i unionella spörsmål. Af hans skrifter må till de förut nämnda läggas *Den nordiska förvaltningsrätten* (i "Nord. rets-encykl.", V, 1887—89), *Om svenskt statsborgarskap* (1891—93), *Gewerbegesetzgebung in Skandinavien im 19. Jahrhundert* (i "Handwörterbuch der staatswissenschaften", Jena 1891; 2:a uppl. 1900), *Om de konstitutionella garantierna för domstolarnes oafhängighet och självständighet* (i Tidskr. f. retsvidenskab, 1896) och *Svensk statsrätt* (I, 1904).

Blomberg, Emma Emilia Sigrid Char-lotte, bildhuggarinna, f. 1863 i Fliseryd, Småland, studerade vid konstakademien i Stockholm 1889—98 och väckte sistnämnda år uppseende genom en altargrupp till Oskarshamns kyrka. Statyn *Bebdelsen* (1899) beställdes i marmor af nationalmuseum. 1902 utställde fröken B. *Den lilla själfgrun* (staty i gips). G—G N.

Blombotten, bot. Fanerogamernas blommor äro bildade af tvenne grundorgan, näml. stam och blad (jfr Blomma). Blommans stamdel kallas blombotten (*torus*). Denna del af växtens stam skiljer sig från den öfriga delen hufvudsakligen därigenom

Fig. 1.

Fig. 2.

att den har en mycket ringa utveckling på längden, hvaremot utvecklingen på bredden ofta är jämförelsevis stor. Hos *Angiospermæ* inträffar det endast i tämligen få fall, att en eller annan del af blombotten utväxer något litet i längd. Detta förhållande eger rum t. ex. hos nejlikeväxterna (*Silenaceæ*), hvarest det stycke af blombotten, som ligger emellan foderbladen och kronbladen, antager en pelarlik form. Hos *Gymnospermæ* åter hafva blommorna inom

barrträdens klass (*Coniferæ*) i regeln en tämligen stark längdutveckling af blombotten. Hos granen

Fig. 3.

äro de med vacker röd färg prunkande, långsträckta unga "kottarna" honblommor. Utvecklingen på bredden hos blombotten är i allmänhet större än hos den närmast nedanför densamma varande stamdelen (se fig. 1, 2 o. 5 A). Hos en del växter, t. ex. *Rosaceæ* (rosväxter), utvecklar sig blombotten så starkt på bredden, att den tager form af en skiva eller, genom kanternas tillväxt uppåt, af en skål (se fig. 5 B). Midten af skifvan eller skålen motsvarar då blombottens topp och kanterna dess bas, hvadan pistillerna, tvärt emot det vanliga förhållandet, ofta komma att sitta fästa längre ned i blomman än dennas öfriga organ.

Detta skönjes bäst hos nypon- eller törnrosblommorna, där pistillerna sitta dolda i det inre af den flaskformiga blombotten, under det att foderblad, kronblad och ståndare sitta fästa uppe på blombottens öfversta kant (se fig. 3). I de flesta fall tjänstgör blombotten hufvudsakligen endast såsom fäste för blommans blad; men i några fall, och

Fig. 4.

Fig. 5. Schematisk framställning af blommor med undersittande, kring sittande och öfersittande bylle; f foderblad; k kronblad; s ståndare; p pistill; blombotten tecknad svart.

detta ganska ofta, har blombotten äfven en annan uppgift. Hos de flesta växter, som hafva s. k. undersittande pistiller, ger blombotten ej endast fäste åt blombaden, utan deltagar därjämte

i bildningen af pistillen, i det den bildar den väsentligaste delen af frukttämnets (och sedermera fruktens) vägg (so fig. 4, föreställande en efter längden klufven Fuchsia-blomma, och fig. 5 C). Sådant är förhållandet hos flera af våra atrikaste växtfamiljer, t. ex. *Compositae*, *Umbelliferae*, *Orchidaceae* m. fl. V. W. (G. O. R.).

Blom Carlsson, Karl Gustaf, arkitekt, f. 1799 i Stockholm. (Ursprungligen hette han endast Blom, men tillade sedermera namnet Carlsson för att skilja sig från den samtida arkitekten Fredrik B.) Han var först i snickarlära hos sin fader och blef därunder elev vid konstakademien. 1825 blef han lärare i dess förberedande byggnadsskola och 1841 vice professor i byggnadskonst. 1818 hade han blifvit konduktör vid öfverintendentens ämbetet, vid hvilket han 1862—64 var intendent. B., som redan från sin tidiga ungdom visat mycken häg för praktisk verksamhet, var en blygsam nyttans man, högt aktad och mycket anlitad i kommunala värf. Han studerade under en tid, då arkitekturens konst i allmänhet var tillbakasatt, och egnade sin talang huvudsakligast åt jämförelsevis obetydliga uppgifter. Framför allt var han lycklig i sammansättandet af orgelfasader (t. ex. i Lund, Strängnäs, Åbo m. fl. städer), och efter hans ritningar äro åttskilliga landtkyrkor i Sverige uppförda. Bland hans arbeten i huvudstaden, där han var vice stadsarkitekt, må nämnas *Blasieholmskajen*, *hotel Fenix* med dess paviljonger samt kapellet vid norra begravningsplatsen. Död i Stockholm 1868.

Blomdiagram, *bot.* Se Diagram.

Blomfield [blå'mfild], sir Thomas, engelsk militär, f. 1744, d. 1822, sedan 1780 artilleriinspektör. Hans stränga uppsikt öfver de kungliga kanonguterierna torde ha varit en af hufvudorsakerna till de engelska kanonernas öfverlägsenhet under de napoleonska krigen. B. kommanderade artilleriet vid Köpenhamns bombardering 1807 och belönades för sina förtjänster därvid med adelskap. 1821 utnämndes han till general.

Blomeyer [blåmajer], Adolph, tysk agronom, f. 1830 invid Kassel, blef 1852 juris doktor samt öfvertog 1856 arrendet af ett gods vid Löwen i Schlesien och 1860 af domänen Frankenhausen. 1865 kallad till professor i landthushållning i Proskau, blef han 1868 rektor vid landtbruksinstitutet vid Leipzigs universitet. B. har vunnit ett betydande anseende som lärare och författare på jordbrukets område. Af hans skrifter märkes *Die mechanische Bearbeitung des bodens* (1879, öfv. 1881). H. J. Dtt.

Blomfield [blå'mfild], Charles James, engelsk präst och filolog, f. 1786, d. 1857, blef 1828 biskop af London och verkade som sådan energiskt och med framgång mot katolicismen och för uppförande af nya protestantiska kyrkor, för hvilket ändamål han 1836 ävägabragte en stor fond. Som filolog utmärkte sig B. hufvudsakligen genom några upplagor af grekiska författare (Kallimachos och Aischylos m. fl.).

Blomfjäll, *bot.* Se Palea.

Blomflock, *bot.* Se Blomställning.

Blomfoder, *bot.*, kallas dels 1) den yttre bladkransen i ett dubbelt blomhülle med kranställda blad och dels 2) den yttre bladcykeln (se Bladställning) i ett dubbelt hülle med spiralställda blad. Stundom hafva foderbladen ut-

seende af kronblad; blomfoderet benämnas då kronlikt. Ett sådant blomfoder finna vi, bland dikotyledonerna, hos många ranunkulacéer, t. ex. aklejan, riddarsporren och bullerblomster (*Trollius europæus*) och, bland monokotyledonerna, hos alla orkidéer, liljecéer, iridacéer m. fl. Jfr Blad och Blomkrona. V. W.*

Blomfäste, *bot.* Se Blomställning.

Blomgyttring, *bot.* Se Blomställning.

Blomhjel (egentl. Blåman), Göran, ämbetsman, f. 1630 (1634?) i Mariestad, af borgerlig släkt (enligt annan uppgift bondson från trakten af nämnda stad). B. blef i Malmö observerad af Dahlbergh och 1675 på dennes tillstyrkan utnämnd till fortifikationsbokhållare. 1683 blef han fortifikationskamrer vid det då nybildade fortifikationskammarkontoret, adlades 1705 och dog 1714, efter att sedan 1707 hafva varit ålderdomsbräcklig. B. var en synnerligen skicklig och nitisk ämbetsman samt hade största förtjänsten af fortifikationskontorets organisering, hvarför han också stod i stor gunst hos Dahlbergh, som han äfven verksamt biträdde med Succéverket. När Dahlbergh 1695 lämnade Sverige, gaf han sålunda nyckeln till skåpet för hemliga handlingar och ritningar ej till Stuart, som dock i öfrigt under hans frånvaro skulle "taga fortificationscontoiret i acht", utan till B., och först 1699 fick Stuart konungens tillstånd att övertaga denna nyckel. Under Stuarts frånvaro i kriget 1699—1702 och äfven efter Palmqvists afresa till armén i Skåne 1710 var B. jämte en, sedan två, fortifikationsofficerare förordnad att förestå fortifikationskontoret. L. W. son M.

Blomholk, *bot.* Se Blomställning.

Blomhufvud, *bot.* Se Blomställning.

Blomhülle, *bot.*, sammanfattningen af de blomman tillhörande blad, som sitta utanför befruktningsorganen och i knoppen hölja dessa (däraf namnet). Utgöres blomhylllet af två bladkransar, kallas det dubbelt. Den yttre kransen benämnas då blomfoder och den inre blomkrona. Sådant blomhülle förekommer hos de flesta dikotyledonerna och hos mer än hälften af monokotyledonerna. Utgöres blomhylllet af en enda bladkrans, säges det vara enkelt och kallas då blomkalk (se d. o.). Detta slag af blomhülle förekommer såväl hos de lägre dikotyledonerna som hos de lägre monokotyledonerna. V. W.*

Blomhölster, *bot.* Se Blomställning och Spatha.

Blomkalk, *bot.*, ett sådant blomhülle, som består af en enda krans af blad. Blomkalken benämnas foderlik, om dess blad äro gröna och af en fastare byggnad; består den däremot af blad, som hafva en annan färg än grönt, kallas den kronlik. Foderlik blomkalk äga nässlorna (*Urticaceae*), mollorna (*Che-nopodiaceae*) och några halvgräs (*Cyperaceae*); kronlik äga begoniorna, tibasten (*Daphne*), *Aristolochia* m. fl. Liksom blomkronan och blomfoderet kan äfven blomkalken vara fribladig eller sambladig, likbladig eller olikbladig. V. W.*

Blomklase, *bot.* Se Blomställning.

Blomknippe, *bot.* Se Blomställning.

Blomknopp, *bot.*, en sådan knopp, som utvecklar sig till en blomma. Bladens läge i blomknoppen är bestämdt icke endast för de särskilda arterna och släktena, utan mycket ofta äfven för familjerna. I

afseende på bladens läge har man att skilja emellan deras inbördes läge, æstivation, och det enskilda bladets läge i och för sig, vernalion (jfr *Bladläge*). De vanligaste slagen af æstivation hos blomkropparna äro den kantlagda och den tegellagda. Exempel på kantlagda foderblad lämna oss växtfamiljerna *Tiliaceæ* och *Malvaceæ* och på kantlagda kronblad *Campanulaceæ*, *Compositæ* m. fl. Tegellagda foderblad finnas hos *Cucurbitaceæ* och *Geraniaceæ*, tegellagda kronblad hos *Umbellifera*, *Rosaceæ* m. fl. familjer. Bland de många slagen af vernalion må nämnas ett par af dem, som äro lättast att iakttaga. Hos t. ex. vallmökknopparna äro kronbladen hopskrunklade, hos linet och vintergrönan m. fl. växter äro de vridna i knoppen. Hos "blomman för dagen" liksom hos alla *Convolvulaceæ* äro kronbladen ej allenast vridna, utan äfven veckade; hos potatisblomman äro de sammanvikna, hos *Umbellifera* äro de i toppen inrullade o. s. v. — Någon gång innehålla blomkropparna, i rikligare mängd än den utslagna blomman, ämnen, som äro för människan användbara, hvarför växten skördas innan blomman slagit ut. Detta är förhållandet med t. ex. kryddnejliketrädet, hvars blomkroppar gifva oss de bekanta kryddnejlikorna. V. W.*

Blomkolf, bot. Se Blomställning.

Blomkorg, bot. Se Blomställning.

Blomkrona, bot., dels den inre bladkranen i ett dubbelt blomhülle med kransställda blad, dels den eller de inre blad-cyklerna (se *Bladställning*) i ett dubbelt hülle med spiralställda blad. De särskilda bladen i blomkronan benämnas kronblad (se *Blad*). Liksom blomfodret stundom är till sin beskaffenhet kronlik, är blomkronan någon gång foderlik. Exempel därpå lämna den vanliga daggeåpan (*Alchemilla vulgaris*) och en del palmer. Det finnes två hufvudslag af blomkronor: fribladiga och sambladiga. De fribladiga hafva kronbladen fria, de sambladiga däremot hafva dem förenade med hvarandra. Den sambladiga blomkronans öfre och af de fria kronbladslikarna bestående del kallas brämet, den nedre däremot pipen (jfr *Andrœum*). Hos somliga växter är blomkronan ej rent fribladig och ej heller rent sambladig, utan några kronblad äro fria och andra förenade. Detta är förhållandet med ärtväxterna (*Papilionaceæ*), hos hvilka de tre öfre kronbladen äro fria, men de två nedre sammanhänga med hvarandra. Ärtväxternas blomkrona har man, på grund af dess (tämigen obetydliga) likhet med en fjärl, kallat fjärlslirk. — Från en annan synpunkt kan man urskilja följande två hufvudslag af blomkronor, nämligen likbladiga (oftast, ehuru mindre lämpligt, benämnda regelbundna) och olikbladiga (oregelbundna). Hos de likbladiga blomkronorna äro alla kronbladen af samma form och storlek, hos de olikbladiga åter är antingen formen eller storleken eller vanligen bådadera på en gång olika. I den likbladiga blomkronan äro kronbladen regelmässigt så anordnade, att blomkronan är fersidigt symmetrisk, d. v. s. på mer än ett sätt delbar i tvenne lika hälfter. I den olikbladiga hafva kronbladen nästan alltid sådan anordning, att blomkronan blir tvåsidigt symmetrisk, d. v. s. att den endast på ett sätt låter dela sig i tvenne lika delar. Detta är förhållandet med den ofvannämnda fjärlsblomman samt med blomkronan hos *Violaceæ*, *Labiata* m. fl. Med användning af ofvannämnda indel-

ningsgrunder erhåller man fyra hufvudslag af blomkronor, nämligen å ena sidan fribladig likbladig och fribladig olikbladig, å andra sidan sambladig likbladig och sambladig olikbladig. Fribladiga likbladiga blomkronor äro mycket allmänna. Sådana finna vi hos *Rosaceæ*, där de äro rosartade, hos *Silenaceæ*, där de äro nejlikartade, hos *Crucifera*, där de äro korsformiga o. s. v. Fribladiga olikbladiga blomkronor äro mera sällsynta. Exempel på sådana gifva oss *Violaceæ*. Sambladiga likbladiga blomkronor förekomma hos en mängd växtgrupper: hos *Campanulaceæ* (klockformiga), hos *Borraginaceæ* (än trättformiga, än fatlika), hos *Ericaceæ* (klot- eller äggformiga) o. s. v. Sällsynta äro ej heller sambladiga olikbladiga blomkronor. Sådana finna vi hos många *Compositæ* (tunglika), hos *Labiata* och *Scrophulariaceæ* (läppformiga) m. fl. På nu antydda sätt växlar blomkronan nästan i oändlighet i afseende på form och beskaffenhet; men ändamålet med denna växling är att, på olika sätt, främja befruktningen, dels genom att gifva skydd åt frömjölet, dels, och ännu mera, genom att locka insekterna till blomman, för att genom dem frömjölet må blifva öfverfördt från den ena blomman till den andra (jfr *Pollination*). En utförligare framställning af hithörande förhållanden lämnas i Th. Fries' arbete "Om växternas blomning" (1875). Jfr *Blomma*. V. W.*

Blomkvast, bot. Se Blomställning.

Blomkvist, Jehubba Petrus, döfstumslärare, f. 1843 på Öland, afade 1863 folkskollärarexamen, och blef 1864 lärare vid döfstumminstitutet på Manilla vid Stockholm. 1875 kallades B. till föreståndare för den af Örebro läns landsting beslutade nya döfstumskolan i Örebro, hvilken han upprättade efter de grundsatser, hvilka han förfäktat i sitt s. å. utkomna arbete *Om läroanstalter för döfstumma med särskildt hänseende till tal- och språkundervisningen*. Denna af B. upprättade och ledde skola var den första i Sverige, hvilken uteslutande använde talmetoden, med hvars förkämpar i Tyskland B. under sina studier gjort personlig bekantskap. För utbredning och fullkomning af denna metod har B. varit ifrigt verksam. Äfven utländska döfstumslärare ha talrik besökt hans skola. Bland hans arbeten må ytterligare nämnas *Den döfstumme* (1876) och *Externat eller internat vid inrättandet af läroanstalter för döfstumma?* (s. å.).

Blomkål, bot. Se Brassica.

Blomkålssvamp, bot. Se Sparassis.

Blomma, bot., ett i könsfortplantningens tjänst ombildadt skott, som har till ändamål att medelst befruktning alstra (eller åtminstone bidra till alstring af) de högre växternas normala förökningsorgan, fröen. Blomman måste därför innehålla bägge eller åtminstone ettdera af de organ, som äro verkamma vid befruktningen, nämligen ståndare och pistiller. Utanför ståndarna och pistillerna, som egentligen äro blad (se d. o.), finnas hos de flesta blommor s. k. hylleblad. Men blomman består dock aldrig ensamt af blad. Äfven den del af stammen, på hvilken blommans blad sitta fästa, tillhör blomman. Hvarje blomma innehåller således tvenne grundorgan, stam och blad. At stamdelen har man gifvit benämningen blomotten (se d. o.); blommans blad kallas gemenligen blomblad. Utom dessa tvenne slag af grundorgan finnas i åtskilliga blommor äfven s. k. hår och emergenser, hvilka organ

i de flesta fall, om ej alltid, äro af vikt vid pollinationen.

De flesta blommor innehålla tre slags blad: pistillblad, ståndarblad och hylleblad, och hvarje blomma måste, såsom redan blifvit antydt, innehålla åtminstone ett slag, nämligen antingen ståndarblad eller pistillblad. De ytterst i blomställningen hos snöbollsbusken (*Viburnum opulus*) och arterna af klintsläktet (*Centaurea*) m. fl. växter förekommande s. k. gallblommorna kunna alltså icke betraktas såsom blommor i egentlig mening, emedan i dem icke finnes någotdera af de vid befruktningen verksamma organen.

En blomma kallas tvåkönad, om den eger både ståndare och pistiller, och enkönad, om ett af dessa organ saknas. En enkönad blomma, som innehåller ståndare, men saknar pistill, kallas man honblomma; med honblomma förstås en enkönad blomma, som innehåller pistill eller pistiller, men saknar ståndare. Somliga (och de flesta) växtarter ha en enda tvåkönad blomma, andra (t. ex. alla *Gymnospermæ* och hängväxter) endast enkönade, andra (såsom lönnen, asken och många till familjen *Compositæ* hörande släkten) ha båda det ena och det andra slaget.

Blommor, som icke ega några hylleblad, kallas nakna. Sådana äro jämförelsevis sällsynta. Bland de växter, hos hvilka de förekomma, äro åtskilliga aracéer, t. ex. den vanliga fönsterkallan, *Zantedeschia æthiopica*, hvars hela blomställning jämte det i dennas närhet sittande, på insidan hvita blomhölstret ofta, oriktigt nog, får gälla för en blomma. Arter af denna familj äfvensom åtskilliga till familjen *Piperaceæ* hörande lämna exempel på blommor i sin enklaste form, nämligen sådana, som utgöras af blombotten och en af denna uppbyten ståndare eller pistill. De flesta blommor ha en enda af tre eller flera blad bildadt blomhülle.

Liksom ståndarna (se *Androceum*) och pistillerna kunna hyllebladen sitta antingen i spiral eller i krans, och i senare fallet antingen i en krans eller i tvenne med hvarandra omväxlande (alternerande) kransar. Finnas tvenne hyllebladskransar, äro den yttres blad ofta till form, färg, storlek o. s. v. olika den inres. Den yttre hyllebladskransen kallas då foder, den inre krona. Då hyllet består af lika färgade blad, kallas det kalk, t. ex. tulpanblomman (*Tulipa*). I sin högst utvecklade form består en blomma af blombotten och fyra sinsemellan olika bladformationer: pistillblad, ståndarblad, kronblad och foderblad. — Hvarje bladformation utgöres i de flesta fall af ett bestämt antal blad, men ett eller flera bland dessa felslå mycket ofta. Är antalet blad i hvardera af en blommas bladformationer (åtminstone till anlaget) 3 eller en mångfald af 3, kallas blomman trefalig; om antalet är 4, 5 eller jämna mångfalden af dessa tal, kallas den i förra fallet fyrfalig, i senare femtalig. De flesta monokotyledonerna ha en trefalig, de flesta dikotyledonerna femtalig blommor. Fyrfaliga förekomma hos såväl monokotyledoner som dikotyledoner, men äro vanligare hos de senare.

Om en blommas delar äro så ordnade och af sådant antal, sådan form, färg o. s. v., att blomman låter i flera riktningar dela sig i tvenne likadana hälfter, kallas den flersidigt symmetrisk. Sådana blommor finnas t. ex. hos gullivivan (*Primula*

veris). Tvåsidigt symmetrisk blommor (hos arterna af släktet *Viola* och en stor mängd andra växter) kallas sådana, som i endast en riktning kunna delas i tvenne lika hälfter. Det gifves också blommor, hvilka icke i någon riktning kunna delas i lika hälfter; sådana har man kallat osymmetrisk blommor. Nymfeacéernas blommor tillhöra denna grupp. I de flesta fall beror en blommas asymmetri därpå att bladen i någon eller några af blommas bladformationer sitta i spiral.

Ett icke ringa antal växter (företredesvis vattenväxter, t. ex. arter af släktet *Salix*) erhålla stundom s. k. kleistogama blommor, d. v. s. sådana, som aldrig öppna sig, men dock utbilda goda frön. De flesta blommor äro kasmogama, d. v. s. öppna sig vid tiden för pollinationen och förbliva antingen öppna under hela sin tillvaro eller sluta och öppna sig periodiskt på bestämda tider af dygnet. Till hvarje kasmogam blommas pistill eller pistiller kan pollen, som bildats i en annan blomma, öfverföras. Vanligen sker detta genom vinden eller insekter. Blommor, vid hvilka pollination vinden är verksam, kallas vindblommor l. anemofila blommor, och de, hvilka pollination förmedlas af insekter, benämnas insektblommor l. entomofila blommor. Exempel på det förra slaget lämna oss gräsen, på det senare årtväxterna. Vind- och insektblommor äro i många afseenden hvarandra olika (se Pollination). En af olikheterna är, att de förra alltid sakna, de senare däremot oftast ega s. k. honungskörtlar l. nektarier, hvilka afsöndra en i allmänhet sockerhaltig, stundom på ett egendomligt sätt luktande saft, hvilken uppsökes af de insekter, som utföra pollinationen.

Beträffande blommornas antal hos de särskilda växtarterna, deras storlek och färg m. m. råder en oändlig mängd växlingar. De flesta växtindivider utbilda under en vegetationsperiod ett stort antal blommor. Hos ett svenskt exemplar af *Chrysanthemum leucanthemum* (prästkragen) har man räknat öfver 120,000 och hos en individ af *Artemisia vulgaris* (gråbon), som likaledes vuxit i Sverige, öfver 700,000 under en sommar utvecklade blommor. Tulpanen och kungsängs- l. dampelsliljan (*Fritillaria meleagris*) lämna exempel på enblommiga, arter af vallmosläktet på fåblommiga växter.

En- och fåblommiga växter ha ena vanligen stora, mångblommiga oftast små blommor. — Att blommans storlek växlar inom ganska vida gränser, finner man af en jämförelse mellan, å ena sidan, de i täta blomställningar sittande blommorna hos den allmänna *Chenopodium album* (svinmollan), och, å andra sidan, den hvita näckrosen, den skandinaviska floras största blomma, eller blommorna hos *Victoria regia* och *Rafflesia Arnoldi*, hvilka utslagna hålla nära 1 m. i diameter och äro de största af alla hittills kända blommor. Blommans hufvudfärg bestämmes oftast genom hyllebladens, särskildt kronbladens, färg, men stundom, då dessa äro obetydligt utvecklade, af andra blomdelars, t. ex. af ståndarnas (såsom hos akaciorna) eller af pistillernas färg (såsom fallet är med *Salix*-arternas honblommor).

Blomdelarna ha en kort tillvaro, hos de flesta växter en enda vegetationsperiod eller en del af en sådan. Hos somliga växter, t. ex. pilarter, alm, syren m. fl., nå de icke sin fulla utveckling förrän

under den vegetationsperiod, som följer på den, under hvilken de blifvit anlagda.

Blommornas varaktighet eller den tid de äro öppna, "utsagna", är mycket olika hos olika arter. Hos en del öppnar sig blomman endast ett par timmar under dygnet, för att sedan vissna, t. ex. hos "nattens drottning" (*Cereus grandiflorus*). Andra åter utmärka sig genom synnerligen lång blomningsperiod; så t. ex. vissa orkidéer, *Oncidium*- och *Odontoglossum*-arter, hvilkas blommor äro öppna 60—80 dagar. Jfr *Pollination*. F. R. K. (G. O. R.).

Blommaert [blå'mart], Philipp, belgisk skriftställare, f. 1809 i Gent, d. 1871, var en af de förnämste målsmännen för det flamländska språkets rätt gentemot franskt inflytande samt utgaf i sådan afsikt flera äldre flamländska dikter, hvarjämte han skref en flamländsk översättning af "Die Nibelungen". Jämte Willems satte han sig 1840 i spetsen för dem, som till regeringen ingingo med petitioner i språkfrågan. Hans förnämsta arbete är *Aloude geschiedenis der belgen of nederduitschers* (1849).

Blommande vatten. Se Blomning (vattnets).

Blomman för dagen, bot., ett stundom förekommande namn på *Convolvulus tricolor* L. och på *Ipomoea* L.

Blommen. Se Bloemen.

Blommér, Nils Johan Olsson, målare, f. 12 juni 1816 i Öfveds socken i Skåne, sattes tidigt i målarlära i Lund, där han genom porträttering lyckades samla medel att komma till Stockholm. 1839 blef han elev vid konstakademien, erhöi 1847

kungliga medaljen för prisämnet *Virgilius uppläser Enneiden för kejsar Augustus och hans syster Octavia*, hvilken sistnämnda blir vanmäktig, då hennes afidne son *Marcellus* i poemet omförmäles. Som stipendiat reste han s. å. öfver Berlin till Paris. Där målade han *Ungersvennen och älvcorna* (1848), *Älfdansen och Hafsfrun* (båda 1849), *Näcken och Egirs döttrar* (1850, nationalmuseum) och en ny *Älfdans* (s. å.). 1850 reste han till Italien, där han uppehöi sig till sin död, 1 febr. 1853. För det mesta vistades han i Rom, och därifrån hemsände han bl. a. *Det bellehemitiska barnamordet*, *Freja, åkande i sin char* (nationalmuseum) samt *Loke och Sigyn*. — B. var

en af sin tids mest nationelle svenske konstnärer." Han yttrade själf, att han ville framställa "de levande bilder i ett folks poesi, som tillhöra ingen bestämd tid och inga bestämda personer, utan utgöra en hel nations naturintryck och som sådana stå i närmaste förening med folkets karaktär". Han sökte ge den svenska naturens lynne genom att befolka den med folksågnens och folkskans naturväsen, med folkets "ungdomsdrömmar". Han framställde dem naivt och uppriktigt, med barnsinnets tro på dem. Han målade sydsvensk natur i hvilat, sommarens idyll med en liten anstrykning af vemod. Han sökte ett för sina målningars innehåll lämpligt uttrycksätt, utan att helfinna det, hann endast ge *uppslag*, ej arbete dem vidare fram. Som människa var han en kontemplativ och kunskapsförstående natur med mångsidiga och vakna intressen. — Hans förnämsta arbeten utkommo 1855 i litografi med tontryck under titel *Blommérs taflor*, med text af Hytén-Cavallius.

Blommérad, försedd med invädda, broderade eller påtryckta blommönster.

Blommor, Konstgjorda, förfärdigas fabriks- mässigt af en mängd olika råmaterialier, hufvudsakligen tyger (batist, perkal, musslin, siden, atlas), papper, vax, färger, metalltråd, gummi, kautsjuk. Fabrikationen omfattar två stadier, dels framställning af blomdelar, blad, stjälkar, knoppar, frukter, dels dessas sammansättning till hela blommor, blomstergrupper, kransar, girlander o. d. Den förra delen af arbetet är af mekanisk art, den senare kräver konstnärlig smak och teknik. — Blad framställas af tyger, hvilka genom appretering (se d. o.) fått naturtrogen glatthet och styfhet och hvilkas textur genom samma behandling i möjligaste mån dolts. Ur så beredt tyg utstämplas bladämnen med skarpa fäsonjärn, färgas, torkas samt bringas genom gofrering och pressning med matriser att noggrant återgifva det naturliga bladets ådring och form. Stjälkar bestå af metalltråd i hölje af papper, tyg eller kautsjuk. Frukter m. m. efterbildas i papper maché, vax, glas eller kautsjuk. Vid finare kvaliteter handmålades färdiga blommor och frukter, för att bibringas så stor naturtrohet som möjligt. Mossa, sådesax, törnen o. d. äro ofta torkade naturliga växtdelar. Utom ofvannämnda materialier förekomma fabrikat, där blekta fiskben, fina träspån, silkeskokonger kommit till användning. Konstgjorda blommor framställas även i fantasiformer, af fågelfjädrar, porslin, glas. Särskildt i sistnämnda material utföras genom glasblåsning verkliga konstalter.

Fabrikationen af konstgjorda blommor har mycket gamla anor. Forntidens egyptier lärde konsten till greker och romare, och under medeltidens omhuldas den särskildt i Spaniens och Italiens kloster. Från sistnämnda land, där den gaf upphof till en ännu blomstrande industri, kom den på 1400-talet till Frankrike, som i egenskap af tongifvande inom modernas värld led befandande i fråga om denna tillverkning och under 1800-talet läromästare för andra nationer. I Sverige tillverkades 1901 vid två fabriker konstgjorda blommor till ett sammanlagt värde af 38,962 kr. Samtidigt importerades sådana varor till ett värde af 83,530 kr. G. H.-r.

Blomning (A n t ē s), bot. 1. En växts blomningsstadium räknas från knoppstadiets slut till frömjölets aflägsnande och fröämnenas befruktning. I dagligt

tal såges en växt blomma, när hyllebladen lämnat knoppstadiet och blifvit fullt utvecklade. Med antes betecknas äfven en växts normala blomningstid. Jfr *Pollination* och *Prolepsis*.

2. Vattnets blomning kallas den företeelsen att vattnet i dammar och sjöar färgas med en grön, blåaktig l. rödaktig färg under vissa tider af sommaren. Färgen är utbredd i vattenmassan eller bildar i vissa fall vid lugnt väder likasom en hinna på sjöfylla vattenytan. Denna företeelse förorsakas af åtskilliga bland de lägst stående algerna. En blåaktigt färgad "vattenblomma" bildas af åtskilliga till *Myxophyceæ* hörande alger, t. ex. arter af *Anabæna* (se d. o.), *Aphanizomenon*, *Rivularia*, *Polycystis* m. fl. Till samma grupp hör äfven *Trichodesmium* (se d. o.), som i varma haf förorsakar en rödaktig eller gulaktig vattenblomma. En grön eller orangefärgad vattenblomma förorsakas af *Botryococcus Braunii*, hörande till protokockoiderna. Hos dessa alger finnas oljartade ämnen, som göra dem lättare än vattnet, hvarför de vid lugnt väder samlas vid vattenytan. Man har allmänt antagit, att de ofvannämnda myxofyceernas låga specifika vikt betingades af förekomsten af luftfyllda ihålligheter i cellerna, s. k. luftvakuoler, ett antagande, som dock synes vara oriktigt. Jfr *Plankton*. G. L.—m.

Blomnystan, *bot.* Se *Blomställning*.

Blomqvist, *Anton* Gabriel, finsk forstman, f. 29 jan. 1836 i Hålsingfors, blef student 1852, idkade forstvetenskapliga studier i Tyskland, utnämndes 1861 till lektor vid Evois forstnstitut samt, sedan han flera gånger varit tjänstförrättande, 1874 till ordinarie direktör. Bland hans många skrifter i forstfrågor framstå *Finlands trädslag i forstligt hänseende beskrifna* (I. Tallen, 1881; II. Granen, 1883) och *Skogshushållningens nationalekonomi och synpunkter i forstpolitik* (1893). B., som var medlem af flera i forstligt syfte tillsatta statskommittéer, tog afsked 1903 och afled 12 maj 1904 i Leppäkoski. M. G. S.

Blomskäft, *bot.*, den stamdel, som uppbär en blomma och som ligger mellan blomman och närmaste skärblad eller ötblad. Ofta nog äro de grenar, som uppbära blomman, så korta, att de ej kunna urskiljas med obeväpnadt öga. I detta fall sägas blommorna sakna blomskäft eller vara oskäftade. Dylika blommor förekomma hos tistlarna och de öfriga kompositerna, klöfverarterna, de flesta gräsen m. fl. Jfr *Stam*. V. W.*

Blomskog, socken i Värmlands län, Nordmarks härad. 15,575 har. 1,870 inv. (1903). B. bildar med Trankil, Torrskog och Värvik ett konsistorielt pastorat i Karlstads stift, Nordmarks kontrakt.

Blomskärm, *bot.*, är en annan benämning på skärblad (se *Blad*). Blomskärmar saknas hos vissa växtgrupper, t. ex. *Crucifera* och *Araceæ* (inuti blomkolfvarna). Hos vissa växter sitta en del blomskärmar så tätt under blommorna, att de bilda liksom ett yttre blomfoder. Så är förhållandet hos ängsnejlikan (*Dianthus deltoides*) och några malvacæer. V. W.*

Blomsteralmanack l. *Blomsterkalender*, almanack, som utvisar de olika blomningstiderna för vissa växter.

Blomsterbuskar, *trädg.*, gemensamt namn på åtskilliga buskväxter, som odlas i trädgårdarna

uteslutande eller hufvudsakligen för sina blomsters skull, t. ex. syrener, sjersminer, rosor och spireor. C. G. D.

Blomsterdrifning, *trädg.* Se *Drifning* 4.

Blomsterfluga, *Anthomyia*, *zool.*, insektsläkte af ordningen *Diptera*, tvåvingar. Inemot 220 europeiska arter finnas. Larverna anställa stor förödelse bland en del af våra kulturväxter, t. ex. trädgårdslöken, kålen, rådisan, hvitbetan och laktuken. A. Sg.*

Blomsterfönster, *trädg.* Se *Blomsterodling*.

Blomstergrupp, *trädg.* Se *Blomsterodling*.

Blomstergudinnan. Se *Flora*.

Blomstergödning, benämning på olika, för krukväxter afsedda gödningsämnen, vanligen utgörande en blandning af olika fosforsyror, salpetersyror och svavelsyryrde kali- och ammoniaksalter. Enligt professor P. Wagners föreskrift beredes en för de flesta blomsterväxter passande blandning af följande beståndsdelar: 15 dlr fosforsyrd ammoniak, 10 dlr salpetersyrdt kali, 10 dlr 40 proc. kaligödning, 25 dlr chilesalpeter och 40 dlr svavelsyrd ammoniak. I handel utbuden, färdigberedd blomstergödning har icke alltid en lämplig sammansättning, och dess värde står sällan i rimligt förhållande till salupriset. C. G. D.

Blomsterkalender. Se *Blomsteralmanack*.

Blomsterkrasse, *bot.* Se *Iberis* och *Tropeolum*.

Blomsterlyra, *bot.* Se *Diclytra*.

Blomsterlökar, *trädg.*, en gemensam beteckning för en mängd lökväxter (ursprungligen och egentligen afseende själva lökarna), såsom hyacinter, tulpaner, narcisser, snödroppar o. s. v., hvilka antingen odlas i det fria och tidigt på våren utveckla sina blommor eller ock drivas till blomning inom hus under själva vintern (se *Blomsterodling*). En stor del af dem importeras från främmande länder, i synnerhet Holland, då deras förökning i Sverige erbjuder stora svårigheter. Dessa s. k. holländska blomsterlökar utgöra en icke oviktig handelsvara, och värdet af Sveriges import här af uppgår till 300,000 à 400,000 kr. C. G. D.

Blomster-månad, benämning på maj månad.

Blomster- och fruktmåleri, den gren af målarkonsten, som efterbildar blommor, blad och frukter. Detta måleri är visserligen af underordnad värde, men ansågs emellertid för stå högre än "stilleben". Med blommorna förband man nämligen gärna poetiska stämningar eller tillade dem vissa karaktärer (den "stolta", rosen, den "bylga", violen o. s. v.). Detta slags måleri kräver dessutom af sin idkare icke endast förmåga af en trogen naturefterbildning, utan äfven smak i valet och ordnandet af blommorna samt en harmonisk sammanställning af både deras färger och former. Blomstervärldens underbara mångfald erbjuder också ett rikt material för konstnärlig komposition, och detta kan ytterligare ökas genom tillsatser af blomsterkorgar, -vaser, -glas, dagdroppar, insekter, små fåglar m. m. — I Kina och i ännu högre grad i krysanterums hemland, Japan, har blomstermåleriet (särskildt stiliserade och dekorativt behandlade blommor) af ålder spelat en stor roll. Blomster- och fruktmåleriet framträdde i Europa såsom en själfständig konstart först på 1600-talet i Nederländerna; Rafaels och Giov. da Udines målningar af detta slag i Vatikanen (från början af

1500-talet) tjänade nämligen endast dekorativa ändamål (arabesker). Bland nederländska blomstermålare under 1600-talet (detta måleris bästa tid) märkas Jan Breughel ("blomster-B."), A. Bosschaert, B. van der Ast, Ijken, D. Seghers, D. och C. de Heem, E. van den Broeck m. fl. Det bekanta holländska blomstervurmeriet bidrog utan tvifvel att hålla ifrågasvarande konst på en hög ståndpunkt äfven under större delen af 1700-talet, bland hvars förnämsta konstnärer på detta område må nämnas Rachel Ruysch och Jan v. Huysum. Intet annat lands blomstermåleri kunde under dessa båda århundraden mäta sig med Hollands. I nyare tider har denna konstart råkat i förfall, och till och med de ypperste af de målare, som i slutet af 1700-talet på Forsmark verksamme holsteinaren J. Johnsen, egentligen endast dilettanter. — Bland svenska fruktmålare intaga Aug. Jernberg och Anna Munthe-Norstedt främsta rummet. R-n. (O.G-g.)

Blomsterodling, trädg. Odling af blomsterväxter bedrivs såväl i det fria som i växthus och boningsrum. Utomhus användas blomsterväxterna till försköning af trädgårdsanläggningar, och grupper, rabatter eller ensamt planterade exemplar af sådana växter ingå i alla anläggningsstilar (se Trädgård). Odlingen af blomsterväxter tillgår på väsentligt olika sätt, allteftersom ettåriga (annuella) eller fleråriga (perenna) växter komma till användning. De sistnämnda få vanligen kvarstå år efter år på samma plats, de ettåriga säs antingen direkt på växtplatsen eller uppdragas på våren i bänk, för att sedan utflyttas. Som ettåriga behandlas vissa växter, som fortplantas genom sticklingar, tagna på våren af öfvervintrade moderexemplar. Sedan plantorna uppdragits i bänk, utflyttas de till den plats, där de skola blomstra. Som exempel på sådana växter må nämnas heliotroper, pelargonior och en del begonior. — I växthus odlas med fördel såväl en mängd från varmare länder hämtade växter, hvilka ej skulle uthärda vårt kalla klimat, som åtskilliga hårdigare växter, hvilka genom drifning förmås att blomma på andra tider än de på kalljord odlade. Representanter för den förstnämnda kategorien återfinnas bland orkidéer, bomeliacéer, kamelior, Erica-arter; bland de senare märkas syrenor, hyacinter, violer, rosor, nejlikor och liljekonvaljer. — I boningsrum kunna många af de i växthus odlade blomsterväxterna hållas. Då emellertid luuset i boningsrum ofta är svagare, än hvad som är förenligt med växternas trefnad, och luften dessutom där är i saknad af tillräcklig fuktighet, måste dels sådana växter väljas, som nöja sig med en svag belysning och torr luft, dels dessa växter sättas på så ljusa platser som möjligt. Stundom anordnas i boningsrum särskilda s. k. blomsterfönster, i hvilka man kan uppställa växterna på ett både vackert och för deras trefnad fördelaktigt sätt. Dylka fönster böra helst vara utbyggda, för att uppfånga största möjliga mängd af ljus. Bland de för odling i boningsrum mest lämpliga blomsterväxterna märkas fuchsior, kaktéer, pelar-

gonior, begonior och kallor. — I och för försäljning af lösa, afskurna blommor, s. k. snittblommor, bedrivs i handelsträdgårdarna en intensiv kultur, framför allt i växthus, men äfven i bänkar och å fritt land. Där sådan odling är som högst uppdrifven, odlas ofta af hvarje producent endast några få slag af blommor, men dessa i så mycket större utsträckning och i form af verkliga specialkulturer. En odlare kan sålunda inrätta sig för odling af t. ex. liljekonvaljer, rosor och krysanterum, en annan för nejlikor och violer, en tredje för orkidéer o. s. v. Dylka specialodlingar återfinnas omkring alla större städer i Europa. Bland de mest bekanta blomsterodlande trakterna märkas Rivieran, som på vintern förser kanske större delen af Europas blomsteraffärer med rosor, violer och en del andra blommor, samt öarna i Engelska kanalen, hvarifrån stora massor af narcisser, hyacinter och tulpaner m. m. försälas till London under vintermånaderna. C.G.D.

Blomsterör, bot. Se Cannaceæ.

Blomsterspråk, den särskildt i orienten sedan gammalt brukliga konsten att genom blommor förtäckt meddela sina tankar och i synnerhet känslor. Detta "förblommerade" språk lär ha upfunnits af haremskvinnor, hvilka sålunda sökte fördriva tiden eller meddela sig med sina älskare. Det orientaliska blomsterspråket, som i allmänhet betecknas med det arabiska hälsningsordet *seldm* (frid), är det rikast utbildade och mest bestämda. Det grundar sig på blommornas namn, som i österlandet äro mycket uttrycksfulla. Hos västerlänningarna, där blomsterspråk kom till användning under medeltiden, är olika blommors symboliska betydelse tämligen godtyckligt vald, gärna med anknytning till yttre egenskaper, utseende, användning, saga eller skaldekonst. Från riddarriket härstammar den gängse uppfattningen af den snöhvita liljan som symbol af renhet och oskuld, rosen som sinnelof af kärlek och festglädje. Liljan varit äfven en sinnebild af den heliga jungfrun och rosen af Kristus. Blommornas doft och framför allt deras färg ha varit bestämmande för blomsterspråket. Särdeles starka och berusande dofter liksom de lifligaste färgerna ha medfört betydelsen af glöddande känslor. Och liksom hvitt är oskuldens färg och rödt kärlekens, betecknar blått det veka, själfulla, högstämtd minnestrogna; violett, sammansatt af rödt och blått, är religionens färg, grönt hoppets och förnyelsens, gult glädjens och rikedomens, guldets färg, svart sorgens och dödens, medan brunt betecknar någonting förflutet och äfven trots. Dessa grundfärgers olika nyanser och sammanställningar geva nyckeln till det detaljerade blomsterspråket. Af det mera enkla beteckningar må här flera prof anföras. Rätt allmänt väljer man för att beteckna afton (eller sömn) valmo, behag tusensköna, blygsamhet (ödmjukhet) viol, bröllop myrten, död cypress, elakhet bränn-nässla, fattigdom tomt ax eller tomt penninggräs, fred olivkvist, himmel blåklint, hopp sinngren ("vintergrön"), jungfrulighet orangeblomma, kärlekslöshet styfmoersblomma, lugn kamomill, lycka gyllenlack, rykte lager, rädsla asp, segerglädje palmgren, styrka ek, tårar rosmarin, åtanke förgåtmeje, ära riddarsporre o. s. v. I upp- och nedvänd ställning får blommor näst motsatt betydelse. Äfven i öfrigt kan blommans läge betyda något; en åt höger lutad har sålunda bemärkelsen "jag", en åt vänster "du", med den åsatta

känslöstämningen. Blommor eller växter användas också som symboler för länder och furstesläkter; sålunda är tisteln symbol för Skottland, väpplingen för Irland, liljan för ätten Bourbon, röda rosen och hvita rosen för husen Lancaster och York. Litt.: Du Vignau, "Le langage muet, ou l'art de faire amour sans parler" etc. (1688, 1718), Charlotte de Latour, "Le langage des fleurs" (13:e uppl. 1881), Symanski, "Selam" (3:e uppl. 1823), Bratanek, "Beiträge zu einer aesthetik der pflanzenwelt" (1853), samt "Blomsterspråket" (1838, flera uppl.) o. a. dylika svenska folkskrifter (den senaste 1888). — I öfverförd bemärkelse menas med blomsterspråk ett alltför bildrikt språk.

Blomsterträdgård. Se Trädgård.

Blomster-ur, bot. Vissa växters blommor öppna sig endast en gång, för att sedan vissna och affalla. Andra åter öppna och sluta sig flera gånger under blomningsperioden; och härvid har man iakttagit, att detta öppnande och slutande sker på för hvarje art bestämda tider under dagens lopp. Linné begagnade denna blommornas egendomlighet till att uppställa ett s. k. blomster-ur. Så t. ex. öppnar sig, enl. Linné, i Uppsala-trakten *Tragopogon pratense* kl. 3—5 f. m., *Taraxacum officinale* kl. 5—6 f. m., *Nymphaea alba* kl. 7 f. m. o. s. v. *Tragopogon pratense* sluter sina blomkorgar kl. 9—10 f. m., *Nymphaea alba* kl. 5 e. m. För olika trakter äro dessa tider olika: *Taraxacum officinale* öppnar sig i Innsbruck (Tyrolen) omkr. 1 timme senare än i Uppsala, men sluter sig 5—6 timmar senare. G. O. R.

Blomsterärter, bot. Se Lathyrus.

Blomstrand. 1. Anders B., missionär, f. 19 dec. 1822 i Växjö, där fadern var lektor, blef 1840 student i Lund, 1844 filos. doktor och 1846 docent i kyrkohistoria, hvarefter han flera terminer förestod en teologisk professor. 1849 blef han prästvigd. 1855 begaf sig B. till missionsanstalten i Leipzig och 1857 i den svenska missionens tjänst till Indien, där han verkade till 1885 såsom hednadepredikant, församlingspastor, lärare vid prästseminariet i Tranquebar och medlem i missionskyrkorådet, men hufvudsakligen såsom skriftställare. Som docent utgaf han *Handbok i lutherska kyrkans symbolik* (1855, 2:a uppl. 1874) samt en öfversättning af Kurtz' "Lärobok i kyrkohistoria" (1856), och sedan han lämnat fäderneslandet, utkom en ärgång af hans predikningar (1860). På tamuliska utgaf B. en mängd skrifter: en förklaring af Luthers katekes, en biblisk historia, en bibelbok, en öfversättning af Arndts "Sanna kristendom", en lärobok i kyrkohistorien, granskade upplagor af en äldre tamulisk bibelöfversättning och af en tamulisk psalmbok samt en förklaring öfver Frälsarens lidandes historia m. fl. Sedan 1863 utgaf han en tamulisk tidskrift, "Arunodaiaim" (Morgonrodnad). 1885 återvände han till Sverige. Han utnämndes till teol. doktor vid jubelfesten i Köpenhamn 1879 och afled i Lund 17 okt. 1887. Jfr M. Weibull, "Lunds univ. historia", och Svenska kyrkans missionstidning 1887 n:r 11. (K. H.)

2. Kristian Vilhelm B., den föregående broder, kemist, f. 20 okt. 1826 i Växjö, blef student i Lund 1844, filos. doktor 1850, docent i kemi 1854, adjunkt och laborator i samma ämne 1856 och professor 1862. Från denna befattning erhöll han 1895 på begäran afsked. Död i Lund 5 nov.

1897. B. har författat en stor mängd afhandlingar i kemi och mineralogi äfvensom i geologi. Bland hans kemiska skrifter må nämnas *Om några egendomliga molybdänföreningar* (1857), hvarigenom han uppvisade tillvaron af en

märkvärdig grupp halo-idföreningar af denna metall, hvilka alla innehålla trenne förenade atomer molybden; vidare undersökningar öfver volframs klorider och bromider (1860) samt öfver tentalgruppens metaller (1865), hvarigenom de i hög grad orediga äldre uppgifterna om dessa metaller första gången utreddes, och slutligen hans arbeten om kväfvets fematomighet (1869). Han har äfven författat flera teoretiskt kemiska arbeten, bl. a. *Om de organiska kropparnas konstitution* (1864) och *Die chemie der jetztzeit* (1869), i hvilka han lämnat en detaljerad och kritisk framställning af samtida kemiska teorier och uttalat många nya och originella åsikter öfver sammansättningen af flera grupper fööreningar. Många af hans teoretiska åsikter, t. ex. hans diazoniumformel (se Diazoföreningar), hafva sedermera blifvit allmänt antagna. B. har äfven författat eller bearbetat läroböcker i kemi, såsom *Lärobok i oorganisk kemi* (1873; 3:e uppl. 1886) och *Lärobok i organisk kemi* (1877) samt en populär afhandling *Naturens grundämnen i deras inbördes förhållande till hvarandra* (1875). På mineralkemien område har han utfört flera arbeten. Dit höra upptäckterna af mineralen manganosit, vallerit och de många nya fosfater från Västanå m. m. B. deltog i 1861 års Spetsbergsexpedition och utgaf därefter *Geognostiska iakttagelser under en resa till Spetsbergen* (1864). Det bör nämnas, att B. var den förste, som i Sverige lärde och tillämpade de nyare åsikter i kemien, hvilka uppstått i utlandet ett årtionde efter Berzelius' död. Se vidare P. Klasons' nekrolog öfver B. i "Svensk kemisk tidskrift" (1897) och "Berichte d. deutsch. chem. gesellschaft", 30 (s. å.). P. T. C.*

Blomstrandit Lindstr., miner. Se Nohlit.

Blomställning, bot. I många fall sitta blommorna ensamma, vare sig såsom topp- eller sidoställda, men i de flesta fall utvecklas från den blombarande delen af stammen flera i hvarandras närhet sittande blommor, hvilka uppbaras af särskilda skottsystem, som ofta i påfallande grad skilja sig från de vegetativa skottens och hafva fått namn blomställningar l. inflorescenser. Dessa utmärka sig dels genom sin förgrening, dels genom den reduktion bladen i desamma äro underkastade, i det att de vanligen blifva små och obetydliga (högblad) eller alldeles försvinna. Dessa förändringar å de blombarande skotten äro att uppfatta såsom en tillpassning egnad att underlätta befruktningen. Genom dem samlas blommorna i hvarandras närhet, dock utan att döjas af blad: förhållanden gynnosamma för pollinationen, vare sig denna sker genom insekter eller vind. I somliga fall äro äfven högbladen genom sin form och färg (*Calla*, *Cornus suecica* m. fl.) egnade att fästa

insekternas uppmärksamhet på den blomställning de tillhöra.

Med hänsyn till den yttre formen eller i rent morfologiskt afseende urskiljas flera olika slag af blomställningar, hvilka sönderfalla i tvenne hufvudtyper, racemösa och cymösa.

I. *Racemösa* (af lat. *racemus*, drufva) l. *botrytiska* (af grek. *bo'trys*, drufva) blomställningar äro de, hos hvilka blommorna utvecklas i uppstigande (akropetal) följd, i det att från den alltjämt tillväxande hufvudaxeln (kallas ofta blomfäste) nya blommor genom monopodial förgrening utväxa. Hufvudaxeln avslutas sällan genom blomma. De viktigaste hithörande blomställningarna äro schematiskt aftecknade i fig. 1.

a. Klase (*bo'trys*) har förlängd hufvudaxel och skaftade blommor (fig. 1, A, F). — En kvast är

Fig. 1.

en klase med de nedre blommornas skaft så mycket längre än de öfres, att alla blommorna komma i ungefär samma plan.

b. Ax (*spica*) har förlängd hufvudaxel och oskaftade blommor (fig. 1, B). Exempel på växter med enkla ax lämna, bland många andra, groblad, *Plantago major* L., och jungfru Marie hand, *Orchis maculata* L. Dubbla ax har ett mycket stort antal af graminéerna (gräsen); så, bland våra sädesarter, hvete, råg och korn. Hafren åter har, liksom en mängd andra graminéer, en af ax och klase sammansatt blomställning, som kallas blomvippa. Egendomliga slag af ax äro hänge (*amentum*) och blomkolf (*spadix*). Hängt är ett ax med enkönade blommor och oftast svag hufvudaxel (blomställningen blir därigenom hängande, hvaraf

dess svenska namn), hvilket affaller i sin helhet efter blomningen. Sådana ax äga bland hängeträden pilfamiljen (ekar och björkar hafva skenhängen, d. v. s. hängeligt anordnade blomknippen). Blomkolfven är ett ax, som har tjock och köttig hufvudaxel och efter regeln saknar blomskärmar. Före blomningen är den nästan alltid omsluten af ett stort slidformigt blad, det s. k. blomhölstret (*spatha*). Sådant blomställning har missnen, *Calla palustris* L. — blomhölstret är här vackert mjölkhvitt — och de flesta öfriga araceer. — Kotte (*conus*) är ett ax med stamdel och högblad vid

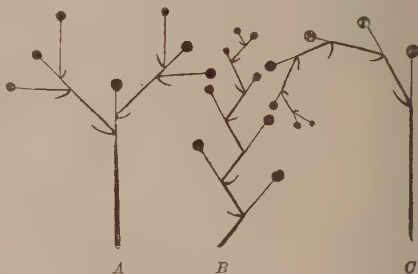

Fig. 2.

fruktmognaden förvedade. Exempel härpå äro alens honhängen (däremot uppfattas barrträdens "kottar" numera vanligen ej såsom en blomställning, utan såsom den ur en enda blomma framgångna mångfröiga fröställningen).

c. Flock (*umbella*) har kort hufvudaxel och skaftade blommor (fig. 1, C, E). Vid de enskilda blommornas fäste sitter ofta en samling högblad, som fått namn af svepe.

d. Hufvud (*capitulum*) har kort hufvudaxel och oskaftade blommor (fig. 1, D, G). — Då blom-

Fig. 3.

hufvudet vid basen är omgivet af en samling sterila högblad, en holk, kallas det korg.

Nu nämnda blomställningar kallas enkla, men då sidoaxlarna af första ordningen äro förgrenade, uppstå s. k. sammansatta blomställ-

ningar. Likartad kallas en sådan blomställning, där sammansättningsleden äro af ett slag, t. ex. ax ordnade i ax, klasar i klase, olikartade där- emot, då de ej äro det, t. ex. ax i klase (så hos en del gräs, där denna sammansatta blomställning kallas *vippa*), hufvud i kvast etc.

II. *Cymösa* (af grek. *kyma*, växtskott) l. *knippe- lika blomställningar* äro de, hos hvilka blommorna utvecklas i nedstigande (basipetal) följd, i det att (den relativa) hufvudaxeln alltid afslutas med en blomma utvecklad *före* den blomma, hvilken afslutar hvarje sidoaxel, som utvecklas. — För utbildningen af hithörande blomställningar äro förbländade (se d. o.) antal och ställning af största betydelse; de viktigaste af hithörande blomställningar äro åter- gifna i fig. 2.

a. *Tvåsidiga knippet* (*dikasiet*), hos hvil- ket från hvarje (relativ) hufvudaxel utgå *två* sido- axlar, d. ä. blombarande grenar (fig. 2, A, fig. 3).

b. *Ensidiga knippet* (*monokasiet*), hvilket uppstår, då hvarje (relativ) hufvudaxel *bär* endast en sidoaxel, d. ä. blombarande gren (fig. 2, B och C). Alltefter dennas ställning uppstå olika slag af knippen, bland hvilka två hufvudslag äro att urskilja, beroende på om förbländade och därmed blommorna äro ställda i median- eller i transversalplanet i för- hållande till hufvudaxeln. I senare fallet uppstår *sicksackknippet* (*bostrix*, fig. 2, B), om skiftevis blommor utvecklas (ur antideroma axlar): den första på en sida om hufvudaxeln, den andra på motsatt sida af den nya hufvudaxeln, den tredje på samma sida som den första etc.; *skruftknip- pet* (*cincinnus*, fig. 2, C), hos hvilket alltid den på samma sida sittande (homodroma) sidoblomman utvecklas. — I det fall återigen att sidoaxlarna, såsom hos monokotyledonerna är regel, äro ställda i medianplanet, kunna dessa antingen, såsom hos *sol- fjäderknippet*, utvecklas på insidan af den relativa hufvudaxeln eller, såsom hos *skärknip- pet*, på utsidan. Det ensidiga knippet kan i vissa fall förväxlas med klasen, beroende därpå att i det förre finnes en skenaxel, som lätt kan uppfattas som hufvudaxeln i blomställningen; stödjeblandens ställ- ning anger dock det verkliga förhållandet, t. ex. *förgåtmigej* (*Myosotis*).

c. *Mångsidiga knippet* (äfvén kalladt *strållformiga knippet*; *pleiokasiet*), hos hvilket hvarje (relativ) hufvudaxel *bär* mera än två grenar.

En cymös blomställning af något bland nu nämnda slag, hvars blommor äro starkt sammanträngda, så att blomställningen får ett hufvudlikt utseende, kallas *blomnystan* eller *blomgyttring*.

Ej alltid äro i naturen de racemösa och cymösa blomställningarna skarpt skilda eller ettdera slaget uteslutande förekommande hos bestämda arter. Släk- ten eller familjer, utan i somliga fall kunna knippen vara anordnade i ax eller i klase etc. Dylika blom- ställningar kallas *bländade*. G. A. (G. O. R.)

Blom-te. Se Te.

Blomvass, bot. Se Butomus.

Blomvippa, bot. Se Blomställning.

Blon [blån], Franz von, tysk musiker, f. 1861, dirigent för "Berliner tonkünstlerorchester" 1890, har blifvit omtyckt af dilettanter genom sina kompo- sitioner af lättare halt för piano, sång, orkester
o. s. v. A. L.

Blond, ljuslätt, med ljus hår.

Blondeau. Se Blondel.

Blondel [blādä'll] l. Blondeau [blādä], med tillnamnet de Néelle, fransk trubadur i 12:e årh. Sången har gjort B. till konung Rikard Lejonhjärtas älsklingsskald och befriare ur fångenskapen.

Blondel [blādä'll], Georges, fransk national- ekonom, f. 1856 i Dijon, studerade en längre tid i Tyskland, hvarunder han verksamt deltog i de historiska arbetena i Mommsens och Brunners semi- nariet. Efter att hafva varit universitetsprofessor först i Lyon, sedan i Lille, blef han professor vid handelshögskolan i Paris. Bland hans arbeten, hvilka mest behandla de sociala och nationalekonomiska förhållandena i Tyskland, märkas: *Étude sur la poli- tique de l'empereur Frédéric II* (1892), *Études sur les populations rurales de l'Allemagne* (1897) och *L'essor industriel et commercial du peuple allemand* (3:e uppl. 1900).

Blö'nder (fr. *blondes*), ett slags skira spetsar af silke.

Blondin, ljushårig, ljuslätt kvinna. Jfr Blond.

Blondin [blādä'], lindansare, hvars verkliga namn var Jean François Gravelet, f. 1824 i St Omer, d. 1897 på sin egendom nära Birmingham. Han gick 30 juni 1859 på lina öfver Niagara.

Blondlot [blälä'], Prosper René, fransk fysiker, f. 3 juli 1849 i Nancy, studerade i Nancy, Heidelberg, Zürich och Paris, blef 1881 filos. doktor samt 1882 "maitre de conférences" och 1886 pro- fessor vid den naturvetenskapliga fakulteten i Nancy. Redan i sin gradualafhandling, som behandlade den galvaniska polarisationen, egnade sig B. med fram- gång åt undersökningar på elektricitetslärans om- råde, på hvilket han sedermera hufvudsakligen forskat, ofta i samarbete med sin kollega Bichat. Bland hans många förträffliga arbeten märkas flera angående hertziska och röntgenstrålar och liknande fenomen. 1902 trodde han sig kunna påvisa, att röntgenstrålarna äro polariserade och forplan- ta sig med ljusets hastighet, hvilket väckte mycket up- peende. Han fann likväl senare, att han vid dessa försök arbetat ej med röntgenstrålar, utan med ett nytt slags strålar, som han kallade N-strålar. Dessas våglängd uppmättes och befanns först motsvara s. k. ultraröd strålning af relativt stor våglängd; seder- mera har B. trots sig finna, att deras våglängd är ytterst liten, mindre än någon tillförene uppmätt. B. har därefter jämte ett stort antal andra franska forskare, bland hvilka må nämnas Bichat och Jean Becquerel samt fysiologerna Carpentier och Broca, studerat dessa mystiska strållars egenskaper och kom- mit till högst otroliga slutsatser. N-strålarna upp- gifvas af Carpentier utstråla från människor och djur vid deras lifsprocesser. Iakttagandet af N-strålarna, som utmärka sig därigenom, att de låta svagt lysande kroppar, t. ex. fosforescerande svafvelcalcium, synas starkare lysande, försvåras därvid mycket genom närvaron af ett nytt slags strålar, N-strålar, som ha motsatta egenskaper. — Tyska och engelska for- skare, som sökt eftergöra försöken med N- och N-strålar, ha misslyckats. Vid försök, delvis utförda af B. i Paris i maj 1904, kunde ej heller under- tecknad iakttaga de företeelser, som sågos af B. och hans meningsfränder. Äfvén de flesta fransmän ställa sig skeptiska mot dessa försök. Den franska veten- skapsakademien tillerkände B. 1904 ett pris af 50,000 frcs för hans fysiska arbeten. S. A.—s.

Blonie, stad i ryska guvern. Warschau, i det forna Masovien, 22 km. v. s. v. om Warschau, vid floden Utrata, en biflod till Weichsels biflod Bzura. Omkr. 1,400 inv. Där hade Karl XII sitt högkvarter från början af aug. till de sista dagarna af dec. 1705.

Bloomerism [blom-]. 1. Petticoatreform, en agitation mot den vanliga fruntimmersklädseln och för anläggandet af en manlig dräkt äfven af kvinnorna. Rörelsen leddes af och fick sitt namn efter en amerikanska, fru Amalia Bloomer (f. 1817, d. 1894), som i början af 1850-talet vann en del anhängare i Amerika och England.

Bloomfield [blō'mfild], fabriksort i nordamerikanska staten New Jersey, nära Newark. 9,668 inv. (1900).

Bloomfield [blō'mfild]. 1. Benjamin B., baron B., engelsk militär och diplomat, f. 1768, d. 1846, blef 1781 artilleriofficer och avancerade till generalmajor (1814). B. stod högt i gunst hos prinsen af Wales (sedermera Georg IV), beklädde flera höga höfämbeten och var en tid dennes privatsekreterare. 1812—18 var han medlem af underhuset. 1822 föll han i onåd vid hofvet och nedlades sina ämbeten. B. var 1823—33 engelsk minister i Stockholm, upphöjdes 1825 till irländsk peer (baron af Oakhampton och Redwood) samt blef efter sin återkomst till hemlandet kommandant i Woolwich. I Sverige blef B. vunnit för metodismen af den bekante G. Scott, som skildrat hans omvändelse i "A coronet laid at Jesus' feet in the conversion of the late lord Bloomfield" (1856). — B:s sonhustru, lady Georgiana B. (se nedan), utgaf 1884 *Memoir of Benjamin, lord Bloomfield* (2 bd; "Förre engelske ministrern i Stockholm lord Bloomfields memoarer från svenska hofvet", 1886), ett föga betydande arbete.

2. John Arthur Douglas B., baron B., den föregående son, engelsk diplomat, f. 1802, d. 1879, började sin diplomatiska bana redan vid 16 års ålder som attaché i Wien, blef 1826 legationssekreterare hos sin fader i Stockholm och förflyttades 1839 som ambassadsekreterare till Petersburg. 1844 blef han brittisk envoyé därstädes, förflyttades 1851 på egen begäran till Berlin, där han under Krimkriget med framgång motarbetade Rysslands inflytande, och var 1860—71 brittisk ambassadör i Wien. — B. gifte sig 1845 med lord Ravensworths yngsta dotter, Georgiana Liddell, f. 1822, en af drottningens hoffröknar, hvilens skildringar af hof- och sällskapslif vunnit stor spridning. Utom sitt arbete om svärfadern (se oifvan) har lady B. utgivit *Reminiscences of court and diplomatic life* (2 bd, 1883, tysk öfvers. 2:a uppl. 1894). (V. S.—G.)

Bloomfield [blō'mfild], Maurice, nordamerikansk indolog och komparativ språkvetenskapsman, f. 1855 i Biditz i Österrike, utvandrade 1867 till Förenta staterna, studerade vid universitetet i Chicago och Syd-Carolina, hvarest han blef magister

Bloomer-dräkt.

artium 1877, samt vid Yale och Johns Hopkins' universitet, där han 1879 blef filos. doktor. Efter fortsatta studier i Berlin och Leipzig kallades han 1881 till professor i sanskrit och jämförande språkvetenskap vid Johns Hopkins' universitet i Baltimore. B:s förnämsta arbeten äro: en edition från originalmanuskript af "Kaučikasūtra" (1890), i "Journal of the American oriental society", bd 14), öfversättning af "Atharvaveda" ("Sacred books of the East", bd 42), index till "Bergaigne, religion védique" (1897), i Bibl. de l'école des hautes études 117), "Atharvaveda and Eopathabrahmana" (1899 i Buhlers "Grundriss der indoarischen philologie"), tills. med R. Garbe i Tübingen Kaçmir-recensionen af Atharvaveda och en under utarbetning varande stor "Concordance of the hymns and sacred formulas of the entire vedic literature". B. har vidare lämnat tidskrifts-uppsatser angående det gamla Indiens litteratur, religion, mytologi och historia, bl. a. omkr. 50 bidrag till Vedas tolkning, skrivit om sanskritisk, grekisk, latinsk och jämförande grammatik samt om mytologi och religionsvetenskap i allmänhet. B. är en af direktörerna för American oriental society och är en af samtidens förnämsta auktoriteter på den indiska (företädesvis vediska) litteraturens område. K. F. J.

Bloomington [blō'miŋtən]. 1. Stad i nordamerikanska staten Illinois. 23,286 inv. (1900). Kolgrufvor, järnindustri. Det eger 17 kyrkor samt en högre läroanstalt (*wesleyan university*). I närheten ligger statsuniversitetet (*state normal university*), med omkr. 500 studenter. — 2. Stad i nordamerikanska staten Indiana, s. v. om Indianapolis. 6,460 inv. (1900). Statsuniversitet (*Indiana university*), grundadt 1820, med 45 lärare och 1,285 studerande (1902).

Blooms [blō'ms], eng., *metall.*, benämning på ämnesvalsadt järn eller stål med vanligen kvadratisk genomskärning, hvars sida är större än 6 eng. tum (150 mm.). G. D.

Bloteling [blā-], Abraham, holländsk kopparstickare, f. 1634 i Amsterdam, d. omkr. 1690, begaf sig vid fransmännens invasion 1672 till England och vann där framgång i synnerhet med etsningar, men återvände hem efter fredsslutet 1678. Han förbättrade svartkonstgravyren genom uppfinningen af granuleringsstålet (se Mezzotintogravyr). (O. G.—G.)

Blosshållare kallades de med bloss eller vaxljus försedde svenner, som fordomdags ledsagade brudgummen till bröllopgården samt bruden på färden från bröllopgården till hennes nya hem. Samma bruk förekom äfven vid vigselns förrättande i kyrkan. Härvid utbyttes blossen redan mot slutet af medeltiden oftast mot vaxljus. Stafvar för bärande af sådana vid kyrkliga ceremonier, ljusstafvar, kallas, emedan de ofta användts vid vigsel, stundom också *brudbloss*. Seden att blosshållare buro ljus eller bloss före brudparet i kyrkan bibehöll sig i Sverige ännu allmänt i början af 1700-talet, ja fortlevde i Småland ännu inpå 1800-talet. Ordet betecknar äfven de skaff, hvori blossen vanligen anbragtes, när man med dem skulle lysa sig, vare sig dessa hållare fästes någonstädes eller buros i hand. I sistnämnda fall voro de till sin grundgestalt vanligen stafformiga. Blosshållare voro under medeltiden allmänt i bruk såväl vid färder, pro-

cessioner o. s. v. som vid upplysning af hallar, kyrkor e. d. I senare tid haiva blosshällare af åtskilliga konstruktioner och under olika benämningar brukats af kolare, ljusterfiskare och grufarbetare. Jfr Parthällare. N. E. H.

Blot (fno. *blót*, offer). Våra hedniska förfäder hade för sed att vissa tider anställa stora offer åt gudarna. Detta kallades att *blóta*, och den, som verkställde offringen, kallades *blótmaðr*. Årligen firades tre stora offerfester: i midten af oktober, "til års" (för god skörd under det förlutna året); i midten af jan. (*jól*, "jul"), "til gröðrar" (för ett lyckligt och fruktbringande år), och slutligen vid vårens ankomst, "til sigrs" (för lyckosamma härfärder). Julaften var det sed, att man med offret af en galt (*sónargoltr*) sökte blicka gudarna och aflade högtidliga löften. Vid offer tillgick så, att, sedan offerdjurens ådlare innandelar förbehållits gudarna, blodet (*hlaut*) uppsamlades i offerkittlar (*hlautbollar*), stänktes med kvistar (*hlautteinar*) på de närvarande och ströks på gudabilderna, altarna och tempelväggarna, hvarefter alla närvarande jämte prästerna deltog i offermåltiden (*blótveizlagildi*). Nämda tre högtider fortlede under medeltiden, ehuru under andra former: Märtemässan (10 nov.), juldagstiden (23 dec.) och Valborgsmässan (30 april). Hufvudorten för de stora bloten var i den hedna tiden Uppsala, hvars öfverkonung äfven var religionens högste målsman. (Af det stora "disartinget" därstädes fortlevet än i dag namnet i distingsmarknaden.) I allmänhet voro offerplatserna gemensamma för hela härad. Om deras läge tala ännu flera ortnamn, i hvilka ändelserna *-tri*, *-harg*, *-hof*, *-lund* ingå.

Blota (fno. *blóta*). Se **Blot**.

Blotspån (isl. *blótspánn*). Att fälla blotspån omtalas stundom i de isländska sagorna som ett sätt att utforska framtiden, utan att dock de närmare omständigheterna beskrifvas. Förmodligen kastades kvistar på marken, och man sökte utleta gudasvar ur de sammanställningar, som därvid uppkommo.

Blot-Sven (d. v. s. "Offer-Sven") är enligt tillägget till Hervararsagan namnet på en af svearnas konungar i slutet af 1000-talet. Sedan svearna fördrifvit konung Inge d. ä. på grund af hans kristna nit och vägran att "hålla gammal lag", såges hans svåger Sven, "den mäktigaste mannen i Svithiod", ha korats till konung samt genast på hednavis offrat ("blotat"), hvaraf han erhöi namnet Blot-Sven (isl. *Blót-Sveinn*). Sven såges ha varit svearnas konung i tre vintar; sedan återkom Inge från Västergötland, dit han tagit sin tillflykt, öfverrumplade och satte eld på den gård, där Sven vistades, samt nedhögg sin medtåfäre, då denne sökte rädda sig ur lågorna. Utan säker grund pågår denna händelse förläggas till omkr. 1080. B. finnes ej upptagen i Västgöta-lagens kungalängd, hvarför han i alla händelser ej torde ha förmått utsträcka sitt valde öfver göta-landskapen. Om man får antaga, att Inge är identisk med den Anund, som omtalas i ett par skolier till Adams af Bremen krönika, skulle den där intagna notisen om att Anund miste konungamakten, enär han vägrade att "förrätta det stadgade folkoffret åt demonerna", hänsyfta på den tilldragelse, hvarigenom Sven blef konung. De uppgifter, som i åtskilliga yngre källor förekomma om Sven och hans släktförbindelser med sverkerska och erikska

ätterna, äro hvarandra motsägende och förtjäna ingen tilltro. Sven är hufvudpersonen i P. H. Lings sorgspel "Blotsven" (1824). V. S.—g.

Blouët [bloä], Paul, fransk skriftställare, känd under pseudonymen Max O'Reill, f. 1848 i Bretagne, d. 1903 i Paris, studerade vid Paris' universitet, deltog såsom officer i fransk-tyska kriget 1870 och vardt fånge i slaget vid Sedan, sårades svårt under truppernas strider mot Paris-kommunen och fick afsked med pension. Han kom till England som tidningskorrespondent 1873 och var lärare i franska vid en London-skola 1876—84. Han författade och utgaf från 1883 spirituella skildringar af de angelsaxiska folkens karaktär och sedvänjor. Dessa böcker, som af B. skrifvits på franska och af hans hustru öfverflyttats på engelska, gjorde mycken lycka och blefvo översatta till flera europeiska språk. På svenska finnas af dem "John Bull och hans ö" (1884), "Jonathan och hans fastland" (1889), "En fransman i Amerika" (1892) och "Firman John Bull & co. och dess stora filialer" (1895); bland hans andra arbeten "Hennes kongl. höghet kvinnan" (1901) och "Oss emellan" (1902). B. gjorde årslånga föreläsningsturnéer till Amerika, Kaplandet och Australien.

Blount [blau'nt], förnäm engelsk släkt, bekant redan under 1300-talet, då sir Walter B. åtföljde Svarte prinsen på dennes expedition till Spanien 1367. Denne Walter B. stupade vid Shrewsbury 1403 som Henrik IV:s standarbärare och förekommer under namnet Blunt i Shaksperes "Henrik IV". Hans sonson Walter B., baron Mountjoy (d. 1474) var en af de mest framträdande partigångarna på Yorksidan under Rosornas krig. Såväl hans sonson William B., baron Mountjoy (d. 1534), som dennes son Charles B., baron Mountjoy (d. 1545), gjorde sig kända som mecenater, den förre särskildt som Erasmus', den senare som Roger Aschams beskyddare. Bland släktens medlemmar under senare tid märkas följande.

1. Charles B., earl af Devonshire och baron Mountjoy, f. 1563, bekant som en af drottning Elisabeths gunstlingar, deltog i Essex' expedition till Azorerna 1597 och var sedermera invecklad i dennes sammansvärjning, men undgick straff. Han blef 1600 ståthållare ("lord deputy") på Irland och lyckades genom sin seger vid Kinsale i grund kufva den vidtomfattande resning Tyrone anstiftat. Vid återkomsten 1603 blef han af Jakob I till lön där för upphöjd till earl af Devonshire. Mycken skandal väckte det, då han 1605 förnämde sin huskaplan Laud att viga honom vid hans älskarinna, Essex' syster, den beryktade lady Penelope Rich, med hvilken han före hennes skilsmässa från lord Rich hade flera barn. Midt under tvisten om detta giftermåls laglighet aflöf B., 1606. Han var mycket populär bland tidens skaldar och firades med sorgekväden bl. a. af Ford, som lär idealiserat hans förhållande till lady Rich i tragedien "The broken heart".

2. Sir Christoph B., troligen den föregående yngre broder, f. omkr. 1565, förtrogen vän och jämnårig med Essex samt genom sitt giftermål dennes styfvar, var hans följeslagare på expeditionen till Cadix 1596 och till Azorerna 1597, följde honom äfven till Irland och tyckes jämte lord Southampton ha varit hans förnämste rådgifvare under detta fälttåg och vid komplotten mot drottningen. Också

blef han invecklad i Essex' rättegång, dömdes till döden och afrättades i mars 1601.

3. Mountjoy B., baron Mountjoy och earl af Newport, f. omkr. 1597, d. 1665, naturlig son af Charles B. och Penelope Rich, vann stor gunst vid Karl I:s hof och upphöjdes 1628 till earl af Newport. Under långa parlamentets första skede tillhörde han oppositionen och gjorde som kommandant i Tower denna flera viktiga tjänster, hvarför han i onåd afskedades af Karl I. Då inbördeskriget utbrutit, stred B. i konungens armé som general-löjtnant under hertigen af Newcastle, men råkade i häftig tvist med denne. Tillfångatagen vid Dartmouth 1646 af parlamentshären, lössläpptes han endast mot borgen och deltog sedan ej mer i det politiska lifvet. V. S.-g.

Blount [blau'nt], Charles, deistisk engelsk författare, f. 1654, d. 1693, son till den för sina resor i orienten och Egypten bekante sir Henry Blount (f. 1602, d. 1682), utgaf flera tämligen osjällständiga, i hänfull ton hållna fritänkarskrifter, hvilka röja påverkan af Herbert af Cherbury och förbåda Tolands författarskap. B. gjorde sig äfven känd som whigpolitisk skriftställare och blef indirekt orsak till den engelska pressens frigörelse från censur tvånget. Han utgaf nämligen 1693 två broschyrer mot censursystemet, hvilkas innehåll dock väsentligen är hämtadt ur Miltons "Aeropagica", samt utlade en snara för censorn, Edmund Bohun, i det att denne lockades att godkänna en af B. anonymt författad skrift, som sedan enligt parlamentets beslut offentlig brändes och kostade censorn hans ämbete. Denna händelse blottade censursystemets brister och föranledde dess afskaffande ett par år senare (1695). B:s karaktär är lifligt skildrad af Macaulay i dennes engelska historia (kap. 19). Hans *Miscellaneous works* utkommo 1695. V. S.-g.

Blow [blau], John, engelsk tonsättare, f. 1648, d. 1708, blef 1669 organist i Westminster, 1685 k. kammarmusikus och 1687 kantor i Paulskyrkan i London. Han skref ett mycket stort antal anthems, services och annan kyrkomusik, dessutom klaversviter m. m., delvis utgifna tillsammans med sådana af hans lärjunge Purcell, för hvars skull han afstod från sin organistbefattning. A. L.

Blowitz [blau'vits], Henri Georges Stéphane Adolphe Oppert, tysk-fransk tidsningsman, Times' korrespondent i Paris, f. omkr. 1825 i Blowitz, nära Pilsen, troligen af böhmisk-judisk härkomst, kom i unga år, efter vidlyftiga fotvandringar och resor, till Frankrike, där han 1848 af Falloux blef anställd som lärare vid lycéet i Tours och senare vid andra skolor. Dock känner man ej med säkerhet hans öden under de följande åren, tills han i början af 1850-talet blef lärare i Marseille, där han 1859 ingick äktenskap med Arnaud Bethford, en mycket ansedd dam, hvilken förbindelse gaf honom fördelaktiga relationer. Han började nu sysselsätta sig med politik, spelade en betydande roll i Marseille, lyckades kort före kejsardömet fall förhindra Lesseps' val till deputerad som regeringskandidat, lät omedelbart efter Sedans fall naturalisera sig som fransk medborgare och förvärfvade sig Versailles-regeringens bevägenhet genom att väsentligen bidra till kommunens undertryckande i Marseille. Han erhöi af Thiers hederslegionen och löfte om

generalkonsulatet i Riga, men blef af L. Oliphant anmodad att tillfälligtvis ersätta Times' Paris-korrespondent. Denna interimistiska tjänstgöring varade till 1874, då B., efter att hafva lyckats intervju Alfons XII samma dag underrättelsen om statskuppen anlände, utsågs till ordinarie korrespondent. Som sådan tjänstgjorde han till sin död, 18 jan. 1903. Under denna tid var han tvifvelsutan världens mest uppmärksammade tidsningsman. Hans största journalistiska bedrift utfördes vid kongressen i Berlin, då han satte Times i stånd att publicera hela kongressbeslutet samtidigt med att det undertecknades. 1892 sände han Times ett meddelande om att en rysk-fransk militärallians afslutats och förutspådde ett blifvande förbund mellan dessa makter, hvilka påståenden tidningen dock ej vågade publicera. Först fem år senare visade det sig, att han haft rätt. En fenomenal förmåga att göra betydande personer sig förbundna och en stor skicklighet i att begagna sin tidsnings och sin positionens prestige satte honom i stånd att, trots mindre sympatiska egenskaper, ständigt uppehålla intima förbindelser med de ledande personligheterna. Ett utomordentligt minne och en stor fond under den af ett visst dunkel insvepta ungdomstiden förvärfvade mångsidiga kunskaper och erfarenheter voro ytterligare betingelser för hans verksamhet, under hvilken han och Times ofta spelade en storpolitisk roll. Efter hans död utkommo hans memoarer. *My memoirs* (1903); "Hvad en tidsningsman upplefvat. Mina memoarer", (1904), hvilka äro af trivselaktigt värde. G. Stg.

Bludenz [blöd-], stad i Vorarlberg, vid högra stranden af Ill och vid Arlbergbanan (Innsbruck—Bregenz). 581 m. ö. h. 4,027 inv. (1900). Bomullsspinnerier och mekaniskt väfveri. B., som har medeltidsutseende, med trånga, krokiga gator och bäggångar (*lauben*) längs husen, och ett högt öfver staden liggande slott, Gayenhofen, besöks mycket af turister.

Bludov, Dmitri Nikolajevitj, greve, rysk diplomat och politiker, f. 1785, d. 1864, tjänstgjorde vid flera af Rysslands beskickningar i utlandet (bl. a. som legationsskreterare i Stockholm). 1839 utnämndes han till justitieminister och president i lagkommissionen, hvilken under hans ledning fullbordade Speranskis kodifieringsarbete. B. inlade stor förtjänst om tillkomsten af de ukaser, som på 1840-talet något lossade på lifegenskapens band. Han upphöjdes 1842 i greffligt stånd. 1858 blef han ordförande i centralkommittén för böndernas frigörelse samt 1861 president i riksrådet och ministerkommittén. Som sådan undertecknade han 2 mars 1861 den akt, hvarigenom lifegenskapen definitivt upphäfdes. Hans biografi skrefs af J. P. Kovalevski (Petersburg 1886). — B:s dotter, grefvinna Antonida Dmitrievna B., d. 1891, spelade en inflytelserik roll vid kejsarinnan Marias (Alexandra II:s gemål) hof, var mystiskt exalterad och beforderade ifrigt den ortodoxa propagandan i Rysslands västliga provinser.

Blue books [blō'-buks], eng. Se Blå böcker.

Blue mountains [blō' mau'ntins]. Se Blå bergen.

Blue pills [blō' pi'ls], *pilule cæruleæ*, piller, innehållande metalliskt kvicksilfver och beredda med s. k. *conserve rosæ* (se Rosenblad). De

användas särskildt i England såsom afföringsmedel. C. G. S.

Blue ribbon [blø' ri'bn], eng., blå bandet (se d. o.); förnämsta täfplingspris; förnämsta värdighet. — **Blue ribbon army** [ā'mi], blåbandsförening.

Blue stocking [blø' stā'kin], eng., blåstrumpa.

Bluette [-ā'tt], fr., liten gnista; kvickt infall;

litet (kvickt) teaterstycke.

Bluff (eng. bluff [bla'f]), egentl. ett amerikanskt kortspel, skenmanöver; meddelande, som endast är afsedt att vilseleda. — **Bluffa**, vilseleda.

Bluffs [bla'fs] kallas i Nord-Amerika de låga, i regeln mycket bördiga upphöjningar, som förekomma på prärierna. Särskildt förstår man därmed de många oregelbundna kullar, af 20—75 m. höjd, som ligga längs Mississippis nedre lopp omväxlande med låga, för öfversvämning utsatta sträckor. De äro lössbildningar. Från New Orleans till Memphis ligga alla städer vid Mississippi på sådana bluffs.

Bluhme [blōme]. 1. Johannes Bartholomæus B., f. 1681, d. 1753, sedan 1728 tysk hofpredikant hos de danske konungarna Fredrik IV och Kristian VI. Han var mycket inflytelserik hos sistnämnde regent, hvars stränga åtgärder till främjande af pietistisk religiositet i väsentlig mån kunna tillskrifvas B. 1733 blef han kungens biktfiader och 1737 medlem af generalkyrkirinspektionskollegiet. Bland de kyrkliga institutioner, som infördes på hans råd, är den 1736 påbjudna konfirmationen.

2. Kristian Albrecht B., den föregåendes sonsons son, dansk statsman, f. 1794 i Köpenhamn, inträdde 1820 i statens tjänst som auditor, blef 1824

medlem af guvernementsrådet i Tranquebar, 1831 borgmästare i Storeheddinge och sedan i Næstved på Sjælland, därefter stiftsamtman i Aalborg och 1843 direktör för toldkammerkollegiet. Mars—nov. 1848 var han handelsminister, blef därefter medlem af riksförsamlingen och 1849 kabinetssekreterare samt var 1850—58 direktör för Öresunds tullkammare.

I okt. 1851 blef B. utrikesminister och afslöt s. å. förhandlingarna med Preussen och Österrike om Slesvigs och Holsteins ställning i monarkien. I förlitande på sin smidighet och förmåga att draga sig ur svåra trångmål gaf han därvid, egensinnig och utan de andre ministrarnas vetande, löften, som genom sin oklarhet blefvo ödesdigra för Danmark. 27 jan. 1852 blef han äfven förste minister och utfärdade en kungörelse om en ny helstatsförfattning, men sökte förgäves genomdriva den nya successionsordningen och tullgränsens flyttning från Eider till Elbe. I april 1853 måste han åt Ørsted lämna försädet i ministären, men kvarstannade som utrikesminister till dec. 1854. Nästa år ställdes han inför riksrätt, men frikändes. B. ledde 1856—57 den internationella konferensen för Öresunds-tullens aförsning. Som medlem af riksrådet 1856—63 ledde han det konservativa helstatspartiet, som, ehuru helstaten visat sig omöjlig, satte sig emot hvarje lösning i eiderdansk riktning, och

riktade en skarp, men helt och hållet negativ kritik mot sina efterträdarens styrelse. Han röstade 1863 emot novemberförfattningen, men vågade icke sedan övertaga regeringen. Först i juli 1864, efter det olyckliga kriget, blef han utrikesminister och konseljpresident, öfvergaf genast all tanke på motstånd och slöt freden i Wien, genom hvilken hertigdömena afträdde. B. var ej i stånd att genomdriva en revision af grundlagen och afgick i nov. 1865. Död 1866. E. Ebg.

Blum., i naturvetenskapliga beteckningar förkortning för J. Fr. Blumenbach.

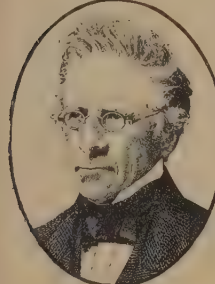
Blum [blōm], Karl Ludwig, tysk kompositör och teaterförfattare, f. 1786, d. 1844, blef 1820 hofkompositör i Berlin och 1823 regissör vid k. operan därstädes. Han skref en stor mängd operetter, sångspel, originalkomedier och bearbetningar, bl. a. *Der schiffskapitän* ("Skeppskaptanen"), *Die schwester* ("De bägge systrarna"), *Der ball zu Ellerbrunn* ("Balen på slottet Ellerbrunn") och *Die schule der verliebten* ("De kära"), hvilka alla gifvits i Stockholm. Särskildt gjorde han sig förtjänt om den franska vädevillens införande i Tyskland. A. L.

Blum [blōm]. 1. Robert B., tysk politisk agitator, f. 1807 i Köln, var först handtverkslärling, sedan

bodbetjänt, därpå efter vunnen litterär utbildning en tid verksam som skriftställare i Leipzig. Under de politiska oroligheterna 1848 blef han hufvudman för det demokratiska partiet i Sachsen, invaldes s. å. i riksförsamlingen i Frankfurt och blef där en af vice-presidenterna och vänsterns ledare. Då politiska oroligheter s. å. utbröto i Wien, sändes han jämte Jul. Fröbel dit för att i vänsterns namn öfverbringa en adress till demokraterna, men häktades efter Wiens stormning, emedan han deltagit i barrikadstriderna, ställdes för krigsrätt och sköts i Brigittenau 9 nov. 1848. Hans död väckte i hela Tyskland mycken förbittring och stort deltagande. Jfr Hans Blum, "Robert Blum, ein zeit- und charakterbild" (1878).

2. Hans B., den föregåendes son, tysk politiker och skriftställare, f. 1841 i Leipzig, var 1869—1900 advokat i sin födelsestad, tillhörde 1867—70 nordtyska riksdagen och var 1871—78 redaktör af den politisk-litterära veckoskriften "Die grenzböten". Utom åtskilliga noveller, romaner och skådespel samt biografien öfver fadern (se ofvan) har B. bl. a. utgifvit *Auf dem wege zur deutschen einheit; erinnerungen und aufzeichnungen* (2 bd. 1893), *Fürst Bismarck und seine zeit* (7 bd, 1894—99) och *Persönliche erinnerungen an den fürsten Bismarck* (2 uppl. 1900).

Blumauer [blōm-], Aloys, tysk skald, f. 1755 i Steyr i Öfre Österrike, ingick 1772 i jesuitorden och utnämndes efter dess upphäfvande 1773 till offentlig censor. 1793 nedlade han nämnda befattning och egnade sig åt en bokhandelsaffär. Död 1798. Hans mest kända verk är en travestering af Vergilius' *Aeneid*, *Abenteuer des frommen helden Aeneas*

(1784, "Blumauers Äneis", fri öfvers. af J. M. Stjernstolpe, 1813; 4:e uppl. 1904). Arbetets komiska kraft ligger i motsatsen mellan de antika och de moderna förhållandena samt i den skarpa satiren öfver den moderna bildningens utväxter. B:s *Sämmtliche werke* utkommo 1801—03 (senaste uppl. 1884). — Biografi af Hoffmann-Wellenhof (1885).

Blume [blöme], Karl Wilhelm Hermann von, preussisk general och militärskriftställare, f. 1835, blef 1865 kapten vid generalstabén, 1866 adjutant hos krigsministern v. Roon och 1870 major, tillhörde under fransk-tyska kriget stora högkvarterets generalstab och blef därefter afdelningschef vid krigsministeriet. 1879 ställdes B. såsom öfverste i spetsen för ett infanteriregemente, men återflyttades 1883 till generalstabén såsom stabschef vid fjärde armékåren. 1888 general-löjtnant och chef för allmänna krigsdepartementet i krigsministeriet, erhöi B. 1889 en division och blef 1892 general af infanteriet och chef för femtonde armékåren (i Elsass-Lothringen), från hvilken befattning han 1896 tog afsked. — B:s första verk af betydelse har hans på officiella källor grundade öfersikt af *Die operationen der deutschen heere von der schlacht bei Sedan bis zum ende des krieges* (1872, på svenska s. å.), och i sitt arbete *Ueber strategie* (1882) visade han sig såsom en Moltkes värdige lärjunge. Dessutom har han skrivit flera mindre arbeten, bland hvilka särskildt må nämnas *Die grundlagen unserer wehrkraft* (1899), och uppsatser i tidskrifter. C. O. N.

Blumea DC., bot., växtsläkte af fam. *Compositæ*, innefattande örter, som lefva i Afrikas, Asiens och Australiens varmare delar. Ett par arter lämna kamfer, t. ex. B. *balsamifera* DC. (ngai-kamfer). G. L.-m.

Blumenau [blöm-]. 1. By i närheten af Pressburg, var (22 juli) skådeplatsen för sista drabbningen under preussisk-österrikiska kriget 1866. Underrättelsen om fredspreliminärernas afslutande afbröt striden, som i annat fall skulle blifvit olycklig för österrikarna. C. O. N.

2. En af d:r Blumenau från Rudolfstadt 1850 anlagd tysk koloni i brasilianska staten Santa Catharina, i den bördiga Itajahy-dalen, har omkr. 30,000 inv., af hvilka 20 tusen tyskar, 4—5 tusen italienare, 1—2 tusen polacker, schweizare, holländare och ryssar. Kolonien, som omfattar omkr. 60,000 ha, har ett sundt klimat och bördig jord. Hufvudsakligen odlas majs, maniök och andra rotfrukter, sockerrör, bönor, kaffe, bomull, tobak, ris och sydfrukter, hvarjämte kolonisterna drifva en betydande svin- och kreatursävel och något industri (kvarnar, bryggerier m. m.). Hufvudorten B. ligger vid Garcias förening med Itajahy, 80 km. ofvanför den senares utlopp i Atlanten.

Blumenb., i naturvetenskapliga beteckningar förkortning för J. Fr. Blumenbach.

Blumenbach [blöm-], Johann Friedrich, tysk naturforskare, f. 1752 i Gotha, blef 1776 medicins professor i Göttingen, där han i nära 60 år höll talrikt besökta föreläsningar. Död 1840. B. var den förste, som gjorde naturhistorien aktad i Tyskland. Långt före Cuvier ställde han denna vetenskap i samband med den komparativa anatomin, hvilken han — och däri består hans största förtjänst — skaffade

inträde i sitt fädernesland. Från B. härrör äfven människosläktets indelning i de bekanta fem raserna. Han anlade en utmärkt kraniesamling, hvilken han lät afbildas i ett par vetenskapliga planschverk, som ännu ega värde (*Collectionis suæ craniorum diversarum gentium decades*, 1790—1820). Hans ryktbaraste verk är *Handbuch der naturgeschichte*, som 1780—1830 upplefde 12 upplagor. Såsom fysiolog ädrog sig B. Europas uppmärksamhet genom afhandlingarna *Ueber den bildungstrieb und das zeugungsgeschäft* (1787; 4:e uppl. 1821). Hans *Handbuch der vergleichenden anatomie und physiologie* (1804; 3:e uppl. 1824) öfersattes till de flesta europeiska språk.

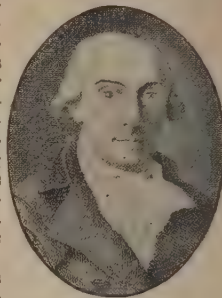
Blumenba'chia, bot. Se *Loasaceæ*.

Blumenberg, Henrik Germund, författare i kommunala ämnen, f. 6 maj 1848 i Norberg, Västmanland, d. 27 nov. 1902 i Stockholm, blef student i Uppsala 1869, prästvigdes 1872 samt blef 1881 kyrkoherde i Östra Ryd i Uppsala stift och 1898 kontraktsprost. B. utvecklade ett flitigt författarskap i kommunala, kyrkorättsliga och fattigvårdsfrågor. Af hans arbeten må nämnas *Kommunkalender för landet* (1880; 6:e uppl. 1902), *Om fattiggårdar* (1884), *Handbok i förmynderskapslagarne* (2 uppl. 1885) och *Handbok i nu gällande äktenskapslagar* (1886).

Blumenorden, ett litterärt sällskap i Nürnberg. Se Pognitzorden.

Blumenthal [blöm-], Joseph von, tysk violinist, f. 1782 i Bruxelles, d. 1850, följde med sin lärare, abbé Vogler, till Wien, blef orkesterviolinist och senare kördirigent. B. var framstående violinist och skref diverse kompositioner, hvaribland i synnerhet hans violinsaker hafva blifvit mycket beagnade. A. L.

Blumenthal [blöm-], Leonhard, greve von B., preussisk generalfältmarskalk, f. 30 juli 1810 i Schwedt a. d. Oder, blef 1827 officer vid infanteriet, genomgick krigsakademien i Berlin 1830—33 och inkallades 1846 till generalstabens topografiska afdelning samt blef 1849 kapten vid generalstabén. Som stabschef vid den af general v. Bonin förda schleswig-holsteinska divisionen fick han göra 1849 års fälttåg i Danmark, vistades sedan mycket i England, blef 1853 major, 1858 öfverstelöjtnant och adjutant hos prins Fredrik Karl samt 1860 öfverste och chef för ett infanteriregemente. Under danska kriget 1864 var han stabschef hos prins Fredrik Karl vid preussiska armékåren och bidrog därvid i väsentlig mån till framgångarna vid Dybböl och Als. Efter kriget generalmajor och brigadchef, kallades B. 1866 till stabschef hos kronprinsen af Preussen (vid 2:a armén) och följde kronprinsen i samma egenskap under fransk-tyska kriget (vid 3:e armén), där han genom sitt ödmöde och sin beslutsamhet kom att maktigt göra sig gällande. 1873 general af infanteriet och chef för 4:e armékåren, utbytte B. denna befattning 1888 mot en arméinspektion och utnämndes

samtidigt till generalfältmarskalk. Afsked 1898. Död 22 dec. 1900. Hans *Tagebücher*, behandlande 1866 och 1870—71 års krig, utgafvos 1902 af hans son greve Albrecht von B. C. O. N.

Blumenthal [blöm-], Jakob, tysk pianovirtuos, f. 1829 i Hamburg, sedan 1848 bosatt i London, har komponerat flera briljanta salongsstycken äfvensom kammarmusik. A. L.

Blumenthal [blöm-], Oskar, tysk teaterförfattare och satiriker, f. 13 mars 1852 i Berlin, af judisk börd, gjorde sig känd som spefull följetonist och teaterkritiker i "Berliner tageblatt" 1875—87 och ledde 1888—97 med framgång en ny skådebanan, Lessing-teatern, i Berlin. 1894—95 var han äfven direktör för Berliner theater. Han odlade där särskildt det moderna konversationsdramat. B. har utgivit flera polemiska och satiriska skiss-samlingar, bl. a. *Allerhand ungezogenheiten* (1875; 6:e uppl. 1899), *Bummelbriefe* (1880) och *Von der bank der Dummheit* (1884), epigramsamlingarna *Aus heiterm himmel* (1880; ny uppl. 1882) och *Aufrichtigkeitkeiten* (1887) m. m. Han tillkämpade sig efter hand framgång äfven på lustspelets område genom skickligt förd dialog, späckad med kvicka infall och träffande anmärkningar, hvaremot handlingen i hans stycken är mycket torftig och ofta osannolik samt teckningen af hufvudfigurerna icke sällan bristfällig. Hans mest kända pjäser torde vara *Der probepeil* (1884; "Profipilen", 1885), *Die grosse glocke* (1885; "Den stora klockan", s. å.), *Ein tropfen gift* (1886; "En droppe gift", s. å.), *Das zweite gesicht* (1890; "Dubbelspel", 1891), *Grossstadluft* (1891, förf. i bolag med G. Kadelburg; "Storstadsluft", 1892), feeriskadepiet *Frau Venus* (tills. med E. Pasqué; "Eru Venus", 1891), *Auf der sonnenseite* (med Kadelburg, 1898; "På solsidan", 1899), *Als ich wiederkam* (med densamme, 1902) och det spanskhistoriska dramat *Der tote löwe* (1904), hvars uppförande förbjöds af berlincensuren, enär dramat anspelar på kejsar Vilhelm II:s förhållande till Bismarck.

Blumer [blö-], Johann Jakob, schweizisk rättslärd och politiker, f. 1819 i Glarus, d. 1875 i Lausanne, var en tid landsarkivarie och president i civildomstolen i sin födelsestad, blef 1861 president i appellationsdomstolen därstädes samt arbetade som sådan nitiskt på civillagens och straffprocessens ombildning och kodificering. 1874 utnämndes han till president i den nyupprättade schweiziska förbunds-rätten i Lausanne. 1847—48 representerade B. kantonen Glarus i den schweiziska förbundsdagen ("tagsatzung"), och 1848—74 var han medlem af ständerrådet, där han upprepade gånger presiderade. Bland hans vetenskapliga arbeten märkas *Staats- und rechtsgeschichte der schweizerischen demokratien* (3 bd, 1850—59) och *Handbuch der schweizerischen bundesstaatsrechts* (2:a uppl., 3 bd, 1877—87). B. var också en af stiftarna af kantonen Glarus "Historiska förening" och en af de flitigaste medarbetarna i dess "Jahrbuch". E. A.-t.

Blummer, Martin, tysk musiker, f. 1827 i Mecklenburg, d. 1901, blef 1853 vicedirigent och 1876 dirigent i sångakademien i Berlin och senare föreståndare för en akademisk mästarskola i komposition. B. var vokalkompositör af konservativ riktning. Han komponerade oratorier *Abraham* och *Der fall Jerusalems*, psalmer, motetter, duetter m. m. samt

skref *Geschichte der Berliner singakademi* (1891), hvarför han utnämndes till hedersdoktor vid Berlins universitet. A. L.

Blunck, Ditlev, dansk målare, f. 1798 i Holstein, d. 1853 i Wien, var en af den eckersbergska skolans mera framstående lärjungar. Han uppehöll sig en längre tid i Rom, slöt sig under det första slesvigiska kriget till de upproriske och återvände sedermera aldrig till Danmark. Utom några altartafel målade han *En ung kopparskickare vid sitt arbete*, *Esekiels syn* (båda i Köpenhamns konstmuseum). Thorvaldsen bland danska konstnärer i en romersk osteria (i Thorvaldsens museum), romerska gatscener och typer, porträtt m. m. Ph. W.*

Blunder (af eng. blunder, missgrepp), förbiseende, misstag, "bock", dumhet.

Bluntschli, Johann Kaspar, schweizisk rättslärd, f. 1808 i Zürich, d. 1881 i Karlsruhe. Han studerade juridik i Berlin och Bonn och blef 1833 professor i rättsvetenskap vid det då nyupprättade universitetet i Zürich.

Under de oroligheter, som vid denna tid upprörde hans fädernestad, slöt han sig till det konservativa partiet, hvars ledare han från 1837 var i stora rådet. 1839 medlem af regeringen, slöt han sig vid samma tid till Rohmers mystiskpanteistiska filosofi, hvilket medförde en betydande modifikation i liberal riktning af hans statsupfattning. Detta gjorde emellertid B:s deltagande i regeringen såsom de konservatives målsman omöjligt, hvarför han afgick 1845. Hans anseende som jurist var dock så stort, att uppdraget att utarbeta en civil lagbok enhälligt gafs åt honom. På grund af de politiska förhållandena i Zürich flyttade B. 1847 till München, där han var professor i juridik 1848—61. Hans energiska uppträdande för Tysklands enhet väckte emellertid anstöt i det på denna tid partikularistiskt sinnade München, och B. flyttade 1861 till Heidelberg. Sitt nya hemland, Baden, sträfvade han att hålla neutralt under det prussisk-österrikiska kriget 1866, och denna hans hållning skaffade honom äfven där många ovänner, men krigets utgång gaf B. rätt och gjorde, att han, trots åtskilliga motigheter och intriger vid universitetet, kunde bibehålla platsen där till sin död. Under sina sista lefnadsår var B. en verksam medlem af den tyska protestantföreningen. Bland B:s många, med rätta högt uppskattade arbeten på det juridiska och i synnerhet på det statsvetenskapliga området märkas följande: *Allgemeine staatsrecht* (1852; 5:e uppl. 1875—76 under titeln *Lehre vom modernen staat*), ett arbete, som förskaffade B. europeisk ryktbarhet och översattes till flera språk, däribland japanska; *Deutsches privatrecht* (1853—54), *Privatrechtliches gesetzbuch für den kanton Zürich* (1854—56), *Geschichte des allgemeinen staatsrechts* (1864), *Das moderne kriegsrecht* (1866), *Das moderne völkerrecht* (1868) och *Das deuterecht im krieg* (1878). Hans synnerligen intressanta självbiografi utgafs 1884

med titeln *Denkwürdiges aus meinem Leben*. Hans rikhaltiga bibliotek förvärfvades af Johns Hopkins' universitet i Baltimore. E. A.—t.

Blus (fr. *blouse*), ett öfverplagg, liknande ett slags vid skjorta eller rock; blus är i Frankrike och Belgien arbetarnas vanliga dräkt. Blus kallas äfven ett bekvämt, öfverallt begagnadt fruntimmersöfverplagg af tämligen olika stoff och form. Om "bluser" på biljarder se Biljard.

Bly. 1. *Kem.* En af de längst kända och allmänast förekommande metallerna. Det träffas i naturen endast mycket sällan i metalliskt (gediget) tillstånd; den enda säkert bekanta fyndorten är Pajsberg i Värmland. Så mycket allmänare äro föreningar af bly och svafvel (blyglans) och blysalter, såsom blykarbonat, blyfosfat och blysulfat. Den vanligaste blymalmen är blyglans. För metallens framställning därur har man tvenne metoder. Antingen rostas malmen, då svafvelblyet (PbS) upptager syre och öfvergår till blysulfat (PbSO₄), hvilket genom upphettning med ej rostad malm ger svafvelsyrlighet och bly (PbS + PbSO₄ = 2Pb + 2SO₂),

salpetersyra, men däremot knappast af svafvelsyra och saltsyra. Det har stor teknisk användning i (bly)ackumulatorerna (se d. o.), vidare för tillverkning af rör, plåt, hagel och kulor. Blyplåt användes i synnerhet för bygandet af blykamrarna vid svafvelsyrefabriker. Bly ingår i många legeringar, t. ex. typmetall, orgelpipmetall m. fl. och tjänar för öfrigt till beredning af mönja, blyhvit, blysocker, blyglete m. m.

Världsproduktionen af bly uppgick 1901 till 892,955 ton. Däraf tillverkades i

Föreata staterna	253,944 ton
Spanien	169,294 »
Tyskland	123,098 »
Mexico	94,194 »
Australien	90,000 »
Storbritannien	40,000 »
Sverige	988 »

I kemiskt hänseende liknar bly något de alkaliska jordmetallerna (kalcium, strontium och barium), men är närmast besläktadt med tenn. Blyet är sålunda ett tvåatomigt, men därjämte äfven fyratomigt grund-

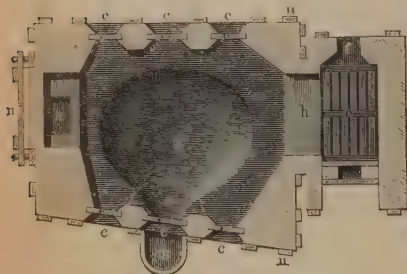

Fig. 1, a. Engelsk ugn (tvärsnitt).

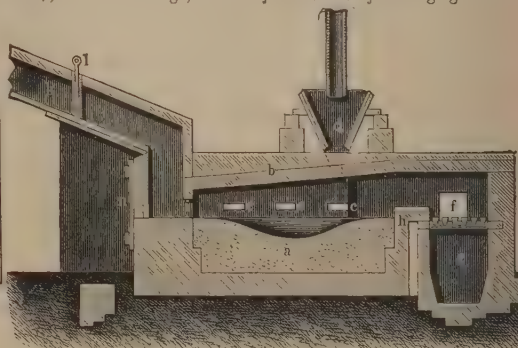

Fig. 1, b. Engelsk ugn (längdsnitt).

eller och blandas svafvelblyet med järn, som binder svafvel, så att bly frigöres. Emedan blyglansen vanligen innehåller små mängder silfver, är det erhållna blyet, s. k. verkbley, silfverhaltigt och förärbettas på silfver, därigenom att det vid hög temperatur utsättes för en luftström, som syrsätter blyet, då lättsmält blyoxid (glete) bildas på ytan och borttappas, hvaremot silfret stannar kvar. Ur blyoxiden kan sedermera blyet lätt vinnas genom upphettning med kol. Sålunda erhållet bly kallas friskbley, om gletet var rent, och hårdbley, om det var förorenadt af antimon. Rent bly är en mycket mjuk metall, som på papper lämnar ett grått streck. I köld kan det sträckas och uthållas, men är nära smältpunkten nästan sprött. Dess färg är grå och dess glans stark. I torr luft bibehåller det sin glans, men i fuktig luft betäcker det sig med en oxidhinna. Egentlig vikt 11,37. Smältpunkt 300°. Bly angripes ej af lufttritt vatten, men väl af lufthaltigt, i synnerhet om detta innehåller ammoniumsalter, klormetaller, organiska ämnen m. m., hvarför blyrör oftast äro farliga att använda såsom vattenledningsrör. Om vatten, innehållande små mängder blysalter, silas genom kol, befrias det fullständigt från bly. Ifrågakvarande metall angripes lätt af utspädd

ämne. Dess atomvikt tecknas Pb (förkortning af lat. *plumbum*, bly) och är 206,9, då syrets atomvikt är 16. Bland dess föreningar med saltbildare må nämnas klorbly, PbCl₂, en vit kristalliserande, mycket svårslöslig kropp, som någon gång träffas på Vesuvius' lavar (den kallas då kotunnit). Bly ger med syre flera oxider. Blyoxid, PbO (blykalk, vanligen kallad blyglete l. silfverglitt), erhålles därigenom att bly upphetas vid lufttillträde och är en i gula, glimrande fjäll kristalliserande kropp, som nyttjas för tillverkning af glasyrer, blyhvit, mönja, plåster, fernissor m. m. Med syror ger blyoxiden salter, hvilka i allmänhet äro färglösa eller hvita, dels lösliga, dels olösliga. Alla äro de högst giftiga, och de lösliga haiva en sammandragande, starkt söt smak. Blysuperoxid, PbO₂, är ett brunt pulver, som lätt afgifver syre och därför ofta nyttjas på laboratorier såsom oxidationsmedel. I blyackumulatorerna spelar denna oxid en viktig roll såsom verksam beståndsdel vid den ena elektroden. Blyoxid och blysuperoxid ge med baser salter, som kallas plumbiter och plumbater. Såsom

Pb O₂ = IV
ett plumbat kan mönja, Pb O₂ = Pb, betraktas.

Bland blysalter är det ättiksyrade saltet, blyacetat, $\text{Pb}(\text{C}_2\text{H}_3\text{O}_2)_2$, äfven kalladt blysocker, det viktigaste. Det beredes af ättika och blyglete eller af ättika och bly vid lufttillträde. Det har mycket söt smak och är ett häftigt gift. Det bildar färglösa, glänsande kristaller, som äro mycket lättlösliga i vatten, samt användes i färgerierna. En lösning af blysocker kan upplösa blyoxid och ger då basiska blyacetat, hvilka lösningar (som kallas blyättika eller, om de äro mycket utspädda, blyvatten) användas i medicinen. Dessa basiska blysalter absorbera med begärlighet kolsyra, hvarför de i kolsyrehaltig luft grumlas af utfällt basiskt blykarbonat. På detta förhållande grundar sig tillverkningen af blyhvit. Lösliga blysalter gifva med kaliumkromat (kromsyradt kali) en vackert gul fällning af blykromat, PbCrO_4 , hvilken fällning under namn af kromgult användes till målarfärg. Då kromgult smältes med salpeter eller kokas med kali, uppstår basiskt blykromat, som är en vacker röd målarfärg, kallad kromrött och kromcinnober. Blyoxid och kiselasyra smälta lätt tillsammans till en gulaktig, tung, glaslik massa, blysilikat (blyglas), som ingår i starkt ljusbrytande glassorter, såsom flintglas och kristallglas, dessutom emalj. P. T. C.*

2. Tekn. Bly framställes ur blyglans (PbS = svafvelbly) genom rostning och smältning, hvarvid erhålles verkbley, hvilket därpå renas för erhållande af ren bly, vanligt handelsbly. Verkbleyet framställes ur malmen hufvudsakligen enligt tvänne metoder, nämligen reaktionsrostningsmetoden samt rostnings- och reduktionsmetoden.

Reaktionsrostningsmetoden grundar sig på det förhållandet att blyglansen, om den rostas vid fritt lufttillträde, öfvergår till blyoxid och blysvlfat. Om denna rostade malm inverkar på orostad, bildas metalliskt bly under utveckling af svafvelsyrlighet. En af de ugnskonstruktioner, som användas för genomförandet af denna process, visar fig. 1, som föreställer en s. k. engelsk ugn. Denna ugn eldas med fast bränsle å rostet *e*, och lågorna slå öfver eldbryggan *f* fram öfver den med malm fyllda hården *a*. Förbränningsgaserna bortgå genom öppningen *i* till skorstenen *k*. Öppningarna *c* äro observations- och arbetsgluggar, och tratten *d* är afsedd för malmens påfyllning. Arbetet i ugnen tillgår så, att 1,000—2,000 kg. blyglans påfyllas i hården och upphetas för rostning vid rikligt lufttillträde under $1\frac{1}{2}$ timme. Därefter stängas ugnöppningarna, och temperaturen i ugnen höjes. Den rostade delen af malmen inverkar då på den orostade, och metalliskt bly afskiljes och rinner utefter hårdbottnen ned i den framför ugnen befintliga samlingssumpen *m*. Om utskiljandet af bly upphör, låter man temperaturen sjunka något, öppnar ugnsportarna och tillsätter efter kraftig omröring något kalk. Sedan därefter ugnsportarna ånyo tillslutas, höjes temperaturen åter, hvarvid bly ånyo utskiljes. Dyläka kalk-

tillsatser göras flera gånger under samma smältning. Blyförlusten uppgår till 8—14 proc. af den insatta malmens blyhalt.

Nu beskrifna process har på senare tider alltmer ersatts af rostnings- och reduktionsmetoden. Arbetet enligt denna metod omfattar två afdelningar, nämligen rostningen och reduktionen, hvilka båda processer utföras i hvar sin ugn. Rostningen försiggår i en s. k. frammakningsugn, hvilken (se fig. 2) består af en flamugn med plan botten, där malmen införes genom öppningen *I* och successivt makas fram med skoflar mot eldbryggan *D*. där den största hettan i ugnen råder. Den färdigrostade malmen uttages genom öppningen *G*. Alltefter malmens sammansättning bedrivres rostningen olika; vid silfverhaltiga malmer rostas vid lägre temperatur, hvaremot silfverfria, kopparhaltiga malmer upphetas ända till

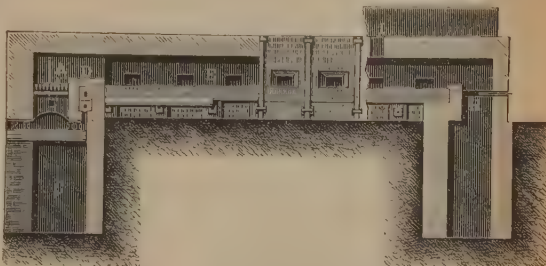

Fig. 2, a. Frammakningsugn (längdsnitt).

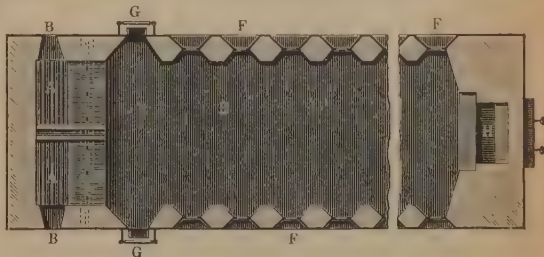

Fig. 2, b. Frammakningsugn (horizontalsnitt).

sintring. Nedsmältningen af den rostade malmen sker i Pilz' ugn (fig. 3), en 8,5 meter hög, murad schaktugn *A* med järnplåtsbeklädnad *B* och det vattenkylda smältrummet *D*, i hvilket blästern inkommer genom blästerledningen *F* och formorna *H*. *I* är slagguttaget, *L* tapphållet, hvarigenom blyet afriinner, *N* uppsättningsmålet samt *O* gasuttaget.

Verkbleyet renas. För rening af det från den ena eller andra af de nämnda processerna erhållna verkbleyet nedsmältes detta ånyo, hvarpå zink tillsättes. Zinken förenar sig då med föroreningarna i blyet och flyter upp som ett skum, hvilket afdrages. Slutreningen för borttagandet af zinköfverskottet och andra ännu kvarvarande föroreningar företages medelst vattenånga, som inblåses i den smälta metallen, hvarefter en ny skumning företages. Det silfver, som förefinnes i blymalmen, ingår fullständigt i verkbleyet; huru silfret extraheras ur verkbley beskrifves under Silfver.

Blyets tekniska användning. Bly användes såsom blyplåt till blykammare i svafvelsyrefabriker, i ackumulatorer, för tätning af rörförbindningar, för underlag under pelare vid husbyggnad o. s. v. I öfrigt begagnas bly till rör och projektiler samt för fastgjutning af järnstänger i sten. Gjutet bly har en sträckhållfasthet af 0,98 kg. pr kvmm. Valsad blyplåt visar en sträckhållfasthet af 0,88—1,78 kg.

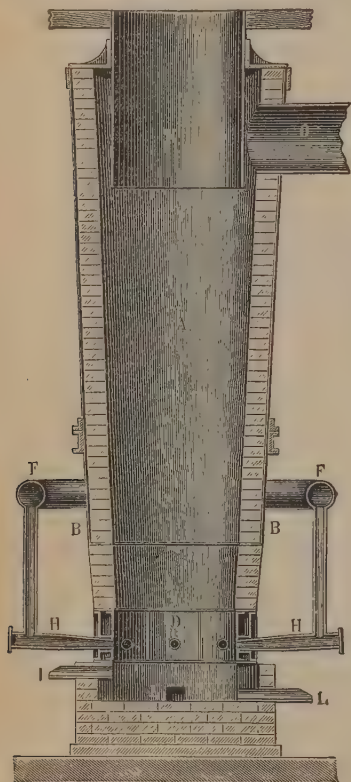

Fig. 3. Pilz' ugn (vertikalsnitt).

pr kvmm. och blytråd 2,1—2,3 kg. pr kvmm. I legering med tenn och antimon användes bly som antifrikionsmetall. G. D.

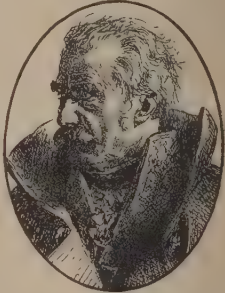
3. **Farm.** Såsom läkemedel brukas basisk ättiksyrad blyoxid, mest utvärtes i lösning (blyättika, blyvatten) eller i salvor, för att verka sammandragande (jfr Adstringerande medel). I salvor och plåster ingå äfven vissa andra blyföreningar, såsom fettsyrad blyoxid, och basiskt blykarbonat. Om blyets egenskaper och verkningar som gift se Blyförgiftning. C. G. S.

Blyacetat, kem., ättiksyrans blysalt. Se Bly.

Blya'nt, dets., som blyat (se d. o.).

Blyaska, en blandning af fint fördelat bly, blyoxid och blysuboxid, hvilken uppstår, om bly under omröring upphettas i luften. P. T. C.*

Blücher, Gebhard Leberecht von, furste af Wahlstatt, preussisk generalfältmarskalk, f. 16 dec. 1742 i Rostock, förvärfvade redan som gosse en ovanlig skicklighet i alla kroppsliga färdigheter, men värdslöjade de bokliga studierna. Vid krigsutbrottet 1757 tog han tjänst vid det svenska mörnerska husareregementet, som då var förlagdt till Pommern. 1760 blef han tillfångatagen af preussarna och in gick s. å. sedan han erhölet afsked ur svensk krigstjänst, i ett preussiskt husareregemente. 1771 befordrades han till stabssyrtmästare, men då han vid nästa befordran förbigicks af en yngre kamrat, begärde han afsked, hvilket Fredrik II beviljade i följande ordalag: "Der rittmeister von B. ist hiermit entlassen und kann sich zum teufel scheeren". Sedan lefde B. som godsegare i Pommern till 1787, då Fredrik Vilhelm II utnämnde honom till major vid det regemente, som han förut hade tillhört, och med tur näst före den officer.

som en gång blifvit honom föredragen. Under krigen mot franska republiken ådagalade han stor skicklighet som kavallerichef. 1801 utnämndes han till general-löjtnant och guvernör i Münster. I slaget vid Auerstädt (1806) förde han avantgardet och ledde under det därefter följande återtaget till Oder arriärgardet på ett utmärkt sätt; efter preussiska arméns dagtjän vid Prenzlau kastade han sin ringa styrka in i det befästa Lybeck, hvarest han dock måste dagtinga och gifva sig fången (7 nov. s. å.). Han utväxlades emellertid kort därefter och fick befälet i Pommern, där han med iver arbetade på arméns ombildning, till dess han på Napoleons begäran aflägsnades från sitt befäl. — När Preussen 1813 reste sig mot Frankrike, kallades B. till en ny verksamhet. I spetsen för en armékår deltog han med stor utmärkelse i slagen vid Gross-Görschen och Bautzen. Efter vapenstillståndet fick han befälet öfver schlesiska armén och vann i spetsen för denna den lysande segern vid Katzbach i. Wahlstatt (26 aug.), i synnerhet märkvärdig genom det kraftfulla förföljandet. Därefter förde han sin armé längs Elbe till Wartenburg, där han 3 okt. öfvergick floden, hvarefter han förenade sig med nord-armén under kronprinsen Karl Johan och gick mot Leipzig. Efter att hafva besegrat Marmont vid Möckern (16 okt.) deltog han i det stora slaget vid Leipzig (18 okt.) och i stadens stormning dagen därpå. Efter nämnda afgörande strid yrkade B., att kriget skulle fortsättas till det yttersta och betecknade eröfringen af Paris som en oundgänglig nödvändighet för de förbundnes trygghet. 1 jan. 1814 gick han öfver Rhen, besatte Nancy och segrade 1 febr. vid Brienne (La Rothière). Under sin något värdslösa framryckning mot Paris längs floden Marne blef hans armé nästan upprifven i de ryktbara slagen vid Montmirail, Champ-Aubert, Château-Thierry och Étoges (11—15 febr.) och drog sig tillbaka till Châlons. Sedan äfven hufvudhären, som följde floden Seine, blifvit slagen, yrkade diplomaten, att

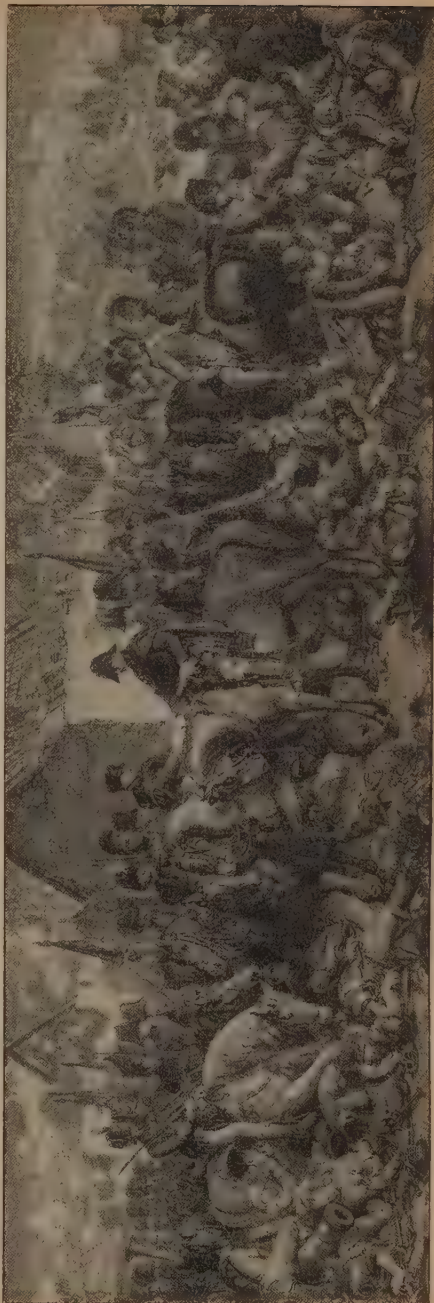
återtaget skulle fortsättas. B. vägrade dock bestämt att deltaga i detsamma. Han ryckte åter framåt och segrade 9 och 10 mars vid Laon öfver Ney. 29 s. m. befunno sig de förbundne utanför Paris, och 30 stormade B. Montmartre. Efter krigets slut begaf han sig till England, där han mottogs med den största hänförelse. — När kriget, efter Napoleons återkomst från Elba, åter utbröt, ställdes B. i spetsen för den preussiska armé, som sändes till Belgien. Med denna innehade han vänstra flygeln af kan-toneringskvarteren, då Napoleon 15 juni med samlad styrka genombröt de förbundnes förlägningsområde och skilde preussarna från Wellingtons armé. Preussarna samlade sig, så godt sig göra lät, men förlorade dagen därpå det blodiga slaget vid Ligny, där den gamle fältmarskalken, som fallit under sin skjutna häst, var nära att sätta lifvet till. Han utförde ett skickligt återtag till Wawre och hann fram till Waterloo 18 juni i rätt tid för att upptaga striden med fransmannens högra flygel, som stod färdig att genombryta Wellingtons center. Mot aftonen lyckades han kasta den franska hären öfver ända, och genom en ifrig förföljelse sprängde han den nästan helt och hållet. Därefter tågade han mot Paris, kastade Davoust tillbaka och tvang den franska hufvudstaden att dagtinga. 7 juli marscherade de preussiska trupperna in i Paris och ryckte sedan fram ända till Loire. Vid sin återkomst till Tyskland mottogs B. såsom en fäderneslandets räddare och befriare. — Efter slaget vid Möckern utnämndes han till generalfältmarskalk, och efter kriget 1814 blef han furste af Wahlstatt. S. å. hugnades han med en betydande statsdotation. Död 12 sept. 1819 i Schlesien. Rostock, Berlin och Breslau ega bildstoder af honom.

Den gamle fältmarskalken lefver i äradt minne hos hvarje preussisk krigare. Pröfvad i krigets skola och begåfvad med en utomordentlig förmåga att utforska människor och att leda dem — icke minst uppföfvad under de år, han förvaltade sina gods — förstod han kanske bättre än de fleste här-förare att lifva sina trupper och att rycka dem med sig. Han sysslade föga med kartor och strategiska planer, hvilka han med fullt förtroende lämnade åt sin stabshöfd (först Scharnhorst, sedan Gneisenau), men när planerna blifvit uppgjorda, spred sig gubbens ”vörwärts!” som en löpeld genom leden. (C. O. N.)

Blyden [blä'dn], Edward Wilmot, politiker och författare, af negerras, f. 1832 på St Thomas, kom 1845 till New York, sökte där förgäfvets inträde i amerikanska skolor, men erhöi af det för negrernas höjande verksamma kolonisations-sällskapet fri resa till Liberia (1850), där han fulländade sina studier och graduerades vid Alexander-högskolan 1858. B. var en tid denna skolas rektor och sedan president för Liberia college, hvarjämte han flera gånger varit denna fristats inrikes-minister och äfven dess diplomatiska representant i London. B. har förvärfvat sig grundliga språkkunskaper, bl. a. i latin, grekiska, hebreiska och arabiska. Som skriftställare har han gjort sig känd genom en mängd tidskriftsuppsatser såväl om Liberia som i allmänhet rörande negerfrågor.

Blydioxid, dets. som blysuperoxid. Se Bly.

Blyerts l. Grafit, *miner.*, kristalliseradt rent kol, bildande bladiga, fjälliga, oregelbundet linsformade massor inom de äldsta geologiska systemens

Blinchers och Wellingtons möte efter slaget vid Waterloo (freskomålning i Westminsterspalatset i London).

bergarter: i urkalksten vid Ticonderoga (New York), i grejs vid Kaltura och Travancor (Ceylon), Tunkinsk, Baluga (Sibirien) o. s. v., eller såsom accessoriskt insprängda fjäll i graniter, gnejser (Södermanland, Uppland) och urkalkstenar (Pargas i Finland). Grafiten kan också bildas vid smälta lavamassors inverkan på kolhaltig skiffer och vid järnmalmers masugnssmältning med kol (grått tackjärn) samt finnes äfven i meteoriter. Grafit är blygrå eller järnsvart, metallglänsande, fet för känseln, mjuk och affärgande samt en god elektrisk ledare. Egentl. vikt 1,9—2,3. Förbrännes i syre, men med större svårighet än diamanten, är osmältbar och olöslig i syror. Grafit användes, blandad med eldfasta lera, till eldfasta diglar (Passau-diglar), vidare såsom smörjmedel för järnsaker, i galvanoplastiken samt till blyertspennor. För tillverkning af blyertspennor (se d. o.) användas endast de renaste grafitvarieteterna. De finaste sådana komma från Batugolgrufvorna i Sibirien, upptäckta af fransmannen Alibert år 1847. All där vunnen grafit går till firman Faber i Nürnberg. I Sverige vinnes grafit vid några grufvor v. om Norberg (Västerås län), s. v. om Leksand (Dalarna) och vid Gänsvik (s. ö. om Härnösand). A. Hng.

Blyertspennor (ty. *bleistifte*, fr. *crayons*, eng. *lead pencils*), benämning på de allmänt bekanta förbrukningsartiklar, som nyttjas till ritning, skriftliga anteckningar och linjering, och som bestå af trästift till i deras midt infogade smala stänger af blyerts (grafit) eller en blandning af blyerts och lera. Blyertspennornas tillverkning i större skala går ej längre tillbaka i tiden än till senare hälften af 1600-talet. Under medeltiden och renässansen hjälpte de tecknande konstnärerna sig med träkol, rödkrita, bläck och penna eller med ett stift, som lär ha varit en blandning af bly och tenn. Dock lär äfven grafiten kommit till någon användning under medeltiden. En blyertspenna omtalas och afritas första gången af Konrad v. Gesner, 1565. Under den första perioden efter upptäckten (1664) af grafitgrufvorna i Borrowdale tillverkades blyertspennor i England på det sätt, att grafitblocken medelst fina sågar sönderskuros till plåtar och dessa återigen sågades till stift, hvilka fästes i trä eller rör. Det cumberlandska blyertsmineralets ojämförliga renhet gjorde, att detta enklare förfaringssätt kunde lämna ett särdeles godt resultat. Underlägsen vara erhöles från affallet, som pulveriserades och jämte ett bindmedel (svafvelantimon, lim e. d.) pressades i formar, hvarefter stift skuros af massan. En omhållning i hela fabriken avägbagrades genom fransmannen Contés 1795 gjorda uppfinning att blanda den pulveriserade grafiten med fin lera, hvarigenom det blef möjligt att framställa blyertspennor af olika hårdhets- och svärtegrader. Detta tillverkningsätt är numera det nära nog enda brukliga. Blyertsen och leran malas hvar för sig, slamas omsorgsfullt (för afskiljande af föroreningar och gröfre partiklar från de finare), torkas till kakor och blandas i förhållande till den använda grafitens renhet (se Blyerts) och den åsyftade hårdhetsgraden, hvarefter denna sammansatta massa, sedan den uppblöts till en gröt, kommer i "blykvarnarna" (blandningsmaskinerna). Ju mera lera det finns i massan, dess hårdare blir pennan, och tvärtom. För de finaste pennsorter erfordras ända till 50—100 mal-

ningar. Därefter pressas allt vatten fullständigt ur massan, och denna pulveriseras ånyo samt fuktas, tills den blir en elastisk och seg pasta, som fyllas på en cylinder och i denna utsättes för ett tryck af sex atmosfärer (medelst hydraulisk eller skrufpress) samt sålunda hastigt utpressas igenom ett i cylinderns botten befintligt litet hål (vanligen borradt midt igenom en där infogad ädelsten och fyrkantigt, rundt eller sexkantigt, alltefter den form man vil gifva stiftet) samt utkommer som en ändlös tråd, hvilken rullar upp sig spiralformigt på långa och släta plåtar, af arbetaren utträtas på formbräden och får torka samt skäres i pennlängder. Grafitstiften äro nu emellertid mycket spröda och sköra, hvarför de måste hårdas genom att efter långsam uppvärmning glödgas några timmar utan lufttillträde i järn- eller lerdiglar, som ställas i särskildt därför konstruerade ugnar. Det färdiga "blyet" l. "minan", hvars hårdhet står i direkt förhållande till den tillsatta lerjordsmängden samt glödgningsintensitet och långvarighet, skall därefter infattas i trä. Man nyttjar för sådant ändamål "ceder" från Sydamerika och Bermuda-gärna, i stor myckenhet den virginiska cedern (*Juniperus virginiana*) och för sämre sorter det västindiska ceder- eller sockerkisträdet af *Cedrela odorata*, för de billigaste sorterna t. o. m. vanliga europeiska träslag. Man tillverkar fyrkantiga träskifvor af ungefär en blyertspennas längd och t. ex. 6 pennors bredd, hvilka skifvor kokas och urlakas, hvarefter de gå igenom en nåtmaskin, som hyddar i träet 6 fåror af "bly"-stiftets bredd och halva dess djup; en likadan träskifva limmas på denna under, sedan stiften inlagts, i en sammanpressning under starkt tryck följer. När "blyet" är fyrkantigt, göras halfvorna olik, så att hela fåran anbringas i den under och tjockare. I hyeriet skiljas pennorna åt, och deras fyrkantiga form förvandlas till rund, sexkantig o. s. v.; därefter behandlas de i glättmaskiner, färgas, poleras samt stämplas med fabriksmärke och hårdhetsnummer. De många arbetsprocesser fabrikanterna sålunda genomgå utöfas numera till största delen medelst specialfräsmaskiner, som visat sig särdeles arbetsbesparande. Man har äfven metoder för träets formning med ens till hela, på längden genomborrade pennor och det limbestrukna "blyets" inskjutande i dessa. Pennor tillverkas af ända till 14 olika hårdhetsgrader och därutöver. I de numera mycket brukade mekaniska blyertsstiften är "blyet" löst inneslutet i en metall- eller trähylsa, ur hvilken dess spets efter hand framskrufvas.

England bibehöll rätt länge en obestridt öfverlägsenhet inom blyertspennfabrikationen, tack vare det förtäfliga råmaterialet; det var vid dödsstraff förbjudet att exportera cumberlandska grafitblock. Tyskland fick nöja sig med affall därpå samt grof grafit från Bayern och Österrike; också vardt varan dålig nog. I Nürnberg uppstodo fabriker på 1720-talet, men tillverkningen sköt ej fart (så mycket mindre som Borrowdalegrufvorna började sina), tills Contés uppfinning af lerblandningsmetoden ingöt nytt lif i tillverkningen. Denna uppfinning infördes slutligen af J. Lother v. Faber i hans fäderneärfda fabrik vid Nürnberg, hvilken under firma A. W. Faber är den förnämsta i sitt slag, i synnerhet sedan den 1856 kontraktensligt tillförsäkrat sig hela utbytet af de ypperliga grafitfyndigheter, som Alibert

1847 upptäckte i Sibirien (jfr Batugol). En stor fabrik är äfven brodern Johann Fabers, öppnad 1880. I Nürnberg med omnejd finnas 23 blyertspennfabriker, och årliga tillverkningsvärdet uppgår till 7½ mill. kr. Utom i Bavern har fabrikationen tagit nämnvärd lyftning äfven i Österrike och Frankrike i bägge länderna sedan 1790-talet) samt i Nordamerika.

I samma fabriker som blyertspennor tillverkas s. k. kulörta kriter, röd-, blå-, svartpennor o. s. v., hvilka framställas ungefär på samma sätt som de förra, undantagandes att man i st. f. grafit använder blodsten, cinnober, mörja, berlinerblått, ultramarin, ockra, umbra, grönjörd, kimrök, blyhvit o. s. v. samt i st. f. lera ej sällan andra bindmedel (gummi arabicum, sjellack o. d.), hvarvid ingen glödning förekommer. På senaste tiden har A. W. Faber äfven utsänt tackfärgpennor i 42 nyanser. En sådan penna frambringar, i olikhet med andra färgpennor, ett icke glatt streck, på hvilket man kan uppdraga en annan färg, som täcker den förra, och sålunda efter behag ändra tonerna i en teckning. De egna sig godt för porträtt- och landskapsmålning såväl som ornaments- och arkitekturteckning. Andra slags färgpennor äro afsedda för skrifning på glas, porslin, sten, metall, polerad trä, läder och vaxduk samt för teckning på människokroppen (i medicinska studiesyften). Genom tillsats af anilinfärger till en blandning af blyerts och lera frambringas s. k. kopiepennor, hvilkas skrift ej kan utplånas med radergummi, men låter aftrycka sig på fuktadt kopiepapper. Se Raab, "Die Schreibmaterialien" (1888).

Bly-folium (Blyfolie), blyhaltig bladmetall.

Blyförgiftning är antingen akut eller kronisk. En akut sker mest med blysocker eller blyattika, vanligtvis af misstag och förväxling, ytterst sällan afsiktligt. Symtom från digestionsorganen (metallsmak, kräkning, kolik, förstoppning m. m.) och från nervsystemet (svindel, förlämnig, känslöshet, långsam puls o. s. v.) följa vanligen först några timmar efter förgiftningen, som i ogymsamma fall ändas med döden (vanligen på det andra dygnet) eller med ofullständigt, af den kroniska förgiftningens symtom stördt, tillfrisknande. Som motgift tjäna svafvelsyrade salter, t. ex. lösningar af svafvelsyradt natrium ("gläubersalt") eller magnesia ("engelskt salt"), hvilka falla olösligt svafvelsyradt bly och tillika verka aförande.

Af mycket stor vikt är den kroniska blyförgiftningen. Stilgjutare, sättare och i allmänhet fabriksarbetare, hvilka syssla med lödningar eller andra blyarbeten, blifva lätt utsatta för densamma. Sannolikt orsakas förgiftningen ej af metallen som sådan, utan af syrsättningsformer, som lätt bildas vid lufttillträde. Giftigt verkar den blyoxid, hvilken, såsom "blyglete", af kakekuglsmakare nyttjas till glasyr. Genom blyföreningar, använda såsom färger — mörja, kromgult, blyhvit — förgiftas målare, lackerare, färggrifvare samt arbetare i färgfabriker. Sannolikt sker dessa förgiftningar genom små blypartiklar, som genom luft- eller digestionsvägarna intränga i organismen. På samma sätt kunna äfven blyhaltiga skönhetsmedel (vissa sminksorter o. d.) utöfva skadliga verkningar. Stundom får blyet tillfälle att direkt, med mat och dryck, inkomma i vår kropp, och dessa små, ofta förnyade, doser frambringa ibland

svåra förgiftningar. Så kan blyet komma med dricksvatten ur vattenledningsrör af bly — ju rikare ett vatten är på fri kolsyra, dess mera bly upptager det; med vin, som klarats eller sötats med blysocker ("poitou-kolik"); med åtskilliga andra drycker, som förvarats i buteljer, hvilka förut blifvit rengjorda med blyhagel; från kokkärl, t. ex. från de nu mycket brukliga emailjerade järnkärlen, om nämligen denna email, såsom ofta är fallet med såmre fabrikat, är starkt blyhaltig; vidare med matvaror, som varit packade i blyfolium, t. ex. chokolad. Sveriges nu gällande giftstadga (af 1876) förbjuder att hålla till salu konditori- och andra till förtäring afsedda varor, om de äro utgjutna i blyfolium eller i stanniol (tennpapper), som innehåller mera bly än 10 proc., eller om de äro inlagda i dylika omslag utan att vara närmast omgifna med oskadligt papper. Snus i blyomslag har också visat skadliga verkningar.

Blyförgiftningen uppträder under många former: dels såsom svar rubbning i det allmänna närings-tillståndet (med allmän svaghet och afmaging, blek, gråaktig hy, blågrå s. k. "blyrand" kring tänderna, egendomlig andedräkt m. m.), dels såsom lidande i nervcentra — både hjärna och ryggmärg — af mångahanda art (darrning, lamhet, känsellöshet, kontraktur, ledsmärtor, delirier, konvulsioner, blindhet m. m.), dels såsom ett lidande hufvudsakligen i tarmkanalens nervapparater. Den sistnämnda förgiftningsformen torde vara allmänast känd under namnet "blykolik". Anfallen af densamma kännetecknas genom starka koliksmärtor, envis förstoppning, hård och långsam puls m. m. Dessa anfall gå vanligen öfver på några dagar, men komma lätt åter. Man har kemiskt uppvisat bly i nästan alla organ hos förgiftade.

De viktigaste medlen till förekommande af förgiftning inom de yrken, där man ständigt sysslar med bly, äro en god ventilation af arbetslokalerna och den yttersta renlighet vid arbetet. Särskildt är af vikt, att arbetaren ej intager måltider inom arbetslokalen eller utan att förut hafva gjort sig väl ren. — Bad och afförande medel spela en betydande roll vid behandlingen. Jhm. (C. G. S.)

Blyglans l. Galenit, *miner.*, en blymalm, som vanligen kristalliserar i reguljära tärningar. Genomgångarna äro kubiska, synnerligen väl utbildade, hvarför blyglansen vid slag sönderfaller i små tärningar. Kemisk sammansättning: 86,6 proc. bly och 13,4 proc. svafvel = PbS; dock finnas alltid mindre mängder gediget silver insprängda. Vanligtvis ej mera än 0,01—0,03 proc., går silverhalten i blyglansen vid Sala till 0,75 proc., i Utah ända till 8 proc. Färgen är blygrå; streck svartgrått. Mineraler af metallglänsande och affärgande. Egentl. vikt 7,8—7,9. Förekommer mycket allmänt på gångar, i Sverige dels i glimmerskiffer och hälleflinta: i Östra och Västra Silverberget (Dalarna), Guldsmedshyttan (Närke), Arset (Jönköpings län); dels i uralkalksten: Sala, Borns silfvergrufvor (Värmland); dels i kambrisk sandsten: Simrishamn, Hardeberga (Skåne); dels i silurkalksten: Boda kapell (Dalarna). Blyglansen är den viktigaste blymalmen. A. Hng.

Blyglas l. Blysilikat. Se Bly.

Blygläte, *miner.* Se Bly.

Blyhvit, *kem.*, en af basiskt blykarbonat bestå-

ende hvit målarfärg, som var känd redan i forntiden. Det framställes på olika sätt, såväl enligt den äldre metoden (se Bly), då neutralt blyacetat och blyhvitt uppstå, som äfven numera på elektrolytisk väg. Enligt Luckows metod (D. R. Pat. 91,707) elektrolyserar man nämligen en svagt alkalisk lösning af natriumklorat och natriumkarbonat mellan blyelektroder under inledning af kolsyra. Vid anoden sjunker fint fördelat blyhvitt till botten. På analogt sätt framställes äfven kromgult (se Bly). Blyhvitt är ett bländande hvitt pulver, som af alla hvita målarfärger har den största förmågan att täcka. Det är mycket giftigt och medför dessutom den olägenheten, att det färgas brunt eller svart i luft, som innehåller svafvelväte. Det oaktadt har det stor användning till såväl oljefärg som vattenfärg. Det uppbländas vanligen med pulveriserad tungspat eller barythvitt. De renaste blyhvitt-sorterna kallas i handeln krenserhvitt eller silfverhvitt. Upplandadt med barythvitt går blyhvitt under namnen venetianskt hvitt, hamburghvitt och holländskt hvitt. P. T. C. (H. E.)

Blyhvitssalfva, *unguentum hydratocarbonatis plumbici, farm.*, är en blandning af 1 del blyhvitt och 2 delar bensoe-ister, som verkar uttorkande och adstringerande (hopdragande) samt användes, ofta i förening med garfsyra eller kamier, mot liggsår, kylknölar o. s. v. S. J.—n.

Blyhydrat. Se Blyhydroxid.

Blyhydroxid l. Blyhydrat, *kem.*, ett ämne, som utfälles ur blyacetat medels natriumhydrat. Det är ett hvitt pulver, något lösligt i vatten och lätt lösligt i alkalihydroxider, hvarvid plumbiter bildas, t. ex. Na_2PbO_2 .

Blykalk, *kem.* Se Bly.

Blykamar. 1. (It. *pio'mbi*) De beryktade fängelserummen under blytaket på dogepalatset i Venezia. De förstördes 1797. — 2. De af blyplattor bildade, stora, fyrkantiga rum, där svafvelsyra tillverkas i fabriker. Se Svafvelsyra.

Blykarbonät, *miner.* Se Blymalm.

Blykolk, *med.* Se Blyförgiftning.

Blykromät, *kem.* Se Bly.

Blymalm, *miner.*, de blyhaltiga mineral, som användas för utbringande af bly. Bland dem är blyglans viktigast. Af underordnad betydelse äro hvit blymalm (blykarbonat) och blyvitriol (blyulfat). P. T. C.*

Blümlisalp l. Weisse frau, topp i Berneralpna. 3,670 m.

Blümner, Hugo, tysk arkeolog, f. 1844 i Berlin, sedan 1877 professor i klassisk filologi vid Zürichs universitet, har utmärkt sig som kännare af de praktiska yrkena och konstslöjden under antiken. Skr.: *Technologie und terminologie der gewerbe und künste bei griechen und römern* (4 bd, 1874—87), *Das kunstgewerbe im alterthum* (2 bd, 1884—85), *Leben und sitten der griechen* (3 bd, 1887) m. m.

Blyoxid, *kem.* Se Bly.

Blyoxidül l. Blysuboxid, Pb_2O , ett ämne, som uppkommer vid blyets smältning såsom ett grått öfverdrag på bly.

Blyplugg, *mek.* Å särskildt sådana ångpannor, t. ex. lokomotivpannor, där ångbildningen är synnerligen liflig och fara för torrkokning af pannan lätt kan uppstå, anbringas i inre eldstadens tak en eller två säkerhetspluggar l. blypluggar, såsom

de vanligen kallas. De äro tillverkade af metall samt ingångas i fyrboxtaket, öfver hvars öfversida de sticka upp 40 å 50 mm. Genom pluggen är i dess längdriktning borrad ett hål, som är gängadt och förtunnadt. Detta hål var till en början fyllt endast med bly (däraf namnet), men är numera fyllt med en lättsmält legering, som ingutes i detsamma. För panntryck under 12 atm. användes till legeringen en blandning af 5 delar tenn och 1 del bly; för panntryck öfver 12 atm. användes endast tenn. Blypluggen tjänar till att vid inträdande vattenbrist i pannan förhindra, att fyrboxtaket kommer i glödning och fara för dess inträskande uppstår med ty åtföljande explosion af pannan. Så länge vatten finnes i pannan till tillräcklig höjd öfver fyrboxtaket, håller blypluggen tät, men försvinner vattnet, stiger pluggens temperatur under inflytande af förbränningsgaserna så, att legeringen till slut smälter, innan fyrboxtaket varit utsatt för någon farlig upphettning, och ånga och vatten strömma ut i eldstaden genom det bildade hålet och släcka elden. — Ålsättningen af pannsten å eldstadens väggar försvårar värmeöfverföringen till vattnet och utsätter fyrboxtaket och således äfven blypluggen för en förhöjd temperatur, hvilket emellanåt har till följd, att blypluggen smälter, utan att verklig torrkokning egt rum. E. Hjr.

Blyplåster, *emplastrum plumbicum, farm.*, beredes därigenom att man saponifierar (förtvålar) olivolja med halft dess vikt blyoxid. Oljan och blyoxiden, utrifven med litet vatten, upphettas tillsammans under försiktig tillsats då och då af hett vatten, till dess de feta syrorna i oljan förena sig med blyoxiden till plåster, som genom knådning med vatten befrias från glycerin (ur oljan). Blyplåster utgör hufvudbeståndsdelen i s. k. häftplåster och grundlaget för en mängd sammansatta plåster. S. J.—n.

Blyplåstersalfva. Se Diachylonsalfva.

Blypropp, *mek.*, dets. som blyplugg (se d. o.).

Blyrot, *bot.* Se Plumbago.

Blysa, *sjööv.*, lykta; kallas numera nästan alltid lanternerna. — Blysgång l. Blysrum, ett litet afskildt, på sidan om krutdurken beläget, trångt rum med egen nedgång. På den åt krutdurken vettande väggen finnes en tjock glastruta, genom hvilken krutdurken medelst durksblysan får sin belysning. Numera använder man vanligen elektriska glödlampor för durkarnas belysning. Jfr Krutdurk. R. N.*

Blysalfva, *farm.*, benämnas flera olika blyhaltiga salfvor. Svenska farmakopéns *unguentum plumbicum* ("blysalfva") beredes därigenom att man sammansmälter skiradt ister (5 dlr), färskt osaltadt smör (5 dlr), skiradt talg (5 dlr), gult vax (5 dlr) och olivolja (10 dlr), uppvärmer blandningen och smänningom tillsätter blyoxid (5 dlr) samt därpå kokar under litet omröring, till dess blyoxiden lösts och massan antagit mörkbrun färg, hvarefter den tages från elden och beck (1 del) tillblandas. Tyska farmakopéns *unguentum plumbi* liknar mera den svenska "blyättiksalfva" (se d. o.). Rörande Hebras blysalfva se Diachylonsalfva. S. J.—n.

Blysalter, *kem.* Se Bly.

Blysgång, *sjööv.* Se Blysa.

Blysilikat, *kem.* Se Bly.

Blysocker, *kem.* Se Bly.

Blysrum, *sjöo.* Se Blysa.

Blysuboxid. Se Blyoxidul.

Blyulfat. Se Bly och Blyvitriol.

Blysuperoxid, *kem.* Se Bly.

Blysvamp, *fys.* Se Ackumulator.

Blyth [blä'th], hamnstad i engelska grefsk. Northumberland, vid Nordsjön. 25.473 inv. (1900). Skeppsvarf, ångsågar och betydlig stenkolsexport (3 mill. ton 1900). 1901 inlöpte 3,073 fartyg om nära 1,7 mill. ton.

Blüthgen, Viktor, tysk författare, f. 1844, är omtyckt såsom alsterrik författare af ungdomsläsning, bl. a. *Hesperiden* (1879, 4:e uppl. 1901), samt noveller, dikter och dramatiker.

Blüthner, Julius Ferdinand, tysk pianofabrikant, f. 1824, öppnade 1853 i Leipzig med 3 arbetare en pianofabrik, som utvecklats till den största på kontinenten. Årliga tillverkningen omfattar ungefär 1,200 flyglar och 1,800 pianinon. De utmärkas af sorgfälligt arbete och vacker ton. 1856 uttog han patent på en ny repetitionsmekanik. Berömda äro hans alikvot-flyglar (se Pianoforte). B. utarbetade tillsammans med H. Gretscher *Lehrbuch des pianofortebaues* (1872; 2:a uppl. 1886).

Blytt. 1. Mathias Numsen B., norsk botanist, f. 1789 i Namdalen, d. 1862, blef 1828 lektor och 1837 professor i botanik vid Kristiania universitet. Under största delen af den tid, som han var professor, företog han årligen botaniska resor i sitt fäderensland. Hans förnämsta verk är *Norges flora eller beskrivelser over de i Norge vildtvæxende karplanter, tilligemed angivelse af de geografiske forhold, under hvilke de forekomme*. I. (1861). Början utkom redan 1847, med något olika titel, men underkastades sedan en fullständig omarbetning. Fortsättningen ombesörjdes af sonen (se nedan). Y. N.*

2. Axel Gudbrand B., den föregående son, norsk botanist, f. 1843 i Kristiania, d. 20 juli 1898, sedan 1863 botanisk konservator och sedan 1880 e. o. professor vid Kristiania universitet. Han upptog snart sin faders stora arbete, utgifvandet af "Norges flora", och genomvandrade för detta ändamål flera delar af sitt fäderensland. På detta sätt riktade han betydligt det föreliggande materialet, hvilket han därefter ordnade och bearbetade i 2:a och 3:e bandet af "Norges flora", som 1877 afslutades med ett supplementhäfte. Ett annat arbete af B. är *Den norske floras indvandring i afvexlade törre och regnfulde perioder* (1876), som utkommit både på norska och engelska samt väckt mycket uppestånd såsom ett verk af betydelse för växtgeografis utveckling. B. visar däruti, att torfmosslagen i Norge innehålla alla de olika växtperiodernas flora. Hans efterlämnade skrift *Norges flora* är f. n. (1905) under utgifning. Y. N.

Blyvatten, *med. farm.* Se Bly och Goulards vatten.

Blyvitriöl, *miner.*, i mineralriket förekommande blysalt (Pb SO₄). Blyvitriolen, som bildar diamantglänsande kristaller, förekommer mångestädes utomlands, men är ej anträffad i Sverige. P. T. C.*

Blyättika, *med. farm.*, en lösning af basisk ättiksyrad blyoxid, klar, färglös, med alkalisk reaktion. Egentl. vikt 1,168—1,170. Blyättikan, som håller 20 procent af det basiska blysaltet, nyttjas aldrig invärtes, utan endast till yttre bruk, vanligen utspädd

med vatten, i form af omslag å kontusioner och hudutslag; dessutom ingår den i beredning af flera farmaceutiska preparat. O. T. S.*

Blyättiksalva, *unguentum subacetatis plumbici, farm.*, beredes enl. svenska farmakopén sålunda, att man sammansmälter ullfett (70 dlr) och vaselin (15 dlr) samt i den ännu ej kallnade blandningen inrör blyättika (15 dlr). Andra farmakopéer gifva något olika föreskrifter. Salvan verkar kylande. S. J.—n.

Blå, De blå, ett under de romerske kejsarnas tid brukligt partinamn. Vid kappkörningarna i cirkus och hippodromen hade de täflande spannen hvar sin färg: blå, hvit, grön eller röd. Hvarje spann hade likaledes sitt parti (de blå, de hvite o. s. v.) bland åskådarna, hvilka anlade kläder eller bindlar af samma färg, som spannet bar. Dessa partier sökte på det ifrigaste främja sina kappkörares seger, och därvid råkade de ofta i det vildaste handgemäng med hvarandra. I Konstantinopel erhöles de en verklig organisation och växte upp till politiska eller religiösa partier med förgreningar äfven i landsorten. Så voro, under kejsar Justinianus I:s tid (527—565), de blå föräktare af den ortodoxa tron, medan däremot de gröne hyllade monofysiternas lära. Se vidare Nika-upproret.

Blå, ett släktnamn, som på grund af felaktigt antagen härstamning från nedannämnda Joar Blå i senare tid gifvits åt tvenne af vår medeltids förnämsta släkter, hvilka båda såsom vapenbild förde ett fantasidjur, en s. k. lejonörn. Den ena släkten närmast betraktas som en östgötasläkt, om ock dess stamgods Aspenäs var beläget i norra Småland, i Ydre härad. Af dess medlemmar innehade tre lagmansämbetet i Östergötland. Släkten utdog på 1460-talet. — Den andra släkten åter, som på grund af släktskap å mödernet med den förra upptog lejonörnen i vapnet, var rent uppländsk och innehade godset Fåno i Uppland, i Trögd. Den utdog redan på 1330-talet. — Till den förstnämnda släkten har man äfven hänfört den från rimkrönikan och Ericus Olai kände Joar Blå till Gröneborg. Man har nämligen velat identifiera honom med en herr Joarus Johannis, som på 1200-talet beseglat ett af konung Erik Eriksson utfärdadt bref och i sigillet förde ett lejonörnen liknande vapen. Någon släktskap mellan dem kan dock icke påvisas. Enligt ofvannämnda krönikor skall Joar Blå, som bodde på den då befästa holmen Gröneborg nära Enköping, efter konung Erik Erikssons död (1250), då Birger jarl var frånvarande på ett härnadtåg i Finland, tagit riksstyrelsen i sin hand och genomdrifvit att val af ny konung genast företogs. Då Birger jarl emellertid, oakadt hans son Valdemar valts, uttryckte sin harm öfver det skeddä, skall Joar Blå hafva yttrat, att om valet misshagade honom, stode nog en annan konung att få, samt sedermera på jarlens fråga, hvem denne kunde vara, gemmalt: "Under den rock jag här bär skulle jag väl och kunna skaka fram en konung".

Den själsäkerhet Joar Blå härvid visade har man ansett bero på att han stod i släktskapsförbindelse med något af de äldre konungahusen. Här för talar

ock hans namn Joar, ty detta förekommer i en sidogren af den erikska ätten. Uti en handling från 1250-talet nämnes en herr Joarus såsom beseglade ett konung Valdemars bref, och antagligen har man att i denne se krönikornas Joar Blå. — De med säkerhet kände äldste medlemmarna af den första Blå-släkten äro bröderna Birger och Johan Filipsson, hvilka båda för delaktighet i det s. k. folkunga-upproret afträddes år 1280. Rörande deras härstamning är intet med säkerhet känt. Man har dock förmodat, att de antingen skulle vara söner till en Filip Laurenssohn, afträdd efter slaget vid Herrevad och gift med konung Knut Länges änka Helena, en dotter till danske riddaren Peter Strangesson, hvilken ock förde lejonörnen i vapnet, eller ock till Knut Länges son Filip. Emot det sista antagandet talar dock, att de om de svenska stridigheterna under senare hälften af 1200-talet väl underträdde norska konungasagorna ej hafva ett ord om en dylik släktskap, hvilket de knappast kunnat underlåta, om en sådan verklig funnits. Bland släktens medlemmar äro att märka följande:

1. Johan Filipsson, en af 1200-talets främste stormän i Sverige, råkade i oenighet med konung Valdemar, som t. o. m. låt fängsla honom. En förlikning bemedelades visserligen af norske konungen Magnus Lagaböte, men hindrade icke Johan Filipsson att, såsom det vill synas, vara hertig Magnus (Ladulås) behjälplig att driva Valdemar från tronen. Under Magnus' regering började Johan Filipsson och flera stormän, som voro förbittrade öfver den ynnest konungen visade utlänningar, uppror (1278), det s. k. folkunga-upproret, tvungo drottningen att taga sin tillflykt till ett kloster, tillfångatogo hennes fader, hertig Gerhard af Holstein, och dödade konungens gunstling, den danske riddaren Ingemar Nilsson, på Gälakvist vid Skara, samt belägrade Jönköping. Den förlikning, som kort därefter ingicks med konungen, blef af kort varaktighet, ty 1280 låt konungen på Gälakvist fängsla de upproriske och höll med dem en sträng råfst samt låt afträta Johan Filipsson, dennes broder Birger och deras systerson Johan Karlsson till Fänö. Johan Filipsson tyckes ha varit gift med en dotter till den danske konunga-ättlingen Svantevald Knutsson.

2. Knut Jonsson, den förras son, drottsete (drots), bosatt på Aspenäs, var lagman i Östergötland 1310—47. Som Birger Magnussons drottsete trädde han 1312, jämte några andra herrar (bl. a. hans frände Folke Jonsson), i personligt ansvar för ett af Birger hos Erik Menved i Danmark upptaget lån, och 1314 lofvade han högtidligt att våga allt för att, i händelse af Birgers fränfalle, åt dennes gemål och barn bibehålla deras fästningar och arvegods. Men förhållandet mellan konungen och honom blef snart kyligt, och han måste 1316 afträda drottsete-värdigheten åt utlänningen Johan Brunkov. Ännu i början af 1318 befann han sig i konungens närhet, men slöt sig inom kort till den revolution, som "Nyköpings gästabad" framkallade, och var i nov. 1318 rådsherre hos den omkomne hertig Eriks änka, Ingeborg. Nu fick han ett afgörande inflytande på händelsernas gång. Han deltog 1319 i den förbindelse mellan stormännen, hvilken föregick Magnus Erikssons konungaval och företrädesvis åsyftade en garanti mot olaga beskattning; han nämnes s. å. som konungens råd. I början af 1322 blef han åter drott-

sete, och i denna egenskap ingick han med andra herrar den ryktbara föreningen i Skara s. å. Sedan fortfor han att vara själen i styrelsen, till dess Magnus själf öfvertog regeringen (1332). I början af 1334 lämnade han drottsete-ämbetet, men kvarstod i rådet. Död 1347. Knut Jonsson gjorde efter tidens sed stora donationer till klostren, i synnerhet S:ta Klaras vid Stockholm (1333) och Alvastra (1345), på hvilket senare ställe han blef begravnen. Han var gift med Katarina, dotter till östgötalagmannen Bengt Magnusson (Folkunge). Hos henne uppföttrades den heliga Birgitta. Som lagman i Östergötland efterträddes han af en bland sina söner, Magnus Knutsson, riddare, riksråd.

3. Ulf Jonsson, den förras sonson, riddare, riksråd, var bosatt på Sänna i Asby socken, ehuru han äfven egde fädernegodset Aspenäs, samt blef 1389 lagman i Östergötland och hade dessförinnan varit häradshöfding i Öster-Rekarne. Under striderna mellan konung Magnus Eriksson och Albrekt af Mecklenburg stod han på den förras sida och nämnes 1370 äfven bland konung Håkans råd samt deltog i rensningen 1371 till konung Magnus' befriande, men öfvergick därefter till konung Albrekt och utnämndes till dennes råd. Sedermera var han flera gånger konungens domhafvande vid råfstetingen. Som en af de tio exekutorerna af Bo Jonssons testamente kom han dock 1386 åter på fientlig fot med Albrekt och tillhörde det parti, som inkallade Margareta. Revolutionen gick lyckligt. 1389 finner man hans namn under den af magnater och prelater utfärdade förklaringen, att de beviljat Margareta en gård öfver hela landet "för den nåd och tröst och hjälp hon bevisat riket". Hans dödsår är okänt.

4. Lars Ulfsson, den förras son, riddare, riksråd och häradshöfding i Väster-Rekarne, inom hvilket härad han ock, nämligen på Stora Sundby, var bosatt. Såsom en af de äldste rådsmedlemmarna deltog han ofta i herredagarna på 1430-talet. Han adlad 1445. — Med hans son Erik Laurenssohn utdog denna Blå-släkt, och dess stamgods Aspenäs skänktes till Vadstena kloster.

Till den andra Blå-släkten hörde:

5. Johan Karlsson, riksråd, bosatt på Fänö i Trögd, systerson till ofvannämnde Birger och Johan Filipsson, hvilas öden han ock delade, i det han deltog i upproret mot konung Magnus Ladulås och afträddes 1280. Hans hustru Ragnhild Erlandsdottre var af samma släkt som den bekante Upplandslagmannen Birger Petersson (två vingar). Son till honom var riddaren och riksrådet Folke Jonsson, likaledes bosatt på Fänö. Med dennes son kaniken Johan Folkesson utdog denna släkt. K. H. K.

Blå, Ivar, pseudonym för V. A. Bergstrand.

Blå-and, zool., detsamma som knipa. Se And i åglar, sp. 962.

Blå bandet, förr benämning på ryska Andreasorden; ofta förekommande benämning på Serafimerorden (jfr Cordon bleu); (eng. blue ribbon), medlemstenen i vissa nykterhetsföreningar, de s. k. blåbandsföreningarna (se Nykterhetsrörelsen).

Blåbandi/st, medlem af en blåbandsförening. Jfr Nykterhetsrörelsen.

Blå bergen (eng. Blue mountains). 1. Den sydöstliga hufvudkedjan af de Appalachiska bergen i Nord-Amerika, mellan 35° och 40° 30' n. br. Vanligen kallad Blue ridge. Se Alleghany bergen.

— 2. En bergskedja, bestående dels af basalt, dels af kvarts, i östra Oregon i Nord-Amerika, mellan 44° och 46° n. br. Den har toppar på inemot 2,000 m., är genomfärd af djupa cañons och i öster och norr kringfluten af Snake river. — 3. En bergskedja i Nya Syd-Wales i Australien, hvilken sträcker sig parallellt med östra kusten. Den begränsas i söder af Yass-passet, 37° s. br., i norr af Hunterdalen, 33° s. br. Se Australien (sp. 446). — 4. Bergsträcka i östra Jamaica, hvilken kulminerar i Blue mountains' peak, 2,236 m. J. F. N.

Blå blomman (ty. *die blaue blume*), ett urspr. i tyska folksagor förekommande namn på en underbar ört, som hade egenskapen att öppna ögonen på den herde, för hvilken den visade sig, och uppenbara förut dolda skatter. Uttrycket togs upp af Novalis i hans roman "Heinrich von Ofterdingen", där den blå blomman betecknar poesien och i denna symboliska egenskap är föremål för hjältens längtan och sträfvän. Den har sedan pläгат symbolisera romantikens dikt och lifsåskådning.

Blå boken. 1. En af en särskild kommission under Karl XI:s förmyndarregering år 1667 utarbetad öfversikt af rikets finansiella ställning jämte orsakerna till den rådande förlägenheten och bote-medlen däremot. I "blå boken" föreslogs till ställningens förbättrande dels en hjälp af ständerna, dels reduktion af gods, som bortskänkts trots 1655 och 1660 års riksdagsbeslut, dels stora indragningar i staten. Förslagen vunno ej regeringens bifall. "Blå boken" är tryckt i Loenboms "Historiskt archivum" (II, 30—96). — 2. Se Blå böcker.

Blå brigaden, en af de värfvade infanteribrigader, som under trettioåriga kriget tillhörde svenska hären i Tyskland. Brigaden bestod hufvudsakligast af tyskar och fick sitt namn af färgen på soldaternas rockar. Under befäl af öfverste Winckel ingick den i Gustaf II Adolfs här i Tyskland samt deltog med utmärkelse i slagen vid Breitenfeld och Lützen. Under senare delen af kriget omnämnes den särskildt i Torstensons fältslag. Efter westfaliska fredsslutet förlades den kring Stettin och upplöstes där högtidligt 1652. C. O. N.

Blåbuk, bot., en i Götaland allmän benämning på odon (se *Vaccinium*).

Blåbär, bot. Se *Vaccinium*.

Blå böcker (eng. *blue books*) kallas, med anledning af sina vanligen blåa omslag, de aktstycken, som i tryck föreläggas det engelska parlamentet; sedan 1835 ha de äfven utlämnats till salu för allmänhetens räkning och öfverlämnas numera åt svenska riksdagens bibliotek. De innehålla protokoll öfver bägge husens förhandlingar, finansredogörelser, statistiska utredningar, kommittéers hela enquéter och betänkanden, skriftväxlingar i diplomatiska och koloniala frågor, ämbetsverks rapporter och öfver hufvud alla officiella handlingar, som regeringen själfmant eller på begäran befordrar till parlamentets kännedom. På grund af parlamentets ställning i medelpunkten af hela det brittiska statslivet innehålla dessa publikationer ett alldeles ofantligt material rörande det politiska, sociala och ekonomiska livets alla områden, framför allt i Storbritannien, Irland och kolonierna, men äfven i de flesta andra länder. Vanligen äsyftar man dock utom England med ordet "blå böcker" blott handlingarna i diplomatiska frågor. En "Catalogue of parliamentary pa-

pers 1801—1900, with a few of earlier date" utgafs 1904 af H. V. Jones. — I flera andra länder förekomma motstycken till de engelska publikationerna, t. ex. "den gula boken" i Frankrike, "den hvita" eller "grå boken" i Tyskland och Portugal, "den röda boken" i Österrike och Spanien samt "den gröna boken" i Italien. Jfr Blå boken. (E. Hkr.)

Blåduva, zool. Se Dufsläktet.

Blåeld, bot. Se *Echium*.

Blåelse, Tvättblätt, benämning på blå, i vatten mer eller mindre lösliga färgämnen, hvilka vid tvätt och stärkning tillsattas vattnet, för att täcka den gula färgton, som tvättsakerna eljes lätt antaga, medelst en rent vit eller svagt blåaktig nyans (s. k. komplementfärg, se Färg). De till blåelse mest använda färgämnen äro ultramarin och en del tjärfärger. Blåelse förekommer i handeln som kulor (ultramarin), i kortform samt i lösning. G. H.-r.

Blå floden. 1. Se Bahr el-asrak och Nilen. — 2. Se Jang-tse-kiang.

Blåfoten, zool. Se Jaktfalken.

Blå fågel. Se Fågel blå.

Blå färger. Se Färg.

Blå grottan på Capri, en för sin skönhet berömd och mycket besökt grotta på norra sidan af ön Capri i Medelhafvet, s. om Neapolitanska bukten. Den uppdagades 1826 af målaren Kopisch. Dess längd är 54 m., dess största bredd 32 m. Inträdet i

densamma kan ske endast från hafvet, genom en smal, hvalfd öppning, som icke höjer sig mera än 1,5 m. öfver hafsytan, men sträcker sig djupt därunder. Sedan man i båt eller simmande passerat denna öppning, finner man grottans hvalfformiga tak höja sig 13 m. öfver vattnet, hvilket därinne är 15 m. djupt. I början tyckes det vara nästan mörkt i grottan, men när ögat en stund vant sig vid dagern, märker man hvilket utomordentligt praktfullt färgspel därstädes är rådande. Allt synes skimra i azurblåa färgtoner, väggar, tak, luft och vatten; och detta senare glittrar som silfver under årslagen vid båtens framglidande. Föremål, som nedsänkas i vattnet, exempelvis en hand eller arm, synas silfverglänsande. Orsaken till dessa färgeffekter torde få sökas i det enbart genom öppningen inkommande ljusets reflex mot och gång genom vattnet. E. E.

Blågröna alger, *bot.* Se *Myxophyceæ*.

Blågulblindhet, ett slags färgblindhet (se d. o.).

Blågull, *bot.* Se *Polemoniaceæ*.

Blågylta, *zool.*, dets. som blåsnutra (se d. o.).

Blåhajen, *zool.* Se *Hajsläktet*.

Blåhaken, *Luscinia suecica*, *zool.*, en af våra vackraste och utmärktaste sångfåglar, samsläktning med näktergalen, har sitt namn af den vackra blåa färg, som pryder fram-

sidan af hannens hals, från hakan ned till bröstet, och som i midten innesluter en röd fläck. Dess latinska namn betyder "den svenska näktergalen". Sitt egentliga hemland har blåhaken i fjälltrakterna och i höga Norden: från Lapp-

land och norra Finland, längs fjällen, ned till Dovre i Norge och Jämtland i Sverige. Där lever den i sin högtidsdräkt och bygger sitt bo, hvilket den gömmer väl, helst i busksnår, i närheten af vatten. Båda makarna hjälpa sig att under fjorton dagar ruiva de 5—7 blekt grönblåa äggen. Sin föda, som består af insekter, deras larver och puppor samt maskar, söker blåhaken i synnerhet vid vatten och på fuktiga ställen. I de ödsliga trakter, där den så lever sitt sommarlif, klingar dess sång med uppriskande kraft, om den och i skönhet ej tål jämförelse med näktergalens. "Det mest utmärkande däruti är ett surrande läte, blandadt med klarare, klocklika toner. Nästan såsom af en lira". Vid höstens inbrott drager blåhaken till sin vinterbostad i det sydligaste Europa eller norra Afrika. Hannens färg har då förändrats till likhet med honans; haka och strupe äro då hvita, och af den himmelsblåa fläcken återstår endast ett band nedtill på bröstet. Där bakom ligger då ett svart tvärbånd och bakom detta ett rödbrunt. Honan har intet rödbrunt tvärbånd.

F. A. S.*

Blåhallon, *bot.* Se *Rubus*.

Blå-hen, äldre benämning på en svartblå, skiffrig brynstensart från Orsa i Dalarna. Se *Hen*.

Blåholts, *bot.* Se *Hæmatoxylen*.

Blåhufva, *Noctua coerulescephala*, *zool.*, insekt af ordningen *Lepidoptera* (fjärilar). Denna fjäril är brungrå eller blågrå med svartbruna ögon och smutsigt gulgrå bakvingar. Den lägger sina svartgrå, ludna och ruggiga ägg utan ordning på löf och kvistar. I Sverige träffas den i juli, augusti och september månader. Larverna äro tjocka, blygrå eller askblå, med tre långsgående, svafvelgula, af hjärtformiga fläckar bildade linjer på ryggen; de träffas under maj och juni månader på alla slags odlade fruktträd äfvensom på hagtorn, slån, hägg m. fl., och det ej sällan i sådan mängd, att de orsaka betydlig skada.

A. Sg.*

Blåhägg, *bot.* Se *Amelanchier*.

Blåhök, *zool.* Se *Kärrhökarna*.

Blå-jon, *Callidium violaceum*, *zool.*, insekt af ordningen *Coleoptera* (skalbaggar), är glänsande purpurblå eller stålblå, ofta med dragning i grönt, blir 0.₈₅—1.₂ cm. lång, lever i gammalt, multnande trä, under tall- och granbark, samt träffas i juni och juli månader. I Norrland är den känd äfven

under namnen blå-jakob, blå-erik, i Väster-götland kallas den blåklocka.

A. Sg.*

Blåjord, *miner.* Se *Vivianit*.

Blåklint, *bot.* Se *Centaurea*.

Blåklocka. 1. *Zool.* Se *Blå-jon*. — 2. *Bot.* Se *Campanula*.

Blåklätt, *bot.*, ett i flera svenska landskap gängse namn på blåklint (se *Centaurea*).

Blåkopiering, ett för framställning af kopior af konstruktionsritningar o. d. användt förfarande med hjälp af ett ljuskänsligt papper, men utan användning af ett fotografiskt negativ. Det ljuskänsliga papperet anbringas i kopieringsramen direkt under originalritningen och utsättes så för ljuset. Som ljuskänsligt preparat användas järn- och kromsalter.

Förloppet vid kopiering med järnsalter, som äro de mest använda, är följande. Om järnoxidsalter i förening med organiska ämnen utsättes för ljuset under en teckning, så reduceras de på de belysta ställena till järnoxidsalter. På ett sålunda belyst papper kan man frambringa en färgning på två sätt genom att låta ett reagens verka antingen på papperets belysta (järnoxidul) eller obelysta (järnoxid) ställen. Så gifver t. ex. ferrocyanikalium, rödt blodlutsalt, endast med järnoxidsalterna en blå fällning, och resultatet blir sålunda hvita linjer på blå botten. Ferrocyanikalium, gult blodlutsalt, ger med järnoxidsalter en blå, men med oxidsaltet en hvit fällning, och resultatet blir blå linjer på hvit botten. De blåa linjerna kunna genom efterföljande behandling med gallusyra färgas svarta.

A. R.-al.

Blåkråka, *Coracias*, *zool.*, ett fågelsläkte, typ för en särskild familj (*Coraciidae*) bland de fritåiga, kråklika spitarna. Dessa fåglar karakteriseras däraf, att de ha tarsens (fotbenets) baksida täckt af nättlikt ställda småfjäll eller vårtor. Blåkråkfamiljen utmärker sig dessutom genom sitt starka, koniska, i spetsen nedböjda näbb, sina smala, snedställda näsborrar och starka fötter. Vid munvinkeln på dessa fåglar sitta hårborst.

Den till vår fauna hörande blåkråkan (*Coracias garrulus*), stor som en kaja, har korta fötter, med fotbenet kortare än mellantån, och näbbspetsens nedböjning hakformig. "Hon är skygg och ostadig, men gråaktig och bullersam". Helst för hon ett ensligt lif och förekommer endast parvis eller, en liten tid, i samlad kull. Genom sin färgteckning gör hon sig lätt bemärkt. Glansen af denna färgteckning, ovanlig i Norden (en blandning af ljus grönblått, rödbrunt och svart), förhöjes annu mera genom blåkråkans lifliga rörlighet, där hon tumlar i luften under lek eller på jakt efter större insekter. Annars intager hon ofta länge en sittande ställning, i närheten af sitt bo, i gamla ekar eller aspar, med fri utsikt öfver äng och mark, eller på gärdsgårdsstörar, där hon spejar efter rof. Insekter utgöra hennes egentliga föda; hon förtär äfven larver, maskar, små grodor och t. o. m. möss. I hål uti gamla träd, helst i ek, asp eller bok, bygger hon ett tarfligt bo, där hon lägger 4—6

hvita ägg. Föga vårdar hon sig om snygghet. Från västra Sibirien till 'Godahoppss-udden sträcker sig hennes stora utbredningszon, inom hvilken hon flyttar efter årstiderna. I Europa är hon egentligen en östlig fågel. Äfven i Sverige förekommer hon mest i de östliga landskapen, norrut så långt eken går (ungefär till Gäfle-trakten). I England är hon sällsynt. Från Sverige drager hon bort i slutet af augusti och återkommer i början af maj. I Småland kallas hon, enligt Nilsson, drottning Kerstins kråka, därför att hon först i drottning Kristinas tid lär hafva visat sig där.

F. A. S.*

Blåkulla (har antagits vara ett slags försvenskning af tyska *Blockberg* (se d. o.), enligt folksägningen satans hemvist, dit häxorna (trollpackorna) företrädesvis under skärtorsdagsnatten troddes begifva sig för att fira en stor fest, från hvilken de återvände på påskdagsmorgonen. Flera ställen hafva betecknats med benämningen Blåkulla. Ryktbarast är ön Jungfrun i Kalmar sund, hvilken och från gammal tid är känd såsom en offerplats för sjöfarande. Häxorna troddes rida till Blåkulla på en löfruska, en ugnsgrißla, en sopkvast e. d., stundom också på ett boskapsdjur, en häst eller en människa. Den ridande satt ofta baklänges, och fortskaffningsmedlet smordes med ett slags trollmörja, som af häxan förvarades i ett horn. Till häxans utrustning hörde ock ofta en nål, hvilken, då den sattes i en vägg, för tillfället åstadkom en så stor öppning, "att man kunde fara därigenom med häst och vagn". Sålunda blef det lätt för häxorna att bortstjåla barn — en ogärning, som de ofta begingo för att skaffa nya lärjungar åt den lede fienden. Belysning, så att de kunde se utföra sitt onda uppsåt, erhöles de från smörjhornet, hvilket spred ett "glindrande" sken. Blåkullafararnas frånvaro kunde ej af andra märkas,

Ett i statens historiska museum förvaradt smörjhorn från häxvisandets tid.

trakt med de unge genom handslag, hvarefter han bet dem i pannan eller rispade dem i hällingret, så att

blod utsipprade, hvarmed sedan barnens namn inskrefvos i en stor bok. I städja finga de en silversak, som dock, i fall de yppade det ingångna förbundet, förvandlades till ett stycke bark eller till en spån. Häxorna åter erhöles af satan bäror (se B ä r a), med hvilkas tillhjälp de kunde draga till sig näring, must och kraft från grannarnas egendom och boskap, ja från människorna själva. Jämte satan möter någon gång i Blåkulla också hans mormor eller hans dotter. Efter sålunda förrättadt värf började häxorna steka, göra korf, brygga, baka, tillaga brännvin och sköta andra husliga göromål, "ty ingen syssla är här hos oss, som icke också göres där". Därefter ringdes till måltid. Efter denna röktes tobak, sorlades och framför allt dansades. Musiken ljöd, och "ömsevis spelade satan, med svansen under bordet", eller "roade han sällskapet med mörksens gärningar". Folket tyckes hafva i Blåkullafärden sett en religionshandling, hvars iakttagande förutsatte afsågelse af kristendomen. Otviveltäktigt är ock, att mycket af hithörande vidskepelse är ren hedendom. Särskildt tyckes en urgammal kult af underjordens gudomligheter här gå igen i mer eller mindre vrängda former. För de sjamanistiska religionsformerna är det ett utmärkande drag, att sjamanen (se d. o.) anses under ett tillstånd af extatisk medvetelslöshet besöka de dödes land för att där hämta bistånd och råd. Extas, hänyreckning, d. v. s. borttagning till en annan värld, nämligen till de dödes rike, har för öfrigt ursprungligen varit förbunden med all siarkonst och således otviveltäktigt äfven med de fornnordiska valornas. Att föreställningen om häxfärdena och häxsabbaten haft siika rötter är påtagligt. Emellertid torde den samtidigt mer eller mindre stå i samband med de hedniska kultfester för växtlighetsguden, hvilka särskildt af kvinnor frades på vissa heliga höjder, såsom t. ex. på berget Haimos i Tracien. Redan genom påven Gregorius IX förklarades tvifvel på häxfesternas verklighet såsom kätterskt. Att äfven i Sverige tron på häxfärder långt före häxeriprocessernas tid var allmän, framgår af västgötalagens bestämmelse, att beskyllning mot en kvinna för att vid dagningen med löst hår och löst gördel hafva varit på en fallgrind är okvädinsord. De yngre fornnordiska sagorna sakna icke heller uppgifter om häxfärder (gandreid) till underjordiska gästabud (jfr E. Mogk, "Germanische mythologie", 2:a uppl., 1898). Utom till Blåkulla förlægges i Sverige likasom i Danmark häxornas mötesplats äfven till Haklefjäll; i Tyskland förlægges den bl. a. till Blocksberg (se d. o.) eller Brocken, i Danmark och Norge till Troms eller Tromsirken, på Island till Vala kyrkja o. s. v. Jämte påsk var valborgsmässa en tid, då häxorna helst företogo sin färd till underjordsfursten.

Häxfärdena spelade en betydande roll i den vidskepelsens farsot, som i synnerhet på 1500- och 1600-talen rasade i flera europeiska länder. I 17:e årh. gäfvos de i Sverige anledning till de sorgligt ryktbara häxeriprocesserna, hvilka kostade många människor lifvet. — I Mockfjärds kapell i Dalarna höllös ännu 1858 (31 aug. och 1 sept.) af en ditskickad kommission undersökningar angående vidskepelsen i församlingen, och det befanns därvid, att i de 12 Mockfjärdsbyarna 80—90 personer utgäfvos sig hafva varit i Blåkulla. Se vidare C. G. Kröningsvärd, "Handlingar om trolldomsväsendet

i Dalarne åren 1668—1673" (1821) och "Blåkullefärderna eller handlingar om trolldomsväsendet i Dalarne åren 1668—1673" (1845—49), G. Djurklou, "Den onde i folketron" (i "Svenska fornminnesföreningens tidskrift", h. 23), Ellen Fries, "Sveriges sista häxprocess i Dalarne 1757—1763" (1893), samt art. Håxa och Håxeriprocesser med där angifven litteratur. B. F. O. (N. E. H.)

Blåkal, bot. Se Brassica.

Blåkättan, zool. Se Tagghajar.

Blåkäxan, zool. Se Svarthå och Tagghajar.

Blåland (isl. *Bláland*) kallade de gamle nordboarna Afrika, Etiopien, negernas eller "blåmännens" land. Jfr Blåmän.

Blålera. Se Lera.

Blålåmmeln, zool. Se Låmmelsläktet.

Blåmadra, bot. Se Sherardia.

Blåmesen, *Parus caruleus*, zool. Se Skogsmessläktet.

Blåmusslan, zool. Se Mytilus.

Blå måndag. Se Måndag.

Blåmän ("svartmän") kallade våra förfäder i allmänhet alla de mörkhyade folken i nordvästra Afrika, företrädesvis negrerna. Jfr Blåland.

Blåmärke. Se Blodutådring och Sugillation.

Blånor. Se Blodutådring.

Blånor l. Blår, affall efter skåkning och häckling af lin och hampa, bestående af mestadels kortare, intrasslade tågor samt däri inblandade skåfvor o. d. Vanligen spinnas blånor, efter förnyad häckling, till garn, och deraf väfves blångarnsväf ("blaggarn"), hvaraf det bästa är säckväf, det simplaste "packduk". Kortaste blå nyttjas till kalfatring af fartyg och till papper, längre sorter finna användning inom repslageriet.

Blåoxe, zool., ett namn på nilgaun. Se Antiloper, sp. 1145.

Blåpenna. Se Blyertspennor.

Blå porten, namn på ett mycket omtaladt utvårdshus, som var beläget invid Stockholm, helt nära ingången till egentliga Djurgården, vid allmänna vägen och Djurgårdsbrunnsviken, strax intill den nu nedrifna Djurgårdsporten, hvilken i likhet med öfriga portar till Djurgården var blå till färgen. Detta vårdshus, hvilket egentligen hette Lusthusporten och öppnades på 1600-talet som ett "skänkeri" af munkskänen John Lüpken, egde bestånd i nära 200 år och var under denna tid, ända till 29 april 1869, då det helt och hållet nedbrann, det förmåsta och mest besökta af Stockholms utvårdshus, berömt i synnerhet för sina abborrar. På vikens andra strand finnas lägenheterna Stora Blåporten (numera Skogsinstitutet) och Lilla Blåporten (hofjägarboställe).

Blår. Se Blånor.

Blåriddare, fordom vanlig benämning på riddare af danska Elefant-orden (hvilken bäres i blått band), till skillnad från "hvitriddare", innehavare af Dannebrogsgordens storks (hvars ordensband är hvitt).

Blåsa. 1. *Fys*. Se Luftblåsa. — 2. *Anat*. Se Gallblåsa och Urinorgan. — 3. *Dermat*. Hudblåsa. Under olika förhållanden uppkomma blåsbildningar i huden därigenom att vätska ansamlas mellan öfverhudens ytliga och djupa lager (mellan horn- och slem-lagen). Är innehållet i en sådan blåsa vattenklart eller mer eller mindre grumligt,

men ej varigt, kallas blåsan, om den är liten, intill ungefär hampröstor, *vesikel*, om den är större, *bulla*. Är innehållet åter från början varigt, eller omvandlas det senare till var, kallas blåsan *pustel*. Varbildningen förorsakas i en blåsa i huden, liksom under andra förhållanden, där den förekommer, nästan alltid af mikroorganismer. Såväl vid vesikler och bullor som vid pustler stannar det i regel därvid, att endast öfverhuden blir angripen, och i de flesta fall torka blåsorna hastigt — efter eller utan föregående bristning — och läkas utan att efterlämna något ärr. I sällsyntare fall och framför allt vid pustler — exempelvis tämligen regelbundet vid smittkoppor — går emellertid förändringen mer på djupet; äfven underhuden angripes i större eller mindre utsträckning, och såret kan ej längre läkas utan ärrbildning. Endast ytterst sällan ge de vanliga pustlerna upphof till omfattande varbildningar och blodförgiftning. Vid flera af de egentliga hudsjukdomarna är blåsbildning en mycket vanlig företeelse, särskildt vid många former af eksem (se äfven *Pemphigus*). Tvenne specifika infektionssjukdomar, vattenkoppor och smittkoppor, förlöpa (typiskt) med vesikel- resp. pustelbildning; vid brännskador förekomma s. k. brännblåsor, från de minsta vesikler till de största bullor (se Förbränning). G. F.-r.

Blåsa appell. Se Appell 4.

Blåsa igenom, *maskinb.* Se Genomblåsning.

Blåsa ut, *maskinb.* Se Utblåsning.

Blåsbuske, bot. Se *Colutea*.

Blåsbälg, apparat, hvarmed hoppressad luft utblåses. Se vidare Blåsmaskin.

Blåsene, bot. Se *Molinia*.

Blåsestarr. Se Blåsstarr.

Blåsesten. Se Blåssten.

Blåsfotingar, *Physopoda* l. *Thysanoptera*, zool., en till insekternas klass och rätvingarnas (*Orthoptera*) ordning hörande familj, hvars medlemmar utmärka sig genom fyra lika långa, smala, i kanterna borstklädda vingar. Fötterna hafva stora sugskivor i stället för klor. Genom byggningen af mundelarna, som äro sugande, stå dessa insekter nära intill skinnbaggnas (*Hemiptera*) ordning. Skandinavien eger 6 arter, af hvilka *Thrips physopus*, som är svart med hvitrå vingar, träffas allmänt i blommorna af lejon- och käringtanden, prästkräken samt i sädens ax, där den lägger sina ägg. Det är larverna af detta skadedjur, som på sädesaxen orsaka de hvita fläckar, hvilka känneteckna vissnade korn, s. k. "slökorn". A. Sg.*

Blåsgrund, en af kopparstickare välkänd, men föga anlitad gravvymetod. Man blåser med tillhjälp af mekaniska hjälpmedel skarpkornig hård sand mot den polerade plåtytan, som därigenom "uppruggas", så att den kan gifva ett fullkomligt svart aftryck. I den på detta sätt erhållna "grunden" skrapar man sedan på vanligt mezzotinto-maner med knivfar upp bildens ljusvalörer från de mörka till de ljusaste. Förfaringssättet nämnes äfven "sandgravv" och "sandmezzotint". "Sandgrund" betecknar däremot ett helt annat förfaringssätt. A. T.-g.

Blåsgång, *ductus cysticus*, anat. Se Gallgång.

Blåsinstrument, benämning på de musikinstrument af trä, bleck eller mässing, hvilka spelas med tillhjälp af luft, som inblåses i dem med munnen. Blåsinstrumenten af trä äro flöjt, oboe, klarinett och fa-

gott. Bleck- eller mässingsinstrument kallas de af metall arbetade, såsom horn, trumpet, cornett, basun, tuba o. s. v.

Blåsippa, *bot.* Se *Anemone*.

Blåskatarr, *patol.*, en benämning, som vanligen brukas för att beteckna en kronisk inflammation i urinblåsans slemhinna; dock talar man äfven om akut blåskatarr. I själfva verket är gränsen mellan dessa bägge sjukdomar svår att uppdraga, och de öfvergå ofta i hvarandra. Ingendera uppkommer gärna spontant, utan merendels antingen till följd af yttre våld, hvarigenom en direkt inverkan gjorts på blåsan, eller därigenom att främmande kroppar (blåstenar och andra) inkommit i nämnda blåsa, eller också utgör inflammationen af blåsans slemhinna en fortsättning af sjukliga förändringar i närliggande organ. Spanska flugor framkalla ej sällan akut blåsinflammation. Den akuta formen, som t. o. m. kan vara lifsfarlig, utmärker sig genom ömhet i blåstrakten, smärtor, frossbrytningar, feber samt oupphörliga retningar att låta urinen, hvilken är blandad med slem och var. Den kroniska katarren, hvilken ofta härrör från den akuta, visar samma symtom, men i mindre svår form; urinen blir alkalisk i stället för sur, som den bör vara, och äfven illaluktande (ammoniakalisk). På senare tider har man velat finna orsaken till denna urinens förändrade beskaffenhet i införandet af mikroskopiska jäsnings- eller putrida ämnen, bakterier, hvilka antingen själfva kunna invandra från närliggande sjuka delar (urinröret) eller införas med instrument, som ej blifvit desinfekterade. Äfven den kroniska katarren kan, om den får ohejdadt fortgå, slutligen blifva farlig för lifvet, allra helst om den från början är eller senare blir komplicerad med andra lidanden. Den är dock i sig själf fullt tillräcklig att undergräva patienternas allmänna hälsotillstånd. Behandlingen har att i främsta rummet aflägsna orsakerna, då sådant kan ske, undanskaffa blåstenar, bota förträngningar (strikturer), oskadliggöra förstoringer af blåskörteln o. s. v. Af rent kurativa medel äro varma bad, brunnskurer (Karlsbad, Vichy, Contrexéville och många andra), balsamiska medel, såsom salol o. d., de bästa. Ännu verkammare torde en förståndigt anordnad lokal behandling vara: blåssköljningar med lindrigt sammandragande medel eller desinfekterande sådana, t. ex. lapis-, salicylsyre- och borsyrelösningar. Dessa haifa äfven visat sig verksamma vid den akuta katarren, hvilken därjämte fördrar hvilat. Rsr. (I. Å.)

Blåskjorta. Se *Beckbyxa*.

Blåskägg, *Riddar B.*, en äfventyrshjälte, särskildt bekant genom Perraults saga "La Barbe-bleue". I denna är han en med stort blått skägg försedd rik borgherre, som dödar sex hustrur efter hvarandra, sedan han satt deras lydnad på prof genom att förbjuda dem tillträde till ett af rummen i sitt hus. Nyfikenheten vållar deras fördärf. Den sjunde hustrun räddas af sina bröder, hvilka dräpa riddaren och bemäktiga sig hans omätliga skatter. Ämnet har blifvit dramatiskt behandladt af L. Tieck (i "Phantassus") och dramatiskt musikaliskt af Grétry (i operan "Raoul") och Offenbach (i operetten "Riddar Blåskägg"). — Om sagans ursprung m. m. se P. O. Bäckström, "Svenska folkböcker", 2:a bd, s. 68.

Blåskörhet, *metall.*, den egenskapen hos järn och

stål att vid en temperatur af 300° å 400° vara skört för all slags bearbetning. Om järnet bearbetas i röd-värme och genom oförsiktighet tillåtes afsvaiva till denna temperatur (blåvärme), uppkomma, om bearbetningen detta oakadt fortsättes, sprickor i järnet, hvilka sedermera kunna gifva anledning till att den färdiga pjäsen brister. Vid blåvärme är järnets såväl sträck- som böjningshållfasthet afsevärdt förminskad, hvarjämte dess proportionalitetsgräns ligger mycket nära brottgränsen. G. D.

Blåsljud. Härmed menas ett susande, brusande eller svagt hvisslande ljud, hvilket vid s. k. auskultation med eller utan stetoskop under vissa förhållanden kan iakttagas öfver hjärtat, den stora pulsådern och en del af människokroppens större puls- och blodådror. Uppkomsten af dessa blåsljud anses i allmänhet beroende af de hvirvelströmmar, som uppstå vid blodströmmens passage genom ett i förhållande till den närmaste omgifningen vidgadt eller förträngdt ställe af blodbanan. — Blåsljuden öfver hjärtat plägar man indela i organiska och oorganiska. De förra, de *organiska*, äro framkallade af en verklig organisk, vanligen af sjukdom orsakad förändring inom någon af hjärtats klaffapparater, antingen så, att klaffarna icke längre fullständigt sluta sig, då de fysiologiskt böra genom tillslutning hindra blodets tillbakahvirfande i de hjärtrum det-samma på grund af hjärtats pådrivande pumpmekanism nyss lämnat (*klaffinsufficiens*), eller också så, att klaffarna genom abnorm sammanväxning och däraf följande förträngning af strömbanan tillåta endast en minskad kvantitet blod samtidigt passera (*klaffstenos*). I bägge fallen uppstå blåsljud, täckande, ersättande eller oberoende af hjärtonerna, vid klaffinsufficiens på grund af blodets tillbakaströmmande i den i förhållande till klafföppningen vidare del af hjärtat, som det nyss lämnat, vid klaffstenos i följd af blodets passage genom en förträngd klafföppning in i en vidare strömbana (det tomma, blodströmmen inväntande hjärtrummet). De organiska blåsljuden öfver hjärtat kunna på grund af dessa förhållanden tjäna såsom diagnostiskt kännetecken vid de s. k. organiska hjärtfelen. — De *oorganiska* blåsljuden öfver hjärtat, vid hvilka hjärtklaffarna icke äro organiskt förändrade och hvilas uppkomstsätt ännu är omtvistadt, iakttagas ofta vid s. k. blodbrist och kallas då för anemiska blåsljud.

Förutom öfver hjärtat iakttagas blåsljud också öfver den stora pulsådern, ofta då densamma är utvidgad (*aorta-aneurysm*) eller på annat sätt sjukligt förändrad, samt öfver vissa pulsådor. Om dessas läge är sådant, att de genom stetoskopets tryck mot underlaget lokalt kunna förträngas, kan man äfven under fysiologiska (friska) förhållanden öfver vissa af de större pulsådorna framkalla ett blåsljud, beroende på blodvägens passage genom det på grund af stetoskopets tryck förträngda stället.

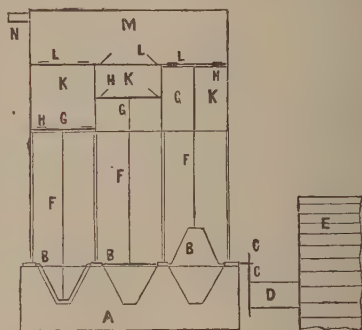
Äfven öfver kroppens blodådror kunna ibland blåsljud iakttagas. Ett dyllt benämnes af tyskarna *nonnengeräusch*, på franska *bruit de diable* och höres ibland, om stetoskopet placeras på sidan af halsen ofvanför nyckelbenet. Detta ljud uppstår vanligen genom blodströmningen i den stora halsvenen (*vena jugularis interna*) och ansågs länge som ett osvikligt tecken på bleksot. Det är emellertid mycket beroende af kroppsställningen och andra tillfälligheter samt anses numera icke haifa någon säker diagnostisk

betydelse. På grund af anatomiska förhållanden höres det vanligen starkare på högra än på vänstra sidan af halsen. I. H.

Blåsmask, zool. Se Binnikemask.

Blåsmaskin l. Blåsværk, *bergsmek.*, den apparat, medelst hvilken man förskaffar sig den komprimerade luft eller blåster (se d. o.), som man indrifer i ugnar eller hårdar för att där åstadkomma en lifligare förbränning och en större värmeutveckling. Flere slags blåsværk förekomma. Det enklaste är den till sin konstruktion allmänt bekanta *handpusten*. De äldsta i Sverige begagnade blåsværken för smältugnar kallas *spetsbälgar* och liknade i sin konstruktion en i stor skala utförd handpust. De drefvos vanligen med trampning, någon gång med vattenkraft. När behovet af kraftigare blåster gjorde sig gällande, efterträdtes spetsbälgarerna af de s. k. *widholmska blåsmaskinerna*, som utgjordes af stora träkistor, af hvilka den ena rörde sig inuti den andra, med mellanliggande fjädrar till tätning. För öfrigt voro de till sin konstruktion grundade på samma princip som bälgarerna; den hufvudsakliga skillnaden låg i storleken äfvensom däruti att lädret, som i bälgarerna förenar de båda bottarna, på de widholmska maskinerna var ersatt af trä, som ej så hastigt kunde slitas ut. Till följd af dessa maskinernas storlek måste de alltid drivas med vattenhjul. Under de stora framsteg, som metallurgien började göra mot slutet af 1830-talet, befunnos emellertid de gamla "widholmarna" alltför ofullständiga, kraftödande och svåra att underhålla, hvarför de småningom öfverallt utträngdes af cylinderblåsmaskiner af gjutjärn. Dessa kunna indelas i två stora klasser: *enkelverkande* och *dubbelverkande*. Principen för bådas konstruktion är, att en kolf l. kannarör sig upp och ned inuti en väl svarfvad gjutjärns-cylinder och medelst denna rörelse komprimerar den i cylindern varande luften samt utpressar den genom en ventil. Genom andra ventiler insläppes åter ny luft i cylindern. Vid de enkelverkande blåsmaskinerna komprimerar kannan luften endast under sin rörelse åt ena hållet; vid de dubbelverkande däremot utför den denna funktion under båda rörelserna. De enkelverkande maskinerna hafva alltid stående cylindrar, de dubbelverkande än stående, än liggende. Vid de för bessemerværken införda, dubbelverkande blåsmaskinerna, med hvilka en mycket stark luftkomprimering kan åstadkommas, äro cylindrarna vanligen liggende. Då, såsom ofvan nämnts, de enkelverkande maskinerna utpressa luft endast under den ena delen af slaget — hvaraf följer, att blåsterstrålen afbrytes under kannans tillbakagående —, brukar man, för att hålla luftströmmen så jämn som möjligt, hafva minst tre cylindrar jämte hvarandra med alternerande rörelser. Ej heller vid de dubbelverkande maskinerna kan — äfven om det finnes tvæne cylindrar med alternerande rörelse — förhindras, att en minskning i blåsterns pression uppkommer, då kannan vänder. För att genom luftens egen elasticitet utjämna dessa oscillationer ställer man i allmänhet cylindrarna i förbindelse med en större reservoar af plåt eller gjutjärn, den s. k. *våderlådan*, hvarifrån blåstern ledes vidare till ugnen. Om maskinerna skola kunna fullgöra sitt arbete väl och ej hastigt utsättas för att blifva utslitna, måste de vara mycket omsorgsfullt uppsatta på en stadig,

väl murad grund, hvarpå de gjutjärnsstolar stå, på hvilka cylindrarna hvilat. Kannornas rörelse åstadkommes medelst vefstakar, som genom vefslängar och tillhörande axel stå i förbindelse med motorn (vattenhjulet). Vid liggende dubbelverkande blåsmaskiner, som drivas med ånga, är förbindelsen med motorn ändå enklare.

Ofvanstående figur är en konturteckning af en enkelverkande 3-cylindrig blåsmaskin. *A* är grunden, som har tre murade fördjupningar för att lämna plats för vefslängarnas, *B, B, B*, rörelse; *C, C* äro de båda kugghjul, genom hvilka vefaxeln står i kommunikation med vattenhjulaxeln, *D, E* är en del af vattenhjulet. *F, F, F* äro de tre vefstakarna, som i den ena änden medelst lager *å* fasta vid vefaxeln trenne slängar och i den andra vid kannorna *G, G, G*, med sina ventiler, *H, H, H*, genom hvilka, under kannornas nedgående, luft insuges i cylindrarna, *K, K, K*. Genom andra ventiler, *L, L, L*, indrives den komprimerade luften i våderlådan *M*, hvarifrån den genom röret *N* och den där vidtagande blåsterledningen föres vidare till ugnen.

De enkelverkande blåsmaskinerna, hvilka äro lättare att sköta och hålla i stånd, begagnas i allmänhet vid sådana bruk och masugnar, där inga synnerligen invecklade maskiner finnas, som fordra annan tillsyn, än hvad arbetarna kunna lämna. Vid verk, som drivas med ånga, vid bessemerværk o. s. v., där andra apparater finnas, som fordra särskild tillsyn, använder man oftast de dubbelverkande blåsmaskinerna.

Cylinderblåsmaskiner nyttjas, såsom ofvan antydts, då man är i behof af en starkt komprimerad blåster, såsom i masugnar, stångjärnshårdar, bessemerværk o. s. v. Till kupolugnar, klensmedshårdar o. d., där man har behof af stora kvantiteter blåster, men ej är angelägen om någon hög pression därå, begagnar man s. k. fläktar eller ventilatorer. En fläkt utgöres af ett vinghjul, inneslutet i en rund kåpa af järn, i hvars midt luftintaget är beläget. Då hjulet medelst en på axeln sittande remskifva, en elektromotor, en ångmaskin e. d. försättes i hastig rotation, insuges luften i hjulets centrala parti och drives af vingarna ut mot periferien, där den, till en viss grad komprimerad, utströmmar genom en öppning, som är förenad med blåsterledningen. — Förutom fläktarna har ett

annat slags roterande blåsmaskiner, de s. k. kapsel- eller tvillinghjulen (t. ex. Roots blower), vunnit stort insteg inom industrien, emedan de med fläktarnas egenskap att lämna en kontinuerlig luftström förena cylindermaskinernas företräde att ganska starkt komprimera luften.

Sverige har ej i väsentlig mån bidragit till utvecklingen af blåsmaskinernas konstruktion; däremot torde man med fog kunna påstå, att vårt land bättre och tidigare än andra vetat att tillgodogöra sig den bränslebesparing, som inom järnhandteringen kan vinnas genom användning af blåster. Särskildt gäl-

Liggande cylindrisk blåsmaskin (i bakgrunden masugns-gasmotorn om 500 hkr).

der detta vid den operation, som kallas järnets vällning, hvilken vid nästan alla våra större järnverk redan länge bedrivits i s. k. gasvällugnar, hvilka med andra väsentliga fördelar äfven förena den, att bränslets förbränning sker medelst blåster. Därigenom är man i stånd att fullkomligt reglera lufttilloppet, så att ej, såsom i de i utlandet ännu allmänna dragugnarna, en hel mängd afkylande luft onödigt passerar genom ugnen. C. A. D. (O. E. W.)

Blåsmola, med. Se Mola.

Blåsmunnar, zool. Se Physostomi.

Blåsmåsse-dagen, gammalt svenskt namn på St Blasius' dag (3 febr.). Man trodde förr, att, om blåst inträffade på nämnda dag, blåsigst väder skulle råda under hela den öfriga delen af året. Benämningen härrör af ljudlikheten mellan Blasius och blåsa.

Blå-snultran, *Labrus mixtus*, zool., den vackraste bland Skandinavens bergfiskar. Hannen, som bär namnet blåstål, har på hufvud och ryggsidor en mörk, grönsvart färg, genomdragen af blåa, tämligen breda streck, på hufvudet böjda i slingrande bukter, sammanflytande på strupen samt på kroppssidorna sträckta i fem parallella linjer. Hans buksida äfvensom oftast största delen af bukfenorna och de opariga fenorna äro brandgula med blåa kanter och fläckar. Däremot är honan, som kallas rödnäbb, rostrod, med den blåa streckteckningen begränsad till hufvudet och de opariga fenornas kanter. Dessutom är hon utmärkt genom tre svarta fläckar på ryggen, af hvilka de två främre sitta vid roten af ryggenans bakdel, hvaremot den bakersta sitter som en sadel i mellanrummet mellan rygg- och stjärtfenan. De yngre hannarnas färgteckning öfverensstämmer med honornas. Blåsnultran förekommer i både Medelhafvet och Atlantiska hafvet, längs Euro-

pas västkust, upp till mellersta Norge. Vid Bohus län är den på vissa ställen ganska allmän. Den når en längd af 30—35 cm. och har ett fast och hvitt kött, men är föga eftersökt till födoämne. F. A. S.*

Blåst 1. Cyanos (af grek. *ky/anos*, blå), en vid åtskilliga sjukdomar, i synnerhet hjärt- och lungåkomor, ej sällan förekommande blåaktig färgning af huden, hvilken färgning hufvudsakligen beror på ett hinder för blodomloppet och däraf framkallad stockning i de finare blodådrorna, som bortföra det venösa blodet från hudytan. Den cyanotiska färgen kan växa från en knappt märkbar blåaktig skiftning till en mörkt svartblå ton. Cyanosen är icke att betrakta såsom en sjukdom, utan såsom ett sjukdomssymtom. Benämningen "blåst" är sålunda oegentlig. P. W.*

Blåspetten, zool., detsamma som vanliga nötväcken. Se Nötväcksläktet.

Blåsröst 1. *Peridermium*, bot., är æcidieformen af åtskilliga rostsvampar tillhörande släktena *Coleosporium* och *Cronartium*, som i stor utsträckning härja barrskogarna, särskildt furuskogen. Jfr *Cronartium*. G. A. (G. L.-m.)

Blåsrör. 1. Kem. Se Analys. — 2. (Gravaten, Rocuna) Ett slags jakt- och krigsvapen, som är mycket brukligt hos några indianstammar i Syd-Amerika. Det består af ett 2,3—2,5 m. långt, rakt rör, ur hvilket en 4,4—5,5 dm. lång förgiftad pil utblåses.

Blåssjukdomar. Se Urinvägarnas sjukdomar.

Blåssjäl, zool. Se Klappmytsen.

Blåsstarr (Blåsestarr), *bot.*, riksspråkets benämning på lappsogräset, *Carex vesicaria*, med anledning af dess uppblåsta frukter.

Blåsten (Blåsesten), *patol.* I urinblåsan bildas (ej allenast hos äldre personer, utan någon gång äfven hos barn) under förhållanden, som endast till en del äro kända, fasta kroppar af växlande antal och storlek, därigenom att urinens salter eller inflammationsprodukter utfällas. Den första kärnan tillhör vanligast icke blåsan själf, utan har antingen kommit ned från njurarna (njursten) eller blifvit införd utifrån. Om en sådan kärna får stanna kvar i blåsan, bildas omkring densamma med nödvändighet aflagringar, hvarigenom stenens (stenarnas) omfång slutligen kan blifva mycket stort. Den kemiska sammansättningen växlar ej obetydligt, men blåstenarna låta dock i allmänhet hänföra sig till någondera af följande tre grupper. Den första omfattar de stenar, som bestå af urinsyra och någon gång salter däraf. De äro vanligast små eller af medelmåttig storlek, af gulröd färg, ovala, tillplattade och ganska fasta. De förekomma mest hos personer, som "lefvat godt", försummat kroppsrörelser och således lida af ofullständig syrsättning af blodet. Denna är den form, som gifvit anledning att kalla stenpassionen i allmänhet för "rikemens sjukdom", ett epitet, som alls icke passar för de öfriga formerna. Den andra gruppen omfattar de stenar, som bestå af oxalsyra och kalk. Sådana förekomma hos personer, som af ansträngningar eller sjukdomar blifvit ned-satta till kropp eller själ, och ej sällan hos hypokondriska människor. Stenarna äro sällan mycket stora, men däremot ofantligt hårda samt knöliga och af mörkbrun, nästan svart färg, hvarför de ock kallas mulbärstenar. Den tredje gruppen omfattar sådana

stenar, i hvilka fosforsyrade salter spela huvudrollen: fosforsyrad ammoniak-talk, fosforsyrad kalk eller blandning af dessa. Dessa stenar äro vanligast, förekomma hos gamla personer, mest hos sådana, som lida af blåskatarr, förstörad blåskörtel e. d. Det är t. o. m. troligt, att, åtminstone i vissa fall, dessa stenar bildas uteslutande genom utfällning ur det sjukligt förändrade och förökade blåslemmet. De äro lösare och till färgen ljusare än de andra samt kunna uppnå betydlig storlek. Dessutom förekomma, ehuru undantagsvis, ännu andra ämnen i blåstenarna. Ej sällan blanda sig dessa tre huvudbeständsdelar så, att ett lager (oftast kärnan) kan bestå af urinsyra, därefter komma koncentriskt aflägringar af fosforsyrate salter, vidare — om t. ex. blåskatarran för en tid förbättras — åter urinsyrelager o. s. v.

Sällan förekomma blåssténar utan att gifva sig till känna genom smärtor — som ofta nog äro ganska egendomliga och som ej alltid kännas i blåstrakten, utan i delar, och som äro mer eller mindre därifrån aflägsnade — samt genom svårighet att bli af med urinen, hvilken svårighet stundom uppträder alldes tvärt och nödgar patienten att intaga rätt ovanliga ställningar. Ej sällan följer blod med, hvilket i synnerhet hos barn är ett värdefullt tecken. Alla rörelser, som åtföljas af skakning (såsom åkning och ridning), förvärra det onda. I allmänhet orsakar stenen mera besvär, i samma mån som den är stor. Dock beror retningen äfven af dess form: små, men ojämna och spetsiga stenar kunna irritera mycket värre än de stora. Äfven af blåsans tillstånd beror i ty fall mycket. Visshet om blåstens närvaro fås likväl endast genom undersökning medelst särskilda, för ändamålet uppfunna, instrument.

Ofta förekomma flera blåssténar tillsammans, ja en gång räknade Desault ända till 200. Vanligare är att finna 2—4 stenar i samma blåsa, och dessa slipa då af sig emot hvarandra och blifva fasetterade på ytor. En annan egendomlighet hos blåstenarna är, att de ibland kunna gömma sig för längre eller kortare tid. Blåsans väggar undergå nämligen stundom den förändringen, att vissa partier därpå (de lister, som muskelknippena bilda) starkt förstöras och bli framspringande, medan de mellanliggande maskorna snarare utbuktas bakåt, hvarigenom slutligen kunna uppkomma riktiga påsar, med mer eller mindre trång öppning inåt blåsans kavitet. I dessa påsar kunna stenar mycket väl inhysa sig. Antingen blifva de kvar där för alltid eller framträda de plötsligt, och att en sådan ut- och invandring af stenar eger rum (kanske mest efter verkställd stenkrossning), har man ej sällan skäl att antaga. Det inses lätt, att stenens benägenhet att dölja sig medför stora svårigheter vid undersökningen och behandlingen.

I flera fall äro symtomen af stenpassion jämförelsevis så lindriga, att patienten med skäl vägrar att underkasta sig vådan af en operation; och dessa symtom kunna förblifva lika lindriga hela livet igenom. Men å andra sidan är visst, att de mycket oftare blifva allt värre och blåsans tillstånd allt sämre (tillståndet förvärras ytterligare därigenom att njurarna dragas med i lidandet) samt utsikterna för en operations lyckliga utgång just därför allt mörkare, och dock måste till sist operationen företagas. Stenen, en gång bildad i blåsan, låter ej lösa sig

genom något medel, utan måste skaffas bort. Endast vid små stenar hos kvinnor låter detta verkställa sig genom utvidgande af den naturliga utförelsgång. Eljest måste stenen först krossas sönder i så små bitar, att de kunna passera ut genom urinröret, hvilket kallas stenkrossning (eller litotrisi), eller ock måste en tillräckligt stor väg beredas, därigenom att man tager håll på urinblåsan och direkt utdrager stenen hel, hvilket benämnes stensnitt. Båda metoderna kunna till och med förenas. Stenkrossningen är långsammare, mera smärtsam och ej fullt så säker, emedan små bitar lätt kvarlämnas, hvilka kunna gifva anledning till recidiv. Dock finnes ett stort antal fall, i hvilka stensnittet är den enda användbara metoden, och dessa äro just i sig själfta de värsta. Rsr. (I. A.)

Blåstick, kir. Se Ischuri och Troakar.

Blåsten. Se Kopparvitriol.

Blåstrumpa (eng. *blue-stocking*, fr. *bas-bleu*), spenamn för förtärrinnor. Anledningen till detta uttryck uppgifves olika. Enligt några källor användes det först om lady Montague (d. 1762), därför att hon i sin salong mottog en främling, som i strid med modet var klädd i blåa strumpor. Enligt andra uppgifter fick hon detta öknamn af sin försmäddes älskare, skalden Pope, därför att hon själf begagnade sådana. Enligt en tredje uppgift leder det sitt ursprung från ett vittert sällskap, som stiftades i London på 1700-talet och hvars förnämsta medlem, en mrs Stillingfleet, begagnade blåa strumpor. Man har äfven velat härleda det från ett venezianskt vittershögille, som kallade sig "Strumpsällskapet" (*Società della calza*) och hvilket bestod af både herrar och damer.

Blåstäl, zool. Se Blå-snultran.

Blåstång, *Fucus vesiculosus*, bot., skogsh., en tangart, som i stor mängd uppkastas af hafvet på stränderna i Sveriges södra provinser. Den är ett ypperligt medel att binda och göda flygsandsfält före skogsodling där samt användes äfven som gödningsmedel att köra på åkertegarna. F. L.

Blåsuga, bot. Se Kärningruka.

Blåsverk. Se Blåsmaskin.

Blåsvägg, metall. Se Hård.

Blåsyra l. Cyanvätesyra. 1. *Kem.* En syra, som bildas vid sönderdelning af ett i bittermandel förekommande ämne, *am ygdalin*, men vanligen framställes genom sönderdelning af cyankalium eller gukt blodtulsalt med syror. Så erhålles den vattenhaltiga syran. Den rena, vattenfria syran fås af cyankviksilfver och svafvelväte eller klorväte och är en färglös, lätt vätska (egentl. vikt 0,7), som kokar vid 26,5° och stelnar i köld vid -15°. Den har en intensiv lukt, som påminner om bittermandel, och är kanske det kraftigaste af alla gifter. Inför i blodet, förorsakar den, äfven i mycket ringa mängd, en ögonblicklig död. Såväl den rena som den utspädda syran sönderdelas af sig själf, i synnerhet i ljuset. Nämda syra (som fått sitt namn därpå att en af dess järnföreningar utgör färgen berlinerblått) är i kemiskt afseende en vätesyra och innehåller såsom radikal den sammansatta saltbildaren cyan, CN. Sammansättningen uttrycktes med formeln HNC. Dess väte kan utbytas mot metaller, då cyanmetaller uppstå. Såsom syra är blåsyran mycket svag och utdrifver ej ens kolsyra ur karbonat. — Blåsyran upptäcktes 1782 af Schéele. Enligt Hoefier

var den redan i forntiden känd af Egyptens präster, hvilka med densamma lära hafva dödadt svekfulla adepten. P. T. C.*

2. *Toxik.* Förgiftning med blåsyra förekommer ej sällan, mest genom intagande af misstag eller i själfmordsafsikt af cyankalium (se d. o.). Blåsyran nedsätter de för livets bestånd nödvändiga syresättningsprocesserna i organismen och framkallar därigenom en inre kväfning. Häraf — kanske äfven till följd af direkt giftverkan — retas först vissa delar af förlängda märgen (hvaraf häftig andnöd och kramp); därefter inträder hastigt förlamning af samma delar, medförande döden ibland på få minuter. — Det medicinska bruket af blåsyrehaltiga medel är numera mycket inskränkt. Se Bittermandelvatten och Blåsyre-emulsion. C. G. S.

Blåsyre-emulsion, *med. farm.*, en mjölkhvitt, tunnflytande emulsion, som har stark bittermandelsmak och som beredes därigenom, att man blandar 1 del amygdalin med 80 delar mandel-emulsion. Femton gram innehålla ett centigram vattenfri blåsyra. Denna emulsion gifves vanligtvis i dos af en tesked några gånger om dagen för alla kräkningar, lindra retning och smärtor i magsäcken o. s. v. O. T. S.*

Blås öfver, *sjöv.* Se Fallrep.

Blåstört, *bot.* Se Utricularia.

Blåtorn (Blaataarn), ett af tornen å gamla slottet i Köpenhamn, vette mot nuvarande slottsplatsen. Det begagnades förr ofta till statsfängelse; så t. ex. sutto där på 1520-talet Kristina Gyllenstjerna och 1663—85 Eleonora Kristina Ulfeld. När Kristian VI låtit riva ned det gamla slottet, öfverfördes namnet "blåtor" på en vid Langebro liggande byggnad, där hofvets tjänare, bland hvilka skådespelarna räknades, insattes för smärre öfverträdelser. Denna förstördes 1848.

Blåtry, *bot.* Se Lonicea.

Blåträ, *tekn.* Se Hæmatoxylen.

Blått, *tekn.* Se Färg.

Blått blod, ett uttryck, liktydigt med "gammal adel", hvilket lär härledd sig från Spanien, där man med *sangre azul* ("azurblått blod") under morernas tid betecknade den västgotiska adeln med dess hvita hy och blått genomskimrande ådror i motsats till morerna med deras mörka hudfärg.

Blåttäl, *bot.* Se Molinia.

Blåved, *träv.* Virke, hufvudsakligast af tall, som afverkas under sommarmånaderna eller ej afbarkats vid vinterhuggning, har benägenhet att få s. k. blåyta och har däraf fått namnet "blåved". Blåytan framkallas af en svamp (*Cerotostoma piliferum*), hvilken utvecklar sina brunfärgade växttrådar (hyfer) i tyveden och använder trädets mörkstrålar som brygga. Den mera antiseptiska kärnvoden angripes föga eller intet. Man vågar därför ej säga tall under rotmånen, då svampen lättast utbreder sig under den fuktiga och varma väderleken. För att förebygga dess angrepp å virket, som däraf väsentligt nedsättes till sin kvalitet, brukar man nedsänka timret under vatten, och i brädgårdarna iakttaga man vid uppstapling af det sågade virket dels att genom mellanlägg beförda dess torkning, dels att väl täcka det, sedan det torkat, att ej regn må komma direkt på detsamma. F. L.

Blåvik, socken i Östergötlands län, Göstrings härad. 8,672 har. 445 inv. (1903). Annex till Ekeby, Linköpings stift, Göstrings kontrakt.

Blåvingen, *zool.* Se Argusfjärilen.

Blå vitriol, *kem.* Se Kopparvitriol.

Blåyta, *träv.* Se Blåved.

Blå älfving, *bot.* Se Sesleria.

Bläck, *tekn.*, gemensamt namn på alla till skrifning använda färgade vätskor. Man kan uppdelade de olika bläcksorterna i tvenne stora klasser, den ena omfattande alla bläck, som bestå af klara lösningar utan uppslammade beståndsdelar, den andra bestående af sådana bläck, som innehålla uppslammade beståndsdelar. De numera för skrifning använda bläcksorterna tillhöra den förstnämnda kategorien. Dessa klara bläcksorter äro väsentligen af tvenne hufvudslag. Sålunda har man bläck, hvilka redan vid skrifvandet gifva en tillräcklig mörk skrift, som vid intorkandet bibehåller denna samma färg. Hit räknas bläck, innehållande som färgämne berlinerblått, växtextrakt utan tillsats af eftersvarthande metalloxider, tjärfärger och vissa autografbläck. Den andra hufvudkategorien, hvartill de flesta af våra skrif- och kopiebläck höra, omfattar sådana bläcksorter, hvilka vid skrifvandet lämna en färgad skrift, som vid torkandet "svartnar efter". De flesta af dessa eftersvarthande bläck innehålla tannin och gallussyra jämte järnsalt, och eftersvarthandet beror på en omsättning af dessa ämnen under ljusets inverkan. Då med få undantag endast dylika s. k. gallusbläck äro så beständiga mot luftens och atmosfäriernas inverkan, att den erhållna skriften utstår längre tiders arkivförvaring, är det endast sådana bläcksorter, som i Tyskland, Danmark m. fl. länder få användas i statsbruk och säljas under beteckningen normalbläck. — Till märckbläck, för märkning af tyger, användas lösningar af silfverniträt i ammoniak, hvilka utsådas med gummiavatten. När skriften sedermera uppvärms med ett hett järn, utfalles på tyget fint fördelat silfver. — Litografiskt bläck tillverkas af lampot, som upplandats med tvål, talg, vax, salpeter, sjellack och andra hartser samt ofta någon olja, i olika kombinationer. — Med sympatetiskt bläck förstår man vätskor, med hvilka man kan skrifi, utan att skriften blir synlig förrän efter särskild behandling. Om man t. ex. med blysockerlösning skriver på ett papper, synes ej skriften, men den framkallas genom svafvelväte, som med blysaltet ger svartbrunt svafvelbly. En skrift med klorokoboltlösning synes ej, med mindre papperet uppvärms, i hvilket fall den framträder med blå färg. G. D.

Bläcka, *Bleka* (af *fnod. blik*, glans), *skogsh.*, medelst borthuggande af några kvadrattum af barken utmärka växande träd för att därmed angifva, antingen att de sålunda märkta träden skola utgallras eller och att de skola sparas t. ex. till fröträd å årshyggen vid trakhuggning. Äfven skiljelinjer i skog bruka antydas genom bläckning i träden. De kronoeckar, som böra tillväxa för att sedermera blifva användbara för flottans behof, bläckas endast i yttre barken, på det de ej må skadas. Äfven gran är mycket känslig för bläckning, hvarför denna åtgärd, om träden därefter skola kvarstå flera år, bör verkställas med stor försiktighet. C. A. T. B. (F. L.)

Bläcken, *bot.* Se *Menyanthes*.

Bläckfisk, *Sepia officinalis* L., *zool.*, är namnet på ett till kl. *Cephalopoda* och ordn. *Dibranchiata* (tvågälar) hörande blötdjur, som utmärker sig genom sina tio kring munnen ställda, på insidan med sug-

skålar försedda, fångarman, af hvilka två äro längre än de öfriga. Bläckfisken, som uppnår en storlek af nästan $\frac{1}{2}$ m., förekommer i alla Europas haf, t. o. m. vid Skandinavien västra kust, men synnerligast i Medelhafvet. I likhet med öfriga tvågälade cefalopoder eger han ett egendomligt afsöndringsorgan, den s. k. bläcksäcken, hvilken genom en utföringsgång mynnar ut i mantelhålan nära intill eller i själva ändtarmen och, då djuret är i fara, afsöndrar

en vätska, som färgar det omgifvande vattnet mörkt. Det är denna vätska, som under benämningen *sepia* allmänt begagnas såsom målarfärg. Bläckfiskens skal är ett inre, beläget i mantelns rygg sida. Det säljes på apoteken under namnet *os sepiae* och användes numera endast såsom tand- och polerpulver; fördom nyttjades det äfven för medicinska ändamål. — Af släktet *Sepia* äro flera lefvande och utdöda arter kända.

A. Sg.*

Bläckpulver, surt kaliumoxalat. Se Sal.

Bläcksvampsläktet, bot. Se Coprinus.

Bläcksäck. Se Bläckfisk och Blötdjur.

Blådderros, med. Se Rosfeber.

Blådinge, socken i Kronobergs län. Allbo härad. 8,064 har. 1,073 inv. (1903). Annex till Vislanda, Vaxjö stift, Allbo kontrakt.

Blädning, *skogsh.*, betecknade urspr., såsom motsats till den ordnade skogshushållning, som infördes med traktthuggning, det helt och hållet planlösa förfarandet att ur skogen uttaga de bästa och mest växtliga träden, hvar helst de finnas. Man har emellertid funnit, att traktthuggning är mindre lämplig under åtskilliga ganska ofta förekommande förhållanden (svårighet för virkets afsättning, bergbunden och steril mark, exponerade lägen, alltför ringa skogsvidd m. m.) och att därför skogsafverkningen i stället bör ske genom utgallring af vissa

träd eller trädgrupper, hvarvid dock bör förfaras efter en på skogens uppskattning och indelning grundad hushållningsplan. Till skillnad från den äldre, planlösa blädningen kallas nämnda skogshushållningssätt "ordnad blädning". Sedan 1870-talet har man hos oss skilt mellan *vanlig blädning*, där endast enstaka eller få träd tagas här och där, hvarigenom beståndet utglesnas, så att planter kunna uppspira; *gruppblädning*, då några flera träd tagas på samma ställe, så att en lucka uppstår, dit man inom få år, högst 10, återkommer med huggningen för att gifva de uppkomna plantorna mera ljus; *traktblädning*, då så stort hygge tages, som för hvarje art är nödvändigt för att plantorna äfven framdeles kunna fortväxa och trivas; *timmerblädning*, då endast timmerträd vinna afsättning och uttagas efter en på det befintliga trädantalet och tillväxten uppgjord hushållningsplan. Inom de allmänna skogarna hafva af dessa olika slag nästan uteslutande användts traktblädning och timmerblädning. Den förra skiljer sig från traktthuggning hufvudsakligen däri att afverkningen under de första 20 åren (1:a perioden) eger rum inom två periodhyggen i stället för ett, hvarigenom den hvarje gång afverkade trakten blir mindre, och är sålunda traktblädning egentligen intet annat än traktthuggning med flera hyggesföljder. Vid all ordnad blädning förekommer samma slags extra afverkning som vid traktthuggning, nämligen hjälpgallringar, rensnings- och beredningshuggningar, ljushuggningar m. m. De trädslag, som bäst lämpa sig för blädning, äro de skuggfördragande och i ungdomen skuggbehöfvande, boken, silfvergranen och vanliga granen. För de ljusbehöfvande trädslagen, såsom tall, måste utglesningen göras starkare eller luckorna större, om kraftiga planter skola kunna uppspira och trivas.

F. L.

Bländ l. **Blände**, opt., det svenska namnet på diafragma (se d. o.).

Blända (Blenda), hjälttinna i en småländsk folksägen, som låter henne i spetsen för en skara Värandskvinnor nedgöra en dansk här, som infallit i Småland. Då sagan först upptecknades i skrift (på 1680-talet), förledes händelsen till "Göta konung Alles" tid, vid ett tillfälle, då "konungen i Västergötland" förde krig med "en konung i Norge" och därvid "efter gamle mäns utsago" fått hjälp af "rid- eller södgötarna" i Småland, så att där intet vapenfört manskap fanns hemma. Då danskarna begagnade tillfället att härjande inbryta i Småland, samlade enligt sagan B., "en förnäm kvinna i Konga härad", genom budkaflar allt kvinnfolk i Konga, Albo, Kinnevalds, Norrviddinge och Uppvidinge härad och slog läger "på Brävalla hed", som i sagan lokaliseras till Väränd. Danskarna inbjödos af B. till gästabud, och sedan de efter ymnig förplägning insomnat, döddes de af kvinnorna med yxor, stävar och stänger, så att icke en enda man slapp undan. Konung Alle säges vid sin återkomst med krigshären i belöning ha gifvit kvinnorna åtskilliga privilegier, bl. a. lika arfsrätt mellan man och hustru, broder och syster, vidare rätt att som "evärdeligt krigstecken" bära ett skärp kring lifvet samt att låta slå på trumma för sig vid bröllopsfärd m. m. De fem häraderna skulle ha fått namnet "Värands häraderna", enär de varit "ett värn för Göta rike" och Bländas by kallats Värnslanda, liksom en annan by i närheten af valplatsen efter henne

benämns Blädinge l. Bländinge. — Flera försök ha gjorts att bevisa denna sägens historiska sannolikhet. Dalin gissade, att striden inträffat på 1270-talet under ett anfall af Erik Glipping mot Småland. Lagerbring förlade, dock under stark reservation, händelsen till konung Sven Grades infall i Sverige på 1150-talet; några senare författare ha sökt göra troligt, att den inträffat vid tiden för Sigurd Jorsalfars anfall mot Kalmar 1123 eller under striderna kort före trekonungamötet i Konungahälla 1101. Sagens sannolika ursprung är utredt af Schlyter ("Juridiska afhandlingar," II, s. 173—91), hvilken anser hela Bländasagan uppiunnen för att förklara tillkomsten af den antagligen urgamla s. k. "Värendens härads arfsrätt", enligt hvilken Värends kvinnor hade samma arfs- och giftorätt som männen. I tryck möter man sägens samband med denna sedvanerätt först hos Stiernhöök ("De iure sueonum et gothorum vetusto", 1672, s. 186), där det heter, att Värendskvinnorna fått denna rätt "af Hakon Ring" till lön för i Bråvallaslaget mot Harald Hildetand visad tapperhet. I sin utförliga och utsmäckade form, hvarvid B:s namn för första gången i skrift omtalas, förekommer sagan i de inlagor, hvari man på 1680- och 1690-talen sökte hos lagkommissionen skydda den lika arfsrätten och från den nya kyrkolagens förbud mot trummors användning vid brudfärd rädda denna gamla plägsed i Värend. Den utförliga berättelse om B:s bragder, hvilken så säg dagen, förskrifver sig med all säkerhet från den fantastiske fornforskaren Petter Rudebeck. Den återfinnes dels i den s. k. "Relationen om Värends härads rätt" (tillskrifven landtmätaren Nils Ekebohm och ofta förekommande i handskrifna samlingar), dels i 17:e kap. af Rudebecks "Småländska antiquiteter" (tryckt af Dybeck i "Runa", h. 4, s. 16—22), båda versionerna nästan ordagrant lika och bärande tydliga spår af Rudebecks "götiska" forskningsmetod. Det senaste försöket att rädda sägens historiska kärna har företagits af E. Svensen i publikationen "Från Småland", 1893. Se vidare Värend. — Sagen om B. är poetiskt behandlad bl. a. af E. J. Stagnelius. Ur denna saga är äfven hämtadt ämnet till operan "Blända" med text af L. Josephson och E. Wallmark samt musik af P. A. Ölander. V. S-g.

Blände, Zinkblände l. Sfalorit, *miner.*, Sveriges enda zinkmalm, utgör en förening af zink (67 %) och svafvel (33 %) efter formeln Zn S, ofta dock med isomorf inblandning af svafveljärn (Fe S) af ända till 20 %. Kristallerna äro tetraedriska med diamantglans på de jämna ytor. Färgen växlar: brun, svart, gul, rödaktig; färglösa kristaller äro sällsynta. Hårdheten 3,5—4; strecket gulaktigt brunt. Egentliga vikten 3,9—4,2. Sedan man under 1800-talet lärt sig att bereda metallisk zink ur zinkbländet, har detta blifvit en synnerligen viktig malm. Största förekomsten i Sverige är vid Ämmeberg i Närke; blände finnes dessutom vid Falun, Garpenberg, Sala, Dannemora, Taberg, Nordmarken, Boda (Dalarna), Lerbäck (Närke), Godegård (Östergötland), Ärset (Jönköpings län) m. fl. st. Bland utländska fyndorter må nämnas Freiberg (Sachsen), Rodna (Siebenbürgen), Příbram (Böhmen) och Devonshire (England), hvarjämte blände anträffas i många af Nord-Amerikas kalkstenar och dolomiter. A. Hng.

Bländglas. Se Astronomiska instrument, sp. 299.

Bländingar. Se Blandfolk.

Bländning, *krigsv.*, den skärm af dubbla brädlag med makadamfyllning emellan, som vid särskildt farliga skjutbanor uppställas för att förekomma direkta skott öfver kulfånet. Skjutöppningen förläggas antingen mellan bländningens underkant och marken eller ock mellan en öfre och en undre del af bländningen. L. W. son M.

Blänkare. 1. *Krigsv.* Mindre afdelning eller patrull, som utsändes från någon större truppafdelning för att draga fiendens uppmärksamhet från de punkter, vid hvilka man ämnar företaga något af vikt. — En och annan skriftställare gifver namnet "blänkare" åt patruller o. d., som hafva till uppgift att skaffa underättelser om fienden. C. O. N.

2. Liten tidningsartikel, hvilken användes som medel att utbräa allmänna stämningen för eller emot en sak och förbereda märkligare meddelanden. Samma bemärkelse har "försöksballong".

Blänkfyr l. Blynkfyr är benämningar, som allmänheten vanligen utan åtskillnad gifver åt de olika slag af fyrlys, hvilka af fackmän kallas rote-rande fyr, omgående fyr, tindrande fyr, fast fyr med blänk, klippfyr, blyxfyr, intermitterent fyr, växelfyr, och hvilka näst bildas, i den mån fyrarnas antal och därmed sammanhängande fara för förväxling ökas. Mer eller mindre hastig omväxling mellan ljus och mörker, mellan starkare och svagare eller mellan hvitt och färgadt ljus är kännetecknande för dessa fyrar. (Se Fyr.) — Med namnet blänkfyr betecknas äfven ett slags brännare (fyrverkeripjäs), som ofta begagnas till nattsignal på fartyg och i båtar. En sådan fyr består af en i en cylindrisk pappershylsa innesluten brännarsats, hvilken under ett par minuters tid gifver ett klart lysande sken. Fiskare använda till blänkfyr vanligen torrved eller blånor, indränkta med beck, talg, terpentin eller andra brännbara ämnen. Vid antändning hålles blänkfyren eller brännaren i en för ändamålet särskild afsedd ställning (stake). (A. G.)

Blåra, *bot*. Se Melandrium.

Bläs-and, *Anas penelope*, *zool.* Se Andfåg-lar, sp. 964.

Bläsbucken, *zool.*, en antilop hörande till släktet *Alcelaphus*. Se Antiloper, sp. 1144.

Bläser, Gustav Hermann, tysk bildhuggare, f. 1813 i Dusseldorf, fick sin första undervisning hos bildsnidaren Stephan i Köln, kom 1834 till Berlin, där han i sju år arbetade på Rauchs ateljé, reste, 1844 till Rom, men återkallades redan följande år till Berlin, där han sedan kvarstannade. Död i Kannstadt 1874. Hans mest betydande monumentala arbeten äro: gruppen *Minerva för ynglingen ut i striden* på Schlossbrücke i Berlin, *Fredrik Vilhelm IV:s* och *Fredrik Vilhelm III:s* ryttarstoder i Köln, *reliëfen* på Dirschaubron, borgmästaren *Frankes* staty i Magdeburg, en kolossal byst af *Lincoln* i Washington och *Fredrik Vilhelm IV:s* marmorstaty i Sanssouci. B. utförde äfven små liffulla statyetter. (G-g N.)

Bläsgås, *Anser albifrons*, *zool.* Se Andfåg-lar, sp. 965—966.

Bläster, *metall.*, benämnas den mer eller mindre komprimerade luft, med hvilken förbränningen i ugnar genomföres. Luftens kompression verkställes

förmedelst bläsmaskiner (se d. o.). Graden af blästerns kompression angives genom uppmätning af dess tryck; för detta ändamål begagnas s. k. blästerprofivare (se d. o.). Alltefter den intensitet, med hvilken man önskar förbränningen genomförd, varieras blästerns tryck; i lancashire-hårdar har blästern ett tryck af omkring 10 mm. kvicksilfver, vid bessemerverk 800—1,000 mm. kvicksilfver och vid masugnar 80—150 mm. kvicksilfver. — Vid åtskilliga processer, t. ex. bessemermethoden, användes kall bläster, vid andra uppvärms densamma i s. k. varmapparater (se d. o.). Uppvärmningen sker oftast medelst eldning med afloppsgas från masugnen; sålunda uppvärms blästern till lancashire-hårdar till 150—250° C., och blästern till masugnen får i vanliga fall en temperatur af 300—500°, men uppvärms på några ställen i vårt land ända till 700° C. Blästern ledes i rör från bläsmaskinerna till förbrukningsstället. Är den kall, kunna enkla plåtrör användas, hvaremot blästerledningarna för varmläster infodras med eldfast tegel samt ofta isoleras med lämpliga materialier mot utstrålning till luften. G. D.

Blästerfärsknig, metall. Se Färsknig och Järn.

Blästerkon, mek. Se Blästerrör.

Blästerprofvare, det instrument, som brukas för att bestämma blästerns tryck. Det består af ett U-formigt öppet glaströr, som är fäst å en graderad mässingsplåt. Röret är till en del fyllt med kvicksilfver, och dess ena gren är förenad med blästerröret. När blästerns tryck är 0, står kvicksilfret lika högt i båda rörgrenarna; men när trycket hos blästern ökas, pressas kvicksilfret ned i den gren, som står i förenig med blästern, och uppåt i den andra. Blästertrycket säges då vara lika många millimeter eller linjer, som nivåkillnaden mellan kvicksilfverytorna i de bägge rörgrenarna. En linje eller omkr. 3 mm. kvicksilfver motsvarar ett tryck af 0,008 skålp. per kv.-tum (0,0004 kg per kvmm.). För att bestämma mycket högt tryck begagnas manometerar (se d. o.). Th. N.-m.*

Blästerrör, mek. Vid ett lokomotiv är det naturliga draget ej tillräckligt att inom den gifna tiden fullständigt förbränna den erforderliga mängden bränsle, och därför måste konstgjord drag anordnas. Fördens skull får afloppsgången från cylindrarna utströmma genom ett särskildt rör, det s. k. blästerröret, hvilket befinner sig i rökskåpet under skorstenen, så uppsett, att blästerrörets och skorstenens centrallinjer sammanfalla. Blästerröret användes första gången af Georg Stephenson på de af honom år 1820 byggda lokomotiven och är en af de viktigaste delarna på lokomotivet, ty på detsamma beror en stor del af lokomotivets ekonomi. Blästerröret är koniskt afsmalnande uppåt och kallas därför äfven blästerkon (i dagligt tal blästerkåna). Den ur blästerröret utströmmande ångstrålen sprider sig, då den lämnar detsamma, och såväl ångstrålens som skorstenens form har på blästerrörets verkningsgrad ett väsentligt inflytande. Ångstrålen måste noga fylla skorstenen och blanda sig med förbränningsgaserna samt föra dessa med sig ut genom skorstenen, på det att den förbränningen nödvändiga luftförtunnningen skall erhållas i rökskåpet. Ty därigenom att en tryckminskning eger rum i rökskåpet och fortplantas genom tuberna till

eldstaden, kommer den för förbränningen erforderliga yttre luften att i större eller mindre mängd inströmma genom rostytan. — För att öka spridningen af ångan, då denna lämnar blästerröret, insätter man numera oftast i detsamma en kil tvärs öfver mynningen. Kilen, hvars sektion vanligen är triangulär, är vänd med en kant nedåt. Den uppåt vända ytans bredd växlar, beroende på blästerrörets diameter, men är vanligen 8—12 mm.

Ångan utströmmar genom blästerröret stötvis, och således kommer äfven förbränningen att försigå stötvis. När lokomotivet går långsamt, kan man för hvarje hjulvarf vid ett tvillinglokomotiv urskilja fyra och vid ett tvåcylindrigt compoundlokomotiv två ångstötter. Ju mera lokomotivets hastighet ökas, desto tätare komma ångstötterna på hvarandra, tills man ej längre kan urskilja några enskilda stötter. Vid denna stötvis skeende utströmning i skorstenen verkar ångan därstädes på samma sätt som koliven i en luftpump, och för hvarje ångstöt utsuges således en viss mängd förbränningsgaser ur rökskåpet. Ju mera som kan utsugas vid hvarje stöt, desto effektivare är blästerröret. Fyller ej ångstrålen skorstenen fullständigt, strömmar luft ned i rökskåpet genom det mellanrum, som bildas mellan skorstenens innersida och ångstrålens yta, och samma fenomen inträffar som vid en luftpump, hvars kolf är läck: svårighet att erhålla tillräcklig luftförtunnning. Å andra sidan får ej ångstrålen fylla skorstenen så väl, att en del af ångan slår tillbaka i rökskåpet. I båda fallen blir som följd en dålig förbränning, och svårighet uppstår att "hålla ånga". Blästerrörets läge i förhållande till skorstenen samt dennas såväl som blästerrörets dimensioner måste således vara så afpassade i förhållande till hvarandra, att den afgående ångan lämnar bästa möjliga drag.

Blästerrörets diameter är beroende af skorstenens minsta diameter samt blästerrörets afstand från skorstenen och dennas längd och varierar från 70 å 90 mm. till 120 å 150 mm. Som regel bör man söka hålla diametern så stor som möjligt. Det i rökskåpet erhållna vakuumet är olika för olika lokomotivtyper samt varierar högst betydligt med tågets hastighet och tyngd, d. v. s. efter körningen, men kan uppgå till öfver 250 mm. vattenpelare. Det håller sig dock vanligen mellan 50—150 mm. Se "Organ f. d. fortschritte des eisenbahnwesens" (för 1896, sid. 14, 29 och 49, samt för 1903, sid. 246), "Glaser's annalen" (för 1895, sid. 47, och för 1896, sid. 55) samt "American engineering and railroad journal" (för 1901, sid. 318 o. 335, och för 1902, sid. 4 o. 33). E. Hjr.

Blästersmide, metall. Se Blästerverk.

Blästerverk, Blästersmide, Osmundsmide, metall., äro namn på den äldsta järnberedningsmetoden i Sverige. Den torde leda sin upprinnelse ända från hednaden. Ännu i slutet af 1700-talet begagnades detta smide tämligen allmänt i Dalarna, och så sent som i början af 1840-talet lär en och annan blästerugn varit att se i nyssnämnda landskap äfvensom i Härjedalen. Denna järnfärskningsmetod grundade sig på den i åtskilliga af våra landskap ganska ynnigt förekommande myrmaalen. Ugnarna, källingar kallade, voro mycket enkelt "tillställda". På en bottenhåll af glimmerskiffer uppmurades med lerbruk ett "ställe" af 0,75 m. längd och 0,3—0,45 m. bredd

samt 0,8 m. höjd. Där ofvanpå murades af grästen med lerbruk en pipa i form af en tratt med en öfre diameter af 1,5 m. Ugnens hela höjd utgjorde 2,1 m. Omkring pipan, på ungefär 0,8 m. afstånd från densamma, upptimrades träväggar till ugnens hela höjd; rummet mellan dessa väggar och pipmuren fylldes med jord, som hårdt tillpackades. Ofvanpå denna så bildade vägg täcktes med bräder, så att man erhöi en s. k. masugnskrans, på hvilken man kunde stå och förrätta sitt arbete. Till skydd mot antändning täcktes kransen med jordtörvor. När ugnen skulle påblåsas, fylldes den med på anda rest ved, så lång, att den sköt upp 0,3—0,8 m. öfver kransen. Veden antändes, och sedan den fått nedbrinna till glöd, började påsättningen af den förut å ett bål rostade myrmalmen, verket (örket), hvilket uppsattes med skyffel till den mängd, som masmästaren ansåg vara lämpligt. Samtidigt började man trampa de båda hälgarna, och då slagge i tillräcklig mängd bildats, uttappades denna genom ett för detta ändamål i "ställets" vägg gjordt slagghål. Efter 3—4 timmar på detta sätt fortsatt blåsning erhöi man på botten af "stället" en järnklump, kallad blästra eller osmund, af 13—17 kg. vikt. Denna klump upplifyes genast ur ugnen, öfver kransen, och lades på en flat sten, där den bearbetades med slagga för att så mycket som möjligt befrias från slagge, hvarefter den med en yxa högs i tvenne delar, som dock fingo sammanhånga i den ena kanten. Bägge styckena välldes och bearbetades sedan i en vanlig klenmsedshård. Det på detta sätt beredda järnet påstods blifva ganska godt och ej vara besväradt af kallbräcka, hvilket däremot ofta är fallet med sådant järn, som beredes af samma slags malmer efter nu brukliga metoder. C. A. D.*

Blästra. Se Blästerverk.

Blåu. Se Blæu.

Blödande bröd l. Blödande hostia kallar man en företeelse, som stundom helt plötsligt visar sig på fuktigt bröd, gröt och andra mjöhaltiga födoämnen och som består af en bakterie, kallad *Monas prodigiosa* Ehrb., *Micrococcus prodigiosus* Cohn l. *Bacterium prodigiosum*, under monaden, emedan det för kyrkliga ändamål ofta begagnade undret med blödande hostior kunnat hänföras till denna bakterie (se Wilsnack). Bakterien bildar ett intensivt rött färgämne, *prodigiosin*, påminnande om fuchsin. Odlas bakterien vid kroppstemperatur, förlorar den egenskapen att bilda färgämne. En med *B. prodigiosum* mycket nära besläktad art finnes i hafsvatten. Jfr Strack, "Das blut im glauben und aberglauben der menschheit" (8:e uppl. 1900). (G. L.—m.)

Blödande hostia. Se Blödande bröd.

Blödersjuka, Hæmophilæ, Hæmorrhophilæ, en medfödd och, i regeln, för hela lifvet bestående benägenhet för ihållande svåra blödnings. Sådana kunna hos blödere framkallas af de allra obetydligaste anledningar, såsom ett knappålstyng, ett blodigelsbett, en tandutdragning o. s. v. I allmänhet låta de sig ej stillas genom vanliga medel, och de sluta ofta med vanmakt eller död. Ofta uppstå blödningsar från näsan, munnen, svalget, luftvägarna, tarmkanalen eller könsorganen utan någon märkbar yttre anledning. Sjukdomen, som är i hög grad ärftlig, öfvergår inom blödarfamiljerna före-

trädesvis på de manliga barnen. Den fortplantas dock till ett kommande generationsled mera genom kvinnorna än genom männen, och detta äfven om de förra ej själva varit blödere. Man har därför på allvar ifrågasatt att förbjuda (i synnerhet kvinnliga) medlemmar af blödarfamiljer att ingå äktenskap. Sjukdomen är ytterst farlig. Mer än halva antalet af verkliga blödere dö redan före 8:e året, och de allra flesta före 22:a; ett jämförelsevis ringa antal uppnår en mera framskriden ålder. Hos en och annan synes benägenheten för blödningsar småningom aftaga. Sjukdomen kan för öfrigt vara för handen i högre eller lägre grad. Af det sagda framgår, att den yttersta försiktighet måste iakttagas vid uppföstran af barn, som hafva denna sjukdom, och att blödere måste under hela sitt lif taga sig strängt till vara för allt, som kan framkalla yttringarna af deras olyckliga sjukdom. I all synnerhet måste de varnas för tandutdragningar, blodligr, koppingar o. d. A. —y.*

Blödnings. 1. (Blodflöde), med. Blödningsar äro antingen inre, d. v. s. sådana, som ega rum ifrån kärl i kroppens inre organ, eller yttre, sådana, som inträffa i yttre sår. Vissa blödningsar äro till ursprunget inre, men det oaktadt framtränga blodet genom organens utförsågar, såsom vid blodhosta, blodig diarré, blodgång o. s. v. Blödningsar hafva olika karaktär alltefter sin olika källa: från artärerna framströtar blodet i en ljus, pulserande stråle; från venerna väller det fram som en mörk våg, och kapillärkärlen låta blodet endast sippra ut. Från de större kärlen kan blodförlusten lätt bli så betydlig, att döden blir en följd därpå. Stundom kunna dock ofantliga blodförluster fördragas. Någon gång stillar naturen själf blödningsen. I sammanhang med den vanmakt, som kommer öfver den sjuke, inträder en sänkning af blodtrycket, som möjliggör blodets koagulation i såret, hvaregenom öppningen i kärlväggen tilltäppes. De kirurgiska åtgärderna bestå däri att man genom tryck (kompression) på det blödande stället eller på det tillförande kärlt underhjälpas koaguleringen eller för samma ändamål använder sammandragande medel (*styptica*), köld, brännmedel, eller slutligen däri att man uppsöker och antingen med en tråd (*ligatur*) sammansnör kärlt, vanligast en artär, eller tilltäpper det genom vridning (*torsion*). Äfven akupressur och afarter därpå hafva brukats för samma ändamål. Beträffande särskilda former af blödnings se Hjärnblödnings, Lungblödnings, Magblödnings, Menstruation och Näsblödnings. Rsr.*

2. Bot. Den saftflytning, som hos ett stort antal såväl träd- som örtartade växter inträder, då stammen afskäres eller under vissa förhållanden säras. Särskildt kraftigt framträder detta fenomen hos afskurna stammar af humle, vinstock, majs m. fl., i det att den utrunna vätskemängden ofta intager vida större volym än hela det rotsystem, från hvilket den härstammar. Detta visar, att rötterna alltför upptaga nya vattenmängder. Äfvenledes är den kraft (rottrycket), med hvilken saften utpressas, ofta mycket betydande; man har t. ex. hos vinstockar funnit ett rottryck, som betydligt öfverstigit 1 atmosfär. — Rottrycket framkallas af rotens parenkym; vattnet med däri lösta salter upptages af röt-hären och kommer från dessa in i parenkymet, hvil-

kets osmotiska förhållanden orsaka detsamma inpressande i kärlen, ur hvilka det i särytan framträder. De närmare detaljerna vid själva förloppet äro ännu ej fullt klara; dock känner man, att temperaturen är af stor betydelse, liksom ock närvaron af fritt syre. Anmärkningsvärdt är, att blödnigen upphör vid kloroformering. Den är därjämte underkastad periodiska växlingar, dels dagliga, så att den vanligen är rikligast på förmiddagarna, dels årliga, hvarvid den är starkast på våren. Denna "värblödnig" är allmänt och lätt iakttagen hos åtskilliga träd, såsom lönn, björk, bok o. s. v. Den saft, som vid denna tid framkommer ur sårnader på nämnda och andra växter, är synnerligen rik såväl på askbeståndsdelar som på organiska ämnen, såsom ägghvittämnen, asparagin och kolhydrat (framför allt socker). Så innehåller den hos t. ex. amerikanska sockerlönnen (*Acer saccharinum* L.) 2—3 proc. socker, och ett träd kan lämna mellan 2 och 3 kg. sådant, hvarför det också hos denna art tekniskt tillgodogöres. Orsaken till den rikliga värblödnigen är att söka i den omständigheten att rötterna under vintern och den tidiga våren alljämt upptaga vatten, hvarigenom stora mängder vatten inpressas i kärlen, redan innan det genom lösprickningen kan komma till användande, på samma gång som, omedelbart före och i samband med denna, omvandling af reservnäring af olika slag till socker och andra inom växten lätt transporterbara föreningar eger rum.

G. A.*

Blötdjur, Mollusca, zool., en af djurrikets hufvudgrupper, inneslutande några af de högsta typer, till hvilka de ryggradslösa djurformerna förmå höja sig. Kroppen är oledad och af mycket växlande form, utan några ledade bihang, således ock utan egentliga extremiteter. Huden är mjuk, slemmig, ej sällan beklädd med cilier. Undre kroppsvägen är ofta ombildad till en muskulös, än skiflik, än platt s. k. fot, hvilken tjänstgör som rörelseorgan. Hos en del blötdjur har den främre kroppsdelen utbildats till hufvud med ögon och tentakler. I allmänhet är en del af kroppshuden ombildad till ett veck: manteln, som omsluter en större eller mindre del af kroppen. Af manteln alstras det eller de skal, som hos flertalet blötdjur omgifva en större eller mindre del af kroppen. Tarmkanal med magsäck, spottkörtlar och lever äro väl utbildade. I munhålan finnes hos alla blötdjur, med undantag af musslorna, en muskulös ansvallning, som är tätt besatt med fina, bakåt riktade kitintaggar, hvilka tjänstgöra vid födas sönderdelande. Som flertalet blötdjur lefva i vatten, äro andedrätsorganen gälar, hvilka utgöras af utskott från kroppsvägen och vanligen äro belägna i en af manteln bildad, säcklik hålighet (gälhålan). Hos vissa blötdjur (lungsnäckorna) saknas gälar, och gälhålan har ombildats till en s. k. lunga; hos andra saknas särskilda andedrätsorgan fullständigt. Blodomloppsorganen äro jämförelsevis väl utvecklade; dock är kärlsystemet ej slutet, utan blodet flyter delvis genom springor och håligheter mellan kroppens öfriga organ. Hjärtat består af ett, två eller fyra förmak, i hvilka det från andedrätsorganen kommande blodet träder in, samt af en hjärtkammare, som mottager blodet från förmaket, och hvarifrån det föres ut till kroppens skilda organ. Nervsystemet utgöres i allmänhet af tre genom nervsträngar förenade gang-

liepar, af hvilka hvarje står i förbindelse med sitt sinnesorgan. Ett par, hjärnganglierna, ligger vid svalgets sida och motsvarar maskarnas öfre svalganglion; det står i förbindelse med ögonen och tentaklerna. Ett annat par, fotganglierna, ligger i foten och förser hörselorganet med nerver. Det tredje paret, inälsanglierna, ligger närmare buksidan, och i dess närhet finnes en som luktorgan tydd bildning. De lägsta blötdjurens nervsystem ansluter sig till vissa maskars. Njurarna, motsvarande ringmaskarnas segmentalorgan, äro slingrande kanaler eller säckar, som vanligen äro försedda med en öppning utåt och en annan, som mynnar in i den s. k. hjärtsäcken. En del blötdjur äro samkönade, andra skildkönade. Flertalet genomgår under sin individuella utveckling ett slags förvandling (metamorfos). De flesta blötdjurena lefva i hafvet, några ock i sötvatten; ett ej obetydligt antal snäckor äro landtdjur. Redan de äldsta fossilförande geologiska aflageringarna innehålla rester af blötdjur.

Blötdjuren kunna indelas i följande klasser: *Amphineura*, urmollusker; *Gastropoda*, snäckor; *Lamellibranchiata*, musslor; och *Cephalopoda*, hufvudfotingar.

I. *Amphineura* (*Placophora*), urmolluskerna, äro de enklast organiserade och helt säkert ock de ursprungligaste bland alla blötdjur. De skiljas från snäckorna, med hvilka de förr förenats,

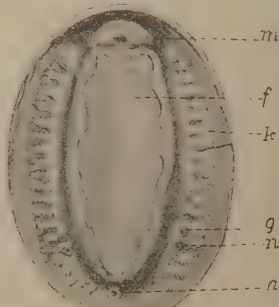

Fig. 2. Något förenklad bild af *Chiton*, sedd från buksidan. m mun, f fot, g gälar, n njurarnas utmynningsställe, a anöppning.

genom sitt föga utbildade hufvud, kroppens bilateralt symmetriska byggnad och skelets egendomliga beskaffenhet. Skelet består af åtta kalkplåtar, som betäcka den svagt hävda ryggssidan, vanligen taktegeliskt, och hvilas rörlighet medgifver, att djuret kan rulla ihop sig (fig. 1). En del hithörande (eller närliggande) former, de s. k. *Solenogastres*, hvilka hafva ett mera masklikt utseende, sakna skal; ryggssidan är beklädd med taggar. A buksidan finnes den breda skifformiga foten (fig. 2 f); hos *Solenogastres*

är foten försedd med en ciliebeklädd fåra. Manteln omger i form af ett svagt veck kroppen ofvanför foten och betäcker de fjäderlika gälarna (fig. 2 *k*), hvilka sitta i en rand längs kroppssidorna. Hos Solenogastres kunna både mantel och gälar vara rudimentära. Äfven nervsystemet är ursprungligare byggt än hos snäckorna, i det att två från fotganglierna utgående starka nervstammar äro förenade genom talrika tvärsträngar. Hithörande former äro hafsdjur. Af släktet *Chiton* (fig. 1) förekomma flera arter vid Sveriges kuster.

II. *Gastropoda*, snäckor. De vanliga snäckornas byggnad förstås lättast, ifall man tänker sig att ryggsidans parti af en *Chiton* (se ofvan) är snedt utdraget till en mer eller mindre lång säck, vid hvars främre rand mantelfåran blifvit starkt fördjupad, hvarigenom en fickformig hålighet, mantelhålan, uppkommer (fig. 3 *k*). Detta säckformiga parti, som vanligen är beklädd med ett skal, omsluter större delen af inälfvorna (tarm, lever, könsorgan o. s. v.), hvarför det och benämnas "inälfssäcken"; dennas undre gräns bildas af mantelranden. I motsats till förhållandet hos urmolluskerna är hufvudet vanligen väl utbildadt. Det bär ett par tentakler och ett par ögon, hvilka stundom sitta på tentakelliknande stälkar. Foten är vanligen en plattad, kontraktill skiffva, som upptar kroppens hela undersida. — Det öfvervägande antalet snäckor är utrustadt med ett kalkhaltigt, i allmänhet spiralvridet skal, som omsluter den tungväggiga inälfssäcken, och inom hvilket oftast hela djuret kan dölja sig. Skalets spiralvindingar beröra hvarandra nästan alltid, och oftast är spiralen så utdragen, att vindingarna

komplexerade slyngor, omgifna af den stora lefvern; analöppningen är belägen osymmetriskt vanligen å högra sidan i eller invid mantelhåligheten (fig. 3 *a*). Hos ett stort antal snäckor finnes en, sällan två gälar, belägna i mantelhålan. Ingången till mantelhålan är en bred springa vid inälfssäckens bas; genom en del af denna springa (å vänstra sidan) intränger vattnet till gälarna. Hos lungsnäckorna (se nedan) saknas gälar, och mantelhålan har blifvit ombildadt till lunga därigenom, att ett fint blodkärlsnät utbildats å dess vägg. Hos en del skallösa hafssnäckor, hvilka sakna mantel-(gäl-)hålighet, fungera hudutskott af olika form, hvilka sitta på ryggsidan, som andedräktsorgan; andra sakna sär-

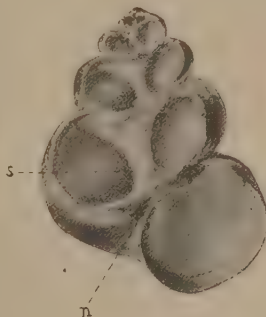

Fig. 4. Skal af en snäcka (*Paludina*), af hvars ena vägg en del är borttagen. *n* nafvel, *s* spole.

Fig. 5. *Planorbis*.

Fig. 6. *Patella*.

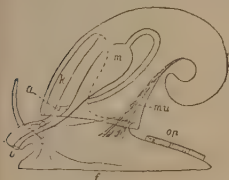

Fig. 3. Förenklad bild af en snäcka (skalet ej återgifvet). *a* analöppning, *f* fot, *k* mantelåla, *o* mun, *op* lock, *mu* spindelmskel. Dessutom synes en del af det centrala nervsystemet.

bilda en mer eller mindre utdragen spets, den s. k. spiran. Ofta hafva vindingarna ett sådant förlopp, att det innanför dem uppstår en mot spirans spets gående fördjupning eller en så kallad nafvel (fig. 4 *n*). Den af snäckans sidor, kring hvilken skalet är vridet, bildar den i axels riktning gående spindeln (fig. 4 *s*). Då djuret drager sig in i skalet, kan mynningen ofta tillslutas medelst bak till på fotens översida fast horn- eller kalkartadt lock (fig. 3 *op*). Inälfssäcken ligger tämligen fritt inom skalet; i allmänhet är den fastare förenad med skalet blott där, hvarst spindelmskeln (fig. 3 *mu*) fäster sig på spindeln; denna muskel, hvilken utgår från fotmuskulaturen, förmår att draga snäckkroppen in i skalet. Hos somliga snäckor ligga skalets alla vindingar i samma plan, och skalet får då en skiffform (t. ex. *Planorbis*, fig. 5). Hos andra saknar skalet på grund af inälfssäckens ringa utbildning vindingar och har formen af en skål (t. ex. *Patella*, fig. 6).

Endast få former äro såsom urmolluskerna bilateralt symmetriska; genom vridning af inälfssäcken ha nästan alla de inre organen blifvit mer eller mindre osymmetriska. Tarmkanalen bildar mer eller mindre

schilda andedräktsorgan. Hjärtat utgöres af en kammar och ett förmak; finnas två gälar, äro ock två hjärtförmak för handen. Det centrala nervsystemet utgöres af flera ganglier, förenade med hvarandra genom nervsträngar (fig. 3). Af särskilda sinnesorgan finnas syn-, hörsel- och luktkorgan väl utbildade. Vanligen förekommer en, sällan två njurar; njurens ena utförgång mynnar ut i hjärtsäcken, den andra antingen i mantelhålan eller vid sidan om analöppningen. Somliga snäckor äro skildkönade, andra hermafroditer. Könsöppningen utmynnar nästan alltid å högra sidan, vanligen i analöppningens närhet.

Hos landsnäckorna afläggas de stora, hårda, skaliga äggen i fuktig jord. Hos flertalet vattensnäckor undergår det unga djuret en metamorfos: det är försedt med ett segelliknande organ (velum), förmedelst hvilket det simmar i vattenytan, medan foten på det tidigaste stadiet är svagt utvecklad.

Man kan indela snäckorna i följande fyra ordningar:

1. *Opisthobranchiata*. Hithörande djur ansluta sig i så måtto närmast till urmolluskerna (se ofvan), att kroppen i mycket högre grad än hos 3:e—5:e ordningen har bibehållit den ursprungliga bilaterala symmetrien. Hjärtats förmak, som i regeln ligger bakom hjärtkammaren, mottager blodet från de bakom densamma belägna gälarna, hvilka ofta hafva en egendomlig form. En del saknar särskilda andedräktsorgan. Flertalet saknar skal och därmed ock egentlig inälfssäck och mantelhåla; hos andra finnes ett skal, och äfven de nakna formerna äro som larver utrustade med mantel och skal. Alla äro hermafro-

diter och lefva i hafvet. Bland de former, som ega kamlika gälar, mantel och skal (*Tectibranchiata*), må nämnas släktena *Bulla*, med ett tunnformigt, endast delvis fritt skal, hvars spets är insänkt i en navfelliknande fördjupning, och *Philine*, med liknande eller tunnare skal, som omslutes af hudveck; båda förekomma i Atlantiska oceanen. Till denna grupp hör ock sjöharen (se d. o.), *Aplysia*. Till de nakna formerna (*Nudibranchiata*) höra släktena *Doris*, hos hvilket analöppningen ligger på ryggsidan, omgifven af en krans vanligen fjäderlika gälar, och *Aeolidia* (fig. 7), hos hvilket ryggsidan är försedd med ett antal oförgrenade gälar, i hvilka grenar af lefvnen sträcka sig; båda äro representerade vid Sveriges västkust. Hos *Limapontia*, som saknar särskilda andedrätsorgan, är huden ciliebeklädd; djuret, som eger stor yttre likhet med somliga plattmaskar, förekommer i Östersjön.

2. *Pteropoda*, vingsnäckor, äro nära besläktade med den föregående ordningen, men afvika från denna däriigenom, att de anpassat sig till ett pelagiskt lefnadsätt. De simma i vattnet förmedelst vinglika ärredskap, som hos somliga äro bildade af en del af foten, hos andra af bihang, som äro fästa framom den ofta förkrympta foten. Från alla andra snäckor skilja de sig däriigenom att hufvudet, stundom ock tentakler och gälar äro tillbakabildade. Några äro utrustade med skal (*Eupteropoda*), andra (*Pterota*) sakna sådant; till de senare hör *Olio* (se Hvalfiskagagn). Dessa snäckor höra till de vanligaste och mest kännetecknande pelagiska djuren och anträffas förträdesvis om kvällarna i hafsytan. De förekomma i både varma och kalla haf.

Fig. 7.

3. *Prosobranchiata*. Hos dessa har en för flertalet snäckor kännetecknande vridning af inälfssäcken framåt och till höger egt rum, hvilket medför att analöppningen kommer att ligga på högra sidan omedelbart bakom hufvudet, att vissa nervsträngar fått ett förändradt läge samt att gälen och njuren ligga på vänstra sidan, långt framåt. Också hjärtats läge har förändrats, så att förmaket mottager blodet från den framför detsamma belägna gälen och afgif det till den bakom liggande hjärtkammaren. Äfven däriigenom skilja sig de till denna ordning hörande snäckorna från de två föregående, att de (på få undantag när) äro skildkbnade samt att mantel och skal alltid äro väl utbildade; ofta äro de försedda med lock. De flesta prosobranchiater lefva i hafvet: *Patella* (fig. 6), som har ett skål- eller hattformigt skal; den ock vid svenska västkusten allmänna *Littorina*, liten, tjockskalig, med få vindningar och rund mynning samt lefvande i strandens närhet. Hos andra är manteln förlängd till ett mer eller mindre långt rör, genom hvilket djuret drager in vatten i gälhålan; så hos purpursnäckan (se d. o.) och hos *Buccinidae* (se d. o.). Till samma ordning hör *Cypræa*, porslinssnäckan (se

d. o.). — I sött vatten lefva de i Sverige allmänna släktena *Paludina* (fig. 4) och *Valvata*, hvilket senare är hermafroditiskt. På land lefver *Cyclostoma*. — En från de öfriga prosobranchiaterna mycket afvikande grupp bilda de stundom som själfständig ordning upplattade *Heteropoda*, kölfotingarna, hvilka på grund af sitt pelagiska lefnadsätt erhållit en egendomlig organisation: de äro vattenklara, hafva stora ögon och en fot, som bildar en lodrätt ställd skifva. De lefva förträdesvis i varmare haf. *Carinaria* (fig. 8), som förekommer i Medelhafvet,

Fig. 8. En kölfoting (*Carinaria*). k hufvud, f fot, s sugskifva.

har ett litet skal, i hvilket dock kroppen ej kan inträda; andra sakna skal.

4. *Pulmonata*, lungsnäckor. Dessa intaga i viss mån en mellanställning mellan opisthobranchiater och prosobranchiater. Liksom de förra äro de hermafroditiska, hvaremot hjärtat förhåller sig som hos de senare. Från båda skilja de sig däriigenom, att mantelhålan tjänstgör som en lunga: mantelhålans tak är på insidan försedd med ett nät af blodkär. Gälar saknas. Den öppning, som leder in i mantelhålan, är icke, som hos andra snäckor, en bred springa, utan blott ett hål på vänstra sidan. Lungsnäckorna undergå icke någon förvandling. — Mellan skalbärande och nakna lungsnäckor finnes en fullständig rad af öfvergångar: hos somliga kan djuret fullständigt dragas in i skalet; hos andra kan detta för sigg endast vid torr luft, hvaremot vid fuktig luft, då kroppen är svälld, djuret ej rymmes i skalet; hos andra åter är skalet visserligen väl utbildadt, men kan endast hysa inälfssäcken; hos andra är inälfssäcken som sådan försvunnen (inälfvorna ligga i underkroppen), och det lilla skifformiga skalet betäcker endast manteln, eller ock är skalet, stundom representeradt blott af lösa kalkkorn, inneslutet i manteln; hos andra ändtligen saknas hvarje spår till skal. Inga hithörande snäckor hafva lock. Lungsnäckorna lefva på land eller i sött vatten och lifnära sig hufvudsakligen af växtföda. Till sötvattenssnäckorna höra *Limnæus*, dammsnäckorna (se d. o.), och *Planorbis*, skifvsnäckorna (fig. 5), med skifformigt skal; båda äro allmänna i Sverige. Till de i Sverige förekommande landtsnäckorna höra *Helix* (se d. o.) samt *sniglarna* (se d. o.).

III. *Acephala* (*Lamellibranchiata*, *Pelecypoda*), musslor. I motsats till snäckorna äro musslorna, som uteslutande lefva i vatten, nästan fullkomligt bilateralt symmetriska. De afvika från snäckorna äfven däriigenom, att något särskildt hufvud ej är

utbildadt äfvensom genom skelets beskaffenhet, hvilket består af tvenne sidohållter (ett höger- och ett vänsterskal), som på ryggsidan äro rörligt förenade med hvarandra. Skelets slutande åstadkommes genom särskilda muskler, som gå tvärsigenom musslans kropp från skal till skal (fig. 9, 1—2); skelets öppnande ombesörjes passivt af ett elastiskt "låsband", som åstadkommer skalens förenig å ryggsidan: när de förut nämnda musklerna slappas, öppnas skalerna under inflytande af låsbandet, hvilket sålunda alltid eger rum efter musslans död. Ofta äro de till låsbandet gränsande skalkanterna försedda med utskott ("tänder"), som gripa in emellan hvarandra. Innanför skelet ligga de två mantelflikarna, som fullständigt omgifva hela djuret. Hos många musslor sammanväxa de undre mantelkanterna med hvarandra, så att endast en springa för fotens utsträckande och tvenne öppningar lämnas, som kunna vara utdragna till långa rör (sifoner): genom det undre (branchialsifon, fig. 9 br) införs vatten och näringsämnen i mantelhålan (till gälar och in i munöppningen), medan genom det öfre (kloaksifon, a) vattnet, sedan det förmedlat andningen, och ekrementerna aflägsnas. Mellan mantelflikarna ligga gälarna (K), hvilka vanligen bilda två blad på hvarje sida om kroppen. Å denna kan man skilja två afdelningar: en öfre, inålfssäcken, och en undre, foten. Den senare (f) är hos flertalet sammantryckt från sida till sida, bilformig, och tjänar som ställflyttningsorgan, hvarmed musslan långsamt kan krypa omkring; hos andra är den knåböjd, och i sådant fall kan djuret genom fotens rörelser kasta sig fram eller "hoppa". Hos andra åter är foten förkrympt eller saknas, t. ex. hos ostronen. Å inålfssäckens ryggsida ligger hjärtat (h), omgivet af en hjärtsäck: en kammar och tvenne förmak, hvilka mottaga blodet omedelbart ur gälarna. Närmast under hjärtsäcken finnas de pariga njurarna (b), hvilka stå i förbindelse med hjärtsäcken. Munnen, som saknar kitintaggar och käkar, fortsättes i en kort matstrupe; magsäcken är stor, omgiven af levern; tarmen (d) har flera vindingar; ändtarmen omfattas af hjärtskammaren. Nervsystemet utgöres af tre, långt från hvarandra skilda ganglier (fig. I, II, III). Endast hos få musslor förekomma ögon, och dessa ligga då vanligen i mantelkanten och uppträda i stort antal. Såsom känselorgan tjänstgöra dels hudflikar vid munnen (o), dels stundom tentakellika utskott i mantelkanten. Stundom (t. ex. hos *Mytilus*) bildas af en körtel, belägen å foten, en del hornartade trådar, "byssus", genom hvilka djuret fästes vid föremål i vattnet. De flesta musslor äro skildkönade och utvecklas merendels genom förvandling. Larven eger, liksom hos snäckdjuren, ett med cilier besatt

segel, som tjänstgör som rörelseorgan. Hos en del musslor försiggår de befruktade äggens utveckling i de yttre gällbladens håligheter hos moderdjuret. — Musslorna lifnära sig af små djur eller delar af djur och växter, som förekomma i det vatten, som passerar mantelhålan. Till denna klass höra *Mytilus*, *Anodonta* (se Damm-musslor), pärlmusslorna och flodpärlmusslorna, hjärtmusslan, kammusslan, skeppsmasken och ostron, hvilka hafva särskilda artiklar. En isolerad ställning intager släktet *Dentalium*, hvars skal bildar ett enhetligt, koniskt, i båda ändar öppet rör. Trots detta afvikande yttre står det genom en del organisationsförhållanden musslorna nära. Stundom räknas detta släkte till snäckorna på grund af förekomsten af käkar, kitintaggar o. s. v. Det förekommer allmänt vid Sveriges västkust.

IV. *Cephalopoda*, hufvudfotingar. Med denna klass uppnår blötdjurstypen höjdpunkten af sin organisation, och den innesluter också de

Fig. 9. Byggnaden af en *Anodonta*, något förenklad, högra sidans gälar och mantel borttagna. 1 främre, 2 bakre slutningsmuskul; I hjärn-, II fot-, III inålfsganglion; a analsifon, br brankialsifon, b¹ o. b² njure, sp njurens inmyning i hjärtsäcken, d tarm, h¹ hjärtskammare, h² högra hjärtsförmaket, g könskörtel, K gälar, l vänstra leverdelen, m mage, f fot, ml mantel, v munsegel.

största formerna. Sålunda har man vid Japans och Newfoundlands kuster funnit strandade individer af släktet *Archileuthis*, hvilas kropp uppgifves vara 6, armarna 11 meter långa. Kroppen hos denna klass delas i hufvud och bål. Vid ändan af hufvudet ligger munnen, i regeln omgiven af 8—10 armar, som äro försedda med kraftiga sugskålar. Munnen är väpnad med två hornartade käkar och kitintaggar. På hufvudet sitta dessutom två stora ögon, som äro högt utbildade synorgan, i väsentliga afseenden påminnande om ryggradsdjurens. Bålens ena sida, som till en del motsvarar de öfriga blötdjurens buksida, är beklädd af manteln. I mantelhålan, hvars öppning bildar en stor tvärspringa omedelbart bakom hufvudet, äro två eller fyra kamliknande gälar belägna. Manteln är tjock och muskulös samt kan starkt sammandraga sig, hvarvid vattnet i mantelhålan pressas ut genom ett kort, likaledes muskulöst rör (tratten), som motsvarar öfriga blötdjurs fot och är beläget vid mantelhålans öppning. När vattnet

utdrifves med kraft genom tratten, förflyttas djuret bakåt. I mantelhålan ligger hos flertalet hufvudfotingar ock den s. k. bläcksäcken, en körtel, som afsondrar en mörk vätska, genom hvars utsprutande djuret, när det oras, kan fördunkla vattnet i sin närhet och därigenom lättare undgå sina fiender. (Denna vätska användes till beredande af det under namnet sepia kända färgämnet.) Förekomsten af denna bläcksäck har gifvit anledning till, att hufvudfotingarna äfven kallas bläckfiskar. Ett välutvecklad yttre skal finnes hos nu levande hufvudfotingar blott hos *Nautilus* (se d. o.) och *Argonauta* (se Pappersnacka). Hos *Spirula* är det lilla kamrade skalet till största delen omslutt af manteln. Hos flertalet förekommer ett inre skal, som är hornartadt eller försedt med ett kalklager på hornlagret; detta "inre" skal inneslutes i en instjälpning af den yttre huden. Somliga sakna fullständigt skal. Särskildt anmärkningsvärdt är, att hufvudfotingarna ega ett verkligt inre skelett i form af broskbildningar; sålunda omsluter en i hufvudet belägen broskkapsel det centrala nervsystemet, hörselorganet och delvis ögonen. — Med afseende på den öfriga organisationen må nämnas, att de olika nervganglierna äro belägna tätt intill hvarandra, omkring matstrupen. Hjärtat består af en hjärtkammare samt två eller fyra förmak, motsvarande gällarnas antal; hos somliga äro de stora kärllstammarna, som föra blodet till gällarna, utvidgade och kontraktile (gälhjärtan). Alla hufvudfotingar äro skildkönade, och sådascellerna öfverföras till honorna i kapslar, *spermatoforer*, hvilka i ena ändan äro försedda med en särskild apparat för sådascellernas utslagnande.

Hufvudfotingarna, som i äldre perioder af vår jords utveckling voro mycket tal- och formrikare än i nutiden, förekomma uteslutande i hafvet. Medan somliga, ofta samlade till stora skaror, föra ett pelagiskt lefnadssätt, uppehålla sig andra vid kusterna. De flesta arter förekomma i varmare, endast få i nordliga haf och vid Sveriges västkust. De äro glupska rofdjur, som hufvudsakligen lefva af kräftdjur och fiskar, hvilka de gripa med sina långa och böjliga armar. Köttet af många arter användes till föda.

Hufvudfotingarna indelas i två ordningar:

1. *Tetrabranchiata*, fyrgälar: fyra gälar, lika många njurar och hjärtförmak; många armar (tentakler) utan sugkålar; ett välutbildadt, flerkamradt skal; öga utan lins; sakna gälhjärtan och bläcksäck. I nutiden lever af denna ordning blott *Nautilus* (se d. o.); under tidigare perioder (redan i siluren) voro hithörande hufvudfotingar rikt företrädade.

2. *Dibranchiata*, tvågälar: 2 gälar, lika många njurar och hjärtförmak; åtta eller tio armar med sugkålar (eller hornhakar); skal kan saknas; öga med lins; bläcksäck finnes. Hithörande släkten beskriivas i särskilda artiklar.

L-e.

Blötmalm, metall., kopparmalm, hvars bergart utgöres af svafvelkis eller magnetkis.

Blötröta. Se Potatissjuka.

B. M. [bi' e'm], förkortning för eng. Bachelor of medicine [bä'tjele əv -sin], medicine kandidat. Jfr Baccalaureus. Äfven förkortning för British museum.

b. m., förkortning af lat. *beatæ memoriæ*, i salig äminnelse, eller lat. *brevi manu*, "med kort hand", korteligen, utan vidare omständigheter, eller (på recept) lat. *bene miscetur*, må det blandas väl.

B moll, mus. (fr. *si bémol mineur*, eng. *b flat minor*), den molltonart, som har b till grundton, *dessdur* till parallelltonart och 5 ♯ till för-teckning (nämligen för *b, c, a, d* och *g*). A. L.

B. M. V., förkortning för lat. *Beata Maria Virgo*, Heliga Jungfrun Maria.

B'nai berith [bnä' berith], eng. *Independent order of B. B.*, "förbundsbröderna", en 1843 i Nord-Amerika stiftadt förening, med syftet "välgörenhet, broderskärlek och endräkt". Orden liknar till organisation frimurarorden, men är icke hemlig och saknar dennas ceremonier. Den räknar numera 540 loger, spridda öfver världen, och 33,000 medlemmar.

Bo (af isv. *bol*, gård, hufvudgård, bostad), jur., utmärker i sammansättningarna konkursbo, dödsbo och äkta makars bo förmögenhet, tillhörig en person eller ett flertal i ekonomisk gemenskap, eller (vanligare) förmögenhetens bruttotillgångar utan ådrag för gälden. I lagrum, hörande till 1734 års lags ursprungliga text, betecknar "boet", såsom bl. a. i "fördel af bo oskift", sådan äkta makars egendom, som är föremål för giftorätt, men omfattar i 1898 års äktenskapslagstiftning äfven deras enskilda egendom. I denna senare bemärkelse är "boet" härvid stundom ersatt af "gemensamma boet", medan åter helheten af förstberörda äktenskapliga egendom, s. k. samfärd egendom, kallas "samfärdla boet". Litt.: Winroth, "Svensk civilrätt", II, s. 59. A. W.

Bo, i Västergötland gammalt namn på kungsgård. Se Uppsala öd.

Bo, 1. Socken i Stockholms län, Värmdö skeppslag, 3,668 har. 735 inv. (1903). Annex till Gustafsberg, Uppsala stift, Roslags östra kontrakt. — 2. Socken i Örebro län, Sköllersta härad, 15,264 har. 1,725 inv. (1903). Bo utgör ett konsistorielt pastorat i Strängnäs stift, Åskers kontrakt.

Bo, fideikommiss i Örebro län, Bo, Svennevads och Lerbäcks socknar, tillsammans 33³/₄ mtl, med verk och inrättningar (Gryts järnverk, Hjortkvarns kvarn m. m.) taxerad till 1,712,700 kr. (1903). Hufvudgården, där föregående innehafvaren i slutet af 1870-talet uppförde en slottslik hufvudbyggnad, ligger i en intagande natur nära kyrkan och sjön Äfvern, omgifven af parker och trädgårdar. Delar af Bo tillhörde på 1600-talet släkterna Horn och Fleming, men blefvo vid reduktionen indragna till kronan. Grefvinnan Anna Krus (d. 1692) tillbytte sig sedmora af kronan 16 mtl af dessa hemman och bildade deraf en sätesgård, som sedan genom arf öfvergick till fältmarskalken frih. Hugo Johan Hamilton, hvilken, sedan han med gården förenat öfriga hemman, gjorde Bo med underlydande till fideikommiss inom hamiltonska släkten. Den nuvarande innehafvaren är frih. Hugo David Hamilton.

Bo till Vinäs, riksråd. Se Grip, släkt.

Boa, ett slags ormlik pålskrake, tillhörande frun-timmerstoalekten. — Fjäderboa, af samma form som vanlig boa, är gjord af fågelfjädrar.

Boa, zool., ett släkte giftlösa ormar (omkr. 45 arter) i södra Amerika, på Antillerna, i Mexico samt på Madagaskar, utgörande typ för en särskild familj, *Boideæ*, som karakteriseras genom frånvaron af tänder på mellankäksbenen. Liksom pyton har boa på sidorna om anal-öppningen utskjutande spor-

rar (starkast på hannen), ombildade rester efter de ej helt och hållet försvunna baklemmarna. Liksom pytonormarna och många andra, utmärker sig denna orm dessutom genom sin förmåga att krypa i träd. Med sin starkt utvecklade rullstjärt håller den sig fast i trädens stammar och grenar, hvarigenom hela den öfriga kroppen erhåller full frihet i sina rörelser. Sina rof fångar den genom att omslingra dem, hvar-

efter den antingen ihjälkramar dem eller pressar dem till döds mot den stam, kring hvilken den slingrar sig. De flesta ormar af denna familj skilja sig från pytonormarna genom sina hela plåtar på undersidan af stjärten. Släktet *B.* igenkännes genom sina släta kroppsfjäll och genom huvudets beklädnad, som endast vid näsborrarna, hvilka ligga på nosens sidor, och vid munnens ränder består af plåtar, men eljest är sammansatt af småfjäll. Den största boan kalla den *iboya*. Dess färgteckning har gult eller purpurrött eller gråviolett till sin grundfärg och utgöres för öfrigt af ett nät bruna och svarta fläckar, fördelade i tvärband och sidofläckar — de flesta med en ljusare midtfläck af kroppens grundfärg —, sammanbundna på ryggens sidor. Längs öfver huvudens sidor och snedt öfver underkäken gå likaledes band af en mörkare färg. Boans lefnadssätt liknar *a n a c o n d a n s*, med den skillnaden likväl, att den förra saknar den senares förmåga att lefva i vatten och i stället söker sin uppehållsort i de innersta, torraste delarna af skogen, där den kryper i träden eller tager sin tillflykt in i bergspringor och hålor. Om dagen är boan trög. För människan är den i allmänhet ofarlig. Fångad, vänjer den sig snart vid sin väktare och blir ganska tam. I menagerierna förekommer den rätt ofta och visas under namnen *kungsorm* och *jätteorm*. F. A. S.*

Boabdi (Abu Abdallah), den siste moriske härskaren i Granada, blef liksom sin moder Aixa förskjuten af sin fader, kalifen Mulej Hassan af Granada, gjorde 1481 uppror och bemäktigade sig tronen, men blef tillfångatagen under ett olyckligt krigståg mot spanjorerna och hölls af Ferdinand den katolske en tid i fångenskap i Córdoba. B. återfick dock snart friheten, mot löfte att erkänna Ferdinand som länsherre, och höjde därefter än en gång upprorsfanan mot sin fader, som under tiden återtagit makten i Granada. Under dessa morernas inbördes strider eröfrade spanjorerna allt flera delar af deras land. När Mulej 1485 dött, delades riket mellan B. och dennes broder Zagal, hvilka likaledes bekrigat hvarandra. Slutligen åter-

stod, sedan Zagal sålt sitt rike till Ferdinand, för B. ej mer än hufvudstaden Granada, där spanjorerna inneslöto honom 1491. Efter nio månaders belägring måste B. gifva sig, hvarefter han af Ferdinand mottog staden Andarax i Alpujarras såsom län. Han fann sig dock ej länge i denna ställning, utan begaf sig 1493 till Afrika, men stupade snart efteråt i spetsen för konungens af Fez här mot kejsaren af Marokko. — Den plats, från hvilken B. sista gången gråtande såg tillbaka på Granada, heter ännu "Morens sista suck". E. A.-t.

Boadicæa, det latinska namnet på en keltisk drottning, som förmodligen hetat Boudicca (besläktadt med det walesiska *buddugol*, segerrik) och blifvit frejdad som ledarinna af de brittanske kelternas sista frihetsstrid mot romarna, 62 e. Kr. B. var hustru till icenernas konung Prasutagus (i nuv. Norfolk och Suffolk), hvilken dog år 60 och testamenterat sin egendom till romarna. Till följd af den skyfliga behandling änkan och hennes döttrar måste utstå från romarnas sida, uppstod en farlig resning bland icenerna och grannfolket trino-banterna. De romerska garnisonsorterna Camolodunum (Colchester) och Londinium (London) intogos och ödelades, och en blodig massaker anställdes bland de romerske soldaterna. Ståthållaren Suetonius Paulinus lyckades emellertid snart besegra B:s här, hvarefter den hjältedmodiga drottningen tog sig själf af daga medelst gift. V. S.-g.

Boal, ett Madeira-vin.

Board [bå'od], eng. (eg. bord), ämbete, collegium, kommitté, styrelse. Såsom lagterm användes ordet för att beteckna ämbetsmännen vid vissa förvaltningsdepartement i deras samfälliga kapacitet och som benämning på åtskilliga kommunala institutioner. — Board of admiralty [øv å'd-mirel'ti] 1. Admiralty board, sjöförsvarsdepartementet, ett ämbetsverk, som utöfvar högsta styrelsen öfver engelska örlogsflootten. Upprättadt 1708, fick det 1832 sin nuvarande organisation och består f. n. af en *first lord of the admiralty* (sjöminister), som är medlem af "kabinetet", fyra *naval lords*, en *civil lord*, en *financial and parliamentary secretary*, alla medlemmar af ministären, samt en *permanent secretary*, som innehar sitt ämbete oberoende af politikens växlingar. Den förstnämnde är icke sjömilitär, utan en politiskt bemärkt man, och de fyra "naval lords" äro icke medlemmar af vare sig öfver- eller underhuset, utan sakkunniga rådgifvare, som icke alltid växla, när en ny sjöminister utnämnes. Detta ämbetsverk fungerar till allmän belåtenhet, och den åsikten har ofta uttryckts, att äfven landförsvaret borde handhafvas af en dylik board. — Board of agriculture [øv å'gri-kalt'jo], motsvarande ungefär jordbruksdepartementet, upprättades 1889 och består af en president, som är medlem af ministären, samt åtskilliga ämbetsmän för ärenden ang. jordbruket, landtmäteriet, veterinärväsendet o. d. Dess åligganden handhades före 1889 dels af the *privy council*, dels af *land commissioners*. — Board of control [øv kontrå'ül], en regeringskommission, som var högsta instans i politiska, militära och finansiella angelägenheter för de brittiska besittningarna i Ostindien sedan 1784. då Pitt genomförde en förändring i ostindiska kompaniets organisation. När kompaniet 1858 upplöstes, sammansmälte board of control med ministeriet för

Indien. — Board of education [øv edju-kei'n], ett ämbetsverk, som upprättades 1899 i st. f. dels det 1839 bildade *education department*, en kommitté inom *the privy council*, dels andra för undervisningen inrättade institutioner, samt äfven fick sig anförtrödda vissa med undervisningen sammanhörande ärenden, som förut hade skötts af *the charity commissioners* och "the board of agriculture". Det består af en president med säte i ministären, af lord-presidenten i *the privy council*, statssekreterarna, förste skattkammarlorden (*first lord of the treasury*) och skattkammarkanslern (*chancellor of the exchequer*) samt utöfvar statens uppsikt öfver undervisningen. — Board of trade [øv træ'd], handelsministeriet, räknar sina anor tillbaka till 1660, då Karl II upprättade ett "handelsråd", som 1695 förvandlades till *board of trade and plantations*. Dettas hufvuduppgift då för tiden blef förvaltningen af Englands amerikanska kolonier. Det upplöstes 1781, och dess återstående älgigganden öfvertogs af en kommitté inom *the privy council* till 1862, då kommittén ombildades till *the board of trade*. Det består nu af en president, *president of the board of trade*, och en sekreterare, båda medlemmar af ministären, den förre äfven af kabinettet, samt en *permanent secretary*, ständigt sekreterare. Bland detta ämbetsverks vidtomfattande uppgifter må nämnas: upprättande och utgifvande af handels- och jordbruksstatistik, utdelning af patent, bestämmande af mått och vikt, uppsikt öfver samfärdsmedlen, öfver belysning och vattenledningar, öfver hamnar och fyrarn samt utöfvande af statens kontroll öfver allt, som rör den brittiska handelsflottan. — Board of works and public buildings [øv wɔ'ks ən pə'blik bi'diŋs] upprättades 1851 och handhar värden af de kungliga slotten och parkerna samt alla sådana offentliga byggnader, som ej särskildt tilldelats något annat förvaltningsdepartement. Det består af en *first commissioner* med säte i ministären, vidare af statssekreterarna, presidenten i *board of trade* och en sekreterare. — Local government board [læu'kl gə'vənmənt] upprättades 1871 och består af en president, ofta medlem af kabinettet, en *parliamentary secretary*, medlem af ministären, och en *permanent secretary*. Det utöfvar statens uppsikt öfver fattigvården och hälsovården. Genom *the local government act* af 1888 har det också fått högsta kontrollen öfver den lokala själfstyrelsen i England. Jfr Anson, "Law and custom of the constitution" I, II (1886, 1892). E. A.-t.

Boardinghouse [bɔ'ædɪŋhəʊs], eng., pensionat, där man erhåller bostad och föda.

Boarding school, [bɔ'ædɪŋskʊl], eng., skola, där lärjungarna äfven få bostad och föda.

Boas, en rik man i Betlehem. Han gifte sig med den fattiga änkan Rut, hvilken samlade ax på hans åker, och blef därigenom en af stamfäderna för Davids släkt. (Jfr Rut 2; 3; 4: 21 och Matt. 1: 5.) — B. var äfven namnet på en pelare af koppar eller brons framför det salomoniska templet (1 Kon. 7: 21, 2 Krön. 3: 17). Utgör en betydelsefull sinnebild i frimureriet.

Boas, Eduard, tysk författare, f. 1815, d. 1853, var köpmän, innan han uteslutande egnade sig åt författarskap. Bland hans poetiska alster må nämnas den täcka reseskildringen *In Skandinavien*.

Nordlichter (1844). Af betydelse äro B:s litteraturhistoriska undersökningar om Schiller och Goethe. Hans *Skriften* utkommo 1846—48.

Boas, Johan Erik Vesti, dansk zoolog, f. 2 juli 1855 i Köpenhamn, blef 1873 student och 1881 filos. doktor, tjänstgjorde från 1880 såsom assistent i anatomi och utnämndes 1885 till lektor och 1903 till professor i zoologi vid landbohögskolan. Förutom en rad värdefulla specialafhandlingar (bl. a. *Studier over dekapodernas slægtskabsforhold*, 1880, *Bidrag til Pteropodernes morfologi, systematik og geografiske udbredelse*, 1886, samt flera undersökningar rörande ryggradsdjurens jämförande anatomi, t. ex. om blodomloppsorganen hos amfibier och om klobildningar) har B. utgivit en omfångsrik *Lærebog i zoologi* (1888, 2:a uppl. 1894; översatt på tyska 1890, ny uppl. 1894; på polska 1893; i sammandrag utkommen på svenska 1895) samt ett arbete om *Dansk forstzoologi* (1896—98). E. Ebg. L.-e.

Boasera (fr. *boiser*, af *bois*, trä), förse (i synnerhet höga socklar eller kammarväggar) med brädfoder, panela. — Boasering (fr. *boiserie*, *boiserie*), brädfodring, panelning.

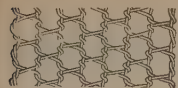
Boatswain [báu'sn], eng., en underofficer af högsta graden inom engelska flottan ("warrant officer"), hvars tjänstgöring ombord närmast motsvarar vår uppborrdsskeppares. H. W.-l.

Boavi'sta, en af Kap-Verde-öarna (se d. o.). Omkr. 5.000 inv.

Bobadilla [bɔvadi'lja] l. Bovadilla, Francisco d. e., spansk riddare, som 1500 sändes till Hispaniola (Haïti) för att anställa undersökning om Columbus' förhållande till spanska regeringen samt, i händelse den misstänkte befunnas skyldig, afsätta honom och själf öfvertaga stathållarskapet. B. lät genast, utan att anställa förhör, slå Columbus i kedjor och föra honom till Spanien. Men där försvarade sig denne så kraftigt, att B. blef återkallad för att stå till ansvar. Under hemfärden (1502) led han skeppsbrott och omkom.

Bobadilla [bɔvadi'lja], Emilio, spansk skald, romanförfattare och kritiker, pseud. Fray Candil, f. 1866 i Cárdenas (Cuba). Af B. föreligga två samlingar lyrik: *Fiebre* och *Vértice* (1902), den senare med ett lofprisande företal af J. M. Heredia. Till både form och innehåll är han en modern skald, en sängare med klar röst om kärlek, livets sorger m. m. Af hans romaner förtjåna särskildt omnämnas *Novelas en germen* (2:a uppl. 1900) och *A fuego lento* (1903), utmärkta af skarp observation, bitande satir och intellektuell smidighet. Det är emellertid som kritiker B. blifvit mest känd, och efter Leopoldo Alas' död torde han vara Spaniens mest mångsidigt bildade, kunskapsrike och själfständigt granskare. Han är framför allt satiriker, sträfvär efter en vetenskaplig bas åt kritiken, är underhållande och lärorik; hans penna är en skarp klinga, skämten är ofta bitande, och han är ej sällan grym, men aldrig orättvis. Hans oräddhet att uttala egna tankar injagar fruktan och har ådragit honom de klerikales och konservatives hat. Bland hans många kritiska arbeten må nämnas: *Reflejos*, *Escaramuzas*, *Capirotazos* (1890), *La novela contemporánea*, *Triquitracus* (1892), *La vida intelectual*, *Criticas instantáneas*: I *El padre Coloma y la aristocracia*, *Solfeo* (1893) och *Grafománs de America*: *Patología literaria*. (I—III, 1902—03). Ad. H.-n.

Bobaken, zool. Se Murbeldjursläktet.
Bo'bbinet (eng. *bobbinet*, af *bobbin*, spole) 1.
 Engelsk tyll, en tunn genombruten väfnad, som

Bobbinetväf.

in i mycket invecklade maskiner framställas af tvinnadt bomullsgarn. Namnet härleder sig från den många små spolar, som af sinnrika mekanismer föras omkring hvarandra för att sammanknyppa trådarna till släta eller fasonerade slöjor, gardiner, spetsar m. m. G. A. W.

Bo'bbio, kretshufvudstad i italienska prov. Pavia, vid den lilla floden B's utlopp i Trebbia. 4,876 inv. (1901). Biskopssäte med en gammal katedral. Nära B. låg fordom ett kloster, hvars rika manuskriptsamling nu införlifvats med det ambrosianska biblioteket i Milano och det vatikanska i Rom.

Bobbor, zool. Se Kackerlackor.

Bobeck, Regina Sofia, född Kylberg, målarinna, f. 5 april 1843 i Skaraborgs län, gift 1887 med kyrkoherden K. J. Bobeck. Hon studerade i Stockholm för P. D. Holm och i Paris för Bonnat, Gérôme m. fl. samt vistades i Rom 1880—83. Är företrädesvis akvarellist och målar mest landskap: *Parkinterior* (nationalmuseum), *Vårmlandsöyer* (i kronprinsens ego), norska landskapsmotiv m. m. 1884 blef hon agré af konstakademien.

Bober [bå-], biflod fr. v. till Öder, rinner upp på Riesengebirge, ej långt från Landshut, upptager Zacken, Queis och Sprotte samt faller ut vid Krossen, efter ett lopp af 255 km. Har ofta förhärjande öfversvämningar.

Boberfeld [båberfelt], O. von. Se Opitz.

Boberg, härad. Se Bobergs härad.

Boberg, Karl Gustaf, politiker, f. 8 maj 1714, blef efter studier i Uppsala 1736 e. o. tjänsteman i kammarkollegium, där han 1739 befordrades till ord. kanslist, och utnämndes 1742 till borgmästare i Öregrund. Såsom ledamot af borgarståndet vid riksdagarna 1742—62 visade han sig i början såsom en af hattarnas ifrigaste anhängare och mest öförsynte ledare, men blef sedermera "sitt ständs ifrigaste rojalist". Han blef 1742 ledamot i den rikets ständers kommission, som skulle rannsaka om den olyckliga krigsföringen, och uppträdde därvid med mycken skärpa emot general Buddenbrock. Vid 1746—47 års riksdag valdes han till medlem af sekreta utskottet och insattes af detta i "sekretissimum" (åtta riksdagsmän, som fingo sig uppdragen beredningen af de ömtåligaste utrikesangelägenheterna). Vid samma riksdag var det han, som framställde de första anklagelserna mot den bekante Springer, och sedermera yrkade han åt den med anledning därpå tillsatta kommissionen en befogethet att ingripa mot angifna personer på ett mot allt processuellt förfarande stridande sätt, som närmade sig terrorism. En partibelöning var hans förflyttning till borgmästarsysslan i Ystad, 1747. Äfven vid 1751—52 års riksdag var B. ledamot af sekreta utskottet, som gaf honom en plats i sin viktiga afdelning "mindre sekreta deputationen". 1751 fick han löfte om adelskap. Vid 1755—56 års riksdag yttade han sig emot tillsättandet af den sedermera genom sin framfart mot konungaparet bekanta ständernas kommission under den öfverraskande förklaringen att "riksens ständers kommissioner alltid före-

fallit honom ganska eftertänkliga". Såväl vid detta riksmöte som 1760—62 uppträdde han kraftigt emot adelns företrädare framför de ofrälse stånden i vissa fall. Han erkändes först vid denna tid såsom adelsman, under namnet von Palmcrona, men introduktion beviljades honom ej på riddarhuset. 1762 blef han genom ackord lagman i Stockholms och Uppsalas län och 1771 genom byte med S. Westerman (Liljencrants) hofrättsråd. Död på Alby, Ytter-Selö socken, 31 jan. 1771. J. Th. W.

Boberg. 1. Gustaf Ferdinand B., arkitekt, f. 11 april 1860 i Falun, genomgick, efter förberedande studier vid Tekniska högskolan i Stockholm, konstakademien arkitekturskola 1882—84 och erhöi vid afgäendet den kungliga medaljen. Därefter följde 1885—86 den första studieresan, till Italien och Frankrike, hvilken sedan följdes af flera andra (England, Frankrike, Spanien 1888, Tyskland, Frankrike 1889, Italien 1892, Nord-Amerika 1893 och 1904 o. s. v.). Redan 1890 framträdde B. med ett betydande arbete i *Gäfle brandstation*, därpå följde 1892 *Stockholms elektricitetsverk*, hvars fyndigt komponerade portal väckt mycken uppmärksamhet, 1893 *Stockholms gasverks byggnader* vid Värtan, 1896 *Skagerhults kyrka*, 1897 *Stockholms vattenlednings vattentorn* vid Mosebacke, *Munkells verkstäder* i Eskilstuna. Jämte Wickman och Ringström utarbetade han de mycket debatterade, fyndiga och originella ritningarna till ett nytt riksdagshus på Riddarholmen och till riksbanksbyggnad på Helgeandsholmen. (Se därom "Förslag till riksdagshus å Riddarholmen och riksbankshus å Helgeandsholmen", ritningar och text, 1895.) Till den stora utställningen i Stockholm 1897 utförde han tillsammans med Fr. Lilljekvist industrihallen och ensam den smakfulla *konsthallen*, vidare *Kopparbergs bergslags byggnad*, *maskinhallen*, *skogsutställningens byggnad* och flera småpaviljonger. Sedan har han gjort ritning till *Sveriges paviljong* på världsutställningen i Paris 1900, har i Stockholm uppfört *Carlbergskas huset* i fonden af Vasagatan, nybyggnaden vid *Rosenbad* (fullbordad 1903) och nya *posthuset* (färdigt 1904), har ock gifvit ritning till *posthuset* i Malmö, som nu är under byggnad, har byggt om *Parkudden* på Djurgården åt prins Karl, har under de senaste åren gjort ritning till prins Eugens *nybyggnad* på Valdemarsudde, till sin egen *villa* på Djurgården och till *seenska huset* på världsutställningen i St Louis 1904. 1897 blef han ledamot af konstakademien. — Kanske mera prononceradt än någon annan af våra arkitekter är B. representant för de moderna sträfvandena. Hans sökande efter nya former har blifvit skälfena olika bedömdt, men hvad ingen förnekar, är att hans insats i vår arkitektur varit och är af stor betydelse. Han genomgår en upptager gamla historiska stilar och använder dem för moderna behof eller skapar nya, så är hans behandling fri från sjablon,

personlig och alltid intresseväckande. I sina tidigare arbeten, t. ex. Stockholms elektricitetsverk eller Gäfve brandstation, betonade han starkt byggnadernas och deras olika delars ändamål och sambandet mellan deras yttre och inre. I sina nyare byggen synes han hufvudsakligen söka stora samlade massor, kraftfulla och verksamma silhuetter. Detaljer, såsom ornament eller kapitäl, kunna vara både fyndiga och smakfulla, festliga i sin fantasistyrka och i sin lekande omväxling — om de också ej alltid se ut att kunna tåla vid vårt vinterklimat. Posthuset i Stockholm, som är B:s mest omfattande alster hittills, är ock hans och ett af den moderna svenska arkitekturens mest karaktärfulla och personliga verk. Konsekvent genomfördt utan och innan, innehåller det äfven förträffliga interiörer (se om denna byggnad det 1904 utgifna minnesbladet vid dess invigning, del 3). En af B:s kolleger yttrar i en skildring af posthuset: "Fast konsekvens, säker målmedvetenhet i val af form och materiel, oförskräckt vilja att fullfölja en tanke i dess konsekvenser, att icke stanna halfvägs, dessa äro några af B:s caracteristica. Friskt ungdomlig i sin skaparglädje, fri från den farliga arten af självkritik, modernt känslig för de matematiska skönhetsvärdena i rörelse, form och rytm, musikalisk i sina instinkter, är B. den moderna virtuosen bland nu levande nordiska arkitekter". — B. har äfven gjort ritningar till möbler, till skåp, pianon, kakelugnar, vaser, fast m. m. Han har likaså utfört etsningar, oftast arkitekturmotiv (domkyrkorna i Uppsala, Chartres, Toledo m. fl.), men äfven stämningar (snöväder, ljusskenseffekter).

2. Anna Katarina B., den föregående hustru, dotter af F. V. Scholander, f. 3 dec. 1864, gift 1888, har gjort sig känd genom målningar i olja (*Midsommar*, Stockholmsutställningen 1897, tolf *landskap från Lofoten*, utställda 1903) och akvarell, genom dekorativa målningar i hotell Rydbergs matsal (1892), i Saltsjöbadens hotell (1895) m. fl. ställen samt genom ritningar till keramiska föremål (*Praktvas med påfåglar*, 1897), till gobelänger, kuddar m. m. Hon har ock författat texten till Stenhammars opera *Tirfing* och tecknat dekorationsutkast och kostymer för densamma (1899).

Upk. G—g N.

Bobergs härad, i Östergötlands län, ingår i Aska, Dals och Bobergs domsaga och föderi samt omfattar socknarna Klockrike, Brunneby, Skeppsås, Älfrestad, Vallerstad, Fornåsa, Lönsås, Ekebyborna, Kristberg, 38,252 har. 8,812 inv. (1903).

Bobin (fr. *bobine*, eng. *bobbin*), spolistomme eller rulle (vanligen af trä eller papier maché), som användes i textilindustrien för att därå spinna eller tvinna garn eller för att upptaga större garnlängder för varpning m. m. Alltefter ändamålet tillverkas bobiner af olika storlek och form, såväl aflångt cylindriska med en svagt utgående konisk bas som rent rullformiga med tunna flansar i båda ändar.

G. A. W.

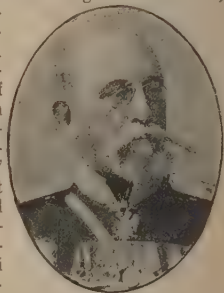
Bobisation, mus. Se *Solmisation*.

Boborykin, Petr Dmitrijevitch, rysk författare, f. 1836 i Nizjnij-Novgorod, uppträdde från 1861 som författare af medelmåttiga dramer och har vunnit en viss litterär märklighet genom sina tendentiösa och mestadels grofkorniga prosaberättelser, som dock äro bättre än hans romaner. Bland

de senare må nämnas *Kitaigorod* (namn på en stadsdel i Moskva), en stor roman, som i Zolas maner persifierar Moskvas handelsvärld.

(A—d J.)

Bo'brikov (Bobrikoff), Nikolaj Ivanovitj, rysk ämbetsman, generalguvernör i Finland, f. 27 jan. 1839, var son till en militärläkare och sonson till en pop. 1858 blef han officer, genomgick ryska generalstabsakademien, utnämndes 1865 till kapten vid generalstaben och tjänstgjorde sedermera en längre tid inom Petersburgs militärdistrikt, slutligen såsom chefadjoint vid dess stab, under tiden avancerande till öfverste (1869) och generalmajor (1878). Han blef 1884 generallöjtnant och stabschef vid gaderstrupperna i petersburgska militärdistriktet och 1897 general af infanteriet samt utnämndes 1898 till generalguvernör i Finland och högste befälhavare öfver trupperna i finländska militärdistriktet samt till kejsarens generaladjutant. Dessförinnan hade B. varit medlem af ryska riks- och krigskonseljerna.

Strax efter sin ankomst till Helsingfors, 12 okt. 1898, i hälsningstalet till de finska myndigheternas representanter, framhöll han såsom program för sin blifvande verksamhet den innerligaste sammanslutning emellan "gränslandet" (Finland) och "centrum". Och utan att någonsin svika arbetet han på utförandet af sin uppgift, ehuru han måste vara med om åtgärder, som stredo mot eller rent af kullkastade Finlands af kejsarna bekräftade författning. Raden af dessa åtgärder inleddes med det beryktade rikslagstiftningsmanifestet af 15 febr. 1899, som faktiskt upphäfde finska landtdagens lagstiftningsrätt och utsträckte självhärskarmakten äfven till Finland. Tryckfriheten, redan inskränkt genom en sträng censur, gjordes, under generalguvernörens personliga deltagande i pressens öfvervakande, illusorisk genom indragning i massa af tidningar för alltid eller för viss tid; den offentliga yttranderätten berodde på B:s tillstånd, ja t. o. m. det fria ordet vid landtdagarna hotades, enskildas yttrandefrihet äfventyrades genom ett alltmer utveckladt spionerisystem, telegramväxlingen underkastades skärpt censur, breffhemligheten blef ett tomt ord, förenings- och församlingsfriheten upphäfdes, B:s för hvarje gång särskildt meddelade tillstånd fordrades för sammankomster hållande, t. o. m. om det gällde rent vetenskapliga syften. De, som ej befordrade verkställigheten af de lagstridiga besluten eller ej efterkommo dem, förföljdes genom afsättning från tjänst eller på annat sätt. Samtidigt pågick russificeringsarbetet: ryskan blef förklarad för ensamt officiellt språk vid senaten, öfverdomstolarna och guvernörsämbetena, icke rysk-talande aflägsnades från dessa, och i läroplanen för de allmänna läroverken upptog undervisningen i ryska största timtalet bland läroämnena. Tjänstemännens i grundlag stadgade oafsättlighet upphäfdes på administrativ väg, och de högsta posterna inom förvaltningen besattes med ryssar eller andra "pålitliga". Senaten.

öfvergifven af karaktärerna, fylldes med undfallenhetsmän, böjliga för makten och beredda att obetingadt underkasta sig dess påbud. Genom kejs. reskriptet 9 april 1903 tillerkändes generalguvernören en hart när diktatorisk myndighet. Nu följde utvisning, ja deportation till det inre af Ryssland för personer, som ansågos "farliga för statsordningen eller det allmänna lugnet", men intet annat gjort än hållit på den bestående rättsordningen. At polisen, som förstärktes med en af finska statsmedel underhållen gendarmkår och som rekryterats bland samhällets sämsta element, t. o. m. med straffade brottslingar, öfverlämnades icke blott att bestämma öfver offentliga förlusters hållande, utan äfven en så godt som godtycklig makt öfver enskilda medborgares hemfrid och frihet. Genom ett förhatligt pass tvång lades hinder för samfärdseln med utlandet, och genom inskränkning i rätten att innehafva eller handla med vapen och ammunition sökte vederbörande förlama motståndskraften. Ett olidligt tvång lades öfver lifvets alla förhållanden.

Det är naturligt, att den synlige verkställaren eller, i vissa fall, upphofsmanen till dessa åtgärder under alla förhållanden skulle hafva blifvit föremål för allmän ovilja. Men det hänsynslösa sätt, hvarpå B. satte dem i verket, hans förakt för den nationens lojalitet, som visade sig i dess "passiva motstånd" och som bort väcka en ädel naturs eftertanke, den så att säga personliga brutalitet han lade till själfva åtgärdernas, på samma gång han visade ett orientalistiskt kryperi för monarken och brist på öppenhet, allt kom denna ovilja att växa till ett glödande hat, och det har sagts, att ingen offentlig man i Finlands historia varit så hatad som B. I fortvilan öfver sitt fosterlands ställning satte en ung svärmare, Eugen Valdemar Schauman, sitt lif som insats i försöket att genom B:s dödande undantröja faran för Finlands fullkomliga tillintetgörande. 16 juni 1904 tillfogade han i senatshuset i Hålsingfors medelt tre revolverskott B. banesår, hvarpå han omedelbart gaf sig själf döden. B., som haft kraft att begiäva sig till den samlade senaten, fördes sedermera till ett sjukhus, där enligt hans önskan fiska, ej ryska läkare företogo en operation, som dock ej kunde rädda hans lif. Han afled följande dag och jordfästes i Uspenskijkatedralen i Hålsingfors, hvarefter hans stoft grafsatte i Sergijevskij-klostrets kyrkogård vid Petersburg med stor högtidlighet under deltagande af hela den kejsarliga familjen. I en skrivelse omedelbart efter B:s död uttalade kejsar Nikolaus II och vid griften Petersburgs metropolit det officiella Rysslands uppfattning af B:s lifsgärning. Den lydde så, att B. varit en oförskräckt kämpe för den ryska riksidén och att hans namn skulle lefva i Rysslands historia.

J. Th. W.

Bobrinez, kretsstad i sydryska guvern. Cherson, vid floden B. 14,352 inv. (1897). Betydlig spannmåls- och boskapshandel.

Bobrovski, Michail, kanonikus vid domkapitlet i Brest i västra Ryssland, f. i slutet af 1700-talet. Med B:s namn är en af de märkligaste upptäckterna i slavistik förknippad: han fann nämligen (han var då professor i hermeneutik vid Vilnas universitet) i Supraslska klostret nära Białystok en gammal manuskriptsamling på kyrkslaviska, den s. k. "supraslskij sbornik". En del där af, 118 blad, kom

i Kopitars ego, förvaras nu i Laibach och har utgivits af Miklosich (1851). En annan del finnes i kejsarliga biblioteket i Petersburg och återstoden i greve Zamoyskis bibliotek i Warschan.

A—d J.

Bobru'isk, kretsstad och förutvarande fästning i västryska guvern. Minsk, vid Beresina. 35,177 inv. (1897). Spannmåls- och trähandel. Fästningen ligger 1 km. från staden, på en höjd, där floden Bobruika förenar sig med Beresina. 1 maj 1902 nedbrann halva staden. — B. var en af 3:e linjens fästningar i västra Ryssland, men dess befästningar voro gamla och motsvarade ej alls en nyare tids fordringar, hvarför de slopades 1897. J. F. N. L. W. son M.

Bobrzynski [båbsjyn'ski], Michail, polsk historieskrifvare, f. 1849, blef 1877 professor i tysk och fornpolsk rätt vid universitetet i Krakau och 1885 medlem af Österrikes riksråd (riksdagen), där han varit en af ledarna för det konservativa partiet. Hans förnämsta verk är *Dzieje Polski* (Polens historia, 3:e uppl. 1890), hvori han med mycken skärpa framhåller den polska statens många brister såsom hufvudsak till Polens förfall, hvilket han anser hafva tagit sin början redan i 16:e årh. Han har skrivit äfven flera andra arbeten.

Bocage [båkä'j], fr., lund, lustpark. Flera franska landskap ha detta namn, såsom B. normand, i dep. Calvados, B. breton, i dep. Ille-et-Vilaine, B. champenois, i dep. Marne, och B. vendéen, i dep. Vendée.

Bocage [båkä'j], Manoel Maria Barbosa du, portugisisk skald, f. 1765 i Setúbal, d. 1805, gick fjortonårig i krigstjänst, sändes till Goa, hvarest han flydde till Macao och återkom 1790 till Portugal. Därefter egnade han sig helt och hållet åt litteraturen och blef snart en af skaldeförbundet "A segunda Arcadias" mest ansedda medlemmar. B:s sympatier för franska revolutionens idéer, som han hyllade i dikten *Verdades duras*, föranledde 1797 hans fängslande. Året därpå lösgafs han likväl och erhöi en tjänst, med skyldighet bl. a. att öfversätta goda litterära arbeten. B. verkställde äfven ett antal förträffliga öfversättningar från Delille, Florian m. fl. Hans dikter utmärkas af betydande versifikatoriska förtjänster, de klinga ursprungligt och närma sig den folkliga tonarten, hvaregenom B. bildar en öfvergång från klassicismen till den senare nationella diktarskolan med Almeida Garrett och Castilho i spetsen. En stor del af hvad han skref var tillfällighetsdikter och improvisationer. — B:s *Obras poeticas* äro senast utgifna af Braga (1876). Biogr. af Braga (1902).

Bocane [båka'n], fr., en på 1600-talet bruklig fransk dans af gravitetisk art och utsirad med figurer. Den är uppkallad efter den franska drottning Annas af Österrike dansmästare Bocan.

Bocasini, romersk släkt. Se Benedikt XI.

Bo'cca (it., af lat. *bucca*, kind), mun; öppning; bergspass; flodmyrning; hafsvik.

Boccaccino [båkkatjinå], Boccaccio, italiensk målare, f. 1460, d. omkr. 1518, var målsmannen för "quattrocento" i Cremona, där han vistades både i början och slutet af sin bana. Där utförde han 1497 (nu förstörda) fresker i augustinklostrets refektorium, och 1506—18 målade han i domkyrkan nio mestadels signerade fresker med ännu ur madonnans lif. Men innan han målade dem, vistades han i Rom, där han genom sin kritik af Michelangelo väckte så stort

misslag, att han själf och hans verk *Marias kröning* (i S. Maria transpontina, nedbruten 1558) allmänt utskräddat. Han uppehöll sig utan tvifvel äfven i Venezia, ty i akademien därstädes finnes af honom en signerad breddbild, *Heliga familjen* i stort landskap, som visar inflytande från venezianerna. För öfrigt finnas flera madonnabilder af honom dels i Venezia, dels i Cremona. Genom B., som påverkades af Giovanni Bellini, bröts den förut enarådande padovansk-ferraresiska riktningens herravälde inom målarkonsten i Cremona. C. R. N. (O. G.-g.)

Boccaccio [båkka'tja], Giovanni, italiensk författare, jämte Dante och Petrarca grundläggare af den italienska litteraturen, föddes 1313 i Paris. Han var oäkta son af en florentinsk köpman och en parisiska samt fick en vårdad uppfostran. Bestäm-

till köpman, sändes han år 1330 till Neapel för att där utbildas i handelsyrket; han fick emellertid lof att utbyta detta mot studiet af kanonisk rätt, som emellertid icke heller var i hans smak; hans håg låg mera åt klassiska studier. Under sin vistelse i Neapel drogs B. in i den hvirvel af ett gladt, något lättsinnigt lif, som där fördes. Där voro då många skaldar och lärde samlade vid konung Roberts glada hof, och småningom lämnade ynglingen den honom förhatliga juridiken samt hänfåg sig åt skaldekonsten, för hvars iclkande han alltifrån barndomen haft den mest afgjorda böjelse. I Neapel träffade han Petrarca, med hvilken han längre fram (1350) för- enades genom en varm och trogen vänskap, och där

såg han 1338 för första gången den af honom under namnet *Fiammetta* besjunga Maria, en naturlig dotter till konung Robert och gift med en förmän neapolitan. Mellan B. och henne upplammas en kärlek, som var af helt annan art än Dantes till Beatrice och Petrarcas till Laura. B:s lyriska dikter (utg. 1802) åspegla hans kärleks faser. Inspirerad af sin lidelse, skref han dessutom 1338—40 prosa- romanen *Filocolo* ("mödans vän", den förut vanliga titeln *Filocolo* anses mindre riktig; tryckt 1472), i hvilken den omtyckta berättelsen om "Flores och Blanzeor" fick tjäna som underlag för ändlösa allegorier om dygd och kärlek. I detta, liksom i flera andra af hans arbeten, förekommer därjämte en sällsam hopblandning af antikens mytologi och kristen- dom. Därnäst skref han *Teseide* (1341; tr. 1475); det första försöket i den moderna tiden att åstad- komma ett epos i antikens anda. Nämda hjälte- dikt är skriven på ottave rime, hvilket versslag B., om han också icke är dess uppfinnare, dock förbättrade och för alltid fastställde till användning uti italienar- nas episka diktning. Från denna tid, möjligen t. o. m. äldre än "Teseide", är antagligen äfven *Filostrato* (tr. 1480), ett epos, som behandlar den trojanske hjälten Troilos' kärlek till Chryseis (eg. Briseis, Kalchas' dotter), en dikt, som såväl i skildringen af Troilos' öfversvallande kärlek som i hans älskades trolöshet lämnar ett rikt bidrag till kärlekens psykologi; Gaspari anser att B:s konst- närsskap kanske visar sig allra högst i denna dikt, och Hettner uttrycker sin förvåning öfver att en så äkta pärla kan vara glömd. Enligt faderns önskan återvände B. 1341 till Florens, där saknaden efter Fiammetta gaf upphof åt *Ameto* (tr. 1478), en alle- goriserande, på omväxlande prosa och vers (terziner) skriven herderoman, genom hvilken han blef grundläggaren af herdedikten i modern mening, och åt romanen *Fiammetta* (1342, tr. 1472), där han i ett fängslande språk och med fin, nästan modernt verkande psykologi diktar sig in i sin kärestas smärta efter brytningen. *Amorosa visione* (tr. 1521), hans svagaste arbete, är en 50 sänger lång akrostisk dikt på terziner, i hvilken han framställer de berömdaste kärlekshistorierna från antiken. 1345 är B. åter i Neapel. 1346 följde *Il ninfaie fiesolano* (tr. 1477), en versifierad allegorisk novell, som innehåller hans vackraste ottaver. 1348, då pesten härjade i Florens, började B. sin *Decameron*, därtill uppmånad af Fiammetta och sin beskyddarinna, drottning Jo- hanna, konung Roberts sondotter och efterträderska. Under de närmast följande åren, till 1360, användes han af den florentinska republiken i flera olika beskickningar, och därunder fullbordade han *Deca- meron* (1353) samt skref (1355) *Il corbaccio* I. *La- binto d'amore* (tr. 1487), en hänfull smådedikt öfver kvinnan och den sinnliga kärleken. — 1361 uppskrämdes B. af en döende munks förutsägelser om hans nära förestående slut, och den dittills lef- nadsglade skalden greps af ånger och ville försvärja allt världsligt, t. o. m. studierna, en afsikt, hvars verkställande dock Petrarca genom ett klokt och sundt bref lyckades förhindra. De följande tio åren tillbragte han mest i Florens, sysselsatt med sina fyra lärda och för sin tid betydelsefulla latinska arbeten (två i klassisk mytologi och geografi, två i historia) äfvensom åtskilliga latinska ekloger och bref. Äfven intresserade han sig, liksom Petrarca,

för det grekiska språket, skaffade den första handskrift af Homeros till Italien och lät öfversätta den till latin. Redan omkr. 1350 hade han skrivit en lefnadsteckning öfver sin älsklingsskald, Dante (den första Dante-biografi, som finnes, utg. 1888), och när Florens 1373 upprättade en lärostol för tolkningen af den store skaldens "Divina commedia", kallades B. att intaga denna plats. Han var genast färdig att börja sina föreläsningar, men redan ärd därpå, innan han hunnit längre än ett litet stycke in på "Infernos" 17:e sång, måste de afbrytas till följd af hans sjukdom, hvilken betänkligt förvärrades genom underrättelsen om Petrarcas död. Han flyttade 1374 till Certaldo och dog därstädes 21 dec. 1375. Hans staty restes där 1879.

Liksom Petrarcas poetiska riktning bestämdes af den bekantskap han gjorde i Provence med trubadurernas lyrik, så vände sig B. till norra Frankrikes, till truverernas, berättande poesi, hvilken han lärde känna redan under sin vistelse i Paris; de nordfranska *fabliaux et contes* bilda också till stor del underlaget för det af hans arbeten, hvars ryktbarhet främst fortlevir, nämligen *Il decameron*. (Man börjar alltmer bortlägga den förr nyttjade formen "Decamerone".) Genom detta blef han skaparen af den moderna novellen och förvärfvade sig det ärofulla namnet af den italienska prosans fader. De nyare folkens prosaberättelse tager här för första gången konstnärlig form, hvarjämte en verklig skildring af karaktärer och passioner bjudes, och stilen är sydländskt behagfull, endast väl mycket ciceroniansk. *Decameron* (af grek. *deka*, tio, och *hemera*, dag) innehåller en samling af 100 noveller, hvilka under loppet af 10 dagar förtäljas af ett sällskap af 7 unga damer och 3 unga herrar. Dessa hafva flyktat undan för den förfärliga pest, som 1348 härjade i Florens, och slagit sig ner på ett ensligt landställe, där de fördriva tiden bl. a. med att dagligen berätta hvar sin novell. Bland dessa berättelser, hvilka inledas af en älsklig och gripande skildring af pestens elände, finnas många af en rörande, ja nästan tragisk verkan. Men många äro också i hög grad lättfärdiga. Arbetets litteraturhistoriska betydelse är emellertid utomordentlig, och detta ur tre synpunkter. För det första gör denna samling noveller epok i berättarkonstens historia; den blef den mest omtyckta underhållningslektyr för långliga tider och en skattkammare för senare tiders novellister och dramatiker. (Bland dess mest populära historier märkas de om Griselda och Ghismonda.) Vidare skänker denna novellsamling en trogen bild af det dåv. sällskapslivet i Neapel och Florens, ty fastän många där berättade händelser tima i fjärran land, är det dock Italien, hvars lif egentligen där skildras i all sin välust och nöjeslust; man kände icke några skrankor draga af sed och lag; lasten (visserligen icke den fräcka och afskyvärda, utan den behagfulla, listigt uppträdande) triumferar som oftast öfver den hedervärda dygden, och författaren känner däröfver ej den ringaste harm — lika litet som hans föregångare, truvererna. Men detta samfund, som sökte afskaka kyrkans band, satte i stället för medeltidens fasa ett gladt skrott, i st. f. den dystra medeltidstron en viss folklig skepticism. Ej minst går detta ut öfver präster och munkar, hvilka framställas i föga ljus dager; satiren mot de dåtida andlige är något af det friskaste och

bästa i boken. Slutligen må framhållas mästerskapet i språkbehandlingen; genom B. tog den italienska prosan ett omätligt framsteg, men hans prosa har också varit ödesdiger genom hans beroende af latinets periodbyggnad och konstruktioner. *Decameron*, som i öfversättning svårigen kommer till sin rätt, liksom den för att rätt förstås kräver insikter i tidens sedeligh, har emellertid öfverflyttats på de flesta europeiska språk, på svenska af C. Eichhorn (2 bd, 1861—62; 4:e uppl. 1891). — Den första tryckta upplagan af denna bok anses vara från tiden omkr. 1470. Den bästa af de äldre editionerna är den florentinska af 1527.

Litt.: Biogr. öfver B. af greve Baldelli (1806), Landau (1877); utvidgad ital. uppl. 1881—82 af Antona-Traversi, hvilken de tre följande åren äfven i smärre skrifter utredde dunkla punkter i B:s lefnad, Körtng (1880), Cochini (1890) och Veselskovskij (1893—94), samt Bartoli, "I precursori del B." (1876), Rossis karakteristik af B. (1900) och Hecker, "Boccaccio-funde" (1902). R.—n. (K. W.—g.)

Bocca della verità (it.), "sanningens mun", en antik kolossal mask, nu uppställd i kyrkan S.ta Maria in Cosmedin i Rom. Om denna mask går den sägen, att romarna, då de skulle aflägga ed, stucko sin hand in i maskens munöppning, hvarvid den, som svor falskt, fick sin hand afbiten.

Bocca di Cattaro. Se *Bocche di Cattaro*.

Bocca di Porco. Se *Sergius*, påfvar, 4.

Boccäle (it.), "krus", föräldradt italienskt mått för vin, brännvin och olja, af olika storlek i orterna, motsvarande från 0,88 l. (i Turin) ända till 2,08 l. (i Rom, för olja).

Boccardo, Girolamo, italiensk nationalekonom, f. 1829, d. 1904, verkade länge som professor vid sin födelsestad Genovas universitet och var dessutom senator samt medlem af "statsrådet". Hans betydelse beror framför allt på en ovanlig stilistisk förmåga; tack vare denna har hans första och förnämsta arbete, *Trattato teorico-pratico di economia politica* (3 delar, 1853; 7:e uppl. 1885), ansenligt bidragit att återuppväcka intresset för nationalekonomiska studier i Italien. Till sin teoretiska åskådning var B. tämligen eklektisk och sökte hålla en medelväg mellan liberalism och socialism; mot den sista riktas skrifterna *Socialismo sistematico e socialisti inscienti* (1896). Bland hans öfriga vetenskapliga produktion märkas den värdefulla samlingen "Biblioteca dell' economista", som B. sedan 1874 utgaf och försåg med inledningar, samt arbetet *I principii della scienza e dell' arte delle finanze* (1887). — Han författade äfven skrifter i historia och geografi samt var känd såsom talare i senaten, dock utan stark partifärg. E. Hkr.

Bocca-tigris (kin. *Humen*, "Tiger-porten"), Sikiang (här kallad Kanton)-flodens omkr. 4 km. breda mynning. Tigerön m. fl. klippiga öar äro där belägna. De befastningar, som skydda Kanton, kallas Bogue forts.

Bocche [bá'kke] **di Cattaro** (*Bocca di Cattaro*), djupt inträngande fjordlik vik af Adriatiska hafvet, i sydligaste delen af Dalmatien. Längst in ligger staden Cattaro. Viken, som innehåller flera goda hamnar och med sina vattenytorna omgivande höga berg och den sydländska vegetationen på stränderna hör till de vackraste landskap i Europa, är

skyddad af flera fort. Traktens invånare kallas boccheser.

Boccherini [bäk-ke-], Luigi, italiensk kompositör, f. 1743 i Lucca, bragte 1768 i Paris till uppförande sina första stråktior, flyttade strax därpå till Madrid, där han blef anställd vid akademien, och fick därjämte af Fredrik Vilhelm II i Preussen ett ärligt underhåll, som dock indrogs efter konungens död. Han afled 1805. — B. är, utom Mozart, den ende af Haydns samtida, som kommer denne kvartettmusikens skapare nära. Hans kompositioner (58 häften kammarmusik m. m.) sakna väl högre

energi, men utmärka sig för uppfinningsrik figuration och intressant teknik. A. L.

Bocchëser. Se Bocche di Cattaro.

Bocchetta, La [bäkka'tta], ett i strategiskt afseende viktigt bergspass i de liguriska Apenninerna, mellan Genova och Novi, 780 m. ö. h.

Bo'cchus, namn på två konungar af Mauretanien (ung. det nuv. Marokko). — B. I bistod någon tid sin svårson Jugurtha (konung i grannlandet Numidien, ungefär nuv. Algeriet) mot romarna, men utlämnade honom sedan, 105 f. Kr., och fick till belöning därför en del af den förträddes rike (se Sallustius, Jugurtha, kap. 105 ff.). — B. II, den föregående son, ställde sig på Cæsars sida i striden mot pompejanerna och den numidiska konungen Juba I och erhöi därför efter kriget det område, som tillhört Massanassa, Jubas bundsförvant. I striden mellan Octavianus och Antonius stod B. på Octavianus' sida, hans samrege (och broder?) Bogudes på Antonius' sida. B. stötte sedermera sin medrege i frän tronen och regerade ensam till sin död (33 f. Kr.).

Boccia [bå'tja], it. (kula, klot), ett friluftsspel med små träklot. Se Kulspel.

Boccōnia, bot. Se Papaveraceæ.

Bochāra, land i Central-Asien. Se Buchara.

Bochāri. Se Buchari.

Bochart [bå'är], Samuel, fransk orientalist, f. 1599, d. 1667, var kyrkoherde i Caen och utgaf 1646—51 arbetet *Geographia sacra*, som tillskyndade honom bland andra utmärkelser en inbjudning från drottning Kristina att komma till Sverige. Han anlände till Stockholm 1652 och tillbragte här ett år, hvarefter han blef professor i Caen. Hans arbete *De animalibus scripturæ sanctæ* (1663; ny uppl. i 3 bd 1793—96) värderades mycket af Cuvier. Om hans vistelse i Sverige se H. Wieselgren, "Drottning Kristinas bibliotek och bibliotekarier" (Vitt. akad:s handl. 1901).

Bochkoltz-Falcōni, Anna, tysk sängerska, f. 1820 i Frankfurt a. M., d. 1879, betydande sängerska med omfångsrik mezzosopran, debuterade i Bruxelles 1844, sjöng sedan i Paris, flyttade 1848 till London, vistades därefter i Italien och Koburg samt efter 1856 som sänglärarinna i Paris. A. L.

Bochnia, kretsstad i västra Galizien, ö. om Krakau, 10,071 inv. (1900). I B. finnas saltverk (upptäckta 1251), hvilka ärligen lämna omkr. 15,000

ton bergsalt och sträcka sig till ett djup af 324 m., de största i Galizien näst verken vid Wieliczka. Gipsbrott. B. intogs 1702 af Karl XII.

Bo'choft, stad i preussiska prov. Westfalen, regeringsområdet Münster, vid Aa. 21,278 inv. (1900), däraf 2,238 protestanter. Furstarna af Salm-Salm ega där ett slott. Betydlig bomulls- och järnindustri m. m.

Bochsa, Robert Nicolas Charles, fransk harpvirtuos, f. 1789, nedsatte sig 1817 i London, där han ledde oratoriekonserter, enleverade 1839 sängerskan Anna Bishop och gjorde med henne konstresor i Europa (Stockholm 1840) och Amerika. Död 1856 i Sydney i Australien. Hans kompositioner (harpkonserter, operetter, kyrkmusik) äro formlösa och svulstiga, men såsom virtuos hör han till de främste, och hans *Méthode pour la harpe* är den bästa skola i sitt slag. B. var en mycket utsväfvande och karaktärlös man; när han 1817 lämnade Frankrike, var det som rymmare för att undan- draga sig straff för flera förfälskningsbrott. A. L.

Bo'chtori. Se Buhturi.

Bochum, stad (stadskrets) i preussiska prov. Westfalen, regeringsområdet Arnsberg. 108 m. ö. h. 65,551 inv. (1900), däraf 30,249 protestanter. B. är en hufvudplats för den westfaliska industrien. Det största etablissemangen är den gjutstålsfabrik, som eges af "Bochumer verein für bergbau und guss-stahlfabrikation", med 11,556 arbetare (1900) och en afsättning af 206,267 ton stål och järn till ett värde af 38,5 mill. mk (1900). Den är förenad med järngüterier, 4 masugnar m. m. Ett annat aktiebolag, "Gesellschaft für stahlindustrie", producerade 1901 74,941 ton stål och 62,376 ton stål-fabrikat. Dessutom finnas där många andra stora verk, hyttor, maskinfabriker, tenngüterier, fabriker för tillverkning af ståltråd, säkerhetslampor, olja, tobak, tapeter, stenkolsjärn, papp. Stor stenkolsbrytning. — B. kom med det klevle-julischka arvet till Preussen 1614. J. F. N.

Bock (ty. *bock*), ett slags öl (jfr Bockbier); äfven en sejdel öl (särskildt i Frankrike); äfven benämning på ett slags högt ölglas.

Bock, *krigsv.*, benämning på med "hufvud" och 2 eller 4 ben försedda fasta stöd, som användas i militärbroar. I den *fyrbenta bockens* hufvud, *d* (fig. 1), äro de två benparens, *e*, öfre ändar infällda och fastspikade, och på deras ytteridor äro 2 *bindstycken*, *h*, fasta strax under hufvudet; nedtill sammanhållas hvarje benpar med *tvärsllår*, *f*, och hvarr ben för sig strävas, *g*, mot hufvudet. Till svenska krigsbromaterien hör *tvåbenta bockar* af *Biragos system*. En sådan bock sammansättes på så vis (fig. 2), att benen inträdas snedt utåt i vid hufvudet, *a*, ändar befintliga järnplåtssidor, hvar efter hufvudet uppbärande *hängkedjor*, *c*, påträdas benens, *b*, öfre ändar, under det att deras nedre stickas genom breda *bocksulor*, *d*, som hindra benens nedsjunkande i lös botten; benen hållas stadigt i slidorna medelst inslagna *slidkilar*, och hela bocken fasthållas i brons längdriktning genom de påkamade underslagen. Vid fältbroslagning användes vanligen den *tvåbenta stråfbocken* (fig. 3), hvars hufvud, *e*, uppbäres dels genom *hängslen*, *l*, och *hufvud-surringar*, *i*, dels genom *a* benen, *f*, fastspikade *klossar*, *k*; nedtill hållas benen åtskilda genom en *tvärsllå*, *g*, och 2 *stråfvor*, *h*, hvarjämte de vid lös

botten förses med *sulor* af hopspikade plankbitar. I spänger användes ofta s. k. *saxbock* (fig. 4) som stöd; en sådan består af 2 i kryss hopsurrade ben, vid hvilka hufvudet, *a*, fastsurrats upptill och en tvärså, *b*, nedtill.

L. W:son M.

Bock, zool. Se Getdjur.

Bock, Hieronymus, tysk botanist. Se Botanik.

Bock, Karolina Sofia, född Richter, skådespelerska, f. i Stockholm 1792, ingick 1813 vid Djurgårdsteatern och anställdes 1814 såsom aktris vid k. teatern, hvilken hon sedan tillhörde i femtio år. Hon var gift med hofkapellisten J. G. Svanberg 1813—22 och från 1826 med hofkapellisten

tomi vid Leipzigs universitet. Död 1874. Som skriftställare vann han tidigt rykte genom arbetena *Handbuch der anatomie des menschen. mit berücksichtigung der physiologie und chirurgischen anatomie* (1838, 4:e uppl. 1849), *Hand-atlas der anatomie des menschen* (1843, 6:e uppl. 1871) och *Gerichtliche sektionen* (1843, 4:e uppl. 1852). Efter dessa följde snart *Lehrbuch der pathologischen anatomie und diagnostik* (1848, 4:e uppl. 1861—64) och *Atlas der pathologischen anatomie* (1855), i hvilka han framlade den nya skolans lärar och forskningsresultat. Vid samma tid började han sin inflytelserika verksamhet som medicinsk medarbetare i E. Keils världsblad, "Gartenlaube", hvarigenom han ända till sin

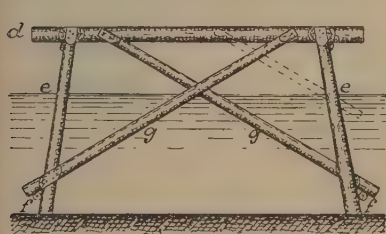

Fig. 1.

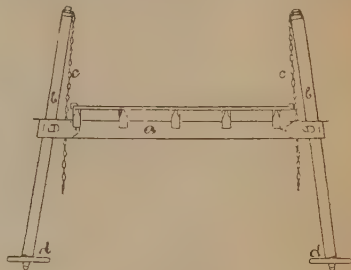

Fig. 2.

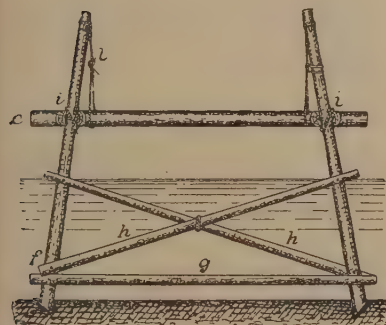

Fig. 3.

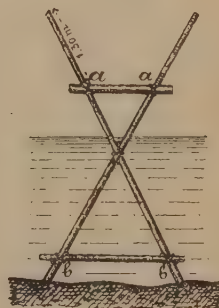
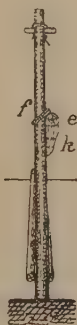

Fig. 4.

Till art. Bock (se sp. 848).

K. F. Bock (d. 1841). Bland de många sång- och talroller, i hvilka hon uppträdde, må nämnas *Marcellina* i "Figaros bröllop", *Lisette* i "Musikvrmen", titelrollen i "Min tante Aurore", *Fru Miller* i "Kabal och kärlek", *Amman* i "Romeo och Julia". Som skådespelerska var fru B. utmärkt i synnerhet i gum-roller. 1831—34 och 1841—56 var hon lärarinna i deklamation och mimik för k. teaterns elever. Död 1872. — Om hennes dotter Berta B. se Tammelin.

Bock, Karl Ernst, tysk läkare och medicinsk författare, f. 1809 i Leipzig, erhöi 1831 vid universitetet därstädes den medicinska graden och begaf sig, efter utbrottet af den polska revolutionen, till Warschau, där han verkade som hospitalsläkare. 1839 utnämndes han till e. o. professor i patologisk ana-

död kunde omedelbart inverka på folket och utföra ett ofantligt stort inflytande på den allmänna folkhygien. En del af dessa uppsatser bearbetades och utgäfvos särskildt i hans berömda verk *Buch vom gesunden und kranken menschen* (1855, 11:e uppl. 1876; "Helsolära eller kunskapen om den friska och sjuka människan", 2:a uppl. 1870). Samma populära ståndpunkt intager *Volksgesundheitslehrer* (1865, 6:e uppl. 1874; "Sundhetslära för folket eller läran om människokroppen och sättet att bevara och återställa helsen", 1865).

Bock, Franz, tysk-katolsk präst, arkeolog, f. 1823 i Burtscheid (preussiska Rhenprovinsen), d. 1899 i Aachen, där han sedan 1864 varit hederskanonikus vid domkyrkan. Sedan studietiden en ifrig samlare af kyrkliga konstföremål, gjorde sig B. mycket

förtjänt om den kyrkliga konstens uppsving vid Rhen. Bl. a. grundade han det ärkebiskopliga museet och diocesan-konstföreningen i Köln äfvensom ett par mönsterskolor för kyrkliga broderier. Därjämte inrättade han herstädes guldsmidsverkstäder för tillverkning af kyrkokärl och kyrkliga prydnader. Från sina många arkeologiska resor i Europa och orienten hemförde han en mängd kyrkliga konstsamlingar, hvilka han donerade till staden Aachen. Bland hans skrifter må nämnas praktverket *Die kleindion des heiligen römischen reichs deutscher nation nebst den kron-insignien Böhmens, Ungarns und der Lombardie* (1864), *Der kunst- und reliquienschatz des Kölner doms* (1869) och *Die textilen byssusreliquien des christlichen abendlandes* (1895).

Bock, Karl Alfred, norsk naturforskarer och upptäcktsresande, f. 17 sept. 1849 i Köpenhamn, kom 1868 till England, där han studerade naturvetenskap, och fick anställning hos svensk-norske konsuln i Grimsby. 1875 flyttade han till London, hvarifrån han med understöd af markisen af Tweeddale begaf sig till Indiska arkipelagens stora öar för att studera deras fauna. Han uppehöll sig först i västra delen af Sumatra, men begaf sig sedan till Borneo, ställde i spetsen för en af nederländsk-indiske generalguvernören von Lansberge utrustad expedition till det inre af denna ö. Han följde Mahakamfloden från dess mynning, på östkusten, uppåt, satte sig i förbindelse med sultanen af Koetei och lyckades med dennes bistånd under en tid af fem månader utforska en stor del af det dittills ökända inre af Borneo och komma ut vid Bandjermasin på sydkusten. Våren 1881 anträdde han en upptäcktsresa till Siam och Lao, hvarvid han understöddes af konungen af Siam, som ställde först en flodångare, senare kanoter, elefanter och följde till hans disposition. Resan varade sju månader och gick genom dittills föga kända trakter. Från 1883 uppehöll sig B. i Norge, men inmottog 1886 anställning som svensk-norsk vicekonsul i Sjanghai och blef 1893 generalkonsul därstädes. 1903 tog han afsked från denna befattning. Af hans hemförda samlingar af etnografiska föremål har största delen förenats med londonska samlingar, en del kommit till etnografiska museet i Kristiania. Sina resor har han skildrat i *The headhunters of Borneo* (1881), *"Hufvudjägarna på Borneo"*, (1884) och *Temples and elephants* (1884); *"Tempel och elefanter"*, 1885, hvilka arbeten äfven översatts till norska, tyska och holländska. Dessutom har han utgivit *Orientaliske eventyr* (1885), med illustrationer efter teckningar af japanska konstnärer.

Bockbier [-bir], ty., l. Bock, ett alkoholstarkt och sött öl, som lär uppkallats efter preussiska staden Einbeck.

Bockblad, bot., ett vanligt växtnamn, som emellertid tilläggas de mest olika växter, t. ex. vattenklövern (*Menyanthes trifoliata*), kärleksörten (*Sedum Telephium*) och konvaljens blad.

Bockbro, krigsv., bro, som, förutom de båda landfästena, endast har bockar till stöd. L. W:son M.

Bockdrill (it. *trillo caprino*, fr. *chevrotement*), mus., en felaktigt utförd drill, i synnerhet det stötvisa, bråkande förstärkandet af en ton i stället för växling mellan två. A. L.

Bockebösssa. Se Hakebösssa.

Bocken, luftkurort i Schweiz, kantonen Zürich, 2 km. s. ö. om Horgen, 453 m. ö. h.

Bo'ckenheim [-hajm], förr stad i preussiska regeringsområdet Kassel, men sedan 1 apr. 1895 förenad med Frankfurt am Main.

Bockeram. Se Barragan.

Bockhof, veter. Se Hoflidanden.

Bockhold. Se Bockold.

Bockholms-sund, sund mellan Ekeröfjärden och Södra Björkfjärden i Mälaren, i n. begränsadt af Lillön, i s. af Södertörn.

Bockholms-Sättra, ängtelbruk i Ekerö socken, Stockholms län, i närheten af Södertälje. Bruket eges af Bockholms-Sättra aktiebolag, hvars aktiekapital uppgår till 154,000 kr. och hvars styrelse har sitt säte i Stockholm. 1903 framställdes vid bruket omkr. 5 mill. st. mur-, tak- och rörtegel, och arbetsstyrkan utgjorde s. å. i medeltal 157 personer. K. K. A.

Bockhornsfrö, bot. Se Trigonella.

Bockhufvud, krigsv. Se Bock.

Bockkran, maskinb. Se Lyftkran.

Bocklager, maskinb. Se Axellager.

Bocklet, by och badort i bayerska regeringsområdet Unterfranken, vid Saale, nära Kissingen. 344 inv. (1900). Källor med starkt järnhaltigt vatten.

Bocking, böjning af bleck, plåt eller stänger af metall. Se Bleckslageri.

Bockold (Bockhold, Bockolt), Johann, tysk vederöpare. Se Johan af Leiden.

Bockort, bergsv. Se Grufbrytning.

Bo'cksbeutel [-bötjel], ty., kort, buktig butelj, på hvilken vinet från Stein, Franken, merendels tappas; äfven benämning på själfva vinet.

Bocksula, krigsv. Se Bock.

Bocktörne, bot. Se Lycium.

Bockum-Dolffs, Florenz Heinrich Gottfried von, tysk politiker, f. 1802, d. 1899, avancerade på ämbetsmannabanan till öfverregeringsråd. Han var 1842—51 medlem af westfaliska landtdagen, där han yttrade sig i frisinnad anda, och tillhörde 1852—85 preussiska landtdagens andra kammar ("das abgeordnetenhaus"), där han 1861 grundade "vänstra centern", hvilket parti — i början uppkalladt efter B. — intog en mellanställning mellan framstegspartiet och de moderatliberale. Som kammararens vicepresident kom B. i häftig konflikt med krigsministern Roon vid ett tillfälle, då denne i egenskap af minister vägrade underordna sig husets af B. som fungerande president utförda disciplin, hvarvid den senare genast afbröt sammanträdet (11 maj 1863). B. fick vid flera tillfällen under sin ämbetsmannabana röna prof på regeringens misnöje öfver hans verksamhet i landtdagen. 1865 tog han afsked ur statsjäntsen. 1867 invaldes B. i nordtyska och 1872 i den första tyska riksdagen. Sitt riksdagsmandat nedlade han 1884.

Bockvindspel, maskinb. Se Lyftkran.

Bocköl (ty. *bockbier*). Se Bockbier.

Böcland. Se Folkland.

Bocquillon [bäckijä], Guillaume Louis, äfven kallad Wilhelm, fransk musiker, f. 1781, blef 1810 professor i musik vid Lycée Napoléon och 1819 sånglärare i en folkskola i Paris, där han införde den bell-lancasterska lärometoden, samt fick 1839 uppsikten öfver sågundervisningen i Frankrike. Död 1842. Han gjorde sig högt förtjänt om utbildandet af elementarsången i nämnda land. Bland hans efterlämnade verk märkes i synnerhet *Manuel*

musical; méthode graduée pour le chant élémentaire (1836). A. L.

Bocksay [bá'tʃkai], Stefan, furste af Siebenbürgen, f. 1556, tillhörde en föga känd ungersk adelssläkt från komitatet Bihar. På grund af släktskap med familjen Báthory kom B. tidigt till det

siebenbürgska hofvet och blef under Sigismund Báthorys regering komendant i Grosswarden (Nagy Várads) och den mäktigaste mannen i landet. Högst begäfvad, fosterlandsälskande och äregrig, tog han därefter verksam del i denna upprörda tids händelser. Han understödde Báthory i dennes kamp mot de siebenbürgska magnaterna och blef där

igenom mycket hatad, men ställde sig däremot, icke utan egenlyttigt beräkning, på kejsarens sida i dennes förhållande till Siebenbürgen, förmedlade ett fördrag mellan honom och Báthory samt mellan den senare och vojvoderna af Moldau och Valakiet. Fruktan af dessa förhandlingar blef Báthorys förmaning med ärkehertuginnan Maria Kristina af Österrike och ett krig mellan Siebenbürgen och Turkiet. I spetsen för den siebenbürgska hären drog B. då i fält mot turkarna och utförde genom den blodiga eröfringen af staden Tergovisjt i Valakiet (18 okt. 1595) en glänsande vapenbragd. Hans därpå följande underhandlingar med kejsaren ledde dock till intet, på grund af den inre oredan i Siebenbürgen (se Báthory 6). B. var under Andreas Báthorys korta regering förvisad från sitt fädernesland och uppehöll sig då vid kejsar Rudolfs hof, i hvars intriger han fick god inblick och tog liflig del.

När Rudolf emellertid med våld sökte undertrycka ungrarnas gamla frihet, ställde sig B. i spetsen för dessa. Därigenom lyckades han också delvis försona sina mäktige vedersakare i hemlandet och kunde återvända dit 1604. Han förenade sig då med Bethlen Gábor och kunde, sedan han försäkrat sig om Turkiets bistånd, efter ett misslyckadt försök fördriva den kejserlige befälhafvaren Basta ur Siebenbürgen, hvarefter han i Maros-Szerda blef utropad till furste (21 febr. 1605). Under oupphörliga strider med kejsarens ännu mäktige anhängare blef B. 20 april s. å. vald till furste äfven af ständerna i öfre Ungern, och hans härar fördrofv därefter de kejserlige ur större delen af detta land. B. blef då förmligen erkänd af Porten såsom furste och sökte därefter på alla sätt försoning med kejsaren. Under den inre oreda, som på denna tid rådde i Österrike, kunde han, sedan ett af de kejserlige anstiftadt farligt upprorsförsök i Siebenbürgen genom Stefan Rakóczis rådhighet ointetgjorts, med kejsaren afsluta den ytterst viktiga freden i Wien 29 juni 1606. B. erkändes där såsom "furste af det heliga romerska riket och af Siebenbürgen" samt erhöi dessutom betydliga delar af Ungern. Därför ordnades de inre förhållandena i Ungern och Siebenbürgen på ett varaktigt och för dessa länders frihet betryggande sätt. Denna fred, som än i dag är en grundval för den offentliga rätten i Ungern, har gjort B. till en

af detta lands nationalhjälta. Uppfylld af stolta förhoppningar och i förlitande på sitt goda förhållande till de ungerske och siebenbürgske magnaterna, förberedde B. vidlyftiga planer på höjandet af sitt rikets maktställning, men bortrycktes af duden 29 dec. 1606. Samtiden trodde, att han blifvit förgiftad af sin kansler, den österrikiskt sinnade Kátay, men en senare tids forskning har ej bekräftat detta antagande. Jfr Szilágyi, "Monumenta comitialia regni Transsylvaniae", bd V (1879). E. A.—t.

Boda. 1. Socken i Kopparbergs län, Rättviks och Ore tingslag. Omkr. 300 kvkm. 2,248 inv. (1903). B. utgör ett konsistorielt pastorat i Västerås stift, Rättviks kontrakt. — 2. Socken i Värmlands län, Jösse härad. 8,302 har. 1,726 inv. (1903). Annex till Brunskog, Karlstads stift, Jösse kontrakt.

Bodafors, stol- och möbelfabrik i Norra Sandsjö socken af Jönköpings län. Fabriken tillhör det 1897 bildade Bodafors stol- och möbelfabriks aktiebolag, hvars inbetalda aktiekapital uppgår till 600,000 kr. 1903 uppgick tillverkningarnas årsvärde till 520,000 kr., och s. å. voro i medeltal 247 arbetare anställda vid fabrikena. K. K.-A.

Bodarna (fordom Ramundeboda), socken i Örebro län, Grimstens härad. 13,953 har. 2,302 inv. (1903). B. utgör ett konsistorielt pastorat i Strängnäs stift, Edsbergs kontrakt.

Bodarnesjön (Bodarnasjön), liten sjö på Tiveden, till en del bildande gränsen mellan Närke och Västergötland, i Bodarne socken. Grimstens härad, 105,6 m. ö. h. Den genomflytes af den ungefär 7 km. sydligare upprinnande Svartån, som genom sjöarna Tolften och Teen fortsätter till Hjälmaren. Vid sjön ligger det historiskt bekanta Ramundeboda.

Bodarp, socken i Malmöhus län, Skytts härad. 763 har. 372 inv. (1903). Annex till Håslöf, Lunds stift, Skytts kontrakt.

Bodd., i naturvetenskapliga beteckningar förkortning för P. Boddaert, holländsk naturforskare under senare hälften af 1700-talet.

Bodden (ity.), "bukt", förekommer i namnen på flera strandsjöar och vikar på södra Östersjö-kusten, t. ex. Greifswalder bodden, mellan Rügen och fastlandet, Stora och Lilla Jasmunder bodden, i nordöstra delen af Rügen, Saaler bodden, Bodstedter bodden och Barther bodden, i västra delen af Pommern, alla tre sammanhängande med hvarandra och skiljande halffn Dars och ön Zingst från fastlandet, samt Kamminer bodden, mellan kusten och ön Wollin.

Bode [både], biflod fr. v. till Saale, rinner upp på berget Brocken i Harz och mynnar ut vid Nienburg i Anhalt, efter ett lopp af 160 km. Dess viktigaste biflöder äro Holzemeen fr. v. och Selke fr. h.

Bode [både], Johann Elert, tysk astronom, f. 1747, d. 1826 som direktor vid observatoriet i Berlin, framträdde redan vid 19 års ålder med ett astronomiskt arbete och två år därefter med ett annat, *Anleitung zur kenntnis des gestirnten himmels* (1768; 11:e uppl. 1858). Af hans senare arbeten förtjäna nämnas *Uranographia, sive astrorum descriptio* (1802), i hvilket 12,000 förut okända stjärnor äro förtecknade, samt *Allgemeine betrachtungen über das weltgebäude* (1808; 3:e uppl. 1834). Af betydelse för den astronomiska vetenskapen är ock B:s mångåriga brevväxling med Lalande. — Om den s. k. Bodes lag se Solsystem.

Bode [både], Wilhelm, tysk konsthistorikare, f. 1845 i Calvörde i Altmärk, uppfostrades i Harzburg, studerade i Braunschweig, ägnade sig först åt rättsvetenskapen och stod just i begrepp att beträda den juridiska ämbetsmannabanan, då han under en vistelse i Italien 1871 kände en inre kallelse

vakna till lif, plötsligt bytte om lefnadsmål och kastade sig på konsthistoriska studier, som han kompletterade genom grundliga museibesök flerstädes i norra Europa, bl. a. i Petersburg och Stockholm. Han anställdes 1872 som assistent vid skulpturafdelningen i Berlins museum, blef 1883 direktör för samlingen af bildhuggararbeten, tillhörande den kristna tiden, och tillika andre direktör vid tafvelgalleriet, fick 1889 titeln geheime-regeringsråd och befordrades 1890 till chef för tafvelsamlingen, med hvilket chefskap följde posten som ledamot af konstakademiens senat. Det lyckades den entusiastiske och energiske unge museimannen, som i Berlin-museets riktande med förstklassiga konstverk och de resp. afdelningarnas systematiska komplettering med rätta såg en betydelsefull nationell kulturuppgift, att å ena sidan under oupphörliga resor uppspara och hålla ögonen på konst saker af rang, hvilkas förvärfvande syntes honom önskvärdt, och att å den andra för sina planers förverkligande intressera inflytelserika och förmögna personer, bl. a. dåvarande kronprins, sedermera kejsar Fredrik med gemål. Hans sträfvandeningo ett lyckligt slutresultat i det på hans initiativ byggda, 1904 invigda, storartade Kaiser-Friedrich-museum, i hvilket de i Altes museum dittills förvarade och nu genom nya förvärf ökade samlingarnaingo en modernare, inom hvarje afdelning i grupper samlad uppställning eller upphängning, ofta med en till de resp. konstverksgrupperna sig anslutande, tidstrogen inredning. Berlins museum har under de trettio år B. där varit den drivande, om än icke alltid skönjbara kraften, dels sett sitt tafvelgalleri befrias från medelmåttiga eller underhaltiga målningar, som förr fyllde väggarna, och i stället riktadt med utsökta, ofta världsberömda verk, dels sett skulptursamlingen utvecklas till en betydnet, som, framför allt på renässansens område, gör den jämförlig med Bargello i Florens och South Kensington museum i London. Den ledande grundtanken för hans soifning af samlingarna, åtminstone under de två senaste decennierna, har varit, att ett konstmuseum skall ha en öfvervägande estetisk prägel och ej vara ett antikvariskt magasin. Tilläggas bör, att B. ådagalagt ett af sitt fördjupande i gammal konst oberördt, mycket varmt intresse för den moderna konstens fria utveckling, fiende som han är till det maniererade och akademiskt stagnerande. Men hur stor B:s insats som museiorganisatör och museireformator än varit, är väl hans lifsgärning som konstforskare af än större och framför allt allmännare betydelse. Hans oerhörda materialrikedom, samlad under oupp-

hörliga resor, som utsträckts äfven till Amerika, hans kritiska skärpa och behärskande af den för handen varande uppgiften förlåna ett enastående värde åt hans forskningar, som hufvudsakligen rört sig kring dels den italienska bildhuggarkonstens historia under renässansen, dels det nederländska, särskildt holländska, måleriet under 1600-talet. Hans i förening med J. Meyer utarbetade katalog öfver Berlin-museets tafvelgalleri (1878, nya uppl.) var den första fullt vetenskapligt affattade målningens beskrifning, som sett dagen, och har tagits till förebild för de flesta andra museers kritiska förteckningar. Ehuru mycket mångsidig — han har bl. a. med hänförelse egnat sig åt studiet af gammal-österländska textila arbeten — torde hans verksamhet vara mest epokgörande inom den holländska konstforskningen. Med ett ofantligt material samlat och klassificerat i sitt hufvud, satte han sig ned och skref arbeten, som kastade ett helt nytt ljus öfver flera af Hollands ypperste konstnärer. Hans banbrytande verk om Rembrandt, Frans Hals och deras skolor, liksom om det holländska landskapsmåleriets uppkomst och utveckling, voro fyllda af nya, förut ej anade uppslag, och så stor var den rent divinatoriska förmåga, hvarmed han blickade in i den holländska konstens storhetstid, att många af hans djärfvaste kombinationer och skarpsinnigaste hypoteser senare, genom holländarnas arkivforskningar, vunno en lysande bekräftelse. Bland B:s märkligaste afhandlingar, offentliggjorda dels i bokform, dels i den af honom och andra grundade "Jahrbuch der preussischen kunstsammlungen", i "Pan" eller i "Die graphischen künste", märkas: *Studien zur geschichte der holländischen malerei* (1883), *italienische porträtskulpturen des XV. jahrhunderts* (s. å.), *Geschichte der deutschen plastik* (1885), *Studien aus den kleineren deutschen gale-rien* (1885—96), *italienische bildhauer der renaissance* (1887), *Denkmäler der toskanischen skulptur* (1892), *Altperische teppiche* (s. å.) och *Künstler im kunsthandwerk* (1897), hvartill komma hans förträffliga bearbetning af Burckhardts klassiska "Cicerone" och det stora, 1897 påbörjade, snart fullbordade, i Paris (tillsammans med C. Hoistede de Groot) utgifna praktverket öfver Rembrandts alla kända målningar — ett monument, icke blott öfver den store mästare, till hvars rätta förstående B. så kraftigt och hängifvet bidragit, utan — just därigenom — äfven öfver honom själf. — År 1900 kallades B. till ledamot af Vetenskaps- och vitterhetssamhället i Göteborg och 1904 till hedersledamot af konstakademien i Stockholm.

O. G.-g.

Bode [både], Wilhelm, tysk skriftställare, f. 1862, filos. doktor, bosatt i Weimar, har författat ett stort antal skrifter i alkoholifrågan, hvaribland *Wirtshausreform in England, Norwegen und Schweden* (1898) och *Das gothenburger system* (1901), samt populära arbeten om Goethe, bl. a. *Goethes lebenskunst* (1900; 3:e uppl. 1902; "Goethe såsom människa", 1902).

Bodëga (sp.), vinutskänkningsställe, vårdshus; för vinets lagring afsedd magasinbyggnad (jfr Xeres).

Bodekull. Se Karlshamn.

Bodel [båda'n], Jehan, fransk skald, bördig från Arras, där han dog 1210. Om hans lefnad vet man just icke annat, än att han omkr. 1202 smittades

af spetälska och då, afstängd från världen, tillskref sina vänner afskedsdikter, *Li congies* (senast utgifna i "Romania", IX), hvilka varit förebild för flera likartade dikter, bl. a. af Villon. Betydelsefullast af B:s arbeten är emellertid dramen *Li jeus de saint Nicolas*, där han skildrar dels ett helgonet tillskrifvet mirakel, dels, med realistisk framställning, dåtida folklif. Jämte Rutebeufs och Adam de la Hales dramer är den det i Frankrike viktigaste i denna diktart från 1200-talet. B. skref äfven "chansons" och anges vanligen som författare till en stor hjältedikt om Karl den stores krig mot sachsarna. Jfr O. Rohnström, "Étude sur Jehan Bodel" (1900).

Bodelschwingh [bå-]. 1. Ernst von B. Vel med e, preussisk politiker, f. 1794, d. 1854, beklädd med sällspord duglighet flera viktiga administrativa poster, bl. a. 1834—42 öfverpresidentambetet i Rhenprovinen, och var därefter först finans- och sedan inrikesminister, men afgick under marsdagarna 1848. Han invaldes följande året i andra kammaren och var där 1850—51 ledare för mellanpartiet, som sökte utan direkt opposition mot regeringen motverka dess tilltagande böjelse för reaktionär politik.

2. Karl von B., den föregående broder, preussisk politiker, f. 1800, d. 1873, var 1851—58 under Manteuffel och 1862—66 under Bismarck preussisk finansminister samt gjorde sig såväl då som under sin parlamentariska bana i preussiska landtdagen, nordtyska och tyska riksdagen känd för starkt utpräglad konservatism.

3. Friedrich von B., den förstnämndes son, preussisk filantrop, f. 1831, verkade som präst först i Paris för en nyupprättad församling af tyska arbetare, sedan i Dellwig i Westfalen 1864—72, hvarunder han dock såsom fältpäst deltog i 1864, 1866 och 1870—71 års krig. Från 1873 har B. varit själssjörjare vid sjukvårdsanstalten Bethel för epileptiker (i Bielefeld) och ifrigt arbetat i den under hans ledning alltmer tillväxande sociala räddningsverksamhet, som står i förbindelse med denna anstalt. 1882 grundade han den första tyska "arbetarkolonien" (Wilhelmsdorf i närheten af Bielefeld) och har alltmät med stor iver och energi arbetat för bostadsnödens afhjälpan och liknande sociala syften. Om denna hans verksamhet se Siebold, "Geschichte und beschreibung der anstalten Bethel, Sarepta etc." (3:e uppl. 1898), samt äfven art. Arbetarkolonien.

Boden (egentligen *Bodarna*, fåbodarna eller "sjöbodarna", då väl sannolikt inlandsbyarna där haft bodar för strömmingsfiske; däraf i folkspråket *Bodan* och slutligen *Boden*), kyrkby i Öfver-Luleå socken, Norrbottens län, nära Lule älf, endast 4 km. från ångbåtsstationen Grubban, dit Lule älf är farbar med ångare, och vid Norra stambanans och Luleå—Ofoten-banans (norra mellanriksbanans) skärningspunkt, på en plats, där flera viktiga vägar sammanstötta. B. har ett ovanligt vackert läge emellan två sjöar: Svartbyträsket i s. ö. och Bodträsket i n. v. Den stora slätt, hvars djupaste delar utfyllas af dessa sjöar och hvarpå man ser utom B. de närbelägna, ovanligt folkrika byarna Svartbjörnsbyn och Buddbyn, flankeras på alla sidor af höga berg. Kyrkan, Öfver-Luleå kyrka, ligger på en dominerande höjd i denna vackra natur, men är ej vacker och har till när-

maste omgifning den mindre prydliga samlingen af "kyrkstugor", som efter vanligheten i öfre Norrland bilda "kyrkstån". Prästgården, Räfsnäs, är härligt belägen vid den majestätiska Bodforsen af Lule älf invid landsvägen till Grubban. I B., som snart torde erhålla stadsrättigheter, finnas bl. a. läkare, apotek, bank- och postkontor, telegraf- och rikstelefonstation, många handlande, ett ganska stort andelsmejeri, en präktig fattigård. Länets ena folkhögskola finnes där.

Till följd af den på senaste tiden uppkomna viktiga järnvägsknuten och B:s äfven i öfrigt med afseende på samfärdseln gynnsamma läge samt andra omständigheter har samhället kommit i ett nästan feberaktigt utvecklingstillstånd. Få punkter i Norrland äro med afseende på läget af så stor strategisk betydelse som B., och "Norrlands läs" är ett namn, som man anser B. förtjäna. Paglaberget i n. v. Åberget i s. och Mjösjöberget i ö. resa sig i det lämpligaste inbördes läge till omkr. 100 m. öfver slätten och anses med de tidsenliga befästningar, som nu anläggas, kunna skydda både land- och sjö-kommunikationerna på miåslånga afstånd. Lifligt öfvertygade om platsens betydelse för färdnadeslandets försvar hafva och enskilda och "Svenska kvinnoföreningen" lämnat medel till inköp af all för befästningarna erforderlig mark och skänkt den till staten. S—s.

Bodens fästning. Redan 1824 föreslog öfversten, sedermera statsrådet G. A. Peyron, att man skulle "preparera Luleå positionen till ett kraftigt, ja kanske öfvervinnerligt försvar", hvarjämte vid Avan eller ännu hellre vid Sälvast, strax s. om B., ett fältverk eller en vidlyftig broskans borde anläggas. Detta hade emellertid ingen påföljd, och några vidare yrkanden på en befästning i öfre Norrland hördes ej af förrän 1887, då chefen för generalstaben betonade nödvändigheten af en förräds- och spärnfästning vid B. 1888 års neutralitetskommitté framhöll likaledes behovet af att med befästningar trygga B., de norrländska truppernas gifna operationsbas; endast som nödfallsåtgärd föreslogos provisoriska befästningar därstädes. I den 1896 af k. m:t framlagda planen för ordnande af rikets fasta försvar ingick äfven en befästning i öfre Norrland, och af 1897 års riksdag begärdes anslag till en befästning vid B., som med framdragandet af norra stambanan fått en alltmer ökad betydelse. Något anslag beviljades emellertid ej förrän 1900. Redan s. å. utfördes en del förberedande arbeten vid B., och 1901 påbörjades de egentliga befästningsarbetena, hvilka sedan fortgått utan afbrott samt inom några år torde vara avslutade. Inom B:s fästning pågår äfven byggandet af kasern-etablissemang för de trupper — Norrbottens regemente, delar af Norrlands och Boden-Karlsborgs artilleriregementen samt Bodens ingenjörkår —, som skola förläggas därstädes. L. W:son M.

Bodena. Se **Vodena**.

Bodenbach [bå-], stad i Böhmen, nära sachsiska gränsen, vid Elbe, midt emot Tetschen. 10,782 inv. (1900). B. är en viktig järnvägsknut samt station för ångfartygsfarten på Elbe och har en mycket mångsidig industri. Det är en omtyckt sommarvistelseort.

Boden-Karlsborgs artilleriregemente, ett för de båda nämnda fästningarna afsedt artilleriregemente, uppsattes 1901 ur *Karlsborgs artillerikår*. Denna

äter bildades 1893 af de båda små, på Karlsborg förlagda artillerikompanier, som förut tillhörde Göta artilleriregemente. Det nya regementet skall bestå af en bataljon på 4 kompanier på Karlsborg och en på 6 kompanier i Boden. Den senares uppsättning har ännu (1905) icke påbörjats. C. O. N.

Bodenmüller [bå-], Friedrich, tysk målare, f. 1845 i München, deltog som officer i kriget 1870—71 och målade sedan taflor med ämnena därifrån, bl. a. *Gatstrid i Versailles*, *Episod från slaget vid Sedan* och *Bajerska trupper i slaget vid Wörth* (de båda sistnämnda i nya pinakoteken i München). B. har sedan äfven behandlat kostymgenren och fantastisk-allegoriska motiv, t. ex. i *fantasier öfver Beethovens Cissmollsonat*. G—g N.

Bodens ingenjörkår (n:r 4), en för fästningen Boden afsedd ingenjörkår, som skall hafva 4 kompanier. Dess uppsättning började hösten 1903.

Boden-sjön [bå-], förut Bodmansee, äfven Schwäbisches meer, romans Lacus brigantinus, fr. *Lac de Constance*, stor insjö mellan Baden, Württemberg, Bayern, Österrike och Schweiz, är belägen 399 m. ö. h. (vid medelvattenstånd) och har en areal af 539 kvkm. Största längden är 69 km., största bredden 13,5 km., hela omkretsen 196,5 km.; det största djupet (mellan Friedrichshafen och Konstanz) är 252 m. I sitt nordvästra hörn delar sig sjön i två armar, en sydlig, Unter-see eller Zeller-see, som från Konstanz till Radolfzell är 18 km. lång och egentligen är en själfständig sjö, samt en nordlig, Ober-see eller Ueberlinger-see (äfven kallad Bodmersee), 21 km. lång. I den förra ligger ön Reichenau. I den senare ön Mainau. I sjöns sydöstra del ligger på tre öar staden Lindau. Boden-sjöns största tillflöde är Rhen, som med sitt slam alltmer uppgrundar den östra delen. Sjön har en gång gått ända till BERN — hela Rhendalen därifrån ned till sjön är bildad af flodens aflagringar — och ännu i 4:e årh. nådde sjön upp till Rheinegg. Andra floder, som inflyta i Boden-sjön, äro Ach, Argen, Schussen, Urnauer-, Seefelder-, Gold-, Stein- och Radolfzeller-Ach m. fl. Vattentillflödet beräknas vid stark nederbörd till 1,800 km. i sekunden, och hela sjöns vattenmängd till 41,470 mill. kbm. Utan synbara orsaker kan sjön ibland stiga och falla med ända till 2 meter. Dessa fluktuationer kallas "ruhs". Häftiga vindar, särskildt den sydliga "föhn", framkalla stora vågor på sjön. Blott under mycket kalla vintrar tillfröser Boden-sjön, sedan år 895 blott 30 gånger (senast 1880). Den är rik på fisk, däribland stora malar, foreller (*Salmo lacustris* och *Salmo salvelinus*) och en sikart. Boden-sjön aflyter genom Rhen, som nu går ut från dess sydvästligaste vik, men som i äldre tider infutit först ur Ober-see, sedan ur Unter-sees nordligare vik. Trafiken på Boden-sjön är lifligare än på någon annan af Europas insjöar. 8 järnvägar leda till sjön, som dessutom är omgifven af en sammanhängande järnvägsgränd. En mängd ångbåtar trafikera den. Järnvägsfärjor, som öfverföra hela tåg, gå emellan Romanshorn å ena, Lindau och Friedrichshafen å andra sidan samt emellan Bregenz och Rorschach. Ångbåtarna befordra årligen 400,000 personer och 10 mill. deciton fraktgods. Sjöns stränder äro blott i nordöst branta, men i regel bergiga, på några ställen dock slätter. Fruktträdgårdar och vingårdar samt åkerfält, ångar och skog betäcka dem; gamla borgar,

kyrkor och kloster, byar, städer och praktfulla landtäckningar ligga utesföret dem. Många kvarlevor från påbyggnadstiden hafva funnits i sjön. J. F. N.

Bodenstedt [bå-], Friedrich Martin von, tysk skald och öfversättare, f. 22 april 1819 i Peine (Hannover), var 1841—44 informator hos

furst Golitsyn i Moskva, tjänstgjorde ett år som gymnasielärare i Tiflis samt företog 1845 äfventyrsrika färder i Kaukasus och Armenien, hvarefter han öfver Konstantinopel och Grekland återvände till hembygden. Han reste 1847 för konststudier till Italien, blef 1848 redaktör af "Österreichischer Lloyd" i Triest och redigerade 1850—52 "Weserzeitung" i Bremen. Ryktbar vorden genom poetiska och andra skrifter, grundade på intryck från hans vistelse i de halfasiatiska ryska trakterna, kallades han 1854 af konung Maximilian II till München att bekläda en professur i slaviska språk och litteraturer, hvilket ämne han 1858 utbytte mot fornengelska. 1867 uppdrog hertigen af Meiningen åt honom att vara intendent vid därvarande hofteater och förlänade honom adelskap. Under de tre år B. ledde nämnda teater, förberedde han den höga sceniska ståndpunkt, som "Meiningarnas" trupp intagit. 1879—80 företog han en föreläsningsturné till Nordamerika och var därefter bosatt i Wiesbaden, hvarest han dog 18 april 1892. — B. egde ovanliga gåfvor för språk, men ingen riktig vetenskaplig skolning. Som skriftställare debuterade han med "Die poetische Ukraine" (1845), en samling fint känsliga öfversättningar af lillryska folkvisor. Hans författarhåg väcktes af Kaukasus' naturskönhet och därvarande bergfolks pågående frihetsstrider mot ryska väldet. Han kom med någonting nytt i sina måleriskt skildrande prosarbeten *Die völker des Kaukasus* etc. (2 bd, 1848; 2:a uppl. 1855) och *Tausend und ein tag im orient* (2 bd, 1850; 5:e uppl. 1891). Sina många i det senare arbetet inströdda lyriska dikter sammanförde B. i en särskild volym, under titeln *Lieder des Mirza Schaffy* (1851), hvilken kvasi-orientalska diktcykel, som länge äfven af kunnare troddes vara öfversättningar från österländska original, haft en oerhörd framgång i Tyskland (161:a uppl. 1902) och öfversatts på många språk, t. o. m. hebreiska och tatariska (på svenska af Göran Björkman, "Mirza Schaffys sånger", 1884). Också äro scenerier, stämningar och språkskrud ytterst väl träffade. B. gick här lyckligt i Rückerts spår, men gaf dock luft åt sitt eget särdeles lefnadsfriska kynne i dessa metriskt välklingande poem, som på det behagligaste sätt predikade godmodig epikureism och glad lefnadsvishet; de voro som skapade för den tyska medelklassen, som då sökte sinneshvila efter de politiska stormarna. Med undantag af samlingen *Aus dem nachlass Mirza Schaffys. Neues Liederbuch* (1874; 17:e uppl. 1891), som eger mera af reflexion och Goethes kontemplativa lugn, utvisar B:s senare lyrik, *Einkehr und umschau* (1876; 3:e uppl. 1877), *Neues leben* (1886) m. fl. samlingar, en

ansenlig tillbakagång. B. var för mycket improvisator; han saknade ej egenart, men väl fördjupning. Som poetisk berättare gjorde han sig bemärkt genom epöpen *Ada, die lesghierin* (1852), med ämne från tjejkessernas förtviflade kamp mot ryssarna. Mer helgjutna äro flera bland hans smärre *Epische dictionen* (1862). Utan egentlig framgång eftertraktade han äfven skådespelsdiktarens lager; bland hans fem dramer företer endast *Kaiser Paul* (1876) någon spänning. Enbart af penningbehof skref han ett antal romaner och noveller, ledigt förtäljda, men klenk komponerade.

B. var en utmärkt översättare från ryska, persiska och engelska. Med stor språktalang översatte han Lermontov (2 bd, 1852), Pusjkin (3 bd, 1854—55) och Turgenjev (noveller, 2 bd, 1864—65); gracios och bevingad är hans tolkning af Hafis' valda dikter ("Der sänger von Schiras", 1877; 3:e uppl. 1884), hvartil slöt sig "Lieder und sprüche des Omar Chajjäm" (1880; 4:e uppl. 1889), och hans översättning af Shakesperes sonetter (1862; 5:e uppl. 1892) är förträfflig. I förening med Delius, Gildemeister, P. Heyse m. fl. utarbetade han en ny, genom trohet och textkritik förtjänstfull översättning af Shakesperes samtliga dramatiska arbeten (9 bd, 1867—72; 8:e uppl. 1897), och genom *Shakespeares frauencharaktere* (1874; 4:e uppl. 1887) m. fl. arbeten lämnade han beaktansvärda bidrag till litteraturen om den store britten. B. ombesörjde äfven antologier. Han utgaf 1865—69 i 12 bd sina samlade skrifter (ej fullst.). De bästa upplysningarna om hans lefnad finnas i hans bref, utg. af G. Schenck, 1893. Staden Wiesbaden nedrade honom efter döden med en graf och hans på denna resta bronsbyst. E. F.—t.

Bodenstein [bådenstajn], Andreas Rudolf, en af reformationens förkämpar. Se Karlstadt, A. R.

Bodernasjön. Se Bodarnesjön.

Bodfeld l. Bothfield [båtfelt], fordom en borg i Harz, vid Bode. Den användes till jaktlott och tillhörde de frankiske kejsarna; nu återstår däraf icke ens en ruin. Henrik III dog där 1056.

Bodhi, hos buddisterna namn på det fullkomliga vetandet, genom hvilket en människa blir en Buddha. Gotama Buddha ernådde enligt traditionen den fullkomliga kunskapen, när han satt under ett träd, *Ficus religiosa*, som därför kallas bodhi-trädet. Bodhi l. Bodhitrad kallas äfven de banian-träd, af hvilka ett till minne däraf finnes vid hvarje kyrka eller kloster, och som åtnjuta en viss helighet som religiösa symboler.

Bodichon [bådiš], Barbara Leigh, född Smith, engelsk främjarinna af kvinnosaken, f. 1827 i grefskapet Sussex, började 1855 en agitation för gift kvinnas eganderätt, en rörelse, som ledde till ändring i lagen om äktenskap och skilsmässa. 1857 gifte hon sig med den i Algeriet bosatte och om detta lands utveckling förtjände franske läkaren Eugène B. (d. 1885). Fru B. tog initiativet till upprättande af högskolan i Girton nära Cambridge, vid hvilken kvinnliga studerande erhålla en undervisning, som noga öfverensstämmer med den akademiska för män. Hon gjorde sig äfven känd som skvarellmålarinna. Död 1891.

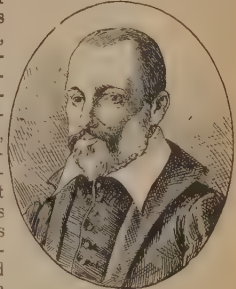
Bodil (Botilde), danske konungen Erik Ejegods drottning, dotter till jarlen Thrugot Fager-

skind. Hon berömmes för sin skönhet och sitt stora öfverseende med makens utsväfningar. Hon åtföljde honom på hans vallfärd till det heliga landet och fortsatte efter hans död ensam resan, under hvilken hon dog (1103) på Oljeberget utanför Jerusalem. Genom sonen Knut Lavard blef hon stammoder för den följande danska konungasläkten.

Bodin [bådå], Jean, fransk rättslärd, politiker och skriftställare, f. 1530 i Angers, var en tid lärare i rättsvetenskap i Toulouse, blef 1561 advokat i Paris, men egnade sig snart åt vetenskaplig författarverksamhet. 1571

fick han anställning hos hertigen af Alençon, som under hugenottkrigen var chef för ett förmedlande parti, och sedan dennes broder, Henrik III, erhölet kronan, blef han 1576 statsadvokat i Laon. Såsom medlem af tredje ståndet vid riksdagen i Blois s. å. sökte han förgäves hindra ett nytt hugenottkrig och föll i onåd hos konungen genom sin opposition mot dennes planer att låta ett utskottsmöte undantränga riksdagen och att skaffa sig penningar medelst kronogodsets försäljning. Han följde därpå hertigen af Alençon på resor till England och Nederländerna, men återtog efter hertigens död 1584 sin tjänst i Laon och blef där 1587 generalprokurator. I det nu utbrytande sista hugenottkriget ("de tre Henrikarnas krig") slöt han sig, ehuru vän af samvetsfriheten, till den ultrakatolska "ligan", men öfvergick 1593 till Henrik IV, hvars politik bättre öfverensstämde med hans hela åskådning. Död af pesten 1596, fick han dock ej upplefva samvetsfrihetens seger genom ediktet i Nantes.

B. var en framstående representant för den franska renässansbildningen. I sitt 1566 utgifna verk *Methodus ad facile historiarum cognitionem* — ett försök till en historiens filosofi — uppträdde han dock mot renässanstidens öfverskattning af antiken. I dialogen *Heptaplomeres* röjde han en religiös skepticism, som nästan förbådade Voltaires och torde förklara hans tolerans. Detta verk, som kunnat stå honom dyrt, om samtiden lärt känna det, trycktes först 1841 af tysken Guhrauer. Hans bok *De magorum demonomania* (från 1578) visar emellertid, att denne fritänkare delade sin tids tro på häxväsende. B:s förnämsta arbete är *Les 6 livres de la république*, som utkom 1577 och 1586 af honom utgafs på latin. I detta framställde han — i motsats mot medeltidens föreställningar om en kristen universalmonarki, "det heliga romerska riket", eller en allt behärskande universalkyrka samt mot dess statsmyndigheten inskränkande feodala ordning — den suveräna nationalstatens teori, hvars grundläggare han blef. Påverkad af Frankrikes statslif, råkade han emellertid därvid i tvenne ensidigheter. Då den franska staten var suverän, gjorde han suveränitet till en nödvändig egenskap hos hvarje stat, och hans berömda statsdefinition rymmer därför ej de icke-suveräna staterna. Som den suveräna franska statens myndighet innehades eller syntes honom böra

innehafvas af harskaren (konungen) ensam, såg han i denne, och ej i staten själf, suveränen, och härigenom kom hans statslära att blifva ett stöd för enväldsmonarkien. Dock tänkte han sig ej harskar-suveräniteten alldeles oinskränkt: den skulle visserligen vara obunden af statens lagar, som harskaren fritt stiftade, men dock underordnas Guds och naturens lag, som B. enligt den rådande naturrättsliga uppfattningen ansåg stå bakom och öfver statens rättsordning, och ehuru han ej tillerkände riksdagen en själfständig makställning gentemot suveränen, höll han dock på rådgifvande ständer, hvilket förklarar hans uppträdande i Bois.

Se Baudrillart, "Bodin et son temps" (1853), och Hancke, "Bodin. Eine studie über den begriff der souverainetät" (1894). S. B.

Bodinus, Heinrich, tysk zoolog, f. 1814, d. 1884, var först praktiserande läkare i Greifswald och en mycket anlitad operatör, men kallades 1859 till Köln för att anlägga en zoologisk trädgård därstädes. 1869 fick han en dylik kallelse till Berlin, hvars zoologiska trädgård genom honom förvandlats till en af de förnämsta i Europa.

Bodio [bá'diá], Luigi, italiensk statistiker, f. 1840 i Milano, utnämndes 1864, efter en med offentligt understöd företagen studieresa i utlandet, till professor i nationalekonomi vid tekniska skolan i Livorno, var 1867—68 professor i Milano och därefter professor i statistik och handelsgeografi vid högre handelsskolan i Venezia, tills han 1872 efterträdde Maestri som chef för Italiens statistiska byrå i Rom. Såsom sådan har han genom utomordentlig arbetsförmåga grundligt reformerat och utvecklat Italiens statistik och ställt den i jämbredd med de flesta kulturstaters. Sedan 1885 är han äfven generalsekreterare i det då på hans initiativ bildade "Institut international de statistique" och har redigerat dess "Bulletin". De viktigaste af hans större arbeten äro *Dei rapporti della statistica coll' economia politica e colle altre scienze affini* (1869), *Statistique internationale des caisses d'épargne* (1876) samt hans stora, flera gånger kompletterade materialsamlingar för den internationella befolkningsstatistiken. Med Correnti, Messedaglia m. fl. redigerade han 1877—82 den förträffliga kvartalskriften "Archivio di statistica". 1901 lämnade B. chefskapet för statistiska byrån och utnämndes till generalkommissarie för öfvervakande af den italienska utvandringen.

Bodischo, rysk konteramiral, var år 1808 under 22 dagar guvernör på Gottland. Han hade deltagit i det krig, som Ryssland före freden i Tilsit (1807) förde mot fransmännen. På våren 1808 fick han befälet öfver den truppsstyrka af omkr. 2,000 man, som skickades för att eröfra Gottland och som skulle efterföljas af en vida större här med bestämmelse att understödja B:s företag och sedan angripa svenska fastlandet. Sistnämnda här blef dock hindrad af motvind. Gottland, som var lämnadt utan krigsfolk och krigsvapen och hvars till själförsvar sig samlande allmoges af länssstyrelsen erhöi befallning att åtskiljas och hålla sig stilla, intogs af B. utan svärds slag och utan att ett skott lossades. B. lät 25 april i kyrkorna kungöra, att han såsom rysk guvernör numera förde styrelsen öfver ön. Denna styrelse räckte t. o. m. 17 maj. En svensk eskader under R. Cederström, medförande 1,800 man infanteri

och något artilleri under öfverste Fleetwoods befäl, ankom och tvang B. att genast utrymma ön och att till svenskarna öfverlämna alla sina vapen och krigsförråd. På Gottland uppträdde B. som en mild fiende och upprätthöll den strängaste tukt bland sina trupper. Vid återkomsten såges B. ha fallit i onåd hos sin kejsare, emedan han utan strid återlämnat sin lätta eröfring. Hans lefnadsöden för öfrigt äro ej kända. C. J. B.

Bod-jul l. Khor, det inhemska namnet på Tibet. **Bodley** [bá'dli], sir Thomas, engelsk diplomat och bibliofil, f. 1545 i Exeter, d. 1613 i London, fick sin första uppfostran i Genève, dit familjen nödgats fly undan drottning Marias förföljelser. Vid Elisabets tillträde till regeringen återvände han till England, där han i Oxford vann den filosofiska graden 1566. Efter några utländska resor användes han i diplomatiska beskickningar till Danmark (1585), Frankrike (1588) och Holland, där han 1589—96 var engelsk resident med säte i statsrådet. Efter sin återkomst egnade han sig i Oxford åt studier och utvidgandet af universitetsbiblioteket, hvilket sedermera till B:s ära af Jakob I 1604 fick namnet "det bodleianska" (*Bodleian library*). Han anslöt af egna medel stora summor till denna institution och skänkte dit värdefulla samlingar af böcker, som han inköpt under sina resor på kontinenten. B:s exempel följdes på hans uppmanning snart af flera mecenater, och f. n. är nämnda bibliotek ett bland de rikare (600,000 bd, 31,000 handskr.), särskildt hvad angår bibliska kodexar, rabbin-litteratur och källor för den engelska historien. B. adlades 1603. Hans förslag till stadgar för biblioteket och bref till dess förste bibliotekarie utgafvs 1703 af Hearne under titeln "Reliquiæ bodleianæ". (V. S.-g.)

Bodley [bá'dli], John Edward Courtenay, engelsk författare, f. 1853, inom en rik och förnäm släkt, blef 1874 advokat och 1879 "master of arts". 1882—85 var han privatsekreterare hos Charles Dilke. Sedan 1892 har han nästan oafbrutet vistats i Frankrike. 1898 utgaf han en öfver hela den bildade världen mycket uppmärksammat politisk studie öfver detta land, *France* (2 bd). Öfriga skrifter af honom äro *L'anglomanie et les traditions françaises* (1899) och *The coronation of Edward VII* (1903), en officiell framställning af det brittiska rikets tillstånd vid Edvard VII:s kroning. E. A.-t.

Bodman [bád-], by i badensiska kretsen Konstanz, vid Ueberlinger-sjön. 892 inv. (1900). Ruiner efter det gamla kejsarliga slottet Bodman, efter hvilket Bodensjön under medeltiden kallades Bodman-sjön.

Bodmansee [bádmansé]. Se Bodensjön.

Bodmer, Johann Jakob, schweizisk vittersreformatör, f. 19 juli 1698 nära Zürich, blef 1725 professor i schweizisk historia därstädes och 1737 medlem af stadens stora råd. Han var länge själen i Schweiz' andliga förädling och hade till lärjungar en stor mängd utmärkta män. 1775 afgick han från sina befattningar. Död 2 jan. 1783. — Under grundligt studium af de gamle grekerna och Milton kom B. tidigt till insikt om den dåvarande tyska poesiens smaklöshet och armod. I veckoskriften "Discourse der mahlern", som han 1721—23 utgaf tillsammans med sin landsman Breitinger, efter mönstret af Addisons "Spectator",

bekämpade han den rådande franska smaken och sökte häfda innehållets betydelse samt påyrkade fantasins och känslans rätt inom poesien; dock vidhöll han teorien om dennas moraliska nytta. B. gick till ensidighet i sin sats att skaldekonsten borde vara ett

”måleri i ord” och i sin åfän att afskaffa rimmet. Han översatte 1732 Miltons *”Paradise lost”* (3:e uppl. 1754). 1740 fick han en stridbar motståndare i den torra korrekthetens förespråkare Gottsched. I den vittra strid, som då utbröt, voro B:s förnämsta inlägg *Von dem wunderbaren in der poesie* (1740) och *Critische betrachtungen über die poetischen gemähde der dichter* (1741). Den ganska häftiga fejden, hvori ”schweizarna” segrade, bidrog till tyska nationallitteraturens höjande. B. egde kritisk skärpa och var en bitande polemiker. I sina egna skaldeförsök var han icke betydande. I episka dikter på hexameter (*Noah*, 1750, m. fl.) efterbildade han den af honom personligen omhuldade Klopstocks ”Messias”; dessutom skref B. en mängd ytterligt klena dramer. Stor var hans förtjänst om afslöjandet af den tyska medeltidsdiktningens glömda skatter. Han utgaf nämligen bl. a. 2:a delen af *”Nibelungenlied”* (1757) och *”Sammlung von minnesingern”* (2 bd, 1758—59). Vidare översatte han *”Iliaden”* och *”Odysseen”* (1778) samt Percys fornengelska ballader (2 bd, 1780—81). Hans *Geschichte der Stadt Zürich* är i hufvudsak kulturhistorisk. Jfr Mörikofer, *”Die schweizerische litteratur des 18. jahrhunderts”* (1861), och den 1900 utgifna praktfulla minnesskriften *”Joh. Jak. B.”*

Bodmer, Georg, schweizisk mekaniker, f. 1786, d. 1864, uppfann redan vid 17 års ålder det s. k. skruf- eller korshjulet samt gjorde sedan en mängd uppfinningar och förbättringar inom artilleri- och maskintillverkningen (bomullsspinnerimaskiner m. m.). Vid en af honom i Küssnacht anlagd mekanisk verkstad förfärdigade han 1808 den första enpundiga räfflade bakladdningskanonen för exploderande granater. Modellen förstördes dock sedan vid en brand. 1824 begaf sig B. till England, där han i Manchester upprättade ett etablissemang för maskinbyggnad. Ifrån 1847 lefde han i Wien.

Bodmeri (ty. *bodmerei*, eng. *bottomry*), *sjöb.*, försträckning af penningar mot pantförskrifning af fartyg, frakt eller last, under villkor att långifvaren för sin fordrans betalning eger hålla sig *endast* till de förpantade (förbodmade) föremålen efter fartygets ankomst till den ort, där resan slutar. För den fara, som är förbunden med detta slag af försträckning, eger långifvaren att betinga sig en särskild afgift, en s. k. premie. Den förbindelse, som af låntagaren utfärdas, kallas *bodmeri* b r e f. — Befälhafvare är ej berättigad att upptaga bodmerilån å fartyg eller frakt i fartygets hemort. Å annan ort eger befälhafvare i nöd, till resans fortsättande eller lastens bevarande eller vidare fortskaffande, upptaga sådant lån, sedan behovet blifvit styrkt genom besiktning eller intyg af konsul eller annan

myndighet. — Bodmerilån jämte utfäst premie skall betalas å sjunde dagen efter fartygets ankomst till den hamn, där resan slutar, och är långifvaren berättigad att genast efter fartygets framkomst erhålla kvarstad å de förbodmade föremålen. Inställes resan, innan den börjat, skall lånet jämte ränta och 3 proc. provision, men utan premie, genast återbetalas; inställes den senare, skall betingad premie utgå och skulden betalas å den ort, där resan sålunda slutar.

Ordet bodmeri, som härledes af tyska ordet *boden* 1. *bodem*, mark, botten, särskildt om fartygs botten eller köl, betecknade ursprungligen ett lån, för hvilket endast själfva fartyget häftade. Sådana lån hafva på senare tider alltmer kommit ur bruk och äro, i anseende till den fara, som är förknippad med dylik försträckning, ett bland de för rederiet mest betungande länssätt, som en befälhafvare kan välja. C. W. (I. Afz.)

Bodmeribref. Se Bodmeri.

Bodn (isl. *Boðn*, offer), *nord. myt.*, ett af de kar, i hvilka skaldemjödet förvarades. Se Gunnlod.

Bödum, Erik, norsk landskapsmålare, f. 1829 i Vestby (Akershus amt), studerade i Düsseldorf under Gude och har sedan, liksom denne, i målning förhårligt sitt fosterland, särskildt dess skogsnatur och högfjällslandskap. Bland hans arbeten må nämnas den stämningsfulla och poetiska *Bautasten vid stranden*. B. omkom genom drunkning i Düsseldorf 1879. Y. N.*

Bodoni [bådäni], Giambattista, italiensk stämpelskärare och boktryckare, f. 1740, d. 1813, fick 1768 ledningen af ett i Parma anlagd höfboktryckeri, som af honom höjdes till den främsta tryckerianstalten i Europa. Skönheten i typer, tryckfärg och papper motsvaras dock sällan af full korrekthet i texterna. Främst stå B:s upplagor af grekiska och latinska författare, särskildt en upplaga af Homeros' *”Ilias”* (1808, i 3 bd), ett verkligt praktarbete, med tillagnat till Napoleon. 1818 utgafs B:s *”Manuale tipografico”* (i 2 bd), med prof på mer än 250 stilar från hans tryckeri, bl. a. äfven af österländska alfabet. Biogr. af de Lama (2 bd, 1816) och Bernardi (1873).

Bodrag, *folkl.*, kallas i mellersta Sverige ett slags långa tåg af insektlarver, som stundom uppträda i oräkneliga massor. Folklig vidskepelse har tillskrifvit dylika tåg en särskild betydelse. Vandrade ett sådant från ett gårdsområde till ett annat, ansågs det medföra all lycka och välsignelse från det förtra till det senare. I Närke, där denna företeelse benämnes gråen, sökte man därför infånga hela skaran i ett lakan. Jfr Ormdrag. N. E. H.

Bodri'tjer. Se Obotriter.

Bodrog, biflod till Theiss, i Ungern. Den rinner upp på Karpaterna och mynnar ut vid Tokaj.

Bodru, *zool.* Se Bothrops.

Bodrätt, *jur.*, ett brott, som består däri, att personer, som äro i samfällt bo eller bolag (t. ex. äkta makar, föräldrar och barn, stärbhusdelegare) ”lönligen draga något undan hvarandra” (strafflagen 22 kap. 20 §). Bodrätt utgör i själfva verket efter omständigheterna antingen försnillning eller tjufnad, beroende på om gärningsmannen vid brottet begående varit i uteslutande besittning (se d. o.) af det undandragna (en man har t. ex., medan hustrun vistades å annan ort utom hemmet, tillägnat sig

och försålt hennes smycken) eller icke (samma gärning har skett, medan hustrun var hemma, men utan hennes vetskap). Straffet är betydligt mildare än straffet för försnilling eller tjufnad, detta i anledning af det nära personliga förhållande, hvori gärningsmannen står till den eller dem, som drabbas af brottet. Enligt åtskilliga utländska lagar inträder i vissa hithörande fall till och med strafffrihet.

A. R.

Bodsjö, socken i Jämtlands län, Refsunds tingslag. Omkr. 400 kvkm. 1,169 inv. (1903). Annex till Refsund, Härnösands stift, Jämtlands östra kontrakt.

Bodsjön, namn på tre sjöar i Jämtland. 1. Sjö i Åre socken, Undersåkers tingslag, tillhörande Indalsälvens vattensystem, 438,7 m. ö. h. Den mottar i n. v. tillflöde från Skalsjön och Medstugusjön, i s. genom Geisjöströmmen från Geisjön, som åter mottar den stora sjön Änns vatten, och utflyter i ö. genom det breda Bodsjöundet till Tännsjön. — 2. (Öfre B.) Sjö i Bodsjö socken, Refsunds tingslag. Den mottar en mängd mindre vattendrag från v. och s. och afbördar sig genom Herrevadsån i den österut liggande betydande Refsundssjön. — 3. (Nedre B.) Obetydlig sjö i Refsunds tingslag, på gränsen mellan Refsunds och Bräckne socknar. Den afbördar sig i den västerut liggande Refsundssjön.

Bodträskfors, ett numera obetydligt, men förr ganska betydande sågverk i Edefors socken, Norrbottens län. Det tillhörde under slutet af 1800-talet det år 1884 bildade Aktiebolaget Bodträskfors, hvilket dessutom egde Altappens sågverk i Neder-Luleå socken, Karlsviks sågverk å Luleå stads område, en betydande snickerifabrik i samma stad samt stora skogsområden. Numera är nämnda bolag upplöst och har öfverlåtit sina egendomar till det år 1902 bildade Nordiska trävaruaktiebolaget, hvars aktiekapital uppgår till 7,073,000 kr. och hvars styrelse har sitt säte i Luleå.

K. K.-A.

Bodum, socken i Västernorrlands län, Ramsele tingslag. 71,216 har. 1,409 inv. (1903). B. bildar med Fjällsjö ett konsistorielt pastorat i Härnösands stift, Ångermanlands västra kontrakt.

Bodumsjön, sjö i Bodums socken, Ramsele tingslag, Västernorrlands län, 216,7 m. ö. h. Den tillhör Ångermanälvens vattensystem, får sitt tillflöde från n. genom de stora Täsjöälven och Röströmsälven och afbördar sig genom den förras fortsättning söderut till Fjällsjön. Sjöns stränder äro omgifna af stora byar.

Bodvar Bjarke, Rolf Krakes ypperste kämpe, var enligt Rolf Krakes saga från Norge. Han drap sin fars styfmoder, hvilken genom trolleri förvandlat styfsonen till en björn, och drog sedan till Rolf i Lejre på Själland. Där gjorde han sig snart aktad bland kämparna. Dessa brukade vid måltiden kasta afgnagda ben på en svag yngling, Hott, af hvars föräldrar B. åtnjutit gästfrihet. B. försvarede Hott, den sedermera så namnkunnige Hjalte, och slog en kämpe till döds med ett ben. B. upptogs bland Rolfs kämpar, dödade ett vidunder, som vid jul hemsökte konungens sal, och kom alltmer i ynnest hos Rolf, som han följde på färden till kung Adils i Uppsala. När Hjorvard sedermera lömskt öfverföll Rolf i Lejre, låg B. vid stridens början och sof. Hjalte sökte få honom väckt, och slutligen gick B. med. I striden hade en ofantlig björn vållat fienden stor manspillan, men försvann vid B:s an-

komst; B. hade kämpat i björnhamn. B. anställde ett förlärligt blodbad bland fienderna, men stupade slutligen jämte Rolf och alla dennes kämpar. Innan han gick till strids, skall han haiva diktat sången Bjarkamål. Saxo, hvars berättelse om B. i hufvudsak är lika, men utan öfvernaturliga drag, kallar B. för Biarco och känner intet om hans härkomst. Med namnet Bjarke, diminutiv af Björn, står säkert sagans björnhamn i sammanhang, och Bodvar (gen. af isl. *böð*, "strid") är ursprungligen ej hans namn, som i sagan, utan ett binamn; Bodvar Bjarke betyder alltså "Strids-Bjarke".

B.-e.

Bodö, stad i Norge, Nordlands amt, vid inloppet till Saltenfjord, fick stadsrättigheter 1816, men har först under de senare åren fått någon betydelse. Ännu 1845 hade det icke mer än 258 inv., 1875 däremot 1,512, 1900 4,877. Staden har sitt namn efter den socken, i hvilken den är belägen och hvars gamla kyrka (nu benämnd Bodin) ligger omkr. 3 km. därifrån. Vid kyrkan ligger Bodö gård, som under lång tid var residens för Nordlands läns-herrar och amtmän. Nu bor amtmannen inne i staden. Det ställe, där B. ligger, kallades förr Hundholmen, och i Nordland betecknades Bodö länge med detta namn. I historien är det känt genom den s. k. Bodösaken (se d. o.).

Y. N.

Bodösaken är namnet på en smuglarhistoria, som på sin tid väckte mycket uppeende. Engelska handelshuset Everth & son stod i förbindelse med en finne, C. J. Gerss, som hade öppnat en affär i Bodö. Bergens köpmän sågo med afgjord motvilja både denna affärs och Bodös uppsving. Många svårigheter bereddess Gerss, och 1818 utdrefs han från de staters tillhöriga hus och tomt, som han haft tillåtelse att nyttja tills vidare. På sommaren 1818 dref en af firmans medlemmar, John Everth, smugglari i stor skala i Nordland och hölls med anledning därpå en tid häktad. Han lyckades sätta sig i förbindelse med en engelsk jurist, Francis Garden Denovan, och denne påkallade i jan. 1819 engelske envoyén i Stockholm lord Strangfords bistånd. Från engelsk sida gjordes genast alldes vilseledande framställningar öfver de norske ämbetsmännens åtgärder, såsom hade de varit våldsamma, och då Everth i febr. 1819 med våld satte sig i besittning af en del konfiskerade varor och med sitt fartyg lämnade Bodö, skulle detta betraktas endast som ett ursäktligt åsidosättande af laga former. Denovan, som var gift med en förnäm dansk dam och därigenom hade förbindelser med den hannoveranske ministern, greve Münster, som åter påverkade de engelske ministrarna, talade och skref norska fullkomligt. Han blef de förmest lidandes målsman. Genom att muta en skrifvare i norska finansdepartementet blef han underrättad om den norska regeringens åtgärder och tog sina mått och steg därefter. Han framlade förfalskade dokument med beedigde vittnesmål, affattade så som han önskade, att saken skulle haiva förlupit. Han fann i lord Strangford, som snart lämnade Stockholm, fortfarande ett verksamt stöd. Såväl utrikesdepartementet i Stockholm som den norska regeringen afvisade kraftigt den diplomatiska inblandningen och arbetade på att lå saken hänskjuten till de norska domstolarna. Men engelsmännen satte sig med bestämdhet däremot. De sågo i den lägsamma norska processen endast försök att förhåla saken, och den engelska regeringen, som fruktade

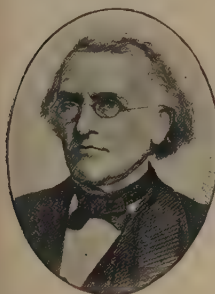
att gifva sina motståndare i parlamentet vapen i hand emot sig, om den visade tillmötesgående emot Norge, och därigenom skaffa oppositionen majoritet, blef alltmer hotande. *Under en fruktansvärd påtryckning ingicks omsider, för undvikande af en förhandling "stat emot stat", 21 juni 1821 med Denovan en öfverenskommelse, genom hvilken hans klienteringo en betydlig skadeersättning för förmenta förluster och befriades från straff för sina egna förselser.*

I Norge väckte Bodösakens ogynnsamma utgång allmän förbittring. En officiell, *men ofullständig* redogörelse för målet utgafs 1827. Förbittringen rikad sig i första hand mot utrikesministern greve L. von Engeström, som beskyldes för att hafva behandlat saken vårdslöst. Emellan honom och det norska statsrådet rådde under sakens behandling stark spänning, kanske närmast med anledning därpå att Engeström hyste den uppfattningen, att de norske ämbetsmännen i Nordland till en början uppträdde öfvermodigt och att deras hållning i alla stycken ej lät sig försvara — hvilket ju också måhända egde sin riktighet. Men utrikesdepartementet bär därför icke skulden för den ledsamma utgången. Engeström hade utan trivsel rätt, när han, innan ännu någon opinion stadgat sig i Norge, ansåg orsaken till densamma vara lord Strangfords bearbetningar af den engelska regeringen. Se Yngvar Nielsen, "Aktstycker om Bodösagen" (i Hist. saml., i, 1900, s. 113 —464) och "Bodösagen, fremstillet paa grundlag af officielle og private aktstykker" (1897). Y. N.

Boë, Franz de le, medicinsk skriftställare. Se Sylvius.

Boeck [bok]. 1. Kristian Peter Bianco B., norsk naturforskare, f. 1798 i Kongsberg, blef 1840 professor i fysiologi, komparativ anatomi och veterinärvetenskap vid Kristiania universitet. 1838 deltog han i en fransk expedition till Spetsbergen. 1855 fick han af svenska vetenskapsakademien formanska guldmedaljen och s. å. vid världsutställningen i Paris första klassens medalj för af honom konstruerade fysiologiska apparater. Vid Lunds universitet jubelfest 1868 blef han medicine hedersdoktor. Död 1877. B:s ansenliga verksamhet som vetenskaplig författare kom hufvudsakligen tidskrifter till godo. Det i Kristiania befintliga museum för komparativ anatomi är anlagd af honom.

2. Karl Vilhelm B., den föregående broder, norsk läkare, f. 1808 i Kongsberg, hade varit

anställd som bruksläkare och militärläkare, då han 1846 utnämndes till universitetsläkare i medicin. 1869 tog han afsked från nämnda befattning, hvar- efter han i ett års tid vistades i Amerika. 1871 blef han öfverläkare vid rikshospitalets afdelning för hudsjukdomar. Död 1875. — B:s specialitet var hudsjukdomar, förnämligast spetälska och syfilis. Hans förnämsta verk rörande den förstnämnda sjukdomen, *Om spedalskhet* (1847, i förening med D. C. Danielssen), utkom 1848 på franska och belönades af franska institutet med

montyonska priset (2,000 fr.). I förening med Danielssen utgaf B. äfven det stora verket *Samlinger af iagttagelser over hudens sygdomme* (1855—62). Som syfilisläkare tillämpade han under åtskilliga år Auzias-Turennes syfilisation (in- ympningsmetod), om hvars fördelaktiga användning han uttalade sig i flera större och mindre skrifter. För syfilisationen verkade han äfven i England, dit han blef kallad för att använda sin metod på dödarande militärhospital. Auzias-Turenne visade honom tacksamhet genom att testamentera sitt bibliotek till Kristiania universitet. B. sökte bilda en skola, men hans idéer rönt föga framgång.

3. Jonas Axel B., den förstnämndes son, norsk zoolog, f. 1833 i Kristiania, blef 1863 medicine kandidat samt var från 1865 till sin död, 1873, universitetsstipendiat i zoologi och fick därunder af regeringen i uppdrag att anställa undersökningar rörande de norska fiskerierna. Fruktarna af dessa undersökningar nedlade han i en af norska indre- departementet utgifven berättelse om sillfiskena i Norge, hvilken berättelse äfven utkom i svensk och engelsk-amerikansk öfversättning. B:s största arbete är *De skandinaviske og arktiske amfipoder* (1876, utgifvet efter författarens död).

4. Thorvald B., den föregående broder, norsk bibliofil, f. 1835 i Kristiania, d. där 1901, blef 1860 juris kandidat och inträdde senare i kyrko- departementet, där han blef fullmäktig. Han samlade ett af de största bibliotek, som funnits i Norge hos en enskild person, på 30,000 band, hvilket nu har förvärfvats af Videnskabselskabet i Trond- hjem. Y. N.

Boeclerus [bō-], Johan Henrik, vetenskaps- man, f. 1611 i Kronheim i Franken, var eloquentiæ professor i Strassburg, när han i likhet med flera andra lärda utlän- ningar, kallades till Sve- rige af drottning Kris- tina, som 1649 utnämnde honom till eloquen- tiæ professor i Uppsala. Dessförinnan hade han 1647 fått anbud på den skytteanska professuren, men afböjde och föreslog i sitt ställe Johannes Schefferus. Genom sitt högmod ådrog sig B. Uppsalastudenternas hat, hvilket tog sig uttryck i ganska våldsamma de- monstrationer. Hans ställning såsom universitets- lärare blef därigenom så olidlig, att han som- maren 1650 lämnade sin professur. Kristina gjorde honom kort därefter (1651) till svensk rikshistorio- graf och öfverhopade honom med äreskänker, då han 1652 återvände till Tyskland för att i Strass- burg återupptaga sin föreläsningsverksamhet. Äfven där tyckes han till följd af högdragenhet och hetsigt lynne ha råkat ut för vedervärdigheter af samma art som dem han haft i Uppsala. B. afled 1672 i Strassburg som höfråd och "comes palatinus". Bland hans skrifter må nämnas: *Orationes et pro- grammata* (1654), *Historia belli sueco-danici* (be- handlande det svensk-danska kriget 1643—45 och efter B:s död utgifven af Bergenhielm 1676) och

Compendium historiae ecclesiasticae (1666--70). Hans samlade arbeten utkommo 1712 i Strassburg. I Hamburgs stadsbibliotek finnas 2 band af forskningen hittills ej beaktade bref till B., som äro af vikt för Sveriges lärda historia (jfr uppsats af E. Wrangel i Hist. tidskr., 1897). (V. S.-g.)

Boedromia och **Boedromiön**. Se **Boedromios**.

Boedromios (grek. *Βοηδρομιος*, af *boē*, skrik, och *dros/mos*, lopp, egentl. "den vid rop om hjälp framspringande"), grek. myt., ett namn, som Theus berättas hafva tilldelat Apollon med anledning af den hjälp, som denne lämnade honom mot de i Attika inbrytande amasonerna. Till minne däraf firades årligen till Apollons ära festen **Boedromia**, på sjunde dagen i månaden **Boedromiön**, som var den tredje månaden af det attiska året (motsvarande senare hälften af september och början af oktober).

Boehmeria Jacq., *bot.*, växtsläkte af fam. *Urticaceae*. Dithörande arter äro halfbuskar eller små träd samt utmärkas, liksom öfriga växter af samma familj (t. ex. våra vanliga nässlor), genom basttagornas styrka och varaktighet. De textillåter, som vanligen kallas ramie, kinagräs l. rhea, erhållas af tvenne *Boehmeria*-arter, eller enligt andras åsikt af tvenne raser af samma art, *B. nivea*, af hvilka den ena rasen, *forma chinensis* (de franske kolonisternas "ramie blanche"), odlas i Kina och den andra, *forma indica* (de franske kolonisternas "ramie verte"), odlas i Indien. Ramie-fiberna äro bekanta för sin mycket stora längd och betydliga styrka, hvarför de tåg, snören och väfnader, som tillverkas där af, blifva särdeles starka och varaktiga. Ramie-väfnader utmärka sig för sin finhet och glänsande hvita färg; särskildt hafva underkläder där af blifvit mycket omtyckta till följd af sina många förtäfliga egenskaper. I Sverige framställas dylika i en särskildt därför inrättad fabrik i Karlskrona. G. L.-m.

Boeijermans [bøij-], Theodor, flamsk målare, f. 1620 i Antwerpen, d. där 1678, blef efter långvariga resor, under hvilka han kanske var van Dicks lärjunge, 1654 mästare i sin fädernestads målargille. Han var en skicklig porträttmålare med fri, halft historisk, halft genreartad uppfattning. Han målade äfven genrebilder, såsom *Ambassadören* och *Visiten* i Antwerpens museum, samt religiösa taffor, såsom *Marias himmelsfärd* (1671) i Jakobskyrkan i samma stad. C. R. N. (O. G.-g.)

Boel [bøl], Peeter, flamsk målare, f. 1622 i Antwerpen, d. 1674 i Paris, son till gravören Jan Boel och sannolikt elev af Frans Snijders och Jan Fijt, vistades före 1650 i Italien, var där på till 1668 verksam i Antwerpen och bosatte sig sedan i Paris, där han arbetade för statens gobelängfabrik. Särval i valet af motiv som i behandlingssättet står han Fijt nära, men är i föredraget glattare, i färgen kyligare än denne. Han målade liksom Snijders och Fijt jaktstycken och stilleben samt är representerad i museerna i Madrid, Lille, Schwerin, München m. fl. st. C. R. N. (O. G.-g.)

Boëllmann, Léon, fransk orgelvirtuos, f. 1862, d. 1897 i Paris såsom organist vid kyrkan St Vincent-de-Paul, gjorde sig hastigt ett namn genom sitt utmärkta orgelspel och sina gedigna kompositioner, bestående af symfonier, kammarmusik, pianosaker och orgelstycken (däribland *Gotisk svit* m. m.). A. L.

Boels, Frans. Se **Boel** 1.

Boemel [böm-] l. Zalt-Boemel, vanligare **Bommel** (se d. o.).

Böemund. Se **Bohemund**.

Boendale [bøn-], Jan van, holländsk medeltids-skald. Se **Holländska litteraturen**.

Boeo [bëo], Capo, l. Lilibeo, Siciliens västra udde, forntidens *Promontorium Lilybaeum*. 12° 24' ö. lgd, 37° 48' n. br. På denna udde ligger staden Marsala.

Beotia [beō-], forngrekiskt landskap. Se **Beotien**.

Boer. Se **Boerfolket**.

Boersco, Vasil, rumänsk politiker, f. 1830 i Bukarest, d. 1883 i Paris, deltog som journalist i den revolutionära rörelsen 1848, studerade där på juridik i Paris, återkom i slutet af 1850-talet till Bukarest och verkade sedan som jurist, journalist och politiker. Vald till deputerad 1859, arbetade han för Donaufurstendömenas förening. B. var vid upprepade tillfällen minster i olika kabinet, sista gången 1879--81, då han som utrikesminister hade att gentemot makterna sköta frågorna om judarnas emancipation och erkännandet af Rumäniens suveränitet. Han utgaf äfven åtskilliga statsrättsliga och juridiska arbeten. (H. B.-n.)

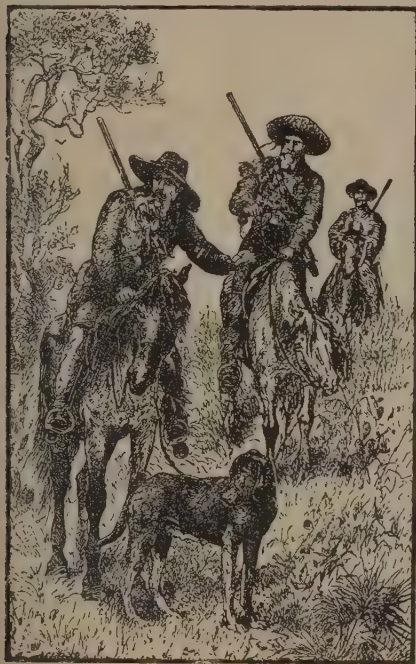
Boerfolket l. Böers (eg. engelsk pluralform [uttal: böäs] af holl. *boer* [bor], bonde; ty. *buren*, jfr *bauer*), sammanfattande namn på den del af Syd-Afrikas hvita befolkning, som räknar sin härstamning från de holländske och snart holländiserade franske kolonister, hvilka på 1600-talet slog sig ned i Syd-Afrika. Sedermera har emellertid stark folkblandning inträffat, hvarvid tyska, portugisiska och andra folkelement ingått i den ursprungliga stammen. De först inflyttade voro soldater eller bönder i tjänst hos holländsk-ostindiska kompanier, som 1652 vid nuv. Kapstaden anlade en hamnplats, från hvilken sedan kolonisationen utgick. Nyinflyttade kolonister från Holland tillkommo, uttjänta soldater kvarstannade som åkerbrukare eller kreatursuppfödare, och 1687 ökades kolonisterna med ett mindre antal landsflyktiga franska hugenotter. (Om boerfolkets politiska historia i detalj se **Syd-Afrika** och där anförd litteratur.) Boerna (riktigare svensk namnform vore ett trestafvigt uttaladt "boererna") utbredde sig småningom allt längre inåt landet, i synnerhet genom de väpnade flyttningståg (treks) af holl. *trekken*, draga, flytta), som påbörjades redan under det holländska våldets tid, vunno ny fart, sedan engelsmännen blifvit herrar i Syd-Afrika (1795 och definitivt 1814), samt på grund af boerfolkets misshöjning med den engelska koloniförvaltningen mot slutet af 1830-talet togo form af en verklig utvandring till norra Natal och länderna bortom Oranje- och Vaalfloderna. På detta sätt kom boerfolket att bosätta sig utom i Kapkolonien, där de utgöra det förhärskande befolkningselementet i koloniens västra del, äfven i nuv. Oranjerodskolonien och Transvaal samt i en mindre del af norra Natal. De utvandrade boerna sammanslöt sig småningom till egna samhällen, de tidvis af England oberoende Oranjeristaten och Sydafrikanska republiken jämte några kortlivade mindre republiker, men efter det stora boerkriget 1899--1902 (se **Boerkriget**) hafva de ånyo måst underkasta sig brittiska kronans öfvervalde. Boerfolkets sammanlagda nu-

merär är svår att med säkerhet beräkna. Vid 1891 års census beräknades af Kapkoloniens till 376,987 personer uppgående hvita befolkning 230,000 vara af holländsk härkomst; uppgifter saknas ännu om huru den hvita befolkningen vid nästföljande census, 1904 (579,741 personer), i detta afseende fördelade sig. I Natal beräknades boerelementet 1903 till 13,000 af koloniens 82,000 hvita inbyggare. Det beräknades 1890 i nuv. Oranjeafodskolonien uppgå till 85 % af den hvita befolkningen, som då räknade 78,000 personer. Antalet infödda boer i Transvaal vid krigets utbrott uppges än till 62,000, än till 80,000. Några hundra tal bo i tyska Sydväst-Afrika. De siffror, som uppe Syd-Afrikas hela boerbefolkning till omkr. 650,000 personer, torde vara väl högt tilltagna. — Boerfolket är i fysiskt afseende en synnerligen kraftfull ras, stärkt genom många generationers hårdande fri-luftslif på högslätterna ("veldtet"). Af boernas karaktärsegenskaper och lefnadssätt mot slutet af den holländska tiden har den svenske resanden And. Sparrman lämnat en åskådlig skildring med stöd af personliga iakttagelser under resor i Kaplandet 1772 och 1775—76. Han skildrar dem som enkla, välvilliga och gästfria, men makliga och i kultur ganska efterblifna samt hårda husbönder öfver

satt sin ära i att afvisa alla nyheter och envist bevara fäderneärfda sedvänjor. Under de senaste årtiondena har emellertid boerfolket, särskildt i de tätare befolkade delarna af Kapkolonien samt i närheten af de transvaalska grufdistrikten, motvilligt bragts i närmare beröring med en nyare tids framsteg i odling, hvarigenom den ursprungliga folk-karaktären i mycket modifierats. Under sina strider mot engelsmännen och i synnerhet mot de kring-boende kafferfolken hafva de utvecklats till skickliga ryttare och träffsäkra skyttar samt utbildat en försiktig, för landets naturbeskaffenhet utomordentligt

En typisk boerfarm.

Boerkrigare.

de svarte underhafvande, hvilka utförde det egentliga grofaretet på deras ensliga gårdar. Denna karakteristik gäller i sina hufvuddrag än i dag för de mera aflägsne boende, hvilka generationer igenom

väl lämpad krigskonst, hvilken möjliggjorde deras uthålliga försvar mot de brittiska härarna under det senaste kriget. Deras språk, det s. k. *taal*, är en med främmande tillsatser mycket uppblandad holländsk munart, utgående från de förste kolonisternas ganska begränsade ordförråd. Kyrkospråket är emellertid en rätt ålderdomlig skriftholländska, och under de senaste decenniernas språkliga nationalitetsrörelse ha de tongifvande ifrat för det holländska språkets öfvervalde i statsskolorna. I religiöst afseende äro boerna stränga kalvinister, och hela deras dagliga lif är prägladt af nyktert allvar, som ej ens brytes vid deras familjefestligheter. Själva sällskapslivet, i den mån ett sådant existerar, är hos de gammaldags boerna nära förbundet med de kyrkliga högtiderna. Boskapsskötsel på vidsträckt utmarker, bedrifven med tillhjälp af svarta tjänare, är fortfarande boernas hufvudnäring; åkerbruket har intill allra sista tiden bedrifvits ytterst primitivt och utan tillgodogörande af landets möjligheter. Boerna sakna industriella anlag; den industri och handelsföretagsamhet, som under senare år upplomstrat, särskildt i Transvaal, ha framkallats af invandrade europeer och Kapkolonister af engelsk härstamning, under Sydafrikanska republikens tid kallade *uitlanders* ("utlänningar"). Den kärt afvisande hållning särskildt den transvaalska regeringen på 1890- och 1890-talen intog gentemot den invandrade befolkningens kraf var en af hufvudsakerna till konflikten med det brittiska riket, hvilken omsider ledde till det stora boerkriget 1899—1902. Genom boerrepublikernas nederlag i kriget stäcktes de vidtgående politiska planer på Syd-Afrikas sammanslutning under boerfolkets ledning, hvilka utvecklats inom vissa kretsar af det inflytelserika Afrikaander-bond

(se d. o.) och mot 1890-talets slut behärskade flera af de ledande männen i de båda boerrepublikerna. Utom af detta förbund uppbares den holländska nationalitetsrörelsen i Syd-Afrika af Zuidafrikaansche taalbond, hvilket särskildt sträfvar för skriftholländskans införande som undervisningsspråk i statsskolorna och som förvaltningspråk i Kapkolonien. Efter boerkrigets slut har denna nationalitetsrörelse mist sin politiska, mot det brittiska väldet riktade udd, men fortlevde på andra områden med oförminskad kraft. Litt.: A. Sparrman, "Resa till Goda-Hoppss-udden, hottentott- och kafferland åren 1772—76" (1783, i utdrag utg. af V. Söderberg i "För skola och hem", 7, 1900), G. Mc Call Theal, "History of South Africa" (5 bd, 1887—93), Seidel, "Transvaal, die südafrikanische republik, historisch, geographisch, wirtschaftlich dargestellt" (3:e uppl. 1900), och Bryce, "Impressions of South Africa" (3:e uppl. 1899). Se i öfrigt under Syd-Afrika anförda arbeten. V. S.-g.

Boerh., i naturvetenskapliga beteckningar förkortning för H. Boerhaave.

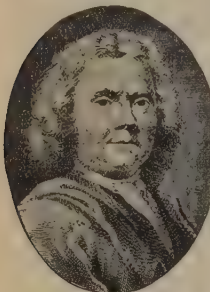
Boerhaave [börhåfe], Hermann, holländsk läkare, den ryktbaraste af 18:e århundradets läkare, f. 1668, bestämde sig till en början för teologiens studium och blef 1690 filos. doktor samt gaf därefter undervisning i matematik. Men hans studium af Spinozas skrifter ådrog honom miss-tanken att icke vara ortodox, hvilket föranledde honom att öfvergifva teologien och vända sig till medicinen, för hvilken han länge haft böjelse. Han erhöi medicindoktorsgraden i Harderwijk 1693, hvarefter han uppträdde såsom praktiserande läkare i Leiden. 1701 kallade honom universitetet därstädes till lärare i teoretisk medicin. I det berömda tal, hvarmed han tillträdde denna plats, framhöll han kraftigt nödvändigheten att studera Hippokrates. Den tidens läkare sökte nämligen att i de då hastigt uppväxande vetenskaperna kemi och fysik få en säker vetenskaplig grundval för medicinen, men kommo därvid nästan helt och hållet ifrån att aktgifva på huru naturen går till väga vid sjukdomen. Det var om detta aktgifvande B. ville påminna, och han visade genom lära och föredöme, att det mycket väl stod tillsammans med det ökade vetande den nya tiden förvärfvat. Leidens universitet blef genom B. vidtberömdt, och dit strömmade lärjungar från alla Europas länder (bl. a. Linné). Liksom han förut afböjt kallelsen att såsom Vilhelm III:s lifmedikus komma till Haag, afslog han 1703 en kallelse till universitetet i Groningen. Han kvarblef i Leiden, och såsom direktor för dess sjukhus var han den förste, som grundade en ordnad klinisk undervisning. Därjämte blef åt honom uppdraget att bestrida först den botaniska professuren (1709) och sedermera den kemiska (1718). I alla dessa fack utvecklade han en beundransvärd verksamhet, och hans lärarförmåga var högst ovan-

lig. Den mer och mer tilltagande gikten nödgade honom dock att 1729 taga afsked från sina lärarbefattningar. Han dog 23 sept. 1738, efter att "hafva i trettio år varit de europeiska hovfvens medicinska orakel, sina åhörarens afgud och ett föremål för hela den litterära världens beundran". Det heter också om honom: "hans lärdom kunna väl några, om också få, uppnå, men knappast någon hans gudalika sinnelag, som älskade alla, ville alla väl, äfven afundsmän och fiender, och som aldrig förklenade någon". B. nämndes vanligen "den store", och en gång, när han tillfrisknat från en svår sjukdom, illuminerades hela Leiden. I Peterskyrkan därstädes upprestes efter hans död en vård till hans minne. Se vidare hans biografi i "Biogr. lexikon d. hervoragendsten aerzte aller zeiten u. völker". Bg.*

Boerhävia [bor-], bot. Se Nyctaginaceæ.

Boer-kriget l. Sydafrikanska kriget, de vanliga benämningarna på den strid om herraväldet i Syd-Afrika, som 1899—1902 fördes mellan den brittiska kronan å ena sidan och de båda boerrepublikerna Transvaal och Oranjeristaten, understödda af en boerresning i vissa delar af Kapkolonien, å den andra. Närmast framkallades kriget genom konflikten mellan den härskande klassen i Transvaal och i republiken bosatta s. k. *uitlanders*, i samband med landets industriella utveckling nyinflyttade kolonister, till största delen af brittisk härkomst, åt hvilka boerregeringen af omtanke om sin maktställning ej ville inrymma medborgars rätt. Ytterligare skärptes denna konflikt, då den brittiska regeringen åtog sig uitlanders' sak och maktinnehafvarna i de båda boerrepublikerna å sin sida afgjort anslö sig till de sträfvanden, som åsyftade att, i nödfall med den brittiska maktens våldsamma undanträngande, förskaffa det politiska öfverväldet åt boerelementet bland Syd-Afrikas hvita befolkning. Om dessa förvecklingar se närmare Syd-Afrika (historia).

Som datum för krigsutbrottet kan man räkna 9 okt. 1899, då boerna genom ett ultimatum gjorde slut på de sedan några månader under växande spänning pågående underhandlingarna; enligt dettas bestämmelser inträdde krigstillståndet formligen två dagar senare. Boernas sammanlagda väpnade styrka torde vid krigsutbrottet ha uppgått till inemot 38,000 man (23,000 transvaalare och 15,000 boer från Fristaten); i kriget beräknas något öfver 50,000 af de båda republikernas invånare ha deltagit. Därtill kommo senare ungefär 10,000 insurgeneter i Kapkolonien och omkr. 2,500 utländska frivilliga. Antalet boertrupper i fält var emellertid under krigets olika skeden högeligen växlande. På sommaren 1899 fanns af reguljära brittiska trupper endast omkr. 10,000 man i Syd-Afrika; först i midten af sept. sändes från Indien en förstärkning på 5,600 man. Äfven i hast uppsatta lokala och frivilliga kårer (till ett antal af sammanlagt omkr. 8,000 man) inräknade, voro alltså de brittiska trupperna vid krigets början boerna väsentligt underlägsna i antal, liksom öfver hufvud i stridsduglighet för ett sydafrikanskt fälttåg, och engelsmännens situation var därför de första veckorna högeligen kritisk. Boerna öppnade fiendtligheterna genom ett kombineradt infall från Fristaten och Transvaal i norra Natal, hvarjämte Mafeking i den till Kapkolonien hörande delen af Betsjuanaland samt Kimberley inneslötos af deras

belägringstrupper. Engelsmännens längst norrut i Natal på denna kolonis begäran till gränsens skydd framskjutna trupper (under general W. Penn Symons) råkade genast i stor fara att öfvervåldigas. De sökte af politiska skäl i det längsta hålla Dundee och lyckades äfven (20 okt.), ehuru med stor manspillan, vid Talana hill drifva tillbaka de anryckande Transvaalboernas vänstra flygel under Lucas Meyer. Symons stupade i striden, och general Yule fick, då denna framskjutna ställning var ohållbar och engelsmännens koncentrationspunkt vid Ladysmith ansågs hotad, af Natal-arméns nyanlände befälhavare, general White, order om skyndsamt återtåg. Utan att antastas af fienden, men ytterligt medtagen af besvärliga marscher, uppnådde Yules styrka (26 okt.) på en omväg Ladysmith. White hade under tiden framsändt trupper för att täcka återtåget från Dundee, och den kække kavallerigeneralen French lyckades upprifva en oförsiktigt långt framskjuten boerstyrka under general Kock vid Elands-laagte (21 okt.). Transvaalboernas överbefälhavare, general P. Joubert, fortsatte emellertid långsamt sin frammarsch, och under sina oförsiktigt planerade försök att kasta boerna tillbaka och hindra Joubert från att i förening med Fristatstrupperna innesluta Ladysmith led White ett allvarsamt nederlag (striderna vid Lombard's kop och Modder spruit 30 okt.). Han måste själf återgå till Ladysmith. Öfverste Carletons kapitulation med omkr. 1,000 man (vid Nicholson's nek) gjorde nederlaget dubbelt kännbart, i det att boernas segervisshet därigenom högt uppdrefs, den på många håll rådande misstron mot krigspolitiken försvann och upprorsrörelsen i Kapkolonien tog fart på allvar. Det var också dessa brittiska motgångar,

Tre generationer i fält.

som gaf presidenten Steijn mod att låta Oranjeristatens trupper inrycka i Kapkolonien. Betydsefullast af boernas rörelser på den västra krigsskådeplatsen var Fristatskommandonas öfver Oranjerioden företagna inmarsch i norra delen af Kapkolonien, där deras ankomst bragte det hotande upproret till utbrott. Såväl där som i Betsjuanaländ och Natal

förklarades de områden de höllo besatta för annekterade af Oranjeristaten eller Transvaal. Infallet i Kapkolonien började 1 nov., dagen efter den utsedde brittiske överbefälhavarens, sir Redvers Bullers, ankomst till Kapstaden. Största delen af den enda armékår, som i England ansågs tillräcklig för boernas besegrande, befann sig ännu på hafvet. Buller måste afdelade en god del af densamma till skydd för Natal och hjälp åt den hårdt ansatte White med hans 13,000 man i Ladysmith; en annan del sändes under lord Methuen att så skyndsamt som möjligt undsätta Kimberley, där öfverste Kekewich med omkr. 3,000 man sedan 4 nov. belägrades af Fristatsboer under Wessels och en transvaalsk trupp under De la Rey. I Mafeking försvarade sig öfverste Baden-Powell på egen

Ingångar till underjordiska skyddsgångar i Mafeking.

hand framgångsrikt mot en mångdubbelt öfverlägsen boerstyrka under general Cronje och kommandant Snyman. Att tills vidare uppehålla de i norra Kapkolonien inträngande boerskarorna och i möjligaste mån motverka upprorets utbredning sändes generalerna French och Gatacre, den förre med en kavaleridivision österut från De Aar (vid järnvägen från Kapstaden) mot järnvägsknuten Naauwport, den senare med en rätt brokigt sammansatt truppstyrka, mest fotfolk, uppifrån den från East London norrut gående banan i riktning mot den förut förhastadt utrymda viktiga järnvägsknuten Stormberg. Denna nödtvungna utplottring af de tillgängliga stridskrafterna hindrade Buller från att följa sin ursprungliga fälttågsplan att med användande af de tre norrut gående järnvägslinjerna företaga en inryckning i Fristaten och där koncentrera sina trupper mot Bloemfontein, för att sedan marschera på Pretoria. I stället måste han egna allt större omsorg åt Natal, där Ladysmith sedan 4 nov. var fullständigt inneslutet och Joubert af sin kække underbefälhavare Louis Botha låtit övertala sig att med omkr. 3,500 man utvalda trupper företaga en expedition nedåt Natals hufvudstad Pietermaritzburg, dit vägen låg nästan öppen, innan tillräckliga förstärkningar hunnit

landsättas i Durban och sändas uppåt landet. Buller afreste (22 nov.) själf till Natal för att pådrifva försvarståtgärderna där, innan han återupptog sin ursprungliga fälttågsplan. När Buller framkom, hade general Hildyard utskäpat en oafgjord strid vid Willow grange (23 nov.) mot det söderut framskjutna boerdetachemanget, och detta hade omedelbart därefter af fruktan att komma mellan två eldar retirerat till Colenso vid Tugela-floden. Den med hela anfallspolitiken missnöjde och i sina rörelser ytterligt försiktige Joubert skadades genom ett olycksfall under denna expedition, hvarför befälet vid Colenso öfvergick till den energiske Botha. Faran för Pietermaritzburg och södra Natal var för ögonblicket förbi, men Ladysmiths undsättning visade sig vara ett så besvärligt företag, att Buller nödgades helt egna sig däråt och ej enligt sin ursprungliga afsikt kunde återvända till sin egentliga post i Kapkolonien, där överbefälhavarens fränvaro menligt inverkade på förberedelserna till framryckningen.

December månad utmärktes af upprepade olyckslag för engelsmännen. Väl lyckades Methuen under sin frammarsch mot Kimberley genom förlustrika frontanfall drifva undan de boer, som sökte uppehålla honom först vid Belmont (23 nov.) och sedan (25 nov.) vid Graspan (Enslin), men från Mafeking hade Cronje ryckt söderut honom till mötes, och i den blodiga striden vid Modder river (28 nov.) ledde Methuens frontanfall ej till någon afgörande seger, ehuru boerna lämnade slagfältet i engelsmännens händer. Methuens fortsatta framryckande stäcktes genom hans allvarssamma nederlag vid Magersfontein (10—11 dec.), där höglandsbrigaden under general Wauchope, som själf stupade, öfverraskades under ett nattligt anfall i strömande regn samt sedan nästan uppreps genom boernas välriktade eld. Dagen förut hade Gatacre lidit svåra förluster vid ett illa förberedt, misslyckadt nattligt angrepp mot Stormberg (10 dec.), och "den svarta veckans" olyckor nådde sin kulmen, då Buller själf totalt misslyckades i sitt första försök att undsätta Ladysmith, i det att hans illa planerade och med exempellös oförsiktighet utförda angrepp mot boernas ställning vid Colenso (15 dec.) resulterade i en förlust af 10 kanoner och 1,127 man i döda, sårade och fångar; boernas förluster öfverstege ej 40 man. Buller måste retirera söderut och på mer än en månad uppskjuta alla undsättningsförsök. Hans sedermera häftigt kländrade råd till White att uppe Ladysmith afvisades af denne och föranledde regeringen att omedelbart utsända lord Roberts som högste befälhavare med general Kitchener som stabschef. Först dessa nederlag gjorde det klart för alla, huru oerhördt boernas stridsvärde förut underskattats. Omfattande mobiliseringsåtgärder företogs nu, och i det brittiska rikets skilda delar uppsattes frivilliga hjälpkårer, hvarigenom framför allt den ödesdigra bristen på beredt manskap, särskildt kännbar vid ett krig i Syd-Afrika, i väsentlig mån började afhjälpas.

De mörkligaste krigshändelserna under närmast följande månad utgjordes af Frenchs framgångar i trakten af Colesberg i norra Kapkolonien och boernas tillbakasagna stormningsförsök mot Ladysmith (6 jan. 1900). Den nye engelske överbefälhavaren, lord Roberts, anlände 10 jan. s. å. till Kapstaden

och grep sig genast an med fälthärens reorganisation för den planerade framryckningen mot Bloemfontein. Under tiden hade Buller, som behöll befälet i Natal och förstärktes med en division under general Warren jämte artilleri; förberedt ett nytt försök att undsätta det hårdt beträngda Ladysmith. Han återupptog (10 jan.) offensiven genom en kringgående rörelse mot boernas högra flygel, Warrens trupper öfverskred Tugelafloden och besatte den lägre delen af den viktiga höjden Spion kop, men anfördes där af Botha och nödgades med oerhörd manspillan utrymma höjden, hvarpå engelsmännen med en förlust af 1,700 man sågo sig tvungna att ånyo söka skydd bakom Tugela (23—24 jan.). Ett nytt försök af Buller att bryta sig fram något öster om Spion kop vid Vaalkranz (5—6 febr.) hade lika liten framgång. Nu voro emellertid Roberts' förberedelser afslutade. Han lät general Macdonald uppehålla boerna genom en stark demonstration mot Koodoosberg (3—9 febr.) och drog under tiden till sig Frenchs kavalleri från Colesberg. French anträdde 12 febr. marschen mot Kimberley och undsatte tre dagar senare den belägrade staden. Samtidigt anryckte Roberts mot Cronje, som utrymde den starka ställningen vid Spytfontein och anträdde ett brådstörtadt återgång, hvilket vid Paardeberg (17 febr.) afskars af den outtröttlige French. Följande dag anfördes Cronje där af Kitchener, hvilken, om än med stor manspillan, instående honom i Modder rivers flodbädd. Sedan följde nio dagars hårda strider, hvarunder af de Wet och andra förtvivlade försök gjordes att undsätta Cronje. Denne måste emellertid (27 febr.) med 4,300 man kapitulera, en händelse, som öfverallt bland boerna utöfrade det starkaste moraliska intryck och kan betecknas som krigets afgörande vändpunkt.

Roberts' framryckning fick omedelbart sin återverkan i Natal, där boernas motståndskraft mot Buller afsevärdt försvagades. Han hade sedan 9 febr. förberedt en ny kringgående rörelse, denna gång mot boernas vänstra flygel, besatte 18 febr. den viktiga Hlangwane hill på södra flodstranden, öfvergick 21—22 febr. Tugela och kämpade sig under den följande veckan steg för steg fram mot Ladysmith, som äntligen 28 febr. efter 118 dagars belägring undsattes. Äfven i norra Kapkolonien visade sig omedelbart följderna af Cronjes nederlag vid Paardeberg, i det att Fristatsboerna skyndsamt retirerade öfver Oranjerfloden.

Lord Roberts framträngde nu raskt i Fristaten, vid Poplar grove (7 mars) och Driefontein (10 mars) kastades boerna tillbaka, och 13 mars kunde Roberts intåga i Bloemfontein. Hans ställning där var till en början ganska farlig, i det att hans förbindelselinjer voro hotade och lifmedeltillförseln knapp. I Bloemfontein nödgades Roberts stanna sex veckor, medan järnvägskommunikationerna trygghades och bristerna i härens utrustning nödtorftigt afhjälptes. Under tiden försvagades emellertid härens stridsduglighet genom en svår tarminflammationsepidemi, och djärfva boeranförare, framför allt C. R. de Wet, förmådde genom några lyckade kupper (öfverfallet vid Sannah's post 31 mars, öfverrumplingen vid Reddersburg 4 april och inneslutningen af Wepener 9—25 april) återupplifva sina landsmäns sjunkna mod och stridslust. Ett fredsanbud från de båda boerpresidenterna på grundvalen af status quo före krigsutbrottet hade 11 mars afvisats af lord Salis-

bury, Roberts utfärdade kort därefter en proklamation, hvori han utlofvade skydd åt de boer, som aflämnade vapen och återvände hem, ett löfte, som engelsmännen snart nog funno sig ur stånd att infria. Framryckningen återupptogs med maj månads ingång och rönt endast svagt motstånd: 12 maj besattes Kroonstad, 26—27 maj öfvergicks Vaal-floden, 31 maj eröfrades Johannesburg, och 5 juni intogade lord Roberts i Pretoria. Redan 18 maj hade den tappra Baden-Powell i Mafeking blifvit undsatt genom ett detachemang från Kimberley under öfverste Mahon i samverkan med öfverste Plumer från Rhodesia. Oranje-fristaten blef genom en proklamation af lord Roberts (28 maj) formligen annekterad och som "Oranjerodskolonien" införlifad med det brittiska riket.

Med huvudstädernas eröfring var boernas motståndskraft för ingen del bruten; tvärtom kräfade de båda republikernas fullständiga ockupation ytterligare två års hårda strider, huvudsakligen mot smärre kringströfvande skaror. Presidenten Krüger

gades Krüger lämna Transvaal och taga sin tillflykt till Lorenzo Marques, hvareifrån han sedan på ett holländskt örlogsfartyg afreste till Europa. 24 sept. intogs Komati poort vid gränsen till Portugals område, öfver hvilken kommandant Pienaar med mer än 2,000 boer måste retirera för att afväpnas af portugiserna. Boernas reguljära motstånd ansågs nu till ända, Transvaal annekterades (25 okt.), och i nov. lämnade lord Roberts Syd-Afrika, öfverlåtande krigsoperationernas avslutning åt Kitchener.

Den närmast följande tiden kännetecknades af upprepade boeranfall mot smärre brittiska afdelningar, särskildt järnvägsposteringar. Härvid utmärkte sig framför allt de Wet i Fristaten, men äfven De la Rey i västra och Botha i östra Transvaal. Kitchener måste vid årets slut begära ansefliga förstärkningar af beridet manskap. Från början af 1901 började han tillämpa en ny krigsmetod: han indrog en mängd detachemang, höll endast de viktigaste punkterna ständigt besatta och riktade sin förnämsta sträfvan på att trygga järnvägslinjerna. Den civila

Ett boerläger.

hade (30 maj) flytt från Pretoria och flyttat regeringens säte till Waterval boven på Delagoabanen. Roberts måste tränga undan Botha från Pretorias närmaste grannskap (genom striden vid Diamond hill 12 juni) och besvärades mycket af de Wets och andras upprepade anfall på förbindelselinjerna i Fristaten (öfverfallet på Roodeval 7 juni och en rad liknande, af växlande lycka krönta bedrifter). Sydöstra delen af Fristaten måste med stort besvär rensas från boertrupper, hvilket också skedde under ledning af generalerna Hunter och Kundle, med den framgång att Fristatens forne öfverbefälhavare, M. Prinsloo, kapitulerade med öfver 4,000 man vid Brandwater (slut af juli), hvarjämte den viktiga järnvägsknuten Harrismith besattes (4 aug.). Samtidigt företog Roberts i förening med Buller, som genom passen trängt fram från norra Natal, en omfattande rörelse österut. Botha besegrades af de förenade brittiska trupperna vid Bergendal och Dalmanutha (26—27 aug.), norr om järnvägen förföljdes boerna af Buller, som (6 sept.) intog Lydenburg, och fem dagar senare nöd-

befolkningen ville han samla i stora koncentrationsläger samt sedan genom landets ödeläggelse omöjliggöra fortsatt väpnadt motstånd. Den nya metoden ledde ej till målet, hälsotillståndet i koncentrationslägren lämnade mycket öfrigt att önska, och de lättörliga boerskarorna fortsatte alltjämt sina ströftåg. I febr. 1901 inbröt de Wet t. o. m. i Kapkolonien med öfver 2,000 man, men blef efter 18 dagars hetsjakt med stora förluster åter drifven öfver Oranje-floden. Fredsunderhandlingar fördes vid en sammankomst i Middelburg (febr.) mellan Kitchener samt Louis Botha och Krügers ställföreträdare som president, Schalk Burger; de strandade emellertid på frågan om amnesti åt insurgenterna i Kapkolonien. Kitchener började nu i allt större skala tillämpa sin "blockhusmetod", hvilken gick ut på att uppdelat krigsskådeplatsen i distrikt genom kedjor af blockhus (se d. o.) och posteringar, hvilka skulle trygga förbindelselinjerna för afbrott, hämma boerskarornas ströftåg och underlätta den alltjämt pågående jakten efter större afdelningar, vapen- och

ammunitionsförråd o. s. v. I aug. utfärdade han en proklamation, hvilken med ständigt landsförvisning från Syd-Afrika hotade de boerledare, som ej gifvit sig före 15 sept., samt bebådade, att underhållskostnaderna för de stridande boernas familjer från samma tid skulle drabba deras fasta och lösa egendom. Dessa hotelser tjänade emellertid endast att göra boerskarornas motstånd ännu mera förbittrat. I sept. lyckades French i Kapkolonien någorlunda få bukt med de kommandon (under Kritzingen, Scheepers m. fl.), som där länge med den lokala boerbefolkningens indirekta medverkan företagit djärva ströfftåg, ibland långt nedåt kustlandet; i okt. måste emellertid hela kolonien proklamas i belägringstillstånd (under "martial law"). Mot slutet af året var blockhussystemet färdigt, och Kitchener hade t. o. m. lyckats uppsätta en frivillig hjälpkår ("national scouts") af boer, som uppgifvit striden. De Wets intagande af läget vid Tweefontein i den forna Oranjerikstaten (dec.) visade emellertid, hvad en beslutsam boerledare ännu förmådde uträtta.

Under de första månaderna af 1902 företogs de omfattande hetsjakter ("drives"), hvilka till sist bröto boernas motståndskraft. Blockhussystemet hade gjort de engelska ströfkärnorna mindre beroende af järnvägslinjerna, och deras större rörlighet jämte småningom vunnen förtrogethet med terrängen ökade väsentligt deras effektivitet. Emellertid vunno äfven boerna flera framgångar, af hvilka lord Methuens tillfångatagande vid De la Reys anfall på en konvoj vid Tweebosch (7 mars) väckte mest uppeende. 23 mars infunno sig emellertid representanter för boerna i Pretoria för att underhandla, förhandlingar fördes sedan under sex veckor, och en stor folkförsamling hölls i Vereeniging, där frågan om motståndets uppgifvande omständligt debatterades. Som ett resultat af dessa förhandlingar afslöts i Pretoria (31 maj 1902) en öfverenskommelse, enligt hvilken alla i fält varande boer utlämnade sina vapen, Edvard VII erkändes som suverän, allmän amnesti utlofvades af segrarna och garantier lämnades för holländska språkets tillåtlighet vid skolundervisningen och inför domstolar. Därjämte ställdes efter lugnare förhållandens återinträdande i utsikt representativa institutioner och slutligen själfstyrelse, hvarjämte invånarnas "repatriation" på sina till stor del förstörda gårdar skulle underlättas genom en kommissions arbeten, och 3 mill. pd st. anslagos för detta syftes snara vinande. Därmed var boerkriget till ända, och under juni månad nedlade de återstående krigarskarorna vapen, hvarjämte under kriget af engelsmännen tagna krigsfångar transporterades hem, där de enligt öfverenskommelsen mot erkännande af den brittiska regeringen erhöilo medborgarrätt. Insurgenterna i Kapkolonien straffades förnämligast genom förlust af politisk rösträtt.

Litt.: Den hittills utförligaste och bäst dokumenterade skildring af kriget är "The Times' history of the war in South Africa" (i 6 delar, hvaraf 2 utkommit 1902—03, med bidräde af ett flertal sakkunnige redigerad af L. S. Amery). Vidare märkas H. W. Wilson, "With the flag to Pretoria" och "After Pretoria, the guerilla war" (4 bd, 1900—02), A. Conan Doyle, "The great boer war" (1901, ny uppl. 1902, "Det stora boerkriget", 1901), A. T. Mahan, "The story of the war in South Africa" (1900), Wójcik, "Über den krieg in Süd-Afrika"

(s. å.), v. Estorff och Gerneth, "Der buernkrieg in Südafrika" (1901), Fournier, "La guerre sud-africaine" (2 bd, 1902), Gilbert, "La guerre sud-africaine" (s. å.), C. R. de Wet, "Striden mellan boers och engelsmän" (1903; på holländska, tyska, engelska m. fl. språk 1902), samt en mängd minnen af deltagare, bl. a. W. S. Churchill, J. A. Hamilton ("The siege of Mafeking" 1900), H. W. Nevinsom ("Ladysmith, the diary of a siege", 1900), Schiel, Smuts, B. Viljoen ("My reminiscences of the anglo-boer war", 1902) m. fl. Bland militärkritiska arbeten märkas Baden-Powell, "War in practice; tactical and other lessons of the campaign in South Africa 1899—1902" (1903), och Balck, "Die lehren des buernkrieges für die gefechtssthatigkeit der drei waffen" (i "Militärwochenblatt", beihet 7, 1904), samt på svenska: H. Jungstedt, "Dagboksanteckningar från en kommandering till krigsskådeplatsen i Syd-Afrika (i Militärrevy, 1901—04), och Wester, "Krigserfarenheter från boerkriget" (1903). V.S.—g.

Af de lärdomar med afseende på de olika vapenslagens stridssätt och uppträdande i fält, som boerkriget lämnat, torde följande vara mest beaktansvärda. Den betydliga ökning i eldkraft, som infanteriet vunnit på grund af dess beväpning med moderna finkalibriga repetergewär, har föranlett användandet af glesare former och tillgodogörandet i möjligaste mån af markens betäckningar särskildt under anfallsstriden, hvilken mot en i god ställning varande motståndare blifvit allt svårare att genomföra utan användning af kringgående rörelser och artilleriets (i synnerhet kastpjäsers) kraftiga medverkan. Kavalleriets tjänst till fots för uppträdande i eldstrid har vunnit i betydelse. Fältartilleriets taktik har i så måtto ändrats, att detsamma ej längre sammanhålls i långa linjer, utan i regeln delas i flera grupper, hvilka såvidt möjligt söka skydda uppställningsplatser, men dock samverka med hvarandra. Positionsartilleriets (gröfre kanoners och haubitsers) användning i fältkriget har visat sig större än man förut antagit. Ingenjörtruppernas och särskildt järnvägstruppernas betydelse har ökat. Fältbefästningar (äfven blockhus) hafva fått en ytterligare utsträckt användning. Vid deras anordning har nödvändigheten af maskering mera än förut framträtt, liksom och betydelsen af stormhinder, i synnerhet taggig stängseltråd. Slutligen har användningen af luftballonger, elektriska belysningsapparater, optiska signaler och andra krigstekniska hjälpmedel vunnit i betydelse. H. J.—dt.

Boeroe [bōro], Buro I. Buru. 1. En till residentskapet Amboina hörande ö bland Molukkerna. 8,584 kvkm. Omkr. 15,000 inv. B. är mycket bergigt; den högsta bergstoppen, Pik Tomahu, når en höjd af 2,500 m. Marken är tropiskt fruktbar och bär täta urskogar. Klimatet är vid de låga sumpiga kusterna ohälsosamt; på östkusten är nederbördsmängden 1,610 mm. per år. Invånarna äro dels civiliserade malajer, hvilka mest bekänna islam, dels råa alfuror. Handeln är obetydlig. Det mesta, som utföres, är kajeputolja af utmärkt beskaffenhet. — 2. Hufvudstad på denna ö, vid Katsjeli-bukten. Fäste; god hamn.

Boers [engelskt uttal: bō'əz]. Se Boer folk et. **Boesen**, Johannes, dansk målare, f. 1847 i Köpenhamn, elev af P. C. Skovgaard, återgifver med förkärlek det danska sommarlandskapet.

Boëthius [*bœ'tius*], Anicius Manlius Torquatus Severinus, senromersk filosof, f. 470 e. Kr. i Rom, erhöi sin bildning i Aten under ny-platonismens inflytande. Han hade förvärfvat östgoternas konung Teoderiks förtroende och ernått höga ämbetsställningar, samtidigt med att han åtnjöt stort anseende såsom filosof. Men slutligen gjordes han misstänkt hos konungen, kastades i fängelse och afrättades 525. I fängelset skref han till sin egen tröst sitt ryktbaraste arbete, *De consolatione philosophiae libri V* (tryckt första gången 1473 i Nürnberg, senast af R. Peiper, tillsammans med de B. tillskrifna teologiska afhandlingarna, i Leipzig 1871). Detta arbete, omväxlande skrifvet på vers och prosa, hvilat på ny-platoniska, delvis på stoiska, åsikter och mynnar ut i en religiös optimism, enligt hvilken allt, som i detta lifvet oss vederfäres, enligt Guds afsikt leder till vårt sanna bästa. För öfrigt har han öfversatt till latin och kommenterat flera grekiska filosofiska arbeten, särskildt af Aristoteles och Porfyrios, och därigenom öfverfått ett stort inflytande på medeltidens filosofiska bildning. Det var genom ett yttrande i hans kommentar till den sistnämnda "Isagoge", som den stora striden inom medeltidsfilosofien mellan "realism" och "nominalism" (se d. o.) fick sitt första uppslag; han hade först uppkastat det problem, som denna strid gällde. Huruvida B., såsom länge tagits för visst, varit kristen, är osäkert. I hans nämnda hufvudarbete märkes intet afgjordt kristet inflytande. Men en del kristna teologiska arbeten hafva tillskrifvits honom. Bland dessa är *De fide christiana* otvifvelaktigt af senare ursprung; däremot är det ovisst, om han verkligen författat de traktater *De trinitate*, *de persona et duabus naturis in Christo contra Eutychen et Nestorium* och ett par andra små skrifter, tillagnade diakonen Johannes, hvilka finnas tillagda honom redan i en skrift af hans samtida Cassiodorus; kanske är stället där tillagdt af någon senare afskrifvare. B:s "Consolatio" var en af medeltidens bästa och flitigast använda skolböcker, och hos den äldre skolastiken stod B. såsom filosof i så stort anseende, att han rätt och slätt kallades "auctor", utan att namnet behöfde tilläggas. — B:s hufvudarbete öfversattes redan till fornhögtyska, och en gammal grekisk öfversättning utgafs af E. A. Bétant i Genève 1871. Af den ganska omfattande litteraturen om B. må här nämnas endast: Fr. Nitzsch, "Das system des B. u. die ihm zugeschrieb. theol. skrifter" (1860), och A. Hildebrand, "B. u. seine stellung z. christenth." (1885). S.—e.

Boëthius [*bœ'tius*], skolastisk författare, död sannolikt som kanonikus i Linköping på 1290-talet, studerade vid universitetet i Paris, där han blef magister och sedermera verkade som lärare. Han författade ett stort antal skrifter i skolastisk filosofi, af hvilka den mest bekanta var en utläggning af Aristoteles' topik. De kätterska åsikter i nominalistisk anda, som uttalades af B. och hans meningsfrände Sigerius, framkallade motskrifter af Raimundus Lullus och Petrus de Alvernia, hvarjämte ärkebiskopen af Paris 1277 fördömde 204 kätterska satser ur deras arbeten. Se Hauréau, "Un des hérétiques condamnés à Paris en 1277" (i *Journal des savants* 1886), och uppsats af Schück i *Sam-laren* XII:164 ff.

Boëthius [*bœ'tsius*], släkt, som länge varit bosatt i Västmanland och Dalarna. Namnet, som har sitt

ursprung ur en latinsk form för det svenska Bosson, upptogs som släktnamn först af prosten Jakob B. (se nedan). Dennes fader, Daniel Bosson (eller Boëtii) Moræus, var sonsens son till den äldste kände stamfadern, Anders, präst i Ångermanland på 1500-talet.

1. Jakob B. (skref sig före fångenskapen Boëtius), präst, f. 25 nov. 1647 i Kila socken i Västmanland. Efter studier i Västerås och Uppsala blef han 1681 konsistorienotarie och gymnasieadjunkt i Västerås och 1682 filos. magister. 1684 utsågs han till lektor i grekiska vid Västerås gymnasium och 1686 till rektor vid trivialskolan, en befattning, som han 1688 för-enade med rektoratet för gymnasiet. 1689 blef han teol. lektor. Hårda konflikter med domkapitlet gjorde emellertid hans förflyttning till annan ort önskvärd, och 1692 utnämndes han till prost och kyrkoherde i Mora. Härifrån uttalade han 1697 i tvenne skrivelser, insända till konungen och ärkebiskopen, sina förnåmligast mot enväldet riktade anmärkningar om 1686 års kyrkoordning och det världsliga regementet samt rörande 1693 års riksdagsbeslut. Den dristiga tonen i hans regeringskritik hade till följd, att han arresterades och fördes till Stockholm, där han 28 juli 1698 afsattes från prästämbetet och dömdes till döden. Hans skrifter uppträdde offentligan af bödlen. Sedan hans straff blifvit förvandladt till lifstids fängelse, fördes han till Nöteborgs fästning, där han hade att utstå mycket svåra umbäranden. När ryssarna 1702 intagit fästningen, förflyttades han till Viborg. Under skydd af landshöfding Lindhielm hade han där en jämförelsevis lindrig fångenskap, och på ansökan af hans hustru förordnades Karl XII år 1704 om hans frigifvande. Men som B. icke ville mottaga en benådning, som kunde innebära ett erkännande af politiska förbrytelser, fördes han till Stockholm och insattes först på Danviken och sedan på "Barnhuset", tills han genom rådets åtgörande 1710 försattes på fri fot. Han vistades därefter i Västerås till 1714 och sedan på egendomen Västerkravarn i Kolbäcks socken, där han afled 23 febr. 1718. — B. var en lärd och själfständig man, som dock af sin aggressiva rättskänsla och våldsamma energi lät sig förledas att genom-bryta häfdvunna sociala former. Utgångspunkten för sin samfundskritik fann B. i Guds ord, hvilket af honom fattades såsom omedelbart normerande för konungamakt och statsskick. När han mätte Sveriges dåvarande tillstånd efter sina ur bibeln hämtade teokratiskt ideala samfundssyer, trodde han sig handla enligt Guds andes direkta ingifvelser. Äfven såsom sedefräre uppträdde B. mot sin samtids klandrade med drastisk skärpa allt öfverdråd i klädedräkt och lefnadssätt. Det var exempelvis hans mening att då Gud gifvit växt åt hår och skägg, skulle människorna icke med saxen ingripa mot hans ordning. Sina etisk-religiösa ideal sammanfattade B. under fångenskapstiden i ett omfattande, numera för-lorat verk, *Christna människors rätta kyrkoskrud*.

En honom tillskrifven politisk predikan från 1698 är författad af predikanten P. Brovallius. Såsom Svedbergs trogne medhjälpare i psalmboksrevisionen bidrog B. till dennes sångbok med ett flertal nummer, af hvilka i 1819 års psalmbok ännu bibehållas n:o 66 och 123, den förra af honom omarbetad och den senare öfversatt. Se Loenboms "Anecdoter om svenska män", 1 bd (1770—75), Fant, "Vita Jacobi Boëthii" (1812), och E. Lorents Petersson, "Prosten i Mora Jacob Boëthius" (1878). J. Hdr.

2. Daniel B., den föregåendes sonsens son, filosof, f. 4 okt. 1751 i Västerås, blef 1765 student och 1773 filos. magister i Uppsala. 1775 kallades han till docent i teoretisk filosofi, utnämndes 1779

till e. o. adjunkt och 1783 till professor i praktisk filosofi. Teol. doktor 1800. Död 10 mars 1810. — B. hylade först Lockes filosofi, men sedan han gjort bekantskap med kantianismen, omfattade han med värme denna åsikt och verkade med outtröttligt nit för dess utbredande i Sverige. Han var dock ingalunda blott en eftersägare af den tyske mästare

ren, utan förbättrade, genom själfständiga undersökningar, dennes lära, i synnerhet på den praktiska filosofiens område. Så t. ex. uppvisade han, att sedlighet är Guds kraft i människan och således hvilat på en religiös grundval, medan för Kant religionen var endast ett komplement till sedligheten. Vidare sökte han emot Kant göra gällande den åsikten, att sedelagen ej kräfer de sinnliga begärens utrotande, men väl deras förädling och underordnande under förnuftet. Inom rättsfilosofien mottog han ett ej obetydligt inflytande af Fichte. Hvad straffrätten vidkommer, protesterade han mot den vedergällnings-teori, som hyllades af Kant, och från hvilken ej heller Fichte kunnat helt och hållet frigöra sig. B. fattade straffet såsom ett skyddsmedel för staten mot den brottsliga viljan. Genom uppvisandet därpå, att människans sedliga lif är på samma gång hennes samt mänskliga lif och hennes lif i Gud, gaf B. uppslaget till den sedligt religiösa världsbetraktelse, som utgör grunddraget i Höjers, Bibergs, Geijers och slutligen Boströms filosofi. Äfven i många andra hänseender bidrog han att väcka ett djupare och renare sedligt medvetande hos vårt folk, på hvars högre bildning han utövade stort inflytande. Särskildt inverkade han i betydlig mån på J. O. Wallin. (Jfr Nyblæus, "Den filosofiska forskningen i Sverige", I.) — B:s af trycket utgifna skrifter äro följande: *Utkast till föreläsningar i den naturliga sedeläran* (1782), *Minne öfver biskop Rydélius* (1783), *Om den filosofiska undervisningens ordnande* (1794), *Om moralitetens grund* (svar på en af Leopold utgiven kritik af Kants sedelära), *Försök till en lärobok i naturrätten* (1799) och *Anvisning till sedeläran såsom vetenskap* (1807). Dessutom utgaf han en öfversättning af Kants "Grundlegung zur metaphysik der sitten" (1797) och författade 170 akademiska disputationer

L. H. A.*

3. Jakob Edvard B., den föregåendes son, jurist, f. 1789 i Uppsala, blef 1812 filos. magister, 1815 jur. licentiat och docent i den juridiska fakulteten, 1818 jur. doktor, 1824 adjunkt och 1826 professor i allmän lagfarenhet vid Uppsala universitet. Han var rektor magnificus 1841—42 och blef 1843 ledamot af Vetenskaps societeten i Uppsala. Död 1849. B. var en högt skattad lärare och föreläsare. Han skref bl. a. åtskilliga uppsatser i "Skandia".

4. Simon Johannes B., den förstnämndes sonsens son, historiker, politiker, f. 6 mars 1850 i Säfsnäs socken, Kopparbergs län, son af prosten i Al Daniel Edvard B. (f. 1807, d. 1877), blef 1869 student i Uppsala, afled 1875 filos. licentiatexamen, promoverades 1877 till filos. doktor, efter att hafva försvarat afhandlingen *Om svenska högadeln under konung Sigismunds regering I* (införd i "Hist. bibl." IV; belönt med geijerska priset), kallades s. å. till docent i historia och utnämndes 1879 därjämte till lektor i historia, geografi och modersmålet vid Uppsala högre allmänna läroverk. Efter en studieresa till Paris 1885—86, hvars resultat föreligger bl. a. i det förträffliga verket *Den franska revolutionen, dess orsaker och irre historia 1789—1799* (1887; öfvers. till danska 1890), utnämndes han 1889 till e. o. professor vid Uppsala universitet samt blef 1901 skytteansk professor i våltalighet och statskunskap därdestes. Sedan 1893 har han varit censor vid mogenhetsexamina. B. ledde prins Gustaf Adolfs studier i historia och statskunskap till mogenhetsexamen och under hans vistelse vid Uppsala universitet (1895—1903). Utom ofvan anförda arbeten har B. författat *Den franska revolutionens historia* (i Illustr. världshistoria, 1878), en afdelning af *Sverige under partidehvarfet* (åren 1755—1809, i den af Hj. Linnström utgifna "Sveriges historia", 1879; skildringen af åren 1718—54 har B. för samma verk bearbetat efter R. Tengbergers efterlämnade manuskrift), *Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596* (i Hist. tidskr., 1884—86), *Gustaf IV Adolfs förmyndaregering och den franska revolutionen* (ibid. 1888—89), *Några anmärkingar om uppkomsten och karaktären af Frihetstidens författning* (därsammast, 1891), *Några drag ur historien om härjningarna på svenska ostkusten 1719* (i Nord. tidskr., s. å.), *Maria Stuart i ny belysning* (ibid. 1892), *En konflikt mellan konung Fredrik och Sekreta utskottet* (i Hist. tidskr., s. å.), *Om Engelbrekt Engelbrektsson och betydelsen af hans verk* (i förenigen Heimdals "Folkskrifter", 1893), *Historisk läsning för skolan och hemmet. Allmänna historien* (I. Forntiden, 1895, II. Medeltiden, 1898), ett af våra bästa arbeten i sitt slag, *Rösträttsproblemet i belysning af historiens lärdomar och af olika stats-teorier* (i "I vår tids lifsfrågor", utg. af S. Alrutz, 1904). Han har vidare utgivit en samling urkunder, såsom "Bihang till B. von Schinkels Minnen ur Sveriges nyare historia" (3 dlr, 1880—83) och "Statsrådet Johan Albert Ehrenströms efterlämnade historiska anteckningar" (2 dlr, 1882—83), samt omarbetat G. V. Schottes och J. R. Pallins läroböcker i allmänna historien. Dessutom har han författat åtskilliga tal och tidskriftsartiklar samt ett betydande antal uppsatser på det historiska området i "Nordisk familjebok".

Uppsala stad utsåg B. till den ene af sina repre-

sentanter i andra kammaren för perioderna 1891—93, 1894—96, 1897—99 och 1900—02. Han undanbad sig sedermera omval för att helt egna sig åt sin professur. Vid riksdagen slöt han sig till nya landtmannapartiet, af hvars förtroenderåd han var medlem 1893—94, och ingick vid gamla och nya landtmannapartiets förening 1895 i det förenade partiet. 1899—1902 var B. ledamot af konstitutionsutskottet. Han har kraftigt uppträdt, bl. a. i en motion 1891, för en ombildning af unionen på grundvalen af lika rättigheter och skyldigheter, vidare för stärkande af landets försvar, för skydd åt det svenska arbetet och verkliga reformer till förbättrande af kroppsbarnernas ställning. 1896 väckte B. motion om inrättande af en allmän medborgerlig bildningslinje vid de allmänna läroverken. Tanken upptogs i E. Carlsons läroverksmotion vid 1899 års riksdag, hvilken föranledde tillsättande af en kungl. läroverkskommitté, af hvilken B. blef ledamot. Kommitténs förslag blef grunden till den stora läroverksreformen vid 1904 års riksdag. B:s reservation till 1899 års konstitutionsutskotts betänkande i rösträttsfrågan med yrkande på en undersökning i och för införande af i det närmaste allmän rösträtt i förening med grade-rad skala vann visserligen stor tillslutning i andra kammaren, men föll i hufvudrösteringen. Däremot beslöt bägge kamrarna 1902, i enlighet med en af B. m. fl. i konstitutionsutskottet framställd reservation, en skrifvelse till regeringen om utredande af under hvilka villkor — bl. a. proportionella val — allmän rösträtt skulle kunna införas. 1898 och 1903 var B. ledamot af kyrkomötet och bidrog förstnämnda år verksamt till att löftena vid konfirmationen utbyttes mot en beaktelse. 1890 blef han ledamot af Humanistiska vetenskapssamfundet i Uppsala och 1900 af Vitterhetsakademien.

B:s broder Daniel Edvard B. (f. i Gryt-hyttan, Örebro län, 24 febr. 1834, domkyrkosysslo-nan i Västerås 1870, kyrkoherde i Ål 1877, i Orsa 1899), har skrivit *Betraktelser öfver Guds ords sanning och kraft till salighet* (1876), *Betraktelser vid kyrkodårens högtider* (1878), *Nattvardsbok* (1879) m. fl. skrifter af religiöst innehåll. — En annan af hans bröder, Gustaf Emil B. (f. i Säfsnäs 10 juni 1839, disponent för korkfabriksaktiebolaget i Stockholm 1871, d. därstädes 15 jan. 1899), upp-fann korkskärningsmaskiner, som belönades af Veten-skapsakademien och fått stor användning inom och utom Sverige (jfr Korkfabrikation). J. Th. W.

Boëthos (grek. Βοηθος), grekisk bildhuggare från Karchedon (Kartago) i Afrika, troligen verksam i 3:e årh. f. Kr., var berömd för sina toreutiska arbeten, men särskildt för sina genreartade gossbilder. Mest bekant bland dem är den genom flera efterbildningar kända, mäterliga, på samma gång naiva och humoristiska *Gosse, som stryper en gås* (det bästa exemplaret i Louvre, fig. 1), en af den antika konstens yppersta genreframställningar. Besläktade med denna komposition och därför möjligen efterbildningar efter B. äro de i flera samlingar befinliga kopiorna efter den allbekanta stoden *Sittande gosse, som utdrager en törlagg ur sin ena fot* (det bästa exemplaret i konservatorspalatset på Kapitolium i Rom, fig. 2). Se illustr. sp. 890.

Boëthius. Se Boëthius, sp. 886.

Boeton [bōton], Būton l. Būton g, ö. s. ö. om Celebes. 4,426 kvkm. Ön, som genom B.-sundet

är skild från ön Toekang och Besi-öarna, regeras af en inhemsk furste, lydande under Nederländerna, som har en underresident i Fort Dsjangan-Kota, på öns södra kant. B. och kringliggande öar bildade en ögrupp, Boeton-öarna, inalles 8,800 kvkm. med omkr. 100,000 inv. Alla öarna äro bergiga, täckta af rik vegetation och föga utforskade. Invånarna (makassar, bugi) voro förr fruktade sjörföware. J. F. N.

Fig. 1.

Fig. 2.

Till art. Boethos (se föreg. spalt).

Boe'tt (fr. *boîte*, dosa, ask), fodral till verket på ett fickur.

Boetticher [bō'tt-], A. G., tysk arkeolog. Se Bötticher.

Boeuf [bō'f], fr. Se Biff.

Bofink, *Fringilla caelebs*. 1. Zool. En af våra allmännaste småfåglar af tättingarnas ordning, inom hvilken dess släkte utgör typen för de käglennåddades grupp, som utmärker sig genom sitt korta, tjocka, koniska näbb, hvarpå näsborrarna sitta närmare näsbyggen än käkkanterna. Bofinken — lika omtyckt som allmän, alltifrån granskogens eller lägre delen af tallskogens regioner i Lappland ända till södra Europa eller norra Afrika (i de sistnämnda trakterna dock endast som flyttfågel), en af vårens budbärare i våra trakter — är öfverallt väl känd genom sin rörlighet och sin sång, hvilken dock utmärker sig mer genom klarhet än omväxling. Han-nen skiljer sig från honan därigenom, att hans panna är svart vid näbboten och den öfriga delen af hufvudet gråblå utom kinderna, som äro rödbruna; sist-nämnda färg sträcker sig äfven ned på hals och bröst, på hvilka kroppsdelen honan är mattare färgad i gråbrunt. Vid uppflygandet igenkännes bofinken lätt genom de hvita tvärbanden på vingarna och de yttre stjärt pennornas hvita fält. Dess flykt går i vågiga buktar. Boet är fast sammanfogadt till ett tjockt, skålförmigt halvklot och beklädt med lavar och mossa till förvillande likhet med den gren, som bär det. Båda makarna ruva under fjorton dagars tid de 3—5 blekt blågråa äggen, som äro tecknade med mörka punkter och streck, och ungefär lika lång

Bofors bruk.

tid mata de sina ungar med insekter och larver. Hvarje år lägga de två kullar, den första strax efter löfsprickningen, den andra vid midsommartiden. Därunder tåla de ej gärna, att någon af deras eget släkte befinner sig alltför nära; hannarna täfla med hvarandra i sång och kämpa i svartsjuka både med näbb och klor. Bofinken förtär skadliga insekter; de frön, af hvilka den eljest lever, tillhöra för det mesta ogräs, barrträd, al eller björk. I fångenskap lever den tämligen lätt och hålles på många ställen i högt värde för sin sång.

F. A. S.*

2. *Skogsh.* Bofinken gör, liksom andra närbesläktade småfåglar, ofta skada i plantsångar eller å ny-sådda hyggen i skogarna, då den om våren i stora flockar infinnes sig och upphackar de i groning stadda skogsfröen.

F. L.

Bofors, säteri med bruk, beläget vid Timsälvens mynning i den genom Letälven af rinnande sjön Möckeln, på sjöns norra strand, strax invid Karlskoga kyrkoby. Gården Bo, det nuvarande Bofors, upptages alltifrån hertig Karls (Karl IX:s) jordebok af år 1584 såsom frälsehemman och tillhörde vid den tiden riksrådet Ture Bielke. Efter dennes afrättning i Linköping år 1600 indrogs egendomen till statsverket, men återgafs efter tre års förlopp åt hans änka, Margareta Sture. Brukshemman blef B. först under drottning Kristinas tid, då Bofors' hammare privilegierades (1646) åt borgaren i Arboga P. L. Hosman. Denne sålde hamnarna till presidenten J. Lillieström, som förut köpt Bo och andra egendomar samt den år 1639 af fogden i Karlskoga Märten Drost omkr. 2 km. från Bofors anlagda hammarsmedjan i Björkborn. Lillieströms alla egendomar i Karlskoga köptes af K. Flygge och öfvergingo sedan till dennes änka Sigrid Ekehjelm. År 1703 såldes Bofors och Björkborn jämte "Bogarddal" (Bo gård) och underlydande af Sigrid Ekehjelm's stårhusdel-egare till brukspatronen Jakob Robsahm, i hvars släkt de ärdes genom flera led, hvarefter de genom gifte gingo till släkterna Lagerhjelm och De Laval, från hvars ego dock Björkborn efter hand afskildes för att öfvergå till släkterna Mitander, Myhrman, Wahrolin och Oxehufvud. År 1873 bildade P. E. Lagerhjelm aktiebolaget Bofors-Gullspång, hvilket s. å. af öfverste K. G. Oxehufvud tillhandlade sig Björkborns bruk.

Under aktiebolaget Bofors-Gullspångs tid hafva såväl Bofors som Björkborn undergått betydande förändringar, och särskildt från och med slutet af 1870-talet, då den ansedda Göteborgsförman J. A. Kjellberg & söner blef så godt som ensam aktieegare i bolaget, gjordes vid B. storartade anläggningar för tillverkning af moderna kanoner. Dessa anläggningar fortsattes och utvecklades med synnerlig kraft, sedan bolagets aktier 1894 af grosshandlaren Karl O. Kjellbergs stårhus försåldes till doktor Alfred Nobel (d. 1896), och numera utgör B. ett af Sveriges förnämsta järnverk. År 1903 framställdes där och vid Björkborn 5,052 ton tackjärn och direkt ur masugn framställt gjutgods, 10,850 ton smältstycken och martingöt, 5,931 ton stångjärn och valstråd jämte diverse till ett värde af 2,125,760 kronor uppskattade fabriktillverkningar, såsom kanoner, projektiler, tunnplåt m. m. Arbetsstyrkan utgjorde s. å. i medeltal 798 personer. Se vidare Kanontillverkning.

K. K.-A.

Boforshärd. Se Lancashire-smide.

Bofven (holl., ty. *oben*, eng. *above*), *sjöv.* Detta ord nyttjas i svenska sjöspråket numera endast på handelsfartyg; i örlogsfloktan har det blifvit utbytt mot ordet *öfver*. Det betecknar, i sammansättning med andra ord, allt, som hör till bofvenbramstängen i. öfverbramstängen (öfre delen af undermastens andra förlängning), bofvenbramrån (den fjärde eller, på fartyg med dubbla märsrår, den femte rån från däck — på fartyg, som jämväl haiva dubbla bramar, den sjätte) och bofvenbramseglet (det råsegel, som sitter fast vid bofvenbramrån). Bofven-ledsegel är detsamma som öfverledsegel och föres på sidan af ett märssegel. Jfr *Segel* och *Tackling*. R. N.*

Bofvenblindan. Se *Blindrå*.

Bofvenblinde-masten. Se *Blindrå*.

Bofvenblinderån. Se *Blindrå*.

Bog (slav.), gud. Förekommer ofta i sammansättningar, t. ex. *Bogdan* (= Teodor).

Bog, *zool.*, hos vissa större däggdjur (hästar, boskapsdjur m. fl.) bälens af sidorna utsträckt öfre del, motsvarande skuldran hos människan.

Bog, *skpsb.*, främre delen af ett fartygs afrundade sidor, ifrån förstäfven och till midt för den främsta masten eller där rundningen upphör. Under 1800-talet undergick denna form betydlig förändring: numera bygges bogen mycket skarpare, synnerligast på ångfartyg. Fartygets förmåga att "vaka i sjön", d. v. s. att flyta öfver och dela vågorna, så att dessa icke öfverspola förskeppet, beror i hög grad af bogens form. — För att angifva den ungefärliga riktningen af ett föremål, som synes inom 45 graders vinkel på endera sidan af fartygets längskeppsplan, förfärränknadt, säges föremålet synas på lä, loifwärts, styrbords eller babords bog; synes föremålet däremot i ungefärligen 45 graders vinkel, eller i kranbalkens riktning, säges det vara kranbalksvis. (Se fig. till art. *Bogspröt*.) R. N.*

Bogaars [bågars], *Adriaan*, holländsk skald, f. 1795 i Haag, var 1830—51 domare vid distriktsrätten i Rotterdam och dog 1870 i Spaa. En af Tollens' efterföljare, prisar B. med värme sitt fädernehed. I sin första offentliggjorda dikt, *Volharding* (1832), uppmuntrade han sina landsmän till uthållighet i striden mot Belgien. Hans episka dikter *Jochébed* (1835) och *De togt van Heemskerck naar Gibraltar* (1837, B:s mest framstående verk, prisbelönt) gjordes först 1860—61 tillgängliga för allmänheten. Vidare märkas hans *Balladen en romanzen* (1846; ny tillökad uppl. 1862) och *Gedichten* (1859) samt hans tidskriftsafhandlingar öfver holländska språket, samlade under titeln *Taalkundige opstellen* (1872). B:s samlade dikter utgafos i 2 bd 1871. Biogr. af Gleichman (1875).

Bogankare, *sjöv.* Se *Ankare*.

Bogasköi i. *Boghazköi* ("passby"), by i vilajetet Angora, Mindre Asien, med omkr. 150 boningshus, vid en till Kizil Irmaks vattenområde hörande bergsström, är märkligt genom sina redan af Texier och Hamilton beskrifna, 1858 af H. Barth närmare undersökta ruiner. Enligt Barth äro de lämningar af hufvudstaden i det till nordvästra Kappadocien hörande landskapet Pteria. Bland de i B. funna hittitiska minnena förtjåna de i klippväggarna inhuggna reliefframställningarna särskild uppmärksamhet.

Bogatsky, Karl Heinrich von, en af den senare pietismens mest läste uppbyggelseförfattare och psalmdiktare, f. 1690 i Jankowe i Nieder-Schlesien, studerade under Franckes och Freylingshausens inflytande teologi i Halle, men blef på grund af vacklande hälsa aldrig präst, utan lefde som andlig själasörjare hos flera adliga familjer och 1740—46 hos hertig Christian Ernst af Sachsen-Saalfeld samt tillbragte sina sista år på en af de franckeska välghörenhetsstiftelserna i Halle, där han dog 1774. Af hans skrifter, som utmärka sig för djup subjektivisk innerlighet och en stor fond af andlig lifserfarenhet, men något snäf lifssyn, skattas framför andra *Güldene schatzkästlein der kinder Gottes* (1718; 64:e uppl. 1900). Bland svenska översättningar märkas "Skattkammare för Guds barn" (1861—62), "Den gyllene skattkammaren" (1875 ft.), "De trognas frihet från lagen" (2:a uppl., 1861), "De andliga fridstörarne" (4:e uppl. 1881), "En trogen själs förtroliga umgänge med Gud och vår Frälsare" (3:e uppl. 1889). B:s andliga sånger utgafos under titeln *Übung der gottseligkeit in geistlichen liedern* (1749, i urval af Johannes Claassen 1888). Hans egenhändiga lefvernesbeskrifning utgafs 1801 af G. C. Kapp samt i svensk bearbetning 1861 och 1878. Jfr Kelly, "C. H. v. Bogatsky, life and work" (1889). J. Hdr.

Bogatyr [bågatyr], ry. (af pers.-turk. *bahader*, tapper), hjälte i den ryska folkeepiken. Jfr *Ryska litteraturen*.

Boga ut (ankare). Se *Afboga*.

Bogband, *skpsb.* Se *Band 1*.

Bogdanovitj [båg-]. 1. Ippolyt Fedorovitj B., rysk skald, f. 1743, d. 1802 som president i riksarkivet, författade bl. a. den komiska hjälte-dikten *Dusjenka* (1775), en fri och spirituell efterbildning af Lafontaines "Psyche". På Katarina II:s uppmaning utgaf han en värdefull "Samling af ryska ordspråk" (1785). Hans samlade arbeten utkommo i Moskva 1809—10. (A—d J.)

2. Modest Ivanovitj B., den föregående brorson, rysk krigshistoriker, f. 1805, deltog som officer i polska fälttåget 1831 och blef 1839 professor vid militärakademien i Petersburg. Död 1882 i Oranienbaum. B. skildrade Napoleons krig i Ryssland 1812 (3 bd, 2:a uppl. 1861), kriget 1813 (2 bd, 1863—69), kriget 1814 och Napoleons fall (2 bd, 1866), Alexander I:s regering (6 bd, 1869—71) och Krimkriget (4 bd, 1876). Han utgaf äfven en militär-encyklopedi (6 bd, 1852—58).

Bogdo. Se *Bogdoola*.

Bogdo-Kuren, stadsdel i Urga (se d. o.).

Bogdo lama, tibetansk öfverstepräst. Se *Lamaism*.

Bogdoola, "heligt berg". 1. (Gora Bogdo) Stora B. och Lilla B., två för kalmuckerna heliga berg i ryska guvern. Astrahan, 60 km. ö. om Tsjernyi-Jar, det förra 176 m., det senare 28 m. ö. h. Vid foten ligger sjön Baskuntsjak (se d. o.). — 2. En bergskedja i östra Tian-sjan, 431/2 n. br., 88°—92° ö. lgd, öster om Urumtsji, med toppar på öfver 4,000 m. Väster om B. går vägen från Urumtsji till Turfan. J. F. N.

Bogdsja-Adassi, turkiska namnet på ön Tenedos.

Boge, socken i Gottlands norra härad. 3,714 har. 470 inv. (1903). Annex till Othem, Visby stifts

norra kontrakt. Kyrkan är byggd i tidig spetsbågsstil. Hs Hd.

Bogen, kapellförsamling i Värmlands län, Jösse härad. 8,464 har. 320 inv. (1903). Församlingen tillhör Gunnarskog, Karlstads stift, Jösse kontrakt.

Bogense [bög-], stad på norra kusten af Fyn. Öns minsta stad. 2,100 inv. (1901). B. är sedan 1882 förbundet med Odense genom järnväg.

Bogesund. 1. (Boghæsun, Bagasund) Före 1741 namnet på nuv. staden Ulricehamn, i Västergötland, på nordöstra stranden af sjön Åsunden. Platsen omtalas redan 1310, och i slutet af 15:e årh. nämnas där borgmästare och råd. Helt nära B., till en del på den då isbelagda sjön, stod 19 jan. 1520 ett slag mellan danskarna under Otto

kronan ingående fjärdepartsräntan inberäknad. Enligt 1680 års riksdagsbeslut reducerades grefskapet 1681. S. C.

4. Landt gods i Östra Ryds socken, Stockholms län, på norra sidan af Askrikefjärden, 5 km. v. om Vaxholm, 37 km. landvägen från Stockholm. Godset består af B. hufvudgård, 2 mtl frälseäteri, samt tillhörande 12 mtl, tills. 1904 taxerade till 535,600 kr. Den egentlige grundläggaren af gården, hvars ursprungliga namn var *Bogösund* (med anledning af läget vid det sund, som förr skilde Bogön från Väderö), var greve Per Brahe d. y., hvilken sannolikt i slutet af 1640-talet uppförde den stora mangårdsbyggnaden och gjorde B. till ett herresäte. Godset öfvergick från hans brors sonson till dennes dotter,

Staden Bogesund på 1600-talet (ur Suecia-verket).

Krumpen och svenskarna under Sten Sture d. y. Striden utföll olyckligt för svenskarna, och herr Sten sårades svårt strax i början af slaget.

2. Grefskap, som 1562 l. 1563 gafs åt riksrådet Gustaf Johansson (Tre Rosor) och omfattade Bogesunds stad samt 31 gårdar inom 11 socknar af Kinds, Marks och Valle härad, Västergötland. Grefvens uppbörd torde hafva stigit till omkr. 600 mark penningar. Det är ej bekant när det hemföll. (Den siste grefven, Johan Stensson, var väl död redan 1612, men det är möjligt, att hans hustru eller farmoder någon tid fått behålla länet.) S. C.

3. Grefskap, som 26 mars 1651 gafs åt riksrådet Fredrik Stenbock, förut friherre till Kronobäck och Öresten. Det omfattade enligt donationsbrevet Bogesunds stad samt 66 mtl i Kinds och 99⁷/₈ i Marks härad, Älfsborgs län. Men af dessa skulle grefven först efter hand komma i besittning af dels 68¹/₂, som på 4 år anslagits åt Karl Karlsson Gyllenhielms änka, fru Kristina Ribbing, dels 14³/₄, som förlänats åt andra personer för deras lifstid. Lifstidsförläningarna kommo grefskapet aldrig till del, ty de betraktades vid 1655 års reduktion såsom expektanser och förbehölls därför kronan, och fru Ribbings andel, som någon tid lydt därunder, blef af samma grund 1656 reducerad. Emellertid hade grefskapet 20 maj 1653 ökat med 61 mtl i Fjäre härad, Halland, och därtill lade Karl X Gustaf 2 juni 1658 ytterligare 56¹/₄ mtl i Kinds och Marks härad, största delen af fru Ribbings f. d. förlänning, så att grefskapet kom att omfatta sammanlagt 198³/₈ mtl, hvilka då i årliga och ovissta räntor samt boskaps- och skjutsfärdspenningar gäfvö omkr. 5,300 dal. smt. den till

gift med frih. K. F. Hamilton, köptes före 1767 af hofmarskalken greve F. U. von Rosen och 1774 af greve Ax. von Fersen såsom förmyndare för sin systerson, frih., sedermera greve A. von Lantingshausen. Vid dennes död (1820) tillföll B. hans äldsta dotter, gift med sedermera hofmarskalken frih.

Bogesunds slott.

N. A. v. Höpken, hvilken efter sin morbroder öfverkammarherren greve E. A. von Lantingshausen 1856 mottog dennes fideikommissegendomar Sundbyvik, Österby och Väsby i Södermanland samt Tibble i Uppland och i enlighet med fideikommissbrevets föreskrift antog namnet v. Lantingshausen v. Höpken. Genom utbyte med Tibble erhöi B. 1863 fideikom-

missnatur. Det var hofmarskalken v. Lantingshausen v. Höpken, som genom storartade tillbyggnader 1864—67 gaf det gamla braheska slottet dess nuv. aristokratiska prägelse efter förslag af F. V. Scholander. I hvardera hörnet af det sex våningar höga stenhuset lät han uppföra massiva krenelerade fyrkantiga hörntorn af 30 m. höjd, hvarjämte byggnaden ornerades med trapprosten & fasaderna, utbyggnader m. m. Därjämte vidtogos omfattande inre förändringar, hvarvid bl. a. inreddes ett kapell med därunder varande grafkor. Egaren erhöll 1866 rätt att anställa kapellpredikant. B. innehafves nu af f. d. underlöjtnanten frih. N. A. S. v. Lantingshausen v. Höpken, hofmarskalkens son. — För uppförande af en villastad öfverlämnades 1899 till ett aktiebolag nyttjanderätten till den under fideikommisset lydande landtungan Karlsudd (se vidare Karlsudd).

Bo'ggi (eng. *bogie*, sannolikt af *buggy*, lätt, fyrhjuligt åkdon), ett vid järnvägs- och spårvägsfordon

c och styres framtill af länkarna d. På boggihjulens lagerboxar stöda fjäderpinnarna e, hvilka fortsätta uppåt till de ramverket c uppbärande bladfjäderna (å fig. ej synliga). Fjäderpinnarna äro nedtill försedda med rullar f, som rulla på mot hvarandra snedt ställda plan å axelboxarna, så anordnade att, då boggin befinner sig i sitt medelläge, rullarna ligga i vinkeln mellan dem. Afviker boggin t. ex. vid passerandet af en kurva ur medelläget, därvid medtagande de å boxarna liggande planen, rulla rullarna upp på dessa. Härigenom vinnes, att de förut omnämnda bärfjäderna till boggin ytterligare belastas, hvarvid större säkerhet uppnås vid gång genom kurvor. Detta är dock ej hufvudändamålet med de lutande planen å lagerboxlocken. Deras egentliga ändamål är att å rak bana hålla boggin i sitt medelläge samt att vid lokomotivets gång från kurvor till rak bana återföra boggin från sitt i kurvan snedtillda läge till medelläget. Då boggin

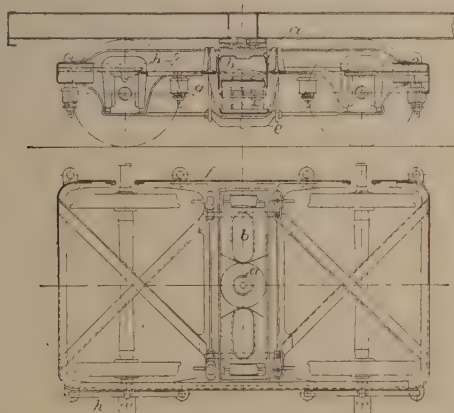

Fig. 1. Centrumboggi.

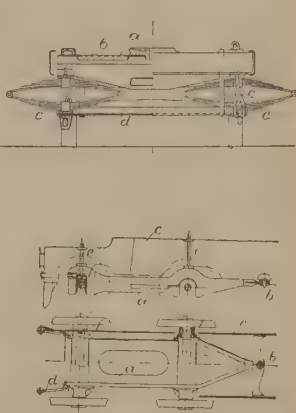

Fig. 2. Stjartboggi.

använt särskildt underrede för en eller flera hjulaxlar, på sådant sätt förbundet med hufvudunderredet, att det kan vrida sig i förhållande till detta, sålunda tillåtande hjulaxlarna att i kurvor bättre inställa sig i kurvradiens riktning. Genom denna anordning passera fordonen lättare kurvorna, fördelas trycket å hjulflänsarna på flera hjul, hvarigenom hjulringarna sparas, och möjlighöres användande af större hjulbas, än hvad förhållandet är vid fordon med fast lagrade axlar.

En tvåaxlig centrumboggi för personvagnar visas i fig. 1. Vagnskorgen hvilas i centrumläget a, kring hvilket hela boggin kan vrida sig i horisontal led, på tvärbalken b, som är understödd af de linsformade fjäderna c. Dessa ligga i en plåtlåda d, som genom pendelupphängningen e är upphängd i ramverket f. Detta öfverför genom snäckfjäderna g och bladfjäderna h belastningen å axelboxarna. Genom den pendelartade upphängningen och de tre systemen fjädrar erhåller vagnen en mjuk och angenäm gång.

I fig. 2 visas en tvåaxlig s. k. *stjartboggi* eller *pendelboggi* för lokomotiv. Boggiramverket å är baktill vid b medelst en tapp fast vid hufvudramverket

vidar sig, uppstår nämligen mellan rullarna och de lutande planen en horisontell kraftkomponent, större ju större sidoförskjutningen är, och det är då den, som sträfvat att återföra boggin till medelläget.

Förutom denna boggi, hvilken användes vid statens järnvägars snälltågslokomotiv, finnes en mängd olika boggier. Den allmännast för lokomotiv använda boggin är den tvåaxliga centrumboggin, vridbar omkring en mellan axlarna befintlig centruntapp samt mestadels äfven förskjutbar sidovägen, hvarvid boggin hålles i eller återföres till sitt medelläge genom spännkraften hos fjädrar, snedt ställda länkar eller kilformiga ytor.

En-axliga boggier för lokomotiv såväl af det förra som det senare slaget finnas äfven i bruk till stor utsträckning.

Vid den likaledes vid lokomotiv använda Krauss' boggi (fig. 3) äro ledarhjulen a genom gjutstälramen b förenade med de främsta koppelhjulen c på sådant sätt, att dessa senares lagerboxar å fästa vid en låda d, förskjutbar i sidolöd, vid hvilken bakre delen af gjutstälramen är lagrad vid e, under det att ledarhjulets lagerboxar äro förenade med den fram-

till. I vridtappen *f* & hufvudramverket är boggi-ramen vridbart lagrad samt styres framtill af länkar-*na g*. På hvarje lagerbox ligger en slitplatta, på hvilken fjäderpinnen, som är anbringad i hufvudram-

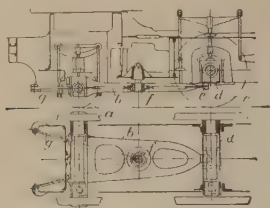

Fig. 3. Krauss' boggi.

verket, stöder. Vid denna boggianordning fördelas flänstrycket & de båda hjulen omvänt mot respektive axels afstånd från vridpunkten *f*.

En med boggi försedd järnvägsvagn, s. k. *boggi-vagn*, har oftast en betydande längd. Genom de i motsatt led anordnade fjädrarna och vagnskor-gens relativt stora massa samt genom den stora spännvidden mellan boggiernas vridtappar åstadkommes, att ej allenast riktningssändringen i banan, utan äfven möjliga befintliga ojämnheter i spårläggningen blifva föga märkbara, slitningen i sin helhet mindre och gången i allmänhet jämnare. Boggi-vagnar användes i Amerika sannolikt redan på 1830-talet. I Europa kommo de i bruk först efter världsutställningen i Filadelfia 1876. Sedan syste-met i Sverige börjat tillämpas under början af 1880-talet vid några skånska banor, infördes de första verkliga boggi-vagnarna för den s. k. västkustbanan 1888. Sedan har systemet inom vårt land vunnit allt större omfattning äfven för godsvagnar af sådana typer, som lämpa sig för transporter af mass-gods. G. Y. S. E. Hjr. H. L.

Boggivagn. Se **Boggi**.

Boghazköi. Se **Bogasköi**.

Boghead-kol [b'ghead], **Torbanehillkol** 1. **Bituminit, miner.**, ett slags mörkbrunt, mjukt och lätt antändbart stenkol, som brytes vid Bathgate, nära Edinburgh, på Hebriderna m. fl. st. Det är i hög grad rikt på bituminösa ämnen samt användes till lysgasberedning och tillverkning af lysoljor (pa-raffin, solarolja och fotogen). Vid torr destillering lämnar det endast obetydligt koks. Enligt Renault är boghead-kol bildadt genom förkolning af gummi, hartser och andra liknande ämnen, som vid väx-ternas förmultning öfvergingo i löst form. P. T. C.*

Boghjort, sjööv. Se **Bojert**.

Bogie [bäu'gi], eng. Se **Boggi**.

Bogisić [bägijiti], **Valtasar**, slavisk rättslärd och folklorist, f. 1836 i Ragusa-vecchia (Cavat), Dal-matin, studerade i Wien, München, Berlin och Pa-ris, blef 1869 professor i slavisk rättshistoria vid uni-versitetet i Odessa, var 1877 medlem af provisoriska regeringen i Bulgarien och en tid justitieminister i Montenegro, hvars civilrättsliga förhållanden han skulle reformera. Numeria vistas han mestadels i Paris. Med ögonmärke att utforska de sydslaviska rättssedvänjorna, sådana de lefva hos folket, spred han 1866 i 4,000 ex. en anvisning till samlande af dylika och fick på detta sätt material till sitt arbete

Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih slavena (1874; fransk öfvers. 1876). Ett annat betydande verk är den af B. på uppdrag utarbetade civil-lag-boken för Montenegro, hvilken utgafs och trädde i kraft 1888. Vidare har han utgivit bl. a. serbisk-kroatiska folkvisor från 1600- och 1700-talen (1878) samt skrivit *Aperçu des travaux sur le droit coutumier en Russie* (1879), *De la forme dite inokosna de la famille rurale chez les serbes et les croates* (1884) m. m.

Bogislav (Bōleslav), hertig af Pommern. — 1. B. X, f. 1454, d. 1523, son af hertig Erik II och Sofia, Bogislav IX:s dotter, äride efter sin fader 1474 Hinterpommern och efter sin farbroder Wartislaw X 1478 Vorpommern. Han lyckades 1493 få Pommerns länsförhållande till Brandenburg upphäfdt mot försäkran till hohenzollernska dynastien om even-tuell arfsrätt till Pommern efter dess hertigsläkts utgång på manslinjen. 1496—98 företog B. en pil-grimsfärd till Jerusalem: han var en motståndare till reformationen. B. var Pommerns utmärktaste hertig. — 2. B. XIV, f. 1580, tredje son af Bogislav XIII och Klara af Lüneburg, blef efter sina bröders död hertig af Stettin (1620) och förenade efter sin kusin hertig Filp Julius' af Wolgast död (1625) hela Pom-mern under sitt välde. Död 1637, den siste af sin ätt. Om den svage och med ekonomiska svårigheter kämpande hertigens hållning under trettioåriga krig-et se **Pommern**.

Bogklys, skpsb. Se **Klys**.

Boglane/rna, sjööv., stundom nyttjad benämning på en af ett fartygs sidolanternor.

Boglina, sjööv., fördom namn på bolin (se d. o.).

Boglösa, socken i Uppsala län, Trögds härad 3,633 har. 773 inv. (1903). Annex till Lillkyrka, Uppsala stift, Trögds kontrakt.

Bogman, Lars, skeppsbyggmästare. Se **Nor-denbjelke**.

Bognor [bā'gnāo], stad och halsbad i engelska grefsk. West Sussex, vid Engelska kanalen. 6,180 inv. (1901).

Bogodu'chov, kretsstad i ryska guver. Charkov, vid Merla. 11,928 inv. (1897). För befäst.

Bog of Allen [bā'g ev ā'len], irländsk torfmosse. Se **Allen**, sp. 621.

Bogolje'pov [bāgāl-], **Nikolaj Pavlovitj**, rysk jurist och pedagog, f. 1847 i Moskva. B. blef 1876 docent och 1881 professor i romersk rätt vid universitetet i Moskva samt var 1883—87 universi-tetsrektor. Efter Deljanovs död blef han 1898 mi-nister för allmänna undervisningen; men då han, trots sin personliga humanitet, med sin byråkratiska konservatism ej motsvarade de förväntningar, som från många håll ställdes på kultusministern i och för reformering af hela skolväsendet, föll han 27 febr. 1901 offer för ett attentat af en f. d. student Karpovitj och dog 15 mars af såren. A—A. J.

Bogolju'bov [bāgāl-], **Alexis**, rysk målare, f. 1824, d. 1896 i Paris, var lärjunge af A. Achénbach i Düsseldorf och sedan 1861 professor vid konstakade-mien i Petersburg. Egentligen utbildad för sjö-krigstjänst, var han hufvudsakligast marinmålare (*Isång på Neva, Kronstadts redd*), men målade ock en serie bilder af ryska städer, religiösa taflor i ryska kyrkan i Paris m. m. (G—G. N.)

Bogolju'bskij [bāgāl-], **Andrej**, rysk storfurste under "delfurstendömenas" tid, uppkallad efter sin

gård Bogoljubovo nära Vladimir, förlade rikets tyngdpunkt till sitt arfvald och upphöjde Vladimir till regeringsäte samt sökte där få inrättad en af Kijev oberoende metropolistol. Han mördades af några bojarer 1174. Se vidare Ryssland, historia.

Bogomiler (slav.), medlemmar af en dualistisk och asketisk-entusiastisk sekt, som uppkom i grekisk-katolska kyrkan genom sammansmältning af paulikaner och eukiter och från 12:e årh. hade sitt stamhåll i Bulgarien. Bogomilerna ledo en svår förföljelse under Alexios Komnenos, som 1118 lät bränna deras öfverhufvud, Basileios, och kasta åtskilliga af dem i fängelse. Emellertid bibehöll sig sekten genom flera århundraden. Enligt dess dualistisk-nostiska ombildning af den bibliska historien hade Gud tvenne söner, Satanael och Jesus, af hvilka den förre, som ursprungligen styrde himmelen, gjorde uppror mot Gud, fördrejs därför af honom och skapade världen och människorna. Dessa fingo visserigen lifvet af Gud, men höllos i trældom af Satanael, ända tills Jesus nedsteg på jorden och störtade hans makt. Efter den tiden kallas den onda principen satan. Hans tjänande demoner bo i hvarje människa, som ej hyllar bogomilernas tro, och orsaka människornas onda handlingar. För att icke vålla skada måste demonerna åtnjuta dyrkan. Bogomilerna, som äfven kallade sig "gudsbarare", fordrade sträng askes, föraktade korstecken och bilder samt förkastade sakramenten. I stället för dopet i vatten brukade de ett andedop med utförlig vigningsritual. Nattvarden ansågs för ett offer åt demonerna. Af gamla testamentets skrifter antogo bogomilerna blott psalmerna och profeterna, men de utvidgade den nytestamentliga kanon genom åtskilliga apokryfiska skrifter. Jfr Döllinger, "Beiträge zur sekten-gesch. des mittelalters" (1890). (J. Hdr.)

Bogomolov [bågämä'-], Fedor Ivanov, rysk poete, som falskeligen utgaf sig för att vara kejsar Peter III och sålunda var en föregångare till kosack-rebellen Pugatjev. Ursprungligen en lifegen hos grefve Vorontsov i guvernementet Saratov, kom han i tjänst hos en kosack och blef 1772 upptagen i kosack-regionen under namnet Kazin. Efter utspridda rykten om sin kejsarliga börd lät B. hylla sig af kosackerna såsom imperator. Den fräcke bedragaren öfversådes dock snart, trots kosackernas försök att öfversvara honom, och dömdes till knutpiskning i Tsaitsyn 1772 samt fördes därefter till Sibirien, men dog på vägen. A—d J.

Bogor. Se Buitenzorg.

Bogoro/dsk, kretsstad i ryska guvern. Moskva, vid Kljasma. 11,210 inv. (1897). Bomulls- och sidenfabrikation, hvilka industrier florerar i hela kretsen.

Bogorodzica [-si'tsa], den gamla polska national-tyggen till Guds moders ära. Den heliga sången, som polackerna plägade uppstämma före en slaktning, omnämnes redan i 14:e årh., och längre fram hette det, att den helige Adalbert (Wojciech) vore författaren, hvilket ej är omöjligt. Den äldsta handskriften hittades 1407 och förvaras i Krakaus bibliotek — inalles finnas omkr. 20 gamla handskrifter. Sången trycktes första gången 1506 i "Commune nclvty Poloniez regni privilegium" (Krakau). A—d J.

Bogos (Beler), ett hamniskt herdefolk på Keren's högslätt, n. om Abessinien, omkr. 8,000 pers. Endast en tredjedel är emellertid rena bogos,

sjm a gillis, hvaremot återstoden utgöres af de af dessa underkufvade stammarna, kallade tigree. De förre tala bilinspråket, som dock alltmer får vika för det nordabessinska tigrespråket. Bogos, som äro besläktade med de abessinske agau, ha troligen på 1500-talet invandrat till sin nuvarande boningsplats. Till 1844 voro de så godt som oberoende, men blefvo därefter hårdt ansatta både af sina muhammedanska grannar i väster och af det enade Abessinien i söder. Efter det sistnämnda rikets nederlag i kriget mot England eröfrades bogos-landet 1872 af Egypten, och då dettas sudanska väldet upplöstes, blef det ett lättvunnet bytte för den abessinske kejsaren Johannes. Bogos beskrifvas som vackert byggda, med behagliga anletsdrag och kloka ögon. Hyn är gul till mörkbrun, håret i allmänhet nedfallande på axlarna, rikt och lockigt. Till namnet äro de kristna, men bekänna sig till kristendomen i en mycket förvanskad form. De haiva en stamhöfding, hvars ämbete går i arf efter förstfödsloret, men blott är en dekoration utan makt. Hufvudort är Keren, en obetydlig by med omkr. 300 halmhyddor och en kyrka tillhörig lazzaristmissionen. Litt.: Munzinger, "Die sitten und das recht der bogos" (1859), och Issel, "Viaggio nel Mar Rosso e tra i bogos" (4:e uppl. 1885).

Bogoso/vsk I. Bogoslovskij Savod, kopparbergverk i ryska guvern. Perm, vid floden Turja, i östra Uralbergen. Förr voro grufvorna mer gifvande än nu. Omkr. 3,000 inv.

Bogotá. 1. (Santa Fé de B.) Hufvudstad i sydamerikanska republiken Columbia, på 4° 36' n. br. och 74° 10' v. lgd. 2,645 m. ö. h. Omkr. 120,000 inv. B. ligger i Öst-Kordillererna, vid foten af två kapellsmyckade berg, Monserrate och Guadalupe, på en nästan alldeles kal högslätt, Llanura de B. (omkr. 990 kvkm.), hvilken troligen är ett sjöbäckens, hvars vatten funnit aflopp genom en 12 m. bred dalklyfta, i hvilken Rio de Bogotá l. Funza bildar det praktfulla, 146 m. höga och 30 m. breda vattenfallet Tequendama. Klimatet är svalt och jämnt, med riklig nederbörd (1,878 mm. per år, mest i april och november). Till följd af de många jordbäfningarna ha husen blott två våningar. B. har en praktfull katedral, färdig 1825, 29 andra kyrkor och 12 kloster, nu använda för andra ändamål, ett bibliotek, ett observatorium, museum, botanisk trädgård, universitet och militärskola. Det är omgifvet af en del förstäder, med hvilka invånarantal B:s folkmängd uppgår till 135,000. B. har rätt betydlig handel, mest med europeiska varor. Emedan landtransporten till Honda, den närmaste stationen vid Magdalenafloden, dit ångbåtar gå, är besvärlig, har man föreslagit anläggning af järnväg till hamnen Bahía del Choco vid Stilla hafvet, men ännu är endast sträckan till Jirardot vid Magdalenafloden fullbordad. — B. anlades 1538 af Quesada, blef 1598 hufvudstad i spanska kolonien Nya Granada och är sedan 1819 hufvudstad i republiken Columbia. 2. Biflod till Magdalena, äfven kallad Funza (se ofvan).

Bogs [bå'gš], eng., sumptrakter, moras, företrädesvis i Irland och på Grampian-bergen i Skottland; äfven öknamn på irländare.

Bogsera, *sjö.*, medelt en farkost, som framdrives af maskinkraft, roddkraft eller vinden, draga eller framsläpa ett fartyg, en båt eller något annat

flytande föremål, som medelst ett tåg, bogser-tåg, är fäst vid den andra farkosten. I kanaler och smala floder släpas fartyg och båtar ofta af hästar eller människor, som gå på strandbrädden. Detta kallas på somliga ställen i Sverige träck a. Om moderna bogseringsanordningar vid kanaler se Kanal.

R. N.*

Bogserbåt, *sjöv.*, ångbåt, afsedd för bogsering. Jfr Bogsera.

R. N.*

Bogser-mina. Se Mina.

Bogsertåg, *sjöv.* Se Bogsera.

Bogskott, *jakto*. Se Bladskott.

Bogskären, ensamt långt ut i hafvet belägna klippor, omkr. 50 km. s. om Åland, till hvilken ögrupp de räknas. Frågan om uppförande af en fyr på någon af dem för betryggande af samfärdseln mellan Sverige och Finland har länge förelegat, men de tekniska svårigheterna i förening med penningbrist afskräckt, ehuru behovet kändes trängande. Östra l. Stora Bogskär, som höjer sig 7,4 m. öfver hafvet med branta, svårtillgängliga stränder, ansågs erbjuda de minsta svårigheterna, men för sjöfarten var en fyr på Västra l. Lilla Bogskär, beläget omkr. 5 km. från det förre, af större nytta, och denna klippa, med endast 3,5 m. höjd öfver vattenytan, valdes slutligen. Arbetet uppdrogs åt svenske

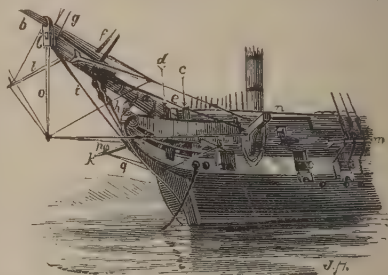

Den 1880 uppförda fyren.

öfverfyringenjören, öfverstelöjtnant G. von Heidenstam, som till sin medhjälpare och arbetschef antog förste arkitekten vid öfverstyrelsen för allmänna byggnader i Finland, G. V. Wilenius. Arbetet, som bekostades af finska staten, börjades 1880 med uppförande af en 3,5—4,7 m. hög grundmur af hoplaskade granitblock, på hvilken sedan restes det vid Ludvigsborgs verkstad i Stockholm tillverkade fyrornet af järn, hvilket är 32 m. högt och afdeladt i 7 våningar och fullbordades sommaren 1882. Arbetet hade i sitt dåvarande skick kostat 331,543 finska mark. Men hur starkt och solidt tornet än kunde synas, voro dock elementen ännu starkare. 14 febr. 1889 skadades öfverbyggnaden betydligt af en våldsam sydväststorm, som ända till 18 m. höjd öfver vattenytan ref upp järnplåten, bräckte stöd och sträivor och sönderlög den rundt fyren löpande balkongen. Nu måste tornets hela betäckning eller ytteransar göras om af gröfre material och med starkare hopnitning. Åtskilliga andra förändringar vidtoges också; så t. ex. förklades trappan, som fört gått i

spiral rundt tornets ytersida, till tornets inre. Med dessa reparationer och förändringar kostar fyren nu finska staten närmare 700,000 finska mark. Själva fyrapparaten; tillverkad hos Henri Lepante i Paris, kostar 45,000 francs; dess sken tangerar hafvet på en radie af 11,5 engelska mil.

Bogspröt, *sjöv.*, ett från fören af ett fartyg nästan horisontalt utskjutande rundhult (a) af trä eller järn, i senare fall ihåligt. Såväl bogsprötet som den från detta utskjutande klyfvarbommen (b) men (b) och därutanför jagar bommen tjäna

såsom fästpunkter för förstagen. tåg, som för-ifrån stötta fockmasten och dess stänger. På dessa stag kunna föras ända till fem trekantiga s. k. stagsegel, hvilka bidraga att balansera trycket i akterseglen, men äro svåra att föra i motsjö, enär de orsaka stampning (förens häftiga rörelse upp och ned). Bogsprötet hvilat på förstäfven och har den inre ändan fäst i ett spår, som är anbragt i en upprättstående grof stötta eller i en på däck liggande grof plank, kallad dyna. Sidovägen stödes bogsprötet af tvenne timmer, som gå upp på hvar sida om förstäfven. Dessa timmer heta kindbäckar, och deras öfre ändar, som räcka ofvanom bogsprötet, kallas manshufvud (c). För öfrigt fasthålls bogsprötet af bogsprötssurningen (d) och stötts sidovägen af bogstagen (e), uppför från fock- (f) och förstängstagen (g) samt nedifrån af waterstagen (h) och stampstaget (i). På den yttersta ändan af bogsprötet sitter ett trästycke, kalladt bogspröts-esel-hufvud (j), hvilket har ett fyrkantigt hål, som trådes på en motsvarande tapp i bogsprötets änd. Lodrätt öfver detta hål sitter ett rundt sådant, hvilket klyfvarbommen har sin plats. — Bogsprötet brukades redan i den äldsta forntiden, men utgjordes till en början endast af en rund utskjutande bom. Jfr Blinda.

R. N.*

Bogsprötare, *Bembex rostrata*, *zool.*, en till ordn. *Hymenoptera* (steklarna) hörande insekt, som är svart med hufvud och bål gråbludna samt underlifvet försedd med 5 gröngula, vågiga tvärband. Den blir 2,08—2,38 cm. lång och 0,98 cm. bred, förekommer inom alla Europas länder, är allmän i södern, men blinsällsyntare mot norden och har inom Skandinavien blifvit funnen endast på Gotland och i Skåne. Bogsprötarna lefva parvis och gräfva sina bon på sandiga ställen.

A. Sg.*

Bogspröts-esel-hufvud. Se Bogspröt.

Bogsta, socken i Södermanlands län, Rönö härad. 3,048 har. 485 inv. (1903). Annex till Sätersta, Strängnäs stift, Nyköpings östra kontrakt.

Bogstad, herresäte i närheten af Kristiania, vid Bogstadvand, har under de senare århundradena tillhört familjerna Leuch, Anker och Wedel-Jarlsberg. 1809 underhandlade där greve Wedel och riherrre Platen om afslutandet af en politisk förening mellan Sverige och Norge. Y. N.

Bogstag. Se Bogsprüt och Tackling.

Bogsvulst, veter. Se Botryomykos.

Bogusla/wski [bägu-], Wojciech (ty. Adal-ert), polsk skådespelare och skådespelsförfattare, f. 1760, d. 1829, blef 1790 direktör för nationalteatern i Warschau. Han var en framstående skådespelare och bildade omkring sig en god skola. Genom en mängd översättningar och originalarbeten skapade han en repertoar för den polska scenen. I sina teaterstycken gjorde han sig förtjänt om polska språkets rykt och riktighet. (A—d J.)

Bogusla/wski, Palon Heinrich Ludwig Prusz von, tysk astronom, f. 1789, d. 1851 om direktör vid observatoriet i Breslau, upptäckte 1835 den efter honom uppkallade Boguslawskis omet samt gjorde värdefulla iakttagelser angående Niels, Enckes och Halleys kometer. 1832—54 utgaf en tidskriften "Uranos".

Bogusla/wski, Albert von, tysk general och militärskriftställare, f. 1834 i Berlin, blef 1854 officer vid ett infanteriregemente, 1867 kapten och 1872 major. Han deltog i danska, österrikiska och franska krigen, blef 1883 öfverste och regementschef, 1888 generalmajor och brigadchef samt ämnade 1890 krigstjänsten med generallöjtnants rad. B. har utvecklat en mycket stor litterär verksamhet. Bland hans arbeten märkas: *Die Entwicklung der taktik von 1793 bis zur gegenwart* (2 dlr, 3:e uppl. 1885, "Nutidens taktik", 1871), *Taktische folgerungen aus dem kriege 1870—71* (2:a uppl. 1872, översatt till svenska), *Das Leben des generals Dumouriez* (2 bd, 1879), *Der kleine krieg und seine bedeutung für die gegenwart* (1881), *Der zug der engländer gegen Kopenhagen im frühjahr 1801* (1890), *Taktische darlegungen aus der zeit von 1859 bis 1890* (1892), *Der krieg der endee gegen die französische republik 1793—1796* (1894), *Betrachtungen über heerwesen und kriegführung* (1897), förutom en mängd mindre arbeten, även af politiskt innehåll, en roman och tidskriftsppsater. (C. O. N.)

Bogutschütz [bägot-], by i preussiska prov. Schlesien, regeringsområdet Oppeln, 6,946 inv. (1900), som kommun 14,537 inv. (s. å.). Stenkolnsruivor, maskin- och superfosfatsillverkning, zinkpyttor, ångkvarnar och ångsågar samt annan industri.

Bogwood [bä'gwood], eng., fossilt ekträ, som förekommer i irländska torfmossar och användes till ijouterivaror.

Bog-åra, *sjöo.*, den främsta åran i en båt. I åtar med "dubbel rodd", d. v. s. där årorna föras larvis bredvid hvarandra, kallas de båda främsta årorna bogåror. Roddarna, som sköta dessa, kallas likthuggare. På kommando-ordet: bog in! pplyftes bogåran och inlägges i båten. Detta bres strax innan rodden skall upphöra, på det att likthuggaren, om så påfordras, vid framkomsten stå vara i ordning att medelst båtshake "taga törn" (utvärja stöten) och sedan fasthålla båten. R. N.*

Bogö, nu Boö, en ö i Karlshamnshjärden, på

hvars norra udde efter Roskildefreden 1658 en provisorisk skans byggdes till skydd för Bodekulls, nu Karlshamns, hamn. Bogöskansen fick dock förfalla, då en bättre befästning på 1670-talet började uppföras å Frjisholmen. L. W. son M.

Bogö, liten, fruktbar ö mellan Själland, Falster och Möen. 12 kvkm. 1,280 inv. (1901). Navigationsskola, upprättad 1865 af Kristen Berg, öfver hvilken ett minnesmärke restes på B. 1897.

Boh., i naturvetenskapliga beteckningar förkortning för K. H. Boheman.

Bohain [bää'], stad i franska dep. Aisne, i en sumpig trakt, till hvars torrläggning Canal-des-Torrents är dragen till Schelde. 6,469 inv. (1901). Tillverkning af kasjmirsjalar och andra väfverier.

Bohém, beteckning för en krets sorglöst och oregelbundet levande personer, t. ex. artist-, litteratör- och studentkottierier. Bohém är lånat från fr. *Bohème*, Böhmen eller bömare (zigenare), och uttrycket fick sin öfverförda betydelse genom den franske skalden Murgers "Scènes de la vie de Bohème" (1848).

Boheman. 1. Karl Adolf Andersson B., mystiker, f. 1764 i Jönköping, dref någon tid handel, men gjorde snart cession och blef därefter kontorist. Såsom sådan fick han anställning i Amsterdam, där han gjorde bekantskap med en rik engelsman, Stephens, hvilken i likhet med honom var en ifrig ordensvurm. B. åtföljde sin vän till London och blef förlovad med hans syster. Hon dog likväl under förlofnings tiden, och B. fick då enligt sin egen uppgift 10,000 pd st. (180,000 kr.) såsom ersättning för den betydliga hemgift, hvarom han till följd af hennes död gick miste. 1794 blef han dansk undersäte, köpte lustslottet Frydenlund på Själland och lefde där såsom en mäkta rik man. En mängd rykten voro i omlopp om det sätt, hvarpå han blifvit förmögen. Bl. a. påstods — dock utan all grund — att han hade tillgripit Marie Antoinettes juvelskrin, när den franska kungafamiljen 1791 flydde från Paris. I själfva verket understöddes han af prins Karl af Hessen, som också var en stor ordensvurm och genom B. sökte utsträcka sitt frimurarinflytande öfver Sverige. Under åtskilliga besök i Sverige hade B. redan under förmyndarregeringen kommit i nära beröring med hertig Karl (Karl XIII), hvilken i honom såg en af "den hemliga vishetens mästare". Hertigen hade redan blifvit upptagen i det mystiska sällskapet E. L. U. D., bland hvars hufvudmän B. var, och det var äfven fråga om att Gustaf IV Adolf skulle recipieras i orden, då man, hufvudsakligen på grund af en angivelse från Armfelt, öfvertygade konungen om att B. var en politiskt farlig person. Till följd därpå häktades denne och fördes öfver gränsen 1803. Äfven ur Danmark förvisades han, på den svenske ministerns begäran, och saken meddelades t. o. m. hofven i Wien och Petersburg. Ruinerad genom den tvångsauktion, som man anställde på hans egendom i detta land, och genom att prinsen af Hessen upphörde med sin frikostighet, lefde han därefter någon tid i Hamburg, där han upprättade ett "handelsexpeditionskontor". Omsider fann han en tillflykt hos fursten af Waldeck. 1814 begaf han sig till Stockholm för att skaffa sig upprättelse och skadestånd för den orättvisa behandling, som tillfogats honom i Sverige. Han mottogs vänligt af Karl XIII, men blef efter några dagars förlopp

åter förvisad ur riket, tydligen på grund af kronprinsens fruktan för hans konspirationer. Rörande sistnämnda förvisning insände han till justitieministern en mängd klagoskrifter, hvilka dock lämnades utan afseende. Död 1831 i armod i Wandsbeck (nära Pyrmont). — B:s efterlämnade ordenstä äro hållna i en svulstig stil och röja ett ringa mått af begåfning hos författaren. Samtiden har, såsom E. Tegnér säger, utan tvifvel tillmätt hans uppträdande större vikt än det förtjente.

Litt.: H. G. Trolle-Wachtmeister, "Anteckningar och minnen", utg. af E. Tegnér, I, 23 ff. (1889), Ridderstad, "Gömdt är icke glömdt", III (1846), Ehrenström, "Anteckningar", utg. af S. J. Boëthius, II, s. 485 ff. (1883), samt E. Tegnér, "G. M. Armfelt", III, s. 10 (1894). (L. W.-m.)

2. Karl Henrik B., den föregående brorson, entomolog, f. 10 juli 1796 i Jönköping, blef student i Lund 1812 och egenadt sig därefter åt juridiken, men ingick 1813 som underofficer vid Jönköpings regemente, deltog i fälttåget mot Norge 1814 och blef 1837 kapten. Sin lediga tid använde han mestadels till forskningsresor, på hvilka han oftast åtföljdes af yngre vetenskapsdickare. 1837—38 var han förordnad att förestå intendentsbefattningen vid zoologiska riksmuseet i Stockholm, och 1841 kallades han af Vetenskapsakademien till professor och intendent för de entomologiska samlingarna. Dessa ökades af honom därigenom att han dit skänkte sin egen under 30 år sammanbragta insektsamling. Såsom intendent utgaf B. *Arsberättelser om framstegen i insekternas, myriapodernas och arachnidernas naturalhistoria* för 1840—56 (1843—59). Dessutom författade han bl. a. *Nya svenska homoptera beskrifna* (1847), *Insecta Caffrariae* (1848—57, där han beskref de af J. A. Wahlberg 1838—45 samlade afrikanska insekterna), vidare *Bidrag till Gottlands insektfauna* (1850), *Monographia cassididarum I—IV* (1850—62), *Entomologiska anteckningar under en resa i södra Sverige 1851* (1852) samt *Catalogue of coleopterous insects in the collection of the British museum. Part IX. Cassididae* (1856). Ledamot af Vetenskapsakademien 1838. Död 2 nov. 1868.

Bohemia, det latinska namnet på Böhmen.

Bohemien [bæmiä/], fr., egentl. bömare; zigenare; person, som för ett oregeibundet lif. Jfr Bohem.

Bohemund (Bøemund), *furstur af Antiokia*. 1. Bohemund I, f. omkr. 1065, d. 7 mars 1111 i Canossa, var äldste son till den normandiske hertigen Robert Guiscard af Apulien, Kalabrien och Sicilien i dennes första, icke furstliga äktenskap med Alberada. Han deltog 1081—85 i sin faders krig i Epirus mot den bysantinske kejsaren Alexios I Komnenos och vann därunder två segrar, men måste likväl med oförrättadt ärende återvända till Italien; han anses nämligen hafva sträfvat efter att bemäktiga sig tronen i Konstantinopel. Efter faderns död (1085) gick B. genom sin styfmoders intriger miste om dennes rike, som tillföll hans yngre halfbroder Roger, och först efter fyra års strider kunde han sätta sig i besittning af furstendömet Tarent. Tapper, förslagen och ärelysten, fann han därefter i första korståget ett gynnsamt tillfälle att på annat sätt vinna ära och rike och var kanhända den ende furste, som af öfvervägande politiska bevekelse-

grunder slöt sig till detta företag. I spetsen för en talrik skara normanner från södra Italien för han 1096 öfver till Grekland och måste liksom de öfrige korsfararna hylla sin forne fiende kejsar Alexios som länsherre. Han blef en af korsfararhärens ledare och framträdde snart som dess bästa fältherretalang. Slaget vid Doryleum (1 juli 1097) vanns sålunda till stor del genom hans duglighet. Med härens förtrupper öfvergick B. därefter Tauru och inträngde i Syrien. När korsfararna tyckte försmäktat framför det starkt befästa Antiokia, lyckades B. förmå den armeniske renegaten Firuz az Zerrad, som blifvit förolämpad af stadens härskare, emiren Bagi Sijan, att 5 och 6 juni 1098 släppa in normannerna i ett af honom bevakadt torn, hvarefter staden med lätthet eröfrades. B., som på förhand af sina vapenbroder betingat sig Antiokia i lön för sin hjälp, blef därefter för 14 dagar vald till korsfararnas öfverbefälhafvare, då sultanen Kerboga af Mosul med sin öfverlägsna belägringshär syntes skola i grund tillintetgöra dem, och lyckades, understödd af den våldsamt uppfammande trosfanatismen bland de kristne krigarna, i grund krossa den mäktige sultanen. Trots afund och intriger från de förnämste korsriddarnas sida, i synnerhet Raimond af Toulouse, kunde B. häfda sin ställning som furste af Antiokia, där han också kvarstannade, medan större delen af korsfararna drog mot Jerusalem. Han blef visserligen nödsadad att erkänna kejsaren i Konstantinopel som sin länsherre, men var i själfva verket nästan själfständig.

På alla håll omgifven af fientliga grannar och med endast en ringa återstod af sina normanner till sin hjälp, hade emellertid B. stora svårigheter att öfvervinna vid ordnandet och försvaret af sitt rike. År 1100 råkade han i fångenskap hos emiren af Sivas, som först efter fyra år lösgaf honom mot en dryg lösepenning. När sarasenerna allttjämt hårdt ansatte honom, lämnade han Antiokia åt sin högsinte kusin, greve Tankred af Normandie, och begaf sig till Europa för att samläsa nya trupper. I Frankrike gifte han sig med en dotter till konung Filip I och värfvade en här. Med denna vände han sig därpå än en gång mot kejsar Alexios, men efter en misslyckad belägring af Durazzo 1108 måste han sluta en ogynnsam fred, hvarpå han begaf sig till Italien. Han stod just i begrepp att återvända till Antiokia, då döden gjorde slut på hans oroliga bana. Jfr Kugler, "Bohemund och Tankred, fursten von Antiokia" (1862).

2. Bohemund II, den föregående yngste son och efterträdare, f. 1108, d. i febr. 1130, var vid faderns död blott tre år, hvarefter regeringen i Antiokia öfvertogs af faderns kusin Tankred. Denne dog emellertid redan 1112, och förmynderskapet för B. öfvergick då till hertig Roger af Salerno, under hvars odugliga styrelse Antiokia alltmer gick tillbaka. Riket skulle med säkerhet gått under, om ej konung Balduin II af Jerusalem genom sin seger öfver muhammedanerna vid Danim (14 aug. 1120) räddat det. B., som 1126 själf tillträdde regeringen, var tapper och högsint, men hans äktenskap med Balduins dotter Alice, en i hög grad härsklysten och intrigant kvinna, bragte oreda i landet. B. stupade 1130 i en strid mot emiren Ghazi ibn Danisjmen i Cilicien, öfverlämnande riket åt sin treåriga dotter Constance, som blef föräldad med

grefve Raimond I af Poitou och efter dennes död (1152) med grefve Rainald af Châtillon.

3. Bohemund III, den föregående dotter-son och Raimonds af Poitou son, tillträdde 1163 regeringen i Antiokia, men råkade kort därefter i fångenskap hos atabegen Nur ed-din af Damaskus, som t. o. m. var nära att intaga Jerusalem. Han blef dock snart frigifven mot en betydlig lösepenning. Svag och lättsinnig, lät han riket förfalla och ådrog sig allmänt förakt, emedan han skilde sig från sin gemål Teodora, dotter till bysantinske kejseren Manuel, för att kunna upphöja sin älskarinna Sibylla på tronen. B. blef då bannlyst och hans rike belagd med interdict. Prästerskapet och vasallerna gjorde uppror, och landet sönderslets af inbördeskrig, samtidigt med att Saladin härjade dess gränser. Slutligen slöt B. med denne en skyldig fred 1188 samt fick med gunst och nåd behålla tronen till sin död, 1201.

4 och 5. Bohemund IV (1201—33) och Bohemund V (1233—51) voro båda obetydliga. Den förre måste 1216—19 kämpa om besittningen af Antiokia med Raimond Rupin.

6. Bohemund VI nödgades 19 maj 1268 utrymma Antiokia till den egyptiske mamluksultanen Bibas och ledde sedan till 1274 såsom furste af Tripolis i ständig strid med sarsenerna.

7. Bohemund VII, den föregående efterträdare, dog barnlös 1287, hvarefter en tronstrid utbröt om spillrorna af det forna furstendömet Antiokia. Därunder intogs Tripolis 1289 och S:t Jean d'Acre 1291 af sarsenerna, hvarmed korsfärdarna förlorade sina sista fasta platser i österlandet. E. A.—t.

Bohlin, Abraham, bokförläggare. Se Lindh.

Bohlin, Karl Petrus Teodor, astronom, f. 30 okt. 1860 i Stockholm, tog 1878 maturitets-examen därstädes samt blef 1883 filos. licentiat i Uppsala, 1885 docent i astronomi och 1886 filos. doktor. 1880—83 hade han anställning som amanuens vid Uppsala observatorium samt deltog under somrarna s. å. i generalstabens geodetiska och astronomiska arbeten och under vintern 1882—83 i de magnetiska variationsobservationer, som i Uppsala anordnades i samband med då pågående internationella arktiska expeditioner. 1884—88 och 1890—91 tjänstgjorde han som biträdande astronom vid Vetenskapsakademiens observatorium och tvenne gånger, 1888—89 samt 1896, som t. f. observator vid Uppsala observatorium. 1891—93 vistades han på resa i Tyskland och Ryssland och 1893—94 på en ny resa i Ryssland. Under resorna innehade B. anställningar vid kungl. astronomiska räknearkivet i Berlin, där han deltog i beräkningarna af planeten Jupiters störingar på en del småplaneter, samt vid O. Backlunds räknearkiv i Petersburg för beräkning af enckeska kometers bana. 1897 utnämndes han till Vetenskapsakademiens astronom med professors titel. S. å. utsågs han därjämte till lärare i astronomi vid Stockholms högskola. 1898 valdes han till ledamot af Vetenskapsakademien och 1900 till ledamot af Fysiografiska sällskapet i Lund. B. har utgivit en mängd astronomiska afhandlingar, mest af teoretiskt innehåll. Han har lämnat synnerligen värdefulla bidrag till frågan om beräkningen af asteroidernas störingar samt framställt och utvecklat den viktiga teorien för s. k. "gruppstöringar", i *Tafeln und formeln zur gruppenweise*

berechnung der allgemeinen störungen benachbarter planeten (Uppsala 1896; fullständigare med titeln *Sur le développement des perturbations planétaires* (i Stockholms Obs. ann. 1902). Bland af honom utförda observationsarbeten märkas: *Bestämning af Uppsala observatoriums polhöjd* (1882), *Om iakttagelserna vid Uppsala observatorium för equinoktiets bestämning våren och hösten 1889* (1890) samt en hel del i "Astronomische nachrichten" offentliggjorda observationer på planeter och kometer. Vidare har han lämnat bidrag till frågan om stjärnornas årliga parallaxer. B. har äfven utgivit en del arbeten inom den rena matematikens och mekanikens gebit.

Bohman, Karl Johan, skolman, f. 26 sept. 1816 i Jönköping, blef 1835 student i Uppsala och 1842 filos. doktor, anställdes 1843 som lärare vid Stockholms lyceum och öfvertog 1851, i förening med O. v. Feilitzen, föreståndarskapet för detta läroverk. Grundlig bildning, allvarligt och kärleksfullt bemötande af ungdomen och en snart sagdt till passion gränsande hängivenhet för undervisningen gjorde honom till en af sin tids mest framstående och omtyckte lärare och Stockholms lyceum till en aktad och mycket besökt läroanstalt. Enligt k. br. 23 okt. 1863 fick läroverket, först bland alla enskilda sådana och en tid det enda, dimissionsrätt till universitetet. Då Stockholms lyceum höstterminen 1875 sammanslogs med Stockholms ateneum under dess rektor och efter dess läroplan, ingick B. som lärare vid det nya läroverket. Ett erkännande af de framstående förtjänster B. genom sin skolverksamhet inlagt om det allmänna gafs bl. a. då riksdagen 1880 voterade honom en pension å 2,000 kr. att utgå fr. o. m. 1881, ehuru han aldrig varit i statens tjänst. Han afled å Lidingön vid Stockholm 9 sept. 1882.

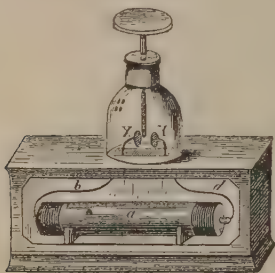
Bohn [bån], Johannes, tysk läkare, f. 1640, d. 1718, blef 1668 professor i Leipzig. B:s betydelse i medicinens historia ligger framför allt i hans framhåfvande af den experimentella forskningens betydelse för medicinen, hvarigenom han väsentligen bidrog att störta det kemiatrikska systemet. Hans förnämsta skrifter äro *Circulus anatomico-physiologicus seu oeconomia corporis humani* (1680), *Dissertationes chymico-physicæ* (1685) samt de två rättsmedicinska arbetena *De renunciatione vulnerum seu vulnerum lethaliu[m] examini* (1689) och *Dissertatio de officio medici duplici, clinico nimirum et forensi* (1704). R. T.—dt

Bohn [båu'n], Henry George, engelsk bokförläggare och skriftställare af tysk härkomst, f. 1796 i London, d. därstädes 1884, öppnade 1831 i London egen bokhandel, som snart utvecklade sig till den största sortiments- och antikvariataffär i världsstaden. Från mitten af 1840-talet förlade B. i olika serier billighetsupplagor af äldre och nyare värdefulla arbeten, sammanlagdt uppgående till mellan 600 och 700 bd. För desamma öfversatte B. själf arbeten af tyska och italienska klassiker samt kommenterade Gibbon, Butler, Milton och Walton. B. drog sig 1864 tillbaka från affären och sålde sina många förlagsrättigheter. Han författade *Origin and progress of printing* (1857) och *A dictionary of quotations from english and american poets* (1883) m. fl. arbeten. Vid världsutställningen 1851 i London var B. föreståndare för afdelningen böcker. Han

var äfven känd som ifrig samlare af konst saker och pretiosa.

Bohnenberger [bånen-], Johann Gottlieb Friedrich von, tysk matematiker och astronom, f. 1765 i närheten af Stuttgart, d. 1831 som professor i Tübingen, uppfann ett efter honom själf benämndt elektroskop (se nedan) och en rotationsapparat (se d. o.), som på Napoleons befallning blef införad i alla franska skolor.

Bohnenbergers elektroskop, *fys.*, ett mycket känsligt instrument, hvarmed man pröfvar om en kropp är elektrisk och bestämmer arten af dess elektricitet. I en trälåda med sidoväggar af glas är innesluten en s. k. torr stapel (a), från hvars båda ändar eller poler utgå koppartrådar (b och d), som sluta i metallskifvorna X och Y. Dessa skifvor

äro ständigt laddade med oliknämnda elektriciteter från stapels båda poler. Midt emellan dem hänger ett guldblad. Vidrör man den öfverst på instrumentet anbragta metallskifvan med en kropp, som är laddad med positiv elektricitet, så meddelar sig denna till guldbladet, och detta drages intill den skifva, som står i förbindelse med stapels negativa pol. Har kroppen negativ elektricitet, slår guldbladet ut åt motsatt håll. Är åter kroppen oelektrisk, förblir guldbladet utan rörelse. Instrumentet uppfanns af Bohnenberger, men förbättrades af Fechner till den form, som i figuren återgives. R. R.*

Bohnstedt [bån-], Ludwig Franz Karl, tysk arkitekt, f. 1822 i Petersburg, d. 1885, studerade 1839—42 i Berlin och Italien, blef 1858 professor vid konstakademien i Petersburg, men flyttade 1863 till Gotha. En mängd byggnader (offentliga och privata) i Petersburg, Moskva, Riga, Baden-Baden och Gotha äro utförda af honom. Hans mest betydande verk äro ritningarna till riksdagspalatset i Berlin, hvilka belönades med första priset, men ej kommo till utförande.

Bóhol (Bojól), ö i Visayagruppen bland Filipinerna, mellan Cebu och Leyte, 3,250 kvkm. med omkr. 240,000 inv., bildar med Siquijor en provins, 4,124 kvkm., omkr. 250,000 inv. Ön är bergig och skogbeväxten, producerar mycket ris och har äfven guldfyndigheter. Hufvudstad är Tagbilarán.

Bohór'd (ty. *buhurd*, mlat. *bohór'dicum*), en under medeltiden bruklig tornerlek, hvarvid anfall gjordes på en låtsad fästning. Merendels tages dock ordet i samma bemärkelse som dust eller torne.

Bohorič [-ritj], Adam, slovenisk skriftställare och anhängare af reformationen i 16:e årh. B. intresserade sig särskildt för rättskrifningen, och det

efter honom uppkallade skriftspråket, på sloveniska "bohoričica", begagnades ända till midten af 1800-talet. B:s skrifter blefvo brända af det katolska prästerskapet i Krain, med undantag af den i Wittenberg 1584 tryckta språkvetenskapliga boken *Articulae horule*, hvaraf några exemplar räddats till bibliotek i Wien, Dresden och Laibach. A—d. J.

Bohr [bår], Christian Harald Laurits Peder Emil, dansk fysiolog, f. 14 febr. 1855 i Köpenhamn, blef 1872 student och 1880 med. doktor. sedan han utgivit en disputation *Studier om mælk med særligt hensyn til de i samme suspenderede fedtkugler*. Han studerade sedan fysiologi hos Ludwig i Leipzig, där han utarbetade en mycket förtjänstfull afhandling *Ueber den einfluss der tetanischen irrtümliche auf form und grösse der tetanuscurve* (1882), och utnämndes 1886 till fysiologie professor i Köpenhamn. B. har med synnerlig förkärlek studerat blodgaserna och det respiratoriska gasutbytet i lungorna samt därvid bl. a. kommit till det viktiga resultatet, att syrets upptagande till blodet och kolsyrans afgifvande därifrån icke kunna förklaras i enlighet med lagarna för gasers diffusion. Han uppfattar således dessa processer såsom ett slags sekretoriska, med t. ex. spottafsöndringen analoga processer. De viktigaste af B:s hithörande arbeten, till hvilka bör läggas en mängd af hans lärjungar å hans laboratorium utförda undersökningar i samma riktning, äro: *Ueber die verbindung des hämoglobins mit kohlenensäure* (1886), *Ueber die lungenathmung* (1890), *Beiträge zur lehre von den kohlenensäureverbindungen des blutes*, *Der sauerstoffgehalt des oxyhämglobinkrystalle* (med Torup), *Ueber die verbindung des hämoglobins mit sauerstoff*, *Ueber den specifischen sauerstoffgehalt des blutes* (1891), *Ueber verbindung von methämoglobin und kohlenensäure* (1898), *Ueber die haut- und lungenathmung des frosches*, *Ueber die kohlenensäureproduktion des hühnerembryos* (med Hasselbalch 1899), *Der respiratorische stoffwechsel der säugthierembryo* (1900), *Ueber die wärmeproduktion und den stoffwechsel des embryos* (med Hasselbalch) och *Ueber den respiratorischen stoffwechsel beim embryo kaltblütiger thierte* (1903), alla intagna i Skand. arch. i. physiol.

R. T.—dt.

Bohrer [bårer], tysk musikalisk konstnärfamilj. Dess mest framstående medlemmar voro bröderna Anton (violinist, f. 1783) och Max (violoncellist, f. 1785), hvilka tillsammans gjorde konstresor genom nästan hela Europa (Stockholm 1814) och under kortare tid hade anställningar i Berlin och Paris. Anton blef 1834 konsertmästare i Hannover och dog 1852. Max blef 1832 konsertmästare i Stuttgart, gjorde sedan ånyo konstresor (Amerika 1842, Stockholm 1847) och dog 1867. Han räknas bland violoncellspelets främste representeranter. — Antons dotter Sophie (f. 1828, d. 1849), blef för sitt färdiga och kraftfulla pianospel kallad "en kvinnlig Liszt". A. L.

Bohtori. Se Buhturi.

Bohus (urspr. Bagahus, därefter Bahus), nu en vördnadshjudande ruin, snedt emot staden Kungälv, var fordom en stark fästning, belägen på en hög klippa i Göta älfs norra utloppsramp, den s. k. Nordre älf. Det anlades 1308 af norske konungen Håkon Hålegg för att betvinga det i närheten liggande Ragnhildsholms fäste, hvilket den

svenske hertigen Erik Magnusson fått i sitt våld. "Huset" (fästet), som till en början var af trä, blef snart en af Norges viktigaste platser och, genom allt kraftigare befästningsarbeten af sten, ett af hela Nordens starkaste slott. Bagaholm — den holme, på hvilken fästet låg — var tingsställe för Vikens lagmansdöme, och höfvitsmannen på Bohus innehade styrelsen först öfver södra och sedermera äfven öfver norra delen af det landskap, som efter borgen fick namn af Bohus län. Bohus kom att spela en betydelsefull roll vid de båda grannrikernas förhållanden till hvarandra, såväl de fredliga som de fiendliga. På B. var 1332 den norska herredag samlad, som

den s. k. Gyldenlövefeiden råkade det åter ut för en belägring, den svåraste af alla. Det ansattes nämligen då i nära två månader (25 maj—22 juli 1678) af öfver 10,000 norrmän under Gyldenlöve, och den svaga besättningen under öfverste von Börstel skulle hafva nödgats gifva sig, om icke G. O. Stenbock ankommit med hjälp. Det nästan i grund förstörda slottet uppbyggdes ånyo och var till 1700 residens för landshöfdingen öfver Bohus län, men blef utan synnerligen stor vikt i militäriskt afseende, enär det ej längre var ett gränsfäste. Karl XII lät också flytta kanonerna därifrån till Sundsborg (i Svinesund), hvilket han ämnade till ett starkt gränsvärn

Bohus fästning och staden Kungälv på 1600-talet.

förklarade Magnus Eriksson myndig; där hyllades 1344 dennes son Håkan till Norges konung, och där mottog 1388 Håkans änka, Margareta, de svenske stormännens anbud om Sveriges krona. Året därpå fick konung Albrekt där börja sin fångenskap. På B. utsåg en del af Norges stormän 1449 Karl Knutsson till norsk konung. 1455—56 var slottet för danskar och norrmän en trygg tillflyktsort, där de funno skydd mot den svenske anföraren Tord Bonde. Sedan den tiden belägrades det många gånger, men blef aldrig taget af fiendehand. Kristian II belägrade det 1531; svenskarna inneslöto det under det nordiska sjuårskriget (1563—70) 5 gånger, ifrigast i mars 1566, då Nils Boije och Nils Sture företogo fyra stormningar. Vid den sista lyckades svenskarna intaga ett af hufvudtornen, men sprängdes med detta i luften. B., som emellertid hade lidit svårt af belägringarna, iständsattes åter; förbättringar och tillbyggnader vidtogos 1595 och 1605—06 samt 1645, då svenskarna under den s. k. Hannibals-fejden beskjutit slottet. Fästningens hufvudbyggnader bildade vid denna tid en fyrkant med hörntorn, af hvilka det nordvästra ("fars hatt") var fyrkantigt, men blef ombyggt och gjordes rundt 1683—98, de tre öfriga, kyrkotornet i sydväst, "mors mössa" i sydöst och "röda tornet" i nordöst, voro ursprungligen fyrkantiga, men omgjordes sedan runda. Denna kärna, den gamla borgen, omgafs af en stormfri, dels bastionerad, dels tenaljerad femhörning, som på västra sidan hade ett par lägre utanverk. Så såg B. ut, när det genom freden i Roskilde (1658) kom i svensk ego och Karl Gustaf (30 mars s. å.) där höll sitt intåg. Under

mot Norge, men efter hans död fick B. igen sin bestyckning. Det lämnades sedan att förfalla. 1789 fingo Kungälv borgare rätt att taga byggnadssten därifrån; i sammanhang därmed beslöts, att fästet skulle nedrivras. Raseringsarbetena förbjödos visserligen 1796, men Kungälvboarna fingo redan 1797 åter rätt att förse sig med sten, tills Karl Johan satte en gräns för vidare förstörelse år 1838. Omfattande utgräfnings- och konserveringsarbeten hafva blifvit utförda åren 1898—1904. Jir G. Stedt, "Bohus" (i "Bidrag till kännedom om Göteborgs och

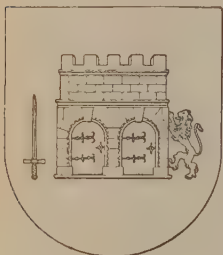

Bohus slotts ruiner.

Bohusläns fornminnen och historia", V, 1—2, 1891—92). (Hs Hd.)

Bohus län, det västligaste af Sveriges landskap, är beläget mellan 57° 40' och 59° 7' n. br. samt 5° 49' och (fastlandet) 6° 57' v. lgd från Stockholms observatorium. Det gränsar i v. till Kattegatt och Skagerack, i s. till Västergötland, i ö. äfven till

Västergötland, hvarifrån det skiljes genom Göta älf, samt till Dal; i n. bilda den i nordöstlig riktning gående hafsviken Svinesund och dess mot s. löpande fortsättning Idefjorden en del af gränsen mot Norge (Smaalenenes amt). Landskapet sträcker sig i n. och s. Dess största längd är omkr. 157 km. och största bredd 53 km.; innerst vid Saltkällefjorden är bredden knappt 4 km. Landskapet är bergigt och genomskäres af flera från de svenska norska gränsbergen utlöpfande fjällryggar, såsom de på hvar sin sida om Bullarensjöarna framstrykande bergsarna, af hvilka den östra, Kynnefjäll, nedskjuter inemot 40 km.

Bohus läns vapen.

med en bredd af högst 15 km. Landskapet kan likväl icke sägas vara ett bergland i egentlig mening, ty dess höjd öfver hafvet är ganska obetydlig. Den högsta punkten, Björnepiken (Björnerödspiken), vid Idefjorden, ligger 224 m. ö. h. Till öfver 200 m. uppstiger och på några ställen Kynnefjället. Landet bjuder i sitt inre på nejder af stor naturskönhet,

särdeles kring de romantiska Bullarensjöarna, men slutar i en af långt inträngande hafsvikar ("fjorä") sönderklufven kust, hvars brådstupande och nakna skär trycka en prägel af vildhet och otillgänglighet öfver landskapet, sedt från hafvet. Utmed denna kust finnes en skärgård, full af klippor, holmar och öar, och är Bohus län näst Stockholms län den örikaste trakten i Sverige. De anseeligaste bland öarna äro Orust, Tjörn och Hisingen, hvars mellersta del i s., Östra Hisingens härad, dock räknas till Västergötland. Otaliga blindskär göra seglingen i dessa farvatten svår och farlig, och många platser, t. ex. Pater-noster-skären, hafva vunnit en hemsk ryktbarhet till följd af de tätta skeppsbrott de vållat. Utom ofvannämnda hafsvikar, vid norska gränsen, märkas, från s. till n. räknadt, Älfvefjorden, Hakefjorden, Gullmarsfjorden med dess bägge förgreningar, Färlefkilen och Saltkällefjorden, vidare Brofjorden, Åbyfjorden m. fl. Sjöar finnas till ganska stort antal, men af obetydlig storlek. Störst äro de med hvarandra till en längd af 30 km. förenade, högst 1½ km. breda Norra och Södra Bullaren (38,3 m. ö. h.), som genom Enningdalsälven i Norge utmynna i Idefjorden, samt på gränsen till Dal Korsnsjöarna, som genom Kynneälven nedflyta i Södra Bullaren, och Örsjön, hvars vatten går till Byfjorden genom Uddevallaån; vidare märkas Kärsjön, genomfluten af Örekilsälven, som, efter förenig med Munkedalsälven kallad Kvistrumsälven, går till Saltkällefjorden, och Stora Hallungen. Det betydligaste vattendraget är gränsfloden Göta älf, som vid Hisingen delar sig och med sin öfre gren, kallad Nisre älf, tillhör landskapet. Bland landskapets märkvärdigheter i naturhistoriskt afseende äro de s. k. "skalbergen", stora samlingar af fossila snäckor, hvilka sammanhopats i längesedan förgångna tider och än bilda grund för åkerjorden, än påträffas flera hundra fot öfver hafvet, t. ex. Kapellsbackarna vid Uddevalla. De bankar

af ostron- och andra musselskal, hvilka förekomma i kustdalarnas mark, äro af mycket yngre datum och hafva uppstått genom den i Bohus län skönjbara landhöjningen.

Landskapet ingår i Göteborgs och Bohus län, i hvilket för öfrigt ingår af Västergötland blott tre härad, Askims, Östra Hisingens och Säfsvedals, samt Göteborgs stad. Arealen är 4.508 kvkm., hvaraf 4.381 land och 127 vatten. Folkmängden vid 1903 års slut var 144,336 å landsbygden och 19,685 i städerna. — Landskapets hufvudnäring är åkerbruk, därnäst är fiske den bästa inkomstkällan, och har under den senare tiden stenindustrien högt upptrifvits. I skärgården träffas mellan de kala bergen ett litet jordlager, som består af lättjord, omväxlande svag, sandblandad och mycket bördig på mangelbotten; i kustlandet, där de kala bergen äro i alla riktningar genomkurna af dalgångar, är jordmånen i dessa, lera på mangelbotten, af yppersta beskaffenhet; i fjällbygden, som upptages af sammanhängande bergmassor, i allmänhet kala och på få trakter glest skogbevuxna, är jordmånen svag, ett grundt matjordslager på grusbotten. Fordom beklädde skog den nu nakna kuststräckan; ännu 1658, då Bohus län afträdde till Sverige, var timmerutförsel, enligt hvad samtida skrifter omtala, den förnämsta källa till landets penningtillgång; men nu räcker skogen knappt till för behöfvet, och nedläggas mycket arbete och kostnad att få skogen åter på de kala markerna. Storsjöfisket (efter torsk, långa, helgefunda) bedrivs numera, sedan en mängd engelska fiskerfartyg inköpts, ej blott å Jutska refvet och utanför Norge, utan äfven n. v. om Shetlandsöarna samt vid Färöarna. På närmare håll idkas makrillfiske samt hummer- och ostronfångst; firdom var sillfisket mycket gifvande och har äfven under det sista decenniet kunnat med stor framgång bedrivas. Bohuslänningarna äro kända för att vara snälla båtbyggare; de idka en ganska omfattande sjöfart på såväl utrikes som inrikes orter. (K. S.)

Befolkningen, som i språk och seder har mera likhet med sina norske än med sina svenske grannar, kallas i norra delen af landskapet hättar eller nordhättar (deras land hättabygden) och är af en i allmänhet stark och reslig stam. Ute på den lilla Malmö (ett stycke n. v. om Lysekil) bodde en först i våra dagar utdöd småväxt ras, de s. k. malmö-barnen eller malmö-pyttarna. — Bohus län är en bland de tidigast befolkade delarna af vårt land. Därom vittnar dess stora rikeedom på fornlämningar från äldre odlingskeden, såsom vapen och redskap af sten, gravar från de s. k. sten- och bronsåldrarna (stendösar, gånggrifter, hällkistor) och de vida bekanta hällristningarna, som i mängd förekomma på klipporna.

Landskapets vapen är i silfverfält en krenelerad fästning, röd, med två portar, guld, med gångjärn och lås svarta; till höger ett upprätt svärd, blått, till vänster ett upprätt lejon, naturlig färg, rest mot fästningen; hertiglig krona.

Bohus län räknades i äldre tider till Norge och utgjorde en del af sagornas Alfhemmen, kustlandet mellan Glommen och Göta älf. Äfven förekom benämningen Rånrike. När sysselindelningen infördes i Norge, delades landet mellan Glommen och Göta älf i tre sysslor, af hvilka Rånrikisyla omfattade trakten från Hafstensfjorden upp mot

Swinesund och Elfsysla (Älfsyssell) landet mellan Göta älf och den vid Uddevalla inträngande hafsviden. Viken, hvilket namn ursprungligen omfattade alla länderna kring den stora hafsviden Kristianiafjorden, blef dock den vanligaste benämningen på Ränrikssysla. Inbyggnarna i Älfsyssell kallades "älfvagrinar", men folket i Viken, och i hela landskapet öfver hufvud, hette vikväjrar, vikmän. Under unionstiden bildade det nuv. Bohus län en enda lagsaga, Vikens, fördelad i 16 "skipreidor" (skeppslag), hvilka i det närmaste motsvarade de nuv. häraderna. Det hörde till Oslo stift och var för den ekklesiastiska förvaltningen klufvet i två prosterier, Älfsyssells och Ränrike, samt för den civila i två län: Vikens, omfattande de 9 norra "skipreidorna", och Bahus län (emedan fogden bodde på Bahus; se Bohus), omfattande de 7 södra. Vikens län lades snart under Bohus län, hvilket namn småningom utträngde både Älfsyssell och Viken. Sedan Bohus län 1658 blifvit afträd till Sverige, styrdes det först af egna guvernörer, hvilka emellanåt lydde under samme generalguvernör som Dal, Västergötland och Göteborgs stad; men 1680 förenades Bohus län, Göteborgs stad, Askims, Östra Hisinges och Säfvedals härad af Västergötland under en landshöfding. Denne fortfor att residera på Bohus till 1700, då han flyttade till Göteborg och länet fick det namn det ännu bär. — Bohus län tillhörde, såsom nämnts, i äldre tider Norge, men var för kortare tid en och annan gång underlagt Sverige, såsom under Gustaf Vasa, hvilken genom sina underbefälhafvare intog det 1523, men 1532 återlämnade till det konungen i Danmark. Alltsedan freden i Roskilde (1658) har det tillhört Sverige. (V. S.—g.)

Bland historiskt märkvärdiga orter må nämnas: den under den äldre medeltiden frejdade staden Konungahälla, hvilken låg utmed Nordre älfns norra strand, där det nuv. öfverstebostället Kastelegården ligger; det fasta Bagahus eller Bahus (se Bohus); Marstrand, hvars slott förstördes af hanseaterna 1368; det af Tord Bonde på 1450-talet byggda Karlsborgs slott, vid Äbyfjorden, och Olofsborg, ett betydligt fäste under den senare unionstiden, hvilket låg vid Bullaren och förstördes på 1530-talet, när Kristian II sökte återvinna sina riken. De många befästa platserna voro nödvändiga i en trakt, hvilken, såsom Bohus län, var ett gränsland och ständigt utsattes för anfall under de krig, som fördes mellan de skandinaviska folken. — Bland beskrifningar öfver Bohus län må nämnas J. Oedmans "Chorographia bohusiensis" (1746) och A. E. Holmbergs "Bohus läns historia och beskrifning" (1842—45, 2:a uppl. 1867) samt serien "Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns forminnen och historia". (Hs Hd.)

Rörande allmogemålet i Bohus län är skälligen litet publicerad. Det bästa är Niléns "Ordbok öfver Sörbygdemålet" (Stockholm, 1879). Göteborgs och Bohus läns forminnesförening eger emellertid ganska stora otryckta samlingar, som delvis äro under bearbetning. — Som allmänna karakteristika för Bohus län kunna betraktas 1) öfvergång af *k*, *p*, *t* till *g*, *b*, *d* (utom i början af ord), t. ex. *gaba*, *gapa*; 2) öfvergång af *g* till *v* efter hårda vokaler, till *j* efter lena, t. ex. *have*, *hage*, *våj*, *våg*; 3) riksspråkets *ju* motsvaras af *y*, t. ex. *by*, *bjuda*. Dessutom är den musikaliska accenten tämligen egendomlig. Bland andra egen-

heter, inom större eller mindre delar af språkområdet, kan omnämnas, beträffande vokaler, att öppet *a* (riksspråkets *katt*) kan förekomma äfven som långt, t. ex. *gada*, *gata*, slutet *a* äfven kort, t. ex. *bakke*, *backe*, att kort *i* ofta blir *e* och *y* *ö*, t. ex. *jesk*. På Tjörn och (stundom) Örust har man starkt utprägladt *s*. k. *Vi*by-*i* och *Vi*by-*y*. Språket vid Strömstad är *s*. k. *e*-mål. Det heter *e* *sjäppe*, en skäppa. Längre söderut har man *e* *sjäppa* framför paus, men *e* *sjäppe* *könn*, en skäppa korn. — Beträffande konsonanterna kan anföras, att *l* ofta har "tjockt" uttal. *Sk* bibehålles äfven före lena vokal, åtminstone på Tjörn, t. ex. *skys*, skjuts. Äfven *sj* har där, egendomligt nog, uttalet *sk*, t. ex. *skönn*, *sjön*. I sydligaste Bohus län lär riksspråkets *sj*-ljud motsvaras af ett *tje*-ljud och vice versa. *V*-ljudet uttalas i södra Bohus län som engelskt *vo* efter konsonant och när *h* försvunnit, t. ex. *tvätta*, *tvätta*, *va*, *hvad*; *t* bibehålles i bestämd form af neutra, t. ex. *huset*, samt i perf. part., t. ex. *sömslejet*, sönderslaget; däremot har man i supinum t. ex. *sleje*, slagit. Neutr. pl. har stundom *er l*, t. ex. *huser*, hus. Komparativen ändas i Tanummålet stundom på *-äre*, t. ex. *inäre*, inre. — Den nordliga bohuslänskan står i afseende på ordförråd och ljudförhållanden närmare de östnorska dialekterna än det södra, som mera liknar västgötamålen. B. H.—n.

Bohus läns regemente (N:o 17) leder sina anor från en kavalleri-afdelning och en dragonafdelning, hvilka uppattes i Bohus län efter freden i Roskilde 1658. Den förre af dessa afdelningar gaf upphof till det sedermera i södra Bohus län och Halland förlagda "ånkedrottnings lifregemente till häst", den senare till det i norra Bohus län förlagda regementet "tyska dragoner" eller "gröna dragoner". 1720 sammanslogs det sistnämnda regementet med de 4 bohuslänska kompanierna af ånkedrottnings lifregemente till ett regemente med namnet "Bohus läns gröna dragoner", hvilket formerades på 2 bataljoner, den norra och den södra. De 4 halländska kompanierna af ånkedrottnings lifregemente öfverflyttades samtidigt till bätsmanshället. Åren 1777 och 1783 förändrades norra bataljonen af "Bohus läns gröna dragoner" till infanteri af rotehålls natur, och 1791 gick det sammaledes med södra bataljonen, hvarigenom "Bohus läns regemente" bildades med 842 nummer. Sedan 1894 har regementet 913 nummer i Bohus län och 125 i Älfsborgs län. Det erhåller sitt värnpliktiga manskap från Göteborgs och Bohus län med staden Göteborg. Dess chefsstation är Uddevalla, dess öfningsplats Backamo, 7 km. från Ljunskile. O. O. N.

Bohus mekaniska verkstad i Örgryte socken af Göteborgs och Bohus län, tillhör Bohus mekaniska verkstads aktiebolag, hvars aktiekapital uppgår till 200,000 kr. och hvars styrelse har sitt säte i Göteborg. Tillverkningarna värderades 1903 till 324,968 kr., och arbetsstyrkan utgjorde s. å. i medeltal 112 personer. K. K.-A.

Bohvene l. **Bo**khvete, *Fagopyrum esculentum* Mönch. 1. *Bot.* En till fam. *Polygonaceæ* hörande växt, som — hufvudsakligen för sina mjölika, ätbara frön — odlas flerstädes i Europa, dit den infördes på 1400-talet. Dess hemland är mellersta Asien. I Sverige odlas den nästan endast i de sydliga landskapen. — Bohvetet är en ettårig, 0,3—0,6 m.

hög ört med krokig, slutligen rödaktig stjälk, spridda, hjärtlikt pillika, spetsiga blad och hvita eller rödaktiga blommor, samlade i tät, kvastlika ställningar, samt en glänsande svartbrun, trekantig nötkrutt. Växten nöjer sig med mager jordmån och odlas därför hufvudsakligen i sandiga trakter. I vårt land sås den i början af sommaren och mognar i september. — Fruktarna malas till gryn och mjöl, hvaraf kokas gröt. Blommorna lämna riklig honung åt bien. — Äfven en annan art, *F. tataricum* L., odlas, ehuru mindre ofta än den förstnämnda. Den liknar denna, men har smärre, grönaktiga, i glesa klasar sittande blommor och gråa, rynkiga nötter. Dess frön lämna ett sämre mjöl af något bitter smak. — Namnet bokhvete härrör däraf att frukterna till formen likna bokollon. Ldt. (G. L.—m.)

2. *Husdjurssk.* Till utfodring åt växtätande husdjur kan bokhvete användas såväl i grönt som i torrt tillstånd (frö och halm). Fröen hafva dock något mindre näringsvärde än de vanliga sädeslagens frön (jfr *Fodermedel*). Bokhvete har en egendomlig verkan på vissa husdjur. Om nämligen hvita eller hvitfläckiga svin och hvita får utfodras med någon af denna växts delar, så uppkommer kongestion (förökadt blodtilllopp) i hufvudet och huden, hvilken verkan likväl inträder, endast när djuren vistas i fria luften vid solskin. Djuren visa därunder oro; deras gång blir vacklande, hufvudet sväller upp, och röda fläckar visa sig i huden. I några fall har döden följt. För att undvika sådana verkningar vid utfodring med bokhvete bör man iakttaga den försiktigheten att ej, när solen skiner, låta djuren beta å bokhveteåkrar och att ej, efter stallfodring med bokhvete, släppa dem ut, förrän de under en eller par dagar erhållit annat foder. — Då de nämnda sjukdomstecknen visa sig efter utfodring med bokhvete, böra djuren strax föras inom hus eller i skugga, i hvilket fall de vanligen snart tillfriskna. C. A. L.

Boïdæ, zool. Se *Boa*.

Boie (Boje), Heinrich Kristian, tysk kritiker, f. 1744 i Holstein, d. 1806 som dansk etatsråd, utgaf 1770—75, under sin studietid i Göttingen, "Musenalmanach", ett organ för det vittra sällskapet "Hainbund", som medverkade till att göra den tyska skaldekonsten mera nationell och mera fri från det franska regeltvånget. 1776 upprättade B. "Deutsches museum", hvilket 1789—91 utkom under namn af "Neues deutsches museum" och var en af 1700-talets bästa tyska tidskrifter.

Boieldieu [boajäldiö l. bājäl-], François Adrien, fransk tonsättare, f. 16 dec. 1775 i Rouen, undervisades där i musik af organisten Broche och vann redan 1793 bifall med en operett, i hvilken han tagit Grétry till mönster. Uppmuntrad däraf vandrade han till Paris, hvarest han till en början måste försörja sig genom klaverstämning, men småningom för sina romanskompositioner vann ett erkännande, som ännu mer förstordes genom operan *La dot de Suzette* (1798). Därefter följde en rad af operor, som gäfvos med stigande lycka. *Calife de Bagdad* (1800) hade stormande framgång och har bibehållit sig i senaste tider. *Ma tante Aurore* (1803) visar en renare stil och skickligare anläggning samt röjer intryck af italienarna. 1800 blef B. professor i piano-spel vid konservatoriet. Olycklig i sitt äktenskap med en dansös, Clotilde Madeuroy, öfvergaf han henne 1803 och begaf sig till Petersburg, där han

blef kejserlig kapellmästare och stannade i 8 år. Han skref där en mängd operor, af hvilka ingen bibehållit sig. Under denna tid vann emellertid hans teknik, till en del genom bekantskapen med den tyska musiken, en fasthet och verkningskraft, som den till följd af brist på ordnad undervisning dittills saknat.

Efter återkomsten till Paris uppträdde B. med *Jean de Paris* (1812) — som uppenbarar nämnda företeenden, men äfven en viss kyla — i lycklig täflan med den då därstädes allenahärskande Isouard. Ännu mera mogen är operan *Le petit chaperon rouge* (1818), hvilken, liksom den 1813 komponerade *Le nouveau seigneur de village*, länge hållit sig uppe. 1817 utnämndes B. till medlem af Institutet. Angripen till sin hälsa, drog han sig nu tillbaka i stillhet och framträdde sedan (om man undantager några obetydliga tillfällighetsoperor) först 1825, och då med sitt mästerverk *La dame blanche*. Till en underhållande text — af Scribe sammansatt ur Walter Scotts romaner "Monastery" och "Guy Mannering" — diktade han en musik, som genom melodiernas romantiska innerlighet och friskhet, arbetets musikalska gedigenhet och dramatiska kraft (t. ex. i den berömda auktionsscenen) samt instrumentationens finhet och glans tillförsäkrat honom en plats bland alla tiders operakompositörer. Ehuru detta verk röjer inflytande såväl af Mozart som af Rossini, är det likväl äkta franskt, och dess inhemska popularitet bevisas bäst däraf, att det 1876 gafs i Paris för 1,367:e gången — ett faktum, som torde vara sällsynt inom teaterhistorien. B:s sista arbete, *Les deux nuits* (1829), slog däremot icke an. Efter sin första hustrus död, 1825, gifte sig B. med sängerskan Phillis, med hvilken han hade en son, som äfven blef operakomponist. Genom juli-revolutionen råkade han i ekonomiskt trångmål, därför att man för en tid undandrog honom en pension. Under sina sista år hade han äfven att kämpa mot en sjukdom, för hvilken han förgäfvos sökte bot genom resor till Italien och södra Frankrike. Död 8 okt. 1834. — B. komponerade äfven instrumentalstycken för klaver, harpa m. m. Flera operor skref han i förening med andra, såsom Cherubini, Cotel m. fl. Af hans arbeten äro i Stockholm uppförda: "Kalifen i Bagdad" (1808), "Min tant Aurora" (1813), "Den nye egendoms herrn" (1818), "Johan af Paris" (1819), "Hvita frun" (1827) och "De bägge talismanerna" (*Le chaperon*, 1830). Mindre kvick och pikant, men också mindre raffinerad än Auber, betecknar B. fransmännens "esprit" från dess mera hjärtevinande och graciösa sida. Hans biografi skrefs af A. Pougin (1875).

Boihënum l. Bojohënum, de keltiske bojernas land, nuv. Böhmen.

Boije, svensk-finsk adlig ätt, som antages härstamma från Böhmen och hafva inkommit till Norden omkr. 1440. Mest bekant bland ättens grenar är B. af Gennäs (i Pojo i Nyland), hvilken gren är introducerad både på det svenska och på det

finnska riddarhuset. Släkten har utgreningar i Ryssland.

1. Nils B. till Dalkarby och Gennäs, d. 1575, var konung Erik XIV:s förtrogne samt riksråd och lagman.

2. Göran B. till Gennäs och Kulla, d. 1615, innehade flera gånger högt befäl under Johan III:s regering, blef 1585 lagman och 1602 riksråd.

3. Karl Gustaf B., af släktens östgötagren, politisk partigångare, f. 1698, d. 1769 som öfverstelöjtnant. Såsom en af hattarnas ifrigaste anhängare tillhörde han sekreta utskottet vid riksdagarna 1738—39, 1740—41 och 1746—47 samt arbetade våldsamt för förändringen i rådet 1739 och kriget med Ryssland 1741. År 1761 tillhörde han emellertid mössorna och genomdref Pechlins utvoterings från riddarhuset. 1755—56 års riksdag tilldelade honom 14,000 dal. smt för hans arbete *Den genom många års egna försök förjarna svenska landthushållaren* (1756, 2:a uppl. 1794). B. utgaf äfven (1757) sin svärfaders A. L. Lewenhaupts, självbiografiska berättelse under den rafflande titeln "Enväldets skadeliga påföljder och Aggets bittra frugter".

4. Erik Gustaf B., den föregående kusin, f. 1699, d. 1751, hofjägsmästare, var liksom brodern Hans Henrik (se B. 5) röstärfvare och penningutdelare på mössornas sida 1743—47.

5. Hans Henrik B., den föregående broder, friherre, politiker och militär, f. 1714, deltog i finska kriget 1741—43 och blef slutligen öfverstelöjtnant. Han tillhörde det sämsta slaget af frihetstidens riksdagspolitiker. Efter att vid riksdagarna 1738—39 och 1742—43 ha gjort sig känd som våldsam hatt, öfvergick han före nästa riksdag till motpartiet och blef en af de förnämste utdelarna af ryska och engelska mutor, af hvilka han säkert behöll åtskilligt själf. Därefter återknöt han förbindelsen med hattledarna, försökte förgäves locka mössornas ledare till förrådsska steg samt tjänstgjorde såsom spion på de ryske diplomaterna och deras svenske anhängare, samtidigt med att han afgaf rapporter till ryska regeringen och bearbetade sinnen i Finland. Till stor del genom hans åtgörande blef härads höfding Wijkman röjd och afträttad 1751. Trots sitt dåliga anseende blef B., som tillhörde sekreta utskottet vid riksdagarna 1755—56, 1760—62 och 1769—70, af ständerna 1761 befordrad till landshöfding i Nylands och Tavastehus län; 1769 lär han ha varit påtänkt till plats på riksrådsförslag, och 1771 blef han friherre samt 1772 — efter att ha tillvunnit sig Gustaf III:s gunst — president i statskontoret samt sedermera medlem af deputationen för kronobrännerierna. Han hade småningom med olika medel förvärfvat en stor förmögenhet och arbetade ifrigt för användningen af vattenfallet vid Tammerfors; men en arrendering af en del af kronans bränneriärrättighet medförde hans ruin; 1778 gjorde han konkurs och måste lämna sitt ämbete. Död 1781.

6. Adam Ludvig B., f. 1730, son till B. 3, vice-korpral (major) vid lifdrabantkåren och en af Gustaf III:s medhjälpare vid statshvalfningen 1772, efter hvilken han erhöll öfverstelöjtnantsfullmakt. Dödsår obekant.

7. Johan Ludvig Johansson B., sonson till B. 4, friherre, jurist, riksdagsman, f. 1768, blef 1785 hofrättsaukultant, 1798 förste expeditionsssekreterare och 1802 revisionssekreterare. Vid

riksdagen 1789 tillhörde han rojalisterna. Under riksdagarna 1812 och 1815 ädrog han sig en icke obetydlig uppmärksamhet såsom medlem af oppositionen på riddarhuset. Före och under riksdagen 1815 utgaf B. ett par skrifter om penningnöden och om nyttan af opposition, hvilka, troligen på kronprinsens anmodan, besvarades af den bekante Grevesmöhlen i ett par skarpa broschyrer. När så B. på riddarhuset talat för inskränkningar i judarnas rättigheter, bemötte Grevesmöhlen honom åter i häftiga skrifter, och då B. häremot försvarade sig i starkt personlig ton, utslungade Grevesmöhlen smådeskriften "Likbegängelse efter baron L. J:son Boijes moraliska stoff", hvilken hade till ändamål att göra honom omöjlig såsom offentlig man genom att blotta felen i hans enskilda lif. Anfallets grofhet gjorde dock, att den angräpn vann allmänhetens sympatier, måhända i högre grad än han förtjänade. B. lät anställa rättgång mot Grevesmöhlen. Denne blef förklarad årelös och biltog, men B. själf dömdes för ohöfviskt skriftsätt till ett års fängelse på Vaxholm. Sedan han återfått friheten, blef han förklarad tjänstledig, men fick bibehålla sin lön. B. uppträdde därefter vid riksdagarna som regeringens trogne anhängare och försvarare. Hans kvickhet i debatten och hans fyndighet i svar gjorde "nötknäpparen" — ett spenamn, som hans egendomliga utseende ådragit honom — till en ganska bemärkt personlighet i de rojalistiska och konservativa leden. Bl. a. uppträdde han med skarpa emot lagkommitténs reformvänliga förslag och insattes af regeringen efter riksdagen 1834—35 i den s. k. "tabläkomiten", som skulle uppställa jämförelsetabläer mellan den gamla lagen och lagförslaget; men det visade sig, att han ej kunde samarbeta med de båda öfrige ledamöterna, hvarför han särskildt utgaf sina jämförelsetabläer, som ansågos obrukbara. Då Karl Johan — emot statsrådets enhälliga afstyrkande — 1841 insatte honom i den af riksdagen begärda lagberedningen, vägrade först den gamla lagkommitténs ledamöter (Richert och Staaff) att där ingå liksom samtliga de samtidigt med honom kallade, och det visade sig icke möjligt att få lagberedningen fulltallig förrän han afditt, sommaren 1841. Af B. är det bekanta slagordet, då man förebrädde honom ombyte af åsikter: "Jag tackar Gud att jag blir klokare med hvar dag". Se H. Wieselgren, "Lars Johan Hierta" (1881), O. Sjögren, "Karl August Grevesmöhlen" (1882), och H. G. Trolle-Wachtmeister, "Anteckningar och minnen", II (1889).

8. Fredrik B. af Gennäs, den föregående sýssling, friherre, militär, kopparstickare och litteratör, f. 7 juli 1773 i Stralsund, där fadern då var postdirektör, blef 1789 löjtnant vid västgöta regemente, 1810 major och 1814 öfverstelöjtnant. Under sin tjänstetid bevisade han bl. a. fälttåget i Tyskland 1813—14 och deltog därunder i slagen vid Gross-Beeren och Dennewitz samt i Lybecks intagande. 1816 utnämndes han till kammarherre vid Karl XIII:s hof, tog afsked ur krigstjänsten 1820 och dog i Stockholm 8 febr. 1857. — B. gjorde sig mest känd genom sin artistiska och litterära verksamhet. Bland hans arbeten, till hvilka han mestadels själf etsade planscher, må nämnas den på sin tid mycket spridda och omtyckta illustrerade tidskriften *Konst- och nyhetsmagazin för medborgare af alla*

klasser (1—5 årg., 1818—22), fortsatt under titeln *Magasin för konst, nyheter och moder* (årg. 1823—44), det af honom och kaptenen och målaren A. C. Wetterling utgifna *Kongl. svenska museum, samling af contour-teckningar med en analytisk och kritisk beskrifning öfver hvarje ämne* (1—3 hftn. 1821—23), *Riksdagshistoria från 1627—1823*, med landtmarskalkarnas porträtt (I, II, 1825—27) samt hans *Målare-lexikon, til begagnande såsom handbok för konstidkare och taflesamlare. Med 28 porträtter och 250 monogrammer* (1833), ett visserligen mycket bristfälligt arbete, men det första försöket i sitt slag i Sverige.

Boije af Gennäs. Se Boije.

Bojäder. Se Bojar.

Boileau-Despréaux [bwa-lä-däpreä], Nicolas, fransk skald och kritiker, f. 1636 i Paris, d. därstädes 1711, beständes af sin fader för juridiken, men som han icke hade den ringaste lust för detta ämne,

inträdde han i stället i kyrkans tjänst. Han trufdes likväl icke heller där, och när han efter sin faders död kommit i besittning af en förmögenhet, som var tillräcklig för hans uppehälle, lämnade han eklestastikstaten och lefde som privatman. 1677 utnämndes han af Ludvig XIV till historiograf, och 1684 blef han genom samme konungs beordring invald i franska akademien. I sin ungdom hade han ifrigt studerat de klassiske författarna, särskildt Horatius (i synnerhet dennes satirer), samt därigenom utbildad sin smak och lärt att vinnlägga sig om ett värdadt språk och en fulländad stil. I likhet med nyssnämnde romerske skald började han med att skriva satirer (*Sur l'homme, A son esprit* m. fl., 1660—68). Snart öfvergaf han denna diktart och började i stället skriva skaldebreff (*épitres*, 1669—77). Såsom en afslutning af hans skaldeverksamhet kunna betraktas hans båda större dikter, *L'art poétique* (1674) och *Le lutrin* (1674—83). Den förstnämnda af dessa är en lärodikt, i hvilken B. framlade sin teori om diktkonsten; den senare är ett komiskt epos öfver ett uppträde, som lär hafva egt rum i "La sainte chapelle" med anledning af en tvist om sångpulpens rätta plats. — B., som egde stor själfkritik, var såsom skald aldrig synnerligen produktiv; hans verksamaste period såsom sådan omfattar åren 1667—74. För öfrigt efterlämnade han en del kortare kritiska och satiriska uppsatser på prosa samt en mängd bref, förmåligast till Racine och Brossette (de senare utgifna 1858). Hans prosastil anses dock betydligt underlägsen hans poetiska framställningssätt. — Inom den franska litteraturen intager han en mycket framstående plats. Han egde nämligen i hög grad just de egenskaper, som vid denna tidpunkt behöfdes för en reformator inom den poetiska världen i Frankrike. Med en sund och säker uppfattning förenade han en hänsynslös skärpa och en orämlig förmåga att kort och lättfattligt forma sina omdömen, hvilket hade till följd, att de bättre bland dessa slogo an på och bevarades

af den stora allmänheten. Han bemödade sig att inpränta riktiga begrepp om de kraf, som man borde ställa på en skald, och sökte oförtrutet att till deras rätta halt reducera de många medelmåttor, som trängdes på den franska parnassen. I synnerhet anföll han den smaklösa vidlyftighet och den brist på värde öfver formen, som vidlådde det stora flertalet af samtida författare. Däremot uppmuntrade han och hyste verklig vänskap för dem, hvilas skaldskap han gillade. Särskildt med Racine, Molière och La Fontaine lefde han i förtroligt umgänge. Dessa fyra män bildade tillsammans under några år ett litterärt koteri, där skämtet och löjet hade sitt hemvist. — Om språkets rykt och ans inlade B. stora förtjänster, i synnerhet om den metrisk behandling deraf. Han utvecklade och stadfäste de regler, som framstälts af Malherbe och hvilka med få förändringar iakttagits i Frankrike intill senaste tider, ehuru först romantiken och sedermera i ännu högre grad flera litterära skolor vid 1800-talets slut brutit detta regelväg. Som poetisk lagstiftare hade B. visserligen den förtjänsten, att han klart och bestämdt framhöll obestridliga sanningar, hvilka på hans tid ännu ej voro lifligt erkända; men de angå nästan uteslutande formen. B. var oförmögen af en känslöfull stämning och hindrades till följd deraf att vinna en djupare inblick i poesiens väsende.

I Frankrike har B. alltid varit flitigt studerad. De olika upplagorna af hans *Oeuvres complètes* uppgå till inemot 400, bland hvilka den sista af honom själf ombesörjda (1701; ånyo utg. 1894) och den af Berriat Saint-Prix (1830 ff.; ånyo 1860) utgifna anses vara de bästa. En praktupplaga utgafs 1890 af Brunetiere.

Även inom Sveriges litteratur kan man lätt skönja spårn af B:s litterära verksamhet. Den satiriska riktning, som utmärker den svenska poesien under 1700-talet, till hvilken S. v. Triewald gaf uppslaget och som därefter vann sin högsta fulländning genom Kellgren och Leopold, kan nämligen ledas tillbaka till B., hvars förnämsta dikter ("L'art poétique", "Le lutrin" samt satirer och epistlar) utgåfvos 1721—22 i svensk öfversättning af Joakim von Düben. Af den 5:e satiren, "Om adelskapet", utkom 1770 ytterligare en öfversättning af Roland Martin, och 1817 utgafs af "L'art poétique" "en öfversättning med förändringar" af G. Snoilsky.

Namnet Despréaux, hvarmed B. alltid kallades under sin lifstid, tros han hafva tagit efter en liten jordegendom, som familjen egde i närheten af Paris. Hans broder Gilles däremot, som likaledes var en berömd kritiker och tidigt invaldes i franska akademien, förekommer i samtida källor alltid under namnet Boileau. Se monografier af Morillot (1891) och Lanson (2:a uppl. 1900) samt Heisler, "B. als politischer schriftsteller" (1897), och E. Dreyfus-Brisac, "Un faux classique. Nicolas B." (1901). P. A. G.

Boilly [bwa-j], Louis Léopold, fransk målare, f. 1761 i La Bassée (dep. Nord), d. 1845 i Paris, var i sina oljemålningar, akvareller och teckningar en representant för hvardagsgenren i en tid, då denna konstart ej stod i högt anseende. Hans många bilder ur lifvet i Paris under revolutionen och kejsardömet ha större kulturhistoriskt än rent måleriskt intresse, utförandet är petigt och ängsligt, men framställda personer och händelser träda tro-

värdigt och karaktärsfullt åskådaren till mötes. Bland B:s framställningar ur Parislivet äro dels rena kostymbilder — damer på promenad, toaletten o. d. — dels gatbilder, sådana som *Tidningsförsäljaren*, *Marionett-teatern*, *Utanför teatern vid en gratisföreläsning*, *Utdelning af vin och födoämnen i Champs-Élysées*, *Port Royal 1800*, *Rekryternas aftåg* (de två sista i Musée Carnevalet i Paris), eller interiörer af kaféer och cabaret'er, dels skildrar han tilldragelser ur sin tids historia, som *Garats arrestering* eller *Marat buret i triumf* (museet i Lille). Äfven i porträtt och grupper ger B. trogna spegelbilder af sin tids parisiske småborgare. Hans porträtt uppgå till omkr. 5,000. I Musée Carnevalet finnas porträtten af Robespierre och Camille Desmoulins. G—g N.

Boina (sp.), baskisk mössa (barett); de karlistiska truppernas igenkänningstecken.

Boineburg. Se Boyneburg.

Boiotark. Se Beotien.

Bois [bwa'], Guillem du, holländsk landskapsmålare, hvars födelseår är okänt, var mästare i Haarlems målargille från 1646, gjorde tillsammans med sin bror Eduard du Bois, likaledes målare, Cornelis Bega m. fl. en studieresa i Tyskland och Schweiz och var sedan verksam i Haarlem, där han dog 1680. B. målade utsikter med skogbevuxta kulor och stilla dalar och igenkännes främst genom sina saftigt blågröna trädgrupper och präktiga lufter. Hans taylor, ganska sällsynta, emedan man ofta signerat dem med Jacob van Ruysdaels namn, erinra mycket om dennes tidigaste arbeten, men stå ännu närmare Cornelis Vroom. Den omständigheten att det sist kända året är hans målningar är 1660 gör det troligt, att han, likt så många andra framstående holländska artister, af brist på uppmuntran i förtid måste afbryta sin konstnärliga verksamhet. Arbeten af hans hand finnas emellertid i museerna i Berlin, Schwerin, Kassel, Petersburg, Braunschweig, Lille, Stockholm (*Holländsk kyrkby*, mästertlig målning med stämningsfulla moln) och Uppsala (2 landskap). C. B. N. (O. G.—g.)

Bois-brulés [bwa'-brylɛ], afkomlingar af franska kanadiska män och indiankvinnor i Nord-Amerika, af engelsmännen kallade halfbreeds. I brittiska Nord-Amerika finnas omkr. 11,000, i norra och nordvästra delen af unionen omkr. 23,000.

Bois-Chaud [bwa'-ʃɑ], ett område i franska depart. Indre (se Indre 2).

Boisd., i entomologiska beteckningar förkortning för J. A. Bois-Duval, fransk läkare, f. 1801, d. 1879.

Bois-de-Boulogne [bwa'-de-bola'nj], Boulogne-skogen.

Boisdeffre [bwa'dɛ'fr], Raoul François Charles Le Mouton de, fransk militär, f. 6 febr. 1839 i Alençon, genomgick krigsskolan i St Cyr, blef 1860 löjtnant, 1866 kapten och deltog såsom officer vid generalstabens i slaget vid Sedan, där han lyckades bryta sig igenom tyskarnas linjer. Skvadronchef i dec. 1870, flydde han i luftballong från Paris och tjänstgjorde därpå som adjutant hos general Chanzy vid Loirearmén. 1873 medföljde han denne till Algeriet i hans befattning som generalguvernör och kommanderande general för 19:e armékåren och 1878 till Petersburg, där B. var förste militärattaché under Chanzy som ambassadör. 1887

blef B. brigadgeneral, 1892 divisionsgeneral och 1894 chef för stora generalstabens. Såsom sådan arbetade han mot revisionen af domen öfver Dreyfus (se d. o.), understödde ifrigt öfverstelöjtnant Henry i dennes antirevisionistiska agitation, men afgick 1 sept. 1898, när Henry afslöjades som bedragare. Sedan 1904 tillhör B. reserven.

Bois-de-Vincennes [bwa'-de-väsá'nn], Vincennes-skogen. Se Vincennes.

Bois d'or [bwa' dár], fr., bot. Se Celastraceæ.

Boisé-durci [bwa'-dyrsi], fr., "hårdadt trä", ett ämne, hvaraf de i handeln förekommande parisiska bois-durci-ornamenten bestå. Det framställes därigenom, att man svartbetrar fina sågspån med anilinsvart eller järntannat samt blandar dem med blod eller blodalbumin till en homogen massa, hvilken torkas, söndermales och pressas starkt i upphettade formar. Andra ebenholtsliknande galanteriartiklar framställas på liknande sätt. G. H.—r.

Boisé [bâ'se], hufvudstad i nordamerikanska staten Idaho, vid Boisé river, ett tillflöde till Snake river. Omkr. 6,000 inv. I närheten ligga rika guldgrufvor och militärstationen Fort Boise. Husen i B. lära uppvärmas med varmt vatten, som fås ur borrhunnar i marken och som uppumpas i reservoarer, från hvilka det genom rör sprides till stadens olika delar.

Boisen [bâj-]. 1. Peter Outzen B., dansk biskop, f. 1762 i Emmerlev nära Tönder, d. 1831, blef 1787 präst i Vesterborg vid Nakskov och 1805 tillika biskop i Lolland-Falsters stift. Han var synnerligen nitisk för allmogens upplysning, inrättade 1802 i sin prästgård ett seminarium för folkskollärare, hvilket vann stor ryktbarhet, och verkade som biskop företrädesvis för skolväsendets främjande. 1805 utgaf han en afgjordt rationalistisk och mycket smaklös *Plan til en forbedring af den offentlige gudstjeneste*, men den ogillades starkt både af Mynster, Grundtvig och H. G. Clausen samt var snart alldeles ur räkningen. Däremot behöll hans *Andagtsbog* (1820; 14:e uppl. 1893) länge allmogens ynnest. B. hade sex söner, som alla blefvo präster med grundtvigsk riktning. — 2. Frederik Engelhardt B., den föregående son, f. 1808, d. 1882, blef 1837 präst i Skörpinge vid Skjelsör, där han slöt sig till lekmanas-församlingarna, tills han 1845 blef ifrig grundtvigian. 1849—59 var han präst i Vilstup vid Haderslev och 1859—81 i Stege. B. utgaf 1851—79 den folkliga tidskriften "Budstikken". Jfr P. Boisen, "Præsten F. E. Boisens liv og levned" (1883). — 3. Peter Outzen B., den föregående yngste broder, f. 1815, d. 1862, blef 1847 Grundtvigs svärson och 1854 hans komminister vid Vartou. Han samlade 1849 *Ny og gamle viser af og for det danske folk* (10:e uppl. 1875), som fann stor utbredning. E. Ebg.

Boisera [bwa'gäbɛ], dets. som boasera (se d. o.).

Boisgobey [bwa'gäbɛ], Fortuné Abraham du, fransk författare, f. 1821, d. 1891, tjänsteman vid uppbördsverket, uppträdde sent inom skönlitteraturen och skref en mängd äfventyrsromaner af samma art som Ponson du Terrails och Ém. Gaboriaus, med hvilka B. ej utan framgång täflade. Det må vara nog att anföra *Le forçat colonel* (1872), *La vieillesse de M. Lecoq* (1878; "Lecoqs sista bragd", 1879),

La main coupée (1880; "Den afhuggna handen, eller nihilisterna i Paris", 1881) och *Marie Bas-de-laine* (1889; "Strump-Marie", 1890). B:s reseskildringar *Du Rhin au Nil* (1876) spela lilaledes på den sensationella strängen.

Boisguillebert l. Boisguilbert [bwaʒilbär], Pierre le Pesant, sieur de B., fransk national-ekonomisk författare, f. 1646 i Rouen, tillbragte sitt lif såsom ämbetsman i sin födelsestad och dog där 1714. De förmåsta af hans arbeten (alla utgifna anonymt) *ou Détail de la France* (1695) och *Factum de la France* (1707) samt *Traité des grains* och *Dissertation sur la nature des richesses*. De två första äro lidelsefulla anklageskrifter mot hela det franska finanssystemet, i synnerhet mot skatteförpaktarna och kronans långgivare; det viktigaste i de förslag han själf framställer är principen, att skattebördan till både folkets och monarkens nytta bör fördelas i proportion till förmågan att bära densamma. B. försökte upprepade gånger vinna de franske finansministrarna för sina planer och uppträdde därvid med en projektmakares o begränsade själfförtröende; men han hade så liten framgång, att hans ena skrift blef beslagtagen och han själf för en tid förvisad. I teoretiskt afseende ha hans bägge andra arbeten större betydelse; de visa, att B. var Frankrikes förste framstående nationalekonom och en direkt, fastän ytterst osystematisk, förelöpare till fysokraterna. Jordbrukets bästa med dess förutsättning, höga spannmålspris, är hörnstenen i hans (liksom i deras) åskådning och framkallar därför häftiga angrepp på det rådande franska merkantilsystemet, som förtryckte landtbruket för att främja industri och handel; t. o. m. den fysokratiska principen "laissez faire", som B. vanligen föräktar med stor iver, får hos honom stå tillbaka för de agrariska intressena. Hans skrifter finnas samlade i "Collection des principaux economistes" (utg. af E. Daire 1843). Litt.: Cadet, "Pierre de B., précurseur des économistes" (1871), och Oncken, "Gesch. der nationalökonomie" (1902). E. Hkr.

Bois-le-duc [bwa'ledy'kk], fransk benämning på nederländska staden s'Hertogenbosch.

Boisot, Lodevyk van, född i Bruxelles (födelseår obekant), herre till Ruart, holländsk amiral, var en af Nederländernas ryktbaraste män i frihetskriget mot Spanien. I jan. 1574 vann han med underlägsen styrka en fullständig seger öfver den af 75 fartyg bestående spanska flottan vid Reimerswaal i närheten af Bergen op Zoom, men förlorade därvid ena ögat. S. å. sprängde han en stor flotta på Scheldefloden emellan Lillo och Callao; 11 fartyg jämte amiralen togos, 4 råkade på grund, och resten lyckades rädda sig till Antwerpen. Europeisk ryktbarhet vann han, då han efter damarnas öppnande förde sina galärer och prämar fram emellan träd och hus öfver åkrar och ängar, som satts under vatten, samt förmådde spanjorerna att upphäva belägringen och 3 okt. 1574 undsatte den nästan uthungrade staden Leiden. Vid försöket att undsätta Zierikzee omkom B. 15 juni 1576. C.H.T. (H.W.-1.)

Boisrobert [bwa'rabär], François Le Métel de, fransk författare, f. 1592 i Caen, d. 1662, var först advokat, men förvärfvade under en resa i Italien påfven Urban VIII:s bevägenhet genom sin kvickhet och utomordentliga berättartalang. Han öfvergaf då juridiken, inträdde i kyrkans tjänst och

fick af påfven åtskilliga ekonomiska förmåner. B. kom inom kort i beröring med kardinal Richelieu, hvars synnerliga gunst han förstod att vinna, och ingaf honom tanken på skapandet af franska akademien. Han blef en af dennas förnämste medlemmar, och akademien höll i början sina sammankomster i B:s hem. B. var äfven en af de bekante "fem poeterna", hvilkas lukrativa göra var att utarbета kardinalens idéer till dramer, som sedan gingo under dennes namn, och blef sålunda medarbetare å Corneille och Rotrou. B. fick af Richelieu flera förmåner, men gjorde genom spel ända på alla sina tillgångar. Af hans tämligen värdelösa litterära kvarlästenskaps märkas 18 teaterstycken, romanen *Histoire indienne d'Anaxandre et d'Orasie* (1629) samt översättningar af åtskilliga af Lope de Vegas dramer. Se vidare Hippeau, "Notice sur Boisrobert" (1852). E. A.-t.

Boiss., i naturvetenskapliga beteckningar förkortning för Edm. Boissier.

Bois satiné [bwa'], fr., feroliaträ. Se *Ferolia*.

Boisseau [bwa'så], föräldradt franskt och belgiskt rydmått för spannmål och andra torra varor. 1 Paris-boisseau var = 13 l., 1 *boisseau usuel* (i bruk 1812—39) = 12,5 l. I detaljhandeln nyttjans ännu beteckningen boisseau för décalitre (= 10 l.). — 1 Bruxelles-boisseau var för hafre 63,66 l., för salt 56,99 l.

Boisserée [bwa'srē], Sulpice, f. 1783, och Melchior, f. 1786, tvenne bröder från Köln, hvilka i hög grad främjade studiet af den tyska medeltidskonsten och framför allt gjorde sig kända genom den efter dem uppkallade Boisseréeska tafselsamlingen. Denna samling, som är af den största betydelse för det äldre tyska måleriets historia, omfattar mer än 200 målningar från 13:e, 14:e och 15:e årh., hopbragta af de båda bröderna och deras vän J. B. Bertram under resor i Rhenstrakterna, Nederländerna, Sachsen, Böhmen o. s. v. Den inköptes 1827 af Ludvig I af Bayern och är sedan 1836 införlivad med pinakoteket i München, med undantag af 40 tafior, som finnas i Moritzkapellet i Nürnberg. Sulpice vände sig företrädesvis till arkitekturen, och genom sitt på egna målningar grundade praktverk öfver Kölns domkyrka (1822—31; ny uppl., med kopparstick i något förminskadt format, 1842) väckte han det tyska folkets intresse för denna storartade kyrkbyggnads fullbordande. Melchior egnade sig med förkärlek åt måleriets historia och arbetade i förening med Ailmüller på återupplifvandet af medeltidens glasmålningkonst. 1845 flyttade bröderna från München till Bonn, där de afled: Melchior 1851 och Sulpice 1854. — Öfver sin ofvannämnda samling utgaf de, i förening med litografen Strixner, ett litografiskt verk, *Sammlung alt-, nieder- und oberdeutscher gemälde der brüder Boisserée und Bertram* (40 hftn, 1821—40).

Boissier [bwa'siē], Edmond Pierre, schweizisk botanist, f. 1810, d. 1885. I botaniskt syfte företog han många resor i Spanien, bereste Grekland och Turkiet samt Mindre Asien, Palestina, Syrien och en del af Arabien äfvensom Egypten och Algeriet. Sina därunder gjorda iakttagelser och upptäckter framlade han i flera arbeten, bl. a. *Voyage botanique dans le midi de l'Espagne pendant* . . . 1837 (2 vol., 1839—45), *Diagnoses plantarum no-*

varum præsertim orientalium (3 vol., 1842—59), *Icones euphorbiarum* (1866) och *Flora orientalis* (6 vol., 1867—88), hvilket sistnämnda säkerligen är ett af nutidens främsta floristiska arbeten. T. K.

Boissier [bwasie], Marie Louis Gaston, fransk kulturhistoriker, f. 1823 i Nîmes, var från 1846 lycealärare i olika städer och erhöll 1861 en professur i latinska språket och litteraturen vid collège de France, med hvilken lärostol han sedan 1865 förenat en befattning såsom föreläsare i samma ämne vid école normale. Han invaldes 1876 i franska akademien och utsågs 1895 till dess ständige sekreterare (efter Camille Doucet). Därför är han sedan 1886 ledamot af Académie des inscriptions et belles-lettres. Med grundlighet och smak har B. tillämpat den moderna kritiken på uppfattningen af det antika Roms förhållanden. Han har författat bl. a. *Etude sur la vie et les ouvrages de M. Terentius Varron* (1859, belönt med "prix Bordin"), *Cicéron et ses amis, étude sur la société romaine au temps de César* (1866; 12:e uppl. 1902), hvilken skrift prisbelönades af franska akademien, *La religion romaine d'Auguste aux Antonins* (2 bd, 1874; 5:e uppl. 1901), *L'opposition sous les césars* (1875; 4:e uppl. 1900), *Promenades archéologiques. Rome et Pompéi* (1880; 4:e uppl. 1892), de två monografierna *Madame de Sévigné* (1887; 5:e uppl. 1901) och *Saint-Simon* (1892), *La fin du paganisme* (2 bd, 1891; 2:a uppl. 1894), *L'Afrique romaine* (1893; ny uppl. 1901) och *Tacite* (1903). Af B:s arbeten finnas i öfversättning "Romerska republikens sista dagar. I. En politisk epikur i Rom. II. Cicero" (1864—65), "Lifvet och sederna under romerska kejsardömet" (1868) och "Slafvarne i Rom" (1870), samtliga ur "Revue des deux mondes".

Boissonade [bwasånäd], Jean François de Fontarabie, fransk hellenist, f. 1774, blef 1812 professor i grekiska språket vid universitetet i Paris och 1828 professor vid collège de France, hvilken befattning han innehade till några år före sin död, 1857. Han utgaf bl. a. *Eunapios' "Vitæ sophistarum"* (1822), "*Anecdota graeca*" (1829—33) och "*Anecdota nova*" (1844). Efter hans död utkom *Critique littéraire sous le premier empire* (1863).

Boissy d'Anglas [bwasie dägla'ss], François Antoine, greve de B., fransk statsman, f. 1756, var en af tredje ståndets representanter i ständerförsamlingen 1789 och blef där en af ledarna för det moderat-konstitutionella partiet. Han valdes i sept. 1792 af depart. Ardèche till medlem af konventet, där han hörde till Robespierres motståndare. 5 dec. 1794 valdes han till ledamot af välfärdsutskottet. Han var konventets president 1 prairial år III (20

maj 1795), då Paris' pöbel inträdde i sessionssalen och mördade konventsledamoten Féraud. Med Férauds hufvud uppsatt på spetsen af en pik tågade den ursinniga upprorskaran genom salen. Man räckte fram det blodiga hufvudet till B. under vilda

hotelser att mördra äfven honom. Men B. stannade oförskräckt kvar på sin presidentplats och räddade därigenom konventet från förödmjukelsen att gifva vika för pöbelns hotelser. Slutligen anlände en afdelning af nationalgardet och befriade konventet, som följande dag voterade en tacksägelseadress till B. för den stora tjänst han gjort fosterlandet. I okt. 1795 valdes B. till medlem af "de femhundraades råd". Efter statskuppen 18 fructidor (4 sept. 1797) dömdes han till deportation, men undandrog sig detta straff genom att fly till England. Han återvände 1800 till Frankrike. Kejsar Napoleon gaf honom grefvetiteln och en plats i sin senat. Ludvig XVIII utnämnde honom till medlem af pårskammaren, där han sedan tillhörde den liberala oppositionen. Han afed i Paris 1826. B. utgaf åtskilliga skrifter, af hvilka den mest kända är *Essai sur la vie et les écrits de Malesherbes* (3 vol. 1819). E. W.

Bois tan, bot. Se Byrsonima.

Boit [bwa'], Charles, berömd emaljmalare, f. 1663 i Stockholm, d. 1727 i Paris. Son till en inflyttad fransman, som var bollmästare och galanteri-handlande, fick han tidigen sin första handledning i miniatyrmåleri och emaljbränning af dennes landsman P. Signac, men reste tidigt till London, där han först var verksam som teckningslärare och snart, rekommenderad af M. Dahl, som emaljmalare vann rykte och en förnäm kundrets. Emellertid blef han fängslad och dömd för att ha sökt locka en omyndig kvinnlig elev till äktenskap. Efter utståndet straff och hårdt ansatt för skulder, begaf han sig, sedan en af hovet beställt kolossal emaljmålning, framställande *Drottning Anna omgifven af kavaljerer och damer mottagande Marlborough och Eugène af Savoyen*, på grund af Marlboroughs fall måst lämnas ofullbordad, mellan 1710 och 1712 till Paris, där han snart blef den firade Petitots konstnärlige arftagare. Här vistades han sedan, med undantag af 1719—20, då han arbetade i Dresden, och kortare perioder 1721—26, då han likaledes uppehöll sig utanför Frankrike. Gynnad af hertigen-regenten, blef han 1717 ledamot af franska konstakademien. — B. var, trots sitt anseende hos samtiden, visserligen hvarken i uppfattning eller teknik någon originell artist, och hans arbeten nå, trots den varma, ogrumlade färgen, icke den tjusande koloristiska glansen i Petitots, men han står dock ofantligt högt öfver mer handverksmässiga odlare af genren. I South-Kensington museum (London) ses tre porträtt af hans hand och i Louvre fyra, däribland en bild af *Hertigen-regenten* och den kopia efter Blanchards *Barmhärtigheten*, som hertigen strax före B:s inval i akademien skänkt densamma såsom prof på hans skicklighet. Litteraturen oförmåler många andra. Så vet man att tsar Peter i Paris satt för B., som sedan i flera exemplar utförde tsarens porträtt. Ett sådant sågs 1865 på utställningen i South-Kensington museum, jämte flera andra vackra emaljer af B. i klara, lysande färger, såsom bilder af *Drottning Anna*, *Earlen af Godolphin* och *Charlotte Newbury*. Man vet äfven att Walpole af hans arbeten egde ett porträtt af *Admiral Churchill* och ett *Själfporträtt* i miniatyr samt att B. bl. a. utförde en bild af *Prinsen af Wales*, Georg III:s far. — M. van Meytens var i Paris B:s elev i miniatyrmålning. Se O. Levertin, "N. Lafrensen d. y." (1899). O. G.—g

Boita, biflod från höger till Piave, upprinner i Dolomiterna i södra Tyrolen, flyter genom Ampezzodalen och utfaller vid Perarolo.

Boite à savonnette [bwa't a savänä'tt], fr., *farm.*, fröna af *Feuillea cordifolia*. Se *Feuillea*.

Boito. 1. Camillo B., italiensk konstskriftställare, f. 1836 i Rom, idkade studier i Tyskland, Polen (hans moder var en polsk grefinna Radolinski) samt vid Padovas universitet, vid Venezias konstakademi, där han utbildade sig till arkitekt, och i Florens, hvarest han började skriva konstuppsatser (i tidningen "Spettatore"). Endast 24 år gammal, utnämndes han till professor i arkitektur vid konstakademien i Milano (1860). Sedan 1872 är han tillika medlem af Consiglio superiore per le belle arti inom undervisningsministeriet. B. har varit verksam såsom utöfvande arkitekt (stadshuset och Museo civico i Padova, skolbyggnader m. m.). Framför allt är han dock en pennans man, idérisk och liffull i sina skrifter, gärna försvarande framtidsriktningar inom konsten. Han har författat bl. a. *Scultura e pittura d'oggi* (1877), *Leonardo e Michelangelo* (1878; 2:a uppl. 1883), *Architettura del medio-evo in Italia* (med illustr., 1880), *I principii del disegno e gli stili dell' ornamento* (1882; ny uppl. 1887), *Restauri e concorsi* (1888), *Il duomo di Milano* (s. å.) och *Questioni pratiche di belle arti* (1893). B. har äfven skrivit noveller (*Storielle vane*, 2 bd, 1876—79, m. m.). B. utgiver månadsskriften "Arte italiana decorativa e industriale". Han är gift med den vittra markisinnan Madonnina Malaspina från Venezia.

2. Arrigo B., den föregående broder, italiensk tonsättare och skald, f. 1842 i Padova, elev af Mazzucato vid Milanos konservatorium, besökte 1862 och 1869 Paris, Tyskland och sin moders hemland Polen. Redan hans kantat *Le sorelle d'Italia*, skriven tillsammans med Faccio (1862), väckte mycket uppeende, och samtidigt debuterade han med framgång såsom skriftställare. Efter långvariga musikaliska och litterära studier framträdde han med opran *Mefistofele* (1868, "Meñstofeles"), till hvilken han själf sammansatt texten efter båda delarna af Goethes "Faust". Till följd af sina djärva nyheter och sin i denna första form opraktiska anordning väckte denna opera så häftiga tvister och oroligheter bland åhörarna på Scalateatern (Milano), att myndigheterna snart måste förbjuda dess uppförande. Omarbetad, upptogs den i Bologna (1875) och gjorde då en kolossal lycka samt blef småningom ett repertoarstycke på all världens operascener (Stockholm 1883). Ehuru den såsom helhet är förfelad redan i textbearbetningen och i musiken gör många koncessioner åt det banala eller fula, är likväl dess framgång förklarlig genom dess populära hållning och seniska effektfullhet äfvensom genom flera musikaliska skönheter, framför allt i prologen, fängelsescenen och "klassiska valpurgisnatten". Dess utskrikna "wagnerism" existerar endast i utskri-

karnas egen fantasi. B. är visserligen en beundrare af Wagner och har översatt flera af dennes texter, men hans egen stil har knapp tagit ringaste inflytande från denne, snarare från Beethoven, Schumann, Berlioz, Verdi och den gamle venezianaren Marcello. Af B:s öfriga operor (*Nerone*, *Orestide*) har ingen blifvit uppförd (utom ett enaktstycke *Abenddämmerung* i Hamburg 1891), och öfver hufvud har B. i öfvervägande grad verkat såsom skriftställare (*Libro dei versi*, flera noveller, operatexterna *Gioconda*, *Otello*, *Falstaff*, *Amleto*, *Ero e Leandro* m. m.). 2. A. L.

Boitzenburg [bå'jts-], stad i Mecklenburg-Schwerin, vid floden Boitzes inflöde i Elbe. 3,658 inv. (1900). Liflig industri. B. eröfrades af Wallenstein 1628, men återtog af Gustaf II Adolf 1631.

Boivie [båve], Per Gustaf, pedagog, läroboksförfattare, f. 1780, d. 1860, blef filosof. magister (ultimus) 1806 och verkade sedermera under nära fyrtio år i skolans tjänst, däraf den längsta tiden såsom rektor, först vid Hudiksvalls trivialskola och sedermera (1830—45) vid Uppsala katedralskola, hvilka båda läroverk under hans ledning uppblomstrade till en förut okänd höjd. I 1823 års skolrevision var B:s erfarenhet såsom skollärare af stor vikt. Öfver såväl 1832 som 1843 års skolrevisioner utgaf han kritiska betraktelser (1833, 1843), hvilka framkallade trenne motskrifter af J. A. Hazelius, på hvilka B. svarade med *Herr J. A. Hazelius skrift om läroverksfrågorna, granskad af en gammal skollärare* (1847). 1820 utgaf B. *Försök till en svensk språklära* (ny omarbetad uppl. 1834), hvilken i öfver ett fjärdedels sekel bibehöll sig såsom en värderad lärobok.

Boj, *text.*, ett af grof ull eller shoddy (se d. o.) tillverkad, tväskafadt tyg, som, färgadt i vackra färger, vunnit ganska stor användning som möbel- och draperityg. G. A. W.

Boj, *sjöb.* 1. Grundboj, ett i vattenytan flytande, förankradt sjömärke, vanligen af konisk eller halfsfärisk form. Sådana märken målas ofta i bjarta, afstickande färger för att lätt draga seglarens uppmärksamhet till sig och förses stundom på sin öfre del med särskilda tecken, såsom tador, kullor (se fig. 1), kors, flaggor, ringinrättningar, lyktor m. m., hvilka hafva till ändamål att göra dem mer skönbara äfvensom att skilja olika grundbojar från hvarandra. Efter sin beskaffenhet kallas dylika bojar ljudbojar, klockbojar, lysobojar o. s. v. Antingen är en grundboj utlagd midt på ett djupare, mindre undervattensgrund, eller är ett större grund utmärkt af flere sådana, eller äro bojar utlagda i två linjer för att utvisa en särskild, smalare, grundfri segelränn. — Dessa bojar hafva ett mycket obetydligt svajrum, och de kvarhållas på sin plats genom en ankringsinrättning, som är fäst i deras nedersta, under vattenytan liggande, vanligen tillspetsade del. — Bojar förfärdigas numera oftast af vattentätt hopnitade, tämligen tjocka järnplåtar, stundom af trä, i hvilket fall de hafva laggkärls form och sammansättning. Jfr Farled, Prick och Pyramidflotte.

2. Förtöjningsboj kallas en boj, som till

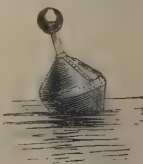

Fig. 1.

sin sammansättning vanligen är lik grundbojen, men saknar toptecken och i sin öfre del är försedd med en eller flere ringar (se fig. 2), i hvilka fartyg kunna fastgöra sina tåg eller kättingar vid förhållning (förflyttning) eller förhöjning (fastgöring). Se vidare Ankarboj, Lifräddningsboj och Vrak. J. H.-g.*

Fig. 2.

Bojadör, udde på Nord-Afrikas västra kust, s. om Kanarieöarna, under 26° 6' 57" n. br. och 14° 18' 21" v. lgd. Kringsegelades första gången af portugiserna Gil Eannes 1434. B. bildar norra gränsen för spanska området Rio de Oro.

Bojan., i naturvetenskapliga beteckningar förkortning för L. H. Bojanus, tysk zoolog, f. 1776, d. 1827.

Bojana (Buana), den 22 km. långa utloppsfloden för Skutarisjön, på gränsen mellan Montenegro och Albanien. Utfaller i Adriatiska hafvet. Genom den 1859 uppståndna Drinazia står Drin i förbindelse med B.

Bojår (af slav. *boj*, strid, kamp), krigare; fri jordegare, ädling; medlem af den högsta adelsklassen i Ryssland. Bojarerna, som fördom innehade de högsta civila och militära ämbetena och åtnöto högt anseende bland folket, städfade ofta storfurstarnas godtycklighet, hvarför regenterna voro förbittrade fiender till deras makt. Peter I lyckades fullständigt upphäva bojarinstitutionen. Den siste ryske bojaren dog 1750. Åtskilliga nyare forskare, såsom S. Sabinin, sätta ordet bojar i förbindelse med det fornn. *bær* (gen. *bæjar*), by, eller med stamordet till detta, *bua*, bo, hvaraf ordet *bonde* leder sitt ursprung. Bojarerna stodo antagligen i samma förhållande till sina furstar (knezer) som de fornnordiske bönderna till sin konung och bildade liksom dessa ett slags aristokrati i förhållande till massan af folket. — I Moldau bilda bojarerna f. n. den högre adeln; i Valakiet kallas deras samhällsklass *boilader*.

Bojardo, Matteo Maria, greve af Scandiano, italiensk skald, f. omkr. 1434 i närheten af Reggio di Modena, fullbordade sina studier vid högskolan i Ferrara, där han blef doktor i filosofi och juridik, samt fick sedan anställning vid esteska hofvet. Han kom där i stor ynnest hos såväl hertig Borsso som dennes efterträdare, Ercole I, hvilken 1478 utnämnde honom till guvernör i Reggio. Död 1494. B:s förnämsta verk är den stora riddardikten *Orlando innamorato* (Den förälskade Roland), hvars

ämne är hämtadt från sagan om Karl den store. Dikten börjar i en ironisk skämtande ton, men skalden greps snart af hänförelse för sin hjälte, hvilken han sedan sökte framställa som ett ideal af riddarliga dygder, stegrade där till sin högsta utveckling genom kärlekens makt. Fabeln är skickligt byggt, karaktärerna väl tecknade och konsekvent genomförda, och många af händelserna vittna om en rik inbill-

ningskraft. Men dikten har det oaktadt aldrig varit populär i Italien, hvartill orsaken måste sökas i det tunga språket och framställningens konstnärligt medvetna naivitet. Diktens två första böcker utkommo 1486; af den tillämnade tredje boken hann B. författa endast nio sånger, hvilka utgäfvos jämte de två första böckerna 1495. Ariosto upptog händelsens tråd på det ställe, där den slutar i B:s dikt. Bland de många omskrifningar, som blifvit gjorda af den senare, intager Bernis främsta rummet. Bland senare upplagor af "*Orlando*" märkes Panizzis (1830—34). B:s smärre dikter, *Sonetti e canzoni*, utkommo 1499, ett femaktslustspel, *Il timone*, efter Lukianos, 1500; ett urval af B:s *Poesie* utkom 1820.

Bojaria, latiniseradt namn på Bajern.

Boje, Heinrich Kristian. Se Boie.

Bojer (lat. *boii*), forntida keltiskt folk, som kommit norrifrån, fördrifvit etrusker och umbrer och slagit sig ned mellan Po och Apenninerna. Efter långvariga strider kufvades de af romarna omkr. 193 f. Kr. (slaget vid Mutina) och fördrefvos eller sammansmälte med segrarna. Bojer bodde ock i Boihemum, "bojernas hem", nuv. Böhmen, och utvandrade omkr. 60 f. Kr. till Noricum, där de dukade under för dakerna, delvis äfven till Gallien, där de deltago i resningen mot romarna. Jfr Cæsar. (H. Sgn.)

Bojer, Johan, norsk författare, f. 6 mars 1872 på Orkedalsören i Søndre Trondhjems amt, son till en arbetare, växte upp föräldralös hos fiskare och bönder, fick sedan anställning hos en grosshandlare, som satte honom i tillfälle att studera. B. har genomgått anttsskola och underbefallsskola samt tagit mellanskolexamen, men sin väsentligaste utbildning har han vunnit på långa utländska studieresor, hvarunder han uppehållit sig i Paris (1895), Köpenhamn (1896), Berlin, England, Italien, på Corsica m. fl. orter. Hans förläsningsverk, enaktsskådespelet *En moder* (1894), uppfördes med bifall på norska och danska scener samt förskaffade honom ett resestipendium. Närmast följande arbeten voro skådespelet *Gravholmen* (1895) och allmogeberättelsen *Helga, Et billede fra Trøndelagen* (s. å.), romanen *Et folketog* (1896, 2:a uppl. 1897), det historiska skådespelet *Olaf den hellige* (1897), två samlingar symboliska och fantasirika sagor, *Paa kirkevej* (3 uppl. 1897; "På kyrkväg", 1898) och *Rörflöiterne* (1898), samt de två stora romanerna *Den evige krig* (1899) och *Moder Lea* (1900; öfv. 1902), hvilka sistnämnda, liksom "*Et folketog*", skildra politikens olyckliga inflytande på folket. Efter "*Moder Lea*", som hade en stor och afgörande framgång, kom B. i första ledet bland yngre norska prosaister. *Gamle historier* (1901) innehåller ett antal konstnärligt behandlade folksånger. Berättelsen *En pilgrimsång* (1902; "En pilgrimsång", 1903), skådespelen *Theodora* (1902) och *Brutus* (1904), romanen *Troens magt* (1903; "Trons makt", 1904) samt en samling smärre skisser och sagor, *Hvide fugle* (1904), hafva ytterligare befäst B:s popularitet. B:s författarskap präglas af allvar och säker psykologisk analys samt kan betecknas som en måttfull realism. R.—n B.

Bojert, *sjöv.*, ett slags mindre fartyg, som under 16:e årh. förekom i stor mängd i Holland och Flandern. Bojertarna voro mycket flatbottnade och användes i början till bojars utläggande på grund och bankar (däraf namnet). Mestadels begagnades dylika

fartyg till varutransport å floderna. De största hade en längd af omkr. 10 m. samt voro tacklade såsom fig. utvisar och försedda med svärd på sidorna, för att afdriften under kryssning skulle kunna minskas. — Äfven i svenska flottan förekommo under 16:e och 17:e århundradena fartyg, som kallades

bojert eller bojort (boghjort) och hvilka lära haft tre master samt omkr. 60 mans besättning. R. N.*

Bojërus, Laurentius (Wawrzyniec Bojer), polsk författare, f. 1563 i Stockholm, d. 13 febr. 1619 i Braunsberg. B. flyttade 1587 till Krakau, där han inträdde i jesuitorden och undervisade i poetik, retorik, matematik och teologi. Under pseudonymen *Emilian Ensler* skref han på latinsk vers *Pompa casimiriana, id est celebritas, qua imago S. Casimiri in urbe Vilnæ illata est* (Vilna 1604), och under pseudonymen *Krzysztof Zawisza* hjälteedikten *Carolomachia. Libri tres seu victoria auspiciis Sigismundi III, regis Poloniae, de Carolo Sudermania duce a. 1605 in Livonia relata* (Vilna 1606, öfversatt på polsk vers af jesuiten Jan Ejsymont 1616). Förutom ett par smärre latinska dikter tillskrifves honom ock en *Historia de somniis eorumque eventibus*. A—d J.

Bojesen, Ernst, dansk bokhandlare, f. 23 febr. 1849 i Sorø, var 1872—78 meddelegare i en mindre förlagsaffär, där hans talang för teckning och originella arrangemanger kommo till god nytta. Han grundade sedan en själfständig konst- och förlagsaffär, som särskildt lade an på utgifvandet af illustrerade arbeten (jubileumsupplagan af Holbergs komedier 1883—88, P. Hansens teaterhistoria, Landmandsbogen, Juleroser m. m.), och upparbetade denna efter hand till en betydande omfattning. 1896 införlivades den i aktiebolaget "Det nordiske forlag", hvars hufvudledare han var, och 1903 förenades detta med det största danska förlaget, den gamla "Gyldendalske boghandel". B. är äfven känd som en uppfinningsrik och smakfull festarrangör. E. Ebg.

Bojkotta. Se *Boycott*.

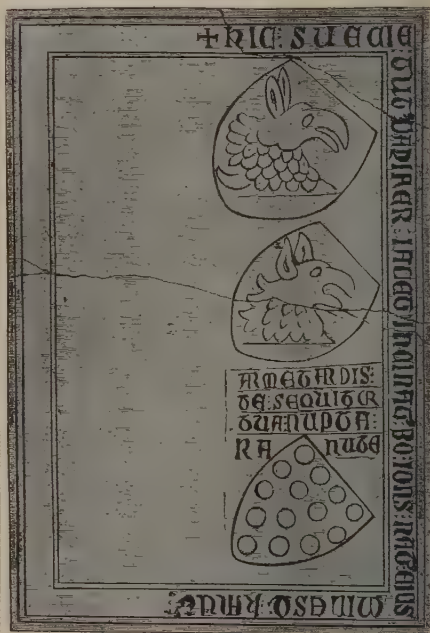
Bojobin, zool. Se *Xiphosoma*.

Bojohëmum. Se *Boiheimum*.

Bojol, ö. Se *Bóhol*.

Bo Jonsson, den svenska aristokratiens hufvudman under vid pass ett fjärdedels århundrade, hörde till den ätt, som i vapnet förde ett griphufvud och helt visst var en gren af de s. k. *Algotssöner*nas mäktiga släkt; lagman *Algots* sonson *Knut Fol-*

kesson synes hafva varit B:s farfar. B:s moder, *Ingeborg*, var dotter af östgötalagmannen *Bo Niklissön* (af åttan *Natt och Dag*). I statens ärenden tog B. icke någon verksam del, förrän konung *Magnus Eriksson*, efter sonen *Eriks* död, åter hade blifvit ensam konung i Sverige: han tillhörde då oppositionen och var nästan från början dennas ledare. 1361 var han en af de herrar, som (i en beskickning) sändes till Tyskland, men sveko sin konungs förtroende och på egen hand drefvo underhandlingar med hansestäderna och tyska furstar. Efter återkomsten väckte de s. å. split mellan konung *Magnus* och hans son *Håkan*, och i början af 1363 blefvo B. och hans förnämste hjälpare visade ur landet. De begäfro sig då till Tyskland och erbjödo Sveriges krona åt hertig *Albrekt d. y. af Mecklenburg*, systerson till konung *Magnus*. Denne fann snart, att han, för att få bibehålla sin krona, måste kasta sig i armarna på stormännen, hvilket han också gjorde, 1371. Därmed lades den förnämsta regeringsmakten i händerna på B., hvilken innehade största delen

Bo Jonssons grafsten (se sp. 937).

af riket i förläning. Gång efter annan sökte konungen frigöra sig från detta beroende, men måste alltid göra nya eftergifter. Så förtigick det till 1386, då B. dog. Stormännen, som, i saknad af sin kloke och kraftfulle ledare, icke längre voro konungens öfvermäktiga, inkallade då drottning *Margareta*.

B. var rik och kraftfull, men föga hofsam, och den mest genomgående själfviskhet utmärkte hans uppträdande. Med hotelser och våld tvang han personer att till sig sälja egendomar, och ej sällan

försommade han att betala. En af sina motståndare dödade han inför högaltaret i gråbrödernas (franciskanernas) kyrka i Stockholm. Han förenade i sin hand flera ämbeten, hvilka borde hafva förvaltats af skilda personer: han var nämligen häradshöfding i Tjust (1381—86), lagman i Östergötland (1367—86) och drottsete (1375—86). Han kunde således, själf eller genom ombud, komma att döma i samma sak i tre instanser. Riddarvärdigheten erhöll han aldrig. Han begrofs i Vadstena klosterkyrka. I hans graf jordades sedermera sonen Knut och dennes maka Ermegard Bülów. Grafstenen med deras vapen finnes ännu i behåll, och vid densamma har anknutit sig en sägen, som gifver till känna huru dåligt minne den mäktige Bo lämnade efter sig. Det bülowska vapnet är fjorton cirklar (besanter, bysantinska guldmynt), och den grundlösa sägen påstår, att dessa kurlor beteckna fjorton gårdar, som B. skulle hafva lämnat till klostret för att få begravas fjorton alnar inom kyrkans murar. Verkliga förhållandet är, att han begrofs i kyrkans midtgång. Om B:s intresse för litteraturen vittnar den omständigheten, att Alexandersagan (se d. o.) översattes för hans räkning. Hs Hd.

Bojort, *sjöo.* Se Bojort.

Bojovärer. Se Bajuvarier.

Bojrep, *sjöo.* Se Ankarboj.

Bojsen, Frederik ("Frede") Engelhardt, dansk politiker, son af prästen Frederik Engelhardt B. (se Boisen 2), f. 22 aug. 1841, blef 1859 student från läroverket i Haderslev och tog 1864 teologisk examen. Han gick s. å. ut som frivillig i tysk-danska kriget och utnämndes 1867 till löjtnant i arméns reserv, där han kvarstod till 1883. B. inrättade 1865 en folkhögskola på Möen, men öfverlämnade 1873 dess ledning i andra händer, sedan han 1869 invalts i folkettingen. Där vann han inom kort en framstående ställning samt var från 1877 en af ledarna för den moderata vänstern och 1882—87 för den änyo förenade vänstern. Under en lång följd af år var B. ordförande i finansutskottet och tillika i utskottet för försvarsväsendet samt medverkade 1880 väsentligt till den nya härordningens och 1881 till strafflagens för riksmaktens antagande. Från 1887 var han ledare för den förhandlande vänstern och därigenom i själfva verket folketingets inflytelserikaste medlem; han tog initiativet till lagarna om nedsättning i sockertullen och införande af en ölskatt samt till den därmed sammanknutna lagen om ålderdomsunderstöd. 1894 var han hufvudman för den politiska förlikning, som ingicks med högern och landstinget och ledde till Estrups afgång från regeringen, men samtidigt åstadkom sprängning af B:s eget parti. Då dettas inflytande sjönk vid de senare valen, drog sig B. 1901 tillbaka från det politiska lifvet och sysslade med historiska arbeten, särskildt behandlingen af Möens historia. B. utgaf *Jacob Sunesön af Mön* (1902) och *Stige bys bog 1418—1607* (1904) som delar af en samlad framställning. E. Ebg.

Bok. 1. Hvarje af flera sammanhäftade blad (ark) bestående skrift. Sannolikt fick ordet denna betydelse därför att man i början använde skifvor af bokträd till skrifmaterial, liksom det latinska ordet *liber* (egentl. "bast") fick betydelsen bok, därför att man i äldsta tider beredde skrifmaterial af ett slags bast. De äldsta böckerna (grek. *bibloi*,

lat. *codices*) voro merendels rullar (grek. *ky-lindroi*, lat. *volumina*), d. v. s. flera vid hvarandra limmade papyrusblad (*schedæ*), som rullades omkring en cylinderformig staf (grek. *rhombos*, lat. *bacillus*), hvars ändar pryddes med knoppar af trä, ben eller horn (grek. *o'mfalos*, lat. *bulia*, *umbilicus*). En rulle omfattade i allmänhet blott en enda afdelning (grek. *tomos*, *biblion*, lat. *volumen*) af ett verk. Vanligen skref man endast på papperets éna sida. Nyttjades båda sidorna, kallades skriften en *opisthograf*. Under 7:e årh. e. Kr. började man att skrifa nästan uteslutande på pergament. Men då sådant var mycket dyrt, utplånade man stundom med pimpsten en gammal skrift för att ännu en gång kunna nyttja samma pergament (se *P a l i m p s e s t*). Rullarna förvarades i bibliotek, och vid deras stafvar hängdes en liten rödfärgad tafla (*pittakion*), innehållande titel (grek. *syllabos*, lat. *index*, *titulus*) och begynnelseord. Ofta skyddades volymen genom ett öfverdrag eller en kapsel (grek. *dijthera*, *periblema*). Utom denna bokform kände de gamle äfven fyrkantiga böcker af metall, trä, elfenben (grek. *deltoi*, *pinakes*, lat. *pugillares*, *tabulæ*) eller pergament (*membraneæ*). De förras blad sammanhöllos medelst metallringar, genom hvilka trädde en staf; de sistnämnda sammanhäftades med lim och pergamentremor, antingen i likhet med nutidens böcker eller så, att de kunde slås ut liksom en solfjäder (grek. *ptyktoi*, lat. *libri plicatiles*). Se vidare *H a n d s k r i f t*. Efter uppfinningen af lumppapperet (se *P a p p e r*) och ännu mer efter boktryckarkonstens införande försiggingo viktiga förändringar i böckernas både yttre och inre. Under boktryckarkonstens första tider samarbetade boktryckare och formskäreare (träsnidare) för åstadkommande af ett tidens smak tilltalande arbete. Under de följande århundradena med deras olika stilriktningar har böckernas utstyrelse varit beroende af olika konstsmak, hvarvid tecknare, gravörer, kopparstickare m. fl. tagit en verksam andel i utvecklingen. Sålunda voro Hans Holbein, Albrekt Dürer, Lucas Cranach m. fl. kraftiga hjälpare åt sin tids boktryckare. En tillbakagång i estetiska anspråk egde rum under en stor del af 1800-talet. Med konstindustriens uppsving under 1870-talet började emellertid en ädlare smak att göra sig gällande i afseende på böckers utstyrelse i typografiskt, illustrativt och allmänt konstnärligt hänseende. Stor betydelse i detta afseende hade engelsmännen Walter Crane, E. Burne-Jones och allra mest William Morris. Denne sistnämnde tecknade själf nya stilsorter för den 1890 grundade Kelmescott press, från hvilken intill Morris' död (1896) utgingo 53 arbeten, tryckta i upplagor om endast 200—500 ex. och därför numera af yttersta sällsynthet (de betinga ej sällan 3—4 gånger sitt ursprungliga pris). — Under medeltidens utbildade sig småningom (från 11:e årh.) bruket att skydda böcker medelst tjocka träskifvor. Sedan började man öfverkläda sådana skifvor med pergament eller läder och sammanhålla dem genom remmar. Först med boktryckarkonstens uppfinning vann häftningen och bindningen af böcker sin utbildning (jfr *B o k - b i n d e r i*). De första tryckta böckerna hade hvarken titlar eller sidotal, och formatet var merendels folio. Inemot slutet af 15:e årh. blef det vanligt att sätta ett särskildt titelblad framför större vetenskapliga verk. I st. f. de gamla folianterna

och kvarterna kommo under loppet af 16:e årh. mindre format i bruk, särskildt genom Aldus Manutius i Venezia. Ännu mindre format (s. k. duodes och sedes) infördes af holländarna i 17:e årh., såsom Elzevier, Blau m. fl. — Under de senaste åren hafva i de flesta kulturcentra stiftats föreningar och upprättats museer för bokhandverk. Så stiftades 1884 i Leipzig "Deutscher buchgewerbeverein", hvars samlingar, inrymda i "Deutsches buchgewerbemuseum", innehålla omkr. 3,000 inkunabler, många af största sällsynthet, samt andra i historiskt eller tekniskt hänseende märkliga tryck äfvensom modeller, tryckredskap o. d. Föreningar för bokhandverk finnas sedan några år både i Sverige (från 1900), Norge och Danmark. — Jfr W. Wattenbach, "Das schriftwesen im mittelalter" (3:e uppl. 1896), O. Weise, "Schrift- und buchwesen in alter und neuer zeit" (1899), K. Dziatzko, "Ausgewählte kapitel über das antike buchwesen" (1900), samt tidskrifterna "Le livre" (sedan 1880) och "Zeitschrift für bücherfreunde" (sedan 1896). Jfr Bokutstyrelse.

2. En mindre afdelning af ett tryckt eller skrifvet arbete.

3. Vissa af gamla testamentets skrifter (t. ex. Josua bok, Vishetens bok o. s. v.).

4. 24 ark skriftpapper eller 25 ark tryckpapper.

5. 12—25 blad bladguld eller bladsilfver. E. G.

Bok, *Fagus silvatica* L. 1. Bot. Boken, af fam. *Fagaceæ* (*Amentaceæ*), är utan tvifvel näst eken vårt ädlaste träd, utmärkt genom sin resliga, ända till 30 m. höga stam, hvilken, liksom de långa, vanligen starkt utstående grenarna, täckes af en alltid slät, gråhvit bark; vidare genom sina äggrunda, nästan helbräddade, hårkantade blad af mycket fast konsistens och mörkgrön färg; slutligen genom de gulaktiga, nästan klotrunda hängena, som framkomma samtidigt med bladen. Nötterna, de s. k. bokollonen, sitta inneslutna inom den för hela familjen karakteristiska fruktskålen (*cupula*), hvarigenom bildas en i fyra flakar uppspringande skenfrukt. — I Sverige finnes boken vild endast i de sydligare landskapen. Dess nordgräns utgöres af en linje, dragen från Kalmatrakten genom Småland och Västergötland till södra Bohus län. Norr om denna linje träffas den endast på några enskilda punkter (t. ex. Ömberg i Östergötland). I Norge går den utefter kusten till norr om Bergen. Planterad växer den ända upp till Dalälven och kan ännu i Roslagen gifva grobara frukter. — I motsats mot de flesta af våra löfträd bildar boken verkliga skogar. Där den är allmän, inverkar den mer än något annat trädslag på landskapets fysionomi — vi påminna om Själlands berömda bokskogar — och är för sådana trakter karaktärsträd, i samma mening som barrträden äro det längre upp mot Norden. En bokskog har också en sydländsk prägel af yppig växtkraft, hvilken bildar en slående motsats till det vittnesbörd om en karg natur, som äfven den frodigaste barrskog onckligen afgifver. Vackrast är bokskogen om våren, medan det späda löfverket ännu har en ljus grönska. Men äfven i sin mindre fagra sommarskrud gör en frodig bokskog ett mäktigt intryck; mot det höga, täta, mörkgröna löfvalvet, hvarigenom regnet knappt kan tränga, kontrastera egendomligt de långa, släta, ljusa grenarna och stammarna och ej mindre den bara, på nästan all växtlighet blottade, marken, som endast om hösten

framalstrar en rik vegetation af svampar. Boken har mykorrhiza (se d. o.). Den s. k. blodboken är en odlad varietet med mörkröda blad. Bokens ved är i synnerhet utmärkt till bränsle, men användes äfven i snickeriet. Boken kallas ofta för rödbok (i motsats mot hvitbok, *Carpinus*). Ollonen äro ett godt svinfoder, och af dem pressas i Tyskland och Frankrike en välsmakande, hållbar olja. Boken är det af våra skogbildande träd, som sist invandrade (från Danmark) till Skandinavien efter istidens slut. S. A. (G. L.—m.)

2. *Skogsh.* Boken fordrar god, myllrik sandblandad lerjord eller lerblandad sandjord, hvilken trädet ytterligare förbättrar och göder genom sin täta, starkt skuggande löfkrona och ett ymnigt affall af blad. Under gynnsamma förhållanden kan boken uppnå 250—300 års ålder; vanligen och fördelaktigast afverkas den dock vid 120—140 år, intill hvilken tid bokbeståndet, till skillnad från flere andra trädslag, bibehåller sig tät eller, som det af skogsmännen benämnas, slutet. Hjälpvallring företages, då beståndet nått 25—35 års ålder, och kan förnyas hvar 20—25 år. Efter 80—90 års ålder lämna bokbestånden, med en mellantid af 7—12 år, grobara frön, de s. k. bokollonen, hvilka mogna och affalla i oktober. Som bokplantan, hvilken lätt igenkännes på sina trä stora, njurformiga, på undre sidan silfverhvita hjärtblad, är ömtålig för frost och torka samt för solens omedelbara inflytande, så uppdrages den vanligen medelst själsädd, under skydd af ett äldre bokbestånd, hvilket sistnämnda under en tid af 8—10 år genom hvar annat eller hvar tredje år upprepad gallring, s. k. ljushuggning, utglesnas, så att tillräckligt antal planter kunna uppväxa från de till marken nedfallna ollonen, hvilka, om så behöfves, nedmyllas med hacka, hvarefter, då dessa planter ej längre fordra skydd, alla de kvarvarande äldre träden afverkas. De fläckar, där ej planter uppkommit genom själsädden, ifyllas genom plantering, s. k. hjälpplantering, af 2—4-åriga, i plantskola för sådant ändamål uppdragna planter.

Af alla inhemska trädslag lämnar boken det yppersta bränslet, men som virket är föga värt, om det utsättes för luftens inverkan och växlande fuktighet, är detta träds tekniska användbarhet i öfrigt begränsad. Det nyttjas dock till laggkärls-tillverkning (smördrittlar), i hvilket afseende boken skattas särdeles högt, till plankor, möbler m. m. Äfven till költräd å fartyg kan boken nyttjas, emedan virket bibehåller sig ganska länge, då det ständigt förblir under vatten. Bokollonen, som hafva en mandelliknande smak och af hvilka olja kan pressas, utgöra en synnerligen värderad föda för svinkreatur och hjortar. Under frågor göra ekorren och nötskrikan ganska stor skada genom att äta ollonen på träden. De nedfallna ollonen förtäras af — utom de förutnämnda djuren — sorkar, möss och gräfsvin. Hjärtbladen och de yngre plantorna afbitas af rådjur, harar och flera sorkarter. Dess blad skadas af en liten skalbagge (*Orchestes fagi*), som minerar gångar i dem, och af en mygga (*Cecidomyia fagi*), som genom sina styng orsakar kägelformiga glatta gallknölar, ofta många på samma blad. I äldre år synes boken vara mindre utsatt för angrepp af fjärillarver och andra insekter än eken och flera andra löfträd. En svampart (*Fusidium candidum*) förör-

Vanlig bok 1. rüdbok (*Fagus sylvatica* L.). 1. Årskott med ett hanhänge (det öfversta) och ett par honhängen (de nedre). 2. Hanblomma. 3. Honblomma. 4. Fruktskål med två mogna nötter (bokollon). 5. Fruktskål, som ej pruckit ut. 6. Topp af en kvist med två knoppar. — Två med flikiga blad försedda varieteter af den vanliga boken: 7. *Fagus sylvatica* var. *asplenifolia* och 8. *Fagus sylvatica* var. *comptonifolia*.

sakar den s. k. "svarta branden" på bokgrenar. I stammen framkallas röta af inösksvampen (*Polyporus jomentarius*), hvars stundom fotstora fruktkropp utbryter åt stammen och vittnar om dess arbete i bokens inre. C. A. T. B. (E. L.)

3. *Paleont.* Boksläktet anföres redan från kritperioden. Under den tertiära förekommo flera arter, några t. o. m. på Grönland. A. G. N.

Boka, bergso. Se Bokning.

Bokariet, föräldradt namn på Buchara (se d. o.).

Bokauktion (jfr Auktion). Bokauktion i Sverige förrättas i Stockholm, Uppsala och Lund å bokauktionskammaren och i stiftstäderna å elementarläroverken. För bokauktionskammaren i Stockholm finnes ett särskildt reglemente, af 9 febr. 1831, hvarjämte gälla tillämpliga delar af reglementet för auktionsverket i Stockholm af 13 april 1858. Auktion skall förrättas på onsdagar och lördagar samt af en entreprenör, som tillsättes af stadens drätselnämnd på viss tid. Entreprenören biträdes af en notarie och en mäkklare, hvilka tillsättas den förre af staden, den senare af entreprenören, men afönas af den sistnämnde. I Stockholm hållos bokauktioner redan för mer än två hundra år sedan. Bland försäljningskataloger är den äldsta, såvidt man vet, en som upprättades 1668 öfver hofrådet Henr. de Mouchrons böcker och innehöll 323 nummer. Från 1700-talets början fortgingo bokauktionerna tämligen oafbrutet. Bland bokauktionsförrättarna funnos flera framstående män (t. ex. Richard von der Hardt, utgifvaren af "Holmia literata"). Försäljningssumman i Stockholms bokauktionskammare uppgick 1853 till 79,040 kr. och för året juli 1903—juni 1904 till 323,093,45 kr. Universiteten i Uppsala och Lund ega rätt att anställa bokauktioner och hafva fördens skull särskilda auktionskammare. Bokauktioner i landsorten förrättades förr å gymnasierna å gymnasiebibliotekarierna eller den äldste gymnasten, hvarvid auktionsprocenten delades mellan läroverkets bibliotekskassa och auktionsförrättaren. I senare tid ha genom kringresande auktionister bokauktioner börjat hållas äfven i de minsta samhällen, en affärsrörelse, som förnämligast genom bokförläggaren Fr. U. P. Beijer fått en storartad utveckling. B. G.

Bokbinderi. Sedan forntidens skriftrullar (*volumina*) småningom utträngts af böcker (*codices*), blef det nödvändigt, att äfven fodralen fingo en annan form än förut. Till en början försåg man böckerna med omslag eller pärmar af tunna träskivor. Munkarna, i hvilkas händer bokbinderiet låg, egnade ofta mycken omsorg åt bandens utsirande, enär de konstrika ornamenten, miniatyrmålningarna o. d., hvarmed texten var utsmyckad, borde hafva motsvarighet i det yttre. Praktband finnas kvar ända ifrån 9:e årh. De yppersta bokband, utsirade med elfenbensniderier, drifvet eller graveradt guldarbete, filigran, emalj och ädelstenar, åstadkommas af den bysantinska konsten. Öfver hufvud taget vann dock ej bokbinderiet någon betydande utveckling under den äldre medeltiden. Först med kalfskinns användning (från början af 15:e årh.) och pressningens införande, men framför allt med boktryckarkonstens uppenbar uppgick en ny epok för detta handtverks teknik. Hvad renässansen åstadkom inom bokbinderiet, särskildt i Italien och Frankrike, har knappast sedan uppnåtts.

Omr. år 1500 började man i Venezia, troligen efter mönster af arbeten från orienten, tillämpa den af araberna sedan länge kända konsten att förgylla på skinn, d. v. s. att med graverade stämplor (s. k. "petits fers") inbränna bladguld i skinn. Denna konst blef föremål för lifligt intresse af bl. a. den framstående boktryckaren i Venezia Aldus Manutius. I nämnda stad vistades samtidigt såsom Frans I:s sändebud den unge Jean Grolier, hvilken redan vid denna tid torde varit en ifrig boksamlare, att döma därpå att han af alla Aldus-tryck erhöi exemplar tryckta på extra papper eller velång. Efter sin återkomst till Frankrike (omkr. 1535) anlade Grolier i Lyon ett bokbinderi, där under hans inseende skickliga arbetare utförde de berömda, med devisen "Grolierii et amicorum" försedda band, som ännu äro ifrigt eftersökta. Från Lyon spred sig Groliers konst snart öfver hela Frankrike och senare äfven till England.

Emedan böckerna i äldre tid lågo på pulpeter o. d. och titeln med sina prydnader anbragtes på frampärmen, använde man under hela renässansen föga omsorg på bokryggarna. En förändring i detta hänseende inträdde först med införandet af smärre format och upprättandet af större boksamlingar.

Den äldre, tunga stilen — med sina träpärmar, hörn- och midtbeslag samt knäppen — lämnade under 17:e årh. rum för en lättare teknik, där papp allmänt kom till användning och knäppena ersattes af skinnremmar eller sidenband. Frankrike bestämde fortfarande smaken. Såsom märkesmän från denna tid böra nämnas Nicolas och Clovis Eve (omkr. 1600) samt den under vedernamnet "Le Gascon" kände bokbindare (1650), hvars utsökt vackra förgyllningar "au pointillé" tyckas bilda höjdpunkten af renässansens bokbandskonst. Omkr. 1650 framträdde äfven den s. k. janseniststilen (så kallad efter biskopen af Ypres, Jansenius), hvilken, i motsats till den allmänna smaken under Ludvig XIV, utmärkte sig genom sin enkelhet. Inga ornament fingo förekomma å pärmarnas ytter-sidor, endast titel å ryggen. Däremot voro pärmens kant och innersidor öfverallt rikligt förgyllda.

I Tyskland och annorstädes bibehölls emellertid träpärmar ända till långt in på 1700-talet. Förgyllning förekom där sällan; mest användes s. k. blindpressning till bandens ornering. Såsom material användes hufvudsakligen svin- och kalfskinn, hvar- emot de italienska och franska banden ända från 1500-talets början omväxlande gjordes af kalfskinn och det från orienten importerade marokängberedda getskinnet.

Omr. år 1720 började i Frankrike en ny stilriktning göra sig gällande, hufvudsakligen bestående af motiv från växtriket. Under den följande tiden tryckte den allt behärskande rokokon sin prägel äfven på bokbanden. De berömdaste mästarna under 1700-talet voro Padeloup, Dubuisson och Derome samt, mot århundradets slut, Bozerian. Under revolutionstiden råkade det franska bokbinderiet i förfall, och i dess ställe trädde England fram i spetsen. Den berömda Roger Payne höjde den engelska bokbandskonsten till jämbredd med fransmännens solida elegans, och det var först på 1830-talet som det lyckades dessa senare (t. ex. genom Thouvenin) att återöftra sin ledande ställning inom yrket, en ställning, som de alltjämt bibehållit. Engelsmännen hafva

Franskt bokband fr. 1300 talet
(Grollier).

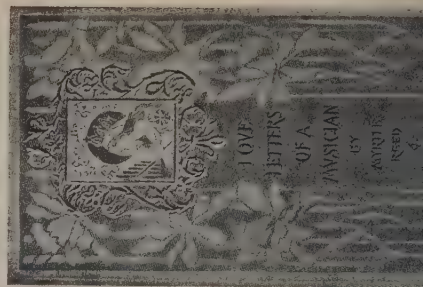
Franskt bokband fr. 1650
(Le Gascon).

Franskt bokband fr. 1780 talet
(Deponno).

Modernit franskt bokband
(C. b. Memmler).

Modernit svenskt present-album
(F. Beck & son).

Modernit svenskt bokband
(af G. Hedberg; teckn. af Agi Lindegren).

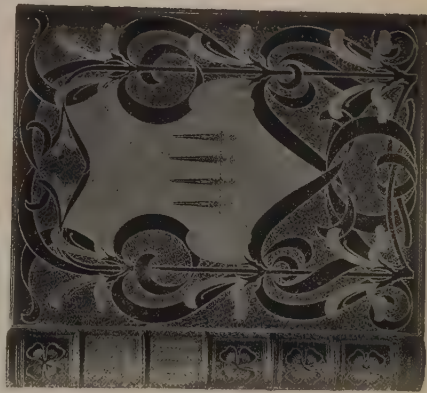
Modernit svenskt bokband
(af G. Hedberg; teckn. af Agi Lindegren).

Modernit svenskt bokband
(P. Herzog).

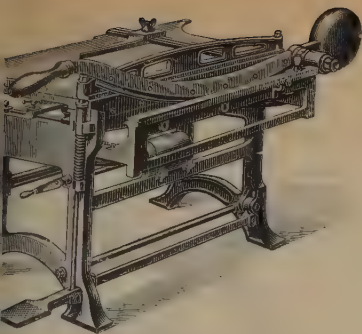
Modernit svenskt bokband
(F. Beck & son).

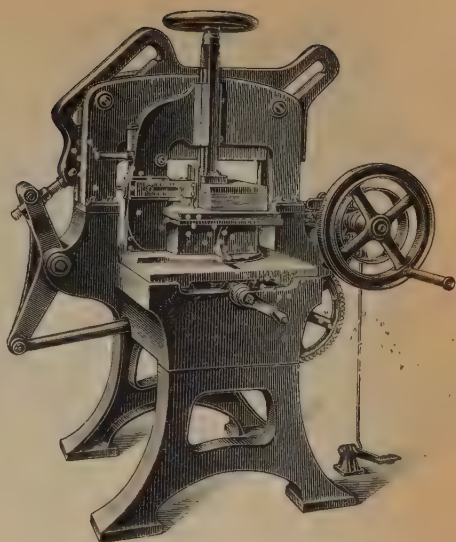
Modernit svenskt bokband
(af G. Hedberg; teckn. af G. son Wennerberg).

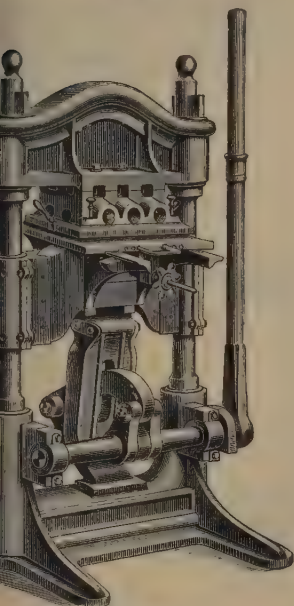
Modernit svenskt bokband
(P. Herzog).

Pappsax.

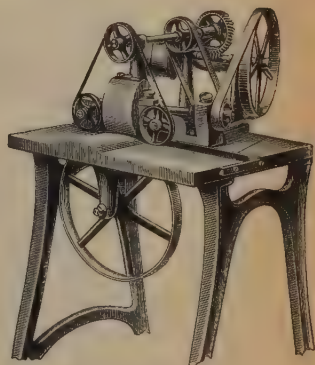
Tresidig skärmaskin.

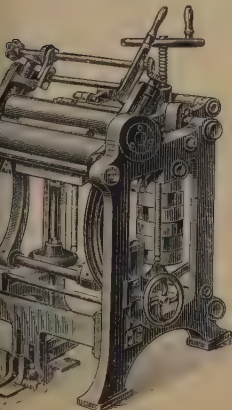
Förgyllningspress.

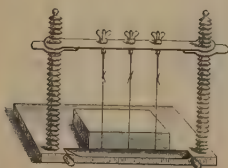
Hörnrundningsmaskin.

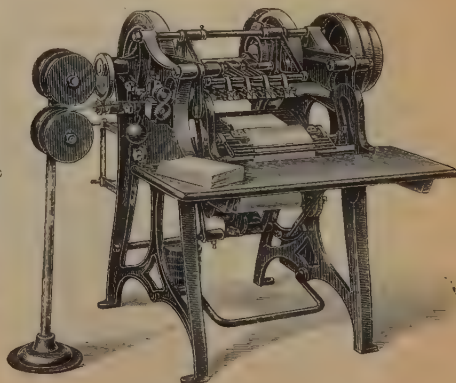
Läderskarpningsmaskin.

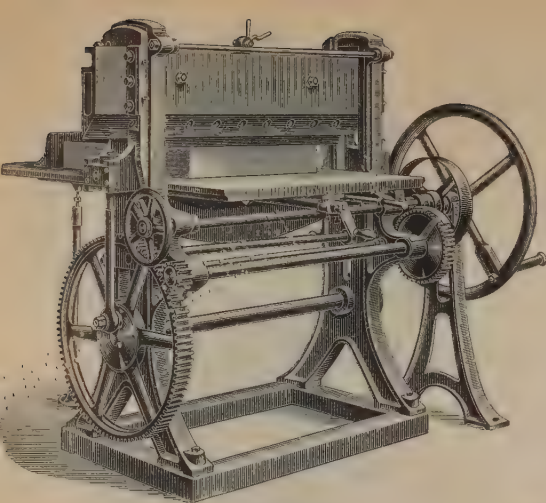
Falpressningsmaskin.

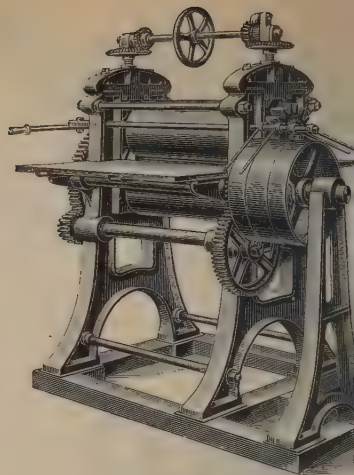
Häftlåda.

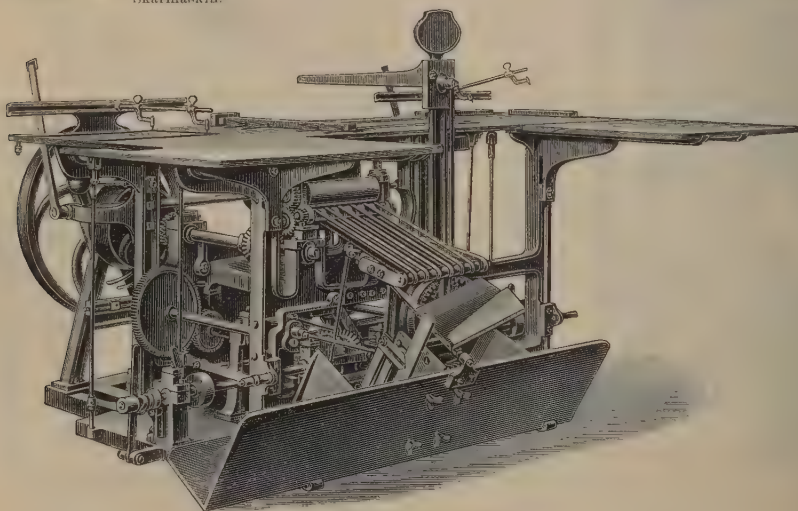
Häftmaskin för ståltråd.

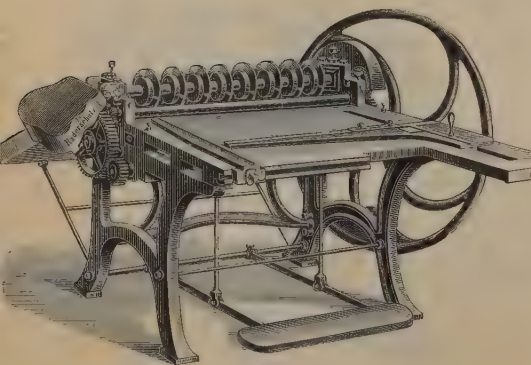
Skärmaskin.

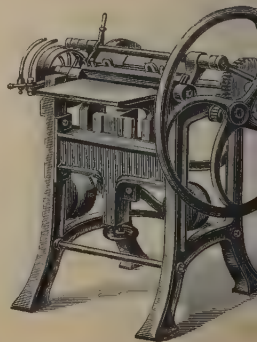
Valsverk.

Maskin för falsning af papper.

Cirkelpappsax.

Ryggrundningsmaskin.

under det senast förflyttna århundradet gjort kraftiga ansträngningar och under de senaste tjugo åren äfven lyckats skapa en alldeles ny stilriktning i bokbandsornamentiken, hvarunder de dock alltjämt bibehållit den gamla solida franska tekniken, i motsats till tyskarna, hvilkas bokbindning utvecklat sig ensidigt, mest för massproduktion af s. k. förlagsband. Det moderna bokbinderiet har starkt påverkats af konstindustriens uppsving under sista tredjedelen af förra århundradet, alltifrån världsutställningarna i London (1851), Paris och Wien.

I Sverige, där bokbindning förekom i klostren (t. ex. i Vadstena), följdes under äldre tider i allmänhet tyska mönster. En högre utveckling nådde bokbinderiet först under Sveriges stormaktstid, då de stora rikeodmarna gävo anledning till inrättande af dyrbara bibliotek. Från denna tid finnas vackra arbeten af Georg Hornbein (d. 1642), Morel, Reusner, Ehinger, Goldenau m. fl. 1700-talet hade att upprisa en mängd framstående bokbindare, i synnerhet i Stockholm, t. ex. Klemm, Nürnberger, K. Schneider, Caloander m. fl. Man följde tyska och holländska mönster, något senare äfven engelska (Benj. Schneider). Från 1880-talets förra hälft må följande mestare nämnas: Richter, Link, Svalander, Stangenberg, Dahlbom och Berggren; från dess senare hälft: Andersson, Beck, Hedberg, Lindmansson och Herzog. Jfr plansch till art. Bokbinderi.

Bokbinderiets teknik innefattar följande moment: det första är falsningen, d. v. s. arkens viking i öfverensstämmelse med sitt format (folio, kvart, oktav, duodes, sedes o. s. v.), och kollationeringen, d. v. s. granskningen af exemplarens fullständighet, hvarefter de sammanlagda arken pressas mellan valsar. (Den förr brukliga planeringen, hvarvid hvar ark drogs genom en lösning af lim och alun, pressades och lämnades att torka, är numera i de flesta fall onödig.) Därpå följer häftningen, som utföres i den s. k. häftlådan. Samtliga arken fastas vid hvarandra medelst 3—6 s. k. "bind", hvilka sträcka sig något utom bokens rygg. Dessa uppraspas i ändarna och fastlimmas vid pärmarna, hvarigenom de blifva föreningsled mellan bok och band. Samma ändamål hafva äfven försättsbladen — ett par skriftpappersblad, som vid häftningen insätts framför titelbladet och i slutet af bandet. För både falsning och häftning begagnar man numera ofta maskiner, hvilka likväl sällan lämna ett fullt tillfredsställande arbete och därför egentligen ega betydelse för tidningar, veckoskrifter o. d., som utgå i stora upplagor. Det uppgifves, att t. ex. Blocks falsmaskin på en timme kan fals 2,000 ark.

Vid häftning (brochure) limmas omslaget på ryggen af de sammanlagda arken, men vid bindning bestrykes den häftade boken med varm limlösning, och när denna torkat, skäres främre kanten ("snitten") i en därför konstruerad maskin. Med tillhjälp af en hammare rundas boken, hvarefter den skäres upptill och nedtill. Snitten färgas, marmoreras eller förgyllas, pärmarna fastsätts, och en med skinn eller annat material öfverdragen tunn papprem (s. k. lössrygg) sättes öfver bokens rygg. Pärmarna öfverdragas därpå med papper eller tyg, och å insidorna fastlimmas de s. k. försättsbladen. Boken sättes nu i press och är färdig med undantag af förgyllningen å rygg och sidor. Denna viktiga

och svåra del af bokbandets utstyrsel utföres på följande sätt. Skinet eller tyget öfverstrykes med ägghvita eller annat lämpligt ämne, hvilket lämnas en stund att torka. Därpå bestrykas de ställen, som skola förgyllas, med något fettämne, i hvilket guldets läggas och omsorgsfullt tilltryckes. Därefter förtages själva tryckningen, som sker med tillhjälp af i mässing graverade ornament, linjer eller stämpelar, försedda med träskäft. Stämpeln uppvärms och tryckes sedan hastigt på det belagda stället, det öfverflödiga guldets bortgoides med något mjukt föremål, och stämpelns kontur eller teckning kvarstår inbränd i skinnet. Vid tryckning af titlar förfäres på samma sätt. Man betjänar sig därvid af lösa stiltyper, hvilka före uppvärmningen fastsätts i en s. k. "stilkast".

Vid förgyllning af band i större partier, s. k. förlagsband, användas pressar, i hvilka stämpelar och stil fastlimmas, hvarefter tryckningen af hela pärmens yta sker på en gång. Ofta drivas numera de maskiner, som härvid komma till användning, af ånga, gas eller elektricitet.

Till beklädnad för bokband användes numera ej allenast skinn (svin-, get-, kalf- eller fårskinn), utan äfven färgadt papper och tyg (kalika, lärft, klot, siden och sammet). — Jfr Peignot, "Essai historique et archéologique sur la reliure des livres" (1834), Brade & Winkler, "Das illustrierte buchdruckerbuch" (1860; 4:e uppl. af Bauer 1902), samt C. Eichhorn, "Bokbindare och bokband i Sverige till år 1720" (i "Medd. från Sv. slöjdföreningen år 1888"). R. G.

Bokborrbill, zool. Se Borrbill.

Bokegarmärke. Se Ex-libris.

Bokelmann [bå-], Christian Ludwig, tysk målare, f. 1844 nära Bremen, utbildade sig från 1868 i Düsseldorf. Efter en kortare tids lärarverksamhet i Karlsruhe utnämndes han 1893 till professor vid konstakademien i Berlin och dog därstädes 1894. Han behandlade med stor karaktärsfärgsformåga sociala ämnen från Rhenländernas fabriksstäder, bl. a. i taffarna *Paulilänekontor* (1876, Stuttgart), *Folkbankskraschen* (1877, nu i Filadelfia), *Valstrid* (1880) och *Utvandrarnas afsked från hemmet* (1882; Dresdengalleriet), samt äfven från andra kretsar, t. ex. *Testamentet öppnas* (1879, Berlins nationalgalleri) och *Spelbanken i Monte Carlo* (1884), hvarjämte han målade smärre genrebilder och porträtt, bl. a. af Klaus Groth (i nationalgalleriet i Berlin, 1891).

Bokelsohn, Johan. Se Johan af Leiden.

Bokenäs, socken i Göteborgs och Bohus län, Lane härad, 4,878 har. 1,468 inv. (1903). B. bildar med Dragsmark ett regalt pastorat i Göteborgs stift, Ålisyssels norra kontrakt.

Boker [båu'kø], George Henry, nordamerikansk författare, f. 1823 i Filadelfia, son af en rik bankir, studerade juridik, företog resor i Europa och uppträdde därefter med vittra arbeten. Såsom ordförande i Union-league sände han under inbördeskriget 10,000 man i fält. B. var 1871—75 unionens ministerresident i Konstantinopel och 1875—79 dess sändebud i Petersburg. Död 1890. Sitt författarnamn vann B. förnämligast med klassiskt formade tragedier, bl. a. *Calaynos* (1848; en episod af striden mellan morer och spanjorer) och *Francesca da Rimini*. Som lyrisk skald uppträdde han med *The lesson of life, and other poems* (1847), de kraftiga

Poems of war (under krigsåret 1864), *The book of the dead* (1882), *Street lyrics* m. m., men nådde högst i sina *Sonnets* (1886), af mestadels erotiskt innehåll.

Bokföring 1. Bokhålleri, en systematiskt ordnad uppteckning af inkomster och utgifter eller angående egodelar och företagens omsättning af dem. Inom handelsyrket och andra näringar afser bokföringen att när som helst lämna en klar och tydlig öfverblick af affärsställningen. Alla affärstillrägelser skola antecknas i den ordning eller tidsföljd, hvari de förekomma. Ändamålet med all bokföring är att utröna, huruvida man under en viss tidrymd (likgiltigt huru lång) förtjänat eller förlorat på sin affär. I de fall, då bokföringen gäller endast att hålla reda på ens egna räkenskaper (inkomster och utgifter), kallas den privatbokföring. Ingen, som har hand om penningar, vare sig egna eller andras, bör underlåta att föra noggranna räkenskaper.

Bokhålleri kan föras enkelt eller dubbelt. I enkelt bokhålleri antecknas (noteras) hvarje post blott en gång, och detta bokföringssätt saknar alltså nödig kontroll, hvarför det föga användes till affärsbokföring. I dubbelt bokhålleri antecknas däremot hvarje post två gånger, d. v. s. på såväl aflämnarens som mottagarens räkning. Den dubbla bokföringen kontrollerar sig därigenom själf och är därför mycket att föredraga framför den enkla, ehuru något arbetsammare. Det dubbla bokhålleriet kallas också det italienska, emedan det uppfanns i Italien, där det var i bruk redan på 1500-talet.

I bokföringen användas allmänt följande benämningar, näml.:

Debet = är skyldig = emottagare.

Kredit = har att fördra = aflämnare.

Per = af, användes i st. f. ordet debet.

An = till, användes i st. f. ordet kredit.

Konto = räkning.

Folio = öppning (debet och creditsida) i en räkenskapsbok.

Pagina = en sida i en räkenskapsbok.

Orden an och per brukas för att undvika ett oupphörligt upprepande af "debet" och "kredit". Sättes "per" framför en post betecknas därigenom att posten skall debiteras, sättes "an" framför, skall posten krediteras.

Konto (plur. *konti*) indelas i *levande* och *döda*. Med levande *konti* menas personer och banker. Döda *konti* innefatta varukonto, omkostnadskonto o. d. Vid bokföringen bör man dock tänka sig alla *konti* levande, ty då ser man lättare hvilket *konto* som skall debiteras (har mottagit något) eller krediteras (har aflämnat något).

Sveriges lag stadgar, att hvarje affärsman måste föra följande handelsböcker: *inventariebok*, *dagbok* (kassabok och memorial) samt *brejkopiebok*. Handelsböcker måste i orubbadt skick förvaras i 10 år. (Se vidare *Handelsbok*.) Utom ofvan nämnda böcker eger hvar och en att föra så många hjälpböcker han önskar, förutsatt likväl att samtliga böckernas innehåll sammanstämmer, så att ej den ena motsäger den andra. Raderingar och öfverstrykningar få ej ega rum, utan måste felaktiga noteringar rättas i fortlöpande text. Till den dubbla bokföringen brukas, utom inventariebok och dagbok, äfven *reskontra*, *förjällobok*, *journal*, *hufvudbok*, *balansbok* (*varubok*,

kalkylationsbok, *orderbok* m. fl.). Inventarieboken upptager en fullständig förteckning af alla *tillgångar* (aktiva) och *skulder* (passiva). Vid inskrifningen införas först alla tillgångarna, sedan skulderna. Såsom exempel må tjäna bil. 1 (se sp. 953).

Skillnaden mellan skulderna och fordringarna, *kapitalbehållningen*, utgör den egentliga förmögenheten.

Ett dylikt inventarium bör upprättas en gång hvarje år. Enligt lagen måste det hvarje gång föras med datum och undertecknas af affärens egare.

Memorialen upptager alla poster, som afse en icke kontant affär, d. v. s. alla köp och försäljningar, där likvid icke genast erlägges. Vidare införas i memorialen rabatter, provisioner o. s. v. Memorialen föres sida efter sida, och hvarje post utgör ett afslutadt helt för sig. Som öfverskrift på hvarje sida sättes månadens namn samt årtalet. Följande utgör ett exempel på en posts införande:

1. Januari 1905.

7	O. Pettersson & Co. Stockholm 2.	Kredit
	Diverse varor enl. räkning	65

Kassaboken upptager alla *kontanta* inkomster och utgifter. Inkomsterna tager kassan emot, alltså införas de på kassans debetsida, den vänstra, och utgifterna, som kassan ju aflämnar, på dess creditsida, den högra. Ett exempel förekommer i bil. 2 (sp. 953).

Kassan afslutas vanligen blott en gång i månaden, hvarje debetsidan först nedsummeras. Ifrån den summa man då erhåller drages summan af den nedsummerade creditsidan. Skillnaden utsättes där-efter på creditsidan under namn af "Saldo till februari", hvarefter båda sidorna afslutas på samma rader.

Från kassaboken och memorialen införas alla poster, som röra personer eller levande *konti*, i *reskontran*. Nedan visas uppläggningsen af densamma. Från memorialen föres posten såsom den är noterad i densamma. Står det "kredit" vid personens namn, införas alltså posten på reskontrans creditsida, där det då skrives "Per div. varor" eller hvad det är, som posten gäller. Från kassan föres posten från kassans *creditsida*, där det står "Per O. Pettersson & Co:", till reskontrans *debetsida*, där det skrives "An kassa". Orden "An" och "Per" skrivas blott en gång öfverst på sidan, vid nästa post citeras ("") de. Till vänster om sifferkolumnen finnes en smal kolumn, "Paginakolumnen". Den användes för att anteckna den sidas nummer i kassaboken eller memorialen, där den i reskontran införda posten återfinnes. Se bil. 3 (sp. 953).

Journalen användes för att sammanföra de olika dagboksposterna till hufvudboken, där hela bokföringen för månaden skall skrivas in, utan att alltför många omskrifningar behöfva användas. Användandet af journalen och hufvudboken är dock alltför kompliceradt, för att en redogörelse därför skulle kunna lämnas här. *Hufvudboken* upptager nämligen i sig alla inventariebokens, memorialens och kassans (genom journalen) poster.

För att undvika omskrifningen i journalen begagnas ofta den s. k. *kolumnbokföringen*.

Bil. 1.

Inventarium 1 januari 1905.

Inventarium 1 januari 1905.

Tillgångar:				Skulder:			
Kassabehållning		175	50	Enl. revers			
Fastigheten n:o 0 Sturegatan		175,000	—	Stockholms Handelsbank mot revers af d. 1/6 1895 och inteckn. i n:o 0 Sturegatan med 6 månaders upps. och 6 %		90,000	—
Möbler enl. särskild specifikation		8,000	—	Enl. räkning			
Aktier:				H. Meeths, Stockholm	75	—	
10 st. i Stockholms Enskilda Bank à nom. 1,000 kr.		10,000	—	Hörlin & C:o, Stockholm	350	—	425
10 st. i Stockholm—Öfre Norrland à nom. 700 kr.		7,000	17,000	Kapitalbehållning		115,250	50
Fordringar:							
Enl. revers							
And. Ehn, Falun pr d. 1/7 05		3,000	—				
Enl. växel							
G. Hammar, Stockholm pr d. 7/2 05		1,500	—				
Enl. räkning							
H. Stolt, Flen	700	—					
J. Krafft, Uppsala	900	—	1,000				
		Kr.	205,675 50			Kr.	205,675 50

Stockholm 1 januari 1905.
Ludvig Petterqvist.

Bil. 2.

1. Debet.		Kassa.		Konto.		Kredit. 2.	
1905 Jan. 15	An Saldo från dec.		175 50	1905 Jan. 12	Per O. Pettersson & C:o för räkning af 7/1		65 —
	» Stockholms Enskilda Bank		500	20	» Skatters k:o		250 75
	» Uttaget från check			31	» Saldo till febr.		350 75
		Kr.	675 50			Kr.	675 50

Bil. 3.

1. Debet.		Herrar O.		Petterson & C:o, Stockholm.		Kredit. 2.	
1905 Jan. 12	An Kassa		65 —	1905 Jan. 7	Per Diverse Varor		65 —

Bil. 4.

1. Debet.		Herrar O.		Petterson & C:o, Stockholm.		Kredit. 2.	
1905 Jan. 12	An Kassa		65 —	1905 Jan. 7	Per Diverse Varor		65 —
Aug. 20	» Accept pr 15 okt. 05		1,250 50	Aug. 15	» d:o d:o		1,250 50
Dec. 31	» Saldo till januari		175 —	Nov. 17	» d:o d:o		175 —
		Kr.	1,490 50			Kr.	1,490 50

Därvid äro såväl kassan som memorialen indelade i kolumner för olika poster. Vid månadens slut införas då dessa poster direkt från de nedsummerade kolumnerna i hufvudboken. Detta tillvägagångssätt är på sätt och vis enklare, men för detsamma erfordras böcker, särskildt upplinjerade för den affärs transaktioner, där det skall användas.

Balansboken användes till att kontrollera, om alla poster i reskontra och hufvudbok äro rätt införda. Däri införas nämligen ifrån reskontran alla de personers namn, med hvilka man under månaden haft affärer. Vid hvarje namn utsätts de summor, som finnas på personens kontos debetsida och kreditsida. Alla dessa summor nedräknas sedermera och skola då stämma med summorna å det konto i hufvudboken, som motsvara reskontran. Från hufvudboken föras likaså från alla konti, i den ordning de förekomma, alla summor, som införts å kontot under månaden. Efter nedsummeringen skola dessa summor (debet-sidans och kreditsidans summor) stämma (vara lika) med hvarandra. Att så måste ske, är ju naturligt, ty hvad som debiteras på det ena kontot, måste krediteras på ett annat konto.

På samma sätt förfäres månad efter månad ända till räkenskapsidens slut, då *bokslut* företages. Först avslutas dock reskontran, hvilket tillgår sålunda, att hvarje kontos debet- och kreditsida nedsummeras; den mindre summan drages från den större, och på den mindre summans sida utsättes skillnaden mellan summorna såsom "Saldo till 190—", hvarefter kontot i vanlig ordning avslutas. Som exempel må tjäna bil. 4 (se sp. 953).

De saldo, som uppstå på kontos kreditsida, äro affärens tillgångar, ty de personerna ha mottagit mer än de aflämnat, alltså har affären att fordra af dem. Debetsaldo bli affärens skulder.

Sedan upprättas ett inventarium i likhet med hvad som skedde vid årets början. Den kapitalbehållning, som det nya inventariet utvisar, utgöres af föregående års kapitalbehållning + årets nettovinst. Vid användandet af den dubbla bokföringen med alla dess böcker, kontrolleras lätt, att dessas summor "stämma" med hvarandra.

Bokföring hos statens förvaltande verk och hos kommuner, inrättningar, samfund o. d. skötes i hufvudsak på samma sätt som handelsbokföringen och afser att, vanligen vid årets slut, men äfven när så önskas, lämna en öfersikt af förmögenhetstillståndet.

Litt.: Brunell, "Lärobok i bokhålleri" (1881—84), Buchheister, "Det dubbelte bogholderis teori" (1891), Degrange, "La tenue des livres" (31:a uppl. 1889), Engdahl, "Dubbel bokföring framställd i konkreta exempel" (1904), Fliesberg, "Handbok för köpmän" (1896—98), Grundell, "Dubbelt italienskt bokhålleri" (2:a uppl. 1900), Hage, "Haandbog i handelsvidenskab" (1893—94), Hügli, "Die grundzüge der buchführung" (1888—89), Högeström, "Enkla och dubbla bokhålleri" (1876), Jäger, "Beiträge zur geschichte der doppelten buchhaltung" (1874), Kaarup, "Bogholderi for kjøbmænd, praktisk og theoretisk fremstillet" (2:a uppl. 1878), Klemisch, "Doppelte buchführung" (7:e uppl. 1889), Léautey, "Principes généraux de comptabilité" (1894), Léautey og Guilbault, "La science des comptes mise à la portée de tous" (1889), Pittman, "Book-keeping" (1902), Poppe, "Mästerskapsystemet i bokföring" (öfv.; 2:a uppl. 1903),

Reischle, "Die einfache und doppelte buchführung" (8:e uppl. 1900), Schiebe och Odermann, "Die lehre von der buchhaltung" (13:e uppl. 1891), Schierlein's, "Buchhaltungsschlüssel" (1904), Schmidberger, "Lehrbuch der einfachen, doppelten und amerikanischen buchführung" (2:a uppl. 1899—1900), Schär, "Lehrbuch der buchhaltung" (1887), Stern, "Buchhaltungslexikon" (1901—04) och "Buchführung" (2:a uppl. 1904), Swoboda, "Die buchführung" (3:e uppl. 1892; för *specialområden*: Böhme, "Landwirtschaftliche buchführung" (2:a uppl. 1902), Fellmeth, "Handwerkerbuchführung" (1891), von der Goltz, "Die landwirtschaftliche buchführung" (9:e uppl. 1903), Holmström, "Bokföring för husmödrar på landet" (3:e uppl. 1894), Holmström och Hansson, "Anvisning till landbrukshålleri" (1898), Lindmark, "Lärobok i bokföring med särskild tillämpning på minuthandel" (1897), Philipsen, "Veiledning for lærere og til selvstudium i haandværker- og handelsbogholderi for borgerskolen" (1900), Singer, "Lehrbuch der gewerblichen buchführung" (3:e uppl. 1903), G. Smedman, "Bokhålleri för privatpersoner" (1893), K. Smedman, "Bokhålleri för grosshandel" (4:e uppl. 1896), "Bokhålleri för minuthandel" (4:e uppl. s. å.) och "Bokhålleri för handverk" (1897), samt ang. olika staters lagstiftning i ämnet Huberli och Martens, "Internationale buchführungsrecht" (1900). J. M. P.

Bokförläggare l. **Förlagsbokhandlare**, person eller bolag, som, efter träffadt aftal med författare om öfverlåtelse helt eller delvis af dennes rätt till en skrift, mångfaldigar och sprider densamma. Jfr *Bokhandel*, *Eganderätt* (Litterär), *Författarrätt*, *Förlagsrätt* och *Tryckfrihet*.

Bokhandel kallas den affärsverksamhet, hvarigenom böcker, kartor, planschverk och andra litteraturalster antingen utgifvas (förlagsbokhandel) eller afsätts (sortiments-, kommissions- och antikvarisk bokhandel). Hvad sortimentsbokhandlare beträffar, drifva de sin affär så, att de antingen för egen räkning köpa exemplar af de olika förläggarnas artiklar ("köp i fast räkning" eller "mot kontant") eller ock af förläggaren mottaga exemplar till afyttring med rätt att återsända de osålda (*à condition*). Böckerna skola säljas till det af förläggaren åsatta priset (boklädspriset). **Kommissionsbokhandlare** äro bosatta å bokhandelns centralpunkter och verka där såsom ombud och mellanhänder för de å olika orter etablerade bokhandlarna, mottaga och befordra vidare alla till och från dessa kommande sändningar af förlagsartiklar, avertissemang, beställningar, likvider o. s. v. På detta sätt är bokhandeln organiserad i Sverige, Norge, Danmark och Finland äfvensom i Tyskland, Österrike och Schweiz, i de tre sistnämnda länderna särskildt så, att hvarje bokhandlare och förläggare har till sin representant en kommissionär i Leipzig såsom varande bokhandelns centralort. Denna anordning blir både billig och pålitlig. Med detta slags kommissionsverksamhet må ej förblandas den såregna form af bokutgifning, som i Tyskland kallas **kommissionsförläggande**, i Sverige **distributionsförläggande**, där författaren själf bekostar bokens utgifning och den säljes för hans räkning ("i kommission", "i distribution") sålunda, att en på titelbladet uppgifven bokhandlare (distrib-

uenten) mot vissa procent af boklädspriset ombesörjer bokens distribution till sortimentsbokhandlare m. s. v. — Kolportage-handel kallas bokförsäljning genom kringresande i. kringvandrande kolportörer. — Antikvarisk bokhandel (antikvariat) innefattar köp och försäljning af gamla, dyrbara eller sällsynta alster utaf boktryck och grafisk konst, af manuskript och af autografer (antikvariat i egentlig mening) äfven om handel med begagnade böcker och rester af upplagor o. d. (modernt antikvariat). Såsom medel för omsättningen använder den antikvariske bokhandlaren dels lagerkataloger, hvilka ofta (ro) ordnade efter vetenskapsgränar och upptaga fasta pris på hvarje artikel, dels bokauktioner. I olikhet med andra bokhandlare köper och säljer han endast mot kontant betalning. Den antikvariska bokhandlaren mer och mer utvecklade sig sedan midten af 1700-talet. 1904 funnos i Sverige 20 antikvariska bokhandlare, af hvilka 14 i Stockholm.

Bibliotekens sträfvan att erhålla så vidt möjligt fullständiga samlingar af olika slags böcker och samlarnas intresse att förvärva äldre sällsynta böcker hafva under senare år drivit upp prisen på dylika bokrariteter, i synnerhet i England och Amerika. Ett exemplar af ett 1459 hos Fust och Schöffer tryckt psalterion såldes 1904 i London för 72,000 kr. Äfven yngre arbeten, som finnas endast ett fåtal exemplar, kunna betinga mycket höga pris: Tennysons "Love tale", hvaraf endast två exemplar finnas i behåll, såldes 1902 för 10,800 kr. Finnas särskilda anteckningar af värde i ett arbete, kan detta naturligtvis komma att uppskattas långt högre än annars; en foliobibel, som tillhört Robert Burns och där denne skrivit anteckningar om sig och sin familj, bortslogs på auktion för nära 30,000 kr. — Ett i Sverige upptäckt unikt exemplar af Shaksperes "Titus Andronicus" (tr. 1594) har 1905 sålts till England för 36,000 kr.

Bokhandelns uppkomst måste sökas långt tillbaka i tiden. Under den klassiska forntiden, särskildt den romerska, var afskrifvandet af böcker en viktig sysselsättning för slafvarna, af hvilka många, framför allt de från Grekland inkomne, voro i besittning af en hög vetenskaplig bildning. Bokhandlarna använde dem i hundratals till att afskrifva omtäckta författares arbeten. Så var fallet t. ex. med romaren Pomponius Atticus, Ciceros vän och förläggare till flera bland hans skrifter. Han sysselsatte en stor mängd arbetare, af hvilka en del beredde skriftmaterialet (papyrus), några besörjde afskrifvandet och korrekturen, andra däremot upprullade de färdigskrifna arken på deras cylindrar och försågo dem med födral och titlar. Redan på denna tid lade bokvännerna stor vikt på en dyrbar utstyrsel. Ännu större betydelse fick bokhandeln under kejsartiden. Bokhandlarnas affärslokaler voro då belägna i de förnämsta stadsdelarna samt motsvarade nyare tiders klubb- och kaféer. De vittré och sysslolse träffades där för att samspråka om litterära, politiska och vetenskapliga frågor. Af stor betydelse voro de lokaler, som egdes af bröderna Sosius, äfvensom Tryphon, Atræctus m. fl., af hvilka den förre förlade Horatius', den senare Martialis' och Quintilianus' skrifter. Nyutkomna arbeten annonserades genom utropare och genom anslag på pelarna i promenadhallarna. Lagliga bestämmelser mot afskrifvande af andras

litterära tillhörigheter funnos ej, och det är äfven ovist huruvida författarnaingo något arfvode. Sannolikt var oftast äran den enda lönen; af ställen hos Martialis vill det dock synas, som om arfvoden varit brukliga åtminstone i några särskilda fall. Bokhandlarna voro dels *librarii* (förlagsbokhandlare), hvilka ombesörjde böckers afskrifvande, dels *bibliopole* (sortimentsbokhandlare), hvilka trädde i omedelbar beröring med allmänheten. Eftersom bägge dessa affärsgränar ofta utövades af samma person, kommo uttrycken *librarius* och *bibliopola* inom kort att användas utan åtskillnad. Hvilken utsträckning bokhandeln fick under dessa gamla tider framgår t. ex. däraf att många rika bibliotek (i främsta rummet det alexandriniska) då funnos.

Under medeltidens första århundraden aftog den litterära verksamheten. Det var egentligen endast i klostren, som afskrifter verkställdes, och äfven där gjorde man detta endast för eget behof eller, i ringa utsträckning, för byte. Bl. a. bidrog pergamentets dyrhet mycket till att förhindra litteraturens allmänna spridning. Först med uppkomsten af universitet, i 12:e årh., fick handeln med handskrifter, enkanneligen i Paris och Bologna, en större utsträckning. Den ombesörjdes af *librarii* och *stationarii*, hvilka jämte afskrifvarna (*escriuains*), rubrikatorerna (*enlumineurs*, miniatyrmålare), pergamentsmakarna (*parcheminiers*) och bokbindarna (*lieurs*) utgjorde ett skrä, som stod under universitetens kontroll. Bokhandlarnas verksamhetsfält blef ännu vidsträcktare genom boktryckarkonstens uppfinnning (i midten af 15:e årh.). De äldste boktryckarna voro både förläggare och försäljare; först längre fram i tiden skildes dessa affärsgränar från hvarandra. Johan Fust (Faust) och Peter Schöffer, Gutenberg's förste medhjälpare (se Boktryckarkonst), förde alstren af sin press, i synnerhet sina bibelupplagor, till Paris och Frankfurt a. M. Deras exempel följdes af andra, och snart bildade sig centralpunkter för den europeiska bokmarknaden. Den förnämsta bland dessa var länge Frankfurt a. M. (1564—1749), men redan i slutet af 17:e årh.

Bokhandelsbörsern i Leipzig.

begynte Leipzig höja sig till betydelse och intog snart den första platsen. Ännu i dag uppbär denna stad sin ställning i detta afseende. Antalet bokhandlare, som i våra dagar underhålla regelbunden förbindelse med Leipzig, är mycket betydligt. År 1903 uppgick det till 9,366 (genom 153 kommissionärer i Leipzig). Tysklands litterära produktion uppgick år 1570 till 299 böcker, 1700 till 951, 1800 till 4,012 och 1902 till 26,902 st. Antalet

boklädor i Tyskland, som 1839 utgjorde 874, uppgick 1901 till 5,520. Samtliga bokhandelsaffärer i Tyskland uppgingo 1895 till 8,425, i hvilka 24,692 personer sysselsattes. Till beräkande af sina gemensamma intressen, framför allt till skydd mot "eftertryck", slöto sig Tysklands bokhandlare 1765 tillsammans och bildade det första "Buchhandlungsgesellschaft". 1825 upprättades "Börsenverein der deutschen buchhändler", hvilken förening väsentligen bidragit till ordnandet af bokhandeln och därigenom utöfvat ett varaktigt inflytande på litteraturrens utveckling. Vid slutet af 1903 räknade föreningen 3,080 medlemmar. Föreningen, hvars reglemente är af år 1887, utger sedan 1834 "Börsenblatt für den deutschen buchhandel", hvilken tidning från år 1867 är daglig. — Den första internationella förläggarkongressen hölls i Paris juni 1896 och den fjärde i Leipzig 1901. Den femte är afsedd att hållas i Milano 1906. Enligt en engelsk statistik, som dock synes för låg, utgör världsproduktionen årligen i allt omkr. 70,000 böcker. Främst kommer därvid Tyskland (se ofvan), därefter Frankrike (med 13,000), Italien (9,500), England (6,500), Nord-Amerikas förenta stater, Österrike, Ungern, Belgien, Ryssland o. s. v.

Den franska bokhandeln har sin centralpunkt i Paris och var länge i många afseenden annorlunda organiserad än den tyska, i synnerhet med afseende på förhållandet mellan förläggare och bokhandlare. I provinserna tryckas mest skoll- och bönböcker äfvensom sådana litterära alster, hvilka ega ett öfvervägande lokalt intresse. De flesta större bokförläggarna i Paris förlägga endast sådana arbeten, som höra till samma litteraturgren. Af särskild betydelse är den franska exportbokhandeln (till Spanien, Ryssland, orienten, Syd-Amerika m. fl. st.), hvilken är betingad af det franska språkets stora utbredning i dessa länder. — Den engelska bokhandeln hufvudsäte är London; därefter spela Oxford, Cambridge, Edinburgh, Glasgow och Dublin den mest framstående rollen. Den engelska förläggarverksamheten är af högst betydligt omfång, såväl med hänsyn till tryckalstrens antal som till upplagornas storlek. En egendomlighet är de engelska s. k. "second-hand books", som erhållas i antikvariaten till mycket nedsatt pris. Till stort gagn för författare och förläggare länder också den omständigheten, att hvarje bildad engelsk familj plågar hålla sig ett godt bibliotek, som ständigt ökas med nya verk af kända författare. — Nord-Amerikas bokhandel är organiserad på samma sätt som Englands. Ännu utgöres en icke obetydlig del af den litteratur, som tryckes därstädes, af eftertryck från engelska och tyska originalarbeten; Förenta staterna hafva nämligen hittills ej velat deltaga i något fördrag till skyddande af den litterära egendommen. New York, Filadelfia och Boston äro hufvudorter för den amerikanska bokmarknaden. I Nord-Amerika trycktes åren 1840—1776 omkr. 8,000 böcker och 1876—1900 (enl. American catalogue) 170,000. — I Italien nådde bokhandeln icke någon lyftning förrän efter 1866, då enhet vanns i politiskt hänseende; men sedan dess har den utvecklats sig raskt med den tyska bokhandelns former till förebild. — Äfven Holland och de skandinaviska länderna anslöto sig väsentligen till Tyskland. — I Danmark fick bokhandeln först från slutet

af 1700-talet en i någon mån själfständig utveckling genom S. Gyldeendal. 1837 stiftades "Den danske boghandlerforening", efter hvars mönster dylika föreningar inrättats i Sverige (1843) och Norge (1851). Den danske föreningen räknade vid 1903 års början 285 medlemmar, af hvilka i Köpenhamn 100. År 1891 stiftades "Den danske provinsboghandlerforening", som alltsedan hållit årliga möten i olika provinsstäder. 1900 egde Danmark 287 bokhandlare, bland dem 104 i Köpenhamn. Danmark hela bokproduktion uppgick 1902 till 1,385 st. (däribland 253 skönlitterära alster, af hvilka 87 översättningar och af dessa 9 öfers. från svenska). Norges produktion uppgick samtidigt till 697 böcker (hvaraf 42 på landsmål). Antalet tryckalster på Island uppgick 1901 till 169 st. — I Sverige antages den äldsta boklädan hafva varit den, som af Herman Sullen öppnades i Stockholm 1599. Den förste svenske bokförläggaren skall hafva varit boktryckaren Paul Grijs i Uppsala i början af 1500-talet. För att åstadkomma bättre samverkan mellan förläggare och bokhandlare samt främja deras ömsesidiga intressen stiftades 4 dec. 1843 "Svenska förläggareföreningen", sedan 1853 kallad "Svenska bokförläggare-föreningen", hvilken redan 1845 räknade 40 medlemmar och 1877 icke mindre än 92. Genom utbrytning ur denna förening bildades 1887 "Nya bokförläggareföreningen". Den förra (äldre) föreningen utgaf sedan 1861 "Årskatalog för svenska bokhandeln" och sedan 1863 "Svensk bokhandeltidning", den senare föreningen från 1888 "Nya bokhandeltidningen". Medlemsantalet uppgick vid 1904 års början för den gamla föreningen till 71 (med 191 kommissionärer, för den yngre till 20 (med 179 kommissionärer). 1893 bildades "Svenska sortimentsbokhandlareföreningen", som i början af 1895 hade 103 medlemmar och 1903 omkr. 110. Föreningen håller årligen sitt möte på olika orter. År 1904 funnos i Stockholm 26 och i landsorten 147 sortimentsbokhandlare med 133 filialer. Efter mönstret af Svenska bokförläggareföreningen har i Finland bildats "Finska förläggareföreningen", som 1903 räknade 26 medlemmar. Kommissionärskapens antal utgjorde samtidigt 56. Allmänna skandinaviska bokhandlarmöten hafva hållits i Köpenhamn (1856), Stockholm (1866), Kristiania (1873), Köpenhamn (1884) och Kristiania (1901). — Jfr Kirchhoff, "Beiträge zur geschichte des deutschen buchhandels" (1851—53), C. Nyrop, "Bidrag till den danske boghandels historie" (1870), och H. Schück, "Om den äldsta bokhandeln i Sverige" (omfattande tiden till början af 1600-talet; i Sv. bokförläggarefören:s festskrift 1893).

Bokhandtverk, sammanfattningen af de yrkesgrenar, som gå ut på det tekniska framställandet af böcker och den konstnärliga utstyrelsen af sådana. Benämningen innefattar alltså boktryckarkonst, grafiska konster (xylografi, litografi, etsning, autotypi o. s. v.) samt bokbinderi. — I flera länder ha bildats föreningar för bokhandtverk, hvilka äfven utgifva eller samla märkliga äldre tryck o. d. Den i Stockholm 1900 stiftade Föreningen för bokhandtverk har utgivit i mönstergill utstyrelse dels arbeten om bokväsen, dels äldre svenska litteraturläster. Allmänna svenska boktryckareföreningen (se d. o.), som 1901 bildat ett bokindustriuseum, har däri samlat i historiskt eller tekniskt afseende märkliga

tryckalster samt modeller och tryckredskap. Se vidare Bok.

Bokhara. Se Buchara.

Bokhari. Se Buchari.

Bokhvete. Se Bohvete.

Bokhåller. Se Bokförring.

Bokkatalog, bokförteckning. Se Bibliografi.

Bokkeveld [-felt], bergskedja i västra delen af Kaplandet, bildar nordligaste delen af andra terrassen och skiljes från Cedarbergen i s. genom floden Doorn. Namnet B. användes äfven om ett landskap, som ligger betydligt sydligare och som utgör en del af divisionen Tulbagh. Det begränsas af Great Karroo i ö. och af Olifantbergen i v. samt delas i kalla B., på 1,200 m. höjd, hvilket särskildt lämpar sig för boskapsskötsel, och varma B., s. om det förre, där jordbruk och vinodling idkas. Hufvudstaden Ceres, med omkr. 1,600 inv., besöks af bröstsjuka.

Boklund, Johan Kristofer, målare, f. 15 juli 1817 på Kulla-Gunnarstorp i Skåne, kom vid 15 års ålder till Lund, där han delade sin tid mellan bokliga studier och arbete på planscherna

till Nilssons fauna (under ledning af M. Körner), och blef sedan lärjunge vid konstakademien i Köpenhamn, där J. L. Lund blef hans lärare. 1837 kom han till Stockholm och blef elev vid konstakademien. Han lifnärde sig som litograf och teckningslärare och målade såväl snårre genrebilder ur det dagliga livet (*Flicka med blomster*, *Köksinteriör* m. fl.)

som historie- och kostymtaflor från 1600-talet (*Gustaf Adolfs afsked från Maria Eleonora*, belönad med akademiens k. medalj). I sällskap med Höckert begaf han sig 1846 till München och uppehöll sig där i åtta år. Om somrarna gjorde han studieresor i Bavern, Tyrolen och norra Italien. Han egnade sig under denna tid företrädesvis åt den historiska genren med ämnen från 1600-talet, men framställde äfven en och annan pittoreskt arkitektonisk interiör. En 1853 hemsänd tafla, *Den nyfikne trumpetaren*, föranelde ett understöd af offentliga medel, och B. begaf sig till Paris, där han 1854—55 arbetade på Coutures ateljé. Återkommen till fäderneslandet i dec. 1855, blef han 1856 till en början lärare i målning vid akademien, sedan på ett och samma akademisammanträde vald först till vice och sedan till ordinarie professor. Under den tid, som nu följde, blef han jämte Scholander akademiens uppträckande kraft. Som offentlig och enskild lärare, bl. a. (1856—72) för konung Karl XV, och som utöfvande konstnär utvecklade han under de närmast följande åren en betydande verksamhet. 1861 blef han ledamot i kommittén för ordnande af nationalmuseets inredning och t. f. kamrerare vid däv. kungl. museum, deltog 1866 som kommittéledamot i ordnandet af den skandinaviska konstutställningen i Stockholm och blef s. å. intendent för nationalmuseets konstafdelning. Samtidigt tog han verksam del i

stiftandet af den kvinnliga afdelningen af akademiens skola. 1867 blef han hofintendent och föreståndare för Karl XV:s tafselsamling och s. å., efter Qvarnströms död, akademiens direktör. Den 1856 stiftade Konstnärsklubben är också hans verk. — Bland hans målningar må nämnas *Rådplågnig: Gustaf II Adolf och tre krigare* (1856), *Till Karl X Gustaf framföres en ung krigare, som tillfångatagit en polack* (1859; båda i Lunds universitets samlingar), *Gustaf II Adolf och Axel Oxenstierna i öfverläggning om tyska kriget* (s. å.), vidare *Ordonnans från trettioåriga kriget* (1855), *Tekla mottager under rättelsen om Max Piccolominis död* (1860), *Porträtt af drottning Lovisa* (1861; på Ulriksdal), altartaflan *Kristus i örtagården* (s. å.; i Allerums kyrka i Skåne), *Meranerskyttar efter en målskjutning* (1861; nationalmuseum), *Klostergård i Tyrolen* (1863), *En lärd* (s. å.; i Göteborgs museum), *Uttik från förskansningarna* (1874) och *Marodör förföljer sitt rof* (1875). Från hans senare år äro äfven motiv sådana som *Hönsfamilj* och *Besök hos ankorna*. Nationalmuseum eger och ett porträtt af en trädgårdsmästare i München (1855). Konstakademien eger porträtt af B:s fader (1857). — B:s arbeten utmärka sig genom pittoresk hållning, elegant behandlingsätt och ofta lycklig gruppering. Som lärare sökte han göra dessa egenskaper gällande samt blef en banbrytare för den realistiskt koloristiska riktningen. De hopade ämbetsgöromålen drogo honom från konstutövningen och undergräde hans hälsa. Hans hjälpsamhet mot konstnärskamrater hade inga gränser, och han var outtröttlig som förmedlare mellan tafselsäljande artister och Karl XV, hvars förtrogne vän han förblef intill dennes död. B. afled i Stockholm 9 dec. 1880. — Hans dotter Inga Tyra Carola B., f. 1864, gift med operasångaren J. Grafröström, är föreståndarinna för Nordiska kompaniets textilafdelning i Stockholm. — Hans son Axel Harald B., f. 1868, har studerat arkitektur i Tyskland och är bosatt i Malmö. Han har i samarbete med arkitekt Lindvall lämnat ritning till stationshus i Trelleborg, till byggnader i Malmö m. m. Upk. (G—g N.)

Boklus, *Trocles* (*Atropos*) *pulsatorius*, zool., insekt af ordn. *Orthoptera* (rätvingar) och underordn. *Pseudo-neuroptera*. Den saknar vingar, blir 0,2 cm. lång och förekommer på unkna, fuktiga ställen, bland gamla dammiga böcker samt uti insektsamlingar. A. Sg.*

Boklåda. Se Bokhandel.

Bökmöntafelag. Se Isländska språket och litteraturen.

Bokmärke. Se Ex-libris.

Boknfjorden. Se Buknfjorden.

Bokning, *bergsv.*, större malmstyckens sönderslagning på det sätt, att de få den för uppsättning på smältugnen lämpliga storleken. Detta verkställs med handhammare, bokhammare, stampverk, krossverk eller stentuggare. Th. N—m.*

Bok- och musikhandlarnes pensionsförening, grundad 4 dec. 1853 af Abr. Hirsch m. fl., har till uppgift att bereda pensioner åt "förlags- eller sortiments-, bok- eller musikhandlare" äfvensom deras biträden. Årsafgiften är 22 kr. 50 öre, som erlägges i 20 år, hvarest delegare i föreningen är berättigad till pension, i den mån medel därtill finnas. Årliga pensionen är 375 kr. Äfven änka

efter delegare är efter vissa grunder berättigad till pension (utgående med hälften af det för manliga delegare gällande beloppet), utan att någon särskild afgift därför erlägges. Föreningens tillgångar, som i högst väsentlig mån ökat genom frikostiga gåfvor, uppgingo i dec. 1896 till omkr. 220,000 kr. och hafva därefter genom särskilda anordningar och ytterligare gåfvor tillväxt, så att de i dec. 1904 uppgingo till närmare 390,000 kr. F. n. utgå 50 pensioner, däraf 29 till manliga delegare och 21 till ånkor.

Bokollon. Se Bok.

Bokpris. Se Bokhandel.

Bokrunor. Se Runor.

Boksamling. Se Bibliotek.

Bokskorpion. *Chelifer cancrinoides*, zool., är namnet på ett till tång-arachniderna hörande spindeldjur, som skiljer sig från de egentliga skorpionerna därigenom att den saknar svans och gift-apparat samt andas med trakéer (ej med lung-säckar). Dess kropp är omvänt äggformig, mörk-brun och blir ända till 0,50 cm. lång. Bokskorpionen uppehåller sig i dammiga böcker, vanvårdade herbarier och insektsamlingar, där den lever af boklöss och acarider. A. Sg.*

Bokskuld, bokh., en i en räkenskapsbok noterad skuld, för hvilken gäldenären icke lämnat någon skriftlig förbindelse.

Bokslut, bokh., en hopsummering, genom hvilken man kommer till kännedom om resultatet af bokförda affärer, d. v. s. om tillgångar och skulder samt vinster och förluster. Jfr Bokföring.

Bokstaf, det skrifna (resp. ristade, tryckta o. s. v.) tecknet för ett (eller någon gång två) språkljud. Jfr Alfabet och Skrift.

Bokstafs-ekvation, matem. Se Ekvation.

Bokstafsinpiration l. Mekanisk inspiration, teol. Se Ingifvelse.

Bokstafsläs l. Teckenläs, ett säkerhetslås utan nyckel, upfunnet omkr. 1540 af Ehemann i Nürnberg. Sådana lås hafva mestadels formen af cylindriska hänglås och kunna öppnas endast därigenom att de ringar, som utgöra deras väsentligaste beståndsdel och som äro försedda med olika bokstäver, medelst en vridning ställas in på ett visst ord. Nämda uppfinning har i 19:e årh. förbättrats af en fransk mekaniker, Regnier.

Bokstafsrím, metr. Se Allitteration.

Bokstafs-räkning. Bland forntidens greker och äfven hos andra folk användes bokstäverna i alfabetet för att beteckna siffror eller tal (så t. ex. betecknade α , β , γ detsamma som 1, 2, 3), och all räkning kunde därför i viss mening då kallas för bokstafs-räkning. Sedan emellertid andra tecken (såsom 1, 2, 3 o. s. v.) kommit i bruk för att beteckna bestämda tal, användas bokstäver inom matematiken vanligen för att beteckna godtyckliga tal (d. v. s. icke bestämda till sitt värde) eller tal underkastade vissa villkor (t. ex. att vara *hela* tal), rörande hvilka undersökningar eller beräkningar skola utföras. Såsom ett bland de enklaste exempel härpå kunna vi betrakta formeln $a(b+c) = ab+ac$, som på kortast möjliga sätt uttrycker den för tre tal a , b , c hvilka som helst giltiga lagen att produkten af det första med de två andras summa är lika med summan af det förstas produkt med det andra och det förstas produkt med det tredje. Ett

annat exempel på användningen af bokstäver har man vid lösning af s. k. ekvationer eller likheter, som innehålla en eller flera obekanta (hvilka ofta pläga betecknas genom någon af de sista bokstäverna i alfabetet, såsom x , y , z). I detta fall företräder bokstafven icke ett tal hvilket som helst, utan kan vara fullt bestämt genom den förelagda uppgiften, ehuru dess värde framgår först efter utförandet af vissa räkneoperationer (se härom vidare Ekvation).

Begynnelse till bokstafs-räkning i nu antydda mening finner man hos grekisk-alexandriniska författare från 3:e årh. e. Kr., såsom Pappos och Diofantos, och i ännu renare form hos hinduerna vid något senare tid. De allmätt antagna tecken och symboler, hvarmed man i nutidens bokstafs-räkning betjänar sig, härröra från nyare tiden. Så t. ex. kommo tecknen + och — (addition och subtraktion) i bruk först vid slutet af 16:e årh. och tecknet = (likhet) först i midten af 17:e årh. Såsom grundläggare af den nyare tidens bokstafs-räkning kan i viss mening räknas fransmannen Viète (se d. o.). Betydelsen af bokstävernas införande i matematiken har här naturligtvis endast kunnat antydas; i stort sedt kan sägas icke blott att denna eller en därmed jämförlig symbol i egenskap af matematikerns skriftspråk är lika outhärlig för det matematiska tanke-utbytet, som den vanliga skriften är det för kulturen i allmänhet, utan att en dylik symbol i grunden är nödvändig redan för det matematiska tänkandet. Se för öfrigt Algebra. H. v. K.

Bokstafsskrift kallas den skrift, som består af särskilda ljudtecken (bokstäver) för särskilda språkljud. Den kallas så till skillnad från t. ex. kinesernas ordskrift (där de särskilda orden hafva sina egna skriftecken), egyptiernas stäfvelseskrift och bildskrift, assyriernas kilskrift o. s. v. Alla semitiska och indogermanska folk, liksom de, hvilka fått sin kultur genom dem, betjäna sig af bokstafsskrift. Idealet för en bokstafsskrift är en sådan, som för hvarje ljud använder endast ett tecken och icke begagnar samma tecken för olika ljud. De förändringar i stäfningsen, hvilka föreslås eller företagas, ha till ändamål att komma detta ideal närmare än hvad den gängse ortografien gör. Jfr Lundell, "Om rättstafningsfrågan" (1886), och Noreen, "Rättstafningsens grunder" (1892, nr 42 af Verdandis småskrifter).

Bokstafveringsmetoden. Se Skriffläsemetoden.

Boktryckarfärg, tekn. Se Boktryckarkonst.

Boktryckarkonst (Boktryckerikonst) l. Typografi, den konst, med hvars hjälp tankar och ord på mekanisk väg, medelst rörliga typer och tryckpress, åskådliggöras för ögat.

A. Boktryckarkonstens historia. Redan 581 e. Kr. utförades i Kina konsten att i trätaflor utskära skrift, och i 10:e årh. trycktes enligt denna metod ett antal af Kinas klassiska verk. En kinesisk smed lär i 11:e årh. hafva använt mjukt ler för att forma taflor med skrift, ur hvilka han utskar de särskilda bokstäverna, som han därefter hårdade i eld. Dessa bokstäver kunde sedan sammanställas efter behof. Genom afklappning med borste togos aftryck på pappersark, hvilas baksidor sammanklistrades. Denna metod, som af alla föregångare mest liknar den nyare boktryckarkonsten,

*Fuapit summa que vocatur Catholicon edita a fratre
Johanne de Sanna ordinis Fratrum predicatorum*

Prosodia quedā ps
grāmatice nuncupa
tur. Partes siquidem
grāmatice sunt qua
tuor. scilicet orthoꝑ
phia ethymologia
diasintastica et pro
sodia. Orthoꝑhia
dicitur ab orthos quod
ē rectum et graphia
scriptura. In orthoꝑ
phia. i. tractatus de

recta scriptura harum et sillabarum. Ethymologia dicitur ab
ethymon quod ē uerū. et logos sermo. In ethymo
logia. i. tractatus de ueritate omnium primum ordinis.
absolute. Diasintastica dicitur a dia quod ē de et sin
tasis quod ē constructio. In diasintastica. i. tracta
tus de constructione perfecta. Prosodia uero dicitur
a pros quod ē ad et odos quod ē cantus. In pro
sodia. i. tractatus de cuiuslibet dictionis tempe uel
accentu. Principaleriter autē in isto tractatu siue
libro intendo de prosodia. licet etiā de alijs tribus
partibus aliqua hanc tangam. unde tractatus iste tam
quā a principaliori intento si placet prosodia nuncu
petur. uel si magis placet liber iste uocetur catho
licon. eo quod sit communis et uniuersal. Valet siquidem
ad omnes ferme scientias Nam hanc de facili inuenitur
unde dictiones formentur et deriuantur Quod scribantur et
proferantur. qualiter exponantur et ethimologi
zantur. et construuntur Inuenies etiā hanc multasuti
les quodones naturales. theologicas. motas et decida
ratas. Ordo autē istius libri talis est. Primo licet
principaliter intendam de prosodia. tamen quia ortho
graphia ē quodammodo uia ad prosodiam agam
de orthographia. Secundo de prosodia. Tercio de
ethymologia. et diasintastica quasi mixtim aliq
dicam. Deinde specialiter de constructione et suis speci
ebus et partibus necnon de regimine subiungam
Quarto determinabo de figuris. Quinto de orthoꝑ
phia. prosodia. origine significatione. quarundam
dictionum que sepe inueniuntur in biblia et in dictis
sanctorum et etiā poetarum. secundum ordinem alphabeti ordi
nate subiungam. Libellum autē hunc ad honorem
dei et gloriose uirginis marie et beati dominici patris
nostri. et omnium sanctorum electorum. necnon ad utilitate
meam et ecclesie sancte dei ex diuinitis maiorum meorum

Ego bñdictus pauli clericus
 vpsalē dyoces publicus impiali
 ac tē notarius Quia pñtis libri
 pñtacōni lectioni audicōni examiacōni piter
 et de articulo ad articulū discrecōni demū et
 secretorū appensionī Omñibusq; alijs et singu
 lis In sacro cōcilio puiciali arbogis arosien
 dyoces celebrato actis et factis pñs psonaliē
 infui. Eaq; sic fieri put añdictū est vidi ⁊ au
 diui. Ideo huic libro pñti Signū meū cōsue
 tum vna cū noīe meo inscripsi Rogatus ⁊ re
 quisitus p̄ religiosos viros Frēm Johānem
 confessorē gnālem Et frēm Kodkerū puen
 tuale mōsterij vastenen lyncopen dyoces In
 fixū ⁊ testimoniū oīm pmissorū venerabilibz
 viris ⁊ dñis Erico andree preposito vpsalē
 et Symone decretorum doctore ac Cantore
 lyncopen Testibus ad premissa vocatis pari
 ter Et rogatis.

CImpressum Holmis.

föll snart i glömska, och man gick tillbaka till trätafforna, hvilka mera lämpade sig för de kinesiska skrifttecknens karaktär. Först på 1660-talet infördes åter, genom jesuiterna, rörliga typer. Som emellertid den kinesiska uppfinningen var alldeles okänd i Europa, blef den utan inflytande på den europeiska boktryckarkonstens utveckling. Denna konst framspång ur tidens allmänna sociala och religiösa förhållanden och är en frukt af det friare andliga lif, som rörde sig under slutet af medeltiden. Högskolorna och reformationen blefvo dennas mäktigaste främjare. — Anvisning till mångfaldigande af det skrifna ordet fann man i de tyska och holländska xylograferna, särskildt i det sätt, hvar på från början af 1400-talet spelkort och helgonbilder framställdes i stor skala. Sådana ästadkommes dessförinnan genom målning för hand efter sjabloner (i metall utskurna mönster), men vid denna tid började man förfärdiga dem genom aftryck af skurna träplattor. Tyskland och Holland hade fullt organiserade skrän af s. k. formskärare och breftryckare (präntare). Till en början framställdes endast enskilda helgonbilder; sedan kom därtill en kort text (jfr *Biblia pauperum* och *Dödsdansen*). Slutligen utgaf man texten ensam. Detta sistnämnda slag af tryck utgjordes länge till väsentlig del af skolböcker, bl. a. de under namn af donater och doktrinaler kända latinska grammatikerna. Ännu finnas af detta slags tryck (s. k. "blockböcker") i behåll ungefär 60 olika verk. Det äldsta xylografiska trycket med utsatt årtal (ett enbladstryck med den helige Kristofer, bärande Jesusbarnet) är från 1423. I British museum finnas från tiden före 1500 ej mindre än 14 xylografiska tryckalster (blockböcker och enbladstryck) från Tyskland och Nederländerna. Äfven efter den egentliga boktryckarkonstens uppfinning fortsatte man att använda denna metod till mångfaldigande af mindre skrifter. Ännu så sent som 1504 lär hafva utkommit en xylografisk upplaga af den allmänt spridda folkskriften "Ars moriendi".

Flera orter i Tyskland, Holland och Italien (Mainz, Strassburg, Bamberg, Haarlem, Antwerpen, Bruges, Florens m. fl.) hafva gjort anspråk på att anses för boktryckarkonstens vagger. Bland dessa är det likväl endast Strassburg, Mainz och Bamberg, som haft några rimliga skäl att anföra. Strassburgarnas anspråk, enligt hvilka Johann Mentelin skulle vara boktryckarkonstens uppfinnare, visade sig dock oggrundade, sedan man 1745 återfunnit handlingarna rörande en mot Gutenberg 1454 — 55 anhängiggjord rättegång (det s. k. "helmaspergerska" dokumentet). Det har likaledes visat sig, att Bambergarnas anspråk på ifrågavarande uppfinning saknar grund, enär Albert Pfister, såsom det numera anses bevisadt, var en lärjunge af Gutenberg. Enligt samtida vittnesbörd och senare tidens undersökningar tillhör äran af den nya konstens uppfinning Johann Gensfleisch, kallad Gutenberg. Denne kom under sin vistelse i Strassburg på den tanken att använda rörliga typer af metall och gjorde där sina första försök. I Mainz skedde dock det första användandet af den unga konsten för praktiska ändamål. En mängd äldre författare hafva ej allenast förklarat sig för Mainz såsom boktryckarkonstens vagger, utan de hafva äfven angett året för uppfinningen, 1440. Samma vittnes-

börd afläggas alltifrån 1460 i efterskrifterna till många bland de äldsta inkunablerna (de före 1500-talet tryckta böckerna). Året för uppfinningen af rörliga typer kan ännu endast tillnärmelsevis uppgifvas. Genom G. Zedlers 1901 upptäckta kalendariet för 1448 har ett af Gutenberg's första tryckförsök med rörliga typer kommit i dagen, och uppfinningen bör helt visst förläggas till detta år eller det närmast föregående.

Efter en mängd försök, som kostade honom hela hans förmögenhet, begaf sig Gutenberg 1444 från Strassburg för att praktiskt tillämpa sin konst. Från 1448 finnes han verksam i sin födelsestad Mainz. Det lyckades honom 1450 att finna en bolagsman i den rike, ehuru egenyttige guldsmeden Johann Fust (Faust), som försträckt honom 800 floriner. Han grep därefter raskt till verket och utbildade sin konst med förvånande hastighet. De tryck, som finnas kvar från den första tiden, bestå i latinska kalendrier, afslätsbref, konfessionallier (biktspelar) och donater. Utom det ofvannämnda kalendariet för 1448 (troligen tryckt 1447) har man kvar daterade afslätsbref från 1454 och 1455 af två olika typer med tillsammans sju varierande former. Från den första tiden härstammar äfven *Eyn manung der cristenheit widder die durken* (med anledning af turkarnas eröfning af Konstantinopel), från slutet af 1454 eller början af 1455 (detta senare år nämnes där), en liten skrift i kvart på 5 blad. Den är på rimmad vers och utgör den första tryckta bok på tyska. Typerna skuros först i metall, men då detta sätt att tillverka dem både var tidsödande och vållade svårigheter i afseende på deras jämnhet och likhet med hvarandra, föll Gutenberg på den tanken att gjuta skriften — en uppfinning, som blef af den största betydelse. Den första frukten af denna förbättrade metod var den latinska bibeln (*Biblia latina vulgata*, "den 42-radiga bibeln"), hvilken Gutenberg och Fust 1453 började trycka och som efter många försök och stora ansträngningar fullbordades mot midten af 1455 (i 2 folioband med tillsammans 641 blad). Af detta vackra förläsningsverk finnas exemplar på pergament och papper — de förra med initialer målade för hand i guld och flera färger, de senare med dylika i blått och rött, såsom i den tidens handskrifter. Man eger ännu i behåll 38 à 40 exemplar af denna dyrbara paleotyp (hvars värde f. n. skattas till omkr. 100,000 kr.). I k. biblioteket i Stockholm finnas 17 blad (däraf några fragmentariska). Den man, som egentligen har förtjänsten af stilgutningens förbättring, var Peter Schöffer (Scheffer) från Gernsheim, hvilken från 1451 var de nyssnämndes medhjälpare. I stället för att gjuta matriserna slog han dem medelst stålstämplar ("punsar") i koppar eller mäsning, och därigenom fingo de gjutna typerna full likhet inbördes samt skärpa och stor skönhet. Äfven tryckfärgen, som under den första tiden lämnade mycket öfrigt att önska, förbättrades af honom. Dessa tre män fortforo dock ej länge att arbeta tillsammans. Fust, som ville hafva alla fördelarna ensam, fäste vid sig Schöffer, genom att gifva honom sin dotter till äkta, och stämde sedan (1454) Gutenberg inför rätta, med yrkande att denne skulle återbetala de försträckta summorna jämte ränta, tillsammans 2,026 floriner. Då Gutenberg ej var i stånd att uppfylla denna fordran, tog Fust, sedan

laga dom fallit i okt. 1455, såsom pant all tryckredskapen äfvensom de redan tryckta bibelarken. Inom 18 månader hade den sistnämnde, i förening med sin svårson, åstadkommit det berömda *Psalterium* af 1457 — det första tryckta arbete, i hvilket årtal, tryckort samt boktryckarens namn utsattes. De röda kapitelföverskrifterna äro här tryckta i press, hvaremot de förut i regel utfördes för hand. K. biblioteket i Stockholm äger af psalteriet 41 (till större delen ofullständiga) blad. Psalteriets 2:a uppl. utkom redan 1459, och dess 5:e uppl. utgafs 1516 af Schöffers son Johann. Efter psalteriet följde 1459 Durandi *Rationale divinorum officiorum* (om kyrkbrukens ursprung och betydelse), vidare (1460) påfven Klemens V:s *konstitutioner* och flera *bullor* samt 1462 den med nya typer tryckta *Biblia sacra latina*, eller den s. k. "48-radiga bibeln", kanske det yppersta bland alla de äldsta bibeltrycken (fol., 2 bd med tillsammans 484 blad). I pergamentsexemplaren äro initialerna målade för hand, dels i rött och blått, dels i guld och purpur.

Ehuru beröfvad sin tryckapparat, sin förmögenhet och förslingarna af sin upptäckning, förlorade Gutenberg ingalunda modet. Genom en d:r Konrad Humery blef han snart åter satt i stånd att upprätta en boktryckarverkstad. Det första arbete, som utgick från den nya pressen, var Joh. Balbus de Januas *Summa quæ vocatur catholicon*, en kompilation af grammatisk och lexikalisk lärdom, som utkom 1460 (373 blad fol., med gotiska typer, tydligen gjutna efter Schöffers förbättrade metod, men magra, ojämma och illa formade). I senare tid har man (P. Schwenke) på grund af vissa svagheter (t. ex. vid de s. k. "utslutningarna"), som snarare tyda på en nybörjare i yrket, dragit i tvifvelsmål Gutenbergs andel i detta tryckverk. Catholicon-typen återfinnes (1467) hos bröderna Bechtermünze i Eltville.

Mainz' brand (27 okt. 1462) blef af den största betydelse för boktryckarkonstens utbredning. Fusts och Schöffers tryckeri gick därvid upp i lågor, och deras, liksom Gutenbergs, arbetare skingrades åt alla håll och utsprödo samtidigt den nya konsten äfven till afägsna orter. Gutenberg själf kallades 1465 af hertig Adolf af Nassau till dennes residens i Eltville. Fust och Schöffer byggde snart åter en officin. Bland de många verk, som utgingo därifrån under den första tiden, förtjäna nämnas Bonifatius VIII:s *dekretaler* (1465) och Ciceros *De officiis* (s. å.; 2:a uppl. 1466), där grekiska typer förekomma för första gången. Efter Fusts död (1466) fortsatte Schöffer utan afbrott hela rörelsen ända till 1502, hvarjämte han dref en omfattande bokhandel. Under denna tid utförde han flera märkvärdiga arbeten, såsom Bothos *Cronecken der sassen* (1492), på lågtyska, med nya egendomliga versaler och initialer samt förträffliga träsnitt. Här användes den af Schöffer uppfunna schwabach-skriften, som första gången möter i hans tyska uppl. af *Hortus sanitatis* (1485) och 1486 användes af Erhard Reuwich i två upplagor af Breydenbachs *Itinerarium* (på latin och tyska). Schöffers släkt fortfor ända till 1550-talet att i Mainz utföra boktryckaryrket. — I Bamberg, hvilken stad spelat en framstående roll i boktryckeriets historia, hade redan 1455 Alb. Pfister slagit sig ned som tryckare. Pfister var, såsom ofvan nämdes, Gutenbergs lärjunge, och alla hans tryck äro i den gutenbergska stilen, utom hvad angår

initialerna, som vittna om en viss själfständighet. Af de alster, som lämnat Pfisters press, finnas ännu många i behåll, bland hvilka de mest betydande äro den latinska *36-radiga bibeln* (tryckt 1456—60, i 3 folioband med 882 blad; däraf finnas numera endast tio exemplar i behåll, hvaraf två defekta), hvars typer tydligen visa sin härkomst från den gutenbergsfust-schöfferska officinen, men i storlek och fulländning öfverträffa de af Gutenberg i hans 42-radiga bibel använda, och Boners *Edelstein oder jabelbuch* (1461) på rim, den första bok på tyska med angiveligt tryckår, tryckort och tryckare samt af den största vikt för den typografiska kronologien. Pfister utförde likaledes tvenne numera unika inkunabler: *Die sieben freuden Mariæ* och *Die leidensgeschichte Jesu* (före 1460; bägge i München), med bilder i ett egendomligt träsnittsmaner, samt den sedermera i oräkneliga upplagor omtryckta *Belial oder der trost der sündner*.

I början af 16:e årh. utbredde sig boktryckarkonsten öfver nästan alla Europas länder, och antalet tryckerier var betydligt. Sälunda hade år 1500 Italien omkr. 600 (Venezia ensamt omkr. 200). Tyskland mer än 200, Frankrike nära 150, Spanien omkr. 50, Holland 50 o. s. v. Furstarnas uppmärksamhet riktades på den nya konsten; många bland dennas utförareingo adliga privilegier. För reformatorerna blef den ett mäktigt vapen mot papismen (1522—34 trycktes nya testamentet i 17 upplagor) och intet censurtvång kunde kväfva densamma. J. Inkunabler.

I. Europa. a) *Tyskland*. Köln, universitetsstad och hufvudsäte för den skolastiska filosofien, erhölet genom Ulrich Zell (1466—1507) sin första officin (hvarifrån i synnerhet latinska skrifter af teologisk innehåll utgingo) och blef den medelpunkt, hvarifrån boktryckarkonsten utbredde sig till Nederländerna och norra Tyskland, där framför allt Lybeck och Rostock blefvo af betydighet. Günther Zainer i Augsburg (1468—77) var en af de förste, som i Tyskland använde latinska typer (*antika*), i hvilket afseende man redan i Italien föregått med exempel. Den sedermera så frejude Nürnbergstypografer skapades af Johann Sensenschmid (1470—78), hvars arbeten äro synnerligen korrekta och merendel mäktigt utstyrda. På samma ställe verkade äfven Joh. Müller Regiomontanus (1472—76) och Anton Kobberger, "boktryckarnas konung" (1471—1513), hvars arbeten, som uppgå till ett antal af mer än 200 utmärkas af en sällsynt elegans. Han utgaf, såvidt man nu känner, ej mindre än 13 bibelupplagor, bl. a. en tysk (1483). I Strassburg tryckte Joh. Mentelin 1466 den andra tyska bibeln. I Speier trycktes redan 1471 en *Postilla scholastica*. Denna stads förste namngifne tryckare var Peter Drach (1477—1504).

Det äldsta prakttrycket, med randlister och sirliga initialer, utgjordes af en i Ulm (där redan 1473 ett tryckeri upprättades) af Joh. Zainer nämnda åtryckt bok, *Von berühmten weibern*, en översättning af Boccaccios "De claris mulieribus". De tryckalster, som först utkom i Lybeck, var ett odatradt *Psalterium* på lågtyska (1474) af Lukas Brandt (1474—99). Detta följdes 1475 af ett verkligt praktverk, kalladt *Rudimentum novitiorum*, med stora och vackra gotiska typer samt förträffliga träsnitt. 1498 trycktes därstädes 1:a upplagan af den låg-

tyiska djurfabeln *Reinecke de voss*. Böhmen fick sitt första tryckeri 1468, näml. i Pilsen, där en del af nya testamentet 1475 trycktes på böhmiska. Prag var alltifrån 1478 mycket verksamt och hade redan vid början af 1500-talet ett fullständigt hebreiskt tryckeri. Det första i Würzburg tryckta arbetet, *Missale heripolense* (1480), var och den första med kopparstick illustrerade boken i Tyskland. Leipzig fick boktryckeri 1481 genom Marcus Brandis. 1482 infördes den nya konsten samtidigt i 6 tyska städer, bland dem Wien (5 tryck finnas kvar från detta år) och München. Inom Tyskland hafva dessutom följande städer bidragit till boktryckarkonstens utveckling: Frankfurt a. M. (från 1513) genom sina latinska tryck, Wittenberg (från 1505), där reformatorernas skrifter och Luthers bibel trycktes, Halle (1520), Dresden (1524) och Berlin (1540). I det slaviska boktryckets historia spelade Urach, i Württemberg, en framstående roll omkr. midten af 1500-talet (cyrilliska typer).

b) Ut i Italien blef boktryckarkonsten införd genom tyskar. Italienarna öfverträffade likväl inom kort sina lärare i nit att utbreda densamma. Redan 1480 hade Italien 40 städer med boktryckarpresar (Tyskland hade samtidigt endast 23). Den första anläggnaden i Subiaco (ett kloster nära Rom) af Konrad Swenheym och Arnold Pannartz, hvilka troligen tillhört den gutenbergska eller fust-schöfferska officinen i Mainz. Redan 1465 tryckte de en *Donatus pro puerulis*. 1467 flyttade de till Rom, där de under 7 år tryckte bl. a. de förnämsta af Ciceros verk. Samtidigt verkställde Ulr. Hahn från Mainz gjutning af grekiska typer. I Venezia voro de förste boktryckarna bröderna Johann och Vindelin från Speier (1469) samt Nicolaus Jensen från Tours (1470—82), som fulländade antikvasnittet, och Johann från Köln (1472—81), bägge utbildare af de s. k. "characteres veneti". Intill 1500 trycktes i sistnämnda stads 200 verkstäder 2,980 verk eller omkr. en tredjedel flera böcker än i Italiens öfriga städer tillsammans. Senare blef familjen Manutius (Aldus Manutius slog sig 1489 ned i Venezia) ryktbar genom sina latinska och grekiska klassiker samt Daniel Bomberg för sina vackra och korrekta hebreiska tryck. I Milano började Filippo de Lavagna redan 1469 och Antonio Zaroto 1470 att trycka; 1474 funno de en värdig medtäflare i Kristoff Waldarfer, hvilken förut från 1470 varit verksam i Venezia. Bologna hade under 15:e årh. omkr. 40 boktryckare, af hvilka den förste var Balthasar Azzoguido (1471—81), särskildt känd genom sin editio princeps af *Ovidius* (1471). 1482 tryckte Benj. Chaim från Pesaro den hebreiska pentateuken på pergament. I Ferrara, som hade tryckeri sedan 1471, framträdde 1553 den berömda s. k. "spanska bibeln". Före 1500 hade de flesta af Italiens större städer hvardera sin officin: Neapel, Trevi, Florens (alla från 1471), Padova (1472), Parma (där Giamb. Bodoni, verksam från 1473, bragte konsten till en förut ej uppnädd höjd), Messina (1473) och Genova (1474). Från Palermo, som under medeltiden var säte för så många utmärkta lärde, har man dock från inkunablernas tid blott ett enda tryck (1477), och detta är utfördt af en tysk. Det första arabiska tryckeriet i Italien upprättades i början af 1500-talet i Fano af påven Julius II.

Äfven Italien har, på grund af några dunkla

antydningar i äldre italienska arbeten, på senare tider sökt tillägga sig äran af boktryckarkonstens uppfinning. Det påstås nämligen, att en af Gutenberg med trätaflor tryckt bok skulle fallit i händerna på Panfilo Castaldi (f. 1398) och att denne därefter tagit väckelsen till uppfinning af boktryck medelst rörliga typer. Det berättas t. o. m., att Fust under två år varit Castaldis lärjunge, innan han i Mainz började tryckningen af ofvannämnda "psalterium".

c) Till *Frankrike* fördes redan af Fust en mängd boktryckerialster, men först i slutet af 1460-talet anlades en press därstädes. Trenne tyskar (Ulrich Gering, Martin Crantz och Michael Friburger) inrättade näml. då i Paris (Sorbonne) ett betydande tryckeri, hvilket redan 1470 utsände Gasparini Pergamensis *Epistolarum opus*, hvilket snart följdes af *Biblia latina vulgata*. Vid Gerings död (1510) funnos i Paris mer än 20 officiner. Gilles Gourmont var den förste, som (1507) tryckte grekiska och (1508) hebreiska verk. Under de fyra sista århundradena hafva de förnämste boktryckarna i Paris tillhört familjerna Badius, Morel, Etienne (Stephanus), Wechel och Didot (ett af Frankrikes yppersta typografiska etablissemang tillhör f. n. firman "Didot freres"). Statstryckeriet i Paris har väsentligen bidragit till boktryckarkonstens utveckling i Frankrike. Det grundades på 1540-talet, under Frans I:s tid, och har sedan dess förtägg, ehuru det ändrat namn med hvarje regering. Långsammare än i Tyskland och Italien utbredde sig typografin till provinserna. Lyon var, näst Paris, den första franska stad, som erhöill tryckeri, och Guillaume le Roi tryckte där 1473 *Compendium Lotharii*. Under 1400-talet utfördes där af ungefär 40 typografer omkr. 250 boktryck. Efter Lyon följde städerna Toulouse och Angers (1476), Chablis och Vienne (1478), Caen (1480), Rennes (1484), Rouen (1487), Orléans (1490), Cluny (1492), Nantes (1493) samt Avignon (1497). I 17:e årh. ådrog sig Sedan uppmärksamhet genom sina eleganta tryck med de af Jean Jannon upfunna små typerna ("sedanoise").

d) Den första bok, som trycktes i *Nederländerna*, var *Speculum humane salvationis* (omkr. 1471), hvars tryckort var Utrecht. Boktryckarens namn är ej känt. Det är detta arbete, som framkallat legenden om en nederländsk prototypograf Laurenz Coster i Haarlem (se *Coster legenden*). Från "Speculum"-tryckeriet äro ytterligare 16 inkunabler kända, alla utan uppgift om ort, tid och tryckare. Från 1473 tryckte Nic. Ketelaer och Gerh. Leempt i Utrecht. Den första bok, som i Nederländerna framträdde med utsatt årtal, tryckort och tryckarens namn, var Dionysius' de Leuwis *Speculum conversationis peccatorum*, tryckt 1473 i Aalst, i Östflandern, af Diedrik (Dirk) Martens. Han betjänade sig af ett egendomligt holländsk-gotiskt typsnitt med skarpa kanter, senare af en hel-gotisk och slutligen af en vacker latinsk stilart. Redan före honom lär dock Johann från Westfalen, som sedan tryckte i Louvain, hafva tryckt en bok i Aalst. Inom kort uppträdde den nya konsten äfven i Louvain (1474). Antwerpen (från 1481) öfverflyglade snart alla landets öfriga tryckerier och åtnjöt i början af 1500-talet, knappt 20 år efter Martens' död, så stort anseende, att Europas förnämste lärde dit skickade sina manuskript till tryckning. Martens tryckte i Antwerpen från 1493 och senare i Louvain (ända

till 1529). Bland hans samtida märkas bl. a. Mathias van der Goes (1483—94), Gerard Leeu (1484—92) och Nikolaus de Grave (1500) m. fl. I 16:e årh. intogs främsta rummet af Kristoff Plantins tryckeri, hvilket för sin storlek och sina praktfulla alster kallades "världens åttonde underverk". I Bruges och Bruxelles upprättades tryckverkstäder 1476. På det senare stället gjorde sig den renska karaktären gällande, särskildt den i Kölns tryck brukliga. Gouda. Deventer och Delft följde 1477, Haarlem och Leiden 1483, Amsterdam 1500, Haag 1518. Märkvärdig är den s. k. Dordrecht-bibeln (1686, fol.), ett af Hollands vackraste typografiska minnesmärken. Leiden och Amsterdam hafva blifvit ryktbara genom boktryckarfamiljen Elzevier (1592—1680), hvars alster, synnerligast upplagorna af grekiska och romerska klassiker, ännu ega högt värde för sin korrekthet och sitt prydliga tryck.

e) Schweiz erhöll sin första press i köpingen Beromünster, i Aargau, 1470 genom Elias von Lauffen, som där tryckte en bibelordbok (*Mammothrectus*). Gering, som deltog i grundandet af det första tryckeriet i Paris (se ofvan), lär hafva kommit från Beromünster, där han varit Lauffens biträde. Snart höjde sig Basel till stor betydelse såsom tryckort. Den förste schweiziske tryckare, som utsatte namn och årtal, var Bernh. Richel (1474—86), i *Sassenspiegel* (1474). Basels berömdaste tryckare blefvo dock Joh. von Amerbach, som studerat i Paris och en tid var "korrektor" hos Koberger i Nürnberg, samt Joh. Froben (1491—1527). Många af den senares titelfattningar och randprydnader äro skurna af Hans Holbein. Efter Basel följde Burgdorf (1475), Genève (1478) och Zürich (1504). Den sistnämnda stadens mest betydande tryckare var Kristoff Froschauer, mest berömd genom sina 21 olika bibelupplagor. Han tryckte äfven reformatorernas flesta verk. Inom kort följde anläggandet af officiner i Aargau (1511) och Bern (1525). I Serrières, nära Neuchâtel, trycktes 1535 den af Olivetan till franska öfversatta *Valdensbibeln* ("La bible de Serrières"). Flera kantonen (såsom Wallis, Zug, Solothurn m. fl.) erhöilo först under 17:e, andra (t. ex. Ticino, Thurgau, Glarus) under 18:e årh. egna tryckerier. F. n. eger Schweiz sin största tryckerianstalt i Einsiedeln (Schwyz).

f) I Ungern infördes den typografiska konsten 1472 af Mattias Corvinus, först i Öfen (Budapest), där den införskrifne tysken Andreas Hess 1473 tryckte sin högst sällsynta *Chronica hungarorum*. 1558—93 funnos omkr. 70 orter med tryckpressar.

g) Såsom den engelska tryckkonstens fader räknas William Caxton (d. 1491), hvilken förut i Bruges tryckte en öfversättning af en fransk sagosamling, Lefevres *Recuyell of the histories of Troy*, äfvensom J. de Cessolis *The game and play of the chess* (1474—75). Genom samme Caxton fick England snart en inhemsk press i en till Westminster abbey hörande sidobyggnad. 1477 utgick därifrån den första i England tryckta boken, *The dyctes and sayenges of the philosophers*. Nästan samtidigt med honom framträdde i London John Lettou (1480—81); men båda öfverflyglades snart af Wynkyn de Worde (1491—1534) från Lothringen, hvilken är att betrakta såsom den förste förbättraren af det engelska typsnittet. Oxford fick, sannolikt genom Theodor Rood (Rudt), från Köln, redan 1478 sin första tryck-

press; från åren 1486—1517 äro dock inga Oxfordtryck kända. Under åren 1850—1900 trycktes i Oxford tillsammans 8.000 skrifter. S:t Albans' abbotstift egde redan 1480 ett tryckeri, hvilket efterlämnat 5 inkunabler. Englands öfriga städer fingo först under 1500-talet egna pressar: York 1509, Cambridge 1511 o. s. v. — Skottland erhöil sin första tryckanstalt i Edinburgh genom Welter Chepman och Andrew Myllar (1507), och Irland i Dublin genom Humphrey Powell (1551—66).

h) Äfven i Spanien var det genom tyskar, som boktryckarkonsten infördes. Den första spanska boken, en samling af 36 dikter till den heliga jungfruns ära, trycktes i Valencia 1474. De förste namngifne tryckarna voro Lambert Palmart (1474—94) och Alfonso af Córdoba, en astronom från Sevilla. Efter Valencia följde Zaragoza (1475), Sevilla (1477), Barcelona (1478), Salamanca (1481) och Burgos (1485). Utom dessa funnos före 1500 tretton andra tryckerier. Ryktbarast var på sin tid Arnold de Brocaros i Pamplona (från 1495), i synnerhet genom den därstädes 1514—17 tryckta polyglottbibeln. I Granada trycktes den första arabiska grammatikan med spanska typer. Madrid fick ej eget tryckeri förrän år 1500.

i) Portugal hade judarnas religionsiver att tacka för boktryckarkonstens införande. I Lissabon tryckte rabbi Zorba och rabbi Eliezer 1489 en kommentar till pentateuken med hebreiska typer. 1495 börjades trycket af latinska och portugisiska böcker genom Nikolaus från Sachsen. Af betydnenhet var Joh. Gerling, som 1494—1536 tryckte i Braga. Portugals nuv. förnämsta tryckeri är "imprensa nacional", som mycket bidragit att utbilda den typografiska konsten.

k) I Polen, Litauen och Galizien hafva judarna och jesuiterna förtjänsten af boktryckarkonstens införande. I Krakau anlades 1491 en officin af Zwaybold Frank, som uppföstrats i Nürnberg, och 1625 lakaleten en i Warschau. Ostrog, i Volynien, är berömdt för den därstädes 1581 fulländade bibeln på gammalryska.

l) I Ryssland dröjde det tämligen länge, innan någon inhemsk boktryckare framträdde. De äldsta arbetena på slaviska trycktes i andra länder. Den första ryska tryckorten är Tjernigov (1493). Moskva erhöil först 1553 en press (det första med årtal och tryckort försedda verket är från 1564). Denna press förstördes vid Moskas eröfring af polackerna (1611). Först 1644 uppsattes där en ny. Peter den store lät i Holland skära och gjuta ryska typer samt upprättade 1704 ett synodaltryckeri i Moskva. Petersburg blef vid sin anläggning äfven tryckort, och pressar fördes dit från Moskva. Den första där tryckta boken utkom 1713, men redan förut (1711) hade en tidning utgått därifrån. De första kinesiska trycken utkommo i Petersburg (1730). I Riga anlades tryckeri 1588, med privilegier af Sigismund; Dorpat fick en officin 1642.

m) I Turkiet var boktryckarkonsten länge förbjuden såsom en svartkonst, och densammes utfövanne var ifrån 1483 belagd med dödsstraff. I trots därav voro dock, från 1490, judarna rastlöst sysselsatta i dolda verkstäder. Först 1727 lyckades det Ibrahim efendi att vinna tillåtelse till anläggande af tryckerier. Han förfärdigade själf, efter mönster från Leiden, matriserna och göt typerna för kejserliga

tryckeriet i Konstantinopel. I Turkiets flesta städer var det judar och kristna, först i senaste tiden muhammedaner, som utförde boktryckarkonsten.

n) Äfven i *Grekland* trycktes redan på 1500-talet af judar och med ambulatoriska pressar. Först 1817 inrättades i Korfu ett fast tryckeri; senare hafva äfven Korint, Aten (hvars första pressar voro en gåfva af lord Stanhope), Nauplia (dit pressar skänktes af Firmin Didot i Paris) och Missolonghi (där Byron under frihetskriget inrättade ett tryckeri) fått särskilda tryckanstalter. Ända till 1820 verkställdes allt grekiskt liturgiskt tryck hos Nikol. Glyky i Venezia.

o) I *Skandinavien* infördes boktryckarkonsten genom kringresande tyskar. Detta skedde först i Danmark (1482). I Sverige finna vi såsom prototypograf tysken Barthol. Ghotan från Lybeck, som 1483 i Stockholm tryckte *Vita sive legenda cum miraculis Katherine* (endast två fullständiga exemplar kända). Ghotan inkallades till Sverige troligen för att trycka *Missale upsalense*, hvilket i sådant fall väl är vårt äldsta kända tryck. Däraf finns numera blott ett enda någorlunda fullständigt exemplar i behåll (i k. biblioteket); ett defekt exemplar finns i Uppsala. Samma år (1483) följde *Dyalogus creaturarum moralizatus*, tryckt af tysken Johan Snell, som året förut i Odense tryckt Danmarks första bok (se nedan). Från 1491 fanns i Stockholm ett stadigvarande tryckeri, hvars första alster utgjordes af handböcker för gudstjänsten (*Breviarium strengense*, 1495, och *Breviarium upsalense*, 1496), tryckta af Joh. Fabri, som äfven tryckte den första boken på svenska (1495), *Aff dyäfwisens frästille*, af Joh. Gerson. De första boktrycksalster på svenska åter äro några aflatsartiklar (*Articuli abbreviati*), utgifna i slutet af 1480-talet med anledning af den aflatshandel, som då bedrefs i Sverige (tryckta med Ghotans typer). I Vadstena anlades 1495 ett tryckeri, som dock nedbrann s. å. I Uppsala tryckte Paul Grijs 1510—19 flera arbeten till kyrkligt bruk äfvensom skolböcker, legender m. m. Han efterföljdes några år senare af Georg Richolf från Lybeck. Söderköping fick 1523 genom biskop Brask ett tryckeri, hvilket förestods af Olaus Ulrici, men på konung Gustafs befallning nedlades 1526 för att ej vara "thet prenterit till förlong, som nw i Stocholm med swaar kost vprethet är". Det af Gustaf I inrättade kungl. tryckeriet anlades sannolikt 1525 och blef reformatorernas organ. Därför utgick bl. a. *nya testamentet* af 1526. *Bibelupplagan* af 1541 däremot trycktes i Uppsala af den förut nämnde Richolf, som ännu en gång inkallats till Sverige, men efter väl förrättadt uppdrag återvändande till sitt hemland, där han ännu 1556 utförde sitt yrke. Efter hans afresa förblef Uppsala länge (1542—1612) utan boktryckeri; först i maj 1613 lät Gustaf Adolf genom Eskil Mattsson inrätta ett sådant därstädes. Stockholm var dock allt framgent Sveriges förmästa tryckort. Bland 1600-talets mera framstående boktryckare i Stockholm böra nämnas Henr. Keyser, Ignat. Meurer (som 1628 tryckte den första bok med antikva på svenska) och Georg Burckhardi; bland 1700-talets Peter Momma, H. Fougé och J. S. Ekmansson. Af äldre tryckerier böra ytterligare nämnas de i Västerås (inrättadt i nov. 1621 af biskop Joh. Rudbeckius), Strängnäs (1622 genom biskop Laurentius Petri Gothus), Kalmar (1626), Linköping (1635), Åbo (1642, samtidigt med uni-

versitetets inrättande därstädes), Nyköping (1645) och Lund (1663). På Visingsö fanns sedan 1666 ett tryckeri, anlagdt af Per Brahe d. y., hvilket under hela sin tillvaro (1666—85) förestods af Joh. Kankel från Pommern. Sammanlagdt trycktes där 35 skrifter, af hvilka många numera äro ytterst sällsynta. Tryckeriernas antal i Sverige uppgick år 1740 till 18 (hvaraf 8 i Stockholm) och 1903 till 406 (i Stockholm 102). På dem alla sysselsattes 1902 tillsammans 5,690 personer, hvaribland 758 kvinnor. Pressarnas antal utgjorde vid samma tid 1,214, hvaraf 897 maskinpressar. — Boktryckeri får i Sverige anläggas i stad eller inom ett afstånd därifrån af högst en half mil samt i köping, utan hinder af någon särskild författning, äldre privilegier eller något boktryckerireglemente.

I Danmark trycktes den första boken, Caorsin, *De obsidione et bello Rhodiano*, 1482 i Odense af samme Joh. Snell, som året därpå tryckte i Stockholm (se ofvan). Af stor betydelse var Gottfreds af Ghemen tryckeri i Köpenhamn (1489—1510), hvars första produkt var en *Donatus* (1489) och där den första boken på danska språket, *Den danske riimkrönnicke*, trycktes 1495. Med undantag af honom voro Danmarks äldste boktryckare tyskar. I Malmö tryckte Oluf Ulricksen redan 1529, men under de följande hundra åren känner man inga tryckalster från denna stad. Först 1660 uppsatte Georg Hantsch ett tryckeri därstädes. — Under hela 1500-talet trycktes danska (och norska) böcker till ett stort antal utomlands (i Paris, Köln, Rostock, Lybeck m. fl. st.). Från 1571 hade universitetet i Köpenhamn sitt eget tryckeri. På Hven tryckte Tyge Brahe från 1576 sina astronomiska arbeten m. m. Tryckerier upprättades dessutom i Ribe (1508), Aarhus (1519), Viborg (1528) och Roskilde (1534). Ända till nyare tid har boktryckarkonsten stått tämligen lågt i Danmark, och de flesta af dennas äldre produkter sakna den präg af omvårdnad, som utmärker italienska, franska, engelska och holländska tryckverk. I senaste tid har ett kraftigt uppsving gjort sig gällande i hela det danska bokhandverket. År 1600 uppgick tryckeriernas antal i Danmark till omkr. 5, 1700 till 9, 1800 till 24, 1870 till 119 (i Köpenhamn 36) och 1903 till 511 (i Köpenhamn 227).

På Island tryckte svensken Jon Mattiasson 1531 *Breviarium nidarosiense* i Hólum. Den isländska bibeln med träsnitt trycktes 1584 och är numera mycket sällsynt. På Island funnos 1903 13 tryckerier, däraf i Reykjavik 4. — På Grönland inrättades omkr. 1860 ett tryckeri i Godthaab, där infödda arbetare sysselsattes.

I Norge voro Trondhjem och Kristiania (det senare från 1644) tidigast i besittning af tryckerier, hvilka dock, i likhet med de senare i Bergen och Kristiansand upprättade, förblefvo stående på ett lägre utvecklingsstadium. Boktryckeriernas antal i Norge uppgick 1903 till 262 (i Kristiania 64). R. G.

Finlands första tryckeri uppsattes 1642 i Åbo för den kort förut grundade akademis behof. Dess förste föreståndare, Peder Wald, var hemma från Sverige och hade tidigare förestått tryckerier i Uppsala och Västerås. Huvudsakligen trycktes hos Wald akademisk litteratur på latin, men äfven religiösa arbeten på finska (såsom *Manuale finnicum*, 1646—47) utkommo under de första åren af akademytryckeriets tillvaro. — På ett andra tryckeri i Åbo erhö-ll

biskop J. Gezelius d. ä. privilegium i slutet af 1660-talet (1667?); hans son och efterträdare som biskop, J. Gezelius d. y., öfvertog det efter faderns död. På detta tryckeri utkom bl. a. en finsk upplaga af bibeln (1685). Ett tredje tryckeri privilegierades 1688 i Viborg för gymnasiet behof, men förstördes af ryssarna under stora ofreden. Det ena af de finska boktryckerierna flyttades till Stockholm 1742, och från denna tid till 1776, då ett tryckeri privilegierades i Vasa, var akademistryckeriet det enda i landet. Först 1815 inrättades åter ett tredje tryckeri i Viborg, och 1818 erhöll äfven Hålsingfors ett tryckeri. F. n. (1905) är boktryckeriernas antal 108, däraf 25 i Hålsingfors. G. S.—n.

II. Asien. a) Angående boktryckarkonsten i *Kina* se ovan sp. 964. — b) I *Japan* infördes den af jesuitmissionärer, hvilka i slutet af 16:e årh. inrättade en press i Nagasaki. I Tokio har sedan 1785 tryckts på europeiskt sätt. Det gamla trätafstrycket, troligen infördt från Kina och använt äfven i Kashmir, Tibet m. fl. länder, har numera lämnat rum för modern boktryckarkonst af stor teknisk fulländning. Tidningspressen har utvecklats till mycket stor betydhet under de senaste 20 åren; 1899 var antalet tidningar och tidskrifter 978. — c) I *Indien* erhöi boktryckerier genom engelska missionärer. Så anlades tryckerier i Tranquebar 1569, Calcutta 1778, Bombay 1792. För närvarande står den indiska pressen ganska högt, och särskildt är journalistiken stadd i kraftig utveckling. Religiosa och vetenskapliga arbeten intaga framstående platser. — d) I *Persien* fördröjdes den typografiska konstens införande genom fördomar, som ej tillät, att en helig bok mångfaldigas genom annat än handskrift. Först 1820 inrättades tryckanstalter i Teheran och Tabris. Dessa blefvo dock utan nämnvärd betydhet. Efter sjah Nasr-eddins europeiska resa (1873) har likväl boktryckeriet vunnit en viss lyftning. — e) I *asiatiska Ryssland* och i det af Ryssland eröfrade Central-Asien finnes numera en mängd tryckerier, från hvilka missionslitteratur, regeringstryck och guvernementstidningar m. m. utgå.

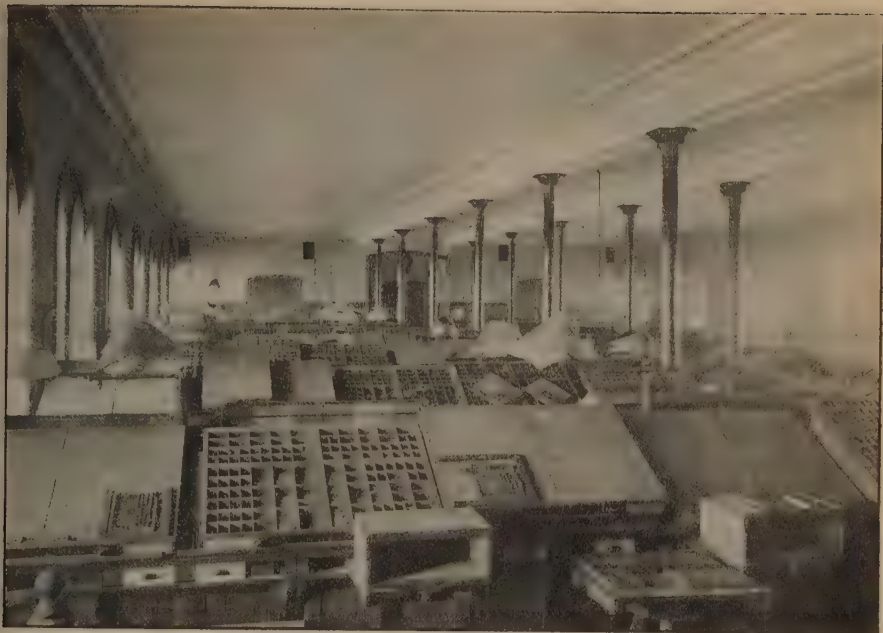
III. I Amerika uppträder boktryckarkonsten först i *Mexico*, där en tysk, Joh. Cromberger, 1544 tryckte religiösa skrifter. I de sydamerikanska staterna, liksom i så många andra länder, var det jesuiterna, som inrättade tryckverkstäder. Sådana uppstodo i Lima 1586, i Puebla och Quito före 1612. I *Brasilien* lär boktryckarkonsten hafva idkats redan i 16:e årh., ehuru inga tryck från denna tid äro kända (de flesta härstamma från det nyss gångna århundradet). Buenos Aires fick en press 1789 och Montevideo 1807, när engelsmännen eröfrade landet. — Bland Västindiens är erhöi *Haiti* redan i början af 17:e årh. själfständigt tryckeri; de öfriga något senare. — *Massachusetts* var den första af Nord-Amerikas förenta stater, där boktryckarkonsten infördes, hvilket skedde genom brittiska kolonister, först genom prästen Joseph Glover, hvars press från 1638 arbetade i Cambridge. Efter honom följde John Day och senare Sam. Green (1649). Den nya konsten utbreddes sig hastigt i Amerika. Så upprättades tryckerier i Boston 1676 och i Filadelfia 1686. På det senare stället arbetade skalden Sam. Keimer, hvilken omedelbart satte sina poem. Hos honom uppfostrades Benj. Franklin, som näst konstens uppfinnare är den berömdaste af alla boktryckare, rykt-

bar ej så mycket genom sina böckers elegans i typografiskt hänseende som genom valet af de arbeten han förlade. Han flyttade sedan till staten *New Jersey*, där han i Burlington tryckte pappersmynt för statens räkning och använde den första koppartryckspress i Amerika. Från Filadelfia kom 1735 boktryckarkonsten till Germantown genom tysken Kristopher Sauer, som först utgaf en tysk tidskrift och 1743 en tysk bibel, hvilken länge var de nordamerikanska koloniernas förnämsta tryckalster. Genom Sauer inrättades ock det första stilgjuteriet i Nord-Amerika. New York erhöi 1693 genom Will. Bradford sitt första tryckeri och ett pappersbruk. Under 18:e årh. fingo de flesta af Nord-Amerikas stater egna tryckerier, och i 19:e årh. hafva indianska tryckerier uppstått. Så utgafs 1828 i New Echota i staten *Arkansas* en indiansk-engelsk tidning, "*Cherokee Phoenix*", hvars alfabet uppfunnits af en chirokehöfding och bundits vid 85 skriftecken. Äfven Chippeway- och Dakotaindianerna hafva i senare tid utgivit en tidskrift och en tidning.

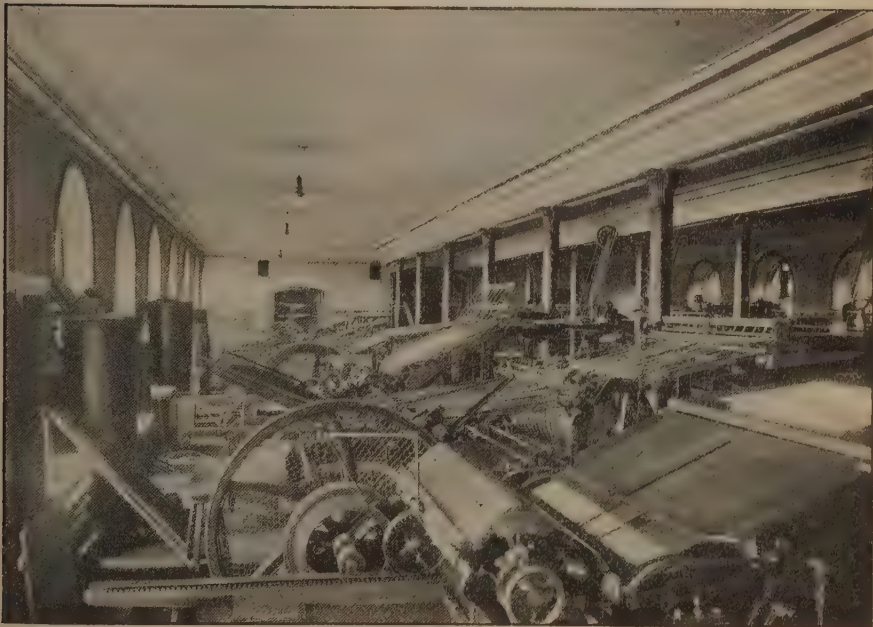
IV. Till Afrika, särskildt *Egypten*, förde Napoleon I:s expedition den första tryckpressen. Den uppställdes i Kairo 1798. Samtidigt inrättades ett tryckeri i Alexandria och något senare ett annat i Gise. Med värme omfattades den nya konsten af Muhammed Ali, som 1822 i en af Kairo's förstäder stiftade en högskola med därtill hörande tryckeri. *Alger* fick efter fransmännens eröfring eget tryckeri 1830. I västra Afrika lära portugiserna redan i 16:e årh. hafva anlagt tryckerier på *Senegambiens* kust. Den amerikanska negerkolonien *Liberia* har länge haft ett tryckeri i Monrovia, hvarifrån "*Liberia herald*", redigerad af negrer, utgives. Kapstaden är sedan 1806 försedd med ett tryckeri, och under de sista 60 åren hafva i Kapkoloniens öfriga städer många sådana uppstått, från hvilka en mängd tidningar utgivas. Numera finnas tryckerier äfven i *Kafferlandet*, *Oranje-kolonien*, bland *hottentotter*, *betsjuaner* m. fl. negerfolk. Portugiserna tryckte redan tidigt andaktsböcker i orter på Afrikas östkust. Det, såvidt man vet, äldsta afrikanska trycket härstammar från *Terceira* och bär året 1583.

V. Till Australien kom den första pressen 1795 genom engelska regeringens försorg, men blef länge obegagnad af brist på kunnigt folk. Det första privata tryckeriet grundades i Sydney 1802, och redan 1803 framträdde den första tidningen, "*Sydney gazette* and New South-Wales advertiser", länge den enda i kolonien. Sedan 1820-talet har boktryckeriet — i synnerhet tidningsväsendet — utvecklats sig raskt i Australien. I början af 1873 utkommo ensamt i Victoria 121 periodiska skrifter; i det öfriga Australien tillsammans omkr. 200 (bl. a. 2 svenska). R. G.

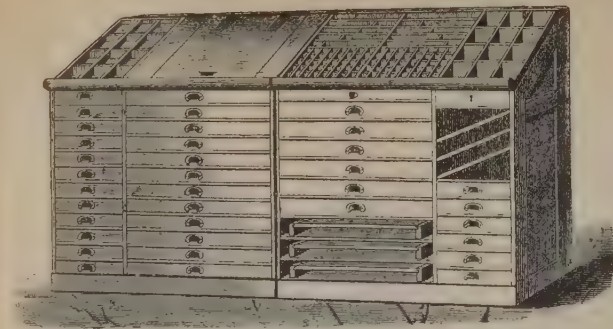
B. Boktryckarkonstens teknik. I vidsträckt mening omfattar boktryckarkonsten två huvudgrenar: stilgjuteriet (se d. o.) och själva boktrycket, som i sin ordning omfattar två huvuddelar: sättningen (boktryckstypernas ordnande till ord och meningar) och tryckningen (den ordnade satsens mångfaldigande). Typerna, stilen, förvaras i med olika stora fack försedda lådor, *kaster*, hvilka då de begagnas hvilas på en pulpelit ställning, *regal*. För fasthållande af manuskriptet, det skrifu eller tryckta, hvarefter sättningen skall ske, användes en *tenakel*, hvilken under sättningen fast-

Sätterisal i P. A. Norstedt & söners tryckeri.

Tryckerisal i P. A. Norstedt & söners tryckeri.

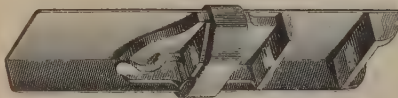
Säutregal.

Steghylla

[illegible]

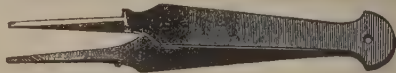
Sätkast.

Vinkelhake.

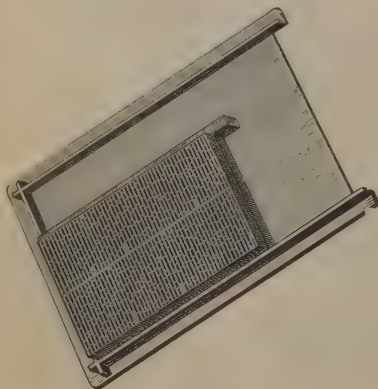
Ålskift med spets, begagnas vid korrigerig (ung. $1\frac{1}{2}$
af naturlig storlek).

Korrigeretång (ung. $\frac{1}{2}$ af naturlig storlek).

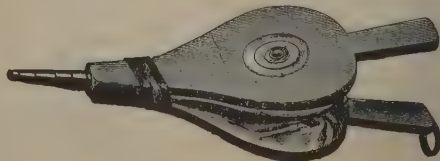
Tillriktningsknif (ung. $\frac{1}{2}$ af naturlig storlek).
Användes vid s. k. "lappning" för utskärning af
ljusa och mörka partier å illustrationer.

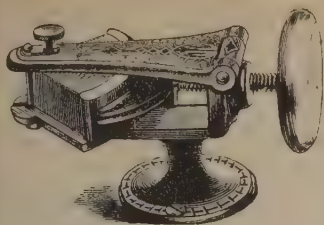
Siittskepp.

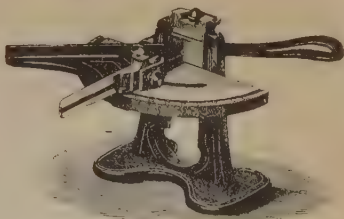
Cylinderpust.

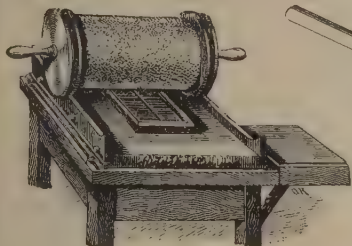
Vanlig pust.
(Användes för aflägsnandet af damm i kastfacken.)

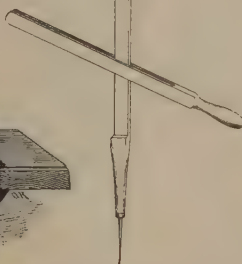
Linjehöjningsapparat.

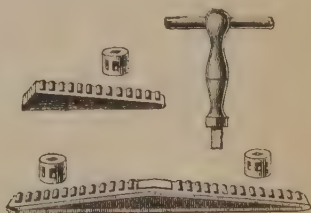
Linjeskärmaskin (för afskärning af linjer och regletter).

Korrekturpress.

Tenakel (manuskriphållare).

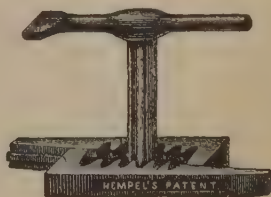
Franska slutsteg (för stilformars fasta inslutning i ram).

Hand-färgvals.

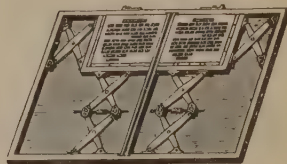
Korrigeringsbord af järn.

Hempels slutkilar (för stilformars fasta inslutning i ram).

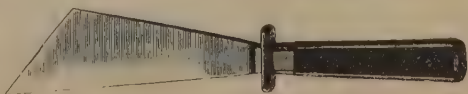
Korrekturklappborste (för afklappning af korrektur, där ej korrekturpress finnes).

Saxutslutning (för mindre formars inslutning i press).

Vaskborste, hvarmed stilen rentvättas.

Färgspakel (ung. $\frac{1}{3}$ af naturlig storlek).

sättes i kasten. Sättaren befinner sig under sitt arbete stående framför kasten och öfverflyttar från denna de olika typerna till *vinkelhaken* (en metallskriffa af 15—45 cm. längd och 4 cm. bredd, försedd med två fasta kanter och en tredje rörlig, att efter behof inställas efter kortare eller längre rader). Sedan så stor del af satsen, som vinkelhakens bredd tillåter, blifvit ordnad, lyftes sättningen ur vinkelhaken öfver i *sättskeppet* (en tjock zinkplåt, å tre sidor försedd med 15 mm. höga kanter), och härefter ordnas hela sättningen, tills sidan är full. En satt sida kallas *kolumn*. Å sättbrädet ordnas kolumnerna för tryckning till *formar* och slutas i en järnram, så att typerna under tryckningen förblifva på sina platser. Den form, hvarpå första sidan af arket finnes, kallas *primaform*, den hvarå andra sidan står *sekundaform*. Tryckningen med *primaform*en kallas *sköntryck*, med *sekundaform*en *mottryck* (wiedertryck). — De vanliga slagen af tryckskrift äro fraktur (en utveckling af den äldsta gotiska skriften och schwabachskriften), antikva (eller latinsk skrift) och kursiv (lutande skrift). Inom hvar och en af dessa grupper finnes en mängd olika typsnitt (form på bokstäver), hvilka åter särskiljas i olika grader af storlek eller kagler (pärl, nonparel, petit, borgis, korpus, cicero o. s. v., se vidare Stil). Stilen benämnes — alltefter sin korpusens — smal, mager, fet eller halfett. — Sättning kan nu äfven verkställas med maskiner, hvilka sätta och gjuta rad för rad. De allmännast använda af dessa äro "typograf" och "linotype" (med hvilken sistnämnda denna upplaga af "Nordisk familjebok" sattes). Se vidare Sättmaskin.

Ånda till 1772 kände man endast den af Gutenberg införda enkla *boktryckarpresen med skruf*, och det dröjde ännu 50 år, innan de nyare pressarna började spela någon betydande roll. De första förbättringarna på den gamla presen gjordes af den holländske boktryckaren Willem Blaeu. Af större betydelse blef den år 1800 af lord Stanhope konstruerade *järnpresen*, hvars storlek gjorde det möjligt att trycka ett helt ark på en gång. Efter Stanhopes tid har en mängfald nya konstruktioner af handpressar kommit i bruk. Med *maskinpresen*, upfunnen af Fr. König från Eisleben (f. 1775), uppgick ett nytt tidevarf för boktryckarkonsten. Med dess hjälp tryckas nu lätteligen 1,200 exemplar i timmen, och snart sagdt dagligen göras nya förbättringar. Af ännu större betydelse för tryckkonsten, i synnerhet tryckningen af tidningar, blef uppfinnningen af *rotationspresen*, hvaraf den första konstruerades af fransmannen H. Marinoni. Äfven denna har nu nått en mycket hög grad af fulländning, och särskildt i Amerika har den starka tidningsafsättningen ledt till byggandet af verkliga jättepessar, med hvilka kunna tryckas, som det uppgifves, ånda till 40,000 ex. i timmen. Man har numera äfven pressar, i hvilka man kan trycka samtidigt ånda till 8 färger. Se vidare Tryckpress. A. H.-t.

Den vid tryck nödvändiga färgen är vanligen svart och består af en sorgfällg blandning af linoljeiernissa och kimirök eller lampot samt beredes i mycket olika grader af godhet. På färgen beror till stor del tryckets skönhet; men äfven många andra omständigheter, i första rummet tryckarens färdighet, bidraga till densamma. Därför heter det

ock, att "en god sättare är värd silfver, men en god tryckare är värd guld". — Jfr K. Falkenstein, "Geschichte der buchdruckerkunst" (1856), P. Dupont, "Histoire de l'imprimerie" (1854), G. E. Klemming och J. G. Nordin, "Svensk boktryckerihistoria" (1883) med dess komplement, H. Schück, "Bidrag till svensk bokhistoria" (1900; utg. af Föreningen för bokhandtverk) m. fl. Af periodisk litteratur behandlande boktryckarkonst må nämnas: "Nordisk boktryckeritidning" (utg. af J. G. Nordin 1869—77), "Svensk typografitidning" (sedan 1888, utg. af Svenska typografiförbundet; förut "Nordisk typografitidning" 1883—87), "Allmänna svenska boktryckareföreningens meddelanden" (sedan 1896), "Nordisk boktryckarkonst" (sedan 1900, utg. af H. Lagerström) och den sedan 1893 af W. Zachrisson i Göteborg utgifna "Boktryckerikalender". R. G.

Boktryckarmärke. Se Bokutstyrsel.

Boktryckarvapen, ett vapen, som enligt hufvudvunnet bruk stundom användes af boktryckare i Tyskland och i de nordiska länderna, hvilka erhållit detsamma från tyska stilgjuterier. Den åsikten, att tyske kejsaren Fredrik III, som regerade 1452—90, skulle tilldelat boktryckarna ett särskildt vapen, är obevisadt och så mycket otroligare, som boktryckarna på den tiden ännu ej sammanslutit sig till något särskildt skrå. Med visshet vet man, att kejsar Maximilian II 1571 gaf boktryckaren P. Manutius rätt att föra en örn i vapensköld, men endast åt honom personligen. Uppkomsten af örnen som boktryckarnas emblem härleder sig antagligen därifrån, att boktryckarna till en början slöto sig till S:t Johannesgillena, hvilkas skyddspatron var S:t Johannes, som afbildades med en örn som sinnebild. En grip användes första gången af Jakob Bellaert i Haarlem 1483, antagligen därför att denne boktryckare tryckte i huset "Zum greif". Senare förekommer gripen 1640, då afbildad med en bok och en signetring, som var en sinnebild af uppfinnningen af tryckbokstäver. 1657 är denna djurbild, hållande två tryckbollar, använd i Jena-boktryckarnas sigill. Småningom började man litet hvarstades i Tyskland gravera sigill för boktryckarföreningarna, och teckningarna härtill utstyrdes småningom på fullt heraldiskt sätt med krona, hjälm och hjälmfack. Sålunda kom gripen att utgöra hjälmprydnad, och örnen, som försågs med tenakel och vinkelhake, fick sin plats i vapenskölden. Då den tyska riksrörelsen är klufven, blef slutligen äfven boktryckarörnen klufven. A. H.-t.

Boktryckerikonst. Se Boktryckarkonst.

Boktryckeri-societeten inrättades genom k. förordningen 12 aug. 1752 "till förekommande af åtskilliga missbruk och oredor, som vid boktryckerierna här i riket skola sig irritat, hvilka bragt dem uti ett beträngt tillstånd, samt hindrat litteraturens och bokhandelens uppkomst". Om societeten icke fullt kom att motsvara sin egentliga bestämmelse, bragte den dock under sin kraftigaste tid en viss ordning och reda såväl i boktryckarnas förhållanden till hvarandra som emellan dessa och arbetarna. Den verksamhet, som societeten, hvilken ännu till

namnet fortlofver, utföfvade, har under de senaste åren öfvertagit af Allmänna svenska boktryckareföreningen.

Bokutstyrel. De äldsta tryckverken dekorerades ej af boktryckaren, utan tomrum lämnades för initialer och ornament, hvilka köparen efter egen smak, kostbart eller enkelt, fick anbringa. En del böcker från boktryckarkonstens äldsta tider äro därför prydda med för hand målade utsmyckningar, under det att en stor del förblifvit utan prydnader. Så snart tekniken utvecklats och färdigheten att trycka blifvit större, utfördes i trä konstfulla initialer, infattningar, ornament och slutstycken. Intresset för bokens smyckande växte med de framsteg tryckartekniken gjorde. Bokdekorationen utfördes i tidens smakrikning och i den rådande konststilen. I senare hälften af 15:e ärh. härskade hufvudsakligen den gotiska stilen. I början af 16:e ärh. vann renässansstilen allmänt insteg först i Italien, sedan i Tyskland och Frankrike. I Venezia, Basel, Nürnberg, Augsburg, Frankfurt, Wittenberg, Halle, Antwerpen, Lyon och Paris slöto sig tecknare, träsnidare och kopparstickare tillsammans och sysselsatte sig hufvudsakligen med böckernas dekoration och illustrering. Särskildt utsmyckades titelbladen med mycken omsorg, för att därigenom höja bokens värde. Det äldsta ornerade titelblad man känner tillhör ett kalendarium, tryckt 1476 af E. Ratdolt i Venezia, hvilken tryckare är bekant för sina konstnärliga randorneringar (fig. 5) och initialer. Bland mästarna på bokutstyrelsns område märkas i Basel Israel van Mecken (fig. 6) och H. Holbein d. y. (fig. 2), i Augsburg H. Burgmaier, i Wittenberg och Halle L. Cranach, i Frankfurt H. S. Beham, i Köln Anton von Worms. I Frankrike utföfvade Geoffroy Tory ett betydande inflytande på bokutstyrelsen. Hans hufvudsakliga arbeten äro utförda i italiensk renässans. För att utan färg erhålla en målerisk verkan tecknades ofta ornament och bokstäver i hvitt mot mörk bakgrund. Samtliga bokprydnader och illustrationer under 16:e ärh. äro utförda i träsnitt. Mot slutet af detta århundrade började kopparsticket träda i förgrunden särskildt i Antwerpen, hvarest Rubens (fig. 3) och hans lärjungar för Plantin m. fl. boktryckare tecknade arbeten, som stuckos i koppar. Under 18:e ärh. utfördes nästan all bokutsmekning och bokillustration i koppar. Endast undantagsvis begagnades trägravviren och då hufvudsakligen till mindre prydnader, slutstycken, vinjetter o. d., hvilka utfördes i kopparsticksmåner. I Frankrike och Nederländerna uppnådde bokens prydnade under rokokotiden en hög konstnärlig ståndpunkt (fig. 4 o. 9). Bland franska konstnärer böra nämnas gravörerna L. Cars, Cochin, som arbetade för F. Didot, Gravelot, Choffard, Moreau m. fl. — Ett särskildt slag af bokdekoration var det märke (boktryckarmärke), som af de flesta större boktryckare begagnades och som ofta utfördes af samtidens störste konstnärer. Detta märke sattes ofta å titelbladet, ibland å bokens sista sida (fig. 10). I början af 19:e ärh. upphörde man att behandla boken som konstverk; dock tillförde trägravviren i midten af detta århundrade i illustrativt afseende en del böcker stort värde. Med konstindustriens uppsving på 1870-talet trädde åter en konstnärlig utstyrel af boken i förgrunden, i anslutning till den konstindustriella stilriktningen. Beundran för

det gamla förde därhän, att tryckverken från renässansen togos till mönster för den nya riktningen, och detta efterbildande gick så långt, att man tillgodosåg blott den illustrativa delen och icke fäst någon vikt vid textens behandling. Slutligen insåg man nödvändigheten af att behandla textytan som planornament. Engelsmannen William Morris, som till stor del gifvit uppslaget till den nya riktningen för bokutstyrelsen, hämtade sina idéer från de gamle italienska och tyske mästarna (fig. 11). Morris hann dock icke stort längre än att efterbilda gamla tryck. Målaren Walter Crane (fig. 12) rörde sig friare och gick tillbaka till 1500-talets tryckare, för att erhålla en helgjuten bild. Såväl i Tyskland som i Frankrike, Belgien och Holland anslöt sig den nya konstriktningen till äldre förebilder, och först i slutet af århundradet inträdde en friare riktning, som återspeglar den moderna konsten. — Om böckers utstyrel med band se Bokbinderi. Jfr Bok. A. H.—t.

Bol (sv. *bol*, *bool*), *kam.*, bostad, boställe: gård, hemman. Jfr Kaplansbol, Klockarböl och Prästbol. — **Bolfast** man, bofast jordegare, i motsats till "lösker man" (se Försvärlös).

Bol. 1. Hans B., flamsk målare, f. 1534 i Malines, d. 1593 i Amsterdam, dit han utplundrad flytt undan krigets härjningar. Han var elev af sina farbröder Jan och Jacob B., men påverkades under den förra perioden af sin konst, då han i tempera målade taflor i stort format, af P. Brueghel d. ä., icke minst i valet af motiv. Dessa större målningar af hans hand äro nu mycket sällsynta. Bland de få, som existera, må nämnas *Daidalos och Ikaros* (beskrifven af K. van Mander och graverad af Adr. Collaert) samt *Grekiska flottans undergång på återvägen från Troja* (bägge i nationalmuseum), hvilka taflor, motstycken till hvarandra, togos i Prag 1648 och på sin tid tillhörde drottning Kristina, som af B:s hand dessutom egde de likaledes från Prag komna målningarna *Landskap med fyra blinda*, som *leda hvarandra* (motivet lånadt från Brueghel!) och *Bonddans*, hvilka taflor hon vid sin afresa kvarlämnade i Sverige, men som tyckas vara förkomna. B., som, efter studieresor i Tyskland, från 1560 var verksam i Malines, 1574—84 i Antwerpen och därpå i Amsterdam, öfvergick, då åtskilliga artister, lockade af hans framgång, imiterade hans taflor, till utförandet af små miniatyrlandskap med figurer (i vattenfärg på pergament), i hvilken genre han var oupphinnelig och efterlämnade en mängd arbeten (de flesta i Dresdens museum). — Hans styfsön, Frans Boels, arbetade i samma måner och är i nationalmuseum företrädd af fyra små gouache-landskap, *De fyra årstiderna*.

2. Ferdinand B., holländsk porträtt- och historiemålare samt etsare, en af Rembrandts förnämste lärjungar, f. 1616 i Dordrecht, d. 1680 i Amsterdam, där han redan i slutet af 1630-talet som elev inträdit i sin mästares ateljé och där han sedan alltjämt var verksam, ända till omkr. 1650 starkt påverkad af Rembrandts konstnärskap. Till denna period höra många öfver snart sagdt hela Europa spridda såväl porträtt som gruppbilder och bibliska, historiska och mytologiska målningar. Bland porträtten (ofta genreartadt behandlade) må nämnas dubbelporträttet af ett *Äkta par* (1649) hos lord Northbrook i London, ett af hans mästerverk; ett

Fig. 1. Titelblad till Luca Pulcis epöpe "Ciriffo Calvaneo"
(omk. 1475).
Italiensk renässansstil.

Fig. 2. Titelblad af H. Holbein (omkr. 1540).
Tysk renässansstil.

Fig. 3. Titelblad (till påven Urban VIII:s dikter), efter
original af Rubens, graveradt af Galle (Antwerpen).
Barockstil.

Fig. 4. Franskt titelblad af C. P. Marillier (1776).
Rokokostil.

Fig. 6. Gotisk initial (M) af I. van Meekenen.

Fig. 7. Italiensk initial (D).

Fig. 10. Boktryckarmärke. (J. Meursius, Antwerpen).

Fig. 8. Nederländskt ornament (1620).

Fig. 9. Franskt ornament, slutvinjett (1715).

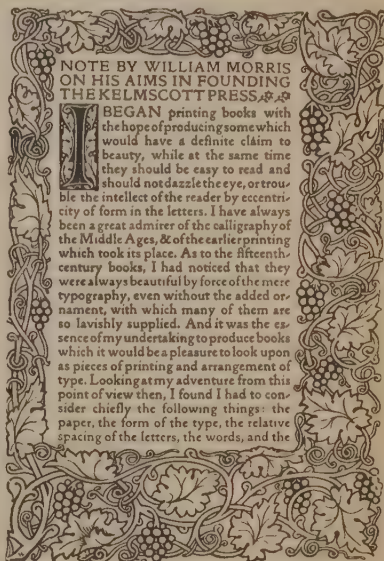

Fig. 11. Boksida af William Morris (London, omkr. 1895).

Fig. 13. Titelvinnjett (af Agi Lindegren, 1898) till Erik Dahlbergs Suecica-verk, nyaste uppl.

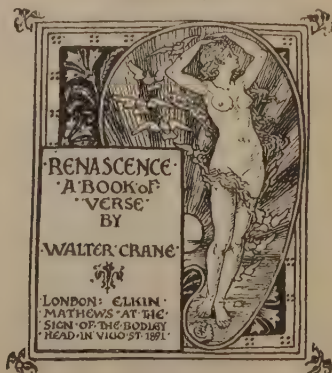

Fig. 12. Titelblad af Walter Crane (London, 1891).

härligt Kvinnligt porträtt (1642) i Berlins museum; ett Mansporträtt i Petersburgs Eremitage; *Lutsplerska* och *Dampor*trätt i nationalmuseum; *Modor med sitt barn* (i madonna-stil) i Linköpings rådhus. Den anmärkningsvärdaste bland hans gruppbilder från samma tid är den 1649 daterade framställningen af *Styrelsemedlemmarna för spetälskehusalet i Amsterdam*, nu på rådhuset i Amsterdam. Till hans yppersta historiebilder från samma epok höra *Hvila på flykten till Egypten* (1644, i Dresden), *Keinnorna vid grafven* (s. å., i Köpenhamn), *Josef tyder drömmarna* (i Schwerin) och *Hagar* (i Liverpool). Denna hans verksamhetstid kännetecknas af mustig, varmt brun färgton och bred pensel. Efter 1650 tog han afsiktligt afstånd från sin store lärare, blef glattare i behandlingen och akademiskt torrare. Men hans popularitet förblef oförminskad, och beställningar hopade sig öfver honom. Han målade 1654 en stor duk, som ännu hänger kvar i Amsterdams rådhus på sin gamla plats, åtskilliga korporationer i samma stad läto sina ledamöter förevigas af hans hand, ja, han kallades till och med till Gouda för att i ett "skyttestycke" afbilda spetsarna i därvarande borgargarde. Bland hans många porträtt från den senare perioden märkas bl. a. de af *Amiralerna de Ruyter*. Nämnas må vidare ett *Mansporträtt* (1668, i Haags museum), där Rembrandts inverkan ej längre kan spåras. Tilläggas bör, att han under denna tid med framgång behandlade äfven bibliska ämnen, såsom *Naamon hos profeten Elisa* (1661, i Amsterdams rådhus, där man äfven ser en *Allegori öfver amiralitet*), och historiebilder sådana som *Pyrrhos* och *Fabritius* (i Braunschweig). Det får heller ej förögas, att B. var en begäfvad etsare i Rembrandts stil. Öfver hufvud taget äro de af hans skapelser mest tilltalande, som förskrifva sig från hans rembrandtska period. Ju mer han sträfvat att frigöra sig från lärarens mäktiga inflytande, dess tommare och glattare blir hans målningssätt. Det väckte därför i konsthistoriska kretsar en storm af förbittring, då en tysk författare, Max Lautner, 1891 utgaf ett arbete med titeln "Wer ist Rembrandt?", hvari han, förmodligen smittad af Bacon-entusiasternas angrepp mot Shakspers verk, under ett löjväckande allvar "vetenskapligt" sökte bevisa, att det var B. och ingen annan, som målat alla de förnämligare verk, som dithills tillskrifvits Rembrandt, hvilken Lautner bemödade sig att reducera till en ren obetydlighet, ja, nästan till en humbug. Men Lautner blef dess bättre alldeles ensam om sin åsikt, ty hans med så stor möda uppförda byggnad befunns vara en ogenöad konstruktion på fri hand.

O. G.-g.

Bola (sp.), kula. — **Bolas**, två genom en 1-1,5 m. lång läderrem förenade kulor. Jfr *Lasso*.

Bolag, jur., omfättar, när ordet tages i vidsträckt bemärkelse, hvarje på aftal grundad sammanslutning för ekonomisk verksamhet. Då man skiljer mellan bolag och "föreningar" för ekonomisk verksamhet, betecknas med bolag allenast sådana associationer, som fullfölja ett mera själfständigt ekonomiskt ändamål, nämligen ernåendet af gemensam vinst, med föreningar åter sådana, hvilkas verksamhet hufvudsakligen går ut på understödande af medlemmarnas ekonomi, genom beredande af fördelar vid deras vare sig produktion eller konsumtion. I 1734 års lag förekommer "bolag" i ännu vidsträcktare bemärkelse än den ofvan först nämnda.

Så användes detta uttryck i G. B. 11: 3 (numera ändrad) om egendomsgemensamheten mellan man och hustru samt i Å. B. 11: 1 om förhållandet mellan arfvingar, som "leva i bo oskifta samman"; jfr äfven H. B. 17: 2, där bestämmelsen, att "det, som satt är under bolag", skall uttagas ur konkursgäldenärs bo, åtminstone icke uteslutande åsyftar bolag i nutida mening.

Den gällande allmänna svenska lagstiftningen, hvilken inlemtas i lagar af 28 juni 1895, kände tre hufvudarter af bolag, nämligen handelsbolag, enkla bolag och aktiebolag; inom handelsbolagen särskiljas vanliga handelsbolag och kommanditbolag. Handelsbolagen och de enkla bolagen bilda en grupp för sig och behandlas i en gemensam lag. Till sammans utgöra de hvad man kan kalla det normala bolaget och omfatta alla bolag, som ej blifvit föremål för en särskild lagstiftning på grund af antingen verksamhetens egendomliga art eller associationens egendomliga form.

Handelsbolaget, där antingen *alla* delägarna ansvara personligt, solidariskt och obegränsadt (vanligt handelsbolag) eller åtminstone *en* delegare ansvarar på detta sätt, men den eller de öfrige allenast intill en viss summa (kommanditbolag), och det enkla bolaget, där bolagsmännen ansvara endast hvar och en för sin del, förhålla sig inbördes på det sätt, att handelsbolaget framstår som undantag, det enkla bolaget som regel. Alla under den gemensamma lagen fallande bolag, som ej uppfylla de särskilda förutsättningarna för ett handelsbolag, utgöra således enkla bolag. Då handelsbolaget är ett bolag, slutet för att under bolagsmännens gemensamma firma idka handel eller annan näring, med hvars utförande följer skyldighet att föra handelsböcker, omfattar det enkla bolaget följande associationer: bolag för enstaka handelsföretag, bolag för vare sig fortsatt verksamhet eller enstaka företag utom handelns område samt bolag för handelsrörelse, när firman ej är gemensam, utan tillhör allenast den ena eller andra af de associerade; denna sistnämnda association, hvilken af många ej alls hänföres till bolag, motsvarar det s. k. tysta bolaget i vissa utländska lagar. Oberoende af verksamhetens art kan emellertid enkelt bolag, efter ansökning af bolagsmännen, införas i handelsregistret och gällas sedan i allo såsom handelsbolag.

Vid både enkelt bolag och handelsbolag skiljes skarpt mellan bolagsmännens inre förhållande, d. v. s. deras inbördes rättigheter och skyldigheter, och deras förhållande utåt, särskildt gentemot borgenärerna. Sålunda utgör den bidragsplikt, som åligger en bolagsmans gentemot hans meddelegare, ej mått eller gräns för det ansvar, som borgenärerna kunna af honom utkräfvä; icke heller sammanfaller en bolagsmans rätt att vidtaga förvaltningsåtgärder med möjligheten för honom att iklåda medbolagsmännen giltiga förbindelser.

Det enkla bolaget saknar afskild förmögenhet. Tillgångar och skulder äro omedelbart fördelade på de särskilde bolagsmännen. Bolagsförhållandet ger ej den ene bolagsmannen befogenhet att representera den andre; därtill fordras särskild fullmakt. Äfven rena förvaltningsåtgärder, vid hvilka det ej är fråga om rättigheter eller skyldigheter gentemot tredje man, förutsätta regelmässigt samtliga bolagsmännens samtycke. I alla dessa afseenden står det enkla bolaget

i motsats emot handelsbolaget, där, såvidt ej annat aftalats, enhvar af bolagsmännen kan vidtaga förvaltningsåtgärder och företräda bolaget samt teckna dess firma, och där bolagets tillgångar och skulder äro skilda från bolagsmännens, så att bolaget anses som egare af tillgångarna och gäldenär för skulderna, liksom bolaget kan söka, kära och svara inför domstol och annan myndighet samt försättas i konkurs. Handelsbolagsman ansvarar för bolagets skulder direkt och oberoende af föregående åtgärder emot bolaget; endast om bolagsman är i konkurs, får bolagsborgenär ej till förfång för de enskilda fordringsegrarna njuta utdelning för mer än det som ej kan utfås hos bolaget. En inre grund för det stränga ansvaret vid handelsbolag ligger däruti, att bolagsmännen förutsätts deltaga i vården af bolagets angelägenheter.

Kommanditbolaget och det vanliga handelsbolaget ega visserligen helt olika historiskt ursprung. Det senare kan sägas härleda sig från gemenskapen mellan bröder eller eljest hvarandra närstående personer, hvilka med gemensam bostad och hushållning samfållt drefvo handel eller industri; att bolaget utgör ett brödraskap, är historiskt sedt icke blott en bild. Kommanditbolaget åter har samma rot som det tysta bolaget, eller det aftal, hvarigenom någon anförtrodde annan ett kapital att genom en handelsart göras fruktbarande (*commendā*). Då upptagandet i lagen af kommanditbolagsformen emellertid hufvudsakligen varit påkalladt i syfte att möjliggöra en begränsning af ansvaret och risken för en mera passiv delegare i handelsbolag, hafva de båda bolagsarterna ställts hvarandra mycket nära. Äfven kommanditdelegaren ansvarar direkt i förhållande till borgenärerna, nämligen med den del af kommanditsumman, som antingen aldrig blifvit inbetald eller ock obehörigen uttagits. Däremot är kommanditdelegaren utesluten från befogenheten att företräda bolaget och, om ej annat aftalats, jämväl från förvaltningen.

Aktiebolaget, där borgenärerna endast kunna hålla sig till bolagsförmögenheten, karakteriseras endast genom associationsformen och alls icke genom verksamhetens beskaffenhet. Aktiebolag kunna bildas för hvilka lofliga ändamål som helst, således äfven för annat ändamål än förvärfvande af vinst. Bankaktiebolag och försäkringsaktiebolag äro emellertid undantagna från den allmänna aktielagens tillämpning, och äfven i öfrigt gälla för vissa arter af aktiebolag särskilda bestämmelser.

Aktiebolaget hade ursprunligen en starkt utpräglad offentligrättslig karaktär. Det uppkom, enligt den vanligaste åsikten, ur associationer af statskreditörer och förpacktare af statsinkomster och fick sin hufvudsakliga utveckling i de stora handelskompanier, som från början af 1600-talet inrättades i flera länder, däribland äfven Sverige. Emellan dylika aktieföretag och statsförvaltningen rådde i början vanligen ett mycket starkt samband, så att bolagen ofta kunde nära nog betraktas som statsanstalter. Småningom löstes emellertid detta samband. Dessutom uppkommo vid sidan af de stora kompanierna mindre aktiebolag af otvivelaktigt privat natur. Kanske jämförelsevis mera än i något annat land blef detta händelsen i Sverige, där redan tidigt talrika aktiebolag för vanliga industriella ändamål kommo till stånd. Då aktiebolagen sent omsider

blefvo föremål för den allmänna lagstiftningen, uppställdes 1848 års k. förordning, i likhet med nästan alla dåtida utländska lagar, sanktionsprincipen, d. v. s. föreskref, att aktiebolag finge upprättas endast med regeringsmaktens auktorisation. Denna princip är numera nära nog allestädes öfvergifven. Den gällande svenska lagen ansluter sig härtill och söker garantier emot missbruk och faror dels i publicitet, dels och framför allt i uppställandet af åtskilliga tvingande normer.

I aktiebolag svara delegarna endast med hvad hvar och en tillskjutit eller efter bestämmelserna i lagen är pliktig tillskjuta. Delegarnas tillskott fördelas i aktier å lika belopp, hvilkas summa utgör aktiekapitalet, hvilket kan vara antingen fixeradt eller allenast till sitt minimum och sitt maximum bestämdt. För såväl aktiekapitalet som aktiefastställer lagen ett lägsta belopp, resp. 5,000 och 50 eller i vissa fall 10 kronor. Ehuru i aktiebolag delegarnas personer ega ofjämförligt mindre betydelse än i handelsbolag och aktierna kunna öfverlätas, får aktiebref dock endast med konungens tillstånd ställas till innehafvaren. Aktiebolags angelägenheter förvaltas i enlighet med bolagsordning och bolagsstämmas beslut af en särskild styrelse, hvars medlemmar, där ej annat blifvit bestämdt, endast i förening ega teckna bolagets firma. Aktiekapitalet utgör bolagets kreditbasis. Om ej inom en viss tid minimikapitalet anmäles vara inbetaldt, anses bolaget upplöst. Under bolagets bestånd må ej annat än i följd af aktiekapitalets nedsättning — som må ske endast enligt fastställd amorteringsplan eller med domstolens tillåtelse — till aktieägarna utbetalas annat än vinst, d. v. s. belopp, hvarmed behållna tillgångarna överskjuta aktiekapitalet; utom genom aktiekapitalet bindas tillgångar på samma sätt äfven genom reservfonden, hvartill vissa afsättningar skola ske. Har viss del af aktiekapitalet gått förlorad, d. v. s. om motsvarande behållna tillgångar i viss mån saknas, skall bolaget upplösas, så framt ej bristen inom viss tid fylles. Äfven i några andra fall inträder tvångsupplösning. — Först genom registrering — hos patent- och registreringsverket — får aktiebolaget förmåga att förvärfva rättigheter och ikläda sig skyldigheter samt att inför domstol eller myndighet söka, kära eller svara. Före registreringen ansvara de, som å bolagets vägnar ingå förbindelse, för densamma personligen och solidariskt. Registreringsmyndigheten har att pröfva, huruvida aktiebolaget blifvit i föreskrifven ordning bildadt och i öfrigt uppfyller lagens föreskrifter; särskildt skall registrering vägras, om ej enligt vederbörlig uppgift minst hälften af aktiekapitalet blifvit inbetaldt. För medveten oriktighet i anmälan stadgas kriminellt ansvar. — Den enskilda vaksamheten underlättas dels genom publicitetsbestämmelser, dels och hufvudsakligen genom stadganden om revision. Revisorerna ega ständigt tillgång till bolagets alla böcker, räkenskaper och andra handlingar samt kunna när som helst hos styrelsen begära upplysningar om förvaltningen; de förutsätts sålunda icke inskränka sin verksamhet till själva revisionstillfället. Försumlighet i fullgörande af revisorsuppdraget medför skadeståndsskyldighet. — På många håll anses, att aktiefagen, särskildt hvad angår "grundandet", ej iaktfattar tillräckliga garantier emot missbruk eller eljest icke motsvarar den senaste utvecklingens kraf. En revi-

sion har sålunda blifvit, senast af 1903 års riksdag, ifrågasatt, äfven i syfte att åstadkomma öfverensstämmelse mellan de tre nordiska ländernas aktielagstiftning.

Utom ramen för den allmänna bolagslagstiftningen stå, förutom de redan nämnda bankaktiebolagen och försäkringsaktiebolagen, partredier, solidariska bankbolag samt ömsesidiga försäkringsbolag, hvilka sistnämnda egentligen utgöra föreningar. Vissa aktiebolag stå under aktiebolagslagen, men äro föremål för särskilda bestämmelser. Sålunda gäller sanktionsprincipen i afseende å järnvägsaktiebolag och sådana aktiebolag, som hafva till ändamål att driva lånerörelse utan att dock vara hänförliga till bankaktiebolag. Om bolag för öfvertagande inom ett samhälle af minuthandeln med och utskänkningens af brännvin se Brännvinslagstiftning.

Bland bolagsformer, som äro för den svenska lagstiftningens främmande, må nämnas kommanditaktiebolaget, som än utgör ett aktiebolag med obegränsadt ansvariga styrelseledamöter, än åter (aktiekommanditbolag) ett kommanditbolag med kommanditisternas fördelade i aktier. Den rika användning kommanditaktiebolaget förr egde berodde hufvudsakligen därpå, att det fick tjäna som surrogat för aktiebolag, med afseende hvarå lagstiftningen var strängare. H. H. H—d.

Bolagsstämma, *jur.*, sammanträde mellan delegerna i ett bolag, för öfverläggning och beslutsfattande om sådana bolagets angelägenheter, som enligt den för bolaget fastställda ordningen böra gemensamt afgöras af bolagsmännen. De ärenden, som företrädesvis tillhöra bolagsstämma, äro: val af styrelse, granskning af förvaltningen utaf bolagets angelägenheter och utdelning af bolagets vinstmedel. De bolagsstämmor, hvilka enligt bolagsordningens föreskrift skola hållas å vissa bestämda tider, kallas ordinarie; de, som dess emellan af styrelsen utlysas, kallas extra eller extra ordinarie bolagsstämmor. C. W.*

Bolan, viktigt bergspass i brittiska Belutsjistan, 276 m. ö. h., utgörande vägen från Indien till södra Afganistans hufvudort, Kandahar. En järnväg går nu genom passet från Indusbanan samt väster om passet öfver Quetta till Abdulla öster om Kodjakpasset. — I B. börjar Bolan-floden, som utsinar 90 km. v. om Indus.

Bolanden, Konrad von, pseudonym för den tyske romanskribenten J. E. K. Bischoff.

Bolander, Lars, djur- och blomstermålare, f. i Småland (födelseår obekant), blef 1774 ledamot af konstakademien och dog 1795. Han målade i Oudrys maner *Liggande varglo* (i konstakademiens samlingar, dit taflan öfverlämnades 1777). B. anställdes af Gustaf III som dekorations- och ornamentsmålare vid k. teatern.

Bolander, Sofia, författarinna, f. 28 jan. 1807 i Göteborg. Hennes första, med mycken välvilja mottagna arbete var *Tant Agnetas aftonberättelser* (1840), hvilket följdes af följetongsartiklar i Post- och inrikes tidningar samt Göteborgs handels- och sjöfartstidning. Hennes första större roman, som blef skarpt kritiserad, var *Trolldomstecknet* (1845). Bland hennes öfriga romaner må nämnas *Israeliten*, *Bröderna*, *Johan Gyllenstjerna*, *Grefve Philip Königsmark* samt en mängd mindre berättelser och uppsatser, de flesta under pseudonymen S-e-der. B. ifrågade mycket för

kvinnans frihet och rätt att försörja sig genom eget arbete. Hon dog i Göteborg 2 juni 1869.

Bolas (sp.). Se Bola.

Bolax, *bot.* Se Azorella.

Bolbec [bålbä'k], stad i franska depart. Seine-inférieure. 11,386 inv. (1901). Bomullsindustri. I grannskapet tillverkas utmärkta linneväfnader (toiles crétonnes).

Bolbitine, det grekiska namnet på den nuv. staden Rosette.

Bolbjerg, en på Jyllands västkust, Thisted amt, utskjutande bank, som består af krita och lera, mellan sammanhängande lager af gulaktig flinta, och hvilken ofvantill betäckes af sand. Banken sluttar jämnt ned inåt landet, ehuru 58 m. hög, men höjer sig brant ur hafvet, som ständigt undergräver densamma. Framför B., ute i hafvet, höjer sig en ensam kalkklippa, 94 m., Skarreklit, som ursprungligen hört till B.

Bolby, *jur.*, gammal by, odalby. Se Aifgårdaby.

Bolchov, kretsstad i ryska guvern. Orel, vid Nugra, en biflod till Oka. 20,703 inv. (1897). B. är vackert och fullt af trädgårdar samt har 20 kyrkor och ett kloster. Hampodling och hampväfveri samt lim-, talg- och tvålberedning. Liflig handel med hampa och hampolja.

Bolde, Furunkel, *kir.*, en i eller tätt under huden befintlig mindre, vanligen väl begränsad bulnad, hvilken jämte var plågar innehålla en liten propp af brandig, "nekrotiserad", bindväf, som på hvardagsspråket betecknas med det ej olämpliga namnet var-modor. Liflig rodnad, hetta och värk åtfölja dess bildande och vika ej, förrän innehållet blifvit uttömdt. Detta kan ske antingen genom spontan genombrytning eller medelst incision, hvilket senare obetingadt är att föredraga, såsom i betydlig mån förkortande smärtorna och sjukdomsförloppet. Rst.*

Bolder-aa [-a], nedersta loppet af det vattendrag Aa (till skillnad från andra med samma namn kalladt Kurländska Aa), som uppstår vid Bauske i Kurland genom förening af Memel och Muhs, därefter upptager en mängd tillflöden från norra delen af Kovno och dels faller ut själfständigt i Rigaviken, dels förenar sig med nedersta Düna. Vid föreningen ligger hamnen Bolder, Rigas ytterhamn.

Boldin, *farm.* Se Boldo-blad.

Boldini, Giovanni, italiensk målare, f. 1845 i Ferrara, studerade vid konstakademien i Florens, var en tid bosatt i London och är sedan 1872 bofast i Paris. Han har målat genrer och landskap, interiörer, parisiska gatutomter med folkvimmel och hästar i stark rörelse. Men det är som porträttmålare han väckt största uppeende. Hans nervöst excentriska och raffinerade pensel återger med förkärlek parisiska världsdamer och eleganta barn, målade med mycket behag, med obesvärad fart och med ett utsuderadt själfväld, ej sällan också med en ganska stor dosis af effektsökeri. Af den sistnämnda egenskapen finner man visserligen ingenting i det *pastellporträtt af Adolf Menzel* (1895), som finnes i Berlins nationalgalleri, men så mycket mera hos de mondäna damer i siden och de världsmän, världslost slängda på stolar och i soffor, hvilka representerat hans konst på de senare årens utställningar. Bland dessa porträtt framställer ett den amerikanske målaren Whist-

ler, af hvilken B. uppenbart är påverkad. Akvarellen *Två vänner* (1884) i München, nya pinakoteket, visar hans bästa egenskaper som karaktärsskildrare och färgkonstnär. G—g N.

Boldo, bot. Se *Monimiaceæ*.

Boldoa chilensis, bot. Se *Monimiaceæ*.

Boldo-blad, *folia Boldo*, farm., bladen af *Pneumum boldus* från Chile, tillhörande fam. *Monimiaceæ*. Boldobladd hafva starkt aromatisk lukt och stickande smak; de innehålla mycket flyktig olja samt den ännu ej närmare undersökta alkaloiden *boldin*. En tinktur på drogen har givits invärtes som medel mot blåskatarr och dröppel i dos af 0,5—1,5 gram flera gånger dagligen. Hos oss har medlet ej fått någon nämnvärd användning. C. G. S.

Bole [båu'l], eng., ett mått. Se *Boll*.

Bolero, en spansk dans i måttlig $\frac{3}{4}$ takt och med pantomimiska åtbörd, såsom i menuetten, samt med en rytm, som mera liknar polonäsens, ehuru stundom afbruten af en lifvigare rörelse. Boleron dansas med kastanjetter och ledsagas af cittra eller flera instrument. Dess karakteristiska rytm användes ofta jämväl i sångstycken. Modeller för dess nyare form finner man i Méhuls "De bäge blinde", Webers "Preciosa" och Aubers "Den stumma". A. L.

Boleslav, hertigar af Pommern. Se *Bogislaw*.

Boleslav, hertigar af Böhmen. 1. Boleslav I, son till den bömiske hertigen Vratislav och hans gemål Drahomira, regerade i Böhmen 935—967. Såsom ledare för det hedniskt nationella adelspartiet i landet mördade han sin äldre broder Václav den helige och kom sålunda i besittning af tronen. Vorden regent, främjade han emellertid kristendomen och höll adeln i tygeln, samtidigt som han sökte häfda landets oberoende gentemot Tyskland. Likväl måste han 946 erkänna Otto den store som länsherre och kämpade sedan på hans sida mot magyarerna. B. var en kraftfull regent, ordnade landets inre förhållanden och utvidgade dess gränser, så att det vid hans död, 967, omfattade utom Böhmen äfven Mähren, västra Galizien och en del af Schlesien.

2. Boleslav II den fromme, den föregående son och efterträdare, regerade i Böhmen 967—999. Äfven han sökte häfda landets oberoende och understödde Henrik II af Bajern i dennes resning mot kejsar Otto II, men tvangs att erkänna den sistnämnde som länsherre. En stor del af sin regeringstid måste han kämpa mot den trotsiga adeln, som han slutligen lyckades kufva genom att tillintetgöra dess ledare, tillhörande den mäktiga släkten Slavnike, och eröfra dessas fasta borg Libitz 995. Hans största förtjänst var, att han ordnade den bömiska kyrkan genom upprättandet af ett biskopsdöme i Prag 973.

3. Boleslav III den röde, den föregående son och efterträdare, regerade i Böhmen 999—1003. I början af sin regering förlorade han Krakau med område till Polen (999). Oduglig och grym, bekämpade han utan framgång sina bröder Jaromir och Udalrich och vände därefter sitt raseri mot adeln, i synnerhet den mäktiga släkten Vreschovece, hvarför han 1002 blef fördrifven af sina uppretade undersåtar. Han återvann dock följande år sin tron med tillhjälp af Polens hertig Boleslav Chrobry, men blef, då han fortsatte med sin despotiska styrelse, samma år tillfångatagen af sin förre bundsförvant, bländad och satt i förvar på en borg i Polen,

där han dog 1037. Jfr Palacký, "Geschichte Böhmens" (5 bd, 1836—67). E. A.—t.

Boleslav (Bolesław), konungar i Polen. 1. Boleslav I Chrobry ("den tappre"), son af hertig Mieczyslaw I af Polen och bömiska prinsessan Dubravka, f. 967, d. 1025, regerade i Polen 992—1025. Sedan han fördrifvit sina bröder, med hvilka han enligt sin faders önskan skulle delat landet, och sålunda blifvit ensam härskare, arbetade han oförtrutet på befästandet och utvidgandet af Polens makt både inåt och utåt. Han eröfrade efter hvartannat Danzig, Pommern, Krakau, Lausitz, Meissen, Mähren, Kijev och Röda Ryssland samt fick af kejsar Otto III investiturrätten öfver de polske biskoparna och länshöghet under honom öfver slaverna öster om Oder. Efter Ottos död eröfrade han Böhmen 1003, framträngde härjande i östra Tyskland ända till Elbe och frigjorde för en tid Polen från beroendet af detta land. Men redan följande år förlorade han Böhmen till kejsar Henrik II, som under ständiga framgångar ryckte in i Polen och 1005 tvang honom till fred, hvarvid B. måste afstå sina tyska eröfringar och erkänna Henrik som länsherre. B. upptog sedermera ånyo striden med kejsaren, och den slutades först genom freden i Bautzen 1018, hvori han mottog Lausitz och Meissen som kejsarliga län. — Inom landet sträfvade B. att utbreda kristendomen, som befästes genom upprättandet af ärkebiskopsdömet i Gnesen och biskopsdömena i Kolberg, Krakau och Breslau, samt upprättade en mängd kastell, hvars höfdingar, "kastellaner", skulle övervaka hvar och en den kringliggande trakten. På grund af dessa förtjänster betraktas B., som 1024, året före sin död, lät kröna sig till konung, såsom Polens egentlige grundläggare. I de nordiska sagorna omtalas han under namnet Burislev. Han lär hafva stått i vänskaplig förbindelse såväl med Erik Segersäll i Sverige som med Sven Tveskägg i Danmark.

2. Boleslav II Smiały ("den djärfve"), son till Kasimir I af Polen, regerade 1058—81. Han var lycklig krigare, besegrade prussarna och pomrarna och återtog Kijev, som en tid varit förloradt. Han lyckades också frigöra sig från Tysklands öfvervalde och kröntes juldagen 1076 till konung af Polen. Emellertid råkade han i strid med prästerskapet och adeln och mördade med egen hand biskop Stanisław i Krakau. På grund af denna och andra illgärningar blef han fördrifven från sitt rike och skall hafva dött i ett kloster i Kärnten 1082. Jfr Pichler, "Boleslaw II von Polen" (1891).

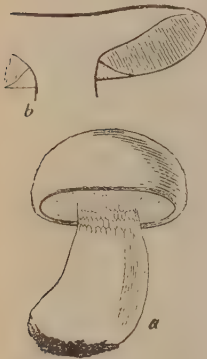
3. Boleslav III Krzywousty ("den snedmynte"), son af Vladislav I af Polen, f. 1085, d. 28 okt. 1139, regerade 1102—39. Han eröfrade större delen af Pommern, där han jämte biskop Otto af Bamberg grundlade och befäste kristendomen, samt besegrade 1109 kejsar Henrik V i närheten af Breslau. Följande år underkastade han sig dock honom och erkände 1135 kejsar Lotar som länsherre för Pommern och Rügen. B. sökte för framtiden upprätthålla rikets enhet genom stadgandet, att den äldste medlemmen af konungahuset skulle såsom storchertig af Krakau äga öfverhöghet öfver de andre furstarna, men lade genom denna s. k. senioratslag grunden till framtida tronstrider. Vid sin död delade han riket mellan sina fyra söner.

4. Boleslav IV Kędzierzawy ("den krus-hårig"), den föregående son, regerade 1146—73.

Vid faderns död (1139) fick han på sin lott Masovien och Kujavien, men började snart fika efter hela riket. Han lyckades förgäva sin äldre broder Vladislav II, som flydde till Tyskland och vann Fredrik Barbarossas bistånd. Denne lyckades dock ej återinsätta Vladislav på tronen, men tvang B. att erkänna kejsarens överhöghet. B. behöll tronen till sin död och afled utan arvingar.

5. Boleslav V Westydliwy ("den kyske"), son till Leszek den hvite, f. 1226, d. 1279, var vid faderns död endast två år, hvarför Henrik den skägge regerade under hans omtyndighet. 1242 övertog B. själf regeringen, men måste flera gånger fly ur landet för de härjande mongolerna. Slutligen lyckades han dock 1266 tillfogade dem ett kännbart nederlag och kunde sedan kvarstanna. Inre strider uppreto landet, och furstemakten försvagades betydligt genom adeln och prästerskapet samt genom mongolernas anfall. Därunder lösslät sig också Schlesien från Polen. B. dog utan arvingar. Se vidare Schiemann, "Russland, Polen und Livland bis ins 17. Jahrh." (2 bd, 1886—87). E. A.—t.

Boletus L., Rör-sopp, *bot.*, ett till hattsvamparna (*Hymenomyces* Fr.) hörande släkte, som igenkännes på de sinsemellan sammanväxta rören (på insidan klädda af hymeniet), som lätt kunna lossas från hatten. Arterna, som äro ganska många, förekomma under eftersommaren och hösten å betesmarker, ängar och gräsbevuxna ställen i skogar. Många bland dem äro ätliga och högt värderade, såsom *B. luteus* (smörsopp, smörsvamp), *B. granulatus* (grynsopp), *B. edulis* (stensopp, Karl Johanssvamp, Pied de bouef), *B. scaber* (strå-sopp) m. fl. Andra äro giftiga, såsom *B. luridus* (eldsopp), *B. lupinus* (varg-sopp), *B. piperatus* (pepparsopp) m. fl. Giftiga eller odugliga anses de, som ha rörmynningarna rödaktiga eller rödgula. Om de giftiga Boletus-arternas verkningar se *Flugsvamp* och *Muskarin*. O. T. S. (G. L.—m.)

Boletus. a hel svamp. b hatt och fotens öfre del i genomsnitt.

Boleyn [bu'lin], Anna. Se Anna, engelska furstinnor 2.

Bolfast man. Se Bol.

Bolgar. Se Bolgary.

Bolgary (Bolgar), by i guvernementet Kazan, nära Kamas utlopp i Volga. Omkr. 1,000 inv. — B. var fordom hufvudstad i det gamla bulgariska riket i östra Ryssland. När det anlades, är obekant; redan från 10:e årh. finnas dock mynt, som intyga stadens existens, och om "storstaden" Bolgary eller Bulgara skref Ibn-Chaukal i andra hälften af samma årh., att den vid dess förstöring af ryssarna ännu hade 10,000 inv. Staden förföll dock snart alldeles, förstördes af Tamerlan och tillintetgjordes samtidigt med gyllene hordens undergång. Af de många minnesmärkena, som haft en omkrets af 7 verst,

funnos i slutet af 1700-talet ännu 44 kvar; men numera återstå endast lämningar af vallar, 2 minareter samt spillror af torn och en kyrka. Många gamla mynt och smärre föremål i skärfvor hittas allt fortfarande i jorden.

Bolgrad, stad i ryska guvernen. Bessarabien, där floden Jalujsj infaller i Jalujsj-bukten, n. v. om Ismail. 12,388 inv. (1897). Hufvudort för de bulgariske kolonister, som efter freden i Adrianopel 1829 nedsatte sig på andra sidan Donau. B. hörde 1856—78 till Moldau.

Böli (plur. af lat. *bōlus*, kula, *farm.*), stora piller med en vikt af 0,35—0,5 gram. Sådana ges blott sällan åt människor, oftare åt kreatur och då vanligen ännu större, af flera grams vikt. Denna läkemedelsform användes, då så stora mängder af något läkemedel skola intagas på en gång, att alltför många vanliga piller skulle behöfva vid hvarje särskild intagning konsumeras. Många personer kunna dock ej förmå sig att svälja boli. C. G. S.

Böli, stad i asiatiska Turkiet, vilajetet Kastamuni, vid karavägen mellan Konstantinopel och Erserum. 10,800 inv. — B. är de gamles *Bithynium* eller *Claudiopolis*. Det blef förstördt genom en jordbävning 1668.

Bolid (af lat. *bōlus*, kula, och grek. *εἶδος*, utseende), *astron.*, eldkula, en på himmelsfärens förkommande ljusföreteelse, som icke sällan är af fullmånens storlek, och som plötsligt flammar upp med ett sken så starkt, att det stundom varseblives vid dagsljus, beskrifver en bage på himlen och sedan plötsligt försvinner, vanligen med en knall, hvarvid stundom stenmassor, meteoriter, falla till marken. De större boliderna lämna vanligen efter sig en svans, som är synlig en stund, sedan hufvudföreteelsen försvunnit. Boliderna äro ett slags stjärnfall. A. N.—r.

Bolin (egentl. Boglina), *sjööv.*, ett i de stände liken (de lodräta kanterna) på råseglen anbragt tåg, som tjänar att vid bidevindsegling (kryssning) hålla seglet riktigt styft till lofvart eller åt fören till, hvarigenom fartyget kan segla något närmare vinden. Bolinen sitter ej omedelbart fast i själva liket (tåg, hvarmed seglet är kadt), utan löper medelst en kaus (ring af järn eller metall) i bukten af ett kort tåg, kalladt bolinspruta, hvars sladdar (ändar) splitas eller fästas i de s. k. lödror, som för detta ändamål sitta i nedre hälften af liket. På större segel sitter dock nämnda sprutas ena sladd ej fast i liket, utan löper på samma sätt i bukten af ytterligare ett dylikt kort tåg, hvarigenom vid bolinens uthållning frestningen fördelas jämnare på flera olika punkter. Bolinen har namn efter det segel den tillhör: fockebolin, förmärsbolin (förmågerman) o. s. v. När ett fartyg ligger bidevind, säges det segla för "uthalade boliner". R. N.*

Bolin, Andreas Vilhelm, finsk filosof och skriftställare, f. 2 aug. 1835 i Petersburg, af svensk-tyska föräldrar, blef student i Helsingfors 1852, filos. magister 1857, licentiat 1860 och doktor 1864 samt docent i filosofi 1865. Han förestod 1865—69 professuren i filosofi och väckte därunder genom sitt fängslande föredrag ett stort filosofiskt intresse hos studenterna, men erhöill icke professuren, utan utnämndes 1869 till e. o. professor och 1873 till universitetsbibliotekarie. B. har på filosofiens område författat *Familjebegreppets utveckling ända till reformationen* (1860), *Leibniz ett utbred till Kant* (1864),

Familjen (s. Å.). Undersökning af läran om viljans frihet med särskildt afseende å Kants behandling af problemet (1868), i hvilken afhandling han försvårar deterministernas åsikter, *Europas statslij och filosofiens politiska läror* (2 bd, 1868—71), *Ludwig Feuerbach. Sein wirken und seine zeitgenossen* (Stuttgart 1891) och *Spinoza. Ein kultur- und lebensbild* (Berlin 1894). Monografien öfver Feuerbach stöder sig delvis på den berömda tyske filosofens själfbiografiska anteckningar, hvilka ur dennes litterära kvarlåtenskap anförts till B. Feuerbachs intima vän. Jämte professor F. Jodl i Wien utger B. sedan 1903 sekularupplagan af Feuerbachs samlade verk, i hvilken han bl. a. publicerat en omfattande inledning till Feuerbachs "Pierre Bayle" (1905). Till hundraårsdagen af Feuerbachs födelse utgaf B. "Ausgewählte briefe von und an Feuerbach" (2 bd, Leipzig 1904) med en utförlig biografisk inledning, som bildar ett komplement till B:s tidigare arbete om den berömda filosofen. Äfven med en annan tysk författare, Ludwig Anzengruber, stod B. i nära förbindelse. Han understödde Anzengruber verkamt och har efter hans död utgivit hans biografi jämte valda berättelser i svensk öfversättning (Stockholm 1897), hvarjämte han översatt och för scenen bearbetat flera af hans stycken. För den dramatiska konsten har B. hyst stort intresse. Han ledde 1883—87 Svenska teatern i Helsingfors utan att sky personliga ekonomiska uppoffringar. B. har också försökt sig på dramatiskt författarskap (*Konungens guddotter*, uppf. i Stockholm 1882) samt för scenen och hemmet bearbetat "Shakespeares dramatiska arbeten" (6 bd, Lund 1879—87). Hans bidrag till den periodiska litteraturen i Finland, Sverige och Tyskland äro många. Han var bl. a. en af de flitigaste medarbetarna i "Finsk tidskrift" 1878—86 och dess ene utgivare 1883—85. Sina bästa tidskriftsartiklar, jämte några nya uppsatser och åtskilliga föredrag, har B. samlat i *Studier och föredrag* (2 bd, 1888—95), där religiösa, filosofiska, sociala och litterära spörsmål med fördomsfrihet samt på ett lättfattligt och underhållande sätt behandlas. Han har äfven samlat och utgivit den finske publicisten Alex. Jænischs "Humoresker och pennteckningar" (1898). G. S.—n.

Bolinder, Johan Erik, miniatrymålare, f. i Söderhamn 1768, d. 1808, var en betydande konstnär på sitt område. Hans porträtt utmärka sig för kraftig modellering, utmärkt teknik och stor naturtrohet. B. är representerad å nationalmuseum.

Bolinder. 1. Jean B., fabriksidkare, f. 12 sept. 1813 i Vaksala socken, nära Uppsala, där fadern, Erik B., var komminister, d. 8 mars 1899 i Stockholm. B. kom 1829 till Stockholm och blef där elev hos bergsrådet G. Broling. Åren 1834—44 var B. anställd som verkstäres vid kungl. myntet. Sedan han af järnkontoret flera gånger fått belöning för modeller till nya maskiner, afsedda för järn- och bergshandteringen, erhöi han 1840 reseunderstöd af denna institution samt af kommerskollegium och företag 1841—44 studieresor i England och Skottland, hvarunder han inhämtade grundlig kännedom om järnmanufakturen i dessa länder. Efter återkomsten till Sverige anlade han 1845 jämte sin broder Karl Gerhard B. den bolinderska verkstaden i Stockholm, som från en ringa begynnelse utvecklade sig till ett af landets större mekaniska

etablissemang (se Bolinders mekaniska verkstad). Genom hans redogörelser för de i andra länder brukliga inrättningarna för trävirkes bearbetande i stort samt hans sträfvanden att i Sverige bringa till användning tidsenliga arbetsmetoder och maskiner för den inhemska träförädlningen blef hans verksamhet af banbrytande art för denna industri, hvars blomstrande utveckling till stor del är att tillskrifva B:s väckelser. Äfven för offentliga värf anlitades B. Sålunda var han sedan 1862 stadsfullmäktig i Stockholm och ledamot af drätsel-nämndens andra afdelning samt fr. o. m. 1864 ledamot af Tekniska högskolans (Teknologiska institutets) styrelse. 1856 valdes han till ledamot af Landbruksakademien och 1858 till ledamot af Vetenskapsakademien. — B. har knutit sitt namn till det s. k. Bolinderska huset å Blasieholmen i Stockholm, uppfördt i slutet af 1870-talet efter ritningar af H. Zettervall och sedan 1889 utgörande ett annex till Grand hotell.

2. Karl (Carl) Gerhard B., den föregående broder, fabriksidkare, f. 24 sept. 1818 i Vaksala socken, d. 21 maj 1892 i Stockholm. Han anställdes vid 19 års ålder såsom elev vid Sam. Owens verkstad i Stockholm samt kom därifrån 1838 till Motala och något senare, såsom verkmästare, till Kockums gjuteri i Malmö. 1841 begaf han sig i sällskap med sin broder Jean till England, där han kvarstannade i två år, hufvudsakligen i Manchester, under hvilken tid han arbetade på flera stora verkstäder och satte sig väl in i den mekaniska industriens olika grenar. Vid återkomsten började han genast jämte brodern vidtagna anstalter för anläggandet af en mekanisk verkstad (se nedan), hvars arbetschef han blef. Hade brodern Jean den yttre ledningen, var B. den egentlige ledaren af verkstaden. Hans organisatoriska hand och ständiga omtanke var af största betydelse för denna verkstads utveckling.

Bolinders mekaniska verkstad, på Kungsholmen i Stockholm, inrättades 1845 af bröderna Jean och Karl (Carl) Gerhard Bolinder. Verkstaden började sitt arbete under ganska blygsamma förhållanden och med ett fåtal arbetare. Efter tio års förlopp hade bröderna emellertid så utvidgat sin rörelse, att de måste skrida till betydande nyanläggningar. En stor maskinverkstad i två våningar tillkom sålunda 1855, en verkstad för ångpannetillverkning uppfördes 1862 o. s. v. År 1873 sattes affären på aktier, i det J. & C. G. Bolinders mekaniska verkstads aktiebolag

då öfvertog densamma. Efter denna tid utvidgades anläggningen ytterligare med gjuterier, spis- och kaminverkstäder, förnicklingsverk m. m. F. n. (1905) utgör verkstaden ett synnerligen stortadt fabrikskomplex, som sysselsätter omkr. 850 arbetare. Årliga tillverkningsvärdet belöper sig till omkr. 2,000,000 kr. Bland tillverkningarna torde särskildt förtjäna framhållas: ångmaskiner, ångpannor och petroleummotorer, träbearbetningsmaskiner (sågarmar och hyfvelmaskiner) samt spisar och kaminer. Öfver 1,560 ångmaskiner, öfver 2,300 sågarmar och omkr. 1,650 ångpannor hafva under årens gång levererats från verkstaden. Af spisar tillverkas årligen omkr. 6,000 stycken. K. K.-A.

Bolingbroke [bå'lingbruk], viscount, engelsk statsman. Se Saint-John (Henry).

Bolinspruta, *sjöö*. Se Bolin.

Bolintineanu, Dimitrie, rumänisk skald och statsman, f. 1826 i Valakiet, d. 1872, upprättade 1848 i Bukarest tidningen "Poporul suveran", som blef organ för det nationaldemokratiska partiet, men proskriberades, så snart furst Stirbey kom till makten. Sedan han efter furst Kusas statsstreck (1864) återkommit, blef han af denne utnämnd till kultusminister, hvilket ämbete han innehade tre månader. Såsom lyrisk skald intager B. ett mycket framstående rum inom den rumäniska litteraturen. Hans dikter hafva sedan 1852 flera gånger blifvit utgifna under olika titlar, såsom *Cantecesi plangeri*, *Legendele nationale*, *Melodii romane* o. s. v. Dessutom skref han romanen *Manuilu*, i hvilken han skarpt gisslade den gamla bojariska adelns fördärl.

Bolivar, sedan 1879 enheten i Venezuelas myntsystem, = 100 centavos = 1 franc. 100 bolivares skola motsvara 20 *venezolanos* (det förutvarande myntet) och med en halt af $\frac{9}{10}$ fänt guld väga 32,358 gr. Fembolivarstycken (*venezolanos*) i silver förekomma äfven.

Bolivar. 1. Departement i sydamerikanska republiken Columbia, v. om Magdalenafloden, vid Karibiska hafvet. 70,000 kvkm. Omkr. 300,000 inv. Landet är endast i sydvästra delen bergigt, eljest lågt, sumptigt och till största delen täckt af urskog. Det genomflytes af Magdalena, som är gräns i öster, och af dess biflod Cauca samt längre i väster af Sindu. Klimatet är hett och osundt. Här odlas majs och kakao samt ris, kaffe, sockerrör och tobak. Silver, guld, platina och kol förekomma, men bergsbruket står ej högt. Befolkningen utgöres af hvita, indianer och negrer samt blandningsraser. Departementet indelas i 10 provinser och 2 territorier. Hufvudstad är Cartagena, den viktigaste hamnstaden Barranquilla. — 2. Stat i sydamerikanska republiken Venezuela, mellan Brasiliens gräns i söder, och Orinoco i norr. 230,493 kvkm., med 55,217 inv. (1904). Hufvudstad: Ciudad Bolivar. — 3. En af högländsprovinserna i Ecuador, med omkr. 43,000 inv. Hufvudstad: Guaranda. — 4. Ciudad B., vid Orinoco, 65° v. lgd, i Venezuela, hufvudstad i staten B. Omkr. 12,000 inv.

Bolivar, Simon, sydamerikansk frihetshjälte och statsman, f. 24 juli 1783 i Caracas, Venezuela, studerade lagfarehnet i Madrid samt utbildade sig ytterligare under resor i Frankrike, Tyskland, England och Förenta staterna. Efter hemkomsten trädde han i förbindelse med insurgenterna, företog 1810 i den revolutionära juntans ärenden en ny resa till Eng-

land och deltog 1811—12 under Miranda i Venezuelas resning mot Spanien. B. måste efter detta upprors misslyckande taga sin tillflykt till Curaçao, men uppträdde snart bland insurgenterna i Nya Granada och utfärdade (13 jan. 1813) det beryktade ediktet i Trujillo, hvori han, som nu blifvit den förnämsta drivande kraften i upprorsrörelsen, för-

klarade alla om rojalistisk hållning öfverbevisade spanjorer i Sydamerika dömda till döden ("guerra á muerte"). B. utkämpade under 1813 års fälttåg i Venezuela flera lyckliga strider och kunde 4 aug. s. å. i triumf hålla sitt intåg i Caracas, där han af hären lät hälsa sig med titeln befriare (*libertador*); en venezuelansk nationalförsamling gaf honom 2 jan. 1814 diktatorsmyndighet. Kort därefter tvangs han genom de spanska regeringstruppernas framgångar att fly, stred därefter i Nya Granada och intogade i dec. i Bogotá samt befriade provinsen Cundinamarca. General Morillos ankomst med öfvermåktiga spanska trupper i mars 1815 dref honom ånyo i landsflykt, först till Jamaica, sedan till Haiti, där han genom löfte om allmän negeremancipation lyckades skaffa sig svarta hjälptrupper. Redan mot slutet af 1816 var B. i stånd att med dem och landsflyktiga insurgenter landstiga på ö. Margarita. Under de följande åren fortgick upproret med växlande vapenlycka och hade 1819 vunnit sådana framsteg, att en kongress (i febr.) kunde hållas i Angostura, där B. bekräftades i sin egenskap af högsta regeringsmaktens innehafvare i Venezuela. Han inryckte sedan i Nya Granada, hvars öde afgjordes genom slaget vid Boyaca 7 aug. I dec. s. å. förenades Nya Granada och Venezuela till republiken Columbia under B:s presidentskap. Morillo afslöt nov. 1820 ett stillestånd i Trujillo och återvände i dec. till Spanien. Den nya republikens själfständighet betryggades genom general Paez' seger vid Carabobo (24 juni 1821), hvarefter B. (30 aug.) fick en författning till stånd och enligt denna som president blef den styrande. Hans för tjänster om befrielsen af den norra delen af Sydamerika äro oförnekliga; framför allt prisas hans aldrig svikande uthållighet, som ej lät sig nedslås af motgången. Dock torde hans rent militära egenskaper ha öferskattats och hans ära något ha fördunklat de militära medhjälparens, som vunno de afgörande segrarna. — B. beslöt sedermera att bispringa upprorsrörelsen i de peruanska provinserna, därvid äfven driven af sin ärelystna dröm att som en sydamerikansk Napoleon behärska de från Spanien frigjorda kolonierna. I jan. 1822 ryckte han mot Quito (nu Ecuador), hans underbefälshafvare, general Sucre, segrade vid Pichincha, och provinsen Quito inkorporerades i republiken Columbia. B. fortsatte sedan till Peru, hvars af spanjorerna hårdt ansatte befriare San Martin nedlade sitt protektorsämbete. 1 sept. 1823 intogade B. i Lima, utnämndes kort därefter till diktator och stadgade sitt

peruanska välde genom segern vid Junin 6 aug. 1824. Öfre Peru befriades genom general Sucre's seger vid Ayacucho (8 dec. s. å.) och förvandlades till en fri republik, efter B. kallad Bolivia och med Sucre som förste president. B. utsågs i Peru till president för listiden och fick som Bolivias protektor i uppdrag att utarbete dess författning. Förslaget till densamma, "code boliviano", hvilket öfverlätt regeringsmakten åt en på listid utsedd, oansvarig president, som egde rätt att själf utse sin efterträdare, framkallade republikanernas missnöje samt vållade mycken oro i Chile och Buenos Aires. Det antogs visserligen i Peru och Bolivia, men folkets misstroende i förening med militära rivalers motstånd gjorde B:s ställning i Peru ohållbar. "Code boliviano" blef där snart afskaffad, och B. nödgades återvända till Columbia, där han undertryckte allt motstånd, upphäufte författningen och gjorde sig till diktator 1828. Jäsnigen bland folket tilltog nu i styrka, B. utsattes för attentat, och Peru förklarade 1829 krig emot Columbia. S. å. förklarade en i Caracas sammanträdande folkförsamling Venezuela skildt från republiken Columbia samt utsåg en egen president, general Paez; äfven i Columbia förmärktes upprorsrörelser mot B:s välde. Han afsade sig då sin myndighet (jan. 1830); afsägelsen antogs ej af folket, men väl af kongressen, hvilken beviljade honom en liten pension mot hans löfte att vistas utomlands. B. begaf sig då (i maj) på väg till Europa, men öfvertalades af sina anhängare att göra ett nytt försök att återfå makten. Han insjuknade emellertid och afled under ett besök hos sin vän, biskopen af Santa Marta, 17 dec. 1830. — B:s karaktär beskrives af en kännare af Syd-Amerikas historia, C. R. Markham, som "kännetecknad af fåfänga, djup föreställning, ärelystnad och törst efter makt". Han var höghärdig och nyckfull, men på samma gång tapper, ihärdig och framsynt. För sin sak gjorde han stora uppoffringar, och hans sträfvän kan ej anses ha varit helt själfvisk. Hans lik fördes 1842 till Caracas, där ett monument sedan upprestes öfver honom, liksom äfven i Bogotá; i Lima restes 1858 hans ryttsstaty, och den venezuelanska regeringen har skänkt amerikanska folket en staty öfver B., hvilken är upprest i Central park, New York. — Litt.: "Coleccion de documentos, relativos a la vida publica del libertador de Colombia y del Peru, Simon Bolivar" (22 bd, Caracas, 1826—33), "Documentos para la historia publica del libertador de Colombia, Peru y Bolivia" (utg. af J. F. Blanco y Ramon, 14 bd, Caracas 1875—77) samt lefnadsteckningar bl. a. af hans adjutant Ducoudray Holstein ("Mémoires de S. Bolivar", 1829, eng. öfvers. s. å.), F. Larrazabel (New York 1866, ofullb.), Rojas ("Simon Bolivar", Madrid 1883), och De Schryver ("Esquisse de la vie de Bolivar", Bruxelles 1899). B:s brevväxling är utgifven af Larrazabel (2 bd, New York 1866). Jfr äfven uppsats af C. R. Markham i "Narrative and critical history of America", d. 8.

V. S. — g.

Bolivia (sp. *República Boliviana*), förut Charcas eller Öfre Peru, stat i Syd-Amerika, mellan 8° och 22° 50' s. br. samt 58° och 73° 20' v. lgd, omgifven i n. och ö. af Brasilien, i s. af Paraguay och Argentina, i v. af Chile och Peru. 1,226,600 kvkm. (officiellt 1,658,119 kvkm.).

Fysisk geografi. B:s västra gräns går

mellan 22° 50' och 8° s. br., något öster om Väst-Kordillererna, och uteder den ligger en rad väldiga vulkaner: Licancaur (5,950 m.), Ollagua (5,865 m.), Isuga (5,200 m.), Sajama (6,415 m.). Söder om den sistnämnda reser sig den icke-vulkaniska toppen Huallatiri (6,000 m.), och söder om Isuga går genom Pichuta-passet vägen från högslätten till Pisagua vid Stilla hafvet. Omkr. 200 km. öster om den västra kedjan gå Öst-Kordillererna, som i landets södra del ännu äro mindre sammanhängande, om de än hafva en mängd toppar på 5,000 å 6,000 m., men längre mot norr, där de kallas Cordillera Real, antaga än större dimensioner och bära så väldiga toppar som Illimani (6,410 m.), Huaina Potosi (6,150 m.) och Illampu eller Sorata (6,617 m.). Medan Cordillera Real i öster stupar ned mot det lågland, som upptager norra och östra B., utbreder sig öster om kedjans södra del en af berg fårad högslätt, som i norr begränsas af Cochabamba-bergen, hvilka i sydöstlig riktning utgå från Kordillererna. Västra B., mellan Öst- och Väst-Kordillererna, upptages af en af jordens högsta högslätter, Puna de Bolivia l. de Oruro. Delar af den utgöras af saltstapper, såsom Pampa Salada, eller den af salt bländhvita Pampa de Empeza, eller salt-träsk, såsom Ciéniga de Coipasa. Nära Öst-Kordillererna utbreder sig Laguna de Pampa Aullagas eller Lago de Poopó (se A u l l a g a s), som från norr mottar den segelbara Desaguadero från Titicacasjön (3,854 m. ö. h., 8,100 kvkm.), hvilken endast till sin östra del ligger inom B. Högslättens medelhöjd kan anslås till 3,800 å 3,900 m. ö. h. Från berglandet mellan Cochabamba och Öst-Kordillererna upptrinner en mängd floder, hvilka flyta antingen till Pilcomayo (viktigaste biflod: Pilaya), som för sitt vatten till Paraguay, eller till Rio Grande, som öster om Cochabamba-bergen böjer sig åt norr och förenar sig med den från nyssnämnda bergs norra sluttning kommande Mamoré, hvilken längre ned mottar Rio Guaporé, gränsfod till Brasilien, samt Rio Beni, hvarefter den får namnet Madeira. Dessa floder genomflyta de stora, här och där kuperade slätter, som ligga öster om Kordillerernas högländ och heta Llanos de Apolobamba, Llanos de Mojos, Llanos de Guarayos, Llanos de Chiquitos samt längst i söder Chaco boreal. I landets geologiska byggnad spela paleozoiska bildningar en hufvudroll: af dem består till stor del Puna de B., i sin västra del af yngre, i sin östra af äldre lager. På röd sandsten, porfyr och konglomerat följa mot ö. vid Titicacasjön karbonalk och utsligare den stora zon af devoniska och siluriska skiffrar, som omfatta en stor del af Öst-Kordillererna och äro lagrade på granit. Krita och jurabildningar äro hufvudsakligen att finna dels längst i väster vid Väst-Kordillererna, dels på sluttningen öster om Öst-Kordillererna. Vidsträckt kvarlära aflägringar täcka låglandet öster om Andernas veckningsområde. Eruptiva bergarter äro mycket vanliga på högslätten. Bergen äro rika på metaller; särskildt berömda äro B:s silfvergruvoir. De mest gifvande finnas i Öst-Kordillerernas mellersta och södra delar, såsom grufvorna vid Huanchaca, Potosi (en gång de rikaste på jorden), i Oruro, Poopó, Porco och Portugalete. Guld finnes ganska allmänt i floderna, i glaciala aflägringar och i kvartsgångar uti de gamla sedimentlagren, koppar i sandstenen vid Carocoro och Chacarilla, tenn vid Oruro och Poopó,

salt i outtömliga mängder på punan, brunkol och petroleum i prov. Tarija. Äfven järn, bly, antimon, vismut, kvicksilfver, jordbeck och heta mineralkällor (vid Potosi, Paria, Cochabamba) förekomma. — Klimatet är mycket växlande. På punan är det i de högsta trakterna, den s. k. "puna brava", kallt och rött samt föga gynnsamt för odling. I dess lägre delar (3,500—3,900 m.) är luften ytterst torr, men ren, med kalla, häftiga vindar och rasande snöstormar. Om sommaren når värmen icke öfver 20°, och om vintern sjunker temperaturen ned till — 10°. Träd saknas alldeles, och jordbruket på de lägre punas inskränker sig till odling af potatis, korn, oca (rotknölna af *Oxalis tuberosa*) och quinoa (*Chenopodium quinoa*). Af djurriket förekomma viscachan, rikunjan, guanaco, laman, alpakan, chinchillan samt kondoren och andra rofåglar. Märkligt nog finnas också flera arter kolibri, t. o. m. på 4,500 m. höjd. Endast de stora malmrikedomarna äro anledning till att dessa fjälltrakter dock äro jämförelsevis rikt befolkade. De högre dalarna, *Cabezeras de los valles*, mellan 3,500 och 2,900 m., hafva behagligt, mildt och sundt klimat och odling af hvete, majs och europeiska köksväxter. På särskildt skyddade ställen trivas sydeuropeiska frukter (vin och fikon m. m.). Dessa trakter äro de bäst odlade och tätast befolkade. I de lägre dalarna, *Valles* eller *Medio Yunga*, mellan 2,900 och 1,600 m. höjd, växa alla den tempererade zonens fält- och trädgårdsfrukter i största yppighet, ofta blandade med den varma zonens, t. ex. bananer och batater. Skogar finnas i stor utsträckning, rika på cinchona-arter (*Cinchona calisaya* m. fl.). I det område, som kallas *Yunga* och som omfattar allt land på östra sidan om Anderna, lägre än 1,600 m. ö. h., öfverensstämma klimat, fauna och flora med Brasiliens inre. Växtvärlden utvecklar där all tropikernas yppighet. Där finnas ogenomträngliga urskogar, här och hvar afbrutna af *pajonales*, vida grässlätter med enstaka trädgrupper, och där odlas alla det tropiska bältes kulturväxter, särskildt koka, kakao, kaffe, sockerrör, ananas, bananer, meloner, ris, peppar m. m. Djurvärlden utvecklar en motsvarande rikedom; rofjurd (puma, jaguar m. fl.), apor och vampyrer, en rik fågel- och insektvärld gifva lif åt det eljest ödsliga området.

Befolkningen består af ättlingar till spanjorerna, indianer och blandade. Spanjorerna utgöra den härskande klassen i landet och äro bosatta i städerna. Indianerna äro dels civiliserade, dels halfvilda och vilda. Till de förre höra aymara och quichua, hvilka bildade kärnan af befolkningen i det gamla inkariket; de hafva till större delen antagit kristendomen och hafva fasta bostäder, företrädesvis på "punan" och i "valles", där de lefva som små jordbrukare och uppföda får, lama och getter. De halfvilde, *chiquitos*, *moxos* m. fl., lefva som jägare och fiskare kring Amasonflodens källfloder; längre söderut kringströfva de till tupi-guaranifolket räknade vilda stammarna *guarayo*, *chiriguano*, *siriano* m. fl. Blandfolken, de s. k. *cholos* (mestiser), räknas till de hvide, deras fäders ras, men äro ofta brunfärgade och hafva många drag gemensamma med modernerasen. Det är väsentligen dessa halfblod, som B. har att tacka för den eviga politiska oro, som sönderslitit landet alltsedan emancipationen, hvilken och hufvudsakligen var deras verk. Enligt 1900 års

folkräkning uppgår folkmängden till 1,734,000 inv. eller blott 1,4 inv. på 1 kvkm. De hvide hafva beräknats utgöra omkr. 25 proc., mestiserna 25 proc. och indianerna 50 proc. Folkbildningen står mycket lågt, ehuru landet har 5 s. k. universitet, i La Paz, Chuquisaca, Cochabamba, Santa Cruz och Tarija, där hufvudsakligen endast juridiska studier idkas. Därjämte finnas en skola för byggnadskonst och bergsbruk i La Paz, 8 lyceer, 4 seminarier samt 400 folkskolor med 25,000 lärjungar. Någon nämnvärd litteratur finnes icke, och den politiska pressen är den sämsta i hela Syd-Amerika. Religionen är den romersk-katolska, och utöfning af annan religion är förbjuden. B. är deladt i 4 stift, ärkestiftet La Plata med residens i Sucre och biskopsstiften La Paz, Santa Cruz de la Sierra samt Cochabamba.

När i n g a r. Jordbruket är föga utvecklad; man odlar de nödvändiga näringsväxterna. Afkastningen af kaffe, bomull, socker, kakao och tobak är obetydlig. Boskapskötseln täcker ej landets behof. Den viktigaste näringen är bergsbruket, ehuru det är blott en skugga af hvad det var under den spanska tiden. Silfverproduktionen beräknades 1894 till 682,000 kg., däraf 310,000 ensamt från grufvorna vid Huan-chaca, och år 1901 exporterades silfver för 23 mill. kr.; näst silfver är tenn den viktigaste exportvaran (1901: 14,7 mill. kr.); produktionen däraf steg 1894 till 8,670 ton. Genom utlänningars verksamhet hafva koppargrufvorna nyligen vunnit ökad värde. Grufvorna vid Corocoro lämna årligen omkr. 3 mill. kg., de vid Chacarilla 1 mill. kg. Alla näringar lida af de bristfälliga kommunikationerna. Endast en järnvägslinje finnes, den 1892 fullbordade Ascotan—Oruro, en fortsättning af linjen Antofagasta—Ascotan i Chile. Större delen af landets utförel och införel går denna väg eller genom Peru öfver Arica, men man har äfven börjat förvandla de stora bifloderna till Amasonfoden och Paraná till handelsvägar till Atlanten. Exporten, som hufvudsakligen består af metaller samt kinabark, kautsjuk och ull, beräknades 1902 till ett värde af 28,043 mill. bolivianos, importen till 14,143 mill. — Metersystemet är lagligen antaget, men äldre spanska mått och vikter användas ännu. Myntenheten är boliviano (à 100 centimos) = 3,60 kr., enl. silfvervärde år 1904 blott = 1,58 kr.

Administrativt hänseende indelas landet i 8 departement: La Paz, Cochabamba, Oruro och Potosi i v. samt Beni, Santa Cruz, Chuquisaca och Tarija i ö. Författningen, af 25 aug. 1826, sedan ofta upphäfd, är likartad med öfriga sydamerikanska republiker: en för 4 år vald president, med två äfven för 4 år valda vicepresidenter, såsom utförelse af den verkställande makten, och en kongress på två kamrar såsom den lagstiftande myndigheten. Ministrarna äro sex (utrikes-, handels-, finans-, inrikes-, justitie- och krigsminister). Finanserna äro i det uslaste skick; budgeten visar nästan alltid ett deficit, dock hade man i 1901—02 års budget ett öfverskott, i det att inkomsterna beräknades till 10,1 mill. bolivianos, men utgifterna till blott 10 mill. bolivianos. Statsskulden var 1903 9,666 mill. bolivianos, däraf 5,792 mill. utländsk och 3,934 mill. inländsk. — Hufvudstaden växlar med olika partiers öfvervalde och af f. n. La Paz. — Hären, hvars styrka 1887 bestämdes till 1,400 man, minskades 1889 till 900 man, men utgjordes

1901 af 2,975 man aktiva trupper; nationalgardet, deladt på 3 kategorier, beräknades till 90,000 man. Allmän värnplikt med tvåårig tjänstetid beslöts 1875 och 1880, men lagen genomfördes först 1894. Landets vapen är ett landskap med ett af en strålande sol belyst snöbetäckt berg i bakgrunden, framför detsamma på en kulle ett bergverk och i förgrunden till vänster en lama och till höger en sädesårfe och en palm. Nationalfärgerna äro rödt, gult, grönt.

J. F. N.

Historia. Västra delen af den nuv. fristaten hörde till det gamla inkasriket, då spanjorerna kommo till Syd-Amerika. Efter något motstånd eröfrade de efter 1538 landet och lade det till vicekonungariket Peru, men förenade det 1780 under namnet Charcas som egen *audiencia*, men utan generalkapten, med det nuv. Argentina till vicekonungariket La Plata eller Buenos Aires. Redan 1809 började upproret mot Spanien, men först 1825 var den spanska makten fullständigt bruten, sedan general Sucre's seger vid Ayacucho (9 dec. 1824) gjort insurgenterna öfvermäktiga i hela öfre Peru. En nationalförsamling i Chuquisaca proklamerade 6 aug. 1825 landets oberoende och antog till Simon Bolívars ära namnet B. Året därefter blef general Sucre president med den af Bolívar gifna författningen (*code boliviano*). Denna väckte snart missnöje, emedan den icke var nog demokratisk, och efter flera oroligheter måste Sucre uppgifva makten och lämna landet, april 1828. Författningen omdanades, och efter nya strider blef general Santa Cruz, hvilken tagit verksam del i föregående årens frihetsstrider, president 1829. Han lät utarbete en lagbok (1831) och sökte främja landets odling genom att bereda invandrande européer goda villkor. Efter några års ostörd lugn och en gynnsam uppbloomstring sökte Santa Cruz, begagnande sig af oroligheterna i Peru, åstadkomma en förenig af B. och detta land; han inryckte 1835 i Peru, slog presidenten Gamarra och eröfrade 1836 hela landet, hvarefter han såsom pacifikator af Peru utropades till norra och södra Perus (d. v. s. Perus och Bolivias) öfverhufud. Han gaf de båda staterna en författning, enligt hvilken hvarje stat själfständigt skulle sköta sina inre angelägenheter, men båda vara förenade under en centralregering, hvars ledning uppdrogs åt honom själf såsom protektor för 10 år. Denna framgång väckte Chiles afundsjuka; Gamarra fick hjälp därifrån, och Santa Cruz blef slagen vid Yungay 20 jan. 1839; Peru gjorde sig fritt, och Santa Cruz måste lämna landet. General Ballivian blef kort därefter erkänd som president, vann 1841 en fullständig seger öfver Gamarra, som ryckt in i B., och slöt 1842 fred med Peru. Trots alla försök af Santa Cruz att störta honom höll Ballivian sig kvar till 1848, hvarefter en militärrevolution nom kort förde krigsministern, general Belzu, till makten. Den nu följande perioden i B:s historia utmärkes af strider mellan rivaliserande militärer, hvilka grepo till vapen, ofta stödda endast på en garnison eller ett regemente. Inga verkliga politiska partier funnos bland befolkningen, hvilken ofta underkastades ett mycket tyranniskt regemente af de regnande presidenterna. Hufvudsakligen emedan han stödde sig på indianerna, höll sig Belzu kvar som president till febr. 1855, trots upprepade sammanvärjningar. Han fick då sin måg general Cor-

dova erkänd som sin efterträdare, men denne måste redan i sept. 1857 vika för doktor Linare's, hvilken förut visat sig som Belzus mest förbittrade motståndare och nu af "de liberale" uppsattes mot de hatade militärerna. Linare's undertryckte all opposition och lät i mars 1858 utropa sig till diktator, men störtades redan jan. 1860 af Cordova, hvilken ej höll sig kvar vid makten mer än ett år. Efter hans störtande utropades general Acha till president och lyckades genom grymhet och vaksamhet för några år trygga sin ställning, så att han kunde inleda handelspolitiska förbindelser med Förenta staterna och Frankrike samt börja arbeta på landets ekonomiska uppyrking. Acha's stränga styrelse framkallade emellertid missnöje på många håll, flera militäruppror utbröt, och tidvis rådde allmän anarki, särskildt år 1865, då Acha, den från Peru återkomne Belzu och en af de många insurgerande militärerna, öfverstelöjtnant Melgarejo, stred o om makten. Den sistnämnde besegrade först Acha och sedan Belzu, som stupade i striden, och höll sig sedan, trots upprepade militärrevolter, vid makten, till 1869 som laglig president, sedan som diktator till juni 1871, då han störtades af öfverste Morales, som dock redan i okt. 1872 föll för mordarhand. Såväl Melgarejo som Morales röjde goda ansatser att främja landets ekonomiska utveckling, i den mån de inre striderna gjorde detta möjligt. Den viktigaste händelsen i B:s historia under den följande tiden är dess deltagande i det s. k. Stillahafskriget, som väsentligen framkallades af Perus och B:s afundsjuka mot Chiles raska inre utveckling och deras oro för detta rikes utvidgningssträfvanden. Mellan B. och Chile fanns en gammal gränstvist, hvilken under ett närmande mellan de båda republikerna 1866 så uppgjorts, att B. erkände 24° s. lgd som nordgräns för Chiles område samt inrymde åt Chile halva tullinkomsten, gruifdriftsrätt och stora handelsförmåner i kustlandet mellan 23:e och 24:e breddgraderna. 1870 hade ett engelsk-chilenskt bolag ytterligare fått rätt att idka gruifdrift i ett norr om 24° s. lgd beläget område. Med Peru, som äfvenledes ansåg sitt territorium hotadt af chilensk företagsamhet, ingick B. under presidenten Ballivian (1872—73) ett hemligt försvarsförbund (febr. 1873), en uppgörelse med Chile kom till stånd under presidenten Frias (1873—76), men det fördrag denne afslutit blef aldrig ratificerad, och sedan Frias störtats genom en militärrevolt af general Daza, kom konflikten snart till öppet utbrott. Daza lade nämligen i strid mot fördraget en mycket hög utlöfseltull på salpeter och sökte genom hotelser om att lägga beslag på all de chilenske exportörernas salpeter förmå Chiles regering att finna sig i denna åtgärd. Chile svarade med att låta sin flotta blockera Antofagasta och två andra bolivianska hamnar, Antofagasta ockuperades af chilenska trupper (14 febr. 1879), och B. förklarade krig (1 mars s. å.). Peruanska regeringen, som uppegat Daza, erbjöd nu sin medling, hvilken afböjdes af Chile, som i stället fordrade en neutralitetsförklaring samt upphäfvande af det hemliga fördraget af 1873. Perus vägran framkallade från Chiles sida en krigsförklaring, hvarefter B. och Peru afslöte ett anfalls- och försvarsförbund. Daza öfverlämnade hela krigsbördan åt Peru; den illa rustade bolivianska hären förenade sig visserligen i södra Peru med den peruanska, men

underrättelsen om några chilenska framgångar skrämda Daza till ett brådstörtadt återtag, hvarpå han förjagades af den förbittrade hären samtidigt med att en revolution i La Paz upphöjde general Campero till president (dec. 1879). Vid årets slut voro chilenerna efter en seger öfver Perus flotta herrar till sjöss och i besittning af större delen af B:s kustland. B. deltog sedan föga i striden, dess här upplöstes sig, och efter Perus slutliga nederlag kom det 1884 mellan B. och Chile till en vapenhvila på obestämd tid, enligt hvilken B. till segrens afträdde hela sitt kustland (området Mejillones). Efter krigets slut följde i B. en period af relativt lugn, hvarunder landet återhämtade sig och ekonomiskt gick framåt. Presidenterna Pacheco (1884—88), Arce (1888—92) och Baptista (1892—96) sutto ämbets-tiden ut, ostörda af militärrevolutioner. 1896 blef d:r Severo Alonso president; under hans ämbets-tid tändes åter upprorslågan till följd af en i dec. 1898 antagen lag, som gjorde Sucre till landets ständiga hufvudstad (föret hade La Paz, Cochabamba, Oruro och Sucre turvis varit regeringens säte). I La Paz utbröt genast uppror, och dettas ledare, öfverste José Manuel Pando, blef efter en seger öfver regeringstrupperna (april 1899) regeringsmaktens innehafvare och i okt. s. å. vald till president. Han efterträdde 1904 af d:r Ismael Montes. B:s ekonomiska uppsving har mycket hämmats genom dess utestängande från hafskusten. Det fick 1895 genom ett fördrag med Chile utsikt till att erhålla en hamn (Vitor), men hittills har detta löfte ej blifvit uppfyllt. Under de senaste åren invecklades B. i gränsstridigheter med Brasilien angående Acreområdet (se d. o.). Ett ögonblick hotade denna konflikt att leda till öppet krig, men på våren 1903 träffades en provisorisk uppgörelse, och konfliktens bilades genom ett fördrag (18 nov. s. å.), enligt hvilket B. afträdde större delen (omkr. 110,800 kvkm. med 32,000 inv.) af det omtvistade området samt i gengäld erhöi 2 mill. pd st. och löfte af Brasilien om bygget af en för B:s utförsel viktig järnväg, som skall förbinda de segelbara öfre och nedre delarna af den däremellan till följd af forsar och vattenfall ofarbara Madeira-floden. — Litt.: Wiener, "Pérou et Bolivie" (1880), Moreno, "Notiones de geografia de Bolivia" (1886 och 1889), C. Matzenauer, "Bolivia in historischer, geographischer und cultureller hinsicht" (Wien 1897), M. V. Ballivian, "Noticia politica, geografica, industrial y estadistica de Bolivia" (med bibliografi, La Paz 1900—01), sir M. Conway, "The bolivian Andes" (1901), och B. Saavedra, "El litigio peru-boliviano" (La Paz 1903). Jfr äfven Winsor, "Narrative and critical history of America", d. 8. V. S.-g.

Boliviano (Peso boliviano), sedan 1863 den bolivianska myntenheten, ett silfvermynt, som skall ega $\frac{9}{10}$ finhet och motsvara 5 francs samt är deladt i 10 realer eller 100 centimos. Sedan midten af 1880-talet präglas ej högre än $\frac{1}{6}$ bolivianos, af $\frac{9}{10}$ finhet, och myntets verkliga värde har nu nedgått till mindre än hälften (2,2 fr.).

Bolkenhain [-hajn], kretsstad i preussiska prov. Schlesien, regeringsomr. Liegnitz, vid floden Neisse. 3,897 inv. (1900). Linne- och lädertillverkning. I närheten ligger den ståtliga ruinen af Bolkenburg, med väldiga murar och torn, byggd efter 1292 af hertig Bolko af Schweidnitz samt för-

störd i trettioåriga kriget; den är nu en kunglig domän.

Bolkoburg. Se Bolkenhain.

Boll, *sport*. Se Bollspel.

Boll [båu'l] l. Bole, föråldrad skotskt spannmålsmått, = 6 bushels = 218,08 l.

Boll, badort i württembergiska Donaukretsen, nära Göppingen. Svafvelkällor.

Boll, Franz Christian, tysk fysiolog, f. 1849 i Neubrandenburg, blef 1869 med. doktor och 1870 assistent hos du Bois-Reymond i Berlin, kallades 1873 till professor i fysiologi i Rom och dog därstädes 1879. Mest bekant är B. genom sin 1876 gjorda upptäckt af synpurpurin, den röda färgen i stafvarnas ytterleder i näthinnan. Därför utgaf han en mängd andra arbeten, af hvilka de flesta behandla histologiska spörsmål.

Bollandster, en förening af jesuiterna, som har sitt namn efter Johann Bolland (f. i Tillemont 1596, d. 1665). Denna förening utgaf Acta sanctorum (se d. o.).

Bollebygd. 1. Härad i Älfsborgs län, ingår i Marks, Vedens och Bollebygds domsaga och i Marks fogderi samt omfattar socknarna Bollebygd, Björketorp, Töllesjö. 36,981 har. 6,620 inv. (1903). — 2. Socken i Älfsborgs län, Bollebygds härad. 18,257 har. 3,276 inv. (1903). B. bildar med Björketorp och Töllesjö ett konsistoriellt pastorat i Göteborgs stift, Marks och Bollebygds kontrakt.

Boller, herrgård i Jylland, nära Horsens, sedan 1663 tillhörande grefskapet Frijsenborg. B. är säte för den afgående länsgreven eller hans änka, hvar- emot stamherrar bor på Frijsenborg. Det var 1630 —58 vistelseort för Kristian IV:s hustru Kristine Munk, som blifvit förvisad från hofvet och som dog på B.

Bollerup. 1. Socken i Kristianstads län, Ingelstads härad. 1,385 har. 419 inv. (1903). Annex till Ullstorp, Lunds stift, Ingelstads kontrakt. Bollerups gods omfattar hela socknen.

2. Ett urgamalt herresäte, beläget i Bolle-rups socken, Ingelstads härad, Kristianstads län, med egor äfven i de angränsande socknarna Ullstorp, Kvärestad, Ingelstorp och Stora Köpinge. B. var på 1200-talet stamgods för den längesedan utgångna släkten Due (Duwe) och kom på 1300-talet genom gifte till släkten Thott, som 1401 sålde det till släkten Krogenos på Krappertorp. När denna släkt 1573 utlocknade, kom B. till släkten Gjöe samt öfvergick 1624 till en medlem af släkten Lycke och på 1640-talet till släkten Rantzaup. På 1750-talet såldes det till den namnkunnige köp-mannen N. Sahlgren i Göteborg, och dennes måg Kl. Alströmer sålde det till excellensen Erik Ruuth, som 1798 afyttrade godset till friherre A. K. v. Platen. Från denna öfvergick B. genom köp 1818 till Karl XIV Johan, och efter konungens död försålades det 1844 till lagmannen Tage Sylvan. Under Sylvans tid bortsåldes åtskilliga hemman, och godset fick i det stora hela sitt nuvarande omfång. År 1876 uppsatte Sylvan ett testamente till förmån för ett landbruksinstitut för Kristianstads län, men testamentet blef vid hans efter ett par år inträffade död öfverklagadt af hans arvingar, men den påföljd att institutet erhöi endast en del af arvet. Institutets tillgångar växte dock under årens lopp så, att de 1 jan. 1903 utgjorde något mer

än 1 mill. kr., och 1902 inköptes B. af institutets styrelse, som tillträdde godset 14 mars 1904. — Enligt donators föreskrift skall på B. inrättas ett landbruksinstitut med uppgift att lämna praktisk undervisning i landthushållning, hvarjämte B. skall tjäna länet som afvelscentrum för nötboskap och vagnshästar samt blifva en försöksgård. Institutets organisation är likväl ännu ej fastställd. Till institutet hör en jordareal af 1,750 har, hvaraf 830 äro utarrenderade, omkr. 250 upptagas af beten, skogsmark och impedimenter samt 670 användas för eget bruk, fördelade på två gårdar.

Bollhus, en för bollspel i äldre tider särskildt inrättad byggnad. Sådana började på 1300-talet uppföras vid slotten i Italien och Frankrike, och

Ett godt stycke ute på densamma, där då var en inhägnad kunglig trädgård, låg det äldre af dessa, *Stora bollhuset*, ett enkelt stenhus med tegeltak; det byggdes 1627, började att tidtals användas till teaterföreställningar under de första åren af 1660-talet, inreddes till riktig teater 1699 och kallades därefter äfven "Nya bollhuset" samt var 1737—53 hemvist för "Kongl. svenska skådeplatsen", 1754—71 för en fransk teatertrupp, 1773—82 (efter en grundlig renovation) för "Den svenska opera-teatern" och 1783—92 för Monvels franska trupp jämte "K. svenska dramatiska teatern", hvarefter huset 1792 nedrefs (jfr *Stockholms teatrar*). Tvärt emot hvad som länge allmänt antagits, bar *Stora bollhuset* aldrig namn efter den s. k. Lejon-

Edén i Bollhuset i Versailles.

man spelade i dessa byggnader det ädla tennis (se *Bollspel*, sp. 1025). Under 1500- och 1600-talen egde nästan hvarje stor stad bollhus; i Paris funnos icke mindre än 300 sådana. När tennisspelet sedan utträngdes af biljard, som Ludvig XIV bragte på modet, blefvo många bollhus nedrifna eller förvandlade till teatrar. Annu finnes ett bollhus i Paris, uppfördt 1862 under Napoleon III, i Tuileriesträdgården.

Bollhuset (*Le jeu de paume*) i Versailles, beläget i stadens södra del, ej långt ifrån slottet, blef ryktbart genom det sammanträde, som nationalförsamlingen där höll 20 juni 1789, sedan det vägrats densamma tillträde till det vanliga samlingsrummet. Församlingens medlemmar svuro vid detta tillfälle den ödesdigra eden (*le serment du jeu de paume*) att icke åtskiljas, förrän de gifvit konungariket en författning.

Stockholm hade förr två bollhus, belägna helt nära hvarandra på södra sidan af nuv. Slottsbacken.

kulan; denna låg i vallgravven vid gamla slottets södra sida, inreddes på 1660-talet till teater och torde ha förstörts vid slottsbranden 1697. *Lilla bollhuset*, som uppfördes bakom och söder om det stora mellan åren 1648 och 1653 samt knappast någonsin torde ha begagnats till sceniska föreställningar, är sedan 1725 finska församlingens kyrka. — Redan den idrottsälskande Erik XIV lät uppföra ett bollhus i Stockholm, men ovisst är, hvar detta varit beläget. Jfr J. Flodmark, "Bollhusen och Lejonkulan i Stockholm" (1897). E. F.-t.

Bo'llinger, Otto, tysk läkare, f. 1843 i Altenkirchen, Rheinpfalz, blef 1867 med. doktor och 1880 professor i allmän patologi och patologisk anatomi i München samt föreståndare för patologiska institutet därstädes. Han uppsatte 1875 tillsammans med L. Franck "Deutsche zeitschrift für thiermedizin und vergleichende pathologie" och utger sedan 1889 *Arbeiten aus dem pathologischen institut in München*.

Bollnäs, socken i Gäfveborgs län, Södra Hälsing-

lands västra tingslag. Arealen med inräkning af kapellförsamlingarna 89,358 har. Utan kapellförsamlingarna 11,713 inv. (1903). B. bildar med Annefors och Katrinebergs kapellförsamlingar ett regalt pastorat, Uppsala stift, Hälsinglands västra nedre kontrakt.

B. municipalsamhälle, den s. k. Bollnäs-staden, ett samhälle på Ljusnans högra strand vid sjön Varpen och den stora Norrlandslandsvägen utefter Ljusnan, som norr därom skäres af landsvägen från Söderhamn till öfre Dalarna och Härjedalen. 886 inv. (1903). Taxeringsvärdet af fastigheter 841,600 kr (s. å.). B. är näst städerna den förnämsta platsen vid norra stambanan, med mycken rörelse, flera bankkontor, sparbank, läkare, filialapotek, undervisningsanstalt för öfveråriga döfstumma, sågverk, skidverkstad m. m. Utanför B. finnas folkhögskola, småskollärarinneseminarium, döfstumskola, transportfängelse, bryggeri och andra industriella anläggningar, stora reparationsverkstäder för järnvägen m. m. För samhället, som snart torde bli köping, gälla ordningsstadgan, byggnadsstadgan och brandstadgan för rikets städer. Se vidare B. G. Jonzon, "Blad ur B. församlings kyrkohistoria" (1899—1900).

Bollspel, gymnastisk lek med boll, är ett idrottsnöje, som varit i bruk hos olika tiders kulturfolk och äfven hos ociviliserade folk (indianer, australier). Det idkades redan hos forntidens egyptier, i synnerhet af kvinnorna. Homeros låter Nausikaa spela boll med sina tärnor. Spelet utgjorde sedermera ett viktigt led i grekernas gymnastik och kallades *sphairisis* samt idkades i sfairisterier. Äfven hos romarna var det en omtyckt kroppsöfning, hvori

Egyptiskt bollspel.

ung och gammal deltago; för densamma funnos lokaler inredda i de stora badpalätsen. Bollspelen buro olika namn alltefter antalet deltagare och bollarnas storlek (*pila*, *trigon*, *panican*, *harpastum* och den största, *jollis*, en lätt ballongboll, för hvars handterande högra underarmen var försedd med ett slags fäkhandske). Forntidens nordbor förlustade sig gärna med bollspel, som kallades *knatt-leikr* (af isl. *knöttr*, boll, och *leikr*, lek) eller *sopp-leikr* (af *soppr*, boll); om vintern öfvades det på isen. Stundom stämde olika härar möte för bolltåfningar, till hvilka folkskaror sammanströmmade från när och fjärran. Normannen Hertzberg har nyligen med stöd af antydningar i sagorna sökt uppvisa, att i detta nordiska spel hvarje deltagare

hade sin bestämde motståndare från fiendesidan, så att det spelades parvis, vidare att skotvelformiga slagträn nyttjades och att spelet i öfrigt synes förete märkliga öfverensstämmelser med det indianska bollspelet lacrosse (se nedan, sp. 1027); enligt nämnde forskares antagande ha indianerna i Canada lärt sig spelet af skeppsbrutna vikingar. Under medeltiden förblefvo bollekarna omtyckta af ungdomen, äfven af den kvinnliga, och öfvades gärna af allmog- gen. Vanligen gällde leken att infånga den drifna bollen och därmed "bränna" någon af motpartiet. Under senare medeltiden uppbyggdes vid hofven och privatslotten bollhus, från 1500-talet äfven i städerna. I bollhusen idkades (inför åskådare på gallerierna) ett spel öfver ett midtnät, af

Follis, romerskt bollspel.

samma art som nutidens lawn-tennis. På kontinenten kommo bollspelen bland vuxna ur bruk under 1700-talet, men ha på senare årtionden åter börjat (äfven i Sverige) återupplifvas eller sprida sig från England, där de oafbrutet behållit sig (kricket, fotboll, m. fl.) såsom en plantskola för mandom och i öfverensstämmelse med folklynnets tagit form af fullt sportmässigt bedriven täflingsstrid mellan två partier. I Spanien och Italien förblef bollspelet folkesd; i italienska städer öfvas det under namn af *giuoco al palla* ännu på offentliga platser, försedda med stora åskådarlåktare och sidomur, mot hvilken bollen slås, och de spelande ha en trähandske i stället för slagträ. Bollspelet är i hög grad egnadt att utveckla kroppslig spänstighet, säkert öga, snarrådighet, disciplin och ett godt kamratskap. De viktigaste lektygen äro själfva bollen, antingen fylld eller ock en ihålig kautsjukboll, och slagträet (bollträ, "säll-trä"). I flera bollspel är det brukligt, att de två täfande lagens män till åtskillnad bära dräkter i sitt lags färg ("gula" och "blå") eller andra snabbt skönjbara igenkänningstecken. De mera betydande bollspelen kunna inordnas under följande hufvudgrupper:

1. Spel med liten fylld handboll och utan slagträ.

Bäddra boll är en enkel lek. Bäddring öfvas parvis, af två deltagare. Man släpper bollen ur ena handen och slår den med andra handen (eller foten) åt motspelaren, som driver den tillbaka i luften eller efter första uppstudsningen. Sålunda "hålles bollen vid lif" så länge som möjligt. Leken kan äfven öfvas af två lag, om flere deltagare, hvarvid boll skall mötas växelvis af en ur ena och andra laget. Bäddring mot vägg öfvas af en; man gör stundvis hvarannat slag med vänster och höger hand eller fot.

Pärk är en ypperlig gottländsk folklek, som har fornlådriga anor, alltid hållits uppe i bruk och nu äfven öfverförs till fastlandet. Spelet kräfer en tidigt grundlagd färdighet och roar äfven äldre personer; det ger samtliga deltagare full selsättning och har ett stort gymnastiskt värde däri-

genom att bollen får slås med hvilkendera handen som helst och sparkas med hvilkendera foten som helst. Man skiljer mellan *bakpark* och *frampark* (*puttpark*). Här skola först angifvas grunddragen af det förre spelet. Fyra på marken utlagda stänger (eller utspända linor eller hvita linjer) bilda en fyrkant, "parken", med 2,5 m. längd och 0,75 m. bredd. En icke hård skinnboll af 12 cm. diameter användes. Två anförare, parkkarlarna, välja hvardera sitt lag af helst 7 man, och det lottas om, hvilket

Pärk.

parti skall gå i utemål; det andra går i inomsmål. På 10 meters afstånd från parkens främre kortsida ("framstickan") nedsättes i marken en pinne, "stötan", och genom denna går parallellt med framstickan den ursprungliga gränslinjen mellan ute och inne. De två lagens män upposteras på lämpliga platser i inomsmål och utemål. Innemännens parkkarl tar plats strax bakom bakstickan. Utemäns anförare gör först ett "kashugg", d. v. s. slår med handen bollen i en båg för att få den att taga mark inom parken. Lyckas detta, skall inommäns parkkarl efter bollens första uppstudsning drifva den tillbaka med någondera handen eller med en spark. Utemän stå färdiga att på samma sätt mottaga den, och sålunda bäddras bollen fram och tillbaka, tills någon "dabbar sig". Blir bollen då liggande i utemål, får nästa uteman göra sitt kashugg, en ny bollning följer, och så fortsättes, tills hvarje uteman gjort sitt hugg, hvarföre de två lagen växla plats, så att utemän bli inommän. Misslyckas första kashugget, får likaledes näste uteman försöka ett nytt. Om den fram och åter drifna bollen blir liggande i inomsmål, ha därmed utemän tagit en "kas", där bollen stannar; en pinne nedstickes på detta ställe, och genom denna går den nya gränsen. Utemännens angrepp går alltid ut på att framflytta gränsen, göra en "bättre kas". Den bästa är kas i bakpark, när boll stannar bakom parkens borte kortsida ("bakstickan"); äfven i det fallet växla ute och inne. De nye inommännen ha att försvara den kas, som de vunnit, mot de nye utemännens "vinshugg". Det lag, som efter en omgång eröfrat bästa kas, har vunnit 10 poäng ("första graden"). Så fortsättes omgång efter omgång; det lag, som först uppnått 40 poäng ("fjärde graden"), har vunnit en park, och det lag, som vunnit två parker af tre, är segrare. — Frampark skiljer sig från bakpark hufvudsakligen i följande afseenden: parken är något smalare och längre, parkkarlen tar plats vid framstickan och skall i luften möta alla riktiga kashugg, innan bollen tagit mark; slapper han hugget, skall den bakom bakstickan stående bakkarlen drifva boll

regelrätt tillbaka. Markeringen beräknas något annorlunda.

I *bockpark* äro de två lagens bon på längden åtskilda af en midtgräns, och i samma riktning utdelas hvardera boet af en stötgräns. Antalet deltagare är obegränsadt, och de fördelas öfver spelfältet. Det börjande laget ger upp boll (gör "ett hugg") i en hög båg, så afpassadt att bollen tar stöt i andra boets mark mellan stötgräns och midtgräns; den skall då efter första studsning bäddras med ena handen (i nödfall med en spark) och drifves så tillbaka. Bägge lagen anstränga sig att få boll att ligga "död" på marken inom det fiendliga området, helst bortom det. Vid den fortsatta bäddringen får man möta boll direkt ur luften. Fel ge motståndaren poäng, och 12 poäng äro vunnna omgång.

Väggpark, en lifig gottländsk lek, spelas mot en slät och hög mur, på hvilken upprias ett vägrätt streck (undergränsen) 1—2 m. öfver marken och två lodräta sidostreck 6 m. ifrån hvarandra. På marken uppdrages tre steg från väggen en med denna jämnlöpande linje, stötgränsen, innanför hvilken bollen ej får taga mark. De två lagen uppställa sig jämsides utanför stötgränsen. En af ena laget slår bollen mot väggen, så att den träffar inom gränstrecken och studsar tillbaka åt andra lagets sida, hvarifrån den direkt ur luften eller på första studs drifves med hand eller fot ånyo mot väggen, och så undan för undan. Fel ge motlaget poäng, och 12 poäng äro vunnna omgång. Boen kunna äfven i stället anordnas utanför hvarandra, eller och uppställa sig deltagarna blandade jämsides, hvarannan man ur hvardera laget.

Mota boll är ett enkelt spel, där det gäller att i kraftiga kast med hand eller fot få bollen in i motlagets bo och på samma sätt skydda sitt bo för dylikt angrepp. 12 poäng äro vunnna spel.

I *boll stå* ("Abo, Bibo, Caka") få de spelande namn i alfabetisk ordning och uppställa sig i halfcirkel nära en vägg; den, som uppropas, skall fånga den mot väggens kastade bollen och därmed "bränna" någon af de samtidigt i starkaste fart bortspringande deltagarna, sedan de tvärstannat vid hans tillrop "boll stå!", och så fortgår leken.

Långboll.

2. Spel med liten fylld handboll, drifven medelst slagträ.

a) *Seenska*.

Långboll (*Slagboll*), en nationallek i de skandinaviska länderna och Tyskland, spelas af två lag

Kriket.

om 5—6 personer, med meterlångt och rundt (koniskt) slagträ, som föres med båda händerna, och skinnklädd eller öfvertränsad boll. Anförarna "teka" om ute och inne. Det rektangulära lek-fältets ena kortsida är innemål, och där afskiljes vid fältets ena hörn en liten kvadrat, "sylen", som utmärkes genom vimplar i likhet med fältets hörn och sidolinjer. Innemännen ställa sig i en rad fem steg bakom innemål, deras anförare (förste slagman) midtpå mållinjen. Utemännen fördelas på fältet, en framför slagmannen för att ge upp bollen, en bakom för att passa på baklyror, andra lämpligen ställda för att passa korta eller långa lyror o. s. v. Innemännen skola försvara sin ställning som innemän, slagmannen genom att slå så långa lyror som möjligt, löpare genom att springa till utemål (fältets andra kortsida) och tillbaka igen utan att bli "bränd" (träffad af kastad boll). Utemän söka bli innemän genom att bränna ("sticka") motståndarna eller "taga lyror" (fånga bollen direkt ur luften). Slagmannen har rätt till tre slag, men får springa äfven på det första eller andra. Efter ett vackert slag springer slagmannen (såsom löpare) till utemål och om möjligt tillbaka igen, hvarvid utemän söka bränna honom. Är slaget ej nog gynnsamt, ställer han sig i sylen och inväntar där ett godt slag af någon kamrat. Hinner löpare icke tillbaka från utemål, stannar han där till lägligt tillfälle och låter en kamrat slå för sig. Blir innemän bränd, söker han eller hans lag att sticka någon af motsidans män, innan alla hunnit in. Vid sådan återbränning (växelbränning) förlora utemännen sina tagna lyror. Utemål lämnar skydd för dem, som ej hinna in. Utemän bli innemän, om tre lyror tagas eller innemän brännas. Hvarje inneman blir i förut bestämd ordning slagman (och löpare). Vunnet spel beräknas antingen efter den tid hvardera laget varit inne eller efter poäng.

Tämligen likt långboll är Uppsalaspelet *Tre slag*

och ränna; men den inåt halfrunda sylen kallas där "kulan", uppgifvaren benämnes "klockare", och i st. f. bränna (sticka) säger man "kodda". Det står slagmannen fritt att själf ge upp boll.

Lyrboll (*Söt och sur*), ett lifligt och omväxlande blekingskt spel, är äfven ganska likt långboll, utom att syl icke anordnas samt att slagmannen själf ger upp bollen och alltså för slagträet med blott en hand.

Bränna boll anordnas med fyra utemål i det kvadratiske fältets hörn och ett innemål midtpå en af sidorna. Hvarje inneman blir först slagman och sedan löpare. "Uppgifvaren" står framför slagmannen, "brännaren" bakom denne och söker ta lyra, om slagmannen ej träffar bollen, samt med bollen beröra ("bränna") själfva innemålet, hvarmed 1 poäng vinnes; de öfrige utemännen skola ta lyra och befordra bollen till brännaren. Efter slag löper slagmannen till närmaste utemål, och småningom tar han så målen i följd.

Peta boll i grop (*Per i håla*). I lekplatsens midt göres en större grop och i en vid ring utomkring denna flere smärre gropar, en för hvarje deltagare utom drifkarlen. Enhvar spelare har ett långt slagträ, helst något böjdt i ändan, och hvarje ringgrop skall skyddas därigenom att slagträet hålles nedstuckt däri. Drifkarlen eger att utifrån försöka sakta slå bollen igenom ringen och peta ned den i midtgropen ("kungsgruppen"); de öfrige deltagarna skola hindra detta genom att slå undan bollen, men få akta sig att blotta sina gropar så, att drifkarlen kommer åt att sticka ned sitt slagträ i någon sådan, ty då har han eröfrat gropen, och den utestående blir drifkarl. Lyckas drifkarlen peta boll i kungsgruppen, ropar han "byt!", och då måste alla byta gropar, hvarvid han söker eröfra en.

b) *Utländska.*

Kriket (eng. *cricket*) 1. dubbel grindboll, ett gammalt äkta engelskt spel af månligt kynne,

spelas allmänt af de välmående klasserna och har praktiskt som teoretiskt nått stor utbildning. Tävlingspartier mellan två klubbars, regementens eller greiskaps bästa kricketlag sätta hela samhället i rörelse, och kolonierna skicka sina lag att täflla med moderlandets. Kricketsäsongen varar maj—juli. I Danmark har spelet vunnit rätt mycket insteg. Kricket spelas i det fria på ett öppet, plant, kvadratisk lekfält om 100 steg. En hård läderboll begagnas; till skydd bära slagmannen och grindvaktaren kautsjukbeklädda handskar och benputor. Bollträets slagyta (flatan) är platt. Två "grindar" uppställas parallellt med 19 m. mellanrum, hvardera bestående af tre käppar, nedstuckna i marken så tätt, att boll ej kan slippa mellan; öfver käpparna läggas i en urskärning två tvärpinnar. Bakom grinden finnes

Kricket, slagman.

"kastmålet", och halfannan meter framför grinden en med denna parallell linje, "slagmålet". Lekbefälet utgöres af en skiljedomare och protokollsförare vid hvardera grinden; de öfrige deltagarna bilda två jämnstarka partier på 11 man; det ena, slagpartiet, har endast två man inne och skickar dem som slagmän till grindarnas skydd, medan motpartiet (fältpartiet) fördelar sig på fältet, så att kastaren står i kastmålet till höger om därvarande slagman, grindvaktaren bakom den midt emot befintliga grinden och en reservkarl sex steg bakom, de öfrige längs fältets sidor för att fånga snedkommen boll. Kastaren tar sats och slungar bollen mot motstående grind för att stöta ned minst en tvärpinne, antingen direkt ur luften eller vanligen genom slungstuds. Slagmannen söker hindra detta genom att med slagträet driva bollen tillbaka utefter marken så långt bort som möjligt; fältpartiets män (lyrtagarna) söka fånga den och spela hand i hand för att snabbast möjligt befördra den till grindvakt eller kastare, hvilka söka att med bollen nedslå en tvärpinne, innan närmaste slagman, som efter slaget springande växlat mål med den andre slagmannen

en eller om möjligt flera gånger, hinner att med slagträet beröra marken innanför slagmålet. Genom hvarje enkelt lopp bereda slagmännen sitt parti 1 poängs vinst. Grindvaktaren eger att mota boll, om slagmannen ej träffat den. När fem kast gjorts från en grind, blott en annan af fältpartiet kastare från motsatt grind, hvarvid hela fältet växlar plats. Sedan en af slagpartiets två siste slagmän måst afgå, kommer fältpartiet till slag, och ny omgång vidtager. Efter ett visst antal omgångar summeras hvarje partis lopp; det, som gjort största antalet lopp, har segrat. Kastaren kan göra fel, som medföra vinstpoäng för andra laget.

Enkel grindboll liknar kricket, men spelas af 6—7 personer, med blott en grind och 20 steg därifrån en målpinne med kastmål bakom.

Basboll (eng. base ball) är ett knappast halfsekel gammalt amerikanskt nationalspel, som trots

Basboll.

sina enkla grunddrag är svårärdt samt kräver en hög grad af teknik jämte kraft, tilltagsenhet och uthållighet. Det fyrkantiga spelområdet har fyra mål (baser) i hörnen. Deltagarna äro nio i hvardera laget. Kastaren står nära midten af fältet och slagmannen vid ett af målen (innebaser); han skall söka slå bort bollen så långt, att han efter slaget

Basboll, kastaren.

hinner springa till alla målen omkring fyrkanten utan att någon af "basmännen" hunnit fånga lyra och vidröra honom med bollen. Dock kan han stanna vid ett af målen och bli baslöpare samt låta någon ur innelaget bli slagman. "Stopparen", som håller sig bakom slagmannen, har näst kastaren det ansvarsfullaste görat bland utemännen. En läder-

klädd kautsjukboll och rundt slagträ begagnas. När tre slagmän varit inne, växla lagen plats. Det lag har vunnit, som räknar de flesta "loppen", sedan hvartdera laget varit inne nio gånger.

Basboll, "stopparen".

Rundboll (eng. *rounders*) är ett godt skolpojkspel, som tämligen liknar det svenska "bränna boll" (se oöfvan), utom att fältet är femsidigt med inne-målet i femte hörnet samt att det här är löparen, och icke själva innemålet, som skall brännas.

Lawn-tennis [län'tennis], eng. (af *lawn*, jämn gräsplan, och fr. *tenez*, "här har du", "här kommer den"), äfven kalladt *nätboll* eller endast *tennis*, är ett spel, som i hög grad befordrar smidighet och har egenskapen att till det yttersta spänna deltagar-

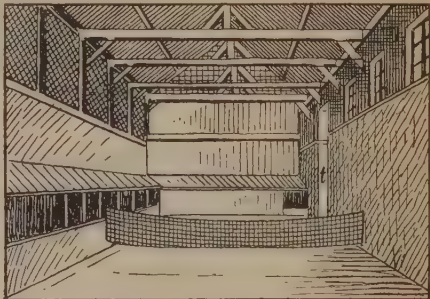
nas intresse. Spelet, som 1877 utbildades i England, idkas öfver hela världen af ung och gammal, äfven flitigt af unga kvinnor; jämväl i Sverige är det mycket spridt. Det spelas i det fria på en jämn, hård gräsplan, en sten- och groppfri sandplan eller (bäst) en cementplan, dessutom äfven på trägolf i paviljonger (hallar), som möjliggöra spelet vintertiden. "Gården", inom hvilken spelet rör sig, göres nära tre gånger så lång som bred och begränsas genom uppdragna linjer. Tvärs öfver gårdens midt är mellan ett par stagstöttade stolpar spändt ett nät, som vid midten är lägst (90 cm.) och lätt vidrör marken. Gården uppdelas på längden i två hälfter genom den s. k. halvgårdslinjen, som räcker fram till de tvärsöfverdragna linjer, hvaraf sidolinjernas halfvor skäras nära midtpå, så att smågårdarna bli 6 till antalet. De fyra närmast nätet kallas mötesgårdar, de öfriga basgårdar. Gårdslinjerna pläga uppritas med hvit färg. Till spelet användas små ihåliga, stadiga kautsjukbollar, fältklädda för att icke studsas för mycket. Slagträet kallas racket (eng. *racket*) och utgöres af en sammanböjd ribba, hvars ändar förenade bilda ett handtag, medan bågen fylles af ett spänstigt flätverk utaf tarmsträngar. Lawn-tennis kan spelas af två, tre eller fyra personer (tvåhands-, trehands-, fyrhandsspel). I tvåhandsspelet afgöres genom lott eller tekning, hvilkendera spelaren skall ge upp boll. Spelarna taga plats på ömse sidor om nätet. Boll ges upp omväxlande från högra och vänstra hörnet af basgården. Uppgifvaren har några bollar i vänstra handen och slår en boll öfver till närmaste snedt öfver på andra sidan nätet belägna mötesgård, undvikande att slå hög lyra. Slås bollen i någon annan gård eller i nätet, ges reservbollen upp. Rätt gånge boll skall motspelaren

Lawn-tennis-gård vid Wimbledon, där täflingarna om mästerskapet för England utkämpas. (Gården är inbågad och sidolinjerna dubbla.)

söka att efter första uppstudsningen skicka tillbaka öfver nätet in i uppgifvarens gårdar, men bollen får ej slå utom tennishärdens yttre gränser; nu "är boll i spel", och bollningen följer, i det bollen sändes regelrätt fram och tillbaka mellan parterna i låga slag och mötes direkt ur luften eller sedan den en gång tagit mark. På detta sätt hålles den "leifvande", så länge det går. När fel begås (t. ex. spelare berör nätet eller boll berör hans kropp), afbrytes bollningen, och annan boll ges upp. Sedan endera parten vunnit fyra slag (en omgång), blir uppgifvaren mottagare och tvärtom; så växlas, tills den ene spelaren vunnit sex omgångar (ett parti i en utgång). — I trehandsspelet skall den, som spelar ensam mot de två andre, vara uppgifvare i hvar-annat spel. — I fyrhandsspelet, där två spela mot

från marken på andra sidan nätet. Spelets moderland är Italien, och dess prototyp förekom i det antika Rom. Det utbildades vidare i Frankrike under medeltiden och kom på 1300-talet till England samt idkades under 1500—1700-talen äfven på kontinenten.

Tennis. Det inre af ett äldre bollhus (tambour).

Lawn-tennis, slutet af ett uppgifningsslag.

två, äro af uppgifningsparet de två omväxlande i hvarannat spel uppgifvare eller reserv. Ingen spelare får mottaga eller återsända boll, som blifvit uppgifven till hans medspelare. — I England har man på senare tid börjat spela lawn-tennis äfven i rum (table-tennis l. ping-pong-spel), där spelfältet är ett bord, öfver hvilket celluloidbollar af 3 centimeters genomskärning slås fram och tillbaka. — Ursprunget till lawn-tennis är det urgamla, förnåma tennis-spelet (fr. *jeu de la courte paume*), som efter mycket invecklade regler spelades i bollhus, med snedtäckta vandringsgångar vidbyggda ena inre långsidan och kortsidorna samt snedt på den andra, glatta långväggen ett utsprång, *tambour*, mot hvilken bollen kan slås för att vika af åt olika sidor. Uppgifvaren låter bollen först törna emot det sluttande taket öfver sidogången, innan den studsar

Golf (egentl. "kolf", "klubba") är ett skotskt nationalspel, som spelas på en mycket omfångsrik, öppen gräsmark (*links*), helst en smula tuffig och lindrigt gropig. På 70 m. afstånd från hvarandra (ofta vida mer) grävas 9—14 hål i marken. Hvita kautsjukbollar af omkr. 50 gr. vikt användas, äfvensom flera slags mestadels järnhöfdade bollträn af klubb-, skop- eller skotvelform. De spelande, en mot en eller två mot två, skola drifva bollen från det ena hålet till det andra, fältet rundt. Den part, som med minsta antalet slag får sin boll i alla hålen, har vunnit. En "klubb-bärare" följer spelaren och bär bolltränna l. klubborna, hvilka äro olika konstruerade alltefter ifrågakommande slags längd och markens växlande beskaffenhet samt hufvudsakligen

Golf.

delas i "drivers" och "putters"; de förra begagnas, då det gäller att drifva bollen långt, de senare till att försiktigt föra den fram, då man närmat sig en grop. Genom de betydliga afstånden samt slagens styrka är golf en sund och duktig motion, som dock ej kräver någon häftig kraftutveckling, såsom fallet är med andra stora bollspel. Golfspellet har under

de sista årtiondena vunnit en förvärande stor utbredning i England, Irland och Amerika; det idkas numera äfven i Sverige, där golfbanor finnas vid Stockholm och Göteborg (Hofås) samt vid några större herresäten i Skåne och Västergötland.

Hockey [hå'ki], eng. (eg. *hookey*, af *hook*, hake, i krok böjdt föremål), ett lifligt och kraftigt spel med en liten hård boll, en trissa eller träkula och i änden böjda slagträn. De två lagen (helst om 8 man) uppställa sig midt emot hvarandra, bollen inkastas mellan dem, och hvardera laget försöker att drifva boll öfver motlagets mållinje samt hindra det att å sin sida göra sammalunda, hvarvid ifrig täflan upp-

Hockey på is.

står om att med de krökta slagträna infånga och bortdrifva bollen. — Hockey på is (äfven kalladt *bandy*) är numera ett i Sverige mycket idkadt spel, hvori deltagarna gå på skridskor och reglerna för associationsfotboll väsentligen följas i afseende på såväl banans och målens anordning som och spelets gång.

Lacrosse [-krå's], fr. (af *crosse*, biskopskräkla; om en sådan påminner näml. slagträets form), ett amerikanskt, egentligen indianskt bollspel från Canada, spelas af två lag om 12 man på ett stort rektangulärt fält med en målport på hvardera kortsidan (liksom i fotboll). En ej stor boll af massiv kautsjuk används, och slagträet är en racket af långsmal form, vid bågänden krökt och försedd med eftergifvande nätverk, så att spelaren kan däri fånga boll ur luften och springa med den, tills han kastar den till någon medspelare, som står närmare motlagets målport. Vintertiden spelas i Canada lacrosse på isen af skridskogångare eller på snömark, då spelarna äro klädda i snöskor. Om spelets möjliga fornskandinaviska ursprung se sp. 1015—16.

Polo [på'lå], en förnäm, från Asien härstammande idrottslek, spelas hufvudsakligen af ryttare, hvilka på det stora, rektangulära spelfältet bilda två täflande lag om 4 man och göra sitt bästa att med rörskaftade klubbor drifva en mindre, hård boll eller hvitmålad pilträkula igenom motlagets målport samt hindra, att sammalunda sker vid eget mål. Det gäller att i fullt galopp träffa bollen och styra sin häst emellan de framspringande medtäflarna. Spelarna betjäna sig af små rörliga och särskildt tränade hästar, s. k. *polopponnyer*. Emelertid är spelet numera äfven tillämpadt att utföras af velocipedryttare, likaledes med klubbor. Vid inomhusspel och uppvisningar på cirkus drives bollen äfven genom skickligt gjorda stötar med velocipedens hjul. Ett vanligt polospel räcker sammanlagdt 1 timme, i tiominutersperioder med små uppehåll emellan. Polo kom från Persien öfver Afganistan till Indien och idkades där af furstar långt före vår tidräkning. Det upptogs af engelska officerare i Indien på 1860-talet, kom så till England och

har därifrån spridit sig till dess kolonier samt idkas äfven i Frankrike, Spanien, Tyskland, Danmark, Ryssland, Nord-Amerika och Argentina, företrädesvis af officerare.

Badminton [bå'dminton] 1. **Fjäderboll** är ett spel, som numera utträngts af lawn-tennis, hvilket det liknar i anordning och spelregler, utom att bollen i badminton är af kork, med en smula instöpt bly och flera gåsfjäderar instuckna på en något aflattad sida, samt att bollen alltid skall slås, innan den tagit mark, och att nätet är högre. Som spelet kräfer vindstilla, är det lämpligt att idkas inomhus.

Fives [få'vs], ett gammalt enkelt bollspel, kan spelas med slagträ eller med blotta händerna och liknar vår gottländska väggpärk.

3. **Spel med stor, uppblåst boll** (fotboll).

Fotboll (eng. *football*) är f. n. den idrott, som öfver hufvud taget i alla världsdelar åtnjuter den största populariteten. En ganska vidlyftig litteratur har uppstått om detta bollspel, som fordrar såväl kraft och mod som snabbhet, intelligens och vakenhet. Af engelsmännen omfattades redan på 1300-talet det då råa och våldsamma fotbollspelet med stor ifver. Fettesdagen blef omsider den stora nationella täflingsdagen för fotboll. I midten af 1800-talet fick fotbollspelet en fullt ordnad karaktär. Två olika riktningar gjorde sig gällande, och tvenne olika hufvudorganisationer, associationsfotboll och Rugbyfotboll, uppstodo, med hvar sina regler, hvilka i väsentliga delar skilja sig från hvarandra. — a) **Associationsfotboll** är den mest populära formen och hittills den, som uteslutande förekommer i Sverige. I detta spel får bollen, som till formen är rund och mäter 70 cm. i omkrets samt består af en hårdt

Fotboll.

uppblåst kautsjukblåsa, omgifven af ett starkt läderfodral, spelas med hvilken kroppsdels som helst, utom med underarmar och händer; naturligtvis sparkas den hufvudsakligen. En enda man af hvardera partiet, nämligen målvrakten, eger dock rätt att äfven gripa bollen med händerna, men får ej bära den mer än ett par steg. F. ö. finnas de mest utförliga regler och bestämmelser, afsedda att förhindra farligt och våldsamt spel, och skiljedomaren, som, biträdd af två s. k. linjedomare, med oinskränkt makt leder spelet på planen, har i sin hand så många medel, att det ytterst beror på honom att spelet får en god karaktär. De spelande lagen bestå af 11 spelare

på hvardera sidan, hvilka få en taktisk placering med i främsta linjen fem anfallsmän (eng. *forwards*), därefter som mellanlänk mellan anfall och försvar tre spelare, som utgöra "första försvaret" ("half-backarna", eng. *halfbacks*) samt slutligen försvaret, de två "backarna" (eng. *backs*) och målvakten. En af spelarna utses till att vara lagets "kapten" och leder i denna egenskap taktiken samt för lagets talan.

Spelplanen, som helst bör vara bevoxen med kortskuret gräs, skall hafva en längd af 91,5—119 m. och en bredd af 45,75—91,5 m. Gränslinjerna utmärkas tydligt, och därjämte uppdragas flere andra linjer, hvilka utmärka planens midt, "straffområde", "målvaktens område" m. m. Målen, hvilka äro belägna ett på hvardera af planens kortsidor, utmärkas genom två i marken nedslagna stänger, som upptill förenas medels en tvärribba. I spelet gäller att under "speltiden", som vanligen är 1 eller 1½ timme, "göra mål", d. v. s. föra bollen in mellan motspelarnas målstänger det flesta antalet gånger. Inga andra poäng räknas. Har bollen förts ur spelplanen öfver sidolinjen eller på yttre sidan om målstängerna, gälla särskilda regler för dess införande igen. Vid brott mot reglerna beviljas det öfverdelade partiet "frispark", som göres från det ställe, där felet blifvit begånget. "Straffspark" är en frispark, som tilldömes för fel och göres från straffområdet omedelbart framför målet. Fotbollspelets konstiga knut är emellertid "off side" [ä'ff sajd], varom regeln lyder ungefär så: när bollen spelas, är hvarje spelare, tillhörande samma lag som den spelande, och som i det ögonblick bollen spelas befinnar sig närmare motpartiets mållinje än den som spelar, ur spel (off side), såvida icke i samma ögonblick minst tre af motpartiets spelare befinna sig närmare egen mållinje. En spelare, som är off side, är icke på något sätt inlåsta sig i spelet, förän bollen ånyo blifvit spelad och han därvid befunnit sig "on side" (i spel). Förbudet är att knuffa, atta i, sparka eller sätta krokben för en motståndare.

Den förnämsta fotbollstävling i världen hålles om den "engelska prispokalen". Förstkämfingarna till lensamma börja redan på hösten, och vid slutföringen, som eger rum i april på en spelplan vid kristallpalatset i London, samlas ofta en åskådarskara om bortåt 150,000 människor. Dessa täfningar pelar mest af yrkesbollspelare. Den förnämsta klubb för amatörbollspelare är Corinthian club i London, och dess spelare, som äro studenter eller f. d. studenter, visa sig ofta öfverlägsna de bästa yrkespelare. Efter mönstret af det stora förbundet "English football association" ha i de flesta länder fotbollsorganisationer bildats — i Sverige Svenska bollspelförbundet i Stockholm — hvilka leda och organisera bollspelet i enlighet med internationellt vederagna regler och bestämmelser. Mellan engelska, kotska, walesiska, irländska, amerikanska, kanadiska, australiska, franska, ungerska, tyska, nederländska och danska fotbollslag äga internationella täfningar ofta rum, och numera ha äfven svenskar pelat mot andra nationers fotbollspelare. I Sverige pelades regelrätt fotboll först i Göteborg på 1880-talet, men först med ingången af 1900-talet vann ett större popularitet i landet. Täflingsserierna om svenska fotbollspokalen (f. d. "Rosens pokal") samt om svenska mästerskapet sammanslogos 1904 till en

täflan. Grundprinciperna i associationsfotboll tillämpas i flere andra bollspel, såsom hockey, vattenpolo m. m. — b) *Rugbyfotboll* spelas hufvudsakligen vid skolorna och inom amatörklubbar i England samt i Amerika, där det fått en mycket våldsam karaktär, så att deltagarna måste skydda sig genom fullständiga rustningar, med madrasserade kläder och skydd för delar af ansiktet. I Rugbyfotboll deltaga 15 spelare på hvardera sidan. Bollen är äggformig samt får af spelarna äfven bäras med händerna. Enär spelarna under vissa förhållanden få gripa hvarandra med händerna samt under vissa moment i spelet samlas i stor klunga och hårdt pressa mot hvarandra, kan detta spel lätt innebära fara. Bollen skall gå genom målet öfver tvärribban mellan målstängerna. Rugbyfotboll spelas icke i Sverige.

Svensk fotboll är en form, som finnes upptagen i äldre idrottslitteratur. Detta spel, som är uppkonstrueradt såsom ett mellanting mellan associations- och Rugby-boll, med några tillsatser därjämte, såsom att "taga lyror", har aldrig vunnit utbredning. *Sparkboll* är en felaktig benämning på fotboll.

Vatten-polo, eng. *water-polo* [wät'pau'lau], spelas i vattnet efter samma grundprinciper som fotboll på land. Bollen är en vanlig fotboll, ehuru lämpligare beklädd med kanfas än med läder. Banan skall vara 19—30 meter lång och 15—20 meter bred, vattnets djup minst 1 meter, målet 3—4 m. bredt och begränsadt af en tvärså på 1 m. höjd öfver vattenytan. Spelarnas antal är 7 och speltiden 14 minuter. Bollen får spelas med handen eller hvilken kroppsdels som helst, och hvarje lags anfallsmän bevakas noga af motsatta lagets försvarsmän. Spelet föres mest genom "passningar" fram och åter mellan de olika spelarna, tills ett godt tillfälle erbjuder sig att kasta bollen i mål. Kraftiga kast, godt samspel samt förmåga att göra snabba rörelser i vattnet (vanligen genom s. k. kastsim) afgöra utgången af ett vattenpolospel. Till Sverige infördes vattenpolo på 1890-talet.

Push-boll [puj-], eng. (af *push*, skjuta på, stöta, skuffa), är en form af fotboll, som dock mindre bedrivs på grund af idrottsligt värde än såsom

Push-boll.

ett omtyckt upprisningsnummer. Push-bollen är en mäkta stor läderboll, som håller omkr. 150 cm. i diameter och 70 kg. i tyngd. Den föres mot mål af de två olika partierna, som i samfärd klunga söka öfverbjuda hvarandra i att anbringa tyngd och motståndskraft på bollen. Push-boll har äfven spelats till häst.

Tornboll. Deltagarna bilda ring genom att fatta hvarandra i händerna. Midt i ringen reses ett

"torn" af tre sammanbundna, utskrefvande stafvar. En utsedd tornvaktare driver med foten bollen från tornet mot ringen. De öfrige söka att med bibehållande af sina platser sparka boll mot tornet för att stöta omkull detta, medan tornvaktaren alltjämt byter plats och skyddar det. Den, som lyckats att med bollspark kullkasta tornet, blir vaktare.

Ringfotboll. Minst 20 deltagare bilda ring med handfattning och mellanrum för bollen att slippa ut. Inuti ringen går en drivare, som skall söka att med fotens insida drifva ut bollen ur ringen. De kringstående drifva den inåt igen utan att lämna sina platser. Drifves boll regelrätt, blir den deltagare drifkarl, mellan hvars fötter eller på hvars vänstra sida bollen slapp ut. Drifver drifkarl boll öfver de andres axlar eller hufvud, måste han ut, hela ringen vänder sig utåt, och han skall söka få in bollen, antingen på marken eller med en höjdsparck.

Jaktboll. Deltagarna bilda ring på 1 m. afstånd inbördes. De indelas i udda (ettor) och jämna (tvåor), och alla ettor spela mot alla tvåor. Två lika stora fotbollar lämnas, den ena åt ett udda nummer och den andra åt ett jämnt midt emot. Båda kasta vid gifven signal samtidigt åt höger, ettan bollen till närmaste etta, tvåan sin till närmaste tvåa, och så undan för undan; bollarna jaga hvarandra, och den spännande leken ger vinst åt det lag, som först skickar sin boll förbi motlagets.

Kastboll (Ballongboll). På det rektangulära fältets kortsidor midt resas målportar af två stänger och en lina, och där placerar hvaradera partiet ("gula" och "blå") en målvakt med uppgift att hindra bollen från att komma igenom målporten, under det motståndarna söka kasta den därigenom. De spelande bemöda sig om att ta lyror; den, som lyckas, får göra tre skutt mot fiendens målport, innan han kastar. Kastet sker eljest från den punkt, där bollen fångades på marken. Bollen tillhör den, som först fattar den med bägge händerna. För öfrigt spelas lämpligen hand i hand.

Korgboll (eng. basket ball) är en spännande amerikansk nationalek. Två målfält utstakas och mellan dem ett midtfält. Innanför de yttre mållinjernas midt resas två målstänger med en utskjutande ring på 2—3 m. höjd; ofta fäster man en kasse under ringen. Hvaradera laget (färgen) söker att få bollen (en vanlig fotboll) igenom ringen på egen målstång. Deltagarna böra helst vara 18; motståndare fördelas parvis, 1 blå och 1 gul, på alla tre fälten. En vald lekledare ("kapten") kastar in bollen på midtfältet, där det blir täflan om att taga den, och tagaren befördar den till partikamrater närmare sin målstång. Någon tillräckligt nära stående söker göra "målkast", d. v. s. kasta upp bollen så, att den går ned igenom ringen, och dymedelst vinna ett "mål", hvarvid de båda färgerna täfla inom de skilda rummen om att vid hvarje kast fånga eller tillbakasla bollen. Ingen får öfverskrida gränserna för det fält, där han blifvit ställd.

Höjdingboll (amerikansk ringboll). På ömse sidor om gränslinjen emellan de två fälten upprättas på sex stegs afstånd från hvarandra ett lika antal ringar af 1 m. genomskärning, bland hvilka en är midtring, hvarest lagets valde höjding tar plats. Höjdingen placerar i hvarje ring en "medhjälpare"; lika många af laget bli "vaktare" och ställa sig

enhvar vid en motståndares ring. Medhjälparna stå kvar inom sina ringar och kasta bollen (en fotboll) till sin höjding; vaktarna skola dels hindra bollen att komma till deras motpartis höjding eller medhjälpare, dels kasta den till egen höjdings medhjälpare. Poäng beräknas, och 6 poäng äro vunnet parti, hvarest vaktarna bli medhjälpare och tvärtem. Det lag, som vunnit två partier, har segrat.

I **slungboll** användas två stora, tagelfyllda bollar genom bollen går en rem, som slutar i en ögla. De två lektagen ha hvar sin målport, midt emot hvarandra; det gäller att eröfra motståndarnas målport genom att få bollen igenom den. Bollen kastas antingen på vanligt sätt eller med fattning i remmen.

Litt.: om *antikens* bollspel Krause, "Gymnastik und agonistik der hellenen" (I, 1841), och Gräberger, "Die leibliche erziehung bei den griechen und römern" (I, 1864); om *moderna* bollspel i *allmänhet* Guts Muths, "Spiele" (1796; 8:e utvidg. uppl. 1893, af Lion), Törngren, "Fria lekar" (1879; 2:a uppl. 1880), Balck, "Bollspel" (i "Illustrerad idrottsbok", I, 1886, och särtryckt 1889), Hansen, "Illustreret idrætsbog" (1888—93), Lion och Wortmann, "Katechismus der bewegungsspiele" (1891), Zettler, "Die bewegungsspiele" (1893), Heineken, "Die beliebtesten rasenspiele" (s. å.), Hermann, "Ballübungen" (2:a omarb. uppl. 1894), Åkermark, "Ut till lek!" (1895) och "Ut till lek! Flickornas 44 friluftsekar" (1898), Schnell, "Handbuch der ballspiele" (3 bd, 1899—1901), Hermann, "Handbuch der bewegungsspiele für mädchen" (1901), v. Eberbach, "Rasenspiele" (3 bd, 1901—02), "Stockholms folkskolors lekserie" (2 hftn, 1901—03), tidskriften "Rasensport" (1903 ff.); om *särskilda* moderna spel "Haandbog i cricket, langbold og fodbold" (4:e uppl. 1895), handböcker i kricketspelet af Pycroft (1862; 6:e uppl. 1873), Box (1877) och Grace (1891), på danska "Love for cricket" (3:e uppl. 1899), handledningar i lawn-tennis på engelska af Wilberforce (1891), på tyska af v. Fichard (1886; 3:e uppl. 1895), Beneke (1892; 7:e uppl. 1904), Webster (1894), Czeipek (1896), v. Meyern-Hohenberg (1900; 3:e uppl. 1904), Stoddy (1903) och Hessen (1904), på danska af Friis (1890), på svenska "Lawn tennis-regler" (1895) och "Regler för lawn-tennis" (1896), dessutom årsskriften "Lawn tennis-jahrbuch" (utg. af v. Fichard, 10:e årg. 1904), monografer öfver golf spelet af Chambers (1862; 2:a uppl. 1887), Rob. Clark (1875; ny uppl. 1900), Hutchinson (1886; 6:e uppl. 1891) och Simpson (1888; 2:a uppl. 1892), "Rules of golf" (1902) afvensom vecko-skriften "Golf illustrated", Schneider, "Katechismus des wintersports" (1894; ang. hockey), och "Regler för hockey på is" (1903), handböcker i polospelet af Miller (1896), Dale (1897), Younghusband (s. å.), Drybrough (1898) och Moray Brown (2:a uppl. 1899), "Fotboll, regler och råd" (utg. af Svenska bollspelsförbundet, 1903) samt "Idrott. Riksförbundets täfvingsserier" (1904).

Bollsta, bruksegendom i Ytterlänns socken, Västerbotten, vid Bollstaffjärden af Ångermanälven, tillhör Graningeverkens aktiebolag. Bruket omfattar sågverk och kvarn. En fordom där befintlig masugn är numera nedlagd. Sågverket drefs 1903 med 10 ramar samt producerade 68,585 kbm. plan-

kor och bräder samt 135,000 hl. träkol. Arbetsstyrkan räknade 250 personer. K. K.-A.

BolHtistel, *bot.* Se *Echinops*.

Bollweiler [bå'llvajler], by i Elsass, vid järnvägen Basel—Strassburg. 1,197 inv. (1900). Bomullsväveri. — Slottet B. därstädes kom 1649 i den livländsk-svenske generalen Reinhold von Rosens (se d. o.) ego såsom baroni och blef 1739 markisat.

Bolwerk. Se *Bålverk*.

Bolmér [-mér], Bengt Magnus, universitetslärare, f. 1785 i Hvittaryd i Småland, d. 1849, blef 1810 docent i historia vid Lunds universitet. Han tillhörde lärosätets mera liffulla krafter på det humanistiska området och förestod tidtals lärostolarna i estetik och historia, intill dess han 1824 tämligen öfverraskande befordrades till professor i österländska språk, ett ämne han dittills föga odlat. Han spelade en icke ringa roll såsom värd i "Härbärg", den krets, som samlade sig kring Tegnér och en del andra af universitetets friska viljor. B. var och vid flera riksdagar universitetets representant i prästeståndet, ehuru hans val motverkades af den thomanderska gruppen.

Bolmen, Smålands största insjö, belägen mellan Västbo härad i Jönköpings län och Sunnerbo härad i Kronobergs län. Arealen är 183,5 kvkm., längden från n. till s. 35 km. och den största bredden 12 km. Större delen af sjön, jämte den däri belägna ön Bolmsö, räknas till Jönköpings län. Höjden öfver hafvet uppgifves till 142 m. B., som tillhör Lagans vattensystem, upptager själf Unnen med flera sjöar och afbördar sin vattenmassa genom Bolm-ån och sjön Kösen. Genom denna nejd, det gamla Finveden, gick, upp efter Lagans floddal, en af de stora sträckarna för den forntida samfärdslen. Flera fornlämningar, särskildt på Bolmsö, vittna om urgamal odling. Till skydd mot framträngande fiender var på en udde vid B:s södra spets medeltidsfästet Piksborg anlagd på 1300-talet af någon medlem af släkten Pik. Det förstördes 1434 af Herman Berman.

Bolmsö. 1. Socken i Jönköpings län, Västbo härad. 14,572 har. 1,034 inv. (1903). B. bildar med Dannäs och Tannåker ett konsistorielt pastorat i Växjö stift, Västbo kontrakt.

2. Ö i sjön Bolmen i Småland. På denna ö, särskildt å dess norra och östra delar, finnes en mängd fornlämningar, som visa, att ön haft en stor betydelse under den förhistoriska tiden, till och med redan under stenåldern. En gård med namnet Hof antyder, att där funnits ett hedniskt tempel. I Hervars saga omtalas Bolm, eller Bolmsö (Bólmsøy), som hemvist för kämpen Arngrimns tolf vilda söner, hvilka föllo i striden mot Hjalmar den hugfulle och Arv-Udd (Orvar-Odd). Det är omöjligt att afgöra, huruvida sagans Bolmsö är detsamma som den småländska ön eller som ön Bolm i norra delen af Norge eller måhända någon annan ö. Hs Hd.

Bolmört och **Bolmörtblad**, *bot. farm.* Se *Hyoscyamus*.

Bolo-bolo l. *Bautsji*, ett under Sokoto skattskyldigt landskap i mellersta Sudan, norr om mellersta Binue och genomdraget af 10° ö. lgd och 10° n. br. Landet är bergigt och har stora skogar, i hvilka elefanter, noshörningar och pantrar förekomma, medan slätt-trakterna äro ett hemvist för buffeln. Invånarna äro sudanegrer, småväxta, men starkt byggda. Sedan början af 1800-talet hafva

fulbe efter häftiga strider lagt landet under sitt välde. Det tillhörde sedan 1903 jämte Sokoto brittiska protektoratet Northern Nigeria. Hufvudort är Jakubu.

Bologna [bå'lå'nja]. 1. Provins i italienska landskapet Emilien, i den forna prov. Romagna. 3,752 kvkm. 538,082 inv. (1904), 143 på 1 kvkm. B. är i sin norra del slättbygd, men den södra upptages af Apenninerna, från hvilka många mindre vattendrag flyta till Po. Betydlig silkesodling och boskapsskötsel. — 2. Hufvudstad i nämnda provins, vid Apenninernas fot, mellan floderna Reno och Savena. 152,009 inv. (1901). B. har ett för handeln ytterst fördelaktigt läge, där alla vägar och järnvägar öfver Alperna från Simplan till Triest mötas för att därifrån utgrena sig öfver Apenninerna till Toscana eller längs östkusten till Brindisi och Tarent. Med hänsyn till sin strategiska vikt har B., som förut endast försvarades af en utanför den gamla ringmuren anlagd enkel enceinte med några 500 m. framför denna detacherade jordverk, mot söder skyddats af flera på senare tid byggda fort, bland hvilka Montebelluno ligger på 20, Montevoglio på 17, Oliveto på 16 och San Lorenzo på 12 km. afstand från enceinten, hvilken senare jämte jordverken i n. däremot slopats. Staden själf, omgifven af gamla murar och gravar, bildar en oregelbunden sexhörning med merendels trånga och krokiga gator. Dess centrum bilda Piazza del Nettuno med Neptunsbrunnen (af Giov. Bologna) och Piazza Vittorio Emmanuele med Viktor Emanuels 1888 aftäckta ryttarstaty. I närheten af det sistnämnda stå de båda berömda lutande tornen, det ena, påbörjadt af Asinelli 1109 och uppkalladt efter honom, 83 m. högt med 1,33 m. afvikelse från lodlinjen, det andra, efter sin byggmästare kalladt Garisenda, 47,5 m. högt med 2,4 m. afvikelse. B. är säte för prefekt, ärkebiskop, öfverdomstol och handelstribunal. I B. finnes dessutom museum, botanisk trädgård, observatorium, konstakademi (stiftad af påfven Klemens XIII) m. fl. vetenskapliga an-

Universitetet i Bologna.

stalter och samlingar. Mest bekant är B. för sitt universitet, Italiens äldsta och ett af dess utmärktaste, hvilket stiftades egentligen först 1158, men räknar sin uppkomst från en äldre lärdomsskola (det frade 1888 sin 800-åriga tillvaro). Dess bibliotek omfattar 255,000 band och 6,000 handskrifter. Af stolthet öfver detta universitet präglade staden på sina mynt: "Bononia docet" (Bologna är läromästa-

rinnan) och har tillnamnet "la dotta" (det lärda). Vid universitetet funnos 1896 111 lärare och 1,375 studenter. Det består af fyra fakulteter (ingen teologisk), och med detsamma äro förenade farmaceutisk skola, veterinärskola, ingenjörskola och landbrukskola. B. har äfven vetenskapsakademi (den s. k. *Istituto delle scienze*, stiftad 1690, öppnad 1714), stadsbibliotek (sedan 1801) och statsarkiv (upprättadt 1874). B. har dessutom ett lyceum, flera gymnasier, en 1805 grundad musikskola och ett antikvariskt museum. B. är en välbyggd stad. Bland dess byggnader märkas Palazzo del Podestà, i hvilket konung Enzo satt fången i 23 år, kyrkorna San Petronio, den största af stadens 75 kyrkor, samt San Domenico med dominikanordens stiftares sarkofag. B. har anseelig industri (järnvaror, parfym, mjöl, siden, tobak m. m.). — Det är en af Italiens äldsta städer. Det anlades under namnet *Felsina* af etruskerna, koloniserades af romarna och kallades af dessa *Bononia*. I stadens närhet afslöts 43 f. Kr. det andra triumviratet. Karl den store gjorde B. till en fri stat. Under senare hälften af 1100-talet och förra hälften af 1200-talet var staden så mäktig, att den t. o. m. kunde föra krig med de tyske kejsarna. Sedan 1506 var B. merendels påfvens besittning. I B. kröntes 1530 Karl V till kejsare af Klemens VII; dit öfverflyttades 1547 det tridentinska kyrkomötet, som där höll två sittningar. 1796 ingick det i den cisalpinska republiken, kom 1815 åter till Kyrkostaten, men gjorde 1821 och 1831 uppror mot påfven och hölls 1849—59 besatt af österrikarna. I mars 1860 förklarade B. sin anslutning till konungariket Sardinien. (J. F. N.) L. W. son M.

Bologna [båla'nja], Giovanni (da), egentl. Jean Boulogne, berömd flamsk bildhuggare, f. 1524 i Douai i Flandern, flyttade vid tjugo års ålder

för sina bilders dekorativa silhuetterverkan, från hvilken sida man än ser dem, och var en mästare i att ge sina djärft komponerade grupper en plastisk afrundning och helhetsverkan. Monumental och utmärkt genom en skicklig fördelning af den plastiska och ornamentala utsmyckningen är hans präktiga, 1563—67 utförda *Neptunusbrunn* (i Bologna). Orörlig verkar icke, ehuru tre figurer äro satta öfver hvarandra och deras rörelser äro momentant lifliga. Den icke mindre bekanta marmorgruppen *Sabinskornas bortröfvande* (i Loggia de' Lanzi i Florens), och detsamma gäller hans kanske mest ryktbara arbete, den 1564 gjutna bronsbilden af *Mercurius* (i Bargello), djärft framställd ilande genom luften, med ena foten lätt stödd på en plastiskt återgiven vindstöt — ett arbete med ett ovanligt lyckadt "antikt" grepp. Bland hans öfriga verk märkas *Ocean-brunnen* i Boboli-trädgården i Florens, ryttnarbilder af Cosimo I m. fl. (O. G.-g.)

Bolognese [bålanjese], it. Se Grimaldi.

Bolognes-hunden [bålanjes-], zool. Se Hunden.

Bolognesiska [bålanjesiska] l. Bononiska lysstenen (*lapis solaris*), *fys.*, svafvelbarium, som framställas ur en järntri tungspat, som man sönderstött till ett groft pulver och därefter sammanrört med kolhaltiga bindemedel, genom upphettning mellan glödande kolstycken. Produkten fosforescerar, d. v. s. lyser efter att ha legat i solljus med ett fosforartadt sken, hvilken egenskap den länge bibehåller, om den skyddas mot fukt t. ex. genom förvaring i ett hermetiskt slutet glaskärl. Stenens egenskap att lysa i mörket uppgifves vanligen hafva upptäckts 1602 af en skomakare vid namn Vincenzo Cascariolo i Bologna, hvarefter den fått sitt namn. Genom denna upptäckt blef man mera allmänt uppmärksam på fosforescens-fenomenet, hvilket ej var alldeles obekant redan på Aristoteles' tid. Den bolognesiska stenen är emellertid den äldsta af de artificiella lysstenarna eller s. k. fosforerna. S. A.-s.

Bolognesiska flaskan [bålanjesiska], *fys.*, en flaskan eller kolf af tjockt glas, som efter blåsningen blifvit hastigt afkyldt. Den tål vid starka stötar, men springer med en knall sönder i små bitar, om ytan rispas med ett hvasst sandkorn eller ett stycke flinta. Dessa egenskaper bero på ett spändt läge glaspartiklarna emellan, hvilket är en följd därpå att ytan stelnat, medan de inre delarna voro i fullkomligt flytande tillstånd. R. R.

Bolometer (af grek. *bolē*, stråle, och *metron*, mått), *fys.*, ett af amerikanske fysikern Langley konstrueradt instrument för uppmätning af mycket små temperaturförändringar. Detta instruments konstruktion är grundad på den egenskapen hos metaller, att de ändra sitt elektriska motstånd med temperaturen. Då nu ändringar i motståndet med ytterlig skärpa kunna mätas med hjälp af Wheatstones brygga, låg den tanken nära till hands att använda den nämnda egenskapen hos metallerna för bestämning af temperaturer. I det rum, hvars temperatur skall mätas, inlågges en metalltråd, som genom metalltrådar af ringa motstånd är förbunden med andra elektriska ledningar så, att den bildar den ena grenen i en Wheatstones brygga. Redan Ad. Svanberg i Uppsala (1851) föreslog detta sätt för temperaturmätningar, hvilket sedan infördes i praktiken af Siemens. Den af Langley konstrue-

Sabinskornas bortröfvande.

Merkurius.

till Italien och var för det mesta verksam i Florens, där han dog 1608. Han anslöt sig, likväl på ett själfständigt sätt, till Michelangelos konstruktiv och var bland dennes efterföljare den, som bäst höll sig fri från maner och som egde det renaste skönhetsinnet. Framför allt hade han ett utprägladt sinne

rade bolometern består af ett ytterst tunt platina-bleck (0,001 mm. tjockt), ur hvilket en smal remsa (0,25 mm. bred) är urskuren i vidstående form

. Platinablecket är sotadt för att absorbera värme, som faller på detsamma. Langley har använt denna apparat hufvudsakligen till att studera värmets fördelning uti ett spektrum, hvarvid såsom strålände kropp användts dels ytan af kärl hållna vid 0°, 100° eller 178°, dels elektriskt bägljus, månljus eller solljus. Hans undersökningar med bolometern hafva varit epokgörande för denna gren af fysiken. Slutligen (1894) lyckades han konstruera så känsliga bolometrar, att de angifva natrium-linjen i solljuset såsom dubbel och midt emellan de båda natrium-linjerna låta en nickel-linje tydligt framträda. Dessa instrument angifva temperaturhöjningar, som uppgå till en milliondels grad Celsius. S. A.—s.

Bolor-tag l. Belur-tag ("blå berget"), förr namn på östra kanten af Pamir-plåten. Det sammanbinder Tian-sjan och Karakoram samt kulminerar i Mus-tag-ata (Tagharma), 7,860 m. Numera brukar kedjan kallas Sary kol l. Mus-tag-ata-bergen. J. F. N.

Bolsena, stad i italienska prov. Roma. 3,288 inv. (1901). Vinodling. Etruskiska fornlämnningar. B. är beläget vid den natursköna *Lago di B.* (*Lacus colsimiensis*), med äarna Bisentina och Martana. Sjön ligger 305 m. ö. h., har en areal af 115 kvkm., är 146 m. djup samt den skönaste och största af de norr om Rom belägna sjöarna. Det är sannolikt en kratersjö. Afflyter genom Marta till Tyrrhenska hafvet.

Bolshög, socken i Kristianstads län, Järrestads härad. 875 har. 493 inv. (1903). Annex till Vallby, Lunds stift, Albo och Järrestads kontrakt.

Bolsajja-Bjeka, flod i södra Kamtsjatka, 200 km. lång, utmynnar i Ochotska hafvet. I dess dal förekomma heta källor, de s. k. "bolsjerjziska termerna" (84,4°); nära dess mynning ligger byn Bolsjerjezk, som förr var hufvudort för Kamtsjatkas förvaltning.

Bolsjoj-lima'n, stäppsö i Ryssland, på gränsen mellan Kaukasien och Don-området, genomfluten af floden Manytsj. Kallas också Manytsj-sjön.

Bolsön de Mapimi, ökenartad landsträcka i norra Mexico, mellan Sierra Verde och Rio del Norte. En del af densamma är ännu i indianers ego.

Bolstad, socken i Älfsborgs län, Sundals härad. 6,000 har. 1,621 inv. (1903). B. bildar med Grinstad, Gestad och Erikstad ett regalt pastorat i Karlstads stift, Södra Dals kontrakt.

Bolsward, gammal, fordom betydande stad i nederländska prov. Friesland, 24 km. s. v. om Leeuwarden. 6,517 inv. (1900). Ståtligt rådhus, linne- och vlleindustri, boskapshandel. Tillhörde förr hanselörbundet.

Bolswert, två holländsk-flamska kopparstickare. — 1. Boëtius a B., f. 1580 i Bolsward i Friesland, d. 1633 i Bruxelles, flyttade 1619 från Amsterdam till Antwerpen, där han, påverkad af Rubens, hufvudsakligen arbetade efter dennes verk. — 2. Schelte a B., f. 1586 i Bolsward, d. 1659 i Antwerpen, där han bodde åtminstone från 1625 och under ledning af Rubens utvecklades till en af den flamska skolans ypperste gravörer, beundrad för kraften och djärfheten i sina stick, liksom för den skickliga behandlingen af ljus och skugga. (O. G.—g.)

Bolt, norsk adlig ätt under 14:e och 15:e årh. — 1. Dess mest framstående medlem var Aslak Harniktsen B., som 1407 blef biskop i Oslo och 1408 i Bergen. 1428 valdes han till ärkebiskop i Nidaros, men fick icke förrän 1430 påfärens tillåtelse att öfvertaga detta ämbete. B. var den förste norske ärkebiskop, som oafbrutet förde titeln "den påfäliga stolens legat". Han var mycket nitisk och arbetade på att införa ordning i åtskilliga förhållanden. Så lät han (1432—40) upplägga en jordebok öfver ärkebiskopstolens jordegods (*Aslak Bolts jordebog*, utg. 1852) och försökte att åter införa norska provinsialkonsilier. Sådana höllos i Bergen 1435 och i Oslo 1436. B. är emellertid mest känd som politiker. 1436 deltog han i mötet i Kalmar, där ett förslag till ny unionsakt utarbetades. Under tronledigheten efter konung Kristofers död var han ledare för det parti, som ville hafva en förening med Sverige under Karl Knutsson. Denne kom till Norge och kröntes af ärkebiskopen i nov. 1449. Några månader senare dog Aslak. — 2. En annan af ättens medlemmar var Amund Bergtorssøn, som 1436 och följande år var ledare för en rörelse bland allmogen i Norges sydöstra landskap. Han lär ha blifvit levfande bränd. Y. N.

Boltenhagen, mycket besökt badort i Mecklenburg-Schwerin, vid Östersjön, mellan Wismar och Lybeck.

Bolton [bāʊltn], förr Bolton le Moors [bāʊltn le mōʊs], stad och sedan 1888 eget grefskap (9,5 kvkm.) i nordvästra England, förr tillhörigt grefskapet Lancaster. 168,205 inv. (1901). Dess ytterst lifliga industri, som uppgifves vara grundlagd af flamländare i 14:e årh. och sedan i 16:e årh. utvecklades af landsflyktiga palzare och hugenotter, omfattar företrädesvis bomullsvaror af alla slag, maskiner, brandfria skåp samt läs.

Bol-torn l. Bol-turs, nord. myt., "olycksjätte", en jätte, fader till Bestla, som var moder till Oden, Vili och Ve.

Boltraffio, Giovanni Antonio, italiensk målare, f. 1467 i Milano inom en rik patricisk familj, d. där 1516, erhöi sin första undervisning af gammalmilanesiska mästare, såsom Vincenzo Poppa, men blef sedan, ehuru först tämligen sent, lärjunge af Lionardo da Vinci. Ibland kommer han sin lärare ganska nära genom sina förtäfligt modellerade figurer, hvilka utmärka sig för ädelhet och skönhet — främst madonnen. I färgen är han djup och kraftig med måttligt ljusdunkel. Tonen är ibland litet kylig, men behandlingen lätt och säker. Till hans bästa arbeten hör *Maria med helgon* och *stiftare* (som bekostade tafan; målad 1500, nu i Louvre i Paris). Men utmärkta äro äfven *Den hel. Barbara* (i Berlins museum), en *Maria*, målad i lysande färger (galleriet i Budapest), en i kroppstorlek framställd *Maria med barnet* (i Londons nationalgalleri), en förnämt älsk-värd *Maria* (i Casa Poldi, Milano), hans bästa taffa i Italien, samt en annan *Maria* (i Bergamos galleri). Därfjärnte målade B. porträtt. Det bästa är ett *Mansporträtt* (i Ambrosiana, Milano). C. R. N.*

Bol-turs. Se Bol-torn.

Boltzius, Fredrik August, troshelbrädgörare och predikant, föddes i Graiva socken, Värmland, 13 maj 1836 och var son till en förmögen hemmansegare, som genom dryckenskap kom på obestånd. B. säger sig ha blifvit "våckt" 1864 och vandrade

sedan ett tiotal år omkring som handelsman, därvid äfven öfvande konsten att genom bön och smörjelse med olja behandla sjuka, som "hade tron". Bekant blef han först 1884 genom några mycket omtalade kurer i Stockholm och slog sig sedan ned i sin födelsebygd som vida beryktad "underdoktor" med mycket vidsträckt praktik. Hans läkemetod består i att genom långa, exalterade böner, strykningar, smörjningar o. s. v. försätta patienterna i ett upplagadt, hypnotiskt hänryckningstillstånd, som gör dem mottagliga för suggestioner. Äfven har han plägat kring-sända s. k. "svettedukar", tygstycken, med hvilka han aftorkat sitt svettiga och oljiga huivud. B. har äfven på senare år ofta som predikant och "undergörare" tidtals uppehållit sig i Stockholm. Om hans "underkurer" finnes en ganska rikhaltig litteratur. Till förmån för hans verksamhet ha uttalat sig bl. a. hans sekreterare N. B. Nielsen i broschyren "Boltzins og sygehelbredelserne i Sverige ved troens bøn" (1887), den beryktade norske prästen L. Oftedal (i "Vestlandsposten" 1887 och "Hemlandsvännen" s. å.) samt C. H. N. Steffen ("Vittnesbörd om helbreddagörelse genom tron", 2:a uppl. 1895). Den grundligaste kritiken af B:s hela verksamhet har lämnats af E. Thorelius, "Boltzianismen, skandinavisk kulturbild" (1888). Jfr Helbrägdagörelse genom tron.

Boltzmann, Ludwig, tysk fysiker och matematiker, f. 20 febr. 1844 i Wien, studerade vid gymnasiet i Linz och sedermera (1863—66) vid universitetet i Wien. B. åtnjöt där den berömda fysikern Stefans undervisning och var hans assistent, tills han 1869 erhöll en professur i matematisk fysik vid Graz universitet. 1873 återvände han som professor i matematik till Wien och erhöll 1876 professur i ren fysik i Graz. 1889—94 var han professor i teoretisk fysik i München och utnämndes 1894 till Stefans efterträdare i Wien, hvilken plats han återtog 1902 efter att under två år ha förestått professuren i teoretisk fysik vid Leipzigs universitet. Sedan 1888 är B. ledamot af svenska vetenskapsakademien och sedan 1895 af vetenskaps societeten i Uppsala. B. är den teoretiska fysikens främste målsman inom de tyska länderna. Han har bl. a. gjort mycket främstående arbeten inom den kinetiska gasteorin och utfört noggranna bestämningar af den s. k. specifika induktionskoefficienten hos olika materialier. Af synnerligen stort värde äro också hans teoretiska undersökningar angående det s. k. strålningstrycket och Stefans lag för en svart kropps strålning vid olika temperaturer. Mycken uppmärksamhet väckte hans föreläsningar öfver den maxwellska teorien för elektriciteten, hvilka utgäfvos af trycket 1891—93. B. är den förnämste förkämpen för den s. k. mekanistiska världsskådningen inom fysiken gentemot de angrepp, som riktats emot denna från den s. k. energetiska skolans sida. Vid naturforskarmötet i Lybeck 1895 dref han genom sin logiska skärpa och sin öfverlägsenhet å såväl matematikens som fysikens område sina motståndare ur de af dem intagna positionerna. Särdeles intressant och märklig från naturvetenskaplig och kunskaps teoretisk synpunkt är äfven B:s i Wiedemanns "Annalen der physik und chemie" (1896) införda afhandling i detta ämne. S. A.—s.

Bolum, socken i Skaraborgs län, Valle härad. 3,248 har. 743 inv. (1903). Annex till Broddetorp, Skara stift, Billings kontrakt.

Bolus (grek. *bo'los*, jordklump). 1. *Miner.* Benämning på vissa för känseln feta leror, hvilka vid beröring med tungan häfta starkt därvid och i vatten sönderfalla med ett knastrande ljud. Deras färg växlar mellan hvitt och brunrött. De äro en förvittringsprodukt af basalt och närläktade bergarter samt träffas i Armenien, på Lemnos, i Italien, Bagerm m. fl. st. Fordom formade man af bolus för medicinskt ändamål små kakor, hvilka försågos med bilden af en hind (Dianas sinnebild), hvaraf benämningen *terra sigillata*. P. T. C.—

2. *Farm.* Man skiljer inom farmakologien mellan röd bolus af mörkt brunröd färg, armenisk bolus af ljusare färg och hvit bolus, som är gulhvitt eller rent hvit. Af ganska rent, vattenhaltigt lerjordssilikat utgöres det i svenska farmakopén upptagna kaolinnet, ett hvitt, fint pulver, som vid sammanknådning med vatten ger en plastisk massa. Kaolinnet, likasom hvit bolus, användes därför såsom grundmassa vid beredning af vissa piller samt som tillsats till ströpulver o. d. C. G. S.—

3. *Tekn.* Bolus brukas numera mest till färg i brändt eller obrändt tillstånd; terra di Siena, brun bolus från Siena i Italien, är en allmänt använd sådan. Bolus begagnas äfven som grund vid förgyllning på trä och vid framställning af guld och silfverpapper, vidare som kitt, till förfärdigande af pip-huivuden och finare lergods (piplera) samt i slammande tillstånd som polermedel för glas, metall och sten. G. H.—r.

Boiva'nskaja-guba', bukt af Norra ishafvet, öster om Pjetsjors mynning, 25 km. djup och 21 km. bred. Bekant för sitt rika laxfiske.

Bolwerk (isl. *Bplværkr*, "som vällar ondt"), *nordmyt.*, det namn, under hvilket Oden beredd sig tillgång till Suttungs mjöd.

Bolyai [bål'jai]. 1. Wolfgang B., ungersk matematiker, f. 1775, d. 1856, var studiekamrat och ungdomsvän till C. F. Gauss och är mest bekant genom sin vetenskapliga brevfrämling med denne (utg. af Schmidt och Stäckel 1898). B. egnade en stor del af sin tid till undersökningar öfver geometriens grunder. Hans arbete *Tentamen juventutem . . . introducendi* har blifvit ryktbart hufvudsakligen genom det "Appendix", som hans son (se nedan) fogade till detsamma (1832).

2. Johann B., den föregåendes son, ungersk matematiker, f. 1802 i Klausenburg, d. 1860 i Maros-Vasárhely, som f. d. ingenjörkapten, började redan vid sitt 9:e år under faderns ledning att studera Euklides och Euler, och redan vid denna tid torde hans uppmärksamhet blifvit fäst vid den svårighet i geometriens grunder, som ligger i Euklides' s. k. elfte axiom och som i mer än 2,000 år trotsat de skarpsinnigaste forskares ansträngningar. Den ifrågakvarande satsen, som innebär, att en rät linje *C* skär två andra räta linjer *A* och *B* samt är vinkelrät mot *A*, men icke vinkelrät mot *B*, så måste *A* och *B* råkäs, om de tillräckligt utdragas, denna sats hade man icke funnit tillräckligt enkel för att uppställas som själfklar, utan man hade gjort, århundrade efter århundrade, otaligt många försök att bevisa densamma med tillhjälp af Euklides' öfriga, allmänt accepterade, axiom och förutsättningar. Efter ihärdiga ansträngningar lyckades det B. 1831 att komma till lösningen af frågan. I sitt arbete *Appendix scientiam spatii*

absolute veram exhibens etc. visade han nämligen, att satsen är *obeweislig* och således att betrakta som en inskränkt *förutsättning*, som pålåg rummet och som logiskt kan tänkas ersatt af en *förutsättning* af annan natur. Han uppbyggde nämligen en geometri, där alla öfriga euklideiska axiom och *förutsättningar* äro uppfyllda, men där det ifrågasvarande axiomet icke längre gäller. Denna nya geometri, ehuru paradoxal för den häfdvunna åskådningen, är sålunda teoretiskt lika antaglig som den euklideiska, liksom ej heller vår erfarenhet om rummet i något afseende ger ett empiriskt företräde åt den ena eller åt den andra. Emellertid kom den ryske matematikern Lobatsjevskij ungefär samtidigt och oberoende af B. till samma epokgörande resultat. Med denne forskare delar därför B. äran att vara upphöfsman till den stora tankebyggnad, som fått namnet den "absoluta" eller "icke-euklideiska geometrien" (under det senare namnet inbegripes vanligen också en senare skapelse, nämligen den riemannska geometrien; se Riemann). Såsom anmärkningsvärdt bör framhållas att Gauss redan 30 å 35 år före B:s upptäckt kommit till i det väsentliga samma resultat, men icke publicerat desamma, sannolikt därför att han icke ansåg tiden ännu mogen för så djärft tankar. Slutligen må nämnas att man på senaste tid, hufvudsakligen genom P. Stäckels forskning, lyckats påvisa att ifrågasvarande upptäckt icke är så isolerad från föregående arbeten, som man förut trott, utan att densamma fasthålls är att upptäcka som den slutliga länken i en lång kedja af viktiga förarbeten, nämligen af Wallis, Sacheri, Lambert och Taurinus m. fl., som förut legat begränsa i glömskan. H. v. K.

Bolzano, det italienska namnet på staden Bozen.

Bolzano, Bernhard, tysk-österrikisk filosof och matematiker, f. 1781 i Prag, d. därstädes 1848, blef 1805 (katolsk) professor i religionsfilosofi vid universitetet i Prag, men afskedades 1820, därför att han ansågs hafva framställt kätterska lärosatser. Såsom teolog var han rationalistisk och såsom filosof anhängare af Leibniz. Hans förnämsta filosofiska verk är *Wissenschaftslehre. Versuch einer neuen darstellung der logik* (4 bd, 1837). Som matematiker publicerade B. några arbeten rörande funktionsteorien, hvilka länge förblevo obeaktade, men numera erkännas vara af stor betydelse och betraktas som förelöpare till den moderna teorien för funktionen af en reell variabel. Jfr Hoffmann, "Bruchstücke zu einer künftigen lebensbeschreibung des dr. Bolzano" (1850). H. v. K.

Bom. 1. *Sjö*. Ett rundhult (vanligen af trä, stundom af järnplåt), som tjänar att utspänna den undre delen af ett segel. Bommen får alltid namn efter det segel den tillhör: *mesanbom* o. s. v. Bogsprötets förlängningar kallas *klyfvarbom* och *jagarbom*. De segel, hvilas underkant "litas" (fästas) eller uthalas till en bom, kallas *bomsegel*. De tåg, med hvilka bommens och seglets ställning förändras vid en vindomkastning, kallas *bomskot* och det tåg, som uppbär bommens yttre ända, *bomdirk*. Tunga bommar erfordra en talja på bomdirken, hvilken benämnes *bomtälja*. Stundom får man äfven höra ledsegelspiror benämnas *ledsegelsbommar*, hvilket beror på en förblandning af den svenska och den engelska be-

nämningen. Det rundhult, som tjänar att utbreda underledseglets undre del och som, då fartyget ligger i hamn eller till ankars, begagnas till båtarnas förtojning, kallas *waterbom*. Det från densamma yttre ända akter öfver gående tåget kallas *bomtåg* och nyttjas dels till att gifva waterbommen olika ställning och dels till fäste för dem, som flytta eller fasthålla båtarna längs fartygssidan. R. N.*

2. *Järno*. En inrättning, som användes till ainstängning af vägar och gator, som korsar järnvägar i plan. Bommar äro vanligen fällbara kring stöd vid vägens sida och i den kortare ändan försedda med tyngder, så att de automatiskt resa sig i vertikal ställning, då de icke vid tågs passerande hållas fälda. Då de manövreras medelst ledningar från annan plats, äro de försedda med ringverk, som ljuder kort innan de fällas och under den tid de äro fälda, samt med optiska signaler för de vägfärande, visande röd färg såväl dag som natt. H. L.

3. *Artill*. Se *Kanon*.

Boma ("palissader"), i Central-Afrika bruklig form för befästningar, bestå af förhuggningar eller af en eller flera rader pålar och äro merendels af cirkelrund form samt försedda med en eller få tränga öppningar, som skyddas af små "tamburer". Dylika befästningar anläggas äfven af forskningsresande omkring nattläger i farliga trakter. (L. Wilson M.)

Boma (Mboma), säte för Kongostatsens styrelse, på högra stranden af Kongo, omkr. 100 km. från mynningen. Emedan det är den längst upp vid floden belägna punkt, som är tillgänglig för stora oceanångare, har B. varit en betydande centralpunkt först för slafhandeln och, sedan denna upphört, för handeln med det inre Afrikas produkter. Före Stanleys stora resa var B. den högst upp vid floden belägna plats, där hvita köpmän slagit sig ned.

Boman, Magnus, öfversättare, f. 1758 i Lilla Mellösa socken i Södermanland, student i Uppsala 1784, prästvigdes 1786. Efter ett lit af fattigdom och försäklings dog han 1808 som skollärare i Södertälje. Under sin studenttid inkade han grundliga språkstudier och översatte "Phædri æsopiska fabler" (1788). Sedermera översatte han på prosa Ovidius' "Förvandlingar" (1788—98), "Dionysii Catonis sedolärans disticha till sin son" (1802) samt "Arbeten och dagar, sånger af Hesiodos" (1813, utgifna af L. Hammarsköld). B. var en föregångare på de metriskas översättningarnas område genom sina hexametrar.

Boman, Per Konrad, tonsättare, skriftställare, f. 1804, d. 1861, kamrerare i generalallstyrelsen sedan 1845, var elev af P. Frigel och skref de på k. teatern i Stockholm uppförda operetterna *Byn i bergen* (1846) och *Ljungby horn och pipa* (1858) samt kantaten *Gustaf Vasas dröm* äfvensom variationer för piano, sånger m. m., hvarjämte han tillsammans med J. N. Ahlström utgaf en samling svenska folkmelodier. Hans litterära verksamhet består i kritiska uppsatser i Posttidningen, värdefulla bidrag till "Ny tidning för musik", översättning af Birchs "Darstellung der Bühnenkunst" ("Handbok i den dramatiska litteraturens historia", 1850) m. m. 1854 höll han i Stockholm en serie talrikt besökta föreläsningar öfver musikens historia. A. L.

Bomansson, Karl August, finsk arkivtjänsteman, f. 5 april 1827 på Åland, blef 1853 magister,

varit påtänkt till residens för Australiska statsförbundet (se d. o., sp. 470).

Bombar'd (fr. *bombarde*, it. *bombar'do*, ty. *pom-mer*). 1. *Mus*. a) Ett på 1600- och 1700-talen brukligt blåsinstrument af trä. Bombarden, från hvilken fagotten leder sitt ursprung, fanns i flere storlekar och tonomfång. Den största arten, *bombardone*, var mer än 2,67 m. lång. — b) En i äldre orglar befintlig 16-fots pedalstämma. A. L.

2. *Krigsv.* Äldre benämning på kanon.

Bombardemang (fr. *bombardement*), bombardering (se d. o.).

Bombardëra (jfr *Bombard*), beskjuta (en platt); öfverhopa med kastade föremål (confetti, buketter m. m.).

Bombardërgalliot, *sjöv.*, galliot-tackladt bomb-skepp, med två mörsare, uppställda på bäddning framför den främsta masten. R. P.*

Bombardëring (jfr *Bombard*), *krigsv.*, kallas det anfallssätt mot en fästning, då man efter dennas cernering söker medelst ihärdig och öfvervåldigande beskjutning tvinga kommandanten att dagtunga. Bombardering förutsätter, för att lyckas, en svag kommandant, en demoraliserad besättning, brist på bombfria täckta rum och en inom fästningen boende opålitlig civil befolkning, hvars bostäder kunna nås af de fientliga projektilerna, och har sålunda ej någon utsikt att föra till målet mot en väl försvarad modern fästning, så länge dennas fortgördel ej är genombruten. Under fransk-tyska kriget 1870—71 intogs flera fästningar (Soissons, Mézières, Laon m. fl.) genom bombardering, under det andra (Strassburg och Pfalzburg) motsådo detta anfallssätt. Se Fästningskrig. L. W. son M.

Bombardon [båbardån], fr., ett stort, bas-tuban liknande och af denna numera nästan utträngdt blåsinstrument af bleck. Det har 3 ventiler. A. L.

Bombasin l. *Bombasång* (fr., af grek. *bo'm-byx*, silkesmask), urspr. ett i Italien förärdigadt tyg af bomull, kamelhår och silke. Sedemera tillverkas bombasin af enbart kamgarn och utgjorde en ganska tät och glansig väfnad, som begagnades till klänningar m. m. Ordet är numera föråldrad, ehuru liknande tyger fortfarande tillverkas: yllelasting m. fl. G. A. W.

Bomba'st (af mlat. *bo'mbax*, bomull), svulstigt och högtärfvande framställningssätt. — Adj. *Bomba'stisk*.

Bombasång. Se *Bombasin*.

Bombax L., *bot.* Se *Beklädnadsväxter* och *Ceiba*.

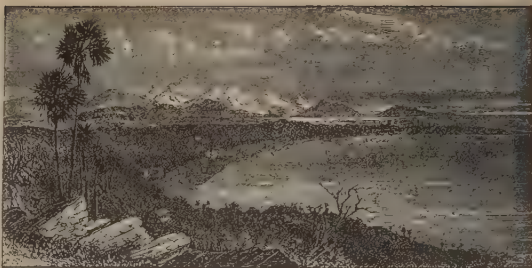
Bombay [båmbä']. 1. Presidentskap (*presidency*) l. provins i kejsardömet Indien, på Främre indiska halfnös västra kust, mellan 13° 53' och 28° 45' n. br. samt 66° 40' och 76° 30' ö. lgd., omfattande 488,830 kvkm., hvaraf 318,516 kvkm. omedelbart under brittisk förvaltning och 170,314 kvkm. under lydfurstar. Häre är icke inberäknadt ett brittiskt skyddsområde i Arabien, omfattande staden Aden med område (207 kvkm.), ön Sokotra (3,579 kvkm.), ögruppen Kurian Murian, ön Perim samt en kuststräcka i Arabien utmed Arabiska viken (sammanlagdt omkr. 40,300 kvkm.), hvilket i administrativt hänseende lyder under guvernören i B. Somaliland-protektoratet i Afrika, som förut också hörde till B., styres sedan 1898 genom brittiska utrikesministeriet. De portugisiska besittningarna

Goa, Damão och Diu äro enklaver i presidentskapet. Man kan i detta särskilja tvänne regioner, mellan hvilka Narbada bildar gräns, en nordlig, omfattande Gujarat, halfn Kathiawar, Cutch och Sind, en låg alluvialslätt och till stor del öken, och en sydlig, bestående af en smal, bördig kustremsa, begränsad i ö. af de branta Ghats, samt innanför dem Deccans högländ. Af floderna är blott Indus af vikt; af Narbada och Tapti tillhör endast nedersta loppet B. Ghatsbergen bestå af porfyrisk trapp; i norra trakterna finnas på försteningar rik sandsten och konglomerat. Indiens stora basalt-distrikt, som börjar vid Nagpur, bildar nästan hela kusten från Goa och B. till Cambay-viken. Midten af B. består af en svart, för bomullsodling lämplig jord. Klimatet är nästan öfverallt osundt, medeltemperaturen är 27,5°; i Gujarat stiger termometern till öfver 43° och sjunker ända till 4,4°. Den årliga nederbörden är i Bombay 2,032 mm., i Poona blott 500 mm., i Kurachi 150—200 mm. och i Haidarabad 63,5 mm. Floran uppvisar bl. a. vackra tekskogar, kokos- och andra palmer samt sandel-träd. Öfver 7,2 mill. acres äro täckta af skog. Vilda djur och ormar finnas i mängd; 1890 dödades 1,122 personer och 1,883 kreatur af ormar.

Befolkningen består hufvudsakligen af maratter, men äfven af parser, belutjer, perser, pathan (af-ganer) och araber. Folkmängden utgjorde 1901 25,424,235 inv. i den indiska delen af presidentskapet, däraf 18,515,587 i det omedelbart brittiska området och 6,908,648 i lydstaterna. Af de arabiska besittningarna hade år 1901 Aden med område 43,974 inv.; Sokotra och de öfriga områdena, för hvilka exakta befolkningsciffror saknas, hade, det förra omkr. 12,000 inv., återstoden omkr. 140,000 inv. Med hänsyn till religion voro 1901: 19,919,163 hinduer, 4,600,876 muhammedaner, 536,116 djaina, 220,087 kristna, 78,880 parser, 13,919 judar o. s. v. I midten och i s. talas företrädesvis maratit och kanara, i n. v. är affärsspråket mest gujarati, i Sind talas sindi, v. om Indus baltji. Folkbildningen står lågt, ehuru en mängd skolor (med omkr. 12,000 lärare) finnas. 269 tidningar utkomma inom provinsen, däraf 20 på engelska språket. Hufvudnäring är åkerbruk, hvilket år 1900 på 24 mill. acres producerade särskildt hirs och haljfrukter, däreft ris och hvete, utmärkt bomull, ölfväxter, tobak, indigo och socker. Af kreatur funnos 1901: 164,459 hästar, 7,5 mill. nötkreatur, 1,7 mill. får, 2,7 mill. getter, 104,702 kameler (i Sind), hvilka ciffror beteckna ett allmänt tillbakagående mot föregående år, en följd af missväxten; så ginga under missväxtåret 1900 öfver 1,5 mill. nötkreatur förlorade. De viktigaste industrierna äro bomullsspinnerier och bomullsvärfverier samt saltproduktion. Bomullsfabrikerna voro 1901 134, med nära 3,5 mill. spindlar, 31,187 väfstolar och 108,840 arbetare. Äfven sidenvor, guld- och silverträd, stickerivaror, läder- och järnvaror, trä- och elfenbenssniderier produceras. Den mycket betydliga handeln går mest öfver staden B. 1900—01 uppgick införseln till ett värde af 263,4 mill. rupier, utförseln till 271,7 mill. rupier, hvilket visade en sammanlagd minskning sedan föregående år af omkr. 81 mill. rupier. De under regeringens kontroll stående järnvägarna hade 1900 en längd af 12,110 km. Telegraflinjernas sammanlagda längd var

12,840 km. — Presidentskapet styres af en guvernör, som lyder under generalguvernören öfver Indien. Vid hans sida stå ett råd och en lagstiftande församling, hvars medlemmar utnämnas af guvernören. Provinen delas i 4 divisioner: norra, centrala, södra och Sind-divisionen, med ialles 24 distrikt (utom Aden). Presidentskapets inkomster stego 1900 till 135,7 mill. rupier, utgifterna till 108,7 mill. rupier.

2. Hufvudstad i nämnda presidentskap, ligger på 18° 55' n. br. och 72° 54' ö. lgd samt är näst Calcutta Indiens folkrikaste stad, belägen på sydöstra sidan af en 55 kvkm. stor ö, B. island, skild från ön Salsette genom en smal kanal, öfver hvilken en järnvägsdamm och en järnvägsbro nu föra. Ön utsträcker mot s. tvenne

Bombay-viken.

Situationsplan af Bombay.

landtungor, i v. Malabar hill, med hinduernas heliga by Walkeshwar ("tystnadens torn"), parsernas begravningsplats, guvernörens bostad och en mängd villor, samt i ö. den fordom af tvenne öar (Old woman's island och Kolaba) bestående landtungan med därhus, fyr, observatorium, bomullsfabriker, artilleriverkstäder och storartade magasin. Norr därom ligger stadsdelen Castle, med bl. a. justitiepalatset, universitetsbiblioteket, regeringspalatset, stadshuset (med ett bibliotek om 100,000 bd), myntverket och tullhuset. Stadsdelen begränsas i v. af en vacker esplanad (med drottning Viktorias storartade, af fursten af Baroda bekostade marmorstaty), som skiljer den från den stora Svarta staden (hindustaden) i n. Nordöst om denna och skild därför genom Great Indian Peninsular-järnvägen ligger stadsdelen Mazagaon med storartade hamnbassänger, och n. om denna ligger Victoria garden, med museum, botanisk och zoologisk trädgård samt flera statyer. Sin egenskap af fästning har staden för länge sedan förlorat; af de gamla befästningarna kvarstå kastellet och Fort George (byggdt 1769) i stadsdelen Castle samt fortet Mahim och Siwa vid öns norra ända. På öar i hamnen äfvensom på kusten ligger några fort. Folk-mängden uppgick 1901 till 776,006 inv., däraf $\frac{2}{3}$ hinduer, $\frac{1}{5}$ muhammedaner och 12,273 européer. År 1891 steg befolkningen till 821,764; regressen beror på att B. sedan 1896 varit hemsökt af pesten, hvilket i många afseenden afbrutit den förut snabba utvecklingen. De viktigaste näringarna äro industri förträdessvis bomullsindustri (1891: 66 fabriker med 62,000 arbetare), pappersfabrikation och konstindustri (mosaik, träsnideri, mattor, brokad, mässingsvaror m. m.), men hufvudsakligen handel. Införseln hade 1901 ett värde af 263,4 mill. rupier, utförseln (mest bomull och opium) af 271,7 mill. rupier. Af hela Indiens utländska handel gå mer än 40 proc. öfver B., och det har på detta område redan öfverflyglat Calcutta, en gifven följd af dess gynnsamma läge i fråga om sjöfarten genom Sues-kanalen. Två järnvägar förbinda B. med Indiens alla delar. I B:s hamn inlöpte 1901 878 ångare om öfver 1,1 mill. ton och 651 segelfartyg om öfver 60,000 ton. B. har 11 banker, 13 konsulat och 11 sjukhus. Bildningsanstalter äro bl. a. det 1857 stiftade universitetet (meddelar endast lärdomsgrader efter aflagda prof), flera colleges samt Victoria och Albert museum (sedan 1871) för Indiens naturhistoria, hvarjämte finnas flera vetenskapliga sällskap: en filial af "Royal

asiatic society", ett medicinskt och ett fysikaliskt sällskap. — Ön B. afträdde 1532 till portugiserna af en furste på Salsette och kom vid Karl II:s af England giftermål med den portugisiska infantinnan Katarina 1661 som hemgift till England samt öfverläts 1668 af regeringen till Ostindiska kompaniet mot en årlig ränta af 10 pd. Befolkningen uppgick då till knappast 10,000 pers., och klimatet var så osundt, att tre år betraktades som den längsta tid en europé kunde leva där. 1687 blef B. i stället för Surat hufvudorten för kompaniets besittningar i Indien och var det till 1753, då Calcutta fick företrädet. Med Sues-kanalens öppnande blef B. Indiens riktigaste handelsstad. Dess hamn är bättre och större än någon annan i Indien. (J. F. N.)

Bombay-macis, bot. Se Muskot.

Bombay-stål, hårdt stål i fyrkantdimensioner, försedt med tvärgående upphöjningar, som förpackadt i lådor exporteras till Öst-Asien för allehanda smides- och stålningssbehof. G. H.-r.

Bombebössen, ett i Köpenhamn befintligt hospital för 50 gamla välfredade sju män, upprättadt 1824 af kommandören P. N. Söling. Namnet härrör däraf att gåfvor till asylens insamlades i en bomb, som för detta ändamål var framsatt i stiftarens ämbetsrum.

Bombelles [båbåll], urspr. portugisisk adelssläkt, känd sedan korstågens dagar, sedermera bosatt i Frankrike och Österrike.

1. Henri François de B., greve, fransk militär, f. 1680, d. 1766, tjänstgjorde först i marinen, men öfvergick 1701 till armén. Han kämpade med utmärkelse i spanska successionskriget och deltog såsom öfverste i Österrikes krig mot turkarna i Ungern 1717. Hemkommen till Frankrike, blef han guvernör för hertigen af Chartres, sonson till hertigen af Orléans ("regenten"), samt kommandant på fästningen Bitché och generallojtnant.

2. Marc Marie de B., den föregående son, markis, fransk militär och diplomat, f. 1744 i Bitché, d. 1822 i Paris, var först militär, men blef 1780 utnämnd till fransk minister vid tyska riksdagen i Regensburg. Sedermera var han ambassadör i Lissabon (1785—89) och i Venezia (1789—90). Han vägrade att aflägga ed på författningen, måste därför afgå från sin post och slöt sig 1790 till emigranterna. 1791—92 användes han af Ludvig XVI i hemliga beskickningar till europeiska hof för att skaffa den franska konungafamiljen hjälp mot revolutionens inkräktning på konungamakten. Han kunde emellertid icke uträtta något väsentligt, utan åtföljde med Condés kår den preussiska hären på dess infall i Frankrike. Sedermera lefde han i Schweiz på en liten pension från drottningen af Neapel. 1800—03 var B. general i prinsens af Condé här, och 1804 gick han i kloster i Brün, efter sin hustrus död. Sedan öfvertog han dock en prelatur i Schlesien och återvände 1814 till Frankrike med bourbonerna, blef allmoseutdelare hos hertiginnan af Berry och 1819 biskop af Amiens. Han skref *La France avant et depuis la révolution* (1799).

3. Louis Philippe de B., den föregående son, greve, österrikisk diplomat, f. 1780 i Regensburg, d. 1843 i Wien, uppföstrades i Neapel och var först officer därstädes, men fördrefs af fransmännen. Han fick sedermera anställning vid statskansliet i Wien och blef 1813 österrikisk chargé d'affaires i Berlin, hvarest han ifrigt arbetade för

den stora koalitionen mot Napoleon. Framför allt sökte han med all makt skilja Danmark från förbundet med denne och blef efter den första Parisfreden minister i Köpenhamn, där han gifte sig med den för sin skönhet och snillrikhet bekanta Adelaide Caroline Johanne Brun, dotter till den danska författarinnan Frederikke Brun. B. blef 1816 förflyttad till hofvet i Dresden och 1820 till Neapel samt var sedermera österrikisk minister i Florens, Modena och Lucca, Turin samt Bern, öfverallt utprädnande såsom ett af det metternichska systemets trognaste och mest trångbröstad verktyg.

4. Charles de B., den föregående broder, greve, hofman, f. 1785, d. 1856, blef öfverhofmästare hos hertiginnan af Parma, den franska exkejsarinnan Marie Louise, och 1830 morganatiskt förmäld med henne.

5. Henri François de B., den föregående broder, greve, österrikisk diplomat, f. 1789, d. 1850, var först militär och kämpade 1813 vid Leipzig och 1815 i Frankrike. Sedermera var han en längre tid anställd som diplomat vid åtskilliga hof och blef 1836 utsedd till ledare af den nuvarande kejsar Frans Josefs och hans bröders uppföstran. E. A.-t.

Bombfrätt l. Bombsäckert, *fortij.*, kallas ett inom en befästning befintligt rum, hvars tak är skyddande mot de fientliga kastkropparna. Så länge dessa senares verkan var måttlig, kunde vanliga murade hvalf eller t. o. m. bjälklag med jordtäckning anses såsom bombfria tak, men efter räfflade artilleriets och ännu mer efter brisansgranaternas införande måste täckningen göras vida solidare (granitblock, betong, pansar) för att full bombsäkerhet skulle ernås. I en fästning är det nödvändigt att hafva bombfria byggnader i tillräcklig mängd. Jfr Fästning, Kasematt och Täckta rum. L. W.-son M.

Bombilla [-bi'lja], sp. Se Maté.

Bombinator, zool. Se Amfibier, sp. 833.

Bombkanön. Bomber voro till en början afsedda endast till att kastas ur mörsare, men sedan konstruerades bombkanoner, med hvilka man kunde såväl skjuta som kasta bomber. I Sverige antogs 1840 bombkanoner af två slag (7-tums och 6 $\frac{1}{2}$ -tums), hvilka laddades från mynningen, och 1854 antogs bombkanoner, som voro inrättade för bakladdning enligt Wahrendorffs system. Kanonen, hvars vikt är omkr. 3,570 kg., är således så tung, att den kan användas endast på fästningar, fartyg och kustbatterier. Laddningen väger omkr. 5,1 kg. — De släbborrade bombkanonerna, såsom ej varande tidsenliga, hafva utbytts mot räfflade eldvapen. W. G. B. (E. N.)

Bombkanonslup, sjö. Se Kanonslup.

Bombkits, sjö., bombskepp, liknande bombarder-gallioten, men försedd med rår på båda masterna eller endast på den främre (jfr Bombskepp och Ketch). R. P.*

Bombo [båmbåu], nordamerikanskt brännvin af rom, muskot och socker.

Bombskepp, sjö., fartyg, inrättadt att föra en eller flera mörsare. Förslaget att nyttja mörsare ombord väcktes först af en ung fransk sjöofficer, Renaud d'Elicagarray, vid Ludvig XIV:s krigsföretag mot Algeriet 1681. Ehuru förslaget till en början möttes med löje, sattes det i verket med den lyckligaste följd. Senare tiders bombskepp hafva fått benämningen mörsarfartyg. R. P.*

Bombsäkert, *fortif.* Se Bombrött.

Bombus, *zool.* Se Humla.

Bombycina, *zool.* Se Spinnare.

Bombykometer (af grek. *bo'mbyx*, silkesmask, och *me'tron*, mått), tabell för angifvande af finheten hos spånad.

Bombylius, *zool.* Se Sväfvarhumla.

Bombyx, *zool.*, spinnare. — *B. neustria*, ring-spinnare. — *B. pini*, tallspinnare. Se Spinnare.

Bombyx (grek.), ett forngrekiskt, flöjtliknande blåsinstrument.

Bomdirk, *sjöb.* Se Bom.

Bomfim [bã'fi], José Lucio Travassor Valdes, greve af B., portugisisk general, f. 1787, d. 1862, kämpade 1828 för Maria da Gloria mot dom Miguel och var sedermera 1832 en bland de förste, som slöto sig till dom Pedro. Säsom chef för de konstitutionelle blef han 1837 krigs- och marinminister, men nedlade 1841 sin portfölj samt ställde sig sedan, då absolutisterna 1842 kommo till makten och upphäfde 1837 års konstitution, i spetsen för trupperna. Han måste 1844 kapitulera och fly till Spanien, återkom 1846 och fick ett befäl, men häktades kort därefter. Sedan han blifvit frigifven, deltog han i majupproret s. å., blef slagen vid Torres Vedras (dec.) och deporterades till Afrika. Han benådades 1847, återvände till Portugal, deltog i den republikanska resningen 1848, men drog sig sedermera undan det politiska lifvet.

Bomilkar. 1. Kartagisk fältherre, Hasdrubals brorson, som 310 f. Kr. blef slagen af Agathokles från Syrakusai. 308 sökte han tillskansa sig enväldet i Kartago, men besegrades och korsfästes. — 2. Befälhavare öfver den kartagiska flottan (217—212 f. Kr.) under andra puniska kriget.

Bomkrona, Varpkrona l. Skärkrona, ett redskap, som användes för att af garn, som uppspolats på bobiner eller näsk, tillreda varpen för väfning (se Väfning). G. A. W.

Bommel (Zalt-Bommel), stad i nederländska prov. Gelderland, vid Waal, i norra delen af den af floderna Maas och Waal bildade ön Bommeler waard. 3,980 inv. (1900). B. var förr en stark fästning. Nära B. ligger det af spanjorerna 1599 uppbyggda fästet Andreas.

Bommel, Cornelius Richard Anton van, belgisk biskop (i Liège) och klerikal politiker, f. 1790, d. 1852, arbetade med ifver för prästerskapets inflytande på skolundervisningen och tog en verksam andel i upprättandet af det katolska universitetet i Louvain.

Bommeler waard, *geogr.* Se Bommel.

Bomning, ett förarbete till väfning. Se Väfning.

Bomokandi (Majo-B.), biflod från v. till Uelle i nordöstra delen af Kongostaten. Omkring den hafva Lupton, Casati och Junker företagit resor, men den är ännu föga känd.

Bomolja, ett sämre slags olivolja (se d. o.).

Bomschuit [bãm-sköjt], *sjöb.*, ett flatbottadt, galestäckadt fartyg, som användes företrädesvis inom holländska handelsflottan. Det liknar i hufvudsak en koffi, men är bredare och fylligare. Jfr Koffi. H. W.-I.

Bomsegel, *sjöb.*, ett segel — vanligtvis gaffelsegel — hvars underkant antingen är litsad (fäst) till en bom eller och kan utspännas längs bommen genom en s. k. uthalare, som är fäst i seglets

skothorn (nedre, bakre hörn) och löper genom bommens yttersta ändra. Jfr Bom. R. N.*

Bomskot, *sjöb.* Se Bom.

Bomstängsel, *sjöb.*, en samling bommar eller timmer, som äro förenade med kättingar eller stältrossar och genom ankaren kvarhållas på sin plats tvärs öfver en farled för att utgöra hinder för fientliga torpedbåtar och andra småfartygs inlöpande. Bommarna fördes ofta med starka järndöbbar, som hafva till uppgift att rivra upp torpedbåtarnas tunna bottnar. För att bilda ett verksamt hinder bör stängslet bestå af två parallella rader sammanfogade bommar. H. W.-I.

Bomtälja, *sjöb.* Se Bom.

Bomtåg, *sjöb.* Se Bom.

Bomull kallas de hår, som bekläda fröna hos arter af släktet *Gossypium*. Se *Gossypium* och Bomullsindustri.

Bomulls-batist. Se Batist.

Bomullsfrökakor. Till utfodring åt husdjuren användas numera ganska allmänt oljekakor, hvilka vid oljeslagerierna fås såsom biprodukt efter åtskilliga frön, såsom linfrö, bomullsfrö, rapsfrö, hampfrö m. fl. Bomullsfröna bestå af ett hårdt skal och en oljehaltig kärna, hvilka hvaradera utgöra ungefär hälften af fröets vikt. Vid utpressning af oljan brukar man antingen förut skala fröna eller ock pressa dem utan att afskilja skal, och i bägge fallen erhåller man bomullsfrökakor. De kakor, som man får efter oskalade frön, hafva naturligtvis ett långt ringare näringsvärde än de kakor, som man fått efter skalade frön. De sistnämnda kakorna ägghvite-(protein-)halt uppgår till 30—40 proc., och deras fetthalt till 10 proc., hvadan de äro det näringsrikaste fodermedel, som man har att gifva husdjur. Goda bomullsfrökakor böra hafva gul färg och angenäm smak. Mörka, härska och mögliga kakor böra ej användas. Vid utfodring krossas bomullsfrökakorna till ett groft pulver, som jämte säd, halm och rotfrukter dagligen gifves boskapen: 0,5—1 kg. till nötkreaturen och 0,2—0,3 kg. till får och svin. Jfr Fodermedel. C. A. L.

Bomullsfröolja (eng. *cotton oil*), en fet olja, som erhålles ur bomullsplantans frön, hvilka innehålla 15—25 % olja och vid bomullsskörden såsom biprodukt afskiljas från bomullen. Oljan framställes dels i de bomullsproducerande länderna, dels i Europa af importeradt frö från Egypten, Algeriet och Amerika. Fröna rensas väl, krossas och skalas, hvarefter kärnorna antingen utpressas medelst hydrauliskt tryck eller malas och extraheras med kolsvafva (eller bensin). Den afriinnande oljan går dels i handeln direkt, dels raffinerad den genom behandling med änga och kaustiskt alkali. Råoljan är tjockflytande, ljusbrun till färgen, af spec. vikt 0,930 vid 15° C., stelnar vid —3° C., luktar och smakar likt linolja; raffinerad olja är till färgen halmgul, af spec. vikt 0,936 vid 15° C., stelnar vid —1° C., smakar nötköttigt. Oljan består af olein och palmitin. Bomullsfröoljan användes inom såp- och tvålfabrikationen, vidare som smörjmedel och brännolja, till margarineredning m. m.; dessutom till förfälskning af olivolja och andra dyrare oljor. — De vid oljeberedningen öfverblifna presskakorna användas till kreatursfoder. Se Bomullsfrökakor. G. H.-I.

Bomullsgarn. Se Bomullsindustri och Garn.

Bomullsindustri. Bland de textila råämnena intager bomullen den viktigaste platsen. Knappast någon af jordens handelsvaror har så mäktigt inverkat på den mänskliga kulturen som bomullen. Detta spånadsämne har genom derr jätteindustri, hvar till det gifvit upphof, åstadkommit omhvälfningar, hvilka i sin våldsamma kraft haft de mest vidtgående följder och sträckt sina verkningar in på de mest olika områden. Af bomullsproduktionen och den därpå grundade industrien hafva hela länders sociala, politiska och ekonomiska förhållanden märkligt berörts, väl-mågan har höjts och de fattiges ställning förbättrats, vetenskap och teknik ha främjats och kommunikationsväsendet utvecklats. Men bomullsproduktionen har äfven haft sina mörka sidor genom ett afskyvärdt gynnande af slaveriet och genom framkallande af blodiga strider, bland hvilka särskildt märkes det krig, som utbröt år 1861 mellan de nordamerikanska nord- och sydstaterna.

F. n. (1905) intaga, hvad fabrikernas storlek, förbrukningen af råämne, antalet arbetare och användningen af mekaniska hjälpmedel angår, bomullsspinnningen och bomullsväfnigen det främsta rummet inom den textila industrien. De voro de första, som gjorde sig till godo den nyare tidens uppfinnningar på maskinkonstruktionens område. Spinnmaskinen och den mekaniska väfstolen användes först i bomullsindustrien — på denna bero till och med deras uppfinnning och konstruktiva utveckling, och från denna industri banade sig dessa maskiner äfvensom tryck- och appreturmaskinerna väg till andra textila områden. Bland de olika textila branscherna är bomullsindustrien också utan tvifvel den mest rationellt utvecklade. Detta beror i främsta rummet på råmaterialelets prisbillighet och mångsidiga användning; bomullsväfnader höra nu till nödvändighetsartiklarna och kunna afyttras i sådana mängder, att fabrikationen kan bättre än inom andra branscher bära kostnaden för sinnrika specialmaskiner till olika ändamål.

Enligt alla nyare forskningar är Indien bomullens hemland, och sannolikt hämtade kineserna länge bomullsväfnader därifrån. Först i 9:e eller 10:e årh. fick bomullsodlingen en större utsträckning i Kina. I Egypten tyckes bomullen hafva varit sällsynt till år 525 f. Kr., då den dit infördes af perserna. Genom Alexander den stores fälttåg förmedlades bomullens spridning från Indien till Grekland och sedermera till Italien. Araberna ansees hafva fört kännedomen om bomullen till Spanien och andra länder kring Medelhafvet. I 9:e årh. grundlade morerna en betydande bomullsindustri i Spanien, hvilken dock upphörde med deras välde på 1200-talet, för att åter i 14:e årh. uppblossa till stor lifaktighet, i synnerhet i Barcelona. Den italienska bomullsindustrien antog vid början af 15:e årh. storartade proportioner i Venezia och några närliggande städer samt hade vid denna tid spridit sig äfven till Schweiz (synnerligast Zürich) och Tyskland, där Augsburg var en betydande plats för denna näring. Äfven i Holland hade bomullsindustrien vid denna tid vunnit insteg; Gent och Bruges nämnas som de första platser i Europa, där kattun lika god som den indiska varan kunde tillverkas. Äfven i Frankrike förarbetades då bomull, hvilken hufvudsakligen hämtades från le-vanten och Macedonien. Bomullsplantan har emel-

lertid såsom kulturväxt aldrig spelat någon viktig roll i de europeiska länderna. Vid slutet af 1500-talet började holländarna införa bomull från Ostindien; Amsterdam blef och forlor länge att vara Europas förnämsta handelsplats för denna artikel.

Man vet ej vid hvilken tidpunkt bomullsindus-trien började i England, men troligt är, att hol-ländska protestanter dit infört den i förra hälften af 1500-talet. Vid midten af 1600-talet funnos emellertid i England bomullsfabriker af stor bety-denhet; 1764 funnos kattuntryckerier, och 1812 voro 4 millioner spindlar i verksamhet i detta land. England började snart att exportera stora mängder garn till kontinenten och utvecklade sin bomulls-industri till den största i världen. Storbritannien har också behållit ledningen på detta område; 1898 egde detta land ungefär hälften af alla bomulls-spindlar på jorden, eller 44,900,000 af hela jordens 97,960,000.

I Amerika torde bomullsindustrien vara af ur-gammalt ursprung. När den nya världsdelen upp-täcktes af européerna, fanns en sådan industri i stor skala hos aztekerna i Mexico, och bomullsväf-nader af stor skönhet påträffades äfven i Västindien, Brasilien och Peru, men i Nord-Amerika syntes ej någon bomullsodling vid tiden för landets upptäckt. År 1621 anställdes det första försöket med bom-ullsplantering i de brittiska kolonierna i Nord-Amerika, och 1849 uppgick utförseln till mer än 425 millioner kilogram. Nedanstående (från H. Lecomtes utmärkta arbete "Le coton" hämtade) siffror visa hvilken enorm utveckling den nordameri-kanska bomullsodlingen undergått.

År 1791	var skörden	knappt 1 million kg.
1800	utgjorde den	15 millioner kg.
1810		38 $\frac{1}{2}$ » »
1820		72 » »
1830		150 » »
1840		377 » »
1850		450 » »
1860		1,000 » »
Till följd af kriget sjönk produktionen		
1863	till c:a	345 millioner kg.
1864	»	97 » »
1865	»	65 » »
Efter fredsslutet steg åter bomullsproduktionen, så att den blef år		
1870		620 millioner kg.
1880		1,200 » »
1890		1,580 » »
1900		2,470 » »

Totala världsproduktionen af bomull var år 1898 omkr. 3,600 mill. kilogram, hvaraf Nord-Amerika lämnade två tredjedelar, eller 2,400 mill. kg.

Den bomullsbrist, som uppstod under krigsåren i Nord-Amerika, hade icke blott en enorm prissteg-ring till följd, utan orsakade äfven, att de industri-idkande länderna, särskildt England, vände sig åt annat håll för att få sina behof fyllda. Det var egentligen först då, som den ostindiska bomullsod-lingen började att organiseras. Ifrån att under för-säljningsåret 1858—59 hafva exporterat blott 555,769 balar, utförde Ostindien redan under för-säljningsperioden 1865—66 ej mindre än 2,048,853 balar (å omkr. 180 kg.). Efter fredsslutet upptog visserligen Nord-Amerika åter konkurrensen, så att den indiska bomullsexporten minskades, men bom-

ullsodlingen i detta land hade blifvit ordnad, och Ostindien har på senare tid tjänstgjort som en välgörande, om också tämligen svag regulator mot amerikanska affärsmäns ofta samvetslösa spekulationer.

Bland de bomullsodlande länderna framstår numera äfven Egypten såsom ett af de mest betydande. Redan i gamla tiden torde bomull hafva växt därstädes (fibrer af denna växt har man nämligen påträffat i mumiernas linnebindlar och frön i deras grafvar), men denna bomull, hvilken var af dålig beskaffenhet, ha de gamle egyptierna troligen använt blott som stoppningsmaterial i dynor o. d. Först från 19:e år:s början daterar sig den verkliga odlingen af god bomull i Egypten, och det är egentligen under senare hälften af samma århundrade, som den egyptiska bomullen fått sin stora betydelse på världsmarknaden. Äran af att i Egypten hafva infört bomullsodlingen tillkommer fransmännen Jumel, som i början af 1800-talet dit inflyttade från Genève. Han råkade vid Boulac hos Maho bej få se några bomullsbuskar, som denne uppdragit af indiska frön och använde som prydnadsväxter. Jumel lade genast märke till dessa buskar utmärkta bomull och intalade lifligt kediven Muhammed Ali att föranstalta om en rationell odling däraf. De första försöken utföll så gynnsamt, att kediven sammankallade alla sina guvernörer och påbjöd bomullsodling, utlofvande höga belöningar åt dem, som lyckades, och stränga straff åt hvar och en, som på något sätt motverkade företaget. Jumel vann visserligen ingen vinst, ty han dog i fattigdom, medan bomullsodlingen började bli en stor inkomstkälla för Egypten. Fransmännen ha bevarat hans namn genom att uppkalla den egyptiska bomullen efter honom (*coton Jumel*). Andra länder, däribland Tyskland, Schweiz och naturligtvis Egypten äfvensom Sverige, kalla samma bomull *maho l. mako* (efter Maho bej). Sedermera ha många nya arter frambringats i Egypten. Ingen trakt på jorden torde vara bättre egad för bomullsodling än detta land: det torra klimatet och det utmärkta bevattningssystemet äro synnerligen välgörande för denna växt. De med ordnade bevattningsförhållanden försedda områdena lämna i allmänhet 5 skördar på 3 år. I intet annat land lämna bomullsväxten så riklig skörd som där. Under åren 1894—96 utgjorde årliga medelproduktionen

i Egypten.....	191 kilogram per acre
i Förenta staterna.....	83 » » »
i Ostindien.....	30 » » »

I Egypten upptogo bomullsplantagerna år 1896 en yta af 1,200,000 acres, i Förenta staterna något öfver 23 mill. och i Indien ungefär 16 mill. acres.

År 1898 producerade

Nord-Amerika	omkr. 2,400 mill. kg. bomull
Ostindien	» 444 » » »
Kina, Korea m. fl.	» 320 » » »
Egypten	» 274 » » »
Central-Asien	» 80 » » »
Brasilien	» 44 » » »
Turkiet och Persien	» 35 » » »
Mexico	» 12 » » »
Peru och Västindien	» 5 1/2 » » »
Grekland	» 2 1/4 » » »

Totala världsproduktionen 1898

var således	» 3,616 3/4 » » »
-------------------	-------------------

I Europa odlas föga bomull; endast Grekland lämnar någon nämnvärd tribut, ehuru äfven småodlingar förekomma i Turkiet, Italien och Spanien.

Världsproduktionen af råvaran bomull utgjorde

1876 omkr.	1,450 mill. kg.
1880 »	1,840 » »
1883 »	2,210 » »
1885 »	1,850 » »
(dåligt skördeår i Amerika)	
1888 omkr.	2,680 mill. kg.
1890 »	2,800 » »
1896 »	2,700 » »
1898 »	3,600 » »
1902 »	3,600 » »

Till Europa inkommer den mesta bomullen öfver Liverpool, London, Bremen, Hamburg, Antwerpen och Havre. Ensamt till Liverpool, som är den närmsta importhamnen, ankom 1898 öfver 1,000 mill. kg. bomull, hvaraf Storbritannien förbrukade det mesta i sina spinnerier. Den till London destinerade bomullen reexportieras mestadels till andra länder. Bomullsförbrukningen inom de europeiska ländernas spinnerier framgår af nedanstående tabell från 1896:

England	omkr. 740 mill. kg.
Tyskland	» 240 » »
Frankrike.....	» 160 » »
Österrike-Ungern.....	» 120 » »
Italien	» 110 » »
Ryssland	» 105 » »
Schweiz	» 25 » »
Holland	» 25 » »
Belgien	» 22 » »
Sverige.....	» 14 » »
Spanien	» 6 » »

För bearbetande af dessa bomullsmängder fanns i Storbritannien samma år 44,900,000 spindlar, i det öfriga Europa 29,350,000

1898 egde Storbritannien fortf.	44,900,000 spindlar.
Öfriga Europa	31,350,000 »
Förenta staterna ...	17,450,000 »
Ostindien	4,260,000 »

Summa: bomullsspindlar 97,960,000

Denna summa har sedermera ökat betydligt, men tillverkningen har stigit i ännu högre grad, emedan hvarje spindel nu alstrar större garnmängd än förr, beroende på förbättringar i maskinkonstruktioner och arbetsmetoder. I juni 1903 funnos i Förenta staterna 24,154,856 spindlar och 564,632 väfstolar för bomull.

Liksom Förenta staterna intaga en förhållande ställning i afseende på bomullsproduktionen, står England utan jämförelse ännu främst i afseende på förädlandet af råvaran (1899 funnos i England 648,820 väfstolar för bomull). Att detta lands sedan länge kolossala industri ej skall kunna utvidgas i samma proportion som andra länders är ju ganska naturligt. Hvarje land söker att tillgodose sitt eget behof och om möjligt äfven fabricera för export. I Tyskland, Ryssland, Österrike m. fl. länder anläggas stora fabriker, men det är i synnerhet Amerika, Ostindien och Japan, som göra betänkligt intrång för den engelska bomullsindustrien. Från 1885 till 1898 har spindelantalet i England ökat med blott 4 1/2 proc., under det att europeiska kontinentens spindelantal samtidigt stigit med 38 proc., Förenta staternas med 28 proc. och Ostindiens med 99 proc. Stor-

industrien har benägenhet att småningom förflytta sig till råvarans produktionsort. G. A. W.

Man vet icke när bomullsindustrien i Sverige tog sin början. Den äldsta kända handlingen rörande densamma är en "relation" öfver tillståndet vid Alingsås' "manufakturverkstäder", under tecknad af Jonas Alström och M. Sweder 6 maj 1738. Redan detta år importerades bomull till Sverige (12,600 kg.), men dess användande i någon större skala synes icke hafva börjat förrän omkr. 1812, emedan förut endast helt små kvantiteter sökt sig väg hit. Under åren 1738—1800 infördes nämligen sammanlagdt, enligt officiella källor, knappt 3 mill. kg. Innan spinnmaskiner voro kända i Sverige, gjordes åtskilliga försök medelst handspånad på de för spinning af ull- och lingarn afsedda spinnrockarna. En bland dem, som under denna period dröfvo handspånad i någon större skala, var handlanden och fabrikören i Stockholm Henrik Bergman (f. 1764, d. 1819), hvilken införskref bomull och utlämnade den till spånad bland allmogen, företädesvis i trakten af Falun. Med tiden torde han hafva haft ett par hundra spinnrockar i gång, hvarigenom han blef i tillfälle att förse sin handelsbod i Stockholm med bomullsgarn. Priset på detta utgjorde i början 4—6 kr. pr skålp. Äfven till andra orter spred sig denna slöjd, såsom till Norrköping, där ett större antal kvinnor var sysselsatt med handspånad. Men begäret efter bomullsgarn växte öfver den produktion, som den lilla spinnrocken kunde åstadkomma, och gaf därför snart anledning till framkallande af mera ändamålsenliga och för större produktion tjänliga inrättningar. Sålunda uppstodo några smärre tillstymler till spinnerier på åtskilliga platser inom landet, såsom Holmens i Norrköping (som anlades omkr. 1813 och 1815 egde 96 spindlar, drifna af vattenkraft). Detta spinneri synes hafva upphört på 1830-talet. Nuvarande Holmens bruks- och fabriks-aktiebolags bomullsspinneri och väfveri anlades 1855 och eger 1905 29,108 spindlar samt sysselsätter 574 arbetare (tillverkningen under 1904 var 786,375 kg. garn och 404,383 kg. väfnader). Bland de äldsta bomullsspinnerierna voro vidare Tvetabergs nära Södertälje och Tidedals vid Tidan i Ransbergs socken. Att dessa voro helt obetydliga framgår däraf att vid Tvetaberg sysselsattes 1824 9 arbeterskor, som tillverkade 3,555 skålp. garn och 2,352 alnar lärfitt till ett värde af 6,100 rdr, och att vid Tidedal några år senare tillverkades 4,500 skålp. garn årligen af 15 arbetare och 2,000 alnar parkum af kringboende kvinnfolk. Det första egentliga bomullsspinneriet, som med framgång arbetade i Sverige, var Kullen i Lerums socken, Älfsborgs län, hvilket anlades 1805 af Fr. Hummel (d. 1809) och utvidgades af hans brorson H. V. Hummel, så att det 1814 hade omkr. 2.000 spindlar. Alla maskiner för spinneriet behöf tillverkades på stället af föreståndaren C. H. Strimberg (utförsel af maskiner från England, bomullsindustriens egentliga hemland, var förbjuden ända till 1842, och det var förenadt med stora svårigheter för en främling att få tillträde till ett spinneri). Spinneriet, med hvilket förenades äfven väfveri och färgeri, egde bestånd till 1846, då det nedbrann. Det hade då fått ett halft tjog medtälare, nämligen Sjuntorps i Fors socken, Älfsborgs län (anlagdt 1814), Mariédals i Mölndals by (anl. 1826—27), Anderstorp (anl. 1829—30), Rosendals (anl.

1831, nedbrann efter få år; Rosendals fabrikers aktiebolag stiftades år 1836), Strömma nära Karlshamn (1831—33), Jonsereds (1833), Näs i Skallsjö socken, Älfsborgs län (1833—34), Trollhättans (anl. 1841—42), Hargs vid Nyköping (som anlades 1842—43 efter det i Stadsgården i Stockholm, hvilket kort förut nedbrunnit), Åby vid Norrköping (anl. 1845—46), Kopparhammarens, numera Bergs bolags i Norrköping (anl. 1846—47). Antalet vid dessa fabriker sysselsatta arbetare var 1846 1,728, af hvilka 650 under 18 år; tillverkningen uppgick till 1,24 mill. kg. med ett värde af 2,381,400 kr. Enligt kommerskollegiets berättelse funnos år 1902 i Sverige 29 bomullsspinnerier med sammanlagdt 410,637 spindlar och sysselsättande 5,915 arbetare; de tillverkade 15,266,967 kg. garn med ett värde af 20,402,374 kr. Af spinnerierna befunno sig 3 i Norrköping, 3 i Malmö, 2 i Göteborg, 2 i Borås samt 1 i hvardera af städerna Stockholm, Nyköping, Uddevalla och Gälle; 15 bomullsspinnerier voro belägna å landsbygden, däraf 6 i Älfsborgs län och 5 i Göteborgs och Bohus län.

Tillverkningen af bomullsväfnader drefs länge som hemslöjd i hela värt land, innan några väfverier anlågts, men mest storartadt i de sju södra häraderna af Älfsborgs län ("knallebygden"), där hemslöjden haft gamla anor, och den täfklade där snart med och öfverflyglade till slut tillverkningen af linne- och ylleväfnader. Enligt afgifna förteckningar öfver de i städerna Borås och Ulricehamn afstämplade tillverkningar förfärdigades 1830 i dessa 7 härad 558,000 m. bomullsväf, 357,500 m. linneväf och omkr. 593,800 m. ylleväf, men 1844 hade tillverkningen af bomullsväf mer än sjudubblats och uppgick till 4 mill. m. (af linne- och ylleväf däremot endast 0,99 mill.); 1858 tillverkades i hela länet som husslöjd 8 mill. m. bomullsväf. Efter det amerikanska krigets slut (1866) funnos 16 mekaniska väfverier i landet med en uppgiiven tillverkning af 9,4 mill. m. till ett värde af 5,8 mill. kr. 1893 hade antalet stigit till 24 med en personal af 3,529 (72,8 proc. kvinnor), en tillverkning af 29,8 mill. m. jämte 1,94 mill. kg. diverse bomullsväfnader till ett sammanlagdt värde af 11,7 mill. kr.

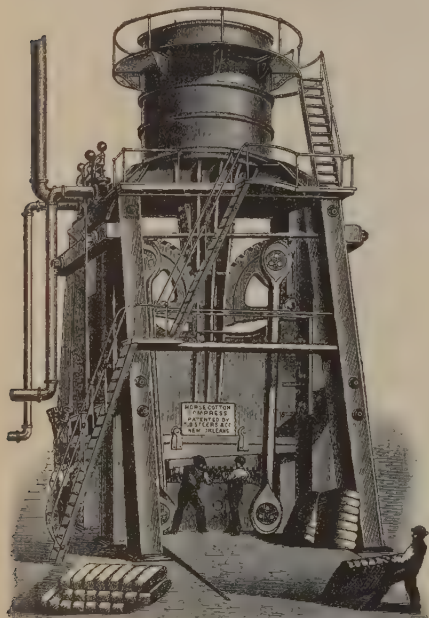
1902 funnos i Sverige enligt kommerskollegiets berättelse 43 bomullsväfverier med sammanlagdt 9,632 väfstolar och sysselsättande 6,008 arbetare; de tillverkade 9,223,585 kg. väfnader med ett värde af 20,802,806 kronor. Af väfverierna voro 10 belägna i Borås, 3 i Norrköping, 3 i Göteborg, 2 i Malmö, 1 i hvardera af städerna Stockholm, Landskrona, Halmstad, Uddevalla, Alingsås, Säter och Gälle samt 18 å landsbygden, däraf 8 i Älfsborgs och 6 i Göteborgs och Bohus län.

Till Sverige infördes 1902:		värde
18,044,095 kg. bomull	13,172,683 kr.	
1,329,735 » bomullsgarn	2,032,537 »	
322,079 » bomullstråd	2,496,112 »	
1,632,694 » bomullsväfnader ...	6,213,213 »	
Samma år utfördes:		
425,684 kg. bomullsgarn	577,868 »	
161,900 » bomullsväfnader ...	649,903 »	

(G. A. W.)

Vanligen befrias bomullen redan på produktionsstället från frön och orenlighet; därvid begagnas s. k. egrenermaskiner (se d. o.). Efter en primitiv pack-

ning forslas den för export bestämda bomullen till balpressen (kompressorn), en stor, med ånga driven maskin, som sammantrycker materialet till 70 å 80 eng. skålp. pr kbf. (se fig.). Efter framkomsten till spinneriet skall den hårdt sammanpressade bomullsmassan åter luckras upp samt från flera balar (ofta af olika art) sammanblandas till större likformiga partier af viss beskaffenhet och värde. Bomullen inlägges därvid i en s. k. "balbrytare", från hvilken den antingen medelst ändlösa spjälldukar föres till det stora blandningsrummets särskilda afdelningar eller ock efter passage genom en särskild matarapparat (hopperbalebreaker) automatiskt suges direkt till den första egentliga "öppnaren" eller "rensen" (exhaustopeners) i rensrummet. Enligt sistnämnda, mo-

Balpress för bomull.

denare metod inbesparas ganska mycket arbetskraft. Det stora plåtrör, genom hvilket bomullen suges till öppnaren, är på en del af sin längd försedd med en utvidgning (dammturman, eng. *dusttrunk*) med nedifrån uppskjutande tvärvägg, mellan hvilka strö, sand och orenligheter nedfalla, under det att de lösa flockarna flyga förbi väggarnas öfverkanter. Den tämligen rensade bomullen framkommer ur den första öppnaren i form af en hoprullad vadd eller fäll (eng. *lap*), men måste sedan genomgå ytterligare en rensmaskin (fällrens, eng. *scutcher*), som är tämligen lik den förra och fullkomnar dennas arbete. Denna maskin inmatar samtidigt tre eller flera af ofvannämnda vaddar och aflämnar en sådan, som då naturligtvis är mera regelbundet blandad än de förra. När enligt

den nyare metoden blandningsrummet är uteslutet, verkställles blandningen i den andra öppnaren därigenom att olika vaddar samtidigt inmatas. Stundom upprepas rensningen resp. blandningen än en gång. Härefter följer kardingningen (se d. o.), som har till ändamål att isolera och i någon mån parallellisera fibrerna samt borttaga möjligen ännu kvarvarande orenligheter och aflägsna de kortaste fibrerna. Kardmaskinerna aflämnar bomullen i form af långa lös-
tågor, band (eng. *slivers*), som uppsamlas i hög-
plåt- eller pappkannor. Oftast nöjer man sig med en karding, men stundom låter man bomullen genomgå äfven en andra kardmaskin, sedan emellertid åtskilliga kardband från den första maskinen blifvit i en särskild "lappmaskin" sammanrullade bredvid hvarandra till en lagom bred vadd, som inmatas i den andra kardmaskinen. Kardbanden föras sedermera till sträckmaskinen, där 6 och 6 band ledas tillsamman och passera fyra valspår med tilltagande hastigheter (de fyra undre valsarna äro af järn samt räfflade; de öfre äro beklädda med skinn samt belastade med hängande vikter; ofrån på lädervalsarna hvilat en plysch- eller flanelbeklädd putsplatta). Det sista valspåret utmatar sträckbandet 6 gånger fortare än det första valspåret emottager kardbanden, så att resultatet blir en sexfaldig sträckning och bildar en sliver af samma tjocklek som hvarje kardband. Sträckningen upprepas i ännu två likadana maskiner, därvid hvarje gång 6 och 6 band sammanföras. Sträckningen blir alltså (från kardbanden räknadt) $6 \cdot 6 \cdot 6 = 216$ -faldig, hvilket naturligtvis bör lämna ett synnerligen likformigt sträckband.

Hittills hafva tagorna eller banden alls icke erhållit någon snodd. Kardingnen och de många sträckningarna ha haft till ändamål endast att rensa, isolera och parallellisera fibrerna samt att bilda fullkomligt jämtjocka band (slivers). Sträckbanden ingå nu i förspinnmaskinerna, som äro tre till antalet: grofslubb (eng. *slubbing machine*), mellanslubb (eng. *intermediate*) och finslubb (eng. *roving*). I bomullsspinnerierna användas hufvudsakligen de engelska maskinbenämningarna). Dessa maskiner skola smänningom utsträcka tagorna till behörig finlek, men måste för detta ändamål samtidigt gifva dem en obetydlig snodd för att de ej skola brista. Den första slubben aflämnar ett garn af ungefär en gäspennas tjocklek; intermediatmaskinen, som mottager den förras garn, utsträcker det till en grof segelgarns ändes tjocklek, och rovingmaskinen aflämnar garnet ungefär så fint som vanligt strumpgarn.

Finspinnningen utföres antingen kontinuerligt i s. k. ringspinnmaskiner (eng. *ringthrostles*) eller periodiskt i "selfactors" eller "mules". Ringspinnningen användes för varpgarn och starkare väft; selfactorspinnningen för lössnodd vätt. — För åstadkommande af mycket fina garnnummer (nr 80 eller därutöver) eller garn af synnerligt god kvalitet brukar man fränskilja alla korta fibrer genom att låta de till en vadd eller lap hopplindade kardbanden genomgå en kammaskin, hvarefter sträckning och öfriga arbeten utföras så som ofvan nämnts. — Man betecknar bomullsgarnets finlek efter antalet härfvor (eng. *hanks*) å 840 yards, som gå på 1 engelskt skålpund. Hvarje härfva är medelst en pasmetråd afdelad i 7 pasmor (eng. *leas*), och hvarje pasma innehåller 80 haspelhvarf å $1\frac{1}{2}$ yard. Se vidare Spinning och Väfning. G. A. W.

Bomullskrut (Pyroxylin, Nitrocellulosa), den genom salpetersyras inverkan på cellulosa erhållna explosiva salpetersyreestern af sistnämnda kropp. Bomullskrutets explosiva egenskaper upptäcktes 1838 af Pelouze; de första försöken att använda detsamma som sprängämne gjordes 1846 samtidigt af Schönbein och Böttger, hvarefter de stora militärstaterna gjorde försök att använda det som ersättningsmedel för svartkrutet både som sprängmedel och som krut, d. v. s. för utdrifvande af projektiler ur eldvapen. Efter inträffandet af en serie fruktansvärda explosioner, orsakade af bomullskrutets själfantändning, upphörde dessa försök, men återupptogs, sedan Abel 1865 visat, att själfantändningen berott på varans otillräckliga rening, och upfunnit den i hufvudsak ännu använda reningsmetoden. Bomullskrutet har sedan dess fått en storartad, ständigt ökad användning som sprängämne för minor och själfgående torpeder, som grundbeståndsdel i de röksvaga kruten, för beredning af spränggelatin, celluloid (en lösning af bomullskrut i kamfer e. d.), kolloidum och af konstgjordt silke.

Till utseendet liknar bomullskrutet nästan fullständigt den cellulosa, af hvilken det blifvit framställt, men kännes något sträfvare och blir vid tryckning eller gnidning starkt elektriskt. Antändes det, brinner det häftigt; dess antändningstemperatur ligger vid omkr. 180° . I torrt tillstånd exploderar det lätt, i fuktigt svårare vid slag och stötar äfven som genom inverkan af exploderande kroppar. Vid explosionen sönderdelas det i uteslutande gasformiga ämnen. 1 kg. bomullskrut ger ungefär 700 gånger sin volym permanenta gaser, bestående af kolsyra 22 %, koloxid 46 %, kväfgas 17 % och vätgas 15 %, och dessutom 200 gånger sin volym vattenånga, men på grund af den höga, till omkr. $2,700^{\circ}$ uppgående explosionstemperaturen intaga dessa gaser i explosionsögonblicket en mångdubbelt större volym. Bomullskrutets explosiva kraft är ungefär 3 gånger så stor som svartkrutets. Vid behandling af bomullskrut med vissa organiska ämnen, t. ex. aceton, svälla dess celler upp på samma sätt som stärkelse i hett vatten, utan att någon upplösning i detta ords egentliga betydelse eger rum, och en gelé- eller klisterartad massa bildas, hvars konsistens varierar alltefter mängden och arten af det använda gelatineringsmedlet. Flera sådana lösningar eller rätare gelatiner af bomullskrut hafva fått en storartad teknisk användning, t. ex. *spränggelatin* och *ballistit* (bomullskrut gelatineradt i nitroglycerin), *kolloidum* (bomullskrut i en blandning af alkohol och eter), *celluloid* (bomullskrut i kamfer eller andra fasta gelatineringsmedel). Vid afstuntning af lösningsmedlet från en bomullskrutlösning kvarblir bomullskrutet i form af en klar eller halfglänsig hinna, som ej mjuknar i vatten. I denna form, s. k. gelatineradt bomullskrut, användes det med eller utan tillsatser som röksvagt krut för framdrifvande af projektiler ur eldvapen. (Jfr Krut.)

Bomullskrutet tillverkas därigenom att cellulosa (vanligen bomull, omsorgsfullt befriad från frödelar och fett), nedlägges i en blandning af salpetersyra och svafvelsyra. Alltefter de proportioner, hvori syrorna ingå, deras styrka, temperaturen och tiden för deras inverkan erhålles härvid en serie kroppar med olika sammansättning och olika egenskaper, samtliga emellertid af explosiv natur. Den mest

explosiva varan, med sammansättning ungefär motsvarande formeln $C_{24}H_{29}O_9 \cdot (NO_3)_{11}$, erhålles vid användning af kalla koncentrerade syror. Den är olöslig i alkoholeter och nitroglycerin och användes hufvudsakligen som sprängämne. För röksvagt krut användes däremot företrädesvis bomullskrut med sammansättning motsvarande formeln $C_{24}H_{30}O_{10} \cdot (NO_3)_{10}$ eller $C_{24}H_{31}O_{11} \cdot (NO_3)_9$ eller en blandning af dessa båda kroppar och lösligt i alkoholeter, nitroglycerin och en mängd andra organiska ämnen. För fabrikation af celluloid, kolloidum och konstgjordt silke användas likaledes i alkohol-eter lösliga bomullskrutsorter af ännu lägre kvävehalt och mindre explosiva. De erhållas vid användande af svagare syror vid högre temperatur.

Sedan bomullskrutet under en bestämd tid lämnats i beröring med syran, upptages det därur, syran afdrages med centrifug, och det tvättas först i en ström kallt vatten, därpå under tillsats af något soda i varmare vatten, hvarpå det förmåles medelst holländare, tills det har utseende af fin pappersmassa. Det behandlas därpå under längre tid, 8 å 14 dygn, med ofta ombytt varmt vatten, hvarvid en del lätt sönderdelbara produkter, som bildats samtidigt med bomullskrutet vid cellulosaens behandling med syran, förstöras, och de sista spårn af kvarvarande syra aflägsnas. Bomullskrutet är nu färdigt att efter torkning användas för tillverkning af röksvagt krut och celluloid. Skall det däremot användas som sprängmedel, blandas det i vattenhaltigt tillstånd med något kalciumkarbonat och komprimeras medelst hydraulisk press till kakor eller prismer af omkr. 18 % vattenhalt och 1,40 egentlig vikt. Med denna vattenhalt är det nämligen så godt som okänsligt för stötar, slag och beskjutning; kastadt på elden förbrinner det småningom, lager efter lager, alltefter som det förlorar sitt vatten, utan att explodera. T. o. m. vid detonation af en i en urborrnig i ett vått bomullskrutstycke insatt stark knallkviksilfvertändhatt bringas det ej till explosion. För att bringa det att explodera anbringar man midt i laddningen en med knallkviksilfvertändhatt försedd s. k. tändpatron af torrt, komprimeradt bomullskrut. Vid explosion af det torra bomullskrutet, som inträffar vid knallkviksilfrets detonation, exploderar äfven det våta. Äfven genom indränkning af torrt, komprimeradt bomullskrut med paraffin e. d. kan dess känslighet nedsättas. Dylikt "paraffineradt bomullskrut" har under en följd af år användts af svenska flottan.

Framför andra sprängämnen, speciellt de nitroglycerinhaltiga, har bomullskrut till användning för krigsbruk den fördelen, att det är mera brisant, d. ä. vid sin explosion verkar mera krossande på sin närmaste omgivning (så t. ex. slår vid sin explosion bomullskrutet hål i en plåt, som det ungefär lika starka, men långsammare exploderande spränggelatinet endast skulle böja). Bomullskrutet har vidare, på rätt sätt framställt och renadt, en mycket stor hållbarhet. De på 1870-talet för svenska flottan anskaffade bomullskrutföräden äro ännu efter 30 år i godt skick. Intet annat sprängämne erbjuder samma ofarlighet vid handtering och transport som det våta bomullskrutet, under det att det med samma säkerhet kan bringas till detonation. Dessa egenskaper hafva gjort att bomullskrutet, oaktadt sitt jämförelsevis höga pris, företrädesvis vunnit insteg

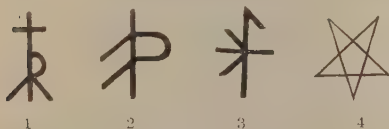
som sprängämne för militära ändamål; för bergsprängning däremot har det dels ställt sig för dyrt, dels ernär man där bättre verkan med de plastiska dynamiterna, som explodera långsammare och bättre utfylla borrhålet.. E. S.-m.

Bomullsmuslin. Se Muslin.

Bomullssammet. Se Sammet.

Bomullsväxt, bot. Se *Gossypium*.

Bomärke, af en eller flera linjer bildadt tecken, som man i skrift eller på bohag m. m. använder i stället för namnteckning. Bruket af bomärken går långt tillbaka i tiden och förekommer så godt som allestädes. I Sverige funnos vissa märken, som tillhörde viss person, andra åter, som tillhörde en viss gård. Ursprungligen kallades endast de senare bomärken, de förra i allmänhet märken; numera användes namnet bomärke för båda slagen. De egentliga bomärkena bibehölls alltid; i byn eller i socknens kyrka fanns det mången gång en sammanställning af dem, som voro gällande. Dessa märken sattes af hus och bohag, inbrändes å kreaturen eller inskuros i deras öron, ingräfdes eller inplöjdes stundom

1. Islänningen Ormur Ketilssons bomärke, år 1369. 2. Islänningen Þordur Snorrasons bomärke, 1439. 3. Kalmarrådmannen Sweder Scalles bomärke, 1413. 4. Stenhuggarmärke från Uppsala domkyrka.

i marken o. s. v. Ibland består bomärket af parallella linjer eller vinkliga inskrifningar, men oftast bildas det af en staf med därtill fogade kännetecken, hvarigenom det emellanåt mycket påminner om runorna. Under början af medeltiden sattes ibland i en urkund ett märke, oftast ett kors, framför namnet på den, som utfärdade eller bevitnade skrifvelsen. Under medeltiden hade hvar borgare sitt bomärke, hvilket han plägade sätta på sina tillhörigheter och i sitt sigill, hvarigenom bomärket kom att svara mot frälsemännens vapensköldar. Äfven hvarje svensk stad och flera korporationer hade sina märken. De personliga märkena gingo ibland i arf. Liknande märken användes ofta af stenhuggare, som arbetade för en större byggnad (man ser ännu sådana t. ex. i Lunds domkyrka och Vadstena klosterkyrka). Sedan skrifkonsten blifvit mera allmän, ersattes bomärket ofta af namnets initialbokstäver. Jfr Homeyer, "Die haus- und hofmarken", och "Märkbok för Gotlands län" (1844). Hs Hd.

Än i dag inskåres hjordegarens bomärke i örnen på lappländska renar och gottländska får. Likaså bära de i Norrlands älftar flottade timmerstockarna sina egares märken för att efter dem sorteras.

Bon [bā], fem. *bonne*, fr., god, godt. — **Bon jour** [-jör], god dag. — **Bonne fortune** [bānn farty'n], lycka, medgång. — **À la bonne heure** [ör], i rättan tid, välän! må vara! — **Bonne humeur** [ymör], godt lynne. — **Bonsens** [sä], sundt förnuft. — **Bonton** [tā], god ton. — **Bon vivant** [-vā], goddagspilt, en person, som lever yppigt, njuter af livet. — **Bon voyage!** [vəajā], lycklig resa!

Bon [bā], plur. *bons*, fr., kassaansvinning. — **Bon du trésor** [bā dy tresār], skattkamaransvinning.

Bon., i zoologiska beteckningar förkortning för italienaren F. A. Bonelli, f. 1784, d. 1830, professor i Turin.

Bon, Kap (arab. *Ras Addar*), udde i Tunisien, på Afrikas norra kust, 37° 4' 20" n. br. och 119° 3' 25" ö. lgd.

Bona (egentl. neutr. plur. af lat. adj. *bonus*, god), gods, förmögenhet, kvarlåtenskap. — *B. communia*, gemensam egendom. — *B. dotalia*, hemgift. — *B. feudalia*; länsgods, förläning. — *B. hereditaria*, arfgods. — *B. immobilia*, fast egendom. — *B. mobilia*, lösegendom, lösören. — *B. officia*, goda tjänster. Se *Intervention* och *Officium*. — *B. opera*, goda gärningar (se d. o.). — *B. publica*, allmän egendom, statens tillhörigheter, allmänning. — *B. vacantia*, herrelöst gods, danaarf.

Bona, *handtv.*, ingnida och polera (golf, ekmöbler m. m.) med vax. Golf bonas vanligen ej med oblandadt vax, utan med kompositioner, såsom blandningar af vax och terpentin (bonvax), färgade alkaliska lösningar af vax m. m. G. H.-r.

Bona, tvångsupfostringsanstalt i Västra Ny socken, Östergötlands län. Se Förbättrings-anstalt.

Bona c. Se *Bonnac*.

Bonacci [bāna'ttji], italiensk matematiker. Se *Pisano*, L.

Bonacci-Brunamonti [bāna'ttji-], *Alinda*, född Bonacci, italiensk skaldinna, f. 1842 i Perugia. Åtnjöt undervisning hufvudsakligen af sin fader, kunde vid nio års ålder en stor del af "La divina commedia" utantill, läste vid elfva år Vergilius på originalspråket och hade vid fjorton en diktsamling färdig, hvilken utgafs och väckte beundran. Hon studerade vidare Platon och kyrkofäderna samt utgaf under intryck af krigsåren 1859—60 *Canti nazionali* och någon tid därefter en diktsamling vid sitt bröllop med juris professor P. Brunamonti i Perugia. Fru B. är en af Italiens berömdaste vittra damer i nutiden och har blifvit kallad den "manligaste" bland dem. Med grundlig bildning förenar hon en djup och liflig känsla för naturen såväl som för familjelivet och en på en gång lyftad och behärskad inbillningskraft. Som förebilder inom skaldekunsten har den umbriska författarinnan haft Zanella, som stod midt mellan nyromantik och klassicitet, samt Maffei, af hvilka hon lärt den utmärkte form, hvari hon är mästare. Af många har hon därför också blifvit ansead vara Italiens finaste och mest formfulländade skaldinna, hvilket framför allt framträdde i hennes sista, anspråkslösa, men verkligt konstnärliga diktsamling, *Flora* (1898), 100 sonetter tillägnade änkedrottning Margherita. Af hennes öfriga poesisver må nämnas *Canti* (1875), *Nuovi canti* (1887) samt *Versi campestri*. H. N.

Bönad. Se *Väggbönad*.

Bona Dea (lat.), "den goda gudinnan", rom. myt., binamn på flera gudomligheter, vanl. på de gammalromerska fruktbarnhetsgudinnan Fauna; sedermera äfven egennamn, från 3:e årh. f. Kr. dock vanligen benämning på en egentligen grekisk gudomlighet (Damia), till hvars årligen under en natt i december en hemlig gudstjänst för statens väl firades af förnåma romerska kvinnor. Därvid före-

kommo offer, musik, dans och andra egendomliga ceremonier under ledning af den konsuls eller pretors

Agata. Litt.: Wissowa, "Religion u. kultus d. Röm." (1902), s. 177 ff.

Bona fide (lat.), på god tro, uppriktigt, på tro och heder, i öfvertygelse om att vara i sin goda rätt. Motsats: mala fide. Jfr Dolus.

Bonaini, Francesco, italiensk hufvudforskare och arkivman, f. 1806 i Livorno, d. 1874 som chef för de toskanska statsarkiven, utgaf *Storie Pisane* (2 bd, 1844—45), *Cronache e storie di Perugia dal 1150 al 1563* (2 bd, 1850—51), hvilka bägge arbeten ingå i samlingsverket "Archivio storico italiano", och *Statuti inediti della città di Pisa* (3 bd, 1854—70). B. ansågs inom Italien såsom en auktoritet öfver arkivväsendets område, och statsarkivet i Florens rädder såsom ett mönster i ordning och förvaltning.

Bonaire [bånär], sp. *Buen-Ayre*, nederländsk ö bland Antillerna, nära Curaçao, 12° 2' n. br., 58° 10' v. lgd. Arealen 335 kvkm. 4,829 inv. (1899). Boskapskötsel och saltberedning.

Bonald [båna'l]. 1. Louis Gabriel Amaroise B., vicomte de B., fransk statsman och publicist, f. 1754, d. 1840, hyllade först revolutionens grundsatser, men uppträdde 1791 som den gamla monarkiens försvarare. Han måste därför lämna Frankrike och slog sig då ned i Heidelberg, där han med pennan försvarade rojalisternas sak. Sedan kom han på god fot med familjen Bonaparte och kallades 1808 af Napoleon till universitetsråd ("conseiller titulaire de l'université"), men öfvergick sedan till legitimistiska grundsatser trogen och edde jämte Chateaubriand den rojalistiska tidsningen "Mercure de France". Under Ludvig XVIII lef han vicomte och par samt kallades till medlem af Franska akademien. 1830 vägrade han afläggja rörelsetad till den nya dynastien och förlorade därför sin pårsvärdighet. B. lefde helt och hållet i medeltidens idéer samt var en fiende till allt politiskt och socialt framåtskridande. Hans förnämsta arbeten äro *Théorie du pouvoir politique et religieux* (1796, 2:a uppl. 1854), hvilket framställer en på teokratiska grundvalar hvilande monarki såsom idealet för en styrelseform, och *Législation primitive* etc. (1802, 5:e uppl. 1857). Hans samlade arbeten utkommo i 3 bd 1859. Jfr Victor de Bonald, "De

la vie et des écrits du vicomte de B." (2:a uppl. 1853).

2. Louis Jacques Maurice B., den föregående son, fransk prelat, f. 1787, d. 1870, blef 1839 ärkebiskop i Lyon och 1841 kardinal. Han var en af ultramontanismens itrigaste förkämpar och uppträdde under Ludvig Filips tid i tal och skrift på det bittraste sätt mot statens af kyrkan oberoende undervisningsväsen. 1848 års revolution frade han som en seger för den religiösa och borgerliga friheten, men ogillade ej statskuppen af 2 dec. 1851 samt inträdde kort därefter i senaten.

Bona'nza (sp., vackert väder, stor lycka), ett vid upptäckten af de rika silfvergrufvorna (*Comstock lodes*) i Nevada 1874 i bruk kommet uttryck för ett utomordentligt rikt fynd. — Bonanza-prins, Bonanzaman, en genom fynd af en rik malmådra lyckliggjord grufvegare, med bibetydelse af uppkomling.

Bonap., i naturvetenskapliga beteckningar förkortning för Ch. Luc. Bonaparte, furste af Canino.

Bonaparte [bånapa'te], it. Buonaparte, gammal, ursprungligen italienskt släkt, ur hvilken Napoleonernas franska dynasti utgick. Under och efter Napoleon I:s tid gjordes åtskilliga smickrande försök att gifva den store mannen många och höga anor, och man sökte därvid leda släktens ursprung än till Roms cæsarer, än till de bysantinske kejsarna, än till "mannen med järnmasken" o. s. v. Med säkerhet vet man, att en florentinare vid namn Guilielmo år 1261 antog tillnamnet Buonaparte eller Bonaparte ("den goda delen". "det bättre partiet"), som skulle beteckna att ghibellinernas parti, till hvilket han bekände sig, då hade öfverhand öfver guelferna. Han blef emellertid snart nödsakad att för de senare fly till byn Sarzana i Toscana, där släkten sedan i tre århundraden lefde under ganska inskränkta förhållanden. 1529 flyttade en Francesco B., ovist af hvad anledning, till Corsica, där hans ättlingar under Genovas herravälde uppnådde öns högsta ämbeten, ehuru de för öfrigt ej voro vidare märkliga. Den förste, som lyfte den korsikanska grenen af ätten till större betydighet, var Carlo Maria B. (se nedan). Se om familjen B. vidare Léonce de Brotonne, "Les Bonaparte et leurs alliances" (1893), som innehåller genealogiska redogörelser för släktens alla grenar samt för familjer, som besläktats med densamma; samt Kircheisen, "Bibliographie Napoléons" (1902), och art. Napoleon.

Släktöfversikt.

Carlo Maria B., f. 1746, d. 1786, gift 1764 med Maria Letitia Ramolino, f. 1750, d. 1836.

Barn:

I. Joseph B., f. 1768, d. 1844, gift 1794 med Julie Clary, f. 1777, d. 1845.

Barn:

a. Zénaïde Charlotte Julie B., f. 1801, d. 1864, gift 1822 med Charles Lucien Jules Laurent B. (se III c).

b. Charlotte Napoléone B., f. 1802, d. 1839, gift 1825 med Charles Napoléon Louis B. (se V b).

II. Napoléon B. (Napoleon I), f. 1769, d. 1821, gift första gången 1796 med Joséphine de Beauharnais, f. 1763, d. 1814, andra gången 1810 med Marie Louise af Österrike, f. 1791, d. 1847.

Barn i andra giftet:

a. "Napoleon II" (Franz Joseph Karl), f. 1811, d. 1832.

III. Lucien B., f. 1775, d. 1840, gift första gången 1795 med Christine Boyer, f. 1773, d. 1801, andra gången 1803 med Marie Alexandrine Charlotte Louise Lau-

rence de Bleschamp, änka efter bankir Joubertson, f. 1778, d. 1855.

Barn i första giftet:

- a. Charlotte Marie B., f. 1796, d. 1865, gift första gången 1815 med furst Mario Gabrielli, f. 1773, d. 1841, andra gången med läkaren Settimo Centamori.
- b. Christine Alexandrine Égypte B., f. 1798, d. 1847, gift första gången 1818 med svenske kammarherren greve Arvid Posse, f. 1782, d. 1826, skild 1824, andra gången s. å. med lord Dudley Coutts Stuart, f. 1803, d. 1854 i Stockholm.

Barn i andra giftet:

- c. Charles Lucien Jules Laurent B., f. 1803, d. 1857, gift 1822 med Zénaïde Charlotte Julie B. (se I a).

Barn:

1. Joseph Lucien Charles Napoléon B., f. 1824, d. 1865.
2. Lucien Louis Joseph Napoléon B., f. 1828, d. 1895.
3. Julie Charlotte Zénaïde Pauline Léotitia Désirée Bartholomée B., f. 1830, d. 1900, gift 1847 med markis Alexandro del Gallo di Roccagiovine, f. 1826, d. 1892.
4. Charlotte Honorine Joséphine B., f. 1832, d. 1901, gift 1848 med greve Pietro Primoli, f. 1821, d. 1883.
5. Léonie Stéphanie Elise B., f. 1833, d. 1839.
6. Marie Désirée Eugénie Joséphine Philomène B., f. 1835, d. 1890, gift 1851 med greve Paul Campello della Spina.
7. Auguste Amélie Maximilienne Jacqueline B., f. 1836, d. 1900, gift 1856 med furst Placido Gabrielli.
8. Napoléon Charles Grégoire Jacques Philippe B., f. 1839, d. 1899, gift 1859 med furstinnan Maria Cristina Ruspoli, f. 1842.

Barn:

- a. Maria Léonie Eugénie Bathilde Caroline Jeanne Julie Zénaïde B., f. 1870, gift 1891 med Enrico Gotti, f. 1867.

- β. Eugénia Léotitia Barbe Caroline Lucienne Marie Jeanne B., f. 1872, gift 1898 med prins Napoléon Ney d'Elchingen de la Moskowa, f. 1870, skild 1903.

9. Bathilde Aloysie Léonie B., f. 1840, d. 1861, gift 1856 med greve Louis Joseph Napoléon Cambacérès, f. 1832, d. 1868.
10. Charles Albert B., f. 1843, d. 1847.
- d. Léotitia B., f. 1804, d. 1871, gift 1821 med brittiske envoyén Thomas Wyse, f. 1791, d. 1862.
- e. Joseph B., f. 1806, d. 1807.
- f. Jeanne B., f. 1807, d. 1828, gift 1827 med markis Honorati, f. 1800, d. 1856.
- g. Paul Marie B., f. 1808, d. 1827.
- h. Louis Lucien B., f. 1813, d. 1891, gift 1832 med Marianne Cecchi, f. 1812, d. 1891.
- i. Pierre Napoléon B., f. 1815, d. 1881, gift 1833 med Justine Eléonore Ruffin, f. 1831.

Barn:

1. Roland Napoléon B., f. 1858, gift 1880 med Marie Félix Blanc, f. 1859, d. 1882.

Barn:

- a. Marie B., f. 1882.

- j. Antoine B., f. 1816, d. 1877, gift 1839 med Caroline Marie Anne Cardinali, f. 1823, d. 1879.
- k. Alexandrine Marie B., f. 1818, d. 1874, gift 1836 med greve Vincenzo Valentini de Canino, f. 1808, d. 1858.

1. Constance B., f. 1823, d. 1876.

- IV. Marie Anne Elise B. ("Elise Napoléone"), f. 1777, d. 1820, gift 1797 med Felice Pasquale Bacciochi, f. 1762, d. 1841.

- V. Louis B., f. 1778, d. 1846, gift 1802 med Hortense de Beauharnais, f. 1783, d. 1837.

Barn:

- a. Napoléon Charles B., f. 1802, d. 1807.
- b. Charles Napoléon Louis B., f. 1804, d.

1831, gift 1825 med Charlotte Napoléone B. (se I b).

- c. Charles Louis Napoléon B. (Napoléon III), f. 1808, d. 1873, gift 1853 med Marie Eugénie de Guzman y de Portocarrero, grevinna af Teba, markisinna af Moya, f. 1826.

Barn:

1. Eugène Louis Jean Joseph Napoléon ("Napoléon IV"), f. 1856, d. 1879.

- VI. Marie Pauline B., f. 1780, d. 1825, gift första gången 1801 med general Charles Emmanuel Leclerc d'Ostin, f. 1772, d. 1802, andra gången 1803 med furst Camillo Filippo Ludovico Borghese, f. 1776, d. 1832.

- VII. Marie Annonciade Caroline B., f. 1782, d. 1839, gift första gången 1800 med Joachim Murat, f. 1771, d. 1815, andra gången 1832 med general Macdonald, d. 1838.

- VIII. Jérôme B., f. 1784, d. 1860, gift första gången 1803 med Elisabeth Patterson, f. 1785, d. 1879, andra gången 1807 med Fredrika Katarina Sofia Dorotea af Württemberg, f. 1783, d. 1835, tredje gången 1853 med markisinnan Giustina Bartolini-Baldelli.

Barn i första giftet:

- a. Jérôme Napoléon B. Patterson, f. 1805, d. 1870, gift 1829 med Susanna May Williams, f. 1812, d. 1881.

Barn:

1. Jérôme Napoléon B. Patterson, f. 1832, d. 1893, gift 1871 med Caroline Le Roy-Appleton, f. 1841.

Barn:

- a. Louise Eugénie B. Patterson, f. 1873.

- β. Jérôme Napoléon Charles B. Patterson, f. 1878.

2. Charles Joseph B. Patterson, f. 1851, gift 1875 med Ellen Channing Day, f. 1852.

Barn i andra giftet:

- b. Jérôme Napoléon Charles Frédéric B., f. 1814, d. 1847.

- c. Mathilde Létitia Wilhelmine B., f. 1820, d. 1904, gift 1840 med Anatol Demidov, furste af San Donato, f. 1813, d. 1870, skild 1845.

- d. Napoléon Joseph Charles Paul B., f. 1822, d. 1891, gift 1859 med Clothilde Marie Thérèse Louise af Sardinien, f. 1843.

Barn:

1. Napoléon Victor Jérôme Frédéric B., f. 1862.

2. Napoléon Louis Joseph Jérôme B., f. 1864.

3. Marie Létitia Eugénie Catherine Adélaïde B., f. 1866, gift 1888 med hertigen af Aosta, prins Amedeo af Savoien, f. 1845, d. 1890.

1. Carlo Maria B., fransk ämbetsman, f. 1746 i Ajaccio, d. 1785 i Montpellier, var efter

afslutade juridiska studier i Rom och Pisa en tid advokat i sistnämnda stad, men återvände sedan till Corsica. Där slöt han sig i början med hänförelse till Pasquale Paoli (se d. o.) i dennes kamp för öns frigörelse, men underkastade sig 1769 den franska regeringen, när hans och hans förra meningsfränders sak syntes förlorad. Utan förmögenhet (ett arf efter modern hade jesuiterna slagit under sig), begagnade han sin ställning till att förskaffa sig hvarjehanda fördelar af regeringen. Han blef generalprokurator, fick en kunglig pension och blef 13 sept. 1771 af

Ludvig XV upptagen bland Corsicas adel. 1774 kungl. råd och assessor i Ajaccio, sändes han följande år såsom en af den korsikanska adelns deputerade till Paris, där han lyckades utverka, att konungen skulle sörja för några af hans barns uppfostran. Sålunda erhöll hans andre son Napoleon (sedermera Napoleon I) en friplats vid krigsskolan i Brienne, ett par andra söner fingo likaledes fri uppfostran i Frankrike, och dottern Elise utbildades i den förnämsta kungliga uppfostringsanstalten i Saint-Cyr. Men hans njutningslystnad, hans oförmåga att sköta affärer och tretton barn vållade honom ständigt ekonomiska bekymmer, så att familjen vid hans död var tämligen utblottad.

2. Maria Letitia B., född Ramolino, den föregående hustru, f. 24 aug. 1750 i Ajaccio, d. 2 febr. 1836 i Rom, tillhörde en gammal och

jämförelsevis förmögen adlig släkt. Begäfvad med sällsynt skönhet, förenade hon med skarpt förstånd en utomordentlig karaktärsstyrka och högsinhet och var sin make, med hvilken hon blef förmäld 1764, mycket öfverlägsen i andlig måtto. Hennes mod och fosterlandskärlek förmådde henne att liksom han med värme omfatta Paolis parti, och till häst ledsagade hon sin make i dennes strider mot fransmännen. Så småningom började hon dock sluta sig till dessa och förstod att vinna den franske guvernören Marbeufs synnerliga välvilja, hvilket medförde åtskilliga ekonomiska fördelar för henne och en kunglig pension vid hennes makes död. Under de brydsamma förhållanden, som förorsakades af omsorgen om hennes barn, af hvilka åtta öfverleefde fadern, och knappheten på tillgångar, hade hon ett troget stöd i sin afidne makes farbroder, ärkediakonen Lucien B., som intill sin död (1791) förvaltade familjens egendomar.

När Paoli slöt sig till England, blef brytningen mellan honom och Letitia B. fullständig, och i det inbördes krig, som därefter utbröt på Corsica, blefvo hennes egendomar sköftrade och hon och barnen tvingna att fly till Marseille 1793. Där lefde hon en tid i största armod, tills sonen Napoleons stjärna började stiga. Med berättigad stolthet följde hon hans underbara bana och fick 1804, vid kejsardömet upprättande, titeln "Madame mère", egen höstat och ett rikligt apanage. Van vid försakelser och uppoffringar, visade hon icke desto mindre en sparsamhet, som gränsade till girighet och skaffade henne många fiender, men som sedermera kom familjen väl till pass. Aldrig bländad af den kejsarliga glansen, hvarmed Napoleon kärleksfullt omgaf henne, hyste hon ständigt en aning, att hon en gång skulle få föda "alla dessa kungar", som hon kallade sina söner. I Frankrike utöftrade hon en välsignelsebringande verksamhet såsom beskyddarinnor för landets alla barnhärtighetssysstrar och såsom välgörinnor för fattiga och sjuka, och för sin familj var hon ett ovärderligt stöd genom den försoningens

anda, som hon alltid sträfvade, ofta lyckades utbreda bland de kiftande bröderna. Däremot var hon föga välvilligt stämd mot sin sonhustru Joséphine, kejsarens gemål, och hälsade med glädje dennes andra giftermål och "konungens af Rom" födelse. 1814 flydde hon med sin halfbroder, kardinal Fesch, till Rom och följde sedan Napoleon till Elba, där hon modigt tillstyrkte hans planer på kejsardömet återupprättande. Under "de hundra dagarna" var hon i Paris, men flydde efter slaget vid Waterloo åter till Rom, som hon sedan ej lämnade. Förgäfvos sökte hon hos makterna få Napoleons fångenskap mildrad och att få dela hans öde. Ärad och beundrad, framlede hon sina återstående dagar i stillhet, bemött med synnerlig välvilja af påven Pius VII och ständigt tillsammans med kardinal Fesch. 1851 flyttades hennes stoft till Ajaccio.

3. Joseph B., de föregående son, fransk militär och diplomat, sedan konung först i Neapel och därefter i Spanien, f. 7 jan. 1768 på Corsica, studerade juridik i Pisa och blef 1788 advokat vid öfverdomstolen i Bastia. Han slöt sig tidigt till revolutionens anhängare, men måste jämte sin familj fly till Provence, när Paoli 1793 slöt sig till England. Genom förmedling af några konventsledamöter blef Joseph B. efter Toulons fall provisorisk krigskommissarie i Marseille. Där gifte han sig 1 aug.

1794 med Julie Clary, dotter till en rik sidenkramhandlare, och blef sålunda befrindad med penningaristokratien och sväger med Bernadotte (sedermera Karl XIV Johan). Han uppgröde en plan att återeröfra Corsica från engelsmännen och sökte från Genova organisera ett uppror till Frankrikes förmån på ön, men hela planen gick om intet. 1796 åtföljde Joseph såsom generalkrigskommissarie sin broder Napoleon på dennes italienska fälttåg, och sedan engelsmännen slutligen blifvit fördrifna från Corsica, förestod han med framgång öns administration. 27 mars 1797 utnämndes han till franska republikens resident i Parma, men blef kort efteråt befordrad till minister i Rom, där hans värf var ytterst kinkigt. När det goda förhållandet bröts mellan Kyrkostaten och republiken, återvände han till Paris 28 dec. 1797, mottog icke den honom erbjudna ministerposten i Berlin, utan lät i april 1798 välja sig till medlem af "de femhundra råd" af departementet Liamone. Där kvarsatt han dock ej länge, utan drog sig tillbaka till en egendom nära Paris, hvarifrån han gaf Napoleon, som då var i Egypten, underrättelser om situationen och missnöjet i Frankrike samt arbetade i största hemlighet för en statskupe. Efter 18 brumaire, hvartill han ej oväsentligt bidragit, inträdde han i tribunatet och statsrådet ("conseil d'état") och understödde af all makt broderns planer på en centralisering af makten i hans person. Napoleon använde honom mest i diplomatiska ärenden, hvartill han hade goda förutsättningar. Sålunda afslöt han 30 sept. 1800 i

Mortefontaine freden mellan Frankrike och Förenta staterna samt 9 febr. 1801 i Lunéville freden med kejsar Frans II, hvarvid han ådagalade stor skicklighet. Äfven i konkordatets afslutande (15 juli 1801) och freden i Amiens (25 mars 1802) hade han väsentlig andel. Efter kejsardömet upprättande blef han presumtiv tronarvinge med predikatet "kejsarlig höghet" samt "storvalherre" (grand électeur).

Nu började för Joseph en lysande bana, hvarvid han dock visade sig föga vuxen de höga poster Napoleons gunst förskaffade honom. Han var dennes ställföreträdare i Frankrike under 1805 års tyska krig och blef följande år generallöjtnant och chef för den franska armé, som skulle eröfra Neapel. Kort därefter fick han mottaga dess krona, sedan Napoleon dekreterat att "bourbonerna upphört att regera". Stödd på den bildade medelklassen, sökte Joseph där genomföra åtskilliga gagneliga reformer, men väckte prästerskapets och det af detta ledda lägre folkets fanatiska hat, hvarför hans styrelse var fylld af ständiga uppror. Hans regering i Neapel var dock hans mest lysande tid och tillika den, då han framträdde i sin bästa dager. Redan hade han genom mildhet, rättvisa och humanitet lyckats förvärfa kärlek och aktning inom de bildade och reformvänliga klasserna i Neapel, för hvars befolkning han äfven själf lade i dagen ett nitiskt intresse, då han 8 juli 1808 måste lämna sin krona åt Joachim Murat, enär han af Napoleon utsetts att öfvertaga den lediga spanska tronen. Denna var emellertid svårare att behålla än att vinna. Fullt medveten om de vanskligheter, som skulle möta, inryckte Joseph juli 1808, omgifven af franska bajonetter, i Spanien och lyckades framkomma till Madrid, öfver allt motagen af folket, det högres som det lägres, fanatiska hat. Hela landet var snart i uppror och hans eget parti, de s. k. "afrancesados" eller "josefinos", obetydligt. Därtill kom, att Joseph var en fullkomligt napoleonsk skuggkonung, hvilkens makt på allt sätt krigsarsens genom direktä påbud från kejsaren i såväl civila som militära frågor. Stora nederlag (kapitulationen i Bailén) och obetydliga framgångar växlade, och icke ens Napoleons egna stora segrar i Spanien kunde varaktigt befästa Josefs tron. Efter nederlaget vid Vittoria (21 juni 1813) måste han för alltid lämna sitt rike. Han flydde till Frankrike, där han i början stod på ytterst spänd fot med kejsaren. När dennes tron började vackla, försonade sig bröderna. 1814 blef Joseph utnämnd till Frankrikes generallöjtnant och kejsarinnan-regentinnans rådgifvare i Paris. Där visade han emellertid stor slapphet och obeslutsamhet samt beordrade Marmont och Mortier att kapitulera, medan han själf flydde till Blois. Efter Napoleons första tronafsägelse slog han sig ned i Schweiz, återkom till Paris under "de hundra dagarna", men kunde föga hjälpa Napoleon. Efter dennes andra abdikation för han till Amerika, där han under namnet "greve de Surveilliers" stannade till 1832. Från London sökte han sedermera för gifves göra sina egna anspråk på Frankrikes krona gällande efter hertigens af Reichstadt död, i hvilkens namn han protesterat mot Ludvig Filips tronbestigning. Efter en andra resa till Amerika fick han makternas tillstånd att bosätta sig i Florens, där han 1841 förenade sig med sin gemål, som hela tiden vistats i Europa, och där han afled 28 juli 1844.

Se vidare Du-Casse, "Mémoires et correspondances du roi Joseph" (10 bd, 1853—55).

4. Napoléon B., den föregående broder. fransmännens kejsare, f. 15 aug. 1769, d. 5 maj 1821. Se Napoleon I.

5. Lucien B., den föregående broder, furste af Canino och Musignano, f. 21 mars 1775 i Ajaccio, fick på kunglig bekostnad sin uppfostran i Frankrike, där han bl. a. besökte krigsskolan i Brienne och seminariet i Aix. Full af ungdomlig hänförelse, omfattade han med iver franska revolutionens idéer och hälsade till en början i Paoli det klassiskt republikanska ideal, för hvilket han svärmade, men måste 1793 fly till Frankrike. Där blef han genom sina våhlisamt revolutionära tänkesätt en af söderns mest uppburna klubbaltare och fick genom Robespierres inflytande plats som magasinförståndare. Efter dennes fall kom han en tid i fängelse, men frigafs genom sin broder Napoleons bemedling. 1795

åktade han den för sin skönhet berömda Christine Boyer, dotter till en vårdshusvärd, hvilket väckte hans moders och hans syskons lifliga harm. S. å. utnämnd till krigskommissarie vid franska nordarmén och 1796 på Corsica, förstod han på bägge ställena lägga grund till en storartad förmögenhet. 1798 blef han af departementet Liamone vald till medlem af "de femhundra råd", där han snart vann stort inflytande och hvars sekreterare han blef. Han började nu konspirera med Sieyès, Talleyrand m. fl. och försummade aldrig något tillfälle att på det skarpaste angripa direktoriets styrelse. Såsom president i "de femhundra råd" förskaffade han 18 brumaire brodern Napoleon högsta makten i staten genom sitt i hög grad djärva och rådiga ingripande, när denne för en gångs skull vacklade af fruktan. Lucien tog därpå liflig andel i utarbetandet af konularförfattningen och fick såsom inrikesminister under en kort tid tillfälle att kraftigt bidraga till befastandet af broderns nyvunna maktställning, till befordrandet af konst och vetenskap och särskildt till upprättandet af franska institutet, hvaraf han blef medlem.

Luciens oafhängiga och själfrådiga lynne bragte honom emellertid på spänd fot med Napoleon, som snart aflägsnade honom på en ambassad till Spanien, där han gjorde ringa nytta. Försonad med Napoleon, deltog han i konkordatets afslutande och hederselegionens instiftande samt utnämndes 1803 till senator. Afundsjuka söndrade ånyo bröderna, hvartill äfven bidrog, att Lucien, vorden ånkeman, gifte om sig med den sköna, men illa kända Alexandrine de Bleschamp, änka efter en bankir Joubertson. Förgäfves uppbjöd Napoleon all sin makt för att förmå Lucien att afstå från detta giftermål och sedan att skiljas från sin hustru, han var den ende i Frankrike, som vågade trotsa den mäktige diktatorn. Till straff blef han genom ett senatskonsult utesluten från arfsrätt till franska kejsar-

tronen. Han slog sig ned i Rom, där han vann påfvens synnerliga berågenhet, köpte af honom godset Canino och sysslade med konst- och litteraturstudier. Efter freden i Tilsit 1807 erbjöd Napoleon honom en tron på villkor af skilsmässa, men Lucien nekade och blef 1810 tvungen att med sin familj fly till Amerika. Tillfångatagen af en engelsk kryssare, fördes han till London, där han vistades till freden 1814. Han for då tillbaka till Italien och erhöll af påfven titeln furste af Canino och Musignano.

Under olyckans dagar hade emellertid Napoleon försonat sig med Lucien, och under "de hundra dagarna" blef denne utnämnd till fransk prins samt medlem af pårskammaren. Han stod troget på kejsarens sida, räddade honom efter Waterloo slaget att låta utropa sig till diktator och försökte, när detta misslyckades, rädda kronan åt hans son. Tillfångatagen af österrikarna, satt Lucien därefter en tid fången i Turin, men lösgafs på påfvens förbön och lefde sedan i Rom, sysselsatt med lärda studier. Hans erbjudande att komma till S:t Helena samt att dela sin förmögenhet med den fångne kejsaren, aflogs af denne. Efter julrevolutionen begaf sig Lucien till London, hvarifrån han jämte sin broder Joseph sökte verka för utbredandet af de napoleonska idéerna. 1836 drog han sig för alltid från politiken och tillbragte sina återstående dagar i Italien, där han afled i Viterbo 30 juni 1840.

Lucien B. var en högt begåfvad, viljefast, beslut-sam och modig man, näst Napoleon den märkligaste bland sina bröder. Föga skrupulös, hade han samlat en enorm förmögenhet, som satte honom i stånd att uppträda som mecenat för konst och vetenskap. Af hans litterärt tämligen obetydliga arbeten må an-föras: *Edouard et Stéline ou la tribu indienne* (2 bd, 1797), *Parallèle entre César, Cromwell et Bonaparte* (1801, en panegyrik öfver Napoleon), *Charlemagne ou l'église délivrée* (1814, en hjältedikt, tillgnad påfven och prisande bourbonerna), *Cyrénaïde ou la Corse sauvée* (1819, en andra hjältedikt). Värde-fula såsom historiska källor äro *La vérité sur les cent jours* (1836) och *Mémoires de Lucien Bonaparte* (s. å.), som fortsattes af hans änka (1845) och sedermera af öfverste Jung (1882). Om hans barn och barnbarn se släktöfversikten.

6. Marie Anne Élise B. ("Élise Napo-léone"), den föregående syster, f. 3 jan. 1777

predikatet "kejsarlig höghet" och 1805 till furstinna af Piombino och Lucca. Där förde hon i sin föga betydande gemäls namn en välsignelse-

bringande styrelse, reformerade lagstiftningen och undervisningsväsendet, uppmuntrade den italienska konsten och litteraturen och utförde en vid-sträckt välgörenhet. "Luccas Semiramis", som Talleyrand kallade henne, blef 1809 af Napoleon upphöjd till storhertiginna af Toscana, men kunde föga utträta i detta land, som egentligen blott var en fransk provins. Hon sökte dock efter förmåga äfven där mildra trycket af broderns hårda hand. Efter hans fall förlorade hon sina furstendömen och lefde sedermera såsom grefvinna af Compignano först i Bologna, sedan i Brunn och slutligen i Triest. Hon afled 6 aug. 1820 på Villa Vicentina nära Aquileja.

Rikt begåfvad, var hon den bland syskonen, som mest liknade Napoleon i snillrikhet och karaktärsstyrka. Hennes statskloket och varmhjärtanhet förvärfvade henne Luccabornas minnesgoda tacksamhet, och hennes uppskattning af och smak för litteratur och konst kom många af tidens främste på dessa områden i riklig mån till godo. Se vidare Mazzarosa, "Storia di Lucca" (1833), Reumont, "Geschichte Toscanas seit dem ende des florentinischen frei-staates" (2 bd, 1876), och art. Bacciochi.

7. Louis B., den föregående broder, konung af Holland, f. 2 sept. 1778 i Ajaccio, bosatte sig jämte sin moder och sina syskon i Frankrike. Han blef 1794 artillerilöj-tant och studerade där-efter vid artilleriskolan i Châlons-sur-Marne. Fly-geladjutant hos sin broder Napoleon, deltog han i dennes italienska fälttåg och visade där-under både mod och dödsförtakt, men för öf-rigt föga håg för den militära banan. Likväl åtföljde han Napoleon till Egypten, hvarifrån han emellertid snart måste återvända på grund af hälsoskäl. 18 brumaire bistod han troget Napoleon och blef därpå utnämnd till öf-verste. 1802 förmäddes han af denne, mycket mot sin vilja, att gifta sig med Hortense de Beauharnais (se d. o.) och steg nu hastigt i graderna. 1804 blef han efter hvarittannat brigadgeneral, divi-sionsgeneral, statsråd, "kejsarlig höghet" med even-tuell arfsrätt till franska tronen för sig och sina manliga efterkommande och konnetabel af Frank-rike. Hans energi och minutiösa samvetsgrannhet gjorde, att han sedermera, 1805, till kejsarens syn-nerliga belåtenhet lyckades sätta den franska nord-armén i ypperligt skick.

Men därmed slutade också det goda förhållandet mellan Napoleon och Louis. 24 maj 1806 blef denne, trots sitt öppet uttalade missnöje därmed, nödsakad att mottaga Hollands konungakrona, en uppgift, som han för öfrigt var långt ifrån vuxen. Han sökte dock efter bästa förmåga fylla den, lyc-kades också genomföra åtskilliga gagneliga åtgärder i Holland, i synnerhet i finansiellt och judiciellt hän-seende, och synes hafva varit besjälad af den red-ligaste nitalskan för landets väl. Men Napoleon fordrade af sina drabantkonungar först och främst

lydnad, först i andra rummet fingo de tänka på sina undersåtar. Därtill kom, att Louis icke kunde fördraga sin gemål, som han, svärmodig och miss-tänksam, beskylldes för otrohet. 1807 skildes makarna åt, men Louis kunde icke på några villkor förmå kejsaren att medgifva laglig skilsmässa. Denne klagade öfver, att han icke fick tillräckligt understöd från Holland, som framför allt alldeles för lamt tillämpade hans älsklingsidé, det omöjliga "kontinentalsystemet" (se d. o.), att Louis icke nog energiskt mötte engelsmännens anfall på Walcheren 1807 m. m. På grund däraf utnämndes Bernadotte till öfverbefälhafvare öfver den holländska armén, och Louis fick röna det ena ingreppet efter det andra i sina kungliga rättigheter. Ett möte, som bröderna hade, utmynnade i ett bittert ordskitte och hade till följd, att Louis togs till fånga och nödgades afstå en del af sitt land till Frankrike, hvarefter Oudinot med franska trupper besatte hela konungariket. Förtviflad öfver den nesliga roll brodern ville påtvinga honom, abdikerade då Louis 1 juli 1810 till förmån för sin andre son Napoléon Louis, begaf sig under den antagna titeln "greve de St Leu" till Teplitz i Österrike och protesterade därifrån i sin vanmakt mot den franska annekteringen af Holland. 1813 erbjöd han Napoleon sina tjänster, under dennes kritiska läge, men afvisades och sökte då, ehuru förgäfvat, åter komma i besittning af sin holländska tron. Under "de hundra dagarna" utnämndes han af Napoleon till pär af Frankrike, men vägrade att kasta sig in i världshandelsernas hvirvel och blef under den andra restaurationen liksom alla Bonaparterna förvist från Frankrike. 1815 anhängiggjorde han en rätttegång mot sin gemål med yrkande att få sin äldste son sig anförtrödd och vann denna process, som väckte den största uppmärksamhet i Europa. Han bodde sina återstående dagar i Rom och Florens, sysselsatt med litterära studier, hvilka han äfven förut bedrivit. Såsom en frukt af dessa framgångar de fämligen värdelösa arbetena *Marie ou les peines de l'amour* (1800; 2:a uppl. 1814) och *Essai sur la versification* (1825). Betydande såsom historiska källskrifter äro däremot *Documents historiques et réflexions sur le gouvernement de la Hollande* (3 bd, 1820), *Histoire du parlement anglais depuis son origine jusqu'en l'an VII* (s. å.), *Réponse à sir Walter Scott sur son histoire de Napoléon* (1828) och *Observations sur l'histoire de Napoléon* (1834).

Louis' sista år förbittrades af den yngste sonens (sedermerna Napoleon III) revolutionsförsök. Redan den äldres död midt under dennes deltagande i den italienska upprorsrörelsen (1831) hade krossat hans hälsa, och, bruten till kropp och själ, afled han 25 juli 1846 i Livorno. Om hans barn se ovan. Jfr Rocquain, "Napoléon I et le roi Louis d'après les documents conservés aux archives nationales" (1875).

8. Marie Pauline B., kallad Pauline B., den föregåendes syster, f. 20 okt. 1780 i Ajaccio, kom 1793 till Frankrike, där hon utvecklade sig till en bländande skönhet och fick en mängd friare. Napoleon, hvars älsklingssystem hon var, motsatte sig emellertid hennes förmläning såväl med Stanislas Fréron som general Junot och bortgifte henne med sin adjutant Charles Emmanuel Leclerc d'Ostin i Montebello 1797. Pauline åtföljde honom på expeditionen till San Domingo och återvände till Frankrike

efter hans död (2 nov. 1802), som försäkrats af gula febern, med fröet till samma sjukdom i kroppen. Där dog hennes son med Leclerc, Napoléon, 1804 vid sex års ålder. Året förut hade hon ingått nytt äktenskap med den för sin oerhörda rikedom bekante, men karaktärlöse furst Camillo Filippo Ludovico Borghese. Napoleon gjorde henne till fransk prinsessa och "kejsarlig höghet" samt gaf hennes gemål - titeln "hertig af Guastalla" 1806. Hon lefde i allmänhet skild från sin gemål och låg ofta i kiff med Napoleon. I högsta grad njutningslysten och mycket fri i sitt personliga lif, visade hon dock genom en storartad välgörenhet och sitt uppträdande under Napoleons olycksdagar sitt rika hjärta och sitt stora mod. 1814 ställde hon hela sin förmögenhet till Napoleons disposition, följde honom till Elba och sökte på allt sätt främja hans återkomst till Frankrike. Före Waterloo slaget gaf hon honom sina juveler, hvilka man efteråt fann i hans vagn. Sedermera slog hon sig ned i Italien och sökte förgäfvat få dela den fångne broderns öde på St Helena. När hon slutligen erhöill tillåtelse att resa dit, var han redan död. Sina sista år tillbragte hon i Rom, där hon i Villa Sciarra samlade omkring sig en lysande sällskapskrets af lärde och konstnärer, bland dem Canova, som i det bekanta konstverket *Venus Victrix* förevigat hennes drag i marmor. Hon dog 9 juni 1825 i Florens.

9. Marie Annonciade Caroline B., den föregåendes syster, f. 25 mars 1782 i Ajaccio, uppfostades i Saint-Cyr och kom 1797 till Paris, där hon blef mycket firad för sin skönhet. 20 jan. 1800 gifte hon sig med general Murat, som hon varmt älskade och fullkomligt behärskade genom sitt öfverlägsna förstånd och sin omätliga ärelystnad. 1804 af brodern Napoleon upphöjd till fransk prinsessa och "kejsarlig höghet", sträfvade hon oafsläktligt efter en krona för sig och sin gemål, som också 12 juli 1806 blef storhertig af Kleve och Berg samt 15 juli 1808 under namnet Joakim I Napoleon konung af Neapel. Där regerade Caroline med kloket och kraft under mannens fälttåg och eggade honom till affall från Napoleon 1814, hvilket hennes moder Letitia sedermera aldrig förlät. När Murat 1815 åter slöt sig till kejsaren, förde Caroline regeringen, medan den förre kämpade mot österrikarna. Därunder måste hon utrymma Neapel vid engelsmännens anfall och ställde sig under beskydd af kejsaren af Österrike, som dock lät föra henne och

hennes fyra barn fångna till Triest. Hennes makes död (s. å.) grep henne djupt, och hon ledde sedermera under Metternichs beskydd såsom "grefvinnas af Lipona" dels i Wien, dels i Triest. 1832 slog hon sig ned i Florens och gifte sig hemligt med general Macdonald. Hon dog därstädes 18 maj 1839.

10. Jérôme B., den föregående broder, fransk militär, sedermera konung af Westfalen, f. 15 nov. 1784 i Ajaccio, hade knappt slutat sin skolgång, när brodern Napoleon, vorden Frankrikes härskare, upptog honom i sin omgivning och gjorde honom till militär först vid hären, sedan vid flottan. Från barn- domen bortklemad, hängaf han sig åt ett slösaktigt och i sedligt hänseende tadelvärdt lefnadssätt, hvilket beredde Napoleon åtskilliga obehag. Denne ville en gång i tiden ha Jérôme till fransk storamiral och

sände ut honom på en sjöexpedition till Västindien. Jagad af engelska kryssare, tog han då sin tillflykt till För- enta staterna, där han fick ett lysande mottagande såsom förste konsulns broder, och slog sig ned i Baltimore (1803). S. å. gifte han sig med Elisabeth Patterson, en rik och vacker amerikansk köp- mandsdotter, trots fran- ske konsulns i Baltimore med stöd af "code civil" gjorda invändningar mot åtenskapskaps giltighet. Hans moder Letitia och Napoleon, som en tid därefter blef fransmännens kejsare, förklarade också åtenskapskaps olagligt och uteslöt Jérôme från all arfsrätt till franska tronen. För att ställa sin sak till rätta inför brodern för Jérôme 1805 till Europa med sin hustru, som dock vägrades landstiga på kontinenten, hvarefter hennes lättsinnige make snart helt fogade sig efter Napoleons önskan och 1806 lät Paris' prästerskap förklara Åtenskapskaps ogiltigt.

Jérôme fick nu i hög grad erfara Napoleons gunst. Efter en lyckad kupp mot en engelsk handelskonvoj blef han 1806 konteramiral, fransk prins och "kejs- serlig höghet" samt fick eventuell arfsrätt till kejsar- tronen. Napoleon gaf honom äfven tillfälle att skära härförars lager genom att utnämna honom till divisionsgeneral och anförtro honom den nominella ledningen af 9:e armékåren under det då pågående kriget med Prussen. Under öfverinseende af Van- damme besatte han Schlesien, hvarvid han ådagalade stort personligt mod, men ringa strategisk förmåga. Efter freden i Tilsit 1807 blef han under namnet Jérôme Napoléon konung i det nyskapade riket West- falen och 23 aug. s. å. förmyndare med prinsessan Katarina af Württemberg. Den nye konungens rege- ring bestod, trots hans ofta ådagalagda välvilja mot sina undersåtar, mest i en ständig jakt efter nöjen och njutningar, men landet blomstrade och folkets välmåga steg icke desto mindre, ty fransk ordning och rättvisa infördes där under Napoleons järnhand, som egentligen förde regeringen. Jérômes slösande och lättjefulla lif misshagade emellertid på det högsta kejsaren, och förhållandet var spändt dem emellan. Likväl fick den förre befälet öfver en armé-

kår 1809 i kriget mot Österrike, men lyckades ej heller nu skörda någon krigarära. Under ryska fälttåget 1812 kommanderade Jérôme franska arméns högra flygel, men förstörde genom sin långsamhet kejsarens krigsplan och måste därför återvända till sitt rike. Efter slaget vid Leipzig flydde han med sina stora rikedomar till Frankrike, där han emel- lertid ej kunde uträtta något. Broderns tronaf- sägelse dref honom ur landet, och han bosatte sig då i Triest, troget följd af sin gemål, som trots alla lockelser i motsatt riktning alltjämt höll fast vid sin ovärdige make. Under "de hundra dagarna" åter- kom Jérôme till Frankrike, blef utnämnd till pär och innehade åtskilliga militära kommandon, några af dem ej utan ära. Efter Napoleons andra fall hölls han en tid i ett slags mild fångenskap i Würt- temberg, slog sig sedan under titeln "furste af Montfort" ned först i Österrike, därpå i Italien, alltjämt hysande en brinnande åtrå att få åter- komma till Frankrike. 1847 fick han Ludvig Filips tillstånd därtill och blef efter februarirevolutionen följande år guvernör för Invalidhotellet. Napoleon III gaf honom titeln fransk prins och eventuell successionsrätt till kejsartronen. Han var sedan någon tid "president i senaten, men spelade ingen politisk roll. Hans första hustru dog 1835, och 1853 gifte han om sig med markisinnan Giustina Bartolini-Baldelli. Jérôme afled 24 juni 1860 på slottet Villegónis och ligger begravnen i Invalid- domen i Paris, på samma ställe som Napoleon. Om hans barn och barnbarn se släktöfversikten samt B. 16, 17, 19 och 20. Se vidare "Mémoires et cor- respondance du roi Jérôme et de la reine Catherine" (7 bd, 1861—66).

11. Charles Lucien Jules Laurent B., son till Lucien B. i hans andra gifte, furste af Canino och Musignano, f. 24 maj 1803, d. 29 juli 1857, egnade större delen af sitt lif åt vetenskapliga studier. Han besökte åtskilliga italienska universitet, vistades sodan en tid i Amerika och sysselsatte sig där med zoologi, hvari han snart vann ett stort anseende. Bland hans arbeten på detta område märkas: *American ornithology* (3 bd. 1825; ny uppl. 1876), en fortsättning af Wilsons liknämnda verk; *Sulla seconda edizione del regno animale di Cuvier* (1830); *Saggio di una distribuzione degli animali* (1831); *Iconografia della fauna italica* (1833—41), ett praktverk öfver Italiens djurvärld, hvilket kraf- tigt befäste hans vetenskapliga anseende; *Catalogo metodico dei mammiferi europei* (1845); *Catalogo metodico dei pesci europei* (1846); *Conspectus syste- maticum mastozoologiae* (1850) och *Conspectus gene- rum avium* (s. å.). I samband med de revolutionära rörelserna i Europa i slutet af 1840-talet kastade han sig in i politiken och deltog som radikal i revolu- tionen i Rom 1848. När fransmännen följande år inryckte därstädes, begaf han sig till Frankrike, men utvisades af regeringen och for till England. 1850 fick han dock återvända och utnämndes seder- mera af sin kusin, Napoleon III, till högste styres- man för Jardin des plantes med underlydande in- stitutioner, hvilken befattning han skötte förtjänstfullt till sin död.

12. Charles Napoléon Louis B., andre son till Louis B. och Hortense de Beauharnais, f. 11 okt. 1804, d. 17 mars 1831, ansågs, såsom Napoleons äldste brorson, efter 1807 för dennes

presumtive arvinge, till dess "konungen af Rom" föddes, och var 1809—13 storhertig af Kleve och Berg. Efter kejsardömet fall trangs hans moder genom domstols utslag att på faderns begäran överlämna honom till denne. Han lefde sedermera i Florens, där han fick en god, militärisk uppfostran. Han omfattade med entusiasm tidens liberala idéströmningar och kunde endast genom faderns förbud hindras från att sluta sig till grekerna i dessas frihetskamp. Men när upproret utbröt i Italien 1830, slöt han sig jämte sin yngre broder med hänförelse till detta och visade flera prof på tapprhet och militäriska kunskaper i striderna mot de påfliga trupperna i Romagna, då mässlingen gjorde slut på hans förhoppningsfulla bana.

13. Charles Louis Napoléon B., den föregående broder, fransmännens kejsare, f. 20 april 1808, d. 9 jan. 1873. Se Napoleon III.

14. Louis Lucien B., son till Lucien B. i hans andra gifte, fransk prins, f. 4 jan. 1813, d. 3 nov. 1891 i Fano, sysslade uteslutande med filologiska studier, till februarirevolutionen utbröt 1848. Då valdes han på Corsica till representant i franska nationalförsamlingen, där han med all makt understödde sin kusin, sedermera Napoleon III. THl belöning gjorde denne honom till fransk prins och senator, men han spelade sedan ingen politisk roll. Bland hans arbeten märkas: *Specimen lexici comparativi omnium linguarum europæarum* (1847), *Langue basque et langues finnoises* (1862) samt en översättning på 72 språk och dialekter af Kristi liknelse om säningsmannen (1857). Han blef hedersledamot af flera vetenskapsakademier och fick 1884 ett årligt anslag på 250 pd st. af den engelska civillistan för sina vetenskapliga forskningar.

15. Pierre Napoléon B., den föregående broder, fransk prins, f. 11 okt. 1815, d. 7 april 1881 i Versailles, deltog i resningen i Romagna 1831, men greps och fängslades. Frigifven, begaf han sig till Amerika och kastade sig där in i de inbördes striderna i Columbia. men återvände snart till Italien. Där blef han dömd till döden för dråp på en polis-officer, men benådades med landsförvisning.

Efter februarirevolutionen 1848 lyckades han vinna säte i franska nationalförsamlingen, där han snart gjorde sig känd för sin ytterliga radikalism. Icke desto mindre höll han till godo med kusinen Napoleon III:s nådesvedermålen efter dennes statskupp 2 dec. 1851. Han blef

fransk prins och fick ett rikligt apanage, men betraktades för öfrigt af kejsaren med misstro och misnöje på grund af sina antecedentia och sitt extravaganta lefnadssätt. När det andra franska kejsardömet redan började luta till fall, gaf han det en hård stöt därigenom, att han med egen hand dödade en känd Parisjournalist, Victor Noir, som förolämpat honom. Han anklagades inför domstol och frikändes, men måste på kejsarens befallning lämna landet, där denna händelse väckte det största

uppteend och gjorde den napoleonska saken oberäknelig skada. Efter en tids vistelse i England återvände han till Frankrike och bodde sedan där till sin död. Han var sedan 1853 gift med Justine Éléonore Ruffin, en arbetardotter från Paris.

16. Mathilde Létitia Wilhelmine B., dotter till Jérôme B. i hans andra gifte, fransk prinsessa, f. 27 maj 1820 i Triest, d. 2 jan. 1904 i Paris, kallades först "greffinna af Montfort" efter sin fader. 1841 gifte hon sig med den bottenrike ryssen Anatol Demidov, furste af San Donato, men äktenskapet blef olyckligt, och 1845 skildes makarna, hvarvid prinsessan på ryske kejsarens befallning af sin man fick ett årligt underhåll af 200,000 rubel. Hon bosatte sig sedan i Paris och intog där en lysande ställning i sällskapslifvet under "borgarkonungadömet" sista dagar såväl på grund af sin rikedom som sin skönhet och sina stora talanger. Från 1849 till Napoleon III:s giftermål skötte hon värddinnerrollen i hans palats. Prinsen-presidenten hyste också en varm böjelse för sin sköna kusin, men hennes föregående giftermål ansågs omöjliggöra en förening dem emellan. Vid kejsardömet upprättande blef hon upptagen bland den kejserliga familjens medlemmar, fick predikatet "kejserlig höghet" och Elyséepalatset till bostad. På sitt sommarresidens i Saint-Gratien bildade hon en litterär och artistisk salong, till hvilken flera af andra kejsardömet vittra och konstnärliga koryfärer slöto sig, framför allt Sainte-Beuve. Efter dennes död (1869) fordrade prinsessan att återbekomma sina bref till honom, en händelse, som under lång tid lifligt debatterades i hela Europas press. Det olyckliga kriget 1870—71, som hon uppbjudit all sin förmåga att afvärja, förmådde henne att bosätta sig i Belgien, men hon återvände 1872, upplifvade sina traditioner från kejsardömet och samlade ånyo omkring sig konstens och vetenskapens furstar, som ända till hennes sista dagar möttes hennes salonger i Saint-Gratien.

Prinsessan Mathilde var en af Frankrikes mest enande och mest uppburna personligheter både under kejsardömet och tredje republiken. Själ bonapartist i själ och hjärta, var hon dock tillgänglig för alla, färdlös och okonstlad. Hon målade med stor talang och fick äfven åtskilliga offentliga utmärkelser för sitt konstnärskap.

17. Napoléon Joseph Charles Paul B., vanligen kallad prins Napoleon och af folkhumorn döpt till Plon-Plon, den föregående broder, fransk prins, f. 9 sept. 1822, var efter genomgångna studier vid krigsskola en tid officer i württembergsk tjänst. 1840 lämnade han den militära banan och begaf sig ut på vidsträckt resor, som förde honom genom Tyskland, England och Spanien. 1845 besökte han också Paris och anknöt där förbindelser med cheferna för de radikala och socialistiska oppositionspartierna, hvarför han blef utvisad af regeringen. Redan 1847 fick han dock

jämte sin fader Jérôme tillstånd af Ludvig Filip att bosätta sig i Frankrike. Under februarirevolutionen befann han sig i Paris och blef kort därefter vald till en af Corsicas representanter i nationalförsamlingen. Där slöt han sig i början till de moderate, men öfvergick så småningom till "berget" och blef en af dess mest bemärkte och mest radikale medlemmar. I mars 1849 blef han af sin kusin, prinsen-presidenten, utnämnd till sändebud i Madrid, men lämnade utan tillstånd denna stad och blef därför afsatt. Vid kejsardömet upprättande blef han fransk prins, fick eventuell arfsrätt till tronen och Palais royal till residens. 1854 deltog han som divisionsgeneral i Krimkriget, men återkallades efter några månader på grund af sjuklighet och blef generalkommissarie för världsutställningen i Paris 1855. Emellertid lefde han ständigt på ganska spänd fot

med kejsaren (på grund af sina alltjämt fortsatta förbindelser med de radikale) och framför allt med kejsarinnan Eugénie, hvars klerikalism han på allt sätt sökte motverka. 1856 företog han en långvarig forskningsresa till Island, Grönland, Norge och Sverige. Återkommen, blef han en af de ifrigaste förespråkarna för Napoleon III:s italienska politik, fick 1858 det då nyskapade ministeriet för Algeriet och kolonierna, men afgick snart, emedan han icke kunde drifva igenom sin vilja att skilja den civila förvaltningen i kolonierna från den militära. 1859 lyckades Napoleon III förmåla honom med prinsessan Clothilde, dotter till konung Viktor Emanuel af Sardinien, såsom ett insegel på det franska sardinias förbundet. Prins Napoleon anförde därefter 5:e armékåren i italienska fälttåget och besatte Toscana. Förhållandet mellan kusinerna var dock fortfarande spändt, enär prinsen uppträdde ytterst radikalt i senaten mot påvens världsliga makt samt för Italiens enhet och Polens restauration. Under Napoleons sista regeringstid lyckades han förmå honom att omfatta idén om "det liberala kejsardömet", och en försoning kom till stånd, hvar efter han användes i åtskilliga diplomatiska värf. bl. a. till Preussen 1868. I juli 1870 var han i Florens för att söka åstadkomma ett förbund mellan sin svärfader och Frankrike mot Preussen, men misslyckades och stannade i Italien under fransk-tyska kriget. Efter ett kort uppehåll i Frankrike blef han i okt. 1872 af Thiers utvisad därifrån, men valdes 1876 vid ett fyllnadsval i Ajaccio till deputerad och slöt sig i kammaren till vänstern. Genom kejsarprinsens död 1879 hufvudman för dynastien B. och dess anspråk, uppträdde han ytterst hofsam och erkände republiken, men blef 1883 för en kort tid arresterad för politiska stämplingar och 1886 utvisad jämte öfriga prinsar. Han lefde sedan mest i Schweiz och Italien och afled 18 mars 1891 i Rom. Han skref 1887 *Napoléon et ses détracteurs*, hvori han sökte gendrifva Taines uppfattning af Napoleon I.

18. Roland B., son till Pierre Napoléon B., fransk prins, f. 19 maj 1858, var officer i franska armén till 1886, då han ströks ur rollorna, och har sedan helt egnat sig åt vetenskapliga studier, i synnerhet geografi. Han har företagit vidsträckt resor i vetenskapligt syfte och utgivit flera etnografiska och geografiska arbeten. Bland dessa märkes särskildt *Notes on the lapps of Finmark* (1886). B. eger det största enskilda bibliotek i Paris. Han gifte sig 1880 med Marie Félix Blanc, dotter till en spelhusarrendator i Monaco.

19. Napoléon Victor Jérôme Frédéric B., son till Napoléon Joseph Charles Paul B., fransk prins, f. 18 juli 1862 i Paris, insattes genom kejsarprinsens testamente 1879 till dennes arftagare af de napoleonska tronkraven och erkändes också af en del bonapartister (se d. o.) som sådan. 1886 bosatte han sig i Bruxelles och blef 1891 vid sin faders död af hela partiet erkänd för tronpretendent. Maklig och utan energi, har han dock aldrig utgjort någon allvarlig fara för den tredje republiken, och hans traditionella manifest till sina anhängare i Frankrike hafva hittills närmast antyd, att han inser hopplösheten i sina anspråk.

20. Napoléon Louis Joseph Jérôme B., den föregåendes broder, fransk prins, militär, f. 16 juli 1864 på slottet Meudon i Frankrike, var 1886—89 officer i italienska armén, men har sedermera öfvergått i rysk tjänst och är f. n. (1905) generallöjtnant. På grund af sin militära karriär betraktas han af bonapartisterna som en mer förhoppningsfull pretendent än sin äldre broder, hvilken äfven anses böjd att till förmån för honom afstå från sina anspråk.

E. A.-t.

Bonapartist, ett franskt politiskt parti, som önskar återupprätta kejsardömet under huset Bonaparte. Det i synnerhet på landsbygden vördade minnet af Napoleon I:s styrelse under "de hundra dagarna" i förening med restaurationens reaktionära öfverdrifter under Karl X:s (1824—30) förhatliga regering föranledde dess uppkomst. Sedan tillväxte det ansenligt på Ludvig Filips tid (1830—48), hvartill mycket bidrog den storartade hyllning, som kom Napoleons minne till del, då hans stoft 1840 flyttades från St Helena till Paris. Äfven prins Louis Napoléon Bonaparte (sedermera Napoleon III) bidrog att skaffa partiet större utbredning, i synnerhet genom det i hans skrifter gjorda försöket att identifiera plebiscitär styrelse och napoleonskt kejsardöme. Efter kriget 1870—71 var partiet ännu ganska starkt, särskildt på landsbygden, där det andra kejsardömet varit en tid af oafbruten välmåga, och leddes skickligt af "vicekejsaren" Rouher (se d. o.), men lyckades ej vinna majoritet i folkrepresentationen. "Kejsarprinsen" Louis Napoléon, af partiet betraktad som "Napoleon IV", var genom sina utmärkte egenskaper ett kraftigt stöd för bonapartisterna, och hans död 1 juni 1879 vållade dem

därför stort afbräck. Deras nye chef, prins Napoleon, efter fadern stundom kallad Jérôme (se Bonaparte 17), var på grund af sin radikalism föga egnad att stärka partiets inflytande, ehuru han genom sin opposition mot Napoleon III vunnit en viss popularitet. Hans äldste son Victor (se Bonaparte 19) hade därför genom "kejsarprinsens" testamente blifvit insatt till arftagare af familjens tronanspråk, och detta vållade 1884 en öppen brytning mellan fader och son, åtföljd af en schism inom partiet, i det de liberala bonapartisterna (de s. k. "jérômisterna") slöto sig till den förre, de konservativa (de s. k. "victoriens") till den senare. Valen 1884, då Tonkinexpeditionen och en handelskris bragte jäsning i sinnena, skaffade partiet 80 platser i deputeradekammaren, men 1886 måste både prins Napoleon och hans son utvandra på grund af pretendentlagen. Boulangismen (se d. o.), som partiet understödde, syntes en tid höja dess aktier, men general Boulangers snöpliga slut sänkte åter dess anseende. Genom prins Napoleons död 1891 åstadkoms emellertid en försoning inom partiet, och prins Victor blef dess ende chef, medan ledningen i Frankrike till 1904 sköts af Paul de Cassagnac. Partiet har dock mer och mer smält ihop, och hvarken "Panamaskandalen" eller "Dreyfusaffären" har tjänat dess syften. Icke heller har den nuvarande pretendenten förstätt att begagna sig af den intellektuella Napoleonskult, som med stöd i Marbots memoarer, Sardous skådespel och Raffets målningar uppstått i Frankrike de senaste åren. E. A.-t.

Bonar [bå'ne], Horatius, skotsk teolog och hymnförfattare, f. 1808, sedan 1838 pastor vid North church i Kelso och från 1866 vid Grange free church i Edinburgh, där han dog 1889, utgaf ett flertal vetenskapliga arbeten, hvilka dock till största delen innehålla teologiska spetsfındigheter. Af större intresse äro hans reseskildringar *The desert of Sinai* (1857), *The land of promise* (1858) samt *Days and nights in the east* or *Illustrations of bible scenes* (1866) och hans hymner, hvilka intaga ett framstående rum såväl genom sitt inre värde som genom den formella behandlingen. Hymnerna äro samlade i *Hymns of faith and hopes* (1857—66; ny uppl. 1886) och *The song of the new creation and other pieces* (1871), *Until the daybreak and other hymns* (1890) m. fl. Jfr "Horatius B., a memorial" (1889). (J. Hdr.)

Bonar [bå'ne], James, skotsk nationalekonom och filosof, f. 1852, sedan 1881 anställd såsom examinerator vid "Civil service commission" i London, har gjort djupa studier öfver Malthus, framlagda i arbetet *Malthus and his work* (1885), hvarpå 1887 följde en af B. besörjd samling "Letters of D. Ricardo to Th. R. Malthus 1810—23" och 1899 "Ricardo's letters to H. Trower and others 1811—1823". B:s hufvudarbete är det viktiga *Philosophy and political economy in some of their historical relations* (1893). B. har lämnat bidrag bl. a. till Palgrave's "Dictionary of political economy". (E. Hkr.)

Bonarpshed är belägen i Skåne, Kristianstads län, Norra Asbo härad, Riseberga socken, 15 km. från Åby och stötande intill Ljungbyhed. På B. brukar kronprinsens husarregemente utföra sina regementsöfningar och är då förlagdt till Bonarps by. C. O. N.

Bonäsa, zool. Se Järpsläktet.

Bonate'lli, Francesco, italiensk filosof, f.

1830 i Iseo, studerade i Brescia, Pavia och Wien, utnämndes 1861 till professor i Bologna och 1867 i Padova. B. är framför allt logiker och psykolog; under sitt tidigare skede stod han under Herbart's inflytande. Af hans arbeten kunna nämnas *Dell' esperimento in psicologia* (1858), *Pensiero e conoscenza* (1864), *La coscienza e il meccanismo interiore* (1872), *La filosofia dell' inconscio* di Ed. von Hartmann (1876) och *La filosofia e la sua storia* (1877).

Bo'na vacan'tia (lat.), herrelöst gods, dana-arb. **Bonaventura**, det kyrkliga namnet för Johannes Fidan'za, berömd skolastiker och mystiker ("doctor seraphicus"), f. 1221 i Bagnorea i Kyrkostaten, inträdde, troligen 1238, i franciskanorden, gjorde sig där snart bemärkt genom sin glödande iver såväl i studier som i religiöst asketiska sträfvan, sändes omkr. 1242 till Paris, studerade där flera år särskildt under sin ordens dittills mest berömda lärare, Alexander Halesius, och utnämndes 1257 till franciskanordens general. Det var en kritisk tid för orden, som uppreps af häftiga strider mellan en mildare och en strängare riktning angående tillämpningen af budet om den frivilliga fattigdomen. B. intog en medlande ställning och vann genom det kraftiga sätt, hvarpå han ingrep mot ytterligheter på båda hållen, stort kyrkligt anseende och inflytande. 1273 utnämnd till kardinal och biskop af Albano, deltog han på påvens uppdrag i det grekisk-romerska unionskonsiliet i Lyon 1274 och höll där ett verkkningsfullt tal, men afled s. å. — B. är i sin person, liksom många andra af medeltidens förnämste teologer, ett bevis på, hur långt det äfrån, att skolastiken och mystiken skulle utgöra hvarandra uteslutande motsatser. Sällan ha de dock varit så innerligt förenade som hos honom. Just här, mera än i någon större originalitet eller systematisk kraft, ligger hans teologiska betydelse. Af det skolastiska systemet har han i *Centiloquium* och *Breviloquium* gifvit två värdefulla sammanfattningar, och på mystikens metoder ha särskildt hans skrifter *Itinerarius mentis ad Deum* och *Soliloquium* varit af stort inflytande. Jfr F. Nitzsch i Haucks realencyklopedi. E. Bg.

Bonavino, Cristoforo, italiensk filosof. Se Franchi, A.

Bonavoglia [-vå'lja] l. *Buonavoglia* (it., af *buona*, god, och *voglia*, vilja), frivillig; frivillig galarslaf.

Bonbon [båbå], fr., egentl. "godd-godd", konfekt, "namnam".

Bonbonnière [-niär], fr., konfektask. Jfr Bonbon.

Bonchamp [båjå], Charles Melchior Artus, markis de B., fransk insurgentanförare, f. 1760, tjänade som frivillig i nordamerikanska frihetskriget och var vid franska revolutionens utbrott grenadjärkapten. Efter Ludvig XVI:s död valdes B. till anförare för de kungatrogne bönderna i Anjou och förenade sig i spetsen för dem med Vendéearmén. Han var lika krigskunnig som tapper och kämpade mot regeringstrupperna med stor framgång, tills han blef dödligt sårad vid Cholet 19 okt. 1793. Hans krigare svuro att hämnas hans död genom att nedslå de 4.000 republikanska fångar, som befunno sig i deras våld i Saint Florent, dit den döende anföraren blifvit

förd. Men midt under dödskampen reste sig B. på sitt läger och utropade: "Nåd för fångarna! Jag vill det, jag befäller det". Hans vilja blef respekterad. Denna länge omstridda episod är nu allmänt erkänd som säkert betygad. 1825 restes i kyrkan i Saint Florent öfver B. ett monument, som räknas till David d'Angers' förnämsta verk. Jfr Blachez, "Bouchamp et l'insurrection vendéenne" (1902).

Bonchrétien [bäkretjã], *trädg.*, namn af omtristad härledning, beteckning för en grupp af päronsorter.

Boncompagni [-pa'nji]. **Baldassare**, furste, italiensk matematiker, f. 1821, d. 1894, rik privatman, sedan 1847 medlem af "Accademia de' Lincei" i Rom, inlade stora förtjänster genom sina arbeten rörande matematikens historia och utgaf 1868—87 tidskriften "Bulletino di bibliografia e di storia delle scienze matematiche e fisiche", inalles 20 band. H. v. K.

Boncompagni di Mombe'lo [-pa'nji], Carlo, italiensk statsman, f. 1804 i Piemonte, d. 1880, beträdde 1833 den juridiska ämbetsmannabanan, utnämndes 1848 till undervisningsminister och utfärdade såsom sådan skollagen af 4 okt. 1848, enligt hvilken skolorna skulle vara oberoende af kommunerna, nationalkollegier trädde i stället för jesuitkollegierna och öfveruppsikten öfver skolväsendet öfverlämnas åt en statsmyndighet. S. å. utträdde han ur ministären. 1852 öfvertog han justitieportföljen i ministären Azeglio, inträdde 1853 i ministären Cavour och valdes samtidigt till president i kammaren, hvilken befattning han innehade till 1857, då han skickades som sändebud till Florens för att söka frinna storhertigen af Toscana från den nationella politiken. När Viktor Emanuel 1859 mottog diktaturen öfver Toscana, blef B. generalkommissarie därstädes. 1870 satt han som ordförande i den kommitté, som utarbetade förslag till garantilag angående påfvens oberoende ställning i det nya konungadömet. B. inkallades 1874 af Viktor Emanuel i senaten och blef några månader före sin död af Umberto upphöjd till greve af Lampero. Han uppträdde äfven som författare, bl. a. med skriften *La chiesa e lo stato in Italia* (1866).

Bond [bã'nd], plur. *bonds* (eng.), skuldförskrifning, obligation, förbindelse.

Bond [bã'nd]. 1. William Cranch B., nordamerikansk astronom, f. 1789, sändes 1815 till Europa för att efter mönstret af därvarande större observatorier uppgöra planen till ett observatorium i Nord-Amerika. 1838 fick han i uppdrag att såsom astronom och meteorolog åtfölja en vetenskaplig sjöexpedition, och 1839 ledde han uppförandet af Harvard colleges observatorium, hvars direktör han blef. 1848 upptäckte han Saturnus' åttonde måne. Död 1859. B:s skrifter äro spridda i åtskilliga vetenskapliga tidskrifter. — 2. George Phillips B., den föregående son, nordamerikansk astronom, f. 1825, d. 1865, efterträdde 1859 sin fader såsom direktör vid Harvard colleges observatorium. Han gjorde utmärkt iakttagelser rörande Donats komet och Orion-nebulosorna. Om hans betydelse för astrofotografien se d. o.

Bond [bã'nd], sir Edward Augustus, engelsk biblioteksman, f. 1815, d. 1898, blef 1833

biträdande tjänsteman i engelska riksarkivet, men öfvergick 1838 till British museum, där han småningom avancerade till öfverbibliotekarie, hvilken befattning han innehade 1878—88. B., som egde stora paleografiska kunskaper, genomförde såsom föreståndare för manuskriptafdelningen flera viktiga reformer inom denna och verkade som hela institutionens chef ifrigt för att den skulle bli mera tillgänglig för allmänheten, bl. a. genom utgifningen af en tryckt katalog. Jämte Thompson, hans efterträdare vid British museum, grundade B. 1873 "Palaeographical society". Han blef adlad kort före sin död. Bland hans editionsarbeten märkas "Speeches in the trial of Warren Hastings" (1859—61) och "Facsimiles of ancient charters in the British museum" (1873). V. S.-g.

Bond-Arnö, socken i Uppsala län. Se **Arnö** 1.

Bondböna, *bot*. Se **Vicia**.

Bonde (isl. *búandi*, *böndi*, isv. *boandi*, *bondi*, egentl. partic. presens af *búa*, *boa*; boende, bofast), en person, som tillhör den på landet bosatta, med jordbruket eller dess binäringar sysslande, i klädedräkt och skick från stadsboarna afvikande stora massan af folket, äfven kallad allmog, oafsedt om han är jordegare, arrendator, tjänare, torpare e. d. Ordet betecknar således en motsats till stadsbo och "herreman". Men bonde kallades förr och kallas ännu i dag, i synnerhet bland allmogens själf, i trängre mening den, som antingen eger eller med stadgad äborätt innehar och själf jämte sin familj brukar så mycket i mantal satt jord, att han därmed åtminstone kan bereda sig tillräcklig utkomst. I denna mening betecknar ordet således de mindre jordinnehafvarna ("hemmansegarna" o. d.) i motsats till såväl innehafvare af större egendomar ("godsgare", "possessionater", "patroner") som den stora massan af jordbruksarbetare. Det är i den senare meningen ordet tages i denna artikel.

Böndernas ställning har hos olika folk och på olika tider varit olika. *Greker* och *romare* saknade fria jordegare, som själfva deltog i jordbruksarbetet, utan hos dem sköttes jorden af slafvar. Bland *germanerna* funnos i äldre tider — vid sidan af half-fria och trälar — fria jordegare, hvilka jämte sin familj brukade jorden; men efter hand tvungos de fleste bland dessa att ställa sig i ett slags skydds-förhållande till sina maktigare likar och nedsjönko småningom, sedan uppkomsten af privilegierade klasser främjat förtrycket, i samma tillstånd som de ofrie. Endast på den skandinaviska halfön, i Ditmarschen, i England, vid nedre Rhen samt i Schweiz och Tyrolens alpddalar kunde små jordbrukare i massa bevara sin frihet. I Frankrike följö hjåtrarna af dem först genom den stora revolutionen (1789), och till följd af den allmänna rösträttens införande ega bönderna i detta land, hvilka förr ej ens ansågos värdiga att representeras i tredje ståndet, numera, såsom utgörande 1/3 af valmännens hela antal, ett alldeles afgörande politiskt inflytande. Någon bonde torde dock aldrig haft plats i en fransk riksförsamling. I Tyskland försökte bönderna i början af 1500-talet med vapen i hand slå sig fram till socialt oberoende (se **Bondekrig**). Deras mål vanns icke, men dock skönjdes efter reformationen tecken till en förbättring i deras ställning. Det var först i senare hälften af 18:e årh., och i synnerhet efter franska revolutionen,

som emancipationen tog sin början på allvar: lifegenskapen upphäfses då i de flesta staterna, och med den blefvo många reala onera, som förr utgått af jorden till någon "herre", borttagna eller förklarade afösliga. De flesta nya lagar hafva tillerkänt bonden full eganderätt till jord, och alla tyska länders nya författningar hafva lämnat honom politisk rösträtt. — *Slaverna* hade af gammalt både lifegna jordarbetare och fria jordbrukare. Men såväl i Polen och Böhmen som i Ryssland miste de smärre bland de senare sin egendom och sin frihet genom uppkomsten af en krigisk, privilegierad adelsklass. I sistnämnda land fortforo likväl bönderna, om ock i själfva verket mycket undertryckta af furstar och adel, att enligt lag ega personlig frihet, ända tills Boris Godunov (genom sina ukaser 1592—1601) fäste dem vid torvan. Lifegenskapen blef under den därpå följande tiden allt hårdare. Efter åtskilliga förberedande steg under 1800-talet fingo bönderna slutligen 1861 allmänt, genom Alexander II, personlig frihet, hvarjämte de mot aföslig grundranta skulle erhålla jord af adeln.

De svenske böndernas sociala ställning. Bonde kallades under *Sveriges* äldsta samhällsskick den fria jordinnehafvaren, den bafaste frie mannen, i motsats till den frie man ("lösker man"), som ej egde eller brukade jord, ej var bafast, och till trälen. Äfven i Sverige var ända till midten af 1300-talet den egentlige jordbruks-arbetaren träl. Bönderna kallades o d a l b ö n d e r. om de med full eganderätt (odalrätt) innehade sin jord, voro egare af arvejord, a l l m ä n n i n g s b ö n d e r (allmänningsskarlar), om de upptagit hemman å allmänningarna, och l a n d b ö n d e r (landbor), om de innehade andras jord på lega (arrende). (Halfbönder, fjärdingsbönder äro kamerala benämningar, som härstamma från 1500-talet och beteckna mindre jordegare, innehafvare af $\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{4}$ hemman, hvilka skattade till hälften eller fjärdedelen mot innehafvare af ett helt hemman, h e l b ö n d e r.) Med tiden minskades de själfegande böndernas antal: dels fick kyrkan mycket jord under sig (hvilken den brukade genom arrendatorer, s. k. k y r k o b ö n d e r), och dels blefvo efter uppkomsten af det adliga frälset de förmögnare bönderna sedan midten af 1300-talet (Södertälje stadga af 1345) skilda från de öfrige ej allena till sättet för skatternas utgörande (personlig vapentjänst till häst), utan äfven till namnet ("frälsemän" eller "hofmän"). De själfegande bönder, som icke genom vapentjänst "frälste" sin jord, utan betalte skatt på samma sätt som förr, fingo med tiden namnet s k a t t e b ö n d e r och bildade kärnan i hvad man vanligen menar med b o n d e s t ä n d e t. Därigenom att skattejord fortfarande drogs under såväl det andliga som det adliga frälset — adels landbönder kallades frälsebönder — minskades antalet af skattebönder alltmer, och i samma mån försämrades deras ekonomiska ställning, enär staten för flyllande af sina behof var hänvisad hufvudsakligen till dem. En skenbar likhet mellan afriad (arrende) och skatt gjorde slutligen, att t. o. m. deras eganderätt till jorden sattes i tvifvel, och det förbjöds dem (för att ej de skattskyldiges antal skulle minskas) å ena sidan att innehafva mera jord, än som var tillräckligt för familjens underhåll, och å den andra sidan att dela sin egendom (hemmans-

klyfning). Konung Gustaf Vasa satte skatteböndernas eganderätt till jorden i fara (hvilken han påstod tillhöra kronan) genom hotet att de förverkade sin jord, om den ej sköttes honom till lags, och ställde dem således på samma linje som åboarna på kronohemmanen, k r o n o b ö n d e r n a ("cronandboa"). Det låg dock i detta konung Gustafs höghetsanspråk — om än exempel ej saknas på att skattebönder vräktes från sina hemman — mindst fara för bondens ekonomiska själfständighet än länssystemet och i den under 1500- och 1600-talet uppdrifna försäljningen till adeln af kronans jord och dess ränterätt till skattehemman: år 1566 lågo omkr. 15 % af rikets sammanlagda mantal under frälset, men 1652 hade denna siffra stigit till 40 % och lägges därtill den till ungefär samma procent siffra uppgående mängden af de skatte- och kronohemman, hvilka bildade förläningarna och hvilka innehafvare, hvad deras egendomsrätt vidkommer befunno sig i svårt trångmål samt betraktades nästan som adels landbönder och trycktes af dagsverken så visar det sig, att bondeståndets ställning hade blifvit mycket försämrad. Härtill kommo inskränkningar i böndernas nyttjanderätt till jorden (t. ex. genom förbud mot jakt) samt i deras handelsrätt (förbud mot landsköp) och näringsfrihet (hämmande af deras seglationsrätt och inskränkning i handverks idkande på landet), hvarjämte tjänstehjonsstadgarna på ett ofta upprörande sätt ingrepo i familjelifvet och personernas själfbestämningsrätt (förbud för allmogeen att hafva mera än ett visst antal vuxna barn hemma). Karl XI:s reduktion och enväldet räddade detta stånd genom att nedslå adels makt. Frihetstiden medförde åtskilliga lindringar i dess öfriga sociala förhållanden: skatteköp medgafs på billiga villkor och åbon förklarades närmast därtill (1719) rätten till hemmansklyfning utsträcktes (1747), och allmogeen fick behålla hemma så många vuxna söner den ville (s. å.), fisket frigafs, seglationsfriheten till alla inrikes orter erkändes, förbuden att föra landtmannaprodukter utom länet eller annorstädes än till vissa orter och personer upphäfses, rätt för allmogeen att inom rikets gränser söka sin lofliga näring och utkomst medgafs — allt 1766, "i flera afseender ett frigörelsens år för allmogeen". 1789 års revolution medförde en bekräftelse eller utvidgning af de redan vunna friheterna genom förordningen om skatteköp och försäkran å allmogens rättigheter genom hvilka aktstycken bl. a. skattemännen förklarades hafva lika egande- och dispositionsrätt öfver sin jord med skog och mark, fiske, jakt, djurfläsk som frälseman öfver sin. Samma år fingo bönderna i likhet med de öfriga ofrälse stånden rätt att besitta frälsegods af lägre natur och 1809 äfven säterier och därigenom blef möjligheten allt större till ökande af de själfegande böndernas antal. Genom indelningsverkets och grundskatternas upphäfvande slutligen hastora ekonomiska lättnader bereds bönderna.

De svenske böndernas politiska ställning. Den demokratiska förbundsorfattning, som var Sveriges äldsta statsform, lade hela den politiska makten i de själfegande böndernas händer. Dessa bönder beslöto, på landskaps- och häradsstingen, i frågor, som rörde lagstiftning, beskattning, lagskipning och förvaltning. Öfver sig hade de endast den af dem valde konungen. Vid sin sida hade de ingen tillfällande samhällsklass. Men genom de inbördes krig

som togo sin början på 1000-talet och fortgingo ända in på 1200-talet, gled maktens tyngdpunkt småningom öfver i de store jordagods innehafvarnas händer, landskapens isolering och politiska själfständighet trädde i skuggan för rikets enhet, och den alltmer växande centralmakten stödde sig på magnaterna. Dessa bestämde i rådet, tillsammans med konungen, öfver de allmänna ärendenas gång och upplyfte till rådet och riksmötena ("herredagarna") mycket af de tingsmyndige böndernas lagstiftnings- och beskattningsrätt. Bondenämnet, som förr betydligt, sjönk efter uppkomsten af frälseståndet (omkr. 1280) än mer i anseende och kom att omfatta endast de mindre jordegarna och jordbrukarna, en aristokrati dock bland den öfriga landtbefolkningen (hus-

äter en makt af politisk betydelse. De ingrepo — om ock vanligen snarare ledda än själfständigt verkande — genom sina på primärförsamlingarna fattade beslut, som ofta med vapen sattes i verkställighet, omedelbart och bestämmande i händelsernas gång, och de började vid denna tid (1435) att få sända representanter till herredagen. Deras deltagande i riksmötena var i förstone dock endast tillfälligt och sparsamt — det påkallades företrädesvis vid val af statens öfverhufvud —, men vann i stadga och betydelse under det orofyllda 1500-talet, då det nationella oberoendet och den nyskapade konungamakten hvilade på böndernas axlar, samt blef så mycket oafvisligare, ju mer riksdagens egen kompetens vidgades på landskapens bekostnad. Det

Bondeståndets plenisal under sista ståndsriksdagen.

män, gärningsmän, legodrängar, torpare m. fl.), med hvilken de slutligen, under 1500-talet, sammanfattades under namnet *allmog*, ett ord, hvarmed först betecknats hela folket, sedermera de skattskyldige (lands- och stadsinvånare, bergsmän) i motsats till de skattefria (adeln och prästerskapet). Inom kommunerna hade bondenämnets bärare visserligen största delen af sina gamla rättigheter i behåll, ehuru de äfven här måste maka åt sig för frälset; men vid rådplägingarna öfver statens angelägenheter infordrades ej deras röst. Det heter visserligen, att ombud för bönderna kallats till herredagar 1319 och 1359; men lika apokryfsk som kallelsen till det förra riksmötet är, lika ovisst är det, om det senare någonsin kom till stånd. Först med den af Engelbrekt ledda resningen, hvilken var en protest mot såväl magnaternas egenmyndighet som utlänningarnas förvaltningstyranni, blefvo bönderna

var skatte- och kronobönderna, som representerades vid riksdagarna (deras ombud benämndes ända in på 1700-talet "herredagskarlar" eller "herredagsmän"), där de egde rätt att inlägga sina besvär, medan frälsebönderna ansågos representerade genom sina adlige husbönder. Enligt en 1617 gillad förordning, den s. k. riksdagsordningen, skulle de öfverlägga på en kammare för sig själva, men för öfrigt lagfästes icke då sättet för utöfvandet af deras riksdagsrätt. I regeln hade de representerats häradsvis, men ombudens antal och valformen hade växlat. Frågan om antalet afgjordes genom 1634 års "regeringsform", som föreskref, att ett ombud skulle utses för hvar (eller i vissa fall för flere) härad. Angående valsättet må nämnas följande. Under senare delen af 1500-talet utsågos "herredagskarlarna" hufvudsakligen af fogdarna, under 1600-taletingo därjämte landshöfdingarna

inflytande på valen, och 1672 bestämdes, att valen skulle göras af häradshöfding och nämnd vid ordinarie ting. Men redan 1680 stadgades det ända till 1866 gällande valsättet, som bestod där i representanten, "herredagsmannen", utsågs af bönderna själfva; från och med frihetstiden skedde valet inför häradshöfdingen genom socknevis efter graderad skala utsedda elektoror. Ombudet underhölls medelst häradets andel af sakören, så långt det räckte, och medelst sammanskott af kommittenterna. Först långt fram på 1600-talet fick bondeståndet en ordinarie talman; denne utsågs under frihetstiden (1719—72) af ståndet själf, men eljest t. o. m. 1865 af konungen. Ett mycket stort inflytande inom detta utövades af den "edsvrne skrivaren" eller, som han sedermera kallades, sekreteraren, hvilken tillsattes af konungen (under frihetstiden dock af samtliga fyra ståndens talmän) ända till 1862, då ståndet själf fick rätt att utse sådan. Ståndets medlemsantal var under 1500-talet mycket stort: 1567 uppgick det till omkr. 600, 1594 öfversteget det 400, men sedermera torde det ej hafva öfverstigit 200, utan i allmänhet hafva hållit sig till omkr. 150. Att bönderna, trots sin riksdagsrätt, icke ansågs så politiskt mogna som de tre "högre" stånden, visade sig dels däraf att de ej kallades till de s. k. utskottsriksdagarna, som under 1600-talet förekommo vid sidan af de allmänna riksdagarna (vid 1700-talets enda utskottsriksdag, 1710, hade de dock plats), dels däraf att bondeståndet ej — med undantag af 1742—43 — representerades i det sekreta (hemliga) utskott, hvilket i synnerhet under frihetstiden var så myndigt, och att det saknade plats i det ständernas utskott, som under nämnda tid egde att föreslå riksråd, samt i 1778 och 1786 års statsutskott, hvarjämte det ej fick deltaga i bankens styrelse. Från och med 1789 hade dock bönderna plats i hemliga utskottet, och sedan 1800 deltog de i valet af bankofullmäktige. — Bondeståndet vidmakthöll segt sin "renhet". Det var skattehemmansegarars och kronojordsinnehafvarnas stånd, men framför allt de besuttna jordbruksarbetarnas, och det utslöt från sig icke endast sådana skattehemmansegare och kronojordsinnehafvare, som verkligen tillhörde, utan äfven (ända till 1862) sådana, som hade tillhört något af de andra stånden eller ställt i statens tjänst. Sedan bönderna fått rätt att besitta frälsejord, gäfvö de (1834) frälsehemmans- och (1844) säteri-egare representationsrätt inom sitt stånd, dock med ofvannämnda inskränkningar. Genom 1866 års riksdagsordning förlorade bönderna rätten att särskildt representeras vid riksdagen och upphörde därigenom att vara ett riksstånd, men deras politiska inflytande har likväl blifvit större än någonsin. Flera utgöra de flertalet af landets valmän och kunna sålunda få sina intressen vid riksdagen förfäktade af en majoritet. Äfven om den politiska rösträtten skulle utsträckas till alla kommunalt rösterättigade män, skulle af valmanskåren på landsbygden jordegarna, som till största delen äro bönder, utgöra öfver hälften. — Ståndet kallades i officiella handlingar det "hedervärda bondeståndet". Dess arkiv (protokoll för åren 1720, 1723—1866 och handlingar, tillsammans nära 400 vol.) förvaras i riksarkivet. Där finnas också i original riksdagsmännens fullmakter för tiden 1609—1862 (42 vol.) samt allmogens landskaps-, härads- eller sockenvis ingifna underdåniga besvär från midten

af 1500-talet till början af 1800-talet (omkr. 90 vol.), en rik källa till bondeståndets historia. Bondeståndets protokoll fr. o. m. 1786 äro tryckta.

De svenske bönderna hafva segt hållit fast vid gamla vanor och föreställningar, ej allenast när det gällt hemlifvet och därmed sammanhängande seder och bruk, utan äfven i sådana saker, där ändring skulle kunnat bereda vinst eller trefnad. "Emedan det varit så i fars och farfars tid", har bonden häftigt svårt att slita sig ifrån t. ex. det gamla sättet för jordens skötande; säkerligen har också bristen på tillräckligt stort rörligt kapital afhållit honom från att experimentera. Den svenske bonden är fyndig och har godt förstånd, men har varit i saknad af den bildning, som kunnat öfvertyga honom om det nya förder. Men den friska kulturström, som genom ett utveckladt samfärdsväsen och tidens "populariserande" riktning ledts och ledes ut öfver landsbygden, sköljer bort alltmer af det århundradets gamla damm, som legat öfver bondens lif. Bibeln, katekesen, psalmboken och almanackan utgjorde intill senare tider hela hans bibliotek. Skolundervisningen var i hög grad torftig. Nu finnes ingen enda socken, som ej har en eller flere skolor, där föräldrarna måste skicka sina barn och där undervisning meddelas ej allenast uti innanläsning, kristendom, räkning och skrifning, utan äfven i historia, geografi, naturlära m. m. På senaste tiden hafva äfven uppstått s. k. folkhögskolor, afsedda för personer, som kommit till mognare ålder, och med syfte att bibringa en allmänt medborgerlig bildning. Tidningar och tidskrifter hafva sökt sig väg till bondgårdarna, där till följd däraf dagens politiska, sociala, ekonomiska och religiösa frågor väcka större deltagande. Landbruksskolor bereda väg för ett alländamålsenligare jordbruk. Flertalet af Sveriges jordegare (297,689 år 1900) utgöres af bönder. Deras jordlotter äro i allmänhet små, och deras ekonomiska ställning — oafsedt en ganska omfattande hypotisering — kan ej anses vara öfver måttan god och tyckes genom framtida jord-delningar kunna blifva bekymmersam. Bönderna låta ej gärna jord gå ur släkten. Finnas flera arftigare till samma lägenhet, plägar son eller annan närskyld arfsberättigad "lösa ut" de öfrige, hellre än att gården skal gå öfver i främmande händer. Genom denna främlid till led orubade jordbesittning har stadga beredts åt hela samhället, och dessa många små jordegare hafva varit ett skydd mot uppkomsten af ett för den allmänna friheten farligt jorddrottvalde liksom de i framtiden kunna blifva ett värn mot omstörtningar. Om det svenska bondeståndet se E. Hildebrand, "Svenska statsförfatningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar" (1896) och där anford litteratur.

De finske böndernas historia sammanfaller med de svenskes ända till 1809, och äfven efter den tiden har deras utveckling gått i enahanda riktning med de senares, om man undantager, att deras politiska inflytande ej vuxit i lika hög grad. De utgöra ett af de fyra stånden. Närmare bestämt omfattar det finska bondeståndet egare till i mantal satt frälse- och skattejord, åboar på kronohemman samt arrendatorer af kronoboställen, kungsgårdar och kungsladugårdar, såvida de ej höra till annat stånd eller äro stats tjänare. Se vidare Finland (författning).

I Danmark var böndernas ställning ursprungligen

densamma som i de bägge andra skandinaviska länderna, men försämrades under tidernas lopp så, att ett fullständigt lifegenskapsförhållande inträdde. Odalböndernas antal minskades. Under medeltidens rättslösa förhållanden sökte många själflegande bönder försvar genom att ställa sig under kyrkans eller stormännens beskydd mot att uppgifva sin frihet. Omkr. 1660 utgjorde odalböndernas antal endast 5,000. Landbönderna eller fästepönderna, som de sedermera kallades på grund af det kontrakt (fäste), enligt hvilket de innehade jorden mot en viss afgift (landgilde) och som, om de uppfyllde sina skyldigheter, gällde för lifstid, tillväxte däremot i mängd, och deras beroende af adeln steg ofbrutet. De tvungos till en med tiden ständigt växande och endast af jordegarens godtycke begränsad dagsverkskyldighet (hofveri) till hufvudgården och miste sin personliga frihet genom vornedskabet. Detta var ursprungligen ett naturligt skydds- och beroendeförhållande mellan godsegaren och hans underhåfvande, men urartade under 15:e årh. till fullkomlig träldom för de senare: deingo ej lämna det gods, hvarpå de voro födda, och exempel finnas på att de såldes af sina herrar. Fåfånga försök gjordes af bönderna, t. o. m. med vapen i hand (särskildt 1441 och 1534; se Bondekrig) att förbättra ställningen. Vornedskabet, hvilket rådde på Sjælland, Lolland och Falster, men ej i Jylland, upphäfses visserligen 1702, men 1733 infördes stavnsbaandet, som gällde både öarna och Jylland, och hvarigenom bönderna för vissa år, tills de fullgjort soldattjänsten, bundos vid godset. 18:e årh. var böndernas värsta tid. Stavnsbaandet upphäfses 1788 och 1800. Samtidigt fastställdes en begränsad dagsverkskyldighet, hvarjämte andra viktiga "landboreformer" företogs. Sedan den tiden har fästepöndernas ställning alltjämt förbättrats. Äfven har de själflegande böndernas antal tilltagit, i synnerhet sedan lagstiftningen (efter 1848) verkat för odaljordens ökande, dels direkt, genom att aflösa fästepönderhållandet på statens och vissa allmänna stiftelsers gods, dels indirekt, genom att borttaga hindren för fästegårdars försäljning till fästepönderna. Afståndet mellan bönderna och de öfriga samhällsklasserna blef under århundradets lopp allt mindre, och genom 1849 års värnpliktslag, som gjorde den förr endast bönderna åliggande värnplikten allmän, och genom den 1857 införda allmänna näringsfriheten har allt olikhet i rättsligt afseende mellan stånden försvunnit. Bönderna hafva efter sin sociala emancipation och genom det 1849 stadgade statsskicket vunnit ett politiskt inflytande, som allt starkare gör sig gällande, hvarjämte de utmärkt sig för en synnerligt stor sträfvan att skaffa sig upplysning. J. Th. W.

Det fria norska bondeståndet bestod i forntiden af s. k. haulder, hvilka med odalrätt egde sin jord. Under den senare medeltiden inskränktes deras antal betydligt, då största delen af jordegendomen samlades i adelns händer eller kom i kyrkans ego, hvaremot "lejlendingernes", d. v. s. arrendatorernas, antal ökades (se Bygse). Bondeståndet bevarade emellertid öfverallt sin personliga frihet. När staten, som genom reformationen blifvit arftagare till en betydlig del af kyrkans jord, under 1600-talet, i synnerhet efter 1660, afhände sig denna, blef följden en betydlig ökning i de själflegande böndernas antal. Detta antal har sedan alltjämt tillvuxit, hvarför också

största delen af Norges jord nu är i själflegande bönders händer. Arrendatorernas antal aftager, i samma mån som de stora gods säljas, hvilka icke äro fideikommiss. Dessa "lejlendinger" hafva i regeln flera släktled igenom innehaft sina gårdar och kunna icke likställas med vanliga förpaktare. I somliga trakter är deras ställning mycket god, medan den däremot i andra lämnar mycket öfrigt att önska. Hofveri och "vornedskab" hafva aldrig funnits i Norge. Om det första påminner likväl mycket det förhållande, hvori adelnsgesbönder ("veckodagsbönder", d. v. s. dagsverkskyldiga bönder) i 17:e årh. stodo. Dessa arbetade nämligen för sätesgårdarna. Emellertid egde denna klass icke länge bestånd. — Under medeltiden deltog bönderna i tingen, såväl de stora lagtingen som de mindre. Sedan ständsrepresentationen gjort sig gällande, kommo de äfven att representeras på riksdagarna. I 16:e årh. voro de alltid representerade vid konungarnas hyllningar, och i 17:e årh. skickade de sina ombud till ständsmötena och riksdagarna. Deras deltagande i domstolsförhandlingarna på häradstingen fortfor till namnet intill 1687, men hade långt fört blifvit alldeles betydelselöst. Enligt 1814 års grundlag ligger den politiska tyngdpunkten hos jordegarna, och dessa kunna nästan alla räknas till bönderna, enär ett godsegarstånd ej finnes och elementen till ett sådant kunna sägas vara snarare i aftagande, än i tilltagande. Redan på de första stortingens visade sig tecken till att bönderna voro medvetna om den makt de erhölet. Från 1836 och ännu mer från 1868 har deras inflytande betydligt ökats, medan de senare årens grundlagsförändringar ha gifvit andra samhällsklasser möjligheter att vinna politisk makt. Lagstiftningen sörjer på flera sätt för att jorden må stanna i samma händer. (Jfr Odelsrätt.) Y. N.

Litt.: Sugenheim, "Geschichte der aufhebung der leibeigenschaft und hörigkeit in Europa" (1861), Haxthausen, "Die ländliche verfassung Russlands" (1866), Bonnemère, "Histoire des paysans" (4:e uppl. 1886), Steenstrup, "Den danske bonde og friheden" (1888), och Schamberger, "Geschichte des bauerstandes" (1891). Om bondekräfter se Nationaldräkt.

Bonde, *sjöv.*, ett slags "stek" (knut), som användes särskildt för att fästa ett taljerep vid en hake. H. W.-I.

Bonde, gammal svensk adlig ätt, som urspr. härstammar från Småland, där en gren af ätten från mitten af 1300-talet intill våra dagar egt godset Bordsjö. Dess vapen är en båt tvärsöfver fältet. Dess äldsta med säkerhet kända medlemmar äro

Den friherliga grenens vapen.

Den grefliga grenens vapen.

bröderna Tord, riddare, riksråd (1310—27), och Erengisle Petersson, vapnare (1325—50). Den förras sonson, riddaren och riksrådet, lagmannen i Västmanland Tord Bonde Röríksson (d. 1417) sonson var konung Karl Knuts-son (d. 1470), med hvilkens son, Karl Karls-

son, Tords gren försvinner ur historien. Eren-gisle Petersson var gift med Bengta, troligen dotter till riddaren Ragvald Puke, hvarför Eren-gisles andre son, väpnaren Ragvald, upptog moderne-namnet Puke, som bars äfven af hans söner (förre hälften af 1400-talet). Eren-gisles äldste son, väpnaren Peter B:s till Bordsjö (d. 1391?) sonsons son riddaren och riksrådet Tord Bonde till Traneberg (förre hälften af 1500-talet) är stam-fader för den nu levande Bondesläkten. Jfr "Svenska ättartal" (VI, 1890, s. 85—90). Ätten delade sig på 1500-talet i fyra grenar: Stens-holmsgrenen, som utgick 1716; Laihela-grenen (friherrlig 1651), som utgick som friherr-lig 1712 och från hvilken den ännu levande, 1695 grefliga grenen af Björnö härstammar; vidare Borro- och Fituna-grenen, eller den nu levande, sedan 1803 friherrliga ätten, och den 1868 utdöda adliga, samt Säckestads-grenen, som utgick 1765. Af denna gren voro grefvarna (1719—83) af Säfstaholm ätteläggare. De nu levande grefliga grenarna innehafva bl. a. Hörnings-holm och Säfstaholm i Södermanland samt Trolleholm i Skåne såsom fideikommis. Innehafvaren af detta sistnämnda gods skall bära namnet Trolle-Bonde. Den friherrliga grenen åter innehar Eriks-berg m. m. i Södermanland äfven såsom fideikommis.

1. Tord B., riksmarsk, sonson af den ofvan nämnde Tord Bonde Röriksson, son af riks-rådet och lagmannen i Västmanland Karl B. till Penningby (död före 1446) samt kusin till konung Karl Knutsson B., nämnes såsom rid-dare och rikets råd från år 1452. S. å. öfver-ruplade och återtog han på konungens befall-nings Lödöse, som danskarna eröfrat och befäst, samt till-fångat strax därpå den förrädiske Ture Turesson (Bielke) på Axevall. Han belönades med utnämning till höfvitsman på Axevalls slott och öfver hela Västergötland samt utnämndes äfven till marsk. Sedan det 1453 med danskarna ingångna stille-ståndet hade gått till ända,

Tord Bondes sigill.

ryckte han våren 1455 in i Småland, där han med böndernas hjälp intog och förstörde det af danskarna byggda fästet Danaborg, och vände sig därefter mot Älfsborg. Detta kunde han visserligen icke återtaga, men till motvärd anlade han vid Göta älf tvenne skansar, Billingsborg och Gullberg, samt drog slutligen in i Bohus län, vid hvars kust han uppförde fästet Karlsborg och slog en tioudubbel starkare norsk styrka, som anryckt till dess förstörande. Såsom konung Karl Knutssons ombud deltog han äfven i ett par fredsmöten med danskarna. På Karlsborg blef han i maj 1456 förrädiskt mördad af slottsgöden Jösse Bosson, en dansk man, som ansetts vara ett verktyg i sina landsmäns händer. Med Tord B. bort gick konung Karls förnämsta stöd. Herr Tord var gift med Iljana Åkesdotter (Tott).

A. B. B.*

2. Karl B., friherre, riksråd, f. 1581, d. 1652, var son af furstliga rådet Filip B. Han började sin tjänstemannabana såsom kammarherre hos Karl IX och blef 1607 stathållare öfver Dalarna samt Koppar-

och Järnbergslagen, hvilket höfdingedöme efter han förstörades med Salberget, Västerås och Västman-landsbergslagen. 1622 blef han kammarråd, 1623 stathållare i Jönköping och 1628 stathållare i Närke. 1633 inkallades han i rådet. Senare blef han lagman öfver Karelen och 1637 guvernör (president) i bergsamtet. 1651 blef han friherre, med Laihel (se d. o.) socken såsom friherreskap.

3. Gustaf B., den föregåendes son, friherre riksskattmästare, f. 1 febr. 1620 på Espelunda, ut-nämndes 1645 till kammarråd, 1648 till landshöf-ding i Nyköpings län och 1653 till riksråd och riks-kammarråd. Han hade genom sin befattning i kammarkollegium fått en djup inblick i rikets fi-nansiella ställning och kom att spela en fram-stående roll i reduktion-nen. Denna ansåg han visserligen vara nödvän-dig, men tillika böra begränsas. B. yrkade därför, att rådet skulle biträda adels beslut vid 1655 års riksdag, enligt hvilket reduk-tionen skulle för evärd-liga tider anses afslutad med indragning af 1/10 af de undan kronan komna godsen. Såsom medlem af reduktionskollegium (1655) sökte han, mo-Herman Flemings okufiga stränghet, göra billighe- och hänsyn gällande. Han var dock ense med Fleming däri, att reduktionen borde hafva sin gång och motsatte sig det i rådet strax efter Karl Gustaf död (1660) väckta förslaget om dess inställande. B. hade 1659 blifvit förordnad till öfverinspekto-r för (det palmstruchska) bankoverket i Stockholm och i Karl Gustafs testamente nämndes han till pre-sident i kammarkollegium. Men när adeln vid 1660 års riksdag genomdref Flemings uteslutande från riksskattmästarämbetet, hvilket samma testamente till försäkrat honom, utsågs B. till denna post och fick således plats i förmyndarstyrelsen. Inom denna arbe-tade han för fred och sparsamhet (största möjlig-njughet i fråga om donationer), reduktionens fort-satta bedrivande samt handels och manufaktur-ens förkofran. Endast så, menade han, kunde de nelliga subsidierna undvaras, rikets gäld betalas och ämbets-männens löner utgå. Han sökte införa reda och fasthet i statshushållningen genom upprättande af en riksstad (1663), som skulle följas utan rubbning. Det var ett program i Karl XI:s anda, hvilket, om det strängt genomförs — något, som dock ej skedde B. lät t. o. m. själf gifva sig en stor donation i Finland (1662) — måhända förekommit revolutioner 1680. Men B:s stämna öfverröstades af ropet från alla dem, hvilas intressen eller politiska traditioner trädde för nära. I regeringen och i rådet, där han samlat ett parti, hade han sin svåraste motståndar i rikskanslern M. G. De la Gardie. Dennes växand öfvervikt makade hans hushållsplaner åt sidan. Möj-ligheten af det bremiska kriget (1665), som B. ifrig arbetade emot, visade detta till fyllest. B., som reda 1666 till följd af sjuklighet måste undandraga sin största delen af göromålen, dog 25 maj 1667 i Ham-burg, stadd på väg till en utländsk badort. Ha-

hade från en ringa början bragt sig upp till en icke oansenlig förmögenhet och var "en man af få ord och kraftfull handling, en af dem, som hellre hålla än lofva".

4. Krister B., den föregående broder, friherre, riksråd, f. 12 dec. 1621 på Espelunda, blef 1641 assessor i bergsamtet, 1645 landshöfding i Nora och Lindes bergslag samt 1648, då dessa införlivades med Närke län, landshöfding öfver detta och ståthållare på Örebro slott. Vid 1652 års riksdag var han landtmarskalk och blef 1653 riksråd. S. å. utnämndes han till assessor i kommerskollegium, 1655 till kommerseråd och kort därefter till president i samma ämbetsverk. 1655—56 var B. ambassadör hos Cromwell. Han användes dessutom af konungen i många andra viktiga ärenden. Död i Göteborg 9 maj 1659.

5. Karl B. (skref sig Bon d h e), greve, kungl. råd, president, f. i Stockholm 11 okt. 1648, son af rikskattmästaren Gustaf B. (B. 3), utnämndes 1671 till kansliråd och var 1674—78 envoyé i Paris. (Hans relation öfver beskickningen är tryckt i 2:a delen af hans af Karl Trolle-Bonde utgifna biografi, se nedan.) 1684 blef han lagman öfver Västergötland och Dal samt förordnades därjämte till ledamot i reduktionskommissionen. Sedan fick han i uppdrag af konungen att förrätta reduktionen i Estland och fullgjorde detta samvetsgrant och höfsamt. 1687 blef han landshöfding öfver Nyland och Tavastehus län, 1695 kungl. råd och president i Dorpatsof höfrätt. S. å. upphöjdes han i grefligt stånd. 1697 blef han president i kommerskollegium och utnämndes s. å. att såsom "förste ambassadör" jämte N. Lillieroot leda fredsunderhandlingarna i Rijswijk, där svenska regeringen åtagit sig medlingen mellan de stridande makterna, och 1698 afgick han därifrån såsom ambassadör till England för att återlämna Karl XI:s Strumpebandsorden. B. författade de under namnet "Bondeska anekdoterna" bekanta *Anecdotes uti Sveriges historia ifrån konung Eric den 14:s tid in till år 1675* (utg. 1900 af Karl Trolle-Bonde, del 2 af hans s. å. i serien "Anteckningar om Bondesläkten" utgifna biografi öfver B.), hvilka egentligen skildra tiden 1660—77, för hvilken de äro en hufvudkälla, och länge tillskrefvos än B:s fäder, än hans son riksrådet Gustaf Bonde. B. framstår i dem som en "varm patriot och en sanningsälskande man" (Varenius). Han dog i Stockholm 16 dec. 1699. B. är stamfader för den grefliga ätten B. af Björnå. J. Th. W.

6. Klas B., greve, riksråd, f. 27 nov. 1664 på Vaholm, var son af landtdomaren Ulf Bonde i Skåne. Han erhöill tillnamnet "genealogicus", emedan han var mycket hemmastadd i Sveriges statistik och lagar samt adelns ättelängder. 1713 utnämndes han till landshöfding i Blekinge, 1718 till riksråd samt 1719 till rikskammarråd och president i den öfver upphandlingsdeputationen förordnade kommissionen. S. å. fick han grefelig värdighet. Död 24 april 1726 på Säfstaholm. B. var stamfader för den grefliga ätten Bonde till Säfstaholm, hvilken redan 1783 utgick med hans son, Fredrik Lorens.

7. Gustaf B., greve, riksråd, författare, son af kungl. rådet Karl B. (B. 6), f. 1682, gjorde i sin ungdom flera års studieresor utomlands och inträdde 1705 såsom kammарherre i hofvets tjänst. 1711 utnämndes B. till kommerseråd, 1718 till lands-

höfding och 1721 till president i bergskollegium. Under det nya statsskickets första pröfvande tider tog B. en synnerligen verksam del i det parlamentariska lifvet och användes därjämte såsom ordförande i flera viktiga kommissioner, såsom den östfinska kommissionen, Sicklakommissionen m. fl. 1727 inkallades B. i rådet främst af de tio nya riksråd, som efter holsteinska partiets fall tillsattes för att stödja Arvid Horns politik. Han blef därefter en af regeringens insiktsfullaste och arbetskraftigaste ledamöter och utnämndes 1731 till vicepresident i kansliet. B. delade den hornska ståndpunkten, en fredlig

och själfständig utrikespolitik under energiskt arbete för rikets inre förkofran efter moderata merkantilistiska grundsatser, och vid Horns tilltagande ålder framträdde han alltmera både inom rådet och vid riksdagarna såsom den främste förfaktaren af dennes politik gentemot det nybildade hatpartiet. Också blef han efter Horns afgång 1739 jämte fem andra riksråd af de segrande hattarna skild från rådsämbetet. Därmed var hans statsmannabana i själfva verket slut. Af mössorna betraktades B. alltid såsom en af deras ypperste män, och hans och Ture Bielkes återinträde i rådet var under hela den följande tiden ett af detta partis populäraste yrkanden. Men under det Bielke lidelsefullt kastade sig in i den politiska kampen, höll sig B. stilla och deltog däri endast genom en och annan anonym broschyr, som skarpt blottade bristerna i hattarnas inre och yttre statskonst och gjorde propaganda för de moderata mössornas åsikter. Ständerna hedrade honom 1747 med en förtroendeförklaring, men först med det yngre mösspartiets uppstigande till makten erhöi B. fullständig upprättelse, då han 1761 ånyo inkallades i rådet. Han var likväl då en bruten man och afled några år därefter, 5 dec. 1764. Under åren 1737—39 hade han äfven varit kansler för Uppsala universitet. — B. var en gammaldags konservativ man, fosterländsk och gudfruktig, högaristokrat i sina sociala sympatier, men tillgifven den nya friheten, som han dock i likhet med Horn tänkte sig böra bestå i en själfständig rådsnakt efter 1600-talets mönster. För öfrigt var han en högt bildad man med stora vetenskapliga och litterära intressen, ehuru han stod oförstående inför den påträngande franska kulturen och upplysningsfilosofien. Särskildt efter sitt fall egnade sig B. med iver åt lärda studier och författarskap företrädesvis i politik, ekonomi, fornordiska antikviteter och naturvetenskap. Han utgaf flera antikvariska skrifter i Rudbecks anda. De förnämsta af dem äro *Ättartal uppå forna svenska konungar* (1739) och *Om de forna konungar, jarlar och regenter, som hafva regerat i Göta riken* (1758). B:s naturvetenskapliga skrifter sakna icke sunda iakttagelser, men äro alltför mycket bemängda med filosofiska, alkemistiska och andra mystiska funderingar; mest betydande är *Kort undersökning om vattnets natur och egenskaper* (1745). Bättre

lyckades B. såsom författare af politiska och ekonomiska broschyrer samt såsom skildrare af samtidsens politiska historia. Ur detta senare författarskap, som B. höll mycket hemligt, framgick den bekanta skriften *Sverige under Ulrika Eleonora och Fredrik I* (tryckt i stypadt skick 1779, fullständigt först 1821), hvilken länge var den bästa och mest använda skildringen af denna tids historia, samt den först nyligen funna förträffliga berättelsen om *Partistriden vid 1738—1739 års riksdag och dess orsaker* (tr. 1898). — Se K. Trolle-Bonde, "Anteckningar om Bondesläkten. Riksrådet greve Gustaf Bonde", I—IV (1897—99). L. S.

8. Karl B., den föregåendes son, greve, riksråd, f. 11 sept. (g. st.) 1741 på Hesselby i Stockholms län, var 1754—58 student i Uppsala och antogs 1757 till e. o. tjänsteman i kanslikollegium samt förordnades 1760 till e. o. kanslijunkare. Han var kommissionssekreterare 1763—64 vid sachsiska hofvet och 1764—67 i England. 1770 blef han öfverkammarherre och hofmarskalk hos prinsessan Sofia Albertina, 1781 president i Vasa hofrätt, 1782 en af rikets herrar samt 1788 riksråd och riksmarskalk. Död på Säfstaholm 4 aug. 1791. B. stiftade 1783 Vibyholms fideikommiss. Efter B:s i Säfstaholms arkiv befunnliga dagböcker och anteckningar utgaf hans sonsons son greve Karl Trolle-Bonde i serien "Anteckningar om Bondesläkten" 1895 "Riksrådet och riksmarskalken greve Carl Bonde samt hans närmaste anhöriga" (2 bd, i 150 ex., med 34 porträtt och 4 afbildningar af Bonde-gods. Rättelser och tillägg finnas i utgifvarens 1899 publicerade skildring af landshöfdingen greve Nils Bonde).

9. Karl Göran B., friherre, sjöofficer, son af kaptenen J. Alexander B., f. 22 juli 1757 på Fituna, inträdde 1773 i krigstjänst, deltog 1789 i slaget vid Öland samt blef 1792 öfverste och generaladjutant hos konungen. 1793 tog han afsked från dessa befattningar. Vid hofvet avancerade han till öfverstekammarjunkare. 1801 afgick han i en hemlig beskickning till Frankrike, och 1803 var han sändebud till Ryssland. S. å. upphöjdes han i friherrligt stånd och adopterades på den (1712) utdöda friherrliga ättgrenen. 1818 blef han en af rikets herrar. Död på Nynäs 24 okt. 1840. En samtida gifver honom det vitsordet, att han med mycken lärdom och djup kunskap i våra fornhäfder förenade stor skicklighet vid ledningen af de många enskilda och viktiga underhandlingar, som anförtröddes honom.

10. Gustaf Trolle-B., greve, mecenat, son af riksrådet Karl B. (B. 8), f. 28 mars 1773, blef 1798 kammarherre hos drottningen och avancerade inom hofvet 1823 till öfverstekammarjunkare. 1826 utnämndes han till en af rikets herrar. Såsom innehafvare af Trolleholms fideikommiss i Skåne fick han 1809 k. m:s tillstånd att kalla sig Trolle-Bonde och att, jämte sitt eget vapen, nyttja Trollevapnet.

Likaledes fick han tillstånd att flytta fideikommissrättigheten från sin fädernegård Björnö till moderne-

gården Säfstaholm. På denna gård, som hade nedbrunnit 1762, uppförde han 1815 det nuvarande praktfulla slottet. Varin vän och beundrare af konst och litteratur, samlade han efter hand där ett utvaldt bibliotek, utmärkta skulpturer och ett tafvelgalleri som är ett af de största i Sverige. Många blandaflora målade af svenska konstnärer, som B. understödde och hvilkas arbeten han rikligt betalade. På äldre dagar blef han blind. Ledamot af Vetenskapsakademien 1852. Död i Stockholm 3 jan. 1855.

11. Karl Jedvard B., friherre, historisk samlare, sonson af B. 9, f. 4 mars 1813 på Eriksberg i Södermanland, tillhörde 1837—43 den diplomatiska banan, hvilken han lämnade såsom andre sekreterare i kabinettet, beklädde ifrån 1838 olika hofcharger, sedan 1875 öfverstekammarherrefattningen, och utförde utomordentliga beskickningar 1859 till hofven i Paris och Bruxelles, för att notificera Oskar I:s död och Karl XV:s tronbestigning samt 1876 till kejsarna af Tyskland och Ryssland för att notificera ändedrottning Josefinas död. B. var sedan 1878 hedersledamot af Landtbruksakademien och kallades 1884 till hedersledamot af Vitt. hist. o. ant. akademien, men undanbåd sig utmärkelsen. På sitt ståtliga fideikommiss Eriksberg samlade han ett utvaldt bibliotek, porträtt, gravyrer och mynt samt ett dyrbart arkiv (innehållande bl. a. rösterna af det forna stenbockska arkivet på Torsjö) som f. n. näst Skoklosters är det största enskilda riket. Med förekommande beredvillighet lämnade han forskare tillträde till detsamma. Död å Eriksberg 24 dec. 1895.

12. Knut Filip B., den föregåendes broder, friherre, öfverstekammarjunkare, f. 9 mars 1811 på Eriksberg, ingick 1837 på den militära banan som han dock lämnade efter fyra års tjänstgöring. Därefter gjorde han vidsträckt resor och sysselsatte sig med studier i politik och statsekonomi. 1841 utnämndes han till öfverintendent vid k. m:s hof och 1852 till förste direktör vid k. m:s hofkapell och spektakler. Den senare befattningen innebad han till 1856, hvilket år han utnämndes till öfverstekammarjunkare. 1863 blef han ordförande i Svensk slöjdföreningen, och 1870—71 var han ledamot af riksdagens andra kammare för Södertörns domsaga samt medlem af konstitutionsutskottet. Död i Stockholm 17 okt. 1871. B. författade: *Hambourg et son commerce, principalement dans ses relations avec la Suède et la Norvège* (1849), *Handelspolitiska betraktelser* (1850), *Några ord om Sveriges utrikes handel* (1851) och *La Suède et son commerce* (1852).

13. Karl Johan Trolle-B., greve, landt-hushållare, skriftställare, brorssons son af B. 10, f. 1 juni 1843 på Kjesäter i Södermanland, student 1862, tjänade 1863—69 vid lifgardet till häst, hvarefter han egnade sig åt landtushållning. Han eger Kjesäter och Hesselby samt innehar, sedan 1886, Trolleholms fideikommiss. B. var ledamot 1884 af riksdagens andra kammare för Onsjö härad och af först kammaren 1885—91 för Kristianstads län och 1891—1902 för Malmöhus län. Han har utgifvit värdefulla beskrifningar öfver de gamla Bondegods: *Trolleholm* (1892), som han på ett stilfullt sätt restaurerat, *Kjesäter* (1893) och *Hesselby* (1894) hvarjämte han i *Porträttsamlingen på Vibyholm* (1876) lämnat bidrag till detta Bondegods' historia. 1895 började han utgifva *Anteckningar om Bonde-*

släkten, af hvilken publikation hittills (1905) 9 bd utkommit. Han har på Trolleholm samlat det största enskilda bibliotek i Sverige.

14. Karl Karlson (Carl Carlsson) B., son af B. 11, friherre, hofman, landthushållare, politiker, f. 11 juni 1850 i Stockholm, blef student i Uppsala 1869 och tog 1872 kansliexamen. Efter tjänstgöring som attaché vid beskickningar i flera europeiska stater blef han 1876 andre sekreterare i utrikesdepartementet, men lämnade denna befattning redan s. å. för att egna sig åt skötseln af sin egen dom i Gimmersta i Södermanlands län. I sin hemorts allmänna angelägenheter har B. städe tagit liflig del. Ledamot af hushållningssällskapets förvaltningsutskott 1886—99, har han tillhört landstinget från 1879 (1901—03 som vice ordf. och 1904 som ordf.). Redan 1879—83 vald till statsrevisorssuppleant och 1884—86 till statsrevisor, gjorde B. 1888 sitt inträde i andra kammaren som representant för Oppunda domsaga, med sina frihandelsvänliga och moderat-liberala tendenser anslutande sig till gamla landmannapartiet. 1890 föll han igenom, men valdes 1891 till statsrevisor och innehade sin gamla plats i riksdagen 1894—99. Af missnöje med den konservativa läggning, som efter sammanslagningen mellan gamla och nya landmannapartiet börjat utmärka det förenade partiet, utgick B. vid början af 1897 års riksdag ur detsamma och bildade kort därefter tillika med ett 20-tal andra representanter, hufvudsakligen från Värmlands, Gäfveborgs och Kopparbergs län, hvilka lämnat landmannapartiet utan att förena sig med folkpartiet, en diskussionsklubb, som i riksdagskretsar benämndes "gruppen Bonde". Flertalet af dess medlemmar uppgick 1900 i det då bildade liberala samlingspartiet, i hvilket äfven B. själf gjorde sitt inträde, när han 1903 efter några års af sjuklighet föranledd frånvaro från det politiska lifvet ånyo intagit sin plats i andra kammaren, som 1903 insatte honom i lagutskottet och 1904—05 i bevillningsutskottet. — Sedan 1895 innehafvare af Eriksbergs fideikommiss, har B. i fråga om intresse för historisk forskning visat sig mån om att upprätthålla företrädarnas traditioner. Efter att förut ha utgivit "Hedvig Elisabet Charlottas anteckningar om Sverige och Norge 1814" (1896) och "Hedvig Elisabet Charlotta. Fersenska mordet" (1898—99), publicerade B. 1902—03 de två första delarna af denna furstinns synnerligen intressanta "Dagbok", omfattande tiden 1775—88. B., som 1876 blef kammarherre, 1896 öfverceremoni-mästare och 1900 öfverstekammarjunkare, är sedan 1898 censor och inspektör vid Dramatiska teatern. 1883 blef han ledamot af Landbruksakademien och 1884 af Samf. för utg. af handskr. rör. Skandinav. historia. 14. V. M.

Bonde, Thord, pseudonym för skriftställaren lektor F. O. B. Svahn.

Bonde-emancipationen, böndernas frigörelse från den personliga ofrihet, hvaraf de ända in i den nyare tiden trycktes. Se **Bonde**.

Bondefred, en under tvenne staters krig med hvarandra af gränsallmoget i den ena staten med gränsallmoget i den andra ingången öfverenskommelse att sinsemellan upprätthålla grännsämja och vänskaplig samfärdsel. Mest bekant från nyare tiden är måhända bondefreden vid Furs bro, som kyrkoherdarna i Vissefjärda (Småland) och

Fridlestad (Blekinge), jämte deputerade, midt under pågående krig 1657 ingingo å sina sockenboars vägnar. Bondefrederna, som stundom ingingos under ganska högtidliga former, tillhöra egentligen unions-tidens historia, men ännu så sent som 1676 slöts en dylik öfverenskommelse mellan Göinge härad i Skåne och några socknar i Småland. I O. S. Rydbergs "Sverges traktater" (IV, s. 104) finnes aftryckt det 18 maj 1525 förnyade förbund, som af gammalt egt rum mellan invånarna i Blekinge och Väst.

Bondehär kallas vanligen den krigsstyrka, som under medeltiden uppsattes i Sverige på grund af allmän värnplikt. Redan under hednatiden deltog hvarje man i landvärn, d. v. s. landets försvar, då däremot vid anfallsföretag, ledning, härfärd, endast så mycket folk uttogs, som för tillfället behöfdes. Dessa förhållanden kvarstodo under medeltiden. Bondehären utgjordes af krigsfolk utan någon ordentlig organisation och underhöll sig själf i krig. I Magnus Erikssons landslag af 1347 bestämdes, att bondehären icke skulle få föras utom landets gränser, hvilket uttryck unionskonungarna tydde såsom de förenade rikens gränser. Bondehären förlorade från och med 13:e årh. sin betydelse och utträngdes från slagfältet först af ridderskapet och sedan af de värfvade trupperna. Den utträttade dock storverk under Engelbrekts och Gustaf Vasas ledning. Under den nyare tiden kom den alltmer i skuggan. Sista gången en svensk bondehär uppträdde på något verkamt sätt var under Karl XI:s krig. — Jfr Landstorm. C. O. N.

Bondei, landskap i tyska Sydväst-Afrika, mellan floderna Pangani och Sigi. B. är ett kuperadt land, högst i norr, där en topp når 1,140 m. ö. h. Åtskilliga plantager finnas i det fruktbara området.

Bondekrig. Mot slutet af medeltiden och vid början af den nyare tiden grepo bönderna i flera af Europas länder till vapen för att skaffa sig lindring i det sociala och ekonomiska förtryck, hvari de höllas af de privilegierade klasserna och hvilket vid nämnda tidsskede var större än någonsin förut. De märkligaste striderna af denna art äro följande.

De franske böndernas resning är känd under namnet jacquerie. Till ett antal af, som det uppgifves, hundra tusen drogo de år 1358 sköflande fram öfver nejderna kring Somme, Oise och mellersta Seine utan att i början möta något kraftigt motstånd af den öfverraskade adeln. Men adelsmännen hämtade sig snart, förenade sig och gjorde inom kort slut på kriget, ehuru de upproriskes sak understöddes af borgerskapet i Paris, hvilket under Étienne Marceles ledning samtidigt gjort en revolution mot adeln och konungamakten. Vid Meaux öfvervunnos bönderna (9 juni s. å.), förföljdes därefter och slaktades utan förbarmande.

I Tysklands historia betecknar ordet bondekrig i synnerhet det allmänna uppror (det stora bondekriget), som 1525 utbröt i sydvästra delen af detta land. Alltsedan midten af 1400-talet hade bönderna såväl i denna trakt af Tyskland som i tillgränsande länder företagit åtskilliga resningar, hvilka dock tämligen lätt kväfdes. Så t. ex. hade 1476 en herde, som predikade ett nytt Guds rike på jorden, där ingen öfverhet, inga skatter, tionden, dagsverken eller stränga jaktlagar skulle finnas, i Franken samlat omkring sig tusentals anhängare. I Nederländerna och Elsass utbröt på 1490-talet

oroligheter med enahanda syfte. I biskopsdömet Speier bildade bönderna 1502 ett förbund (Bundschuh, emedan de förbundne i sin fana buro bondens vanliga fotbeklädnad, *der bundschuh*), som gick ut på upphäfvande af grundrätter, tionden, tullar, kloster och allt herravälde, kejsarens undantaget. Upproret undertrycktes, men blossade 1513 upp i Breisgau (i Baden) och stod i sammanhang med de bondeoroligheter, hvilka samtidigt föreföll i de schweiziska kantonerna Luzern, Bern och Solothurn. I Württemberg, dit "Bundschuh" äfvenledes utgrenat sig, fanns sedan 1503 ett bondebrödraskap, Armer Konrad (den fattige Konrad), hvilket hade en fullständig organisation, men länge dolde sina verkliga afsikter under ytan af glada upptåg (medlemmarna fingo egendomar i "månen", vingårdar och åkerfält på "Hungerberg", i "Nirgendsheim" o. s. v.), tills en af hertigen företagen vikt-försämring (1514) satte allvar i leken, hvilken slutade i blod. I Steiermark, Kärnten och Krain hade bönderna (det windiska bondeförbundet) under 1500-talets första årtionden flera gånger stått under vapen — 1511 till ett antal af 80—90 tusen man. Alla dessa på skilda ställen nästan samtidigt förekommande uppror eller försök till sådana voro symptom af ett allmänt utbredd lidande samt förhåll till en stor kris. Luthers uppträdande framkallade dess utbrott. De förtryckte fattade den andens frihet, hvilken då förkunnades, såsom en befrielse äfven från jordiskt tvång och släp, och svärmande apostlar (Karlstadt, Münzer m. fl.), som gingo vida längre än reformatorn, styrkte dem i deras tro. I jan. 1525 bröt kriget ut. Då grepo bönderna i abbotstiftet Kempten (vid Iller i Bavern) till vapen och tvungo abboten att medgifva betydliga lindringar i deras villkor. Framgången lifvade denna, och deras exempel följdes af invånarna i Algau (i sydvästra Bavern), hvilka lydde under biskopen af Augsburg, samt af folket mellan Donau och Bodensjön. Hans Müller von Bulgenbach, en adelsman, som året förut stått i spetsen för ett misslyckadt upprorsförsök i Baden, fick snart ledningen om hand. Ett manifest utfärdades, som i 12 punkter sammanfattade böndernas kraf. Dessa kraf voro hufvudsakligen af det innehåll, att församlingarna skulle få välja sina kyrkoherdar, att den delen af tionden, som ej gick till prästen, skulle användas till kommunens behof, att lifegenskapen skulle upphävas, att jakt och fiske skulle gifvas fria, att skogen skulle lämnas till kommunens nyttjande, att dagsverken och jordrätter skulle minskas, godtycklighet i straff borttagas o. s. v. (I 12:e art. lofvade bönderna afstå från de fordringar, som bevisligen icke öfverensstämde med skriftens ord.) Dessa "tolv artiklar" blevo sedan ett ledande program för hela upprorsrörelsen, som blixtnabbt fortplantade sig nedför Rhen till Elsass, Lothringen, Hessen, Trier och Pfalz, längs efter Main till Thüringen och Sachsen och som förspordes äfven i Österrikes alpländer. Från Böhmen till Lothringen, från Harz till Tyrolen var allt i förvirring. I Thüringen, där vederdöparprofeten Tomas Münzer tände massornas fanatism, framträdde, det religiösa elementet skarpare än på andra ställen, och vildheten blef så mycket hejdlösare. I staden Mühlhausen (vid Unstrutt i prov. Sachsen) hade Münzer, som skref sig "med Gideons svärd", kommit till oinskränkt välde. Han lät gjuta kanoner

och predikade ett mördande utan gräns. "Nu måste en hvar gripa till svärdet för att slå ned dessa mordprofeter och upprorsmakare", skref Luther, som dock förut funnit åtskilliga af böndernas fordringar berättigade och uppmäntat furstarna till billighet. Nästan öfverallt sållade sig de smärre städerna till bönderna, där och hvar äfven de större (Mainz, Würzburg m. fl.), medan andra (såsom Strassburg, Ulm, Nürnberg) med våld tvingos att gå bönderna ärenden. Adel och furstar stodo i början kraftlösa mot det plötsligt framsprungna våldet och funno mångenstädes för klokast att gå in på de "tolv artiklarna", ja flera adelsmän trädde, mer eller mindre gärna, i spetsen för massorna, såsom den ryktbare Götz von Berlichingen, hvilken dock önskade "hellre ligga i det värsta torn i Turkiet" än vara böndernas fältherre, samt den entusiastiske Florian Geier, anförare för den "svarta skaran". Där bönderna mötte motstånd eller träffade på alltför hatade herremän, utgöts blod utan förskoning; brinnande slott och kloster, sköfving och allt slags ordning antydde de vilda skarornas väg. Heilbronn blef upprorets medelpunkt, och där utarbetades ett förslag till ändring af rikets författning. Framför allt var det de andliga godsens sekularisation och kejsarmaktens utvidgning på furstarnas bekostnad, som rykades i detta författningsutkast, hvilket därjämte föreskref skatternas adlyftande, enhet i mynt och vikt o. s. v. Men samhällsförhållandena voro ej eniga och snabba i sina företag, hvilket gjorde, att furstar och adel kunde hämta sig och med förenade krafter angripa dem. I Württemberg blef upproret stäfdadt af Truchsess von Waldburg, som tillfogade bönderna flera nederlag — det kända-raste (2 maj) vid Sindelfingen (s. v. om Stuttgart), där 9,000 af dem lära hafva stupat. Afgörande för hela kriget var den seger de förenade furstarna af Hessen och Sachsen (15 maj) vunno öfver Münzer och hans folk på höjderna vid Frankenhausen (stad i Schwarzburg-Rudolstadt). 5,000 man stannade på platsen, och Münzer blef afträttad. Samtidigt kufvade hertigen af Lothringen och kurfurstens af Pfalz upproret i Elsass; vid Saverne (n. v. om Strassburg) nedmejdades 17,000 bönder, som gifvit sig. I Westfalens fortforo oroligheterna något längre; i Tyrolen och Salzburg dämpades de först året därpå. På kriget följde en efterräkning, som med gräsliga straff drabbade både bönder och städer; i Kitzingen utstuckos ögonen på 57 borgare. Kriget hade kostat omkr. 150,000 människor lifvet, och långt ifrån att förbättra hade det på de flesta hållen förvärrat böndernas ställning. W. Stölze har i "Zur vorgeschichte des bauernkrieges" (1900), kanske med någon öfverdrift, framhållit som hufvudmotiv för kriget, att furstarna, för att underhålla den ökade ämbetsmannapersonal, som behöfdes för den nya absolutistiska och centraliserade staten, ökade böndernas pålagor. Bönderna, som ej insågo skälet till de större krafven, tillskrefvo dem godtycke hos härskarna eller elakhet hos tjänstemännen, till hvilka prestationerna till största delen ingingo såsom lön. Mot dessa nyheter ville bönderna försvara sin gamla rätt. Rörelsen tillväxte och bragtes till utbrott genom inverkan af den religiösa frågan och hatet till klostrens jordeganderätt.

I Ungern rasade ett fruktansvärdt bondekrig 1513—14. Baka cs (se d. o.) hade predikat ett korståg mot turkarna, men korstågshären (*kuruczy*, "kuruz-

zerna"), som bestod af bönder och löst folk samt uppgick till omkr. 60,000 man, vände sig i stället, under Georg Dosas (Szekelys) anförande, mot adeln. Bönderna hade till en början framgång; republiken proklamerades, och folkets suveränitet predikades. Men 1514 blef Dosa slagen af Johan af Zapolya, vojvod af Siebenbürgen, och hans skärör ekingrades.

I Schweiz uppkommo under 1500- och 1600-talen flera resningar såsom följder af den tillbakasatta ställning, hvori de gamla kantonerna och städerna höllo de eröfrade landskapens bönder. Den största resningen skedde 1653, då bönderna i Luzern, Bern, Solothurn och Basel grepo till vapen — närmast med anledning af en myntförsämring — för att skaffa sig ökade rättigheter. Fastän af olika religions-bekännelser — protestanter och katoliker — visade de i detta troskrigens tidevarf mycken enighet, rådslo på gemensamma folkförsamlingar och handlade under samma ledning. En ung bonde, Nikolaus Leuenberger från Bern, utförde den högsta myndigheten. Dessa bönder skredo till belägring af städerna Bern och Luzern, men hade ingen framgång och blefvo snart slagna i flera träffningar, hvarefter upprorets hufvudmän halshöggs.

I Danmark hade bönderna flera gånger under medeltidens lopp stått under vapen (1086 mot Knut den helige, 1138 —41 mot Erik Lamm, 1180—82 mot ärkebiskop Absalon, 1310—13 mot Erik Menved); men dessa resningar skedde icke mot någon gynnad och förtryckande samhällsklass och saknade således karaktären af bondekrig i vanlig mening. Det första egentliga bondekriget utbröt om våren 1440 på Jylland, då bönderna från halföns nordligaste trakter (Vendsyssel, Mors och Ty) samlade sig till ett antal af 25,000 man för att öfverfalla adeln, som, därpå att adelsväldet blifvit så lyckligt genomförd på önarna, lockats att spela herrar öfver den jylländska allmogen. Bondehären tog riksrådet Henrik Tagesen till anförare och ryckte ned mot Limfjorden, stack Aggersborgs kungsgård i brand och slog adeln (12 maj). Några herremän, hvilka hade namn om sig att vara de värste "bondplågarna", halshöggs. Konung Kristofer ställde sig då i spetsen för adeln och ryckte emot bönderna. Men då han icke djärfdes angripa dem samlade, lät han med löftet om sin vänskap locka en del af dem att draga hem igen samt öfverföll de kvarblifne, hvilka han besegrade i en förtviflad strid (15 juni). Henrik Tagesen togs till fånga och blef sedermera steglad, men de öfrige, som kommit undan med lifvet,ingo behålla det mot ökade bördor — så tunga, att mången måste gå från gård och grund; de måste utgöra fullständig tionde, mot hvars införande de kämpat ända ifrån slutet af 1000-talet. — Kristian II hade vunnit böndernas tillgifvenhet genom en för dem ömmande lagstiftning. När han (1523) måste fly från land och rike, reste sig bönderna på ett och annat ställe, liksom Malmös och Köpenhamns borgare, mot den af adeln valde konungen, Fredrik I. Efter dennes död (1533) reste sig bönder och borgare, understödda af lybeckarna, till förmån för den fängne Kristian II och för att vinna en smula oberoende af de privilegierade stånden. Nu uppstod den s. k. grevfefejden. Jylland var äfven den gången det egentliga bondekrigets hård. Bönderna, som upp viglades och anfördes af en viss Klement, kallad

skeppar Klement, slog (26 okt. 1534) adels-hären vid Svenstrup (s. v. om Aalborg) och blefvo herrar öfver större delen af norra Jylland. Men från Holstein kom Johan Rantzau adeln till hjälp, inestängde bönderna i Aalborg, som stormades, och anställde bland dem ett fruktansvärdt blodbad (28 dec. s. å.); både män och kvinnor höggs ned. Därigenom var upprorets kraft i Jylland bruten, och sedan kom rästen. Bönderna måste till konungen afstå sin jord, hvilken de sedaningo sköta som kronans "åstebönder", och de nödgades att med boskap och silfver, "till en osäglig summa", köpa sig lifvet. Det var därefter förbi med Jyllands-bondens själfständighet.

Sveriges medeltidshistoria lämnar många exempel på krigande bönder; men de vapenskiten, i hvilka de togo del, voro af annan art än bondekrigen på kontinenten. De senare voro krig mellan klasser: där fäktades mot landsmän för återvinnandet af en förlorad personlig frihet, och där kämpades proletarietets och de rättslöses strid mot de förmögne och privilegierade; men på svensk grund slogs bönderna (under Engelbrekt, Sturarna, Gustaf Vasa) för nationellt oberoende af främlingar, till egande rättigheters värn eller som parti i rent politiska tvister. Här voro bönderna medborgare, där egendom. Ett visst tycke af utlandets bondekrig har dock den s. k. Dackefejden (se d. o.). Detta sega uppro-r, som rasade 1542—43, tändes sannolikt af gnistor från den ofvannämnda grevfefejden i Danmark. En af dess förnämsta anledningar var böndernas hat till adeln, som retat dem genom våldsbragder, och adelsgårdarnas plundring var deras närmaste mål.

Bondenovell är en benämning, som omväxlande med byhistoria användts för den i 1800-talets mitt framträdande, gärna något idealiserande berättelse-litteratur, som hämtade sina ämnen ur bondelifvet. Bland denna litteraturs föregångare kunna räknas vissa af Georges Sands arbeten, äfvenså K. J. L. Almqvists "Kapellet" och "Skällnora kvarn" samt Immermanns "Oberhof". Egentligen har dock be-nämningen användts på vissa tyska och norska skildringar ur böndernas lif, med sådana represen-tanter som Bitzius (Jeremias Gotthelf), Auerbach och Björnsterne Björnson. Däremot har termen icke plägat nyttjas om senare tiders mera realistiska bondeskildringar. K. W.-g.

Bonderup, socken i Malmöhus län, Torna härad. 1,785 har. 877 inv. (1903). Annex till Hällestad, Lunds stift, Torna kontrakt.

Bonde-seglation. Se Bottniska handels-tvånget.

Bondesen, Ingvar, dansk författare, f. 1844. var 1864—85 skollärare på Fyn, blef därefter anställd i Köpenhamns skolväsen och 1892 skolinspektör vid en af skolorna därstädes. Han började 1877 under märket H e n n i n g F o x att skriva historiska roma-ner från den äldre medeltiden, *Styrismanden* och *hans brud* (1877) och *Kongsbrydens fosterson* (1878). Senare följde berättelser med ämnen från adelsväldets tid, *Rettergang* och *skriftegang* (1884) och *Elskovs kringelgang* (1895), samt skildringar från det fynska folklifvet, *Skovstrup fold* (1885) och *Skovstrup histo-rier* (1892). En samlad upplaga af hans berättelser utkom 1902—04 i 8 bd. Vidare har B. i *Eventyrets dyreverden* (2 bd, 1886—87) skildrat folkdiktningens

uppfattning af de verkliga och de uppdiktade djuren samt deras förhållande till människan. E. Ebg.

Bondeska anekdoterna. Se **Bonde** 5.

Bondeson, August Leonard, vitterhetsidkare, lakare, f. 2 febr. 1854 i Vessige, Hallands län, blef 1876 student i Uppsala, 1881 amanuens vid därvarande farmakologiska samlingar och 1889 medicinen licentiat, hvarefter han som praktiserande lakare bosatte sig i Göteborg. B. har gjort sig ett namn såsom en af våra lyckligaste folklifsskildrare. Han var ännu ej student, då han, under pseudonymen Håttur, utgaf sitt förstlingsarbete, *Knäppar på lyran* (1875), och vid universitetet gjorde han sig känd som en af de flitigaste "landsmålarerna". Trägna och omsorgsfulla studier af allmogelivet bildade grundvalen för hans många arbeten om sydsvenskt lefnads- och föreställningssätt: *Visor på Åtradalens bygdemål* (1878), *Halländska sagor, samlade bland folket och berättade på bygdemål* (1880), *Jon i Slätthult* (s. å.), *Marknadsgubbar på Sjöönead* (1881), *Svenska folksagor, samlade och berättade* (1882), *Hallings Anna* (1883), *Allmogeberättelser* (I, II; 1884), *Från julgille och lekstuga* (svenska folkdansar, s. å.), *En saga från Dal och hennes källa* (1885), *Historie-gubbar på Dal* (1886), *Nya allmogeberättelser* (1888), *I Glimminge och Kröplinge* (1892), *August Bondesons risbok* (1902—03) och *M. V. K.* (1903). I alla dessa uppteckningar och själfständiga berättelser har han anslutit sig till den nyare folklifsskildring, som hvilat på verkliga och inträngande studier i ej endast allmogens yttre lefnadsförhållanden, utan i själfva dess sätt att känna och tänka. Hans berättelser utmärka sig fördelaktigt för humor och godt lynne, och de få därför jämte sitt kulturhistoriska och etnografiska värde äfven ett ej ringa poetiskt. Att han förstärkt att framställa ej blott roande eller rörande drag ur allmogens lif, utan äfven dystra och gripande ämnen har han visat särskildt i sin lilla tragedi *Store Lars* (1894 efter en af "Allmogeberättelserna"). S. å. offentliggjorde han *Smålandsknekten*, ett "folklustspel" i 3 akter. B:s hittills förnämsta verk är hans 1897 utkomna *John Chronschoughs memoarer från uppfostran och seminarie-åren*, en utomordentligt humoristisk och med orubblig säkerhet genomförd tids- och karaktärsbildning från folkskollärarseminariet i Göteborg på 1860-talet. En andra del af detta arbete, Chronschoughs memoarer "Från hans första läroretid", utkom 1904. B. har också författat åtskilliga medicinska uppsatser. Sedan 1898 är han ledamot af Vetenskaps- och vitterhetssamhället i Göteborg. J. A. R.—m.

Bondeståndet, ett af Sveriges forna riksstånd. Se **Bonde**.

Bondevennernes selskab, dansk politisk förening, stiftad 5 maj 1846 efter inbjudning af B. Christensen och J. C. Drewsen, på uppmaning af invånarna i Holbæk amt. De ledande männen voro Christensen och Tscherning samt, under de första åren, Drewsen och O. Lehmann, sedermera J. A. Hansen och Alberti. Föreningens syfte var att framkalla en reform af jordegendomsförhållandena och därigenom åstadkomma "böndernas emancipation till frihet och likställighet med statens öfrige medborgare". Den väckte inom kort hos bönderna ett lifligt intresse för de allmänna frågorna (räknade 1847 5,500 medlemmar) och främjade väsentligt såväl de stora "landbo"-reformer, hvilka genomfördes efter 1848,

som äfven införandet af allmän rösträtt och allmän värnplikt. Men föreningens ledare skilde sig snart från de andre liberale och indrogo bönderna i den allmänna politiska striden, med åsidosättande af sällskapets ursprungliga syfte, samt begagnade sitt inflytande och föreningens organisation till att tränga frisinnade män ut ur det politiska ledet, när dessa icke ville blinda rättas sig efter dem. Ledarna kunna icke heller fritagas från att hafva underhållit böndernas ståndsfördomar och misstänksamhet mot andra samhällsklasser. Det dröjde icke många år förrän sällskapet förlorade sin betydelse, och under 1860-talet uppgick det i andra, rent politiska föreningar. E. Ebg.

Bongård, Se **Bostad**.

Bondhusbräen. Se **Folgefonnen**.

Bondkyrka (l. Helsing Trefaldighets församling) socken i Uppsala län, Ulleråkers härad. 3,975 har 1,460 inv. (1903). B., hvars kyrka är belägen i Uppsala stad, utgör ett åt en af teologiska fakultetens professorer anslaget prebendepastorat, Uppsala stift, Domprosteriet.

Bondone [bändâne], Giotto di, italiensk målare. Se **Giotto**.

Bondpolska, en dans. Se **Polska**.

Bondpraktika, en för menige man afsedd, kortfattad framställning af erfarenhetsrön, råd och upplysningar med afseende på jordbruket och landthushållningen. Flera sådana arbeten äro utgifna i vår land; den äldsta kända upplagan, "Een lijten book som kallas bonde-practica, eller vädherbook", är från 1662.

Bondros, bot. Se **Pæonia**.

Bonds (eng.), skuldförskrifning. Se **Bond**.

Bondtobak. Se **Tobak**.

Bundu, fulberike i franska kolonien Senegal, Afrika, mellan Futa, Toro, Bakel och Bambuk, från hvilket sistnämnda det är skildt genom Faleme. Der räcker i s. till vattenskillnaden mellan Senegal och Gambia. Landet är kuperadt, vattenrikt och bördigt. Omkr. 30,000 invånare, mest fulbe, dessutom mandinga och volaffar, alla fanatiska muhammedaner. B. är ett monarkiskt valrike under en "almamy" som residrar i Bulebane (omkr. 2,000 inv.) och sedan 1887 står under franskt protektorat.

Bonduku. Se **Bontuku**.

Bône (Bona), befäst hamnstad i Algeriet, departement Constantine, har ett synnerligen vackert och fördelaktigt läge vid Seybouses mynning på västra sidan af Bône-viken och vid foten af det skogbevuxna Edough (1,004 m.). 32,288 inv. (1901), af hvilka omkr. 11,000 äro fransmän. Staden, som består af en nedre staden och den amfiteatraliskt belägna öfriga staden, är nu nästan ombyggd i europeisk stil, men omgifves ännu af sin gamla moriska mur, utanför hvilken på en höjd ligger citadellet (*kasbah*), ursprungligen anlagd af Karl V 1535 och intaget af fransmännen 26 juni 1832. Dessutom försvaras staden af flera fort och batterier. Den har ganska liflig industri och handel och en af fransmännen på 1870-talet anlagd, af tvenne dammar bildad stor hamn. 1896 inlöpte 2,475 fartyg om 1 mill. ton. Exporten består af järn- och zinkmaln från gruivor i trakten, vin, spannmål, alfagräs och korkbark. I staden finns kolle, flera katolska och andra skolor, bibliotek, museum, ett lärdt sällskap, kalladt Académie d'Hippone, en katolsk och en protestantisk kyrka. Järn

vägar utgå mot v. till koppargruvorna vid Ain Mokra (30 km.) och söderut till Tebessa, hvilken sistnämnda linje skär järnvägen Alger—Tunis. B. är säte för en underprefekt. Omkr. 2 km. s. s. v. om B. ligga ruinerna af det gamla Hippo (se d. o.).

Bone, furstendöme på Celebes. Se **Boni**.

Bonebed [bå'n'bed], eng., benämning för jurasystemets nedersta (möjligen keuperns öfversta) afdelning, äfven kallad rätsiska etagen, känd från såväl England som Tyskland och utmärkt genom den mängd tänder, benlämningar, fjäll samt förstenade exkrementer (koproliter) af hufvudsakligen reptiler (*Ichthyosaurus* m. fl.) och fiskar, som den innehåller. E. E.

Bone'llia, zool., ett släkte tillhörande fam. *Echiuridae* och klassen *Gephyrei* inom maskarnas afdelning.

Denna mask är anmärkningsvärd på grund af den fullständiga olikhet (dimorfism), som råder mellan hanne och hona. Honan af den vanliga arten (*B. viridis*) är försedd med en mycket lång, i spetsen med trenne armar utrustad hufvuddlik; själfva kroppen, som är grönaktig, är 5 cm., medan sagda hufvuddlik är 10 cm. lång. Hannen däremot lefver som parasit i bonans inre, nämligen i dess lifmoder. Till följd af detta lefnadssätt är den mycket tillbakabildad och upplattades, innan genom studiet af dess utveckling dess rätta natur ådagalades, såsom en i B. lefvande inälsmask: ej mera än 1—2 mm. lång, med

cilieläckad hud, tarm utan mun och anus. 3 hittörande arter förekomma i Medelhafvet på klippbotten. L.-e.

Boner (**Bonerius**), Ulrich, schweizisk predikare och fabelförfattare, som lefde i Bern omkr. 1324—49. Han är författare till en af de äldsta tyska fabelsamlingarna, *Der edelstein*, tryckt med vackra träsnitt 1461 i Bamberg nya upplagor af Breitinger 1757 och Pfeiffer 1844).

Bonerius. Se **Boner**.

Boness [bå'u-ne's]. Se **Borrowstounness**.

Bone'tt, rättare **Bonnett** (se d. o.).

Bon Gaultier [bån-gå'lti-ä], pseudonym för den engelska skriftställaren sir Theodor Martin.

Bonghi, **Buggiero**, italiensk skriftställare och politiker, f. 1828 i Neapel, deltog ifrigt i 1847—49 års revolutionära händelser i sin födelsestad och måste fly först till Toscana, sedan till Piemonte, där han de följande tio åren sysslade med filosofiska studier och en öfversättning af Platons arbeten. B. fick 1858 af österrikiska regeringen anbud på en professur vid universitetet i Pavia, afböjde det då, men mottog professuren 1859 af den nya italienska regeringen. 1860 invaldes han i parlamentet, slöt sig till Cavour's politik mot Garibaldi och Crispi i fråga om Neapel och åtföljde som sekreterare Farini, då denne ditsändes som stathållare öfver södra Ita-

lien. B. blef 1865 professor i latin i Florens, öfvertog 1866 en lärostol i antikens historia i Milano och innehade 1870—77 en sådan vid Roms universitet. Jämsides med sin akademiska verksamhet gjorde sig B. bemärkt och fruktad som skarpt polemisk publicist, grundade 1863 tidningen "Stampa" i Turin, utgaf 1866 tidskriften "Perseveranza" i Milano och öfvertog 1872 ledningen af "Unita nazionale" i Neapel. Som undervisningsminister i kabinettet Minghetti 1874—76 verkade han ifrigt för det italienska undervisningsväsendets reformering, indrog Neapel-universitetets privilegier och hindrade upprättandet af ett katolskt universitet i Rom. Sedermera bekämpade han i parlamentet ifrigt sin radikalare efterträdare Baccelli's förslag till universitetsreform och framkallade genom sin energiska opposition dess fall. Han bidrog med en mängd politiska uppsatser till "Nuova antologia" och grundade 1881 tidskriften "La cultura". Synnerligen franskvänlig i sin utrikespolitiska åskådning, bekämpade B. hetsigt trippelalliansen. Han var äfven en af den internationella fredsrörelsens förkämpar och presiderade 1891 vid interparlamentariska fredskongressen i Rom. 1892 förlorade han sitt riksdagsmandat, men återvaldes 1894. B. afled i Torre del Greco 22 okt. 1895. — Bland hans arbeten må nämnas: *Lettere critiche sul perché la letteratura italiana non è popolare in Italia* (1856; 3:e uppl. 1873), *Storia della finanza italiana 1864—68* (1868), *Frati, papi e re; discussioni tre* (1873), *Leone XIII e Italia* (1878), *Arnaldo da Brescia* (s. å.), *Storia di Roma* (3 bd, 1884—96) och *Vita di Gesù* (1890). (V. S.-g.)

Bongo (af dinka kalladt **Dor**), negerfolk i Ekvatorial-Afrika, i södra delen af Bahr el-gasals område, mellan 6° och 8° n. br. samt 26° och 28° ö. lgd, bebor ett område af omkr. 300,000 kvkm. mellan djur och dinka i n., mittu i ö., njam-njam i s., golo och sere i v. Landet är kuperadt, vattnadt af djur- och många dess biflöder, men är trots sin bördighet svagt befolkadt. Bongoerna hafva rödbrun hudfärg, motsvarande den röda jord de bebo, äro af medelstorlek med mycket muskulös kroppsbyggnad, bredt, nästan brakycefalt hufvud, kort, ulligt hår, svag skäggväxt, breda drag och vulstiga läppar. Hos kvinnorna, hvilka få en obehaglig embonpoint, är steatopygi (stark utveckling af sätet) en vanlig företeelse. De nedre framtänderna utbrytas. Omskärelse känner man icke. I underläppen, öronen, näsan, munvinkeln bäras träpluggar, kopparringar etc. såsom stammärke; öfverarmen tatueras. Männen bära ett skört af skinn, kvinnorna fästa vid en höftrem framtill löfkvistar, baktill en svans af svårtade Sansevierafröer. Bongoerna idka företrädesvis jordbruk; de odla tobak, durra, majs, mungobönor, jordärter, jordnötter m. m. Utom sistnämnda växt, som de odla för att erhålla olja, finnes i bongolandet ännu en annan oljeväxt, kindi (*Hyptis spicigera*), hvars vallmolika frön krossas och blandas med födan. Äfven odlas jams, kurbitsar af ofantligt storlek, egyptiska gurkor, uëka (*Hibiscus esculentus*) och en annan närstående art (*H. sabdariffa*), hvars skarpsurja blommor tillsätts maten i st. f. ättika. Af en förädlad, där äfven vildt växande *Crotalaria*-art erhålles ett utmärkt, hampliknande material, hvaraf tåg spinnas. Salt urlakas ur askan af veden af *Grevia mollis*. De enda husdjuren äro

getter af två slag, hundar och höns. Jakt och fiske idkas. Då Kartumhandlarna först kommo till bongolandet, bodde folket i stora, af höga palissader omgifna byar; nu stå boningarna mera spridda. Hyddorna anläggas gärna under ett stort träd, äro försedda med kägellik tak och med så liten ingång, att man måste krypa därigenom. Bongorna smälta järnmalm och tillverka af järn länsspetsar och spadar till afsalu samt hvarjehanda annat smide för eget behof. Därjämte förfärdiga de vackra träarbeten, såsom stolar, klubbor, tråg att pressa olja i, slagor för tröskning, mortlar, i hvilka säden krossas. Kartumköpmännen funno i bongobyarna ofta hela rader af träfigurer uppställda vid palissadens ingång såsom port eller framför de äldstes hyddor. Man ville med dem hedra minnet af framstående medlemmar af samhället. Schweinfurth såg vid en byhöfdings graf honom själf, hans hustru och barn afbildade i form af en rad tråklossar med groft utskurna ansikten. Dylika figurer erinra om liknande hos dorei-papua på Nya Guinea. Bongorna älska musik och hafva flera olika musikinstrument. Männen hafva högst tre hustrur, som de köpa af deras föräldrar. De döda begravas i hukande ställning, männen med ansiktet mot n., kvinnorna vända åt s. Öfver grafven uppkastas en stenhög, omkring densamma nedslås pålar. Folkets religiösa idéer äro föga utvecklade. Med *loma* betecknar man såväl ödet som ett högsta väsende, om hvilket senare man har ett mycket obestämdt begrepp. Onda andar, som hålla till i skogarnas dunkel, spela en stor roll; tron på häxor är vida utbredd, och häxprocesser äro mycket vanliga, hvarför man och sällan finner gammalt folk. Schweinfurth beräknade 1871 bongofolket till 100,000 pers. Jfr G. Schweinfurth, "Im herzen von Afrika" (1878).

Bon gré, mal gré [bå-], fr., med eller mot ens vilja.

Bonham [bå'nəm]. 1. En af Marshallöarna. Se Jaluit. — 2. Stad i nordamerikanska staten Texas. 5,042 inv. (1900).

Bonheur [bånör], Marie Rosalie, kallad Rosa, fransk djurmålarinna, f. 22 mars 1822 i Bordeaux, där hon fick sin första undervisning af sin fader, djurmålaren Raimond B. Hon uppträdde första gången 1841, och sedan hon 1849 utställt *Labourage nivernais* ("Nivernskt jordbruk"; Luxembourg), anförtröddes åt henne ledningen af den stora teckningsskolan för flickor i Paris. Sitt europeiska rykte grundlade hon 1853 med *Hästmarknad* (i Londons nationalgalleri). Hennes *Höbärgning* (1855) närmar sig landskapet, hvilket hon också i sina senare taflor mera än förut

behandlat i sammanhang med djurvärlden. Rosa B:s styrka ligger emellertid i djurfiguren, som hon framställer realistiskt, utan spår af idealiserande eller poetisk uppfattning. I teckningens kraft och säkerhet kan hon upptaga täflan med sina manlige yrkes-

Rosa Bonheurs ateljé.

bröder, men i stanningsfullhet hann hon icke upp Troyon. Efter Angelika Kaufmann och fru Lebrun har ingen kvinna så som Rosa B. häfdat sitt köns plats i konsthistorien. Död 26 maj 1899 vid Fontainebleau, där ett monument restes 1901. Jfr Roger-Milès, "Rosa B., sa vie, son oeuvre" (1900). — Äfven hennes syskon voro konstnärer: François Auguste B., f. 1824, d. 1884, landskaps- och djurmålare, Jules Isidore B., f. 1827, djurskulptör, och Juliette B., gift Peyrol, f. 1830, d. 1891, blomster-, frukt- och djurmålarinna. (G—g N.)

Bonhomie [bånnåm], fr., godmodighet, godhjärtighet, enfald. Jfr Bonhomme.

Bonhomme [bånnå'm], fr. (af *bon*, god, och *homme*, människa), godhjärtad människa, hedersman; beskedlig stackare; skämtsam benämning på franska nationen, äfven kallad "Jacques bonhomme".

Boni (B o n e), under nederländsk öfverhöghet stående furstendöme i mellersta delen af Celebes' södra half, vid Boniviken, omfattar 6,750 kvkm. med 70,000 inv., hufvudsakligen bugi. Dessa hafva endast motvilligt erkänt holländarnas öfverhöghet och gjort flera försök att göra sig fria, senast ett 1858—59, hvilket slutade med staden B:s eröfring och furstinnans afsättning (liksom annanstädes på Celebes

går den kvinnliga arfsföljden framför den manliga), hvarefter nederländska regeringen uppsatte en annan furste, som 1860 erkände holländarnas suveränitet öfver B.

Boni, Filippo de. Se De Boni.

Böni, Giacomo, italiensk arkitekt, bekant som ledare af de nu pågående gräfningsarna på Forum i Rom. För öfrigt äro hans lefnadsomständigheter obekanta. Se vidare Rom.

Boniface [-fa/ss], fransk skriftställare. Se Sain-tine.

Bonifacio [-fätjä], befäst stad på södra Corsica, på en liten halv vid Bonifacio-sundet. 3,975 inv. (1901). God, men svårtillgänglig hamn. Ostron- och korallfiske, hafsbad. B. grundlades 830 af pisanaren Bonifacius. — **Bonifacio-sundet**, romarnas *Fretum gallicum*, skiljer Sardinien och Corsica. Vid sin smalaste del är det blott 11 km. bredt. För de många däri förekommande klippona är det farligt för seglare. Vid dess östra inlopp ligga de Bucinaria öarna.

Bonifacius. Se Bonifatius.

Bonifatius (riktigare namnform än Bonifacius), romersk fältherre, omtalas första gången 413, då han utmärkte sig vid undsättningen af Marseille och sårade västgotakonungen Ataulf. B. innehade sedermera ett militärbefäl i Afrika och vann befolkningens tillgifvenhet genom sina bedrifter mot de plundrande barbarerna. Omkr. 422 tyckes han ha förvärfvat sig en halft själfständig ställning därstädes; han stod i personligt vänskapsförhållande till kyrkofadern Augustinus och prisas af denne för sin fromhet. B. ställde sig 423 på Placidias sida mot kejsar Honorius och belönades ett par år senare med ståtällarvärdighet ("comes Africae") samt ett högt militärbefäl ("comes domesticorum"). Det dröjde emellertid ej länge, innan B. af okänd anledning föll i onåd vid hofvet i Ravenna. Han återkallades från Afrika, men vägrade uppgå sin ställning och blef då förklarad för rikets fiende, år 427. Med Augustinus och det kyrkliga partiet i Afrika hade han stött sig genom tadelvärdandel och bjölsel för arianism. Trupper sändes emot honom, och under de förvecklingar, som nu följde, inbröto vandalerna från Spanien i Afrika och härjade vidt och bredt. Från den beskyllning en mängd historieskrifvare efter Prokopios riktat mot B., att han skulle ha kallat vandalerna till hjälp, äro moderna forskare benägna att frikänna honom. Han belägrades 430—431 i Hippo af vandalerna och förmådde ej tillbakaslä deras anfall. 432 kallades B. till Italien, enär man vid kejsarhofvet i Ravenna ansåg sig behöfva honom som motvikt mot den mäktige Aëtius (se d. o.). Han utnämndes till riksfältherre ("magister militum") och drog i fält mot Aëtius, men blef 432 dödligt sårad i slaget vid Ariminum. Fältherrevärdigheten öfvergick till B:s svärson Sebastianus, hvilken emellertid snart fördrefs af Aëtius. Rivaliteten mellan Aëtius och B. tillhör de dunklaste och minst utredda partierna af 400-talets historia. Jfr Freeman, "Aetius and Bonifacius" (i Engl. hist. review 1887), och en uppsats af L. Schmidt i "Hist. vierteljahrchrift", bd 2, 1899. V. 8—g.

Bonifatius (Bonifacius), romerska påfvar. 1. Bonifatius I (418—422), urspr. vald såsom motpåve mot Eulalius, lyckades med kejsar Honorius'

hjälp på våren 419 efter en hård strid blifva ensam erkänd. Under sitt pontifikat invecklades han med patriarken Atticus i Bysans i en strid beträffande jurisdiktionen öfver Illyrien, en strid, som genom Honorius' indflytande afgjordes till Roms fördel. Där-emot lyckades B. ej gentemot den afrikanska kyrkan upprätthålla den romerske biskopens på Sardiniasynodens beslut (343) grundade rätt att därifrån mottaga appellationer. B. räknas till den romerska kyrkans hegon.

2. Bonifatius II (530—532), till börden got, efter sin medtäflare Dioskuros' död erkänd såsom påve, sökte ehuru förgäves upprätthålla den romerske biskopens jurisdiktion öfver Illyrien. Han förmådde det romerska prästerskapet att edligen utfästa sig att till hans efterträdare utse diakonen Vigilius, ett försök att inkräkta på den gotiske konungens indflytande, hvarefrån han snart måste afstå. Under B:s pontifikat blef den semipelagianska striden afgjord.

3. Bonifatius III (febr.—nov. 607) utverkade af kejsar Fokas ett erkännande af Rom såsom alla kyrkors hufvud. Under B:s pontifikat skall på en synod i Peterskyrkan ha bestämts, att under en pårves eller biskops lifstid valet af efterträdare ej finge bringas under debatt samt att detsamma finge företagas först på tredje dagen efter den aflidnes besättning.

4. Bonifatius IV (608—615) synes icke ha varit främmande för kejsar Heraclius' försoningsförsök med monofysiterna.

5. Bonifatius V (619—625). Från hans regering känner man egentligen blott hans lifliga intresse för och förbindelse med den angelsaxiska kyrkan.

6. Bonifatius VI (896) afled efter endast 15 dagars regering.

7. Bonifatius VII (974 och 984—985) uppsatts 974 af adelspartiets ledare Crescentius på påvestolen, men måste redan efter några veckor fly till Konstantinopel. Efter nära nio års vistelse därstädes återvände han till Rom, benämktigade sig dåv. påfven Johannes XIV (april 984) samt bragte honom om lifvet, men blef själf efter endast elfva månaders pontifikat mördad.

8. Bonifatius VIII (1294—1303), egentl. Benedictus Gaetani, studerade rättsvetenskap i Paris, där han förvärfvade doktorsgrad, utnämndes 1281 till kardinal och uppsteg efter Celestinus V:s delvis af honom själf framkallade afsägelse 1294 på påvestolen. Så godt som omedelbart efter sitt regeringsinträde invecklade han sig i strid med regeringsmakten i flertalet europeiska länder. Med Erik Menved i Danmark råkade han 1295 med anledning af ärkebiskop Jens Grands (se d. o.) fängslande i en konflikt, som år 1302 slutade med konungens underkastelse och ärkebiskopens förflyttning till Riga. B. inblandade sig äfven i tronstriderna i Ungern och Polen, i de inre förvecklingarna i Tyska riket, liksom i kampen mellan England och Skottland. Särskildt bitter och skickelosediger blef kampen med konungarna af England och Frankrike. Den gällde från början konungarnas rätt att beskatta prästerskapet; deras försök i denna riktning framkallade 25 febr. 1296 ett strängt påfligt förbud i bullan *Clericis laicos*. Edvard I gaf efter. Men Filip den sköne svarade med ett förbud mot

silfverutförelse från Frankrike, en åtgärd, som föranledde B. till en inskränkande förklaring af nyssnämnda bulla. Under inflytande af de af Filip väl mottagna landsförvisade medlemmarna af familjen Colonna, med hvilken B. låg i fejd, försämrades emellertid snart åter ställningen, och år 1301 bröt striden ut i full låga. B:s redan förut höga föreställningar om påvestolens makt hade genom 1300 års jubelår stegrats till det omätliga, och samtidigt hade från fransk sida af Pierre Dubois (se d. o.) förslag framställts om påfvens uteslutande från all världslig makt. Anledning till stridens utbrott gaf Filip genom att låta för högförräderi till afsättning döma och fängsla den påflege legaten Bernhard af Saisset, biskop af Pamiers. B. svarade med att till Rom inkalla ett möte af franska andliga och inför detsamma instämna konungen. Denne sammankallade då 1302 till Paris en riksdag, som tillförsäkrade honom sitt stöd. På den förutnämnda synoden i Rom, där trots konungens förbud en mängd franska andliga infunnit sig, utfärdade då B. den berömda bullan *Unam sanctam*, hvori den påfliga suveränitetsteorien i sin mest tillspetsade form tog sig uttryck. Sedan en fransk herredag följande år riktade de skarpaste anklagelser mot påven och beslutit att mot honom vädja till ett allmänt kyrkomöte, ämnade B. skrida till bannlysning. Bullan låg redan utskrifven, då, genom ett angrepp på Anagni af Guillaume de Nogaret och Sciarra Colonna, B. blef tillfångatagen. Han befriades visserligen redan efter några dagar genom ett upplopp i staden, men afled af själsskakningen 11 okt. 1303.

B. står som den under medeltiden oböjligaste och följdriktigaste förkämper för de påfliga teorierna om förhållandet mellan stat och kyrka, och hans nederlag i striden mot Filip den sköne betecknar därför en vändpunkt i det medeltida påfvedömet utveckling. Intet vittnar i själfva verket mer om dess förändrade ställning efter hans död än det förhållande, att en af hans närmaste efterträdare (Klemens V) endast genom stora eftergifter i andra afseenden kunde friköpa sig från Filip den skönes fordran, att B. på ett kyrkomöte skulle dömas såsom kättare. — På den kanoniska rättens utveckling utförde B. det största inflytande genom utgifvande af den s. k. *liber sextus*.

9. Bonifatius IX (1389—1404), egentl. Piero Tomacelli, satte såsom sin hufvuduppgift återställandet af påfvedömet makt i Rom och Kyrkostaten. Två gånger fördrifven från Rom, lyckades han till slut till förmån för kurians maktställning afskaffa stadens gamla republikanska friheter. Han lyckades äfven i Kyrkostaten återställa påfvedömet gamla anseende, och genom hans anslutning till Ladislaus af Durazzo bands Neapel vid den romerske påfvens obediens. B. hoppades med den världsliga maktens bistånd kunna göra ett slut på schismen och satte för sin förhoppningar till kejsar Wenzel, men sökte sedan genom beskickningar vinna konungarna af Frankrike och Kastilien. Sedan den utsikt till schismens biläggande, som öppnats 1394 med Klemens VII:s död, genom Benedikt XIII:s val försvunnit, uppgaf B. sannolikt hvarje allvarlig förhoppning att få se stridens slut. Hans italienska politik kräde ofantliga penningsummor, och genom sitt schackrande med ämbeten samt indulgenser och dispensationer liksom och genom sina utpressningar

i öfrigt bidrog han kraftigt att väcka och underhålla den ovilja mot påfvedömet, som på de stora kyrkomötena kom till uttryck.

Litt.: Langen, "Geschichte d. röm. kirche" (1881 ff.), Baxmann, "Die politik der päpste", I, II (1868—69), Drumann, "Geschichte Bonifatius VIII", I, II (1852), Reumont, "Geschichte d. stadt Rom", II (1867), Gregorovius, "Geschichte d. stadt Rom", V (3:e uppl. 1878), VI (4:e uppl. 1893), Boutaric, "La France sous Philippe le bel" (1861), Holtzmann, "Wilhelm von Nogaret" (1898), Pastor, "Geschichte d. päpste", I (3:e uppl. 1901), Creighton, "History of the papacy", I (2:a uppl. 1901), och Jansen, "Papst Bonifatius IX" (1904). T. H.—r.

Bonifatius (Wynfrid l. Wynfrith), ofta felaktigt kallad Bonifacius, Tysklands apostel, f. omkr. 680 i Wessex, af en förnäm angelsaxisk släkt. Som ung inträdde han i klostret Nhutselle samt blef snart dess prydnad och stora förhoppning. Vid denna tid hade den unga, af lifskraft fyllda engelska kyrkan nyss funnit sin världshistoriska uppgift. Den sände ut skaror af nitälskande missionärer, hvilka i det barbariska eller af iro-skotsk kristendom behärskade Europa utbredde romersk religiositet och engelsk kultur. Genom vägen öfver England blef Rom kyrkans ledare i medeltiden, och genom England blef Europa räddadt från att se sin kristendom gå upp i barbari. I bägge dessa afseenden är B. den främste märkesmannen. Han greps af missionsfevern, lämnade de lysande utsikterna i hemlandet och begaf sig 715 till Friesland. I afsikt att sluta sig till sin berömda landsman Willibrord. Missionsförsöket misslyckades, men 718 befann sig B. i Rom, där han förband sig att verka för den romerska kristendomsformen och ställde sig under påfvens ledning. Denne hänvisade honom till det hedniska Thüringen, och dit vände han sig ock efter en kortare missionsresa i Friesland. Han återsåg ej mer sitt fädernesland, men behöll orubbad sin kärlek därtill. I Thüringen hade han att bekämpa dels rå hedendom, dels en vidt utbredd iro-skotsk mission. Hans andekraft och okuliga energi öfvervunno allt motstånd. Innan ett årtionde förflut, kunde han lägga en ny kyrkoprovinc, Thüringen-Hessen, för påfvens fot. B. utnämndes då af denne till ärkebiskop med vidsträckt fullmakt: med stöd af denna befäste han sitt verk, särskildt genom en rad klosterstiftelser. Han understöddes därvid verksamt af talrikt tillströmmande engelska missionärer, och de första biskopsätena i provinser (Würzburg, Buraburg och Erfurt) besattes med engelsmän. Troligen på grund af påfelig befallning vände sig B., efter ett kort besök i Rom 738, ej åter, dit han själf längtade, utan åt söder. Inom kort hade han lyckats organisera Bajerns kyrka med 4 biskopsstift (Salzburg, Regensburg, Freising och Passau) efter romersk åskådning. Hans inflytande började sträcka sig äfven till det gamla frankiska riket, sedan Karlman och Pippin kommit till styret. Särskildt Karlman i Östfranken gynnade honom på allt vis. Genom en synod år 742 ordnades den austriska kyrkan i närmare anslutning till Rom. Äfven Västfranken fick B. fria händer, så långt Pippins politiska intressen medgäfvade det; och B. lyckades genomsyra dess klerus med sin åskådning, trots ett segt och stundom våldsamt motstånd. 745 prokla-

merades på en synod hela den reformerade franska kyrkans enhet; dess ledning anförtroddes dock, kanske af politiska skäl, åt Köln och ej åt Mainz, där B. blef ärkebiskop. Genom en högtidlig förklaring af de frankiske biskoparna 747 uttalades emellertid det frankiska klerus' fullständiga anslutning till Rom. Därmed stod B. vid målet. Han deltog ej mer i de frankiska angelägenheterna. 754 insatte han Lul till sin efterträdare i Mainz och anträdde en stor missionsfärd till Friesland. 5 juni 755 öfverfölls lägret af hedningar, och när B. gick att möta dem med evangelieboken, blef han dödad. Hans sista ord gällde England. Hans ben hvilat i det berömda klostret i Fulda. B. var ett barn af sin tid, grofghuggen, öfverdriftvet asketisk, hänsynslös i valet af medel; men han behärskades af sträfvande efter ett stort mål, han kände aldrig fruktan och svek aldrig sin övertygelse. Med en sällsynt förmåga att behärska olika slags människor förenade han en stor organisationstalang, och innerst bodde hos honom kärleken till Kristus samt längtan efter martyrskapet. — Hans bref äro senast utgifna af Dümmler i "Monumenta Germaniæ historica", bd 3 (1892). Jfr Hauck, "Kirchengeschichte Deutschlands", bd 1 (2:a uppl. 1898). H. H.-t.

Bonifatius (Bonifacius), markgrefvar af Toscana (se d. o.).

Bonifatius (Bonifacius), "preussarnas apostel". Se Bruno.

Bonifatius (Bonifacius) II, markgreffe af Monterrat, en af fjärde korstågets mest framträdande ledare. Se Monterrat.

Bonifatius-föreningen, en tysk-katolsk förening, stiftad 1849 af greve Josef Stolberg i ändamål att genom grundande och underhåll af skolor, kyrkor o. s. v. stödja katolicismen i de länder (främst de trakter af Tyskland), där protestantismen är öfvervägande. Styrelsen har sitt säte i Paderborn. I anslutning till denna förening ha bildats åtskilliga andra föreningar och anstalter, t. ex. den akademiska Bonifatiusföreningen (stiftad 1867 i Münster), Bonifatiustryckeriet i Paderborn (anlagd 1869) och Bonifatius-samlingsföreningen för barnhem och kommunikantanstalter (stiftad 1885). Denna rörelse förfogar öfver rikliga penningmedel och eger bl. a. två tidningsorgan "Bonifatiusblatt" (sedan 1850) och "Schlesisches Bonifatius-vereins-blatt" (sedan 1860). Den ursprungliga föreningens verksamhet skildrades af Kleffner och Woker i en festskrift vid 50-årsjubileet 1899. Jfr Piusföreningar.

Bonifazio, italiensk målare. Se Veneziano.

Bonificera (af lat. *bonum*, godhet, och *facere*, göra), godtgöra, gifva skadestånd. — **Bonifikation**, godtgörelse, skadestånd.

Bonifikation. Se Bonificera.

Bo Nilsson (Niklissson), rådsherre, lagman. Se Nat och Dag.

Bonin. 1. Eduard von B., preussisk general, f. 1793, d. 1865, deltog i fälttågen 1806 och 1813—14 samt som chef för en preussisk hjälpkår i slesvig-holsteinska kriget 1848 och blef efter vapenstillståndet i Malmö s. å. befälhafvare för den slesvig-holsteinska hären, som han reorganiserade. 1849 utnämndes han till preussisk generalmajor och vann i spetsen för slesvig-holsteinarna segern vid Kolding (april), men blef (6 juli) slagen vid Fredericia. 1850 utnämndes han till komman-

dant i Berlin, verkade 1852—54 med stor duglighet som krigsminister samt blef sedan befälhafvare öfver en armédivision och 1856 vice guvernör i Mainz. 1858 blef han ånyo krigsminister. Han tog emellertid afsked 1859 till följd af meningsskilligheter angående arméns organisation och var sedan till sin död befälhafvare öfver 8:e armékåren (i Koblenz).

2. Gustav von B., den föregående kusin, preussisk statsman f. 1797, d. 1878, utnämndes 1845 till öfverpresident i provinsen Sachsen, inträdde 1848 som finansminister i kabinettet Pfuel och återtog efter dettas upplösning sin förra befattning. 1851 blef han öfverpresident i provinsen Posen, men fann sig efter några månader föranlåten att nedlägga sitt ämbete, enär han ej ville medverka till återupprättandet af de forna provins- och kretsdagarna. 1859 återfick han samma ämbete, men tog 1864 för andra gången afsked, emedan han ogillade regeringens repressiva åtgärder mot polackerna under polska upproret. Han drog sig sedan tillbaka till sina gods och deltog i det offentliga lifvet endast som gammal-liberal medlem af preussiska landtdagen och tyska riksdagen.

3. Adolf von B., den föregående broder, preussisk general, f. 1803, d. 1872, blef 1858 generallöjtnant och 1864 general af infanteriet. Under kriget med Österrike 1866 anförde han 1:a armékåren och förlorade med denna slaget vid Trautenu 27 juni. Efter freden sändes han som högst militärbefälhafvare till Sachsen, och under tysk-franska kriget var han (aug. 1870—mars 1871) generalguvernör öfver Lothringen.

Boningshus. Se Bostad.

Bonington [bā'nɪŋtən] 1. Bonnington, Richard Parkes, engelsk målare, f. 1801, d. 1828, kom vid 15 års ålder till Frankrike och utbildade sig i Paris, där han blef en af de främste bland romantikens unge vapenförare. Sambandet med England uppgaf han likväl ej, och påverkan af Constable är uppenbar i hans måleri. Han målade landskap i norra Frankrike, med bred pensel käckt tolkade stämningar (några af dem finnas i Louvre-museet), målade sedan motiv från Venezia och kostymtaflor, äfven några historiska motiv, som i ljusverkan och i färgens klangskönhet införde ett nytt element i det franska måleriet. I allt han åstadkom visade han sig som en af sin tids ypperste kolorister och i sina landskap som en omedelbar föregångare till stämningmålarna af Fontainebleau-skolan. Bland hans porträtt märkes *Lärarinnan* (Louvre). Han utförde äfven spirituella litografer med motiv från Paris och Provence. B. var Delacroix' vän och studiekamrat, och denne dolde aldrig sina höga tankar om vännens konstnärssnille. G—g N.

Bonin-öarna (jap. *Bonin-shima* 1. *Ogasawarajima*, sp. *Islas del arzobispo*), en japansk ögrupp i Stilla oceanen, s. ö. om Nippon, mellan 26° 30' och 27° 44' n. br., omfattande 71 (enl. Strelbitsky 99) kvkm. med 1,395 inv. (1893). Öarna, hvilka liksom de nordligare Shichi-to och de sydligare Vulkan-öarna ligga på en submarin vulkanisk ås, som sträcker sig från den stora vulkanen Fujiyama på Nippon mot s. ned mot Marianerna, äro bildade uteslutande af vulkaniska bergarter (andesit, limburgit) och upptaga brant från mycket stora djup. Endast 10 af öarna äro större och innesluta bördiga dalar, där hufvudsakligen sockerrör, indigo och sagopalmer odlas.

Faunan var ursprungligen mycket fattig på landdjur. Klimatet är fuktigt, men sundt. Genom breda sund skiljas öarna i tre grupper: Parry-öarna, med Muko-shima, Peel- l. Beechy-öarna, med Peel l. Chichi-jima och Buckland l. Ani-shima, samt Coffin- l. Baily-öarna med ön Hillsborough l. Haha-jima och fem mindre öar. Den bästa hamnen är Port Lloyd på ön Peel. — Öarna upptäcktes af holländarna Quast och Tasman 1639, stå sedan 1876 under japansk förvaltning (genom guvernören i Tokio) och utgöra ett distrikt (*ken*), Ögasawarajima. 1830 bildades på ön Peel en koloni af 5 sjömän (bland dem en dansk), 5 sandwichöboar och 13 polynesiska kvinnor. Desertörer från hvalfångare ökade under de följande åren kolonisternas antal; men snart uppstod ett rättslöst tillstånd, som började försvinna, först sedan japanerna från 1861 börjat sända kolonister till öarna. Dessa, som förut lågo ouppodlade, likna nu en trädgård, och den japanska regeringen söker med stor energi främja utvecklingen. Af den ursprungliga europeiska kolonisationen har utvecklat sig en egendomlig blandingsras. Kvinnorna härstamma från Japan eller Söderhafsoarna. Umgängesspråket är en förärfvad engelska. Jfr O. Warburg, "Eine reise nach den Bonin- und Volcanoinseln" (i "Verhandl. der gesellschaft für erdkunde zu Berlin", 1891). J. F. N.

Bon'nis (ablativ plur. af lat. *bonum*, egendom) förekommer i uttrycket "cedera bonis", afstå all sin egendom till sina borgenärer.

Bon'is a'vibus (lat.), "med gynnande fåglar", under goda auspicii, d. v. s. under lyckliga förbud.

Bonit, *Thynnus pelamys*, zool., en tonfiskart, som egentligen tillhör de tropiska delarna af Atlanten och Indiska oceanen, men någon gång förrirrar sig ända till Bohus läns kust. Från den egentliga tonfisken skiljer sig boniten dels därigenom att den är betydligt mindre (högst 83 cm. lång), dels — hvilket äfven skiljer honom från en annan tonfiskart, *Thynnus thunnina*, som likaledes någon gång anträffas i våra farvatten och har ungefär bonitens längd — genom fyra långsgående mörka streck på hvardera sidan af den silfverfärgade buken. För sjömännen är denna fisk väl bekant. Den är lätt att fånga med en krok, på hvilken man såsom lockbete sätter tyglappar, liknande fenorna på en flygfisk (flygfiskar och bläckfiskar äro bonitens hufvudsakliga föda). Somliga prisa denna fisks kött, andra varna för dess förtärande. Namnet bonit, som härstammar från spanskan och ursprungligen haft betydelsen af "lagom god", nyttjas äfven om ett annat släkte af makrillernas familj, näml. *Pelamys*, hvilket karakteriseras genom sin starka tandbeväpning. Af detta släkte har en representant blifvit funnen vid norra Bohus län. F. A. S.*

Bonit (af lat. *bo'num*, godt), ett slags köttextrakt. **Bonitering** (af lat. *bo'nitas*, godhet), värdering. Bonitering kallas inom husdjurskötseln ett sätt att medelst siffror angifva husdjurens värde. Man låter först en siffra beteckna beskaffenheten af hvarje särskild kroppsdel och låter sedan summan af alla de särskilda siffrorna vara det värdet (de "poäng"), som angifver djurets lämplighet såsom husdjur. Åtskilliga system finnas uppgjorda till ledning härutinnan, i synnerhet för bedömande af mjölkkor; men intet af dessa system är ändamålsenligt, och det

tyckes vara nästan omöjligt att uppställa ett fullt användbart sådant. C. A. L.

Inom landbruket betecknar bonitering de grundregler, efter hvilka jordarternas godhet och bördighetsförhållanden bestämmas och beräknas vid jämförelse sinsemellan. Den finner praktisk tillämpning vid s. k. jordgraderingar, hvilka förekomma vid skiftesförrättningar och egoutbyten m. m.

Bonitet (lat. *bo'nitas*, godhet), en saks inre värde eller godhet. Jfr Bonitering.

Bonitz [bå-], Hermann, tysk skolman och filosof, f. 1814 i Langensalza, d. 1888 i Berlin, kallades 1849 till professor vid högskolan i Wien, 1867 till direktör vid "Gymnasium zum grauen kloster" i Berlin och var 1875—88 föredragande råd i undervisningsministeriet. Tillsammans med Exner utarbetade han *Organisationsentwurf für die oesterreichischen gymnasien* (1849). 1850 upprättade B. "Zeitschrift für das gymnasialwesen". Hans filologiska hufvudverk äro en upplaga af Aristoteles' "Metaphysica" (1848—49), *Platonische studien* (1858—60, 3:e uppl. 1886) samt *Über den ursprung der homerischen gedichte* (1860; 6:e uppl. utg. af Neubauer 1885). Jfr Gomperz, "Hermann Bonitz, ein nachruf" (1889).

Bonivard [bånvår] l. Bonnivard, François de, schweizisk andlig, "fängen i Chillon", f. 1496, d. 1570, blef 1513 prior i klostret Saint-Victor i Genève och sällade sig till denna stads borgare under deras strid mot hertigen af Savojen, hvilket hade till följd, att denne höll honom fängslad 1519—20. Tio år därefter råkade han åter i hertigens våld och inspärrades i slottet Chillons underjordiska fängelse, ur hvilket han icke befriades förrän 1536, då bernaerna eröfrade slottet. Han erhöi sedermera en pension af staden och skref en förträfflig kronika om Genève (utg. af Dunant i 2 bd, 1831) samt försvarede Calvins politik i skriften *De l'ancienne et nouvelle police de Genève* (utg. 1845). B. är hyljten i Byrons dikt "The prisoner of Chillon". Jfr Gaberel, "Le château de Chillon et Bonivard" (1869).

Bon'i vi'ri (lat.), "gode män". Se Optimates.

Bon jour [båjör], fr., god dag. Se Bon.

Bonjour [bånjör], fr., i Sverige bruklig benämning på ett slags lifrockar, så kallade, emedan de förr begagnades vid morgon- och förmiddagsbesök.

Bonjour [båjör], Casimir, fransk skådespelsförfattare, f. 1795, d. 1856, gjorde ovanligt lycka med sitt första teaterstycke, *La mère rivale* (1821). Bland hans dramer märkas *L'éducation ou les deux cousines* (1823) och *Le mari à bonnes fortunes* (1824).

Bon'kal (eng. *buncal*), malajisk guld- och silfvervikt, motsv. 48 å 54 gram.

Bonk-åra l. Bunkåra, sjööv. Se Åra.

Bon marché [bå marjē], egentl. Au bon marché, fr. ("för godt pris", "till billigt pris"), firmanamn på en i Paris befintlig jätteaffär för alla slags beklädnads- och galanteriartiklar, leksaker, möbler o. s. v. I Bon marché kan man köpa snart sagt allting utom matvaror. Andra affärsställs-mang af samma slag i Paris äro Grands magasins du Louvre samt Au printemps.

Bon mot [bå må], fr., kvickhet. Jfr Bon.

Bonn, stad (stadskrets) i preussiska regeringsområdet Köln, ligger i en vacker trakt på vänstra

anden af Rhen, öfver hvilken där går en vacker bro, fulländad 1898. 50,736 inv. (1900), däraf 0,937 protestanter. B. var fordom residens för erkebiskopen af Köln, hvars slott nu är universitetsbyggnad. Universitetet leder sina anor tillbaka till en 1777 af Kölns ärkebiskop stiftad akademi, hvilken genom kejsar Josef II:s diplom 1784 upplöjdes till universitet. Detta öppnades 1786 och hade bestånd till fransmännens inmarsch i staden 7 okt. 1794, ehuru det upplöstes först 1797. Det nuvarande universitetet, som stiftades 1818, öfverlämnades i fråga om lärarkrafter (1903: 159) och antalet studerande (omkr. 2,300) bland preussiska universitet endast af Berlins. Biblioteket har omkr. 101,500 bd och 1,452 handskrifter. I det närbelägna Poppelsdorf ligga universitetets naturhistoriska museum, botaniska institut och trädgård samt den med universitetet förenade, 1846 grundade landbruksakademien. Bland B:s kyrkor märkes münstern, byggd dels i romansk stil, dels i k. öfvergångsstil under 11:e—13:e århundradena. B. är rest en staty af Beethoven, som föddes där;

Universitetet i Bonn.

Äfven finnes en staty af Arndt. — B. har en rätt liflig industri samt betydlig vinhandel. B. är af romersk-keltiskt ursprung, i det Drusus vid en keltisk by grundade Castra bonnensia. Flera gånger förördes staden, sista gången af nordiska vikingar (369). När kölnarna förjagade sina ärkebiskopar, blef B. från 1265 deras residens ända till 1794, ehuru de fortfarande buro titel af Köln. Äfven i nyare tiden har B. flera gånger eröfrats. Dess fästningsverk slopades 1717. År 1794 intogs det af fransmännen, som behöll det i Lunévillefreden. 1814 tillföll det Preussen. J. F. N.

Bonna/c (Bonac). 1. Jean Louis Dussone de B., markis, fransk diplomat, f. 1672, d. 1738 i Paris, tjänade en tid såsom muskötör och blef 1694 dragonkapten, men åtföljde 1696 sin morbroder Bonapaus på hans ambassad till Danmark och Holland och utnämndes 1700 till envoyé hos hertigarna af Saxe-Burg samt fick af dem 1701 chefskapet för ett regemente. 1701 afgick öfverste B. såsom fransk envoyé till Karl XII, blef visserligen mottagen, ehuru flyktigt, i lägret vid Libau i sept. s. å., men underlåtsades, att ingen främmande minister finge följa honom i fält, hvarefter B. vistades än i Riga, än i Oliva och än, hufvudsakligen, i Danzig. Under denna ofrivilliga skilsmässa från den monarks person,

hos hvilken han var ackrediterad, egnade han mycken uppmärksamhet åt Tysklands, Danmarks, Polens och Ungerns angelägenheter. Han bidrog bl. a. väsentligt till att väcka och underhålla Rákóczi's mot kejsaren riktade uppror i Ungern, och genom hans händer gick det franska guld, som understödde detsamma. På egen begäran rappellerades B. 1707 och ackrediterades s. å. hos Polens konung Stanislaus Leszczyński, men nödgades i slutet af 1709, efter Poltavaslaget, lämna Polen. (Om B:s beskickning till Karl XII se Christian Schefers "Louis XIV et Charles XII" i "Annales de l'Ecole libre des sciences politiques", tome VIII, 1893.) Återkommen till Frankrike, författade han 1711 till dauphines upplysning en intressant *Mémoire de ce qui s'est passé de plus considérable dans le Nord depuis l'année 1700 jusques en 1710* (tryckt i "Revue d'histoire diplomatique", bd 2—3, 1888—89). Efter att 1711—13 hafva varit minister i Madrid, arbetade han på att blifva ambassadör i Berlin, och för att tilldraga sig hertigenregentens uppmärksamhet författade han 1715 flera betänkanden rörande utrikespolitiken (delvis tryckta i ofvannämnda revy, bd 5, 1891), i hvilka han bl. a. tillstyrkte en nära förbindelse med Preussen, emedan en allians med det försvagade Sverige ej längre syntes honom löfda till Frankrikes nytta. Emellertid utnämndes han 1716 till ambassadör i Konstantinopel, där han stannade till 1724, en tid, som rymmer den mest lysande delen af B:s diplomatiska bana. Han skref sedermera en äfven Sveriges diplomatiska förbindelser med Turkiet belysande *Mémoire historique sur l'ambassade de France à Constantinople* (utg. af Charles Schefer 1894). 1727—36 var B. minister i Schweiz.

2. Pierre Chrysostème Dussone (d'Usson) de B., den förras son, greve, generalmajor af infanteriet, f. 1724, efterträdde 1774 Vergennes såsom ambassadör i Stockholm, där han afled 1782.

Bonnassieux [-siö], Jean Marie, fransk bildhuggare, f. 1810, d. 1892, vann 1836 Rom-priset med *Sokrates tömmande giftbågen*. Bland hans följande arbeten märkas *Amor, som klipper sina vingar* (1842); *David kastande slungan* (1844); *Méditation* (1855, inköptes af staten, förstördes 1871 under kommungångarna), *Henrik IV* (bronsstaty i La Flèche, 1857), den 16 m. höga kolossalstatyen *Notre-Dame de France* (1860) i Puy, hvilken göts af 213 vid Sevastopol tagna kanoner, marmorgruppen *Timomarna* (1863, i Börsen i Lyon), *Pater Lacordaire* (bronsstaty i Flavigny, 1876), *Biskop Darboy* (marmorstaty, i Notre-Dame i Paris, 1877), *Den helige Frans af Assisi* (marmorstaty, i katedralen i Lyon, 1891), *Méditation* (förstorad reproduktion af ofvannämnda verk med samma namn, Luxembourg) och en mängd porträttbyster. G—g N.

Bonnat, i zoologiska beteckningar förkortning för Jos. Bonnaterré, fransk abbé, f. omkr. 1752, d. 1804.

Bonnat [båna], Joseph Florentin Léon, fransk målare, f. 1833 i Bayonne, uppföstrades i Spanien samt utbildades sedan i Paris och i Rom (1858—60). Men han sysselsatte sig där icke blott med historiska kompositioner, utan målade efter spanskt föredöme med förkärlek bilder ur det romerska folkets lif samt porträtt. Exempel från denna tid på den första arten äro: *Adam och Eva finna Abel död* (i Lilles museum), *S:t Andreas' martyrdöd*,

Antigone leder den blinde Oidipus, S:t Vincent de Paul tager plats för en galärslaf (i kyrkan S:t-Nicolas-des-Champs i Paris); på den andra: *Pilgrimer vid foten af S:t Peters staty i hans basilika i Rom* (1864), *Neapolitanska bönder framför Palazzo Farnese i Rom* (1866). Efter att i slutet af 1860-talet hafva företagit en resa till orienten uppträdde han dels med minnen från färderna, såsom *Fellah-kvinnor med sitt barn, Gata i Jerusalem* (1870), *Sjeiken Akabah, Turkisk barberare m. fl.*, dels också med religiösa och historiska bilder, såsom *Marias himmelfärd* (i kyrkan S:t André i Bayonne), *Kristus på korset* (i accis-

domstolen i Paris), *Jakob brottas med Gud, Job* (Luxembourg), *S:t Denis' martyrium m. fl.* Men främst stå hans porträtt, bl. a. af *M:me Pasca* (1875), *Thiers* (1877, Louvre), *Léon Cogniet* (Luxembourg), *Victor Hugo* (1878), *Jules Grévy* (1880), *Pasteur* (1886), *Alexandre Dumas* (1887), *Kardinal de Lavigerie* (1888, Luxembourg), *Gounod, Puvion de Chavannes, Jules Ferry m. fl.* Såväl i historietafloren som i sina porträtt bibehåller han sin egen, från Ribera och Caravaggio influerade framställning, nämligen att låta ett skarpt ljus falla på enskilda delar af bilden, medan det öfriga försvinner i en mörk bakgrund, hvarigenom bilden blir hård och skarp i karaktären. B. har från 1888 varit chef för franska konstakademiens målarskola och som lärare utöfvat en betydande verksamhet. Bland hans lärjungar äro svenskarna G. Cederström och Nils Forssberg, danskarna Tuxen och Krøyer. År 1902 skänkte han sin utomordentligt värdefulla konstsamling (öfver 500 nummer) till staden Bayonne, där den blifvit inrymd i en praktisk byggnad. C. R. N. (G—g N.)

Bonne [bånn], fr. (urspr. fem. af *bon*, god), barnsköterska, barnfröken (särskildt en sådan, som talar något främmande språk).

Bonne bouche (fr.). Se *Bouche*.

Bonnechose [bånnjås], François Paul Émile Boismorand de, fransk historiker och skald, f. 1801, d. 1875, var 1830—48 bibliotekarie i S:t Cloud och 1850—53 i Versailles och Trianon. Hans dikt *La mort de Bailly* (1833) prisbelönades af franska akademien, och hans *Histoire de France* (1834) upplefde 1874 sin 16:e upplaga. Bland hans öfriga arbeten är att märka *Les réformateurs avant la réforme de XV:e siècle* (1844, 3:e uppl. 1860).

Bonne fortune (fr.). Se *Bon*.

Bonne humeur (fr.). Se *Bon*.

Bonnemère [bånnmår], Joseph Eugène, fransk historiker, f. 1813, d. 1893, var medarbetare i demokratiska tidskrifter och utgaf flera värdefulla kulturhistoriska arbeten, såsom *Histoire des paysans 1200—1850* (1856; 2:a uppl. 1874), *La France sous Louis XIV* (1864), *Histoire de la Jacquerie* (1873), *Hier et aujourd'hui; les habitants des campagnes* (1882) m. fl.

Bonner [bå'na], Edmund, engelsk biskop, f. omkr. 1500, blef 1529 kaplan hos kardinal Wolsey och sändes 1532 till Rom att föra Henrik VIII:s talan i skilsmässofrågan. 1538 blef han biskop i Hereford och 1539 i London. B. blef 1549 under Edvard VI inspärrad i fängelse för sin feithet mot protestanterna och sin vägran att använda den nya bönboken. Sedan han vid drottning Marias tronbestigning (1553) blifvit frigifven och återinsatt i sitt ämbete, var han ifrigt verksam vid de protestant-förföljelser, som därefter anställdes på spanskt initiativ. Hans personliga roll vid dessa blodsdomar har dock måhända efter kyrkohistorikern Foxes martyrhistoria påagat framställas värre än den verkliga var. Under Elisabet vägrade han aflägga supremat-ednen och miste för den skull åter sitt biskopsämbete samt kastades i fängelse, där han dog 1569. (V—s—g.)

Bo'nnesen, Karl Johan, dansk skulptör, f. 26 maj 1868 i Aalborg, studerade i Köpenhamn, utställde *En hunnerhöjdning* 1889, *Kain* 1893 (Köpenhamns konstmuseum) och *En olycklig* 1894. Hans mest bekanta verk är bronsgruppen *En hunner bortför en kinesisk flicka*, som förekom på Stockholmsutställningen 1897 och är inköpt af konstmuseet. Han har äfven utfört små bronsgrupper. G—g N.

Bonnet [bånnå], Charles de, schweizisk naturforskare och filosof, f. 1720 i Genève, d. 1793, blef 1742 juris doktor, men sysselsatte sig äfven med naturvetenskapliga studier och blef redan s. l. korresponderande medlem af vetenskapsakademien i Paris och ledamot af "London society". Därefter valde han filosofien, särskildt religionsfilosofien, till sitt hufvudstudium. Hans ståndpunkt var ren empirism. Liksom Locke och Condillac härledde han alla föreställningar ur de sinnliga förnimmelserna, och dessa ansåg han uppstå genom hjärnfibrernas oscillation. Sammanhanget mellan hjärnan och själen förblir, enligt honom, städse en hemlighet. Enär själen, fastän själf immateriell, ej är mäktig att tänkande, utom såvida den är förenad med en kropp, så kan den ej heller fortvara utan i förening med en sådan, ehuru denna kan vara hur subtil som helst. Om arten af denna fortvaro kan man dock ej göra sig någon föreställning i detta lifvet. — Af B:s skrifter böra nämnas *Traité d'insectologie* (1745), *Recherches sur l'usage des feuilles dans les plantes* (1754), *Essai de psychologie, ou considérations sur les opérations de l'âme* (1755), *Essai analytique sur les facultés de l'âme* (1759, 3:e uppl. 1775), *Contemplation de la nature* (1764) och *Idées sur l'état futur des êtres vivants, ou palingénésie philosophique* (1769). B. utgaf själf sina *Oeuvres d'histoire naturelle et de philosophie* (1779—83).

Bonnet [bånnå], Ossian, fransk matematiker, f. 1819, d. 1892, professor i fysisk astronomi vid Sorbonne i Paris och sedan 1862 ledamot af franska

institutet, utgaf värdefulla arbeten i analytisk geometri och i funktionsteori.

Bonnet [bännä], Jules, fransk kyrkohistoriker, f. 1820, d. 1892, filos. doktor, egenadt sig uteslutande åt forskningar öfver reformationen och renässansen samt var från 1865 till sin död sekreterare i "Société d'histoire du protestantisme français", i hvars "Bulletin" han har offentliggjort värderika, förut utgifna dokument. Bland hans arbeten märkas *Olympia Morata, épisode de la renaissance en Italie* (1850; 4:e uppl. 1865), *Calvin au val d'Aoste* (1861), *Aonio Paleario, étude sur la réforme en Italie* (1862) samt lifsbilderna *Récits du XVI:e siècle* (1864; nya serier 1869, 1875 och 1885). Han utgaf äfven Calvins bref (2 bd, 1854). B:s egen brefväxling, "Lettres de Jules Bonnet", utgafs 1898 af Budé.

Bonnetable [-tabl], stad i franska departementet Sarthe, 2,924 inv. (1901). Gammalt slott.

Bonnet rouge [bännä röj], fr., "rödmössa", öknamn på jakobinerna under franska revolutionen. Jfr Frihetmössa.

Bonnet (fr. *bonnette*, af *bonnet*, mössa). 1. *Fortij.* Till skydd för skyttarnas huvud mot fientliga skott uppläggas ibland på bröstvärnets längs dess inre kant en mindre vall, *bonnetvall*, 0,5 m. hög och 0,75—1 m. bred i hvilken sedan sig utåt vidgande nedskärningar för gevärn göras på ett stegs afstånd från hvarandra. Den emellan två sådana nedskärningar kvarvarande jordskärmen kallas *bonnet*, och bröstvärnets förseende med dylika huvudskydd benämnes *bonnettering*. Bonnetter kunna äfven göras af torfivor, sandsäckar e. d., och genom deras och nedskärningarnas öfvertäckande längs efter vallen med järnvägsskenor ökas skyddet betydligt; men bonnetterna äro å andra sidan svåra att maskera samt hindrande för sidoriktning och eldgifning på två led. — Bonnett är äfven namnet dels på en bröstvärnsförhöjning, anlagd framför en kanonbank till skydd för servismanskapet eller i en utgående vinkel till skydd för närliggande linje eller bakomvarande rum, dels, ehuru mindre vanligt, på en i utgående vinkel bruten förskansning. L. W.-son M.

2. *Sjöv.* Ett slags segel (a), som i labra (lätt) vindar litsas (fästes) till underkanten af ett annat segel, för att öka detta yta. Bonnetten, hvilken erhåller namn efter det segel den tillhör — klyfvarbonnett, fockbonnett o. s. v. — får ett djup, som motsvarar en tredjedel af själfva seglets. Bonnetten är särdeles lämplig på båtar och mindre fartyg, som hafva liten besättning. På närstående figur, föreställande en amerikansk lotsbåt, är klyfvaren försedd med bonnett (a). — Bonnett kallas äfven förlängningen af sådana utombords hängande föremål, som äro afsedda att räckas ned i vattenytan. Så t. ex. finnas bonnetter till fallreppstrappor, stormlejdare (tågstegar). R. N.*

Bonnettering, *fortij.* Se Bonnett.

Bonnettval, *fortij.* Se Bonnett.

Bonneuil [bännöj], Estienne de, byggmästare. Se Bonneuill.

Bonneval [bännva'll], Claude Alexandre, greve de B., äfven kallad Achmed (Ahmed) pasja, fransk äfventyrare, f. 1675, ingick vid 13 års ålder i fransk krigstjänst, först vid flottan, sedan i armén och utmärkte sig såväl i Nederländerna (1690) som i Italien (1701). När han det oaktadt icke vann befordran, blef han förbittrad och förolämpade krigsministern, hvarför han af en krigsrätt dömdes till döden. Men innan domen föll, hade B. flytt till Österrike, där han vann prins Eugens af Savojen bevägenhet och blef generalmajor. Sedan han tappert kämpat mot sina landsmän under fälttågen 1710—12, befordrades han till fältmarskalklöjtnant och deltog såsom sådan i turkiska kriget, hvarunder han sårades i slaget vid Peterwardein 1716. Han vistades därefter en kort tid i Paris, där hans process 1714 blifvit nedlagd. 1723 blef han generalfälttygmästare i Nederländerna, men snart därefter, i anledning af en duell med den kejsrliche stäthållaren, dömd till döden. Han undslapp dock med ett års fängelse. Sedermera begaf han sig till Konstantinopel, öfvergick 1730 till islam och utnämndes under namnet Achmed till beglerbeg af Rumilien. Han var en tid Portens rådgivare i utrikespolitik och anknöt därunder äfven förbindelser med Sverige. B. organiserade det turkiska artilleriet efter europeiskt mönster och blef till belöning därför stäthållare på Chios, men föll slutligen i onåd och dog 1747, just då han stod redo att återvända till Europa. De under hans namn utgifna memoarerna äro oäkta. Litt.: Prins de Ligne, "Mémoires sur le comte de Bonneval" (1817), och Alb. Vandal, "Le Pascha Bonneval" (1885).

Bonnevie [-vi], Jakob Aall, norsk politiker, f. 31 dec. 1838 i Kristiania, blef 1856 student, 1863 realkandidat, 1865 öfverlärare vid Kristiansands katolska skola och 1872 skoldirektör i Trondhjems stift. Såsom motståndare till förslaget om statsrådets tillträde till stortinget valdes han 1880—89 af Trondhjems stad till stortingsman, men ändrade åsikt och slöt sig till den del af högern, som röstade för saken. Han tillhörde E. Stangs första kabinett (12 juli 1889—6 mars 1891) såsom statsråd och chef för kyrko- och undervisningsdepartementet och blef 1894 (1896) direktör för allmänna änkekassan i Kristiania. Under en del af 1891 representerade han i stortinget ånyo Trondhjem, 1892—94 Fredrikstad och 1895—97 Nedenes amt. Sedan högern, de moderate och större delen af vänstern i stortinget förenat sig om dagordningen af 7 juni 1895, hvilken gick ut på underhandling med Sverige rörande konsults- och utrikesministerfrågorna, sedan Stangs kabinett begärt afsked och en koalitionsministär ansågs vara det enda rätta sättet att få en regering till stånd samt sedan Jakob Sverdrups försök i denna riktning misslyckats, fick B. i uppdrag att bilda en sådan. Icke heller B:s försök lyckades. Såsom ledamot af åtskilliga skolkommittéer och af stortingets kyrkokommitté har B. haft en ej ringa del i läroverksreformerna i Norge under de senaste 30 åren. B. har utgivit mycket använda läroböcker i aritmetik och geometri. Han dog under skolmötet på Lunneveds folkskola (Östergötland) 13 juli 1904.

Bonneville [bånnvi'll], Nicolas de, fransk litteratör, f. 1760, d. 1828, stiftade under den stora franska revolutionen, jämte Fauchet, sällskapet "Cercle social" samt utgaf ett par tidningar. Under skräckregeringen häktades han, men frigafs efter Robespierres fall. Afven under Napoleon I:s tid satt han någon tid i fängelse såsom politiskt misstänkt. Han var författare till *Histoire de l'Europe moderne* (1789—92) och *De l'esprit des religions* (1791) m. fl. arbeten.

Bonneville de Marsangy [bånnvi'll de marså[i'], Louis Arnold, fransk författare, f. 1839 i Nogent-le-Routrou, har utöfvat en flitig verksamhet som författare i juridiska och historiska ämnen. Han är f. n. (1905) direktör för den ansedda parisiska tidningen "Gazette des tribunaux". Bland hans arbeten märkas *Madame de Beaumarchais, d'après sa correspondance inédite* (1890), *Le chevalier de Vergennes. Son ambassade à Constantinople* (1894, prisb. af franska akademien), *Le comte de Vergennes. Son ambassade en Suède, 1771—1774* (1898) och praktverket *La légion d'honneur 1802—1900* (1900).

Bonneville-sjön [bånnvi'll-], eng. *Lake Bonneville*, *geol.*, kallas af geologerna en stor, under isiden befintlig insjö i ökenområdet mellan Sierra Nevada och Klippbergen i Nord-Amerika, och af hvilken Stora Saltsjön nu är en högst obetydlig kvarleva. Under sitt högsta vattenstånd stod nämligen B. icke mindre än vid pass 330 m. öfver Saltsjöns nuvarande yta, och dess forna strand angafes vid sagda höjd af en väl utbildad strandterrass. De geologiska förhållandena på platsen ådagalägga, att sjön först stod ganska lågt, därpå uttorkade till största delen, sedan åter steg till sin ofvan nämnda största höjd för att därefter förminskas till sitt nuvarande omfång. De amerikanske geologerna ställa denna sjö i samband med isiden, så att dess första höga vattenstånd skulle haiva inträffat under den första nedisningen, uttorkningen under en interglacial tid, den andra och största stigningen under sista nedisningen. Under isiderna måste nämligen i dessa trakter haiva härskat lägre temperatur, större nederbörd och mindre stark afdunstning, hvarigenom bäcken kunde fyllas. Flera analoga sjöar funnos samtidigt inom ökenområdet, af hvilka *Lahontan-sjön* (*Lake Lahontan*) längre västerut näst efter B. var den största. A. G. N.

Bonnier [bå'nniär, i Danmark bänni], en i Sverige naturaliserad släkt af bokförläggare.

1. Adolf B., f. 3 maj 1806 i Köpenhamn, som till en där bosatt bokhandlare af fransk-judisk eller tysk-judisk härkomst, Gerhard B. (d. 1862), öppnade 1827 en bokhandel i Göteborg, 1829 en dylik i Stockholm och 1849 (sedan han utnåmns till universitetsbokhandlare) en filial därpå i Uppsala under firma Akademiska bokhandeln, hvilken 1867 öfvertogs af C. J. Lundström. Vid sidan därpå utvecklade B. i Stockholm en förlägsverksamhet, som omfattade arbeten af flera namnkunniga svenska skaldar och romanförfattare samt dessutom kartverk, historiska, medicinska, naturvetenskapliga och allmännyttiga arbeten, läroböcker m. m. Han erhöll 1858 titeln hofbokhandlare. Död 31 mars 1876. Affären öfvergick till hans änka och efter hennes död (1874) till sonen Isidor Adolf B., f. 1848, som 1875 sålde bokhandeln till Loostrom & komp., men fortsatte förlägsaffären till 1904 (se nedan). Han är ordförande

för den af honom 1882 stiftade understödsföreningen för svenska bokhandlare och sedan 1887 kassaförvaltare i Svenska bokförläggarföreningen, hvars organ, "Svensk bokhandelstidning", han utgiver.

2. Albert B., den föregående broder, f. 21 okt. 1820 i Köpenhamn, arbetade i sin broders affär 1835—65, men öppnade, vid sidan därpå, redan 1837 egen förlägsaffär ("Förlagsbyrån"), som han från 1858 fullföljde under eget namn, och till hvilken han 1856 inköpte hörbergiska boktryckeriet. Död 26 juli 1900 i Stockholm. B., som egde en sällspord stor arbetsförmåga och skarp urskillning, utvecklade sin affär till en af de största i Sverige. Hans förlägs-katalog omfattade till slut öfver 4,000 artiklar, bl. a. ett flertal af Sveriges och Finlands främstående vittra författare under senare hälften af 1800-talet. I synnerhet sedan 1880-talets början haiva de yngre författarna företrädesvis vänt sig till B:s firma. Vidare förlade B. folkkalendern "Svea" (hvarje jul alltsedan 1845), "Sveriges handelskalender" (sedan 1859) Anreps adelskalender (sedan 1854), flera allmännyttiga skrifter, illustrerade verk, resebeskrifningar (däribland Stanleys, Hedins och Nansens), resehandböcker, kartor samt i öfversättning en mängd utländska romaner, mestadels i den sedan 1846 utkommande romantiskriften "Nya (Europeiska) följetongen", äfvensom flera hundra teaterpjäser och operalibretter. B. utgaf 1845—47 det illustrerade litterära söndagsbladet "Stockholms Figaro", hvori många goda talanger medverkade. B. var Svenska bokförläggarföreningens ordförande 1877—87 samt sedan 1875 styrelsemedlem i Bok- och musikhandlarnas pensionsförening. Han upptog 1886 sonen Karl Otto B., f. 1856, till delegare i affären, hvilken af denne energiskt fortsatts och 1904 fått en ansenlig tillökning genom inköp af firman Adolf Bonniers hela bokförlag. Karl Otto B. är sedan 1904 ordförande i Svenska bokförläggarföreningen. — Till minne af Albert B. stiftade hans arvingar 1901 en stipendiefond af 150,000 kr. (Albert Bonniers stipendiefond för svenska författare), hvaraf årliga räntan skall "användas till understöd åt på svenskt språk skrivande skönlitterära författare af talang". Dessa utses af en särskildt tillsatt nämnd, bestående af 6 litterärt meriterade personer (första gången utsedda af donatorerna) och en representant för donatorerna. Den senare eger rätt att utse sin egen efterträdare; i öfrigt kompletterar nämnden sig själf. Ingen ledamot får kvarstå i nämnden efter fyllda 55 år. Vid stipendiens utdelande skall främst tagas hänsyn till det konstnärliga värdet af en författares produktion, oberoende af dagens auktoriserade meningar om framställningssätt eller idéinnehåll.

3. David Felix B., den föregående broder, f. 1 juni 1822 i Köpenhamn, d. 1 maj 1881 i Göteborg, förestod brodern Adolf B:s bokhandel i Göteborg från 1842, blef dess egare 1848 samt förenade därmed förlag, boktryckeri och från 1859 tidningen "Göteborgs-posten" (se d. o.). Boktryckeriet har öfvergått till ett aktiebolag, bokhandeln till N. P. Pehrsson och tidningen till ett aktiebolag.

4. Eva Fredrika B., konstnärinna, mecenat, dotter till B. 2, f. 17 nov. 1857 i Stockholm, studerade för Aug. Malmström samt vid Konstakademien (1878—83) och i Paris (1883—89). Bland de målningar hon utställt märkas *Fristund* (1886), *Reflex* i

Blått (1887), *Sömmerskor* och *En konvalescent* (1888), *Musik* (världsutst. i Paris 1889), *Hushållerskan* (1891), porträtt af geologen *Hj. Lundbohm* (utst. 1892). Hon har äfven utfört smärre konstföremål i silver och brons (lampor, ljusstakar m. m., utställda 1897 och sedan) samt broderier (*Elden*, *Vattnet*, utst. 1902). — Fröken B., som förut vid ett par tillfällen uppträdde som mecenat — "så inköpte hon 1901 C. Eldhs marmorstaty "Linnea" och skänkte den till Stockholms högskola samt 1903 A. Jerndahls sandstensstatyer "Det lider mot skymning" och "Porträtt" till Östermalms folkskola —, anslag 1903 en summa af 10,000 kr. årligen till konstnärlig dekorerad af offentliga byggnader och platser i huvudstaden. Beställningarna bestämmas af en för ändamålet tillsatt nämnd. De första gjordes hos Kr. Eriks-son och N. Kreuger samt gällde skulpturer och dekorativa målningar för k. bibliotekets förstuga och för Östermalms nya folkskola. 4. G-g N.

Bonnier d'Arco [bänni darkä], Ange, fransk diplomat, f. 1750, d. 1799, var medlem af lagstiftande församlingen och konventet och röstade såsom sådan för Ludvig XVI:s död. 1797 sändes han, tack vare sin vänskap med Rewbell, en medlem af direktoriet, till Lille för att underhandla med lord Malmesbury och därefter till kongressen i Rastatt 1799, men blef vid afresan därifrån 28 april mördad jämte en annan af den franska republikens delegerade.

Bonington, engelsk målare. Se Bonington.

Bonnivard. Se Bonivard.

Bonnivet [-vå], Guillaume Gouffier de, fransk amiral, f. omkr. 1488, användes af Frans I, vars gunstling han var, i åtskilliga diplomatiska uppdrag, bl. a. till Tyskland för att motverka Karl V:s all till kejserare. 1523 förde han den franska hären till Italien, men drefs af spanjorerna tillbaka öfver Besa (1524) och stupade i slaget vid Pavia 1525.

Bonnueill [bännöj] l. Bonneuil, Estienne de, d. v. s. Stefan från B., en fransk stenuggare, som enligt ett Paris 1287 dateradt, i riksarkivet bevaradt dokument, i hvilket han kallas "Estienne de bonnueill tælleur de pierre maistre de aire leglise de Vpsal", nämnda är i Paris genom två teologie studerande, sire Olivier (Olof?) och Charles, i förskott eller lån mottagit fyrtio parisiska ivres "för att till Sverige föra och ledsaga sådana rkesmän och lärningar, som han trodde sig finna ödiga och nyttiga för sagda kyrka att där arbeta med stenhuggeri". Man har under den senare tiden, på grund af olika tolkning af nämnda dokument, vistat om huruvida B. och hans franske arbetare Uppsala sysslat endast med stenhuggeri eller där till och ledt äfven själfva byggnadsarbetet, d. v. s. tegelmurningen. Frågan kan ej med bestämdhet aföras, emedan ingen förteckning öfver domkyrkans yggmästare finnes, men man har allmunt öfvergiivit en förr härskande åsikten att B. skulle ha uppfört själfva planen till kyrkan. Jfr E. Wrangel, *Tegelarkitekturen i norra Europa och Uppsala domkyrka* (i "Antiqv. tidskr.", XV, 1896), och C. M. Jellberg, "Uppsala domkyrka" (1903). O. G-g.

Bonny, Nigers östra mynningsarm. Nära därintill ligger staden B. (Okuloma, med omkr. 6,000 inv.), en mycket osund trakt. Staden B. är den förnämsta arkanden för palmolja.

Bononcini [bänantjini], Giovanni Battista,

italiensk tonsättare, f. omkr. 1660, blef 1691 violoncellist i hofkapellet i Wien och gjorde lycka med flera operor såväl där som i Rom och Berlin, där han blef drottningens hofkomponist. 1716 kallades han till den nya "King's theatre" i London, och där inträffade hans bekanta täfning med Händel, hvilken täfning nästan antog politisk karaktär, då Händel beskyddades af hofvet och B. af hertigen af Marlborough. Åtta nya operor af B. uppfördes, men striden slutade med hans nederlag, i synnerhet då det uppdragades, att han utgiivit en madrigal af Lotti som sin egen komposition. 1733 for han till Paris med en alkemistisk svindlare, som grundligt utplundrade honom. Hans dödsår är okänt. B. skref äfven massor, oratorier och diverse instrumentalmusik. A. L.

Bononia, romarnas namn på de nuv. städerna Bologna, Boulogne (sur-mer) och Viddin.

Bonöniska lysstenen. Se Bolognesiska lysstenen.

Bonönisk fosfor, detsamma som bolognesisk lyssten.

Bonörum ce'ssio (lat.), jur., "atfrådande af egendom", cession. Se Konkurs.

Bono'ruva, stad i italienska prov. Sassari, Sardinien. 6,731 inv. (1901). Vinodling, mineralkällor.

Bonosianer. Se Bonosus.

Bonösos, grekernas benämning på påven Beneditikt I.

Bonösus. 1. Romersk fältherre under Aurelianus (270—275) och Probus (276—282), gjorde uppror mot den senare, men besegrades och tog sig därefter af daga, omkr. 280. — 2. Biskop i Sardia i Illyrien, afsattes af synoden i Capua (391), emedan han lärde, att Maria haft flere barn än Jesus. Anhängare af denna åsikt, bonosianerna, fördes med västgoterna till Gallien och Spanien och funnos där ännu i slutet af 7:e årh.

Bonpl., i naturvetenskapliga beteckningar förkortning för Aimé Bonpland.

Bonpland [båplå], Aimé, fransk botanist, f. 1773 i La Rochelle, studerade medicin i Paris och begaf sig därefter, i sällskap med A. v. Humboldt, på resor i Spanien, Mexico, Cuba, Columbia, Kordillerernas bergstrakter samt kring Orinoco och Amazonfloden, hvilka resor blefvo epokgörande för naturvetenskaperna. Han samlade i Syd-Amerika mer än 6,000 växterarter, af hvilka 3,500 på den tiden ännu ej voro beskrifna. Efter sin återkomst (aug. 1804) utnämndes han af Napoleon I till föreståndare för de kejserliga botaniska trädgårdarna i Navarra och Malmaison. Öfver dessa utgaf han en utförlig beskrifning, *Description des plantes rares, cultivées à Navarre et à Malmaison* (1813, med 64 kopparstick). Vid samma tid var han sysselsatt med utgifningen af *Plantes équinoxiales recueillies en Mexique etc.* (1805—18) och *Monographie des mélastomacées* (1806—23, med 120 kopparstick). Kejsarens fall upprörde honom så, att han ej längre ville stanna i Europa. Han begaf sig därför (1816) till Buenos Aires, där han utnämndes till professor i naturvetenskaperna. 1820 anträdde han en färd uppför Paranafoden för att utforska Paraguay, där han anlade en koloni. Denna förstördes dock snart af den afundsamme diktatorn, dr Francia, och B. själf fördes dec. 1821 fången till Asuncion, där han, trots alla Humboldts och flera regerings försök att befria honom, hölls i förvar ända till maj 1829.

Han slog sig då, för en kort tid, ned såsom läkare i Brasilien, vid Piratiniflodens mynning. Därifrån begaf han sig till Uruguay, hvarest han anlade en mängd nyttiga planteringar, i synnerhet af orange-träd, och sysselsatte sig med merinofårskötsel. 1832 ämnade han återvända till Europa med sina samlingar, men d. r. Francias död gaf honom anledning att återvända till Paraguay, där han fortsatte sina undersökningar. 1850 flyttade han till Corrientes, till ett landtogs, hvilket han af staten fått såsom belöning för sina tjänster vid inrättandet af ett naturhistoriskt museum. Under sina vidtsväfvande experiment förstörde han sin lilla förmögenhet och råkade i stor fattigdom. Hans stolthet, kanske äfven hans äktenskap med en indiansk kvinna, hindrade honom från att återvända till Europa. B. dog i armod 4 maj 1858. Hans anteckningar till det under resorna i sällskap med Humboldt samlade herbariet offentliggjordes 1815—25 af Kunth i "Nova genera et species plantarum". (T. K.)

Bonsdorff, finsk släkt, omkr. midten af 1600-talet inflyttad från Lüneburg. En gren adlades 1819. Flera medlemmar hafva utmärkt sig i kyrkans, skolans eller statens tjänst. Sju hafva varit universitetsprofessorer.

1. Gabriel von B., finsk läkare, f. 1762 i Borgå, blef 1779 student och 1782 filos. magister i Åbo. Sina medicinska studier fortsatte han i Uppsala. 1786 blef han "professor historiæ naturalis et artis veterinariæ" i Åbo, för hvilka ämnen en lärostol nyss förut blifvit inrättad. 1794 utbytte han denna plats mot professuren i anatomi och kirurgi. 1815 blef han ordförande i "Collegium medicum", och 1817 utnämndes han till arktiater (första gången denna värdighet bortgafs i Finland). Två år därefter upphöjdes han i finskt adligt stånd. — Död 1831.

2. Johan B., den förras broder, språkforskare, f. 1772 i Borgå, blef student 1788, filos. magister 1792, studerade sedan orientaliska språk i Uppsala under Tingstadius' ledning, blef docent i Åbo 1794 samt professor i orientaliska och grekiska språken 1807. Efter professurens delning (1811) blef han 1812 professor i grekiska. För sina frisinade uttalanden misshaglig för en del vederbörande, ålades han att ansöka om tjänstledighet, hvilken han med bibehållande af full lön åtnjöt från år 1823. Han erhöll afsked som emeritus 1832 och dog 1840. I akademiska disputationer utgaf B. några ganska märkliga kritiska afhandlingar om bibliska ämnen.

3. Per Adolf von B., den förstnämndes son, finsk kemist, f. 1791, vann den filosofiska graden 1815, blef docent i kemi 1816, adjunkt 1818 och professor 1823. Död 1839. Han hörde till Berzelius' mest framstående elever. Bland hans arbeten må nämnas de i svenska vetenskapsakademiens handlingar införda afhandlingarna *Försök att bestämma sammansättningen af de mineralier, hvilka kristallisera i amfibolens form* (1821) och *Om atmosfäriska luftens inverkan vid metallers oxidation* (1836, belönad med lindblomska guldmedaljen). B. var en bland de verksamaste stiftarna af finska vetenskapssocieteten (1838).

4. Johan Gabriel von B., den förras broder, friherre, finsk kameralist, f. 1795 i Åbo, vann filosofiska graden därstädes 1815 samt blef juris doktor i Uppsala 1818 och senatskamerare 1826. Han fick afsked 1844 med statsråds värdighet. 1868 upphöjdes

han i friherrligt stånd. Död 1873. B. utgaf 1833 *Storfurstendömet Finlands kamerallagfarenhet, systematiskt framställd* — ett verk, som trots enskilda brister varit och är en oundgänglig hjälpreda för alla kamerala tjänstemän i Finland. På det administrativa området utmärkte han sig mest genom sitt förslag till förenklning af jordeboksräntans beräkning, hvilket 1840 blef till sina allmänna grunder godkänt af senaten och från 1850 fick i sin helhet gällande kraft. Denna nya räntepersedelsättning förenklade väl skatteväsendet (därigenom att 4 persedlar fastställdes i stället för de äldre 30), men har i förening med ändrade prisförhållanden stegrat grundräntans värde med omkr. 50 proc., hvarför en ny förändring sedan längre tid varit under beredning. B. egnade sig med framgång äfven åt landthushållningen och deltog jämväl i det politiska lifvet. Han var likaledes känd som en i Finland öfverträffad Bellmanssångare. 1868 blef han juris-jubeldoktor och 1869 jubel-magister.

5. Evert Julius B., son till B. 2, finsk anatom, f. 1810 i Åbo, blef student 1826, filos. magister 1832 samt med. och kirurg. doktor 1840. År 1846 utnämndes han till professor i anatomi och fysiologi i Helsingfors, och 1871 lämnade han som emeritus denna befattning. Död 1898. — B. utvecklade i Finland en kraftig och fruktbringande verksamhet för den moderna anatomen. Han införde dissektionsöfningar, grundlade ett anatomiskt och osteologiskt museum och gaf därigenom ett ökad intresse åt de medicinska studierna. Bland hans många skrifter må nämnas *Om det sympatiska nervsystemets förhållande till det cerebro-spinala och det s. k. hämmande nervsystemet* (1865) och *Anatomisk beskrifning af det gangliösa nervsystemet hos människan jämte anmärkningar öfver detta nervsystems fysiologiska verksamhet* (1868). B. var ledamot af flera svenska lärda samfund, bl. a. af Vetenskapsakademien sedan 1863.

6. Axel Edvard B., den förstnämndes brorsons son, finsk geodet, f. 21 dec. 1839 i Fredrikshamn, blef 1858 underlöjtnant vid astrahanska grenadjärregementet, genomgick artilleriakademien i Petersburg och generalstabsakademiens geodetiska afdelning samt utnämndes 1872 till geodet vid topografiska kåren och till ledare för de astronomiska och geodetiska arbetena i Turkestan. Öfverstelöjtnant vid generalstaben 1874, öfverste 1878, öfverfördes 1881 till generalstabens topografkår. Generalmajor 1888. B., under hvars ledning omfattande topografiska och geodetiska arbeten blifvit utförda, bl. a. i Finland 1884, har i särskilda vetenskapliga tidskrifter publicerat afhandlingar af geodetiskt och astronomiskt innehåll. Han är medlem af ryska vetenskapsakademien.

7. Karl Gabriel von B., brorsons son af B. 4, finsk historiker, f. 9 okt. 1862 i Kangasala, blef student 1880, filos. kand. 1884, filos. mag. 1886, filos. doktor 1888 och s. å. docent i nordisk historia vid universitetet i Helsingfors. 1898 blef han e. o. professor i samma ämne därstädes. Sedan B. publicerat sin doktorsdisputation *Om donationerna och förläningarna samt frälseköpen i Finland under drottning Kristinas regering* (1886), har han hufvudsakligen egnat sig åt forskningar rörande det svenska och finska stadsväsendets historia under 17:e årh. 1891 utkom *Nyen och Nyenskans. Historisk*

skildring (i Finska Vet. soc:s "Acta" tom XVIII). I "Bidrag till Åbo stads historia", serie I, utgaf han *Utdrag ur Åbo stads dombok 1623—32* (3 hftn 1885—87), och i samma samling, serie II, meddelade han *Åbo stads historia under sjuttonde seklet*, I, II (1889—1904). I *Strödda uppsatser* (I, II, 1898 o. 1901) har han samlat resultaten af sina smärre kulturhistoriska forskningar. B. erhö11 1895 Svenska litteratursällskapets i Finland pris å 2,000 mk för historiska arbeten. 1896 blef han ledamot af Samfundet för utgivande af handskrifter rörande Skandinavien's historia. M. G. S. E. G. P. F. W

Bon sens [bå sä'], fr., sundt förnuft.
Bon soir [bå swår], fr., god afton.

Bonstetten, Karl Victor von, schweizisk författare, f. 1745 i staden Bern, blef 1775 medlem af stora rådet i kantonen Bern. Han följde med intresse de litterära händelserna och stod i vänskapligt förhållande till en mängd framstående personligheter. Matthisson, Salis, Johannes v. Müller, madame Staël, Frederikke Brun, Ohlenschläger, B. v. Beskow m. fl. hörde under längre eller kortare tid till hans dagliga umgänge. Då omstörtningarna i Schweiz 1796 drefvo honom från hemmet, begaf han sig först till Italien och sedan till Köpenhamn, där han uppehö11 sig flera år. 1802 återvände han till sitt fädernesland och slog sig ned i Genève, där han dog 1832. Om denne man har blifvit yttradt, att han förenade en åttiöndrings lefnadsvishet med en ynglings liflighet och ett barns oskuld. Bland hans många arbeten må nämnas: *Kleine schriften* (1793—1801), *Neue schriften* (1799—1801), *Recherches sur la nature et les lois de l'imagination* (1807), *Études de l'homme* (1821), *L'homme du midi et l'homme du nord* (1824), *La Scandinavie et les Alpes* (1826) och *Souvenirs, écrits en 1831*. Biogr. af Steinlen (1860) och Morell (1861). Jfr uppsats af B. v. Beskow i "Rosa. Vittert album" (1854, åfven särtryckt).

Bonstorp, socken i Jönköpings län, Mo härad. 10,046 har. 577 inv. (1903). Annex till Tofteryd, Växjö stift, Östbo kontrakt.

Bontebocken, zool., art af släktet *Alcelaphus*. Se *Antiloper*, sp. 1144.

Bontemps [båtä'], Roger, typen för en godmodig, vålmående fransman. Namnet förekommer t. ex. hos Belleau och Béranger.

Bon ton [bå tå'], fr., god ton.

Bontoux [båto'], Paul Eugène, fransk finansman, f. 1824, d. 1904, blef efter en tids praktik som järnvägsingenjör direktör för den österrikiska sydbanan, men inlätt sig, understödd af bankfirman Rotschild i Paris, på vidlyftiga spekulationer i storindustriella företag och förlorade 1873 sin förmögenhet och sin plats. Efter misslyckade försök att med legitimisternas tillhjälp bli vald till deputerad lyckades han intressera några klerikala franska kapitalister för upprättandet (1878) af en "katolsk" bank, "Union générale", som skulle motarbeta judiska bankirer och hvars president han blef. Genom sitt finansiella geni och en oerhörd reklam lyckades han drifva upp bankens aktier till fabelaktig höjd och tillfoga huset Rotschild stora förluster. Men genom hans svindelaktiga spekulationer gick företaget omkull, så att banken 1882 måste inställa sina betalningar, hvarvid regeringen, i synnerhet justitieministern Humbert, lär haft sin hand med. Kraschen drabbade hårdt både den franska och den utländska

penningmarknaden och vållade tusentals familjers ruin. B. själf dömdes till fem års fängelse, men lyckades fly. 1888 utgaf han till sitt försvar *L'union générale, sa vie, sa mort, son programme*. E. A.-t.

Bontuku (B o n d u k u), stad och handelsplats i Gjaman i Väst-Afrika, vid floden Tin, i franska kolonien Elfenbenskusten. B. är hufvudstad i en negerstat af samma namn och har omkr. 3,000 inv., hvilka med de från s. kommande karavanerna utbyta landets bomullsräfnader och guldstof till europeiska produkter. B. besöktes 1882 första gången af en europé, engelsmannen Lonsdale, och kom 1888 under franskt protektorat.

Bonum (egentl. neutr. af lat. *bonus*, god), det goda, gods. — *Commune bonum*, gemensam tillhörighet. — *Summum bonum*, det högsta goda.

Bon'us even'tus (lat.), "god framkomst", "god utgång", rom. myt., urspr. en landtlig gudomlighet för grödans uppspirande och god årväxt, sedermera förlänare af lycklig utgång i allmänhet. På marsfältet hade han ett tempel; mest dyrkades han i landsorten. Guden framställes vanligen såsom yngling med offerskål i ena handen samt ax eller ymnighetshorn i den andra. Jfr *Agatodemon* och *Felicitas*. (H. Sgn.)

Bonvalot [båvalå], Pierre Gabriel, fransk upptäcktsresande, f. 1853 i Epagne, dep. Aube, anträdde 1880 i sällskap med Capus och Ujfalvy en resa till det inre Asien samt offentliggjorde resultaten af resan i arbetena *En Asie centrale, de Moscou en Bactriane* (1884) samt *En Asie centrale, du Cohistan à la mer Caspienne* (1885). I febr. 1886 reste han på franska regeringens uppdrag jämte Capus och målaren Pepin åter till Central-Asien, under hvilken resa han öfver Pamir och genom Chitral lyckades nå Indien. Ingen europé hade före honom från Turkestan framträngt till Indien. Resan beskrefs i *Du Caucase aux Indes à travers le Pamir* (1888). I juli 1889 följde B. prins Henri af Orléans på en expedition öfver Tibet till Tonkin. I Tasjkend ordnades karavanen, som därpå öfvergick Tian-sjan på väg mot Lassa. Lob-noor, Altyn-tag och Tibetanska platan passerades. I febr. 1890 uppnåddes sjön Tengri-noor, men där hejades de resande af tibetaner, och trots underhandlingar, som varade i sju veckor, erhö11s icke tillåtelse att besöka Lassa. Färden fortsattes då åt s. ö. öfver Junnan till Hanoi, Tonkins hufvudstad, dit de anlände 12 sept. 1890. Till Paris återkom B. med prinsen i nov. s. å. och mottogs med stora hedersbetygelser. B. skildrade färden i *De Paris au Tonkin à travers le Tibet inconnu* (1892). J. F. N. (G. Stg.)

Bonvicino [bånvitjinå], Alessa ndro, kallad Moretto da Brescia, italiensk målare, f. 1498 i Brescia, d. där 1555, lärjunge till Fioravante Ferramola i Brescia, vidare utbildad efter Girolamo Romanino, Tiziano och Raffaello, verksam mest i Brescia, men tidtals åfven i Bergamo (1529) samt Milano och Verona (1540). Brescia-målarnas berömda "silfverton", en klart skimrande, pärlgrå färgstämning, hvars upphöfsmän Romanino var, utvecklades vidare till egendomlig skönhet af B. Utom några öfverlägsna porträtt, enkla, storartade i uppfattningen och jämbördiga med de ypperste italienske porträttmålarnas arbeten under renässansen, skapade han endast andaktsbilder, hvilka till alla största

delen återfinnas i Brescia och trakten där omkring och tillhöra de yppersta i sin art både genom figurernas ädelhet och färgens egendomliga harmoni. Arten röjes hos honom redan 1521, då han som 23-årig yngling i S. Giovanni Evangelista i Brescia arbetade vid sidan af Romanino. Han håller sig uppe på höjden af skaparkraft till 1541, men därefter förlorar sig hans fina stämning, blir tyngre och i karnationen rödare. Hans verk finnas i Brescias kyrkor och samlingar, hvilka innesluta ungefär 50 stora målningar af honom. De förnämsta äro: *Bettehemitiska barnamordet* (i S. Giovanni Evangelista), *Marias himmelsfärd* (i S. Nazaro e Celso), *Maria med S:t Klemens* (i S. Clemente), *S:t Antonius' gloria* (i S. Maria delle grazie) samt i stadens målningssgalleri *Kristus i Emmaus*. Utom Brescia finnes en och annan bild af honom dels i Italien, såsom i Venezias kyrkor, dels och norr om Alperna, bland hvilka främst må nämnas den härliga s. k. *S:t Justina* med enhörningen och den tillbedjande ädlingen vid sina fötter (i Wiens kejserliga galleri) samt *Madonan med kyrkofäderna* (i Städelisches institut i Frankfurt a. M.). — Drottning Kristina egde i Rom af B. en där förvärfvad, men för länge sedan spårlost försvunnen *Maria med barnet, omgifven af änglar och helgon*. C. B. N. (O. G.—g.)

Bonvin [bäv'v], François Saint, fransk målare, f. 1817, d. 1887, var en af de franske konstnärer, som vid 1800-talets midt, lika oberörda af modeströmningarna som af klassisk tradition, uppehöllo genremålningen och sökte nä enkel, målerisk stämning. B. målade små taffor med ett par figurer, tjänstflickor, barmhärtighetssystrar, skolbarn, arbeterskor. I valet af ämnen liksom i målningsättet är han intim och stillsam som sin föregångare Chardin eller de gamle holländare han med kärlek studerat. Representerad i Luxembourgsmuseet med målningar och teckningar. G—g N.

Bonvivant [bäviv'v], fr., goddagspilt, "lebensbruder".

Bon voyage (fr.). Se Bon.

Bonz (jap. *bon-si*, kin. *fan-seng*, andlig), budistisk präst i Japan, Kina och Bortre Indien.

Booby [bō'bi] l. Bubi, liten obeddöd ö vid västra inloppet till Torres-sundet (mellan Australien och Nya Guinea), under 10° 35' s. br., bland sjömän allmänt bekant för sitt primitiva postkontor: sedan 1845 en af trädstammar timrad hydda, i hvilken förvaras en journal, där förbifarande fartyg införa sina namn, och där bref deponeras för att befordras med första fartyg, som går i motsatt riktning.

Book [bök], Johan Fridolf, violinist, f. 27 febr. 1836 i Uppsala, elev af d'Aubert samt (1862) af Léonard och Joachim, verkade 1852—89 i hofkapellet i Stockholm, där han 1882 blef förste konsertmästare. Han är violinlärare vid konservatoriet sedan 1872 och sedan 1890 tillika Musikaliska akademiens kamrerare. B. har flere gånger uppträtt å konserter, särskildt vid af honom 1871—80 föranställda serier af soareer för kammarmusik. A. L.

Bookland [bu'k-lä'nd], eng. Se Folkland.

Bookmaker [bökmekr; engelskt uttal: bu'kmeikə], eng., *sportt.*, yrkesmässig förmedlare af vad vid kapploppningar. Bookmakern inskriver i en bok (däraf namnet) vadhållningsbeloppen och håller själf offentligen sina insatser ("odds") mot eller på de i täfningen deltagande hästarna. Han håller t. ex. 5: 1 mot

Gladiator, d. v. s. han erbjuder den person, som antager vadet, i vinst femdubbla beloppet mot Gladiator och betalar följaktligen, om denne segrar, t. ex. 250 kr., men får endast 50 kr. af vadhållaren, ifall hästen icke segrar. Ropar däremot bookmakern t. ex. 10 mot 1 på Mayflower, betalar han vadhållaren blott t. ex. 100 kr., om Mayflower segrar, men vinner i motsatt fall 1,000 kr. på honom. Det gäller för bookmakern att finna vadhållare för alla hästarna och att sakkunnigt beräkna chanserna. Om insatserna å ömse sidor äro lika, kallas vadet *even money* [iven mö'nni] l. pari. Vadhållning vid kapploppningar sker äfven medelst s. k. totalisator (se d. o.). I de länder, där totalisator är legaliserad, tillåtes vanligen ej bookmaking. Ehuru vadhållning vid kapploppningar ej anses såsom hasardspel, enär chanserna kunna beräknas efter hästarnas olika utsikter till seger, är dock offentlig vadhållning vid kapploppningar i Sverige förbjuden genom k. förordning af 4 febr. 1898. (B. C.—m.)

Books [bu'ks], eng. *bookmuslin*, ett slags fint, genomskinligt bomullstyg, som liknar s. k. linong och användes till billiga baldräkter m. m. (G. A. W.)

Boole [bō'l], George, engelsk matematiker, f. 1815, d. 1864, professor i matematik i Cork, medlem af Royal society, var en framstående läroboksförfattare samt utgaf förtjänstfulla arbeten rörande den logiska behandlingen af matematikens fundament, utbildandet af de s. k. symboliska metoderna, differensräkningen m. fl. grenar af matematiken.

Boom [bō'm], amerikansk börsterm för häftig hausse, våldsam reklam.

Boom [bām], by i belgiska prov. Antwerpen, s. om Antwerpen, vid Rupel. 15,863 inv. (1900). Betydlig industri, bl. a. skeppsbyggeri. Teologiskt seminarium.

Boom [bām; svenskt uttal: bömm], Johan (Jan) van, pianist och tonsättare, f. 1807 i Utrecht, gjorde 1825 en konstresa till Danmark och Sverige, hvarefter han stannade i Stockholm, där han 1849 blef lärare och 1859 professor i pianospel vid konservatoriet. Död 1872. Hans kompositioner utgöras af operan *Näcken* (gifven på k. teatern 1844), tonmålningen *Fritjof på hafvet*, en *Mässa*, *Halleluja*, kör för mansröster med ackompanjemang, utförd vid kronprinsen Karls (sedan Karl XV) förmålning, solosånger, kvartetter, trior och solostycken för piano m. m. A. L.

Boomer-press [bōmē], *boktr.*, benämning på en kraftig amerikansk knäpress, som användes till glattande af papper efter tryckningen, till pressning af kläde m. m.

Boondee [bō'ndi], eng. Se Bundi.

Boone [bō'n], stad i amerikanska staten Iowa. 8,880 inv. (1900). Kolgrufvor och liflig industri.

Boone [bō'n], William Jones, nordamerikansk missionär, f. 1805 i Syd-Carolina, graduerades vid universitetet i denna stat. Efter både juridiska, teologiska och medicinska studier sändes han 1837 som missionär till Kina, där han, efter förberedande studier och arbete i Batavia, upptog arbetet först 1840 i Macao och Amoy. 1844 vigd till missionsbiskop, gjorde han Shanghai till hufvudorten för sin verksamhet. I kommittén för revision af den kinesiska bibelöversättningen utförde B. ett betydelsefullt arbete. Död 1864. A. K.

Boonen [bānen], Arnold, holländsk målare,

1669 i Dordrecht, d. 1729 i Amsterdam, lärjunge af G. Schalken och A. Verbuys, röntne inflytande äfven af Caspar Netscher. B. bodde först i födelsestaden, men slog sig efter en resa i Tyskland ned i Amsterdam 1696. Märkligt är, att han ännu så sent målade s. k. regentstycken, af hvilka fyra stora äro i Amsterdams riksmuseum. Perukstilen är dem väl träffad, och för sin tid äro de goda målningar. Dessutom målade han genretaflor, eldeffektur, a. efter Schalkens förebild, ehuru större i måtten och svagare i tonen. I nationalmuseum ses af honom en grupp af furstliga porträtt, kommen från Drottningholm. C. R. N. (O. G.-g.)

Booneville [bō'nvil], stad i amerikanska staten Missouri, vid Missouri. 5,801 inv. (1900). Industri, tenkols-, järn-, marmor- och kalkgrufvor. Vid B. begränsade unionstrupperna öfver de konfedererade 17 juni 1861.

Booster [bōster; engelskt uttal: bō'stə], eng., *lektrot.*, en dynamomaskin, anbragt i en ledning på sådant sätt, att den för ledningen i fråga ger ett tillskott i spänning utöfver hufvudsystemets. Maskinen användes sålunda t. ex. i matarledningar till aflägsna punkter af ett ledningssystem. Den användes äfven för laddning af akkumulatorbatterier ("tillsatsmaskin"). I mera sällsynta fall användes en dylik maskin som "negativ booster", d. v. s. för sänkning af systemspänningen. A. E.-m.

Bootes (grek. *Βούτης*, "oxdrifvare", af *bus*, *xe*), äfven kallad *Arctophylax* (af grek. *ἄρκτος*, björn, och *φύλαξ*, vaktare), *astron.*, grek. *lyt.*, en stjärnbild på norra stjärnhimmeln i närheten af Stora björnen. Rektascension mellan 14 och 16 timmar, deklination mellan $60\frac{1}{2}$ och $52\frac{1}{2}$ östlig. B. innehåller omkr. 140 för blotta ögat synliga stjärnor. Den största är Arcturus, som har stark egenrörelse. Arcturus såväl som ϵ och ξ Bootis är dubbelstjärnor. A. N.-r.

Vanligen afbildas B. såsom en man, hvilken håller ett hundkoppel i den ena handen och en klubba i den andra. Enligt Hyginus hette B. egentligen Ilomelos och var son af gudinnan Demeter och hennes älskare Jason samt blef, till belöning för sin uppfinning af plogen, af sin moder upptagen bland järnorna jämte sin plog och oxspannet. Enligt andra sagor är Arcturus ett binamn på Ikaros (se i. o.) eller på Arkas, Zeus' och Kallistos son (se i. o.) eller på Arkas, Zeus' och Kallistos son (se i. o.) eller på Arkas, Zeus' och Kallistos son (se i. o.).

Booth [bō'th], gammal engelsk släkt med stort inflytande i grefskapet Cheshire. 1. George B., 1. baron Delamere, politiker, deltog i inbördeskriget i parlamentets sida, satt från 1645 i "långa parlamentet" samt 1654 och 1656 i O. Cromwells parlament. Under R. Cromwell blef han en af de missljudes ledare, anknöt förbindelser med "kavaljerna" och planerade en omfattande resning, hvilken emellertid endast i Cheshire fick en öfvergående framgång, aug. 1659. B. besegrades snart af general Lambert, flydde i kvinnokläder, men upptäcktes och sattes i Tower. Hans misslyckade resning torde förväsentligt ha påskyndat restaurationen. Själ af han snart frigifven, satt i "Convention parliament", upphöjdes vid Karl II:s kröning till baron B. erhöi genom parlamentsbeslut en riklig penningbelöning för sitt rojalistiska nit. Hans misslyckade uppförande gaf upphof åt en rik flygskriftslitteratur. 2. Henry B., baron Delamere och earl af

Warrington, den föregåendes son, politiker, f. 1652, d. 1694, ställde sig liksom fadern under Karl II:s senare regeringstid i opposition mot gunstlingsväldet och blef äfven såsom ifrig protestant föremål för konungens misshag. Han insattes 1683 i Tower som misstänkt för delaktighet i "Rye house plot" (se d. o.) och hölls som vän till Monmouth äfven under Jakob II en tid fängslad 1685. Vid Vilhelms af Oranien landstigning 1688 slöt han sig genast till denne med en stark frikär och belönades med höga ämbeten. 1689—90 var han skattkammarmarkansler, men blef snart af Godolphin undanträngd från konungens förtroende, helst som han ifråde för ytterligare begränsning af konungamakten. B. erhöi dock earlvärdigheten vid sin nödtvungna afgång. V. S.-g.

Booth [bō'th], engelsk-amerikansk skådespelarfamilj. 1. Barton B., f. 1681, d. 1733, uppträdde 1700 i London, vann inom kort anseende såsom en af sin tids bästa skådespelare och var 1713—27 meddirektör vid Drury-lane-teatern. Särskildt beundrades han som Addisons *Cato* och som Shaksperes *Brutus*, *Lear*, *Henrik VIII* och *Hotspur*. Hans änka reste ett monument öfver honom i Westminster abbey.

2. Junius Brutus B., f. 1796 i London, d. 1852 i Cincinnati, var en genialisk, men excentrisk konstnär, som i synnerhet utmärkte sig i Shaksperes tragedier. Han uppträdde till en början i London, vid sidan af Edm. Kean, och från 1821 i de stora nordamerikanska städerna. Till hans största framgångar hörde *Richard III* och *Lear*.

3. Edwin Thomas B., den föregåendes son, f. 1833, d. 1893, var en utmärkt framställare af Shaksperes-gestalter, förestod 1869—74 en egen teater af rang i New York och uppträdde äfven i Europa. Han var utomordentligt uppburen som *Hamlet*; till hans bästa roller därnäst hörde *Richelieu*, *Macbeth*, *Shylock*, *Othello* och *Jago*. Jfr Winter, "Life and art of Edwin B." (1893).

4. John (Jay) Wilkes B., den föregåendes broder, f. 1839, hade vunnit anseende som skådespelare, då han, fanatiserad för sydstaternas sak, lönmördade presidenten Lincoln under en representation i Washington 14 april 1865. Han undkom till staten Maryland, men upptäcktes snart, och emedan han satte sig till motvärn mot dem, som skulle häkta honom, blef han nedskjuten, 26 april s. å.

Booth [bō'th], sir Felix, engelsk mecenat, f. 1775, d. 1850, var en rik köpman (spritvaruhandlande) och en tid sheriff i city i London. Han bekostade till allra största delen den af Ross 1828

anförda expedition, hvilken ledde till upptäckten af den magnetiska nordpolen, och blef till lön därför 1835 upphöjd till baronet. Ross uppkallade efter honom en mängd orter, såsom Boothia-golfen, Boothia Felix, Kap Felix, Sheriff harbour m. fl.

Booth [bō'th], William, frälsningsarméns stiftare, f. 10 april 1829. Föräldrarna tillhörde den engelska statskyrkan, men sonen började tidigt deltaga i metodistiska uppbyggelsemöten, af hvilkas

större lifaktighet han kände sig tillalld, och anslöt sig vid 15 års ålder till de wesleyanske metodisternas samfund, inom hvilket han 1846 anställdes som lekmanpredikant. Såsom sådan verkade han i skilda delar af England. B. ingick 1853 som medlem i nya metodistföreningen och prästvigdes. Såsom "evangelist" på stora handels- och industriplatser vann

han rykte som talare, men väckte tillika uppmärksamhet genom sitt besynnerliga och excentriska uppförande. Förhindrad att enligt önskan fullfölja denna "fria" verksamhet, lämnade han sin anställning och började på egen hand "evangelisera", därvid biträdd af sin maka, Catherine Mumford (f. 1829, d. 1890). Från 1865 verksam i det illa beryktade Whitechapel-kvarteret i London, fick han ett starkt intryck af den förvildade befolkningens djupa religiösa och sedliga förfall och beslöt egna sitt lif åt deras omvändelse. Hvarhelst tillfälle erbjöd sig, samlade han folk omkring sig och predikade. Så uppstod i slutet af 1860-talet "den kristna missionen för Öst-London", ur hvilken 1877 frälsningsarmén (se d. o.) utvecklade sig. B. blef dennas själskrifne ledare eller "general" och har såsom sådan företagit vidsträckt resor för att "inspektera" arméns olika afdelningar samt jämväl upprepade gånger besökt Sverige. 1890 utgaf B. ett arbete med titel *In darkest England and the way out* ("I mörkaste England och vägen ut", s. å.), där han framställde en vidlyftig plan till ett socialt räddningsarbete, på grundvalen af stadskolonier, åkerbrukskolonier och transatlantiska kolonier. Ehuru boken fick en oerhörd spridning och i vissa stycken varit bestämmande för den sociala grenen af "arméns" verksamhet, ha dock dess idéer till stor del stannat på papperet. B:s energi och rastlösa verksamhet tilltvinga sig erkännande, äfven där man icke kan gilla hans sätt att gå till väga. I sin ledning af "armén" har B. biträddes, utom af sin maka, äfven af sina söner och döttrar, af hvilka sistnämnda en är gift med en svensk. J. T. B.

Booth [bō'th], Charles, engelsk socialpolitiker, f. 1840 i Liverpool, är Englands störste kännare af de fattiges lif och var 1892—94 president i "Royal statistical society". Hans ryktbarhet hvilat framför allt på det i sitt slag enastående verket *Life and labour of the people in London* (17 delar, i tre serier och en afslutningsvolym, 1889—1903), som B. utgivit med biträde af ett stort antal medhjälpare. Det är en undersökning (påbörjad 1886 och fort-

satt till 1900) af Londons befolkning, grundad dels på upplysningar från vissa myndigheter (framför allt folkskoleinspektörer), dels på de grundligaste personliga studier. I första serien (*Poverty*, 4 dlr) behandlas folkets lefnadssätt i Londons olika områden (utförligast i den fattigaste delen, East London), dels som helheter, dels gata efter gata; och kartor utvisande befolkningen på hvarje gata åtfölja framställningen. I andra serien (*Industry*, 5 dlr) skildras tillståndet i de olika yrkena, från de högsta till de lägsta; och i tredje serien (*Religious influences*, 7 dlr) undersökas de religiösa och moraliska faktorerna. Den afslutande delen är mera konstruktiv; den innehåller allmänna slutsatser och äfven reformförslag. Skildringens opartiskhet är fullständig; dess mest uppmärksammade resultat är, att nära en tredjedel af befolkningen lever i verklig fattigdom. — B. är en ifrig förkämpe för kostnadsfri allmän åldersdomspensionering, på grund af sin uppfattning att ålderdomen är fattigdomens vanligaste orsak. Han var 1893—95 ledamot i en af regeringen tillsatt kommitté för undersökning af denna fråga och har därom utgivit skrifterna *Pauperism and endowment of old age* (1892), *The aged poor in England and Wales* (1894) och *Old age pensions* (1899). I slutet af 1903 uttalade han sin anslutning till Chamberlains handelspolitiska planer och mottog en plats i dennes tariffkommission. 1904 utnämndes han till ledamot af "privy council". E. Hkr.

Boothia Felix [bō'thiə fē'liks], Amerikas nordligaste halfö, förenad med fastlandet genom Boothianäset (Boothia-isthmus) och skild från halfön Melville genom Boothia-golfen (den sydliga fortsättningen af Prince-regent-bukten). B. upptäcktes 1829—33 af John Ross, som uppkallade det efter sin vän Felix Booth. James Ross fann på halföns västkust vid Kap Adelaide den magnetiska nordpolen (70° 5' n. br. och 96° 47' v. lgd.).

Boothia-golfen. Se Boothia Felix.

Boothia-näset. Se Boothia Felix.

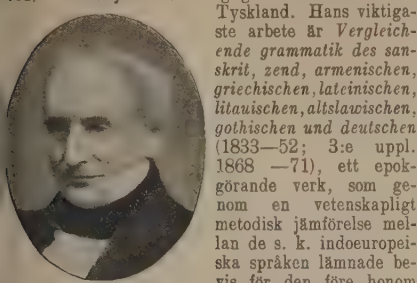
Boote [bō'tl], stad och grefskap (municipal borough) i nordvästra England, vid Merseys mynning, 5 km. nedanför Liverpool, till hvars hamnområde den hör. 58,556 inv. (1901). Stora dockor, fabriker och liflig handel med Amerika. Till 1888 tillhörde B. Lancashire, men bildar nu eget grefskap (6,4 kvkm.).

Boottia [bot-], bot. Se *Hydrocharitaceæ*.

Bopaul [bānpā'l], vasallstat och stad i brittiska Indien. Se *Bhopal*.

Bopp, Franz, tysk språkforskare, grundläggare af den jämförande språkforskningen, f. 14 sept. 1791 i Mainz, begaf sig 1812 till Paris för att studera orientaliska språk. Första frukten af hans studier var en afhandling *Ueber das conjugationssystem der sanskritsprache* etc. (1816), hvilken genom sin analys af sanskritverbet blef grundvalen för den moderna språkforskningen. 1817 begaf han sig för sina studiers fortsättande till London, där han 1819 utgaf en med latinsk översättning försedd upplaga af "Nala och Damajanti" (3:e uppl. 1868). 1821 utnämndes han till e. o. och 1825 till ord. professor i orientalisk litteratur och allmän språkvetenskap vid högskolan i Berlin. Genom sin muntliga undervisning där och genom ypperliga lärarböcker i synnerhet i sanskrit — *Ausführliches lehrgebäude der sanskritsprache* (1827), *Grammatica*

igua sanscritæ (1832) och *Kritische grammatik der sanskritsprache in kürzerer fassung* (1834; 4:e uppl. 1868) — främjade B. i hög grad sanskritstudiet i

Tyskland. Hans viktigaste arbete är *Vergleichende grammatik des sanskrit, zend, armenischen, griechischen, lateinischen, litauischen, altslavischen, gothischen und deutschen* (1833—52; 3:e uppl. 1868—71), ett epokgörande verk, som genom en vetenskapligt metodisk jämförelse mellan de s. k. indoeuropeiska språken lämnade bevis för den före honom lott antagna frändskapen mellan dessa språk och lef normgivande för hela den historiska språkforskningen. I *Glossarium sanscritum* (1830; 3:e uppl. 1867) lämnade han en god ordbok för det första studiet af sanskritspråket. Äfven hans "Vergleichende grammatik" innehåller ett utmärkt glossarium. Som kompletteringar till nämnda grammatik utgaf han dessutom *Ueber die keltischen sprachen* (1839). *Ueber die verwandtschaft der malayisch-polyneischen sprachen mit dem indogermanischen* (1841). *Vergleichendes accentuationssystem* (1854) m. fl. Han afled i Berlin 23 okt. 1867. 16 maj 1866 — femtioårsdagen af hans "konjugationssystem" offentliggörande — grundlades där en fond, "Die Boppstiftung", med ändamål att främja studiet af sanskrit och jämförande språkforskning. Se vidare R. von Raumer, "Geschichte der germ. philologie" (1870), och Lefmann, "Franz Bopp" (1891—97).

Boppard [bå'ppart], stad i preussiska regeringsområdet Koblenz, vid Rhen. 5.806 inv. (1900). Icke långt från B. ligger en af Tysklands äldsta kallrattenkuranstalter, Marienberg, som förut var ett benediktinkloster.

Böquila, bot. Se *Lardizabalaceæ*.

Bor, kem., ett till metalloiderna hörande grundämne, hvars atomvikt (11, då syrets är 16) tecknas B. I naturen förekommer bor aldrig i fritt tillstånd, utan alltid förenad med syre till borsyra eller borater. Af borsyreanhydrid kan man erhålla bor genom upphettning med natrium. Man får på detta sätt ett mörkbrunt, affärgande pulver, som vid upphettning i luft förbrinner till borsyreanhydrid. Bor löses ej i vatten, men af salpetersyra under syrsättning. Genom upphettning af B₂O₃ med aluminium framställde Wöhler och H. Sainte-Claire Deville 1856 s. k. bor-diamanter, hvilka utgöra kristalliserad bor, som bor mindre förenad med aluminium. De äro ytterst hårda och hafva gulaktig färg och diamantglans. De kunna dock, till följd af sin skörhet, ej släpas och infattas. P. T. C.*

Bor, nord. myt., Bures son. Se *Bur*.

Bor, Pieter Christiaanszoon, holländsk historiskriifvare, f. 1559, d. 1635, blef 1615 af staterna Holland och Väst-Friesland utnämnd till deras historiograf. Af hans stora verk *Oorspronck, begin ende vervolgh der nederlandsche oorlogen* först utg. 1595), särskildt värdefullt som källa till Utrechts historia, utkom den bästa upplagan i 4 bd 1679.

Bora, meteor., benämning på en nordlig eller nordöstlig, någon gång på en mera östlig vind, som företrädesvis vintertiden blåser i den norra änden af Adriatiska hafvet. Den utmärker sig genom sin häftighet och de ytterst våldsamma byar ("refoli"), af hvilka den är beledsagd och som hvirfla upp stenar af t. o. m. en knytnäves storlek. När denna vind blåser, ligger alltid ett molntäcke öfver de Juliska alperna, medan himlen åt hafssidan ofta är klar. Boran utgör en fortsättning af de svagare nordliga vindar, som härska på andra sidan om nämnda bergskedja, men får sin styrka, när den genom passen nedtränger till hafskusten. R. R.*

Bora, Katarina von, Luthers maka, f. 1499.

Redan som barn hade hon intagits i klostret Nimpseh, men flydde år 1523, under intrycket af Luthers lära, tillsammans med åtta andra nunnor därifrån. Luther uppträdde i en särskild skrift till deras försvär och ombestyrde,

att de blefvo upptagna hos aktade familjer i Wittenberg. Giftermålet med honom egde rum 1525, midt under bondekriget. I de nidskrifter, som med anledning här af riktades mot Luther, blef äfven Katarinas person föremål för det grästa, fullständigt grundlösa förtal — ett tema, som än i dag återkommer i den katolska polemiken. I äktenskapet, som blef sållsynt lyckligt och i hvilket sex barn föddes, representerade Katarina, särskildt gentemot Luthers nästan oinskränkta gifmildhet, den praktiska klokheten och ekonomiska omtänksamheten. Luther, som stundom såmtar häröfver, kan väl någon gång däri spåra en viss brist på tro, men lär sig med allt större tacksamhet och innerlig värme tala om sin "Herr Käthe". Katarina öfverlefde sin make i nära sju, för henne ytterst bekymmersamma år och afled år 1552. Se A. Thoma, "Katharina von Bora" (1900). E. Bg.

Borabora, en af Sällskapsöarna.

Bora'cha, bot. Se *Hevea*.

Boracit Werner, miner., ett i gips och anhydrit vid Lüneburg och Segeberg, i karnallit vid Stassfurth innesluttat mineral af sammansättningen $Mg^{+}Cl^{-}B^{+}O^{3-}$ = 26,6 % magnesia, 10,6 % klormagnesium och 62,6 % borsyra. Det bildar hvita till grönaktigt grå kuber med glas- eller diamantglans. Dessa kuber synas bildade efter det reguljära systemet, men äro i verkligheten sammansatta af ett större antal tunna, optiskt tvåaxliga lameller. De stråliga boracitbollarna i karnalliten vid Stassfurth kallas stassurthit. A. Hng.

Boräge, bot. Se *Borraginaceæ*.

Boraginææ (*Borraginææ*), bot. Se *Borraginææ*.

Bora mabang, infödingarnas i Vadai (se d. o.) språk.

Boräner, germansk folkstam, som 253 e. Kr. företog ströftåg i romerska riket tillsammans med goter och urugunder och omkr. 255 sköflade Tra-bezonen.

Borassus L., Solfjäderspalm, bot., växtsläkte af fam. *Palmæ*. — *B. flabelliformis* L., vanlig solfjäderspalm, vinpalm, palmyrapalm, en tämligen högväxt, vacker palmart med solfjäderlikt delade bladskivor, är ett af de nyttigaste träd, som finnas, täflande med dadelpalmen och kokospalmen.

I Ostindien, där det förekommer både vildt och odladt, är det af synnerligen stor vikt. Afskär man de unga blomkolfvarna, utflyter en saft, som beredes till palmvin eller "toddy". Af saften beredes äfven genom inkokning ett brunt socker, jaggarasocker. Stenfrukterna, stora som kokosnötter, utgöra i Ostindien ett viktigt näringsmedel. Veden tjänar till snickar- och svarfvararbeten, bladen till flätverk, eller på malabariska kusten äfven som skrifmaterial. Bladets fibrer komma i handeln under namn af bassine. Äfven gummi och sago erhållas af denna palm. Ldt. (G. L.—m.)

Borastus, Gregorius, egentl. Greger Larsson, historieskrifvare, var enligt egen uppgift född i Norrköping på 1580-talet. Han medföljde Sigismund vid dennes återresa till Polen, förmodligen 1594, och studerade först i en polsk jesuitskola, sedan i Rom, där han blef teologie doktor, och i Paris, där han förvärfvade juris doktorsgrad. Efter att förgäfvat ha sökt sin utkomst i hemlandet, trädde han i Sigismunds tjänst i Polen och nämnes 1617 som sekreterare i dennes kansli. Senare omtalas han som hofkaplan och canonicus af Krakau och Ermland, 1632 lär han af Sigismund ha bekräftats i sin värdighet som dennes svenske kansler, och som kunglig sekreterare tjänade han äfven Vladislav och Johan Kasimir. B. var A. J. Messenius behjälplig, när denne i Polen sökte och lyckades återbekomma sin faders till konung Vladislav af änkan öfverlämnade manuskript till "Scandia illustrata". Som hans dödsår uppges en polsk källa 1654. — B. utvecklade i Polen en liflig litterär verksamhet. Redan 1611 hade han utgifvit en latinsk panegyrik öfver Sigismund. Johan Skyttes bekanta tal inför konung Jakob af England bemötte han i den hatfulla skriften *Calumnix orationis maledicæ detectæ*, och 1628 lät han trycka en skarp *Censura* öfver ett af holländaren Daniel Krusius till Gustaf II Adolfs ära i Danzig hållet och i tryck utgifvet tal. Om svensk historieskrifning har han bl. a. gjort sig förtjänt genom att från en världshusvärd i Vilna utlösa Erik XIV:s "Diarium" för 1567, som Gustaf Eriksson där pantsatt. Diariet kom sedan jämte B:s egna historiska arbeten i Johan Kasimirs ego och räddades 1673

i en kryddbod i Paris af Åke Rålamb undan förstörelsen. Samtidigt torde vidlyftiga fragment af B:s handskrifna svenska-krönika, *Utrikes göthers krönika* och *Svenska och inländska göthers krönika*, ha kommit i svensk ego. Den förvaras numera i k. biblioteket och är beskrifven af Wieselgren, som prisar dess lediga stil och författarens varma patriotiska intresse. Jfr H. Wieselgren, "Gregorius Borastus" (Hist. tidskrift, 1882), och V. Söderberg, "Historieskrifvaren Arnold Johan Messenius" (1902, sid. 16—18). V. S.—g

Borät, kem. Se Borsyra.

Borax (af arab. *baurak*, salpeter), kem., borsyrans natriumsalt, sammansatt enligt formeln $\text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_7 + 10\text{H}_2\text{O}$ (natriumdimetaborat). Det finnes i Asien och Syd-Amerika upplöst i vissa saltsjöars vatten. Vid dessa sjöars intorkning utkristalliserar en oren borax, som förr under namnet tinkal sändes i handeln. Detta salt, som numera för det mesta fås därigenom att borsyra från Toscana mätas med natron, bildar stora, färglösa prismer, som vid upphettning sösa upp till en lucker massa, hvilken först vid glödningshotta smälter till ett färglöst glas, boraxglas. Smältande borax upplöser de flesta metalloxid och gifver med dem glas af ofta karakteristisk färg, hvarför borax användes i blåsrörsanalysen. Borax användes äfven vid lödning af metaller (emedan den i hetta upplöser det oxidlager, som öfverdrager metalltorna och hindrar dem från att häfta vid hvarandra) och ingår såsom ingrediens i lättsmälta glasyrer på porslin, i emalj m. m. P. T. C.*

Boraxglas, kem. Se Borax.

Boraxvinsten, *tartarus boraxatus*, farm., kallas ett i svenska farmakopén upptaget preparat, som utgör en blandning (eller sannolikt kemisk förening) af borax och vinsten samt bildar ett hvitt, surt, lättlösligt pulver, som i smärre doser (0,5—2 gram 4—6 ggr dagl.) verkar urindrivande, i större (5—10 gram 2—3 ggr) laxerande. S. J.—n.

Borbeck, by i preussiska regeringsområdet Düsseldorf, vid Essen an der Ruhr. 42,217 inv. (1900). Stenkolsgruvor (som 1900 lämnade öfver 3 mill. ton) och betydliga järnverk.

Borbeto magus, det latinska namnet på staden Worms.

Borboriter l. Borborianer (af grek. *bo-r-boros*, smuts), smädenamn på åtskilliga gnostiska sekter i 1:a årh. och på ett vederöpparparti i Holland under 16:e årh.

Borborygm (af grek. *borborygmo's*, buller), det bullrande ljud, som uppstår i tarmarna, då luft passerar genom där befintliga vätskor.

Borch [bårk], äfven Bork, Oluf, dansk lård, f. 1626 i Sønder Bork, Västjylland, d. 1690. Han blef 1655 hofmästare för Jochum Gersdorfs söner, utmärkte sig 1659 vid Köpenhamns försvar, reste 1661—66 i västra Europa och Italien och var sedan professor i filologi och naturvetenskaper vid universitetet i Köpenhamn. 1667 blef han tillika kunglig lifläkare och 1686 assessor i höjesteret. Han var en ypperlig läkare och en mångsidig vetenskapsman; ehuru icke genial eller banbrytande i något fack, utförde han i flera ämnen arbeten, som för hans tid hade stor betydelse. Han var latinsk skald och mycket ifrig för det latinska språkets renhet. 1654 gaf han i *Parnassus in nuce* vägledning för verskrifning på latin och senare goda bidrag såväl till

tinsk lexikografi och litteraturhistoria som till-
miens historia och anatomiens utveckling. Han
mlade en betydlig förmögenhet och grundade 1689
16 flitiga studenter "Borchs collegium", där
der tidernas lopp många yngre vetenskapsmän bott.
Älf kallade han det "Collegium medicum", till
inne af den välvilja, som han under sin vistelse i
alien åtnjutit af huset Medici. En obestyrt sågen
rmaler, att en prinsessa af denna släkt, hvilken
en botat, erbjudit honom sin hand, men fått afslag,
sedan han ej ville bli katolik. Se E. Kock, "Oluf
orch" (1866). E. Ebg.

Borch, A. H. Se Borchke.

Borch [bärk], Kristofer, norsk bildhuggare,
1817 i Drammen, d. 1896 i Holmestrand, utbild-
de sig i Köpenhamn under Bissen och var någon
i lärare vid tecknings- och konstskolan i Kristiania.
e bästa bland hans arbeten äro några skulpturer
i Oskarshal, stiftamtmanen Christies bronsstaty i
rgen och en David. Y. N.*

Borchardt, 1. Karl Wilhelm B., tysk mate-
tiker, f. 1817 i Berlin, d. därstädes 1880, stu-
rade 1839—43 under Jacobi i Königsberg och
346—47 i Paris, blef 1855 medlem af vetenskaps-
rademien i Berlin och öfvertog s. å. efter Crelle
sten som redaktör för "Journal für die reine und
igewandte mathematik", hvilken han innehade
da till sin död. Hans arbeten röra sig inom
gebra, analys och matematisk fysik. Sålunda
sselsatte han sig med det aritmetisk-geometrisk
ediet, med hyperelliptiska och abelska funktioner
vensom med elasticitetsläran. Hans arbeten ut-
ärka sig såväl genom grundlighet som genom för-
ell elegans. B:s *Gesammelte werke* utgäfvos 1888
G. K.*

2. Oskar B., rättslärd, f. 1845 i Berlin, en
ljd af år anställd i stadsdomstolen därstädes, har
rifvit bl. a. *Die geltenden handelsgesetze des erd-
lles* (5 bd, 1883—87).

Borchers, Wilhelm, tysk metallurg och elek-
okemist, f. 1856 i Goslar, studerade vid universi-
ten i Greifswald, Erlangen och München, var
379—91 anställd vid kemiska fabriker i Tyskland
h Förenta staterna samt öfvergick därefter till
rarverksamhet, först vid bergsskolan i Duisburg,
dan vid tekniska högskolan i Aachen, där han
dan 1899 är professor i metallurgi. I sistnämnda
genskap har han nedlagt stor förtjänst vid nydanan-
et af denna högskolas bergsvetenskapliga och
ektrometallurgiska afdelning, som numera är en
e de bäst utrustade på kontinenten. B. har gjort
g känd genom rön och konstruktioner inom elektro-
metallurgien (bl. a. elektriska ugnar för metall-
amställning), men framför allt genom sitt grund-
ggande, kritiska och omfattande arbete *Elektro-
metallurgie* (1891, 3:e uppl. 1902—03). G. H.-r.

Borchgrevink, Karsten Egeberg, norsk
larrasande, f. 1 dec. 1864 i Kristiania, studerade
e år vid forstakademien i Tharand och utvandrade
388 till Australien, där han ströfvade vida om-
ring som naturforskare och landtmätare. För att
rbereda sig till en utforskning af de antarktiska
ejderna, öfvertog han 1892 en lärarplats vid det
ll universitetet i Sydney knutna Cooverwooll
acemy, där han förestod ordnandet af det natu-
rhistoriska museet. 1894 lämnade han denna anställ-
ing och tog hyra som matros på ett salfångstfartyg,

"Antarctic", som var utsändt att söka efter grön-
landshvalen i de antarktiska farvattnen. "Antar-
ctic" nådde 74° 10' s. br., och då den på hem-
vägen passerade Kap Adare på Victorialand, företog
B. jämte fem kamrater af besättningen en landning
på detta dittills obeträdda fastland. Efter åter-
komsten till Australien sökte B. få till stånd en
stor vetenskaplig expedition och framlade planen
därtill för den sjätte internationella geografiska kon-
gressen i London 1895. Efter att under 1896 genom
skrifter och föredrag i England, Tyskland, Amerika
och Australien ha gjort propaganda för denna plan,
fick han omsider af den engelske förläggaren sir G.
Newnes 35,000 pd st. till sitt förfogande för att
realisera densamma. Med det af Colin Archer
byggda skeppet "Southern cross", som fördes af
kapten B. Jensen och var rustadt för tre års uppe-
håll i polartrakterna, lämnade han Kristiania 30
juni 1898 för att öfver London och Tasmanien sätta
kurs på Kap Adare. 30 dec. s. å. nådde skeppet
62° s. br. och 159° 15' ö. lgd fram till packisen,
och efter en hård strid mot storm och inpressning
inlöpte det 17 febr. 1899 i Robertsonviken, väster
om Kap Adare. Enligt det uppgjorda programmet
öfvervintrade B. jämte tio man i en på udden upp-
förd hydda. "Southern cross" vände tillbaka till
Australien i mars. Under närmast följande nio
månader anställdes magnetiska och meteorologiska
observationer, släddexpeditioner utrustades i stort
antal, botaniska och zoologiska insamlingar gjordes,
Kap Adare bestegs. Sedan "Southern cross" ånyo
ankrat i Robertsonviken, gick expeditionen ånyo
ombord och trängde vidare söderut till 78° 37' s. br.,
den sydligaste punkt, som något skepp dittills upp-
nått. Härifrån företog B., åtföljd af två norska
lappar, en slädfärd mot landets inre till 78° 50',
passerade de af Ross iaktagna vulkanerna Erebus
och Terror samt bergen Sabine, Murchison och Mel-
bourne samt nådde slutligen den mäktiga isbarriären.
Därefter vände han om till skeppet, och 1 april
1900 var "Southern cross" åter i Nya Zeeland.
Största delen af de gjorda samlingarna har till-
fallit engelska museer och vetenskapliga institu-
tioner. B:s reseskildring *First on the antarctic con-
tinent 1898—1900* (1901) har öfversatts till flera
språk. O. A. Ö.

Borchsenius, Otto, dansk skriftställare, f. 17
mars 1844 i Ringsted, blef student 1863 och egnade
sig tidigt åt litterära sysselsättningar. Ifrig skandi-
nav, utgaf han 1869 tillsammans med M. Weibull
en studentkalender "Ydun", hvars afkastning fick
bilda grundfond till Öhlenschläger-Tegnér-stipendiet.
B. var 1875—78 medarbetare i P. Hansens vecko-
blad "Nær og fjærn" och utgaf 1880—84 "Ude
og hjemme". En lång följd af år slöt han sig till
bröderna Brandes och de nyare realistiske för-
fattarna, men bröt sedermera med den af G. Brandes
företrädta riktningen och bekämpade den ihärdigt
såsom medredaktör af "Morgenbladet" (1885—92)
samt dess fortsättning "Dannebrog". B. har verk-
ställt goda öfversättningar af Viktor Rydbergs och
G. Ebers' arbeten afvensom af några bland Strind-
bergs och fru Edgrens (Lefflers) skådespel. Han
har sammanfört ett rikhaltigt material till danska
litteraturrens historia i 19:e årh. i sina skildringar
Fra fyrterne (2 bd, 1878—80) och *Hjemlige inter-
iører* (1894) samt i *To digtere* (C. Bredahl och

Kaalund, 1886). Han har vidare utgivit *Literære feuilletoner* (1880) och en samling *Sange og digte* (1887). 1900 fick han professors titel. — Han var 1873—79 gift med skådespelerskan Betty Guldbrandsen, f. 1850, d. 1890, som 1869—82 intog en framskjuten ställning vid Köpenhamns sekund-teatrar. E. Ebg.

Borcke (ofta oriktigt Borch l. Bork), Adrian Heinrich, baron von B., preussisk diplomat, blef 1760 preussiskt sändebud i Köpenhamn och förmedlade under missämjan mellan Sverige och Preussen fram till 1764 äfven de hemliga förbindelserna mellan Lovisa Ulrika och Fredrik II, till hvilken senare han insände rapporter om hofpartiets agitationer vid svenska riksdagen. Högeligen gynnad af Kristian VII, inlät han sig 1767 på ett försök att störta Bernstorff d. ä., hvars ryssvänliga politik misströddes i Preussen, men kort därpå nödgades Fredrik af fruktan för en brytning med Ryssland återkalla honom. 1788 skickades B. på en utomordentlig beskickning till Danmark och Sverige för att förnä dessa makter att mottaga Preussens och Englands medling i det nyss utbrutna kriget, men hade därvid också det hemliga uppdraget att genom personlig påtryckning på Gustaf III söka förvärfa svenska Pommern och Wismar åt Preussen mot en penningssumma samt preussiska regeringens garanterande af Sveriges landområde och regeringsform. Också lyckades B. genom att ställa sig in hos konungen delvis leda stilleståndsförhandlingarna på hösten 1788 i Preussens intresse, men försvarade därvid stundom uppgörelsen af tvistefrågorna. Det var på Gustaf III:s egen anmodan, som B. strax därpå utnämndes till preussisk minister i Stockholm, där han förblef till sin död, jan. 1791, ifrigt arbetande på att kvarhålla Sverige under Preussens inflytande. På Gustaf III synes han därunder ha utfört ett stort och knappast fördelaktigt inflytande. Alla samtida omdömen instämma i att han var en ränksmidare af stor begåfning och dålig karaktär. B. har troligen författat den anonyma skriften *Geheime briefe über die preussische staatsverfassung seit der thronbesteigung Friedrich Wilhelms II* (Utrecht 1787). — Han förväxlas ofta med sin namne, Fredrik Vilhelm II:s forne lärare, greve A. H. v. Borcke, liksom med den samtida holländske ministern i Stockholm, van der Borch. Jfr L. Wahlström, "Sveriges förhållande till Danmark 1788—89" (1898). L. W.-m.

Bord (Bård) l. Sköldkant (lat. *limbus orarium*, fr. *bordure*, eng. *bord*, ty. *umfassung*), her., en sköldkant, som har annan färg än den öfriga delen af skölden. Jfr Infattning.

Bord. 1. *Skpsb.* Se Bordläggning. — 2. *Sjöb.* Om bord (Om bord), inne i eller på fartyget. — Lägga ombord med, lägga in till ett fartyg, af våda eller i fientlig afsikt (i fredlig afsikt heter det "lägga till vid"). Kallas äfven *borda*. — Inom bords, inom fartygets relingar. — Utom bords, utom fartygets relingar, men dock på eller nära intill fartyget. — Öfver bord, från fartyget i sjön, t. ex. kasta öfver bord, falla öfver bord. — Bordvarts, riktningen inom ett

fartyg emot endera fartygssidan eller läget nära sidan. R. P.*

Borda (arab.), "mantel". Se Búrda.

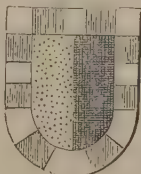
Borda, *sjöb.*, lägga ombord med (se Bord). Någon gång förekommer *borda* i betydelsen lägga till vid ett fartyg i afsikt att gå ombord på det samma. R. N.*

Borda, Jean Charles de, fransk matematiker och sjöfarande, f. 1733, fick sin uppfostran bland jesuiterna och blef därefter ingenjöröficer. Redan 1756 kallades han, med anledning af sin *Mémoire sur le mouvement des projectiles*, till medlem af franska vetenskapsakademien. 1767 öfvergick han till sjövapnet, och 1771 gjorde han såsom eskaderchef en resa till Amerika för att pröva sjöurens pålitlighet, hvarvid han samtidigt bestämde det geografiska läget af en mängd orter. Resultatet af denna resa offentliggjorde han i *Voyage fait par ordre du roi en 1771 et 1772 en diverses parties de l'Europe et de l'Amérique* (1778). 1774 begaf sig B. i samma ändamål till Afrikas västkust, öfver hvilken han 1776 lämnade en förträfflig karta. 1777 och 1778 bidrog han, såsom generalmajor vid sjötrupperna, i väsentlig mån till de franska vapnets framgång i det amerikanska kriget. Under återfärden från Martinique 1782 föll han i engelsk fångenskap, men frigafs på hedersord och återvände till Frankrike, där han utfödade en mångsidig verksamhet till sin död, 1799. B., som är stiftare af den franska skeppsbyggnadsskolan, införde likformighet i krigsskeppens byggnad och i flottans manövrer. Han uppfann äfven (tillsammans med Méchain och Delambre) den astronomiska vinkelmätaren samt de efter honom uppkallade reflexions- och repetitions-instrumenten. Likaså deltog han i regleringen af det nya franska mått- och viktsystemet (se *Metersystemet*) samt i franska meridianmätningar. (G. Stg.)

Borda's cirkel, ett instrument af samma art som spegelsextanten, men med fullständig graderad cirkel i stället för en sjättedels cirkellimb. Den af Pistor och Martins i Berlin förfärdigade *prismacirkeln* är en Borda's cirkel med prisma i st. f. den fasta spegeln. Jfr Borda (J. Ch. de). K. B.

Borddans, benämning på företeelser, som stundom ega rum, då flera personer sätta sig kring ett bord och lägga sina händer på dess skifva, så att händerna bilda en ring utmed kanten af bordskifvan. Bordet råkar då ofta i rörelse. Rörelserna kunna vara af mycket olika storlek och art, från den svagast väckning till de mest våldsamma förflyttningar. Ibland uppträda dessutom i bordet en del knäppningar, slag o. s. v. Emellertid kan man äfven erhålla "meddelanden" eller få ett "samtal" i gång, därigenom att man gör vissa öfverenskommelser, t. ex. att en stöt i golvet betyder a, två stötar b o. s. v. Borddansen lyckas bäst i närvaro af vissa, ej närmare bestämbara personer, hvilka pläga benämnas "medier". Förutom s. k. yrkesmedier, hvilka stundom äro af trivialtäckigt arlighet, kunna mer eller mindre mediumistiskt anlagda personer ganska talrikt påträffas i privatlivet. Företeelserna äro ej bundna särskildt vid bord, utan kunna framkallas med tillhjälp af de mest olika föremål.

Man har sökt förklara bordets rörelser medelst s. k. ofrivilliga muskelrörelser. Alldeles otvivelaktigt är, att dylika existera och äfven kunna inverka på bordet. De ha sin grund — förutom i hjärt- och andnings-

Bord.

ersamheten — framför allt i oregelbunden kon-
 aktion af de muskler, som möjliggöra någon kropp-
 sels läge eller förflyttning. Särskildt lifligt kunna
 dessa darrningar och rörelser uppträda, då en person
 föreställer sig en rörelse, hvarvid föreställningen ger
 pphof till en verklig sådan — desto lättare, ju mer
 föreställningen är förhärskande i själstillståndet. Och
 personen är ofta t. o. m. omedveten om att utföra
 eller ha utfört rörelsen i fråga.
 Dyligt "ideomotorisk" verksam-
 het kan hos vissa nervösa indi-
 vider blifva synnerligen stark.
 Men dessa fakta synas dock
 inte räcka till för en fullständig
 förklaring af åtminstone ut-
 vecklade former af borddans.
 Ty rörelserna kunna bli så
 tarka, antaga en så egendom-
 lig karaktär, vara så nyckfulla
 och påverkas af så säregna fak-
 torer som t. ex. olika ljus-
 ändringar i rummet, att de ej
 kunna förklaras blott och bart
 genom ofrivillig och omedveten
 muskelverksamhet.

De "meddelanden", som på
 afvan beskrifna sätt kunna er-
 hållas, äro af den mest väx-
 ande beskaffenhet. Alldeles
 säkert är, att de kanske i de
 flesta fall icke härstamma från
 de närvarandes medvetna själs-
 lif, ehuruval ofta nog dessas
 tankar kunna påverka medde-
 landenas natur och utgestalt-
 ning. Man har därför sökt för-
 klaringen till en del af dessa
 meddelanden i de närvarande
 personernas och framför allt
 mediernas omedvetna sjäslif.
 I likhet med hvad fallet synes
 vara med andra psykomystiska
 metoder, t. ex. kristallskåd-
 ning och psykografi, skulle då
 vid borddans med tillhjälp af
 de ökända energiformer, som
 lär utvecklas, föreställningar,
 ömdömen, känslor, viljeyttringar
 o. m., hvilka väl tillhöra de
 närvarandes sjäslif, men ej i
 det ögonblicket äro medvetna,
 göra sig gällande och äfven
 rent af bortglömda upplevelser
 komma fram. Då emellertid,
 enligt hvad det synes, medde-
 landena kunna innehålla äfven
 sådant, som för de närvarande ej är eller ens varit
 känt, har man tillgripit hypotesen, att äfven från-
 varande personer, medvetet eller omedvetet, kunna
 påverka de närvarandes sjäslif och sålunda vara
 orsak till en del af meddelandena — den "telepa-
 sisk" hypotesen.

Jämte eller kanske gentemot alla dylika förklaringar står den "spiritistiska", den s. k. "andeyhypotesen", enligt hvilken meddelandena i många fall
 ärröra från utanförstående intelligenser, vanligen
 fädda personer. På senare tid har denna hypotes

äfven af många vetenskapliga forskare på området
 ansetts bära åtminstone tagas i betraktande, i synner-
 het om borddansföreteelserna ej skärskådas isolerade,
 utan i samband med andra psykomystiska fenomen.
 Se vidare Psykisk forskning. S. Az.

Bordeaux [bårdä], hufvudstad i franska depart.
 Gironde, på vänstra stranden af floden Garonne och
 98 km. från mynningen. 247,876 inv. (1901; som

Situationsplan af Bordeaux.

kommun 256,638). Näst Marseille, Havre och Dun-
 kerque är B. Frankrikes mest betydande sjöstad. Ga-
 ronne, som ända till B. är segelbar för fartyg på 8
 meters djupgående, bildar en förträfflig hamn, 9 km.
 lång, 400—600 m. bred, som omgifves af breda kajer
 och kan rymma 1,200 fartyg. Därtill anlades i slutet
 af 1870-talet i nedre delen af staden en 10 har
 stor bassäng, som äfven vid ebb har 7,5 meters djup.
 Öfver floden leder en präktig stenbro med 17 half
 till förstaden La Bastide. — Stadens centrum är den
 gamla staden med trånga gator och medeltida hus

i närheten af det väldiga Quinconces-torget; kring detta centrum ligga de nya stadsdelarna, som i vid omkrets kringslutas af boulevarder. De flesta praktbyggnaderna härstamma från Ludvig XV:s tid. På Quinconces-torget stå statyer af Montesquieu och Montaigne samt två pelare, som tjäna till fyrtorn. Nära nämnda torg ligger den vackra parken Jardin public. B. har många kyrkor, däribland en gotisk katedral, S:t André (från 11:e—14:e årh.), och S:t Michel, med ett isolerad, 107 m. högt klocktorn, och ett stort stadshus. Af andra byggnader märkas den stora teatern (byggd 1773—80), justitiepalatset, fakultetspalatset m. fl. Från den romerska tiden har B. blott ett minne, "Palais gallien", ett fragment af en amfiteater. I B. upprättades 1441 en högskola (*studium generale*), som småningom övergick till ett statsuniversitet, dock utan större betydelse. Det upphäfses 1793, men den napoleonska universitetsreformen 1808 skapade i B. en faculté des sciences och en faculté des lettres, till hvilka 1870 lades en faculté de droit och 1878 en faculté de médecine et de pharmacie. Fakulteterna besöktes 1904 af tillsammans 2,320 studenter. Dessutom finnas i B. en fri katolsk-teologisk fakultet, ett astronomiskt och meteorologiskt observatorium, lyceum, normal-skolor, sjöfarts-, handels- och landtbruksskola, en konst- och vetenskapsakademi, ett offentligt bibliotek om 200,000 bd och omkr. 1,600 handskrifter, en botanisk trädgård, ett museum, fyra teatrar, ett därhus o. s. v. B. är säte för prefekt, för generalbefälet öfver 18:e armékåren, för ärkebiskop, appellationsdomstol och handelsdomstol. — Källan till B:s rikedom är dess handel, framför allt dess handel med vin, inom hvilken handelsgren det intar första platsen i Frankrike. 1900 infördes 685,000 hl. vin och utfördes 732,000 hl. För öfrigt utgöres importen af hudar, trä, fisk och kolonialvaror, exporten af likörer och brännvin, fisk, bomulls- och yllevaror, trädgårdsalster och hudar. Hela importen steg 1901 till 274,6 mill. frs och exporten till 306 mill. frs. Sjöfarten omfattade 1900: 9,900 anlända fartyg om 2 mill. ton och 9,940 afgångna om 2,2 mill. ton. Stadens handelsflotta var s. å. 119 fartyg om 46,409 ton. Af industri märkes framför allt tillverkning af sprit och likör samt ättika, öl, musserande drycker, fat, flaskor, sifoner etc.; dessutom finnas skeppsbyggerier (4 varf), stora tobaksfabriker, maskinverkstäder, kemiska fabriker, sockerfabriker, väfverier m. m. B. står i regelbunden ångbåtsförbindelse med alla stora hamnstäder på jorden. — B. hette urspr. *Burdigala* och var huvudort först för den keltiska stammen *Bituriges Vivisci*, sedan i den romerska provinsen *Aquitania secunda*. Kristendomen kom dit år 272. B. plundrades af alla de folk, som inföll i södra Gallien (alaner, vandaler, franker, araber), blef under Karl den store huvudstad i ett grefskap, kom till England 1154 och återtog 1451. Under revolutionen var B. huvudsäte för girondisterna och härjades därför af skräckmännen. Till B. flyttade från Tours i dec. 1871 en delegation af nationalförsvarsregeringen, och där sammanträdde 12 febr. 1871 nationalförsamlingen, som 17 febr. s. å. valde Thiers till chef för verkställande makten och 1 mars ratificerade fredsvillkoren med Tyskland. — I B. ha hållits fyra konsilier, nämligen åren 384, 678, 1080 och 1255. J. F. N.

Bordeaux [bårdä], hertig af, titel, som Lud-

vig XVIII af Frankrike gaf hertigens af Berry postume son, Henri, sedermera greven af Chambord, till erinran om att Bordeaux var den första större franska stad, som förklarade sig för restaurationen. Se Chambord.

Bordeaux-rött [bårdä-], ett azofärgämne.

Bordeaux-viner [bårdä-], gemensamt namn på de viner, som produceras i franska departementet Gironde och angränsande distrikt och som öfver Bordeaux komma i handeln. Bordeaux-viner räknas bland de ädlaste bordviner i världen; det milda, lagom fuktiga klimatet, den gynnsamma jordmånen och en utvecklad vinodling frambringa druvor af högsta kvalitet, å hvilkas skördande nedläggas så stor omsorg, att t. ex. af finare sorter druvorna afplockas successivt, allteftersom de nå full mognad. Produktionen omfattar såväl röda som hvita viner, hvilka äro utjästa och hållbara samt utärda, i vissa fall t. o. m. förbättras af, långa transporter. Alkoholhalten är 9—10 volymprocent. Vinerna få mogna på fat 3—5 år, tappas därefter och böra hvila på buteljer någon tid före begagnandet. De enklare vinerna mogna fortare än de högre, men äro äfven mindre hållbara. Fina årgångar af de förnämsta vinerna kunna uppnå en ålder af 30—40 år, innan de börja försämras. Bordeaux-vinerna äro såsom typ "torra" och utmärkas af en egendomlig, lätt sammandragande smak, som hos yngre viner framträder med större skärpa, hos äldre svagare. Undantag utgöra de hvita Sauternes-vinerna, som äro mer eller mindre söta. Finare märken hafva därjämte en karaktéristisk "bouquet".

Efter de kring Gironde och Garonne belägna produktionstrakterna indela Bordeaux-köpmännen sina viner i Médoc, Graves, Sauternes, Côtes, Entre-deux-mers och Palus, de tre sistnämnda af mindre vikt. Médoc-vinerna äro röda. Af gammalt indelas de efter kvaliteten i 4 kategorier: *grands crus*, *crus bourgeois*, *crus artisans* och *crus paysans*. De till den förstnämnda gruppen hörande kallas "vins classés" och äro i sin ordning, efter beräkning af de pris de olika märkena under en lång följd af år betingat, indelade i 5 klasser. Första klassen, som alltså innefattar de mest ansedda vinerna, består af följande 4 s. k. "premiers crus": Château-Lafite, Château-Margaux, Château-Latour och Château-Haut-Brion. S. k. slottstapning innebär, att vinet är tappadt på den egendom, château, hvars namn det bär och hvars vapen eller märke åsättes korken. Bland enklare viner må nämnas S:t Estèphe, S:t Julien, S:t Émilien, Pauillac, Margaux, Cantenac, samtliga bärande namn efter de kommuner, där de produceras, under det châteauvinerna uppkallas efter privategendomar.

Graves lämnar såväl röda som hvita viner. Det är dock egentligen de senare, som gå under namnet Graves. Från Sauternes komma de finare hvita Bordeaux-vinerna, hvilka liksom Médoc-vinerna varit föremål för klassificering. Främst står såsom "grand premier cru" Château d'Yquem, därefter plägar nämnas Château-Latour-blanche. G. H.-r.

Bordeaux-vätska [bårdä-], fr. *bouillie bordelaise*, trädg., en blandning af kopparvitriollösning och kalk, som användes till besprutning af växter, angripna af svampsjukdomar. I de vinodlande länderna

användes denna vätska i stor utsträckning vid bekämpandet af vinrankans s. k. mildiou (se *Peronospora*). Äfven fruktträd och andra kulturväxter svampsjukdomar behandlas därmed med godt resultat. Kopparlösnings ar annan sammansättning, använda för samma ändamål, äro kända under namn af *rau celeste*, *bouillie bourguignonne*, *bouillie Perrel* m. m. G. L.—m.

Bordelais [bårdlä], landskap i Frankrike, tillhörande det forna hertigdömet Guienne, omfattade andert emellan Atlantiska hafvet i v., Gascogne i s., Bazadais i ö. och Saintonge i n. Hufvudstad var Bordeaux.

Bordelaise [bårdläs], franskt vinmått. Se *Barrique*.

Bordeil (fr. *bordei*, egentl. brädhus), af offentliga kvinnor bebodt hus, som står under polisens uppsikt; skökohus.

Bordereau [bårdrä], fr., förteckning, nota, register. Beryktad är den ”bordereau”, som var ett af de viktigaste aktstyckena i Dreyfus-processen (se d. o.).

Border states [bårde stēts], ”gränsstater”, förr namn på de nordamerikanska staterna Delaware, Maryland, Virginia, Kentucky och Missouri, hvilka oro de nordligaste slafstaterna och alltså bildade slafveriets gräns mot norr. I secessionskriget tog de dock utom Virginia parti för nordstaterna, hvilket dock af några gjordes mycket motvilligt.

Bordesholm, by i Holstein, s. v. om Kiel. Där anns fordom ett kloster, i hvilket 1522 mellan Kriterion II och hertig Fredrik af Gottorp en förlikning löt, som betydligt krigskar konungens makt och higenom äfven förberedde hans fall. I byns kyrka tod forr det berömda Bordesholmaltaret, som nu ytats till Schleswig.

Bordøyri, gammal handelsplats vid Hrútafjörður norra Island. Sedan midten af 1800-talet har i l. uppstått en liten stad. Sjöfarten dit anses emellertid tämligen farlig, emedan fjorden ännu ej blifvit igtigt uppmätt.

Bordhai, en Evangeliska fosterlandsstiftelsens missionsstation i brittisk-indiska Centralprovinserna. Upprättad 1894. Jfr *Mission*.

Bor-diamant. Se *Bor*.

Bordighera, stad och vinterkurort i norra Italien, prov. Porto Maurizio (Ligurien), på en udde Medelhafvet, i västra delen af Riviera di Ponente, 1 km. från franska gränsen och vid järnvägen Marseille—Genova. 4,673 inv. (1901). Staden är erömd för sitt blida klimat, sitt vackra läge och na präktiga palmhunder. Dadlarna blifva sällan mogna, men de vackra palmkvistarna säljas påskden i mängd till Rom. Snö faller i medeltal hvert årde år, regndagarna äro 45, de mulna dagarna 00 om året, vintertemperaturen 11—12° C. Den edre delen af staden led 23 febr. 1887 svårt af en jordbävning, som då skakade en stor del af ästra Öfre Italien.

Bordin [bårdä], Charles Laurent, fransk onator, d. 1835 som f. d. notarie i Paris, testamenterade till franska institutet ett kapital, hvaraf riga rāntan var anslagen till fem pris, att utdelas af de fem akademierna. Sedan 1856 utdela dessa rigen hvar sitt *prix Bordin*. Franska akademiens till 3,000 fr.) skall uppmuntra ”den högre litteraturen”.

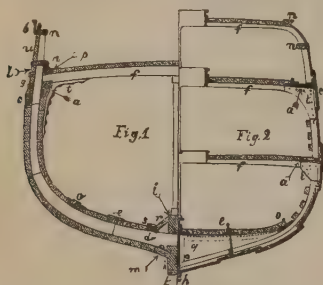
Bording, Anders, dansk skald, f. 1619, d. 1677, utgaf från 1666 ”Den danske Mercurius”, ett på vers affattadt månadsblad, som var Danmarks första politiska tidning. B. hade på sin tid och strax efter sin död ett mycket stort anseende som skald, genom sina dryckessånger, herdedikter och tillfallighetsverser, affattade med godt humör, i förträfflig stil och välförmeda verser. Hans *Poetiske skrifter* utgafvos 1735 af F. Rostgaard och P. Ter-pager. C. R.*

Bordlista, *statsr.* Se *Dagordning*.

Bordläggning, *statsr.*, ett af de sätt, hvarpå tid och tillfälle beredas för medlem af en beslutande församling eller af en kommitté, en direktion, ett kollegium o. s. v. att före ett ärendes afgörande taga närmare kännedom om till detsamma hörande frågor och handlingar. Man kan därvid förfara antingen så, att handlingarna i saken kringändas till medlemmarna, en efter annan (ställas på cirkulation), hvilket brukas i kollegiala ämbetsverk; eller så, att afskrifter utdelas, vare sig genom handskrift eller tryck — det senare vanligt inom representantförsamlingar —; eller ock så, att handlingarna, för att under en viss tid vara tillgängliga för dem, som vilja taga kännedom om desamma, kvarlämnas på bordet i det rum, där sammanträdena hållas (bordläggning). Det sistnämnda förfarandet, hvarom här är fråga, har sitt ursprung i vår riksdags arbetsordning och spåras i vår första riksdagsordning af 24 jan. 1617, i hvilken ständerna förbjödos att taga de af k. m:t framställda propositionerna med sig, utan förpliktades att ”dem hvar i sitt förordnade rum öfverläta, berädså och betänka, och när de skiljas åt lämna dem kvar, till dess de dagen därefter komma åter tillsammans igen”, och sedan allt var beslutet, återleverera dem i kansliet. I senare riksdagsordningar blef denna bordläggning använd i sin nuvarande betydelse, nämligen för att bereda betänketid till ärendets pröfning, innan det afgöres. 1723 års riksdagsordning, § 16, föreskref, att i saker af större vikt deputationsarbetet (utskottsbetänkandet) skulle lämnas på bordet en eller flere dagar, att hvar kan hafva därtill fritt tillträde. Detta sätt att bereda betänketid och tillfälle till pröfning blef närmare bestämt i 1810 års riksdagsordning, § 49, som — ehuru det, sedan numera alla riksdagshandlingar före afgörandet tryckas och utdelas till ledamöterna, ej kan anses i och för sig behöfvt — bibehållits äfven i nu gällande riksdagsordning (jfr §§ 58 o. 59), motsvarande till en del de s. k. läsningar, som äro föreskrifna i andra parlamentariska församlingars arbetsordningar för att bereda tillfälle till väckta förslags grundliga pröfning samt erforderliga jämkning. — Det inom riksdagen utbildade förfarandet härutinnan har tjänat till förebild för öfverläggningsordning i andra församlingar eller föreningar, där ärenden prövas och afgöras kollegialt eller samfällt. I hvilka fall och huru ofta bordläggning må ega rum, innan ett ärende afgöres, samt huru långt enskilda medlemmars rätt att få förnyad bordläggning beviljad sträcker sig, beror på särskilda föreskrifter eller särskild praxis i olika församlingar. Enligt svenska riksdagsordningen gäller i allmänhet såsom grundsats, då fråga är om ett väckt förslags upptagande till behandling, att bordläggning skall ske en gång och kan, utom i vissa uppgifna fall, på fleres be-

gäran förnyas, men att ärendet, då det därnäst i laga ordning förekommer till behandling, måste afgöras. — Bordläggning bör skiljas från uppskof med ett ärendes afgörande. Oberoende af bordläggning kan nämligen tiden för ett ärendes företagande till slutligt afgörande utsättas till dag, som inträffar senare än den, hvilken efter bordläggningsordningen bort komma i fråga. H. L. R.

Bordläggning, *skpsb.*, kallas på *träfartyg* sammanfattningen af de plankor, som till beklädnad äro lagda längskepps utanpå spanten. Af de olika bordläggningsgångarna (d. ä. i samma rad gående plankor) kallas den, som ligger närmast kölen och betäcker de uti bottenstockar och cittror (se Bottenstock) för vattnets genomsläppande upphuggna våghålen, sambordsplanka (*m*); den eller de något tjockare plankgångar, som vanligen betäcka tapptimmerfogningarna, kallas råhult (*l*). — Bordläggningen på akterspegeln får särskildt namn af spegelklädsel, och bordläggningen på hvalvet kallas hvalfklädsel. För- och akterut förekomma smalare plankor, instickare, samt hakformade plankor, s. k. hukplankor. På båtar få bordläggningsgångarnas särskilda delar namn af bord. På större fartyg och en del båtar läggas bordläggningsplankorna kant i kant, d. v. s.

så, att deras yttersidor bilda en jämn yta (i detta fall säges farkosten vara byggd på kravell); däremot låter man på småfartyg och en del båtar — synnerligast om bordläggningen har ringa tjocklek — den ena bordläggningsgångens underkant skjuta något öfver den underliggande bordläggningsgångens öfverkant (i detta fall säges farkosten vara byggd på klink). Den del, hvarmed gångarna skjuta in på hvarandra, kallas land, och den obetydliga öppning, som finnes mellan två närliggande bordläggningsgångar, kallas nåt. Sammanfogningen emellan tvenne bordläggningsplankor i samma gång på kravellbyggdt fartyg kallas stufask.

På järnfartyg utgöres bordläggningen af alla de plåtar, som ligga utanpå spanten och som fastnitas till dessa samt till köl och stälvär. Hela bordläggningsytan är afdelad i plåtrader, kallade stråk, hvilka löpa utefter fartyget i hela dess längd. Förr, då bordläggning på järnfartyg skedde på samma sätt som på klinkbyggda träfartyg, var det nödvändigt, att arbetet började underifrån och fortgick uppåt stråk för stråk; numera lägges vanligen hvarannant stråk in på spanten och hvarannant utanpå de redan pålagda innerstråkens kanter, hvarigenom arbetet samtidigt kan försiggå på flera ställen af

fartyget. I de längskepps löpande fogarna mellan närliggande stråk, i de s. k. växlarerna, sammanitas plåstråken med antingen enkel eller dubbel nagelrad, i hvilket sistnämnda fall naglarna sitta i sickracket. Hvarje plåstråk består af flera plåtar, hvilka stöta emot hvarandra kant i kant samt förernas genom nitning till en på insidan lagd skarfribba. Det stråk, som ligger närmast kölen, kallas kölstråk (fig. 2, *h*), det, som ligger midt för fartygets öfre däck, bårghultsstråk (fig. 2, *c*) och är alltid ett ytterstråk. Jfr Bårghult och Brädgång. R. N.*

Bord och bänkar, *sjöv.*, kommandoord, då besättningen ombord skall nedtaga och iordningställa sina backlagsbord jämte tillhörande bänkar. H. W.-L.

Bordogni [bårdå'ni], Marco, italiensk sång-lärare, f. 1788, d. 1856, professor vid konservatoriet i Paris sedan 1820. Bland hans många utmärkta elever nämnas sångerskorna Damoreau, Sonntag m. fl. Hans *Solfèges pour le chant* äro mycket spridda. A. L.

Bordone [bårdåne], it., *mus.* Se Borduna. **Bordone** [bårdåne], Paris, italiensk målare, f. 1500 i Treviso, d. 1571 i Venezia, kom tidigt till Venezia i Tizians skola och begaf sig sedan till Frankrike (enligt Vasari 1538 till Frans I, enligt Federici 1559 till Frans II). Han arbetade i Paris en tid för hovet, sedermera i Augsburg för Fugger samt efter återkomsten till Italien i flera norditalienska städer, i synnerhet i Milano samt sist i Venezia. Han närmade sig ibland Tizian till den grad, att hans taflor förr ej sällan gingo under dennes namn, såsom *Kristi dop* (i kapitolinska museet i Rom) och *porträttet af en svartklädd man* (i München). Dock är han vekare i sin uppfattning och flackare i föredraget än sin store lärare. Minst tillfredsställande är han i större kyrkliga målningar, ty sådana lämpade sig ej för hans naturell. Exempel därpå lämna *Nattvardens* (i S. Giovanni in Bragora, Venezia) och ännu mera *Paradiset* (i akademien där), en olycklig härmning af Tintoretto. Men i stället har han målat den yppersta ceremonibild, som finnes i världen: *Fiskaren, som lämnar S:t Markus' ring åt dogen i sittande församling*, i hvilken böra uppmärksammas den praktiga arkitektur, som omgifver scenen, och det lilla genre-draget, den väntande fiskargossen med båten, i förgrunden. Taflan är med sin storartade färgsymfoni en måleriets triumf och präglas af förnäm feststämning. Vidare märkas bland hans bästa arbeten *Herdarnas tillbedjan* (i Trevisos dom), *Helig familj*, med en praktfull S:t Sebastian bland figurerna (i Palazzo Colonna, Rom) m. fl. Honom tillskrives och tamligen allmänt den fantastiska *Sjöstormen*, som länge gått under Giorgiones namn (i Venezias akademi). Dessutom har han målat åtskilliga mytologiska taflor, men framför allt förträffliga porträtt. Hit höra hans bästa porträtt, *Bild af en ung man* (i Uffizi, Florens), vidare den tjocka *Amman i familjen Medici* (i Pal. Pitti, Florens), äfven en skägig man i svart dräkt med röda armar samt en dam med rosenfärgad och guldinväfd klänning (bägge i Pal. Brignole, Genova). Norr om Alperna finnes ett af hans vackraste kvinnoporträtt i Londons nationalgalleri, bilder i Berlin (särskildt *De två schackspelarna*), Wien och Petersburg samt ett porträtt af en patricier i Augsburg i Louvre. Hans enda kända målning i Sverige,

Jupiter och Io, figurer i naturlig storlek, tillhör gref-
vinnan Julia von Rosen i Stockholm. C. R. N. (O. G.-g.)

Bordone [bår'dån], Philippe Toussaint Joseph, fransk läkare och militär, f. 1821, d. 1892, deltog i Krimkriget (1854—56) såsom kirurg vid franska flottan, åtföljde 1860 Garibaldi på expeditionen till Sicilien och Neapel och tjänstgjorde under fransk-tyska kriget 1870—71 som general och stabschef hos Garibaldi, hvilken han övertalat att delta i kriget. Om detta fälttåg har han till Garibaldis förhärlikande och eget själförsvar skrivit *Garibaldi et l'armée des Vosges* (4:e uppl. 1874).

Bordoni [bårdăni], Faustina, sångerska. Se **Hasse**.

Bordpenningar, *kam.*, en på Gottland förr bruklig gemensam benämning för trenne små skatteavgifter, näml. lagmansränta, häradshöfdingränta och tingsgästningspenningar. Kbg.

Bordstudsare. Se U r.

Bordsyrüt (af fr. *surtout*, af *sur*, på, och *tout*, allt), bordställ af metall eller trä med smärre glas-kärl för ättika, olja, salt, peppar, kanel o. d.

Bordūna (it. *bordone*, fr. *bourdon*), *mus.* 1. Tackt 2, 3₈—4, 7₈ m. lång labialstämma i orglar. Den begagnas för att gifva fyllighet åt andra register. — 2. I allmänhet hvarje slags brumbas, t. ex. i säckpipan och nyckelharpan. A. J.

Bordö, den största af de sex norra Färöarna. 94 kvkm. Omkr. 650 inv. B. bildar Vaag socken och har hamnen Klaksvig. E. Ebg.

Bore, en personifikation af nordanvinden och vinterstormarna. Ordet är bildadt af Boreas.

Bore, fys., en med ebb och flod sammanhängande företeelse på åtskilliga ställen af hafskusten, företrädesvis vid utloppet af större floder, t. ex. Amason-floden, Ganges och Iravadi, samt vid Nordkap. Fenomenet, som inträffar vid tiden för den s. k. springfloden, d. v. s. vid ny- och fullmåne, består däruti att vattnet stiger till en ovanlig höjd och våldsamt störtar sig in öfver stranden. Redan en stund före flodens ankomst höres ett fruktansvärdt dån, och därpå komma efter hvarandra flera, 3,5—4,5 m. höga, långsträcktå vågor. Vid Seines mynning kallar man sådana vågor "la barre". Ett analogt fenomen i floden Dordogne (biflod till Gironde) i Frankrike är känt under namnet "mascara" l. "mascaret". Även i Elbe förekommer något dylikt under benämningen "das rastern". R. R.

Bore, tidning i Stockholm, grundades i dec. 1848 af några unga män — såsom det i anmälan heter — "utan namn i den publicistiska eller litterära världen" (G. Lallerstedt, A. O. Wallenberg, K. Lilljeborg, arkivarie i justitierevisionen, och R. Agardh, vice häradsbörding). Dess program var att förfätkta frisinnade åsikter och, i synnerhet i polemiken, iakttaga mer höfsamhet, än det på den tiden var brukligt inom pressen. Tidningen blef trogen detta program, och föredömet blef icke utan verkan. Till en början utgafs tidningen en gång i veckan, men i dec. 1850 förvandlades den till daglig och förenades med den genom köp förvärfvade annonsbladets "Dagligt allehanda" samt blef till följd däraf och kallad "Bore, dagligt allehanda i Stockholm". I sin nya gestalt hade den icke bestånd i mer än jämt ett år. Anledningen till tidningens upphörande var, att Lallerstedt och Lilljeborg blefvo delegare i Aftonbladet, dit äfven Bores fasta redaktionspersonal, A.

Sohlman, K. Lilljeborg och C. Ekgren, öfverflyttade. Annonstidningen "Dagligt allehanda" såldes till J. A. Hazelius, hvilken samtidigt grundlade "Svenska tidningen Dagligt allehanda i Stockholm". "Bore" såsom daglig tidning hade först, en kort tid, G. F. Ameen och sedermera A. Sohlman till utgivare. En flitig medarbetare (i ekonomiska ämnen) var biskop Agardh; med följetsartiklar och kåserier medverkade ofta K. af Kullberg, och andra medarbetare voro Anders Lindeberg, V. F. A. Dalman, G. Stephens, K. V. A. Strandberg, O. F. Byström, Rud. Hjärne, G. Thomée m. fl. C. E.

Boreåder (grek. *Βορέαδες*) l. Boreas-söner, grek. myt., namn på brödraparet Kalais (grek. *Κάλαις*) och Zetes (grek. *Ζήτης*), söner af Boreas (nordanvinden) och Oreithya (bergsdimman?). De två bröderna, som i egenskap af vindgudar voro försedda med vingar, deltog i argonauternas härfärd och befrjade därunder från harpyorna den blinde traciiske konungen Fineus i Salmjedessos, hvilken var förmäld med deras syster Kleopatra. Dock förekomma äfven andra, härifrån betydligt afrikande varianter af sagan. De båda Boreas-sönerna sägas hafva omkommit under förföljandet af harpyorna eller nedskjutits af Herakles på ön Tenos. A. M. A.

Boreāl (af *Boreas*), nordlig, nordisk.

Bōreas (grek.), nordanvinden, nordöstvinden.

Borel [bårá'll], Jean Louis, fransk militär, f. 1819, d. 1884, kämpade under Mac Mahon i Afrika på Krim och i Italien samt vardt 1867 öfverste. Han blef 1870 generalstabschef först vid Loire-armén, sedermera vid östra armén och 1871 vid Versailles-armén. Sistnämnda år utnämndes han till divisionsgeneral och satt en tid i härorganisationskommittén. 1877—79 var han krigsminister och sedan chef för 3:e armékåren (Rouen).

Borel [båra'll], E u g è n e, schweizisk ämbetsman, f. 1835, d. 1892, studerade juridik i Heidelberg och München samt bosatte sig som advokat i sin födelsestad Neuchâtel, där han samtidigt tog lifligt del i politiken. 1872 valdes han till medlem af förbundsrådet och blef chef för post- och järnvägsdepartementet. Vid denna tid väcktes i Tyskland förslag om bildning af en internationell postförening, och då med anledning däraf 1874 en allmän postkongress öppnades i Bern, valdes B. till dess president. Det allmänna erkännande han genom sin duglighet och parlamentariska förmåga därunder tillvann sig föranledde förbundsregeringen att erbjuda honom ledningen af den internationella postbyrå, hvars inrättande i Bern kongressen hade beslutit; han skötte denna syssla med erkänd duglighet och verkade på ett framgångsrikt sätt för världspostföreningens utveckling.

Borel [bårå'll], É m i l e, framstående fransk matematiker, f. 1871, sedan 1897 "maitre de conférences" vid école normale i Paris. Det är egentligen tvänne arbeten, som gjort hans namn ryktbart. Det första är ett nytt bevis för Picards berömda sats (1880), att en hel funktion af en oberoende variabel städe antager hvarje ändligt värde med undantag af högst ett sådant. Beviset är publicerat i band 20 af "Acta mathematica" (1896—97). B. har med sitt bevis trängt djupare till den verkliga grunden för detta märkvärdiga förhållande än hvad satsens upphofsman lyckats göra. Hans andra hufvudarbete är, att han lyckats uppvisa, att man i Laplace-Abels

integral har ett analytiskt uttryck af samma bärvidd som Taylors serie, men med ett giltighetsområde, hvilket sträcker sig utom denna series konvergenscirkel. B. är äfven författare till flera mindre handböcker i den högre analysen, hvilka utmärka sig genom stora stilistiska förtjänster, men hvilas uttalanden i en hel del nya frågor, ehuru tankeväckande, dock endast med stor försiktighet böra upptagas. M. L.

Borel d'Hauterive [båra'll dät'ri'v], Joseph Petrus, fransk författare, f. 1809 i Lyon, d. 1859 i Algeriet, var först arkitekt, studerade sedan måleriet och vardt slutligen poet, i hvilken egenskap han uppträdde som en af romantikens ifrigaste anhängare. Han var excentrisk och sökte i möjligaste mån chockera bourgeoisie; tidningarna "Satan", "Liberté des arts", "Revue pittoresque" och "L'âne d'or" grundlades af honom. Hans diktsamling *Rhapsodies* (1831, ny uppl. 1868) väckte mindre uppeende än hans dristiga och bisarra prosaromaner, *Champavert, contes immoraux* (1833, 2:a uppl. 1872, utgifven under författarnamnet "Borel le lycanthrope"), och *Madame Putiphar* (1839, 2:a uppl. 1877), som i hjärta färger skildrar madame de Pompadour och 1700-talets sedligt fördärfvade konungadöme. Se Jules Claretie, "Petrus Borel le lycanthrope, sa vie et ses œuvres" (1865). R-n B.

Borélius. 1. Johan Jakob B., filosof, f. 27 juli 1823 i Skinnkattebergs socken i Västmanlands län, blef student i Uppsala 1841, filos. doktor 1848 och docent i teoretisk filosofi 1849. År 1852 utnämndes han till lektor i filosofi vid högre elementarlärarverket i Kalmar och 1866 till professor i teoretisk filosofi vid Lunds universitet, från hvilket ämbete han erhöi afsked med pension 1898. — B. ansluter sig till Hegels filosofi och har sökt ådagalägga, att de nihilistiska och materialistiska konsekvenser man dragit ur densamma bero därpå, att den hegelska dialektiken icke blifvit fullt genomförd. Flera bland hans skrifter om denna sak äro stridskrifter mot Boström och anhängarna af hans filosofi (särskildt S. Ribbing), hos hvilka han ogillar framför allt metoden för deras filosoferande samt läran att Gud i och för sig icke står i något förhållande. I motsats därtill antager B., att det sant ändliga i sig har ändligheten såsom sitt moment samt att följaktligen Gud icke allenast innehåller det ändliga fullkomlighet, utan och (genom kärleken) på visst sätt deltagar i dess ofullkomlighet, lider med och för världen. Enligt B. är detta Guds eviga lidande med världen — oberoende af de invändningar, som af den vetenskapliga kritiken kunna framställas emot religionsurkundernas historiska innehåll — det spekulativa innehåll i den kristna försöningsläran. Bland B:s skrifter må här nämnas: *I hvad afseende är Hegel pantheist?* (1851), *Hegels åsigt om filosofiens betydelse* (1852; en del af upplagan har titeln *Om filosofiens supremati enligt hegelska systemet*), *Det hegelska systemet och den spekulativa etikens strid* (1853), *Menniskans naturlif i dess förhållande till det andliga lifvet* (1855) och *Den dogmatiska rationalismens strid mot den spekulativa filosofen* (1857; stridsskrifter mot Ribbing), *Om den praktiska verksamhetens förhållande till den teoretiska* (1859), *Kritik öfver den boströmska filosofien* (1859—60), *Lärobok i den formella logiken* (1863, 4:e uppl. 1882), *Anmärkingar vid Herbarts filosofiska system* (Kalmar läroverks progr. 1866),

Den gamla och den nya tron (Sv. tidskr. 1874; med anledning af "Der alte und der neue glaube" af D. F. Strauss), *Skandinavien und Deutschland* (1876, på svenska 1877 under titel "Skandinavien och Tyskland"), i hvilket arbete författaren söker ådagalägga den skandinaviska nationalitetens själfständiga ställning och betydelse i förhållande till den tyska, *En blick på den nuvarande filosofen i Tyskland* (Nord. tidskr., II, 1879), *En blick på den nuvarande filosofen i Frankrike* (därsammast., III, 1880), *Über den satz des widerspruchs und die bedeutung der negation* (i Philos. monathefte 1881), *Die philosophie Boström's und ihre selbstauflösung* (i samma tidskr. 1885) och *Zur lehre vom widerspruch* (i Zeitschr. f. phil. u. philos. krit. 1884). I hans senare skrifter framträder en själfständigare ställning till Hegels åsikter; särskildt gäller detta om hans senaste arbete, som endast delvis hunnit befordras till trycket, en omfattande *Metafysik*, i hvilket han söker för sina undersökningar vinna samband med den nutida vetenskapliga forskningen på olika områden. B. är en god stilist, och såsom akademisk lärare har han varit mycket uppburen af sina lärjungar.

2. Jacques Ludvig B., den föregående släkting på långt håll, läkare, f. 11 mars 1859 i Ramnäs socken, Västmanlands län, blef student i Uppsala 1877, med. licentiat där 1887 och med. doktor i Lund 1890. Han var 1887—91 andre läkare på kirurgiska afdelningen vid sahlgrenska sjukhuset i Göteborg, 1890—91 därjämte docent i kirurgi vid Lunds universitet, blef 1891 lasaretsläkare i Karlskrona och utnämndes 1891 till professor i kirurgi vid Lunds universitet. B. åtnjuter mycket anseende som kirurg. Skr.: *Antiseptikens utveckling och nutida tillämpning* (1890), *Om sakrala operationsmetoder* (1894) och *200 radikaloperationer för bräck* (båda i Nord. med. arkiv) samt andra kirurgiska uppsatser om olika ämnen. 1901 blef han ledamot af fysiografiska sällskapet i Lund.

Borelli, Giovanni Alfonso, italiensk fysiolog och matematiker, f. 1608 i Neapel, d. 1679 i Rom, blef professor i matematik i Messina 1649 och i Pisa 1656, men flyttade 1668 till Messina och något senare till Rom, där han frikostigt ombudades af drottning Kristina af Sverige. Han blef den egentlige stiftaren af den iatromekaniska skolan inom läkarkonsten, genom sitt postuma arbete *De motu animalium* (1680—81; ny uppl. 1743), hvori han förklarar muskelrörelserna och blodomloppet rent mekaniskt, enligt lagarna för häftängen och hydrauliken. Han egnade sig äfven med iver åt astronomiska undersökningar, sökte förklara Jupiterdrabanternas rörelser (*Theoria medicorum planetarum*, 1666) och tyckes hafva varit den förste, som betraktat kometbanorna såsom paraboliska.

Boren, insjö i Östergötland. Den är omsluten af Aska och Bobergs härad, är 14 km. lång och 4 km. bred samt har ett yttinnehåll af 28 kvkm. och en höjd öfver hafvet af 72,5 m. Den södra stranden är i det hela jämn och slät, den norra är jämförelsevis högländ, och från denna har man en vidsträckt utsikt öfver trakten. Vid stränderna är vattnets djup ej särdeles stort, men ute på sjön tillräckligt för segelfart. Skär och grund finnas på några ställen, men inga öar. Vattnet är utmärkt för sin klarhet och försättes hastigt, liksom Vätterns, i stark svallning. Motala ström genomflyter B., och segelleden "Göta

kanal" går fram därigenom. — På södra stranden ligger det natursköna, historiskt märkvärdiga Ulfåsa.

Borénius, Henrik Gustaf, finsk jurist, f. 11 febr. 1840 i Borgå, blef student 1857, filos. magister 1864 och juris kandidat 1873. Han tjänstgjorde sedan 1875 vid senatens justitiedepartement, blef 1881 sekreterare i prokuratorsexpeditionen, 1886 assessor i Viborgs hofrätt, 1887 prokuratorsadjoint, erhöi 1891 statsråds namn, heder och värdighet samt kallades 1892 till senator och ledamot af senatens justitiedepartement. B. har tjänstgjort såsom sekreterare i ett par viktiga kommittéer, i ständernas expeditiönsutskott (1877—78) och lagutskott (1882) och satt 1885—88 såsom ledamot i lagberedningen. Han utgaf 1890, på ryska, en samling aktstycken till belysning af storfurstendömet Finlands politiska ställning. Vid jubelfesten i Uppsala 1893 kreerades han till juris hedersdoktor. B., som i den finsk-ryska konflikten hörde till senatsmajoriteten, utnämndes 1902 till president i Vasa hofrätt. Han har framträtt även såsom kompositör (*Nylänningarnas marsch* m. fl.).

Borenschult, kanalstation vid sjön Borens västra ände, med 5 sammanbyggda slussar, hvilka förmedla öfvergången till Borenschult—Motala-linjens 15,20 m. högre nivå. Neiden är ovanligt vacker.

Boretsch, bot. Se *Borraginaceæ*.

Borfluorid, kem., BF₃, uppstår vid inverkan af fluorvätesyra på borsyra (se d. o.) och är en gas, som färgar lågan grön. Man betjänar sig af detta förhållande för att analytiskt påvisa bor. H. E.

Borg är ett i alla germanska språkformer förekommande ord och betecknar i allmänhet ett skyddande ställe, dels stad, dels fäste. Den förre betydelsen, som är den vanliga i engelskan

Borgen Karlstein i Böhmen.

(*borough*), återfinna vi i svenskan i ordet borgmästare samt i några stadsnamn, t. ex. Göteborg. I betydelse af fäste nyttjas i Sverige ordet borg om såväl hednatidens försvarsverk som medeltidens slott och ästningar. (Under själfva medeltiden kallades dessa ofta "hus".) -- Hednatidens borgar bestodo af en ringmur af sten och voro belägna antingen på en klipphöjd eller på ett af fuktig mark omgivet ställe. Borgar af detta slag, i synnerhet af det förre, äro mycket vanliga i Sverige och Norge (där kallade "bydeborge") och torde hafva utgjort försvars-

verk, inom hvilka man drog sig tillbaka, när fienden hemsökte den odlade bygden, eller ock varit utposter, från hvilka man iakttog en annalkande fiendes rörelse. Det är icke med full säkerhet känt på hvilken tid de uppfördes (troligast tillhöra de järnåldern); de motsvara hvad i de fornordiska sagorna kallas virki. Förmodligen ökade man försvarskraften genom att på stenmurarna uppstapla fällda träen. Inom en och annan borgmur har man funnit spår af hus. -- Medeltidens borgar anlades likaledes på holmar eller bergshöjder, som voro omgifna af vattensjuk mark. De omslötos vanligen af stenmurar eller träpalissader. De mindre borgarna bestodo af en hög, fyrkantig byggnad; de nödiga uthusen lågo ofta utanför muren. De större borgarna bestodo af en förborg, som omslöt en gård och i hvilken nödiga byggnader funnos, samt en hufvudbyggnad, som kallades adelhuset eller kärnan. Af borgen vid Hälsingborg kvarstår ännu kärnan (restaurerad 1893—94). Viks hus i Uppland och Glimmingehus i Skåne (det senare med ursprunglig rumindelning) visa huru en svensk medeltidsborg såg ut. Samlingsrummet för besättningen i en medeltidsborg kallades borgstuga. Om de utländska borgarna jfr Cori, "Bau und einrichtung der deutschen burgen im mittelalter" (2:a uppl. 1899), Schulz, "Über bau und einrichtung der hofburgen des XII. u. XIII. jahrhunderts" (1862), Viollet le Duc, "Histoire d'une forteresse", och O. Piper, "Burgenkunde" (1895). Se vidstående illustration samt illustrationer till Bostad och Byggnadskonst. Hs Hd.

Borg, *sjöv.*, begagnas mest i sammansättningar och betecknar i allmänhet tåg, kättingar o. d., som användas att förstärka andra tåg, kättingar o. s. v., för att under hårdt väder hindra rår, stänger, bommar m. m. att springa af: borgbrass, borgbardun, borgstag, borgtalja (stött-talja) o. s. v. — Borg kallas även den kätting, hvaruti underrån (föckrån, störrån och beginerån) hänger. På större örlogsfartyg består borgen af tre delar: borgstroppen, som sitter rundt midten af rån; topp- eller långborgen, som går rundt masttoppen, samt mellanborgen, som går genom märsen och förenar de andra båda och i hvars nedre ända sitter en s. k. sliphake, för att man lätt skall få den loss, då rån skall tagas ned. — Borgia upp, medelst borgtaljor, surringar e. d. fastgöra, eventuellt även samtidigt något upplyfta ankare, båtar o. s. v. B. N.*

Borg, socken i Östergötlands län, Memmings härad. 7,626 har. 2,337 inv. (1903). B. utgör ett konsistorielt pastorat i Linköpings stift, Norrköpings kontrakt. I kyrkan finnes en altartafel af Per Hörberg. -- Om kneippkuranstalten Borg utanför Norrköping se Kneippkuranstalter.

Borg. 1. Per Aron B., stiftaren af "Allmänna institutet för döfstumma och blinda", f. 4 juli 1776 i Avesta i Dalarna, blef 1796 student i Uppsala, inträdde 1800 på tjänstemannabanan och befordrades 1809 till protokollssekreterare. Ett historiskt skådespel, "Abbé de l'Epée" af Bouilly, förde honom på den tanken att egna sig åt döfstummas undervisning. Sedan han flitigt studerat skrifter i ämnet, började han 1807 att undervisa ett ungt, begåfvadt blindt fruntimmer, Charlotta Seijerling, och 1808 höll han examen med denna sin första lärjunge, hvars därvid ådagalagda framsteg beredde honom ett årligt anslag af 675 kr. till inrättande af ett institut

för döfstumma och blinda. Redan 1809 uppgick elevernas antal till 14. De undervisades i B:s hem. En offentlig examen, som anställdes med dem i juli s. å. inför hofvet och ständerna, väckte stort bifall. Drottningen förklarade sig för institutets beskyddarinna. Af riksdagen begärdes ett anslag af 10,000 kr.; men endast hälften af denna summa beviljades, och utbetalandet uppsköts till 1812, då B., som under tiden endast med stor svårighet kunnat upprätthålla anstalten, inköpte Öfre Manilla på Djurgården och flyttade sitt institut dit. Sommaren s. å. företog han med sina elever en fotvandring genom åtskilliga landskap, hvaraf följden blef, att ett långt större antal nya lärjungar anmälades, än som kunde mottagas. 1816 inträffade en brytning mellan B. och styrelsen; den unga fristaden höll på att tillintetgöras, B. fick afsked, institutet förledes inom staden, och en dansk lärare öfvertog föreståndarplatsen. Utan anslag inrättade B. då vid Manhem, nära Manilla, ett nytt institut, hvilket inom kort hotade statens inrättning med undergång. 1819 förändrades B. åter att öfvertaga ledningen af det senare, och de bägge instituten sammanslogos då till ett, som förledes till Manilla. 1823 reste B. till Portugal för att afven där anlägga ett institut efter sin metod. Vid sin hemkomst, 1829, började han jämväl att, i en särskild lokal på Manilla holme, mottaga svagsinta i sin vård. För att kunna utvidga denna sida af sin verksamhet erhöi han 1832 tillåtelse att sända omkring i riket en s. k. "stambok"; men sedan oenighet uppstått med anledning af de infutna medlens förvaltning, afsade sig B. all befattning med saken, och innan frågan ännu blifvit afgjord, dog han, 22 april 1839. Hans bröstbild (modellerad af J. F. Kjellberg) aftäcktes vid Manilla 4 juli 1876.

2. Ossian Edmund B., den föres son, lärare för döfstumma och blinda, f. 6 aug. 1812, blef student i Uppsala 1832 och egnade sig först åt medicinska studier. Han stod just, 1839, i begrepp att aflägga medicine kandidat-examen, då faders död afbröt hans studier. S. å. utnämndes han till direktor och förste lärare vid Institutet för döfstumma och blinda, hvilken befattning han innehade till 1875. Med outtröttligt nit och stor människokärlek fortsatte han sin faders verk. B., som företog flera resor för att studera undervisningsmetoderna i främmande länder, uppfann och förbättrade flera mekaniska hjälpmedel och lärometoder. 1875 af staten pensionerad, biträdde han dock äfven efteråt vid det af honom bildade lärarseminariet vid Manilla institut. Han dog i Stockholm 10 april 1892.

Borg, Fredrik Teodor, tidsningsman, politiker, född i Landskrona 18 sept. 1824, blef 1841 student i Lund och egnade sig från 1848 åt publicistisk verksamhet, till en början i hufvudstaden, där han 1849 i förening med N. P. Nordin uppsatte den kortlivade tidningen "Reform", men från 1855 i Helsingborg, där han efter O. P. Sturzen-Becker

s. å. öfvertog ledningen af "Öresundsposten", hvars egare han blef 1856 och som han redigerade till sin död, 23 okt. 1895. Till sina politiska åsikter var B. radikal. I sin tidning, som vunnit en bemärkt och inflytelserik ställning inom landsortspressen, arbetade han med seghet för representationsreformen, fredssaken, rösträttens utvidgning, kvinnans rättigheter m. m. I sina freds- och frihetssträfvanden slog han ej sällan öfver i en kosmopolitism, som väckte övilja hos nationellt sinnade landsmän, t. ex. i unionsfrågan. B. var 1879—84 ledamot för Helsingborg af riksdagens andra kammare och blef där genom landtmannapartiets röster 1880—84 utsedd till ledamot af konstitutionsutskottet samt 1883 till statsrevisor. 1884 gaf Malmöhus läns landsting honom en plats i första kammaren, hvilket värf han 1892 afsade sig.

Borg, Elsa Dionysia, missionsledarinna, f. 19 juli 1826 i Rytterns socken i Västmanland, var föreståndarinna för en flickskola i Gäfve, då hon 1875 kallades att i Stockholm förestå ett "bibelkvinnohem", som människovänner då efter engelskt mönster inrättade för att lindra nöden bland befolkningen i "Hvita bergen" (Katarina församling). I denna anstalt, som hon ännu (1905) förestår, undervisas unga kvinnor i bibelkunskap och engelska språket samt i sjukvård, hvarjämte de göra husbesök hos de fattige. Utom bibelkvinnohemmet har anstalten ett skyddshem för fallna kvinnor, ett missionshem för den inre och yttre missionen samt 5 på olika tider tillkomna barnhem, däraf 3 vid Edesta i Södermanland. Utgifterna uppgå till omkr. 35,000 kr. om året. För verksamhetens gång har fröken B. redogjort i sin månadsskrift "Trons hvila" och i "Återblick öfver femton års missionsarbete vid Hvita bergen i Stockholm" (1892).

Borg, Axel Leonard, målare, f. 20 aug. 1847 i Ystad, blef 1868 student i Uppsala, idkade där i två år zoologiska studier, studerade vid konstakademien 1871—75 samt i Paris 1875—78 och 1882—83. Han utställde 1877 *Anna Rossi*, en italiensk bondflicka, och 1878 *I oskyldighetens tillstånd* (Adam och Eva jämte en tigerfamilj, figurerna i naturlig storlek, nu i Lunds universitets konstmuseum). På salongen i Paris 1883 utställde han en vinterbild, *20 grader kallt*, samt djurmålningen *En väntjänst*. B. har sedan 1883 varit bosatt i Örebro. Den verksamhet han där utfövat har omfattat såväl porträtt som bilder ur allmogelivet och djurmålningar; särskildt har B. med stort intresse egnat sig åt framställning af våra skogars ståtliga viltlebråd, ålgen. Bland B:s arbeten under denna tid må här nämnas *En gäsvaktare*, *Ingen ros utan taggar* (1885), *I kägelklubben*, *Ett fynd* (1886), *En gammal skofickare* (1887), *Ålgoxe* (1888), *Ålgar anande fara*, *Alles dött* (1890), *Ålgar i fred och ro* (1891), *Ålgar på flykt för dröjvel* (1892), *Ålgfamilj* (1893, nationalmuseum) och *Torgdaga i Örebro* (1894). K. W.-n.*

Borgaard [bå'rgår], Albert, dansk krigare, f. 1659, d. 1751, tjänstgjorde som underofficer i kriget 1675—79 och blef 1682 löjtnant. Han deltog som frivillig 1683 i Wiens försvar mot turkarna och 1686 i Budas belägring. 1688 lämnade han för alltid sitt fosterland. B. var en tid i preussisk och 1691 i fransk tjänst, men aflog såsom protestant en erbjuden kaptenbeställning, gick kort därpå i engelsk

tjänst samt blef 1763 kapten och 1766 öfverste. Under spanska tronföljdskriget 1701—10 förde han med utmärkelse det engelska artilleriet i Spanien (blef slutligen svårt sårad och fången) och fick 1716 uppdraget att leda dess omorganisering. 1727 blef han brigadgeneral och 1739 generallöjtnant. B. anses såsom den egentlige skaparen af det engelska artilleriet. Se O. N. Olsen, "Albert Borgaards levnet" (1839). E. Ebg.

Borgarnäs, fordom ett fäste på Dalälvens högra strand, midt för Domnareforsen, i Stora Tuna socken i Dalarna. Det förstördes af Engelbrekt Engelbrekts-son och hans dalkarlar midsommardagen 1434. Tredubbla gravar öfver landtungen, stycken af murar på udden närmast forsen och den därbeläggna kungsgårdens nuvarande namn, Hushagen, äro, ehuru till en del försvunna genom järnbansanläggningen, lämningar därpå (Styffe).

Borgarbevärning, *krigsv.*, trupper bildade af städens borgerskap. De första tillstymmelserna till en ordnad borgarbevärning har man att söka i de italienska städerna under deras oupphörliga strider med kejsarna (i 11:e och 12:e årh.). Alla borgare därstädes voro skyldiga till krigstjänst inom staden och stodo under befäl af stadsföreståndaren (*podestà*) eller en folkpakt (*capitano del popolo*). När städerna blevo rika, tröttnade borgarna snart vid krigstjänsten och lejde trupper. Något senare än i de italienska städerna upplomstrade borgarbevärningar i de tyska, bland hvilka särskildt hansans förtjäna omnämnas. Borgarna, som voro förträffligt väpnade och väl öfvade, synnerligast i armborstskjutning, slöto sig tillsammans i gillen, stodo under rådsherrarnas befäl och under borgmästarens öfver-
sikt. Dessa borgarbevärningar blevo af stor betydelse, och konungar voro ofta måna om deras bistånd. I städerna var det ock, som artilleriet först kom till användning. Borgarbevärningarna fortlefde in i nyare tiden och anlätades vid städernas försvar (t. ex. vid Magdeburgs 1631). Sedermera aftog deras betydelse alltmer, och de användes endast vid viktiga tillfällen till att upprätthålla ordning inom staden. I denna egenskap finnas de ännu mångenstädes. — Hvad *Stockholms* borgerskap vidkommer, skötte det sannolikt bevakningen i och deltog i försvaret af sin stad, långt innan dess skyldigheter bestämdes genom en förordning af 1650. Gustaf III utgaf noggranna bestämmelser angående borgarbevärningen, som fick namn af "Stockholms borgerskaps militärkårer" och stod i rang näst efter konungens lif- och hustrupper. Hvarje borgare skulle låta inskrifva sig däri. Kåreerna bestodo af 5 bataljoner med 4 skvadroner till häst och 19 kompanier till fots. De hafva småningom upphört att finnas till. — I *Norge* fanns borgarbevärning i de flesta städer ända till 1881, men blef då afskaffad. C. O. N.

Borgare, i egentligaste mening den, som på grund af burskap (se d. o.) idkar handel eller näring i en stad. Vanligen menas dock med detta ord en person, som för egen räkning driver handel eller handverk, och stundom betecknas därmed stadsinvånare i allmänhet. Sammanfattningen af borgarna i en stad kallas *borgerskapet* (se d. o.), i motsats till dem, som ej idka borgerlig näring. Under stadsperioden utgjorde borgarna ett särskildt riksstånd, *borgarståndet*, som skilde sig, utom genom sin sysselsättning, från bondeståndet därigenom, att

det var bosatt i städerna, och från adels- och prästestånden därigenom bl. a. att det ej var befriadt från utskyllder och besvär. I mycket vidsträckt mening sättes *borgerlig* (*civil*) i motsats mot *kyrklig*.

I den klassiska forntiden fanns ej något borgarstånd i motsats till andra stånd; i städerna (grek. *polis*) utvecklade sig inga ståndsolikheter; hvarje *fri* man var "borgare", d. v. s. medborgare (grek. *polites*, lat. *civis*) och hade i större eller mindre mån andel i stadens styrelse.

Först under medeltiden uppstod ett borgarstånd i egentlig mening. Ingenstädes har borgerskapet i äldre tider spelat en så stor roll i socialt, ekonomiskt, politiskt och framför allt i rent kulturellt afseende som uti *Italien*. Folkvandringarna (5:e—6:e årh.) hade där icke kunnat helt utplåna stadslifvet, ehuru det under den tidigaste medeltiden pulserade ytterst svagt. Efter det karolingska rikets upplösning (9:e årh.) råkade därför städerna i den langobardiska (norra) delen af Italien i händerna på världsliga eller andliga stormän, och under dem grupperade sig i de olika städerna befolkningen vanligen i tre klasser: de adliga vasallerna, köpmännen eller borgarna i egentlig mening och de ofrie, i skrän skilde handverkarna. När i sammanhang med korstågen handeln på nytt började upplomstras, ökades rasht borgarnas makt; de fördrefvo sina herrar och deras vasaller och sammanslöto sig till själfstyrande stadssamhällen (*comuni*). Under de strider de sedan måste föra för sitt oberoende, hvarvid de hade ett om än svagt stöd i kejsaren, valde de, hvar klass för sig, ledare, hvilka den ännu ej helt försvunna romerska traditionen gaf namnet konsul (*consoli*). Vid dessas sida stod flerstädes en folkförsamling (*parlamentum*), och stadslifvet reglerades genom särskilda, af den romerska rätten starkt påverkade lagar. I dessa om den antika utvecklingen erinrande förhållanden kunde borgarna allt lifligare utveckla sin handel samt stärka sin samhörighetskänsla och kärlek till fädernestaden. Deras förbundna makt satte dem i stånd att vid Legnano 1176 besegra kejsar Fredrik Barbarossa, hvarefter denne genom freden i Konstanz 1183 bekräftade de langobardiska städernas municipala själfstyrelse, som snart också frivilligt utsträcktes till de toskanska. Om de italienska borgarnas makt under deras glansperiod vittnar den omständigheten, att adeln flerstädes räknade som en ära att bli upptagen i deras gillen. Venezias maktiga och rika borgerskap utgjordes hufvudsakligen af adel. Borgarna hade emellertid under striderna för sitt oberoende fått hjälp af handverkarna, och dessa började efter den slutliga segern såsom sin andel i bytet kräva delaktighet i stadsstyrelsen: *popolo grasso* kom att stå emot *popolo minuto*. Inbördes strider utbröto litet hvarstädes, motsvarande kampen mellan patricier och plebejer i det antika Rom, och slutade med frihetens och själfstyrelsens undergång, i det konsulernas makt vanligen uppdrogs åt en *podestà*, ofta en ridare, som för att vara partisk togs från en främmande stad, och handverkarna, *popolos*, bildade liksom en egen stat gentemot de gamla *comuni*, hvarefter podestaten eller någon annan ansead man gjorde sig till enväldshärskare. Sålunda uppkom ur den fria stadsrepubliken det typiska italienska tyrannömet. Vid medeltidens slut voro därför de flesta italienska borgarrepublikerna förvandlade till af kej-

saren mer eller mindre beroende årliga hertigdömen, och borgarna hade för alltid förlorat sitt politiska inflytande. Däremot bibehöll de sin maktställning inom andra kulturlivets områden. Af genomgripande betydelse för långa tider framåt blef sålunda de italienske borgarnas synnerligen högt utvecklade finans- och penningväsen. Om den rike- dom, allmänanda och oförfillighet, som utmärkte dem under hela den senare medeltiden, vittna till- fyllest de många praktfulla kyrkorna och rådhusen; om den odlade smaken tala vidare deras af konsten förskönade enskilda byggnader och industriens alster. Se för öfrigt Florens, Genova, Milano samt Rom och Venezia, där utvecklingen i många afseenden skilde sig från det skildrade typiska förloppet.

Stadslif var främmande för germanerna. De äldsta tyska städerna (t. ex. Köln, Trier, Mainz, Metz, Strassburg, Augsburg) uppväxte på platser, där förut romerska kolonier funnits, eller framkallades af nya behov, i synnerhet behovet af skydd mot de vilda grannfolkens infall under 8:e årh. Inbyggarna i de äldsta städerna, hvilka i rättsligt afseende ej voro skilda från landsbygden, hade intet annat gemen- samt med hvarandra än platsen: där bodde om hvar- andra andliga och världsliga furstar, adelsmän, tjänstemän, jord- och husegare, fria och lifegna handverkare o. s. v. Men samboendet födde sam- manslutning, och under 11:e årh. framträdde med ens en ny, till intressen och lagar från förut befintliga stånd skild korporation, borgarståndet. Namnet borgare (ty. *bürger*, mlat. *burgenses*, ett ord, som före- kommer i urkunder först från 11:e årh.), ursprung- ligen namn på invånare i en befäst plats (en sådan kallades i äldre tider *burg*, borg, och i begreppet stad ingick därefter egenskapen att vara befäst), be- tecknade sedermera hvarje stadsinvånare, som var delaktig i de städerna tillkommande rättigheterna. De äldste borgarna i denna mening (altbör- ger, geschlechter, patricier m. fl.) voro fastighetsegarna, de större handels- och fabriks- idkarna, riddarna och tjänstemännen. Städernas äldsta styrelse var monarkisk och utövades af "stads- dens herre" (vanl. en biskop eller abbot); det blef nu dessa borgares sträfvan att göra staden så mycket som möjligt oberoende af denne herre. Detta arbete försiggick under 1100-talet. Emellertid hade, sär- skildt genom korstågen, handeln tagit en rask fart och skapat en rik och ansedd handelskår, hvars del- tagande i stadens styrelse blef oafvisligt. Under 1200-talet upphörde "släkternas", "patriciernas", årliga rätt att uteslutande förfoga öfver råds- platserna, och de köpmän, som ej förut haft plats i borgarnas krets, inträdde däri. Än mer vidgades denna krets, då äfven handverkarna, ehuru först efter långa och stormiga strider, under förra hälften af 1300-talet upptogos i densamma. Borgar- ståndet var, ehuru inom stadsområdet oftast aristo- kratiskt, ty en mängd af stadsinvånarna (*beisitzer*, *beisassen*, *schutzwervandle*, *schulzbürger*) saknade fulla borgerliga rättigheter, en demokratisk motvikt mot aristokratien. Starka genom handel och industri, som skapade rikedom och gynnade en högre andlig kultur, vunno borgarna, med våld eller penningar eller på grund af furstars adelsfientliga politik, icke endast kommunal själfstyrelse, utan äfven ett visst politiskt oberoende.

Man hör talas om "riksstäder" (*reichstädte*) och "landsstäder" (*landstädte*), men skillnaden dem emellan är vanskligt att uppdaga; de förre voro så- dana, som upptogos i "riksmatrikeln" och väl skulle lyda direkt under konungen, medan de senare skulle stå i ett närmare beroende af fursten i det land, där de lågo. Men konungen utövade i flera riksstäder större rättigheter än landsherren i många landsstäder, och i åtskilliga riksstäder hade landsherren dessutom en viss myndighet. Riksstäderna betalade väl ej skatt till landsherren, men detsamma var fallet med åtskilliga landsstäder. För vinnande af större ekono- misk trygghet, politisk själfständighet eller för han- delns främjande ingingo många städers borgerskap förbund med hvarandra. Så bildades af riks- och ett stort antal landsstäder "Rhenförbundet" (1254) för inskränkning af de många tryckande tullarna vid floden, af riksstäder "Schwabiska förbundet" (senare hälften af 1300-talet) till skydd för oberoendet gent- emot landsfurstarna och af hufvudsakligen landsstäder det världsbekanta "hanseförbundet" till tyska han- delns värn och befordran i utlandet. Sedan senare hälften af 1300-talet var landsstädernas borgerskap representeradt på de territoriella landtdagarna och riksstädernas på riksdagen. Borgarnas maktperiod sträckte sig från 1200-talet långt in på 1500-talet, då deras välstånd aftog. Trettiåriga kriget förstörde städernas gamla glans, och den oinskränkta furste- makten drog dem under sig. Visserligen tillförsäkrade westfaliska freden (1648) själfständighet åt de riks- städer, som då funnos, men dessas antal minskades genom senare hufvningar, och numera återstå endast tre fria riksstäder (Hamburg, Lybeck och Bremen), hvilka ingått som medlemmar i det nya Tyska riket. Bildandet af den preussisk-tyska tullföreningen och Tyska riket har i 19:e årh. gifvit handeln och indu- strien en ny lyftning, och den preussiska stadsord- ningen af 1808, som tjänat den följande lagstif- ningen till mönster, har medfört kommunal själf- styrelse. — Med *ausbürger* l. *pfaulbürger* förstods utom stadens hank och stör boende personer, som erhölet en inskränktare borgarrätt. Litt.: G. von Below, "Das ältere deutsche städtewesen und bür- gertum" (1898), G. L. v. Maurer, "Geschichte der städteverfassung in Deutschland" (1870), och K. Hegel, "Städte und gilden der germanischen völker im mittelalter" (1891).

De *nederländska* städerna borgare hafva genom- gått en utveckling, analog med de tyska. I fråga om rikedom öfverträffande de senare och beträffande kulturella intressen fullt jämförliga med de itali- enske, kunde de också tack vare städernas gynns- samma läge alltjämt hafda sitt oberoende mot de alltifrån medeltidens slut och ända in på 1700-talet af deras rikedomar lockade furstarna i angränsande länder. Se vidare Belgien och Nederlän- derna samt Amsterdam, Antwerpen, Bruges och Gent, som voro de mäktigaste stä- derna.

De *engelska* städernas borgare (*burgesses*, *citizens*, *townsmen*) stodo efter den normandiska eröfringen (1066) i beroende af konungen eller någon länsherre, hvilka voro de rätte egarna till stadens grund och åbyggnader och hvilka styrde genom sina fogdar samt pålade skatter efter behag. Men genom frihets- bref (karter) fingo invånarna i den ena staden efter den andra — redan af Henrik I, och i större

Handverkare från norra Italien på 1300-talet.

Köpmän från norra Italien på 1300-talet.

Franska borgardräkter från 1341.

Fransk borgare från början af 1500-talet, Ludvig XII:s tid.

Tredje ståndets dräkt i Frankrike 1789.

Borgarpar från Augsburg under 1500-talet.

Högstidsdräkter från Bremen under 1500-talet.

Danzigborgare från omkr. 1600.

Borgarpar från Johannsburg, Rheingau, under 1800-talets första hälft.

Holländska borgardräkter från 1600-talet (efter Franz Hals' tafla »Föreståndarna för S:t Elisabets sjukhus i Haarlem«).

Engelska borgardräkter från första hälften af 1600-talet, Cromwells tid.

mängd af Henrik II och Rikard I — evärdlig rätt till besittning af jorden (*fee-farm*) och till själfstyrelse samt egen jurisdiktion. Dessa rättigheter tillföll dock icke borgarna i gemen, utan stannade hos "gillena" (det äldsta från 1093), eller föreningarna mellan förmögnare borgare. Visserligen måste gillena sedermera dela med sig af sina förmåner till de efter dem bildade handverksskrän och åt småborgarna, hvilkas antal blef allt större; men själfva styrelsen kom fortfarande att ligga i händerna på en ligarki, ett härskande fåtal (*governing body*). Först genom 1835 års "municipal corporations act" öfvergick stadsstyrelsen till fullmäktige, som utses genom allmänna val, och den har 1882 normerats genom en ny "municipal corporations act". Likaledes har borgarnas politiska betydelse först på senaste tider vunnit någon styrka. Visserligen kallades redan 1265 från några städer representanter till parlamentet; men när dessa representanter snarare voro ombud för den härskande "cliquen" än för borgarna i allmänhet, och enär representationsrätten ej utsträcktes till alla städer och ej ens — förrän senare — stadgades för ett visst antal, utan berodde på de styrandes godtycke, så blef borgarnas politiska betydelse i det stora hela franska ringa. Det blef icke bättre, sedan representationsrätten blifvit fast vid vissa städer, ty medan många af dessa — och det redan tidigt — nedsjönko till en obetydlighet eller rent af försvunno från jorden (*rotten boroughs*; jfr *Borough*) eller gingo om arfogds inom några familjer, uppstodo nya, betydande städer, hvilka saknade ifrågavarande rätt. Från 1673 till 1832 fick ingen ny stad denna rätt, men genom reformbiller sistnämnda år frångogs representationsrätten 56 "rotten boroughs" och gafs iället åt flera stora städer, som varit den förtur, ivarjämte representantantalet mer jämkades efter olkmängden, på samma gång som valrätten utsträcktes till ett större antal borgare. Genom dessa omständigheter i förenig bröts aristokratiens dessförinnan allsmäktiga inflytande på valen, och undersuset öppnades för ett borgerligt element af förut ej anad styrka.

I Frankrike utvecklade sig stadslifvet högst olika i Norden och i Södern. I Södra Frankrike uppkom ett fritt borgarstånd omkr. år 1100, då stadernas öpmän (*les bourgeois*) och länssadel började lösgöra sig, stundom på fredlig väg, från beroendet af länsherrarna och skaffa sin stad politisk oafhængighet. Utvecklingen var därefter ungefär densamma som i Italien (se ofvan). Valda konsulter med ett eller två råd och en borgarförsamling (*parlementum*) vid sin sida skötte stadens styrelse och uppträdde i staten såsom fullt jämbördiga med greifvorna och baronerna. Senare tillsattes i somliga städer en podesta öfver eller i st. f. konsulerna. I Norra Frankrike ingingo borgarna i en del städer, såsom Amiens, Reims, Soissons m. fl. omkr. år 1100 föreningar till inbördes skydd mot länsherrns godtycke ochingo småningom af honom antingen genom kamp eller för pengar ett fribref (*charte*) för staden, om tillförsäkrade borgarna deras personliga frihet. Älunda uppstodo de s. k. *villes de commune*, hvilka utvecklade sig till nästan själfständiga republiker, ledade af ett råd (*jurati, échevins*) med en *maire* i spetsen. Partistrider mellan de rike köpmännen å ena sidan och det lägre folket å den andra störde

dock snart utvecklingen och gjorde ända på friheten. I mellersta Frankrike slutligen hindrade den där städse starka konungamakten uppkomsten af ett själfstyrande borgerskap. Men i dess städer, de s. k. *villes de bourgeoisie*,ingo borgarna i stället genom fribref sina afgifter noggrant bestämda och sin rättsordning skyddad samt kunde i lugn utveckla sin handel. De blefvo "konungens borgare" (*bourgeois du roi*), och deras ställning var så förmånlig, att flera städer i norr med glädje hälsade kronans ingripande i deras inbördes tvistigheter, fastän de därvid förlorade sin själfstyrelse. Småningom uppkom ur dessa förhållanden ett franskt riksborgerskap, och icke ens de mäktiga fria städerna i Södern kunde motstå den allt starkare konungamakten. 1302 var borgarnas inflytande så stort, att Filip den sköne inkallade deras ombud till riksförsamlingen. Dessa ombud, liksom äfven borgerskapet själf, kallades *le tiers état* (det tredje ståndet), men ordet fick med tiden en så vidsträckt betydelse, att därunder inbegreps hela "nationen, på adel och präster när". Borgarnas politiska inflytande i Frankrike försvann därefter alltmer för konungamakten, hvartill äfven mycket bidrog, att de i sin fruktan för de upproriska bönderna och arbetarna på 1400-talet tvungos att söka sitt skydd hos den senare och därigenom stärkte densamma. Etienne Marcel (se d. o.) och Jacques Coeurs (se d. o.) namn vittna dock om det stora inflytande de franske borgarna haft på konungamakten. Det tredje ståndet vann slutligen seger öfver denna i den stora revolutionen 1789, då alla särskilda stånd upphäfdes. En särskild betydelsefull roll inom det franska samhället, både socialt och politiskt, spelade de borgerliga klasserna, framför allt de förmögna "storborgarna", efter julirevolutionen 1830 fram till 1848 års revolution, en epok, som i Frankrikes historia karakteriserats såsom "bourgeoisins" gyllene tid med sin "borgarkonung" (Ludvig Filip).

I Danmark uppstodo de äldsta städerna vanligen vid någon befästning, borg. Invånarna, eller borgarna, hade ursprungligen själfva om hand stadens styrelse och egde rätt att göra förordningar för sammanlefnaden därstädes. De blefvo tidigt nog (1250) kallade att som ett särskildt stånd — vid sidan af adel, präster och bönder — möta vid riksdagarna. Vid dessa skaffade de sig åtskilliga privilegier, förträdessvis i fråga om handel och handverk. Men allteftersom adelns och prästernas makt steg, sjönk borgarnas politiska inflytande och med detta deras förmåga att skydda privilegierna, hvilka (på bekostnad af stadernas välmåga) kringskuros till de bägge nämnda klassernas förmån. Till den politiska betydelselösheten och ekonomiska svagheten sällade sig förlusten af rätt till kommunal själfstyrelse. Mot medeltidens slut och under första årh. efter reformationen var borgarnas beroende af adeln i ständig tillväxt. Men hämnaden kom 1660, då borgarståndet hjälpte konung Fredrik III att knäcka adelsväldet och införa en absolut konungamakt. Hvad ståndet vann var ej politisk makt, ty med författningsändring och riksdagens åtskaffande upphörde borgarna att finnas till som riksstånd; men deras rättsliga ställning i samhället blef tryggad och friare (genom "privilegierna" af 24 juni 1661). Borgarna voro till 1849 befriade från värnpliktsskyldighet och hade till 1862 uteslutande rätt till idkande af

vissa näringar. På 1830-talet började de åter få rätt till deltagande i stadsstyrelsen, hvilken numera helt och hållet öfvergått i borgarnas, d. v. s. medlemmarnas af kommunen händer och ordnats genom lagen af 26 maj 1868. Litt.: M. Mackeprang, "Dansk köbstadsstyrelse" (1900).

I *Seerige* hade städerna ej såsom de flesta af Tysklands städer våldet och oordningen, utan ordningen och lugnet att tacka för sitt upphof. De uppväxte alla på platser, där människor samlades till köpenskap och varuutbyte — något som intygas däraf att de ursprungligen kallades köpstäder, och af den omständigheten att ordet köping ingår i flera af våra äldsta städers namn (Linköping, Jönköping m. fl.). Längre voro städerna, hvilkas invånare kallades bymän eller köpstadsmän, inga från landkommunerna afsondrade samhällen; det var först när den tilltagande folkmängden föranledde särskilda bestämmelser för sammanlefnaden, som de (antagligen under 1100-talet) började skilja sig från dessa. I början tillämpades likväl i dem landskapsets lag, ehuru med oundgängliga modifikationer. Deras egenskap af själfständiga samfund utvecklades sedan alltmåra genom närmare beröring med Tyskland och under konungamakts hägn. Från de första folkungaregenternas tid kan man spåra begynnelserna till en egen administration, och Bjärkö ärrätten (se d. o.) lagfäste de på åtskilliga håll gängse sedvänjorna. Men fullt ordnade förhållanden inträdde först genom den allmänna stadslagen (på 1350-talet). Med denna lag framstod, vid sidan af rikets öfriga stånd, ett borgarstånd. Själva ordet borgare — ett lån från tyskan — var dock ännu icke den öfliga benämningen på stadsinvånare (de hette fortfarande bymän eller köpstadsmän); det förekommer i offentlig handlingar först i början af 1400-talet. De, som för handel eller af andra orsaker tillfälligtvis uppehöll sig i staden, kallades *gäster* eller *köpsenner*.

Endast köpmän och handverkare, som egde hus och grund i staden eller för en viss summa förvärfvat burskap, voro enligt stadslagen borgare, endast de åtnöto de staden medgifna förmånerna, egen lagskipning, förvaltning och en lagstiftningsrätt af i begynnelsen obestämd omfång o. s. v. Dessa rättigheter utöfvades dock icke ensidigt af borgerskapet allena, utan under uppsikt af och samverkan med en af konungen tillsatt fögde, vid hvars sida i större städer förekom en byfogde. Ej heller fingo borgarna i gemen, på demokratiskt vis, draga stadens angelägenheter under sitt omedelbara afgörande eller öfverlämna dem åt af dem själfva valda fullmäktige, utan ärendena sköttes af det genom valsättet, koop-tation, och valbarhetsgrunden, egandet af fastighet, aristokratiskt sammansatta rådet (borgmästare och rådmän). I viktigare administrativa frågor egde dock bymännen, samlade till byamot, sedermera kalladt rådstuga, att gifva sin mening till känna, och mot medeltidens slut fanns i de större städerna ett slags representation, "stadens 24 eller 48", vid rådets sida (Stockholm hade sedan 1475 en sådan af rådet utsedd representation, "communitas", "fullmäktige på menighetens vägnar", i början 24, sedermera 48 medlemmar, hvilka "såsom stadens 48 äldste kvarstodo till 1768 och, då ökade till de 50 äldste, sedermera behöllits ända till våra dagar"). Men

det demokratiska element, som låg i byamoten, blef, genom det sväfvande i sin sammansättning och befo-genhet, af ringa betydelse, tills det ordnades af Gustaf II Adolf, under hvars tid ett årligen ur och af meniga borgerskapet valdt utskott, de äldstes råd, ersatte byamoten och ställdes vid sidan af det förra rådet, som vid samma tid började kallas magistrat. Än större mark vann det demokratiska elementet, då borgerskapet (1693) fick rätt att deltaga i valet af rådmän och att upprätta förslag till borgmästare (dessa hade under en del af 1600-talet utnämnts af regeringen äfven utan föregånget val). Utan väsentliga ändringar fortfor stadsstyrelsen att ligga i borgarnas (de "rätte borgarnas", i motsats till de i städerna inflyttade medlemmar af andra samhällsklasser) händer ända till 1862, då rösträtt i stadskommunens angelägenheter alldeles upphörde att vara bunden vid yrke och burskap.

Samtidigt med att borgarna genom stadslagen framträdde som en själfständig social klass, blefver deras representanter kallade till riksmöte. 1359. Huruvida någon riksdag detta år verkligen hölls, må lämnas därhän. Alltsedan midten af 1400-talet blef emellertid borgerskapet genom häfd en ständig lem af riksdagen, och under slutet af 1400- och början af 1500-talet — riksföreståndartiden — kallades representanter af detsamma t. o. m. till råds-mötena eller infunno sig där på eget initiativ. 1634 års regeringsform erkände borgerskapet uttryckligen såsom ett af rikets ständer, borgarståndet. Vid riksdagarna betydde det dock länge föga — mindre än något annat stånd; men 1650, när striden mellan de ofrälse stånden och adeln blossade upp, trädde det fram med kraft och vann sedermera allt större inflytande. Enväldet förlamade riksdagens makt, men när denna med frihetstiden fick ny styrka, intog och behöll borgarståndet en framstående plats. Det förfäktade energiskt rätten att representera endast handels- och yrkesidkarna. Sedan det (1810 och 1830) upptagit ombud för bergsbruket och (1858) icke-burskapsegende hus- och tomtigare i städerna, förlorade det sin ursprungliga karaktär och upphörde kort därefter, genom representationsförändringen 1866, att vara ett riksstånd. — Antalet representanter för de särskilda städerna växlade (2—6) till 1634, då det fastställdes till två för hvarje (en borgmästare och en rådmän); under det följande århundradet blef det åter förändradt, i det att städerna då, allt efter styrka och välstånd, dels fingo förena sig två och tre om ett ombud, dels hvar för sig sända en eller flera fullmäktige. Stockholm skickade det största antalet, 10; däreäst kom Göteborg, med 3. Antalet medlemmar i ståndet kunde under sådana förhållanden icke alltid vara lika stort; under frihetstiden var det omkr. 80, under de sista ständs-riksdagarna omväxlade det mellan några och 60 och några och 70. — De grunder, efter hvilka städernas representanter valdes, voro länge vacklande, tills magistraterna förbehöll sig ensamma valrätten, hvilken den utöfvade — om också icke utan borgerskaps inblandning — ända till frihetstiden; då begynte borgerskapet (i förstone med obestämd andel, men från 1731 på ett lagbestämdt och afgörande sätt) deltaga i valen, som skedde inför magistraten och mestadels voro medelbara; vid omedelbart val-sätt utöfvades rösträtten efter graderad skala. Valrätt hade endast "rätte borgare" och magistrats-

person, som ock var borgare; för valbarhet till dektor eller riksdagsman fordrades bl. a. sjuarigt urskap, 30 års ålder, en viss census, hvarjämte ordinarie borgmästare och rådmän, som innehaft tjänsten en viss tid, voro valbara. Enligt 1810 års riksdagsordning fingo äfven fjärdepartsegare i Falu bergslag, som tillika voro brukande bergsmän, valätt, och för valbarhet nedsattes fordringarna till att minst 3 år hafva varit magistratsperson eller borgare. 1830 utsträcktes valrätten till idkare af bergsbruk äfven utom Falu bergslag samt 1858 till alla i stad bosatta idkare af yrken, som hörde till borgerliga näringar, hus- och tomtägare samt egare eller innehafvare under ständig besittningsrätt af jord under stadens domvärjo och till stadens magistratspersoner. Ståndets ordförande eller "talman" var vanligen en af Stockholms borgmästare ända till frihetstiden, under hvilken talmannen valdes af ståndet (vanligen justitieborgmästaren i Stockholm). Efter revolutionen 1772 och sedermera, så länge ständsrepresentationen bibehöll sig, utsågs han af konungen. Ståndet kallades i officiella handlingar "vallofliga borgarståndet". Det forna borgarståndets arkiv (protokoll 1668—78, 1719—1866, handlingar fr. o. m. 1664 m. m.), sammanlagt 560 volymer, förvaras nu i riksarkivet; där förvaras ock borgarståndets riksdagsfullmakter (fr. o. m. 1609, 46 vol.) samt städernas hvar för sig eller flera tillsammans till k. m:t ingifna besvär (från midten af 1500-talet till 1800; 102 vol.).

Den svenska borgarklassen tål ingen jämförelse med motsvarande samhällsklasser på kontinenten. Den har aldrig, såsom de sistnämnda, djupt ingripit i samfundsutvecklingen och bestämt dess gång, som dessa haft den högre missionen att kämpa för den allmänna friheten. De svenska borgarna nådde icke heller samma välmåga som deras utländske bröder. Liksom själfva ordet borgare äfven som borgarnas styrelse och många bland deras inrättningar, såsom gillen och skrän, voro lån utifrån, så stodo de själfva under århundraden i beroende af utlänningen, ja i begynnelsen voro våra städers borgare till större delen utlänningar, och ända in i senaste tider hafva inflyttningar i mängd ögt rum, hvarom de många främmande namnen på stadsinvånarna vittna. Under hansans välmaktsdagar var tyskarnas inflytande så stort, att ända till 1471 halva antalet af de svenska städernas styrelsemedlemmar enligt lag skulle vara tyskar. Då stadsgades, att de alla skulle vara svenska inländska män, "som hafva i staden liggande grund". För-gäfvos sökte Vasakonungarna på lagstiftningens väg igenom skärpta förbud mot landsköp och mot handtverks idkande utom städerna m. m.) skapa en oberoende och burgen borgarklass. Borgarna fortforo att, såsom Gustaf II Adolf yttrade, "vara utlänningarnas drängar för en bettlepenning". Val befriade ur hansans händer, råkade de i holländarnas. Den ifrån 1600-talet strängt genomförda monopoliseringen af handel och handverk i städerna, bildandet af de stora handelskompanierna och tillämpningen af merkantilpolitikens grunder — så hämmande de än verka på längden — förde dock måningom till borgarnas emancipation af utlänningen till större välmåga. Jfr Kommun. — Litt.: P. E. Bergfalk, "Om svenska städernas författning och förvaltning" (1838), C. T. Odhner, "Bidrag

till de svenska städernas och borgarståndets historia före 1633" (1860) och "Bidrag till svenska stads-författningens historia" (1861). "Om de svenska städernas kommunala utveckling under 17:e årh." (i Nord. tidskr., 1867), S. Clason, "Stockholms åter-funna stadsböcker från medeltiden" (i Hist. tidskr., 1903), samt E. Hildebrand, "Svenska statsförf.: hist. utveckling" (1896) och där anförd litteratur.

I Finland, där vid landtdagen den gamla svenska ständsrepresentationen ännu bibehållit sig, utgöres borgarståndet af städernas fullmäktige. Äfven där har valrätten, som förr tillkom endast magistrat och borgare, blifvit utsträckt, så att numera hvarje medlem af stadskommun, som är i staden skattskriften, är valberättigad (se vidare Finland, författning). — I städernas styrelse ingriper borgerskapet endast så till vida, att det, när magistratsledamöter skola väljas, genom omröstning utser ett antal personer, bland hvilka magistraten upprättar förslag, som sedan, vid val af borgmästare, underställes kejsaren-storfursten, och, vid val af rådmän, länets guvernör. J. Th. W.*

I den äldre medeltiden innefattades alla de *norska* städernas invånare under det gemensamma namnet *bøjarmenn* ("by-män", stadsboar, af *no. bær*, gård, by, stad). Först i 14:e årh. upp-ställdes särskilda villkor för att räknas bland dessa, t. ex. att man skulle svära staden trohet och låta inskrifva sig i stadens bok. Dessa borgare samlades till s. k. *bøjarmót*. Som en representation af borgare kan man betrakta rådet, hvars ordförande i vissa fall var lagmannen och sedermera borgmästaren. Denna medeltidsorganisation gällde i hufvudsak till 1660; därefter upphörde det gamla "bøjarmót", borgerskapet kom småningom att representeras af "de udvalgte mænd", och rådet blef ej längre en rent kommunal institution. Genom de förändringar i kommunalstyrelsen, hvilka infördes genom 1837 års lag, fick hvarje stad sitt särskilda "formandskab" och "representant-skab". Numera förstås, i trängre mening, med borgare: hvar och en som vunnit burskap, och i vidsträcktare mening: alla de, som äro bosatta i en stad, där erlägga utskylder, ega rösträtt o. s. v. Den särskilda värnplikt, som tidigare ålåg de egentlige borgarna, upphäddes genom lagen af 28 maj 1881. Y. N.

Stadsväsandets uppkomst och utveckling ha varit föremål för en synnerligen intensiv historisk forskning. Af den ytterst rikhaltiga litteraturen må, utom ofvannämnda arbeten, vidare framhållas: Below, "Territorium und stadt" (1899), Giry, "Documents sur les relations de la royauté avec les villes en France 1180 à 1314" (1885), Gneist, "Geschichte und heutige gestalt der englischen kommunalverfassung" (1860), Gross, "The gild merchant" (1890) och "Bibliography of british municipal history" (1897), Hegel, "Geschichte der städte-verfassung von Italien" (1847) och "Die ent-stehung des deutschen städtewesens" (1898), Keutgen, "Untersuchungen über den ursprung der deutschen stadtverfassung" (1895), Lanzani, "Storia dei comuni italiani" (1882), Luchaire, "Les communes françaises à l'époque des Capétiens directs" (1890), Sohm, "Die entstehung des deutschen städte-wesens" (s. å.), Warnkönig och Gheldorf, "Histoire de la Flandre et de ses institutions civiles et poli-

tiques" (5 bd, 1835—64), Wauters, "Les libertés communales, essai sur leur origine . . . en Belgique" (3 bd, 1869—78), och Vedel, "By og borger i mideldalderen" (1901).

Den dräkt, som borgarna fordom buro, hade i mycket en egenartad utveckling, om den också naturligtvis i viss mån följde modets allmänna växlingar (jfr Dräkt). I de stora handelsstäderna hade borgerskapet i äldre tider merendels en endast lokalt gängse kostym, som enqvist bibehölls. Planschen visar åtskilliga representativa borgardräkter från olika tider och länder.

Borgarhjort. Se Tora.

Borgarskola (ty. *bürgerschule*), urspr. skola, afsedd för städernas borgerskap, liksom adelsläroverket (lat. "collegium illustre", ty. "ritterakademie") för adeln, latinskolan för prästerskapet och folkskolan för allmogen. Under medeltiden och reformations-tiden hade man sökt tillgodose borgerskapets bildningsbehof genom "skrif- och räkneskolor". Benämningen "borgarskola" synes ha kommit i bruk genom den berömda pietisten och pedagogen A. H. Francke. Till dennes vidlyftiga stiftelser i Halle hörde ej blott "pedagogier" för de förnämle och "latinskolor" för blifvande lärde samt "fri- och fattigskolor" för barnhusbarn, utan äfven "borgarbarnskolor" eller "borgarskolor" för gossar och flickor ur den bemedlade borgarklassen. Sistnämnda anstalter, som inrättats år 1695, hade vid Franckes död (1727) vuxit så, att de omfattade flertalet vid samtliga stiftelser intagna barn. Genom Franckes lärjungar och gynnare vann den nya skolarten snart vidsträckt utbredning. I Tyskland förordades den ifrigt af J. B. Basedow (i "Vorstellung an menschenfreunde", 1768) samt hans efterföljare, filantropisterna, särskildt af F. G. Resewitz (i "Die erziehung des bürgers", 1773) och L. F. G. E. Gedike (i "Grundlinien des planes der neuen bürgerschule zu Leipzig", 1803). Enär den "borgerliga" undervisningen för att motsvara sitt syfte borde vara omedelbart tillämplig på näringslivet, alltså utprägladt realistisk, kommo borgarskolorna att delvis sammanfalla med de s. k. realskolorna, af hvilka de första upprättades af Christoph Semler i Halle 1738 och Joh. Jul. Hecker i Berlin 1747. Genom inflytande af den från Pestalozzi utgående folkbildningsrörelsen började i slutet af 1700-talet den upfattningen här och hvar göra sig gällande, att borgarskolan borde vara en utveckling af "elementarskolan" (= folkskolan) och en grundval för lärdomsskolan, och i enlighet härmed uppkom för densamma namnet *mellanskola* (ty. *mittelschule*, da. *middelskole*, det förra använt från 1799, det senare från 1806). Efter 1840, då Karl Mager (genom sin skrift "Die deutsche bürgerschule") satte frågan om borgarskolans rätta ställning och uppgift under debatt, har ett lifligt meningsbyte härom förts inom pedagogiska kretsar. Praktiskt har utvecklingen gått i tvåfaldig riktning. Å ena sidan ha borgarskolorna närmast sig de högre läroverken samt blifvit 6- eller flerklassiga skolor, parallella med folkskolan och gymnasiet; så de tyska "realschulen" och flertalet tyska "mittelschulen". Å andra sidan ha de mer eller mindre fullständigt anslutit sig till folkundervisningsanstalterna; så det slags tyska "mittelschulen", som sakna en eller flera af de lägre klasserna, äfvensom borgarskolorna i Ba-

jern och Österrike, hvilka äro treklassiga, samt de s. k. högre borgarskolorna ("de hoochere burgerscholen") i Nederländerna, hvilka skolor ha en inträdesålder af 12 år och dels 3-årig, dels 5-årig kurs.

I Sverige öfvertogs 1649 de gamla skrif- och räkneskolornas borgerliga bildningsuppgift af en till lärdomsskolan fogad "skrif- och räkneklasse", längre fram kallad "apologistklass". Under påverkan från Tyskland föreslog den framstående pedagogen C. U. Broocman 1812 inrättandet af särskilda borgarskolor, och genom 1820 års skolordning kommo sådana äfven till stånd under benämningen apologistskolor. Vid 1849 års reform införlivades emellertid dessa med läroverket och uppgingo i dess reallinje. Förslag om deras återupprättande ha tid efter annan framkommit, men icke ledt till annan påföljd, än att den 1904 beslutade realskolan erhållit en särskild afslutningsklass, sidoordnad med gymnasiet. För närvarande användes i vårt land benämningen borgarskola dels af folkskolans högre afdelning för gossar i Malmö (som har treårig kurs och meddelar undervisning äfven i främmande språk), dels af den fortbildningsanstalt, som kallas Stockholms borgarskola.

Stockholms borgarskola är ett system af söndags- och aftonskolor, hufvudsakligen afsedda att bereda tillfälle till fortsatt utbildning åt i arbete anställda personer. Den stiftades 1836 af sällskapet "Det redliga förbundet", upphörde tillika med detta sällskap 1841, men återupprättades 1842 af "Sällskapet till befrämjande af Stockholms (stads) borgarskola". Efter 1853 omfattade den 4 stadier: religionsskolan (kateketiskolorna), lägre realskolan (handverksskolorna), högre realskolan (egentliga borgarskolor) och tekniska skolan (slöjdskolan). De s. k. statvareklasserna, hvilka utgjorde en afdelning af kateketiskolorna, indrogos efter den 1875 skedd omgestaltningen af samfundet "Pro fide et christianismo". År 1882, då stadsfullmäktige tillerkände Stockholms borgarskola ett större anslag, undergick densamma en genomgripande reorganisation, och den har sedan under rektor P. E. Fischiers ledning utvecklats med det systemålet för ögonen att blifva en efter hufvudstadens särskilda behof afpassad folkhögskola med öfvervägande praktisk riktning. Den arbetade höstterminen 1904 på följande afdelningar: 1) *de lägre skolafdelningarna* (7 till antalet, med lokaler i olika stadsdelar, där undervisning i svenska språket (rättsskrifning, litteraturläsning), aritmetik, skönskrifning och bokföring meddelades åt sådana personer, som i dessa stycken behöfde fullständiga sin folkskolebildning; 2) *tekningsafdelningarna* å Södermalm (2 till antalet, som tillhandahålla i tekniskt yrke anställda personer inom denna stadsdel elementär undervisning i frihandsteckning och lineärteckning; 3) *de högre allmänna afdelningarna*, som gävo undervisning åt personer med fullständig folkskolebildning i svenska språket (uppsatsskrifning, grammatik, litteraturläsning), geografi, matematik (geometri, aritmetik, algebra), skönskrifning, stenografi, maskinskrifning, bokföring, affärskorrespondens, frihandsteckning och lineärteckning; i samband härmed *språklinjen*, med kurser i tyska, engelska och franska, samt *kontorslinjen*, med kurser i grosshandelsbokföring, handelslära, handelsläroinstitutt, varukännedom, svensk, tysk och engelsk handelskorrespondens med flera merkan-tila ämnen; 4) *högre afdelningen för yrkesarbetare* med kurser i svenska språket (hufvudsakligen upp-

satsskrifning), geografi, tyska och engelska; 5) föreläsningsserien med populärvetenskapliga föreläsningar samt litteratur- och musikaftnar. Därjämte meddelades även undervisning i *körsång*. — Skolan lyder under en styrelse, sammansatt af dels 7 ledamöter, som utses af "Sällskapet till befrämjande af Stockholms borgarskola", dels ett antal delegerade för de territoriella hufvudstadsförsamlingarnas skolor, Stockholms stadsfullmäktige och Stockholms arbetarörening. — Under arbetsåret 1903—04 räknade skolan 1,839 lärjungar, hvaraf 914 manliga och 925 kvinnliga, 498 i de lägre afdelningarna, 1,341 de högre. Räkenskaper för 1903 utvisade en beaktning af 83,453 kr. 48 öre.

Frv Brg.

Borgarståndet. Se Borgare.

Borgarsysla (fno.). Se Borgesyssel.

Borgartinget var under medeltiden det allmänna tinget (hufvudsakligast) för sydöstra Norge, Viken (Borgarþingslög). Det hölls i eller vid Borg (Sarpsborg). Sedan lagmansinstitutionen blifvit fullt utvecklad, utbröts ur dess område det sedermera s. k. Bohus län som en egen lagsaga. Under borgartinget hörde även landskapen kring inre delen af Kristianiafjorden (Vingulmörk och Vestfold), hvilka sedermera lades under lagmännen i Oslo och Tunsberg. På 1500-talet flyttades "lagtinget" till Fredriksstad, och under detta lades, antagligen hundra år senare, även Tunsbergs stad och några smärre distrikt väster om fjorden. Detta Fredriksstads "lagdöme" (lagsaga) egde bestånd till 1797. Liksom de öfriga norska allmänna tingen, hade borgartinget ända tills under Magnus Lagaböte (1263—80) en allmän landslag infördes, sin särskilda lag. Af denna finnes endast den äldre "kristen-ret" (kyrko-riken) i behåll.

Y. N.

Borga slott. Se Visingsö.

Borga upp, sjö. Se Borg.

Borgbacken, ett af två väldiga koncentriskas vallar och grafvar omgifvet, urgammalt fäste vid Borgå ås utlopp, strax norr om Borgå stad i Nyland. Det låg redan i ruiner, när Borgå stad först omtalas — för ett halft årtusende tillbaka —, och dess grundläggning förlorar sig i tidernas natt. Man har gissat, att det var en af de stora jordborgar, som Erik Emundsson enligt sagan uppförde i österland (Heimskr. Olof d. hel. saga, kap. 81). Folksägner om orten förmäler, att en sjörfvarhöfding Borg haft sitt tillhåll där och att Borgå fick sitt namn efter honom.

A. O. F.

Borgbardun. Se Borg, sjö.

Borgbrass. Se Borg, sjö.

Borgeby, socken i Malmöhus län, Torna härad. 1,115 har. 710 inv. (1903). B. bildar med Löddeköpinge ett patronellt (altern. mellan egarna till Borgeby och Löddeborg) pastorat, Lunds stift, Torna kontrakt. — Inom socknen ligger vid Löddeån Borgeby (Borreby) gård, ett urgammalt gods, i hvars gamla byggnader kvarlevor finnas af det forna befästa slottet. Vid Borgebybro öfver Löddeån byggdes en skans 1677.

Borgen, Borgensförbindelse, *civill.*, en persons åtagande att fullgöra en annans förbindelse, händelse den senare icke skulle själf uppfylla den. Den, som åtager sig en sådan förbindelse, kallas *borgesman* eller *löftesman*. Borgen kan ingås för alla slags rättsliga förbindelser och af hvar och en, som lagligen eger sig själf förplikta.

Någon viss form för dess giltighet är icke föreskrifven. — Löftesmannens förbindelse, som är afsedd att bereda fordringsägaren säkerhet, ansluter sig som ett stöd till en förut beftälig förbindelse, hvilken den förutsätter och efter hvilken den mätes. Därpå är klart, att löftesmannen är förpliktad, endast om gäldenären är det, att hans förbindelse upphör i samma ögonblick som den senares och att han ej kan vara förpliktad i större, men väl i mindre, omfattning än gäldenären själf. I hvilken grad han verkligen är förpliktad utvisar förbindelsen, hvilken måste tolkas strängt efter orden. — Af borgensförbindelsens subsidiära natur följer vidare, att den först då kan göras gällande, när det visat sig, att den ursprungliga förbindelsen icke blifvit uppfyllt. Denna förmån (*beneficium excussionis*), att först i andra rummet svara för skulden, kan löftesmannen afsäga sig genom att teckna borgen "såsom för egen skuld" (*proprie-borgen*), då han omedelbart kan sökas för skulden och även i öfrigt är likställd med en gäldenär. Hans ansvarighet vid sådan borgen förfaller dock, om förbindelsen icke göres gällande inom tolf månader efter skuldens förfallotid, där sådan är bestämd; är den förfallen vid anfordran, tillämpas endast vanlig preskriptionstid. — Om flere personer ingått borgen för samma skuld, är de efter regeln ansvariga hvar och en för en lika stor del af densamma; de ansvara "efter hufvudtalet". Dock kan deras ansvarighet även gälla olika stora delar eller för hvar och en sträcka sig till skuldsumman i dess helhet (solidarisk borgen); sådant måste då vara uttryckligen sagdt i förbindelsen. En löftesman, som betalt till borgenären, förvärfvar därigenom (för så stor del af skulden, som icke belöper sig på honom själf) dennes rätt såväl mot gäldenären som mot de öfrige löftesmännen. Om borgen för samma skuld tecknats af flere personer på olika tider, har en äldre borgesman dock ingen rätt mot en senare (men väl omvänt). Se vidare Uppbördsborgen.

I. Afz.

Borgen [bår'gen], Vilhelm August, dansk skolman, f. 1801 på Nöragergaard vid Slagelse, d. 1884 i Köpenhamn. B. utnämndes 1844 till direktör för Köpenhamns kommunala skolväsen och utvecklade i denna egenskap en betydelsefull verksamhet, hvarigenom undervisningen reformerades och förbättrades, tidsenliga skolbyggnader uppfördes, lärarlönerna höjdes och de olika skolorna organiserades fastare under ledning af inspektörer. B. var kultusminister i Rottwits ministär 1859—60 och ledde sedan som privatman.

Borgensförbindelse. Se Borgen.

Borgenström, Karl, stenograf. Se Stenografi.

Borgenär, i allmänhet person, som har något att fordra af en annan. Den senare kallas gäldenär. Jfr Konkurs.

Borgerdyd, Selskabet for, en i Köpenhamn 1785 stiftad förening "for at virke til borgerdyds udbredelse", i synnerhet till främjande af enkelhet i lefnadssätt och klädedräkt. Det upplöstes efter få års förlopp till följd af inre slitningar, men hade 1787 grundlagt en lärd skola, Borgerdydsskolen i Köpenhamn, från hvilken 1795 afskildes en motsvarande i Kristianshavn. Jfr H. Lund, "Selsk. f. borgerdyd" (1885).

E. Ebg.

Borgerhout [bår'gerhaut], en östlig förstad till

Antwerpen. 37,693 inv. (1900). Tobaksfabriker, färgerier och blekerier.

Borgerlig död, jur. 1. Straffr. Enligt den äldre franska lagen medförde vissa brott jämte själva straffet äfven den påföljden, att den brottslige förklarades för borgerligen död. Han förlorade därigenom rättigheten att förfoga öfver sin egendom, hvilken skiftades mellan hans lagliga arvingar, såsom om han afidit och utan afseende på om han genom testamente annorlunda förordnat. Vidare kunde han icke genom arf, gifva, testamente eller på annat sätt förvärfa egendom, icke afsluta något inför lag giltigt aftal, icke inför domstol föra talan hvarken för sig själf eller andra, icke vittna och icke ingå äktenskap. Om han förut var gift, ansågs äktenskapet upplöst. Mellan 1790 och 1810 var detta straff tidsats afskaffadt eller åtminstone i tillämpningen inskränkt; men sistnämnda år bestämdes genom "Code pénal" denna straffpåföljd för brott, som voro belagda med dödsstraff, straffarbete på listid eller förvisning (deportation). Genom en lag af 3 juni 1854 blef den borgerliga döden afskaffad i Frankrike och ersatt med en lindrigare straffpåföljd, benämnd "interdiction légale". Äfven i de länder, hvilka i sammanhang med införandet af den franska lagstiftningen tillägnat sig ifrågavarande straffart (såsom Belgien, Holland, Italien samt åtskilliga tyska och nordamerikanska stater), har den efter hand blifvit afskaffad.

I Sveriges nu gällande brottmålslagstiftning förekommer icke någon straffart motsvarande den borgerliga döden; men i vårt lands äldre lagar finnes något liknande, nämligen det för vissa svårare förbrytelser, särskildt de s. k. edsöresbrotten, bestämda stadgandet att den brottslige skulle "biltog läggas och dömas fridlös öfver allt riket". Sålunda skulle den biltoges lösa gods, sedan hans skulder blifvit gäldade, skiftas mellan jordegaren, konungen och häradet, och afkastningen af hans fasta egendom — hvilken såsom en släktns tillhörighet icke kunde förverkas — skulle, såvida den ej åtgick till gälds betalande, utdelas till de fattige samt till kyrkor och kloster. Den biltoge fick icke taga arf, icke genom testamente mottaga eller bortgifva egendom och ej vittna. Ingen fick gifva honom föda eller husrum eller värja honom; blef han dräpt, fick han ligga ogill. Med andra ord: den biltoge var ställd utom samhällets skydd och kunde således sägas vara borgerligen död, om ock, till följd af de olika tids- och samhällsförhållandena, de bägge straffen i mycket skilde sig från hvarandra. Jfr Akt, Bann, Biltog, Capit-tis deminutio och Fridlös. (A. R.)

2. *Civilr.* Om en person är borta och man ej har någon underrättelse huruvida han varit vid lif under de sist förflutna tjugo åren; eller om han blifvit svårt sårad i krig; eller befunnit sig om bord på ett fartyg, då det förgicks; eller varit i annan lifsfara och man ej vet huruvida han blifvit räddad samt fem år förflutit sedan han vederligen var vid lif; eller om hans ålder, såvida han vore vid lif, skulle öfverstiga nittio år: så eger domstolen i den ort, där han sist hade sitt hemvist, att, på ansökan af den bortkomnes presumtive arvingar, genom kungörelse tre gånger i allmänna tidningarna kalla den bortkomne att gifva sig till känna hos domstolen eller dess ordförande. Kommer han ej inom ett år från sista kungörelsen, eger domstolen

förklara, att "han skall för död anses", och förfäres sedan med hans kvarlåtenskap, som om han afidit. C. W.*

Borgerlig tid. Se Soltid.

Borgerligt år, kronol. Det tropiska året (se Astronomiskt år) innefattar en tidrymd af 365,2422 (något mindre än 365 $\frac{1}{4}$) dagar. I det borgerliga lifvet måste man dock såsom tidsenhet naturligtvis använda en period af ett helt antal dagar, och man låter därför i vanliga fall året utgöras af jämt 365 dagar. Därigenom uppkommer likväl den olägenheten, att de tillfällen, då solen intager samma lägen i förhållande till jordens ekvator, under 4 på sådant sätt bestämda år blifva tillbakaflyttade nära ett dygn. För att ej årsindelningen må blifva helt och hållet förfelad, inskjuter man därför en gång hvar fjärde år en dag (skottdag), så att detta år kommer att utgöras af 366 dagar. Därför grundar sig tidräkningen i den julianska kalendern ("gamla" stilen, se Kalender), hvilken således förutsätter, att årets rätta längd är 365,25 dagar och ett århundra lika med 36,525 dagar samt 400 år lika med 146,100 dagar. Men 400 tropiska år utgöra i stället, noga räknadt, 146,096,88 (nära 146,097) dagar. Genom den julianska tidräkningen (i hvilken hvarje med 4 jämt delbart årtal är skottår) införas således på 400 år 3 skottdagar för mycket. Den gregorianska kalendern ("nya" stilen, 1582 införd af påven Gregorius XIII), den sedan 1753 hos oss gällande, som så till vida är en förbättring af den julianska, att den närmare ansluter sig till det tropiska årets verkliga längd, borttager därför skottdagarna de år, då årtalet slutar med två nollor och det tal, som bildas af de föregående siffrorna, icke är delbart med 4: alltså t. ex. 1700, 1800, 1900, 2100. Det fel, som genom denna tidräkning uppkommer, blir icke mer än 0,12 dagar på 400 år, 3 dagar på omkr. 10,000 år o. s. v. Skillnaden emellan "nya" och "gamla" stilen var till 24 febr. 1700 10 dagar, därefter under 1700-talet 11 dagar, under 1800-talet 12 dagar och är från 24 febr. 1900 t. o. m. 23 febr. 2100 13 dagar o. s. v. E. J.

Borgerligt äktenskap, jur. ett äktenskap, som afslutas inför världslig myndighet utan att någon kyrklig handling är af nöden för dess rättsliga giltighet. Se vidare Civiläktenskap.

Borgerskap, en stads samtliga borgare. I vissa städer har borgerskapet sedan gammalt varit indelat i olika klasser med ett visst antal röster i "stadens äldste". För Stockholms borgerskap fastställdes 1902, sedan förutvarande indelning varit gällande från 1849, följande klassindelning: grosshandlare (12 röster); minuthandlare (12); fabrikanter (5); sjökaptenar (2); byggmästare, murmästare, stenhuggare, grundläggare och kakelugnsmakare (2); bryggare och källarmästare (2); bagare och sockerbagare (1); juvelerare, guldsmeder, urmakare, gulddragare och guldslagare (1); målare, lackerare och tapetserare (1); snickare och svarfvere (1); smeder, plåtslagare, bleckslagare och kopparslagare (1); skräddare (1); skomakare (1); hyrkuskar och åkare (1); samt det öfriga borgerskapet (7). — De svenska städernas fullmäktige vid riksdagen kallade sig under 1600-talet borgerskapet, hvilket namn sedan utbyttes mot borgarståndet. Jfr Borgare och Äldste.

Borgerskapets bemedlings-kommission. Se Bemedlings-kommissionen.

Borgerskapets femtio äldste. Se Äldste.

Borgerskapets gubhus, i Stockholm, en välgörenhetsanstalt till förmån för ålderstigna orkeslösa borgersmän, hvilken erhöi kungligt reglemente 1788 och har sin lokal Brännkyrkagatan 118 & 120. Förvaltningen handhafves af en där boende förestånderska. Kapitalbehållningen utgjorde vid 1904 års slut 1,537,063 kr. 88 öre, utgifterna s. å. 27,349 kr.

Borgerskapets militärkår. Se Borgarbefästning.

Borgerskapets änkhüs, i Stockholm, en välgörenhetsanstalt till förmån för ålderstigna, fattiga borgarankor och borgardöttrar, som varit gifta inom annat stånd. Denna anstalt, inrättad 1725, flyttades 1879 från sitt gamla hus vid Kungsträdgården till den nybyggda lokalen Norrtullsgatan n:r 45. Den närmaste förvaltningen handhafves af en vid anstalten boende förestånderska. Anstalten egde vid 1904 års slut ett kapital af 1,162,063 kr. och betalade s. å. understöd 46,031 kr. Kbg.

Borgesman, civilr. Se Borgen.

Borgessyl (fno. *Borgarsylsa*), ett äldre namn på den del af Norge, som nu kallas Smaalenene. Det användes ännu i den ecklesiastika indelningen Övre, Nedre o. s. v. Borgessyls provsti). Namnet, som uppkom först i 13:e årh., betecknar den systa större administrativa krets), som hade sitt hufvudäte i Borg (Sarpborg) och som sträckte sig från Svinesund till Kambo vid Mossesundet. B. innefattade 16 skeppslag. Y. N.

Borgfors, järnbruk. Se Baggå.

Borgfrid. Det särskilda rättsskydd, som konungens person åtnjöt i medeltidens germanska riken och som kallades konungsfrid, gällde äfven den plats, där konungen vistades, och utsträcktes till de kungliga borgarna jämväl under hans frånvaro. Så uppkom ur konungsfriden en borgfrid, som innebar, att åldsgärningar begångna inom en kunglig borg bestraffades hårdare än våldsgärningar begångna på andra ställen. Borgfriden tillämpades äfven på borgar, som innehades af kungliga tjänstemän och kasaller, och på befästa städer. Äfven enligt nu gällande svensk lag är våldsgärning, begången i det kungliga slottet eller på plats, där konungen vistas, belagd med skarpt straff. S. B.

Borggreffe (ty. *burggraf*, lat. *praefectus l. comes urbis*) kallades i Tyskland under medeltiden den tjänsteman, som förde befälet på en kunglig borg och där tillika utförde den grefliga domsrätten. Äfven i viktigare befästa städer insattes borggreffvar, som med befälet öfver fästningsverken förenade den grefliga domsrätten, men när stadernas makt tillväxte, förlorade borggreffven ofta den senare, och stundom blef då borggreffverärdigheten t. o. m. blott en titel. Några sådana borggreffskap blefvo ärlitliga än med furstlig rang, t. ex. borggreffskapet Nürnberg, som förenades med kurfurstendömet Brandenburg, och borggreffskapet Magdeburg, som förenades med kurfurstendömet Sachsen. Jfr Burggreffe och Greife. S. B.

Borghamn, kalkstensbrott vid Omberg i Östergötland. Det tillhör staten och har en af Götakanalbolaget anlagd hamn. Stenbrottet, som från äldre tider bearbetats, nämnes 1687 "Åhmbergs sten-

brott och kalkugn, der årligen brännas 80 tunnor kalk". Därifrån har sten hämtats till Alvastra och Vadstena kloster, Vadstena slott, Göta kanal, Karlsborgs fästning, nationalmuseum i Stockholm m. fl. byggnader. — Under flera årtionden var till B. förslagd en kronarbetsstation på omkr. 100 man, hvilka sysselsattes med brytning och huggnung af kalksten för statens räknung; men sedan kronarbetskåren 1894 upplöstes, har stenindustrin där bedrivits af privata arbetare under öfverinseende af fortifikationsbefälhafvaren på Karlsborg. B. lyder under armeförvaltningens fortifikationsdepartement. L. W. son M.

Borghese. 1. Palazzo B., ett af Roms praktfullaste palats, påbörjades på uppdrag af kardinal Dezza 1590 af M. Lunghi d. ä. och fullbordades på föranstaltande af påven Paul V (Borghese) 1610

Palazzo Borghese.

af F. Ponzio. Den härliga portik, som omsluter dess inre gård, uppbäres af 96 parvis kopplade granitkolonner. I den nedre våningen fanns till 1891 den berömda samling af målningar, som då flyttades till Villa B. (se nedan).

2. Villa B., den borghesiska familjens forna sommarpalats, beläget utanför "Porta del popolo" i Rom och omgifvet af stortade parkanläggningar, byggdes af kardinal Scipio B. (Paul V:s systerson) i början af 1600-talet och var länge världsberömdt för sin dyrbara samling af antika konstsatser (borghesiske faktaren m. fl.). Dessa mästerverk fördes 1806 af Napoleon till Paris, och Villa B. fick 1815 endast en ringa del af dem tillbaka. I stället för hvad som sålunda förlorats, bildades från 1820 en ny skulptursamling, till stor del bestående af på den borghesiska familjens mark gjorda fynd och nu uppställd i det till Villa B. hörande, af Marcantonio B. 1782 nyuppförda Casinos bottenvåning. Till de märkligaste numren i den nuvarande samlingen höra den (felaktigt restaurerade) antika bilden "Dansande satyr", Berninis "Apollon och Dafne" och Canovas "Pauline Borghese (Napoleon I:s syster) såsom Venus". I samma byggnad förvaras det berömda, från Palazzo B. 1891 öfverflyttade taivellgalleriet, bland hvars ryktbaraste målningar äro Tizians "Den himmelska och jordiska kärleken" och Correggios "Danaë" (förr tillhörig drottning Kristina). — Sedan däv. innehafvaren af den stora possessionen, den ruinerade furst B., blifvit beträdd med försök (delvis lyckade) att hemligen och olagligen till utlandet afyttra några af galleriets pärlor (den italienska s. k.

Pacca-lagen förbjuder strängeligen utförel af framstående gamla italienska konstverk utan regeringens tillstånd, blef efter en värdering, hvarvid ensamt Correggios "Danaë" uppskattades till 1 mill. kr., det världsberömda galleriet, jämte Vatikanens den mest betydande af Roms tafvelsamlingar, 1900 inköpt af italienska staten för 3,600,000 lire. 1902 förvärfvade staten för 3 mill. lire själva Villa B. med dess Casino, dess park med springbrunnar, tempel, antika stoder m. m. Allt detta, jämte samlingarna, överlämnades omedelbart därefter till

Sal i Villa Borghese.

staden Rom, som medels en bro ämnar förena Villa B. med Pincio, hvarigenom en af Europas härligaste stadsparker skall uppstå. Sedan dess bär Villa B. officiellt namnet Villa Umberto I, men det är föga sannolikt att detta nyskapade namn skall undantränga det historiska. (O. G.-g.)

Borghese, ryktbar romersk adelsläkt, ursprungligen härstammande från Siena. Släkten nådde först ära och rikedom genom Camillo B., f. 1552, d. 1621, hvilken var påfve 1605—21 under namnet Paul V (se d. o.). Denne lade grund till släktens rikedomar bl. a. genom att åt systersonen, kardinal Scipio Caffarelli, jämte namnet B. förlåna släkten Cencis konfiskerade vidsträckt jordagods. Godsen öfvergingo sedan genom arf (1633) till Paul V:s brorson, Marco Antonio B. (d. 1658), hvilken redan 1605 erhållit furstendömet Sulmona. Från honom härstammar släktgrenen. Hans son, Paolo B. (f. 1622, d. 1646), gifte sig med en arftagerska af släkten Aldobrandini, hvilken emellertid efter sin makes död åktade furst Camillo Pamfili. Efter en hundraårig process mellan de båda släkterna tillföll emellertid slutligen 1769 de rika aldobrandinska arfvegodsens släkten B., till hvilken då äfven knötes titlarna "furst Aldobrandini" och "furst af Rossano" (i Kalabrien). Bland släktens medlemmar i senare tid märkas följande:

1. Camillo Filippo Ludovico B., f. 1775, d. 1832, sedan 1796 militär i fransk tjänst och 1803 förmåld med Napoleon Bonapartes syster Pauline, änka efter den franske generalen Leclerc. Han fick af sin kejsarliga svåger i mars 1806 hertigdömet Piacenza och Guastalla, men måste redan i maj s. å., dock med bibehållande af titeln, afträda det till det nybildade konungariket Italien. 1808

blef han generalguvernör öfver de transalpinaiska departementen (Piemonte) och årjde 1809 efter den florentinska familjen Salviati dennas furstetitel och hertigdömet Giuliano. Efter Napoleons fall skilde han sig från sin gemål och lefde sedan som privatman i Florens och Rom.

2. Francesco B., den föregående broder och arfvinge, furst Aldobrandini, f. 1776, d. 1839, var generalmajor i fransk tjänst; efter hans död delade sig släkten i tre linjer: B., Aldobrandini och Salviati.

3. Paolo B., den föregående sonson, f. 1845, förlorade genom vågsamma byggnadsspekulationer i de nya kvarteren i Rom större delen af släktförmögenheten, så att huset B:s dyrbara konstskatter och vetenskapliga samlingar till allra största delen 1891 och 1892 måste försäljas genom auktioner. Familjearkivet inköptes för Vatikanen af påfven Leo XIII; italienska staten förvärfvade såväl tafvelsamlingen i Villa Borghese som själva villan och öfverlämnade allt till staden Rom (se sp. 1183).

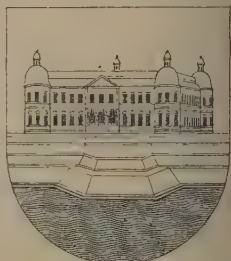
4. Giulio B., den föregående broder, f. 1847, gifte sig 1875 med furst Alessandro Torlonias dotter och arftagerska samt antog då för sig och efterkommande namnet Torlonia (se d. o.).

Borghesi, Bartolommeo, greve, italiensk fornforskare och numismatiker, f. 1781, d. 1860, ordnade myntkabinetten i Vatikanen samt i flera af Italiens städer. 1821 drog han sig till San Marino, där han lefde för sina studier och tillika beklädde en podestäs ämbete. B. inlade stora förtjänster om den fornnomerska epigrafiken och numismatiken. Hans förnämsta verk är *Nuovi frammenti dei fasti consolari capitolini* (2 bd, 1818—20). Hans *Oeuvres complètes* (10 bd) utgafos af franska institutet 1862—97.

Borghesiske fäktaren. Se Agasias.

Borghi-Mamo, Adelaide, italiensk altsångerska, f. 1826, d. 1901, studerade för Giuditta Pasta, debuterade 1846 i Urbino, anställdes 1854 i Paris först vid den italienska, sedan vid stora operan och sjöng därefter på spanska teatrar. A. L.

Borholm, stad i Kalmar län, Ölands norra mot, på öns västra kust. Kungabrevet om dess anläggning är dagtecknad 28 aug. 1816 och reglementet 29 okt. 1817. Förut fanns på platsen en köping, kallad Borghamn. Egorna omfatta endast 59 har, hvaraf själva stadsplanen upptager ungefär 19. Antalet invånare utgjorde vid 1903 års slut 1,003. Taxeringsvärdet af fastigheten var 1904 kr. 1,266,200, däraf 1,000 kr. för jordbruksfastighet. I judiciell hänseende lyder B. under landsrätt (i växel- och sjörättsmål dock under rådstufvurätten i Kalmar), men eger särskild förvaltning, i spetsen för hvilken står stadsstyrelsens ordförande. För riksdagsmannaval är B. med Oskarshamn och Vimmerby förenadt till en valkrets. I kyrkligt hänseende utgör det sedan 1879 ett regalt pastorat, efter att förut ha varit förenadt med Köpings församling. Ny kyrka invigdes s. å. Staden är regelbundet och väl

Borholms vapen.

ygge, omgäfvad af vackra promenader samt är sätet för sparbank (sedan 1834) och afdelningskontor af almar enskilda bank. Förut fanns i B. en tvåklassig pedagogi, som 1891 indrogs. Handelen består afvudsakligen i utskeppning af spannmål och arbetad alksten samt (vid marknaderna i juni och sept.) etydlig försäljning af hästar och nötkreatur. Hamn-
nlaggningen är dyrbar, men otillgänglig för fartyg, om sticka djupare än 3,6 m. Ångbåtsförbindelse

Situationsplan af Borgholm.

1. Kyrkan. 2. Torget. 3. Varmbadhuset. 4. Begravningsplats. 5. Societetsparken.

underhålles med en del af fastlandets städer, med Kalmar flera gånger dagligen. Antalet fabriker uppgick 1903 till 3, med tillsammans 9 arbetare och ett tillverkningsvärde af 20,041 kr. Handlandenäs antal var s. å. 35, med ett uppskattadt inkomstbelopp af 76,077 kr., och handterkarnas 35, med 33 arbetare och ett uppskattadt inkomstbelopp af 19,577 kr. År 1903 hade staden segelfartyg, tillsammans 20,75 ton. Järnväg från Böda till B. är under anläggning. Från 1880-talet har B. särskildt på grund af luftens hälsobringande egenskaper varit en ganska besökt kurort. En där gräddad badanstalt öfvertogs 1892 af staden, men

öfvergick 1901 till d:r M. Pontén, hvars stärbhus den numera (1905) tillhör. C. J.-n.

Långt namnkunnigare än själfva staden äro de på höjderna därofvän, den s. k. västra landtborgen, belägna storartade ruinerna af Borgholms slott, bekant åtminstone sedan 1280 och ofta nämnt i vår krigshistoria. Borkholms slott, som det först och ännu på 1700-talet kallades, hade under 15:e årh. fått förfalla, hvarför Johan III 1569 började "förbygga" detsamma. Från 1572 var först Johan Baptista Paar och sedan dennes broder Dominicus byggmästare på slottet, som då blef en af Sveriges första bastionsfästningar. Arbetena å slottet upphörde dock 1593, på hertig Karls befallning, men 1602 började försvarsverken förstärkas, och härmed fortsattes till Kalkmarkrigets utbrott. 8 aug. 1611 inneslöt B. af danskarna, och redan följande dag uppgafs det af sin befälhafvare, Johan Månsson Ulisparre, men 27 sept. s. å. kringrändes det af Gustaf Adolf, som dock ej förrän 7 okt. lyckades förmå den danske befälhafvaren Kristen Hansen att kapitulera. 2 juni 1612 kommo danskarna åter, och efter 9 dagars beskjutning uppgafs B. af Peder Michelsson (Hammarsköld) till Gert Rantzau. Efter freden i Knäred 1613 återlämnades det i utplundradt och illa medfaret tillstånd, så att reparationsarbeten oförtofvadt måste påbörjas, men blott för att efter ett tiotal år afbrytas. Ett mindre jordverk byggdes dock 1643, och från 1651, då Öland förlänats åt Karl Gustaf, fortsattes slottsbyggnaden under ledning af Nicodemus Tessin, men arbetena afstannade efter Karl X:s tronbestigning. När krig med Danmark ånyo utbröt, var B. dock så pass befäst, att kapten Henrik Julius Heideman kunde försvara det mot danskarna, hvilka 17 aug. försökte en stormning. Följande dag undsattes B. af amiral Wachmeister, som fördref danskarna. 1681 återupptogs byggnadsarbetena, men nedlades åter snart. Slottet blef sålunda aldrig fullbordadt enligt den tessinska planen, och Dahlberghs ståtliga teckning i Sueciæ-verket är sålunda oriktig. Småningom förföll äfven den färdiga delen af den vackra borgen. 14 okt. 1806 fullbordade en våldel förstörelseverket. Sedan några år har emellertid den imponerande ruinen börjat hållas vid makt, och af innevarande års (1905) riksdag äskas "till underhåll och restaurering af B:s slottsruin" 35,000 kr., däraf 5,000 kr. för år 1906. — Se Ahlqvist, "Ölands historia och beskrifning" (1822—25), Sylvander, "Borgholms slotts historia" (1877), och Munthe, "K. Fortifikationens historia" (1900—05). L. Wilson M.

Borgholms slotts ruin.

Borgia I. Borja [bå'rdja], en ryktbar, urspr. spansk adelsfamilj (enligt uppgift härstammande från det aragoniska kungahuset), hvilken på 1400-talet öfverflyttade till Italien.

1. **Alfonso B.** (1378—1458) blef 1455 påfve under namn af Kalixtus III (se d. o.).

2. **Rodrigo Lanzol B.** (d. 1503), son af den förres syster Ysabel och Jofré från Jativa (nära Valencia), adopterades af morbrodern och besteg 1492 påfvestolen under namnet Alexander VI (se d. o.). Med romarinnan Vanozza Catanei (1442—1518) hade han flera barn, af hvilka de tre följande äro mest kända.

3. **Juan B.**, den föregående son, ärfde 1491 hertigdömet Gandia nära Valencia och blef 1495 hertig af Benevent, Terracina och Pontecorvo. Under kriget mellan Alexander VI och familjen Orsini anförde han de påfliga trupperna, men blef 1497 slagen vid Soriano samt kort därefter mördad. Hans sonson, **Francisco B.**, hertig af Gandia, ingick 1550 i jesuitorden, hvars tredje general han blef 1565, samt afled 1572 och blef kanoniserad.

4. **Cesare B.**, den föregående broder, f. 1478, redan som barn af Innocentius VIII utnämnd till påflig protonotarie, blef 1492 biskop af Valencia och följande år kardinal. Sedan hans äldste broder, **Juan af Gandia**, 1497 — som det, säkerligen med orätt, troddes på hans bedrifvande — blifvit mördad, nedlade han 1498 sin kardinalshatt och afgick s. å. på en beskickning till Frankrike, hvarest han af Ludvig XII belånades med hertigdömet Valentinois och 1499 äktade Charlotte d'Albret, en syster till konungen af Navarra. S. å. började han i samförstånd med sin fader och konung Ludvig eröfringen af Romagna, intog 1499 Imola, 1500 Forlì och utnämndes s. å. — utan hinder af att han låtit

ligger begravnen i Pamplona. B. skall hafva varit en man af sällsynt skönhet och kroppsstyrka, utrustad med en genomträngande politisk blick och en oböjlig viljekraft, men tillika grym, härsklysten och hänsynslös i valet af medel, den fullblodigaste representeranten för tidens tygellösa individualism. Hans och hans faders försök att i mellersta Italien skapa ett rike under dynastien Borgia tjänade blott till att bringa stora delar af Italien under utländskt ok och att jämna vägen för Julius II:s organisation af påfvarnas territorialmakt. Machiavelli har i "Il principe" — delvis med beundran och sympati — gifvit en skarp och klar bild af Cesare B.

5. **Lucrezia B.**, den föregående syster, f. 1480, en af sin tids skönaste och mest begåfvade kvinnor, men svag och osjälfständig till karaktären, bortgiftes 1493 af fadern med Gian Francesco Sforza, herre till Pesaro. Sedan detta äktenskap till stor skandal för hela Italien 1497 blifvit upplöst, äktade hon 1498 Alfons af Bisceglia, naturlig son till Alfons II af Neapel. Sedan hennes andre man 1500 på brodern Cesares anstiftn blifvit mördad, lyckades påfven Alexander 1501 få till stånd ett giftermål mellan henne och Alfonso d'Este, arvinge till Ferrara, hvilken 1505 besteg sina faders tron. I Ferrara framlefde Lucrezia sedan återstoden af sitt lif, omgifven af skaldar och konstnärer, prisad för fromhet, dygd och skönhet. Hon dog 1520. De ohyggliga beskyllningar, som af gammalt riktats mot henne, att hon mördat sin andre man, stått i brottsligt förhållande till sin far och bror o. s. v., ha genom senare forskningar — särskildt af Gregorius — bevisats vara uppdiktade. Lucrezias skönhet prisas enstämmigt af alla hennes samtida. "Hon är", säger en af dem, "af medellängd, hennes ansikte är långlagdt, näsan fint skuren, håret guldgult, ögonen af obestämd färg; munnen är något stor, tänderna blånhvita, halsen smidig och

hvit. Hela hennes väsen andas en leende munterhet". Något säkert porträtt af henne finnes ej; af några skådepenningar kan man dock bilda sig en föreställning om hennes utseende. Den bästa af dessa medaljer (se fig.), sannolikt 1502 skuren af Filippino Lippi, gifver ett starkt intryck af det veka, passiva, viljelösa, som präglar hennes uppträdande.

6. **Stefano B.**, f. 1731, genom **Juan af Gandia** härstammande från Alexander VI, blef 1759 påflig guvernör i Benevent, 1770 sekreterare vid propagandan och 1789 kardinal samt fick under revolutionsoroligheterna 1797 diktatorisk myndighet i Rom, men måste vid fransmännens infall taga sin tillflykt till venezianskt område. Äfven under den följande påfven, Pius VII, intog han en framskjuten ställning och åtföljde påfven 1804 på hans färd till Frankrike, men afled i Lyon s. å. Han var en framstående konstalskare och arkeolog. Bland hans skrifter må nämnas *Memorie istoriche della pontificia città di Benevento* (3 bd, 1763—69), *Monumento di papa Giovanni XVI* (1750) och *Breve*

emellertid locka dem till sig i Sinigaglia, där de inflytelserikaste bland dem lönnmördades. Han stöd nu nära sina önsknings mål, en mellanitaliensk kungakrona, då Alexander VI 18 aug. 1503 hastigt afled samtidigt med att B. häftigt insjuknade. Hans makt störtade nu samman; sedan släktens dödsfiende, kardinal Rovere, under namn af Julius II 1503 bestigit påfvestolen, måste B. lämna Rom och begaf sig till Neapel, hvars befälhavare 1504 lät fängsla och öfersända honom till Spanien, där han under två år satt fången i Sevilla och på slottet Medina del Campo. 1506 lyckades han rymma därifrån och begaf sig till sin sväger, konungen af Navarra. I dennes tjänst stupade han 1507 under belägringen af borgen Viana. Han

storia dell' antica città Tadino nell' Umbria 1751).

Litt.: Gregorovius, "Lucrezia Borgia" (2 bd, Stuttgart 1875), Clément, "Les Borgia" (1882), Friarte, "César Borgia" (2 bd, Paris 1889), Pastor, "Geschichte der päpste", III (3:e uppl. 1899), och Creighton, "History of the papacy", IV o. V (2:a uppl. 1901). T. H.—r.

Borgis (förvrängning af fr. *bourgeois*, "borgerlig", "ofrälse"), boktr., en tryckstil, som i kägeln räddar 4½ kvartpetit l. 9 typografiska punkter och alltså står emellan petit och korpus. Borgis nyttjas vanligen till tidningstryck. I Frankrike kallas denna typsort *gaillarde* (hvaremot *bourgeois* är en inom diplomatiken förekommande benämning på ett mellanting mellan munkskriften och den moderna gotiska stilen).

Borglum [bå'ægləm], Solon, amerikansk skulptör, f. 1866 i Utah, af dansk börd, växte upp på prärien, försökte sig som målare, studerade sedan vid akademien i Cincinnati och i Paris för Frémiet samt är numera bosatt i New York. Hans specialitet är hästar; han har alltifrån barndomen studerat dem i frihet och framställer dem med största omedelbarhet och med intensivt lif. Bland hans arbeten märkas grupperna *Infångandet af vilda hästar* och *Vilda hästar i flykt* (världsutställningen i Paris 1900) samt *Den haltande hästen*, *Spejande rödskind*, *Hårdhänt inridning*, *Nattposterung* och *Från prärien*, fyra monumentala fontängrupper på utställningen i St. Louis 1904. B. har äfven behandlat bufflar, tjurar i strid m. m. G.—g N.

Borgläger, *krigsv.*, inkvartering af krigsfolk. Under Gustaf Is och hans söners styrelse var det inom riket värfvade krigsfolket förlagdt i borgläger på slott och kungsgårdar samt äfven på prästgårdar och i städer. Sedan ersattes borglägret med penningar, och benämningen har för länge sedan upphört att användas. C. O. N.

Borgmästare. När i Sverige städer på 1200-talet organiserades såsom särskilda judiciella och administrativa samhällen, skedde detta under inflytande från Tyskland, och efter tyskt mönster inrättades då också borgmästarämbetet. I Bjärköarätten (se d. o.) omtalas borgmästare såsom främsta medlemmar af det råd, hvilket under ledning af en kunglig fogde eller fogate skulle i staden handhaiva rättsskipning och administration. Enligt den omkr. 1350 utfärdade allmänna stadslagen skulle inom rådet finnas 6 borgmästare, men endast en tredjedel af dem tjänstgöra hvarje år. Mindre städer kunde dock hafva ett mindre antal. Ursprungligen torde borgmästarna liksom rådets öfriga medlemmar, i då m ä n n e n (se d. o.), hafva årligen valts af borgerskapet, men rådet i sin helhet blef snart permanent och fick rätt att själf fylla uppkomna ledigheter inom sig, hvilket årligen skedde vid valborgsmässotiden. En följd af det starka tyska inflytandet var, att till 1471 hälften af borgmästarna och rådmännen skulle vara tyskar, men under den nationella rörelsen i sammanhang med slaget vid Brunkeberg förändrades rikets råd att fyra dagar efter detta, 14 okt. 1471, förordna då därefter städerna skulle styras af inlandska svenska män. Ordförandeskapet i städernas råd tillkom fortfarande fogdarna, och detta förhållande bekräftades genom 1634 års regeringsform. Men under den närmast följande tiden öfvergick ord-

förandeskapet till borgmästarna, i det regeringen lät stadsfogdarna ersättas af borgmästare, som den själf utnämnde bland personer med juridisk bildning. Om en stad hade flera borgmästare, blefvo dessa nu ordförande för olika afdelningar af rådet. Med tiden fick ingen stad mer än två borgmästare, och då blef den ene justitie-borgmästare, med dömande, och den andre politie-borgmästare, med förvaltande myndighet, i spetsen för hvar sin rådsafdelning. I städer med blott en borgmästare utfödde denne båda funktionerna, men borgmästaren och rådet hade därvid olika benämningar: såsom dömande myndighet rådstuifverrätt, såsom förvaltande magistreat (se d. o.).

Borgarståndet besvårade sig upprepade gånger vid 1600-talets riksdagar öfver de kungliga borgmästarutnämningarna, men regeringen gaf undvikande svar, tills slutligen Karl XI gaf uppslag till en anordning, som sedan blifvit rådande. Med anledning af dylika besvär vid 1693 års riksdag föreskref han nämligen såsom allmän regel, att vid ledighet i borgmästarämbete magistraten tillika med borgerskapet skulle få föreslå en kandidat, men att denne skulle presenteras för konungen för att erhålla kunglig fullmakt. Visserligen förbehöll sig konungen vid samma tillfälle rätt att undantagsvis direkt utnämna borgmästare och gjorde dessutom förslaget beroende af landshöfdingens pröfning, men dessa inskränkingar bortföll under frihetstiden. I 1720 års regeringsform erkändes själfva principen om förslagsupprättande vid borgmästarutnämning, och i k. resolution af 8 juli 1720 på borgarståndets besvär fastslogs, att denna förslagsrätt helt och hållet tillkom städerna själfva. Genom en k. resolution af 16 okt. 1723 med anledning af nya besvär bestämdes därefter, att förslaget skulle omfatta tre personer, och slutligen stadgades i konunga-försäkringarna af 1751 och 1772, att inga borgmästare skulle utom förslag påtvingas städerna mot deras vilja. I den försäkringen till rikets borgerskap och städer af 23 febr. 1789, som Gustaf III afgaf i sammanhang med förenings- och säkerhetsakten, utlofvades att denna förslagsrätt skulle orubbadt bibehållas, och slutligen infördes i 1809 års regeringsform den ännu gällande bestämmelsen, att konungen vid utnämmande af borgmästare skall vara bunden inom ett förslag af trenne behöriga (d. v. s. lagfarna) män. Till följd af detta utnämningssätt är det svenska borgmästarämbetet äfven organ för kommunal själfstyrelse, och det märkliga är, att det lyckades bevara denna karaktär på en tid, då byråkratismen just gjorde sitt triumftåg genom Europa.

Att döma af en k. resolution af 1680 på borgarståndets besvär synes man då ännu hafva tänkt sig, att valrätten skulle tillkomma blott rådet (magistraten), men i den ofvannämnda k. förordningen från 1693 gjordes, såsom nämnt, äfven borgerskapet delaktigt däri, och denna dess befogenhet fastslogs genom resolutionen af 16 okt. 1723. Denna ordning gällde till riksdagen 1862—63, då valrätten utsträcktes till de icke burskapsegande (d. v. s. ej till det egentliga borgerskapet hörande) stadsbor, hvilka då tillerkändes andel i riksdagsmannaval till borgarståndet, och vid riksdagen 1865—66 bands befogenheten att välja borgmästare vid valrätten till andra kammaren, hvilket ännu gäller.

En väsentlig orsak till missnöjet med de omedel-

bara kungliga borgmästarutnämningarna under 1600-talet torde varit, att de ofta skedde till förmån för adelsmän, hvilket ansågs stridande mot ståndsprincipen. Vid 1680 års riksdag begärde borgarståndet, att de då befintliga adliga borgmästarna skulle befordras till andra ämbeten, och detta utlovades i den k. resolutionen på besvären. Sedan därefter städerna på sina besvär vid 1719 års riksdag erhållit en ny k. resolution i samma riktning, ansågs adelsmän icke valbara till borgmästare, och detta fortfor äfven sedan 1809 års regeringsform upphäfft börden såsom befordringsgrund. Med anledning af en framsättning från riksdagen 1845 blef omsider då denna oegentlighet rättad.

Enligt 1634 års regeringsform skulle det ena af de två riksdagsombud, som regeringsformen tillerkände hvarje stad, vara borgmästare, hvidan sålunda i städer med endast en borgmästare denne blef själfskrifven riksdagsman. Detta stadgande upptogs ej i 1723 års riksdagsordning, men det oaktadt valde städerna fortfarande ofta sina borgmästare till riksdagsmän, och under frihetstiden spelade riksdagsborgmästarna en betydande politisk roll.

Genom näringslagstiftningens förenkling och den kommunala själfstyrelsens införande har borgmästarernas verkningsskrets väsentligen minskats. Deras hufvudsakliga befattning är numera ordförandeskapet i rådstufvurätt och magistrat. I Stockholms magistrat tillhör dock "presidiet" öfverståthållaren. I de mindre städerna äro ofta med borgmästarämbetet förenade andra stadstjänster, såsom magistratssekreterare, stadsnotariebefattningar o. s. v. Endast i Göteborg finnas numera två borgmästare ("justitieborgmästaren" och "handels- och politieborgmästaren"). Öregrund och Östhammar hafva en gemensam borgmästare, likaså Skanör och Falsterbo. Rikets öfriga städer hafva hvardera en borgmästare, med undantag af Borgholm och Haparanda, hvilka lyda under landsrätt.

I Norge finnas borgmästare endast i 7 städer, och de hafva ingen befattning med rättsskipningen, utan äro blott magistratsmyndigheter. De utnämnas af regeringen utan någon medverkan från städernas sida. I städer utan borgmästare skötas magistratens älliganden af byfogden (stadsdomaren) eller andra kungliga tjänstemän.

I Danmarks landsortsstäder är borgmästarämbetet både till utnämningssätt och befogenhet alldeles likartadt med det norska, utom att den danske kunglige borgmästaren äfven är ordförande i byrådet (stadsfullmäktige). Särskilda kungliga borgmästare förekomma dock endast i 6 sådana städer. I de öfriga utöfvas borgmästarens förvaltande myndighet i allmänhet af byfogden (stadsdomaren). I Köpenhamn är däremot borgmästarämbetet delvis organ för kommunal själfstyrelse. I Köpenhamns kollegiala magistrat, hvars ordförande för titeln "överpresident", hafva nämligen fyra s. k. borgmästare plats, hvilka för listid väljas af "borgerrepräsentantskabet" (Köpenhamns stadsfullmäktige) under förbehåll af kunglig stadfästelse. S. B.

Borgmästare, zool., de norske fångstmännens namn på den stora hvit-truten.

Borgnäs (fl. Pornainen), imperiellt pastorat af 3:e kl., i Nylands län, Finland, Hälsinge härad, Borgå domsaga, Borgå kontrakt och stift. Landareal 138 kvkm. 2,423 inv. (1903), finsktalande. A. G. F.

Borgo [bã'rgå], namn på flera italienska och tyrolska orter, bland hvilka de viktigaste äro följande: 1. **Borgo-San-Donnino**, en med murar omgifven stad i italienska prov. Parma, vid Strone. Omkr. 5,000 inv.; som kommun 12,019 (1901). Biskopssäte sedan 1501. Eger en katedral, som fordom var en af Öfre Italiens vackraste kyrkobyggnader. — 2. **Borgo-San-Sepolero**, stad i Tiberdalen, i italienska prov. Arezzo. 9,077 inv. (1901). Biskopssäte. Värdefulla antika målningar finnas i stadens kyrkor. — 3. **Borgo a Mozzano**, stad i italienska prov. Lucca, vid Serchio. Som kommun 10,069 inv. (1901).

Borgo a Mozzano. Se **Borgo 3**.

Borgoforte, kommun i italienska prov. Mantova, vid Po, där järnvägen från Verona till Modena går öfver floden. Omkr. 4,000 inv. 25 okt. 1796 besegrades österrikarna af fransmännen vid B. 1860 —61 började de förre att där anordna ett brohufvud, men befästningsarbetena afslutades icke. Detta oaktadt besköts B. förgäves af italienarna 5 juli 1866, men vid förnyad beskjutning 17 juli s. å. måste österrikarna uppgifva staden. L. W. son M.

Borgognone [bãrgånjåne]. Se **Fossano, A.**

Borgo-San-Donnino. Se **Borgo 1**.

Borgo-San-Sepolero. Se **Borgo 2**.

Borgrätt, *jur.* I Tyskland omtalas redan på 1000-talet en borgrätt, om hvars innehåll och verksamhetsområde dock mycken oklarhet råder. Den torde emellertid på det närmaste sammanhänga med borgfriden, det högre fridsskydd, som gällde för alla befästa orter och deras närmaste omgivning. Under större förhållanden har borgfriden öfvergått till stadsfrid och borgrätten därmed och kommit att utgöra en af förutsättningarna för stadsrätten.

I Sverige omnämnas på 1600-talet några från den vanliga rättsskipningen utbrutna adliga jurisdiktioner, kallade borgrätter. Så Bergkvara borgrätt i Småland, Torpa borgrätt i Västergötland, Ångsö hals- och handrätt i Västmanland och Visingsborgs hals- och handrätt i Småland. Där dömdes såväl efter landslagen som efter gårdsrätt, och dem fälldes t. o. m. i lifssaker. Dessa borgrätter voro af gammalt ursprung och torde härstamma från medeltiden och vara beroende på danskt inflytande. De upphäffdes af Karl XI 1692 i samband med arbetet för åstadkommande af full likformighet inom rättsskipningen. — För äfdömdet af mål, där konungens hoffolk eller tjänare voro parter, hade redan under Gustaf I:s tid anordnats s. k. borgrätter eller borgstämmor, hvarvid domstolen var för ändamålet på särskildt sätt sammansatt. I senare tid bildades för detta ändamål tvenne domstolar, öfre och nedre borgrätten, hvilka hade sitt säte å Stockholms slott. Under nedre borgrätten lydde, såväl i tvistemål som i brottmål, de vid k. m:ts hof anställda tjänstemän och betjånte äfvensom några andra, såsom de vid k. teatern tjänstgörande ämbetsmännen samt betjånte vid fria konsternas akademi. Öfre borgrätten upptog de mål, som genom vad eller besvär drogos från nedre borgrätten, samt, omedelbart, brottmål, som blifvit begångna af eller mot någon vid hofvet anställd adelsman o. s. v. Båda dessa domstolar upphäffdes 19 dec. 1844, och sådana mål, som förut blefvo handlagda af dem, upptagas numera af de allmänna domstolarna. Öfre borgrättens medel handhafvas sedan dess upphäfvande af en

ärskild förvaltning under riksmarskalkens ordförandeskap. Jfr Hals- och handrätt. (G. Hzs.)

Borgsjö, socken i Västernorrlands län, Torps ingångslag, 1,013 kvkm. 5,663 inv. (1903). B. utgör ett regalt pastorat i Härnösands stift, Medelpads ästra kontrakt. — Nära B. kyrka, vid vägen från ämtland, hade sedan gammalt funnits en skans, om 1644 iständsattes och försågs med garnison. sedermera förföll skansen, men reparerades 1677, varefter den än en gång lämnades åt sitt öde. General Lefrén 1837 väckta och af 1839 års försvarsommitté tillstyrka förslag om anläggandet af en efäst stödjepunkt och depå-ort vid B. ledde ej till något resultat. L. W:son M.

Borgsjön 1. Borgsjösjön, liten insjö i västra Medelpad, Borgsjö socken, 113,4 m. ö. h., tillhörande Ljungans vattensystem. B. står genom enna flod i förbindelse med Ängesjön i v. och Torpsjön i ö. samt mottar tillflöden från en del småsjöar n., bland dem Öfre Tjärn och Yttertjärn (204,6 m. ö. h.) genom Täljeån.

Borgstug. Se Borg, sjö.

Borgstedt, Jakob Martin, arkitekt, f. 30 sept. 1860 i Hallingeberg, Småland, vistades 1887–92 som arkitekt i Amerika, var 1893–96 assistent i arkitektvet vid Tekniska högskolan och 1894–1901 hufvudredaktör för Teknisk tidskrift. B. har uppgjort ritningar till bankbyggnader i Gäfve, Mariestad, Halmstad, Uppsala m. fl. st. samt har äfven arbetat som konstindustriell mönsterritare.

Borgstena, socken i Älvsborgs län, Vedens härad. 840 har. 703 inv. (1903). Annex till Fristad, ära stift, Ås kontrakt.

Borgstropp. Se Borg, sjö.

Borgström, Erik Eriksson, donator, f. 708 Å Borgvik, Borgviks kapellförsamling, Värmland, var son till bruksegaren Erik Nilsson B., hvars äldste son, Johan, 1743 adlades med namnet Adelsheim. B. egenade sig från yngre år åt bergshandlung, och "hushållningens upphjelpande i fäderneslandet var hans ögonmärke". I sådan afsikt lämnade an 1759 100,000 dal. kmt till en "economiae practicae professions inrättande" i Uppsala, hvars innehållare med k. m:ts 3 sept. s. å. gifna tillstånd skulle kallas borgströmiänska professorer. På riksdagen 1760—62 yttrade såsom sin åsikt, att enna professor borde utvidgas med en adjunkt i samma ämne, anslog B. 1762 såsom början till en fond för aflönande af en borgströmiänska adjunkt 7,000 dal. kmt, hvartill advokatfiskalen J. W. Wallstedt s. å. lade 4,000 daler. 1763 förklarade sig B. beredd att lämna 6,000 daler för samma ändamål och anhöll om bergsråds titel, hvarrefter m. t: 16 febr. 1764 stadfästes denna gåfva och iirlånade den sökta titeln. 1764 ökade B. donationen med 13,000 dal. kmt. Adjunktslönen skulle fr.

m. 1 nov. 1764 utgå med 1,800 daler. B. afed gift på Borgvik 8 april 1770. Efter hans död förordade professor Ekman ett af B. 1769 utfärdadt äfvobref Å 23,120 dal. kmt i mer eller mindre åkra reverser, hvaraf inflytande medel skulle användas till inköp af en nära Uppsala belägen egenom, där "economiae practice professor" skulle unna experimentera. Endast 1,284 rdr inflöto till universitetet och först 1801, och däraf bildades en experimenterkassa.

I 1837 års stat uppfordres lön åt borgströmiänska

professorn i vanlig ordning, hvaremot de åt denna professor anvisade anslag ingingo i akademien allmänna kassa. Genom k. br. 11 jan. 1848 bestämdes, att akademien skulle ansvara för full aflönning åt borgströmiänska adjunkten i likhet med hvad öfriga adjunkter åtnjoto. 1877 blef adjunkten förvandlad till en e. o. professor.

Borgström, Ludvig, litteratör, f. 1788 i Jönköping, d. 1862, var apotekare först i Ämål, sedan i Karlstad. Han uppträdde, mest anonymt, med några mindre skaldestycken i nyromantikens stil samt öfversatte bl. a. Öhlenschlägers "Hakon jarl" och "Aladdin", Goethes "Iphigenie", Müllners "Die schuld", Schillers "Die glocke" m. m.

Borgström. 1. Henrik B., finsk köpman och mecenat, f. 1799 i Lovisa, hade till en början ingen förmögenhet och inga relationer, men visste att genom viljekraft och redlighet förvärfa sig förtroende, så att han 1825 kunde i Helsingfors grundlägga ett handelshus, som snart blef ett af de största i Finland. B. var en varm vän af vetenskap och konst och stod i nära förhållande till många bland Finlands mest framstående vetenskapsmän, konstnärer och statsmän. Han gaf frikostiga understöd åt allmännyttiga företag. Helsingfors har i främsta rummet honom att tacka för sina tvenne förnämsta parkanläggningar, Brunnsparken och Tölö park. Han dog i Helsingfors 1883. R. C.

2. Henrik B., den förres son, finsk nationalökonom och bankman, f. 1830 i Helsingfors, blef 1845 student, tog 1857 juris kandidatexamen och gjorde därefter resor i främmande länder. Efter hemkomsten utgaf han (1859) skriften *Penningsställningen år 1859 och privatbanker*, genom hvilken han hos allmänheten beredde insteg för den åsikten att metalliskt mynt borde vara det enda lagliga betalningsmedlet och att privatbanker borde för affärsverksamhetens främjande inrättas i Finland. Han tog initiativet till grundläggandet af Finlands hypoteksförening (1860) och Föreningsbanken i Finland (1862). B. utförde äfven ett betydelsefullt inflytande i politisk riktning inom de kretsar, som arbetade på att länka Finlands utveckling in på friare banor. Under den opinionsrörelse, som föranleddes genom utskottsmanifestet 10 april 1861, var han den medelpunkt, kring hvilken man samlade sig. Död 1865 i Helsingfors af olyckshändelse. R. C.

Borgströmiänska adjunkt och **Borgströmiänska professor**. Se Borgström, E. E.

Borgstuga. Se Borg.

Borgtälja. Se Borg, sjö.

Borgu (Borku). 1. (Äfven Burugung)

Landskap i västra Sudan, n. om Dahomey och v. om Niger, mellan 9° och 11° n. br., en platå af 400—450 m. höjd, fruktbar och tätt befolkad. Invånarna uppgifvas till 60,500, delade på 786 byar, af hvilka några ha ända till 3,000 inv. Befolkningen utgöres bl. a. af muhammedanska fulbe (omkr. 8,000), hvilka äga boskapsjordar på omkr. 15,000 djur, af baribas, som äro dels muhammedaner, dels fetischdyrkare, inalles 26,000, af 9,000 dendis och haussa samt slutligen af 8,000 hedniska nagots. Hufvudstammen, bariba, är fega tjuivar. Bland de små rikena är det största Bussang, med hufvudstad af samma namn vid Niger. Området hör dels till den franska intressesfären, dels till den engelska. Jfr en uppsats af G. Brousseau i "La géographie" 1904. — 2.

En bergig oasgrupp i östra Sudan, mellan Fessan och Vadai, 13°—18° n. br. 16,000 kvkm. B. är befolkad af tibbu, af hvilka 5,000 äro bofasta och 5,000—7,000 nomader. De äga stora hjordar kameler och getter. Oasen är en viktig vägnut för karavanvägarna mellan Vadai, Kanem och Fessan. J.F.N.

Borgund. 1. Annex till Lærdals socken, Midtre-Sogns kontrakt i Bergens stift, vid Lærdals-älven. En där befintlig kyrka i stafstil (sannolikt från 12:e årh.) är den bäst bevarade stafkyrka i hela Norge;

den är afstod af en annan sockenkyrka och underhålles nu som en antikvitét af "Foreningen til norske fortidsmindesmærkers bevaring".

2. Socken i Nordre Söndmøre, vid Aalesund. Kyrkan, Kristkirken i den af Aalesund öfverflyglade forna *staden* B., blef 13 april 1904 stucken i brand af tjuftar, och dess inre, som var utstyrdt med en rikedom af konstföremål, förtärdes af elden.

Borgunda, socken i Skaraborgs län, Gudhems härad. 3,038 har. 768 inv. (1903). Annex till Dala, Skåra stift, Falköpings kontrakt.

Borgvattnet, socken i Jämtlands län, Ragunda tingslag. 40,647 har. 717 inv. (1903). Annex till Stugun, Härnösands stift, Jämtlands östra kontrakt.

Borgvik, bruksegendom i Borgviks kapellförsamling, Värmlands län, vid Borgvikssjön (en inre vik af Vänern), med sina verk belägna vid vattenfallen i Borgviksälven, genom hvilken sjön Värmelen utfaller i Vänern. Nuvarande egaren är Borgviks aktiebolag, hvars aktiekapital uppgår till 1,350,000 kr. B. torde hafva sitt namn från borgen Åsa vid "slottsbron", hvaraf ruiner ännu finnas kvar. "Burvika" gård finnes omnämnd redan 1397. Bruket erhöi privilegier 14 febr. 1660. Under satsma ålyder det vid norra stranden af Värmelen belägna Brunsbergs bruk, hvars privilegier datera sig från 1648. Egendomarerna räknas i areal omkr. 28,000 tunnland samt hafva sammanlagda taxeringsvärden af 1,300,400 kr. Vid B. drifvas masugn, smältmedja med 6 lancashirehårdar, finvalsverk, ångsåg med 3 ramar, dörrfabrik samt pappersmassfabrik. 1903 tillverkades vid järnverket 2,616 ton tackjärn och direkt ur masugn framställt gjutgods, 2,997 ton smältstycken, 1,363 ton finjärn m. m. K. K.-Å.

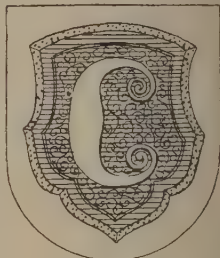
Borgviks kapell, församling i Värmlands län, Grums härad. 6,135 har. 1,427 inv. (1903). Kapellförsamling till Nor, Karlstads stift, Nors kontrakt.

Borgviksfjärden. Se **Borgvikssjön**.

Borgvikssjön l. **Borgviksfjärden**, en insjöliknande vik af Vänern, 44,00 m. ö. h., som genom den 2 km. långa Borgviksån mottar tillflöde från Värmelen i n. och genom Svartsundet står i förbindelse med den stora Grumsfjärden i ö., hvilken åter genom Slottsbronsundet och Aspifjärden är förbunden med Vänern.

Borgå [hårdt g; fi. *Porvoo*], stad i Nyland (Finland), nära utloppet af ån med samma namn och 50 km. öster om Helsingfors. 5,231 inv. (1903).

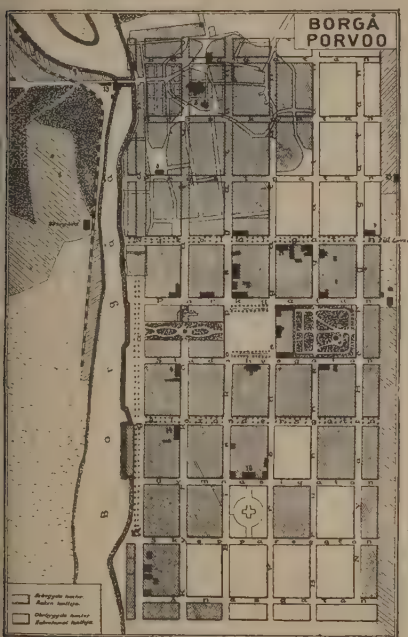
En del af staden är gammalmodigt byggd, med krokiga, smala gator. B. består till största delen af trähus. Den idkar en rätt liflig handel och sjöfart. Antalet af stadens fartyg öfver 19 reg.-tons dräktighet var 1902 18 segelfartyg, om 1,397 reg.-ton, och 5 ångfartyg, om 347 reg.-ton. I utländsksjöfart ankommo

Borgå vapen.

s. å. sammanlagdt 151 fartyg, om 64,764 reg.-ton (däraf 81 segelfartyg om 14,704 reg.-ton), samt afgingo 124 fartyg, om 62,953 reg.-ton (däraf 54 segelfartyg om 12,893 reg.-ton). — Tulluppbörden utgjorde 1893—1902 i medeltal 455,507 finska mark. Bruttovärdet af den industriella produktionen uppskattades 1900 till 1,245,696 mark. Bland industriella inrättningar dels i staden, dels i omnejden må nämnas ett större brännvinsbränneri och en spritförädlingsfabrik, en halmhattfabrik, en hästskofabrik, en mekanisk verkstad, flera ång- och vattensågar, en cellulosafabrik m. m. Invånarnas taxerade inkomster upptogos 1902 till 3,093,000 mark, hvaraf 483,000 beräknades för hus och tomt, 1,049,000 för näring och rörelse samt 1,561,000 för löneförmaner, pensioner etc. — Stadens utgifter 1899—1902 utgjorde 186,000, 189,000, 192,000 och 202,000 mark samt stadens skuld 1901 685,210 mark. Stadens fasta och lösa egendom uppskattades samtidigt till 1,302,000 mark. Stadens jordareal var 1900 1,003 har, hvaraf stadsplanen jämte trädgårdar och promenader upptog 82 har. Gårdarnas antal är 322. Genom Borgå—Kerava (Kervo), af privat bolag 1872—75 byggda järnväg är B. förenadt med Finlands järnvägsnät. I staden finnas ett svenskt klassiskt staslyceum, ett finskt privatlyceum för gossar och flickor, en svensk privat borgarskola, en svensk privat flickskola och en af staten bekostad döfstumskola. — Exporten består förnämligast af trävaror, hafre, fisk, potatis, råg, hamp- och linfrö samt kummin. — Det påstås, att B. fick stadsprivilegier redan i 14:e årh. af konung Magnus Eriksson; visst är, att där redan 1424 funnos borgmästare och råd. På 1500-talet förstörde ryssarna staden i grund tre gånger, och äfven under "stora ofreden" 1708 ödelades den. Efter freden i Nystad (1721) upphöjdes B. till biskopssäte, i st. f. det till Ryssland afträdde Viborg, och samtidigt inrättades i staden äfven ett gymna-

ium. 1809 hölls där den i Finlands nyare historia för landets statsrättsliga ställning så betydelsefulla Borgå landtdag, på hvilken Finlands ständer 27 mars nottogo kejsar Alexander I:s stadfästelse af landets religion och grundlagar samt två dagar senare hyllade honom som Finlands storfurste. Invid staden är en

Situationsplan af Borgå.

delvis konstgjord höjd med dubbla inre vallar, den s. k. "Borgbacken", ett fornhistoriskt minnesmärke, som sannolikt gifvit upphovet åt namnet på såväl staden som själfva staden. A. O. F. (A. G. F.)

Borgå [hårdt g], imperiellt pastorat af 1:a kl., i Nyland (Finland), omfattar Borgå stads- och landsförsamling samt Askola kapell. 22,972 inv. (1903), till större delen svensktalande. Borgå landsförsamling, med en landareal af 588 kvkm., har ensamt 14,695 inv. Många berömda män, såsom Arvid Wittenberg, Torsten Ståhlhans och Karl Johan Adlercreutz, någo dagen där, och på det fagra Kroksnäs i socknens skärgård hade Johan Ludvig Runeberg länge sin sommarbostad. A. O. F. (A. G. F.)

Borgås, fordom slott. Se Buresås.

Borgå stift i Finland omfattar hela Nylands och Tavastehus län samt därutöver Vasa läns tavastländska och Satakunda andelar eller hela Laukas härad samt Keuru, Pihlajavesi, Multia, Virdois och Etersi socknar af Kuortane härad. Stiftet är s. n. (1905) deladt i 11 prostier och 93 pastorat, varaf 53 imperiella, 39 konsistoriella samt 1 turvis imperiellt och konsistoriellt. Efter genomförandet af några redan fastställda regleringar komma därtill

ytterligare 3 imperiella och 5 konsistoriella pastorat. 1905 äro de ordinarie prästjänsterna 181. 1903 hade stiftet 737,347 inv.

Mer än något annat stift i Norden har Borgå stift utstått växlande öden. Intill 1554 hörde hela Finland till Abo stift. Nämda år organiserades ett nytt stift, med styrelse i Viborg och omfattande den västra delen af nuv. Kuopio län samt nuv. Borgå stift (utom Keksholms län, som då hörde till Ryssland). Stiftet räknade vid denna tid 33 församlingar, af hvilka de 5 äldsta veterligen uppstodo under 1200-talet; 3 torde haiva bildats på 1300-talet och 15 på 1400-talet. Den förste biskopen i Viborg var Paul Juusten, som 1563 flyttade till Abo. 1564—68 och 1578—1618 hade Finland åter en enda biskop, men när Viborgs stift ökats med den i Stolbovafreden (1617) vunna delen af Karelen, erhöi det 1618 ånyo särskilda styresmän. Den förste blef Olaus Erics Elimäus. Äfven Ingermanland lydde 1618—41 under biskopen i Viborg. Under 17:e årh. mer än fördubblades antalet församlingar i stiftet, dels genom en lämpligare reglering och dels genom nya lutherska församlingars upprättande i Keksholms län. I dessa förhållanden medförde den "stora ofreden" betydliga rubbningar. Sedan Viborg 1710 blifvit eröfradt och domkapitlet upplöst, inrättades väl extra ordinarie konsistorier i Borgå och S:t Michel, öfver hvilka inseedet 1712 uppdrogs åt biskopen i Abo; men redan 1713 måste såväl biskop som flertalet af konsistorialerna för den annalkande fienden söka trygghet i Stockholm, där några sessioner höllos, tills kriget afbröt alla förbindelser mellan Sverige och Finland. Ryska styrelsen upprättade sedermera ett interimskonsistorium i Abo (1717) och en konsistorialrätt i Borgå (1718), hvilka bägge bestodo af finska andlige. De gamla förhållandena inträdde dock åter efter den 1721 slutna freden. S. å. erhöi det hårdt pröfvade östra stiftet en kraftfull herde i Johan Gezelius. De första domkapitels-sessionerna höllos på Särkilaks i Pernå, emedan Viborg stannat i ryssarnas händer; men 1723 biföll regeringen prästerskapets anhållan att biskopssätet måtte förläggas till Borgå, där samtidigt ett högre läroverk upprättades. Snart medförde dock 1741—43 års krig nya rubbningar för det knappt stadgade andliga arbetet. Domkapitlet upplöstes åter, och fienden organiserade en för bägge stiften gemensam styrelse, som lydde under den ryske generalguvernören. Freden i Abo (1743) återställde det gamla tillståndet, utom däri att flere församlingar åter rycktes från Borgå stift. Biskop Juslenius föreslog en ny kyrklig delning, i syfte att åt stiftsstyrelsen vinna en mer tryggad plats i Österbotten; men på grund af kostnaderna och andra hinder blef förslaget ej utfördt. Upphöfsmannen själf sökte och vann en säkrare vistelseort i Sverige. En och annan prästman följde exemplet. De lutherska församlingarna i ryska Finland åtnjoto 1721—1809 själfstyrelse och öfver hufvud äfven alla andra rättigheter, som tillkommo dem efter gammal svensk kyrkorätt. Konsistorier funnos i Viborg och Fredrikshamn, hvilka lydde först under den grekisk-ortodoxa s. k. heliga synoden, men sedermera länge under ett s. k. justitiekollegium. — Då hela Finland kommit under den ryske kejsarens spira, införlivades landets sydöstra del med storfurstendömet, och s. å. (1811) lades hela Viborgs stifts gamla område under biskopen i Borgå

Den omfattning, som Borgå stift därigenom fick, behöll det intill 1851, då, enligt manifestet af 6 mars 1850, en ny kyrklig fördelning infördes och Kuopio län (norra Karelen) skildes därifrån. Genom en ny reglering af landets samtliga stift, hvilken reglering 1897 trädde i kraft, hvarvid en äldre stiftsstyrelse, förnämligast för sydöstra Finland, inrättades i Ny-slott, ändrades församlingarnas fördelning stiftsvis betydligt. Området för Borgå stift blef härigenom icke obetydligt minskadt, ehuru detsamma å sin sida mottog särskilda nya församlingar från Åbo ärkestift. E. G. P. (A. G. F.)

Boricka, zool. Se Åsnan.

Borinage [bårinåf], landskap i belgiska prov. Hainaut, söder om Mons (se d. o.).

Boriński, Karl, tysk litteraturhistoriker, f. 1861 i Kattowitz, Schlesien, docent i tysk litteratur vid universitetet i München. Bland hans många vetenskapliga arbeten och handböcker på olika områden inom den litteraturhistoriska disciplinen märkas *Poetik der renaissance in Deutschland* (1886). *B. Gracian und der Hofliteratur in Deutschland* (1894), *Deutsche poetik* (1895; 2:a uppl. 1897, i Göschens samling), *Über poetische vision und imagination* (1897), *Deutsches theater* (1899), *Lessing* (1900; i samlingen "Geisteshelden") samt framställningar af fonetikens grunddrag och den tyska litteraturens historia. R.-n B.

Boris-Gljeb, ett l kv.-verst stort landområde på västra stranden af Pasvigs älf i Finnmarken, blef vid gränstraktaten 1826 förbehållet Ryssland, emedan där stod ett gammalt kapell, som besöktes af lappar, hörande till den grekisk-katolska religionen. Senare har där uppförts ett nytt, större kapell med fast ansett präst.

Boris Godunov [bari's-nåf], B. Fedorovitj, rysk tsar, f. 1552, i en föga ansedd, urspr. tatarisk släkt, vann stort inflytande under tsar Ivan IV och förmålde sin syster med dennes svage son, tsar Fedor. Under dennes regering var B. nästan allrädande och valdes med systemens bistånd efter Fedors död 1598 till tsar på ett gasiska bullersamt riksmöte. Hans regeringstid blef mycket orolig, upprorshopar huserade öfverallt i landet, och då en tronpretendent, "den falske Dmitrij", uppträdde i spetsen för en här af kosacker och polacker (1604), kom det till inbördes krig. B. afled plötsligt midt under upproret, 13 april 1605. Se vidare Ryssland, historia.

Boris och Gljeb [bari's], två söner till ryske stormannen Vladimir den store, blefvo 1015, kort efter faderns död, mördade af sin broder Svjatopolk, som lagt under sig Kijev. Ryska kyrkan förklarade dem 1071 för helgon, och deras äminnelse firas 2 maj (g. st.), hvilken dag deras ben 1072 fördes till den s. k. borisogljebska kyrkan, som dem till ära uppbyggts i Vysjgorod (ej långt från Kijev). Sedermera byggdes i Ryssland många borisogljebska kyr-

kor och kloster, liksom ock staden Borisogljebsk har sitt namn efter de två furstesönerna. Legendan om dessa utgafs på ryska 1860.

Borisogljebsk [baris-], kretsstad i ryska guvern. Tambov, vid Voronas förening med Choper och vid järnvägen mellan Riga och Tsaritsyn vid Volga. 22,370 inv. (1897). Betydande spannmålshandel och årsmarknader.

Borisov [bari'såf], kretsstad i ryska guvern. Minsk. 14,931 inv. (1897). Strax norr om denna stad (vid Studjenka) var det, som Napoleon I med spillrorna af sin stora här banade sig väg öfver Beresina 26—28 nov. 1812.

Borisovka [barisåf'ka], köping (ry. *sloboda*) i ryska guvern. Kursk, vid Vorskla. 16,288 inv. (1897). Tillverkning af helgonbilder.

Borja [bår'cha], stad i spanska prov. Zaragoza, nära Huecha och genom järnväg förenad med Cortes vid Ebro. 5,701 inv. (1900). Väster om B., vid foten af det 2,349 m. höga Sierra del Moncayo ligger det 1146 grundade präktiga cisterciensklostret Beruela.

Borja. Se Borgia.

Borjokes, glaspärlor, nyttjade som betalningsmedel i st. f. mynt i Massaua och omnejd.

Bork. 1. Borkh., i botaniska namn förkortning för Moritz Balthasar Borkhausen, tysk forstman, f. 1760, d. 1806 som forstråd i Hessen.

Bork, Oluf. Se Borch.

Bor-karbid, kem. 1. En förening mellan bor och kol, af sammansättningen B₂C₂, som Mühlhäuser (1894) erhöi genom upphettning af B₂O₃ med kol. Den är ett grafitliknande pulver, som vid mycket hög temperatur smälter till en metallisk massa. — 2. En förening mellan samma ämnen af sammansättningen OB₂. Detta af Moissan framställda ämne utmärker sig för synnerligt stor hårdhet och repar starkare än karborundum (siliciumkarbid) och diamanter. H. E.

Borken, liten insjö i Östergötland, på gränsen mellan Bankekinds och Skårkinds härad, 60 m. ö. h. Den mottar tillflöde från en del småsjöar, bland dem Säken i s., och afbördar sitt vatten till sjön Yxningen i ö.

Bor'kenstein [-stajn], Karl Frederik, norsk (tysk) militärförfattare, f. 1779 i Uslar i Harz, kom 1804, efter den hannoveranska härens upplösning, i dansk tjänst. Genom sin författarverksamhet ådrog han sig i Danmark de äldre officerarnas missnöje, gick därför miste om en lärarplats vid artilleri-institutet och kommanderades 1811 till Norge, där han 1814 blef lärare vid krigsskolan (från 1826 vid den militära högskolan) och avancerade till öfverste i generalstab. Död 1839. Som militärförfattare utvecklade B. efter 1814 en ansenlig verksamhet. Hans förnämsta verk är *Lehrgebäude der theoretisch-praktischen artillerie-wissenschaft* (1822). 1819 höll han i Stockholm föreläsningar i artillerivetenskapen, under det han själf begagnade sig af Berzelius' undervisning i kemi. Y. N.

Borkh. Se Bork.

Borkholm. Se Borgholm.

Borkhult, gods i Yxnerums socken, Östergötlands län, vid sjön Borkens aflöpp till Yxningen, utgör med underlydande i socknen 99/100 mtl, med tegelbruk, kvarn och sägar taxeradt till 425,000 kr. (1903). Där förut befintlga manufakturverk,

stängjärnsmedja och trämassfabrik hafva numera blifvit nedlagda. B. ingår i det s. k. Burensköldska fideikommisset, som numera omfattar 32 $\frac{1}{16}$ mtl i Östergötlands län, Yxnerums, Björnsäters, Ringarums, Västra Husby, Drothems, Mogata och Börums socknar, taxerade till 1,277,400 kr., samt 4 $\frac{1}{16}$ mtl i Kalmar län, Gårdserums och Hannäs socknar, tax. till 211,800 kr. — B. med större delen af underlydande gårdar inköptes 1629 af pfalzgreffen Johan Kasimir, tillhörde sedan sonen hertig Adolf Johan samt innehades därefter genom förpantning af greffliga ätten Mörner. 1707 afstods det till kronan, som 1721 lämnade det i byto åt generalen frih. Jakob Burensköld. Denne stiftade 1726 det stora s. k. burensköldska fideikommisset, hvilket 1755 genom hans äldsta dotter, Maria Johanna, kom till äldre grenen af greffliga ätten von Schwerin och då bestod af Fyllingarum, Idingstad, Hylinge, Hulsterstad, Husby, Sverkersholm, Borkhult och Gobo samt förpantningen af Bråborgs kungsgård, allt i Östergötland. Fideikommisset blef likväl kort före friherrinnan Maria Johanna v. Schwerins död genom öfverenskommelse med sonen till förmån för hans systar inskränkt till Husby, Fyllingarum, Sverkersholm, Borkhult och Gobo med underlydande, tillsammans omkr. 40 mtl. 1849—92 var fideikommisset deladt, i det att hofmarskalken greve A. H. v. Schwerin innehade B. med Gobo, medan återstoden innehades af företrädarens änka, grefvinnan Matilda v. Schwerin, f. Hagberg. Efter hofmarskalkens död 1878 tillerkändes B. med underlydande hans äldre systers son, vice kollegan J. H. Theorell, som efter grefvinnan M. v. Schwerins död (1892) blef innehafvare äfven af det öfriga.

Borkhusen, livländsk ätt. Se Burghausen.

Borki, by i ryska guvern. Charkov, 43 km. s. om Charkov, vid järnvägen Kursk—Charkov—Rostov, bekant genom den där 29 okt. 1888 timade urspårningen af det kejserliga järnvägsståget, hvarvid 21 personer dödades och 37 skadades. Kejsaren, kejsarinnan och den kejserliga familjen, hvilka vagnar förstördes, blefvo liksom genom ett under oskadade. Orsaken till olyckan blef ej säkert konstaterad. Nära olycksstället lades 2 juni 1891 grundstenen till en minneskyrka.

Borku. Se Borgia.

Bo'rkum, den västligaste af de ostfrisiska öarna, belägen framför Ems' mynning i Nordsjön. Tillhör preussiska regeringsområdet Aurich. Ön består af tvänne genom en kedja af dyner förenade öar, Ostland och Westland, har en areal af 36 kvkm. och på Westland ett mycket besökt hafsbad, med utmärkt strand och starkt vägsvall, samt varmvattensbad, räddningsstation för skeppsbrutna och två fyrtorn. Badgästernas antal uppgår till omkr. 16,000, den bofasta befolkningens till 2,114 (1900). B., af Plinius kalladt *Burchana*, var ursprungligen mycket större, men sönderhets 1170 af en stormflod i fyra delar, af hvilka jämte B. själf endast ön Juist återstår.

Bo'rlin'e'ttos krut, ett slags pikratkrut. Se Krut.
Borlänge, köping (fr. o. m. 1898) och egen kommun i Stora Tuna socken, Kopparbergs län, vid Bergslagens järnväg, 23 km. från Falun. 1,224 inv. (1904). Taxeringsvärde för fastigheter 1,869,000 kr. (1904). Beskattningsbara inkomster beräknades s. å. till 367,383 kr. Från B. utgå Södra Dalarnas järnväg

åt s. ö. till Krylbo och Siljans (B.—Insjöns) järnväg åt n. v. Platsen, belägen något s. om Dalälven, vid landsvägen Hedemora—Båtsta—Siljan, hade i slutet af 1870-talet få byggnader utom stationen för Bergslagsbanan, men blef snart ett anseeligt samhälle med liflig verksamhet, bankkontor, läkare, apotek samt omkr. 80 handlande och handverkare. I B. finnas 2 boktryckerier, hvarifrån 4 tidningar utgifvas, nämligen "Borlänge tidning", "Mora tidning", "Siljan" och "Dalarnes nyhet", alla 2 ggr i veckan. 1 km. därför ligger Domnarivets stora järnverk, hvars folkmängd uppgår till omkr. 5,000 pers., och 4 km. därför Domnarivets kraftstation och pappersbruk, det största i Europa.

Borman, Jan, flamsk bildsnidare, verksam i Bruxelles åtminstone 1479—1520. Han var en verklig konstnär i sitt fack, i vissa hänseenden befryad med sin ryktbare samtida, målaren Qvinten Massys. Hans mästerverk äro det för S:t Göransaltaret i det forna Vårfrukapellet strax utanför Louvain 1493 utförda altarskåp, som nu förvaras i "Musée des arts décoratifs" i Bruxelles, och det 1522 i stadskyrkan i Güstrow uppställda högaltarskåpet, båda med mästerliga, liffulla figurer. Men altarskåp ur hans verkstad finnas äfven mångenstädes i Sverige, såsom i Villberga kyrka (Uppland), Västerås domkyrka, Vadstena kyrka, Strängnäs domkyrkomuseum och Jäders kyrka. De polykroma figurerna äro dock långt ifrån alla snidade af B. själf, utan till största delen utförda af medhjälpare, efter i verkstaden uppställda modellgrupper. Polykromeringsarbetet, ofta tyvärr "restaureadt", synes i flera fall hafva utförts af målaren Jan van Wavere. De konstnärliga målningarna på altarskåpsdörrarna i Jäder, Västerås och Vadstena äro af Jan van Coninxlo. Skåpens praktfulla arkitektur (snickararbete) är troligen icke utförd i B:s verkstad. — Sonen, Pasquier B., fortsatte, åtminstone till 1536, faderns rörelse i Bruxelles. Från honom härrör ett från Sala landskyrka kommet Maria-'retabel" i Västerås museum. Jfr Johnny Roosval, "Om altarskåp i svenska kyrkor och museer ur mästare Jan Bormans verkstad i Bryssel" (1903; tysk uppl. s. å.). O. G.—g.

Bormann, Eugen, tysk språkforskare, f. 1842 i Hilchenbach, Westfalen, studerade i Bonn och Berlin, egnade sig 1866—69 åt epigrafiska studier i Italien, blef 1881 professor vid universitetet i Marburg och 1885 professor i antikens historia och epigrafik samt direktör för arkeologisk-epigrafiska seminariet i Wien. Sedan 1867 är han medredaktör af "Corpus inscriptionum latinarum" och har ensam bearbetat 11:e bandet. Jämte O. Benndorf redigerar B. sedan 1885 "Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn".

Bormann, August Edwin, tysk författare, f. 1851 i Leipzig, har på Leipzigidialekt och på högtyska skrivit en mängd samlingar humoresker och visor, som utgått i stora upplagor och mottagits med jubel, såsom *Schwalbenpostkarten* (1885, 31:a uppl. 1897). På allra sista tiden har han äfven sysslat med Shakspeare-Bacon-problemet, i *Das Shakespeare-geheimnis* (1894) och *Neue Shakespeareenthüllungen* (1895).

Bormida, flod i södra Piemonte, biflod fr. h. till Tanaro, utmynnar vid Alessandria. 146 km. lång.

Bo'rmio (ty. *Worms*), stad i italienska prov. Sondrio (Lombardiet), vid Adda och den alpväg,

som öfver Worms- eller Stils-passet (it. *Giogo di Stelvio*) för från Tyrolen till Lombardiet. 1953 inv. (1901). Viktig transitohandel. Wormslandskapet, som under medeltiden var ett grefskap, har sedermera tillhört biskopen af Chur, hertigarna af Milano, Graubünden, cisalpinska republiken, Österrike och sedan 1859 konungariket Italien. Strax invid B. ligga flera berömda, redan på romartiden bekanta, mycket besökta varma källor (34—39° C.), tillhörande akratotermernas grupp.

Born, Bertrand de, fransk trubadur. Se Bertrand de Born.

Born, Ignaz von, baron, tysk mineralog, f. 1742 i Siebenbürgen, d. 1791 i Wien, var först jesuit, men utträdde snart ur denna orden, studerade juridik i Prag och egnade sig därefter åt bergsvetenskapen. 1770 företog han en längre mineralogisk resa genom Ungern och Siebenbürgen, ordnade 1776 kejs. naturaliekabinettet i Wien samt utgaf sin *Index rerum naturalium musei cæs. vindobonensis* (1778, praktupplaga med kopparstick) och *Testacei musei cæs. vindobonensis* (1780), hvar efter han utnämndes till verkligt hofråd vid mynt- och bergverksväsendet i Wien. Såsom sådan införde han betydande förbättringar i bergsbruket, i synnerhet genom uppfinnningen af en ny amalgameringsmetod. Andra bland hans uppfinnningar (angående växblekning genom kemiska medel, bränslesparning vid saltsjudning m. m.) bröto nya banor inom dithörande yrkesgrenar. B. utgaf äfven, under pseudonymen Johannes Physiophilus, en satir öfver munkväsendet, kallad *Monachologia* (1783).

Born. 1. Johan August von B., friherre, finsk statsman, f. 1815, utnämndes 1855 till chef för tullverket och 1865 till senator. 1866 anförtröddes honom portföljen för jordbruket och de allmänna arbetena. Såsom statsman rörde B. i allmänhet konservativa och aristokratiska tendenser. Sedan det politiska lifvet i Finland började återvakna, deltog B. ifrigt i det parlamentariska arbetet. Vid landtdagarna 1863—64, 1867 och 1872 uppträdde han såsom ledare för regeringspartiet inom adeln, hvilket med ifver omfattade äfven de större jordbrukarnas intressen. Ställande "sin egenskap af folkrepresentant framom den af regeringsmedlem", bekämpade han någon gång regeringens egna lagförslag. 1864 blef han baroniserad. Såsom ledamot af 1865 års grundlagskommitté deltog han i utarbetandet af förslaget till 1869 års landtdagsordning. 1872 var han vice landtmarskalk och 1877 landtmarskalk. 1876 fungerade han som ordförande i bestyrelsen för allmänna finska utställningen i Helsingfors. Han tog afsked 1873 samt dog i Helsingfors 1878. R. C.*

2. Viktor Magnus von B., den föregående son, friherre, politiker, f. 8 okt. 1851 i Helsingfors, blef student 1868 och auskultant i Åbo hofrätt 1873 samt öfvertog efter faderns död familjegodset Sarvika, hvaröfver han 1888 utgaf en *Beskrifning och historia* (2:a uppl. 1898). 1895 utgaf han *Beskrifning och historia om Gammelbacka egendom*. Såsom representant för sin ätt vid alla landtdagar sedan 1877, med undantag af 1882, har B. varit en verksam utskottsmedlem och framträd såsom en af den svenska majoritetens ledare i sitt stånd. Sina åsikter i språkfrågan har han framlagt i broschyren *Det svenska partiet* (1887). I den finsk-ryska konflikten uppträdde han, i synnerhet vid landtdagarna 1899 och

1900, med fasthet mot russificeringssträfvandena. Sedan generalguvernören Bobrikov fått utvidgad makt, blef B. 1902 förvisad och bosatte sig i Sverige, men afreste i dec. 1904 till Helsingfors för att representera sin ätt vid landtdagen 1904—05. M. G. S.

Borna, stad i konungariket Sachsen, s. ö. om Leipzig. 8,423 inv. (1900). Mångsidig industri.

Bornell [-nãʃ], Giraud de, en af de utmärktaste trubadurerna, f. omkr. 1150 i Dordogne. Ungefär 80 af hans dikter finnas i behåll. Jfr Kolsen, "Guiraut von Bornelh" (Berlin 1894).

Bornemann. 1. Johann Wilhelm Jakob B., lågtysk skald, f. 1766 i Gardeleben, d. 1851 i Berlin, studerade först teologi i Halle, men öfvergick till administrationen och blef slutligen general-lotteridirektor. Som författare på lågtyska var B. en föregångare till Fritz Reuter och Klaus Groth genom sina *Plattdeutsche gedichte* (1810, 8:e uppl. 1891) och *Natur- und jagdgemälde* (1829). Efter hans död utgafos *Humoristische jagdgedichte* (1855 och 1869).

2. Friedrich Wilhelm Ludwig B., den föregående son, tysk rättslär, f. 1798 i Berlin, blef 1844 direktör i det preussiska justitieministeriet, var 1848 (mars—juni) justitieminister och blef s. å. andre president i öfvertribunalet. 1849 invaldes han i första kammaren, där han slöt sig till vänstra centern, och blef 1860 medlem af herrehuset som kronsyndikus. Död 1864. B:s viktigaste arbete, *Systematische darstellung des preuss. civilrechts* (6 bd, 1833—39; 2:a uppl. 1842—45) lade grunden till en vetenskaplig behandling af den preussiska privat-rätten.

Bornemann, Frederik Kristian, dansk jurist, f. 1810, d. 1861, blef 1839 lektor och 1840 professor vid Köpenhamns universitet. Genom sina föreläsningar, i hvilka han företrädesvis behandlade rättsfilosofien och straffrätten, utövade han stort inflytande på rättsvetenskapens utveckling. 1859 utsågs han till ledamot i en kommission för utarbetandet af en ny strafflag och blef snart själen i detta arbete, hvars fullbordan han dock ej upplefde. 1863—68 utkommo hans *Samlede skrifter* (I. "Foredrag over den almindelige rets- og statslære"; II. "Forelæsninger over den danske arveret"; III—IV. "Forelæsninger over den danske criminalret" och V. "Blandede skrifter" samt "Forelæsninger over den positive folkeret").

Bo'rneo (af malajerna kalladt *Pulo-Kalamantan* 1. *Tanna-Bessa-Kalamantan*), en af de s. ö. om Asiens fastland liggande Stora Sundaöarna, är näst Grönland och Nya Guinea jordens största ö. B. ligger emellan Javasjön, Syd kinesiska hafvet (hvars sydligaste del kallas Borneosjön), Sulusjön och Makasarsundet, mellan 4° 10' s. br. och 7° 3' n. br. samt 108° 53' och 119° 22' ö. lgd. Mellan dess nordligaste udde, Kap Sampanmangio, och dess sydligaste, Tanjong Selatan, är afståndet 1,260 km.; den största bredden från den västligaste udden, Tanjong Moora, och Tanjong Mangkalihat på östra kusten är 1,110 km. Hela kuststräckan beräknas till 5,200 km. och arealen till 750,934 kvkm., således nästan lika mycket som Skandinaviska halvön. Kusterna äro ej djupt inskurna; dock finnas många mindre vikar med goda hamnar, men som kusten mestadels är ett lågt uppslamlingsland med djupa urskogar, är

Det icke lätt att intränga i ön, hvars inre icke heller är synnerligen känt. Ett föga bekant berg drager sig från norra spetsen åt sydväst, utsändande armar åt ö. och v. Den högsta toppen anses vara granitberget Kini Balu (4,175 m.), i norra delen af ön. Mellan bergen ligger i det inre ett högländ, som anses i medeltal stiga till 2,000 m. ö. h. B. är utomordentligt rikt på floder. De betydligaste äro: på västra kusten Baram, Rejang och Kapoewas, öns största flod, på södra kusten Barito och på den östra Mahakam eller Koetei. Alla vattendragen öfversvämma under regntiden och bilda i regel delta vid sina mynningar. På sjöar är ön fattig, men har många vidsträckt träskområden, det största Loewar, som afvattnas genom Kapoewas.

Till sin geologiska byggnad består B. mest af kristalliniska skiffrar, granit och diorit, devoniska skiffrar och sandsten, karbonisk kalksten och sandsten. Dessutom förekomma vidsträckt kritaflageringar samt tertiärbildningar, rika på brunkol, och kvarlära lager i sänkorna mellan bergen. Vulkaniska bildningar (andesit, basalt, tuff) finnas blott i ringa mängd i nordvästra B., där man träffat några små slocknade vulkaner. Af betydelse för öns framtid

Sultanens af Koetei palats.

blir säkert förekomsten af kol och ädla metaller. De förra finnas i mängd i Brunei, Sarawak, Sabah, på ön Labuan och flerstädes; de äro antingen paleozoiska stenkol eller mesozoiska (såsom de skånska) eller brunkol från yngre tertiärperioden. Guld träffas i västra Borneo och vid Martapoera och Pasir i s. ö., i regel tillsammans med platina. Det är mest kineser, som mot särskild skatt bearbeta guldquarts-gångarna och vaska guld ur flodernas sand. Årliga guldproduktionen stiger till 2,0 mill. kr. Diamanter, som anses vara de vackraste i världen, finnas i väster, i Landakdistriktet, vid Sangen samt vid Martapoera. I öns södra del finnes i riklig mängd ett förträffligt järn, i den nordvästra stora förråd af antimon (från Sarawak utförs årligen 3,000 ton). Af andra metaller må nämnas silver, kvicksilver, koppar, cinnober, bly, mangan och zink. Dessutom får man där salt och petroleum. — Klimatet är, trots öns läge under ekvatorn, ej så tryckande hett och till och med sundare än man kunde vänta. Norra hälften har under sommaren sydvästmonsun, under vintern nordöstpassad, den södra delen har nordvästmonsun på sommaren och sydöstpassad på vintern. Monsuntiderna äro de egentliga regn-

tiderna, ehuru regn äfven faller på andra tider året om. Regnmängden är omkr. 2,000 mm. i medeltal, ehuru på några ställen ända till 3,000 mm. Temperaturen är mycket jämn: i Bandjermasin, nära södra kusten, är årsmedeltemperaturen 27,1°, den varmaste månaden (maj) har 27,7°, den kallaste (december) 26,7°. I Sandakan, på norra kusten, har maj 27,1° och december 25,8° i medeltal. Årsmedium är där 26,4°.

B:s flora är utomordentligt yppig både på former och individer. På Kini Balu när den tropiska floran till 2,000 m., därofvan följa alpina buskar till öfver 3,000 m. höjd, medan berget högre upp är naket eller betäckt blott med enstaka växter. Af B:s växter må anföras: betelnötpalmen, sagopalmen, dvärgpalmen, palmianer (*Calamus rotang*), mangroveträdet och bambuväxter. Till skogarnas jättar höra rasamalaträdet (*Allingia excelsa*) genom sin höjd och brödfrukträdet (*Artocarpus incisa*) genom sitt omfång. Karakteristiska äro Borneo-kamferträdet (*Dryobalanops camphora*) och de märkvärdiga köttätande "kannväxterna" (af nat. fam. *Nepenthaeae*), af hvilka det finnes 20 arter. — Faunan liknar mycket Sumatras och Malakkas. Bland dess egendomligheter märkas orangutangen, som blott finnes där och på Sumatra, gibbonapan, näsapan (*Nasalis larvatus*), halfapan koboldmaki eller spökapan (*Tarsius spectrum*). Bland rofdjur saknas tigern, men i stället finnes ett annat kattdjur. *Felis macroscelis*, mampolon (*Cynogale Bennettii*) och den malajiska björnen (*Ursus malayanus*). Af växtätare märkas elefanten (dock förneka somliga hans förekomst på B.), rhinoceros, tapiren, flera svin- och hjortarter, bland de senare den dvärgartade myskhjorten (*Tragulus*). Fågelfaunan är rik liksom på alla de malajiska öarna. Reptilier och amfibier äro i regel desamma, som träffas på kontinenten; ett egendomligt släkte är flyggrodan (*Rhacophorus Reinwardtii*). Insektafaunan är en af de rikaste och mest färgprunkande på jorden; landt mollusckerna utmärkas genom sin storlek och formrikedom.

Befolkningen beräknas till 1,737,000 personer. Urinvånare äro de hedniska dajakerna, af malajisk ras, nu undanträngda till det inre af andra malajstammar, som senare inflyttat och äro muhammedaner. Dessa hafva vid kusten grundat en mängd mindre och större stater under egna furstar, såsom på nordkusten Brunei, på västkusten Sambas, Pontianak, Mempawah, Matan, Landak, Soekadana, på sydkusten Bandjermasin m. fl. Andra riken bildades på östkusten af de likaledes muhammedanske bugi (30—35 tusen), bl. a. Koetei. Af alla dessa stater, hvilka gjorde sig fruktade genom sitt djärfva sjö- och landkrig, har endast det betydligt sammankrympta sultanatet Brunei (se d. o.) bibehållit sig. På B. finnas omkr. 50,000 kineser, som äro köpmän, men företrädesvis guldvaskare i de europeiska besittningarna. Dessutom bo där omkr. 1,000 araber och 1,200 européer. Portugiserna upptäckte ön 1521 och knöto handelsförbindelser, men undanträngdes af holländarna, hvilka ankommo dit i början af 1600-talet. Dessa sökte först grunda kolonier på västkusten, liksom engelsmännen på sydkusten, där de vid Bandjermasin hade en viktig koloni i slutet på 1600-talet. Engelsmännen undanträngdes dock snart af holländarna, hvilka småningom blifvit den härskande makten och nu äga ett

område, som omfattar största delen af ön, till en del visserligen endast till namnet, från udden Datu i v. rundt södra och östra kusten till floden Seboekoe (4° 12' n. br.). Särskildt de af holländarna 1850—54 på västkusten och 1859—62 på sydkusten förda krigerna hafva vidgat deras besittningar. Dessa beräknas nu omfatta 553,340 kvkm., med 1,181,000 inv., och bestå af tvenne hufvuddelar: 1. Västra afdelningen (med Karimata-öarna), 145,195 kvkm., 371,000 inv., med hufvudstaden Pontianak; samt 2. Södra och östra afdelningen, 408,145 kvkm., 810,000 inv., med hufvudstaden Bandjermasin. Engelsmännen ega sedan 1846

En dajak i krigsdräkt.

ön Labuan (kronkoloni; 133 kvkm., 6,000 inv.), landskapet Sarawak (103,221 kvkm., 320,000 inv.) och nordöstra delen af ön (Sabah och Nord-Borneo, 73,240 kvkm., 180,000 inv.), som 1878 afträdades af sultanerna af Brunei och Sulu till ett engelskt bolag (se vidare därom Brittiska Nord-Borneo). Äfven Brunei (21,000 kvkm., 50,000 inv.) står sedan 1888 under brittisk öfverhöghet. J. F. N.

Borneo-kamfer, *farm.* Se Kamfer.

Borneöl, *bot. farm.* Se Dryobalanops och Kamfer.

Bornëra (trol. af ty. *born*, brunn) nyttjas ofta

i samma betydelse som mussera, skumma sig, fradga (om jäsdrycker).

Bornërad (af fr. *borner*, af *borne*, gräns), begränsad; inskränkt, särskildt i fråga om förstånd och vetande.

Bornet [bárnä], Jean Baptiste Édouard, fransk botanist, f. 1828, förvärfvade medicine doktorsgraden, men egnade sig därefter åt studiet af de lägre växterna, undersökte i förening med sin lärare G. A. Thuret algera och deras fortplantning samt meddelade efter dennes död de rön och upptäckter, som de gjort, i *Notes algologiques* (1876—80) och *Études phycologiques* (1878; analyser af hafsalgera). Han har vidare (tills. med Ch. Flahault) utarbetat *Revision des Nostocacées hétérocystées contenues dans les principaux herbiers de France* (1886—88). B. vardt ledamot af franska institutet 1886, af Vetenskapsakademien i Stockholm 1888 och af Vetenskapssocieteten i Uppsala 1891. Sistnämnda år erhöill han för sina forskningar den stora guldmedaljen af Linnean society i London. (T. K.)

Bornhak, Konrad, tysk jurist, f. 21 mars 1861 i Nordhausen, blef docent vid universitetet i Berlin, 1893 amtsdomare i Prenzlau och 1894 i Berlin samt 1898 e. o. professor vid därvarande universitet och lärare i stats- och folkrätt vid krigsakademien. Bland hans arbeten märkas: *Geschichte des preussischen verwaltungsrechts* (3 bd, 1884—86), *Die deutsche socialgesetzgebung* (1890, 4:e uppl. 1900), *Das deutsche arbeiterrecht* (1892), *Allgemeine staatslehre* (1896), *Russland und Finland* (1900), *Die ausweisung fremder staatsangehöriger* (s. å.) och *Preussische staats- und rechtsgeschichte* (1903).

Bornholm, dansk ö i Östersjön, mellan 50° 59' och 55° 17' n. br. samt 32° 23' och 32° 50' ö. lgd. Den har ett yttinnehåll af 582,4 kvkm., om det närliggande Kristiansö (Ærteholmene) medräknas, och 40,889 inv. (1901). Ön bildar en sned fyrkant, hvars största längd, från norr (Hammeren) till söder (Dueodde), är 40 km. och hvars största bredd, från väster (Rønne) till öster (Neksö), är 28 km. B. är Danmarks enda berglandskap; det utgör fortsättning af den höjdstreckning, som i sydöstlig riktning går genom Skåne, och liknar i fysiskt afseende detta landskap. Urberget är en rödaktig gnejsgranit med gångar af fältspat och afanit; det når ofta upp till ytan i öns norra och östra del och är då beväxat med ljung eller gräs, men täckes för öfrigt af ler eller sand. Det sträcker sig till en linje från Rønne till Neksö öfver Aakirkeby; dess södra kant är ännu 60 m. hög, men härifrån sänker sig landet ned mot hafvet, och i södra delen af ön (en fjärdedel af B.) är urberget betäckt dels af sandsten eller gröna skiffrar (från den kambriska tiden), dels ännu sydligare af en mörk kalksten (från den siluriska tiden). Slutligen finnas längs västra kusten några mindre formationer tillhörande jura- och kritsystemen. Midt på ön utbreder sig en 74 m. hög, vågig och med djupa rännor genomskuren, förut ljungbevuxen hed, Højlyngen, numera till största delen skogplanterad eller uppodlad. Sydvästra delen har omdanats till en vacker skog, Almindingen, anlagd efter 1800, med B:s högsta topp, Rytterknægten, 162 m., vid hvars fot ligger den sköna, af höga, branta klippvägar begränsade Kodal, och Ravnebakke, 142 m.

ydöst om Højlyngen ligga Paradisbakkerne, 113 m., vilkas yttersta utlöpare, Slamrebjærg, ligger nära eksö. I B:s nordligaste del ligger Slotslyngen, umera helt och hållet skogbevuxen, och ut emot hafvet Slotsbanken, på hvilken Hammershus är byggd; under denna går en djup grotta, den s. k. vaade ovn", som har en längd af 36 m. Söder ärom är Ringebakke (93 m.) med den skarpa slutningen ned till klippan Jons kapell, och mera norrut ligger Hammeren, hvars största höjd, Stejlebjærg, är 80 m. På östsidan, norr om Gudhjem, ligger ett af de skönaste partier, Helligdomsklipperne, som med odräta väggar stupa i hafvet, och där det finns både "en vaad" och "en tör ovn" liksom under Hammershus. Söder om Gudhjem finns en annan hög

Helligdomsklipperne.

och brant klippa, Randkleven, som klyfves itu af en djup ränna. På ön finnas många vattendrag, som delvis bana sig väg i djupa, trånga dalar, men alla äro små, samt ett fåtal sjöar. Klimatet på B. skiljer sig från det öfriga Danmarks därigenom, att somrarna äro litet mindre varma och vintrarna litet kälare. Djur- och växterlden erbjuder icke få egendomligheter.

Jordmånen är på B. mindre fruktbar än på de andra danska öarna, men är likväl något öfverlägsen öfverallt fruktbaraste nejderna. Af hela arealen voro 901 239 kvkm. åker, 153 kvkm. gräs- och betesmark samt 16,5 kvkm. äng, 92 kvkm. skog, under året att 7 kvkm. upptogs af kärr och mossar samt 2,7 kvkm. af hed och dyner. Kreatursstocken var 1903 8,550 hästar, 32,200 boskap, 9,560 får och getter samt 30,400 svin; dessutom funnos 217,000 öns. B. har inga egentliga herrgårdar och jämförelsevis få (knappt 100) större landbruksegendomar; alla bönder äro själfegande, sedan kronan 1744 sålde alla sina arrendegårdar. Inga samlade byar finnas på landet. 1901 bodde 22,633 pers. på landsbygden och 18,250 i städerna, men endast 15,000 —16,000 lefde af jordbruk. Fiske och sjöfart hafva öfver betydelse här än i något annat danskt amt; mer än 3,500 pers. lifnära sig därpå. Af särskildt bornholmsk industri må framhållas granitbrytning, i synnerhet på Hammeren, men äfven annorstädes; vidare brytas cementsten, s. k. Bornholmsmarmor, och sandsten; kaolin tillverkas för porslinsfabrikation och fina lerarter till stengods och terrakotta. Äfven mot äro de forna kolgrufvorna igenlagda, och äro tillverkningen af bornholmska väggklockor har upphört.

B. delas i 4 härad och omfattar dessutom 7 städer, som med undantag af Aakirkeby alla ligga på kusten; störst är Rønne, de öfriga äro Hasle, Allinge-Sandvig (förenade till en kommun), Svaneke och Neksö. B. bildar ett eget amt, och amtsrådet omfattar — i motsättning till de andra amtens — både städer och landsbygd. I kyrkligt hänseende är B. ett prosteri med 15 socknar och lyder under Själlands stift. På B. finnas ovanligt många protestantiska dissenter (3,5 % mot knappt 1 % i det öfriga Danmark), men nästan inga judar. Bland kyrkorna utmärka sig de 4 rundkyrkorna; 4 andra kyrkor äro byggda af bornholmsk marmor. Till riksdagen väljer B. en landstingsman och två folketingsmän.

Historia. B:s äldsta namn, *Burgundarholm*, är förmodligen bildadt af *borg* (ett högt, befäst ställe) och *holm* (ö); att det skulle härröra från ett ursprungligt bebyggande af burgunder är en obestyrkt gissning. Från förhistorisk tid erbjuder B. många egendomligheter. Ön synes ha blifvit befolkad först under den yngre stenåldern, och då blott vid kusterna, hvaremot bebyggandet af dess inre förskriever sig från bronsåldern. Från denna tid äro de s. k. "röser", kretsformiga, låghvålda stenhopar, täckta af ett tunt lager ljung; af sådana grafvar finnas ännu ett par tusen. Från den äldre järnåldern äro de många "brandpletter", grufliknande hålör i jorden med rester af brända lik, i regeln samlade till stora grafplatser (undersökta och beskrifna i synnerhet af E. Vedel). Ingenstädes i Danmark finnas så många hällristningar (omkr. 100) och skeppsformiga stensättningar (omkr. 25); vidare finnas bautastenan (300 äro bevarade, men omkr. 1,000 äro kända genom tidigare uppgifter) och runstenar (40, de flesta från historisk tid).

Äfven efter Danmarks förening under en konung hade B. sina egne höfdingar eller jarlar, således under Harald Blåtand Veset, som var fader till jomsvikarna Bue digre och Sigurd Kappe samt genom sin dotter Torgunnas äktenskap med Palnatokes son Aage morfader till Vagn Aagesen. Under Knut den helige var Egil Ragnarsen (Blod-Egil) jarl, tills han blef afträttad för sjöförveri. Kristendomen synes ha blifvit införd först under Svend Estridsen. 1149 måste Svend Grathe afstå 3 af öns 4 härad till ärkebiskopsstolen i Lund, och omkr. 1260 uppförde ärkebiskop Jakob Erlandsen slottet Hammershus på öns norra spets. Under de följande stridigheterna mellan konungarna och ärkebiskoparna blef slottet upprepade gånger intaget och återtaget. 1327 kom äfven det fjärde (västra) häradet till ärkestiftet. I kriget mellan konung Hans och lybeckarna blef B. 1510 svårt härjadt af dessa, och 1522 intogs de till och med Hammershus. Samtidigt hade Kristian II tvungit ärkebiskopen att afstå ön till kronan, men hans efterträdare Fredrik I lämnade den 1527 till lybeckarna på 50 år, till tack för den hjälp, som de gifvit honom. 1536 blef lybeckarnas besittningstid ytterligare förlängd, men likväl indrog Fredrik II 1576 ön till kronan och gjorde alltså slut på hantseaternas förtryck. B. blef under medeltiden hårdt hemskt, dess befolkning dog nästan ut under digerdöden omkr. 1350, och under 1600-talet ryckte pesten bort många människor (1618 omkr. 5,200 och 1653 —54 omkr. 4,500, d. v. s. en tredjedel af befolkningen, som 1648 anses ha varit 12,700). Under

kriget 1645 intogs B. af den svenske generalen K. G. Wrangel, men återgafs snart till Danmark, hvilket emellertid 1658 i Roskildefreden måste afstå ön liksom de skånska landskapen till Sverige. Det frammande herraväldet, särskildt utskrifningen och bortförandet af 400 man till de svenska härarna i Tyskland och Livland, väckte stor harm hos invånarna, och då kriget änyo brutit ut mellan Danmark och Sverige, ingicks en sammansvärjning under ledning af prästen Poul Ancher och kapten Jens Kofod. Det lyckades denne att 8 dec. öfverrumpla den svenske befälningssmannen, öfverste Printzensköld, i Rönne och taga honom till fånga (under ett försök till flykt vardt han skjuten), och nästa dag blef den kring öns spridda besättningen öfvermannad och likaledes garnisonen på Hammershus lockad till dagtången. Endast ett halfjogt svenskar omkom, och den senare sågen om en öfverenskommen fullständig nedsabling ("den stora vinslakt") är ren dikt. Fångarna stannade mestadels på ön som arbetare åt bönderna. Efter frigörelsen förklarade sig ön tillhöra konungen af Danmark, hvilken också vid freden 1660 återfick den och till lön för invånarnas trohet gaf dem vissa förmåner (lägre skatt, rätt att få domar pröfvade direkt af höjesteret, frihet från värnplikt utanför ön). Den sista af dessa förmåner upphäfses 1867, men så, att landtvärns-tjänstgöringen eger rum i "B:s väbning", som består af dels fotfolk, dels artilleri, en utbildning af den milis, som Kristian IV upprättade 1624. I dec. 1678 strandade en svensk flotta på 25 skepp, som förde trupper tillbaka från Tyskland, på B:s västkust, hvarvid 1,200 man omkommo och 3,000 räddades, och i nov. 1679 drabbade samma olycka en annan svensk flotta, som skulle föra trupper till Tyskland; alla dess omkr. 3,000 man antingen drunknade eller dogo strax efter att ha kommit i land. — Se J. A. Jørgensen, "Bornholms historie" (2 bd, 1900—01), M. K. Zarthmann och G. Grove, "Om opstanden 1658" (i "Hist. tidsskr." VI räkke 5 bd och VII räkke 1 bd), samt E. Vedel, "Bornholms oldtidsminder og oldsager" (1886). E. Ebg.

Utanför B. hafva flera sjöslag utkämpats. Ett sådant stod 9 juni 1535. Svenska flottan under Mats Svensson Some med 11 skepp (hvaribland den ryktbara "Stora krafveln" med 1,300 mans besättning) anföll i förening med danska och preussiska skepp Lybecks flotta om 9 skepp och 14 smärre krigsfartyg samt jagade dem undan till Öresund. Förlusterna härvid voro å ömse sidor obetydliga, men kort efteråt eröfrade den förenade flottan 9 lybska skepp jämte 5 engelska, som kommit dem till undsättning. — Ett annat sjöslag utkämpades där 30 maj 1563 mellan en svensk flotta om 12 skepp under Jakob Bagge och en jänmstark dansk flotta under Jakob Brockenhusen. Krig var ej förklaradt, men danskarna anföllo och blefvo så illa tilltygade, att de måste lämna sitt amiralsskepp jämte 2 andra skepp i svenskarnas händer. Brockenhusen och öfver 600 man blefvo fångna. — Ett tredje märkligt sjöslag stod 7 juli 1565 nära B. emellan den omkr. 50 skepp starka svenska flottan under Klas Kristersson Horn och en förenad dansk-lybsk flotta under Otto Rud. Striden var mycket hårdnackad och slutade med fullständig seger för svenskarna. De allierade förlorade omkr. 4,000 man och 6 skepp, af hvilka 3 sjönko och 3 eröfrades. Svenskarnas förluster

utgjordes af 3 skepp samt närmare 1,000 man döda och sårade. H. W.-1.

Bornhöft. Se Bornhöved.

Bornhöved (Bornhöft), by i preussiska regnet Schleswig, mellan Lybeck och Kiel, bekant genom det stora slag, som Valdemar Seir 22 juli 1227 förlorade mot de nordtyske furstarna, samt genom den kavalleristrid, som 7 dec. 1813 där utkämpades mellan danskar och svenskar (under general A. F. Skjöldebrand), och hvarvid i synnerhet mörnerna husarregementet (nuv. kronprinsens husarregemente) utmärkte sig. Efter en kort, men häftig kamp måste danskarna taga till flykten. C. O. N.

Bornia, paleont. Se Asterocalamites.

Bornier [bårniē], Henri, vicomte de B., fransk skald, f. 1825 i Lunel, d. 1901 i Paris, studerade först rättsvetenskap. Ett häfte dikter, *Les premières feuilles* (1845), skaffade honom anställning vid arsenalbiblioteket i Paris, vid hvilken institution han 1889 blef öfverbibliotekarie. B. tillhörde den romantiska skolan. Hans lyriska dikter *L'isthme de Suez* (1861) och *La France dans l'extrême orient* (1863) äfvensom hans retoriska försök *Éloge de Chateaubriand* (1864) hafva prisbelönats af franska akademien. Bland hans dramer må nämnas *La fille de Roland* (1875, 33:e uppl. 1876; "Rolands dotter", öfvers. af E. Bäckström, 1876). Han författade äfven romaner och noveller. Hans "Fille de Roland" har lämnat stoff till en af H. Rabaud komponerad "musikalisk tragedi", som 1904 uppfördes på Opéra comique i Paris. B. var sedan 1893 ledamot af franska akademien.

Bornsjön, insjö i Salems och Botkyrka socknar, Svartlösa härad, Stockholms län, omkr. 11 m. ö. h., strax söder om Mälaren, som vid Vällinge upptager dess vatten. Bornsjöns vatten, som är af utmärkt beskaffenhet, har sedan 1904 tagits i anspråk för Stockholms vattenledning. Medelst en tunnel genom den höga grus- och bergåsen norr om sjön föres vattnet till vattenverkets filter vid Norsborg, pumpas vidare genom en rörledning till en högt belägen reservoar vid sjön Trekanten samt införes därifrån i stadens rörnät.

Bornu (Burnu, Barnu, Bernu), förr ett rike i mellersta Sudan, i det inre Afrika, n. v. och s. om Tsadsjön, med en areal af 133,250 kvkm., numera deladt mellan Storbritannien, Tyskland och Frankrike. Landet är en stor lågslätt; blott i väster och sydväst höja sig berg till 600 m. Af floderna, som alla flyta till Tsad, är Sjari den viktigaste. Klimatet är hett och fuktigt; temperaturen är i medeltal 28,°. Under mars—juni när den äfven under nätterna 40°, men i januari sjunker den till 14°. Under de 5—7 regnmånaderna härja malaria och ögonsjukdomar. Både djur- och växtvärlden är synnerligen rik utom alldeles vid gränsen af Sahara. Bland djur märkas hjordar af elefanter, giraffer, bufflar och antiloper; äfven lejon och hyenor äro vanliga. Under den torra årstiden förekomma stora mängder af strutsar. I södra delen drifves stark boskapsskötsel. Af växter odlas bomull, durra, indigo, jordnötter, majs, ris, citroner och fikön. Invånarna anslås till 5 mill. och bestå af många stammar. Hufvudmassan utgöres af kanuri (1,5 mill.), i Sjarideltat bö makari- och kotokostammarna, högre upp vid floden musgustammen, dessutom araber och tuareger, haussa och fulbe (500,000), manga och

bedde (750,000) samt flera andra mindre stammar. Hufvudstad var 1810—94 Kuka. Andra viktiga orter äro Ngornu och Gudsja, hvardera med 30,000 inv. Den siste sultanen störtades 1894, och andet är nu, som nämnt, deladt mellan europeiska makter. J. F. N.

Borny [bårni], by strax ö. om Metz. Mellan tyskar och fransmän stod där 14 aug. 1870 ett slag, som ifven är känt under namnet slaget vid Colombey-Neuilly. Jfr Metz. C. O. N.

Bornö, Stora B. och Lilla B., tvenne till Bohus län hörande öar i öfre delen af Gullmar-jorden af Kattegatt. På en brant klippudd å västra sidan af Stora B. ligger en svenska staten tillhörig hydrografisk-biologisk station, som består af ett stenhus, uppfördt 1902 och innehållande laboratorier, arbetsrum, förvarings- och magasinrum samt boningsrum för två personer. I källarvåningen äro två akvarier inrättade, och på den mot sjösidan vettande gäfväl finnas två stora altaner, från hvilka undersökningsapparater m. m. sänkas i och upptagas ur vattnet. Vattendjupet är 55 m. Vid B. företagas året om undersökningar af hafsvattnet ur fysiska och kemiska synpunkter, hvarjämte biologiska forskning anställas. Stationens läge anses synnerligen gynnsamt. Föreståndare är prof. O. Pettersson, som jämte ingenjör G. Ekman bekostat byggnadens uppförande och är egare till ön. Se vidare "Svenska hydrografisk biologiska kommissionens skrifter", I. Jfr Hafsundersökning.

Boro-Büder kallas några i regentskapet Kedoe på Java belägna väldiga ruiner af buddistisk byggnadskonst. I hög grad märkvärdiga äro jämväl de icke långt därifrån liggande templen från 10:e årh.

Borodin [baradin], Aleksandr, rysk tonsättare, f. 1834, d. 1887, blef militärläkare och professor vid mediko-kirurgiska akademien i Petersburg, men var tillika ifrig musiker, vän till Balakirev och president i musikvännernas förening. B. anses som en af hufvudrepresentanterna för den ungryska skolan, och hans *Essdursymfoni* framhålles af Kretschmar såsom karakteristisk för denna skolas kärlek till det elementära, dess fröjd åt den blotta rytmen och ackordet, men äfven dess flytande och färgrika, ehuru entoniga gestaltungsformåga. Ännu bjärtare framträda dessa egenskaper i den underligt vilda *Steppenskizze aus Mittelasien*, en liten symfonisk dikt af mästerlig orkesterkolorit. B. skref äfven pianosaker, kammarmusik och operan *Furst Igor*, som gafs 1890. — Jfr Stasovs biografi öfver B. (fransk öfvers. 1893). A. L.

Borodino [baradinä], by i ryska guvern. Moskva, vid vägen Smolensk—Moskva och vid Kalotsjabacken, ett tillflöde till Moskvafloden. B. har jämte denna flod gifvit namn åt det blodiga slag, som 7 sept. 1812 utkämpades på höjderna öster om bäcken mellan den 120,000 man starka ryska armén under Kutusov, som intagit en af starka befästningar starkt ställning, och Napoleon I:s 134,000 man starka armé. Striden blef i själfva verket oafgjord, men ryssarna drogo sig tillbaka till Moskva, dit Napoleon följde efter. C. O. N.

Boro-natrokalцит l. Ulexit, *miner.*, ett sydamerikanskt mineral, som ingår i borsyrans kalciumsalt.

Bororo, en stor krigisk indianstam i Brasilien, mellan öfre Paraguay och öfre Paraná, mellan 21° och 25° s. br., på hvilket område i storlek jäm-

förligt med Tyskland, deras vilda horder äro högst besvärliga för de hvite. Man har ej ännu kunnat inordna dem i någon större familj. Såsom ren jägarstam utan jordbruk och flodfart närma de sig i sina kulturförhållanden de lägre ges-folken, men öfverträffas af ingen sydamerikansk stam i förfärdigandet af prydnadsföremål (i synnerhet sådana af fjädrar) och vapen. I antropologiskt hänseende äro de genom sin kroppsstorlek (1,9 m. enligt Ehrenreich), som t. o. m. öfverträffar patagoniernas, och sin starkt brakycefala hufvudskål af stort intresse. De hafva ett välklingande, vokalrikt språk.

Boros-Jenő [bå'rå-j-], köping i ungerska komitatet Arad, vid Hvita Körös. Omkr. 5,200 inv., rumäner och ungrare. Förr viktig fästning. Snickeriindustri. (K. B. W.)

Borough [ba'râu], eng. (angls. *byrig*, ty. *burg*, borg), var förr benämning på hvarje stad, vare sig den utgjorde en kommun eller ej, som sände medlemmar till engelska parlamentet. Ordet användes numera (sedan "municipal corporations act" af 1882) främst för att beteckna de städer, som hafva egen kommunal själfstyrelse, och som äro juridiska personligheter (*corporations*); men äfven stadsvalkretsarna kallas fortfarande boroughs, ehuru de ej alltid sammanfalla med de lokala förvaltningsenheter na af samma namn. Före 1832 års parlamentsreform rådde den vidsträcktaste korruption i representationen af boroughs, och detta var af så mycket större betydelse, som dessa utsågo fem sjättedelar af underhusets ledamöter. Vissa af dem (*rotten boroughs*) förföllo småningom, så att de utgjordes endast af några få hus, hvilkas egare (vanligen ledamöter af öfverhuset) fullständigt bestämde valen, under det nya storstäderna växte upp, som saknade representationsrätt, t. ex. Manchester, Birmingham och Sheffield. Genom 1832 års reformbill ändrades detta, så att de minsta boroughs i Storbritannien förlorade sin representationsrätt, under det de större erhöillo sådan rätt. — Styrelsen i alla boroughs utöfvas af ett *council*, bestående af en *mayor* (borgmästare) och *councillors* (stadsfullmäktige); de senare utse inom sig en tredjedel till rådmän (*aldermen*); de röstberättigade (manliga och kvinnliga) borgarna kallas *burgesses*. Graden af själfstyrelse i boroughs är något olika, i det några äfven hafva egen högre jurisdiktion (*court of quarter sessions*), med en af konungen utnämnd domare (*recorder*), medan de största af dem (nämligen alla med minst 50,000 inv.) enligt "local government act" af 1888 kallas *county boroughs* och i alla afseenden äro likställda med grefskap. Jfr Porritt, "The unreformed house of commons" (1903). E. Hkr.

Boroviczka [-vi'tjka], ett slags ungerskt enbärsbrännvin.

Borovi'tsj [bara-], stad i ryska guvern. Novgorod, vid Msta, som där bildar många fall, och genom en bibana förenadt med Petersburg—Moskva-järnvägen. 9,421 inv. (1897). Många fabriker, liflig handel med spannmål, linne och läder samt flodfart. I trakten brytas kalksten, stenkol och svafvelkis.

Bo'rov-sjöarna (ry. *Borovyja ozero*), femton saltsjöar i ryska guvern. Tomsk i Sibirien, i sydöstra vinkeln af kretsen Barnaul, däribland den 20 km. långa Malinov-sjön, Stora och Lilla Lomov, Katsjkovatoj, Borov och Vsjev. Saltrikast af Borov och Lilla Lomov.

Bo'rovsk, kretsstad i ryska guver. Kaluga, n. om Kaluga. 8,407 inv. (1897). Handel med hampa och hampolja, spannmål, läder och talg.

Borr (Bör), *nord. myt.* Se **Bur**.

Borr. Se **Bergborr**, **Borarr**, **Borrmaskiner**, **Planteringsborr** och **Tillväxtborr**.

Borra l. **Bora** (it.), häftig nordöstvind i Adriatiska hafvet. Se **Bora**.

Borrraffall (fr. *pioquettes*), *text.* Se **Borrrplys**.

Borraginææ, **Borraginæ** l. **Asperifoliæ** (**Asperifoliaceæ**), **Borraginéer**, *bot.*, naturlig växtfamilj, som tillhör sympetalerna och i synnerhet är utmärkt genom frukten, som består af 4 smånötter eller stenfrukt. Från den närstående familjen **Labiatæ**, som har likadan frukt, skiljes den genom sin regelbundna blomkrona. De flesta borraginéer ha strödda, stråfhåriga blad (*Asperugo* har de öfre bladen motsatta); labiaterna ha motsatta blad. Familjen indelas i 4 underfamiljer, **Cordioidæ**, **Ehretioidæ**, **Heliotropioidæ** och **Borraginoidæ**, af hvilka de 3 första till största delen förekomma i varmare länder och äro träd eller buskar med stenfrukt, då däremot den sista, som innefattar örter med smånötter, tillhör den tempererade zonen. I Sverige finnas omkr. 20 arter, af hvilka flera höra till våra allmännaste och mest bekanta växter, t. ex. arterna af släktet *Myosotis* (förgätmigej). Hvarken i medicinskt eller tekniskt hänseende äro de af någon synnerlig vikt. Familjen har fått sitt namn af släktet *Borrage* L., af hvilket en art, *Borrage officinalis* L., **borage**, **borretsch** l. **gurkört**, från Medelhafstrakterna, ofta odlas i trädgårdarna. Den har ganska stora, ågrundt lansettlika blad och vackra, oftast himmelsblåa, hjullika blomkronor. Växten är saftig, luktar och smakar som gurka och plägar, medan den är ung, ätas som sallat. Fordom nyttjades den i medicinen. Andra släkten af familjen äro *Alkanna*, *Anchusa*, *Cordia*, *Cynoglossum*, *Echium*, *Ehretia*, *Heliotropium*, *Lappula*, *Lithospermum*, *Mertensia*, *Myosotis*, *Omphalodes*, *Onosma*, *Pulmonaria* och *Symphytum*. G. L.—m.

Borarr och **Borrværktyg**, **maskinb.**, værktyg för framställande af cylindriska hål i ett fast material medelst værktygets skärande inverkan genom vridning under tryck (borrring i metall och trä etc.) eller medelst værktygets stötdande inverkan (borrring i sten), hvarvid godset i hålet aflägsnas i form af **borrspån** eller **borrmjöl**.

Vid **borrring** i metall utmärkes centrum för hålet genom inslagning af en fördjupning med en konisk stålspets, **körnare**. Metallborrarna formas antingen med dubbla skär i vinkel med hvarandra eller med skruformigt vridet skär. De vanligaste borrrarna af det förra slaget visas i fig. 1. Skären *ac* stå här under en viss vinkel *E* mot hvarandra, varierande mellan 80° och 150° vid **spetsborrrar** (fig. 1 A) eller lika med 180° vid **tappborrrar** (fig. 1 B), där en cylindrisk tapp i midten tjånar till borrens centre-ring. Därjämte slipas skären vid omkretsen efter en vinkel i (50° till 80°) för erhållande af skarpt skär och till undvikande af för stor friktion mot hålväggen. Borrrar med skruformigt skär benämnas **spiralborrrar** (se nedan). Periferihastigheten hos metallborrarna uppgår i gjutjärn till 60 à 70 mm. pr sek., i smidesjärn till 80 à 100 mm. och i mässing till 100 à 180 mm. Borrens matning (framskjutande

i axiell led) plägar i metall vara 0,1 till 0,5 mm. pr hvarf hos borren.

För **borrring** i trä äro borrrarna vanligen försedda med blott ett skär, som, när arbetet verkställs i träets fiberriktning, går parallellt med borrens axellinje, **naifcare** eller **parallellborr** (fig. 2 A), med rännformig urholkning i midten för borrspånets upptagande och sårisk afrundning nedåt. När borrring sker i tvärträ, står skäret i det närmaste vinkelrätt mot samma axellinje och gifves en slags skofvelform *db* med centrumpets, **centrumborr** (fig. 2 B), hvilken form gör, att skäret upplyfter borrspånet, hvars omkrets blifvit förut afskuren af en förelöpande liten skärande c midt emot skäret *db*. Äfven här kommer en slags **spetsborr** (fig. 2 C) till användning med koniskt, i en spets utlöpande skär, urholkad i midten. Periferihastigheten hos träborrrarna uppgår till 500 mm. pr sek.

Spiral- eller **skruvborrrar** med skruformigt kring borrens axel anordnad skär hafva kommit till mycken och fördelaktig användning. Några allmänt tillämpade former visas i fig. 3, där A och B representera träborrrar — den förra, **snäckborren**, en modifikation af den vanliga naifvaren och båda försedda med

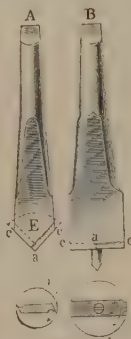

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

spets för centrering — samt C metallborrrar. De medföra fördelarna af att gifva säker styrning i borrhålet, så att detta ej blir skeft, samt att automatiskt bortleda borrspånet ur hålet.

För underlättande af borrringsarbetet begjutes borren ofta med någon vätska, nämligen vid arbete: i järn och stål med såplösning eller olja, i fjäderhårdt stål med fotogen, i mässing och koppar med olja. Gjutjärn och brons borrras torra. Bly borrras med träborrrar torrt eller under begjutning med vatten.

Om **borrrar för sten** se **Bergborr** och **Borrmaskiner**, **bergsv.**

Endast smärre borrrar för trä och mjukare material kunna utan vidare direkt vridas för hand medelst ett vid borrens öfre ände anbragt handtag. I alla andra fall begagnas för borrringsarbetets utförande särskilda værktyg eller maskiner, i hvilka borrrarna infästas. Den enklaste anordningen för små borrrar är **drill-** eller **rull-borren** (fig. 4), bestående af en på borrskaftet fast rulle B, omkring hvilken lindas ett snöre eller en sträng, anbragt i en **drillbåge** eller **stråke**, vid hvars förande fram och åter borren A roterar omväxlande åt det ena eller andra hållet,

under det att den medelst tryck mot bröstbrickan C pressas mot arbetsstycket. En modernare form af drillborren är den i fig. 5 återgifna, där på en lång borrarspindel *ab*, bestående af en i form af en flergångad skruv med skarp stigning vriden järnstång, muttern *m* föres upp och ned, hvarvid den i borrar-

Fig. 4.

Fig. 5.

Fig. 6.

fodret *e* fästa borrar vrides växelvis till höger och vänster under tryck mot bröstknappen *K*. Detta bekväma borrarverktyg kan också anordnas så, att borrar ständigt roterar åt samma håll, därigenom att borrarspindeln förses med en höger- och en vänstergående skruvgånga och muttern på motsvarande sätt uppgångas olika i den öfre och nedre delen, som turvis automatiskt inkopplas med tillhörande gånga å borrarspindeln under mutterns förande upp och ned.

Fig. 7.

Gröfre borrar drivas för hand med *borrskaf* eller *borrisväng*. Det förra verktyget (fig. 6), äfven *bröstborr* kalladt, är afsedt för borring i trä på det sättet, att den i borrarfodret instuckna borrar genom vridning af den C-formade bygeln medelst ett handtag sättes i rotation, under det att arbetaren med bröstet trycker emot bröstknappen, som är vridbart förenad med bygeln. *Borrisvängen* (fig. 7) begagnas mest för borring i gröfre metallpjäser och är till sitt verkningssätt öfverensstämmande med handborrskafet, från hvilket det skiljer sig endast däri, att det på borrar verkande trycket utöfvas genom en skruv, hvars mutter är anbragt i ett öga å svängbygeln. Medelst en spets får skruven sitt stöd i en liten fördjupning å något fast föremål, och kan den sålunda fritt rotera med svängen, utom då en sprint insticks i hålet upptill å skruven och hindrar dennas rörelse, hvarvid skruven förskjutes och åstadkommer borrarrens frammatning.

Tryckt den 29/a 05

De nu beskrifna borrarverktygen kunna ej användas, där utrymme för skaffets eller svängens fullständiga kringvridande saknas, t. ex. i inåtgående hörn, i närheten af väggar etc. Då brukas för mindre hål *hörnborrar*, hvaraf en konstruktion visas i fig. 8. Det med vänstra handen vid handtaget hållna verktyget pressas mot arbetsstycket genom arbetarens tryck med bröstet mot knappen upptill, under det att den högra handen medelst en vef och en konisk kuggväxel sätter borrarspindeln och borrar i rotation. Vid gröfre gods begagnas i stället för samma ändamål den s. k. *borrisocken* eller *borknarren* (fig. 9), som utgöres af en enarmad häfstång, löst tradd öfver en cylindrisk hylsa för borrarrens infästning, och som kan svängas fram och tillbaka omkring denna. Genom en å hylsan anbragt spårtrissa, i hvilken den å häfstängens fasta fjädrande spårklinkan ingriper, öfverföres den vridande rörelsen i bestämd

Fig. 8.

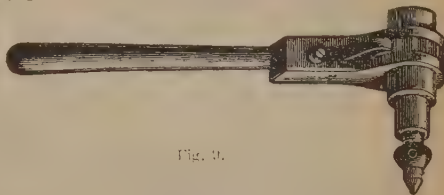

Fig. 9.

riktning på borrar, under det att vid häfstängens rörelse i motsatt riktning spårklinkan glider öfver spårhjuliet, så att detta står still. Rörelsen blir sålunda intermitterent. Verktygets anbringande mot arbetsstycket och trycket i axiell led samt borrarrens

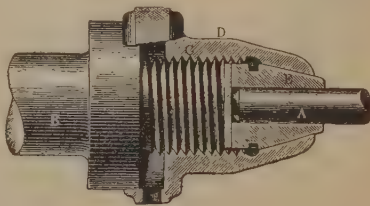

Fig. 10.

frammatning åstadkommas genom den i hylsans förlängning befintliga skruven och dess spets, på analogt sätt som vid borrisvängen här ofvan blifvit angifvet.

Borrarrens infästning i borrarspindeln sker enklast genom inskjutande af dess öfre, vanligen pyramidaliskt formade del i ett motsvarande hål i borrarspindelns ände, där den fasthålls genom trycket mot arbetsstycket och den därpå framkallade friktionen,

3 b 39

eller och medelst en klämskruf eller en fjäder. Vid gröfre borrvarktyg och i borrmaskiner fästes borren vanligen med en särskild på borrspindelns ände anbragt klämmuff, benämnd *borrfoder* eller *borrchuck*, hvaraf en mycket använd konstruktion visas i fig. 10. Den består af tre eller fyra backar *E*, som centriskt sammanpressas omkring borren *A*, därigenom att hylsan *D* skruvas upp på den nedre delen *C* af borrspindeln *B*, hvarvid den koniska delen af samma hylsa klämmas an mot den nedre, likaledes koniska delen af backarna *E*. W. H.

Borrbagge, *zool.* Se **Borrbill**.

Borrbill 1. **Borrbagge**, *Ptinus*, *zool.*, insektsläkte af ordn. *Coleoptera* (skalbaggar), omfattar 17 europeiska, däraf 6 svenska, arter. En af dessa, *Ptinus fur*, bokborrbillen, är 0,3—0,6 cm. lång, kullrig, fjunig och rödbrun, med fyra små hvitgula hårpenslar på ryggskölden och två hvita vågstreck på skalvingarna, samt har långa, klubbformiga låar. Den träffas i gammalt trä, i skåp, i naturaliekabinett, apotek, materialkamrar o. s. v. Dess larver äta och förstöra uppstoppade djurskinn, torkade insekter, fåglar, fiskar, växtsamlingar, böcker, påsverk, gammalt bröd m. m. A. Sg.*

Borrbunn. Se **Brunn**.

Borrbj, socken i Kristianstads län, Ingelstads härad. 3,584 har. 2,207 inv. (1903). B. utgör ett regalt pastorat i Lunds stift, Albo och Järrestads kontrakt.

Borrchuck, *maskinb.* Se **Borrrar**.

Borre, en socken på östra sidan om Kristianiafjorden, i en fruktbar och väl odlad trakt, har nära kyrkan flera ansevärd grafhöggar, i hvilka, enligt sägnen, de vestfoldske konungarna af ynglingaåttan äro begrafna. En af dessa högar (en stor skeppshög) utgräfdes 1852, hvilket ledde till mycket intressanta resultat. Y. N.

Borreback, Johan Henrik, norsk författare, f. 1860 i Aker nära Kristiania, praktiserande öfverrättsadvokat i Kristiania. B. har utgivit några talangfullt skrifna, stämningssrika skildringar, förnämligast från Kristianiadalen: *Fugl og træ* (1900), *Paa uvante stier* (1902) och *Planteskisser* (1903). Dessa arbeten gifva äfven folklörstiska bidrag af värde. O. A. O.

Borreby. 1. Herrgård i sydvästra Själland, vid Skelskär. Den omtalas redan i 14:e årh., kom 1410 till Roskilde biskopstol och efter reformationen till kronan. Den såldes därefter till kanslern Johan Friis, som 1556 uppgyggde den nuvarande praktiga byggnaden. Sedan 1783 har B. varit i släkten Castenskiolds ego. E. Ebg.

2. Gods i Skåne. Se **Borgeby**.

Borregaard [-gård], norskt säteri i Smaalenenes amt vid Sarpsborg, fick sitt namn efter Borg och var ursprungligen kungsgård samt tillhörde sedan under flera århundraden olika adliga släkter. Den gamla byggnaden förstördes genom jordskred natten mellan 5 och 6 febr. 1702. Till B. hörde många sågverk, hvilka, liksom det ofvanför belägna Hafs-lunds sågverk, drevos af Sarpfossen. Dessa ha nu alla nedlagts, hvaremot i deras ställe stora, moderna fabriker ha anlagts.

Borre-koll, fjäll i Dalsland, Ors socken, utgör en del af Kroppefjället. Vidsträckt utsikt. Nedanför ligger den s. k. Orsjön. I B. finnes en djup grotta, om hvilken mångfaldiga sägner äro i omlopp. I

grannskapet har man påträffat åtskilliga fornlämningar.

Borreria Mey., *bot.*, växtsläkte af fam. *Rubiaceæ*. med en mängd arter i tropikerna, i synnerhet i Amerika. Rötterna af flera arter, t. ex. *B. capitata* DC. (поая), *B. Poaya* DC. och *B. centranthoides* Cham. et Schlecht., äro i Syd-Amerika högt skattade för sina medicinska egenskaper (såsom kräkmiddel). G. L.—m.

Borrfoder, *maskinb.* Se **Borrrar**.

Borrfuvud, *maskinb.* Se **Borrmaskiner**.

Borrvhete. Se **Hvete**.

Borri 1. **Borro** (lat. *Burrus*), Giuseppe Francesco, -beryktad italiensk alkemist och bedragare, f. i Milano 1627, uppfostrades till jesuit och egnade sig åt alkemistiska forskningar. Hotad af inkvisitionen till följd af sina religiösa svärmerier och försök att stifta en ny sekt (1654), flydde han till Tyskland och brändes "in effigie" i Rom 1661. Hvarefter han slog sig ned i Amsterdam. Sedemera plundrade han i Hamburg drottning Kristina af Sverige på penningar, flydde därefter till Danmark och lockade stora summor af Fredrik III, för hvars räkning han arbetade som alkemist först i laboratoriet i Rosenborgs park, sedan i en särskildt uppbyggd "filosofisk ugn". Vid Fredrik III:s död (1670) lämnade han Danmark och styrde kosan mot Konstantinopel, men greps i Mahren och fördes till Rom, där han efter en ny process dömdes till lifstids fängelse. Han afled 1695 på Castel San Angelo.

Borrie, socken i Malmöhus län, Herrestads härad. 408 har. 113 inv. (1903). Annex till Stora Herrestad, Lunds stift, Ljunits och Herrestads kontrakt.

Borries, Wilhelm Friedrich Otto, greve von B., tysk politiker, f. 1802, d. 1883, blef 1851 hannoveransk inrikesminister i kabinettet Schele, men utträdde därur 1852. 1855 öfvertog han åter inrikesportföljen och började som ledande hannoveransk statsman tillämpa en hänsynslös reaktionspolitik efter mönstret af v. Manteuffel i Preussen. Särskildt uppträdde han på det häftigaste mot de tyska enhetssträfvandena. Han åtnjöt konung Georgs ynnest och blef under striderna i landtdagen af monarken ostentativt upphöjd till greve, men måste 1862, till följd af adelspartiets påtryckning, åter utgå ur ministären, där han en tid bortåt maktlös äsatt konung Georgs oförsiktiga österrikiska politik och utmanande hållning mot Preussen. Emellertid utnämnde konungen honom 1865 till president i statsrådet. Efter Hannovers förening med Preussen (1866) hörde B. ej till dem, som bildade den oförsonliga welfiska oppositionen, utan lät sig (1867) utnåmnas till medlem af preussiska herreshuset och deltog äfven i den hannoveranska provinslandtdagens förhandlingar. Se uppsats af F. Frensdorff, i "Allgem. deutsche biographie", bd 47.

Borrrnarr, *maskinb.* Se **Borrrar**.

Borrlunda, socken i Malmöhus län, Frosta härad. 1,515 har. 531 inv. (1903). B. bildar med Skeglinge ett konsistorielt pastorat i Lunds stift, Frosta kontrakt.

Borrmaskiner. 1. *Maskinb.* (Borrmaskiner för metall och trä). Borrmaskiner äro afsedda antingen att borra hål i massivt gods, *borrmaskiner* i vanlig bemärkelse, eller ock att urborra och utjämna redan befintliga cylindriska hål, *cylinder-borrmaskiner* eller *ar-borrmaskiner*. Alla dessa

...ro däruti lika, att de betinga tvenne olika rörelser, den ena borrhverkygets vridning kring sin egen axel, den andra dess förskjutning i axiell led, nämligen. Endast vid borring i svarstol gifves underståndom åt det å patronsrifvan uppfästa arbetsstycket en roterande rörelse, under det att den stillastående, i försättaren (supporten) infästa borren frammatas mot det förre. Vid bormaskinerna åter är det nästan alltid borren, som roterar, medan arbetsstycket står stilla. De flesta bormaskiner äro anordnade med vertikal borrhspindel, men sådana med horisontell spindel förekomma äfven.

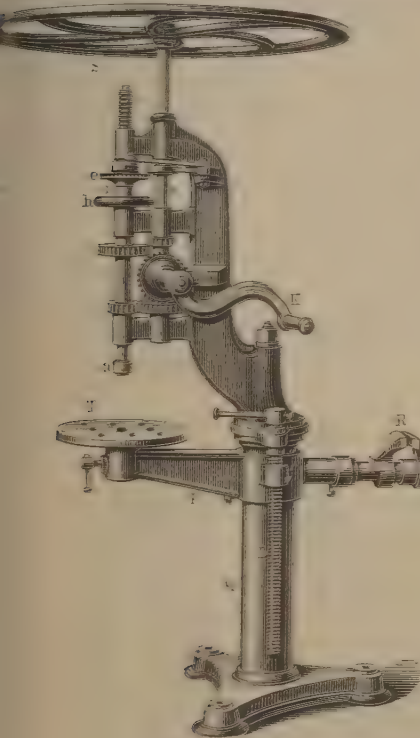

Fig. 1.

En vanligen förekommande form af hand-bormaskiner återgifves i fig. 1. Borrhspindeln *a* erhåller sin roterande rörelse från handvefven *K* och draxeln *c* medelst en konisk och en cylindrisk kugghjuls-axel, därvid rörelsen utjämnas af svänghjulet *S*. Borrens matning åstadkommes genom en från driv-axeln *c* med excenter, hufstång och spärklänka utsträdd vridande rörelse hos spärkhjulet *e*, som bildar mutter *n* till den skruformade öfre delen af borrhspindeln, eller också med handhjulet *h*. Arbetsstycket upplägges på bordet *T* eller infästes i skruvstycket *R*, hvilka genom vridning omkring den påliga pelaren *Q* kunna inställas under borren samt medelst ställskruiven *L* höjas eller sänkas till önskad

afstånd.

I fig. 2 framställes en fullständigt självverkande metall-bormaskin. Rörelsen öfverföres från rem-snäckans *S* axel medelst den koniska kugghjuls-axeln *5-6* till den ihåliga, vid *d* lagrade vertikala axeln *b*, som genom ett stift, inträngande i ett spår längs borrhspindeln *a*, meddelar denna den roterande rörelsen, utan att förhindra dess förskjutning i längdriktningen. Denna förskjutning, hvarigenom borren frammatas, åstadkommes på det sätt, att öfre änden af borrhspindeln *a* är inskjuten i en koncentrisk, i axeln *b* passande lång skruv *m* så, att spindeln ej kan förskjuta sig uppåt eller nedåt i förhållande till

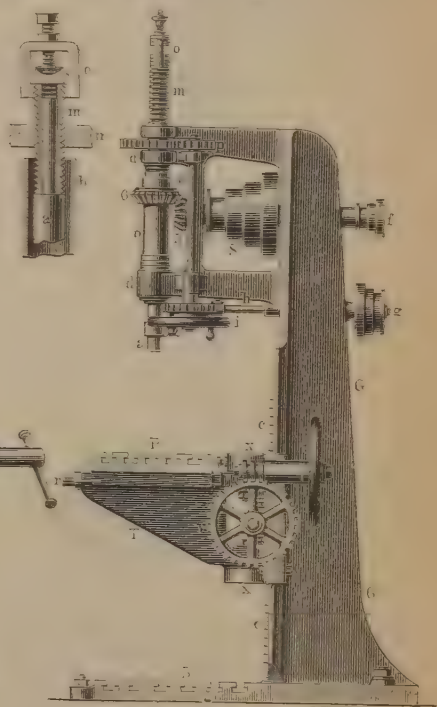

Fig. 2.

skruiven, men väl vrida sig i densamma, därigenom att vid skruvens öfre ände en bygel *o* är fäst, genom hvilken en tryckskruf går, som hvilar på en å öfre delen af spindeln *a* fastskruvad platta. Muttern till skruiven *m* är så anbragt ofvanför det öfre lagret *d*, att genom dess vridning skruiven förskjutes och därmed borrhspindeln förflyttas uppåt eller nedåt, för hvilket ändamål muttern uppbär eller utgör nafvet till ett kugghjul *n*, som drivres af ett annat kugghjul *p* å den med borrhspindeln parallella axeln *k*. Denna axel är nedtill försedd med ett skruvhjul, i hvilket ingriper den till skruv utbildade inre änden af den horisontella axeln *h*, som erhåller rörelse från hufvudaxeln medelst rem- eller snörutväxling å de båda snäckorna *f* och *g*. Med skruvhjulet å axeln

k är vidare förenadt ett handhjul i för handmatning. Arbetsstycket upplägges på plattan P å bordet T

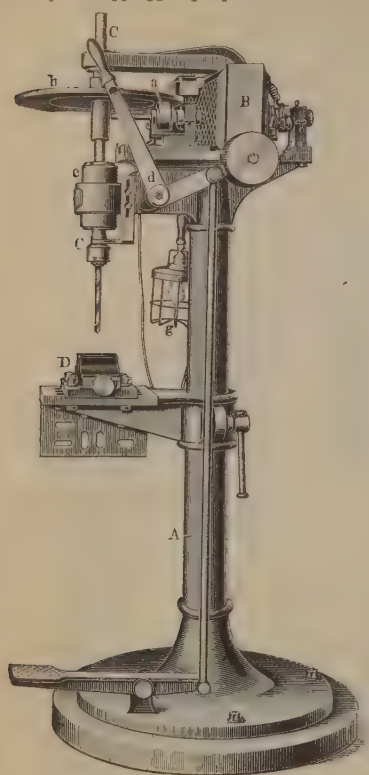

Fig. 3.

och kan med detta inställas i sidoriktningen medelst skruven r samt i lämpligt höjdläge medelst handhjulet t, skruvhjulsutväxlingen v och kuggstången c. Därjämte är hela bordet vridbart omkring axeln x vid tvenne tappar i sidostyckena, styrda vid bordets förskjutning i vertikal led med gejder å borrstolen G. När bordet genom denna anordning vridits åt sidan, tjänar grundplattan B såsom bord, då således betydligt större arbetsstycken kunna intagas i maskinen för borring.

För stora arbetsstycken äro bormaskinerna anordnade såsom radial- eller kran-bormaskiner, där bormekanismen anbringas å en längre eller kortare horisontell arm i form af en prisma, inställbar å olika höjdlägen på och vridbar omkring en vertikal, cylindrisk pelare. Uppsätts flera borrar på reglerbara afstånd från hvarandra å en dylik prisma, uppstå s. k. *multielbormaskiner*, i hvilka flera hål kunna borrar samtidigt, såsom t. ex. för tillverkning af ångpannor, brobalkar m. m. Dylika maskiner utföras äfven så, att borrarspindlarna uppställas rundt om en pelare, när fråga är om mass-tillverkning af föremål för speciella ändamål. Hit

höra också *gevär-bormaskiner* med ett större antal horisontella borrarspindlar bredvid hvarandra.

Bormaskiner anordnas numera ofta för *direkt elektrisk drift*, hvarpå såsom exempel må anföras konstruktionen i fig. 3. Den består af borrstolspelaren A, upptill uppbärande elektromotorkorgen B och borrarspindeln C samt längre ned det längs pelaren flyttbara bordet D med parallell-skrufstycke för arbetsstyckets fästande. För rörelsens öfverförande direkt från elektromotorns axel sitter på denna ett läder-friktionshjul a, medelst ett lager förskjutbart längs samma axel, hvarigenom utväxlingsförhållandet till friktionsskifvan b af järn på borrarspindeln C kan efter önskan förändras. Spindeln löper i kullager i dosan c, som medelst trampa eller handtaget d samt ett i dosan ingripande kugghjulssegment reglerar matningen. Igångsättningen och afstannandet sker medelst en upptill anbragt koppling, från hvilken äfven glödlampan g erhåller ström.

Vid en del bormaskiner är anordningen sådan, att arbetsstycket kan föras fram och åter, under det att borren roterar, då hål af *långsträckt form* eller *spår*, t. ex. krysspår, glidspår m. m., utarbetas. Härvid försiggår matningen af borren naturligen periodvis vid ändarna af hålet.

Trä-bormaskinerna äro vanligen ej konstruerade för automatisk matning, utan åstadkommes denna med en särskild häftångsmekanism, direkt skött af

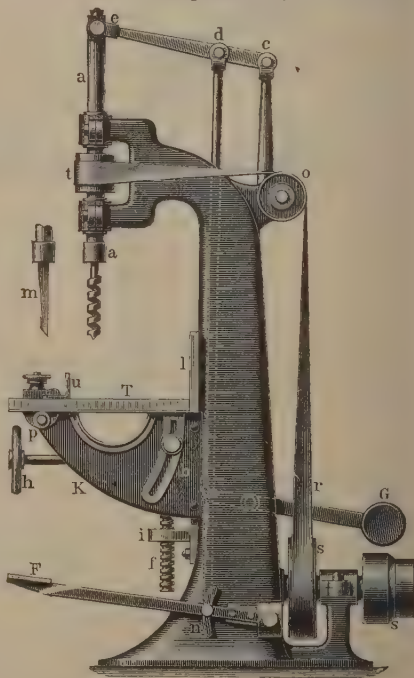

Fig. 4.

arbetaren, oftast medelst en trampa. Fig. 4 åter-gifver en ofta förekommande trä-bormaskin. Borr-

spindeln *a* erhåller sin rörelse från remsnäckan *S* genom remmen *r*, spänd öfver remskivorna *s* och *t* medelst spänn- och ledrollar *o*. Borrens rörelse i vertikal led åter förmedlas genom trampan *F*, den vertikala dragstången *nd* och häfstången *ce*, hvars yttre ände omfattar borrspindelns *a* öfre del. I för- ening med dragstången *nd* står nedtill en annan häfstång med motvikten *G*, som vid trampans nedtryckning upplyftes och, då denna släppes, faller ned och drager borren ur hålet. Arbetsstycket fast- hålles under borringen mot det på bordet *T* be- finliga anslaget *u*. Bordets höjning och sänkning verkställas medelst handhjulets *h* vridning, som med konisk kugghjulsväxel fortplantas till skruvspindeln *f*, så att denna föres upp eller ned i muttern *i* jämte bordet, hvilket erhåller sin styrning i gejderna *l* å borrstolen. Vrides bordet omkring bulten *p*, får det en sned ställning, i hvilken det fasthålles genom fastklämning af bågen *b* mot den från borrstolen ut- springande konsolen *K*. På detta sätt kan med denna maskin borraras hål äfven i sned riktning. Tillika användes densamma för framställande af långa hål, spår, hvilka vid ändarna afrundade ytor utarbetas till plana genom att borren utbytes mot ett *stämjärn m*, som medelst trampan *F* föres upp och ned.

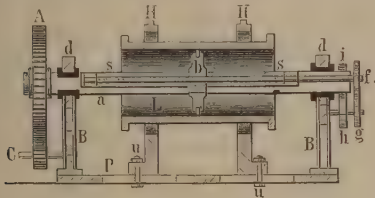

Fig. 5.

Urborring eller utjämning af redan befintliga hål med de förut omnämnda *ar-borrmaskinerna* kommer till tillämpning vid bearbetning af de inre väg- garna i rör, pumpcylindrar, ångcylindrar, gevärs- pipor m. m. En sådan *cylinder-borrmaskin* fram- ställs till sina grunddrag i fig. 5. Alltefter cyl- indrens storlek fästas borrarverktögen, stålen, vid ett hufvud, som stickes genom borrspindeln, med en kil; eller ock, i fråga om stora cylindrar, infästas stålen — 2 till 8 — i omkretsen af ett med borrs- pindelns *a* vridbart skifformigt *borrhufvud b*, i hvil- ket de kunna inställas i radiell riktning med skruv- var. Är cylindern *L* öppen i båda ändar, uppbares borrspindelns utänför densamma i tvenne lager *d* på lagerbockar *B* och försättes i rotation med kugghjuls- växel *AC*, under det att borrhufvudet frammatas längs borrspindelns inuti den noggrant centerade cylindern, som stadigt fästes i de båda spännstyckena *H*, ställbara å grundplattan *P* med fästskruvarna *u*. För sistnämnda rörelse är borrspindelns utför ihållig och försedd med ett långgående spår, genom hvil- ket en klack å borrhufvudets *b* naf intränger inuti borrspindelns och där tjänar såsom mutter till den genomträdde långa skruvspindelns *s*, som vrides medelst *d* från borrspindelns *a* utgående kugghjuls- växlar *th* och *gf*, hvarigenom borrhufvudets mat- ning åstadkommes.

Understundom gifves åt cylinder-borrmaskinerna *vertikal* uppställning, nämligen då cylinderna i fär-

digt tillstånd skola begagnas stående, emedan de, om de borraras i horisontell ställning, skulle färdiga erhålla oval form i stället för cirkulär, till följd af den egna viktens inverkan.

Vid alla bormaskiner bära samtliga kugghjuls- växlar, remväxlar och i öfrigt utskjutande rörliga delar inklädas med lämpliga anordningar till *skydd mot olyckshändelser*. W. H.

2. *Bergso*. (Borrmaskiner för sten, bergbormaskiner). Den enklaste bergbormaskinen är den vanliga *bergborren* eller *berg- naffaren* (se d. o.), som användes att borra hål för sprängning af såväl lösa stenar som fast berg i grufvor o. s. v. Sådana borrar gjordes fordom af järn, men då, till följd af detta materials mjukhet, hvässning mycket ofta behöfdes, började man i stället göra dem af stål. Med stigande arbetspris har man konstruerat bormaskiner, som drivas antingen af ånga eller af komprimerad luft eller medels elek- tricitet. Den af komprimerad luft drifna bergbormaskinen är i allmänhet att föredraga, i synnerhet i grufvor, emedan genom den frisk luft ständigt tillföres grufvans inre, så att det skadliga inflytandet af ångor och dunster blir förminskadt.

Stora tunnelbyggnader hafva nödvändiggjort an- vändandet af bormaskiner för att ersätta det dyra och tidsödande arbetet vid bergborring för hand. Den första i hårdt berg praktiskt användbara berg- bormaskinen uppfanns af den italienske in- genjören Germano Sommeiller och begagnades vid Mont-Cenis-tunnelns sprängning 1861. Bergborr- ningsmaskiner äro i allmänhet af två slag: *stötbormaskiner* och *vridbormaskiner*. Borren verkar hos de förra liksom vid vanlig handborring genom sin stöt mot borrhålens botten, hvaremot borren vid de senare roterar och verkar skafvande eller nötande på berg- arten, mot hvilken borren under rörelsen kraftigt pressas. Stötbormaskinen utgöres af en cylinder, hvari rör sig en kolf, vid hvilken borren eller naffaren är fäst. Därigenom att komprimerad luft, som vanligen har ett tryck af 4 å 6 atmosfärer, insläppes och får verka ån på den ena och ån på den andra sidan af kolven, sättes denna i fram- och återgående rörelse. Hvarje gång kolven kastas framåt mot berget, stötes borren med kraft mot hålets botten, och då stötarna vid maskinborring komma mycket tätt efter hvarandra, går borringen ferdubbelt fortare än vid handborring. Pressluft- bergbormaskiner äro konstruerade äfven af Fer- roux (för Gotthard-tunneln), Dubois-François, Rand m. fl. En enkel och god maskin, som i Amerika vunnit stor och mångsidig användning, är Inger- salls (fig. 6). Maskinen är monterad på tre ben, belastade med vikter för att gifva nödig stadga. Arbetaren matar fram borren genom vridning på den upptill synliga skruiven. De olika maskin- konstruktionerna skilja sig från hvarandra förnäm- ligast genom det sätt, hvarpå luftens inpressning regleras. Ett hufvudspörsmål för alla konstruktioner är att erhålla så få rörliga delar som möjligt och att undvika sådana maskindelar, som lätt gå sönder och därför kräfva reparation.

I Sverige hafva bergbormaskiner fått en ganska stor användning, och i utlandet, särdeles Amerika, äro de ännu mer i bruk; där anses en maskin kunna i tillräckligt hårdt berg utföra i medeltal tio mans

arbete, när 3 man användas att skjuta 2 maskiner. Uti våra hårda bergarter blir effekten i allmänhet vida lägre.

De elektriska bormaskinerna äro af två typer: Siemens & Halskes, i hvilken borren medelst starka spiralfjädrar är fast vid en vef, som bringas att rotera genom en elektromotor och därigenom gifver borren en fram- och återgående rörelse, samt den af "Union-elektricitäts-gesellschaft" konstruerade typen, i hvilken en vid borren fast järnkärna rör sig inuti tvenne solenoider eller trådsprålar. Då elektriska strömmar växelvis släppas i olika riktning genom dessa solenoider, drages järnkärnan magnetiskt fram och tillbaka och med den samma stöborren.

Ett annat slag af bormaskiner äro *djupborrningssmaskiner*, d. v. s. maskiner för undersök-

Fig. 6.

ning af kolfält, petroleumkällors upptagande, artesiska brunnars borrhande m. m. Sådana maskiner finnas af flera slag. Den enklaste är den kinesiska linborren, eller en vid en lina hängande, mejselformigt tillspetsad järnstång, hvilken omväxlande hissas upp och får falla ned, hvarigenom småningom ett hål bildas. Med denna apparat har man i Kina borrarat hål af ända till 1,000 m. djup. I Europa brukas den numera ej. För stenkolsborrningar nyttjar man i England *stångborrar*, eller med hvarandra hopkopplade järnstänger, bland hvilka den understa har bormejslen fast vid sig. Stängerna sättas i upp- och nedgående rörelse genom en vipparm, som drifves med ånga. Borren kringvrides för hvarje slag, och dess sänkning regleras med en skruv. För petroleumborrningarna i Amerika användes den amerikanska linborren. Äfven den utgöres af en i en lina hängande borrhång, hvilken på midten har en så kallad länkstäng (bestående af två in i

hvarandra löpande, lika långa länkar) och således kan förlängas. Borren sättes i rörelse genom en vipparm. När borren lyftes, blir länkstängens utsträckt till sin fulla längd, och när den förra sedan går ned, träffar mejslen först hålets botten och ger ett slag, men omedelbart därpå hopskjutes länkstäng, hvarigenom ytterligare en stöt gifves åt borren. Om denna därvid skulle fastna, tjänar länkstängens äfven till att lösrycka den. Både stång- och linborren måste stundom hissas upp, för att man skall kunna rensa borrhålet, hvilket sker med en sandpump, eller ett i ändan med en inåtgående ventil försedd rör af hålets diameter. Detta rör nedhissas till botten och sättes där i en hastig upp- och nedgående rörelse. Borrgruset ingår då småningom genom ventilen i sandpumpen, hvarpå denna upphissas.

Till undvikande af detta besvär konstruerade först Fauvelle och sedan Mortensen djupborrmaskiner, som grunda sig på verkan af en stark vattenström, hvilken pressas ned genom den rörformiga borrhålet. Vid sitt återgående uppat medför denna ström det lösborrade gruset. Mortensens apparat har på senare tider mycket användts i Sverige. För borring af hål med mycket stor diameter (0,3—0,5 m. och därutöver) användas mera komplicerade maskiner, vilkas konstruktioner äro för vidlyftiga att här beskrifvas. Bland nyare tiders bormaskiner är *diamantborren* den förnämsta. Den består af ett stålör, i hvars kant svarta diamanter äro fästa. Genom en rörformig stång sättes denna borrhålsförbindelse med en ångmaskin eller annan motor, som meddelar stängens en hastigt roterande rörelse. Diamanterna skära då ut ur berget en cylinder, hvilken inpressas i stängen, som upphissas på lämpliga mellan-tider. Därigenom erhållas mycket noggranna prof af den bergart, hvori det borraras — denna må vara huru hård som helst. På detta sätt kunna mycket djupa hål göras, och dessutom kan borren brukas ej allenast i lodrät, utan i nästan hvilken ställning som helst. Den är i grufvor af stor nytta för undersökningar af fyndighetens utsträckning m. m. Jfr Jordborring. Th. N.-m. (O. E. W.) Fr. E.

Borrmina. Se Mina.

Borrmjöl, maskinb. Se Borrar.

Borrmussla, zool. och paleont., en musselfamilj, hvars medlemmar borra gångar, somliga i sand eller slam, andra i trä eller sten. Skalet är tunt, men hårdt, utan lås, samt gapande både framtill och baktill. Denna mussla är klubbformig eller masklik och försedd med ett långt andedrätsrör, hvars bildning står i samband med djurets lefnadsätt. De viktigaste till denna familj hörande släktena äro *Teredo*, skeppsmasken, och *Pholas*. De göra mycken skada på fartyg, dammbyggnader m. m. De första kända representanterna af familjen uppträda i juraformationen. En särskild betydelse i geologiskt afseende hafva bormusslorna därigenom att man af deras gångar, hvilka man ofta finner långt ofvan den nuvarande vattenytan, stundom kan draga säkra slutsatser angående det forntida vattenståndet. Jfr Blötdjur. G. L.*

Borro, italiensk alkemist. Se Borri.

Borrmeiska öarna, en grupp af fyra öar i Lago maggiore, midt emot Pallanza. De mest betydande bland dem äro *Isola bella* och *Isola madre*, med präktiga palats och anläggningar. De båda

mindre heta Isola dei pescatori och Isola di San Giovanni. Borromeiska öarna tillhöra, sedan 13:e årh., familjen Borromeo och hafva omkr. 290 inv.

Borroméo, Carlo, "den helige", italiensk grefve, kardinal, f. 1538 i Arona, vid södra änden af Lago maggiore, promoverades 1559 till juris doktor i Pavia och fick sedan af sin morbroder, Pius IV, den ena höga värdigheten efter den andra, blef vid

22 års ålder kardinal och ärkebiskop af Milano samt erhöill äfven förvaltningen af Romagna, Markerna och Bologna. Slutligen blef han upphöjd till storpenitentiar. B. främjade det för påfvemakten lyckliga afslutandet af kyrkomötet i Trident (1545—63). Kort före morbroderns död återvände han till sitt stift och höll 1565 i Milano en synod för genomförandet af de af Tridentkonsiliet påbudna reformerna. Det reformarbete, som han genomfört i sitt stift, gjorde detta till ett mönster för alla andra stift i Italien. Han införde sträng tukt bland prästerna, anskaffade goda predikanter och hade omsorg om invånarnas välfärd och sedlighet. Men fastän hans reformer voro goda, ådrog han sig för deras skull mycket hat. Den spanske stathållaren i Milano förföljde honom, munkar och präster skymfades honom, ja han blef t. o. m. utsatt för ett mordförsök af några andlige ur humiliaternas orden. 1570 upprättade B. "Collegium helveticum", som hade till ändamål att utbilda goda präster för Schweiz, hvars protektor han var. Hänsynslöst förföljde han alla protestantiska rörelser inom sitt stift. I sin hela verksamhet är han den ädlaste representanten för den katolska motreformationen. B. dog 1584, högt aktad för sin rena lefnad och sin manliga karaktär, och kanoniserades 1610. Hans ämnelsedag är 4 nov. Den bästa upplagan af hans skrifter utgafs 1747. År 1697 restes i Arona en 22 m. hög staty öfver B. Jfr Koloss.

Litt.: Sala, "Biografia di San Carlo Borromeo" (1858), och Sylvain, "Histoire de Saint Charles Borromée" (3 bd, 1884). (T. H.-r.)

Borromini, Francesco, italiensk arkitekt och bildhuggare, f. 1599 i Bissone, var under Berninis ledning sysselsatt vid byggandet af Peterskyrkan i Rom och uppförde dessutom i nämnda stad flera kyrkor för påfvens räkning. Han åtnjöt under sin lifstid stort rykte, och hans verk efterapades öfverallt. Det oakadt var hans afund mot Bernini så stark, att den slutligen ledde honom till själfmord, 1667, i Rom. B. var jämte Bernini och P. da Cortona den, som främst utbildade barockstilen. Han gick längre än Bernini och dref barockstilen till en sådan ytterlighet, att han knappt någonstädes tålde den rätta linjen och upplöste alla former i det vildeste bisarreri. Hans byggnader karakteriseras af brutna gaffar, konkava fasader, spiralformigt vridnatorspetsar o. d. Exempel därpå äro hans 1640—67 uppförda kyrka *S. Carlo alle quattro fon-*

tane och den af en kupol krönta *S. Iro*, bägge i Rom. (O. G.-g.)

Borrow [bå'râu], George Henry, engelsk resande och skriftställare, f. 1803 i Norfolk, d. 1881 i Oulton, förde ett kringirrande lif, merendels i sällskap med zigenare, hvilkas lefnadsförhållanden han skildrade i pittoreska och originella arbeten. Såsom agent för engelska bibelsällskapet besökte han en mängd länder i Europa, särskildt Spanien och Portugal, samt Marokko. *The zincali or an account of the gipsies in Spain* (1841; 5:e uppl. 1873) väckte uppmärksamhet genom motivens egendomlighet och den stora berättarförmågan. *The bible in Spain* (1843; ny uppl. 1892) gjorde B. ryktbar. Autobiografisk i romantiserad form är *Lavengro* (1851, 3:e uppl. 1873), med fortsättningen *Romany Rye* (1857; 3:e uppl. 1873). B:s sista arbete var en ordbok öfver zigenarspråket, *Romano lavo-til* (1874). — B. var en skarpt utpräglad personlighet med stor förmåga af liffull skildring samt hat till öfverföring och sirlighet. Hans språkkännedom var utomordentligt omfattande; *Targum*, ett arbete, som han 1835 utgaf i Petersburg, innehåller sålunda öfersättningar från trettio språk eller dialekter.

Borrowdale [bå'räudell], vild dal i Cumberlandshire i England. Dess rika grafitgrufvor äro nu tömda.

Borrowstounness [bå'räustaunne's], vanligen forkortadt B'ness, hamnstad i Skottland, grefsk. Linlithgow, vid Firth of Forth, omkr. 27 km. n. v. om Edinburgh. 9,100 inv. (1901). Utförel af stenk och järnmalm, import af grufstolpar. B. är mest bekant för sina järn- och stenkolsgrufvor.

Borrplys l. Echardonnös (fr. *écharдонеuse*, ty. *klettenwolf*), text., en i yllefabriker använd maskin, som har till ändamål att från kardborrar och små frökapslar befria sådan ull, som är i hög grad bemängd med dylika. En af de mest brukliga echardonnöser är afbildad i fig. 1. Maskinens hufvuddelar utgöras af två stora, hastigt rote-

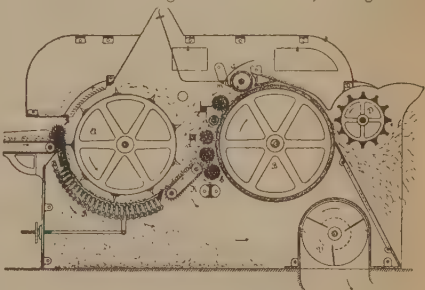

Fig. 1. Borrplys.

rande cylindrar, A och B, af hvilka den förra är besatt med starka järntagg, som sönderdelar ullflockarna och lösgöra en del borrar och föroreningar, som nedfalla genom det ställbara galleret R; cylindern B (den s. k. kamecy lindern) är beklädd med en mängd tunna, räfflade stål-kammor (fig. 2), liggande parallellt med cylinderns axel och vändande sina taggar framåt cylinderns rölseriktning. Kammorna ligga så nära hvarandra att endast ullfibrerna, men ej borrrarna kunna gripas af deras taggar. Atskilliga

roterande borstar borsta ned ullhåren i kammarnas räfflor och lämna borrarerna på ytan tämligen renborstade. Ett par slag- eller knif-valsar, *a* och *c*, som äro försedda med långsgående skarpa kanter, afslita borrarerna från den i kammarna fastsittande ullen och slunga dem ut genom gallret *r* till rummet *F*, delvis äfven till rummet *C*. En annan borstvals, *D*, hvilken har större periferihastighet än kamcylindern, utborstar den rena ullen från *B* och slungar den ned i en behållare. Det i *F* och *C* uppsamlade "borr-affallet" (fr. *les ploquettes*) innehåller stundom en ej ringa mängd ull, som tillvaratages därigenom att man

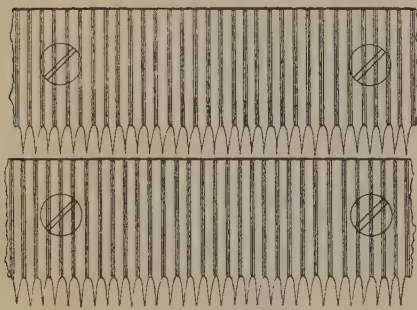
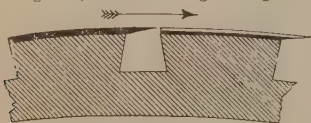

Fig. 2. Kamcylinders beslag, upprifrån och i genomskärning.

på kemisk väg förstör borrarerna — en metod, som stundom användes äfven för ull, hvilken ej behandlats i borrhplys (se Karbonisation). — Ett annat sätt att på mekanisk väg aflägsna borrar ur ull (synnerligast de större, släta och hårda s. k. sten- eller nötborrar) består däri att ullen införes mellan valsar, som krossa borrarerna, hvarefter smulorna bortfalla under de följande operationerna. Denna metod har på senare tid kommit rätt mycket till användning vid kamgarvspinnerier, enär kamningen lätt och fullständig afskiljer smulorna med de korta fibrerna. Sådan ull, som innehåller små sega, med fina taggar besatta borrar (ty. *kingelkletten*), hvilka sönderdelas eller upplinda sig till långa, fint taggade reivor, bör ej behandlas enligt sistnämnda metod, enär reivorna äro mycket svårare att aflägsna än de hela borrarerna. G. A. W.

Borrsock, maskinb. Se Borrar.

Borrspindel, den rörliga delen af skruven i ett borrhverkyg. Se Borrar och Borrhverkyg.

Borrspån, maskinb. Se Borrar.

Borrsväng, maskinb. Se Borrar.

Borrum, socken i Östergötlands län. Se Borrum.

Borrhverkyg. Se Borrar.

Borsa [bår'ja], köping i ungerska komitatet Máramaros. Omkr. 6,500 inv., rumänar och tyskar. Bly- och kopparverk. Mineralkällor.

Borsig. 1. Johann Karl Friedrich August B., tysk industridkare, f. 1804 i Breslau, fick 1825 anställning vid F. A. Egells maskinfabrik i Berlin, hvars jängjuteri han förestod till 1836. Vid nämnda tid hade byggandet af järnvägar blifvit en lifsfråga äfven för Tyskland, och B. anlade därför en maskinverkstad utanför Oranienburger-tor vid Berlin. I början (1837) sysselsatte han endast 50 arbetare, men redan 1847 uppgick arbetarnas antal till 1,200, och 1864 hade det stigit till 1,800. I B:s verkstäder byggdes hufvudsakligen lokomotiv och andra maskiner för de preussiska järnvägarnas behof. Den ofantliga förbrukningen af järn och stål bestämde honom 1847 för anläggandet af ett järnverk i största skala i förstaden Moabit vid Berlin. Han dog 1854, just som han inköpt kolgruivor i Schlesien för att göra sin affär ännu mer oberoende.

2. Albert B., den föres son, tysk industridkare, f. 1829 i Berlin, fick sin praktiska utbildning dels i faderns verkstäder, dels genom resor. Järnvägsväsendets storartade utveckling efter 1850 föranledde honom att betydligt utvidga den från fadern ärfta affären, men på samma gång inskränka sig till fabrikation endast af lokomotiv. 1862 anlade B. de s. k. Borsigverken i Öfre Schlesien, som omfatta flera kolgruivor, 4 masugnar samt vals- och hammarverk. Arbetarantalet därstädes uppgick 1875 till 3,000 personer, af hvilka 1,000 familjer utgjorde en särskild arbetarkoloni. B. afled i Berlin 1878. Verket sköttes efter hans död af ett kuratorium. Lokomotivverkstaden vid Oranienburger-tor nedlades 1887, och verkstadsdriften koncentrerades i Moabit. — Sönerna Arnold (d. 1897), Ernst och Konrad B. öfvertog 1894 förvaltningen och hafva ytterligare utvidgat Borsigverken. 1903 sysselsattes omkr. 6,000 arbetare vid Borsigverken i Öfre Schlesien, där samma år tillverkningen uppgick till 130,000 ton järn och stål. 1898 öfverflyttades samtliga verk i Berlin till det närbelägna Tegel, där storartade etablissemang skapats för manufakturering af de vid Borsigverken i Öfre Schlesien framställda råmaterialerna. Tegelverken sysselsatte 1903 öfver 3,000 arbetare. Tillverkningen omfattar lokomotiv, ång- och gasmaskiner, ångpannor, pumpverk m. m.

Borsigverken. Se Borsig 2.

Borsippa (nub. Birs-Nimrud), gammal babylonisk stad vid Eufrats högra strand, systemstad till Babylon och säte för ett af Nebukadnezar färdigbyggd storartad tempel af Nabu, Bël-Marduks son. Iärdomens och i synnerhet skrifkonstens gud samt de store gudarnas skändebud. Vid den ännu ur en större ruinhög uppskjutande tegelpelaren, lämningarna af det spiralformiga tempeltornet, knyter sägnen den hebreiska berättelsen om Babels torn. Det är dock sannolikt, att ursprungligen denna berättelse varit knuten vid Bël-Marduktemplet i själfva Babylon ofantliga torn, men att, sedan detta blifvit i grund förstörd, namnet öfvergått till den ännu kvarstående ruinpelaren i Borsippa. D. M.

Borsitj (po. barszsz), en mycket omtyckt rysk nationalrätt, en sylrig soppa, hufvudsakligen beredd af rödbeter med tillsats af andra vegetabilier.

Borsna', stad i ryska guvern. Tsjernigov, s. ö. om staden af detta namn. 12,458 inv. (1897). Tobaksodling.

Borsod [bår'såd], komitat i nordöstra Ungern, i ö. och s. fruktbart, delvis sumpigt slättland, i n. och v. de mineralrika Bükk-bergen. 3,428 kvkm. 255,194 inv. (1900), hvaraf 95 proc. ungre, 4 proc. slovakar och 1 proc. tyskar. Hufvudstad: Miskolcz. K. B. W.

Borst. 1. *Zool.* Det slags hår, som står på gränsen mellan taggar och tagel. Borst förekommer hos svindjuren, hvilka med anledning däraf stundom också kallats "borstdjur" (*Setigera*), samt hos några andra närstående former. Borsten är mindre grofva och betydligt mjukare än taggarna, men röfve och tjockare än taglen samt låta med lätthet dylfa sig i spetsen. — Hos lägre, ryggradslösa, djur (i synnerhet hos leddjuren) förekomma borstlika bildningar, hvilka fungera som känselborst, luktborst, hörselborst, simborst o. s. v.

2. *Bot.* Se *Emergenser* och *Hår* (växernas).

3. *Petrogr.* På borst säges en bergartsstuff rara slagen, då den därvid framkomna brottytan mer eller mindre vinkelrätt öfvertvåras bergartens skiktungs- eller skiffringsriktning. E. E.

Borstahusen, större fiskeläge vid Öresund, något n. om Landskrona, på stadens mark. En större sammanläggning, delvis med statsmedel, fullbordades 1888 med en kostnad af omkr. 102,800 kr.

Borstbinderi. Borstar framställas af svinborst, gethår, tagel, gräflingshår, metalltråd, rishalm eller af växtfibrer af piassave, sorghum, kokosnöt m. m., som på olika sätt monteras å en stomme af trä, ben, metall e. d. Enklare borstar framställas därigenom, att man medelst beck och harts fäster hopbuntade borsthår i borrhå hål. Å bättre varor göras hålen genomgående, borstbuntarna vikas dubbla på miden, instickas i hålen samt fästas å motsatta sidan med en stark tråd. Cylindriska borstar, som numera användas i alla dimensioner (från de minsta för rengöring af lampglas, flaskor, rör o. d. upp till de största för metallarbeten, appretering af väfnader, skrotuppslagsmaskiner), framställas därigenom att man mmatar det å ett transportband upplagda borstmaterialet mellan två metallrädor, som snos om hvarandra, eller och därigenom att man inskrufvar metallrädslindade buntar af materialet i gängade hål å större valsar. G. H.-r.

Borstbrygga, elektrot., den del af en dynamomaskin, som uppstår på bultar uppträdda borsthållarna.

Borstdjur, zool. Se *Borst* 1.

Borste, elektrot., detalj af vissa slag elektriska maskiner, klots af metallduk eller kol, hvilken uppåger strömmen från eller tillför strömmen till rörliga maskindelar. A. E.-m.

Borsthållare, elektrot., den metallhylsa med fjäleranordning, som fasthåller borsten och trycker den mot kontaktytan.

Borstigelkottar, Centetidae, zool., en familj inom ordningen *Insectivora* och däggdjurens klass. Några af dithörande djurformer hafva en påfallande likhet med igelkotten, men icke förty beror denna liknelsestämelse i det yttre ej på några närmare liktacksförhållanden, såsom en granskning af deras organisation otvetydigt ådagalägger. Sålunda saknar traniet okbågar, de äkta kindtänderna i öfverkäken — stundom fyra till antalet — hafva trekantiga kronor (ej starkt utbildade fyrkantiga såsom hos

igelkottarna), skenbenet och vadbenet äro hos några skilda; äfven med afseende på muskulatur, könsorgan o. s. v. skilja de sig mycket från igelkottarna. Borstigelkottar förekomma endast på Madagaskar och närbelägna öar. De äro de sista resterna af mycket gamla djurformer, hvilka uppnått sin nuvarande hemort innan denna blifvit skild från Afrikas fastland. De bilda två väl begränsade underfamiljer:

1. *Centetinae*, hvilka äro försedda med ett större eller mindre antal taggar, hafva rudimentär eller ingen svans samt skenben och vadben fullkomligt fria. Hit höra den största af dem, *Centetes*, den

vanliga borstigelkotten i. tanrek, och två mindre arter, hvilka vanligen uppfattas såsom tillhörande ett särskildt släkte (*Hemicentetes*). Tvänne andra släkten (*Ericulus* och *Echinops*) hafva hela öfre kroppsytan och den korta svansen försedda med tätstående taggar. De kunna rulla ihop sig liksom igelkotten. Tanreken utmärker sig genom sin långa nos samt genom tillvaron af blott två öfre framtänder och mycket stora hörntänder. Den hör till de största nu levande insektätarna, enär kroppslängden utgör 27 cm. Tanreken lever på Madagaskar, Comoro-öarna, Bourbon och Mauritius. Födan lär företrädesvis bestå af daggmaskar. Tanrek tyckes vara ett af de mest fruktsamma däggdjur; honan uppgifves nämligen föda tjuguen ungar åt gången.

2. *Oryzictinae* utmärka sig genom den fullständiga saknaden af taggar, genom en stundom mycket lång svans samt därigenom att underbenen äro delvis sammanvuxna. Af dithörande släkten innefattar *Microgale* små rättlika djur, af hvilka en art eger en svans, som är dubbelt så lång som hufvud och bål, medan de till släktet *Oryzictis* hörande arterna äro försedda med gräfklor å de främre extremiteterna. L.-e.

Borstmaskar, zool. Se *Ringmaskar*.

Borstnate, bot. Se *Potamogeton*.

Borstnejlika, bot. Se *Dianthus*.

Borstrepe. Se *Lolium*.

Borstsvansar, Thysanura (i vidstr. bem.), *zool.*, ledfotade djur, som anses bilda en förmedlande länk mellan de sexfotade, mestadels bevingade, insekterna och de mångfotade, alltid vinglösa myriopoderna

De äro vinglösa, luftandande, sexfotade leddjur, hafva en mjuk, af hår eller vackert formade fjäll beklädd kropp, äro försedda med bitande eller sugande mundelar, enkla (icke fasetterade) ögon, som på hvardera af hufvudets sidor äro ordnade i en

enda, af 8, 6, 7, 14 (hos *Podura fimetaria*) eller 12 (hos *Lepisma saccharina*) småögon — oceller — sammansatt grupp, och från ett af abdomens bakersta segment utgå vanligtvis antingen ledade borstbärande bihang, som äro riktade bakåt, eller finnes där en gaffelklufven svans, som, då djuret befinner sig i hvila, är slagen fram under buken, men som, då det nödgas företaga en hastig ställflyttning, kan sträckas ut, så att djuret kan flytta sig med ett kraftigt hopp. Hos några finnas förkrympta fötter å abdomens segment. Borstsvansarna äro icke mer än 0,5—10 mm. långa. De föredraga fuktiga ställen och uppehålla sig på marken under stenar, träbitar, multnande löf o. d. Mot temperatursinflytande tyckas de vara mycket hårdiga. Så lever en art, *Desoria glacialis* (se fig.), på Alpernas glaciärer, och hos oss ser man någon gång under vintern poduror hoppa omkring på snön. Att de icke sky de arktiska trakternas klimat, visar sig däraf att från Grönland äro kända 8, från Spetsbergen 5, från Beeren-eiland 3 och från Novaja Zemlja ej mindre än 15 arter af underordn. *Collembola*, hvars största representant, *Anura gigantea*, är funnen i Sibirien nära intill 73:e nordliga breddgraden. — Borstsvansarna indelas i två underordningar:

1:o. *Thysanura*, borstsvansar (i inskr. bem.), hvilkas analbihang äro bakåt riktade, ledade och borstbärande. Dit höra de tre familjerna *Camptodeidae*, *Iapygidae* och *Lepismidae*. (Arten *Lepisma saccharina* förekommer, fastän sällan, inomhus hos oss.)

2:o. *Collembola*, podurider eller hopp-svansar, hvilkas analbihang (såvida de ej äro endast rudimentära eller saknas) äro gaffellikt klufna och i hvilande tillstånd lagda fram under buken. Dit höra de tre familjerna *Sminthuridae*, *Degeeriidae* och *Lipuridae*, och af denna underordning omfattar Sveriges fauna 70 kända arter. A. Sg. (1—e.)

Borstsvinsläktet, zool. Se *Erethizon*.

Borsttistel, bot. Se *Tistel*.

Borsttåtel, bot. Se *Weingærtneria*.

Borsyra. 1. *Kem.* Borsyra är en fast, kristalliserande syra (sammansatt enligt formeln H_3BO_3), som fås därigenom att någon syra, t. ex. svafvelsyra

eller klorvätesyra, blandas med en koncentrerad lösning af borax. Den framställdes första gången 1702 af Homberg, och dess sammansättning utröntes 1824 af Berzelius. Syran finnes i vulkaniska trakter och medföljer vattenångor, som uppstiga genom sprickor i marken. Små mängder borsyra finnas i hafsvatten, i många mineralvatten och i flera mineral, t. ex. axinit, turmalin m. fl. Denna syras natriumsalt finnes i naturen (jfr *Borax*). Den mesta borsyran erhålles i Toscana på det sätt, att de heta, ur jorden utströmmande vattenångorna inledas i vattenbehållare, där syran upptages af vatten; därpå af dunstas den erhållna lösningen i blypannor och lämnas i hvila, hvarefter borsyran utkristalliserar inom ett par dagar. Syran användes till beredning af borax, såsom ingrediens i aseptin och amykos. Borsyra kristalliserar i hvita fjäll, som äro tämligen svårslösliga i kallt vatten. Vid upphettning afgifver syran vatten och öfvergår till borsyreanhydrid, B_2O_3 , ett genomskinligt glas. För sig upphettad, hör borsyra till de mera eldfasta ämnena, med vattenånga förflyktigas den däremot ganska lätt, hvilket förklarar den naturliga förekomsten. Borsyran är en svag syra, har ingen märkbar smak, är ej giftig, men ett godt antisepticum (se *Aseptin*). Med baser bildas salter (*borat*) af mycket föränderlig sammansättning. Viktigast bland dem är natriumsaltet eller *borax*. Mangansaltet användes såsom sickativ för oljefärg. P. T. C.*

2. *Farm. och toxik.* Borsyra och borax hafva spelat en stor roll som antiseptiska (bakteriedödande) medel, ehuru deras förmåga i denna riktning är mycket ringa. Då de äro så godt som smaklösa och förr äfven ansågos oskadliga, sattes de, stundom rätt rikliga mängder, till allehanda födoämnen, mjölk, kött, korf, konserver m. m., för att hindra dessa från att förfaras. Tillsattes tillräcklig mängd borsyra, fördröjes däraf födoämnenas sönderdelning i väsentlig grad. Då emellertid de mängder borsyrepreparat, som af handlande eller i hushållen tillfogas födan, ej kunna kontrolleras, och man sålunda ovetande kan få i sig rätt betydliga mängder, under det att redan ett eller några få gram om dagen visat sig kunna framkalla tarmrubbingar, minskadt

Tillvaratagande af borsyra i Toscana.

godgörande af födan, hudutslag m. m., har konvering med borprenparat af saksunnige allmänt kastats, i vissa länder, såsom Tyskland, i lag bjudits. — Innan man ännu kände borprenparats, skildt den giftigare borsyrans, verkningar, förmå vid antiseptiskt bruk af detta medel åtskilliga giftingar, några med dödlig utgång. — Borsyran vänder, med af nämnda erfarenhet betingad nödig siktighet, som ett mildt antisepticum, borax som; medel att mätta syra, öka njurverksamheten, ådaga till upplösning af urinsyrestenar, äfven mma jäsnig och infektiösa åkomor i mun och alg m. m. C. G. S.

Borsyreanhydrid. Se Borsyra.

Borsyresalva, *farm.*, beredes af 1 del borsyra, del ullfett (*adeps lanae*) och 8 delar vaselin. Salva är hvit eller gulhvit; den verkar skyddande och svagt antiseptiskt samt har stor användning ex. vid "hudlöshet" (excoriation), vid hudytors tidning mot hvarandra m. m. C. G. S.

Borszék [bã/rsék], mycket besökt, naturskön bad i komitatet Csik i Siebenbürgen. Kalla, starkt syrehaltiga källor, delvis rika på järn. Ärligen rporteras 3—4 mill. flaskor. K. B. W.

Bortfrakture, *sjöv.* Se Befrakta.

Bort-från-Rom-rörelsen, populär benämning på en religiös rörelse, som i Österrike och Frankrike under senare år bragt stora skaror af katoliker till fall från sin tro och öfvergång till protestantismen. En Romersk-katolska kyrkan.

Bortförande, Olofligt. Se Enlevering.

Borthwick [bã/thwïk], skotsk by med 1,440 inv. 5 km. s. ö. om Edinburgh, med ruiner af ett slott, hvilket Maria Stuart bodde efter sitt giftermål med Bothwell. I B. föddes historieskrifvaren W. Robertson.

Borthwick [bã/thwïk], A. Se Glenesk.

Bortkiewicz [-vitj], Ladislaus von, en af amtidens förnämsta statistiker, f. 7 aug. 1868 i Petersburg, af polsk härkomst. Efter juridiska studier vid universitetet i födelsestaden skickades B. på uppdrag af ryska regeringen för studieändamål till utlandet samt promoverades 1892 till filosof i Göttingen och blef 1895 privatdocent i strassburg. B. uppgaf 1898 docenturen för att inträda i rysk statstjänst och arbetade tre år i penonkassornas centralverk för vid statsjärnvägarna anställda personer. År 1901 blef han e. o. professor i statistik och angränsande ämnen vid universitetet i Berlin. B. hör till ställföreträdarna för den matematiska statistiken och ansluter sig i första rummet till sin lärare Lexis. På dödlighetsstatistikens område gör sig något gällande det inflytande hans andre lärare Knapp utöfvat på honom. B:s såväl friffliga som muntliga framställningssätt utmärker sig för glänsande klarhet. I akademiers, lärda allskaps och kongressers handlingar och i de förnämsta facktidsskrifter på statistikens, nationalekonomiens, filosofiens och matematikens områden har han offentliggjort en mängd studier och kritiker. I vetenskapsakademien i Petersburg skrifter utgåf an redan 1890 undersökningar om den ortodoxa befolkningens dödlighet och lifslängd i det europeiska ryssland. I "Encyclopädie der mathematischen Wissenschaften" har han författat artikeln *Anwendungen der wahrscheinlichkeitsrechnung auf Statistik*. I bokform har B. utgivit *Die mittlere*

lebensdauer (1893) och *Das gesetz der kleinen zahlen* (1898) — en "äktä pärla" (Westergaard), Th. A.

Bortnia'nski (Bortnjanskij), Dmitrij Stepanovitj, rysk kompositör; f. 1751, d. 1825, studerade i Venezia för Galuppi, återvände till Ryssland 1779 samt blef där först kejsarlig kapellmästare och sedermera statsråd. Hans kyrkliga kompositioner äro genomträngda af det slaviska svärmodet. Stilen är en blandning af den gammalitalienska kyrkstilen och det i grekiska kyrkan traditionella psalmoderandet. A. L.

Bortre Indien. Se Östra indiska halfön.

Bortsjaliska kretsen, en krets i ryska guvern. Tiflis, i Transkaukasien, uppkallad efter föden Bortsjala, en biflod till Kura. 6,758 kvkm. 125,224 inv. (1897). Af befolkningen äro två tredjedelar armenier, tatarer och greker. Mellan utlöpare från Kaukasus ligga fruktbara slätter, på hvilka odlas säd, tobak och bomull. Hufvudort är Bolsijje Sjulavery.

Borup, enligt uppgift tillnamnet på en originell borgmästare i Norrköping, känd för att gärna stanna kvar till sista man i glada lag. Däraf uppkom ordstäfvet "nu går Borup", och ordet har fått bemärkelsen det sista i serien, t. ex. i ett spelparti. Vilhelm v. Braun kallade sin sista poetiska kalender för "Borup".

Borup, Morten, dansk pedagog. Se Börup.

Boru'ssia, latiniseradt namn på Preussen.

Borusomani (jfr Borussia), öfverdrifven smak för allt preussiskt.

Borwick [bã/rik], Leonard, engelsk pianist, f. 1868, elev af Klara Schumann och B. Scholz, väckte 1890 uppmärksamhet i England och har sedan med stor framgång konserterat i Frankrike, Tyskland och Skandinavien (Stockholm 1897 och senare). Hans förnämsta egenskap såsom virtuos är en utomordentlig klarhet och finess i anslaget. A. L.

Bory [bãri], i botaniska namn förkortning för J. B. G. M. Bory de Saint-Vincent.

Bory de Saint-Vincent [bãri de sä vãsã'], Jean Baptiste George Marie, baron, fransk resande och naturforskare, f. 1780, följde 1798 med på en expedition till Nya Holland, men måste för sjukdom stanna på ön Bourbon och egnade sig där åt undersökningar öfver öns geologiska förhållanden. 1802 återvände han till Europa och offentliggjorde resultatet af sina forskningar. Han deltog sedan i Napoleons fälttåg och erhöi öfverstes rang. 1816 måste han till följd af ett förvisningsdekrät lämna Frankrike och vistades därefter på flera ställen, slutligen i Bruxelles, där han skref sitt förträffliga verk *Voyage souterrain ou description du plateau de Saint-Pierre de Maestricht* (1821). 1820 återvände han till Paris och blef medarbetare i flera liberala tidningar. 1829 utsågs han till chef för en vetenskaplig expedition till Morea och Cykladerna. 1830 blef han chef för den historiska sektionen i krigsministeriet och 1840 chef för en vetenskaplig beskickning till Algeriet. Sina botaniska iakttagelser under denna färd bearbetade han för det stora officiella verket "Exploration scientifique de l'Algérie". Död i Paris 1846. Utom ofvannämnda arbeten utgaf B. bl. a. *L'homme, essai zoologique sur le genre humain* (2:a uppl. 1827). Stor förtjänst förvärfvade han genom redaktionen af "Dictionnaire classique de l'histoire naturelle". (G. Stg.)

Borystaw, by i östra Galizien, vid foten af Karpaterna, s. ö. om Sambor. 11,631 inv. (1900). Rikedom på petroleum och ozokerit.

Borysthes (grek. *Βορυσθένης*, lat. *Borysthenes*). 1. Forngrekisk benämning på Dnjepr. — 2. Vanliga grekiska benämningen på den stad, som af sina invånare kallades Olbia (se d. o.).

Borzi, Antonino, italiensk botanist, f. 1852 i Castoreale (Sicilien), blef professor i botanik vid skogsinstitutet i Vallombrosa 1875, vid universitetet i Messina 1879 och vid universitetet i Palermo 1892, för hvars berömda botaniska trädgård han samtidigt

Borzjom, badort i ryska Transkaukasien, guvern. Tiflis, kretsen Gori, i en djup dal vid floden Kura och genom järnväg förbunden med Michailovo på transkaukasiska banan. 845 m. ö. h. B. har två starkt alkaliska källor, lika dem som finnas i Vichy.

Borås, uppstad i Vedens härad, Älfsborgs län, vid Viska-ån, fick sina privilegier 25 maj 1622. Stadens egor omfatta 1,396 har, hvaraf 28 har upptagas af själfva stadsplanen. Folkmängden uppgick vid 1903 års slut till 17,145 personer. Taxeringsvärdet var s. å. 24,370,400 kr., däraf 139,300 kr.

Situationsplan af Borås.

blef föreståndare. B. är en af Italiens mest framstående botanister. Hans många skrifter behandla i synnerhet de lägre växternas morfologi och utvecklingshistoria samt fanerogamernas fysiologi och biologi. De mest bekanta af hans arbeten äro de för algforskare oömbärliga *Note alla morfologia e biologia delle alghe ficocromaceæ* (1878 och 1882) och *Studi algologici* (1883 och 1894). B. har äfven varit verksam på det skönlitterära området. Fullkomligt behärskande svenska språket, har han i italiensk översättning utgivit bl. a. Selma Lagerlöfs *"Le regine di Kungahella. Versione con note"* (1903).

G L—m.

för jordbruksfastighet. Staden hemsöktes 1681, 1727, 1822 och 1827 af förhärjande eldsvådor. Efter sista eldsvådan byggdes mest envärnings trähus, men under de senare årens uppsving haiva moderna stenhus uppförts, och staden är nu synnerligen välbyggd. Genom dess hela längd går "Stora allén", och i midten af 1890-talet anlades utmed Viskan den vackra "Stadsparken". Dessutom finnes en nyanlagd folkpark vid den närbelägna Ramnasjön. Till minne af Karl XIV Johans besök 1821 prydes torget af en 10 m. hög obelisk af Kolmårdsmarmor. Utom den gamla kyrkan märkes en ny, under byggnad varande i förstaden Lugnet. B. eger en realskola, ett ele-

Borås på 1600-talet (ur Sueciæ-verket).

mentarläroverk för flickor, en teknisk skola (från 1856), med hvilken i senare tider en väskola blifvit förenad, samt en lägre teknisk yrkesskola. Där finnas även lasarett och kurhus. Chefsexpeditionen för Alfsborgs regemente är förlagd till B. Staden har två järnvägsstationer: B. öfre och B. nedre, samt stående brandkår. Af fromma stiftelser märkas: Prins Gustafs förening, stiftad 1844 till vanvårdade barns räddning, samt en understödsinrättning för äldre och sjukliga tjänare, hvartill kommer den s. k. Mariastiftelsen, som vid sidan af den

gentliga folkskolan och söndagsskolan verkar för barnundervisningen. Sedan 1860 eger staden och ett flitigt nitadt bibliotek och sedan 1894 elektricitetsverk för belysning. 1865 otkrojerades Borås enskilda ank, med kapital af 1 mill. kr. I staden finnas essutom afdelningskontor af Göteborgs handelsbank samt en 1831 stiftad sparbank. Följande tidningar utgifvas: Borås tidning (daglig), med dess afläggare, eckotidningen Västgöten, samt Västra dagbladet Boråsposten (daglig). B. var länge, såsom det afsågs sedan med dess anläggning, medelpunkten för "gårdarihandeln" och är det ännu för den betydande industriella verksamheten i de kringliggande häraderna Ås, Kind och Mark, hvilka särskildt i fråga om tillverkningen af linne-, ylle- och (i senare tid) bomullsar ernått en viss namnkunnighet inom vårt land. Utom dessa grenar af storslöjd idkas där färgeri, garfveri och bryggeri i stor skala, och den industriella verksamheten har i senare tid väsentligt underlättats genom de många järnvägsförbindelserna: Borås—Herrljunga-banan, som fortsättes af Herrljunga—Vänersborg—Uddevalle-banan, samt Varberg—Borås-banan, Kinds härads järnväg till Svenljunga samt järnvägarna Göteborg—Borås och Borås—Värnamo—Alfvesta. 1903 hade staden 90 fabriker med 4,038 arbetare och ett tillverkningsvärde af 17,502,198 kr. Däraf märkas 10 bomullsvärfverier 1,239 arb. och 4,925,342 kr. tillv.-värde), 9 yllvärfverier (477 arb. och 3,260,575 kr. tillv.-värde),

3 ullspinnerier (333 arb. och 2,067,809 kr. tillv.-värde), 2 bomullsspinnerier (274 arb. och 1,769,641 kr. tillv.-värde) och 4 trikå- och strumpfabriker (467 arb. och 1,546,619 kr. tillv.-värde). Handverkarnas antal 1903 var 141 med 452 arbetare. Deras för beviljning uppskattade inkomst belöpte sig s. å. till 120,213 kr. Antalet handlande 1903 utgjorde 294 med 341 biträden och en för beviljning uppskattad inkomst af 560,415 kr. Stadens tillgångar utgjorde 31 dec. 1903 3,581,831,76 kr., dess skulder 3,466,231,89 kr. Inkomsterna utgjorde s. å. 505,500,00 kr. och utgifterna 731,174,88 kr. — I kyrkligt hänseende bildar B. med annexen Torpa och Brämhult ett regalt pastorat af 2:a klassen, Skara stift, Ås kontrakt. Staden har egen riksdagsman. Stadsstyrelsen är (från 1867) sammansatt af borgmästare, 1 litterat rådman (tillika magistratssekreterare) och 2 illitterata rådmän.

Borås—Alfvesta järnväg (sign. B. A. J.), tillhörig Borås—Alfvesta järnvägsaktiebolag, är 173 km. lång och utgöres dels af hufvudlinjen från Borås till Alfvesta, 149 km., dels af en grenbana från stationen Hillared vid hufvudlinjen öfver Svenljunga till Axelfors, 24 km. Vid Borås står denna järnväg i förbindelse med Göteborg—Borås, Varberg—Borås och Borås järnvägar, vid Axelfors och Limmared med Falkenbergs järnväg, vid den senare stationen jämväl med den under byggnad varande Västra Centralbanan, vid Värnamo med Halmstad—Nässjö och Skåne—Smålands järnvägar samt vid Alfvesta med södra stambanan och Växjö—Alfvesta järnväg. På grund af dessa många anknytningspunkter till andra järnvägslinjer utgör Borås—Alfvesta järnväg en särdeles viktig kommunikationsled och erbjuder i förening med Göteborg—Borås järnväg särskildt en bekväm förbindelse med Göteborg för en stor del af södra stambanan och det öster om Alfvesta belägna viktiga enskilda järnvägsnätet. Borås—Alfvesta järnväg, som i sig upptagit den 38 km. långa, bredspåriga, 1 nov. 1885 för trafik öppnade Kinds härads järnväg från Borås öfver Hillared till Svenljunga, är bredspårig (1,435 m.) och öppnades för trafik: den ombyggda sträckan Borås—Hillared och den nybyggda Hillared—Alfvesta 23 dec. 1902 samt sträckan Svenljunga—Axelfors af grenbanan 15 aug. 1904. Byggnadskostnaden utgör 10,809,921 kr. Järnvägsbolagets styrelse har sitt säte i Göteborg. Aktiekapitalet är 4,945,450 kr. Reservfonden utgjorde vid 1903 års slut 202,901 kr. A. d. A.

Boråsiaden, ett komiskt epos af Ol. Rudbeck. Se Rudbeck (Olof R. den yngste).

Borås järnväg (sign. B. H. J.), en 42 km. lång, Borås järnvägsaktiebolag tillhörig järnvägslinje mellan Borås och Herrljunga. Järnvägen, som öppnades för trafik 7 aug. 1863, byggdes urspr. smalspårig (1,217 m.), men ombyggdes till bredspårig (1,435 m.) och har såsom sådan trafikerats sedan 1 nov. 1898. Byggnadskostnaden uppgick 31 dec. 1903 till 2,502,029 kr. Järnvägsbolagets styrelse har sitt säte i Borås. Aktiekapitalet är 775,600 kr. Reservfonden utgjorde vid 1903 års slut 300,377 kr. A. d. A.

Bos [bäss], zool., oxe. — *B. africanus*, sangan. — *B. banteng*, banteng-oxe. — *B. bison*, bison. — *B. bubalus* och *B. caffer*, buffel. — *B. frontalis*, gayalen. — *B. frontosus*, bredpannade oxen. — *B. gaurus*, gauren. — *B. grunniens*, grymtoxen. — *B. indicus*, indiske puckeloxen. — *B. longifrons*, långpannade oxen. — *B. plinifrons*, *B. primigenius* och *B. urus*, uroxen. — *B. taurus*, nötkreaturet. — *B. zebu*, zebun. Se vidare de svenska namnen.

Bosa [bå'sa], befäst stad på västra kusten af Sardinien, vid Bosaviken. 6,846 inv. (1901). Biskopsäte. Vinodling och korallfiske.

Bosarp. 1. Socken i Malmöhus län, Onsjö härad. 2,830 har. 1,300 inv. (1903). B. bildar med Västra Strö ett alternerande regalt och under egaren af Trollenäs patronellt pastorat i Lunds stift, Onsjö kontrakt.

2. Fideikommiss. Se Boserup.

Bosboom-Toussaint [båsbåm-tosä], holländsk romanförfattarinna. Se Toussaint.

Bosc, Louis Augustin Guillaume, fransk naturforskare, f. 1759, d. 1828, redigerade 1784—88 "Journal des savants", var under roland-ska ministären (1792) postdirektör och landsförvisades 1793. År 1796 blef han af direktoriet sänd såsom konsul till Nord-Amerika, men erkändes ej där, hvarför han i stället företog vidsträckt forskningssesor. Sedermera återvände han till Paris och erhöi i uppdrag att utgifva en beskrifning i stor skala öfver Frankrikes vingårdar, för hvilket ändamål han företog oafbrutna resor under åren före sin död. — B. stod madame Roland mycket nära, och det var han, som fick i uppdrag att bevara det senare manuskriptet till hennes memoarer (se Roland). (G. Stg.)

Boscán Almogavér, Juan, spansk skald, f. omkr. 1495 i Barcelona, d. 1542, skref till en början på gammalkastiliansk meter, men kände sig som katalanier mera dragen till den provensalska och italienska poesien samt införde i Spanien efter en hård kamp mot den traditionella kastilianska skolan, den italienska klassicismen med Petrarca som förebild. Utan att vara en stor skald, egde han betydande förmåga och gaf åt språket en bönlighet och harmoni, som det dittills saknat. Hans samlade arbeten omfatta tre band: I poesi på gammalkastiliansk meter, II sonetter, canciones m. m. samt III på orimlad vers *Hero y Leandro*, en efterbildning af Musæus. Första upplagan är tryckt i Barcelona 1544, sedan följde flera upplagor i Spanien, Frankrike och Italien, den sista 1875 i Madrid. Dessutom efterlämnade han flera manuskript, förvarade i nationalbiblioteket i Madrid. Ad. II—n.

Boscawen [bå'skøwen], ö. Se Niu a.

Boscawen [bå'skøwen], Edward, engelsk

amiral, f. 1711, d. 1761, tillhörde en i Cornwall bosatt släkt, som i urkunder kan spåras ända till 1200-talet. Hans fader, Hugh B., viscount Fal-mouth (d. 1734), fick flera höga hofambeten för det ekonomiska understöd han lämnade whigpartiet. B. blef löjtnant 1732, efter 6 års oafbruten sjö-tjänst. Efter att ha deltagit i en mängd sjöexpeditioner under Norris, Vernon och Anson, blef han efter segern vid Finisterre 1747 flaggman och s. d. högste befälhavare öfver engelska flottan i Ostindien. Där misslyckades han visserligen i sitt försök att eröfra det af Dupleix skickligt försvarade Pondichéry, men gjorde dock sitt land stora tjänster. 1751 blef B. amiralitetslord, 1755 viceamiral och 1758 amiral. B. är mest känd för sin jakt efter franska Toulon-flottan 1759, hvarvid 5 franska linjeskepp dels förstördes, dels eröfrades på neutralt område (Lagos-viken å Portugals södra kust), en händelse, som föranledde Frankrike att förklara Portugal krig för att det ej värvat sin neutralitet. B. blef på grund af sin seger "general of marines", med 3,000 pd st. årslön. Hans största förtjänst var tveifvelslutan hans omsorg om besättningarnas hälsovård. Han införde sträng renlighet och luftväxling ombord, hvilket var så mycket mera nödvändigt som skeppshygienen på den tiden stod på en nästan otroligt låg ståndpunkt. H. W.—I.

's **Bosch**. Se 's Hertogenbosch.

Bosch, Jerom (egentl. Jerom I. Hieronymus van Aeken), nederländsk målare, f. omkr. 1460 i 's Hertogenbosch, d. där 1516, var den förste store folklige konstnären i Nederländerna. Hans uppfattning är ej den traditionellt kyrkliga, utan en profan, personlig; hans ämnen äro hämtade ur folktro och nationell lefnadsvishet. Egendomligt för hans kynne är vidare det nära förbundet mellan sällsam mystik och skarp observation. Inom hans verk särskiljas trenne grupper: bibelskildringen, med realistisk samtidsfärg och inmängda groteska drag, såsom *Korsbärningen* (i Escorial) och *Tre konungarnas tillbedjan* (i Prado-museet i Madrid); helvetes-måleriet med fantastiskt kombinerade scenerier och gestalter, mästarens egentliga, i gallerierna i Madrid och Wien karakteristiskt företrädade specialitet; samt slutligen den realistiska genrebilden, med och utan satirisk innebörd. Af den sista, historiskt betydelsefullaste gruppen är minst bevaradt till våra dagar. Nämnas må en dräplig rundbild, *Dumhetens bortopererande ur kufsuped* på en man (i Prado-museet). Några af hans taffor äro återgifna i gamla kopparstick, dels af den med honom samtida arkitekten Allaert du Hamel i 's Hertogenbosch, dels af Pieter van der Heyden å Hieronymus Cocks förlag i Antwerpen i midten af 1500-talet. Som kolorist är B. en af det gammalnederländska måleriets märkligaste företeelser. Hans färg är fet och pastos, nyansrik och bruten, än underbart trolskt glödande, än drömlikt blek, afpassad efter de bisarra och mystiska motiven. Äfven som landskapsskildrare eger B. sitt stora intresse genom sitt återgifvande särskildt af natt- och belysnings effekter, företeelser, som efter honom först hos 1600-talets holländare, t. ex. Bert van der Neer, få en lika lycklig tolkning. Historiskt är B. framför allt märklig såsom det nederländska genremåleriets anafader. Men äfven hans helvetes-måleri vann många efterföljare. Bland dem, som tagit intryck af honom, är Pieter Brueghel d. ä.

en förnämste, men mellan dessa båda mästare råder kväl, trots detaljfrändskap, en stor olikhet i kynne och stil. B. är först och sist mystikern, Brueghel realist. Se O. Justi, "Die werke des Hieronymus Bosch in Spanien" (i "Jahrbuch der k. preuss. Kunstsammlungen", 1889), och H. Dollmayr, "Hieronymus Bosch und die darstellung der vier letzten tinge" (i "Jahrbuch der kunsth. samml. des kaiserhöchsten kaiserhauses", Wien 1898). A. L. R.

Boschmån, dets. som buschmån (se d. o.).

Bo'sco, Bartolommeo, italiensk skådespelare, f. 1793 i Turin, d. 1863 i Dresden, deltog med franska hären 1812 i fälttåget till Ryssland, togs till fånga och sändes till Sibirien samt väckte där rycket uppseende genom sina trollerikonster. 1814 tvålades han och genomreste sedan under 18 år Europa, Amerika och en del af orienten. Äfven hans son Carlo B. egnade sig åt samma yrke. — En annan Bartolommeo B., genovesare, grundade 1429 genom donation det stora Pammatonesjukhuset i Genova, som f. n. har öfver 850 sängar.

Bo'sco, Giovanni, italiensk präst och författare, f. 1815 i Castelnovo d'Asti, d. 1888 i Turin, refs af sin brinnande människokärlek att i välgörenhetssyfte stifta en andlig orden (Den hel. Frans' af sås präster), som tager vård om öfvergifna eller attiga barn och uppfostrar dem till landt- eller industriarbetare. Vid sin död efterlämnade B. i slomstrande skick 150 sådana anstalter, hvori nära 100,000 barn varit upptagna.

Boscereale, stad i italienska prov. Napoli, kretsen Castellamare, s. ö. om Vesuvius. 9,340 inv. (1901). Där gjordes vid gräfningar 1895 och 1900 torartade fynd, bl. a. fann man en praktfull uppsats af antika silfverpjäser, som nu förvaras i Louvremuseet i Paris. Se J. Bergman, "Upptäckerna i Boscereale vid Pompeji" (1901).

Boscotrecase, stad i italienska prov. Napoli, kretsen Castellamare, s. om Vesuvius. 10,254 inv. (1901). Däröfver går vägen från Pompeji till Vesuvius. De väldiga lavafält, som omgifva staden, häröra från Vesuvius' utbrott 1822.

Bos dag, berg i Lydien. Se Tmolos.

Bose [båse], Julius von, greve, preussisk general, f. 1809, inträdde 1829 såsom officer vid infanteriet, blef 1853 major, 1860 öfverste och regementschef samt deltog därefter i krigsministeriet i utarbetandet af det nya arméförsälaget, som han å regementens vägnar försvarade mot den häftiga oppositionen i landtstaden. Såsom chef för 15:e infanteribrigaden utmärkte han sig i 1866 års krig bl. a. genom inkringgång af fiendens högra flygel i träffningen id Blumenau. Efter kriget divisionschef och generalöjtnant, hade B. vid krigsutbrottet 1870 befälet öfver 11:e armékåren, men särades så svårt vid Wörth, att han ej vidare kunde deltaga i fälttåget. 1873 general af infanteriet, lämnade B. tjänsten 1880 och upphöjdes då i grefligt stånd. Död 1894. (C. O. N.)

Bosebo, socken i Jönköpings län, Västbo härad. 3,310 har. 303 inv. (1903). Annex till Burseryd, Växjö stift, Västbo kontrakt. Om kyrkan se uppsats af Karlin i Kulturh. medd.

Bosekop, handelsplats i Alten, i norska Finnmarken. Platsens nordliga läge, 69° 58' n. br., gör den synnerligen lämplig för observationer af norrskenfenomenen, hvarför vetenskapliga undersök-

ningar i denna riktning anställdes där 1838—39 af fransmännen Lottin och Bravais samt 1882—83 af internationella polarforsknings norska afdelning under ledning af A. Steen.

Boselaphus, zool. Se Antiloper.

Bose/lli, Paolo, italiensk politiker, f. 1838 i Savona, studerade juridik i Turin samt blef 1870 medlem af den permanenta finanskommittén och af deputeradekammaren, där han slöt sig till högra centern. 1881 blef han president i det hufvudsakligen genom hans bemödanden nyskapade rådet för handelsflottan. Aug. 1887—febr. 1891 var han undervisningsminister i Crispis första kabinett och dec. 1893—mars 1896 finansminister i hans andra samt tillhörde som skattkammarminister maj 1899—juni 1900 kabinettet Pelloux. B. har författat bl. a. en biografi öfver Lorenzo Pareto och *Le droit maritime en Italie* (1885) samt en serie snärra national-ekonomiska skrifter, *Discorsi e scritti vari* (1888).

Boserup (Bosarp), fideikommiss i Malmöhus län, Risekatslösa, Häslunda, Bärslöf, Frillestad och Ekby socknar, med hufvudgården belägen i Risekatslösa socken s. v. om Billsholms järnvägsstation å Landskrona—Ängelholms järnväg. Fideikommisset består af sammanlagdt 22½ mtl med ett taxeringsvärde 1903 af 1,478,100 kr. B. omfattas som sätesgård redan under 1300-talet. Det gjordes i början af 1800-talet till fideikommiss inom släkten Ankarcrona och innehafves nu af brukspatron S. J. Th. Ankarcronas å Runsa arvingar. Fideikommissarien har patronatsrätt till Häslunda pastorat. — På egorna ligger i Risekatslösa socken B. gruffält, bearbetadt 1785—97 och sedan förnyade gånger. Brytningen sker ur dagorter från dalgången vid Kalmarmöllan, s. v. om Billsholms station, och för enskild persons räkning. 1903 uppförades ur ett schakt 5,112 ton stenkol samt 1,680 ton eldfast lera.

Bosio [båsiå], 1. Jean François B., fransk tecknare, f. 1767, d. 1832, revolutionstidens representative karrikatyrtecknare, skildrar den värld, som roar sig, i klassiskt stiliserade figurer, än med grotesk komik, än ganska behagfullt. — 2. François Joseph B., den föregående broder, fransk bildhuggare, f. 1768 i Monaco, d. 1845 i Paris som direktör i akademien för de sköna konsterna. — Påverkad mera af Canova än af sin lärare Pajou, var han en af sin tids representative och härskande konstnärer, utförde både klassiskt mytologiska bilder, *Herkules* och *Achelous* (brons, i Tuileriestädgården), *Hyacinthe* (1816, Louvre), och monumentala statyer, bl. a. ryttarbilderna af *Ludvig XIV* på Place des victoires 1822. Som familjen Bonapartes strängt anlitade porträttör visade han mycken förmåga att gifva kejsaren och hans sysstrar en hållning, som passade till den antika dräkten. B. hade en mycket besökt elev-ateljé, där bl. a. Fogelberg studerade 1821. G—g N.

Bosio [båsiå], Ferdinando, italiensk författare, f. 1829 i Alba, Piemonte, var lyceallärare i olika städer, senast Genova, tills hans vän undervisningsministern Coppino 1867 kallade honom till sin kabinetschef. Samma befattning innehade han under Broglio (1867—69) samt åter under Coppino 1876 och 1878. Död 1881 i Alba. Hans lyriska ungdomsverk *Soffio de vita* (1848) efterföljdes af dikten *La democrazia*, balladsamlingen *Le fantasie orientali*

(1853) och *Parce sepulchris* (valda dikter, 1874). Han författade vidare bl. a. åtskilliga romaner och de smärre prosaberättelserna *Scene e racconti domestici* (1874), hvilkas sant folkliga ton framträder än mer utpräglad i *Popolano arricchio* (1876). B:s koncisa och kraftiga, ofta värtaliga stil har beredt framgång äfven åt hans *Storia popolare de' papi* (1861; flera uppl.) och *Ricordi personali* (1878) m. fl. arbeten.

Bosj, Bush I. Boche, ort i Egypten, prov. (mundirijje) Beni Suef. 11,347 inv. (1897).

Bosjökloster. 1. Socken i Malmöhus län, Frosta härad. 5,973 har. 1,008 inv. (1903). B. utgör ett under egaren af herresäte Bosjökloster patronellt pastorat i Lunds stift, Frosta kontrakt. Klinta, hvilket stundom användes såsom namn på socknen, är egentligen namnet på en liten by, s. om Ringsjön. Bland Skånes många klosterkyrkor, som bibehållit sig till våra dagar, är Bosjö klostrets den utmärktaste.

2. Herresäte i nämnda socken, beläget på en i Ringsjön utskjutande halfv (förr ö), var urspr. ett i 11:e l. 12:e årh. anlagdt nunnekloster (Bosö I. Bosö) af benediktinorden, ett af Skånes rikaste och berömdaste kloster. Efter reformationen indrogs det 1537 till kronan och gafs i förläning åt Torbern Bille, Lunds siste ärkebiskop. Omkr. år 1560 öfvergick Bosjöholm, såsom det efter klostrets indragande kallades, i enskild ego, hvarvid släkten Ulfstand först synes innehaft godset. Vid tiden för Skånes eröfring egdes det af den ryktbare Korfitz Ulfeld, från hvilken det togs af svenska kronan. Först 1735 lyckades det hans barnbarn, Lave Becks barn, att få tillbaka hans sekvestrerade gods. B. tillföll då Korfitz Ludvig Beck, adlad Beck-Friis, hvilkens släkt det ännu tillhör. Hufvudbyggnaden är gammal och har i hög grad bibehållit sitt älderdomliga utseende. Den ligger på östra sidan af borggården, kyrkan på norra. Egendomen omfattar B. säteri, $\frac{1}{4}$ mtl, samt $4^{2747/3072}$ mtl underlydande i Bosjöklosters och $\frac{1}{20}$ mtl i Gudmundtorps socken, med ett taxeringsvärde af 863,500 kr. (1903).

Boskapsbroms, *Tabanus bovinus* Fall., zool., insekt af ordn. *Diptera* (tvåvingar), afd. *Brachycera* (flugor). Denna broms, den största och allmänaste i Skandinavien, blir omkr. 3 cm. lång och förekommer allmänt inom hela södra och mellersta Sverige, men är sällsynt i Lappland, där i stället renbromsen, *Tabanus tarandinus* Fall., är allmän. Boskapsbromsen är gråluden, med svartbrun grundfärg och svartaktiga strimmor på thorax; abdomen har gula kanter och på ryggsidan en hvit, trekantig fläck i hvardera segmentets bakre rand. A. Sg.*

Boskapsdjur, zool. Se Pecora.

Boskapspenningar, kam., en af de många "skattetitlar", hvilka tillsammans bilda den s. k. mantalsranta n. Ifrågavarande skatt beviljades vid 1620 års riksdag till betalande af riksgälden och underhållande af försvarsverket. Den bestod först i en afgift af vissa ören för hvarje kreatur och hvarje tunnlands utsäde, men blef 1642 en efter mantal årligen utgående grundränta. Kbg.

Boskapspest l. Kreaturspest, *Pestis bovina*, en af de mest ödeläggande sjukdomar, som kunna träffa nötkreaturen. Den är stationär i de asiatiska stäpperna hos den där befintliga nötboskapsrasen,

den s. k. stäppboskapsen, och utbreder sig hos denna äfvensom till boskapsen i andra trakter genom smitta från sjukt djur samt genom ämnena, som upptagit smitta, såsom hudar, ull, talg, foder, skötarnas kläder o. s. v. Sjukdomen är känd sedan 4:e årh. och har i synnerhet under folkvandringarna från Asien samt under större krig utbreddes öfver Europa. Under 1700-talet lär Tyskland hafva genom denna sjukdom förlorat 28 mill. kreatur, och den direkta boskapsförlusten i England under pesten 1865—67 uppskattas till 100 mill. kr. Under år 1877 uppträdde sjukdomen i Tyskland, därigenom att rysk boskap, som varit smittad af boskapspest, insmugglats öfver polska gränsen, och från Tyskland spred den sig till England. I Sverige har denna farstot vederligen aldrig förekommit. — Orsaken till sjukdomen antager man vara en art af mikrober, ehuru sådana ej ännu blifvit iakttagna. Utsättas nötkreatur för smitta, så insjukna 90—95 proc. inom 10 dagar, och 70—75 proc. af dessa dö. — Sjukdomssymtomen äro först en stegring med 1—2°C. af den inre kroppstemperaturen (som under normala förhållanden är 38—39°C. hos fullvuxen boskap) och upphörd mjölkafsöndring, därefter minskad foderlust och idissling, darrningar i enskilda kroppsdelar, hudvärmens ojämn fördelning, stripiga hår och allmän svaghet. Sedermera inträda tecken till en sjukdomsprocess i kroppens slemhinnor. Munnens och skidans slemhinna är i början rödfärgad, och därefter uppkomma matt hvita eller grå fläckar af sönderfallen och fettvandlad väfnadsmassa, som lätt afstötes, hvarigenom ytliga sår uppstå. Ögonens och näsans slemhinna blir af högröd färg, och starkt tårflöde förekommer. På 2 eller 3 dagar efter sjukdomens utbrott uppkommer diarré, hvarjämte andningen blir besvärlig, och döden följer på 4:e—7:e dagen, sällan senare. Stundom förväxlar man boskapspest med elakartad katarrafieber (s. k. kvilla-sjuka) eller rödsot, men vid sistnämnda sjukdomar förekomma inga sår i munnens och skidans slemhinna. De åtgärder, som böra vidtagas till förhindrande af boskapspestens införande i vårt land, finnas angifna i k. kung. 9 dec. 1898, och de, som böra vidtagas för hämmandet af densamma, i k. förordn. af samma dag. — Under de senaste åren har man i södra Afrika, där sjukdomen länge varit gängse, ympat friska nötkreatur med galla från pest-sjuka, äfvensom genom särskildt beredd serum för sökt att göra kreaturen immuna mot smittämnet och detta med tillämpligen godt resultat. — Det är ej endast nötkreatur, som angripas af boskapspest, utan äfven andra idisslande djur, såsom får, getter, gaseller, yak, bison, antiloper, kameler och hjortar. C. A. L.

Boskapskötsel. Se Får-, Get-, Häst-, Nötkreaturs- och Svinskötsel.

Boské (fr. *bosquet*), lund, lustpark.

Boskifte, jur., utmärker i forna tiders lagspråk vanligen delning af bo i anledning däraf, att, såsom då förekom, delegare genom något sitt brott förverkat sin egendom, men stundom äfven åsyftande arfskifte. Vid bodelning mellan makar eller mellan en af dem och den andres universalsuccessorer användes alltjämt termen, men dock icke i lagen, som talar om arfskifte, utan afseende därpå att äkta make däri deltager, och i händelse af boskillnad eller äktenskaps upplösning i båda makarnas lifstid

begagnar uttrycket "skifte af boet". Se vidare Arfskifte och Bo. A. W.

Boskillnad, *jur.*, håfvande af den makar emellan bestående förmögenhetsgemenskapen i syfte att trygga mot de faror, som i visst äktenskap dess fortsättande innebär. Hufvudsakligen bereder på sådant sätt boskillnaden hustrun rättsskydd mot mannen. Af åtskilliga orsaker må hon söka boskillnad, bl. a. så snart mannen på ett eller annat sätt missbrukar sitt målsmanskap. En motsvarande rättighet eger åter han, allenast då på visst lagstadgadt sätt han till sin rätt i boet hotas genom gäld, för hvilken af hustrun åsamkad, hon i främsta rummet har att svara. Därjämte skall dock boskillnad beviljas, då vid konkurs endera begär det eller då båda därom äro ense. Äfven i öfrigt är boskillnad en sak allenast mellan makarna. Borgenärerna förutsättas få intressen att bevaka, först då det kommer till skifte. Med afseende härå har påbudits dess kungörande i Post- och inrikes tidningar samt under vissa villkor gifvits makes konkursborgenärer rätt att yrka på skiftets återgång. Boskillnadsdomstolen är underrättas på makarnas mantalsskrifningsort. Frågan om boskillnad afgöres efter summarisk pröfning, dock först sedan bouppteckning upprättats. Skiftet bildar slutpunkten på det inledda förärandet. I anledning af detta senare kunna emellertid påkallas särskilda beslut om bouppteckningens edfästande, om god mans förordnande till hustruns biträde i ärendet och om förändringar i förvaltningsförhållandena under tiden före dess afslutande. Verkningarna af boskillnaden bestå i hufvudsak däri, att all egendom blir enskild, att hustrun själf får förvalta sin egendom och att den ene maken ej svarar för den gäld, som i framtiden den andre gör. Härjämte befrias emellertid hustrun i visst omfång från att svara för tidigare gäld och kommer, i mån som hon ej redan förut härutinnan egt befogenhet, i tillfälle att till deras verkan undanröja förfoganden, som förut mannen utan hennes samtycke vidtagit med afseende å hennes enskilda fasta egendom. Härledda verkningar äro, att mannens behörighet att företräda hustrun i rätts-ärenden inskränkes och att exekution öfvergår dem enskildt, så att bl. a. de hvar för sig må sättas i konkurs. — Ursprungligen sammanföll boskillnad med undanskiftande och har endast småningom lösgjort sig därifrån och fått en särskild uppgift att fylla. Dess efter hand stegrade rättsverkningar hafva till en början ej haft annat ändamål än att göra undanskiftandet fullt verksamt. Den nu gällande lagen i ämnet af 1 juli 1898 trädde i kraft 1 jan. 1899, men afser ej dessförrinnan anhängiggjorda mål. Härvid må särskild märkas, att, i motsats till nämnda lag, den förutvarande medgaf boskillnaden håfvande genom makarnas öfverenskommelse. Se Winroth, "Svensk civilrätt" II (1900 och 1901), s. 533—628. Jfr artiklarna Bouppteckning och Undanskiftande. A. W.

Bošković [båskåviti], Rodjer, berömd ragusansk filosof och matematiker, f. 18 maj 1711 i Ragusa. Uppfostrad i jesuitorden, blef B. 1740 lärare i matematik och filosofi i "collegium romanum". Af påven fick han i uppdrag att undersöka möjligheten af att restaurera St Peterskypolen samt att göra meridianmätningar i Kyrkostaten. Efter studieresor i Europa blef han 1764 professor i Pa-

via, sedan i Paris och slutligen i Milano, där han — delvis med egna medel — grundade ett astronomiskt observatorium. Efter jesuitordens upphäfvande (1773) återvände B. till Paris, där han af konungen fick en års pension samt anställning som direktör vid flottans optiska afdelning. På grund af misshäligheter med de franske encyklopedisterna flyttade B. till Bassano, där han sysslade med utgifning af sina skrifter, och dog sinnesrubbad i Milano 12 febr. 1787. Hans minnesvärd finnes i Milanos "Palazzo reale delle scienze ed arti", f. d. jesuitkollegiet Brera. Af hans tryckta skrifter må nämnas: *De maculis solaribus* (1736), *De expeditione ad dimetiendo secundi meridiani gradus* (Rom 1755) och lärodiikten *De solis ac lunæ defectibus* (London 1764). A—d J.

Boškovitz (tjech. *Boskovic*), stad i mähriska kretsen Brünn, vid Biełafoden. 5,880 inv. (1900), mest tjecher. Betydlig industri, brunkolsgrufvor.

Bosna. 1. Serbiskt och turkiskt namn på Bosnien. — 2. Flod i Bosnien, upprinner s. v. om Sarajevo och infaller vid Šamak i Save. 200 km. lång.

Bosna-Seraj. Se Sarajevo.

Bosnia'ker. 1. De slaviske invånarna i Bosnien. — 2. Ett med lansar väpnadt lätt preussiskt ryteriregemente, som af Fredrik II upprättades 1745. Efter freden i Tilsit (1807) trädde ulanerna i bosniakernas ställe.

Bo'snien (turk. och serb. *Bosna*), förr den nordvästligaste provinsen af Turkiet, bildande tillsammans med Hercegovina och sandsjak Novibasar ett vilajet; numera, sedan augusti 1878, ockuperadt af Österrike-Ungern och tillsammans med Hercegovina bärande den officiella benämningen "De ockuperade provinserna Bosnien och Hercegovina". Deras areal (oberäknadt Novibasar, som fortfarande förvaltas af Turkiet) utgör 51,027 kvkm. — B. skiljes i n. genom Save och Una från Kroatien, i ö. genom Drina från Serbien; i s. gränsar det till Albanien, Montenegro och Dalmatien, i v. till sistnämnda land, mot hvilket de Dinariska alperna utgöra gräns. Det är genomdraget af en mängd från n. v. till s. ö. strykande bergskedjor (*planina*), som tillhöra det Dinariska bergsystemet och af hvilka de betydligaste ligga i nordvästra delen, v. om Vrbas, nämligen Grmič, Crljevice-, Raduša- och Ljubuš-planina samt v. om Sarajevo den vidsträckt Vranica-planina, som i toppen Ločike når 2,107 m. I norra delen af Hercegovina ligger den oftast snötäckt Prenj-planina (2,102 m.) och i dess södra del Ljubična (2,236 m.). Slätter förekomma blott längs Save, men däremot äro s. k. poljer (se d. o.) talrika. Bergen bestå mest af kalksten. På floder är B. rikt. De flesta flyta till Save, såsom Una (med bifloden Sana), Vrbas (med Pliva), Bosna, Drina (med Lim); Narenta, Hercegovinas hufvudflod, går till Adriatiska hafvet. Sjöar äro däremot sällsynta, men träskeförekoma i mängd. — B. har ganska kalla vintrar, somrarna äro milda; nederbörden är tillräcklig, i Hercegovina riklig.

Befolkningen steg år 1900 till 1,737,000 inv., 34 på 1 kvkm., och hade sedan 1879 ökat med 579,000 personer. Tätast befolkade äro de norra floddalarna, glosast planinas i midten af landet; de högre bergstrakterna sakna invånare. Invånarna tillhöra den serbisk-kroatiska stammen

och kallas bosniaker (i Novibasar, som och heter Rascia, kallas de raitser) och tala serbiska. Därjämte funnos (1895) 5,729 s. k. spanioler (från Spanien), omkr. 16,000 zigenare, 8,208 judar samt skaror af albaneser, tsintsarer och osmaner, de sistnämnda mest i de större städerna. Omkr. 43 proc. voro 1895 grekiska katoliker (företrädesvis kallade serber), 21 proc. romerska katoliker (latiner), 35 proc. muhammedaner och 0,5 proc. judar. Muhammedanerna äro mest bosniaker, hvilka efter landets eröfring genom turkarna öfvergingo till islam för att få behålla sina gods. Deras religiösa angelägenheter ledas af en under sjeik-ul-islam i Konstantinopel subordinerande reisel-ulema i Sarajevo. Moskées, skolor etc. underhållas genom stora jordegendomar (turk. *vakf*). De romerske katolikerna hafva en ärkebiskop i Sarajevo, biskopar i Banjaluka, Mostar och Trebinje, de grekiske katolikerna en ärkebiskop i Sarajevo och metropoliter i Dolnja-Tuzla och Mostar. De kristne småjordbrukarna (*rajas*) fingo under den turkiska tiden ej ega jord, utan voro arrendatorer (*kmeter*) till muhammedanska jordegare. Efter okkupationen har deras ställning mycket förbättrats. — Folkundervisningen, som förut alldeles försummats, har af österrikarna bättre tillgodosetts, men står ännu så lågt, att 90 proc. af folket icke kunna läsa. De konfessionella skolorna äro mycket dåliga, men man har nu börjat upprätta statsskolor, bland hvilka märkas 2 högre gymnasier, 1 högre realskola, 10 handelsskolor och 1 lärarseminarium.

Af näringarna är landtbruket viktigast och föder 88 proc. af befolkningen. Den årliga skörden steg 1882—86 till 780 mill. kg. och åren 1892—96 till 1,570 mill. Häraf kom öfver en tredjedel på majs och foderväxter. Äfven tobak odlas mycket. Mandlar, kastanjer och fikon mogna i Hercegovinas sydligare dalar, där äfven vin odlas mycket. — Kreatursstocken var 1895: 245,000 hästar och mulnånor, 1,4 mill. nötkreatur, 3,2 mill. får, 1,5 mill. getter och 662,000 svin. — Skog täcker hälften af arealen; däraf äro 58 proc. löfskog och 42 proc. barrskog; endast en femtedel är privategendom, resten eges af staten. — Bergsbruket har liksom alla andra näringar mycket utvecklats efter okkupationen. Flera betydande stenkolbäckar finnas och bearbetas; den årliga produktionen stiger till nära 250 mill. kg. Dessutom förekomma koppar, guld, silver, salt, kvicksilver, antimon, gips m. m. — Industrien var i äldre tider uteslutande husslöjd, och denna står fortfarande högt (mattor, vapen, kopparvaror m. m.); men därjämte har efter okkupationen äfven fabriksindustri utvecklats sig, såsom järn- och stålverk, sprit-, soda-, pappers-, läder- och diverse kemisk-tekniska fabriker. Handeln försvårades före 1878 genom bristen på järnvägar och goda landsvägar. Nu har man redan byggt 6,300 km. landsvägar och 1,087 km. järnvägar, af hvilka huvudlinjen, som förbinder Kroatien och Ungern med Adriatiska hafvet, går från Brod öfver Sarajevo, Mostar, Gabela till Gravosa (Ragusa). Hela handelsomsättningen med utlandet steg 1900 till 800 mill. kg., till ett värde af 34 mill. österrikiska kronor; däraf kommo 210 mill. kg. på importen och 590 mill. kg. på exporten. Föremål för export äro mest naturprodukter, såsom trä, stenkol och andra mineral, torkade plommon och annan frukt samt levande djur (1899: 243,000),

hudar, ull, vax, spannmål och tobak. Införseln omfattar industrivaror, mjöl och andra livsmedel. 97 proc. af införseln gå till Österrike-Ungern. — Med afseende på landets rättsliga ställning är i konventionen af 21 april 1879 mellan Österrike-Ungern och Turkiet erkänt, att okkupationen icke berör sultanens suveränitetsrättigheter, hvarförutom religionsfrihet är tillförsäkrad muhammedanerna. Förvaltningen ledes i kejsarens-konungens namn af riksfinansministern i Wien, som är ansvarig inför Österrikes och Ungerns delegationer. Under honom lyder landsregeringen, som har sitt säte i huvudstaden Sarajevo och som är delad på 4 afdelningar (en politisk-administrativ, en för finanserna, en judiciell och en för allmänna byggnader). Vid dess sida finnes ett rådgivande förvaltningsråd, sammansatt af de kyrkliga dignitärerna i Sarajevo samt 12 representanter för befolkningen. Dylika förvaltningsråd finnas äfven i hvarje af landets 6 kretsar: Sarajevo, Banjaluka, Bihac, Travnik, Dolnja-Tuzla och Mostar (Hercegovina), samt i dessas distrikt. Budgeten för 1904 upptog inkomsterna till 49,50 mill. österrikiska kronor och utgifterna till 49,50 mill. Statsskulden utgör 46 mill. kr., däraf 22 mill. för järnvägsbyggnader. Enl. värnpliktslagen af 1881 äro alla vapenföra män från fyllida 20 år skyldiga till 3 års tjänst i linjen och 9 års i reserven; befriade äro andlige, läkare, apotekare och skollärare. De inhemska trupperna bildade 4 infanteriregementen, 4 bataljoner reservtrupper, 1 detachemang trängtrupper och 1 bataljon "jägare", om tills. 7,142 man. Okkupationstrupperna utgöras af 15:e armékåren af Österrike-Ungerns armé, utgörande 20,110 man, hvaraf 2,838 befinna sig i Novibasar.

Litt.: Strauss, "Bosnien. Land und leute" (1882—84), Asbóth, "Bosnien und die Herzegowina" (4 bd, 1888), Capus, "A travers la Bosnie" (1896), Tietze och Bittner, "Grundlinien der geologie von Bosnien" (1880), Renner, "Durch Bosnien—Hercegovina" (2:a uppl. 1897), Ballif, "Die wasserbauten in Bosnien und der Herzegowina" (2 bd, 1896—99), Poech, "L'industrie minérale de Bosnie" (1900) och "Die landwirtschaft in Bosnien und der Herzegowina" (s. å.), samt "Wissenschaftliche mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina" (utg. af bosniska landtmuseet i Sarajevo sedan 1893, f. n. 8 bd). J. F. N.

Historia. Ursprungligen bebödt af illyriska stammar, eröfrades B. af romarna, lades först till Illyricum och tillhörde sedan provinserna Pannonien och Dalmatien. På 600-talet befolkades det af slaver, hvilka antagligen också gifvo upphof till namnet B. genom att öfverföra sin benämning af floden Bosna (lat. *Basanius*) på det omgivande landet. I politiskt afseende lydde B. under medeltiden först under östgoterna, Östromerska riket, kroatiska och serbiska furstar och någon tid under egna baner, men kom från och med 1100-talet i ett omväxlande, mer och mindre starkt beroende af Ungern. Sedan bogomilerna (patarernas) kätteri från samma århundrade vunnit stark utbredning i B., hvars baner stundom anslöts sig därtill, kunde de ungerske konungarna med sina politiska anspråk äfven förena det kyrkliga nitet för landets omvändelse. På 1300-talet höjde sig B. till större makt och själfständighet under banen Stefan Kotoranij (död på 1350-talet) och hans brorson Stefan Tvertko

(d. 1391), hvilken efter betydande eröfringar lät kröna sig till konung af Serbien och B. (omkr. 1376). Hans efterträdare behöll konungatiteln, men deras rike försvagades hastigt under inre strider samt började äfven utsättas för infall och inblandningar af turkarna, hvilka slutligen 1463 intogo landet, men först efter långvariga och växlande strider med ungrarna (till 1528) lyckades befästa sin eröfring. Största delen af adeln öfvergick till islam för att få behålla sina gods och rättigheter, och dess exempel följdes af en del af det lägre folket; i synnerhet öfvergingo bogomilerna. De öfrige utsattes för ett tungt förtryck, ej minst från sina affallne stamfränder. Det dröjde dock länge, innan någon frihetsrörelse visade sig bland de kristne bosniakerna, hvaremot Mahmud II:s och hans efterträdare reformpolitik framkallade upprepade resningar af muhammedanerna, från senare hälften af 1820-talet till 1851, då Omer pasja med kraft gjorde slut på upproret. De kristnes läge var dock fortfarande svårt, insurrektioner började i Hercegovina, och 1875 utbröt där ett häftigt uppror, som spred sig till B. och som den turkiska regeringen ej förmådde undertrycka. Efter det i viss mån härigenom framkallade rysk-turkiska kriget 1877—78 bestämdes på Berlinkongressen 1878, att B. och Hercegovina skulle besättas och förvaltas af Österrike-Ungern. I slutet af juli ryckte österrikiska trupper in i landet, men mötte ett så kraftigt motstånd af muhammedanerna, att okkupationen först i slutet af okt. var fullbordad. Den allmänna värnpliktens införande 1881 framkallade ett upprorsförsök, som dock 1882 nedslags. S. å. uppdrogs de ockuperade provinsernas förvaltning åt B. v. Kalláy, hvars kraftiga styrelse (1882—1903) medförde stora framsteg i ordning och välfärd, dock icke utan att möta lifligt motstånd från muhammedansk sida. Jfr Klaić, "Geschichte Bosniens" (1885), och Strauss, "Bosnien" (2 bd, 1882—84). H. B.—n.

Boso, konung af Burgund, blef 871 af sin sväger, Karl den skallige af Frankrike, utnämnd till hertig af Provence och 876 till ståthållare i Italien. Han stiftade 879 det nyburgundiska eller cis-juranska riket, som omfattade Provence, Dauphiné, Savojen, trakten kring Lyon och Franche-Comté. Han dog 887 och efterträddes af sin son, sedermera kejsar Ludvig III.

Bosporanska riket, landet på ömse sidor om det s. k. Kimmeriska Bosporos (se Bosporos 2). Dess viktigaste städer voro Pantikapaion (Kertsj) och Theodosia (Kaffa) på västra sidan; Fanagoreia (Taman) på östra sidan var sannolikt länge en själfständig grekisk koloni. Befolkningen bestod af grekiska kolonister (i städerna) och infödda jordbrukare, vid gränserna huserade skytiska nomader. Riket, i äldre tider blott Pantikapaion med närmaste område, grundades omkr. 480 f. Kr. af archaianaktiderna, som regerade till 438, då makten öfvergick till Spartokos och hans ätt, spartokiderna, hvilka burö titeln arkont (arkonter öfver Bosporos och Theodosia, senare äfven konungar öfver sinter, maiter o. s. v.). De stodo i vänskapligt förhållande till atenarna, gäfvö dem privilegier med afseende på spannmålsutförseln och belönades af dem med flera förmåner. Riket utförde spannmål samt införde vin, olja och andra attiska produkter. Hotad af skyterna, inkallade den siste spartokiden, Pairisades, omkr.

110 f. Kr. konung Mithridates VI Eupator af Pontos, som kufvade skyterna och utnämnde sin son Machares till vicekonung vid Bosporos. Efter sitt nederlag i striden mot romarna flydde Mithridates till Bosporos; sonen, som visat sig förrädisk, dödades sig själf vid faderns ankomst, och Mithridates följde efter misslyckade rustningar mot Rom honom i döden. Romarna gäfvö 63 f. Kr. Bosporos (men ej Pontos) åt hans andre son, Farnakes, som belöning för det understöd han lämnat romarna mot sin fader. År 47 stupade Farnakes i striden mot sin upproriske ståthållare och måg Asandros, som antog konungatitel och regerade i 29 år. Kejsar Claudius insatte en Mithridates af Asandros' ätt; denna regerade under romersk öfverhöghet in i 4:e årh. e. Kr. Riket förändrades då med Öst-Rom, men öfverläts snart åt sig själf, tills Justinianus åter besatte hälften. Senare intogs den af kazarerna och mongolerna. (H. Sgn.)

Bospöros (grek. Βόσπορος, "boskapsvad", lat. *bo'sporus*), en hos grekerna ganska ofta använd benämning på smala sund. De mest kända äro:

1. Traciska B. i. sundet vid Konstantinopel (turk. *Istambul Boghast*), mellan Europa och Mindre Asien, sträcker sig i n. n. ö.—s. s. v. från Svarta hafvet till Marmarasjön, är 28,5 km. långt med en bredd, som varierar mellan 660 m. och 3,5 km., och liknar en slingrande flod, med ett djup af 50—70, högst 120 m. Geologiskt sedt är sundet af mycket ung ålder. I äldre tertiärtiden var Europa ännu

Sundet vid Konstantinopel.

landfast med Asien, och först fram i slutet af denna tid (pliocen-tiden) har B. bildats såsom erosionsdal för en flod samt sedan sänkts under hafvet och sålunda skilt de båda världsdelarna. Stränderna äro i n. vulkaniska, i s. devoniska. Nästan hela året om går en ytström med en hastighet af 3—4 km., på smalaste stället ända till 8 km. i timmen från Svarta hafvet till Marmarasjön, medan en långsammare underström för saltare vatten till Svarta hafvet. Gränsen mellan de båda strömmarna ligger på ett djup af 18—25 m. Djupast ned, under 50 m., har man på sista tiden konstaterat en tredje ström, hvilken liksom den öfversta har riktning mot s. Norra inloppet är under senhösten och vintern, då dimmor och stormar ofta förekomma, icke utan fara för sjöfarande trots de båda fyrarna Rumili- och Anadolli-Fener, den förra på europeiska, den senare på asiatiska sidan. Stränderna äro i högsta grad pittoreska och erbjuda med sina vackert formade, ofta branta klippor (ända till 250 m. höga),

sina förtjusande, af cypresser, lagrar och äldriga plataner skuggade bukt och dalöppningar samt den mängd af borgar och ruiner, palats och kiosker, byar, villor och trädgårdar, som gifva lif åt dem, en oafbruten följd af de härligaste utsikter. Vid ingången ur Marmarasjön ligger på europeiska sidan Konstantinopel jämte Pera, midtemot på asiatiska sidan Skutari; därefter följa såsom de mest framstående punkterna på vänstra stranden de praktfulla kejserliga lustslotten Dolma-Bagtsje och Tsjiraghan-seraj, där ofvanför Jildiskiosken, sultanens vanliga residens. Omedelbart därpå följer byn Ortaköi midtemot Beglerbegköi på asiatiska sidan. Ungefär vid midten af B. ligger de nu förfallna slotten Rumili-Hisar på europeiska sidan och Anadol-Hisar på den asiatiska, båda byggda af Muhammed II, det senare länge använt som fängelse för krigs- och statsfångar. Där gick Dareios I 513 f. Kr. med sin här öfver på en skeppsbrygga. Därefter följa Balta-Liman, viken vid Jeniköi samt Therapia (Tharapia), där Tysklands, Englands, Frankrikes och Italiens sändebud bo om somrarna, Böjyk-dere, vid det bredaste stället af sundet, och slottet Rumili-Kavak. Ofvanför Böjyk-dere ligger de stora reservoarerna för hufvudstadens vattenledning. Slutligen resa sig vid norra mynningen två gamla genovesiska kastell vid de ofvannämnda, af strandbatterier skyddade fyrtornen. Framför Rumili-Fener ligger Symplegaderna (se d. o.) eller Kyaneiska klipporna. Inloppet till B. från Svarta hafvet skyddas af en mängd å båda stränderna från mynningen ända ned till Therapia anlagda fort och batterier, bland hvilka märkas å europeiska sidan fortet Kilios och Rumili-Kalesi, vid Svarta hafvet, fort Karibdsje-Kale, vid mynningen, samt befästningarna vid Böjyk-Liman, Sirat-tasj, Rumili-Kavak, Kiretsj-Burnu och Kalender, vid sundet, samt å den asiatiska fortet Elmos och Riva, vid Svarta hafvet, fort Anadol-Kalesi, vid mynningen, samt befästningarna vid Poiras, Fil-Burnu, Anadol-Kavak, Madjar-Kavak och Selvi, vid sundet. Viktigast äro befästningarna vid Rumili- och Anadol-Kavak, hvilka under 1890-talet förstärktes med flera såväl högt som lågt liggande och med pansarbrytande kruppska kanoner bestyckade batterier samt med några fasta undervattenstorpedbatterier. (J. F. N.) L. W. son M.

2. **Kimmeriska B.**, i forntiden namn på nuv. Kaffa-sundet i Kertsj-sundet, mellan Krim och fastlandet, sammanbindande Asovksa sjön och Svarta hafvet. Jfr Bosporanska riket. J. F. N.

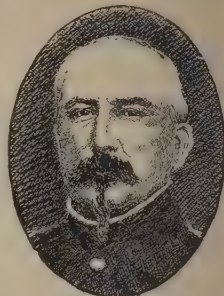
Bosquet [båskä], fr., lund, lustpark.

Bosquet [båskä], Pierre François Joseph, marskalk af Frankrike, f. 8 nov. 1810 i Mont-de-Marsan (dep. Landes), fick sin militära utbildning vid polytekniska skolan i Paris och artilleriskolan i Metz. 1833 underlöjtnant, kommanderades han följande år till Algeriet, där han på ett glänsande sätt häftrade sina talanger som krigare. Hans deltagande i striderna vid Sidi-Lakhdar och Oued-Mélal 1841, i fälttåget mot stammen fiittas 1843, i kufvandet af upproret i Ouarsenis 1848 och i kriget i Stora Kabylien 1851 stadfäste hans anseende som framstående strateg. Han avancerade därför raskt och återvände i slutet af 1853 som divisionsgeneral till Frankrike. 1854 fick B. befälet öfver 2:a infanteridivisionen i den franska fältarmén i Krimkriget och förde denna från Gallipoli till

Varna och Šumla för att undersöka den turkiska arméns tillstånd. I slaget vid Alma (20 sept. 1854) fick han såsom anförare för yttersta fördelningen af fransmännens högra flygel öppna striden och bidrog genom sin ståndaktighet och ett skickligt utnyttjande af terrängen högst väsentligt till de allierades seger.

B. ställdes därefter i spetsen för en observationskår, som skulle skydda belägringshären vid Sevastopol mot de framträngande ryska undsättningstrupperna. I slaget vid Inkerman (5 nov. 1854) lyckades han genom att i rätt tid ingripa med sin kår och tack vare sitt förträffligt ledda artilleri rädda den engelska hären från nederlag och förbyta detta till seger, hvarför han också erhöi den engelske öfverbefälhafvaren lord Raglans tack "i Englands namn" för sitt energiska uppträdande. B. blef därefter befälhafvare öfver 2:a kåren af den franska orient-armén och deltog med stor utmärkelse i striderna vid Sevastopol mot Mamelon vert och Malakov, men blef i den blodiga stormningen af "Lilla Redan" (8 sept. 1855) svårt sårad af en granatskärva och måste återvända till Frankrike. 1856 blef han senator och marskalk af Frankrike samt fick 1858 öfverkommandot i sydvästra Frankrike, med säte i Toulouse. Hans sår band honom dock lång tid vid sjukbädden och medförde slutligen döden, 3 febr. 1861. Jfr *Lettres du maréchal Bosquet à ses amis, 1837—60* (1879). E. A.-t.

Bosra (syr. *Bošrā*, lat. *Bo'stra*, arab. *Busēra*), eg. "fästning", ruinstad i Syrien, turkiska vilajetet Damaskus, omkr. 120 km. s. om denna stad, vid

Ruiner i Bosra.

foten af Djebel Hauran. B. var sedan långt tillbaka i forntiden den naturliga hufvudstaden för det område, som motsvarar nuv. landskapet Hauran, och möjligen en hufvudort för Astartekulten, men förföll småningom, tills det upprättades på nytt af den romerske kejsaren Trajanus (98—117 e. Kr.), som dit förlade den tredje cyrenaiska legionen (*legio tertia cyrenaica*). Denna omtalas i B. ännu i 5:e årh. e. Kr. Staden kallades därför äfven *Nova*

Trajana Bostra. Under hela romartiden rådde där stort ekonomiskt uppsving. På Filip arabens tid (244—249) blef B. biskopssäte och sedermera säte för ärkebiskopen af Arabien. I 4:e årh. stod B. på höjden af makt och glans samt var ännu under medeltiden en viktig fästning och marknadsplats. Jordbäfningar och turkisk vanstyrelse hafva sedermera förorsakat dess förfall. B. innesluter dock ännu en mängd märkliga ruiner af tempel, palats, kyrkor och moskéer.

Boss, de vid sädens tröskning söndersmulade balmdelarna. Användes, blandade med agnarna, som föder.

Boss [bå's; sannolikt af holl. *baas*, förman], en i Nord-Amerikas förenta stater vanlig benämning på en ledare af valagitationen för ett parti. Bossen är en rik och inom sitt område mycket mäktig man, hvars ord lydes blindt af hans "ward agents", de underordnade röstvärvarna inom distriktet.

Bossa, stoppadt underlag under lokan i en hästsele.

Bossage [-saj], *byggn.* Se Bosse.

Bossak-Hauke, Joseph von, polsk krigare, f. 1834, stred med utmärkelse i ryska armén under Kaukasuskrigen, men flydde 1863 till Polen, där han under upproret s. å. anförde insurgenttrupperna från provinserna Krakau och Sandomir. Sedan resningen blifvit undertryckt, flydde han och vistades därefter dels i Italien, dels i Schweiz. Under fransk-tyska kriget 1870—71 förde han befäl under Garibaldi i den s. k. voges-armén. Vid en rekognoscering 21 jan. 1871 stupade han i en strid med preussarna.

Bosscha [båss-cha]. 1. Hermann B., holländsk filolog, f. 1755, d. 1819 som professor vid ateneum i Amsterdam, var en af de ypperste latinske skalderna i den nyare tiden. Hans dikter utkommo under titlarna *Musa darentiaca* (1786) och *Poëmata* (1820). Dessutom utgaf han *Bibliotheca classica*, en handbok i mytologi och fornkunskap (1794).

2. Johannes B., den föres son, holländsk statsman och historieskrifvare, f. 1797, d. 1874, blef professor vid högskolan i Amsterdam och innehade 1853—59 kultusportföljen. Hans förnämsta verk är *Neerlands heldendaden te lande* (1853—56; ny uppl. 1869—75).

3. Johannes B., holländsk fysiker, f. 18 nov. 1831 i Breda, blef efter naturvetenskapliga studier i Deventer och Leiden lärare vid militärakademien i Breda 1860, skolinsektör 1863, lärare vid polyteknikum i Delft 1872 och direktör vid detsamma 1878. B. har skrivit åtskilliga vetenskapliga afhandlingar på holländska språket, af hvilka de viktigare sedermera publicerats på tyska i Poggendorffs "Annalen". De mest kända bland dessa handla om ljudets fortplantningshastighet, om kvicksilvers utvidning genom värme och om en metod att mäta elektromotoriska krafter samt om elektrolys och galvanisk polarisation. Hans viktigaste arbete, angående dubbeltelegrafering (1855), faller inom teknikens område. På hans sjuttioårsdag öfverlämnades till honom ett festband af tidskriften "Archives néerlandaises", hvilken han såsom sekreterare för holländska vetenskapssocieteten i Haarlem redigerar. 3. S. A.—s.

Bossaert [båss-chärt], ett länge okändt flamskt målarnamn, som upptäcktes och insattes på sin plats

i konstens historia genom Olof Granbergs forskning. Enligt honom finnas af detta namn två konstnärer:

1. Ambrosius B., f. omkr. 1570 i Antwerpen och lärjunge af Jan Brueghel d. å. samt grundläggare af det holländska blomstermåleriet, 1588—89 inskrifven i Lukasgillet i Antwerpen och mellan 1593 och 1613 medlem af målargillet i Middelburg. Han utförde tafior, daterade 1609—30 samt signerade med ett monogram, som förr orätt uttolkades såsom Abraham Brueghel, Ambrosius Brueghel eller Balthasar van der Ast (hvilken snarare var B:s lärjunge). Med monogrammet signerade tafior finnas i museerna i Wien (1609), Köpenhamn (1618), Amsterdam (1619), hos enskilda egare i Haag, Amsterdam, Petersburg m. m. samt i nationalmuseum (*Stor vas med blommor*, 1620). Tillägges bör såsom bestyrkande Granbergs forskningsresultat, att nu efteråt blomstertafan i Wien befunnits i ett 1659 upprättadt inventarium vara tillskrifven just Ambrosius B. — 2. Abraham B., den föres son och lärjunge, signerade sina tafior A. Bosschaert, och af sådana finnas två i enskild ego i Stockholm, en blomstertafan och ett stilleben, det senare dateradt 1640. Jfr O. Granberg, "Konsthistoriska studier och anteckningar" (1895). C. R. N.*

Bossaert [båss-chärt], flamsk målare. Se Willeborts.

Bossche [båss-che], Balthasar van den, flamsk målare, f. 1675 i Antwerpen, d. där 1715, vistades några år i Frankrike och var därefter verksam i sin fädernestad, där han blef direktör för akademien. Han målade porträtt och genetafior med små figurer. Karakteristiska för honom äro ett par signerade tafior i Schwerins museum, *Lustigt sällskap* och *Kortspel med slagsmål*. Ovisst är om två honom tillskrifna målningar i nationalmuseum, *Bildhuggarateljé* och *Målarateljé*, närmast erinrande om J. Moremans, äro af hans hand. C. R. N. (O. G.—g.)

Bosse [båss], fr., buckla, knöl; *konstl.*, ett rundt och, i motsats till reliefen, fritt formadt föremål, i synnerhet en i någon mjuk massa formad figur att rita eller måla efter (modell). — Bosselöra, göra drivet arbete, i synnerhet i silver. — Bossera, forma bilder af någon mjuk massa (lera, gips, vax). — Bossage [-saj], *byggn.*, en i ett murverk framskjutande kvadersten med huggna kanter och rå eller slåthuggen yta. Se Rustik.

Bosse [båss], Abraham, fransk gravör, f. 1602 i Tours, d. 1678, blef 1648 ledamot af och professor i perspektiv vid konstakademien i Paris, men råkade upphörligen i tråtor med sina kolleger och vardt därför 1661 utesluten ur akademien. Han förde särskildt etsningskonsten betydligt framåt och fullbordade inemot 950 gravyrer och etsningar, de flesta med kulturhistoriskt intressanta skildringar. B. var genomfransk i sin teknik såväl som i ämnena och utförandets verv. Han skref ett viktigt arbete, *Traité des manières de graver en taille douce* (1645, flere uppl.). En katalog öfver hans arbeten utgafs af Duplessis (1859). Biogr. af Valabrégue (1892).

Bosse, Robert, tysk statsman, f. 1832 i Quedlinburg, blef 1870 konsistorialråd i Hannover, 1876 föredragande råd i kultusministeriet i Berlin och 1878 i statsministeriet samt 1889 understatssekreterare i inrikesministeriet. I denna egenskap ledde han dess ekonomiska afdelning och deltog särskildt

i utarbetandet af de socialpolitiska lagarna samt i deras försvarande inom riksdagen. 1890 blef han statssekreterare i statsrådet samt 1891 i riksjustitiedepartementet, i hvilken egenskap han var ordförande i kommissionen för utarbetandet af en civil lagbok för Tyska riket. Från 23 mars 1892 till 4 sept. 1899 var han undervisnings- och kultusminister. Död 1901. B. utgaf flera skrifter, bl. a. *Grundzüge konservativer politik* (1868). 1882—92 utgaf han "Monatsschrift für deutsche beamte". Under de sista åren var han medarbetare i tidningen "Grenzboten". J. F. N.

Bosse. 1. Dagmar B., sångerska. Se Möller. — 2. Harriet Sofie B., den föregående syster, skådespelerska, f. 19 febr. 1878 i Kristiania, af norska föräldrar, studerade tre år vid musik-konservatoriet i Stockholm samt tillagnade sig då under fru B. Tammelin ledning ett rent svenskt uttal. 1896—98 uppträdde hon med framgång på centralteatern i Kristiania, idkade därefter sceniska studier i Köpenhamn och Paris samt debuterade 1899 som *Loyse i "Gringoire"* på Dramatiska teatern i Stockholm och har sedan dess varit anställd vid denna scen, bland hvars förnämsta krafter hon rätt snart intog en plats. Hon ingick 1901 med författaren Aug. Strindberg ett äktenskap, som upplöstes genom skilsmässa 1904. Under hösten s. å. gaf hon ett längre gästspel i Helsingfors. — Fru B. är i sina sceniska skapelser frisk, naturlig, behagfull och intelligent, hon eger ett ovanligt utveckladt sinne för det konstnärliga och kan ingjuta temperamentets styrka såväl i skalkaktiga som i enkelt rörande karaktärsframställningar. Hennes diktion är särdeles klar och stämman väljudande. Till hennes mer betydande roller äro att räkna *Puck* i "Midsommarnattsdrömmen", *Anna* i "Första fiolen", *Julia* i "Romeo och Julia", *Hedvig* i "Vildanden", *Damen* i "Till Damaskus", *Biskra* i "Samum", *Jolantha* i "Kung Renés dotter", *Klärchen* i "Egmont", *Isotta* i "En veneziansk komedi", *Ilka Etvös* i "Krig i fred" och *Françoise* i "Skylddockan".

Bosse du dromedaire [båss dy dråmdär], fr., egentligen "dromedarpuckel"; ett föga vanligt namn på Mont Blancs högsta spets, 4,810 m. ö. h.

Bosseleära, konstl. Se Bosse.

Bossëra, konstl. Se Bosse.

Bo'ssi, Giuseppe Carlo Antonio, baron de B., italiensk lyrisk skald, f. 1758, d. 1823, författade ett stort antal hjältepdikter och oden öfver revolutionstidens händelser och män. Hans samlade skaldestycken utkommo i Paris 1799—1801 (ny uppl., London 1816).

Bo'ssi, Domenico, italiensk miniatrymålare, f. 1765, vistades 1796—1812 i Stockholm, där han 1798 vardt ledamot af konstakademien. Hans miniatyrporträtt utmärkas af en sträng och smakfull teckning, fin uppfattning och en färg, som oaktadt sin benägenhet för rödbrunt och sepia verkar kraftigt och behagligt. Från Stockholm torde han hafva begifvit sig till Petersburg, hvarest han målade den kejserliga familjen. Hans senare lefnad, som mest förfliet i Tyskland, är föga känd, och vid sin död, 1853, var han glömd. 1828 sålde B. (från Wien) till excellensen G. Trolle-Bonde en samling af 20 taflor, hvilka nu förvaras å Säfstaholm. Sedan dess uppar han af excellensen en listidsränta. Ett af honom på pergament måladt miniatyrporträtt af

excellensen greve C. H. Posse (1799) finnes i Stockholms nationalmuseum.

Bo'ssi, Giuseppe, italiensk målare och skriftställare, f. 1777, var en tid sekreterare vid konstakademien i Milano och dog därstädes 1815. På uppdrag af vicekonungen Eugène tog han af Lionardo da Vincis *Nattvard* en förtäfflig kopia, hvilken sedan öfverfördes i mosaik af Raffaelli. Såsom lärд gjorde han sig känd dels genom sina vetenskapliga samlingar, dels genom praktverket *Sul cenacolo di Lionardo da Vinci* (1810) och genom sin medverkan vid utgifvandet af Vasaris "Vite de' più eccellenti architetti, pittori e scultori".

Bo'ssi, Enrico Marco, italiensk tonsättare, f. 1861, var elev i Milanos konservatorium 1873—81, därefter organist i Como, konservatorielärare i Neapel, konservatoriedirektör i Venezia (1895—1902) och slutligen direktör för Liceo musicale i Bologna. B. är en framskridande orgelspelare, har för orgel komponerat bl. a. en *Symfonisk konsert* med orkester samt jämte Tebaldini utgivit en skola för det moderna orgelspelet (1893). Hans många kompositioner i öfrigt bestå i diverse instrumentalstycken, operor m. m. Sin egentliga berömmelse vann B. genom sina kantatverk, *Höga visan* ("Canticum canticorum") och *Förlorade paradiset*, hvilka ställa honom i främsta ledet bland samtidens italienske kompositörer. A. L.

Bosson, Jösse, Tord Bondes baneman. Se Bonde (Tord).

Bosson, Trued, teologisk skriftställare, f. 9 dec. 1833 i Norra Sandby socken, Kristianstads län, son af bonden Bo Olsson, blef student i Lund 1854, filos. doktor 1859 och kollega vid Karlshamns allmänna läroverk 1860. B. var folkskoleinspektör i Lunds stift 1874—81. Sedan han 1884 aflagt teologiska examina och prästvigt, utnämndes han 1886 till kyrkoherde i Källstorp, Lunds stift, och 1895 till kontraktsprost. B. har öfversatt "Biografiska skizzer" af Macaulay (3 bd, 1869—72) och skrivit bl. a. *Den religiösa individualismen, sådan den framträder hos A. Vinet* (1886) samt *Albrecht Ritschls teologi i dess sammanhang framställd och granskad* (1895), hvilket arbete "öfverträffar en stor del, kanske största delen af den litteratur, som uttändt har att bjuda på öfver denna mångomtalade teologi".

Boss puzzle [bå's pa'sl]; eng., eg. yppersta rebus; ett läggspel, som består däri, att femton med 1—15

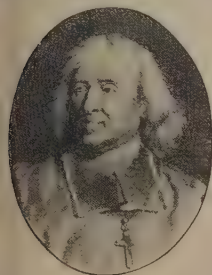
1	2	3	4
5	6	7	8
9	10	11	12
13	14	15	

numrerade brickor, som huller om buller uppställts på 16 rutor, infattade i en kvadratformig ram eller låda, bringas i riktig talföljd därigenom att en och

en i sänder förskjutes med tillhjälp af den enda lediga rutan.

Bossu d'Arras [bäsý' dara'], binamn på Adam de la Hale (se d. o.).

Bossuet [bässuä], Jacques Bénigne, fransk skriftställare och andlig talare, f. 27 sept. 1627 i Dijon, uppfostrades i därvarande jesuitkollegium; studerade sedan i Paris och Metz teologi och de klassiske författarna samt Cartesius' filosofi. 1652 blef han präst och teologie doktor samt kanonikus i Metz, där han snart genom sin vältalighet omvände en mängd protestanter (bl. a. Turenne) till katolicismen. 1670 utnämndes han till lärare för dauphin (Ludvig

XIV:s son), 1681 till biskop i Meaux, 1697 till statsråd och 1698 till förste hofpredikant hos hertiginnan af Burgund. B. var i högsta grad tillgifven Ludvig XIV:s absoluta regeringssystem och gällor som författare till de fyra gallikanska artiklarna af år 1682, hvilka emot påvens ingrepp tryggade den franska kyrkans frihet och konungens kyrkliga myndighet. Denna hans teokratiska ståndpunkt och hans osjälständighet gentemot Ludvig XIV förklara också, hurusom han jämsides med sin opposition mot påvemakten kunde ifrigt gå dennas ärenden, när det gällde den ortodoxa dogmatikens försvar eller protestanternas omvändelse. Så medverkade han till nantesiska ediktets upphävande 1685 och sökte ej hindra protestanternas våldsamma omvändelse genom dragonader. Ännu mera bekant är hans hätska uppträdande mot kvietismen (mme Guyon, Fénelon m. fl.), därvid han dock synes hafva behärskats mera af kränkt fåfänga än af renlärighetsintresse. I sin samtida polemik med jansenismen visade han större måttfullhet. Han dog 12 april 1704.

B:s rykte har mindre sin grund i hans originalitet än i den världsmannaton och belevade finhet, hvarmed han förstod att gifva uttryck åt de härskande meningarna vid Ludvig XIV:s hof. Hans skrifter äro mångfaldiga i afseende på formen och rika på glänsande tankar och vittna stundom äfven om en oväntadt djup religiös övertygelse. Särskildt berömda äro hans griftetal, *Sermons et oraisons funèbres* (1672—1708; flerfaldiga gånger omtryckta, måhända ej så litet överskattade). Hans många religiösa skrifter hafva förskaffat honom namnet "den siste franske kyrkofadern". *Discours sur l'histoire universelle jusqu'à l'empire de Charlemagne* (1681, nyaste uppl. 1874), skriven för dauphin, är det första försöket till en filosofisk behandling af historien. Genom hans *Histoire des variations des églises protestantes* (1688, ny uppl. 1844), där han sökte visa de protestantiska lärnas inre motsägelser, säges Gibbon hafva vunnits för katolicismen. Den gallikanska kyrkans artiklar försvarades af B. i *Defensio declarationis celeberrimæ, quæ de potestate ecclesiæ sancti clerici gallicus a. 1682* (1730). Värdefullast bland hans filosofiska arbeten är *Introduction à la philosophie, ou traité de la connaissance de Dieu et de soi-même* (1722). En fullständig samling

af B:s skrifter ombesörjdes och utgafs af benediktinerna (i 43 bd, 1814—19, ny uppl., 30 bd, 1864—67). Litt.: Laurent, "Vie de Bossuet" (1880), och Ingold, "Bossuet et le jansénisme" (1898). (Hj. H.-t.)

Bossut [bässy], Charles, fransk matematiker, f. 1730, d. 1814, professor i matematik i Mézières och medlem af franska vetenskapsakademien. Revolutionen beröfvade honom hans ställning, men under kejsardömet utnämndes han till professor vid polytekniska skolan och till medlem af franska institutet. B:s vetenskapliga verksamhet sträckte sig öfver alla delar af matematiken och han sysslade särskildt med experimental-hydrodynamiken. Af hans skrifter må framhållas *Essai sur l'histoire générale des mathématiques* (2:a uppl. 1810). Han utgaf äfven Pascals arbeten (1779).

Bostad. 1. *Byggn.* På civilisationens lägsta trappsteg sökte man skydd mot väder och vind i klipphål. *Grottorna* ha i Europa bibehållit sig som bostadsform ända till vår tid (Guadix i Spanien, Chion i Frankrike). Där inga grottor funnos att tillgå, uppstod nödvändigheten att med uppfinningsförmågans hjälp skydda sig. I västra Afrika ha negrerna på jaktfärder för vana att uppföra skärmar af bark och löfruskor, stödda af tvenne gaffelformiga grenar och ställda mot vindsidan, så att de vid elden sittande eller liggande befinna sig i lä. Denna anordning, för primitiv att hedras med namnet bostad, torde vara af samma art som de första försöken till bostadsproblemet lösning. Genom tvenne mot hvarandra lutande skärmar, hvilka öppna kortsidor eller gafflar igensattes, åstadkommo de kringströfvande jägar- och herdefolken en verklig bostadsform: *tältet*. För att gifva detta större motståndskraft mot snö och vindtryck byggde bl. a. mongoler, lappar och indianer sina tält med runda stommar, som täcktes med hudar, filt eller vävnader. Den högst utvecklade runda tältform, som ännu finnes i bruk, torde vara kirgisernas, sammansatt af en fälttäckt trästomme med cylindrisk underdel och konisk öfverdel samt ofta af betydlig storlek. I mildare klimat bibehöll sig den rektangulära tältformen, men försågs med vertikal underdel och sadeltak.

Då jordbruket band människorna vid torfvän, blef tältet antingen småningom ersatt af bredvid hvarandra ställda klufna stockar (stafkonstruktion) eller fick ett massivare underrede, sammansatt (såsom de abessiniska kojorna) af i jorden nedslagna, med vidjor sammanfätade pålar, tätadt med mossor, lera eller dylikt samt täckt med bark, säf, halm, bambu eller palmblad. Byggnadssättet är urgamalt; Indiens landtbefolkning bodde och bor ännu i dylika af ceder eller bambu uppförda hyddor. Där man behöfde skydda sig mot anfall af vilda djur eller fientliga grannar, uppfördes i sjöarna s. k. *pålbyggnader* (se d. o.), af hvilka kvarlevor återfunnits i åtskilliga europeiska sjöar. Äfven bland den malajiska och kinesiska befolkningen på Sundaöarna och i Kochinkina är det än i dag vanligt att uppföra husen på pålar, dels af ofvannämnda orsak, dels för att undvika den fuktiga jordytans feberalstrande utdunstningar.

Jämsides och antagligen samtidigt med tältet utvecklade sig ur grottan eller jordkulan *blockhuset*. Öfver en skrefva eller grop lades ett tak af stockar,

hvarpå utbreddes säf, näfver e. d. samt därpå ett lager jord. Sådana tak finnas afbildade redan i egyptiska graifarv omkr. 2,500 år f. Kr. Efter hand ersattes de naturliga väggarna med på hvarandra staplade timmerstockar, hvilkas ändar lades korsvis för att kvarhålla hvarandra. Svårigheten att täta mellanrummen mellan stockarna undgick man genom hophuggning af stockändarna till "knutar"; de återstående springorna diktades med moss, och blockhuset var färdigt. Det horisontala stocktaket förbättrades genom tätning med harts eller asfalt därhän, att konung Nebukadnessar i Babylon omkr. 580 f. Kr. kunde låta utföra de s. k. "Semiramis' hängande trädgårdar". Ännu på 1700-talet användes detta byggnadssätt i Spanien. Under mera obldiga klimat måste man skaffa takvattnet aflopp; de lyciska graifarna vid Kyanea, som afbildade lyciska boningshus, visa huru takformerna utvecklade sig. Att börja med uppsatte man *öfver* stocktaket ett tälttak. Regn och snö kommo emellertid de stänger, som användes till takstolar, att böja sig. Där detta ej medförde någon olägenhet, fann man t. o. m. böjningen vacker och bibehöll den som estetisk form; häraf de mongoliska (kinesiska, japanska) takformerna. Där böjningen blef för stark, sökte man hjälpa sig först med att gifva tältstängerna en böjning utåt, sedan genom att infoga mellan dem ett tvärtrå: "hanbjälken" i våra takstolar. Snart utvecklades denna takstolsform till sådan fasthet, att det undre stocktaket blef öfverflödigt, ehuru det ibland öfvergick till bjälklag. Den germanska byggnadsformen "ryggåstugan", som ännu är i bruk på sätrarna i Skandinavien samt i Tyskland, Siebenbürgen, Ryssland och Nordamerika, var ursprungligen en kombination af bjälktak och takstol, i det bjälklaget intimrades så, att betäckningen (bräder, näfver, halm, torf) fick lutning åt sidorna.

Ur blockhuset utvecklade sig efter hand *jackverksbyggnaden*. Man fann sig nämligen föranlåten att vid dörr- och fönsteröppningar insätta vertikala stockar, som sammanhöllo det horisontala timret. Detta ledde till sammansättning af ett ramverk af horisontala och vertikala stockar, som finnes afbildadt redan på de lyciska graifarna och hvars mellanrum fylldes med lättare material: trä, i lera doppade s. k. "klibbstakar", stampad lera, soltorkadt och slutligen brändt tegel. Klibbstakar användes såväl af de gamle egyptierna 2,000 år f. Kr. som af toltekerna i Mexico och äfven i Europa, t. o. m. i Skandinavien. Soltorkadt och brändt tegel användes redan af egyptierna och babyloniererna. Fackverksbyggnader med trä eller tegel som fyllningsmaterial, s. k. *korsvirkeshus*, voro allmänna öfverallt i Europa under hela medeltiden och renässansen; i Danmark och södra Sverige har byggnadssättet hållit sig ända in i vår tid. En särskild typ af fackverksbyggnader bildar det japanska boningshuset, hvars trästomme utfylles med skjutbara väggar af bambu, siden eller papper.

Där det var öndt om trä till byggnadsändamål eller där särskilda hänsyn till säkerhet mot eldfara eller anfall gjorde det önskvärdt att använda ett motståndskraftigare material, uppfördes bostäderna af naturlig eller konstgjord sten. När konsten att uppföra *stenhus* gjorde sina första lärospån, kan icke med säkerhet angifvas. Redan i en mycket af-

lägsen forntid uppfördes de egyptiska templen af sten. Närmast helgedomarna och i anslutning till dem byggdes borgarna, de befästa städernas akropoler och kongaresidens, hvaraf ruiner från den homeriska epoken återfunnits på Kreta och i Grekland (Tiryns). Stenbyggnadskonsten tillhör emellertid de högst utvecklade byggnads- och bostadsformerna och behandlas därför lämpligast i sammanhang med dessa och med byggnadskonstens historia (se Byggnadskonsten). Endast det faktum må här än en gång framhållas, att öfvergången från det billigare byggnadssättet (trä, fackverk, soltorkadt tegel) till det dyrare (naturlig sten, brändt tegel, hvilka åtminstone under den gammalkristna tiden ansågos likvärdiga) torde hufvudsakligen skett af säkerhets-hänsyn.

Från dessa ur tältet och blockhuset utvecklade byggnadstyper räknade de civiliserade folkens högre utvecklade bostadsformer sitt ursprung. Naturligtvis har materialet i viss mån bestämt utvecklingens gång. Så länge trä eller fackverk användas, tillgodoser man behoven hellre genom många små byggnader, hvilkas storlek bestäms af timrets längd, än genom de kombinerade planformer, som den dyrare stenbyggnaden fört med sig.

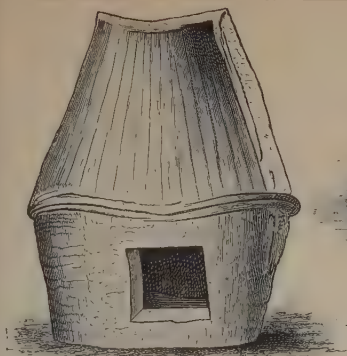
Egyptierna ansågo boningshusen som härbärgen under ett flyktigt jordelif och lade föga vikt på deras soliditet. Husen uppfördes af fackverk och lera eller af soltorkadt tegel och hade sällan mer än två våningar. Träd omgifna af gallerverk planterades längs fasaden. Framför eller bredvid porten fanns en portik i form af ett på tvenne pelare hvilande skärmtak. Öfvan dörren lästes egarens namn och en välkomsthälsning till gästen. Genom porten kom man in på en gård med en paviljong, afsedd för främlingars mottagande. Äfven i mindre hus fanns bakom den yttre gårdens byggnader och loggior en mindre gård, kring hvilken boningsrummen lågo. Taken voro platta och skyddades mot solen af loggior eller soltält. Hos de fattigare ersattes loggiorna af simpla skärmtak, som skyddade mot sol och regn. Landt-husen voro omgifna af ekonomibyggnader och trädgårdar. Samtliga byggnader smyckades af färgrik målning.

Babylonier och assyrier uppförde sina boningshus af sandblandad lera eller soltorkadt tegel, hvars ytor kläddes med glaseradt tegel. Äfven reliefer murades i glaseradt tegel. Ehuru denna byggnadskonst utan tvifvel hunnit en ganska hög utveckling, återstå till följd af materialets obeständighet alltför få ledtrådar till kännedomen om boningshusens inre anordning, som torde varit tämligen likformig för alla samhällsklasser (jfr Hammurabis lag) och mycket enkel.

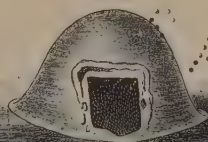
Meder och perser voro de förste, som använde tegeltak på sina efter babyloniskt mönster af lera uppförda, med portiker och kolonnader af trä försedda hus.

Etruskernas äldsta boningshus voro träbyggnader med starkt sluttande, vidt utspringande halmtak. Funna askurnor visa huru denna typ utvidgades och i midten fick en gård, från hvilken taket slutade åt alla sidor för att afleda vattnet från husets inre.

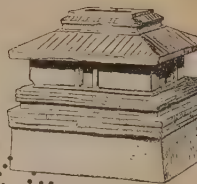
Greckernas äldre boningshus torde oftast varit uppförda af soltorkadt tegel med mellanväggar af trä och kolonnader af samma ämne till skydd mot sol-

Tysk »husurna» som afbildning af förhistoriskt boningshus.

Tysk husurna, afbildande (taket till) förhistorisk jordkula.

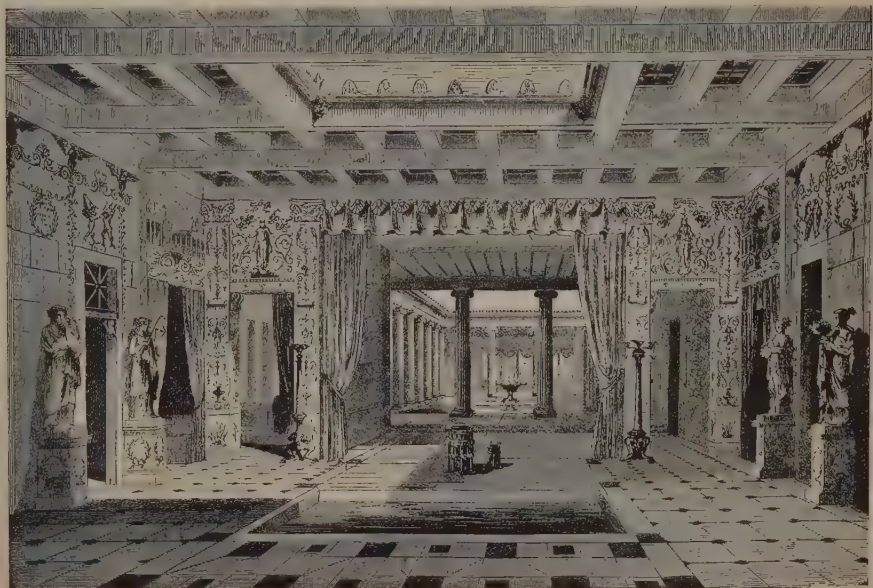
Etruskisk askurna som afbildning af boningshus.

Fornegyptiskt boningshus.

Lyciskt grafmonument, som afbildar lyciskt boningshus

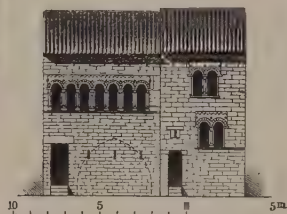
Atrium i ett antikt romerskt hus.

Medeltida gafvelhus i Lüneburg.

Tyskt medeltidshus, fackverk.

Romanskt boningshus i Cluny.

Gotiskt tege

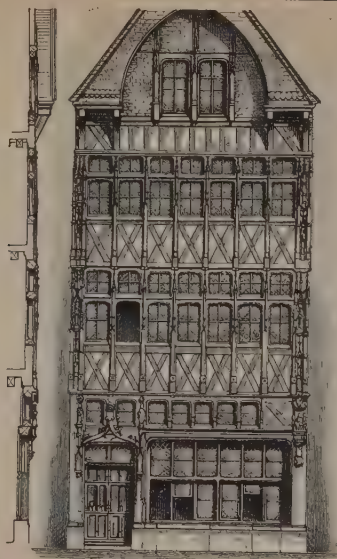
Korsvirkeshus i Stratford on Avon (öfvergångstid).

Medeltida patricierhus i Gent.

Reifswald.

Gotiskt fackverkshus i Amiens.

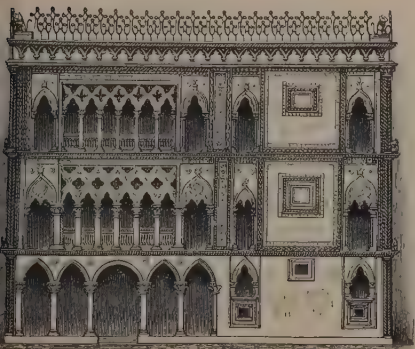
Fackverkshus i Huxter (öfvergångstid).

Landigrafverummet på Wartburg.

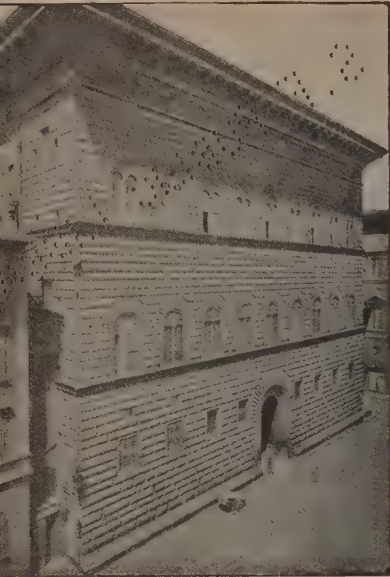
Slottet Pierrefonds, fransk feodalborg.

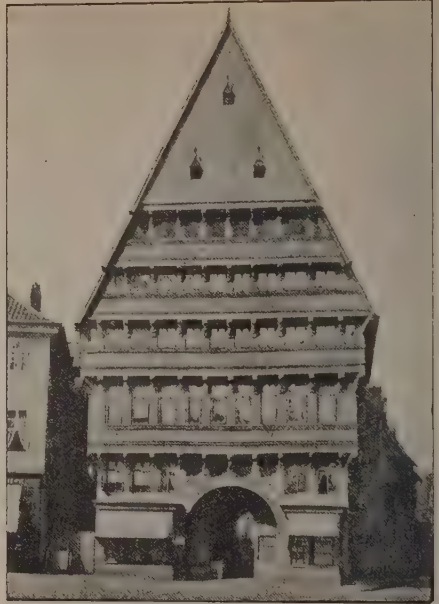
Palatset Ca'd'oro i Venezia. Veneziansk gotik.

Borgen Elz i Rhenprovinzen.

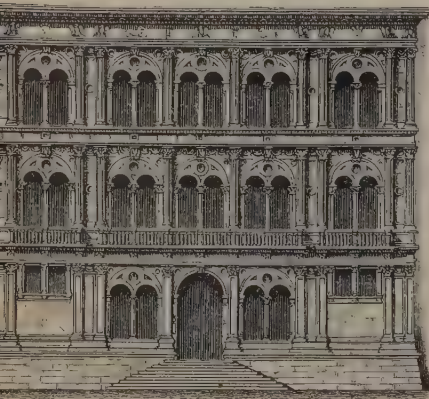
Palazzo Strozzi i Florens (1489 - 1553).

Slaktarskræts hus i Hildesheim (1529).

Hämelschenburg vid Hameln (1588—1612),

Palazzo Vendramin-Calergi i Venezia (1481).

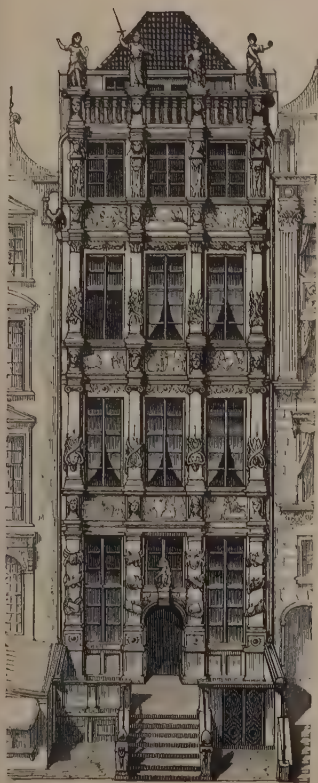
Hôtel du Vieux Raisin i Toulouse (1600-talet).

Freddenhagenska rummet i Lybeck.

Gård i Palazzo Bevilacqua-Vincenzi i Bologna (1480-talet).

Steffenshaus i Danzig.

Gärdsfasad till Pellerhaus i Nürnberg (1605).

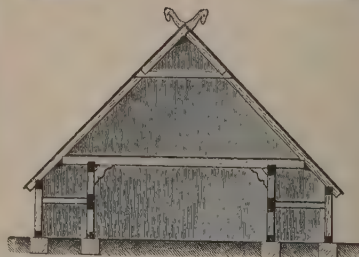
Holsteinsk bondgård.

Vendisk bondgård.

Bondgård i Schwarzwald.

Nedersachsisk-frankisk bondgård (tvärgenomskärning). Därbredvid gavfelpydnader.

Nedersachsisk bondstuga.

Bondst

Bondgård i Schleswig

Bondgård i Ober-Baiern.

Blekingstugan på Skansen.

Bondstuga (med erker) i Ober-Baiern.

termarsch.

Svensk bondstuga (Mora, Dalarna).

Fredrik den stores musikrum i Sans-Souci (rokoko).

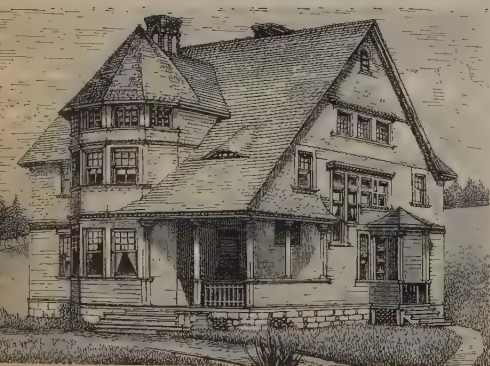
Napoleon I:s arbetskabinett i Fontainebleau (empire-stil).

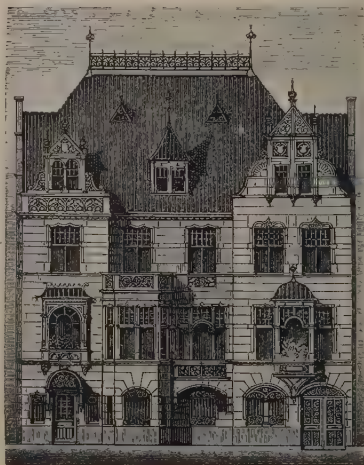
Engelsk villa.

Engelskt landthus (ingång och erker).

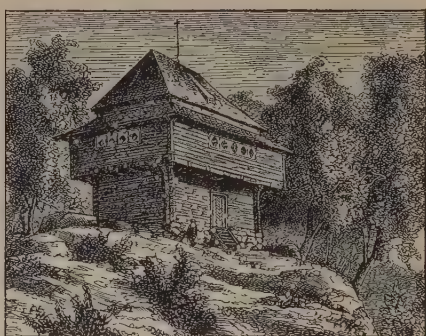
Amerikanskt landthus.

Familjehus i Berlin.

Bur eller visthus. (Urgammal typ.)

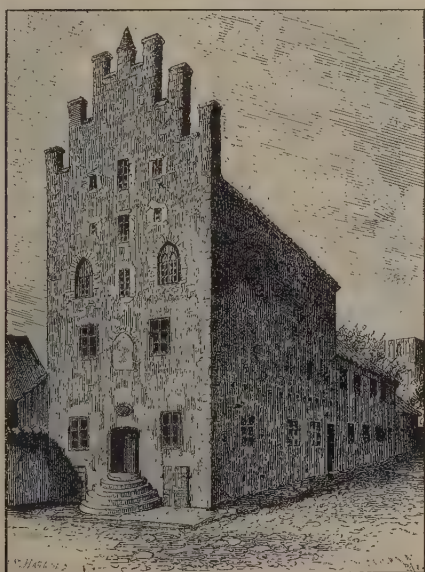
Fatbur på Björkvik (Östergötland).

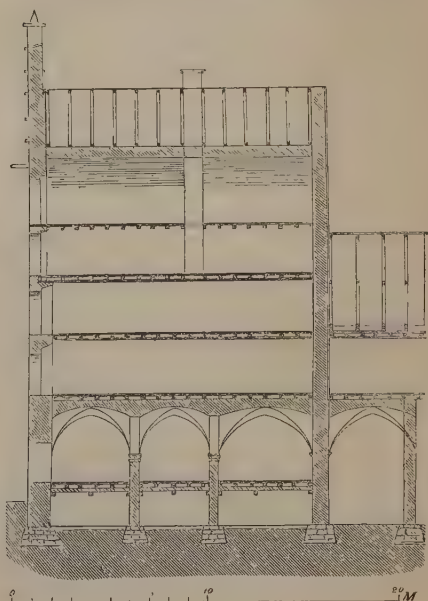
Ornässtugan (Dalarna). Svalbyggnad från 1400-talet.

Kungsstugan i Örebro. Svalbyggnad från 1500-talet.

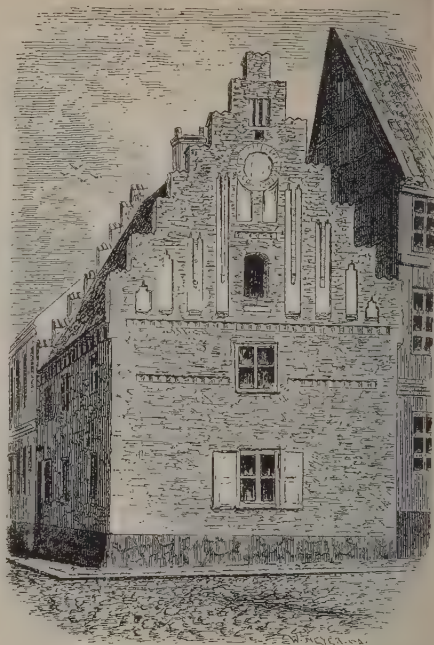
F. d. apoteket i Visby (1200-talet).

Genomskärning af f. d. apoteket i Visby.

Stenhus vid Hvatlings på Gotland (1200-talet).

Bråbehuset i Ystad (1400-talet).

Borgherhus gemak i Glimmingehus.

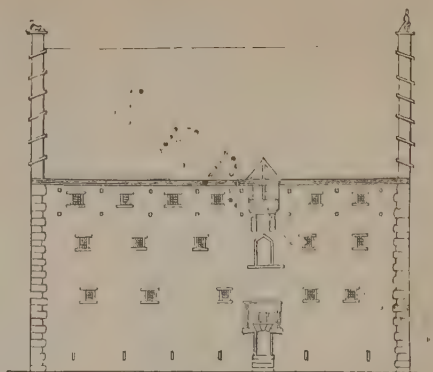
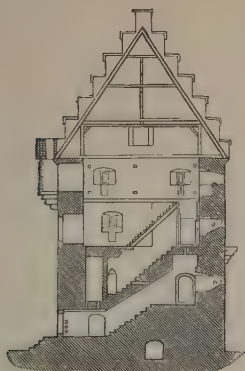
Huset nr 10 Skeppsbron (1600-talets slut).

Husen nr 18 och 20 vid Stortorget i Stockholm (1650).

Tidö slott (Nic. Tessin d. ä., 1600-talets förra hälft).

10 5 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 Fot.

Genomskärning och fasad af Glimmingehus i Skåne (1499).

Erik XIV:s gemak på Kalmar slott (1560-talet).

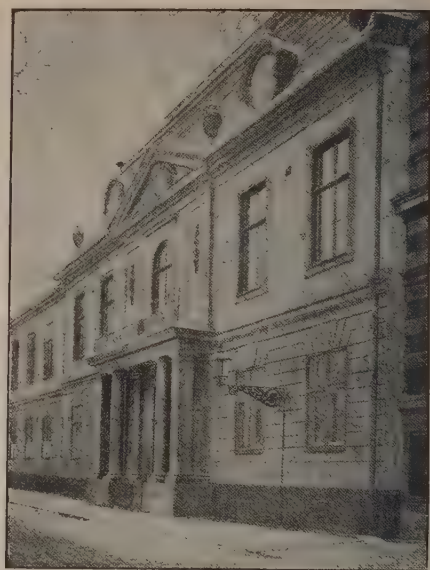
Salong i huset n:r 3 Salvigränd i Stockholm (1700-talets senare hälft).

Steninge slott i Uppland (Nic. Tessin d. y., 1694).

Huset nr 40 Skeppsbron i Stockholm (Nic. Tessin d. ä., 1600-talet).

Huset nr 1 Adolf Fredriks torg i Stockholm (J. E. Rehn, 1700-talet).

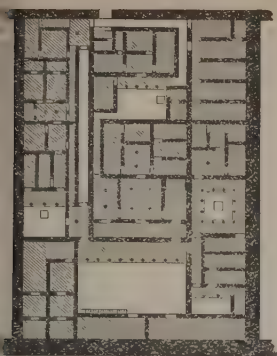
Barclayska huset, nr 14 Kungsträdgårdsgatan i Stockholm (F. V. Scholander, 1856).

Huset nr 60 Malmiskilnadsgatan i Stockholm (E. Stenhammar, 1880-talet).

Bünsowska huset, nr 33 Strandvägen i Stockholm (J. G. Clason, 1890).

ornegyptiskt större boningshus (plan).

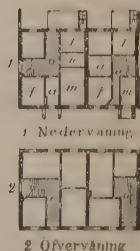

Arabiskt hus.

1. Mandarah (herrens mottagningsrum). 2. Köke. 3. Gåst-rum. 4. Bageri. 5. Stall. 6. Rum för tjänstfolk. 7. Håboms-rum. 8. Badrum. 9. Gård. 10. Kiosk. 11. Portvalk (Snud).

Gotiskt hus.

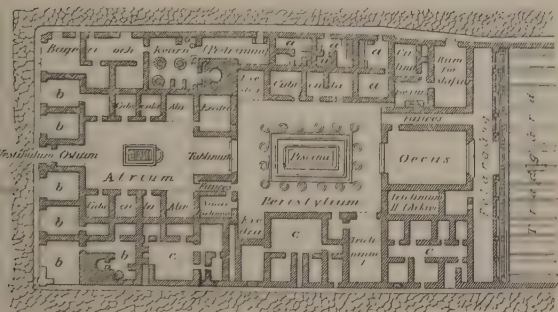
Romanska hus.

Hus i Lybeck.

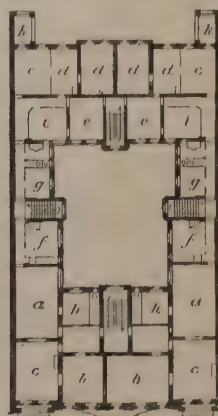
Hus i Bremen.

a sal, matrum; b förmak; c hvardagsrum, boningsrum i allmänhet; d bänkammar; e sängkammar; f kök; g jungfrukammar; h herr-rum; i tambur; k hall, blomsterrum; l tvättstuga; m köllare; n badrum; o förstuga; p gård.

Forngrekiskt hus. a förråds- och arbetsrum m. m.; b verkstads- och affärsrum; + sofkammar.

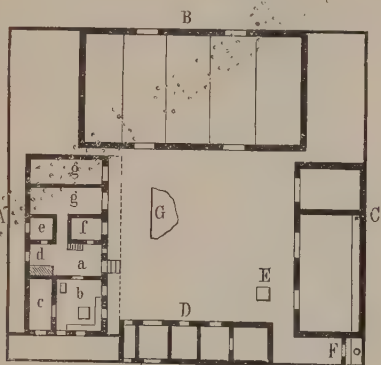
Fornromersk-pompejanskt hus. a och b handelsbodar m. m.; c uthyrningsrum.

Berlinskt hyreshus (se bokstafs-förklaringen närmast ofvan).

Svensk medeltida bondgård

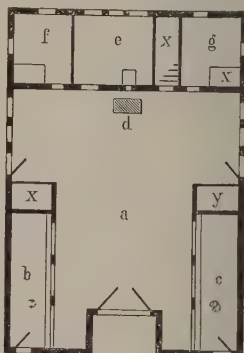

Thüringisk-frankisk bondgård.

1 boningshuset: a förstuga; b hvardagsrum; c kam-
mare; d spis; e, f kammar; g stall; B lada; C ladu-
gård; D port; E brunn; F afträde; G gödselhög.

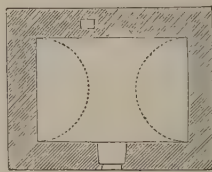
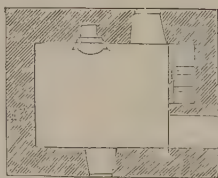
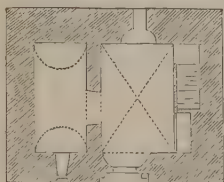

Schweizisk bondgård. a förstuga; b bonings-
rum; d spis; e, e, f kammar.

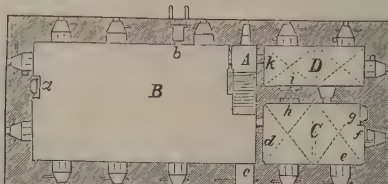
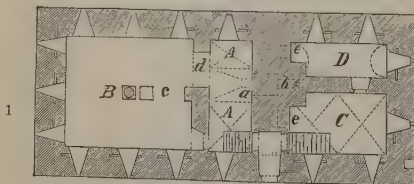
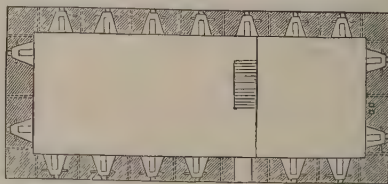
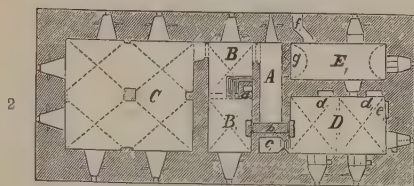

Nedersachsisch-westfälisk bondgård.

a »dielen« (midtrum); b ladugård; c stall;
d spis; e hvardagsrum; f, g kammar;
x sängplatser; y tvättstuga.

Planer af stenhuset vid Hvattlings, Gotland.

10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 Fot.

Planer af Glimmingehus i Skåne. 1. Bottenvåning: A kök; B nedre borgstuga; C, D förädrum. — 2. A förstuga,
B förkammare; C öfre borgstugan; D yttre kammar. — 3. A förstuga; B sal; C borgherms gemak; D inre rum. —
4. Festsal, med skottgluggar mellan fönstren.

a eldstad; (de öfriga små bokstäfverna beteckna hvarjehanda detaljer).

sttan. Endast furstepalatsen voro delvis af stenslikhet med egyptiernas, babiloniernas och medernas bestodo de "homeriska" husen af en samling inre byggnader, ordnade omkring en eller flera träd. Vid inträdet genom den med portiker åtsida sidos försedda porten till det s. k. "Odysseus' hus" på Ithaka beträdde man en gård, omgifven af kolonnader, och bakom dessa till vänster gästbyggnaden, till höger köket, i fonden människens sal (*andronitis*) och intill denna, men något bakom, rustugan (*gynaikonitis*). Längre fram i tiden utvecklades denna planform därhän, att fonden af en yttre gården upptogs af en festsal (*proistasis*), en sofemaken och kvinnornas rum förlades omkring en inre gård. Denna grekiska byggnad blef hufvudsak förebilden till det romerska boningshuset.

Romarnas boningshus, som i äldsta tid torde varit närmast likt det etruskiska, upptog nämligen mycket af den senare grekiska typen, att det kan beskrifvas såsom *grekisk-romerskt*. Till skydd af Italiens alltför starka sommarheta lämpade sig denna byggnad förträffligt. Oftast var huset afsedt för en enda familj, blott en våning högt och uppöfadt af betong eller tegel under tegeltak; i städerna funnos dock många gånger två, tre, i Rom ofta till nio våningar höga hus, som helt eller delvis trädades. Gåttfasaden upptogs på båda sidor om gången vanligen af handelsbodar, som icke stodo i direkt samband med husets inre. Från familjehusets port kom man genom en liten förstuga (*vestibulum*) till dess centrala rum (*atrium*), som midten var försedd med en bassäng, motsvarande utöppningen i taket, och omgafs af gästrum och rum för tjänare eller slafvar samt närmast fonden i tvänne öppna sidorum (*alae*), i hvilka hushandarna uphölldes. I fonden af atrium låg mottagningsrummet (*tablinum*), och bredvid detta förde en gång till en af kolonnader omgifven, planterad, med brunar och statyer prydd gård (*peristylum*), kring vilken matsalen (*triclinium*) och sofrummen voro belägna. Dessa rum saknade ofta fönster och fingo sitt ljus genom dörrarna mot peristylum, något som i hög grad bidrog att hålla dem svala. Rummen voro i förmögna hus rikligt prydda med väggputs och färdiga, blankslipade fresker, med mosaikgolf, marmorbord och statyetter samt med möbler och konstverk af brons. Bakom peristylum låg vanligen köket, ofta vid en tredje gård eller trädgård. Funnos på våningar, gick här en trappa upp till slafvarnas rum. — De *bysantinske* grekernas boningar voro i allt väsentligt lika de ofvan nämnda, men utmärktes genom segt fasthållande vid den äldre grekiska portalen med af två kolonner buren loggia.

Greker, romare och bysantiner hade fört bostadens hygieniska anordningar till en hög grad af utveckling. Mislänga "akvedukter" af kvadersten ledde det dricksvatten från bergen till städerna, och blyrör fördelade vattnet till brunnarna i gathörnen eller till husen, från hvilka liksom från gatorna omsorgsfullt anlagda afloppsledningar och kloaker bortförde tillvattnet. Redan Tarquinius Superbus anlade cloaca maxima", än i dag Roms största afloppskloak. Marmor- eller mosaikgolven, den blankslipade marmorputsen på väggarna, de stora offentliga baden, allt befördade och underlättade renligheten.

Germanernas boningshus voro ursprungligen träbyggnader, som under romerska kejsartiden afbildas som runda hyddor, sannolikt af samma slag som våra förfäders röckojor, ofta af så lätt tältliknande konstruktion, att de vid folkvandringarna medtogas på vagnar (enl. Tacitus). De vandrande stammar (franker, alemanner, västgoter, östgoter, langobarder, vandaler), som öfversvämmade de romerska lydländerna och slutligen själfva Italien och förhärjade mycket af den romerska kulturens mogna frukter, gifvo å andra sidan anledning till epokgörande ändringar i byggnadskonsten (se d. o.). Naturligt är att de germanska byggmästarna icke genast förmådde lägga åsido sina träbyggnadstraditioner och behärska den romerska stenbyggnaden. Då konstskickligheten i Italien under folkvandringarnas orostider starkt nedgätt, vände man sig därför i början till bysantiner, som arbetade t. ex. åt den östgotiske konungen Teodorik i Ravenna och hvilas smak satt sina spår bl. a. i Venezias äldsta bevarade hus (t. ex. "fondaco dei turchi") och i den hela dess yngre arkitektur genomgående planläggningen med tredelade loggior i midten af fasaden.

På andra italienska orter bidrog *medeltidens* oroliga karaktär att ändra boningshusens typer. Man sökte såvidt möjligt förvandla hvarje hus till ett fäste och byggde husen därför så höga och oåtkomliga som möjligt, med få och smala, i den hvälfda bottenvåningen alltid förgallrade fönster, ofta med höga torn (Viterbo) samt täckta med tegel. Taklisterna krötes ofta af tinnar till skydd för å taken placerade bågskytter (Florens, Siena, Verona). Den romersk-bysantinska traditionen visar sig dock ännu, vid byggnader med större anspråk, i rummens inre gruppering omkring en af kolonnader i en eller flera våningar (loggior) omgifven gård (i Spanien kallad "patio"), en anläggning, som t. o. m. öfverskred Alperna och med italienska konstnärer infördes till Tyskland (Nürnberg) och Frankrike (Dijon, Blois). Formbehandlingens utveckling visar i såväl Italien som Spanien starka reminiscenser af de invandrade germanernas ursprungliga skicklighet i och smak för träskulptur.

I Tyskland, Frankrike, England och Skandinavien uppfördes husen i städerna mestadels af korsvirke eller tegel, någon gång af huggen sten, med höga spetsiga tak, täckta med halm, torf, tegel, skiffer, någon gång med koppar eller bly. I städerna vändes vanligen gaveln åt gatan och försågs med hissöppningar för uppförsling af varor till de under takresningen inrymda vindarna. Vid husens anläggning gjorde sig säkerhetshänsyn starkt gällande. Bottenvåningen var i stenhus vanligen hvälfd till skydd mot eldbrand och användes hufvudsakligen till handelsbod, verkstad och kök. Kommersens försiggick genom en lucka mot gatan. I de öfre våningarna, som ofta efter mönster af de befästa slottens skyttegångar (*machicolis*) skötes ut öfver bottenvåningen och försågs med skottluckor samt vanligen utfördes af korsvirke och tegel eller af trä, befunno sig boningsrummen. Till golf i bottenvåningen användes ofta stampad jord, eljest brokiga tegelfloror, plank eller parkett. Eldstäderna utgjordes allmänt af öppna spisar i såväl kök som boningsrum, ofta så stora, att de invändigt voro försedda med bänkar, på hvilka man kunde tillfylla njuta brasans värme. Fönstren stängdes med skottluckor eller djurhinnor. Jord- och

stengolven belades med halm. Takbjälkarna voro i de öfre våningarna synliga inåt rummen samt prydda med målning i starka färger. Väggarna sten eller virke behängdes med väfda tapeter eller bonader för att utestänga drag. Under medeltidens senare århundraden började man putsa väggarna med kalkoruk och på putsen efterbilda väfnadernas mönster och färger i målning.

En särskild bostadstyp bildade de *medeltida slotten*, vid hvilkas anläggning försvaret var hufvudsak. Då krigskonsten utvecklades, blef det nödvändigt att öfvergifva de karolingiska och sachsiska salbyggnaderna (i sten utförda efterbildningar af blockhus) och inrymma de viktigaste lokalerna i ett högt, stormfritt torn (*donjon*), hvars första våning, i hvilken oftast en brunn var belägen, blef viktigast för krigsfolket, den därpå följande "riddarsal" samt de öfre kapell och boningsrum för slottsherrn. Till denna kärna anslöt sig mindre byggnader, afsedda till knektehus, kök, stall, vishus o. s. v., och hela borgen omslöt af en yttre ringmur, försedd med runda eller månghörniga torn (Angers, Gent, Carnarvon, slotten vid Rhen) och med ingången försvarad af en större portalbyggnad. Mot slutet af medeltiden antogs dessa fasta slott en vidlyftigare och mera systematiserad anläggning, i det att de egentliga slottsbyggnaderna samlades omkring en borggård till ett komplex, hvars yttermurar på samma gång voro ringmurar och beskyddades dels genom af sten utbyggda skyttegångar, dels genom i hörnen och på långsidorna på regelbundna afstånd anlagda torn (Pierrefond, Blois, Towern, Holyrood). Stall och knektehus förlades vanligen vid en yttre borggård. Inredningen liknade borgarhusens, men i större skala.

Lika utmärkt som de hygieniska anordningarna voro i romarnas boningshus, lika eländiga voro de i medeltidens. Där icke någon romersk akvedukt tilläfvänturs fanns i brukbart skick, hämtades vattnet ur brunnar, infekterade af gårdars och gators orenlighet. Afropsledningar funnos ej; allt slags affall kastades ut på gatan att uppåt af svinen, som jämte getter, får och kor hade sitt hemvist i bondgårdar och städer. Under de på byggnader, fästningsverk och slottstorn utbyggda "maken" hopades ekstrementhögar, som aldrig borttogos. I Stockholm upplades allt dylikt afskräde i en ofantlig kompost på Kornhamnstorg, en sed som (visserligen i mildare form) bibehöll sig ända till 1800-talet. Resultatet blef pest, kolera, "digerdöd" och andra svåra farosoter (jfr Troels Lund, "Dagligt liv i Norden").

Arabernas, morernas och turkarnas bostäderingo under trycket af söderns hetta en anläggning, liknande de romersk-bysantinska folkens, från hvilka de arabiske och moriske eröfrarna lånade en god del af sina byggnadsidéer och byggmästare. Kring med planteringar och springbrunnar prydda, af kolonnader omgifna gårdar grupperade sig svala, höga, svagt upplysta rum, hvilkas af sandblandad lera eller tegel uppförda väggar i förmögna hus nedtill dekorades med paneler af fajans, upptill öfverdrogs med ett filigransarbete af rikt målade gips- eller stuckornament (Alhambra). Golven belades med brokiga flisor af marmor eller terrakotta. Yttertaken täcktes med tegel. Ju längre söderut de muhammedanske eröfrarna trängde, desto rikare utvecklades dessa byggnadsformer. De muhammedanske präster och ädlingar, som åtföljde stormogul till

Indien, uppförde åt sig fem, sju till nio våningar höga hus, hvilka liksom furstarnas palats hade motagnings- och sällskapsrum ordnade omkring en första gård, harems- och sofrum kring en andra, betjänings- och stallrum kring en tredje o. s. v.

Under renässansen var det mindre de humanistiska inflytelserna än de politiska centralisationstänkarna, förkroppsligade i furstarnas ökade makt och rikenas vidgade gränser, som kommo tryggheten att växa och i samma mån bjödo säkerhetsåtgärderna att träda tillbaka för ökad utrymme, ljus, trefnad och bekvämlighet. Men verkningarna af den politiska centralisationen gjorde sig icke på en gång märkbara, och bostäderna bibehöllo därför på båda sidor om Alperna, synnerligast på landsbygden, men äfven i städerna, flertalet af den medeltida anläggningens karakteristiska drag ända in på 1600- och 1700-talen. I stället för den germanska (romansk-gotiska) formbehandlingen upptogs åter den romerska, en förändring af mera skenbar än genomgripande innebörd samt följaktligen snarare en exponent för tidens intresse för det romerska världsväldet än en omdanande faktor på bostadens område. Huru renässanstidens bonde- och borgarhus voro inredda visa oss dels de gamle målarnas tafflor (van Ostade, Brueghel, Rembrandt), dels åtskilliga välbevarade exemplar. I bondgården var köket med sin vanligen kolossala spis och bakugn husets centralpunkt och hvardagsrum, till hvilket slöt sig en eller annan kammare och en förstuga, ofta belägen mellan gårdens boningsrum och med dessa sammanbyggda stall- och ladugård (se t. ex. Mejborg, "Nordiske böndergaarde"). Småningom afskildre sig från köket hvardagsrum (stuga), helgdagsrum (storstuga), sofrum m. m., och gårdarna anlades ofta i fyrkant, med boningshuset på ena sidan, stall, ladugård, loge, vagnbodar och någon gång drängstuga eller undantagsbostad på de tre öfriga sidorna. Till den sålunda bildade gården ledde en inkörsport, som kunde tillbommas, så att det hela skyddades mot tillfälligt öfvervåld (Oktorsgården på Skansen). Byggnadsmaterialet var vanligen resvirke eller korsvirke, någon gång tegel med tak af halm, torf eller tegel.

Borgarhuset egde i planläggning åtskillig likhet med bondgården. Materialet var fackverk eller korsvirke (Hildesheim, Braunschweig, Malines, Rouen, Blois, Chester), tegel (Lybeck, Lüneburg, Antwerpen, Bruges, Dijon, Hartford) eller huggen sten (Nürnberg, Regensburg, Tours, Orléans, Gent, Bruxelles). I större hus fanns vanligen en stenglad hall eller genomfart till gården; till hallen anslöt sig verkstad eller butik och kök. I första våningen voro helgdags- och boningsrum belägna, på gården stall och uthus. Golven i bottenvåningen belades med flisor af sten eller färgadt och glaseradt tegel, i de öfre våningarna med plank, någon gång med parkett. Nya tillägg till inredningen voro det allmänna införandet af fönsterglas i blybågar (1500- och 1600-talen), eller i träspröjsar (1700-talet), panelverk på väggarna (1400- och 1500-talen), kakelugnar i stället för de öppna spisarna (1600-talet) samt gips eller stucktak med eller utan plafonder (1600- och 1700-talen). Ur en kombination af panelverk och bonader uppkom den i förmåliga hus (1600- och 1700-talen) vanliga seden att till väggbeklädnad infatta siden eller gobelänger i snidadt, måladt och förgylldt ram-

erk af trä (se vidare Hirth, "Das deutsche immer").

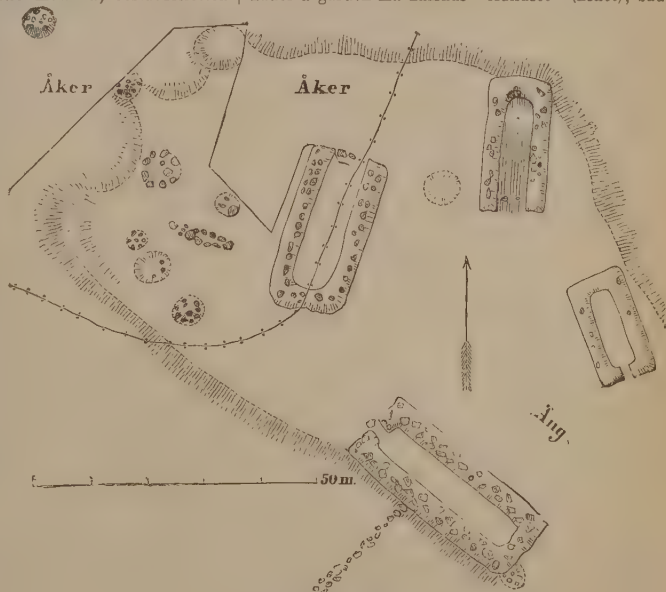
Äfven på herrgårdarnas och slottens anläggning frade den växande säkerheten sitt inflytande. De öga vallarna försvunno, och slottsbyggnaderna användes på terrasser, omgifna af gravar (1500- och 600-talen, Chambord, Chantilly, Aschaffenburg, Jämselnschenburg), ibland rent af på i vattnet utbyggda brokonstruktioner (Chenonceaux). I följd af ett vidgade utrymme och minskade försvarsbehovet äväl som af estetiska skäl antogo snart slottsbyggnaderna en regelmässigare anläggning i form af en utfnubbyggnad med lägre flyglar omkring en eller flera fyrkantiga, slutna eller öppna gårdar (Château l'Anet, Marley, Compiègne, Kirby-hall, Rushton-hall, Hatfieldhouse, Castle Howard, residensslotten

Stuttgart och Münster). Slutligen upphörde skyddshänsynen alldeles att göra sig gällande, och flyglarna frigjordes till själfständiga (köks-, betjänings-, gäst-) byggnader; den s. k. "herrgårdstypen" var färdig (Jfr Abel, "Das elegante wohnhaus").

I Sverige finnas inga byggnadsminnen från sten- och bronsåldern. De äldsta kända svenska bostäderna härstamma från 300- och 400-talen f. Kr. och utgöras af låga rektangulära murar af löst staplade stenar, från hvilka åstaket reste sig. Äfven trähus voro ungefär samtidigt i bruk. Våra förfäders gårdar, på fornspråket "by", utgjordes i historisk tid af flera timrade trähus, grupperade omkring en öppen plats ("tunet"), som var fridlyst och omgäfs af en inhägnad ("tunggård").

Anläggningen var väl närmast lik de äldsta nuvarande gårdarna på Gotland eller Säterna i Norge, bland hvilka många bära spår af höga ålder. Sagorna gifva anledning antaga, att husen ibland varit förenade med täckta gångar. Bland gårdens hus var hallen eller stugan (*skáli*) den förnämsta. Denna utgjordes af en aflångt fyrkantig ryggåsstuga med höga gaffar, men tämligen låga ängväggar. Taket hade hög resning och sprang ängt ut öfver väggen samt täcktes med bräder och orf. Golfvet i stugan bestod af tillstampad jord; midt på detsamma fanns en af stenar bildad hård, från hvilken röken tog sig ut genom en öppning i taket (*ljóri*). Äfven sedan man infört bruket af murade spisar med skorsten, bibehölls taköppningen om fönster, öfverspändt med kalifers fosterhinnor till stället för glas. Inredningen var enkel. Utmed ängväggarna sträckte sig bänkar framför sängarna. Midt på norra bänken var högsätet (*öndvegi, háseti*)

med de tvänne under hedendomen heliga högsättepelarna (*öndvedgissulur*). På södra bänken fanns ett högsäte för förnåma gäster. Längs ena gälvväggen sträckte sig tvärbänken eller pallen. Framför bänkarna stodo långbord; väggarna behängdes med vapen och vid högtidliga tillfällen med väfda eller utsydda bonader. Redan tidigt kommo särskilda sofkammare i bruk. Stugan omgäfs af s. k. "skämmor", som ofta synas ha egt två våningar, af hvilka den öfre användts till sofrum eller gästrum. Under medeltiden få dessa byggnader småningom namn af "härbren", betecknande nog för deras användning, och sammanbyggdes ibland med stugan. Blekingsstugan på Skansen är en ryggåsstuga, sammanbyggd med två "härbren". Bland öfriga byggnader å gården må nämnas "eldhuset" (köket), bad-

Ruiner af boningshus från järnåldern (Sverige).

stugan och "fatburen" (förrådsboden). På stormännens gårdar fanns dessutom ofta särskild gästbudsstuga. (Jfr Hildebrand, "Sveriges medeltid".)

De fornordiska och medeltida gårdarna voro, så godt materialet tillät, inredda till försvar, och af denna anledning hafva de låga dörrar och orimligt höga trösklar tillkommit, som af gammal vana här och där bibehållits i bondstugorna ända till vår tid. Äfven adeln bodde ända till medeltidens slut på detta sätt.

Borgarhusen under medeltidens tidigare del torde helt enkelt varit ryggåsstugor af trä, täckta med torf. Med samfärdselns utveckling fingo de äldre byggnadsformerna nya tillägg. Bondgårdens "härbre" utvecklades till "svalbyggnad" af trä med en öppen eller täckt gång (sval) längs husets öfre våning (Kungsstugan i Örebro, Gröna Lund & Djurgården). Noggranna bestämmelser om svalgångens bredd öfver gatan funnos i stadslagarna.

De tyske borgarna införde i Sverige bruket af sackverks- eller korsverks- eller med utskjutande öfvervåning, s. k. "loft" (Ystad, Malmö, Hålsingborg, Visby). Slutligen byggde man af hänsyn till eldfaran och till försvaret stenhus i städerna af den typ, som "gamla apoteket" m. fl. i Visby, Brahehuset i Ystad, Peder Skinnares hus i Vadstena m. fl. representera, och som i hufvudsak öfverensstämmer med den i de tyska hansestäderna använda. Husen uppfördes i regel med gavel åt gatan och med en alus "vatturum" mellan hvarje gård, vare sig gårdarna lågo vid samma gata eller vid olika gator med ryggarna mot hvarandra. Taktäckningen bestod af torf, tegel, bly eller koppar. Olaus Magnus visar oss, huru gotterna betade på taken i Stockholm. Först konung Johan III införde bruket af järnplåt. Ett köpbrei af 1443 talar t. ex. om "stenhus med vind, stufva, kammare, gatubod, kornhus, två källare och ett mak". Därjämte kunde finnas "steger-hus", brygg-hus, stall och vedbod m. m., förlagda på gården i särskilda byggnader.

I regel bodde endast en familj i huset, som var inredt så, att handelsboden eller verkstaden låg bredvid porten, med disk i förstret vid gatan; innanför boden låg köket med sin bakugn. Från detta gick en stega i stället för trappa genom ett hål i botten-våningen hvalf upp till första våningen, där familjens hvardagsrum och en eller två sofkammare lågo. I en följande våning funnos gåstrum, rum för tjänare och däröfvan vindar för varulager eller arbetsmateriel. Seden att hvalfva bottenvåningen hade sitt ursprung i säkerhetskänslan och bibehöll sig i Stockholm långt in på 1700-talet. De öfre våningarnas bjälklag voro synliga underifrån och dekorerades med skulptur och målning anda till mitten af 1600-talet, då bjälkarnas undersida efter italienska och franska mönster öfverkladdes med brädpanel och putsades samt pryddes med dragna lister eller i taket upplagda stuckornament. Smala förstugor och trappor infördes på 1400- och 1500-talen, stentrappor på 1600-talet. Väggarna voro på 1400- och 1500-talen till förekommande af drag och kyla behängda med bonader, någon gång klädda med panelverk, hvilka på 1600- och 1700-talen i förmögna hus utvecklades till ramverk omkring tapeter af siden eller gobelänger. Till eldstäder användes öppna spisar, som vid mitten af 1600-talet kompletterades med såsom värmemagasin bredvid spisarna uppställda kakelugnar utan särskild eldstad (Skokloster) och på 1700-talet utträngdes af Mariebergs och Kalmars fabriks eleganta, handmålade kakelugnar.

Äfven på landsbygden förhölls redan under medeltiden de förmåste jordegarna af säkerhetskänslan att låta uppföra stenhus. Dessa voro till en början af så oansenliga dimensioner, att de väl måste betraktas mera som en å gården uppförd "donjon" än som bostad. Så är åtminstone förhållandet med de gamla stenhusen å Gottland (Laubs, Hvatlings, Stora Hästnäs), hvilka arkitektoniska detaljer gifva anledning att anse dem tillkomna på 1200-talet. De innehålla endast två eller tre våningar med ett rum i hvarje våning. Längre fram i tiden antogo stenhusen betydligare dimensioner (biskopshuset i Vadstena) och bestämt utvecklade typer: den kvadratiske, med inre borggård försedda, af hörntoureller skyddade slottstypen (Vik i Uppland) och den rektangulära med skyttegång och andra försvars-

anordningar försedda befästa "hus"-typen (Glimmingehus i Skåne), som väl torde varit den vanligare. Glimmingehus uppfördes för öfrigt af gottländska mästare. Inredningen torde föga afvikit från borgarhusens.

Slotten under Vasaperioden (ungefär 1521—1650) voro en direkt utveckling af Glimmingehustypen, ofta med tillägg af tidens runda hörntorn (Uppsala, Vadstena, Borgholm) och med starkare vallar eller kasematter af det slag, som lär uppfunnits af Gustaf Vasa och finnes utfördt vid Uppsala, Kalmar och Borgholm samt äfven funnits vid Vadstena. Också stormansgårdarna fingo denna anläggning (Visborg, Skokloster). Den medeltida "hus"-typen ersattes småningom under den karolinska perioden (1650—1720) af det fransk-flandiska slottet med vanligen öppen borggård (Finspång, Målsåker m. fl.). Då säkerheten tillväxte, frigjordes flyglarna från hufvudbyggnaden (Salsta, Steninge m. fl.) och bildade med denna ett helt af tre fristående byggnader: den s. k. "herrgårdstypen".

Modern *boningshus* kunna sägas vara af två mycket olika slag: de som äro afsedda för en familj och de som äro bestämde till uthyrning. Till de förra höra i första rummet landbefolkningens gårdar, om hvilka föga mer är att säga, än att de större sökt efterlikna "herrgårdstypen" och i öfrigt upptagit mycket af stadshusens bekvämligheter och hygieniska förbättringar. Egendomligt är att se, huru segt gamla seder hänga i, sedan deras praktiska orsak försvunnit. Under de öppna spisarnas tid lade man husen under kullar och i dälder till skydd mot vindarna. Då intet spjäll fanns, ventilerades huset, utan att fönstren öppnades. De senare voro därför vanligen tillspikade. Sedan nyare, bränslesparande och effektivare eldstäder gjort det naturliga skyddet onödigt och ventilationen genom fönstren nödvändig, hålla vanorna sig dock fast.

De boningshus, som i städerna uppföras för blott en familj, tillhöra dels den angelsaxiska typen, dels villatypen. Skillnaden beror på tomtens pris och användning. Engelsmännen, holländarna och amerikanerna söka använda så liten grundytta som möjligt. De förlägga därför huset bakom en liten planterad förgård med ett eller två rum i hvar våning, således (i större hus) kök i souterrainen, matsal och bibliotek i bottenvåningen, salong och blomsterrum en trappa upp, sofrum, gäst-rum och rum för tjänare två och tre trappor upp. Gårdsrum finnas vanligen blott i form af en mindre ljusgård. Fransmän och tyskar bygga däremot oftast "villor" med kök, matsal, bibliotek, salong i botten-våningen, sofrum och gåstrum en trappa upp, hvaraf följer att byggnaden upptar större yta och vanligen måste hafva fasad, således äfven gårdsrum, åt alla sidor. Det engelska systemet är uppenbarligen billigare, mera praktiskt och användbart för alla samhällsklasser, äfven för handverkare och köpmäns behof af verkstäder och butiker. För att möjliggöra förvärfvet af tomter till rimligt pris, såväl som för att skydda bostadsområdena från obehagligt grannskap och underlätta gatunderhållet, har man i Tyskland på sista tiden tillgripit utvägen att indela städernas utvidgningsfär i "zoner", som få bebyggas med endast ett slag af byggnader, t. ex. fabriker, affärshus, hyreshus, villor, arbetarbostäder.

Bredvid och tyvärr före dessa sträfvanden har de moderna storstädernas utveckling föranlett försöken att ytterligare höja tomtvärdena genom uppförandet af hyreshus för många familjer, med en eller flera bostäder i hvar våning, med gemensamma trappor och gårdsrum och med hela obehaget af en osjälftändig, på andra beroende tillvaro. I Europa villater man i allmänhet ej uppförandet af dylika hus till större höjd än fem våningar, i Amerika annas exempel på tjugo till trettio våningar höga hus, s. k. "skyskraper". Trafiken i dessa senare måste naturligtvis upprätthållas genom hissar.

Hyreshussystemet har äfven i hög grad bidragit till införandet i städerna af noga angifna, för familjehusen delvis obehöfliga säkerhetsåtgärder mot lidfara (trappor af sten eller betong, brandmurar, brandbottnar) äfvensom till genomförandet af vidytiga hygieniska åtgärder (såsom anläggning af attent-, aflöps- och kloakledningar, badrum, vattenlosetter) samt till förbättrade belysnings- och bekvämlighetsanordningar (inledning af gas, elektriskt ljus, hissar, ringledningar m. m.), hvarigenom nutidens bostäder fördelaktigt utmärka sig framför medeltidens och renässansens. (Jfr art. Arbetsbostäder och de till art. Bostad hörande planscher.)

Byggnadsmaterialerna och byggnadsättet äro nnu i stort sedt desamma som under renässansen. På landet bygger man hufvudsakligen af trä, men st. f. timmerhus oftare än förr med stomme af resirk, beklädd med flera lag af plank, bräder och rhydningspapp, ett för vår tid nytt material. I städerna bygger man numera nästan uteslutande med tegel, någon gång med konstruktiva delar eller eklädd af naturlig sten. Härtill kommer det redan i romarna i stor stil använda, af vår tid återupplagda materialet betong samt som isoleringsämne stalt, asfaltfält och asfaltpapp (äfven användt till tak). För taktäckning användas vanligast tegel, svart eller galvaniserad järnplåt och skiffer, ibland omentplattor, undantagsvis koppar. G. Ldgn.

2. Hyg. Ännu vid mitten af 1800-talet voro åra bostäder ganska öppna. Förrum (tambur) sakades vanligen, likaså ofta nog innanfönster; i långa hem värmdes och luftades boningsrummet nnu med den öppna spisen. Men så gick man också ladd inne nästan i samma dräkt som ute. Detta llt är nu förändradt, till och med i allmogens bostäder. Alla vilja vi numera gå lätt klädda inne, och vi fordra därför en jämn värme i rummets alla elar. Då detta bonats väl och noga tillslutits, blir mellertid följden, att bostaden ofta har brist på lft. — En annan svår olägenhet vidlader bostäderna de stora folkcentra. Det behöfver icke vara osundt tt bo i stora hus med en mångfald bostäder, om et nämligen är behörigen sörjdt för god luft, solljus och renlighet. Där tomterna äro dyra, måste husen byggas höga. Byggnadsstadgan för rikets städer förjuder uppförande af högre hus än ungefärligen motrande gatans bredd. Den skiljer mellan gammal och ny stadsdel för att få större gårdar i nyare stadsdelar. Då stadgan blott känner breda, dyrt lagda gator, ha storstäderna trängts till uppförande af stora höga hus så godt som öfverallt.

Sunda hus kunna byggas såväl på berggrund som på lera eller sand. Vi fordra blott, att undergrunden är ren samt att vatten afledes, så att det aldrig kan stiga till kallargolfvets höjd. I Sverige bort-

ledes ofta nog regnvattnet så ofullständigt, att nedre botten starkt fuktar. — Våra röda svenska trähus äro utmärkta att bo uti, då de skötas väl. Tegelhusen måste i vårt klimat förses med tjocka väggar, för att ej fukta vid vinterkyla. Våra vanliga tapeter hafva den olägenheten att de ej tillåta tvättning; oljefärg är därför bättre. Golfkonstruktionen har ännu större svagheter. Den smutsiga trossfyllningen gör kanske ej så mycket skada, emedan den är torr, men golftyan kan ej behörigen rengöras. Förr sopades torrt och skurades emellanåt. Nu vilja vi upptaga allt dammet med fuktig duk eller på liknande sätt, så att det ej uppröres. För detta ändamål måste våra golf målas eller oljedränkas eller ock beläggas med linoleum. — Solljuset och dagsljuset ha den största betydelse för våra bostäders sundhet. Ett ljust rum blir bättre renhållet, och de farliga mikroorganismerna, som emellanåt inkomma, dö snart, då de utsättas för torka och godt dagsljus. Fönstren måste, för att ge bostaden luft, under vintern fullt kunna öppnas. I nästan alla nutida bostäder finnes undertryck inne, hvilket ger sig tillkänna med drag vid ytterväggen. Detta kan afhjälpas blott genom inledandet af rikligt med frisk luft, som uppvärms, innan den utsläppes i rummet. Detta kan ske genom att man leder frisk luft till en kamin eller genom att man värmer den friska luften i en varmkammare. Tills bostaden erhållit dylik konstgjord luftväxling, måste vi ersätta bristen på frisk luft med omsorgsfull luftväxling genom fönstren.

I en vanlig bostad med förrum och innanfönster inkommer vintertiden genom sprickor och otätheter för hvar timme så mycket luft, som motsvarar halva rummets rymd. Hela rymden kan ock ombytas på en timme. Då en vuxen person behöfver 20 km. frisk luft i timmen, borde han vid nuvarande bristfälliga luftväxling egentligen ha ett utrymme på 40 km. Atminstone borde han ha 20, men vi ha ännu långt dit, då det gäller arbetare.

En arbetarfamiljs bostad bör innehålla rum, kök, förrum, skafferi, klosett, källare och vindsafdelning samt del i vtätthus och torkvind. På grund af de onaturligt stegade hyrorna, särskildt i Stockholm, öfverstiger det ofta arbetarens lönevillkor att hålla sig med den anspråkslösa bostad utan hjälp af inneboende. För hygien, liksom för sedlighet, är detta system ruinerande. — Källarbostäder hafva vi blott undantagsvis i Sverige; de tillhöra ej våra vanor, och det är byggnadsstadgans mening att de ej skola få inredas. Detta med rätta. På grund af damm och fukt samt brist på ljus och luft bli de ofta mycket osunda.

En tillsyn öfver bostäderna infördes i Sverige med hälsovårdsstadgan (se d. o.). I städerna ha utan tvivel hälsovårdsnämnderna utträtt mycket för att höja bostadsnivån. Gamla, osunda bostäder ha utdömts i ganska stor mängd. Detta sträfvande har likväl ofta måst afbrytas, nämligen vid tider, då goda bostäder ej funnos att tillgå i tillräckligt antal. — Kontrollen öfver byggnadsverksamheten tillhör i stad byggnadsnämnden. Intet hus får uppföras, innan plan och ritningar godkänns af denna nämnd. E. At.

3. Jur. Om bostad i statsrättslig betydelse se Medborgarrätt. Om bostad med hänsyn till kommunala förhållanden se Fattigvärd, Lösdrifvare och Mantalsskriifning.

Bostadsband, *förr.*, dels den inskränkning i den personliga friheten, som en efter utståndet tvångsarbete frigifven lösdriifvare får vidkännas, i det han är pliktig att ofördröjligen begifva sig till den ort, dit han förpassats, och därefter under två års tid icke får utan särskildt tillstånd uppehålla sig utom kommunen (jfr lag ang. lösdriifvares behandling 12 juni 1885); dels (äfven kalladt "bostadsstreck") den bestämmelsen att en medborgare, för att vara politiskt röstberättigad på en ort, måste sedan viss tid varit bosatt eller mantalsskriifven därstädes.

Bostadsboställen. Se Boställen.

Bostadsbrist. Se Arbetarbostäder.

Bostadsfrågan. Se Arbetarbostäder och Bostadsinspektion.

Bostadsförening. Se Arbetarbostäder och Building societies.

Bostadsinspektion. Den uppsikt, som staten och kommunen utöfva för att öfvervaka dels byggandet af nya boningshus, dels förhållandena i redan befintliga bostäder. I det senare afseendet utfärdas föreskrifter om ljus, ventilation, snygghet m. m., viss lufttryck och golfyta per individ bestämmas, inneboendesystemet ordnas, könsns åtskilljande från en viss ålder påbjudes o. s. v. Bostadsinspektionens hemland är England, där den skapades genom en lag af lord Shaftesbury (se Cooper, A. A., 7:e earl of Shaftesbury) 1851; sedan dess har den varit i oafbruten utveckling i sitt hemland och regleras nu förnämligast af tre lagar från 1890 och 1891. Bland öfriga europeiska länder, som småningom erhållit en modern bostadsinspektion, böra nämnas Holland (1901), Belgien (1889), Frankrike (effektivt först 1902), Norge (1896 och 1897) samt flera tyska stater och städer (särskildt Strassburg och sedan 1898 Hamburg). — Inspektionen fördelas vanligen på en hierarki af myndigheter. Öfverst stå vissa statens ämbetsverk, för kontroll öfver det hela — behöfzig i synnerhet då kommunalstyrelsen står under fastighetsegarnas inflytande — och som sista instans; men den egentliga inspektionen utfövas merendels af de kommunala myndigheterna. En kommunal, olönad nämnd, i kontakt med de klasser, som beröras af inspektionen, torde i allmänhet ha ledningen; men under denna står i allmänhet en större eller mindre stab af (manliga och kvinnliga) afönade tjänstemän, som i de högre graderna vanligen äro vetenskapligt utbildade (läkare och tekniker), medan de lägre med fördel kunna tagas ur arbetsskassen. Sådan är ordningen i England, där det upprättats särskilda utbildningsanstalter för bostads- och yrkesinspektörer; inspektionspersonalen är där mycket betydande, t. ex. 1898 funnos 256 "sanitary inspectors" i London och 1,822 i hela landet. I Tyskland utöfvar polisen förstärken en stor del af kontrollen, medan man på andra ställen (t. ex. i Hamburg och i Belgien) lagt alltsammans i olönade personers händer. I Sverige ha hälsovårdsnämnd i stad och kommunalnämnd på landet tämligen vidsträckt befogenheter, men särskilda inspektörer saknas fullständigt.

Bostadsinspektionens representanter måste för en effektiv kontroll ha tillträde till bostäder alla tider på dagen och helst äfven nattetid. Inspektionen måste ske regelbundet och systematiskt, så att goda bostäder ej få tillfälle att försämrans. De olika myndigheterna (stundom domstol) ha att efter granskning ge råd eller

befallningar om förbättringar samt eventuellt att stänga husen, tills förbättring skett, och ålägga den skyldige (vare sig det är värden eller hyresgästen) böter-vid försummelse; sista utvägen är husets rifning och grundens expropriation. Arbetarhotell och andra byggnader, där missbruk antagas florerat i ovanligt hög grad, böra underkastas särskilda regler, granskas före öppnandet och inregistreras; allt detta eger rum i England och till vissa delar äfven annorstädes, t. ex. i Stockholm. Genom att skapa kännedom om förhållandena och äfven ställa dem under allmänna opinionens dom, kan bostadsinspektionen ofta framkalla stora förbättringar utan att alls behöfva ingripa. Å andra sidan visar det sig på många ställen, att bostadsbristen lägger öfverstigliga hinder i vägen för tillämpningen af aldrig så goda föreskrifter. Se vidare Arbetarbostäder. — Litt.: S. Lysander, "Tillsyn öfver bostäder, enligt svenska och några utländska lagbestämmelser" (Hygiea 1903), och Raphael, "Bostadsfrågan" (1903), med där citerade arbeten.

Bostadskasematt, *fortj.* Se Kasematt.

Bostadsji (pers.-turk.), egentl. trädgårdsvaktare; ett slags skyddsvakt vid sultanens hof, ursprungligen organiserad af Sulejman I och bestående af seraljens trädgårdsläsnare. — Bostandsji-basji, bostandsjis chef.

Bo StenSSon, riksråd. Se Natt och Dag.

Bostocks sjukdom. Se Höfeber.

Boston [bá'stn]. 1. Stad (*municipal borough*) i engelska grefsk. Lincoln, 8 km. öfvan floden Withams utflöde i The Wash. 15,667 inv. (1901). B. har flera kyrkor, däribland en gotisk praktbyggnad, St. Botholph, med ett 86 m. högt torn, från 1300-talet. Betydligt fiske och sjöfart.

2. Hufvudstad i Massachusetts, största staden i Nya England och en af de äldsta och intressantaste städer i Förnta staterna, till folkmängden den femte af unionens städer, men i förhållande till sin folkmängd den rikaste af alla, ligger vid öfre änden af Massachusetts bay. Det egentliga B. upptager en hälft mellan Charles river och den inre delen af nämnda vik, kallad Boston harbor, där det ursprungligen byggdes på tre nu nästan försvunna kullar: Beacon, Copp's och Fort. Stadsgränserna omfatta äfven East B., på Noddle's Island, Maverick island, på andra sidan om hamnen, South B., skildt från gamla staden genom en hafsvägar, Charlestown, på andra sidan om Charles river samt förstäderna Brighton i v., Roxbury (i. B. highlands), West Roxbury och Dorchester i s. Äfven med städerna Cambridge (se d. o.), Somerville och Chelsea (se d. o.) är B. förenadt medelst flera broar öfver Charles och torde snart upptaga dem inom sitt område. Den gamla staden är tätt sammanträngd och oregelbundet till sin anläggning, med smala och krokiga gator. Däremot utmärka sig de nya stadsdelarna, i synnerhet den s. k. Back bay, som med otrolig kostnad bildats genom igenfyllning af flodområdet vid Charles, genom storartade anläggningar (Back bay park) och stillfylla byggnader. De förnämsta affärsgatorna äro Washington street och Tremont street, medan de vackraste boningshusen ligga vid Commonwealth avenue, Beacon street, Marlborough street och Mount Vernon street. Midt i staden ligger den 19 har stora parken Boston common, redan 1634 reserverad för

Situationsplan af Boston

ffentliga ändamål och kanske mer än någon annan stadspark kår för befolkningen och sammanväxt med dess historiska och andra minnen. Söder om denna ligger den omkr. hälften mindre Public garden, med en stor damm samt vackra blomsteranläggningar och trädgrupper. Den vackraste af de parker är dock Franklin park i Roxbury (200 ar). Af stadens omkr. 200 kyrkor äro Christ Church (fr. 1722) och Old south meeting house från 1729, nu ej längre använd som kyrka de

Trinity church.

ldsta och den katolska Trinity church (fullbordad 1877) den vackraste. Äfven den katolska Cathedral of the holy cross, framför hvilken står en 1892 aftäckt Columbusstaty, är en framstående byggnad. Bland de offentliga byggnaderna utmärka sig särskildt state house (fullbordadt 1798, senare tillbyggt),

med väldig förgylld kupol, under hvilken Washingtons staty står, City hall, framför hvilket stå Franklins och Jos. Quincys statyer, samt Faneuil hall, som blifvit kallad "den amerikanska frihetens vagga", emedan den under revolutionstiden användes till offentliga sammankomster. Commonwealth avenue, som går genom Back bay, är med sina dubbla träd-rader och ståtliga hus en af de vackraste gatorna i Amerika; den är öfver 70 m. bred och prydes med statyer af Alex. Hamilton, J. Glover, W. L. Garrison och Leif Eriksson, den sistnämnde modellerad af miss Whitney och åstadkommen genom insamling af skandinaviska amerikaner, särskildt Ole Bull och hans i B. bosatta änka, hvilka donerade rätt betydande summor för ändamålet. För öfrigt är staden rik på statyer af representativa män, in- och utlänningar. — I Charlestown har unionen ett örlogsvarf med stor torrdocka och det största replslageri i Amerika samt en 72 m. hög granitobelisk, rest 1825—42 till minne af slaget vid Bunkershill (17 juni 1775). Boston harbor har i slutet af 1890-talet omdanats till krigshamn genom anläggandet af 4 med 32 st. 25 cm. kanoner och 30 cm. mörsare bestyckade batterier. — Folkmängden i B., som 1790 uppgick till 18,000 pers., hade 1900 stigit till 560,892 pers., af hvilka 197,129 voro födda i utlandet. 1903 steg den till 617,950 inv. eller, inberäknadt förstäderna, till 838,958 inv. År 1900 funnos 7,247 fabriker med 72,142 arbetare och ett tillverkningsvärde af öfver 206 mill. dollars, däraf 889 skräddarverkstäder med 6,000 arb., 197 gjutierier och maskinfabriker med 4,680 arb., 418 tryckerier med 5,550 arb., 50 snickerifabriker med 1,032 arbetare, 3 stora sockerraffinaderier med 483 arbetare, dessutom fabriker för gummivaror, pianon, lädervaror m. m. — Det är dock handeln,

som i första hand skapat B:s vältånd. Införseln (socker, ull — B. är världens andra ullmarknad — och yllevorar m. m.) hade 1901 ett värde af 61,6 mill. doll., utförseln (bomull, läder, fläsk, nötkreatur, hvetemjöl, ister, kött m. m.) 143,7 mill. doll. I hamnen, som är en af de största och säkraste i världen, inlöpte 1900 (kustfartyg oberäknade) 3,285 fartyg om 4,2 mill. ton. Staden har regelbunden ångbåtsförbindelse med Liverpool, Antwerpen samt flera hamnar i Amerika, och 15 järnvägslinjer förena den med alla delar af unionen. — B. har alltid utmärkt sig genom sin omvårdnad om undervisningsväsendet. Det närbelägna Harvard university i Cambridge är unionens förnämsta bildningsanstalt. I själva B. ligga — många läroanstalter oberäknade — det metodistiska Boston university (grundadt 1869 genom I. S. Rices, Lee Claflins och J. Sleepers frikostiga donationer) med colleges för juridik, teologi, medicin, konst och landtbruk (det sistnämnda i Amherst, Mass.), en medicinsk skola för kvinnor (New England medical coll.), det 1863 af jesuiterna organiserade Boston college, det 1861 grundade Massachusetts institute of technology, den mest framstående anstalt af detta slag i Amerika, det 1836 af J. Lowell stiftade Lowell institute för spridande af allmännyttiga kunskaper (i synnerhet genom föreläsningar), och B. har ett synnerligen väl ordnad folkskoleväsen. Af bok- och andra samlingar förtjäna särskild framhållas stadsbiblioteket (grundadt 1852) med omkr. 850,000 bd, Athenæum (grundadt 1807) med offentligt bibliotek (omkr. 240,000 bd), naturhistoriskt museum och tafvelgalleri samt ett medicinskt bibliotek, de båda sista tillhöriga föreningar, samt Museum of fine arts. Andra föreningar med konstnärligt och vetenskapligt syfte äro det 1780 stiftade American society of arts and science (med konstskola), naturhistoriska föreningen (med museum och bibliotek), New England historic-genealogical society (med värdefulla samlingar af böcker och handskrifter) samt trädgårdsföreningen (med stor utställningsbyggnad). Nämnas må slutligen att Evangeliska fosterlandsstiftelsen i B. har en sjömansmission och att en Fredrika-Bremer-förening där nyligen bildats.

J. F. N.

B. bebyggdes först 1630, kort efter att en skara kolonister under John Winthrop slagit sig ned i Charlestown på andra sidan Charles-floden (nu inkorporerad i staden B.). Först kallades platsen Tremont l. Trimountaine, efter de tre kullar, på hvilka den låg, men den fick redan i sept. 1630 sitt nuv. namn till ära för en af de förste kolonisterna, som var bördig från Boston i Lincolnshire. Redan under Karl II:s tid var B. hufvudsäte för de amerikanske kolonisternas opposition mot moderlandets regering, och det blef sedermera utgångspunkten för deras oafhængighetsstrid. Till följd af koloniernas upproriska hållning förklades dit 1766 en mindre truppstyrka och 1768 en stark brittisk garnison. Åtgärden ansågs i B. som olaglig, och ständiga trakasserier mot garnisonen blefvo en följd af detta obetänksamma steg. Redan 1769 föreföllo ett par blodiga uppträden, och 5 mars 1770 kom det till den s. k. Boston-massakern. En pöbelhop förolämpade och misshandlade en militärpatrull, som slutligen gaf eld; 3 personer dödades och flera sårades, hvaraf 2 dödligt. Ett stort folkmöte sammankallades till följande dag under ledning

af Samuel Adams, hvilken af guvernör Hutchinson utverkade, att trupperna omedelbart skulle aflägsnas från staden. Vid anställd rättegång försvarades soldaterna och deras befälhavare af John Adams och Josiah Quincy samt frikändes af en jury från anklagelsen för mord; två soldater dömdes för dråp. Under rättegången uppvisades, att skotten afossats utan order och till nödvärn. Öfverdrifna och vrängd framställningar af händelsen spriddes emellertid alla kolonierna och bidrogo väsentligt att uppgjå den retade stämningen mot moderlandet. När engelska parlamentet efter öfriga tullars upphäfvande behöll den af kolonisterna som olaglig betraktade införseltullen på te och ostindiska kompanier låf afsända fartyg med telast till amerikanska hamnar blef 16 dec. 1773 en till B. anländ telast, värderad till 18,000 pd st., vräkt i sjön af ett femtiotal till indianer förklarade Boston-bor. Denna våldsamma demonstration var organiserad af Samuel Adams, hvilken sedan från B. lifligt deltog i förberedelserna för oafhængighetskampen. Händelsen med telasterna föranledde, att B:s hamn förklarades stängd (1 juni 1774) och verksamt blockerades af engelska örlogsfartyg, en åtgärd, som påskyndade konfliktens utveckling till öppet krig. Staden B. belägrades i 11 månader (19 april 1775—17 mars 1776). Af kolonisternas stridskrafter, och därunder utkämpade 17 juni 1775 träffningen vid Bunkershill (s. d. o.), numera inom B:s område. Sedan Washington, hvilken från juli 1775 ledde belägringen, intagit de staden behärskande Dorchester-höjderna, utrymde engelsmännen B. och dess hamn. B. har ofta och med visst fog kallats den mest engelska af alla amerikanska städer. Blotta rikedomens betydelse måhända mindre än i någon annan större stad i unionen, och i litterärt hänseende intog B. långt främsta platsen ("Amerikas Aten") samt täflar ännu därom med New York. I B. hade abolitionistströrelsen en af sina förnämsta hårdar; W. L. Garrison började där 1831 utge "The liberator", och 1835 föranledde hans agitation därstädes ett tumult, hvar under han med nöd undgick att misshandlas till döds af en upphetsad pöbelhop. B:s Faneuil hall har sedermera i den liberalt filantropiska agitationens historia i Amerika spelat en roll, jämförlig med Exeter halls i London. I B. har en mängd af Amerikas främste skriftställare — bl. a. Bancroft, Channing, Emerson, Longfellow, Motley, Th. Parker och Prescott — lefvat och verkat, och i B. föddes Benjamin Franklin 1706. Jfr Winsor, "Memoria history of Boston" (4 bd, 1880—82), Lodge "Boston" (1891), i "Historic town series", samt om "Boston-massakern" Winsor, "Narrative and critical history of America", VI, Lecky, "England historia i 18:e århundradet", III, och Hosmer "Samuel Adams" (1885).

(V. 8-g.)

Utanför B:s hamn stod 2 juni 1812 ett sjöslag mellan engelsmän och amerikaner.

Bo'ston, ett slags kortspel, som uppfanns i Nordamerika och bär namn efter staden Boston. Det spelas af fyra personer med en fullständig kortlek. Dess regler och bud erinra i viss mån om vist. Till Europa infördes det på 1780-talet.

Boston-massakern. Se Boston.

Boston-vals, dansk., en i Amerika omtyckt sort vals i föga snabbt tempo; en efter denna uppkallad dans, som på senaste årtiondet kommit på modet

uropa och rör sig i mycket långsam valstakt med idande steg och graciösa, omväxlande figurer samt nefattar fyra korta turer om fyra takter hvar. Enna dans såges härleda sig från menuettens tide-rari (midten af 1700-talet).

Bostra. Se Bosra.

Bo'strichus, *zool.*, dets. som *Tomicus*. Se Bark-orrar.

Bo'strix, *bot.*, sicksackknippe. Se Blomställing, sp. 765.

Boström, en från den vidt utbredda norrländska äkten Læstadius härstammande gren. Namnet B. upptogs af borgaren i Piteå Kristofer B., som var till Kristofer Jakob B. (se B. 1) och till häradschefingen i Roslags domsaga, lagmannen Erik Samuel B. (f. 1804, d. 1854). Medlemmar af äkten innehafva som fideikommiss de stora egen-marna Östanå i Roslagen och Tynnellö i Söder-anland, förvärfvade genom Erik Samuel B:s gifter-äl med Elisabet Gustava Fredenheim, en ättling af äkten Hebbe, hvars medlemmar stiftat fideikom-missen.

1. Kristofer Jakob B., Sveriges själf-ändigaste tänkare, f. i Piteå 1 jan. 1797, upp-gågs vid 9 års ålder såsom fosterson af en mor-

broder, skeppsbyggmästaren Erik Nordlund. Efter att hafva genom-gått Härnösands gym-nasium, där hans håg för filosofien väcktes af lektorn N. M. Berlin, tog han 1815 student-examen i Uppsala, där Bibergh och Grubbe blefvo de lärare, hvil-ka undervisning han företrädesvis begagnade. 1824 promoverades han till filosofie magister (primus). Därefter eg-

de han sig en kort tid åt teologiska studier, men ertog snart de filosofiska och kallades 1827 till do-ent i praktisk filosofi. 1833—37 var han lärare för veriges och Norges arfurstar och återvände sist-nmnda år till universitetet såsom adjunkt i filosofi. 1838 fick han professors namn, heder och värdighet, och 1840 förordnades han att förestå den efter rubbe ledigblifna professuren i praktisk filosofi samt nämndes 1842 till ord. innehafvare af denna plats. Han blef emeritus 1863 och afled 22 mars 1866.

B. var en ovanligt själfständig och karaktärsfast an, lågande af vetgirighet och kärlek till sanningen samt genomträngd af ett aldrig slappadt intresse för allt i bästa mening mänskligt. Den omständig-heten att han var mer benägen för det muntliga för det skriftliga framställningssättet var visser-igen mindre fördelaktigt för hans läras spridning, en gaf honom så mycket större anledning att äta i närmare förhållande till sina lärjungar. B. blef hans inflytande på dem både djupt och ofattande. I sin polemik mot olika tänkande kunde han väl stundom vara skarp och hänsynslös — han r. t. ex. icke sparsam på beskyllningar för okun-ghet och tanklöshet —, men själf genomträngd kärlek till det ideella och upphöjda, sökte han dåliga bevelksgrunder bakom andras handlingar.

Också flyttades striden af honom aldrig till de enskilda motivens område. B. ansåg, att människans viljeriktning och moralisk-religiösa karaktär är det enda, som bestämmer hennes människovärde, och hans ofta skarpt ironiska anmärkningar uteslöto därför ej den största personliga välvilja för motståndarna.

Enligt B. är filosofien i *sin sanning* det till form, innehåll och omfattning fullkomliga förnimmandet eller vetandet och följaktligen identiskt med Guds eget allvetande. Filosofien i *och för människans* där-emot är människans förnimmande, såvidt det är identiskt med eller ett deltagande i detta Guds all-vetande, d. ä. hennes fullt klara och tydliga (till formen fullkomliga) förnimmande af den (till inne-hållet) sanna (absoluta) verkligheten. Den första uppgiften för en sådan vetenskap måste blifva att angifva denna verklighets allmännaste begrepp. Af det sätt, på hvilket B. löste denna uppgift, beror karaktären af hans filosofi. Själf betecknar han denna senare såsom det konsekventa genomförandet af den rationella idealismens princip, d. v. s. prin-cipen för den världsåsikt, enligt hvilken den sanna och ursprungliga verkligheten är fri från alla de inskränkningar, som vidlåda det i rummet och tiden varande (nämligen begränsning och delbarhet, för-gängelse och växling), såsom sådan andlig och evig samt, i och genom sitt eget osinnliga innehåll och ej genom växlande och ofullkomliga bestämningar, fullständigt bestämd eller fullt verklig. Denna sin världsåsihts grundtanke har B. gemensamt med Platon. Men sistnämnde tänkare, som stod på hed-nisk grundval, stannade vid idéerna, eller männi-skans fullkomliga förnimmelser, såsom det yttersta och absoluta och fick ej blicken öppen för det väsende, hos hvilket de äro förnimmelser; B. där-emot visade, att all andlig verklighet nödvändigt hänvisar på själfmedvetandet såsom sin princip, och han framhåller, att den sanna verkligheten är per-sonlig och filosofien följaktligen vetenskapen om per-sonliga väsenden såsom sådana, emedan endast i abstraktionen någonting finnes, som är blott och bart själfmedvetande, under det allt verkligt är indivi-duellt eller fullt bestämt själfmedvetande (medve-tande om något), eller m. a. o. förnimmande väsende eller person. Med en opersonlig verklighet kan filosofien sysselsätta sig, endast såvida denna verk-lighet tänkes såsom en bestämning (förnimmelse) hos ett personligt väsende och får sin förklaring ur detta.

Med afseende på de olika sätt, på hvilka dessa väsenden tänkas vara till för människan och bestämma hennes verksamhet, indelar B. filosofien i teore-tisk filosofi, vetenskapen om dessa väsenden, tänkta såsom bestämmande människans teoretiska förmåga, d. v. s. tänkta såsom det i alla afseenden sant och ursprungligt *varande*, och praktisk filosofi, vetenskapen om dessa väsenden, tänkta såsom bestämmande människans praktiska förmåga (vilja), d. v. s. tänkta såsom det, hvilket ovillkor-ligen och under alla omständigheter *bör vara*. Efter de olika slagen af personliga väsenden, som äro oss bekanta, indelas vidare den teoretiska filosofien i spekulativ teologi, spekulativ etno-logi och spekulativ antropologi, den praktiska i religionsfilosofi, filo-sofisk rättslära och etik (filosofisk sede-lära), hvilka motsvara indelningsledningarna inom den teoretiska filosofien.

I den spekulativa teologien, vetenskapen om den absoluta personen eller Gud, motiverar B. systemets princip något närmare. Där framhålls först och främst, att den själfständiga verkligheten med nödvändighet måste vara andlig och såsom sådan ett själfständigt medvetande eller själfmedvetande. Endast detta är nämligen enkelt. Och då det sammansatta förutsätter det enkla, måste själfmedvetandet anses såsom den yttersta principen för all verklighet. Detta själfmedvetande, hvilket B. visar vara identiskt med lifvet, får således ej fattas såsom fast vid ett substrat eller en substans, utan är fastmer just det första och ursprungliga i allt. B. redogör vidare för de bestämningar, genom hvilka det individuella själfmedvetandet eller personen konstitueras. I motsats mot den hegeliska världsåsikten — enligt hvilken ett ursprungligen abstrakt (innehållstomt) medvetande genom den sinnliga världen (naturen och människolivet i alla dess former) medelst en aktualisationsprocess utvecklas till fullt medveten och bestämd (konkret) ande — framhåller B., att den absoluta personen måste tänkas vara ursprungligen och af evighet fullt bestämd (ega sina förnimmelser för sig fullt närvarande) och således ej för denna sin fullständiga bestämdhet behöfva en ofullkomlig värld; och långt ifrån att något uteslutningsförhållande eller någon motsättning kan tänkas ega rum mellan Guds förnimmelser (idéer), råder fastmer mellan dem såsom sådana den fullständigaste samstämmighet, så att man ej kan tänka vare sig Gud eller någon af dem fullständigt utan att äfven tänka de öfriga fullständigt. B. har därmed visat, att den absoluta verkligheten är ett fullständigt system, en andlig organism i strängaste bemärkelse. Då nu inom hvarje organism organen måste (relative) ega det helas karaktär, så följer däraf, att Guds idéer äro, äfven de, personliga eller förnimmelnde väsenden. I och för Gud, såsom hans organ, äro visserligen dessa väsenden absolut fullkomliga; men i och för sig själfva, såsom förnimmelnde väsenden, äro de behäftade med en viss inskränkning eller ofullkomlighet, just emedan de hafva sitt sanna lif och själfmedvetande ej i sig själfva, utan i Gud. För dem framträder därför den sanna verkligheten, Guds egen värld, utan hvilken intet finnes, under en lägre form, såsom en för hvar ett och ett af dem egendomlig fenomenvärld. Tänkt med afseende på dessa väsenden, är Gud å ena sidan något mer än de alla tillsammans eller någon viss för dem alla gemensam sida eller egenskap: han är ett själfständigt och fullt konkret väsende; men å andra sidan är han dock — till följd af det fullkomligt organiska sammanhang, som råder inom den absoluta världen — utan minsta hinder för deras eget själfständiga lif, i dem helt och hållet närvarande. Därmed är motsägelsen löst mellan det ändliga och det oändliga. Det oändliga är, med fullt bibehållande af sin oändlighet (således ej genom något sitt "anderrse" e. d.), närvarande i det ändliga. Gud är på en gång en transcendent och en immanent grund till den ändliga världen, och såvidt i denna värld, såsom ofullkomlig, en utveckling förefinnes, är han denna utvecklings grund, lag och ändamål, den ändliga världens skapare och upprätthållare, dess försyn och saliggörare. I sammanhang därmed utvecklar B. en teodicé, i hvilken läres, att all ofullkomlighet och

allt ondt uteslutande bero på de ändliga väsendena, under det Gud såsom det fullkomliga väsendet icke kan vara grund till annat än dessa väsendens eviga lif och salighet.

Den spekulativa etnologien, vetenskapen om de organiska enheterna inom mänskligheten — nationen, folkstammen, rasen, släktet — hvilka B. anser hafva sin grund i ändliga förnufts-väsenden af annat slag än vi, är ej af honom utförd och bearbetad.

I den spekulativa antropologien läres, att människan är till sitt sanna väsende person och såsom sådan en evig idé i Gud. Detta det gudomliga (förnuftiga) hos människan får, enligt B., ej fattas såsom något abstrakt och för alla gemensamt, utan så, att människan är, liksom Gud, ett förnuftigt individuum och således individuellt odödlig, enär det förnuftiga såsom sådant är fritt från växling och förgångelse. Det förnuftiga lifvet hos människan röjer sig teoretiskt i hennes medvetande om en öfversinnlig värld, praktiskt närmast i det oafvisliga pliktbudets obestridliga faktum. Genom dessa bestämningar, hvilka ej kunna förklaras ur det sinnliga, är människan höjd öfver naturen, d. ä. den sinnliga (för sinnena gifna) verkligheten. Men å andra sidan vet hon sig tillhöra denna. Naturen är nämligen ingenting annat än sammanfattningen af alla människans ofullkomliga förnimmelser (den för henne egendomliga fenomenvärlden). Denna är visserligen i den bemärkelsen tillfällig, att den ej är i och genom sig själf nödvändig; men å andra sidan är den dock relativt nödvändig såsom den form, under hvilken människan i detta lifvet på grund af sitt egendomliga väsende, måste uppfatta den förnuftiga världen. Naturen är väl ett fenomen, men ett *phenomenon bene fundatum*. Därför den regelmässighet och lagbundenhet, som röjer sig i naturen. Sin allmänaste karaktär eger denna natur däri, att den är till i tiden och rummet. Såsom tillhörande en verklighet i tiden är människan verksam. Med sin verksamhet kan hon äsyfta att vinna antingen en högre grad af klarhet och själfmedvetenhet eller en högre grad af själfständighet och samstämmighet. I förra fallet är hon teoretiskt, i det senare praktiskt verksam. Den senare arten af verksamhet måste till sin art och riktning bestämmas af en syftmålsförnimmelse (ett motiv), d. ä. ett innehållsmoment hos människan, med afseende på hvilket hon bestämmer och ordnar det öfriga innehållet. När människan uppnått ett visst utvecklingsstadium, förtärg denna verksamhet med frihet, d. v. s. människan eger förmåga af val vid bestämmandet af verksamhetens riktning. Så tendera de sinsemellan stridiga sinnliga begären att, hvar och ett på sitt sätt, bestämma människans viljelif. Den djupaste motsatsen förefinnes dock mellan de båda hufvudarterna af innehåll hos människan: det förnuftiga och det sinnliga.

I den praktiska filosofien visas först och främst, att människans högsta goda består i "Guds rikes tillkomst på jorden", d. v. s. däri, att i och genom hennes fria vilja den förnuftiga världen förverkligas i det timliga livets alla förhållanden. Närmast har visserligen hvarje människa att förverkliga sitt eget förnuft, men då detta lever sitt sanna lif i och genom andra förnuftiga väsenden och ytterst genom Gud, måste äfven dessa väsenden bringas till aktua-

tet i människans värld. Människan står i detta livet i förhållande dels till den sinnliga världen, dels till andra personer, och förhållandet till de senare dels yttre, dels inre. B. visar, att till grund för människans förpliktelse med afseende på hvar ett af dessa förhållanden ligger ett särskildt lag af förnuftsväsenden, och med afseende därpå delar han den praktiska filosofien i religionsfilosofi, uttillslära och etik.

B:s etik är nära befreundad med den kantiska. Än B. och Kant anse, att en handlings sedliga värde eller ovärde uteslutande beror på motivet till densamma och att det enda tillfredsställande livet är aktningen för den förpliktades osinnliga väsende, hvilket i sin egenskap af ovillkorligen fördrande uppenbarar sig i samvetet. Men för B., som i sin teoretiska filosofi uppvisat, att detta väsende är alltigenom personligt och har sitt sanna lif i Gud samt är organiskt bestämdt af honom och af alla andra personliga väsenden, blir det tillika öfverflödigt att, i motsats mot Kant, föta sedligheten i religiös grund och bestämdare göra gällande, att ett sedliga livet är ett personligt lif i personliga förhållanden till andra väsenden. Därigenom öfver- öfvernes kantianismens ensidiga fasthållande vid det betrakta pliktmedvetandet, och sedligheten får en öfverflödigt konkret karaktär samt bestämmer hvarje handling af människans medvetna och fria verksamhet. På således, säger B., människan har ett verkligt innehåll att aktualisera genom sin sedliga verksamhet och då den sinnliga världen, såsom i sin grund personlig, kan bringas i öfverensstämmelse med förnuftet, fordrar vidare sedligheten ej sinnlighetens förtrötande eller upphäfvande, utan hennes omdaning till organ och medel för människans förnuftiga lif. Utifrån af sin sedelära upptager och utför B. schleiermachers och Bibergs lära om de etiska värdebegreppen: dygden, plikten och det goda livet (*opus morale*), samt visar, att man endast genom att fasthålla dessas själfständiga ställning i förhållande till hvarandra och deras organiska sammanseende kan fullständigt fatta det sedliga livet såsom konkret och individuellt. Fullständigast är B. utfört pliktläran. — Men äfven såsom sedliga människor, enligt B., omedelbart bestämd af andra förnuftsväsenden än sin egen idé. Hon eger nämligen gemensamt med andra människor vissa sedliga uppgifter, hvilka ej kunna förklaras ur hennes eget väsende och hvilka därför måste anses hafva sin grund i andra förnuftsväsenden. Dessa uppgifter fördrar, hvilkas människan har såsom medlem af de privata samhällena (familjen, kommunen, korporationen och folket), och till grund för den med afseende på dessa samhällen gifna förpliktelsen ligga dessa samhällens idéer. Såsom ändligen hafva visserligen dessa väsenden sina egendomliga fenomenvärldar — dessas närmare beskaffenhet är likväl för alla människor i detta lifvet obekant —; men här kan endast fråga om deras förverkligande i människans fenomenvärld, d. v. s. att i denna införas den ordning, som fordras af det mänskliga förnuftet, emellan det är bestämdt af dessa väsenden. B:s lära om dessa samhällen är närmast besläktad med den etiska filosofen Krauses åsikter i ämnet. Men för B., som frigjort sig från vissa empiriska förutsättningar på det metafysiska och etiska området, blef det möjligt att taga steget fullt ut i den af Krause

anvisade riktningen. För öfrigt må anmärkas, att churu B. aldrig i detalj utförde sin lära om de privata samhällena, han dock — genom att uppfatta dessa såsom personliga och just därigenom konkreta makter — gjorde det möjligt att äfven vetenskapligt vindicera den subjektivt innerliga karaktären som det af kristendomen upplysta medvetandet alltid tillerkänt dem (enkannerligen familjen och folket).

På ett analogt sätt fattas af B. det egentliga rättssamhället eller staten. Vid bestämmandet af rätt och orätt i juridisk bemärkelse är det ej omedelbart fråga om de sinnliga krafternas omdaning till organ eller medel för förnuftet, utan fastmer om vidden af hvares och ens befogenhet att, ostörd af andra, få fritt råda öfver naturens krafter, d. v. s. frågan är *hvem* som bör i ett visst fall besluta och utföra sitt beslut, ej *hvad* som bör beslutas och utföras. Normen därför kan ej vara gifven genom öfverenskommelse, ej heller skall rättsordningen betraktas såsom medel för ett annat ändamål, t. ex. sedligheten. Rättslagen måste anses vara gifven omedelbart genom förnuftet. Men ur sedelagen eller öfver hufvud ur det mänskliga förnuftet kan den ej förklaras, enär flera moraliskt förkastliga handlingar måste af rätten förklaras tillåtna. Ej heller kan rätten förklaras omedelbart ur Gud, ty äfven hans ande, den yttersta grunden till alla människans förpliktelser, ställer på människans vilja fordran af en fullständig bestämdhet. Återstår då endast att förklara rätten ur ett annat ändligen förnuftsväsende än människans idé, hvilket, såsom närvarande i denna idé, fordrar upprättandet af den ordning bland människor, som benämnas det publika samhället eller staten. Detta samhälle kan lika litet som det privata omedelbart framträda i denna världen för att där bevaka och utföra sin rätt. Därför måste någon viss, eller möjligen flera, bland dess medlemmar, hos hvilka samhällsintresset kan förutsättas vara fullt aktuellt, innehafva och utföra alla dess rättigheter och skyldigheter: vara dess målsman eller representant. Då nu folket och staten äro skilda samhällen med olika intressen (det förre med ett privat, den senare med ett publikt), måste de äfven hafva olika representanter. Statens representant bör innehafva en sådan ställning, att man af honom kan fordra, att det publika (rättsliga) intresset hos honom är fullt aktuellt, hvilket kan ske endast därigenom att han, såvidt möjligt, befrias från alla andra intressen. Då nu B. anser, att detta bäst kan ske därigenom att en mänsklig individ är statens representant, så gifver han den monarkiska statsformen företräde framför den republikanska och lär, att hela statsmaktens utövning bör odelad öfverlämnas åt monarken, men att folket, som likaledes är ett samhälle med sitt förnuftiga intresse, är berättigadt att (genom sin representation) bevaka och utföra sina rättigheter äfven mot monarken. På grundvalen af dessa allmänna principer utvecklar B. en statslära, som väsentligen öfverensstämmer med principerna för den konstitutionella monarkien, sådan denna i nyare tider utvecklat sig inom de europeiska samhällena. Visserligen lämnar han lagstiftningsrätten i staten uteslutande åt monarken och lär, att regeringen ensam bör bära ansvaret för lagstiftningsarbetets behöriga (positiva) fortgång; men han yrkar därför, att folket bör ega rätt att bevaka sina förnuftiga intressen genom ett lagligen

afgifvet veto. Folkrepresentationen bör på ett organiskt sätt konstitueras, eftersom folket är ett organiskt helt. Då nu B. förutsatte, att korporationerna eller stånden äro folkets högsta organ (d. v. s. de högsta samhällena inom folket), så uppträdde han med ifver som en försvarare af Sveriges urgamla fyrståndsrepresentation.

Den af B. framställda religionsfilosofien öfverensstämmer i väsentlig mån med den kristna trosläran. Människans frälsning och salighet är alltigenom ett verk af Guds nåd, ehuru det beror på människans fria vilja, om hon vill antaga eller förkasta den af Gud erbjudna nåden. Den religiösa människan tager redan här del i det eviga lifvet. Det har aldrig varit B:s mening att genom sin religionsfilosofi göra den positiva religionsläran öfverflödig; tvärtom uppvisar han dess nödvändighet och fördrår åt densamma, liksom att den positiva lagen, erkännande och helgd. Men då han ville rena gudsbegreppet från vissa antropomorfistiska förutsättningar, från hvilka de, som formulerat den kristna kyrkans dogmer, ej kunnat fullt frigöra sig, framhöll han tillika, att det rent religiösa intresse, som i och genom dessa dogmer fixerats i bestämd läroform, stundom i dem fått ett ofullständigt och ofullkomligt uttryck, och han trädde därför i skarp opposition mot de riktningar inom kyrkan, hvilka strängt höllo på sådana dogmer. Detta har gifvit anledning till den oriktiga föreställningen, att B:s filosofi är i strid med kristendomen, hvilket emellertid är så mycket orimligare, som icke allenast förhållandet mellan människan och Gud af såväl kristendomen som B. uppfattas såsom fullt personligt, utan äfven den kristna troslärans grundsanningar — lärorna om friheten och nåden, om människans och hela människosläktets synd och skuld äfvensom deras försoning och återupprättelse — dels redan af B. blefvo upptagna i hans filosofiska lärobyggnad, dels genom en efter boströmska principer mer i detalj utförd religionsfilosofi kunna fattas i sin fulla renhet och sitt fulla djup. B. förkastar visserligen den läran att Gud är treenig och låtit sig födas såsom människa; men genom sin lära om Gud såsom på en gång transcendent och immanent grund till världens samt om mänskligheten såsom ett i strängaste mening organiskt helt sökte B. göra det möjligt att renare och djupare uppfatta dessa dogmers innersta mening. Vidare framhåller han, att den juridiska tolkningen af försoningsläran (läran om *satisfactio ricaria*) hvilat icke endast på den råa och hädiska åsikten att straffet är ett lidande, som Gud tillfogar syndaren till vedergällning för hans ondska, utan jämväl på den ytliga upfattningen, att moralisk skuld och förtjänst skulle kunna öfverflyttas från den ene till den andre. Världsförsoningen kan enligt B. icke bestå i annat än Guds nådeverksamhet till syndens upphäfvande och åstadkommandet af människans frälsning och salighet. Det är m. a. o. icke Gud, som skall försonas med människan, utan människan, som skall försonas med Gud. För denna Guds nådeverksamhet utgör människan Jesus det specifika och högsta organet. Slutligen lär B. — med afgjordt förkastande af läran om en evig fördömdelse, såsom oförenlig ej allenast med en förnuftig uppfattning af straffet, utan och med den förnuftiga världens strängt organiska sammanhang — att människan, som efter detta lifvet har att genomgå en

mångfald af lifsformer, omsider skall uppnå det eviga lifvet i Guds rike, där all ondska, allt lidande och all strid upphöra och där hvarje varelse kommer i åtnjutande af det för honom, på grund af hans egenomliga väsende, möjliga måttet af lif och salighet. ”Med detta evangelium slutar B. sin religionsfilosofi”.

Grundtanken i den boströmska filosofien är således, att den sanna verkligheten utgör en osinnlig (andlig och evig) och likväl fullständigt bestämd (fullt konkret) verklighet, ett levande helt af alltigenom personliga väsenden, och att människans praktiska uppgift är att i den sinnliga världen med frihet förverkliga denna öfversinnliga värld. Ehuru denna filosofi ej blifvit fullständigt utförd af sin stiftare och denna dess princip ej tillämpad på alla vetenskapens frågor (så finnes t. ex. estetikkens allmänaste begrepp knappt mer än antydt), är dock af den store tänkaren genom denna princip en grund lagd för kommande forskning. Den boströmska filosofien har länge varit bestämmande för vårt lands forskningsarbete på det filosofiska området; men icke nog därmed: den har jämväl utöfvat stort inflytande på de öfriga vetenskapsgrenarna, enkannerligen de närbesläktade, och därigenom verkat lifgivande på svenska folkets hela andliga odling. Också hafva de materialistiska och pessimistiska riktningar, som i våra dagar vunnit en så betydande terräng i de större kulturländerna, icke fått någon nämnvärd framgång hos vårt folk. Till sin innersta grundton är B:s filosofi nationellt svensk och till sitt ursprung utan tvifvel ett af de vetenskapliga uttrycken för det ädlaste och bästa hos det svenska folket.

Såsom författare och föreläsare utmärkte sig B. genom en beundransvärd enkelhet och klarhet, liksom och genom en öfvertygelsevisshet, som väsentligt bidrager till att förklara det stora inflytande han utöfvade på sin samtid. Han ansåg sin egentliga uppgift vara den akademiske lärarens, som påverkar en bildningsökande ungdom, den där ännu ej har några fasta åsikter och därför kan vara mottaglig för nya sanningar. Blott ett fåtal af sina skrifter utgaf han därför från trycket, förutom en del tidskrifts- och tidsningsuppsatser: *gradualdisputationen De pantheismi ad religionem habitu dissertatio* (akad. afh. 1824). *De nexu rerum cum deo ex ratione pantheismi positiones* (1827, fragment), hvilken röjer inflytande af Spinoza, *Dissertatio academica triplicem amphiboliam legislationis practice in philosophia morum observandam adumbrans* (1827—29, fragment), *De mente ac perceptione aphorismi* (1839, fragment). *Dissertatio de notionibus religionis, sapientie et virtutis earumque inter se nexu* (1841; ny uppl. jämte öfvers., med titeln ”Om religionens, vishetens och dygdens begrepp samt deras förhållande till hvarandra”, af L. Bygden, 1874), *Satser om lag och lagstiftning* (1845, 2:a uppl. 1871), *Grundlinier till filosofiska statslärans propädeutik* (1851, fragment; ny omarbetad upplaga, som ej heller blef afslutad), *Grundlinier till filosofiska statsläran* (”Allmännare delen”, 1859, 2:a uppl. 1862), artikeln C. J. Boström i ”Sv. biogr. lex.” (särskildt utgifven 1859 under titeln C. J. Boström och hans filosofi), *Grundlinier till den filosofiska civilrätten* (1859, 2:a uppl. 1872), *Den speculativa filosofien Johan Jacob Borelius i Calmar* (1860), *Anmärkingar om helvetesläran, våra teologer och prester allvarligen att förhålla* (3 upplagor 1864).

fter sina anteckningar, jämförda med andras, har B. Ribbing utgivit B:s föreläsningar i religionsfilosofi (1885) och i etik (1897). B:s samlade Skrifter hafva utgivits i tre delar af H. Edfeldt (3:e delen tillsammans med G. J. Keijser, 1883—1901). Där upptagas äfven många förut ej tryckta skrifter af B. och några bref. På 100-årsdagen efter B:s födelse utgafs en festskrift *Åt minnet af Chr. J. Boström 1797—1897*, under redaktion af Keijser och innehållande flera bidrag till den boströmska filosofiens karakteristik (af B:s lärjungar Nyblæus, Sahlin n. f.) samt en af utgifvaren sammanställt utförlig öfversikt öfver densamma belysande skrifter. Här må nämnas endast L. H. Åberg, "Den boströmska ärlidsäskikten" (1882), A. Nyblæus, "Den filosofiska orsaken i Sverige etc." IV (1895), och E. Liljeqvist, "Om B:s äldsta skrifter" (1897). L. H. Å.

2. Erik Gustaf Bernhard B., den förordnades brorson, statsman, f. 11 febr. 1842 i Stockholm, blef 1861 student i Uppsala, men lämnade universitetet redan 1863,

1867 ordförande i direktionen för Mälarsprovinsens hypoteksförening. 1884—91 var han ledamot af direktionen för veterinärinstitutet. 1875 valdes han af Södra Roslags domsaga till ledamot af riksdagens andra kammare, hvilken han tillhörde t. o. m. 1893. Han slöt sig där till centern "intelligensten", men kom äfven på särdeles förtrolig fot med det härskande landtmannapartiet, och tid den stora schismen 1888 öfvergick han till det nybildade nya landtmannapartiet samt hade 1890—91 plats i dess förtroenderåd. Kammaren valde honom 1878—79 till ledamot af bankoutskottet och 1880—90, med undantag af majriksdagen 1887, till medlem af bevillningsutskottet, där han 1883—86 utsågs till vice ordförande och 1887—90 till ordförande. 1888—91 var han fullmäktig i riksgälds-kontoret, sedan 1890 såsom ordförande. Af regeringen insattes han i tullkommittén (1879—82), i förstärkta lagberedningen (1886—87) och i kommittén för vissa frågor rörande jordbruksfastighetskrediten (1889), hvilken särskildt sysselsatte sig med allmänna hypoteksbanken och hypoteksföreningarna, samt utsågs till ordförande i den kommitté, som hade till uppgift att afgifva förslag till tulltaxa med årtagande af de af 1888 års riksdag beslutade satsatser. 1889 utsågs han att deltaga i underhandlingar om nya bestämmelser angående Sveriges och Norges ömsesidiga handels- och sjöfartsförhållanden.

I riksdagen hade B. tidigt gjort sig bemärkt som en ifrig författare af utsträckt tullskydd för jordbruket. I bevillningsutskottet förde han med stor

kraft den protektionistiska oppositionens baner, och under Themptanders ministertid (särskildt 1886—87) skiftade han ofta skarpa hugg med denne frihandlarnas mest framskjutne man. Också blef han snart nog protektionisternas erkände chef inom andra kammaren, af motsidan stundom behandlad med hvass kritik (t. ex. af A. Hedin i den stora tulldebatten 1887); och när G. Åkerhielm 10 juli 1891 måste träda tillbaka från chefskapet för den andra protektionistiska ministären, utnämndes B. i hans ställe till statsminister. Man väntade knappt i honom en tolk för den "försoning och samhällsfrid", som under nästföregående bägge statsministrar utgjort regeringens officiellt uttalade program. Emellertid visade B. snart nog att han ej var de stränga teoriernas konsekvente fasthållare. Som statsminister betecknade han tvärtom tullarna mera som ett af tidsförhållandena betingadt hjälpmedel än som politikens hörnsten. Redan 1892 genomdref han en sänkning af spannmålstullarna, med anledning af de höga spannmålspriserna. Längre var han och synnerligen okänslig för de ytterligaste protektionisternas kraf på förnyad höjning af spannmåls- och mjöltullen, och först när tullhögern skaffat sig en stark opinion, uttalad genom resolutioner på folkmöten och från åtskilliga hushållningssällskap, gaf han efter för att undgå en hotande storm i riksdagen. Men eftergiften skedde på ett för honom betecknande sätt. Som finansminister, hvilket ämbete han jämte statsministerposten innehade en kortare tid, från 6 nov. 1894 till 15 mars 1895, tillstyrkte han nämligen konungen att utfärda den s. k. tullukasen, om höjning af införseltullen å omalen spannmål och mjöl — ett tillstyrkande, som väckte allmän öfverraskning ej minst för den därtill valda tidpunkten, 5 jan. 1895, endast några dagar före riksdagens öppnande. Framhållas bör dock åtgärdens berättigande som ett medel att förebygga för affärslivet skadliga spekulationer. Kort därefter föreslog han riksdagen att höja tullen å dessa förnödenheter och fick höjningen beviljad, för malen spannmål dock till ännu högre belopp än som föreslagits. Och därmed hade han åtminstone för tillfället bragt den söndrande tullfrågan ur den aktuella politiken.

Det var emellertid uppgifter af större politisk räckvidd, som under början af 1890-talet trängde sig fram i förgrunden för den svenska regeringens chef. En sådan uppgift var lösningen af den sedan länge på dagordningen stående försvarsfrågan. Sedan ett härordningsförslag, liksom det skett flera gånger förut, förkastats vid den lagtima riksdagen 1892, företog sig B. att för frågans afgörande tillråda sammankallandet af en urtima riksdag på hösten s. å. Steget var ovanligt, men tidpunkten hade knappt kunnat väljas bättre, då nämligen just vid denna tid en af yttre hotande omständigheter framkallad försvarssifver gjorde sig gällande äfven inom sådana kretsar af den svenska nationen, där försvaret förut hade betraktats med ligkiltighet. Också lyckades B., tack vare nya landtmannapartiet och frihandelslägrets försvänner samt hjälpen af en ny krigsminister, A. Rappe, som i hög grad tillvunnit sig allmänhetens förtroende och som tackman gick i borgen för det framlagda förslagens effektivitet, att få en försvarsorganisation antagen, hvarigenom mot grundskatternas afskrifvande beväringsofningarna förlängdes från 42 till 90 dagar. Ehuru den antagna

försvarsorganisationen ganska snart äfven ur fackmannasynpunkt visade sig otillfredsställande, var en lysande seger vunnen för regeringens chef och en af landets viktigaste frågor för tillfället afgjord. De vid samma riksmöte afgifna s. k. "urtima löftena" om en skattereform till förmån för de fattigare klasserna var han ej lika skicklig att infria, ehuru han i första kammaren 1894, då fråga var om höjningen af tullarna, framhöll dessa löftens bindande kraft.

Lika betydelsefullt, eller mer, blef det sätt, hvarpå B. ingrep i utvecklingen af unionsstriden. Under sin första riksdagsmannatid hade han stundom lagt i dagen en viss animositet mot Norge, och det troddes därför att han kraftigt skulle motsätta sig de vid denna tid med all större hetsighet framställda norska krafven på större själfständighet i utrikes angelägenheter. Emellertid intog han genast här, liksom i fullragen, en moderatare ståndpunkt. Det första bevisat härpå var utrikesministern Lewenhaupts bekanta anförande till statsrådsprotokollet 14 jan. 1893, där svenska regeringen, genom att för sin del fastslå programmet "gemensam utrikesminister, svensk eller norsk man", räckte handen till uppgörelse. Det öfverraskande steg, som regeringen, när unionsfrågan tillspsades sig, tog på våren 1895, genom att af riksdagen begära det högst ovanliga tillsättandet af ett hemligt utskott för afgifvande af råd i ännu, torde likaledes ha varit uttryck för en moderat uppfattning, såsom i viss mån åsyftande att motverka de inflytelser, hvilka på sidan om riksdagsförhandlingarna ville göra sig gällande från den yttersta högersida, ehuru åtgärden gaf anledning till vidtsväfvande gissningar i Norge (särskildt på grund af det samtida höjandet af de bägge "kreditiven") och äfven bidrog att upphetsa sinnessämningen i Sverige samt att bereda mark för "den tvångsrevisionistiska agitationen". Ej heller i fortsättningen af unionsfrågas behandling var B:s uppträdande utan sina anmärkningsvärda poänger. I slutet af sistnämnda riksdag medgaf han utan motsägelse mellanrikslagens upphäfvande, liksom han ej heller sedermera tog till orda för att underlätta framkomna förslag till ny uppgörelse. I juni s. å. uppoffrade han af hänsyn till högern Lewenhaupt, som befunnits alltför undfallande, och ersatte honom med den för högern mera sympatiske Douglas. Den af riksdagen s. å. framställda anhållan om "en ofördröjligh och fullständig revision" af unionsbestämmelserna tillmötesgick han först efter ett längre dröjsmål, som från högersida möttes med skarpa angrepp. Ändtligen tillsatte på hans tillstyrkan i nov. s. å. den svenska regeringen och Hagerups förhandlingsvänliga norska ministär en unionskommitté, som visserligen blef utan resultat, men under sin tvååriga tillvaro lade hämsko på förbittringen i den unionella striden. Som en episod i unionsfrågas behandling af B. kan äfven den åtgärd betraktas, hvarigenom den för tillmötesgående mot de norska krafven otillgänglige justitieministern Östergren 1896 ersattes med den mera moderate Annerstedt, en åtgärd, som likväl hufvudsakligen torde sätt i samband med den senare moderatere ståndpunkt i den på dagordningen stående rösträttsfrågan. Mycket öfverraskande var den hållning B. intog, sedan unionsstriden åter blossat upp, denna gång med anledning af den norska flaggfrågan. Genom stortingets tre gånger fattade beslut hade införandet af den s. k.

rena handelsflaggan blifvit lag i Norge, och när Douglas med stöd från högerhåll vägrade att som utrikesminister notificera detta beslut och därför 27 okt. 1899 måste afgå från sin post (liksom förut Lewenhaupt af motsatta hänsyn), öfvertog B. själf som tillförordnad utrikesministerportföljen, notificerade flaggbeslutet för de främmande makterna och öfverlämnade 27 dec. portföljen åt den utanför striden stående Lagerheim. Vid 1900 års riksdag följde med anledning af en normans utnämning till kabinetssekreterare, hans unionspolitik en prickning i konstitutionsutskottets dechargebetänkande, hvilket betänkande likväl af andra kammaren med ogillande lades till handlingarna.

Vid de politiska tillfällen, då B. uppträdde som talande eller handlande person, framstod mer och mer arten af den statsmannabegåfning, hvaraf han allmänt erkändes vara i besittning. B. var ej en de vida vyernas man, ej heller en de stora fraserans, utan framför allt en opportunist, en realpolitiker, som tog sikte på de närmast liggande målen och med en skicklighet, som ingaf respekt, manövrerade mot dessa mål, utan att bry sig om "gamla märken", med stora hänsyn tagna till förhållanden och omständigheter, men inga till personer eller "auktoriteter". Den böjelse för "öfverraskningar", som gjort honom ryktbar och som framträd äfven i utnämningarna till högre administrativa befattningar, torde helt enkelt haft sin grund i den erfarne praktikers öfvertygelse om effekten af ett fullbordadt faktum. Ett glänsande bevis på hans förmåga som ledande personlighet var den seger han 1897 vann i andra kammaren, då han lyckades få majoritet för en regeringsproposition om att k. m:t skulle tillsätta ordförande i riksbankens styrelse mot vederlag af indragning af de enskilda barnernas sedelutgifningsrätt. 1898 lyckades han jämte civilministern Kruusénstjerna, trots ett kompakt motstånd i första kammaren, genom att göra saken till en kabinetsfråga vinna riksdagens bifall till fortsättning af Ofotenbanan. En följd af hans praktiska läggning var att han vid utseende af ledamöter i de många regeringskommittéerna frångick det förut rådande byråkratiska systemet. En följd af hans opportunism var att han, om än föga märkbart, drogs åt vänster. Bland de företeelser på statslivets område, i hvilka han under sin första ministerperiod mera personligt ingrep, märkas för öfrigt följande: den 1894 genomförda fixeringen af riksdagsmannens antal, hvarigenom "stadsradikalismens" inflytande hejdades och landsbygdens maktklinjer befästes; det af Annerstedt kontraserade, men af riksdagen 1896 ogynnsamt mottagna kompromissförslaget i rösträttsfrågan, afseende nedsättning af census till 600 kr. m. m. och i samband därmed införande af proportionella val i städer, som egde utse flera representanter; den 1898 föreslagna, men först 1900 af riksdagen godkända inskränkningen i den kommunala rösträtten på landet, hvarigenom det högsta antalet röster för en person (eller ett bolag) bestämdes till $\frac{1}{10}$ af hela kommunens och högst 5,000; de 1899 beviljade stora anslagen till flottan och det 1900 beviljade anslaget till en befästning vid Boden; tillsättande af kommittéer för revision af bevilningslagstiftningen, för afgifvande af förslag till lag om arbetarförsäkring m. m.

B. afgick från statsministerbefattningen 12 sept. 1900, för att i lugn, som det uppgafs, egna sig åt

kötseln af sin egendom. Hans längtan efter lugn var helt förklarlig, ty hans forne meningsfränder på rätta högern, hvilka länge varit honom gramse, hade på sista tiden, särskildt efter hans framgång i råga om Olotbanan och efter flagglagens notificering, angripit honom äfven utanför riksdagen på ett sätt, som det krädes mycket starka nerver att utstå. Naturligt var det ju äfven att B., som haft starka ord om den rappeska försvarsorganisationens förträfflighet, ej som statsminister skulle med tillräcklig kraft kunna pläderna för det tillämnade nya härordningsförslaget. Han efterträddes af amiralen E. V. von Otter och fick vid sin afgång ett lysande erkännande af konungen samt ett lika lysande från sina kolleger i statsrådet, som låtit prägla en medalj till hans ära. S. å. förordnades han till den förste ordföranden i Nobelstiftelsens styrelse. Sedan 1884 hade han varit ledamot och sedan 1895 hedersledamot af Landbruksakademien, sedan 1896 hedersledamot af Vetenskapssocieteten i Uppsala, sedan 1898 hedersledamot af k. örlogsmannasällskapet i Karlskrona. 1900 hade han i Uppsala blifvit filosofie hedersdoktor. 1897 hade han valts till ordförande i Stockholms läns hushållningssällskap, hvars förvaltningskommitté han tillhört sedan 1870 och hvars vice ordförande han varit sedan 1889.

Dock fanns det väl knappast mången, som tänkte sig att B. för framtiden skulle förhålla sig passiv i de politiska striderna. Redan vid 1901 års riksdag hade han i första kammaren, där han sedan 1893 haft säte som ledamot för Stockholms län, ett med styrka framfördt uttalande för majstullens afskaffande, och vid samma riksdag uppträdde han som kammarledamot för den nya härordning, hvarigenom värnplikten betydligt utsträcktes i sammanhang med fördelningens afskaffande, samt motsatte sig därvid bestämt den af riksdagen gjorda afprutningen, med den förklaringen att man vid försvarsfrågans lösning borde "tappa till den ömkliga kompromissens bakport". Också blef han, sedan särskildt agitationen i rösträttsfrågan skapat en för regeringen betänklig situation, af allmänna mening utpekad som den rätte mannen att med sin erfarenhet, kloket, energi och smidighet klarera svårigheterna. Försedd med öppen fullmakt att välja sina kolleger själf (den första gången sådant hänt i Sverige), utnämndes han för andra gången till statsminister och framträdde 5 juli 1902 med ett kabinett, som framför allt genom sin sammansättning blef den största öfverraskning han dittills beredt den politiska världen. Det var nämligen delvis afgjorda vänner af frissnande reformer, som den visserligen moderate högermannen förde med sig fram till konungens rådsbord. Det i sammanhang med regeringsskiftet meddelade programmet i rösträttsfrågan gick ut på fullständigt borttagande af census och medgifvande af politisk rösträtt åt hvarje till 25 år kommen svensk man, som fullgjort åliggande värnplikt och skattskyldighet till stat och kommun samt uppfyllde öfriga kvalifikationer för svenskt medborgarskap, afvensom på införande i sammanhang därmed af lika representationsrätt för stad och land samt af proportionellt valsätt, om en blifvande utredning visade sådant vara för svenska förhållanden lämpligt.

Emellertid var lyckan honom ej lika bevägen som förr. Den verkställda utredningen, som utföll till

förmån för lämpligheten af det proportionella valsättet, lämnade visserligen som resultat ett arbete, hvars gedigenhet erkändes från alla håll. Men när den kungliga rösträttspropositionen, kontrastsignerad af justitieministern Berger, framlades för 1904 års riksdag i hufvudsaklig öfverensstämmelse med det meddelade programmet och åtföljd af ett länge förgäfvets önskad förslag till vallag, befanns att det proportionella valsättet, som af de konservative betraktades förträdesvis som en viktig "garanti" mot skadliga verkningar, af de liberale däremot ej omfattades med tillräckligt starka sympatier, åtminstone såvida det, som förslaget var, skulle tillämpas endast på valen till andra kammaren. Vid omröstningen i riksdagen föll förslaget efter långvariga debatter (under hvilka B., som 1887 med styrka framhållit kamrarnas likställighet, yttrade sitt bekanta: "det är ett faktum, att den politiska tyngdpunkten ligger i andra kammaren"). Första kammarens majoritet, biträdd af en stark minoritet i andra kammaren, gjorde till förslaget ett tillägg om direkt skattskyldighet till staten som villkor för rösträtt. Andra kammaren antog det i sista stund framkomna s. k. Fläsbroförslaget, som motsatte sig det proportionella valsättet och dessutom företog en ändring i den af regeringen föreslagna valkretsindelningen. Utgången betraktades emellertid af B. som ett nederlag endast för tillfället, och det kungliga förslaget framlades i nästan oförändradt skick ånyo för 1905 års riksdag, som likväl ej hann behandla detsamma före hans utträde ur regeringen.

Om rösträttsfrågan stod främst på den andra boströmska regeringens program, kom unionsfrågan, som redan förut varit så besvärande för B., att ställa honom personligen vida mer i bräsch. Denna gång var det särskildt konsultsaken det gällde. Redan i jan. 1902 hade konungen, på Lagerheims initiativ, uppdragit åt en kommitté af sakkunniga svenska och norska män att bl. a. undersöka huru en anordning med särskilda konsulter för hvar af de förenade rikena i praktiskt hänseende skulle gestalta sig med bibehållande af gemensam diplomati. På grundvalen af denna kommittés arbete börjades redan s. å., kort efter B:s utnämning till statsminister, förhandlingar mellan därtill utsedda ledamöter af de bägge ländernas regeringar i afsikt att öppna möjlighet för särskilda konsulatväsen, och genom att personligen deltaga i dessa förhandlingar frånträdde B., om också med utsagd motvilja och med fasthållande af garantier för den diplomatiska enhetens bevarande, den alltjämt af högern häfdate meningen att konsulatväsendet måste vara gemensamt. Utsikterna till en lösning af frågan både ökades och minskades genom den i tillmötesgående, men sväfvande ordalag affattade s. k. kommunikén af 24 mars 1903, hvari officiellt meddelades att de svenske underhandlarna, för att vinna den högst betydande fördelen af politiskt samförstånd mellan de bägge rikena, ansett sig kunna tillråda en uppgörelse på vissa grunder, bland hvilka den viktigaste var att sårkonsulernas ställning till utrikesministern och beskickningarna skulle regleras genom likalydande lagar, som ej kunde ändras eller upphävas utan samtycke af de båda rikenas statsmyndigheter. Förhandlingarnas utdragande på längden gaf emellertid pessimisterna vind i seglen, och i norska pressen började småningom ett rykte spridas, att enighet skulle

råda mellan de svenske underhandlarna, af hvilka B. skulle intaga en mot de norska krafven mindre välvillig hållning, hvaremot Lagerheim vore benägen att gå normmännen mer till mötes. Det hösten 1904 utspridda ryktet om Lagerheims afgång från utrikesministerposten gaf därför i Norge signalen till häftiga angrepp på B., och när ryktet någon tid efteråt visade sig ha talat sant, uppstod i Norge en verklig storm, hvarunder alla partier fylkade sig till samling mot "den svenska trolösheten". Af den officiella redogörelsen för gången af underhandlingarna, hvilka afbröts genom beslut i sammansatt statsråd 7 febr. 1905, framgick ingenting rörande Lagerheims ställning till frågan. Däremot framgick: att norske statsministern Hagerup i maj 1904 öfverlämnat utkast till ett norskt förslag till likalydande lagar; att mot slutet af året, efter Lagerheims afgång, tvenne mera detaljerade motförslag framställdts af svensk sida, hvilka bägge från norsk sida förkastats såsom enligt norsk mening oförenliga med kommunikéns anda; samt att det först framställda bland dessa svenska förslag, det minst tillmötesgående, framburits ensamt af B., som äfven förklarar sig vilja afgå från statsministerposten, om uppgörelse på grundval af det andra förslaget hindrades därigenom att han kvarstod. Efter publiceringen af denna redogörelse var man i Sverige tämligen enig i att tillbakavisa de mot B. framställda beskyllningarna för trolöshet, hvaremot man ej var lika enig i att erkänna den klockhet, hvarmed förhandlingarna förts, eller det förutseende, som därunder visats. Under den för unionen ytterst ödesdigra kris, som inträdde efter förhandlingarnas bristning, begärdes hos riksdagen tillsättande af ett hemligt utskott för afgifvande af råd i ämnet, och sedan kronprinsen-regenten i sammansatt statsråd 5 april 1905 uppmänt regeringarna att börja nya förhandlingar om unionsförhållandet, antogs det som en gifven sak att B. skulle frånträda sin befattning. Också inlämnade han 7 s. m. sin afskedsansökan och fick den beviljad 13 s. m., efter att dagen förut enhälligt ha valts till kansler för rikets universitet. (Se vidare den artikel, som behandlar unionens historia.) En samtidigt utkommen broschyr, "E. G. Boström till Östanå", af Valfrid Spångberg, utgör ett angrepp på den boströmska politiken.

B. var i eminent mening regeringschef. Den viktigaste bland de reformer, som han med sin andra ministär lyckades genomföra, var läroverksreformen. Denna af 1904 års riksdag antagna reform, hvartill förslaget utarbetats under ledning af ecklesiastikministern K. von Friesen, torde bli af epokgörande betydelse för utvecklingen af det svenska undervisningsväsendet. Bland öfriga frågor, i hvilkas afgörande B. i riksdagsdebatten mera personligt ingripit, märkas den vid 1904 års riksdag behandlade frågan om egna hem för arbetare, den vid samma riksdag beslutade fortsättningen af norra stambanan m. m. Kort före hans afgång framlämnades proposition om lag mot vissa slag af strejker.

3. Filip August B., den föregående broder, riksdagsman, ämbetsman, f. 5 juni 1843 i Stockholm, blef underlöjtnant vid lifregementets husarkår 1864, äride 1869 godset Tynnellö (se d. o.) i Södermanland och tog 1878 afsked ur tjänsten med ryttmästares n. h. o. v. Han utsågs 1886 af Södermanlands läns landsting till ledamot

af riksdagens första kammare, hvilket mandat förnyades 1895 och 1904. B. var 1878—79 och 1888—89 statsrevisor, 1889—94 ledamot af statsutskottet, 1892, 1895 och 1897 ledamot af särskildt utskott (vid det sistnämnda året ordförande), 1899—1905 ordförande i bankoutskottet och tillhörde ett par år första kammarens förtroendebund ("tiomannarådet"). Han satt som ledamot i de kungl. kommittéerna ang post- och telegrafverkens sammanslagning (1889—92) och ang. statens civile tjänstemäns pensionsväsende (1891—94) samt utnämndes 1894 till landshöfding i Södermanlands län. 1892 invaldes han i Landtbruksakademien.

Boställen, *föro.*, äro dels jordbruks-, dels bostadsboställen. De förra, hvilka bestå af antingen staten eller kyrkan tillhöriga fastigheter, afse att lämna innehavaren icke allenast fri bostad, utan äfven, genom den inkomst jordbruket gifver, större eller mindre del af hans lön. De hafva af ålder indelats efter de tjänstemannaklasser, åt hvilka de anslagits, i *civila, militära och ecklesiastika* boställen.

Bruket att med förläning af jord betala tjänster, som gjorts kronan, leder i Sverige sitt ursprung från äldsta tider. Dylika förlänningar voro till en början, innan beskattningsväsendet vunnit någon stadga, nära nog den enda utväg konungen hade för att kunna belöna sina tjänare. Äfven sedan, med såväl förvaltningens som försvarsväsendets utveckling under Gustaf Vasa och hans efterträdare intill Karl XI, en civil och en militär tjänstemannaklass uppkommit, afönades dessa tjänstemän i hufvudsaklig mån medelst anvisande af gamla eller genom reduktioner af kyrkans, klostrens och de andliges fastigheter åt staten förvärfvade kronogods. Af sistnämnde konung ordnades — med tillhjälp af de, genom den af honom genomförda reduktionen, till staten hemfallna kronogods — det civila och militära boställsväsendet, sådant det i hufvudsakliga delar bibehållit sig intill senare tid, hvarjämte en mängd kronohemman då anvisades till komministerboställen. Öfriga ecklesiastika boställen leda i allmänhet sitt ursprung från den katolska tiden.

Jordbruksboställen hafva varit anvisade åt nästan alla ämbets- och tjänstemän i landsorterna, såsom åt lagmän och härardshöfdingar; åt de flesta landshöfdingar samt vissa landssekreterare, landskamrerare och landtränsmästare; åt kronofogdar, häradssekrifvare, länsmän och fjärdingsmän; åt skogs- och jägeristatens tjänstemän; åt arméns öfver- och underbefäl; slutligen åt biskopar, kyrkoherdar, komministrar och vissa klockare. Nästan alla statsfunktionärer, hvilkas verksamhet icke varit förlagd till hufvudstaden, hafva sålunda varit försedda med dylika boställen och af dessas afkastning hämtat en betydlig del af sina löneinkomster.

Fördelarna af jordbruksboställen bestå hufvudsakligen däri, att tjänstemannen alltid är förvissad om att erhålla bostad inom den ort, där han har sin tjänstgöring; att bostället bereder innehavaren tillfälle att underhålla de hästar, af hvilka han för sin tjänstgöring är i behof, samt dessutom erbjuder åtskilliga andra naturaförbådnar, hvilka, liksom boställsaftakningen i sin helhet, äro oberoende af penningvärdets småningom fortgående minskning. De största olägenheter, som äro förknippade med jordbruksboställen, äro: att en boställsinnehafvare kan

lifva tvungen att göra högst betydliga utgifter, när han är skyldig att, efter bestämmelse vid syn, svara för såväl nybyggnad som underhåll af husen, fven om han af företrädaren icke kunnat utbekomma en husröte-ersättning, som denne blifvit dömd att etala; att innehafvaren, såvida han icke skall se in inkomst kännbart förminskad, måste förskaffa sig i allenast ett för hans förhållanden ofta betydligt inventariet kapital, utan jämväl nödiga kunskaper och rfarenheter för boställets behöriga skötsel samt därät gna en god del af den tid, som är behöfzig för hans änstgöring; att de ofta täta, alltid oberäknliga bytgena af boställsinnehafvare måste inverka men t på egendommarnas skötsel; att, till följd af af- ädarens rätt till fardagsår, en ny tjänsteinnehafvare rst efter en lång tids förlopp kommer i fullt åt- jutande af sina löneinkomster; och slutligen, att ppskattningen af boställsaftakstningen visat sig vara jämn, till följd hvaraf olika tjänsteinnehafvare inom amma grad erhållit ganska olika löneförmåner.

Dessa olägenheter hafva småningom och egentligen senare tider ledt därhän, att numera endast ett inga antal tjänstemän äro försedda med jordbruks- oställen. Sålunda hafva jämlikt beslut under senare älften af förra århundradet i sammanhang med erkställda lönerogleringar samtliga militieboställen rfvensom de åt civila tjänstemän och betjante i- agna boställen med undantag af en del länsmans- oställen och några få åt tjänstemän och betjante id skogsstaten anvisade boställen blifvit till stats- erket indragna och de större boställena för dess äkning uttarrenderade. De mindre boställena åter afva, där de icke varit för skogshushållningen eller nnat statsändamål erforderliga, försålts och köpe- illingarna användts för inköpande af skogbärande ller till skogsbörd tjänlig mark.

Med de ecklesiastika boställena har ingen annan rförändring vidtagits, än att de åt biskoparna an- agna boställena numera uttarrenderas och arrende- nkomsten ingår till den för dessa ämbetsmäns af- öjning bildade biskopslönerogleringsfonden.

Bostadsboställen, hvilka endast afso att eroda innehafvaren förmånen af fri bostad, äro i ronans slott och hus anvisade åtskilliga ämbets- ch tjänstemän, företrädesvis sådana, hvilka a- ningen med afseende på sin ämbetsställning böra hafva en ansemligare bostad, än som med säkerhet kan vara att pråkna i enskilda hus, eller och måste bo i omedelbar närhet af platsen för sin verksamhet. Bland innehafvarna af dylika boställen å nämnas: ministern för utrikes ärendena, öfver- ätåhållaren, landshöfdingar, biskopar, kommandan- er m. fl., on del öfver- och underbefäl i garnisons- rter, tjänstemän och betjante vid järnvägstrafiken, kogsstaten och fängelserna m. fl. inrättningar.

Åt vissa ämbetsmän skola kommunerna anskaffa bostadsboställen. I städerna tillhandahållas sådana åt kyrkoherdar, komministrar och klockare, åt rek- orer samt i vissa fall äfven åt andra lärare vid lementarläroverken. Bland folkskollärarnas lagbe- tända löneförmåner ingår äfven rättigheten till fri bostad eller ersättning därfor.

Boställshafvarens dispositionsrätt öfver det honom anvisade bostället är naturligtvis inskränkt till nytt- anderätten. Gränserna för denna, liksom bestäm- elserna rörande boställshafvarens skyldigheter i afseende å boställets underhåll, häfdande m. m.,

återfinnas i allmänna lagen och särskilda författ- ningar.

Vid ombyte af boställshafvare hålles s. k. af- och tillträdessyn till uttrönande af huru den afträdande boställsinnehafvaren fullgjort sina skyldigheter och för bestämmande af det däraf be- roende rättsförhållandet mellan af- och tillträdare samt mellan dessa och kronan. — Dylik syn kan äfven förekomma vid andra tillfällen, såsom då vid ekonomisk besiktning vanvård af bo- stället blifvit anmärkt; den kallas då laga syn. Boställssyner förrättas i stad af rådstufvurätten, å landet i allmänhet af domaren med biträde af minst två nämndemän och högst half nämnd.

Enligt 1894 års skogsförordning skall ordnad hus- hållning införas å boställsskogarna. Boställsinnehaf- varen får, med iakttagande af hushållningsplan, från skogen hämta sitt husbehof af virke, hvarjämte, hvad de ecklesiastika boställena angår, socknen kan, då tillgång finnes, därstädes bekomma utsyning till kyrko- och prästgårdsbyggnad. Af skogens afkast- ning, utöfver hvad som åtgår till nämnda ändamål och till bekostande af skogsskötseln, kan boställs- innehafvaren tillerkännas viss andel, högst hälften, såsom godtgörelse för den möda och omtanke, som skogens skötsel och vård orsakat honom. Resten af afkastningen tillfaller prästlönerogleringsfonden, hvil- kon erhåller hela afkastningen (utöfver boställets virkesbehof) från sådana betydligare boställsskogar, som blifvit ställda under omedelbar förvaltning och bevakning af skogsstaten, i hvilket fall boställsinne- hafvaren således ej har någon omsorg med skogs- skötseln. — En viss del af virkesafkastningen, näm- ligen den, som erhålles genom så kallad berednings- eller rensningshuggning och icke kan anses tillhöra skogens ordinarie afkastning, försäljes desutom för de ecklesiastika boställenas 1876 bildade skogsfonds räkning, hvars be hållning vid 1903 års slut uppgick till 1,188,809 kronor 82 öre. Denna fond är i främsta rummet afsedd att bereda medel till bekostande af en förbättrad hushållning å de smärre boställsskogar, hvilas egen afkastning ej lämnar tillgång därtill, men från fonden ha under de senare åren äfven omförts vissa belopp till förstärkning af prästlönerogleringsfonden. Från prästboställe, som till följd af donation eller genom köp utgör församlingens enskilda egendom, går lik- väl icke någon andel af virkesafkastningen vare sig till lönerogleringsfonden eller till skogsfonden. A. A.

Boswell [bå'swəl]. 1. James B., engelsk författare, f. i Edinburgh 1740, tillhörde en gammal skotsk släkt; hans fader Alexander B., lord Auchinleck (f. 1706, d. 1782), var en högt ansedd domare och i politiken gammaldags whig. B. studerade juridik först i Edinburgh och Glasgow, sodan i Utrecht, men visade mest låg för sällskaps- livet och gjorde sig tidigt känd för mycken fäflänga. Under en resa till Italien gjorde han bekantskap med Voltaire och Rousseau samt besökte äfven Corsica, där han uppträdde som grand seigneur och oförskräckt utfrågade frihetshjälten Paoli om alla möjliga detaljer i dennes privatliv. Efter sin hem- komst utgaf B. en *Account of Corsica* (1768), hvilken rönt mycken framgång just på grund af de per- sonliga smådrag han meddelade om Paoli, som då stod på höjden af ryktbarhet och popularitet. Skal- den Gray kallade boken "en dialog mellan en ung

gås och en hjälte". — B. hade 1766 blifvit praktiserande advokat i Skottland, men hans håg stod mest till det litterära Londonlivet, och han tillbragte all sin lediga tid i hufvudstaden, där han redan 1763 gjort den berömda Samuel Johnsons bekantskap. Det är som Johnsons vän och biograf B. blifvit ryktbar. 1773 lyckades han genom dennes bemedling komma in i "Literary club" och åtföljde honom s. å. på en resa till Hebriderna, öfver hvilken han förde en åskådlig dagbok, utgifven två år efter Johnsons död under titeln *Journal of a tour to the Hebrides with Samuel Johnson* (1786). B. nedskref så godt som allt hvad hans berömda vän yttrade och förstod äfven att i enkla drag teckna karakteristiska episoder från sin samvaro med Johnson. Samma dramatiska berättarkonst och personliga fåfänga framträdde än tydligare i B:s stora Johnsonbiografi, *The life of Samuel Johnson* (2 bd, 1791), hvilken ställt den originelle mannen så levande för eftervärlden, att den personligen obetydliga B. därigenom vunnit allmänt erkännande som författare till den främsta lefnadsskildring den engelska litteraturen eger. B. förföll under sina sista år alltmör till dryckenskap och afled i London 1795. — Af B:s bok om Johnson utkomma ständigt nya upplagor. De bästa äro utgifna af Napier (4 bd 1884, 2 suppl., inneh. "Journal etc." samt "Johnsoniana") och af Birkbeck (6 bd 1887). B:s personlighet har bl. a. skildrats i essayer af Macaulay och Carlyle; mycket upplysande äro "Letters of James Boswell to the rev. W. J. Temple" (1857). Bland hans biografer märkas Ch. Rogers ("Boswelliana", 1874) och P. Fitzgerald ("Life of James Boswell", 2 bd, 1891).

2. Sir Alexander B., den föregående son, skotsk författare, f. 1775, d. 1822, bodde på familjegodset Auchinleck och inrättade där ett privat boktryckeri, hvarifrån han utgaf en mängd sällsynta omtryck af äldre, i synnerhet skotska författare. Själf skref han på skotsk dialekt visor, utmärkta af äkta folkton och kraftig humor. De utgafvos anonymt 1803 (*Songs, chiefly in the scottish language*). B. imiterade äfven äldre skotska ballader, bl. a. i fragmentet *Clan Alpin's vow* (1811). Han var en ifrig beundrare af Burns' skaldskap och fick till stånd nationalmonumentet öfver denne vid floden Doon. Till lön för en rätt tarfelig hyllningssång, *Long live George the fourth*, blef B. 1821 upphöjd till baronet. Hans död förorsakades af de sår han erhöi i en duell med en politisk motståndare, som han hänat i en paskill. En duellscen i Walter Scotts "St. Ronans brunn" återger en del omständigheter från denna på sin tid lifligt uppmärksammade tilldragelse. B:s *Poems and songs* utgafvos 1873 samlade af R. H. Smith (jämte biografi och förteckning öfver de sällsynta Auchinleck-trycken).

3. James B. d. y., den föregående broder, f. 1778, d. 1822, advokat, är i engelsk litteraturhistoria känd som utgivare af Malones stora Shakspere-upplaga (den s. k. "third variorum Shakspere", 21 bd, 1821).

V. S—g.

Boswellia Roxb., bot. fam., till fam. *Burseraceæ* hörande släkte, hvars 10 arter äro små träd växande i Ostindien och nordöstliga Afrika. Af *B. Carteri* Birdw. och andra arter erhålles genom insnitt i stammen drogen *olibanum* l. *virak*, som särskildt insamlas i Somalilandet. G. L—m.

Bosworth [bá'swøth], by i Leicestershire i Eng-

land, 18 km. v. om Leicester. Omkr. 1,000 inv. I närheten, på slätten *Bosworth field* l. *Redmore*, stod 22 aug. 1485 det slag, hvarigenom det s. k. rosornas krig bragtes till ända. Rikard III besegrades där af Henrik Tudor, earl af Richmond, och stupade i striden. Richmond utropades på slagfältet till konung under namnet Henrik VII.

Bosworth [bá'swøth], Joseph, engelsk filolog, f. 1789, blef 1858 professor i angelsaxiska språket vid universitetet i Oxford och dog 1876. Hans *Dictionary of the anglo-saxon language* (1838) har trots sina stora brister varit ett särdeles gagnligt verk. En af honom påbörjad omarbetning däraf har efter hans död fortsatt af prof. Toller och utgifvits (genom Clarendon press i Oxford) under titeln *An anglo-saxon dictionary* (1882—98; ett supplementband väntas ännu). B. utgaf äfven *King Alfred's Orosius* (1859) m. m. Han donerade 10,000 pd st. till en professur i angelsaxiska vid universitetet i Cambridge. A. E.

Bosö kloster. Se Bosjökloster.

Bot, Botgöring, Kyrkbot, *teol.* Bot betecknar en godtgörelse för en begången förseelse. Medvetandet af skuld och behovet att försona den genom synden förläpade gudomligheter uttala sig i de flesta hedniska religioner, ofta till svärmisk öfverdrift, t. ex. i bramanismen. Äfven i judendomen framträdde detta behov, och det blef äfven där, fastän det gaf sig till känna i en vida renare gestalt, utsatt för missuppfattning. De judiska öfren, ehuru ämnade att underhålla skuldmedvetandet och hänvisa till den stundande försoningen genom Kristus, betraktades ofta af mängden såsom en verklig godtgörelse för synden. För denna sinnliga uppfattning varna ofta de helige författarna: de framhålla sinnets ödmjukhet, hjärtats förkrosselse och hängifvenhet åt Guds såsom den enda inför honom gällande botgöringen. Samma åskådning hafva Kristus och apostlarna, hvilka i erkännandet af skuld och egen sedlig värmakt samt den levande förtröstan på Guds frälsande kraft finna den bättring, som återställer det genom synden brutna förhållandet mellan Gud och människan. Det grekiska ord (*metanoia*), som vanligen återgifves med bot eller bättring, betyder egentligen sinnesändring. Yttre handlingar hade i sig själfva ingen betydelse för människans försoning med Gud. Endast om en begången förseelse af den felande icke erkändes och ångrades eller och orsakade allmänt förargelse i församlingen, skulle särskilda straffåtgärder af denna vidtagas (Matt. 18: 15, 17; 1 Kor. 5: 1—5); men äfven dessa skulle vara medel till den felandes förbättring (2 Kor. 2: 6, 7). — I öfverensstämmelse med dessa grundsatser utövades boten i den äldsta kristna kyrkan. De, som gjort sig skyldiga till kättersk lära, gröfre sedliga förbrytelser eller affall under förföljelserna, uteslöts ur församlingens gemenskap, men kunde åter upptagas i denna, om de underkastade sig vissa förskrifna botöfningsgrader. Dessa voro följande: 1) att, stående i sorgdräkt vid kyrkodörren, anropa församlingens medlemmar om återupptagande (*proskoloutos* l. *flentes*), 2) att på afskildt rum i kyrkan åhöra den heliga skrifts läsning och predikan (*akroasis* l. *akroo'menoi*, *audientes*), 3) att knäböjande

vara närvarande vid den förbön, som för dem lästes efter predikans slut (*hypoptosis; hypoptontes, abstrati*), samt 4) att deltaga i hela gudstjänsten, lock vid nattvardens begående endast såsom ständige åskådare (*sy'stasis; synista'menoi, consistentes*). Sedan aflade den botgörande en offentlig yndabekännelse (*exomologesis*), hvarefter han erhöi absolution och broderskyss samt tillträdde till nattvarden. En kvarleva ända in i nyare tid af denna yttre botförsning inom den gamla kyrkan var kyrkoplikten (se d. o.). — Yttre botgöring, hvilken i den äldsta tiden kräfdes endast af de exkommunicerade, började man under medeltiden lägga alla församlingens medlemmar. Man lärde nämligen, att människan, då hon i dopet delaktigjordes af Kristi förtjänst, erhöi försöring för arfviden och befrielse från de eviga straffen, men för de efter dopet begångna synderna måste utstå timliga straff här i lifvet eller i skärelden eller också befria sig från dem genom en motsvarande botgöring. Denna ställdes vanligen, i synnerhet sedan biktens lifvit genom lag städad, i förbindelse med nattvarden begående. Visserligen skulle den botfärdiga ännu sammestämningen och lefvernets förbättring vara det väsentliga i boten; men småningom trädde bäggedera helt och hållet i bakgrunden för de yttre verken, såsom spåkningar, uppläsande af ett visst antal "pater noster" eller "ave Maria", fastor, allmosor, rallfärder, gåvor till kyrkor och kloster, ja kyrkoböten kunde till och med utföras af en annan i den elandes ställe. Det gäller nämligen i den katolska kyrkan icke så mycket att genom tron på Kristus återställa det störda förhållandet till Gud, som fastner att återställa den brutna förbindelsen med kyrkan, inom hvilken allena frälsning finnes. Boten trätade sålunda till en yttre verklighet och uppnöjdes slutligen (på kyrkomötet i Florens 1439) till ett sakrament. På tridentinska mötet (1545—63) bestämdes läran om boten så, att den innefattar: 1) hjärtats förkrosselse (*contritio cordis*), 2) munnens bekännelse (*confessio oris*) och 3) tillfyllestgörelse genom goda verk (*satisfactio operis*). I sammanhang lärmed stå läroarna om aflaten och skärelden. — Enligt den protestantiska uppfattningen är boten en sedlig och rent personlig process, som består af två delar: ånger och tro. De goda gärningarna äro trons nödvändiga frukter, icke villkor för syndaförlåtelsen. I början rädde äfven inom den protestantiska kyrkan någon tvekan huruvida boten, jämte den därtill hörande aflösningen, borde upptagas bland sakramenten, och de äldste reformatorerna ansågo denna otvifvelaktigt såsom ett sådant. Denna åsikt upphörde emellertid snart (före uppsättandet af konkordiefornen, 1577), i samma mån man lärde sig uppfatta boten såsom det i såväl dopet som nattvarden ingående sedliga momentet. E. J. O.*

Bot, jur. Se Böter.

Bota [båta], spanskt och portugisiskt vinmått, egentligen i form af getskinssäckar, rymmande mellan 4 och 5 hektoliter. I England kallas detta mått *both* (= 418 l.). Det tyska vin- och oljemåttet *both* räknas lägst till 2 oxhoft = 412,21 l.

Botajr. Se Akebäck.

Botalli (Botallo), Leonardo, italiensk lärare och anatom, f. 1530 i Asti, Piemonte, d. 1591, vistades 1561—85 i Frankrike, där han tjänstgjorde såsom lifmedikus åt Karl IX och Henrik III.

B. bragte åderlåtningen på modet i Frankrike såsom förment hjälpmedel mot allchanda sjukdomar, och hans bok *De curatione per sanguinis missionem* (1577) fick i detta hänseende stor betydelse. Han försökte sig äfven på trepanation och gjorde förtjänstfulla rön i afseende på skottsår, hvilka han i olikhet med sina föregångare behandlade såsom krossår och ej som förgiftade sår (*De curandis vulneribus scopetorum*, 1560; flera uppl.). Man har tillskrifvit B. upptäckten (1562) af botalliska gängen hos fostret (se *Ductus arteriosus*) och jämväl efter honom uppkallat botalliska hälet (se *Foramen ovale*), hvilket sistnämnda emellertid förut omnämnts af Galenos och Vesalius.

Botaliska gängen, anat. Se *Ductus arteriosus*. Jfr äfven Hjärtat.

Botaliska hälet, anat. Se *Foramen ovale*. Jfr äfven Hjärtat.

Botallo. Se Botalli.

Botanik (grek. *botanikē*, växtkännedom), vetenskapen om växterna. Botaniken delas i flera olika grenar, alltefter de olika områden den behandlar. Växtmorfologien sysselsätter sig med de yttre organens form, anordning och utvecklingshistoria, men benämnas numera ofta organografi, då hufvudvikten lägges vid organens uppgift i växtens lif och deras relation till yttervärlden. Anatomien utreder den inre byggnaden, särskildt väfnadernas uppkomst och beskaffenhet; när undersökningarna gå ut på att ådagalägga sambandet mellan väfnadens byggnad och funktion, benämnas den fysiologisk anatomi. Cytologien befattar sig med cellens finare byggnad och utveckling och är i hufvudsak identisk med histologi. Fysiologien utforskar växternas lifsyftningar och lagarna för dessa. Växtsystematiken undersöker växtarternas släktskap, som den söker ge ett uttryck åt i ett naturligt system. Växtgeografien studerar växtformernas fördelning öfver jordytan och lagarna därfor; en gren här af är växtfysionomiken, som undersöker växternas uppträdande i lagbundna samhällen och dessa samhällens utvecklingshistoria. Nära förbunden med växtgeografien är ekologien, som utforskar växternas beroende af yttre betingelser, såsom värme, ljus, fuktighet etc. Namnet växtbiologi begagnas i en något sväfvande omfattning; till växtbiologien räknas vanligen undersökningar öfver växternas beroende af yttervärlden, förhållande till andra organismer, såsom insekterna, undersökningar öfver spridningsanordningar m. m. Växtpaleontologien eller paleofytologien behandlar de döda växtformerna och deras uppträdande under olika geologiska perioder. De grenar af botaniken, som nu blifvit nämnda, utgöra tillsammans den *rena* botaniken. Med *använd* botanik förstår man botaniken i dennas tillämpning på medicinen, trädgårdskonsten, landtbruket o. s. v. Se *Använd botanik*.

Botanikens historia. Botaniken, liksom de flesta andra vetenskaper, räknar sina anor från de gamle grekerna, näml. från Aristoteles och dennes lärjunge Theofrastos Eresios (371—286 f. Kr.). Aristoteles' botaniska verk har gått förloradt, men af Theofrastos finnas några arbeten kvar, i hvilka behandlas nästan alla grenar af vetenskapen: anatomi, morfologi, fysiologi, syste-

matik och använd botanik. Det är naturligt, att Theophrastos måste hafva dunkelt eller oriktigt uppfattat mycket beträffande växtens natur; men å andra sidan innehålla hans arbeten en ej ringa skatt af verkligt vetande. På den utvecklingsgrad, till hvilken botaniken hann genom honom, blef den sedermera stående i ej mindre än 1,800 år, ja, det dröjde t. o. m. fulla 2,000 år, innan man allmänt kom till insikt om att Theophrastos' indelning af växterna i träd, buskar och örter ej var den naturligaste och bästa. Endast åt växternas medicinska egenskaper egnades under denna långa tidrymd någon uppmärksamhet, och detta naturligtvis af läkarna. Greken Pedakios Dioskorides skref omkr. 66 e. Kr. ett medicinsk-botaniskt verk, hvilket ända in i 17:e årh. gällde såsom bibel på det farmakologiska området. Hos araberna gjorde dock växtkännedomen under medeltiden några framsteg. Under det att Theophrastos och Dioskorides ej kände mer än 600 växtformer, omnämner Ibn el-Beithar (från Malaga i Spanien, d. 1248) nära 1,400 växter, och han lämnade själf beskrifning på de flesta. Inom den kristna världen vaknade det botaniska studiet till nytt lif först med inträdet af reformationstidshvarvet. Dittills hade man hyst den föreställningen, att alla jordens växter funnos beskrifna hos Theophrastos och Dioskorides. Man hade därför, när man fann en okänd växt, intet annat haft att göra än att se till med hvilken af de utaf nämnda författare beskrifna växterna denna bäst öfverensstämde. Att noggrant beskrifva eller afbildat växten kunde under sådana förhållanden ej gärna komma i fråga. Botanikens pånyttfödelse tog sin början därmed, att man begynte med öppna ögon ånyo vända sig till naturen i st. f. att lita på de gamle. Alla grundläggarna af den nya botaniska vetenskapen voro protestanter och tyskar. Bland dem må nämnas Hieronymus Bock l. Tragus (1498—1554) och Leonard Fuchs (1501—66), hvilka på ett naturtroget sätt beskrifvo och afbildade ett ej ringa antal tyska växter. I deras spår trädde under senare hälften af 16:e och början af 17:e årh. en lång rad af forskare, särdeles nederländare, schweizare och tyskar. Den förmäste bland dessa var schweizaren Kaspar Bauhin l. Bauhinus (1560—1624), hvilken var den förste, som konsekvent genomförde åtskiljandet af släkte (*genus*) och art (*species*) — begrepp, som förut ofta förblandats. Det var också han, som vid artbeskrifningarna införde de korta, endast väsentliga särskiljande kännetecken upptagande diagnoserna i st. f. de förut brukliga långa beskrifningarna, och det var likaledes han, som först grundligt utredde, arternas redan vid den tiden i hög grad intrasslade synonymik.

Då från och med det 17:e årh. botanikens olika huvudgrenar utvecklat sig tämligen oberoende af hvarandra, torde det vid den följande framställningen vara lämpligast att redogöra för utvecklingen af hvarje huvudgren särskildt, dock så, att systematiken och dess grundval, morfologien, behandlas tillsammans, under det att anatomien och fysiologien behandlas hvar för sig.

Grundläggaren af den vetenskapliga *växtsystematiken* är italienaren Andrea Cæsalpino l. Cæsalpinus (1519—1603). Han fötade väsentligen sitt system på grundliga morfologi-

ska studier öfver frukternas och fröens beskaffenhet, men kunde dock lika litet som öfriga systematiker före Linné med undantag af Rivinus) göra sig kvitt den föreställningen, att indelningen i träd och örter är den naturligaste. Bland öfriga för-linnéanska systematiker äro engelsmannen John Ray l. Rajus (1627—1705) och fransmannen J. P. de Tournefort (1656—1708) de förmäste. sin storartade "Historia plantarum" beskref Rajus mer än 18,000 arter, ordnade efter ett system, hvilket ett ej ringa antal naturliga växtgrupper finnes uppställt. Rajus var t. ex. den förste, som urskilde de stora naturliga grupperna monokotyledoner och dikotyledoner och sammanförde alla de blomlösa växterna (Linnés *Cryptogama*) i en enda afdelning. Tourneforts förtjänst ligger väsentligen däruti, att han genom klara och skarpa diagnoser lade en fast grund för släktena, på samma sätt som Kaspar Bauhin förut gjort för arterna. Först genom Karl von Linné (1707—78) åstadkoms klarhet och reda inom växtsystematiken. Han var den, som först insåg och klart uttalade den stora skillnaden mellan konstgjorda och naturliga växtsystem och som tydligt framhöll dessa bägge systems hvarandra helt olika uppgifter. De för-linnéanska systematikerna hade alla haft det dubbla målet i sikte att åstadkomma ett system, som på samma gång fäste afseende vid växternas förväntskaper och lämpade sig till en nyckel vid växt-examineringen; Linné däremot skapade ett system, ett konstgjordt, som hade till uppgift att se växt-examineringens behof till godo, och uppdrog äfven grundningarna till ett annat, det naturliga systemet, för hvilket han sökte grundvalen uteslutande i växternas inbördes förväntskaper. Det konstgjorda system, som här åsyftas, är Linnés bekanta *sexualsexsystem*, hvilket med afseende på sitt ändamål ännu är oföfverträffadt. Grunden för det naturliga växtsystemet, hvars utränsakande han ansåg utgöra vetenskapens högsta mål, hade han 1736 genom sina "Fragmenta methodi naturalis", en grundval, på hvilken sedermera alla vetenskapliga växtsystematiker fortsatt att bygga. En af Linnés förtjänster med afseende på systematiken är äfven, att han införde den sedermera allmänt antagna binära nomenklaturen, d. v. s. att hvarje växtart benämndes med *tvenne* ord, det förra angifvande släktet, det senare arten. Förut hade växtformerna visserligen haft släktnamn, men i st. f. artnamn hade man använt de ofta nog rätt långa diagnoserna. Äfven morfologien gjorde genom Linné ej obetydliga framsteg, ehuru på detta område redan förut rätt mycket var gjort genom tysken Joachim Jungius (1587—1657). — Under det att studiet af växtsystematiken i Sverige, Tyskland och England efter Linnés tid länge låg så godt som nere (man stannade näml. vid hans konstgjorda system), blefvo i Frankrike hans idéer med afseende på det naturliga växtsystemet vidare utvecklade. Detta skedde hufvudsakligen genom A. L. de Jussieu (1748—1836), hvilken i sin "Genera plantarum secundum ordines naturales disposita" (1789) ej allenast lämnade de första diagnoserna öfver familjerna (Linné hade endast gifvit dem namn och antydtt deras begränsning), utan öfver hufvud åstadkom ett system af så framstående värde, att alla de bättre naturliga växtsystem, som uppställes under förra hälften af 19:e århundradet, med skäl

unna betraktas såsom bearbetningar af detta. Bland de män, som hafva största förtjänsten särskildt om inerogamernas systematik under den senare hälften af förra århundradet må nämnas österrikaren S. Lindicher, svenskarna K. A. Agardh och Elias Fries, engelsmännen J. D. Hooker och J. Bentham samt tyskarne J. Hanstein, A. W. Eichler och A. Engler. Genom W. Hofmeisters (1851) epokgörande utvecklingshistoriska undersökningar slogs en brygga mellan fanerogamer och högre kryptogamer, i det han påvisade omologierna mellan högre ormbunkars mikro- och makrosporangier med pollensäcker och nucellus hos inerogamerna. Denna upptäckt har blifvit af en tomordentlig betydelse för systematiken. Kryptogamernas systematik, till en början mycket litet beaktad, nådde under förra århundradet en allt högre utveckling. De grundläggande upptäckterna gjordes i midten och senare hälften af 1800-talet, synnerhet af franska och tyska forskare, såsom Nägeli, Thuret, bröderna Tulasne, N. Jürgensheim, de Bary, O. Brefeld och John.

En klarare och djupare uppfattning om släktskapsförhållandena mellan olika kryptogamgrupper synes en modern cytologien i stånd att lämna genom sina i fina detaljer gående undersökningar om befruktningen, utvecklingshistorien af olika organ o. s. v.

Af genomgripande betydelse för systematikens uppfattning af sitt mål, systemet såsom ett uttryck för arternas inbördes släktskap, har naturligtvis Darwins evolutionsteori varit. På det botaniska området ha dock descendenteoretiska undersökningar varit en vida mindre roll än inom zoologien. I bemötet har, hvad som torde bli af tomordentlig betydelse, artbildningsproblemet börjat att experimentellt behandlas. De viktigaste undersökningarna på detta område äro höllandarna de Vries' undersökningar öfver arternas uppkomst genom mutation samt dennes och några tyska botanisters studier öfver äkthysbrider. Allt tyder på att den botaniska vetenskapen här står inför en renässansperiod.

De framsteg, som morfologien gjorde under 1800-talet, äro högst betydande. Såsom grundläggande män må nämnas Bravais, Schimper, Braun och A. P. De Candolle. Man frigjorde sig från fysiologiska synpunkter, och genom Nägeli infördes utvecklingshistoriska undersökningar. Härunder ledas man till uppställande af fyra morfologiska grundbegrepp: rot, stam, blad och hår, till hvilka för de lägre växterna kan tillfogas bål. Emellertid ledde denna riktning ofta till rena begreppskonstruktioner, och i st. f. den förra morfologien, som alldeles ursågs från organens funktioner, tränges sig oranografien fram, hvilken betraktar de olika delarna af växten såsom organ, stående i en bestämd relation till yttvärlden. Denna riktningens närmaste representant är K. Goebel.

Den vetenskapliga växtanatomin räknar sin tillvaro först från senare delen af 17:e århundradet. Ett grundligare studium af växtarnas inre byggnad är ej heller möjligt före den tiden, emedan det annansatta mikroskopet först då vann sådan fullbudsning, att det med fördel kunde begagnas vid likalyka undersökningar. Växtanatomiens grundläggare äro italienaren M. Malpighi (1628

—94) och engelsmannen N. Grew (1641—1712). Samma år, 1671, framlade bägge för vetenskaps-sällskapet i London förlstningen af sina växtanatomi-ska forskningar, och under de följande åren offentliggjorde de vidlyftiga, af goda teckningar åtföljda afhandlingar, hvilka behandla så godt som alla delar af växtkroppen. Genom dessa afhandlingar tog växtanatomen ett verkligt jättsteg framåt. Ej allenast den gröfre anatomiska byggnaden hos de högre växterna blef genom dem bekant, utan äfven i afseende på den finare strukturen meddelades åtskilliga goda iakttagelser. Också dröjde det öfver 100 år, innan några nya upptäckter gjordes på växtanatomiens område. Hela den linnéanska perioden är i detta afseende alldeles ofruktbar. Först med 19:e årh. vaknade växtanatomen till nytt lif. De mest framstående forskarna från denna periods första decennier äro fransmannen C. F. Brisseau-Mirbel (1776—1854) och tysken J. J. P. Moldenhawer (1766—1827). Malpighi och Grew hade haft till hufvudsakligt ögonmärke att utreda huru de olika hufvudslagen af cellföreningar äro lagrade i förhållande till hvarandra, men de nyare forskarnas undersökningar gingo ut på att utreda byggnaden hos föreningarna själfva. Ehuru öf litet i den vägen uträttades genom dem, återstod dock ett betydligt antal frågor med afseende på cellväggarnas struktur o. s. v., hvilka ännu väntade på sin lösning. Nästan alla dessa frågor besvarades i de arbeten, hvilka H. von Mohl (1805—72) offentliggjorde på 1830- och 1840-talen. Såsom ett bland de väsentligaste resultaten af dennes undersökningar må betecknas fastställandet af det faktum, att alla växtens elementarorgan kunna hänföras till en enda grundform, näml. den allsidigt slutna cellen. Äfven öfver cellens uppkomst verkställde Mohl undersökningar, och därigenom vanns grundlig kännedom om cellens allra viktigaste, vid cellbildningen verksamma del, protoplasman. För växtanatomiens liksom för hela den botaniska vetenskapsens utveckling vid denna tid spelade M. C. Schleiden (1804—81) en betydande roll, icke så mycket genom några betydande upptäckter som genom sin kritik af forskningens dåvarande ställning, främst genom sin berömda bok "Die botanik als induktive wissenschaft 1842". C. Nägeli (1817—91), som i afseende på läran om cellbildningen och protoplasman inlade t. o. m. ännu större förtjänster än Mohl, införde på det anatomiska området (liksom förut på det morfologiska) studiet af utvecklingshistorien och gaf därigenom anatomen den riktning, i hvilken den länge fortick. Bland det myckna, som Nägeli uträttade på det växtanatomi-ska gebitet, må särskildt nämnas, att han uppställde teorien om molekularstrukturen i cellväggen och cellens öfriga organiserade delar, om cellväggens tillväxt m. m. I hans fotspar hafva trädit en mängd forskare, bland hvilka W. Hofmeister och J. Hanstein äro de förmästa. Den förre har gjort den nägeliska forskningsmetoden fruktbarande inom den botaniska embryologien, den senare har fört kännedomen om väfnadssystemens ursprung och första utveckling ett godt stycke framåt. Såsom en sammanfattning af denna morfologiska och utvecklingshistoriska riktning kan man betrakta A. de Barys "Vergleichende anatomie der vegetationsorgane der fanerogamen und farne" (1877). Nya synpunkter för växtanatomen in-

fördes genom Schwendeners arbete "Das mechanische princip im anatomischen bau der monocotylen" (1874). Här ha växtfysiologiens resultat verkat befruktande. Arbetsfördelningen i växtkroppen och de olika cellväfnadernas utbildning för olika ändamål träda i förgrunden. En hel skola har sedermera uppstått, som egnar sig åt utredandet af sambandet mellan byggnad och funktion. Dess främste representant är G. Haberlandt. En i många hänseenden djupare och klarare uppläggning om växtens inre byggnad är denna riktningens obestridliga förtjänst, ehuru den gjort sig skyldig till ett visst schematiserande. Nära besläktad med denna fysiologiska anatomi är den moderna ekologien, som söker utreda sambandet mellan växtens yttre och inre byggnad och yttervärldens, särskild växtlokalens beskaffenhet.

Cellens byggnad och utveckling, i synnerhet cellkärnans byggnad och funktion, äro i vår tid föremål för ett lifligt forskningsarbete. Högst utvecklade preparationsmetoder och utmärkta optiska hjälpmedel göra denna riktning till en af de mest fruktbarande grenarna af botaniken i vår tid. Särskildt hafva förloppen vid celledningen, könszellernas bildning och befruktningen utredts och klarställt på ett förut oanadt sätt. Den ledande mannen för denna forskningsgren är tysken Strasburger. Den benämnes vanligen *cytologi*.

Hvad man ända till midten af 17:e årh. kände om lifsföreteelserna hos växterna var icke mycket mer än det, som rodan från den mänskliga kulturens äldsta tider blifvit uttrönt genom landtbruk, trädgårdskonst och andra praktiska sysselsättningar med växterna. Först under senare hälften af 17:e årh. erhöll *växtfysiologien* en vetenskaplig behandling och detta genom de båda forskare, Malpighi och Grew, hvilka förut blifvit nämnda såsom växtanatomiens grundläggare. Malpighi var den förste, som påvisade örtbladens betydelse som näringsorgan, och Grew framhöll det viktiga inflytande ljuset utöfvar på frambringandet af växternas färg. Äfven på befruktningsfysiologiens område gjordes före slutet af 17:e årh. en mycket viktig upptäckt af tysken R. J. Camerarius, som fastställde det faktum, att äfven hos växterna könskillnad finnes och att samverkan af de båda sexuella organen är nödvändig för frambringandet af den nya individen. Ett stort steg framåt gjorde växtfysiologien genom engelsmannen S. Hales' verk "Statistical essays" (1727), som på ett särdeles grundligt sätt behandlar växtens näring och särskildt saftströmmingen. Under förra hälften af det 18:e årh. låg för öfrigt det fysiologiska studiet nästan nere; först efter 1760 vaknade det till nytt lif. 1779 utkom ett inom näringsfysiologien epokgörande arbete, nämligen holländaren J. Ingen-Houss' "Experiments upon vegetables" o. s. v., i hvilket bl. a. bevisas, att växtens gröna delar under ljusets inflytande upptaga kolsyra och afsöndra syrgas samt att en andning, af alldeles samma slag som djurens, försigår hos växterna. Dessa Ingen-Houss' lärar om de kemiska processerna vid växtens näring fullständiga i hög grad genom schweizaren T. H. de Saussures grundliga undersökningar, framlagda i "Recherches chimiques sur la végétation" (1804). På det fysikaliska området gjordes vid ungefär samma tid, 1806, af engelsmannen T. H.

A. Knight den viktiga upptäckten att ej allenast hufvudrotens tillväxt nedåt, utan äfven stammens vertikala tillväxt uppåt bestämmas af tyngdkraften. De framsteg växtfysiologien gjorde under de närmast följande årtiondena äro ej af samma betydelse; dock utfördes äfven då viktiga undersökningar, särskildt af R. H. J. Dutrochet och A. P. De Candolle. Efter 1840 hafva de växtfysiologiska studierna änyo i hög grad upplomstrat. Näringsfysiologien utbildades af fransmannen Boussingault och i synnerhet af J. Liebig. Den senares förtjänst är att ha till fullo visat, att växterna upptaga ur marken oorganiska föreningar, salter, som sedermera jämte de i bladet bildade kolhydraterna ombildas till organiska föreningar. Af utomordentlig betydelse för växtfysiologiens utveckling har varit tysken J. Sachs (1832—97). Denne uppvissade, att stärkelsen i bladet var en produkt af kolsyreassimilationen, han klargjorde andningsfenomenet, utredde och studerade åtskilliga rörelsefenomen inom växtvärlden samt verkade genom sin idérika, klara och skarpa ande befruktande på många områden af botaniken. Jämte W. Pfeffer utbildade han rättningsfysiologien på det botaniska området, hvilken mer än många andra af vår tids upptäckter uppvissat det fundamentalt öfverensstämmande mellan djur- och växtlivet. En teoretiskt och praktiskt viktig upptäckt är, att vissa växter, särskildt leguminoserna, förmå upptaga luftens fria kväve genom egendomliga, af bakterier förorsakade knölar på rötterna. Tysken Hellriegel har här utfört de klargörande undersökningarna.

Växtgeografin fick sin grundläggning genom Alex. von Humboldt, som efter hemkomsten från sina sydamerikanska resor utgaf ett arbete i allmän växtgeografi (1804) och sedermera lät detta efterföljas af flera i samma riktning. De, som jämte honom mest främjat växtgeografiens studium, äro svensken G. Wahlenberg, dansken J. F. Schouw, schweizaren Alph. De Candolle och tysken A. Grisebach. Nya synpunkter på det växtgeografiska området ha införts af dansken E. Warming och tysken Schimper. Ett biologiskt och fysiologiskt betraktelsesätt har trädit i förgrunden, hvilket går ut på att utreda lagarna för växtsamhällellens utvecklingshistoria, växtformernas olika sätt att reagera mot yttervärlden, deras beroende af ljus, fuktighet, värme, näringen i marken etc. Forskningsgrenen kallas ekologisk växtgeografi och bedrivs med stor intensitet inom många länder. Samtidigt pågår med A. Engler såsom ledare en mycket liflig verksamhet på den topografiska och systematiska växtgeografiens gebit, delvis med utvecklingshistoriska synpunkter. Litt.: E. Meyer, "Geschichte der botanik" (4 bd, 1854—57), W. Whewell, "History of the inductive sciences from the earliest to the present time", vol. III (1840), och J. Sachs, "Geschichte der botanik vom 16. jahrh. bis 1860" (1875). V. W. (H. Hn.)

Botanikens historia i Sverige. Vårt lands förste själfständigt forskande och författande botanister voro O. Rudbeck d. ä. (1630—1702) och O. Rudbeck d. y. (1660—1740), hvilkas berömda arbete "Campi elysej" innehåller för sin tid utmärkta afbildningar af omkr. 6,000 arter. Genom Linnés mäktiga inflytande blef botaniken svenska folkets "scientia amabilis"; det speciella artiststudiet

gjorde också mycket länge den svenska botaniska forskningens hufvudsakliga mål, hvaremot anatomi, fysiologi och organografi knappast förrän i senare lifften af 1800-talet fingo några egentliga representanter. Omkring Linné samlade sig en stor skara yngre, som bereste olika länder och studerade deras flora och fauna. Bland dessa må nämnas P. öfving (1729—56), P. Kalm (1716—79), F. C. Sesselqvist (1722—52), P. Forskål (1732—63). Främst bland den tidens svenska forskningsmän står K. P. Thunberg (1743—1828), tridsbekant för sina resor i Japan och i Kaplandet. A. Acharius (1757—1819) förvärfvade sig ett namn som en af lichenologiens grundläggare, och O. Wartz (1760—1818) är känd genom viktiga undersökningar öfver orkidéer, ormbunkar och mossor. Nämda män slöto sig helt till Linnés vetenskapliga uppfattning. Genom G. Wahlenbergs (1780—1851) skildringar af Lapplands och Karpasarnas vegetation infördes mera allmänna geografiska synpunkter vid studiet af ett lands vegetation, och för svenska botanikens utveckling fick detta indre betydelse, då Wahlenberg ej utbildade några yngre lärjungar. Af större betydelse blef däremot A. Fries (1794—1878), som kring sin lysande person samlade en stor skara yngre botanister. Genom sina kritiska granskningar af Linnés arter idrog han i hög grad till artbegreppets utveckling, och den artbeskrivande mykologien blef han grundläggande, och för svamparnas och fanerogamernas systematik ha hans undersökningar stor betydelse. Från början af förra århundradet ända till långt fram i dess senare hälft blef kryptogamforskningen en af den svenska botanikens viktigaste grenar, och detta område ha svenskarna inlagt en icke ringa del i. Inom algologien arbetade K. A. Agardh (1785—1859), J. G. Agardh (1813—1901), J. A. Areschoug (1811—87), F. R. Kjellman (f. 1846), V. B. Wittrock (f. 1839) och E. Lagerheim (f. 1860), såsom mykolog har C. Eriksson (f. 1848) blifvit bekant, såsom fysiolog T. M. Fries (f. 1832) och såsom morfolog inom moss-systematiken S. O. Lindberg (1835—89).

Sålunda hvilade under en mycket lång tid tyngdpunkten af svensk botanisk forskning på det speiella artstudiet och systematikens områden, och endast småningom förvärfvade sig öfriga viktiga grenar själfständiga representanter. Växatanomien i modern mening kom först till heders, förnämligast vid Lunds universitet genom F. W. C. Areschoug (f. 1830). Den nutida svenska botaniken däremot arbetar på nästan alla viktigare grenar, och i de flesta hänseenden står den fullt på jämnhöjd med vetenskapens senaste utveckling. Sverige eger sålunda f. n. forskare, som med fullt moderna synpunkter arbeta på fysiologiens, morfologiens, cytologiens och ekologiens områden. Någon ledande ställning intar i allmänhet icke den svenska botaniken, utom på ett mindre område, nämligen i äls. på utforskandet af floras utvecklingshistoria efter striden. Genom A. G. Nathorst (f. 1850) upptäckt 1870 af en glacial flora i Skånes sötvattensseror väcktes ett ifrigt intresse för studium af floran i mossar och kalktuffar, och genom en rad af forskare, förnämligast G. Andersson (f. 1865) och R. Sernander (f. 1866), har detta studium

höjts till rangen af en särskild vetenskap, som alltmär ädragit sig den lärda världens uppmärksamhet. H. Hn.

Botaniker, äfven Botānikus (af grek. *botanikē*, växtkännedom), växtkännare.

Botanisēra (af grek. *bota'ne*, ört), uppsamla och undersöka växter.

Botaniska notiser, Skandinavien's äldsta botaniska tidskrift, grundades af A. E. Lindblom i Lund 1839 och skulle utgåra "ett föreningsband mellan landets botanister". Det första numret, som utkom 1 maj, inleades med en uppsats, "Vårens antåg", af El. Fries. Tidskriften utgafs 1839—46 af A. E. Lindblom, 1849—51 af N. J. Andersson, 1852—56 af K. F. Thedenius, 1857—58 af T. M. Fries, 1863 af N. J. Andersson och 1865—68 af T. M. Fries. Sedan 1871 utkommer den regelbundet med 6 häften årligen under redaktion af O. Nordstedt. G. L.-m.

Botaniska sällskapet i Stockholm stiftades 29 dec. 1882, då på inbjudning af intendenten för riksmuseets botaniska afdelning, prof. V. B. Wittrock, ett antal botanister sammankom i gamla Bergianska trädgården "för att överlägga och besluta om bildandet inom Stockholm af ett botaniskt sällskap, där hufvudstadens botanister kunde å bestämda tider träffas för att meddela hvarandras sina botaniska iakttagelser och undersökningar samt rådgöra om frågor af botanisk art". Sällskapet sammanträder till ordinarie möten fyra gånger årligen (febr., april, sept. och nov.), hvarjämte i regel 2—4 extra sammankomster hållits hvarje år. Medlemmarna erlägga 3 kr. i årsafgift. Sällskapet, som vid 1904 års slut räknade öfver 100 medlemmar, beslöt 1895 att dels genom afsättning af något af sina tillgångar, dels genom insamling bland sina medlemmar bilda en "Botaniska sällskapets i Stockholm reseunderstödsfond". Reseunderstöd utdelades med 150 kr. första gången våren 1895. G. A.*

Botanisk trädgård, trädgård, som har till ändamål att gagna den botaniska vetenskapen. Den nya vetenskapen kan hämta af sådana trädgårdar är mångfaldig. I främsta rummet har växtsystematikern en ovärderlig fördel genom det tillfälle de lämna till jämförande morfologiska undersökningar af levande växter från skilda delar af jorden. Men äfven för växtfysiologen och växatanomen äro de af största nytta: åt den förre lämna de tillfälle till biologiska och utvecklingshistorien vidkommande undersökningar, och för den senare bereda de tillgång till ett rikligt, särskildt vid komparativa studier oungångligt, undersökningsmaterial. En fördran på en botanisk trädgård är, att växterna i densamma skola vara, såvidt möjligt, ordnade efter ett vetenskapligt system. Efter Linnés tid lades under en lång följd af år hans artificiella (sexual-) system oftast till grund för anordningen. Senare hafva s. k. naturliga växtsystem blifvit använda. Sedan ett par tiotal år hafva uti åtskilliga trädgårdar växterna delvis anordnats efter biologiska och växtgeografiska grunder. — De första botaniska trädgårdarna anlades, för undervisnings behof, vid universiteten. Äldst äro de italienska. Den, som finnes i Padova, anlades 1545, den i Pisa 1547 och den i Bologna 1567. Därefter följde Leiden i Holland, 1577, samt Montpellier i Frankrike och Heidelberg i Tyskland, båda 1593. Den äldsta sven-

ska botaniska trädgården är den i Uppsala, som anlades 1655 af Olof Rudbeck d. ä. Botaniska trädgården i Köpenhamn anlades ett par årtionden tidigare. — Nutidens största och rikaste botaniska trädgård är den, som finnes i Kew utanför London. Den är nära 2,5 km. lång och innesluter mer än ett dusin växthus, af hvilka de flesta äro af en betydlig storlek. Den förnämsta bland de tropiska trakternas botaniska trädgårdar är den vid Buitenzorg på Java. Om botaniska trädgården vid Stockholm se Bergianska stiftelsen. Jfr Trädgård. V. W.

Botanist (af grek. *bota'ne*, ört), en som uppsamlar och undersöker växter, växtkännare.

Botanograf (af grek. *bota'ne*, ört, och *gra'fein*, skrifa), en som beskriver växter. — **Botanograf**, växtbeskrifning.

Botany bay [bá'toni bæ'], vik på Australiens östra kust, i Nya Syd-Wales, 8 km. s. om Sydney, under 34° s. br. Denna vik, som är mest bekant för sina kusters rika växtlighet, upptäcktes 1770 af Cook och fick sitt namn på förslag af den honom åtföljande svenske botanisten Solander. Vid B. anlade engelsmännen 1788 en förbrytarkoloni, som likväl snart flyttades till Port Jackson.

Botany-bay-harts [bá'toni bæ'-]. Se Xanthorrhoea.

Botarga, ett slags kaviar, som exporteras från Provence, Sardinien, Dalmatien och Alexandria.

Botas [bátas], sp., vinsäckar af bocksinn, i hvilka vin transporterats på mulåsnor och hästar.

Botaurus, *zool.* Se Röddrommen.

Botbok, bok, som innehåller förteckning på olika slag af synder och mot dem svarande straff. Se Biktbok.

Botelho de Magalhães [bâte'ljå de machaljås]. Benjamin Constant, brasiliansk statsman, f. 1838, d. 1891, var ingenjöröficer samt lärare i matematik vid krigsskolan och polyteknikum i Rio de Janeiro. Han var ifrig republikan och anses ha gifvit väckelsen till 1889 års revolution, genom hvilken kejsardömet störtades. Under republiken var han först krigs-, sedermera undervisningsminister.

Bote und Bock [båte wot-], musikförlagsfirma i Berlin, bildad 1838 af Eduard Bote och Gustav Bock. Den 1847—96 existerande "Neue berliner musikzeitung" redigerades af G. Bock till hans död, 1863. Hans son, Hugo Bock, är nu chef för firmen, som varit en bland de första, hvilka utgifvit billiga upplagor af klassiska kompositörer. A. L.

Boteå. 1. Socken i Västernorrlands län, Boteå tingslag. 18,895 har. 1,825 inv. (1903). B. bildar med Styrnäs, Öfver-Lännäs och Sänga ett konsistorielt pastorat i Härnösands stift, Ångermanlands sydvästra kontrakt. — 2. Tingslag i Västernorrlands län, ingår i Ångermanlands mellersta domsaga och Södra Ångermanlands nedre fögderi samt omfattar socknarna Torsåker, Ytter-Lännäs, Dal, Boteå, Styrnäs, Öfver-Lännäs, Sänga. 1,009 kvkm. 13,619 inv. (1903).

Botgöring. Se Bot.

Both, rymdmått. Se Bota.

Both [båt], Jan, holländsk landskapsmålare, f. omkr. 1610 i Utrecht, d. där 1652, var elev af A. Bloemaert, men blef i Italien, där han länge

vistades, starkt påverkad af Claude Lorrain, hvars ljusmättade kolorit han sammansmälte med en mer realistisk uppfattning af det italienska landskapet, som han tolkade med ett ännu mer utprägladt holländskt temperament än sin landsman Berchem. Af Claude lärde han egentligen blott att i stora linjer inskrifva sina egna, fullt själfständiga naturstudier. Hans sydländska naturstudier andas stor friskhet, och i sina solnedgångar och morgonstämningar har han på öfverräffligt sätt återgifvit ett intensivt solskens B:s tafflor, som tillhöra det yppersta, 1600-talets holländsk-italienska landskapsmåleri frambragt, skattas ännu högt, men värderades ännu högre, innan man lärt sig till fullo uppskatta den rent nationella holländska landskapskildringen. De förekomma i de flesta museer, dock icke i nationalmuseum, som blott har att uppvisa arbeten "i hans art". — Hans troligen äldre broder Andries B., som plågade måla staffage i hans tafflor, afled redan på 1640-talet genom drunkning i en af Venezias kanaler. (O. G.-g.)

Both [båt], C. W., pseudonym för tyske författaren L. Schneider.

Botha, Louis, boerledare, f. 1864 i Greytown, Natal, deltog 1884 i de strider i Zululand, hvarunder frivilliga boerskaror hjälpte höfdingen Dinizulu, och slog sig sedan ned som jordbrukare i den nybildade boerstaten "Nya republiken", hvilken 1888 under namn af "distriktet Vryheid" införlivades med

Lonis Botha till häst.

Transvaal. B. blef då för Vryheid representant i folkrådet och företrädde där i politiska frågor en friare riktning än den i Krügers omgifning rådande. Då det stora boerkriget utbröt 1899, drog B. i fält som befälhafvare för Vryheid-kommandot, blef adjutant hos general Lukas Meyer och deltog med denne

i striderna kring Dundee (okt.). Hans inflytande i boerhären växte snabbt; han öfvertalade den försiktige Joubert till ströftåget nedåt Pietermaritzburg, och vid Jouberts insjuknande (dec.) uppdrogs provisoriskt åt B. öfverbefälet öfver belägringshären vid Ladysmith. Det var han, som så glänsande anförde boertrupperna i striderna vid Colenso (15 dec.) och Spion kop (23—24 jan.). Efter Jouberts död (mars 1900) blef B. hans efterträdare som öfverbefälhavare öfver Transvaals stridskrafter och visade som sådan stor fältherreduglighet. Slagen vid Bergendal och Dalmanutha (26—27 aug.), lyckades han i nordöstra Transvaal reorganisera boertrupperna för gerillakriget och tog sedan outtröttligt del i detta. B. var en af de boersidan ledande vid den slutliga uppgörelsen (maj 1902) och företog sedan jämte generalerna de Wet och De la Rey en resa till Europa, bl. a. för att insamla penningar åt de genom kriget utarmade. Under den engelska regimen har B. hittills iakttagit en afvaktande hållning, manat till lojal underkastelse, men själf afböjt att i någon officiell egenskap biträda den nya regeringen. Han åtnjuter bland sina landsmän stort förtroende som deras politiske rådgifvare. V. S.-g.

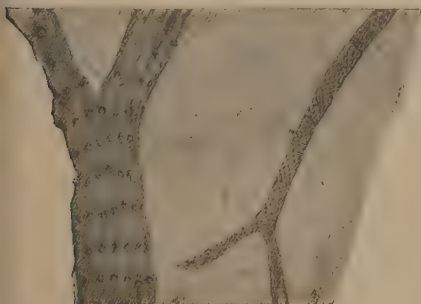
Bothfeld [bå'tfelt], ruin i Harz. Se Bodfeld.
Bo'thnia, medeltidslatinskt namn på landskapen kring Bottniska viken.

Bothnie'nsis, tillhörande Bothnia (se d. o.); härstammande från Bothnia; student af bottniska nationen vid Uppsala universitet. Se vidare Björn r m (Bothniensis Bureus) och Nicolaus Olai Bothniensis.

Bothniska nationen. Se Bottniska nationen.

Bothriocephalus, zool., ett släkte bandmaskar. Se Bandmaskor och Binnikemask.

Bothrode'ndron Lindley & Hutton, paleobot., ett inom devon- och stenkolssystemet förekommande släkte af de lummerartade växterna (*Lycopodiales*), hvilket

Bothrode'ndron kiltorkense, attryck (något förminskadt) af två grenfragment från Beeren-eiland.

synes intaga en ställning mellan *Lepidodendron* och *Sigillaria*, från hvilka det skiljes bl. a. genom de relativt små ären efter de smala, spetsiga, snart affallande bladen. De kottelika sporgömmeställningarna voro hos somliga arter oskaftade, ställda i rader på grenarnas sidor, medan de hos andra hade sin plats i grenarnas spetsar. Stammarna voro upprepadt dikotomiskt förgrenade och synas icke ha

nått så stora dimensioner som hos de båda nämnda släktena. Af de relativt få arterna är *B. kiltorkense* (se fig.) viktig, såsom utmärkande för de öfre devonlagren på Irland (vid Kiltorkan, hvaraf artnamnet) och på Beeren-eiland. En annan art, *B. tenerrimum* (eller *B. punctatum*), är egendomlig därigenom att de s. k. papperskolen i guvernementet Tula i Ryssland visat sig utgöras af kutiklur af denna artens stammar. A. G. N.

Bo'throps (af grek. *bo'thros*, håla, och *ops*, öga), zool., egentl. "med en håla vid ögat", ett af Amerikas giftigaste ormsläkten. Det tillhör samma familj som skallerormarna, men saknar skallra på stjärten. Namnet påminner om bodru (*Trimeresurus*), ett närstående släkte, som lever i Östindien. Båda dessa släkten leva mest i gräset, men klättra stundom i träd. De flesta arterna hafva grön färg, men några, såsom den på Martinique levande *la nsormen* (*B. lanceolatus*) och den i Brasilien levande *sja r a r a k a* (*B. jararaca*), hvilka uppehålla sig i tätta och mörka urskogar, hafva en brun eller gråaktig grundfärg, med mörkare strimor och fläckar. Dessa ormars huivud är stort, tvärt afsatt mot den jämförelsevis smala halstrakten och till största delen täckt af kolade småfjäll. De största bland dessa ormar nå en längd af 1,2—1,8 m. och blifva tjocka som en mansarm. De leva endast af mindre däggdjur, fåglar eller ödlor, men angripa äfven människan. Årslånga plågor följa på derasbett, om de hunnit samla tillräckligt gift, sedan de tömde sin giftblåsa. Somliga betjäna sig af den hos ormar ej ovanliga förmågan att simma och hämta till god del sin föda af fisk. Till lycka för människan ligga de om dagen stilla i sina hålor eller sola sig, hopkrupna i ringlar, på marken och angripa endast dem, som komma dem för nära. På Martinique gjordes ett försök att utrota dem genom att dit införa sekreterarfåglar; men försöket misslyckades, omedan okunniga personer bortsköto dessa. F. A. S.*

Bothwell [bå'thwel], stad i greiskapet Lanark, Skottland, vid Clyde. 2,400 inv. (1901). B. har storartade ruiner efter slottet B., dit earlen af Bothwell bortförde Maria Stuart. På den gamla bryggan öfver Clyde (Bothwell-bridge) ledde de skotske puritanerna (*covenanters*) ett svårt nederlag 22 juni 1679 mot de kungliga trupperna under hertigen af Monmouth.

Bothwell [bå'thwel], James Hepburn, earl af B., Maria Stuarts tredje gemål. Se Hepburn.

Bothvidi, Johannes, biskop. Se Johannes Bothvidi.

Bothvidus Sunönis (Botvid Sunesson), biskop (födelseår och födelseort okända), blef kanonikus i Linköping och insattes 1536 af Gustaf I såsom den förste evangelisk-lutherske biskopen öfver Strängnäs stift. Till en början stod han på synnerligen god fot med konungen, som fann nöje i hans muntra och kvicka infall; men ynnesten förvandlades till onåd, när B., såsom medarbetare i Olaus Petris kronika, framställde ogillande anmärkningar om konungens hunger efter kyrkans gods. Då han likaledes klandrade, att Gustaf gitt sig med sin afidna gemåls systerdotter, Katarina Stenbock, blef han insatt på Gripsholms slott (1556). Visserligen frigafs han snart, efter att hafva gjort afbön och betalt 500 mark silfver i böter, men sitt ämbete återfick han ej förrän efter Gustafs död. Död 1562. (J. Hdr.)

Botić [bɑ'titj], Luka, kroatisk skald, f. 1830 i Spalato, d. 1863 i Djakovo, Slavonien. Uppfostrad för det andliga ståndet, rycktes B. med af den sydslaviska frihetsrörelsen och led mycket under ströftåg genom Bosnien, Slavonien och Serbien, tills han 1854 fick en prästerlig befattning hos den sydslaviske mecenaten Strossmayer i Djakovo, där han, efter ett kort besök i Dalmatien i politisk-patriotiskt syfte, dog af lungst. B. var såsom skald en episk lyriker och hade sin stora förtjänst däri, att han grundade en konstnärlig romantik på nationellt folklig grund, likasom Branko Radičević i Serbien. Hans 1885 i Agram utgifna dikter omfatta de tre poetiska berättelserna: *Pobratimstvo* (Fostbrödralaget, 1854). *Biedna Mara* (Stackars Mara, 1861) och *Petar Batić* (1862), där historiska motiv hopflätas med folkpoetiska traditioner och nyromantiska episoder om kamp mellan kristna och turkar. Dessutom efterlämnade B. några smärre dikter och berättelsen *Dilber Hasan* på prosa. A—d J.

Botilde. Se Bodil.

Botilsäter, socken i Värmlands län, Näs härad. 7,904 hkr. 932 inv. (1903). Annex till Millesvik, Karlstads stift, Nors kontrakt.

Botin, Anders af, häfdatecknare, kameralist, f. 1724 i Södra Møre härad, Kalmar län. Hans fader, hvilken liksom farfadern var kronofogde, hade tagit tillnamnet efter gården Bortorp i Ljungby socken. 1744 började B. sina studier vid Uppsala högskola, där Celsius lär hafva erbjudit honom docentur i historia. Han lämnade dock Uppsala och ingick såsom auskultant i Svea hofrätt och såsom c. o. kanslist i riksarkivet, men fullföljde icke den juridiska banan, utan egnade sig

ät historiska forskningar, hvilka sedan gjorde hans namn frejdadt. 1755 och 1756 utkommo första och andra delarna af hans *Beskrifning om svenska hemman och jordagods*, hvilken ännu anses för ett utmärkt arbete i kameralvetenskapen. Till belöning för detta arbete blif författaren på tillstyrkan af rikssens ständer utnämnd till c. o. assessor i antikvitetsarkivet och kort därefter befordrad till ordinarie assessor därstädes. B:s förnämsta arbete inom den sammanfattande historieskrifningens område är *Utkast till svenska folkets historia*, hvaraf sex "tidevarf" (till Gustaf Vasa) utgäfvas 1757—64. Historien om tiden före 1250 utkom 1789—92, omarbetad och utvidgad, under titeln *Svenska folkets historia*. I detta verk visar sig B. såsom en pragmatisk historieskrifvare, som städse söker ådagalägga händelsernas orsaker och följder. Han sonderdelar sitt ämne och skildrar i hvarje tidehvarf särskildt konungarna, folket, religionen, styrelsen, lagskipningen, näringarna, vetenskaperna, tanke- och lefnadssättet och slutligen de framstående personernas lefnad. Till sin allmänna ståndpunkt var B. en upplysningens man i utpräglad grad, hvilket väljar ett visst oförstående af gångna tiders uppfattning och

ej ringa obillighet i omdömet. Stilen är kortfattad, underhållande och värdig, men skattar åt samtidsens smak för oratorisk ståt. Han sträfvat efter pyrdighet, korthet och kärnkraft, men blir därvid ej sällan sökt. 1762 utnämndes B. — på rikssens ständers "underdåniga föreskrift" — till kammarråd och adlades 1767. Hans tredje hufvudarbete, *Svenska språket i tal och skrift* (1777, ny uppl. 1792), ansågs länge för ett af de grundligaste verken öfver vårt modersmål. Däri förfäktade han, hufvudsaklig öfverensstämmelse med Ihre, följande grundsatser angående rättstafningen: att ögat bör se hvad örat hör; att likasom allmänt väl är yttersta grundsatsen i politiken, så är allmänt bruk den yttersta grundsatsen i skrifkonsten; att i tvistiga fall råd må sökas af etymologien eller af analogien med andra ord. — Bland B:s öfriga skrifter må nämnas hans inträdestal i vitterhetsakademien, *Märkvärdigheter om konung Gustaf I, dess person och regering* (1773), hvilket anses vara mästerstycket i det af honom antagna historiska framställningssättet. 1770 blef B. ledamot af Vetenskapsakademien, och vid Svenska akademis stiftelse (1786) gaf Gustaf III honom med ett smickrande loft en plats i densamma. B. dog 22 sept. 1790. E. V. M.*

Bot'jka, ryskt rymdmått för våta varor, = 40 vedro' = 491,8 liter.

Bot'jov, Kristo, bulgarisk frihetskämpe och skald, f. 1848 i byn Kalofer, kretsen Plovdiv (Filipopol), son till en skollärare, relegerades från gymnasiet i Odessa 1865 och lefde ett högst äfventyrligt ungdomslif med andra bulgariska emigranter, mestadels i rumänska städer. Kortare tider verksam som skollärare, förde han dock helst ett regellöst vagabondlif, höll till på krogen, skref dikter o. s. v. B. uppträdde också som skådespelare, sättnare, redaktör m. m. och utgaf två revolutionärt socialistiska blad. Våren 1876 företog han med endast 200 man en äfventyrligt och lösligt planlagd invasion till faderlandets frigörelse. Man skaffade pengar (genom att råna en klosterkassa) och vapen samt inskeppade sig under förklädnad å en österrikisk Donauångare, öfvermannade dess besättning och lyckades 17 maj 1876 landa å bulgarisk mark. Men det väntade understödet af befolkningen uteblef, friskaran anfölls efter en dag af öfverlägsna turkiska trupper, B. själf stupade, och de öfrige nedgjordes eller skingrades. — B. äras af sitt folk som frihetsmartyr. Hans politiska skriftställer utfödade stort inflytande. På det religiösa området bekämpade han de egennyttiga grekisk-katolske prelaternas öfvermakt i Bulgarien. Han hade sin styrka i sarkasm och bitter satir, och den i bildning stadda bulgariska prosan fick under hans händer afrundning och grammatikalisk stadga. Från tidigare år (1870—71) härröra B:s bästa dikter; de flesta äro halft lyriska hjältedikter, patriotiska, brinnande af turkhat och lyckligt hållna i den bulgariska folkpoesiens naiva ton. B:s dikter hafva samlats och utgivits i 4 upplagor, delvis i förening med Stambulovs poetiska ungdomsförsök. Hans biografi är skriven af sobranjepresidenten Z. Stojanov. Jfr A. Jensen, "Kristo Botjov. En bulgarisk frihetskald" (1891). A—d J.

Botkin [bɑ'tkin]. 1. Vasilij Petrovitj B., rysk skriftställare, f. 1810 i Moskva. Utan grundligare underbyggnad, egnade sig B. med hängifvenhet åt litteraturen och utfödade ett stort per-

ligt indflytande på sina litteräre vänner, Bjelinskij och Granovskij, genom sitt öppen hjärtiga väsen och ett sunda omdöme. Själft blott dilettant i skönlitteraturen, var han en nitisk medarbetare i 1840-talets ryska litterära tidskrifter. Han dog 23 okt. 1889. Stämte under Pirogov. 1860 blef han adjunkt och 1861 professor i terapi vid mediko-kirurgiska akademien i Petersburg samt kvarstod i denna befattning till sin död, 1889. B. vann hastigt ett mycket betydande anseende både såsom klinisk lärare och praktisk läkare, och sjuka från Rysslands alla delar strömmade till honom. B. var en intressant och storskrädd om sjukvårdsanstalterna i Petersburg och uttryckte en omfattande öfverraskning. Hans 1867 af ryska språket utgifna arbete öfver de inre sjukhusens klinik betecknas såsom epokgörande inom den ryska medicinska litteraturen. Slutligen redigerade han två ryska medicinska tidskrifter, nämligen en för värdens medicin och en klinisk veckotidskrift. R. T.—dr.

3. Michail Petrovitj B., den föregående sonen, rysk historiemålare, f. 1839. Efter utländska studier blef han 1863 invald i konstakademien för att måla taflor *Backantiinna med tamburin och trät vid Babylons älvar*. B. var den egentlige frångången af den ryska konstafdelningen på utställningen i Köpenhamn 1888. Redan 1869 hade han nvalts i det tyska arkeologiska institutet i Rom. Som hans bästa verk nämnas *Begrifning hos de kristne Kristne och Söndagsmässan i Assisi*. B. har äfven skrifvit en värdefull biografi öfver den ryske målaren Ivan Ajvazovski som dog 1890. A.—d. J.

Botkyrka. socken i Stockholms län, Svartlösa härad. 8.938 har. 2.731 inv. (1903). B. bildar med Salem ett konsistorielt pastorat i Strängnäs och Södertörns kontrakt. Inom socknen ligga flera riksdagens pappersbruk, och flera gamla herrresäten, af hvilka några inköpts af Stockholms stad för dess vattenledning.

Bot- och böndag. Se Böndag.

Botoküder (port. *botocudos*, af *botoque*, tapp), ifven kallade Aymores, Aimores, Guaymores l. Burung. af kolonisterna merendels af afrikanska eller afrikanska härkomst och af afrikanska härkomst. De äro en särskild jordom en skräck för de hvite. Stämte utgöres numera af omkr. 5.000 individer, som förut förmått att bosätta sig i byar, ehuru fiendtligheterna med brasilianerna därför icke upphört. De äro en af de mest vildmodiga och vågade af de afrikanska stämmorna, samt äro skickliga krigsförare. Se vidare uppsats af Ehrenreich i Zeitschr. f. ethnologie. bd 19 (1887), och planschen *Amer. naturhistoriska museum*.

Botoani [—j]. 1. Distrikt i konungariket Rumänien, mellan Serech och Buzh i norra Moldan. 170.455 inv. (1899). 54 på 1 kvkm. — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, n. v. om

Jassy. 32,192 inv. (1899), däraf 16.660 judar och 493 armenier. B. har många synagogor, 12 grekiska, 2 armeniska, 1 katolsk och 2 lippovankyrkor. Stor kvarnindustri, som lämnar det bästa rumänska mjölet.

Botry'chium, bot., ett växtsläkte. Se *Ophio-glossales*.

Botryco'ccus. Se *Botryomykos*.

Botrydiäceæ, bot. Se *Heterocontæ*.

Botry'llus, zool. Se *Stjärn-askid*.

Botrymyces. Se *Botryomykos*.

Botryomykös, veter., en hos hästar ganska ofta förekommande sårinfektion, som föranleder kroniska, hårda och fibrösa förändringar i de väfnader, där den uppstår. Orsaken härtill är en art af bakterier, *Botrymyces* l. *Botryococcus ascoformans*. I svulsterna finner man brunröda, slemmiga uppmjukningshårda och i dessa åter, vid mikroskopisk undersökning, mullbärsformiga konglomerat af bakterier, hvardera omgifven af en kapsel. Sådana svulster uppstå i sädessträngen hos valacker och hos hästar i öfrigt invid främre och nedre delen af bogen (ett slag af s. k. bogsvulst) samt i andra yttre delar äfvensom i inre organ. — Hos kor förekomma sådana svulster, ehuru sällan, i jufret. C. A. L.

Botrytis, bot., är ett namn, under hvilket man sammanfattat konidieformer af olika arter bland askomyceterna. Så t. ex. är med all sannolikhet den bekanta silkesmaskpesten, "muscadine", alstrad af *B. Bassiana* Bals., konidieformen af en *Cordyceps*-art. Samma svamp dödar äfven nunnan och andra skadliga fjärilar och kan därför blifva till nytta för människan. Stor skada kan däremot förorsakas af *B. cinerea*, konidieformen af *Sclerotinia fuckeliana*, som angriper och dödar en mängd olika odlade växter, i synnerhet örtartade, men äfven träd och buskar. Sjukdomen visar sig först som ett fint grått mögel på de angripna växtdelarna, i dessa utbildas sedan sklerotier (se d. o.), genom hvilka svampen övervintrar. G. L.—m.

Botrytis (af grek. *botrys*, drufva), bot., drufartad, drufliknande. Se *Blomställning*, sp. 763.

Botråd. Se Vårdträd.

Bot'saris, suliotsläkt. Se *Botzaris*.

Bott, Jean Joseph, tysk violinvirtuos och kompositör, f. 1826, d. 1895, lärjunge af Spohr och Hauptmann. var kapellmästare först i Kassel, sedan i Meiningen och slutligen (1865—78) i Hannover. Han var Spohrs älskingsselev och reproducerade på visst sätt dennes spel. B:s kompositioner bestå i sånger, stycken för violin, piano och orkester samt två operor, *Der unbekante* och *Aktäa*. A. L.

Botta, föräldradt italienskt rymdmått för olja, vin och tranvin, af växlande storlek mellan omkr. 5 och 12 hl.).

Botta, 1. Carlo Giuseppe Guglielmo B., italiensk historiskrifvare, f. 1766, d. 1837, blef i sin ungdom, emedan han ifrigt hyllade franska revolutionens läror, utsatt för förföljelser från den sardinska regeringens sida och flydde därför till Frankrike (1794), men återvände 1796 med den franska armén och insattes 1799 i den provisoriska regeringen öfver Piemonte. Efter detta lands förenig med Frankrike ledde B. i sistnämnda land och blef där medlem af lagstiftande församlingen, hvarest han bekämpade den napoleonska regeringens despo-

tiska tendenser. Efter restaurationen blef han akademirektor först i Nancy,

—1814. B:s arbete utmärkes mera af glänsande stil och patriotisk lyftning än genom historisk kritik. Jfr Pavesio, "Carlo Botta e le sue opere storiche" (1874).

2. Paul Émile B., den föregåendes son, fransk arkeolog, f. 1802 i Turin, gjorde som helt ung en resa omkring jorden och hemförde betydande naturhistoriska skatter. 1830 begaf han sig till Egypten

och inträdde såsom läkare i tjänst hos Muhammed Ali, hvilken sände honom med en expedition till Sennaar. Därifrån återvände han 1833 till Kairo med en samling af 10—12 tusen insekter och omkr. 1,000 skinn af fåglar och fyrfotadjur. 1838 utnämndes han till fransk konsul i Alexandria och företog på uppmaning af J. von Mohl en resa i Arabien. Resultatet af denna färd offentliggjorde han i *Relation d'un voyage dans l'Yémen* (1841). 1842—46 anställde han gräfningar utesför Tigris' stränder och upptäckte därvid Ninives ruiner. Sina undersökningar öfver den assyriska kilskriften framlade han i *Mémoire de l'écriture cunéiforme assyrienne* (1848). Den franska regeringen intresserade sig lifligt för saken; en kommitté fick i uppdrag att afteckna de gamla minnesmärkena, och ett arkeologiskt praktverk, *Monuments de Ninivé découverts et décrits par B., mesurés et dessinés par E. Flandin*, utkom under B:s öfverinseende (1847—50). Ett utdrag därur, med titeln "Inscriptions découvertes à Khorsabad", utkom 1848. De hemförda monumenten uppställdes i Louvre. B. är grundläggaren af den assyriska arkeologien, om hvilken man förut endast hade en dunkel aning. 1846 blef han generalkonsul i Jerusalem och 1857 i Tripolis, där han stannade till 1868. Död 1870 i Achères vid Passy. Jfr Assyrien, sp. 253.

Bo'tta. 1. Vincenzo B., italiensk skriftställare, f. 1818, d. 1894, verkade som lärare i Turin, valdes 1849 till parlamentsledamot och erhöll 1850 af sardiniska regeringen uppdrag att tillsammans med L. Parola studera undervisningsväsendet i Tysk-

land. Deras 1851 afgifna rapport lades till grund för åtskilliga universitetsreformer. 1853 blef B. universitetsprofessor i New York. Genom en mängd tidningsuppsatser, som öfversattes till flera språk, bidrog han med framgång till att det nya konungariket Italien förvärfa Amerikas och andra länders sympatier. Af erkänsla för dessa tjänster lät konung Umberto 1878 prägla en guldmedalj till B:s ära. Efter Cavour's död (1861) skref B. på engelska en biografi öfver den store statsmannen. Han författade vidare på engelska ett arbete öfver Dante (1865) m. m.

2. Anne Charlotte B., den föregåendes hustru, född Lynch, amerikanska, f. 1820, d. 1891, gift sedan 1855, var författarinna till åtskilliga dikter och romaner samt institutet ett pris att af franska akademien utdelas hvarit tredje år för arbeten om kvinnans ställning. Fredrika Bremer, som under sin amerikanska resa knöt vänskap med henne, gjorde hennes namn känt i Europa.

Bottega (it.), handelsbod; världshus.

Botten. 1. *Landbr.* Det jordlager, som ligger under alfven. — 2. *Skpsb.* Den del af ett fartyg, som är nedanför lastvattenlinjen, d. v. s. den linje, hvartill fartyget nedtryckes, då det är lastadt.

Bottenband, *skpsb.* Se Band 1.

Bottenfrysning, *meteor.* Se Bottenis.

Bottenfynd, *jur.* Se Sjöfynd.

Bottengrus, *geol.*, stundom benämning på det vanligen hårdt packade grus, som bildats under inlandsis och glaciärer, eller m. a. o. materialet i bottenmoräner, i motsats till det såsom ytmoräner bildade gruset, hvilket vanligen har ett mindre fast sammanhang. I folkspråket benämnes det vanligen pinnmo. Förekomsten af glaciärrepede stena (glaciärstenar) i grus är ett godt kännemärke på dess egenskap af bottengrus. Jfr Morän. E. B.

Bottengräs, de lågvuxna gräson i en gräsvall. Se Gräsvall.

Bottenhafvet, södra delen af Bottniska viken. Se Östersjön.

Botten-Hansen, Paul, norsk litteratör och bibliograf, f. 16 nov. 1824 i Vaage i Gudbrandsdalen, var 1856—60 assistent i riksarkivet samt blif 1860 amanuens och 1864 bibliotekarie vid universitetsbiblioteket. Död natten till 9 juli 1869. B. var måhända bland sina samtida den, som egde den största kännedomen om norsk litteratur, hvilket han bevisade bl. a. genom *La Norvège littéraire au 19:e siècle* (1868), som utgöf en med noter försedd systematisk katalog öfver alla arbeten, som utgäfvos i Norge 1800—67. 1851—66 redigerade han "Illustreret nyhetsblad", hvilket under hans ledning var Norges mest betydande litterära organ och innehåller en mängd artiklar af landets ypperste författare. April 1864—juli 1865 var likväl F. Bætzmann redaktör. De i tidningen förekommande biografierna och kritiska artiklarna äro till större delen författade af utgifvaren, B. skref jämväl lefnadsteckningarna i det s. k. "Eidsvoldsgalleriet", en samling porträtt af Eidsvoldsmännen. Tillsammans med S. Petersen utarbetade B. "Norsk bogfortegnelse 1848—1865" (1867—70). Y. N.

Bottenhäll, *metall.*, kallas en stor, förr vanligen af glimmerskiffer eller sandsten, numera af tackjärn bestående häll, som vid masugns- och andra hyttbyggnader lägges under stället och ofvanpå vattenafledningstrummorna. C. A. D.

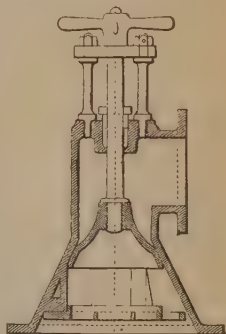
Botten-is, *Bottenfrysning*, *meteor.* I sjöar

och floder bildas isen vanligen på ytan. Men stundom händer det, att vatten på större djup, till och med vid botten, börjar frysa, innan ytan är belagd med is. Bottenisen består af runda tunna skivor (s. k. tallriksis) eller af issörja, till utseendet som smältande snö, genomdränkt af vatten. Bottenfrysningen är mycket vanlig ute i hafvet och sannolikt det enda frysningssättet längre ut från kusterna vid Kattegatt och Skagerack, hvaremot den helt och hållet saknas på Norges västkust och i de därstädes skjutande fjordarna. Dess förekomst i de haf, som omgifva Skandinavien, utreddes till fullo genom de uppgifter, som Edlund på 1860-talet insamlade från en mängd kustorter i Sverige och Norge. Edlund har ock gifvit följande förklaring på detta förut fullständigt kända fenomen. — Att isbildningen vanligen sker på ytan af en insjö eller flod beror därpå, att färskt vatten har sin största täthet vid $+4^{\circ}$. När således ytvattnet hunnit afkylas under denna temperatur, sjunker det ej mera, utan ligger kvar vid ytan, till följd hvaraf de djupare vattenlagren icke kunna afkylas under detta gradtal. Detta gäller nelltill endast när vattenytan är i stillhet. Om den befinner sig i rörelse, t. ex. i en fors eller ett vattenfall, kunna vattenlager af olika värmegrad blandas med hvarandra, och det kallare vattnet kan ledas tränga ned till större djup och bottenfrysning träffa. Vidare har man sig bekant, att vatten kan behålla sig i ofruset tillstånd, ehuru dess temperatur är under fryspunkten. Sådant vatten säges vara "öfverkyldt". Färskt vatten kan länge hålla sig i öfverkyldt tillstånd, om det får vara i fullkomlig stillhet, men äfven om det är utsatt för en långsam, regelbunden rörelse, såsom t. ex. vägrörelsen. Erder däremot vattenmassan en stöt, eller skvalpas den, så uppkommer genast is. Ännu säkrare åstadkommer man isbildning i öfverkyldt vatten genom att i den inlägga en isbit. Hela vattenmassan fryser då i ögonblickligt. I allmänhet kan man ock af en hastigt skeende frysning sluta till att vattnet förut varit öfverkyldt, emedan i annat fall, till följd af en värmeutveckling, som eger rum under frysningsprocessen, isbildningen alltid sker långsamt (jfr Labont värmes). Hafsvattnet skiljer sig i fysiskt hänseende från det söta eller färska vattnet i så mycket, att det icke fryser vid 0° , utan under en lägre temperatur, som naturligtvis varierar med saltan, och vidare därigenom att dess största täthet ligger ett par grader under dess fryspunkt, så att det lättare än färskvatten håller sig i öfverkyldt tillstånd. Af allt detta följer, att bottenfrysningen bör vara mera vanlig i hafvet än i insjöar och floder. Ty äfven när hafsytan afkyles till fryspunkten eller därunder, fortfar ytvattnet att sjunka och ersättas af varmare vatten nedifrån. Därför inrymmer det en längre tid af kall och lugn väder för öfverkyldt vatten måste finnas i hafvet, äfven på ytan icke är islagd. En starkare rörelse på näst nästa ställe i detta öfverkylda vattenlager är tillräckligt för att inledda isbildningen, hvilken sedan genom den först bildade lilla ismassans närvaro fortgår med stor hastighet. Man ser då issörja eller ett oräkneligt antal på kant ställda isskifvor uppkomma från botten och uppstå till hafsytan. Inom kort är en stor sträcka af hafvet täckt med en ojämn isyta, och man har exempel på att båtar, som vid utfärden icke haft någon is, efter en eller ett par timmars seg-

ling med möda kunnat arbeta sig igenom den tjocka isskorpan. Bottenisen för icke sällan med sig tang och stenar från hafsbotten samt lyfter upp näten, till stor skada för fisket. Frånvaron af bottenisbildningen på Norges västkust förklarar Edlund dels af den höga temperaturen hos Golfströmmens vatten, som sköljer denna kuststräcka, dels af den starka periodiska rörelsen (ebb och flod) i fjordarna och böljornas slag mot stranden. Är nämligen vattnet i häftig rörelse, kan det icke existera i öfverkyldt tillstånd, utan öfvergår till is, så snart det blifvit afkyldt till fryspunkten, således redan vid ytan. R. E.*

Bottenkran, maskinb. På de ställen i fartygets botten, där öppningar måste finnas, vare sig för aflöpp eller för inlopp af vatten, sättas bottenkranar, och dessas ändamål är att i händelse af behöf afstänga vattenloppet. I allmänhet finnas å ångfartyg minst två bottenkranar, nämligen en för utblåsningsröret från ångpannan och en för kondensationsvattnets tillöpp eller, om ångbåten har högttrycksmaskin, för matarvattnet. Finnas ej flera bottenkranar, måste vattnet till donkey- eller handpumpen och till vattenspolning m. m. äfven tagas från dessa, hvarjämte på en del båtar skumröret från ångpannan får utgå genom pannans bottenkran. För att slippa för många grenar från bottenventilen brukar man dock numera anbringa ytterligare en eller flera bottenkranar.

Själva kranen är antingen inrättad som vanliga kranar, d. v. s. med kranhus, konisk kik och trattformigt mynningsstycke ytterst i fartygssidan, allt af metall; eller ock användes i st. f. konisk kik en cylindrisk skjutventil, som tryckes utåt mot kranhusets inre, cylindriska väggyta och som kan vridas med en axel, hvilken sitter midt i kranhuset. De bottenkranen är inrättad med konisk kik, kan fullkomlig afstängning ske, hurudant trycket utifrån och inifrån än må vara; men då kranen är inrättad med en vridbar, cylindrisk skjutventil, kan man ej hindra annat än det utanför kranen befintliga vattnet att intränga. För sistnämnda ändamål nyttjas äfven bottenventil. En sådan består af en rund metallventil, hvars kant är afsvarvad till konisk form och som medelst en inåt gående stång kan efter behag släppas ut eller in i den vid fartygsbotten fast trattformig hylsa af metall, hvilken utgör den yttersta mynningen af rörledningen. Dragventilen in så mycket i den trattformiga mynningen, att den där sluter tätt till, kan det utomkring fartyget befintliga vattnet ej inströmma. En på sistnämnda sätt inrättad bottenventil nyttjar man stundom i förening med bottenkranen, hvilken i detta fall efter uppännaren kallas Kingstons bottenkran (se fig.). Hålet i fartygssidan eller botten täckes af en sil, som hindrar gräs eller oren-

Kingstons bottenkran.

innesluter dessamma. Om kärlet har t. ex. vågrät botten, angives bottentrycket genom vikten af en vätskepelare, hvars bas är lika stor med bottenarean och hvars höjd är vätskehöjden i kärlet. Detta gäller, hvilken form kärlet än må ega, således äfven om det utvidgas eller afsmalnar uppåt. Till följd däraf blir det möjligt att med en vätska utöfva ett större tryck än det, som motsvarar vätskans egen vikt. Denna sats, att bottentrycket kan bli större än vätskans vikt, kallas stundom "Pascals hydrostatiska paradox", emedan Pascal först experimentellt bevisade dess riktighet. G. R. D."

Bottenventil, maskinb. Se **Bottenkran**.

Bottenviken, norra delen af Bottniska viken. Se **Ostersjön**.

Bottaro. 1. Osvaldo B., italiensk sångare, f. 1858 i Milano, son af bassångaren Alessandro B. (d. i Milano 1892, 60 år gammal), studerade juridik vid Turins universitet, men egnade sig sedan åt musiken och debuterade 1883 såsom *Lecco* i Ponchiellis "Promessi sposi". Därefter sjöng han på de flesta af Italiens större scener, på Malta, i Buenos Aires m. fl. st. och gästade 1890—91 Stockholm, där han uppträdde som *Silva* i "Ernani", *Lotario* i "Mignon", *Mefistofeles* i "Faust" och *Mefistofeles*, *Toreadoren* i "Carmen" samt *Dulcamara* i "Kärleksdrycken". B. var en framstående artist med bildadt föredrag och intelligent spel. Återkommen till Italien, beröfvade han sig själf lifvet 1892 af sorg öfver sin makas förut s. å. timade död.

2. Georgina B., den föregående hustru, född Sommelius, svensk sångerska, f. 12 nov. 1857 i Styrnäs socken, Ångermanland, studerade pianospel vid konservatoriet i Stockholm och sång för fruarna Jakobsson och Stenhammar samt debuterade med stor framgång på operan 1879 såsom *Margareta* i "Faust" och *Susanna* i "Figaros bröllop", hvarefter hon engagerades och ytterligare sjöng *Lalla Rookh*, *Oberon*, *Arlette* i "Jean de Nivelle", *Micaela* i "Carmen" m. m. Hon ingaf stora förhoppningar genom sin varma sång och sympatiska personlighet. 1881—82 studerade hon under fru Marchesi i Paris, uppträdde sedan på flera italienska scener och gifte sig 1884. Hon delade sedan sin mans yrke och triumfer, tills hon 17 mars 1892 i Florens dukade under för ett bröstlidande, mot hvilket hon förgäfvets sökt bot dels genom vistelse i sitt hemlands fjälltrakter, dels genom anlitande af den då moderna köhska lyfman. A. L.

Bottesini, Giovanni, italiensk kontrabasvirtuos och kompositör, f. 1823, d. 1889 såsom konservatoriedirektör i Parma, gjorde vidsträckt konserter — Sverige besökte han 1877 — samt innehade dirigentplatser i Paris, Palermo, Barcelona och London. När hans rykte var som störst, kallades han "kontrabasens Paganini". Hans ton var stor, hans färdighet i löpningar beundransvärd. B:s kompositioner, som äro ganska godigna, utgöras af operor, ett oratorium, symfonier, stråkkvartetter, konserter m. m. A. L.

Bottför [-fär; fr. *botte forte*, af *botte*, stöfvel, och *forte*, stark], ytterstöfvel, ytterkänga.

Botticelli [-tjålli], Sandro, italiensk målare. Se **Filipepi**.

Bottin (fr. *bottine*, egentl. liten stöfvel, fruntimmershalfstöfvel), hög snörkänga; brukas äfven i betydelsen pampusch.

Bottlense [bå'tlnåūs], engelsk benämning på näbbhvalen. Se **Hyperoodon**.

Bottle-tree [bå'tli-tri], eng., bot. Se **Brachychiton**.

Bottna, socken i Göteborgs och Bohus län, Kville härad, 1,796 har. 650 inv. (1903). Annex till Kville, Göteborgs stift, Vikornas södra kontrakt.

Bottnaryd, socken i Jönköpings län, Mo härad, 15,143 har. 1,227 inv. (1903). B. bildar med Mulseryd, Angerdshestra och Bjurbäck ett konsistoriellt pastorat i Skara stift, Redvägs kontrakt.

Bottniska handelstvånget, benämning på de bestämmelser i den inre svenska handelspolitiken före 1765, genom hvilka Norrlands och Finlands städer förbjödos att sända fartyg till orter söder om Stockholm och Åbo samt att mottaga besök af utländska fartyg. Ett sådant förbud förekom redan i köpmålbalken af Magnus Erikssons stadslag och upprepades i växlande omfattning under följande århundraden. Dock gjorde sig äfven motsatta tendenser gällande, och en fast institution blef bottniska handelstvånget först genom de tre stora handelsordinantierna 1614, 1617 och 1636, af hvilka hvar och en skärpte sin föregångares bestämmelser. Efter denna tid voro städerna norr om Gäfve och Åbo utestängda från all direkt förbindelse med utlandet, såväl från att mottaga utländska fartyg (s. k. "passiv" seglationsrätt) som från att själva utsända sådana (den "aktiva" seglationsrätten); ej heller skulle de inom landet få segla längre än till Stockholm och Åbo, ehuru alla svenska städer kunde sända sina fartyg till dem. Gäfve erhöi inhemsk och aktiv utländsk seglation, dock intill 1673 med det betungande villkoret att dess fartyg alltid på vägen skulle löpa in till Stockholm. — I denna ordning skedde sedermera (frånseid kortvariga mildringar) blott den ändringen, att fem städer i Egentliga Finland 1641 —60 erhöi en begränsad aktiv seglationsrätt till Tyskland och Livland.

Ehuru bottniska handelstvånget är äldre än de svenska städernas indelning i stapelstäder och uppstäder, blef det med tiden ett af de viktigaste leden i denna indelning; och från denna synpunkt innebär det, att Bottniska vikens långa kuster alldeles lämnades utan stapelstäder. Men medan rikets öfriga uppstäder voro utestängda blott från den utrikes handeln och hade full frihet att handla inom hela landet, tillkom här en stor inskränkning äfven i den inhemska seglationen. Det var därvid utan tvifvel Stockholms intresse, som mest påverkade lagstiftarna, men dess tillgodoseende ansågs vara förutsättningen för hela landets välgång, framför allt på grund af hufvudstadens ställning som den egentliga "stapeln" för den omhuldade utrikeshandeln. Som ersättning skulle uppstäderna ha andra förmåner, men dessa lågo ej regeringen lika mycket om hjärtat. Sålunda uppgafs redan under Gustaf II Adolfs principen, att stapelstadsborgarna skulle vara uteslutna från uppstädernas marknader (d. v. s. från direkt handel med bönderna), och förbudet för den s. k. bondeseglationen var tidtals alldeles upphäfdt. Detta sistnämnda förbud, som på visst sätt också var ett "bottniskt handelstvång", gällde de verkliga böndernas (ej "skärkarlarnas") seglats till Stockholm och andra orter utom landskapet med varor och var naturligtvis i de bottniska städernas intresse. Efter att ha varit mer eller mindre fullständigt

upphäfdt 1672—96, var det föremål för strider hela frihetstiden igenom, tills det definitivt afskaffades 1766.

Alltifrån 1723 års riksdag hade äfven städernas handelstvång bekämpats med stigande iver. Ett starkare anopp gjordes första gången af de norrländske och finske landshöfdingarna 1734, men tack vare kammar- och kommerskollegiernas motstånd misslyckades det både denna gång och den följande (1738). Den första eftergiften vanns 1741, då städernaingo tillåtelse att föra trävirke till Skåne och Östergötland samt därifrån återhämta spannmål. 1761 tycktes segern vunnin, då tre stånd beslöt anläggandet af fem bottniska stapelstäder. Men borgarståndet lyckades med stort besvär få frågan öfverlämnad åt rådet, som afslög hela saken 1765. Nu hade emellertid den allmänna uppmärksamheten blifvit väckt; flera kraftiga och välskrifna riksdagsmemorial hade afgifvits (särskildt märktes ett af vice borgmästaren H. Pipping i Vasa 1747), och ett trycktes 1762; slutligen kom därtill 1765 en skrift af A. Chydenius, som måsterligt sammanfattar städernas argument i den långa striden. 1765 års riksdag blef också afgörande. På borgarståndets eget förslag beslöt, att den inrikes seglationen skulle blifva fri för alla, att två svenska och fyra finska städer skulle blifva stapelstäder med fullständig aktiv utrikes seglation och att fem andra finska städer skulle erhålla en begränsad seglationsfrihet inom Östersjön (k. resol. 3 dec. 1765). Det bottniska handelstvånget var därmed i allt väsentligt upphäfdt, och ett försök 1774—77 att rubba beslutet misslyckades. — Litt.: Fyhrvall, "Om det bottniska handelstvånget" (Hist. tidskr. 1882). E. Hkr.

Bottniska (Bothniska) nationen, en 1827 upphörd landskapsförening af studerande vid Uppsala universitet. Jfr Bothnia och Nation.

Bottniska viken, Östersjöns nordligaste vik, mellan 60° 20' och 65° 50' n. br., skiljer Finland från Norrland och sträcker sig i s. till Åland. Genom det farvatten, som kallas Norra Kvarnen, delas den i två delningar, Bottenhafvet i s. och Bottenviken i n. Enligt Ritter är längden 587 km. och bredden 161—259 km. samt arealen 102,120 kvkm. Se vidare Östersjön.

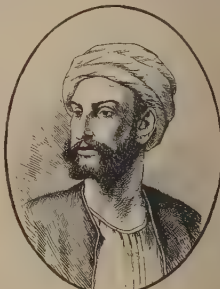
Botts [bå'ts], John Minor, nordamerikansk politiker, f. 1802 i Dumfries, Virginia, d. 1869, invaldes 1833 i sin fädernestats lagislatur, omvaldes flera gånger och sändes 1839 till kongressen, där han slöt sig nära till Henry Clay och var en af de få sydstatsrepresentanter, som ställde sig på J. Q. Adams' sida i fråga om petitionsrätten mot negerslafveriet. Under inbördeskriget ogillade han bestämdt söderns beteende och drog sig tillbaka till sin landtågar, sysselsatt med historiskt författarskap. Han blef där fängslad 1862, enär man ville komma åt manuskriptet till den hemliga historia om inbördeskriget, som han författade. Detta lyckades emellertid ej, och 1866 utkom hans *The great rebellion, its secret history, rise, progress and disastrous failure*. 1868 verkade B. ifrigt för Grants val till president. V. S.-g.

Botuli'sm (lat. *botuli'smus*, af *bo'tulus*, korf), kött- eller korförgiftning.

Botvaldaviik, lastningsplats i Gothen socken på Gottlands östra kust. Vid lastbryggan 2,68 m., i hamnen 4,46 m. djup. Lots erhålles ifrån Slite.

Botvid, katolskt helgon, "södermanlänningarnas andre apostel" (jfr Eskil), född af hedniska föräldrar i Södertörn, blef på en handelsresa till England omvänd till kristendomen och verkade sedan som missionär i sitt fosterland, synnerligast i Södertörn, tills han (1120 ?) mördades, på Rogö i Mälaren, af en vendisk träl, som han friköpt och undervisat i kristna läran för att använda honom som trons sändebud i hans eget fädernesland. Legendan förtäljer att, när B:s släktingar seglade omkring för att söka sin försvunne frände, en hvit fågel satte sig på framtammen af skeppet och liksom lotsade dem till det ställe, där den mördade låg. B. ärades efter sin död som helig. Hans lekamen jordades först i Julita, men flyttades sedan till hans fädernegård, och på grafven lät en hans broder, vid namn Björn, bygga en kyrka, kallad "Botvidakirkia" (Botkyrka).

Botvid Sunesson. Se Bothvidus Sunonius.
Bo'tzaris, suliotsk släkt, bekant från frihetskriegen mot turkarna. — Georg B. tog först del i sulioternas kamp mot Ali pasja på 1790-talet, men öfvergick sedan på hans sida och dog under något af 1800-talets första år. — Af hans söner deltog Kitsos B. i kriget mot Ali pasja ända till dess slut 1804 och blef 1813 dödad på dennes befallning. — Dennes broder Nothi B. (d. 1831) var med både i nämnda fejd och i frihetskrieket på 1820-talet, deltog i Missolonghis försvar och var en af anförarna för det slutliga utbrytningsförsöket därifrån (natten till 23 apr. 1826). — Mest berömd af släkten är Markos B., Kitsos' son, f. omkr. 1788, d. 1823. Efter sulioternas nederlag 1803 tog han sin tillflykt till de Joniska öarna och stod någon tid i fransk krigstjänst. Jämte farbrodern Nothi ledde han sina stamfränder, då 1820 frihetskrieket återupptogs, först riktadt mot Ali pasja, sedan i förbund med denne mot turkarna och snart sammanknutet med den grekiska resningen. Grekiska trupper under Maurokordatos kommo 1822 till sulioternas hjälp, men blefvo jämte B. i grund slagna vid Peta (16 juli). I nov. s. å. tog B. sin tillflykt till Missolonghi, om hvars försvar under belägringen 1822—23 han inlade stora förtjänster. Då Mustai pasja sommaren 1823 antogade med en öfverlägsen här, angrep B. med 350 sulioter dess 4,000 man starka förtrupp vid Karpenisi (natten till 21 aug.) och anställde ett fruktansvärdt blodbad, men stupade själf. Han prisas som en af frihetskrigets tappreste och ädlaste hjältar. — Brodern Kosta (Konstantin) B. (d. 1853) var likaledes en af höfdingarna under detta krig. Han blef grekisk general och senator. — Dimitri B., Markos' son, f. 1813, d. 1871, var grekisk officer och tre gånger krigsminister under konungarna Otto och Georg. H. B.-n.

Botzen. Se Bozen.

Botöfning. Se Bot.

Boucaut [bokå], fr., fat, tunna för torra varor;

franska Västindien ett rymdmått för våta varor, för sirap = 397,4 l., för rom = 431,5 l.

Bouchain [boʃɑ̃], stad och fästning (af 4:e klassen) i franska dep. Nord, vid floden Schelde. 1,227 inv. (1901). Glasfabrik, salttillverkning.

Bouchard [boʃɑ̃r], Charles Joseph, fransk läkare, f. 1837 i Montié-en-Der, depart. Haute Marne, blef 1866 med. doktor i Paris, 1869 e. o. och 1879 ord. professor vid medicinska fakulteten i Paris. Sedan 1887 är B. ledamot af Institutet, sedan 1894 af Vetenskaps-societeten i Uppsala och sedan 1896 af Vetenskapsakademien i Stockholm. Förutom många smärre afhandlingar har han författat bl. a. *Recherches nouvelles sur la pellagre* (1862), *Les maladies par ralentissement de la nutrition* (föreläsningar, utg. af Frémy 1882) och *L'autointoxication dans les maladies* (1887). Därjämte har B. deltagit i redaktionen af de stora sammlerwerken "Traité de médecine" (1891—93) och "Traité de pathologie" (1895) samt är äfven en af utgifvarna af "Journal de physiologie et de pathologie générale". R. T.-dt.

Bouchardon [boʃɑ̃ʁɑ̃]. 1. Edme B., fransk bildhuggare, f. 1698 i Chaumont, d. 1762 i Paris, studerade först hos Coustou d. y. och sedan i Rom 1723—32 samt dog såsom professor vid konstakademien i Paris. Bland hans verk, som utmärka sig genom en för den tidens plastik ovanlig renhet i stilen, må nämnas *Klemens XII:s byst* (1730), *Fonänen på gatan Grenelle* (1739—46), *Amor, som åljer en bäge* samt *Ludvig XV:s ryttsoldat* i Paris 1750—62; förstörd 1792).

2. Jacques Philippe B., den förras broder, bildhuggare, f. 1711 i Frankrike, d. 1753 i Stockholm, studerade i Rom under sin broders ledning (i synnerhet öfvade de sig gemensamt i teckning efter lifvande modell och utgävo en serie af Aveline m. fl. i rödkritsmaner grave-rande ritningar, som länge användes som plancher vid konstakademierna, bl. a. i Stockholm). På 1730-talet flyttade B. till Paris, vann där snart rykte som skulptör, gjorde bekantskap med svenske ministern K. G. Tessin, och då Hårleman 1740 i bref till denne uttryckte en önskan att för slottsbyggnadens räkning erhålla två nya franska bildhuggare, afslöt Tessin 1741 kontrakt med B., som ankom till Stockholm s. å. Där utnämndes han strax till kungl. hofstatbyldhuggare (hans årliga arvode var i kontraktet stipuleradt till 5,000 livres, 6 famnar ännbjörk, 4 skålp. ljus och anständiga logement) och deltog med Taraval med stort nit och skicklighet i under-visningen vid den sex år förut stiftade ritarakademien, nuv. konstakademien. — B:s första konstnärliga uppgifter i Stockholm, *altardekorationen* (ofullb.) och *föredikstolen* i Slottskyrkan, ådagalägga, mindre lycade såsom de äro, såväl i komposition som utförande hans konsts begränsning. Ståtliga prof på barockkonst äro däremot hans fyra s. k. *enleveringsgrupper* (Pluto och Proserpina, Boreas och Oritya, Paris och Helena, Romulus och Hersilia), afsedda för de större nischerna å kungl. slottets södra fasad, men först i våra dagar, på Öskar II:s bekostnad, gjutna i brons efter de af Drottningholm förvarade gipsoriginalen (nationalmuseum bevarar skisserna därtill i vax, liksom äfven vaxskisserna till *sex vapengrupper* (troféer) — jämnval utförda för slottet — äfven som fyra andra vaxskisser, behandlande *Herkules strider med Anteus* m. fl.). För rikssalen utförde

han de två allegoriska figurerna *Adeln* och *Prästeståndet*, som ses på ömse sidor öfvanför tronen, och ett tiotal kolossala *gipsgenier*, eller "putti", med emblem, äfvensom de för kungl. slottets trappor utförda, dekorativa, i brons gjutna *Genier, uppbärande lyktor* samt andra arbeten för slottet, ehuru det är svårt att bestämma hvilka, emedan de ej förekomma i dess räkenskaper. Nationalmuseum eger i sin modell-samling dessutom en 1749 utförd skiss i bränd lera till en *Minerva, som af Sveriges skyddsängel mottager den unge prins Gustaf*, en *Genie å en sjöhäst*, grupp i bronserad gips och vax m. fl. vaxmodeller. Allra mest till sin fördel framstår dock B. som porträtt-skulptör. Full af karaktär är t. ex. den realistiskt behandlade *Karl XII:s bronsbyst* å Stockholms slott (modellerad 1747, gjuten af G. Meyer 1749 i brons; gipsafgjutning i nationalmuseum, som af B:s hand äfven eger en Larchevesque förut tillskrifven *Karl XII:s ryttsarstatyett* i bronserad gips, som å kungl. slottet återfinnes, utförd i brons), men den öfverträffas dock af den praktfulla bronsbysten af *Fredrik I* i Vetenskapsakademiens sessionssal (gjuten af Meyer 1752; ett odatat exemplar i gips hos greve Cronstedt på Fullerö) — ett utsökt prof på pompös, kunglig rokokoporträttsskulptur. Förträffliga äro äfven de liffulla gipsbysterna af *Hårleman* (bronserad; i observatoriet), *Taraval* (hos frih. Rehinder, Djursholm; en afgjutning däraf i nationalmuseum) och öfverintendenten greve C. J. *Cronstedt* (Fullerö). — Anmärkas bör att de energiskt modellerade, monumentala brons-lejon, efter hvilka Lejonbacken fått sitt namn, icke (såsom man för trodde) kunna vara utförda af B., enär de funnos där redan före hans ankomst hit. — B:s tidiga död (han fick blott i elfva år verka i sitt nya hemland) var en stor förlust för den svenska konsten, i hvars historia på 1700-talet han vid Taravals sida intager en mycket framstående plats. O. G.-g.

Bouchardy [boʃɑ̃ʁdi], Joseph, fransk teaterförfattare, f. 1810, d. 1870. Bland hans många effektfulla, af boulevard-teaternas publik högeligen omtyckta stycken märkas *Le sonneur de Saint-Paul* (1838; "Ringaren i St Paul", 1846) och *Lazare le pâtre* (1840).

Bouchari, Abu. Se Buchari.

Bouché [bøʃ], fr. (lat. bucca), mun. — Bouche close! Tyst! Håll munnen! — Bonne bouche, läckerhet, kräslighet; angenäm eftersmak.

Bouché l. B. ché, i naturvetenskapliga namn beteckning för P. F. Bouché, trädgårdsdirektör i Berlin, f. 1785, d. 1856.

Bouché [boʃe], Karl de, tysk glasmålare, f. 1845 i München, studerade måleri vid akademien därstädes, var 1869—73 verksam i ryssen Svertsjovs glasmålningssanstalt i Schleissheim och upprättade därefter en egen verkstad i München. Han behärskar alla stilar och har utfört monumentala glasmålningar till kyrkor i och utom Tyskland — bl. a. till domkyrkan i Visby — samt till universitet, bibliotek och andra profana byggnader. G.-g. N.

Boucher [boʃe], François, fransk målare och kopparstickare, f. 1703 i Paris, d. där 1770, började sina studier hos Fr. le Moine och begaf sig 1727 till Rom, af hvilken resa han likväl icke skördade stor vinst, enär han ej uppfattade de store mästarnas verk. 1734 blef han medlem af akade-

mien och 1765, efter van Loos död, dess direktör samt konungens förste målare. Hans utesvåfande lefnadssätt förde honom i graven. — B. blef på sin tid öfver måttan ömsom prisad och tadlad (det senare i synnerhet af Diderot). Också var han en ovanlig företelse. Lefvande under en tid, hvars ideal var sinnlig njutning, bildar han inom konsten ett karakteristiskt motstycke till Crébillon d. y. och Grécourt, i litteraturen, samt till Ludvig XV och m:me Pompadour, hvars gunstling han var. Man kallade honom ”gracer-nas målare”, och graciösa äro onekligen hans tafor. men med bättre skäl skulle han kunna

kallas den raffinerade sinnlighetens målare. B. egde liflig fantasi och rik uppfinningsförmåga; hans teckning är säker, men maniererad; hans färg är klar, men hans öga såg, utom ett sminkartadt rött, vanligen endast gråblå färgtoner; hans kompositioner äro liffulla, men koketta och affekterade, såsom man kan vänta af en bland rokokons hufvudrepresentanter. Han behandlade alla arter af måleri i religiösa framställningar (hans madonnor och kvinnliga helgon äro emellertid ingenting annat än nymfer och herdinnor), mytologiska stycken, läckra herdescener, allegorier, porträtt (*Pompadour*), genre (älskliga barngrupper), landskap, djur, blommor, teaterdekorationer, fantasi-stycken för utsmyckning af boningsrum, för toalett- och lyxartiklar, såsom solfjädrrar, han dekorerade vagnsdörrar och urboetter m. m. B:s produktivitet var oerhörd: hans målningar, teckningar, skisser och studier uppgå till ett antal af mer än 10,000, hvarjämte han efterlämnade 182 raderingar. Nationalmuseum eger en utsökt, af K. G. Tessin under hans ambassadörstid i Paris förvärfvad samling af B:s arbeten, kanske den förnämsta som finnes — främst hans yppersta mästerverk *Venus' triumf* (1740), ensamt värd en förmögenhet, men dessutom fem stycken: *Leda och svanen*, *Modehandlerskan*, *Venus' toalett* (båda dat. 1746), *Badande nymfer och amoriner* samt herdescenen *Pense-t-il aux raisins?* (1747); i den forna cederströmska samlingen på Löfsta fanns ännu för några år sedan en förträfflig *Budoarscen* (1742, som likaledes tillhört Tessin) och i den forna fèronska i Stockholm ett litet *Landskap* (1744). I Östergötlands museum (Linköping) ses ett annat litet *Landskap* (1786). Andra finnas å Stockholms slott. Någon egentlig skola bildade han icke, fastän han hade många lärjungar, bl. a. Fragonard. R.-n. (O. G.-g.)

Boucher [bojē], Alexandre Jean, fransk violinvirtuos, f. 1778. Som gosse spelade han på danslokaler för att vinna sitt uppehälle, var därefter en tid anställd hos Karl IV af Spanien, gjorde flera konstresor genom Europa och dog i Paris 1861. Han var, trots sin verkligt stora talang, en representant ej allenast af det barocka virtuosväsendets charlataneri, utan ock af det löjligaste puffsysteem (så t. ex. gjorde han sig till godo sin märkvärdiga likhet med Napoleon I). A. L.

Boucher [bojē], Henry, fransk politiker, f. 19

sept. 1847 i Bruyères i dep. Vosges, var vid krigsutbrottet 1870 juris licentiat (”licencié en droit”). Han kämpade sedermera mot tyskarna vid Loire och på östra gränsen samt blef internerad i Schweiz. Efter kriget egenade han sig åt industrien och ledde de stora pappersbruken i Docelles och Gérardmer. 1880—87 var han medlem af generalrådet i dep. Vosges, blef 1889 vald till deputerad och har sedan ständigt omvalts. Han tillhörde de moderate republikanerna i deputeradekammaren och var 1896—98 minister för handel, industri, post och telegraf i Mélines koalitionsministär. E. A.-t.

Boucher [bojē], Alfred, fransk bildhuggare, f. 1850 i départ. Aube, har utställt sedan 1874 och förvärfvat sig bl. a. hedersmedalj vid salongen 1891. Bland hans arbeten må nämnas *Venus Asiatle*, grupperna *Sonlig kärlek* (inköpt af staten) och *Vid målet* (tre kappspringande gossar i lifligaste rörelse, uppställd i Luxembourgparken i Paris), en ryttarstaty af *Vercingetorix* (i Nogent-sur-Seine), *Catos sista stunder* (i Troyes), *Homeros reciterande sina sånger* (i Fécamp), statyn *A la terre* (1891) och *Den öfverraskade Diana* (1894, båda i musée Galliera, Paris), *Heilan* (staty, Luxembourg), dekorativa verk i Hôtel de ville, på Père-Lachaise m. fl. platser. G.-g. N.

Boucher de Crèvecœur de Perthes [bojē de krävkrö de pärt], Jacques, fransk fornforskare och skriftställare, f. 1788, användes af Napoleon I i beskickningar till Italien, Tyskland, Österrike och Ungern. Efter restaurationen slog han sig ned i Abbeville och ledde där för sina studier. Död 1868. Sitt vetenskapliga rykte förvärfvade B. genom sina mångåriga forskningar rörande en primitiv mänsklig kultur i de äldre kvartära diluviallagren. De resultat, till hvilka han kom i afseende på människosläktets ålder, betrifvades länge, men blefvo redan under hans lifstid till fullo bekräftade. Sina epokerande arkeologiska undersökningar offentliggjorde han i *Antiquités celtiques et antédiluviennes* (3 bd. 1846—65) och *De l'homme antédiluvien et de ses oeuvres* (1860; 2:a uppl. 1865). B. besökte 1854 de skandinaviska länderna för att studera i museerna där. Han skref äfven arbeten i nationalekonomi och psykologi samt var en produktiv reseskildrare och vittor författare. Biogr. af Ledieu (1885).

Boucher-Desnoyers [bojē-dännwajē], fransk kopparstickare. Se Desnoyers.

Boucherisera, tekn., ett efter uppfinnaren, fransk kemisten A. Boucherie (d. 1871), benämndt sätt att konservera trä, genom att impregnera detsamma med kopparvitriol.

Bouches-du-Rhône [bojdyrän], fr., ”Rhônes mynningar”, departement i sydöstra Frankrike, på ömsesidor om Rhône's mynningar, är bildadt af sydvästra delen af landskapet Provence samt gränsar i ö. till depart. Var, i n. till Vaucluse (gräns: floden Durance), i v. till Gard och i s. till Medelhafvet. Area 5,247,96 kvkm. 734,347 inv. (1901), hvaraf inemot 100,000 äro italienare. Västra delen består af en låg, sumpig, osund slätt, *Ile de la Camargue*; ö. om denna ligger kiselalfältet *la Crau*; ö. och n. om det sistnämnda uppträda lägre bergskedjor tillhörande alpsystemet. En stor mängd strandsjöar (”étangs”) finnas, af hvilka den största är *Valcarlos*. Klimatet är i allmänhet torrt och varmt, nederbörden ringa, i synnerhet om somrarna. ”Mistralen”, som

blåser från Cevennerna i n. v., är mycket fruktad och anställer ofta förödelser, men bidrager att göra slätterna sundare. Marken består till större delen af stäpper och hedar, sand- och stenytor och är bördig endast i de af flodernas slam gödslade eller genom konstgjord bevattning till kulturland förvandlade trakterna. Denna kulturens eröfring af ofruktbara landsträckor har sedan länge ideligen pågått, dock äro ännu $\frac{2}{5}$ af departementet ouppodlade. Hufvudprodukter äro vin, olja, sydfruktar samt silke. Hästar och nötkreatur uppfödas i halfvildt tillstånd, och stora flockar af får afbeta året om det gräs, som sticker upp mellan la Craus kiselstenar. Äfven fisket är gifvande och bedrivs energiskt i Rhône. Mineralriket lämnar stenkol, gips, kalk, byggnadssten och i Baux aluminium, kalladt bauxit. Mineralkällorna i Aix och Camoins äro mycket besökta sedan lång tid tillbaka. Från strandsjöarna erhålles mycket salt. Industrien lämnar tvål, parfym, oljor, soda, socker, yllevor, läder, näringsämnen och metallurgiska alster för sjöfartens behof. Handeln är hufvudsakligen koncentrerad i Marseille; mindre hamnar äro Martigues, Cassis och Ciotat. Departementet är indeladt i 3 arrondissement: Marseille, Aix och Arles, och 33 kanton, med 110 kommuner. Hufvudstad: Marseille.

Bouchet [boʃä], Frédéric Jules, fransk arkitekt och akvarellmålare, f. 1799, d. 1860, ledde arbetena på nationalbiblioteket i Paris och uppförandet af Napoleon I:s grafmonument i Invaliddomen. Hans akvarellframställningar af antika byggnader skattas högt.

Bouchor [boʃär], Maurice, fransk skald, f. 1855 i Paris, har tack vare en betydlig förmögenhet kunnat fritt lefva för sina konstnärliga böjelser. B. utgaf nittonårig sin första diktsamling, *Les chansons joyeuses*, muntra anakreontiska sånger, som mottogs gynnsamt i den vittra världen och efterföljdes af *Poemes de l'amour et de la mer* (1876), den humoristiska, på blandad vers och prosa affattade dikten *Le Faust moderne* (1878), *Contes parisiens, en vers* (1880), *L'aurore* (1883) och *Les symboles* (2 bd, 1888—94). I de två sistnämnda diktsamlingarna bröt B. med sin ungdoms sensualistiska otro och naturdyrkan, för att i stället omfatta ett slags religiös mystik. Egendomliga äro B:s försök att återupplifva det medeltida mysteriedramat. Hans alster af detta slag äro skrifna på klangfull vers, i ömsom naiv och skalkaktigt ton, och hafva uppförts medelst marionetter i kroppstorlek, medan reciteringen sköts af honom och skalden Richepin mellan kulisserna (*Tobie* 1889; *Noël, ou le mystère de la nativité*, 1890; *Sainte Cécile*, 1892, m. fl.). Tillsammans med tonsättaren Tiersot utgaf B. 1897 en för skolan afsedd samling af de vackraste folkvisemelodier med verexter av B. själf (ny serie 1903).

Boucicault [bösi'kau' l. bö'sikäu], Dionysius (Dion) Lardner, engelsk teaterförfattare, f. 1822 i Dublin, af fransk härkomst, gjorde 1841 en gynnsam debut som både dramatiker och skådespelare med lustspelt *London assurance* på Covent-gardenteatern. Åren 1853—60 tillbragte han i Amerika, var från 1861 teaterdirektör i London, utan att skörda guld därpå, och bosatte sig 1876 i New York, där han utförde hufvudrollerna i sina skådespel. Död 1890 därstädes. B. författade eller bearbetade omkr. 150 teaterpjäser, till stor del efter

franska originalstycken. Han förstod att låta sina pjäser kulminera i en rörande scen och ansågs för den bäste irländske aktör på sin tid. Genom åtskilliga stycken underbläste han irländarnas aggtill engelsmännen. Bland dem, som mest slagit an, må vidare nämnas *Old heads and young hearts* ("Far och son", 1849), *Used up*, den irländske folkdrauen *Colleen Bawn* (1860), hvilken rönt stor framgång äfven i Paris (bearb. af d'Ennery), *The octoroon* (1861), med ämne från slaflivet i Nord-Amerika, *The corsican brothers* och *The jilt* (1885).

Boudet [bodä], Jean, greve, fransk general, f. 1769, ingick under första franska revolutionen såsom löjtnant i nationalgardet och skickades 1794 med en expedition till Västindien, där han vid återeröfringen af Guadeloupe (s. å.) utvecklade så mycken tapperhet och skicklighet, att direktorium (1796) utnämnde honom till divisionsgeneral. Sedan stred han med utmärkelse i Holland under Brune, i Italien under Berthier och på San Domingo under Leclerc. Han deltog såsom divisionschef i Napoleons fälttåg i Italien 1800, i Österrike 1805, i Tyskland 1806—07, då han besatte Stralsund, och i Österrike 1809, under hvilket senare krig han särskildt utmärkte sig i slagen vid Aspern och Wagram. Död 1809.

Boudet [bodä], Paul, fransk statsman, f. 1800, d. 1877, advokat 1821, var 1834—48 deputerad och 1839—40 generalsekreterare i justitieministeriet samt 1839—48 medlem af statsrådet (conseil d'état). 1848 blef han medlem af nationalförsamlingen och 1849 ånyo af "conseil d'état", där han hörde till den minoritet, som protesterade mot statskuppen af 1851. Sedan valen år 1863 visat, att de frisinnade åsikterna hade de flesta sympatierna hos franska folket, blef han inrikesminister. När han 1865 nedlade sin portfölj, blef han medlem af senaten och dennes förste vice president, hvilken funktion han innehade till kejsardömet fall.

Boudewyns [båudevejn], Adriaen Frans, flamsk målare, f. 1644 i Bruxelles, d. där 1700 (?), blef 1665 mästare i födelsestadens målargille, lefde 1669—77 i utlandet, mest i Paris, men var sedermera verksam i hemlandet. Han målade landskap, och Peeter Bout (f. 1658, d. efter 1700) utförde figurerna i desamma. Dessa landskap hafva vanligen en sydländsk karaktär, utan att dock skildra någon bestämd trakt i södern. Utan att ega synnerlig individualitet, äro de vackert genomförda, och de mycket små figurerna passa så väl in i dem, som vore de utförda af samma hand. Man träffar dem i Dresdens och Madrids gallerier, i Wien, i Augsburg och Antwerpen o. s. v. I nationalmuseum tillskrifvas honom två *Marknadstorg*, och andra (dock sällan signerade) arbeten af honom och hans medarbetare förekomma i svenska privat-samlingar. C. R. N. (O. G.—g.)

Boudicca. Se Boadicea.

Boudry [bodri], kretsstad i schweiziska kantonen Neuchâtel, vid Areuse, 3 km. från Neuchâtel sjön. 2,187 inv. (1901). Tillverkning af halmhattar samt tyger. Marats födelseort.

Boué [boë], Ami, fransk geolog, f. 1794 i Hamburg, dit familjen emigrerat, d. 1881, studerade naturvetenskaperna i Genève, Paris, Edinburgh och Berlin samt genomreste därpå nästan hela mellersta och södra Europa äfvensom det i geologiskt hän-

seende föga undersökta Turkiet. Han lefde därefter lång tid i Paris, var president i därvarande geologiska sällskap och flyttade sedermera till Wien, där han 1848 blef medlem af vetenskapsakademien. Bland hans många skrifter må nämnas *Essai géologique sur l'Ecosse* (1820), *Géognostisches gemälde von Deutschland* (1829), *Mémoires géologiques et paléontologiques* (1832), *La Turquie d'Europe* (1840) och *Recueil d'itinéraires dans la Turquie d'Europe* (1850). B. lämnade äfven utmärkta geologiska och etnografiska kartor.

Bouet-Willaumez [boä-vijämä'ss], Louis Edouard, greve, fransk amiral, f. 1808, adoptivson till sin onkel, vice-amiral Ph. Willaumez (se d. o.), fick 1838 i uppdrag att undersöka och kartlägga Afrikas västkust. 1844 blef han guvernör öfver Senegal, 1848 konteramiral, 1865 amiral och senator. I sjöoperationerna under Krimkriget (1853—56) deltog han som stabschef. 1870 fick han befälet öfver den eskader, som under amiral Hamelin skulle operera mot Preussens kuster. Han afseglade 24 juli, men kunde i brist på lokalkännedom och landstigningsstrupper intet uträtta, utan återvände redan i sept. till Cherbourg efter två månaders fåfång kryssning. Hans hälsa bröts genom ansträngningarna under denna expedition, och han afled i sept. 1871. B. utgaf *Description nautique des côtes comprises entre le Sénégal et l'équateur* (1849), *Campagnes aux côtes occidentales d'Afrique* (1850), *Tactique supplémentaire à l'usage d'une flotte cuirassée* (1855) m. m.

Boufarik (Bufarik), stad i Algeriet. dep. Alger. 13 km. s. v. om staden Alger. 5,243 inv. (1901). Tillverkning af essenser och brännvin; boskapsmarknad. B., som räknar sin uppkomst från 1835, var i början illa berömt för sitt osunda klimat, men är nu, sedan den sumpiga omgifningen torrlagts, en af Algeriets sundaste städer.

Bouffé [bofä], Hugues Désiré Marie, fransk skådespelare, f. 1800 i Paris, debuterade 1821 på Panorama dramatique och var därefter anställd vid flera af Paris' teatrar, längst på Gymnase och Variétés. Död 1888. Han var en utmärkt framställare af humoristiska karaktärsroller, skapade slående porträttbilder ur alla stånd och åldrar och förstod att behärska sina åskådare genom en blandning af komik och en ej sällan gripande känsla. Särskildt glänste han som *Le gamin de Paris*, *Michel Perrin* och *Père Grandet* i "La fille de l'avare". Han gällde en lång tid som Frankrikes bästa skådespelare i komedien och vådevillen. B. utgaf 1880 *Mes souvenirs 1800—80*.

Boufflers [bofär], Louis François (se vidstående porträtt), hertig de B., fransk fältherre, f. 1644, deltog ifrån 1672 med utmärkelse i de flesta af Ludvig XIV:s krig och utnämndes 1693 till marskalk. 1695 försvårade han ärofullt Namur mot Vilhelm III och 1708 Lille mot prins Eugène, hvilket föranledde hans utnämning till

hertig och pär. Hans sista vapenbragd var betäckandet af fransmännens återtag efter nederlaget vid Malplaquet (1709). Död 1711.

Boufflers [bofär], markisinna de. Se Luxembourg.

Boufflers [bofär], Marie Charlotte Hippolyte, grefvinna de B., född de Campet de Saujon, fransk salongsdam, f. 4 sept. 1725 i Paris, gifte sig 1746 med ryttmästaren greve de B.-Bouvel, var en tid hofdam hos hertiginnan af Orléans, öfvergaf sin man och trädde i ett intimt förhållande till den mot hofvet oppositionelle prinsen af Conti (d. 1776), i hvilkens hem hon gjorde les honneurs. Med en fröndör till beskyddare och en stor beundrarinna af Englands konstitutionella statsskick, blef hon i slutet af Ludvig XV:s regering en af de ledande damerna inom aristokratiens "liberala opposition mot det kungliga godtycket och moraliska opposition mot Du Barrys mätressvälde", och hon var den mest utmärkta af alla de på hufvudets och behagens vägnar bäst utrustade damerna vid hofvet. Gustaf III skyndade under sitt besök i Paris 1771 att göra hennes bekantskap, och hon sökte i likhet med några andra af de politiserande damerna att utöfva sitt inflytande på honom i den riktning, att han ej skulle utvidga den myndighet, han kunde vinna, till absolutism. Efter sin hemresa underhöll konungen med henne en brevväxling, lifligare, intimare och långvarigare — ty den räckte nästan till hans lefnads slut — än med någon annan af sina franska väninnor. Denna brevväxling, som utgifvits (icke efter originalen, utan en samling afskrifter) af Aurelien Vivie ("Lettres de Gustave III à la comtesse de B. et de la comtesse au roi de 1771 à 1791", Bordeaux, 1900, 454 sidor), är af synnerligen stort värde och innehåller ett utbyte af tankar i alla möjliga ämnen: politik, litteratur och det enskilda lifvets högsta och obetydligaste sidor. Grefvinnan, en mästarinna i stilistiskt afseende, lägger i dagen den största hänförelse för konungen, parad med en till svartsjuka gränsande lidelse att ega hans förtroende och med ett oförskräckt påpekande af hans fel. Personligen råkades de ytterligare i Spa (1780), dit konungen, som han säger, begifvit sig för hennes skull och där han egnade henne en utomordentlig uppmärksamhet, och under konungens andra besök i Frankrike (1784), då likväl en viss reserverad hållning från hans sida gjorde henne förtviflad. 1789 års revolution blottade med ens arten af grefvinnans liberalism: den var adels lusta att dela makten med konungadömet, ej åtrå efter den allmänna friheten och alla klassers lika rätt. Undan revolutionen, som hon hatade och som beröfvade henne hennes existensmedel, flydde hon till England, där hon mottog ej ringa hjälp af sin kunglige vän, som förgäves erbjöd henne en fristad i Sverige och i hvilken hon hoppades finna en revolutionens betvingare. Hans plötsliga död var i mer än ett afseende ett hårdt slag för henne. Återkommen till Frankrike, hölls hon under skräktiden (1794) en längre tid fängslad, försvann sedan i dunklet och dog 28 nov. 1800 i Rouen. Se Th. Westrin, "Gustaf III och grefvinnan de Boufflers" (i Hist. tidskr., XXII, 1902).

Boufflers [bofär], Stanislas, chevalier de B., fransk skald, f. 1738, var 1785—88 guvernör öfver Senegal, valdes 1789 till medlem af riksstän-

erna, men emigrerade 1792 och återvände först 1800. B. blef 1804 medlem af franska institutet och 1815 som konservator vid "Bibliothèque mazarine". Hans dikter, som nästan alla bära vittne om en lättsinniga andan under Ludvig XV:s tidsålder, utkommo samlade 1817 (*Œuvres complètes*). Mest bekant blef han genom berättelsen *La reine de Sicile* (1761), sedan bearbetad till opera.

Bouffon [bofä], fr. (af *bouffer*, uppblåsa kinderna på ett putslustigt sätt), gyckelmakare, pajas. Jfr *buffo*. — *Bouffonneri*, tokeri, lustigt upp-
 -åg, fars.

Bougainville [bogävi'], den nordligaste och största ön i Salomo-arkipelagen, ö. om Nya Guinea, genom Bougainville-sundet i s. skild från ön Choiseul, har ämtet den närliggande lilla ön Buka en areal af 0,000 kvkm. Ön är tät befolkad, bördig, skogrik och bergig (Balbi, 3,070 m.) och har äfven två verkamma vulkaner. På sydvästra kusten ligger den rygg Gasellhamnen. Ön, som upptäcktes 1768 af Bougainville, tillhörde sedan 1886 Tyska riket.

Bougainville [bogävi'], Louis Antoine de, fransk sjöfärdare, f. 1729, var först parlamentsadvokat och blef, sedan han utgivit *Traité du calcul intégral* (2 bd, 1754—56), attaché i London, deltog 1756 i amerikanska kriget och gjorde, efter sin återkomst, fälttåget i Tyskland 1761. År 1763 gick han med en fregatt till Falklandsöarna och grundade där en fransk koloni, som dock snart afträdades till Spanien. 1766—69 ledde han den första af fransmän företagna resan omkring jorden. Hans *Description d'un voyage autour du monde* (2 bd, 1771—72) riktade i betydlig mån det geografiska vetandet, särskildt hvad Stillå oceanens övärld beträffar. Under amerikanska frihetskriget anförde han, såsom eskaderchef en del af den franska hjälptotten och kämpade därunder mot Hood vid Marmitique. Han blef 1796 medlem af franska institutet, sedan också af senaten. Död 1811. Jfr *Gaspar*, "Essai historique sur la vie et les ouvrages de B." (1831).

Bougainvillea [bogän-], bot. Se *Nyctaginia*.

Boughton [båtn], George Henry, engelsk målare, f. 1833 nära Norwich i England, växte upp i Amerika, besökte London 1853 och idkade målarstudier i Frankrike 1859—61, hvarefter han bosatte sig i London. B:s genrebilder i landskapsomgivning märka sig för djup känsla och mjuk kolorit. Här äro nämnda *Puritaner i Nya England på väg till kyrkan*, *Julmorgon i Bretagne* och *Majmorgon på Wight*.

Bougie [boji], fr., kir., instrument, som införas i urinröret, då man vill undersöka detsamma eller åtgärda däri befintliga förträngningar (strikturer). Det är en, hvaraf sådana instrument tillverkas, har, liksom deras form, under tidernas lopp växlat ganska mycket. Det har utgjorts af vax eller egentligen af

vaxadt och sammanrulladt linne, af plåsterduk, tarmsträngar, uppmjukadt elfenben, kautsjuktyg eller gutta-perka. Fransmännen sammanfatta ofta under benämningen bougie alla slags sonder, som införas i urinröret; men i Sverige, liksom i de flesta andra länder, benämnas de hårda bougierna hellre katetrar eller rätt och slätt sonder, ja äfven de mjukare, elastiska bougierna kallas, om de äro ihåliga, katetrar. Numera begagnas knappt andra bougies — i ordets inskränkta bemärkelse — än de, som förfärdigats af vax- eller kautsjuktyg. Formen växlar förnämligast med afseende på volymen, krökningen och spetsen. Volymen eller kalibern kan vara fin som en gröfre tråd eller hafva 1 centimeter diameter. Dessa instrument kunna vara alldeles raka, hvilket vax-bougierna alltid äro, eller krökta i större eller mindre båge eller mera tvärt. Spetsen kan vara afrundad, konisk eller försedd med en olivformad knapp. De mjuka bougierna äro vid behandlingen af strikturer obetingadt att föredraga framför de hårda, emedan deras införande är mindre smärtsamt och man med dem svårigen kan åstadkomma någon skada på rörets väggar; men tillfällen gifvas, då de ej låta införa sig, och man måste då taga sin tillflykt till de hårda instrumenten.

Bougie [boji], arab. *Budsajjah*, befäst arrondissemangshufvudstad i algeriska dep. Constantine, vid Bougie-viken, 178 km. ö. om Alger. 8,713 inv. (1901). Muhammedansk vallfärdsort. Utmärkt ankargrund. B. har en kyrka, flera moskéer, kaseraner, en arsenal och sjukhus. Ändpunkt för järnvägen B.—Beni-Mansur. Tillverkning af kalk och cement, handel med olja, kork, spannmål och vin. I närheten ligga de varma järnkällorna vid Femaia och de heta källorna vid Hammam beni Sermen. — B. är romarnas *Saldæ*. I 5:e årh. eröfrades det af Geiserik, som omgaf det med en mur och gjorde det till hufvudstad i vandalernas rike. 708 besattes det af araberna, och i 10:e årh. blef det säte för hammaditernas dynasti, under hvilken det var den största handelsstaden på norra Afrikas kust ("Lilla Mekka"). 1152 kom B. till Marokko och 1240 till Tunis. Sedermera blef det röfvarnäste. 1510 eröfrades det af spanjorerna, som 1555 måste lämna det till pasjan af Alger. 1833 togs det af fransmännen, men var då blott en eländig by.

Bougie [boji], flod i algeriska dep. Constantine.

Bougival [bojiva'], by i franska depart. Seine-et-Oise, 6 km. n. om Versailles, på vänstra stranden af Seine, vid ångspärvägen mellan Rueil och Marly. 2,218 inv. (1901). Byn är mycket besökt af parisare särskildt för anställande af roddtåfingar.

Bougre [bögr], fr., fornfransk benämning på bulgar; goss-skändare, nedrig människa, skurk.

Bouguer [bogē], Pierre, fransk fysiker, f. 1698, sändes 1735 jämte Godin, Condamine och Jussieu till Peru för att uppmäta en meridiangrad, under det samtidigt Maupertuis, Clairaut, Camus och Lemonnier begåfvö sig till Lapland i samma syfte. De senare fullgjorde sin uppgift på 15 månader, men B. och hans kamrater använde, under stora mödor och faror, 7 år på sin. Död 1758. Hans viktigaste upptäckter och undersökningar röra sig kring frågan om metallers utvidgning och sammandragning genom värme och köld, vidare kring lagarna för strålers brytning och för luftens täthet vid olika höjdförhållanden. Af hans skrifter förtjäna

nämnas: praktverket *Théorie de la figure de la terre* (1749), *Traité du navire, de sa construction et de ses mouvements* (1746), *Entretiens sur la cause de l'inclination des orbites des planètes* (1748), *Nouveau traité de navigation et de pilotage* (1753, nya uppl. 1761 och 1792). Genom *Essai optique sur la gradation de la lumière* (1729, utvidgad af Lacaille 1760) grundlade han fotometriern, hvilken Lambert 1760 införde i vetenskapen. B. är äfven uppfinnare af heliometern (1748).

Bouguereau [bogarå], Adolphe William, fransk målare, f. 1825 i La Rochelle. Bland hans verk må nämnas *Den heliga Cecilias bisättning i katakomberna* (1855; Luxembourg), *Venus' triumf* (1856), *Virgæ consolatrice* (1877; Luxembourg) samt *Ireske* i kyrkorna St. Clotilde och St. Augustin i Paris. I sin uppfattning af den nakna kroppen, som han med förkärlek målat, hänger han fast vid den akademiska traditionen, men han sträfvat efter allvar och storhet. Hans nymfer liksom hans madonnor utmärka sig för behagfull teckning och klar, kall, porlinsartad färg. Biogr. af Vachon (1901). (G—s N.)

Bouillet [bojé], Louis, fransk skald af V. Hugos skola, f. 1822, d. 1869 som stadsbibliotekarie i sin födelsestad, Rouen. Bland hans skrifter märkas *Melencis* (1852), en sedemålning från den romerska kejsartiden, *Les fossiles*, lyrisk dikt, samt dramerna *Madame de Montarcy* (1856), *Helène Peyron* (1858) och *La conjuration d'Amboise* (1866). Hans teaterstycken ega ett glänsande språk, men sakna dramatiskt lif. Se biografier öfver B. af Angot (1885) och De la Ville de Mirmont (1888).

Bouillaud [bojå], Jean Baptiste, fransk läkare, f. 1796, d. 1881, blef 1831 professor i medicinsk klinik i Paris. Han var en af Broussais' ifrigaste anhängare. Såsom praktiserande läkare intog han ett framstående rum, i synnerhet genom sin noggrannhet i diagnosen. Af hans många skrifter — som framkallat en liflig kritik på grund af den i dem utvecklade åderlätningsteorien (se Broussais) — böra framhållas: *Traité clinique et expérimental des fièvres dites essentielles* (1826), *Traité clinique des maladies du coeur* (1835), *Sur l'introduction de l'air dans les veines* (1838) och — hans förmästa verk — *Traité de nosographie médicale* (1846).

Bouillé [bojé], François Claude Amour, markis de B., fransk general, f. 1739, blef 1768 befälhavare öfver alla franska stridskrafter i de västindiska farvattnen och spelade såsom sådan en stor roll i fransk-engelska kriget, under hvilket han erhöft åtskilliga öar från engelsmännen. 1790 utnämndes han till högste befälhavare öfver Maas-, Saar- och Moselarmén och gjorde därvid till sitt mål att förekomma inre oroligheter. Vid Ludvig XVI:s försök att fly från Paris (1791) sökte B. fördela trupperna så, att företaget skulle lyckas. Efter konungens tillfångatagande måste han fly till österrikiska Nederländerna, hvarifrån han skref till nationalförsamlingen, att han velat med våld bortföra konungen. Då han med anledning af denna skriftelse dömdes till döden, ingick han i Gustaf III:s tjänst och slöt sig efter dennes död till den kår, som stod under prinsen af Condé. Sedermera begaf han sig till London, där han dog 1800. Han utgaf *Mémoires sur la révolution française* (1797; ny uppl. 1859).

Bouillet [bojå], Marie Nicolas, fransk lexikograf, f. 1798 i Paris, d. 1864 som inspektor vid

universitetet i Paris, har gjort sig berömd för *Dictionnaire universel d'histoire et de géographie* (1842; 20:e uppl. 1864) och *Dictionnaire universel des sciences, des lettres et des arts* (1854; 10:e uppl. 1872).

Bouillie bordelaise [boji bårdläs], trädg. S. Bordeaux-vätska.

Bouillier [bojje], Francisque, fransk filosof, f. 1813 i Lyon, d. 1899, professor i filosofi vid universitetet därstädes, en tid direktör för normalskolan i Paris, tillhörde den spiritualistiska skola, som Cousin grundade i Frankrike. Bland hans skrifter märkas *Histoire et critique du cartésianisme* (1842) och *Le prince vital et l'âme pensante* (1862, 2 uppl. 1873). Han var sedan 1875 ledamot af franska institutet.

Bouillon [bojå], fr., buljong; i Paris ett slag restauranger, som urspr. voro afsedda hufvudsakligen för servering af buljong.

Bouillon [bojå]. 1. En skogig bergsträcka i Ardennerna, i belgiska prov. Luxemburg, med ett yttinnehåll af 385 kvkm. och omkr. 22,000 inv. B. tillhörde ursprungligen grefskapet Ardennes, men skildes därifrån och gafs såsom grefskap i förläning åt hertigen af Nedre Lothringen Gottfrid af Bouillon, hvilken 1095 förpantade det till biskopen af Liège för att därigenom få medel till sitt deltagande i första korståget och efter hvilken de sedermera benämndes hertigdöme. 1482 kom det grefvarnas af La Marck ego, hvilka sedermera kallad sig hertigar af B. 1672 eröfrades det af Ludvig XIV, som förlänade det åt huset La Tour d'Auvergne, hvilket under fransk öfverhöghet innehad det till 1793, då det indrogs till Frankrike. 1811 kom det som en del af Luxemburg under Nederländerna, men skilde sig därifrån 1830 jämte det öfriga Luxemburg och införlivades 1837 med Belgien. — 2. Hufvudort i oifvannämnda område, belägen vid floden Semoi, icke långt från Sedan. Omkr. 2,800 inv.

Bouillon [bojå]. 1. Gottfrid af B., en af de förmästa anförarna i första korståget. Se Gottfrid. — 2. Robert, "marskalkar af B." Se La Marck. — 3. Évrard, "kardinal af B." Se La Marck.

Bouilly [boji], Jean Nicolas, fransk dramatiker, författare, f. 1763, d. 1842, var först advokat i Paris, men egnade sig sedan helt och hållet åt författarverksamhet. 1790 uppträdde han med ett dramatisk försök, *Pierre le grand* (med musik af Grétry) hållet i revolutionär anda. Såsom municipaltjänsteman och allmän åklagare under revolutionen iaktto han hofsamhet och verkade ifrigt för införande af folkskolor i Frankrike. Bland hans dramatiska arbeten äro *l'Abbé de l'Épée* (1795; "Abbé de l'Épée eller Den döfve och dumble", 1801), *René Descartes* (1796; "Descartes", öfv. af J. D. Valerius, 1802), *Les deux journées, ou le porteur d'eau* (1800, med musik af Cherubini), "Vattendragaren", öfversatt af E. U. Nordfoss, (1803), *Fanchon la viellesse* (1803; "Fanchon eller lyrspelelskan", 1822, med musik af Himmel), *Une folie* (1803; "Målaren och modellerna", 1804, med musik af Méhul; "Ungdom och dårskap eller list mot list", 1814, med musik af Du Puy), *Le désastre de Lisbonne* (1804), *Léonore, ou l'amour conjugal* (1804; "Fidelio", 1835, med musik af Beethoven), *Madame de Sévigné* (1805) samt *L'intrigue aux fenêtres* ("Intrigue

fönstren", 1807, med musik af N. Isouard). Dessutom författade B. en mängd skrifter för ungdomen, bl. a. de i flera länder vid undervisningen i franska mycket använda *Contes à ma fille* (1809) och *Contes à ma fille* (1811), båda i flera upplagor. B. är en mycket moralisk och ej så litet känslösams författare.

Bouin [boä'], ö vid Frankrikes västkust, dep. Vendée, i viken Bourgneuf, genom floderna Dain och Galleron skild från fastlandet. Från att haiva varit en blott 60 har stor kalkklippa har den genom hafvets nivåförändring växt till 45 kvkm. odlingsbart and, med 2,638 inv. (1901), som lefva af fiske (skorpa, ostron) och saltberedning.

Boulainvilliers [boläviljäs]. Henri de, greve, fransk historieskrifvare, f. 1658, d. 1722, kom på grund af en arfstvist att kasta sig in på genealogiska studier öfver sin egen familj och blef därunder intagen af den största beundran och sympati för feodalrättens, som han betecknade såsom "människonilletts mästerverk". Han uppställde detta såsom ett idealiskt samhällsskick i motsats mot sin egen tids absoluta monarki och ministeriella godtycke och ökte genom sina mera om snillrik konstruktion än utträngande studier vittnande arbeten visa, att franska adeln, som direkt härstammade från de segrande frankerna, var det enda politiskt berättigade elementet i nationen med uteslutande af såväl konungamakten som det lägre prästerskapet och "tredje ståndet", hvilka senare härstammade från de underkufvade romarna och gallerna. Dessa paradoxer räckte mycken anklag hos hans ståndsbroder, i synnerhet som den franska monarkien då tydligen var på förfall, och vunno stor spridning genom afskrif af hans arbeten. Bland dessa, som delvis utgås efter hans död, delvis ännu äro otryckta, märkas *État de la France . . . extrait des mémoires dressés par les intendants . . . avec des mémoires sur l'ancien gouvernement de cette monarchie* (1727, uttryckt senast 1852), hans hufvudarbete, samt *Essais sur la noblesse de France, avec des notes historiques* (1732, *Histoire de la pairie de France tirée du parlement de Paris* (1746) och *Abrégé chronologique de l'histoire de France* (1753). E. A. t.

Boulanger [bolä'ä'], Louis, fransk historiemålare, f. 1806 i Vercelli (Piemonte), blef 1860 direktör för konstakademien i Dijon och dog 1867. Han räknades som en af den romantiska skolans hufvudmän och illustrerade Victor Hugo, i hvars allskap han gjorde flera studieresor. Äfven till många bland sina målningar hämtade han stoffet ur dennes samt ur Shaksperes, Chateaubriands m. fl. känders dikter. De mest kända af hans tafvor äro *Mazeppa* (1828), *Petrarcas triumf* (1836), *Romeo som köper gift* och *Macbeth* (1859).

Boulanger [bolä'ä'], Gustave Rodolphe Clarelance, fransk målare, f. 1824 i Paris, d. i lärstades 1888, var jämte Gérôme en af de bästa månåingarna af den "neogrekiska" riktningen (framställningen af kultur- och genrebilder ur de gamles lif). Af hans arbeten må nämnas *Öfverspelning i den tragiske skaldens hus i Pompeji*, *Cella Frigidaria med badande kvinnor*, *Sommarbad i Pompeji*, *Scen ur S. Sebastians historia*, *Romerska skådespelare inför sina roller*, *Via Appia på Augustus' tid*.

Boulanger [bolä'ä'], Georges Ernest Jean Marie, fransk militär och politiker, f. 29 april

1837 i Rennes, blef 1856 underlöjtnant i Algeriet. Han gjorde sig snart känd som en ovanligt duktig officer och avancerade raskt. 1861 deltog han i den franska expeditionen till Kochinkina, där han stannade i tre år, och var vid fransktyska krigets utbrott bataljonschef i Paris. 1880 brigadgeneral på rekommendation af hertigen af Aumale, till hvilken han då i smickrande ordalag erkände sin tacksamhetsskuld, representerade han Frankrike i Förenta staterna vid hundraårsjubileet af kapitulationen i Yorktown. På grund af sin eminenta organisationsförmåga var han därefter en kortare tid direktör för infanteriet i krigsdepartementet, hvarigenom han fick tillfälle att låta sig omtalas och beundras som en eventuell reformator af armén. 1884 afägsnades han emellertid från Paris såsom divisionsgeneral och chef för franska ockupationshären i Tunisien, men råkade i konflikt med Frankrikes politiske agent därstädes, Cambon, och återkallades följande år.

Därefter började B:s bana som politiker, hvilken icke bidragit att höja hans anseende inför eftervärlden. Han slöt sig till Clémenceau och radikallerna samt blef genom deras inflytande krigsminister i Freycinets kabinett 7 jan. 1886. Han började sin nya verksamhet med att låta stryka de orleanske prinsarna ur arméns rullor och ådrog sig därvid en för hans anseende nedsättande duell, när han offentlig förnekade sin ovannämnde gynnare, hertigen af Aumale, och på grund därav blef beslagen med lögn. Emellertid vann han en lättköpt popularitet, genom att ideligen i fråga om Tyskland göra sig till målsman för revanschtanken, och en mera varaktig berömmelse genom åtskilliga reformer, som gingo ut på soldaternas och det lägre befälets friare ställning och bättre behandling samt på en tidsenligare ekipering af armén: Lebelgeväret infördes, mathållningen ordnades bättre än förut, militärklubben ("cercle militaire") upprättades för officerarna o. s. v. B. kvarstod därför som krigsminister äfven i Goblets ministär, men lyckades icke begagna sig af "Schnæbeleaffären" (april 1887) för ett krig med Tyskland. I Paris var han emellertid nu hjälten för dagen och hade väsentlig andel i ministären Goblets störtande i maj 1887. Dennes efterträdare Rouvier afägsnade dock B. till Clermont som chef för 13:e armékåren. Tjusad af folkgunsten och missnöjd med sina förre partivänner, kastade han sig då helt in i politiken, visade flera gånger olydnad mot den nye krigsministern och blef på grund därav afsatt samt efter beslut af en utaf fem generaler sammansatt domstol struken ur arméns rullor 1888.

Därmed började sista akten i "den tappre generalens" drama. Han började en kampanj mot republiken, som syntes hota dess bestånd. Med överväldigande majoritet vald till deputerad för departementet Nord, samlade han under sitt namn republikens öppna och hemliga fiender, från legitimisterna, hvilkas chef, greven af Paris, ej tvekade att under-

stödja upphofsmanen till de kungliga prinsarnas fördrivande ur armén, till den parlamentariska republikens radikala motståndare, hvilka såsom t. ex. Déroulde ifråde för en plebisitär styrelseform. B:s program var revision af författningen, och han blef för en kort tid brännpunkten i landets politiska lif, "för B." eller "mot B." blef dagens lösen i de skilda lägren. I deputeradekammaren vann han dock ingen framgång vare sig som talare eller såsom reformator af statslivet och blef svårt sårad i en duell med den dåvarande konseljpresidenten Floquet (juli 1888). Sedan B. därefter afsagt sig sitt mandat, blef han med stor röstöfvervikt omvald i tre departement, och 1889 fick han vid ett partiellt val till deputeradekammaren staden Paris' röster, där hans anhängare, boulangisterna, uppdrivit de politiska lidelserna till kokpunkten. Fruktande en statskupp, som med en kraftigare ledare än B. troligen skulle lyckats, beslöt regeringen då att gripa in, och den energiske inrikesministern Constans lyckades verkligen på ett fiffigt sätt skrämma honom, så att han till sina anhängares stora förundran hals öfver hufvud flydde till Bruxelles (1 april 1889). Därmed hade B. spelat ut sin roll. Han blef senare inför senaten som riksrätt anklagad för högförräderi och, sedan åtskilliga försinllningar, som han begått under sin krigsministertid, kommit i dagen, "in contumaciam" dömd till deportation. B. lefde där-efter dels i Jersey i England, dels i Bruxelles. Där sköt han sig 30 sept. 1891 på sin älskarinnas, madame de Bonnemains, graf, hvartill motivet till en del får sökas i hans genom slösaktigt lefnadssätt irakade ekonomiska trängmål. Den af honom i Frankrike framkallade politiska rörelsen, boulangismen (fr. *le boulangisme, la boulange*), som ännu en tid efter B:s flykt gjorde åtskilligt väsen af sig, tynade småningom bort; såsom dess arftagare kan man på sätt och vis räkna de nuvarande "nationalisterna". Se vidare Verly, "Le général Boulanger et la conspiration monarchique" (1893), och art. Frankrike.

E. A.-t.

Boulangerit [bolanʒerit] Thaulow, *miner.*, ett efter den franske mineralogen Boulanger uppkalladt mineral, känt sedan gammalt från Sala och Nasafjäll samt en del utländska fyndorter (Wolfsberg, Příbram, Nertsjinskij-Savod o. s. v.). Vid Sala förekommer det såsom finstråliga, hopfildade massor i en grof kristallinisk kalkspat. Enligt Hj. Sjögren utgöres det af nålformiga kristaller efter rombiska systemet, eg. v. = 6,185, kemisk sammansättning $Pb_2Sb_2S_{11}$, d. v. s. 55,6 % bly, 25,6 % antimon och 18,8 % svafvel.

A. Hng.

Boulangism [bolanʒi'sm], fr. *boulangisme*, den af general Boulanger framkallade politiska rörelsen i Frankrike. — Boulangi'st, anhängare af denna rörelse. Se Boulanger.

Boulay de la Meurthe [bolä də lä mört]. 1. Antoine Jacques Claude Joseph B., fransk statsman, f. 1761, egnade sig åt advokatyrtet och slöt sig till revolutionen, men måste såsom moderat hålla sig dold under skräckväldet. Efter Robespierres fall (1794) blef han president för öfvertribunalet i Nancy, utnämndes sedan till offentlig åklagare i depart. Meurthe och valdes 1797 till medlem af "de femhundredes råd". Där uppträdde han mot jakobinismen. Han understödde statskuppen af 18 brumaire (9 nov. 1799), efter hvars verkstäl-

lande han blef president i den legislativa afdelningen af statsrådet. Såsom sådan hade han en väsentlig andel i affattandet af "code civil". Under "de hundra dagarna" skötte han, tillsammans med Cambacérés, justitiedepartementet. Efter den andra restaurationen (1815) blef han förvisad från Frankrike och fördd till Tyskland, hvarest han vistades till 1819, då han återvände till fäderneslandet. Dödd. Paris 1840. Bland hans många historiska och politiska skrifter är *Tableau des règnes de Charles II et de Jacques II* (1818) den viktigaste. E. W.

2. Henri Georges B., den föregående son greffe, fransk politiker, f. 1797, d. 1858, lefde 1816—19 med sin fader i landsflykt och studerade juridik i Tyskland. Återkommen till Paris, blef han advokat samt studerade ekonomiska och sociala frågor. Han deltog i julirevolutionen 1830, var 1837—39 och 1842—48 medlem af deputeradekammaren där han ifrigt arbetade för de lägre klassernas upplysning och för återkallande af lagen om Bonaparternas förvisning från Frankrike, och slöt sig i nationalförsamlingen 1848 till de moderate. Han tog personlig del i bekämpandet af juniupproret och understödde kraftigt Louis Napoléons val till president. Självald till republikens vicepresident (20 jan. 1849), underkastade han sig dock med glädje statskuppen af 2 dec. 1851 och blef en af den nya senatens förste medlemmar, men spelade sedan ingen politisk roll.

3. François Joseph B., den föregående broder, baron, fransk politiker, f. 1799, d. 1880, var generalsekreterare i åkerbruks- och handelsministeriet och blef 1837 statsråd, hvilka funktioner han bibehöll under 1848 års republik och andra kejsardömet. Som ifrig bonapartist blef han 1855 utnämnd till president för en af statsrådets sektioner och 1857 till senator. 1869 motsatte han sig kejsardömet och bildning i liberal riktning och drog sig efter 1870 från politiken. E. A.-t.

Boulder [bâu'ldo], stad i nordamerikanska staten Colorado, vid union-pacifik-banan och östra foten af Rocky mountains. 6,150 inv. (1900). Statsuniversitet (grundl. 1860). Nära staden ligger Caribousilfvergruivorna och Goldhillguldgruivorna.

Boulderclay [bâu'ldo klä'], engelsk benämning på det moränmaterial, som i Sverige har namnet krossstenslera och jökellera. Se Jökellera. E. E.

Boule [bo'l], fransk konstsnickare. Se Boullée.

Boule-arbete [bo'l-]. Se Boullée.

Boulenger [bolä'ʒ], George Albert, belgisk zoolog, f. 1858 i Bruxelles, sedan 1882 anställd som assistent vid British museums zoologiska afdelning, har riktat den beskrifvande zoologien med ett ofantligt stort antal uppsatser om de lägre ryggradsdjuren. Särskildt förtjåna nämnas *Catalogue of lizards* (3 vol. 1885—87), *Catalogue of Chelonians* (1889), *Batrachia caudata*, *Batrachia ecaudata* in the British museum, *Snakes* (1893), *Fishes* (påbörjad 1895), hvilka omfattande arbeten utgöra de viktigaste uppslagsböckerna för ifrågavarande djurgrupper.

L.-e.

Boulevard [bolvär], fr., bulevard.

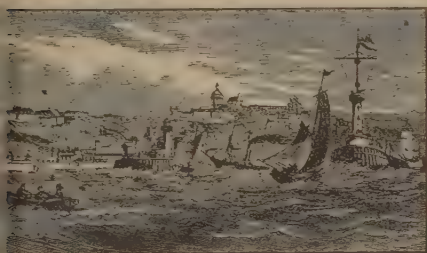
Boullée [bo'l], André Charles, fransk konstsnickare, f. 1642, d. 1732, var en af Ludvig XIV mycket använd ebenist, som skapade sig ett namn som konsthantverkets historia såsom uppfinnare af de efter honom s. k. *meubles de boullée*, d. v. s. prakt-

nöbblar (bord, skåp o. d.) af fina utländska träslag, öfvars alla linjer röra sig i graciösa svängningar och äro försedda med smakfulla inläggningar af olika metaller, sköldpadd, pärlmor m. m. — Det s. k. *boullé*-arbetet (fr. *ouvrage à la boullé*; af tyskarna, ehuru oriktigt, äfven skrifvet *buhlarbeit*), d. v. s. inläggning i trä af metall, elfenben, sköldpadd och pärlmor eller i sköldpadd af metall o. s. v., skattas utomordentligt högt. Från slutet af 1600-talet blef det för en tid den mest moderna dekorationsarten i Frankrike, och det har numera åter kommit till heders.

Boullée [bolē], Aimé Auguste, fransk historiker och litteratör, f. 1795, d. 1870, blef 1826 rättslig prokurator i Måcon, men fick vid revolutionen 1830 afsked och egnade sig sedan åt historiskt författarskap. Bland hans arbeten må nämnas: *Histoire complète des états généraux et des autres assemblées de la France 1302—1626* (1845), *Etudes sur Louis-Philippe* (1849) och *Biographies contemporaines* (1863).

Boulliau [boliä], latiniseradt Bullialdus, [smael, fransk astronom, f. 1605, d. 1694 i Paris, var en bland de förste, som observerade den variabla stjärnan Mira Ceti, hvars medelperiod han äfven bestämde till 333 dagar. Dessa undersökningar offentliggjorde han 1667 i skriften *Ism. Bullialdi ad astronomos monita duo* o. s. v. B. uppträdde i sin lärobok *Astronomia philolaica* (1645) såsom en förkämpe för den kopernikanska teorien gentemot den keplerska. K. B.

Boulogne [bolä'nj]. 1. B.-sur-mer [syr-mär] Gammal, vackert belägen arrondissementshufvudstad i franska depart. Pas-de-Calais (Normandie), där Lianes mynning i Kanalen. 49,939 inv. (1901). B. består af den oregelbundet byggda rektangulära

öfre staden (Hautville), hvars gamla vallar med befästa torn förvandlats till vackra promenader, hvarifrån man har en vidsträckt utsikt öfver sundet ända till Dover, samt den nyare och större nedre staden. I den förra liggas den 1827—66 byggda kyrkan Notre Dame, hvars lanternin krönes af en kolossal staty af den heliga jungfrun, stadshuset och citadellet, där Louis Napoléon satt fången 1840 efter sitt misslyckade upprorsförsök (nu är det kasern och artilleridepå). Öfver Liane föra tre broar till förstaden Capécure, som innehåller hamnbassängerna och bangårdarna. Floden är förvandlad till en rymlig hamn med bassänger och slussar och står i förbindelse med öppna sjön genom en af tvenne långa vägbrytare bildad kanal. På senare tid har hamnen betydligt fördjupats, hvarjämte storartade damm-

byggnader utförts. Mot sjön försvaras B. af några fort och batterier, bland hvilka Fort de la Crèche i n. och Fort de l'Heurt i s.; mot land är det fasta försvaret däremot ofliffredsställande. B. är den sjätte i ordningen af Frankrikes sjöhamnar, och det är äfven huvudstationen för franska fisket i Nord-sjön och vid Newfoundland. Varuutbytet med utlandet steg 1901 till ett värde af 397, s. mill. frs. Införseln bestod mest af siden, ylle, bomulls- och jutevaror, exporten af samma varor samt af läder och vin. B. är en af de mest använda öfverfarts-orterna till England (2½ timmars väg till Folkstone). Äfven är det en mycket besökt hafsbadort. Genom de många engelsmän, som där äro bosatta (omkr. 6,000), har staden fått en mycket stark engelsk prägel. B. har handelsdomstol, collège, navigationsskola, ett offentligt bibliotek (omkr. 65,000 bd, 75 inkunabler och 239 handskrifter af högsta paleografiska betydelse) samt museum med arkeologisk och etnografisk samling, tafvelgalleri och naturaliekabinett. Omkr. 3 km. n. om staden, på en höjd vid vägen till Calais, står La colonne de la grande armée, en 53 m. hög, af Napoleons staty krönt marmorkolonn, till minne af det af Napoleon 1803—05 upprättade lägret vid B. och hans låtsade eller verkliga ansträngningar för att bereda en landstigning i England. — B. var redan på romarnas tid en värderad hamn (*Portus gesoriacus*) och öfverfartsort till de brittiska öarna, och man har också, ehuru med orätt, vid B. sökt det ställe, hvarifrån Cæsar öfvergick till Britannien. Af de många byggnader, som där uppfördes af romerska kejsare, finnes intet spår; endast af Caligulas fyrtorn, som förstördes i 17:e årh., finnas ruiner, kallade Tour d'Odre. I 9:e årh., då B. flera gånger hemsöktes af nordmännen, bl. a. 883 och 892, blef det hufvudstad i greiskapet Boulonais, som 1430 kom till hertigdömet Bourgogne och 1477 införlifvades med franska kronan. 1544—50 tillhörde B. engelsmännen. 1559—1813 var det biskopssäte. (J. F. N. J. W. son M.)

2. B.-sur-Seine [syr-sän], stor by, 9 km. v. om Paris, vid Seine. 44,416 inv. (1901).

I B. finnas många villor, öfver 300 tvätthus och flera fabriker. Norr om B., mellan högra Seinestranden och Paris' västra mur, ligger Boulogne-skogen.

Boulogne [bolä'nj], Jean, flamsk bildhuggare. Se Bologna (Giovanni da).

Boulogne [bolä'nj], fransk målarfamilj. — 1. Louis B. d. ä., stamfadern, f. 1609 i Paris, d. där 1674, målade fresker i Louvre och Versailles och hade titel af "peintre du roi" samt var en af de tolf, som 1648 stiftade franska konstakademien. — 2. Bon B., den föregående son, f. 1649 i Paris, d. där 1717, studerade i Italien och blef 1677 medlem af akademien. Han förvärfvade sig ett namn som målare och kopparstickare. Hans receptionsstycke, *Herkules i strid med centaurerna*, finnes i Louvre, som dessutom har af honom *Bebildelsen* och *Ett undervoerk af S:t Benedikt*. I Invaliddomen har han målat fresker. Hans framställning är korrekt i teckning, liflig i färg, men saknar originalitet. — 3. Louis B. d. y., den föregående broder, f. 1654 i Paris, d. där 1733, studerade länge i Rom, återkom till Paris 1680, blef 1681 ledamot af akademien, 1723 dess direktör och 1725 "premier peintre du roi". Han dekorerade Augustinus' kapell i Invalid-

domen och utförde många dekorativa bilder i förnåma "hôtels". I sin framställning var han eklektisk, i italiensk riktning. C. R. N. (O. G.-g.)

Boulogne-skogen [bolá'nj-], fr. *Bois de Boulogne*, en n. om byn Boulogne-sur-Seine, v. om Paris liggande vacker park, hvilken tillhört Paris sedan 1852. Den är 848 har stor och har vackra promenader och alléer, konstgjorda sjöar, ett konstgjordt vattenfall, talrika förlustelokaler o. d. Där ligger också en botanisk-zoologisk trädgård (*jardin d'acclimatation*) och två kapploppningsplatser (*hippodrome de Longchamp* och *hippodrome d'Auteuil*). Jfr Paris.

Boulogne-sur-mer, stad. Se Boulogne.

Boulogne-sur-Seine, by. Se Boulogne.

Bouloir [bolwár], ett slags fransk väfnad af lin eller hampa, uppkallad efter staden Bouloir i franska depart. Sarthe.

Boulonnais [boláná], förr ett grekskap i norra Frankrike. Se Boulogne 1.

Boulton [báu'tn], Matthew, engelsk mekaniker, f. 1728 i Birmingham, d. 1809, öfvertog sin faders stålfabrik, hvilken han 1749 betydligt utvidgade, och inköpte 1762 en hed vid Soho (i närheten af Birmingham), hvarest en fabriksstad inom kort uppstod. Vid samma tid uppiann B. konsten att förgylla gips på ett billigt och varaktigt sätt, hvilken konst snart blef modern och ensamt i hans fabrik sysselsatte 1,000 personer. Sin största betydelse fick han dock såsom maskinbyggare. Omkr. 1762 började han bygga ångmaskiner efter Saverys ofullkomliga konstruktion; men sedan han 1774 förbundit sig med J. Watt, nådde hans maskinfabrikation en sådan utveckling, att etablissemangen i Soho kunde förse hela Europa med ångmaskiner. 1788 byggde han, med användning af Watts principer, en med ånga driven präglingsmaskin för kopparmynt med 8 pressar, af hvilka hvar och en förfärdigade 70—90 mynt i minuten. Denna maskin, som för första gången tillät verklig massfabrikation af mynt med öfverlägsen prägel, innebar ett epokgörande framsteg inom mynttillverkningen. Utom de nämnda etablissemangen, som redan 1797 sysselsatte öfver 3,000 personer, anlade B. sistnämnda år ett stort järngjuteri i Smetwick.

Bounty [báu'nti], eng., premie, särskildt exportpremie.

Bounty-öarna [báu'nti-], ögrupp i Stora oceanen, s. ö. om Nya Zeeland, på 47° 49' s. br., utgöras af 24 otillgängliga klippor utan växtlighet, med en areal af 13 kvkm. De upptäcktes af W. Bligh 1788 och fingo namn efter hans skepp Bounty.

Bouppteckning, jur., dels förrättning, hvarvid med afseende å en förestående boutredning det upprättas förteckning öfver tillgångar och gäld under tillgångarnas värdering samt anmärkes hvad i öfrigt är af vikt för afvecklingens verkställande, och dels sagda förteckning. För händelse af dödsfall, konkurs eller boskillnad finnas särskilda ålägganden om sådan handling upprättande och ingivande till respektive domstolen på den dödes mantalsskrifningsort (hofrätt för frälsemän och medlemmar af Svenska akademien samt deras hustrur), konkursdomstolen och boskillnadsdomstolen. Förpliktelse härutinnan hafva åter i förstnämnda fall närmast stärbhusdelegarna, d. v. s. efterlevande maken och arvingarna, samt i de två återstående konkursgåldenären och den boskillnadsökande maken. Själflva förrättningen är i allmänhet

en helt och hållet privat rättsakt. Bouppteckningen skall emellertid bekräftas med ed — vid konkurs ovillkorligen af gäldenären samt för öfrigt på yrkande af laga rättsegare. Vid försittandet af stadgad tid har dessutom vederbörande domstol eller på landet domhufvanden att förordna person för bouppteckningens verkställande. Till sist består i åtskilliga städer fortfarande en rådstufvurättens bouppteckningsrätt, på grund hvaraf dess ledamöter ega å mot viss arfvodesprocent upprätta bouppteckning efter aflidna. Privilegievis äro dock därifrån undantagna frälsemän, ledamöter af Svenska akademien samt de, som höra till ecklesiastik- eller amiralitetsstaten och i tjänsten kvarstått, så och nämnda personers hustrur. Bouppteckningsrätten omfattar dessutom icke fast egendom på landet och hvad därtill hör, men däremot fast egendom i staden trots mantalsskrifningsort annorstädes. Äfven på annat sätt gälla särskilda regler för bouppteckning efter afiden. Försummelse att upprätta sådan ådrager sålunda stärbhusdelegarna personligt ansvar för den dödes gäld och utesluter dem förtv från urarvaförman. Utöfligare föreskrifter om själva förarandet finnas också. Vid äfventyr af förrättningens ogiltighet, måste kallelse därtill hafva ågätt alla stärbhusdelegarna, dem fritt att underlåta hörsamma kallelsen. Boet skall enligt lagen uppgifvas af efterlevande make och i brist därpå af arvingarna. Det kan dock ske af hvem som helst, hvilken käuner boet och för ändamålet vidtalas af stärbhusdelegarna. Ytterligare skola biträda två s. k. gode män, hvilka närmast fylla rollen af vittnen och såsom sådana jämte uppgifvaren underskrifva bouppteckningen. Men därjämte tjäna såsom värderingsmän. Intet hindrar, att en af dem också leder förrättningen och fattar bouppteckningen i skrift. Men vanligen utföres detta, äfven då allt försiggår utan inblandning från domstols sida, af särskildt härför anlitad person, förtrogen med ifrågavarande slags värf. Årsstämmning efter död man skall föregås af bouppteckning. För öfrigt har bouppteckning efter död man tidigast — från början i omyndiga barns intresse — gjorts till föremål för lagstiftning och afses än i dag, då det talas om bouppteckning utan närmare bestämning. Litt.: Winroth, "Svensk civilrätt", II, s. 573—578, 603—604, 700 och 706—714. Se vidare Boskillnad, Konkurs, Urarifa och Årsstämmning. A. W.

Bouppteckningsinstrument, jur., den skriftliga handling, som upprättas vid en bouppteckning.

Bouquet [bokä], fr. (egentl. blomsterkavt, buket), "blomma", egendomlig och mer eller mindre kryddrik doft på viner; ett slags sammansatt luktvatten.

Bouquet [bokä], Dom Martin, fransk historiker, f. 1685 i Amiens, d. 1754 i Paris, var benediktinmunk och någon tid bibliotekarie i S:t Germain. Han utgaf med outtröttlig flit och för den tiden prisvärd noggrannhet de åtta första delarna af *Scriptores rerum gallicarum et francicarum* (1738—52), hvilken ovärdeliga samling källskrifter till Frankrikes äldre historia sedan fortsattes af andra benediktinmunkar och slutligen öfvertogs af "académie des inscriptions".

Bouquet [bokä], Jean Claude, fransk matematiker, f. 1819, d. 1885, professor i matematik vid Sorbonne i Paris, var mest känd genom sina

tillsammans med Briot (se d. o.) utförda arbeten, bl. a. *Leçons nouvelles de géométrie analytique* (1847; en af P. E. Appell reviderad upplaga 1897).

Bour [bör], Émile, fransk matematiker, f. 1832, d. 1866, professor vid École polytechnique i Paris, känd genom framstående arbeten i analytisk geometri och mekanik.

Bourbaki [borbaki], Charles Denis Sauter, fransk general, f. 28 apr. 1816 i Pau, blef 1836 underlöjtnant vid infanteriet, redan 1851 öfverste och chef för 1:a zuavaregementet samt 1854

brigadgeneral och 1857 divisionsgeneral. Han utmärkte sig på Krim 1854—56. särskildt vid Alma och Inkermann samt vid stormningen af Sebastopol. Vid fransktyska krigets utbrott 1870 fick han befälet öfver gardeskåren och deltog med denna i slaget vid Metz. Fångan där, frigafs B. i okt. s. å. för att utföra en beskickning till kejsarinnan Eugénie i England.

Han ställde sig därefter till nationalförsvarsregeringens förfogande och fick befälet öfver den nybildade nordarmén, hvilket befäl han till följd af meningsskilligheter snart nedlade. När Loirearmén efter striderna vid Orléans delades, fick B. befälet öfver den nya 1:a Loirearmén, hvilken under benämning östarmén skickades mot Belfort i afsikt att efter denna fästnings befriande infalla i Tyskland. Utan tillräcklig kraft och illa behandlad af Gambetta, misslyckades B. i detta företag, förlorade slaget vid Lisaine 15—17 jan. och såg armén drifven upp i Jurabergen. I förtvifan gjorde han ett själfmordsförsök och låg därefter länge farligt sjuk i Lyon. Efter kriget mottog han kårbefäl, men lämnade detta 1879. Död 22 sept. 1897. C. O. N.

Bourbon [borbå], Isle-de-Bourbon, fransk ö i Indiska oceanen. Se Réunion.

Bourbon [borbå], gammal fransk släkt, som flera af Europas regerande familjer tillhört eller tillhöra. Den har sitt namn efter den forna borgen Bourbon l'Archambault i franska depart. Allier och kan med säkerhet spåras tillbaka till 10:e årh. Dess förfäddrar voro sannolikt "herrarna" af Bourbon (*sires de Bourbon*) endast landtdomare (*viguier*) och vassaller under grefvarna af Bourges, men redan vid nämnda tid synas de hafva distanserat sina suzeräner och räknades med visshet bland konungarikets förnämste baroner.

Den förste säkert kände medlemmen af släkten är Adhémar l. Aymar, som instiftade priortet Souigny något af åren mellan 916 och 922 och i stiftelseurkunden kallas *miles clarissimus*. Hans efterträdare utmärkte sig ej särskildt framför sina ståndsbroder, och 1249 utdög ätten på manssidan med Archambault VII af B. Dennes dotterdotter Beatrix var sedan 1276 gift med Robert af Clermont, sjätte son till franske konungen Ludvig den helige. Deras son Ludvig, f. 1280, d. 1342, ärde efter sin moder "herrskalet" Bourbon, som Karl IV af Frankrike 1327 upphöjde till

hertigdöme och ansenligt utvidgade genom nya förlänningar, och från honom härstammade den hertigliga, till franska tronen eventuellt arfsberättigade ätten B. Denna delades genom Ludvigs söner, Peter och Jakob, i en äldre och en yngre gren. Den äldre grenen, till hvilken hörde bilinen Beaujeu, utgick 1503 med Peter II af Bourbon, den bekante "siren af Beaujeu", som var gift med Ludvig XI:s dotter Anna. Hans enda dotter, Suzanne, blef 1503 gift med Karl af Bourbon (se nedan), hvilken dog 1527 och var den siste hertigen af B. Den yngre grenen, som efter en af Jakobs ättlingar, greve Ludvig af Vendôme, kallades B.-Vendôme, delade sig i flera linjer: det kungl. huset Bourbon, ättarna Condé, Conti, Montpensier m. fl.

Den franska linjen. Ludvigs af Vendôme bröstärvinge i fjärde led, Anton af B., f. 1518, d. 1562, blef 1548 gift med Jeanne d'Albret, dotter till konung Henrik II af Nedre Navarra och Béarn, och 1554 konung i detta rike. Deras son Henrik blef Frankrikes konung under namnet Henrik IV (reg. 1589—1610). Han efterträddes af sin son Ludvig XIII (reg. 1610—43), som hade två söner, Ludvig XIV (reg. 1643—1715) och Filip, hertig af Orléans, hvilken blef stamfader för den orléanska linjen. Ludvig XIV:s son, Ludvig, dog före fadern och efterlämnade tre söner, af hvilka en afled barnlös. Ludvig af Bourgogne, den äldste af de båda öfrige, dog 1712, och hans ende öfverlevande son var Ludvig XV (reg. 1715—74); den yngre sonen, hertig Filip af Anjou, blef under namn af Filip V (reg. 1701—46) konung af Spanien och grundade den spanska linjen af huset Bourbon. Ludvig XV efterträddes af sin sonson Ludvig XVI (reg. 1774—92), som hade två bröder, hvilka bägge, sedan ätten Bourbon genom franska revolutionen varit utestängd från tronen 1792—1814 (1815), kommo att uppstå på den franska tronen: Ludvig XVIII (reg. 1814—24) och Karl X (reg. 1824—30). Den sistnämndes andre son, Karl Ferdinand, hertig af Berry, efterlämnade en son, greve Henrik af Chambord, hvilken alltsedan julirevolutionen 1830 af de franske legitimitisterna ansågs som landets rättmätige konung ("Henrik V"). Han dog barnlös 1883, och de bourbonska tronkrafven öfvertogs då af Ludvig Filip, greve af Paris, sonson till fransmännens konung Ludvig Filip och tillhörande den ofvannämnda orléanska linjen. Efter grefvens af Paris död, 1894, blef sonen Ludvig Filip Robert, hertig af Orléans, fransk tronpretendent. Se vidare släkten Orléans.

Den spanska linjen grundades 1701 af Ludvig XIV:s sonson, Filip V. Denne efterträddes af sin son Ferdinand VI (reg. 1746—59), hvilken dog utan afkomlingar och hvars broder Karl III (reg. 1759—88) till följd däraf kom att intaga tronen. Dennes äldste son, Karl IV, blef konung 1788, men afsattes 1808 af Napoleon. Hans son Ferdinand VII besteg emellertid 1814 tronen, hvilken han innehade till sin död, 1833. Han efterträddes af sin dotter Isabella, som 1868 afsattes och 1870 abdikerade till förmån för sin son, Alfons, hvilken dock ej förrän 1874 uppsteg på tronen. Efter hans död, 1885, öfvergick den spanska kronan till hans postume son Alfons, f. 1886,

om f. n. (1905) är konung af Spanien. Ferdinand II:s broder don Carlos, d. 1855, gjorde 1833, å grund af saliska lagen, anspråk på tronen, och till följd däraf uppstod ett blodigt krig i de norra provinserna. Äfven hans son, don Carlos, greve af Montemolin, f. 1818, d. 1861, organiserade ett insurrektionskrig, men blef slagen och måste skriftligen afsäga sig all rättighet till Spaniens tron; men hans brorson don Carlos Maria Juan Isidor, f. 1848, fortsatte upproret, först 1872 och sedan 1873—76, hvarefter han måste lämna Spanien. Han är fortfarande spansk tronpretendent och räknas af sina anhängare, karlisterna, som landets rätte konung. Hans son don Jaime, f. 1870, rysk officer, är dessas tronföljare.

Den neapolitanska linjen. Den förste bourbon, som var den neapolitanska kronan, var Karl III (se oöfvan), hvilken regerade från 1739 till 1759, då han fick spanska tronen och lämnade Neapels åt sin son, Ferdinand, hvilken såsom konung af Neapel kallade sig Ferdinand IV och såsom konung öfver det därmed förenade Sicilien Ferdinand III. Han var äfven hertig af Parma, Piacenza och Guastalla och antog 1816 titeln "konung af båda Sicilierna" under namn af Ferdinand I. Han efterträddes 1825 af sin son, Frans I, och denne efterträddes 1830 af sin son Ferdinand II, hvilken 1859 fick till efterträdare sin son, Frans II. Efter ett års regering miste denne sitt rike, hvilket 1860 införlivades med konungariket Italien. Vid hans död, 1894, blef halfbrodern Alfons, f. 1841, arftagare af den neapolitanska linjens tronanspråk och hufvudman för ätten. Han bär provisoriskt titeln greve af Caserta.

Den parmesanska linjen. 1748 fick Filip, yngste sonen af Filip V af Spanien, hertigdömet Parma. Hans sons son Karl Ludvig Ferdinand blef 1803 konung af Etrurien, men förlorade 1807 sina besittningar till fransmännen. 1815 blef han hertig i Lucca, men afträdde det 1847 till Toscana. S. å. fick han efter exkejsarinnan Marie-Louises död hertigdömena Parma och Piacenza, men abdikerade 1849 till förmån för sin son Karl III. Denne mördades 1854, och sonen Robert, f. 1848, som efterträdde honom, fördrefs af Viktor Emanuel, hvarefter hertigdömena (1860) införlivades med konungariket Italien. Han är f. n. (1905) pretendent till de forna hertigdömena Parma och Piacenza.

Litt.: Achaintre, "Histoire chronologique et généalogique de la maison royale de Bourbon" (2 bd, 1825), Dussieux, "Généalogie de la maison de Bourbon" (2:a uppl. 1872), och Depeyre, "Les ducs de Bourbon" (1897).

Bland den bourbonska släktens öfrige medlemmar märkas:

1. Karl af B., andre son till Gilbert af B., greve af Montpensier, hertig af Bourbon, f. 17 febr. 1470, d. 6 maj 1527. Han är mest känd i historien såsom "konnetabeln Karl af B." Genom sitt giftemål med Suzanne af B. (se oöfvan) var han en af Frankrikes rikaste herrar och utmärkte sig särdeles under Ludvig XII:s krig. Tack vare sin lysande seger vid Marignano (1515) öfver de dittills såsom oöfvervinneliga ansedde schweizarna blef han af Frans I utnämnd till konnetabel af Frankrike och

guvernör i Milano. Konungens moder, Louise af Savoien, sökte efter Suzannes död (1521) förgäves vinna hans hand och egendomar och förmådde därför sin son att konfiskera B:s gods. Förbittrad slöt denne

i hemlighet förbund med Karl V af Tyskland och Henrik VIII af England, hvilka lofvade honom besittningen af de franska provinserna Provence och Dauphiné. I förening med de bourbonska arfänderna (Auvergne och Bourbonnais) skulle dessa utgöra ett nytt konungarike för konnetabeln B., som skulle gifva sig med Karl V:s syster Eleonora, hvaremot det öfriga Frankrike skulle delas mellan de två öfrige förbundsmedlemmarna. Frans I, som fått vetskap om dessa planer, erbjöd B. förgäves försoning mot löfte att återlämna hans gods. B. flydde förklädd till Italien 1523 och fördref följande år såsom kejsarlig befälhafvare fransmännen ur detta land genom slaget vid Romagnano. Han inbröt därpå tillsammans med markisen af Pescara i Provence och belägrade Marseille, men kunde intet uträtta mot invånarnas tappra försvar under den italienske condottieren Renzo da Ceris skickliga ledning. I slaget vid Pavia 1525, där Frans I blef tillfångatagen, kämpade B. med stor tapperhet i spetsen för en af honom själf värfvad tysk legohär. Sedermera åtföljde han den fängne konungen till Madrid, men blef alltmör föremål för kejsarens misstro och fordrade ständigt förgäves upplyllandet af de löften, som man gifvit honom. Af Karl V sänd till Lombardiet, beslöt han att på egen hand skapa sig ett rike, för att därefter i förbund med Frankrike hämnas på kejsaren. I spetsen för 25,000 tyska landsknektar, som uttogs och roflystna slöto sig till honom, ryckte han därpå mot Rom, som kort förut afslutit ett vapenstillestånd med kejsaren. Staden intogs med storm, men genast vid dess början blef konnetabeln skjuten till döds. Hans soldater, som i början höllos i okunnighet om sin anförarens öde, läto Rom undergå en två månader varande grundlig plundring, hvarefter de åttågade med sin afhällne ledare lik och begrafde det i Gaëta. Jfr Schwarzenau, "Der connétable Karl von B." (1852), och Mignet, "Rivalité de François I et de Charles-Quint" (3:e uppl., 2 bd, 1886).

2. Karl af B., kallad den äldre kardinalen af B., andre son till hertig Karl af Vendôme och yngre broder till konung Anton af Navarra, f. 22 dec. 1520, d. 9 nov. 1590, blef ärkebiskop i Rouen, kardinal och påfäg legat i Avignon. I "de tre Henrikarnas krig" slöt han sig till hertig Henrik af Guise och blef, sedan denne mördats, af konung Henrik III kastad i fängelse. När konungen i sin tur blifvit mördad, blef Karl, ehuru fångslad, af det katolska partiet i landet utropad till konung (21 nov. 1589) under namnet Karl X. Han lyckades dock ej häda sin ställning mot sin brorson Henrik IV, utan dog i fångenskap i Fontenay.

3. Ludvig (Luis) Maria af B., infant

af Spanien, son till spanske konungen Karl III:s yngste bröder Ludvig, f. 1777, d. 1823, blef 1799 ärkebiskop af Sevilla och 1800 ärkebiskop af Toledo och kardinal samt alltså innehafvare af det rikaste stiftet i världen. Under den franska invasionen (1808—13) var han president för regentskapet i Cadix, hvarunder han kraftigt sökte arbeta för den nationella saken. 1812 sanktionerade han cortes' beslut om en frisinnad författning. Vid sin återkomst till Spanien förvisade därför Ferdinand VII honom till hans stift, men efter revolutionen i mars 1820 blef han president i den tillfälliga spanska regeringsjuntan och 1823, sedan den konstitutionella styrelsen organiserats, medlem af statsrådet. (E. A.—t.)

Bourbonnais [borbännä], en af Frankrikes forna provinser, belägen midt i landet och omfattande omkr. 8,000 kvkm. Det motsvaras nu af depart. Allier och en del af depart. Cher. Hufvudstaden var Moulins. Från 10:e årh. egdes B. af olika feodala ätter, men hemföll sedan till kronan, bortgafs 1327 till ättlingarna af en yngre son af Ludvig IX och upphöjdes då till hertigdöme. I följd af Karls af Bourbon (se d. o.) förräderi mot Frans I indrogs länet till kronan 1523, men förlänades 1651 till huset Bourbon-Condé, som innehade det till franska revolutionen. J. F. N.

Bourbonne-les-Bains [borbá'nn-lä-bä'], stad i franska dep. Haute-Marne, vid floden Apance, 272 m. ö. h. 3,719 inv. (1901). Berömd badort. Hälso-källorna, tre till antalet, ega en temperatur af 50°, 47,5° och 58,5° C. samt tillhöra koksaltkällornas grupp. Ln.

Bourbon-rör [borbä'-], bot. Se Sockerröret.

Bourbonska familjefördraget, en mellan Frankrike, Spanien, Neapel och Parma 15 aug. 1761 sluten överenskommelse, att dessa länders härskare, som alla tillhörde den bourbonska ätten, skulle skydda hvarandras besittningar. Fördraget var hufvudsakligen den franske ministern hertig Choiseuls verk, och hans förnämste medhjälpare därvid var spanske ministern Grimaldi. Det var egentligen riktadt mot England.

Bourbonska stjärnorna (lat. *sidera bourbonia*). Se Solen.

Bourbon-te [borbä'-], bot. farm. Se Kumarin och Te.

Bourbon-Vendée [borbä'-vädé]. Se La Rochesur-Yon.

Bourboule [borbo'l], La, badort i franska dep. Puy-de-Dôme, 800 m. ö. h., i en naturskön dal vid Dordognes strand. Omkr. 2,000 inv. B. är bekant för sina källor, som räknas till de alkaliskt nuriatiska termerna (50° C.). Vattnet liknar till sammansättning emservattnet. En kall källa håller järn och spår af arsenik. Säsongen varar från 25 maj till slutet af sept. B. besöks af 8,000—9,000 kurgäster och skall hafva varit bekant redan under romartiden. Se illustr. sp. 1356.

Bourchier [bör'otji-ə], John, baron Berners, engelsk statsman och författare, f. 1467, d. 1533, tillhörde en släkt, som spelat en framträdande roll under rosornas krig, och räknades själf bland Henrik VIII:s personliga vänner. Han var en tid skattkammarskansler och tjänstgjorde 1520—33 som kommandant i Calais, där han egnade sin mesta tid åt litterära värf. Ryktbar är hans på Henrik

VIII:s uppfördran företagna översättning af Froissarts krönika ("Chronicles of Froissart", 1:a d. 1523, 2:a d. 1525, ny uppl. af Utterson 1812), hällen i en mycket liflig och folklig stil, hvarför den blef ytterst populär och dels direkt, dels som källa för Halls och Holinsheds krönikor öftrade starkt inflytande på ämnesvalet i Elisabetstidens engelska drama. B. översatte äfven "Hyon of Bordeaux" och "The history of the moost noble and valyaun knight Artheur of Lytell Brytaine" från franskan samt flera arbeten från spanskan, bl. a. Guevaras "El relox de principes" ("The golden boke of Marcus Aurelius", 1534), hvarigenom han blef en förelöpare för "euphuismen" inom Englands litteratur. V. S.—g.

Utsikt till Bourboule (se föreg. spalt).

Bourdaloue [bördalö], fr., urspr. ett simpelt grått tyg, som fick sitt namn efter pater Louis Bourdaloue med anledning af dennes ifrande mot prakt och fåfänga i klädedräkten; sedermera ett slags brokigt linne; äfven band eller träns kring en hatt.

Bourdaloue [bördalö], Louis, fransk predikant, f. 1632, d. 1704, ingick i jesuitorden, blef lärare vid akademien i sin födelsestad, Bourges, och kallades 1670 på grund af sin glänsande begåfning som talare till predikant vid Ludvig XIV:s hof. 1686 sändes han till Languedoc för att omvända protestanterna till katolicismen — ett värf, i hvilket han visade en sällspord måttfullhet och kärlek. B. var en prydning för sin orden. Hans föredrag utmärka sig genom klarhet i framställningen och kraft i bevisningen. B. är den fransk-katolska predikans egentlige reformator. Se vidare Lauras, "B.", sa vie et ses œuvres" (1881). Hj. H.—t.

Bourdelot [bördlä], Pierre, fransk läkare, f. 1613 i Sens, hette egentligen Michon, men upptog namnet B. efter en morbröder. Han blef läkare hos prins Henrik af Condé och inkallades 1652 till Sverige af drottning Kristina, hvars ynnest han snart vann. Redan 1653 lämnade han dock Sverige.

Vid afresan fick han omkr. 2 tunnor guld af Kristina, som äfven förskaffade honom ett abbotstift i Frankrike. Han förde sedan en förtrolig brefväxling med drottningen. Död 1686. Se M. Weibull. "Om Mémoires de Chanut" (i Hist. tidskr., VIII, s. 131 ff.).

Bourdon [bordä'], mus. Se Borduna.

Bourdon [bordä'], Sébastien, fransk historie-, porträtt-, genre- och landskapsmålare, f. 1616 i Montpellier, d. 1671 i Paris, son till en medelmåttig glasmålare, kom redan vid sju års ålder till Paris och blef lärning hos Barthélémy. Fjorton år gammal, reste han till Bordeaux, där han redan då väckte uppmärksamhet genom en tafla. Kort därpå begaf han sig till Rom, där han kom i nära beröring med Claude Lorrain. Återkommen till Paris 1643, målade han där för kyrkan Notre Dame en *Petrus*, som nu förvaras i Louvre, blef en af de tolf konstnärer, som 1648 stiftade konstakademien i den franska hufvudstaden, och tjänstgjorde 1652—54 i Stockholm som drottning Kristinas höfvmålare, särskildt sys-selsatt med att utföra

de Porträtt af drottning Kristina med de onaturligt stora ögonen (ett exemplar finnes i nationalmuseum), som förekomma mindre pålitliga än W. Becks och Abr. Wuchters rättframman bilder af henne. Utsökt, ständt i en fin silfverton, är B:s Porträtt af grefven af Vasaborg (Uppsala universitet), förträffligt äfven hans Porträtt af Arvid Wittenberg af Gripsholm, där äfven ses ett Porträtt af Karl X Gustaf. Kristina medtog till Rom ett nu försvunnet, af honom måladt Porträtt af Maria Eleonora. B. återvände sedan till Paris och blef 1655 direktör för konstakademien därstädes. — Han målade många religiösa och mytologiska taflor, i hvilka han, liksom i sina etsningar, visar stark påverkan af Poussin. Han är rikt, men ej särdeles godt företräd i Louvre, men äfven representerad i franska landsortsmuseer. En rätt utförlig, men okritisk monografi, "Sébastien Bourdon, sa vie et son œuvre", utgafs 1886 af Ch. Ponsanilh.

Bourdon [bordä'], Eugène, berömd fransk fabrikant af metallartiklar, särskildt barometrar och manometrar, f. 1808 i Paris, d. där 1884. Äfven termometrar och aktinometrar ha förfärdigats efter samma princip, som ligger till grund för B:s manometrar, nämligen att ett tunnväggt C-formigt böjdt metallrör rätar ut sig, när det yttre trycket minskas eller trycket inuti röret, som då plägar stå i förbindelse med en gasreservoar, t. ex. en ångpanna

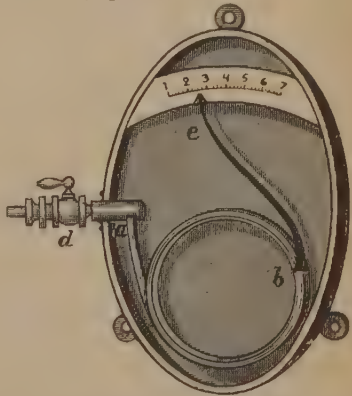
eller termometerkula, ökas. De bourdonska instrumenten göras ofta själfregistrerande. S. A.—s.

Bourdon de la Crosnière [bordä' de la kräniär], Léonard, fransk revolutionsman, f. 1758, var skollärare i Paris, då revolutionen 1789 utbröt. Han valdes 1792 af dep. Loiret till medlem af konventet, där han röstade för Ludvig XVI:s af-rättning och uppträdde som en af Héberts ifrigaste anhängare. Efter Héberts fall blef han en af Robespierres häftigaste fiender och hjälpte Tallien och Barras att störta "tyrannen". B. deltog i den misslyckade jakobinska sammansvärjningen i april 1795 och arresterades med anledning däraf, men frigafs snart. I okt. 1795 valdes han till medlem af "de femhundredes råd", men fick där intet inflytande. Efter statskuppen 18 brumaire (9 nov. 1799) drog han sig tillbaka från det politiska lifvet och blef föreståndare för en skola i Paris. Han afled 1815. E. W.

Bourdon de l'Oise [bordä' de lwäs], François Louis, fransk revolutionsman, f. 1750, var prokurator i Paris, när den stora revolutionen utbröt. Han deltog i stormningen af Tuilerierna (10 aug. 1792) och kom, genom att falskeligen begagna sig af Bourdon de la Crosnières namn, in i konventet, där han tillhörde Dantons parti. B. yrkade lidelsefullt på Ludvig XVI:s af-rättning och bidrog verksamt till girondisternas störtande, men mildrade efter Dantons af-rättning sin jakobinska ifver, medverkade till Robespierres störtande och uppträdde efter 1794 som prästernas och adelsmännens beskyddare. Han kom in i "de femhundredes råd" och var en bland de för rojalistiska stämplingar anklagade deputerade, som efter statskuppen 18 fructidor (4 sept. 1797) blefvo deporterade till Cayenne, där han dog 1799. E. W.

Bourdons aneroid [bordä's]. Se Barometer, sp. 968.

Bourdons metallbarometer [bordä's], fys. Se Barometer, sp. 968—969.

En af Bourdons metallmanometrar (d kran, hvarigenom den gas inkommer, hvars tryck skall uppmätas, ab röret, e visaren).

Bourdons metallmanometër. Se Bourdon.
Bouré [boré]. Se Beurres.
Bourette [borä'tt] l. Bourre de soie [bör

de *swa*], fr., garn, spunnet af silkesnoils l. stumba (se d. o.). G. A. W.

Bourg [bör], namn på flera orter i Frankrike.

— 1. B.-d'Oisans, Le. Se Oisans. — 2. B.-de-Péage, stad i dep. Drôme, vid Isère. 4,288 inv. (1901). Silkesodling. — 3. B.-en-Bresse, hufvudstad i dep. Ain, i det gamla landskapet Bresse. 17,870 inv. (1901). I kyrkan Notre-Dame-de-Brou finnes Filip den skönes berömda mausolö. B. har en normalskola för lärare och lärarinnor, döfstuminstitut, därhus och museum. Tillverkning af mineralvatten; handel med spannmål, vin och boskap. — 4. B.-la-Reine, by i dep. Seine, 7 km. s. om Paris. 4,181 inv. (1901). Där utkämpades 19 sept. 1870 en häftig strid mellan tyskar och fransmän. — 5. B.-lès-Valence, förstod till Valence, dep. Drôme, vid Rhône. 3,512 inv. (1901). — 6. B.-St-Andéol, stad i dep. Ardèche, till höger om Rhône. 3,539 inv. (1901). — 7. B.-St-Maurice, by i dep. Savoie, 870 m. ö. h., vid Isère och den väg, som leder öfver Lilla St Bernhard. 1,182 inv. (1901).

Bourganeuf [borgänöf], arrondissementshufvudstad i franska dep. Creuse, vid Orléans-banan. 2,822 inv. (1901). Stenkolsgruvor, porslins- och pappersfabrikation.

Bourgault-Ducoudray [borgä-dykodrä], Louis Albert, fransk musiker, f. 1840, elev af Thomas, bildade i Paris en körörening till uppförande af Handels, Bachs och andras verk, deltog i kriget 1870—71 och reste sedan till Grekland, hvarifrån han samlade och utgaf folkvisor. F. n. är han ansedd professor i musikhistoria vid konservatoriet i Paris. Bland hans skrifter märkes *Étude sur la musique ecclésiastique grecque* (1877). Hans kompositioner bestå af sånger, orkestersaker, körverk (*Stabat mater*, *Prométhée*) och operor (*Michel Lomb*, *Thamara* m. fl.). A. L.

Bourgelat [borjla], Claude, fransk veterinär, f. 1712 i Lyon, d. 1779, praktiserade en tid som advokat, men drog sig snart på grund af samvetskrupler tillbaka från denna ställning och ingick i musketörernas kår samt blev chef för ridskolan i Lyon. I denna stad fann han äfven tillfälle att studera medicin, och denna lade han till grund för sina studier af hästen i friskt och sjukt tillstånd. På hans initiativ upprättades i Lyon Europas första djurläkarskola (1762), som snart besöktes af studerande från hela Europa, bl. a. P. Hernqvist från Sverige och P. K. Abildgaard från Danmark, hvardera grundläggare af veterinärskolor i sitt fädernesland. B. erhöi den inbringande posten som generalkommissarie öfver stuterierna och blef 1766 direktör för den nya veterinärskolan i Alfort, samtidigt med att han behöll öfveruppsikten öfver Lyonskolan. Han blef äfven ledamot af institutet. B. författade åtskilliga läroböcker i sin vetenskap, hvilka öfversatts till flera språk. Särskildt må nämnas *Traité de la conformation extérieure du cheval, de sa beauté et de ses défauts* (1776; 8:e uppl. 1832). I Alfort är rest en staty af B.

Bourgeois [borjwa], fr. (af *bourg*, borg), borgare, civilperson.

Bourgeois [borjwa], boktr. Se Borgis.

Bourgeois [borjwa], fransk teaterförfattare. Se Anicet-Bourgeois.

Bourgeois [borjwa], Léon Victor Au-

guste, fransk statsman, f. 21 maj 1851 i Paris, studerade juridik och inträdde sedan i administrationen. 1882 prefekt i dep. Tarn och 1885 i Haute-Garonne, var han polisprefekt i Paris under de kritiska dagarna 1887, då Grévy afgick från presidentposten, och lade därvid i dagen stor klokhet och energi. Följande år valdes han som motkandidat mot Boulanger till deputerad för dep. Marne och slöt sig i kammaren till de radikale, ehuru han förut ansetts hysa reaktionära tankesätt. Han blef 1888 understatssekreterare i ministären Floquet och afgick samtidigt med denne året därpå, blef s. å. inrikesminister i Tirards och 1890 undervisningsminister i Freyciets kabinett. Särskildt på sistnämnda plats visade han mycken energi och lyckades genomföra en del viktiga reformer af den franska elementarundervisningen, hvarför han också fick behålla sin post i Loubets därpå följande ministär (febr.—nov. 1892). Under "Panamaskandalens" hetsigaste tid (1893) skötte B. det just då särskildt kinkiga justitieministeriet i Ribots kabinett, hvarvid han förör med synnerlig skärpa mot de brottslige samt t. o. m. anklagades för att hafva försökt influera på vittnena till de komprometterades förfång. Han lyckades emellertid rättfärdiga sig för denna anklagelse och bildade 31 okt. 1895 själf ett radikalt kabinett. Därunder kom han i konflikt med senaten, där han var i minoritet och lyckades med ganska stor skicklighet gifva det hela karaktären af en konstitutionell tvist, att det gällde senatens rätt att genom anslagsvägran störta en ministär, som hade kammarens förtroende. Denna strid slutade dock med B:s afgång (29 april 1896), sedan det visat sig, att folket föga brydde sig om dess innebörd och utgång och att valmännen indirekt stödde senaten. 1898 var B. en kort tid undervisningsminister i kabinettet Brisson. 1899 deltog han som en af Frankrikes representanter i "fredskonferensen" i Haag, där han vann allmän aktning såsom en af de dugligaste och mest nitiske deltagarna. 6 juni 1902 och 15 jan. 1903 valdes han till president i deputeradekammaren, men kunde 1904 ej mottaga omval på grund af familjeskal.

E. A.-t.

Bourgeois [borjwa], Émile, fransk historiker, f. 24 juli 1857 i Paris, studerade vid "Ecole des chartes" och universitetet i Leipzig samt blef 1885 utnämnd till professor i historia vid filosofiska fakulteten i Lyon. Bland hans många, ofta om geniala synpunkter vittnande arbeten märkas: *La constitution de Carthage* (1881), *Neuchâtel et la politique prussienne en Franche-Comté 1702—1713, d'après des documents inédits des archives de Paris, Berlin et Neuchâtel* (1887), *Sur les lois et la méthode de l'histoire* (1890), *Le grand siècle. Louis XIV, les arts, les idées, d'après Voltaire, Saint Simon, Spanheim, Mme de Sévigné, etc.* (1895; prisbelönt af franska akad.) och *Manuel historique de politique*

frangère. I—II (1893 och 1898), ett synnerligen värdefullt arbete, som behandlar Europas historia under åren 1660—1830. B. har dessutom utgivit "Lettres intimes de J. M. Alberoni adressées au comte de Rocca" (1892). E. A.-t.

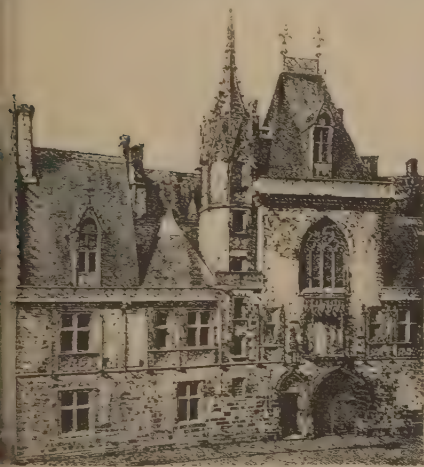
Bourgeoisie [borʒwazi], fr., borgarklass; de förnärmare borgarnas klass, kapitalistklassen.

Bourges [borʒ], hufvudstad i franska depart. Cher (Berry), vid floderna Aurons och Yèvres sammanflöde. 42.726 inv. (1901). Staden är säte för en ärkebiskop (sedan 252), en appellationsdomstol och befälhafvaren för 8:e armékåren samt har ett lycée i st. f. det 1469 stiftade universitetet, två prästseminarier, bibliotek och museum. Tillverkning af kläde och knifvar. Efter fransk-tyska kriget 1870—71 beständes B. att bli Frankrikes arsenal och medelpunkt för nationalförsvaret och har därför fått stora militärtekniska anstalter: kanongjuteri, trygghus, pyroteknisk skola och artilleriskola. Omkr. 10 km. från staden ligga de stora metallurgiska verken vid Mazières. I B. föddes finansmannen Jacques Coeur, hvars hus, det nuv. rådhuset, är ett af Frankrikes märkligaste borgarhus från 15:e årh. B. har äfven många andra praktbyggnader från medeltiden, såsom den gotiska katedralen St Etienne, en af Frankrikes vackraste kyrkor, byggd 1190—1324, kyrkan Notre Dame m. fl., ärkebiskopliga palatset, det forna stadshuset. Äfven af de galloromanska samt medeltida murarna finnas kvarrester. — B. kallades fordom *Avaricum* och var

antogs en s. k. pragmatisk sanktion, genom hvilken i franska kyrkan infördes de reformer, som beslutats på kyrkomötena i Konstans och Basel (se Pragmatisk sanktion). Vid samma tid riktade Jacques Coeur, då Frankrikes finansminister, sin födelsestad genom att där skapa industri och handel. Ludvig XI stiftade där ett universitet, som bland sina lärare och studerande räknade Alciat,

Katedralen i Bourges.

Rådhuset (f. d. Jacques Coeurs hus) i Bourges.

störstas starkaste fästning, men intogs af Cæsar 52 f. Kr. Det blef sedan hufvudstad i *Aquitania prima* och fick sitt nya namn efter biturigererna. I 507 årh. eröfrades det af goterna, 583 af Chilperich i Neustrien, hvilken brände staden. Under medeltiden var det hufvudstad i landskapet Berry och berömt genom sitt universitet och sin rikedom. I början af Karl VII:s regering var B. Frankrikes egentliga hufvudstad, sedan hela norra Frankrike fallit i engelsmännens händer. På konsiliet i B. 1438

Cujas, Hotman, Calvin, Théodore Beza och prinsarna af huset Condé. Dessa sista namn angifva den roll B. spelade i början af reformationstiden. Men Bartolomeinatten och pestens härjningar 1583 blefvo nya olycksslag ofvanpå det, som den stora branden 1487 tillfogade staden, då 3,000 hus jämte en mängd kyrkor och kloster blefvo lågornas rof. Ludvig XIV raserade de befästningar och det slott, som Karl V:s broder hertig Johan af Berry låtit uppföra, och branden 1693 utplånade andra minnen från stadens storhetstid. (J. F. N.)

Bourges [borʒ], Elémir, fransk författare, f. 1852 i Manosque, departementet Basses-Alpes, har såsom teaterkritiker och krönikör varit medarbetare i "Gaulois", "Journal des débats", "Revue des deux mondes" m. fl. tidningar och tidskrifter. Vid Goncourt-akademiens instiftande blef B. en af dess tio ledamöter. Bland hans arbeten må nämnas *Le crépuscule des dieux* (1884; ny uppl. 1901), *Sous la hache* (1885; ny uppl. 1895), som behandlar en episod från Charettes strider, och *Les oiseaux s'en-volent et les fleurs tombent* (1893).

Bourget [borʒæ]. 1. Lac du B. [lakk dy-], näst Genèvejön den största sjön i Rhône's flodområde, ligger på 232 m. höjd ö. h., 10 km. n. om Chambéry, i franska depart. Savoie, innesluten af höga berg. Den är 18 km. lång, 2—3 km. bred, 44,6 kvkm. stor och ända till 145 m. djup samt genom-

flytes af Leysse, som faller ut i sjöns sydände och såsom den 4 km. långa Savièreskanalen bildar sjöns utlopp i Rhône. Vid sjöns stränder ligger det berömda cisterciensklöster Haute-Combe (se d. o.) i v. och slottet Châtillon i n. Öster om sjön ligger Aix-les-Bains och vid södra änden byn Le Bourget, efter hvilken sjön har sitt namn. Därifrån bestiger man det utsiktsrika Dent-de-Chat, 1,497 m. — 2. Le B. [lo-], by i franska depart. Seine, 11 km. n. ö. om Paris. 2,868 inv. (1901). Under Paris' belägring 1870 var B. flera gånger skådeplatsen för häftiga strider, af hvilka de betydligaste utkämpades 30 okt. och 21 dec.

Bourget [boržä], Charles Joseph Paul, fransk romanförfattare och kritiker, f. 2 sept. 1852 i Amiens, fullbordade med utmärkelse sina humanistiska studier i Paris. Sin vittra alstring började

han som diktare på vers, med samlingarna *Au bord de la mer* (1872) och den mer betydande *La vie inquiète* (1874), i hvars vecka, formfulländade strofer man redan kunde skönja hans böjelse för inträngande själsmålning och hans svärmodiga grundstämning. I bunden form författade han vidare den gripande dikten *Edel* (1878) och samlingen *Les aveux* (1882),

hvilken förer genljud från Baudelaire såväl som från Shelley och Keats. (B:s samlade poem utgafvs i 2 bd 1885—87.) Därmed lämnade han versformen för att i stället egna sin penna åt den kritiska essaien och åt romanen. Han skref, hufvudsakligen i "La nouvelle revue", ypperliga studier i känslo-metafysik och litterär kritik öfver de af seklets skriftställare, som han funnit mest påverka den samtida generationens tanke- och känslolif (Baudelaire, Renan, Taine, Flaubert, Bayle, A. Dumas d. y., bröderna Goncourt, Leconte de Lisle, George Sand, Amiel, Shelley, Turgenev m. fl.). Dessa uppsatser samlades efter hand i bokform: *Essais de psychologie contemporaine* (1883), *Nouveaux essais* (1885) och *Etudes et portraits* (2 bd, 1888). Genom analysens skärpa i förenig med själf fullhet höra dessa studier till det förnärmigare på sitt område. Likaså äro i B:s *Sensations d'Italie* (1891) intrycken af Italiens natur, konstverk och minnesrika orter mottagna och återgifna med ovanlig finhet. Romanens värdjohana beträdde han med *L'irréparable* (1884; "Offrad", 1886), och en lång följd dylika arbeten har ställt honom i främsta ledet bland samtidens franske författare. De mera betydande af hans romaner äro *Cruelle énigme* (1885; "En grym gåta", 1887), *Un crime d'amour* (1886), *André Cornélis* (1887; sv. öfv. s. å.), *Mensonges* (s. å.), den tankeväckande *Le disciple* (1889), *Une coeur de femme* (1890), *La terre promise* (1892; "Det förlovade landet", 1893), *Cosmopolis* (1892; sv. öfv. 1893), *Une idylle tragique* (1896; "En tragisk idyll", s. å.), *Le jantôme* (1901), *Monique* (1902; sv. öfv. 1903) och den uppseendeväckande reaktionära tendensromanen *L'étape* (1892). Som novellförfattare har han i

Pastels (1889) lämnat tio fina kvinnoporträtt och i *Nouveaux pastels* (1891) tio manliga; äfven *Drammes de famille* (1900) äro med styrka skrifna smärre berättelser. Af intresse såsom belysande B:s teorier är hans arbete *Physiologie de l'amour moderne* (1890). I *Outre-mer* (1895) nedskref han sina intryck af Nord-Amerikas förenta stater under åtta månaders vistelse där.

I sitt vittra författarskap satte B. sig till m. att med grundlighetens allvar studera och skildra kulturmänniskan. Han likasom inympade på sig själf den unga generationens andliga sjukdomar, han ville blifva sin samtids "själskirurg" och har alltm. mera framträdande som dess moralist. Det är ett dekadansskedes öfverförfinade, af njutningar lifströta och osundt reflexionslystna människor han behandlar. B:s till idealitet trängande konst gaf en signal till reaktion mot naturalismen, men själf lånade han naturalismens metod. Äfven fysiologiska problem går han på lifvet lika djärft som Zola, men B. är mera förbehållsam och koncentrerad i sin framställning, och hans stil har ett genomkultiveradt, ofta lyriskt behag, som afspeglar hans naturell. Han har särskildt vunnit anseende som skarp psykolog, hvilken riktat uppmärksamheten på människokaraktärernas dolda rotträdar och är mästare i att tyda invecklade själsrörelser. Sina ämnen tar han mest från den högre societeten under tredje republiken. Längre höll han sig gärna till finansfurstarnas värld; deras kvinnors förvillelser och intimaste hjärterörelser skildrade han med delikat pensel, och hans öfverseende, mildt skeptiska sofistisk har gjort hans böcker ofantligt omtyckta hos den förnäma kvinnovärlden i Frankrike. I sitt moraliserande ger han väsentligen den förvända uppfostran skulden till ett förvekligt släktes brist på vilja, tro och sedlig motståndskraft. För egen del har han nått fram till "omvändelse", så att han i "L'étape" försvaret katolicismen och de aristokratiska traditionerna som grundvalar för samhället. B. saknar egentlig omedelbarhet som diktare, och i hans berättelser finnes för litet af glädje. Han är icke stark i att skapa levande personer; den genomträngande psykologien är i sin systematiskhet tämligen abstrakt och utifrån påhängd, ehuru man visserligen ej sällan äfven finner hos honom skaldens blick för det instinktiva och irrationella i människors handlingssätt. — B. invaldes 1894 i franska akademien. Hans "Oeuvres complètes" utgifvas sedan 1899 i en till 12 bd beräknad upplaga. E. F.-t.

Bourgneuf-en-Retz [borgnø'ff-ä-räs], stad i franska depart. Loire-inférieure (Bretagne), 2 km. från Bourgneuf-viken, vid en i densamma utmynnande kanal. 3,042 inv. (1901), mest fiskare och ostronfångare. Salt hämtas ur stora saltträsk.

Bourgogne [borgä'ni], fordom en fransk provins, motsvarande dep. Ain, Saône-et-Loire, Côte-d'Or och Yonne. 25,714 kvkm. Se Burgund.

Bourgogne [borgä'ni], Louis, hertig af B., Ludvig XIV:s sonson, f. 1682, d. 1712, uppfostrades af Fénelon, som kufvade hans vilda lyne, men gjorde honom bigott och osjällständig. 1701 blef han högste befälhafvare öfver franska armén i Tyskland och 1702 öfver stridskrafterna i Flandern; men hans fromma, prästerliga sätt var icke egnadt att skaffa honom anseende hos soldaterna, och efter nederlaget vid Oudenaarde (11 juli 1708),

som man tillskref hans betänkligheter, blef han ett föremål för allmänt förakt i hären. Efter sin faders död (1711) blef han dauphin och började på Ludvig XIV:s uppmaning egna sig åt statsangelägenheter. Hans knappt ett år därefter timade plötsliga död, strax efter sedan hans gemål, prinsessan Adelaïde af Savojen, och två söner aflidit, kastade på hertigen af Orléans, sedermera "prinsen-regenten", misstanken att hafva tagit dem alla af daga. Hans tredje son uppsteg på tronen såsom Ludvig XV. Jfr Proyart, "Vie du dauphin, père de Louis XV" (2 bd, 1782).

Bourgogne-viner [borgå'nj-], Burgund-viner, viner från de franska departementen Côte-d'Or, Yonne, Saône-et-Loire, motsvarande den forna provinsen Bourgogne. Dessa viner, som redan under medeltiden hörde till Frankrikes anseddaste, äro dels röda, dels hvita. De förnamligare röda odlas nästan uteslutande på Côte-d'Ors nedre sluttning mot s. ö., mellan Santenay och Dijon, en sträcka af 60 km. De äro af en liflig färg, stötande i brunt, af torr, fyllig smak med kraftig bouquet, eldiga och stimulerande. Alkoholhalten är något högre än hos Bordeauxvinerna, eller omkr. 11 volymprocent. Såsom ömtaligt af de franska vinerna fordra bourgogne-vinerna en mycket omsorgsfull behandling. Sedan vinet mognat på fat, håller det sig bäst i tappadt tillstånd, hvarför finare märken vanligen exporteras på buteljer. Vinerna kunna vid noggrann skötsel, väl lagrade i ombonade, torra lokaler hålla sig 15—20 år, efter hvilken tid höjdpunkten vanligen är passerad. De hvita vinerna äro lättare än de röda, af mild smak och bouquet. Finare röda bourgogne-viner äro *Romanée, Richebourg, Clos-Vougeot, Chambertin, Volnay, Pomard, Beaune, Mécon* m. fl. Af de hvita utmärker sig särskildt *Montrachet*, vidare *Chablis*. Det vid namnen å bourgogneviner så ofta förekommande prefixet "clos" betyder en af stenvägar inhägnad vingård. — I Bourgogne fabriceras äfven musserande vin, hufvudsakligen af enklare hvita viner från Epineuil m. fl. orter. På senare tid hafva äfven högre slags röda viner, såsom *Romanée*, förts i handeln musserande. Sådana viner äro afsevärdt heta och stimulerande. G. H.—r.

Bourgoin [borgå'j], stad i franska dep. Isère, vid Rhône biflod Bourbre och järnvägen Lyon—Grenoble. 5,939 inv. (1901). Silkesmaskodling, siden-, bomulls- och pappersindustri. Med B. sammanhängar omedelbart köpingen Jallieu (3,967 inv., 1901) med sidenväveri, pappersbruk och maskinfabrik. De s. k. Bourgoin-mossarna, nu delvis torrlagda, hvilka med en areal af 6,500 har sträcka sig utmed floden Bourbre, anses vara en gammal Rhônebädd.

Bourgoin [borgå'j], Thérèse Étienne, fransk skådespelerska, f. 1781, d. 1833, tillhörde Théâtre français 1799—1829 och innehade där nästan alla första ålskarinneroller i lustspelet och songspelet. Hon beundrades för sin skönhet och sina kricka infall.

Bourgoing [borgå'j]. 1. Jean François, baron de B., fransk diplomat, f. 1748, d. 1811, tillhörde en gammal adlig ätt, som haft flera framstående medlemmar. Efter att hafva tjänstgjort vid Frankas beskickningar hos åtskilliga tyska furstar, var han 1777—85 sekreterare vid ambassaden i

Madrid och förvärfvade därunder grundlig kännedom om spanska förhållanden. Under de oroliga åren 1791—93 var han minister där, och 1795 deltog han verksamt i fredsslutet i Basel. Efter statskuppen 18 brumaire (9 nov. 1799) afgick B. som minister till Köpenhamn, där han bidrog till närmandet mellan Ryssland och Frankrike, och sedan till Stockholm, men återkallades snart och var från 1808 till sin död minister i Sachsen. Bland hans skrifter märkas *Nouveau voyage en Espagne, ou tableau de l'état actuel de cette monarchie* (1789), *Mémoires historiques et philosophiques sur Pie VI et son pontificat* (1799) och *Coup d'oeil politique sur l'Europe à la fin du 18:ème siècle* (1801).

2. Paul Charles Amable, baron de B., den föregåendes son, fransk diplomat, f. 1791, d. 1864, deltog som adjutant hos marskalk Mortier i Napoleons ryska fälttåg och var sedermera legationssekreterare i Berlin, Köpenhamn och Petersburg. 1830 slöt han sig med glädje till Ludvig Filip och bidrog att hindra en hotande brytning mellan honom och tsar Nikolaus I. Han var därefter minister i Sachsen (1832—34) och Bayern (1834—48) samt efter februarirevolutionen ambassadör i Spanien (1849—57). Han blef 1841 pär af Frankrike och 1852 senator. Bland hans arbeten märkas: *Le prisonnier de Russie* (1816), som beskriver hans äldre broders fångenskap i Ryssland, *Sur les chemins de fer de l'Allemagne et du continent européen* (1841) och *Souvenirs d'histoire contemporaine* (1864).

Bourgoyne [borgå'jn]. Se Burgoyne.

Bourgraves [borgra'v], "borggrefvar", sedan 1849 vedernamn på en politisk förening af legitimer och orleanister, hvilka, ehuru ej inbördes harmonierande, 1848 sammanslöt sig för att behärska den nyvalde presidenten Louis Napoléon. Partiet, som fick sitt namn efter en tragedi af Victor Hugo, räknade bland sina mest framstående män Thiers, Molé, Montalembert, Berryer, Falloux och Larochejacquelin.

Bourg S:t Maurice [bör sä mări's], stad i franska dep. Savoie, nära Isère. Omkr. 1,000 inv. Vid B., som behärskar vägen från Lilla S:t Bernhard öfver Tarentaise, hafva nyligen 2 fort, la Plate och Truc, samt ett batteri, Vulmis, anlagts, hvarjämte 2 verk byggts på Col de Traversette. L. W.—son M.

Bourguignon [borginjå'], fr., burgundisk hjälm.

Bourguignon [borginjå'], fransk målare. Se Courtois.

Bourguignons [borginjå'], politiskt parti, som under de inre oroligheterna i Frankrike under förra hälften af 15:e årh. uppträdde mot grefvarna af Armagnac och dessas anhängare. Partiet fick sitt namn efter hertigarna Johan den oförskräckte och hans son Filip den gode af Bourgogne, hvilka stodo i spetsen för detsamma.

Bourignon [borinjå'], Antoinette, fransk religiös svärmska, f. i Lille 13 jan. 1616, var af en mystisk-hysterisk läggning, som ytterligare utbildades genom stränga spåkningar och läsning af asketisk litteratur. 20 år gammal rymde hon från föräldrahemmet för att undgå ett giftermål. Efter föräldrarnas död kom hon i besittning af en större förmögenhet och var 1653—62 direktis för ett hospital i sin födelsestad. Men snart tröttnade hon vid denna sysselsättning och började ett kringflackande lif, troende sig utkorad att återupplifva den

sanna evangeliska andan. På skilda orter i Belgien och Holland samlade hon anhängare och sökte bl. a. att på ön Nordstrand upprätta en samlingsort för den evangeliska andans barn. Under uppehåll i Husum i Slesvig anlade hon ett tryckeri för spridande af sina traktater. Sträfvän att uppnå ett bestående centrum för den rörelse hon igångsatt misslyckades emellertid, och 1680 ändrades hennes oroliga lif i Franeker i Ostfriesland. Hennes trognaste anhängare, mystikern Pierre Poiret, utgaf 1679—84 en sammeledition af hennes traktater i 19 band. Dessa med glödande entusiasm affattade skrifter utöfvade länge inflytande i mystisk-pietistiska kretsar. (Se A. v. d. Linde, "A. B., das licht der welt" (1895). J. Hdr.

Bourke [bō'ek], Jean Raimond Charles, greve de B., fransk militär, f. 1773 i Lorient (dep. Morbihan) af engelska föräldrar, blef 1803 öfverste samt deltog som Davousts adjutant i 1805—09 årens fälttåg. Vid Wagram (1809) befordrades han till brigadgeneral, och såsom sådan förde han 1810 befäl i Spanien. 1813 utnämndes han till divisionsgeneral och sedan till generalinspektör öfver kavalleriet. 1823 anförde han en division under expeditionen till Spanien. Död 1847 som par af Frankrike.

Bourke [bō'ek], sir Richard, brittisk militär och koloniguvernör, f. 1777, d. 1855, tillhörde en gren af samma irländska släkt som Edmund Burke, inträdde i armén 1798, utmärkte sig under pyreneiska kriget — bl. a. som engelska regeringens representant hos spanska arméns befälhåfvare, Cuesta — och blef 1821 generalmajor. B. var 1825—28 vice-guvernör i Kapkoloniens östra distrikt och blef 1831 Darlings efterträdare som guvernör i Nya Syd-Wales. På denna post vann han stor popularitet genom sin opartiskhet under de i kolonien pågående partistrider (se Nya Syd-Wales). Hans namn är också fast vid den australiska pressens frigörelse och införandet af ordnat immigrations-system. B. nedlade 1837 sitt guvernörsämbete och ledde sedan som godsegare på Irland. Han adlades 1835 och blef 1851 general. V. S.—g.

Bourke [bō'ek], Richard Southwell, earl af Mayo, engelsk statsman, vicekonung i Indien, f. 21 febr. 1822 i Dublin, tillhörde en släkt, som under namnen Bourke, Burke och Burgh varit bosatt på Irland alltsedan William Fitzadeld de Burgh på 1100-talet af Henrik II sändes dit att upptaga trohetsed åt den engelske konungen. B. fick sin uppfostran vid Trinity college i Dublin, företog 1845 en färd till Ryssland, som han talangfullt beskref i *St Petersburg and Moscow, a visit to the court of the czar*

(2 bd, 1846), och var outtröttligt verksam för nödens lindrande på Irland under hungeråren 1846—47. Han invaldes 1847 i underhuset och fick, då fadern 1849 ärdade earlvärdigheten, titeln lord Naas. I lord Derbys konservativa ministärer

var han 1852, 1858—59 och 1866—68 statssekreterare för Irland och visade sig därunder i sin irländska politik betydligt mera reformvänlig än torypartiet i allmänhet. Vid faderns död 1867 blef han earl af Mayo. 1868 utsågs han till vicekonung i Indien efter sir John Lawrence.

B. var en af de framsyntaste och dugligaste vicekonungar Indien haft. I fråga om utrikespolitiken bröt han med det system af sträng afhållsamhet från inblandning i grannstaternas förhållanden, som Lawrence hyllat. "Omgif Indien", skref han i ett programuttalande, "med starka, vänskapliga och oberoende stater, som hafva större intresse att bevara ett godt förhållande till oss än till någon annan makt, och vi skola vara trygga!" Sedan hans tid har, i stort sett, Indiens centralasiatiska politik ledd af denna grundsats. B. höll 1869 i Ambala ett möte med Sjr Ali, emiren af Afganistan, och lyckades därvid försäkra sig om dennes förbudstrohet. I Belutsjistan konsoliderades kanens i Kelat makt, och en politisk gräns utstakades mellan Afganistan och Persien, hvarigenom persiska öfvergrepp på detta håll för framtiden gjordes omöjliga. Genom Douglas Forsyths sändning till Öst-Turkestan befordrades Indiens handelsintressen i dessa nejder. B:s gränspolitik gick ut på att hindra andra europeiska makters inblandning och utan annektering eller onödig intervention, genom inledande af vänskapliga förbindelser med grannstaterna, af dem göra utanverk för det brittiska väldet i Indien. — Öfver vasallstaterna upprätthöll han en välvillig kontroll och sökte där genom ett förbättrat undervisnings-system för de högre klassernas barn befordra rättvisare förvaltning. Genom upprättandet af "Mayo college" i Ajmere sökte han åstadkomma "ett indiskt Eton".

B. möttes vid sitt ämbetsstillträde af ett kroniskt deficit i Indiens finanser. För ögonblicket afhjälptes detta genom besparingar, bl. a. i de militära utgifterna, och för framtiden genomfördes i Indiens finansväsen en grundlig reform genom utsträckt finansiell decentralisation och upprättande af en noggrann finansstatistik. Redan under B:s första ämbetsår var budgetens jämvikt återställd, och de båda följande åren hade bristen efterträddes af öfverskott. Vid sin finanspolitik hade vicekonungen en skicklig medhjälpare i sir John Strachey. Biträdd af dennes broder, general Richard Strachey, beslöt B. att till de statsgaranterade järnvägarna föga ett omfattande nät af direkt under statens kontroll stående järnvägar. För dessa indiska statsjärnvägar bestämde han sig af sparsamhetsskäl för smal spårvid, ett sedermera ofta klandradt beslut. — B. tillbragte en stor del af sin tid på vidsträckt inspektionsresor. Under en sådan blef han i Hopetown 8 febr. 1872 mördad af en straffånge från straffanstalten Port Blair på Andamanerna, hvilken för blodshämnd deporterats dit från nordvästgränsen och därför beslutat hämnas genom att döda en förmän europé. Såväl i Indien som på Irland framkallade den till följd af sin sympatiska personlighet allmänt afhållne vicekonungens död allmän sorg. Jir W. W. Hunter, "Life of the earl of Mayo, fourth viceroy of India" (2 bd, 1875), och "The earl of Mayo" (i serien "Rulers of India", 1892). V. S.—g.

Bourmont [bormã], Louis Auguste Victor de Gaisne, greve de B., fransk militär,

f. 2 sept. 1773, d. 27 okt. 1846, var vid franska revolutionens utbrott officer vid gardet och emigrerade tillsammans med sin fader, som var adjutant hos prinsen af Condé. Efter att någon tid haiva tjänat i emigranternas armé, först under greiven af Artois, sedan under prinsen af Condé, slöt han sig i okt. 1794 till upproret i Vendée. Där blef han snart bemärkt för sin tapperhet, sitt skarpsinne och sitt angenäma väsen samt gjorde insurgenterna väsentliga tjänster i både råd och handling. Sedan han med framgång haft flera kommandon sig anförtrödd, sändes han till London för att utverka engelska regeringens understöd. Återkommen, motverkade han på allt sätt de upproriske underkastelse och ledde 1799 med framgång insurrektionen i Maine. Efter Bonapartes fredsandub utsågs han af sitt parti att underhandla med denne och nödgades efter nederlaget vid Meslay (22 jan. 1800) att sluta fred. B. kallades därefter till Paris, kom i gunst hos förste konsulen, men misstänktes af Fouché såsom medbrottsling i attentatet mot Bonaparte 1803 och kastades i fängelse. 1805 lyckades han fly till Portugal och slöt sig 1808 till den franske överbefälhavaren Junot, när engelsmännen angrepp landet. Han fick ett befall, utmärkte sig och kom efter kapitulationen i Cintra tillbaka till Frankrike, men befalldes att lämna landet och kommanderades till Neapel. Anställd vid Eugène de Beauharnais' stab, ådagalade han både där och i synnerhet under fälttåget i Ryssland 1812 sin militära duglighet. Följande år medverkade han kraftigt till segern vid Lützen och utnämndes till brigadgeneral. Efter ett lysande försvar af Nogent 1814 blef han divisionsgeneral, men slöt sig snart till bourbonerna och fick under den första restaurationen kommandot öfver militärdivisionen i Besançon. Vid Napoleons återkomst från Elba slöt han sig till denne, när hans seger syntes oöfvelaktig, men knappt hade han fått del af kejsarens operationsplan under fälttåget i Belgien, förrän han än en gång förrådade honom och öfvergick till prussarna 14 juni 1815, medelbart före slaget vid Ligny. — B. visade därefter sin trohet mot bourbonerna genom att synnerligen energiskt påyrka Neys arkebusering. 1823 deltog han under hertigen af Angoulême med utmärkelse i spanska kriget, segrade vid Sanlúcar la Mayor, intog Sevilla och blef slutligen överbefälhavare för interventionsarmén och pär af Frankrike. Hans stränghet mot soldaterna tvang dock regeringen att hemkalla honom 1824. Tillhörande de frigaste reaktionärerna, blef han 1829 krigsminister i kabinettet Polignac och afgick följande år i spetsen för 37,000 man till Algeriet för att grundlägga Frankrikes kolonialvalde därstädes. Äfven där skördade han rikliga lagrar och stort krigsbyte samt blef utnämnd till marskalk af Frankrike få dagar före utrevolutionens utbrott. Vågrande att erkänna Ludvig Filips konungadöme, miste han sina ämbeten och ledde med hertiginnan af Berry det misslyckade upproret i Vendée 1832. B. begaf sig sedermera till Portugal, där han en kort tid var Dom MIGUELS överbefälhavare. Äfven nu misslyckades han och måste lämna landet. 1837 sökte han i Rom verka för en karlistresning i Spanien, men hade ingen framgång, utan begaf sig, sedan han fått franska regeringens amnesti, 1840 till sitt fädernesland och vistades där till sin död. Jfr Merson, "Notice

biographique sur le maréchal de Bourmont" (1846). E. A.-t.

Bournemouth [bå'nmoth], badort på kusten af engelska grefskapet Hampshire, s. v. om Southampton, i ett skyddadt, om också ej synnerligen vackert läge. 47,003 inv. (1901). B. har de sista årtiondena varit mycket besökt som klimatisk kurort. Bästa kurortssäsongen äro månaderna jan., febr. och mars. Konung Oskar II och drottning Sofia vistades där en tid 1881, och 15 mars 1888 vigdes i St Stephenskyrkan därstädes prins Oskar Bernadotte och fröken Ebba Munck.

Bournonville [bornåv'il]. 1. Antoine B., dansör, f. 1760 i Lyon, lärjunge af Noverre, blef förste dansör vid k. teatern i Stockholm 1782 och vid k. teatern i Köpenhamn 1792 samt var direktör för dansen vid sistnämnda teater 1816—23. Död 1843 på Fredensborg. B. egde lyckliga yttre naturgåvor, bildadt skönhetssinne, ovanlig dansvirtuositet och, bäst af allt, en sant dramatisk mimik. Han uppträdde äfven såsom skådespelare, sångare och balettförfattare.

2. Anton August B., den föregåendes son, dansk balettmästare, f. 21 aug. 1805 i Köpenhamn, blef 1815 elev vid k. baletten därstädes, 1823 dansör och, sedan han 1824—29 studerat för Vestris i Paris, 1830 balettmästare. 1849 tog han afsked, men var sedermera i egenskap af kompositör och instruktör föreståndare för baletten. Hans egen dans var eldig och plastiskt fulländad. 1861—64 var B. intendent för k. scenen i Stockholm. Därefter återvände han till sin förra post i Köpenhamn och innehade den till 1877. Död 30 nov. 1879 i Köpenhamn. Fullföljande den konstnärliga riktning, på hvilken Noverre och Galeotti slagit in (se Balett), höjde han den pantomimiska baletten och sökte "göra dybe og poetiske tanker dandsende". B:s balettdiktning afspeglar de växlande konstnärliga smakriktningarna i Danmark: vådevillgemmytet, Inge-manns historiska roman, svärmeriet för Italien, Kristian Winthers folkliga romantik, Björnsons bonde-novell, J. P. Hartmanns eddamusik. De förmästa frukterna af B:s och Hartmanns samarbete äro *Valkyrien* (uppf. 1861) och *Trymksviden* (1868). Utom dessa räknas såsom de bästa bland B:s stycken: *Fantasiens ö* (musik af Hartmann m. fl.), *Et folkesagn* (musik af Hartmann och Gade) och *Valdemar* (musik af Fröhlich). I Stockholm äro uppförda 15 baletter af honom, bl. a. *Festen i Albano*, *Sylfiden* och *La ventana*. B. uppträdde äfven som författare genom det intressanta arbetet *Mit theaterliv* (1848—78). Hans "Efterladte skrifter" utgafros 1891. A. L.*

3. Charlotte Helene Frederikke B., den föregåendes dotter, f. 1832, var som altsångerska anställd vid k. teatern i Stockholm 1857—58 och vid k. teatern i Köpenhamn 1859—84. Hon har författat ett större, ganska intressant memoarverk, *Erindringer fra hjemmet og scenen* (1904).

Bourqueneu [borknå], François Adolphe, baron, fransk diplomat, f. 1800 i Paris, d. 1869, tjänstgjorde vid Frankrikes beskickningar i Washington, London och Bern, men öfvergaf 1823 diplomatin och blef medarbetare i "Journal des débats". Efter julirevolutionen anställdes han i utrikesministeriet och blef 1844 minister i Konstantinopel. Där förstod han att skickligt häfda sitt länns intressen, men blef 1848 återkallad af den provisoriska regeringen. Under Napoleon III blef han 1853 minister i Wien, där han ifrigt arbetade i fredens intresse och deltog i konferenserna i orientaliska frågan. 2 dec. 1854 undertecknade han alliansen mellan Frankrike, England och Österrike, och 1856 var han jämte Walewski Frankrikes fullmäktige vid Parisfreden. S. å. blef han senator och sökte sedan som sändebud i Wien af all makt afvända det italienska kriget 1859. Efter att hafva deltagit i avslutandet af freden i Zürich s. å. drog han sig tillbaka till privatlivet. E. A.—t.

Bourrasque [borra'sk], meteor. Se Burrask.

Bourre [bör] l. Burr (af lat. *burra*, tofs, tott), fr., stopphår; för-laddning; affall af ull eller silke; flocksilke; ett slags halskrås för fruntimmer. — Bourre de soie [də swa']. Se Bourette. — Bourre de Marseille, ett slags vattradtt identyng.

Bourrée [borē], fr., mus., en gammal fransk dans, i hvilken $\frac{3}{4}$ takt förhärskar och hvars alla perioder börja med upptakt. Den har en munter karaktär och är besläktad med gavotten, om den ock stundom mer påminner om den moderna polkan. Såsom dess ursprungliga fädernesland nämna några Auvergne, andra Vizcaya. Denna dans användes i utvidgad form, i synnerhet i 18:e århs s. k. sviter för olika instrument (af Seb. Bach m. fl.). A. L.

Bourrelet [borēlä], her. Se Hjälmkrans.

Bourrienne [bori'än], Louis Antoine Fauvelet de, fransk diplomat, f. 1769, d. 1834, blef 1797 privatsekreterare hos Napoleon I, med hvilken han varit kamrat på krigsskolan i Brienne. 1802 blef han, till följd af sina egenlyttiga finansoperationer på statens bekostnad, afskedad från sin sekretärbefattning. 1804 sändes han såsom diplomatiskt ombud till Hamburg och gjorde sig där känd för sin besticklighet och sin slapphet. 1810 dömdes han att återbetala till staten stora summor, men slöt sig, innan domen hunnit verkställas, till bourbonerna. Efter andra restaurationen (1815) blef han statsminister och uppträdde såsom en i högsta grad frihetsfientlig deputerad. Efter julirevolutionen 1830 förlorade han sin förmögenhet på börs spel och till följd där af sin ställning i samhället — hvilket allt hade till följd, att han blef vansinnig. B. författade bl. a. *Mémoires sur Napoléon, le directeur, le consulat, l'empire et la restauration* (10 bd, 1829—31), hvilket innehåller många värdefulla upplysningar om Napoleon, men för öfrigt är ytterst otillförlitligt. Jfr Boulay de la Meurthe, "Bourrienne et ses erreurs volontaires et involontaires" (1830).

Bourrier [boriē], André, fransk prästman, f. 1852 i Marseille. Efter tjuguarig prästerlig tjänst i katolska kyrkan lämnade han denna år 1895 på grund af samvetsbetänkligheter, studerade tvenne år vid Parisuniversitetets teologiska fakultet, som är protestantisk, och blef 1897 anställd som reformert pastor. S. å. öppnade han i Sèvres invid Paris

en tillflyktsort för präster, som af religiösa eller andra samvetskal lämnat den katolska kyrkans tjänst. Flera bland dem ha studerat vid den protestantiska fakulteten. För de öfriges räkning har B. inrättat en platsankaffningsbyrå. Sedan år 1897 utgifver B. en tidning, "Le chrétien français", som kallar sig själf organ för "den evangeliska reformen inom katolicismen". En sådan reform utgör B:s och hans vänners program, änskönt han och många med honom öfvergått till en annan kyrka. Äfven en del af B:s protestantiske gynnare och medarbetare tänka sig Frankrikes religiösa framtid som en reform af katolicismen eller en nyskapelse med inflytande från de evangeliska kyrkornas uppfattning snarare än som en öfvergång till de befintliga protestantiska kyrkosamfundens själfva. Tidningen har äfven lämnat rum åt sådan polemik mot katolicismen, som ej har religiös bakgrund. B. har anslutit sig till den riktning i den moderna franska protestantismen, hvars främsta namn är Aug. Sabatier, och han understödes af "La société française de l'évangélisation par les anciens prêtres". En något strängare reformert och dogmatisk karaktär har en annan grupp af f. d. katolska präster, som öfvergått till protestantismen på de senare åren näml. "L'œuvre des prêtres sortis de l'église romaine". Af B:s öfriga publikationer må nämnas *Tu es Petrus* (1897) och *Ceux qui s'en vont* (1905). N. S.

Bourse [börse], fr., börs. — Bourse du travail [dy trava'j], arbetarbörs (se d. o.).

Bourse [baür'se], Esaias, holländsk genre-målare, f. 1631 i Amsterdam, d. 1672 på en sjöresa till Indien, som han gjorde i egenskap af underofficer i ostindiska kompaniets tjänst. Hans taflore interörer med figurer, hvilka visa påverkan af Rembrandt, äro, med anledning af hans trägna sjö tjänst mycket sällsynta, men åtskilliga träffas t. ex. i Amsterdams riksmuseum (*Dam vid spinrocken* 1661), i Aachens museum (*Gosse som blåser såpbubblor*, 1656). Dessa, liksom andra målningar af B:s hand, hafva, på grund af besläktade motiv och signaturförfalskning, ända till för några år sedan gått under Jan Vermeer van Delfts och Pieter de Hoochs namn. Detta förklarar att den talangfulla artisten först i vår tid blifvit "upptäckt". O. G.—g.

Bourtange-mossen [ba'ur-], ty. *Bourtanger moor* fördom en alldeles otillgänglig och oavändbar mossen på gränsen mellan nederländska prov. Groningen och Hannover, nu genom torrläggning till största delen förvandlad till gräsbarande mark.

Bou-Säda [bo-], fr. Se Bu-Säda.

Bouscat, Le [lə boska'], kommun i franska dep. Gironde, ett slags förstad till Bordeaux, med en mängd villor tillhörande invånarna i denna stad kapplöpningsbana, däranstalt och vattenkuranstalt, 10,446 inv. (1901).

Bousmard [bosmår], Henri Jean Baptiste de, fransk ingenjör, f. 1749, tjänade först i franska ingenjörskåren, men öfvergick 1796 i preussisk tjänst naturaliserades i Preussen, intog snart en af de främsta platserna inom ingenjörsvapnet och utnämndes till generalmajor. Han dödades af en bomb vid Danzigs belägring, i maj 1807. B. författade bl. a. ett mycket värderadt arbete, *Essai général de fortification et d'attaque ou défense des places* (4 dlr 1797—1803; 3:e uppl. 1838).

Bousquet [boskä], Jean Louis, krigare, f. 1664 i Frankrike, måste 1691 såsom hugenott lämna sitt fädernesland och ingick då i engelsk tjänst. Sedan fick han anställning i den holländska och läfste i den sachsiska armén. I slaget vid Fraustadt (1704) råkade han i svensk fångenskap och tog då tjänst i Karl XII:s här, stred tappert i flera fältslag, åtföljde konungen till Bender, där han 1712 utnämndes till öfverstelöjtnant, deltog såsom öfverste i slaget vid Gadebusch (1714) och var med i Norge 1718. Vid stormningen af Gyldenlöve var han på stormstegen den främste näst konungen. 1741 utnämndes han till generalmajor, och 1742 fick han, efter de häktade generalerna Buddenbrock och Levenhaupt, befälet öfver den svenska hären i Finland. Men tvangs redan efter några dagar, till följd af sina företärdas fel och på krigskonseljens inrådan, att kapitulera. I sin förtvifan utropade han vid detta tillfälle: "Om jag kunde sauvera denna armé, så ville jag, att de rådbråkade mig dagen efter, allenast jag finge dö för mitt kära Sverige". B. adlades 1714 och dog 1747 som generalöjtnant. Han skildras såsom en tapper och oförsagd krigsman och därjämte såsom "en galant hofman, som gjorde sig älskad af alla". (L. Wison M.)

Boussa. Se Bussa.

Boussel [bosät], Wilhelm, tysk teolog, f. 1865, teol. doktor, e. o. professor i nytestamentlig exegetik i Göttingen, är en framstående nytestamentlig forskare och kännare af den efterkanoniska judendomen före och närmast efter kristendomens framträdande. Särskildt har han studerat den apokalyptiska litteraturen. Hans förnämsta arbeten äro en på sin tid rätt uppmärksammas undersökning af *Jesu predigt in ihrem gegensatz zum judentum* (1892), *Der Antichrist in der überlieferung des judentums, des neuen testaments und der alten kirche* (1895), en kommentar till Uppenbarelseboken (1896), en komparativ studie af föreställningarna om "själens himmelsfärd" (1901), *Die religion des judentums im neuteamentlichen zeitalter* (1903), hans förnämsta verk, och *Das wesen der religion* (1903, 2:a uppl. 1904; "Religionens väsen, framställt i dess historia", s. å.). Jämte W. Heitmüller är B. utgifvare af tidskriften "Theologische rundschau" och jämte prof. H. Gunkel af skriftserien "Forschungen zur religion und literatur des alten und neuen testaments". B. har tagit verksam del i de kristligt sociala sträfvandena. N. S.

Boussingault [bosägä], Jean Baptiste Joseph Dieudonné, fransk kemist och agronom, f. 1802, d. 1887, företog en resa till Columbia i Syd-Amerika för att upparbeta ett förfallet gruffält och gjorde samtidigt iakttagelser rörande de tropiska naturfenomenen. Under det sydamerikanska befrielsekriget (1809—25) var han en tid anställd vid Bolívars stab och kom därunder i tillfälle att vetenskapligt undersöka Bolivia och Venezuela samt trakterna mellan Cartagena och Orinoco mynning. Efter sin återkomst till Frankrike utnämndes han till professor i kemi i Lyon, och 1839 kallades han till medlem af franska institutet. Såsom ledamot af deputeradekammarerna 1848 tillhörde han de moderate republikanerna. Kemi, särskildt dess användning på åkerbruket och boskapsskötseln, står i stor förbindelse till B. Det var äfven han, som, i förening med J. B. Dumas, upptäckte förhållandet mellan luftens

beståndsdelar. På agrikulturmekiens område är B. främst bekant genom de af honom gjorda försök, som visade att högre växter ej kunna som näring upptaga luftens fria kväve, på grund hvaraf läran att luftkvävet var så godt som utan betydelse för bildning af organiska kväveföreningar blev fastslagen dogm, tills Hellriegel uppvisade motsatsen. Flera bland hans uppsatser hafva samlats under titeln *Mémoires de chimie agricole et de physiologie* (1854). Hans yppersta verk är *Traité d'économie rurale* (1844).

Boussingaultia [bosängäلتيا], bot. Se Basel-laceæ.

Boussu-sur-Haine [bosy-syr-än], äfven B.-les-Mons [-lä-mä], köping i belgiska prov. Hainaut, s. v. om Mons. 10,932 inv. (1900). Märkvärdigt slott, koppar- och järnhyttor, socker- och glasfabriker. I närheten stenkol- och kalkgrufvor. Vid B. besegrade fransmännen österrikarna 4 nov. 1792.

Bout [bäut], Peeter, flamsk målare. Se Boudewyns.

Boutade [botäd], fr., underligt infall; ett slags improviserad balett; musikalisk fantasi.

Boutaric [bot-], Edgar Paul, fransk historiker, f. 1829 i Châteaudun, d. i Paris 1877, var arkivtjänsteman och sedan 1876 ledamot af institutet (académie des inscriptions). Han skref bl. a. *La France sous Philippe le Bel* (1861; prisbelönt), *Les institutions militaires de la France avant les armées permanentes* (1863; prisbelönt) och *Saint Louis et Alphonse de Poitiers* (1870; belönt med Goberts pris) samt utgaf "Les actes du parlement de Paris 1254—1328" (2 bd, 1863—67), "Correspondance secrète de Louis XV sur la politique étrangère" (1866) och, i förening med Campardon, "Mémoires de Frédéric II, roi de Prusse" (2 bd, s. å.).

Bouteille [botä'ij], fr., butelj, flaska.

Bouteloua [botelöa] Lag., bot., växtsläkte af fam. Gramineæ, med omkr. 30 arter, alla amerikanska. I det sydvästliga Nord-Amerika bilda de en stor del af vegetationen på prärierna och lämna ett förträffligt foder, bekant under namn af mezoquite l. gramma-gräs. G. L.-m.

Bouterolle [boträ'l], fr., doppsko på värjslida; stans.

Bouterwek [böt-]. 1. Friedrich B., tysk författare, f. 1765, d. 1828 som professor i filosofi vid universitetet i Göttingen. Han utgaf en *Aesthetik* (1806) och inlade stor förtjänst som litteraturhistoriker genom sin *Geschichte der neueren poesie und beredsamkeit* (1801—19). B. var äfven skald. Som filosof var han ursprungligen anhängare af Kant, men slöt sig sedermera till Jacobi. Hans förnämsta filosofiska skrift är *Ideen zu einer allgemeinen apodiktik* (1799).

2. Friedrich August B., tysk målare, f. 1806, d. 1867, studerade i Berlin och i Paris under Delaroche. Efter ett par års vistelse uti Italien slog han sig ned i Paris och bodde där till sin död. Han målade hufvudsakligen framställningar ur mytologien och den bibliska historien: *Orestes, förföljd af eumeniderna* (1833), *Isak och Rebecca* (1840) samt *Jakob och Rakel* (1844) m. fl.

Bouteselle [botsä'l], fr. (af *bouter*, sätta, och *selle*, sadel), krigsv., kallades förr i Sverige vid kavalleriet den signal, som gafs, då manskapet skulle stiga upp. Numera utbytt mot revej. C. O. N.

Bouthillier de Rancé [botiljē də rāsē], trappistordens stiftare. Se Rancé.

Boutique [boti'k], fr., butik, handelsbod.

Boutmy [bomi], Émile, fransk skriftställare, grundläggare af fria skolan för politiska vetenskaper, f. 1835 i Paris, var en tid medarbetare i Girardins tidning "La presse", sedermera i "La liberté", men kallades därpå till professor vid den af E. Trélat inrättade arkitekturskolan (école spéciale d'architecture) och föreläste där civilisationens historia och jämförande arkitekturhistoria. Då efter 1870—71 års krig den allmänna uppmärksamheten i Frankrike riktades på uppfostrings- och undervisningsfrågor, beslöt B. efter samråd med sin förtrogne vän H. Taine att fylla en lucka i det högre undervisningsväsendet och inrättade i detta syfte 1872, utan något slags statsunderstöd, *école libre des sciences politiques*, där undervisning meddelas i diplomatiens historia, finansvetenskap, nationalekonomi m. m. B. öfvertog skolans ledning, hvilken han ännu innehar, och föreläste några år författningshistoria. Från en ringa början utvecklade skolan sig hastigt, och dess framgång blef af betydelse såväl för Frankrike, hvars "facultés" (hög- och fackskolor) föranleddes att i viss mån ändra sin läroplan, som för åtskilliga främmande länder, där en efter B:s principer ordnad undervisning infördes. B. har sålunda kraftigt inverkat på högskoleundervisningens utveckling vid slutet af 19:e årh. Sedan 1898 är han medlem af franska institutet (académie des sciences morales et politiques). Af B:s utgifna skrifter må nämnas *Introduction au cours d'histoire comparée de l'architecture* (1869), *Philosophie de l'architecture en Grèce* (1870), *Etudes de droit constitutionnel: France, Angleterre, Etats-Unis* (1885), *Le développement de la constitution et de la société politique en Angleterre* (1887, 4:e uppl. 1903), *Le Parthénon et le génie grec* (1896), *Essai d'une psychologie politique du peuple anglais au XIX:e siècle* (1901) och *Elements d'une psychologie politique du peuple américain* (1902). Chr. Sch.*

Bouts [bäuts], Dierick (Dirk), äfven kallad Dirk van Haarlem, nederländsk målare, f. i Haarlem, antagligen något af åren 1410—20, d. i Louvain 1475, utbildade sig under inflytande af Rogier van der Weyden och var verksam först i Haarlem; sedermera förnämligast i Louvain, där han bodde redan före 1448, ehuru han tidtals uppehöll sig vid drottning Isabellas af Spanien hof. I hennes och hennes gemåls grafkapell i Granada ses af hans hand tre, förnämligast genom sin härliga färgverkan underbart vackra, ursprungligen till ett förenade små taffor: *Korsfästelsen*, *Nedtagandet från korset* och *Uppståndelsen*. Hans förnämsta arbete är en altartaffa i St: Peter i Louvain (1467). Midtbilden, *Nattvarden*, finnes ännu på den gamla platsen; af flyglarna, hvardera med två gammaltestamentliga framställningar, befinner sig den ena, med *Abraham och Melkisedek* samt *Mannaplockningen i öknen*, i Münchens pinakotek, den andra, med *Påskalammet* och *Elias bespisas i öknen af änglar*, i Berlins museum. En annan taffa, *Kejsar Augustus och sibyllan*, i Frankfurts museum, vittnar om hans naivt osökta kompositionssätt, hans förmåga att gifva sina ännu tråkigt stora figurer naturliga ställningar, men mest om hans stora koloristiska förmåga och hans hänförelse för sin store mästare Rogier van der

Weydens nya landvinningar på färgteknikens område. C. R. N. (O. G.—g.)

Bouts-rimés [borimé], fr. (af *bout*, slut, och *rim*, rimma), på förhand bestämda slutrim, som skola ifyllas med versrader; ett sålunda förfärdigadt rimmeri. Från midten af 1600-talet och till slutet af 1700-talet var författandet af bouts-rimés ett mycket sällskapsnöje i Frankrike, hvars förnämsta skalder deltog i detsamma. 1649 utkom den första franska samlingen af dylika rimmerier. En annan är den egendomliga "Recueil de bouts rimés", utg. 1865 på initiativ af Dumas d. ä.

Boutwell [bäu'twel], George Sewall, amerikansk statsman, f. 1818 i Brookline, Massachusetts började 1840 praktisera såsom advokat och slöt sig inom politiken till det demokratiska parti, som samledes kring Martin van Buren. 1842—49 tillhörde B. sin fädernestats legislatur, men föll gång på gång igenom vid valen till kongressen. 1851 valdes han till guvernör i Massachusetts och öfvergick 1854 missnöjd med Missouri-kompromissens upprättning genom Kansas-Nebraskalagen, till det nybildade republikanska partiet, hvars ledare i sin fädernestat han därefter blef. 1862 invaldes han i kongressen och blef sedan två gånger omvald. Som en af cheferna för det republikanska partiet verkade han för presidenten Andrew Johnsons försättning på anklagelsestillstånd (1868) och var ordförande i det utskott, som förberedde anklagelsepunkterna. Då Grant 1869 blef president, utnämndes B. till finansminister. Såsom sådan häftrade han protektionistiska grundsatser, upprätthöll statens kredit och främjade betydande mån statsskuldens minskning. 1873 afgick han från ministerposten och var därpå 1874—77 senator för Massachusetts. B. har utgifvit flera arbeten i beskattningsfrågor, bl. a. *Manual of the direct and excise tax system of the United States* (1863), vidare en serie *Speeches and papers relating to the rebellion* (1867) samt egnade sig efter sin återgång till privatlivet af politisk skriftställarverksamhet. Fruktar däraf äro bl. a. *Why I am a republican: history of the republican party* (1884) och *The crisis of the Republic* (1900). (V. S.—g.)

Bouw [bäu], ytmått i holländska Ostindien, = 70, ⁹⁶/₁₀₀ ar.

Bouvard [bovär], Alexis, fransk astronom, f. 1767, d. 1843, anställdes vid observatoriet i Paris 1793 och var från 1807 vid sidan af Arago dess direktör. B. är i synnerhet bekant för sina planettabeller, *Tables astronomiques* (1821), hvilka vor allmänt använda, innan Leverriers teori för de stora planeterna utkom. Vid utarbetandet af sina Uranus tabeller och deras jämförelse med observationerna upptäckte B. omöjligheten att representera denna planets bana genom ett enda elementsystem och tillskref denna omständighet tillvaron af en obekant störande planet (den sedermera upptäckta Neptunus) hvars bana han äfven var befäkt att ur afvikelserna af Uranus' rörelse bestämma. B. beräknade dessutom 12 kometbanor. K. B.

Bouvardia [bov'rdia] Salisb., bot., ett till fam. *Rubiaceae* hörande släkte, af hvilket flera arter med framgång odlas i boningsrum, såsom *B. terniflora* och *B. lanthan* med skarlakansröda samt *B. longiflora* med stora, hvita, väl lukta blommar. G. A. (G. L.—m.)

Bouveret [bovré], Pascal Adolphe Jean Dagnan-B., fransk målare. Se Dagnan Bouveret.

Bouvet-ön [bovü-], ö i Södra ishavet under 54° 26' s. br. och 3° 24' ö. lgd. Det är en mäktigt vulkanisk bergmassa af 935 m. höjd. Högsta toppen heter sedan 1898 Kejsar Vilhelms pik. Ön sträcker sig från ö. till v. 9,5 km. och från n. till s. 8 km. Den sågs först af fransmannen Lozier Bouvet 1739, men eftersöktes fåfångt af Cook. År 1898 återfann Valdiviaexpeditionen sannolikt denna ö på ofvan angifna ställe, som dock ligger både mer åt väster och söder än förr angifvits.

Bouvier [bovië], Auguste, schweizisk protestantisk teolog, f. 1826 i Genève, vid hvars universitet han fick sin första teologiska utbildning. Af stor betydelse för hans utveckling blef hans vistelse åren 1845—46 vid universitetet i Berlin, där särskildt Neander genom sin vidhjärtade tolerans och sin religiösa värme öfvade ett afgörande inflytande på honom. Efter några års prästerlig tjänstgöring blef han 1861 professor i apologetik och praktisk teologi i Genève, hvilka ämnen han 1865 utbytte mot dogmatik. Död 1893. — B. torde höra till de mest betydande förmedlarna af den tyska teologiens (särskildt Neanders och Schleiermachers) idéer till de romansk-protestantiska kyrkosamfund. Till sin ståndpunkt var han så utpräglat som få en "förmedlingsteolog". "Enhet!" är hans ständigt upprepade slagord. Alla hans sträfvaner såväl på det teoretiska som på det praktiska området (där särskildt hans maningar till de protestantiska kyrkorna att delta i det sociala arbetet varit af betydelse) gå ut på att bana väg för en större förståelse mellan de olika protestantiska riktningarna inbördes samt mellan dessa och den moderna tidsandan. Hans egen åskådning har härigenom en prägel af sällsynt vidhjärtanhet, men och ofta något egendomligt sväfvande och färglöst. På sina lärjungar verkade han mäktigt genom sin sällsynt nobla, glödande entusiastiska personlighet. De skrifter han själf utgaf äro med undantag af ett större, åt den sociala frågan ägnadt ungdomsarbete nästan uteslutande af praktisk eller uppbyggig art. Efter hans död hafva hans dogmatiska föreläsningar under titeln *Dogmatique chrétienne* (1902) utgifvits af E. Montet. Se J. E. Roberty, "Auguste Bouvier, théologien protestant 1826—1893" (1901), och E. Billing, "En modern schweizisk teolog" (i Bibelforskaren 1901). B. Bg.

Bouvines [bovi'n], by i franska dep. Nord, 13 km. s. ö. om Lille. B. var skådeplatsen för det slag, i hvilket konung Filip August af Frankrike 1214 besegrade engelsmännen och deras bundsförvant kejsar Otto IV och genom hvilket han befäste sina erföringar inom engelsmännens besittningar söder om Kanalen. I trakten utkämpades flera strider åren 1792—94, särskildt 17 och 18 maj 1794, mellan österrikarna och fransmännen.

Bov (ty. *Bau*), socken i södra Jylland, mellan Flensborg och Aabenraa. Där stod den första större träffningen under slesvigska kriget 1848. Danskarna under general Hedemann slogo fullständigt den slesvig-holsteinska truppstyrkan under prinsens af Augustenborg ledning.

Bow., i botaniska beteckningar förkortning för I. Bowie, engelsk trädgårdsodlare och resande, d. 1818.

Bova, stad i italienska prov. Reggio di Calabria, på en höjd, 7 km. n. om Joniska havet. 4,662 inv. (1901). I B. och fem tillgränsande orter ("Paese greco") talas en fördärfvad grekisk dialekt.

Bovadilla. Se Bobadilla.

Bowallius. 1. Robert Maurits B., ämbetsman, historisk forskare, f. 24 maj 1817 i Bergs socken i Västmanland, blef 1836 student i Uppsala, promoverades 1842 till filos. doktor samt blef s. å. e. o. amanuens i riksarkivet och docent i fäderneslandets historia vid Uppsala universitet. I slutet af 1845 flyttade han till Stockholm för att uteslutande egna sig åt studier och tjänstgöring i riksarkivet. I detta ämbetsverk befordrades han 1847 till amanuens, 1853 till aktuarie vid den historiska afdelningen och 1874 till riksarkivarie (efter J. J. Nordström), i hvilket ämbete han 1882 efterträddes af K. G. Malmström. 1848—66 tjänstgjorde han som sekreterare i Samf. f. utg. af handskr. rör. Skandinavien hist. B. hade jämväl många andra uppdrag. Han tjänstgjorde bl. a. såsom protokolls-förande i den kommitté, som under kanslerns, d. v. kronprinsens, ordförandeskap utarbetade förslag till 1852 års statuter för universiteten, var 1874—76 kanslersekreterare för universiteten i Uppsala och Lund, 1865—74 ledamot af öfverstyrelsen för Stockholms stads folkskolor och 1872—84 medlem af direktionen öfver Stockholms stads undervisningsverk. B. afled i Stockholm 19 jan. 1902. — Utom sin gradualaafhandling, *De forma regiminis Sueciæ MDCXXXIV confirmata* (om 1634 års regeringsform, 1842), och sitt docentspecimen, *De institutione nobilium in patria sæculo XVII ex actis publicis* (om adeln i Sverige under 1600-talet, s. å.), samt uppsatser i tidskrifter författade B. en *Berättelse om riksdagen i Stockholm 1713—14*, hvilken 1844 belönades med Svenska akademien stora pris, och en särdeles värderik afhandling *Om svenska stats-skicket förändring efter Karl XII:s död*, hvilken utgjorde hans inträdestal i Vitt. hist. o. ant. akademien, af hvilken han blef ledamot 1853.

2. Karl Erik Alexander B., den föregående son, naturvetenskapsman, f. 31 juli 1849 i Stockholm, blef student i Uppsala 1868 och filos. doktor 1875, på afhandlingen *Embryologiska studier*. 1. *Om balanidernas utveckling*. Han utnämndes s. å. till docent samt amanuens vid zoologiska museet och zootomiska laboratoriet. 1889 och 1891 förestod han professuren i zoologi. I vetenskapligt syfte har B. företagit resor dels längs Sveriges och Norges kuster, dels till de flesta af Europas kulturländer. 1882—83 uppehöll han sig i Västindien, Central-Amerika och norra Syd-Amerika för zoologiska och etnografiska studier, och 1888—93 gjorde han flera vidsträckt fotresor i Norrland och Lappland för att studera därvarande skogsförhållanden. 1892—93 var han kommissarie för den svenska afdelningen af Columbus-utställningen i Madrid och 1894 general-sekreterare vid 10:e amerikanistkongressen i Stockholm. 1893—96 var han inspektör för biologiska museet, i hvars bildande han verksamt tagit del. 1897—1900 företog han för ett engelskt bolags räkning vidsträckt resor i Venezuela, Guyana, Brasilien, Västindien och Central-Amerika för undersökning af kautsjuksskogar. 1901 grundade han på Trinidad en plantage för odling af kautsjuk, hvilken han ännu innehar. 1904 började han nya resor i Guyana och Brasilien. Utom zoologiska, etnografiska och arkeologiska afhandlingar i Vet.-akad:s handl., Vet.-societ:s "Acta", "Ymer" m. fl. tidskrifter har B. skrifvit *Nicaraguan antiquities* (1886), *Resa i*

Central-Amerika 1881—83 (2 bd, 1887), *Contributions to a monograph of the Amphipoda hyperiidea* (i Vet.-akad:s handl. 1888—90), *The oxycephalids* (i Vet.-societ:s "Acta", 1890), *Om Norrlands skogar* (1892). Dessutom har han översatt J. Echegarays "Mariana" (1894), "Med samma vapen" (1895) och "Offrad" (1896) samt J. Lies "Glada fruar" (1895), samtliga uppförda å Dramatiska teatern i Stockholm.

Bovarysm, en af Jules de Gaultier 1902 införd benämning, på den mänskliga vanan att uppfatta sig själf som er helt annan än den man är, en vana, som man fann särskildt utpräglad hos hjältninnan i Flauberts "Madame Bovary".

Bovbjerg, en 46 m. hög lerbank på norra Jyllands västkust, 22 km. söder om Åger. Den angripes ständigt af Nordsjön, som rycker bort stora delar af densamma. E. Ebg.

Bowdichia H. B. K., *bot.*, växtsläkte af fam. *Leguminosæ*, afd. *Cæsalpinioideæ*. B. *virgilioides* H. B. K. lämnar ett ytterst varaktigt virke; dess bark (alcoreoco, chabarrobark) användes mot reumatism och andra sjukdomar. Samma användning har barken af en annan art (sucupirubark). Båda arterna växa i tropiska Syd-Amerika. Jfr Byrsonima. G. L.-m.

Bowdler [bâu'dle], Thomas, engelsk litteratör, f. 1754, d. 1825, urspr. läkare, mest bekant som utgivare af en rensad Shakspeare-upplaga, "The family Shakspeare" (10 bd, 1818), hvori enligt löfte i titeln alla ord och uttryck utelämnats, som "ej anständigtvis kunna läsas högt i en familj". Arbetet vann stor spridning (7:e uppl. 1861). Efter B:s död utgafs 1826 en af honom på samma sätt behandlad upplaga af Gibbon, där alla "stycken af omoralisk eller irreligiös tendens" utesluts. B:s metod har gifvit upphof åt verbet "to bowdlerise". V. S.-g.

Bove [båve], Giacomo, italiensk forskningsresande, f. 1852 nära Acqui i Piemonte, genomgick sjökrigsskolan i Genova, deltog 1873—74 i en af italienska regeringen utsänd expedition till Öst-Asien och var 1878—80 en af de få utländske deltagarna i Vega-expeditionen, under hvilken han hade befäl såsom navigationsofficer, ansvarade för kronometrarnas skötsel, gjorde nödiga astronomiska iakttagelser, ritade kartor och undersökte hafstemperaturen. Därefter ledde han en af argentinska regeringen 1881 utsänd expedition till södra Patagonien och Eldlandet; öfver de vunna resultaten afgaf han 1883 en officiell redogörelse: *Patagonia, Terra del Fuoco* etc. På uppdrag af italienska regeringen företog han 1885—86 en resa till Kongo för att afgifva ett omdöme om förhållandena därstädes. En febersjukdom, som han där ådrog sig, gjorde att han måste lämna marinen, hvarefter han i Genova öfvertog den tekniska ledningen af det stora ångbåtsbolaget "La Veloce". Men inseende sin oförmåga att sköta denna befattning begick han själfmord i Verona 10 aug. 1887.

Boven. Se **Boiven**.

Bowen [bâu'in], Francis, nordamerikansk filosof och nationalekonom, f. 1811 i Charleston (Massachusetts), d. 1890. Efter att redan tidigt ha haft anställning vid Harvard-universitetet och därpå företagit resor i Europa, intog han 1843—54 en bemärkt ställning som utgivare af "North american

review" och var samtidigt en ansedd föreläsare vid Lowell institute i Boston. 1853 mottog han en professur i religions-, moral- och statsfilosofi vid Harvard-universitetet. Hans omfattande författarskap gällde särskildt filosofi och nationalekonomi; de filosofiska arbetena (bl. a. *Critical essays on the history and present condition of speculative philosophy*, 1842, och *Treatise on logic*, 1870) riktade sig delvis mot flera europeiska vetenskapsmän (bl. a. Stuart Mill), medan de nationalekonomiska föga afvika från den liberala engelska skolans uppfattning, utom tullfrågan (*Principles of political economy*, 1856, *American political economy*, 1870). E. Hkr.

Bowen [bâu'in]. 1. Henry Chandler B., nordamerikansk tidningsutgivare, f. 1813 i Woodstock, Connecticut, d. 1896 i Brooklyn, deltog 1848 i grundandet af den inflytelserika kongregationalist-tidningen "The independent" i New York, blef 1861 dess ende egare och var under flera år äfven dess redaktör. B. hörde till H. W. Beechers närmaste vänkrets och var en af grundarna af Plymouth-kyrkan, där Beecher blef pastor. Flera af hans söner verkade som tidningsmän i "The independent".

2. Clarence Winthrop B., den föregående son, nordamerikansk publicist, f. 1852 i Brooklyn, blef 1896 faderns efterträdare som utgivare af "The independent", där han länge varit medarbetare. B. har äfven idkat historiskt författarskap och bl. a. skrifvit *Boundary disputes of Connecticut* (1882).

3. Herbert Wolcott B., den föregående broder, nordamerikansk diplomat, f. 1856 i Brooklyn, studerade i Paris, Berlin och vid Yale, där han graderades 1878. Han blef 1890 amerikansk konsul i Barcelona, befordrades 1895 till general-konsul därstädes och var 1899—1901 Förenta staternas minister i Teheran. Från 1901 har han varit minister i Caracas. Som sådan spelade han en synnerligen framträdande roll under Venezuelas vidtusenende konflikt med England, Tyskland, Italien och andra europeiska makter 1902—03 (se Venezuela). Det lyckades B., som af presidenten Castro fått obegränsad fullmakt för träffande af uppgörelse med de europeiska stormakterna, att (13 febr. 1903) få konflikten löst genom ett skiljedomsfördrag. B. har utom flera diktsamlingar utgivit ett folkrättsligt arbete, *International law* (1896). V. S.-g.

Bowen [bâu'in], sir George Ferguson, brittisk kolonialämbetsman, f. 1821, d. 1899, blef efter akademiska studier i Oxford 1847 föreståndare för en högskola på Korfu, verkade där till 1851 och utgaf under denna tid *Ithaca in 1850* (1850, 3:e uppl. 1854), i hvilket arbete han sökte visa, att Korfu var Odysseus' ö. 1849 företog B. en resa i Ungern samt förde bud från de flyktande insurgen-terna i Viddin till brittiske ambassadören i Konstantinopel, hvarigenom de räddades från att bli utlämnade af turkiska regeringen. B. blef 1854 förste sekreterare vid Joniska öarnas regering och verkade som sådan, ehuru förgäves, för att England skulle behålla det strategiskt viktiga Korfu. 1859 sändes han till Queensland som denna från Nya Syd-Wales lösgjorda kolonis förste guvernör. B. uppmuntrade under sin guvernörstid ifrigt forskningsfärder i landet och upprättade 1860 en beriden

skyddstrupp ("Queensland mounted rifles") till koloniens försvar och ordningens upprätthållande. 1867 förflyttades han till Nya Zeeland som sir George Greys efterträdare och öfvertog i febr. 1868 den under pågående maorikrig ytterligt svåra guvernörsbefattningen. Sedan kriget bragts till slut (1870), sökte B. genom försonliga åtgärder, bl. a. återgivande af konfiskerad land, mildra förbittringen bland maoris. 1872 förflyttades B. som guvernör till Victoria, 1879 till Mauritius och 1882 till Hongkong. På sistnämnda plats visade han under det fransk-kinesiska kriget mycken takt. B. återgick 1887 till privatlivet, sedan han s. å. som ledare för en till Malta utsänd kommission tagit verksam del i utarbetandet af en författning för denna ö. B. utgaf 1886 den politiska essayen *The federation of the british empire* (2:a uppl. 1889). Ett urval af hans bref och despatches har utgivits af St. Lane-Poole ("Thirty years of colonial government", 1889). V. S.-g.

Bovenblinda, *sjöv.* Se Blindrå.

Bowerb., i naturvetenskapliga beteckningar förkortning för J. S. Bowerbank.

Bowerbank [bāw'ebānk], John Scott, engelsk naturforskare, f. 1797 i London, d. 1877, började som destillator, men egnade sig, efter att ha förvärfvat en stor förmögenhet, helt och hållet åt mikroskopiska undersökningar, i synnerhet af hafsvampdjuren. Hans banbrytande arbeten inom denna del af naturhistorien äro *On the anatomy and physiology of the spongiadae* (offentliggjordt af "royal society" 1858) och *Monograph of the british spongiadae* (offentliggjordt af "Ray society" 1864—66). B. är äfven stiftare af "microscopical society" och "palaeontological society".

Boveri, Theodor, tysk zoolog, f. 1862 i Bamberg, sedan 1893 professor i zoologi och jämförande anatomi vid universitetet i Würzburg. På cellärens och befruktningsproblemet områden höra hans arbeten till de allra främsta. Nämnas må: *Zellenstudien* (1887—1900), *Das problem der befruchtung* (1902), *Constitution des chromatischen substanz des cellkerns* (1904), *Die nierenanälchen des Amphioxus* (1892) och *Über die phylogenetische bedeutung der sehorgane des Amphioxus* (s. å.). L.-e.

Boves, stad i italienska prov. Cuneo (Piemonte), vid foten af Alperna. 9,661 inv. (1901). Spannmåls-handel, bomulls- och sidenindustri. I närheten järn-grufvor och marmorbrott.

Boviānum. 1. B. vetus, en af samniternas hufvudstäder, möjligen det B., som enligt Livius är 298 f. Kr. eröfrades af romarna, under kejsartiden omtaladt som en "colonia". På dess plats ligger nu Pietrabbondante, vid Agnone i prov. Campobasso. — 2. B. undecimanorum, så kalladt hos Plinius efter den veterankoloni af legionen "undecima claudia", som kejsar Vespasianus där upprättade. Orten hade tidigast varit de samnitiska pentrernas hufvudstad och eröfrades af romarna 311 f. Kr. 305 f. Kr. Under bundsförvantkriget var B. en kort tid, sedan Corfinium fallit, säte för de uppröriskes förbundsförsamling samt intogs och sköflades af Sulla 89 f. Kr. Orten är belägen vid högra stranden af floden Biferno, i prov. Campobasso och kallas nu Bojano.

Bo'vidæ, *zool.* Se Nötdjuren.

Bowie-knif [bāw'i], en af den amerikanske öfversten Tim Bowie (d. 1836) uppfunnen knif med sabelformig spets.

Bovierna, en stam bland tsintsarerna (se d. o.).

Bowie-knif med slida.

Bovina, *zool.* Se Nötkreatur.

Bovino (romarnas *Vibinūm*), kretsstad i italienska prov. Foggia, vid Cervaro. 7,613 inv. (1901). Biskopssäte. Vid B. besegrades spanjorerna af österrikarna 1734.

Bovio [bā'viā], Giovanni, italiensk rättslärd och politiker, f. 1838 i Trani, d. 1903 i Neapel, blef efter fullbordade studier först docent, sedermera (1879) e. o. och 1892 ord. professor i rättsfilosofi vid Neapels universitet. 1876 valdes han till medlem af deputeradekammaren, hvarest han framstätt som de radikales ledare, häftigt motståndare till påvedömet och kyrkan samt författare af Italia irredenta. B. har ifrigt deltagit i agitationerna för allmän rösträtt och för upphäfvande af garantilagen (se Italia). Han var fritänkare och republikan, en idealist i Mazzinis anda, orubbligt öfvertygelse-trogen och därför högt aktad äfven af motståndare. B. författade flera ganska högt skattade juridiska arbeten; bl. a. *Co.so di scienza del diritto*, *Saggio critico del diritto penale e del nuovo fondamento etico* (1883, 5:e uppl. 1902), *Filosofia del diritto* (4:e uppl. 1894) och *Sommario della storia del diritto in Italia* (1884). Hans juridiska arbeten utmärkas af en stil, som är flytande på samma gång som kraftig och logisk. Af hans öfriga arbeten väckte den nationalpolitiska skriften *Uomini e tempi* (1879) stort uppteend och ger en opartisk och skarp belysning af det dåtida Italiens politiska förhållanden.

Bovi'sta, *bot.* Se Röksvamp.

Bowles [bāw'ls], William Lisle, engelsk skald, f. 1762, d. 1850 som kyrkoherde i Bremhill (Wiltshire), var en af föregångarna till den s. k. sjöskolan inom den engelska poesien. Bland hans *Poetical works* (1855) framstä *Sonnets* (1789) och *The spirit of discovery* (1805). Hans angrepp på Pope såsom skald bragte honom i en litterär fejd med Byron och Campbell.

Bowley [bāw'li], Arthur Lyon, engelsk statistiker, f. 1869, blef efter framgångsrika studier vid Cambridges universitet elementarlärare i matematik och har, sedan upprättandet af "London school of economics" inom Londons universitet (1895), varit universitetslärare i statistik därstädes. Hans förnämsta arbete är *Elements of statistics* (1901, 2:a uppl. 1902), en af de bästa existerande framställningarna af statistikens teori. Dessutom har han (i "Journal of the royal statistical society") offentliggjort förarbeten till hela 19:e århundradets lönehistoria i England (delvis utgifna i bokform under titel *Wages in the united kingdom in the nineteenth century*, 1900), gjort inlägg i den pågående engelska striden om handelspolitiken (*National progress in wealth and trade since 1882*, 1904) och lämnat talrika bidrag till statistiska och ekonomiska tidsskrifter. E. Hkr.

Bowling-green [bāw'liŋ-grin], eng. (af *bowl*, kula, och *green*, grön plats, gräsmatta), en (för kulspele afsedd) omsorgsfullt skött gräsplan.

Bowling Green [báu'ling-grin], stad i nordamerikanska staten Kentucky, vid Barren river. 8,226 inv. (1900). Betydande stapelplats för fläsk och tobak. Genom sitt läge var B. under en del af inbördeskriget af stor strategisk vikt. Det försågs då med starka befästningar och en garnison af 25,000 man. I närheten ligger en berömd mammutgrotta.

Bowls [báu'ls], omtyckt engelskt spel med träkuler på gräsplan, s. k. bowling-green (se Kulspel).

Bowman [báu'men], sir William, engelsk läkare, f. 20 juli 1816 i Nantwich (Cheshire), anställdes 1838 såsom anatomie demonstrator vid Kings college hospital i London och blef 1846 anställd vid oftalmologiska kliniken i Moorfields i London. 1848—56 utvecklade han dessutom en betydande verksamhet såsom lärare i fysiologi och patologisk anatomi samt deltog ifrigt i åtskilliga välgörenhetsinrättningars verksamhet. Både som oftalmolog och som anatom och fysiolog har B. utgifvit arbeten af bestående värde. Hans viktigaste större skrifter äro: *On the minute structure and movements of voluntary muscle* (1840), *Additional note on the contraction of voluntary muscle in the living body* (1841), *On the structure and use of the malpighian bodies of the kidney with observations on the circulation through that gland* (1842), *On some points in the anatomy of the eye, with reference to its power of adjustment* (1847), *The physiological anatomy and physiology of man* (2 bd., 1845—59, tills. med Todd), *Lectures on the parts concerned in the operations on the eye* (1849). B., som 1884 upphöjdes till baronet, dog i London 29 mars 1892. Efter hans död utgafvs hans samlade skrifter. R. T.—dt.

Bowmanska kapseln [báu'-]. Se Njurar.

Bowring [báu'rin], sir John, engelsk skriftställare och politiker, f. 1792, d. 1872. Han blef snart en beundrande lärjunge af Bentham och utsågs 1824 till redaktör för utilitariernas tidskrift "Westminster review", hvarjämte han efter Benthams död utgaf dennes samlade arbeten och försåg dem med en lefnadsteckning. Hans ovanligt stora språkkunskaper och vidsträckt resor (ursprungligen affärsresor) föranledde honom att offentliggöra en mängd översättningar af olika länders poesi. Engelska regeringen begagnade sig emellertid snart af hans förmåga genom att sända honom på resor till de flesta europeiska och flera orientaliska länder för att undersöka deras finansiella och ekonomiska förhållanden. Hans redogörelser voro de första i den ytterst betydelsefulla serien af engelska officiella publikationer om olika länders inre tillstånd (jfr Blå böcker) och medförde stora omedelbara verkningar; de främde den viktiga reformen af Englands finansförvaltning 1834 och gäfv stark fart åt den engelska frihandelsrörelsen, af hvilken B. var en varm anhängare och som han äfven befrämjade såsom parlamentsledamot 1835—37 och 1841—47. År 1847 utnämndes han till konsul i Kanton, blef 1854 sändebud vid kinesiska hovet och dessutom engelsk guvernör och överbefälhavare i Hongkong samt superintendent öfver handeln i Kina. Han företog 1855 en framgångsrik beskickning till Siam och skildrade detta land i arbetet *The kingdom and people of Siam* (1857). Det ryktbaraste steget i hans lif var emellertid att plötsligt (okt. 1856) börja fientligheter mot Kina, närmast på grund af de

kinesiska myndigheternas åtgärder mot ett fartyg, som förde engelsk flagg. Hans handlingsätt väckte en storm af förbittring hos den engelska oppositionen, som under Cobdens ledning tillfogade lord Palmerstons regering ett nederlag, men sedan blef i grund slagen vid underhusets upplösning. B., som med knapp nöd undkommit ett mordförsök, företog sedermera en resa till Filippinerna (skildrad i *A visit to the Philippine islands*, 1859) och lämnade 1859 sitt ämbete samt återvände till England. E. Hkr.

Bow-wood [báu'-wud], bot. Se Maclura.

Bovy [båvi']. 1. Jean François Antoine B., schweizisk medaljgravör, f. 1795 i Genève, d. därstädes 1877, gjorde epok inom sin konstart genom att prägla medaljer af en förut okänd storlek, för hvars åstadkommande han uppfann en särskild präglingsmekanik.

2. Charles Samuel B., schweizisk tonsättare. Se Lysberg.

Box [bå'ks], eng., låda, kista, fack, fodral. — *Sjöv.* Dels ett mindre kärl, hvori man bär kol till kaminer, dels ombord å ångfartyg själva förvaringsrummet för kolen. Kolboxarna, vanligen minst 2 på hvarje fartyg, ligga i allmänhet på ömse sidor om eldrummen och haiva öppningar såväl i däck för kolens intagande som nere i eldrummet för kolens uttagande. L. H.

Box (Lagerbox), maskinb., detsamma som lagerdosa. Se Axellager, sp. 534.

Boxar-upproret. Se Kina.

Boxholm, bruks- och landegendom, med hufvudgården belägen inom Ekeby och Åsbo församlingar i Östergötlands län. Denna egendom hette Flemminge före år 1598, då den erhöll namnet Boxholm eller Bockholm, såsom det skrefs på 1600-talet, efter friherre Arvid Gustafsson Stenbock, hvilken 1594,

Från Boxholm. Smältmedja och reparationsverkstad.

då han var ståthållare öfver Vadstena slott och län, af konung Sigismund såsom donation erhöll stora jordagods, å hvilka han anlade sätesgård.

År 1598 ärdes egendomen af riksrådet Lindorm Ribbing, i hvilens släkt den förblef till 1770, då den såldes till riksmarskalken greve Göran Gyllenstierna och hans svägerska fröken Anna Charlotta Ribbing, samt öfvergick därpå till hofmarskalken, frih. A. Rudebeck. Denne sålde 1778 egendomen till

brukspatron O. Burén, adlad Burenstam, som öfverlät köpet på sin broder K. D. Burén. I buréniska släkten har egendomen sedan dess förblifvit, tills en del däraf, med en sammanlagd areal af 21,000 tunnland, jämte själfva bruket 1872 försålles till Boxholms aktiebolag till ett pris af 1,500,000 kr., hvilket belopp utgjorde nämnda bolags ursprungliga aktiekapital. Numera utgör bolagets aktiekapital 3,000,000 kr., och egendomens areal är ökad till omkr. 67,000 tunnland, belägna i 14 kyrksocknar. Järnbruket, beläget vid den till Roxen från Sommen flytande Svartån, hvilken där bildar flera vattenfall af sammanlagdt 26 meters höjd, med en vattenmängd af 1,500 hästkrafter, grundlades år 1784 af friherre G. A. Ribbing, som då erhöi bergskollegiets tillstånd att få anlägga två stångjärnshammare, klippsax och skärverk. Vid bolagets öfvertagande af bruket funnos där smedja med 3 lancashire- och 2 franche-comtéhardar, 6 stångjärnshammare, 1 plåtvalsverk, 1 stångjärnsvalsverk, manufaktursmedja med 10 spik- och räckhammare, reparationsverkstad, klippspiksfabrik, brännstålsugn, tegelbruk, kvarn, såg och ölbrggeri m. m. F. n. (1905) finnas vid bruket masugn, samtalsmedja med 11 lancashirehardar, grof-, medium- och finvalsverk, tunnplåtvalsverk, klippspiksfabrik, gjuteri och mekanisk verkstad, sågverk med 4 ramar, hyfleri, snickerifabrik, kolugnar m. m. Bolaget har kvarnar vid B. och underlydande egendomar, såsom Strålsnäs, där äfven finnes en nybyggd elektrisk kraftstation, samt Danielshammar och Malma. Mejerier finnas vid B. samt tillhörande egendomarna Somvik och Mellansjö. Å platsen finnas läkare, veterinär, kyrka, apotek, sjukhus, post-, telegraf- och telefonstation, hotell, sparbank samt 60 bostadshus för tjänstemän och den till 800 man uppgående arbetarpersonalen. För samfärdsel mellan verkstäderna och den närläggna järnvägsstationen anordnades 1890 elektrisk spårvägsdrift, den första i Sverige, och 1894 infördes elektrisk hjälpkraft till valsverken, äfvenledes den första i landet, afsedd för sådant ändamål. År 1904 tillverkades 6,800 ton tackjärn, 9,551 ton smältstycken, 12,184 ton salu-valsjärn samt ämnesjärn för plåt och spik, 2,234 ton tunnplåt, 2,482 ton klippspik, 144 ton gjutgoods samt försågades 111,000 stycken stöckar. K. K.-A.

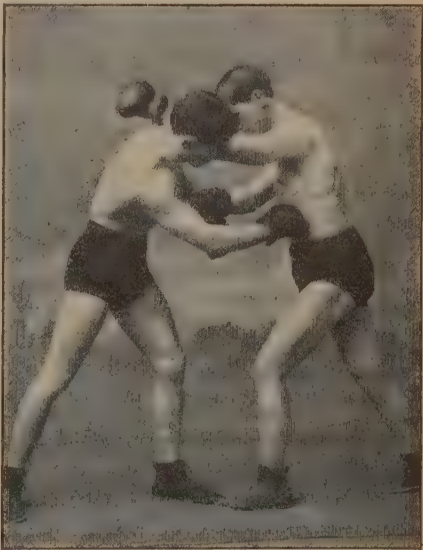
Boxhorn, *sjöv.*, bultar i skeppssidan (en på hvardera sidan om lavetten), afsedda för de taljor, med hvilka kanonen sidosiktas. I st. f. boxhorn användes senare en vanlig ögonbult med ring. Numera, då lavettagen icke äro försedda med några taljor, förekomma ej heller "boxhorn". R. P.*

Boxhorn, Marcus Zuerius, nederländsk humanist och universitetslärare, f. i Bergen op Zoom sannolikt 1602, blef 1633 extra ordinarie och 1640 ordinarie professor i skaldekonst och vältalighet vid Leidens universitet samt öfvergick 1648 till en professur i historia. Död 1653. Han åtnjöt stort anseende som universitetslärare och var en af de professorer, som stodo i närmaste beröring med tidens många svenska (särskildt högadliga) studerande i Leiden, samt lär vid ett sammanträffande med Axel Oxenstierna 1635 ha afböjt ett anbud om anställning i Sverige. Hans författarskap betecknas af en ofantlig produktivitet; på 25 år utgaf han mer än 60 större eller mindre arbeten inom den humanistiska bildningens olika grenar: latinska dikter, tal och

epistlar, kommenterade upplagor af klassiska författare, filologiska, historiska och statsvetenskapliga afhandlingar. Bland dessa böra nämnas: *Poemata* (1629); *Originum gallicarum liber* (1654), *Historia universalis* (1651); *Apologia pro navigationibus hollandorum* (1633), *Institutionum politicarum libri duo* (1650) och *Disquisitiones politicae* (s. å.). De två sistnämnda arbetena visa äfven stort intresse för alla ekonomiska frågor och innehålla bl. a. en fullständig och enhetlig framställning af finansväsendet. — Jfr E. Wrangel, "Sveriges litterära förbindelser med Holland särdeles under 1600-talet" (1897). E. Hkr.

Boxing-day [bå'ksin-døi], eng., kallas i England 26 december, annandag jul, emedan brefbärare, springpojkar och andra tjänare den dagen få mottaga sina *christmas-boxes* (julkappar).

Boxning (af eng. *box*, slag med knutna handen), knytnäfskamp. Redan tidigt öfvades knytnäfsstrid af antikens greker samt hos romarna, där sådan *pugilatio* stod högt i anseende under republiken och kejsartiden, men urartade till en farlig och grym lek, i det att kämparna hade händer och underarmar omvirade med läderremmar, på hvilka metallbucklor voro anbragta. — En konst med noga be-

stämda regler vardt boxningen egentligen under 1700-talet i England; den uppmuntrades af de högre kretsarna samt fick särskilda skolor och "professorer", och i de större städerna inrättades "boxing saloons", hvari yrkeskämpar uppträdde inför hopar af åskådare, som höllo vad om utgången af striden, hvilken nästan alltid slutade blodigt. Dessa råa folknöjen blefvo vid straffpåföljd förbjudna, och endast boxning med handskar får numera ega rum. Som modern idrott (äfven kallad *pugilism*) med noggranna regler, afsedda att förekomma råhet eller skada till

lif och lem, bör ett högt värde kunna tillmätas boxningen, på samma gång som färdighet i konsten kan vara mycket nyttig att ega vid behof af själförsvar. I Sverige har boxningen som idrottsöfning ännu ej runnit insteg på grund af fördomar samt bristande kännedom och instruktion. Som amatör- och gentlemanport är boxningen högt värderad i England. Den professionella boxningen har sina främste utöfvare i Amerika, där hjältarna "inom repet" (så kallade på grund af att boxningstävlingarna försiggå på en af ett rep inhägnad, fyrkantig estrad) äro i högsta grad populära hos den stora massan.

Vid boxningen, som numera alltid måste förgiggå med händerna beklädda med stoppade handskar af viss minimivikt, utdelas stötarna med händernas yttersidor, och en motståndare får ej omfattas eller sparkas; ej heller får stöt riktas under mellan-gärdet. En till marken fallen motståndare får ej vidare attackeras. Gardställning intages med lätt böjda knän och fötterna skilda, hvarvid kroppsbalansen blir på samma gång säker och lätt att förflytta; händerna äro framsträckta med lindrigt böjda armar, och attacker och parader utföras växelvis med båda näfvarna, hvarvid det äfven är af vikt att man utom af muskelstyrkan jämväl begagnar sig af sin kroppsvikt och så att säga på effektivaste sätt placerar denna bakom den attacke-rande näfven. Boxare indelas alltefter sin kroppsvikt i olika klasser: tungvikter, mellanvikter, lättvikter och fjädervikter. Boxningstävlingar kunna afgöras genom poängberäkning för stötarnas antal och beskaffenhet, men merendels förtgår kampen i "omgångar" på vissa minuter med korta mellanrum, tills den ene af kämparna segnar ned af bedöfning eller afmattning samt icke efter vissa sekunders förlopp åter står i gard. Detta må förefalla brutalt, men verklig skada till lif eller lem förekommer knappast, därest domaren förstär att sköta sitt kall och leda striden på ett korrekt sätt efter reglerna.

S. k. fransk boxning blir lätt farligare och karaktäriseras af mera list för att ej säga lömskhet. Den fordrar emellertid en otrolig vighet och kan hafva godt värde för själförsvar. Stötter och sparkar med fötterna spela härvid en stor roll. Denna art af boxning bedrives icke i nämnvärd grad utom Frankrikes gränser och föga som gentlemanport. Om japanernas själförsvarskonst, jiu-jitsu, se *Brottning*. — Litt.: Egan, "Boxiana or sketches of ancient and modern pugilism" (4 bd, 1824), Donnelly, "Self-defence, or the art of boxing" (1879), Miles, "Pugilistica; being 144 years of the history of british boxing" (3 bd, 1880—81), Angle och Barroll, art. Boxing i "Encyclopædia of sport" (1897), och Trotter, "Boxing" (1899). B. R.

Box-systemet. Se Bank, sp. 856.

Boy, Willem (Guillaume Boyen), flamsk arkitekt, bildhuggare och målare från Malines, inkom till Sverige i slutet af Gustaf I:s regering (senast 1558) och var den förnämsta konstnärliga kraften i vårt land under Vasatiden. Hans födelseår är okänt, men man vet, att han dog i Sverige 1592. Inkallad i egenskap af "strafvayer", togs den mångsidige och begåfvade artistens skicklighet snart i anspråk äfven på andra konstområden. Så erhöi han i början af 1562 600 daler (specier) och reste kort därefter på Erik XIV:s befallning till Antwerpen för att där utföra det *Grafmonument öfver*

Gustaf I och hans två första gemåler, hvilket, fullbordadt 1572, först för svenska kronoskuldens skull i Antwerpen beslagtaget, men genom hertigens af Alba inskrändande frigifvet, troligen (ehuru delar däraf redan 1571 anlände) egentligen först hitkom samtidigt med B:s återkomst 1575 l. 1576 och sedan 1583 smyckar gustavianska grafkoret i Uppsala domkyrka — ett ståtligt, katafalkliknande skulpturverk i renässansstil och gulhvit marmor. Senare, omkr. 1584, utförde han för Johan III:s grafkor i samma kyrka drötning *Katarina Jagellonikas grafmonument* — intill väggen en hög, af marmorelare uppburen marmorbåge, framför hvilken står drötningens, med hennes hvilande bild prydd sarkofag. För Strängnäs domkyrka utförde han äfven den näpna *Grafvården öfver prinsessan Isabella*, Johan III:s lilla, på Gripsholm afidna dotter, med den unga furstinnsans helbild, huggen i alabaster och förr förgylld. Sannolikt var B. äfven upphofsman till den måsterliga, i trä snidade, förgyllda *Reliefbild af Gustaf I i helfigur*, från den store konungens sista år, hvilken förvaras på Gripsholm. Mest var B. dock i Sverige verksam såsom arkitekt. Från 1576 anda till sin död ledde han *Ombyggnaden af Stockholms gamla slott*, äfven om han därvid måste hålla till godo med konung Johans och dennes kammartjännares, f. d. barberaren Filip Kerns ofta kanske mer välmentade än förstående ingripande. Det var under denna period, som västra längan utmed yttre borggården, tornet Tre kronor samt norra längan om- och tillbyggdes. Särskildt var B. mästaren till den med norra längan förenade, i rik och praktfull stil byggda *Slottskyrkan* (1577—88), både ut- och invändigt klädd med huggen ölandssten, med högre rundbågsfönster, en ståtlig portal med högt krön infattad af parställda kolonner på höga socklar och öfverst såsom takryttare ett rikt utsiradt, åttasidigt torn med hög spets och fjöjel. Dessutom nybyggde B. *Drötningholms gamla slott* (uppbrunnet 1661), tillbyggde det sedan af elden härjade *Seartsjö slott* och uppgjorde säkerligen också ritningarna till *Jakobs kyrka* i Stockholm — detta kan med till visshet gränsande sannolikhett antagas på grund af den stora likheten mellan detta tempel före branden 1723 och den nyss omnämnda Slottskyrkan. (Se afbildningarna af de resp. byggnaderna i Dahlberghs "Suecia".) B. var sålunda en för vår konstutveckling betydelsefull personlighet, som genom sin öfverlägsna konstbildning och mångsidighet troligen ingrep djupare i vår högre odling än man af de halft utplånade spåren af hans konst numera kan skönja — om hans verksamhet som målare t. ex. känna vi intet med bestämdhet —; att han utfört det lilla på samma gång sirliga och stilfulla *Akvarellporträtt af Gustaf I* med arkitektonisk inramning, som finnes på Gripsholm och som enligt en gammal, falsk inskrift skulle vara ett verk af Erik XIV, är blott en gissning. 1589 tjänstgjorde han som byggmästare vid Vaxholms befästning. Jfr C. Eichhorn och H. Odelberg, "Guillaume Boyen" (Bruxelles 1872), samt G. Upmark, "Die architektur der renaissance in Schweden" (1897—1900). O. G.-g.

Boyacá, departement i sydamerikanska republiken Columbia, har tillsammans med det östligare belägna territoriet Casanare en areal af omkr. 86,300 kvkm. med omkr. 700,000 inv. (8 på 1 kvkm.). I väster är B. högländ, fylldt af Cordillera oriental,

i midten och öster en lågsått. Åt väster flyter Sogomoso till Magdalena, åt öster Rio Meta till Orinoco. De flesta invånarna bo i höglandet och sysselsätta sig med landtbruk och bergsbruk; på låglandet bo blott omkr. 30,000, hvilka lefva af boskapsskötsel. Hufvudstad är Tunja, men den största orten är Chiquinquirá. — Departementet är uppkalladt efter byn B., s. ö. om Tunja, vid hvilken Bolívar 7 aug. 1819 vann en afgörande seger öfver spanske generalen Morillo.

Boycott [båi'kåt], Charles Cunningham, engelsk godsförvaltare, f. 1832. B. har tillfälligtvis kommit att låna sitt namn åt det förfaringssätt vid politiska och ekonomiska strider, som under senare år öfver hela världen blifvit känt under benämningen bojkotta. Efter att som kapten ha tagit afsked ur armén, blef han 1873 uppsyningsman och förvaltare af lord Ernes gods i greskapet Mayo på Irland och innehade där äfven själf jordegendom. Under de agrariska striderna hotades B. redan 1879 med döden, om ej arrendena på lord Ernes egendomar nedsattes högst betydligt. En nedsättning af 10 % medgafs, men lantligan förmodade 1880 arrendatorerna att fordra 25 % och arrendeafgifterna kunde endast under polisskydd upptagas. Sedan Parnell i ett tal i sept. s. å. lämnat åtskilliga råd om systematisk förföljelse mot de godsförvaltare ("land agents"), som ej hörsammat nedsättningskraven, började på hösten en dylik förföljelse mot B. Ingen fick arbeta hos honom eller öfver hufvud ha någon beröring med honom, inga lifsmedelingo säljas till hans gård, hagarnas stängsel nedrefvof, och boskapen dreifs bort. Endast med stor svårighet lyckades han utfå sin post, och när han visade sig ute, bemöttes han på det skymfligaste sätt. I nov. inhöstades emellertid hans gröda af 50 frivilliga orangister (se d. o.), hvilka under skördearbetet finga skydd af 900 soldater. B. ansåg sedan rådligast att lämna orten, men kunde på sin resa genom Dublin ej få rum på hotellen. Han begaf sig till Nord-Amerika, men återvände följande år och emottogs till en början på samma skymfliga sätt som förut. Efter vid pass ett år inträdde dock åter normala förhållanden, och B. stannade på sin förvaltarplats till 1886, då han erhöi en liknande befattning i Suffolk. Han afled 1897. — Uttrycket "att bojkotta" (eng. to boycott) kom först i bruk mot slutet af år 1880 (det spåras i "Daily news" i dec.) och användes sedan regelbundet af de irländske agitatorerna som beteckning för ett om behandlingen af B. erinrande förfaringssätt mot alla dem, som vågade trotsa lantligans befallningar. Småningom fick ordet, då dess användning hastigt spridde sig långt utöfver Irlands gränser, en vidsträcktare betydelse; det brukas nu om hvarje hända systematisk och fientlig isolering, för hvilken en misshaglig person, affärsfirma eller dylikt utsättes, t. ex. därigenom att man undviker att köpa varor af den "bojkottade". V. S.—g.

Boye (rättare Boije), svensk och finsk adlig ätt. Se Boije.

Boye. 1. Adolf Engelbert B., dansk skriftställare, f. 1784, d. 1851, var 1813—36 fullmäktig under finansdeputationen, utgaf Holbergs "Peder Paars" (1823) och "Komedier" (1824—27, ånyo 1843 med upplysande anmärkningar), vidare Ed. Storms och Wessels dikter (1832) samt "Hol-

bergiana, småskrifter af og om Ludvig Holberg" (1832—35). Därjämte översatte han några af Shaksperes skådespel, Tegnér's "Axel" (1827) och "Frithjofs saga" (1838). Under pseudonymen Peter Wegner deltog han i den öhlenschlägerbaggesenska fejden 1814—16 såsom en af Öhlenschlägers ifrigaste försvarare.

2. Kaspar Johannes B., den förres kusin, dansk skald, f. 1791 i Kongsberg, Norge, tog 1816 prästexamen i Köpenhamn och blef 1818 lärare vid Jonstrups seminarium. Från 1819 till 1827 uppträdde han med framgång som dramatisk författare i öhlenschlägersk riktning och stil. De bästa af hans sceniska alster äro sorgspelen *Juta* (1824), *Svend Grahe* (1825), *Erik den syvende, konge af Danmark* (1827) och skådespelet *William Shakspeare* (1826). Från 1826, då han blef präst i Sölleröd (1835 förflyttades han till Helsingör och 1847 till Köpenhamn), sysselsatte han sig nästan uteslutande med psalmdiktning. Hans *Aandelige digte og sange* utkommo 1833—43 (ny uppl., 3 bd., 1847—54 under titeln "Psalmer"). Det är väsentligen vid detta religiösa skaldskap, som nutiden fäster B:s namn. De mest kända bland hans öfriga dikter äro nationalsången *Der er et land, dets sted er høit mod Norden* och *Kirkeklokken i Farum*. Hans *Udvalgte poetiske skrifter* utgäfvos 1850—51 i 4 bd. B. dog 1853. C. R.*

Boy-Ed, Ida, född Ed, tysk författarinna, f. 17 april 1852 i Bergedorf vid Hamburg, gift redan vid 16 års ålder, är en af Tysklands flitigaste författare af förstroelselitteratur. Hennes första novell, *Ein tropfen* (1882), efterföljdes af mer än 30 noveller och romaner. Af dessa må nämnas *Ich* (1888, 2:a uppl. 1902), *Werde zum weib* (1895, 2:a uppl. 1902), *Um Helena* (1901, 2:a uppl. 1902) och *Die stönde hand* (3 uppl. 1902).

Boyen, ett mot ryska gränsen framskjutet fäste i Östpreussen, kretsen Lötzen. Det var afsedt att spärra landsvägen och järnbanan från Ryssland öfver Rastenburg, men kan numera kringgås genom linjerna Lyck—Allenstein och Lyck—Insterburg. B. är uppkalladt efter L. H. L. von Boyen. L. W. son M.

Boyen, Guillaume. Se Boy, W.

Boyen, Leopold Hermann Ludwig von, preussisk general, f. 1771, blef 1807 major och medlem af kommittén för arméns omorganisering, men tog 1812 afsked, emedan han icke ville tjäna under Napoleon, och begaf sig till Ryssland. 1813 ingick han åter i preussisk tjänst, och 1813—14 var han stabschef vid Bulows armékr. Såsom krigsminister (1814—19) genomförde han de nya förordningarna om ordnandet af den allmänna värnplikten och landtvärnet. Efter att sedan 1819 hafva varit ur tjänst, blef B. 1841 för andra gången krigsminister och bibehöll denna befattning till 1847. Död 1848.

Boyer [bwa'je], Jean Baptiste de. Se d'Argens.

Boyer [bwa'je], Jean Pierre, mulatt, president i republiken Haiti, f. 1776 i Port au Prince, d. 1850 i Paris, uppiostrades i Frankrike och kämpade på dess sida 1793 under engelsmännens anfall på den då franska kolonien San Domingo samt sedermera mot Toussaint l'Ouverture. Öfvervunnen, flydde han 1801 till Frankrike, men återvände 1802 med general Lecleres expedition. Sedermera aflägsnade han sig alltmer från fransmännen, som

ville återinföra slafveriet på hans fäderneö, och i den öreda, som där uppkom, bidrog han verksamt till ordningens återinförande och den upproriske Des-salines störtande (1806). Han hjälpte därpå Pétion att upprätta en mulattrepublik i södra delen af ön och blef själf president där 1818. Efter mulatt-konungen Kristofers själfmord (1820) lyckades han med republiken införlifva den monarkiska (nord-västra) delen af ön. Han sökte därefter bringa ordning i landets finanser, intog 1821 den spanska (östra) delen af ön och afslöt 1825 med Frankrike ett fördrag, hvori republikens själfständighet erkändes mot en ersättning af 150 mill. frs och dess regering fick rättighet att exproprierade de franske godsegarnas plantager. De skatter, som B. på grund häraf måste pålägga de "frie" negrerna och mulatterna, framkallade på 1830- och 1840-talen en mängd uppror, hvilka slutade med hans afsättning och flykt 1843. Han för då först till Jamaica, där han formligen abdikerade, och bosatte sig 1848 i Frankrike. E.A.—t.

Boyer [bɔwajə], egentl. Émile Partout, mera känd under namnet B., fransk vådevilldiktare, d. 1862. Af hans stycken, som han vanligen författade i förening med någon medarbetare, hafva flera blifvit uppförda i Sverige: *L'omelette fantastique* (1842; "Omeletten"), *La rue de la lune* (1843; "En trappa högre upp") m. fl.

Boyer de F., i zoologiska namn förkortning för E. L. J. H. Boyer de Foscolombe [bɔwajə də fɔskɔlbɔ̃b], fransk entomolog, f. 1772, d. 1853.

Boyesen [bå'esen l. bån'jesen], Hjalmar Hjort, norskfödd amerikansk författare, född i Fredriksvärn 1848, blef student 1867 och reste 1869 öfver till Nord-Amerika. Han var en tid redaktör af den norska tidningen "Fremad" i Chicago, studerade 1872 i Leipzig germansk filologi, blef 1874 professor i tyska språket och litteraturen vid Cornell university, Ithaca, och var från 1880 professor i germansk filologi vid Columbia college i New York. Död 1895 därstädes. B. författade på engelska språket några norska bondenoveller och *Tales from two hemispheres* (1876), *Idyls of Norway and other poems* (1883), dramat *Alpine roses, Against heavy odds* (1890), *Norseland tales* ("Vikingaättlingar", 1895) m. fl. skönlitterära arbeten, som delvis översatts på tyska och ryska, hvarjämte han skref *Goethe and Schiller, their lives and works* (1879; 3:e uppl. 1885), hvori han påvisade inflytelser från Spinoza på Goethes "Faust", *The story of Norway* (1886), *Essays on german literature* (1892), *A commentary on the works of Henrik Ibsen* (1893), *Essays on scandinavian literature* (1895) m. m.

Boyle [båi'l], en urspr. från Hereford i västra England härstammande släkt, som efter Richard B:s (se nedan) öfverflyttning till Irland där förvärfvade väldiga godscomplex och kom att intaga en synnerligen framskjuten ställning under 1600- och 1700-talen.

1. Richard B., earl af Cork, irländsk statsman, vanligen kallad "den store earlen", f. 1566, d. 1643, emigrerade 1588 i tordfuga villkor till Irland för att söka sin utkomst och lyckades där samla en förmögenhet, hvilken dock till största delen gick förlorad under upproren på ön mot slutet af Elisabets regeringstid. 1604 inköpte emellertid B. af sir

Walter Raleigh för en ringa summa dennes gods i Cork, Waterford och Tipperary samt mångdubblade snart genom energiskt odlingsarbete deras värde. Genom inkallade engelska arbetare anlade han hamnar och städer, byggde vägar och lade grunden till södra Irlands järnindustri. Tretton fasta slott tryggade honom mot upprorsförsök af den irländska befolkningen. 1603 adlades han för sina förtjänster om det engelska väldets befästande på södra Irland. 1616 blef han peer och 1620 earl af Cork och viscount Dungarvan. 1631 utsågs han till Irlands lord-skattmästare. Med Strafford låg han ständigt i strid och motarbetade ifrigt dennes politik; han måste också finna sig i att en undersökning anställdes angående åtskilliga af hans något tvifvelaktiga godsförvärf. Vid det stora irländska upproret 1641 tryggade han engelsmännens besittning af Munster och levererade med hjälp af sina söner och underhåfvande en formlig batalj mot de upproriske.

2. Richard B., earl af Burlington och Cork, den föregåendes son, f. 1612, d. 1697, hjälpte sin fader vid upprorets kufvande på södra Irland, stod högt i gunst hos Karl I och deltog på den kungliga sidan i inbördeskriget, försträckte Karl II mycket pengar under dennes första regeringsår samt ställde på ålderdomen sitt stora inflytande i Vilhelm III:s tjänst under dennes kamp för sin nyvunna trons befästande.

3. Roger B., baron Broghill och earl af Orrery, den föregåendes broder, brittisk statsman, f. 1621, d. 1679, hyllade under inbördeskriget rojalistiska tänkesätt och ämnade efter Karl I:s afrättning bege sig till utlandet, för att erbjuda sonen sin medverkan till Stuartarnas återinsättning på tronen. Cromwell uppdagade emellertid planen, hindrade B:s utresa och förmädde honom att i stället öfvertaga ett generalsbefäl mot irländarna. B. stod sedan under dessa strider troget vid Cromwells och Iretons sida, intogs med ären af allt större beundran för Cromwell och var medlem af parlamentet 1654 och 1656 samt af det nya öfverhuset 1657. Han anses ha varit en af de förnämste upphofsmännen till förslaget om att bekläda Cromwell med kungavärdighet, och han framkastade äfven en plan på giftermål mellan Karl II och Cromwells dotter Frances. Efter den store protektorns död sökte B. först stärka Richard Cromwells ställning, men när han kommit till insikt om hopplösheten därpå, inbjöd han Karl att landstiga på Irland. Efter restaurationen, till hvilken B. som medlem af "convention parliament" kraftigt medverkade, upphöjdes han 1660 till earl af Orrery, och Karl II ville efter Clarendons fall göra honom till dennes efterträdare som kansler, men B. afslog af hälsoskäl anbudet. B. sysslade under sina senare år mycket med litterära arbeten, utgaf den långträdiga romanen *Parthenissa* (1:a afd. i 6 bd 1654, fullständig 1665) samt skref flera tragedier och ett par komedier, alla utan egentligt litterärt värde. Hans samlade dramatiska arbeten utgafros 1743. Af större betydelse är hans *State letters* (utg. 1742). V.S.—g.

4. Robert B., den föregåendes broder, engelsk naturforskare och fysiker, f. 1627, d. 1691 såsom president i royal society i London. Den af honom förbättrade guericqueska luftpumpen och hans undersökningar om luftens elasticitet, hvilka han offentliggjorde i *New experiments physico-mechanical* (1660),

värkte stort uppseende och ledde till flera viktiga upptäckter, bl. a. af lagen att en gasmassas tryck är omvänt proportionellt mot dess volym, den vanligen s. k. mariotteska lagen. B. uppträdde kraftigt mot de traditionella teorierna om kropparnas urämn och gaf det första uppslaget till en förklaring öfver orsakerna till endemiska och epidemiska sjukdomar. En samling af alla hans skrifter utgafs 1744. De motsägelser han upptäckte mellan vetenskapen och den kristna trosläran drev honom till ifriga

studier af de religiösa källskrifterna, och frukterna därpå visa sig i flera betraktelser och "essays" af moralisk-religiöst innehåll. S. A.—s.

5. Charles B., earl af Orrery, sonson till B. 3, f. 1676, d. 1731, blef som ung student bekyttad genom sin häftiga litterära strid med filologen Bentley om de s. k. Falarisbrefven. B. ingick sedermera på den militära banan och blef 1709 generalmajor, deltog i de diplomatiska förhandlingarna före Utrecht-freden och hölls 1721 en tid fängslad såsom misstänkt för jakobitiska stämplingar. Ett af hans skyddsling George Graham uppfunnet astronomiskt instrument fick till hans ära namnet "orrery". V. S.—g.

Boyles lag [båils], fys. Se Mariottes lag.

Boyne [båi'n] 1. Boine, flod på Irlands östra kust. Den rinner upp i grefskapet Kildare och mynnar ut i Irlandska sjön, s. om Drogheda. Längd 114 km. På Boynes strand, vid Olbriden, stod 11 juli 1690 den berömda drabbning, i hvilken Jakob II fullständigt besegrades af Vilhelm III af Oranien.

Boyneburg (Boineburg, Bemelberg), gammal tysk adelssläkt, uppkallad efter sitt stamsäte — nu en af Tysklands äldsta borgruiner — vid Wichmannshausen i kretsen Eschwege af preussiska regeringsområdet Kassel. — 1. Konrad (Kurt) von B., kallad "den lille hessaren", f. 1494, d. 1567, var en af Tysklands mest bekanta landsknekt-förföringar under 16:e årh. Han förvärfvade sig ett frejdadt namn i synnerhet vid Roms belägring 1527, då han som befälhavare för de tyske landsknektarna efter Frundsbergs plötsliga insjuknande stormade den eviga staden. Hans långa och skiftande krigarbana är skildrad af Solger, "Der landsknechts Obrist Konrat v. Bemelberg" (1870). — 2. Johann Christian von B., diplomat, f. 1622, d. 1672, var hessiskt sändebud hos drottning Kristina af Sverige och användes i en mängd andra diplomatiska uppdrag af vikt. 1656 öfvergick han till katolicismen. B:s brevväxling med flere bland det 17:e århundradets lärde har många gånger blifvit utgifven (senast 1715 af Gruber). — 3. Philipp Wilhelm von B., den föregående son, greve, diplomat, f. 1656, d. 1717, förvärfvade sig som mainzisk sändebud i Wien kejsar Leopolds ynnest och utnämndes af honom till höga värdigheter. 1702 blef han kurmainzisk ståthållare öfver Erfurt.

Boyron [bwarä]. Se Baron (Michel).

Boz [bå's], pseudonym för Charles Dickens.

Bozděch [bå'sdjeech], Emanuel, tjeckisk dramatiker, f. 1841, d. 1889, har såsom lustspelsförfattare en framstående plats bland samtida tjeckiska dramatiker. Bland hans pjäser må anföras sorgspelet *Baron Götz* (1871) samt lustspelen *Världshärskaren i nattrock* (Napoleon I), *Statsmannaprofvet*, *Äfventyrarna* och *Generalen utan armé*. B. skref äfven noveller. (A.—d J.)

Bozen l. **Botzen** (it. *Bolzano*, off. *Bozen-Gries*), stad i Tyrolen, 265 m. ö. h., vid Talfers förening med Eisack och vid järnvägslinjen Kufstein—Ala, från hvilken vid B. utgår en linje längs Adige till Meran. 13,904 inv. (1900); däraf 1,493 italienare. Staden, som genom en till promenad upplåten stendamm är skyddad mot Talfers öfversvämningar, är delvis byggd i italiensk stil med smala, men snyggt hållna gränder och breda, trädplanterade promenader. På Johannisplatz står en staty af Walther von der Vogelweide, som uppgifves vara född i närheten. Vid sydvästra änden af staden har på senare tiden uppstått ett nytt stadskvarter med vackra anläggningar, stadspark, villor och hotell. B. är södra Tyrolens förnämsta handelsplats och en af huvudorterna för transitohandeln mellan Italien och östra Tyskland. Hufvudartiklar äro vin, frukt (äfven torkad), grönsaker och öfriga trädgårdsprodukter. På andra sidan Talfer ligger förstaden och munkklostret Gries, som på grund af sitt skyddade läge på senare tiden blifvit en mycket besökt klimatisk kurort.

Bozen-Gries. Se Bozen.

Bozra (Bosra), stad i Syrien. Se Bosra.

Bozzaris (vanl. *Botzaris*), gammal suliotiskt. Se Botzaris.

Boö. Se Bogö.

Bo-ört, bot. Se Senecio.

Bp., i naturvetenskapliga beteckningar förkortning för Ch. L. J. L. Bonaparte.

B quadratm, mus. Se B.

Br., kem., tecken för broms atomvikt.

Br., i botaniska namn förkortning för Alex. Braun (därför äfven A. Br.) eller för Rob. Brown (därför äfven R. Br.); i zoologiska namn förkortning för Chr. L. Brehm.

Bra, stad i italienska prov. Cuneo (Piemonte), vid floden Stura, n. om Cherasco. 15,965 inv. (1901). Betydlig vin-, silkes- och sådesodling. Kyrkan Santa Chiara är byggd (1742) i den mest glänsande barockstil.

Braad [bra'd], Henrik, sjöfarande, litterär samlare, f. 1728 i Stockholm, blef student 1743, ingick i ostindiska kompaniets tjänst och gjorde, på uppdrag af detta, fyra resor till Kina (1748—49, 1750—52, 1753 och 1759—62), hvarunder han längre tider vistades i Ostindien. Öfver de tvänne första resorna författade han värdefulla beskrifningar. Efter återkomsten från den fjärde fick han anbud att ingå såsom direktör i kompaniet, men föredrog att slå sig till ro på landet och egna sig åt litterära forskningar. Död 1781. Hans efterlämnade handskrifter innehålla bl. a. en (fem digra volymer omfattande) samling biografisk-historiska anteckningar, som under namnet *Ostrogothia literata* förvaras i Linköpings läroverks bibliotek och kan betraktas som ett mönster för dylika arbeten (ett annat exemplar af handskriften finns i Uppsala universitets bibliotek).

Brabançonne [brabäsän], fr., den belgiska revolutions- och frihetsången från 1830, författad af skådespelaren Déchet och satt i musik af Campen-hout.

Brabançons [brabäsä], fr., brabant; legotrupper under 12:e årh., till största delen bestående af äfventyrsälskande riddare från Brabant, till hvilka sällade sig en mängd vagabonder från andra länder. Dessa trupper voro fruktade för sin vildhet och plundringslystnad.

Brabant, landskap i holländsk-belgiska dallandet, deladt mellan konungariket Nederländerna och konungariket Belgien. — Den nederländska provinsen Noord-Brabant är belägen mellan Limburg, Gelderland, Zuid-Holland, Zeeland och Belgien samt har en areal af 5,128 kvkm. och 553,842, mest katolska, inv. (1899). Landet, som utgöres af fruktbara sträckor, blandade med hedar och träsk, genomflytes af floderna Maas, Aa och Dommel samt har dessutom en mängd kanaler. Boskapskötseln och åkerbruket äro högt uppdrifna. Betydande industri: bomullstygger, hudar, lervaror m. m. Klimatet är fuktigt, men sundt. Hufvudort är 's Hertogenbosch. Den till Belgien hörande delen af det forna Brabant är delad i tvenne provinser: Antwerpen (se d. o.) och Brabant (äfvén kalladt Zuid-Brabant). Det senare är beläget mellan Antwerpen, Limburg, Liège, Namur, Hainaut och Öst-Flandern samt har en areal af 3,283 kvkm. med 1,318,051 inv. (1902). Med 401 inv. på 1 kvkm. är det Belgiens tätast befolkade provins. Invånarna, som äro katoliker, äro i norra delen flambländare, i den södra valloner. De förnämsta vattendragen äro Dyle och Senne. Provinzen är en ytterst bördig slättbygd, väl odlad, med utvecklad industri och tätt järnvägsnät. Klimatet är sundt. Den belgiska provinsen B. är delad i tre arrondissement: Bruxelles, Louvain och Nivelles. Hufvudstad är Bruxelles. (J. F. N.)

B., som på romarnas tid var bebodt af en germansk-keltisk blandningsras och tillhörde *Gallia belgica*, eröfrades i 5:e årh. af frankerna, kom vid det merovingiska rikets delning till Austrasien och vid det karolingiska rikets till Lotharingen. När detta i sin tur föll sönder, utgjorde B. en del af hertigdömet Nedre Lothringen och tillföll jämte detta Tyska riket. Det blef snart skildt från Lothringen och under Henrik I (1190—1235) hertigdöme. Bland dennes efterträdare märkes Johan I, som 1288 vann den i dikt förhålligade segern vid Woeringen. Det omfattade under sin största utsträckning den nuv. holländska prov. Noord-B., belgiska prov. B. och belgiska prov. Antwerpen. 1403 tillföll det hertig Anton af Burgund, som till Filip den djärfve, och 1477 habsburgska ätten genom Maximilians af Österrike giftermål med Maria af Burgund, dotter till Karl den djärfve. Under nederländska frihetskriget eröfrades B. af "de sju provinserna", som i freden 1648 behöll norra delen under namnet "Generallandsen"; södra delen var däremot spansk besittning till 1714, då den jämte det öfriga Belgien tillföll Österrike. Josef II framkallade där genom sina brådstörtade reformer en allvarsam resning, som först hans efterträdare Leopold II genom eftergifter lyckades kväfva. 1794 eröfrades B. af Frankrike och afträdtes till detta land formligen genom freden i Campo-Formio 1797. 1815 ingick

det i konungariket Nederländerna, men revolutionen 1830 delade det åter, så att norra delen tillföll Holland, södra delen Belgien.

B. egde en konstitution kallad *Joyeuse entrée*. *Bljide inkomst*, som tillförsäkrade dess invånare såväl rättsligt skydd som vissa politiska rättigheter: så lunda fick ingen medborgare åtalas annat än vid landets vanliga domstolar, inga nya lagar stiftades utan samtycke af landets tre ständer, prästerskapsadeln och de viktigaste städernas representanter, och inga utnämningar beklädas med ämbeten. De var kränkningen af dessa rättigheter, som framkallade B:s anslutning till upproret mot Filip II och Josef II. E. A.

Brabant-alm, ett i Holland och Belgien förr användt längdmått. Se Alm, sp. 688.

Brabant-thaler. Se Albertus-thaler.

Braça [bra'sa], port. ("famn"), ett längdmått i Portugal, = 2,2 m. En kvadratbraça (åkermått äfvén i Brasilien) = 4,64 kvkm.

Bracara Augusta, romarnas namn på staden Braga.

Bra'cae (lat.), byxor. Se Dräkt.

Bracciano [brattjānā], stad i italienska provinsen Roma, ö. om Civitavecchia, vid Braccianosjön, 3,987 inv. (1901). Där finnes ett af Napoleon Orsini 1480 uppfördt ståtligt palats, som nu äges af familjen Odescalchi, hvilken har titeln hertig af Bracciano. — **Bracciano-sjön** (lat. *Lacus sabatinus*) 56,1 kvkm., 160 m. ö. h., som är en forntida krater, har sitt utlopp genom floden Arrone.

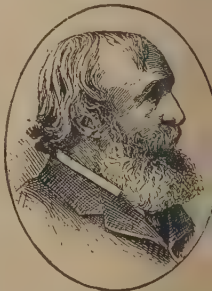
Braccio [bra'ttjā], it., alm (se d. o., sp. 688).

Braccio di San Raniero [bra'ttjā], den lantunga, som begränsar Messinas hamn.

Brace [bræ's]. 1. John Pierce B., norsk-amerikansk pedagog, f. 1793 i Lichtfield, Connecticut, d. 1872, tillhörde en af Nya Englands äldsta puritansläkter. Han graderades 1812 och verkade först som föreståndare för akademien i Lichtfield och sedan 1832 som föreståndare för Hartford's lärarinneseminarium. Där var han lärare för ett stort antal af den amerikanska kvinnörelsens ledande personligheter, bl. a. Harriet Beecher Stowe. B., som äfvén egnade sig åt litterär verksamhet, anses ha utöfvat synnerligen stor inflytande på amerikansk kvinnobildning.

2. Charles Loring B., den föregående sonen, född 1826 i Lichtfield, Connecticut, d. 1890

Engadin i Schweiz, egnade sig efter vid Yale 1846 vunnit doktorsgrad först åt teologiska studier och predikerverksamhet samt företog 1850—52 vidsträckt resor, delvis till fots, genom olika delar af Europa, hvarvid han särskildt studerade fångvård, förbättringsanstalter och s. k. "trassolor". Därunder blef han 1851 arresterad i Ungern som misstänkt för att vara agent åt till Amerika flyktade revolutionärer, men frigafs efter en häftig flyktväxling mellan regeringen i Wien och Förenta staternas då

erande chargé d'affaires. Efter återkomsten till Amerika egnade han sig åt missionsverksamhet och socialt arbete bland samhällets lägsta klasser i New York, särskildt i den ruskiga stadsdelen Five points och bland fångarna på Blackwell's island. Han kom snart till insikt om att ett verklig framgångsrikt förbättringsarbete måste börja med barnen och bildade i detta syfte 1853 "Children's aid society", vars sekreterare han blef. Detta förbund inrättade förbättringsarbete i landliga hem i västern, lär de kunde uppväxa till dugliga medborgare. Förbundet öfvertog sedermera ett af B. 1854 grundadt hem för tidningspojkar, i hvilket flera hundra barn gossar under årens lopp funnit tillfälligt skydd. B. verkade oafslåtligen i tal och skrift för att bland allmänheten väcka intresse för förbundets syften och lyckades åt dess betydelsefulla verksamhet år efter år gifva allt större omfattning. Under en ny europeisk resa 1856 besökte han i studiesyfte äfven Sverige och Norge; 1865 studerade han grundligt hygieniska förhållanden i Englands storstäder. Bland B:s många skrifter märkas *Hungary in 1851* (1852), *The norsefolk, or a visit to the homes of Norway and Sweden* (1857), hvilket arbete skildrar Sveriges och Norges religiösa, sociala och politiska förhållanden, *The best method of disposing of our pauper and vagrant children* (1859) och *The dangerous classes of New York* (1872). — B:s son, Charles Loring B. d. y., efterträdde fadern som föreningens sekreterare. En af hans döttrar utraf 1898 "Life and letters of Charles Loring Brace". V. S.-g.

Brache'lli [brak-], Hugo Franz, österrikisk statistiker, f. 1834 i Brünn, offentliggjorde redan 1853 *Die staaten Europas, Vergleichende statistik* 2:a uppl. 1867, 5:e uppl. af Juraschek 1903), hvilket arbete medförde hans anställning i den österrikiska statistiska byrån. 1860 kallades han till e. o. och 1863 till ord. professor vid tekniska högskolan i Wien samt till medlem af statistiska centralkommittén. 1872 fick han högsta ledningen af det nyss förut inrättade statistiska departementet i österrikiska handelsministeriet och utnämndes 1891, efter verkets reorganisation, till chef med titeln ministerialråd, men afled redan 3 okt. 1892. Utom ofvannämnda verk har B. utgifvit *Deutsche staatenkunde* (1856), *Dreissig statistische tabellen über alle länder und staaten der erde* (1862, tillägg 1867) och *Statistische skizze der europäischen staaten* (1873) m. m. samt lämnat värdefulla bidrag i Stein-Hörschelmanns "Handbuch der geographie und statistik" (1858—71).

Brache'lytra (af grek. *brachy's*, kort, och *e'lytron*, hölje, täckvinge), *zool.*, familj bland *Coleoptera pentamera*, hvilken i främsta rummet känne-tecknas därigenom att täckvingarna äro korta, sällan längre än bröstregionen (thorax), och sålunda mestadels icke uppnå bak kroppens (abdomens) halfta längd. De dithörande skalbaggar, af hvilka Skandinaviens fauna räknar ett stort antal arter, linfnära sig af för människan skadliga insekter, äro snabba i sina rörelser samt uppehålla sig i skogar och trädgårdar; de träffas i spinning, på kadaver, bland förruttnelse stadda växt- och djurlämningar, under mossor och trädens bark, i svampar och slam. Ar-

terna af släktet *Staphylinus* äro de vanligaste i Sverige. Släktet *Myrmedonia*, med 17 europeiska arter, lefver uti eller i närheten af myrornas kolonier. A. Sg. (L.-e.)

Brachet [braš], Auguste, fransk filolog, f. 1844 i Tours, d. 1898 i Cannes, studerade lingvistik med handledning af Diez och Littré, anställdes 1864 vid nationalbiblioteket i Paris och utgaf arbeten öfver medeltidens språk och litteratur. Han blef 1869 repetitör i romansk filologi vid Ecole hautes études och 1872 professor i tyska vid Ecole polytechnique, men tog afsked från dessa befattningar 1874 och företog studieresor i södra Europa. Franska akademien prisbelönt hans två mest framstående arbeten, *Grammaire historique* (1867; 13:e uppl. 1875) och *Dictionnaire étymologique de la langue française* (1870; 7:e uppl. 1875). Tillsammans med Gaston Paris öfversatte han Diez' jämförande romanska grammatik, del I (1873—74). På det etnografiska området uppträdde B. med bl. a. *Tableau comparatif du caractère français et du caractère italien* (1879) och den uppenbarväckande skriften *L'Italie qu'on voit et l'Italie qu'on ne voit pas* (1881), i hvilken han framställde italienarna såsom fransmännens bittra fiender. Motskrifter af Crispi och Nigra läto ej vänta på sig, men B. besvarade dem i den bitande broschyren *Al Misogallo signor Crispi*.

Brachiæ (lat.). Se *Brachium*.

Brachio'poda (af grek. *brach'ion*, arm, och *pous*, fot), *zool.* Se *Armfotingar*.

Brachistochrön (af grek. *bra'chistos*, den kortaste, och *chro'nos*, tid) kallas den kroklinje, utefter hvilken en tung kropp skall falla mellan tvänne punkter, för att falltiden skall bli så kort som möjligt. Newton visade, att brachistochronen utgöres af bågen till en cykloid. Jfr *Variationskalkylen*. S. A.-s.

Brach'ium (lat., grek. *brachi'on*), arm. — *Brachium ecclesiasticum*, den andliga makten, i motsats till *brachium sæculare*, den världsliga makten. — Adj. *Brachiäl*. — *Brachiäle*, armbänd.

Bracht, Felix Prosper Eugen, tysk målare, f. 1842 nära Lausanne, utbildade sig från 1857 i Darmstadt, Karlsruhe och (under Gude) i Düsseldorf. B. målade stämningsfulla och naturtrogna bilder från Lüneburgheden, tills en 1880 företagen resa i levanten förde honom in på österländska ämnen (bl. a. *Afton vid Döda hafvet*, i nationalgalleriet i Berlin). Sedermera har han valt motiv äfven från Italien och Alperna. B. var från 1882 till 1901 föreståndare för landskapsskolan vid konstakademien i Berlin, men öfvertog sistnämnda år motsvarande befattning i Dresden. Arbeten af honom finnas i flera tyska museer. (G.-g. N.)

Brachvogel [-fä-], Albert Emil, tysk dramatiker och romanförfattare, f. 1824 i Breslau, d. 1878 i Berlin, vann som dramatiker ryktbarhet genom en dramatisering af Diderots "Le neveu de Rameau", skådespelet *Narciss*, som ännu bibehåller sig på den tyska scenen och blifvit öfversatt till nästan alla europeiska språk ("Narciss Rameau", 1856). Af hans öfriga teaterstycken må nämnas *Adalbert vom Babenberge* (1858), *Mons de Caus* (1859; "Mondecaus", s. å.) och *Alle schueden* (1875). B. författade äfven ett stort antal historiska

romaner, noveller, lyriska dikter m. m. Hans *Gesammelte werke* utgäfvos 1879—83.

Brachyblast. Se Brakyblast.

Brachycephäl, kortskalle. Se Brakycéfäl.

Brachy'cera, zool., en grupp af insektordningen *Diptera* (flugor). Dithörande släkten utmärka sig därigenom, att antennerna äro 3-, sällan 2-ledade och kortare än hufvudet; slutleden är vanligen störst, försedd med borst eller griffel. Underkäken täckes af öfverläppen. Till denna talrika afdelning höra bl. a. styngflugorna (*Oestrída*), de vanliga flugorna (*Muscida*), bromsarna (*Tabanida*), roffflugorna (*Asilida*) och slamflugorna (*Syrphida*). L.-e.

Brachychēla (af grek. *brachy's*, kort, och *chēllos*, läpp), defekta läppar. Se Missbildning.

Brachychiton Endl., bot., växtsläkte af fam. *Sterculiaceæ*, innefattande ett fåtal australiska träd. *B. rupestris* har en flasklik stam och kallas därför *bottle-tree*. *B. acerifolius*, med eldröda blommor (flame-tree), är ett utmärkt alléträd, som odlas i Syd-Europa. G. L.—m.

Brachycōme Cass., bot., växtsläkte af fam. *Compositæ*, med omkr. 40 arter i Australien. I trädgårdar odlas ofta som infattningsväxt den blå-, röd- eller hvitblommiga *B. ibericifolia* Benth. G. L.—m.

Brachygnāthia (af grek. *brachy's*, kort, och *gnāthos*, käk), felaktig käkbildning. Se Missbildning.

Brachygräf. Se Brakygraf.

Brachyōtus, zool., jordugglan.

Brachypōdium Beauv., bot., växtsläkte af fam. *Gramineæ*. Släktet är i Sverige representeradt af 2 arter, båda förekommande mindre allmänt eller sällsynt i mellersta och södra delarna af landet. G. L.—m.

Brachystyl (Brakystyl). Se Heterostyli.

Brachysyllabus (af grek. *brachy's*, kort, och *syllabē*, stavelse), i antik metrik en af blott korta stavelsor bestående versot.

Brachythēcium Sch., bot., ett moss-släkte tillhörande nat. fam. *Hypnaceæ*, i Sverige representeradt af omkr. 20 arter, utaf hvilka *B. salebrosum* Sch., *B. populeum* B. S. och andra äro mycket vanliga. Dithörande arter lefva mest på jord och klippor. Släktet är af Lindberg indraget och ställt som ett undersläkte under *Hypnum* Dill. G. A.*

Brachyūra (af grek. *brachy's*, kort, och *ura'*, svans), Krabbor, Krabbtaskor, zool., den afdelning af de tiofotade krustaceerna (dekapoderna), som igenkännes därpå att stjärten är kort, tillbakalagen under den för detta ändamål något urgröpta bälén och försedd med korta, trådlika bifötter, men utan simfena i spetsen. Ryggskölden är likaledes kort, mestadels mera bred än lång, af triangulär, rundad, fyr- eller femsidig form, framtill stundom utdragen i två långa pannhorn (hos *Dorynchus* och *Amathia*). Af alla krustaceer äro krabborna de högst utvecklade, och f. n. äro de den talrikast representerade gruppen bland dem. De allra flesta lefva i hafvet, men äro icke synnerligen goda simmare, ty deras fötter äro bildade mera för gående än för simning. Såvidt man vet, lefver ingen af dessa arter i sött vatten. Några få af dem tillbringa större delen af året på land och hafva af denna anledning fått namnet *landkrabbor* (*Gecarcinus*). Dessa förekomma på samtliga Väst-

indiens öar och det midt emot belägna fastlande lefva af växter, äro nattliga djur, vandra mestadels åt sidan, sällan rakt framåt, bo i fuktiga, skuggiga skogar, under trädrötter eller i jordhålor, som de själfta gräfva, och gifva — genom den mängd hvori de förekomma — en egendomlig prägel Central-Amerikas fauna. När landkrabborna under parningstiden (febr.—april), i skaror af ända till 100,000 stycken, begifva sig till hafvet, täcka de marken vidt och bredt och åstadkomma ett brus som mycket påminner om bullret af raskt frsprängande ryttarregementen. — När krabborna embyroner framkomma ur äggen, hvilka honan bär under buken, hafva de en påfallande likhet med de lägre dekapoderna (makrurerna) i dessas fullbildade tillstånd. De hafva då en starkt utvecklad svansafdelning, och från ryggskölden utgår ett långt upptått och bakåt böjdt, utskott eller horn. (Det är djurets *Zoëa*-stadium, som, då det först upptäcktes, troddes utgöra ett eget djursläkte.) Genom gång efter annan upprejade hudömsningar genomgår larven därefter det s. k. *Megalopa*-stadiet (äfvadetta var för ej länge sedan ansedt som ett särskildt djursläkte), tills den slutligen får sin bestämda form. Skandinavienas fauna räknar af krabbornas afdelning öfver 20 arter, fördelade på följande 15 släkten: *Stenorhynchus*, *Inachus*, *Hyas*, *Eurynome*, *Xanthocancer*, *Pilumnus*, *Geryon*, *Primela*, *Thranites*, *Carcinus*, *Portunus*, *Pinnotheres*, *Atelecyclus* och *Ebalia*. A. Sg. (L.—e.)

Brachyūrus (af grek. *brachy's*, kort, och *ura's*), zool., ett sydamerikanskt apsläkte med egendomligt utseende. Det har nästan vågrätt ställda framtänder och kort, tätthårig svans. Dess lefnadssätt är föga känt. F. A. S.

Braciēre [bratjäre], it., fyrfat, värmepanna.

Bracka, ett studentspråket tillhörigt ord, hvaremed betecknas en borgare, särskildt en "i ekonomiskt afseende väl rangerad" sådan, en motsats till student. Ordet finnes i denna ringaktande betydelse redan i Westes svensk-franska lexikon (1807), men torde då ej varit särdeles gammalt i vårt språk. Liktydiga ord äro kalkborgare och det frätyskan lånade spetsborgare (ty. *spießbürger*), i hvilka speciellt betonas vederbörandes själfbelåtet inskränkt vyer och skattande åt ensidig materiella intressen (motsvarande de tyska begreppen *philister* och *philisterthum*). Ordet "bracka" (af lat. *bracca*, *braca*, lånadt från keltiskt område hade ursprungligen betydelsen byxa, kortbyxor) (styrkt från slutet af 1500-talet) och har en stark frände i det gammalsvenska *brok* (t. ex. i Ragn Lodbros namn), hvilket under skilda former uppträder i alla germanska språk samt ännu fortlevt med friskt lif i svenska munarter. Den fullare formen *skinbracka* (som betecknar både plagget och dess bärare) är den ursprungligare, hvarigenom man får en hållpunkt för begreppsöfvergången. Som ett exempel på användningen i äldre tid (1600-talet) af ordet "skinbracka" i ungefär samma betydelse som i nyare tid "bracka" kan följande uttryck i ett bref (i k. biblioteket) från Johan Ekblad till hans fader, krigaren och skalden Kristof Ekeblad, dateradt Uppsala 1654, anföras: "Skinbrackorna här i staden spränga ut af påstilentziska skal ha begyntz i Stockholm". — Som bekant vidhöll borgarklassen längre än de bildade samhäll-

gren bruket att bära den gamla klädedräkten, och denna konservatism skaffade det studentikosa öfvermodet tillfälle till speordet.

B. G.

Brackenridge [brä'knrid], Hugh Henri, nordamerikansk författare, f. 1748, d. 1816, medlem af staten Pennsylvanias öfverdomstol. Hans främsta verk är *Modern chivalry*, en skarp prosastiftir. Hans humoristiska produktion uppskattades högt vid 1800-talets början.

Brackmånad. Se Månad.

Brackwede, by i preussiska prov. Westfalen, 4 km. s. om Bielefeld, på sydvästra sluttningen af Autoburgerwald. 8,297 inv. (1900). Linneindustri, glasbruk, flera mekaniska verkstäder, kalkbrännerier och tegelbruk.

Bracnidae, zool., familj af insektsordningen eklar (*Hymenoptera*). Det höra i allmänhet små, öfver 7 mm. långa steklar af spenslig kroppsbyggnad med tunna flerledade antenner. Andra ha tredje abdominalringen öro vanligen hopvuxna. De afseende på lefnadssättet ansluta de sig närmast till parasitsteklarnas familj, *Ichneumonidae*. (Äksom dessa lefva de parasitiskt på andra insekter, reträdesvis på dessas larver. Sålunda lefva larverna af de i Sverige mycket allmänna *Microgaster*-terna på fjärillarver; sedan stekellarverna blifvit vuxna, borra de sig ut ur värden och inspinna sig utanpå dennes kropp eller på grässtjälkar i gula, vita eller grå kokonger.

L.-e.

Bracquemond [brakmã], Joseph Félix, fransk målare och gravör, f. 1833 i Paris, lärjunge Guichard, har utom teckningar, pasteller och målningar, mest porträtt, utfört en mängd etsningar, dels af egen uppfinning, dels efter andra konstnärers verk. Öfver 800 af hans arbeten äro upptagna i *Érdis* verk "Les graveurs du XIXe siècle" (1885). Mycket hemmastadd i alla konstens tekniska procedurer, försökte han med framgång (omkr. 1867) ett nytt sätt att dekorera fajanser.

C. R. N.*

Bracteiflorä, bot. Se Incompletæ.

Braddå, flod i italienska prov. Potenza, 120 km. lång, utfaller vid ruinerna af det forntida *Metapontum* i Tarantoliken.

Braddock [brä'dek], stad i nordamerikanska staten Pennsylvania, vid floden Monangahela. 15,654 inv. (1900). Mekaniska verkstäder.

Braddock [brä'dek], Edward, engelsk militär, 1695, d. 1755, hade avancerat till generalmajor, då han 1754 utnämndes till befälhafvare för de britiska trupperna i Nord-Amerika, med uppdrag att verka till anfall mot de franska besittningarna. B. vann vid sin ankomst (febr. 1755) allt i förvirring och var personligen ej vuxen sin svåra post, framträdde allt enär han underskattade de amerikanske friliggas och indianernas stridsvärde. Han ledde själf en expedition mot Fort Duquesne, men led i närheten af, anfallan af fransmän och indianer, ett svårt öderlag 9 juli 1755 samt dog några dagar senare i följd af i striden erhållna sår.

V. S.-g.

Braddon [brä'dn], Mary Elizabeth, engelsk författarinna, f. 1837 i London, gift 1874 med bokförläggaren John Maxwell, änka 1895, utbeuter med lyriska dikter och en komedi, *Loves Arcadia* (1860), samt vann rykte som romanförfattarinna med *Lady Audley's secret* (1862; 8 uppl. 3 tre månader; "Lady Audleys hemlighet", 1863) och *Aurora Floyd* (1863; två svenska öfv. s. å.).

Öfver 20 af hennes arbeten äro utgifna på svenska, bl. a. *John Marchmont's legacy* (1864; "John Marchmonts testamente", s. å.) och *The doctor's wife* (1864—68; "Doktors fru", 1865). Alla dessa arbeten tillhöra den s. k. sensationsromanen. Genom spännande situationer väcka och underhålla de i ovanlig grad läsarens intresse, men ega ej något högre konstnärligt värde. B. redigerade under många år tidskriften "Belgravia".

Bradford [brä'dfæd]. 1. Stad och sedan 1888 eget grefskap (43,7 kvkm.), förut hörande till grefsk. York, i det inre England, 14 km. v. om Leeds. 279,809 inv. (1901; år 1801 blott 13,000 inv.). Det är en vacker och välbyggt stad med många ståtliga byggnader, bl. a. det 1873 fullbordade stadshuset (townhall, en fullständig imitation af Palazzo Vecchio i Florens), framför hvilket står en staty af fabrikanten sir Titus Salt, vidare St. George's hall, börsen i veneziansk stil och klädeshallen. B. är hufvudsätet för Englands kamgarmspinneri och väfveri. Världsberömda äro kamgarmsfabrikerna i Saltaire (anlagda af sir Titus Salt) och de omedelbart vid B. liggande Manningham mills (för sidenvaror och sammet). Dessutom har B. stor bomulls- och sidenindustri, färgerier och blekerier, maskinverkstäder, valsverk och gjuterier. Af bildningsanstalter märkas ett independentseminarium (Airedale college), ett baptistseminarium, teknisk skola, bibliotek och museum. — 2. B. on Avon [brä'dfæd ån æ/vn], gammal stad i engelska grefsk. Wilts, 8 km. s. ö. om Bath. 4,514 inv. (1901). Klädesindustri. — 3. Förstad till Manchester. — 4. Stad i nordamerikanska staten Pennsylvania, vid järnvägen Buffalo—Pittsburgh, i ett af de rikaste oljedistrikten i staten. 15,029 inv. (1900).

Bradford [brä'dfæd], William, guvernör öfver "pilgrimsfädernas" koloni Plymouth i Nya England, föddes i Austerfield, Yorkshire, 1590, slet sig tidigt till den brownistiska sekten och deltog 1607 i dessa puritaners misslyckade försök att fly till Holland. 1608 lyckades B. komma öfver till Amsterdam, flyttade 1609 till Leiden och åtföljde 1620 sina trosfränder på deras färd med "Mayflower" till Nord-Amerika (se Plymouth). Redan i april 1621 dog koloniens förste guvernör, Carver, och B. valdes sedan år efter år till guvernör — förutom några år, då han afböjde valet — ända till 1647. Han lyckades inleda vänskapliga förbindelser med kringboende indianer och förestod under "pilgrimsfädernas" första svåra år guvernörsämbetet med beundransvärd kraft och klokhet. B. afled i Plymouth, Massachusetts, 1657. — Af B:s skrifter utgafs under hans lifstid blott *A diary of occurrences* (London 1622), en af honom och E. Winslow författad skildring af koloniens första år. En del smärre skrifter, såsom *Some observations of God's merciful dealings with us in this wilderness* och *A word to Plymouth*, finnas tryckta dels i A. Youngs "Chronicles of the pilgrim fathers" (Boston 1841—46), dels i Massachusetts' historiska förenings "collections" och "proceedings". B:s främsta arbete, *History of the Plymouth plantation*, som skildrar koloniens öden till 1647, var länge blott känt i fragment, det återfanns 1855 i biskopens af London bibliotek och anses ha öfverförts till England 1774 af guvernör Hutchinson. Det trycktes fullständigt 1856 i ofvan nämnda "collections" (4:e

serien, 3:e delen). Jfr om B. vidare Hutchinson, "History of Massachusetts", samt Winsor, "Critical and narrative history of America", del III, och "Governor Bradford's 'History of Plymouth plantation' and its transmission to our times" (1881). V. S.-g.

Bradford [brä'dfəd], nordamerikansk boktryckarfamilj.

1. **William B.**, f. i Leicester i England 1663, lärde sitt yrke i London hos boktryckaren Andrew Sowles, en vän till Penn och George Fox, samt blef måg till Sowles. 1682 deltog han i den utvandring af kväkare under Penn, som ledde till grundläggningen af Filadelfia och inrättade där 1685 ett boktryckeri, det tredje i kolonierna och det första söder om Nya England. Året därpå anlade han jämte ett par tyskar Amerikas första pappersfabrik. B. utgaf bl. a. George Keiths stridsskrifter mot kyrkosamfundet i Nya England, hvarför hans press togs i beslag och han själf en tid hölls häktad. Han flyttade sedan till New York, inrättade det första boktryckeriet i denna provins och fick 1693 titeln kunglig boktryckare. 1725 började han utge "New York gazette", stadens första tidning. B. var i mer än 30 år koloniens ende boktryckare; han afled först 1752.

2. **Andrew Sowles B.**, den föregående son, boktryckare, f. i Filadelfia 1686, d. därstädes 1742. Öfvertog 1712 ett fadern delvis tillhörigt tryckeri i Filadelfia och var till 1723 den ende boktryckaren i Pennsylvania. 1719 började han utgifva "American weekly mercury", den första tidningen i mellankolonierna, och 1741 tidskriften "American magazine". Det var hos honom som den unge Benjamin Franklin vid sin ankomst till Filadelfia 1723 fick anställning som sättere.

3. **William B.**, den föregående brorson, boktryckare, f. i New York 1719, d. i Filadelfia 1791, började 1742 utge "Pennsylvania journal" och uppträdde i denna tidning skarpt mot regeringens öfvergrepp, särskildt mot stämpelakten. Vid oafhändighetskrigets utbrott gick B. in i milisen, där han nådde öfverstes grad.

4. **Thomas B.**, den föregående son, boktryckare, f. i Filadelfia 1745, d. därstädes 1838, var först faderns medhjälpare i "Pennsylvania journal", öfvertog sedan själf utgifningen och förvandlade 1801 tidningen till "True american". B. deltog liksom fadern i striderna under oafhändighetskriget; han var äfven kongressens officiella boktryckare. V. S.-g.

Bradi-bhakha. Se Hindi.

Bradke, Egor Theodorovitj, grundläggare af vladimirska universitetet i Kijev 1834, f. 1796 på Ösel, d. 1861, härstammade från en svensk adelsläkt, som under Peter I invandrat till Ryssland och naturaliserats. Efter deltagande i polska fälttåget 1831 lämnade B. militärtjänsten och egnade sig åt administrativ-pedagogisk verksamhet i södra Ryssland, tills han förflyttades till Dorpat. B. var allmänt prisad för sin humana karaktär. A.-d. J.

Bradlaugh [brä'dlā], Charles, engelsk fritänkare och politiker, f. 1833, d. 1891. Redan 1849 måste han lämna sitt fattiga föräldrahem på grund af religiösa tvifvel, och i förtvifan öfver att hans åsikter öfverallt stängde vägen för honom, tog han året därpå värfning som soldat. 1853 blef han emellertid friköpt och erhöll plats i London hos

en advokatfirma, först som springpojke, men snart som högtbetrodd medhjälpare; och samtidigt började han under namnet *Iconoclast* ("bildstormaren") både i skrift och på möten i fria luften en våldsam agitation för fritänkeriet, hvarvid han ofta råkad i delo med polisen. I den ateistiska och republikanska veckotidningen "The national reformer" var han alltifrån dess början, 1860, en ifrig medarbetare ända till sin död; sedan 1862 var han äfven tidningens egare. Under allt detta förvärfvade han, framför allt genom sin orubbliga rättskänsla, sitt personliga mod och sin våltalighet, en stor mängd anhängare i hela landet, särskildt bland arbetarna. Han predikade vid alla tillfällen radikal republikanism, deltog i den häftigaste agitationen i flera olika frågor och försökte t. o. m. spela en roll i Frankrikes politiska lif efter septemberrevolutionen 1870. Särval tidningen som andra af honom publicerade arbeten invecklade honom ständigt i rättegångar; den ryktbaraste bland dessa gällde den af honom förlagda nymalthusianska skriften "Fruits of philosophy" och slutade (1879) med frikännande för B. och mrs Annie Besant (se d. o.), hans medkämp under flera år (1874—85). Efter två misslyckade försök lyckades B. 1880 blifva parlamentsledamot för Northampton. Hans val föranledde en lång och egendomlig politisk strid. B:s begäran att i likhet med kväkare och medlemmar af vissa andra sektor få utbyta parlamentseden mot en högtidlig försäkran afslogs, och då han utan ed deltog i omröstningarna utlyste underhuset nytt val i hans valkrets. Han blef emellertid återvald och bad då att få aflägg ed, men också detta vägrades honom såsom erkänd ateist; och då han det oaktadt afled eden, blef han med våld förd ur underhuset. Fyra gånger blef han utstött ur underhuset och lika ofta återvald af va-

männen, medan samtidigt saken invecklade honom i en rad rättegångar. Vid de allmänna valen 1880 behöll han sin valkrets, och 1886 slutade äntligen striden, i det underhusets dåvarande talman tillkännagaf honom att eget ansvar gå eden och taga sätet. B. behöll sedan platsen till sin död och blef snart mycket populär inom underhuset, så att han lyckades genomdriva ovanligt många egna lagförslagen bl. a. ett som tillät äfven fritänkare att vid alla tillfällen ersätta eden med en försäkran (1888). Jfr O. Sandström, "Charles Bradlaugh" (i danska studentensamfundets småskrifter, 1892), och en biografi af B:s dotter H. B. Bonner (1894). E. Hk.

Bradley [brä'dli], hytteort i engelska grefskapet Stafford, nära Bilston, vid Birminghamkanalen. Där finnas Wilkinsons storartade järnverk, som sysselsätta omkr. 5,000 arbetare.

Bradley [brä'dli], James, engelsk astronom, f. 1692, blef diakon 1719, men tog afsked från sitt andliga ämbete, när han 1721 blef astronomiprofessor i Oxford. Han var den förste, som (1721) uppställde en teori om ljusets aberration. 1741 ka-

des han, efter Halley, till kungl. astronom vid observatoriet i Greenwich. Hans upptäckter och räknelser (öfver jordaxelns nutation m. fl.) fylla 10 folianter och utgöra ännu i dag grundvalen för alla astronomiska tabeller. B. egnade jämväl omräkningar åt förbättrandet af de astronomiska apparater. Död 1762. En del af hans manuskript offentliggjordes 1776—1805 i *Astronomical observations made at the royal observatory at Greenwich 1750—62* (ny uppl. 1838). Hans *Miscellaneous works and correspondence* offentliggjordes 1832.

Bradley [brá'dli], Edward, engelsk skriftställare, f. 1827 i Kidderminster, d. 1889 som kyrkordre i Lenton (grefskapet Lincoln), vann under pseudonymen Cuthbert Bede sitt rykte genom en roande novellistisk-humoristisk skildring af det engelska universitetslivet, *The adventures of Mr. Verdant Green, an Oxford freshman* (4 bd, 1853—73; med illustrationer af B. själf). Han utgaf vidare ett antal berättelser och skiss-samlingar i samma anda, ofta med inströdda dikter, samt åttilliga arbeten öfver Skottlands natur, folksåner och antikviteter.

Bradshaw [brá'dʃá], William, engelsk puritan, f. 1571, d. 1618, studerade i Cambridge och om som informator på Guernsey under starkt inflytande af den berömda puritanen Thomas Cartwright. B. erhöll 1601 en predikantbefattning, men suspenderades redan följande år för kättersk lära och var äfven sedermera ofta utsatt för renlighetsstraffar. Mest bekant är han som författare till det vidt spridda arbetet *English puritanisme* (1605, under titeln "Puritanismus anglicus" 1610 utgifvet i latinsk öfversättning af William Ames), hvari han sade sig vilja framlägga de frångåsta puritanernas lära och kraftigt uppträdde mot allt yttre andlig domsrätt öfver de enskilda församlingarna. V. S.—g.

Bradshaw [brá'dʃá], John, engelsk politiker, f. 1602, egnade sig åt advokatverksamhet och slöt sig vid den stora politiska brytningen på 1640-talet till parlamentspartiet samt blef 1647 chief-justice i sin hemort Cheshire. I den utomordentliga domstol, som i jan. 1649 dömde Karl I till döden, satt B. såsom president och tjänstgjorde om sådan äfven i den domstol, som dömde åtskilliga peerer, däribland hertigen af Hamilton, till döden för högförräderi. Han vardt äfven ledamot af statsrådet och fungerade i tre år såsom denna corporations president. Med harm såg han O. Cromwells upplösning 1653 af både parlament och statsråd och protesterade i 1654 års parlament mot kungens samlande i en endes, protektorns, hand. Då E. Cromwell 1659 abdikerade såsom protektor, blef B. ånyo ledamot af statsrådet, men afled redan 22 nov. 1659. Han begrofs i Westminster abbey, men under restaurationen rycktes hans lik ur grafven och hängdes i galge sida om sida med O. Cromwells och Iretons.

Bradshaw [brá'dʃá], George, de första engelska kommunikationstabellernas upphöfsman, f. 1801, utaf 1839 *Bradshaw's railway time tables*, hvilken 1840 fick titeln *Bradshaw's railway companion* och från 1841 i utvidgad form utkommit under titeln *Bradshaw's monthly railway guide*, hvilken handbok måningom vunnit världsrykte. 1847 började han utgifva *Bradshaw's continental railway guide* samt

har äfven författat dylika handböcker öfver större delen af Europa och Indien. B. tillhörde kväkarnas sekt och var en trogen medhjälpare till Cobden och Burrit i deras filantropiska och fredsvänliga agitation. På en resa i Norge angreps han af kolera och dog nära Kristiania 1853.

Bradstreet [brá'dstrit], Anne, nordamerikansk författarinna, född Dudley, f. 1612 i Northampton, England, vardt 1628 gift med juristen Simon B. och kom med honom 1630 till Amerika, där mannen på äldre dagar blef guvernör i Massachusetts. Fru B. dog 1672. På en gång lärdd och huslig, intager hon i nordamerikanska litteraturen ungefär samma plats som fru Brenner i den svenska, vardt som denna moder till många barn och medhann likaledes att förvärfa sig vedernamnet "den tionde sångduinnan", efter början af den svassande titeln på hennes beskrifvande och didaktiska poemsamling (1650, fullständigare 1678). Hennes "Works" utgäfvo ånyo 1867. Biogr. af Helen Campbell (1890).

Bradwardine [brá'dwædin] l. Bradwardina, Thomas af, engelsk teolog, med hedersnamnet "doctor profundus", äfven bekant som matematiker och astronom, f. omkr. 1290, d. 1349 såsom ärkebiskop af Canterbury. Gentemot den pelagianska åskådning, hvaraf han ansåg samtiden helt och hållet behärskad, häftrade han med stor kraft och verklig, ur egna religiösa erfarenheter framväxt kongenialitet, om än i skolastisk form, Augustinus' tankar i deras strängaste gestalt. Ej ens för läran om den dubbla predestinationen ryggade han tillbaka, men sökte genom subtila begreppsdistinktioner komma ifrån dess deterministiska konsekvenser. Hans teologiska hufvudarbete, *De causa Dei*, trycktes 1618. Jfr uppsats af Seeberg i Haucks Realencyklopedi. E. Bg.

Bradykardi (af grek. *brady's*, trög, och *kardi'a*, hjärta), trög hjärtverksamhet (yttrande sig i långsam puls).

Bradyali (af grek. *brady's*, trög, och *laléin*, prata), sådan långsamhet i talet, som beror på hämmad artikulation, till skillnad från bradyfrasi (af grek. *fra'zein*, tala), sådan långsamhet i talet, som beror på trög tankegång.

Bradypepsi (af grek. *brady's*, trög, och *pe'plein*, göra mjuk, smälta maten), trög matsmältning.

Bradypus, zool. Se Sengångare.

Bradyuri (af grek. *brady's*, trög, och *uron*, lat. *urina*, urin), trög urin-afföring.

Braekeleer l. Braekelaer [brak-], Ferdinand de, belgisk målare, f. 1792, d. 1883, målade historietafflor dels af bibliskt och dels af profant innehåll (*Tobias helas af sin son*, *Antwerpens invånare försvara sin stad mot spanjorerna* 1576 m. fl.), men vann sina största triumfer genom poetiska och karakteristiska skildringar ur belgiskt familje- och gatulif (*Huslig tvist*, *Kärleksförklaringen*, *En gammal tiggarmusikant på en bykrog* m. fl.).

Brag. 1. Karl Johan B., präst, f. 1735 i Marstrand, blef 1761 filos. magister i Uppsala och verkade där som docent i matematik till 1763, då han kallades till domkyrkopredikant i Göteborg. Han kom emellertid ej att tillträda denna befattning, utan blef i stället bibliotekarie och lärare i logik och metafysik vid gymnasiet, utsågs 1766 till

konrektor samt två år senare till bataljonspredikant och slottspastor på Älfsborg. 1774 blef han kyrkoherde i Kristine församlings svenska afdelning. Död 1781. Af sin samtid ansågs han för en utmärkt predikant, och flera af honom författade psalmer visa, att han egde begåfning äfven som skald. Han utgaf 15 *Profpsalmer* (1780; sedan tryckta tillsammans med åtskilliga psalmer af Kjellerstedt under titeln "Sions sånger vid Babylons elfver?"), *Postilla* (1782), ett sammandrag af Mosheims "Theologia dogmatica" (1784), *Göteborgs stifts-, stånds- och hushållningsmatrikel för år 1764* (1765) och, tillsammans med lektor J. Rosén, ett *Predikobibliotek* (1766) m. m. (J. Hdr.)

2. Jonas B., den föregående brorson, astronom, f. 1781 i Göteborg, blef student i Lund 1797, filos. magister 1802, docent i romersk våltalighet 1805 och astronomie observator 1807. År 1813 fick han den s. å. inrättade professuren i astronomi och fysik, och 1846 blef han emeritus. Död 1857. B:s akademiska afhandlingar, som närmast voro afsedda för hans lärjungar, utmärka sig för en ovanlig klarhet i framställningen.

Brag. 1. Axel Herman Teodor B., operasångare, f. 1 april 1860 i Kalmar, studerade vid Uppsala universitet 1879—84, sedermera sång under Stockhausen i Frankfurt a. M. 1886 och Lamperti i Milano 1890 samt var två år engagerad vid tyska operascener, innan han 1891 anställdes vid k. operan i Stockholm, där hans första roll var *Plumketti* i "Martha". Bland hans öfriga partier må nämnas *Falstaff* ("Muntra fruarna"), *Baskir* ("Lalla Rookh"), *Gil Perez* ("Svarta dominon"), *Gigoti* ("Diamantkorset"), *Don Pasquale* och *Schahabam* ("I Marokko"). 1898 tog han engagemang i Dresden, och sedan 1903 har han varit anställd som operasångare och regissör vid hofoperan i Stuttgart.

2. Ida B., den föregående hustru, född Moritz, sångerska, f. 18 apr. 1866 i Västergötland, af judisk börd, gift 1892, studerade sång under Günther och 1887 i Paris under Delle Sedie och S:t Yves Bax, hvarpå hon verkade som konsert-sångerska och sånglärarinna i Köpenhamn 1889—90. Sistnämnda år debuterade hon å k. operan i Stockholm såsom *Julia* och var till 1898 fäst vid denna scen, där hon utförde *Santuzza* ("På Sciolien"), *Desdemona* ("Otello"), *Ingeborg* ("Den bergtagna"), *Aida*, *Thalea* ("Häxan"), *Mara*, *Jolantha* m. fl. roller. A. L.

Braga, ett af hafremjöl och humle eller hirs och malt beredt öl, som drickes af kosacker och tatarer. Det blandas ofta med stömjöl.

Braça. 1. Distrikt i Portugal, i den forna prov. Entre-Minho-e-Douro. 2,738 kvkm. 356,819 inv. (1900), 130 på 1 kvkm. B. är ett fruktbart och väl odladt land, som sträcker sig från kusten till Sierra da Cabreira i ö. — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt. 24,309 inv. (1900). Det ligger på en höjd, 180 m. öfver floden Destes dal, har många gamla byggnader, ett stort citadell, en gotisk dom samt många ruiner från romartiden. Årkebiskopsäte. — B. fanns redan på romarnas tid, under namnet *Bracara Augusta*. Sedermera var det hufvudstad i svevernas rike. På ett kyrkomöte därstädes 561 afsvuro sveverna arianismen. Staden kom sedermera efter hvarannat under västgoterna, araberna och

kastiljanerna samt var en tid residens för konungarna af Portugal. — Ej långt från B. ligger på ett berg kyrkan Bom Jesus do Monte, en berömd vallfärdsort. (J. F. N.)

Braça, Gaetano, italiensk musiker, f. 1829, omtyckt violoncellvirtuos och kompositör i Florens (sänger, orkestersaker och operor). A. I.

Braça, Joaquim Theophilo Fernando, portugisisk litteraturhistoriker, f. 24 febr. 1843 på ön São Miguel (en af Azorerna), utgaf vid 16 år diktssamlingen *Folhas verdes*, blef juris doktor i Coimbra 1868 och år sedan 1872 professor i modern litteratur vid Curso superior de lettras i Lissabon. 1890 invaldes han i portugisiska vetenskapsakademien. B. är en genialisk och ovanligt alsterrik författare, men alltför hastigt producerande för att han alster skulle kunna alltigenom vara gedigna. Vi sidan af en imponerande mängd arbeten i bokform har han medhunnit bidrag till en massa in- och utländska tidskrifter. Verkligt andrika äro hans dikter: *Stella Matutina* (1863; ett bibliskt epos), *Visão dos tempos* (1864, ett slags världsalltets och människosläktets epos, i V. Hugos stil), *Torrente* (1868) m. fl. Mera betydande är B. dock såsom litteraturhistoriker. Hans bredt anlagda *Historia da litteratura portugueza* (i form af monografier, 16 b. 1870—80; ny, utvidgad uppl. under utgifning öfverträffas i användbarhet af de mera korta handböckerna *Theoria (Manual, Curso) da historia da litteratura portugueza*. Med de nu lefvande författarna sysselsätter sig hans *Modernas ideias na litt. port.* (2 bd, 1892). Han utgaf till Camões 300-årsjubileum en förtjänstfull *Bibliographia camoniana* (1880). Stor förtjänst har B. inlagt såsom den egentlige grundläggaren af portugisisk folklösa. Redan i studentären slamade han sitt lands folvisor, romanser och sägner. Af hithörande arbeten må nämnas "Cancioneiro popular" (1867), "Contos tradicionais do povo portuguez" (2 bd, 1883) och "O povo portuguez nos seus costumes, crenças e tradições" (2 bd, 1886). I politiskt afseende är B. radikal och en af det demokratiska partiets chefer. På det filosofiska området har han infört Comtepositivism i Portugal genom särskild utgifna skrifter och uppsatser i tidskriften "O positivismo" (180—86); dess anda råder ock i B:s diktsamling *Miragens seculares* (1884). I samma anda har han författat en världshistoria, *Historia universal* (2 bd, 1878—82), som blifvit föremål för starka angrepp. Han har äfven skrifvit Coimbra-universitetets historia (3 bd, 1892—97).

Bragadino [-dinå], Marcantonio, venezianskrigare, f. 1520, fick jämte A. Baglioni befälet i den befästa sjöstaden Famagusta, på Cypern, hvilke stad han 1571, efter ett hjältemodigt försvar, måste överlämna till turkarna. Han blef trots löfte om fritt aftåg lefvande fådd af fienden (som förevändning tjänade en falsk beskyllning att han natten författat en världshistoria, *Historia universal* (2 bd, 1878—82), som blifvit föremål för starka angrepp. Han har äfven skrifvit Coimbra-universitetets historia (3 bd, 1892—97).

Bragança (äfven Braganza). 1. Distrikt i portugisiska provinsen Traz os Montes. 6,669 kvkm. 185,586 inv. (1900), 28 på 1 kvkm. B. är det nordöstra hörnet af Portugal, ett bergigt och kargt land. — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, på e-

höglätt, 684 m. ö. h., 12 km. från spanska gränsen. 5,476 inv. (1900). Biskopssäte. — B. upphöjdes 1442 till hertigdöme och eger ett befäst kastell, som är den regerande dynastiens stamborg. Därför kallas Portugals kronprins hertig af B. — S. Stad och badort i staten Pará, Brasiliens förenta stater, vid mynningen af Rio Pará. B. är genom järnväg förbundet med Pará. J. F. N.

Bragança (Braganza), namn (efter slottet Bragança i portugisiska prov. Traz os Montes) på en släkt, till hvilken Portugals nuv. kungliga och Brasiliens förra kejserliga dynastier höra. Släkten härstammar från den portugisiska konungen Johans oäkta son Alfons (d. 1461), som af konung Alfons V 1442 upphöjdes till hertig af Bragança. När Portugal 1640 frigjorde sig från föreningen med Spanien, valdes hertig Alfons' ättling i sjunde led till konung under namnet Johan IV (reg. 1640—56). Dennes söner Alfons VI (reg. 1656—67, då han blef afsatt, d. 1683) och Peter II (reg. 1667—1706, antog konungatitel först 1683 vid broderns död) voro efter hvarandra konungar af Portugal. Den senare efterträddes af sonen Johan V (reg. 1706—50) och denne af sin äldste son, Josef I (reg. 1750—77). Hans dotter Maria I (reg. 1777—99, då hon blef vansinnig, d. 1816) var gift med sin farbror Peter III (reg. 1777—85). Deras son Johan VI öfvertog 1799 regeringen, men måste 1807 fly ur landet på grund af fransmännens inträngande och för då till Brasilien. Vorden konung 1816 vid moderns död, återvände han först 1821 till Portugal, där han regerade till sin död, 1826. Hans äldste son, Peter, hade af brasilianerna, som reste sig mot Portugals välde, tvungits att låta utropa sig till kejsare af Brasilien 1822 under namn af Peter (Pedro I). Enär han ej samtidigt fick vara konung af Portugal, afsade han sig vid faderns död dess krona till förmån för sin dotter, Maria II da Gloria, och insatte sin broder Dom Miguel (Mikael) till regent under hennes omyndighet. Denne usurperade då makten och lät 1828 förklara sig för konung af Portugal, men blef 1834 fördriven af Peter, som 1831 afsade sig Brasiliens tron till förmån för sin son Peter (Pedro) II. Maria II da Gloria (reg. 1834—53) var andra gången gift med hertig Ferdinand af Sachsen-Koburg-och-Gotha, och med deras äldste son, Peter (Pedro) V (reg. 1853—61), uppsteg huset Sachsen-Koburg-och-Gotha på Portugals tron. Han efterträddes af sin broder Ludvig (Luiz) I (reg. 1861—89) och denne af sin äldste son, Karl (Carlos) I, som f. n. (1905) är Portugals konung. Han är gift med prinsessan Maria Amalia af Orleans, äldsta syster till den franske tronpretendenten hertig Filip af Orléans.

Den *brasilianska* linjen. Peter II (reg. 1831—89) blef 14 nov. 1889 afsatt från Brasiliens kejsartron, och med hans död 1891 utgick det kejserliga huset B. på svärdssidan. Hans dotter Isabella är sedan 1864 gift med greve Gaston af Eu, af huset Orléans, en sonson till fransmännens konung Ludvig Filip.

Dom *Miguels* linje. Dom Miguel dog 1866, och hans son Miguel, hertig af Bragança, är f. n. (1905) den äldste medlemmen på svärdssidan af släkten B. E. A.—t.

Bragança (Braganza), hertig af (port. *duque de*), titel för portugisiska kronprinsen.

Braganza. Se Bragança.

Bragarfull. Se Bragebägaren.

Bragarödur l. Bragestal. Se Brage.

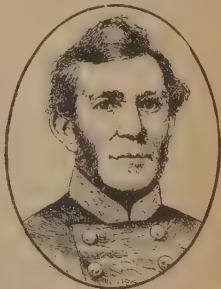
Brage. 1. *Nord. myt.* Skaldekonstens gud. Snorres Edda kallar honom tyndig att uttrycka sig, den sidskaggige asaguden, Odens son, Iduns man. Han nämnes ock som gud vid Ägirs gästabad, där han talar först af asarna på deras vägnar och framställes som Iduns man med barn och adoptivsöner, sannolikt skalderna, manas i Hakonarmal af Oden att jämte Hærmød välkomna den fallne fursten i Valhall och omtalas af Egil Skallagrímsson med uttryck, som tolkats så, att han ansågs för son af Oden och Gunnlod (se d. o.). I en afdelning af Snorres Edda (*Bragarödur*, "Brages tal") framställes B. meddelande asarnas gäst Ägir sägner om gudarna. B. är hvarken någon gammal eller folklig gud, vetes icke känd af svenskar och danskar, och Oden var eljest skaldernas gud. Namnet sammanhänger med isl. *bragr*, troligen i dess betydelse "skaldskap".

2. B. den gamle, Boddeson, den äldste fornorske skalden. Hans lif sättes i traditionen i samband med historiska personligheter i början af 800-talet, han säges härstamma från västra Norge samt haiva besökt Danmark och Sverige, där konung Björn at Haugi vredgades på honom, men skänkte honom lifvet, sedan B. diktat en drapa om honom på en natt. De dikter, som tillskrifvas honom, anses af flera forskare tillhöra en yngre tid. Det har förmodats, dels att B. är blott en omgestaltning af guden Brage till historisk personlighet, dels omvändt, att guden voro B., den förnämste skalden, upphöjd till gud. B.—e.

Bragebägaren (isl. *bragarfull*, af *bragr*, "den förnämste", "furste"), vid fornordiska furstars graföl en skål till den dödes minne, hvilken arftagaren drack under afläggande af ett löfte, innan han leddes i den aflidnes högsäte och kom till arf efter honom.

Bragnäs, östra delen af staden Drammen. Namnet kommer från den forna gården Braker (Brager), på hvars grund staden är byggd.

Bragg [brä'g], Braxton, nordamerikansk general i de konfedererades armé, f. 1817 i Warren County, Nord-Carolina, d. 1876 i Galveston, Texas, inträdde 1837 som underlöjtnant i amerikanska hären, deltog 1838—42 i striderna mot seminolerna i Florida samt sedan äfven i kriget mot Mexico, hvarunder han för tapperhet i slaget vid Buena Vista 1847 erhöll öfverstelöjtnants grad. 1856 lämnade B. aktiv krigstjänst och slog sig ned i Louisiana som egare af en sockerplantage och uppsyningsman öfver offentliga arbeten inom staten. Vid inbördeskrigets utbrott inträdde han i de konfedererades armé som brigadgeneral, anförde (6—7 apr. 1862) centern i slaget vid Shiloh, befordrades till general och efterträdde i april s. å. Beauregard som befälhafvare för

Mississippiarmén. I sept. inföll B. med 45,000 man i Kentucky, vann en framgång vid Perryville (8 okt.), men måste retirera, då nordstatstrupperna erhöilo förstärkningar. Ett nytt framryckande ledde till den blodiga striden vid Murfreesboro l. Stone river (31 dec. 1861—2 jan. 1862), där B. besegrades af general Rosecrans. Han besegrade väl denne i slaget vid Chickamauga (19—20 sept. 1863), men led mot Grant det afgörande nederlaget vid Chattanooga (25 nov. s. å.) och måste retirera till Georgia. B. fick nu lämna sitt befäl, men kallades i febr. 1864 till Richmond som presidenten Jefferson Davis' militäre rådgifvare. Efter kriget ledde han åtskilliga stora vattenbyggnadsarbeten för staten Alabamas räkning. — General B:s broder, Thomas B., f. 1810, d. 1872, var först advokat, sedermera 1855—59 guvernör i Nord-Carolina och 1859—61 samma stats representant i unionens senat. Vid krigets början öfvergick han till de konfedererade, nedlade sin plats i senaten och var 1861—63 generaladvokat i Jefferson Davis' kabinet. Efter kriget återupptog B., fullständigt ruinerad, sin verksamhet som advokat.

Braham [bräi'om], John, engelsk operasångare, f. 1774, sjöng redan vid tio års ålder koloraturstycken, engagerades 1797 vid Coventgarden-teatern i London, återvände dit efter några års vistelse i Italien och dog 1856. Om hans koloraturskicklighet vittnar bl. a. den omständigheten att Weber för honom komponerade *Hüons* parti i Oberon. B. vann erkännande äfven såsom kompositör af sånger (*Death of Nelson*) och operor (*The cabinet* m. fl.). A. L.

Brahe, biflod fr. v. till Weichsel, i Västpreussen, börjar vid Rummelsburg, rinner genom flera små sjöar och står vid Bromberg genom Bromberg-kanalen i förbindelse med Netze—Oder. B. har en längd af 195 km., af hvilka 14 äro segelbara (mellan Bromberg och Weichsel).

Brahe, namn på tvenne sinsemellan befreundade adliga ätter, den ena dansk, den andra svensk.

A. Den danska ätten, som äfven skref sig Bragde och i sitt vapen förde en stolpe, skall enligt danska släktböcker härstamma från en Verner B., hvilken bodde i Skåne, där släkten ända till 1500-talet merendels var bosatt. En sonsos son till honom var Torkil B., riksråd under drottning Margareta och fader till Johanna B., som genom sitt giftermål med Magnus Laurens-son i Sverige blef stammoder för den svenska Brahe-ätten (se nedan). En broder till Torkil B. var Axel B. till Vidtsköfve, likaledes riksråd. Denne blef stamfader för den danska ätten, som utdog på svärdssidan 1786. Ättens siste manlige medlem var Preben B., d. 1786. Efter honom öfvergick familjegodset Hvedholm (se Brahes-minde) till hans kusins son, Axel Bille, sedan kallad Bille-Brahe. Se "Danmarks adels aarbog" (1888).

1. Axel B., d. 1551, blef riksråd 1523, tog en viktig del i striden mot Sören Norrby och de skånske bönderna samt vann därigenom Vidtsköfve från sin kusin, Niels B., som stred för sin forne herre, Kristian II, ehuru han hade lofvat Fredrik I trohet, och som 1529 blef tillfångatagen och afkrättad efter grymma marter. Axel B. var 1524, 1537, 1540 och 1541 sändebud till Sverige. Under grefvefejden var han den skånska adelns anförare i slaget vid Hälsing-

borg 1535 och ledde belägringen af Malmö och Landskrona.

2. Jörgen B., f. 1515, d. 1565, utmärkte sig i sjöarskriget såsom sjökrigare både vid Öland 1564, där han i förening med Otto Rüd tog skeppet "Makalös", och vid Rügen 1565. Han tog till sig sin brorson Tyge B. som litet barn och sörjde för hans utbildning. E. Ebg.

3. Tyko (Tyge) B., den föregående brorsos dansk astronom, f. 14 dec. 1546 på Knutstorp i Skåne, d. 14 okt. 1601 i Prag genom olycksbändelse. Han studerade först juridik i Köpenhamn och Leipzig, men sysslade under tiden också med astronomi och matematik. Redan 1563 observerade han med bristfälliga instrument en konjunktion mellan Saturnus och Jupiter och kom därvid till insikt om otillförlitligheten hos de brukliga s. k. alfonsinska

och pruteniska planettabellerna. Sedan han 1565 genom arf kommit i besittning af en stor förmögenhet, hängaf han sig helt åt sitt älsklingsstudium, astronomen. Han studerade i Wittenberg, Rostock och Augsburg samt återvände till Danmark 1570. År 1572 upptäckte han den nya stjärnan i Cassiopea, hvarom han berättar i *De nova stella* (1573; ånyo utg. 1901). Han vistades 1575 någon tid i Hessen, men återkallades till Danmark 1576 af Fredrik II, som lämnade honom öf Hven i förläning och gaf honom ett rikligt underhåll. På Hven uppförde B. de båda observatorierna Uranienborg och Stjärneborg, som han försåg med en storartad instrumentell utrustning. Efter Fredrik II:s död, 1588, blef B. utsatt för svåra förföljelser och måste till sist 1597 fly ur landet med sina instrument. S. å. kallades han af Rudolf II till kejsrerlig astronom i Prag, och där vistades han till sin död, i sina arbeten understödd af sin snillrike lärjunge Kepler. Hans dyrbara instrument förstördes till största delen efter slaget på Hvita berget (1620); endast en stor sextant visas ännu i

Frag. — B. har sin största betydelse för astronomien däri, att han bragte observationskonsten till en förut ej anad fulländning, dels genom användning af nya och förbättrade instrument (jfr *Astronomiska instrument*), dels genom bättre bearbetning af observationsmaterialet. I sin upfattning af världssystemet tog han ästeg från Copernicus och uttalade den åsikten, att solen och månen kretsas omkring jorden, som är alltids medelpunkt, samt att Mercurius, Venus, Mars, Jupiter och Saturnus röra sig kring solen. Bland hans verk må nämnas *Astronomiæ instauratæ mechanica* (1598; ånyo utg. i Stockholm 1901) och *Astronomiæ instauratæ pythagasmata* (II, 1588, I, 1602, bägge 1648). Själ utgaf B. en del af sin brevväxling, *Epistolæ astronomicae* (1596). A. Favaro (1886) och F. Burckhardt (1887) hafva utgivit vissa partier af densamma. Bref till och från B. utkomma samlade i F. R. Friis' "Tychoonis Braheii et ad eum doctorum virorum epistolæ" (1876—86, 1902—03 ff.). Friis utgaf äfven 1867 B:s kometobservationer och vetenskapselskabet i Köpenhamn 1876 hans "Meteorologiske dagbog, holdt paa Uranienborg for aarene 1582—97". Till den sekularfest, som svenska vetenskapsakademien 24 nov. 1901 firade till hans minne, utgaf K. B. Hasselberg en faksimile-upplaga i 200 exemplar af hans "Astronomiæ instauratæ mechanica". — Litt.: Gassendus, "Tychoonis Braheii vita" (2:a uppl. 1655), Friis, "Tyge Brahe" (1871), Dreyer, "Tycho Brahe" (1890), Studnicka, "Prager Tychoniana" (1900), samt smärre skrifter af Dreyer (1901), Thiele (s. å.), Dunér (s. å.) och Friis (1902). Om Stjärneborg se art. Hven och uppsats af Charlier i "Acta univ. lund." XXXVII: 2. A. N.-r.

4. Sofie B., den föregående syster, f. 1556, d. 1643, egnade sig tidigt åt astronomiska, och framför allt astrologiska, studier och deltog städe i sin lärde broders arbeten. Hon sysslade äfven med medicin och kemi, hvarigenom hon fördes in i alkemistiska undersökningar. Hon var 1577—88 gift med Otto Thott och blef moder till Tage Thott, som senare fick tillnamnet Skånes kung. Hon förlovade sig 1590 med Erik Lange, som satte till sin och hennes förmögenhet på sitt guldmakeri; han måste fly ur landet för sina fordringsegare; och först 1602 kunde hon gifta sig med honom, men hade i sitt äktenskap endast bekymmer. Sist studerade hon adels stamtaflor. Hon dog hos sin son. Se vidare L. Weibull, "Sofie Brahe" (i Hist. tidskr. för Skåneland, 1904, II, s. 38—71).

5. Sten B., till Knutstorp, Tyge B:s yngre broder, f. 1547, d. 1620, gjorde i sin ungdom krigstjänst utomlands och blef 1578 riksråd. Under sin fyrtiotvååriga ämbets tid fick han en mängd uppdrag, särskildt vid furstliga giftermål, var 1593—96 medlem af regeringsrådet, 1591 och 1599 sändebud till Sverige samt deltog 1603 och 1619 i gränsmötena vid Flaksjöbäck och Ulfsbäck.

6. Jörgen B., den föregående son, f. 1585, d. 1661, var sedan 1617 lensman på Hagenskov och egde dessutom sju stora gods på Fyn, där han var så mäktig, att allmogens kallade honom "den lille kungen på Fyn". B. blef riksråd 1644. Han efterlämnade en samling dagbokanteckningar, utgifna 1845 af Vedel Simonsen i "J. B:s levnedsbeskrivelse".

7. Karen B., den föregående sondotter, f. 1657, d. 1736, var både en duktig förvaltare af

sina gods och en flitig utförelse af bokliga sysselsättningar. Hon äride 1681 sin faster Anna Gjões stora boksamling och ökade den betydligt. 1716 stiftade hon Odense adliga jungfrukloster och testamenterade till detta sitt märkliga Karen Brahes bibliotek, rikt på sällsynta gamla danska böcker och handskrifter. E. Ebg.

B. Den svenska Brahe-ätten, Sveriges första grefveätt, med två vingar i sitt vapen, kan ej med säkerhet ledas längre tillbaka än till 1400-talet. Man har med anledning af vapnets likhet velat härleda ätten till Upplandslagmannen Birger Petersson, den heliga Birgittas fader, men denna härledning är bevisligen oriktig, då Birger Peterssons ätt utdog redan på 1300-talet. Släktens förste kände stamfader var väpnaren Magnus Laurenssohn, som på 1440-talet skref sig till Tärna i Södermanland, som han erhållit med sin hustru Johanna Torgildsdotter (Bragde) af den danska Brahe-ätten och som hon fått genom sitt föregående gifte med riksrådet Knut Karlsson (Örnöt). Sonen Peder Magnusson upptog modernämnat Bragde l. Brahe. Äfven han bodde på Tärna samt var väpnare och under 1480-talet härads höfding i Oppunda härad. Sonsonen Joakim Brahe var gift med Margareta Erikssdotter (Vasa), syster till Gustaf Vasa. Då denne återkom från fångenskapen i Danmark, besökte han Joakim B. på Tärna och varnade honom för att infinna sig vid konung Kristians kröning, men denna varning föraktades, och Joakim B. afträttades i Stockholms blodbad 1520. Hans änka blef 1525 omgift med greve Johan af Hoja. — Med Joakims son Peder Brahe (se nedan, B. 1) erhöi ätten greflig värdighet. Genom giftermål har den blifvit befryndad med flera tyska furstliga släkter, såsom husen Braunschweig, Pfalz-Zweibrücken och Hessen-Homburg. Såsom fideikommiss innehar ätten herresätet Skokloster i Uppland, och äfven det gamla Vasagodset Rydboholm tillhör densamma. K. H. K.

1. Per (Peder) B. d. å., son till Joakim B., riksröds, f. 1520, blef som barn tillika med sin moder bortförd i dansk fångenskap och följde henne, äfven då hon med sin man i andra gifte, greven af Hoja, lämnade riket. 1537 hemkallades han af Gustaf I och nämnes redan 1539 såsom kammarråd och en af ståthållarna på Stockholms slott. Han utmärkte sig under Dackefejden, inkallades i riksrådet (afade rådsed 1544) och omtalas redan 1546 såsom riddare. Af Gustaf Vasa var han högt värderad och mycket använd i allmänna värf. Sedan Erik XIV blifvit konung, understödde han dennes bemödanden att inskränka hertigarnas makt och bidrog ej litet till antagandet af Arboga artiklar 1561. Samma år upphöjdes han i grefligt stånd, och 1562 erhöi han nästan hela Visingsö till grefskap. Under Eriks

styrelsetid brukades han både i utländska beskickningar, såsom till Skottland 1562 och till Polen 1564, och i danska kriget, såsom vid belägringarna af Älfsborg och Bohus 1565, men hvarken hans värdighet såsom greve, "sekrete råd" (så kallad äfven under Gustaf Vasa) och öfverste hofmästare eller hans släktskap med konungen förmådde skydda honom

fick han 1569 sitt grefskap betydligt förstöradt (jfr Visingsborg), hvarjämte han samma år utnämndes till riksdrots. Liksom de flesta af adeln stod han i spändt förhållande till hertig Karl, bl. a. af den anledningen att hertigen låg i arisvister med honom. I religionen tyckes han en tid hafva varit vacklande. Jesuiterna gjorde sig stora förhoppningar om hans omvändelse: han biktade för de katolske prästerna och mottog nattvarden af dem; men i hans testamente visa sig inga katolska tendenser. Ehuru kungahuset varmt tillgifven, förlorade han 1589, liksom många af de andre rådsherrarna, Johan III:s ynnest och synes mistat sitt drottsämbete. Han afled 1590. Han var en svag, men välmående och kunnig man. Af de gustavianske "tromännen" innehade han sannolikt den vackraste bildningen. Han har med begagnande af Peder Svarts krönika och kronologiska anteckningar af Rasmus Ludvigsson författat en historia om Gustaf I, hvars viktigare del, omfattande åren 1532—60, utgafs af professor O. Ahnfelt 1896—97 ("Per Brahe d. ä:s fortsättning af Peder Svarts krönika"). Ett annat arbete är hans *Oeconomia eller husholde-book för ungt adelsfolk*, hvilket röjer längtan efter unionstidens flydda härlighet. Det författades 1585 och trycktes 1677 på Visingsborg. — Om B:s dotter Sigrid och hennes giftermål (det s. k. "onsdagsbröllopet" 19 mars 1595) se Gyllenstierna (Johan Nilsson).

2. Erik B., den föregående son, riksråd, f. 1552. Efter att i sin ungdom hafva genomrest hela Tyskland och besökt de förnämsta furstehofven återvände B. till Sverige, där han 1575 blef hofmarskalk hos Sigismund och 1587 dennes hofmästare. Sistnämnda år sändes han, tillika med sin sväger Erik Sparre, till Polen för att utverka Sigismunds val till polsk konung, och samma år torde han blifvit riksråd (satt ej i rådet efter Johan III:s död). 1591 öfvergick han till den katolska läran. Detta oakadt nämndes han 1594 af Sigismund till stathållare i Stockholm och dess län, en tjänst, som han dock synes själf hafva lämnat (1595), sedan den genom hertig Karls anordningar blifvit honom mindre behaglig. Han vistades sedermera ömsom i Sverige och i Polen och deltog å Sigismunds sida i slaget

vid Stångebro, hvarefter grefskapet Visingsborg frändömdes honom. 1599 försonade sig B. emellertid med hertigen och lofvade honom sin tjänst mot rättighet till fri religionsöfning. Vid Linköpings riksdag 1600 satt han i domstolen, som dömde de anklagade riksråden. Kort därefter begaf han sig till Polen, hvarifrån han aldrig mera återkom. Han dog i Danzig 1614. B. var en svag personlighet, lös i sina seder. Till Sigismund stod han jämte sin broder Gustaf i ett mera förtroligt förhållande än de öfriga riksråden.

3. Gustaf B., den föregående broder, statsman, f. 1558, var 1587 hofjunkare och 1593 kammarherre hos konung Sigismund, hvars fulla förtroende han åtnjöt. Såväl af denna anledning som emedan han förut uppehållit sig i Polen fick han på mötet i Reval 1589 uppdrag att öppna underhandling med polackerna för att förmå dem att framläsa icke sätta sig emot Sigismunds hemresa. Han tog en viktig del i de hemliga underhandlingar, som 1589—90 drefvos mellan Sigismund och ärkehertig Ernst ang. planen att den förre skulle till den senares förmån afstå från Polens krona, och han sändes 1591 till München att uppvakta ärkehertiginnan Anna, som Sigismund utvalt till sin brud. År 1594 utsågs han af konungen att biträda sin broder Erik i uppsikten öfver Stockholms stathållarskap, och det var meningen, att han skulle hafva högsta ledningen i sin hand, men af samma anledning som brodern drog han sig tillbaka från sin plats. På Sigismunds sida deltog han i fälttåget 1598. Efter slaget vid Stångebro lämnade han Sverige för alltid. B. är mest känd för sitt förhållande till prinsessan Anna, Sigismunds syster, för hvilken han fattat en varm tillgifvenhet. Han anhöll 1589 hos Sigismund om hennes hand och fick ej afslag, men något giftermål blef aldrig af. I polsk tjänst blef B. fältmarskalk. Död i Danzig 1615. Jfr H. Hjärne "Sigismunds förhåll. till habsb. huset" (i Hist. tidskr. III), och S. Boethius, "Hertig Karl o. svenske riksrådets samregering" (i Hist. tidskr. IV).

4. Magnus B., den föregående broder, riksdrots, f. 1564. Under striden mellan Sigismund och hertig Karl ställde sig B., såsom det synes efter någon tvekan, på den senares sida och blef sedan hans trogne anhängare, satt 1599 bland domarna öfver de vid Kalmar tillfångatagne herrarna och 1600 i den kommission, som på Linköpings riksdag dömde de anklagade rådsherrarna, följde samma år Karl till Livland och var 1608 bland dem

som då underhandlade med polackerna. För sina förtjänster blef han 1599 lagman i Uppland och Västernorrland, erhöll 1600 grefskapet Visingsborg och utsågs 1602 till riksråd. Världigheten som riksmarsk har han, såvidt man vet, ej beklädt före 1607. Gustaf Adolf visade B. samma förtroende och ynnest som hans företrädare gjort, utnämnde honom i början af sin regering till riksdrots, gjorde honom 1614 till president i Svea hofrätt och gaf honom vid kröningen 1617 riddarslaget. Död 1633.

5. Abraham B., den föregående broder, riksråd, f. 25 mars 1570 på Rydboholm. Under striden mellan Sigismund och Karl fick han 1597 af den senare sina förlänningar indragna; 1598 begaf han sig till Polen, följde s. å. med Sigismund till Sverige och förde konungens baner i slaget vid Stångebro. Han försonade sig emellertid samma år med hertigen. B. satt 1600 i domstolen, som dömde de anklagade rådsherrarna, förordnades samma år till stathållare öfver Norrland, utnämndes 1602 till hofråd samt till lagman i Västmanland och Dalarna och synes

kort därefter utan ny utnämning upptagit bland riksråden (jfr Bielke, Nils), deltog s. å. såsom kommissarie i gränsmötet med danskarna vid Knäred, var 1611 med i danska kriget, blef 1614 bisittare i Svea hofrätt. B. var en kunnig, redlig och arbetsam man. Från sitt 24:e år ända till året före sin död förde han ett slags dagboksanteckningar, *Abraham Brahes tidebok* (omfattande tiden 1602—28, tryckt fullständigast i S. Loenboms "Anecdoter om namnkunnige svenske män", del 3), hvilka äro upplysande för tidens anda och seder. Död 14 mars 1630. Fr. W.

6. Per B. d. y., den föregående son, krigare och statsman, f. 18 febr. 1602 på Rydboholm i Östra Ryds socken i Stockholms län. I hemmet fick

han en omsorgsfull uppfostran och tillbragte sedermera flera år på resor. 1626 återvände han, blef kammarherre hos Gustaf Adolf och hörde sedan till konungens närmaste omgivning under det polska och en del af det tyska kriget. Själff ädagalade han vid många tillfällen tapperhet och militärisk duglighet. 1628—31 var han öfverste för småländska kavalleriet.

År 1631: Led Gustafs tid utöfna B. många synnerligen maktpåliggande militära uppdrag, och under Karl XI:s brydsamma första regeringstid var han, taktadt sin höga ålder, en af dem, som med största iver och själfuppoffring pådrevo försvarsanstalterna,

och han hindrades endast med möda att 1676 själf gå i fält.

Sina vackraste lagrar vann dock B. i fredens värf. Redan 1629 var han landtmarskalk och hade året därpå samma förtroendeuppdrag. Sistnämnda år blef han riksråd och lagman. Af hans många diplomatiska uppdrag må nämnas fredsunderhandlingen med Polen 1635, hvars för Sverige mindre förmånliga resultat väsentligen bidrog till osämja mellan B. och Axel Oxenstierna. B. utnämndes 1637 till generalguvernör öfver Finland, hvilken befattning blifvit inrättad särskildt för honom. Han behöll densamma till 1640 och beklädde den för andra gången 1648—54, men var endast 1648—50 samt, efter ett besök i Sverige, under större delen af 1651 bosatt i Finland. Hans styrelse af Finland är hans skönaste äreminne och har i detta lands tacksamma hågkomst för alltid hugfäst "grefvens tid". Trots bristen på kommunikationer genomreste B. landet flera gånger i olika riktningar samt föreslog eller vidtog åtgärder med i sanning utomordentlig insikt och kraft. Förvaltningen blef delvis omorganiserad; postgång infördes; anstalter — som dock snart afstannade för penningbrist och krig — vidtoges till landets uppmätning och bättre skattläggning; de flesta näringarna uppmuntrades, och flera städer anlades, hvilka dock till följd af handelslagstiftningens brister ej kunde vinna större utveckling. Viktigast voro dock åtgärderna till bildningens främjande. Bland folket spriddes kunskap i innanläsning; prästbildningen förbättrades, hvilket var af nöden särdeles för östra Finlands grekisk-ryska församlingar; gamla läroverk räddades ur sitt förfall och nya grundades. 1640 invigdes universitetet i Åbo, som grundlagts af B. och i honom fick sin förste kansler och verksamaste gynnare.

1641 utsågs B. (genom lottnig) till riksdrots; tillika inträdde han i förmyndarstyrelsen. Från denna tid öfvergick det förra kyliga förhållandet mellan honom och Axel Oxenstierna småningom till en verklig och varaktig vänskap, huru olika åsikter de båda store männen än hade i många stycken. Efter Karl Gustafs död blef B. för andra gången riksförmyndare och var då såväl till ämbete som erfarenhet regerings främste man. Under det svåra året 1660 var han den förnämste ledaren af Sveriges inre och yttre politik. Han kunde icke hindra, att i synnerhet i utrikespolitiken söndring uppkom i förmyndarstyrelsen. Icke heller var han själf fullt konsekvent i sin hållning. 1660 uttalade han sig bestämt mot förbund med Frankrike, men 1672 anslöt han sig till vännerna af det franska förbundet. Snart därefter började emellertid åldern minska hans arbetsförmåga, och han vistades ofta på sina gods. B. dog 12 sept. 1680 på sin gård Bogesund, kort före de stora hvalfvningar, som omskapade Sveriges förhållanden.

B. var en utpräglad aristokrat, hvilket han visade i sitt förhållande till både ofrälse och lågadel. I en af högedal styrd republik såg han statens ideal och utsade djärft för hvem som helst, att adelsmän ej borde räknas som undersåtar samt att rangen borde bero endast af börd; annars blefve ju de fyra stånden hvarandra lika, "alldeles såsom fyra svinefötter". Men om han sålunda tillerkände adeln stora företräden, var han dock den förste att med

ord och föredöme mana sina ståndsbroder till uppföringar för det allmänna. — B. hade ärfvt Visingsborgs grefskap, hvilket under hans tid betydligt ökades, och fick 1650 Kajaneborgs friherreskap, det vidsträcktaste i riket. Dessutom egde han en mängd mindre förlänningar. På hans område funnos fyra städer och flera praktfulla herresäten. Å Visingsborg höll han egentligen sitt hof. Om sina underhållandes bästa bar han faderlig omsorg, hvarom flera inrättningar vittna.

Under ledning af en i Åbo bildad kommitté för insamling af medel till ett monument öfver B. anordnades på flera orter i Finland i sept. 1880 min-

dit han äfven 1622 återvände. Sedan studerade han omkr. tre år i Leiden, blef kammarjunkare 1625 och fänrik vid hofregementet 1626. Han deltog med utmärkelse i de heta striderna vid Mewe 1626 och vid Danziger-haupt 1627. Sistnämnda år blef han öfverstelöjtnant vid lifregementet och slagen till riddare. Jämte skotten Leslie skickades han 1628, som öfverste för Upplands fotfolk, till Stralsund och ådagalade vid dess försvar stor tapperhet. B. återvände med sitt folk till Sverige hösten 1629, men följde sommaren 1630 konungen vid dennes öfvergång till Tyskland och tjänstgjorde numera oftast såsom

generaladjutant hos konungen. Han bevistade slaget vid Leipzig 1631 och utnämndes s. å. till öfverste för lifregementet och chef för konungens lifgarde, hvilka tillsammans bildade den berömda s. k. "gula brigaden", den till rang och förtjänst förnämsta kåren i hela armén. B. bidrog genom sin tapperhet till intagandet af det såsom ointagligt ansedda citadellet i Würzburg i okt. 1631, öfvergick i dec. s. å. med 300 man af sin brigad Rhen vid Oppenheim och slog tillbaka den mångdubbelt öfverlägsne spanske generalen Don Filippo de Silva; han bidrog äfven mycket till svenska härens lyckliga öfvergång öfver Lech i april 1632, blef samma år general af infanteriet och fick, först vid Nürnberg och sedan vid Lützen, pröfva sina krafter mot Wallenstein. I den sistnämnda drabbningen anförde han svenska arméns center, öfvergick tvenne gånger de fientliga skansgravarna och kastade fiendens kärntrupper på flykten; men vid Pappenheims ankomst hämtade de kejserlige nytt mod och angrepp från tre sidor lifregementet, af hvilket nästan hvarenda man stupade. B. fick det ena knäet krossadt och fördes sedermera till Naumburg, hvarest han dog 21 nov. s. å.; han begravdes 1633 i Östra Ryds kyrka i Roslagen. Han aktades högt såväl af konungen som af soldaterna, och Gustaf Adolf ansåg honom, näst Lennart Torstenson, för det bästa fältherreämnet i svenska hären.

S. C.
8. Ebba B., dotter af B. 4, f. 15 mars 1596, blef enligt sin döende moders ästundan och på grund af den förtroliga vänskap, som rådt mellan henne och drottning Kristina, Karl IX:s andra gemål upptagen vid hofvet, där hon såväl för sin fågring som för sitt älskvärda och förståndiga uppförande snart i högsta grad vann allas välvilja. I sitt nittonde år fattade Gustaf II Adolf en brinnande kärlek till den sjuttonåriga fostersystern, yppade för henne sin böjelse och vann hennes genkärlek. Änkedrottningen motarbetade dock på allt sätt den ifrågasatta förbindelsen, och Ebba, som dagligen var utsatt för hennes uppenbart visade ovilja, förlorade modet. Slutligen bad hon sin kunglige älskare öfvergifva tanken på deras förening. Men Gustaf Adolf, som i de ömmaste bref utgöt sina känslor och förhoppningar, drog försorg om att Ebba B. 1614 fick flytta till den gamla änkedrottningen Katarina Stenbock på Ströms-

Per Brahes staty i Åbo.

nesfester, hvarjämte en skrift, "Per Brahes minne", utgafs. B:s (af W. Runeberg modellerade) staty afstäcktes i Åbo i maj 1888. D. Krutmejer utgaf 1806 "Per Brahes tänkebok", efter handskrift i Skoklosters bibliotek. K. K. Tigerstedt utgaf 1880 och 1888 "Ur Per Brahes brevväxling. Bref från och till P. B." B:s bref till rikskanslern A. Oxenstierna, omfattande tiden 1633—51, utgafvos 1890 af Vitt. hist. o. ant. akad. genom P. Sonden. "Pär Brahes visbok" utgafs 1894 af A. Noreen och H. Schück. En utförlig monografi öfver B. af Petrus Nordmann utkom 1904 bland "Skrifter utgifna af Svenska literatursällskapet i Finland". E. G. P.*

7. Nils B., den föregåendes broder, krigare, f. 14 okt. 1604, studerade vid Uppsala universitet, hvars kansler fadern då var, blef 1620 page hos Gustaf Adolf, tillbragte 1621 några månader i utlandet och anlände s. å. till Livland, där han var närvarande vid Rigas belägring och intagande och

holm. Han förmåddes dock redan 1615 af motstånd och Axel Oxenstiernas övertalning att för statsändamål uppoffra sin böjelse, hvilken sannolikt också genom tiden och skilsmässan förlorat något af sin styrka, och Ebba B. fann sig i nödvändigheten. 1618 blef hon gift med riksmarsken och generalfältherren Jakob De la Gardie och hade med honom sju söner och sju döttrar.

Efter hans död styrde hon med manlig kraft sina gods och gårdar i nära 22 år. Hon dog 5 jan. 1674. I ett af de tryckta liktalerna uppgifves att hertig Johan ästundat hennes hand, men intet ord antyder hennes förbindelse med Gustaf Adolf, om hvilken förbindelse ett halft århundrade senare en osmaklig roman begynte spridas, först i aiskrifter, från 1700-talets mitt i tryck, med titel: "Konung Gustaf Adolphi och fröken Ebba Brahes märkvärdiga kärlekshandel". (H. W.)

9. Margareta B., den föregående kusin, dotter till riksrådet greve Abraham B., f. 1603, blef 1633 gift med riksrådet Bengt Oxenstierna ("Resare-Bengt"), men hade med honom inga barn. 1648 blef hon omgift med riksrådet Johan Oxenstierna, som var åtta år yngre än hon. 1657 blef hon för andra gången änka. Lockade af hennes stora förmögenhet, anmälde sig snart (1660) två nya friare, af hvilka den ene, furst Ludvig Henrik af Nassau, då sextio-sex år gammal, var änking och hade sjutton barn. Han framställde sitt frieri skriftligen och fick till en början otydliga, sedan mera uppmuntrande och hoppgivande svar; men då han skickade sändebud till Stockholm för att förmågen afsluta förlofningen, funno dessa fru Margareta redan förlovad och färdig att ingå aktskap med den tjugottaåriga landtgreven Fredrik af Hessen-Homburg, som gick på träben. Ytterst uppbragt, vände sig den försmädd friaren med klagomål till änkedrottning Hedvig Eleonora och Per Brahe; men innan dessa hunnit göra något vid saken, hade Margareta redan för tredje gången trätt i brudstol. Fursten släkte sin harm genom att utgifva ett manifest med titel "Die untreue Margaretha Brahe, gräfinn von Wisinsborg". Margareta B. dog barnlös 1669. A. B. B.*

10. Nils B., riksråd, som af B. 7, f. 10 april 1633, studerade i Uppsala och disputerade där 1652, anträdde därefter utrikes resor, från hvilka han återkom 1656. B. begaf sig då till Karl X Gustaf i Polen och blef 1657 öfverste för Upplands regemente samt deltog som sådan med heder i kriget mot Polen och Danmark. 1660 blef han riksråd, i febr. öfverste för allt garde till häst och fot och i dec. vice amiral och amiralitetsråd. Från de bägge sistnämnda befattningarna tog han afsked 1677. I beskickningar användes han tämligen ofta; bl. a. sändes han i slutet af 1674 till Köpenhamn för att söka afvärja fredsbrott från Danmarks sida och inleda en hemlig underhandling om Karl XI:s förmedling med Ulrika Eleonora. I rådkammaren stod B. i allmänhet på deras sida, som yrkade sparsamhet, men intog i

krigsfrågorna en växlande hållning. Såsom statsman spelade han icke någon större roll; men såsom Sveriges rikaste man — han var själf förmögen och ärfde 1676 sin svärfaders, Karl Gustaf Wrangels, och 1680 sin farbroders, Per B. d. y:s, stora gods — åtnjöt han det anseende, som rikedom ofta medför. Vid 1680 års riksdag visade han en manlig och oberoende hållning. När den stora kommissionen ställde rådet till svars för dess förmyndarstyrelse, förklarade B., att han var ansvarig endast inför Gud och att k. m:t ej kunde tilltala honom, såvida han ej begått förräderi, tagit mutor eller handlat i elakt uppsåt, och att, hvad hans förfäder vidkomme, han icke vore värd att vara deras arfvinge, om han åtog sig att försvara dem, ty det måste först bevisas, att de behöfde ett försvar. B:s stora förmögenhet uppslukades till större delen af reduktionen. 1682 tillhörde han de rådherrar, som entledigades från rådsämbetet, och 1696 lyckades han endast genom arbön undgå tilltal för det han i enskilda bref klandrat reduktionen. Död 25 jan. 1699. A. B. B. (S. C.)

11. Erik B., den föregående sonsens son, militär, f. i Stockholm 1722, studerade i Uppsala, ingick därefter i krigstjänst samt blef 1752 öfverste för lifregementet till häst. Såsom den äldste greven förestod han vid 1751—52 års riksdag, under landtmarskalken Henning Gyllenborgs nästan ständiga opasslighet, landtmarskalkssysslan och förvärfvade därvid anseende för duglighet, oväld och nit. B. åtnjöt i hög grad konung Adolf Fredriks vänskap och förtroende, och det påstås, att han stundom motverkade drottningens råd. B. tillhörde hofpartiet, som ville förvärfa ökad makt åt konungen. Såväl hans personliga egenskaper som hans börd och rikedom gjorde honom till en af detta partis förnämste medlemmar, och vid riksdagens sammanträde 1755 var han partiets kandidat till landtmarskalksposten. Under riksdagens lopp invecklades B. i hofvets statshållningsplaner. Det i juni 1756 af underordnade verktyg iscensatta revolutionsföretaget röjde i förtid dessa planer, och B. instämde för ständernas kommission. Ehuru hans delaktighet i revolutionsförsöket ej kunde fullt bevisas, dömdes B. till döden och afträttades på Riddarholmen 23 juli 1756. I sitt i fängelset skrifna testamente varnade han sin minderårige son för partilifvets och hofgunstens faror. L. S.

12. Magnus Fredrik B., den föregående son, landtmarskalk, f. 15 okt. 1756, tre månader efter faderns död. Gustaf III, tydligt driven af tacksamhet för dennes själfupoffring, förmågen öfverhopade sonen med utmärkelser. Vid dennes första riksdag 1778, då han var medlem af bankoutskottet, hedrades han med att bära kronprinsen till dopet och med att först af alla beklådas med den nyinstittade värdigheten "en af rikets herrar". Förut kaptän vid "lätta dragonerna", blef han 1780 kaptänlöjtnant vid konungens lifdrabantkår, men lämnade krigstjänsten 1787, sedan förhållandena vid 1786 års riksdag ställt honom på mindre vänskaplig fot med konungen. Börd och samhällsställning mindre än intellektuella förutsättningar hade nämligen kommit B. att intaga en framskjuten plats inom oppositionens leder. Än mera blef så förhållandet vid 1789 års riksdag, då han änyo invaldes i bankoutskottet. Under det mummel, som uppstod å rikssalen 17 febr., då Gustaf III efter

sitt bekanta straffital befallde adeln att förfoga sig till sitt rum, hördes särskildt B. med hög stämman utropa: "jag går icke". Fyra dagar därefter tillsades ock B. att hålla sig å sina rum, men erhöi snart åter fullständig frihet. Af sitt stånd hedrades han åter med ordförandeskapet i riddarhusdirektionen, hvilket han utöfvade till 1815. Äfven vid Gäfle riksdag 1792 räknades B. till oppositionens spestrar, men vid konungens dödsbädd egde ett slags försoning rum mellan konungen och honom. När efter åttio år riksdag åter sammanträdde i Norrköping 1800, voro de politiska förhållandena betydligt olika. 1789 års aristokratiska frondörer kände föga eller intet gemensamt med den af franska revolutionens frihets- och jämlikhetsidéer starkt anstuckna unga vänstern, som leddes af Hans Hierta (Järta), Georg Adlersparre, Nils Silfverschiöld m. fl. De styrande sågo därför sitt intresse väl tillgodosett med att få som landtmarskalk begagna en man med B:s framskjutna ställning, väl medvetna som de voro, att han skulle blifva ett redskap i skickligare personers händer, främst den förslagne J. K. Tolls. Beräkningen visade sig ock vid flera tillfällen väl grundad, främst vid behandlingen af finansplanen. Oppositionen hade nu liksom vid flera föregående riksdagar yrkat, att bevillingen endast skulle fastställas för viss tid i stället för till nästa riksdag. Vid af landtmarskalken framställd proposition på bifall till hemliga utskottets finansplan, gjorde flera oppositionsmän gällande, att om tiden för den nya bevilningens utgående borde fattas särskildt beslut, hvarvid B. lät undfalla sig orden: "det förstås af sig själf" och propositionen antogs. Vid justeringen af protokollet under följande sammanträde yrkade oppositionen att nämnda förbehåll skulle i det samma inflyta, men detta bestreds af Toll på det skarpaste, och B. proklamerade propositionen efter dess ordalydelse antagen, bortförklarade sina ord såsom endast innehållande hans "enskilda tanke". Härpå följde det stormiga uppträde, då de yngre hetsigare oppositionsmännen åsade sig dels adelskapet, dels sin riksdagsmannarätt, så länge B. ledde adelns förhandlingar. Alltjämt till och med 1817—18 års riksdag intagande sin plats å riddarhuset och städe tillhörande dess elektor, försvinner dock B. sedermera i bakgrunden. Under 1809—10 års riksdagar räknades han till det "gustavianska" partiet, som arbetade för prinsens af Vasa val till svensk tronföljare. Vid 1810 års riksdag var B. medlem af den nämnd, som hade att utse tronföljare, om ständerna ej kunde enas om en sådan, och tillhörde 1812 hemliga utskottet. B. delade i öfrigt sin tid mellan förvaltningen af sina stora gods och en del uppdrag, som på grund af hans samhällsställning kommo på hans lott, bl. a. förordnande som tjänstgörande kansler vid Uppsala universitet 1813—18, personligen högt aktad för redbarhet och anspråkslöshet och i besittning af Karl XIV Johans synnerliga tillgifvenhet. Ledamot af Landtbruksakademien och hedersledamot af konstakademien. Död i Stockholm 12 dec. 1826. — Hans andra maka, Aurora Vilhelmina B., född Koskull, f. 1778, d. 1852, utöfvade stort inflytande både på sin styfson (se nedan) och på Karl Johan.

13. Magnus B., den föregåendes son, hofman, militär, politiker, f. 2 sept. 1790 på Rydbo-

holm, studerade i Uppsala och inträdde 1809 i armén såsom kornett vid lifregimentsbrigadens husarkår. År 1810 öfvergick han till ligardet till häst och blef s. å. kabinettskammarherre. Sedermera avancerade han rasht på såväl militär- som hofmannabanan: 1824 blef han generalmajor och 1830 generallöjtnant samt 1834 riksmarskalk efter att redan 1831 ha blifvit en af rikets herrar. Han utnämndes 1839 till kansler för krigsakademien på Karlberg och var vid sin död hedersledamot eller ledamot af en mängd akademier och lärda samfund. — B. spelade en ingalunda obetydlig roll i det offentliga lifvet. Tidigt kom han i närmare beröring med konung Karl Johan, hvilken i den gamla högadeln sökte ett stöd för sig och sin ätt. Det dröjde ej länge,

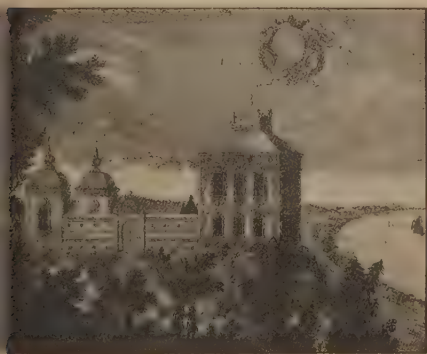

förrän han var konungens närmaste vän och den oundärliga mellanhanden mellan konungen och de många, som sökte närma sig denne. 1828 utnämndes han till generaladjutant för armén och tillhörde därmed såsom konungens rådgifvare i kommandomål de styrandes krets. Vid 1828—30 års riksdag varnades hans inflytande på många sätt. En viktig k. proposition (ang. passevolansen) var affattad i strid med statsrådets, men i öfverensstämmelse med B:s mening; i många frågor, framför allt militära, var han regeringens språkrör, ja han öfvertog under riksdagens lopp i st. f. Nordin regeringspartiets ledning och fyllde sin uppgift med nit och framgång. Under de år, som följde, växte alltjämt hans betydelse och därmed ock hos de liberala oviljan mot hvad man kallade "Braheväldet" eller "kamarillan". Med afseende på den verkliga vidden af B:s inflytande öfver meningarna delade. Knappt har det räckt till de viktigare inre och yttre politiska frågorna. Men inom nästan alla förvaltningsgrenar egde han ett sådant. När det gällde befordringar — ej minst prästerliga — togs han i anspråk af sökande, och hans ord vägde tungt. "Men hans favoritskap står ensam bland alla", säger Trolie-Wachtmeister, "genom sin renhet från alla de maktens och inflytandets missbruk till förföljelse eller egna passioners tillfredsställande, hvaraf vanliga gunstlingars historia öfverfödar". På konungens till öfverlärade beslut så lätt stämda sinne öfvade han, enligt samme antecknare, ett lugnande inflytande. Äfven vid riksdagen 1834—35, liksom vid den följande, verkade B. med framgång för regeringens sak. Vid statsrådets omorganisation 1840 upphörde hans befattning som generaladjutant och rådgifvare i kommandomål. Då B. med utmärkelse skött dessa och hade stort anseende i armén, var ingen ur dessa synpunkter, säger O. I. Fähræus, mer behörig än B. att blifva chef för landförsvarsdepartementet; därigenom skulle ock talet om obehörig sidoinflytande tystas. Men B. vägrade att ingå i statsrådet. Däremot lämnade han sin hjälp vid åtskilliga af de underhandlingar, som fördes angående besättandet af platserna inom konungens råd. Under

Karl Johans sista år tyckes B:s inflytande varit vagare. Ätminstone försäkrar O. I. Fähræus, att med afseende på civildepartementet under hans hufvudskap intet spår förmärks af försök från B:s håll att inverka på regeringsbesluten. — Sin kunglige vän förblef B. trogen i det sista. Med outtröttlig längtifvenhet vakade han, utan att akta på sina sjunkande lifskrafter, vid Karl Johans dödsläger. Ansträngningarna därvid påskyndade hans slut. Han dog 16 sept. 1844 i Stockholm. Jfr Schinzel, "Minnen", XII, utg. af Alin (1881—93), Frolle-Wachtmeister, "Anteckningar och minnen" (1889), och O. I. Fähræus, "Skildringar ur det offentliga lifvet" (1880). M. Sdn.

Brahea, fordom stad i norra Karelen, vid Lieksa älfvns inflöde i Pielisjärvi. Det grundlades 1653 af Per Brahe d. y., med hvars friherreskap dåv. Pielis socken genom köp förenats. Staden vann aldrig betydelse, brändes af ryssarna 1656 och förföll, sedan friherreskapet 1681 återgått till kronan. Vid Lieksa älfvns mynning ligger nu Pielisjärvi stora syrkoby. E. G. P.*

Brahehus, nu en hög och vacker ruin, belägen 3 km. n. om staden Grenna, på en 89 m. öfver

Vättern uppspringande bergsklint, var fordom ett af de präktiga lustslott, som greve Per Brahe d. y. lät bygga. Det bestod af en hög hufvudbyggnad ute å själlfva klippranden och tvenne fyrkantiga hörntorn, hvilka medelst sträckmurar stodo i förening med hvarandra och med hufvudbyggnaden. Det hela var antagligen utfördt i praktfull renässansstil. Genom reduktionen blef slottet 1685 indraget till kronan, och 1708 förstördes det genom våld. Det är afbildadt i Dahlberghs "Succia antiqua et hodierna". Hs Hd.

Brahehälla, fordom lustslott på en klippa vid sjön Noen, i Jönköpings län, Norra Vedbo härad, Adelöfs socken. Det anlades af greve Per Brahe d. y. och hade ännu 1802 tak och yttermurar i öskadadt skick, men är nu en fullkomlig ruin. Det är afbildadt i Dahlberghs "Succia antiqua et hodierna". Hs Hd.

Brahelinna, öfversteboställe i Kristina socken i Savolaks, vid Saima, 20 km. söder om S:t Michel. Per Brahe d. y., som i förläning innehade S:t Michels och Kristina socknar (Brahelinna län), uppförde där ett slott af sten, hvaraf lägenheten fick

sitt namn (det finska ordet *linna* motsvarar det svenska *hus*, som fordom betydde borg). 1682 indrogs gården till kronan och blef sedan boställe för öfversten vid Savolaks infanteri. 1775 inrättade G. M. Sprengtporten därstädes — mest med egna medel — en krigsskola, där åtta volontärer i sänderingo undervisning. I denna förträffliga läroanstalt, hvilken 1781 flyttades till Haapaniemi, vunno flere af de namnkunnigaste finske officerarna i 1788—90 och 1808—09 års krig hela sin fackbildning. Nära slottet hade under 1788—90 års krig den svenska kanonslupflottiljen på Saima sin hufvudstation. E. G. P.*

Brahes-minde [-minne], grefskap på Fyn, Svendborg amt. Det upprättades 1798 af greve Preben Bille-Brahe och innefattar godsden Hvedholm, Damsbo, Stensgaard och Östrupgaard samt öarna Drejø och Avernakö.

Brahestad (fi. *Raahë*, älfven *Salosten kaupunki*), stad i Salo socken i finska Österbotten, Uleåborgs län. 3,322 inv. (1902). Staden grundlades 1649 af Per Brahe d. y. B. åtnjöt länge endast uppstadsrättigheter, fick 1765 rätt att reda tillsammans med de då inrättade österbottniska stapelstädernas borgerskap och slutligen, 1791, full stapelrätt. 1810 nedbrann större delen af staden. — B:s förnämsta näringskällor äro sjöfart och rederiöfvelse, i hvilket afseende det för

Brahestads vapen.

några årtionden sedan stod främst bland Finlands städer. Utom den inre, numera till följd af landhöjningen mycket uppgrundade hamnen (2,6 m.) eger det Maivaperä hamn (3,8 m.) och Roska redd (5,6 m.). På förbättrandet af stadens hamnförhållanden ha under senare år nedlagts betydliga kostnader. Likaså har staden 1898 byggt en privat, normalspårig, 28 km. lång järnväg till Lappi station å Uleåborg—Tammerfors statsjärnväg. 1851 hade B. en handelsflotta om 3,916 läster; 1856, kort efter orientaliska krigets slut, 15 fartyg om 1,350 läster; åren 1861, 1869 och 1875 hade det resp. 37, 55 och 40 fartyg om 6,240, 13,286 och 10,498 läster. Större delen af stadens flotta seglade på frakt mellan utrikes orter. 1903 utgjordes dess flotta af endast 6 segelfartyg om sammanlagt 309 reg.-ton, och i utländsk sjöfart ankommo 1902 11 segelfartyg (2,099 reg.-t.) och 55 ångfartyg (33,540 reg.-t.) samt afgingo 9 segelfartyg (1,877 reg.-t.) och 55 ångfartyg (33,540 reg.-t.). Näst smärre äro tjära, beck och pottaska de förnämsta exportartiklarna. Dessutom utföras sågade skogsprodukter m. m. — Tulluppbörden utgjorde 1893—1902 i medeltal 108,921 finska mark. 1902 funnos i staden ett större kvarnverk och ett ölbrggeri. Den industriella produktionens bruttovärde uppskattades 1900 till 661,000 mark. Invånarnas inkomster taxerades 1902 till 1,756,000 mark, hvaraf 114,000 mark upptogs för hus och tomt, 343,000 för näring och rörelse samt 1,299,000 för löneförmåner, pensioner o. dyl. — Stadens utgifter belöpte sig 1899

—1902 till resp. 474,000, 178,000, 124,000 och 125,000 mark samt stadens skuld till 742,000 mark. Stadens fasta och lösa egendom uppskattades samtidigt till omkr. 1,364,000 mark. — Stadens jord omfattade 1890 1,963 har, där af 65 har upptogs af

Situationsplan af Brahestad.

stadsplanen jämte trädgårdar och promenader. 1882 öppnades i B. ett handelsinstitut, till hvars upprättande handlanden i staden Johan Fellman anslagit nödiga medel. Dessutom finnas i staden ett finskt kvinnligt seminarium, en finsk af staten underhållen treklassig elementarsamskola och en svensk och en finsk privat lägre samskola. E. G. P. (A. G. F.)

Brahetrolleborg, baroni på Fyn, Svendborg amt. Det upprättades 1672 af Birgitte Trolle (änka efter Manderup Brahe) för hennes tvenne brorsöner Niels och Frederik Trolle. När dessa dogo barnlösa, hemföll det 1722 till kronan; men Fredrik IV gaf det då till sin svåger greve K. D. Reventlov, hvars familj ännu innehar detsamma. Baroniet innefattar gårdarna B. och Brändegård. Hufvudgården var fordom det rika Holmekloster ("Insula Dei"), hvilket stiftades 1172, vid reformationen indrogs till kronan och 1568 såldes till Henrik Rantzau, af hvilken det kallades Rantzausholm. 1632 kom det i familjen Lykkes händer, men indrogs vid Kaj Lykkes fall 1661 under kronan, som 1668 lämnade det i byte till Birgitte Trolle, som gaf gården dess nuv. namn. (E. Ebg.)

Brahilov, stad i Valakiet. Se Braila.

Brahm, Otto, tysk skriftställare, f. 1856 i Hamburg, blef filos. doktor i Jena 1879 och bosatte sig därefter som kritiker i Berlin, hvarest han 1889 med några liktänkande bildade den privata teatern

Freie bühne, som under hans ledning fortgick till 1892 och efter mönstret af Théâtre libre i Paris uppförde den moderna naturalismens och problem-diktningens dramatiska alster. Sedan 1894 är B. direktör för "Deutsches theater" i Berlin, som han gjort till en ansead skådebana i modern stil. B. har författat bl. a. monografierna *Gottfried Keller* (1883), *Heinrich von Kleist* (prisbelönt 1884; 3:e uppl. 1892), *Heinrich Ibsen* (1887) och *Schiller* (1888—92, ofullb.).

Brahmahöns. Se Brahmaputrahöns.
Brahma lifselixir och B. tafelbitter s. k. "hemliga läkemedel", hvilkas verksamma beståndsdel uppgifves vara aloe och hvilas användande utan läkares kontroll därför högeligen är att afråda. S. J.—

Brahman (sansk. *brāhman*, neutr., och *brāhman*, mask.), Bramanism. Indiernas gamla högt utbildade naturreligion och polyteism veda-religionen (se d. o.), utmynnade däri, att man tillskref allt större makt åt själva offerhandlingen och åt de gudar, särskildt eldens gud, Agni, och den heliga offerdryckens gud Soma, som tillhörde offret. Offret är förutsättningen för gudarnas lif. Därför höjes själva offret öfver alla gudar. Det är tillvarons medelpunkt och världsluppets lag. Sin magiska kraft får offret genom den offret beledsagande bönen formeln, offerordet, *brahman* (neutr.). "Genom brahman sammanhållas jord och himmel", heter det. Men det utsåges af offerprästen, af *brahmanen* (bramanen), som därigenom står öfver gudar och människor och har det magiska maktmedlet i sin hand.

Bramanernas, prästklassens, inflytande berodde i första hand på offret. Men äfven undervisning och uppfostran, särskildt af de mäktiges söner hörde till deras kall. De bekläddes viktiga statsämbeten, och de förbehöll sig de heliga vedaskrifternas bevarande och tolkning. Ur de gamla stånden utbildade sig i Indien de skarpt skildskasterna. Högst står bramankasten, hvars medlemmar redan genom födseln ega ett högre värde. De öfrige ariske indierna fördelas på krigarkasten *kjatriya*, och gemene man, *vaisya*; utom dessa traskaster falla *s'udra*'erna, de icke-ariske infödingarnas afkomlingar.

Den ariske indiern, som till skillnad från de "en gång födde", d. ä. *s'udra*'erna, kallas "den två gånger födde", *dvija*, delar sitt lif i fyra delar: lärotiden, då en brahman undervisar honom i veda om brahman; hus- och-hem-tiden, då han såsom husfader, *grhapati*, offer, föder barn och gör sin syssla; skogsåren, då han drager sig undan i ensamhet till betraktelser och botöfningar; samt, för den som hinna så långt, de fullkomligt frigjordes lif, såsom kringströfvande tiggar, *bhikju*.

Detta asketiska ideal tillhör en tid, som ickelängre fann full religiös tillfredsställelse i offret

Braman med hustru.

utan drefs af en djupare längtan efter frälsning, *moksha*, till fördjupande i själfvet och i gudomsväsendet. För att komma därtill tillgrep man fastor och allehanda själfpina, som i Indien uppnått en ohygglighet och en virtuositet, som väl knappast annorstädes. Yrkes-asketerna, *yogin*'erna,ingo ett högre anseende för helighet. För att behålla sin makt, måste bramanerna följa med tiden och till födselns och offrets och vedalärdomens företrädare lägga något af själfspåkningens, *tapas*.

Till *brahman*, offerordet, knöt sig småningom en spekulatio, som i logisk skärpa och svindlande djärft konsekvens ej blifvit öfverträffad och som skapat bramanismens märkligaste litteratur, *aranyaka*'erna och *upanisad*'erna (*Kāthaka-upanisad* finns i svensk översättning). Där bindes tanken ej vid offret, såsom i de teologiska traktater, som kallas *brāhmaṇa*'er och *sūtra*'er, utan brahman fattas såsom tillvarons grund och väsen, såsom den enhet, som utslutar all tvälfald. Frälsningen består i kunskap, i den insikten, att denna tillvaro är sken och att brahman är det enda verkliga. Genom världens undflyende och andens ansträngning kommer man till den befrielse från lifvets kretslopp, *samsāra*, till den sinnesro, som inga öfver och gärningar kunna skänka, till att skåda den stora enkla sanningen: "det är du", *tat tvam asi*; *ātman*, anden, själfvet, är *brāhmaṇ*, människans ett med den evige anden och därmed ställd bortom lif och död.

Denna spekulatio kallas vedas mål, *vedānta*. Viktigast af de andra filosofiska riktningarna är *sāṅkhya*, som gjorde mer allvar af världsförklaringen. Den bramanska teologien och spekulatioen upplefde en pånyttförelse halftannat årtusendet eller mer efter *upanisad*'erna i 9:e och 10:e årh. e. Kr. Vedāntas ypperste tänkare, S'ankara, verkade i 9:e årh:s början mot buddismen.

Bramanismen var alltför spekulativ och aristokratisk för att såsom sådan blifva folkreligion. Brahman fattas väl äfven maskulin såsom den högste guden. Men han har ej tillvunnit sig en plats i den levande fromheten. Det religiösa behövet vände sig dels till buddismen och andra munkordnar, dels till folkreligionens populära gestalter. Viktigast af dessa äro *Vishnu* och *Siva*, hvilkas religioner genomträngts af bramanismens frälsningsläror. Den indiska religionshistoriens hufvudperioder blifva sålunda vedareligionen, bramanismen, buddismen från 5:e årh. f. Kr. (jämte andra munkordnar, viktigast *jainasekten*) samt den ytterst mångfaldiga företeelse, som begynte redan jämsides med eller före buddismen i *brahman-ātman*-tänkandets förmling med *Vishnu*- eller *Siva*-kult, och som ännu i dag ger åt Indien dess religiösa fysionomi. Den plägar sammanfattas under namnet *hinduism* (se d. o.). Litt.: A. Barth, "The religions of India" (3:e uppl. 1891), E. W. Hopkins, "The religions of India" (1895), E. Hardy, "Indische religionsgeschichte" (1898). N. S.

Brāhmaṇa ("det som har afseende på brahman"), på sanskrit författade prosaafhandlingar rörande forndiernas kult.

Brahmanaspati. Se Mytologi.

Brahmani [brā'mēni] l. Wani, kustflod i britisk-indiska prov. Bengalen, uppstår vid södra gränsen af Behar och utflyter i Bengaliska viken i Ma-

hanadis deltaområde vid Palmyras point. Längd 450 km. J. F. N.

Brahmaputra ("Brahmas son"), en af Asiens största floder, upptrinner i västra Tibet på 30° 45' n. br. och 82° 20' ö. lgd. på en höjd af 4,720 m. ö. h., strax öster om Manasarowar-sjöarna, i hvilkas närhet också både Sutlej och Indus upptrinna. Floden flyter under namnen Tamdshau-chamba och Sangpo åt ö., n. om Himalaya, från hvilket den mottar flera bifoder, däribland af flödet från den på 4,210 m. höjd liggande stora sjön Jamdok-tso (Palti); från n. inflyter bl. a. Ki-tsju, vid hvilken Lassa ligger. Längre österut gör floden ett väldigt knä omkring Naiuphulaberget och börjar vid Gja-la-dshong (2,410 m. ö. h.) sin genombrottsdal ö. om Himalaya, som den lämnar under namnet Dihang i närheten af Sadiya (100 m. ö. h.) i öfre Assam. Denna del af flodens dal är föga känd, så att t. o. m. tvifvelsmål uppställts om Sangpo och Dihang vore samma flod, men dessa häfdas genom punditen K. P:s resa 1888—89. Där, i öfre Assam, får floden namnet B. efter ett mindre betydande tillflöde, som kommer från sydöstra Tibet. Riktningen blir nu mot sydväst, och floden börjar snart dela sig i flera armar, som omsluta stora flöddar. Vid Gauhali är bredden 1,509 m. och djupet 23.9 m.; vid Goalpara böjer sig B. mot söder kring Garo hills och sammanflyter vid Goalanda med Ganges. Den hufvudarm af floden, som här möter Ganges, heter dock Jamun, medan namnet B. tillägges en obetydligare östligare flodarm, som också förlorar detta namn, då den flyter in i armen Meghna. Ganges' och B:s deltan äro förenade till ett, tillsammans upptagande 82,594 kvkm. B:s hela längd är 2,900 km., däraf 1,650 km. inom Tibet. Vattenmängden växlar mycket. I mars, då snön på bergen smälter, börjar B. att stiga och växer alltjämt under den därpå följande regntiden, då vattenmängden strax ofvan deltat enligt Schlagintweit är 894,300 kbm. i sekunden. I september börjar floden sjunka och för slutligen blott 318,200 kbm. i sekunden. B. är en af hinduernas heliga floder. J. F. N.

Brahmaputra-höns l. *Brahma höns*, en storvuxen hönsras, som på 1840-talet från Ostindien infördes till England. Det förekommer en mörk och en ljus varietet. Hufvudets fjädrar äro hvita, Halsens hvita med svarta strimmor. Kammen är tredubbel, tämligen låg. Stjertfjädrarna stå upprätt. Dessa höns äro ganska goda äggläggare och tämligen goda slakthöns och voro förr mycket ansedda, men hafva numera till stor del undanträngts af nyare raser. H. J. Dft.

Brähma-samaj ("Brahmas kyrka"), ett indiskt religionssamfund, som visar kristen inflytande på bramanismen. Dess upphöfsman är Rām mō hū n Roy (d. 1833), hvilken, efter att hafva studerat hinduernas, parsernas, muhammedanernas och de kristnes religionsurkunder, förkastade den indiska polyteismen såsom falsk och grundade en religiös kult, som skulle vara en dyrkan af "det eviga, outgrundliga, oföränderliga väsendet, alltets upphof och upprätthållare". Efter ett misslyckadt försök 1816 organiserades samfundet 1830, och ett tempel byggdes för dess sammankomster. Rāmmohun Roy ansåg, att vedaböckerna, rätt uppfattade, innehålla en monoteistisk lära, som genom att missförstås fram-

kallat månggudadyrkan. — Hans efterföljare, Debendranāth Tagore, förde reformen ett steg längre och lät samfundet förklara, att veda ej är ofelbar, och uppsätta en trosbekännelse till det enda, eviga brahman, som skall älskas och tjänas och då ger lycka i detta och kommande lif. — Kejab Chunder Sen, en ung man med fin bildning och lysande vältalighet, uppträdde från 1861 som reformator inom brahma-samfundet. Han förkastade åtskilliga afgudiska ceremonier och yrkade kastväsendets fullständiga upphäfvande. Dessa djärfva reformsträfvanden framkallade en söndring inom samfundet. Längre fram inträdde ännu en splittring i följd af Kejabs maktfullkomlighet. — Kejab, som tillägnat sig mer af kristendomen än sina föregångare, uttalade sin hyllning af Kristus i föredrag, som väckt uppteendade äfven i Europa. Sedan upptog han indiska rituella bruk och tillät en hyllning af sin egen person, som innebar ett förgudande. Han dog 1884. — Samfundets olika grenar verka genom skolor. De häfda alla tron på en Gud. N. S.

Brahmin (Bramin). Se Brahman.

Brahms, Johannes, tysk tonsättare, f. 7 maj 1833 i Hamburg, d. 3 april 1897 i Wien, erhöi af Marxsen i Altona undervisning i pianospel och komposition samt företog vid tjugo års ålder en

konstresa, hvarunder han väckte den lifligaste beundran hos Joachim, Liszt och Schumann. Den sistnämnde fäste genom en förordande artikel allmänhetens uppmärksamhet på den unge tonsättaren, hvilken dock ingalunda var odeladt bifall hvarken såsom kompositör eller pianist. Oförtrutet fullkomnade sig i sin konst och aldrig smickrande opinionen, förde

B. emellertid ett oberoende lif och åtog sig endast för kortare tider dirigentbefattningar. Först öfver hans *Deutsches requiem* (1868; introduceradt i Stockholm 1886) räckte hans beundrare och vedersakare hvarandra handen i erkännandet af hans storhet. Nämda verk äfvensom hans ungerska dansar, orkester-serenader, sånger och kammarmusik banade honom småningom väg jämväl till utlandet. Hans kompositioner uppgå till omkr. 120 opus-tal, däribland för orkester två uvertyrer och fyra symfonier; för kammarmusik sextetter, kvintetter, kvartetter, trior, med eller utan piano; stycken för violin, violoncell, klarinett; konserter, sonater, ballader, intermezzi, etyder m. m. för piano; stycken för orgel; flera häften solosånger (t. ex. *Magelone*, med ord af Tieck); körerna *Ave Maria*, *Begräbnisgesang*, *Marienlieder* samt de större kör- eller kantatverken *Rinaldo*, *Schicksalslied* (i Stockholm 1881), *Rhapsodie* (med ord ur Goethes "Harzreise"), det redan nämnda "tyska requiem" (till sammantällda bibelspråk), *Nänie, Gesang der parzen* och slutligen *Triumphlied* (1872, med anledning af Tysklands seger, till ord ur Uppenbarelseboken; introd. i Stockholm 1898). B. var sedan 1862 mestadels bosatt i Wien, där han 1871—74 ledde kon-

serterna i Gesellschaft der musikfreunde. Han blef hedersdoktor vid universiteten i Breslau och Cambridge, hedersborgare i sin födelsestad och medlem af konstakademien i Berlin samt valdes 1896 till ledamot af franska institutet.

Om B. än långt ifrån var någon "Messias" — såsom hans förordare påstått —, hörde han likväl obestridligen till samtidens främste tonsättare och hade i sällsynt grad sammansmält forntida kontrapunktisk konst med modern romantik. Sin i början otvetyglige fantasi hade han genom stränga studier lutrat ända därhän, att förebrälsen för ett reflekteradt och monotont skriftsätt ej är alldeles oberättigad. B. var en utprägladt konstnärlig individ och ehuru tillräckligt mångsidig att gifva uttryck åt olika stämningar, lutar hans individualitet företrädesvis åt ett inåtvändt grubbleri, som likväl afvek från lämna rum för en folklig gemytlighet. Hans teknik är diger, men systematisk. Melodien närmar sig ofta folklöken, särskildt den äldre kyrkliga; harmonien har icke det kromatiska och enharmoniska som är egendomligt för wagnerismen; fastmer röden sig i diatoniska treklanger, ehuru modulationer är rask. Rytmen växlar ofta. — Karakteristiker eller biografier öfver B. ha skrifvits af Deiters (1889—98), Reimann (1897), Dietrich (1898), Widmann (s. å.), Kahlebeck (1904) m. fl. Tematisk förteckning öfver hans verk utgafs af Simrock (1887—97; n. uppl. 1901). Staden Wien upplät en hedersgraf af B:s stoft. En bronsbyst af honom restes i Meiningen 1899. A. I.

Brahui, en till dravidafolken hörande stam, som sedan urminnes tider har sitt hemvist i Belutjistan, hvars härskande folk den utgör. Förr bodde den västra delen af landet, nu hufvudsakligen i den östra, särskildt området kring Kelat. Den består af duktiga jordbrukare och boskapsskötare. Jfr Belutjistan. J. F. N.

Braid [brä'd], James, engelsk läkare, f. 1795 d. 1860, bosatt i Manchester, var grundläggare af den vetenskapliga förklaringen af hypnotismen (s. d. o.) eller, såsom den en tid kallades, braidismen. Han började sina studier öfver denna företeelse 1841 samt utgaf bl. a. *Neurypnology* (1843), *Magic, witchcraft, animal magnetism, hypnotism and electrobiology* (3 uppl. 1852), *The physiology of fascination and the critics criticised* (1855) m. m. R. T.-dt.

Braidismen. Se Braid.

Braij [bräij]. 1. Salomon de B., holländs figurmålare, f. 1597 i Amsterdam, d. 1664 i Haarlem, där han var bosatt från 1615. Han var katolik och försökte sig, utom som målare, äfven som poet och arkitekt. Hans förnämsta målning i 't Huis te Bosch i Haag, den s. k. *Joyeuse entrée* (dat. 1648), i en utsökt komposition med varm färgton framställer ett festligt tåg med flöjtblåsande barn, som marschera framför en käckt hållen fanbärande tilhäst, ådagalägger ett blandadt inflytande af Utrechts skolan och Rubens. De tidigare arbetena *Bondfick med halmhatt* och *Bekransad ung herde*, båda från 1635 och i Dresdens museum, äro själfständiga. I nationalmuseum är B. icke representerad, men p. Boo i Närke ses af hans hand en 1655 daterad teckning *Josef mottagande sin far och sina bröder*.

2. Jan de B., den föregående son och lärjunge af holländsk figurmålare, d. 1697 i Haarlem (födelse-

året okändt), var starkt påverkad af Frans Hals. Hans förnämsta verk är *Helgeandsstiftelsens fader- och moderlösa barn klädas* (1663, Haarlems museum). I samma museum finnas af honom fyra s. k. "regentstycken" (porträttgrupper af föreståndare för fromma stiftelser), med figurer i naturlig storlek. Så *Styrelsen för barnhuset*, fem lifslevande hedersmän i höga svarta hattar och stora hvita kragar, kring ett bord med präktig duk, ett af de vackraste exemplen på Hollands "historiemåleri"; motstycket är fyra äldre fruar, "regentessen" för samma stiftelse. De andra två afbildade *regenten* och *regentessen vid sjukhuset för spetsiska*. I dessa sistnämnda, 1667 utförda målningar spelar, jämte påtagliga reminiscenser från Frans Hals, Rembrandts ljusdunkel in. C. R. N. (O. G.-g.)

Braila [bra-i'la] l. Brahilov. 1. Distrikt i konungariket Rumänien, i östra delen af Valakiet. 4,358 kvkm. 145,284 inv. (1899), 33 på 1 kvkm. — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, 17 km. s. om Galatz, vid Donau, som där delar sig i flera armar. 57,961 inv. (1903), mest greker och bulgarer, hvilka drifva betydlig handel samt tillverka tvål och ljus. Exporten består mest af hvete, oljeväxter, talg, kött och ull. Den fordom starka fästningen ligger numera i ruiner.

Brärlas, Peter Armeni, nygrekisk filosof och diplomat, f. 1812 på Korfu, d. 1884 i London, studerade juridik och filosofi i Italien och Paris och blef 1841 domare på ön Zakynthos och föreläste sedan filosofi vid universitetet i Korfu. 1850 blef han generalsekreterare i de joniska öarnas senat, och mars—okt. 1865 var han grekisk utrikesminister, sedan öarna förenats med konungariket Grekland. Han var därefter grekisk minister i London 1867—73, i Petersburg 1874—80, i Paris 1880—82 och i London ånyo 1882—84. Bland hans arbeten, i hvilka han visar sig som en lärjunge till Cousin, märkas de till franska översatta "Essai sur les idées premières et les principes rationnels" och "Éléments de philosophie théorique et pratique", äfven översatta till engelska.

Braille [braj]. Louis, fransk lärare för blinda, f. 1806, d. 1852, miste vid tre års ålder sin syn, fick sin uppfostran vid Paris' blindinstitut och vardt lärare där 1828. Året därpå offentliggjorde han i *Procédé pour écrire etc. à l'usage des aveugles* den nu vanligast brukade, af blindlärarkongressen i Berlin 1879 framför alla andra rekommenderade skriften för blinda (se Blindundervisning).

Braine-le-comte [brän-le-kå't], flam. 's Graven-brakel, stad i belgiska prov. Hainaut, vid flera järnvägslinjer. 8,935 inv. (1900). Stenbrott. Smörhandel.

Brainerd [bräi'nəd], stad i nordamerikanska staten Minnesota, vid Mississippi och nordpacificbanan. 7,524 inv. (1900). Järnindustri, spannmåls- och trähandel.

Braintree [bräi'ntri]. 1. Stad i engelska grefsk.

Essex, 55 km. n. ö. om London. 5,330 inv. (1900). Siden- och bomullsmanufaktur. — 2. Stad i nordamerikanska staten Massachusetts, 16 km. s. ö. om Boston. 5,981 inv. (1900). Mångsidig industri.

Brake, stad i storhertigdömet Oldenburg, vid Weser. 4,718 inv. (1900). Skeppsbyggeri, tåg- och segeltillverkning. Betydlig handel och skeppsfart.

Bräkel, livländsk släkt, känd redan under herrmästarnas tid. Den introducerades på svenska riddarhuset 1756 och på det finska 1818. — Karl Adolf B., f. 1774, d. 1861, deltog i krigen 1788—90 och 1808—09, hvarefter han erhöll afsked såsom kapten. Sedermera fick han majors titel. Med B:s namn är oskiljaktigt förbundet minnet af en bland de redbaraste och älskvärdaste hjältarna från "Finlands sista strid". På sin ålderdom sammanskref han för eget nöje minnen från sina fälttåg och lät redan under sin lifstid åtskilliga författare begagna sig af dessa anteckningar. Efter hans död utgafvos de fullständigt med titeln *Anteckningar öfver 1789—1790 samt 1808—1809 årens fälttåg i Finland* (1862) och hafva tillvunnit sig erkännande såsom en af de pålitligaste källorna för Finlands nyare krigshistoria. E. G. P.*

Brakenburgh, Richard, holländsk genre- och porträttmålare samt etsare, f. 1650 i Haarlem, d. där 1702, var en framstående lärjunge af Adr. v. Ostade och djurmålaren H. Mommsers samt möjligen äfven af Jan Steen, af hvilken han i alla händelser var starkt påverkad. Redan vid 19 år (1669) blef han medlem af Haarlems målargille. Af hans arbeten märkas *Interiör af ett holländskt bondhus* (i Amsterdams riksmuseum), hvori han närmar sig Bega, *En inbillningssjuk kvinna* (1696, i Rotterdams museum), där Jan Steens inflytande är tydligt. I samma museum finnes af honom *Värdshuset med ugglan*, i Haags museum *Porträtt af en ung flicka* (1683). För öfrigt är han representerad i Bruxelles och Antwerpen, i Lille och Bordeaux, i flera af Tysklands och några af Englands samlingar, men oftast lär han förekomma i Österrike och Ungern. I nationalmuseum finnes ett af hans bästa arbeten. *Dans i en bondstuga* (1699). C. R. N. (O. G.-g.)

Brakna (arab. *baraknah*), en starkt med negrer och araber uppblandad berberstam i västra Sahara, på de stora slätterna mellan floden Senegal och berglandet Adrar. Nomader.

Brakteät (af lat. *bra'ctea*, tunn metallplåt). 1. Forn. Rundt, medaljlikt hängsmycke af guld eller brons med ögla, från senare delen af hednatiden. De flesta guldbrakteaterna äro mer eller mindre ome-

Skåne.

Stavanger amt.
Brakteater.

Västergötland.

delbara efterbildningar efter romerska guldmynt eller guldmedaljonger från 4:e årh. e. Kr. Man känner f. n. (1905) omkr. 200 i Sverige funna guldbrakteater af detta slag. Flera bland dem hafva inskrifter med runor; på en, hittad nära Vadstena,

finnes hela den äldsta runraden. (Jfr B. Salin, "De nordiska guldbrakteaterna", i *Antiqv. tidskr.* 1895). — 2. *Myntk.* Tunt medeltidsmynt af silver, med prägel endast på den ena sidan. Se vidare *Mynt*.

Braktéer (af lat. *bractea*, tunt blad), högblad (blomstödjeblad, skärmbblad), *bot.* Se *Blad*.

Brakved, *bot.* Se *Rhamnus*.

Brakybla'st, *bot.*, kortskott. Se *Skottbyggnad*.

Brakycefäl l. *Brachycephäl* (af grek. *brachy's*, kort, och *kefalé*, hufvud; egentl. "kort-hufvud", "kortskalet"), ett uttryck, som, efter A. Retzius' föredöme, af etnologerna användes för att beteckna de folkkraser, folkstammar eller enskilda människor, som hafva kort hufvudskål. Motsatsen är *dolikocefal*, långskalet. — **Brakycefali**, egenskapen att vara brakycefal. Se *Breddindex* och *Hufvudskål*.

Brakydiagonal (af grek. *brachy's*, kort), *krist.*, den kortaste af de tre kristallaxlarna i det rombiska och triklina systemets kristaller. Vid vanlig uppställning tänkes den löpa mot åskådaren, under rätt vinkel (rombiska) eller sned (triklina) mot vertikalaxeln och makrodiagonalen. A. Hng.

Brakydöma (af grek. *brachy's*, kort), *krist.*, ligande prisma, parallellt med brakydiagonalen, tecknas $\overline{P}\infty$.

Brakygräf, dets. som *stenograf*. Jfr *Brakygrafi*.

Brakygrafi (af grek. *brachy's*, kort, och *gra'fein*, skriva), "kortskrift"; mindre bruklig synonym till *stenografi*.

Brakykataléktisk (af grek. *brachy's*, kort, och *katalé'gein*, upphöra), i antik metrik, en till sin sista taktadel ofullständig vers. Jfr *Kataléktisk*.

Brakykrönisk (af grek. *brachy's*, kort, och *chronos*, tid), kortvarig.

Brakylogi (af grek. *brachy's*, kort, och *ló'gos*, lära), *språkv.*, sammanträngdhet i uttryckssättet, ofta åstadkommen medelst utelämnande af sådana delar af en framställning, hvilka vanligen medtagas. Adj. *Brakylogisk*. R-n B.

Brakypetalisk (af grek. *brachy's*, kort, och *pe'talon*, blomblad), med korta kronblad.

Brakypinakoi'd (af grek. *brachy's*, kort), *krist.*, yta parallell med brakydiagonalen och vinkelrät mot makrodiagonalen. Tecknas $\infty P\infty$.

Brakypödisk (af grek. *brachy's*, kort, och *pūs*, fot), med korta fötter.

Brakyprisma (af grek. *brachy's*, kort), *krist.*, prisma, parallellt med vertikalaxeln, men med förlängd brakydiagonal = ∞P_N .

Brakypyramid (af grek. *brachy's*, kort), *krist.*, brakydiagonalens pyramid = mP_N .

Brakystyl, *bot.* Se *Heterostyli*.

Bram, *sjöov.*, sammansättningsled i namn på tåg o. s. v., som tillhöra bramseglet, bramarän och bramstängan. — **Bramsegel**, det tredje eller, på fartyg med dubbla märsrår, det fjärde seglet från däck. — Ifrågakvarande föremål benämnas därjämte, efter sin mast, förbramstäng, storbramsalning, kryssbramvant o. s. v. På stora handelsfartyg finnas ibland dubbla bramsegel, det ena öfver det andra, båda sittande på bramstängan. Jfr *Bofven*, *Segel* och *Tackling*. R. N.*

Brama (*Brahman*), *ind. myt.* Se *Brahman*. **Brama**, *zool.* Se *Hafsbraxen*.

Bramah [brä'mə l. brä'mə], Joseph, engelsk mekanikus, f. 1749, d. 1814, upptäckt 1786 vattenklosetten och 1796 den hydrauliska pressen, hvilken därför efter honom äfven kallas "Bramahs press", samt ett kombinationslås, det s. k. *Bramah-låset*, hvilket erbjuder säkerhet såväl mot dyrkning som mot våld.

Bramahlås, *mek.* Se *Bramah*.

Bramahs press. Se *Hydrauliska pressen*.

Braman, *ind. myt.* Se *Brahman*.

Bramani'sm. Se *Brahman*.

Bramante, italiensk arkitekt. Se *Lazzari*.

Bramantino, egentl. Bartolomeo Suardi, italiensk arkitekt och målare, verksam 1491—1529 var medhjälpare åt Bramante, som från 1474 vistade i Milano, och följde honom i början af 1500-talet till Rom, där han under Julius II i Vatikanens stanzer målade några af de väggbilder, som sedermera borthöggos för att lämna rum åt Rafaels verk. Senare slog han sig åter ned i Milano och var från 1525 ingenjör och byggmästare hos Francesco Maria Sforza II. Bland hans byggnader märkas S. Nazaro en kyrka med en förhall (1518), bland hans målningar *Konungarnas tillbedjan* och *Madonnan med helgon* (bägge i Ambrosiana) och *Madonna med änglar*, stor fresk (i Brera). Utom från Bramante, röjer hos honom i färgernas obestämda sammanflyktning hvarandra påverkan af Lionardo. C. R. N. (O. G.-g.)

Bramarbas (af sp. och provens. *bramar*, skria) skräflare, slagskämpe. — *Bramarbasära* skryta, skräfla.

Brama samaj. Se *Brahma samaj*.

Brambach, Joseph, tysk tonsättare, f. 1833 d. 1902, var 1858—61 lärare vid Kölns konservatorium, 1861—69 musikdirektor i Bonn och sedermera privatlärare. Han gjorde sig förträdesvis känn genom sina körverk: *Prometheus*, *Loreley*, *Columbus*. *Das lied vom Rhein* m. fl. A. L.

Brambeck, Axel Edvard, bildhuggare, f. 22 sept. 1843 i Hälsingborg, kom vid 19 års ålder till Stockholm och fick anställning hos ornamentsbildhuggaren Nerpin, studerade sedan 1872—74 Köpenhamn, arbetade på den yngre Bissens ateljé och utförde de själiständiga kompositionerna *Herde gossen* och *Cyparissos* samt porträttbyster. Inskrief vid konstakademien i Stockholm 1874, vann han 1874 kungliga medaljen för gruppen *Eva sörjande vid Abels lik*, vistades därefter i fem år som akademien stipendiat hufvudsakligen i Paris, kortare tider i Italien. I Paris utförde han *Kristi frestelse* (utställt på salongen 1883, huggen i marmor 1902 och uppställd i Mariakyrkan i Hälsingborg) och *Neapolitansk fiskargosse*.

Efter stipendietidens utgång försökte sig B. i Paris på oljemålning, men återvände snart till Stockholm och erhöi där beställning på *dopfunten* till Jakobs kyrka samt statyn *Psyche*. 1884—87 var han bosatt i Rom och utförde dessa båda arbeten i marmor samt dessutom *Offrande flicka* (marmor). Återkommen till Sverige, utförde han för nationalmuseum porträttbyst af greve A. G. Bielke (brons) samt för Klara kyrka, som då restaurerades, tympanon öfver hufvudingången. B. flyttade 1888 till Göteborg, där han dekorerade C. Wijks ny

alats med två större friser, den ena *Amor- och syche-sagan*, den andra en lång rad af barngestalter sysslade med konsternas och vetenskapernas em. Dessa kompositioner omfatta ett par hundratal rurer. Han modellerade äfven porträttbyster samt gruppen *Sorg* (1890, högs följande år i marmor, orborgs museum). Från ett nytt besök i Florens 1891 förskrifva sig statyn *Florentinare* (brons) *och Backantinna* (basrelief i marmor). Sedan 1892 nyo bosatt i Göteborg, har B. där utfört porträttbyster och medaljonger, statyetten *Vår, Oskar II:s st* (brons) i Marstrand, byst af *Edvard du Puy* i marmor, i kungl. teaterns foajé) m. fl. Resultatet ännu en vistelse i södern (1902—03) blefvo gruppen *Dödens genius* (marmor, utställd 1903) och *Christus Consolator* (gips). K. W.-n. (G.-g. N.)

Bramer, Leonard, holländsk figurmålar, f. 1595 i Delft, d. där 1674, tillhörde jämte Lastman, J. de Witt, J. de Weert och J. de Maesseneer den skola af de artister, som i Rom direkt påverkades af frankfurtern A. Elsheimer, men fördom på grund af det besläktade i deras konst med orätt betraktades såsom lärjungar till Lastmans store elev Rembrandt. B. målade först kom Elsheimer bibliska och antik-mytologiska stycken i litet format och excellerade i synnerhet i "natttycken" med ljuseffekter, såsom eldsåldrar, grottor, månsken eller med fackelbelysning. Senare utförde denne Rembrandts föregångare sina dukar i större skala och uppnådde genom det fantastiska i sina skapelser, bortsett från en lägre grad af teknisk skicklighet, en sådan verkkningsfullhet, att den olårde lätt anför en af dessa hans taflor tror sig skåda ett arbete af en duktig Rembrandt-elev. Hans målningar, i synnerhet från hans senare period, förenas ofta i offentliga samlingar. Nationalmuseum i Stockholm. O. G.-g.

Bramhu, ett af de s. k. Himalaya-folken (se d. o.).

Bramin, Brahmapräst. Se Brahman.

Bramknop, sjöc., det ställe på bramtången, där ramgödet (vant, barduner, stag) har sin plats.

Bramsegel, sjöc. Se Bram.

Bramsegels-kultje, sjöc. Se Kultje.

Bramsen, Ludvig Ernst, dansk national-ekonom och politiker, f. 1847, som till grundaren af "Nye danske brandforsikringsselskab", Louis Ernst B. (f. 1819, d. 1886), ingick 1865 som ung student i detta bolag som tjänsteman och blef efter faderns död dess direktör 1886. B. utträdde på 1880-talet som nationalekonomisk författare med en rad skrifter i arbetarfrågan (*Arbejders forsikring mod ulykkestilfælde*, 1884; *Et alvorsord til arbejderne*, 1885; *Englands og Tysklands opgivning for arbejdere i industri og haandverk*, 1889; den sistnämnda prisbelönt och tryckt på statens bekostnad). B. var en af Danmarks delegerade på den stora konferensen om arbetarfrågan i Berlin 1899. 1892—98 var han folketingsman för Aalborg och gjorde sig bemärkt genom förslag om "arbetsrätter" och förlikningskamrar vid arbetsstrider samt genom 1897 sitt förslag om arbetares olycksfallsförsäkring. I aug. 1899 blef B. inrikesminister i ministären Hørring, och han bibehöll denna post äfven under Sehesteds (april 1900—juli 1901) regering. Han utträdde till direktörskapet vid "Nye danske". Under sin ministertid genomförde B. en förtjänstfull lag om skiljedom i arbetsstrider

(mars 1900), en arbetarvänlig fabriks- och verkstads-lag och en lag om olycksfallsförsäkring af fiskare samt genomdref stora järnvägsföretag, bl. a. färje-förbindelsen Gjedser—Warnemünde. Vid sin afgång ur ministären vid systemskiftet 1901 erhöill han titeln geheimestatsråd. — B:s skrifter innehålla värdefulla upplysningar om sociala rörelser i utlandet samt gifva äfven själfständiga bidrag, särskildt till ålderdomsförsäkrings- och skiljedomsproblemen. Han är påverkad af den sociala riktningen i den moderna nationalekonomien, men vill på samma gång häfda individens rätt gentemot alltför starkt ingripande i det ekonomiska lifvet från statens sida. B. är en erkänd auktoritet inom försäkringsväsendet och har särskildt egnat sig åt sjöförsäkringsverksamhet. Interesserad numismatiker, utgaf han 1904 ett stort arbete om medaljerna från Napoleon I:s tid.

Bramsen, Henry, dansk violoncellist, f. 1875 i Köpenhamn, elev af J. Klengel i Leipzig, gaf där 1894 med framgång sin första konsert. Sedan han han vunnit erkännande flerstädes i hemlandet och utrikes, särskildt i England och Sverige, som han besökte 1895 samt 1901—02, senast i sällskap med sin syster, Karen B. (f. 1877), hvilken visade sig vara en rätt framstående violinist. Han gifte sig 1903 med den begåfvade norska romansångerskan Marta Sandal. A. L.

Bramstäng, sjöc. Se Mast.

Branca, Ascanio, italiensk politiker, f. 1840 i nuv. provinsen Potenza, d. 1903 i Rom, studerade juridik och finansvetenskap samt valdes 1870 att representera sin hembygd i deputeradekammaren. Han var understatssekreterare i handelsministeriet till 1885, förordnades 1887 till en af de italienske fullmäktige för underhandling med Frankrike om en handelstraktat, var febr. 1891—maj 1892 minister för allmänna arbeten i Rudinis första kabinett, mars 1896—juni 1898 finansminister i Rudinis andra kabinett och juni 1900—febr. 1901 minister för allmänna arbeten i kabinettet Saracco. B. har på franska författat *Le crédit et la banque internationale* (1867).

Branaccio [-ka'ttja], Carlo, italiensk målare, f. 1861 i Neapel, målar italienska gatubilder, sjöstycken och landskap, som äro mycket eftersökta för sin verklighetstrohet samt frihet från öfverdrift i kolorit och effekter.

Brancaleone degli Andalò [-leåne delji-], från Bologna, senator och maktinnehafvare på 1250-talet i Rom, där han höll de orolige adelsmännen i tukt och aftvang påfven Innocentius IV bekräftelse på den demokratiska författning han infört. Jfr Rom, historia.

Brancardier [bråkardie], fr. (af brancard, bår), sjukbårare.

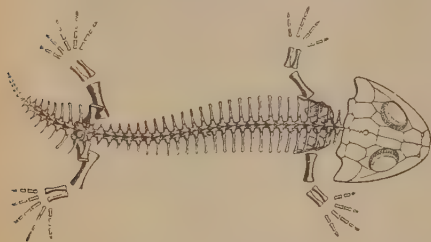
Bra'nchia (lat.), gälar.

Branchiderna [-kid-]. Se Branchios.

Branchio/poda (af grek. bra'nchia, gälar, och pus, genit. *podo's*, fot), zool. Se Bladotingar.

Branchiosau'rus Fritsch (af grek. bra'nchion, gäl, och sau'ros, ödla), paleont., ett salamanderliknande, fossilt släkte med bredt och kort hufvud, trubbig nos samt, hos de fullvuxna, kort svans, det mest primitiva af de till stegocephalerna s. fjällsalamandrar, ordning hörande släktena. Ungarna undergingo liksom hos nutidens groddjur förvandlingar; de andades först med gälar, fästa på

fyra par gälbågar; sedermera förlorades dessa, och det utvuxna djuret andades med lungor. Såsom fullvuxen hade B. på bukens, svansens och extremiteternas undersida ett af tegellagda fjäll bildadt pansar. På mellankäks-, öfver- och underkäksbenen fanns en rad tätstående enkla, spetsiga tänder. Till skillnad från öfriga groddjur bildades skallens tak uteslutande af täckben, direkta motsvarigheter till fiskarnas och reptiliernas ben. Intressant är förekomsten af ett hål emellan hjässbenen (skillnad från groddjuret); likhet med en del reptilier, hvilket lämnades obetäckt af hudpansaret; förmödligen har hos B. fungerat ett "tredje öga"; hos nutida reptilier är detta organ rudimentärt. De båda åt sidorna belägna ögonhålorna voro kranade af en rad små benplator. Alla ryggkotorna i kroppen samt en del af svanskotorna buro hvar sitt par korta

refben. Kotkroppen var ej eller endast ofullständigt förbenad, "chorda dorsalis" således ej heller insnörd. De i handlofven och vristen ingående kotorna voro ej förbenade; på de främre extremiteterna funnos 4, på de bakre 5 tår. Skuldergördeln påminner om reptiliernas, bäckengördeln däremot om groddjurens. Hela släktet bildar en mellanform mellan reptilier och groddjur och står säkerligen ganska nära nämnda djurklassers gemensamma stamform (se Stegocefaler). — B. hör till karbon- och permssystemen. Den vanligaste och bäst kända arten är *B. amblystomus* Credn., i permkalkstenen vid Plauen (Dresden). Längden växlar från 30 (larvstadiet) till 120 mm. B. är vidare funnen vid Pilsen och Saarbrücken samt i Frankrike och England. A. Hng.

Branchiostoma (af grek. *bra'nchia*, gälar, och *sto'ma*, mun), *zool.* Se *Lansettfisk*en.

Branchiura, *zool.* Se *Karplöss*.

Bran'chos (grek. *Βράγχος*), *grek. sag.*, en som af Apollon, hade af sin fader fått siargåva samt vårdan af templet i Didyma (Mindre Asien) sig anförtrödd. Hans ättlingar, som kallades *branchi-*der, öfverlämnade vid Xerxes' härtåg mot Grekland tempelskatten till denne konung och flyttade sedan, af fruktan för sina landsmän, till Baktrien, där sedermera Alexander den store lär hafva på deras efterkommande utkräfft straff för förraderiet.

Branco, Camillo Castello. Se *Castello-Branco*.

Bra'nco (port., af *bra'nco*, hvit), *handl.*, egentl. "de hvite"; en af Hamburgs sockerimportörer använd benämning å ljust råsocker från Syd-Amerika.

Brand. 1. Eldsvåda. Se *Brandvådande*.

2. *Bot.* Se *Sot* (i säd) och *Ustilagineæ*.

3. *Patol.* Brand (kallbrand, *gangrena*,

necrosis, sphacelus) är en lokal död, d. v. s. ett fullständigt upphörande af hvarje livsverksamhet i en större eller mindre del af organismen. Den brandiga delen undergår i allmänhet, när den består af mjuka väfnader och är utsatt för luftens tillträde, en mer eller mindre hög grad af förruttelse och utvecklar till följd däraf en mer eller mindre svår stank. När branden försigår i benssystemet (nekros), eller i inre delar, dit luften icke kan tränga, t. ex. i hjärnan (ramollition), kan all förruttelse och stank uteblifva. Den brandiga delen kan för öfrigt uppträda genomdränkt af vätskor och undergå uppmjukning och sönderfallande, fuktig brand, eller kan deintoraka och skrupna, torr brand (mumifikation). Branden kan intressera en hel kroppsdelen eller ett helt organ eller endast en mindre del därav; i senare fall kan den uppträda såväl vid ytan som i det inre. Den kan utbreda sig diffust eller bliiua begränsad. I senare fallet uppstår i omgifningen, i en bredare eller smalare zon (begränsningszon, demarkationslinje), genom den retning, som det döda partiet utöfvar, en ökad livsverksamhet, hvilken stegras till inflammation; under utbildning försigår då här en smältning af väfnaderna, hvarigenom den brandiga delen lösgöres och kan fränskiljas. Det kvarblifvande såret kan sedan läkas på vanligt sätt. Brand kan framkallas af alla skadliga inflytelser, som tillintetgöra väfnaderna och deras element i en kroppsdelen eller som upphäfva blodets cirkulation och ämnesomsättningen. Väfnaderna kunna förstöras genom krossning, förfrysning, förbränning, kemiska frammedel, inkomma förruttelsebringande ämnen o. s. v. Blodcirkulationen och ämnesomsättningen kunna hindras genom ihållande tryck, t. ex. af svulster, förband eller fortsatt läge på framstående hårda kroppsdelar (liggsår) o. s. v.; men blodkärlen kunna också inifrån tilltäppas, därigenom att blodet i dem stelnar på ort och ställe (trombos, trombosis, brand) eller därigenom att bitar af på annat ställe inom kärlsystemet stelnadt blod lösslitas, föras med blodströmmen och fastkilas i det eller de hufvudsakliga kärl, som förse en kroppsdelen med blod (embolus, embolisk brand). **Åldersbrand** (*gangrena senilis*), som vanligen börjar i tårna, föranledes af en vid hög ålder ej ovanlig förtjockning af kärlväggarna med förträngning af kärlen. Mjöldryggsom har egenskapen att bringa kärlen till samman dragning, kan, då den förtäres alltför ymnigt, framkalla brand och har stundom föranlett hela epidemier därav. En inflammation kan öfvergå till brand, synnerligen vid vissa slag af blodförgiftning, framför allt under inverkan af förruttelsebringande (putrida, septiska) ämnen, vare sig att dessa fått tillträde genom luften eller förskämda vätskor eller de förupptagits i blodet. En af de största farorna vid brand är just, att dylika ämnen från det brandiga partiet öfvergå till omgifningen och inkomma i blodet framkallande en konsumtionsfeber, brandfeber (septikemi, ikoremi) med hastig sänkning af krafterna. I yttre delar af människokroppen markerar sig brand i allmänhet genom en smutsigt askgrå, blågrå, brunaktig eller t. o. m. svart färg. Ofta uppstå därjämte stora blåsor (brandblåsor) å huden; all känsel och rörelseförmåga upphöra, och delen blir kall. Vid brand uti inre delar kunna tecknen växla, allteftersom utsträckningen af branden och vikten af den angränsande delen. Ofta äro de mycket osäkra. Brand i lungorna

an markeras af en aslik lukt af andedräkten och det upphostade, och på samma sätt kunna uttömningar från andra delar förråda närvaro af brand i dessa. Kartill komma de allmänna symtomen, såvida en födförgiftning egt rum. Behandlingen går förnämstast ut på att motverka förruttnelsen och inskränka branden genom lifsverksamhetens höjande i dess omgifning, att främja aflägsnandet af det brandiga och samför allt att upprätthålla krafterna i allmänhet. Lokalt användas därför förruttnelsen motverkande samt uppmjukande och upplifvande (inciterande) omgag, under det att invärtes gifvas stärkande och lifande (stimulerande) medel, såsom kina, vin o. s. v., varjämte kraftig föda förordnas och noga sörjes för fisk och ren luft samt i öfrigt för så gynnsamma hygieniska förhållanden som möjligt. Jfr Antius-eld. A. -v. *

Brand (förnäm, födelseår och dödsår obekanta), fosfors upptäckare, lefde såsom köpman i Hamburg senare hälften af 1600-talet. Under bemödandet att med alkemiens hjälp förbättra sin ekonomiska ställning upptäckte han tillfälligtvis fosfor. Detta inträffade sannolikt 1669. (Leibniz' uppgift om 1677 rävas af det förhållandet att upptäckten nämnes i ett arbete 1676.) B. sålde hemligheten till en medicine doktor J. D. Kraft, genom hvilken den kom till England, där Kunkel erfor så mycket af den, att han kunde göra upptäckten för andra gången (1716). B. kom sedermera genom Leibniz' bemiddling till Hannover, där han af hertig Johan Fredrik fick underhåll till sin död.

Brand [bränd], sir Henry Bouverie William, viscount Hampden och baron Dacre, engelsk politiker, f. 1814, d. 1892, inträdde 1846 i det politiska lifvet som privatsekreterare hos sir George Grey, invaldes 1852 i underhuset, som han sedan tillhörde till 1884, samt tjänstgjorde under Palmerstons och Russells ministärer 1859—66 såsom det liberala regeringspartiets "inpsikare". 1872 valdes han till underhusets talman, återvaldes sedan gång på gång och vann mycket erkännande för opartiskhet och takt. 1879 började talmannens ställning bli oerhördt svår till följd af den irländska obstruktionen. Minnesvärdt är B:s kraftiga ingripande i 41-timmars-sammanträdet 31 jan.—2 febr. 1881, då han till sist af egen myndighet helt enkelt vägrade höra ytterligare tal och därmed bröt obstruktionens makt; nästa dag ökades genom en af Gladstone föreslagen resolution betydligt talmannens befogenheter. B. adlades 1881 och blef, då han till följd af sjuklighet afgick 1884, upphöjd till viscount Hampden (han härstammade på mördernett från John Hampden). V. S.—g.

Brand [bränd], sir Johannes Henricus (Jan Hendrik), Oranje-fristatens president 1864—88, f. 6 dec. 1823 i Kapstaden, var son till sir Christoffel B., f. 1797, d. 1875, talman i Kapkoloniens "house of assembly". B. studerade först vid South-african college i Kapstaden, sedan i Leiden, där han 1845 vann juris doktorsgrad, och i London, där han 1849 blef praktiserande jurist. Hemkommen till Syd-Afrika s. å., invaldes B. 1854 i Kapkoloniens första parlament, blef 1858 juris professor vid South-african college och tillvann sig som advokat allmänt anseende. 1863 valdes han af oranjeboerna till fristatens president, tillträdde ämbetet 1864 samt lyckades inom några få år åter-

ställa ordning och välstånd i den kort förut af allmän upplösning hotade staten. B. återvaldes därefter ständigt, sista gången 1884, för fem år. Han sökte städse upprätthålla god grannsamja med Kapkolonien. 1876 besökte han England för att diskutera med lord Carnarvon om dennes planer på en federativ sydafrikansk sammanslutning. Under boerkriget 1881 iakttog B. sträng neutralitet och spelade sedan en betydande roll som medlare vid uppgörelsen mellan boer och engelsmän s. å.

B. afböjde sedermera presidenten Krügers alla försök att få till stånd en mot engelsmännen riktad allians mellan de båda boerrepublikerna och hade från 1886 att bekämpa ett begynnande motstånd i Oranje-fristatens råd mot den måttfulla politik han städse följt och de sympatier han visat engelska regeringen, som 1886 förlånade honom en af adelstitel åtföljd hög orden. Hans vägran att ingå på Krügers mot Kapkolonien riktade järnvägsplaner föranledde 1887 ett tadelvotum från rådet. B. afgick, men förmäddes genom folkliga sympatidemonstrationer att återtaga sin afsägelse. Saknad i hela Syd-Afrika, afled B. 14 juli 1888 i Kapstaden. V. S.—g.

Brandaborg. Se Brandalsund.

Brandalarm. Se Brandväsende.

Brandalsund (förkortning för Brandaborgs sund), säteri i Ytter-Järna socken, Stockholms län, vid inloppet till Södertälje kanal. År 1693 gjordes B. med underlydande inom Tveta och Hölö socknar af landshöfdingen frih. Erik Lovisin till fideikommiss för ätten. — Till försvar af inloppet föreslog 1856 års befästningskommitté att den tränga farleden vid B. skulle spärras genom en stängsellinje och befästningar å båda stränderna, ett förslag, som upptogs af 1864 års kommitté och hade till följd att stängselflottor anskaffades och att ett jordbatteri anlades. Försvaret vid B. är dock nu öfvergifvet. — Vid B. hade ryssarna sitt läger, då de 1719 härjade öfver en stor del af Ytter-Järna socken. L. W. son M.

På säteriets egor låg medeltidsfästet Brandaborg samt, efter hvad Styffe anser troligt, dess förrinnan det gamla Telgehus (*Telghia hus*), hvilket slott synes hafva anlagts i början af unions-tiden för att betrygga inloppet till Södertälje från saltsjösidan, medan en tysk besättning innehade Stockholm. På Engelbrekts tid innehades Telgehus af Bengt Stenstson Natt och Dag, men då han mot rådets uttryckliga löfte om säkerhet för hanseatiska sjöfarande uppbringat ett lybskt handelsfartyg, belägrades fästet å Engelbrekts vägnar af Erik Puke och uppbrändes 1435. Däraf vållades den oenighet mellan Bengt och Engelbrekt, som blef orsaken till Engelbrekts död. Telgehus nämnes sista gången 1442. Sedan förekommer i stället namnet Brandaborg, första gången 1450, då Måns Bengtsson Natt och Dag var höfvitsman där.

Brandanus (Brandan, Brendan), irländskt

velgon, f. omkr. 484, d. omkr. 577, grundläggare af klostret Cluainferta (nu Clonfert) vid Shannon, tyckes ha utöfvat en liflig verksamhet i sydvästra Irland, där en mängd orter (Brandon head, Mount Brandon, Brandon bay o. s. v.) uppkallats efter honom. Vid B:s namn fästes tidigt berättelsen om n underbar sjöresa till "de saliges öar", hvilken B. skulle ha företagit med en skara munkar. Denna under medeltiden ytterst populära legendariska saga tögör ett mosaikarbete af mycket oliktartade beståndsdelar: forniriska mytologiska drag, sagor om punkfärder norrut från öarna vid Irlands västkust, ängs skepparhistorier, reminiscenser från antikens iktor, möjligen också arabiska hörsägnar (B. firar åsk på en ö, som befinnes vara ryggen af en stor fisk, asconius; jfr hvalfisken i Sindbads resor). Litterär ufvudkälla tyckes vara en irländsk *inram* l. äfvenrskildring om en viss Maelduins irrfärder (från s. i. 9:e årh.). I 11:e årh. tillkom ur alla dessa ällor en latinsk, med fabelaktiga äfventyr i mängd lsmeyckad prosadikt, hvilken sedermera blifvit öfver-att till flera språk och torde ha bidragit till span-ners och portugisiers ifver att företaga upptäckts-ör västerut. "S:t Brandans ö" figurerade länge å kartorna, först långt i norr, sedermera sydöst om anarieöarna, där man ännu på 1700-talet efter-kte den. Gissningar om att B. på sin färd kommit ll Amerika ha ej heller saknats. Med B. associeras ta hans lärjunge Macutus l. Machovius (S:t Malo) Bretagne, om hvilken en märkligare resor berättas. s minnesdag är 16 maj. Jfr om den mycket om-ntande B.-litteraturen C. Wahlund. "Die altfranz-sische prosäübersetzung von Brendans meerfahrt" Human. vet. samf. i Uppsala skrifter, IV: 3, 000), där utförlig bibliografi lämnas. (V. S.—G.)

Brandar l. Bränder, *skogsh.*, de vedstycken, m vid en kolmilas utrifning befinnas brända, men rkolnade. Där sådana vedstycken finnas i större ngd, angifva de, att kolningen ej gått såsom sig rt. C. A. T. B.*

Brandberedskap. Se Brandväsende.

Brandbomb, krigsv. Se Bomb.

Brandbotten. Se Bjälklag, sp. 546.

Brandböld. Se Mjältbrand.

Brandchef, befälhafvare för en brandkår (se randväsende). — I de flesta civiliserade der anordnas numera brandchefsmöten, r diskutera de af frågor rörande brandväsendet. Det första nordiska brandchefsmötet lls 1875 i Jönköping, det femte i Gäfve 1901 (bet t af omkr. 150 deltagare).

Brandeis, stad i böhmiska regeringsområdet Ka-inenthal, vid Elbe. 4,144 inv. (1900). 1631 attes det af sachsarna och 1639 af svenskarna.

Brandel, Henrik, "myriadens" uppfinnare, f. 39 i Ryds socken i Uppland, blef 1753 student ppsala, där han egnade sig åt orientaliska språk-ier, och 1759 kanslist i utrikesexpeditionen. 54 utnämndes han till konsultsekreterare i Alger i 1766 till konsul därstädes — en maktpåliggande attning i ett land, hvars förnämsta inkomstkälla lplundring af främmande nationers fartyg. 1791, dejen utfärdade krigsförklaring mot Sverige, flyt-ae B. till Livorno, och 1793 återvände han till rige och sysselsatte sig därefter med utarbetandet sin "myriad", ett nytt kronologiskt system, af t att till ett helt sammanföra alla olika tid-

räkningssystem. Han utgaf ej själf något fullständi-verk öfver detta system, men offentliggjorde årlige från 1796 en almanack efter dess principer. D 1828. F. A. Everlöf utgaf 1853 *La myriad système chronologique pour une période de d mille ans*, par *Henri Brandel*, hvilket arbete väck uppsende bland fackmännen.

Brandel, Karl Henrik, donator, f. 1828, 9 okt. 1904 i Stockholm, var kamrerare vid te-niska högskolan 1866—92 och kontrollör vid ma-fakturdiskontkontoret 1859—77. Intresserad bot-nist, arbetade han många år utan afbönning vid Vete-skapsakademiens botaniska afdelning, där han b-trädde vid ordnandet af diatomacésamlingen. B. d-nerade i sitt testamente sammanlagt 378,000 k till hvarjehanda lärdomsanstalter, korporationer oc stiftelser, bl. a. 90,000 kr. till Vetenskapsakad-mien.

Brandelius, Bengt Johan Gustaf, djur- och genremålare, f. 22 okt. 1833 i Fredsber-socken i Skaraborgs län, studerade vid kons-akademien, blef 1856 underlöjtnant vid Skarabor-regemente, reste 1857 till Düsseldorf och studera-sedan i Paris. 1884 tog han som kapten afsked militärlästen. Död i Sköfde 24 nov. s. å. B:s område var den genremässiga djurmålningen, ena sidan begränsad af den egentliga genren, den andra af landskapsmåleriet. En godmodi-skämsam uppfattning och en ej obetydlig förmå-af karakteristisk jämte en viss fart i själfva föredrag- och en kraftig färggiffning förvärfvade honom e-namn inom hans konstart. Bland arbeten af B. näm-nas: *Barn vid en grind* (1864), *Första ridle-tionen* (1866), *Skjutsomblytet* (1868), *Vid källan skogen* (s. å.), *Muldsmedjfrvare* (s. å., Göteborgsmuseum), *En belägrad favorit* (1869), *Vid brun-n* (1874), *Ett äfventyr på promenaden* (1876) oc *Vid högmässans slut* (1877). Upk

Brändenborg. 1. Provins i konungariket Preu-sen, är uppkalladt efter staden B. Det gränsar i n. t. Pommern och Mecklenburg, i ö. till Posen och Vä-preussen, i s. till Schlesien och prov. Sachsen, v. till Hannover, Sachsen och hertigdömet Anha-lt. Yttinnehållet är 39,838 kvkm. Provinsen, som b-dades 1816, omfattar landskapen Mittelmark, Uke-mark, Priegnitz och största delen af Neumark, de gamla Mark-Brandenburg, hela Nieder- och stör-delen af Ober-Lausitz samt smärre delar af Pom-mern, Posen och Schlesien.

B., som utgör en del af det nordtyska lågländ- har en genom kullar och dalgångar vågformig yt-men endast en ringa höjd öfver hafvet. Højningari-stiga ingenstädes till mer än 229 m. (Rückenle vid Sorau). Jordmänen består till största delen sand, som på långa sträckor bildar ofruktbara heda. B. tillhör hufvudsakligen två vattensystem: Elb och Odern. Elbe, som endast på en kort sträck såsom gränslod, i n. v. berör B., upptager ett p-smärre biflöder samt Havel, i hvilken Spree, Rhin-Dosse m. fl. vattendrag utflyta. Oder genomlöper pr-ovinsens östliga del och upptager en mängd tillflöde-bl. a. Bober, Neisse och Welse från västanter sa-den stora Warthe med Netze från höger. B. är gans-rikt på vatten och vattensjuka trakter; många ofar-liga träsk hafva dock numera blifvit torrlagda gen-kanaler, af hvilka de betydligaste äro Finow-kanale mellan Havel och Oder, Friedrich-Wilhelms-kanale

mellan Oder och Spree, samt Ruppın-kanalen, mellan Havel och Ruppın-sjön. Mineral finnes endast i ringa mängd; jorden lämnar förträdessvis torf, brunkol, kalk o. d. Medelårstemperaturen är i Berlin 9,5°, i Frankfurt 8,5°; den årliga regnmängden 500—600 mm. Ehuru 45 proc. af ytinnehållet äro åkerjord, frambringas ej såd tillräckligt för behöfet. Däremot lämnar skogen, som upptager 32 proc. af landets yta och till största delen består af barrskog, tillfälle till utförsel. Som provinsen är rik på ängs- och betesmarker (omkr. 13 proc. af hela ytinnehållet), är boskaps- och i synnerhet fårskötseln betydlig; B. utför mer ull än någon annan preussisk provins. Fiske idkas mycket. Industrien, som har i synnerhet franska kolonister att tacka för sin första lyftning, är högt upprördig och omfattar förträdessvis ylle-, linne- och sidenfabrikation, bomullsspinneri o. d. Befolkningen uppgick 1900 till 3,108,554 inv., obekräknad Berlin, nästan lika fördelade på könen; däraf voro 2,907,863 evangeliska, 160,305 katoliker, 25,766 judar etc. Massan af invånare är tyskar; i Nieder-Lausitz bo dock 37,519 vendar, af hvilka 2,403 också tala tyska. Folkbildningen står högt. För undervisningen är sördt genom en mängd anstalter (27 gymnasier, 3 progymnasier, 6 realgymnasier, 1 öfverrealskola, 5 realprogymnasier, 13 realskolor, 10 skollärarseminarier, 1 landbruksskola, 3 döftumanstalter, 1 blindinstitut m. fl., alltsammans obekräknadt Berlin). I administrativt hänseende är provinsen, utom Berlin, delad i 2 regeringsområden: Frankfurt och Potsdam — det förra omfattande 22, det senare 16 kretsar. "Oberpresidiets" säte är Potsdam, provinsalländtdagen sammanträder i Berlin. Provinsen har 1 oberlandesgericht (kammergericht) i Berlin, 9 landgerichte och 104 amtsgerichte. Till tyska riksdagen sänder B. 20, till preussiska andra kammaren 36 representanter. Den evangeliska kyrkan står under tre generalsuperintendenten och ett konsistorium i Berlin; det katolska prästerskapet lyder under först-biskopen af Breslau.

Historia. Under folkvandringarna bosatte sig slaviska stammar i det förut af germaner (semnoner) bebodda B. Skattskyldiga under Karl den store, gjorde de sig oberoende under riksupplösningen, men blefvo 928 delvis kufvade af Henrik I, som i deras land anlade markgrefskapet Nordmark (nuv. Altmark). Otto den store befäste kristendomen där genom upprättandet af två biskopsdömen (i Havelberg och B.), och Ostmark (nuv. Nieder-Lausitz) eröfrades. Albrekt I Björnen (d. 1170), af askaniska huset, förenade med sina båda län, Nordmark och Ostmark, de från slaverna eröfrade Vormark (nuv. Priegnitz) och Mittelmark, förlade sitt residens till staden B. och blef den förste markgreven af B. Landets uppodling gjorde raske framsteg, framför allt genom af honom inkallade bönder från Westfalen och Nederländerna. Albrekts ättlingar utvidgade området både i ö. och i n. genom gifte, köp och krig, men när ätten med markgreven Valdemar 1319 utdog, inträdde under wittelsbacharna, som innehade B. 1323—73, en tid af ständigt ökad yttre och inre vanmakt. Kejsar Karl IV köpte B., och hans son Sigismund öfverlämnade det till sin trogne vasall, borggreve Fredrik i Nürnberg, af huset Hohenzollern (se d. o.). Både han och sonen Fredrik II (1440

—70) återställde den inre ordningen och återtog de under vanmaktperioden förlorade landsdelarna. Albrekt III Achilles (1470—86) ordnade tronföljden i de hohenzollernska länderna (B., Ansbach och Baireuth) genom den s. k. *dispositio achillea* (1473), och de följande härskarna förstodo att genom den inre ordningens stärkande och yttre landtöfverkrif (mest genom arf) stadga sin maktsställning. Markgrevarna af B. hade alltsedan 1200-talet varit kurfurstar — denna deras värdighet erkändes definitivt 1356 — och räknades snart bland rikets mera betydande. Den kraftfulle Joakim I (1499—1535) förföljde med stränghet reformationens anhängare, men hans son Joakim II (1535—71) öfvergick till den lutherska läran (1539); dock iakttog han under schmalkaldiska kriget en försiktig hållning. Understödd af sin kansler Lampert Diestelmeyer, fick han 1569 efter vidlyftiga underhandlingar med Polen exspektans till hertigdömet Preussen, där en sedan 1510 härskande yngre gren af huset Hohenzollern väntades dö ut. Joakim II:s sons sons son, Johan Sigismund (1608—19), förvärfvade genom sin gemål Anna, dotter till hertig Albrekt Fredrik af Preussen, hertigdömet Kleve och grefskapen Mark, Ravensberg och Ravenstein samt blef 1618, vid sin svärfaders död, hertig af Preussen under polsk länshöghet. Sonen Georg Vilhelm (1619—40), bekant som Gustaf II Adolfs sväger och för sin vacklande hållning i trettioåriga kriget, var en svag furste, men hans son Fredrik Vilhelm ("den store kurfursten"; 1640—88) var den egentlige skaparen af B:s storhet. Westfaliska freden gaf honom Hinterpommern samt stiftet Magdeburg, Halberstadt, Minden och Kammin, och hans sluga politik gentemot de båda motståndarna Karl X Gustaf och Johan Kasimir förskaffade honom suveräniteten öfver Preussen, så att hans son och efterträdare Fredrik III (I) 1701 kunde göra sig till konung i detta land, hvarefter B:s historia sammanfaller med konungariket Preussens. Se vidare Brosien, "Geschichte der Mark Brandenburg im mittellalter (1887), Berner, "Geschichte des preussischen staats" (2 bd; 2:a uppl. 1896), samt de af "Verein für die geschichte der Mark Brandenburg" (grundad 1837) utgifna historiska serierna "Märkische forschungen" (19 bd, 1841—86) samt "Forschungen zur brandenburgischen und preussischen geschichte" (från 1888). Jfr Preussen.

2. Stad och stadskrets i regeringsområdet Potsdam, provinsen Brandenburg, ligger på båda sidor af Havel (Altstadt på den högra, Neustadt på den vänstra). På en ö i floden ligger Dom-B. l. Burg-B., som dock är en särskild kommun i kretsen Westhavelland. B. har 49,250 inv. (1900), 4 evangeliska kyrkor (däribland den gotiska Katarinakyrkan från 1401), en katolsk kyrka, 2 gamla rådhus, en straffanstalt, 2 gymnasier samt betydlig industri af kangarn, korgar, ylletyger, äfven mekaniska verkstäder, tobaks- och kemiska fabriker, kvarnar m. m. I Dom-B. ligga domkyrkan (byggd 1170—1318, restaurerad 1836) och det förra premonstratens-klostret. — Staden, som gifvit sitt namn åt landet, har hederstiteln "kur- och hufvudstad". — B. lär hafva grundlagts af de slaviske viltzerna och kallades af dem Brennabor (skogsberget); där af uppkom sedan namnet Brandenburg. 928 intogs staden af den tyske konungen Henrik I, men åter-

eröfrades under de två följande århundradena flera gånger af slaverna. — 949 grundlade Otto I B:s biskopsstift, hvilket 1161, efter de slaviska oroligheterna, återupprättades af Albrekt Björnen, som till B. förlade sitt residens. Sedan biskopen 1539 öfvergått till den lutherska läran, administrerades stiftet af medlemmar af kurfurstliga huset till 1598, då det sekulariserades. Under trettioåriga kriget blef staden flera gånger (1631, 1639 och 1641) intagen af svenskarna. (J. F. N.)

Brandenburg, Friedrich Wilhelm, greve von B., preussisk militär och statsman, f. 1792, son af konung Fredrik Wilhelm II i dennes morgannatiska äktenskap med grefvinnan Sophie von Dönhoff. Han utmärkte sig under befrielsekriget 1813 och blef 1839 kommanderande general samt 1848 general af kavalleriet. 8 nov. s. å. inträdde han som president i ministären B.-Manteuffel samt undertecknade 5 dec. den oktrojerade författningen. Hösten 1850 var han preussisk underhandlare vid konferenserna i Warschau med kejsar Nikolaus I, genom hvars bemödning Preussen sökte medelst stora eftergifter undvika ett hotande krig med Österrike. B. afled i en hetsig feber kort efter återkomsten, 6 nov. s. å., sedan han genom sitt energiska uppträdande lyckats förhindra Fredrik Wilhelm IV från att störta Preussen i ett utsiktslöst krig. Hans plötsliga fränfalle gaf anledning till en patriotisk legendbildning, enligt hvilken B. skulle dött af sorg öfver Preussens förödmjukelse. Rätta sammanhanget med B:s förhandlingar i Warschau utreddes af Sybel i "Graf Brandenburg in Warschau 1850" (Hist. zeitschr., bd 58, 1887).

Brandenstein [-stajn], Christoph Carl von, greve, tysk finansman och diplomat i svensk tjänst, tjänade först kejsaren, af hvilken han utnämndes till riksgreve, var sedermera kursachsiskt geheimeråd och intog en inflytelserik ställning, men efter Gustaf Adolfs lysande framgångar i Tyskland underhandlade han 1631 i hemlighet om inträde i svensk tjänst samt erbjöd sig att värfva 4 å 5 nya regementen för Gustaf Adolfs räkning. 1632 lyckades han af kurfursten utverka sitt afsked och fick s. å. af Gustaf Adolf i uppdrag att anskaffa stora penningssummor. Sannolikt var det i samband med detta uppdrag, som konungen 1632 utnämnde honom till sin "storskattmästare i Tyskland", hvarvid B. i donation erhöill grefskapet Querfurth. S. å. utnämndes han till svenskt "geheimeråd".

Inträttandet af storskattmästarämbetet skedde icke för att skapa en tom värdighet, utan var afsedt att blifva en led i den nya förvaltningsorganisation, som Gustaf Adolf ämnade införa i de eröfrade länderna. Uti fullmakten gafs åt B. "full direktion och expedition af alla kammar- och penningssaker, benådningar, kontributioner, tullar, räntor och inkomster, af hvad namn de vara må, eller hvarifrån de härröra, i alla k. m:ts genom Guds nådiga förlånande jure belli i Tyskland förvärfvade länder eller som k. m:t komme att förvärfva". Denna fullmakt förnyades efter konungens död af Axel Oxenstierna.

Såsom belöning för de i sanning stortatade förlipptelser att bereda penningtillgångar för arméernas behof, som B. iklädde sig, erhöill han redan af Gustaf Adolf muntlig och skriftlig försäkran att erhålla furstetitel med däremot svarande landområde för sig och sina efterkommande. 1633 utfärdade Oxenstierna

också formligt förlämningsbref på staden och biskopsstiftet Konstanz jämte abbotstiftet Reichenau att såsom ärftligt furstendöme egas och besittas af B. och hans efterkommande. Samtidigt afslöt rikskansleren med B. en serie kontrakt, genom hvilka denne sistnämnde tillförsäkrades en hel del af de genom svenska vapnen eröfrade stift och länder, såsom Eichstädt, Burgau, Augsburg o. s. v., mot förpliktelse att på 2 år till svenska krigsstaten betala 1 mill rdr sp. och, ifall han därutöfver behölle dessa länder ytterligare på 4 år 400,000 rdr sp. — efter den tidens förhållanden ofantliga summor. Så stora summor kom väl B. i verkligheten icke att utbetala, men uppenbart är, att han under året 1633 gjort svenska kronan högst betydande finansiella tjänster. Mer än någon annan bidrog B. att detta är stilla oron i Horns och hertig Bernhards armée, ehuru med för Sverige kännbara offer. Enligt ett (troligen hemligt) kontrakt, af 28 april 1633, försålde nämligen Oxenstierna till B. stiftet Magdeburg och Halberstadt med staden Magdeburg och grefskapet Aschersleben mot en summa af 600,000 rdr sp. jämte förbindelse att i månatlig kontribution till krigets slut betala 10,000 rdr specie. Dock stipulerades, att greffen icke genast skulle erhålla besittningen af dessa länder, utan endast blifva svensk ståthållare i först Ludvigs af Anhalt ställe, "tills sakerna kommit i bättre skick". Trots stora svårigheter, delvis med användande af sin enskilda kredit, lyckades B. bringa de vidlyftiga uppgörelserna med officerarna till ett sådant slut, att Horn gaf honom ampla vittnord om nit och trohet. Först 1636 erhöill han emellertid det utlofvade ståthållarskapet, men värdigheten hade då genom händelsernas utveckling blifvit i det närmast betydelselös.

Såsom diplomat användes B. af Oxenstierna 1635 vid underhandlingar med Sachsen. Till B:s olycka föll högsta ledningen af ärendena i Tyskland efter rikskanslerens hemresa 1636 i händerna på Johan Banér, som var honom ytterst obenägen, och hvilans ovilja under året växte, då B. knappast gjorde någon hemlighet af sin afsikt att från det till utseendet sjunkande svenska väldet rädda sig öfver till det kejserliga lägret. Bryggan var fredsunderhandlingar. Efter hvad B. själf uppgaf, fick han under 1636 formlig inbjudning till Wien för anknytande af direkt fredsunderhandling mellan Sverige och kejsaren. Tronskiftet 1637 verkade ingen förändring i B:s planer, han blef ännu ifrigare att erhålla Banérs samt tyckte samt penningar till resan. Med återopande af Oxenstiernas egen instruktion för fredsunderhandlingarna, skyndade B. att anträda färden. 15 mars 1637 anhölls han emellertid på genomresan i Dresden af kurfurstens utskickade, anmodades att framvisa sina legitimationspapper såsom sändebud, och då han ej kunde eller ville detta, arresterades han med hustru och barn. De senare frigäfvos dock snart, men han själf kvarhölls i strängt fängelse i de riktbara "Grüne gewölbe" till sin död, 1640. Svenska kronan åtog sig ånkans och barnens sak vid fredsunderhandlingarna, och en särskild paragraf i westfaliska freds slutet innehöll, att grefvinnan skulle återfå all henne under kriget afhänd egendom.

P. S.
Brander, Erik, skald. Se Skjöldebrand I.
Brander [brändö], Gustavus, engelsk köpman och fornlöfskare af svensk härkomst, f. 1720 i London, d. 1787, var en af London-citys mest

ansedde köpmän och under många år en af direktörerna för Englands bank samt en af British museums kuratorer. B. gjorde sig känd som ifrig samlare af fornsaker, sällsynta böcker, taflor o. s. v. En af honom hopbragt dyrbar fossilsamling från Christchurch och kusten af Hampshire finnes i British museum. B. lät genom svensken Daniel Solander utgifva en med kopparstick försedd vetenskaplig beskrifning på samlingen, under titeln *Fossilia hantoniensis collecta et in museo britannico deposita a Gustavo Brander* (1766). V. S. — g.

Brandes, Johann Kristian, tysk skådespelare och dramatisk författare, f. 1735, d. 1799, författade en mängd skådespel och komedier, bl. a. den första tyska melodramen, *Ariadne auf Naxos*, med musik af Benda och Reichardt ("Ariadne på Naxos", många gånger uppförd i Stockholm). Hans dramatiska verk utkommo 1790—91. — B:s maka, Charlotte Esther B., f. 1746, d. 1786, var utmärkt som skådespelerska.

Brandes, Heinrich Wilhelm, tysk matematiker och fysiker, f. 1777 i Hannover, utnämndes 1801 till arkitekt vid vattenarbetena i Oldenburg, 1811 till professor i matematik i Breslau och 1826 till professor i fysik i Leipzig, där han dog 1834. Han offentliggjorde intressanta iakttagelser öfver stjärnfallen. De viktigaste af hans arbeten äro *Beobachtungen und untersuchungen über strahlenbrechung* (1807), *Lehrbuch der arithmetik, geometrie und trigonometrie* (1808—10), *Lehrbuch der gesetze des gleichgewichts und der bewegung fester und flüssiger körper* (1817—18) samt *Lehrbuch der höhern geometrie* (1822).

Brandes, Heinrich Bernhard Kristian, tysk historiker, f. 1819 i Breslau, d. 1884, sedan 1865 o. o. professor i historia vid Leipzigs universitet, författade bl. a. *Das ethnographische verhältnis der kelten und germanen* (1857) och *Abhandlungen zur geschichte des orientis im altertum* (1874).

Brandes. 1. Georg Morris Cohen B., dansk författare, f. 4 febr. 1842 i Köpenhamn, i en judisk köpmansfamilj. Han växte upp i en äkta köpenhamnsk atmosfär, och sedan han 1859 blifvit student, gick han med lif och själ upp i de litterära och filosofiska intressen, som florerade i det heibergska och kierkegaardska Köpenhamn. Medan han sysslade med estetik som universitetsstudium, var hans själ i stark jäsning, tumlande med de religiösa och filosofiska spörsmål, med hvilka Kierkegaard och den

radikala hegelianismen i Tyskland hade fyllt de framskridne bland de unge. Bland dessa unge knöt B., som 1864 tog magisterkonferensen med högsta betyget, en varm och fruktbringande vänskap med den något äldre Julius Lange. I sin bok om denne (utg. 1898) har B. sedan rest det vackraste minnesmärke öfver detta ungdomliga samlif. Bland universitetslärarna hade B. tidigt slutit sig nära till filoso-

fen Bröchner, hvilken som radikal fritänkare stod i ensam och skarp opposition både till den martensenskeologiska riktningen och till Rasmus Nielsen, som ville förena tro och vetande. B. debuterade med en stridsskrift mot detta Nielsens mäklingsförsök (*Om dualismen i vor nyeste filosofi*, 1866) och intog där som fritänkare, som radikal och oppositionell natur stridsställning gentemot den offentliga meningen. Det dröjde längre, innan han frigjorde sig från och bröt med tidens smak som estetiker. Han var sedan sitt universitetsstudium starkt behärskad af Heibergs estetik, och som anmälare i "Dagbladet" och "Illustreret tidende" visade sig den unge kritikern ännu som en ganska rättrogen beundrare af den heibergska vådevillen, den hertziska salongerotiken, det hustrupska lustspelet o. s. v. samt var — trots all beundran för Henrik Ibsens historiska skådespel — tämligen misstänksam gentemot den nya norska moraliska och sociala tendensdikten. Han hade mot slutet af 1860-talet på det hela taget en väl ansedd och befäst ställning i Danmark, som en spirituell estetiker med glänsande framställningsförmåga (*Æstetiske studier* 1868. *Kritiker og portrætter* 1870), och till de då levande skalderna stod han i ett vackert och pietetsfullt vänskapsförhållande.

Emellertid inverkade hans religiösa och moraliska kätter — som flera gånger karakteristiskt uttalas i de *Ungdomsvers*, som han senare (1898) utgaf — på hans estetiska åskådning och kom honom stundom att opponera sig mot det alltför pryda, naiva, abstrakt ideella i dansk litteratur; i stället älskade han mycket i det heineska och feurbachska Tyskland och i den nyfranska poesian: Mussets världsligt skeptiska dikter, Merimées brutalt känslösa immoralitet, Augiers och Dumas d. y:s problemdramer. Därför utöfde Sainte-Beuves kritik en stark inverkan på hans kritiska stil och synpunkter samt gaf denna kritik en för samtiden i Danmark välgörande ny prägel. Utan den tyska estetikens konstuttryck och utan systematiskt pedanteri, voro i den unge B:s kritik de omedelbara intrycken gripna i flykten, analyserade och återgifna med improvisationens friskhet och lätthet — det var kritiken som konst man första gången mötte i Danmark. Slutligen kom som afgörande faktor för B:s utveckling i slutet af 1860-talet studiet af positivistisk filosofi och af den på nyttan byggda moralen hos Stuart Mill samt fransk positivistisk estetik hos Taine. Här fann B. genomförd en rent mänsklig, naturvetenskaplig syn på lifvet, hvilken kunde gifva hans psykologisk-analytiska kritik filosofisk grundval. Taine betraktade litteraturen med en naturforskarens öga, framställde den som en nödvändig produkt af rasen och samhällstillståndet och bedömde den hvarken moraliskt eller estetiskt i gammaldags mening, utan förklarade sammanhanget i stora enkla linjer, med tydlig sympati för det kraftigt utvecklade hedniska eller renässanslifvet. Flera af B:s afhandlingar i "Kritiker og portrætter" äro direkta studier enligt Taines metod, och 1870 disputerade B. för doktorsgraden med en afhandling, kallad *Den franske estetik i vore dage. En afhandling om Taine*. Därpå följde en utrikesresa 1870—71, under hvilken han särskildt uppehöll sig i Paris och Rom. Den utveckling han redan börjat genomgå under 1860-talet kom nu till fullt genombrott. Genom att göra personlig bekantskap med Taine, Stuart Mill och Renan påverkades

han ännu mera afgörande än förut af deras åskådning; först genom att jämföra den andliga atmosfären i Frankrike och England med den instängda och för längesedan förbrukade luft af efterromantik och efterreaktion från 1800-talets förra hälft, som man alltjämt inandades i Danmark, kunde B. rätt mäta, i hvilken grad tiden höll på att gå ifrån Danmark. Hade kriget 1864 i alla allvarliga sinnen bland de yngre efterlämnat en känsla af att landet gick till mötes en afgörande och nästan förtviflad kamp för tillvaron och måste uppbjuda alla sina krafter till denna, så växte denna känsla hos en ande som B., hvilken nu kastades ut i Europa under stormåren 1870—71, till en rent revolutionär åtrå. Vid hemkomsten började han genast på hösten 1871 med *Emigrantlitteraturen* de namnkunniga föreläsningar, som därefter utgafos under den gemensamma titeln *Hovedstrømninger i det 19:de aarhundredes litteratur* (1873—90). Dessa första föreläsningar genomgås af en verklig lust att tända eld. Utgångspunkten förklaras vara åsynen af den hårdnackade reaktionsrörelse, som hela 1800-talets danska litteratur betecknar mot ett 1700-tal, hvori Danmark i verkligheten aldrig fick någon del, en reaktionsrörelse, hvilken ute i Europa, där den egde ett helt annat historiskt berättigande, för längesedan öfvervunnits af 1700-talets moderna fortsättningar. Afslutet med hans stora verk blef att skildra reaktionen ute i Europa i dess historiska sammanhang med 1700-talet och att visa, hurusom åter detta 1700-tal, punkt för punkt, öfvervinna reaktionen och leder strömmen vidare i riktning af "tankens frihet i forskningen och humanitetens fria utveckling i konsten". Den uttryckliga afslutet med den historiska skildringen är sålunda att ta bort grundvalen för den inhemska reaktionen och att leda in det återupptagna, fortsatta 1700-talet i danskt andligt liv. Det talas om utlandet i dessa föreläsningar, men blicken är hela tiden riktad mot danska förhållanden. Inledningen anställer en allmän uppgörelse med dansk litteratur under 1800-talet, härnar dess barnslighet och tamhet, påstår att den helt och hållet tycks vara skriven af teologie kandidater och att den verklighetsskygga idealismen i Danmark som allstädes är produkten af "ett uselt och nedbrutet tillstånd". I det följande begagnas hela tiden den jämförande kulturskildringen som medel att öppna ögonen för nationella ensidigheter och fördomar: den germanska och thorvaldenska antikuppfattningen, det nordiska hemtreflighetsbegreppet, det könsliga pryderiet i Norden, protestantismen o. s. v. — Denna kamp mot det nordisk-nationella är det ena grundmotivet; kampen mot kristendomen, teologisk moral, politisk och social ofrihet, det genom lag reglerade äktenskapet, all slags konventionalism är det andra grundmotiv, som går igenom dessa föreläsningar. En modern, europeisk litteratur och en litteratur, som sätter andens och samhällets problem under debatt, en litteratur, som liknar den senare franska romantiken eller "das junge Deutschland", var tydligen det, som föresväfvade författaren som ideal.

Dessa föreläsningar erbjödo icke få angreppspunkter. B. begick ibland öfvervåld mot historien genom att passa in den i sin grundåskådnings tränga schema, och detta var själf upprättadt med en icke vidare djup eller pålitlig historisk uppfattning. Vidare fanns det hos B. ett beroende af främmande författare,

hvilket betog den litteraturhistoriska kritiken något af dess personlighet och originalitet. När härtill lägges den våldsamma polemiken mot all den inhemska litteraturen och kulturen samt det radikala kraftvet på "människoandens revolter" (ett yttrande i bref från Ibsen, som då hade slagit an på B. i hög grad), är det mycket lättbegripligt, att föreläsningarna väckte ett förmligt brandalarm i det lilla samhället och att angreppen haglade från alla sidor öfver den djärfe; han fick höra, att han var en ytlig andrahandskåsör, att han var en fiende till sitt fosterland, en samhällsupplösare, närpå själfve antikrist. De nationaliberale och teologerna, alla konservativa element och litteraturhistorikerna ex professo grepo till vapen. I den kvicka och skarpsinniga boken *Forklaring og forsvar* (1872) sökte B. rentvå sig från de värsta beskyllningar man gjort honom.

I gengäld kommo dessa föreläsningar under den andliga torkan i Danmark som det befriande ordet för några af de bäste bland de unge. Där fanns en värtalighet, som kunde blanda och fängsla, en målalande liffullhet och en livsvärme, som man icke var van vid från en vetenskaplig kateder; där fanns den stälfjädersspänstighet, som är den eviga ungdomen, och en tankens lidelse, som ålskar att löpa linan ut. B. själf endast elektriserades af motståndet och växte med den mission han mer och mer kände sig skapad för. Slag i slag utkommo följande föreläsningar: *Romantiken i Tyskland* (1873), *Reaktionen i Frankrig* (1874) och *Naturalismen i England* (1875). Samtidigt öfversatte B. Stuart Mills bok om "Kvindernes underkuelse" (1869), som gaf kvinnoemancipationen dess katekes, samt hans "Moral, grundet paa nytte- eller lykkeprincipet" (1872). En liten skara betydande talanger flockade sig kring honom — lyrikern Drachmann, den store prosaisten J. P. Jacobsen, humoristen och naturalisten S. Schandorff. Dessa och flera mindre betydande talanger kände sig hvar och en på sitt sätt hänfödda af B:s strid för att skaffa nytt blod, en kraftigare modern verklighet in i litteraturen och för hans radikala revolttankar. I "Nyt dansk maanedsskrift" fann den brandeska rörelsen en tummelplats och efter dennas upphörande ännu mera i "Det nittende aarhundrede", utgifven 1874—78 af B. i förening med hans broder Edward B., som med ifver slutit sig till rörelsen.

1877 lämnade B. emellertid Danmark för en följd af år; han behöfde komma på afstånd och bli fri från den polemiska stridspositionen; man vägrad honom envist den lediga professuren i estetik (till hvilken han utpekats af siste innehafvaren, Hauch), och framgången af hans meningar samt hans personliga prestige tycktes snarast betjänta med en sådan bortovaro tills vidare. B. slog sig ned i Berlin, och medan han själf med all sitt väsens smidighet och mottaglighet satte sig i förbindelse med modernt tyskt kulturlif (se hans bok *Berlin*, 1885), skref han — som redan före sin afresa hade gifvit ut två arbeten om dansk litteratur, det ena något ensidigt tendentiöst, *Søren Kierkegaard* (1877), det andra fullt af hängivet förstående för dansk dikt, *Danske digtere* (s. å.) — en följd monografier, *Esaias Tegnér* (1878), *B. Disraeli* (s. å.) och *Lasalle* (1881), samt offentliggjorde femte bandet af "Hovedstrømningerne", *Den romantiske skole i Frankrig* (1882), — allt arbeten, i hvilka hans förmåga att teckna människogestalter och karakterisera andligt lif framträdde i

all sin oomtvistliga gedigenhet. 1882 tillförsäkrades honom af ett antal privatpersoner ett slags privat professorslön, och året därpå återvände han till Köpenhamn.

Där hade förhållandena i någon mån förändrats under hans frånvaro. De nya idéerna hade gripit omkring sig i samhället, en rik dansk och norsk litteratur med kraftfull verklighetsskildring och revolterande samhällskritik hade aflöst den blodlösa och räddhågade, reaktionära efterromantiken. En sammenhang mellan den litterära och den politiska vänstern gaf slutligen ett starkt socialt ryggstöd. Under 1880- och 1890-talen nådde B. därför fram till den centrala maktställning i Danmarks kulturlif, hvilken han sedan bevarat. Medan han i "Politiken", där hans broder Edvard utförde det dagliga arbetet, hade ett snart i många kretsar tongifvande organ för sin ståndpunkt och rundt ikring sig såg den ena generationen unga författare efter den andra växa upp under stark påverkan af honom och söka honom som litterär mentor, fortsatte han, dels genom föreläsningar på universitetet, bl. a. öfver *Det unge Tyskland* (tr. 1890), Goethe, Shakspere och hebreisk poesi, dels genom böcker såsom *Mennesker og værker* (1883), *Det moderne gjennembruds mænd* (s. å.), *L. Holberg* (1885), *Indtryk fra Rusland* (1889), *Indtryk fra Polen* (s. å.) samt två samlingar *Essays* (1889) att befästa sitt stora anseende som litteraturkritiker och att leda nya lifsskällor in i den danska litteraturen.

Själfr har B. härunder utvecklat sig från sin ståndpunkt 1870. Under inflytande af Mill och Taine, af nyttans moral och utvecklingsläran, det hegel-taineska betonandet af "tidsanda" och "samhälle" på individernas bekostnad, hade han den tiden något socialt kollektivistiskt och praktiskt utilitariskt i hela sitt betraktelsesätt. Vi borde gagna och arbeta för framåtskridandet, litteraturen skulle ställa "problem under debatt", och författaren skulle vara samhällsläkare. I "Hovedstrømningernes" första band blefvo personligheterna skjutna till sides, de betraktades endast som uttryck för tidsandan, som led i strömningarna. Men efter hand har B., under påverkan dels af sitt eget studium af framstående personer som Lasalle, dels af moderna europiska kulturriktningar (Renan, Goucourt, Nietzsche, "Rembrandt als erzieher"), kommit att se personlighetens genomförda utarbetande och friaste utveckling som det, hvar på det särskildt kommer an, och att se konsten från en friare, mera oblandad estetisk synpunkt än förut. I motsättning till det demokratiska framstegspartiet har han proklamerat sig som "aristokrat" och bestridt framtidssträfvandans betydelse; i sina senare föreläsningar har han hyllat lösenordet "l'art pour l'art" i motsats till de första föreläsningarnas missförstådda "problem under debatt", och han har därigenom gjort sin estetiska horisont vidare och rikare; i motsats till de första banden af "Hovedstrømninger" lägga de senare vikten på de enskilda författarnas individualiteter och upplösa sig nästan till en serie monografier (t. ex. "Den romantiske skole i Frankrig"). Under sin utveckling har B. flera gånger råkat i strid med tidigare meningsfränder; 1885 hade han sålunda en polemik med förf. till "En livsanskuelse grundet paa elskov" (Drewsen), hvilken var Mills och Spencers lärjunge, 1887 en strid med Björnson af liknande beskaffenhet, och 1889, då han fäste uppmärksamheten på Nietzsche, utspann sig en

för strömbrytningarna mycket betecknande strid mellan B. och filosofen Höffding. Äfven i förhållande till det nationella, som han började med att ställa sig i motsättning till, har B. undergått en betydande förändring. Hans sinne för danskhet har med åren blifvit allt varmare, han har blifvit en ifrig förkämpe för danskheten i Schleswig, och hans levande intresse för individualitet och frihet har gjort honom till vaken förespråkare för alla små, förtryckta nationaliteter i hela världen.

Det stora arbetet *William Shakespeare* (1895—96), som utkommit i flera upplagor äfven på tyska och engelska, betecknar i många afseenden höjdpunkten af B:s kritisk-skaldiska skaparkraft; genom att fantasifullt ana sig till och lefva sig in i Shaksperes lif och tidsförhållanden och genom att med stor intensitet fördjupa sig i dennes skådespel har han sökt belysa geniets och konstalstrandets psykologi så fullständigt som ingen förut. Efter detta verk förstumrades det mesta af motståndet mot B. Då vänstern 1901 kom till makten i Danmark, fick den brandesska professorsfrågan, länge ett stridsäpple mellan partierna, ändtligen sin lösning, i det att B. erhöi en utnämning och ett årligt anslag (6,000 kr.) som ett slags professor "honoris causa". Under senaste åren har B., samtidigt med att hans litterära verksamhet till en del stillnat af, på det hela taget njutit en förut okänd fred kring sitt namn och fått hedrande erkännande från de mest olika håll af sitt folk. Hans *Samlede værker* (1899—1901; med ett par supplementband 1903—04) har fått en efter danska förhållanden betydlig afsattnings. Omdömet om B. har på det hela taget befäst sig. Få torde längre förneka, att han haft en historisk mission icke blott i dansk, utan öfver hufvud i nordiskt kulturlif, att han har väckt till lif en intensiv och fruktbärande andlig rörelse, satt afgörande moraliska och konstnärliga spörsmål under ny debatt, infört det moderna Europas mest representativa synpunkter i nordisk kultur och att icke blott nyare dansk, utan äfven nyare norsk och svensk litteratur stå i stor tacksamhetsskuld till honom. Skuggsidan af hans väsen och verksamhet — det häsklystna, stundom ofördragsamma, brutala och ofta godtyckliga — vilja ej ens hans varmaste anhängare längre förneka, men äfven motståndarna erkänna det mod, den energi och den entusiastiska idealism, som burit hela hans uppträdande. Ingen förnekar längre, att det låder något journalistiskt vid åtskilligt af hans författarskap, men ingen kan blunda för den universella skarpblick, den geniala intuition, den konstnärliga finkänsla, som utmärka hans kritik. Äfven utanför Norden har B. vunnit ett allmänt känt och skattadt namn; han har skrivit mycket i europeiska tidskrifter och tidningar samt är översatt på många språk. Till svenska äro följande af hans arbeten översatta: "Sören Kierkegaard" (1877), "Esaia Tegnér" (1878; motskrift af Böttiger s. å.), "Björnson och Ibsen" (1882), "Indtryk fra Polen" (1890) samt essayer öfver Paul Heyse (i dennes "Noveller", I, 1886) och H. C. Andersen (i dennes "Sagor", 1900). — Ett försök till skildring och värdesättning af B. är A. Ipsens bok "Georg Brandes. En bog om ret og uret" (1902—03). I tidskriften "Det ny aarhundrede" har B. 1904—05 offentliggjort utförliga självbiografiska skildringar från sin ungdom. (Föreliggande artikel är

en omarbetning af den artikel samme författare skriftvit för "Salmonsens store illustrerede konversationsleksikon".)

2. Karl Edward Cöhen B., den föregående broder, dansk författare, politiker och tidningsman, f. 21 okt. 1847 i Köpenhamn, växte upp under sin broder Georgs påverkan. Student 1865, studerade han österländska språk, blef magister-kandidat 1872 och filos. doktor 1879. Han började sin litterära verksamhet med att öfversätta två indiska skådespel, "Lervognen" och "Kongen och danserinden", till hvilka filologiska arbeten sedan en utmärkt öfversättning af "Jesaja" slöt sig. Pojkårens svarmer för teatern, för Wiehe och Höedt, fortsattes genom hela livet, och B. utvecklade sig tidigt till en dramatisk kritiker af stor betydelse. Han har skriftvit om teater i veckobladet "Illustreret tidende" och "Ude og hjemme", i månadsskriften "Det nittende aarhundrede", som han utgaf 1874—78 tillsammans med Georg B., samt i tidningarna "Morgenbladet" och "Politiken". De mognaste frukterna af denna verksamhet har han nedlagt i böckerna *Dansk skuespil-kunst* (1880) och *Fremmed skuespil-kunst* (1881) samt *Holberg og hans scene* (1898). Från dramatisk kritik gick han öfver till dramatisk produktion och skref en rad skådespel, af hvilka de flesta uppförts på danska och äfven utländska scener: *Lagemidler* (1880; "Läkemedel", 1881), *Gyngende grund* (1881), *Et besøg* (1882; "Ett besök", 1884), *En forlovelse* (1884; "En förlofning", 1887), *Et brud* (1885; "En brytning", 1887), *Kjærlighed* (1887; "Kärlek", 1888), *Overmagt* (1888; "Öfvermakt", s. å.), *Under loven* (1891), *Åsgerd* (1895), *Smaa skuespil* (1898), *Vera* (1904) och *Haardt imod haardt* (s. å.) m. fl. I början ledo dessa skådespel åtskillig orättfärdig motgång; det ännu mycken duktig dramatik i dem, och inom ett begränsadt köpenhamnskt område innehålla de vederhäftig lifserfarenhet, en rätt säker, om också tämligen elementär och något formelaktig karaktärsteckning; de genomandas af en egenartad, stilla, intensiv stämning, bitter och vemodig, på samma gång oförsonlig radikalism och trötthet, på förhoppningar fattig mänsklighet. Allmänna meningen är likväl, att de senare dramerna beteckna en tydlig afmattning i jämförelse med de tidigare, och de ha oftast visat sig vara för bleka krukväxter för att kunna bevara full lifskraft på scenen. Liksom B. i sin kritik efter hand utvidgade sitt område äfven till litteraturen och en tid på 1890-talet utöfvade ett betydande litterärt inflytande genom sina anmälningar i "Politiken", öfvergick han stundom i sin senare litterära alstring till berättelsen (*En politiker* 1889, *Lykkens blændværk* 1898, *Det unge blod* 1899), utan att likväl på detta område åstadkomma något betydande. Emellertid hade B. äfven alltifrån slutet af 1870-talet skaffat sig ännu ett verksamhetsfält af tvåfaldig art. Utrusadt med ett klart och skarpt sinne för livets realiteter och ett icke ringa maktbegär, kastade han sig in i politiken och en därmed noga förbunden verksamhet som tidningsman. Genom sitt folketingsmandat, som han behöll från 1880 till 1894, och genom sitt inträde i "Morgenbladets" redaktion (1881—83) vid Bergs och Hörups sida beseglade han den för dansk kultur så betydelsefulla alliansen mellan den litterära och den politiska vänstern. Efter brytningen mellan Berg och Hörup slöt sig B. nära till den sistnämnde, blef ett

slags med-ledare af hans grupp i riksdagen och började tillsammans med honom utgifvandet af "Politiken" (1884), för hvilken tidning han efter Hörups inträde i ministären (1901) blef ensam redaktör, tills han vid slutet af år 1904 drog sig tillbaka från sin journalistiska verksamhet. Hvilket inflytande B. genom denna tidvis mycket mäktiga tidning har utöfvat på Danmarks andliga lif, kan icke utredas, så länge lidelsernas böljor ännu gå högt öfver hans namn. Han har upprepade gånger på ett demonstrativt sätt fått märka, hvilken förbittring hans utträdande väckt, men han har, genom att vika, där det var nödvändigt, och trotsa, där det var görligt, länge varit en väsentlig faktor i det offentliga livet. Hans begåfning och energi, hans starka sinne för sammanhållning och programtrohet, den blandning af obruten intransigens och snabb, kallblodig opportunism, som motsvarar hans naturs blandning af nykter förståndighet och fanatisk glöd — allt detta har gjort honom till en betydande kraft och en mycket utpräglad och intressant personlighet i dansk kultur. V. V.-I.

Brandeum (lat.), siden- eller linneduk, hvari de förste kristne svepte helgonens lik eller ben; sedermera benämning på de dukar, med hvilka man berörde relikerna, hvilka ejingo vidröras med händerna.

Brandfeber, patol. Se Septikemi.

Brandfrihet, tekn. Brandfri säges en byggnad eller någon del inom densamma vara, om genom vidtagna anordningar den förstörande inverkan af en vådeld i större eller mindre grad förringats eller upphäfts. Enär de materialier, som användas för byggnadsändamål, icke kunna fullständigt motstå påverkan af en kraftig eld eller äro hvad man kallar eldfasta, blifva också de konstruktioner eller byggnadspartier, som uppföras af våra vanliga byggnadsmaterialier (trä, järn, sten, betong och glas m. m.) endast till en viss grad brandfria eller eldsäkra. Fordringarna på en byggnads brandfrihet äro mycket olika, beroende af byggnadens användning och monumentala beskaffenhet, så att man för byggnader, där dyrbara förråd eller samlingar af människor förekomma, såsom museer, arkiv och teatrar, söker åstadkomma den största grad af brandfrihet, hvaremot man för öfriga slag af byggnader afpassar fordringarna efter användning och byggnadskostnad. Sålunda äro för vanliga boningshus i städer pretensionerna å brandfrihet rätt mycket begränsade och uppfattningen härom äfven ganska olika i olika länder.

Inom Sveriges städer fordras enligt gällande byggnadsstadga och förordningar, att vanliga bostadshus af sten icke få uppföras till mera än fem våningars höjd samt att de skola vara afskilda från hvarandra genom brandmurar (se d. o.) på 25—30 m. afstånd. Inom en sålunda afskild egendom skall källaren vara brandfritt innesluten medels bjälklag af hvelf på balkar e. d., hvarjämte ingångarna till källaren skola förses med branddörrar af järn eller annat brandfritt material. Vidare skall mellan öfversta bostadsvåningen och vinden vara inlagd ett brandfritt bjälklag, en s. k. brandbotten (se Bjälklag) och ingångarna till vinden vara försedda med branddörrar. Trapporna inom en dylik egendom skola vara utförda af sten eller järn samt omslutas af murar, hvarjämte eldstäderna icke få placeras direkt

på träbjälklag, utan skola från dessa brandfritt afskiljas. Järnpelare, som uppbära murar eller bjälklag inom ett bostadshus, skola numera vara omkladda med ett mera brandfritt material, såsom tegel, betong, eldfast puts massa e. d. Vid vissa slag af byggnader, såsom fabriks- och magasinshus, s. k. affärshus, där dyrbara varor äro hopade, brukar man tillgodose brandfriheten genom att i större utsträckning införa mera eldfasta konstruktioner af bjälklag, yttertak m. m., hvarjämte man såvidt möjligt förlägger dem fritt och på större afstand från andra byggnader samt, där detta låter sig göra, uppdelar dem i mindre afdelningar med en golfyta af intill 500 kvm., hvilka afdelningar omslutas af brandmurar. På sådant sätt äro de stora magasinerna i Hamburg, Bremen m. fl. städer ordnade. — För byggnader, där ännu dyrbara förråd samlats, såsom museer, arkiv och bibliotek, samt för byggnader af eldfarlig beskaffenhet, där människor samlas, såsom teatrar, tillämpas ofvannämnda principer i än högre grad eller så fullständigt som möjligt.

Asikterna om brandfriheten hos en byggnad och dess olika konstruktioner hafva under gångna tider mycket förändrats. Så t. ex. ansågs på 1880- och 1890-talen en byggnad vara synnerligen brandfri, om den var försedd med bjälklag af hvalf på järnbalkar och erforderliga pelare gjordes af järn, utan vidare omklädnad. Numera anses detta emellertid icke tillfyllest, utan skall allt järn, såsom balkar och pelare, vara omklädt af ett brandfritt ämne och sålunda skyddadt för eldens direkta påverkan. Efter den stora branden i Baltimore i febr. 1904, där det visade sig att de dittills såsom brandfria ansedda amerikanska "skelett"-byggnaderna med rägger och bjälklag af ihåligt terrakottategel på stomme af stålkonstruktioner icke på långt när motstodo eldens inverkan, torde nog genomgående förändringar komma att vidtagas, för att våra husbyggnader skola ernå den största möjliga grad af brandfrihet. Se vidare "Baukunde des architekten" (1903).

P. Ax. L.

Brandförsäkring. 1. Aftal, hvarigenom en part, försäkringstagaren, mot vissa förpliktelser å sin sida, af annan part, försäkringsgivaren (försäkraren), erhåller löfte om viss ersättning, i regel penningbelopp, för det fall att i aftalet angifven (fast eller lös) egendom skadas eller förstöres genom eldsvåda eller genom åtgärder, som vidtagas till eldens hämnande, af elden hotade föremåls räddande o. d. — 2. En angående sådant aftal upprättad skriftlig handling, brandförsäkringsbref l. polis, som förpliktar försäkringsgivaren under förutsättning att därå angifna villkor och bestämmelser blifvit å försäkringstagarens (eller dennes rättsinnehafvares) sida fullgjorda. — 3. (Brandförsäkringsväsendet.) Inbegreppet af de mänskliga handlingar och inrättningar, som hafva till direkt syfte eller ändamål att försäkra (fast eller lös) egendom mot förstöring eller skada genom eldsvåda. — Angående försäkringstekniska termer: premier, premietariffer, försäkringsfond, risk, återförsäkring m. fl., som äro gemensamma för flera eller alla försäkringsgrenar, se Försäkringsväsendet.

Brandförsäkring intager åtminstone i fråga om "försäkringsstockens", eller det samfälliga försäkringsbeloppets storlek i alla nutidens civiliserade länder

obestridligt främsta platsen bland försäkringsväsendets grenar. Brandförsäkring tillhör den s. k. sakförsäkringen, eller den egentliga skadeförsäkringen, hvars olika grenar stundom sammanfattas under benämningen elementarförsäkring, och som åsyftar att bereda ersättning för ekonomisk förlust till följd af att sakliga förmögenhetsföremål (fast eller lös egendom) genom tillfällig händelse drabbas af materiell skada. När sådan skada uppkommit antingen direkt genom brand (eldsvåda) eller genom åtgärder, som vidtagits för eldens släckning eller begränsning, bärgning af lösören o. d., är det brandförsäkringens uppgift att hålla förstördt eller skadadt föremåls egare, resp. dennes rättsinnehafvare, skadeslös, i enlighet med förut bestämda villkor.

Från nationalekonomisk synpunkt tillhör all försäkringsverksamhet området för "den ekonomiska förtänsksamheten", som söker använda befintliga tillgångar — i främsta rummet inkomster — på sådant sätt, att därigenom *framtida* behofs tillfredsställande betryggas; och först i relativt sen tid har brandförsäkringen differentierats eller blifvit — både begreppsmässigt och i praktiska lifvet — väl skild från å ena sidan mera rent filantropiska former af ömsesidigt understöd, å andra sidan till den "latenta produktionen" hörande verksamhetsarter, åsyftande att förebygga eller undvika eldfara och att undertrycka eller minska omfånget och de förstörande verkningarna af uppkommen eldsvåda å fast eller lös egendom.

Gruppbildningen eller föreningen af personer för försäkringsändamål kan åstadkommas *frivilligt* eller genom *rättsligt tvång* (lagar eller förordningar af offentlig myndighet). Båda sätten hafva kommit till användning redan för sådana rudimentära, ännu icke från mer eller mindre besläktad verksamhet differentierade former af brandförsäkring, som åtminstone hos skandinaviska och andra germanska folk kunna spåras tillbaka ända till den historiska tidens gryning. Personligt bistånd vid eldsvåda och bidrag — till en början in natura, sedan äfven med penningar — till (åtminstone) partiell ersättning af den genom brandskada uppkomna ekonomiska förlusten tillhörde mycket tidigt rättigheterna och skyldigheterna för medlemmar i s. k. "gillen". I en del sådana blef ömsesidigt understöd efter brandskada hufvudsak; särskilda "brandgillen" funnos sannolikt redan under medeltiden på Island. Det måhända allra tidigaste exemplet på lagtvång till ett slags "brandförsäkring" lämnar den mot slutet af 1200-talet skriftligen affattade östgötalagens på gammal sedvanerätt grundade bestämmelse, att när bondes stuga och lada brunnit, skulle "brandstod" (*bran studh*) utgå med en halfspann korn eller fyra penningar af hvarje bonde inom antingen fjärdedels eller tredjedels eller halva eller hela häradet, alltefter skadans omfång; med utfäst vite ("thre öra") för den, som icke inom utsatt tid erlade brandstoden, sedan denna blifvit af häradshöfdingen den brandskadade tillerkänd. Landskapslagarnas bestämmelser om brandstod upptogs sedan, med oväsentliga förändringar, både i Magnus Erikssons landslag (midten af 1300-talet) och i konung Kristofers landslag (1442). Om brandförsäkringens senare utveckling i Sverige se nedan (sp. 1462).

I Tyskland, där likaledes särskilda brandgillen tidigt funnos — i Holstein åtminstone från

1400-talet —, bildades år 1676 (genom sammansmältning af många mindre brandgillen) "Hamburger generalfeuerkasse" med indirekt bidrädsvång, därigenom nämligen att för rättsgiltigt inteckning af lån i fastighet inom denna fria hansestads område erfordrades fastighetens försäkring i nämnda anstalt. 1714 grundades genom k. förordning i (då till danska riket hörande) staden Altona (hvars 8 brandgillen ruinerats genom stor eldsvåda 1713) en kommunal fastighetsförsäkringsanstalt med bidrädsvång för alla husegare i staden, efter uttaxering; och sedermera inrättades under 18:e och början af 19:e årh. offentliga försäkringsanstalter (ty. *feuersozietäten*), med större eller mindre, territoriellt begränsade verksamhetsområden, i nästan alla tyska länder, på 1800-talet äfven i Österrike och Schweiz, de flesta uteslutande för fastighetsförsäkring, en del dock — äfven eller endast — till försäkring af lösören. Enligt senaste "Assicuranz-jahrbuch" (Wien 1905) finnas i Tyskland 53 och i Österrike-Ungern 16 sådana stats- eller kommunala, i Schweiz 19 kantonala brandförsäkringsanstalter; de flesta af dessa hafva grundats genom lagar eller förordningar, med direkt bidrädsvång eller åtminstone med monopol inom sitt bestämda territorium. I en del fall har väl monopolen förr eller senare upphört, och det direkta bidrädsvånget är afskaffadt i Preussen, Bavern och en del mindre tyska stater, men kvarstår mångenstädes, om än därifrån undantagits vissa slags byggnader. Nästan alla sådana offentliga anstalter äro ännu på ett eller annat sätt gynnade af lagstiftningen (t. ex. genom förmånsrätt för fordringar af utestående försäkringsafgifter och frihet från kontroll af och från förpliktelse att lämna årsrapporter till inspektionen för privata försäkringsanstalten, där sådan finnes). Äfven i Ryssland inrättades på 1860-talet genom kejserliga ukaser ett slags ömsesidiga brandförsäkringsanstalter, såväl i många städer som ock (i alla guvernement) för landsbygden, i hvilka senare under guvernementsmyndigheternas uppsikt stående anstalter gäller bidrädsvång för ej i annan anstalt försäkrade hus i by.

Norge hade sedan gammalt, liksom Sverige, på sedvanerätt grundadt kommunalt brandstodsvång för bondehus på landet. På grund af k. förordning 18 aug. 1767 bildades "Den almindelige brandforsikrings indretning", i början med bidrädsvång för husegare i Norges köpstäder, d. v. s. städerna med undantag för Kristiania, som sedan 1753 hade en egen brandkassa (upplöst 1827).

I Danmark inrättades på grund af k. förordning år 1731 "Kjöbenhavns brandforsikringsanstalt" och 1761 "Stædernes almindelige", båda monopoliserade och den senare med bidrädsvång för köpstädernas husegare från början ända till år 1868; i Köpenhamnsanstalten blef försäkringen obligatorisk för hufvudstadsområdets husegare först år 1795, och tvånget upphäffdes 1870. I "Stædernes almindelige" kunde äfven byggnader på landet få försäkras, tills år 1792 en särskild offentlig "Landbygningernes forsikringsanstalt" inrättades, dock utan bidrädsvång.

I Finland, där efter 1770 bildats många små sockenföreningar för öfvertagande af den genom svenska lagar införda landtmannabrandstoden, grundades år 1816 "Brandförsäkringscontoiret i Fin-

land", en offentlig inrättning utan direkt försäkringstvång, men i hvars reglemente det bl. a. heter, att "sedan denna inrättnings början må icke någon räkna på brandskadeersättning, hvarken genom uttagsfriheter, penningunderstöd, stamböcker, kollekt eller hvad annat det vara må, ehvad det angår publika eller privata hus eller inrättningar, hvilka blifvit genom brand förstörda". Denna på ömsesidighet grundade anstalt skulle särskildt bokföra och förvalta en stads- och landsfond; men sedan den förra (till följd af Åbo brand 1827) måst träda i likvidation, upphörde äfven landsfonden, och dess tillgångar fördelades mellan delegarna (försäkrings-tagarna). År 1832 grundades "Städernas allmänna brandstodsbolag i Finland" och 1857 "Finska brandstodsbolaget för landet", i hvars stadgar bl. a. bestämdes, att för lägenhet, som försäkrats i bolaget, skulle egaren icke vidare af häradet eller socknen därför åtnjuta brandstod, utan denna tillfalla bolaget, hvilket å andra sidan skulle för samma egendom deltaga; hvilken bestämmelse dock senare ändrats därhän, att hemmansegare, som ingått i det allmänna brandstodsbolaget, därmed utträdde ur häradets eller socknens brandstodsförening. (Jfr försäkringsinspektörens berättelse ang. härads- och sockenbrandförsäkrings verksamhet under åren 1897 — 1901, Helsingfors 1904.) Om de nyare brandförsäkringsbolagen i Norge, Danmark och Finland se vidare nedan, sp. 1470.

Af ofvannstående framgår att biträdesplikt — försäkringstagargruppens åstadkommande genom *rättsligt tvång* — visserligen icke undantagslöst, men i *regeln*, stadgats vid inrättandet af *offentliga* brandförsäkringsanstalter af alla slag. Gifvetvis är det däremot på *frivillighetens* väg, som försäkringstagare erhållas hos *privata* anstalter, vare sig att dessa äro ömsesidiga, där försäkringstagarna äro sina egne försäkringsgivare och anstaltens ende delegare, eller att de haiva aktiebolags eller annan sådan rättslig form, där bolaget gentemot försäkringstagarna är "tredje man" och ansvarig för skadeersättningen i enlighet med aftalets villkor. Båda dessa hufvudformer af privat brandförsäkring leda sitt upphöf från England, där den på 1630-talet bildade ömsesidiga "London friendly society" väl tämligen snart upphörde, men den år 1696 af etthundra husegare i London grundade ömsesidiga "Hand in hand" fortlevt än i dag, hvilket äfven är förhållandet med det första aktiebolaget, "Sun fire office" (från 1710), och ett par andra bolag i London från 1700-talets förra hälft. Dock voro, enligt Adam Smith, ännu år 1776 "kanske 99 af 100 hus oförsäkrade", och det var först från och med grundandet af det ännu verkamma bolaget "Phoenix" (1782), som brandförsäkringen i England började hastigt utbreda sig. Af de många sedan dess grundade engelska bolagen har visserligen flertalet förr eller senare antingen upphört eller — mestadels — sammanslagits med andra; men år 1903 funnos (enl. "Assicuranz-jahrbuch") 55 engelska brandförsäkringsanstalter, flertalet "companies" med begränsad ansvarighet och många af dem med mer eller mindre betydande rörelse äfven i andra länder (t. ex. i Sverige f. n. 12). Försäkringsbeloppet i Storbritannien och Irland utgör förmodligen 8—9 milliarder pd st.

I Nord-Amerikas förenta stater tog

brandförsäkringen fart ganska kort efter oafhængighetsförklaringen, och på 1800-talet både grundades och upphörde eller uppgick i andra bolag ett sannolikt vida större antal än de omkr. 150 privata inhemska anstalter, hvaribland 140 aktiebolag, som f. n. jämte några tiotal utländska drifva brandförsäkringsrörelse i den stora republiken. Angående samfälliga brandförsäkringsbeloppet föreligga inga säkra uppgifter; ett trettiofem miljarders dollars torde kunna anses som minimum hos de inhemska bolagen.

I Frankrike — och förmodligen i flera katolska länder — hade före uppkomsten af egentlig brandförsäkring af kyrkliga myndigheter inrättats några "de brandskadades byråer", som genom regelbundna insamlingar erhöles medel till att delvis ersätta brandskadeförluster; några sådana speciella välgörenhetsinrättningar finnas där ännu — eller funnos åtminstone för kort tid sedan. Före den stora revolutionen uppgifvas blott en enda ömsesidig anstalt och två aktiebolag för brandförsäkring hafva grundats (på 1700-talet; under revolutionen upplöstes åtminstone de förra). Efter napoleons kriget tog brandförsäkringen stark fart; ömsesidiga anstalter inrättades med större eller mindre territoriellt verksamhetsområde (hela landet, viss stad, ett eller flera departement). Ännu torde finnas ett eller annat tiotal sådana; 1903 var aktiebolagens antal 19 (år 1892 enl. Brämmer 32, men några hafva upplöstes eller sammanslagits med andra). Samfälliga försäkringsbeloppet (brutto) torde utgöra omkr. 150 miljarders francs hvaraf väl minst $\frac{3}{4}$ hos aktiebolag.

Frånsett ett år 1779 grundadt bolag i Hamburg, hvilket hufvudsakligen afsåg varuförsäkring i sjöstäderna, grundades inga privata brandförsäkringsbolag i Tyskland förrän under 1800-talets andra och tredje årtionden, och de första nya bolagens verksamhet var till följd af offentliga anstalters monopol å fastighetsförsäkring i många tyska stater inskränkt till försäkring af varor och lösören. Genom den kraftiga utvecklingen af tysk fabriksindustri har i dithörande, af offentliga brandförsäkringsanstalters monopol icke omfattade verk och inrättningar ett stort fält stått öppet för den privata verksamheten, hvarjämte många tyska bolag drifva betydande rörelse genom filialer eller generalagenturer i andra länder (i Sverige f. n. 5). Enligt "Assec.-j.ahr." utgjorde vid utgången af 1903 samfälliga försäkringssumman hos de privata tyska bolagen 96,4 miljarders mark (hvaraf 12,4 hos ömsesidiga bolag), mot nära 56,4 miljarders hos "sozietäten" och $1\frac{1}{4}$ miljard hos preussiska provinsalföreningar; utgörande således det hos tyska anstalter försäkrade beloppet brutto (utan afdrag för återförsäkring) — oberäknadt hos några lokala anstalter, från hvilka saknas uppgifter — vid pass 154 miljarders mark. — Inrättandet af brandförsäkringsbolag blef först 1819 tillåtet i Österrike-Ungern. År 1903 funnos därstädes 11 sådana (de två äldsta från 1820-talet) och 12 privata ömsesidiga bolag. Brandförsäkringarnas bruttobelopp utgjorde hos de förra 35,8; hos de senare 6,8, hos de 16 offentliga "landesanstalten" 4,4, hos "bauern-assecuranzen" 1899 något öfver 8 miljarders österrikska kronor (1 österriksk krona = 76 öre). — I Schweiz funnos år 1903 två inhemska aktiebolag (båda från

1860-talet) och ett privat ömsesidigt (från 1826). 31 dec. 1903 utgjorde försäkringssumman hos de kantonala anstalterna tillsammans nära 7,2 miljarders francs. — Italien hade s. å. ett tjugotal privatanstalter, hvaraf 5 eller 6 aktiebolag, med tillsammans 25,8 miljarders lire försäkringsbelopp. Enligt "Assecuranz-jahrbuch" drefs brandförsäkring i Belgien af 11 och i Ryssland — utom af ofvannämnda offentliga anstalter — af 12 inhemska privata bolag; men uppgifter saknas såväl om talförhållandet mellan ömsesidiga och aktiebolag som angående försäkringsbeloppens storlek. Om brandförsäkringen i öfriga länder äro möjligen tillgängliga uppgifter i allmänhet mycket ofullständiga eller osäkra.

I Sverige voro och förblevo 1442 års landslagsbestämmelser om brandstod — med öfvensluta förändringar — ännu i kraft, när k. m:t i slutet af 1600-talet gaf stadfästelse åt bildandet af frivilliga brandstodsföreningar i Skåne och Halland äfvensom (1689) af en sådan mellan adeln och allmogen i Skaraborgs läns femton häradar. I 1734 års lag föreskrefs (byggningsbalkens kap. 24 § 6), att i hvarje landsort skulle å det inget, i kungl. befallningshafvandes närvaro, häradsborna emellan förening upprättad vara, huru mycket för hvar och ett nytt hus, å helt hemman eller mindre, i brandstod gifvas skall och att, när eldskada timat och blifvit "skadad" af "häradsfödingen och af honom nämnde synemän", häradsrätten skulle pröfva och döma, "huru stor brandstoden af hvarje hemman, efter föreningens och husens beskaffenhet, vara skall". Emellertid bibehölls den gamla grundtanken, att brandstoden endast skulle sätta egaren i tillfälle att åter nödortfört bebygga afbränd gård, så att den ej fölle i ödesmål. Det heter nämligen i samma kap. § 4: "När skada af våda skett eller genom dens vållande, som skada ej gälda kan, då bör häradet brandstod gifva för hus, som de voro, när de afbrändes och för bonde nödige äro, så ock för säd, foder och boskap, som till gårdens bruk tarvfas och han mist hafver, men för andra lösören och husgeråd gifves ej brandstod, ej heller för badstuga och kölna". Och vidare (i § 5): "Af alle hemman i häradet skall brandstod gifvas efter hemmantalet: men frälsemäns sätesgårdar, så ock prästgård, mågo ej brandstod njuta, der de ej den gifva; ej mätes hus därå högre än å bondhemman".

Med anledning af en petition från allmogen i Sunnerbo härad af Kronobergs län, att hvar pastorat i häradet måtte få "särskildt inom sig öfverenskomma och fastställa" brandstodshjälpen, samla och inrätta sin särskilda kassa för sådan utgift och därmed vara fritt från de brandskador, som hände utom socknen, resolverade k. m:t 9 dec. 1766 bifall därtill och förklarade sig därjämte "med nädigt bifall anse, att andra pastorater i riket slike föreningar ingå vilja och inom sig fastställa, då hvarken häradsrätten eller andra ämbetsmän sig därmed befatta skola, utan endast i de tillfällen handräckning om bristande verkställighet begäres". I ett k. bref 1 aug. 1770 med förklaring till denna resolution stadgades uttryckligen, att "socken, som har för sig slik brandstodsförening särskildt ingången eller kassa inrättad, må vara alldes befriad från brandstodshjälpen till andra socknars invånare uti häradet, utan om så vore, att eldskadan timat innan föreningen

ännu hunnit komma till skick och stadga, då emellertid den gamla brandstodsföreningen häradet eller länet emellan, bör följas". Därvid förblef det; brandstodstvänet för hvarje bonde kvarstod — med den inskränkning att befrielse medgafs 1818 åt den, som inträdde i Allmänna brandstodsverket, och genom k. förordning 19 maj 1845 åt den egare eller innehafvare af hemman, hvilken för sin åbyggnad eller någon del däraf eller för såd, foder eller boskap, som till gårdens bruk tarivades, tagit försäkring och kvarstod i "brandstodsbolag, som för orten blifvit stiftadt och af k. m:t fastställt". Först genom k. förordning 26 april 1853 blef brandstodstvänet fullständigt upphäfdt.

Med nyssnämnda brandstodsbolag åsyftades de ömsesidiga brandförsäkringsbolag, som just på 1840-talet bildades inom de flesta af rikets 24 län, ett särskildt för hvarje län. Närmaste impulsen till inrättandet af sådana bolag gafs väl därpå, att icke få af de förutvarande brandstodsföreningarna just på grund af sin litenhet befunno sig i otillfredsställande skick. Äfven hade, i synnerhet sedan 1827 års stadga om laga skifte börjat tillämpas, husen i byarna på landet alltmera allmänt blifvit utflyttade och ombyggda, hvarvid mångestades uppkommit så stora skillnader mellan åbyggnadernas storlek och värde på skilda hemman, att den lagbestämda brandstoden blef alltför otillräcklig ersättning. Då nu på initiativ dels af konungens befallningshafvande, dels af hushållningssällskapet, dels af enskilda personer, det ena länsbolaget efter det andra bildades, anslöto sig därtill åtskilliga af de mindre föreningarna äfvensom många innehafvare af hemman eller hemmansdelar med bättre åbyggnader. Utom fördelen af ett vida större antal försäkrings-tagare hade dessa länsbolag i regeln redan från början bättre gradering eller klassificering af försäkringsföremålen efter brandfarligheten. — F. n. har Sverige lika många länsbolag som län, näml. 24. Väl saknas sådant bolag i Malmöhus, Kristianstads och Gottlands län, men i Östergötlands, Västmanlands och Stora Kopparbergs län finns (sedan 1870-talet) vid sidan af det äldre länsbolaget ett nytt sådant. Af de öfriga länsbolagen bildades ett — Kronobergs — 1801 (dock med väsentliga organisationsförändringar 1843), två på 1850-talet och ett — Hallands — först 1889; alla de öfriga 17 på 1840-talet. Äfven efter den allmänna uppkomsten af länsbolag hafva många mindre brandstodsföreningar i Sveriges landsbygder nybildats eller efter äldre föreningars upplösning trädit i deras ställe. Enligt senaste officiella berättelse funnos 1902 i hela riket 368 sådana mindre bolag eller föreningar, hvilka ej tillhöra tillämplighetsområdet för försäkringslagen af 23 juli 1903, bland dessa

1	med stiftelseår 1768
4	» » 1811—16
4	» » 1820—29
12	» » 1830—39
27	» » 1840—49
43	» » 1850—59
119	» » 1860—69
86	» » 1870—79
44	» » 1880—89
15	» » 1890—99
2	» » 1900—01
11	» » ej uppgifvet.

Till afhjälpan af de olägenheter, som ännu emellanåt yppa sig till följd af eller åtminstone i sammanhang med föreningarnas litenhet — starka växlingar i de uttaxerade afgifternas belopp, bristfällig bokföring o. d. — har man i Skåne (möjligen äfven annorstädes) bildat en och annan förening af sådana föreningar. Det stora flertalet synes dock ännu vara oberördt af detta föreningsväsende, och det vore tveifvelsutan önskvärdt, att en eller annan centralförening för nyssnämnda ändamål bildades af de föreningar, som ville behålla sin individualitet.

De nu omnämnda svenska anstalterna hafva alla tillkommit i mer eller mindre direkt sammanhang med de gamla lagbestämmelserna om "branstuthir", hvilka ju aldrig haft tillämpning på städer, hvadan stadsinvånarna vida mer uteslutande än landtbefolkningen varit hänvisade till att efter ruinerande brandskada tillgripa någon form af "brandtiggeri" eller i bästa fall äfven utan sådant erhålla ett osäkert och sent eller åtminstone i regeln otillräckligt understöd "genom eftergift af utskylder, tullfrihet, bevällningar, stamböcker och kollektier m. m., som allt medför tyngd och besvär, för statsverket som för rikets inbyggare" (såsom det heter i en k. kungörelse 1782). Det första direkta steget till afhjälpan af detta missförhållande togs 23 nov. 1745, då "på dragande kall och ämbetets vägnar" af Rutger Fuchs från kungl. slottskansliet utfärdades kallelse till Stockholms stads husegare att 3 och 5 december samlas på stora riddarhussalen till öfverläggning om en "brand- och assurance-kassas" inrättning i staden. Öfverläggningarna ledde till åsyftadt resultat, och 18 mars 1746 fastställde k. m:t reglemente för "Brand- och Försäkrings-Contoiret". Om dess förvaltning förordnades, "til befästande af detta verk", att till styrelsens handhavande "blifva Ethundrade män utvalde, nemligen af Ridderskapet och Adelen Tjugu fem, af Ståndspersoner Tjugu fem och af Borgerskapet Femtio personer, Alle sådane som äga försäkrade hus". I det för Stockholms stads brandförsäkringskontor f. n. — med åtskilliga senare ändringar och tillägg — gällande reglementet, utfärdadt 19 dec. 1807, står i motsvarande paragraf, efter orden "af ståndspersoner tjugufem": af handlande borgerskapet tjugufem och af ämbetena tjugufem (personer o. s. v.); och det heter nu "äro" (i st. f. "blifva") ethundra män utvalde. Den gamla föreskriften kvarstår, att hundramännen utvälja klassvis genom votering med slutna sedlar, antingen af sina egna ledamöter eller af andra husegare, vissa direktörer, som komma att förvalta kontorets sysslor, två af hvarje klass, så att direktörernas antal alltid består af åtta. Kontoret meddelar försäkring mot brandskada "å byggnader inom stadens område, som med behörig myndighets tillåtelse blifvit uppförda", såväl (och oftast) "för all framtid" som ock för viss tid. Vid 1903 års utgång utgjorde kontorets ansvarighetssumma 487,950,525:83 kr. (hvaraf reassurerats 59,739,342:57), försäkringsfonden 13,643,495:82 kr. och allmänna fonden 16,458,974:09 kr.; till utdelning åt försäkringshafvare var afsatt 335,000 kr.

I den officiella berättelsen om försäkringsväsendet i riket har Stockholms stads brandförsäkringskontor alltjämt utan anmärkning upptagits bland "större ömsesidiga brandstodsbolag"; dock finnes i regle-

mentet icke uttryckligt bestämdt, hvilka kontorets delegerare äro, ej heller någon föreskrift om personlig ansvarighet för kontorets förbindelser. Då nu lagen om försäkringsrörelse 24 juli 1903 stadgar, att försäkringsrörelsen må drivas förutom af anstalt, som anrättats af staten, endast af försäkringsaktiebolag eller af bolag eller förening, grundad på delegernas ömsesidiga ansvarighet (ömsesidigt försäkringsbolag), när ifrågasatts, att kontoret skulle nödgas upphöra med sin rörelse. Men då all anledning härtill saknas, när af dess öfverstyrelse (hundramännen) på direktionens hemställan till k. m:t ingifvits framställning om rätt att fortsätta rörelsen, utan att personlig ansvarighet skall åläggas dess försäkringshafvare, endast med vissa ändringar och tillägg i reglementets bestämmelser, nämligen i hufvudsak följande: att om försäkringsfonden (som utgör en kontorets skuld till försäkringshafvarna och), hvars storlek bestämmes i enlighet med lagens föreskrifter, och kontorets allmänna fond (hvaraf, så långt den därtill förslår, brandskadeersättningar och andra utgifter bestridas), föres såsom garantifond ett belopp motsvarande hälften af försäkringsfonden; samt att därest denna garantifond, hvilken, i det fall att allmänna fonden ej förslår, må i andra rummet för samma ändamål användas, enligt vederbörligen pröfvad balansräkning lärligen om nedgått under hälften af försäkringsfondens belopp, och bristen ej inom tre månader genom tillskott af delegerna (försäkringshafvarna) fyllas, brandförsäkringskontoret skall ställas under likvidation. Tvifvelsutan kommer denna framställning att bifallas.

Allmänna brandförsäkringsverket för byggnader å landet leder sitt upphof från den "Allmänna brandförsäkringsfonden", till hvars bildande uppmannings äfva innehafvare af hus och byggnader inom hela riket genom k. kungörelse 15 april 1782 och som började sin verksamhet 1 nov. s. å., då summan af i förskott inbetalda försäkringsafgifter stigit till föreskrifna minimibeloppet (300,000 rdr). Då en utredning visat, att de från inrättningens början utbetalda brandskadeersättningar för städerna vid jämförelse af tillskotten förhöll sig till ersättningarna för brandskador på landet ungefär som 6 till 1, beslöts å allmän sammankomst i Stockholm af delegerare att hemställa till k. m:t om fondens delning i tvenne, till inkomst och utgift åtskilda, men under gemensam styrelse och förvaltning lydande fonder, den ena för stads- och den andra för landtbyggnader, hvilken hemställan bifölls genom k. kungörelse 22 aug. 1808. Men efter många och svåra förluster, i synnerhet på 1820-talet, blef stadsfonden genom k. bref 18 dec. 1827 förklarad vara ställd under utredning af styrelsen och kan anses därmed hafva slutat sin verksamhet. Landtfondens åter, hvilken däraf förblifvit oberörd, hade en samlad fond af ungefär 900,000 rdr, motsvarande 5,28 % af försäkringssumman, när k. m:t:s förnyade reglemente utfärdades 23 dec. 1828. I detta reglemente fastställdes bl. a., att till försäkringsfondens behållning skulle hänföras hos delegerna innesående afgifter, hvilka vid aftalets ingående bestämmas skola utgå under ett visst längre eller kortare antal år framåt. (Se vidare Allmänna brandförsäkringsverket. Vid 1903 års utgång hade försäkringssumman stigit till kr. 147,249,892: 34 och behållningar inklus. fonder till kr. 11,811,355: 50.) — En

kort "berättelse" om verkets första århundrade, på direktionens vägnar sammanfattad af J. W. Milenius, utgafs i Stockholm 1882.

Städernas allmänna brandstodsbolag bildades år 1828, sedan försök att rekonstruera Allmänna brandförsäkringsverkets ruinerade stadsfond misslyckats. Bolagets första reglemente fick k. stadfästelse 30 juni 1828. Bolagets verksamhet var i början besvärad af tämligen tunga, visserligen genom flera nya reglementen (bl. a. af 27 sept. 1872 och 29 okt. 1886) partiell förbättrade former och tillväxte rätt långsamt; försäkringssummans första hundratal millioner kronor uppnåddes icke förrän år 1861, det andra år 1879 och det tredje först år 1899. Under tiden hade bolaget flera gånger drabbats af svåra förluster genom förhärjande eldsvåder — den ojämförligt svåraste 25 juni 1888 (Sundsvall och Umeå), då skadeersättningarna uppgingo till nära $7\frac{1}{2}$ mill. kr. och nödvändiggjorde för delegerna mycket betungande utskrifver af extra afgifter. Emellertid blef bolagets ställning icke därigenom allvarligt rubbad; och genom det numera gällande reglementet af 25 nov. 1898 har bolagets verksamhet på så godt som alla områden blifvit fördelaktigt ändrad och moderniserad. Bolaget meddelar numera försäkring ej blott i städer och köpingar, utan äfven i andra samhällen, om dessa ega ett författningensligt ordnad byggnads- och brandväsende. Styrelsen har rätt att genom återförsäkring minska bolagets ansvarighet. Försäkringsafgifterna äro fasta (premier) och erläggas årligen enligt tariffer, som äro lösgjorda från reglementet. Brandstodskommittéerna skola numera bestå af minst tre, högst fem ledamöter, af hvilka styrelsen utser en, att vara bolagets ombud, och stadsfullmäktige eller motsvarande myndighet i kommunerna de öfriga. Provision å uppburna afgifter utgår till kommittéerna på sätt bolagsstämman beslutat. Bolagets styrelse består af en verkställande direktör och fem ledamöter jämte fyra suppleanter, alla valda vid den bolagsstämma, som hvarannat år hålles i Stockholm. Rösträtten vid bolagsstämma beräknas efter försäkringsbeloppet — en röst för hvar 2,000-tal kronor; dock må ingen rösta för högre summa än 1 mill. kr. Hela det hos bolaget försäkrade beloppet uppgick 31 dec. 1903 till 448,890,854: 25 kr., hvaraf 46,156,824 kr. återförsäkrats; behållningen inklusive fonder utgjorde 6,266,030: 79 kr.

Skånska brandförsäkringsinrättningen bildades några veckor efter det att i k. bref till Allmänna brandförsäkringsverket 19 dec. 1827 förklarats vara en hvar obetaget att hvar för sig eller gemensamt gå i författning om sådana anstaltar för brandskadors ersättande, som kunde anses ändamålsenliga. Ett kraftigt skäl för Skånes husegare att särskildt samman-sluta sig i detta syfte förefanns i den omständigheten, att deras ordinarie och uttaxerade bidrag till den gamla stadsfonden mångdubbelt öfverstigit de för brandskador i Skåne af fonden utbetalda ersättningarnas sammanräknade belopp; detta gifvetvis beroende därpå, att eldfarligheten i de skånska städerna, där egentliga trähus redan då endast undantagsvis förekommo, var betydligt mindre än den genomsnittliga i det öfriga Sverige, där trähusen ännu voro förhärskande äfven i större städer. Det första reglementet fick k. sanktion 5 mars 1828. Inrättningen brandförsäkrar endast byggnader i de

skånska städerna och på dessas områden. Byggnaderna indelades redan från början i flera klasser med efter eldfarligheten graderade afgifter, som skulle utgå i 20 år; hvarjämte föreskrefs att om inrättningens samlade fond icke försloge till inträffade skadors betäckande, skulle de brandskadade godtgöras med fordringsbevis, som inrättningen skulle inlösa, i den mån infordrade tillskottsavgifter därtill lämnade tillgång. Detta stadgande ändrades sedermera därhän att om fonden skulle nedgå under 5 % af hela ansvarighetsbeloppet, skulle alla delegare erlagga tillskottsavgifter. Men några tillskottsavgifter halva aldrig behöft infordras. Vid utgången af år 1903 utgjorde inrättningens försäkrings- och ansvarighetsbelopp 175,723,308 kr. och dess behållning inklusive fonder kr. 30,102,469: 91. — En festskrift med anledning af inrättningens 75-åriga tillvaro och verksamhet utkom i Lund 1903.

Städernas bolag till brandförsäkring af löseendom. Ännu så sent som 1840 fanns i Sverige ingen särskild för brandförsäkring af löseendom afsedd inhemsk anstalt. Stockholms stads brandförsäkringskontor synes ha varit beviljat sådan försäkring endast undantagsvis eller i samband med försäkring af den byggnad, hvari löseendomen förvarades; och för öfrigt var den, som önskade sådan försäkring, utom i de få län, som redan då fått hvar sitt eget länsbolag, hänvisad till utländska anstalter, hvilkas villkor lära ha varit synnerligen betungande (ärlig premie för löseendom i stenhus minst $\frac{1}{2}$ proc., i trähus minst 2 proc.). Under nyssnämnda års riksdag gjordes af åtskilliga städers riksdagsombud ett fruktlöst försök att genom inbjudning till rikets städers samtliga invånare åstadkomma en teckningssumma af minst 5 mill. rdr b:ko lösreförsäkringar i ett allmänt bolag för brandförsäkring af löseendom i rikets städer, hvartill förslag blifvit uppgjort. 1842 grundades i Jönköping, med ombud från 57 städer, nu ifrågasvarande bolag, hvars första reglemente sanktionerades 30 aug. s. å. Redan i början af december hade dess brandstodskommitté i 67 städer, en förstad och en köping antagit försäkringar å personlig löseendom, varulager och maskiner till sammanlagt belopp af nära 18 mill. rdr. Däri först bestämda inträdes- och årsavgifter voro relativt mycket låga (de senare 30, 40 eller 50 sk. b:ko pr 1,000 rdr, efter förvaringsställets beskaffenhet), hvarför tillskott af delegarna ofta måste infordras. Men redan 1847 antogs af bolagsstämman ett delvis på Gothabankens erfarenheter grundadt förslag med fyra gånger så höga årsavgifter, dock så att eventuella öfverskott skulle återbetalas eller afräknas vid nya årsavgifters erläggande. Först år 1865 beslöt att uppkommande öfverskott icke skulle till delegarna utdelas förrän en reservfond bildats, motsvarande 4 % af ansvarssumman, hvilket relativa tal höjdes 1868 till 10 % och 1891 till 4 %. För öfrigt har bolaget genom stämmostyrelsen och förnyade reglementen alltmer moderniserats. Så t. ex. beslöt 1891, att de dittills varande brandstodskommittéerna skulle ersättas af agenter och inspektörer, och styrelsen har fått rätt att efter omständigheterna bestämma förhöjningar i afgifterna för försäkringar i hus, där särskild eldfara finnes. Det senaste reglementet (af 29 april 1892 med en del senare förändringar, tr. Jönköping 1904) gäller för "Försäkringsbolaget Allmänna brand", ömse-

sidigt af 1842, fortsättning af Städernas lösreförsäkringsbolag. — 31 dec. 1903 utgjorde försäkringsbeloppet 120,387,332 kr., hvaraf 50,639,254 kr. återförsäkrats; behållningen, inklusive fonder, 2,020,922: 25 kr. En berättelse — af G. Sæve — om bolagets verksamhet trycktes 1892.

Stockholms stads brandstodsbolag till försäkring af löseendom. På grund af en bestämmelse i första reglementet för nyssnämnda Städernas bolag i Jönköping, att invånarna i hvarje stad borde inför magistraten välja en brandstodskommitté, hölls 28 okt. 1842 inför Stockholms magistrat ett sammanträde, hvarid kryddkramhandlanden A. M. Brinck väckte förslag, att hufvudstaden icke skulle ingå i det bolaget, utan bilda ett eget bolag till brandförsäkring af löseendom. Det af utsedda kommitterade utarbetade förslaget till reglemente för ett sådant bolag antogs 8 sept. 1843 och sanktionerades af k. m:t 25 okt. Vid sammanträde inför magistraten 10 febr. 1844 verkställdes deputeraderal af 119 närvarande principaler; och 17 s. m. valde de deputerade vid sammanträde å rådhuset för första gången bolagets styrelse: ordförande och 5 ledamöter med lika många suppleanter. Vid utgången af januari 1845 utgjorde försäkringssumman mer än 8,4 mill. rdr, och hade redan vid första försäkringsårets utgång 30 sept. s. å. stigit till $\frac{2}{3}$ af det belopp, 16 mill. rdr b:ko, hvartill de kommitterade för reglementets utarbetande uppskattat värdet af försäkringsbar löseendom (14,4 mill.) och varulager (1,6 mill.) i hufvudstaden. 31 dec. 1903 utgjorde bolagets försäkrings- och ansvarssumma 115,681,250 kr. och behållningen inklus. fonder 3,055,969: 96 kr. Kort berättelse, af A. Blanck, öfver bolagets verksamhet 1844—94 utgafs 1894.

Skånska städernas brandstodsförening till försäkring af löseendom fick sitt första reglemente sanktionerat 14 maj 1847, men först vid sammanträde i Lund 20 juni 1854 med ombud från åtta skånska städer kunde meddelas, att den föreskrifna minimisumman af försäkringar, 3 mill. rdr b:ko, blifvit (mer än) fulltecknad, hvarefter beslöt, att föreningen skulle genast träda i verksamhet med ansvarighetskyldighet fr. o. m. 1 okt. s. å. Den särskilda ansvarigheten (utöfver de ordinarie försäkringsavgifterna) har hittills ingen gång behöft tagas i anspråk. Försäkrings- och ansvarssumman uppgick 31 dec. 1903 till 57,160,415 kr. och behållningen inklusive fonder till 3,482,108: 83 kr. "Några minnesblad vid brandstodsföreningens halfsekelfest den 23 sept. 1904" trycktes i Lund. s. å.

Alla här ofvan omnämnda svenska anstalter, möjligen med undantag af den sista, äro — eller hafva åtminstone från början varit — af mer eller mindre offentlig, korporativ eller kommunal natur, ehuru ingen af dem någonsin haft biträdestyng. Dessutom arbeta f. n. (1905) följande rent privata ömse-sidiga brandförsäkringsbolag (två sådana, *Svenska brand*, bildadt i Stockholm 1890, och *Nordiska brandförsäkringsanstalten*, bildad i Göteborg 1897, nödgades efter ungefär treårig verksamhet upphöra, och *Soeriges allmänna varuförsäkringsanstalt*, bildad i Stockholm 1894, synes ha upphört 1898), nämligen: *Järnvägs-assurans-föreningen*, Stockholm 1884, med försäkringssumma 31 dec. 1903 83,187,700 kr.; *Tor*, Stockholm 1888, försäkringssumma s. d. 48,964,080 kr., däraf 3,014,065

kr. återförsäkrade; *Mellersta Sveriges varuförsäkringsbolag*, Katrineholm 1888, försäkringssumma s. d. 29,116,100 kr.; *Norra Sveriges varuförsäkringsbolag*, Sundsvall 1897, försäkringssumma s. d. 14,731,265 kr.; och *Norrlands varuförsäkringsanstalt*, Bergvik 1900, försäkringssumma s. d. 5,561,600 kr.

Det första inhemska brand- (och lif-) försäkringsaktiebolaget och på samma gång banbrytare i Sverige för den moderna försäkringstekniken (noggrant specificerade, såvidt möjligt på statistisk erfarenhet grundade premietariffer, regelbundna återförsäkringsaftal med andra bolag inom och utom riket, agenter och inspektörer m. m.) blef *Skandia*, hvars första bolagsordning fick k. stadfästelse 12 jan. 1855. Dess inbetalda kapital utgör 4,5 mill. kr. med grundfondsförbindelser å 10,5 mill. kr. — 31 dec. 1903 utgjorde reservfonden 1,5 mill. kr., hvarjämte funnos särskilda brandförsäkringsfonder å tills. nära 6,5 mill. kr. Försäkringssumman brutto utgjorde 1,834,185,939 kr., hvaraf netto eller på egen risk (efter afdrag af återförsäkringarna) 1,312,726,341 kr., dess motsvarande belopp af svenska försäkringar s. d. resp. 1,127,104,559 och 675,696,664 kr.

Utom Skandia hafva följande aktiebolag för brandförsäkring stiftats i Sverige:

Seea, i Göteborg (äfvén för lifförsäkring), med de första stadgarna sanktionerade 1866, de senaste 17 juli 1896. Grundfond (inbetaladt aktiekapital) 2 mill., grundfondsforbindelser 8 mill. kr. — 31 dec. 1903 reservfond 1 mill., särskilda brandförsäkringsfonder 3,196 mill. kr.; hela brandförsäkringssumman brutto 1,680,098,309, netto 860,817,588 kr., motsvarande svenska belopp s. d. resp. 798,799,711 och 306,868,307 kr. — *Sverige*, i Stockholm, 1873 med 750,000 kr. inbetaladt kapital och 2¼ mill. kr. grundfondsforbindelser; upplöstes efter de svåra brandåren 1887 och 1888, men utan förlust för försäkringshafvarna. Affären öfvertogs hufvudsakligen af Fenix (se nedan). — *Skåne*, Malmö (äfvén för lifförsäkring), med första bolagsordningen sanktionerad 1884. Grundfonden 1,2 mill. kr. med 10,5 mill. kr. grundfondsforbindelser. 31 dec. 1903 utgjorde reservfonden 1 mill., särskilda brandförsäkringsfonder öfver 0,9 mill. kr., hela försäkringssumman brutto 614,487,654, netto 255,410,016 kr., motsvarande svenska försäkringsbelopp s. d. resp. 368,832,228 och 145,542,999 kr. — *Fenix*, Stockholm, stadfäst 2 nov. 1888, med grundfond 1,5, grundfondsforbindelser 2,4 mill. kr. — 31 dec. 1903 reservfonden 890,000 kr., andra till affären hörande fonder nära 400,000 kr., hela försäkringssumman brutto 349,064,167, netto 153,401,896 kr., motsvarande svenska försäkringsbelopp s. d. resp. 305,352,674 och 136,298,046 kr. — *Norrland*, i Stockholm, stadfäst 1890, med 1,050,000 grundfond och 3,150,000 kr. grundfondsforbindelser. 31 dec. 1903 reservfonden 350,000, andra bolagets fonder nära 500,000; hela försäkringssumman brutto 449,953,067, netto 302,823,933 kr. och motsvarande svenska summor s. d. resp. 136,948,376 och 48,287,091 kr. — *Victoria*, Stockholm, stadfäst 1899 med 1 mill. kr. grundfond och 4 mill. kr. grundfondsforbindelser. 31 dec. 1903 utgjorde reservfonden 27,571: 27 kr., öfriga fonder nära 88,000 kr.; hela försäkringssumman utgjorde s. d. brutto

151,843,668. netto 61,485,532 kr. och motsvarande svenska försäkringsbelopp 132,899,358 och 52,947,559 kr.

År 1903 drefs brandförsäkringsrörelse genom generalagentur i Sverige af 1 norskt, 3 danska, 1 finskt, 1 schweiziskt, 4 tyska, 12 engelska, 1 franskt och 1 holländskt, summa 24 utländska bolag; och uppgick deras svenska försäkringssumma s. å. till 521,574,265 kr.

Nedan meddelas en siffersammanställning, utvisande dels brandförsäkringarnas och dels brandskadeersättningarnas samfälda bruttobelopp i Sverige hos alla inhemska anstalter och utländska bolags generalagenter vid slutet af åren 1887 t. o. m. 1903. Siffrorna, för åren 1887 t. o. m. 1902 hämtade ur civildepartementets för hvar och ett af dessa år utgifna berättelse angående försäkringsväsendet i riket, äro icke fullt exakta, emedan försäkringsåret hos många mindre och några större ömsesidiga bolag icke sammanfaller med kalenderåret. För 1903 äro de svenska aktie- och större ömsesidiga samt de utländska bolagens siffror hämtade ur Meddelanden ang. försäkringsväsendet i Sverige (1904), och sistnämnda års ännu ej tillgängliga siffror för läns- och mindre ömsesidiga bolag hafva ingått i summorna efter beräkning af de tre nästföregående årens medeltal och medelökning. Emellertid torde totalsummorna knappt för något år skilja sig från verkligheten med mer än en eller annan procent.

	Försäkringsbelopp Kronor	Skadeersättning Kronor
1887	4,722,108,353	9,626,158: 33
1888	4,782,189,037	32,588,051: 17
1889	4,899,486,587	7,872,931: 19
1890	5,137,279,188	5,219,108: 91
1891	5,236,452,566	6,633,623: 18
1892	5,320,446,672	7,585,796: 65
1893	5,450,725,819	10,785,784: 03
1894	5,629,670,369	6,788,431: 07
1895	5,835,388,330	8,195,355: 78
1896	6,030,103,268	7,874,084: 47
1897	6,376,302,540	6,342,634: 52
1898	6,631,306,566	4,952,505: 37
1899	7,039,193,579	9,599,446: 70
1900	7,411,194,813	9,411,095: 92
1901	7,742,279,601	10,389,543: 37
1902	8,037,982,410	8,112,578: 11
1903	(8,338,115,493)	8,659,231: 23
Summa (104,620,225,191)	160,636,360: —	

J. Lr.

I Norge fick Kristiania 1753 sin egen brandkassa, och 1767 upprättades en allmän "brandförsäkrings-indretning", hvilken ännu eger bestånd. Denna inrättning är frivillig, dock så att en i densamma försäkrad byggnad, som är behäftad med inteckning, icke kan utgå mot inteckningshafvarens vilja. Vid inteckningar i hus fäster man därför stort afseende på försäkringen. Inrättningen är delad i två afdelningar: den ena för hus i städerna och hus på landsbygden, med värde öfver 50,000 kr., samt för större fabriker, den andra för landsbygden. I händelse af större eldsvådor utskrifves den summa, som icke kan betäckas genom de årliga bidragen, såsom en extra ordinarie afgift, fördelad på flera år. Brandförsäk-

ringen är ordnad genom flera förordningar, af hvilka särskildt märkas de af 19 aug. 1845 och 27 juli 1895. Vid utgången af år 1903 var den samlade försäkringssumman 1,373,599,470 kr. — Jämte denna inrättning, som är grundad af staten och förvaltas under arbetsdepartementet af en direktion, bestående af en administrativ direktör och fyra valda medlemmar, samt af ett på tre år valdt representant-skap, finnas åtskilliga enskilda bolag, hufvudsakligen för lösöre, såsom det gamla *Kristiania almindelige brandforsikringsselskab* (allmänt kalladt "Storebrand"), upprättadt 1847, *Akershus amts brandforsikringsselskab* (1857), *Trondhjems brandforsikringsselskab* (1864), *Bergens brandforsikringsselskab* (1866), *Norden* (1867) och *Stavanger brandforsikringsselskab* (1876). Därtill komma många små ömsesidiga sällskap, hvarförutom många utländska sällskap verka i Norge. Y. N.

I Danmark äro de mest betydande brandförsäkringsbolagen följande: *Den almindelige brandforsikring for landbygninger*, stiftad 1792, omdanad 1871, hvilken 1903 hade försäkringar för en summa af 2,052,5 mill. kr.; *Kjøbstædernes almindelige brandforsikring*, stiftad 1761 och obligatorisk ända till 1868, hvilken 1903 hade försäkringar för 638,5 mill.; *Kjöbenhavns brandforsikring for gaarde og huse*, grundlagd 1731 efter den stora eldsvådan 1728, obligatorisk till 1870 efter den andra stora branden 1795, med försäkringar 1903 för 336 mill. Vidare finnas *Østifternes brandforsikring for mindre landbygninger*, grundlagd 1890, 1903 med 223,5 mill., och den motsvarande för Norra Jylland, grundlagd 1855, med 140 mill. kr. försäkringar. De viktigaste bolagen för försäkring af lösegendom äro *Kjöbenhavns brandassurance for varer og effekter*, grundlagd 1778, *Det almindelige brandassurance-compagni*, grundlagd 1778, förenade 1891, med en sammanlagd försäkringssumma 1902 af 381,5 mill. kr., *Danmark*, stiftadt 1861, med 779 mill. (1902), *Nørrejydske selskab for mindre landejendomsbesiddere*, grundlagd 1851, med 220 mill. (s. å.), samt de två aktiebolagen *Ny dansk brandforsikring*, af 1864, med 220,5 mill. (s. å.), och *Nordisk brandforsikringsselskab*, stiftadt 1897, med 96 mill. kr. försäkringar (s. å.). E. Ebg.

I Finland äro tre allmänna inhemska ömsesidiga brandförsäkringsbolag i verksamhet. *Städernas allmänna brandstodsbolag i Finland* stiftades, när det 1816 inrättade "Brandförsäkringskontoret" i Åbo 1827 genom denna stads brand blifvit urståndsatt att fullgöra sina förbindelser, och trädde i verksamhet 1 okt. 1833. Det nu gällande reglementet är utfärdadt 27 okt. 1885 och har ändrats 17 dec. 1891, 11 nov. 1897 och 4 okt. 1900. Försäkringar meddelas å fast egendom i stad och köpingar med ordnad brand- och byggnadsväsende. Delegarna erlagga under 5 år afgift enligt fastställd tariff och betala dessutom vid behof extra afgifter. Grundfonden utgör 48,000 mark. Utgifterna bestridas med räntorna samt ur reservfonden, hvilken bör motsvara minst 3½ gånger inträdesafgiften för all i bolaget försäkrad egendom; nedgår fonden därunder, göres extra taxering. Direktionen, som har sätte i Helsingfors, väljes för 3 år och består af ordförande, tvenne ledamöter och fyra suppleanter. Ansvarighetssumman uppgick 31 dec. 1902 till

378,725,155 mark. Reservfonden utgjorde samma dag 7,763,401 mark, hvilket med 1,083,689 mark öfverskjuter dess fastställda maximibelopp. — *Finska brandstodsbolaget för landet* stiftades 1856. Dess nu gällande reglemente är af 6 dec. 1897. Försäkring meddelas å fast och lös egendom på landsbygden och på städernas utmarker. Delegarna gifva och taga brandstod inbördes: enhvar är bolagsman i förhållande till det belopp han gifver i brandstod. Delegarnas bidrag uppbåras en gång om året, i förhållande till brandskadornas storlek, bolagsmännen mängd och hvarje enskilds ansvarighetsbelopp. Direktionen väljes för två år och har sitt säte i Helsingfors. Den lokala förvaltningen handhafves af agenter. Ansvarighetssbeloppet uppgick 13 mars 1903 till 200,090,680 mark. Reservfonden, som bildats sedan 1897, utgjorde samma dag 333,441 mark. — *Städernas i Finland brandstodsbolag för lösegendom* fick 24 okt. 1871 sitt reglemente, hvari ändringar gjordes 17 okt. och 14 nov. 1876, samt trädde i verksamhet 1 dec. 1872. Det meddelar försäkring å lösegendom i stad eller dess närmaste grannskap, i köping eller annan finsk kommun med ordnad styrelse, byggnadsordning och släckningsväsende. Delegarna erlagga årspremie enligt fastställd tariff och, om det blir nödigt, tilläggspremie. Bolagets stående reservfond bör uppgå till 2 % af hela ansvarssumman. Denna fond förräntas och får tillgripas endast i fall bolagets bestånd är hotadt. Direktionen, som har sitt säte i Åbo, består af tre ledamöter och två suppleanter, valda för tre år. Ansvarighetssumman uppgick 1 juni 1902 till 62,850,100 mark. — Dessutom finnas i Finland åtskilliga mindre, lokala brandstodsbolag med ömsesidig ansvarighet. De förnämsta finska allmänna brandstodsaktiebolagen äro *Fennia* grundadt 1881, och *Pohjola*, grundadt 1891. Ständiga agenturer hade 4 svenska, 5 ryska, 3 engelska, 1 norskt och 1 franskt brandstodsbolag. Utländska bolag få endast efter af regeringens utverkad tillstånd bedrifa försäkringsrörelse i landet. E. G. P. (A. G. F.)

Brandgafvel. Se Brandmur.

Brandgata. 1. Smal gata, som enligt äldre byggnadsordningar skulle åtskilja husen, dels för takvattnets afriknande, dels till minskande af faran vid eldsvåder.

2. Förr i tältläger, där tälten stodo i jämlöpande rader, vinkelräta mot frontlinjen, benämning på mellanrummet mellan tältens baksidor, till skillnad från mellanrummet mellan framsidorna, hvilket benämndes tältgata. (C. O. N.)

3. Inomet meterbred röjning, som under pågående skogsgeld verkställes på hotande punkter utanför brandområdet, i afsikt att hämma eldens framfart. Vegetationen aflägsnas, rötterna huggas undan, och gruslagret under myllan blottas. Finnes tillfälle att begjuta brandgatan med vatten, så mycket bättre. Vid mera omfattande skogsgeldar måste man på afstånd arbeta upp en större brandgata på lämplig plats, falla träden därstädes inåt eldytan samt med tillhjälp af den uppryckta markbetäckningen, grenar, ris o. d. tända en s. k. moteld, som förtär den framrytande skogsgelden. — Med brandgata förstås äfven en på båda sidorna af en järnvägslinje upprensad, spåret följande vid, där man till förekommande af eldsolycka genom gnistor från lokomotiven huggit undan barrskogen, gräft skyddsdiken i skogskanten (bestandsgränsen) samt bibehållit den befint-

åga löfskogen eller kanske med kultur uppdragit björk såsom skyddsbälte. Särskildt utomlands äro dylika anordningar vanliga. H. Szs.

Brandgranat, krigsv. Se Granat.

Brandgås, zool. Se Andfåglar, sp. 966.

Brandis, Kristian August, tysk filolog och filosof, f. 1790, d. 1867, blef 1812 filos. doktor i Köpenhamn, flyttade 1815 till Berlin och var 1816, under Niebuhr, sekreterare vid den preussiska beskickningen i Rom. 1817 lämnade han denna plats för att jämte Immanuel Bekker samlar materialier till den af vetenskapsakademien i Berlin föranstaltade upplagan af Aristoteles' samlade skrifter (1831—36). 1821 blef han professor i filosofi i Bonn. Tillsammans med Niebuhr utgaf han "Rheinisches museum für philologie, geschichte und griechische philosophie" (1827—30). Såsom kabinettsråd hos konung Otto af Grekland vistades B. 1837—39 i Aten. Såsom filosof var han djupast påverkad af Platon och Schleiermacher, men äfven af Jacobi och Schelling. Hans viktigaste arbeten äro *Mittheilungen aus Griechenland* (1842), *Handbuch der griechisch-romischen philosophie* (1835—66) och *Geschichte der entwicklung der griechischen philosophie* (1862—66). B. L. (S—o.)

Brandkitt, benämning på en blandning af hammarslagg, flispan, tegelmjöl, osläckt kalk och rågmjöl, genom hvilken fyrverkeripjäser skyddas mot en alltför hastig förbränning. Ordet användes förr äfven som beteckning för kompositioner, med hvilka man sökte skydda trävirke mot eld, såsom slammand lera, pulveriseradt tegel, flispan o. d., uttrödt med klister eller lim. Jfr Eldfärg och Impregnering.

Brandknekt, krigsv. Se Brandskatt.

Brandkorn, bot., af mjöldrygesvampen angripet sädeskorn.

Brandkula, krigsv., en kastkropp, som af artilleriet fordom användes för antändning af byggnader, broar m. m. Den bestod af en karkas af starka järnbyglar, fastnitade vid en stark bottenplåt; denna stomme öfverdrogs med buldan, fylldes därefter med en brandsatt, bestående af harts, salpeter, svafvel och mjölkrot, och doppades slutligen i smält beck. I de större brandkulorna inlades äfven flera hvarf 30-ga handgranater. Brandkulorna kastades ur mörsare eller haubitser, men gingo mycket osäkert och kunde naturligtvis icke, såsom de i en senare tid använda brandbombarna och brandgranaterna, intränga i föremål. H—r. (E. N.)

Brandkår, organiseradt eldsläckningsmanskap (se Brandväsende). — En internationell brandkårskongress hölls 1901 i Berlin och besöktes af omkr. 1400 "brandmän" från många länder.

Brandl, Alois Leonhard, tysk språkforskare, f. 1855 i Innsbruck, promoverades 1878 till filos. doktor i Wien, blef 1884 e. o. professor i engelsk filologi i Prag samt 1888 ord. professor i Göttingen, 1892 i Strassburg och 1895 i Berlin. Af B:s många vetenskapliga verk må nämnas S. T. Coleridge und die englische romantik (1886; eng. öfv. 1887), *Geschichte der mittlenglischen literatur* och *Geschichte der englischen volkspoetie* (båda i H. Pauls "Grundriss der germanischen philologie", 1892—93, ny uppl. 1902 ft.), *Shakespeare* (1894) och *Die quellen des weltlichen dramas in England*

vor Shakespeare (1898). Dessutom har han bearbetat ten Brinks och Hettners engelska litteraturhistorier samt utgivit den fornengelska dikten "Thomas of Erceldoune" (1881) och den s. k. schlegel-tieckska Shakspeare-översättningen. B. är medredaktör af "Quellen und forschungen", "Archiv für das studium der neueren sprachen", "Palæstra" och "Shakespeare-jahrbuch".

Brandmur l. **Brandgafvel**, massiv mur, som uppföres mellan tvenne intill hvarandra stötande hus eller mellan afdelningar af stora byggnader för att vid eldsvåda motstå och hamma eldens spridande. I byggnadsstadgan för rikets städer är ingenting bestämt om murens dimensioner, men i nu gällande byggnadsordning för Stockholms stad stadgas, att "vid nybyggnad af såväl bonings- som uthus, ligande invid grannes tomtgräns, skall på de sidor, som gränsa därintill, uppdragas egen brandmur, hvilken bör ega en tjocklek, då husets höjd icke öfverstiger två våningar, af minst en sten (25 cm.), men vid högre byggnader af minst 1½ sten till bottenvåningens höjd samt dörfvån om sten". För att hindra elden att fortplanta sig från tak till tak uppföres brandmuren, om de hus den skiljer äro af samma höjd, 45 cm. öfver dessas tak. Fönster eller gluggar i brandmur, om byggnadsnämnden medgifvit sådana, skola vara försedda med järnluckor, som vid eldsvåda lätt kunna stängas. (P. Ax. L.)

Brandmästare, förr benämning dels på person, som i krig bestyrde om brandskattens indrivande, dels på person, som vid eldsvådor ledde släckningsanordningarna. Se Brandskatt och Brandväsende.

Brandon [brä'ndön]. 1. Stad i engelska grefsk. Durham, 5 km. s. v. om Durham. 15,573 inv. (1901). Stenkolsgrufvor, järnverk. — 2. Stad i provinsen Manitoba (Dominion of Canada), vid Assiniboine, som är segelbar därifrån, och vid kanadiska pacifikbanan. 5,738 inv. (1901). Spannmålshandel.

Brandon [brä'ndön], Charles, hertig af Suffolk, Henrik VIII:s gunstling, var son till William Brandon, Henrik VII:s standarbärare i slaget vid Bosworth, hvilken där stupade i tvekamp med Rikard III. B. vann tidigt Henrik VIII:s gunst och innehade flera höga befattningar vid dennes hof. Han upphöjdes 1513 till viscount Lisle och utnämndes s. å. till marskalk vid den armé konungen sände mot Frankrike. 1514 fick B. titeln hertig af Suffolk och sändes som ambassadör till Frankrike, där han efter Ludvig XII:s död skulle bevaka dennes änkas, Henrik VIII:s syster Marias, intressen. B. eftersträfvade själf den sköna furstinnans hand. Henrik VIII, som förut velat få sin gunstling gift med regentinnan i Nederländerna, Margareta af Savojen, var ej ogynnsamt stämd för den nya giftermålplanen, men harnades dock, då B., utan att bekymra sig om att han hade en hustru i lifvet, hemligen lät viga sig vid Maria i Paris (1515). Äktenskapets giltighet tryggades sedan genom en påfelig bulla, och genom kardinal Wolseys bemedling lyckades B. snart återvinna sin förra inflytelserika ställning i hemlandet. Han förde 1523 högsta befälet vid ett nytt engelskt invasionsförsök i Frankrike, understödde ifrigt Henriks sträfvanden att erhålla skilsmässa från Katarina af Aragonien och deltog, otacksam nog, i de intriger, som ledde till hans forne vän Wolseys stör-

tande (1529). Därefter var han en tid näst efter hertigen af Norfolk den inflytelserika mannen i konungens råd. I juni 1533 afed B:s gemål, "den franska drottningen", och redan i sept. s. å. ingick han nytt äktenskap med den rika arftagerskan Katharine Willoughby. B. ledde 1536 förhandlingarna med de upproriske i Yorkshire och erhöi som lön sin dryga andel af de indragna klostergodsen. 1544 var han ånyo befälhafvare för en invasionshär i Frankrike samt intog Boulogne. Han afed i aug. 1545. Till sin personliga klagning liknade B. i mångt och mycket sin kunglige sväger. V. S.-g.

Brandon [brädÅ'], Jacob Emile Edouard, fransk målare, f. 1831 i Paris, d. 1897, utförde väggmålningar i Birgittas Oratorium i Rom 1861—65 samt målade dessutom bl. a. *Moses moders kyss*, *Sabbat*, *Kvinnligt helgon i exlas och Predikan i Amsterdams synagoga 1866*. C. R. N.*

Brandordning, sammanfattningen af de bestämmelser, som afse att i en viss kommun förebygga eldsvårder samt att till det minsta möjliga inskränka de härjningar och skador, som kunna förorsakas af sådana. Bestämmelser om byggnadssätt, äfven då ändamålet är att motverka uppkomsten eller farorna af vålded, pläga likväl också intagas i brandordningar, utan i byggnadsordningar. Genom den s. k. "brandstadgan" af 8 maj 1874 har det blifvit ålagdt alla svenska stadsmåhällen och köpingar — samt för vissa fall äfven hamnar, åsklägen och andra ställen med mera sammanträngd befolkning — att utarbete brandordningar, och brandstadgan uppställer vissa ledande grundsater för dessas innehåll. Brandordningar antagas af den kommunala myndighet, som i allmänhet utöfvar kommunens beslutanderätt, och underställas konungens befallningshafvande till pröfning och fastställelse. C. G. H.*

Brandpil l. Fyrpil, ett krigsverktyg, med hvilket man i äldre tider stack hus och fästningar i brand. Det bestod af en pil (stundom med glödgad spets) med vidfäst raket-hylsa. Brandpilar skötes till en början ur bäge, men under 1500-talet ur särskildt konstruerade fyrpils pjäser. Med artilleriets utveckling kommo de alltmer ur bruk. Kineserna, som kände bruket af brandpilar redan under 10:e årh., nyttjade sådana ännu 1860 i kriget mot fransmännen och engelsmännen. Jfr *Krigsraket*. H.-r. (E. N.)

Brandplet (da.), *arkeol.*, graf, bestående af en i marken gräfd grop, omkr. $\frac{1}{2}$ meter i diameter, som innehåller svart mull, kol, aska och brända ben, utgörande resterna från ett likbål; dessa äro icke omgifna af kista, lerkärl eller dylikt. De första "brandpletter", som i Norden blefvo uppmärksammade, voro de på Bornholm. Där har ett mycket stort antal sådana gravar blifvit undersökt, hufvudsakligen af kammarherren E. Vedel, en tid antman på ön, och läraren J. A. Jørgensen. De flesta "brandpletter" hafva visat sig tillhöra en tidig del af järnåldern, nämligen århundradena närmast före och efter Kristus. Oaktadt hvarje graf ej plägar innehålla mycket, hafva dessa fornlämningar genom sin stora mängd och det omsorgsfulla sätt, hvarpå de blifvit undersökta, lämnat särdeles viktiga bidrag till vår kännedom om kulturförhållandena i Norden under nyssnämnda tid. (Jfr Vedel, "Bornholms oldtidsminder og oldsager", Köpenhamn 1886.)

Äfven på andra ställen i Norden, liksom i andra länder, hafva "brandpletter" blifvit upptäckta. I Sverige känner man sådana särskildt från Öster- och Västergötland. O. M. (T. J. A.)

Brandpost, en för eldsläckning (och spolning) afsedd vattenledningsventil, som anordnas i en brunn under gatan antingen på själfva hufvudröret eller på en särskild grenledning. Öppnandet sker genom ventilstångens kringrivning med en lös nyckel; vid brandpostens uppåt vända mynning kopplas ett böjdständrör, s. k. brandposthufvud, och vid detta e slang med strålrör (jfr Brandväsande och Ventilenledning). J. G. R.

Brandrakät. Se Rakät.

Brandredskap. Se Brandväsande.

Brandr Jönsson, isländsk biskop, öfversättare, blef 1263 biskop i Hólar och dog 1264. Han är bekant såsom öfversättare af "Alexander Magnus' saga" (jfr Alexandersagan), hvilken öfversättning han gjorde vintern 1262—63 under sin vistelse i Norge och på konung Håkonssons uppmaning (utg. af Unger 1848). Dessutom öfversatte han "Gyöinga sögur", judarnas historia från år 323 f. Kr. till år 50 e. Kr.

Brandrud, Andreas, norsk kyrkohistoriker, f. 26 febr. 1868 i Søndre Fron i Gudbrandsdalen, blef student 1886 och teol. kandidat 1891 och utnämndes 1897 till professor i kyrkohistoria. Han utgaf 1895 *Klosterlasse, et bidrag til den jesuitiske propaganda i Norden* och 1897—1901 "Stavanger domkapitels protokoll" samt har för öfrigt lämnat värdefulla kyrkohistoriska bidrag till "Norsk skoleitidende", "For kirke og kultur", "Nordisk kirkelexikon", "Norsk theologisk tidsskrift" och "Norsk kirkeblad". En af honom skriven *Kirkens historie i Norge* fremstilling utkom 1904. O. A. O.

Brandräf, zool. Se Räfsläktet.

Brandrör, *krigsv.*, inrättning, hvarigenom ihåliga projektilers sprängladdningar antändas. Sådana funnos redan på rundkulornas tid och voro antingen *perkussions*-(konkussions)-rör eller *tidror*. De förra kallas numera *nedslagsrör*; de tända antingen genast vid projektilens anslag mot målet (marken) eller sedan en viss intringning skett. Tidrören tända, medan projektilen ännu är i luften, och kunna inställas (temperas), så att krevaden sker på önskad afstånd från den skjutande pjäsen (omedelbart framför målet). Tidrören, nu kallade *dubbelrör*, förses numera alltid med nedslagsinrättning och tända alltså vare sig i luften eller vid nedslaget. Nedslagsrören inskrufvas i projektilens spets eller botten (vid pansarbrytande projektiler), dubbelrören alltid i spetsen. G. af Wdt.

Brandsalfvä, ett någon gång använt namn på olika preparat af salfartad beskaffenhet, som användas mot brännskador. Oftast torde med brandsalfva menas blyättiksalfva (se d. o.). S. J.-n.

Brandsats, den blandning, hvarmed brandbomber och brandgranater fyllas. Brandsatsen består vanligen af salpeter, svafvel, mjölkrot och harts. Den förbrinner med stark låga. W. G. B. (E. N.)

Brandsignalering. Se Brandväsande.

Brandskatt, *krigsv.*, den lösepenning, som städer under medeltiden och under nyare tidens två första århundraden erlade till fienden för att icke blifva brända. Så snart en truppstyrka kom fram till en fientlig stad, brandskattades denna, och en särskild

tjänsteman, brandmästaren, som biträddes af brandknektar, fick i uppdrag att utkräva skatten. Om denna icke ordentligt utbetaltes, gick brandmästaren i författning om stadens brännande. Se äfven Brandväsande, sp. 1482. (C. O. N.)

Brandskepp i. Brännare, *sjöv.*, ett med brännbara ämnen fylldt fartyg, som första gången lär hafva användts 1638 och sedermera blef mycket vanligt. Dess ändamål var att sätta eld på fiendliga skepp. För att kunna fästas vid något af dessa, hade det änterdraggar, som i kättingar nedhängde från rårnas ändar och från bogsprutet. Det fördes framåt antingen med segel eller genom bogsering, och det öfvergafs, när man — vare sig genom stubiner eller genom någon mekanisk inrättning — förskräkt sig om att antändning skulle ske samt gissvit brandskeppet den önskade riktningen. Förr kunde dessa skepp vara af största gagn vid anfall på till ankars liggande eskadrar (grekerna använde dem med framgång under sitt befrielsekrig mot turkarna), men såsom dåliga seglare voro de i allmänhet hinderliga för flottornas fortkomst och hafva därför endast sparsamt användts i senare tiders sjökrig. Nu hafva ången och järnet gjort dem oskadliga och alldeles bringat dem ur bruk. R. P.*

Brandskiffer, *pelrogr.*, svart eller brunsvart lerskiffer eller skifferlera, som är så rikligt bemängd med bituminös ämnen, att bergarten, sedan den blifvit tillräckligt upphettad, låter antända sig och sedan fortfar att brinna någon tid. Till hänföres den svenska alunskiffen, som flerstädes nyttjas till brännmaterial vid kalkbränning, äfvensom vissa svarta skiffar inom Skånes stenkolsförande formation. De utbrända styckena behålla vanligen sin ursprungliga form och storlek. Om bergarten repas med något hårdt föremål, blir strecket glänsande, svart eller brunsvart; andra mörka, icke kolhaltiga lerskiffar gifva däremot grått eller gråhvitt, icke glänsande streck. E. E.

Brandskorpa (lat. *eschara*). Se Brännskada.

Brandskåp. Se Brandväsande.

Brandstad (Branstad), socken i Malmöhus län, Färs härad. 2,067 har. 987 inv. (1903). B. bildar med Södra Åsum ett regalt pastorat i Lunds stift. Färs kontrakt.

Brandstadga. Se Brandordning.

Brandstation. Se Brandväsande.

Brandstod, *förov.*, ersättning för liden eldskada. Se Brandförsäkring.

Brandstodsbolag. Se Brandförsäkring.

Brandstorp, socken i Skaraborgs län, Vartofta härad. 7,265 har. 923 inv. (1903). Annex till Daretorp, Skara stift, Kåkinds kontrakt.

Brandstrup [bra'nstrupp], Ludvig, dansk skulptör, f. 16 aug. 1861 på Langeland, studerade för V. Bissen och vid Köpenhamns akademi 1885—88. Han har vunnit ett namn förnämligast genom sina förträffliga porträttbyster. En bronsbyst, framställande norske skulptören Vigeland, samt en gissbyst i fajans inköptes af Stockholms nationalmuseum 1897. B. är med 4 porträttbyster representerad i danska konstmuseet. G—G N.

Brandsvamp, *bot.* Se Ustilagineæ.

Brandsyn, *förov.*, den besiktning, som årligen hålles med byggnaden i syfte att utrona huruvida allt blifvit iakttaget, som finnes föreskrifvet till förekommande af eldsvåda eller till lättnad vid dämpande

däraf. 1874 års brandstadga för städerna bestämmer, att brandsyn skall hållas i maj eller juni, och hvarje stads brandordning föreskriver hvilka förrättningsmännen skola vara. På alla ställen, där bristfälligheter vid brandsynen anmälts, hålles efterbesiktning i september. Befinnas bristerna ej afhjälpta, ingriper polismyndigheten. Kbg.

Brandsyra l. Pyrosyra, *kem.*, benämning på vissa organiska syror, som uppstå vid torrdestillation af andra syror, t. ex. brand- eller pyroleysyra af slemsyra, branddrusyra eller pyrodrusyra af vinsyra, o. s. v. P. T. C. (H. E.)

Brandt, Sebastian, tysk skald. Se Brant.

Brandt, Daniel, fästningsbyggare, utnämndes 1601 till byggmästare i Livland och hade till en början tillsyn öfver träbyggnaders uppförande, men fick 1604 uppsikt öfver alla befästningar i Livland, hvarjämte han tjänstgjorde som fältbyggmästare under kriget mot Polen. B. befäste Salis 1607—08 och 1610, förbättrade Hapsal 1610 och byggde en skans på Monn 1611. Han deltog äfven i Gustaf Adolfs krig mot Ryssland och hade 1622—23 inseende öfver Narvas, Ivangorods, Jamas och Kopories förstärkande. B. lefde ännu 1635 och hade under årens lopp fått många förlöningar. L. W. son M.

Brandt, Georg, kemist, f. 26 juni 1694 på Rid-darhyttan i Skinnskattebergs socken i Västmanland. Han blef 1726 medicine doktor i Reims och utnämndes vid sin hemkomst till föreståndare för bergskollegiets kemiska laboratorium. 1757 befordrades han till bergsråd. Död 29 april 1768. B. tillhörde den svenska kemiska skola, som grundlades af Urban Hjärne. B:s första mera betydande arbeten äro undersökningarna *De arsenico* och *De semimetallis* (in-förda i "Acta literaria et scientiarum Sueciæ", 1733 och 1735), genom hvilka han kom till det resultatet, att arseniken är en verklig (half-) metall, hvars "kalk" utgöres af den hvita arseniken (arseniksyrligheten). Sedermera sysselsatte han sig med forskningar rörande zinken och ådagalade, att "gal-meja" samt "blände" utgöra denna metalls malmer, och "galitzenstein" dess vitriol. Han anställde också undersökningar om orsaken till kallbräcka och rödbräcka hos järnet samt visade (1756), att koksaltet innehåller samma alkali som sodan, men att salpeter däremot innehåller ett vegetabiliskt lutsalt. Genom sistnämnda undersökning vederlades de in-kast, som blifvit gjorda mot fransmannen Duhamel du Manceaux förträffliga afhandling "Sur la base du sel marin". B. vann dock sin största ryktbarhet genom upptäckten af koboltmetallen. Man hade länge känt några stenarter, som ansågos för silfvermalmer, men som vid nedsmältning ej gäfvro ifrån sig någon metall, men väl en giftig rök. Redan vid midten af 15:e årh. hade man funnit, att dessa malmer kunde gifva en vacker blå färg åt glas, men man kände ingenting närmare om "färgkobolten", förrän B. 1735 i sin förutnämnda afhandling om half-metallerna visade, att det färgande ämnet innehåller en egen metall, som han kallade kobolt. I de förut kända koboltmineralen var denna metall förenad med arsenik, men 1742 undersökte B. ett arsenikfritt koboltmineral, hvilket sedermera fick namnet "lin-neit". Ännu femtio år efter upptäckandet af kobolten betrifvade utländska vetenskapsmän denna metalls tillvaro. (Georg B. må icke förväxlas med Brand-fosfors upptäckare.) (H. E.)

Brandt, Enevold, dansk adelsman, f. 1738. blef redan 1764 assessor i höjesteret, men förvisades 1768 för ett försök att uttränga kung Kristian VII:s favorit, greve Holck. Som vän till J. F. Struensee kom han likväl 1770 ånyo i nåd och blef därefter "maitre des plaisirs" vid den sinnessjuke konungens hof och dennes egentlige vaktare. 1771 upphöjdes han jämte Struensee i grefflig stånd, blef "grand maitre de garderobe" med titel excellens och fick öfveruppsikten öfver hela hofvet samt teatrarna. Han tyckes ha varnat Struensee för att fortgå på den farliga vägen, ja till och med ha hyst planer om att stöta honom, men han drogs med vid Struensees fall, fängslades 17 jan. 1772 och blef 25 april dömd till döden för majestätsbrott, emedan han under en lek hårdt slagit konungen. Tre dagar senare blef han halshuggen och steglad, då konungen i sitt hat icke ville benåda honom. Han var en obetydlig och obildad man, men högeligen inbils och njutningslysten; i sin välmakts dagar visade han sig mycket öfvermodig och anade efter sitt fall ej det hårda straff, som väntade honom. — Sven Leopold har behandlat hans öden i sin roman "E. B., maitre de plaisirs" (1900). E. Ebg.

Brandt, Johan Nils, läkare, filantrop, f. 1760 i Ystad, blef 1779 student i Lund och promoverades 1790 till medicine doktor. 1792 bosatte han sig i Stockholm och vann snart en vidsträckt praktik. Han uppförde stora sommar på inrättande af sön-dagsskolor och välgörenhetsinrättningar i både Stockholm och landsorten, hvarför ständerna vid 1809 års riksdag beslöt att genom en tacksägelseadress betyga honom sin aktning. 1811 utnämndes han till generaldirektör för Stockholms samtliga barmhärtighetsinrättningar. (Denna befattning upphörde dock 1813, då särskilda styrelser inrättades.) Död 1822.

Brandt, Heinrich von, preussisk general och militärförfattare, f. 1789, d. 1868, var länge i fransk tjänst, kämpade 1808 i Spanien såsom löjtnant i Weichsellegionen och blef svårt sårad vid Leipzig 1813. Därefter gick han i preussisk tjänst. Efter att hafva blifvit använd i generalstab, blef han 1850 generallöjtnant och divisionschef samt erhöi 1857 afsked. B. gjorde sig tidigt bemärkt såsom skriftställare. Hans förnämsta verk äro *Handbuch für den ersten Unterricht in der höheren kriegskunst* (1829), *Grundzüge der taktik der drei waffen* (3:e uppl. 1859), *Der kleine krieg* (2:a uppl. 1850) och den intressanta självbiografien *Aus dem leben des generals der infanterie z. d. dr. Heinr. von Brandt* (2:a uppl. 1870). C. O. N.

Brandt, Johann Friedrich von, tysk-rysk zoolog, f. 1802 i Jüterbogk, studerade vid Berlins universitet medicin och botanik, kallades 1831 till zoologie professor i Petersburg och vardt inom kort medlem af ryska vetenskapsakademien. Död i Petersburg 1879. Bland hans många utgifna arbeten må här anföras *Flora berolinensis* (1825), *Medicinisches zoologie* (2 bd, 1827—34; tillsammans med Ratzeburg), *Descriptions et icones avium rossicarum* (1836), *Collectanea palæontographica Russiae* (1849), *Symbolæ sirenologicæ* (2 bd, 1845—68) och *Über die fossilen und subfossilen cetaceen Europas* (2 bd, 1873—74).

Brandt, Karl Joakim, dansk predikant och litteratör, f. 15 aug. 1817, d. 27 dec. 1889. Han blef student 1835 och teol. kandidat 1841, men eg-

nade sig tidigt åt studiet af Danmarks äldsta litteratur. Han var 1845—61 och ånyo 1873—89 medredaktör af "Dansk kirketidende" samt i denna egen-skap en af den grundtvigska riktningens mest betydande målsmän. 1856 vardt B. föreståndare för Grundtvigs nya folkhögskola på Marienlyst vid Köpenhamn, 1860 kyrkoherde i Rönnebæk (södra Själl-land) och 1872 Grundtvigs efterträdare såsom präst för Vartou församling i Köpenhamn. Han tog äfven en betydelsefull del i arbetena på de nyaste psalm böckerna i Danmark. En samling af hans i Vartou kyrka under åren 1873—89 hållna predikningar ut-gafs 1892. Inom sitt speciella studiefack utgaf han *Den danske psalmedigtning* (2 bd, 1846—47; tills. med L. Helweg), "Lucidarius" (1849), Christi-ern Pedersens danske skrifter (i 5 bd, 1850—56), "Gammeldansk læsebog" (1857), "Dansk kloster-læsnings" (1858—65), "Äldre danske digtere" (1862), "Romantisk digtning fra middelalderen" (3 bd, 1869—77). Af B. författade arbeten äro *Lunde-kanniken Christiern Pedersen* (1882) och *Psalme-digteren Hans Sthen* (1888), hvarjämte han diktat en del psalmer och en samling legender (1850—51, 3:e uppl. 1887). E. Ebg.

Brandt, Mårten Ture Emil, skapare af en gymnastisk metod för behandling af kvinnliga under-lidssjukdomar, f. 6 febr. 1819 på Råfshult, Sven-

torps socken, Skaraborgs län, var till yrket mili-tär. Han blef 1837 underlöjtnant vid Ska-raborgs regemente, 1855 kapten och 1865 major i armén samt tog 1873 afsked. Död 5 aug. 1895 i Södertälje. — B. egnade sig tidigt åt gymnastiken. Han var 1842 elev vid gym-nastiska centralinstitu-tet och 1843—44 extra lärare därstädes. Såsom sjukgymnast i Norr-köping och vid Söderköpings brunn med hufvud-sakligen kvinnligt klientel hade han tillfälle att stu-dera den allmänna gymnastikens inverkan på kvin-nans sjukliga symtom. Mera af en händelse kom han långt senare (1861) att lokalt behandla kvinnliga underlidslidanden. Behandlingen utsträcktes och varierades alltmer, tills den bildade ett helt system. Den bestod dels af lokalbehandling, närmast ett slags massage, som omfattade äfven tänjningar och lyft-ningar, dels af allmän gymnastik. I många fall kan metoden lämpligare ersättas med annan gängse be-handling, i andra, särskildt vid afupna inflamma-tioner, som kvarlämnat ansvallningar och samman-växningar, är den verksammare än annan behand-ling, och i en del fall är den oersättlig. Sin metod framställde B. i *Om uterinlidanden och prolapsen* (1864), *Die bewegungscure als heilmittel gegen weibliche sog. unterleibsleiden und prolapsen* (1877, 2:a uppl. 1880), *Gymnastiken såsom botemedel mot kvinnliga underlidssjukdomar* (1884), alla obetydliga eller svärbegripliga, och i det stora arbetet *Behandlung weiblicher geschlechtskrankheiten* (1891), som är oombärligt för studiet af metoden, hvilken vunnit stort erkännande äfven utomlands och skänkt läke-

konsten betydliga resultat. B. var en oegennyttig, människoälskande man, väl värd det erkännande han sent omsider äfven från medicinska kretsar fick röna. C. D. J.

Brandt, Frederik Peter, norsk jurist, f. 1825 i Åmlied, blef student 1842 och juris kandidat 1846 samt anställdes 1849 såsom universitetsstipendiat i lagfarenhet. 1862 blef han professor i juridik i Kristiania. Han har bl. a. utgivit "Kristian IV:s norske lovbog af 1604" (1855, tillsammans med Fr. Hallager) och *Fremstilling af Norges dommende institutioner i ældre tider* (1851 i Langes tidsskrift) samt grundlagt den förkortade bearbetning af "Retstidenden", som utkom under namn af "Repertorium for norsk lovkyndighed". Hans största arbete är *Den norske tingsret* (1867). B. har äfven utgivit översättningar af fornordiska sagor. Han tog 1890 afsked från professuren och dog i Kristiania 1891. Y. N.

Brandt, Vilhelmine Andresine, norsk genealogisk författarinna, f. 1827 i Trondhjem, bosatt i Bergen från 1850 till 1880-talet, därpå i Kristiania, har sedan 1893 uppburit statsunderstöd. Hon har utgivit ett mycket stort antal stamtaflor öfver norska släkter: Lossius och Brandt (1863), Ellerhusen och Görbitz (1866), Sundt (1867), Meyer (1871), Brune och Stabell (1872), Ameln (1884) och den gamla adessläkten Benkestok (1904). — Hennes fader, Peter Andreas B. f. 1792, d. 1862, följde 1834 som tecknare med en dansk zoologisk expedition till Brasilien och stannade där; före afresan grundlade han den populära illustrerade veckoskriften "Skilling-magazinet", som utkom 1835—91. O. A. O.

Brandt, Józef von, polsk målare, f. 1841 nära Warschau, elev af Franz Adam i München, där B. förblifvit bosatt, har med trohet i folktyper och kostym målat krigsscener ur Polens historia, bl. a. *Sobieskis angrepp på turkiska lägrat vid Wien* (1873; inköpt af österrikiske kejsaren), *Ryttarstrid mellan svenskar och polacker* (galleriet i Stuttgart) och *Strid med tatarerna* (1878; nationalgalleriet i Berlin); dessutom smärre krigsmotiv och landtliga genretaflor, sådana som *Kosacker i snöstorm* (Düsseldorfs konsthall), *Försvaret* (München, nya pinakoteket), *Uppbrott till jakt* (museet i Leipzig). Det råder i hans kompositioner liflig rörelse hos både människor och hästar, teckning liksom färgbehandling är virtuosmässig, flott och elegant. (G—g N.)

Brandt, Marianne (egentl. Marie Bischof), österrikisk sångerska, f. 1842 i Wien, var en högt ansead medlem af hofoperan i Berlin 1868—76, kreerade *Kundry* i "Parsifal" (Baireuth 1882) och sjöng 1886 vid tyska operan i New York. A. L.

Brandteknik, hellre Bräntteknik (se d. o.).

Brandtelegraf. Se Brandväsande.

Brandvakt. Se Brandväsande.

Brandväsande, hvad som hör till ett samhälles organiserade eldsläckningsanordningar. Vid en öfversiktlig framställning häraf äro att taga i betraktande: I) organisationen af den personal, som har eldsläckningen till sin uppgift, II) sättet för eldsvådors tillkännagivande, III) anordningen af vattentillgångar och för eldsläckningen, IV) de vid eldsläckningar använda redskapen, V) dessa redskaps framforsling och VI) de för redskapen äfvensom för eldsläckningspersonalen afsedda lokalerna.

I. Brandväsandets organisation. Ehuru forntidens greker och romare knappast tillämpade några af de anordningar, som numera föreskrifvas angående förebyggandet af eldsvådor, var brandväsandet hos dem ganska utveckladt. I det gamla Rom tjänstgjorde sålunda den för stadens säkerhet afsedda vakten som ett slags brandkår. Hvarje kohort i denna vakt var på kejsar Augustus' tid indelad i sju centurior, som hvardera hade sin "siphonarius" (af *sipho*, vattenrör) samt sina vattenbärare och hornblåsare. Plinius d. y. föreslog år 112 e. Kr., i en beskrifning öfver branden i Nikomedeia, Bityniens hufvudstad, upprättandet i Rom af ett gille om 150 timmermän, som skulle hafva till sin särskilda uppgift att skydda mot eldfara. Om också detta förslag ej ledde till någon påföljd, lät kejsar Trajanus dock uppförda husegarna att själfva ombesörja släckningsarbetet. Under medeltiden gick brandväsandet föga framåt. I de större städerna utfärdades visserligen åtskilliga förordningar mot och straffbestämmelser för oförsiktigt handterande af eld äfvensom föreskrifter om huru eldsvåda skulle signaleras, men något organiseradt eldsläckningsväsende spåras icke. I början af nyare tiden blefvo anordningarna mot eldfara emellertid mer betryggande, sedan stadsmyndigheterna börjat vidtaga åtgärder för allmän och enskild säkerhet. På 1600-talet förband sig sålunda städernas borgerskap att uppträta en vakt till förebyggande af mordbrand och eldsvåda i allmänhet. Då denna borgarnas stadsvakt emellertid ofta kom att bestå af för ändamålet olämpligt folk, började man i slutet af århundradet utkräva en särskild skatt, s. k. brandskatt, till hållandet af *för eldsläckning afönade vaktkarlar*. Sedan längder öfver stadens hus och mantal börjat uppsättas, blef en s. k. brandordning inrättad efter husens nummer, och de påbudna brandägifterna erlades efter samma grunder, som gällde skattläggningen i öfrigt. Denna tids primitiva eldsläckningsredskap kräde emellertid en myckenhet af folk vid mera vidtomfattande brandolyckor, och allmän värnplikt mot eldfara började därför snart nog under 1700-talet införas. Allt stadens arbetsföra manfolk blef underkastadt skyldighet att enligt särskild fördelning inställa sig vid eldsvåda, och befälet öfver denna s. k. brandberedskap fördes vanligen af officerarna vid borgerskapets militär. Ännu i början af 1800-talet, då städerna i vårt land fingo af k. m:t fastställda brandordningar, skulle hvarje i stad mantalsskrifven mansperson vara skyldig att vid behof biträda vid eldsvåda, och brandordningen föreskref äfven öfningar med redskapen. Chef för eldsläckningen var då vanligen någon af samhällets högre civila myndigheter, såsom landshöfdingen, borgmästaren, äldste närvarande rådmannen o. s. v. Emellertid började brandredskapen förbättras, och man insåg nödvändigheten af att åtminstone till sprutorna hafva lämpliga personer, hvilka ständigt kunde påräknas. För detta ändamål utvaldes då af magistraten särskildt passande och därtill villiga arbetskarlar bland stadens mantalsskrifna personer, såsom timmer- och murargesäller. *Frivillig brandkår jämte allmän värnplikt* blef så normen för ett ordnat brandväsande. Vid eldsvåda skulle visserligen ännu kallas alla i staden mantalsskrifna, välfrejdade och arbetsföra manspersoner af viss ålder, vanligen mellan 20 och 40 år, med undantag af tjänstemän, hvilka hade särskildt

giltiga skäl att härifrån vinna befrielse, men bland denna värnpliktiga befolkning uttogs på frivillighetens väg ett visst antal personer, som blefvo rullförda i brandkårens journaler. Brandkåren erhöi nu äfven egen afönad chef och befäl för de olika afdelningar, på hvilka personalen fördelades, nämligen släcknings-, bärgnings-, redskaps-, rönings-, lifräddnings- och vattenservisafdelningarna o. s. v. Brandkårens befäl och manskap tillerkändes under tjänstgöring, då de voro försedda med sina utmärkelsetecken, samma skydd mot våld och oförrätt som de, hvilka rättens eller k. m:ts befallningshafvandes bud i ämbetets ärenden gå, och gratifikationerna utdelades till manskapet för snabb framkomst till eldstället samt för långvarigare släckningsarbete, hvar emot böter i olika variationer föreskrefvos för uteblifvande från eldsvåda eller öfning, för visad olydnad eller uppsåtthet under tjänsten m. m.

Brandkåren hade sålunda nu fått en fastare organisation och något större manöverbudlighet, men det visade sig snart lämpligt att hafva till hands en om än aldrig så liten fast anställd styrka, som vid behof genast kunde uttrycka. *Särskild brandvakt jämte frivillig brandkår* började sålunda mer och mer införas. Man nöjde sig först med endast en fåtaligare nattvakt, men härifrån var steget ej långt till införande af ständigt dag- och nattvakt. Samtidigt öfvergafs smärningom den allmänna värnpliktens idé, och den frivilliga brandkåren öfvergick till ett slags reserv, som kom till användning endast vid större eldsvåder. Brandkårens nummerstyrka, som på somliga ställen uppgick till flera tusen man, minskades betydligt, och manskapet antogs af brandchefen mot arifvode genom kontrakt.

I mitten af 1800-talet inträdde för brandväsendet en betydelsefull utveckling, dels genom viktiga uppfinningar på brandredskapens område, dels genom införandet af en *kasererad yrkesbrandkår*, som hvarje ögonblick är beredd att rycka ut, och hvars uppgift uteslutande är att förekomma och släcka eldsvåder samt att rädda människoliif och egendom vid eldfara. Denna organisationsform leder sitt upphof från Amerikas större städer, men öfverfördes snart till Europa. 1851 erhöi Berlin en fast anställd, kasererad och på militärisch fot ordnad brandkår, hvilken, organiserad af branddirektör Scabell, blef ett mönster för brandväsendets omdanande i Europas större städer. Dessa på militärisch sätt organiserade brandkårer, som man numera återfinner i alla civiliserade länder, lyda vanligen icke under krigsmakten, utan sortera under en af stadens myndigheter särskildt tillsatt brandstyrelse, under polisväsendet eller och direkt under magistraten. I Paris står dock brandkåren under krigsministeriet, som tillsätter befälet, medan manskapet rekryteras af värnpliktiga, hvilka vid brandkåren fullgöra sin tjänstetid i stället för vid armén.

I Sverige började eldsläckningsväsendet omdanas efter nutida principer hufvudsakligen under ledning af kommandörkapten E. B. Hollsten, som 1875 organiserade fast brandkår i Stockholm och medverkade vid ordnandet af brandväsendet i ett stort antal af landets öfriga städer. I Stockholm består nu (1905) brandkåren af 1 brandchef, 4 officerare, 9 underofficerare och 142 man, fördelade på 2 hufvud- och 5 vaktstationer. För försling af manskap och materiel har kåren 29 hästar.

Fasta brandkårer finnas numera i de flesta svenska städer. Af ekonomiska skäl har emellertid denna organisation i olika samhällen blifvit införd under en eller annan modifierad form, i det att man inskränkt den fasta personalens antal så mycket som möjligt och i stället bibehållit en efter lokala förhållanden sammansatt reservkår. Den kasererade yrkesbrandkåren är på en del ställen bildad af dels ordinarie brandsoldater med tjänstgöring å brandstationen dygnet om, dels extra brandsoldater med endast natttjänst. Några af våra mindre städer ha efter norskt mönster låtit brandkåren öfvertaga äfven polistjänsten. Första steget i denna riktning togs af Karlstad, där man 1891 införde en organisation af kombineradt brand- och polisväsende. Våra minsta samhällen hafva ännu sina brandkårer organiserade på grunden af frivillighet eller värnplikt eller båda dessa principer i förening.

II. *Brandalarmering*, brandsignalering, sättet för eldsvådas tillkännagifvande, har under tidernas lopp väsentligt förändrats. I äldre tider hade den, som först märkte utbruten våldeld, att genom "eldsrop" göra faran bekant i grannskapet och genom budskickning varsko närmast boende sprutmästare. Sedermera utfärdades förordningar om klämtning i klocktorn, larmsignaler å gator och allmänna platser medelst trumning och tuting i horn, ja t. o. m. kanonskott o. s. v. För öfrigt skulle nattvaktare genom bultande å luckor och portar väcka husens folk samt allmänheten å gatorna utropa brandstället. Brandvakten i kyrktornet var det dock, som i främsta rummet hade sig anförtrödd stadens säkerhet mot eldfara. Det af honom genom klämtning alarmerade eldsläckningsmanskapet irrade emellertid oftast planlöst omkring med sin vidlyftiga attiralj utan kännedom om hvarelden kommit lös. Man utgaf då bestämmelser om visst antal klämtslag för eldsvåda i olika stadsdelar, hvarjämte det på kyrktornet skulle uthängas en röd lykta om natten och flagga på dagen å den sida, hvarifrån elden syntes.

Med senare delen af 1800-talet skedde i alarmeringen en väsentlig förbättring genom införande af

Fig. 1. Brandtelegrafapparat å brandstation.

brandtelegrafen, som afser att på kortast möjliga tid alarmera brandkåren. Den består af stationsapparater, linjenät och s. k. brandskåp. Till en början förekommo endast visartelegrafapparater, placerade i

stadens olika brand- och polisvaktkontor, och för att brandkåren skulle alarmeras, måste muntlig anmälan göras hos någon polis- eller brandvakt. Då allmänheten vanligen sväfvade i okunnighet om hvarest sådan anmälan närmast kunde ske, började man år 1857 i Berlin uppsätta anslagstaflor på gatorna, särskildt vid de offentliga brunnarna, med uppgift å närmast liggande vaktkontor, hvarjämte belöning utlofvades till den, som först anmälde en utbruten eldsvåda. För att afhjälpa de brister, som häftade vid detta alarmeringssystem, började man i slutet af 1870-talet införa Morse-telegrafapparater, hvarigenom ett ingånget meddelande snabbare och säkrare kunde uppfattas, hvarjämte på gatorna uppsattes brandskåp, genom hvilka allmänheten kunde direkt till brandstationerna signalera eldsvåda. I Sverige infördes brandtelegrafer 1875 i samband med omorganisationen af Stockholms brandväsande, och brandtelegrafer äro nu anlagda i stor utsträckning. De nyaste amerikanska brandtelegrafanläggningarna, som nu äfven börjat införas i Europa, t. ex. i Hannover 1902, gå ut på att stationsapparaten automatiskt signalerar det ingångna larmet såväl som brandskåpets nummer. Såsom kraftkälla för brandtelegrafanläggningarna begagnar man vanligen elektriska strömkällor, placerade inom brandstationen. Det galvaniska batteriet, som förekommer under olika former, har på en del ställen ersatts med andra strömkällor, såsom induktionsmaskiner eller ackumulatorbatterier i sådana fall, då ström för dessas laddning (från ett elektricitetsverk) funnits tillgänglig.

Linjenätet, som sammanbinder brandstationerna såväl sinsemellan som med brandskåpen, bestod ursprungligen af endast luftledningar, men i de större städerna öfvergick man snart till underjordiska kabelledningar för att undvika luftledningsnätets olägenheter, hvilka

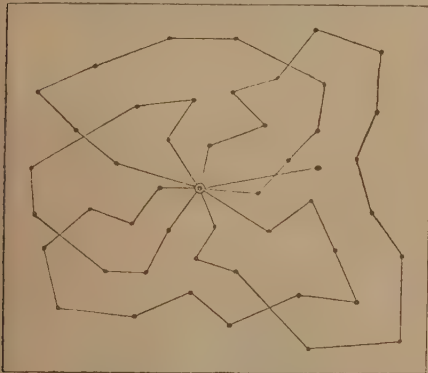

Fig. 2. Linjenät med fyra hvarandra korsande kretsar.

dock i någon mån kunna reduceras bland annat därigenom att brandtelegrafnätet höjes minst en meter öfver stadens öfriga luftledningar. Linjenätet utgrenar sig från brandstationen vanligen i flera olika kretsar öfver stadens område, och hvarje sådan krets omfattar ett visst antal brandskåp. Därigenom att dessa kretsar korsar eller gripa in i hvarandra, blir en hel stadsdel icke helt utan brandtelegraf, om fel på en ledning skulle uppstå.

Brandskåpet innesluter en apparat, hvars löpverk sättes i gång, då man trycker på en knapp, drager i ett handtag e. d., hvarefter omedelbart brandsta-

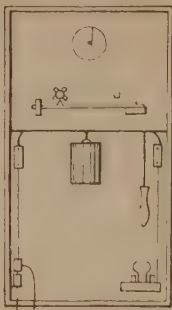

Fig. 3. Brandskåp.

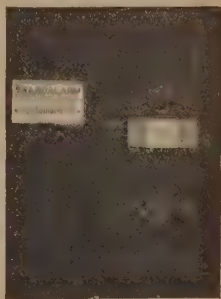

Fig. 4. Brandalarmskylt vid breiflåd.

tionens apparater utvisa från hvilket brandskåp signalen gifvits. De första brandskåpen voro så anordnade, att man skulle på desamma krossa en glasruta och uttaga en bakom denna hängande nyckel, med hvilken skåpdörren öppnades, hvarefter man hade att sakta draga i ett snöre, innan apparatens löpverk satte sig i gång. Sedermera förenklades konstruktio-

Fig. 5. Telefonering från brandskåp.

nen så, att man blott behöfde krossa glasskivan och trycka på knappen eller draga i handtaget. Då det visade sig, att vid glasrutans ovarsamma insläående själfva apparaten lätt kom i olag, konstruerades brandskåp så, att man endast behöfver upplyfta en hake, öppna dörren och trycka på knappen eller ock blott vrida på ett lätt åtkomligt handtag. För möjliggörande af muntligt meddelande från brandskåp har man på flera ställen i dem inneslutit en telefon-

apparat eller försett polis- och annan personal med ficktelefon, som kan inkopplas i brandskåpet. För att allmänheten skyndsammast möjligt må finna närmaste brandskåp, brukar man härom uppsatta hänvisningar dels inom hvarje fastighet, dels på mera iögonenfallande platser utomhus, såsom vid brefåddor. Dessutom placeras brandskåpet vanligen invid en lykta med rött glas eller annat igenkänningsstecken. Till förekommande af brandtelegrafens missbrukande finnas anslag vid brandskåpen om straffbestämmelser för falskt alarm, hvarjämte man börjat förse brandskåpen med särskilda larmklockor för påkallandet af polisens uppmärksamhet, så snart brandskåpet anlitas.

Fig. 6. Brandpostskylt på lyktstolpe.

Jämte brandtelegrafen har allmänheten numera äfven i telefonen ett medel för brandkårens skyndsamma alarmering, och i senaste tid har man börjat konstruera *automatiska brandalarmapparater*, särskildt för större industriella anläggningar och offentliga byggnader, så att en utbruten eldsvåda kan signalera sig själf, därigenom att de inom hvarje lokal uppsatta apparaterna funktionera vid plötslig temperaturstegring eller för viss högre värmegrad.

III. Brand post kallas en i och för eldsläckningsbehof särskild anordning å vattenledningsröret, hvilken möjliggör snabb och riklig vattentillgång under tillräckligt tryck för eldsvådas dämpande inom ett samhälles olika delar. Ursprungligen fanns för eldsläckning äfven inom större städer ej annat vatten än det, som kunde lämnas af i gårdarna befintliga brunnar eller af de s. k. allmänna pumparna, och därifrån langades vattnet med ämbar fram till brandstället. Visserligen funnos vattenledningsanläggningar hos historiens äldsta civiliserade folk, men ej ens romans stora tade vattenledningar voro direkt användbara för eldsläckningsändamål. När brandväsendet slutligen organiserades, blef äfven anskaffandet af vatten till eldsläckning föremål för särskilda förordningar. Sålunda blef i allmänhet en hvar af stadens invånare, som egde mera än en draghäst och fordon, pliktigt att biträda med vattenkörning för eldens släckande, och skulle hvarje sådan körningskyldig medföra visst antal kärl, fyllda med färskt vatten. Dessa kärl skulle hafva en noga bestämd form och, äfven när de icke användes, vara fyllda med vatten och upplagda på lätt tillgängligt ställe i den gård, där hästarna stodo. De körningskyldige skulle installa sig på särskild signal, hvilken bestod t. ex. i lika många tutningar i lur, som det gafs klämtslag i kyrktornet vid eldsvåda. Sedan fasta brandkårer börjat organiseras, utrustades dessa med

Fig. 7. Gamla vattentunnor.

särskilda vattenvagnar, hvilka ständigt skulle stå fyllda med vatten. Dessa vattenvagnar, dels större att transporteras af hästar, dels mindre att dragas för hand, förekomma ännu äfven inom större samhällen, liksom den obligatoriska vattenkörningen med tunnor på många ställen finnes kvar, där vattenledningsanordningarna för eldsläckning saknas. Sedan brandsprutorna under 1800-talets förra hälft försetts med sugverk, har man kunnat för eldsläckning tillgodogöra sig äfven öppna vattensamlingar, där sådana stå till buds. Vattenledningarnas apterande direkt för eldsläckningsbehof infördes först under 1800-talets senare hälft. Så t. ex. försågs vattenledningen i Paris med brandposter först 1872. Numera (1905) har

Paris inalles 7,900 brandposter på omkr. 100 meters afstånd från hvarandra. I Sverige ha brandstodsbolagen på flera ställen i afsevärd mån bidragit till vattenlednings införande och deras apterande för eldsläckningsbehof. Så t. ex. erhöi Malmö stads vattenledning brandposter 1869, tack vare Skånska brandförsäkringsinrättningens initiativ. Sedan 1892 har en af Tårieförören och Städernas allmänna brandstodsbolag gemensamt tillsatt kommitté uppställt vissa normalbestämmelser för vattenlednings konstruktion med hänsyn till eldsläckning, hvilkas efterföljande gjorts som villkor för brandstodsafgifternas sänkning.

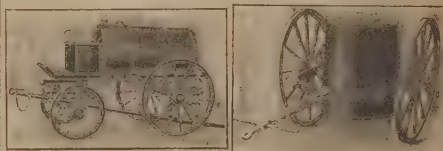

Fig. 8. Vattenvagnar.

Nedanstående skiss antyder schematiskt vattenledningens allmänna anordning och verkningssätt. Trycket bestämes af vattenståndet i reservoaren, som matas från en högre belägen sjö eller ett pumpverk. Så länge icke någon konsumtion eger rum, är vattentrycket inom hela röret detsamma, från det gemensamma nollplanet räknadt. Om man såle-

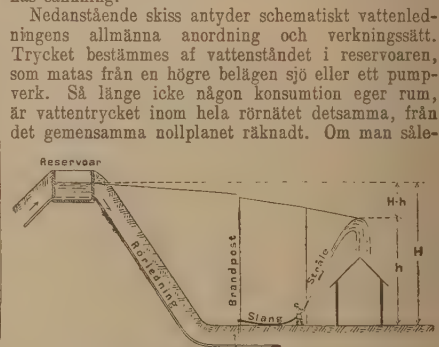

Fig. 9. Schematisk skiss af vattenledningens anordning.

des från en punkt hvar som helst låter vattnet uppstiga i ett slutet rör, inställer sig dess yta i jämnhöjd med ytan i reservoaren, som vi antaga ligger H meter öfver marken. Men om man från närmaste brandpost utlägger en slang och därifrån uppsänder en stråle, kommer vattnet icke att nå högre än h meter öfver marken. Stighöjden har minskats med $H-h$ meter; denna minskning kallas tryckförlust.

Tryckförlusten beror på rörledningen mellan reservoaren och brandposten, brandposten, slangen, strålröret och fria luften. Med kännedom om den strålhöjd, som är nödvändig för erhållande af en kraftig eldsläckning, blir det nu konstruktörens uppgift att beräkna dessa förluster för att på grund därpå bestämma reservoarens höjd. Vattenledningstrycket bör i allmänhet, åtminstone i större städer, icke understiga 4 atmosfärer.

Brandposterna äro dels underjordiska, dels öfverjordiska. För att hindra brandpostens tillfrysande bör aflägningsventilen alltid ligga tillräckligt långt under jordytan. När den underjordiska brandposten skall användas för eldsläckning, fastsättes å den samma ett s. k. *brandposthufvud* eller ståndrör, i hvilket slangen fästes. För att man lättare skall tinna brandposten, anbringas t. ex. å närmaste husrägg en s. k. *brandpostskyllt*, som utvisar aflståndet i meter till brandposten. I senare tid har man t. ex. i Posen kombinerat brandposterna med lyktstolparna, hvarigenom eldsläckningsarbetet ytterligare underlättas för brandkåren. Se fig. 22—24.

IV. Brandredskap är en gemensam benämning på de vid eldsvådor använda släcknings-, steg- och räddningsredskapen.

1. *Eldsläckningsredskapen* voro i äldre tider ytterst primitiva. Visserligen funnos redan hos forn-

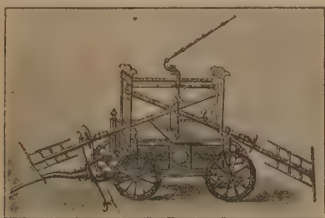

Fig. 10. Gammal spruta med vändrör.

tidens greker och romare maskiner för uppföring af vatten, t. ex. den archimediska skruven och en annan af mekanikern Ktesibos år 250 f. Kr. uppfunnen maskin för samma ändamål. Äfven är det bekant, att åtskilliga brandredskap användes, bl. a. sprutor, som kunde lämna kontinuerliga strålar. Men

Fig. 11. Handkraftspruta af gammal typ.

kunskapen om dessa redskap och deras användning gick förlorad, och *vattenämbaret*, som för bättre hållbarhets skull snart nog började förfärdigas af läder, torde äfven sedermera länge varit det enda redskap man hade att tillgå. *Handsprutan* förekommer först på 1400-talet och torde vara uppfunnen

i Nürnberg. Den utgjordes till en början blott af ett med munstycke försedd kopparrör, i hvilket man vid sprutningen drog en stång fram och tillbaka. År 1518 tillverkade emellertid guldsmiden Anton Platner i Augsburg en maskin, som blef upprinnelsen till verkliga brandsprutor, och med stöd af denna uppfinning konstruerade smeden Hautsch i Nürnberg 1655 en spruta, som framforslades af 2 hästar och

Fig. 12. Handkraftspruta med sugverk af gammal typ.

betjänades af 28 man. I Augsburg, Nürnberg och Strassburg tillverkades därefter brandsprutor, som spriddes öfver Tyskland, England och Frankrike, men dessa sprutor voro mycket ofullkomliga, i det de voro försedda endast med vändrör, men saknade slangar, luftkärl och sugverk. Vattnet måste bäras eller langas till sprutan och hållas i behållaren. I Sverige funnos dylika stora sprutor redan i senare hälften af 1600-talet. Stockholms brandordning af 1675 omnämner sålunda (förutom handsprutor) s. k. *vallonsprutor* med kopparrör jämte därtill hörande redskap, kar, släpor och verktyg.

Tryckslangen uppfanns 1672 af bröderna Jan och Nicolaus van der Heyden i Amsterdam, och af dem erhöles brandsprutan ytterligare några viktiga tillägg, nämligen 1685 *luftkärlet*, medelst hvilket en oafbruten vattenstråle kunde ernås, och 1686 *sugverket*, hvarigenom man ej längre behöfde långa vatten till sprutans behållare. De framsteg, som sedermera gjorts inom sprutfabrikationen, hafva hufvudsakligast berott på förbättringar af de gamla redskapen, särskildt med hänsyn till större effekt i proportion till kraftförbrukningen. I Amerika konstruerades på 1700-talet en spruta, som pumpades genom trampung, en idé, som för öfrigt ännu finnes tillämpad t. ex. af fabriken Magirus i Ulm. Nutidens handkraftsprutor, som utmärka sig för relativt stor effekt och lättsköthet, konstrueras i främsta rummet för landkommuners behof. — Den väsentligaste förbättringen inom sprutetekniken är ångans användning till utförandet af pumpningsarbetet. Den första *ångsprutan* konstruerades 1829 af John Ericsson och engelsmannen Blaitwaite. Till Sverige infördes, för Göteborgs räknig, den första ångsprutan, från England, 1862. Snart började i vårt land utmärta ångsprutor tillverkas vid Ljusne mekaniska verkstad, och vid de internationella brandredskapsutställningarna i senaste tid hafva de af Ludvigsborgs verkstadsaktiebolag i Stockholm tillverkade ångsprutorna (Grannells patent), som exporteras ända till Indien, vunnit det största erkännande. — För

Fig. 13. Slangspruta af gammal typ.

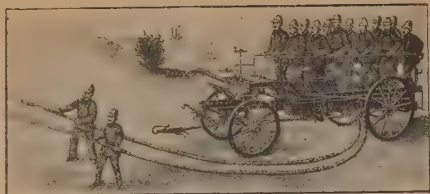

Fig. 14. Trampspruta.

Fig. 15. En nutida sug- och tryckspruta för handkraft.

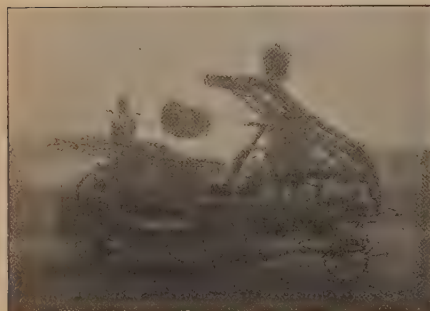

Fig. 16. Handkraftspruta med sug- och uppförningsverk af gammal typ.

Fig. 17. Handkraftspruta i förening med redskapsvagn af nyare typ.

Fig. 18. Äldre ångspruta från Ljusne mek. verkstad.

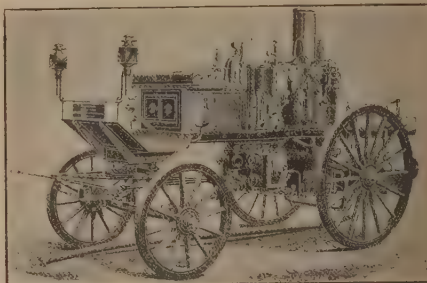

Fig. 19. Fyrhjulig dubbelcylindrig "Ludvigsbergs" ångspruta (Granells patent).

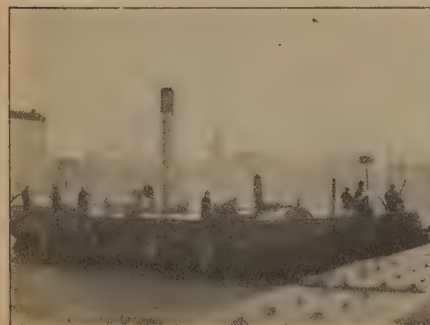

Fig. 20. Sjöångspruta.

Fig. 21. Kolsyregasspruta färdig till uttryckning.

släckning af eldsvåda & fartyg eller inom hamnars områden begagnas allmänt i kuststäderna *sjöångsprutor*.

De nyaste uppfinningarna på brandsprutornas område gå ut på att såsom drifkraft använda dels kolsyra, dels bensin- eller elektromotorer. På 1890-talet började man särskildt i Österrikes och Tysklands större städer införa s. k. *kolsyregassprutor*, hvilka nu på kontinenten allmänt äro i bruk och afse att möjliggöra för brandkåren ett ögonblickligt angrepp på eldhärden. Kolsyresprutan utgöres af ett fordon, på hvilket, utom vanlig brandredskap, äfven medföres ett vattenförråd (omkr. 500 liter), hvilket frampressas genom kolsyretryck. Till Sverige levererades för Malmö stads brandväsande den första sprutan af detta slag år 1901 från firman Hampe & Co i Hamburg. Numera fabriceras

väsentliga förbättringar. Från hopnitade läderslangar öfvergick man till tygslangar, därefter till enkel- eller dubbelväfvd slang af hampa e. d., som numera försetts med gummiinlägg för att ernå en större täthet. *Tryckslangen*, som förut användes endast från sprutan fram till eldhärden, tjänstgör nu äfven som själfständigt brandredskap, sedan vattenledningarna apterats för eldsläckning. Slangen kopplas då direkt på brandposthufvudet. *Sugslangen*, hvilken gör det möjligt för sprutan att uppsuga vattnet och därefter frampressa detsamma genom tryckslangen, är försedd med metallinlägg, kopparspiraler e. d., eller ock består den utslutande af metallspiral. När sugslangen användes från kanaler eller vatten-samlingar, förses den med sugsil och s. k. flytare.

Slangkopplingar förekomma af

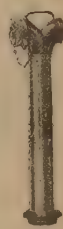

Fig. 22. Underjordiska brandposter.

Fig. 23. Öfverjordiska brandposter.

Fig. 24. Brandposthufvud: enkelt, dubbelt med afstängning och dubbelt utan afstängning.

dess sprutor äfven i Sverige, särskildt af Billmans fabrik i Stockholm. — Äfven *motorbrandsprutor* ha alltmera börjat komma till användning. År 1888 konstruerade Heinrich Kurtz i Stuttgart en bensin-motorspruta, som med en s. k. Daimler-motor såsom

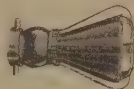

Fig. 25. Sugslang och sugkorg.

drifkraft inom 3 minuter kunde vara i verksamhet. Elektromotorsprutor hafva sedermera uppfunnits af olika typer.

Slangen för eldsläckningsredskap såväl som sättet för slangarnas hopfästande har, alltsedan van der

många olika konstruktioner. De äldre kopplingarna skrufvades tillsammans och voro försedda med en tätningsskiva af läder. I Heidelberg uppinnas en koppling med konustätning, som tyckes hafva varit en stor förbättring. Sedermera öfvergaf man emellertid skruvkopplingarna, hvars gångor alltid voro ömtåliga för stötar, på samma gång som detta kopplingssystem var tidsödande att använda. Den nyare tidens kopplingar voro först s. k. oliksidiga, då den ena kopp-

Fig. 28. Liksidiga slangkopplingar.

lingshalvan skjutes in i den andra, men sedermera har man konstruerat flera slags s. k. liksidiga kopplingar, hvilka hafva stora fördelar framför hvarje annat slangkopplingssystem. *Grenrör*, dels med, dels utan afstängningskranar, användas för att man från en slangledning må kunna öfvergå till tvenne eller

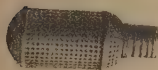

Fig. 26. Sugsil.

Fig. 27. Flytare af kork.

Heyden i Amsterdam under slutet af 1600-talet gjorde den första uppfinningen på detta område, undergått

fiera. *Slangbindor* användas för att tillfälligtvis täta en mindre läcka på slangen. *Slangkrok* begagnas för att fästa slangen vid stegarna. *Slangbro* möjliggör körning öfver en utlagd slangledning.

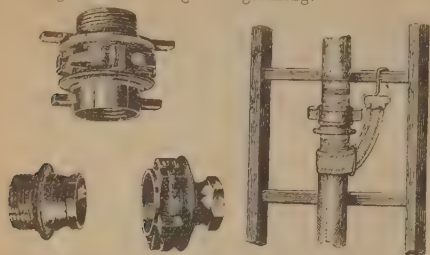

Fig. 29. Oliktartad slangkoppling. Fig. 30. Slangkrok.

När slangen varit använd, rengöres den vanligen med en särskild rengöringsmaskin och provas där- efter för visst atmosfärstryck, hvarpå den upphänges till torkning uti slangtorn och slutligen lagas medelst

Fig. 31. Slangbro.

s. k. slangplåster, nitning e. d. För att underlätta utläggningen är slangen vanligen upplagd på *slang- rullar*, *slangkärror* eller särskilda *slangvagnar*.

Strålröret är vanligen af koppar e. d. och förses numera ofta med aistängningskran, så att strålföraren

Fig. 32. Slangbinda.

själf kan moderera den vattenmängd, som behöfs för släckningen. Härtill betjänar man sig äfven af olika sorters munstycken, som gifva vattenstrålen önskad form och kraft, s. k. *universalmunstycken*. *Pyts-*

Fig. 33. Assuranssprutor.

sprutor eller s. k. *assuranssprutor* är det vid elds- rådetillbud af stor vikt att genast hafva till hands i såväl boningshus som fabriker. Slutligen förekomma *kemiska släckningsapparater* af många olika slag, s. k. *extinktorer*. "Elddämparen", ett af de nyaste sådana eldsläckningsmedel, härstammar från Amerika och utgöres af en plåteylinder, fylld med ett pulver, som då det slås öfver elden utvecklar gaser, hvilka

kväfva branden. Man bör emellertid ej i förlitande på dylika husbehöfvelsläckningsmedel glömma att genast alarmera brandkåren, ty annars kan ofta en liten eldsrådeunge lätt hinna taga öfverväldigande dimen-

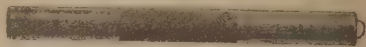

Fig. 34. Elddämparen.

sioner. *Automatiska eldsläckningsapparater*, s. k. "sprinklers", af olika konstruktioner hafva kommit till användning särskildt inom eldfarliga byggnader. Apparaten placeras i taket af lokalen, och när vid

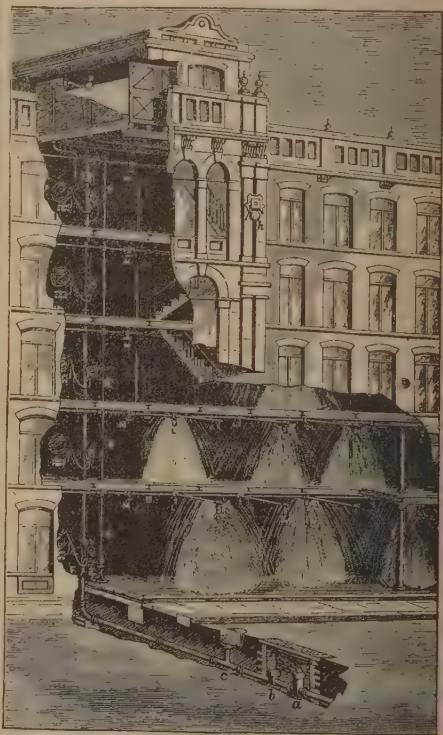

Fig. 35. Automatiska sprinklers i verksamhet.

utbruten eld luftens temperatur stigit till en viss höjd, öppnar sig en ventil, hvarigenom vatten öfver- sprutar rummet och släcker elden.

2. *Brandstegar* hade man länge endast i enklast möjliga form. Den första s. k. *hakstegen* konstrue- rades 1831 af Johannes Buhl i Gmünd, och vid samma tid började man i Paris använda *hakstegar*, som gjordes hopfällbara för att kunna transporteras på den tidens små fordon, hvilka drogos för hand. Sedermera hafva *hakstegarna*, hvilka fortfarande ingå i brandkårens utrustning, erhållit diverse olika former. *Skarfstegar*, som hopsättas af flera

steglingder, och stegar med stöttor samt hopskjutbara stegar, som framforslades på hjul, voro öfvergångsformer till de mekaniska stegarna. Till stegteknikens utveckling hafva framför allt bidragit den af Magirius

Fig. 36. Hakstegar.

Ulrich 1864 grundlagda fabriken för brandredskap och, efter 1873, fabriken Lieb i Biberach. I Stockholm konstruerades på 1870-talet en stega af brandöjtnant T. Een. Dessa äldre mekaniska stegar voro

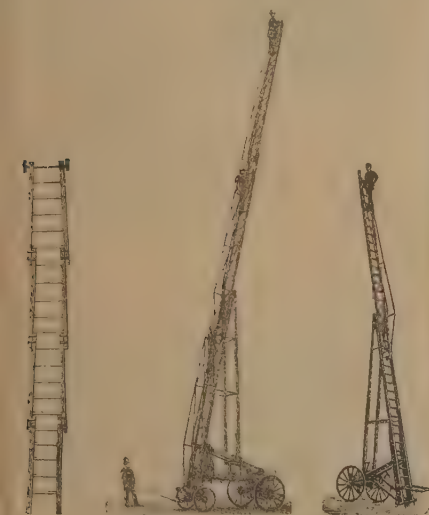

Fig. 37. Skarfstega.

Fig. 38. Mekanisk stega.

Fig. 39. Hopskjutbar stega.

emellertid ännu relativt svårhanterliga och fordrade ofta mycket folk för att manövreras samt kunde icke uppnå tillräcklig höjd. Den nyaste konstruktionen är den *pneumatiska stegen*, som manövreras af endast två man och förmedelst kolsyretryck eller komprimerad luft kan skjutas upp till 25 meters höjd på några få sekunder, hvarjämte den lätt kan manövreras upp och ned och i olika riktningar. En dylik stega importerades från Tyskland 1903 till Stockholms brandväsande.

3. *Lifräddningsredskap* medföras numera af brandkåren till hvarje eldsvåda. Dit höra räddningsslang, räddningskorg, rutschegel, språngsegel, räddningslina med gördel o. s. v. Dessutom är hvarje brandsoldat försedd med lifbälte med krok samt räddningslina för att kunna rädda dels sig själf,

Fig. 40. Lifbälten med krok.

dels personer, som anträffats i det brinnande huset. — Bland brandredskapen märkas äfven *rökskyddsapparaterna*, hvilka möjliggöra ett inträngande i med brandrök fyllda lokaler. Till en början begagnade

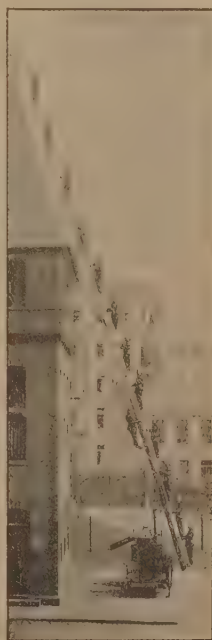

Fig. 41. Pneumatisk stega.

Fig. 42. Språngsegel.

Fig. 43. Räddningskorg.

man sig endast af särskildt härför konstruerade *glasögon*, på hvilka fästes en fuktad svamp för munnen. Sedermera förfärdigades en *hel hufva*, och numera kan man äfven pumpa luft utifrån till den med *rökmask* försedde brandsoldaten, med hvilken man dessutom genom en talapparat kan ställas i för-

bindelse. Dylika apparater förfärdigas särskildt af König i Altona. För röken skyddas man äfven genom s. k. *inhalationsapparater*. Den förmästa bland dessa torde vara den af brandchefen Giersberg i Berlin 1901 konstruerade, genom hvilken man kan uppe-

Fig. 44. Rutschsegl.

Fig. 45. Räddningslang.

Fig. 46. Räddningslina med gördel.

Fig. 47. Räddningslina med gördel och korg.

hålla sig timvis i rökfylldt rum utan någon förbindelse med utomstående.

V. *Framförslingen* af brandredskapen skedde i äldre tider uteslutande för hand. När sprutorna började göras större, åtgick emellertid oita ända

Fig. 48. Rökskyddshufva.

Fig. 49. Rökskyddsglasögon.

till ett femtiotal man för en sprutas transporterande, och man började fördensull begagna sig af hästar. Numera kan man inom de moderna brandstationerna ha fordonen anspända inom en half minut efter ingånget larm, och man ilar till brandstället med en körhastighet af omkr. 350 meter i minuten. Äfven *velocipeder* användas oita, vare sig för ordonnanser eller vid uttryckningar till mindre eldsvådor. Emellertid börja *automobiler* mer och mer komma till användning i brandväsendets tjänst. I Sverige skedde detta första gången 1902, i Eskilstuna.

VI. *Brandstation*, den lokal, där brandpersonalen och brandredskapen i större samhällen äro förlagda. Längre hade man endast *spruthus* till brandredskapens förvarande. Enligt nutidens principer bygges en brandstation så, att samtliga lokaler för manskap, hästar och redskap i främsta rummet ordnas med hänsyn till snabbast möjliga utryckning efter in-

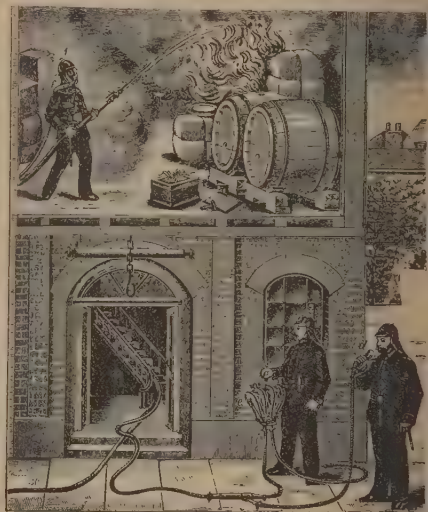

Fig. 50. Rökskyddsmask med luftpump och talapparat.

gången alarmering. Sålunda ställes vanligen redskapshallen i direkt förbindelse med stallet, hvars spiltor äro så anordnade, att hästarna stå vända med huvudena åt redskapen och att spiltäggarna vid larmsignal genast öppnas framåt, för att lämna

Fig. 51. Slangvagn.

hästarna rum att ögonblickligen gå till sina platser framför respektive fordon. Eller också ställas hästarna i spiltor invid fordonen uti själva redskapshallen, i hvilket fall spiltbommarna vid larret fällas upp och hästarna endast haiva att föras ett steg åt sidan för att komma på sina platser. Till en början hade

man hästarna ständigt påselade, hvaremot numera selarna vanligen hänga vid fordonen och genom särskilda anordningar kunna påsättas inom några få sekunder. När manskapslogementen ligga uti brandstationens öfre våning, brukas ofta glidstänger ned

Fig. 52. Automobiler i brandväsendets tjänst.

till redskapshallen. För öfrigt inrymmer en modern brandstation en massa lokaler, såsom: telegrafrum, verkstäder, gymnastiksal, badlokal, förrådsrum, matlokal, lärum, torn för slangtorkning, s. k. exercistorn o. s. v. Den första fullt tidsenliga brandstationen i Sverige uppfördes i Gäfle 1891, efter ritning af Ferd. Boberg. Brandstationen i Malmö, uppförd 1894 efter ritningar af A. Arvidius, torde särskildt kunna framhållas såsom

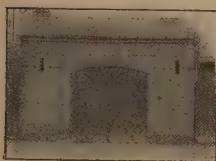

Fig. 53. Gammalt spruthus.

en af vårt lands tidsenligaste. Större städer äro vanligen uppdelade i olika släckningsdistrikt (Paris t. ex. i 22) med särskilda brandstationer i hvarje distrikt.

Fig. 54. Gammal brandstation.

Litteratur. De äldsta underrättelserna om eldsläckningsväsendet förekomma hos de gamle romerske skriftställarna. Från medeltiden finnas endast några brandordningar och berättelser om eldsvådor. Först mot slutet af 17:e årh. framträdde en särskild

eldsläckningslitteratur. Det äldsta kända arbetet på detta område trycktes på holländska i Amsterdam 1690 och innehåller en beskrifning på den "nyuppfunna slangbrandsprutan och dess användning till släckning". Bokens författare var Jan van der Heyden, generalbrandmästare i Amsterdam. Numera har särskildt i Tyskland en omfattande litteratur rörande brandväsendet uppstått. Tack vare det österrikiska och det bayerska brandväsendet har öfver eldsläckningslitteraturen börjat upprättas en katalog, som till 1902 uppvisade 1.622 nummer för endast Österrike, Tyskland och Schweiz. Se vidare Ahlström, "Handbok i eldsläcknings- och brandförsäkringsväsendet" (1879). Döhring, "Handbuch des feuerlösch- und rettungswesens", (1881). Hönig, "Lösch- und retten" (1894). Krameyer, "Die bekämpfung des schadenfeuers" (3:e uppl. 1898). Gautsch, "Das chemische feuerlöschwesen" (1891),

Fig. 55. Gäfle nya brandstation.

Fried, "Katechismus des feuerlösch- und feuerwehrwesens" (1899), "Feuerschutz und feuerrettungswesen" (1902, utg. på uppdrag af preussiska inrikesministeriet), Molitor, "Feuerschutz und -trutz" (2:a uppl. 1902), samt tidskrifterna "Archiv für feuerschutz, rettungs- und feuerlöschwesen", "Zeitschrift für die deutsche feuerwehr". "Fire record" (New York), "Western fireman" (Chicago), "The vulcan" (London), "Journal des sapeurs-pompiers" m. fl. "Malmö stads brandväsende förr och nu" (1903) har utförligt beskrifvits af B. Cederström. Sedan 1876 utgifves årligen berättelse ang. Stockholms stads brandväsende. B. C—m.

Brandy [br'ā'ndi], eng., drufbrännvin, konjak; i Amerika botecknar ordet destillerad spritdryck i allmänhet.

Brandywine creek [br'ā'ndi'wān kri'k], liten å i nordamerikanska staten Delaware. Amerikanerna blefvo 11 sept. 1777 på B:s stränder besegrade af engelsmännen.

Brangwyn [br'ā'ŋwīn], Frank, flamsk-engelsk målare, f. 1867 i Bruges, af engelska föräldrar, bosatt i London, innehar en framstående plats bland samtidens orientmålare och bland kolorister öfver hufvud taget. Den tropiska solens verkan på brännet sand och på människor i färgstarka dräkter, vinlet på marknadsplatser, på gator eller vid hamnar i orienten målar han med en egenartad lekfull teknik, i kända, mustiga färgfläckar, skenbart kastade om hvarandra på duken. Det är en stark dekorativ hållning i hans målningar, och på det

rent dekorativa området har han ästadkommit intressanta och märkliga ting, såväl väggmålningar som smärre taflor. B. har äfven utfört hela rumsinredningar, möbler inberäknade. Bland hans målningar må nämnas *Marknad på stranden* (Luxembourgsmuseet i Paris), *Johannes döparen* (museet i Stuttgart), ett originellt *Landskap* (nya pinakoteket, München), den ståtligt tänkta och praktfullt målade *Simon pelarhelgonet* och den dekorativt hållna *Druflod* (de båda sistnämnda i enskild ego i Tyskland). B. har ofta målat och tecknat italienska landskapsmotiv samt äfven gjort teckningar och raderingar med motiv från moderna storstäder. G-g N.

Branicki [brani'tski]. 1. Jan Klemens, greve af B., polsk riksfältherre, f. 1688, d. 1771, utnämndes af August III till flere höga ämbeten (riksfältherre, senator), men sällade sig efter dennes död (1763) till det republikanska partiet. Han ämnade själf blifva konung, men måste fly för det ryska partiet, Czartoryskierna, hvarefter han uppehöll sig i Ungern. Genom Czartoryskiernas åtgöranden förklarades han på riksdagen i Warschau 1764 för högförrädare, afsattes från alla ämbeten och förvisades för evigt från Polen. Men hans sväger, den 1764 till konung valde Stanislaus Poniatowski, tillät honom, på romerske kejsarens framställning, att återvända 1765, utan att landsförvisningsdomen formellt upphäffdes.

2. Xawery B., af en annan famlj än den föregående, slöt sig 1767 till den af Ryssland understödda konfederationen i Radom och bekämpade den 1768 bildade konfederationen i Bar. Han var i högsta grad härsklysten och hänsynslös, endast främjande egna fördelar, men hade ett ofantligt inflytande öfver konung Stanislaus, hvars lif han en gång räddat, och som öfverhopade honom med äreställen (B. blef bl. a. riksfältherre) och gods. B. svek honom emellertid och traktade själf efter polska kronan. Då polackerna för att undkomma anarkien antogo 1791 års författning, gjorde B. de vildaste protester, underskref visserligen sedermera författningen, men konspirerade oaförligt mot densamma, stod konungen efter lifvet och bildade med Potocki, Rzewuski m. fl. 14 maj 1792 konfederationen i Targowica, som så att säga öfverlämnade Polen åt Ryssland. Då Kosciuszko 1794 blifvit diktator, ställdes B. till ansvar inför nationen; han infann sig naturligtvis icke och förklarades för landsförrädare. Efter Polens tredje delning drog han sig, följd af sina landsmäns förbannelser, tillbaka till Ukrajna, där han dog i hög ålder 1819.

Bran'kovan, valakisk vojevod. Se Valakiet.

Bran'ković [-vitij], gammal serbisk släkt, hvars förste mera bemärkte medlem var Branko, som härskade i Macedonien under den storserbiske konungen Stefan Dusan (1331—55).

1. Vuk B., Brankos son, var måg till konung Lazar af Serbien. Den traditionella uppgiften att han, på grund af afundsjuka mot sin sväger Miloš

Obilić, med afsikt kommit för sent till slaget på Kosovopolje ("Trastfältet") 1389, där Lazar stupade, saknar historiskt stöd, men han har likafullt i den serbiska folkupfattningen blifvit en högförrädare. Vid det storserbiska rikets förfall förekommer han såsom delfurste i trakten af Pristina. Han dog 1398.

2. Juraj (Georg) I B., den föregående son, blef efter sin morbroder Stefan Lazarević 1427 "despota" öfver Serbien, som då sträckte sig från Donau ända till Sjar-dag och Adriatiska hafvet. Omgifven af två mäktiga grannar, Ungern och Turkiet, förde han en vacklande politik. 1426 slöt han förbund med Ungern mot turkarna, men måste 1439 fly från sitt land, som intogs af sultan Murad II, och söka sin tillflykt i Ungern. 1444 återuppräktades hans rike delvis genom freden i Szegedin, och B. återvände. I de närmast följande krigen mellan Ungern och Turkiet tog B. ej del, men 1454—55 eröfrades Serbien af sultan Muhamed II och B. själf dog i turkisk fångenskap 1456.

3. Juraj (Georg) II B., den siste bäraren af namnet B., f. 1645, var den siste "despota" af Serbien. År 1688 sökte han ästadkomma en nationell resning mot turkarna i Donauländerna, men försöket misslyckades totalt på grund af Österrikes afvoghet mot det serbiska själfständighetssträfvandet. Då en väpnad resning icke dess mindre företogs 1703 i Slavonien under ledning af Arsenij Cernojević, blef B. fängslad och dog 1711 i fängelset. Före sin död hann han skriva en serbisk historia, hvars manuskript förvaras i Karlowitz.

Branle [bräl], fr., vacklande, svängning; en på 1500- och 1600-talen bruklig sångdans.

Branly [brälj], Édouard, fransk fysiker, f. 1844 i Amiens, sedan 1876 professor i fysik vid katolska universitetet i Paris. Han är äfven medicinska doktor och praktiserande läkare. B. har författat åtskilliga läroböcker och optiska arbeten, men hans viktigaste undersökningar falla inom elektricitetslärans område. Han har studerat elektriska urladdningar i gaser, särskildt det ultraviolette ljusets inflytande därpå, samt elektriska vågors absorption. Nära dessa sistnämnda undersökningar ligga hans förmåligaste och mest kända arbeten angående metallpulvers ledningsförmåga, hvilken användes i den för telegrafering utan tråd nyttjade kohären. Oaktadt flera äldre framstående undersökningar (bl. a. af Munk af Rosenschöld 1838), hvilka dock delvis fallit i glömska, anses B:s forskningar å detta område såsom grundläggande. S. A-s.

Branch (fr. *branche*), egentl. gren; specialitet, fack, affärgren.

Bransfield-sundet [brä'nsfild-], sund i Södra ishafvet, mellan Joinville-ön och Ludvig Filips land på ena sidan och Syd-Shetland på den andra, mellan 55° och 62° v. lgd fr. Gr. samt 62° och 64° s. br. Se vidare Nordenskjöld (Otto).

Branstad, socken i Malmöhus län. Se Brandstad.

